

ISLAM TELIMATIDIN SUAL-JAWAPLAR

2-kitap

ISLAM TELIMATIDIN SUAL-JAWAPLAR

2-kitap

**Qur'an we sünnet, qanun
we medeniyet bélimliri**

Teyyarlighuchi: ibni abduqadir abid

bölmələr munderijisi

birinchi kitap- iman weibadet , exlaq we aile bilimliri

birinchi bölüm: islam.....	53
ikkinchi bölüm: iman.....	60
iüchinchi bölüm: taharetning bayani.....	154
tötinchi bölüm: namaz.....	178
beshinchi bölüm: zakat.....	278
altinchi bölüm: roza ehkamliri we qaide – tertibliri.....	314
yettinchi bölüm: hej paaliyetlirining bayani.....	355
sekkizinchi bölüm: dua we durud.....	395
toqquzinchi bölüm: islamiy exlaq.....	450
oninchi bölüm. Islamiy aile.....	524
on birinchi bölüm. Islamdiki ewlat terbiyisi.....	682
on ikkinchi bölüm. Islam iqtisadshunasliqi.....	783
on iüchinchi bölüm. Kündilik turmushqa alaqidar hökümlerning bayani.....	914

ikkinchi kitap- qur'an we sünnet, qanun we medeniyet bilimliri

on tötinchi bölüm. Quran kerim we sünnet.....	42
on beshinchi bölüm. Allahning peyghemberliri.....	119
on altinchi bölüm. Muhemmed eleyhissalamning shanliq hayati.....	238
on yettinchi bölüm. Iz basar töt xelipe dewri we sahabilar hayatidin örnekler.....	428
on sekkizinchi bölüm. Islam qanunining menbesi, pirinsipi we jazalargha munasiwetlik mesililerning bayani.....	575
on toqquzinchi bölüm. Islam qanunidiki halal –haram mesililirining bayani.....	647
yigirminchi bölüm. Islam dinidiki hökümdarliq tüzümliri.....	791
yigirme birinchi bölüm. Islam medeniyiti.....	860
yigirme ikkinchi bölüm. Mezheb we din heqqidiki mesililer.....	963
yigirme üchinchi bölüm. Tesewwufning bayani.....	983
yigirme tötinchi bölüm. Islamgha qarshi ighwalargha reddiye.....	1053

munderije

bölmeler munderijisi.....	2
tepsili munderije.....	3
üchinchi jlid- quran we sünnet.....	42
on tötinchi bölüm. Quran kerim we sünnet.....	42
birinchi bab. Quran kerim heqqide omomi chüshenche.....	42
1680-sual: islam dinining asaliq desturliri.....	42
1681-sual: quran kerim, muhemmed eleyhissalamgha allah taala teripidin nazil qilin'ghan ilahi destur.....	42
1682-sual: quran kerimning nazil bolushi.....	42
1683-sual: quran kerimning mubarek ismliri we mezmunliri.....	43
1684-sual: quran kermning omomi mezmuni.....	44
1685-sual: quran kerim sürilirining tertiwı we chüshürlishi.....	44
1686-sual: quran kerimning süre, ayet, kelimiliri.....	44
1687-sual: quran kerimdiki eng uzun, eng qisqa süriler, eng deslep we eng kiyin chüshken ayetler.....	44
1688-sual: quran kerimdiki mekke we medine süriliri.....	44
1689-sual: mekke sürilirining xususiyetliri.....	44
1690-sual: medine sürilirining xususiyetliri.....	45
1691-sual: sürilerning mekkide yaki medinide chüshkenlikini bilishning paydiliri.....	45
1692-sual: sürilerning ning qeyerde chüshkenlikini körsitip bérighan alametler.....	45
1693-sual: ayetlerning chüshüş sewebini bilishning ehmiyiti.....	46
1694-sual: quran kerimning toplinip kitap qilinishning sewebi.....	46
1695-sual: quran kerimning "osmaniye nusxisi" dep atlishining sewebi.....	47
1696-sual: quran kerimning oq merkezli.....	48
1697-sual: allah taalaning teqwadarlar uchun körsitidighan iltipati toghirisida quran kerimning bayanliri.....	49
1698-sual: quran kerimde tilgha ilin'ghan jennetler.....	49
1699-sual: quran kerimdiki mehkem we muteshabih ayetler.....	51
1700-sual: muteshabih ayetlerning nazil qilinish sewebi.....	51
1701-sual: quran kerimdiki emeldin qaldurulghan ayetler.....	51
1702-sual: emeldin qaldurup ornini basidighan ayetlerning türli.....	52
1703-sual: quranda emeldin qaldurulghan ayetlerning türli.....	52
ikkinchi bab: quran kerimning peziliti.....	52
1704-sual: quran oqushning peziliti.....	52
1705-sual: quran yadlashning peziliti.....	54
1706-sual: quran oqushning edepliri.....	55
1707-sual: fatihe sürisining sherep nami we peziliti.....	55
1708-sual: beqer we al imran sürisining peziliti.....	56
1709-sual: ayetulkursining peziliti.....	56
1710-sual: kehf sürisining peziliti.....	57
1711-sual: mülk sürisining peziliti.....	57

1712-sual: ixlas sürisining peziliti.....	58
1713-sual: feleq we nas sürilirining peziliti.....	58
üchinchi bap. Quran kerimning terjime we tepsirliri.....	59
1714-sual: quran kerimning terjimisini.....	59
1715-sual: tepsir uqumi.....	59
1716-sual: quran kerimni eng deslep tepsir qilghan sahabilar.....	59
1717-sual: peyghember eleyhissalamning quran kerimni toluq tepsir qilmighanliqining sewebi.....	59
1718-sual: tabunlerdin eng meshhur mupeessirler.....	61
1719-sual: quran kerimning tepsir qilinish usuli.....	61
1720-sual: islam dunyasidiki eng meshhur qedimiy tepsirler.....	61
1721-sual: yiqinqi zamandiki meshhur tepsirler.....	64
1722-sual: zamanimizda yizilghan bir qisim tepsirler.....	65
1723-sual: qedimqi tepsirler bilen hazirqi tepsirlarning perqi.....	66
1724-sual: quran kerim ayetlirini toghra chüshinish usuli.....	66
1725-sual: uyghurlardin chiqqan meshhur mupeessirler.....	66
1726-sual: tepsirning türliri.....	67
tötinchi bap. Tejwid we qiraet ilmi.....	69
1727-sual: tejwid we uning wezipisi.....	69
1728-sual: tejwid ilmini öginishning hökimi.....	69
1729-sual: tilawet dégen néme?.....	69
1730-sual: qiraet digen nime?.....	69
1731-sual: peyghember eleyhqssalamgha chüshürülgen qiraet shiwiliri.....	69
1732-sual: qiraet ilmi.....	70
1733-sual: quran kerimning yette herip bilen chüshkenliki.....	70
1734-sual: quran oqushning hökimi.....	70
1735-sual: quran kerimni tilawet qilghanda dil hozori peyda qilish usulliri.....	71
beshinchi bap. Quran kerimning qoghdilish, saqlinish tarixi basquchliri.....	71
1736-sual: yadqa ilish iqtidari yuqiri milletning tallinishi.....	71
1737-sual: quran kerimni xatirlesh we saqlash.....	71
1738-sual: quran kerimning toplanishi.....	72
1739-sual: quran kerimning nusxilargha köpeytilishi.....	72
1740-sual: quran kerimning qolyazma nusxiliri.....	73
altinchi bap. Quran kerimning möjiziliri.....	73
1741-sual: quran kerimning edebiy möjizisi.....	73
1742-sual: quran kerimning ilmiy möjiziliri uchun tebu pen delilliri.....	75
1743-sual: quran kerimning ilmiy möjiziliri uchun arxéologiyilik deliller.....	78
1744-sual: quran kerimning ilmiy möjiziliri uchun téxnikiq deliller.....	80
1745-sual: quran kerimning ilmiy möjiziliri uchun astronomiyilik deliller.....	80
1746-sual: quran kerimning ilmiy möjiziliri uchun tibbiy deliller.....	82
1747-sual: quran kerimning ilmiy möjiziliri uchun ijtimaiy deliller.....	83
1748-sual: quran kerimning gheyblerdin xewer bérishitiki möjizisi.....	83
1749-sual: muhemmed eleyhissalamning möjizisi quran bolghanliqining sewebi.....	84
1750-sual: quran kerim pütün insaniyetke duél élan qilidu.....	85
1751-sual: quran kerimning burunqi peyghemberlerning möjiziliridin alahidiliki.....	86
1752-sual: quran kerimni allah saqlimaqta.....	87
1753-sual: quran kerim pütün insaniyet uchun möjize.....	88

yettinchi bap. Quranning qissiliri.....	89
1754-sual: qissining menisi.....	89
1755-sual: qurandiki qissilarning turliri.....	90
1756-sual: quran qissilirining paydiliri.....	90
1757-sual: qissilarning tekharlinishi we uning hekmiti.....	91
1758-sual: qurandiki qissiler xiyal emes, heqiqettur.....	91
1759-sual: telim - terbiyede quran qissilirining tesiri.....	91
sekkizinchi bap. Quran kerimdiki muiminler uchun nida ayetliri.....	92
1760-sual: quran kerimdiki muiminler uchun nida ayetlirining sani we asasi timisi.....	92
1761-sual: quran kerimdiki muiminler uchun nida ayetliride allah taala muimnlarni nimige chaqirghan?.....	92
1762-sual: quran kerimdiki muiminler uchun nida ayetliride allah taala muimnlarni nimilerdin chekligen?.....	96
toqquzinchi bap. Hedis we hedis ilmige munasiwetlik mesililer.....	97
1763-sual: hedis uqumi.....	97
1764-sual: hedis ilmi.....	98
1765-sual: sunnet we hedis.....	98
1766-sual: hedisning islam dinidiki orni.....	98
1767-sual: sunnetke emel qilishning zorurligi.....	98
1768-sual: hedisning ehmiyiti.....	99
1769-sual: hedisning omomi mezmuni.....	100
1770-sual: peyghemberge itaet qilghanliq allahqa itaet qilghanliqtur.....	100
1771-sual: hedisning qurulma jehettiki turi.....	101
1772-sual: sened uqumi.....	101
1773-sual: metin.....	101
1774-sual: hedisning sened jehettiki turi.....	101
1775-sual: ahadning turi.....	102
1776-sual: hedis turliri.....	102
1777-sual: sehii hedis we uning sherti.....	102
1778-sual: hesen hedis.....	103
1779-sual: zeip hedis.....	103
1780-sual: zeip hedis toghirisidiki hedissahunaslarning qarishi.....	103
1781-sual: hedis tikistining teweliki boyiche turlerge bolunushi.....	104
1782-sual: hedis lewzining teweliki boyiche turge bolunushi.....	104
1783-sual: ayet bilen hedis quddusiyning perqi.....	104
1784-sual: hedis ilmining tetqiqat saheliri.....	105
1785-sual: hedislarning neqil qilinish jeryani.....	105
1786-sual: hedis toplash xizmiti.....	106
1787-sual: hediske hile mikir ishlitishke urunush.....	106
1788-sual: yalghan hedis toqulushning sewepliri.....	107
1789-sual: hedis kitablirining derijiliri.....	108
1790-sual: hedis atalghuliri heqqide.....	108
1791-sual: hedis ilmi we uning ghayisi.....	111
1792-sual: hedis ilmining barliqqa kilishi.....	111
1793-sual: hedis ilmi toghirluq kitap yazghanlar.....	111
1794-sual: hedislermu allahning wehiysidir.....	111
1795-sual: wehining asaliq nazil bolush shekli.....	111

1796-sual: quran kerimning wehiysi bilen hedisning wehiysining perqi.....	112
1797-sual: hedisning shari'atdagi orni.....	112
1798-sual: hedis ilmi we uning turi.....	113
1799-sual: hedis to'plamlari haqqida qisqicha ma'lumat.....	113
1800-sual: sahihulbuxariy.....	113
1801-sual: sahih muslim.....	113
1802-sual: sunen tirmizi.....	114
1803-sual: sunen ibn majah.....	114
1804-sual: sunen abu dawud.....	114
1805-sual: sunen nasa'i.....	114
1806-sual: "alte hadis to'plami" ning hadis to'plamlari ichidagi orni.....	115
1807-sual: resulullahning pak sunnatlari quran kerimning tefsiri we uning davomidir.....	115
1808-sual: hadisni qabul qilish shartlari.....	116
1809-sual: hadisni qabul qilmaslikning sabablari.....	116
1810-sual: hadisni xatirlash we kitob qilib tuzish usullari.....	117
1811-sual: hadis to'plash xizmatining besh muhim tarixi davri.....	117
1812-sual: hadisning mukammal saqlanishidagi ichki amallar.....	118
1813-sual: hadisning mukammal saqlanishidagi tashqi amallar.....	118
on beshinchi bo'lum. Allahning peyghambarlari.....	119
birinchi bap. Hezrati ibrahim eleyhissalamdan burunqi peyghambarlar.....	119
1814-sual: hezrati adem eleyhissalamning yaratilishi.....	119
1815-sual: hezrati adem eleyhissalamning ilmi.....	120
1816-sual: hezrati adem eleyhissalamning jannatga kiritilishi we jannatdan chiqarilishi.....	121
1817-sual: adem eleyhissalamning yer yuzidagi hayati.....	122
1818-sual: yer yuzida tunji qatillikning maydoniga kelishi.....	122
1819-sual: hezrati adem eleyhissalamning dunyadan qaytishi.....	124
1820-sual: hezrati nuh eleyhissalamning dard ko'rishi.....	124
1821-sual: nuh eleyhissalamning qewmiga bed dua qilishi.....	126
1822-sual: hezrati hud eleyhissalamning peyghambarlik hayati.....	128
1823-sual: hezrati salih eleyhissalamning peyghambarlik hayati.....	130
ikkinchi bap. Ibrahimi eleyhissalam we uning bilan zamondash o'tgan peyghambarlar.....	132
1824-sual: ibrahim eleyhissalamning shari'ati.....	132
1825-sual: ibrahim eleyhissalam dunyoga kelgan ijtimoiy muhit.....	132
1826-sual: ibrahim eleyhissalamning butparastlik bilan bog'lanish.....	133
1827-sual: ibrahim eleyhissalamning otqa tashlinishi.....	136
1828-sual: ibrahim eleyhissalamning hijrat qilishi.....	137
1829-sual: ibrahim eleyhissalamning o'g'li ismailni makkaga yerleshtirishi.....	138
1830-sual: ibrahim eleyhissalamning sinilishi.....	139
1831-sual: lot eleyhissalamning qewmining qabih qilmishlari.....	143
1832-sual: lot eleyhissalamning duasining ijabat bo'lib qewmining halak bo'lishi.....	144
1833-sual: lot eleyhissalamning ayalining halakati.....	147
1834-sual: lot eleyhissalamning, qewmining halakatidan qiyinki ahvali.....	147
1835-sual: ismail eleyhissalamning duch kelgan sinqlari.....	147
1836-sual: baytullahning bina qilinishi.....	147

1837-sual: ibrahim eleyhissalamning milliti.....	148
1838-sual: tunji beni israil peyghemberliridin is'haq we yeiqub eleyhisslam.....	149
üchinchi bap. Güzel, mukemmel qisse bilen bayan qilin'ghan peyghember, yusuf eleyhissalam.....	149
1839-sual: yusuf eleyhissalam qissining nazil bolush sewebi.....	149
1840-sual: yusuf eleyhissalam qissining bashlinish we axirlishishi.....	150
1841-sual: yusuf eleyhissalamning nesebi.....	150
1842-sual: yusuf eleyhissalamning chüshining yishimi.....	150
1843-sual: yusuf eleyhissalamning akilirining yusuf eleyhissalamgha ziyankeshlik qilish pilanini tüzüshi.....	150
1844-sual: yusuf eleyhissalamning akilirining yusuf eleyhissalamni dadisidin sorap ilishi.....	151
1845-sual: yusuf eleyhissalamning akilirining yusuf eleyhissalamgha ziyankeshlik qilishi.....	151
1846-sual: yusuf eleyhissalamning qul qilip sitilishi.....	152
1847-sual: yusuf eleyhissalamning bohtan'gha qilishi.....	152
1848-sual: yusuf eleyhissalamning bohtandin aqlinishi.....	154
1849-sual: allahning yusuf eleyhissalamning duasini ijabet qilip ayallarning toziqidin qutuldurghanliqi.....	155
1850-sual: yusuf eleyhissalamning zindanda ikki kishining chüshige tebir birishi.....	156
1851-sual: yusuf eleyhissalamning hökümdarning chüshige tebir birishi.....	157
1852-sual: yusuf eleyhissalamning zindandin chiqrilishi.....	157
1853-sual: zileyxaning kiyinki hayati toghirisidiki riwayetler.....	158
1854-sual: yusuf eleyhissalamning kiyinki hayati heqqidiki riwayetler.....	159
1855-sual: yusuf eleyhissalamning ata-anisini bilen jem bolushi.....	164
1856-sual: yusuf eleyhissalam qissisining hikmiti.....	165
tötinchi bap. Quranda nam - sheripi zikir qilin'ghan bashqa peyghemberler...165	
1857-sual: shueyb eleyhissalamning qewmini iman'gha dewet qilshi.....	165
1858-sual: qewmining shueyip eleyhissalamni yalghanchigha chiqirip dewitini tingshimighanliqi.....	166
1859-sual: shueyip eleyhissalamning qewmige ewetilgen azap.....	168
1860-sual: hezriti ilyas eleyhissalam.....	168
1861-sual: idris eleyhissalam.....	168
1862-sual: ilyese eleyhissalam.....	169
1863-sual: zulkifl eleyhissalam.....	169
1864-sual: yasin süriside ismi tilgha élin'ghan peyghemberler.....	169
1865-sual: eyyub eleyhissalamning xisliti.....	170
1866-sual: eyyubning késili we uning sewr qilghanliqi heqqidiki eng meshhur riwayetler.....	171
1867-sual: muhemmed eleyhissalamning yunus eleyhissalam heqqidiki hedisi.....	173
1868-sual: yunus eleyhissalamning qemidin qichishi.....	173
1869-sual: yunus eleyhissalamning dingizgha tashlinishi.....	175
1870-sual: yunus eleyhissalamning biliqning qarnida zikir eytishi.....	176
1871-sual: allahning yunus eleyhissalamning duasini ijabet qilishi.....	177
beshinchi bap. Musa, harun we xizir eleyhissalamlar.....177	
1872-sual: misir xeliqining yüsuf eleyhissalamdin kiyinki ehwalı.....	177
1873-sual: pirewinning beni israilgha öchmenlik qilishi.....	177

1874-sual: musa eleyhissalamning dunyagha kilishi we terbiyilinishi.....	178
1875-sual: musa eleyhissalamning misirdin chiqip kitishi.....	179
1876-sual: musa eleyhissalamning misirgha qaytishi.....	181
1877-sual: musa eleyhissalamning allah taala bilen biwaste sözlishishi.....	182
1878-sual: allah taalaning musa we harun eleyhissalamlarga elchilik wezipisini tapshurushi... ..	183
1879-sual: musa eleyhissalam bilen pirewin ottursidiki köresh.....	184
1880-sual: allahning pirewin qewmige azaplarni yüzlendürüshi.....	188
1881-sual: musa eleyhissalamning beni israilni bashlap misirdin chiqip kitishi.....	189
1882-sual: pirewinning halak bolushi.....	190
1883-sual: musa eleyhissalamning beni israil qewmi bilen bolghan köreshliri.....	191
1884-sual: allahning beni israil qewmini jazalishi.....	192
1885-sual: musa eleyhissalamning ikkinchi qitim tur tighida allah bilen sözlishishi.....	192
1886-sual: musa eleyhissalamgha birilgen on wesiyet.....	192
1887-sual: roza tutushning bendini allahqa yiqinlashturushtiki hikmiti.....	193
1888-sual: musa eleyhissalamning tur tighidin qayitqandin kiyinki qewmi ichidiki butpereslikke qarshi ilip barghan köreshliri.....	193
1889-sual: musa eleyhissalamning azghan qewmi toghirisida chiqarghan hökümi.....	195
1890-sual: musa eleyhissalamning axirqi möjizisi.....	195
1891-sual: musa eleyhissalamgha axirqi peyghemberning xush xewiri birilgenliki.....	196
1892-sual: kala hikayisining esli siri.....	197
1893-sual: musa we harun eleyhissalamlarning wapati.....	198
1894-sual : xizir eleyhissalamning qisisi.....	198
1895-sual: musa eleyhissalamning xizir eleyhissalam bilen uchrishish.....	199
1896-sual: musa eleyhissalam bilen xizir eleyhissalam ottursidki weqeler.....	200
1897-sual: xizir eleyhissalamning musa eleyhissalam bilen qilghan üç ishi we uning hikmiti.....	201
1898-sual: musa eleyhissalamning xizir eleyhissalam bilen uchrashqandin kiyin irishken heqiqetliri.....	202
altinchi bap. Musa eleyhissalamdin keyin kelgen israil ewladigha mensup peyghemberler.....	202
1899-sual: yushei ibni nunning qisisi.....	202
1900-sual: talut bilen jalutning hikayisi.....	204
1901-sual: dawud eleyhissalamgha birilgeb möjiziler.....	206
1902-sual: dawud eleyhissalamning hökümdar bolushi.....	208
1903-sual: suleyman eleyhissalamning allahqa iltijasi.....	210
1904-sual: suleyman eleyhissalamning möjizisi.....	210
1905-sual: suleyman eleyhissalamning hökümraniqliqi.....	211
1906-sual: suleyman eleyhissalamning sinilishi.....	212
1907-sual: suleyman eleyhissalamning masjid bina qilishi.....	212
1908-sual: barliq mexluqlarning suleyman eleyhissalamgha itaet qilishi.....	213
1909-sual: suleyman eleyhissalamning melike bilqis bilen uchrishishi.....	213
1910-sual: suleyman eleyhissalamning kiyinki hayati.....	219
1911-sual: suleyman eleyhissalamning ibadetxanisi.....	220
1912-sual: uzeyr eleyhissalamning qissisi.....	222
yettinchi bap. Zekeriya, yehya, isa eleyhissalam.....	226
1913-sual: hezriti meryemning tughulushi.....	226

1914-sual: hezriti meryemning zekeriya eleyhissalamning terbiyasiga ötüshi.....	227
1915-sual: zekeriya eleyhissalamning perzenit telep qilip allahqa iltija qilishi.....	228
1916-sual: yehya eleyhissalamning qissisi.....	229
1917-sual: hezriti meryemge isa eleyhissalamning dunyagha kilishidin xushxewer birilishi.....	231
1918-sual: isa eleyhissalamning dunyagha kilishi.....	232
1919-sual: isa eleyhissalamning bowaqliqida gep qilishi.....	233
1920-sual: hezriti meryemning pelestindin kitishi we qaytip kilishi.....	233
1921-sual: isa eleyhissalamning peziliti we möjizisi.....	234
1922-sual: isa eleyhissalamning beni israil bilen bolghan dewet körishi.....	235
1923-sual: yehudiylarning isa eleyhissalamni öltürmekchi bolghanliqi.....	237
1924-sual: muhemmed eleyhissalamning isa eleyhissalamning qayta kilishdin bergen bishariti.....	238

on altinchi bölüm. Muhemmed eleyhissalamning shanliq hayati.....238

birinchi bap. Peyghembirimiz muhemmed eleyhissalamning hayatini öginish iman we eqidining teqezasi.....238

1925-sual: peyghember eleyhissalamning hayatini öginishning ehmiyiti.....	238
1926-sual: peyghember eleyhissalamning hayatini öginish imanning teqezasi.....	239
1927-sual: peyghember eleyhissalamning hayatini öginish, uning yoligha egishishning muqeddimi.....	239
1928-sual: peyghember eleyhissalamning hayatini öginish uni söyüşning yoli.....	240
1929-sual: peyghember eleyhissalamning hayatini öginish dinni mudapie qilishning yoli.....	241
1930-sual: musulmanlarning öz peyghembirining hayatini bilmesliki chong yetersizlik.....	241
1931-sual: tarix bilen muhemmed eleyhissalamning terjimihalining perqi.....	142
1932-sual: muhemmed eleyhissalamning terjimihalini öginishke ehmiyet bérishning sewebi.....	242

ikkinchi bap. Ereplarning jughrapiyelik orni we ijtimai, iqtisadi ehwalliri.....243

1933-sual: ereblarning jughrapiyilik orni.....	243
1934-sual: ereblarning chong bowisi.....	243
1935-sual: ereblarning esli nesebi we qebileliri.....	243
1936-sual: qureyishning nesebi we qebililiri.....	244
1937-sual: jurhumlarning kiyinki ehwali.....	245
1938-sual: ereblarning diyaniti.....	245
1939-sual: ereblarning dini ehwali.....	246
1940-sual: jahiliyet dewridiki ereb jemiyyitining ijtimaiy ehwali.....	246
1941-sual: jahiliyet dewridiki ereb jemiyyitining ijtimaiy exlaq.....	248

üchinchi bap. Peyghember eleyhissalamning nesibi, aile kélip chiqishi we peyghemberliktin burunqi hayati.....249

1942-sual: peyghember eleyhissalamning nesibi.....	249
1943-sual: peyghember eleyhissalamning aile kélip chiqishi.....	250
1944-sual: zem-zem quduqining qizilish jeryani.....	251
1945-sual: pil weqesi.....	251
1946-sual: abdulmutelibning aile tawabatliri.....	252
1947-sual: peyghember eleyhissalamning ata-anisi.....	253

1948-sual: resulullahning dunyagha kélishi.....	253
1949-sual: resulullahning inik anisi.....	254
1950-sual: resulullahning imildeshliri.....	254
1951-sual: resulullahning kökrikining yirilish weqesi.....	254
1952-sual: resulullahning anisi aminening terbiyeside bolushi we anisining wapati.....	254
1953-sual: resulullahning taghisi ebu talibning kipilikige ötüshi.....	255
1954-sual: resulullahning shamgha qilghan tijaret sepiri.....	255
1955-sual: resulullahning xediche reziyellahu enhagha öylinishi.....	256
1956-sual: keibining islah qilinishi we yarashturush mesilisi.....	257
1957-sual: resulullahning peyghember bolushtin ilgiriki hayatidin omumiy xolase.....	258
1958-sual: hiyra öngküri.....	258
tötinchi bap. Peyghember eleyhissalamning mekkidiki peyghemberlik hayati...	259
1959-sual: jibrul eley-hissalamning wehi élip kélishi.....	259
1960-sual: ilahi chaqiriq.....	260
1961-sual: dewet mezigilining birinchi basquchi - dewet kürishi.....	260
1962-sual: dewet mezigilining birinchi basquchi - ashkara dewetke ötüsh.....	262
1963-sual: qureyishning dewetni chekleş uchun qollan'ghan chare tedbirliri.....	264
1964-sual: qureytish mushriklirining resulullahqa we musulmanlarga salghan zulumliri.....	264
1965-sual: hebeshistan'gha qilin'ghan tunji hijret.....	268
1966-sual: qureyish mushriklirining resulullahning dewitini tiximu qattiq cheklishi we resulullahni ujuqturwetmekchi bolghanliqi.....	272
1967-sual: mushriklarning resulullahni öltürüwétish koyida bolghanliqi.....	273
1968-sual: hemze reziyellahu enhuning musulman bolushi.....	275
1969-sual: ömer ibni xettab reziyellahu enhuning musulman bolushi.....	276
1970-sual: qureysh wekili resulullah bilen söhbetleshti.....	278
1971-sual: resulullah we musulmanlarning ebu talip jilghisigha qamal qilinishi.....	280
1972-sual: resulullahning qamaldin boshinip chiqqandin kiyinki ilip barghan dewet körishi.....	282
1973-sual: ebu talip we xediche reziyellahu enhaning wapati bolushi.....	283
1974-sual: musulmanlarning qureyish mushriklirining qatmu qat zulumlirigha sebir qilishining sewep amilliri.....	284
1975-sual: dewet körishining üçinchi basquchi - mekke sirtidiki islam dewiti.....	286
1976-sual: resulullahning beytulmuqeddeske seper qilishi.....	289
1977-sual: resulullahning miraji.....	290
1978-sual: miraj toghirisidiki talash tartishlar.....	291
1979-sual: resulullahning ikkinchi qitim kökriki yirilishi we mirajda duch kelgen ishlar.....	292
1980-sual: resulullahning mirajini ispatlaydighan maddi pakitlar we qureyishlerge miraj weqesini bayan qilishi.....	292
1981-sual: tunji egebe beyiti.....	293
1982-sual: ikkinchi egebe beyiti.....	294
1983-sual: hijret pishwaliri.....	296
1984-sual: peyghember eleyhissalamning hijret qilishi.....	299
1985-sual: medine yolidiki teyyarliqlar.....	301
1986-sual: medine yoli üstide yüz bergen weqeler.....	302
1987-sual: quba kentide shadliq.....	303

1988-sual: resulullahning medinige kirishi.....	304
beshinchi bap. Peyghember eleyhissalamning medinidiki hayati.....	305
1989-sual: resulullahning medinidiki hayatining üch basquchi.....	305
1990-sual: medine hayatining birinchi basquchi - medinining hijret mezigilidiki weziyiti...	306
1991-sual: medinidiki musulmanlarning omi ehwali.....	306
1992-sual: medine mushrikirining ehwali.....	307
1993-sual: medine yehudiylirining ehwali.....	307
1994-sual: medine musulmanlari uchun paydisiz bolghan tashqi amillar.....	308
1995-sual: medinediki yéngi jemiyyet qurulusi.....	309
1996-sual: rohiy terbiyining ijtimai tesiri.....	310
1997-sual: hijrettin keyinki tunji qanliq toqunushlar.....	311
1998-sual: qiblining özgertilishi.....	316
1999-sual: chong bedri ghaziti - islam tarixidiki tunji hel qilghuch jeng meydanini.....	316
2000-sual: ramizan roziyining perz qilinishi.....	326
2001-sual: benu suleym ghaziti.....	326
2002-sual: beni qeynuqa ghaziti.....	327
2003-sual: ziemri ghaziti.....	328
2004-sual: bohran ghaziti.....	328
2005-sual: zeyd ibni haris qoshuni.....	328
2006-sual: ohud ghaziti.....	329
2007-sual: hemraulesed ghaziti.....	344
2008-sual: ohud ghaziti bilen ehzab ghaziti ariliqidiki herbiy heriketler.....	345
2009-sual: beni nezir ghaziti.....	348
2010-sual: nejdi ghaziti.....	349
2011-sual: ikkinchi qétimlik bedri ghaziti.....	349
2012-sual: ehzab ghaziti.....	351
2013-sual: beni qureyze ghaziti.....	355
2014-sual: ehzap we beni qureyze ghazitidin keyinki herbiy paaliyyetler.....	357
2015-sual: qoshun ewetish we herbiy yürüshlarning tézlitilishi.....	358
2016-sual: beni musteleq ghaziti.....	359
2017-sual: munapiqlarning beni musteleq ghazitida oynighan roli.....	361
2018-sual: aishé reziyellahu enhagha chaplan'ghan töhmet.....	362
2019-sual: mureysie ghazitidin keyin ewetilgen qoshun we herbiy yürüshler.....	364
2020-sual: hudeybiye weqesi.....	365
2021-sual: medinediki islam doliti qurulusining ikkinchi basquchi - yéngi burulush.....	368
2022-sual: hudeybiye sühlisidin keyinki herbiy paaliyyetler- ghabe ghaziti yaki ziqered ghaziti.	372
2023-sual: xeyber we wadlqora ghaziti.....	372
2024-sual: jeng teyyarligi we xeyber qeleli.....	374
2025-sual: resulullahning sefiyege öylinishi.....	378
2026-sual: resulullahni zeherleshke urunush weqesi we xebarning petih qilinish.....	378
2027-sual: ghazatlar we ewetilgen qoshunlar.....	380
2028-sual: hudeybiye ömrining qazasi.....	381
2029-sual: hudeybiye ömrini yili ewetilgen qoshunlar.....	382
2030-sual: muite urushi.....	382
2031-sual: zatusselasil qoshuni.....	385

2032-sual: ebu qetade qoshuni.....	386
2033-sual: mekke pethisi.....	386
2034-sual: medine islam döliti quruluşining üçinchi basquchi- deiwet semeriliri.....	395
2035-sual: huneyn ghaziti.....	395
2036-sual: taif ghaziti.....	397
2037-sual: hewazin elchilirining kilishi.....	400
2038-sual: ömre hej qilip medinige qaytish.....	401
2039-sual: mekke ishghaliytidin keyin ewetilgen qoshun we pidaiylar.....	402
2040-sual: tebuk ghaziti.....	403
2041-sual: tebuk ghaziti bolghan yili yüz bergen muhim weqeler.....	408
2042-sual: ebu bekri reziyellahu enhuning hej qilishi.....	409
2043-sual: elchiler ömekliri.....	409
2044-sual: widalishish hejji.....	412
2045-sual: eng axiriqi qoshun.....	415
2046-sual: allahning dergahigha seper.....	415
2047-sual: sahabilerni ghem basti.....	419
altinchi bap. Peyghember eleyhissalamning ailisi we süpetliri.....	420
2048-sual: peyghember eleyhissalamning ailisi.....	420
2049-sual: resulullahning bir qanche ayalgha öylinishining sewebi hem hikmiti.....	422
2050-sual: peyghember eleyhissalamning süpetliri.....	424
on yettinchi bölüm. Iz basar töt xelipe dewri we sahabilar hayatidin örnekler.....	428
birinchi bap. Izbasar töt xelipining qisqiche ijtimai hayat köürünüshi.....	428
2051-sual: eng toghra islamiy rehberlik sheklining yégane örniki, töt xelipe dewri.....	428
2052-sual: ölgilik jemiyyet meydan'gha kilishining sewebi.....	428
2053-sual: ebu bekri reziyellahu enhuning ijtimaiy hayat körünüshidin bérilgen bir qanche misallar.....	428
2054-sual: ömer ibni xettab reziyellahu enhuning ijtimaiy hayat körünüshidin bérilgen bir qanche misallar.....	430
2055-sual: osman reziyellahu enhuning ijtimaiy hayat körünüshidin bérilgen bir qanche misallar.....	430
2056-sual: eli reziyellahu enhuning ijtimaiy hayat körünüshidin bérilgen bir qanche misallar.....	431
2057-sual: hezriti eli reziyellahu enhuni ulughlash iqimining peyda bolushi we buning islamiyetke ilip kelgen ziyarlari.....	431
2058-sual: abbasiylarning islam tarixini yazghanda yol qoyghan xataliri.....	432
2059-sual: töt xelipe we bashqa sehabe reziyellahu enhumlarning heqiqettiki güzel peziletri.....	432
ikkinchi bap. Hezriti ebubekri reziyellahu enhuning hayati we bu dewridiki jihadlar.....	433
2060-sual: hezriti ebubekrining jahiliyyet dewridiki hayati.....	433
2061-sual: hezriti ebubekrining islam dewridiki hayati we güzel peziletliri.....	434
2062-sual: hezriti ebu bekrining islam dewride öylen'gen ayalliri.....	436
2063-sual: hezriti ebubekrining xelipilikke saylinish jeryani.....	436
2064-sual: musulmanlarning hezriti ebu bekrige beyet qilshi we ebu bekri reziyellahu	

enhuning jamaetke sözligen nutqi.....	438
2065-sual: eli reziyellahu enhuning hezriti abu bekrige kichikip beyet qilshining sewebi.....	439
2066-sual: hezriti ebubekrining muweppiqiyetlik xizmetliri.....	439
2067-sual: hezriti ebubekri dewride meydan'gha kelgen fetihlerdin - iran sépi.....	445
2068-sual: sham (süriye) ning fetih qilinishi.....	446
2069-sual: hezriti abu bekri reziyellahu enhuning wapati.....	447
üchinchi bap. Hezriti ömer reziyellahu enhuning hayati we bu dewirdiki jihadlar.....	449
2070-sual: hezriti ömerning hayati.....	449
2071-sual: ömer reziyellahu enhuning dewride ilip birilghan jahlardin -yermuk jéngi.....	450
2072-sual: fihi urushi.....	453
2073-sual: demeshq (sham) ning fethi.....	453
2074-sual: beqee weqesi.....	454
2075-sual: marjurrum urushi we himsning fethi.....	454
2076-sual: qinnesrining fethi.....	455
2077-sual: ejnadeynning fethi.....	455
2078-sual: quddusning fethi.....	455
2079-sual: hims shehirining ikkinchi qétimlik fethi.....	456
2080-sual: jezire (jizre) ning fethi.....	456
2081-sual: süriye sahillirining fethi.....	456
2082-sual: misirning fethi.....	457
2083-sual: sherqiy seplerning ehwalı.....	457
2084-sual: nemariq urushi.....	458
2085-sual: el jısr urushi.....	458
2086-sual: el buweyb urushi.....	459
2087-sual: qadisiye urushi.....	460
2088-sual: medainning fethi.....	462
2089-sual: jelulening fethi.....	462
2090-sual: helwanning fethi.....	463
2091-sual: tikrit we musulning fethi.....	463
2092-sual: mesebzanning fethi.....	463
2093-sual: ehwasning fethi.....	463
2094-sual: hezriti ömerning wapati.....	466
2095-sual: hezriti ömer dewridiki islam jemiyyiti.....	470
tötinchi bap. Hezriti osman reziyellahu enhuning hayati we bu dewirdiki petihler.....	475
2096-sual: hezriti osman reziyellahu enhuning hayati.....	475
2097-sual: hezriti osmanning xelipiliki.....	478
2098-sual: hezriti osman dewridiki fetihler.....	480
2099-sual: hezriti osman reziyellahu enhuning xelipilik dewrining axirqi mezzilliridiki medine hakimiyitining ajizlap pitne –pasatlarning ewij ilip kitishining sewebi.....	480
2100-sual: osman reziyellahu enhu dewridiki pethilerdin gherbiy sepnıng ehwalı.....	480
2101-sual: osman reziyellahu enhu dewridiki sherqiy septe élip bérilghan fetihler.....	481
2102-sual: osman reziyellahu enhu dewridiki jemiyyetning omumiyy ehwalı.....	483
2103-sual: islam dunyasidiki tunji pitning yiyilishi.....	487

2104-sual: osman reziyellahu enhu dewridiki tunji pitnining yiyilishi we hezriti osmanning shihit qilinish jeryani.....	487
beshinchi bap. Hezriti eli reziyellahu enhuning hayati we bu dewirdiki herketler.....	491
2105-sual: hezriti eli reziyellahu enhuning nesebi we baliliq dewri.....	491
2106-sual: hezriti eli reziyellahu enhuning aldingi xelipilerga qilghan yardemliri....	492
2107-sual: hezriti eli reziyellahu enhuning ayalliri we ewlatliri.....	493
2108-sual: hezriti eli reziyellahu enhuning xelipilik wezipisini qobul qilishi.....	494
2109-sual: hezriti eli reziyellahu enhuning xelipilikni qobul qilghandin kiyinki tunji xizmetliri.....	495
2110-sual: hezriti eli reziyellahu enhu dewridiki islam jemiyyatining omomi ehwali.....	496
2111-sual: hezriti eli reziyellahu enhu dewridiki mekke mukerremining ehwali.....	496
2112-sual: hezriti eli reziyellahu enhu dewridiki medinaning ehwali.....	497
2113-sual: hezriti eli reziyellahu enhu dewridiki misirning ehwali.....	498
2114-sual: hezriti eli reziyellahu enhu dewridiki kupening ehwali.....	498
2115-sual: hezriti eli reziyellahu enhu dewridiki basiraning ehwali we töge urushi weqesi.	499
2116-sual: hezriti eli reziyellahu enhuning aishe reziyellahu enhani yoqlishi.....	501
2117-sual: sham walisi muawiye reziyellahu enhuning hezriti eli reziyellahu enhugha beyet qilmasliqidiki sewepler.....	501
2118-sual: hezriti eli reziyellahu enhuning muawiyege bolghan köz qarishi we shamgha yürüş qilishi.....	502
2119-sual: ikki qoshunning heqiqitige nezer.....	503
2120-sual: hezriti eli reziyellahu enhu bilen muawiye reziyellahu enhu qoshunliri ottursida urushning partilishi we kilishim tüzülüşhi.....	503
2121-sual: hezriti eli reziyellahu enhuning, qoshun ichidiki xawarijlar bilen bolghan körishi.....	504
2122-sual: hezriti eli reziyellahu enhuning axirqi dewride yüz bergen weqeler.....	505
2123-sual: hezriti eli reziyellahu enhuning hayatining axirqi mezgilliridiki ehwali..	507
2124-sual: hezriti elining shéhit qilinishi.....	508
altinchi bap. Jennet bilen xush bisharet birilgen on sahabe.....	509
2125-sual: peyghamber eleyhissalamning on sahabe heqqide jennet bilen bergen xush bishariti.....	509
2126-sual: telhe ibni ubeydullah reziyellahu enhuning hayati.....	509
2127-sual: telhe ibni ubeydullah reziyellahu enhuning nesebi.....	511
2128-sual: telhe ibni ubeydullah reziyellahu enhuning peziliti.....	511
2129-sual: zubeyr ibni awwam reziyellahu enhuning peziliti.....	511
2130-sual: zubeyr ibni awwam reziyellahu enhuning hayati.....	512
2131-sual: seid ibni abu weqqas reziyellahu enhuning hayati.....	512
2132-sual: seid ibni abu weqqas reziyellahu enhuning peziliti.....	514
2133-sual: seid ibni zeyd reziyellahu enhuning peziliti.....	514
2134-sual: abdurahman ibni ewf reziyellahu enhuning hayati.....	515
2135-sual: abdurahman ibni ewf reziyellahu enhuning peziliti.....	516
2136-sual: abu ubeyde ibni jerrah reziyellahu enhuning hayati.....	517
2137-sual: abu ubeyde ibni jerrah reziyellahu enhuning nesebi.....	518
2138-sual: abu ubeyde ibni jerrah reziyellahu enhuning peziliti.....	518

yettinchi bap. Ehli beyitning we ummul muimininlarning peziletleri.....	519
2139-sual: ehli beyitning kimliki.....	519
2140-sual: abbas ibni Abdulmetallib reziyellahu enhuning peziliti.....	519
2141-sual: jeifer ibni Abdulmetallib reziyellahu enhuning hayati.....	519
2142-sual: jeifer ibni Abdulmetallib reziyellahu enhuning peziliti.....	521
2143-sual: hesen ibni eli reziyellahu enhuning peziliti.....	521
2144-sual: hüseyin ibni eli reziyellahu enhuning peziliti.....	522
2145-sual: ummul muiminin xedije kubra reziyellahu enhaning peziliti.....	522
2146-sual: fatime binti muhemmed sellallahu eleyhi wesellemning hayati.....	522
2147-sual: fatime binti muhemmed sellallahu eleyhi wesellemning peziliti.....	528
2148-sual: ummul muiminin aishə siddiq reziyellahu enhaning hayati.....	529
2149-sual: ummul muiminin aishə siddiq reziyellahu enhaning peziliti.....	530
2150-sual: ummul muiminin zeynep binti jehish reziyellahu enhaning peziliti.....	531
2151-sual: ummul muiminin sefiye reziyellahu enhaning peziliti.....	531
2152-sual: ummu haram binti milhan reziyellahu enhaning peziliti.....	531
2153-sual: sefiye binti Abdulmutallib reziyellahu enhaning hayat paaliyiti we peziliti.....	532
2154-sual: ummu hani reziyellahu enhaning peziliti.....	534
2155-sual: ummul muiminin ummu seleme reziyellahu enhaning hayati.....	534
2156-sual: ummul muiminin ummu seleme reziyellahu enhaning peziliti.....	536
sekkizinchi bap. Bashqa sahabe reziyellahu enhumlarning peziletleri.....	536
2157-sual: durre reziyellahu enhaning peziliti.....	536
2158-sual: rumeysə binti milhan reziyellahu enhaning hayati.....	537
2159-sual: rumeysə binti milhan reziyellahu enhaning peziliti.....	539
2160-sual: esma binti Ebu bekri reziyellahu enhaning hayati.....	539
2161-sual: esma binti Ebu bekri reziyellahu enhaning peziliti.....	541
2162-sual: zeyd ibni harise reziyellahu enhuning peziliti.....	541
2163-sual: usame ibni zeyd reziyellahu enhuning hayati.....	541
2164-sual: usame ibni zeyd reziyellahu enhuning peziliti.....	543
2165-sual: zeyd ibni sabit reziyellahu enhuning hayati we peziliti.....	543
2166-sual: emmar ibni yasir reziyellahu enhuning peziliti.....	544
2167-sual: Abdullah ibni Mesud reziyellahu enhuning hayati.....	545
2168-sual: Abdullah ibni Mesud reziyellahu enhuning peziliti.....	545
2169-sual: huzeyfe ibni yemani reziyellahu enhuning hayati.....	546
2170-sual: huzeyfe ibni yemani reziyellahu enhuning peziliti.....	547
2171-sual: seid ibni muaz reziyellahu enhuning peziliti.....	547
2172-sual: Abdulla ibni abbas reziyellahu enhumaning hayati.....	547
2173-sual: Abdulla ibni abbas reziyellahu enhumaning peziliti.....	549
2174-sual: Abdullah ibni Ömer reziyellahu enhumaning hayati.....	550
2175-sual: Abdullah ibni Ömer reziyellahu enhumaning peziliti.....	551
2176-sual: Abdullah ibni Zubeyr reziyellahu enhuning peziliti.....	552
2177-sual: bilal ibni rebah reziyellahu enhuning peziliti.....	552
2178-sual: Ubey ibni Keib (Ebu munzir) reziyellahu enhuning hayati.....	552
2179-sual: Ubey ibni Keib (Ebu munzir) reziyellahu enhuning peziliti.....	553
2180-sual: Ebu qetade reziyellahu enhuning peziliti.....	553
2181-sual: selman farsiy reziyellahu enhuning hayati.....	554
2182-sual: selman farsiy reziyellahu enhuning peziliti.....	554
2183-sual: Ebu musa esheri reziyellahu enhuning hayati.....	555

2184-sual: abu musa esheri reziyellahu enhuning peziliti.....	557
2185-sual: abdullah ibni salam reziyellahu enhuning hayati.....	557
2186-sual: abdullah ibni salam reziyellahu enhuning peziliti.....	558
2187-sual: jerir reziyellahu enhuning peziliti.....	558
2188-sual: jabir ibni abdullah reziyellahu enhuning peziliti.....	558
2189-sual: enes reziyellahu enhuning peziliti.....	558
2190-sual: bera ibni malik ensariy reziyellahu enhuning hayati.....	559
2191-sual: bera ibni malik ensariy reziyellahu enhuning peziliti.....	560
2192-sual: sabit ibni qeys reziyellahu enhuning hayati.....	561
2193-sual: sabit ibni qeys reziyellahu enhuning peziliti.....	562
2194-sual: abu hureyre reziyellahu enhuning hayati.....	562
2195-sual: abu hureyre reziyellahu enhuning peziliti.....	564
2196-sual: hatib ibni abu beltee reziyellahu enhuning peziliti.....	564
2197-sual: juleybib reziyellahu enhuning hayati.....	564
2198-sual: juleybib reziyellahu enhuning hayati peziliti.....	565
2199-sual: harise reziyellahu enhuning peziliti.....	566
2200-sual: xalid ibni welid reziyellahu enhuning peziliti.....	566
2201-sual: muawiye reziyellahu enhuning peziliti.....	566
2202-sual: ebbad reziyellahu enhuning peziliti.....	566
2203-sual: uqeyl ibni abu talib reziyellahu enhuning peziliti.....	566
2204-sual: abu sufyan ibni haris reziyellahu enhuning hayati.....	567
2205-sual: abu sufyan ibni haris reziyellahu enhuning peziliti.....	568
2206-sual: abdullah ibni jeifer reziyellahu enhuning peziliti.....	568
2207-sual: salim reziyellahu enhuning peziliti.....	568
2208-sual: amir ibni rebiye reziyellahu enhuning peziliti.....	568
2209-sual: abdullah ibni jehsh reziyellahu enhuning hayati.....	569
2210-sual: abdullah ibni jehsh reziyellahu enhuning hayati peziliti.....	570
2211-sual: osman ibni mezun reziyellahu enhuning peziliti.....	570
2212-sual: harise ibni nuiman reziyellahu enhuning peziliti.....	570
2213-sual: abdullah ibni rewahe reziyellahu enhuning peziliti.....	570
2214-sual: ubade ibni samit reziyellahu enhuning peziliti.....	571
2215-sual: seleme ibni ekwei reziyellahu enhuning peziliti.....	571
2216-sual: abu derdai reziyellahu enhuning peziliti.....	571
2217-sual: zahir ibni haram reziyellahu enhuning peziliti.....	571
2218-sual: abdullah ibni erqem reziyellahu enhuning peziliti.....	571
2219-sual: osman ibni ebulas reziyellahu enhuning peziliti.....	571
2220-sual: abu zeyd emr ibni exteb elensari reziyellahu enhuning peziliti.....	572
2221-sual: abu umame reziyellahu enhuning peziliti.....	572
2222-sual: abdullah ibni busr reziyellahu enhuning peziliti.....	572
2223-sual: hermele ibni zeyd reziyellahu enhuning peziliti.....	572
2224-sual: hemze ibni emr eslemi reziyellahu enhuning peziliti.....	573
2225-sual: wereqe ibni newfel reziyellahu enhuning peziliti.....	573
2226-sual: zeyd ibni emr ibni nufeyl reziyellahu enhuning peziliti.....	573
2227-sual: ehnef reziyellahu enhuning peziliti.....	574
"islam telimati" tötinchi jild- "qanun we medeniyet".....	575

on sekkizinchi bölüm. Islam qanunining menbesi, pirinsipi we jazalargha munasiwetlik mesililarning

bayani.....	575
birinchi bab. Islam qanunining asasiy menbeliri.....	575
2228-sual: islam qanunshunasliqining asasiy menbeliri.....	575
2229-sual: islam qanunshunasliqi menbeliri tayinidighan delil pakitlarning derijisi....	575
2230-sual: quran kerimning islam qanunshunasliqining birinchi asasi ikenliki.....	575
2231-sual: hedis yaki sünnetning islam qanunshunasliqining ikkinchi asasi ikenliki..	576
2232-sual: ijtiħadning islam qanunshunasliqining üchinchisi asasi ikenliki.....	576
2233-sual: ijma (ijtiħad) ning tüliri.....	577
2234 -sual: mujteħid uqumi we islam dunyasidiki eng meshhur mujteħidler.....	577
2235-sual: ijtiħad qilishda riaye qilinidighan prinsiplar.....	577
2236 -sual: ijtiħad qilish uchun salahiyetlik bolushning shertliri.....	578
2237-sual: ijtiħadni eng awwal jari qildurghanlar.....	579
2238-sual: sahabe reziyellahu enhumlarning öz ijtiħadlirida riaye qildighan prinsipliri..	579
2239-sual: mezheplerning otturgha chiqish sewebi we ularning asasiy desturliri.....	580
2240-sual: qiyas uqumi.....	580
2241-sual: qiyas qilishning usuli.....	580
ikkinchi bab. Islamdiki sheri zörüriyet neziryesi.....	581
2242-sual: zörüriyet pirinsipining mohimliqi we otturgha qoyulushi.....	581
2243-sual: sheriet nizamidiki haram we mubahliq prinsipining otturgha qoyulushi...	581
2244-sual: mubah uqumi.....	582
2245-sual: haram, haramning türü we wastiliri.....	582
2246-sual: haramda ihtiyat qilish.....	583
2247-sual: sheriette hökümi bayan qilinmighan nersiler we ishlar eslide, mubahmu yaki harammu? ..	583
2248-sual: islam dinidiki asanliq we kengchilik prinsipi.....	584
2249-sual: sheri mejburiyetlerde kishlerdin éghirchiliqning kötürölüp kitishidiki seweb..	585
2250-sual: ish heriketlerde normal we tengpung yolni tutush.....	585
2251-sual: islam sherutining omui meqsetliri we özgermes prinsipliri.....	585
2252-sual: islam sherutining meqsetliri.....	585
2253-sual: islam sherutining omomi pirinsipliri.....	585
2254-sual: islam dinidiki besh zörüriyet.....	586
2255-sual: islam dinidiki besh zörüriyetni qoghdashning ehmiyitidiki üç derije.....	586
2256-sual: zörüriyet we menpeetning arsidiki perq.....	586
2257-sual: zörüriyet prinsipini ispatlaydighan alte ayet.....	587
2258-sual: ölük nersilerning zörüriyet uchun mubahliqi toghrisida kelgen hedisler..	588
2259-sual: zörüriyetni ipadilep yémeklik, owchiliq qilish we boghuzlan'ghan nersiler heqqide kelgen hedisler.....	588
2260-sual: zörüriyet uchun bashqilarning mélining mubahliqi toghrisidiki hedisler...	589
2261-sual: jan, mal we abroyni mudapie qilish yolidiki zörüriyetler toghurluq kelgen hedisler.....	590
2262-sual: kisellik toghrisidiki zörüriyetler uchun kelgen hedisler we hökümler....	591
2263 -sual: eyini zamanda sheriet fuqahaliri(alimliri) zörüriyet babida otturgha qoyghan fiqhi qaidiler.....	592
2264-sual: zörüriyet uqumi.....	592

2265-sual: zöriyetning shertliri.....	592
2266-sual: zöriyet ehwalliri.....	593
2267-sual: ghizalinish we dawalinish zöriyiti haliti.....	593
2268-sual: mejburlinish zöriyiti haliti.....	594
2269-sual: axiret ishlirigha alaqidar hissi qilmishlarning hökümliri.....	594
2270-sual: dunya hökümlirige alaqidar ishlarda mejburlinishning türliri.....	595
2271-sual: haraq ichishke mejburlan'ghan ademning hökümi.....	595
2272-sual: oghurluqqa mejburlan'ghan ademning hökümi.....	595
2273-sual: kupurluqqa mejburlan'ghan ademning hökümi.....	595
2274-sual: malni buzuwitishke mejburlan'ghan ademning hökümi.....	595
2275-sual: öltürüşke mejburlan'ghan ademning hökümi.....	595
2276-sual: zina qilishqa mejburlan'ghan ademning hökümi.....	596
2277-sual: dunyagha alaqidar ishlarda mejburlinishning silishturma xulase hökümliri.....	596
2278 -sual: untup qélish haliti.....	597
2279-sual: bilmeslik haliti.....	597
2280-sual: qiyinchiliq we balaning omumliship kétish haliti.....	597
2281-sual: zöriyetning yaxshi dep qarilish haliti.....	598
2282-sual: meslehe mursele zöriyet uchun digen oqum.....	599
2283-sual: örp haliti.....	600
2284-sual: örpning zöriyet yaki hajet uchun bolghan misalliri.....	600
2285-sual: henefi we shafu mezhibidiki zöriyet qaidiliri.....	601
2286-sual: zöriyetning muhim sekkiz qaidisi.....	601
2287-sual: musheqqet asanchiliqni keltüridu.....	602
2288-sual: musheqqetning türi.....	602
2289-sual: "musheqqet asanliqni keltüridu" dégen qaidining dairisi.....	602
2290-sual: sherietning yengillitishi.....	603
2291-sual: sheri ruxset we uning türliri.....	603
2292-sual: " ish tarlashsa kéngiyidu" digen qaidining menisi.....	604
2293-sual: "zöriyet cheklen'gen ishlarni mubah qilidu".....	604
2294-sual: "zöriyet cheklen'gen ishlarni mubah qilidu" digen qaidining misalliri.....	605
2295-sual: "zöriyet öz miqdarida belgilinidu" digen qaidining menisi.....	607
2296-sual: righbetni rialliqqa aylandurush derjiliri.....	607
2297-sual: zöriyet.....	607
2298-sual: hajet.....	608
2299-sual: menpeet.....	608
2300-sual: ziyet.....	608
2301-sual: fuzul.....	608
2302-sual: "zöriyet miqdari boyiche belgilinidu" dégen qaidining emeli tetbiqati.....	608
2303-sual: "özre uchun jaiz bolghan nerse, özrining yoqulishi bilen batil bolidu" digen qaidining misalliri.....	609
2304-sual: "mejbur bolush bashqilarning heqqini yoqqa chiqirwetmeydu" digen qaidining menisi we misalliri.....	609
2305-sual: "omumi we xususi hajet zöriyetning ornigha chüshidu" digen qaide.....	610
2306-sual: xususi zöriyetning ornigha chüshidighan omumi hajetning misalliri.....	610
2307-sual: cheklen'gen ishlarni mubah qilidighan xususi hajetlarning misali.....	610
2308-sual: zöriyetning hökmi néme?.....	611
2309-sual: sheri zöriyet haliti gunah ishqa yéqiliship qalsa qandaq bolidu?.....	611

üchinchi bap. Zaman, makan, sharaitqa qarap petiwaning özgirishi.....611

2310-sual: zaman, makan, sharaitqa qarap petiwaning özgirishi heqqidiki omomi uqum....	611
2311-sual: petiwaning özgirishining illetliri.....	612
2312-sual: sherietniki zaman makanning özgirishige qarap özgidighan we özgermeydighan hökümler.....	612
2313-sual: resulullah sellallahu eleyhi wesellemning körsetmisi we petiwaning özgirishi.....	612
2314-sual: petiwaning özgirishidiki sahabilarning körsetmisi.....	613
2315-sual: tabunlar we ulardin keyinkilarning dewride petiwaning özgirishi.....	614
2316-sual: petiwaning zaman, makan, sharait we örpning özgirishi bilen özgirishining qaidisi.	614
2317-sual: ijti had yoli ochuq.....	615
2318-sual: zaman amilining petiwaning özgirishidiki ehmiyiti.....	616
2319-sual: melumatlarning özgirishi petiwalarning özgirish amilliri qataridin.....	617
2320-sual: qeti(keskin) nes yaki mezheb ijmasi bar mesilide ijti had qilishqa orun yoq.....	618
2321-sual: nes körnüshidiki ijti hadning qimmiti.....	618
2322-sual: petiwa kishlarning exlaqining özgirishi bilen özgidu.....	619
2323-sual: zaman, makan, sharait we örpning özgirishi bilen petiwa özgidu, dégen qaide toghrisida ellame ibni qeyyimning" eilam muwaqun" kitawidin misallar.....	620
tötinchi bap. Islam dinidiki jazalarning bayani.....622	
2324-sual: islamdiki asasliq jaza türleri.....	622
2325-sual: jaza uqumi.....	622
2326-sual: jazalarning, tosquchi we kapparet ikenlikining bayani.....	622
2327-sual: insan tebuti heqqide.....	623
2328-sual:jinsiy tebiet aldida insanning pozitsiyisi.....	624
2329-sual: jinsi alaqe we unng türleri.....	624
2330- sual: naxsha - ussul we jinsiy oyun - tamashalar.....	625
2331- sual: zinagha yéqinlashmanglar.....	625
2332- sual: namehrem bilen xaliy bir yerde bolush haram.....	626
2333- sual: shehwaniy qarash.....	626
2334- sual: ewretke qarash haramdur.....	627
2335- sual: qarashtiki mubahliq dairisi.....	628
2336-sual: zina dégen sözning uqumi.....	628
2337-sual:jaza ijra qilishini lazim qilidighan zina uqumi.....	628
2338-sual: zina qilghanliqi heqqide guwahliq bérighan ademlerde tépilish lazim bolghan shertler.	629
2339-sual: bir ademning zina qilghanliqi uning iqrar qilishi bilenmu ispatlinidighanliqining bayani.....	629
2340-sual: zinaning jazasi.....	630
2341-sual: zina qilghan ademge birilidighan jazaning qandaq ijra qilinidighanliqi.....	630
2342-sual: bohtan chaplighan ademge bérilidighan jazaning bayani.....	630
2343-sual: töhmet chaplighan ademge bérilidighan jazaning miqdari.....	631
2344-sual: bir ademning töhmet chaplighanliqining ispatlinishining bayani.....	632
2345-sual: töhmet chaplan'ghan ademde tépilish lazim bolghan shertler.....	632
2346-sual: zeherlik chékimliklarni istimal qilishning hökmi.....	633

2347-sual: oghriliq qilish dégen sözning uqumi.....	633
2348-sual: oghriliq qilghan ademning qolini késish uchun tépilish lazim bolghan shertlarning bayani.....	634
2349-sual: oghrining qolini késishning yolgha qoyulishining bayani.....	634
2350-sual: qolni késish uchun tépilish lazim bolghan shertlarning tepsiliy bayani.....	635
2351-sual: omumgha tewer nése kérekni oghrilashning hökmi.....	636
2352- sual: haraqning hökümliri.....	636
2353- sual: ademni mest qilidighan nersilerning hemmisi haraqtur.....	637
2354- sual: haraqning haram qilinidighi asasiq seweb néme?.....	637
2355- sual: haraqning asasiq ziyaliri.....	638
2356- sual: haraq ichishning jazasi néme?.....	638
2357-sual: haraq ichken'ge bérilidighan jazaning bayani.....	639
2358-sual: jaza ija qilidighan ademde tépilish lazim bolidighan shertlarning bayani.....	639
2359-sual: mest ademning qilghan teserruplirining hökmi.....	640
2360-sual: mesit bolup qalghan ademdin islam dinining buyruqlirining chüshüp ketmeydighanliqi, qilghan ishlirining küchke ige bolidighanliqining bayani.....	640
2361-sual: bulangchiliq qilish dégenning uqumi.....	641
2362-sual: bulangchiliqning shertliri.....	641
2363-sual: bulangchiliq qilghan ademge bérilidighan jazaning yolgha qoyulishining bayani.....	641
2364-sual: jazaning miqdarining we uning qandaq ija qilidighanliqining bayani.....	642
2365-sual: oxshash jaza bilen jazalashning bayani.....	642
2366-sual: edeplesh yüzisidin bérilidighan jazani bérishning bayani.....	643
2367-sual: qisas dégen sözning uqumi.....	645
2368-sual: qisasning yolgha qoyulishining bayani.....	645
2369-sual: adem öltürgenlik jinayitidin tewbe qilishning bayani.....	646

on toquzinchi bölüm. Islam qanunidiki halal – haram mesililirining bayani.....647

birinchi bap. Islam qanunidiki halal –haram pirinsipi.....	647
2370- sual: halal haram pirisipining yolgha qoyulushi.....	647
2371- sual: halal haram insan üstige alghan eng chong amanet we sinaq.....	648
2372- sual: halal – haram uqumi.....	648
2373- sual: jahiliyet dewridiki halal we haram.....	648
2374- sual: herqandaq nerse eslide halaldur.....	649
2375- sual: halal, haramdin köptur.....	649
2376- sual: halal yaki haram qilish, yalghuz allahningla heqqidur.....	658
2377- sual: halal haramni belgileshning hikmiti.....	650
2378- sual: halal bilen haramning derijiliri bir xil emes.....	650
2379- sual: halalni haram yaki haramni halal qilish allahqa shérik keltürushning jörisidur... ..	651
2380- sual: haram qilish bir ishning yamanliqigha, meynetlikige we zererige qarap bolidu... ..	652
2381- sual: halalda haramgha muhtaj bolup qalmaydighan derijide yéterlik nersiler bar... ..	652
2382- sual: haramgha élip baridighan herqandaq nerse haram.....	653

2383- soal: haramni halal qilish uchun hile ishlatish haramdur.....	653
2384- soal: yaxshi niyet haramni qilishqa bahane bolalmaydu.....	654
2385- soal: haramni qilib salmasliq uchun gumanliq nersilerdin saqlinish kérek.....	655
2386- soal: haram hemme kishige oxshash haramdur.....	655
2387- soal: zörüriyet cheklen'gen nersilerni mubah qilidu.....	656
ikkinchi bap. Yimek -ichmeklerdiki halal-haramlarning bayani.....	657
2388- soal: yémek - ichmeklerdiki halal we haramni bilishning zörürliki.....	657
2389- soal: halal nersilerni istémal qilishning paydiliri.....	657
2390- soal: quran kerimning halal haram heqqidiki hökümliri.....	657
2391- soal: yémek – ichmeklerdin yéyish haram qilinip cheklen'genliri.....	658
2392- soal: özi ölüp qalghan haywanning haram qilinishi we uning hékmiti.....	659
2393- soal: aqqan qanning haram qilinishi.....	659
2394- soal: tongguz göshining haram qilinishning hikmiti.....	659
2395- soal: allahdin bashqining namigha boghuzlan'ghan haywan.....	660
2396- soal: özi ölüp qalghan janliqlarning türli.....	660
2397- soal: özi ölüp qalghan haywanlarning haram qilinish hékmiti.....	660
2398- soal: butlarga boghuzlan'ghan haywanlarning haram qilinishi.....	661
2399- soal: ölük haywanlardin béliq we chéketke halal.....	661
2400- soal: ölüp qalghan haywanning térisi, söngiki we tükidin paydilinish.....	662
2401- soal: déngiz haywanlirining hemmisi halaldur.....	662
2402- soal: quruqluq haywanliridin haram qilin'ghanliri.....	663
2403- soal: dora zörüriyiti.....	663
2404- soal: haram bolghan bir nersini dora ornida istémal qilishning shertliri.....	664
2405- soal: qachilan'ghan yémekliklerni sétiwalghanda nimilerge diqqet qilish kérek?.....	664
2406- soal: seperde némilerge diqqet qilish kirek?.....	664
2407- soal: harlal haram mesilisidiki zörüriyet haliti.....	665
2408- soal: éhtiyajini jemiyyet qandurghan kishi haramgha mejbur emes.....	665
2409- soal: yiyilishi halal bolghan quruqluq haywanliri we sheriyy boghuzlash shertliri.....	665
2410- soal: sheriyy boghuzlashning hékmiti we siri.....	667
2411- soal: boghuzlighanda bismillah déyishning hékmiti.....	667
2412- soal: ehli kitab (yehud – nasaralar) ning boghuzlighanliri.....	667
2413- soal: chérkaw we ehli kitab bayramlirigha boghuzlan'ghan haywanlar.....	668
2414- soal: ehli kitab tok we shuninggha oxshash ussullar bilen öltürüp yégen haywanlar.	668
2415- soal: ateshperesler we ulargha oxshaydighanlarning boghuzlighanliri.....	668
2416- soal: ow owlashning hökümi.....	669
2417- soal: owchining shertliri.....	669
2418- soal: owgha munasiwetlik shertler.....	670
2419- soal: ow qoralliri bilen munasiwetlik shertler.....	670
2420- soal: it we shuninggha oxshash haywanlar bilen owlashning sheritliri.....	671
2421- soal: suyuqluqlardin haram qilin'ghanliri.....	671
2422- soal: mesit qilghuchi nersiler.....	672
2423- soal: mesit qilghuchi nersilerning ziyini.....	672
2424- soal: mesit qilghuchi nersilerni istimal qilghanlarning jazasi.....	673
üchinchi bap. Haram qilin'ghan ziraetler.....	673
2425- soal: ziyaliq herqandaq nersini yéyish we ichish haramdur.....	673

2426- sual: tamaka qandaq nerse?.....	674
2427- sual: tamaka chékishke adetlinip qélishtin asosliq sewebliri qaysilar?.....	674
2428- sual: tamaka yaman yolgha méngishning muqeddimesi.....	674
2429- sual: tamakining kichik balilargha bolghan yaman tesiri.....	674
2430- sual: tamakining ten saqliqigha bolghan ziyaliri.....	675
2431- sual: tamaka chékishning diniy jehettiki ziyini.....	675
2432- sual: tamakining xaraktérgha bolghan ziyini.....	675
2433- sual: tamakigha öginip qélishtin saqlinishning zörürliki.....	675
2434- sual: néme uchun tamaka chékish hazirqi esirning eng palaketlik apiti déyilidu?.....	676
2435- sual: tamaka chékishni öginip qélishtin saqlinish tedbirliri.....	676
2436- sual: balilarni tamaka chékishni öginip qélishtin saqlash usuli.....	676
2437- sual: tamakini tashlash chariliri we bezi teklipler.....	677
2438- sual: tamakini tashlighandin kéyin qayta chekmeslik uchun néme qilish kérek?.....	678
2439- sual: tamakini tashlashning bashqa charilirimu barmu?.....	678
tötinchi bap. Kiyim- kichek, zibu zinnet we turmush boyumliridiki halal – haramlar.....	679
2440- sual: kiyim kiyishning meqsidi we zöröriyiti.....	679
2441- sual: pakizliqning islamdiki orni.....	679
2442- sual: sap yipek we altun er kishilerge haramdur.....	680
2443- sual: yipek we altunni erlerge haram qilishning hékmiti.....	680
2444- sual: yipek we altunni ayallargha halal qilishning hékmiti.....	681
2445- sual: musulman ayalning kiyimi.....	681
2446- sual: ayalning erge we erning ayalgha oxshiwélishi.....	681
2447- sual: hakawurluq we shöhretpereslik kiyimi.....	681
2448- sual: zinnetlinishte allahning yaratqinini özgertish we ashuriwétish.....	682
2449- sual: gül chékish, chish inchikilitish we hösün tuzesh qatarliqlarning hökümi.....	682
2450- sual: qashni inchikilitishning hökümi.....	683
2451- sual: chach ulashning hökümi.....	683
2452- sual: chach boyash.....	683
2453- sual: saqal qoyushning hikmiti.....	684
2454- sual: saqal qoyush we chüshürwitishning hökümi.....	684
2455- sual: öy allahning nimiti.....	685
2456- sual: israp we butpereslik alametliri.....	685
2457- sual: altun we kümüş qachilarning hökümi.....	685
2458- sual: islam heykellerni haram qilghan.....	686
2459- sual: heykellerning haram qilinishining sewebi.....	686
2460- sual: ulughlarni xatirileshte islamning tutqan yoli.....	687
2461- sual: balilar oyunchuqlirigha ruxset.....	687
2462- sual: neqishlen'gen we sizilghan gewdisiz resimlarning hökümi.....	688
2463- sual: sézish we ilkide saqlash haram bolghan resimler.....	688
2464- sual: ösümlük del-derx qatarliq jansiz menzirlerni sizishning hökümi toghirisidiki qarashlar.....	689
2465- sual: haqaretlinidighan resim we süret halaldur.....	691
2466- sual: foto apparat süretliri heqqide.....	692
2467- sual: süretning mezmuni.....	692

2468- soal:süret we süretchiler heqqidiki ehkamlarning xulasisi.....	693
2469- soal: éhtiyaj bolmisimu it béqish.....	694
2470- soal: ow we qarawulluq itliri mubahtur.....	694
2471- soal: ilim - penning it béqishqa bolghan qarishi.....	694
beshinchi bap. Hüner kesiplerdiki halal- haramlar.....	695
2472- soal: ishleshke qadir kishining ishlimey yétiwélishi haramdur.....	695
2473- soal: qandaq sharaitta tileshe ruxset qilinidu?.....	696
2474- soal: insanning izziti – ishleshte.....	696
2475- soal: allah taalaning déhqanchiliq uchun zimni qulay qilib bergenliki toghirisidiki quran kerimning bayanliri.....	696
2476- soal: ziraet tirish we köchet tikishning peziliti.....	697
2477- soal: eng yaxshi kesip.....	697
2478- soal: haram qilin'ghan ziraet.....	697
2479- soal: sanaet we hüner - kesiplarning hökümi.....	698
2480- soal: quran kerimning hüner kesip toghirisidiki bayanliri.....	698
2481- soal: hüner kesipning islamdiki orni.....	699
2482- soal: islam urush élan qilghan hüner - kesipler.....	700
2483- soal: zina- pahishe.....	700
2484- soal: but, krést we shuningha oxshash nersilerni yasashmu oxshashla haram... ..	700
2485- soal: mest we bihush qilidighan ziyarliq nersilerni yasash.....	700
2486- soal: tijaret yoli bilen tirikchilik qilishning islamdiki orni.....	701
2487- soal: allah taalaning tijaretni insanlarga nimet qilib bergenliki toghirisidiki quran kerimning bir qisim bayanliri.....	701
2488- soal: haram qilin'ghan tijaret.....	702
2489- soal: halal tijarette diqqet qilidighan ishlar.....	702
2490- soal: aldamchiliq we uning hökümi.....	703
2491- soal: soda - sétiq ishliridiki aldamchiliq türli.....	703
2492- soal: ijtimaiy hayattiki aldamchiliq türli.....	703
2493- soal:aldamchiliqning qandaq ziyarliri bar?.....	704
2494- soal: xizmet qilish we mensep tutushning hökümi.....	704
2495- soal: mensep tutushning mesuliyiti.....	705
2496- soal: haram qilin'ghan ish - xizmetler.....	705
2497- soal: pul tépish mesililiride umumiy qaide.....	706
2498- soal: "siler özüglarni öltürmenglar" digen ayetning menisi heqqide.....	706
altinchi bap. Aile hayatidiki halal – haramlar.....	706
2499- soal: ayallar zinnitining körsitishke bolidighanliri we bolmaydighanliri.....	706
2500- soal: yüz bilen qolni ichish ruxset qilin'ghan ayallar.....	707
2501- soal: ayetning hökümige asasen ayallarning zinnatlarini körüshi cheklenmigen 12 türlük er.....	707
2502- soal: ayallarning ewretliri.....	708
2503- soal: yöginishte ruxset qilin'ghan ayallar.....	709
2504- soal: ayal kishining ammiwi munchilarga kirishi.....	709
2505- soal: hösn - jamalini bashqilarga körsitish haram.....	709
2506- soal: musulman ayallar riaye qilidighan edep exlaqlar.....	710
2507- soal: islam sheritige uyghun bolghan kiyimining süpiti.....	710
2508- soal: ayallarning erlirining mihmanlirini kütiwélishi.....	711

2509- soal: er bilen erning jinsiy munasiwetlashishi chong haramlarning biridir.....	711
2510- soal: qol bilen jinsiy lezzetlinishning hokmi.....	712
2511- soal: qol bilen jinsi lezzetlinishning jaiz bolushinng sherti.....	712
yettinchi bap. Ata - ana bilan balilar ottursidiki munasiwettiki halal haramlar .713	
2512- soal: islam nesebni himaye qilidu.....	713
2513- soal: ata balisigha tansa bolmaydu.....	713
2514- soal: islamda bala qiliwélish haramdur.....	713
2515- soal: bala qiliwélish tüzümini emeliy bikar qilish.....	714
2516- soal: béqip terbiyilesh menisidiki bala qiliwélish.....	715
2517- soal: balining atisidin gheyriyge mensup boliwélishi gunahtur.....	716
2518- soal: balilirlarni öltürmenglar.....	716
2519- soal: bergende balilargha teng bérish.....	717
2520- soal: mirasta allahning chek - chégrisigha tajawuz qilmasliq.....	717
2521- soal: ata – anini qaxshatmaq chong gunahlarning biri.....	718
2522- soal: ata – anilarning tillinishigha seweb bolush chong gunahlardin.....	719
2523- soal: ata - anining ruxsisiz jihadqa pidaiy bolushqa bolmaydu.....	719
2524- soal: mushrik ata – ana heqqide.....	719
sekkizinchi bap. Örpe adetlerdiki halal- haram.....719	
2525- soal: allahning kainatlardiki qanuniyetlirige hörmét qilish.....	719
2526- soal: islam jeng ilan qilghan jahiliyet dewrining örp - adetliri.....	720
2527- soal: islamda teessupluq qilish yoq.....	720
2528- soal: insanning ewzelliki neseb we rengde emes, teqwadarliqta.....	721
2529- soal: ölüklerge yigha - zar qilmaq, jahiliyet adetliridin.....	721
2530- soal: islamning dosit - düşmen toghirisidiki bayanati.....	722
toqquzinchi bap. Muamililerdiki halal-haram.....722	
2531- soal: insarlarda muamililarning yolgha qoyulushi.....	722
2532- soal: haram qilin'ghan nersilerni sétish haramdur.....	722
2533- soal: namelum nersini sétish cheklen'gendur.....	723
2534- soal: bazar bahasi bilen oynishish.....	723
2535- soal: monopoliyichi lenet qilin'ghandur.....	724
2536- soal: bazar erkinlikige arilishiwalmaq.....	724
2537- soal: bédikchilik halaldur.....	725
2538- soal: tijarete aldash we naheq payda élish haramdur.....	725
2539- soal: sodida köp qesem qilish.....	726
2540- soal: taraza - ölchemde kem bérish.....	726
2541- soal: oghrilan'ghan we bulan'ghan nersini sétiwélish oghri bilen bulangchigha shérik bolghanliqtur.....	726
2542- soal: jazanining uqumi.....	726
2543- soal: jazanining hokümi.....	727
2544- soal: jazanining haram qilinishining bayani.....	727
2545- soal: jazanixorluqning haram qilinishining hékmiti.....	728
2546- soal: jazanini chekleshning hékmiti.....	728
2547- soal: ösüm yégüzgüchi we jazane kélishimini yazghuchining hokümi.....	729
2548- soal: ösümlük qeriz alghuchigha gunah bolmasliqining sheritliri.....	729
2549- soal: islamning pul xejleshke bolghan telipi.....	730
2550- soal: peyghember eleyhssalamning qerzdin panah tilesh toghirisidiki dualiri...730	
2551- soal: qerizdarliqning yaman aqiwi.....	730

2552- soal: jazanixorluqning türliri.....	730
2553- soal: nersining bedilini artuq élish jazanising bayani.....	731
2554- soal: nersining bedilini nési qilish jazanisi.....	731
2555- soal: artuq bahada nési sétishning hökümi.....	731
2556- soal: malgha aldin pul ötküzüp qoyushning hökümi we sherti.....	731
2557- soal: kapirlarning yurtida jazanixorluq qilishning hökmi.....	732
2558- soal: islam yurtining kapir yurti bolup hisaplinishining sheritliri.....	732
2559- soal: zöröriyetning haram ishlarni halal qilidighanliqning delili.....	732
2560- soal: zörüriyet we hajat.....	733
2561- soal: quran, hedis, qiyastin delili kelmigen ishlarning qandaq bolidighanliqi heqqidiki hökümler.....	734
oninchi bap. Köngül ichish we aram ilishtiki halal haramlar.....	735
2562- soal: köngül échish we aram élishta islamning kengchilliki.....	735
2563- soal: peyghember we insanchiliq.....	736
2564- soal: peyghember eleyhissalam we sahabilirining oyun tamashshigha bolghan pozitsiyesi... ..	736
2565- soal: islamdiki oyun - tamashilarning ehmiyiti.....	736
2566- soal: yügürüş we chélishish müsabiqisi.....	737
2567- soal: islamda mergenlikning mohimliqi.....	737
2568- soal: islamda cheklen'gen mergenlik.....	738
2569- soal: neyziwazliq oyuni.....	738
2570- soal: islamda chewendazliq oyunlirining mohimliqi.....	738
2571- soal: at beygiside haram bolidighan mukapat.....	739
2572- soal: ow owlashning hökümi.....	739
2573- soal: islamda cheklen'gen ow- owlash.....	739
2574- soal: nerd oynashning hökümi.....	739
2575- soal: shahmat oynash heqqide.....	740
2576- soal: naxsha - muzikining hökümi heqqidiki bayanlar.....	741
2577- soal: naxsha - müzikining mubah bolishining shertliri.....	743
2578- soal: qimar haraqning juptidur.....	744
2579- soal: latariye oyunlirimu qimardur.....	745
2580- soal: téléwizor körüş mesilisi.....	745
2581- soal: körüş keskin haram bolidighan téléwizor programmiliri.....	746
2582- soal: haram dep qaralghan tiliwiziye pirogirammilirini körüşning ziyni.....	746
2583- soal: körüş teshebbus qilinidighan programmilar.....	746
2584- soal: téléwizorning ziyinidin saqlinish charisi.....	746
2585- soal: kino we sehne oyunlirining hökümi.....	747
on birinchi bap. Ijtimai munasiwetlerdiki halal haram.....	747
2586- soal: musulman jemiyyet ezaliri ottursidiki ikki chong ijtimaiy munasiwet.....	747
2587- soal: musulman musulman bilen tashliship ketse bolmaydu.....	748
2588- soal: yarashturush.....	749
2589- soal: musulmanlar arisidiki qirindashliq rishtisini saqlash we kishilarning heq hoqoqini qoghdash uchun cheklen'gen bir qanche ishlar.....	750
2590- soal: islamda ruxset qilin'ghan gheywet shekilliri.....	754
2591- soal: bashqilarning yaman gipini qilishqa birilgen ruxsetning sherti.....	754
2592- soal: öltürgüchi we öltürülgüchi her ikkeylen otta.....	755
2593- soal: islam döliti toxtamlashqan we kapaletlik qilghan kapirlarni öltürmeslik....	756

2594- soal: öltürüldighan ademler we öltürüş hoqqining kimning qolida bolidighanliqi..	756
2595- soal: özini öltürüwiliş.....	757
2596- soal: para uqumi.....	757
2597- soal: paraning birish we ilshning hökümi.....	758
2598- soal: parining yaman aqiwetliri.....	758
2599- soal: xelqning hükümet kadiririgha qilghan sowghatliri.....	758
2600- soal: zulumdin qutulush uchun para bérish.....	759
2601- soal: sowgha salam bérishning jaiz bolushi.....	759
2602- soal: para bérishni jaiz qilidighan sewebler.....	760
2603- soal: xiyametning menisi.....	760
2604- soal: xiyamet qilishning yaman aqiwetliri.....	760
2605- soal: xiyametning türli.....	760
2606- soal: xain sözining menisi.....	761
2607- soal: kishining öz mal - mülkini israp qilishi haramdur.....	761
2608- soal: pul malni serip qilish toghirisidiki islamning körsetmisi.....	762
2609- soal: toghra serip qilin'ghan pul malning peziliti.....	762
2610- soal: bashqa perzni qayrip qoyup tekrara hej qilish heqqide.....	762
2611- soal: gheyriy musulmanlar bilen bolghan munasiwetler heqqide.....	763
2612- soal: kitabiylargha (yehud - nasaralargha) ayrim qarash.....	763
2613- soal: islam dölitide yashaydighan gheyriy musulmanlar (zimmiylar).....	764
2614- soal: gheyriy musulmanlar bilen dost bolush we uning menisi.....	765
2615- soal: islam düşmenlirini dosit tutqanlarning aqiwiti.....	766
2616- soal: musulmanning ghyriy musulmandin paydilinishi.....	767
2617- soal: islam omumyüzlük bir rehmettur.....	767
on ikkinchi bap. Étiqad mesililiri we oxshiwilishtiki haramlar	768
2618- soal: ilahiy qanunning ghayisi.....	768
2619- soal: ilahiy qanun we insaniy qanun.....	768
2620- soal: insanlarning ilahiy qanun'gha angliq riaye qilishidiki asasiy uqum.....	769
2621- soal: gheyibni bilish peqet allahqa xastur.....	769
2622- soal: shérík we uning türí.....	769
2623- soal: allahqa shérík keltürüş we uninggha élip baridighan ishlar.....	769
2624- soal: shéríkulekberning alametliri.....	770
2625- soal: shirkulekberning hökmi.....	772
2626- soal: shirkulesgherning alametliri.....	773
2627- soal: shéríkulesgherning hökmi.....	773
2628- soal: shéríkning ziyanliri.....	773
2629- soal: pal sélísh we gheybtin sözlesh.....	774
2630- soal: palchilargha ishinish kupurluqtur.....	774
2631- soal: pal sélíshning qandaq bolidighanliqi.....	774
2632- soal: dinni mesxire qilish.....	775
2633- soal: allahning dinini mesxire qilghanning jazasi.....	775
2634- soal: tekitlen'gen sünnetni terk étishning jazasi néme?.....	775
2635- soal: tumar ésishning hökümi.....	776
2636- soal: ruxset qilin'ghan tumar.....	776
2637- soal: shérík dairisige kiridighan tumar.....	777
2638- soal: tumar ésishni jaiz emes dégüchilerning bezi delilliri.....	777

2639- soal: tumar asmastinmu balayi qazalardin saqlinish chariliri barmu?.....	777
2640- soal: dem sélishning hökümi.....	778
2641- soal: dem silishning sünnettiki delili.....	778
2642- soal: shérikke kiridighan dem silish.....	779
2643- soal: séhirning hökümi.....	779
2644- soal: shumluq hés qilish.....	780
2645- soal: bidet uqumi.....	780
2646- soal: bidetning türli.....	781
2647- soal: bidetning din'gha ilip kelgen ziyarliri.....	781
2648- soal: islamning bidettin saqlinip qilishidiki hikmetliri.....	782
2649- soal: wesile we uning türli.....	783
2650- soal: jaiz bolghan wesile.....	783
2651- soal: peyghember eleyhissalamni qandaq wesile qilish kérek?.....	785
2652- soal: meni qilin'ghan wesililer.....	785
2653- soal: gheyri musulmanlar gha oxshiwélis.....	786
2654- soal: gheyri musulmanlarni dorashning cheklinishining sewebi.....	786
2655- soal: gheyri musulmanlarga oxshiwilish iqimning türli.....	786
2656- soal: téléfon zili uchun dua , ayet yaki ezanni ishlitishning hökümi.....	788
on üçinchi bap. Halal- haram qanunidiki bashqa mesililerning bayani.....	788
2657- soal: insan birer orginini bashqisigha berse bolamdu?.....	788
2658- soal: her qandaq adem organliridin birersini berse bolamdu?.....	789
2659- soal: musulman adem musulman emes birige orginini berse bolamdu?.....	789
2660- soal: musulman emes birining orginini musulman ademge yökeshke bolamdu?....	789
2661- soal: muhtajliqtin öz orginini sétishqa bolamdu?.....	789
2662- soal: birawning ölgendin kéyin organlirini bashqisigha bérishni wesiyet qilishi durusmu?.....	790
2663- soal: ölgen kishining organlirini uning warisliri bashqisigha berse bolamdu?.....	790
2664- soal: süniy uruqlandurush.....	790
yigirminch bap. Islam dinidiki hökümdarliq tüzümliri.....	791
birinchi bap. Islam dinidiki hökümdarliq tüzümlirining muhimliqi wezörürliki.....	791
2665-sual: musulmanlar uchun bashliqning zörürliki.....	791
2666-sual: islam dinidiki hökümdarliqning shertliri.....	791
2667-sual: musulmanlarga bashliq bolidighan ademning sheritliri.....	791
2668-sual: islam dinidiki hökümdarliqning pirnsipliri.....	792
ikkinchi bap. Islam döliti we uninggha munasiwetlik mesililer.....	794
2669-sual: islam döliti dégen qandaq dölet ?.....	794
2670-sual: islam döliti bilen din dölitining perqi.....	794
2671-sual: ölgilik beshinchi xelipe-ömer ibni abduleziz.....	795
2672-sual: medine islam dölitide grajdanlarning heq hoquqliri kapalet qilin'ghan.....	796
2673-sual: medine wesiqisi.....	796
2674-sual: medine wesqisining asasiy maddiliri.....	796
2675-sual: islam döliti bashqa dinlarchimu yol qoyghan.....	796
2676-sual: islam dölitining asasiy qanuni.....	797
2677-sual: islam dölitining démokratiyidin artuqchiliqi.....	797
2678-sual: démokratiye bilen islam dinining munasiwiti.....	798
2679-sual: musulmanlarda siyasiy istibdat dewrining bashlinishi.....	799

2680-sual: islamdin burunqi ereblerde hakimiyet tüzümi.....	799
2681-sual: ereblerni millet qatarigha kotürgen amil islam dinidur.....	799
2682-sual: islam dölitining tunji reisi.....	799
2683-sual: tunji islam dölitining adaletperwerliki.....	800
2684-sual: islam xelipilirining adaletperwerliki.....	801
2685-sual: kéngesh we uninggha munasiwetlik mesililer.....	802
2686-sual: tunji islam dölitidiki kéngesh.....	802
2687-sual: peyghember eleyhissalamning zamanidiki kéngesh ezaliri.....	803
2688-sual: kéngesh qilishning mawzusi.....	803
2689-sual: xelipe uqumi.....	803
2690-sual: islam xelipilikliri.....	803
2691-sual: islam xelipilikining dewir sürgen zamani.....	803
2692-sual: her qaysi dewirdiki islam xelipilikliri.....	803
2693-sual: xulepai rashidinler dewri we ularning xelipiliri.....	803
2694-sual: emewiyler dewri.....	803
2695-sual: emewiyler dewridiki islam döliti.....	804
2696-sual: abbasiylar dewri.....	804
2697-sual: abbasiylar dewridiki islam döliti.....	804
2698-sual: osmaniylar dewri.....	804
2699-sual: osmaniylar dewridiki islam doliti.....	805
üchinchi bap. Jihad we uning ehkamliri.....	805
2700-sual: jihadning menisi.....	805
2701-sual: jihadning hökmi.....	806
2702-sual: jihadning qandaq sharaitta periz eyin'ge aylinidighanliqi.....	806
2703-sual: jihadning buyrulush meqsidi.....	806
2704-sual: islamiy jihadning prinsipliri.....	806
2705-sual: "jihad " sözining quran kerimdiki menisi we bashqa meniliri.....	807
2706-sual: musulmanning urush meydanida saqlinishqa tégishlik exlaqiy we diniy burchi.....	808
2707-sual: allah yolida posta turush we yürüş qilishning peziliti.....	808
2708-sual: jihadning peziliti.....	809
2709-sual: jihad uchun at baqqan, ghazilerni jabdughan ularning aile bala chaqilirini baqqanning peziliti.....	811
2710-sual: shehidlikning peziliti.....	811
2711-sual: qandaq kishilerning shehid hisaplinidighanliqi.....	812
2712-sual: islam we tinchliq.....	812
2713-sual: jihad qilishqa kelgen buyruqning menggü dawam qilidighanliqining bayani.....	812
2714-sual: ajizlarni öltürüşning haram ikenliki.....	813
2715-sual: iman eyitqan ademni öltürüşke bolmaydighanliqi.....	814
2716-sual: ayallarning urushqa chiqishining hökmi.....	814
2717-sual: urushta kapirning yadrem bérishini telep qilishning hökmi.....	814
tötinchi bap. Islam döliti we kapir dölitining bayani.....	815
2718-sual: qandaq ehwalda islam dölitining kapir döliti, kapir dölitining islam döliti bolidighanliqining bayani.....	816
2719-sual: amanliq telep qilghan ademning hökümliri.....	816
2720-sual: chirkaw we ibadetxanlarning hökümliri.....	819

2721-sual: islamgha kirip keyin uningdin yeniwalghan ademning hokumliri.....	819
2722-sual: islamdin yeniwalghan ademlarning turliri.....	820
2723-sual: islamdin kaporliqqa chiqiridighan ishlarning bayani.....	820
2724-sual: bir ademning dindin yeniwalghan hesablinishi uchun lazim bolidighan shertler.....	821
2725-sual: islamdin yeniwalghan ademni qayta islamgha kirishke dewet qilishning bayani.....	822
2726-sual: islamdin yeniwalghan ayalning hokmi.....	822
2727-sual: islam dinidin yeniwalghan ademning teserrupliri.....	822
beshtinchi bap. Islam dinidiki qaziyliq tuzumliri.....	824
2728-sual: qaziyliqning uqumi we uning muhimliqi.....	824
2729-sual: qaziyliqqa layiq ademde tepilishqa tegishlik ishlar.....	824
2730-sual: qaziyliqqa teyin qilinishning hokmi.....	824
2731-sual: qaziyda tepilish lazim bolghan edebler.....	825
2732-sual: sulhi degen sozning uqumi we uning turliri.....	827
2733-sual: kelishimning yolgha qoyulghanliqining bayani.....	827
2734-sual: kelishimning shertliri.....	828
2735-sual: kelishimning hokmi.....	828
2736-sual: mejburlashning bayani.....	828
2737-sual: mejburlinishning hokmi.....	828
2738-sual: yaman ishlarni qilishqa mejburlinishning hokmi.....	829
altinchi bap. Islamdiki tuzum we asasiq pirinsiplar.....	830
2739-sual: islam tuzumi uqumi.....	830
2740-sual: islamda, jemiynetni islah qilishning yoli.....	830
2741-sual: islam, peqetla din emes.....	831
2742-sual: islam tuzumidiki asasiq prinsiplar.....	831
2743-sual: islam jemiyyitining bashqa jemiyyetler bilen quridighan alaqlarning asasliri.....	836
yettinchi bap. Islamda siyasi tuzum.....	837
2744-sual: islam teshebbus qilidighan tuzum.....	837
2745-sual: xelipe uqumining meydan'gha kilishi.....	837
2746-sual: emrulmuiminin atalghusining qollunulishi.....	838
2747-sual: islamning hazirqi hakimet atalghusi mesilisi.....	838
2748-sual: islam hakimiyitide saylam tuzumini qollunushning ewzelliki.....	839
sekkizinchi bap. Xelipe we xelipilik uqumi.....	839
2749-sual: xelipilik uqumining menisi.....	839
2750-sual: xelipilik uchun uyghun bolghan shexisning supetliri.....	839
2751-sual: musulmanlar uchun xelipilikning mohimliqi.....	840
2752-sual: islamda xelipini wujutqa kelturush shekli.....	840
2753-sual: islamda xelipilikning delili.....	841
2754-sual: islamda xelipe tallashning usuli.....	841
2755-sual: xelipini her xil namlar bilen atashqa bolidighanliqi.....	842
toqquzinchi bap. Beyet we uning turliri.....	842
2756-sual: beyet chushenchisi.....	842
2757-sual: beyetning nimilerni oz ichige alidighanliqi.....	842
2758-sual: beyetning loghet menisi we istimal menisi.....	843
2759-sual: beyet basquchliri.....	843

2760-sual: beyetning siyasi pelsepsi.....	843
2761-sual: beyetni janlandurush toghirisidiki alimlarning bayani.....	844
2762-sual: beyetning shekilliri.....	844
2763-sual: beyetning türleri.....	844
2764-sual: yingi dewirdiki beyetning shekli.....	845
2765-sual: beyetning saghlam bolush shertliri.....	845
2766-sual: beyetni buzushning hökmi.....	846
oninchi bap. Islam dölitining omumi asasliri.....	846
2767-sual: islamning siyasi qurulmisi tayinidighan asas.....	846
2768-sual: islamning siyasi qurulmisi tayinidighan asalar.....	847
2769-sual: ümmetning mesuliyiti.....	847
2770-sual: siyasi qararning qandaq bolidighanliqi.....	848
2771-sual: kingesh wezipisining qandaq belgilinidighanliqi.....	848
2772-sual: ümmetning rehberlikke itaet qilishining qandaq bolidighanliqi.....	848
2773-sual: islam sherutidiki igidarchiliq qilishning qandaq bolidighanliqi.....	849
on birinchi bap. Islam dini we démokiratiye.....	849
2774-sual: demokratiye heqqdiki hökümler.....	849
2775-sual: démokiratiye uqumi.....	849
2776-sual: démokiratiyening islam dinigha uyghun kélidighan terepliri.....	849
2777-sual: islam qarishida reisning orni.....	851
2778-sual: islam dini adalet qaidilirini belgileshte démokiratiyening aldida turidu.....	851
2779-sual: islam bilen démokiratiyening xususiyet jehettiki periq alahidilki.....	851
2780-sual: saylash guwahliq bérishning bir türü.....	852
2781-sual: hakimiyet allahqa xas dégen pirinsip.....	853
2782-sual: köp sanliqning hökmini élish islamgha zit kilemdu?.....	853
2783-sual: xelq we reisning qanun belgilesh salahiyet dairisi mütleq emes.....	854
2784-sual: siyasi mustebitlik millet duchar bolghan qedimiy we hazirqi xapiliqlarning birinchi sewebidur.....	855
2785-sual: kéngesh islamda shuar emes, perz.....	856
on ikkinchi bap. Islam tüzümining yette tüwrüki.....	857
2786-sual: islam bilen dimigratiye ottursida zitliq yoq.....	857
2787-sual: islam tüzümining yette tüwrüki.....	857
yigirme birinchi bölüm. Islam medeniyiti.....	860
birinchi bap. Medeniyet uqumi we alahidiliki.....	860
2788-sual: islamdiki medeniyet uqumi.....	860
2789-sual: hazaret uqumi we uning menilri.....	860
2790-sual: insanlar paaliyitidiki hazaretning sheritliri.....	861
2791-sual: islamdiki hazaret uqumining öz ichige aldighan mezmun dairisi.....	861
2792-sual: hazaretning alahidiliki.....	861
2793-sual: medeniyetning amilliri.....	863
2794-sual: milletlarning yiqilish yaki ornidin turushidiki sewep amilliri.....	863
2795-sual: hazaret qurulmisi uchun zörür bolghan bilimler.....	864
2796-sual: hazaretning paydisi.....	864
2797-sual: türlük hazaretler arsidiki ortaqlar.....	865
ikkinchi bap. Insaniyet islam medeniyitige muhtaj.....	865
2798-sual: insaniyet medeniyitini peqet islamlar qutquzalaydu.....	865

2799-sual: medeniyetning jismi we rohi.....	867
2800-sual: hozirqi zaman medeniyatining rohi.....	867
2801-sual: iman medeniyetning qutquzguchisi.....	868
2802-sual: pelsepining insaniyetni bextlik qilishtin ajizliqi.....	868
2803-sual: dindin bashqisi insaniyetni qutulduralmaydu.....	869
2804-sual: xiristian dinining qutquzush rolini élishtin ajizliqi.....	870
2805-sual: yehudi dini qutquzush rolini élishtin téximu ajiz.....	871
2806-sual: insaniyetni islam dinidin bashqa qutuldurghuchi tépilmaydu.....	872
2807-sual: hozirqi islam dunyasidki nopuzluq yette yónilish.....	872
2808-sual: kóshimek yónúlúshi heqqide.....	873
2809-sual: ózini yoqutush yónilishidikilerning qarashliri.....	873
2810-sual: ózre bayan qilish yónilishidikilerning kóz qarash teshebbusliri.....	874
2811-sual: pexirlinish yónilishidikilerning kóz qarash teshebbusliri.....	874
2812-sual: jidellishish yónilishidikilerning kóz qarash muddialiri.....	875
2813-sual: medeniyet yónilishidikilerning teshebbus muddialiri.....	877
2814 -sual: medeniyet yónúlúshini temsil qilidighan wekillik shexisler.....	878
2815-sual: medeniyet yónúlúshining pirinsipliri.....	878
úchinchi bap. Islam úmmitining medeniyet risalisi.....	879
2816-sual: islam úmmitide insaniyetke teqdim qilghidek medeniyet risalisi barmu?.....	879
2817-sual: medeniyet risalisining alahidilikliri.....	879
2818-sual: medeniyet risalizning xususiyetliri.....	880
2819-sual: tengpungliq risalisining meqsidi we pirinsipi.....	880
2820-sual: tengpungluq risalisining kórünúshi we zahir bolushi.....	880
2821-sual: mukemmellik risalisining meqsidi we misali.....	881
2822-sual: medeniyet risalisidiki insaniy pirinsip nizamlar bilen islamiy pirinsip nizamlarning perqi.....	881
tötinchi bap. Islamdiki ilim pen we iman.....	881
2823-sual: islamdiki ilim - pen we imanning mukemmellishishi.....	881
2824-sual: medeniytimiz ilim we iman medeniytidur.....	882
2825-sual: imanning insan hayatidiki orni.....	883
2826-sual: imanni yéngilash uchun emel qilish lazim.....	883
2827-sual: imanning kuch qudiriti.....	883
beshtinchi bap. Islam dini we ilim - pen.....	886
2828-sual: islarning túp kórsetmiliri.....	886
2829-sual: islam dinining bilm - meripetke bolghan kóz qarshigha alaqidar bir qanche mesile.....	886
2830-sual: islam bilmining medeniyetke kórsetken tesiri.....	887
2831-sual: islam dini, din we ilim - penni birlishtüridu.....	888
2832-sual: din bilen ilim - pennning kilishelmeslik müshkilisi qeyerdin peyda bolghan?.....	888
2833-sual: din bilen ilim - pen arsida yüz bergen toqunushning izahati.....	889
2834-sual: dinning roli tügidimu?.....	889
2835-sual: insanning din'gha muhtajliqi.....	890
2836-sual: tarix we rialliqning guwahliqi.....	891
2837-sual: dinning ornini bashqa nerse basalmaydu.....	891
2838-sual: yéngi idologiyoler dinning ornini alalmaydu.....	892
2839-sual: din xelqni zeherleydighan epyun dégen dewagha reddiye.....	892

altinchi bap. Islam terbiyisi.....	894
2840-sual: rebbaniyet terbiyesining mohimligi.....	894
2841-sual: imanning mensi.....	894
2842-sual: islam terbiyiside qelibning mohimligi.....	894
2843-sual: qelibp muhtaj bolghan üç nerse.....	895
2844-sual: qelibni saqlash zörür bolghan nerse we uni saqlashning yoli.....	895
2845-sual: islam terbiyisidiki ibadetning mensi.....	897
2846-sual: islam terbiyisidiki mukemmel we etrapliq bolush.....	898
2847-sual: islam terbiyisining insandiki eqliy terepke bolghan qarishi.....	899
2848-sual: islam terbiyisining exlaqqa bolghan qarishi we terbiyisi.....	899
2849-sual: islam terbiyisining beden'ge bolghan terbiye teripi.....	900
2850-sual: islam terbiyisining jihadqa bolghan terbiye teripi.....	901
2851-sual: islamning jemiyyetke qaratqan terbiyisi.....	903
2852-sual: islam terbiyisining siyasiygha bolghan terbiye teripi.....	904
2853-sual: ijabiyliq we binachanliq toghirisidiki terbiye.....	905
2854-sual: ustaz hesenul benna rehmetullahi eleyhining asasiq 10 wesiyyi.....	906
2855-sual: musulman buraderlerni terbiyileshtiki omomi weziye.....	907
yettinchi bap. Islam medeniyiti we musulman ayal.....	907
2856-sual: islamda ayalning mohimligi.....	907
2857-sual: musulman ayallarning ölgiliri.....	908
2858-sual: musulman ayalning bilim ilishining zörürligi heqqidiki örnekler.....	909
2859-sual: er - ayal otturisdiki toluqlinish.....	910
2860-sual: ayalning jahiliyettiki xar we bichareliki.....	911
2861-sual: islamning ayalni eziz qilishi.....	911
2862-sual: kelgüsidi musulman ayaldin kütidighan ümid.....	912
sekkizinchi bap. Ayallarning islamdiki orni.....	912
2863-sual: ayallarning islam sherutidiki hoquqi we mejburiyetliri.....	912
2864-sual: ayallarning gherb jemiyytidiki mejburiyetliri we hoquqiliri.....	913
2865-sual: ayallarning islamdiki orni.....	914
2866-sual: ayallarning yashash hoquqi jehettiki orni.....	914
2867-sual: kapir döletlirining ayallarni pes körüshi.....	914
2868-sual: ayallarning salahiyet hoquqi jehettiki orni.....	915
2869-sual: ayallarning islamdiki erkinlik hoquqi mesilisi.....	916
2870-sual: islamning erkinlik mesilisidiki insan jismigha bolghan qarishi we hökümi.....	917
2871-sual: gherip ellirining musulman ayallarning erkinliki boghqanliqigha dair pakitlar.....	919
2872-sual: islamda ayallarning xizmet erkinligi mesilisi.....	920
2873-sual: islamda ayallarning siyasi hoquqi mesilisi.....	921
2874-sual: islamda ayallarning ijtimai hoquqi mesilisi.....	922
2875-sual: islamdiki er ayallar barawerliki mesilisi.....	923
2876-sual: islam medeniyitining ayallarning eqli we dini toghirisidiki qarishi.....	928
toqquzinchi bap. Islamdiki muqeddes jaylar.....	932
2877-sual: mekke mükerrreme shehri.....	932
2878-sual: mesjidi herem.....	933
2879-sual: mesjidi heremning bina qilinish tarixi.....	933
2880-sual: heremning chigra dairisi.....	934

2881-sual: heremning xususiyetliri.....	934
2882-sual: kebining musulmanlar qelbidiki orni.....	934
2883-sual: kebining rémont qilinish basquchliri.....	935
2884-sual: hejerul eswedni ornigha qoyush qissisi.....	935
2885-sual: hojre qissisi.....	936
2886-sual: kebining eng axirqi rémont qilinishi.....	936
2887-sual: multezem.....	936
2888-sual: hetim.....	936
2889-sual: kebining yopuqi.....	937
2890-sual: kebining yopuqining xirajiti.....	937
2891-sual: kebining yopuqini toqush fabrikisi.....	937
2892-sual: kebining yopuqining renggi we shekli.....	937
2893-sual: kebining hazirqi yopuqi.....	938
2894-sual: meqamu ibrahim.....	938
2895-sual: meqamu ibrahimdiki gümbezning élip tashlinishi.....	938
2896-sual: zemzem süyi.....	938
2897-sual: quduqining qaytidin échilishi we orni.....	939
2898-sual: zemzem süyining xususiyetliri.....	939
2899-sual: zemzem süyining möjizisi.....	939
2900-sual: tetqiqatchilarni heyran qaldurghan möjize.....	940
2901-sual: zemzem süyi ichishning paydisi.....	940
2902-sual: qible we uninggha munasiwetlik ehkamlar.....	941
2903-sual: qiblining kebige özgertilishi.....	941
2904-sual: namazda qiblige yüzlinishning siri.....	941
2905-sual: hejeruleswed.....	942
2906-sual: hejerul eswedni söyüshning hökmi.....	942
2907-sual: hejeruleswedning béshidin ötken weqeler.....	942
2908-sual: hejerul eswedning kümüş bilen qaplinishi.....	943
2909-sual: rukni yemani.....	943
2910-sual: medine munewwere shehri.....	943
2911-sual: mesjidi nebewi.....	943
2912-sual: peyghember eleyhissalamning munbiri.....	944
2913-sual: rewze sherip.....	944
2914-sual: suffice.....	944
2915-sual: hazirqi mesjidi nebewi.....	944
2916-sual: hojre sherip we peyghember eleyhissalamning qebrisi.....	945
2917-sual: peyghember eleyhissalamning qebrisige qilin'ghan suyiqestler.....	945
2918-sual: mesjidi eqsa heqqide melumat.....	946
2919-sual: yer yüzide eng awwal bina qilin'ghan mesjid- eqsa mesjidi.....	947
2920-sual: mesjidi eqsaning musulmanlarning qoligha ötüshi.....	947
2921-sual: xristianlarning mesjidi eqsagha qilghan tunji hujumi we uning himaye qilinishi.	947
2922-sual: mesjidi eqsagha qilin'ghan eng chong jinayet.....	948
oninchi bap. Uyghur diyaridiki qedimiy üç chong jame we islam dunyasidiki qedimiy bilim yurtliri.....	948
2923-sual: eng deslep sélin'ghan mesjid atush jamesi.....	948
2924-sual: kala térisi pilani.....	949

2925-sual: eng meshhur mesjid qeshqer héytkar jamesi.....	949
2926-sual: eng chong mesjid kériye jamesi.....	950
2927-sual: beytul hékmet.....	950
2928-sual: qerewiyin uniwérstéti (jame alqroyn).....	951
2929-sual: eng qedimi islam aliy bilimgahi ezher bilim yurti.....	951
2930-sual: nizamiye medresesi.....	952
2931-sual: medrese mustensiriye.....	952
2932-sual: darulhedis xeyriyet bilimgahi.....	953
2933-sual: darulhedis bilimgahining derslikliri.....	953
2934-sual: darulhedis bilimgahining sinipliri.....	953
2935-sual: darulhedis bilimgahigha qobul qilish shertliri.....	953
2936-sual: ummulqura uniwérstéti.....	954
2937-sual: ummulqura uniwérstétining fakultétliri.....	954
2938-sual: muhemmed ibni eli senusi uniwérstéti.....	955
2939-sual: medine islam uniwérstéti.....	955
2940-sual: medine islam uniwérstétining teminlishi.....	955
2941-sual: medine islam uniwérstétigha qobul qilish shertliri.....	955
2942-sual: türkiydiki imam, xatib inistitotlirining tarixi.....	956
2943-sual: türkiydiki imam, xatib inistitotining derslikliri.....	957
2944-sual: türkiydiki ilahiyat (fakulteleri ilahiyat) fakultétliri.....	957
2945-sual: ilahiyat fakultétlirining derslikliri.....	957
2946-sual: malayshiya xelqara islam uniwérstéti	957
2947-sual: islam abad xelqara uniwérstéti.....	958
2948-sual: iman uniwérstéti.....	958
2949-sual: imam muhemmed ibni suud uniwérstéti.....	958
2950-sual: imam muhemmed ibni suud uniwérstétige qobul qilish shertliri.....	959
2951-sual: amérika ochuq uniwérstéti (the American Open Universty).....	959
2952-sual: qeshqer xanliq medrese.....	959
2953-sual: qeshqer" sachiye "medresesi.....	960
2954-sual: qeshqer saqiye medresesi.....	960
2955-sual: lükchin medresesi.....	961
2956-sual: damiku punaq medresesi.....	961
2957-sual: kériye döng medrese.....	961
2958-sual: hijiriye yilnamisi uqumi.....	962
2959-sual: ereplarning bururnqi yilnamiri.....	962
2960-sual: hijiriye yilnamisning meydan'gha kilishi.....	962
2961-sual: islamda hijirye yilnamisining qollunushi.....	962
2962-sual: uyghur élide hijiriye yilnamisining qollinilishi.....	962
yigirme ikkinchi bölüm. Mezheb we din heqqidiki mesililer.....	963
birinchi bab. Islam dunyasidiki mezhebler.....	963
2963-sual: mezheb uqumi.....	963
2964-sual: mezhebning peyda bolishi we uning sewebi.....	964
2965-sual: islam dunyasidiki mezhebler.....	964
2966-sual: étiqadiy mezhepler qaysi?.....	964
2967-sual: bizning étiqadiy mezhibimiz we étiqadimiz.....	965
2968-sual: ehli sünne musulmanliri nisbiti.....	965
2969-sual: ehli sünne musulmanlirining tarqalghan döletliri.....	965

2970-sual: xawarijlar pirqisining peyda bolushi.....	965
2971-sual: xawarijlar pirqisining xarektiri.....	965
2972-sual: xawarijlar pirqisining bashqa ismliri.....	966
2973-sual: xawarij uqumi.....	966
2974-sual: xawarijlarning mentiqisi.....	966
2975-sual: xawarj pirqiliri.....	966
2976-sual: hazirqi zamandiki xawarijlarning süpetliri.....	967
2977-sual: islam dunyasidiki étiqadiy mezheblarning eng meshhurliri.....	967
ikkinchi bap. Ehli sünni weljamae eqidisi mezhibi.....	967
2978-sual: piqhi mezheplarning medan'gha kilish sewebi.....	967
2979-sual: ehli sünni musulmanliri arisida meydan'gha kelgen tunji piqhi medreseler we ularning mujtehdiliri.....	968
2980-sual: ehli sünni musulmanliri arisida dewr süriwatqan fiqhi mezhebler.....	968
2981-sual: henefiy mezhibi.....	968
2982-sual: imam ezemning islam fiqhishunasliqidiki mertibisi.....	969
2983-sual: henefiy mezhibining fiqhiy mesililirini toplighanlar.....	969
2984-sual: malikiy mezhibi we uning pishwasi imam malik.....	970
2985-sual: malikiy mezhibining meydan'gha kilishi we tarqalghan dairisi.....	970
2986-sual: imam malikning shagritliri.....	970
2987-sual: shafuy mezhibi we uning qurghuchisi imam shafiy.....	970
2988-sual: imam shafiyning kona yingi mezhebliri we tarqalghan rayunlar.....	971
2989-sual: imam shafiyning shagritliri we mezhep asasi.....	971
2990-sual: henbeliy mezhibi we imam ehmed.....	971
2991-sual: henbeliy mezhibining tarqalghan rayunliri we mezhep asasi.....	971
2992-sual: bizning fiqhi mesililidiki mezhibimiz.....	971
2993-sual: mezhebge egishishke munasiwetlik mesililer.....	972
2994-sual: islam mezheblirini teqlid qilish mesilisi.....	972
2995-sual: emel ibadetke munasiwetlik piqhi mezheblerge egishishning hökümliri.....	973
2996-sual: ruxset izdep bashqa mezhebke ötüsh toghrimu?.....	973
2997-sual: mezheb chüshenjisi.....	973
2998-sual: ehli sünni mezhibi ichide tögep ketken fiqhi mezhebliri.....	973
üchinchi bap. Ehli shie mezhibi.....	974
2999-sual: hazirqi shieler omomi sani we shieler tarqalghan döletler.....	974
3000-sual: ehli sünni bilen shie mezhibi otturisdiki quran kerim toghrisidiki perqler..	974
3001-sual: ehli sünni bilen shie mezhibi otturisdiki hedis shirip toghrisidiki perqler...	974
3002-sual: ehli sünni bilen shie mezhibi otturisdiki sahabilar toghrisidiki perqler.....	974
3003-sual: ehli sünni bilen shie mezhibi otturisdiki tewhid eqidisi toghrisidiki perqler.....	975
3004-sual: ehli sünni bilen shie mezhibi otturisdiki allahni körüş toghrisidiki perqler.....	975
3005-sual: ehli sünni bilen shie mezhibi otturisdiki gheyb toghrisidiki perqler.....	975
3006-sual: ehli sünni bilen shie mezhibi otturisdiki sheriet we heqiqet toghrisidiki perqler.....	975
3007-sual: ehli sünni bilen shie mezhibi otturisdiki ich yüzini yoshurush toghrisidiki perqler.....	976
3008-sual: ehli sünni bilen shie mezhibi otturisdiki xelipe yaki imamliq toghrisidiki	

perqler.....	976
3009-sual: ehli sünne bilen shie mezhibi otturisdiki fiqhi mesililiri toghrisidiki perqler	
3010-sual: imamchiliqni yaqilaydighan shieler(on ikki imamchilar)ning itiqad qarishi....	976
3011-sual: imamchiliqni yaqilaydighan shielerning imamliri.....	977
3012-sual: imamchilarning pikir iqim we itiqadliri.....	977
3013-sual: shielerde dewr süriwatqan meshhur fiqhi mezhebler.....	978
tötinchi bap. Hazirqi dunyadiki dinlar heqqide.....	978
3014-sual: hazir dunyadiki dinlar we ularning meshhurliri.....	978
3015-sual: eng köp musulman bar döletler.....	978
3016-sual: xristian dini oqumi.....	979
3017-sual: isa eleyhisslamning ewetilish ghayisi.....	979
3018- sual: xiristian dining eslidiki diniy menbeliri.....	979
3019-sual: hazirqi xiristiyanlarning injilliri.....	979
3020-sual: xiristiyanlarning ikki chong dewet zamani.....	979
3021-sual: xristianlarning hazirqi meshhur mezhepliri.....	980
3022-sual: musulmanlar bilen xiristiyan we yehudiylar ottursidki munazirning bashlinishi....	980
3023-sual: samawi dinlarning esli eqidisining bir ikenliki.....	980
3024-sual: eng köp xristian yashaydighan döletler.....	980
3025-sual: yehudiy dini atalghusi.....	980
3026-sual: israil ewlatliri.....	980
3027-sual: israil dölitining qurulushi tarqap kitish jeryani.....	981
3028-sual:yehudiylarning pelestidin qoghlap chiqirilishi we diniy teshwiqatni kuchaytishi....	981
3029-sual: yehudiylarning israilye dölitini qurup chiqishi.....	981
3030-sual: yehudiylarning diniy menbeliri.....	982
3031-sual: yehudiylar eng köp yerleshken döletler.....	982
3032-sual: dunyadiki eng chong diniy pirqiler.....	982
3033-sual: dunyada adem sani eng tiz köpiyiwatqan din.....	982
3034-sual: kélechek islamgha mensub.....	983
yigirme üçinchi bölüm. Tesewwufning bayani.....	983
birinchi bap. Tesewwuf chüshenchisi we peziliti.....	983
3035-sual: tesewwuf uqumi we mahiyiti.....	983
3036-sual: tesewwufning meydan'gha kilishi toghrisidiki qarashlar.....	984
3037-sual: tesewwup we sofi atalghusining peyda bolushi.....	985
3038-sual: peyghember eleyhissalam bilen sahabilarning tesewwuptiki örnekliri.....	986
3039-sual: deslepki dewrdiki tesewwupchilar we ularning pishwaliri.....	986
3040-sual: islamning deslipidiki zahidliqning asasi.....	987
3041-sual: tesewwuf heqqide eserlarning yizilishqa bashlighan dewri.....	987
3042-sual: tesewwuf sahaside tekiyexanilarning ichilishi.....	987
3043-sual: tesewwupning sistémilishishi, nezeriyewilishishike yüzlinishi hemde wehdeti wujud qarishining peyda bolushi.....	987
3044-sual: wehdetul wujud chüshenchisining munazire qozghishi we mensur hellajining dargha isilishi.....	988
3045-sual: tesewwuf ehli bilen alim ölimalar arisidiki asasiq ixtilapiy mesile.....	988
3046-sual: imam rebbaniyning sheriet bilen teriqet toghrisidiki qarishi.....	988

3047-sual: ibni erebiyning tesewwup qarishi.....	988
3048-sual: tesewwuptiki xiristiyan dinigha teqlid qilin'ghan xata chüshenche mesilisi.....	989
3049-sual: tesewwuptiki yingi atalghularning köpiyishi bilen tewhid eqidisining buzulushi.....	989
3050-sual: imami rebbaniyning wehdeti wujudni tenqitleydighan wehdeti shuhud qarshi.....	990
3051-sual: ibnul jewzining sheytanning sopilarni qandaq aldaydighanliqi heqqidiki bayani.....	990
3052-sual: piqhi we uning meqsidi.....	991
3053-sual: islamdiki töt chong piqhi.....	991
3054-sual: islamda töt chong piqhining qurulusi we uning xarektiri.....	991
3055-sual: piqhige egishish meselisi.....	992
3056-sual: piqhi bilen tesewwufning perqi we munasiwiti.....	992
3057-sual: ewliyalarning sofi toghirisidiki tipik qarashliri.....	993
3058-sual: ewliyalarning tesewwuf toghirisida eyitqanliri.....	993
ikkinchi bap. Teriqetning meqsidi we yoli.....	994
3059-sual: teriqetning meqsidi.....	994
3060-sual: teriqetning yoli.....	994
3061-sual: quran kerimning, rohani pak qilghan ademning meqset muradigha yitidighanliqi toghirisidiki bayanliri.....	995
3062-sual: allahning insanlarga pak nersilerni riziqliq qilip bergenliki toghirisidiki quran kerimning bayanliri.....	995
3063-sual: allahning pak bolghuchilarni dost tutidighanliqi toghirisidiki quran kerimning bayanliri.....	995
3064-sual: allahning pak bolghuchilarni jennet bilen mukapatlaydighanliqi toghirisidiki quran kerimning bayanliri.....	995
3065-sual: niyetning emel ibadettiki mohim halqa ikenliki.....	995
3066-sual: ixlasning emel ibadettiki mohim halqa ikenliki.....	996
3067-sual: zikirning mensi.....	997
3068-sual: zikrining sherti.....	997
3069-sual: néme uchun quranda her qétim zikri tilgha élin'ghanda köp qilish dégen ibare birge kilidu?.....	997
3070-sual: zikirning peziliti toghirisidiki quran kerimning bayanliri we zikirning muwapiqiyet qazinishning asasi ikenliki.....	997
3071-sual: zikirdin yéraq bolghuchilarning chong yaman aqiwiti.....	998
3072-sual: allahni zikir qilishning paydiliri.....	998
3073-sual: zikirning türliri.....	998
3074-sual: zikirning peziliti.....	999
3075-sual: zikirning edepliri.....	1002
3076-sual: zikrni terk itishning gunahi.....	1003
3077-sual: peyghember eleyhissalam telim bergen zikir tesbihler.....	1003
3078-sual: quran tilawet qilishning peziliti.....	1003
3079-sual: istighpar eytishning peziliti.....	1004
3080-sual: peyghember eleyhissalamning ümmetlirini köp istighpar eytishqa righbetlendürgenliki.....	1004
3081-sual: seyyidul istighparning peziliti.....	1004

3082-sual: tesbih, hemdi, tekbir eytishning peziliti.....	1004
3083-sual: kelime tewhidni oqushning peziliti.....	1005
3084-sual: kilime temjidni oqushning peziliti.....	1005
3085-sual: duadin bash taritquchilarning jehennemge muptila bolidighanliqi.....	1006
3086-sual: duani köp qilishning peziliti.....	1006
3087-sual: toghra niyette qilin'ghan duaning ijabet bolidighanliqi.....	1006
3088-sual: tehli oqushning peziliti.....	1006
3089-sual: muiminlarning peyghember eleyhissalamgha durud eytishqa buyrulghanliqi...	1007
3090-sual: durud eytshning peziliti.....	1007
3091-sual: peyghember eleyhissalamgha durud yollimighan kishining jennet yolidin adashqan, bixillar qataridin bolidighaliqi.....	1007
3092-sual: allahni zikir qilmighan kishining hesret we cheksiz pushayman'gha qaldidighanliqi...	1008
3093-sual: allahni zikir qilishning peziliti.....	1008
3094-sual: xetme uqumi we uning teriqet istimalidiki delili.....	1008
3095-sual: zikir eytishning usuli.....	1009
3096-sual: zikir tesbihde teswi ishlitishning hökümi.....	1009
3097-sual: zikrining paydiliri.....	1010
3098-sual: étikafning menisi.....	1011
3099-sual: étikafning waqti we hökümi.....	1011
3100-sual: étikafning hikmiti.....	1011
3101-sual: étikafta olturushning paydiliri.....	1011
3102-sual: étikafning buyrulushi.....	1012
3103-sual: étikafning türli.....	1012
3104-sual: étikafning shertliri.....	1013
3105-sual: étikafning edeb – yosunliri.....	1014
3106-sual: étikafni buzidighan we buzmaydighan ishlar.....	1014
3107-sual: étikaf qilghan kishi uchun meni qilin'ghan ishlar.....	1015
3108-sual: étikaf qilidighan kishi uchun peziletlik waqitlar.....	1015
3109-sual: riyazetning shertliri.....	1015
3110-sual: xilwet - étikafning shertliri.....	1015
3111-sual: riyazetning hikmetliri.....	1016
3112-sual: alimlarning qarishidiki murshid kamil (kamil yétekchi) ning alametliri.....	1016
3113-sual: iman ajizliqning alametliri.....	1017
3114-sual: iman ajiz bolup qilishning sewebliri.....	1017
3115-sual: imanni kücheytish, mustehkemlesh usulliri.....	1018
3116-sual: rohning ghizasi - neple ibadet.....	1020
3117-sual: neple namazning hökümliri.....	1021
3118-sual: neple namazning mohimliri we peziliti.....	1021
3119-sual: neple roza tutidighan peziletlik waqitlar.....	1022
3120-sual: xeyri ihsan qilinidighanlarning derijisi.....	1022
3121-sual: allahqa yiqinlishishning eng mohim wastisi neple ibadet ikenlikining delili..	1023
üchinchi bap. Teriqet ehlining süpiti we peziliti.....	1023
3122-sual: teriqet ehlining asasiq süpetliri.....	1023
3123-sual: ewliyalarning zahidliq toghirisidiki bayanliri.....	1024

3124-sual: zahidliqning süpiti heqqidiki sünnetning bayani.....	1025
3125-sual: peyghember eleyhissalamning muimirlarni yoqsulluq we qanaetchanliqqa righbetlendürgenliki.....	1025
3126-sual: yoqsulluq we qanaetchanliqning peziliti.....	1025
3127-sual: peyghember eleyhissalamning muimirlarni riyazet arqiliq rohani tawlashqa righbetlendürgenliki.....	1026
3128-sual: sebirning nishanisi.....	1026
3129-sual: sebirchanliqning peziliti.....	1027
3130-sual: muimirlarning epuchan bolushqa buyrulghanliqi.....	1027
3131-sual: rehimdillik, helimlikning peziliti.....	1028
3132-sual: addi sadda yashashning imanning jümlisi we peyghember eleyhissalamning xisliti ikenliki.....	1028
3133-sual: ehli salihlarning neziridiki tewbining mertibisi.....	1029
3134-sual: istighfar we tewbining ehmiyiti.....	1029
3135-sual: tewbe derwazisining taki qiyametkiche ochuq ikenliki we allahning gunahlarni meghpiret qilghuchi ikenliki.....	1029
3136-sual: tewbining qobul bolushining shertliri.....	1030
tötinchi bap. Ehli salihlarning quranning peziliti toghirisidiki bayanliri.....	1031
3137-sual: quran kerimning paydiliri.....	1031
3138-sual: quran kerimning shipaliq roli.....	1031
3139-sual: " euzu billahi mineshe sheytanir rejiyim " kelimesining xasiyiti.....	1031
3140-sual: " bismillahir rehmanir rehiyim " ning xasiyiti.....	1032
3141-sual: sejde ayetlirining xasiyiti.....	1034
3142-sual: patihe sürisining ismli.....	1034
3143-sual: patihe sürisidiki yettening xasiyetliri.....	1034
3144-sual: patihe sürisining her bir ayetlirining xasiyetliri.....	1035
3145-sual: on ishtin tosidighan xasiyetlik on süre.....	1035
3146-sual: patihe sürisining omomi xasiyetliri.....	1035
3147-sual: ellame ibni qeyyumning patihe sürisining xasiyetliri toghirisidiki bayanliri..	1037
3148-sual: ayetulkursining sirliq xususiyetliri.....	1037
3149-sual: ixlas sürisining sirliq xususiyetliri.....	1038
3150-sual: süre yasinning peziletliri.....	1039
3151-sual: inna petehna sürisining xasiyetliri.....	1040
3152-sual: waqie sürisining peziletliri.....	1040
3153-sual: tabarek sürisining xasiyetliri.....	1040
3154-sual: süre muzzemmilning xasiyetliri.....	1040
3155-sual: emme yetesaelun sürisining peziletliri.....	1041
3156-sual: wezzuha sürisining xasiyiti.....	1042
3157-sual: elem neshreh sürisining xasiyiti.....	1042
3158-sual: qedri sürisi sürisining xasiyetliri.....	1042
3159-sual: kewser sürisining xasiyetliri.....	1042
3160-sual: muewwizeteyin sürilirining xasiyetliri.....	1043
3161-sual: meryem sürisi heqqide.....	1042
3162-sual: quran kerimning xasiyetliridin guman qilmasliq we teqdirge toghra muamile qilish toghirisida.....	1042
beshinchi bap. Teriqettiki sirliq yette basquch.....	1044

3163-sual: imami rebbani.....	1044
3164-sual: tesewwup ehlining peyghember eleyhissalamni ölge qilishtiki bir qisim mizani.	1044
3165-sual: "salihlarning yüksilishdiki sirliq yette basquch" namliq kitapta bayan qilin'ghan yette chong mezmun.....	1045
3166-sual: tesewwup ehlining neziridiki xojabahauddin neqshibendi.....	1045
altinchi bap. Tesewwupning tereqqiyat ehwali heqqide.....	1045
3167-sual: tesewwuf we sofi atalghusining meniliri.....	1045
3168-sual: sofi atalghusining peyda bolushi we istimal qilnishi.....	1045
3169-sual: tesewwufning tereqqiyat tarixi basquchliri we tesewwuf pishwaliri.....	1046
3170-sual: islam dunyasidiki asasiq diniy tesewwuf tebiqiliri.....	1048
3171-sual: neqshibendiye sulukining pishwasi bahauddin buxari.....	1048
3172-sual: neqshibendiye sulukining istiqamet pirinsipliri.....	1048
3173-sual: neqshibendiye sulukining tereqqiyat tarixi.....	1049
yettinchi bap. Azghunluq we bidet teriqet emes!.....	1050
3174-sual: teriqet we sofi uqumining mezmun tebiri.....	1050
3175-sual: toghra yoldiki teriqet ehlining süpiti.....	1050
3176-sual: azghunluqning qandaq bolidighanliqi.....	1052
3177-sual: teriqetke esli menbedin omomi noqtidin qarash toghirisida.....	1052
yigirme tötinchi bölüm. Islamgha qarshi ighwalargha reddiye.....	1053
3178-sual: ""quran kerim"" ning menbesi ilahiy wehyi emes, ademdur" dégen sepsete.. ..	1053
3179-sual: ""quran kerim"" resulullah sellellahu eleyhi wesellem hayat waqtida toplanmighan, kéyin sahabilar tertiplep retligen, xelipe osman ibni effan xata nuxsilarni köydürüp tashlighan" dégendek qarashlar.....	1056
3180-sual: "muhammed peyghember (eleyhissalam) weziyetke qarap pilanini özgertetti, islam mekkide erebgerge mexsus chüshürülgen din dep otturigha qoyup, medinide ghelibe qilip küchlen'gende xelqaraliq din dep jakarlighan" dégen sepsete.....	1057
3181-sual: "muhammed eleyhissalam köp öylen'gen shehwaniy adem idi" dégen sepsete.. ..	1057
3182-sual: "islamning ikkinchi menbesi peyghember sünniti (hedis) bolushi gumanliq, chünki yalghan, ajiz hadisler bek köp" dégen sepsete.....	1059
3183-sual: bir - birige qarimuqarshi hadisleri étirap qilmasliq pikir éqimi.....	1060
3184-sual: "islam dini qilich küchi bilen tarqalghan, dawamliq zeper qushi eskerler islamdin burun yétip baratti" dégen sepsete.....	1061
3185-sual: "islam tarixidiki pethiler ghenimet élish, baj qoyush uchun qilin'ghan iqtisadiy tüstiki kéngeymichilik mustemlikisidin bashqa nerse emes" dégen sepsete.....	1062
3186-sual: "musulmanlar qedimki medeniyetlerge hörmét qilmaydighan xelq, shunga iskenderiye kutubxanisigha ot qoyuwetken" dégen sepsete.....	1063
3187-sual: "bezi dinlar allah bilen insan alaqisini dostane alaqe dep qarisa, islam dini insanlarni allah aldida xar dégenni tekitleydu" dégen sepsete.....	1064
3188-sual: "islam eqilni ishqa sélishqa ruxset qilmaydighan, diniy permanlarga mejburlaydighan dindur" dégen sepsete.....	1065
3189-sual: "islam – egeshküchilirini seweb qilmastin, teqdirge ten béríp olturushqa chaqiridu" dégen sepsete.....	1066
3190-sual: "islamda ayallarning hoquqi yoq, ular depsende qilin'ghan" dégen sepsete...	

.....	1067
3191-sual: "islamda ayal kishi dawamliq er kishige tewe" dégen sepsete.....	1069
3192-sual: "ayal kishige er kishi alidighan mirasning yérimini bérish, uninggha zulum qilghanliq bolidu" dégen sepsete.....	1069
3193-sual: "islam néme uchun ikki ayalning guwahliqini bir erning guwahliqigha teng qilidu?" dégen sepsete.....	1070
3194-sual: "islamda ayallarning dölet organlirida aliy mensep tutush hoquqi yoq" dégen sepsete.....	1070
3195-sual: "islam dini ayal kishini yüzini yögesheke mejburlash arqiliq ishlesh we ilim öginishtin chekleydu" dégen sepsete.....	1071
3196-sual: ""hijap" tin ibaret ayal kishining islamiy kiyimi hazirqi téxnika, ishlepchiqirish zamanigha mas kelmeydu" dégen ighwa.....	1071
3197-sual: "islam, er kishini köp xotunluq bolush, hetta tötké qeder ayalgha öylinishke teshebbus qilidu" dégen mesile.....	1072
3198-sual: "islam musulman erlerning musulman bolmighan ayalgha öylinishige ruxset qilidu, emma musulman ayalning musulman bolmighan erge yatliq bolushigha ruxset qilmaydu" dégen qarash.....	1073
3199-sual: "islamda zakat bay musulman uchun allahning dergahida kembeghel musulman'gha qarighanda üstünlük pursiti tughdurup béridu, mal - dunyasi köp bolush sawabqa ige bolushqa hesse qoshidiken" dégen mesile.....	1073
3200-sual: "islamning choshqa göshini haram qilishigha héchqandaq asasi yoq, umu bashqa haywanlarga oxshashla haywan'ghu?" dégen sepsete.....	1073
3201-sual: islam dini néme uchun erlerni altun, yipek ishlitishtin chekleydu?.....	1074
3202-sual: "islam bashqa din'gha ishinish erkinlikige qarshi, chünki dindin yéniwalghan murtedke ölüm jazasi béridu" dégen sepsete.....	1074
3203-sual: "hazirqi zaman musulmanlirining selman rushdigha tutqan puzitsiysi pikir erkinlikige zit" dégen sepsete.....	1075
3204-sual: "islam jaza qanunida oghrining qolini késish, zina qilghanlarni chalma - kések qilish jazasi intayin qattiq qolluq, wehshiylik" dégen sepsete.....	1075
3205-sual: "islam dini perz qilghan ramizanda bir ay roza tutush jemiyet kishilirining mehsulat, ishlepchiqirish herikitini aqsitip qoyidiken" dégen sepsete.....	1076
3206-sual: "islam dini hazirqi zaman medeniyiti bilen maslialmaydu, chünki musulmanlar qalaq, tereqqiyatta arqida qalghan" dégen sepsete.....	1076
3207-sual: islam dini birlik - ittipaqliqqa chaqirsimu, musulman milletler bölünmichilik we tepriqichilik ichide yashawatqanliqi mesilisi.....	1077
3208-sual: "islamdiki jihad musulmanlarni bashqilargha tajawuz qilishqa teshebbus qilidu" dégen sepsete.....	1077
3209-sual: "islam dini démokratiye we insan heqlirige qarshi, hakim uchun shura (meslihet kéngishi) ning hajiti yoq, musulmanlar qarshi terepning pikirige hörmét qilmaydu" dégen sepsete.....	1078
3210-sual: "islam dini drama, ressamliq, oymichilik, heykeltirashliq we naxsha - muzikilardin ibaret pen - medeniyetlerge qarshi turidu" dégen sepsete.....	1080
3211-sual: "islam muteessiplik, radikalliqa chaqiridu, musulman sözi térrorchi dégen uqumni bildüridu" dégen sepsete.....	1081
xatime.....	1085

üchinchijild- qur'an we sünnet
bismillahir rahmanir rehiyim
on tötinchibölüm. Qur'an kerim we
sünnet
birinchi bap. Qur'an kerim heqqide omomi
chüshenche

1680.-sual: islam dinining asosliq desturliri

islam dinining asosliq desturliri qur'an kerim bilen sünnettur. Allah taala qur'an kerim bilen sünnetning musulmanlar üçün birdinbir destur ikenliki we her ishta aldi bilen bu ikkisige murajiet qilishi lazimliqini bayan qilip: "i möminler ! Allahqa, peyghemberge we özünglardin bolghan ish üstidikilerge itaet qilinglar, eger siler bérer mesilide ixtilap qiliship qalsanglar, bu toghrida allahning kitabigha, peyghemberning sünnitige murajiet qilinglar. " [süre nisa 59 - ayet] dégen.

1681.-sual: qur'an kerim, muhemmed eleyhissalamgha allah
taala teripidin nazil qilin'ghan ilahi destur

qur'an kerimning barliq kainatni yaratquchi, hemmini rizqlandurghuchi, hemmige igidarchiliq qilghuchi zat allah taala teripidin insaniyetning bext - saadet yolidiki mesh'el qilinishi üçün nazil qilin'ghan ilahiy destur ikenliki hemmimizge ayding. Shunglashqa qur'an kerimni toghra chüshinish, toghra höküm qilish we toghra yekün chiqirish üçün uninggha munasiwetlik nurghun mezmunlarni bilish intayin zörür.

Qur'an kerim islam dinining eqide, ibadet we ijtimaiy turmushning hemme tereplirige alaqidar bolghan barliq hökümlerni toluq öz ichige alghan mukemmel bir desturdur. ALLAH taala bu heqte mundaq deydu: [sanga biz kitabni (yeni qur'anni) hemme nersini (yeni kishiler mohtaj bolidighan diniy ishlarning hemmisini) chüshendürüp béridighan, (dillargha) hidayet, (bendilerge) rehmet, musulmanlarga menggülük saadet bilen xush xewer yetküzdighan qilip nazil qilduq](süre nehli 89 - ayening bir qismi) lékin, qur'an kerimde keltürülgen hökümler, munasiwetlik mesililer yéghinchaq shekilde bayan qilin'ghan bolup, uning tepsilati peyghember eleyhissalamning hadis we sünnetliri arqiliq sherhilen'gen.

1682.-sual: qur'an kerimning nazil bolushi

ishenchilik tarixiy menbelerge asasen qur'an kerim peyghember eleyhissalamgha hijiriyedin 13 yil ilgiri (miladiyening 611 - yili) ramizan éyining 21 - küni, düshenbe künidin tartip chüshüshke bashlighan. Bu del peyghember eleyhissalam 40 yashqa kirgen yili bolup, allah taalaning ulugh hékmiti bilen qur'andin ibaret bu muqeddes destur peyghember'eleyhissalamgha adem ömrining eqil - paraset, chüshenche jehette

eng yétilgen, qiranliq, altun dewri bolghan 40 yéshida chüshken. Qur'an kerim deslepte hemme nerse xatirilen'gen taxtidin (yeni lewhulmehpuz) din birinchi qewet asmandiki "beytul izze" dégen yerge qedir kéchisi birla qétimda chüshürülgen. Bu heqte hakim, seid ibni jubeyrdin peyghember'eleyhissalamning: "qur'an kerim hemme nerse xatirilen'gen taxtidin élip chiqilip birinchi asmandiki "beytul izze" dégen yerde qoyuldi" dégenlikini riwayet qilghan. Andin qur'an kerim jibriil eleyhissalam arqiliq "süre eleq" ning bëshidiki besh ayet ghari hirada tunji nazil bolushqa bashlighandin tartip 23 yil jeryanida toluq nazil bolup bolghan.

1683-sual: qur'an kerimning mubarek isimliri we mezmunliri

allah taala qur'an kerimni töwendikidek bir qanche isim bilen zikir qilghan:

1)"qur'an kerim". Allah taala mundaq deydu:

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا

كَبِيرًا (9)

{ bu qur'an heqiqeten eng toghra yolgha bashlaydu, yaxshi ishlarni qilidighan möminlerge ularning chong mukapatqa érishidighanliqi bilen xush xewer béridu } [süre beni israil 9- ayet]

2) kitab. Allah taala mundaq deydu:

لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (10)

{ silerning shan - sheriplinglarni öz ichige alghan kitabni (yeni qur'anni) silerge heqiqeten nazil qilip berduq. (buni) chüshenmemsiler? } [enbiya sürisi 10- ayet]

3) furqan. Allah taala mundaq deydu:

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا (1)

{ pütün jahan ehlini (allah ning azabidin) agahlandurghuchi bolushi üçün, bendisige (yeni muhemmed eleyhissalamgha) heq bilen batilni ayrighuchi qur'anni nazil qilghan allah ning berikiti büyüktur } [furqan sürisi 1- ayet]

4) zikir. Allah taala mundaq deydu:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (9)

{ qur'anni heqiqeten biz nazil qilduq we choqum uni qoghdaymiz } [hijir sürisi 9- ayet]

5) tenzil. Allah taala mundaq deydu:

وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ (192)

{ shübbhisizki, qur'an alemlarning perwerdigari teripidin nazil qilin'ghandur } [shuera sürisi 192- ayet]

qur'an kerim yuqirqilardin bashqa yene "zikir", "wehyi", "qeses", "erroh", "el mesani" qatarliq isimlar bilenmu atilidu. "nur", "huda" (hidayet), "shipa", "rehmet", "mew'ize", "mubin", "bushra", "eziz", "beshir", "nezir", "mejid" qatarliq isimlar bilenmu süpetlinidu.

1684.-sual: qur'an kermning omomi mezmuni

quan kerimde eqide - iman mesilisi, peyghemberlarning qissiliri, qiyamet ehwali, islamning qaide - prinsipliri, emel - ibadet, eilaq pezilet, kishilik munasiwet mesililiri, jihad qaidiliri, dölet tüzümi, qanun, siyaset, ijtimaiy mesililer, muamilatlar, tarixiy wegeler, medeniyet pen tixnika we bashqa nurghun mesililer tuluq bayan qilinidu.

1685.-sual: qur'an kerim sürilirining tertiwi we chüshürlishi

qur'an kerimning retke tizilish tertipi uning zémin'gha chüshürülüş tertipi bilen emes, lewhulmehpurdiki tertipi boyiche jibriil eleyhissalamning qaysi sürini qaysi sürining aldigha yaki arqigha, qaysi ayetni qeyerge qoyush heqqide peyghember eleyhissalamgha bergen körsetmisi we peyghember eleyhissalamning bu heqte sahabilerge telim bérishi boyiche tizilghan. Peyghember eleyhissalam her yili ramizanda qur'anni hazirqi tertip boyiche jibriil eleyhissalamgha bir qétim tingshitatti. Hayatining axirqi yilidiki ramizanda bolsa, ikki qétim tingshatqan.

1686.-sual: qur'an kerimning süre, ayet, kelimiliri

qur'an kerim 114 süre, 6236 ayet, 77 ming 439 kelime, 321 ming 250 heriptin terkiib tapqandur.

Ayet - qur'an kerimdiki sürilerni teshkil qilghan musteqil jümliler bolup, qur'an kerimdiki süriler reqemlik ayetlerdin terkiib tapqan.

Süre - qur'an kerimdiki mexsus namliri bilen atalghan bölümler dégenlikdur.

1687.-sual: qur'an kerimdiki eng uzun, eng qisqa süriler, eng deslep we eng kiyyin chüshken ayetler

qur'an kerimdiki eng uzun süre beqer sürisidir. Qur'an kerimdiki eng qisqa süre kewser sürisi. Qur'an kerimdiki eng deslep chüshken ayetler eleq sürisining beshdiiki besh ayet. Qur'an kerimdiki eng axirda chüshken ayet beqer sürisining 281 -ayitidir.

1688.-sual: qur'an kerimdiki mekke we medine süriliri

peyghember eleyhissalam mekkidin medinige hijret qilishqa atlinishtin ilgiri mekkide chüshken süriler " mekke süriliri" hijrettin kéyin medinide chüshken süriler, medine sepiride, ghazatlarda, hetta mekke azat bolghan küni we peyghember eleyhissalam wida hejni qilghan künliri mekkide chüshken sürilermu medine süriliri dep atilidu.

Qur'an kerimdiki 114 süridin mekke süriliri 82, medine süriliri 20, mekke we medinide chüshken ayetlerdin terkiib tapqan sürilerning sani 12 süridir.

1689.-sual: mekke sürilirining xususiyetliri

1) insanlarni allah taalaning birla ilah ikenlikige iqrar qilip, ibadetlerni allahqila qilishqa chaqirish, butpereslik eqidisige qarshi turush.

2) qiyamet küni bolidighan ishlarni, jennet bilen duzaxni kishilerge bayan qilish.

3) mushriklarning xurapi adetlerini söküş we ular bilen munazirilishish.

4) ayetlirining qisqa bolishi we qisqa süriler.

5) ilgiriki peyghemberlarning qissilirini we qewmliri bilen élip barghan küreshlirini bayan qilish.

6) muhemmed eleyhissalamgha teselli bérish.

1690.-sual: medine sürilirining xususiyetliri

1) ibadetlarning türiliri we qaide tertibliri, muamile usulliri, jazalash prinsipliri, urush qanunliri, aile tüzümi we bashqilardin ibaret sheriet ehkamlirini bayan qilish.

2) yehudiylar bilen xristianlarni islamgha dewet qilish.

3) munapiqlarning ishliri we musulmanlarga bolghan xeterlirini bayan qilish.

4) ayetlirining uzun bolishi we uzun süriler.

1691.-sual: sürilerning mekkide yaki medinide chüshkenlikini bilishning paydiliri

sürilerning mekkide yaki medinide chüshkenlikini bilishning paydilirini töwendiki üç noqtigha yéghinchaqlashqa bolidu:

birinchi, bir orunda birer ishni qilishtin tosush yaki birer ishqa buyrushqa kelgen mezmundiki ayetler yene bir orunda uning ekisiche kelgendek yaki azraq qoshumche qilin'ghan yaki melum bir seweblerni shert qilghan halda kelgendek oxshimasliq körülgende qaysi hökümning emeldin qaldurulghanliqini biliwélshqa paydiliq. Chünki, köpinche ehwalda emeldin qaldurulush körülgen ayetlerde, medinide chüshken ayetler mekkide chüshken ayetlarning hökmini emeldin qaldurup kélidu. Bu ikki xil hökümdin elwette medinide chüshken ayetning hökmige emel qilinidu.

Ikkinchi, islam dinining ehkam, qaide - tüzüm, belgilimilirining yolgha qoyulush jeryanini biliwélshqa yardimi bolidu. Méhriban allah birer éghir hökümnü yolgha qoymaqchi bolsa uni biraqla yolgha qoymastin belki basquchlarga bölüp qedemmu - qedem yolgha qoyush usulini tutidu. Haraqning haram qilinishining üç basquchqa bölünüp axirqi basquchta keskin halda haram qilinishimu buning bir misalidur.

Hökümlerning tedrijiy halda yolgha qoyulishi islam dinining özi xas hékmetke ige din ikenlikining roshen pakitidur. Chünki, bu xil osul héchqandaq terbiye körmigen kishilerni yeni, tarixiy we ijtimaiy muhitigha, shundaqla öz qewmige, öz millitige tewe pisixik xasliqi bilen melum bir nersini chüshinishtin, uni qobul qilishtin, uninggha adetlinishtin nahayiti yiraq qalghan kishilerni terbiyileshte eng yaxshi tedbir hésablinidu.

Üchinchi, sürilerning qeyerde chüshkenlikige köngül bölüş, alimlarning uni qaysi jayda, qandaq ehwalda, néme seweptin chüshkenlikini bilishi we uni toghra chüshinip, toghra höküm qilishi üçün intayin muhim.

1692.-sual: sürilerning ning qeyerde chüshkenlikini körsitip bérighan alametler

qaysi sürining qeyerde chüshkenlikini körsitip bérighan alametler sahabilar we tabiinlardin qilin'ghan ishenchlik riwayetlerge asasen békitilgen.

Erebche "kla" (hergiz undaq emes) dégen söz bar her qandaq süre mekkide chüshken. Bu söz qur'anda 33 yerde tekrarlan'ghan bolup, bularning hemmisi qur'anning axirqi 15 parisining ichidiki 15 süre ichide kelgen.

Sejde ayiti bar her qandaq süre mekkide chüshken. Beqer we al imran süriliridin bashqa sürining béshida üzüp oqulidighan élipe herpliri bar her qandaq bir süre

mekkide chüshken.

Beqer sürisidin bashqa burunqi peyghemberler we ümmetlarning qissisi bayan qilin'ghan her qandaq bir süre mekkide chüshken.

Beqer sürisidin bashqa adem eleyhissalam bilen iblisning qissisi bayan qilin'ghan her qandaq bir süre mekkide chüshken.

” i insanlar“ yaki ”i adem baliliri“ dégen sözler kelgen süriler mekkide chüshken. ”i möminler“ dégen söz bar süriler bolsa medinide chüshken. Peqet süre hejdiki ”i möminler!“ dep bashlan'ghan bu ayet buningdin mustesna.

Islam dinining eqidilirige ait mezmundiki süriler mekkide, perz emellarning hökümlirini we jinayetlarning jazalirini bayan qilghan süriler medinide chüshken. Chünki, peyghember eleyhissalam mekkidiki chéghida sahabilargha dinning asasi bolghan eqide, tewhid uqumlrini bildürgen. Medinige hijret qilip barghandin kéyin islam dinining tarqilishi, kéngiyishi we küchlinishige egiship, qanun - tüzümge ait hökümlerni bayan qilishqa we emeliyleshtürüşke bashlighan.

Ayetliri qisqa, qisqa kelgen sürilerning köpinchisi mekkide, ayetliri uzun uzun kelgen sürilerning köpinchisi medinide chüshken.

Enkebut sürisidin bashqa munapiqlarning bayani bar her qandaq süre medinide chüshken. Chünki, musulmanlarning küchi ajiz bolghan mekkidiki chaghlarda munapiqliq heriketliri körülmigen, musulmanlar medinige hijret qilghandin kéyin, islam dinining küchiyishige egiship dinning küchidin qorqup musulman boliwalghan munapiqlar peyda bolushqa bashlighan.

1693.-sual:ayetlarning chüshüş sewebini bilishning ehmiyiti

ayetlarning chüshüş sewebini bilish nahayiti muhim ehmiyetlerge ige bolup, uningdin érishidighan paydilar töwendikilerdin ibarettur:

hökümlerning yolgha qoyulishidiki hékmetlerni chüshinish.

Hökümlerni omumluqtin xaslashturush.

Ayette némining közde tutulghanliqini aydinglashturushqa yardem bérish.

Ayetning chüshüşhige sewepkar bolghuchining kimlikini bilish.

1694.-sual: qur'an kerimning toplanip kitap qiliinishning sewebi

qur'an kerim peyghember eleyhissalamgha peyghemberlik wezipisi tapshurulghandin tartip taki wapat bolghiche bolghan 23 yil jeryanida meyli kéche yaki kündüz bolsun, allah taala xalighan waqitta chüshürölüp turdi. Peyghember eleyhissalam birer ayet chüshken hamam ayetlerni yézishqa teyinligen sahabilirigha uni yézishqa buyrup, ayetning yézilish orni we tertiwini ochuq körsitip béretti. Xorma derixining qowzaqliri, tére yaki yapilaq tashtek nersilerning üstige yézilghan ayetler peyghember eleyhissalamning öylirining biride saqlinatti. Her waqit peyghember eleyhissalamgha ayetler chüshüp turghachqa, qur'an peyghember eleyhissalamning zamanisida hazirqidek bir kitab sheklide toplanmighan idi.

Peyghember eleyhissalam wapat bolghandin kéyin, ebubekri reziyellahu enhu xelipilikke teyinlendi. Shu dewride musulmanlar bilen peyghemberlik dewasini qilghan

museylime kazzapning adamliri arisida nahayiti chong bir urush yüz béríp, bu urushta shéhit bolghan köpligen musulmanlarning qatarida qur'anni yad alghan nurghun qarilarmu bar idi. Ömer reziyellahu enhu qarilarning u urush, bu urushta shéhit qilinip kétip qur'anning mukemmel saqlinip qalalmasliqidin endishe qilip, ebubekrining qéshigha kélip qur'anni bir kitab sheklide toplash meslihetini berdi. Peyghember eleyhissalam hayat waqtida qilmighan hem qilishqimu buyrimighan bir ishni qilishtin ikkilinip qalghan ebubekri reziyellahu enhu, ömer reziyellahu enhuning qayta - qayta ötünishi bilen buninggha maqul bolup, qur'anni hazirqi shekilde retlep chiqishqa eyni chaghda peyghember eleyhissalam teripidin ayetlerni yézishqa teyinlen'gen qari zeyd ibni sabitni mes'ul qildi.

Qur'anni kitab sheklide toplashta, zeyd ibni sabit reziyellahu enhugha eyni chaghda yézilip peyghember eleyhissalamning öyide saqlan'ghan ayetler bilen qarilarning yad alghinini öz'ara sélishturup bolghandin kéyin yézishi tapilandi. Zeyd ibni sabit reziyellahu enhu özimu qur'anni puxta yad alghan qari idi. Zeyd ibni sabit qur'anni kitab sheklide toplashta اساسliqi peyghember'eleyhissalamning öyige qoyup qoyulghan ayetlerge tayandi. Qoshumche qilip qur'anni yézip öz aldigha saqlawatqan sahabilarning yazmilirighimu tayandi. Lékin u, ular yézip saqlighan ayetlerni qobul qilishtin burun shu ayetlerning peyghember eleyhissalamning köz aldida yézilghanliqigha guwahchi bolidighan ikki adil kishining bolushini shert qildi.

ALLAHning xalishi, ebubekrining buyrushu, ömer reziyellahu enhuning teliwi, bashqilarning qollap quwetlishi, zeydning qattiq estayidil bolushi we tirishchanliqi bilen qur'an bir pütün kitab bolup toplinip chiqildi. Bu kitab ebubekrining wapatighiche uning qéshida, andin kéyin ömer reziyellahu enhuning qéshida, ömerning wapatidin kéyin uning qizi, peyghember eleyhissalamning ayali hefsening öyide saqlandi.

1695.-sual:qur'an kerimning "osmaniye nusxisi" dep atlishining sewebi

osman reziyellahu enhuning xelipiliki dewride nurghunlighan jaylarning islamgha kirip islam dölitige aylinishi bilen islam dölitining chégrasi kéngeydi. Qur'an eslide yette xil qiraet shiwisi bilen chüshken bolup, yéngidin islamgha kirgen, qur'anning mushundaq köp shiwe bilen chüshkenlikini bilmeydighan kishiler arisida qur'anni bir xil shiwide oqughan biri yene bir xil shiwide oqughan birining oqughan qur'anini étirap qilmasliqtek zidiyetler kélip chiqti. Bu xil ixtilapning yaman aqiwet keltürüp chiqarmasliqi üçün, osman reziyellahu enhu hefsining yénidiki qur'anni ekeldürüp, zeyd ibni sabit reziyellahu enhu, abdulla ibni zubeyr, seid ibni as, abdurahman ibni haris qatarliqlardin terkib tapqan bir guruppa kishilerni teshkillep, qur'anni qureysh shiwisi اساسida alte nusxa (yene bir riwayette yette nusxa) köpeytip yézip shu chaghdiki islam wilayetlirige bir nusxidin ewetip berdi. Hefsidin ariyetke alghan esli nusxini özige qayturup béríp, köpeytilginidin bir nusxisini öz yénida saqlap qaldi. Köpeytilgen bu yéngi nusxilardin bashqa hemme qur'anlarni, hetta sahabilarning özliri yézip saqlawatqan nusxilirinimu pütünley köydürüşke, qur'anni yéngi nusxa boyiche öginishke we ögitishke buyruq chüshürdi. Mana bu biz körüwatqan qur'anning "osmaniye nusxisi" dep atilishining

sewebidur. Mezkur yette nusxa qur'an kerimning bir nusxisi hazir tashkentde, yene bir nusxisi medine munewwerede saqlanmaqta. Bu heqte ataqliq islam mutepekkuri musa jarullah hezretliri: "qur'an kerimning bu nusxisi 1868 - yili semerqendiki xuja ehrar (ubeydullah hezret) medresesidin pitrisburugh omumiy kutubjanisigha élip kélín'gen bolup, inqilab yillirighiche mushuyerde idi. 1917 - yili büyük inqilabtín káyín, rusye musulmanlirining ijraiye komititi hökümetning ruxsiti bilen, pitrisburugh kutubxanisidin upa shehirige élip keldi. Bu nusxa bu kutubxanida alte yil saqlandi. Káyín türkistan musulmanlirining qattiq telep qilishi bilen, bu büyük mus'hep sherip, resmii bir hey'etning nazariti astida, mexsus wagunda upadin tashkent shehirige élip kélindi we rusye musulmanlirining sheyxul'islamining qoli bilen, 1923 - yili türkistan musulmanlirigha tapshuruldi. Búgün bu büyük mus'hep tashkende békler bégi jamieside yasalghan mexsus bir hujrida saqlanmaqta", deydu. Bu nusxa hazir tashkent dölet kutubxanisida bolsa kérek. Ishenchilik matériyallargha qarighanda köchürülgen ashu qolyazmilarning yene bir qismi dunyadiki chong mozéylarning beziside saqlinip kélínmekte.

1696.-sual: qur'an kerimning oq merkezliri

qur'an kerimning besh asasiy oq merkizi bolup, qur'an kerimdiki mezmunlar bu merkezlerni asas qilghan halda dewr qilidu. Ular tüwendikiche:

birinchi merkez: alleni tonush; yeni allening isim - süpetlirini, qudrisini, padishahliqini, uni qandaq yaxshi körüşh we uning gheziwidin qandaq qorqush qatarliqlarni tonush. Qur'an kerimdiki yüzligen ayetlerde allening qudrisi sözlen'gen. Adette ayetler shu ayettiki közlen'gen menani kücheytidighan allening güzel isimliridin bir yaki bir nechche isim bilen axirlashturulghan.

Ikkinchi merkez: hayati dunyadiki mewjudliqingizning sewebini tonush.

Qandaq yaritildingiz, qandaq ösüp yétildingiz, kainat qandaq bashlan'ghan? Bizning bu noqtini ubdan ésimizde saqlishimiz üçün, qur'anda adem eleyhissalamning qissisi on nechche qétim tekrarlan'ghan.

Üchinchi merkez: allening németliri we bizge qilghan pezli - éhsanini tonush.

Allening bendilerge ata qilghan németliri we pezlini bayan qilip bérighan ayetlermu intayin köp. Allening pezli - éhsani heqiqetenmu san - sanaqsizdur.

Tötinchi merkez: insanning öz teqdiri we baridighan nishanini tonush. Bu heqte qur'anda jennet, dozax, hésab bérish, sirat we mizan heqqidiki ayetler nazil bolghan.

Beshinchi merkez: insan hayatini islah qilish. Bu toghrisida qur'anda sher'iy hökümler, exlaqlar, peyghemberlerning qissiliri we uningdin bashqa insan hayatini mukemmelleshtürighan wastiler heqqidiki ayetler nazil bolghan.

Hemmige ayanki, islam sheriiti we uning hökümliri her qandaq zaman we makan'gha mas kilidu. Islam sheriitining ghayisi besh bolup, ular: dinni, abroyni, nesilni, iqtisadni we eqilni muhapizet qilishtur.

1697.-sual: allah taalaning teqwadarlar üçün körsitidighan

iltipati toghirisida qur'an kerimning bayanliri

allahqa teqwadarliq qilghan kishige töwendikidek katta iltipatlar nisip bolidu.

1) ighirchiliqtin qutulup nimetke nail bolidu. " kimki allah tin qorqidiken, allah uninggha chiqish yoli béridu. ALLAH uninggha oylimighan yerdin riziq béridu " [süre talaq 2-3- ayetler]

2) xiyim xeterdin qutulup aman isen turmushqa muyesser bolidu. " kimki allah tin qorqidiken, allah uning ishini asanlashturup béridu " [süre talaq 4- ayet] teqwadarlar heqiqeten bixeter jayda bolidu [süre duxan 51- ayet]

3) betniyet ademlerning ziyankeshlikidin saqlaydu. " eger siler (ularning eziyitige) sewr qilsanglar we (sözünglarda, herikitinglarda allah tin) qorqsanglar, ularning hiylisi silerge qilche ziyani yetküzelmeydu. ALLAH ularning qilmishlirini heqiqeten toluq bilgüchidur " [sürü al imran 120 - ayet]

4) allah taalaning teqwadarlar bilen bille kenliki allah taalaning teqwadarlarga medetkar ikenlikidin bisharet birishidur. " allah qa teqwadarliq qilinglar, bilinglarki, allah teqwadarlar bilen billidur " [süre beqer 194- ayet]

5) allah taala teqwadarlarni dosit tutidu. " allah teqwadarlarni dost tutidu " [süre tewbe 4- ayet]

6) allah bilen dosit bolidu. " rastla allah ning dostlirigha (axirette allah ning azabidin) qorqush, (dunyada qoldin ketküzüp qoyghan'gha) qayghurush yoqtur. Ular iman éytqan we teqwadarliq qilghanlardur. Ulargha dunya we axirette xush xewer bérilidu " [süre yunus 62-63- 64-ayet]

7) allahning dergahida izizlerdin bolidu. " heqiqeten eng teqwadar bolghanliringlar allah ning dergahida eng hörmetlik hésablinisiler (yeni kishilerning bir - biridin artuq bolushi neseb bilen emes, teqwadarliq bilen bolidu), allah heqiqeten hemmini bilgüchidur, hemmidin xewerdardur " [süre hojurat 13- ayet]

8) qur'anning hidayitige musherrep bolidu. " bu kitabta (yeni qur'anda) héch shek yoq, (u) teqwadarlarga yétekchidur " [süre beqer 2- ayet]

9) allah taala peqet teqwadarlarning emellirini qobul qilidu. " allah peqet teqwadarlarning (qurbanliqini) qobul qilidu " [süre maide 27- ayet]

10) jennetke musherrep bolidu. " perwerdigaringlarning meghpiritige we teqwadarlar üçün teyyarlan'ghan, kengliki asman - zéminche kélidighan jennetke aldiranglar " [süre al imran 133- ayet]

11) dozax azabidin qutulidu. " allah (shériktin we gunahtin) saqlan'ghuchilarni bextke érishtüridighan yollar arqiliq (azabtin) qutulduridu, ulargha külpet yetmeydu, ular qayghurmaydu " [süre zumer 61- ayet]

1698-sual: qur'an kerimde tilgha ilin'ghan jennetler

1) firdewis jenniti.

{**(11)** الَّذِينَ يَرْتُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ}

" ular (yuqiri derijilik jennet) firdewske warisliq qilidu, firdewste menggü qalidu " [süre muminun 11- ayet]

2) darul meqame.

{الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ (35)}

" allah merhemitidin bizni jennette turghuzdi. Jennette biz hergiz japa tartmaymiz, hergiz charchimaymiz" [süre fatir 35- ayet]

3) xuld jenniti.

{قُلْ أَذَلِكْ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءٌ وَمَصِيرًا (15)}

" ulargha éytqinki, "shu (dozax) yaxshimu ya teqwadarlarga wede qilin'ghan, (kirgen kishi) menggü qalidighan jennette yaxshimu?" jennet teqwadarlarga bérilgen mukapattur we ularning axiri baridighan jayidur "[süre furqan 15- ayet

4) el- mewa jenniti. {عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَى (15)}

" jennetulmewa bolsa sidretulmuntehaning yénididur " [süre nejim 15- ayet]

5) edn jennit

{جَنَّاتٌ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ

(23)}

ular menggü turidighan jennetke kiridu, ularning atiliri, xotunliri we ewladining ichidiki yaxshiliqlarmu jennetke kiridu. Perishtiler ularni (mubareklesh üçhün jennetning) herbir derwazisidin kiridu " [süre redi 23- ayet]

6) darussalam jeniiti.

{لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُمْ وَلِيُّهَا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (127)}

perwerdigarining dergahida ulargha dari salam (yeni jennet) bar, ularning qilghan (yaxshi) emelliri üçhün allah ulargha medetkardur " [süre en'am 127- ayet]

7) neiyim jenniti.

{فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ * فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّةُ نَعِيمٍ

eger u méyit muqerreblardin (yeni taet - ibadet we yaxshi ishlarni eng aldida qilghuchilardin) bolidighan bolsa, (uning mukapati) rahet - paraghet, yaxshi riziq we nazunémetlik jennet bolidu " [süre waqe 88-89- ayet]

8) aliye jenniti.

{فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَؤُلَاءِ أَقْرَبُوا كِتَابِي * إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِي * فَهُوَ فِي عِيشَةٍ

رَاضِيَةٍ * فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ *

" name - emali ong qoligha bérilgen adem (xushalliqtin): bu méning name - emalimni élip oqup béqinglar, men hésabatimgha mulaqat bolidighanliqimgha muqerrer ishen'gen idim" deydu. U köngüllük turmushta bolidu. Ésil jennette bolidu " [süre haqqe 19-22- ayetler]

9) darul mutteqiye.

{وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرٌ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ

دَارَ الْمُتَّقِينَ (30)}

"teqwadarlarga: "perwerdigaringlar (peyghembirige) némilerni nazil qildi?" déyilse, ular: "yaxshi sözlerni nazil qildi" déyishidu. Yaxshi ish qilghuchilar bu dunyada mukapatlinidu, axiret yurti (ular üçün téximu) yaxshidur. Teqwadarlarning yurti rastla némidégen güzel! " [süre nehl 30- ayet]

1699-sual: qur'an kerimdiki mehkem we muteshabih ayetler

(i muhemmed!) u (allah) sanga kitabni (yeni qur'anni) nazil qildi. Uningda mehkem (yeni menisi ochuq) ayetler barki, ular kitabning (yeni pütün qur'anning) asaidur; yene bashqa muteshabih (yeni menisi mueyyen emes) ayetler bardur. Dillirida egrilik bar (yeni gumrahliqqa mayil) kishiler pitne qozghash we öz rayi boyiche mene bérish üçün, muteshabih ayetlerge egishidu (yeni muteshabih ayetlerni öz nepsi xahishi boyiche chüshendüridu). Bundaq ayetlerning (heqiqiy) menisini peqet allah bilidu. Ilimda toshqanlar éytidu: "uninggha ishenduq, hemmisi perwerdigarimiz teripidin nazil bolghan. (buni) peqet eqil igilirila chüshinidu [al imran -7].

Bu yerde diyiliwatqan mehkem we muteshabih ayetlerni mupessir ölimalar oxshash bolmighan noqtidin sherhiligen.

1) mehkem ayetler menisi ochuq, iniq bolghan ayetlerni, muteshabih ayetler menisi mueyyen bolmighan peqet allahla uning ichki menisini bilidighan ayetlerni körsitidu.

2) mehkem ayetler peqet birla menini bildüridu. Muteshabih ayetler bolsa türlük menilerni bildüridu.

3) mehkem ayetler peqet birla menini körsitidu. Uninggha tepsir qilish ketmeydu. Emma muteshabih ayetler bir qanche menilerni ipadileydu. Shunga uninggha tepsir qilish telep qlinidu.

Omumen sheriattiki halal haram ehkamlar, sher'i hökümler, perz emeller, ehdige wapa qilish we agahlandurushqa dair mesililer qur'an kerimdiki menisi ochuq bolghan ayetlerde bayan qilinidu. Menisi ochuq mueyyen bolmighan muteshabih ayetler allahning güzel isim süpetliri we zati ilahi toghirsidiki ayetlerdur.

1700-sual: muteshabih ayetlerning nazil qilinish sewebi

1) insanlarga öz iqtidarinnig nahayti cheklik ikenlikini his qildurush.

2) insanlarning barliq imkanini ishqa silip öz eqil idrikini ichishi, tehliil tetqiq qilishi, qarighularche teqlid qlish bilen kupayelenmesliki üçün nazil qilin'ghan.

3) bu ayetler arqiliq ilim ehililirining nadanlardin üstün turidighanliqi ishare qilin'ghan.

4) muteshabih ayetler gerche erep tili heripliridin terkip tapqan bolsimu, ereplerning til mahirliri uning ipadiliigen chongqur menlirini bilip yitelmigen.

5) qur'an kerimde menisi peqet allahqila melum bolghan muteshabih ayetler bar. Bu allahning öz bendisige qilghan bir türlük siniqidur.

1701-sual: qur'an kerimdiki emeldin qaldurulghan ayetler

erep tilida "nsx" digen söz yoqilish, almishish digen menilerde kilidu. Bu sözning istimaldiki menisi "kiyin nazil bolghan ayet, ilgiri nazil bolghan ayet ehkamlirining ornini basidu" digenlikdin ibaret. Allah taala bu heqte mundaq deydu:

biz bir ayetni yene bir ayetning ornigha almashturghinimizda (yeni bir hökümni bikar qilip, uning ornigha bashqa bir hökümni chüshürghinimizde), - allah özi nazil qilghanni (yeni shu hökümde bendige néme menpeet we hékmet barliqini) özi obdan bilidu - ular: "(i muhemmed!) sen (allah qa) yalghan chapliding" deydu, undaq emes, ularning tolisi (allah ning hékmitini) uqmaydu [süre nehli-101].

1702.-sual: emeldin qaldurup ornini basidighan ayetlarning türli

- 1) qur'an ayetliri arqiliq qur'an ayetlirini emeldin qaldurush.
- 2) hadis shirip bilen qur'an ayetlirini emeldin qaldurush.
- 3) qur'an ayetliri arqiliq hadis shiripning hökümni emeldin qaldurush.
- 4) hadis arqiliq hadisning hökümni emeldin qaldurush.

1703.-sual: qur'anda emeldin qaldurulghan ayetlarning türli

- 1) qiraet qilinish we uning hökmi emeldin qaldurulghan ayetler .
- 2) hökmi emeldin qaldurulghan emma qiraiti saqlap qilin'ghan ayetler .
- 3) qiraiti emeldin qaldurulghan emma hökmi saqlap qilin'ghan ayetler .

Imami ibni salam " nasix we mensux" digen kitabida 220 ayetning hökmining emeldin qalghanliqini bayan qilidu. Imami dehlwi bilen imami suyuti öz eserliride hökmi emeldin qalghan ayetler 20 ayettur deydu.

Ikkinchi bap: qur'an kerimning peziliti

1704.-sual: qur'an oqushning peziliti

qur'an kerim - allah taalaning mubarek sözi, peyghember eleyhissalamning shanliq möjizisi we musulmanlarning muqeddes desturi, uning telimatliri boyiche emel qilish bilen ikki alemlik saadetlerge, uni tilawet qilish bilen ibadetning sawabigha érishkili bolidighan bir ulugh kitabtur. Qur'an kerim insanlarni kupri we zalaletning zulmetliridin iman we hidayetning nurigha élip chiqish üçün allah taala teripidin peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamgha chüshürülgen hidayet mesh'ili. Allah taala mundaq deydu: "(i muhemmed! Qur'anni sanga kishilerni perwerdigarining izni bilen kuprining zulmetliridin imanning nurigha chiqirishing üçün, ghalib, hemme tillarda medhiyilen'gen allah taalahning yoligha bashlashing üçün chüshürduq". [ibrahim sürisi 1 - ayet].

Amir ibni wasileidin mundaq riwayet qilinidu: nafi ibni abdulharis usfan dégen jayda ömer reziyellahu enhu bilen uchriship qaldi. Hezriti ömer uni mekkige waliy qilip teyinligenidi. Ömer reziyellahu enhu uningdin: u wadi xelqige kimni mes'ul qilip qoydung? Dep soridi, u: ibni ebzani, dédi. Hezriti ömer: ibni ebza dégen kim bolidu? Dep soriwidi, u: bizning azadgerdilerimizdin biri, dédi. Ömer reziyellahu enhu: ulargha azadgerde ademni emir naib qilip qoydungmu? Déwidi, u: u allening kitabini oquydighan qari, hem peraiz (miras) ilmini bilidighan alim, dédi. Buni anglighan ömer reziyellahu enhu mundaq dédi: peyghembiringlar sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle taala mushu kitab bilen bezi qewmlarning qedrini kötürüp, bezi

qewmlarning qedrini chüshürüdu. (muslim: 817)

1) qur'an kerimning ulughliqidin uning menisini bilsun - bilmisiun, uning lewzini tilawet qilghan adem choqum sawabqa érishidu. Allah taala qur'an kerimde mundaq deydu: "shühbisizki, allahning kitabini tilawet qilip turidighanlar, namazni ada qilidighanlar we biz rizi qilip bergen nersilerni (allahning raziliqi üçün) yoshurun we ashkara serp qilidighanlar hergiz kasat bolmaydighan tijaretni ümid qilsa bolidu. Chünki allah ularning mukapatini toluq bérüdu we merhemitidin ulargha ashurup bérüdu. Shühbisizki, allah heqiqeten meghpiret qilghuchidur, az yaxshiliqqa köp sawab bergüchidur"[fatir sürisi 29 - 30 - ayetler].

2) qur'an oqughuchi shapaetke ige bolidu. Ebu umame bahiliy reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighan idim: qur'an oqunglar, chünki u oqughan kishilerge qiyamet küni shapaet qilghuchi bolup kélidu. Beqer bilen ali imrandin ibaret ikki nurluq süринi oqunglar, chünki bu ikki süre qiyamet küni xuddi ikki parche buluttek yaki sayiwendek we yaki qanatlinini échip, ikki qur bolup tizilghan qushlardek, oqughan igilirini aqlaydu. Beqer sürisini oqunglar, chünki uni oqush beriket, tashlap qoyush hesrettur. Uni séhrigerler oquyalmaydu. (muslim: 804)

3) qur'an tilawet qilidighanlar kishilarning hörmitige sazawer bolidu. Enes reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qur'an oqup turidighan mumin kishi turunchqa oxshash hem xushpuraqliq hem temlik bolidu. Qur'an oqup turmaydighan mumin kishi xormigha oxshash temlik, emma puraqsiz bolidu. Qur'an oqup turidighan pasiq kishi reyhan'gha oxshash xushpuraqliq, emma temi achchiq bolidu. Qur'an oqup turmaydighan pasiq kishi hem temi achchiq hem puraqsiz bir xil méwige oxshaydu. Yaxshi hemrah mushki enber satidighan kishige oxshaydu. Gerche uningdin sanga bir nerse tegmisimu, xush hidi hozur bexsh étidu. Nachar hemrah tömürchige oxshaydu. Sanga uning qarisi yuqmighan teqdirdimu, is tütiki biaram qilidu. (ebu dawud: 4829)

muhemmed ibni keb qurezi reziyellahu enhu abdullah ibni mes'ud reziyellahu enhumadin riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki allening kitabidin bir herp oquydiken, uninggha bir yaxshiliq yézilidu, bir yaxshiliqqa on hesse sawab bérilidu. Men "elif lam mim"ni bir herp démeymen. Belki, elif bir herp, lam bir herp, mim bir herptur. (tirmizi: 2910)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qandaq bir qewm allening öyliridin biride yighilip olturup, allening kitabini tilawet qilip, öz'ara öginiship olturidighanla bolsa, ulargha xatirjemlik chüshidu, rehmet yaghidu, ularning etrapini perishtiler chörïdep turidu, alle ularni huzuridikilerning aldida tilgha alidu. (muslim: 2699)

uqbe ibni amir reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: qur'anni ünlük oqughan kishi sediqini ashkara bergen kishige, qur'anni ichide oqughan kishi bolsa, sediqini mexpi bergen kishige oxshaydu. (tirmizi: 2919)

4) qiyamet küni qur'an oqughanlarning mertiwisi kötürülidu. Ebu hureyre

reziyellahu enhudin riwayat qilniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qiyamet küni, qur'an kélip: i rebbim ! Uni (qur'an oqughuchini) zinnatligin! Deydu. Uninggha karamet taji kiydürilidu. Andin yene: i rebbim! Uninggha téximu ziyade iltipat qilghin, deydu. Shuning bilen, uninggha karamet toni kiydürilidu, andin yene: i rebbim! Uningdin razi bolghin! Deydu. Alle uningdin razi bolup kétidu hemde uninggha: oqup örlewergin! Déyilip, her bir ayetke bir derije qoshup bérilidu. (tirmizi: 2915)

qur'an kerimni anglashmu katta iyadetler qataridin sanilidu. Allah taala qur'an kerimde mundaq deydu: " allahning rehmitige érishishinglar üçün, qur'an oqulghan chaghda, uni diqqet bilen anglanglar we(söz qilmastin) jim turunglar. " [eraf sürisi 204 - ayet].

Qur'an kerim bilen wez - nesihet qilish yaxshi emellerge yatidu. Allah taala qur'an kerimde mundaq deydu: "méning agahlandurushumdin qorqidighanlarga qur'an bilen wez - nesihet qilghin" [qaf sürisi 45 - ayet].

5) qur'anni tilawet qilidighanlar allahqa yiqnlashidu, imani ziyade bolidu, qelbi hozurlinip aram tapidu. Qur'anni oqush, yadlash, menisini chüshinish, uni bashqilargha ügitish we uning ehkamlirini üginish hem emel qilish bilen shughullan'ghuchilar insanlarning eng saadetmenliri we eng serxilliridur.

Osman reziyellahu enhudin riwayat qilniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: eng yaxshiliringlar qur'anni ögen'gen we ögetkenliringlardur. (buxari: 5027)

aishe reziyellahu enhadin riwayat qilniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qur'an oqushqa mahir (yeni yadqa we mungluq oquyalaydighan) kishi hörmetlik, yaxshi pütükchi perishtiler bilen bille bolidu. Qur'anni duduqlap qiynilip oquydighan kishige bolsa, qosh ejir bérilidu. (muslim: 798)

qur'an oqughanda köz yéshi qilishning peziliti chongdur. Ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayat qilniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: qur'anni chirayliq awazda oqumighan kishi bizdin emes dégen. Yene bir riwayatte: qur'anni chirayliq awazda ünlük oqumighan kishi bizdin emes déyilgen. (buxari: 7527)

allah taala perzentlirige qur'an kerimni oqushni we uning telimatlirigha emel qilishni ügetken ata - anilarningmu mukapatlirini toluq bergüchidur.

1705.-sual: qur'an yadlashning peziliti

qariylar islam ummitining eng shereplik kishilridindur. Imam malik mundaq riwayat qilidu: manga yétishiche, ömer ibni xettab reziyellahu enhu mundaq dégen: men aq kiyim kiygen qariygha (yeni qur'anni yad alghan kishige) qarashni bekmu yaxshi körimen. (malik: 1688)

qariylar allah taalaning we musulmanlarning nezeride hörmetlik kishilerdur. Ews ibni zem'ej reziyellahu enhu mundaq deydu: men abdullah ibni mes'ud reziyellahu enhuning mundaq dégenlikini anglidim: peyghember sellallahu eleyhi wesellem bizge qarap: jamaetke alle taalaning kitabini eng yaxshi oquydighanlar we oqushni eng burun ögen'genler imam bolsun. Eger ikki kishi qiraette teng kélip qalsa, baldur hijret qilghini imam bolsun. Hijret waqti oxshash bolsa, yashta chongraqi imam bolsun. Bir kishining igidarchiliqidiki yerde (yeni sahibxan'gha) uning ruxstisiz imam bolmanglar. Shundaqla

birsining huquq dairisidiki yerde uning ruxstisiz imam bolmanglar we sahibxanning ruxstisiz uninggha xas orundimu olturmanglar. (muslim: 673)

1706.-sual: qur'an oqushning edepliri

1 - qur'anni taharet bilen oqush. Allah taala mundaq deydu: "shek - shübbhisizki, u ulugh qur'andur. Lewhulmehpuzda saqlan'ghandur. Uni peqet pak bolghanlarla tutidu". [waqie sürisi 77 - 79 - ayetler].

2 - qur'an oqushtin burun" euzubillahi mineshsheytanir rejiyim " dep sheytanning weswese qilishidin allahqa sighinip panah tilesh. Allah taala mundaq deydu: "sen qur'an oqumaqchi bolghiningda, qoghlandi sheytanning (weswesisidin) allahqa séghinip panah tiligin." [nehl sürisi 98 - ayet].

3 - qur'anni chirayliq awazda oqush. Ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniiduki, u peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: alle taala héchbir nersige qur'anni mungluq awazda oqughan peyghembirige qulaq salghandek qulaq salmaydu dégenlikini anglighan. Yene bir riwayette: qur'anni chirayliq awazda ünlük tilawet qilghan peyghembirining awazi dep kelgen. (buxari: 5023, 5024, 7544)

4 - qur'anning menisini bilmisimu, allah manga sözlewatidu dégen étiqad bilen uni ixlas qilip oqush. Allah taala her qandaq bir ibadetni ixlas bilen qilish telep qiliniidighanliqini bayan qilip mundaq deydu: "ular peqet ibadetni allahqa xalis qilghan, heq din'gha étiqad qilghan halda (yalghuz) allahqila ibadet qilishqa buyruldi. "[yeyyine sürisi 5 - ayet].

5 - qur'an oqushni meishetning kespige aylanduriwalmasliq. Peqet axiretlik sawabni közlep oqush. Allah taala mundaq deydu: "kimki (özining emeli bilen) axiretning sawabini közlise, uning sawabini ziyade bérimiz, kimki (emeli bilen) dunyaning menpeitini közlise, (uning tiligen) menpeitining beziisini bérimiz, uninggha axirette (sawabtin) héch nésiwe yoq. "[shura sürisi 20 - ayet].

6 - qur'anni qur'an oqush qaidilirige, tejwid qaidilirige riaye qilip, tertil bilen, dane-dane qilip, ochuq oqush. Allah taala qur'an kerimde mundaq deydu: "qur'anni tertil bilen(yeni dane - dane, ochuq) oqughin" [muzzemmil sürisi 4 - ayet].

1707.-sual: fatihe sürisining sherep nami we peziliti

süre fatihe qur'anning jewhiri mezmunlirini yeni allahqa bolghan hemdu sana, taet ibadet we allahqa sighinip panahliq tilesh mezmunlirini öz ichige alghanliqi üçün uninggha qur'anning jewhiri dep sherep nami birilgen.

Ebu seid elmuella reziyellahu enhudin mundaq riwayet qiliniidu: men mesjidte namaz oquwatsam, peyghember sellallahu eleyhi wesellem méni chaqirdi. Men jawab bermey, namizimni oqup bolup: i resulullah ! Méni chaqirghan waqitta namaz oquwatattim, désem, u: alle: {i muminler! Alle we uning peyghembiri silerni tirildüridighan nersige chaqirsa, uni qobul qilinglar } (süre enfal, 24 - ayet) dégen emesmu? Dédi. Andin: mesjiddin chiqishtin burun, men sanga qur'andiki eng ulugh sürini ögitip qoyimen, dédi. Andin qolumni tutti. Mesjiddin chiqidighan chaghda, men: manga qur'andiki eng ulugh sürini ögitip qoymaqchi idingghu? Désem, u: hee, u süre: {jimi hemdusana alemlarning perwerdigari alleqa xastur} (süre fatihe, 1 - ayet) u tekrar

oqulidighan yette ayetlik süre we manga ata qilin'ghan ulugh qur'andur, dédi. (buxari: 4474)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayat qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: süre fatihe qur'anning anisi, kitabning négizi we namazda tekrarlinidighan yette ayettur. (ebu dawud: 1457)

1708.-sual: beqer we al imran sürisining peziliti

ibni abbas reziyellahu enhumadin mundaq riwayat qilinidu: jibriil eleyhissalam peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshida olturatti. Peyghember eleyhissalam asman tereptin xuddi derwaza échilghandek bir awazni anglidi. Peyghember eleyhissalam bëshini kôtürüp qariwidi, jibriil eleyhissalam uninggha: bu asmanning héchqachan échilip baqmighan bir derwazisi idi, bügün échildi, dédi. Uningdin bir perishte chüshti, jibriil: bu bügündin bashqa chaghda zémin'gha chüshüp baqmighan perishte, dédi, u perishte salam qilip: sanga xushxewer! Sanga ilgiri héchbir peyghemberge ata qilinmighan ikki nur ata qilindi, ular qur'anning fatihe sürisi bilen beqer sürisining axirqi ayetliridur. Uningdiki birer duani oqup, tilikingni sorisang, ijabet qilinmay qalmaydu, dédi. (muslim: 806)

ebu umame bahiliy reziyellahu enhudin mundaq riwayat qilinidu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighan idim: qur'an oqunglar, chünki u oqughan kishilerge qiyamet küni shapaet qilghuchi bolup kélidu. Beqer bilen ali imrandin ibaret ikki nurluq sürini oqunglar, chünki bu ikki süre qiyamet küni xuddi ikki parche buluttek yaki sayiwendek we yaki qanatlrini échip, ikki qur bolup tizilghan qushlardek, oqughan igilirini aqlaydu. Beqer sürisini oqunglar, chünki uni oqush beriket, tashlap qoyush hesrettur. Uni séhrigerler oquyalmaydu. (muslim: 804)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayat qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: öyüglarni qebristanliq qiliwalmanglar. Chünki sheytan beqer sürisi oqulidighan öydin qachidu. (muslim: 708)

elqeme mundaq deydu: kebini tawab qiliwétip, ebu mes'ud reziyellahu enhu bilen uchriship qalдим. U manga peyghember sellallahu eleyhi wesellemning munu sözini éytip berdi: kimki kéchisi süre beqerning axiridiki ikki ayetni oquydiken, herqandaq ishigha kupaye qilidu. (buxari: 5051)

1709.-sual: ayetulkursining peziliti

ubey ibni keb reziyellahu enhudin mundaq riwayat qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem mendin: i ebu munzir! Sen yad alghan ayetler ichide qaysi ayet eng ulugh? Dep sorighanidi, men: alle we uning resuli eng yaxshi bilidu, dédim. Peyghember eleyhissalam yene: i ebu munzir! Sen yad alghan ayetler ichide qaysi ayet eng ulugh? Dep soridi, men: ayetulkursi, désem, peyghember eleyhissalam meydemge urup turup: i ebu munzir! Ilmingge mubarek bolsun! Dédi. (muslim: 810)

ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayat qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem méni ramizanning sediqe pitrini saqlashqa teyinligenidi. Birsı kélip, taamdin ochumlap qachilighili turdi. Men uni tutuwélip: allening nami bilen qesemki, men séni resulullahning qéshigha élip barimen, désem, u: buninggha bekmu

mohtajmen. Bala chaqa hemmimiz qiyinchiliqta qalduq, dep turuwaldi. Shuning bilen, uni qoyup berdim. Tang atqanda, peyghember eleyhissalam: i ebu hureyre! Kéche esiring néme qildi? Déwidi, men: u özining hajetmen ikenlikini, bala chaqilirining qiynilip qalghanliqini éytip dert tökti. Men uninggha rehim qilip, qoyup berdim, désem, peyghember eleyhissalam: sanga yalghan éytiptu, u yene kélidu, dédi. Men peyghember eleyhissalamdin uning yene kélidighanliqini anglap, kütüşke bashlidim. Derweqe, u yene kélip, taamni ochumlawatqan chéghida tutuwélip: séni resulullahning qéshigha élip barimen, désem, u: méni qoyuwet, bekmu mohtajmen. Balilirim qiynilip qaldi, emdi hergiz bundaq qilmaymen, dédi. Uninggha rehim qilip qoyup berdim. Tang atqanda, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: esiring néme qildi? Dédi. Men: i resulullah! U yene özining bekmu hajetmen ikenlikini we balilirining qiynilip qalghanliqini éytip yélin'ghanidi, men uninggha rehim qilip, qoyup berdim, désem, peyghember eleyhissalam: u sanga yalghan éytiptu. Pat arida yene kélidu, dédi. Uni yene kütüşke bashlidim. Derweqe, u yene kélip, taamni ochumlap élishqa bashlidi. Uni tutuwélip: séni resulullahning qéshigha élip barimen, bu üçinchi qétim yüz berdi. Sen aldinqi ikki qétim bu ishni qayta qilmasliqqa qesem ichkeniding, yene qiliwatisen, désem, u: méni qoyup bergin, sanga alle taaladin menpeet kélidighan bir qanche kelimini ögitip qoyimen, dédi. Men: qaysi kelime u? Désem, u: yatidighan chéghingda, ayetulkursini axirighiche oqusang, alle tereptin bir qoghdighuchi séni qoghdap turidu, tang atqiche sheytan sanga yéqin kélelmeydu, dédi. Shuning bilen, men uni qoyup berdim. Tang atqanda, peyghember eleyhissalam yene: esiring qandaq qildi? Dep soridi. Men: i resulullah! U manga menpeet yétidighan kelime ögitip qoyghanidi, uni qoyup berdim, désem, peyghember eleyhissalam: qaysi kelimiken u? Dep soridi. Men: u manga: "yatidighan chéghingda ayetulkursini axirighiche oqusang, alle tereptin bolghan bir qoghdighuchi séni hemishe qoghdap turidu. Sheytan tang atqiche sanga yéqinlishalmaydu " dédi, dédim. Sahabiler yaxshiliqqa bekmu hérismen idi. Peyghember eleyhissalam: u yalghanchi turup, bu qétim sanga rast éytiptu. I ebu hureyre! Sen üç kéchidin béri kim bilen sözleshkenlikingni bilemsen? Dédi. Men: yaq, déwidim, peyghember eleyhissalam: u sheytan idi, dédi. (buxari: 2311)

1710.-sual: kehf sūrisining peziliti

ebu derda reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kim kehf sūrisining béshidin on ayet yadlisa, dejjaldin aman bolidu. Yene bir riwayette: kehf sūrisining axiridin on ayet déyilgen. (muslim: 809)

ebu derda reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki kehf sūrisining béshidin üç ayet oqusa, dejjalning pitnisidin aman qalidu. (tirmizi: 2886)

1711.-sual: mülk sūrisining peziliti

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qur'anda 30 ayetlik bir sūre bolup, uni oqughan kishige taki gunahi meghpiret qilin'ghan'gha qeder, shapaet qilidu. U mülk sūrisidur. (tirmizi: 2891)

jabir reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi

wesellem süre sejde bilen süre mülkni oqumay yatmaytti. Tawus mundaq deydu: bu ikki süre pezilet jehette qur'andiki pütün sürilerdin yetmish hesse artuq. (tirmizi: 2892)

humejd ibni abdurrahman ibni ewf mundaq deydu: süre ixlas qur'anning üchtin birige barawer kélidu. Süre mülk (uni) tilawet qilghuchini (qebride we qiyamet künide) aqlaydu. (malik: 487)

1712.-sual: ixlas sürisining peziliti

ebu seid xudri reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: birkishi yene bir kishining her daim süre ixlasni oqughinini anglap, könglide uni az körgendek qildide, peyghember sellallahu eleyhi wesellemge éytqanidi, peyghember eleyhissalam: jénim ilkide bolghan zatning nami bilen qesemki, u (süre ixlas) qur'anning üchtin birige barawer kélidu, dédi. (buxari: 6643)

ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: yighilinglar! Men silerge qur'anning üchtin birini oqup bérimen, dédi. Derru yighilduq. Peyghember eleyhissalam chiqip, süre ixlasni oqup bérir kirip ketti. Biz: wehiy kélip qalghachqa, kirip ketken oxshaydu déyishkinimizche bir birimizge qarastuq. Peyghember eleyhissalam yene chiqip: men silerge qur'anning üchtin birini oqup bérimen dégen idim. Diqqet qilinglar, u (yeni süre ixlas) qur'anning üchtin birige teng kélidu, dédi. (muslim: 6643)

yeni, ixlas sürisini bir qétim oqughan adem qur'anning üchtin birini oqughanning, üç qétim oqughan adem qur'anning hemmini tamam qilghanning sawabigha érishidu.

Ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem süre ixlasni oquwatqan bir kishining awazini anglap qélip: wajib boldi, dédi. Men: i resulullah ! Nème wajib boldi? Dep sorighanidim, peyghember eleyhissalam: jennet, dédi. (tirmizi: 2897)

1713.-sual: feleq we nas sürilirining peziliti

uqbe ibni amir reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem manga mundaq dégenidi: manga shundaq ayetler nazil qilindiki, uningdek ayetler qet'iy körülüp baqmighanidi, ular muewwizeteyn (yeni feleq we nas süriliri)dur. (muslim: 6643)

abdullah ibni xubeyb reziyellahu enhu mundaq deydu: biz yamghurluq, qapqarangghu bir kéchide peyghember eleyhissalamning bizge namaz oqup bérishini telep qilish üçün uni izdep chiqtuq, uni hemmidin burun men taptim. Peyghember eleyhissalam manga: oqughin! Dédi, men héchnème démidim. Yene: oqughin! Dédi, men yene héchnème démidim. Peyghember eleyhissalam yene: oqughin! Dédi. Men: némini oquymen? Dep sorighanidim, peyghember eleyhissalam: ixlas, feleq we nas sürilirini etigen - axshamda üç qétim oqughin! Bu, sendin her qandaq yamanliqni dep'i qilidu, dédi. (tirmizi: 3575)

aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember eleyhissalam yotqan'gha kirgende, ikki aliqinini échip turup, süre ixlas, süre feleq we süre nasni oqup, aliqinigha hüretti. Andin aliqanliri bilen yüzini we bedinini (alqini yetken yergiche) silaytti. Kéyin aghrip qalghan chéghida, mendin shundaq qilip qoyushni telep qilghan.

(buxari: 5748)

üchinchî bap. Qur'an kerimning terjime we tepsirliri

1714.-sual: qur'an kerimning terjimisini

qur'an kerimning her qaysi tillargha terjime qilin'ghan terjime nusxiliri "qur'an" déyilmeydu. Chünki " qur'an" muhemmed eleyhissalamgha allah teripidin chüshken erebche esli tékistqa qoyulghan nam. Shunga namazda qur'anning terjimisini oqush bilen namaz ada tapmaydu. Emma oqush arqiliq sawabqa érishish, wez - nesihetlirini chüshinip emel qilish jehette terjimiler, qur'an kerimning rolini oynaydu.

1715.-sual: tepsir uqumi

tepsirler "tepsir" yaki "tewil" dep ataldi. Tepsir démek ayetning zahiri menisini izahlash dégen bolup, "tewil" dégen ayetlarning zahiri menisidin bashqa menilerde kélish éhtimali barliqini izahlap chüshendürüsh démeaktur.

"qur'an kerim" ning tepsiri bolsa, mupessirlarning öz chüshenchisi, diniy we ilmiy sewiyesi arqiliq igelligen melumatliri asasında qur'an ayetlirining meqsetlirini roshenleshtürüp bérishidur.

Mupessir - qur'an kerimde allah taalaning néme démekchi bolghanliqini yaxshi chüshinip, ularni ochuqlighan we bu mawzuda kitablarni yazghan alimlardur.

1716.-sual: qur'an kerimni eng deslep tepsir qilghan sahabilar

qur'an kerimni peyghember eleyhissalam hayat waqtida sahabilerge izahlap chüshendürüp béretti. Zamanning ötishi bilen qur'an kerimni izahlap chüshendürüsh éhtiyaji tughuldi, shuning bilen sahabiler qur'an kerimni izahlap tepsir qilishqa bashlidi. Qur'an kerimni eng köp tepsir qilghan sahabiler hezriti ebu bekri, hezriti ömer, hezriti osman we hezriti eli (qur'an kerimni hezriti ebu bekr eng az tepsir qilghan, hezriti eli eng köp tepsir qilghan déyilidu), ibni mes'ud, ibni abbas, zeyd ibni sabit, ubey ibni keb, ebu musa el esh'eri we abdullah ibni zubeyr reziyellahu enhumlar idi. Undin kéyin sahabilerdin kéyin kelgen tabiinler qur'an kerimni tepsir qilishti. Ular, ebu musa esh'eri we abdulla ibni zubeyr qatarliq alim sahabilardur. Ulardin kéyin ikkinchi ewlad musulmanlar tabiynlar tepsir qilghan. Emma ular qur'an kerimni kishilarning éhtiyajigha we soallirigha yéterlik halda tepsir qilghan bolsimu, ularning qilghan tepsirlirining köpinchisi kitab sheklide qaldurulmighan.

1717.-sual: peyghember eleyhissalamning qur'an kerimni toluq tepsir qilmighanliqining sewebi

peyghember eleyhissalam hayat waqtida qur'an kerimning eqide, exlaq, ibadet, muamile qatarliq sheriet ehkamlirigha munasiwetlik ayetlirini özining hedisliri we emeliy ish heriketliri arqiliq tepsiliy bayan qilip bergen bolsimu, sheriet ehkamlirigha munasiwetlik bolmighan we kishiler sorimighanlirining tepsirlirini qilmighan, belki uni

kéleçek nesillerning ijtimadigha tapshurghan édi. Chünki qur'an kerimdin ilgiriki samawiy kitablarnı melum bir zaman we mexsus makanlarnı közde tutqan halda chüshürölgen bolsa, qur'an kerim ta qiyametkiche dawam qilidighan, pütün insaniyet üchün chüshken menggölük möjize bolghanlıqtın, uning möjiziliri ilim penning tereqqiyati we zamanning ilgilirishige egiship her bir esirning tereqqiyat sewiyisige munasip halda az azdin namayan bolup turushi teqezza qilinidu. Eger muhemmed eleyhissalam qur'an kerimning hemmisini tepsir qilip uningdiki ilmiy heqiqetlerning hemmisini ochuqlighan bolsa, shu waqittiki insannı eqliyiti ularnı qobul qilalmighanlıqtın, dinning asasiq jewheriy mesililirige dexli yetken bolatti. Eger qur'an kerimni kishilerning shuwaqittiki eqliyiti we ilmiy sewiyisige maslashturghan halda tepsir qilghan bolsa, kéyinkilerning qur'an kerimni tepsir qilish yoli tamamen étilgen bolup, ilim - pen esiride meydan'gha chiqip turidighan qur'an kerim sirilirini tepsir qilip échishqa imkaniyet bolmighan bolatti. Chünki peyghember eleyhissalamning tepsiridin kéyin bashqa tepsirge hajet qalmighan we tepsir qilin'ghan teqdirdimu musulmanlar ammisı teripidin qobul qilinmighan bolatti. Shunga qur'an kerim ayetliri qur'an kerim chüshken waqittiki insannı eqligha tamamen muwapiq kelgende, zaman ilgilirigen we türlük ilim - penler meydan'gha chiqip tereqqi qilghan her bir dewr insannı eqliyirigha tamamen muwapiqlaship kelmekte. Mesilen: qur'an kerim allah "yeryüzini uzunsigha we toghrisigha sozup keng yaratti"[süre redi 3 - ayet] dégen ayet arqiliq zeminning shar shekillik ikenlikini élan qilghanıdi. Chünki qur'an kerim chüshken shu zamanlardiki insannı zeminning her terepke yéyilghan we sozulghanlıqinila biletti. Melumki, yer yüzi shar shekillik bolghandila uning her teripi keng we sozulghan bolup körünidu. Eger zemin shar shekillik bolmastin töt chasa yaki üç bürjeklik yaki alte yaki sekkiz bürjeklik bolghan bolsa, uning hemme teripi keng we sozulghan bolup körünmigen bolatti. Insannı uning bir uchini bolsimu tapqan bolatti. Eger ulargha ochuqraq qilip "yer yüzni shar shekillik yaratti" dégen bolsa, kishiler buni hezim qilalmaytti we ispatlash üchün ilim - pen bolmighanlıqtın dinning asasiq mesililirigimu shek bilen muamile qilish keypiyati yüz bergen bolatti. Shunga bu heqiqetning keshpiyatini zamanlarning ilgilirishi bilen meydan'gha kélidighan ilim pen esirige terk etken bolishi mumkin. Qur'an kerim ene eshundaq payansız ketken okyan. Uni toluq tonushturush alahide yuqiri bilim teleb qilidighan ish. Qur'an kerim jewherliridin toluq nésiwe élish üchün köp ilim, yétishken qabiliyet we yuqiri paraset kére k. Bu ulughwar wezipining höddisidin peqet her tereptin ilim - pen we diniy ilimlerde etraplıq yétishken nadir ölimalarla chiqalaydu. Bügün qur'an kerim jewherlirining hemmisini taptim, dégen alimdin kéyin kelgen yene bir alim aldinqisi tapalmighanlarnı tapidu, uningdin kéyin kelgini aldinqi ikkisininı tapalmighanlirini tapidu. Shundaq qilip qur'an kerim möjizisi ta qiyametkiche shundaq dawam qilidu. Ilim - pen ilgilirigenséri uning möjizisi we sir - esrarlıri hemde jewherlıri közlerni chaqnatqan halda, téximu köplep otturigha chiqishqa bashlaydu.

1718.-sual: tabiinlerdin eng meshhur mupessirler

1) hijri 21 - yili mekkide tughulup, 103 - yili wapat bolghan mujahid ibni jebr bolup, bu kishi mupessirlerning pishiwasi dep atilidu.

2) hijri 27 - yili dunyagha kélip 114 - yili alemdin ötkén eta ibni ebi ribah bolup,

mekke muftisi we meshhur pishonasi idi.

3) ikreme, bu kishi hijri 25 - yili tugʻulup, 105 - yili wapat bolghan, ibni abbas reziyellahu enhudin ilim tehsil qilghan.

4) tawus ibni keysan bolup, hijri 33 - yili tugʻulup, 106 - yili alemdin ötken.

5) seid ibni jubeyr, hijri 45 - yili tugʻulup, 94 - yili wapat bolghan, bu kishi eng meshhur muftislar din sanilidu.

Yuqiriqu muftislar mekke ehlidin bolup, undin bashqa medine, iraq ehlidinmu muhammed ibni keb el qerzi, ebu aliye el riyahi, zeyd ibni eslem, besre imami dep meshhur bolghan hesenil besri, mesruq ibni ejde, qetade ibni deame, etail xurasani, murretil hemedani qatarliq muftislar awwalqi esirlerdila qur'an kerimni tepsir qilip alemdin ötken. Shuning bilen tepsirshunasliq ilmi shekillinip, ilmi tepsir meydan'gha kelgen we arqa - arqidin tepsirler yézilishqa bashlap, supyan ibni uyeyne, wukey ibni jerah, shöbe ibni hejjaj, yezid ibni harun qatarliqlarning tepsirliri, arqidinlar pütün musulmanlar nezeride eng ishenchlik we eng meshhur tepsir - "tepsiri teberi" yézilip keyinki muftislar dinning yégane menbesige aylan'ghan.

1719.-sual: qur'an kerimning tepsir qilinush usuli

1 - qur'an kerimni qur'an kerim bilen (chünki bir ayette qisqa bayan qilin'ghan mesile bashqa bir ayette tepsiri, toluq bayan qilinidu), hedis we sahabilarning riwayetlirige asalinip izahlash yoli bolup, bu xil tepsirler "tepsiri mesur" dep atilip, eng ishenchlik tepsir dep qaraldi.

2 - qur'an kerimni özlirining eqli küchi bilen (ijtihad yoli bilen) tepsir qilish usuli bolup, buxil tepsir qilish usulini bezi ölimalar rawa körse, beziliri jaiz körmidi. Eyni zamanda bu xil usul bilen yézilghan tepsirlarning bezisi toghra yolgha érishken bolsa, bezisi yoldin ézip ketti.

3 - qur'an kerimni özining zahiri menisidin bashqa yoshurun menisi bilen tepsir qilish usuli bolup, buxil tepsirler "tepsiri ishari" dep ataldi. Qur'an kerimni buxil usul bilen tepsir qilghuchilar tesewwup ehli bolup, qur'an kerimni bundaq tepsir qilish hemme kishining qolidin kelmeydu, buni peqetla allah teala közini roshen, qelbini keng qilghan kishilerla buning hoddisidin chiqalaydu, déyishti. Emma qur'an kerimni bundaq tepsir qilish usulini bir bölük alimlar mutleq jaiz körmidi. Emma bezi ölimalar qur'an kerimning rohigha uyghun bolsa, hedislarning mezmunigha muxalip bolmisa bolidu, dep qarashli. Dégendek mundaq tepsirlarning bezisi qur'anning esli meqsitige uyghun bolsa, bezisi uningdin chetnep ketti.

1720.-sual: islam dunyasidiki eng meshhur qedimiy tepsirler

qur'an kerim peyghembirimiz hezriti muhammed eleyhissalamgha allah taala teripidin chüshken 14 esirdin bugün'giche, dunyada minglarche muftislar teripidin köpligen tepsirler yézilghan. Peyghember eleyhissalam, sahabiler we tabiinler zamanidiki tepsirchilik aghzaki tepsirchilik bolup, eng ewwel qaysi tepsirning yézilghanliqi éniq melum bolmisimu, eng qedimki tepsirlarning eng meshhurliridin birqanchini tonushturup ötimiz.

Birinchi:mesur tepsirler:

1 - tepsir teberi, toluq ismi jamiul bayan fiy tepsiril qur'an.

Muellipi ebu jeper muhemmed ibni jerir etteberi bolup, hijri 224 - yili tibristanda dunyagha kélip, 310 - yili beghdatta wapat bolghan.

Tepsiri teberi zamanimizgha qeder yétip kelgen tepsirlarning ichide eng qedimki, eng ishenchlik we eng meshhur tepsir bolup, túrlük basma nusxiliri we qisqartilmiliri mewjuttur.

Bu tepsirning alahidiliki, tepsirni yézishta hedis we sahabilarning rawayetlirige asalan'ghanliqi, riwayetlarning ishenjilik yaki ishenjilik emeslikini zikir qilip ótkenliki, ayetlerdin piqhi hökümlerni ijihad qilghanliqi qatarliq jehetlerde ipadilinidu.

2 - tepsiri semerqendi (esli ismi behril ulum)

muellipi nesr ibni muhemmed semerqendi bolup, hijri 373 - yili wapat bolghan.

3 - tepsiri beghewi

muellipi hijri 510 - yili wapat bolghan hüseyin ibni mes'ud el perra el beghewi.

4 - eddurul mensur

muellipi imam jalaliddin suyuti bolup, hijri 849 - yili dunyagha kélip, 911 - yili alemdin ótken.

Bu tepsirlarning hemmisi tepsiri mesur usulida yézilghan tepsirler bulup, alahidiliki qismen oxshashmasliq bolsimu tepsiri teberige oxshap kétidu.

Ikkinchi:ijtihadi tepsirler:

1 - mepatihul gheyb (tepsiri kebir dep meshhur bolghan, tepsiri razi depmu atilidu)

muellipi muhemmed ibni ömer el razi (hijri 606 - yili wapat bolghan) bu tepsir pelsepechiler we hökümlar usulida yézilghan boluṡp, mötezile we azghun pirqilerge keskin delil, éniq höjjetler bilen reddiye béridu. Bu tepsir tebiet ilmi we kalam ilmi saheside eng tepsili melumat bergen tepsir sanilidu. Emma bu tepsirni birbölük ölimalar kalam we pelsepe bilen toshquzuwatqan, "buningda hemme ilim bar, peqet tepsir ilmi yoq", dep eyiblashti.

2 - enwaruttenzil (tepsiri beydawi dep meshhur bolghan)

muellipi hijri 685 - yili wapat bolghan abdullah el beydawi bolup, bu tepsir riwayet we ijihad usuli bilen ehli sünnet mezhibining delilini ispatlaydu. Bu tepsirning "sheyx zade", "qunewi", "xepaji" qatarliq sherh we hashiyiliri mewjuttur.

3 - ruhul meani fiy tepsiril qur'anil ezim wesseb'ul mesani (tepsiri alusi depmu atilidu)

muellipi beghdad muptisi shihabiddin mehmud alusi bolup, hijri 1270 - yili wapat bolghan.

Bu tepsirmu riwayet we ijihad usuli bilen yézilghan tepsir bolup, ishari tepsir usulinimu öz ichige alidu.

Üchinchi:ishari tepsirler, yeni tesewwup ehlining tepsiri:

1 - hijri 200 - yili tusterde tughulup, 283 - yili wapat bolghan meshhur supi sehl ibni abdullah tusterining "tepsiri qur'an ezim" namliq tepsiri.

2 - hijri 330 - yili dunyagha kélip, 412 - yili alemdin ótken meshhur mutisewwip muhemmed ibni hüseyin el sülemining "heqaiquttepsir" namliq tepsiri.

3 - el pewatihul ilahiye wel mepatihul gheybiye, muellipi el mewlewi eshsheyx

nimetullah ibni mehmud nexjiwani bolup, büyük 2 jild halida istanbulda neshir qilin'ghan.

4 - miladi 1165 - yili (hijri 560 - yili) endelosiye (ispaniye)ning mursiye shehiride dunyagha kélip, miladi 1240 - yili (hijri 638 - yili)alemdin ötkén, musulman dunyasida sheyxul ekber dep meshhur bolghan ebu bekr muhyiddin ibni el erebining "tepsiri ibni erebi" namliq tepisiri.

Tesewwup ehlining buningdin bashqimu nurghun tepsirliri bolup, bu tepisrler heqqide islam alimliri otturisida nurghunlighan talash - tartish we bes - munazire bolup keldi. Bolupmu, ibni erebining tepsiri we bashqa kitabliri üstide intayin köp munazire yürgüzülgen bolup, bu heqte bezi ölimalar ibni erebini tenqid qilip, kapir we zindiliqqa höküm qilsa, yene bir bölük kishiler yeni ibni erebining tereptarliri ibni erebini maxtap asman'gha kötürüshti.

Buningdin bashqa islam dunyasida, xawarij, shie, (shie mezhebi imamiye, ismailiye we zeydiye pirqilirini öz ichige alidu.) möteziile, babiye, bahaiye qatarliq pirqe we mezheblarningmu öz aldigha اساسlinidighan nurghun tepsirliri bolup, bundaq tepsirler ehli sünne musulmanliri neziride étibarsiz qaraldi.

Farabi, ixwanussapa, ibni sinagha oxshash peylasoplariningmu tepsirliri bolup, bular ayetlerni bashqiche tewil qilghachqa, bularmu yenila ehli islam nezeride meqbul bolmide.

Buningdin bashqa ehli sünnet mezhibige tewe bolghan bir bölük alimlar qur'an kerimning hemmisini emes, peqetla piqhi mesililerge alaquidar ayetlerni tallap tepsir qilghan bolup, ularning eng meshhurliri munulardur.

1 - "ehkamul qur'an" muellipi ebu bekr ibni eli errazi (jessas dep meshhur bolghan) bolup, hijri 305 - yili tughulup, 370 - yili wapat bolghan. Buningda piqhi mesililerge munasiwetlik ayetler, qur'an tertibi boyiche bablarga bölüp tepsir qilinidu. Bu tepsirning muellipi henepi mezhibige mensup bolghini üçün, henepi mezhibige اساسlinidu we uni küchlenduridu. Bu tepsir 3 jild halida neshir qilin'ghan bolup, keng tarqalghan.

2 - "ehkamul qur'an" muellipi hijri 545 - yili wapat bolup, ibni erebi dep meshhur bolghan ebu bekr muhemmed ibni abdullah ibni ehmed. Bumu piqhi mesililerge ait ayetlerning tepsiri bolup, maliki nezhibige اساسlinidu we uni küchleduridu. Bumu keng tarqalghan tepsir bolup, herxil neshirliri mejuttur.

Yuqirigidin bashqa zamanimizdiki alimlardan muhemmed eli sayis, muhemmed eli sabuni, mena xelil el qettan qatarliq alimlarning piqhi mesililer heqqidiki ayetlerni tepsir qilghan tepsirliri bolup, bu tepsirlarning alahidiliki, ayetlerni tepsir qilishta bir mezhebni اساس qilmay, ayetlerning lughet menisige, nazil bolush seweblirige, hadislerge we barliq mezheplarning köz qarash, pikir éqimlirigha اساسlinidu.

1721-sual: yiqinqi zamandiki meshhur tepsirler

19 - esirning axirliridin bashlap tepsir ilmi yéngi usul bilen tereqqi qildi. Qedimki mupessirler qur'am kerimni tepsir qilishta riwayetlerge, erép tilining grammatik qaidilirige, söz - jümlilerning menisige we piqhi hökümlerge köprek ehmiyet béríp kelgen

bolsa, zamanimizdiki tepsirler qur'an kerimni musulmanlarning hayatiga tetbiqlash, zaman'gha maslashturup, yéngi mesililerge jawab izdeshge qarap mangdi. 100 yilning mabeynide islam dunyasida sanap tügetküsize tepsirler yézilip neshir qilindi we keng tarqaldi.

Bu tepsirlerdin islam dunyasida dangq chiqarghan eng meshhurliri, misir muftisi muhemmed abduhning shagirdi reshid rizaning "el menar tepsiri", seyid qutubning "fiy zilalil qur'an" tepsiri, tentawi jewherining "tepsiri jawahir" namliq tepsir we imam ebul ela mewdudining "tephimul qur'an" tepsiri qatarliq tepsirliridur.

1 - "tepsiri qur'an hekim" (tepsiril menar dep meshhur bolghan) tepsiri bolup, bu tepsirni sherq islahatchisi we islam mutepekkuri jamaliddin afghanining shagirti muhemmed abduh ezher ali bilim yurtida oqughuchilirigha sözlep bergen tepsir dersi اساسida muhemmed abduhning yénidin peqet ayrilmaydighan aldinqi qatardiki oqughuchisi we muhemmed abduhning ilmiy warisi sheyx muhemmed reshid riza ustazining tepsir dersi we usuligha اساسlinip yézip chiqqan, butepsir süre patihedin süre yüsüpning 101 - ayitigiche tepsir qilin'ghan bolup, butepsirni tamamlashqa muellipning ömri yétishmigen. Bu tepsir chong hejimlik 12 jild halida tekrar - tekrar neshir qilinip keng tarqalghan bolsimu, dunyada peqet tenqidge uchrighan birmu tepsir bolmighinidek, bumu bir bölük ölimalar teripidin tenqid qilin'ghan.

2 - misirliq, musulman qérindashlar teshkilatining ezasi, islam mutepekkuri, dini we eqidisini qoghdap, allah yolida issiq qénini teqdim qilip, shehidliq maqamigha nail bolghan seyid qutubning köp qismini zindanda yazghan "fiy zilalil qur'an" tepsiridur.

Bu tepsirning herxil basmiliri we nurghun tillargha qilin'ghan terjimiliri mewjuttur. 1986 - yili qahiride her yili ötküzüldighan xelq'araliq kitab yermenkiside bukitabni sétiwalghuchilarning nöwet kütüp öchrette turghanliqini körgen we liwanda ziyan tartip sermayisidin ayrilip qalghan kitab sodigerlirige, "fiy zilalil qur'an" tepsirini basturup satsang tartqan ziyiningni tirildüriwalisen, deydighan sözning maqal - temsilge aylan'ghanliqini anglighan kishi, gerche bu tepsirni körmigen bolsimu buning heqiqeten tengdashediz tepsir ikenlikidin guman qilmisa kérek. Islam dunyasida, hettaki gherb elliridimu seyid qutub we uning tepsiri heqqide nurghun kishilerning magistirliq we dokturluq dissirtatsiye yaqlap kitab yazghanliqimu yuqiriqi pikrimizni delilleydu. Epsuski bu tepsirmu bezi döletlerning siyasiy menpeiti uchun xizmet qilidighan, yaki burnining uchinila köridighan intayin mutiessip kishilerning tenqidédin xaliy bolalmighan.

3 - "el jewahir fiy tepsiril qur'an" muellipi tentawi jewheri bolup, eyini zamanda qahire darul ulum pakoltitining ustazi idi. Bu tepsirning uslubi burunqi mupeessirlerning tebiet ilmige ehmiyet bermestin piqhi mesililerge kirip ketken dep tenqid qilip, bu tepsirni tebiet ilmi we mexluqatlarning yaritilishidiki ajayip sirlarni keshp qilmaqchi bolup, muellip, "butepsir ilimlerning xulasisi, buni bilish miras ilmini öginishtin ewzel, bu zaman inqilap zamani" dep yazghan. Emma köpligen alimlar bu tepsirni derislik kitablargha oxshash ösümluklerning, haywanlarning resimliri bilen toshquziwetken, ayetlerni tepsir qilishda esli meqsettin chetnep ketken, ayetlerni eplatun nezeriyisi, ixwanussapa pelpepisi bilen birlashtürüp izahlighan dep, xuddi "mepatihul gheyb" tepsirini eyibligendek, "bu tepsirde hemme ilim bar peqetla tepsir ilmi yoq" dep tenqid

qilishqan. Shuning bilan eyni zamanda bu tepsirning seudi erebistan'gha kirishi cheklen'gen.

4 - "tephimul qur'an" bu imam ebul ela mewdudining urdu tilida yazghan tepsiri bolup, 6 jild halida pakistan, hindistanlarda qayta - qayta neshir qilinip keng tarqalgan. In'gilizche, türkche we bashqa tillargha terjime qilin'ghan. Mewdudi bu tepsirini 1942 - yili yézishqa bashlap, 1972 - yili yézip tamamlighan. Bu 30 yil jeryan ichide mewdudi duch kelgen mesililerni tehlil qilip, tepsirni pishshiqlap mangghan. Mewdudi bu tepsiride "islam din we dölettur, islam hakimiyiti tiklenmestin, islamgha toluq emel qilghili bolmaydu, islam mukemmel bir din bolup, hayatning shexsi we ijtimai tereplirini öz ichige alidu" dégen nezeriyeni utturigha qoyup, gherb pikir éqimining, dinsizliq pelsepesining islam dunyasigha éqip kirishige shiddet bilen qarshi turghan.

U hazirqi dewride islam dewitini qandaq élip bérish, qaysi usulda élip bérish qatarliq bir yürüş usul - charilerni körsitip bergén.

20 - esirde tepsirshunasliq ilmining uchqandek tereqqi qilishi, nurghunlighan tepsirlarning yézilip neshir qilnishi bilen, ilahi kitab – qur'an kerimni bashqiche, yuqiriqi tepsirlerge oxshimaydighan birxil tepsir qilish usuli - 4 – xil usul otturigha chiqqan.

Bu xil tepsirlarning biri ebu zeyd demenhuri dégen kishi teripidin yézilghan we "el hidayeti wel irfan fiy tepsiril qur'an bil qur'an" (yeni qur'anni qur'an bilen tepsir qilishda hidayet we irpan) dep nam qoyulghan. Bu tepsirde otturigha qoyulghan nezeriye we köz qarashlar qur'an kerimning esli rohigha, hedis sheriqlarning mezmunigha, pütün mupeessirlarning tepsir qilish qaidisige tamamen xilap bolup, bu tepsirde, pütün tepsir kitabliri we mupeessirler tenqid qilin'ghan, pütün peyghemberlarning möjiziliri inkar qilin'ghan, melaike, jin, sheytanlar inkar qilin'ghan, sheriet hökümliri ayaq asti qilin'ghan bolup, bir qétim yaki birqanche qétim oghriliq qilghan kishining qoli késilmeydu, zina qilghuchilar chalma kisek qilip öltürülmeydu, ösüm nechche hesse bolmisa ösüm hésablanmaydu, aile munasiwiti bozulmighuche talaq talaq bolmaydu, déyilgen we bashqa nurghun mesililer astin - üstün qiliwétilgen. Bu tepsir neshir qilinip tarqatilghandin kéyin, misir ölimaliri tekshürüp, tetqiq qilip, bu tepsirni "tepsiri ilhadi" yeni dinsizliq tepsiri dep höküm qilip, ezherdin mexsus perman chiqirip barliq nusxilirini yighiwélip musadire qilghan, bashqilarning oqushi cheklinip, kishilarning közidin yoq qilghan.

1722-sual: zamanimizda yizilghan bir qisim tepsirler

tüwende zamanimizda yézilghan tepsirlerdin öz közüm bilen körgen yaki anglighanlirimning isimlirini körsitip ötimiz.

1 - tepsiril munir(el eqide weshsherie welmenhej), muellipi süryelik meshhur alim doktor wehbe ezzuheyli bolup, 16 jild halida 1991 - yili beyrutta birinchi qétim neshir qilin'ghan.

2 - ettepsirul wejiz, muellipi yuqiriqi tepsirning muellipi doktor wehbe zuheyli bolup, bu qur'an kérimning hashiyisige bérilgen qisqa tepsir bolup, 1997 - yili süriyede bir jild halida neshir qilin'ghan.

3 - tepsiri pethurrehman mulexxes min tepasiril qur'an, muellipi wetinimizning yerken shehiridin qari muhemmed niyaz qari dégen késhi bolup, uzun muddet medine

munewwerede yashighan we tepsirini hijri 1415 - yili medinide yézip tamamlighan. Bu tepsir medinide 2000 - yili 2 jild halida neshir qilin'ghan. Bu bir uyghur alimining ereb tilida yazghan we ereb dunyasida neshir qilin'ghan tepsirdur.

4 - teysirul kerimurrehman fiy tepsiri kelamil mennan,

5 - ettepsirul wazih - muellipi misirliq meshhur alimlardan doktor muhemmed mehmud hijazi dégen kishi bolup, bu tepsir 3 jildi halida misir we liwanlarda qayta - qayta neshir qilinip keng tarqalghan.

1723-sual: qedimqi tepsirler bilen hazirqi tepsirlarning perqi

20 - esirning kirishi bilen tepsir ilmi yéngi usul bilen nahayiti tiz sür'ette tereqqi qilghan bolup, qedimqi mupessirler tepsir qilishda, ereb tilining grammatikiliq we istilistikiliq qaidilirige, söz - jümlilerning menisige we fiqhi hökümlerge köprek ehmiyet béríp kelgen bolsa, yéqinqi zaman mupessirliri qur'an kerimni musulmanlarning kündilik turmushida emeliyleshtürüş, zamanning teqezzasigha layiq halda, yéngi mesililerni jawablandurush ishlirigha zor ehmiyet bergen.

1724-sual: qur'an kerim ayetlirini toghra chüshinish usuli

qur'an ayetlirini heqiqi rewishte toghra chüshinish musulmanlarning toghra turmush yolini tallishining ünümlük usuli. Qur'anni toghra chüshinish üçün ayetlerni toghra tepsirlesh telep qilinidu. Buning üçün mueyyen pirinsiplargha emel qlish lazim.

1) riwayetlik bilimlerge emel qilish kirek. Ayet arqiliq ayetni, hedis, sahabilarning riwayiti, tabiinlarning riwayiti arqiliq tepsir qilish buning jümlisidindur.

2) riwayetlik bilimler bilen tepsirshunaslarning rayini birleshtürüş arqiliq tepsir qilish.

3) ayetlerni tepsir qilghanda erep tilining söz menisi we uning qollunush usuligha boysunush, erep tilining grammatikisi we istitik usuligha uyghun kiilishige ehmiyet birish telep qilinidu.

4) qur'an ayetlirini toghra chüshinish üçün söz ibarilarning qur'andiki ipadiliinish usuligha ehmiyet birish lazim.

5) qur'anni toghra chüshinish üçün qur'an ayetlirining nazil bolush arqa körünüshi we eyini waqittiki turmush aditini közde tutush lazim.

6) qur'anni toghra chüshinish üçün qur'anni menbe we ölchem qilish telep qilinidu.

1725-sual: uyghurlardin chiqqan meshhur mupessirler

uyghurlar türkiy tilliq xelqler ichide qur'an kerimni eng deslep terjime we tepsir qilghan xelqtur. Uyghurlar ichidin chiqqan mupessirler töwendikiche:

uyghurlar ichide qur'an kerimni eng deslep sherhilep chüshendürgen kishi ataghliq tilshunas alim mehmud qeshqeriyning ustazi hüseyin ibni eli ibni xelef qeshqiriy dégen kishi bolup, bu zat qaraxaniylar xanliqining bir qanche ewlad xanlirining meniwi dahisi, shundaqla tonulghan muderris idi. U ömri ichide 200 parchidin köprek kitab yazghanning sirtida qur'an kerimni sherhilep chüshendürgen.

Miladiye 1735 - yilidin 1756 - yilighiche yerkende hökümdar bolghan xoja yaqub dégen kishi dölet xirajiti bilen qur'an kerimning uyghurche tepsirini yazdurup neshir

qildurghan.

Qaghiliqta ötken dangliq ölima hüseyntaxan tejelli 1910 - yili qur'an kerimning uyghurche tepsirini ishlep chiqqan.

Sabit damolla hajim miladiye 1937 - yili shingshiseyning türmiside, ömrining axirighiche ishlep chiqqan "roshen bayan türkiy tepsirul qur'an" dégen uyghurche tepsirni yézip chiqqan bolup, uning 30- parisi 1948 - yili gholjida bésip tarqitilghan. Bu tepsirning qolyazma nusxisini sabit damollamning gholjidiki oghli abdulla 1961 - yili uyghur aptonom rayonluq milletler tetqiqat ornigha tapshurghan iken.

1955 - yili muhemmed zirip qarihajim gholjida "qur'an kerim tepsiri " ni uyghurche ishlep chiqqan. Zirip qarihajimning 1926 - yili qeshqerde yézip chiqqan qur'an kerimning " emme parisining tepsiri" namliq esiri 1987 - yili qatarda faksmél qilip bésilghan nusxisigha asasen 2003 - yili seudi erebistanining jidde shehiride hazirqi zaman uyghur tiligha özgertip neshir qilin'ghan.

1726-sual: tepsirning türliri

qur'an kerim heqqide yézilghan tepsirler nahayiti köp bolup, ular köz qarash we pikir jehette töwendikidek alte chong türge bölünidu:

eserlerge tayinip qilin'ghan tepsirler

bu xildiki tepsirlerni yazghuchilar tepsir qilish usulida özlirining eqliy tepekkurigha tayanmastin belki bir ayetni bashqa bir ayet bilen, eger u ayet heqqide peyghember'eleyhissalamning hedisi bolsa shu hedis bilen we yaki sahabilardin we tabiinlardin qalghan eser bolsa shu eserler bilen tepsir qilghan.

☞ tepsir ibni kesir "jamع albyan fy tfsyr alqrآن لىبىرى " mushu tür boyiche meydan'gha kelgen tepsirler ichide eng toghra dep baha bérilgen, shundaqla islam dunyasida yuqiri nopuzgha ige bolghan tepsirlerdindur

fiqhi ilimni asasiy orun'gha qoyup yézilghan tepsirler

fiqhi ilmi yeni islam dinining qanun - tüzüm, sheriet ehkamlirini asas qilip yézilghan tepsirler mezmun jehettin islam dinining qanun - tüzüm, sher'iy ehkamlirigha alaqidar barliq tereplerni öz ichige alghan. Bu xildiki tepsirler bezide birer mezhebning köz qarishini asasiy orun'gha qoyup yézilsa, bezide töt mezhebning köz qarashlirini sélishturush asasida yézilghan.

Tarix we qissilerni asas qilip yézilghan tepsirler

bu xildiki tepsirlerde tarixiy weqelik we qissiler, ilgiri ötken peyghemberler we ularning ümmetlirining xewerliri heqqidiki mezmunlarda köp toxtilidu. Söleb we xazinlarning tepsirliri bu xildiki tepsirlerning meshhurliridur.

Qur'an kerimning girammatikiliq til qurulmisini asas qilip yézilghan tepsirler

buxildiki tepsirler asasen ereb tilining morfologiy we sintaksiliq söz teripige ehmiyet bérıp qur'an kerimning sözlirining türlünüş qaidiliri, her xil giramatikiliq shekilliri hem shular arqiliq ipadilen'gen girammattikiliq meniliri, sözlerning birikmisi we jümle qurulmisi jehetlerdin ereb tilining eng yuqiri ölchimige uyghun bolghan halda chüshkenlikini, til bayliqi mol bolghan ereblerning islam kélishtin burunqi til sen'iti eng

yuqiri derijige kötürülgende shuninggha mas halda téximu mukemmel bolghan bir kitab bolup chüshkenlikini bayan qilidu.

Pelsepewiy ang we eqliy köz qarashlar asas qilip yézilghan tepsirler

bu mawzuda yézilghan tepsirlerning eng meshhuri pexruddin razi dégen nam bilen meshhur bolghan muhemmed ibni ömer ibni huseyn ibni hesen ibni eli teripidin yézilghan "mefatihulgheyb" yeni gheyiblarning achquchliri dégen tepsirdur. Aptor bu tepsirde asman jisimliri, tebiet ilimliri üstide toxtilidu. Peylasoplarning we hékmet igilirining sözlirini köp neqil qilidu. Ularning din'gha qarshi xata köz qarash, pikiririni we din heqqide bolghan shek shübhlirini bayan qilip, ulargha reddiye béridu. Biraq reddiye bérishde ularning delil - pakitliri küchlük halette bayan qilinip, u delillerge bérilgen reddiyeler ajiz halette bolup qalghan terepliri bar.

Ehli sünni mezhibidikilerning eqidisidin chetnep ketken taipilarning yazghan tepsirliri

"qur'an kerim" allah taalaning roshen pakitliri we keskin hökümlirini öz ichige alghan muqeddes ilahiy destur bolup, u mezmuni éniq, bendilerge wez - nesihet qilip chüshürülgen kitabtur. Lékin sünni eqisidin yat halda herxil gherez, meqset we nishan astida meydan'gha kelgen taipilar öz meqsetlirini ishqa ashurush, nadan xelqlarni qaymuqturup özlirining xata pikir, iddiyeliri astigha toplash üçün qur'an kerimning ayetlirini öz nezeriyelirige mas halda tepsir qilghan. "keshshaf", "tenzihulqur'an enilmetain", " tepsiri ibni erebi" qatarliq tepsirler bularning bir qismidur.

Qur'an kerimning tepsirliri yuqiriqidek türge ayrish usuli boyiche alte türge bölün'gendin sirt yene ammibab oqum boyiche eserge tayinip qilin'ghan tepsirler we eqliy tepekkurgha tayinip qilin'ghan tepsirler dep ikki chong türge ayrilidu.

Eserge tayinip qilin'ghan tepsirler bolsa, biz yuqirda bayan qilip ötkendek, mezmundash ayetlerge, peyghember eleyhissalamdin riwayet qilin'ghan hadislerge, sahabilar we tabiinlardin riwayet qilin'ghan eserlerge tayinip qilin'ghan tepsirlerdur.

Eqliy tepekkurgha tayinip qilin'ghan tepsirler bolsa, eserge tayinip qilin'ghan tepsirlerning eksiche bolup, bu peqet tepsirshunas alimlarning eqliy tepekkuri, köz qarishi we özi shughulliniwatqan ilimning éhtiyajigha mas halette qilin'ghan, shundaqla bu xil usulni qollinishta choqum islam dinining rohigha, allah taalaning ayetlerde ipadilimekchi bolghan meqsidige uyghun bolushni, hawayi - hewes we xahishlarning tesiridin yiraq bolushni shert qilghan halda qilin'ghan tepsirlerdur.

Bu türdiki tepsirlerning ichige yuqirida sözlep ötülgen fiqhi, tarix we qissiler, pelsepe we ereb tili grammatkiliri asas qilinip yézilghan tepsirler kirishtin sirt yene " tepsir beydawiy", " tepsir jalaleyn" qatarliq tepsirlermu kiridu. Yuqirqilardin bashqa yene "el jawahir fit tepsiril qur'an", " tepsirul menar ", " fi zilalil qur'an", "sefwetut tefasir", "tepsirul munir", "edwaul bayan", "eyserut tepasir" qatarliq yéngi esirde yézilghan tepsirlermu bar.

Tötinchi bap. Tejwid we qiraet ilmi

1727.-sual: tejwid we uning wezipisi

tejwid sözining lughet menisi " yaxshiliq, pishshiqdash " dégenlik bolup, istémaldiki menisi - qur'an kerimdiki her bir herpni mukemmel telebpuz qilish we herplerni tawush chiqirish organliridin éniq chiqirip, toghra oqush dégenlikdur.

Tejwid ilmi qur'an kerimni toghra oqushning qaidilirini chüshendüridighan ilim. Tejwid ilmining özige xas usul we qaidiliri bar. Bu usul - qaidiler qur'an kerimni oqughan her bir musulman üçün kompasliq rolini oynaydu. Shunga qur'an kerimni oqumaqchi bolghan her qandaq kishi aldi bilen bu ilimdin xewerdar bolmay turup qur'an kerimni toghra shekilde oquyalmaydu. Tejwid ilmi bezi herplerni qandaq ehwal astida sozup oqush, qaysi ehwal astida inchike we qaysi ehwal astida tom, yoghan awazda telebpuz qilish, qeyerde toxtash we qandaq toxtash toghrisidiki qaide - prinsiplarni körsitip béridu. Shunga tejwid ilmini ögenmey, peqet ereb tilinila ögen'gen kishini qur'an kerimni toghra oquydu dégili bolmaydu.

1728.-sual: tejwid ilmini öginishning hökimi

tejwid ilmini öginish awam xelq üçün perz kifaye, diniy ölimalar we qariylar üçün perz eyndur.

Tejwid qaidilirige riaye qilish qur'an kerimni oqumaqchi bolghan her bir er - ayal musulman üçün perz eyndur. Allah taala qur'an kerimde: "qur'anni tertil bilen dane - dane, ochuq oqughin " { muzzemmil sürisi 4 - ayet} dep buyrighan.

1729.-sual: tilawet dégen néme?

Qur'an kerimni tejwid qaidilirige toluq riaye qilip, menisini tepekkur qilghan halda, menisini bilmeydighanlar allah taala manga söz qiliwatidu, dégen étiqad bilen awazliq yaki awazsiz oqush dégenlikdur.

1730.-sual: qiraet digen nime?

Qiraet - qur'an kerimni tejwid qaidilirige toluq riaye qilghan halda chirayliq awazda oqush dégenlikdur.

1731.-sual: peyghember eleyhqssalamgha chüshürülgen qiraet shiwiliri

qur'an kerim peyghember eleyhissalamgha ereb tilining 7 xil shéwiside oqulidighan qilip chüshürülgen. Ömer ibni xettab reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: hisham ibni hekimning süre furqanni peyghember sellallahu eleyhi wesellem ögetmigen shekilde oqughinini anglap, namaz axirlashquche sewr qilalmay, yaqisigha ésilghili tas qalдим. Namazdin kéyin, derhal péshidin tutup: sanga bundaq oqushni kim ögetti? Dep soridim, u: buni manga peyghember sellallahu eleyhi wesellem ögetken, dédi, men: yalghan éytting, peyghember eleyhissalam manga buni bashqiche ögetken, dédim we uni sörigen péti peyghember eleyhissalamning qéshigha élip béríp: buning sure furqanni sen manga ögitip qoyghiningdin bashqichirek oquwatqanliqini anglap qalдим, dédim. Peyghember eleyhissalam: uni qoyuwet! Dédi. Andin hishamgha: ey hisham ! Qéni oqup baqqine, dédi. Hisham bayiqidek qiraet qilip bergenidi, peyghember eleyhissalam: bu süre mushundaq chüshürülgen. I ömer! Emdi sen oqup baqqin, dédi. Men peyghember

eleyhissalamning manga ögetkini boyiche oqughanidim: bu süre mushundaqmu chüshken. Qur'an yette xil qiraet bilen chüshürüldi. Silerge asan bolghinini oqunglar, dédi. (buxari: 4992)

hedisidiki " yette xil qiraet " tin ereb tilining 7 chong shéwisi közde tutulidighanliqini mutleq köp sanliq alimlar sözlimekte. Mundin bashqa yene islam ölimaliri yene üç xil qiraet qilish sheklinimu qobul körgen. Buning bilen qur'an kerimni 10 xil qiraet qilish usuli bardur. Emma hazir dunyaning her qaysi jaylirida birlikke kelgen qiraet peyghember eleyhissalam wapat bolghan yili jibriil eleyhissalam uninggha eng axirqi qétim ögetken qiraetning özidur. Bu qiraet shekillirining her birining mexsus imami we bir yaki ikkidin meshhur shagirtliri bolup, ular ustazidin ögen'gen qiraet qilish tarzini bashqilargha yetküzgen kishilerdur.

1732.-sual: qiraet ilmi

qiraet ilmi - peyghember eleyhissalamning ereb tilining oxshash bolmighan shéwiliride sahabilirigha ögetken qur'an oqush shekillirini tetqiq qilidighan we bu shekillerning her biride qur'an kerimni toghra rewishte oqushni meqset qilghan ilimdur. Biz dunyadiki mutleq köp sanliq musulmanlar arisida birlikke kelgen qiraet shekli bolghan imam asimning qiraitini hefs dégen kishining riwayitige köre oqumaqimiz.

1733.-sual: qur'an kerimning yette herip bilen chüshkenliki

qur'an kerimning yette xil qiraet shekli bilen nazil bolghanliqi yene, qur'an kerim yette herip bilen chüshken depmu atilidu. Qur'an kerimning yette herp bilen nazil bolghanliqi toghirisida ölimalar arisida töwendikidek oxshimighan qarashlar bar.

1) yette herip digenlik bir sözning qiraitide yette xil erep shiwisi bar digenliktin ibaret.

2) yette herip digenlik qur'anning yette xil erep shiwisi bilen nazil bolghanliqini körsitidu.

3) yette herip digenlik oxshash bolmighan yette xil türini körsitidu. Ular buyruq qiliish, meni qiliish, halal, haram, menisi iniq bolghan ayet we menisi iiniq bolmighan ayet we qiyas qatarliqlardin ibaret.

4) yette herip digenlik oxshash bolmighan yette terepni körsitidu.

5) yette heriptiki yettining iniq bir menisi yoq. U peqetla ereplerning adetlen'gen söz ipadilesh usulubi, 7 köplükni we güzellikni bildüridu.

6) yette herip digenlik yette xil oqulush usulini körsitidu.

Buning hikmiti:

1) islam ümmitige, xususen sawatsiz bolghan ereplerge qur'an oqushni asanlashturup birish üçün idi.

2) qur'anning erep tilida körsetken möjizisi namayen bolidu.

3) qur'anning ipadiligen meniliri we ehkamliri üstidiki möjizliri gewdlinidu.

1734.-sual: qur'an oqushning hökimi

qur'an kerimni er - ayal her qandaq bir musulmanning hemishe oqup turushi sünnettur. Ereb tilining herplirini tonushqa qurbi yetmigenliktin qur'an kerimni oquyalmaydighan her bir musulmanning öz ana tilidiki " qur'an kerim terjimisi " ni

chüshinip oqushi wajibtur.

Ebu eswedtin mundaq riwayet qilinidu: ebu musa esh'eriý reziyellahu enhu besre qariylirini chaqirtqan idi, uning huzurigha 300 qariy kirdi. Ebu musa ulargha: siler besre ahalisining eng ewzili, qariyliri siler. Shunga dilinglarning ilgirikilerningkidek qaridap ketmesliki üçhün qur'anni tashlap qoymay oqup turunglar. Biz uzunliqi hem ehkamlirining qattigiliq jehette beraet sürisige oxshishidighan bir sürini oquyttuq. Kéyin men u sürini untup kettim (chünki alle taala u sürini mensux qiliwetti) biraq men uningdin munularni esliyeleymen: {nawada adem balisining ikki jilghida liq méli bolsa, üçinchisi bolushini xalaydu. Adem balisining qorsiqi (qebrige kirip) topigha toshqandila andin toyidu}. Biz yene bir sürini tesbih bilen bashlinidighan sürilerning birige oxshitattuq. Kéyin unimu untup kettim. Lékin uningdinmu munularni esliyeleymen: {i iyman éytqanlar! Siler némishqa emel qilmaydighan sözlerni qilisiler? Undaq qilsanglar, bu söz boyunliringlarga guwahliq süpitide yézilip qélip, qiyamet küni uningdin soralmamsiler?} (muslim: 1050)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, u peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: alle taala héchbir nersige qur'anni munглуq awazda oqughan peyghembirige qulaq salghandek qulaq salmaydu, dégenlikini anglighan. Yene bir riwayette: qur'anni chirayliq awazda ünlük tilawet qilghan peyghembirining awazi dep kelgen. (buxari: 5023, 5024, 7544)

1735.-sual: qur'an kerimni tilawet qilghanda dil hozori peyda qilish usulliri

- 1) qur'anining hörmitini qilish, qur'an oqush aldida taharet ilish lazim.
- 2) zihnimizni merkezleshtürüp, nepsi xahishimizning azdurushidin yiraq turushimiz, dilimiz chongqur muhebbet tuyghusi ichide qur'an ayetlirini tertil bilen dane-dane, ochuq oqushimiz lazim.
- 3) qur'an ayetlirining ipadiligen chongqur menisini chüshinip oqushimiz lazim.
- 4) qur'an oqughanda dili iriydighan, allahqa chin iklas bildürüp, teqwadarliq qilidighan bolushi lazim.

Beshinchi bap. Qur'an kerimning qoghdilish, saqlinish tarixi basquchliri

1736.-sual: yadqa ilish iqtidari yuqiri milletning tallinishi

allah taala qur'an kerimni hipzi qilish quwwiti küchlük bolghan millet arisida nazil qilghan bolup ular (erepler) shiér qesidiler we nesepnamini yadlash bilen shöhret qazan'ghdn. Ularda bilimni yadlap özleshtürüş en'enisi omomlashqan.

1737.-sual: qur'an kerimni xatirlesh we saqlash

muhemmed eleyhissalam ömri ichide oqumighan, mekteb körmigen bir zat bolghanliqtin, u xet yézish we oqushni ügenmigen. Her qétim jibrail eleyhissalam muhemmed eleyhissalamgha wehiy élip kélip, qur'an ayetliridin oqup bergende, muhemmed eleyhissalam uni pishshiq yadliwélip sahabilirigha özi yadlighini boyiche

yadqa aldurush bilen birge" kuttabulwheyi" dep tonulghan whhiylarni yazghuchi katiblargha buyrup bu ayetlerni siliq tashlargha, térilerge we xormining yupurmaqlirigha yazdurup ózining yénida saqlaytti.

Kuttabulwhyi sahabilarning eng bilimlik we iqtidarliqliridin teshkillen'gen chong bir komité bolup, komitéta wehiylarni yézip xatirlesh ishliri bilen shughullinidighan 40 qa yéqin mexsus katib bar idi. Komiténing reisi zeyd ibni sabit idi. Ular peyghember eleyhissalam éghizche oqup bergen ayetler we sürilerni, shu boyiche óz waqtida eynen yézip turatti.

Peyghember eleyhissalamgha az - azdin, udulluq chüshüp turghan qur'an kerim ayetliri "kuttabul wheyi" teripidin óz waqtida yézilishi bilen birge yene qariylarning pishshiq yadliwélishi arqiliq saqlan'ghan. Peyghember eleyhissalam we sahabilarning dewride, qur'anni toluq yadliwalghan qariylarmu intayin köp idi. Birinchi xelipe hezriti ebubekri reziyellahu enhuning dewride, peyghemberlik dewasi qilip chiqip kishilerni qaymuqturushqa orun'ghan kazzablarga qarshi bir qétimliq urushtila 70 qariyning shehid bolghanliqi shu zamanlarda qur'anni toluq yadlighan qariylarning tolimu köp ikenlikidin dérek béridu.

Peyghember eleyhissalamning hayat waqtida qur'anning barliq ayet we süriliri toluq yézilip we retlinip bolghan bolsimu, u kitab sheklige keltürülmigen idi. Chünki peyghember eleyhissalam hayat bolghachqa qur'an ayetliridin yene chüshüshidin ümidwar idi.

1738.-sual: qur'an kerimning toplanishi

peyghember eleyhissalam wapat bolop, hezriti ebu bekri reziyellahu enhu xelipilik qiliwatqan waqitta, islamdin yéniwalghuchilar bilen sahabilar otturisida bolghan orushta, bir kündila qariylardin 70 kishi wapat bolup ketkendin kéyin, hezriti ebu bekri reziyellahu enhu qariylar tögep ketse, kéyinche, qur'an ayetlirini toplanib kitab haligha keltürüshning qiyin bolidighanliqidin ensirep, pütün sahabilarning muwapiqetchiligi bilen qur'anning ayetlirini toplanib, uni resmi kitab haligha keltürüp óz yénida saqlighan. Toplash ishini peyghember eleyhissalamning mexsus katibi we " kuttabulwheyi" komiténing reisi zeyd ibni sabit reziyellahu enhu katta ölimalardin terkiib tapqan komité ezaliri bilen birlikte óz üstige alghan. Ular qur'an kerimni toplanib bolup, qariylarning yadlighanlirigha sélishtürüsh arqiliq nahayiti éhtiyatchanliq bilen békitken.

Hezriti ebu bekri reziyellahu enhu wapat bolghandin kéyin qur'an kerim ikkinchi xelipe hezriti ömer reziyellahu enhuning yénida, ömer reziyellahu enhu wapat bolghandin kéyin peyghember eleyhissalamning ayali hefse reziyellahu enhaning yénida saqlan'ghan.

1739.-sual: qur'an kerimning nusxilargha köpeytilishi

hijriyining 25 - yili (645 - miladiye) üçinchi xelipe osman reziyellahu enhuning waqtigha kelgende, musulmanlar arisida qur'anni qiraet qilishning usuli toghrisida bezi ixtilaplar chiqqan. Hetta ereb qebililirining türlük shéwiliride oqulushqa bashlighan. Bu waqitta osman reziyellahu enhu qur'anni hefse reziyellahu enhadin élip, uni zeyd ibni sabit we abdullah ibni zobeyrler bashchilidiki" kuttabulwheyi" komitéte tapshurghan

we ulargha buyrup, qur'an kerimni qureysh shéwiside bir nusxa yazdurup chiqip, bu bir nusxini yette nusxigha köpeytüzgen, andin bir nusxini öz yénida saqlap qélip, bir nusxini medine ehligé xas qilidu, qalghan besh nusxini mekke, sham, yemen, besre we behereyn qatarliq islam sheherlirige bir nusxidin ewetip bergen. Hazir dunyaning her qaysi jayliridiki musulmanlarning qolidiki qur'an kerim mus'hef osmaniye nusxisi shu waqitta toplan'ghan nusxining özidur. Shunga u osmani qur'an dep atalghan.

1740.-sual: qur'an kerimning qolyazma nusxiliri

hezriti osman reziyellahu enhu zamanida toplinip we her qaysi islam sheherlirige ewetilgen qur'an kerimning shu waqittiki esli nusxilirining köpinchisi zamanning ötishi bilen yoqap ketken. Emma shu waqittiki qolyazma nusxilardin biri hazir medine munewwere shehiride, yene biri türkiyening istanbul shehiridiki topqapi sariyi" muqeddes amanetler muziyi"da, yene bir nusxisi özbékistan jumhuriyiti musulmanlar idarisining kutubxanisida, tamgha ornitilghan mexsus eynek jihaz ichide saqliniwatqanliqi sözlinidu.

Altinchi bap. Qur'an kerimning möjiziliri

1741.-sual: qur'an kerimning edebiy möjizisi

qur'an kerimning edebiy möjizisi uning tüzülishidiki bediyyiligi, her bir sözning chongqur menige ige ikenliki we anglighuchilarni özige meptun qilishtek yuqiri jazibiyiti, qatarliq tereplerni öz ichige alidu.

1 - qur'an kerimning bediyyiligi. Qur'an ayetliridiki her bir söz we herbir ayette, ereb edebiyatidiki barche bediyyilik türlerining eng yuqiri ülgiliri tépilidu. Ereblar qur'an kerim chühüshtin burun qet'iy sözde yéngilmaytti. Hetta yunan, hindistan we iranning ataghliq edibliri we shairliri ereblarning aldida héch nersige erzimeytti. Qur'anning kélishi bilen ularning démi ichige chühüpla ketti. Qur'an ereblerge munazire élan qilip, deslepte ulardin bediyyilikte qur'an'gha oxshash bir kitabni meydan'gha keltürüşni teleb qildi. Ular keltürelmide. Andin ulardin on sürining oxshishini meydan'gha keltürüşni soridi. Ular yene keltürelmide. Axirida on ayetning oxshishini keltürüşni teleb qildi. Yene keltürelmide. Shuning bilen allah taala axirqi hökümni chiqirish bilen ereblarning qur'an'gha qet'iy teng kélelmeydighanliqini jakarlidi: " i muhemmed ! Éytqinki, eger insanlar, jinlar bu qur'anning oxshishini meydan'gha keltürüş üçün yighilip bir birige yardemleshken teqdirdimu, uning oxshishini meydan'gha keltürelmeydu. " [isra sürisi 88 - ayet]

2 - qur'an ayetlirining ixcham, menisi chongqurliqi. Qur'an ayetliridiki her bir söz özi ixcham, menisi chongqur sözlerdin bulup, sözler arisidiki ret tertib we öz'ara baghlinishchanliq pewqul'adde yuqiridur. Mesilen: qur'an kerimde, meyli qaysi ayette bolmisun " anglash " sözi " körüş " sözining aldida kelgen. " anglash " sözi we uningdin yasalghan yasalma sözler qur'an kerimde 227 qétim uchrisa, " körüş " sözi we uningdin yasalghan yasalma sözler 148 qétim uchraydu; " köz ", " qulaq " bayan qilin'ghan ayetlarning hemmiside " qulaq " sözi hemishe " köz " sözining aldida kélidu. Mesilen:

" insan qiyamet küni qulaq, köz, dil qatarliq sezgü ezalirining qilmishliri üstide

choqum soal - soraq qilinidu. " [süre isra 36 - ayet]

"siler üçün, qulaqlarni, közlerni we yüreklerni yaratti, siler bek az shükür qilisiler" [süre sejde 9 - ayet]

yuqiriqi ayetlerdin bashqa yene nurghun ayetlerde "qulaq " sözi bilen insanning anglash sézimi ret jehette " köz " sözi bilen körüş séziminin aldida kélidu. Bu néme üçün shundaq? Törelmeshunas ilmining tekshürüp éniqlishiche, insanning anglash we körüş ezaliri birla waqitta yaritilidu. Törelme törilip üç hepte bolghanda, uning qulaq asasiy taxtisi yétilidu, bu anglash orginining yétilishining bashlinishi, törelmige töt hepte bolghanda közining asasiy taxtisi yétilidu, bu waqitta ichki qulaq tereqqiy qilghan halgha kélidu, töt hepte bolghanda qulaq qululisi yétilishke bashlap, sekkiz hepte bolghanda mukemmel anglash oymini shekillinidu. Shundaq qilip ichki qulaq besh ayda toluq yétilidu hem anglash sezgü nérwiliri ghidiqlinishni qobul qilalaydu. Emma köz, köz almisi bilen körüş perdisi nurluq perde yette ayda yétilidu hem échilidu. Biraq köz baliyatqu ichide héchnersini körelmeydu. Emma qulaq awazlarni angliyalaydu, bowaq anisining yürek soqushini we üchey heriketlirini angliyalaydu.

3 - qur'an kerim ibariliridiki siliqliq. Qur'anning ibarilirimu intayin siliq, chaqqan, menige dalalet qilish üstünliki alahide yuqiri, oqush we yadlash üçün bekmü eplik hem ungaydur. Qur'an oqushni bilmeydighan ademmu buni elwette hés qilalaydu. Hetta ular ayet bilen hedising perqini anglapla bileleydu. Mundin bashqa anglawatqan erebche sözler ichidin qur'an ayetlirini tézla bayqiwalaydu. Qur'an kerim ayetliridiki sözlerning ahang we rétim jehettiki orunlashturulushimu uning menisige qarap bolghan. Mesilen: ehli jenniti bolidighan yaxshi kishiler heqqidiki bayanlarda, ayetler intayin yumshaq, siliq telebpuz qilinidighan sözlerdin terkiib bolghan.

ALLAH heqiqeten möminlerni we yaxshi emellerni qilghanlarni astidin östenglar éqip turidighan jennetlerge kirgüzidu, ular jennetlerde altun bileyzüklerni we merwayitlarni zinnet buyumliri qilidu, ularning kiyimi yipektin bolidu [süre hej - 23].

Teqwadarlar heqiqeten (axirette yapyéshil) bagh - bostanlardin, su, hesel we mey éqip turidighan) bulaqlardin behrimen bolidu [45]. (ulargha) jennetke aman - ésen, tinch kiringlar! Déyilidu [46]. (süre hijri) dégen ayetlerge oxshash. Emma ehli dozixi bolidighan yaman ademler heqqide kelgen bayanlarda, ayetler ademge qorqunch hés qilduridighan, telebpuzi qattiq chiqidighan sözlerdin terkiib tapqan.

(i muhemmed!) u künde gunahkarlar (yeni kuffarlar) ni zenjirler bilen bir - birige chétilip baghlan'ghan halda körüsen [49]. Ularning köngliki qaramaydin bolidu, ot ularning yüzlirini oriwalidu [50]. (süre ibrahim)

biz dunyani közligenler ichidin xalighan ademge (uning xalighinini emes) bizning xalighinimizni bérimiz, andin uni (axirette) jehennem bilen jazalaymiz, jehennemge u xarlan'ghan, (allahning rehmitidin) qoghan'ghan halda kiridu [süre isra - 18]. Dégen ayetlerge oxshash.

4 - qur'an kerimning jazibiyiti. Qur'an kerimning jazibiyitimu alahide chong bir möjize. Siz birer bediiy eserni deslep oqughiningizda, uning séhriy küchi sizni özige jelp qilidu, uni toymay oquysiz. Emma uni qaytilap oqughiningizda sizdiki hayajan yoqilidu - de, sizge birer yéngiliq hés qilinmighanliqtin, uni qaytilap oqushtin zérikish hés qilisiz.

Halbuki qur'anda bundaq xususiyetler yoq. Eksiche, siz qur'anni qanchilik köp qaytilap oqughanséri uning jazibiyiti shunchilik ashidu, uni toymay oquysiz. Uning hozur halawiti sizni zoqlanduridu. Besh wax namaz oquydighan adem namazda künige fatihe sürisini az dégende 32 qétim oquydu. Emma ular eyni sürini bunchilik köp oqushtin qilche zérikish hés qilmaydu. Chünki ular bu sürini her qétim oqughinida yéngi - yéngi menilerge we meniwi yüksilishlerge ige bolidu. Qur'an kerimning jazibiyiti öz waqtidiki ereb tilini yaxshi bilidighan köpligen ereblarning birer ayetning tilawitini anglap qélish sewebi bilen dilliri birdinla érip musulman bolishigha türkke bolghan seweblening biridur

qur'an kerimning ilmiy heqiqetlerdin xewer bergen möjiziliri intayin köp. Töwende bezisi bayan qilinidu:

1742.-sual: qur'an kerimning ilmiy möjiziliri üçün tebiî pen delilliri

1) shamal we bulutlarning qozghilishi bulutlarning yönlishi bulutlarni barliqqa keltüridighan we ularni heriketlendüridighan shamallarning sewebi bilen bolidu. Tetqiqatchi alimlar shamallarning déngiz yüzige kötürülgen su parlorini yuqirigha kötürüp bulut hasil qilidighanliqi, shundaqla shamalning chang tozanlarni we bir qisim tupraq danchilirinimu yuqirigha kötiridighanliqini bayqidi. Ular yene shamallar kötirip yuqirigha élip chiqqan chang tozan, tupraq danchiliri, ösümlük uruqchiliri we tuman qatarliqlarni déngizdin kötürülgen su parlorigha arilashturidighanliqini we bu danchilarning etrapini su parliri orap asta asta chongiyishi netijiside éghir bulut parchilirining barliqqa kélidighanliqini tonup yetti. Qur'an kerim bulutning shamallar arqiliq qozghilidighanliqini bayan qilip mundaq deydu: " allah shamallani ewetip bulutni qozghaydu, andin uni asmanda xalighiniche tarqitidu." [rum sürisi 47 - ayet] qur'an yene, shamallarning su parlorini heydeydighanliqini, andin uningdin éghir bulut hasil bolup, uningdin yamghur tamchiliri chüshidighanliqini bayan qilidu: " biz yamghurni heydeydighan shamallarni ewettuq. Biz buluttin yamghur yaghdurup silerni sugharduq, siler hergiz uni saqlashqa qadir emessiler" [süre hijri 22 - ayet]

2) asman jisimlirining eslide tuman ikenliki. Kishiler asman jisimlirining eslide tuman ikenlikini bilmeytti. Tetqiqatchilar zamanimizdiki ilim penning sayisida asman jisimliridiki qalduq tütün maddilirini we ulardin yéngi planétlarning terkiib boliwatqanliqini kördi. Emma qur'an kerim buheqiqetni mundin burun qeyt qilghan. " allah andin asmanni yaritishqa yüzlendi, halbuki, u tuman halitide idi. " [pussilet - 11]

3) ay nurining üchürülgenliki. Tetqiqatchilar ayning eslide quyashqa oxshash yanidighan nurluq madda bolup, kéyin uning nuri öchürülgenlikini we kéchidiki ay nurining peqet qarshi tereptiki quyashning nuridin eks etken qayturghan yoruqluq ikenlikini bayqidi. Halbuki qur'an kerim buheqiqetni alliburun élan qilghan: " kéche bilen kündüzni ikki alamet qilduq, kéchining alamtini yeni nurini kötiriwettuq" [süre isra - 12]

qur'an kerim yene quyashni yan'ghuchi chiraq, ayni yoruqluq bergüchi dep teripligen: "asmanda burujlerni, yénip turidighan chiraq quyashni we nurluq ayni yaratqan allahning berikiti büyüktur. " [süre purqan - 61]

bu ayetlerde, ayniq yoruqluqni quyashtin qobul qilidighanliqi éniq otturigha qoyulghan. Allah taalaning quyash bilen ayni" ikki chiragh " dep tonushturmastin, quyashni " chiragh ", ayni " nurluq " dep süpetligenliki buning delilidur. Shuni onutmasliq kérekki, qur'an kerimdiki her bir sözning öz ornigha shundaq kem - ziyade qilinmastin, intayin mukemmel halda orunlashturulghanliqi hergizmu meqsetsiz emes. Ereb tilining zewqini tétighanlar buni elwette bilidu.

4) hawa boshluqida okséginning kemliki. Kishile r hazirqi ilim pen barliqqa kélishtin burun, biz nepes éliwatqan okséginni hawaning yuqiri qatlamliridimu bar, dep guman qilishatti. Ayropilan ijad qilinip kishiler asman'gha örligendin kéyin, hawaning yuqiri qatlamlirida okséginning kemlikini, bu sewebtin u jaylarda nepesning siqilidighanliqini bildi. Emma qur'an bu heqietni mundin burun élan qilghan: "allah kimni hidayet qilmaqchi bolsa, uning köksini islam üçün achidu, allah kimni azdurmaqchi bolsa, uning köksini shunche taraytiwétiduki, iman éytish uninggha goya asman'gha chiqishtinmu qiyin tuyulidu. " [en'am - 125]

bu ayette, iman éytish qiyin kelgenliktin köksi tarayghan kishi hawa boshluqigha chiqqanda okséginning kemlikidin nepisi siqilghan kishige oxshatilghan. Bu ayette, hawa boshluqida okséginning kemlikidin nepes élishning qiyinliqigha isharet qilin'ghan.

5) her shey'ining jüp ikenliki. Tetqiqatchilar ösümlüklerningmu janliqlargha oxshash jüp ikenlikini ispatlidi. Qur'an kerim mundaq dégen: "pütün shey'ilerni jup yaratqan, zémindin ünüp chiqidighan nersilerni, ularning özlirini we ular bilmeydighan nersilerning hemmisini jüp yaratqan allah barche noqsanlardin paktur. " [süre yasin - 36]

6) sézimning téride ikenliki. Tibbiy mutixessislér aghriqni hés qilish peqet téride ikenlikini ispatlap chiqti. Beden'ge okul sélin'ghandimu okul téridin göshke ötüp bolghiche aghriq hés qilinidu. Emma okul göshke ötüp bolghandin kéyin aghriq hés qilinmaydu. Köyükmu shundaq. Qur'an bu ilmiy heqiqetni öz waqtidila élan qilghan: "shühhisizki, bizning ayetlerimizni inkar qilghanlarni dozaxqa kirgüzimiz, ularning tériliri piship tügigen chaghda azapni tétish üçün ornigha bashqa tére yenggüshleyimiz. " [süre nisa - 56]

7) déngizning ichki dolqunliri. Kishiler déngizlarning su üsti dolqunliridin bashqa ichki dolqunlarningmu barliqini bilmeytti, shundaqla su üsti dolqunlirining yuqiridin chüshken yoruqluqni tosuwélip, su tégide qarangghuluq peyda qilidighanliqini bilmeytti. Hazirqi pen téxnika buni ispatlidi. Emma qur'an eng awwal buni ispatlighan idi: " yaki ularning (yaxshi dep guman qilghan) emelliri chongqur déngizdiki qarangghuluqqa oxshaydu, uni (yeni déngizni) qatmuqat dolqunlar we dolqunlarning üstidiki qara bulutlar qaplap turidu. (mana bu) qatmuqat qarangghuluqlardur, (bu qarangghuluqqa giriptar bolghuchi) qolini uzatsa barmaqlirini körelmeydu, allah nur ata qilmisa, kim bolmisun, nurni körelmeydu (yeni allah hidayet qilmighan adem hergiz hidayet tapmaydu). " [süre nur - 40]

8) chughrapiye alimliri ilmiy tekshürüsh élip bérish arqiliq pelestinning érusalim rayonini dunya boyiche yer yüzi eng chongqur, eng töwen rayon dep hésablap chiqti. Bu heqiqet qur'an kerimde mundaq bayan qilin'ghan: " rimliqlar eng yéqin bir jayda zéminning eng töwen yéride yéngildi, ular yéngilgendin kétin bir qanche yil ichide

yéngidu. " [süre rum 2 - 3 - 4] rimliqlar bilen iranliqlar hazirqi pelestin rayonida urushqan bolup, érusalim rayonigha toghra kélidu. Nurghun mupessirlermu shundaq qarashta.

9) taghlarning qozuq ikenliki. Arxéologoye alimliri taghlarning yer astidiki qismi yer üstidiki qismi bilen oxshash bolup qéqilghan qozuqqa oxshaydighanliqini, uning yer tewreshning aldini élish yaki yer tewreshni ajizlashturushta mueyyen rol oynaydighanliqini otturigha qoymaqta. Qur'an kerimde mundaq déyilgen: "zémanning tewrep ketmesliki üçün taghlarni qozuq qilmiduqmu ?" [süre nebee - 7]

" yer tewrep ularning xatirjemsiz bolmasliqi üçün, biz zéminda taghlarni yarattu q. " [süre enbiya - 31]

10) yersharing aylinish qanuniyiti. Qur'an kerimde allah taala mundaq deydu: " kün belgilen'gen jayigha qarap seyr qilidu. Bu ghalip allah taalaning aldin'ala belgiligen ishidur. Aygha seyr qilidighan menzillerni belgiliduq. Her biri pelekke üzüp yüridu. " [süre yasin - 39 - 40]

biz yashawatqan yer sharining orni quyastin 93 milyon mil yiraqliqta bolup, u öz oqida 24 saette bir qétim aylinidu we quyashning etrapini 365 künde bir qétim aylinip bolidu. Zémin shar shekillik bolup, uning bir saetlik aylinishi ming mil (1500 kilométri) bolup, uning quyash etrapidiki bir saetlik aylinishi 65 ming mildur. Eger yer shari özining hazirqi shekli we hejmidin chong yaki kichik bolghan bolsa, zémindiki hayatliq bashqiche bolghan bolatti. Chünki yer sharining shekli bilen hejmi uning tézliki we aylinishigha munasiptur. Eger uning aylinish sür'iti bir saette ming mil bolmastin, uningdin kem yaki ziyade bolghan bolsa yene hayatliq bashqiche bolghan bolatti. Mesilen: uning aylinish sür'iti hazirqidin ziyade bolup yüz ming mil bolghan bolsa, kündüzning uzunliqi 120 saetke sozulup kétip, ziraetler köyüp ketken we janliqlarmu halak bolghan bolatti. Eger kem bolup yüz mil bolghan bolsa, kündüzning waqti aran 1 saet 20 minutqa qisqirap kétip, ziraetler pishmighan bolatti. Shuningdek, eger yersharing quyash etrapidiki yilliq aylinishi 18 mildin kem ziyade bolghan bolsa, dunyadiki 4 pesilde jiddiy özgirish bolup, yamghurning yéghish nizami buzulghan bolatti. Shundaqla, eger yersharing quyash bilen bolghan musapisi hazirqi miqdaridin yéqin bolghan bolsa, yersharidiki insan, haywan, del - derek, ösümlük w ziraet hemmisi köyüp kül bolghan bolatti, eger bu ikkisining musapisi hazirqi miqdaridin yiraq bolghan bolsa, yuqiriqlarning hemmisi tonglap nabut bolghan bolatti. Démek, bu ishlarning hemmisi allah taalaning cheksiz ilmi we puxta pilani bilen ezelde shundaq békitilgen qanuniyetlerdur.

11) zerridin kichik nersilerning barliqi. Qur'an kerim mundaq deydu: "asman zémindiki zerre (atom) chaghliq nerse we uningdin kichik yaki chong nerse bolsun, héch qaysisi allah taalaning bilishidin chetnep qalmaydu. Ularning hemmisi allah taalaning kitabida xatirlen'gen. " [süre yunus - 16]

bu ayet eng kichik nerse atomla emes, belki atomdinmu kichik nersilerning barliqidin xewer bergen. Matériyalizmchilar 19 - esirge kelgüchilik eng kichik nerse atom dégen sözide ching turup kelgen. Hazirqi zaman ilmiy tetqiqatchiliri atomdin kichik nersilerning barliqini ispatlap chiqti. Atomning kichik parchiliri proton, néitron we éléktrondin ibaret.

12) henersining ölchemlik yaritilghanliqi. Allah taala yene mundaq deydu: " yer yüzini yéyip keng qilduq. Uninggha taghlarni ornattuq. Yer yüzide her xil tekshi ölchemlik ösümlüklerni yarattuq. "[süre hijir - 19]

dunyadiki barliq mewjudatlarning hayati üçün her nerse melum miqdarda ölchemlik bolushi kérek. Mesilen: oksigénning miqdari % 21 bolmay % 50 bolghan bolsa, dunyadiki mewjudatlar eng kichik bir shamal bilen halak bolghan bolatti. Dunyadiki janliqlar oksigéndin nepes élish arqiliq hayat kechüridu. Ular oksigéndin nepes élip, karbun 4 oksidini sirtqa chiqiridu. Ziraetler, ösümlükler we del derexler karbon 4 oksidini nepes élish arqiliq özliridiki sap oksigénni sirtqa chiqiridu. Eger bu qanuniyet ezeldin mushundaq orunlashturulmighan bolsa édi, janliqlar we jansiz ösümlükler yashimighan bolatti. Bu ayettiki ölchemlik dégen sözning menisi " nisbetning barawerliki" dégenliktur. Hazirqi zaman xémiye alimliri ziraetlerdiki barliq maddilarning eng nazuk ölchemde tengpunglashqan nersilerdin murekkep bolidighanliqini ispatlamaqta.

13) barmaq izlirining oxshash emesliki. Allah taala yene qur'an kerimde: "biz ularning yeni insanlarning barmaqlirininimu oxshash qilishqa qadirmiz. " [süre qiyamet - 4] dégen. Insanlardiki pütün organlar bir birige oxshap kitidu. Mesilen: köz közge, qulaq qulaqqa, qol qolgha, burun burun'gha oxshaydu. Biraq, barmaqlarning siziqliri hergizmu bir birige oxshash chiqmaydu. Belki héchbir ademning barmaq izi yene birsining barmaq izigha oxshamaydu. Allah taala bu ayettiki " barmaqlirininimu oxshash qilishqa qadirmiz " dégen sözi arqiliq insanlarning barmaq izlirining bir birige oxshamaydighanliqidin xewer bergen. Bu heqiqet 1884 - yili keshp qilinip, shundin béri barmaq izliri insanlarni bir biridin ayirish üçün qollinilmaqta. Mundin bashqa qur'an kerim aldin xewer bergen nurghunlighan ilmiy heqiqetler zamanimizda, ilim pen sayisida ispatlandi we nurghunlirining yéqin kélechekte ispatlinishigha ishinimiz.

1743-sual: qur'an kerimning ilmiy möjiziliri üçün arxéologiyilik deliller

1) tupan weqesi. Qur'anda we bashqa samawiy kitablarda nuh eleyhissalam we uninggha iman keltürgenler üçün yasalghan kéme heqqidiki qisse bayan qilin'ghan. Nuh eleyhissalam 950 yil ömür sürgen bolup, u ömür boyi qewmini allahqa iman keltürüşke chaqirghan bolsimu, uninggha egeshkenlarning sani nahayiti az édi. Allah uni kéme yasashqa buyruydu. Nuh eleyhissalam kémini allah buyrighan shekilde yasap bolup, uninggha egeshkenlerni we her janliqtin bir jüptin allahning kémisige alidu. Bir muddettin kéyin shiddetlik bir yamghur yéghip "azabi nede? Uni körsetmemsen" dep nuh eleyhissalamni mesxire qilghanlarning hemmisi suda gherq bolup tügishidu. Bu weqe heqqide dunyaning herqaysi jaylirida 68 parchidin köprek dastan yézilghan. Bularning hemmisi eyni weqelikni sözligen. Zamanimizda arxéologiyeye ilmi sayisida bu weqe shek qobul qilmaydighan derijide ispatlan'ghan. Yéqinqi yillardiki arxéologiyeye delillirigha asasan'ghanda bu hadisining pütün yersharigha omum bolghanliq éhtimali küchlüktur.

2) ad, semud qewmlirining sheherliri. Ad, semud qewmlirining sheherlirining

barliqi qur'an kerimde sözlen'gen bolsimu, yéqin'ghiche bularning bar ikenlikini yawropaliqlar ret qilip kelgen édi. Pen téxnikining sayisida arxéologiyilik qézishlar bilen bu sheherler otturigha chiqqan. Semud qewmi qur'anning eraf, hud, hijir we qemer süriliride tilgha élin'ghan. Seudi erebistaning paytexti riyad uniwersitéti edebiyat fakultétining mudiri, asare etiqe alimi doktor abdurahman ensariy teripidin erebistaning gherbiy shimalidiki "medaini salih" dégen yéride élip bérilghan qézishta, semud qewmining sheherliri bayqalghan. Bu sheher miladiyidin burunqi 2000 - yillargha ait bolup, uningdin qum döwisi astida qalghan, tashtin yasalghan katta saraylar we shu waqittiki semudiye yéziqliri bilen yézilghan tarixiy wesiqilermu tépilghan.

3) irem shehiri. Irem shehiride hud eleyhissalam we uning qewmliri yashighan bolup, qur'an kerimde hud qewmining allahqa iman keltürüshtin bash tartip, kupri zalalet we insanlarga zulum qilish bilen ötkenliki, ularning irem shehiride ötkenliki we axirida ularning " serser" dep atalghan küchlük bir boran bilen bir kéchidila halak qilin'ghanliqi sözlen'gen. "perwerdigaringning ad qewmini, yüksek binaliri bilen oxshishi yaritilip baqmighan irem shehirini, wadiqurada tashlarni késip öylerni bina qilghan semud qewmini allah qandaq jazalighanliqini körmidingmu?" [süre pejri 6 - 9]

1982 - yili kaliforniyilik bir tekshürüş guruppisi namini bir in'giliz jasusidin anglighan qedimiy sheher yollirini tekshürüp chiqqan bolsimu, bular netijige érishelmigen. Kéyinche ular mexsus radarlarni ishqa sélip erebistan we omman chöllirige tarqilidu. Eng awwal ular qedimiy sheher patlamyus yollirini tépip chiqidu. Netijide ular, ikkinchi esirde ötkén patlamyus dégen tarixchi bayan qilghan irem shehirini 12 métir qélinliqtiki qumluqning astidin tépip chiqidu. 4800 yilliq tarixqa ige bolghan bu sheherning tépilghanliqi chöllerning atlisi gézitliride élan qilin'ghan. Yuqiriqi sheherler we bu sheherlarning qewmliri qur'an chüshken waqitlardimu bilinmeytti. Birinchi bolup qur'an ularning ehwalidin we aqiwetliridin xewer bergen.

4) pir'ewnning jesidi. Allah qur'an kerimde mundaq deydu: " biz israil ewladlirini déngizdin ötküzduq. Ularni pir'ewn we uning qoshuni zulum we zorawanliq bilen qoghliidi. Pir'ewn gherq bolidighan waqtida " iman éyttimki, israil ewladliri iman éytqan ilahtin bashqa heq ilah yoqtur. Men musulmanlardinmen " dédi. Uninggha éytildiki, " hayattin ümid üzginginde emdi iman éytamsen? Ilgiri allahqa asiqliq qilghan we buzghunchilardin bolghaniding. Sendin kéyinkilerge ibret bolushung üçün, bugün séning jesidingni qutquzimiz yeni jesidingni déngizdin chiqirip qoyimiz." [süre yuynus 89 - 91]

esirler ötkendin kéyin, in'glizlar teripidin pir'ewnning jesidi tépilip, en'giliyige élip kétilgen. Bu jesetning ömrini bilish üçün, jesetlarning ömürlirini bilishte qollinilidighan hertürlük métodlarning hemmisi qollinilghanning sirtida, karbon 14 métodimu ishqa sélin'ghan. Ejeplinerlikki, bu jeset 3000 yilliq bolup chiqqan bolsimu, uning tirisila chirigen, emma organliri buzulmighan. Uning üstige, bu jesed mumiya qilinmighan iken. Chünki mumya qilin'ghan jesetlarning ichki organliri élip tashlinidu. Buning ichki organliri jayida édi. Hazir bu jeset en'gliye muzéyida körgezmige qoyulmaqta.

1744.-sual: qur'an kerimning ilmiy möjjiliri üçün téxnikiliq

deliller

1) " allah silerni ananglarning qarnida bir halettin yene bir haletke tereqqiy qildurup, üç qarangguluq yeni üç qat perde ichide yaritidu. " bu ayettiki üç qat perde bala hemrahining perdisi. Bechchidan we anining qorsiqidin ibaret üç qat perdidur.

2) fransuz su tetqiqati alimi jak aq dingiz bilen atlantik okyanni bir biridin ayrip turidighan " jebelitariq" boghuzida közge körünmeydighan bir su tosmisining barliqini, ikki perqliq issiqliqqa we tuzluq oranigha ige bolghan bu déngiz süyining bir birige ariliship ketmestin, bir birige yéqin éqiwatqanliqini keship qilghan. Eden qoltuqini qizil déngizdin ayrip turidighan mendeb boghuzidimu su tosmisining barliqi keship qilin'ghan. Bu qétimqisini gérmaniyilikler keship qilghan. Dunyaning köp memliketliride su tosmisining barliqi bayqalghan. Mesilen: bén'gal, bérma we hindistandimu bu türdiki su tosmiliri bolghan déngiz, deryalarning barliqi kéyinki yillarda keship qilin'ghan. Yuqiriqi keshipiyatni jak pirappisor m bukailgha éytip bergende, u, bu keshipatning yéngi keshipiyatlardin emeslikini we özining burunla qur'an kerimdin bularni oqughanliqini sözlep bérıp munu ayetni tilawet qilidu: "u, ikki déngizni biri tatliq, biri achchiq aqquzidu. Ular uchrishidu. Ularning arisida tosm bolup, bir birige qoshulup ketmeydu. " [süre errahman 19 - 20]

1745.-sual: qur'an kerimning ilmiy möjiziliri üçün astronomiyilik deliller

1) yultuzlarning herikiti. Allah taala mundaq deydu: " quyash belgilen'gen jayigha qarap seyr qilidu, bu, ghalib, hemmini bilgüchi allening aldin'ala belgiligen ishidur. Aygha seyr qilidighan menzillerni belgiliduq, u axirqi menzilge yétip barghanda xormining qurup qalghan shéxigha oxshash bolup qalidu. Künning aygha yétiwélishi yeni ikkisining jem bolup qélishi, kéchining kündüzdin éship kétishi yeni waqti kelmestin kündüzning ornini élishi mumkin emes, her biri pelekke üzüp yüridu." [süre yasin 38 - 40]

bu ibariler ilgiriki insanlarning neziridimu anche heyran qalarliq ibariler emes idi. Chünki ular yultuzlarning heriketlirini, bezi waqitlarda orunlirining yiraqlashqanliqini körüp turatti. Lékin her bir yultuzning aylinidighan pelekining néme ikenlikini bilmigendek, quyashning herikiti heqqidimu héchnersini bilmeytti. Qur'an kerimning bu ayitining shu esirde tonulmighan yéngi meripetler bilen kelgenliki bu sözlerni öz ichige alghan qur'an kerimning insanlarning sözi bolmestin belki allah taalaning sözliri ikenlikige ochuq dalalet qilidu.

2) zéminning shar shekillik ikenliki. Qur'an kerim kiche, kündüz heqqide héchkim inkar qilalmighidek nahayiti ochuq chüshenchilerni otturigha qoydi. Bu, qur'an kerim muhemmed eleyhissalamgha chüshken waqittiki xelqning ilim we meripetlirigimu tamamen oyghun kelgen. Lékin qur'an kerim zéminning shar shekillik ikenliki we uning aylinip toridighanliqidin ibaret ilgiriki esirdiki insanlar bayqiyalmighan bashqa ilim we meripetlerge bolghan isharetlerni hem öz ichige alghan halda chüshken. Allah taala qur'an kerim mundaq deydu: "allahning kéchini kündüzge we kündüzni kéchige

kirgüzidighanliqini, kün bilen ayni boysunduridighanliqini körmemsen? Quyash bilen ayni her biri mueyyen muddet yeni qiyametkiche öz pelikide seyr qilidu. Allah silerning qilmishinglardin toluq xewerdardur. " [süre loqman - 29]

" shübhisizki, perwerdigaringlar allah asmanlarni we zéminni alte künde (yeni alte dewrde) yaratti, andin (özining ulughluqigha layiq rewishte) ersh üstide qatar aldi, allah kéche bilen (kéchining qarangghuluqi bilen) kündüzni yapidu, kéche bilen kündüz bir - birini qoghlishidu (yeni dawamliq orun almiship turidu): allah quyash, ay we yultuzlarni allahning emrige boysundurulghuchi qilip yaratti, yaritish we emr qilish (yeni kainatni teserrup qilish) rastinla allahning ilkididur. Alemlerning perwerdigari allahning derijisi kattidur." [süre erap - 54]

"allah asmanlarni we zéminni heq اساسida yaratti. Allah kéchini kündüzge kirgüzidu we kündüzni kéchige kirgüzidu, allah kün bilen ayni bendilerning menpeetige boysundurup berdi, ularning her biri mueyyen waqitqiche yeni qiyametkiche öz oqida seyr qilidu, bilinklarki, u yeni allah öz ishida ghalibtur bendilirining gunahlarini tolimu meghipiret qilghuchidur. " [süre zumer - 5]

bu ayetler insannargha kündüzdin kiyin kéchining, kéchidin kiyin kündüzning kélishining sirini échip biridu. Ilgiriki esirlerde yashighan her bir insan bu heqiqetni biletti, shuning üçün ular bu ayettin anche heyranliq hés qilmighan. Emma hazirqi insannar bu ayette zéminning aylinidighanliqi, uning shar shekillik ikenlikidin ibaret ilgiriki insannar bayqiyalmighan isharetlerning barliqini tonup yetti. Insannar bu heqiqetni peqet yéngi esirdila bayqidi. Allah taalaning: " kéche bilen kündüz bir birini qoghlishidu. " dégen sözi kéche bilen kündüzning birdemmu toxtimastin yaki bir birige saqlimastin dawamliq bir birining keynidin qoghliship mangidighanliqigha isharet qilmaqta. Lékin ular qeyergiche we qandaq qoghliship mangidu? Kéche bilen kündüz axirisi yoq, cheksiz, ozun yolda bir birini qoghliship mangamdu? Shundaq perez qilin'ghan waqitta zéminda peqet bir kéche we bir kündüzningla otüşhige toghra kélidu. Wahalenki biz kéche bilen kündüzning bir xil nizamda bir birining keynidin qoghliship méngiwatqanliqini, quyashning sherq tereptin chiqip, gherb terepte ghayip boliwatqanliqini körüp turuwatimiz. Qur'an kerimdiki bu téxnikiilik süret heqqide oylunup, uningdin kiyin allah taalaning: "allah kéchini kündüzge kirgüzidu we kündüzni kéchige kirgüzidu. " dégen sözidiki yene bir süretke yötkelginimizde, bu ayetning zéminning herikiti we uning aylinip turidighanliqi heqqide nahayiti ochuq isharet bériwatqanliqini chüshünüp yételeymiz. Démek, kündüzni yoshurup, kéchini izhar qilish üçün bu yerde kündüz kéchining ichige kirgüzilidu. Kéchini öchürüp, kündüzni izhar qilish üçün kéche kündüzning ichige kirgüzüwétididu. Bu ikki kirgüzüshning otturisida shar shekillik bir jisimning heriket qilidighanliqini tesewwur qilimiz, ene shu jisim kéche bilen kündüzni bir birining ichige kirgüzidu, birini yene biridin yoshuridu. Birining yene birini yélishi adettiki tüz shekillik jisim bilen hasil bolmaydu, bu peqet shar shekillik bir jisimning herikitidin hasil bolidu. Démek, qur'an kerimning ayetliri yéngi dewr ilim meripetliri ishinip, bash egken ilmiy heqiqetlerni échip bérup, uning ilmiy heqiqetler bilen hergizmu zitliship qalmaydighanliqini yene bir qétim ispatlap bergen boldi.

1746.-sual: qur'an kerimning ilmiy möjiziliri üçün tibbiy

deliller

1) heselning shipaliq ikenliki. Allah taala qur'an kerimde: " hesel herisining qarnidin insanlarga shipaliq bolidighan xilmu xil renglik ichimlik hesel chiqidu. Buningda allahning qudratining chongliqini chüshinidighan qewm üçün ibret bar. " [sürü nehli - 69] deydu. Tarixtin biri insanlar heselning shipaliq ikenlikini uzun yilliq emeliy tejribiliri bilen ispatlighan bolsimu, künimizdiki zamaniwiylashqan méditsina ilmi sayisida uni qet'iy shek qobul qilmaydighan ilmiy heqiqetke aylandurghan. Heselning shipaliq terepliri nahayiti köptur. Qisiqisi, doxturlar uni köpligen herxil késellerning istémal qilishini tewsiye qilmaqta. Heselde mékroblarga qarshi maddimu bolghachqa uni köyüklerge, yarilarga suwashning paydiliq ikenlikinimu sözlimekte. Mundin bashqa buwaqlarning et élishi we saqliqini saqlishi üçünmu ulargha hesel yégüzüshni tewsiye qilmaqta.

2) buwaqqa ana sütini eng az ikki yil émitish lazim ikenlikini deslep qilip qur'an sözligen. Téxi 5 - 10 yil burunla özliri yasap chiqqan sünniy sütni maxtap " emdi ana sütining kériki yoq" dep dewa qilghan yawropaliqlar, emdilikte, pen - téxnikining yordami arqisida bu heqiqetni chüshinip, buwaqlargha ana sütini eng az dégende 1 - 2 yil bérishning zörür ikenlikini tekitlimekte.

3) taziliq, pakizliq. Musulmanlarda miladiye 6 - esirning bashliridin biri eng muqeddes sanilip kelgen bir en'ene bolsa, yawropada téxi 1800 - yillirigha kelgiche teretxana, muncha deydighan nersilerning yoq ikenliki tarixlardin melum. 1500 - yili sherqni kezgen bezi yawropaliqlar musulmanlarning taziliqqa alahide ehmiyet bérighanliqini we her bir öyning mexsus teretxanisi, mexsus munchisi barliqini körüp, sherq toghruluq ijabiy eserlerni yazghan iken. Emma musulmanlar qur'anning terbiyisi bilen, peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamning bashchilighida, az dégende heptide ikki üç qétim munchigha kirishning, saqal burutlarni we qol putlarning tirnaqlirini heptide bérer qétim qisqartip, tazilap turushning, künde besh wax namaz üçün 5 qétim taharet élip, éghiz, burun, qol, put we yüzlerini 5 qétim yuyushning, gahida pütün bedinini yuyup ghusli qilishning, kiyim kona bolsimu, yuyup chirayliq, pakiz kiyishning, ammiwiyy paaliyetlerge, jamaet bilen oqulidighan namazlarga bérishtin burun yuyunup, özige xushpuraqliq buyumlarni chéchip bérishning neqeder muhim en'ene we ésil medeniyet ikenlikini öginip we emel qilip kelgen.

4) haraqning ten saqliqigha ziyaliq ikenlikini eng awwal qur'an sözligen. Hetta peyghember eleyhissalam haraqning ézi we köpi beribir oxshashla ziyaliq ikenlikini bayan qilghan. Hazirqi pen texnikining sayisida, haraqning ziyini nahayiti iniq we shek qobul qilmaydighan derijide ispatlanmaqta. Haraqning hüjeyrilerde, xususen ménge hjejrileride sozulma xarakterlik késelliklerni peyda qilidighanliqi zanimimizda ilmiy heqiqetke aylan'ghan. Az miqdarda istémal qilin'ghan haraqningmu, tesiri hamam bilnimgen bilen asta asta adem jismini ajizlashturidighanliqi we hertürlük késelliklerge yol achidighanliqimu bir ilmiy heqiqettur.

1747.-sual: qur'an kerimning ilmiy möjiziliri üçün ijtimaiy

deliller

1) balilar hoquqi. Miladiye 6 - esirge kelgüchilik tughulghan buwaqlarning qiz bolushi jiddiy bir eyib édi. Yalghuz ereb yérim arilidila emes, belki köpinche ellerde shundaq édi. Peqet yéngi din islam dinining kélishi bu weziyetni tüptin özgertiwetti. Qur'an kerimning körsetmisige asasen: balilar hördur, qiz oghullar hörmette oxshash tughulidu we oxshash muamile qilinidu. Balilar mal mülük igisi bolalaydu. Ular üçün kelgen hediyeleler, yademeleler we ulargha atiwétilgen mal mülükler ular balaghetke yétip eqil idrakqa ige bolghan'gha qeder yaxshi muhapizet qilinip saqlinidu. Kéyinmu ularning ruxsisiz qollinilmaydu. Balilargha güzel isimlarni qoyush kére k. Balilarni oqutush we yaxshi terbiyilesh ata anilarning üstidiki muhim perzlerning biri. Balilarni 10 yashqa kirgen'ge qeder urushqa bolmaydu. Balilarning öylük uchaqliq bolghan'gha qeder barliq chiqimliri atisining üstige yüklinidu. Kichik balilarni meishetning térikchiliklirige shérik qiliwélishqa bolmaydu. Balilargha ziyankeshlik qilinmaydu. Balilar üçün beddua qilinmaydu. Balilar arisida adaletlik bolush kérek, birini dep bashqilirini renjitishke bolmaydu.

2) ayallar hoquqi. Mundin 14 esir burun dunya tarixida birinchi qétim ayallarningmu erlerge oxshash hör we hörmetlik insan ikenliki, ularning erlerge oxshash heq hoquqqa ige ikenliki élan qilindi. Téxi miladiyening 1700 - yilliri fransiyide ayallarning insan ikenliki yaki bashqa bir jins ikenliki toghruluq jiddiy talash tartishlar bolup ötkén iken. 6 - esirning sharaitida ayallar dunyaning qandaqla yéride bolmisun, qul ornida körületti. Yehudiy dinida ayallar sheytanlarning bir türi dep qaralghan bolsa, buddizmda ayallar jin, dep qarilatti. Hindiylarning dinida bolsa, waba, késellik we bashqimu bextsizlikler ayallarning sewebidin bolidu, dep qarilatti. Hindiylar éri ölgen ayalni térik turghuzup éri bilen birge köydüretti. Hazirmu bu adet ularning qismen mezhebliride höküm sürmekte. Peqet, islam dini barliqqa kelgendin kéyin, qur'anning ijtimaiy ishlar qanunida, ayallarning heq hoquqliri belgilinip, ularning shan sheripi kötürüldi. Shu waqitlarning sharaitida dunyaning hemmila yéride, xususen ereb yérim arilida ayallar miras ornida qollinilatti. Ularining ata anisi qaldurghan mal mülüklerdin miras élish hoquqi yoq édi. Emma islam dini kelgendin kéyin, ulargha munu hoquqlarni belgilidi: ayallarning miras élish we özining mal mülüklerini érinin ruxsisiz, xalighiniche teserrup qilish hoquqi bar. Erning iqtisadiy sharaiti yéterlik bolsa ayaligha xizmetchi tutup bergini yaxshi. Ayallar qandaqla sharaitta bolmisun, ularning oqush, öginish erkinliki bar. Ayallarning erlerge oxshash özi xalighan birsi bilen turmush qurush, eger bextlik bolalmighan halette yéterlik özür bilen ajrishish hoquqi bar. Ayallarni urup, tillashqa we xorlashqa bolmaydu. Ayallar tughushni xalisa, ularni tughushtin men'i qilishqa bolmaydu. Ayallarni pul tépishqa zorlashqa bolmaydu. Ayallar ailining éhtiyajlirini qamdashqa zorlanmaydu.

1748.-sual: qur'an kerimning gheyblerdin xewer bérishtiki möjizisi

qur'an kerimning gheyblerdin xewer bérishtiki möjizisining beziliri töwendikiche:

1) dunyaning shu waqittiki ikki chong impiratorliri bolghan rimliqlar bilen iranliqlar otturisida qattiq urush bolup, iranliqlar rimliqlarni yenggendin kéyin, ereb mushrikiliri

musulmanlarning aqiwitiningmu rimliqlargha oxshash meghlubiyet bolidighanliqini sözleshke bashlaydu. Bu ehwal musulmanlarni ghemkin qilidu. Chünki iranliqlar erebgerge oxshash buddist, rimliqlar samawiy din'gha étiqad qilidighan xristianlar idi. Bu waqitta qur'an rimliqlarning kéyinki ghelebisidin xewer bérip: " rimliqlar yéqin bir jayd a pelestinde yéngildi. Ular yéngilgendin kéyin bir qanche yil ichide yéngidu. Ilgiri we kéyin hemme ish allahning bashqurishidur, bu künde möminler allahning bergen yardimi bilen xushal bolidu. Allah xalighan kishige yadrem béridu. " [süre rum 1 - 4] dégen we aridin toluq 7 yil ötkendin kéyin rimliqlar iranliqlarni yenggen.

2)mushrik erebler bilen yehudiylar muhemmed eleyhissalamni yoq qilish üçhün türlüq charilirini qollinidu, köp qétim süyqestlerni pilanlaydu. Shu waqitta qur'an muhemmed eleyhissalamgha düshmenlirining ziyan yetküzelmeydighanliqini élan qilip: "i peyghember! Perwerdigaring teripidin sanga chüshürölgen ehkamlarning hemmisini yetküzgin, eger toluq yetküzmiseng allah tapshurghan wezipini ada qilmighan bolisen. Allah séni kishilerning ziyankeshlikidin saqlaydu. " [süre maide - 67] déyish arqiliq allahning muhemmed eleyhissalamni qoghdaydighanliqini wede qilidu.

3)muhemmed eleyhissalam bilen sahabiliri mekkini mushriklarning changgilidin azat qilishni tolimu azru qilatti. Qur'an ulargha xushxewer bérip: " i muhemmed ! Sen sahabiliring allah xalisa düshmendin xatirjem bolghan halda, beziliringlar bashliringlarni chüshürgen we beziliringlar qirqighan halda qorqmay choqum mesjidi heremge kirisiler. " [süre petih - 27] dégen we aridin uzun ötmeyla islam qoshuni mekkini tinchliq bilen azat qilghan.

4) allah qur'anni özi saqlaydighanliqigha wede qilip: " qur'anni biz chüshürduq, biz uni choqum qoghdaymiz" dégenidi. Qur'anning dunyagha kelginige 14 esir ötkén bolsimu, qur'an hazirghiche birer herp chaghliq özgerilmestin, shu waqittiki haliti boyiche dawam qilip kelgenliki qur'anning heqiqeten allahning sözi ikenlikini ispatlaydu. Qur'anning mundin bashqa gheybtin bergen we emeliyette meydan'gha chiqqan xewerliri intayin köptur.

1749.-sual: muhemmed eleyhissalamning möjizisi qur'an bolghanliqining sewebi

möjiziler ezeldin her bir dewrning we jem'iyetning sharaitigha qarap, shu waqittiki eng tereqqi qilghan nersining jinsidin bolup, uni bésip chüshidighan alahide perqliq üstünliki bilen kelgen. Mana bu, allahning peyghemberlerge möjize ata qilishtiki prinsipidur. Eger bundaq bolmighanda möjize ewetishning héchbir ehmiyiti bolmaytti. Chünki bir penni bilmigen xelqge bashqa bir pen bilen duél élan qilghanning ehmiyiti bolmaydu. Belki duél ularning tereqqi qilip eng uchigha chiqqan nersisining jinsidin bolghandila uning qimmiti otturigha chiqidu. Mesilen: pir'ewnning zamanida séhirgerlik intayin zor derijide tereqqi qilghanliqtin, allah shu zamanning teqezzasigha maslashturghan halda, musa eleyhissalamgha pütün séhirlerni berbat qilip, séhirgerlerni mat qilidighan möjize ata qilghan. Isa eleyhissalamning dewri tibbiy jehette zor ashqan bir dewr bolghanliqtin, allah isa eleyhissalamgha shu dewrning eng usta doxturlirimu saqaytalmighan aq késelni, tughma korni saqaytidighan allahning izni bilen ölüklernimu

tirildüridighan möjizini ata qilghan. Emma hezriti muhemmed eleyhissalamning zamanigha kelgende, ereblerde edebiyat, shéiriyet nahayiti zor derijide tereqqi qilghanidi. Erebler chong kichik hemmisi birdek shéir xumar xelq édi. Ereblarning shéiriyetke bunchilik zor ehmiyet bérishidiki seweblarning biri: bir tereptin, ular qumluq sehlalar we yaylaqlarda hayat kechüridighan xelq bolghachqa, tebietning herxil menzirliri ularni tepekkur qilishqa we ghezellerni éytishqa ündeytti. Yene bir tereptin, ereblerde umumiy birlik bolmastin, ular qebililerge bölünüp, her bir qebile özining artuqchiliqlirini shéir we ghezeller arqiliq ipadilep pexirlinish we shéir bilen reqiblrini söküş, hetta bu sewebtin bir birige qarshi chong urushlarni bashlitish qatarliq muddialar bilen ömür süretti. Shunga ular balaghetlik, bediyy shéirlargha we talantliq shairlargha zor éhtiyajliq édi. Qisqisi, ular shéir bilen kötüriletti, yene shéir bilen chüshetti. Bezi bediyy shéirlirini kebike ésish bilen pexirlinetti. Shundaq bir weziyette, qur'an kerim özining parlaq nuri bilen pütün iqlimlarni yorutqan, balaghet, pasahet jehettiki bediyylikte eng üstünlükni igiligen halda, allah teripidin hezriti muhemmed eleyhissalamgha chüshürülishi bilen ereblarning özlirini ereb (tili rawan) bashqa milletlerni ejem (tilsiz) dep meghrurlan'ghan ataghliq edibliri bilen talantliq shairlirini sehnidin chüshürdi. Bu eyni waqitta qur'an kerimning jimi ereblerge duél élan qilishi édi. Ular qur'anning aldida xuddi chüsh waqtida quyashqa tikilip qarighan kishining közi xireliship qalghinidek, eqilliri xireliship barche maharetlirini pütünley yoqatqan halda ganggirap qaldi.

1750.-sual: qur'an kerim pütün insaniyetke duél élan qilidu

qur'an kerim jimi ereblerge duél élan qilghinidek, pütün insaniyetke duél élan qilghanidi. Qur'an bu xususta nurghunlighan ishlarning bolidighanliqidin xewer bergen we bu ishlar emeliyette otturigha chiqqan. Mesilen: qur'an kerim rimliqlar bilen iranliqlar otturisida qayta urush chiqidighanliqi we rimliqlarning yéngidighanliqidin aldin xewer bergende, musulmanlar" heq we rast" dep testiq qilishti, ereb, ejem buddistliri we ularning yandashliri bolsa bu yalghan gep, körimiz qéni. Qaysimizning kütkini " emelge ashidiken" déyishti we ikki pirqe bu kélechektiki urushni intizar bilen kütti. Aridin toluq 7 yil ötkendin kéyin, rimliqlar xuddi qur'anning aldinala xewer berginidek iranliqlarni yengdi. Eger ehwal qur'an kerim xewer bergendek bolmastin uning eksiche bolup rimliqlar yéngilgen bolsa yaki urush yüz bermigen bolsa néme bolmaqchi édi? Sheksizki, ereblarning muhemmed eleyhissalamni " yalghandin peyghemberlik dewasi qilghan, shunga uning gepliri yalghan chiqti " dep töhmet qilishi üçün yéterlik shert - sharait hazarlan'ghan bolatti. Islam dinining asasiy desturi we muhemmed eleyhissalamning rastliqini ispatlaydighan qur'an kerim yalghan'gha chiqirilghandin kéyin, bu yéngi din ejelge yoluqqan bolatti. Emma xewer bergüchi allah taala édi. Muhemmed eleyhissalam emes. 7 yildin kéyin bolidighan soqushning netijisidin xewer bérish muhemmed eleyhissalamningla emes, hetta herbiy ishlar istragiyesi saheside etrapliq yétishken herbiy qomandanlarningmu qolidin kelmeydighan ish idi. Peyghemberlerge bérilgen möjiziler tebiet qanuniyetlirini bösüp ötidighan xariqi adet ishlar édi. Mesilen: ibrahim eleyhissalam butlarga choqunidighan bir qewmge ewetilgen peyghember édi. Shunga ular ibrahim eleyhissalamni köydürüp jazalimaqchi

bolghinida, uni ilahlirining aldigha élip kelgen. Ularning étiqadi boyiche bolghanda, ularning ilahliri özlirige haqaret qilghan ibrahim eleyhissalamni jazalishi we uningdin intiqam élishi kérek édi. Lékin ibrahim eleyhissalam otqa tashlan'ghinida, ot özining köydürüş xususiyitini yoqatti, ularning ilahliri ibrahim eleyhissalamdin intiqam alalmighanliqtin ularni mat qilip qoydi. Shu éniqki, ibrahim eleyhissalamning möjizisi ottin qutulup aman qélish emes, belki otning köydürüş qanuniyitini békar qilish arqiliq saxta ilahlarning jazalashtin ajiz ikenlikini ispatlash édi. Eger allah taala ibrahim eleyhissalamni ottin qutquzushnila meqset qilghan bolsa édi, qewmi uni xuddi isa eleyhissalam bilen muhemmed eleyhissalamni süyqestchi qewmler tutalmighandek tutalmighan yaki yamghur yéghip ot öchüp qalghan seweblar bilenmu uni qutquzalaytti. Eger ibrahim eleyhissalam qéchip qutulghan yaki yamghur yéghip ot öchüp qalghan bolsa édi, qewmi " eger biz ibrahimni turalighan bolsaq, elwette ilahlirimiz uningdin intiqam alghan we ot öchüp qalmighan bolsa, elwette köydürülgen bolatti" dep körenglishi mumkin édi. Emma yalqunlap turghan ot döwisi uninggha tashlan'ghan ibrahim eleyhissalamni köydürelmide, ular guman qilghan ilahlar uni jazaliyalmidu. Netijide, ular " ilahlirimiz " dep choqun'ghan butlarning birawgha payda yaki ziyani yetküzelmeydighan hetta özlirini mu ziyani - zexmetlerdin qoghdiyalmaydighan heykeller ikenlikini öz közliri bilen kördi. Musa eleyhissalam allah taalaning " hasang bilen déngizgha ur " dégen emrige asasen, hasisi bilen uridighi, déngiz süyi xuddi ikki chong taghdek ikki terepke ayrilip, otturidin yol hasil boldi. Suning bundaq bolishi uning qanuniyitige zit bir ish. Lékin möjize uni shundaq qilalidi. Bu musa eleyhissalamning xasiyetlik hasisining karamiti emes, belki u arqida pir'awn qoshunliri, aldida payansiz déngiz ikkisining otturisida qélip, qutulushning insaniy chariliri pütünley tügigen bir waqitta, qutulush toluq ümidwarliq bilen ishning charisini allah taalagha tapshurghanidi. Shunga uning qewmi "biz emdi tugeshtuq " dégende, u " yaq ! Allah méning bilen billidur. U méni nijatliqqa yétekleydu " dégen sözni toluq ishench we xatirjemlik bilen éytish arqiliq qutulush ishining insaniy seweblardin allah taalaning qudrutige yötkelgenlikini jakarlighan édi.

1751-sual: qur'an kerimning burunqi peyghemberlarning möjiziliridin alahidiligi

peyghemberlerge bérilgen möjiziler xarakter jehette oxshash bolmighandek, qimmat jehetimu oxshash bolmighan. Mesilen: muhemmed eleyhissalamdin bashqa pütün peyghemberlarning möjiziliri hissiy möjizilerdin bolup, shu waqitta uni körgenler qayil bolup ishinidighan, uni körmigen keyinkiler üçün tarix yaki qisse ornida bolup qalghanliqtin, xalighanlar ishinip, xalighanlar ishenmeydighan ishlardur. Emma muhemmed eleyhissalamning möjizisi bolghan qur'an kerim zamanlarning ötishi bilen küchini yoqatmaydighan menggülük eqliy möjizidur. Qur'an kerim hemmila yerde bar. Uni herkim " mana bu muhemmed eleyhissalamning möjizisi" dep körsitip béreleydu. Burunqi peyghemberlarning möjizilirige nezer salghinimizda, ularning allah taalaning shu waqitta royapqa chiqarghan ishliri ikenlikini, qur'an kerimning allah taalaning süpetliridin bir süpet ikenlikini bayqaymiz. Ish - heriket bir yaki bir qanche qétim

tekrarlinip axirlishidu. Bu xuddi ot ibrahim eleyhissalam tashlan'ghan waqitta uni köydürmigen bolsimu, keyin yene özining esli xususiyitige qaytqanliqi bilen musa eleyhissalam ötkende yérilghan déngiz süyining keyin yene esli xususiyitige qaytqinigha oxshash. Emma süpet uning igisi dawam qilghan muddetkiche uning bilen hemishe birge dawam qilidu. Bu xuddi allah taalaning kalam süpitining uning bilen menggüge dawam qilghinigha oxshash.

Qur'an kerimning burunqi peyghemberlarning möjiziliridin perqilinip turidighan yene bir teripi shuki, her qandaq bir peyghemberning möjizisi ayrim we desturi ayrim édi. Mesilen: musa eleyhissalamning möjizisi hasa bolsa, desturi tewrat édi. Isa eleyhissalamning möjizisi médictsina bolsa, desturi injil édi. Emma muhemmed eleyhissalamning möjizisi uning desturining özüdür. Bu qur'an kerimdin ibaret ulugh desturning möjize bilen qoghdilip menggüge dawam qilishi we möjizining desturda hemishe bolishi üçün édi. Buningdin melumki, burunqi peyghemberlarning kitabliri shu peyghemberlarning ummetlirige amanet qilin'ghan we ular kitablarini ching saqlashqa emr qilin'ghan. Emma qur'an kerimni saqlash, uni özgertish we bormilashlardan qoghdash ishini allah taala öz üstige alghan. "qur'anni heqiqeten biz chüshürduq we choqum uni qoghdaymiz. " néme üçün? Chünki:

birinchidin, qur'an kerim ta qiyametkiche menggülük janliq möjizidur. U möjize bolghan iken, uning tékstliri öz pétiche dawam qilishi kérek. Undaq bolmighanda uning möjiziligi yoqalghan bolidu.

Ikkinchidin, allah taala bendilirining burunqi samawiy kitablarni qoghdashtiki ajizliqlirini tejribe qilip kördi. Ular muqeddes kitablirining bezisini unutti, bezisini bormilidi, bezisini xelqtin yoshurdi. Shundaq qilip bu amanetlerge xiyaret qildi. Shu sewebtin allah taala qur'an kerimdin ibaret eng axirqi we menggülük desturni qoghdash ishini öz üstige alghan.

1752.-sual: qur'an kerimni allah saqlimaqta

biz musulmanlarning qur'an kerimni qoghdash we uning körsetmilirige emel qilish ehwaligha nezer salidighan bolsaq, qur'an kerimning körsetmilirige emel qilish ishining zaman ötkenséri ajizlap bériwatqanliqini we uni qoghdash ishining zamanning uzirishi bilen küchiyip barghanliqini körimiz. Bu némidin dérek béridu? Shübhisizki, qur'an kerimni qoghdash ishining allah taalaning qolida ikenlikidin dérek béridu. Shunga qur'an kerimni musulmanlar arisidila emes, belki dunyaning her qaysi jaylirida musulman emes qewmler arisidimu tapqili bolghinidek, musulman bolmighanlarningmu uni qoghdap kéliwatqanliqini körimiz. Néme üçün yaponiye, italiye we bashqimu musulman bolmighan döletler qur'an kerimni eng ésil we süpetlik neshir qilish üçün shunche köp xirajet chiqiridu? Néme üçün gérmaniyilik musulman emes bir shexs qur'an kerimni hösnxet bilen bir betke yézip chiqishqa aldiraydu? Néme üçün qur'an kerimni neshir qilidighan musulman emes milletler özlirining muqeddes kitablarini özgetkinidek qur'an kerimni birer herpige chaghliq özgertelmeydu? Chünki allah taala qur'an kerimni shundaq qoghdashni xalaydu we ularni shundaq qildurush arqiliq qur'an kerimni allah taala özi qoghdap kéliwatqanliqini dellileydu. Buningdin melumki, qur'an kerimni qoghdap kelgenler islam dinigha emel qilghuchilar emes, belki allah taala özüdür !

1753.-sual: qur'an kerim pütün insaniyet üçün möjize

qur'an kerim erebleriğa duél élan qilish üçün kelgen möjize emes, belki u pütün alem üçün möjizidir. U zaman we makanlarning tosaqlirini bösüp tashlidi.

1) qur'an kerimning ötmüş zamanlarning tosaqlirini bösüp ötkenliki. Hezriti muhemmed eleyhissalam héch oqumighan we oqush, yézishni ögenmigen, peqetla allahning wehiysi bilen terbiyilen'gen bir zat édi. Uninggha chüshürülgen bu qur'anda, uningdin burun ötkenlerning ilgiriki peyghemberler bilen ularning qewmlirining ish izliri, hetta tarix yüzidin héch izi qalmighan milletlarningmu kechurmishliri, étiqadliri we aqiwetler tepsiliy bayan qilin'ghan. Yuqiriqlarning qissilirining bezisini bir ömür izden'gen tarixshunashlardan mingdin biri biletti yaki bilmeytti. Peyghember eleyhissalam bu qissilerni qur'anning hikaye qilishi boyiche bayan qilip bergendin kéyin, mezkur qissiler ehli kitab yehudiy, xiristian ellamilirining qolidiki samawiy kitablarning we shu zamanlardiki meshhur tarixchilarning hikaye qilghanlirining eynisi bolup chiqqan. Shu sewebtinmu eyni zamanlarda islam dinigha kirgen ehli kitab alimliri we bashqa ilim ehliliri köp bolghan.

Qur'an kerimning muhemmed eleyhissalamgha xitab qilip bir qanche orunda bayan qilghan "sen ularning yénida yoq iding" dégen ayetliri qur'an kerimning ötkén zamanlarning tosaqlirini bösüp ötüsh tek ulugh möjizisini ispatlashqa yéterliktur. "i muhemmed ! Bu sanga wehi qiliwatqinimiz gheyib xewerliridindur. Meryemni ularning qaysisi terbiysige élish mesilisi chek tashlash yüzisidin qelemlirini sugha tashlighan chaghda, sen ularning yénda yoq iding, meryemning kimning terbiyside bolushini öz ara jangjal qilishqanlirida sen ularning yénida yoq iding. " [süre al imran - 44]

" i muhemmed! Biz gherbiy taghning bir teripide musagha wehi nazil qilghinimizda sen yoq iding, buni öz közüng bilenmu körmigen iding. " [süre qeses - 44]

2) qur'an kerimning makan tosaqlirini bösüp tashlishi. Qur'an kerim kishilarning islam dini bilen muhemmed eleyhissalam tughruluq öz - öziğe mexpi éytqanliridin xewer bérishin tashqiri, kishilarning köngüllirige kechürgenliridinmu tepsli we éniq xewer bergen.

" pichirlishtin men'i qilin'ghan, andin men'i qilin'ghan nersige qaytqan kishilerni körmidingmu? Ular gunah bilen, zulum bilen we peyghemberge qarshi turush bilen pichirlishtu, ular séning yéninggha kelgende, allah sanga salam qilishqa qollanmighan sözler bilen salam qilidu, ular öz ichide: "allah némishqa bu sözimiz bilen bizni jazalimaydu!" deydu, dozax ulargha kupayidur, ular dozaxqa kiridu, dozax némidégen yaman jay! "[mujadile - 8]

qur'an kerim bu ayette, ereb mushrikilirining muhemmed eleyhissalamgha qarshi ichide öz - öziğe sözligenliridin xewer bergen. Eger ular shundaq sözligen bolsa, elwette bu ayetke qarshi chiqip muhemmed eleyhissalamgha " ey muhemmed ! Biz undaq oylighan emes, sen yalghanchisen " dep uning sözini yalghan'gha chiqarghan bolatti. Emma ular özlirining ichki rezilliklirini pash qilghan bu qur'an kerim ayiti aldida lam, jim déyelmidu. Bu qur'an kerimning kishiler könglidi bolup ötkenlerdin xewer bérishi bolup, kishiler téxi könglige kechürmigen we choqum keltüridighan ishlardinmu xewer bérish arqiliq özining möjizisini namayan qilghan.

" bezi exmeq kishiler: " ularni yeni peyghember eleyhissalam bilen möminlerni qarap kéliwatqan qiblisidin yeni beytulmuqeddestin néme yüz örügüzgendu?. " deydu. " [süre beqer - 142]

bu ayet, qible beytulmuqeddestin kebigé özgerilishtin burun chüshken bolup, yéqin kélechekte emelge ashidighan bu chong özgirishke kishilerning tutidighan mewqiesi toghruluq aldin'ala xewer bergen. Kebe özgergendin kéyin, ular rastinla shundaq déyishken.

"ular yeni munapiqlarning yénigha qaytip barghininglarda, ular silerning ularni eyiblimeslikinglar üçün yalghan özriler bayan qilip, allah bilen qesem qilidu, ulardin yüz örünglar yeni ular bilen sözleshmenglar we salamlashmenglar, ular heqiqeten nijistur, qilmishlirining jazasi üçün ularning baridighan jayi jehennemdur. " [süre tewbe - 94]

bu ayet, jihatdin qéchip ayrilip qalghan munapiqlarning musulmanlar jihatdin qaytip kelgende, ularning aldigha chiqip yalghandin özürlerni oydurup qesem qilidighanliqidin xewer bergen.

3) qur'an kerimning kélechek tosaqlirini bösüp tashlishi.

"mushriklar topi meghlup qilinidu, arqigha qarap qachidu. " [süre qemer - 45]

bu ayet mekkide musulmanlar san we küch jehette intayin azliqni teshkil qilidighan bir waqitta chüshken. Hetta ömer ibni xettab reziyellahu enhu bu ayet chüshkende "qaysi top u bizdin meghlub bolidighan. Biz özimizni qoghdashtinmu ajiz kéliwatqan tursaq. " dégen. Qur'an kerim bu ayet arqiliq bir qanche yil kéyin emelge ashidighan bir heqiqettin xewer bergen.

Qur'an kerim peyghember eleyhissalamgha jéni bilen dühmenlik körsetken taghisi ebu lehebning kapir péti ölidighanliqidin xewer béridu.

"ebu lehebning ikki qoli qurup ketsun! Emelde qurup ketti. Uninggha mal mülki we érishken nersiliri esqatmidi. U lawuldap turghan otqa yeni dozaxqa kiridu. Uning otun toshughuchi yeni suxenchi xotunimu lawuldap turghan otqa kiridu. Uning boynida mehkem éshilgen arghamcha bolidu. " [süre mesed]

yettinchi bap. Qur'anning qissiliri

1754.-sual: qissining menisi

qisse: iz qoghlash, meniside izini izlidim, déyilidu. Qeses, piil tumuridur. Allah taala mundaq dégen: "ikkisi kelgen izi boyiche keynige yénishti. " [kehif sürisi, 64- ayet.] yeni, kelgen izlirini boylap arqisigha qaytti, démeaktur.

Musa eleyhissalamning anisining tilidin mundaq dégen" anisi musaning hemshirisige< uninggha egeshkin> dédi. "[qeses sürisi, 11- ayet.] yeni musaning izigha egeshkin-de, uni kimning alidighanliqigha qara, démeaktur. Qissiler mushuninggha oxshaydu. Allah taala mundaq dégen"shühbisizki, bu elwette rast qissidur. "[al émrán sürisi, 62- ayet.] yene mundaq dégen: "ularning qissisidin eqil igiliri elwette ibret alidu. " [yusuf sürisi, 111- ayet.] qisse: weqe, xewer, ehwal we halet, meniliride kilidu.

1755.-sual: qur'andiki qissilerning türliri

qur'andiki qissiler üç türge ayrilidu:

birinchi tür, peyghemberlarning qissiliri: bu qisim, ularning qewmlirige qilghan dewetliri, allah taalaning ularni qollap, meydan'gha keltürüp bergen möjiziliri, dushmanlirining ulargha tutqan puzitsiyeliri, dewetning basquch we tereqqiyatiri, ishen'genler we uni yalghan'gha chiqarghanlarning aqiwetlirini öz ichige alghan. Mesilen, nuh, ibrahim, musa, harun, éysa, muhemmed eleyhissalamlar we ulardin bashqa peyghemberler, elchiler (ulargha allahning salamliri bolsun) ning qissiliri bu türge kiridu.

Ikkinchi tür, ötken weqe we peyghember sanalmighan kishilerge munasiwetlik qur'an qissiliri: mesilen, minglarche kishining ölüm xewpi bilen yürtliridin chiqirilishi, talut we jalut, adem eleyhissalamning ikki oghli habil we qabil, es'habul kehif, zulqerneyn, qarun, es'habussebt, meryem, es'habul uxdud, piil igiliri we bashqilargha alaqudar xewer we qisilerge oxshash.

Üchinchi tür, peyghember eleyhissalamning dewride yüz bergen weqelerge munasiwetlik qissiler: mesilen, al imran sürisidiki bedr we uhud ghazatiri, tewbe sürisidiki huneyn we tebuk ghazatiri, ehزاب sürisidiki ehزاب ghaziti, hijret, isra we shuninggha oxshighan bashqa weqeler.

1756.-sual: qur'an qissilirining paydiliri

qur'an qissilirining nurghun paydiliri bolup, uning muhimlirini töwendikiche yéghinchaqlaymiz:

1 - allahning dinigha chaqirishning asaslirini éniqlash we barliq peyghemberler bilen ewetilgen sherietlarning usulliri (esli) ni bayan qilish: "(i muhemmed!) sendin ilgiri ewetilgen peyghemberlarning hemmisige: <mendin bashqa héch mebud (berheq) yoqtur, mangila ibadet qilinglar> dep wehyi qilduq. "[enbiya sürisi, 25- ayet.]

2- peyghember eleyhissalamning we ümmeti muhemmediyyening qeliblirini allahning dinida mustehkem qilish, möminlarning allah taalaning yaridimige bolghan ishenchisini küchlendürüş, batil we uning terepdarlirini osal orun'gha chüshürüş: "könglüngni xatirjem qilish üçün, sanga peyghemberlarning qissilirini bayan qilip bérimiz, bu qissiler heqiqetni, möminler üçün wez - nesihet, ibretlerni öz ichige alghan. "[hud sürisi, 120- ayet.]

3- ötken peyghemberlerni testiqdash, ularning xatirlirini yéngilash we eser (iz) lirini ebediyleshtürüş.

4- muhemmed eleyhissalamning esirler we nesiller boyiche, kilip ketken milletler we kishilarning ehwalliri toghrisida bergen xewerliri bilen dewitide toghra ikenlikini körsitish.

5- qur'anning ehli kitabqa qarshi pakit bilen mujadile qilishi, özgirish we almishishtin ilgiri kitablirida bar nersiler bilen ulargha rediye birish. Allah taalaning: "tewrat nazil qilinishtin ilgiri, israil (yeni yequb eleyhissalam) özige haram qilghan yémeklikler (yeni tögining göshi we süti) din bashqa yémekliklarning hemmisi israil ewladigha halal idi. (i muhemmed!ulargha) éytqinki, "eger rastchil bolsanglar, tewratni élip kélip oqup béqinglar"[al émran sürisi, 93- ayet.] dégen sözidikige oxshash.

6- qisseler edebiyatning bir türü bolup, qulaqqa yaqidu. Ibretliri nepske orunlishidu:

"ularning qissisidin eqil igiliri elwette ibret alidu. " [yusuf sürisi, 11- ayet.]

1757.-sual: qissilarning tekharlinishi we uning hékmiti

qur'an kerim oxshimighan yerlerde tekharlan'ghan bir qatar qissilarni öz ichige alidu. Bir qisse qur'anda bir qanche yerde zikir qilinidu. Ong bayan, tetur bayan, qisqa bayan, uzun bayan we buninggha oxishghan türlük shekillerde otturigha qoyilidu. Buning hékmetlirining beziliri monulardin ibaret:

1- qur'anning balaghitini eng yüksek pellide bayan qilish: bir yalghuz menani türlük shekiller arqiliq otturigha qoyush, balaghetning alahidilikliridin biri. Tekharlan'ghan qisse, her yerde bashqisidin perqliq özgiche uslub bilen kélidu, uning qélipidin bashqa bir qélipta tökilidu. İnsan uning tekharlinishidin zérikish hés qilmaydu. Belki, bashqa yerlerde oni oqush arqiliq hasil qilalmaydighan bezi menalar uning qelbide yéngiliniidu.

2- möjizilik küchi: erebler, bir xil shekilde keltürüshtin ajiz kelgen menalarni bir qanche xil shekilde keltürüsh, medhiye oqushtiki eng güzel yollarning biri.

3- qissining ibretlirini qelbke orunlashturush üçhün uninggha ehmiyet birish: chünki tekharlash tekitlesh we köngül bolgenlikni ipadileshning alametliridin biri. Musa eleyhissalamning pir'ewn bilen élip barghan munazirisidiki ehwal mushundaq idi. Chünki bu qisse heq bilen batil otturisdiki köreshke eng mukemmel shekilde wekillik qilidu. Buning bilen birge, gerche qisse qur'anda nurghun yerlerde tekharlansimu, bir süre ichide tekharlanmaydu.

4- qissining chüshendüridighan meqsidining perqliq bolushi: bir yerde qissning meqsetke yetken menalirining beziliri zikir qilinidu. Bezi yerde, ehwalning teqezzasi perqliq bolghanliqi üçhün, bashqa menalar otturigha qoyilidu.

1758.-sual: qur'andiki qissiler xiyal emes, heqiqettur

heqiqiy musulman, qur'an kerimning allahning kalami ikenlikige we uning tarixiy rialliqni közde tutmaydighan teswiri sen'ettin pakliqigha, qur'an qissilirining peqet tallan'ghan kelime we yarqin uslublardan terkip tapqan güzel süretlerge toyun'ghan tarixiy rialliqlar ikenlikige ishen'gen kishidur. Chünki qur'an, hemmini bilgüchi, hékmet bilen ish qilghuchi zat teripidin nazil qilin'ghan. Uning xewerliri peqet rialliqqa oyghun halda kelgen. Peziletlik kishiler yalghanni toqushtin yiraq turidu we buni insaniyet üçhün eng pes rezillik, dep qaraydu. Allah taalaning qur'anda bayan qilghan qissiliri heqiqettur: "biz sanga ularning hékayisini rasti bilen éytip bérimiz. "[kehif sürisi, 13- ayet.] "sanga musa we pir'ewn qissisini heqliq asasta oqup bérimiz. "[qeses sürsi, 3- ayet.]

1759.-sual: telim – terbiyede qur'an qissilirining tesiri

shuningda shübhe yoqki, nazuk til bilen chüshendürülgen qissiler qolaqqa yaqidu, insanning rohi we qelbiga asanla orunlishidu. Tuyghulargha dostane yéqinlishidu, ularni ziriktürmeydu, charchatmaydu. Eqil uning amillirini axturup, étizliridin chéchék we miwilerni toplaydu.

Qissesiz chüshendürülgen nesihet xaraktérlik dersler, zirikishni meydan'gha keltüridu. Yéngi yétishken yash köpinche bularni qoghliship bolalmaydu. Derslarning amillirini japa - musheqqette chüshinelmeydu. Shuning üçhün qisse uslubida ders chüshendürüsh téximu önümlük we paydiliq bolidu.

Shundaq bir heqiqet barki, meyli ösmürlük dewridiki kichik balilar bolsun, chüshendürülgen hékayilerni anglashqa mayil kilidu, uninggha qolaq sélip déqqet bilen anglaydu, xatirisi, chüshendürülgen nersilerni yadlaydu we uni sizge eynen sözlep bireleydu. Nepsi we tebiy bolghan bu roshen heqiqettin, maaripchilarning telim we terbiye saheliride, bolupmu telimning jewhiri we asasi sanilidighan diniy terbiyide paydilinisliri lazim.

Qur'anning qissiliride, peyghemberlarning terjimihalliri, ötken milletler we insanlarning xewerliri, jem'iyetlarning hayatidiki allahning sünniti, ümmetlarning ehwalliridin ibaret, maaripchilarning wezipiliride uzup chiqishi üçün hemdem bolidighan bir munbet zémin bar bolup, bu ularni terbiylesh lawazimetliri bilen teminleydu. Terbiyiligüchi kishi qur'an kerim qissilirini, telim terbiyening her qaysi basquchliri buyiche uqughuchilarning pikri sewiyisige oyghun uslubta otturigha qoyalaydu.

Sekkizinchi bap. Qur'an kerimdiki muminler üchün nida ayetliri

1760.-sual: qur'an kerimdiki muminler üçün nida ayetlirining sani we asasi timisi

allah taala qur'an kerimde, muminler üçün 90 orunda nida ayiti nazil qilghan bolup bu nida ayetliri arqiliq allah taala, özining mumin bendilirige bolghan köyümchanliqni ipadilep muminlarning bexitke irishishi üçün qilishqa tigishlik ishlarni buyrighan we dewzextin saqlinishi üçün uningdin agahlandurghan.

1761.-sual: qur'an kerimdiki muminler üçün nida ayetliride allah taala muminlerni nimige chaqirghan?

1. allahning peyghembrini edep bilen chaqirishqa, sözige qulaq silishqa chaqirghan.
2. muminlerni sewir arqiliq, namaz arqiliq yadrem tilesheke chaqirip allah taalaning sewir qilghuchilar bilen bille ikenlikidin xewer bergen.
3. muminlerni allah riziqlandurghan pakize, halal nersilerdin yiyishke, allahning heddi hisapsiz nimetlirige shükür qilishqa buyrighan.
4. adem öltürgen qatildin qisas ilishqa buyrush bilen qisasning hayatliq üçün paydisi barliqini körsetken.
5. qatildin qisas ilishning ornigha diyet telep qilishningmu toghra ikenlikni körsetken.
6. qatilni, diyet telep qilghuchigha diyetni chirayliqche birishke buyrighan.
7. muminlarning gunahtin saqlinishi üçün ramazan rozisining periz qilin'ghanliqi bayan qilin'ghan.
8. islamgha kirgüchilarning islam dinining ehkamlirigha toluq riaye qilish arqiliq islamgha pütünley kirishke chaqirghan.
9. allahning iznisiz shapaet bolmaydighan kün yeni qiyamet küni yitip kilishtin burun allah riziqlanip bergen mal - mülüklerdin yaxshiliq yollirigha serip qilishqa

buyrighan.

10. nisi ilim - birim ishlirida höjjet yizish bilen birge guwhachi keltürüşke buyrup, bundaq qilishning her ikki terep üçün paydiliq ikenlikini körsetken.

11. allahqa layiq rewishte teqwaliq qilishqa buyrup pütün ömri boyiche musulmanliq halette yashap dunyadin ötüshke chaqirghan.

12. muminlerdin bashqilar bilen sirdash bolushning muminler üçün paydisiz ikelikini körsütüp, muminler bilenla sirdash bolup ötüshke buyrighan.

13. taet ibadette chidamliq bolushqa, uning musheqqetlirige we yetken éghirchiliqlargha sewr qilishqa, jihadqa teyyar turushqa buyrighan.

14. ayallargha bisim ishlitishtin, toyluqni qayturwilishtin tosüp, ayallar bilen chirayliq ötüshke, yaqturmighan teqdirdimu sewir qilishqa buyrighan.

15. mes yaki junup halettiki kishini namazgha yiqinlishishtin tosüp namaz üçün taharet ilish, ghusli qilish yaki su tapalmighanda ghteyemmum qilishqa buyrighan.

16. muminlerni allahqa, peyghemberge we özliridin bolghan ish üstidikilerge itaet qilishqa buyrighan.

17. her waqit jihadqa teyyar turushqa we urushqa top top bolup chiqishqa buyrighan.

18. xudaliq üçün guwahliq birishte toghra, adil bolushqa, guwahliqtin bash taritmasliqqa buyrighan.

19. allah taala muminlerni allahqa, allahning peyghembirige we allah uninggha nazil qilghan kitabqa (qur'an'gha), allah ilgiri nazil qilghan kitablargha (yeni qur'andin ilgiri nazil qilin'ghan samawi kitablargha) iman keltürüşke buyrighan.

20. muminlerni öz ara ariliridiki ehdiqe wapa qilishqa buyrighan.

21. yaxshi ishqa we teqwadarliqqa yardemleshishke zulumgha yardemleshmeslikke buyrighan.

22. namaz oqush üçün taharet ilshqa, taharet ilish üçün yüzini, qolini yuyushqa, bashqa mes'hi qilishqa, putini yuyushqa buyrighan. Junubet bolsa ghusli taharet ilishqa, taharet ilish üçün su tapalmighanda teyemmum qilishqa buyrup islam sheriitining muminler üçün nimet ikenlikini bayan qilghan.

23. allahning heqlirini ada qilish üçün her qandaq adem yaki qewimge adil bolushqa buyrup bundaq qilishning teqwadarliqqa eng yiqin ikenlikini bayan qilghan.

24. musulmanlarni kapirlarning ziyankeshlikidin qoghdap qalghanliqining allah taaladin birilgen bir nimet ikenlikini körsütüp, muminlerni allahqa tewekkul qilishqa buyrighan.

25. meqsetke irishish, allahqa yiqinchiliq hasil qilish üçün teqwadar bolushqa, allah yolida jihad qilishqa buyrighan.

26. heqiqi mumin bolghuchilarni allahning dini mesxire qilidighan yehudiy nasaralarni dosit tumasliqqa buyrighan.

27. allah halal qilip bergen pak nersilerni özi haram qilmasliq, allah belgilep bergen chektin iship ketmeslikke buyrup bundaqlarni allahning dosit tutmaydighanliqini bayan qilghan.

28. heremde turup ow owlashtin chekleshning muminler üçün allahning sinqi ikenliki bayan qilin'ghan.

29. özini gunahtin saqlap toghra yolda bolghanlarga bashqilarning adashqinining hich bir ziyan yetküzelmeydighanliqini bayan qilish arqiliq muminlerni özini tüzütüşke buyrighan.

30. wesiyette ikki adil kishini guwahchi qilip teyinleshke we guwahchini toghra guwahliq birishke qesem qildurushqa buyrighan.

31. urushta arqigha qachmasliqqa buyrighan.

32. allah we uning peyghembirige itaet qilishqa qur'anni anglap turup uningdin yüz örümeslikke buyrighan.

33. muminlerni allah we uning peyghembirining dewitini qobul qilishqa buyrighan.

34. muminlerni allahqa, peyghemberge xianet qilmasliqqa, qoyulghan amanetlerge bilip turup xianet qilmasliqqa buyrighan.

35. allahning, allahtin qoriqqanlarni hidayet qilidighanliqi, meghpiret qilidighanliqi bayan qilin'ghan.

36. düşmen bilen uchrashqanda temkin bolushqa, muwapiqiyet qazinish üçün allahni köp yad itishke buyrighan.

37. allahtin qoriqquchilarni rasit sözleshke, raschillar bilen bille bolushqa buyrighan.

38. jihad qilishni yiqindiki kapirlargha qarshi turushtin bashlashqa we ulargha qattiq qol bolushqa buyrighan.

39. bexitke irishish üçün ibadetni tezerru bilen qilishqa, yeni tehejjud namizi oqushqa, yaxshi ishlarni qilishqa, yeni sile rehim qilishqa, yitimlerning bishini silishqa oxshash ishlarni qilishqa buyrighan.

40. bashqilarning öyige kirgende öy igisidn ruxset sorashqa we öy igisige salam birip kirishke buyrighan.

41. muminlerni namehremlerge tikilip qarimasliqqa, ewretlirini namehremlerge körsetmeslik üçün lichekliri bilen köreklirini yipip orinishqa, zinnetlirini bashqilargha körsitish gherizi bilen ayaghlirini yerge urmasliqqa, bexitke irishish üçün allahqa tewbe qilishqa buyrighan.

42. ailidiki bala chaqa, xizmetkar qatarliqlarning bamdattin burun, chüshte, xuptendin kiyin yeni chonglar yshinip uxlaydighan, aram alidighan waqitta ular turghan öyge ruxset sorap kirish lazimliqini buyrighan.

43. ehzaf ghazitidiki allahning yardimining allahning muminlerge bolghan nimiti ikenliki bayan qilin'ghan.

44. etigen axshamda allahqa tesbih eytishning pezilitining yuqiriliqi bayan qilinip allahqa köp zikir eytishqa buyrighan.

45. yiqinchiliq qilishtin burun qoyuwitilgen mumin ayalning, iddet tutmaydighanliqi we uninggha az - tola nerse birip chirayliqche qoyuwitishke buyrighan.

46. peyghemberning öyige kirishning, peyghemberning ayalliri bilen muamile qilishning edepliri bayan qilin'ghan.

47. allahning peyghemberge rehmet yollaydighanliqi, perishtilerning

peyghemberge meghpiret tileydighanliqi bayan qilinip muminlarni peyghemberge durud eytishqa buyrighan.

48. allahning dinigha yadrem birish üçün jihadqa atlan'ghanlarga allahning yadrem birip urush meydanlirida qedemlirini berqarar qilidighanliqi bayan qilin'ghan.

49. muminlarni allahqa itaet qilishqa, peyghemberge itaet qilishqa buyrup, emellirini kufri nifaq we riya bilen bikar qiliwetmeslikke buyrighan.

50. allahning peyghembirige edep bilen muamile qilishqa, peyghemberning aldida pes awazda sözleshke buyrup, bundaq qilmighanlarning emelining bikar bolup kitidighanliqini bayan qilghan.

51. pasiq adem birer xewer ilip kelse, u xewerning heqiqitini iniqlap körüşke buyrighan.

52. ehli kitaptin iman iyitqanlarga ikki hesse sawap birilidighanliqi, allahning ulargha meghpiret qilidighanliqi bayan qilin'ghan.

53. sorunda bashqilarga orun chiqirip bergenlerge allahning rehmiti we jennitini kengeytip biridighanliqi, yéghilishning edep exlaqliri, iman eyitqan we ilim birilgenlerni bir qanche derije yuqiri kötüridighanliqi bayan qilin'ghan.

54. muminlarni peyghember bilen mexpi sözlishishtin ilgiri sediqe birishke buyrughan.

55. allahtin qorqushqa, teqwadarliq qilishqa we qiyamet küni üçün teyyarliq qilishqa buyrughan.

56. muminlarni allahning düşmini we özlirining düşminini dosit tutmasliqqa buyrighan.

57. muminlarni allah gha we uning peyghembirige heqiqi iman éytishqa, allahning yolida méli we jéni bilen jihad qilishqa buyrighan.

58. musulmanlarning herqandaq ehwalda dinning yadremchisi ikenliki, iman éytqan taipige allah taalaning yadrem qilidighanliqi bayan qilin'ghan.

59. jüme küni jümege ezan eytilghandin kiyin ilim sétimni qoyup xutbini tingshash üçün jümege aldirap birishqa buyrighan.

60. mal dunya we balilirini dep allahning zikiridin ghapil qalghuchilarning axirette ziyan taritquchilardin bolidighanliqi bayan qilin'ghan.

61. ayallar we balilarning pitnisidin ihtiyat qilip ularni epu qilishning alahning meghpiritige irishtüridighanliqi bayan qilin'ghan.

62. bala - chaqilarni edeb - exlaq we din terbiyisi bilen terbiylep, axirette dozaxning yéqilghuliridin bolup qalmasliqqa buyrighan.

63. allahqa semimiy tewbe qilghuchilarning gunahlrini allahning epu qilip gunahlrini yoqqa chiqirip jennetke kirgüzidighanliqidin xush xewer birilgen.

64. allah taalaning qiyamet künide peyghemberni we ular bilen bille bolghan muminlarni reswa qilmaydighanliqidin xewer bergen.

65. muminlarni "i perwerdigarimiz! Bizge nurimizni mukemmelleshtürüp bergin, bizge meghpiret qilghin, sen bolsang heqiqeten her nersige qadirsan" dep dua qilishqa buyrighan.

1762.-sual: qur'an kerimdiki muminler üçün nida ayetliride

allah taala muminlarni nimilardan chekligen?

1. allahning peyghembirini kapirlarga oxshash edepsizlik bilan kemsitish bilan chaqirguchilarning, sözige qulaq salmighanlarning qattiq azapqa duchar bolidighanliqidin agahlandurghan.
2. qatildin diyetni qobul qilghandin kiyin chikidin ashquchilarning qattiq azapqa duchar bolidighanliqidin agahlandurghan.
3. islamning bezi ehkamlirigha emel qilip bezi ehkamlirini terik itish bilen sheytanning yollirigha egiship qilishtin agahlandurghan.
4. kuprani nimet qilghuchilarning özlirige zulum qilghuchi bolup qalidighanliqidin agahlandurghan.
5. pul milini kishilerge körsütüş üçün serip qildighanlarning, qilghan sediqisige minnet qilidighan we eziyet yetküzüdighanlarning emelining bikar bolup kitidighanliqini körsütüp muminlarni bundaq qilishtin agahlandurghan.
6. allah riziq qilip bergen nersilerning yaxshiliridin sediqe qilishqa buyrup, nachar nersilerdin sediqe qilghuchilarning sediqisidin allahning bihajat ikenlikini agahlandurulghan.
7. özini heqiqi mumin dep qaraydighanlarning jazanidin yiraq turush lazimligini buyrighan.
8. muminlarni ehli kitapqa itaet qilishtin tosqan.
9. jazanining qet'i haramliqini körsütüp jazane yiyishtin chekligen.
10. kapirlagha itaet qilighuchilarning ziyan tartidighanliqini körsütüp kapirlagha itaet qilishtin tosqan.
11. ölüm we qazayi qedege tutqan muamilide kapirlarga oxshap qilishtin tosqan.
12. muminlarni bir-birining mallirini naheq yol bilen yewilishtin tosqan.
13. allahning salami arqiliq özining musulman ikenlikini bildürgen ademni azghina ghenimet yaki menpetni közlep öltürüshtin tosqan.
14. muminlarning muminlarni qoyup kapirlarni dosit tutishtin tosqan.
15. ihramda yeni heremde bolghanda shikar qilishtin yeni ow owlashtin tosqan.
16. yehudiy nasarlarni dosit tutushtin agahlandurup ularni dosit tutquchilarning shulardin sanilidighanliqini bayan qilghan.
17. muminlerdin kimki didnidin yansa allah taalaning ularning ornigha allah ularni dost tutidighan ularmu allahni dost tutidighan muminlerge köyünidighan kafirlarga shepqetsiz bolidighan allahning yolida jihad qilidighan we malamet qilghuchining malamitidin qorqmaydighan bir qewmni keltüridighanliqini bayan qilghan.
18. qimar, haraq, pal qatarliqlarning paskina qiliq, sheytanning ishi ikenlikini bayan qilip muminlarni ulardin yiraq turushqa buyrighan.
19. heremde turup ow owlighuchilarning jazalinidighanliqi yeni kepparet biridighanliqi bayan qilin'ghan.
20. allahning peyghembiridin paydisiz suallarni sorashtin chekligenlikini bayan qilin'ghan.
21. uruq - tuqqan bolghan teqdirdimu mushriklarni dosit tutmasliqqa buyrush bilen undaq qilghuchilarning öziye zulum qilghuchilardin bolidighanliqi bayan qilin'ghan.

22. mushriklar nijis bolghanliqi üçün ularni herem mesjidige kirishtin tosqanliqi bayan qilin'ghan.
23. altun - kümüş yighip uni allahning yolida serp qilmaydighanlarga dewzexte qattiq azab bolidighanliqidin bisharet bergen.
24. öz yurtidin ayrilghusi kelmey jihadqa chiqmighanlarni eyipleshe we qorqutush bilen dunya hayatidin behrimen bolushni axiretning nimetliri bilen selishturghanda erzimes nersie ikenliki bayan qilin'ghan.
25. allahning merhimitini eslitish bilen sheytanning keynige kirip kitishtin agahlandurghan.
26. muminlarning resulullahtin kiyin uning ayallirini ilishtin menggü cheklen'genliki, haram qilghanliqi undaq qilishning chong gunah bolidighanliqi bayan qilin'ghan.
27. muminlerni musa eleyhissalamgha töhmet qilghan beni israildek bolmasliqqa buyrup musa eleyhissalamning allahning dergahidiki derijisining yuqirliqi bayan qilin'ghan.
28. allah we uning peyghembiri aldida aldirangghuluq qilishtin tosup, allahning peyghembirimni hörmetleshke buyrughan.
29. bir qewim yene bir qewimni, bir adem yene bir ademni mesxire qilmasliqqa, bir-birini eyiplimeslikke, yaman leqem bilen chaqirmasliqqa buyrighan.
30. ayallarni öz ara bir-birini mesxire qilishmasliqqa muminni pasiq dep atimasliqqa buyrighan.
31. gumanxorluq qilmasliqqa, muminlarning eyibini izdimeslikke, gheywet qilmasliqqa buyrighan.
32. pichirlashqanda gunah, zulum, peyghemberning emrige xilapliq qilish toghirisida pichirlashmay, yaxshiliq we teqwadarliq toghirisida pichirlashishqa buyrighan.
33. musulman ayallarning mushrk erlerge, mushrik ayallarning musulman erlerge haram ikenliki bayan qilib hijret qilib kelgen musulman ayallarni mushriklarğa qayturup birishtin chekligen.
34. qilmaydighan ishni qilimiz diyishning allahning dergahida eng öch körüldighan ish ikenlikini bayan qilib muminlerni undaq qilishtin chekligen.

Toqquzinchi bap. Hedis we hedis ilmige

munasiwetlik mesililer

1763.-sual: hedis uqumi

hedis peyghember sellellahu eleyhi wesellemning söz heriketliri, teqrirliri (bashqilarning söz yaki ish heriketlirini maqullishi)ni bildüridighan umumiy atalghudur. "hedis" kelimesi- yingi söz, xewer dégendek menilerge ige bolup, bu kelimidin türlinip chiqqan bezi péillar xewer bérish, neqil qilish, sözlesh, yetküzüsh, tebligh qilish qatarliq menilerni bildüridu. Zamanning ötüşhi bilen, " hedis" kelimesi peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin riwayet qilin'ghan xewerlarning umumiy nami süpitide qollinilishqa bashlidi. Uning üstige, bu kelime peyghember sellellahu eleyhi wesellem teripidinmu

mushu menide qollinilghanidi.

1764.-sual: hadis ilmi

hadis ilmi peyghamber sellellahu eleyhi wesellemning hadislarini tetqiq qilidighan pen bolup, islam alimliri (yeni hadisshunaslar) bu penni herxil shekil we namlar bilen teriplep kelgen. Mesilen, imam newewi: " hadis ilmi hadis tékistlirining sehii, hesen, zeip, muttesil, mursel, munqeti, muzel, meqlub, meshhur, gherb, eziz, mutewatir, ahad, ferd, meruf, shaz, munker, muellal, mewzu, mudrej, nasix - mensux, xas, omum, mujmel, mubeyyen, muxtelif we shuninggha oxshash túrlirini bir biridin ayrish bilen birge, senedining yeni rawiylarning ehwallirini (terjimihalini), shundaqla rawiylarning sened we tékisti heqqidiki perqlarning hökmini bilishtin ibarettur " dégen. Izzuddin ibni jamae bolsa: "hadis ilmi sened we tékistning ehwalini bildüridighan qaidilerni öz ichige alidighan ilmindin ibaret" dep teripligen bolup, uning qarishiche, hadis ilmining nishani sened we tékist; ghayisi bolsa, sehii hadisni sehii bolmighan hadislerdin ayriwélishtur.

1765.-sual: sünnet we hadis

"sünnet" sözining lughettiki menisi: yol dégenlik. Emma uning sheriet istémalidiki menisi: peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamning sözliri, ish - paaliyetliri we bashqilardin sadir bolghan ishlardin sherietke muwapiq kélidighanlirini jaiz sanighanliri démeaktur.

Hadis - muhemmed eleyhissalamning sözliri démeaktur. Buninggha binaen, sünnet omumluqni, hadis bolsa xasliqni ipadileydu. Emma islam fiqhishunas alimliri "hadis"ni "sünnet" bilen bir menide istémal qilidu.

1766.-sual: hadisning islam dinidiki orni

sünnet(yaki hadis) - islam dinining ikki اساسliq desturining ikkinchisi, islam qanunshunasliqining üç اساسliq menbiining ikkinchisi we qur'an kerimning terjimanidur.

Melumki, islam dinining birinchi اساسliq desturi qur'an, andin sünnettur. Islam qanunshunasliqining اساسiy menbeliri 3 bolup, birinchisi qur'an kerim, ikkinchisi sünnet (yaki hadis), üçinchisi ijma (ortaqlar kengishish arqiliqlar qaratilish) kélidu.

1767.-sual: sünnetke emel qilishning zörürligi

allah taala sünnetke emel qilishning zörürligi toghriliqlar mundaqlar deydu: " allah peyghembirige ghenimet qilip bergen eli qura (yeni qureyze, nezir, pedek we keyber kuffarliri) ning mallirini, ichinglardiki baylar arisida qoldin qolgha ötüp yürmesliki üçün, allahqa, peyghemberge, peyghemberning xish - eqribalirigha, yétimlerge, miskinlerge, ibn sebillerge xas qildi, peyghamber silerge bergenni élinglar, peyghamber chekligen nersidin cheklininglar, allah tin qorqunglar, heqiqeten allahning azabi qattiqtur " [heshir sürisi 7 - ayet].

Allah taala peyghamber eleyhissalamning sünnetlirige emel qilish arqiliqlar uninggha itaet qilishning allahqa itaet qilghanliqlar ikenlikini bayan qilip mundaqlar deydu: "kimki peyghemberge itaet qilidiken, u allahqa itaet qilghan bolidu" [nisa sürisi 80 - ayet].

Sünnet qur'an kerimdin qalsa islam dinining ikkinchi اساسiy desturi, qur'anning ehkamlirini sherhligüchi we uning heqiqiy terjimanidur. Qur'andiki sheriet ehkamlirini

sherhleydighan we bayan qilip chüshendürüp bérighan birdinbir menbe sünnettur. Mesilen: allah taala qur'an kerimde musulmanlarga namaz oqushni perz qilghan bolsimu, namazni qandaq, qanche wax we qaysi waqitlarda oqushni bayan qilmighan. Peyghember eleyhissalam allahning wehyisige tayinip sünnetliri arqiliq qur'anning müjmellirini aydinglashturup, namaz we bashqa emel - ibadetlarning qaide tertibliri, sani we ada qilinish waqitlirini békitken. Eger sünnet bolmighan bolsa idi, biz namaz we bashqa emel - ibadetlarning qaide - sistémilirini we waqit - keypiyatlirini nedin biler iduq?

Qur'an'ghila emel qilish arqiliq sünnettin bihjet bolushqa bolidu, dégüchiler töwendiki ikki xil kishining biridur: yaki din düshmenliri yaki islam dinini chüshenmigen ebgalardur. Ularning bu dewasi qur'an kerimning musulmanlarni sünnetke egishishke buyrighan keskin ayetliri arqiliq ret qilinidu.

Allah taala sünnetning qur'andin qalsa islam dinining ikkinchi اساسliq desturi ikenlikini bayan qilip mundaq deydu: "i möminler! Allahqa, peyghemberge we özünglardin bolghan ish üstidikilerge itaet qilinglar, eger siler birer ishta ixtilap qiliship qalsanglar, bu toghrida allahning kitabigha we peyghemberning sünnitige murajiet qilinglar, eger siler allahqa we axiret künige heqiqiy ishinidighan bolsanglar bu(yeni qur'an bilen sünnetke murajiet qilish)siler üçün paydiliqtur, netije étibari bilen güzeldur" [nisa sürisi 59 - ayet].

Allah taala sünnetning qur'anni ochuqlighuchi we uning heqiqiy toghra terjimani ikenlikini bayan qilip muhemed eleyhissalamgha xitab qilish arqiliq mundaq deydu: "biz sanga qur'anni, séning insanlarga chüshürülgen sherietni bayan qilip bérishing we ular (qur'anni) tepekkur qilip chüshinip (uningdin wez - nesihet élishi) üçün chüshürduq" [nehl sürisi 44 - ayet]. Peyghember eleyhissalamning allah taala teripidin insanlarga chüshürülgen sherietni bayan qilip bérishi peqet uning sünnetliri arqiliq emelge ashqan. Ikkinchi xelipe ömer ibni xettab reziyellahu enhu musulmanlarga tewsiye qilip: "kéyinche silerge bir qewm kélip siler bilen qur'anning menisi ochuq bolmighan ayetliri toghriliq tartishidu, siler qur'anni sünnet bilen chüshendürünglar. Heqiqeten sünnetni yaxshi bilgen kishiler qur'anning menisini eng yaxshi bilidighanlardur" dégen.

1768.-sual: hedisning ehmiyiti

peyghember sellallahu eleyhi wesellem alle taaladin alghan wehyini insanlarga yetküzüpla qalmay, ularni chüshendürüp bergen we özining emeliy hayatigha tetbiqlash arqiliq, musulmanlarga örnek bolghanidi. Islam ölimaliri omumen: "diniy témidiki hadisler peyghember sellallahu eleyhi wesellem alle taala teripidin wehiy qilin'ghan " dep qaraydu we:")u öz nepsi xahishi boyiche sözlimeydu, peqet uninggha nazil qilin'ghan wehyinila sözleydu(" [süre nejim - 3] dégen ayetni delil qilip körsitidu. Undin bashqa, ular: ")alle muminlerge allening ayetlirini tilawet qilidighan, ularni (gunahlardan) pak qilidighan, ulargha kitabni we hékmetni (yeni qur'an bilen sünnetni) ögitidighan özliridin bolghan bir peyghember ewetip ulargha chong éhsan qildi. Halbuki, ular burun ochuq gumrahliqta idi. " [süre alimran, 164- ayet] dégen ayette tilgha élin'ghan " hékmet" kelimisining "sünnet" dégen menini ipadileydighanliqini otturigha qoyghan.

Derweqe, peyghember sellellahu eleyhi wesellem we uning es'habidin neqil qilin'ghan bezi hadislerde bu heqiqet éniq ipadilen'gen. Mesilen, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: "manga kitab (yeni qur'an) bilen birlikte uning oxshishi (yeni sünnet) bérildi." dégen.

1769.-sual: hadisning omomi mezmuni

hadis mundaq üç türlük mezmunni öz ichige alidu:

birinchi, bezi hadisler qur'an otturigha qoyghan hökümlerni öz eyni bayan qilidu we tekitleydu. Mesilen, qur'anda bayan qilin'ghan namaz, roza, zakat we hejning perizliki hedistimu: islam besh asas üstige quruldu dep eynen bayan qilin'ghan.

Ikkinchi, bir qisim hadisler qur'anning hökümlirini bayan qilip, u hökümlerni toluqlighuchi melumatlarni béridu. Mesilen, qur'anda namaz oqush, hej qilish, zakat bérish qatarliqlar buyrulghan, lékin bularning qandaq ada qilinidighanliqi tepsiliy bayan qilinmighan bolup, bu ibadetlerning tepsilatini hadislerdin ögenmekte.

Üchinchi, bezi hadisler qur'anda peqetla tilgha élinmighan mesililer üstide höküm chiqiridu. Öz aldigha höküm menbesi bolalaydighan bu xil hadislerge, öylen'gendin kéyin zina qilghan kishini rejim qilish, ayalining hamma achisini birla waqitta nikahigha élish qatarliq mesililerni misal qilip körsitishke bolidu. Mana bularning hemmisi hadis (yeni sünnet)ning islam dinidiki muhim ornini körsitip bermekte.

1770.-sual: peyghemberge itaet qilghanliq allahqa itaet qilghanliqtur

diniy nuqtidin élip éytqanda, qur'andin qalsila ikkinchi orunda turidighan hadislerge ehmiyet bérish arqiliq peyghember sellellahu eleyhi wesellemning sünnitige emel qilish, hem alle taala hem peyghember sellellahu eleyhi wesellem teripidin keskin hökümler bilen emir qilin'ghan bolup, qur'anda bu heqte mundaq déyilgen: "(i muhemmed! Ulargha) éytqinki, eger siler alleni dost tutsanglar, manga egishinglarki, alle silerni dost tutidu, (ötkenki) gunahinglarni meghpiret qilidu, alle nahayiti meghpiret qilghuchidur, nahayiti mihribandur. Éytqinki, alleqa we peyghemberge itaet qilinglar. Eger ular (itaet qilishtin) yüz örüse, alle kapirlarni (yeni allening ayetlirini inkar qilghan we peyghemberlirige asiqliq qilganlarni) dost tutmaydu. " [süre al imran, 31 - we 32 - ayetler]; ")peyghember silerge bergenni élinglar, peyghember silerni chekligen nersidin cheklininglar, alletin qorqunglar, heqiqeten allening azabi qattiqtur(" [süre heshr, 7 - ayet] körüwélishe boliduki, bu ayetlerde peyghember sellellahu eleyhi wesellemge itaet qilish alleqa itaet qilish bilen birge zikir qilin'ghan, hetta peyghemberge itaet qilishning alleqa itaet qilish bolidighanliqi ochuq ipadilen'gen. Peyghember sellellahu eleyhi wesellemmu bir hediside: méning hedislirimdin birersi sözlep bériliwatsa, ésil tösheklerge yölen'gen halda: "qolimizda qur'an bar, biz qur'anda halal déyilgenni halal, haram déyilgenni haram deymiz" deydighan bezi kishilarning kélishige az qaldi. Bilinglarki, allening peyghembiri haram qilghan nersilermu (höküm jehettin) alle haram qilghan nersiler bilen oxshash déyish arqiliq, dinni sünnettin ayrip qarashqa hergiz bolmaydighanliqini tekittigenidi. Derweqe, peyghember sellellahu eleyhi wesellem bu hedisi arqiliq yéqin kelgüside kélidighanliqidin xewer bergen kishiler miladi 19 - we 20 -

esirlerde sherqshunaslarning tesiri bilen deslepte hindistanda, keyin bashqa islam dunyasi we gherip dunyasida otturigha chiqti, lekin bular hadis we sunnetke hechqandaq eks tesir korsitelmidi.

1771.-sual: hadisning qurulma jehettiki turi

hadislarning sened we metin (tekist)din ibaret ikki chong qisimdin teshkil tapqanliqini koruwelishqa bolidu.

1772.-sual: sened uqumi

” sened” ”ishinish, tayinish” deggen menilerge ige. Hadis ilmide qollinilidighan ”sened” kelimisi hadisning beshida bayan qilin'ghan we biri yene biridin elish, neqil qilish arqiliq hadisni riwayet qilghan kishilarning zenjirsiman shekilde taki peyghember sellallahu eleyhi wesellemgiche ulashqan qismini korsitidu. Bashqiche qilip eytqanda, sened rawiylar zenjiri bolup, bu zenjir hadisning peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin kimler we qaysi yollar arqiliq bizgiche yetip kelgenlikini korsitip beridu. Mesilen: oqulushi: heddesena esbat ibni nesr el hemedani essuddiy en subeye mewla ummi seleme en zeyd ibni erqem enne resulullah sellallahu eleyhi wesellem qale deggen hedistik: ”heddesena” deggen kelime: ”bizge sozlep berdi, riwayet qildi” deggen menini; ”en” riwayet lewzi bolup ”uningdin” deggen menini; ”qale” kelimisi bolsa ”dedi, deggen ” menilerni bilduridu. Sened kopinche hallarda hadisshunaslarning bir hadisning ishenchlik yaki emeslikini, yeni u hadisning peyghember sellallahu eleyhi wesellemge ait ikenlik yaki emeslikini tekshurup bekritishide muhim rol oynaydu.

1773.-sual: metin

metin (tekist) bir hediste sened (rawiylar zenjiri) axirlisip, shular neqil qilghan weqe yaki soz heriket qismini korsitidu. Mesilen, imam buxari riwayet qilghan bir hediste mundaq kelgen: muhemmed ibni beshshar yehya ibni sedtin, u shubedin, u ebu teyyahin, u enes reziyellahu enhudin riwayet qilip sozlep berishiche, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: asanlashturunglar, qiyinlashturmanglar. Xush besharet beringlar, nepretlendurmenglar! Deggen.

1774.-sual: hadisning sened jehettiki turi

hadis, sened etibari bilen mundaq ikki qisimgha bolunidu:

birinchisi, mutewatir: peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin taki hadisshunasqiche bolghan sened zenjirining hemmiside eng az degende ondin - ondin kishi bolghan, sanining koplukidin ularning adette yalghan soz oydurup chiqishqa til birikturwelihi eqilge sighmaydighan hadis mutewatir deyilidu.

Ikkinchisi, ahad yaki xeberulwahid: mutewatir hadisning shertlirige toshmighan hadis ahad yaki xeberulwahid deyilidu.

1775.-sual: ahadning turi

ahadmu sened etibari bilen mundaq uch turge bolunidu:

birinchisi, meshhur: peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin taki hadisshunasqiche bolghan sened zenjirining hemmiside uch kishi oxshashla uch kishidin

yaki üchtin artuq kishidin riwayet qilghan, lékin mutewatir derijisige yetmigen hedis meshhur déyilidu.

Ikkinchisi, eziz: peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin taki hedisshunasqiche bolghan sened zenjirining hemmiside ikki kishi oxshashla ikki kishidin yaki ikkidin artuq kishidin riwayet qilghan, lékin meshhur derijisige yetmigen hedis eziz déyilidu.

Üchinchisi, gherb: peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin taki hedisshunasqiche bolghan sened zenjirining hemmiside bir rawiy bir rawiydin riwayet qilghan yaki rawiyning sani sened zenjirining melum qismida birge chüshüp qalghan hedis gherb déyilidu. Sened zenjirining béshidiki yaki melum qismidiki rawiyning sani birge chüshüp qélip, kéyin awup qalsimu, oxshashla gherb hedis déyilidu.

1776-sual: hedis türleri

hedisler ishenchlik derijisige asasen: sahih, hesen, zeip, mewzudin ibaret töt türge ayrilidu.

1777-sual: sahih hedis we uning sherti

sahih hedis: adalet we zebt igisi bolghan rawiylardin yene oxshash süpetke ige rawiylar wasitisi arqiliq peyghember sellellahu eleyhi wesellemgiche yétip baridighan bir tutash sened arqiliq riwayet qilin'ghan, shaz yaki illet xususiyiti bolmighan hedis bolup, bu türdiki hadislerge emel qilish wajip bolidu. Yuqiriqi tebirdin körüwélishe boliduki, bir hadisning sahih bolushi üçün töwendikidek shertler tépilishi lazim:

1) hadisni riwayet qilghan rawiylar "adalet" "lik bolushi lazim. Bu yerde tilgha élin'ghan "adalet" kelimesi "zulm" kelimesining ziti menisini emes, belki "shérik, fisqi fuju we bid'et qatarliq barliq chong kichik gunahlardan saqlinish, teqwadar we semimiy musulman bolush" menisini bildüridu. Bu alahidiliklerge ige kishiler hadis ilmidiki "adil" dep atilidu. Tetqiqat uslubigha uyghun halda tekshürüp tetqiq qilin'ghan bolsimu, adalet prinsipigha ziti muamililiri tüpeylidin "adil" emesliki éniqlan'ghan (mejruh) rawiylar bilen kim ikenliki bilinmigen yaki terjimihali éniq bolmighanliqi üçün "adil" ikenliki ispatlanmighan (mejhul) kishiler riwayet qilghan hadisler sahih hadis qatarigha kirmeydu.

2) rawiylar riwayet qilmaqchi bolghan hadisni toghra ögineligüdek we (öginip bolup) aridin uzun mezigil ötsimu, eynen xatiriliyeligüdek derijide zebt qilish (pishshiq öginish we este tutush) qabiliyitige ige bolushi lazim. Öginish we ögen'ginini este tutush qabiliyitige ige bolmighan rawiylar neqil qilghan hedismu sahih hadis süpitide qobul qilinmaydu.

3) hadisni riwayet qilghan rawiylarning her biri özidin hadis neqil qilghanlar bilen choqum körüşken bolushi, eng bolmighanda körüşhüsh imkaniyiti yaki éhtimaligha ige, zamandash kishiler bolushi kérek. Rawiylarning arisi ashkara yaki mexpiy üzülp qalghan bolsa (yeni izchil dawamlashmisa), hadis sahihlik derijisige yételmeydu.

4) hadis shaz bolmasliqi lazim, yeni ishenchlik bir rawiy teripidin riwayet qilin'ghan hadis özidin téximu ishenchlik bashqa bir yaki bir qanche rawiyning riwayitige ziti kélip qalmasliqi lazim. Chünki bu ehwal hadisning sahihlik derijisige yétishige tosalghu bolidu.

5) hadisning tékist yaki senedide (hadisni) zeip ehwalgha chüshürüp qoyidighan

herqandaq qusur körülmesliki lazim. Bu xildiki "illetlik" hadisler sehîh hadis qatarigha hergiz kirgüzülmeydu. Mana bu besh shertning hemmisige toshqan hadisler sehîh hadis dep qarilidu.

1778-sual: hesen hadis

"hesen"ning lughet menisi "güzel, yaxshi" bolup, hadis términida bu atalghu sehîh hadis bilen zeip hadisning otturisida turidighan, lékin sehîh hediske téximu yéqin bolghan hadis türü üçün ishilitilidu. Téximu ochuq qilip éytqanda, sehîh hadis bilen hesen hadis arisidiki perq shuki, hesen hadisning rawiliri durus we ishenchlik, emma este tutush qabiliyiti jehette sehîh hadis rawiyliridin sel töwenrek turidighan kishilerdur. Bu türdiki hadislergimu emel qilish wajip bolidu.

1779-sual: zeip hadis

3 - zeip hadis. "zeip hadis" sehîh yaki hesen hadisning shertliridin bir yaki bir qanchisi tépilmaydighan hadislerni körsitidu. Nurghunlighan tetqiqat we ijthadtin kéyin, hadisning bu shertlerge chüshidighan yaki chüshmeydighanliqigha qarar bérilidu. Mesilen, hadis rawiysining "adil" liqida qusur tépilişi, "zebt" (este tutush qabiliyiti) ning töwenliki, senedining muttesil (izchil) bolmasliqi, rawiyning özidin téximu ishenchlik rawiy yaki rawiylarning riwayitige zit mezmunda hadis riwayet qilishi... Qatarliq sewebler tüpeylidin hadisning peyghember sellallahu eleyhi wesellemge ait ikenliki "zeip" dep qarilidu.

1780-sual: zeip hadis toghirisidiki hadisshunaslarning qarishi

hadisshunaslar zeip hediske emel qilish yaki qilmasliq heqqide mundaq üç xil qarashni otturigha qoyghan:

1) herqandaq sharaitta zeip hediske emel qilishqa qet'iy bolmaydu. Bu qarash yehya ibni mein'ge ait bolup, imam buxari we imam muslimdin bashqa, ibni hezim we ebu bekri ibni erebimu mushu qarashqa qoshulghan.

2) herqandaq sharaitta zeip hediske emel qilishqa bolidu. Ehmed ibni henbeli we ebu dawud: "zeip hadis reyi (yeni qiyas)din yaxshiraq" dégenni otturigha qoyup, mushu qarashni tallighan.

3) köpchilik ölimalarning qarishiche, emellerning pezilitige munasiwetlik mesililerde bezi shertlerge chüshidighan zeip hadislerge emel qilishqa bolidu.

Ibni hejer esqalani u shertlerni mundaq bayan qilghan:

1) hadis intayin zeip bolmasliqi kérek.

2) zeip hadis qur'an we sünnet arqiliq békitilgen birer qaide prinsipining dairisi ichige kirishi kérek.

3) zeip hediske emel qilghan waqitta, bu hediske zörüriyet tüpeylidin emes, belki éhtiyat tüpeylidin emel qilghanliqimizni untumasliqimiz lazim.

4 - mewzu: yeni oydurma hadisler. Mewzu dep baha bérilgen hadislerni hadis dep qarap emel qilish uyaqta tursun, hetta riwayet qilishqimu bolmaydu. Peqet uning mewzu (toqulma) ikenlikidin bashqilarni waqiplandurush üçünla tilgha élip ötüşke bolidu.

1781.-sual: hadis tikistining teweliki boyiche türlerge bölünüşhi

hadisler tékistining kimge ait ikenlikige qarap mundaq üç türge bölünidu:

1 - merfu: tékisti pütünley peyghember sellellahu eleyhi wesellem ait bolghan hadisler.

2 - mewquf: söz yaki heriket sahabilerge ait bolghan hadisler.

3 - meqtu: söz yaki heriket tabiinlarga ait bolghan hadisler. Bir hadisning merfu bolushi uning choqum sahih ikenlikini bildürmeydu. Yeni u merfu hadis sahih, hesen yaki zeip bolushi mumkin.

1782.-sual: hadis lewzining teweliki boyiche türge bölünüşhi

hadisler lewzining kimge ait bolushigha qarap hadis quddusiy we hadis newewi dep ikki türge ayrilidu:

menisi alleqa, lewzi peyghember sellellahu eleyhi wesellemge ait bolghan hadisler hadis quddusiy; menisi we lewzi peyghember sellellahu eleyhi wesellemge ait bolghan hadisler hedisi newewi dep atilidu.

1783.-sual: ayet bilen hadis quddusiyning perqi

hadis quddusiy menisining alleqa ait bolushi sewebidin quddusiy(muqaddes); peyghember sellellahu eleyhi wesellem teripidin éytilghanliqi üçün "hadis" dep atalghan. Alle taala teripidin wehiy qilinish jehettin élip éytqanda, qur'an ayiti bilen hadis quddusiy arisida héchqandaq perq yoq. Lékin hadis quddusiy peqet menisi jehettinla alle taalagha xas, qur'an ayiti hem menisi hem lewzi jehettin alleqa xas.

Shunga ayet bilen hadis quddusiy arisida mundaq perqler bar:

1) hadis quddusiy namazda oqulmaydu.

2) hadis quddusiy taharetsiz oqush yaki tutushqa bolidu.

3) lewzi alleqa ait bolmighanliqi üçün, ayetke oxshash möjize hésablanmaydu.

4) lewziy riwayiti shert emes, shunga menisining riwayet qilinishi yéterlik. Hadis quddusiyning kélish menbesi alle taala bolghanliqi we xitab asasen alletin kelgenliki üçün, riwayet qilin'ghanda: "peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin riwayet qiliniduki, alle taala mundaq dégen... " yaki: "peyghember sellellahu eleyhi wesellem alle taaladin mundaq riwayet qilidu... " dégendek teleppuz shekilliride kélidu. Bashqa hadislerge nisbeten éytqanda, hadis quddusiyning sani bekmu az. Hadis ilmining meydan'gha kélishi hadisning dindiki muhim orni waqitning ötüshi bilen bu sahede musteqil bir ilimning peyda bolushigha seweb boldi. Hedisshunaslar islam dinida qur'andin qalsila eng muhim orunni igileydighan bu ilim sahesini: "sahih bolghinini sahih bolmighinidin ayrish üçün hadisning sened we tékistini tetqiq qilidighan ilim" dep teriplimekte.

1784.-sual: hadis ilmining tetqiqat saheliri

hadis ilmi üstide yürgüzülgen tetqiqatlar netijiside, bezi témilar musteqil tetqiqat sahesige aylandi. Bu saheler töwendikiche:

1) hadis riwayet qilish ilmi: bu, peyghember sellellahu eleyhi wesellemning hedisliri

(sünniti)ni yig'idighan, neqil qilidighan ilim. Barliq hadis kitabliri (sehih, jami, sunen, musned...) bu ilimning asasinı teshkil qilidu.

2) hadisni inçhikilep tetqiq qilish ilmi: bu, hadislerning ishenchlik derijisini ölchesh üchün, sened bilen tékistni tetqiq qilidighan ilim.

3) jerh we tedil (aqlash we qarilash) ilmi: bu ilimde, sahabilerdin tartip, barliq rawiylarning durus, ishenchlik derijisini tetqiq qilidighan ilim bolup, rawiylar isim we kunyelirige asasen élipbe tertipi boyiche retke tizilidu we her birining terjimihali, kimlerdin hadis élip, kimlerge neqil qilghanliqi, rawiylar arisidiki orni, adalet we zeht jehettiki ehwali, bashqilarning u rawiygha bolghan köz qarashliri... Qatarliqlar heqqide tetqiqat élip bérilidu.

4) hadislerning éytilish sewebliri ilmi: bu, hadislerning néme seweبتin éytilghanliqini éniqlaydighan ilim bolup, hadislerning téximu yaxshi chüshinilishige paydiliq bolghan bu sahede suyutining "ellume" namliq esiri bar.

5) hadis sözlükliri ilmi: bu, hadis tékistliride az qollinilghanliqi yaki ereb tiligha kéyinche kirgenliki üchün chüshinish tes bolghan kelimilerning menisini yéship béridighan ilim bolup, ebu ubeyde we ibni quteybening gheriybul hadis namliq esiri, zemexsherining elfaiq namliq esiri we ibni esirning ennihaye namliq esiri bu ilim sahesining muhim menbeliridin hésablinidu.

6) hedistiki illetni tetqiq qilish ilmi: köpinche kishiler körüp yételmeydighan, belki hedisshunaslarla perqlendüreydighan we hadisning ishenchliklikige tosalghuluq qilidighan qusurlarni tetqiq qilidighan ilim sahesi bolup, ehmed ibni henbelning kitabul illel namliq esiri bu sahening tipik nemunisidur.

7) hedistiki ixtilapni tetqiq qilish ilmi: bu ilim, mahiyette héchqandaq ixtilap bolmisimu, tashqi jehettin arilirida ixtilap bardek körünidighan hadislerni tetqiq qilidu we bu tashqi ixtilapni bir terep qilidu. Bu sahede ibni quteybening tewilu muxtelefil hadis namliq esiri bar.

8) nasix we mensux ilmi: bir birining hökmini emeldin qalduridighan hadislerni tetqiq qilidighan ilim sahesi bolup, hazimining el'étibar namliq esiri bu sahening eng muhim menbesi dep qarilidu.

1785.-sual: hadislerning neqil qilinish jeryani

qur'an ayetliri nazil bolghan haman ularni wehiy katiblrigha yazdurghan. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem deslepte öz hadislrining yézilishini chekligen bolsimu, sahabilerning hadisni bir birige neqil qilishigha yol qoyghanidi. Bu cheklime, sahabilerning qur'an bilen hadisni bir birige arilashturup qoyush éhtimalliqi, ereb yéziqining téxi tereqqiy qilmighanliqi, sawatliq kishilerning azliqi, yéziq matéryallirining qisliqi qatarliq sewebler tüpeylidin qoyulghan bolushi mumkin. Chünki bu kemchilikler toluqlan'ghandin kéyin, peyghember sellellahu eleyhi wesellem sahabilirige hadislernimu xatirilep mingishqa ruxset qilghan. Mesilen, eyni waqıtta hadis xatirilep mangghan 30 - 40 sahabidin biri bolghan abdullah ibni ömer reziyellahu enhu 1000 gha yéqin hadisni xatiriligen we bu hadislerni tolap: sehife sadiqe (toghra sehipiler) dep nam bergen. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem hayat waqtida nurghunlighan hadisni anglap xatiriliwalghan bu sahabe (peyghember sellellahu eleyhi wesellem wapat

bolghandin kéyin) nurghunlighan hedislarni bashqilargha sözlep bergen. Démek u, hedislarni hem éghizaki hem yéziq sheklide kéynki nesillerge qaldurghanidi.

1786.-sual: hedis toplash xizmiti

peyghember sellellahu eleyhi wesellemning wapatidin kéyin bashlan'ghan hedis toplash sepiri we hijri 1- esirdin étibaren yolgha qoyulghan "tedwin " (tarqaq haldiki hedis matériyallirini retlesh) xizmetliri, hijri 99 -, 101 - yilliri xelipe ömer ibni Abdul'eziz dewride herqaysi waliyliqlirigha chüshürülgen perman bilen resimiylashken. Shuning bilen, hedisshunaslar hedis toplashqa kirishken we özliri toplighan hedislarni témilirigha köre türlerge ayrighan. Shunimu nezerdin saqit qilmasliqimiz kérekki, hedis toplash xizmitige kirishken tunji hedisshunaslar (bolupmu buxari we muslim) hedislarni özliri anglighan pétıla xatirilep mangmastin, belki shu hedisning kimlerdin qaysi shekilde riwayet qilin'ghanliqi, rawiylarning terjimihali, ularning ishenchlik yaki emesliki heqqide inchikilep tetqiqat élip barghan. Nöwiti kelgende, bir hedisning menbesini tekshürüp békitish üçün ulagh üstide aylarche japaliq seper qilghan. Her bir hedisning rast yaki yalghanliqini ayrish üçün, hedis nezeriyisi süzgüchidin ötküzüsh yolida zamanimiz yawrupa tarixchilirining qedimki zaman tarixini tetqiq qilish yolida serp qilghan küchidin nechche on hesse köp küch serp qilghan bolup, hetta: "insaniyet qudriti yetmigüdek derijide köp zéhnii we jismani küch serp qilghan" déyishkimu bolidu. Eger biz bu alimlarning her bir hedisni tetqiq qilish yolida tartqan japa musheqqetliri, qollan'ghan usul we uslubini tilgha élip ötidighan bolsaq, bularning özila kitabimizning hejmidin éship kétishi mumkin. Netijide, hijri 2 - esirning otturiliridin tartip hedis kitabliri meydan'gha kélishe bashlighan. Bizgiche yétip kelgen eng kona hedis kitabliri ene shu dewrlerge ait. Bu kitablardin kéyin, hijri 3 - esirde kutubus sitte (alte chong eser) ning meydan'gha kélishi bilen hedisshunasliq xizmiti altun dewrige qedem qoydi.

Alte chong eser: buxarining sehikul buxari we muslimning sehik muslim kitabliri bilen Ebu dawud, tirmizi, nesai we ibni majening sunen namliq eserliridin terkiib tapidu.

1787.-sual: hediske hile mikir ishlitishke urunush

ewelqi esirlerde hedisler mexsus kitapqa yizip toplanmighan. Este tutuwilishqila qanaet qilin'ghan we peyghember elyihissalamning peyghemberliki dawamida qilghan ishliri we sözligen hedislirining sanini muqimlashturush qiyin bolghan sewepler bilen bir bölük ademler öz xiyalidin hedis toqup uni yalghandin peyghember elyihissalamgha tewe qilip qoyushni yolluq kördi. Belki bu ish peyghember elyihissalam hayat bar chaghdimu yüz bergenliki körünüp turidu.

Mughiyre reziyellahu enhuning mundaq dégenliki riwayet qilinidu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellamning mundaq dégenlikini anglidim: shübbhisizki, méning heqqimde yalghan söz toqush bashqa her qandaq adem heqqide yalghan söz toqushqa oxshimaydu. Kimki méning heqqimde qesten yalghan söz toqusa (yeni qesten yalghan hedis toqusa), dozaxta turidighan jayigha teyyarliq körüp qoysun. (buxari: 1291)

peyghember elyihissalamning bu sözi peyghember elyihissalamgha yalghan toqughan birer hadisige sözlen'gen bolushi ihtimalgha yiqindur. Peyghember elyihissalamning wapatidin kiyin bu ish tiximu asanlashti. Islam ghelbe qilip yuritlar

petih qilin'ghandin kiyin we petih qilin'ghan yuritlarda parislar, rumluqlar, berberiler, misirliqlar we bashqilardin ibaret ademlarning sani we milliti köpeygenlikdin bular arisida, iytqan imani tixi boghuzdin ötüp qelbiga orunlashmighanlarmu bolghanchqa peyghember eleyhissalam namidin yalghan hedis toqush kishini chöchütkidek derijide köp bolup ketti. Toqulghan yalghan hedislarning hemmisi musulmanlarni islam yolidin azdurush mezmunida bolup mexluqni bezi süpetlerde allah taalagha oxshishitish we sheriet hökümlirini özgertishni meqset qilghan. Qanchilik yalghan hedis toqulghinigha shuni delil qilish kupayiki, qur'an'gha tepsir qilish heqqidiki hedisler toghirisida imam ehmed ibni henbel mundaq deydu: " qur'an tepsiri heqqidiki hedislerdin birersimu miningche rasit emes. " halbuki bu hedislerdin minglarchisi toplan'ghan. Imam buxarining hedis kitawining omomi hedisi 7000 bolup üç mingi tekrarlan'ghan hedistur. Ölimalarning iytishiche imam buxari bu hedislarni öz zamanida qoldin qolgha sunushup yürgen 60ming hedis ichidin tallap alghan.

1788.-sual: yalghan hedis toqulushning sewepliri

yalghan hedis toqughuchilarni yalghan hedis toqushqa chaqirghan bir qanche sewep bar. Ulardin mohimraqi töwendikilerdur.

1 - siyasi zidiyet. Shu chaghdiki bir qisim goruhlar arisidiki ixtilap we zidiyet her goruh özini qarshi tereptin artuq körsitish we quwetlesh toghirisida nurghun yalghan hedis toqushqa sewepchi bolghan. Hedis toqughuchilarning erep qebililirini bir - biridin ewzel körsitish toghirisida toqughan hedisirimu shu qatarda. Shuningdek ereplarni bashqa millettin ewzel körsitish toghirisidimu köp hedis toqushqan.

2 - mezhepler körishini qollash üçün yalghan hedisler oydurup chiqirilghan. Islam pelesepisi ixtilapliri we piqhi mesililer ixtilapliri, peyghember eleyhissalam namidin yalghan hedis toqushqa sewep bolghan. Bir bölük kishiler öz mezhipini qollap hedis toqushni rawa kördi. Ixtilap qilin'ghan birer piqhi mesile bolsila bu mezhebni qollaydighan bir hedis, u mezhebni qollaydighan bir hedis toquldi.

3 - molliliqning alamitini özige yüklialghan bezi ademler padishah, xelipe we bashqa hökümet emeldarlirining arzusigha egiship ulardin kilidighan menpetke qiziqip ulargha erziydighan hedislarni yalghandin toqudi.

4 - bezi alimlarning halalni haram qilishni yaki haramni halal qilishni keltürmeydighan ewzel emellerge we peziletlik ishlargha terghip qilish toghirisida sel qarap yalghandin hedis toqushni rawa körüshi bolup, ular shexislarning utuqluqi, qur'an ayetliri we sürilirining peziletleri bilen hedis kitaplarini toshquzdi. Ebu ismetnuh ebu meryemdin riwayet qilin'ghan hedislerge oxshashki, u kishi qur'anning peziletleri we sürilerning peziletleri heqqide " herkim palani sürini oqusa u kishige mundaq sawap " dégen mezmunda nurghun hedislarni oylap toqup chiqqan bolup bu hedisler "tepsiri beyzawiy", "tepsir xazin" larda her sürining axirida riwayet qilinidu.

5. bir qisim teqwadar kishiler yaxshiliqqa buyrup yamanliqtin tosush toghirisidiki hedislarni oydurup chiqarghan. Ular mushundaq qilish arqiliq allahning rehmitige irishimiz dep xata guman qilishqan.

6. diliida islamgha dushmanlik saqlighan, islamni yoqutush koyida yüridighan zindiqlar teripidin islamgha haqaret qilish, bohtan chaplash üçün hedisler toqulghan.

7. dinib y qisse sözleydighan bir qisim kishiler pul tipish we soda tijaret   ch  n yalghan hedis toqughan.

8. nam shöhret qazinish   ch  n yalghan hedislarni oydurup chiqarghan.

Shuningdek exlaq kitaplirida, tesewwup kitaplirida terghip qilish we qorqutush mezmunidiki kitaplardimu yalghan hedislarni körgili bolidu. Mushundaq qilip peyghember eleyhissalamning hedislirining arisigha nurghunlighan yalghan toqulma hedisler kirg  z  ldi.

1789-sual: hedis kitablirining derijiliri

hedis kitabliri   z ichige alghan hedislarning ishenchliklikige asasen mundaq derijilerge ayrilidu:

birinchi derije: mutewatir, meshhur, sahih we hesen hedislarni   z ichige alidu. Buxari we muslimning sahih kitabi bilen imam malikning muwetta namliq esiri birinchi derijilik eserler bolup, ishenchlik derijiside aldinqi qatarda turidu.

Ikkinchi derije: birinchi derijidiki kitablarni sewiyisige yetmeydighan bolsimu, l  kin hedis saheside mötiwer hedisler toplanidur. Tirmizining sunen, ebu dawudning sunen, ehmed ibni henbelning musned, nesaining sunen qatarliq eserliri bu derijige mensup.

  chinchi derije: bu derijidiki kitablarda hertürlük hedisler bar bolghanliqtin, ikkinchi derijidiki kitablarni mötiwer sanalmighan. Abdurrazzaqning musennef, beyheqi, teberani we tehawining kitabliri mushu derijige mensup bolup, bu kitablardin peqet hedisshunaslarla paydilinalaydu.

T  tinch derije: bu derijige mensup eserler büyük hedisshunaslar zamani we "tesnif (hedislarni retlesh) dewri" din k  yin otturigha chiqqan, hedis ilmi bilen munasiwiti bolmighan we bu ishni özining menpeet yoli qiliwalghan naehli kishiler teripidin y  zilghan, ichi pütünley toqulma we xurapiyliqlar bilen tolup ketken kitablardin ibaret. Ibni murdeweye, ibni shahin, ebu sheyx... Qatarliqlarning kitabliri mushu derijige mensup bolup, bulardin emel qilish meqsitide hedis   lishqa qet'iy bolmaydu.

1790-sual: hedis atalghuliri heqqide

1) sened:- hedisshunastin taki hedisning t  kistke tutashquche ariliqtiki rawiylar zanjiri sened d  yilidu.

2) sahih: - birinchidin, senedi muttesil (bir birige izchil tutashqan) bolghan, yeni peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin taki hedisshunasqiche bolghan sened zanjirining hemmisidiki rawiy mezkur hedisni özidin burunqi rawiydin biwasite alghan; ikkinchidin, hemme rawiliri balaghetke yetken we eqli hoshi jayida, ixlasmen musulman bolghan; Üchinchidin, hemme rawiliri hedisni pishshiq yad   lish yaki y  zip qaldurush qabiliyitige ige bolghan; t  tinchidin, hedis shaz bolmighan, yeni ishenchlik bir rawiyning hedisi uningdinmu ishenchlikrek yene bir rawiyning yaki bir qanche rawiyning hedisige zit bolmighan; beshinchidin, hedisning sahihlikige tesir yetküzidighan birer illet (qusur) bolmighan (yeni mezkur besh shert t  pilghan) hedis sahih d  yilidu (bu türdiki hediske emel qilish wajip bolidu).

3) hesen:- sahih hedisning barliq shertliri t  pilghan, peqet Üchinchi shert h  sablarn'ghan "pishshiq yad   lish qabiliyiti " bir az t  wen bolghan rawiy teripidin

riwayet qilin'ghan hadis hesen déyilidu (bu türdiki hediskimu emel qilish wajip bolidu). Sehih we hesen eger hadis ikki yaki uningdin köp sened bilen riwayet qilin'ghan bolsa, mezkur hadis bir sened étibari bilen sehih, yene bir sened étibari bilen hesen dégenlik bolidu. Shunga mundaq hadis birla waqitta sehih we hesen déyilidu. Nawada hadisning senedi bir bolsa, mundaq hadis bir qisim kishiler teripidin sehih, yene bir qisim kishiler teripidin hesen dep qaralghan dégenlik bolidu (bu türdiki hediskimu emel qilish wajip bolidu).

4) zeip:- hesen hadisning shertliridin birersi tépilmay qélip, hesen derijisige yételmigen herqandaq hadis zeip déyilidu.

Zeip hadislerning derijiliri senedteki birer rawiyning yaki bir qanche rawiyning shertke toluq layiq bolmasliqigha egiship perqliq bolidu. (bu türdiki hadis intayin zeip bolmisa, bir qisim alimlarning qarishiche, melum shert astida emel qilishqa bolidu. Tepsilati üçün hadis heqqide qisqiche chüshenche dégen témigha murajiet qiling).

5) intayin zeip:- hadisning senedide yaki tékistide uning zeiplikige seweb bolidighan birqanche illet tépilsa, mezkur hadis intayin zeip déyilidu (bu türdiki hediske emel qilinmaydu).

6) senedi sehih:- eslide bir hadisshunas: bu hadisning senedi sehih dégen bolsa, sehih hadisning aldinqi üç shertige toluq kapaletlik qilghanliqini, lékin axirqi ikki shertni ispatlashqa kapaletlik qilalmighanliqini körsitidu. Biraq hadis tetqiqat ilmide tonulghan birer hadisshunas: bu hadisning senedi sehih dégen, emma mundaq déyishining illitini bayan qilmighan bolsa, bu halda mezkur hadisning tékistimu sehih bolghan bolidu.

7) senedi hesen- senedi sehih hadisning senedining shertlirige toshmaydighan, peqet hesen hadisning senedining shertlirige toshidighan hadis, senedi hesen déyilidu.

8) senedi zeip- hadisning senedide zeiplikige seweb bolidighan birer illet tépilsa, mezkur hadis senedi zeip déyilidu.

9) senedi intayin zeip- hadisning senedide zeiplikige seweb bolidighan birqanche illet tépilsa, mezkur hadis senedi intayin zeip déyilidu.

10) muelleq:- hadisshunastin taki peyghember sellellahu eleyhi wesellemgiche bolghan ariliqtiki pütün sened yaki sahabigiche bolghan ariliqtiki pütün sened weyaki tabiin'giche bolghan ariliqtiki pütün sened kötürüwétilip riwayet qilin'ghan hadis muelleq déyilidu.

(eslide bu türdiki hediske emel qilinmaydu, emma buxari we muslimda kelgen muelleq hadislerde: "dédi...Éytti..." dégendek keskin lewzi bilen kelse, sehih hadisning hökmi bérilidu. "déyildi...Éytildi..." dégendek éhtimalliq lewzi bilen kelse, undaq hadis tekshürölüp, andin baha bérilidu).

11) mursel:- hadisning senedide tabiindin iliriki kishi (yeni sahabe) chüshüp qalghan, yeni birer tabiin mezkur hadisni: "peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen... Déginiche özi biwasite bashlap ketken bolsa, mundaq hadis mursel déyilidu (eslide bu türdiki hediske emel qilinmaydu, emma bezi shertler astida emel qilinidighan mursel hadislermu bar).

12) muzel:- senedte ikki yaki uningdin köp kishi arqa - arqidin chüshüp qalghan hadis muzel déyilidu (bu türdiki hadis zeip hadislerning bir türidir).

13) munqeti:- sened meyli béshidin yaki otturisdin weyaki axiridin bolushidin qet'inyezer üzülp qalsa, yeni aridin birer rawiy chüshüp qalsa, mundaq hedis munqeti déyilidu (bu türdiki hedis zeip hedislarning bir türidur).

14) mudelles:- senedtiki birer eyibning yoshurulup, uning (senedning) tashqi halitining chirayliq körsitilishi mudelles déyilidu (bu türdiki hedis zeip hedislarning bir türidur).

15) metruk:- hedisning senedide yalghan éytqanliqi bayqalghan birer rawiy bolup qalsa, mundaq hedis metruk déyilidu (bu türdiki hediske emel qilinmaydu).

16) munker:- hedisning senedide köp xatalashqan yaki biperwaliq qilghan weyaki pasiqliqi ashkarilinip qalghan birer rawiy bolup qalsa, mundaq hedis munker déyilidu. Uningdin bashqa yene hedisi zeip birining riwayiti ishenchlik birining riwayitige zit bolup qalsimu, uning hedisi munker déyilidu (bu türdiki hediskimu emel qilinmaydu).

17) muzterib: - bir biridin perqliq birqanche shekilde riwayet qilin'ghan, emma derije küchi jehette hemme shekli tengliship qalidighan, lékin mezmuni bir birige zit bolghan, qaysisining qaysisdin küchlük ikenlikini ayrighili bolmaydighan hedis muzterib déyilidu (bu türdiki hedisni tekshürüp, bir riwayetning yene biridin küchlük yaki saghlam ikenliki bilinse emel qilinidu, bolmisa emel qilinmaydu).

18) shaz:- ishenchlik birining riwayet qilghan hedisi uningdinmu ishenchlik birining hedisige zit bolup qalsa, mundaq hedis shaz déyilidu (bu türdiki hediske emel qilinmaydu).

19) quddusiy: -peyghember sellellahu eleyhi wesellem perwerdigari alle taaladin bizge riwayet qilip bergen, lewzi peyghember sellellahu eleyhi wesellemge, menisi alle taalagha ait bolghan hedis quddusiy déyilidu (bu türdiki hedismu hedislerge baha bérish qaidisi boyiche sahih, hesen, zeip, mewzu qatarliq türlerge bölünidu).

20) merfu: - peyghember sellellahu eleyhi wesellemge ait söz yaki ish heriket yaki maqulluq weyaki birer süpet teswirlen'gen hedis merfu déyilidu (bu türdiki hedismu hedislerge baha bérish qaidisi boyiche sahih, hesen, zeip, mewzu qatarliq türlerge bölünidu).

21) mewquf:- birer sahabige ait söz yaki ish heriket weyaki maqulluq teswirlen'gen tékist mewquf déyilidu (bu türdiki riwayetlermu hediske baha bérish qaidisi boyiche sahih, hesen, zeip, mewzu qatarliq türlerge bölünidu).

22) meqtu- birer tabiin'ge yaki uningdin kéyinki kishige ait söz yaki ish heriket teswirlen'gen tékist meqtu déyilidu (bu türdiki riwayetler hedislerge baha bérish qaidisi boyiche sahih, zeip, mewzu qatarliq türlerge bölünidu).

23) muttesil:- senedi merfu yaki mewquf halette tutashqan hedis muttesil déyilidu (bu türdiki hedismu hedislerge baha bérish qaidisi boyiche sahih, hesen, zeip, mewzu qatarliq türlerge bölünidu).

1791.-sual: hedis ilmi we uning ghayisi

hedis ilmi peyghember eleyhissalamning sözliri, ish - paaliyetliri, bashqilarning qilghan ishliridin muwapiq körüp testiqlighanlirigha ait riwayetlerni we bu riwayetlerni sözlügüchilarning rastchilliqi, ishenchlikliki, teqwaliqi we bashqa süpetlirini melum bir

ilmiy usul bilan tetqiq qilidighan ehmiyetlik bir ilimdur.

Hedis ilmining ghayisi peyghember eleyhissalamning sünnitini we uning islam dinini chüshinish hem turmushqa tetbiqlap emeliyleshtürüş terzini eng toghra shekilde öginip musulmanlarga shu boyiche bildürüşni ghaye we meqset qilidu.

1792.-sual: hedis ilmining barliqqa kilishi

hedis ilmi peyghember eleyhissalamdin keyinla sahabilarning zamanida barliqqa kelgen bolup, sahabilar peyghember eleyhissalamning hedislerini riwayet qilghuchilarning rastchilliqi, teqwaligi, ishenchlikliki we pütün ehwalini éniq tekshürüş bilen birge hedisni qachan, nede anglighanliqi we hedisning peyghember eleyhissalam éytqan lewzi qandaq ikenlikini éniq we tepsili bilish üçün melum métod we prinsiplarni belgiligen. Hijriye birinchi esirning keyinki yérimidila hedis ilmining asasiy prinsipliri we usulliri békitilgen.

1793.-sual: hedis ilmi toüirluq kitap yazghanlar

hedis ilmi toghruluq tunji qétim kitab yazghan kishi meshhur hedishunas alim muhemmed ibni shihab el zuhriy dégen kishi bolup, 717 - 720 - miladiye yilliri arisida xelipilik qilghan ömer ibni Abdul'ezizning teshebbusi bilen mezkur kitabini yazghan. Uningdin keyin, imam eli ibni el mediyni (miladi 777 - yilidin 848 - yillarghiche yashighan) dégen kishidur. Imam buxariy kitabida bu kishidin hedis we hedis ilmi heqqide köp nersilerni ögen'genlikini yazghan. Hedis ilmi heqqide kitab yazghanlarning üçinchisi shafiiy mezhibining qurghuchisi imam shafiiydur. (miladiye 767 - yilidin 819 - yilighiche yashighan)

1794.-sual: hedislermu allahning wehiysidur

1- allah taala mundaq digen: allah sanga kitabni (yeni qur'anni) we hékmetni (yeni sünnetni) nazil qildi, sanga sen bilmigen nersilerni (yeni sheriet ehkamlirini we gheyb ishlarni) bildürdi. ALLAH ning sanga pezli chongdur [süre nisa 113- ayet].

2- allah taala mundaq digen: allah möminlerge allah ning ayetlirini tilawet qilidighan, ularni (gunahlardin) pak qilidighan, ulargha kitabni we hékmetni (yeni qur'an we sünnetni) ögitidighan, özliridin bolghan bir peyghember ewetip, ulargha chong éhsan qildi; halbuki, ular burun ochuq gumrahliqta idi [süre al imran-164].

3- allah taala mundaq digen: allah ümmilerge (yeni yézishni we oqushni uqmaydighan ereblerge) ularning ichidin bir peyghemberni (yeni muhemmed eleyhissalamni) ewetti, u (yeni peyghember) ulargha qur'an ayetlirini oqup béridu, ularni (gunahlardin) pak qilidu, ulargha kitabni (yeni qur'anni) we hékmetni (yeni yeni peyghemberning sünnitini) ögitidu, gerche ular ilgiri ochuq gumrahliqta bolsimu [süre jumue-2]

1795.-sual: wehining asasiq nazil bolush shekli

wehiyning asasiq üç xil shekli bar.

1) peyghember eleyhissalam oyghaq yaki uxlawatqan waqtida mezmuni uning qelbige tashlan'ghan. Peyghember eleyhissalam bu bilimlarning allah teripidin kelgenlikige chin pütyken wehiy.

2) perdining keynide turup allah blen peyghember eleyhissalamning sözlishishi

3) peyghember eleyhissalamning oyghaq halitide yaki chüshide allah taala perishte arqiliq peyghember eleyhissalamgha bildürmekchi bolghan ilimni bildürüşini körsitidu.

Wehiyning yuqirda bayan qilin'ghan üç xil nazil bolush shekli qur'an kerimde iniq bayan qilin'ghan bolup allah taala mundaq digen: " allah her qandaq ademge peqet wehyi arqiliq yaki perde arqisidinla yaki bir peyghembarni ewetip öz izni bilen uninggha xalighan wehyini qilish arqiliqla söz qilghan. ALLAH heqiqeten (mexluqlarning süpetliridin) üstündür, hékmet bilen ish qilghuchidur." [süre shura- 51].

1796.-sual: qur'an kerimning wehiyisi bilen hedisning wehiysining perqi

peyghember eleyhissalamgha nazil qilin'ghan wehiy ikki xildur. Biri tilawet qilinidighan wehiy yeni qur'an kerim. Yene biri tilawet qilinmaydighan wehiy yeni peyghember eleyhissalamning sünnitidur. Yuqirqudek ikki xil wehiy ottursida bir qanche asasiq periqler bar.

1) qur'an kerim peyghember eleyhissalam pütünley oyghaq halitide jibrail eleyhissalam arqiliq nazil qilin'ghan wehiydur. Qur'an kerim ichide peyghember eleyhissalamning chüshide wehiy qilin'ghan yaki bashqa shekilde wehiy qilin'ghan birermu ayet yoq. Bu noqta hedis bilen oxshimaydu . Chünki bezi hedisler peyghember eleyhissalamgha jibrail arqiliq wehiy qilin'ghan. Bezi hedislerni peyghember eleyhissalamgha oyghaq waqtida allah wehiy qilghan, beziliri chüshide wehiy qilin'ghan.

2) qur'an kerimning tili we mezmunining hemmisi allah nazil qilghan wehiy bolup jibrail eleyhissalam we peyghember eleyhissalam peqet bu wehiyni qobul qilghan, yetküzggn. Uning bir heripinimu özgeritmigen. Emma hedis bolsa allah uning mezmuni we menisini nazil qilghan wehiy bolup peyghember eleyhissalam uni öz tili bilen mezmunini ipadiligen.

3) ikkinchi noqtidiki oxshimasliqlar sewebidin qur'an kerimning lebzini oqush yeni menisini bilmisimu iilas bilen oqush ibadet hisaplinidu emma hedisni menisini chüshenmey lebzini oqush ibadet hisaplanmaydu.

4) qur'an kerim allahning möjizisi emma hedis allahning möjizisi emes.

5) qur'an kerim toluq halda üzülmey riwayet qilinip bügünki kün'ge qeder tarqilip kelgen. U patihe sürisi bilen bashlinip nas sürisi bilen axirlishidu. U mutleq ishenchiliktur. Emma hedis ichide bezi hedislerning tikistila mutleq ishenchiliktur.

1797.-sual: hedisning sheriattiki orni

islam sheriitide hedis qur'andin qalsila ikkinchi menbe hisaplinidu, buning sewebi:

1) shek shübbisizki qur'an kerim mutewatir sheklide üzülmestin riwayet qilin'ghan qet'i delilidur. Emma hedis ichide ahad (yekke) hedismu bolghanliqtin gumani delil hisaplinidu.

2) hedis qur'anni sherhiyleydu we tepsirleydu yaki qur'anni tiimu toluqlaydu.

3) nurghun riwayetler sheriattiki delili noqtisidin qur'an kerimning, hedisning aldida turidighanliqni ispatlighan.

1798.-sual: hedis ilmi we uning türi

islam alimliri hedis ilmigha töwendikidek ikki xil iniqlima bergen:

birinchi, hadis ilmi hadisning usul qaidisi we asasliq pirinsiplirini tetqiq qilish arqiliq riwayetchilarning ehwali we hadisning tikistini qobul qilishqa bolidighan bolmaydighanliqini ispatlaydighan ilimdur.

Ikkinchi, hadis ilmi peqet hadisning mezmuni hemde hedistiki sözlarning menisini tetqiq qilidighan ilimdur.

Hadis ilmi üç türge bölünidu:

- 1) hadis riwayetchisini bahalash ilmi.
- 2) hedistiki eyip noqsanni tipish ilmi.
- 3) hedistiki ixtilaplarni hel qilish ilmi.

1799.-sual: hadis toplamliri heqqide qisqiche melumat

zamanimizghiche nurghunlighan hadis toplamliri barliqqa kelgen bolup, ularning ichidin pütün ehli sünni musulmanlar teripidin sahih (eng ishenchlik) dep birdek étirap qilin'ghanlirining meshhurliri 6 chong hadis toplimidur. Ular töwendikiche:

1. Sahihulbuxariy. 2. Sahih muslim. 3. Sunen tirmizi.
4. Sunen ibni maje 5. Sunen ebu dawud 6. Sunen nesa'i

1800.-sual: sahihulbuxariy

" sahihulbuxariy qur'an kerimdin qalsa musulmanlar üçün eng mötiwer kitab bolup, uni muhemmed ibni ismail buxariy dégen kishi tolap chiqqan. Bu kishi hijriyining 194 - yili (809 - miladiye) hazirqi özbékistanning buxara shehiride dunyagha kélip, hijriyining 256 - yili (869 - miladiye) semerqend wilayitige qarashliq xerteng dégen yézida dunyadin ötkén. Muhemmed ismail buxari hayatida ilim tehsil qilish üçün xurasan, mekke, medine, misir, sham we bashqa islam sheherlirige béríp oqughan. U hadis toplashqa bérilip 600 mingdin köprek hadisni yadilighan. Bu hadisler ichidin tallap sahihulbuxariy namliq esirini wujudqa chiqarghan. Pütün dunya musulmanliri bu kitabning rastliqigha we hedislirining ishenchliklikige birdek iqrar qilidu.

Islam alimlirining köp sandikiliri "sahihul buxari"ni "sahihul muslim" gha qarighanda tiximu sahih we ishenchilik dep qaraydu. Chünki buxarining sahih hediske qoyghan sherti tiximu yuqri, tiimu omoiyüzlük we tiimu toghridiur. Sahihul buxarigha jemi 9082 hadis, tekrar hedislerni chiqiriwetkende jemi 2602 hadis bar.

1801.-sual: sahih muslim

" sahih muslim " namliq bu hadis toplimi muslim ibni hejjaj ebul hesen el qusheyriy dégen kishining qolida toplan'ghan bolup, imam muslim hijriyining 205 - yili (821-miladiye) hazirqi iranning nisapor shehiride dunyagha kélip, hijriyining 271 - yili (875 - miladiye) nisapurda alemdin ötkén. Imam muslim ilim tehsil qilish yolida iraq, hijaz, mekke, medine, sham qatarliq döletlerge barghan. U imam ehmed ibni henbeldin köp ilim ögen'gen we köp hedislerni yadliwalghan. Shularning ichidin "sahih muslim " namliq hadis toplimini tüzüp chiqqan. U " sahihulbuxariy" din qalsa eng ishenchlik we eng mötiwer hadis kitabi hésablinidu. Sahihul muslimda jemi 12ming hadis, tekrar hadisni chiqiriwetkende jemi 4000 hadis bar.

1802.-sual: sunen tirmizi

" sunen tirmizi" muhemmed ibni isa el tirmizining hadis toplimidur. " u kishi

hijriyining 209 - yili (miladiye 824 - yili) hozirqi o'zbekistanning tirmiz shehirige qarashliq bogh yezisida dunyagha kelgen. Imam tirmizi ilim tehsil qilish yolida xurasan, iraq, hijaz qatarliq sheherlerge barghan we ko'p hedislarni toplighan. Mawaraunnheri sheherliride imam buxaridin keyin, musulmanlar teripidin eng zor hormet we shan sherepke erishken alim bolup, toplighan hedislirini misir, hijaz, iraq we xurasan olimalirining aldedin otkuzup ularning testiqidin otkendin keyin, andin elan qilghan. U kishi hijriyining 279 - yili (892- miladiye) tirmiz shehiirining bogh yezisida alemdin otken. Tirmizining hedis toplimi dunyadiki meshhur alte hedis toplimi ichide uchinchi orunda turidu.

1803.-sual: sunen ibni maje

" sunen ibni maje " muhemmed ibni yezid el qezwiniy degan kishi toplighan hedis kitabi bolup, bu kishi hijriyining 209 - yili (824 -miladiye) kaspi dengizining jenub teripige jaylashqan rayonda dunyagha kelgen. U hijaz (mekke we medine) sham (suriye we eordaniye), misir, iraq qatarliq ereb memliketlirige berip ilim tehsil qilghan we ko'pligen hedislarni yadlighan. Ozi izdep yurup toplighan nurghun hedislardin tallap "sunen ibni maje" namliq bu hedis toplimini barliqqa kelturgen. U kishi hijriyining 273 - yili (886 -miladiye) alemdin otken. Uning bu toplimi meshhur alte hedis toplimi ichide totinchi orunda turidu.

1804.-sual: sunen ebu dawud

" sunen ebu dawud" sulayman ibni esh'es el sijistany degan kishining toplimi bolup, u kishi hijriyining 202 - yili (817 -miladiye) hozirqi iranning sistani (eslisi sijistan) degan yeride dunyagha kelgen. Henbeliy mezhibining qurghuchisi imam ehmed ibni henbelde oqughan. Hedis oginish uchun sham, iraq, xurasan we bashqa ereb sheherlirige barghan. Hijriyining 275 - yili (888 -miladiye) iraqning besre shehiride alemdin otken. Uning bu hedis toplimi meshhur alte hedis toplimi ichidin beshinchi orunda turidu. Bu toplamda jemi 4800 hedis bar. Toplamgha sahih hedislardin bashqa zeiplik noqtisi izahlan'ghan bir boluk hedislarnimu kirguzgen.

1805.-sual: sunen nesa'iy

" sunen nesa'iy" namliq bu toplam ehmed ibni shueyb nesai degan kishining toplimi bolup, u kishi hijriyining 215 - yili (830 miladiye) hozirqi xurasanning nesa degan yeride dunyagha kelgen. Imam nesa'iy hedislarni toplash ishigha pewqul'adde kongul bolgen we hedislarni rast we yalghandin ayrishta nahayiti ching shertlarni qoyup, intayin ehtiyatchanliq bilen ish korgen alim. U mekke mukerreme shehiride turup, ishenchlik hedislarni toplighan. Hijriyining 303 - yili (915- miladiye) pelestinning remle degan yeride alemdin otken, uning bu toplimi meshhur alte hedis toplimi ichidin altinchi orunda turidu.

1806.-sual: "alte hedis toplimi" ning hedis toplamliri ichidiki orni

hedis toplamlirining turliri ko'p, derijiliri xil bolup alte hedis toplimini bu hedis toplamliri ichidiki eng mohim, kirguzulgen hedislere eng toluq we paydiliq hedislere

toplimi diyshke bolidu. Bu alte hadis toplimigha nurghun sahih hadisler jemlen'gen bolup bulardin "sahihul buxari" bilen "sahih muslim" ning orni bashqa toplamlargha qarighianda yuqiri bolsimu emma bu alte toplaning her birining özgiche alahidiliki bar. Eger bir kishi hadisni piqhi noqtisidin chüshenmekchi bolsa "sahihul buxari" eng yaxshi hisaplinidu. Eger hediske birilgen bahalarni artuqche körmey dise "sahih muslim" eng yaxshi hisaplinidu. Eger hadis riwayity ilimini tixmu chongqurlap chüshenmekchi bolsa "suneni tirmizi" ni oqusa bolidu. Piqhi ehkamlarni bilmekchi bolsa "suneni abu dawud" yaxshidur. Eger piqhi baplargha asasen hadis ögenmekchi bolsa "suneni ibni maje" eng yaxshidur. "suneni nesai" ningmu nurghun özgiche alahidilikliri bar. Qisqisi bu alte hadis toplimi hadis toplanliri ichide eng yaxshi tüzülgen, eng sahih, xataliqi eng az, eng menpetlik, muheddisler tarixtin biri qeidrelep kelgen toplanlardur.

1807.-sual: resulullahning pak sünnetliri qur'an kerimning tepsiri we uning dawamidur

allah taala mundaq deydu: "biz sanga qur'anni insanlarga chüshürülgen sherietni bayan qilip bersun, ular pikir qilip (wez - nesihet alsun) dep nazil qilduq" (sure nehl 44 - ayet).

ALLAH taala yene mundaq deydu: "peyghember silerge bergenni élinglar, peyghember chekligen nersidin yéninglar " (heshr surisi 7 - ayet).

ALLAH taala yene mundaq deydu: " allah we uning peyghembiri birer ishqa höküm chiqarghan chaghda, er - ayal möminlarning öz ixtiyarliqi bolmaydu" (ehzab surisi, 36 - ayet).

Miqdam ibni medikerib reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: diqqet qilinglarki, mendin birer hadis yetse, textige yölinip olturup: "biz bilen silerning aranglarda allening kitabi bar, allening kitabida halal dégenni halal, haram dégenni haram deymiz " dep, hadisni közge ilmaydighan kishiler peyda bolidighan zaman yéqinlashti. Wahalenki, allening elchisining (bir nerse heqqide) haram dep chiqarghan hökmi alle taalaning chiqarghan hökmi bilen barawerdur. (tirmizi: 2664)

tirmizi we abu dawud yene bir riwayette: diqqet qilinglarki, manga qur'an bérildi, qur'an bilen birge (wehiy ikenlikide) qur'anning oxshishi bérildi. Diqqet qilinglarki, qorsaqli taza toyghuzup, textige yölinip olturup: mundaq, mundaq, mundaq deydinghan kishining peyda bolush zamani yéqinlashiwatidu dep, yuqiriqli bilen oxshash mezmundiki hadisni bayan qildi. (abu dawud: 4604 ; ehmed we bezzar)

mezkur hedistiki: "manga qur'an bilen bille uninggha teng nersimu bérildi" diyilgen söz resulullahgha qur'an ayetlirini bayan qilip uning umumluq - ayrimliq menilirini belgiliesh, qoshumche izahlash we qur'anni sherietke rial tedbéqlash ruxsiti bérilgenlikini körsitidu. Netijide yuqurqilargha xuddi éniq qur'an ayetlirige oxshashla choqum emel qilip, egiship méngish lazim bolidu. Hedislerni qur'an'gha sélishturup toghirlashqa hajet chüshmeydighanliqi heqqide hadislerde deliller kelgen, yeni resulullahtin éniq kelgen hadisler qanun asasi bolup xizmet qilidu. Beziler riwayet qilghan: "silerge hadis kelse uni allahning kitabigha toghirlap béqinglar, uninggha

uyghun bolsa shu boyiche ish tutunglar, uyghun bolmisa ret qilinglar" dégen hadis asasi yoq toqulmidin ibaret. Ébni maje we darimi miqdam ibni medkeribdin resulullahning mundaq dégenlikini riwayet qilghan: " orunduqigha yölinwalghan bir adem méning hadisirimni sözlep turup: arimizda allahning kitabi turuptu, uningda halal diyilgenlirini halal sanaymiz, uningda haram diyilgerni haram sanaymiz, diyshi mümkin. Bilintlarki, allahning peyghembiri haram qilghan nersilermu allah haram qilghan nersilerge oxshastur! " buxari resulullahning: " namaz uquwatqan waqtimda méni körgininglardek namaz oqunglar " we: "ibadet qaidlirini mendin ögininglar " dégen hadisirimni riwayet qilghan.

Imran ibni hüseyin rezyellahu enhu bir ademege: "allahning kitabidin pishin namizi töt rek'et bolidighanliqini, uningda awazliq qiraet qilinmaydighanliqini tapalamsen ?" dégen we u ademege namaz, zakat we mushundaq ishlardin bir topni sanap bergendin keyin; bularni allahning kitabidin tepsili bayanni tapalamsen? ALLAHning kitabi bularni umumi jehettin bayan qilghan, sunnet bularni tepsili izahlap béridu " dégen idi.

Seyd ibni mensur ibni yunustin, u ewzaidin riwayet qilip, u mundaq dégen: "sunnetning qur'anigha bolghan éhtiyajigha qarighanda, qur'anning sünnette bolghan éhtiyaji téximu küchlük." imam ehmed ibni henbel bu söz toghrisida soralganda, mundaq dégen: "bondaq déyishke men jur'et qilalmaymen, biraq méning deydighinim shuki, sünnet qur'anni tepsir qilip béridu we izahlap béridu ".

1808-sual: hadisni qobul qilish sheritliri

1) hadis senedi sahabiler yaki bashqa shekil bilen peyghember eleyhssalamgha tutushqan bolush.

2) hadis tiksti we senedi muxalipliqlik we her qandaq illetin xali bolush.

Sehih heds we hesen hadis qobul qilinidighan hadislerdur. Muheddiler hadisning inchilik derijisige höküm qiliishta belgen besh sherit bolup bular (1) senedi üzülmey ulan'ghan bolush. (2) riwayetchi diyanette adil bolghan bolush.(3) riwayetchi ilimde ishenchilik bolush. (4) hadisning tiksti we senedi muxalipliqtin xali bolush. (5) hediste her xil illet we eyip yoshurunmasliqi.

1809-sual: hadisni qobul qilmasliqning sewepliri

1) eger bir hadis intayin zeip bolup terik etmise bolmaydighan bolsa bundaq hadis qobul qilinmaydu.

2) eger melum hadis toqulma hadis bolsa u ret qilinidu, hetta riwayet qiliishqimu bolmaydu.

3) hadis riwayetchisining tilining buzuq ikenliki, yalghanchiliqi taghdin baghdin gep qilidighanliqi, riwayet qilghan hedisisde illet köp bolup alimlar teripidin inkar qilin'ghan riwayetchilarning hedisi qobul qilinmaydu.

4) riwayetchi hadis riwayet qilghanda daim xatalishidighan, öz chüshenchisini qitip qoyidighan, yalghanchiliq yaki buzuq ish qilghan dep eyiplen'gen adem bolsa uning hedisi qobul qilinmaydu.

5) eger riwayetchi untughaq adem bolsa hedisi qobul qilinmaydu.

6) riwayetchi adettimu yalghan yawidaq gep qilidighan adem bolsa uning hedisi

qobul qilinmaydu.

7) hadis riwayatchi alimlarning qattiq tenqidige uchirgan adem bolsa u tenqidler riwayatchini zeiplikini ispatlaydighan bolsa uning hedisi qobul qilinmaydu.

8) eger hadis senedide yoshurun illet bolsa, senedning zahiri saghlam bolghan teqdirdimu bu hadis qobul qilinmaydu.

9) eger hadis tikistide yoshurun illet bolsa, hadis tikisti qarimaqqa saghlam bolghan teqdirdimu bu hadis qobul qilinmaydu.

1810-sual: hadisni xatirlesh we kitap qiliip tüzüş usulliri

1) peyghember eleyhissalam we sahabilar dewride yizip qaldurulghan hadis qol yazmisining esli shekli boyiche tüzüş.

2) bapalargha asasen tüzüş. Bu iman, nikah, yimek ichmek, exlaq, tarix terjimal, ayetke ayit hedislerni shu bapning astida jemilep tüzüşni körsitidu.

3) muetta uslubi . Buningda hadisler mezmunigha asasen bapalargha bölünidu. Bu br qeder pishqan usul.

4) musned sheklide tüzüş. Bu her bir sahabe riwayat qilghan hadisni meyli sehîh bolsun, hesen yaki zeip bolsun bir yerge jemilesh usuli.

5) hadis mezmunigha asasen türge ayrip musteqil bap we pesil sheklide tüzüş.

6) xas toplam sheklide tüzüş. Bu melum sahabe yaki riwayatchi riwayat qilghan hadisni jemilep ayrim toplam qilip tüzüşni körsitidu.

7) halqiliq söz arqiliq hadis izdesh usuli bilen tüzüş.

8) eslidiki hadis toplamlirigha kirgüzülmigen heislerni toluqlighandin kiyin tüzüş.

1811-sual: hadis toplash xizmitining besh mohim tarixi dewri

1) peyghember eleyhissalam dewridiki hadis. Peyghember eleyhissalam qur'an kerimni xatirleshke katiplarni belgiligen idi emma hedislerni yizishqa buyrimighan idi. Shunga bu dewride yizip xatirlen'gen hadisler nahayti az idi.

2) hijirye birinchi esirdiki hadis. Bu esirning bishida hadis bilen qur'an ayetlirining ariliship kitishidin endishe qilin'ghanliqi üçün hedislerni xatirleshke ruxset qilinmighan bolsimu bu dewirdning kiyinki yillirida nurghun sahabilar we tabiinlar hadisni yizip xatirligen idi.

3) hijirye ikkinchi esirdiki hadis. Hijirye birinchi esirning axirda xatirlen'gen nurghun qol yazma hadisler kishilarning qollirida chichilip yürgen bolup 2- esirning deslepqi dewrige kelgende musulmanlar andin hadisni tolap resmi kitap qiliishqa bashlidi. Xelipe ömer ibni abdul eziz hedislerni toplashqa perman chüshürdi.

4) hijirye üçünchi esirdiki hadis. Bu esir hadis toplash tarixida misilisiz güllen'gen we janlan'ghan hadis toplamliri eng köp meydan'gha kelgen dewir hisaplinidu. Alte chong hadis toplimimu mushu dewride meydan'gha keldi.

5) hijirye tötinchi esirdiki hadis. Bu hijirye üçinchi esirdiki altun dewr hedischilikning ilmiy netijilirini qoghdash dewri bolup hisaplinidu. Bu esirde sanaqsiz hadis toplamliri meydan'gha kelgen bolup hedislerni omomi jehettin tekshürüp, türge

ayrish, tetqiq qilish, tüzütüsh xizmetliri qanat yaydurulghan, tamamlan'ghan dewirdur.

1812-sual: hedisning mukemmel saqlinishidiki ichki amillar

1) peyghember eleyhissalam hedisni toghra we muwapiq usulda yetküzgen.
2) peyghember eleyhissalamning sözliri ixcham, ölchemlik, rawan hemde mighizliq idi.

3) hedis körsetmisining ulugh we yüksekliki. Kishiler peyghember eleyhissalamning hedisliride bir xil eng yüksek tüzüm, kishilik hayattiki eng yüksek turmush usulining ipadilen'genlikni bayqaydu. Peyghember eleyhissalamning hedisi sahabilarning dil rishtisini özige ram qilghan bolup sahablardin kiyin tabiinlar sahabilarning uslubi boyiche hedisni qoghdidi.

1813-sual: hedisning mukemmel saqlinishidiki tashqi amillar

1) sahabilarning ixlasmen we semimiy bolushi, hipzi quwitining küchlükligi hemde islamgha bolghan muhebbiti.

2) riwayet senedining durusliqi hemde sahabilarning uninggha yüksek ehmiyet birishi. Peyghember eleyhissalam musulmanlarni bilimliklerdin ilim ilishqa hemde limni kishiler arisida tarqitishqa shu arqiliq ilimni muhapizet qilishqa, ilimni tonushqa diniy ehkamlarni bilishke hemde uni omomiyüzlük tarqitishqa righbetlendürgen.

3) sahablarning din'gha bolghan cheksiz muhebbiti. Sahabiler islamgha köngül böletti we söyetti. Jimi bedellerni töleshke qarimastin, uni qoghdayitti. Ular din üçün jini pida qilghan idi. Mallirini, bala- chaqilirini we hayatini islam üçün tesedduq qilghan idi.

Yuqirda bayan qilin'ghandek, hedis qoghdilip mukemmel saqlandi, azraqmu yoqilip ketmidi. Azraqmu qoshulup qalmidi. U allah taalaning " insanlarga paydiliq nerse ziminda qilip qalidu." [süre reidi 17- ayet] diginidek peyghember eleyhissalamgha nazil qiln'ghan "qur'an kerim" ge oxshash mukemmel saqlandi.

**On beshinchi bölüm. Allahning
peyghemberliri
birinchi bap. Hezriti ibrahim eleyhissalamdin
burunqi peyghemberler**

1814-sual: hezriti adem eleyhissalamning yaritliishi

ulugh allah hezriti ademni yaritishni irade qildi. Perishtilerge: men yer yüzide xelipe (yeni orunbasar) yaritimen dédi. Insanlar, ademning xelipilikining menisi heqqide talash - tartish qildi. Beziler uning yer yüzidiki melum bir mexluqatning xelipisi ikenlikini otturigha qoydi. Bu mexluqat yer yüzide buzuqchiliq qilatti we qan töketti. Beziliri bolsa, uning ulugh allahning xelipisi ikenlikini otturigha qoydi. Yeni, u allahning höküm we emirlirini beja keltüridighan xelipisi dep qaridi. Chünki u, yer yüzige ewetilgen tunji

elchidur. Biz buninggha ishinimiz.

Ebuzer muhemmed eleyhissalamdin: "u peyghembermu?" dep soridi. Muhemmed eleyhissalam uninggha: "hee" dep jawab berdi.

"yer yüzide héchkim bolmisa, kimge ewetilgenidi?" dégen soal otturigha qoyuldi. "ailisi, yeni bala - chaqisigha ewetilgen elchi idi" dep jawab bérildi.

Allah bilen perishtiliri arisidiki sehnide mexluqatlarning perdisi échiwétildi. Ulugh allah beqer süriside mundaq dégenidi:

öz waqtida perwerdigaring perishtilerge: "men yer yüzide xelipe (yeni orunbasar) yaritimen" dédi. Perishtilermu: "yer yüzide buzghunchiliq qilidighan we qan tökidighan (shexsni) xelipe qilamsen? Halbuki, biz bolsaq séni pak dep medhiyileymiz, muqeddes dep medhiyileymiz" dédi. Allah: "men heqiqeten siler bilmeydighan nersilerni bilimen" dédi.

Ulugh allah ulargha özining yer yüzide bir xelipe yaritidighanliqini, bu xelipining nesli köpiydighanliqini we uning neslidin kelgenlerdin bezilirining yer yüzide buzuqchiliq qilidighanliqini, bezilirining qan tökidighanliqini éytti. Pak perishtiler hang - tang bolushti. Özliri allahni toxtimay medhiyileytti, ulughlaytti. Yaritilidighan xelipe bolsa, ulardek qilmaytti. Undaqa, buning siri néme? Allahning bu heqtiki hékmiti néme idi? Perishtilerning heyranliqi, yer yüzidiki xelipining sheripige bolghan teqezsasi, ademning bu sherepke nail qilin'ghanliqi tüpeylidin peyda bolghan dehshetlik tuyghuliri intayin qisqa waqt ichidila peskoygha chüshti. Ularning arisidiki dialog sékuntning milyondin biri ariliqidila bolup ötti. Ulugh allahning munu sözliri ularni mutleq iman we itaetke bashlidi: men heqiqeten siler bilmeydighan nersilerni bilimen.

Allahning cheksiz ketken ilmi aldida özlirining nahayiti az ilimge sahib ikenlikini chüshen'gen perishtiler, allahqa qaytidin teslim bolup, mutleq iman we itaetke yüzlendi.

Köp ötmey, perishtiler ademning yéngi bir mexluq türü ikenlikini chüshendi. Adem yaritilish sewebining allahni zikir qilish we testirlash emes, belki yer yüzidiki haywanlar we bashqa mexluqlarningkige oxshashliqi jehettin perishtilerdin tüptin perqlinip turidu. Emma uning yaritilish sewebi yer yüzide buzuqchiliq qilish we qan töküstün ibaretla emes - elwette!

Perishtiler allahning yer yüzide bir xelipe yaritidighanliqini uqti.

Ulugh allah ularning chüshinishi üçün tepsiliy emr berdi. Özining laydin bir insan yaritidighanliqini, uninggha shekil bérüp jan kirgüzgendin kéyin, perishtilerning uninggha sejde qilishi kéreklikini éytti.

Ulugh allah aq, qara, sériq we qizil renglik topilarning arilashmisidin bir ochum aldi. Shunga insanlar herxil renglerde yaritildi. Allah topigha su arilashturdi. Topa séghiz laygha özgerdi we etrapqa layning puriqi taraldi. Shu esnada, u yerdin ötüp kétiwatqan iblis: "bu lay némige aylinar?" dep teejjüplendi. Allah ademni bu laydin yaratti.

Allah qoli bilen ademni shekilge kirgüzgendin kéyin, uninggha öz rohidin jan berdi. Ademning wujudi heriketlendi we hayati bashlandi...

Adem közlirini achi, aldida turghanlarning ichide biridin bashqa hemme perishtining özige sejde qilghanliqini kördi.

Adem özige sejde qilmighanning kim (yeni qaysi türdin) ikenlikini bilelmigenidi.

Uning isminimu bilmeytti. Iblis gerche perishtilarning arisida bolsimu, u perishte emes, jin idi. U perishtilerga nisbeten azsanliq bolghachqa, perishtilerga bérilgen emr unimu öz ichige alatti.

Adem etrapida boluwatqan ishlarni körüp turatti, ichide söygü, endishe we qorqunchluq tuyghular peyda boldi.

Iblisning delili némidégen ghelitte?! U otni laydin téximu üstün dep biletti. Bu melumat uninggha qeyerdin kelgenidi? Bu melumat allahta bolushi kérek idi. Chünki, otni hem layni yaratquchi allahtur, u ikkisini qaysisining téximu üstün ikenlikini bilidighanmu allahtur.

Adem bu dialoglardin iblisning inkar qilghuchi, peskesh we shermende xususiyetke ige bir mexluq ikenlikini chüshendi. U allahtin özi jaza künigiche möhlet bérishini telep qiliwatatti. Yeni u ölüshni xalimaytti. Allah uninggha shu kün'giche möhlet bérighanliqini bildürdi. U ejili kelgen'ge qeder yashap, andin öletti.

Adem allahning iblisqa lenet qilghanliqini, özining sewebi bilen uni rehmitidin qoghliganliqini chüshendi. Shundaqla, iblisning özi bérilgen bu jazani menggü untimaydighanliqinimu chüshendi. Ish tügidi. Adem ebediy dushmanining kim ikenlikini uqti. Dushmanining jasariti we allahning uninggha siliq muamile qilishi ademni sel endishige sélip qoydi. Adem yaritilip köp ötmey, allahning janliqlargha ata qilghan hörlükning qimmitini öz közi bilen kördi. Iblis ademge sejde qilishtin bash tartti. Adem hörlükning allah yaratqan janliqtiki eng asasliq unsur ikenlikini chüshendi. Allah mukellep qulliri (bendiliri) gha hörlük bergendin sirt, shuninggha layiq, adil jazasinimu béridu.

1815.-sual: hezriti adem eleyihisslamning ilmi

hörlük dersidin kéyin...

Adem allahtin ikkinchi dersni yeni ilimni ögendü. Adem, mewjudatlar ichide perishtilarning yaxshiliqning simwoli, iblisning bolsa, yamanliqning simwoli ikenlikini chüshen'genidi. Emma özini téxi tonumaytti. Andin allah uninggha, uning eslini (yeni qandaq shekillen'genlikini), uni yaritishidiki hékmitini we uninggha sherep ata qilishining sirini ögetti.

Adem pütün isimlarni ögendü. Bu yerdiki isimlar ilim, yeni meripet dégenliktur. Adem shey'ilarning nam - atalghulirini, ularning paydilirini we ulargha munasiwetlik bashqa ilimlerni ögen'gendin kéyin, allah bu shey'ilerni perishtilerga körsitip:

xelipe bolushqa ademge qarighanda biz heqliq deydighan qarishinglarda rastchil bolsanglar, bu shey'ilarning namlirini manga éytip beringlar! - dédi.

Perishtiler özlirige körsitilgen shey'ilerga qaridi, emma isimlirini bilelmidi. Andin eshyagha isim qoyush we ulargha simwolluq ipadilerni qollinish jehettiki ajizliqlirini étirap qilghanliqlirini allahqa bildürdi.

Allah ademge: i adem! Ulargha bu nersilarning namlirini éytip bergin! Dédi. Adem, allah perishtilerga körsetken, emma ular isimlirini bilelmigen barliq shey'ining ismini éytip berdi.

Perishtiler ademning alim (yeni bilgüchi) mexluq ikenlikini chüshendi. Bu, yeni öginish we bilish küchige sahib bolush eng shereplik ish idi. Adem hemme shey'ining

namini biletti. Bezide perishtiler bilen söhbetlishetti. Emma perishtiler peqet allahqa sejde qilish bilen meshghul bolghachqa, adem yalghuzsirashqa bashlidi.

Adem bir küni uxlap qaldi. Oyghan'ghan waqtida, bash teripide intayin güzel we omaq közliri bilen özige qarap turghan bir ayalni kördi.

Adem: men uxlashtin burun sen bu yerde yoq idingghu?

Ayal: shundaq.

Adem: undaqta, men uxlawatqanda keldingmu?

Ayal: shundaq.

Adem: nedin kelding?

Ayal: sendin keldim. Sen uxlawatqanda, allah méni sendin yaratti. Sen oyghaq waqtingda méni özengge qayturushni xalimamsen?

Adem: allah séni néme üçün yaratti?

Ayal: séning men bilen huzurgha érishishing üçün.

Adem:- allahqa hemdusanalar éytimen. Men yalghuzsirap qalghanidim.

Perishtiler ademdin ayalning ismini soridi. U: uning ismi hewwa, - dédi. Perishtiler uningdin: néme üçün uning ismini hewwa qoydung? - dep soridi. Adem: chünki u mendin yaritildi. Men hayat biri bolimen, - dep jawab berdi.

Adem meripet (ilim) söyér mijeziq mexluq idi we meripitini hewwagha ögitetti. Özi bilidighan, emma hewwa bilmeydighan ilimlerni hewwagha ögetti. Hewwa uni yaqturup qaldi.

1816.-sual: hezriti adem eleyhsslamanning jennetke makanliishishi wi jennetin chiqirilishi

ulugh allah ademge jennetke makanliishishni buyrudi. Adem bilen hewwa jennetke kirdi we u yerde pütün insan türining chüshidikidek hayat kechürdi. Shundaqla, ular u yerde eng éghir sinaqtin ötti.

Allah ularni jennetke kirgüzüshtin burun:

bu derexke yéqinlashmanglar (yeni méwisidin yémenglar), bolmisa (özenglargha) zulum qilghuchilardin bolup qalisiler dégenidi.

Adem bilen hewwa bu derexning méwisining cheklen'genlikini chüshendi. Emma hezriti adem bir insan idi. Insan untughaqtur, bezide uning qelbi özgiridu, iradisi boshaydu. Iblis hezriti ademning insanliqini suyiistémal qildi. Uninggha bolghan öchmenliki künséri küchiyip baratti, uni herkünü weswesige salatti:

- sangha ebediylik derixini we menggü zawal tapmas seltenetni körsitip qoyaymu? - deytti.

Adem öz - özige soridi: derextin yep baqsam néme bolar? Belki ebediylik derixi heqiqetke aylinar. Adem bilen hewwa bir nechche künini bu derexning méwisidin yep béqishni oylash bilen ötküzdi. Nihayet bir küni, yep béqish qararigha keldi. Allahning özlirini u derexke yéqinlashmasliq toghrisida agahlandurghanliqini we iblisning özlirining kona düshmini ikenlikini unutti.

Adem qolini derexke uzitip, méwisidin bir tal aldi we hewwagha berdi. Ikkisi cheklen'gen méwidin yédi.

Adem méwini yep bolupla, köksining siqilghanliqini hés qildi. Azab, qayghu we haya tuyghuliri peyda boldi. Etrapidiki muhit birdinla özgerdi. Ichidin kéliwatqan xushneghme toxtap qaldi. Özi we ayalining qipyalingach ikenlikini, özining er, uning ayal ikenlikini kördi. Ikkisi yalingach ewretlirini yépish üçün derex yopurmaqlirini yulushqa bashlidi. Allah taala uninggha jennettin chüshüsh (chiqish) emrini berdi.

Adem bilen hewwa yeryüzige chüshti. Yeni jennettin chiqti. Adem köp qayghurdi. Hewwa bolsa, toxtimay yighlaytti. Töwbiliri bekmu semimiy idi. Allah ularning töwbilirini qobul qildi. Ularining esli makanining yer yüzi ikenlikini, bundin kéyin yer yüzide yashap, shu yerde ölidighanliqini, qayta tirilish küni (yeni qiyamet küni) u yerdin chiqidighanliqini bildürdi.

1817-sual: adem eleyhissalamning yer yüzidiki hayati

adem üçinchi dersini (sawaqni) chüshendi.

Iblisning dushmani ikenlikini chüshendi. Hemde iblisning jennettin chiqirilishigha we japa - musheqqetke qélishigha sewebchi bolghanliqini ilmiy bir shekilde chüshendi. Allahning (emrige xilapliq qilghanlarni) jazalaydighanliqini we jennetke kirish üçün allahqa itaet qilish kéreklikini chüshendi. Allahning töwbini qobul qilidighanliqini, epu qilidighanliqini, merhemet qilidighanliqini we tallaydighanliqini chüshendi.

Ulugh allah ulargha mundaq dep istighfar éytishni ögetti: perwerdigarimiz! Biz öimizge öimiz zulum qilduq. Eger sen bizge meghpiret qilmisang, biz choqum ziyan tartquchilardin bolimiz. (süre eraf 23 - ayet)

allah ularning töwbilirini qobul qilip, epu qildi we ularni yer yüzige ewetti. Hezriti ademni öz neslige tunji peyghember qilip ewetti. Ademning yer yüzidiki hayati bashlandi.

Yer yüzige chüshüsh üçün jennettin chiqti. Shuning bilen, u özidin kéyin kélidighan peyghemberlerge chiqish (xuruj) usulini bashlap bergen boldi. Adem u yerdin, yeni jennettin peyghember bolushtin burun chiqti. Bu yerde, yeni yer yüzide bolsa, peyghemberler asasen peyghemberliki élan qilin'ghandin kéyin qoghlap chiqirilidu. Adem jennettin chiqqandin kéyin, özining huzur we tinchliqtin ayrilghanliqini chüshendi...

Adem bu japa - musheqqetlarning özining hayati bilen birlikte bashlan'ghanliqini chüshendi. Uning qayghusigha teselliy bolidighan birdinbir nerse, özining yer yüzining hökümdari süpitide ewetilishi idi. Uning yer yüzige hökümraniq qilishi, uni awatlashturushi, térikchilik qilishi, u yerde yétiship hayatning sheklini özgeritidighan we téximu yaxshi halgha keltüridighan nesilge sahib bolushi lazim idi.

Hewwa bir qétimda bir oghul, bir qiz; yene bir qétimdimu bir oghul, bir qiz dunyagha keltürgenidi. Birinchi qétimda tugulghan oghul bilen ikkinchi qétimda tugulghan qizning öylinishi halal idi.

1818-sual: yer yüzide tunji qatilliqning meydan'gha kiliishi

ademning baliliri chong bolup, bir - birige öylendi we yer yüzini awatlashturdi. Adem ularni allah yoligha dewet qildi. Ademning teqdirige baliliridin birining iblisqa itaet qilishigha guwahchi bolidighanliqi orunlashturulghanidi. Yer yüzide tunji qatilliq weqesi

meydan'gha keldi. Ademning oghulliridin biri özining qérindishini öltürdi. Ulugh allah maide süriside mundaq deydu:

(qabil habilgha): "men séni choqum öltürimen" dédi, (habil) éytti: "allah peqet teqwadarlarning (qurbanliqini) qobul qilidu. Eger sen méni öltürüşke qolungni sozidighan bolsang, men séni öltürüşke qolumni sozmaymen, men heqiqeten alemlerning perwerdigari allahtin qorqimen".

Öltürülgüchi (habil) temkin halda: men heqiqeten sen bilen bolghan gunahni (yeni méni öltürgenlik gunahingni) we séning (ilgiriki) gunahingni (yeni atang ademning emrige asiyliq qilghanliq gunahingni) üstüngge élip ehli dozaxlardin bolushungni tileymen, (kishilerge) zulum qilghuchilarning jazasi shudur dédi. Habilning sözi tügigendin kéyin, qabil habilni tashlap ketti.

Bir nechche kün ötti... Habil qoyuq ormanliqta uxlawatatti. U ormanda qéri éshektin biri ölgen bolup, jesidi quzghunlar teripidin parchilan'ghan, qéni yerge singip ketkenidi. Éshekning peqet bash qismila qalghanidi. Qabil uni qoligha élip, habil terepke qarap mangdi. Éshekning béshini égiz kötürüp qattiq küchep habilgha urdi. Qan étip chiqishqa bashlidi, habil chöchüp oyghandi. U uyqusida chüsh körüwatatti. Lewliri külümsirewatatti, qan uning külümsirigen lewlirige éqip chüshti. Qabil qérindishigha yene bir qétim qarighandin kéyin, peskoygha chüshti. Qérindishi bu dunya bilen widalashqanidi.

Qabil yüzleri tatirip ketken halda lam - jim démey, ölükning aldida olturdi. Qatil qan ichide yatqan qérindishining aldida olturdi. Eger atisi sorap qalsa, néme dep jawab béretti?

Adem ikkisining bille chiqip ketkenlikini körgenidi. Emdi u yalghuz qaytatti. Eger qérindishini öltürgenlikini inkar qilsa, uning jesidini nege yoshuridu? Nege élip baridu?

Öltürülgen bu qérindash, yer yüzide öltürülgen tunji insan bolghachqa, ölüklerni yer astigha kömüş dégen uqum téxi peyda bolmighanidi. Qabil habilning jesidini élip, bir terepke qarap méngishqa bashlidi.

Shamal bir qushning échinshliq chéqirighan awazini élip keldi. Qabil bu awazdin chöchüp ketti. Ichide bekmu qorqunchluq hés - tuyghular peyda boldi. Qabil awaz chiqqan terepke qaridi. Bir qargha yene bir ölük qarghining üstige qonuwélip qaqildawatatti. Térík qargha tumshuq we tirnaqliri bilen yerni qézishqa bashlidi. Térík qargha ölük qarghini sörep kélip, kolan'ghan azgalgha yatquzdi, andin ikki qétim qaqildiwétip, uning üstige topa tashlidi. Kömüp bolghandin kéyin, bir nechchini qaqildiwétip, uchup ketti.

U özining qilmishigha qattiq pushayman qildi. Nadamet oti uning pütün bedinide lawuldap yénishqa bashlidi. Qattiq yighlighan qatilning wujudi toxtimay titreytti. U tirnaqliri bilen yerni qézip, qérindishi üçün qebre kolashqa bashlidi.

Bu weqedin xewer tapqan hezriti adem: bu sheytanning ishidur, shübbhisizki, sheytan azdurghuchi ashkara düshmendur dédi.

Adem ikki oghlidin ayrilip qalghanliqi üçün köp qayghurdi. Biri ölgen, yene biri sheytan'gha egiship ketkenidi. Adem ölgen oghli üçün dua qildi we hayatini dawamlashturdi. U emgekchan we méhnetkesh insan idi. Baliliri we newrilirige wez -

nesihet qilidighan peyghember idi. Ulargha allah toghruluq wez éytatti we allahqa dewet qilatti. Andin, iblisning kim ikenlikini chüshendüretti we uningha yéqinlashmasliqqa agahlanduratti. Ulargha iblisning özi we qatil oghli bilen bolghan qissisini sözlep béretti. Aridin nurghun yillar ötti, adem yashinip qaldi. Uning ewladliri yer yüzige taraldi.

1819.-sual: hezriti adem eleyhissalamning dunyadin qaytishi

bir kéchisi, qattiq boran chiqip ketti. Hezriti adem tikken qéri derexning yopurmaqliri shildirlashqa bashlidi. Hezriti ademning hujrisi bekmu addiy - sadda idi. Ap'aq saqal we nur yüzlük hezriti adem derexning shax we yopurmaqliridin qilin'ghan töshikide (kariwitida) yatatti. Bala - chaqiliri etrapigha olashqan bolup, uning wesiyitini kütmeke idi. Hezriti adem éghiz achi. Balilirigha insanni qutulduridighan bir kéme we uni ghelibige érishtüridighan birla yaraq (qoral) bar ikenlikini éytti. Kéme - allahning yoli; yaraq bolsa, allahning kelimiliri idi.

Hezriti adem balilirining könglige teselliy bérish üçün mundaq dédi: "allah insanni yer yüzige yalghuz tashlap qoymaydu. Insanni toghra yolgha bashlash we hidayetke érishtürüsh üçün peyghemberlerni ewetidu. Peyghemberlerning isimliri, süpetliri we möjiziliri perqliq bolsimu, hemmisining ortaq bir nuqtisi bolidu. U bolsimu, insanni yalghuz allahqa itaet qilishqa dewet qilish." hezriti ademning balilirigha qilghan wesiyiti mana buningdin ibaret idi.

Hezriti adem wesiyitini tügiti, közlirini yumdi. Perishtiler uning hujrisigha kirip, etrapini oridi. Hezriti adem ularning ichidiki ölüm perishtisini tonup, qelbi menggülük rahet we huzurgha qarap külümsiridi. Rohigha jennet gül - chécheklirining xush hidi singdi.

1820.-sual: hezriti nuh eleyhissalamning dewet körishi

hezriti ademning ölümidin kéyin, xéli yillar ötüp ketti.

Qebrining etrapidiki gül - chéhekler tozup, del - derex we tash - tupraqlar chirip ketti. Yultuzlarning yéshigha nurghun yash qétildi, yer yüzide nurghunlighan nerse özgirish hasil qildi. Ademning wesiyiti untulup, kona xataliq yene otturigha chiqti. Bu qétimqining shekli bashqiche bolsimu, untush xatasi yene tekrarlan'ghanidi.

Nuhning qewmi dunyagha kélishtin burun, nuhning ejdadi ichide besh salih kishi yashap ötkén bolup, ularning isimliri: wed, suwa, yeghus, yeuq we nesri idi. Bular wapát bolghandin kéyin, insanlar ularning sheripi we yüz xatirisi üçün, ularning heykellirini tiklidi. Yillarning ötüshi bilen, bu heykellerni tikligenler ölüp tügidi. Ularining baliliri yashidi, ulardin kéyin newriliri keldi. Epsaniler bu heykellerni birmunchilighan ghayiwiy küchlerge nisbetleshtürüp, ular heqqide herxil hékayiler toqup chiqti. Bu pursetni ghenimet bilgen iblis, ulargha bu heykellerning payda - menpeet yetküridighanliqini we ularning yamanliqqa qarshi turidighan küchlük ilahlarning heykelliri ikenlikini éytip, ularni éziqturdi... Shuning bilen, insanlar bu heykellerge choqunushqa bashlidi. Mana bu ehwal astida, allah nuhni otturigha chiqirip, qewmige elchi qilip ewetti.

Nuh - pikir ölchimidin halqighan, eqil ölchimining eng yüksek pellisige chiqqan, pakliq we küch - qudretning jisimlashqan hali idi.

Qisqisi, büyüklük ölçimi boyiche élip éytqanda, nuh öz dewrining eng büyük insani idi. U ne qewmining hökümrani, ne reisi, ne eng bay kishisi emes idi. Nuh allahning hezriti adem we uning ewladlirini yaratqan waqitta, ulardin alghan ehдини yadédin chiqarmighan biri bolup, u tughulushtinla allahqa iman éytatti. Allah shükür qilghuchi bendisini tallap, uni qewmige peyghember qilip ewetti. Nuh qewmini allahqa dewet qilishqa bashlidi:

i qewmim! Allahqa ibadet qilinglar! Silerge allahtin bashqa mebud (berheq) yoqtur, men heqiqeten silerning büyük künning (yeni qiyamet künining) azabigha qélishinglardin qorqimen.

Nuh qewmige yaratquchi bir allahtin bashqa ilahning yoq ikenlikini, sheytanning uzundin buyan ularni aldap kéliwatqanliqini we bu aldinshning axirlishish waqti kelgenlikini, allahning insanni shereplik qilghanliqini, uni qandaq yaratqanliqini, uninggha riziq, eqil némiti ata qilghanliqini, butlarga choqunushning eqilni buzup, öz - özige zulum qilishtin bashqa nerse emeslikini ochuq chüshendürdi.

Insanlar uning sözlirini qulaq sélip anglidi. Uning sözliri ulargha tosattinla peyda bolghan güldürmamidek tuyulghan idi. Bu, xuddi örüley dep qalghan tamning tüwide uxlawatqan bir ademning qéshigha kélip, uni toyuqsiz noqup oyghatsang, séning uni qutuldurulmaqchi bolghininggha qarimay, belkim qorqup ketkenliktin, sanga ghezeplen'gen ademning misaligha oxshaytti.

Yer yüzide mewjut bolghan sheytanlarmu uning sözlirini tingshimaqta we qorqmaqta idi. Peyghemberning sözliridin kelgen bu söygü iblisning textige tehdit salmaqta idi.

Nuhning qewmi, uning dewitidin kéyin ikkige bölündi. Dewet ajizlar, péqirlar we yoqsullarning yüreklirige chongqur tesir qildi. Ularning azab - oqubetlirige teselli, jarahetlirige melhem boldi. Baylar, küchlükler, kattilar we hökümdarlar dewettin shübhilendi. Hemme nersining burunqidek qélishi ularning menpeeti üçün paydiliq bolghachqa, nuhqa qarshi turmaqchi bolushti. Deslepte, nuhni özlirige oxshash insan dep qarap, töhmet chaplidi.

Kapirlar bilen nuhning arisidiki küresh dawamlashti. Deslipide, u dewrdiki hakimiyet nuhning dewasining qisqa waqit ichide yoqqa chiqidighanliqini xiyal qildi. Dewaning péqirlarni, ajizlarni we addiy qol hünérwenlerni özige tartiwatqanliqini körüp, uninggha bu tereptin hujum qilishqa bashlidi. Shundaq qilip, nuh bilen qewmining kattiliri arisidiki küresh resmiy bashlandi.

Nuh qewmining kapirlirining sözlirige qulaq saldi we ularning jahilliq qiliwatqanliqini chüshendi. Shundaqtimu, ulargha mulayimlik bilen jawab qayturdi.

Ulugh allah hud süriside mundaq dégenidi:

nuh éytti: "i qewmim! Éytinglarchu, eger men perwerdigarim teripidin nazil bolghan (dewitimning toghriliqini ispatlaydighan) éniq delilge asaslansam we uning rehmitige (yeni peyghemberlikke) sazawer bolghan bolsam, u delil siler üçün mexpiy bolsa, siler uni yaman körsenglar, uni qobul qilishqa silerni mejburlamduq? I qewmim! Silerge (dinni) tebligh qilghanliqim üçün silerdin pul - mal telep qilmaymen, manga ejir bérishini peqet allah öz üstige alghan, men iman éytqan kishilerni (yénimdin)

qoghliwetmeymen, (chünki) ular, shübhisizki, perwerdigarigha mulaqat bolidu, lékin men silerni nadan qewm körimen. I qewmim! Eger men ularni qoghliwetsem, allahning azabidin méni kim qutquzalaydu? Oylinip baqmamsiler? Men silerge: mende allahning xeziniliri bar, - démeymen, gheybni bilimen, - démeymen, men elwette (özemni) perishte depmu éytaymen hemde siler közge ilmaydighan kishilerni: allah ulargha yaxshiliq bermeydu, - démeymen, allah ularning dilliridikini obdan bilidu, bolmisa men choqum zalimlardin bolup qalimen".

Nuh inkarchilarning delillirige peyghemberlarning mentiqi bilen jawab béretti. Nuhning qewmi uning bilen munazirilishishtin zérikti. Nuh herqandaq qararni allahning bérighanliqini qobul qilghanliqi üçün, ularning azghunluqini allahqa hawale qildi. Nuh bilen uning qewmidin bolghan kapirlar arisidiki munazire uzirap ketti. Nihayet, kapirlarning pütün delilliri yéngilip, éytqudek bashqa nerse qalmighachqa, ular heddédin éshishqa we allahning peyghembirini haqaretleshke bashlidi.

Nuh qewmini allahqa dewet qilishni her saet, her kün we her yil dawamlashturdi we shu teriqide bir nechche yil ötüp ketti. Kéche - kündüz, ashkara - mexpiy halda ulargha tebligh qilatti we misallar keltüretti. Allahning barliqigha dalalet qilidighan nersilerni we uning kainattiki küch - qudrisini chüshendüretti. Ular her qétim nuhtin qachatti. Allahning ularni epu qilishi üçün dewet élip barghanda, barmaqiliri bilen qulaqlirini étiwalatti we heqni anglashtin qachatti.

Nuh qewmini tewhidke 950 yil dewet qildi. U, kapirlarning sani künséri éshiwatqanliqini, emma muminlarning köpeymeywatqanliqini kördi. Nuh bu ehwalgha bekmu qayghurghan bolsimu, ümidini yoqatmide. Qewmini dawamlıq dewet qilatti we ular bilen munazirilishetti. Qewmimu öz gépide, kapirliq we gumrahliqta ching turushni qet'iy dawamlashturdi.

1821-sual: nuh eleyhissalamning qewmige bed dua qilishi

hezriti nuh qewmining haligha échindi, emma ümidsizlenmide. 950 yil boyiche ümid bilen yashidi. Allahning uninggha qewmidin burun iman éytqanlardin bashqisining iman éytmaydighanliqini bildüridighan kün yétip keldi. Allah uninggha qewmining qilmishi yüzisidin qayghurmasliqini wehyi qildi. Nuh allahning kapirlarni halak qilishini tilep dua qildi. U mundaq dédi:

perwerdigarim! Yer yüzide kapirlarning birinimu qoymighin! Emr bérildi. Ulugh allah kapirlargha topan balasi ewetilishini emr qildi. Allah bendisi nuhqa kémini köz ongida we wehyi boyiche yasishini buyridi. Yeni nuh kémini perishtilarning yardimi bilen, allahning ilmi we telimati boyiche, uning köz ongida we wehyide bildürülginidek yasaytti.

Nuh kéme yasash üçün derex tikti. Bir nechche yil ötkendin kéyin, tikken derexlirini késip, yaghachchiliq qilishqa bashlidi. Uning kémesi chong, égiz we nahayiti puxta idi. Nuh kémini yasashqa bashlidi. Kapirlar uning yénidin ötkech, uning néme üçün yasiliwatqanliqini perez qilishatti. Qurghachchiliq apiti yüz bergechke, u etrapta derya yaki déngiz yoq idi. Shunga ular: "i nuh! Bu kémeng qandaq üzidu? Zéminning üstide mangamdu ya? Séning kémengni mangghuzghudek su nede? Sen aljipsen" déyishti. Kapirlar nuhni mesxire qilip, qaqahlap külüshti.

Kéme yasilip boldi. Nuh allahning emrini kütüşke bashlidi. Allah nuhqa tonurdin étilip chiqqan suning topanning bashlinishining béshariti ikenlikini bildürdi. Qorqunchluq kün yétip keldi. Nuhning öyidiki tonurdin su étilip chiqishqa bashlidi. Nuh kémini échish we özige ishen'genlerni kémige chiqirish üçün yügürdi. Jibriil eleyhissalam yer yüzige chüshti. Kémige her bir janliqtin bir jüp saldi. Nuh kémining ichige yirtquch haywanlarni solaydighan qepezlernimu yasighanidi. Jibriil eleyhissalam yer yüzidiki haywan we qushlarning hemme türidin bir chüptin heydep kelgenidi. Bu, topan süyining pütün yer yüzige yéyilidighanliqini ipadileytti. Eger undaq bolmighan bolsa, bu tür qush we haywanlarning kémige chiqirilishining héchqandaq ehmiyiti yoq idi.

Kéme yuqiri kütürülüşke bashlidi. Haywanlar, qushlar we hezriti nuhqa iman éytqan muminlermu kütürüldi. Muminlerning sani az idi. Nuhning ayali uninggha iman éytmighanidi, shunga u kémige chiqmidi. Oghulliridin biri körünüshte iman étgandek qilghan bilen, emeliyette kapir idi we buni atisidin yoshurup kelgenidi. Umu kémige chiqmidi. Qewmning köpinchisi iman éytmighachqa, ularmu chiqmidi. Kémige peqet azghina muminla chiqti.

Zéminning yériqliridin sular étilip chiqti. Su chiqmighan yériq qalmidi. Asmandin burun körülüp baqmighan we bundin kéyinmu körülmeydighan derijide shiddetlik yamghur yaghdi. Su hem asmandin yaghatti hem yer astidin chiqatti we peydinpey yüksiletti. Déngizlarning jimjitliqi buzuldi, shawqun - süren sélip, dolqunlirini qirghaqlargha uratti. Yerning ichi binormal bir shekilde heriketlinetti. Okyanlarning chongqur chökmiliri birdinla yuqiri örleshke bashlidi. Zémin asta - asta déngiz dolqunlirining astida qéliwatatti. Yershari tunji qétim pütünley su astida qaldi. Sular insanlarni yutup ketküdek derijide yükseldi. Asta - asta del - derex we taghlarmu sularning astida qélishqa bashlidi. Topan balasi bashlan'ghan waqitta, nuh oghlini chaqirdi.

Oghli uningdin yiraqta idi. Nuh mundaq dédi:

i oghlum! Biz bilen kémige chiqqin, kapirlar bilen bille bolmighin! Oghli atisigha mundaq dep jawab qayturdi:

méni suda gherq bolushtin saqlap qalidighan bir taghning üstige chiqiwalimen. Ularning arisini dolqun ayriwetti - de, u gherq bolup ketti.

Topan dawamlashti. Nuhning kémisi leylep kétiwerdi. Topan bashlinip köp ötmey, barliq közler yerning su astigha chöküp ketkenlikini körgenidi. Nuhning kémisidikilerdin bashqa janliq qalmighanidi. Yer yüzidiki muminlerning hemmisi we alahide éliwélin'ghan haywan we qush türliri nuhning kémiside idi.

Allahning emri bilen yer silkinishtin toxtidi. Sular yutuldi. Zémin quyash nuri astida qaytidin parqirap körünüşke bashlidi. Topan zéminni yuyup, taziliwetkenidi. Topanning toxtishi bilen qorqunch, endishimu bésiqti.

Uning yadigha gherq bolghan oghli kéliwalidi. Nuh oghlining kapir ikenlikini téxi bilmeytti. Uni bir taghning choqqisigha chiqiwélip, qutulmaqchi bolghan, jahil mumin dep oylaytti. Atining yürikidiki atiliq hés - tuyghuliri heriketke ötti.

Ulugh allah uninggha oghlining heqiqiy ehwalini bildürüş üçün mundaq dédi:

i nuh! U (men nijat tépishni wede qilghan) ailengdikilerdin emes, uning emeli yamandur, sen éniq bilmigen nersengni mendin sorimighin, men séning jahillardin bolmasliqingni nesihet qilimen. Nuh perwerdigarining meghepiritini telep qildi we töwbe éytti. Allah uninggha merhemet qildi we uni allahning berikiti we amanliqi astida kémidin chüshüshke buyridi. Nuh kémidin chüshti. Qush we haywanlarni qoyup berdi, ular yer yüzige tarqilip ketti. Undin kéyin, möminler chüshti.

Zémin (topan sewebidin) téxiche nem idi. Nuh namaz we duasini tügetkendin kéyin, ornidin turup allah üçün büyük bir ibadetxana berpa qilish meqsitide ul kolidi. Muminler gülxan yéqip, etrapida olturushti. Kémide ot yéqilishi cheklen'genidi. Topan toxtighan birinchi kün bolsa, allahqa shükür éytish yüzisidin roza tutulghanidi.

Qur'ani kerim topan (balasi)din kéyin, nuh qissisining perdisini chüshürdi. Uning qewmi bilen bolghan ehwalining qandaq ikenlikini biz bilmeymiz. Bizning bilidighinimiz (yaki texmin qilalaydighinimiz), nuhning ölüsh aldida ewladlirigha yalghuz allahqa ibadet qilish heqqide wesiyet qilishi idi. Shuning bilen, hezriti nuh allahning dergahigha ketti.

1822.-sual: hezriti hud eleyhissalamning peyghemberlik hayati

topandin kéyin, yer yüzide muminlerdin bashqa insan qalmidi. Dunyada allahni inkar qilidighan peqet birla qelb bar idi. U bolsimu, ishsizliqtin qayghurushqa bashlighan sheytan idi. Nurghunlighan yillar ötti, atilar we balilar öldi. Oghullarning oghulliri keldi. İnsanlar nuhning wesiyitini untup, yene butlarga choqundi we bir allahqa ibadet qilishni terk etti. Ish yene aldinqi qétimqi hiyle bilen meydan'gha chiqti. Nuh qewmining newriliri: "allah topan balasidin qutuldurup qalghan ata - bowilirimizni untup qélishti xalimaymiz" déyishti we qutulup qalghanlarning xatirilinishi üçün ularning heykellirini yasidi. Heykellerge bolghan hürmet nesildin - nesilge éship bardi we ish ulargha choqunushqa özgerdi. Yer yüzi yene zulmet qarangghuluqtin éngrashqa bashlidi. Allah seyyidimiz hudni qewmige ewetti. Shuning bilen, hudning qewmige peyghember bolup ewetilgenliki heqqidiki qisse bashlandi.

Hezriti hud "ad" isimlik qewmdin idi. Bu qebile ehqaf dégen yerge jaylashqan bolup, u yer déngiz sahilidiki qum barxanliq chöl idi. Ular nahayiti yoghan we égiz tüwrükler bilen yasalghan chédirlarda olturatti. "ad" qewmi zamanidiki eng bestlik, eng égiz, eng saghlam we eng küchlük insanlar idi.

Hezriti hud ulargha: i qewmim! Allahqa ibadet qilinglar! Silerge allahtin bashqa mebud (berheq) yoqtur dédi. Hud ulargha özining ejrini allah bérighanliqini, ulardin eqillirini heqiqet nurliri bilen tazilashtin bashqa nerse telep qilmaydighanliqini éytti. Ulargha yene allahning ulargha bergen németlirini, nuhtin kéyin, özlirini yer yüzining xelipisi qilghanliqini, ularning wujudlirigha üstünlük we heddédin ziyade küch - quwwet ata qilghanliqini, ulargha mol riziqlik chiqidighan yerge qandaq érishtürgenlikini we tupraqni yashartidighan yamghurni qandaq ewetkenlikini chüshendürdi. Hudning qewmi özlirining etrapigha nezer saldi we özlirining eng küchlük kishiler ikenlikini biliwalidi. Shuning bilen, tekebburluqi tutup, jahilliqlik qilishqa bashlidi.

Ular hudtin: "sen ata - bowilirimiz choqun'ghan ilahlirimizni qandaqlache inkar

qilisen?" dep soridi. Hud: "ata - bowanglar xata qilghanidi" dédi. Qewmi: "i hud! Sen bizni ölüp, söngelirimiz topigha aylinip ketkendin kéyin, qayta tirilidu dep oylamsen?" dédi. Hud: "siler qiyamet küni qayta tirildürülsiler. Perwerdigaringlar hemminglardin hésab alidu" dédi. Buni anglighan qewmi qaqahlap külüp ketti.

Hudning sözliridin ghelilik hés qilghan kapirlar öz'ara mundaq déyishti: "insan ölidu, ölgendin kéyin jesidi chiriya we topigha ariliship kétidu. Andin shamalda her terepke qarap uchidu. Bu jeset qandaqlarhe eslige qaytidu?!" undin bashqa, qiyamet küni dégen qandaq gep? Ölgeler néme üçün qayta tirildürüldi?

Hud bu soallarning hemmisige sewr - taqet körsetti. Andin qewmige qiyamet künini chüshendürüshke bashlidi. Emma ular uni inkar qildi. Hudning qewmi peyghembirini ene shundaq yalghan'gha chiqardi. Ular hudqa: "tolimu yiraq, tolimu yiraq!" déyishti. Ad qewmining kattiliri soridi: "bizni kim halak qilidu?" hud: "allah" dédi. Kattilar: "bizni ilahlimiz qutulduridu" déyishti. Hud bilen qewmi arisidiki munazire dawamlashti.

Künler ötüp, munazire kücheygenséri ad qewmining tekebburluqi, jahilliqi, azghunluqi we töhmetxorluqi éship bardı. Hudqa: "eqilsiz, sarang" dégen bednamlar chaplandı. Ularning qelbidiki azghunluq hudni saranggha chiqarghudek derijide küchiyip ketkenidi. Hud ularning biljirlashlirigha qulaq salmidi. Ularning sepsetiliri we bednamlirigha qayghurup yürmedi. Emma ularning shu sözliri uning qulaq tüwide jaranglaytti: séning sözüng bilen biz ilahlimizni tashliwetmeymiz.

Hudning bu sözlerge layiq jawab qayturush üçün allahqa tayinish we bu yalghanchilargha eng axirqi qétim tehdit xaraktérlik agahlandurush bérishtin bashqa charisi qalmidi. Shundaq qilip, hud özining ulardin we ularning ilahlidin yiraq turidighanliqini jakarlidi. Özini yaratqan allahqa ishendi. Azabning öz qewmi ichidiki inkarchilargha kélidighanliqini chüshendi. Ad qewmi allahning wedisini kütmekte idi.

Yer yüzide qurghaqchiliq apiti bashlandı. Bir tamchimu yamghur yagmaywatatti. Ad qewmi derhal hudning yénigha yügürüshti: "i hud! Bu qurghaqchiliqning sewebi néme?" hud: "allah silerge ghezeblendi, eger siler iman éytqan bolsanglar, allah silerdin memnun bolatti we yamghur yaghdurup, küchünglarga küch qatatti. " ad qewmi yene hudni zangliq qilishti. Jahilliq, mesxire we inkarda ching turushti. Qurghaqchiliq téximu küchiyip ketti. Yéshil derexler sarghaydi, ziraetler solashti. Bir küni, asmanda birdinla qapqara bulut köründi. Ad qewmi chédirliridin yügürüp chiqip: "bu bulut bizge yamghur yaghdurup béridu" déyishti. Hawa birdinla özgirishke bashlidi. Ottek qiziq we qurghaq hawa qehritan soghuqqa aylinip, shiwirghan chiqishqa bashlidi. Hemme nerse tewrep ketti. Derexler, ösümlükler, erler, ayallar, chédirlar, tére, gösh, söngék we yilikler jalaqlap titridi. Shiwirghan kéche - kündüz toxtimidi. Hawa barghanséri sowup kétiwatatti. Ad qewmi arqigha qarap qachti we chédirlirigha kiriwaldi. Shiwirghan téximu küchiyip, chédirlarni örüp tashlidi. Ular chédir yopuqlirigha yöginiwaldi. Shiwirghan téximu küchiyip, chédir yopuqlirini uchurtup ketti, kiyim - kéçeklerni yirtip, térimni parchilap, wujudni chak - chak étiwetti.

Shiwirghan yétip barghanla yérini weyrat qilip, ademlerni öltürüp, yüreklerni yérip, ularni quruq ustixan'gha aylandurup qoyatti. Dunyada oxshishi körülüp baqmighan bu

shiwirghan sekkiz kün, yette kéchigiche dawamlashqandin kéyin, perwerdigarining emri bilen toxtidi. Démek, ad qewmidin héchqandaq eser qalmighanidi. Hud we uninggha iman éytqanlar qutulup qélip, zalimlar we azghunlar halak boldi we hud qewmi toghrisidiki qisse ayaghlashti.

1823.-sual: hezriti salih eleyhissalamning peyghemberlik hayati

aridin uzun yillar ötti, beziler ölüp, beziler tughuldi. Ad qewmidin kéyin, semud qewmi keldi. Azab hékayisi semud qewmide bashqa bir shekilde tekrarlandi. Semudmu butlarga choqunidighan bir qewm idi. Allah ulargha hezriti salihni ewetti. Salih qewmige: i qewmim! Allahqa ibadet qilinglar, silerge allahtin bashqa héch mebud (berheq) yoqtur, dédi.

Heq özgermigendek, peyghemberlarning eng اساسliq jümlisimu özgermigenidi. Salihning éytqanliri, semud qewmining kattiliri üçün yéngiliq bolup tuyuldi. U, qewmining ilahligha: "kéreksiz nersiler" dep bednam chaplighanidi we qewmini ilahlargha choqunushtin tosüp, bir allahqa ibadet qilishqa chaqirghanidi. Uning dewiti semud qewmi ichide ghulghula peyda qildi. Salih ilmi, pakliqi we yaxshiliqi bilen tonulghan biri idi. Qewmi uni, allah uninggha wehyi qilishtin we ulargha peyghember qilip ewetishtin burun hörmetleytti. Semud qewmi uninggha:

i salih! Buningdin burun sen arimizda ümid qilin'ghan kishi iding, bizni ata - bowilirimiz ibadet qilip kelgen butlarga ibadet qilishtin tosumsen? Shek - shübbisizki, heqiqeten biz sen dewet qilghan ishqa zor gumandimiz, déyishti.

Ular salihqa shexsiy tereptin yéqinlashmaqta idi. Bizning sendin ümid kütken bezi tereplimiz bar idi. Ilming, pakliqing, eqling, durustluqung tüpeylidin arimizda ümid qilin'ghan kishi iding. Emma sendiki ümidlirimiz köpükke aylandi. Sen bizni ata - bowilirimiz ibadet qilip kelgen butlarga ibadet qilishtin tosumsen? Bu néme dégen qabahet?! I salih! Biz séning ata - bowilirimiz ibadet qilip kelgen butlirimizni haqaretlishingni kütmigeniduq. Mana mushundaq, normal nersiler semud qewmige ghelite tuyuldi.

Hezriti salih ochuq - ashkara dewet qilghan bolsimu, qewmining uninggha ishenmigenlikini körülmekte. Ular hezriti salihning dewitidin narazi bolushti we uning séhirlen'genlikini perez qilishti. Uningdin allahning uni özlirige peyghember qilip ewetkenlikige ispat körsitishini telep qildi. Allah ularning telipige jawab bermekchi boldi.

Semudluqlar taghlarni téship, öylerni yasaytti. Taghdin chiqqan quram tashlardin paydilinatti. Ular nahayiti küchtünggür ademler idi. Herqandaq ishtin özlirining rizqini tépüp yéyeleytti. Ular ad qewmidin kéyin, u yerge makanliship awatlashturghanidi.

Ular bir möjize keltürüşhini telep qilghanda, hezriti salih ulargha:

i qewmim! Bu allah (biwasite) yaratqan chishi töge silerge méning möjizemdur, uni allahning zéminigha qoyuwétinglar, ixtiyari otlisun, uninggha ziyan - zexmet yetküzmenglar, bolmisa silerni pat arida kélidighan azab halak qilidu, dédi.

Töge taghdiki quram tashning ichidin chiqqanda, semud qewmi hang - tang qaldi. U bir xasiyetlik töge bolup, süti minglarche er - ayal we balilargha yétip ashatti. U bir

yerde yatsa, boshqa haywanlar uningdin néri qachatti. Uning normal töge emes, belki allahning möjizisi ikenliki mana men dep bilinipla turatti. Salihning qewmining beziliri uninggha ishendi, emma köpinchisi jahilliq we inkar qilishta ching turdi. Ular salihni tashlap, tögige kirishipla qaldi. Uni yoqitishning pilanlirini soqushqa bashlidi. Suyiqestning her zaman qewmning kattiliri teripidin pilanlinishi nahayiti normal ehwal idi.

Salih millitige bekmu mulayimlik bilen xitab qilatti. Ularni yalghuz allahqa ibadet qilishqa; allahning özining peyghember ikenlikini ispatlash we dewasining delili bolsun üçün möjize, yeni chishi töge yaratqanliqini oylap körüşke chaqiratti. Ulardin tögining allahning zéminida ixtiyari otlishigha qoyuwétishini ötündi. Eslide pütün dunya allahning emesmu? Ularni özlirige allahning azabi kelmesliki üçün tögige ziyan - zexmet yetküzeslikini agahlandurdi. Andin ularning diqqitini allahning ulargha bergen németliri üstige tartip, ad qewmidin kéyin hijr wadisigha ularni orunlashturghanliqini, taghlarni oyup öy yasash qudrutige ige qilghanliqini, német, riziq we küch - quwwet ata qilghanliqini chüshendürdi. Salih shunche köp chüshendürgen bolsimu, qewmi yenila ajayip - gharayip jawablarni berdi. Ular salihning sözlirige qulaq salmay, uni terk etti.

Salihqa ishen'genlerge yüzlinip, ularni mesxire qilghan halda mundaq dep soridi: "siler salihni uning perwerdigari teripidin ewetilgen peyghember dep bilemsiler?"

ular töge möjizisini körüp turup, mesxirilik sözliri bilen shundaq tutruqsiz soal soridi. Salihqa ishen'gen ajiz kishiler: "biz uning peyghemberlikige elwette ishinimiz" dep jawab berdi. Muminler ulargha ikki bisliq jawab berdi.

Muminlerning jawabi qewm chonglirini téximu qiyin ehwalgha chüshürüp qoydi. Kattilar salihning allah teripidin ewetilgenlikidin shübhinetti. Emma muminler özlirining salih élip kelgen heq dewasigha ishinidighanliqini éytti. Del shu yerge kelgende, qewm chongliri tekebburluq qildi we özlirining gunah ötküzgenliki bilen maxtandi. Semud shehirini qarangghuluq basti.

Taghlar ichige oyulghan öylerni quchaqlighan halda qed kötürüp tik turatti. Körünüshte, héchkim ulargha ziyan - zexmet yetküzelmeytti. Tagh ichige oyulghan eng chong öylerdin birige mesh'eller yéqildi. Halqisiman bolup olturghanlarga sharab tartildi. Bu muhim yighilishqa qewm kattilirining hemmisi ishtirak qilghanidi. Yighilish bashlandi. Sharab qedehliri ayliniwerdi. Salih we uning tögisi heqqidiki parang qizip ketti.

Sheherde (yeni hijride) yer yüzide buzghunchiliq qilidighan, islah qilmaydighan toqquz neper kishi bar idi. Bularning hemmisi qanxor lükchekler bolup, sheherning eng meshhur jinayetchiliri idi. Jinayetning waqti we orni békitildi. Kéche qazanni düm kömtürüp qoyghandek qarangghu idi. Tragédiye kéchisi yétip keldi. Xasiyetlik töge botiliqini baghrigha basqan halda yatatti. Botilaq tongup ketkechke, anisining ténigha yépiship isiniwatatti. Toqquz neper lükchek qilich we oqlirini teyyarlap, kéche qarangghuliqida yolgha chiqti. Toqquz lükchek tögige étildi. Töge ornidin turdi. Botilaqmu qorqup kétép ornidin turdi. Tögining qanliri aqti, botiliqimu öltürüldi. Hezriti salih bu ishtin xewer tépip, derghezep halda qewmining yénigha bardı. Ulargha: "men silerning tögige ziyan - zexmet yetküzeslikinglarni éytmişanmidim?" dep soridi. Ular:

"biz tögini öltürduq. Bizge kélidighan azabni derhal keltürgin! Buninggha küchüng yetse, - elwette! Sen özening allah teripidin ewetilgen peyghember ikenlikingni éytmişanmiding?" dédi.

Salih qewmige: öyünlarda (hayatliqtin) üç kün behrimen boluwélinglar. Bu wede yalghan emes, dédi. Salih qewmining yénidin ayrildi, ish tügidi. Allah uninggha qewmining üç kündin kéyin halak bolidighanliqini bildürdi. Töge öltürülgen waqitta, üç qétim chongqur nepes alghanidi.

Semud qewmi salihning sözlirini mesxire qilghan we azabni kütken halda üç künni ötküzdi. Tötinchi küni seherde, asman yérilip, taghlarning üstige qattiq chirqirighan bir awaz chüshti. U yerdiki hemme nerse halak boldi. Yer qattiq tewrep, üstidiki hemme nerse qétip qaldi. Bu bir qattiq awaz idi. Awaz bashlinip axirlashqiche, semud qewmi pütünley halak bolghanidi. Ular néme ish bolghanliqini angqiralmayla halak boldi. Hezriti salihqa iman éytqanlar bolsa, uning bilen u yerdin ayrildi we qutulup qaldi.

Ikkinchi bap. Ibrahim eleyhissalam we uning bilen zamandash ötkén peyghemberler

1824.-sual: ibrahim eleyhissalamning sheripi

hezriti ibrahim allahqa yéqin bolush mertiwisige érishti. Shunga allahning peyghemberliri arisida hezriti ibrahimning alahide orni bar. U, allahning özliridin ehde alghan iradilik besh chong peyghemberning biri bolup, ular nuh, ibrahim, musa, isa we muhemmed eleyhissalam qatarliqlar. Allah uni ochuq - ashkara halda insan küchi yetmeydighan ishlar bilen sinidi. Hezriti ibrahim nahayiti qiyin sinaqlargha duch kelgen bolsimu, wedisige wapa qilish bilen birge yaxshiliq qilishni héchqachan qoldin bermigen bende idi. Özidin kéyin kelgen barliq peyghemberlerning atisi we bowisi...

1825.-sual: ibrahim eleyhissalam dunyagha kelgen ijtimai mohit

qur'anda uning tughulushi, baliliq dewri we qaysi dewrde yashap ötkenliki bilen munasiwetlik melumat yoq bolup, peqet uning dewridiki hayatiy atmosférani teswirlep bergen. Bu dewrde insanlarning üç xil guruppigha ayrilghanliqini körüwalghili bolidu.

Yaghach we tashtin yasalghan butlarga choqunidighanlar.

Quyash, ay we yultuzlarga choqunidighanlar.

Padishah we hökümdarlarga choqunidighanlar.

Ibrahim ene shundaq muhitta, butqa choqunidighan aililerning biride tughuldi. Uning ailisi öz qoli bilen but yasap, uninggha choqunidighan kapirlardin idi. Ailining bashliqi eng chong butni yasighuchi bolup, u özini pütünley but yasashqa atiwetken sen'etkar (heykeltarash) idi. Atining kespi milliti arisida özige abruy, ailige yuqiri inawet élip kelgenidi. Uning hayatini baliliqidin tartip bashlayli! Uning zéhnini kichikidinla ötkür idi. Ibrahim kichikide atisining ghelite butlarni yasawatqanliqini kördi. Bir küni, u atisining néme ish qiliwatqanliqini soridi. Atisi ularning ilah heykelliri ikenlikini éytti. Kichik ibrahimning eqli bu sözlerge heyran boldi we qobul qilalmidi. U herkün

heykellerni uyaq - buyaqa chörüp oynaytti, chonglar éshek - qéchir min'gendek ularning üstige miniwalatti. Bir küni, atisi uning merdux heykilining üstige miniwalghanliqini körüp achchiqlandi we bu heykelni oynimasliq heqqide tenbihlidi.

Ibrahim soridi: - ata! Bu qaysi heykel? Uning qulaqliri néme üçün bizningkidin chong?

Atisi éytti: - oghlum! Bu perwerdigarlarning perwerdigari merduxur. Bu chong qulaqlar uning hékmet igisi ikenlikining ipadisidir. Ibrahim öz - özi külp qoydi. U téxi yette yéshida idi.

Yillar ötti. Ibrahim quramigha yétip qaldi. Atisining exmeqliqliri uning qelbiga chongqur tesir qilghanidi. Hush - kallisi jayida bir insanning tash - yaghachtin but yasap, uninggha ibadet qilishigha eqli yetmeywatatti. Ibrahim bu butlarning yémeydighan, ichmeydighanliqini, sözliymeydighanliqini we biri ularni yan yatquzup qoysa, ongshilalmaydighanliqini chüshen'genidi. Bu xiyal ibrahimning kallisini xéli bir waqtqiche chulghiwaldi.

Ibrahimning qewmining butlar bilen liq toldurulghan nahayiti chong ibadetxanisi bar idi. Ibadetxanining qaq otturisigha eng chong but orunlashturulghan bolup, qalghanliri ret - réti we xili bilen uning etrapigha tizilghanidi. Ibrahim kichik waqtida, atisi bilen bu ibadetxanigha pat - pat kéletti. Emma u tash we yaghachtin yasalgan bu nersilerni peqetla közge ilmaytti. Emma eng qorqunchluq teripi ademler, yeni qewmi bolup, ular ibadetxanigha kirgende, bëshini aldigha sanggilitip, béli dümcheytip mangatti. Yigha - zare qiliship, xuddi butlar özlirining awazini anglawatqandek yalwurup kétishetti.

Deslepte, bu menzire ibrahimgha külkilik tuyuldi. Emma asta - asta ghezeblinishke bashlidi. Pütün qewmining aldinip yürishi uninggha bekmu ghelite tuyuldi. Ish téximu chingigha chiqti. Ibrahimning atisi oghli (yeni ibrahim) chong bolghanda, uning kahin bolushini ümid qilatti. Atisi oghlining bu butlarga bihürmetlik qilmasliqini telep qilatti. Emma u özining butlarni mengsitmeydighanliqini we ulardin nepretlinidighanliqini ochuq - ashkara élan qilatti.

1826.-sual: ibrahim eleyhissalamning butpereslik bilen bolghan körüshi

bir küni, ibrahim atisi bilen bille ibadetxanigha bardı. Butlarnı hürmetlesh murasımı ötküzülüwatatti. Murasım waqtida, kahinlarning eng chongi butlarning eng chongining aldigha kélip, nahayiti mungluq bir awaz bilen uninggha yalwurdi we buttin qewmige rehim - shepget qilishini, mol riziq bérishini telep qildi. Hemme timtas idi. Ibrahimning awazi bu timtasliqni buzdi. U eng chong kahin'gha mundaq dédi:

- ey kahin! U séning awazingni angliyalmaydu. Sen buni bilmemsen?

Etraptikilerning hemmisi uninggha qaridi we ibrahim ikenlikini bildi. Chong kahin térikip ketti. Ibrahimning atisi yalghandin oghlining aghrip qalghachqa, özining néme dégenlikinimu bilmeydighanliqini bahane körsitip, köpchilikdin epu soridi. Andin oghlini élip ibadetxanidin chiqti we udul öyge ekilip, yatquzup qoyghandin kéyin, chiqip ketti.

Ibrahim bir pes yatqandin kéyin, ornidin turup sirtqa chiqti. U aghrip qalmighanidi.

Ibrahim özüning nahayiti chong bir ishqa tutush qilghanliqini hés qildi. Allah - qewmi yasiwalghan bu yaghach we tash heykeller emes idi. Ibrahim öydin chiqip, tagh terepke yürüp ketti. Tagh öngkürliridin birining aldida olturup, asman'gha baqti. Etisi seher, ibrahim qewmige téximu heyran qalarliq söz qildi. Tünügün choqun'ghan yultuzlar seherde yoqap ketkenidi. Ibrahim yoqap ketken nersini yaqturmaytti. Ikkinchi küni kechte, ibrahim ayni özüning perwerdigari dep élan qildi. Qewmi bu ishning sirigha yételmidi. Ibrahim aygha ibadet qilishnimu ret qildi. Chünki, aymu bashqa yultuzlarga oxshash kéchisi peyda bolup, kündüzi yoqap kététti. Emma qewmi uning meqsitini chüshenmidi. Shuning bilen, ibrahim pilanini dawamlashturdi. Ulugh allah mundaq deydu:

u quyashning chiqiwatqanliqini körüp (yuqiriqi usul boyiche): "bu méning perwerdigarimdur. Bu hemmidin (yeni yultuz bilen aydin) chongdur" dédi. Quyash pétip kétiwidi, u éyttiki: "i qewmim! Men heqiqeten siler shérik keltürgen mebudlardin ada - judamen. Men heqiqeten, batil dinlardin heq din'gha burulup, asmanlarni, zéminni yaratqan zatqa yüzlendim. Men mushriklardin emesmen".

Ibrahim quyashni özüning perwerdigari dep élan qilghandin kéyin, quyash patqiche kütüp turdi. Quyash patti, umu bashqa mexluqlarga oxshash közdin ghayb boldi. Ibrahimning delili heqni otturigha chiqiralishi mumkin idi. Qewmi uning bilen munazirilishishke bashlidi. Yultuzlarga choqun'ghuchilar uning péyige chüshti. Ularning heqqaniy kürishi qorqutush we tehdit sélish bilen bashlandi.

Hezriti ibrahimning yultuzlarga choqun'ghuchilarga qarshi élip barghan kürishi shuning bilen ayaghlisip, butlarga choqun'ghuchilarga qarshi élip barghan kürishi bashlandi. Ibrahim qewmining qarshisigha dewet bilen chiqti. Ilah mesilisi heqqide qattiq ghezeplen'gen ibrahim:

"siler choqunuwatqan bu butlar néme? (yeni néme üçün bu butlarga choqunisiler)" dédi. Ular: "ata - bowilirimizning ularga ibadet qilip kéliwatqanliqini bilimiz (yeni ularga ata - bowilirimizgha teqlit qilip choqunimiz)" dédi. Ibrahim: "silermu, ata - bowanglarmu (payda - ziyani yetküzelmeydighan, anglimaydighan jansiz butlarga choqun'ghanliqlar üçün) heqiqeten roshen gumrahliqta siler" dédi. Ular: "sen rast dewatamsen yaki chaqchaq qiliwatamsen?" dédi. Ibrahim éytti: "undaq emes, silerning (ibadet qilishinglarga layiq) perwerdigaringlar asmanlarning we zéminning perwerdigaridur, ularni u yaratqan, menmu uninggha (qet'iy deliller bilen) guwahliq qilghuchilardinmen"

söz tügidi. Ibrahim bilen qewmi arisidiki küresh bashlandi. Uninggha eng esheddiy qarshiliq körsetkini atisi yaki atisi ornidiki taghisi idi. Ata bilen oghul jédel qilishqa bashlidi. Prinsip we asaslar ularni bir - biridin ayridi. Oghul allahning yénida, ata bolsa batilliqlarning yénida yer aldi.

Ata oghulgha mundaq dédi: "ibrahim! Séning kasapitingdin béshimgha bala - qaza yéghishqa bashlidi. Méni xelqi - alem aldida reswa qilding, sen manga eskilik qilding."

ibrahim atisigha mundaq dep jawab berdi:

i ata! Némishqa anglimaydighan, körmeydighan we sanga héch nersige esqatmaydighan nersilerge choqunisen? I ata! Manga sen bilmeydighan ilimler nazil

boldi, manga egeshkin, séni toghra yolgha bashlaymen. I ata! Sheytan'gha choqunmighin, sheytan merhemetlik allahqa heqiqeten asiqliq qildi. I ata! Séning merhemetlik allahning azabigha qélishingdin, sheytanning hemrahigha aylinip qélishingdin qorqimen

ata ghezeptin yérilghudek boldi we uning aldigha étilip kélip mundaq dédi:

i ibrahim! Sen méning ilahlirimdin yüz örümekchimusen? Eger sen (mundaq qilishtin) yanmisang, choqum séni tash - kések qilip óltürimen, uzaq zaman mendin yiraq turghin!

Söz tügidi. Ibrahim chalma - kések qilip óltürülüş tehditi alghandin sirt, öydin qoghlandi. Shundaq bolsimu, ibrahim atisigha itaetkar oghul we büyük peyghemberlik pozitsiyisi bilen muamile qildi. U atisigha peyghemberlik exlaqi bilen xitab qildi. Özige qilin'ghan haqaretler, tenqid, tehditler we öydin qoghlan'ghanliqigha qarimay, atisigha mundaq dep jawab berdi:

sanga amanliq bolsun, perwerdigarimdin sanga meghipiret tileymen, allah manga heqiqeten méhribandur. Silerdin we siler allahni qoyup choqunuwatqan nersilerdin yiraq bolimen, perwerdigarimgha ibadet qilimen, perwerdigarimning ibaditidin mehrum bolup qalmasliqni ümid qilimen. (süre meryem 47 - we 48- ayetler)

ibrahim atisining öyidin chiqti. Qewmini we ularning allahni qoyup choqunuwatqan nersilirini terk etti. Birdinla, kallisigha bir xiyal keldi. U, deryaning qarshi yaqisida bayram murasimi ötküzüldighanliqini we hemme ademning u terepke kétidighanliqini biletti. U bir mezgil kütti, axiri murasim küni yétip kélip, xelq yashawatqan sheher bosh qaldi.

Ibrahim ibadetxanigha qarap, asta - asta yürüp ketti. Ibadetxanigha baridighan yollarda héchkim körünmeytti. Ibadetxanidimu héchkim qalmighanidi. Kishilarning hemmisi deryaning qarshi qirghiqidiki bayram murasimigha ketkenidi. Ibrahim ibadetxanigha kirdi, yénida nahayiti ötkür bir palta bar idi.

U tash we yaghachlardin oyup yasalghan heykellerge we xelqning ularning aldigha (nezir qilip) tizip qoyghan yémek - ichmeklerge qaridi. Ibrahim qolidiki paltini égiz kötürüp, butlarning hemmisini pachaqlap tashliwetti. Eng axirida bir butning boynigha paltini ésip qoydi. Öz qesimini emelge ashurghanliqigha chinpütüp, taghqa qaytti. U mushundaq emiliy yollar arqiliq qewmige allahtin bashqisigha choqunushning exmeqliq ikenlikini bildürüp qoymaqchi bolghanidi. Derya boyidiki bayram murasimi ayaghlashti, xelq sheherge qaytti. Ibadetxanigha kirgen tunji kishi chiqirap tashlidi. Uning awazini anglighanlar ibadetxanigha yighildi. Bir buttin bashqa hemmisi chéqip tashlan'ghanidi. Buni kimning qilghanliqini oylashqa bashlidi. Ularning eqlige ibrahim keldi, chünki u özlirige bu ishning xata ikenlikini éytip, allahqa ibadet qilishqa dewet qiliwatatti.

Ibrahim keltürölüp soraq qilinishqa bashlidi: i ibrahim! Butlirimizni mushundaq qilghan senmu?

Ibrahim külümsiridi we boynigha palta ésighliq chong butni körsitip turup:

(yaq) belki ularning mushu chongi shundaq qildi, eger ular sözliyelise, (kimning chaqqanliqini) ularning özliridin sorap béqinglar! Dédi. Bash kahin:

- kimdin soraymiz? - dédi. Birahim:

- ilahliringlardin soranglar. Soraqqa tartquchi:

- sen bizning ilahlirimizning sözliyelmezdighanliqini bilisen, - dédi. Ibrahim:

- sözliyelmezdighan, payda - ziyan yetküzelmeydighan nersige qandaq ibadet qiliwatisiler? Oylap baqtinglarmu? Eqlinglar nege ketti? Ilahliringlarning eng chongini qaritip qoyup, qalghanlirini paqachlap tashlidim. Bu ilahlar özlirini ziyan - zexmettin saqlap qalalmidi. Silerge qandaq yaxshiliq qilalisun? Oylap baqtinglarmu? Paltini eng chong butning boynigha ésip qoydum. But: néme üçün bundaq qilisen? - déyelmidi. U sözliyelmezdu, angliyalmaydu, heriketlinelmeydu, payda - ziyan yetküzelmeydu. Ibrahim mentiqiliq pikirler arqiliq ularning aghzini tuwaqlidi. Ular bolsa, uni otqa tashlap, közdin yoqatmaqchi boldi. Soraqchilar uning sözliridin derghezeb boldi. Soraqtin kéyin, uning üstidin (ölüm jazasigha höküm qilinishi kérek bolghan) birmunche töhmet toqup chiqildi. Ular pikir, prinsip we delil - ispat kürishide ibrahimgha yéngilip qaldi.

1827.-sual: ibrahim eleyhissalamning otqa tashlinishi

hezriti ibrahim qolgha élindi, yéqilghu teyyarliqi bashlandi. Hemmeylen ishqa kirishti. Ibrahimni köydürüş teyyarliqi bashlandi. Pütün memliketke xewer bérildi. İnsanlar ilahlirigha hürmetsizlik qilip, ularni chéqip tashlighan we gunahini boynigha élip, kahinlarni mesxire qilghan ademning jazagha tartilishini körüş üçün yéza - qishlaq, tagh - bostan we bashqa sheherlerdin kélishe bashlidi.

Xelq bir yerni chongqur kolap, ichige derek, taxtay, otunlarni tashlap toldurdi. Andin azgalgha ot yaqti. Ibrahimni otning üstige tashlash üçün menchanaq teyyarlap qoyulghanidi. Ibrahimning put - qolini baghlap, menchanaqqa yatquzdi. Ot tutushup, yalquni asman - pelek örleshke bashlidi. Xelq otning teptige chidiyalmay, azgaldin néri bérıp turushti. Chong kahin ibrahimni otqa tashlash emrini berdi.

Jibril keldi we ibrahimning bash teripide turup uningdin:

- ibrahim! Yardem kérekmu? - dep soridi. Ibrahim:

- yaq, séning yardiming kérek emes, - dédi.

Menchanaq kérilip étildi. Ibrahim pulanglap bérıp otning üstige chüshti. Ibrahim otning ichige xuddi peshtaqnlarni dessep nemxush bir baghning ichige chüshkendek chüshti. Ot lawuldap köyüwatatti, emma uni köydürmeytti. Ulugh allah otqa emr qilghanidi.

Ulugh allah mundaq deydu: biz otqa: "i ot! Ibrahimgha salqin we amanliq (bexsh étidighan) bolup bergin!" déduq. Ot allahning emri bilen ibrahimgha salqin we amanliq bexsh etti. Peqetla uning put - qoli baghlan'ghan yiplarni köydürüwetti. Ibrahim otning qaq otturisida, xuddi baghda olturghandek olturup, perwerdigarigha hemdusana éytatti. Qelbide allah söygüsidin bashqa nerse yoq idi.

Xelq topi, qewm chongliri we kahinlar otni közitip nérída olturatti. Otning teptidin yüzleri lawuldap yéniwatatti. Ot xéli uzun waqitqiche charaslap köydi. Hetta bezi mushriklargha ot menggü öchmeydighandek bilinip ketti. Ot öchkendin kéyin, ibrahimning kirip ketken péti yénip chiqiwatqanliqini kördi. Mushriklarning yüzleri is - tütectin qapqara bolup ketkenidi, emma ibrahimning yüzidin nur chaqnap turatti. Ularning kiyimlirining yérini üstige chüshken ot uchqunlirida köyüp ketkenidi, emma ibrahimning kiyimi öz péti idi. Ularning üsti - bëshini kül basqanidi, emma ibrahimning

üstü - béshida küñ yaki is - tütektin eser yoq idi. Ibrahim otning ichidin xuddi baghning ichidin chiqqandekla yénip chiqqanidi. Ularning qilmishi mesxirilik halda meghlup boldi.

Ulugh allah beqer süriside mundaq deydu:

perwerdigari toghrisida ibrahim bilen munazirileshken, allahning ata qilghan padishahliqi uni ibrahim bilen munazirilishishke élip kelgen adem (yeni nemrud)ni körmidingmu? Eyni waqitta ibrahim (allahning barliqigha delil körsitip): "méning perwerdigarim (ölükni) tirildüreleydu, (térikni) öltüreleydu" dédi. U: "menmu (ölükni) tirildüreleymen, (térikni) öltüreleymen" dédi (nemrud ölümge höküm qilin'ghan ikki ademni chaqirtip kélip birini öltürdi, yene birini qoyup berdi). Ibrahim (nemrudning bundaq hamaqetlikini körüp): "allah heqiqeten künni sherqtin chiqiralaydu, (xudaliq dawasi qilidighan bolsang) sen uni gherbtin chiqirip baqqin" dédi. (bundaq pakit aldida) kاپir éghiz achalmay qaldi. Allah zalim qewmni hidayet qilmaydu.

Padishah ibrahimning sözlirini qulaq sélip anglawatatti. Ibrahimning eng axirqi sözlirini anglap tili tutulup qaldi. Özining ajiz ikenlikini chüshinip heyran qalghan padishah, ibrahimgha jawab bérelmidi. Ibrahim uning yalghanchi ikenlikini ispatlighanidi. Ibrahim allahning quyashni sherqtin chiqiridighanliqini éytti. Shuning bilen, padishah özining ajiz ikenlikini chüshendi. U ibrahimning sözliri aldida dangqétip qalghanidi. Özining qoyghan - tutqinini bilelmeytti. Mushrik padishahning yalghanchiliqini pash qilghan ibrahim saraydin chiqip ketti.

1828.-sual: ibrahim eleyhissalamning hijret qilishi

ibrahimning nami pütün memliketke pur ketti. İnsanlar uning möjizisi we ottin qutulup chiqqanliqini éghizdin éghizgha sözlep yüretti. Ularning arisida yene padishah bilen uning arisida bolup ötkén munaziride, uning padishahni mat qilghanliqi, padishahning néme déyishini bilelmey qalghanliqi heqqidiki söz - chöçekler tarqaldi. Ibrahim xelqni tewhid yoligha dewet qilishni dawamlashturdi. Qewmini hidayetke érishtürüş üçün köp tirishchanliq körsetti. Herxil wasitiler arqiliq ularni qayil qilishqa tirishatti. U qewmige qanche yéqinchiliq qilghanséri, qewmi uningdin shunche bizar bolatti. Qewmidin uninggha peqet bir er, bir ayalla iman éytti. Ayalning ismi sare bolup, kéyinki yilliri ibrahimgha yatliq boldi. Er bolsa, lut idi. Kéyinki yilliri umu peyghember boldi. Ibrahim u ikkisidin bashqisining iman éytmaydighanliqini chüshinip yétip, hijret qilish qararigha keldi.

Hijret qilishtin burun, atisini iman'gha dewet qildi. Emma u atisining allahning düshmini ikenlikini we uning iman éytish niyitining yoqluqini bilip, uningdin yiraqlashti we munasiwitini pütünley üzdi.

Hezriti ibrahim yurtidin ayrilip, hijret yoligha chüshti. Aldi bilen, ur we haran dégen sheherlerge bardı. Andin ayali bilen bille pelestin terepke ötüp ketti. Ayali uninggha egeshken birdinbir ayal idi. Uninggha egeshken birdinbir er lut uninggha hemrah boldi. Ulugh allah enkebut süriside mundaq deydu:

lut ibrahimgha iman éytti. Ibrahm éytti: "men choqum perwerdigarim teripige hijret qilimen (yeni allahning raziliqini izdesh yüzisidin wetinimni terk étip, allah emr qilghan jaygha hijret qilip barimen). Allah heqiqeten ghalibtur, hékmet bilen ish qilghuchidur".

Ibrahim pelestindin kéyin, misirgha bardı. U yol boyı insanlarnı allahqa iman éytishqa dewet qilatti, bu yolda tirishchanlıq körsitetti, zeip we miskinlerge yadrem béretti, insanlarga adıllıq bilen muamile qilatti, ularnı heq we heqiqetke yüzlendüretti.

Ayali saredin perzentlik bolalmıdı. Misir padishahı uning xizmiti üçün misirliq chörıdin birni bergenıdı. Ibrahim yashinip qalghanıdı. Allah yolıda ötken ömri chachlırını aqartıp, bélini mükcheyp qoyghanıdı. Sare mundaq dep oylıdı: "biz qérip qalghan bolsaqmu, téxiche yalghuz yashawatımız. Men perzentlik bolalmıdım. Misirliq chörını érimge élip bersem qandaq bolar?" misirliq chörining ismi hajer idi. Shuning bilen, sare ibrahimni hajerge öylep qoydı. Hajer bir oghul perzentlik boldı. Atisi uninggha ismail dep at qoydı. Hajer ismailni tughqan chaghda ibrahim yashinip qalghanıdı.

Hezriti ibrahim bu dunyada allahqa ibadet qılıp, hemdusana éytip we uni ulughlap ötti. Ibrahimning allah razılıqı üçün mangghan musapisining uzunluqını bilmeymiz. U dawamlıq türde allah terepke qarap mangatti. Hayatining axırqı künlıride, hezriti ibrahimning qelbi huzur, söygü we iman bilen toldı. Bir küni, u perwerdigarining qolining qandaq ishleydighanlıqını we qiyamet qayim bolushtin ilgiri u künni (yeni qiyamet künni) körüşni arzu qıldı. Allah bu ehwal heqqide süre beqerde mundaq deydu:

öz waqtıda ibrahim: "perwerdigarım! Ölüklerni qandaq tirildürıdighanlıqınınga manga körsetkin" dédı. Allah: "(ölüklerni tirildüreleydighanlıqınga) ishenmidingmu?" dédı. Ibrahim: "ishendim, lékin könglüm (téximu) qarar tapsun üçün (körüşni xalaymen)" dédı.

Allah éytti: "qushtin tötni alghın, ularnı özenge toplıghın (yeni ularnı parchılap göshlıri bilen peylirini arilashturghın), andın her bir taghqa ulardı bir bölükını qoyghın, andın ularnı chaqırghın, séning aldinggha ular chapsan kélıdu. " bilginki, allah ghalıbtur, hékmet bilen ish qilghuchıdur. Ibrahim allahning emri boyiche qıldı. Qushtin tötni parchılap, taghlarga qoydı. Allahning nami bilen ularnı özige chaqırdı. Peyler uchup kélip, qanatlarğa yerleshti. Pokanlar bashları ızdédı. Qushlarını parchılan'ghan bedenlıri ene shu teriqide bir - birini ızdep her terepke uchushqa bashlıdı. Qowurğa söngekliri yürekler bilen xuddı ashıq - meshuqlardek, bir - birini ongayla tépishti. Parchılan'ghan yerler bir - birige yépishti. Bir qush nahayiti tézlik bilen uchup kélip, özini ibrahimning quchıqıgha attı.

1829.-sual: ibrahim eleyhissalamning oghlı ismailni mekkige yerleshtürüşı

bir küni, hezriti ibrahim seher ornıdin turup, ayali hajerge oghlı ismailni élip uzun seperge atlınısh üçün teyyarlıq qilishını buyrıdı. Bir nechche künden kéyin, ibrahim ayali hajer bilen oghlı ismailni élip, uzun seperge atlandı. Ismail téxi süttin ayrılmıghan bowaq idi.

Ibrahim ékinzarlıqlarnı arılap toxtımay mangdı, andın chölge chıqtı, undın kéyin taghni halqıp ötüp, ereb yérım arılı chöllükıge kirdı. Chöllükte yémek - ichmek, del - derex, su, méwe dégen nersilerdin héchqaysısı körünmeytti. Yeni chöllükte hayattın eser yoq idi. Ibrahim bir wadıgha yétip keldı. Shu yerde ulaghlırıdin yerge chüshti. Ibrahim ayali bilen oghlıning yénıgha azraq su bilen bir xaltıda yémeklik qoyup, özi

etrapni bir nechche qétim chörgiliwetkendin kéyin, bir terepke qarap yürüp ketti. U qoyup qoyghan yémek - ichmek ikki kün'gimu yetmeytti. Ayali uning keynidin yügürgen péti: "ibrahim! Nege mangding? Bizni héchnerse yoq mushu yerge tashlap qoyamsen?" dep warqiridi.

Hezriti ibrahim uninggha jawab bermey, aldigha qarap kétiwerdi. Ayali qayta warqiridi. U yene jawab bermidi. Kéyin, u buning ibrahimning ilkidiki ish emes, belki allahning emri ikenlikini chüshendi. Ayali uningdin: "allah sanga shundaq qilishni buyridimu?" dep soridi. Ibrahim: "hee" dédi. Imandar ayali: "allah séni mushundaq qilishqa buyrughan bolsa, u biz bilen billidur, biz hergiz ziyan tartmaymiz" dédi.

Ibrahim yolini dawamlashturdi. U bir taghning étikige yétip kelgendin kéyin, qollirini yuqiri kütürüp allahqa mundaq dep dua qildi:

perwerdigarimiz! Ewladimning bir qismini (yeni balam ismail bilen ayalim hajerni) namaz oqusun (yeni sanga ibadet qilsun) dep séning hürmetlik öyüngning qéshidiki ékinsiz bir wadigha (yeni mekkige) orunlashturdum.

Allahning öyi téxi qayta yasalmighanidi. Yeni kebe téxi yasalmighanidi. Bu chüshiniksiz ishlarda allahning nahayiti büyük hékmiti bar idi. Ismail kéyin atisi bilen bille kebini yasashqa mes'ul bolatti. Allahning hékmiti insanlarning asta - asta bu yerge kélip makanlishishi we bu yerde (musulmanlarning ibadetliride yüzini shu terepke qilidighan) kebing yasilishidin ibaret idi.

Hezriti ibrahim ayali bilen oghlini u yerge tashlap qoyup, insanlarni tewhidke dewet qilish üçün qaytip ketti. Hajer ismailni emgüzdi we ussidi. Quyashning ottek qiziqi janni qattiq qiynaytti. Ikki kündin kéyin, su we yémeklik pütünley tügidi. Hajerning süti quridi. Her ikkisi ussuzluqtin qiynilishqa bashlidi. Ehwal bekmu chataq idi.

Ismail ussuzluqtin yighlashqa bashlidi. Hajer uni qoyup, su izdeshke bashlidi. Yügürgen péti sefa töpilikige chiqti. U yerde qollirini pishanisige tutup, etraptin quduq, adem yaki karwande nersilerni izdédi. Lékin wadida héchnéme körünmeytti.

Hajer sefa töpilikidin chüshüp, wadini késip ötüp, qarshi tereptiki merwe töpilikige chiqti. U yerdimu etrapqa qaridi, emma yenila héchnéme yoq idi.

U yerdin qaytip, oghlining yénigha bardı. Oghli qattiq ussap ketkechke, toxtimay yighlaytti. Hajer yene sefa terepke qarap yügürdi. Töpilikte etrapqa bir qariwetkendin kéyin, merwege qarap yügürdi. Ikki töpilik arisida yette qétim yügürüp bérıp keldi. Shunga, hajilar hajer ana bilen büyük peyghember ismailning xatirisi üçün ikki töpilik arisida yette qétim bérıp kélidu.

Hajer yettinchi qétimda harghin we solghun halette qaytip keldi. Yüriki aghzigha kepliship qalay dep qalghanidi. Yigha we ussuzluq derdide ismailning ünimu pütüp ketkenidi. Hajer oghlining yénida olturdi. Ene shu ümitsiz peytte, ulargha allahning rehmiti yétip keldi. Ismail yighlap putini yerge uruwidi, yerdin zemzem süyi étılıp chiqishqa bashlidi. Shuning bilen, ikkisining hayati xeterdin qutuldi. Hajer allahqa shükür éytqandin kéyin, suni ochumlap ichti we ismailgha ichürdi. Ularning etrapida hayatliq heriketlinishke bashlidi. Bezi karwanlar bu yerge kélip makanlishishqa bashlidi. Zemzem süyi nurghunlighan kishilerni bu yerge jelp qilghanidi.

1830.-sual: ibrahim eleyhssalamning sinilishi

ismail quramigha yétip qaldi. Ibrahimning es - yadi oghlida idi. U yashinip qalghan waqitta perzent yüzi körgen bolsimu, oghlini bekmu yaxshi köretti. Uning oghligha bolghan söygüsi yüzisidin, allah ibrahimni nahayiti chong sinaq bilen sinighanidi.

Hezriti ibrahim yer yüzidiki eng merhemetlik qelbning igisi bolup, uning qelbi allah söygüsi we u yaratqan bendilerning söygüsi bilen tolghanidi. U yashinip qalghan we perzenttin ümidini üzgen peytte bir oghul perzentlik boldi. Ene u uyqugha ketti. Uyqusida, yégane we yapyash oghlini boghuzlap chüshidi. Ibrahim némishqa shundaq bolghanliqini oylidi. Buning jawabi shu boldiki, allah uninggha shundaq chüsh körsetkenidi. Peyghemberlerning chüshi heqiqettur. U öz chüshide yégane oghlini boghuzlighanidi. Oghlini boghuzlishi allahtin kelgen wehyi idi.

Ibrahim oghlini oylidi. Oghlini boghuzlash üçün yerge yatquzghanda, uninggha néme deytti? Eng yaxshisi, uninggha ehwalning rastini éytish idi. Shundaq qilish, uni mejburi bésip boghuzlighandin yaxshiraq idi. Shunga u oghlining aldigha béríp:

i oghlum! Men séni boghuzlap qurbanliq qilishqa (emr qilinip) chüsheptimen, oylap baqqina! Séning qandaq pikring bar? Dédi. Oghli ismail uning (yeni ibrahimning) könglidikidek jawab berdi: "bu bir emrdur, uni derhal beja keltürgin!" i ata! Némige buyrulghan bolsang, shuni ijra qilghin, xuda xalisa (uninggha) méni sewr qilghuchi tapisen. Hezriti ibrahim pichaqni qoligha aldi. Allahning emrige itaet qilin'ghanidi. Ikkisi (allahning emrige) boysundi. Del shu peytte, yeni hezriti ibrahim emrni ijra qilish üçün qoligha pichaqni alghan waqitta, allah ibrahimgha nida qildi. Hezriti ibrahimgha élip bérilghan sinaq axirlashti. Allah chong bir qurbanliqni bérish arqiliq ismailni qutuldurdi. Bu peytler, bu deqiqiler musulmanlarning bayrimi qilindi.

Oghli ismailni tashlap qoyup, insanlarni dosti (allah) gha dewet qilish üçün yer yüzide aylinishqa bashlidi. Künler ötti. Hezriti ibrahim tughulghan yurti babildin iraqqa hijret qildi. Iordaniyedin ötüp, chöldiki ken'an memlikitige makanlashti. Ibrahim bir tereptin dewet élip barsa, yene bir tereptin lut bilen qewmi arisida bolup ötkén ishlarni sürüshte qilatti. Lut uninggha tunji bolup iman éytqan kishi idi. Allah uni gunahkar we isyankar bir qewmge peyghember qilip ewetish arqiliq mukapatlighanidi.

Bir küni, chashka mezgili idi. Ibrahim chédirining aldida olturup, oghli ismail bilen körgen chüshini oylawatatti. Del shu waqitta, üç perishte yer yüzige chüshti. Ular jibriil, israfil we mikail qatarliqlar idi. Ular nahayiti kélishken üç ademning sheklige kirgenidi. Ularning yer yüzide ikki wezipisi bar idi. Biri, hezriti ibrahimni yoqlap, uninggha perzent xewirini yetküzüsh. Yene biri, lutni yoqlap, uning qewmining gunahlirigha cheklime qoyush.

Üç perishte tiwish chiqarmay bir az mangdi. Aridin biri hezriti ibrahimning aldigha bir nechche tal shéghil tash atti. Hezriti ibrahim bëshini kötürüp, ularning yüzige qaridi. Ularning héchqaysisini tonumaytti. Perishtiler uninggha salam berdi. Ibrahimmu salam qayturdi we ornidin turup ularni qarshi aldi. Ular ni yat ellerdin kelgen méhman dep oylap, chédirigha bashlidi we olturushqa tekliplidi. Ularning chirayidiki rahet we memnunluqni körüp, köngli emin tapti we ulardin ruxset sorap, chédirdin chiqip ailisining yénigha mangdi. Sare ibrahimning kéliwatqanliqini körüp ornidin turdi. Sare yashinip, chachliri aqirip ketkenidi. Uning közliridiki iman nurini hésabqa almighanda,

yashliqqa ait héchqandaq eser qalmighanidi. Ibrahim ayaligha:

- üç kishi bizge méhman bolup keldi, - dédi. Ayali:

- kimler u? - dep soridi. Ibrahim:

- yat kishiler iken, héchqaysisini tonuyalimidim. Yiraq yerlerdin kelgendek turidu.

Lékin üsti - béshidin ularning yoluchi emesliki chiqip turidu. Öyde yégüdek néme bar? - dédi. Sare:

- qoyning yérим göshi bar, - dédi. Sarening yénidin qaytmaqchi bolup turghan ibrahim:

- yérим qoymu? Bodaqtiki mozayni boghuzlayli. Ular méhman hem yat kishiler. Yénida ya ulaqliri, ya yük - taqliri, yémek - ichmikimu yoq iken. Qorsaqliri échip ketkendü, belkim péqir kishilerdur, - dédi.

Ibrahim sémiz bir mozayni tutup, uni soyushqa buyrudi. Mozay allahning nami tilgha élinip boghuzlandi. Göshi qizdurulghan tashning üstide pishurulushqa bashlidi. Dastixan teyyarlandi. Ibrahim méhmanlarni tamaqqa tekliپ qildi. Ayali ularni obdanraq méhman qilish üçün köp paypétek boldi. Pishurulghan kala göshliri méhmanlarning aldigha qoyuldi.

Ibrahim qoli bilen isharet qilip, ularni dastixan'gha tekliپ qildi. Ularning tartinip qalmasliqi üçün tamaqni özi élip bashlap berdi. Ibrahim allahning séxiy kishilerni yalghuz qoymaydighanliqini bilidighan, qoli ochuq, mert adem idi. Belkim uning öyide mushu mozaydin bashqa haywan yoq idi. Méhman aran üç kishi bolghachqa, yérим qoyning göshimu ulargha yétip ashatti. Lékin ibrahim bekmu séxiy kishi idi.

Ibrahim közining qirida méhmanlarga qaridi. Ular dastixan'gha qol uzatmay olturatti. Tamaqni ularning aldigha sürüp: "yémemsiler?" dédi we özi yene yéyishke bashlidi. Bir'azdin kéyin ulargha tekrar qarap, ularning yene yémey olturghanliqini kördi. Ular qollirini uzatmay jim olturatti. Shu chaghda, ibrahim ulardin ensiridi. Chünki chöl en'enisi boyiche, méhmanning tamaq yémesliki ularning öy igisige birer yamanliq qilmaqchi bolghanliqining ipadisi idi.

Ibrahim öz ichide bu méhmanlardiki ghelitiklarni oylashqa bashlidi. Ular ibrahimning yénida tuyuqsizla peyda bolup qalghanidi. Ibrahim ularni özining aldigha kelgende andin körgenidi. Ularning ne at - ulaghliri, ne yük - taqliri yoq idi. Ibrahimgha pütünley natonush bu kishiler seperdin kéliwatqan bolsimu, üsti - béshida seperning iznasi körünmeytti. Ibrahim ularni tamaqqa tekliپ qilghanda, ular dastixan'gha olturdi, emma tamaqqa qol uzatmaywatatti.

Ibrahim téximu qorqushqa bashlidi. Béshini kötürüp etrapqa qaridi we chédirning bir bulungida ayali sarening turghanliqini kördi. Ibrahim köz isharetliri arqiliق ayaligha özining méhmanlardin endishe qilghanliqini ipadilidi. Emma ayali uning néme démekchi bolghanliqini chüshenmidi. Ibrahim özining ademlirini, xizmetchilirini we qewmini oylidi. Méhmanlar aran üç kishi idi. Ular emdi quramigha yetken yash yigitler idi, ibrahim bolsa, qéri boway idi. Perishtiler uning yüz ipadiliri arqiliق könglidin kechkenlerning hemmisini bilip turdi. Perishtilerdin biri ibrahimgha: "qorqmighin!" dédi.

Ibrahim béshini kötürüp, rastchiliق bilen: "silerdin rastinla qorquwatimen. Silerni tamaqqa tekliپ qildim, emma siler qolunglarni uzatmay olturisiler. Manga yamanliق

qilishni oylawatamsiler?" dédi. Perishtilerdin biri külümsirigen halda: "i ibrahim! Biz taam yémeymiz. Biz allahning (lutning qewmige ewetken) perishtiliri bolimiz" dédi.

Sare külüp ketti, bir chette ularning sözlirini anglap turghanidi. Perishtilerdin biri uninggha burulup, is'haq bilen xushxewer berdi: "allah sanga is'haq bilen xush xewer berdi" dédi. Bu sözlerdin heyran bolghan sare: wiyey! Men bir momay tursam, érim bir boway tursa, tughamdimen? Bu heqiqeten qiziq ishqu! Dédi. Perishtilerdin biri uninggha yene: is'haqtin kéyin yequb bilenmu xushxewer bérimiz dédi. Yeni ular oghul perzenttin kéyin, newre yüzimu köretti.

Ibrahim bilen ayali sarening qelbidiki hés - tuyghular dolqunlinishqa bashlidi. Chédirning ichi birdemdila bashqiche túske kirdi. Ibrahimning yürikidiki qorqunchning ornini ghelite héssiyatlar alghanidi. Tughmas ayalimu bir bulungda titrigen halda öre turatti. Perishtilerning xushxewiri uning ichini ajayip qilip qoyghanidi. Sare tughmas idi, éri ibrahim bolsa, qérip ketkenidi. Bu... Bu qandaq mumkin bolsun? Hemmisi bir pes téngirqap qalghanidi.

Hezriti ibrahim aridiki jimjitliqni buzup: men qérighan tursam, manga (bala bilen) xushxewer berdinglarmu? Manga néme bilen xushxewer bériwatisiler? Dep soridi. U xushxewerni qayta anglimaqchi boldimu yaki könglini emin tapquzush we allahning iltipatini qayta anglimaqchi bolup shundaq qildimu?

Perishtiler uninggha rastinla xushxewer élip kelgenlikini éytip: biz sanga rast xushxewer berduq, naümid bolmighin dédi. Ibrahim: perwerdigarining rehmitidin gumrahlaridin bashqa kimmu naümid bolar? Dédi.

Perishtiler uning insan'gha xas hés - tuyghulirini chüshenmigeckhe, uni ümidsizlinishtin cheklidi. Umu ulargha özining ümidsiz emeslikini bildürdi. Bu peqet uning söygüsidin kélip chiqqan bir ipade idi. Sarening chirayi dehshetlik túske kirdi. U sözge qayta ariliship: "men bir momay tursam tughamdimen? Qiziq ishqu bu!" dédi.

Perishtiler uninggha mundaq dep jawab berdi: allahning emridin (yeni qudritudin) ejemlinemsen? Allahning rehmiti we beriketliri silerning ailenglargha (yeni ibrahimning ailisidikilerge) nazil bolsun. Allah heqiqeten medhiyileshke layiqtur, ulughlashqa layiqtur.

Xushxewer - ibrahim bilen ayali sarening hayati üçün addiy ish emes idi. Ibrahimning birla oghli (yeni ismail) bar idi, emma uni bekmu yiraqqa (yeni ereb yérin ariligha) qoyup qoyghanidi.

Sare ibrahim bilen uzun yillardin béri bille yashap kéliwatqan bolsimu, perzent yüzü körelmigenidi. Shunga ibrahimgha chörisi hajerni élip bergenidi. Hajer ismailni dunyagha keltürgenidi. Sarening bolsa, balisi yoq idi, emma balisi bolushini shundaq ümid qilghanidi. U uzun yillarghiche bu ümid bilen yashidi. Kéyinche, u qérip momay bolup ketkendin kéyin, bu xiyaldin waz kechkenidi.

U, allahning teqdirige boysunushtin bashqa amal yoq ikenlikini biletti. Allah ibrahim bilen hajerning hayatini mushundaq orunlashturghanidi. Mana emdi, ömrining axirida ulargha xushxewer bériliwatatti. U bir oghul perzent köretti. Bu, normal oghul emes bolup, perishtiler: "u ilimlik oghul bolidu" dégenidi.

Emma allahning iradisi uningdiki ümidsizlikni süpürüp tashlidi. Sare xushalliqtin köz

yéshi töküşke bashlidi. Méhmanlarning aldida chandurmasliq üçün shunche tirishqan bolsimu, özige hay bérelmidi. Hezriti ibrahimning hés - tuyghulirimu dawalghup ketti. Özining qandaq shükür éytishini bilelmeydighan yene bir németke nail qilin'ghanliqini hés qilghanidi.

Ibrahim sejde qildi. Oghli ismail yiraqta bolghachqa, uni körelmeytti. U allahning emri bilen u yerde (yeni ereb yérin arilida) idi. Allah ibrahimgha (uning) hajer bilen ismailni élip bérp, susiz we ékinsiz bir wadigha qoyup qoyushini buyrighanidi. Bu, tebiri yoq emr idi.

Ibrahim emrni ijra qildi. U hayati boyiche insanlarni allahqa dewet qilip ötti. Allah uninggha qérp qalghanda saredin is'haqning, is'haqtin yequbning xush xewirini bergenidi. Ish tügidi. Xushxewer ulargha yetküzüldi. Ibrahim sejdédin turdi. Közi tamaqqa chüshti. Hayajandin tamaq yéyelmeydighanliqini chüshinip, xizmetchilirige dastixanni yighiwétishke buyrup, perishtilerge buraldi.

Ichidiki qorqunch héssiyatliri yoqilip, hayajini bésilghan idi. Perishtiler bergen xushxewer uni peskoygha chüshürdi. Ularning qérindishi lutning qewmi üçün ewetilgenlikini yadigha aldi. Ibrahim ularning lutning qewmige néme üçün ewetilidighanliqini biletti. Démek, lutning qewmige qorqunchluq azab kéletti. Ibrahimning merhemetlik we shepqetkar tebiiti bir qewmni itaet qildurush üçün, ularni halak qiliwétishke yar bermeytti. Belkim lutning qewmi niyitidin yan'ghan bolushi we peyghemberlirige itaet qiliwatqan bolushi mümkin idi.

Ibrahim perishtiler bilen lutning qewmi heqqide munazirilishishke bashlidi. U perishtilerge lutning qewmining peyghemberge iman éytish we gunahtin waz kéchish éhtimalliqi barliqini éytti. Perishtilermu uninggha ularning gunahkar qewm ikenlikini, allahning ular üçün mexsus sapal tashlarni chüshürdighanliqini we bu wezipining özlirige tapshurulghanliqini éytti. Perishtilerning sözliridin kéyin, ibrahim lutning qewmidiki muminler toghrisida éghiz achi we mundaq dep soridi: "ichide üç yüzge yéqin mumin bar bir yézini pütünley halak qiliwétimsiler?" perishtiler: "yaq!" dédi. Ibrahim bir'az rahatliidi we muminlarning sanini azaytip, ulardin shu qeder mumin bar yézining qandaqlarche halak qilinidighanliqini sorighanidi.

Perishtiler uninggha: "biz u yerdiki muminlarning ehwalini téximu yaxshi bilimiz" dep jawab bérishiti. Andin ular ibrahimgha öz wezipilirining orundalghanliqini, ulugh allahning emrining beja keltürülüşhi we lutning qewmining halak bolushi kéreklikini chüshendürdi. Uning bundaq merhemetlik we shepqetlik bolmasliqini, özlirige ret qilinmaydighan wezipe tapshurulghanliqini, uning munazirisining lutning qewmini halak qilish qararini özgertelmeydighanliqini bildürdi. Ibrahim heqiqeten köngli - köksi keng, dili yumshaq, hemme ishta allahqa murajiet qilidighan peyghember idi. Perishtilerning sözi munazirilishishning axirlashqanliqidin dérek béridu. Ibrahim jimidi.

1831-sual: lut eleyhissalamning qewmining qebih qilmishliri

ulugh allah shuera süriside mundaq deydu: lutning qewmi peyghemberlirini inkar qildi. Öz waqtida ulargha qérindishi lut éytti: "siler (allahtin) qorqmamsiler? Men heqiqeten silerge sadiq peyghembermen. Siler allahtin qorqunglar, manga itaet qilinglar".

Lut qewmini allahqa ene shundaq mulayimlik we méhri - shepset bilen dewet qilghanidi. Lut ularni yalghuz, shériki bolmighan allahqa ibadet qilishqa dewet qilish bilen birge, ularni yaman ishlarni qilishtin we gunah ishleshtin tosqa idi. Uning dewiti tash yürek, qattiq qol, qopal muamile we peskesh arzu - heweslerge duch keldi. Lutning qewmi nahayiti qebih gunahlarni ötküzetti. Bulangchilik qilatti, dostigha xianet qilatti, bir - birige gunah ötküzüshni tewsiye qilatti, her qandaq jinayettin yanmaytti. Ularning jinayetlirige dunyada héch körülüp baqmighan, yéngi - yéngi jinayetler qétilip turatti. Ular insaniy küch - quwwetlirini we tebiatiridiki yéngilik yaratish rohini insanlar burun körüp baqmighan, yéngi jinayetlerni tépip chiqishqa xizmet qilduratti. Ular ayallarni qoyup, jinsiy teliwini erler bilen qanduratti. Allah taala neml süriside mundaq deydu: eyni waqitta lut özining qewmige éytti: "siler bilip turup qebih ishlarni qilamsiler? Siler ayallarni qoyup, jinsiy teliwirlarni erler bilen qanduramsiler? Belki siler nadan qewmsiler".

Ejiba, qewmi uning semimiy tewsiyesige qandaq jawab qayturghanidi? Ularning jawabi ötküzgen gunahlirigha oxshashla ghele idi:

ularning birdinbir jawabi: "lutning tewelirini shehirlernin heydep chiqiringlar, ular pak kishilerdur" déyishtin ibaret boldi. Ularning awwal qoghlamaqchi bolghanliq, andin maxtighanliq ghelelik emesmu? Körüwélishqa boliduki, lutning qewmining ang - chüshenchisi pütünley tetür burmilinip ketkenidi. Yene körüwélishqa boliduki, ularning özlirige zulum qilishi we heqiqetni inkar qilishi köz aldédiki hemme nersini tetürige buriwetkenidi. Shunga, ayallarning ornigha erlerni telep qilish, pak bolghanlarni sheherdin qoghlash dégendek ishlar ular üçün normal ehwal idi. Ular shapagha qarshi turidighan we uni ret qilidighan késel kishiler idi.

Lut, qewmining bu qilmishlirigha bekmü qayghuratti. Ular hemme ishni ochuq - ashkara qilatti. Sheherge yat kishi, yoluchi yaki méhman kélip qalsa, u kishini ularning qolidin héchkim qutuldurup qalalmaytti. Ular lutqa mundaq deytti: "sen ayallarni méhman qil, erlerni bizge qoyuwet!" ularning sésiq nami her yerge pur ketti. Lut ular bilen köp élishti, ulargha delil keltürdi. Künler, aylar, yillar ötüp ketken bolsimu, uninggha héchkim ishenmidi. Shundaqtimu u dewitini dawamlashturdi. Uninggha ailisidin bashqa héchkim iman éytmighanidi. Hetta ailisidinmu hemmisi iman éytmighanidi. Mesilen, lutning ayali nuhning ayaligha oxshash peyghemberni inkar qilghanidi.

Öy - insan aram alidighan we rahatlinidighan yerdur. Emma lut öyining ichidimu, sirtidimu rahat körmeytti. Hayati dawamlıq zulum we müshküllük ichide ötetti. Qewmining qilmishlirigha sewrchanlıq qilatti. Aridin shunche yil ötken bolsimu, uninggha héchkim ishenmigenidi. Uning üstige, qewmi uning peyghemberlikini mesxire qilip, mundaq déyishetti: eger sen rastchillardin bolsang, bizge allahning azabini keltürgin!

1832-sual: lut eleyhissalamning duasining ijabet bolup qewmining halak bolushi

shuning bilen, lut ulardin ümidini üzdi we allahning ularni halak qilip, öziye yadrem

bérishi üçün yalwurup dua qildi. Perishtiler hezriti ibrahimning yénidin ayrilip, lutning qewmi terepke yüzlendi we esir waqti bilen u yerge yétip keldi. Sedumning sépillirigha yéqinlap keldi. Bostanliq bir yerning otturidin bir östeng éqip ötetti. Lutning qizi tulumgha su élish üçün östeng boyida turatti. Lutning qizi béshini kötürüp perishtilerni kördi. Yer yüzide bundaq kélishken erlerningmu barliqini körüp hang - tang qaldi. Üchidin biri qizdin soridi: "i qizchaq! Bu öy silerningmu?"

qiz (qewmini yadigha élip): "siler shu yerde turup turunglar. Men atamgha xewer bérip kelgiche, bu terepke yéqinlashmanglar!" dédi. Andin tulumni östeng boyida qoyup, atisi terepke qarap yügürdi. "ata! Sheherning kirish éghizida bir nechche yigit séni kütüp turidu. Hazirghiche ulardek ademlerni körüp baqmidim" dédi.

Lut öz - özige: "bügün dishwarchiliq künidur" dédi we yügürgen péti méhmanlarning yénigha bardı. Ularni körüpla jéni siqildi we: "bügün dishwarchiliq künidur" dédi. Ulardin nedin kelgenlikini, kélish meqsitini soridi. Ular jawab bérishning ornigha, uningdin özlirini méhman qilishini telep qildi. Lut ulardin eyemendi we aldigha chüshüp mangdi. Bir az mangghandin kéyin toxtap, ulargha qaridi we: "yer yüzide bu qewmdinmu eski xelqning barliqini bilmeymen" dédi.

U, bu sözni ularni kéchide sheherde qélishtin waz kechküzüş üçün éytqanidi. Emma ular lutning sözige pisent qilip ketmidi, jawabmu bermidi. Lut yolini dawamlashturdi. Sözi aylandurup bu sheher xelqining qebihlikige buraytti. Ulargha sheher xelqining peskesh we exlaqsiz ikenlikini, méhmanlarni osal ehwalgha chüshürüp qoyidighanliqini, ularning yer yüzide buzuqchiliq qilidighanliqini sözlep berdi. Uning zéhnide ikki اساسliq mesile bar idi. Biri, méhmanlirini layiqida, chirayliqche kütüwélis. Yene biri, ularni kéchide bu sheherde qalmay, yolini dawamlashturushqa qayil qilish. Shunga u küchining bérice sözlirini shu terepke tartishqa tirishti.

Emma méhmanlar bekmu yochun kishiler bolup, asasen gep - söz qilmay mangatti. Lut ularning bu kéchini mushu sheherde ötküzüş niyiti barliqini bilgendin kéyin, ularni kün pétip, sheherge qarangghuluq chüshkiche mushu bostanliqta tutup turmaqchi boldi. Kech kirgende, ularni sheher xelqige bildürmeyle öyge ekiriwélip, etisi seher yene chandurmay sheher sirtigha echiqip qoyushni oylidi. Lut tolimu ghemkin körünetti. U ichidiki qorqunch we qayghudin méhmanlarni tamaqqa tekliq qilishnimu untup qalghanidi.

Kün pétip, qarangghu chüshti. Lut üç méhminini öyige bashlap kirdi. Ularni héchkim körmigenidi. Ayali méhmanlarni körüp, lutqa dep qoymayla sirtqa chiqip ketti. Ayal derhal qewmining yénigha bérip, ularni xewerlendürdi. Xewer xuddi tok éqimidek birdemdila pütün sheherge tarqaldi. Xelq toplinip, lutning öyige seldek éqip keldi.

Lut éytti: "i qewmim! Méning bu qizlirim silerge eng paktur, allahtin qorqunglar, méhmanlirim üstide méni reswa qilmanglar, aranglarda qebih ishtin tosidighan birer kallisi jayida adem yoqmu?"

qewmi uning sözliri tügigiche anglap turdi we keynidin qaqahlap külüşüp ketti. Ular peqet arilirida kükilik gep chiqqandila shundaq külüşüp kettetti. Lutning sözliri buzuq we késel xulqqa, ölük we qatmal yürekke, qasawet bésip ketken exmeq eqilge tesir qilmidi. Uning ümidi pütünley sugha chilashti.

Lut hang - tang qaldi. Özining qewmi ichide yalghuz ikenlikini, özini qoghdighudek uruq - tughqini yaki oghul ewlatliri bolmighanliqi üçün özining bekmu ajiz ikenlikini hés qildi. Lut öyining ishikini jalaqlitip yépip kirip ketti. Ishik aldédiki külke awazliri we ishik qaqqan awazlar barghanséri ewjige chiqqili turdi. Konirap ketken taxtay ishik özining berdashliq bérelmeydighanliqini bildürüwatqandek, ghirislap turatti. Lut hem xijilliq hem ghezeptin laghildap titrigen halda ishik arqisida turatti.

Lutning méhmanliri nahayiti temkinlik bilen bixaraman olturatti. Lut ularning bixaramanliqigha qarap heyran qaldi we endishisi téximu artishqa bashlidi. Chünki ular lutqa ishinip, uning panahliqigha sighin'ghanidi. Uning özlirini qoghdialmaydighanliqini bilmeytti. Qattiq ümidsizlen'gen lut, boghuq awazi bilen warqirashqa bashlidi:

kashki méning (silerge qarshi turidighan) küch - quwwitim bolsa idi, yaki iltija qilidighan küchlük jemetim bolsa idi (choqum silerge zerbe bergen bolattim).

Ish chingigha chiqti, peyghemberning sözliri xuddi tozghaqték tozup ketti. Lut ümidsizlikte néme qilarini bilmey ganggirap qalghan bir peytte, méhmanlar orunliridin turdi we uninggha bashpanahliq qilghuchi zatning bekmu küchlük ikenlikini éytti:

i lut, qorqmighin! Biz perishtilerimiz. Qewming sanga hergizmu ziyan yetküzelmeydu.

Birdinla ishik ichige gömürölüp chüshüp, qewm xelqi öy ichige yopurulup kirishke bashlidi. Jibriil ornidin turup, qolini bir shiltiwidi, qewmning közliri kor bolup ketti. Ular tamlarning arisida nishanni perq ételmey, qalaymighan méngiwerdi we öyge kirduq, - dep oylap, sirtqa chiqip ketti. Jibriilning ishariti ularning közlirini pütünley kor qiliwetkenidi.

Perishtiler lutqa burulup, uninggha kéchidin qalmay ailisini élip sheherdin chiqip kétishini buyridi. Chünki qewmige qorqunchluq azab chüshetti. Ulargha taghlarni zilzilige keltürüwétidighan qorqunchluq awazlar anglinatti, emma qewmining béshigha chüshken azabning özlirigimu chüshüp qalmasliqi üçün, arqigha qarashqa bolmaytti. Bumu bir xil ghelite azab idi. Kim arqigha qarap qoysa, qewmi bilen teng halak bolatti. Lutqa ayaliningmu halak bolidighanliqini éytti. Chünki uning ayali qewmige oxshash kapor idi. U kaporliqidin waz kechmeytti we qewmi bilen teng halak bolatti. I lut, sheherdin chiq! Rebbingning emri yétip keldi. Lut perishtilerdin soridi: "azab hazir chüshemdu?" perishtiler azabning tang yorughan waqitta chüshidighanliqini bildürdi we: "tang yéqin emesmu?" dédi.

Lut qizliri we ayalini élip, kéchide nahayiti tézlik bilen qewmidin ayrilip chiqti. Seher waqti yéqinlap qalghanidi. Lut qewmidin xélila yiraqlap ketkendin kéyin, allahning emri keldi.

Alimlar mundaq deydu: jibriil qanatlrining uchi bilen yette sheherni yerdin biraqla yulup élip, asmaning qerigiche élip chiqti (perishtiler xorazlarning chillighinini we itlarning hawshighinini anglighanidi). Andin yette sheherni düm kömtürüp, yerge qaritip atti. Sheherler yerge chüshüwatqanda, asmandin (ularning üstige) allahning dergahida belge sélin'ghan sapal tashlar üsti - üstilep yaghdi. Yéghish xéli uzun'ghiche dawamlashti.

1833.-sual: lut eleyhissalamning ayalining halakiti

lutning qewmi pütünley halak boldi, ulardin héchkim saq qalmighanidi. Sheher tetür örülüp, yerge paturuwétilgenidi. Yerdin étip chiqqan su etrapni bésip, lut qewmining shehiri kölje aylinip ketti. Lutning quliqigha qorqunchluq awazlar kélishe bashlidi. Arqa tereptiki hawaning yérilghanliqini hés qildi, emma arqigha qarap sélishtin qattiq hezer eylidi. Ayali awaz kelgen terepke burulup qaridi, uning wujudi birdinla parchilinip, topidek tozup ketti.

1834.-sual: lut eleyhissalamning, qewmining halakitidin kiyinki ehwali

lutning qewmining sehipiliri yépildi. Ularning sheherliri we nam - ataqiliri yer yüzidin öchürüp tashlandi, hayatning we janliqlarning zéhnidin chiqiriwétildi. Pitne - pasat sehipiliridin yene biri yirtip tashlan'ghan boldi. Lut tunji bolup yüzlen'gen kishige, yeni ibrahimgha yüzlendi. Ibrahim bilen yüz körüşüp, uninggha milliti heqqidiki weqelerni sözlep berdi. Ibrahimning bu weqelerni aldin bildighanliqi uni hang - tang qaldurdi. Köngli - köksi keng, dili yumshaq, her ishta allahqa murajiet qilidighan ibrahim we lut ikkisi kishilerni allahqa, tewhid eqidisige, islam dinigha dewet qilishni dawamlashturdi.

1835.-sual: ismail eleyhissalamning duch kelgen sinaqliri

hezriti ismailning allah yolidiki sergüzeshtisi bowaq waqtidin tartipla bashlan'ghanidi. Anisi uni yerge (hazirqi kebidiki zemzem buliqining ornigha) yatquzdi. U künlerde zemzem boluqi téxi yoq bolup, kéyin ismailning ikki ayiqi astidin bulduqlap étip chiqqan idi. U yer pütünley chöl bolup, hawasi tonurdek issiq, cheksiz ketken qumluq, susiz makan idi. Hajer qupquruq, adimizatsiz, giyahsiz wadida oghli bilen yalghuz qalghanidi.

Ismailning allah yolidiki tunji hijriti mana mushundaq bashlandi. Téxi bowaq turupla sinaqqa duch keldi. Atisimu yashinip, bir puti görge sanggilap qalghan waqitta bu éghir sinaq bilen sinaldi. Ikkinchi sinaq, u quramigha yetken chaghda yétip keldi.

1836.-sual: beytullahning bina qilinishi

ismail ömrining axirighiche ereb yérim arilida yashidi. Atlarni köndürüp ishletti. Zemzem süyi u yerning olturaq jaygha aylinishining we awatlishishining eng asasliq sewebi idi.

Bezi karwanlar we qebililer bu yerge makanlashti. Ismail balaghetke yétip öylendi. Hezriti ibrahim uni yoqlap keldi. Emma ismail öyde yoq idi. Ibrahim uning ayalidin hal - künlirining qandaqliqini soridi. Ismailning ayali özlirining yoqsulluq we qiyinchiliqta yashawatqanliqini éytip zarlandi. Hezriti ibrahim uninggha: "éring kelgende éytip qoyghin, u öyining ishikini almashturuwetsun!" dédi. Ismail qaytip keldi, ayali uninggha bolghan ishni we kelgen ademning chiray - sheklini éytip berdi. Ismail: "u méning atam. U méning sendin ayrilishimni buyruptu. Sen ailengge qaytip ketkin!" dédi.

Ismail qayta öylendi. Ibrahim uni yoqlap keldi we uning ayalidin hal - ehwalini soridi. Ismailning ayali özlirining mol we bayashatchiliq ichide yashawatqanliqini éytip,

shükri - qanaet bildürdi. Ibrahim bu kelinidin memnun boldi.

Ismail rawurus piship yétildi. Ibrahim uni yoqlap keldi. Allahning meydan'gha kéliwatqan chüshiniksiz weqelerdiki hékmitini ispatlashning del waqti yétip kelgenidi.

Ibrahim éytti: "i ismail! Allah méni bir ishqa buyrudi..."

ismail: allah sanga némini buyrighan bolsa, shuni qilghin! - dédi.

Ibrahim: manga yarem qilamsen? - dédi.

Ismail: yarem qilimen, qilimen.

Birahim qoli bilen néridiki töpilikni isharet qilip turup: allah manga bu yerde bir öy yasashni buyridi, - dédi. Shuning bilen, allahning muqeddes öyini yasash emri bérildi. U, yer yüzide insanlarning perwerdigarigha ibadet qilishi üçün yasalghan tunji öy idi.

Adem allahqa ibadet qilish üçün bir chédir qurdi. Hezriti ademning peyghember bolush süpiti bilen perwerdigarigha ibadet qilish üçün öy yasishi normal ehwal idi. U yerge allahning rehmiti yaghdı. Kéyin hezriti adem wapat boldi. Aridin esirler, uzun zamanlar ötti. U öydin eser qalmidi. Hezriti ibrahim u öyning ikkinchi qétim yasilishi üçün emr aldı. Bu qétim, inshaallah, taki qiyamet künigiche tik turidighan bir öy yasilatti.

Kebe - tashtin yasalghan mustehkem hujra bolup, u hezriti ibrahim bilen ismail qazghan kona ulning chongqurluqi tüpeylidin yer yüzide mezmur turidu. Tarixta bir qanche qétim örülgen bolsimu, yene qayta insha qilindi we hezriti ibrahimning zamanidin taki künimizgiche yer yüzidin yoqap ketmide. Muhemmed eleyhissalam hezriti ibrahimning duasi bilen yer yüzige peyghember qilip ewetilgen waqitta, kebing eng axirqi qétim yasalghanliqini körgenidi. Ular kebe üçün köp küch chiqarmidi we ulini hezriti ibrahimdek chongqur kolimidi.

Buningdin körüwélishe boliduki, hezriti ibrahim bilen hezriti ismail kebing qurulusigha özliri yalghuz halda köp küch serp qilghanidi. Aridin xéli uzun waqit ötkenidi. Kebing inshaati pütüti. Hezriti ibrahim tawapning nedin bashlap, nede ayaghlashqanliqini perqlendürüş üçün hezriti ismailni kebe tashliridin bashqa renglik tash tépip kélishe buyridi.

Hezriti ismail insan berdashliq bérelmigüdek derijide küch serp qilghan bolup, pütün wujudi éghir emgektin parche - parche bolup ketkenidi. Shundaqtimu, atisining emrini beja keltürüş üçün küchi yetken yergiche barghanidi. Qaytip kélip, atisining hejer eswed (qara tash)ni tépip orunlashturup bolghanliqini kördi. Teejjüplen'gen halda:

- ata! Buni sanga kim ekilip berdi? - dep soridi. Ibrahim:

- uni jibriil élip keldi, - dédi.

Shuning bilen, kebing inshaati axirlishep, bir allahqa étiqad qilghuchi musulmanlarning tawipi bashlandi. Hezriti ibrahim burun qilghan duasini tekrarlash üçün ornidin turdi.

Bir qisim kishilarning dillirini ulargha mayil qilghin!

1837.-sual: ibrahim eleyhissalamning milliti

ulugh allah hezriti ibrahim bilen ismail heqqide talash - tartish qilin'ghan waqitta mundaq dégenidi:

ibrahim yehudiyu emes, nasaramu emes we lékin toghra din'gha étiqad qilghuchi,

allahqa boysun'ghuchi idi, mushriklardin emes idi. Allah uning duasini qobul qildi. Hezriti ibrahim "musulman" dep atalghanlarning tunjisi idi.

Ulugh allah hej süriside mundaq deydu:

allah silerge dinda héchqandaq müshküllükni qilmidi (silerni siler taqet qilalmaydighan ishlarni qilishqa tekliq qilmidi). (bu) atanglar ibrahimning dinidur (bu toghra din bolghanliqi üçün, uni mehkem uchlanglar), allah silerni ilgiri (yeni qur'andin ilgiriki kitablarda) musulman dep atidi. Qur'andimu shundaq atidi.

1838.-sual: tunji beni israil peyghembierliridin is'haq we yequb eleyhisslam

qur'an kerim hezriti is'haq qissisining az bir qismighila ishareti qilib ötkén. Uning tughulushi bir möjize bolup, uning dunyagha kélidighanliqi we yequb isimlik bir oghli bolidighanliqi heqqidiki xushxewerni perishtiler élip kelgenidi. U, kichikidin tartipla atisidin ayrim yashashqa mejbur bolghan akisi ismaildin bir nechche yil kéyin tughulghanidi.

Sare oghli is'haq we newrisi yequb dunyagha kelgenliki üçün alemche xushal boldi. Emma is'haqning hayati, qewmining uninggha tutqan pozitsiyisi heqqide melumatimiz yoq. Allah salih (yaxshi) peyghemberler qatarida unimu maxtap ötkénidi. Yequb bolsa, uning neslidin bolghan tunji peyghemberdur.

U ibrahimning oghli is'haqning oghli yequbtur. Ismi israil bolup, qewmige peyghember qilib ewetilgenidi. Allah uning qissisidin üçla bölümni tilgha alghan. Allah uni hezriti yusufning qissiside ismini tilgha almay turup zikir qilidu.

Yequbning sekrattiki teswirliridin uning neqeder teqwa insan ikenlikini körüwalghili bolidu. Ulugh allah beqer süriside mundaq deydu:

yequb jan üzüwatqan waqtida siler yénida barmidinglar? Shu chaghda yequb oghulliridin: "men ölgendin kéyin siler kimgé ibadet qilisiler?" dep soridi. Ular: "séning ilahing we ata - bowiliring - ibrahim, ismail, is'haqlarning ilahi bolghan allahqa ibadet qilimiz, biz uninggha itaet qilghuchimiz" dédi.

Hezriti yequb oghulliridin étiqadliri heqqidiki jawabini élip, xatirjem bolghan halda köz yumdi. U ölümidin burun oghli yusuf arqiliq éghir sinaqqa duch kelgenidi. Yusufmu atisi yequbqa oxshash peyghember bolup, allah taala uni misir xelqige ewetkenidi.

Üchinchi bap. Güzel, mukemmel qisse bilen bayan qilin'ghan peyghember, yusuf eleyhissalam

1839.-sual: yusuf eleyhissalam qissisining nazil bolush sewebi

hezriti yusufning qissisi qur'anning toluq bir süriside yusuf ismi bilen chüshürülgen. Uning chüshürülüş sewebiliri toghrisida mundaq riwayet qilinidu. Yehudiylar muhemmed eleyhissalamdin burunqi peyghemberliridin biri bolghan yusuf eleyhissalam heqqide özlirige sözlep bérishni telep qilidu. Uning qissisi qur'anda nazuk we inchike tepsilatiliri bilen toluq chüshürülgen.

1840.-sual: yusuf eleyhissalam qisssining bashlinish we axirliishishi

qisse bir chüsh bilen bashlinip, bu chüshning emeliylishi bilen axirlashidu. Yusufning kichik waqtida dadisigha sözlep bergen chüshi qur'anda mundaq teswirlinidu:

Öz waqtida yusuf öz atisigha: "i ata! Men heqiqeten chüshümde11 yultuzning we ay bilen künning manga sejde qilghanliqini kördüm" dédi.

Atisi (yeni yequb eleyhissalam): "i oghlum! Chüshüngni qérindashliringgha éytmişin, sanga suyuqest qilip salmisun, sheytan insan'gha heqiqeten ashkara dühmendir" dédi.

Yusuf ularning bir tughqan ukiliri emes bolup, yusufning anisi ulargha ögey idi. U ayaldin yusuf we uning bir qérindishi tughulghanidi.

1841.-sual: yusuf eleyhissalamning nesebi

yusuf yequbning oghli, yequb is'haqning oghli, is'haq bolsa ibrahimning oghli bolup, bular bir pak zenjirning pak halqiliri idi.

1842.-sual: yusuf eleyhissalamning chüshining yishimi

yequb oghlining chüshidin uning öziğe hazirlan'ghan peyghemberlik sharaitini, uning qelbining pakliqi we sapliqi sewebi bilen uning kelgüside alahide bir shexske aylinidighanliqini chüshen'genidi.

Dadisi oghlining chüshidin xewer tapqandin kéyin, uninggha chüshini qérindashlirigha éytmasliqini tapilidi. Yusuf dadisining tapilighini boyiche körge chüshini qérindashlirigha éytmedi. Chünki akiliri yusufke, yusuf ulargha ishinip shexsy mesililirini we chüshlirini déyishke pitinalmighidek derijide öchlük qilatti.

1843.-sual: yusuf eleyhissalamning akilirining yusuf eleyhissalamgha ziyankeshlik qilish pilanini tüzüshi

yusuf dadisining emri boyiche akilirigha chüshini sözlep bermidi. Shundaq bolsimu, akiliri uninggha tozaq qurup, suyuqest qilishning pilanlirini tüzüshüwatatti.

Ulardin biri: dadimiz néme üçün yusufni bizdin yaxshi köridu? - dep soridi.

Ikkinchisi: belki chirayliq bolghanliqi üçün, - dédi.

Üchinchisi: yusuf bilen qérindishi dadimizning qelbini ishghal qildi, - dédi.

Birinchisi yene: dadimiz ochuqtin - ochuq xatalashti, - dédi.

We ulardin biri bu ishni choqum hel qilish tekliptini berdi:

- yusufni öltürünglar!

- uni néme üçün öltürimiz? Uni bu yerdin yiraq yerge apirip tashliwétip, közdin yoqitayli!

- uni némishqa öltürmeymiz? Uni öltürsek andn xatirjem bolimiz. Dadimiz bizge qélishi kérek.

Qelbi allah teripidin mexpiy bir shepqet bilen heriketlendürülgen yaki adem öltürüshtin yürüki qattiq qorqutulghan bashqa biri mundaq dédi:

- uni néme sewebtin öltürimiz? Siler uningdin qutulmaqchi boluwatisiler. Bu qebih bir ish. Kélinglar! Uni karwanlar kélip toxtaydighan bir quduqqa tashiliwéteyli. Karwanlar

uni tépip yiraq jaylarga élip kétidu. Shuning bilen u dadisining közidin ghayip bolidu. Uni közdin yoqtish pilanimizmu emelge ashqan bolidu. Andin bu qilmishimizga töwbe qilib, yene yaxshi kishilerdin boluwalimiz.

1844-sual: yusuf eleyhissalamning akilirining yusuf eleyhissalamni dadisidin sorap ilishi

yusufni quduqqa tashlash arqiliq uningdin qutulush pilani we bu pilanning waqti qarar qilindi. Shuning bilen ular atisi yequbning aldigha kélip: "i atimiz! Némishqa yusuf toghrisida bizge ishenmeysen? Halbuki, biz uninggha heqiqeten yaxshi niyettimiz. Ete uni bizge qoshup qoyghin, yep - ichip, oynap - külüp kirsun, uni biz choqum yaxshi muhapizet qilimiz" yequb: "uni (yeni yusufni) élip ketsenglar rastla xatirjem bolalmaymen, siler gheplette qélip, uni böre yep qoyushtin ensireymen" dédi. Ular: "biz (küchlük) bir jamae turuqluq, uni borige yégüzüp qoysaq, u chaghda biz elwette, ziyan tartquchilardin bolimiz" dédi.

- yusufni néme üçün bizge tapshurmaysen?

- sen yusufke bizdin bir ziyan kélishtin qorqsang, yusuf üçün bizge ishinelmiseng, u bizning qérindishimiz bolalamdu?

- biz uni yaxshi körimiz, uni qoghdaymiz, néme üçün uni ete biz bilen bille seyle qilishqa (oynap kélishke) ewetmeysen? Uning chiqip seyle qilishi, etrapni aylinip - oynishi uning salamatliki üçün eng paydiliq, qara uning yüzige! Öydin talagha chiqmay chirayi sarghiyip kéliptu. Bichare kichikkine turup oyun - heriket dégenniy bilmigeckhe, chirayida qan didari qalmaptu.

- bu qandaq gep? Biz on kishi tursaq, uni untup qalamduq? Biz gheplette qalamduq? Bundaq ish bolup qalsa, bizning erkeklikimizge yarishamdu? Uni böre yéyelmeydu? Bu heqte endishe qilishning héchqandaq sewebi yoq. Dada, balilirining bésimi bilen buni qobul qildi.

1845-sual: yusuf eleyhissalamning akilirining yusuf eleyhissalamgha ziyankeshlik qilishi

etisi, ular yusufni élip chölge qarap méngishti, her qétim baridighan yerliridinmu yiraqlargha bérishti. Yénidin karwan köp ötidighan bir quduqni tépishti we yusufni uning ichige tashlamaqchi bolushti. ALLAH yusufke uni qutulduridighanliqini we shunga uning qorqmasliqini bildürdi. Yusuf kéyinche ular bilen körüshüp, ularning qilmishlirini özlirige sözlep bérighanliqini bildürgen idi.

Ular'uninggha köynikini sélishti éytti we uni yalingachlap quduqqa tashlidi. Quduqning ichide su bar idi. Yusufning wujudini qobul qildi. Yusuf u yerde héchqandaq yamanliq körmidi. Özi yalghuz quduqning ichidiki sudin choqchiyip chiqip turghan tashning üstide olturdi.

Ular kechte atisining aldigha yiglap kélishti. On kishining yighisi kéche qarangquluqini bir aldi. Dada öyide olturatti. Oghulliri yénigha kérip keldi. Kéchining qarangghuluqi qelbilerning qarangghuluqi we bir azdin otturigha chiqidighan yalghanning qarangghuluqini yoshurghanidi.

Yequb soridi: némige yighlaysiler? Qoylarga bir ish boldimu?

Ular téximu qattiq yiglashqa bashilidi. Ular: "i atimiz! Yusufni nersilirimizning yénida qoyup yügürüshkili kétip qéliptuq, uni böre yep kétiptu, rast gep qilsaqmu sen bizge ishenmeysen" déyishti.

Biz yügürüshtin qaytip kelgendin kéyinla yusufning böriining qarnigha kirip ketkinidek ghelilikke duch kelduq. Yusufni tapalmiduq. Her qanche rast gep qilsaqmu, sen bizge ishenmeysen. Emma biz yene sanga sözleshke mejburmiz. Sanga yalghan éytmiduq. Yusufni bir böre yep ketti. Mana bu uning köyniki, köynekni qan'gha milan'gen halda taptuq, emma yusufni tapalmiduq. Ular yusufning könglikini yalghandin qan'gha boyap élip kélisken idi.

Ular bir qoy yaki jerenni bughuzlap, yusufning köynikini uning qénigha miligenidi. Jiddiylashkenlikidin yusufning köynikini yirtiwétishni untup, köynekni öz péti, sapmu saq kötürüp kelgenidi. Oghullardin biri gunahsizliq pakiti dep oylashqan nersini otturigha tashlidi.

Yusufning köynikini olturghan dadisining aldigha qoydi. Yequb oghlining köynikini élip, öydiki mesh'elning yoruqida uni tekshürdi. Örüp chöridi. Köynek yirtilmighan, saq turatti. Yusufni yégen böre qandaq böre idi? Uning köynikini yirtmay turup ichidin yégenmidu?

Yusuf köynikini kiygen we böre uni yégen bolsa, köynek choqum titilghan bolar idi. Eger akiliri bilen oynash üçün köynikini séliwetken bolsa, uni kiymigen halda köynek qandaq bolup qan'gha milinetti? Yequb bu delildin we öz ichidin kelgen awazdin, shundaqla bu yalghanchliqtin yusufni böre yémigenlikini chüshinip yetkenidi. Ularning ichide qutrighan öchmenlik we heset ulargha bu yalghanchiliqni toqup chiqarghuzghan idi. Dada ularning yalghan éytqanliqini chüshendi we buni bu sözliri bilen ipadilidi:

bu ishni nepsinglar silerge chirayliq körsitip qilghuzuptu. Men peqet chirayliqche sewr qilimen, silerning (mushu yalghan) sözünglarni kötürüşümge allah medetkardur, dédi.

1846.-sual: yusuf eleyhissalamning qul qilip sitilishi

bu yerdin bir karwan ötti, ular suchisini (su élip kélishe) ewetti, u soghisini quduqqa tashlidi we: "xush xewer! Mana bir oghul bala" dédi. Ular uni tijaret méli süptide mexpiy tutushti, ularning qilmishlirini allah bilip turghuchidur. Ular yusufni sanaqliq bir qanche tenggige erzan bahada sétiwetti, chünki ular yusufke qiziqmighan idi.

Yusuf qulluq tamlirining arisida qaldi. ALLAH yusufke peyghemberlikni wede qilghanidi. Yusufni sétiwalghan kishige uning söygüsini ata qildi. Ene shu kishi ayaligha: "uninggha yaxshi qara, belkim bizge paydisi tégip qalar, yaki uni bala qilwalarmiz" dédi. Bu kishi adettiki biri emes bolup, misirdiki hökümdarlar tebiqisidin idi. ALLAH yer yüzide yusufke mana mushundaq imkan yaritip bergenidi. Yusuf öz zamanining eng kélisken yigiti idi. Uning yüzi insan güzellikining ajayip kürünüshining bir parchisi idi. Yürikining sapliqi we qelbining pakliqi uning yüzini téximu güzelleshtürgenidi.

1847.-sual: yusuf eleyhissalamning bohtan'gha qilishi

künler ötti... Yusuf chongaydi...

Uninggha ishlargha toghra qarar bérish, hayati we öz ehwalini bilish alahidikili bérildi. Söhbetleshkende özini tingshighuchining qelbini mayil qilidighan bir uslub bérildi we uninggha qarshi chiqqili bolmaydighan, insan shexsiyitige ige qilghan shereplik, shermin - hayaliq bolush alahidiliki bérilgenidi.

Yusufning xojayini allahning yusufni ewetish arqiliq özige chong in'am tartuq qilghanliqini, yusufning öz hayatida körgen eng ishenchilik, eng rastchil, eng mulayim we eng mert kishi ikenlikini chüshendi. U ailisini yusufke tapshurdi, uninggha in'amlar berdi we öz oghlidek muamile qildi.

Ezizning ayali herkünü yusufni közetmekte idi. Uning yénida olturup paranglishatti, közlirining ichige qaraytti, uningdin soal sorap jawabini tingshaytti, uninggha bolghan heyranliqi barghanséri ashmaqta idi. Nihayet, u bir küni özining yusufke ashq bolghanliqini uqti, yusufke öz söygüsini ashkarilashqa bashlidi. Ulugh allah mundaq dégenidi:

yusuf turuwatqan öydiki ayal (yeni züleyxa) yusuftin özi bilen munasiwet ötküzüshni telep qildi, u ishiklarni taqiwétip: "béri kel!" dédi. Yusuf: "xuda panah bersun! U (yeni éring) heqiqeten méning xojayinimdur, u méni yaxshi kütti. Özige zulum qilghuchilar heqiqeten nijat tapalmaydu" dédi. U (yeni züleyxa) yusufke (yéqinchiliq qilishqa) bel baghlidi, perwerdigarining roshen delilini körmigen bolsa, yusufmu uninggha mayil bolghan bolatti. Biz yusufni gunahtin we set ishtin ene shundaq saqliduq, shübhisizki, yusuf bizning sadıq bendilirimizdin idi.

Ikkisi bir öy, bir derwaza ichide bir qanche yil bille yashidi.

Ayal uni özige tartishqa, uning shehwitini qozghashqa we uni aldashqa urunmaqta. Yusuf teqwalıqıgha, ayal hawayi - nepsige bérilmekte idi. Axırqı kün yétip keldi.

Ayal dawam qilip kéliwatqan bu chüshenche we tartinishtin zérikkenidi we pilanini özgertishke qarar berdi. Ima - isharetin ochuqche izhar qilishqa ötti. Ishiklarni taqidi. Haya maskisini yırtıp tashlidi, söygüsini izhar qildi we uni özige tartti.

U özining yequb eleyhissalamning oghli yusuf ikenlikini, yequbning is'haq eleyhissalamning oghli ikenlikini, is'haqning bolsa, peyghemberlerning bowisi we allahning dosti ibrahim eleyhissalamning oghli ikenlikini biletti...

Ikkisining arisidiki talash - tartish tereqqi qilip, éghizdin qol herikitige ötti. Ezizning ayali qollirini uninggha uzatti we uni quchaqlashqa urundi. Yusufning chirayi tatirip ketti. U arqisigha burulup, ishke qarap qachtı. Ularning her ikkisi (yusuf chiqip kétish üçün, züleyxa uni qayturup kélish üçün) ishıke qarap yügürüshti. (bu chaghda) u (yeni züleyxa) yusufning könglikini arqisidin (tartip) yırtiwetti, ishik aldida uning (yeni züleyxaning) éri bilen doqurushup qélishti. Ashq ayal yoldishini körüpla nahayiti téz we hiyligerlik bilen heriketke ötti.

Otturida bir ishlarning yüz bergenliki ochuq idi. Yusuf izadin titrep ketken idi. Pishanisidin ter tepchishke bashlidi. Ayalning chachliri chuwulghan, mengzi qizirip ketkenidi. Titrep ketkenlikidin jayida turalmaywatatti. Eziz ehwalni sorash üçün éghiz échip bolghiche, ayal derhal yusufni eyibleshke bashlidi. U (yeni züleyxa): "séning ehlingni depseude qilmaqchi bolghan ademni peqet zindan'gha tashlash yaki qattiq qiynash bilen jazalash kérek" dédi. Ayal yusufning özini zinagha zorlighanliqini we uning

özige mejburiy ige bolmaqchi bolghanliqini éytip, uninggha qara chaplidi. Yusuf gunahsiz halda, asta uning yüzige qaridi. U ayalning sirini saqlash niyitide idi. Emma ayal uni qarilighachqa, umu özini aqlashqa mejbur bolup qaldi.

1848.-sual: yusuf eleyhissalamning bohtandin aqlinishi

yusuf: "u (yeni züleyxa) mendin munasiwet ötküzüşni telep qildi" dédi. Ular shu तरीقىде talash - tartish qilishqa bashlidi. Eziz arigha kirdi. Misrning bash weziri eziz temkin qérighan adem idi. Bash wezir ishni éniqlashqa bashlidi. Ehwalni ayali we yusuftin ayrim - ayrim igellidi. Andin ayalining tughqinining pikirini aldi.

Ayalining tughqini: mesilining pakiti yusufning köynikide, eger yusuf ayalni zorlighan bolsa, köynek aldi teripidin yirtilghan bolidu, uning özini qoghdash üçün yusufning köynikining yirtiwiétishi normal ehwal, - dédi.

Eziz: eger köynek arqidin yirtilghan bolsichu? - dédi.

Ayalining tughqini: undaqta, ayal özi yusufni chaqirghan bolidu, - dédi.

Ular köynekni qollirigha élip, örüp chörüshti. Ayalning tughqini köynekni tepsiliy közitip chiqti we arqidin yirtilghanliqini bildi. Ezizmu köynekke inchikilep qarap chiqti we köynekning arqidin yirtilghanliqini kördi. Gunah ayalning üstige qaldi.

Eziz ayalining özige xianet qilghanliqini éniq bilgen bolsimu, uninggha warqirap - jarqirmidi. Eziz: bu silerning hiylenglardur, - dédi.

Eziz yusuf terepke burulup mundaq dédi: "yusuf! Buni sözlep yürmigün. "

eziz ayali bilen yusufning arisini achmidi. Uning pütün xiyali bu heqtiki söz - chöçekni yoqqa chiqirsh idi. Emma bu weqeni bundaq yuqiri tebiqide yoqqa chiqarghili bolmaytti. Bu weqe yéyilishqa bashlighanidi we xewer saraydin halqip, u dewrdiki hökümrán tebiqige yaki bashqa yuqiri tebiqidikilerge yétip bardı. Sheherdiki söz - chöçek köpeydi:

sheherdiki bezi ayallar: "eziz (yeni misirning padishasi) ning xotuni quligha köyüp qélip, uning bilen munasiwet ötküzüşni telep qiliptu, biz uni, elwette, ashkara azghan dep qaraymız" déyishti. Xewer éghizdin éghizgha, öydin öyge tarqilip yürüp, axirida ezizning ayaligha yétip keldi. Ayal bir mezgil hujrisidin chiqmay oylandi we bir qarargha keldi. Ashpezlerni chaqirdi, saray ashpezliri yétip kélishti.

Ayal ulargha sarayda chong bir ziyapet bermekchi bolghanliqini éytti. Yémek - échmeklerni özi tallidi. Ziyapette bérilidighan almilarning yénigha ittik pichaqlarni, tawaqlarning yénigha aq yaghliqlarning we u dewrning sherq uslubigha asasen yastuq we sélinchilarning qoyulushini buyruq qildi. Andin özi heqqide söz - chöçek qilghan we özining yusufke meptun bolghanliqini éytqanlarning hemmisini ziyapetke chaqirdi. Ziyapet küni yétip keldi. Yüksek tebiqining ayalliri bash wezirning sariyigha qarap éqishti. Eng chirayliq we eng yéngi kiyimlerini, eng qimmetlik zibu - zinnetlerini köz - köz qilishning eng yaxshi pursiti kelgenidi. Ziyapetke peqet ayallarla chaqirilghanidi. Erlersiz qan'ghuche köngül achmaqchi bolushti. Taamlar tartildi, ayallar yastuqlargha yölen'gen halda sélinchilargha olturushti. Ziyapet dawamlashti, mézilik taamlar yéyildi. Soghuq ichimlikler ichildi. Qah - qahlarning awazi kötürüldi, gheywet - shikayet qilindi. Emma héchkim yusuf toghrisida éghiz échishni xalimidi. Weqeni hemmisi biletti, emma bir - biridin yoshuruwatatti. Shunga sahibxanning bu heqte éghiz échip qilghan sözliri ulargha

bekmu tesir qildi:

- méning ibrani yash yusufke meptun bolghanliqim heqqide gep tarqitip yürgenlarning barliqini uqtum. Sorun birdinla sükütke chömdi, méhmanlarning qolliri jimidi. Ezizning ayali sorunni öz ilikige ötküzdi. Almilarning keltürülüşini buyruq qilghan halda mundaq dédi:

- uning shundaq jelip qilarliq ikenlikini étirap qilimen, uni yaxshi köridighanliqimni inkar qilmaymen. Uzundin béri uninggha ashq bolup kéliwatimen. Ezizning ayalining bu sözliri bilen méhmanlar özlirini bir az azade hés qilishti, köngülliri rahetlinip, jimjit olturup yene taamlirini yéyishti.

Almilar soyulushqa bashlidi. Misirda medeniyet xéli tereqqiy qilghan bolup, saraylarda heshemetchilik köp idi.

Ezizning ayalining sözliridin kéyin, saray qayta janlinishqa bashlidi. Ezizning ayali qoli bilen yusufning kirishini isharet qildi. Yusuf xojayinining emri bilen ziyapet zaligha kirdi. Ayallar téxiche almilarni soyushiwatatti. Yusufning zalgha kirishi bilenla, ezizning ayali oylighan ish yüz berdi.

Méhmanlar birdinla heyran qélishti. Yusufning yüzi az körüldighan erlik we perishte süpet bir güzellik bilen chaqnimaqta, közliri insanning uning rohining eng chongqur qatlimida lepildewatqan shepset bayraqlirini körüsh üçün öchmes bir nurning ipadisini eks ettürmekte idi. Ayallar heyran bolushti, qolidiki pichaq bilen alma késishni dawamlashturdi. Közliri pütünley yusufta idi. Héchqaysi pichaq bilen késiwatqan méwige qarimighanidi. Ayallar es - hushini yoqatqan we özlirini bilmigen halda qollirini késishke bashlighan idi. Yusufning kirip kélishi ulargha xéli bir waqitqiche aghriq we qanlirining éqiwatqanliqini hés qilalmighudek derijide tesir qilghanidi.

- eyiblinishimge seweb bolghan nerse mana bu, uni özemge chaqirghanliqimni inkar qilmaymen. Aldinglarda yariliringlarni téngish üçün qolyaghliqlar bar. Yusuf hemminglarga tesir qildi, qolliringlarga qarap béqinglar! - dédi.

Ezizning ayali mundaq dédi:

- men özemni uninggha béghishlidim, emma u ippet - nomustin mendin qachti. Eger yene emrimge boysunmisa, choqum zindan'gha tashlinidu we ghezepke uchriqhuchilardin bolidu, - dédi.

1849.-sual: allahning yusuf eleyhissalamning duasini ijabet qilip ayallarning toziqidin qutuldurghanliqi

ayallarning beziliri chaqchaq qilghan, beziliri qiliq chiqarghan, beziliri ima - isharet qilghan we beziliri ochuqtin ochuq halda uni özige chaqirghan idi. Yusuf allah din özini ularning hiyle we tozaqliridin qutuldurushni tilidi. ALLAH yusufning duasini qobul qildi. Késilgen we qanighan qollar aghrishqa bashlidi. Yusuf zaldin chiqip ketti. Ayallarning hemmisi yarilirini téngishqa, wezir erliri qolning néme üçün we nede késilgenlikini sorisa, néme dep bahane körsitishni oylashqa bashlidi. ALLAH yusufni ayallarning tozaqliridin qoghdédi.

Ayallarning qelbige yusufke bolghan ishq - muhebbiti heqqide ümitsizlik chüshti. Ularning yusufke bolghan söygüleri imkansiz bir halgha keldi. Bu imkansiz arzu - istekler

yusufning hesritini burunqidinmu bek ulghaytti. Ayallar uningdin, uning tesiridin, weqesidin we ésilliqidin söz qilishqa bashlidi. Uni körgende, qollirini qandaq keskenliklirini chüshendürüşke bashlidi. Xewer yuqiri tebiqidin xelq arisigha yéyildi. Xelq bash wezirning ayalini ret qilghan, bir körünüpla pütün wezirlarning ayallirining qollirini késishke seweb bolghan ibrani yash heqqide söz - chöchek qilishqa bashlidi. Bu weqe peqet saray zallirida we hujrilirida qalghan bolsa, héchkimning kari bolmighan bolatti. Emma ish xelq arisigha yéyilip bolghanidi. Hökümlarlar heriketlendi, u, milletning éghizini bésiqturush, uning heqqidiki shübhini toluq otturigha chiqirish we bu weqeni pütünley hel qilish üçün zindan'gha tashlandi. Ayallar yusufni özlirige chaqirghanda, u özi üçün zindanda yétishining téximu yenggil ikenlikini we ularning istekliridin téximu yaxshi ikenlikini éytqanidi. Deliller yusufning gunahsizliqini we bashqilarning gunahkar ikenlikini ispatlap tursimu, yusuf yene zindan'gha tashlan'ghanidi. Yusuf zindan'gha temkin, salmaq qedemler bilen, hetta dili söyün'gen halda kirip ketti. Ulugh allah bu heqte mundaq dégenidi:

1850.-sual: yusuf eleyhissalamning zindanda ikki kishining chüshige tebir birishi

zindan'gha yusuf bilen ikki yigit bille kirgen idi. Ularning biri: "men chüshümde özemni heqiqeten (üzümdin) haraq sétiwatqan körüptimen" dédi. Ikkinchisi: "men chüshümde özemni heqiqeten béshimda nan kötürüp turghan, nanni qushlar yewatqan körüptimen, tebirini bizge éytip berseng, biz séni heqiqeten yaxshiliq qilghuchilardin (yeni chüshke tebir béreleydighanlardin) dep qaraymiz" dédi. Yusuf éytti: "ikkinglarga sirttin tamaq kirishtin burun, uning néme ikenlikini silerge éytip béreleymen, bu perwerdigarim manga bildürgen nersilerdindur. Shübhizki, men allah gha ishenmeydighan, axiretni inkar qilidighan qewmning dinini tashlidim. Men ejdadlirim, ibrahim, is'haq, yequblarning dinigha egeshtim, héchqandaq nersini allah gha shérik keltürüş bizge layiq emes, bu allahning bizge we insanlarga qilghan merhemitidur, lékin insanlarning tolisi shükür qilmaydu. Türmidash aghiniler! Tarqaq köp mebudlar yaxshimu? Yaki qudretlik bir allah yaxshimu? Silerning allah ni qoyup ibadet qiliwatqininglar peqet siler özenlar we ata - bowanglar atiwalghan (butlarning we gheyriyning) namliRIDinla ibaret, allah (ularning allahning shériki bolushi toghrisida) héchqandaq delil chüshürgini yoq, ibadet we din barisidiki barche hökümler peqet allah ghila mensup, u silerni peqet özigila ibadet qilishqa buyrughan, bu toghra dindur. Lékin kishilarning tolisi (buni) bilmeydu.

Yusuf allah yolida qilin'ghan bu semimiy dewettin kéyin, sorighanlarga delilini ispatlighandin kéyin, ularning chüshlirige tebir berdi.

Türmidash aghiniler! Silerning biringlar (zindandin chiqip) xojayinigha haraq quyup béridu (yeni saqiyliq wezipisini öteydu), yene biringlar dargha ésilidu, kallisini qushlar yeydu, siler sorighan ishlar höküm qilinip boldi. Yusuf ularning ichidiki özining qutulishigha ishen'gen birsige (yeni saqiygha): "méni xojayiningning aldida eslep qoyghin" dégen idi. Xojayinining aldida yusufni eslep qoyushni sheytan uninggha untuldurdi, yusuf zindanda bir nechche yil yétip qaldi. U bu bir nechche yilni sewr

qilghan, ichi siqilmighan, dua qilghan we ümidwar halda ötküzdi.

1851.-sual: yusuf eleyhissalamning hökümdarning chüshige tebir birishi

hökümdar bir küni chüsh kördi. U chüshide nil deryasining qirghiqida turatti. Nil deryasi sharqirap aqmaqta idi. Su birdinla ulghiyishqa bashlidi we axirida derya susiz saygha aylandi. Béliqlar sekrep, sekrep derya latqilirining arisida ghayip boldi. Deryadin yette tuyaq sémiz kala we ularning keynidinla yette tuyaq oruq kala chiqip keldi. Oruq kalilar sémiz kalilargha hujum qildi we wehshiy haywanlardek sémiz kalilarni yutuwettti.

Hökümdar oruq kalilar sémiz kalilarni yutuwetken waqitta chiqarghan awazlarini qorqqan halda anglidi, hemme weqeni körüp turdi. Nil deryasining boyida yette dane yéshil bashaq ündi we derhalla patqatning arisida yoqap ketti. Del shu yerdin yene yette dane quruq bashaq ündi. Hökümdar uyqisidin chöchügen halda oyghandi.

Hökümdarning köngli bu chüshidin intayin xatirjemsizlendi. Shuan bash weziri we orda kahinlarini chaqirip, ulardin bu chüshning tebirini soridi. Kahinlardin biri: bu qalaymighan chüshken, dédi.

Hökümdarning chüshi saqiygha özining zindanda yatqan chéghidiki körgen chüshini we yusufning uning chüshige bergen tebirini esletti. Saqiy derhal hökümdarning yénigha kirip, uninggha yusufning sözini qildi we uninggha: chüshingizge tebir béreleydighan birdinbir kishi yusuf. U manga özining ehwalini sizge yetküzüshümni tapilghanidi, emma men untup qaptimen, - dédi. Hökümdar yusufning ehwalini bilip kélish üçün saqiyni zindan'gha ewetti. Saqiy zindan'gha keldi, yusuf saqiygha mundaq dédi:

"yette yil üzöldürmey tériqchiliq qilinglar, alghan hosulunglardin yéyish üçün azghinisini xaman tepkendin tashqiri, qalghinini (mite chüshüp ketmesliki üçün) bashiqi bilen qoyunglar, shuningdin kéyin qehetchilik bolidighan yette yil kélidu, (bu yillarda) ilgiri topliwalghan ashliqinglardin (uruqluq üçün) saqlap qoyilidighan azghinisidin bashqa hemmisini yep tügitisiler. Shuningdin kéyin (molchiliq) yillar kélidu, uningda höl - yéghin köp bolidu, kishiler méwilerdin türlük ichimliklarni siqip chiqiridu. "

shuning bilen hökümdarning chüshining teberi axirlashti. Saqiy hökümdarning sariyigha qaytti we yusufning éytqanlarini hökümdargha sözlep berdi. Hökümdar bekmu heyran qaldi.

1852.-sual: yusuf eleyhissalamning zindandin chiqirilishi

hökümdar yusufning zindandin chiqirilishini we derhal özining yénigha keltürülüşini emirqildi. Elchi zindan'gha, yusufning yénigha bardı. Uning hökümdar bilen körüşüşini we tézraq bolushini telep qildi. Yusuf zindandin chiqishni ret qildi. Özining gunahsizliqi éniqlansa, andin chiqidighanliqini éytti. Elchi saraygha qaytti. Hökümdar uni körüpla: yusuf qéni? - dep soridi. Elchi: zindanda qaldi, - dédi. Hökümdar ornidin turup ketti we: sanga uni élip kel dep yuyruq qilmidimu?! - dédi. Elchi: gunahsiz ikenliki éniqlanmighuche zindandin chiqishni ret qilidighanliqini éytti. Qollirini késiwalghan ayallar mesiliside uninggha heqsizliq qilin'ghanidi, - dédi.

Hökümdar: wezirlarning ayallarini chaqirghin, ezizning ayalini keltürünglar, hemmisi

derhal kelsun! - dédi. Hökümdar qattiq achchiqlan'ghanidi.

Ezizning ayali we bashqa ayallar saraygha hazir boldi. Hökümdar soraqni bashlidi: bu, yusuf hékayisi zadi qandaq gep? Uning heqqide némilerni bilisiler? Méning anglighanlirim rastmu?

Hökümdarning sözini ayallardin birining: "estaghfirullah" dégen awazi böldi.

Yene bir ayal: uning yaman ish qilighinini bilmeymiz, - dédi.

Üchinchi biri: u perishtidek paktur, - dédi.

Közler ezizning ayaligha buruldi. Uning yüzi solghun körünetti, oruqlap ketkenidi. Zindandiki yusufke bolghan ghem - qayghusi uni qattiq azablighanidi, uni bekmü körgüsi kelgenidi, yusufning tartqan dert - elimi uning yusufke bolghan muhebbitining sheklini özgerktenidi.

Ezizning ayali ashiq jasariti bilen yusufning rastchil, özining yalghanchi ikenlikini étirap qildi. Özini yusufke atighanliqini, lékin yusufning ret qilghanliqini éytti. Bu sözlerni hökümdardin yaki ayallardin qorqqanliqidin éytmighanliqini eskertti. Emma yusuf bilsunki, yusuf yoq waqtida uninggha bolghan söygüsige xianet qilmighanidi, uning eqli - hushi daim yusuf bilen meshghul idi, peqet yusufkila köngül bölgenidi. Shundaq qilip, yusufning gunahsiz ikenliki hemmeylening aldida éniqlan'ghanidi.

Züleyxa yiglashqa bashlidi we mundaq dédi: men u oylighandek yaman biri emesmen. "men özemni aqlimaymen: nepsi dégen nerse heqiqeten yaman ishlargha köp buyruydu, perwerdigarim rehmet qilip (saqlighan) adem buningdin mustesna. Méning perwerdigarim heqiqeten meghpiret qilghuchidur; nahayiti méhribandur. "

padishah: "yusufni aldimgha élip kélinglar, uni özemning xas adimim qilimen" dédi. Yusuf uning bilen sözlisiwatqanda, u, : "sen бүгүн bizning aldimizda heqiqeten mertiwilik, ishenchlik ademsen" dédi. Yusuf: "méni (misir) zéminining xezinilirini bashqururushqa qoyghin, men heqiqeten (uni bashqurush yollirini) bilidighan, obdan saqliyalaydighan ademmen" dédi. Biz yusufni (misir zéminida xalighan jayda turidighan (memliketni xalighanche teserrup qilidighan) qilip yerleshtürduq, rehmitimizni xalighan bendilirimizge érishtürimiz, yaxshi ish qilghuchilarning ejrini bikar qiliwetmeymiz. Iman éytqan we teqwadarliq qilghanlarga axiretning sawabi elwette, (bu dunyaning németliridin) artuqtur.

Bu ayettin kéyin, qur'anda ezizning ayali tilgha élinmaydu. Biz uning yusufning dinigha iman éytqanliqini bayan qilghan jesurane étirapidin kéyinki ehwalni bilmeymiz.

1853.-sual: zileyxaning kiyinki hayati toghirisidiki riwayetler

uning heqqidiki sözler riwayetke aylandi. Riwayette mundaq déyilgenidi: eziz öldi, uning ayali yusuf bilen toy qildi. Yusuf uning téxiche qiz ikenlikini bildi, ayal uninggha érinig ayallargha yéqinlashalmighudek derijide qérip ketkenlikini sözlep berdi.

Riwayette yene mundaq déyilgenidi: ayal dawamliq yusufning piraqida yighilighanliqi üçün közliri körmes bolup qaldi. U saraydin chiqti we sheher yollirida ghayib boldi. Yusuf bash wezir boldi. Bir küni u murasim etriti bilen kétiwatqanda, tilemchilik qiliwatqan bir ayal uninggha: hökümdarlarni gunahlar sewebidin qulgha aylandurghan, qullarni allahqa itaet qilghanliqi sewebidin hökümdar qilghuchigha tesbh éytimen, - dédi. Yusuf: bu kimning awazi? - dep soridi, uninggha: bu ezizning ayali idi.

Hazir mushu halgha qaldi, - déyishti.

Yusuf ayalni chaqirip ekilip: méni hazirmu yaxshi köremsen? - dep soridi.

Ayal: séning yüzüngni bir qétim körüwélish men üçün pütün dunyadinmu yaxshiraqtur, yusuf! Qamchangning uchini manga uzatqin, - dédi. Yusuf qamchisining uchini uninggha uzatti. Ayal qamchining uchini köksige qoydi. Yusufning qolidiki qamcha uning yürükinging soqushidin qattiq titrimekte idi.

Bundin bashqa epsane - riwayetlermu bar. Bularda xelqning idrak küchining tesiri köp körülide. Ashiq ayalning tilemchi haligha chüshüshi bilen qisse eng yüksek pellighe chiqti. Emma qur'anda ayalning yusuf heqqidiki étiraplıridin kéyin, uning hékayisi peqetla bayan qilinmaydu. Bayan qissidiki diniy xizmetke ötüp kétidu. Qisse ayalning qissisi emes, belki yusufning qissisidir.

1854.-sual: yusuf eleyhissalamning kiyinki hayati heqqidiki riwayetler

hökümdar mundaq dédi: uni keltürünglar, uninggha yénimdin orun bérey. Yusuf hökümdarning yénigha keldi. Hökümdar yusufke ibrani tilida gep bashlidi. Yusufmu uninggha jawab qayturdi. Hökümdar ikkinchi bir tilda sözleshke bashlidi, yusuf uninggha erebche jawab berdi. Hökümdar uningdin: bu qaysi til? - dep soridi. Yusuf: bu, ejdadlırim ibrahim, is'haq we yequbning tili, - dep jawab berdi. Hökümdar bir qanche tilni pishshiq biletti. U yusufningmu bir qanche tilni yaxshi bilidighanlıqini kördi (bildi).

Hökümdar yusufning keng dairilik bilim we melumatigha heyran qaldi. Söhbet hökümdarning chüshige kélip toxtidi. Yusuf hökümdarning ashliqlarni toplap saqlash we qurghaqchiliq yillirini salamet ötküzüsh üçün eng yaxshi pilan boyiche heriketke ötüshi kéreklikini tewsiye qildi. Hökümdargha acharchiliqning misir we etrapidiki döletlernimu qaplaydighanlıqini éytti. Misir özi we etrapidiki döletlerge qarita puxta teyyarlıq körüş kérek idi. Hökümdar pilanning qandaq yolgha qoyulidighanlıqini soridi. Qurtubi tefisiride bayan qilinishiche, ularning arisidiki söhbet mundaq dawamlashti:

- pütün misir xelqini bir - yerge yighsangmu, ularning küchi buninggha yetmeydu. Bu mesilide ulargha ishen'gili bolmaydu, - dédi hökümdar.

Yusuf: méni memliket xezinilirige mes'ul qilghin! Men uni qandaq qoghdash we bashqurushni obdan bilimen, - dédi.

U misirning xezinisi we iqtisadining mes'uli we bash weziri bolghan idi. Waqitining ötüshi bilen mol - hosul yilliri tügep, qehetchilik yilliri bashlandi.

Elqisse, eyni zamanda yusufni quduqqa tashlighan akiliri chöldin misirgha ashliq sétiwélish üçün keldi. Yusuf emir bergüchi, men'iy qilghuchi misir hökümdari bolush süpiti bilen insanlarga bérilidighan ashliq üstidin höküm chiqiratti. Etrapida wezirleri, begleri we eskerleri qol baghlap turatti. Yusuf bir qarapla akilirni tonighan bolsimu, ular yusufni tonimidi. Ularning sani 10 bolup, 11 töge bilen kelgenidi. Yusuf ular bilen özining tili bolghan ibrani tili bilen sözleshmey, terjiman wasitisi bilen: biz her bir kishige bir tögining yüki éghirliqida ashliq bérimiz. Siler qanche kishi? - dep soridi. Ular: biz 11 kishi, - dep jawab bérishiti. Yusuf terjimani arqiliq: silerning tilinglar we qiyapitinglar bizningkige oxshimaydiken. Siler jasusmu qandaq? - dédi.

- allahning nomi bilan qesemki, biz jasus emes, biz bir atining baliliri, atimiz yaxshi bir boway, - déyishti ular.

Yusuf: biz 11 kishi dawatattinglar 10 kishi ikensilerghu? - dédi.

Ular: biz eslide 12 qérindash iduq, bir qérindishimiz chölde öldi. Yene bir qérindishimizni atimiz bek yaxshi körgechke, uningdin ayrilshqa chidimidi. Uning urnigha tögisini ekelduq, - déyishti.

Yusuf: rast sözlewatqanlinglarni qandaq bilimen? - dédi.

Ular: sen qandaq xalisang, shundaq qilghin, - dep jawab bérishiti.

- qaidimiz boyiche yoq kishige ashliq bérilmeydu. Qérindishinglarghimu ashliq bérishim üçün uni bu yerge ekilinglar, qaranglar! Silerge tarazini (ölchekni) éghir tutuwatimen, - dédi yusuf. Axirida yusuf akiliri bilen parangliship bu qétim ötküziwitidighanliqini, emma kélerqétim qérindishini ekelmise, ulargha ashliq bermeydighanliqini éytti. Akiliri bolsa: biz uni élip kélish üçün atimizni qayil qilishqa tirishimiz, - déyishti.

Elqisse, qérindashlar misirdin ken'andiki atilirining yénigha qaytip keldi we tögilerdiki yüklerni chüshürmey turupla dadisigha: bizge ashliq bérishni men'iy qildi. Chünki sen oghlungni biz bilen ewetmiding. Ular: "yoq ademge ashliq bermeymiz" dédi. Sen némishqa bizge ishenmeysen? Ukimizni biz bilen ewetkin, biz elwette uni qoghdaymiz, - déyishti. Bular mushundaq déyishi arqiliq, dadisini ongaysizlandurup, özlirige ashliq bérilmeslikning mes'uliyitini uninggha artip qoymaqchi bolushti. Dada (yequb) peyghemberlik exlaqi bilen özining burun yusufni ulargha amanet qilighinidek, emdi kichik oghlinimu amanet qilalmaydighanliqini we ularning: "biz elwette uni qoghdaymiz" dégen gépige aldanmaydighanliqini, emma allahning eng yaxshi qoghdighuchi we eng merhemetlik ikenlikini éytti.

Ular yüklirini achqanda, mal - mülüklirining özlirige qayturup bérilgenlikini kördi. Ular derhal dadilirining yénigha kirdi:

atimiz! Yene néme telep qilimiz? Sanga yalghan éytmiduq. U ashliq sétiwélishe üçün élip barghan mal - mülükimizni qayturuwétiptu, - déyishti.

Oghullar özlirining qolliridin kélishe we özliri halak bolmighuche ukilirini qayturup kélidighanliqi heqqide wede bérishiti. Shuning bilen atiliri ulargha maqul boldi. Talash - tartish shuning bilen axirlashti. Yequb allah gha ishen'gen halda oghlini ulargha tapshurdi.

Yusufning akiliri bu qétim on bir kishi bolup yétip kélishti. Ular (yeni yequbning baliliri) yusufning aldigha kirgende, yusuf ukisini quchaqlidi we: "men heqiqeten séning qérindishing bolimen, ularning bizge qilghan ishleridin qayghurmighin" dédi. Yusuf akilirini obdan méhman qildi. Yaxshi kütti. Künler ötti. Ayrilish waqti kelgenidi. Yusuf qérindishini akiliridin ayrip öz yénida tutup qilish üçün bir pilan tüzmekte idi. Yusuf pilanini tüzüp boldi.

Yusuf ademlirige hökümdarning altun qedehini ukisining yüki ichige sélip qoyushqa buyruq qildi. Qedeh ashliq ölchesh üçün qollinilatti. Qedeh sap altundin yasalghandin sirt, éghirliq jehettimu bek qimmatlik idi.

Qedeh bunyaminning yüklirining ichige tiqip qoyuldi. Yusufning akiliri yanlirigha

qérindashlirini élip yurtlirigha qarap yol aldi. Birdinla sheher derwaziliri taqaldi. Jakarchi chiqip: - i karwanlar! Siler oghri ikensiler, - dep tovlidi.

Chérikler karwanni toxtatti. Pilan mexpiy shekilde orunliniwatatti, xelq toplandi. Hemmeylen birdek: - némenglarni yoqitip qoydunglar? - dep soridi.

Chérikler: padishahning qedihini yüttürüp qoyduq. Uni tépip kelgen kishige bir töge ashliq mukapat bérilidu, - dédi.

Yusufning akiliri: siler bilisiler, biz bu yerge buzghunchiliq we oghriliq qilishqa kelmiduq, - déyishti.

Chérikler yusufning ögetkini boyiche, oghrining qandaq jazalinishini xalaysiler? - dep soridi.

- bizning dinimizda oghri malning igisining quli bolidu, - déyishti ular.

Chirikler: undaqa biz oghrini silerning qanuninglar boyiche jazalayli, - dédi.

Bu jawab ulugh allahning tedbiri hékmiti idi. Yusuf ulargha shundaq déyishini jékiligen idi. Eger bu ilahiy hékmet bolmisa idi. Yusufning öz qérindishini élip qélishi mumkin emesti. Chünki misirning qanunida oghrini qul qilish sherti yoq idi. Elqisse, chériklerning bashliqi: axturunglar! - dep buyruq qildi. Yusuf bu ishlarni texti üstide olturup közitiwatatti we awwal akilirini axturushqa emir qildi. Axturush bashlandi. Birinchisi, ikkinchisi... Eng axiri oninchisi axturuldi. Emma héchnime chiqmidi. Yusufning akiliri oghri chiqmighanliqi üchün xoshal boldi we: peqetla ukimiz qaldi, - déyishti.

Bu esnada yusuf éghiz échip: uni axturushning lazimi yoq, oghriliqi chiqip turmamdu?! - dédi.

Uning eshyalirininu axturmisanlar, könglimiz xatirjem bolmaydu, biz yaxshi bir bowayning baliliri, oghri emes, - déyishti akiliri.

Eskerler uning eshyasini axturup, altun qedehni tépip chiqti. Qanun boyiche ukisi (bunyamin) yusufning quligha aylandi.

Buning bilen eyiblinishtin qutulghan akiliri ukisini eyibleshke bashlidi: oghrilisa oghrilighandu, buningdin burun uning akisimu oghriliq qilghan idi.

Yusuf akilirining öz ukisini eyibligenlikini öz quligi bilen anglap turdi we bu ishqa bekmu ghezeblendi. Emma u buni bashqilargha bildürmide we öz - özige mundaq dédi: "ehwalinglar bekmu chataq, qilghan ishliringlarni allah yaxshi bilidu. Bu bednamliringlar bilen allahning neziride siler qara chaplan'ghan kishidinmu bichare ehwalda siler. Chünki siler gerche oghriliq qilmighan bolsanglarmu, bashqilargha qara chaplidinglar. Qilghan sözliringlarni allah obdan bilip turidu. "

akilirining u sözidin kéyin héchkim söz qilmidi. Ular özlirining qutulghinidin xushal bolalmidi, chünki ularning yadigha atiliri yequb kelgenidi. Atiliri oghlini choqum qayturup kélishi heqqide ulardin wede alghanidi.

Ular yusufke yalwurushqa bashlidi:

- i eziz! (i aliyjanab zat!)

- i hökümdar!

- uning bir qéri atisi bar, uning ornigha bizning birimizni élip qalghin, biz séni heqiqeten yaxshiliq qilghuchilardin hésablaymiz.

Yusuf pes awazda: padishahning qedehini éliwalghan kishini qoyup bérishimizni

siler qandaqmu telep qilalaysiler? Biz qandaq qilip uning ornigha bashqa birini tutup qalimiz? Bu bir zulumdur. Biz zalim emesimiz? - dédi.

Yusufning akiliri uninggha yalwurup - yighlashni dawam qildi.

Emma chérıklar misirning ezizi bolghan toghra sözlük yusufning sözlirining axirqi höküm ikenlikini, akilirining qérindishi bunyaminni yusufke qul qilip tashlap qoyup kétishi kéreklikini éytti. Ular amalsiz qaldi. Yurtlirigha qarap yolgha chiqti. Bashlirigha kelgen bu yéngi qazadin qandaq qutulushni we atilirigha bu ishni qandaq chüshendürüshni bilmeytti. Ularning eng chongi ukilirigha: men bu yerdin ayrilmaymen. Siler burun yusufke heqsizlik qilghanidinglar, mana emdi uning ukisigha heqsizlik qiliwatisiler, siler atimizning yénigha qaytip béríp, bolghan ehwalni uninggha chüshendürünglar! - dédi.

Ular chong we kichik qérindashlirini tashlap qoyup qaytishqa qarar berdi. Atilirining yénigha qaytip bardı we ehwalni atilirigha éytti: - i atimiz! Oghlung oghriliq qildi.

Atiliri chöchüp ketti we quligha ishenmigendek: néme dédinglar? - dep soridi.

Ular bolghan weqeni öz közliri bilen körgenliklirini sözlep berdi. Eger ishenmise, özliri bilen bille barghan her qandaq biridin yaki özliri bilen bille kelgen karwandin sorap béqishini éytishti. Bu qétim ular rast sözligenidi.

Yequb ularning sözlirini anglighandin kéyin, qattiq azablandı we yighlighan halda:

- nepsinglar silerge bu ishni chirayliq qilip körsetti, men peqet chirayliqche sewr qilimen, belkim allah manga ikkisini biraqla qayturup bérishi mumkin. Chünki u, méning halimni bilip turghuchidur, hékmet bilen ish qilghuchidur, - dédi.

Yequb ulargha ishenmigenidi. Yequb ularni uningdin burunmu bir qétim sinighan emma ulardin bir rastchilliqni körelmigen idi. Ish ayaghlashti. Yequbni téximu yalghuzluq bastı. Bashqiliridin bekrek yaxshi köridighan ikki oghlidin ayrilip qalghanidi. Yequb bekmu yashinip qalghanidi. ALLAH uni yashinip qalghinida yalghuzluq bilen sinawatatti. Yequb sewr qilmaqta, sewr - taqetke tayinip yashimaqta, allah din özining sewr - taqitining küchlük bolushini we shilirining xeyrlik bolushini tilimekte idi....shundaqla, allahning hemme balilirini saq - salamat qayturup kélishini ümid qilatti. Chünki allah uning ehwalini eng yaxshi bilgüchi we hékmet bilen ish qilghuchi, eng merhemetlik we méhriban idi.

Yequb hujrisigha qarap mangdi. Emma ikki qedem mangmayla bu weqe uning yusufke bolghan ah - zarini qayta qozghidi. - ésit yusuf! - dédi. Qelbi uning hesiritide titrep ketti. Közlirige yash toldı. Ghem - qayghusi aziyishning ornigha, téximu éghirliship ketkenidi.

Yequb köp yighlighachqa, közliri körmes bolup qalghanidi. Yighlash - söygüning derijiliridin biri, shundaqla, allahqa derdini töküshning bir xilidur.

Yequb, büyük qelb igisi bolghanliqi üçün yighlimaqla idi we u allahtin bashqa héchkimning aldida yighlap baqmighanidi. Ular: "allahning nami bilen qesemki, sen yusufni yad étiwéríp (hesrettin) halak bolushqa tas qalidighan yaki halak bolidighan boldung" dédi. Yequb éytti: "men qayghu - hesritimni peqet allah qila éytimen, allahning bildürishi bilen siler bilmeydighan nersini bilimen. "

yequb bu sözi arqiliq özining yighlash sewebini ochuq bildürgenidi. U peqet allah

qila yalwuratti.

I oghullirim! Béringlar, yusufni we uning ukisini izdenglar, allahning rehmitidin naümid bolmanglar, shübhisizki, peqet kapir qewmla allahning rehmitidin ümidsizlinidu.

Karwan misirgha qarap yürüp ketti. Yusufning akilirining maddiy we meniwiyy ehwalliri xarab bolghanidi. Yoqsulluq, atilirining dert - elimi, hesriti ularni bekmu qiynimaqta idi. Ular héchnémige erzimes mallirini élip yusufning yénigha kirip keldi. Ulugh allah bu heqte mundaq dégenidi:

ular yusufning qéshigha kirginide: "i aliyjanab zat! Bizge we ailimizge acharchiliq yetti, (aldinggha) nachar, ötmes mallar bilen kélip qalduq, bizge yéterlik ashliq bergin, bizge sediqe qilghin, allah sediqe qilghuchilarni heqiqeten mukapatlaydu" dédi. Ularning ehwali ularni bichare halgha keltürüp qoyghanidi.

Del shu chaghda... Qiyin ehwalda turghanlirida... Yusuf ulargha terjiman yaki üçinchi shexiske éhtiyaji bolmighan halda ularning tilida: "siler nadan waqtinglarda yusufke we uning ukisigha némiler qilghanliqlarni bilemsiler?" dédi. Ular: "sen rastla yusufmu?" dédi. U: "men yusuf, bu méning inim. ALLAH bizge merhemet qildi. Kimki heqiqeten teqwadarliq qilidiken, sewr qilidiken (yaxshi mukapatqa érishidu), chünki allah yaxshi ish qilghuchilarning ejrini bikar qiliwetmeydu" dédi. Ular: "allahning nami bilen qesemki, allah séni heqiqeten bizdin artuq qiliptu, biz jezmen xata qiliptuq" déyishti.

Bügün siler eybleshke uchrimaysiler, allah silerni kechürsun, allah eng merhemetlik zattur. Hésabqa tartish we eyblesh yoq. Shuning üçün ish pütünley tügidi. U, qérindashlirigha: silerni kechürdüm, - démidi. Emma ularning kechürülüşhi üçün allahqa dua qildi.

Yusuf birdinla atisi heqqidiki témigha ötti. U atisining közlirige özige bolghan hesritidin aq chüshkenlikini we körmes bolup qalghanliqini biletti. Atisi heqqide téxi héchqandaq gep - söz bolmighanidi. Emma u biletti, qelbi hés qilatti. Yusuf köynikini ulargha bérıp: siler méning bu könglikimni élip bérıp atamning yüzige tashlanglar, közi échilidu, pütün ailenglardikilerni élip méning yénimgha kélinglar. " karwan pelestin'ge qarap yolgha chiqti.

Yequb közliri kor halda öyde özi yalghuz olturatti. Köz yéshi yüzide ikki siziq peyda qilghanidi. U tuyuqsizla ornidin turup ketti. Hesiretlik atining yüzi bashqiche túske kirdi. U kiyimlirini almashturup kélirlirining yénigha chiqti. Hoyligha chiqip, bëshini yuqirigha kötürdi we chongqur bir nepes aldi. Ichini misirdin kelgen shamal bilen toldurdi, andin hujrisigha kirip ketti.

Buni körgen chong kélín kichiklirige mundaq dédi:

- бүгүн yequb aditini buzup sirtqa chiqti. Yürikim bir nersilerni tuyuwatidu. U yalghuzluqini terk étip hoyligha chiqti. Kor turup asman'gha qaridi. Qandaq qarighanliqini bilmeymen. Emma qesem qilimenki, yüzide külkinig ipadiliri bar idi, - dédi.

Kichik kélínler heyran bolushti we:

- yéngi kiyim kiygenlikini kördüngmu? Uning külgini kördüngmu? - dep sorashti. Kélínler derhal uning yénigha kirishti. Yequbning yüzide külkidin eser yoq idi. Chong

kélinning közige shundaq körün'genmidi?

Kélinler yequbtin sorashti:

- möhtirem atimiz! Bügün sanga néme boldi?

Yequb: - yusufning hédini éliwatimen, méni aljip qaldi démenglar! - dédi. Kélinler hang - tang bolushti. Ular yequbning yénidin chiqip kétiwitip öz - ara mundaq déyishti:

- bu ademdin ümid yoq. Yusufning hesriti uni halak qildi.

- uning köngliki toghrisida bir néme dédimu?

- bilmeymen, uning hidini alghanliqini éytti.

- yashan'ghanlarning eqli barghanséri kardin chiqatti. Emma buning del eksiche, téximu ötkürliship kétiwatidu...

- u weqeni téxiche unutalmighan oxshaydu.

- uning kiyimilirni almashturghinini éytiwatisen.

- belkim u aljip qalghan oxshaydu.

- bularni aljip qalghanliqi üçün qiliwatidu.

Del shu chaghda yequb bir istakan süt soridi, emma u roza tutuwatatti. Shundaq qilip, rozisini buzghan boldi. Tunji qétim öz aditini buzghanidi. Axsham waqti yene kiyimini almashturdi. Karwan yusufning köynikini élip kelmekte. Köynek bughdayning arisigha tiqip qoyulghanidi. U tupraqning, étiz - qirlarning puriqigha we bughdaylarni sarghaytqan quyashning ssiqigha ariliship ketkenidi.

1855-sual: yusuf eleyhissalamning ata-anisini bilen jem

bolushi

karwan (misirdin shamgha qarap) qozghalghan chaghda, ularning atisi (yeni yequb eleyhissalam): "men choqum yusufning hidini éliwatimen, siler méni aljip qalghan démeydighan bolsanglar (yusufni elwette hayat deyttim)" dédi. Ular (yeni yequbning newriliri we yénidiki kishiler): "allahning nami bilen qesemki, heqiqeten sen téxi yenila burunqi qaymuqushungda ikensen" dédi. Xush xewerchi kélip könglekni yequbning yüzige tashlidi, uning közi échildi, yequb: "men silerge, allahning bildürüshi bilen siler bilmigen nersilerni bilimen, démigenmidim" dédi. Ular: "i atimiz! Gunahlimiz üçün bizge meghpiret tiligin, biz heqiqeten xatalashtuq" déyishti. Yequb: "perwerdigarimdin silerge meghpiret tileymen. ALLAH gunahlarni heqiqeten meghpiret qilghuchidur, (bendilirige) méhribandur" dédi.

Ular yusufning aldigha kirgende, yusuf ata - anisini quchaqlidi we: "xuda xalisa, misirgha aman - ésen kiringlar" dédi. Ata - anisni textide (yénida) olturghuzdi, ular (shahlargha tazim qilish aditi boyiche) yusufke sejde qilishti. U: "i ata! Mana bu, burun (kichik waqtimda) körgen chüshümning tebiridur, u chüshümni perwerdigarim heqiqeten rastqa chiqardi. Perwerdigarim méni zindandin chiqirish bilen, qérindashlirim bilen méning aramni sheytan buzghandin kéyin, silerni sehradın bu yerge élip kélish bilen manga éhsan qildi, perwerdigarim xalighinini (ishqa ashurushqa) heqiqeten tedbirliktur, u heqiqeten hemmini bilgüchidur, hékmet bilen ish qilghuchidur. Uning chüshi emeliyetke aylandi we u rebbige dua qilmaqta.

Perwerdigarim! Manga heqiqeten padishahliq ata qilding, chüsh tebirini

bildürdüg, i asmanlarni we zéminni örneksiz yaratquchi zat! Dunya we axirette méning igemsen, méni musulman pétimche qebzi roh qilghin, méni yaxshi bendiler qatarida qilghin!" dédi.

1856.-sual: yusuf eleyhissalam qissisining hikmiti

hezriti ibrahimning qssiside qelbining peqet allahqa tewe bolushi üçün, qelbide oghli ismailgha bolghan tughma söygüsidin waz kechti. Weqe yüz bergen chaghda, ismailni boghuzlash heqqide buyruq emeldin qalduruldi we uning ornigha fidiye ornitildi.

Hezriti yequbning qelbidimu oghli yusufke qarita oxshash hés - tuyghu bar idi. U yusufni yaxshi köretti. Emma uni yoqitip qoyush bilen sinaldi. Uning qelbi yusuf, uning ukisi we bashqilirigha emes, belki peqet allah qila tewe bolghanda, allah uninggha her ikki oghlini qayturup berdi.

Bednamdimu oxshash weqe yüz berdi. Qelbning peqet allah qila tewe bolushi üçün muhemmed eleyhissalamning hezriti aishege bolghan meyli kötürüwétildi. Andin kéyin, uning gunahsiz ikenlikige dair ayet chüshürüldi.

Tötinchi bap. Qur'anda nam - sheripi zikir qilin'ghan bashqa peyghemberler

1857.-sual: shueyb eleyhissalamning qewmini iman'gha dewet qilshi

allah taala qur'anda mundaq dégen idi: medyen (ehli) ge ularning qérindishi shueybni (peyghember qilip) ewettuq, u éytti: "i qewmim! ALLAH gha ibadet qilinglar, silerge allah din bashqa héch mebud (berheq) yoqtur. Pütün peyghemberlerning chaqiriqi héchqachan özgermeydighan oxshash chaqiriqtur. Imanning asasi budur. Bu asassiz iman, iman bolalmaydu."

shueyb bu asasni chüshendürgendin kéyin dewitini dawamlashturdi:

ölchemde we tarazida kem bermenglar, men silerni heqiqeten bay hésablaymen, men heqiqeten silerning hemmini qorshap turghuchi kün (yeni qiyamet küni) ning azabigha duchar bolushunglardin qorqimen.

Shueyb eleyhissalamning tewhidining arqisidinla kündilik élim - sétim ishlirini, amanet we adalet ishlirini (mesililirini) tilgha élishidiki seweb shuki, medyen ahalisi tarazida hiyligerlik qilatti. Kishilerning heqqini yéyshtin qorqmaytti. Medyen xelqi namert we nomussiz bolghandin sirt, qelb we qol pakliqini buzidighan bu rezil qilmishini tijarettiki ustiliq, eqilliliq dep hésablaytti. Peyghember ularning bu qilmishining peskesh bir oghriliq ikenlikini éytip, ularni qiyamet küning azabidin agahlandurdi.

Shueyb toxtimastin heq din'gha dewet qilatti. Qewmning könglige yaqmaydighan allahning men'i qilghan buyruqlirini tebligh qilish bilen birge mulayimlik bilen nesihet qilip ularning könglini mayil qilishqa tirishatti. Ular ni ölchemde we tarazida durus bolushqa, bashqilarning heqqini yémeslikke dewet qilatti.

Yer yüzide buzghunchiliq qilip pitne - pasat térimanglar! ALLAH silerge qaldurghan

halal riziq (siler yiqqan haramdin) yaxshidur, eger siler mömin bolsanglar.

Andin kéyin u ular bilen allahning arisini ochuq qoyup qoyidu. Andin özi heqqide toxtilip, ulargha özining ular üçün héchqandaq nersige ige emeslikini, shundaqla ularning wekili, qoghdighuchisi we muhapizetchisi emeslikini chüshendürdi. Chünki u peqet rebbining ayetlirini ulargha tebligh qilidighan bir peyghemberdur.

Shueyb mana bu uslubta qewmige ishning jiddiy, muhim we éghir ikenlikini bildürdi. U ularning buzghunchiliqining aqiwitini éniq chüshendürdi we ularni öz aqiwitige tashlap qoydi.

Shueyb sözligende qewmi uninggha qulaq salatti. Uning sözi tügishi bilenla qewmi sözleshke bashlaytti:

ular: "i shueyb! Séning namizing (yeni dining) séni ata - bowilirimiz ibadet qilip kéliwatqan nersilerni (yeni butlarni) bizni tashlatquzushqa yaki mallirimizni xalighinimizche teserrup qilishimizni terk etküzüşke buyrumdu? Sen tazimu köngli - köksi keng, tazimu toghra yol tapqan ademsen.

Medyen xelqi bulangchiliq qilidighan, karwanlarni qorqutidighan we eyke butigha choqunidighan inkarchilar idi.

Ular: "i shueyb! Séning namizing (yeni dining) séni ata - bowilirimiz ibadet qilip kéliwatqan nersilerni (yeni butlarni) bizni tashlatquzushqa... Buyrumdu?

Ular ene shundaq yengilteklik we mazaq qilghan pozitsiye bilen shueybning namizining yoq yerdin ish térip, uning öz qewmige ejdadliri choqun'ghan nersidin waz kechküzüşge buyruq qiliwatqanliqini xiyal qilishti. Yene shundaq mazaq sheklide mundaq dep sorashti:

mallirimizni xalighinimizche teserrup qilishimizni terk etküzüşke buyrumdu? - i shueyb! Séning namizing bizning iradimizge we mallirimizni qandaq ishlitishimizge arilishiwatidu.

ALLAH peyghemberlerni yéngi bir hayat yoli bilen ewetidu. Shueyb qewmining dinning ularning kündilik hayatigha nizam belgilishige qarshi chiqqanliqi üçün özini mazaq qiliwatqanliqini bilip tursimu, ularning mesxirilirige pisent qilmay, özige ishen'gen halda éghir - bésiqliq bilen ulargha özining roshen pakit bilen allah teripidin ewetilgen peyghember ikenlikini éytatti. U özi bashqilargha dégen sözining tetürisini qilishni xalimaytti. U héchnersini özining menpeeti üçün cheklimigenidi. Her nersige ige bolush üçün bashqilarning özige ishinishini ümid qilmaytti. U bir peyghember idi. U qewmige barliq peyghemberlerning dewtlirini shu pasahetlik jümle bilen xulasilidi: men peqet (silerni) qolumdin kélishiche tüzeshnila xalaymen.

1858.-sual: qewmining shueyip eleyhssalamni yalghanchigha chiqirip dewitini tingshimighanliqi

shueyb éytti: "i qewmim! Éytip béqinglarchu, perwerdigarim manga roshen pakit (yeni peyghemberlik) we kengtasha halal riziq ata qilghan tursa, (men shundaq németlerni ata qilghan perwerdigarimning emrige xilapliq qilamdin?) silerge qilish men'i qilghan nersini özemmu qilishni xalimaymen, men peqet (silerni) qolumdin kélishiche tüzeshnila xalaymen, men peqet allahning yardimi bolghandila

muweppeqiyet qazinalaymen, (hemme ishta) allah gha tayinimen we uninggha yüzlinimen.

Ulargha öz ghayisini éniq otturigha qoyghandin we öz dewasining heqiqiy ehwalini bildürgendin kéyin, ularning eqillirige qanat taqap, ularni insaniyet tarixi bilen munasiwetlik kitabning ichide seyle qildurushqa bashlidi. Ulargha özliridin burun ötken nuh qewmi, hud qewmi we salih qewmining qandaq halak bolghanliqini, lut qewmining diyarining özliridin yiraqta emeslikini esletti.

Shueyb sözlirini ularning jahilliqining ularni özini yalghanchigha chiqirishigha we qarshi chiqishigha ündeydighanliqini agahlandurush bilen bashlidi. Peyghemberlerge qarshi chiqish éghir aqiwetge griptar qilidu. Ular yalghanchigha chiqarghanlar daim halak bolidu.

I qewmim! Silerning manga qarshi turghanliqlar silerni nuhning qewmi yaki hudning qewmi we yaki salihning qewmi duchar bolghan azabqa duchar qilmisun. Lut qewmi (ning diyari) siler (ning jayinglar) din yiraq emes, perwerdigaringlardin meghpiret telep qilinglar, andin uninggha tewbe qilinglar, méning perwerdigarim (tewbe qilghuchilargha) heqiqeten merhemetliktur, (ularni) dost tutquchidur. "

peyghember ularni allahqa dewet qilip, islah métodini otturigha qoyghan, jahilliq qilishni chekligendin we özliridin ilgiri inkar qilghuchilarning halak bolghanliqi bilen qorqutqandin kéyin, ulargha tewbe - istighfar ishki keng achti we ularni sipayiliq bilen nahayiti merhemetlik we méhriban allah gha yüzlendürdi.

Ularning qelblirining qattiqligi, haram tapawetke amraqligi, shu waqittiki tüzümlirini yaqturushliri we shueybke qet'iy qarshi chiqishliri qatarliqlar kapirlarning shueyb eleyhissalamgha tili bilen töwendikidek jawab bérishke élip keldi:

ular: "i shueyb! Biz séning éytqanliringning nurghunini chüshenmeymiz " dédi. Séning néme dégenlikingni chüshinelmiduq. Biz sendin bizar bolduq. Sen chüshiniksiz nersilerni sözlewatisen.

Uninggha iman éytqanlar yoqsul we charisiz, ajiz kishiler hésablinatti. Baylar, yuqiri tebiqilikler we ularning qollighuchiliri shueybke qarshi chiqqanidi. Séning qewm - qérindashliring bolmighanda idi, biz séni choqum tash - kések qilip öltürettuq. Eger yéqinliring, qewming we sanga egeshkenler bolmisa idi. Bir azgal kolap, séni chalma - kések qilip öltürettuq.

Qewmi uni mazaq qilishtin toxtap, uninggha hujum qilishqa bashlidi. Shueyb ularning exmiqane mazaqlirigha qarshi delil keltürgenidi. Shuning bilen, ularmu söz sheklini özgertti. Uning néme dégenlikini chüshenmigenlikini, uni küchsiz we péqir dep qaraydighanliqini, eger uning tughqanliridin qorqmisa yaki uning tughqanliri özlirige bésim ishletmise, uni öltürdighanliqini éytti.

Shueyb ulargha yaxshi muamile qildi. Qewmi shueybtin bizar bolushqa bashlighanidi. Qewmning tekebbur chongliri toplinip mundaq déyishti:

"i shueyb! Séni choqum egeshküchiliring (yeni sanga iman éytqanlar) bilen qoshup shehirimizdin heydep chiqirimiz, yaki choqum bizning dinimizgha qaytishinglar kérek" dédi. Ular yéngi bir tehdit yoligha kirdi. Awwal uni öltürmekchi bolushti, mana emdi shehiridin qoghlimaqchi bolushti, uni qoghlinish yaki öz dinlirigha yeni derex we ot -

chöplerge choqunidighan din'gha qaytishtin birini talliwélishqa mejburlidi. Shueyb bilen qewmi arisidiki talash - tartish dawamlashti. Shueybmu yurt chongliri we kattilargha bolghan dewitini qet'iy dawamlashturdi. Emma ulardin ümidi üzülgenliki ochuq körünmekte idi. Ular allah din yüz örügenidi, uni terk etkenidi.

Shueyb éytti: "i qewmim! Méning qewm qérindashlirim silerge allah dinmu etiwarliqmu? Siler allah ni arqanglarga chörüwettinglar (yeni allah gha itaet qilmidinglar we allah ni ulughlimidinglar), perwerdigarim silerning qilmishliringlardin elwette toluq xewerdardur. I qewmim! Siler öz yolunglar boyiche heriket qilinglar, menmu elwette öz yolum boyiche heriket qilay! Uzaqqa qalmay kimning reswa qilghuchi azabqa duchar bolidighanliqi we kimning yalghanchi ikenlikini bilisiler, (ishinglarning aqiwitini) kütünglar! Shühbisizki, menmu siler bilen bille kütimen. "

1859.-sual: shueyip eleyhqssalamning qewmige ewetilgen azap

shueyb ulardin waz kechti. Ular allah ni terk etti, uning peyghembirini inkar qildi, uninggha séhirlen'gen we yalghanchi dep qara chaplidi. Hemmeylen öz haligha qarison! ALLAHning buyruqini kütsün! Ular qaytidin heriketlinip uninggha qarshi chiqishqa urundi. Eger u rast sözligechildin bolsa, asmanning bir parchisini üstilirige chühürüshini telep qildi. Uningdin allahning azabining kélishini telep qilishti. Ular uni mesxire qilishti, shueyb allahning emrini kötmekte idi. ALLAH uninggha musulmanlarni élip sheherdin chiqip kétishni buyridi. Shueyb sheherdin chiqti. Ulugh allahning emri keldi.

Bu bir qattiq awaz... Ulargha üstiliridiki buluttin kelgen awaz. Belkim ular u buluttin yaghidighan yamghurdin xushal bolushqanidi. Emma ular birdinla özlirige büyük bir künning, yeni büyük bir azabning kelgenlikini bildi. Ish ayaghlashti. Ulargha öyliride olturghan yerde qaturup qoyidighan bir awaz keldi. Bu awaz jéni bar her qandaq mexluqatni soqti. Ular qimirliyalmidi, yügürelmidi, yoshurunalmidi, özlirini qutulduralmidi. Olturghan péti qattiq awazdin qétip qélishti.

1860.-sual: hezriti ilyas eleyhissalam

hezriti ilyasmu allahning peyghemberliridin biri idi. Hezriti ilyas bilen uning qewmi arisida beeli isimlik but sewebidin talash - tartish chiqti. Ilyas ularni allahqa dewet qilatti. Ular beeli dégen butqa choqunushni dawamlashturiwerdi. Ulugh allah saffat süriside mundaq dégenidi: ilyasmu heqiqeten peyghemberlerdindur. Öz waqtida u qewmige éytti: "(allah din) qorqmamsiler? Siler yaratquchilarning eng ewzili (allah ni) terk étip, beli (namliq but)ge choqunamsiler? ALLAH silerning perwerdigaringlardur we burunqi ata - bowanglarning perwerdigaridur" ular uni inkar qildi. Shek - shühbisizki, ular (azabqa) hazir qilinidu. Peqet allahning ixlasmen bendiliri buningdin mustesna. Kéyinkiler ichide uninggha (yeni ilyasqa) yaxshi nam qaldurduq. Ilyasqa (bizdin) salam bolsun! Biz heqiqeten yaxshi ish qilghuchilarni mushundaq mukapatlaymiz. Heqiqeten u bizning mömin bendilirimizdindur.

1861.-sual: idris eleyhissalam

ulugh allah süre meryemde mundaq deydu: kitabta (yeni qur'anda) idris (qissisi) ni

bayan qilghin, u heqiqeten rastchil peyghember idi. Uni biz yuqiri orun'gha k  t  rduq.

Hezriti idrisning qachan yashighanliqini, qaysi qewmge peyghember bolup kelgenlikini, allahning uni qandaq yüksek mertiwige   risht  rgenlikini biz   niq bilmeymiz. Riwayatlerde hezriti idrisning qedimki misir riwayatliridiki qehriman ozirs ikenliki sözlinidu.

Qolimizda idris heqqide ishenchilik mat  riyal menbesi bolmighachqa, bu heqte   niq bir melumat b  relmeymiz. Belki idris misirgha ewetilip, meryem oghli isagha oxshash allah teripidin asman'gha   lip chiqip k  tilgen büyük bir peyghember bolushi we u asman'gha   lip chiqilghandin k  yin qewmi pitne - pasat oydurup, riwayatteki ilah qiliwalghan bolushi mumkin, belki weqeler pütünley bashqa bir xil bolghan bolushimu mumkin. ALLAHning kalamida bu toghriliq h  chqandaq izah b  rilmigen, peqetla uning durus bir peyghember ikenliki we allahning uni katta bir mertiwige   risht  rgenliki sözlen'gen.

1862.-sual: ilyese eleyhissalam

allah isimlirini atap maxitghan, emma qissilirini bayan qilmighan peyghemberlerdin biri - hezriti ilyese eleyhissalamdur. Ulugh allah sad süriside mundaq d  gen idi:

ibadette küchlük, (dinda) besiretlik bendilirimiz ibrahim, is'haq we yequbni esligin. Ularni biz pak - xisletlik, axiretni eslep turidighan semimiy kishiler qilduq. Ular bizning dergahimizda heqiqeten alahide tallan'ghan kishilerdur, heqiqeten yaxshi kishilerdur. Ismailni, ilyeseni we zulkiflni esligin, (ularning) hemmisi yaxshilardindur.

Küchlük bir   htimalgha qarighanda ilyese tewrattiki ilyushedur. Bernaba injilide uning möjize süpitide bir ölükni tirild  rgenliki zikir qilinidu.

1863.-sual: zulkifl eleyhissalam

ulugh allah zulkiflni özining merhemet dairsige kirgüzgen, uni sewrchan bir qul (bende) süpitide maxtighan, ismini ismail we idrislar bilen birlikte zikir qilghan idi.

Ulugh allah enbiya süriside mundaq d  gen idi:

ismail, idris we zulkifllarning (qissisini bayan qilghin). (ularning) hemmisi sewrlik idi (yeni allahqa ibadet qilishta chidamliq idi we gunahlar aldida   zlrini tutuwalatti), ularni rehmitimiz dairisige kirg  zduq, ular heqiqeten yaxshilardin idi.

  ytishlarga qarighanda, u qewmige ular arisida adalet bilen h  k  m chiqirip, ularning   htiyajlirini hel qilip b  rish toghrisida kapalet bergenliki we buni orunlighanliqi   ch  n zulkifl (kapalet qilghuchi) dep atalghan.

Bezi ilahiy riwayatlerde (mitologiy  ) uning heqqide nurghun h  kayiler toqulghan. Emma qur'an kerimde peqetla uning ismi zikir qilinip maxtalghan. L  kin qissisi bayan qilinmighan bolup, hetta uning qaysi dewrde peyghember bolup kelgenlikimu   niq emes. Uning qaysi qewmge, qandaq ewetilgenliki we qewmining qandaq jawab qayturghanliqi heqqidimu   niq melumatqa ige emesmiz.

1864.-sual: yasin süriside ismi tilgha   lin'ghan peyghemberler

ulugh allah yasin s  rside mundaq d  gen:

ulargha (yeni kuffarlargha) sheher (yeni antakya) ahalisini misal qilip keltürgin,   z

waqtida ulargha peyghemberler kelgen idi. Eyni zamanda ulargha ikki peyghember ewettuq. Ular u ikki peyghembarni inkar qildi. Üchinchi peyghembarni ewetish bilen (ulargha) yordam qilduq, peyghemberler (ulargha): "biz heqiqeten (allahning) silerge (yeni silerni hidayet qilishqa) ewetilgen elchilirimiz" dédi. Ular: "siler peqet bizge oxshash insan, méhriban allah héch nerse nazil qilghini yoq, siler peqet yalghanchisiler" dédi. Elchiler: "perwerdigarimiz biliduki, biz shek - shübhisiiz silerge ewetilgen elchilermiz. Bizning mes'uliyitimiz peqet (roshen deliller bilen) chüshinishlik qilip tebligh qilishtur" dédi. Ular (elchilerge): "biz silerdin shum pal alduq. Eger siler (dewitirlarni) toxtatmisanglar, silerni choqum tash - kések qilip öltürimiz we bizning qattiq jazayimizgha uchraysiler" dédi. Elchiler: "(kufringlar sewebidin) shumluqunglar özenglar bilen billidur, silerge wez - nesihet qilinsa (shum pal alamsiler?), hergiz undaq emes (yeni ish siler guman qilghandek emes), siler (allah gha shérik keltürüş bilen) heddédin ashquchi qewmsiler" dédi.

ALLAH taala bu ayetlerde üch peyghemberning ismini tilgha almay turup, ularning qissisini bayan qilidu. Bu ayetlerde qewmlarning ikki peyghembarni inkar qilghanliqi we allahning u ikkisige yordamchi qilip üchinchi bir elchi ewetkenliki teswirlen'gen.

Qur'anda bu peyghemberlarning ehwalliri konkirt teswirlenmigen, peqet elchilerge ishen'gen, yalghuz jénigha ulargha iman éytqan, emma yalghuz bolsimu, inkarchi köpchilikke qarshi turghan birining ehwali zikir qilin'ghan.

Ulugh allah mundaq dégenidi:

sheharning yiraq jayidin bir kishi (yeni hebib nejar) yögürüp kélip éytti: "i qewmim! Peyghemberlerge egishinglar. Toghra yolda bolghan, (iman'gha dewet qilghanliqigha) silerdin heq sorimaydighan kishilerge egishinglar. Men némishqa méni yaratqan we siler (ölgendin kéyin) dergahigha qaytidighan allah gha ibadet qilmay? Men allah din gheyriyni ilah qiliwalidighan bolsam, eger méhriban allah manga birer ziyah - zexmet yetküzmekchi bolsa, ularning shapaiti mendin héch nersini dep'i qilalmaydu hemde méni qutquzalmaydu. Eger undaq bolsa (yeni allah din gheyriyni ilah qiliwalidighan bolsam), men heqiqeten op'ochuq gumrahliqta bolimen. Men heqiqeten (silerni yaratqan) perwerdigaringlarga iman éyttim, (imanimgha) qulaq sélinglar (we uninggha guwah bolunglar). "

qur'anda uning öltürülüş weqesi qisqila bayan qilin'ghan. Öltürülgen kishi axirqi nepsini bérishi bilenla uninggha allahning emri keldi: qewmi uni öltürüwetkendin kéyin, uninggha "jennetke kirgin" déyildi, u: "kashki qewmim perwerdigarimning manga meghpiret qilghanliqini we méni hürmetliklerdin qilghanliqini bilse idi" dédi.

1865.-sual: eyyub eleyhissalamning xisliti

insanlar bekmu sewrchan kishilerni: "eyyubtek sewrchan" déyishidu. Eyyub her til, her din we her medeniyette sewr - taqetning örniki bolghanidi.

Ulugh allah bendisi eyyubni qur'anda mundaq maxtighanidi:

biz eyyubni heqiqeten sewrchan bayqiduq, u némidégen obdan bende! Heqiqeten u (allah gha) tewbe bilen yüzlen'güchidur.

Eyyub zikir qilish, shükür qilish we sewr qilish arqiliq dawamlıq allah gha yüzlinetti. Sewr qilishi uning qutulush sewebi we allahning uni maxtishining hékimiti idi.

Qur'anda uning néme késelge giriptar bolghanliqi bayan qilinmaydu. Epsanilerde uning késili heqqide bir muncha riwayetler bar. Uning insanlar seskinidighan we uningdin qéchishigha seweb bolghan bir xil tére késilige giriptar bolghanliqimu riwayet qilinidu.

1866.-sual: eyyubning késili we uning sewr qilghanliqi heqqidiki eng meshhur riwayetler

perishtiler mexluqat we ularning ibadetliri heqqide öz'ara paranglashti. Ulardin biri:
- pütün yer yüzide eyyubtinmu yaxshi biri yoqtur. U, eng imanliq, allah gha eng köp ibadet qilidighan, németlerge eng köp shükri qilidighan we uninggha köp dua qilidighan mömindur.

Sheytan qilin'ghan bu geplerni anglidi. Qilin'ghan sözler uni biaram qilmighanidi. U eyyubni azdurush meqsitide derhal uning yénigha uchti. Lékin eyyub bir peyghember idi. Uning qelbi allahqa mehkem baghlan'ghan we uning söygüsi bilen tolghanidi. Sheytanning uninggha küchi yetmeytti. Sheytan eyyubni azdurushtin ümidini üzüp, allahqa mundaq dédi:

"i allah! Sanga ibadet qiliwatqan we ulughlawatqan bendeng eyyub sanga séni yaxshi körgenlikidin emes, belki peqet bezi ghayiliri üçün ibadet qilidu. Yeni sen uninggha mal - bayliq we oghullarni bergenliking üçün sanga ibadet qiliwatidu. U séning uning mal - mülkini we balilirini qoghdishingni ümid qilidu. Uning sanga bunche ibadet qilishining sewebi séning uninggha bergen unche némiting üçündür. U bularning yoqap kétishidin qorqidu. Shunga uning ibaditi arzu we qorqunch üçündür. Uning ibaditige arzu we qorqunch ariliship ketken. Bu, semimiy ibadet we semimiy söygü emes. "

riwayette mundaq déyilgen: "ulugh allah iblisqa: eyyub imanda semimiy, mömin bir bendidir. Uning imani bir parche chogh bolup, uning sewr taqiti eng ulugh ülgidir. Uning mal - mülükini sanga berdim. Ularni xalighiningche taserup qilghin. Andin netijige qara!" deydu.

Shuning bilen sheytanlar heriketlinip eyyubning yer - zémini, mal - mülki, ashliq - ziraiti we németlirini weyran qiliwétishti. Eyyub birdinla mal - dunya igisidin héchnémisi bolmighan yoqsulgha aylandi. Sheytan eyyubning néme qilidighanliqini közitishke bashlidi. Eyyub mundaq dédi: - allah ularni manga ariyetke bergenidi qayturuwalidi. Ular mendiki amanet idi. Ulardin uzun mezigil paydilanduq. Bizge shunche németlerni bergenliki üçün allahqa hemdi éytimiz. Bügün ularni qayturuwalidi. Bergende, alghanda, xushalliqta, azabta, paydiliq waqitta, ziyaliq waqitta allah gha hemdi éytimiz. U mülükning igisidir. Mülükni xalighan kishige béridu. Xalighinidin qayturuwalidu. Xalighan kishini eziz, xalighinini xar qilidu.

Andin eyyub sejde qildi. Sheytan mat bolup heyranliq ichide qaldi we allahning yénigha qaytip, mundaq dédi:

- i allah! Eyyubning németke hemdi éytish, bala - qazagha sewr qilish bilen kütüwalghinigha qarighanda, u balilirigha ishiniwatqan oxshaydu. U balilirining yordimige tayinip mallirini qayturwélishti oylawatidu. Riwayette yene mundaq

déylgenidi:

allah eyyubning balilirini sheytanning ilikige berdi. Sheytan öyni ularning üstigila basturup, hemmisini öltürüwetti. Bu qétim eyyub rebbige mundaq dua qildi:

- allah bergenidi, yene allah aldi. Berginide, alghinida, azabta, xushalliqa, paydida we ziyanda yenila allahqa hemdi éytimen. Andin eyyub sejde qildi.

Sheytan yene bir qétim mat bolup heyranliq ichide qaldi we allahning qéshigha béríp, allahqa:

- chünki eyyubning téni salamet bolghanliqi üçün dawamlıq sewr qiliwatidu.

- i allah! Eger méni uning wujudini biaram qilishqa buyrusang, u sewr qilishtin waz kechken bolatti, - dédi. Yene riwayetlerge اساسlan'ghanda:

ulugh allah sheytanning eyyubning wujudida xalighanche heriket qilishigha ruxset qildi. Sheytan eyyubning wujudini ötme - töshük qiliwetti. Eyyub bedini yiringlap parche - parche chüshüp kétidighan bir xil tére késilige griptar boldi. Uruq - tughqan, dost - buraderliri uni tashlap kétishti. Uning yénida peqet ayalila qalghanidi.

Eyyub sewr qilish we allahqa shükri éytishni dawamlashturdi. Salamet ötken künliri üçün allahqa hemdi éytti. Shundaqla, allahqa késel balasi üçünmu hemdi éytti. Her ikki hal uning xarakterini özgertmigenidi.

Sheytan achchiqidin yérilip kéteyla dep qaldi. Néme qilishini bilelmey qalghanidi. Axiri bolmay, sheytanlar arisidiki meslihetchilirini bir yerge yighip, ulargha özi bilen eyyub arisida bolup ötken ishlarni sözlep berdi. Eyyubni azdurush yaki sewr - taqitidin, shükür - qanaitidin waz kechtürüüshtiki ümidsizlikini otturigha qoyghandin keyin, ularning bu heqte qandaq pikri barliqini soridi. Sheytanlardin biri mundaq dédi:

- sen insaniyetning atisi bolghan ademni jennettin chiqarghanda, uninggha qaysi tereptin yéqinlashqaniding?

Iblis: ah... Sen hawwani közde tutuwatisen, - dédi. Iblisning eqlige (eqli bolsa) yéngi bir pikir keldi. U eyyubning ayalining yénigha béríp, uning qelbini ümidsizlik bilen toldurdi. Ayal eyyubning yénigha kélip mundaq dédi: allah bu azabni qachan sendin kötüriwétidu? Malliring, tughqanliring, dostliring qéni? Yashliqing qéni? U küchtünggür haling qéni?

Eyyub ayaligha: sheytan séni azduruptu. Sen özengni yoqitip qoyghan küchüng we ölüp ketken balang üçün hesiret chektingmu? - dédi.

Ayali: néme üçün allahning sanga shipa bérishi, üstüngdin balani kötürüwétishi we dert - elimingning tügishi üçün dua qilmaysen? - dep soridi.

Eyyub: rahet - paraghette nechche yil yashiduq? Ayali: 80 yil.

Eyyub: bu balagha muptila bolghili nechche yil boldi? Ayali: yette yil boldi.

Eyyub: allah din mendin bu balani kötürüwétishi üçün dua qilishqa xijil boluwatimen. Bala - qaza ichide, rahet - paraghet ichide yashighandek uzun yashimidim. Séning imanining susliship ketti. ALLAHning teqdirige waysiding, eger ehwalim yaxshilinip, burunqi küchümge kélelisem, séni 100 derre urmaydighan bolsam. Bügündin étibaren séning qolungdin bir nerse yéysh - ichish manga haram bolsun! Séni héchqandaq ishqa buyrimaymen. Yénimdin yoqal! - dédi.

Ayali ketti, eyyub yene sewr qilghan halda yalghuz qaldi. U, taghlarmu

chidiyalmaydighan éghir azabqa chidawatatti. Axiri eyyub zérikkinidin yaki achchiqidin emes, belki merhemet telep qilghan halda allahqa dua qildi. ALLAH din özige shipaliq bérishini telep qildi. ALLAH mu uning duasini qobul qildi. ALLAHning peyghembiri rebbige dua qilish üçün taghlargha chiqti.

Ulugh allah uninggha taghdiki bulaqlardin biride yuyunushni we uning süyidin ichishni buyrudi. Eyyub yügürgen péti béríp yuyundi we sudin ichti. Köp ötmeyla qizitmisi töwenlep, késilining pütünley saqayghanliqini we aghriqning toxtighanliqini hés qildi. ALLAH eyyubqa uning ailisini, shundaqla öz rehmitidin ulargha yene bir hessini qoshup berdi. Eyyub emdi yalghuz emes idi.

Uzun mezzil dawam qilghan késeldin kéyin salamatliki eslige kelgenidi. Eyyub allah gha hemdi éytti. U saqayghandin kéyin ayalini 100 derre urmaqchi bolghanidi. Mana emdi saqaydi. ALLAH uning ayalini urush meqsitining yoqligini biletti. ALLAH uning qesimining buzulmasliqi we uning yalghanchi bolup qalmasliqi üçün, uninggha etraptin yüz dane reyhan chiwiqi toplishini we uning bilen ayalini bir qétim urushni buyridi. Shuning bilen u sözige emel qilghan we yalghan éytmişan boldi.

ALLAH eyyubni uning sewr - taqiti üçün mukapatlidi we qur'anda uni mundaq dep maxtidi: biz eyyubni heqiqeten sewrchan bayqiduq, u némidégen obdan bende! Heqiqeten u (allah gha) tewbe bilen yüzlen'güchidur.

1867.-sual: muhemmed eleyhissalamning yunus eleyhissalam heqqidiki hedisi

isanlarning xelipisi we alemlerge rexmet qilip ewetilgen hezriti muhemmed eleyhissalam büyük peyghember yunus ibni metta heqqide mundaq dégen idi: "méni yunus ibni mettadin üstün körmenglar. "

1868.-sual: yunus eleyhissalamning qemidin qichishi

zunnun we yunan ismliri bilenmu zikir qilin'ghan yunus allah teripidin öz qewmige ewetilgen peyghember idi. Umu qewmige wez - nesihet qilip ularni yaxshiliqqa yétekleytti. Ular ni qiyamet künidin, jehennemdin agahlandurup jennetke dewet qilatti. Xeyrlik ishlargha, bir allah gha ibadet qilishqa buyruytti. Zunnun qemige özlüksiz turde nes'het qilghan bolsimu, ularning birimu iman éytmidi. Qewmining iman éytmighanliqidin ghezeplen'gen, ümidini üzgen yunus künlerning biride ulardin ayrilishni qarar qildi.

Yunusning ichidiki shiddetlik ghezep héssiyatni allahtin bashqa héchkim bilmeytti. Yunus qewmige qattiq ghezeplen'gen we azablan'ghan bolghachqa bu qarargha kelgen idi. Elqisse, yunus kéme bilen bashqa yerge kétish üçün déngiz boyigha keldi. ALLAH uning qewmini tashlap ketmeslikini, ulardin ümidini üzmeslikini buyrughan idi. Kün pétishqa yéqin bir kéme bu kichik yurtqa yétip keldi. Déngiz dolquni qirghaqqa urulup, qiya tashlirida yérilatti. Yunus néme qilishini bilelmigen kichik bir bélijanning dolqun'gha qarshi üzuwatqanliqini kördi. Tuyuqsiz chong bir dolqun kélip bélijanni qiya tashqa urup parchiliwetti.

Buni körüp azablan'ghan yunus: eger bélijanning yénida chong bir béliq bolghan bolsa idi, belkim qotulup qalatti, - dédi. Uninggha qarap öz ehwalini eslidi. Qewmidin

qandaq ayrilganliqini eslep téximu azablandi we kémige chiqti. U allahning bir teqdiridin yene bir teqdirige qéchiwatqanliqini bilmeytti.

Yénida ne dostliri ne ozuq - tülüki yaki yük - taqi héchnimisi yoq idi. Kémige chiqiwidi. Kémining taxtisi kishining ichini pushuridighan bir awazda gharaslap ketti.

- néme ish bilen kelding? - dep soridi xizmet üstlidiki kapitan.

Soal yunusqa chaqmaq tegkender tegdi.

- kémenglar bilen seperge chiqmaqchi idim. Qachan yolgha chiqisiler?- dédi hayajanlan'ghan awazidin ghezep, qorqunch we endishe chiqip turghan yunus. Kéme kapitani bëshni kötürüp yunusqa diqqet bilen qarap: tang yorushi bilen teng yolgha chiqimiz, - dédi. Yunus taqetsizlinip endishe bilen: ependim uningdin burun yolgha chiqalmamsiler? Dep soridi.

- yaxshi yolchilirimizning hemmisi tang yorushi bilen tengla yolgha chiqishimizdin xursen bolidu, - dédi kapitan.

Yunus kapitanning gumanini tügitish üçün derhal: men siler bilen birlikte yolgha chiqmaqchimen, yol chiqimi nechche pul bolsa hazirla bérey, - dédi. - peqetla altun qobul qilimiz, - dédi kapitan.

- héchqisi yoq - dédi yunus.

Eqilliq we hushyar kéme kapitani yunusqa diqqet blien qarap uning insanlardin qorquwatqanliqini yaki ulardin endishe qilghanliqi üçün taqetsizliniwatqanliqini biliwalghan idi. Nurghun yurtlarni körgen, dunyani aylinip ötkén hayat uni kishilarning héssiyatini perez qilalaydighan birige aylandurghan idi. U yunusning bir nersidin qéchiwatqanliqigha qarap uni birer jinayet sadir qilghan bolushi mumkin dep perez qildi.

Kapitan yunustin bashqa yolchilargha qarighanda üç hesse artuq pul soridi. Yunus biaram bolghan we xapa halda turatti. Bu yurttin téz chiqip kétishni xiyal qilatti. Shunga kapitanning déginini berdi. Kapitan altun tenggilerni qoligha élip, chishliri bilen tenggilerni rast - saxtiliqini tekshürüşke bashlidi. Tenggiler saxta emes idi.

Bu ishlargha qarap yunusning qattiq achchiqi keldi. Axiri kapitan uni kémisige aldi. Yunus: manga hujramni körsitip qoyghin. Men hérip kettim, bir az aram éliwalay, - dédi.

Kapitan: chirayingdin harghinliqing chiqip turidu. Ene u séning hujrang, - dep bir hujrini isharet qildi.

Yunus özini kiyimliri bilenla töshekke atti. Uxlash üçün shunche tiriship baqqan bolsimu, kichik béliqning qirghaqlargha urulup parchilan'ghan körünüshi xiyalidin héch ketmeytti. Yunus hujrining torisi chöküwatqandek, dimiq hawada ichi siqilip, chongqur - chongqur nepes aldi.

Hujrining témigha ésilghan qendel (asma chiragh) pildirlap yénip turatti. Kémige yük köp qachilan'ghachqa, kéme lingshishi bilen chiragh yantu bolup qaldi. Hujridiki qalghan nersiler hujrigha maslashqan halda yantu körünetti. Emeliyette undaq emes idi. Ongdisigha yatqan yunus közlirini torusqa tikti. Endishilik közliri özini sigdurghidek yer tapalmidi. Hujrining asti - üsti we yanliri pütünley yantu körünüwatatti. Yunus ingrihan halda mundaq dédi:

- méning ichimde wijdanim nepsimge tüz qilip ésilghan. U nur chachmaqta. Emma

rohim ishghal qilghan hujrammu mushundaq yantu idi.

Töshekte yatqan yunusning zéhnide yer alghan bu azabliq mujadilidin kéyin jénini siqqan ghem - endishe uni qattiq uyqugha chömdürdi. Tang süzüldi. Kéme yolgha chiqti.

Kéme meyin shamalgha egiship kün boyi ilgirilidi. Kech kirgende, birdinla qattiq boran chiqip ketti. Dolqunlar birde taghdek yuqiri örlise, birde chongqur azgal hasil qilatti. Birde kémining üstige chiqip, kémidikilerning kiyim - kéçeklirini höl qiliwétetti.

1869.-sual: yunus eleyhissalamning dingizgha tashlinishi

kémining arqisida yoghan bir béliq aghzini achqan halda sularni yérip kéliwatatti.

ALLAH déngiz astidiki béliqlardin birige déngizning üstige chiqishini buyridi. Béliq özige qilin'ghan buyruqqa derhal boysunup, déngiz üstige chiqip kémining arqisidin egiship mangdi.

Boran toxtimidi. Kapitan kémidiki yükni yéniklitishke buyridi. Sanduqlar, xalta - tagharlar we komzekler sugha tashlandi. Boran téximu küchiyishke bashlidi. Yunus ornidin chachirap turup ketti. Hujridiki hemme nerse pulanglimaqa idi. Öre turmaqchi boldi. Emma turalmidi. Hujridin chiqishigha uni körgen kapitanning uning heqqide tuyghan shübhliri yadigha keldi we mundaq dep waqiridi:

- déngizda tuyuqsiz boran chiqqinigha qarighanda, kémide gunahkar birining barliqi éniq, bolmisa boran chiqmaytti. Arimizda chek tashlaymiz. Kimning ismi chiqsa, shuni déngizgha tashlaymiz.

Yunus bu ishning boran chiqqanda kémide qilinidighan adet ikenlikini biletti. Bu, butperestlikning ghelite adetliridin biri bolup, mundaq chaghlardimu yolgha qoyulatti. Yunusning palaketi bashlan'ghanidi. Bu büyük peyghember déngiz we shamallarni ghezeplen'gen ilahlar dep qobul qilidighan butperestlerning qaide - yosunlirigha boyun égishke mejbur boldi. Hemmeylenning memnun bolushi, toluq qanaet hasil qilishi lazim idi.

Yunus xalimighan halda ulargha qoshulushqa mejbur boldi. Ismini bashqa yoluchilarning ismining arisigha qoydi. Chek tartildi, chektin uning ismi chiqti. Adet boyiche, chek qayta tartildi, yene yunusning ismi chiqti. Üchinchi qétimlik chek qaldi. Bu qétim kimning ismi chiqsa, shu déngizgha tashlinatti. Közler yunusqa tikildi, shübhlilik qarashlar uning etrapini orighanidi. Cheng üchinchi qétim tartildi. Kéme kapitani chektiki isimni oquwatqanda, yunusning yüriki qarttide qilip qaldi.

Ish tügidi. Yunusning kémidin özini étishi qarar qilindi. Yunus kémining rishatkisigha chiqip bolup, achchiqidin qewmini tashlap ketkenlikini we allahning buninggha jaza bermeydu dep oylap xatalashqanliqini chüshendi. Yunus xata qilghanidi. Chünki u allahning ruxsitisiz qewmini tashlap ketken idi. Mana emdi, allah uni jazalawatatti. Yunus kémining qirghiqida shawqunluq déngizgha we küchlük dolqunlarga qarap turatti. Waqit kéche, etrap qarangghu, aymu yoq idi. Yultuzlar körünmeytti. Su jandin ötkidek derijide qattiq soghuq idi. Kapitan warqiridi: - sekre! Natunush yoluchi! Boran téximu kücheydi. Yunus küchini yighip, özining tengpungluqini saqlap qélishqa tirishti. Kéme xizmetchisi yunusning herikiti asta dep oylap, uni tutup déngizgha atti. Yunus déngizgha xuddi bir parche tömurdek chüshti.

1870.-sual: yunus eleyhissalamning biliqning qarnida zikir eytishi

béliq birdinla köz aldida yunusni kördi. Yunus déngiz dolqunlirining üstide yatatti. ALLAH uninggha kechlik taam ewetkenidi. Béliq yunusni yutti. Xuddi zindan ishliri taqalghandek, yoghan éghizini derhal yumup, déngiz astigha qarap shungghidi. Uning qorsiqi toyghanidi.

Yunus birdinla özini béliqning qorsiqida kördi. Béliq uni élip déngizda üzmekte. Déngiz ular bilen bille kéchini ötküzmekte idi. Üch qarangghuluq, birining üstige biri... Béliqning qarnidiki qarangghuluq... Déngiz astidiki qarangghuluq... Kéchining qarangghuluqi...

Yunus özini öldüm dep oylidi. Emma özining heriket qiliwatqanliqini sezdi. Démek ölmigenidi. Lékin u üch qarangghuluqning arisida qalghanidi.

Yunus yiglashqa we allah ni yad étishke bashlidi. Awwal qelbi, andin tili heriketlinip allah ni zikir qilishqa bashlighanidi.

"(perwerdigarim) sendin bölek héch mebud (berheq) yoqtur, sen (jimi kemchiliklerdin) paktursen, men heqiqeten (öz nepsimge) zulum qilghuchilardin boldum", "(perwerdigarim) sendin bölek héch mebud (berheq) yoqtur, sen (jimi kemchiliklerdin) paktursen, men heqiqeten (öz nepsimge) zulum qilghuchilardin boldum", "(perwerdigarim) sendin bölek héch mebud (berheq) yoqtur, sen (jimi kemchiliklerdin) paktursen, men heqiqeten (öz nepsimge) zulum qilghuchilardin boldum."

yunus béliqning qarnida düm yétip, allah ni toxtimay zikir qilmaqta idi. Béliq üziwérip hardi. Déngiz astigha chökkti. We uyqugha ketti. Yunus toxtimay zikir éytatti, hayajini bésilmaytti, yighisi toxtimaytti, heriketlenmeytti, yunusning ozuqi tesbih étiysh idi.

Béliqlar, ösümlükler, déngiz astida yashaydighan pütün janliqlar yunusning zikirini anglighan idi. Zikir - tesbh peqet bu béliqning qarnidin chiqiwatatti. Janliqlarning hemmisi bu béliqning etrapigha toplandi. Andin ularmu zikir éytishqa bashlidi, her biri öz tili we öz uslubida zikir éytmaqta idi.

Bu zikir awazliri yunusni yutqan béliqnimu oyghatti. U déngizdiki pütün béliqlarning, déngiz haywanlirining, qiyaliqlarning we qumlarning qaynam - tashqinliqqa chömgenlikini kördi. Hemmisi allah gha tesbih éytiwatatti. Umu tesbihge qétildi. Özining bir peyghemberni yutuwalghanliqini bilip qurqup ketti. Emma yene öz - özi:

- néme üçün qorqimen? Uni yutushumni manga allah buyrimidimu? - dédi.

Yunusning béliqning qarnida qanchilik waqit turghanliqi éniq emes. U dawamliq allah gha tesbih éytmaqta, qelbi, tili we köz yashliri bilen:

"(perwerdigarim) sendin bölek héch mebud (berheq) yoqtur, sen (jimi kemchiliklerdin) paktursen, men heqiqeten (öz nepsimge) zulum qilghuchilardin boldum" dep nida qildi.

1871.-sual: allahning yunus eleyhissalamning duasini ijabet qilishi

allah yunusning tewbisidiki semimiyitini kórdi. Uning béliqning qarnida turup éytqan tesbihini anglidi. Béliqqa déngizning yüzige chiqip, yunusni belgilen'gen aralgha tashlishini buyridi. Béliq buyruqqa binaen uni aralgha chiqardi.

Béliq déngizning bekmu yiraq jaylirigha ketkenidi. ALLAH uni qarngghuluqlarning ichide tewbe qilghan peyghemberning awazini anglap béliqqa buyruq qildi. Yunus déngizning soghuqi we qarangghuluqidin qutulup, künning issiqigha we zéminning németlirige érishti.

Yunusning wujudi béliqning ashqazinidiki zerdap suning sewebidin yallughlinip ketken idi. Kün chiqti. Kün nuri yiring bedinini échishturiwetti. Eger qaytidin tesbih éytmişan bolsa idi, aghriqtin warqiriwetken bolatti.

ALLAH uninggha kün nuridin saqlinishi üçün, kawa yopurmiqini östürüp berdi. Yunus allahning rehmiti bilen saqaydi. ALLAH uni yüz ming yaki téximu köp kishige peyghember qilip ewetti. Eger tesbih éytmişan bolsa, uning qiyamet künigiche béliqning qarnida qélip qalidighanliqini bildürdi.

Beshinchi bap. Musa, harun we xizir eleyhissalamlar

1872.-sual: misir xeliqining yüsuf eleyihissalamdin kiyinki ehwali

yequb yaki israil, oghli yusuf bilen körüşkili misirgha kelgendin béri shu yerde qalghan idi. Wapatidin kéyin pelestindiki tughulghan yérige depne qilindi. Uning oghulliri bolsa, yusufning himayiside misirda yashap qaldi. Misir bayashatchiliq, tüzlenglik, hawasi yaxshi zémin bolghachqa, bu yerde qélishni tallighan idi. Israil ewladi misirda uzun mezigil yashap sani köpeydi. Yillar ötüp yusuf eleyhissalam wapat boldi. Yusuf eleyhissalam hökümraniq qilghan mezgilde, misir islam dinigha kirgen idi. Yusuf eleyhissalamning wapatidin kéyin, misir tewhidini tashlap, tekrar köp ilahliq din'gha qaytti. Pir'ewn'ge boysunush misir xelqige apet élip keldi. Misir yusuf eleyhissalamning zamanidiki meripetchilik we qisqa mezigillik tewhid dewridin kéyin, köp ilahliq sistémigha ötkén idi.

1873.-sual: pir'ewinning beni israilgha öchmenlik qilishi

yequb (israil) ning ewladédin beziliri tewhid eqidiside qalghan bolsimu, köpinchisi tewhid eqidisini tashlap, misirliqlarning yolida mangdi. Israil oghulliri bu yerde köpiyip, nurghun kesiplerni igellep, misir bazarlirini toldurdi. Künler ötüp misirgha misirliqlar burun choqun'ghan zorawan bir hökümdar hakim boldi. Bu hökümdar israil oghullirining köpeygenlikini we mal - dunya sahibi bolghanliqini kórdi. Hökümdar ularning israil

oghulliridin birining pir'ewnni textidin chüshüridighanliqi toghrisidiki bir mexpiy xewerni déyishkenlikini anglidi. Bu gep pir'ewnni quligha yetti. Pir'ewn israil oghullirining perzent körmesliki toghrisida ghelite bir qanun chiqardi. Höküm yolgha qoyuldi, emma keyin iqtisadchilar pir'ewn'ge qérilar öz ejilidin ölüp, balilar öltürülse, israil ewladining nesli qurup kétidighanliqini eskertti. Bundaq bolghanda, pir'ewn'ge ishleydighan qul we paydilinidighan dédek qalmaytti. Eng yaxshisi bu hökümni özgertip bir yil öltürüp bir yil öltürmeslik lazim idi. Pir'ewn bu pikirning iqtisadiy jehettin paydiliq ikenlikini hés qildi.

1874.-sual: musa eleyhissalamning dunyagha kilishi we terbiyilinishi

musaning anisi harun'gha bowaqlar öltürülmeydighan yilda hamile boldi. Shunga uni qorqmay tughdi. Musa bowaqlarning öltürülidighan yili tughuldi. Anisi uni qorqup endishilen'gen hald tughdi. Uning öltürülidighan qorqatti, uni mexpiy émittti, mubarek bir kéchide allah uninggha mundaq dep wehiy qildi:

musaning anisigha ilham bilen bildürduqki: "musani émitkin, uning ziyankeshlikke uchrishidin qorqsang, uni (sanduqqa sélip) deryagha (yeni nil deryasigha) tashlighin, uni (halak bolarmikin dep) qorqmighin, (uning piraqidin) qayghurmighin, uni sanga choqum qayturimiz we uni peyghemberlerdin qilimiz. "

allahning wehisi tügishigila, musaning anisi bu merhemetlik we muqeddes awazgha itaet qildi. Musa üçün kichik bir sanduq yasidi. Uni emgüzüp sanduq ichige qoyup, nil deryasigha qoyup berdi.

Sanduq nil deryasigha chüsher - chüshmey, allah dolqunlarga kelgüside peyghember bolidighan bowaqni asta we siliq éqitishlirini emr qildi. Ulugh allah nil deryasigha sanduqni pir'ewnni qesirige qeder élip bérishini emr qildi. Dolqunlar uni taki sahilghiche ekilip qoydi.

Pir'ewnni xanimi her künlük aditi boyiche qesirning baghchisida seyle qiliwatatti. Néme üçünki, bügünki seyle uzun'gha sozulghandek körünetti. Pir'ewnni xanimi pir'ewndin köp perqliq bolup, pir'ewn kapidir, u mömin idi. Pir'ewn rehimsiz, u shepquchilik, pir'ewn qopaldir, u mulayim, yaxshi idi. Lékin u tughmighachqa bir balisining bolushini arzu qilip köngli yérin bolatti. Pir'ewnni xanimi gül - chécheklerning yinida turup, puraqlardin yalghuzluqning hesiritini hés qildi. Bu esnada, deryadin komzeklirige su éliwatqan dédekler putlirining yénidiki sanduqni körüp, öz pitiche xanishqa élip keldi we xanishning buyruqi bilen sanduqni achi. Xanish sanduqtiki musani körüp, uni xuddi öz oghlidek hés qildi. Köz yashliri ichide uni qolgha alghan idi. Musamu oyghinip yighlighili turdi. Etigenlik sütini téxi emmigechke, qorsiqi achqan idi. Pir'ewn etigenlik nashtida xanimini saqlap shunche olturup baqsimu, kelmigenlik üçün achchiqi bilen uni izdep mangdi. Ayali tuyuqsiz quchqidiki musani köz yashliri bilen söyüp turghan halda uning aldigha uchridi. Pir'ewn bu balining nedin kelgenlikini soridi. Uninggha sahilidiki bir sanduqtin tépilghanliqini éytti. Nihayet xanimining sözini qobul qilghan pir'ewn uning telipi boyiche bowaqning qesirde chong bolushigha ijazet qildi. Pir'ewnni maqul bolghanliqini körgen xanimi xushalliqidin yüzi échilip küldi. Pir'ewn bügün'giche uning hediye, zibu - zinnet we dédek bérilmu bir qétim külgini körelmigenidi. Musaning

achliqtin yighlawatqanliqini sezgen xanim pir'ewn'ge: kichik oghlum ach, - dédi. Pir'ewn: uninggha énik'ana tépip kélinglar! - dep buyruq qildi. Saraydin bir énik'ana kélip musani émitmekchi bolghan idi. Emma musa emmidi. Ikkinchi, üçinchi hetta oninchisi kélip musani emdürelmidi. Musaning yighisigha qarap xanimimu néme qilishni bilmey yighlaytti.

Pir'ewnnning xanimidin bashqa musaning öz anisimu azablinip yighlaytti. U özini tutiwélip, oghlini allahqa tapshurdi we musaning achisigha: chandurmay pir'ewnnning qesirining yénigha barghin, musaning néme bolghanliqini bilishke tirishqin, - dédi. Achisi chandurmay béríp weqeni anglidi. Yighlawatqan musani yiraqtin kördi. Ularning musani emdürelmey tit - tit boluwatqanliqini bilgen achisi pir'ewnnning yasawullirigha: (silerge) uni émitip baqidighan, uning xizmitini qilalaydighan bir ailini dep béreymu? - dédi. Pir'ewnnning ayali: eger bowaqni émiteleydighan bir énik'ana tépip kéleliseng, sanga tiligen nersengni bérimen, - dédi. Musaning achisi derhal anisini ekeldi. Bowaqning emgenlikini körgen pir'ewnnning ayali: bowaq süttin ayrilghiche sen baqqin, kéyin bizge qayturup ekilisen, uni baqqining üçün sanga katta in'am bérimiz, - dédi. Ulugh allah musaning anisining xatirjem bolushi, azablanmasliqi üçün musani uninggha qayturup bergen idi.

Musaning anisi musa süttin ayrilghandin kéyin uni pir'ewnnning ailisige tapshurdi. Uni hemme kishi yaxshi köretti. Uni körgenla kishining amraqligi kéletti. U yer yüzidiki saraylarning eng kattisida, allahning qoghdishi we himayiside ösüwatatti. Musaning terbiyilinishi pir'ewnnning öyidin bashlandi.

Musaning eng üstün derijide terbiyilinishi, eng danishmen kishilerdin ders élishi, (bularning hemmisi) kéyin allahning iradisini orunlash üçün urushidighan düşminining öyide (sarayda) élip bérilishi allahning hékmetlik tedbiri idi. Özining pir'ewnnning oghli emes, beni israildin biri ikenlikinimu bilidighan musa pir'ewn ademlirining we uning yalaqchilirining beni israil qewmige qandaq zulum qiliwatqanliqini öz közi bilen körüp chong boldi.

1875.-sual: musa eleyhissalamning misirdin chiqip kitishi

u, xelqining xewiri yoq bir chaghda sheherge kirdi. U yerde aylinip yüretti. Tuyuqsiz pir'ewnnning ademliridin birining beni israil qewmidin oruq, ajiz birini bozek qiliwatqanliqini körüp qaldi. Ajiz kishining telipi boyiche jédelge ariliship u öktek kishini bir uriwidi, u oylimighan yerdin ölüp qaldi. Musa shunchilik küchlük idiki, reqibini bir terep qilish üçün qoli bilen bir qétim ursila yétetti. Emma musaning meqsiti adem öltürüş emes idi, u kishi tuyuqsizdin ölgen idi. Ulugh allah bu heqte mundaq dégenidi:

musa etisi etigende qorqunch ichide etrapigha qarap sheher arilap yüretti, nagahan tünügün uningdin yadrem tiligen adem (bir qibti bilen urushup turghan halda) musadin yene yadrem tilidi, musa uninggha: "sen heqiqeten ashkara gumrah ikensen" dédi. Musa ikkisining (ortaq) düşmini bolghan adem (yeni qibti) ge qol uzatmaqchi bolghanda, yadrem tiligen adem: "i musa! Sen tünügün bir ademni öltürgendek méni öltürmekchimusen, sen zéminda tüzigüchilerdin bolushni xalimay, peqet zomiger bolushnila xalaysen" dédi. Bir adem sheherning yiray yéridin aldirap kélip: "i musa! Shühbisizki, kattilar séni öltürüşni meslihet qilishiwatidu, (sheherdin derhal) chiqip

ketkin, men elwette sanga sadiq kishilerdinmen" dédi.

Misirning muhapiz bashliqi musani yaxshi körmeytti. Uning beni israilliq ikenlikini biletti. Nihayet purset kelgen idi. Ademlerdin biri tünügün ölgen kishining qatilining musa ikenlikini uninggha yetküzdi. Musaning saraydiki dühmenliri buningdin xursen boldi we uning öltürülüşini békiti.

Musa pir'ewnning qesirige barmayla derhal misirdin qéchip chiqti. U kiyimini almashturmighan, yolgha chiqish üçün uzuq - tülükmu éliwalmighan idi. Minidighan uliqimu yoq hem özi yalghuz bolup, peqet héliqi mömin kishining tewsiyesi bilen aldirash yolgha chiqqan idi. U allahqa tewekkül qilghan halda bashqilar mangmighan yolgha, chölge qarap mangdi. Nege kétiwatqanliqinimu bilmeytti. Chünki hem yalghuz hem tunji qétim chöl sepirige chiqiwatatti. U dawamliq qoghlinish héssiyati bilen méngip axiri bir yerge ulashti, bu yer medyen idi. U, kishiler haywanlirini sughiridighan bir quduqning yénida olturup harduq aldi.

Musa medyen'ge béripla bir derexning astigha özini tashlap aram aldi. Hem ach hem harghin idi. Musa bezi padichilarning qoy - kalilarni sughiriwatqanliqini körüp, özining hem ach hem ussap ketkenlikini hés qildi we öz - özi: "yéğüdek bir nerse sétiwélisheqa pulum bolmighandikin, qorsiqimni su bilen toshquzay" dep su bar terepke qarap mangdi. Quduq yénida mallirining bashqilarning méligha ariliship ketmesliki üçün tosüp turuwatqan ikki qizni kördi. Musa tuyuqsiz kelgen bir ilham bilen bu ikki qizning yademege éhtiyajliq ikenlikini chüshinip, ussighanliqini untughan halda ularning yénigha bardu we yademege éhtiyajining bar - yoqluqini soriwidi, siler üçün men sughurup bérey, - dep suning béshigha qarap mangdi. Emma padichilarning quduqning béshigha 10 erkishi aran midirlitalaydighan chong bir xada tash tiklep qoyghanliqini kördi.

Musa uni quduq béshidin quchaqlap kötirip aldi. U kötürgen chéghida qoli we boyni terge chömdi, küchlük musa mallarni sughurup bolghandin kéyin xada tashni kötürüp tekrar ornigha ekilip qoydi. Andin ulardin ayrilip derexning sayisige qaytip kélip olturdi. Shu esnada su ichishni untup qalghanliqi ésige keldi. Achliqtin qorsiqi chapliship qalghan idi.

Musa derex sayiside olturup tursun, biz mallirini sugharghan ikki qizgha kéleyli: qizlar qéri dadisining yénigha qaytip kelginide dadisi: bugün ejep baldur qaytip kélipilerghu? - dep soridi.

- bugün teliyimizge bir yaxshi kishi uchrap qélip, padilirimizni sughurup berdi dada, - dep jawab berdi chong qiz.

- elhemdulilla! - dédi dadisi. - dada u uzun seperdin kelgendek turidu. Qorsiqimu ach, küchlük bolsimu chirayidin harghinliq chiqip turidu, - dédi kichik qizi.

Dadisi: uning yénigha bérip, dadam bizning charwilirimizni sughurup bergenliking üçün sanga heq bermekchi bolup séni chaqiriwatidu, denglar - dédi.

Qiz hayajanlinip musaning yénigha yügürdi we musaning aldigha kélip dadisining gépini yetküzdi. Musa közini yerge tikip ornidin turdi, u buni pul üçün emes, peqetla allah rizasi üçünla qilghan idi. Emma ichide (könglide) putlirini özining emes, allahning bashquruwatqanliqini hés qildi we ornidin turdi.

Qiz yol boshlap mangghanda shamal kélip kiyimlirini yelpüdi. U qizgha: sen yolni körsetkin, men séning aldingda mangay, - dédi. Ular bowayning yénigha keldi. Bezi mupeessirler bu bowayning shueyb eleyhissalam ikenlikini éytip: "qewmining halakitidin kéyin uninggha uzun ömür bérilgen idi" dése, yene beziler: "u shueybning inisining oghli yaki taghisining oghli" deydu. "u shueybning qewmidin mömin bir kishi" dégüchilarmu bar. Yeni uning yaxshi boway ikenliki éniq. Boway uni tamaq bilen méhman qildi we nedin kélip, nege kétiwatqanliqini soridi. Musa özining hékayisini éytip berdi.

Boway: qorqma! Zalim millettin qutulupsen, emma bu memliket misirgha tewe emes, ular bu yerge kélip séni tapalmaydu, - dédi. Musa xushal boldi we kétish üçün ornidin turdi. Bowayning qizi qéri dadisigha pichirlidi: dada! Uni ishletkin, bu séning ishlemchiliring ichidiki eng yaxshisi, hem ishenchlik hem küchlük.

Boway qizigha: küchlük ikenlikini sen qandaq bilisen! - dep qaridi. - on kishi aran kötüreleydighan xada tashni özi yalghuz köterdi, - dédi qiz. - uning ishenchlik ikenlikini nedin bilisen? - soridi boway.

- arqamdin méngishini xalimidi, men mangghanda manga qarimasliq üçün méning aldimda mangdi. Uninggha gep qilghinimda uyalghinidin yerge qariwaldi, - dep jawab berdi qiz.

Boway musagha örülüp: musa! Yénimda sekkiz yil ishlep bérish bedilingge qizlirimdin birini sanga nikahlap bérishni xalaymen. Eger 10 yilni tamamlawetseng (toshquziwetseng) téximu yaxshi. Séni japagha qoyushni xalaymen. ALLAH xalisa, méning yaxshi kishi ikenlikimni körisen, - dédi.

Musa: bu sen bilen méning ariliqidiki toxtamdur, allah bizning toxtimizgha guwahchidur. Men meyli sekkiz yil yaki on yil ishlep birey, uningdin kéyin kétish erkinlik mende bolidu, - dédi.

Musaning ishi herkün etigende chiqip charwilarni otlitish we sughrushtin ibaret idi. Musaning medyende ötküzgen 10 yil waqti, allahning uning üçün orunlashturghan pilani idi. Musa yequbning dinida idi, yequb uning ejdadi bolup, ibrahimning neslidin idi. Yeni musa ibrahimning newrilirining neslidin idi. Ibrahimdin kéyin kelgen her peyghember uning nesildin idi. Buningdin shuni chüshiniwalalaymizki, musa ata - bowilirining dini bolghan islam we tewhid étiqadida idi.

1876.-sual: musa eleyhissalamning misirgha qaytishi

uninggha bérilgen möhlet toshti. Musaning ichide misirgha nisbeten yoshurun bir séghinish tuyghusi peyda boldi. Uning misirgha qaytqusi kelgenidi. Musa qararlirini téz hem keskin qilatti. U ayaligha: - ete misirgha qarap yolgha chiqimiz, - dédi.

Ayali öz - özige: yolda téxi biz bilmeydighan minglarche xeter bar, - dédi. Emma musaning déginini qilishqa mejbur idi.

Musa tuyuqsizla öz - özige qilghan bu qararining hékimitini bilmeytti. Musa ailisi bilen bille yolgha chiqti... Ay qélin bolut parchilirining arqisigha mökün'genidi. Etrap qarangghu, birdinla chaqmaq chiqip, hawa güldürlep ketti we arqidinla yamghur yéghishqa bashlidi. Hawa téximu soghuq, téximu qarangghulashti. Musa yoldin éziqip ketti. Qayaqqa kétiwatqanliqini bilish üçün yoldin ikki dane tash tépip, bir - birige urup ot yaqmaqchi boldi. Lékin bolmide, küchlük shamal tashlarning arisidin chiqqan ajiz

uchqunni derhalla öchüriwétetti. Musa néme qilishini bilelmey, titirep turatti. Andin béshini kötüriwédi, yiraqta lawuldap yéniwatqan otni kördi.

Musa birdinla söyünüp ketti. U ailisige: u yerde bir ot kördüm, men u yerge béríp kelgiche siler mushu yerdin yökelmey olturup turunglar! - dédi. Ailisi musa körsetken otqa qaridi, emma héchnime körelmidi. Shundaqtimu, uning gépi boyiche u yerde turup turmaqchi bolushti. Musa ot bar terepke qarap yürüp ketti.

1877.-sual: musa eleyhissalamning allah taala bilen biwaste sözlishishi

musa muzlap ketkechke, u yerge barghiche özini isitish üçün yügürüşke bashlidi, ong qolida hasisi bar idi. Pütün bedini yamghurdin chiliq - chiliq höl bolup ketkenidi. Mange - mange, nihayet "tuwa" dégen jilghigha yétip keldi. U jilgha ichide bir az ghelitilik hés qildi. Jilgha ichide ne soghuq, ne shamal yoq bolup, etrap jimjit, sükütke chömgen idi. Musa otqa yéqinlashti. U otqa yéqinlap kélishige, birdinla mundaq awaz keldi:

"allah otning yénidiki kishini we otning etrapidikilerni mubarek qildi. Alemlarning perwerdigari allah paktur" musa chöchüp turup qaldi. Téni shürkinip ketti. Awaz melum bir yerdin emes, belki hemme yerdin kéliwatatti.

Musa otqa inchiklep qaridi, téni qaytidin shürkinip ketti, otning arisida yéshil ösken, tikenlik bir derex turatti. Ot qanche kücheygenséri, derexmu shunche yéshil tüske kiretti. Adette yaghach köyse, qaridap kétetti, emma bu ot kücheygenséri u derex téximu yashirip kétiwatatti. Musa shunche issip terlep ketken bolsimu, yene toxtimay titrimekte idi. Derex musaning ong teripidiki gherbke qarap sozulghan taghda idi. Musa bolsa, tuwa jilghisida turatti, musa küchlük nurning közlirige ziyan qilishidin qorqup, qolliri bilen közlirini étiwaldi we öz - öziye soridi: - bu otmu yaki nurmu? Birdinla yer itaet we qorqunchtin tewrep ketti. Eziz we ulugh allah mundaq dédi:

"i musa! Musa béshini kötürüp: shundaq, men musa, - dédi.

Eziz we ulugh allah: men heqiqeten séning perwerdigaringdurmen, dédi.

Musa téximu titrigen halda: shundaq, sen rebbim, - dédi.

Eziz we ulugh allah uninggha mundaq dédi:

keshingni salghin, sen heqiqeten muqeddes wadi bolghan tuwada sen.

Musa pütün wujudi titrigen halda égildi we keshini saldi.

Ulugh allah uninggha yene mundaq dédi:

men séni (peyghemberlikke) tallidim, sen wehyige qulaq salghin. Men heqiqeten (ibadetke layiq) allah durmen, mendin bashqa héch mebud (berheq) yoq, (yalghuz) manga ibadet qilghin, méni zikri qilish üçün namaz oqughin, qiyametning bolushi muheqqeqtur, her adem özining emelige yarisha mukapatlinishi üçün, uni (yeni uning qachan bolushini) mexpiy tuttum. Qiyametke ishenmeydighan we nepsi xahishlirigha egeshken adem séni uningdin (yeni qiyametke teyyarliq qilishtin we uni testiq qilishtin) tosmisun, undaqa özeng halak bolusen (chünki axirettin ghapil bolush, halaketke élip baridu).

Musaning bedini ilahiy wehyini éliwatqanda, rebbining sözini anglawatqanda we

rebbi bilen sözlisiwatqanda téximu qattiq titrep ketti.

Méhriban we shepquyetlik allah uninggha mundaq dédi:

i musa! Ong qolungdiki néme u?.

Musaning heyranliqi téximu ashti. Chünki uning bilen sözlisiwatqini ulugh allah idi. ALLAH musaning qolida hasa tayaq tutuwalghanliqini musadinmu yaxshi biletti. Undaqtta, yene néme üçün uningdin sorighandu? Shübhisizki, buningda chong bir hékmet bar idi.

Musa awazi titrigen halda éytti: "u méning hasam, uninggha tayinimen, uning bilen qoylirimgha ghazang qéqip bérimen, uningda méning yene bashqa éhtiyajlirimmu bar. "

eziz we ulugh allah: "i musa! Uni (yerge) tashlighin" dédi.

Musa ajayip qorqup ketkenidi. U qolidiki hasini yerge tashlidi. Hasa birdinla nahayiti yoghan we qorqunchliq bir yilan'gha aylinip, uyaq - buyaqa heriketlinishke bashlidi. Musa qorqqinidin hoshidin ketkili tasla qaldi. Wujudi qattiq silkinip ketti. U keynige burulup qéchishqa temsheldi. Ikki qedem élip turushigha allahning awazi keldi: "i musa! Qorqmighin, méning huzurumda peyghemberler elwette qorqmaydu. "

aldinggha mangghin, qorqmighin, sen heqiqeten (qurqunchtin) emin bolghuchilardinsen. Musa toxtap qaldi. Yilan téxiche qimirlap turatti.

Ulugh allah musagha: "uni tutuwalghin, qorqmighin, uni deslepki (yeni hasiliq) halitige qayturimiz. "

musa titrep turghan qollirini yilan'gha uzatti. Qoli yilan'gha tégishi bilenla, yene hasigha aylinip qaldi. ALLAH uninggha qayta emir berdi: qolungni qoynunggha salghin, u héchqandaq illetsiz (bir parche aydek parlap) ap'aq bolup chiqidu, qorqunchni dep'i qilish üçün, qolungni yighiwalghin (yeni qoynunggha séliwalghin).

Musa qolini qoynigha tiqip chiqarghinida, qolining aydek yorup ketkenlikini kördi. Musa bu bolghanlardin nahayiti hayajanlan'ghan idi. Qolini allahning buyruqi boyiche yürikining üstige qoyuwédi, uning qorqunchi pütünley tügidi.

Musaning yüriki jayigha chüshti. ALLAH hasa we qolning möjizisidin kéyin uninggha bir emir berdi. Uning pir'ewnning qéshigha bérrip, uni - chirayliqche allah gha dewet qilishini we beni israilni misirdin élip chiqip kétishini buyridi. Musa özining pir'ewndin qorqidighanliqini bildürdi. Musa ulardin birini öltürüp qoyghanliqi üçün, ularningmu özini öltürüwétishidin qorqatti.

Musa allahqa qérindishi harunni özi bilen bille ewetishini sorap yalwurdi. ALLAH özining herqachan ular bilen bille bolidighanliqini bildürüp, musagha medet berdi. Pir'ewn herqanche esheddiy we qopal bolsimu, ulargha ziyar yetküzülmeytti. ALLAH özining pir'ewnning üstidin ghalip kélidighanliqini musagha bildürdi. Musa allahning özige medet bérishini, ishini asanlashturup bérishini we dewiti üçün küch - quwwet ata qilishini tilep yalwurdi. Musa, allah din özining pir'ewnning qéshigha bérishi heqqidiki buyruqini alghandin kéyin, ailisining yénigha qaytti we ailisi bilen birlikte misirgha qarap yolgha chiqti.

1878.-sual: allah taalaning musa we harun eleyhissalamlarga elchilik wezipisini tapshurushi

ulugh allah musa we harun'gha mundaq dédi: siler pir'ewnni yénigha béríp: "biz ikkimiz perwerdigaringning elchisi bolimiz, israil ewladini qoyuwetkin, biz bilen ketsun, ularni qiyimighin" denglar. Musa allahning buyruqigha binaen, pir'ewn bilen nahayiti sipayiliq bilen körüshti (uchrashti).

Uninggha allah ni, allahning rehimini, jennitini, bir allahqa ishinish we uninggha ibadet qilishning kéreklik ikenlikini chüshendürgin...

Uning bilen sözleshkende, uning insaniy tereplirini oyghitishqa tirishqin. Uning misirning hökümdari ikenlikini esletkin. Xalisa, uning jennetke érisheleydighanliqini we jennetke érishish üçün peqet allah din qorqush kéreklikini éytqin...

1879-sual: musa eleyhissalam bilen pir'ewin ottursidiki

köresh

pir'ewn musaning sözlirini mesxire qilghan halda tingshidi. Uni özining ulugh textige köz tikken sarang dep oylidi we qolini kötürüp:

- sen néme démekchi? Éyte! Néme démekchisen! Tola gep qilmay derhal éyt!

Musa: israil ewladilining biz bilen bille misirdin chiqip kétishige ruxset qilishingni soraymen, - dédi.

Pir'ewn: ular méning qullirim tursa, néme üçün ularning misirdin chiqip kétishige ruxset qilghudekmen? - dédi.

Musa: ular alemlarning rebbi bolghan allahning qulliridir, - dédi.

Pir'ewn mazaq qilip: sen ismingning musa ikenlikini éytmidingmu? - dédi.

Musa: shundaq, ismim musa, - dédi.

Pir'ewn: ey musa! Sen shundaq kichik we ajiz waqtingda, biz nil deryasidin süzüwalghan musa emesmu? Sen bizning sarayda chong bolghan, bizning tamimimizni yégen, süyimizni ichken, német we yaxshiliqlirimizdin toluq paydilan'ghan musa emesmu? Eger unutmighan bolsam, misirliq birini öltürüp qoyup, qéchip ketken musa emesmu? Sen adem öltürüshning kufriliq ikenlikini éytiwatisen. Undaqa, senmu kafir sen, öltürülüşke layiqsen? Ey musa! Sen misir qanunidin, yeni adalettin qachqan musa emesmu? Emdi kélip men bilen takallishiwatamsen? Men bilen néme heqqide takallishiwatsen?

Musa pir'ewnni öziye ötmüşni, özini béqip chong qilghanliqini we öziye qilghan yaxshiliqlirini esletkenlikini, shundaqla, uning öziye burun adem öltürüp qoyghan weqesi bilen tehdit séliwatqanliqini chüshendi.

Musa pir'ewnni tehditige pisent qilmidi we özining u misirliqni öltürgen chaghdimu kapi emeslikini, belki özining allah wehyi qilmighan bir yolda ézip qalghan birsi ikenlikini chüshendürdi.

Uni qesten emes, belki éhtiyatsızlıqtin öltürüp qoyghan bolsimu, özidin buning öchi élinidighanliqidin qorqup misirdin qachqanliqini, kéyinche allahning öziye hékmet bergenlikini we peyghemberliridin biri qilghanliqini éytti.

Musaning sewrsiz mijezi qozghilishqa bashlidi. Pir'ewnni qilghan - etkenlirini sözlep, yaxshiliqlirini minnet qilishi uning sewrsiz xarakterini otturigha chiqardi. Shunga musa pir'ewn'ge derhalla mundaq jawab berdi:

sen israil ewladini qul qilding, séning manga minnet qilghan némiting ene shudur. Mesilini men öz ichimdin chiqirip otturigha qoymidim yaki men israil oghullirining elchisi emesmen. Özemge elchi bolupmu kelmidim. Men peqet allahning elchisi, alemlarning perwerdigarining peyghembirimen...

Del shu chaghda, pir'ewn uning sözini böldi: "alemlarning perwerdigari dégen néme?".

Musa uninggha mundaq jawab berdi: "u asmanlarning, zéminning we ularning arisidiki pütün mexluqatlarning perwerdigaridur. Eger siler heqiqiy ishinidighan bolsanglar"

pir'ewn musa bilen birlikte kelgen israil oghullirigha qarap: "silerge ewetilgen (bu) elchi elwette mejnundur. "

shuning bilen, musa hem xush xewerchi hem agahlandurghuchi bolup ewetilgenidi. Emma pir'ewn bu agahlandurghuchigha pisent qilmidi. Ularning arisidiki talash - tartish barghanséri küchiyip, shiddetlik tús alghili turdi. Arida boluwatqan qattiq gep - sözler weziyetni özgertti. Talash - tartishning shekli özgirip jédelge aylinishqa bashlidi. Musa pir'ewn'ge eqliy delillerni keltürdi. Emma pir'ewn bu mentiqiliq söhbettin chetnep, yéngi - yéngi, musa tartishalmaydighan témilargha özgertetti. Musagha hujum qilatti, uninggha tehdit salatti, haqaret qilatti we tilgha alghusiz geplerni qilatti.

Musa, eqliy delilerning netije bermeydighanliqini hés qildi. Ténch bashlan'ghan munazire awwal mesxirige, kéyin qopalliq we haqaretke, axirida zindan tehditige aylan'ghan idi. Musa möjize körsitish waqtining kelgenlikini chüshendi. Musa pir'ewn'ge qarshi kökre kérip meydan'gha chiqti, pir'ewnmu uninggha qarshiliq bildürdi. Pir'ewn musaning möjize körsitish arqiliq uning özining rastchilliqini ispatlashini telep qildi. Musa hasisini sarayning chong zaligha tashlidi.

Hemmeylenning közi mermerdin yasalghan zalgha tashlan'ghan hasigha tikildi. Hasa yerge chüshüpla, nahayiti téz heriketlinidighan yoghan yilan'gha aylandi. Wehshiy yilan pir'ewn'ge qarap heriketlendi. Qorqup ketken pir'ewnni yüzi tatirip, textide tügülüp qaldi we bashqilarning yilanni özidin yiraqlashturushi üchün warqiridi. Musa qolini yilan'gha uzatti, yilan tekrar hasigha aylandi. Bu mujizini körgegen hemmeylenning tili tutuldi, zal sükütké chömgenidi. Musa hemmeylenning köz aldida ikkinchi möjizini körsitish üchün qolini qoynigha tiqip chiqardi. Uning qoli ay nuridek yorup ketti, sarayning lampa we shamliri bu yoruqluqta körünmeyla qaldi. Pir'ewnni yüzi qorqqinidin kökirip ketkenidi. Saray jimjitliqqa chömdi. Her ikki möjize hemmeylen'ge qattiq tesir qilghanidi. Musa qolini tekrar qoynigha tiqti, qoli eslige qaytti. Ikkinchi möjize tarqatqan nur pütün etrapqa yéyilghanidi. Pir'ewn yüzi solghun halda: - hemminglar chiqinglar! Kéyinche qayta körüşhimiz, - dédi. Musa saraydin qaytip chiqti.

Pir'ewn néme qilarini bilmelmey qalghanidi. Pir'ewn bu ikki möjize qarshisida dangqétip qalghanidi. Musa uning sariyidin chiqishi bilenla, bu heyranliq we qorqunch achchiq ghezepke aylandi, ghezipini etrapida turghan wezir - wuzraliridin aldi. Ulargha qattiq muamile qilishqa bashlidi, ularning özini yalghuz qoyushini buyridi. U bu meslini ténch olturup oylashqa tirishti. Andin pütün misirdiki wezir, qomandan we mes'ul xadimlarni topla, chong yighilish ötküzüşke qarar berdi we bash weziri hamana'gha

yighilishqa shexsen özüning yétekchilik qilidighanliqini éytti. Pir'ewnniñ qewmining kattiliri yighildi.

Pir'ewn bash weziri hamana'gha qaridi. Tarixiy yighilish bashlandi, pir'ewn özüni asmana'gha élip chiqalaydighan derijide égez bir shotining yasilishini buyridi. Pir'ewnniñ bu buyruqi misir medeniyitige we ularning binakarliqqa bolghan qiziqishidin kélip chiqqanidi. Haman mundaq bir nersini yasap chiqishning mumkin emeslikini bilip turup, pir'ewn'ge riyakarliq bilen jawab berdi:

- men uning derhal yasilishi üçün buyruq qilimen. Emma, hörmetlik padishahim! Tunji qétim shexsiyitingge étiraz bildürüşimge ruxset qilghin! Sen asmandin héchnerse tapalmaysen, sendin bashqa ilah yoq.

Meslihetchiler qorqqanliqi we pir'ewn'ge qilghan ikki yüzlimichilik muamililiridin kéyin lam - jim déyishmidi. Pir'ewn yene bir tereptin musani chaqirip, uni qorqitishqa we tehdit sélishqa tirishqan bolsimu, musa héch ish bolmighandek xatirjem yüriwerdi. Pir'ewn musagha:

- ey musa! Sen bir séhirsersen, séni misir xelqining aldida meydan'gha chiqirishqa qarar berdim. Bir nechche kün'giche bashqa séhirgerler yétip kélidu, - dédi.

Musa pir'ewnniñ axirqi sözlirini anglimasliqqa séliwélip:

- undaqta, shu küni körüşüş üçün kélishtuq, körüşüş küni silerning bayram küniglar, hemmeylen yighilghan etigen waqtida bolsun, - dédi. Musa xatirjem we temkin halda méngip ketti. Séhirgerler pir'ewnniñ sariyigha yighilishqa bashlidi.

Pir'ewnniñ sözi tügigenidi. Séhirgerlerniñ chiqip ketse bolidighanliqini isharet qildi, emma ular téxiche öz orunlirida turushatti. Pir'ewn külüp turup:

- silerni choqum razi qilimen, siler eng etiwaliq kishilerge aylinisiler, sarayda séhirgerler üçün yéngi wezipiler teyin qilimiz, bu heqte siler hergiz endishe qilmanglar! - dédi. Pir'ewn séhirgerlerniñ özlirige ishen'genlikini körüp külümsiridi. Ularning chiqishigha isharet qilip, özi taam yéyish üçün olturdi. Pir'ewnniñ köngli kötürölüp qalghanidi.

Bayram küni yétip keldi. Pir'ewn we séhirgerlerniñ yétip kélishi bilen xelq hayajanlinishqa bashlidi. Musa bilen harun kelgende, etrap sükütke chömgenidi. Musa béshini tik tutup allah ni zikir qilghan halda turatti. Etrap pütünley jimidi, séhirgerler musagha yéqinlaship kélip: ey musa! Sen bashta huniringni körsitemsen yaki biz körsiteylimu? - dep sorashti.

Musa: - siler bashta körsitinglar, - dédi.

Séhirgerler: - pir'ewnniñ küch - quwwiti bilen biz séni yéngimiz, - déyishti.

Musa: - silerning halinglargha way! Yalghan éytip allahqa töhmet chaplimanglar! ALLAH silerni öz azabi bilen halak qiliwétidu, - dédi.

Séhirgerler kaltek we yiplirini meydan'gha tashlidi. Meydan birdinla yilan'gha toshup ketti. Ular kishilerniñ közlirini baghlap, ularni qorqutiwetti, shuning bilen ular chong bir séhir körsetken boldi.

"qorqmighin, sen choqum üstünlük qazinisen. Qolungdikini tashlighin, u ularning körsetken séhirlirini dem tartip yutuwétidu, ularning körsetkini séhirgerlerniñ hiylisidur, séhirgerler qeyerge barsa muweppeqiyet qazinalmaydu. "

musa allahning özüge teselliy bériwatqanliqini bilip, xatirjem boldi. U hasini kötürüp birdinla yerge tashlidi, musaning hasisi yerge chüsher - chüshmeyla möjize meydan'gha keldi. Musaning hasisi yerge chüshüpla nahayiti yoghan we küchlük bir yılan'gha aylandi. Bu yılan séhirgerlerning heriketliniwatqan yip we kalteklirini bir - birlep we nahayiti téz sür'ette yutushqa bashlidi. Musaning hasisi ularning hemmisini yutuwetti. Yılan musagha qarap heriketlendi. Musa qolini yılan'gha uzatti, yılan derhalla hasigha aylandi, séhirgerler özlirining bir séhirgerning qarshisida emeslikini bilishti. Ular eng usta séhirger we zamanining eng bilimlik kishiliri idi. Séhirgerler sejde qilish üçün özlirini yerge étishti we: biz alemlarning perwerdigarigha, musa we harunning rebbige iman éyttuq, - déyishti.

Misirliqlar we israil ewladi qewmi bu möjizini we séhirgerlerning musa bilen harun'gha sejde qilghanliqini körüp turdi. Pir'ewn pütün séhirgerlerning ésilishini emir qildi. Séhirgerler musaning dini bolghan islamgha kirdi. ALLAHqa iman éytti. Ular ni ésisht we put - qollirini késish üçün xorma köteklirige chiqirishti, beribir ularmu allahning özlirini musulman péti öz dergahigha élishini tiligenidi. Namazdiger waqti téxi kirmigenidi. Séhirgerler, yeni misirning alim - ölimalirining qanliri, pir'ewn eskerliri oq atqan bedenliridin bulduqlap étilip chiqti.

Pir'ewnniing ademliri israil oghullirini öltürüp, qizlirini tutushqa naraziliq qilghanlarni zindan'gha tashlashqa bashlidi.

Musa bu ishlargha arilishalmay yaki tinjitalmay közitetti. Peqetla millitige (qewmige) sewr qilishni éytatti. Ularning allahtin yadrem tilishini, bala - qazagha sewr qilishini buyruq qilatti. ALLAH üçün waysimastin taqet we sewrchanliq körsetken misirliq séhirgerlerni ülge körsitettti. Ulargha pir'ewn eskerliri dunya bizge teelluq dep oylaydighanliqini, emma buning toghra emeslikini chüshendüretti. Chünki bu dunyagha allahtin qorqup özini pak tutqanlar waris bolalaytti.

Musa qiyin ehwalda qalghanidi. U bir tereptin pir'ewnniing ghezep we suyiquestlirige duch kelse, yene bir tereptin öz qewmining erz - shikayetlirige duch kelmekte idi. Del shu peytte, qarun chiqip keldi. Qarun beni israildin, yeni musaning qewmidin idi. Emma u öz qewmige mushtumzorluq qilatti, uning mal - bayliqi we ewzel sharaiti uni pir'ewn'ge téximu yéqin qilghanidi. Shuning bilen qarun musani bir terep qilish üçün pir'ewn bilen kélishti. Pir'ewn bilen qarunning mesliheti pütüti.

Qarun heywet bilen qewmining aldigha chiqti, musa heqiqeten éghir ehwalgha duch kelgenidi. Uning üstige, qarun musagha qarshi chiqqanidi. Musa bir peyghember bolush süpiti bilen bekmü nomuschan idi. Qarun musani uninggha egeshküchilerning neziridin chüshürüsh üçün, musaning nomusigha tégidighan yalghan töhmettin birni oydurup chiqish heqqide pir'ewn bilen kélishti.

Musa qarun'gha beddua qildi... Möjize meydan'gha keldi. Qarunning öy - mölük, mal - bésat, pütün xezinilirini yer yutup ketti. Qarun heywet bilen qewmining aldigha chiqqanidi. Tuyuqsizla yer yérilip qarunni yutuwetti. Yer qarun bilen birlikte uninggha tewe saray - öy, haywanlar, altun - kümüş, ünche - merwayit we ademlirinimu yutup ketti. Qarunni yer yutushi bilen xelqning közi musagha buraldi we ularning qelbini uzundin béri igelliwalghan gumanliq qarashlar birdinla ghayib boldi.

Misirliqlar we beni israil bu möjizini öz közliri bilen körgenidi. Musa bilen pir'ewnni arisidiki mujadile qaytidin yüksek pellige chiqti. Pir'ewn musaning öz textige köz tikkenlikige toluq ishench qildi.

Pir'ewinning ademlirining arisida bir mumin kishi bar idi. U eslide imanni yoshurup yuretti, u pir'ewnni musani öltürüş heqqidiki teklipti bergen yigilishta söz qilib, bu teklipti bekmu addiy ikenlikini we netijige erishkili bolmaydighanliqini ispatlap chiqti, u musaning allahning özining rebbi ikenlikidin bashqa bir nersede demigenlikini eytti. Andin musaning peyghember ikenlikige dair ochuq delillerni keltürdi. Uning eytishiche, musa bir yalghanchi yaki rastchil idi. U mundaq dedi: "eger u yalghanchi bolsa, uning yalghini peqet özigila ait bolup, u öltürülgidek derijide bir nersede demidi yaki bir ish qilmidi. Eger musa rastchil bolsa we biz uni öltürüwetsek, u bizge tehdit qilib eytqan azabtin özimizni qandaq qutuldurimiz? Téxi tünügün qarun bay we küchlük idi. Bütün beshigha kelgen balani hemmeylen bildüq. Bizmu bütün hökümrän we küchlük ehwalda turawatimiz, eger allahning ghezipi kelip qalsa, kim bizge yärdem qilidu. Kim bizni uning jazasidin qutulduridu? Bizning bunchiwala qilib ketishimiz we yalghan sözlirimiz bizni choqum ziyän'gha uchritidu..." uning sözliri hemmeylenni qayil qildi.

Pir'ewnni musani öltürüş teklipti qobul qilinmighan we mömin kishi uni qorqutqan bolsimu, pir'ewn özidin keyin kelidighan barliq azghunlarga örnekle bolidighan shu tarixiy sözlerni qildi: "men silerge peqet nemini toghra dep qarisam, shuni meslihet berimen. Silerni men peqet toghra yolgha bashlaymen."

1880.-sual: allahning pir'ewin qewmige azaplarni yüzlendürüshi

talash - tartish buning bilen tügimidi. Pir'ewn herqanche sözlepmu u mömin kishini qayil qilalmidi. Mömin kishi yene gep qilishqa bashlidi: bu ilimlik mömin kishining sözliride nurghunlighan qorqunchluq agahlandurush bar idi. Pir'ewn bu ademning kasapitidin musa bilen hepilishishni bir mezgil tashlap qoydi. Mömin kishi pir'ewnni öz jemetidin bolup, uning yeqinliridin we muhim ademliridin biri idi. Uning iman eytishi pir'ewn sariyining musa teripidin parchilan'ghanliqining ipadisi idi. Yeni bu musaning büyük ghelebesi idi. U öltürölse, misirliq ölimalar orunliridin qozghilip ketip, pir'ewn eghir ehwalgha chüshüp qalatti. Uni öltürsimu, öltürmey saq qoysimu xeterlik idi. Shunga uninggha qarshi bir plan tüzüshke bashlidi. Del shu chaghda, allahning yärdimi yetip keldi: allah uni pir'ewn jamaesining suyiquestliridin saqlidi. Pir'ewn jamaesige eng yaman azab nazil boldi.

ALLAH taala sinash, qorqutush, musa we möminlerge yamanliq qilishni cheklesh, shundaqla musaning peyghemberlikini we toghriliqini ispatlash üçün pir'ewn ailisige teximu qattiq muamile qildi. Shuning bilen misirda qehetchilik we qurghaqchilik yilliri bashlandi. Yamghur yaghmidi, nilning suliri aziyip hosul kemeydi. Mal bahasi örlep, insanlar acharchiliqta ölüshke bashlidi. Imansizliqning, etiqadsizliqning insanlarning beshigha daim bu jazalarni elip kelidighanliqi eniq idi.

Kishini echinduridighini shuki, pir'ewnni qewmi bu balayi - apetlerni gheleite bir sewebke baghlidi. Ularning qarishiche, musaning tüpeylidin ularning beshigha achliq -

yoqsulluq we qehetchilik kéliwatatti. Ular namratlashti we heqtin téximu uzaqlashti. Ular shunchilik exmeq idiki, bu apetlarning sewebi, hetta yamghurning yaghamasliqini musaning séhirgerliki üçün körsetken möjizisi dep biletti.

ALLAH pir'ewn bashchiliqidiki misirliqlarni belki iman éytip beni israilni musa bilen qoyup bérer, dep ulargha xilmuxil usulda bésim we qiyinchiliq peyda qildi. Ularni su apitige duchar qildi. Uzun mezgillik qurghaqchiliqtin kéyin, nil deryasigha sapmusaq bir yil kelkün keldi. Étizlarni su bésip, déhqanchiliq weyran boldi. Bashta apet we achliq susizliqtin peyda bolghan bolsa, bu qétim kelkündin, suning jiqliqidin kélip chiqti. Ular musagha qarap yügürüshti... Mesilige uning arilishishi kérek idi.

Ular: "i musa! Perwerdigaringgha özining sanga ata qilghan ehdi bilen (yeni sanga bergen peyghemberlikning heqiqiy hörmiti bilen bizdin balani kötürüwétishke) dua qilsang, allahqa qesemki, eger bizdin balani kötürüwetseng, sanga choqum iman éytimiz, israil ewladini choqum sen bilen bille qoyup bérimiz" dégen idi.

Musa rebbige dua qilip suning örlishini toxtatti. Sular yerge singip munbet tupraqlar peyda boldi, musa ularning beni israilni qoyup bérishke dair bergen wedisige emel qilishini telep qildi, emma jawab alalmidi.

Arqidinla chéketke möjizisi (apiti) meydan'gha keldi. ALLAH ziraet we méwilerni yeydighan chéketke toplirini ewetti, chéetkiler ziraet, méwilerni yep tügetti. Chéetkiler barghanliki yerde misirliqlarning méwiliridin esirmu qalmaytti, misirliqlar yene musaning aldigha kélishti. Bu qétim israil ewladini qoyup bérighan boldi, musa rebbige dua qilip bu apetni yoq qildi. Chéetkiler kelgen yérige qaytti. Déhqanchiliq qayta bashlandi, musa yene beni israilning qoyup bérilishini soridi. Ular yene gep oynitishqa bashlidi. Démekki, bergen wediside rastchil emes idi. Buning bilen, bu qétim pit apiti meydan'gha keldi. Pitler késel tarqatti. Misirliqlar yene musaning aldigha kélishti, musa yene dua qildi. Lékin ular yene wediside turmidi. Kéyin paqa apiti meydan'gha keldi. Birdinla hemme yer paqilar bilen toldi. Ular misirliqlarning yémekliri üstide sekrep, öylirige kiriwélip ularni aware qildi. Ular yene musagha wede berdi we yene wediside turmidi. Axirida qan möjizisi meydan'gha keldi. Nil süyi héchkim ichelmeydighan qan'gha aylandi.

Nil deryasining qan'gha aylinishi peqetla misirliqlarghila bolup, musa we qewmige normal su halitide idi. Emma herqandaq bir misirliq ichish üçün qachilirigha su alghanda, qachining qan'gha tolghanliqini köretti. Bu yéngi we qorqunchluq möjize aldida pir'ewn we sariyidikiler bilen teng misirliqlarmu qattiq chöchidi. Yene musaning aldigha kélishti we burunqidekla wede berdi. Musa yene perwerdigarigha dua qilip apetni kötürüwetti, shundaq bolsimu, pir'ewnni ordisi musaning qewmini élip kétishige ijazet bermidi. Del eksiche, pir'ewn téximu telwiliship xelqige özining ilah ikenlikini jakarlidi. U musani séhirger, yalghanchi we birertalmu altun bileyzüki yoq namrat dep körsetti.

Pir'ewn millitini (qewmini) közge ilmisimu, ular yene uninggha itaet qildi. Ularning eqlini, erkinlikini, kelgüsini we insanliqini mensitmisimu, ular yene pir'ewn'ge itaet qilishti. Pir'ewnni musagha itaet qilmaydighanliqi éniq boldi, u beni israilni qiynashtin, millitige (qewmige) mes'uliyetsizlik qilishtin waz kechmidi. Bu waqitta, musa bilen harun

pir'ewn'ge betdua qildi. Musagha misirdin chiqishqa ruxset bérildi, musa qewmni aldi. Ghelite yéri, ularning beziliri téxiche iman éytmighan idi.

1881.-sual: musa eleyhissalamning beni israilni bashlap misirdin chiqiip kitishi

musagha chiqish ijaziti bérilgendin kéyin, israil ewladi bir bayramni tebriklesh üchün pir'ewndin ruxset soridi. Pir'ewn xalimisimu yenila ijazet berdi. Israil ewladi chiqish üchün teyyarlik qilishti, ular zibu zinnetlirini toplidi, misirliqlardinmu nurghun altun, zibu zinnet ariyet aldi. Kéchisi musa kélip, ularni sham diyarigha élip kétish üchün qizil déngizgha qarap yolgha chiqti, pir'ewning ademliri we jasusliri herikette idi. Pir'ewn'ge musaning qewmini élip mangghanliqini xewer qilshti. Pir'ewn chong qoshunning yighilishi üchün pütün sheherlerge buyruq chüshürdi, pir'ewn qoshuni qozghilip musaning arqisidin qoghlap mangdi.

Musa qizil déngizgha kélip toxtidi, yiraqtin bir bulut kötirilip pir'ewn qoshunining yéqinlap kelgenlikini bésharet qildi. Arqidinla qoshunning bayraqliri köründi. Musaning qewmi qorqushqa bashlidi, ehwal murekkep we xeterlik idi, aldida déngiz arqisida düshmen bolghachqa jeng qilishtin bashqa charisi yoq idi. Chünki ular balilar, ayallar we qoralsiz erlerdin terkip tapqachqa, pir'ewnni ularni qirip tashlishi éniq idi.

Qewmning ichidin beziliri: pir'ewn bizge yétishiwaldighan boldi, - déyiship warqirghili turdi.

- yaq, hergiz undaq bolmaydu! Rebbim men bilen bille, u méni qutquzidu, - dédi musa. Emma bu ishench bilen allahqa yüzlinishi bilen tengla allah uninggha hasisini déngizgha urushqa emir qildi. Musa hassini yuqirigha köterginide, jibriil eleyhissalam derhal zémin'gha chüshti. Musa hasisi bilen déngizgha urdi we déngiz ikkige ayrilip, ong - sol teripide déngiz dolqunliri bolghan, qattiq we quruq bir yol échildi. Musa we qewmi méngip déngizdin ötti. Möjize qorqunuchluq idi. Déngiz dolquni bir pesiyip bir örleytti, ular échilghan yolda méngiwatqanda goya bir sirliq qol ularni gherq bolushtin yaki höl bolup kétishidin qoghdawatatti. Israil ewladi déngizdin ötüp boldi.

1882.-sual: pir'ewinning halak bolushi

bu chaghda, pir'ewn déngizgha yétip keldi. Möjizini, déngizning otturisida échilghan quruq yolni kördi. Qorqqan bolsimu, jahilliqliq bilen urush harwisiining harwikishige ilgirileshni buyridi. Qoshun arqisidin mangdi.

Musa déngizdin ötüp bolup, déngizning burunqi haligha qaytishi üchün hasisi bilen déngizni urmaqchi boliwidi. ALLAH déngizning shu péti qélishini buyridi. Musa qewmining qutulush üchün déngiz bilen pir'ewndin ayrilishini ümid qilghan idi. Eger hasisi bilen déngizgha urup, déngiz eslige qaytqan bolsa idi. Musamu qutulatti, pir'ewnmu qutulghan bolatti. Emma allah taala pir'ewnni suda gherq bolushini xalidi, shunga musagha déngizgha chéqilmasliqini bildürdi.

Pir'ewn qoshuni bilen déngizning otturigha keldi, ular qarshi qirghaqqa yéqinlighanda ulugh allah jibriilgha déngiz dolqunlirining qoshulushini emir qildi. Jibriil beja keltürdi. Déngiz dolquni qoshulup, pir'ewn we qoshunini qoynigha aldi. Pir'ewn we qoshuni gherq boldi. Jahilliqliq gherq bolup, iman ghelibe qilghan idi.

Pir'ewn suda tunjiqwatqan chaghda, özining dozaxniki ornini kördi. Jéni tomshuqigha kélip, perdilen'gen közi ichilghinida, musaning toghriliqini, özining uninggha qarshi urush qilip xata qilghanliqini chüshinip iman éytti. Emdi qilghan töwbining paydisi yoq bolup qobul qilinmaytti. Bu azabni körgegen we sekretqa chüshkende qilin'ghan töwbe idi. Jibriil dédi: emdi töwbige yer yoq, sanga bérilgen tewbe qilish waqti axirlashti, ish tügidi. Emdi sanga qutulush yoq. Peqetla jesiting qutulidu... Sen ölisen. Sendin keyinkilerge ibret bolsun üçün déngiz dolquni jesitingni qirghaqa chiqirip qoyidu. Gumrah pir'ewn üstige perde yépildi. Dolqunlar uning jesitini qirghaqa atti.

1883.-sual: musa eleyhissalamning beni israil qewmi bilen bolghan köreshliri

pir'ewn israil qewmini allah din bashqisigha boyun éghishke köndüriwetkenidi. Yeni ularning rohlirini buzghunchiliqqa uchratti. Ular tersaliq we nadanliq bilen musagha köp eziyet yetküzdü. Beni israil qewmi bu butperes qewmning ilkige ötkendin béri nurghunlighan palaketke duch keldi. Ularining ichide butlarga choqunush hewisi tughuldi we musadin but telep qilishti. Musa ularning bekmu nadan ikenlikini éytti. Musa qewmini bashlap sina chölige keldi. Chölde ne derex, ne yégüdek - ichküdek bir nerse yoq idi. ALLAH ulargha rehmet qilip terenjibin we bödünini chüshürüp berdi. Bulutlarni ulargha sayiwen qilip ewetti. Terenjibin bezi méwilik derexlerdin éqip chiqidighan tatliq madda bolup, shamallar bu maddilarni yapraqlarning ichige qoyup élip kelgenidi. Bödüne bolsa, qush türliRIDIN biri idi. Ular qattiq ussap ketti, musa hasisi bilen bir tashqa uriwidi. Tashtin 12 bulaq étilip chiqti. Israil qewmi 12 qebilige bölün'gen bolup, allah ularning her birige birdin bulaq chiqirip berdi. Shundaq bolsimu, ularning ichige singip ketken u qutratquluq tuyghuliri jim turmidi. Ular musadin bu yémeklerdin zérikkenlikini, özlirining piyaz, samsaq, purchaq, yésimuqlarni yégüliri kelgenlikini éytti. Bular misirning en'eniwiY ozuqluqi idi. Shunga beni israil qewmi musaning bularni tupraqtin chiqirip bérishi üçün allahqa dua qilishini telep qildi. Musa ularning özlirige zulum qiliwatqanliqini we misirdiki u rezil künlirini séghinip ketkenlikini, yémek - ichmekning eng yaxshisi bérilse, heddédin éship, ularning ornigha eng nacharlirini telep qiliwatqanliqini qayta agahlandurup qoydi.

Musa qewmini quddus terepke bashlap mangdi we qewmige quddusqa barghanda, u yerdikilerni qoghlap chiqirish üçün, ular bilen urushishni buyridi. Mana bu, ulargha qilin'ghan axirqi sinaq idi. Özlirige kelgen u möjizilerdin keyin (mömin bolghanliqi üçün), butlarga choqunidighan bir qewm bilen urushishning waqti - saiti kelgenidi. Emma musaning qewmi u muqeddes yerge kirishni ret qildi. Pütün qewmdin peqet ikki kishila musa bilen harun'gha qétildi. Tarixiy melumatlarga asasan'ghanda, ularning sani 600 ming kishi idi. Emma musa ularning arisidin urushtin qorqmaydighan ikkila kishini tapalidi.

Bu ikki kishi muqeddes zémin'gha kirip urush qilish üçün qewmini qayil qilishqa tirishti. Özlirining peqet sheher derwazisidin kirsila ghelbigé érisheleydighanliqini éytti. Emma israil qewmi qorqunchtin titrep turushatti.

Israil qewmi butqa choqunidighan qewmni körüpla kona xuyligha qaytqili turdi. Ularning xaraktéri buzulup ketken bolup, rezillik we peskeshlik ularning qan - qénigha singip ketkenidi. Ular allahqa we uning peyghembiri musagha dawamliq yolsizliq qilip, urushushqa qet'iy qoshulmidi. Nihayet, israil qewmi musagha munu meshhur sözni qildi: "sen perwerdigaring bilen bille béríp ikkinglar urushunglar, biz bu yerde olturup turayli!" dédi. Ular bu sözni qilche teptartmay, op'ochuq dégenidi.

Musa öz qewmini qayil qilalmaydighanliqini chüshendi. Gerche pir'ewn ölgen bolsimu, israil qewmide xéli bir waqitlarghiche öchmeydighan tesir qaldurghanidi. Musa perwerdigarigha peqet özi qérindishidin bashqilarni qayil qilalmaydighanliqini éytti we allahning özi bilen qewmini ayriwétishini tilep dua qildi.

1884.-sual: allahning beni israil qewmini jazalishi

allah tebiiti buzulghan israil qewmige öz hökmini chüshürdi. Yeni ularni 40 yil, taki ölüp tügigiche yaki qérip halidin ketküche sina chölide ézip yürüşke mehkum qildi. Bu nesil tügigendin kéyin, ornigha bashqa bir nesil, héchkimge yéngilmeydighan, urushup zeper qazinidighan bir nesil wujutqa kéletti. Ular éziqip yürüşke bashlidi. Bir yerdin yürüşke bashlap bir yerde toxtaytti, toxtighan yerdin yene yürüp awwal bashlighan yerge béríp toxtaytti. Ular bu teriqide kéche - kündüz, etigen - axshimi toxtimay yürüp, sina chölige kirip ketti.

1885.-sual: musa eleyhissalamning ikkinchi qitim tur tighida allah bilen sözlishishi

musa tunji qétim allah bilen sözleshken yerge qarap mangdi. Israil qewmi tur téghining qéshigha kélip chüshkün qildi. Musa özi yalghuz taghqa chiqip perwerdigari bilen sözleshti. U yerde musagha tewrat chüshürüldi. Musa allah bilen sözleshkili méngishtin burun, qérindishi harunni qewmige bash qilip qoyghanidi.

1886.-sual: musa eleyhissalamgha birilgen on wesiyet

riwayatlerde mundaq déyilidu: musa kéche - kündüz héchnime yémey saq 30 kün roza tutti. Kéyin allah bilen sözleshkende, aghzining purap qélishidin ensirep, yolda kétiwétip aghzigha bir yupurmaqni séliwalidi. ALLAH uningdin: néme üçün rozangni buzdung? - dep soridi. Eslide allah uning sewebini hemmidin yaxshi bilgüchidur. Musa: i rebbim? Sen bilen sözleshkende, aghzimning purap qélishidin qorqtum, - dédi.

ALLAH: i musa! Men üçün roza tutqan kishining aghzi enberdinmu xush puraydu. Sen qaytip, yene on kün roza tutqandin kéyin qayta kel! - dédi. Musa allahning déginini qildi. Musaning néme üçün ottuzning ornigha qiriq kün roza tutqanliqi bizge namelum. Bizge melum bolghini, peqet allahning on künni qoshup qoyushi we musagha tewratni nazil qilishi idi.

Musagha töwendikidek on түrlük wesiyet bérildi:

- 1 - yalghuz we shériki bolmighan allahqa ibadet qilish.
- 2 - allahning ismi bilen yalghandin qesem ichmeslik.
- 3 - shenbe künidiki aditini dawamlashturush (shenbe künini ibadet bilen ötküzüsh).
- 4 - ata - anigha yaxshiliq qilish.
- 5 - in'am we ikram qilghuchining peqet allah ikenlikini bilish.

- 6 - adem öltürmeslik.
- 7 - tarazida hiyle ishletmeslik.
- 8 - oghriliq qilmasliq.
- 9 - yalghan guwahliq bermeslik.
- 10 - dost - buradirining öyige, ayaligha we méligha (qul - chörisi, öküz we éshikige) köz tikmeslik.

1887.-sual: roza tutushning bendini allahqa yiqinlashturushtiki hikmiti

ulugh allah musaning perwerdigari bilen sözlishish üçün taghqa chiqqan chaghdiki ehwalini, yeni uning qiriq kün roza tutush arqiliq rebbige téximu yéqinlashqanliqini we perwerdigarining özi bilen sözleshkenlikidin dili yayrap, perwerdigarigha bolghan söygüsining téximu ashqanliqini bayan qilip berdi.

1888-sual: musa eleyhissalamning tur tighidin qayitqandin kiyinki qewmi ichidiki butpereslikke qarshi ilip barghan köreshliri

musa tewrat lewhelirini élip tagh choqqisidin nepret we azab bilen peske - qewmige qarap méngiwatqanda, uning qattiq ghezeplen'genlikini biliwélishtes emes idi. Musa rebbi bilen uchrishish üçün qewmidin ayrilip turishigha samir pitne - téridi. Harun eleyhissalam bir küni qewmining bir mozaygha choquniwatqanliqini bayqidi.

Qewm, buning qamlashmighan bir ish ikenlikini chüshen'gen az sandiki kishiler we butlarga choqunush arzusidiki köp sandikilerdin ibaret ikkige ayrildi.

Harun qewmige nesihet qilishqa bashlidi: "siler buning bilen siniliwatisiler, bu bir pitnedur, samiri silerning bilimisizlikinglardin paydilinip mozay bilen silerni aldédi, bu ne silerning, ne musaning ilahi emes!" silerning perwerdigaringlar merhemetlik allah dur, manga boysununlar, buyruqimgha itaet qilinglar!" dédi.

Mozaygha choqun'ghuchilar harunning nesihitige qulaq salmidi. Ular ördekke su yuqmighandek nesihet tesir qilmaydighan jahillar idi. Harun ulargha tekrar nesihet qilip, allahning ularni qutquzghan möjizilirini, merhemetlirini, ularni qoghdighanliqini esletti. Ular qulaqlirini étiwélip anglighili unimidi. Hetta uni ajiz körüp öltürüwetkili tas qaldi.

Harun musa qaytqiche bu toghrida munazire qilishni xalimidi. Harun musadin mulayim idi. Shundaq bolghachqa, ular uningdin qorqmaytti. Harun qewmi ichide téximu bek qalaymiqanchiliq peyda bolushtin ensirep, küch ishlitip ularning heykilini parchiliwetmidi. Ichki urushtin saqlinish üçün musaning qaytip kélishini kütti. U küchlük musaning bu pitnini qan tökmestin hel qilalaydighanliqini biletti.

Xelq mozayning etrapida dawamliq oyun - tamasha qilishti.

Musa qewmige qaytish üçün kétiwétip, qewmining mozay etrapida sekrep, ussul oynap, warang - churung qilghan awazini anglidi. Musani körgen qewmi toxtap jimidi.

Musa warqirdi: qewmige: "men yoq chaghdá (mozaygha choqunup) neqeder yaman ish qildinglar - he!. Musa tewrat lewhelirini yerge étip, ghezeplen'gen halda

harunning aldigha keldi. Qolliri bilen harunning chach - saqilidin tutup, aldigha tartip, ghezeptin titrigen halda: "i harun! Ularning azghanliqini korgan chéghingda (xudaliq üçün ghezeplinishte) manga egishishtin sanga néme tosalghu boldi? Méning buyruqimgha xilapliq qildingmu?" dédi.

Musa harunning özining emrige qarshi chiqip, bu pitne aldida néme üçün gep qilmay turghanliqini, ulardin ayrilip chiqip ketmey, ular bilen bille turushqa qandaq razı bolghanliqini, ular bilen némishqa élishmighanliqini soridi.

Etrap musaning ghezeplik awazi bilen téximu jimjitliqqa chömdi. Harun musa bilen sözleshti. Bir anining baliliri bolghanliqi heqqi üçün uning chach - saqallirini qoyup bérishini ötündi. Uning ichidiki merhemet tuyghusini qozghash üçün atilirini emes, anilirini zikir qildi.

Harun éytti: i qérindishim! Méning saqilimni we chéchimni tartmighin. Uninggha mesilining qarshi chiqish yaki mozaygha choqun'ghanlarga raziliq bildürüş emeslikini, peqet ularni tashlap kétishtin qorqqanliqini chüshendürdi.

Musa uni ulargha mes'ul qilip ketkendin kéyin, bu ehwalda ularning arisida qandaq turghanliqini soridi. U eger ulargha shiddet bilen qarshi chiqqan teqdirde arisida toqunush kélip chiqishidin qorqqan idi. Musa uningdin özining qaytishini saqlimay arilirida qandaq ayrimchiliq chiqqanliqini soridi. Men heqiqeten séning, israil ewladini bölüwétipsen, sözümge diqqet qilmapsen, déyishingdin qorqtum.

Harun qérindishi musagha mulayimliqi sewebidin qewmining özini kemsitkenlikini, ulargha qarshiliq qilghinida ularning uni öltürwetkili tas qalghanliqini éytip, düşmenlirige tamasha bolmasliqi we qewmining özini téximu közge ilmay qalmasliqi üçün chach - saqilini qoyup bérishini soridi. Ularning zulumlirigha qarshi chiqalmighan bolsimu, ulardin biri bolmighanliqini éytti.

Musa allah ni qizghinip we heqke bolghan söygüsidin kélip chiqqan ghezep tüpeylidin harun'gha heqsizliq qilghanliqini chüshendi. Harunning bu shertliride imkaniyetning bariche eng toghra ish qilghanliqini uqti. Uning chach - saqallirini qoyup bérıp, özi we qérindishi üçün allahqa istighfar éytti we arqidin qewmige örölüp ghezeptin titrigen awazi bilen soridi:

"silerge perwerdigaringlar chirayliq wede qilmighanmidi? (siler ehdini untughudek) waqit shunche uzun bolup kettimu? Yaki siler özenlarga perwerdigaringlarning ghezipi chüshüşhini irade qildinglarmu? Shuning üçün silerning manga bergen wedenglarga xilapliq qildinglarmu?."

musa ulargha qattiq tegdi we ularni perishan qilip, qilmishlirining exmeqliq ikenlikini körsetti, musa ghezeplen'gen awazda yene mundaq warqirdi:

shühhisizki, mozayni mebud qiliwalghanlar perwerdigarining ghezipige uchraydu, bu dunyada xarliqqa qalidu, (allah gha) bohtan qilghuchilargha biz mushundaq jaza bérimiz. Ghezeplik awazning taghlardiki eks sadasi anglan'ghanda, ular bëshini égip xataliqlirini chüshendi. Ular musa ekelgen heq yolgha qara chaplighan idi.

Musa harun bilen sözlishop bolghandin kéyin samirige qaridi. Harun musaning yoq waqtida xelqqe mes'ul bulush wezipiside gunahsiz ikenlikini ispatlighan idi. Xelq musaning ghezipi aldida bashlirini égishti. Emdi peqetla pitnini térighan samiri qalghan

idi. Musa uning bilen munaziriliship yürmidi, peqetla heqning hökümünü uning yüzige urdi. Musa uning dunyada yalghuz qélishini höküm qildi. Samiri héch nersige tégelmey héchbir kishige yéqin kélelmey, héchqandaq bir mexluqqa yéqinlashalmay, haqaret ichide yalghuz yashidi. U uning bu dunyadiki jazasi idi. Qiyamet küni uning chékidighan ikkinchi azabi bar idi.

Musa samirining ishini tügetkendin kéyin, altun mozayni élip otqa tashlidi. U buning bilenla qalmay, qewmining hoduqqan közliri aldida uni apirip déngizgha péqiritip tashlidi. Choqunulghuchi (ilah) choqun'ghuchilirining közi aldida déngizda leyligen küllerge aylandi. Musaning awazi yükseldi.

Silerning ilahinglar bir allah tur, uningdin bashqa héch mebud (berheq) yoqtur, u her nersini toluq bilgüchidir. Ilahinglar peqet bir allatur. Özige ne payda, ne ziyan yetküzelmeydighan but emes!

1889.-sual: musa eleyhissalamning azghan qewmi toghirisida chiqarghan hökümi

musa butning we esli gunahkarning ishini tügetkendin kéyin, qewmige yüzlinip pütün mesile heqqide omumiy höküm chiqardi. Ularning özlirige özliri zulum qilghanliqini, mozaygha choqun'ghanlarning tewbe qilishi üçün bir purset bérilgenlikini éytti. Bu purset, muzaygha choqun'ghanlarning özini öltürüş pursiti idi. Jazamu gunahqa asasen bérilgen idi. U qattiq we rehimsiz halda kelgen idi. Kéyin allah merhemet qilip ularning tewbisini qobul qildi. U tewbilerni qobul qilghuchi we merhemmetliktur. Musaning ghezipi axiri peseydi.

Musaning allah yolida kelgen achchiqi emdi yoqaldi. Bu achchiq - ghezepler ichidiki eng küchlük we hörmetke eng layiq bolghini idi. Ghezipi peseygen musa esli wezipige qaytti. Tewrat lewhelirini bir bulunggha qoyghanliqi ésige kélip, ularni qayta qoligha aldi we tebligh qilishqa bashlidi. Ulugh allah mundaq dégenidi:

musa ghezipi bésilghandin kéyin (yerde yatqan tewrat) taxtilirini aldi. Uningda perwerdigaridin qorqquchilargha hidayet qilinidu we rehmet qilinidu, dep yézilghan idi.

Qandaqla bolushidin qet'iynazer, ghezipi bésilghan musa allah yolidiki jihadini qaytidin bashlap tewrat lewhelirini qewmige oqup berdi. Deslipide ularning qet'iy halda uning (tewratning) hökümige emel qilishini emir qildi. Heyran qalarliqi, qewmi uning bilen heq toghrisida sodilashti. Ular mundaq déyishti: - lewhelerni aldimizgha qoyghin, eger buyruq we qanunlar asan bolsa qobul qilayli.

Musa: yaq! Ularning ichidikilerini (lewhelerde yézilghanlarni) qobul qilinglar, - dédi. Ular jahilliq qiliwidi, ulugh allah perishtilerge buyruq qilip taghni ularning bëshigha ekeldi. Tagh ularning üstide xuddi bir buluttek turatti.

Ulargha: lewhelerde yézilghanni qobul qilmisanglar, bu tagh üstünglerge chüshidu, - déyildi. Shuning bilen ular qobul qilishti. Sejde qilishi emr qilindi we ular sejde qildi. Éngelirini yerge chaplap qorqqan halda üstidiki taghqa qarashti. Shundaq qilip, musaning qewmining qelbiga qorqunch sélinip, putliri bu qorqunchning tesiri bilen sejdige yiqilip, boyunliri parlaq bir möjize aldida pükülgende teslim bolghanliqi ispatlandi. Mozaygha choqunush gunahi pütünley yoqalmighan idi.

1890.-sual: musa eleyhissalamning axirqi möjizisi

musa beni israilning alim we tallan'ghan kishilirining allahtin meghepiret tilep tewbe qilishini buyrudi. Ulardin 70 kishini tallap: allahqa béringlar, qilghan gunahinglar üçün uninggha tewbe qilinglar, uningdin arqanglardiki qewminglarning tewbilirining qobul qilishini soranglar, roza tutup pak bolunglar, kiyimliringlarnimu pak tutunglar! - dédi.

Musa tallan'ghan 70 kishi bilen bille allahning uninggha orunlashturghan uchrishishi üçün yolgha chiqti. Musa taghqa yéqinlashqanda, ular közlirige ishenmey qaldi. Bir bulut pütün taghni qaplighan idi. Musa bulutning ichige kirip qewmige: yéqin kélinglar! - dédi. Ular yéqinlashti. Ulugh allah musa bilen sözleshti. Musa allah bilen sözlisiwatqanda aldigha insan balisidin héchbir kishi qariyalmaydighan we yaki taqet qilalmaydighan parlaq bir nur kéletti. Musa rebbi bilen sözleshkende, arisida perde peyda boldi. Musa tallighan 70 kishi uning rebbi bilen sözleshkenlirini anglap turdi. Belki bu möjizilarning axirqisi idi. Ularning hayati boyiche imani bilen yashishigha yéterlik idi. Shundaqtimu tallan'ghan bu 70 kishi anglighan möjizige qanaet qilmay, allah ni körüşni telep qilishti. Chékidin ashqan bu telepke chaqmaq tézlikide bir jaza bérildi. Sékont ichide meydan'gha kelgen zilzile (yer tewresh) ularning roh we bedenlirini parchilap tashlidi. Ular öldi...

Musa tallan'ghan 70 kishining qilmishini körüp qattiq azablandi. Rebbige dua qilip, ulargha meghepiret we merhemet qilishini tileshe üçün ornidin turdi. Ulugh allah mundaq dégenidi:

musa, biz belgilep bergen waqitta élip kélishe üçün, öz qewmidin 70 kishini tallidi: ulargha zilzile yüzlen'gende, musa: "perwerdigarim! Xalighan bolsang ularni we méni burunla halak qilghan bolatting. Arimizdiki exmeqlarning qilmishi tüpeylidin bizni halak qilamsen? Bu peqet séning siniqingdur, shu arqiliq xalighan bendengni azdurisen, xalighan bendengni hidayet qilisen, sen bizning igimizsen, bizge meghepiret qilghin, rehim qilghin, sen eng yaxshi meghepiret qilghuchisen. Bizge bu dunyada we axirette tégishlik yaxshiliq qilghin, biz heqiqeten sanga tewbe qilduq" dédi.

Bu musaning rebbighe dua qilip, uning rizasini tilewatqanda éytqan sözliri idi.

ALLAH uninggha rehim qilip, qewmini epu qildi. Ölgendin kéyin ularni qayta tirildürdi. Tallan'ghan kishiler allah bilen musa sözlisiwatqan bu güzel waqitlarda hayatning bashlinishidin taki hezriti muhemmed eleyhissalam peyghember bolup kelgiche bolghan sözlerni anglashqa muyesser boldi.

1891.-sual: musa eleyhissalamgha axirqi peyghemberning xush xewiri birilgenliki

shundaq perez qilimizki, bu xushxewer musaning rebbi bilen uchrishish üçün israil ewladining alim - ölimaliridin bolghan 70 kishi bilen bille kelgen küni keldi. Katta möjize körsitilgenliki üçün muhimliqi bilin'gen bu künde axirqi peyghemberning xushxewiri kelgen idi. Ibni kesirning "qessesul enbiya (peyghemberlarning qissisi)" namliq kitabida qetadedin neqil keltürüp mundaq deydu: " musa perwerdigarigha: men lewhelerdin insanlar üçün meydan'gha keltürülgen eng xeyrlik yaxshiliqqa buyrup, yamanliqni chekleydighan bir ümmet kördüm. Perwerdigarim! Ular ni méning ümmitim qilghin! -

dédi.

Ulugh allah: u muhemmedning ümmitidur, - dédi.

- perwerdigarim! Lewhelerde kitabini qelbide oqugan bir ümmetni kördüm. Ulardin awwalqiliri kitablarga qarap oquytti. Kitabni qoyghandin kéyin héchbir nerse éside qalmaytti. ALLAH bu ümmetke bashqa héchbir qewmge bérilmigen yadlash qabiliyitini bériptu. Perwerdigarim! Ularni méning ümmitim qilghin! - dédi musa.

Ulugh allah: u muhemmedning ümmitidur, - dédi.

Musa: i perwerdigarim! Lewhelerde deslepki we axirqi kitablarga ishen'gen we gumrahliqqa chüshkenler bilen jeng qilghan bir ümmet kördüm, ularni méning ümmitim qilghin! - dédi.

Ulugh allah dédi: u ehmedning ümmitidur.

Musa: i perwerdigarim! Lewhelerde sediqe béridighan we bergen sediqilirini ularning péqirliri yéyeleydighan, buning bilen sediqe bergüchige ejir bérilidighan bir ümmetni kördüm. Ulardin awwalqi qewmlerdin (ümmetlerdin) biri sediqe berse we u sediqe qobul qilinsa, allah u sediqige bir ot ewetetti, ot sediqini yewitetti, sediqe qobul qilinmisa, ot uni köydürmey tashlinip qélinatti, uni yirtquch haywan we qushlar yep tügitettti. Perwerdigarim! Ularni méning ümmitim qilghin! - dédi.

Ulugh allah: u muhemmedning ümmitidur, - dédi.

Musa: i perwerdigarim! Lewhelerde bir kishi bir yaxshiliqqa niyet qilip uni orunlighinida, uninggha 10 hessidin 700 hessigiche sawab yézilidighan bir ümmetni kördüm. Perwerdigarim! Ularni méning ümmitimdin qilghin! - dédi.

Ulugh allah dédi: "u muhemmedning ümmitidur. "

1892.sual: kala hikayisining esli siri

musa, allahqa dewet qilish üçün ularning arisida uzun yillar yashidi. Körüp ötkinimizdek, ular pat - pat yoldin chiqatti. Kala weqesidin ularning jahilliqini tashlimghanliqini bileleymiz. Chünki ish kishini ghezeplenduridighan we qiyin ehwalgha qoyghan hem soal sorashni telep qilghandek, ularning musa bilen munazire qilishiningmu ehmiyiti yoq idi. Kala hékayisining esli mundaq idi: bir küni israil ewladi ichidiki bir bay kishining öltürülgen jesiti tépildi. Ailisi dewa qilghan bolsimu, qatili tépilmidi. Ölgén kishi israil ewladi ichide nopuzluq biri bolghachqa, uning tuyuqsiz mexpiy öltürülishi kishige bir pitne tuyghusi béretti. Ular amalsizliqtin musaning allahqa murajiet qilishi üçün uning aldigha keldi. Musa rebbige murajiet qildi. ALLAH ularning bir kala boghuzlishini buyridi. Peqetla xelqge uchrighan tunji kala bolushi shert qilindi. Epsuski, ular musa bizni mesxire qiliwatidu, dep oylap uning bilen tartishishqa bashlidi. Axirida, musa ulargha dégenliride rastchil ikenlikini éytti we bir kala boghuzlishini buyridi. Lékin israil ewladi saxta teb'iti bilen jahilliq qilip yoldin chiqishqa bashlidi. Dédiki: bu biz bilidighan normal kalimu yaki bir alahidiliki bolghan bashqa bir xil mexluqmu? Musa rebbige qayta dua qilip, kalining teripini soridi we bashtikidin etrapliq ipadilendi. U qérimu emes, yashmu emes, ottura yash kala bolushi kérek idi. Eslide, mushu yerde toxtap qalsa bolatti. Lékin ular sorashni dawamlashturdi.

Ular qalaymiqan soallirini yaghduriwetti. Bu kalining renggining qandaqliqi soraldi.

Musa buni bilish üçün rebbige dua qildi. ALLAHqa we peyghembirige hörmét we

edeb bilen muamile qilinishning ornigha buningdek jahilliq qilishning we chalwaqashning héch lazimi yoq addiy bir ishni tekhar - tekhar musadin sorashtin xijil bolush kérek emesmidi? Musa duadin kéyin ulargha uning qarighuchilarni zoqlanduridighan, ochuq parqirag, sapsériq renglik kala ikenlikini éytti.

Shuning bilen kalining renggi békitildi. Mesilining shunchilik éniq bolushqa qarimay, ular tekhar ezweylep sorashqa bashlidi. Ular peyghembirige qiyinlashturghanséri, allah mu ularning ishini qiyinlashturdi. Ular musadin uning qandaq tiptiki kala ikenlikini sorashti. Chünki ulargha nisbeten kalilar bir - birige bek oxshaytti.

Musa ulargha uning yer heydep, étiz sughirip kündürülmigen, qusursiz, alisi yoq, sériq kala bolushi kéreklikini éytti. Jahilliq ularni japagha qoydi. Ular bu alahidilikniki kalini izdeshke bashlidi. Axiri, bir yétimning charwichiliq meydanidin tépip kélip boghuzlashti. Musa kalining quyruqini élip ölgen kishini uruwidi, ölük tirildi. Musa uningdin uni kimning öltürülgenlikini soridi, u éytip bérup bolup tekhar öldi.

Israil ewladi ölükni tirildürüş möjizisini öz közliri bilen körüp, qatilining ismini öz quliqi bilen anglidi. Buning bilen jahilliqiri we qalaymiqan soalliri tüpeylidin uzun bir mezigiliche chüshnelmey qalghan sir ashkarilan'ghan boldi.

1893.-sual: musa we harun eleyhissalamlarning wapati

musa qewmidin köp eziyet chekken bolsimu, peyghemberlik wezipisini ada qilish üchün sewr qildi. Ular musagha qarshi chiqish, exmeqliq, jahilliq, jahalet we butlarga choqunush bilen azarlapla qalmastin, hetta uning shexsiyitigimu eziyet we yamanliq qilatti.

40 yil chölde téngirqashtin kéyin bu yéngi ewlad dunyagha keldi... Bu kéyinki nesilni körüş musagha nésip bolmidi. Hezriti musa eleyhissalam israil ewladi allah kirishini teqdir qilghan yerge kirishtin awwal wapad bolghanidi. Hezriti harun eleyhissalam musaning wapatidin qisqa bir waqit awwal alemdin ötkén idi.

Hezriti musaning ejili yéqinlashqanda, u téxiche chölde idi. Rebbige mundaq dep dua qildi: "i rebbim! Méni muqeddes yerge étilghan bir tashning musapisighichilik yéqinlashturghin."

u hijret qilghan yerning yéqin bir yéride ölüshni oylidi. Qewmini u yerge bérishqa teshwiq qilghan idi. Emma ular unimidi. Chölde wapad bolghan kéchisi yer yüzining axirqi peyghembiri éytqandek bir qizil qum töpilikige depne qilindi.

Musa eleyhissalam yaxshi bir ölüm bilen ketti. Éhtimal u allah ni körüşke intizar bolghan idi. Söyü uni hayat chéghida allah ni körüşke ilhamlandurghan idi. Mana emdi ölgendin kéyin u alemde buninggha purset köp idi. ALLAH bilen sözleshken musa ölümünü yoruq bir köngül, huzurlan'ghan bir qelb, heqke éntilgen, uning bilen uchrishishqa aldirighan we söyün'gen bir roh bilen kütiwaldi. Durut we salam uninggha bolsun!

1894.-sual : xizir eleyhissalamning qisisi

allah teripidin merhemet we ilim bérilgen bu bendining qissisi qur'an qissilirining ichidiki eng yoshurun we eng heyran qalarliqidindur. Qisse kehf süriside tilgha élinip, musaning niyitini bildürgen töwendiki ayet bilen bashlinidu:

öz waqtida musa yash xadimigha (yeni yushe ibni nun'gha): "ikki deryaning qoshulidighan jaygha yetmigiche méngishimni toxtatmaymen, (shu jaygha yetken'ge qeder) uzaqqiche méngiwérimen" dédi.

Bu yoshurun sözlëshish, musaning ikki déngizning qoshulghan jaygha yetmigiche yillar boyi méngishqa qarar qilghanliqidin dérek béretti. Ikki déngizning qoshulidighan jayida musaning bir muhim uchrishishi bar idi.

Ulugh allah uni bu sözler bilen teripleýdu: bizning bendirilirimizdin chong merhimitimizge érishken we bizning özimizge xas ilmimizni (yeni ilmil gheybni) biz bildürgen bir bende.

Qur'an ismini ashkarilimighan bu bende musa ilim tehlil qilish üçün izdégen kishidur. Biz uning xizir ikenlikini hedistin bilduq. Musa biz bilidighan ilim élish yolliri bilen emes, belki allah teripidin ilim bérilgen bende bilen bille yürdi. Deslipide, xizir uning qilghan ishlirigha musaning sewr qilalmaydighanliqini éytti, andin u özi sözlep bermigiche musaning héchnerse sorimasliqini shert qilip uning bilen dost bolushqa maqul boldi. Xizir köp gep qilmaydighan, sirliq adem bolup, uning ish heriketliri musagha bekmu sirliq tuyulatti.

Xizir bezen musagha nisbeten qurqunchluq jinayet sadir qilsa, bezen körünüshte menisiz ishlarni qilatti. Musa ilimlik we mertiwilik bolsimu, allah teripidin alahide ilim bérilgen bu zatning ish - heriketlirige heyran qalghan we étiraz bildürgen idi. Sheriet ilmige ige bolghan musa heqiqet ilmige ige bolghan xizirgha heyran qalghan idi. Goyaki sheriet ilmi heqiqet ilmining bir parchisi bolup, heqiqet ilmi bezende peyghemberlergimu chüshinish qiyin, sirliq ishlardek tuyulatti.

Qur'andiki bu qisside körülgen sirliq ishlardin islamdiki pütün tesewwup mezhepliri öz nésiwisini alghan idi. Buning bilen peyghembermu emes, shéhitmu emes, emma peyghember, shéhitlerning ilmige zoqlinidighan bezi zatlarning barliqigha dair bezi étiqadlar peyda boldi. Bu ishinish bu qissidin kélip chiqqan idi.

Ölimalar xizir heqqide ixtilap qilishti. Beziliri uni ewliya dése, beziliri peyghember déyishti. Uning hazirmu hayat ikenlikini we qiyametkiche yashaydighanliqini éytishti.

1895.-sual: musa eleyhissalamning xizir eleyhissalam bilen uchrishish

musa israil ewladigha xitab qilish üçün ornidin turghanda qewmini allahqa dewet qilatti. U shunchilik pasahatlik sözleydighan we natiqliq bilen éytqan sözliri bilen goya dunya hékmitini yighinchaqlaytti. Sözi tügigendin kéyin, anglighuchilar arisidiki beni israildin biri: i allahning peyghembiri! Yer yüzide sendinmu bilimlikrek biri barmu? - dep soridi.

Musa derhal: yaq! - dep jawab berdi.

Bu heqtiki ilimni: "allah alim, allah téximu yaxshi bilidu" dep allahqa hawale qilmighanliqi üçün, allah uni eyiblep jibriil eleyhissalamni ewetip soridi:

- i musa! ALLAHning ilimni nege qoyidighanliqini sen qandaq bilisen?

Musa aldıraqsanliq qilghanliqini chüshendi. Jibriil eleyhissalam uninggha tekrar mundaq dédi:

- ikki dëngizning birleshken yëride allahning sendin bilimlik bir quli bar.

Musa könglide ilmini béyitishni oyldi. U ilimlik bende bilen dost bolush üchün seperge chiqmaqchi bolup, uning nedilikini soridi. Uning seperge chiqishi we ichide bir béliq bolghan kichik séwetni éliwélishi emr qilindi. Bu béliq tirilip dëngizgha kiridighan yerde u ilimlik bendini uchritalaytti. Ilim izdégen (oqughuchi) musa yolgha chiqti. Yénidiki yash hemrahi ichige béliq sélin'ghan séwetni kötiriwalghan idi. Ular ilimlik, yaxshi bendini izdeshke chiqqan idi.

Emma uni nedin tépishni bilmeytti. Mesile séwet ichidiki béliqning tirilip dëngizgha qéchishigha baghliq idi. Hernerse sirliq we yoshurun bolsimu, musa yillar boyi yol yürüshtin qet'iynezer bu ilimlik zatni tépishqa bel baghligan idi.

Öz waqtida musa yash xadimigha (yeni yushe ibni nun'gha): "ikki deryaning qoshulidighan jaygha yetmigiche méngishimni toxtatmaymen, (shu jaygha yetken'ge qeder) uzaqqiche méngiwérimen" dédi.

Musa yash hemrahigha: shert peqet shuki, sen béliqning sendin ayrilghan yérini kórsitip bérisen, - dédi. Yash hemrahi uninggha: sen éghir shert qoydung, - dédi.

Ular dëngiz qirghiqidiki quram tashning yénigha kélip toxtidi. Musa yétipla uxlap qaldi. Hemrahi uxlimighan idi. Shamal dëngiz dolqunini qirghaqa urghinida, su tamchiliri béliqqa chachridi we béliq janlinip dëngizgha sekridi. Béliqning dëngizgha sekriishi, allahning musaning ilim élish üchün izdégen kishisi bilen uchrishidighan yerni biliwélishi üchün kórsetken alamiti idi. Musa uyqisidin oyghandi, lékin béliqning dëngizgha kirip ketkenlikini uqmidi. Yash hemrahi bolghan ishlarni musagha éytishni untup qaldi. Ular béliqni untup yolini dawamlashturdi.

Musa qorsiqi échip, harghanliqini hés qildi we hemrahigha: yémeklerni chiqarghin, heqiqeten köp yol yürduq, - dédi. Bu chaghda dëngizgha kirip ketken béliqni tuyuqsiz ésige alghan yash bala, béliqning qandaq dëngizgha sekriyenlikini kórigenlikini, emma musagha déyishni sheytanning untuldurghanliqini éytip musadin epu soridi. Musaning yash hemrahi ajayip bir ishni kórigen idiki, béliq dëngizgha xuddi qumda mangghan yilande k tézlikte shungghup (ghelite bir shekilde) kirip ketken idi.

Musa buni anglap xursen bolghan halda: bizmu buni kütüwatqan iduq, - dédi. Ular derhal kelgen izni boylap arqigha qaytti. Axirida, musa béliqning dëngizgha kirip ketken yéridiki quram tashqa yétip keldi. U yerde bir adem turatti.

Uning ismini, sheklini we qandaq kiyin'genlikini, yéshini we bashqa alametlirini bilmeymiz? Bilidighinimiz peqetla qur'anning uning heqqide éytqan töwendiki ipadisidur:

u ikkisi (béliqni untugan chong tashning yénida) bizning bendilirimizdin chong merhemitimizge érishken we bizning özimizge xas ilmimizni (yeni ilmiy gheybni) biz bildürgen bir bendini (yeni xizir eleyhissalamni) uchratti.

1896.-sual: musa eleyhissalam bilen xizir eleyhissalam

ottursidki weqeler

buxarining riwayitige qarighanda: musa bilen yash xadimi xizirni cheksiz dëngiz qirghiqida, yéshil gilem üstide kiyimlirige yöginiwalghan shekilde kóridu. Kiyimning bir

uchi putning uchida bir uchi (béshining) boynida idi. Musa uninggha salam béridu. U yüzini échip:

- séning memlikitingdimu salam barmu? Sen kim? - dep soraydu.

Musa: men musa bolimen, - deydu.

- israil ewladi (beni israil) ning musasimu? Weeleykum essalam! (salam sanga bolsun!) beni israil peyghembiri, - deydu xizir.

- méni qandaqche biliwalding? - soraydu musa.

- méni sanga bildürgen we körsetken zat bildürdi...

I musa! Nème ish bilen kelding? - deydu xizir.

- allah sanga bildürgen toghra ilimni manga ögitishing üçün sanga egeshem bolamdu? - dep soridi musa éhtiram bilen. Xizir: qulungdiki tewrat we kélidighan wehyiler sanga yetmemdu? Sen qilidighan ishlrimgha sewr - taqet qilalmaysen, - dédi. Mupessirler mundaq deydu: "xizir musagha mundaq dédi: méning ilimimni sen chüshinelmeysen we taqet qilalmaysen. Chünki sen méning ilimimni chüshenmeysen, körünüshte sanga yaman körün'gen we sewebini bilmeydighan ishlarni körisen. Shunga, i musa! Sen men bilgen'ge taqet qilalmaysen.

Musa, bu tong we qopal ret sözlirige chidap, uningdin qayta - qayta hemrah bolushni we ilim öginishke purset bérishini ötünidu we uninggha allah xalisa sewr qilidighanliqini we herqandaq ishqa qarshi chiqmaydighanliqini éytidu.

1897.-sual: xizir eleyhissalamning musa eleyihssalam bilen qilghan üç ishi we uning hikmiti

qur'anda ismi zikir qilinmighan allahning bu bendisi, musani hemrah qiliwélisht we uninggha ilim ögitish üçün bir shert qoydi. Musa soriwidi, u shertning allahning bendisi (xizir) sözlep bermigiche, musaning héchnème sorimasliqi ikenlikini éytti. Musa maqul boldi we ular yolgha chiqti. Ular déngiz qirghiqida kétiwatatti. Aldilirigha bir kéme uchridi. Ular özlirini kémige chiqiriwélishtini soridi. Kéme xojayinliri xizirni tonup, uning hörmiti üçün uni we musani kémige heqsiz éliwaldi. Ulugh allah mundaq dégenidi:

shuning bilen u ikkisi birlikte méngip kélip bir kémige chiqishti, (xizir) kémini téshiwetti (yeni kémining bir taxtisini sughuruwetti), musa (uninggha): "kémidikilerni gherq bolup ketsun dep kémini teshtingmu? Sen heqiqeten (qorqunchluq) chong bir ishni qilding" dédi. (xizir) sen heqiqeten men bilen bille bolushta sewr - taqet qilip turalmaysen démidimmu?" dédi. Musa éyitti: "ehdini untup qalghanliqimgha méni eyiblime, sen bilen bille bolushta méni qiyin halgha chüshürüp qoyma."

u ikkisi yeni birlikte mangdi, ular bir balini uchratti, (xizir) uni öltürüp qoydi. Musa: "sen bir bigunah janni naheq öltürdüng, sen heqiqeten yawuz ishni qilding" dédi. (xizir) éytti: "sanga men heqiqeten men bilen bille bolushta sewr - taqet qilip turalmaysen démidimmu?". " musa éytti: "buningdin kéyin yene sendin birer ish toghruluq sorisam (yeni qilghan ishinggha étraz bildürsem), méni özengge hemrah qilmighin, (sanga bergen wedemge üç qétim xilapliq qilghanliqim üçün) méning aldimda (manga hemrah bolmasliqta) mezursen."

u ikkisi yene bille méngip bir sheherge yétip keldi, sheher ahalisidin tamaq soridi,

sheher ahalisi ularni méhman qilishtin bash tartti, ular bu sheherde örülüp chüshey dep qalghan bir tamni uchratti, uni (xizir qoli bilen silap) tüzlep qoydi. Musa éytti: "eger xalisang bu ish üçün elwette ish heqqi alghan bolatting. " (xizir) éytti: "bu, sen bilen méning ayrilish (waqtimiz), sen sewr - taqet qilip turalmighan (yuqiriqi üç ishning) heqiqitini sanga chüshendürüp bérey. Kémige kelsek, u déngizda ishleydighan birqanche neper kembeghelning kémisi idi, men uni (téship) eyibnak qilmaqchi boldum, (chünki) ularning aldida (yeni baridighan yollirida) herqandaq saq kémini igisidin (zorluq bilen) tartiwalidighan bir padishah bar idi. (öltürülgen) baligha kelsek, uning ata - anisi mömin idi. (u eslide kapir yaritilghanliqtin, chong bolghanda) uning gumrahliq bilen kufrini ata - anisigha téngishidin qorqtuq. Shuning üçün biz ularning perwerdigarining ulargha u baligha qarighanda pak we köyümlük perzent ata qilishini irade qilduq. Tamgha kelsek, u sheherdiki ikki yétim balining idi, tam astida ularning (heqqi bolghan) xezinisi bar idi (tam örülüp ketse, xezinisi échilip qélip kishiler uni élip kétetti), ularning ata - anisi yaxshi adem idi. Perwerdigaring ularning chong bolghanda tam astidiki xezinisini chiqiriwélishini irade qildi, bu perwerdigaringning (ulargha qilghan) rehmitidur, uni (yeni yuqiridiki üç ishni) men öz xahishim boyiche qilghinim yoq (belki uni allahning emri we ilhami bilen qildim), sen sewr - taqet qilip turalmighan nersilerning heqiqiti ene shu. "

allahning bendisi (xizir) musagha birla waqitta ikki nersini ögetti. Biri, ilimning (yeni musaning ilmning) cheklik ikenlikini, yene biri, yer yüzide meydan'gha kelgen nurghun balayi - apetning arqisigha büyük bir rehmetning yoshurun'ghanliqini...

1898.-sual: musa eleyhissalamning xizir eleyhissalam bilen uchrashqandin kiyn irishken heqiqetliri

musa israil ewladining yénigha qaytish üçün yash xadimining yénigha keldi. Emdi musada alimlarning salmaqliqi yétilgen idi. U ikki nerse ögen'gen idiki, buning biri, sheriet ilmi bilen pexirlenmeslik. Chünki undin bashqa heqiqet ilmimu bar idi. Yene biri, insanlarning béshigha kelgen musibetlerge bek köp azablinip ketmeslik idi. Chünki yaratquchi, merhemet we qutuzushning, azab we ölümning arqisidiki söyündürüşning sirini yoshuruwatqan bolushi mumkin.

Bu allahning elchisi kelimullah musaning bu sirliq bendédin (xizirdin) alghan dersi idi.

Bu zatning shexsiyiti qandaq sirliq otturigha chiqqan bolsa, shundaq sirliq ghayib boldi. Xizir ketkinide, musa allahning peyghemberliri ichken sheriet déngizdin bashqa bir ilim déngizini bayqighan idi. Bu, heqiqet déngizi ulugh teqdir ilmi idi.

Bu, insan'gha xas eqil we yaki ilimlerge asasen mentiqe yoli bilen chüshen'gili bolidighan ilim emes. Yer yüzide biz bilidighan tejiribige asaslan'ghan ilimmu emes, shundaqla allah elchilirige bildürgen wehyi ilmimu emes, pütünley bashqa bir xil ilimdur.

Altinchi bap. Musa eleyhissalamdin kéyin kelgen israil ewladigha mensup peyghemberler

1899.-sual: yushe ibni nunning qissisi

musa bilen bille bolghanlar (ikki kishidin bashqisi) chöldin chiqmidi... U ikki kishi, israil ewladi ichidiki zorawanlarning shehrige kirishni tewsiye qilghan kishilerdur. Mupessirler ularning birining yushe ibni nun ikenlikini éytishidu.

Bu, musa bilen xizirning qissisidiki yash bolup, u emdi israil ewladining peyghemberliridin biri we allah kirishni buyrighan yerge kirgen qoshunning qomandani bolghan idi. ALLAH musagha israil ewladédin esker élishni we ulargha serkerde qoyushni emr qilghan idi.

Shundaq qilip, wedining allahqa bergen ehdlirige uyghun bolushini, urushtin qachmasliqni, namaz ötep, zakat bérishni we allah tewrat chühürüp bergen musadin bashlap, tewratta allah xush xewrini bergen muhemmedkiche pütün peyghemberlerge ishinishni shert qilghan idi. Tewrat u zamanda özgertilip buzulmighan, heqiqiy, esli halitide idi.

Yushe ibni nun israil ewladini chöldin chiqirip, muqeddes tupraqqa qarap élip mangdi. Ular ni iordan deryasidin ötküzüp eriha shehrige élip keldi. Eriha sépilliri mustehkem, sarayliri égiz we nopusi köp sheherlerdin biri idi. Bu yerni alte ay kanay chélip turup qorshighan idi. Bir küni sépilgha dez kétip örülüp chüshti. Tunji qétimliq urushida qollan'ghan usulning heyran qalarliq derijide ilghar ikenlikini, yeni tunji qétim urushta awaz küchidin paydilan'ghanliqini körüwatimiz. Kanaylardin chiqqan awaz bilen sheher sépili tewrinip örülgen idi. Yushe ibni nunning bundaq qilishini allah wehyi qilghanmu yaki uning özining pikrimu we yaki tasadipiy bolghanmu buni bilmeymiz. Ular alte ayghiche dawamliq kanay chélip qorshighachqa, bir küni sépilning örölüşini keltürüp chiqardi.

ALLAH israil ewladigha sheherge sejde qilghan halda kirishini buyridi. Yeni, ghelibini nésip qilghanliqi üchün allahqa shükri qilip bashlirini egken halda kirishni emr qildi. Ulargha kirish waqtida: "gunahimizni kechürgin!" yeni: "bizning burunqi (ötken) gunahirimizni kechürgin we bizni ötken atilirimizning qilmishliridin yiraq qilghin" déyishi buyruldi.

Israil ewladi hem sözi hem herikiti bilen buyruqqa qarshi chiqti. Sheher derwazisidin hakawurluq we kibir bilen kirishti. Déyishke buyrulghan sözni bashqa sözge özgertiwetti. Bu qilmishi sewebi bilen allahning azabi chüshti. Atilirining gunahi qorqunchaqliq bolsa, oghullirining gunahi kibirlik we töhmetxorluq idi.

Bu, israil ewladining qilghan gunahining tunjisimu emes, axirqisimu emes idi. Ular musadin kéyinki peyghemberlirige köp eziyet bergen bolup, qolliridiki tewratning azraq bir qismini ashkarilap, köp qismini yoshuruwalghan idi. Bu oyunlar étiqadlirighiche yétip barghan idi. Qur'anda ular heqqide mundaq déyilgen:

ular allah ni heqiqiy rewishte tonumidi. Ular (yeni yehudiylar) öz waqtida: "allah héch kishige héch nerse nazil qilmidi" dédi (yeni wehyini we peyghemberlerni inkar qildi). (i muhemmed!) éytqinki, "musa élip kelgen we kishilerge nur, hidayet bolghan kitabni kim nazil qildi? U kitabni parche - parche qeghezlerge köchürüp, bir qismini ashkarilap, köp qismini yoshurisiler. (i yehudiylar!) silerge özensizlar we ata - bowanglar bilmigen nersiler bildürüldi, (bu qur'anni) allah (nazil qildi). " andin ularni terk etkinki, ular batillirida (yeni qalaymiqan sözliride) oynap yürsun.

Kitab ereb yérim arilida yashighan israil ewladigha uyghun kéletti. Israil ewladi burundin tartip ehwalgha qarap, azghine menpeet üçün bezilirini yoshurup, bezilirini ashkarilighachqa, tewrat özgertilishtin qutulalmighan idi. Bu inkarchiliq beni israilning béshigha kelgen jazalarning sewebchisi idi.

Israil ewladi özlirige tekrar zulum qilishqa bashlidi. Ular özlirini allahning tallan'ghan qewmi dep hésablaship, herqandaq ishni qilishtin qorqmaydighan boluwélishiti. Xataliri we gunahi éghirlashti. Gunahlar kitabtin kéyin, peyghemberlerge hujum qilishqa ötüp, peyghemberlerdin bezilirini öltürdi.

ALLAH ulargha peyghemberlarning rehmitidin kéyin, zorawan (zalim) hökümdarlarning azabini ewetti. U hökümdarlar israil ewladigha zulum salatti we qanlirini töketti. ALLAH ulargha düşmenlirini ewetti we düşmenliri ularning adem we mallirini qolgha chüshürdi.

Ular yénida misaq (wede, ehde) sanduqi (taut sanduqi) bolup, bu musa we harundin miras qalghan nersiler saqlan'ghan sanduq idi. Éytishlarga qarighanda, musagha chüshürülgen tewrat lewhelirining öz pétiche saqlinip qalghan bezi nusxilirimu bu sanduqta idi. Bu sanduq ulargha hayatta we jenglerde beriket ata qilatti. Jenglerde bu sanduq ularning yénida bolsa, ularni huzur we jenggiwar rohqa ige qilip ghelibige yétekleytti.

Lékin ular özlirige zulum qilip tewratning özidin chetnep ketkechke, emdi uning yanlirida bolushining (uni yanlirida tutushning) qilche ehmiyiti yoq idi. Shuning bilen misak sanduqini tartquzup qoyushti. U bir jengde meghlup bolghanlirida ghayib bolghan idi. Qilghan gunahliri, kishini ghezeplendüridighan soal sorashliri we özlirige qilghan zulumliri sewebidin israil ewladining ehwali yamanlashti.

Aridin zamanlar ötti... Ularni büyük (éghir) gunahlar sewebidin chüshüp ketken chongqur azgaldin tartip chiqiridighan bir peyghemberning meydan'gha kélishige bolghan arzu - éhtiyaj hessilep ashti...

1900-sual: talut bilen jalutning hikayisi

musa eleyhissalamning wapatidin kéyin köp yillar ötti. Bu waqitta bezi peyghemberler keldi we ularmu wapat bolup ketti. Musadin kéyinki israil ewladi yéngildi. Tewrat zéhinlerdin kötürülüp qolgha élinmighachqa, muqeddes kitabi tewratni yoq qilip qoyushti.

Düşmenler misak (ehde) sanduqini tartiwalghan idi. Uning ichide musa we harun ailisidin qalghan nersiler bar idi. Israil ewladi perishan halda yurtliridin we tupraqiliridin qoghlandi, weyrane boldi. Lawi jemetidin peyghemberlik üzüldi. Bu nesildin peqet bir ayalla hamildar idi. U bir oghul tilep allahqa yalwurdı. Bir oghul tughdi we eshmuil ismini qoydi. Bu ibraniyche "ismail" yeni: "allah duayimni qobul qildi" dégenlik idi... Bala chong bolghanda uni ibadetxanigha apirip, yaxshiliqni we bendilikni öginishi üçün yaxshi bir ademege tapshurdi.

Bala uning yénida qaldi we shu yerde balaghetke yetti. Bir kéchisi uxlawitip, ibadetxanining bir teripidin kelgen awazni anglidi. Chöchüp oyghinip, "sheyx chaqirghan bolushi mumkin" dep oylap, uning yénigha yügürdi.

- méni chaqirdingizmu? Sheyx uning qorqushini xalimighachqa: hee, hee....depla

qayta yatti. Awaz uninggha ikkinchi we üchinchi qétim anglandi. Diqqet qilip bildiki, uni jibriil eleyhissalam chaqiriwatatti:

- rebbing qewmingge séni ewetti.

Israil ewladi bir küni:

- bizni bir bayraq astigha toplaydighan bir peyghember ewetilse, allah yolida urushup, tupraqlirimizni we ghururimizni qayturwalattuq, - déyishti.

Ularni yaxshi chüshinidighan peyghembiri:

- silerge jihad qilish buyrulsu, rastinla jeng qilamsiler? - dédi.

- allah yolida némishqa urushmayli? Némishqa urushmaydikenmiz? Bizni yurtimizdin qoghlidi. Balilirimiz perishan boldi we ehwalimiz yamanlashti, - déyishti ular.

- allah silerge talutni padishah qilip ewetti, - dédi peyghember.

Ulugh allah mundaq dégenidi:

sanga musa (wapati) din kéyin israil ewladédin bolghan bir jamaening xewiri yetmidimu? Ular öz waqtida özlirining peyghembirige: "bizge padishah tiklep bergin, (uning bilen dushmanlerge qarshi) allahning yolida jihad qilayli" déyishti. Peyghember: "silerge jihad perz qilinsa jihad qilmay qalarsilermu?" dédi. Ular: "yurtlirimizdin heydep chiqirilghan we oghullirimizdin juda qilin'ghan tursaq qandaqmu allahning yolida jihad qilmayli?" dédi. Ulargha jihad perz qilin'ghan chaghda, azghinisidin bashqa hemmisi jihadtin bash tartti. ALLAH zalimlarni obdan bilgüchidur. Peyghembiri ulargha: "allah heqiqeten silerge talutni padishah qilip ewetti" dédi. Ular (peyghembirige étiraz bildürüp): "u qandaqmu bizge padishah bolidu. (arimizda padishah ewlatliri bolghanliqtin) padishahliqqa biz uningdin heqliqimiz, uning üstige uning mal - mülki köp bolmighan tursa" dédi, peyghember: "allah heqiqeten silerge (padishah qilishqa) uni ixtiyar qildi, uning ilmini ziyade we bedinini qabil qildi, allah seltenetni xalighan ademge béridu. ALLAH (ning pezli) kengdur, (uninggha kimning layiq bolidighanliqini) obdan bilidu" dédi. Ulargha peyghembiri éyttiki, "uning padishahliqining alamiti shuki, silerge bir sanduq kélidu, uningda rebbinglar teripidin silerni teskin tapquzidighan nerse we musaning, harunning teweliri qaldurup ketken nersiler (yeni musaning hasisi, kiyimi we tewrat yézilghan bezi taxtilar) qachilan'ghan bolidu, uni perishtiler kütürüp kélidu. Eger (allah gha we axiret künige ishinidighan) bolsanglar, buningda (yeni tabutning nazil bolushida allahning talutni silerge padishahliqqa tallighanliqigha) elwette siler üçün (roshen) alamet bar. " talut eskerliri bilen (beytulmuqeddestin) ayrilghan chaghda: "allah silerni bir derya bilen sinaydu, kimki uningdin ichidiken, u manga tewe emes, kimki derya süyini tétimaydiken, u heqiqeten manga tewedur, uningdin (ussuzluqini bir'az bésish üçün) ichken adem (buyruqqa xilapliq qilghan bolmaydu)" dédi. Ularning ichidiki azghina kishidin bashqa hemmisi uningdin ichti. Talut we uninggha iman éytqan kishiler deryadin ötken chaghda (dushmanning köplükini körüp qorqunchqa chüshüp, ularning bir pirqisi): "bügün biz jalut we uning eskerliri bilen urushushqa taqet keltürelmeymiz" dédi. (talutning teweliridin) allahqa mulaqat bolushqa étiqad qilidighanlar: "allahning iradisi bilen az jamae köp jamae üstidin ghelibe qilidu" dédi. ALLAH chidamliq körsetküchiler bilen billidur.

Jalut tömür sawut kiygen halda otturigha chiqti. Qilich, palta we xenjer bilen

qorallan'ghan jalut özi bilen doilgha chüshkidek birini izdeshke bashlidi. Talut eskerlirining hemmisi uningdin qorqatti. Bu chaghda eskerler ichidin yash bir padichi doilgha chiqti.

Dawud, allahqa ishinetti. U allah étiqadining bu kainattiki heqiqiy küch ikenlikini biletti. Dawud hökümdari taluttin özüning jalut bilen doilgha chüshüshi üçün ijazet sorap keldi.

Hökümdar tunji küni ruxset bermidi. Dawud bir esker emes, peqetla bir padichi idi. Urush tejribisi, hetta yénida qilichimu yoq idi. Qorali peqet padilirigha derexlerdin ghazang silkip bérighan tayiqi (chiwiq) idi. Shundaq bolushigha qarimay, dawud allahning bu dunyadiki heqiqiy quwwetining menbesi ikenlikini bilgen we allahqa ishen'genliki üçün jaluttin téximu küchlük idi. Ikkinchi küni, dawud yene ijazet soridi. Hökümdar bu qétim uninggha ijazet bérup, eger uni öltürseng, qoshun'gha qomandan bolisen we qizimgha öylinisen, - dédi.

Dawud bu tewsiyige bek qiziqip ketmeytti, u peqet jalutni öltürüshni niyet qilghan idi. Chünki jalut zorawan, zalim dushman we allahqa ishenmeydighan biri idi. Shundaq qilip, hökümdar dawudqa ijazet berdi. Dawud tayiqi, besh tal tash we salgha bilen jengge chiqti. Qoralliq we sawut kiygen jalut buni körüp, dawudni kemsitip mesxire qildi. Uning namratliqigha we ajizliqigha küldi. Dawud salghisigha tash qoyup, hawada bir nechche qétim chörgiletkendin kéyin, uninggha qaritip atti. Shamallar allah ni söyidighan dawudning dosti idi. Shamal tashni uchurtup jalutning pishanisige urdi. Qoralliq jalut yerge chüshüp öldi. Yash padichi dawud uning yénigha kélip qilichini aldi, ikki qoshun jengge atlandi. Bu, serkerdisi öltürülgen we qelbiga qorqunch chüshken qoshun bilen addiy bir padichi qomanliqidiki qoshun otturisdiki jeng idi.

1901.-sual: dawud eleyhissalamgha birilgeb möjiziler

dawud jalutni öltürgendin kéyin, qewmining ichide tézla shöhret, qazinip israil ewladining ichide eng meshhur kishige aylandi. Qoshun qomandani we hökümdarning küy'oghli boldi. Lékin dawud bulargha qiziqmaytti. Shöhret, sherep, mensepke bérilmidi. U allah söygüsining quli idi. Dawudqa pewqul'adde güzel bir awaz bérilgen idi. Dawud tatliq we möjize bolghan awazi bilen allahqa tesbh éytatti.

Shuning bilen, jalutning yéngilishidin kéyin, dawud ghayib bolup tebiet qoynigha qaytip ketti. U yerde, sap tebietning quchiqida yalghuz halda allahqa ibadet qilip, kéchilerni uyqusiz ötküzetti.

Ulugh allah mundaq dégenidi: biz dawudqa dergahimizdin heqiqeten pezl (yeni peyghemberlik, zebur, taghlarning we qushlarning boysunushi, tömürning yumshaq bolup bérishi, sawut yasashni bildürüshler) ata qilduq. "i taghlar! I qushlar! Dawud bilen birlikte tesbih éytinglar" (déduq). Tömürni dawudqa yumshaq qilip berduq. (biz uninggha éyttuq) "mukemmel sawutlarni yasighin, sawutlarni yasashta (halqilirini bir - birige) tekshi qilghin, (i dawud ailisidikiler!) yaxshi ish qilinglar, men heqiqeten silerning emelliringlarni körüp turghuchimen. "

ulugh allah enbiya süriside mundaq dégenidi: taghlarni, qushlarni dawud bilen tesbih éytishqa musexxer qilduq, (shundaq qilishqa) biz qadir iduq. Jenglerde silerni (yaridar bolushtin) saqlash meqsitide, dawudqa siler üçün sawut yasashni ögettuq,

siler (buninggha) shükür qilamsiler? (yeni shükür qilinglar we németning qedrini bilinglar).

Dereksizlerdin qaynap chiqqan sherbetler uning xush awazliq tesbihige jawab béretti. Taghlar uning tesbih awazidin titreytti. Insan wijdani bilen qushlar, wehshiy haywanlar we taghlarning qiyaliri arisidiki perde kütürülgen idi. ALLAH dawudni peyghember qilip tallidi. Uninggha zeburni berdi. Ulugh allah mundaq dégenidi: dawudqa zeburni ata qilduq. Zebur tewratqa oxshash muqeddes kitabtur. Dawud allahning kitabini oqup, allahqa tesbih éytasa, taghlarmu birlikte tesbih éytatti. Qushlarmu uning üçün toplanatti.

Ulugh allah mundaq dégenidi: (dinda) küchlük bendimiz dawudni esligin, u heqiqeten allahqa itaet qilghuchi idi. Biz heqiqeten taghlarni (dawudqa) boysundurup berduq, ular dawud bilen etigini - axshimi tesbih éytatti. Qushlarnimu uninggha boysundurup berduq, ularmu (terep - tereptin) toplanip, dawud bilen bille tesbih éytatti, (taghlarning, qushlarning) hemmisi allah gha itaet qilghuchidur. Dawudning seltenitini kücheyttuq, uninggha hékmet we (hemme adem chüshinidighan) roshen söz - ibarilerni ata qilduq.

Mana dawudning roza tutidighan küni keldi. Padishah bolghan peyghember bir küni rozi tutup bir küni tutmaytti. Bu, "zamanning rozisi" déyilidighan rozidur. U, zeburdin ayetler oqusa, uning bilen bille taghlarmu tesbih éytatti. Uning awazining eksi uning anglighuchisi bolmastin, del u awazining eks sadasidin ibaret idi. Bezide dawud toxtisa, taghlar tesbihni tamamlaytti. Taghlarla emes, qushlarmu teng tesbih éytatti. Dawud muqeddes kitabni oqushqa bashlisa. Qushlar, wehshiy haywanlar we dereksizler uning etrapigha toplanatti. Taghlar tesbihke jör bolatti.

Taghlarning weyaki qushlarning uning bilen birlikte tesbih éytishining birdinbir sewebi dawudning durustliqidinla emes idi. Hem bashqa mexluqlarning uning bilen birlikte tesbih éytishining birdinbir sewebimu uning awazining yéqimliliqi bolmastin, allahqa ixlas baghligan bu büyük peyghemberge allah teripidin bérilgen möjize idi.

Buningdin bashqa, allah uninggha qushlarning we haywanlarning tilini chüshinish qabiliyitini bergen idi. U, bir küni oylinip olturup, ikki qushqachning bir - biri bilen sözlisiwatqanliqini anglidi we ularning néme déyishiwatqanliqini chüshendi. ALLAH uning qelbiga qushlarning we haywanlarning tilini chüshinidighan nur salghan idi. Dawud haywanlarni we qushlarni söyetti, köyünetti. Ularni baqatti, késel bolup qalghanlirini dawalaytti. Qushlar we haywanlarmu uni söyetti we uninggha egishetti. ALLAH dawudqa qushlarning tilini ögitishtin bashqa hékmetnimu ügetken idi. ALLAH dawudqa bir nerse ögetkinide yaki uninggha bir möjize berginide, dawudning allahqa bolghan söygüsi, shükri, imani we ibaditi küchiyip baratti. Axirida, u bir kün roza tutup, bir kün tutmaydighan halgha keldi.

ALLAH dawudni söydi we uninggha büyük hökümdarliq ata qildi. U dewrdiki jenglarning köplüki qewmining eng chong mesililiridin biri bolup, tömürchiler yasighan tömür sawutlar bek éghir bolghachqa, jengchilarning erkin heriket qilishigha yaki jeng qilishigha biepi idi.

Éytishlarga qarighanda, bir küni dawud bu mesilini oylighach aldédiki tömür

parchisini qoli bilan oynap olturatti, keyin qarighudek bolsa, qoli tömürge pétip kétiwatatti. ALLAH uning üçün tömürni yumshitip bergen idi. U derhal tömürni késip uningdin bir - birige ulinidighan kichik shekiller yasashqa bashlidi. Pütkendin keyin aldida tömürdin yasalgan yéngi bir sawut peyda boldi. Bu shundaq bir tömür sawut idiki, uni kiygen jengchi erkin heriket qilalaytti. Wujudini qilich, palta we xenjerlerdin qoghdiyalaytti. Bu, u zamandiki mewjut sawutlarning eng ilghari bolup, tömür halqilardin yasalgan idi. Bu heqte mundaq déyilgen: "allah uning üçün tömürni yumshatti. " tömürning otta ériydighanliqini we uningdin minglarche shekil yasighili bolidighanliqini tunji keship qilghan kishi dawud eleyhissalamdur.

Dawud allahqa shükür qilip sejdige bëshini qoydi. Shuning bilen, yéngi sawutlar köplep yasilishqa bashlandi. Bu sawutlarni kiygen dawudning eskerliri zerer körmidi. Dawudning düşmenliri (düşmen eskerliri) qilichlarning bu sawutlarga ötmeywatqanliqini, özlirining sawutlirining éghir bolghanning üstige qilchlarni tosüp qalalmaywatqanliqini hés qilishti.

Dawud qoshuni düşmenliri bilen qilghan her jengde ghelibe qilatti. Dawud bu ghelibilarning allahning iradisi ikenlikini bilgechke, allahqa bolghan shükri tesbih we söygüsi téximu éship baratti. ALLAH peyghemberliridin weyaki bendiliridin birini söyse, uni insanlarga söydüretti we uni yer yüzide abruyluq qilatti. Qushlarning, haywanlarning we taghlarning söygünige oxshash, insanlarmu dawudni söyetti. Yeni dawud u zamandiki insanlar, qushlar we taghlar eng yaxshi köridighan bende idi. Bularni körgen hökümdarning ichide heset oti peyda bolushqa bashlidi. Dawudqa yamanliq qilip, uni öltürüş üçün qoshun toplidi. Dawud hökümdarning hesetxorluq qiliwatqanliqini bilip, uning bilen urushmidi. Peqet bir kéchisi uxlawatqan hökümdarning qilichini élip kiymining bir parchisini kesti - de, hökümdarni oyghitip: - i hökümdar! Sen méni öltürmekchi boldung. Lékin men sanga öch emes hem séni öltürmekchimu emes, eger séni öltürüş niyitim bolsa, sen uxlawatqanda buni qilalaytim. Sen uxlawatqan chaghda bu körgen kiyim parchisini kiyimingdin késiwaldim. Uning ornigha séning boynungni késeleyttim, emma undaq qilmidim. Men héchkimge yamanliq qilishni xalimaymen. Men nepret emes, söygü elchisimen, - dédi.

Hökümdar xataliqini chüşhinip, dawudtin epu soridi. Dawud uni tashlap ketti. Künler ötüp, bu hökümdar dawud qatnashmighan bir jengde öltürüldi. Chünki bu kishi dawudqa heset qilip, uning yardimini qobul qilmighan idi.

1902-sual: dawud eleyhissalamning hökümdar bolushi

shuningdin keyin dawud hökümdar boldi. Kishiler uning töhpilirini, yaxshiliqlirini esliship, uni özlirige padishah saylidi. Shundaq qilip, dawud hem allahning elchisi hem padishah boldi. Dawudning allahqa bolghan shükri, ibaditi we xeyr - éhsan söygüsi, yoqsullargha merhemiti, insanlarning bayashatliqi üçün körsetken tirishchanliqi hessilep ashti. ALLAH uning hökümdarliqini quwwetlendürdi. Uni daim düşmenliridin üstün qildi. Uning hökümdarliqi shunchilik küchlük idiki, düşmenliri urushmay turup uningdin qorqushatti.

ALLAH uninggha németlirini ashurup berdi. Uninggha hékmet we keskin höküm qilish salahiyiti berdi. Uninggha peyghemberlik we padishahliq bilen birlikte hékmet,

heq - naheqni ayrish, heqni tonush we uninggha yadrem qilish küchini bergen idi. Dawudning suleyman ismlik bir oghli bolup, u kichikidinla eqilliqlidi. Töwendiki weqe meydan'gha kelgende, suleyman téxi 11 yashta idi.

Bir küni, dawud aditi boyiche xelqning shikayetlirige höküm chiqirish üçün olтурatti. Bir déhqan bilen bir charwichi kélip erz sunushti. Déhqan dédi:

- i peyghember! Bu kishining padiliri kéchisi méning béghimgha kirip, baghdiki pütün üzüm saplirini yep tügetti. Manga tölem tölep bérishige höküm qilishing üçün sanga keldim.

Dawud padichigha: séning padiliringning bu ademning béghidiki barliql üzümlerini yéginini rastmu? - dédi.

- hee, padishahim! - jawab berdi padichi.

Dawud: - yéyilgen üzüm sapliri üçün uninggha padiliringni tölem qilip bérishingni buyruymen, - dédi.

Dadisining yénida weqeni anglap turghan, allah hékmet bergen suleyman mundaql dédi: - i ata! Méning bashqichirek hökmüm bar.

- qéni éytqin! - dédi dawud.

Suleyman mundaql dédi: - padichining baghdiki üzümlerini perwish qilip yétishtürüshi üçün baghni padichigha bérishni höküm qilimen. Bagh sahibining padining yungidin we süt - göshliridin paydilinishi üçün padilarning bagh sahibige bérilishini höküm qilimen. Üzümler yétiship, bagh burunqi haligha kelgende, bagh sahibi béghini alsun, padichi padisini alsun.

Dawud: i suleyman! Bu heqiqeten katta bir höküm, sanga bu hékmetni bergen allahqa shükürler bolsun! Sen heqiqeten hakim (hékmet igisi bolghan) suleyman ikensen, - dédi.

Dawud allahqa shunche yéqin bolushi we allahning uni söyishige qarimay, dawamlıq allahdin öginetti. ALLAH bir küni uninggha her ikki terep dewachining pikirini anglimay turup, esla höküm chiqarmasliqlini ögetken idi. Dawud hujrisigha kirgende, qarawullargha yénigha birining kirmeslikini yaki ibadet qilghanda malal qilinmasliqlini emr qilatti. Bir küni, allahqa ibadet qilidighan méhrapta ikki kishi tuyuqsız aldigha chiqti. Dawud ulardin qorqti. Chünki dawud yénigha héchqandaql kishining kirmeslikini emr qilghan idi. Dawud ulardin soridi: siler kim?

- shahim! Qorqmighin. Bu kishi bilen méning otturamda bir dewa bar. Arimizda adillıql bilen höküm chiqirishing üçün aldinggha kelduql, - dédi ichidin biri.

- néme ish boldi? - dep soridi dawud.

Birinchisi mundaql dédi: - bu kishi méning qérindishim bolidu. Uning 99 qoyi bar. Méning birla qoyum bar. Qérindishim: bu bir qoynimu manga ber, - dep mendin éliwaldi.

Dawud yene birining pikirini we delilini (ispatini) anglimayla:

- u séning qoyungni özining qoylirigha qoshuwélip heqsizliql qiliptu. Köp qisim shérıklar bir - birige heqsizliql qilishidu. Peqet iman igiliri buningdin mustesnadur, - dédi. Bu ikki adem dawudning köz aldida xuddi hawada parlan'ghan buluttek tuyuqsız ghayib boldi.

Dawud bularning özüge ders bérish üçün allah teripidin ewetilgen perishte ikenlikini chüshendi. U emdi pütün sözlerni toluq anglamay turup dewagha höküm chiqarmasliqi kérek idi. Chünki belki 99 qoyi bar kishi heqliq bolushi mumkin idi. Dawud derhal égilip sejde qildi we rebbidin epu soridi.

Dawud wapap bolghiche allahqa ibadet qilip we uninggha tesbih éytip yashidi. U bir kün roza tutup, bir küni tutmaytti. Peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalam dawud eleyhissalam heqqide mundaq dégenidi: "eng yaxshi roza dawudning rozisidir. U bir küni roza tutsa, yene bir küni tutmaytti. Zeburni 70 xil awaz bilen oquytti. Kéchiliri shundaq namaz oquyttiki, u namazda yighlap kétetti. Uning bilen teng her nerse yighlaytti. Dertmenler we késeller uning awazidin shipa tapatti. "

riwayatlerge qarighanda dawud eleyhissalam tuyuqsiz wapap bolghan idi. Uning jinazisigha en'eniwiyy kiyimler kiygen 40 ming kishi we ulardin bashqa minglarche insan qatnashqan idi. Musa we harundin kéyin, israil ewladi héchkimning wapatigha bunchilik azablanmighan idi. Quyash insanlarni qizduriwédi. Suleyman qushlarni chaqirip:

- dawudqa saye bolunglar! - dédi. Qushlar uninggha shundaq saye boldiki, dunya qapqarangghu boldi. Shamal toxtidi. Suleyman qushlarga:

quyash kelgen tereptin insanlarga saye chüshürünglar, shamal kelgen tereptin ayrilunglar! - dédi. Bu, kishilerning suleymanning hökümdarligida körgen tunji weqe idi.

1903.-sual: suleymanning eleyhissalamning allahqa iltijasi

shunisi éniqki, suleymanning dawud eleyhissalamning warisi idi. Ulugh allah uni israil ewladigha peyghember qilip tallidi. Yene allah uni beni israilgha hökümdar qildi. Suleymanning dawudtin alghan eng muhim mirasi belki dawud omumlashturghan eskiriy en'ene idi. Dawudtin qalghan bu ilgharliqqa suleymanning warisliq qildi. Dawud eslide kembeghel bir padichi bolup, kéyin eskiri qomandan'gha aylan'ghan idi. Bu özgirish allahning ilhami, yardimi we mediti bilen emelge ashqan idi.

Dawud burunla kainatqa hakim heqiqiy quwwetning ulugh allahning küchi ikenlikini chüshinetti. Qolini tash parchisigha uzatqinida we salgha bilen jalutqa atqinida, küch tengpungliqining özgergenlikini, dushmanlirining aldida terep - terepke qachidighan beni israil qoshunining heqiqiy küchlük qoshun'gha aylan'ghanliqini élan qilghan idi.

Dawud nurghun jenglerge qatnashti. Bular qur'anda tepsiliy bayan qilinmighan. Chünki qur'an tarixiy bayan kitabi bolmastin, allahqa dewet kitabidir. Qur'anda bu heqte peqetla: dawudning seltenitini kücheyttuq, déyilidu.

Buning menisi shuki: u héchbir jengde meghlub bolmighan idi. Shundaqla, allahqa yüzlen'gen dawud eleyhissalam muwahhidler (yeni bir allahqa étiqad qilghuchilar) din bolghachqa, allah dawudqa, qoshunigha we xelqige himayichi, yaremchi bolghan idi. Ulugh allah dawudning qoshunigha öz zamanidiki bashqa qoshunlarga qarshi pewqul'adde üstünlükke érishtüridighan alahide nersilerni bergen idi. ALLAHning dawudqa we qoshunigha ata qilghan bu ilgharliq suleymanning hökümdarligidimu dawam qildi. Shuning bilen, suleymanning dunyadiki eng ilghar qoshun'gha hemde küchlük döletke warisliq qilghan idi. ALLAH suleymanning'gha téximu köp német berdi.

Suleymanning dawudtin miras qilip alghanliri bilen boldi qilmidi. Xanliq rohi uni téximu üstün bolushqa yétekleytti. Bir küni qolini kötürüp allahqa dua qildi. Suleymanning duasida

mundaq dédi: "perwerdigarim! Manga meghpiret qilghin, manga mendin kéyin (mendin bashqa) héch ademge muyesser bolmaydighan padishahliqni ata qilghin, sen heqiqeten köp ata qilghuchisen. " suleyman allahtin uningdin kéyin héchkimge bérilmeydighan hökümdarlıq tiligen idi. ALLAH taala bendisi suleymanning duasini qobul qilip, bu hökümdarlıqni berdi. Suleyman pütün abruyini we seltenitini allahqa dewet qilishqa we islamni yéyishqa atighan idi.

1904.-sual: suleyman eleyhissalamning möjizisi

elqisse, suleyman peyghemberlik, hökümdarlıq we hékmette dawudqa warisliq qilghandin kéyin, insanlar uninggha "hékim suleyman" namini berdi. Suleymanning hékmiti insanlar arisida adil bolush, ulargha merhemet qilish we ularning mesililirini adalet bilen hel qilishtin bashqa, insaniyet dunyasidin éship, qushlar we haywanlar dunyasighiche öz ichige alghan idi. Dawud peqet qushlarning tilini biletti. Emma suleyman qushlar bilen sözlishop ulargha wezipe béretti. Dawud tesbih éytqanda, taghlar, wehshiy haywanlar we qushlarmu uning bilen bille tesbih éytatti. Bu büyük tesbihni anglash üçün shamallar toxtap qalatti. ALLAH suleyman'gha buningdin artuqraq qilip wehshiy haywanlarni, qushlarni we shamalni uning emrige boysundurup bergen idi.

Sulayman chömülilerning pichirlishishini angliyalaytti. Shundaqla ulargha emr béreleytti. Chömülilermu uning buyriqigha boysunatti. Suleymanning qoshuni dunyadiki qoshunlarni qorqutqan idi. Dunya bundaq küchlük qoshunni esla körmigen idi. Adette qoshunlar eskerlirining oxshashliqi (bir xilliqi) bilen küchlük körünetti. Emma suleymanning qoshuni eskerlirining xilmu - xilliqi bilen kishini heyran qalduratti. Bu qoshun ajayip birleshmidin teshkil tapqan, chékindürgili bolmaydighan qoshun idiki, terkiyide insanlar, jinlar we qushlar bar idi. Bilginimizdek, jinlar allahning yaratqan mexluqatidur. Suleyman jinlarni urush waqtida esker, ténych zamanlarda ishchi qilip ishlettti. Jinlar körgili bolmaydighan mexluqatlardur. Bundin bashqa bu qoshundiki qushlar hazirqi zamandiki xewerleshme we axbarat toplash üskünilirining rolini oynaytti. Ular uchup bérıp, düşmen ehwalini igelleytti we suleyman'gha xewer yetküzetti. U shamallargha buyruq qilip, xuddi hazirqi ayruyilarning ichide uchqandekla... Uning üstige eskerliri bilen mineleytti. Suleyman qoshunida uchidighan eskerler bar idi. Belki suleymanning eskiriy shöhritining menbesi allahning bu möjizisi idiki, buning bilen suleyman qoshuni tengdashsiz halgha kelgen idi. Ulugh allah mundaq dégenidi:

suleyman allah rizasi üçün atlarni ishletishtin yaltayghan bolghachqa, allah uninggha atlarning ornigha döletning her qandaq yérige baralaydighan shamalni berdi. ALLAH suleyman'gha bu uchush qoralidin bashqa yene peyghemberlerning héchqaysisigha bermigen bir küch ata qildi. Bu, sheytanlarni tizginlesh küchi idi. Sheytanlar jinlarning eski türü bolghachqa, insanlar uyaqta tursun, hetta yaxshi jinlarmu ularni bashquralmaytti. ALLAH suleyman'gha sheytanlarni bashqurush, ularni ishletish, qarshiliq qilghanlarni zenjir bilen baghlash we jazalash hoquqini bergen idi. Sheytanlar uning buyriqi bilen saraylar, öyler, qazanlar, heykeller we méhraplarni yasaytti. Uning üçün déngizlarning astigha kirip, ünche - marjan we yaqut süzüp chiqatti. Sheytanlarning itaet qilmighanliri suleymanning shöhriti we mexluqatlargha

hökümraniq küchini körsitish üçün tömür zenjirlerge baghlinatti. Bu küch allahning izni bilen uninggha möjize qilip bérilgen idi.

1905.-sual: suleyman eleyhissalamning hökümraniqi

u zamanning dunya hökümrani shübhisiz hezriti suleyman idi. Suleyman allahning shunchilik németlirige érishken bolsimu, qilche meghrurlanmidi. Del eksiche, u zamanining eng teqwadar we allahqa eng köp shükri qilidighan kishisi idi. U allahqa namaz, roza, tesbih, köz yéshi, istighpar we söygü bilen yüzlinetti. Namaz waqti suleyman'gha nisbeten héchqandaq nerse tosquinluq qilalmaydighan muhim ibadet waqti idi.

Bir küni, suleyman muhim bir jeng teyyarliqi bilen meshghul idi. Namazdiger waqti bolghanda, esker we serkerdilirining atlirini tekshürdi. Atlar qoshunining muhim qorali idi. Suleyman atlarni tekshürüwétip, esir namizini untup qalghili tasla qaldi. Suleyman derhal sejde qilip namizini oqudi, shundin kéyin, suleyman qoshunida at ishlitishtin waz kechti. ALLAH atlarning ornigha uni we eskerlirini xalighan yerge apiralaydighan shamalni boysundurup berdi. Suleyman atlarning késelliklirini biletti. Ularning tili bilen sözlishleytti, haywanlarmu uning emrige itaet qilatti. Ulugh allah suleyman'gha buningdin bashqa yene bir német bergen idi.

ALLAH dawudqa tömürni yumshitish we uni qandaq éritish némitini ögetkinidek, suleyman'ghimu urushta we ténch zamanlarda érigen misni qandaq qollinishni ögetken idi. U mis bilen tömürni arilashturup tuch peyda qilatti we uningdin jenglerde qollinidighan neyze, qilich, sawut we xenjerge oxshash qorallarni yasaytti. Bu qorallar, u zamanning eng yaxshi qoralliri idi. Ténch zamanlarda misni bina qurulusi, heykel yasash we bashqa ishlargha qollinatti.

1906.-sual: suleyman eleyhissalamning sinilishi

allah taala suleyman'gha bu büyük we alahide németlerni bergendin sirt, uni nurghunlighan sinaqlardin ötküzgenidi.

Büyük bendiler büyük sinaqlargha duch kélidu. ALLAH suleymanni késel bilen sinidi. Ulugh allah bu heqte mundaq dégenidi: biz heqiqeten suleymanni siniduq, uning texti üstige bir jesetni tashliduq, andin u (buning sinaq ikenlikini bilip) tewbe qildi. Suleyman éyitti: "perwerdigarim! Manga meghpiret qilghin, manga mendin kéyin (mendin bashqa) héch ademge muyesser bolmaydighan padishahliqni ata qilghin, sen heqiqeten köp ata qilghuchisen. " biz suleyman'gha shamalni boysundurup berduq. Shamal suleymanning buyruqi boyiche u xalighan terepke lerzan mangatti. Hemde uninggha (katta binalarni salalaydighan) qurghuchi we (dégizlarga chöküp ünche - marjanlarni élip chiqalaydighan) ghewwas sheytanlarni boysundurup berduq.

Heqiqiy hékayini fexruddin razi mundaq bayan qilidu: suleyman eleyhissalam insan we jin tiwiplar dawaliyalmaydighan éghir késelge griptar bolghan idi. Qushlar uninggha hertereptin paydiliq otlarni ekelgen bolsimu saqiyalmidi. Késili kündin - kün'ge éghirlishti, axiri suleyman textige xuddi rohsiz jesettek olturidighan késelliktin öler halgha keldi. Bu késellik saqayghiche herziti suleyman allah ni zikri qilishtin, uningdin shipa tileshtin, uninggha istighpar éytishtin we ich - ichidin söyünüshtin waz kechmidi.

Ulugh allahning bendisi suleyman'gha qilghan siniqi axirlashti, suleyman saqaydi. ALLAH nésp qilmisa, pütün shöhriti, selteniti we hökümraniqligining késilige shpaliq bérelmeydighanliqini chüshen'gen suleyman tekrar saghlam halgha keldi. Bu, bizni qayil qilidighan, suleymandek hakim we büyük bir peyghemberning pezilitige layiq bolghan qarastur.

Andin u (buning sinaq ikenlikini bilip) tewbe qildi. Yeni salamatligi eslige keldi. ALLAHTin rehmet tilidi. ALLAH uninggha merhemet qilip, késilige shpaliq berdi.

1907.-sual: suleyman eleyhissalamning mesjid bina qilishi

suleyman insanlarning allahqa ibadet qilishi üçün bir mesjid yaki ibadetxana saldurdi. Bu quruluş, binakarlıq we heykeltarashlıq sen'itining jewherliridin biri idi. Tömürchilarning bazghanliri toxtimastin urulatti. Mital éritish ishchiliri 24 saet toxtimastin ishleytti. Suleyman mesjidige baridighan yolning ikki teripini zinnetleydighan derwaza, dérise, shir, yolwas we qush heykellirining sheklige kirish üçün éritilgen tuchlar yüzlerche qanallardin qumlarıning ichige éqitilatti. Bu qurulushta on minglarche kishi ishleytti. Ularning beziliri métal éritse, beziliri tash yunatti. Beziliri tash chaqsa, beziliri derex késetti. Beziliri liwandin serwi derixi ekelse, beziliri altun éritip, uningdin textlerni we tamlarni bézeydighan altun bézeklerni yasaytti.

1908.-sual: barlıq mexluqlarning suleyman eleyhissalamgha itaet qilishi

jinlarmu suleymanning buyruqi boyiche heykeller, eskerler we ishchilarning tamiqini pishuridighan taghdek chongluqtiki éghir qazanlarni, köllerdek chong qachilarni yasaytti. Suleyman ishchilirini we xelqini nazaret qilip, ularning mesililirige qulaq salatti, hel qilatti. Bundin bashqa haywan we qushlardin teshkil tapqan qoshunni yoqlap, ularning qaysisining kelmigenlikini, nege ketkenlikini we némishqa yoqap ketkenlikini éniqlaytti. Suleyman insan we qushlardin teshkil tapqan qoshun'ghila emes, chömülilergimu köyünetti. Ularning sözlirini tingshaytti. Ularni dessimeytti. Suleyman kemter, kichik péil bolghachqa, dawamlıq yerge qarighan we allahqa shükri qilghan halda yol yüretti. Bir küni, sulayman qoshunining aldida kétiwatatti. Shamdiki chümüliler wadisigha kelgende, bir chümülünün bashqa chümülilerge mundaq dewatqanliqini anglidi: "i chümüliler! Uwiliringlarga kirip kétinglar, suleyman we uning qoshuni uqmastin silerni yenchiwetmisun" suleyman chümülünün sözidin tebessum qilip küldi we éytti: "perwerdigarim! Sen méni manga we ata - anamgha bergen némitingge shükür qilishqa, sen razi bolidighan yaxshi emelni qilishqa muweppeq qilghin, rehmiting bilen méni yaxshi bendiliring qatarigha kirgüzgin. " u özining we qoshunining büyükligige qarimay, chömülilerge rehim qilatti. Ularning sözlirini anglap, ularni dessep salmaslıq üçün her daim yolgha diqqet qilip mangatti. Suleyman dunyadiki eng bay kishi idi. Saraylirining bezisining yerliri (asti) xush puraqliq sendel yaghichidin, bezilirining altundin, beziliriningki bolsa xrustaldin yasalghan idi. Uning altun we qimmetlik tashlardin yasalghan bir texti bar idi. Dunyadiki eng chong saraylar uning sarayliri idi. U altun - merwaytilardin zinnetlen'gen kiyimlerni kiyetti. Shundaq bolsimu, suleyman allahqa we insanlarga hergizmu tekebburluq qilmaytti. Altun

kiyimlirini kiyip, insanlar aldigha chiqqinida:

- herqandaq tagh güli men (hökümdar suleyman) dinnmu chirayliq kiyinidu, - deytti. Kichik péil hökümdar, peyghember suleyman allahqa sejde qilghanda ene shundaq deytti. Atisining allahqa tesbih éytqinidek, umu ilahiy söygüni medhiyileytti...

1909.-sual: suleyman eleyhissalamning melike bilqis bilen uchrishishi

künlarning biride, suleyman qoshunining teyyarlinishini buyrudi. Uningdin kéyin qoshunini teptish qilish üçün chiqti. Awwal insanlardin teshkillen'gen qoshunni közdin kechürdi. Qomandan, serkerde we eskerler bilen yighin échip, ulargha buyruqlirini berdi. Ulardin kéyin jin eskerlirining aldigha ötüp, tégishlik telimatlarni berdi. Ichidiki ézilenggülük qilghan bir jinni zindan'gha tashlidi. Undin kéyin haywanlarning yénigha kélip, ulardin ach - toqliqini, yaxshi uxlighan - uxlimighanliqini, tamiqining waqtida bériliwatqan yaki bérilmeywatqanliqini, késel yaki saqliqini soridi. Hemme nersidin xatirjem bolghandin kéyin, qushlarning chédirigha kirdi. Chédirigha kiripla höpüpning yoqluqini bayqidi.

Eslide höpüp, chidirning üstidiki belgilen'gen yéride bolushi (turishi) kérek idi. Emma u u yerde yoq idi. U qushlarni közdin kechürgendin kéyin éytti: "manga néme boldi? Höpüpni körmeymen'ghu!, dédi.

Bashliqining sözige hörmét qilish üçün, bashqa qushlar jawab bermidi. Suleyman qushlarga diqqet qilip, ularning közliridin höpüpning yoqluqini bildi. Nege ketkenlikimu éniq emes idi. Suleyman ghezeplen'ge halda: ya u yoqap kettimu, dédi. Ichidin kichik bir qush jür'et qilip suleyman'gha:

- i büyük! Eslide tünügünki axbarat toplash wezipiside (xizmitide) u men bilen bille bolushi kérek idi. Höpüp bérilgen wezipining mes'uli idi. Emma kelmidi. Shunga menmu barmidim, - dédi. Qush qorqqinidin titreytti. Sulayman hemmeylenning höpüptin xewersiz ikenlikini, uning héchkimning ruxsitini almastin hem özining qeyerde ikenlikini depmu qoymastin yoqap ketkenlikini chüshendi.

Suleyman xapa bolup: uni choqum qattiq jazalaymen, ya uni choqum boghuzlaymen, ya choqum (yoqap ketkenlikini aqlaydighan) bir roshen delil keltüridu" dédi. Qushlar suleymanning ghezeplen'genlikini chüshendi. Suleymanning ghezipi qelblerge qorqunch salatti, chünki u merhemetlik bolsimu, ghezeplinishi heqliq we adaletlik idi. Uning üstige, déginini asanla emelge ashuratti. Qush suleymanning ghezipidin qorqup titrep ketti, suleyman qolini uzitip qushning bëshini silidi, qushning qorqunchi ötüp ketti. Suleyman qushlarning chédiridin chiqip sariyigha qaytti, u höpüpni oylawatatti. Aridin xéli ötkendin kéyin, höpüp qushlarning chédirigha qaytip keldi.

Qushlar uninggha: - séning kelginingdin xewer tépishitin burun derhal suleymanning yénigha barghin, - déyishti. Höpüp tamaq yep olturghan suleymanning yénigha keldi. Höpüp bir az saqlighandin kéyin, suleymanning uning nege ketkenlikini sorishidin awwal özining gunahsizliqini ispatlash üçün sözleshke niyet qildi.

U mundaq dédi: men sen bilmigen ishni bilip (keldim), sanga men sebedin (yeni yemendiki sebe shehiridin) bir muhim xewer élip keldim. Suleyman gep qilmastin

höpüpnüñ sözining tügishini kütti. Höpüp dédi:

men heqiqeten ulargha (yeni sebe ahalisige) bir ayalning (yeni bilqisning) padishahliq qiliwatqanliqini kördüm, uninggha (özige we seltenitige kéreklik) hemme nerse bérilgen iken, u chong ershke ige iken. Uning we qewmining allah ni qoyup quyashqa choqunidighanliqini bayqidim, sheytan ulargha qilmishlirini (yeni allah ni qoyup, quyashqa choqun'ghanliqlirini) chirayliq körsetti, ularni toghra yoldin tosti, ular hidayet tapmaydu. Höpüp bir pes jimidi, suleyman höpüpnüñ pütün nutuq qabiliyitini ishqa sélip, eng yaxshi sözler bilen sözlewatqanliqini bilip turatti. Höpüp suleymanning insanlar we qushlarga dégen sözlirini tekararlidi:

"ular asmanlardiki we zémindiki sirlerni ashkarilighuchi, silerning yoshurun we ashkara ishinglarni bilip turghuchi allahqa sejde qilmaydu. ALLAH din bashqa héch ilah yoqtur, u büyük ershning perwerdigaridur. " höpüpnüñ axirida suleymanning rehim qilishigha érishishi we uni qayil qilish üçün sulayman'gha özining sözini tekarlap bergenliki éniq idi.

Pisingngide bir külümsirigen suleyman: sen rast dewatamsen ya yalghanmu? Qaraymiz. Höpüp: i peyghember! Men yalghan sözlimdim, - démekchi boldiyu, suleymanning gep qilmasliqi uni qorqutqachqa ün chiqmidi. Suleyman jimjit olturup oyliniwatatti, axirida bir qarargha kélip béshini kötürüp qeghez - qelem ekélishini buyridi. Derhal bir qisqa mektup yézip, höpüpke tapshurdi we telimat bérip: bu xétimni élip bérip ulargha tashlighin, andin ulardin nériraq (jayda yoshurunup) tur, ularning qandaq jawab qayturidighanliqigha qarighin" dédi.

Qur'an kerim neml süriside höpüpnüñ mektupni yetküzüsh ishlirini qisqartip, orda meslihetchiliri bilen achqan yighinda, yurt kattilirigha we wezirlirige suleymanning xétini oqughan melikige ötidu.

U (yeni bilqis) éytti: "i ulughlar! Manga heqiqeten suleymandin bir parche qimmetlik xet keldi. (uning mezmuni shuki) nahayiti shepqetlik we méhriban allahning ismi bilen bashlaymen. Siler manga hakawurluq qilmanglar, méning aldimgha musulman bolghan halda kélinglar. "

mana bu, hökümdar suleymanning sebe melikisige yazghan xétining tékisti idi.

Melike mektupni yurt kattilirining aldigha qoyup: "i ulughlar! Méning (bu) ishimda meslihet béringlar, silerni üstide qoymay turup héch ishni békitkinim yoq" dédi. Kattilarning inkasi qarshiliq qilish boldi...

Mektupning siliq ipadiliri ularning ghururini we öz küchige ishinish héssiyatini qozghidi. Ular özlirige hujum qilmaqchi bolghanlarning (suleymanning) urushta meghlup bolidighanliqini, shunga yéngilishtin awwal shertlerni qobul qildurwalmaqchi ikenlikini tesewur qilishti. Ular éytti: "biz küchlük we jenggiwarmiz, ish séning ixtiyaringdidur, (bizni) némige buyruydighanliqingni (oylap) körgin. "

yurt kattilirining démekchi bolghini: biz jeng qilishqa teyyar! - dégendin ibaret idi. Emma melike yurt kattiliridin köp eqilliqlik we hékmet sahibi idi. Suleymanning xéti uni urush qilishqa chaqirishtin awwal oylinishqa mejbur qildi.

Melike suleymanning mektubini uzun'ghiche oyildi. Uning üçün suleymanning ismi natunush bolup, uni bundin burun héch anglap baqmighan idi. Uning üstige, uning küchi

heqqide héch nerse bilmeytti. Kim bilidu? Belki bu suleyman uning döliti bilen jeng qilalighidek, hetta yéngelighidek derijide küchlük birimu? Melike etrapqa qarap, xelqining medeniyetlik we bay ikenlikini kördi. U urush sewebidin bu medeniyet we bayashatchiliqning weyran bolushidin qorqti. Ghezepning (éhtiyatsızlıqining) ornigha hékmetni tallidi.

Siliq - sipayiliq bilen uninggha hediye ewetishni qarar qildi. U öz ichide: sulayman belki dölitimning bayliqigha köz tikken bolushi mumkin, - dep tehliil qilip, uning bilen sülih tüzüşke we sowgha - salam bilen ténchliqni sétiwélishtiqqa niyet qildi. U mundaq oylighan idi: uninggha sowgha - salam ewetkende, sowghini aparghan ademliri suleymanning memlikitining ichidin ötüş imkanigha érisheleytti. Buning bilen ademliri jasusliq qilip, bu memliketning xelqi bilen qoshuni heqqide xewer toplaytti we buning netijiside suleyman heqqidiki heqiqiy ehwalidin toluq xewerdar bolalaytti.

Melike könglide oylighanlirini mexpiy tutti. Yurt kattilirigha sowgha - salam ewetish arqiliq hökümdar suleymanning heqiqiy niyitini bilmekchi ikenlikini éytti. U bularni jeng qilish pikridin waqitliq yandurush üçün qayil qilishqa tirishti. Chünki hökümdarlar bir sheherge kirgende, u sheherni weyran qilip, sheher kattilirini xar - zebun haletke chüshürüp qoyidu. Melike yurt mötiwerlirige bu xewplerni chüshendürgendin kéyin ular qayil bolushti.

U (yeni bilqis) éytti: "shübbisizki, padishahlar birer sheherge hujum qilip kirse, uni xarab qilidu, sheherning mötiwer ademlirini (öltürüş, esirge élish we sürgün qilish bilen) xar qilidu, ularmu shundaq qilidu. Men choqum ulargha sowgha ewetimen, elchilerning néme xewer élip kélidighanliqigha qaraymen. "

melike bilqisning sowghisi hökümdar peyghember suleyman'gha yetküzüldi. Suleymanning axbarat toplash teshkilati bilqisning ademlirining sowgha ekelgen xewirini yetküzdi. Suleyman derhalla melikining küchi heqqide melumatqa érishtip, toghra qarar chiqirish meqsitide bu ademlerni ewetkenlikini chüshendi.

Suleyman qoshunning derhal yighilishi üçün pütün memliketke buyruq chiqardi. Bilqisning ademliri qoralliq halda qoyuq bir ormanning ichige kirdi. Qarighudek bolsa, özlirining pütün bayliqliri we ilgharliqliri suleyman memlikitining aldida kishini xijil qilidighan qaqqas bir yerdek körünetti. Ekelgen sowghiliri közligige erzimes nersidek köründi. Halbuki, sowghilar altun idi. Emma ular hökümdar suleymanning yerge altun bilen qaplan'ghan sendel yaghachliri yatquzulghan saraylirida méngiwatatti.

Qoshun sep tüzüp bolghandin kéyin, bilqisning ademliri suleymanning yénida turdi. Ular kallisida eskerlerning sanini, türilirini hésablashqa bashlidi. Qoshundiki yolwas, qush we uchalaydighan eskerlerni körge bilqisning elchiliri qorqqinidin yürüki aghzigha kélip, bu qoshunning tengdashsiz derijide küchlük ikenlikini chüshendi. Qoshun közdin kechürüş axirlashqandin kéyin, melikining elchiliri suleymanning chüshlük tamaq ziyapitige chaqirildi. Elchiler dunyaning her qaysi jaylirining tamaqlirini kördi. Dastixanda dölitining eng meshhur tamaqliri tépilatti. Lékin ular tamaqlarning temining oxshimaydighanliqini hés qilisti. Tamaq yégen qachiliri altundin yasalgan bolup, ulargha hetta melikimu taqiyalmaydighan altun zibu zinnenetler taqighan xizmetchiler xizmet qiliwatatti. Dastixanda qushlar, déngiz béliqliri we namelum haywan göshliri bar

idi. Suleyman bu tamaqlarni yémestin, bir yaghach tawaqta quruq nanni yaghgha milep yewatatti. Bu, uning tallighan tamiqi idi. Suleyman ün - tinsiz olturup, ular bilen birlikte tamaq yédi. Ular suleymanning küchlük we heyran qalarliq derijide éghir - bésiq ikenlikini bayqidi.

Tamaqtin kéyin, elchiler xijil bolghan halda bilqisning sowghisini suleyman'gha sundi. Sowgha altundin yasalghan bolup, ulargha nisbeten qimmatlik bir sowgha idi. Emma bu yerdiki kishini hang - tang qalduridighan seltenet we bayliqning aldida addiy we erzimes körünetti. Suleyman melikining sowghisini körgendin kéyin ulargha qarap mundaq dédi:

"siler manga mal bilen yardem qilmaqchimu? ALLAHning manga bergenliri silerning bergenliringlardin yaxshidur, belki siler sowghanglar bilen körenglep kétisiler. Hökümdar suleyma bu qisqa sözi bilen ularning sowghisini ret qildi we elchilerni osal ehwalgha chüshürüp qoydi. Ulargha öz raziliqining pul bilen sétiwalghili bolmaydighanliqini bildürdi. Ular suleymanning könglini bashqa nerse bilen alalishi mumkin idi.

"siler manga hakawurluq qilmanglar, méning aldimgha musulman bolghan halda kélinglar. "

sulayman deslepki mektubigha yüzlendi we tekrar dédi. Sen qaytip ketkin, ularning üstige ular taqabil turalmaydighan bir qoshun bilen choqum barimiz, ularni yurtidin xar, kemsitilgen halda choqum chiqiriwétimiz. Hökümdar keskin we qorqunchluq tehditin kéyin, melikining elchilirini qayturuwetti. Bilqisning elchiliri suleymandin bilqisning uni (yeni suleymanni) ziyaret qilip kélishi üçün ijazet soridi.

Memlikitige qaytip kelgen elchiler derhal melikining huzurigha kélip, dölitining xewp ichide ikenlikini xewer qildi we suleymanning intayin küchlükliki, qoshunining tengdashi qudertlik ikenlikini éytti. Uning suleymanni ziyaret qilip xursen qilishi kéreklikini bildürüshti. Melike bu meslihet boyiche teyyarliq qilip, suleyma memlikitige qarap yolgha chiqti. Suleyman ordisida beg - wezirliri, qomandanliri we ölimaliri bilen birlikte olturatti. U bilqisni oylawatatti. Uning kéliwatqanliqini, emma özi xalap emes, qorqqinidin kélishe mejbür bolghanliqini biletti. Suleyman melikining islamni qobul qilishi üçün islamning heqiqiy ilgharliqini we heqiqiy küchke ige ikenlikini chüshendürüş we ularning quyashqa choqunup érishken téxnika, sen'et we ilim bilen özlirining islamgha étiqad qilip yetken ilgharliqni sélishturush arqiliq uni hang - tang qaldurmaqchi boldi. Hökümdar suleymanning xewerchiliri sebe memlikitidiki eng heshemetlik nersining bilqisning texti ikenlikini xewer qilishti.

Text altun we qimmatlik tashlardin yasalghan bolup, text we text qoyulghan öymu neqqashliq sen'etning namayendisi idi. Qarawullar uningdin her waqit közlirini ayrimaytti.

Undaq bolsa... Suleyman ichide bilqisni musulman qilish üçün, u kelgende uning bu texti üstide olturup qarshi élip, uni qudriti bilen hang - tang qaldurmaqchi boldi. Béshini kötirip ademlirige:

"i ulughlar! Ularméning qéshimgha musulman bolup kélishtin burun, (silerdin) kim uning textini élip kélidu. " allah suleyma'gha boysundurup bergen jinlardin biri bolghan

ifrit tunji bolup: "men uni ornungdin turushtin burun sanga élip kélimen, men uni élip kélshke elwette qadirmen, ishenchlikmen" dédi.

Suleyman bir yaki ikki saettin kéyin ornidin turatti. Jin textni buningdin awwal ekileydighanliqini éytti. Suleymanning ordisi pelestinde bolup, bilqisning texti bolsa yemende idi. Text bilen ordining arisida minglarche mil musape bar idi. Suleyman ifritning sözige jawab bermidi. Démekki, u bilqisning textini uningdinmu tézraq ekileydighan bir tekli kütüwatatti. Sayide olturghan asaf ibni burxiya (u nazil bolghan kitabni chongqur bilidighan zat idi) suleyman'gha qarap: "uni men sanga közüngni yumup achquche élip kélimen" dédi (u dua qiliwidi, text derhal aldida hazir boldi). Suleyman textning yénida turghanliqini körgende: "bu perwerdigarimning (manga qilghan) éhsanidir, u shükür qilamdım, ya tuzkorluq qilamdım, buning bilen méni sinidi, kimki shükür qilidiken, u özining paydisi üçün shükür qilidu, kimki tuzkorluq qilidiken, (bilish kérekki) heqiqeten perwerdigarim (uning shükür qilishidin bihajettur), (allahning) keremi kengdur" dédi.

"kitabning hékmitige érishken" kishining sözi ayaqlashmay turupla, text suleymanning yénigha kélip boldi, qur'an uning jin yaki insan we yaki perishte ikenliki toghrisida héchnéme démeydu. Suleyman allah gha shükri qilghandin kéyin melikining textige qaridi. Text gerche bir sen'et möjizsi bolsimu, lékin suleyman memlikitidiki insan we jinlarning yasighanliri aldida addiy körünetti. Suleyman melikining textige inchikilep qarighandin kéyin, textning özgertilishini buyridi. Textning bezi yerliri özgertildi. Chünki suleyman bilqis kelgende, uning özining textini tonuydighan yaki tonimaydighanliqini sinap baqmaqchi idi.

Suleyman bilqisni qarshi élish üçün ayrim bir saray sélishti emr qildi. Déngiz qirghiqidin bir yer tallandi. Suleyman sarayning köp qismining déngiz suliri üstide bolushini, sarayning astining intayin mustehkem we qimmatlik, shundaqla nahayiti süzük eynektin yasilishini buyridi. Sarayning tégide üzüwatqan her xil renglik béliqlar we heriket qiliwatqan déngiz yosunliri éniq körünüp turidighan bolushi kérek idi. Saray pütüti. Sarayning astigha yatquzulghan eynek derijidin tashqiri süzük bolghachqa, sarayning déngiz üstidiki qismining tégi yoqtekla körünetti. Höpüp suleyman'gha bilqisning dölitining égiz yerlirige (sépillirigha) yétip kelgenlikini xewer qildi. Bilqis axiri keldi.

Bilqis qarighudek bolsa, text bir turup özining textige oxshaytti, bir turup oxshimaydighandek körünetti. Eger text özining texti bolsa, u qandaqlarche bilqistin burun bu yerge kéliwalalaydu? Eger özining texti bolmisa, bunchilik inchike teqlid qilinishi mumkinmu? Bilqisning textni diqqet bilen közitiwatqanliqini körgen suleyman:

- séning texting mushundaqmu? - dep soridi.

- shudekla turidu, - dédi heyran qalghan bilqis.

- bizge burun ilim bérilgen we biz teslim bolghan iduq (yeni musulman bolduq), - dédi suleyman.

Bilqis buning özining texti ikenlikini bildi. Text uningdin burun bu yerge keltürülüp, bezi qisimliri özgertilgen idi. Bu, peyghember we hökümdar suleymanning küchi qandaq küch bolghiydi? Bilqis suleymanning hüner - sen'et, téxnika we bashqa ilimlerde yetken

sewiyisigila emes, uning imanigha we allahqa bolghan teqwadarliqighimu heyran qaldi. Yeni u suleymanning musulmanliqi bilen ilim - hékmiti arisidiki bu chongqur munasiwettin hang - tang qalghan idi.

Xulase kalam. Kallida sansizlighan mesililer peyda boldi. Öz étiqadining bu yerde, suleymanning aldida gumran bolghanliqini kördi. Ular choqun'ghan quyash peqet allahning bendilirining paydilinishi üçün yaratqan mexluqati idi. Quyash bilqisning qelbide tunji qétim tutuldi. Uning qelbini quyashtek pétip yoqalmaydighan yéngi bir nur yorutti. Uning bu imanini élan qilishi peqet waqit mesilisidinla ibaret idi. Bilqis musulmanliqini élan qilidighan waqitni yaxshi tallidi.

Bilqisqa: saraygha kirgin, - déyildi. Bilqis sarayning eynektin yasalghanliqini bayqiyalmidi. Suni körgen bilqis déngizgha kiridighan oxshaymen dep könglikini köterdi. Suleyman uninggha könglikining höl bolushidin qorqmasliqini éytti. U yerde su yoq idi. Chünki saray süzük eynekte yasalghan idi. Bilqis musulman bolghanliqini élan qilish üçün bu waqitni tallidi. Özige zulum qilghanliqini étirap qilip, suleymanning yénida alemlerning perwerdigari allahqa boysundi. Uning arqisidin qewmimu musulman boldi. U suleymanning dunyaning eng chong hökümdari we allahning peyghemberliridin biri ikenlikini chüshen'gen idi.

Suleymanning yüzi bilqisning kelginidin béri tunji qétim xursen bolghan halda külümsiridi. U mana emdi heqiqiy wezipini orunlighan, yer yüzide islamning nurini bayqighan idi.

1910.-sual: suleymanning eleyhissalamning kiyinki hayati

qur'an bilqisning musulmanliqidin kényinki ishlini tilgha almaydu. Mupessirler kényin uning suleymanning toy qilghanliqini éytishidu. Suleymanning ademliridin biri bilen toy qilghan dégenlermu bar. Bilqis uni yaxshi körüp, uninggha yatliq bolghan idi. Hebeshistan hökümdarlaridin bezilirining ularning ewladi ikenlikini sözlinidu. Biz bularning toghra - xataliqini bilmeymiz.

Suleyman dunyani boysundurghan shereplik hayat yashighan idi. Axirida, allah uninggha ölümni teqdir qildi we suleymanning wapati boldi. Xuddi uning hayati ajayib - gharayibliqlar we tilsimatlar bilen tolghan we shöhrette, seltenette eng yuqiri pellige yetkendek, uning ölümimu allahning ajayib - gharayiblarga tolghan alametliridin biri idi. Démek, uning ölümü hayatigha we seltenitige uyghun halda kelgen idi. Tengdashsiz we muhim hayatigha tengdashsiz bir ölüm keldi.

Ulugh allah sebe süriside suleymanning wapati heqqide mundaq dégenidi:

suleymanning wapatini höküm qilghinimizda (yeni uni wapati qildurghinimizda) suleymanning ölgenlikidin jinlarni peqet uning hasisini yégen qurutlar xewerdar qildi. Suleyman (hasisini qurut yep) yiqilghan chaghda jinlarga éniq boldiki, eger ular gheybni bilidighan bolsa idi, xar qilghuchi azabta (yeni shunche uzaq waqit éghir emgekte) qalmighan bolatti.

Ulugh allah suleymanning ölümü bilen bu pikirni, yeni jinlarning gheybni bilidighanliqi heqqidiki pitnini yoq qilishni irade qildi. Jinlar suleymanning ölümige uning üçün ishleytti. U ölse, uning buyriqigha boysunush we uning üçün ishlesh mes'uliyiti tügeytti.

Suleymanning ölgini bilmigen jinlar uning üçün ishleshni we xizmet qilishni dawamlashturdi. Suleyman étikaf, ibadet we namaz üçün méhrapigha (yeni hujrisigha) kirdi. Méhrapta turghan chaghda uning yénigha héchkim kirishke jür'et qilalmaytti. Méhrap bir taghning choqqisida bolup, tamliri arqisidikilerni körsitip turidighan eyneklerdin yasalgan idi. Bir küni, suleymán hasisigha tayan'gha halda oygha chömdi. Ulugh allahqa zikir qilishqa bashlidi. Bir azdin kéyin uyqisi keldi. Bir azdin kéyin ezrail uning méhrapidin chiqti. Suleyman wapát bolghan idi. U hasigha tayan'ghan halda olturatti. Buni körgen jinlar uni dua qiliwatidu dep perez qiliship, ishlini dawamlashturdi. Nurghun künler ötti...

Axiri, bir derex qurti kélip, suleymanning hasisini yéyshke bashlidi. Qurtning qorsiqi ach bolghachqa, hasining birqismini yep tügetti. Derex qurti hasini bir qanche kün'giche toxtimay yédi. Qurt hasining yerge tégip turghan qismini yeyti. Hasining tégi yéyilip tügigende, suleymanning qoli hasidin sérildi - de, jesitining tengpungliqi buzulup yerge yiqilip chüshti. İnsanlar yerge yiqilghan jesetning yénigha yügürüp kélishti. Ular suleymanning burunla ölgenlikini hés qilishti. Jinlarmu gheybni bilmeydighanliqini chüshinishti. Bu heqiqetni insanlarmu chüshendi.

Shundaq qilip, allahning peyghembiri suleymán méhrapta olturup, allah ni zikir qilghan halda wapát boldi. Bu xewer chaqmaq tézlikide dunyagha tarqaldi. Hökümdar peyghember suleymanning jinazisigha (ölümige) insanlar, qushlar we wehshiy haywanlar qatnashqan idi. Uning tawutigha köz yashliri tökken minglighan qushlar saye chüshüretti. Depne murasimida yirtquch haywanlar yuwashlap, mulayimlik bilen méngishti. Qushlar suleymán üçün yighlashti. Ish tügidi. Emdi yer yüzide héch kishi qushlarning tilini bilelmeytti. Qushlarning tilini bilidighan kishi wapát bolghan idi.

1911-sual: suleymán eleyhissalamning ibadetxanisi

suleymán ibadetxanisi (mebed) yehudiylarning ibadet merkizi, yehudiy tarixining simwoli we ularning iptixar menbesi bolghan érusalimda idi. Uni hökümdar suleymán saldurghan bolup, quruluşqa we bészshke nurghun chiqim serp qilindi. Bu quruluşqa qatnashqan ishchilarning sani 180 mingdin artuq idi suleymán bu ibadetxana üçün tershishtin altun, liwandin derex (yaghach), yemendin qimmetlik tash ekelgüzgen bolup, ibadetxanining quruluşi yette yil toxtimay ishlesh netijiside tamamlan'ghandi. Bu, u dewrdiki dunya möjiziliridin biri idi.

Ibadetxana nurghun qétim weyrán qilindi. Düşmenlarning we achközlarning hujum nishanigha aylandi. Ular uning ichidiki ghezinilerni bulap talaytti we uning xarab bolghanliqini söz - chöchek qilishatti. Kéyinlerde hökümdarlarning biri yehudiylargha dostluq qolini uzitip ibadetxanini yéngidin yasatti. Bu qétim ibadetxanining quruluşi 46 yil sürdi. Axirida üç teripi heywetlik sépildin qorshalghan heshemetlik bir qesir meydan'gha keldi. Ibadetxana ichkiriki we tashqiriqidin ibaret ikki qismigha bölünetti.

Ich qismi mermerdin yasalgan qosh tüwrükler kötürüp turghan égiz rawaqlar bilen qorshalghan bolup, rawaqlarning torusliri (lempiliri) qimmetlik sedir derixidin yasalgan idi. Ibadetxanining jenubiy teripidiki rawaqlarni 162 dane tüwrük kötürüp turatti. Bu tüwrükler az dégendimu üç ademning ghulichi yetmigüdek yoghanliqta idi.

Ibadetxanining tashqiri qismida altun bilen qaplan'ghan toqquz chong derwaza

bolup, oninchisi yoghan bolushigha qarimay, pütünley kornisos misidin quyulghan idi. Pütün derwazilarning üsti sap altundin yasalghan üzüm sapaqliri bilen zinnetlen'gen idi. Hökümdarlar ibadetxana weyran bolghan'gha qeder xeyr - saxawet qildi. Ibadetxana tengdashediz xezinilerge tolghan idi.

Suleyman ibadetxanisining sélinishidiki esli meqset allahqa ibadet qilish bolup, bir allah gha étiqad qilidighan iman igilirining mesjidi idi. Suleyman uni saldurghan chaghda uning körkemliki we kattiliqi hergizmu insanlarning allahqa ibadet qilishigha we suleymanning allahqa dewet qilishigha tosqunluq qilmaytti. Chünki uning heshemetlik yasilishi belki döletning küchining we étiqadining mustehkemlikining namayendisi idi.

Uzun yillar ötti. Ibadetxana ich - ichidin yehudiy dinining zawalliqqa yüz tutqanliqini yoshurghan altun shakalgha aylinip qaldi. Yehudiylar ibadetxanining muqeddeslikini buzdi. Uning chaqnap turidighan nurluq körünüşini xünükleshtürdi. Uni bazar yérige aylandurwaldi. Qoy - kala, kepter satquchiliri rawaqlargha tolup, u yerni goya haywan éghiligha oxshitip qoyushti. Ibadetxanining kirish éghizlirini ichi insanlarning pul tégiship sodilashqan awazliri bilen pullarning sharaqlighan awazi tolghan jazanixolarning ishxaniliri qaplighan idi. Yehudiylar mal - dunyagha intayin ehmiyet béretti. Qelbning qasawetliship kétishi we axiret künige ishenmeslik bu qewmning maddiy dunyagha yüzlinishini keltürüp chiqardi. Bu, hetta ularning ibaditigimu tesir qildi. Ulargha nisbeten ibadetxanidin sétiwélin'ghan haywanlarni qurbanliq qilish meghpiretke érishishning birdinbir yoli idi. Ibadetxana heqiqiy qimmitini yoqitip, bazargha aylan'ghandin kéyin, allah u diyarni we u diyar bilen birlikte ibadetxaninimu yer bilen yeksan qilghuchilarni ewetti. Ulugh allah quddusning weyran qilinishi we suleymanning ibadetxanisining yiqilishi heqqide mundaq dégenidi:

israil ewladigha kitabta (yeni tewrat): "pelestin zéminida choqum ikki qétim buzghunchiliq qilisiler we zulum qilish bilen, allah chekligen ishlarni qilish bilen tolimu heddinglardin éship kétisiler" dep wehyi qilduq. Birinchi qétimliq buzghunchiliqning (jazasi) wede qilin'ghan waqit kelgende, (silerni jazalash üçün) silerge küchlük bendilirimizni ewettuq, (ular silerni öltürüş, bulang - talang qilish üçün) öylerni axturdi. (silerge düshmenni musellet qilish) choqum ishqa ashidighan wede idi. Andin (yeni tewbe qilghininglardin) kéyin silerning ulardin üstünlükünlarni eslige keltürduq (yeni düshmininglarni halak qilduq, silerni uning üstidin ghalib qilduq), silerge nurghun mal we ewladlar ata qilduq, saninglarni köp qilduq. (i srail ewladi!) eger yaxshiliq qilsanglar, yaxshiliqinglar özenglar üçündür, yamanliq qilsanglarmu özenglar üçündür, ikkinchi qétimliq buzghunchiliq (jazasining) wede qilin'ghan waqti kelgende, (düşmenlarning xar qilishi bilen) yüzünglarda qayghuning alametliri körülüshi üçün, ularning beytulmuqeddeske deslepki qétimda kirgendek kirip (uni xarab qilishi) üçün, ishghal qilghanliki yerni weyran qilishi üçün (ularni biz ewettuq). (eger tewbe qilsanglar) perwerdigaringlarning silerge rehim qilishi muheqqeq yéqindur, eger siler qaytsanglar (yeni qayta buzghunchiliq qilsanglar), biz qaytimiz (yeni biz silerni qayta jazalaymiz). Biz jehennemni kapirlar üçün zindan qilduq.

Mupessirler suleymanning ibadetxanisining yiqilishi we quddusning weyran bolushi heqqide mundaq déyishidu: ulugh allah qewm ichide gunah we isyan köpeygende israil

ewladédin ermiya ismlik bir peyghemberge mundaq wehyi qildi: qewming arisida dest turde, ularning qelbilirining heqni chüshenmeydighanliqini, közlirining heqni körmeydighan, qulaqlirining heqni anglimaydighan qewm ikenlikini bildürgin.

Ermiyaning agahlandurushi dawam qildi. U qewmige ulugh allahning ularning oyghinishi, toghra din'gha qaytishi we bir allahqa étiqad qilish üçün axirqi bir purset bergenlikini éytti (bildürdi). Undaq qilmighan teqdirde, allah ulargha eskerliri qara qoyundek méngip bayashat yerlerni xarabige, sheherlerni chölge aylanduridighan bir zorawan hökümdar ewetetti.

Ilya qewmige peyghemberlikini bildürüp, ularni allah gha dewet qildi. Ular keng - kölemlik apet bilen agahlandurdi. Yehudiylar uni inkar - isyan bilen chetke qaqtı. Uni yalghanchigha chiqardi. Uninggha: sen némishqa yalghan sözleysen? ALLAH yérini we mesjidlirini qandaq tashliwétidu? Yer yüzide ibadet qilidighan kishi qalmisa, mesjid we kitab qalmisa, uninggha kim ibadet qilidu? - déyishti.

Ilya bilen qewmi otturisdiki küresh ilyaning zindan'gha chüshishi bilen axirlashti. Del bu chaghda... Buxtunnesri ulargha qarap ilgirilewatatti. Bir küni, yehudilar atlarning tuyaq awazi, oqlarning awazi we köyük puraqliri bilen chöchüp oyghandi. Hujum qilghuchilar sheher sépillirini qorshap, derwazilarni bir - birlep qolgha chüshürüp, sheher - yézilargha kirdi.

Öylerning etrapini qorshap hemme yerni axturushqa bashlidi. Tajawuzchi (hujumchi) qoshunning qomandani yehudiylarni mejburiy qolgha élishini buyrudi. Ularining üchtin birini öltürdi, üchtin birini esir aldi, ajiz qérlarni atqa dessitip öltürüwetti. Beytulmuqeddes we ibadetxanini örüp tashlidi. Erlerni öltürüp, qel'elerni weyran qildi. Ibadetxanilarni chaqti, tewratni köydürdi. Alim we fiqhshunaslardan birnimu qoymay qirip tashlidi. Beytulmuqeddesning ichige nijaset atti, choshqa boghuzlidi. Hemme nersige ot qoyghandin kéyin, esirlerni élip qaytip ketti. Yüz minglarche ayal we balilarni özliri bilen birge élip kétishti. Pütün yerni weyran qilip xarabige aylandurdi. Yashighusiz halgha chüshüp qalghan yehudiy öylirila qalghan idi. Israil ewladi memliketning terep - tereplerge qéchishti. Bu yerde uzun mezigliche héchkim yashimidi. Axirida, allah taala qewmning ewladliridin qélip qalghanlirining qaytishigha ijazet berdi we ular bu yerlerge qaytip kélishti. Bu qanliq weqeler yüz bériwatqanda, uzeyr uxlawatatti. Körgen kishi uni ölük hésablaytti. U, tewratni yadqa bilidighan birdinbir kishi idi.

1912.-sual: uzeyr eleyhissalamning qissisi

ulugh allah beqer süriside mundaq dégenidi: yaki sen tam, ögziliri yiqilip weyran bolghan (xarabe) sheher (yeni beytulmuqeddes) din ötkén kishini (yeni uzeyrni) körmidingmu? U (ejeblinip): "allah bu sheherning ölgen ahalisini qandaq tirildürer?" dédi. ALLAH uni yüz yil ölük halitide turghuzup andin (kamali qudrimini körsitish üçün) tirildurdi. ALLAH (perishte arqiliq) uningdin: "(buhalette) qanchilik turdung?" dep soridi. U: "birkün yaki bir kün'ge yetmeydighan waqit turdum" dédi. ALLAH éytti: "undaq emes (toluq) 100 yil turdung! Yémek ichmikingge qarighinki, buzulmighan; éshikingge qarighinki (uning söngekliri chirip ketken). (sanga yuqiriqidek adettin tashqiri ishlarni qilghanliqimiz) séni biz kishilerge (qudritimizning) delili qilish üçündür. Bu söngeklerge

qarighinki, uni qandaq qurashturimiz, andin uninggha gösh qondurimiz. (yuqiriqi ishlar) uninggha éniq bolghan chaghda (yeni u roshen möjizilerni körgen chaghda), u: "men allahning hemme nersige qadir ikenlikini bildim" dédi.

Ötmüshtikiler we kényinkilerge ayanki, ulugh allah bayan qilghan bu qissining qehrimani uzeyrdur. Uzeyrning israil ewladi peyghemberliridin biri ikenliki sözlinidu. U, tewratni yadqa alghan idi. Kéyinche uning béshigha ajayip bir weqe keldi. ALLAH uni qebzi roh qilip, 100 yil ötkendin kéyin qayta tirildürdi. Uzeyr uxlighan bu 100 yil dawamida, tewrat köydürölüp, bezilerning yadida azraq qélip qalghan we buxtunnesri urushi bolup ötken idi. Uzeyr möjizisi qewmi üçün éniqla bir pitne menbesi bolatti.

Hawa qattiq issip ketkechke, jimi janliq changqap ketkenidi. Uzeyr jimjit yézisida ténych bir künni ötküzüwatatti. U béghini sughurushni oylidi. Emma bagh yirap, baridighan yolmu japaliq idi. Bu yol ariliqida ötmüshte insanlar yashighan, kéyin ölüm kélip mazarliqqa aylan'ghan bir sheher bar idi. Bu yerde hayatliqning warang - churungliri yoqap, ornini qebrilerning jimjitliqi alghan idi.

Uzeyr könglide baghdiki derexlarning susirap ketkenlikini oylap, ularni sughirish üçün baghqa bérishni qarar qildi. Israil ewladi peyghembiridin biri bolghan hakim (hékmet igisi) we salih (yaxshi) qul, kün chiqish bilen teng éshikige minip yézisidin seperge chiqti. Toxtimastin yol yürüp, axiri baghgha qaytip keldi. Derexlarning qaghjirap, tupraqning susizliqtin yérilip ketkenlikini körüp, derhal baghni sughardi. Andin azraq enjür, üzüm üzüp, enjürni bir siwetke, üzümni bir siwetke sélip, baghdin chiqti.

Uzeyr issiqta éshek üstide kétiwatqach ete qilidighan ishlerini oylidi. Tunji bolup tewratni yoshurulghan yerdin élip chiqip ibadetxanigha qoymaqchi boldi. Andin kalilargha yem - xeshek ekélish kéreklikini oylidi. Dadisini körgende tatliq külümsreydighan kichik oghli ésige keldi we téz méngishqa bashlidi. Yolning yérimi tügigende qebristanliqqa yétip keldi. Issiqta tola yol yürüp hérip ketken éshekning ténidiki terler quyash nurida parqiraytti. Ishek xuddi sudin chiqqandek chilik - chilik bolup ketken idi. Éshek qebristanliqqa kelgende méngishni astilatti. Uzeyr könglide: bir az dem élip, chüshlük tamimni yewalay, ésheknimu dem alduray! - dep oylidi.

Uzeyr weyran bolghan bir qebrining yénida toxtap chüshti. Pütün sheher xarabiliqqa aylan'ghan qebristanliqtin ibaret idi. U éshekni yandiki bir tamgha baghlap qoyup, özi sayidaq yerge kélip olturdi we yénidiki tawaqni chiqirip üzüm siqti. Andin quruq nanni üzüm süyige chilidi.

Nanning üzüm süyide yumshishini saqlap olturghach etrapni tamasha qildi we qebristanliqqa qarap xiyalgha chömdi. Pütün etrap jimjit ölük we xarabiliktin ibaret bolup, öylerning köp qismi örülgen, yérilghan türükler astida qalghan idi. Etrapta körün'gen bir qanche derex susizliqtin qaghjirap ketken idi.

Bu yerge depne qilin'ghan jesetlerning söngekliri tupraqqa oxshaydighan nersilerge aylan'ghan bolup, qebristanliq tip - ténych, etrapta jimjitliq höküm süretti. Uzeyr ölümning dehshetlikini we bu xaniweyranliqni körüp öz - özidin soridi: "allah bu sheherning ölgen ahalisini qandaq tirildürer?".

allah ölgenlerning söngeklirini qandaq tirildürer? - dep soridi. Uzeyr allahning bu

söngeklerni tirildürüdighanliqidin shübihlenmeytti. U peqet bu ishqa heyran bolghanliqi we eqli yetmigenliki üçün shundaq dégen idi. Uzeyr bu sözni qilar - qilmayla öldi.

ALLAH uninggha ölüm perishtisini ewetti. U uzeyrning rohini aldi. Igisining ünsiz we heriketsiz jesitini körgeñ eshekmu turghan yéride suzulup yatti. Etsi, eshek ornidin turup, ketmekchi boldi. Emma baghlaqliq bolghachqa turghan yéridin midirliyalmidi - de, axiri achliqtin öldi. Eshek igisining yénida, yerde suzulup yatqan halda qaldi.

Sheher xelqi uzeyrning qaytip kelmigenlikini körüp, uni izdeshke bashlidi. Béghigha béríp, u yerdin tapalmay qaytishti. Uninggha ait héchnerse tépilmidi. Ular uni izdesh üçün guruppilar tesis qildi. Bu guruppilar her terepni izdégen bolsimu, ne uzeyrni ne uning éshikini tapalmidi. Guruppilar uzeyr yatqan mazarning yénidin ötkén bolsimu, emma bu yerde toxtimidi. Qebristanliq jimjit we sürlük idi. Eger uzeyr bu yerde bolsa, uning awazini anglighili bolatti. Uning üstige, ular qebristanliqtin qorqqanidi. Shunga bu yerde tepsiliy tekshürüş élip barmidi. Künler ötti, insanlar uzeyrning qaytip kélishidin ümidini üzüshti. Baliliri uni qayta körülmeydighanliqigha ishendi. Ayali emdi balilirining atisiz, özining tul qalghanliqini chüshinip olturup uzundin - uzun'gha yighlidi. Emma waqitning ötüshi bilen azablar yéniklep, köz yashliri toxtidi. İnsanlar uzeyrni untup, künlik hayat mesililiri bilen meshghul bolushti.

Yillar ötti, eng kichik oghli we öyide ishleydighan bir ayaldin bashqa hemme kishi uzeyrni unutti. Uzeyr u ayalgha shepget qilatti. Uzeyr sheherdin chiqqan chaghda, u ayal 20 yashta idi. 10 yil, 20 yil, 80 yil, 90 yil ötti. Hetta bir esir, yeni 100 yil ötti. Ulugh allah uzeyrning oyghinishini irade qildi.

Ulugh allah uninggha allahning ölüklerni qandaq tirildürüdighanliqini körsitip qoyush üçün, qelibidiki nurni yorutidighan bir perishte ewetti. Uzeyr ölgili yüz yil bolghan idi. Shundaq bolushigha qarimay, u hazir tupraqtin, söngék, gösh we térige özgerdi. Andin allah uning tirilishini buyridi. U yatqan yéridin des turdi. 100 yil dawam qilghan uyqisidin oyghinip közlrini uwilidi. Etrapqa qariwidi, chörisidiki qebrilerni kördi. U özining uxlap qalghanliqini ésige aldi. Wah (ah)! Baghdin sheherge qaytiwatatti. Qebristanliqta aram élip yatti. Toghra... Pütün bolghan ish bu idi.

Kün pétiwatatti. U chüshtiki issiqta aram alghanliqini eslep öz - özi:

- qarighanda chüshtin taki kün patqiche uxlap ketken oxshaymen, - dédi. Uzeyrni oyghitish üçün allah teripidin ewetilgen perishte soridi: "(buhalette) qanchilik turdung?" dep soridi. Perishte uning qanche saet uxlighanliqini soriwidi, u jawaben: "birkün yaki bir kün'ge yetmeydighan waqit turdum" dédi.

Perishte uninggha: "undaq emes (toluq) 100 yil turdung! Dédi.

Sen yüz yildin béri uxliding... Yüz yildin béri ölüktüng, allah séni öltürdi we ölüklerning tirilishigha heyran qélip, dehshetke chüshkinigde sorighan soalingning jawabini bilishig üçün qayta tirildürdi.

Uzeyr özini yoqatqan, hemde yaratquchining küchige chongqur iman éytqan halda idi. Perishte uzeyrge tamiqini körsitip: yémek ichmikingge qarighinki, buzulmighan dédi.

Uzeyr enjürge qariwédi. Uning öz pitiche turghanliqini kördi. Renggi we temimu öz pétiche idi. Andin üzüm süyini siqip üstige nan chilighan tawiqigha qaridi. Umu öz péti turatti. Üzüm süyini hazirmu ichkili bolatti. Yumshisun dep chilap qoyghan nénimu

üzümge chilaqliq péti turatti. 100 yil ötken bolsimu yémekler öz péti qalghan idi. Uzeyr qorqushqa bashlidi.

Üzüm süyi aridin yüz yil ötken turuqluq qandaqlarche burunqi pétide turidu? Halbuki, normalda üzüm süyi bir nechche saette özgirip, buzulup qalatti.

Uzeyr perishtining sözige ishenmigendek téngirqap qaldi. Shuning bilen, perishte uzeyrge isharet qildi: éshikingge qarighinki (uning söngekliri chirip ketken).

Uzeyr éshikige qariwidi, éshikining söngikining topisidin bashqa héchnerse körünmidi. Perishte uninggha:

- allahning ölüklerni qandaq tirildüridighanliqini körüshni xalamsen? Yerge qara, burun séning éshiking baghlan'ghan yerdiki topa - changgha qara! - dédi.

Perishte éshekning söngeklirige buyruq qildi. Tupraq zerrichiliri her tereptin yügürüp kélip toplandi. Axirida, söngékler peyda boldi. Perishte tomur, pey, göshlarning wujutqa kélishini buyrudi. Göshler éshekning söngeklirige keydürüldi. Uzeyr bularni körüp turuwatatti.

Gösh wujutqa kélip bolghandin kéyin, üsti tére we yunglar bilen qaplandi. Éshek ölgen chaghdiki halitige keldi. Hazir u rohsiz jesetke aylan'ghan idi. Perishte éshekning rohigga jesetke qaytip kélishini buyridi. Roh jesetke qaytti. Éshek ornidin turup, quyruqini shipangshitip hangrighili turdi. Éshek échirqap ketken idi.

Uzeyr aldida meydan'gha kelgen bu büyük möjizini kördi. Söngék tupraqqa aylan'ghandin kéyin, allahning ölüklerni qandaq tirildüridighanliqi möjizisini öz közi bilen kördi. Köz aldida meydan'gha kelgen möjizidin kéyin, uzeyr: "men allahning hemme nersige qadir ikenlikini bildim" dédi.

Uzeyr, ornidin turup, éshikige minip, sheherge qaytish üçün yolgha chiqti. ALLAH uzeyrni insanlar üçün möjize, yeni qayta tirilishning heqliqi we ölüklerning qebrileridin tekrar chiqidighanliqini ispatlaydighan térik bir möjize qilishni irade qildi.

Uzeyr sheherge kechqurun yétip keldi. Bu yerde meydan'gha kelgen özgirishlerge hang - tang qaldi. Öyler, kochilar, insanlarning chirayliri we balilar, hemme nerse özgirip ketken idi. U héchkimni tonumaytti hem héchkimni uni tonimaytti. Uzeyr sheherdin ayrilghanda 40 yashta idi. Qaytqandimu yene 40 yashta bolup, qandaq ketken bolsa, shu péti qaytip kelgen idi.

ALLAH uni ölgen chaghdikidek 40 yéshida tirildürgen idi. Emma shehiri, yüz yil yashighan öyler örülüp, kochilar we körünüşler özgirip ketken idi. Uzeyr könglide: méni esliyeleydighan qéri bir boway yaki momay izdep baqay! - dep oylidi.

U axiri 20 yash chéghida qélip qalghan xizmetchi ayalni tapti. Hazir u ayal 120 yashta bolup, ajizlaship chishliri tökülgen, közliri körmeydighan, oruqlap bir tére, bir ustixan bolup qalghanidi. Uzeyr uningdin soridi: - i yaxshi momay! Uzeyrning öyi nede?

- hazir uni héchkim ésige alalmaydu. U 100 yil awwal kétip qaytip kelmidi. ALLAH uninggha rehmet qilsun! - dédi momay yighlap turup.

- men uzeyr bolimen, méni tonudingizmu? ALLAH méni öltürüp, yüz yildin kéyin qayta tirildürdi, - dédi uzeyr momaygha. Mumay uninggha ishenmigen halda:

- uzeyr duasi ijabet bolidighan kishi idi. Közlirimning échilishi we mangalishim üçün allahqa dua qilghin, séni körüp toniwalay, - dédi. Uzeyr momayning mangalishi

we közlirining körishi üçün allahqa dua qildi. ALLAH duani ijabet qildi. Momay uning uzeyr ikenlikini bildi we derhal sheherge qarap yügürdi.

Sheherde: "uzeyr qaytip keldi!" dep waqirashqa bashlidi. Heyran qalghan xelq uni éliship qaptu dep oylashti. Kéyin hakim we alimlar yighilishti. Ularning arisida uzeyrning newrisimu bar bolup, dadisi ölgen, özi 70 yashqa kirgen idi. Halbuki, bowisi uzeyr bolsa, 40 yashta idi.

Alim we hakimlar yighilip, uzeyr weqesini tingshidi. Ular uninggha ishinish - ishenmeslikini bilelmidi. Axiri, hakimlardan biri munu soalni soridi:

- ata - bowilirimizdin uzeyrning peyghemberlikini, tewratning buxtunnesri hujumida yoqap ketkenlikini, u tewratni köydürüp, alimlarni we taliblarni öltürüwetken bolsimu, uzeyrning tewratni yadqa bilidighanliqini anglighan iduq. Bu ishlar sen "öldüm" weyaki "uxlidim" dégen 100 yil ichide bolghan, eger tewratning rastini yadliyalisang, séning uzeyr ikenlikingge ishinimiz, shundaq qilalamsen?

Uzeyr israil ewladi ichide tewratni yadqa bilidighan birining qalmighanliqini, uning éghizdin - éghizgha köchüshning üzülüp qalghanliqini chüshendi. Uzeyr uni dushmanlardan qoghdash üçün yoshurup qoyghan idi. Uzeyr bir derexning sayisige kélip, israil ewladini chörisige yighdi, andin tewratni birmu bir, toluq yazdi. Yézip bolghandn kéyin, uzeyr öz könglide: emdi bu yazghanlirim bilen sélshturush üçün kömüp qoyghan tewratni chiqiray, - dep oylap kömüp qoyghan yerge bérup, tewratni chiqardi. Waraqlar chürüp, yirtilip ketken idi. ALLAHning özini néme üçün öltürüp, yüz yildin kéyin tirildürgenlikini chüshendi. Uzeyr möjizisige munasiwetlik xewer israil ewladi arisida tarqilish bilen tengla nahayiti chong pitne peyda boldi. Qewmdiki bezi kishiler uzeyrni: allahning oghli! - dep élan qilishti. Deslipide uzeyr bilen musani sélshturup: - musa bizge tewratni bir kitabning ichide élip kelgen idi. Uzeyr bolsa, tewratni kitabsizmu yetküzelidi, - déyishti. Bu naheq sélshturushtin kéyin, xata xulase chiqiriship, peyghembirini allahning oghli dewaldi.

Yettinchi bap. Zekeriya, yehya, isa eleyhissalam

1913.-sual: hezriti meryemning tughulushi

qedimki dewride, bir peyghember bilen insanlarga namaz qilduridighan bir alim bar idi. Peyghemberning ismi zekeriya (eleyhissalam), alimning (allah kishilerning namaz yétekchisi qilip tallighan kishining) ismi bolsa imran idi.

Imranning ayali perzent körüshni arzu qilatti. Bir küni, tang seherde imranning ayali qushlarga yem bérish üçün chiqip, uni oylandurup qoyidighan bir menzirini kördi. Bachkisigha ozuq we su bérighan bir qush bar idi. Qush bachkisining muzlap ketmesliki üçün uni qanitining ichige éliwalghan idi. Bu ehwal ayalgha özini esletti. U qolini kötürüp, allahning bir perzent ata qilishi üçün dua qildi. ALLAHning rehmiti uninggha jawab berdi. U bir küni hamile ikenlikini hés qilip, söyün'gen halda allahqa shükür qildi, balini allahning xizmitige atidi.

Öz waqtida imranning ayali éytti: "perwerdigarim! Men qorsiqimdiki perzentimni

(dunya ishliridin) azad qilin'ghan halda choqum séning xizmitingge atidim, (bu nezremni) qobul qilghin, sen heqiqeten (duayimni) anglap turghuchisen, (niyitimni) bilip turghuchisen. "

tughut waqti yéqinlashti, imranning ayali bir qiz tughdi. Ana heyran qaldi. Chünki u mesjidke xizmet qilidighan we ibadet qilidighan bir oghul arzu qilghan idi. Bala qiz tughulghandin kéyin, ana qiz - erkekke oxshash bolmisimu, nezrisini beja keltürüşni qarar qildi. ALLAH imranning ayalining özidin ismini meryem qoyghan bu qizni we neslini qoghlán'ghan sheytandin qoghdishini tiligenlikini anglidi.

1914.-sual: hezriti meryemning zekeriya eleyhissalamning terbiyisige ötüshi

ulugh allah imranning ayalining duasini qobul qildi. ALLAH meryemni memnunluq bilen qobul qildi. Uni güzel bir güldek perwish qildi. Imran qizi meryemning toghulushi bilen kichik bir mesile peyda boldi. Imran meryem tughulushtin awwal alemdin ötken idi. Shuning bilen, u zamanning alimliri we sheyxler, meryemni himayisige élishni telep qilishti. Ular bu sherepke érishish üçün, yeni namazda özlirige imametchilik qilghan büyük alimning qizini béqish üçün bes - munazirige chüshti. Zekeriya: uninggha men qaraymen, u méning tughqunum, ayalim uning hammisi bolidu. Uning üstige, men bu qewmning peyghembiri, shunga men uninggha qarashqa eng layiq! - dédi.

Jek tartish bashlandi. Bowaq meryem yerge qoyuldi, uni himayisige almaqchi bolghanlarning chokiliri uning yénigha qoyuldi. Kichik bir balini ekeldi. Bala zekeriyaning chokisini tartti. Ikkinchi qétimlik chek tartish üçün oylashti. Herbir isim birdin chokigha oyuldi. Andin mundaq déyildi: chokilirimizni deryagha atimiz, kimning chokisi derya éqinigha qarshi aqsa, u utqan (ghelibe qilghan) bolidu.

Ular chokilirini deryagha étishti. Zekeriyaning chokisidin bashqilirining hemmisi éqin'gha qoshulup ketti. Peqetla uning chokisi éqin'gha tetür mangdi. Zekeriya ularni qayil boldi dep oyildi. Emma ular chekni üç qétim tashlashta ching turdi.

Ular: chokilarni deryagha atayli, kimning chokisi yalghuz éqin bilen bille ketse, u meryemni himayisige alsun, - déyishti. Chokilar étildi: zekeriyaning chokisidin bashqilirining hemmisi derya éqinigha qarshi aqti. Shuning bilen meryem zekeriyaning himayisige bérildi. Zekeriya meryemge xizmet qilishqa, uni terbiyileshke we uninggha köyünishke bashlidi. Nihayet meryem chong boldi. Meryemning mesjid ichide turidighan bir öyi bolup, ichide ibadet qilidighan kichik hujrisi bar idi. Köpinche waqtini shu yerde ibadet, zikir, shükür we allah ni medhiyilesh bilen ötküzetti.

Zekeriya uni yoqlap turatti. Zekeriya her qétim uning yénigha kirgende, intayin heyran qalarliq ishlarni köretti. Yaz künliri, uning yénida qish peslining méwiliri peyda bolatti. Qishta bolsa, yazliq méwiler peyda bolatti. Zekeriya uningdin bu yémeklerning (méwilerning) nedin kelgenlikini sorisa, meryem: allah teripidin keldi, - dep jawab béretti. Bu ish köp qétim tekrarlan'ghan idi.

Zekeriya qérip ketken idi. U ömrining az qalghanliqini hés qildi. Meryemning hammisi bolghan ayalimu özidekla qéri idi. U tughmas bolghachqa, héch perzent yüzi körmigen idi. Zekeriya ilim ögitidighan, peyghember bolidighan, qewmini toghra yolgha

yétekleydighan, ularni allahning kitabigha we meghepiritige dewet qilidighan bir oghul yüzi körüshni arzu qilatti. Zekeriya bu arzusini héchkimge, hetta ayalighimu éytmighan bolsimu, emma allah taala uning bu arzusini özige démostin burunla buni biletti. Zekeriya meryemning yénida yene bashqa mewsümge tewe méwe kördi.

Zekeriya soridi: "i meryem! Bu sanga qeyerdin keldi?" deytti, meryem: "bu allah teripidin keldi" deytti. ALLAH heqiqeten xalighan ademge (japa musheqqetsizla) hésabsiz rizq béridu. Shu waqitta (yeni meryemning karamitini körgen chaghda) zekeriya perwerdigarigha dua qildi.

1915-sual: zekeriya eleyhissalamning perzenit telep qilip allahqa iltija qilishi

zekeriya öz - özige: allah paktur, u her nersige qadirdur, - dédi we qelbigé hesret tolup perzent tilidi. ALLAH zekeriyagha rehmet qildi, zekeriya rebbige dua qildi.

Bu, perwerdigaringning bendisi zekeriyagha qilghan merhemitining bayanidur. U öz waqtida perwerdigarigha pes awazda munajat qildi. U éytti: "perwerdigarim! Men heqiqeten küch - quwwitimdin kettim, chéchim aqardi. Perwerdigarim! Sanga dua qilip ümidsiz bolup qalghinim yoq. Men taghilirimning balilirining ornumni basalmasliqliridin (yeni dinni qoldin bérp qoyushliridin) heqiqeten ensireymen, méning ayalim tughmastur, (pezlingdin) manga bir (yaxshi) perzent ata qilghin. U manga waris bolghay we yequb ewladigha waris bolghay, perwerdigarim! Uni séning raziliqinggha érishidighan qilghin. "

ulugh allah zekeriyaning duasini qobul qildi. Zekeriya ichide allahqa dua qilghan halda méhrapta namaz qilish üçün turghanda, perishtiler uninggha xitab qildi. ALLAHning rehmiti uninggha xitab qildi: "i zekeriya! Biz heqiqeten sanga (perishtiler arqiliq) yehya isimlik bir oghul bilen xush xewer bérimiz, ilgiri héch ademni uninggha isimdash qilmiduq. " zekeriya buningdin ilgiriki héchkimge oxshimaydighan bir perzent xosh xewirini anglidi. Xoshalliqtin titrep ketken zekeriya heyranliq bilen soridi. Zekeriya éytti: "ayalim tughmas tursa, men qérip mükchiyip ketken tursam, méning qandaqmu oghlum bolsun?. "

zekeriya özi qéri, ayali tughmas turuqluq perzent köridighanliqini anglap hang - tang qalghan idi. Perishtiler uninggha buning allahning iradisi ikenlikini, allahning iradisining qet'iy emelge ashidighanliqini, allahqa qiyin ish yoq ikenlikini, bir nersining bolushini xalisa, uning bolidighanliqini, özining burun yoq chaghda, allahning uni yaritidighanliqini we allahning her nersini peqetla iradisi we xalishi bilen yaritidighanliqini chüshendürdi. Zekeriya allahqa shükür we hemdu - sana éytqandin kéyin, allah din özige bir alamet bérishini tilidi.

Zekeriya éytti: "perwerdigarim! (ayalimning hamildar bolghanliqigha) manga bir alamet qilip berseng. " allah éytti: "séning alamiting (shuki) saq turup üç kéche - kündüz kishilerge söz qilalmaysen. " zekeriya namazgahidin qewmining aldigha chiqip, ularni etigen - axshamda tesbih éytishqa isharet qildi. Xushalliqi cheksiz idi. Perishtiler uninggha yehya isimlik bir oghulning xush xewirini yetküzgen idi.

Tunji qétim ismini dadisi qoymighan, anisimu tallimighan bir oghulning ismini

anglawatimiz, uning ismini alemlarning perwerdigari allah qoyghan idi. Bu büyük sherep we in'am bilen birlikte, ulugh allah zekeriyağa oghli yehyaning allahning buyruqi bilen (wujutqa kelgen isani) testiq qilidighanliqini, uning abruyluq, pak, büyük, yaxshi peyghember bolidighanliqini xush xewer qildi.

Zekeriya xushalliqidin titrewatatti. Köz yashliri qoruq basqan yüzige éqip chüshti. Duasini qobul qilghanliqi we özige yehyani ata qilghanliqi üçün shükür namizini qiliwatqanda, aq saqalliri nemlen'gen idi. Yehyaning dunyagha kélishige köp waqit qalmighan idi.

1916.-sual: yehya eleyhissalamning qissisi

hezriti yehyaning tughulushi bir möjize idi. U, dadisi zekeriya uzun ömür körgendin kéyin, hetta perzent körüş ümidini üzgendin kéyin dunyagha kelgen idi. U, peyghember zekeriyaning qelbini titretken pak duasidin kéyin kelgen idi. Gumrahliqning yükseklikidin pakliqmu yükselgen bir dewrde dunyagha keldi.

Yehya eleyhissalam tughuldi, uning baliliqi, bashqa balilarningkidin perqliq ötken idi. Köp qisim balilar waqtini oynap ötküzetti. Yehya bolsa, éghiz - bésiq idi. Bezi balilar haywanlarni bozek qilip oynisa, yehya ich aghritqanliqi üçün, özining tamiqi bilen haywan we qushlarni baqatti. Özige yégüdek nerse qalmighanda, derex yupurmaqliri we méwilirini yeytti. Yehya chong bolghansiri yüzü nurgha, qelbi hékmet, allah söygüsü, meripet we xatirjemlik bilen toluwatatti. Yehya oqushni yaxshi köretti. Kichikidinla ilimgé qiziqatti. U téxi bala chéghida, allahning rehmiti uninggha mundaq xitab qildi: "i yehya! Kitabni (yeni tewratni) tiriship oqughin" (déduq). Uninggha baliliq chéghidila eqil - paraset ata qilduq. Yehyagha baliliq chéghidila kitabni pishishiq öginish, yeni sheriet kitabidiki hökümlarni igelleshe emr qilindi. ALLAH uning sherietni öginishini we baliliq chéghidila insanlar arisida höküm chiqirishini irade qildi. U, zamanining eng bilimlik kishisi we hékmet sahibi bolup, sherietni intayin pishshiq ögen'gen idi. Shunga allah uninggha baliliq chéghidila hékmetler bergen idi.

U insanlar arisida höküm chiqiratti, ulargha dinning sirlirini chüshendürüp, toghra yolni körsitip, gumrahliqtin saqlaytti. Yehya chong bolup, ilmi - merhemeti artti. Ata - anisigha insanlarga, mexluqatlarga, qushlarga, haywanlarga we derexlerge shepqiti artti, hetta shepqiti dunyani ichige aldi we dunya merhemeti bilen toldi.

U insanlarni gunahligha tebe qilishqa chaqiratti. Kéyinche gunahtin paklinish üçün ularni iordaniye deryasida yuyatti, ular üçün allahqa dua qilatti. Yehyani yaxshi körmeydighan weyaki uninggha ziyan yetküzidighan héchkim yoq idi.

U, shepqetlik we pak, teqwadar, ilimlik we peziletlik bolghachqa bashqilar uni söyetti. Yehya bulargha yene ibadetni qoshti. U taghlarga, chet - yaqilargha we chölge kétép, u yerlerde allahqa ibadet qilghan, allah huzurida yighlap uning üçün namaz qilghan halda bir nechche ayni ötküzetti.

Chölde yalghuzluq hés qilmaytti. Yémek - ichmektin ensirep ketmeytti, bezide yopurmaq, bezide chéketke we bezide otlarni yeytti. Taghda uchrighan bir gharda yaki aldigha uchrighan azgalda uxlaytti. Gahida taghdiki gharlarga kirgende, u yerde wehshiy haywanlar, shir, yolwas we bōrilarni uchritatti. Pütün waqti allah ni zikir qilish we namaz oqush bilen meshghul bolghachqa bōre, yolwaslarga örölüp qarimaytti.

Haywanlar uninggha qarap, uning mexluqatlarni rehmdil, méhri bilen issitidighan we ilmi bilen arisida höküm chiqiridighan (allahning peyghembiri) yehya ikenlikini tonup bashlirini égishetti we yehyagha tuydurmastin u yerdin astaghine chiqip kétetti.

Yehya wehshiy haywanlarga köyün'gechke, ularning qorsiqini toyghuzup, özi kéchini ach ötküzetti. U ténidin bekre rohinig ozuqi bolghan namaz we zikirge ehmiyet béretti. Derex yopurmaqlirini yégech, közliri nemlen'gen, dilida zikir qilghan, allahqa söygüsini körsetken uning némitige shükür we merhemitige hemdusana éytqan halda tüneytti.

Yehya insanlarni allahqa dewet qilghinida, sewrchanliqi we méhribanliqi bilen ularni yighlitiwétetti. Sözliri semimiy we allahning sözige yéqin bolghachqa, ularni tesirlendüretti. Yehyaning insanlarning aldigha chiqidighan waqti (seher) yétip keldi. Mesjid insanlar bilen tolghanda, zekeriyaning oghli yehya ornidin turup sözleshke bashlidi. U mundaq dédi: "allah taala men emelde qilidighan sözlerni emr qildi. Silerning ulargha boysunushinglarni, bir we shériki bolmighan allahqa ibadet qilishinglarni buyruymen. Kim allah gha shérik qoshsa we uningdin bashqisigha ibadet qilsa, u xuddi xojayini teripidin sétiwélin'ghan turuqluq, ishlep tapqinini bashqa xojayinigha bergen qulgha oxshaydu, kim qulining bundaq qilishini xalaydu?! Silerge namazni buyruymen, chünki allah namaz qilghuchi namizidin toxtap qalghiche uning namaz qilishigha qarap turidu. Namazni ixlas bilen ada qilinglar. Silerge rozini buyruymen. U, özidin xushbuy purap turidighan bir ademning halitige oxshaydu. U adem mangghanséri uningdin nahayiti xushbuy puraqlar kélip turidu. Silerning allah ni köp zikir qilishinglarni buyruymen. Bu, düshmenliri qoghlighan bir ademning mustehkem bir qel'ege qéchip kiriwalghinigha oxshaydu. Qel'elerning eng chongi (yeni eng yaxshisi) allah ni zikir qilishtur. Bu qel'esiz qutulush mumkin emes. Yehya sözini tügetkendin kéyin munberdin chüshüp chölge qarap yolgha chiqti.

Cheksiz ketken chöl qumi upuqqiche sozulup yatatti. Yehya u yerde boshluqning otturisida turup namizini oqushqa we yighlashqa bashlidi. Bu mezgilde, yehya bilen hoquqdarlar arisida bir toqunush peyda boldi. U zamanning hökümdarlaridin biri gumrah, nezer dairsi tar, hamaqet we mustebit idi. Sariyida buzuqchiliq ewj alghan idi. Yehya heqqidiki xewerler uni dehshetke chüshüretti. Chünki insanlar normalda biri hem hökümdar hemde bunchilik sewiyide bolsa, uni söyetti, lékin qérishqandek uni héchkim yaxshi körmeytti.

Bu hökümdar, öz qérindishining ayalini mejburiy tartiwalmaqchi idi. U ayalning ussul oynashta dangqi chiqqan bir qizi bar bolup, éytishlarga qarighanda, u yette qat kiyim kiyip usul oynaytti. Her ussulida bir qat kiyimni séliwitetti. Axirqi ussulni yalingach oynaytti. Hökümdar yehyadin özining qérindishining ayalini bilen öylense, bolidighan yaki bolmaydighanliqi heqqide soridi. Yehya eleyhissalam: jaiz emes, dep jawab berdi.

Hökümdar: yehyagha özining u ayal bilen öylenmekchi ikenlikini, yehyaning uni razi qilghudek bir petiwa bérishi kéreklikini chüshendürüşke bashlidi. Yehya uning arzusini uyghun körmey ret qildi. Hökümdargha sherietning hökmini bildürüp, uni tashlap chiqip ketti. Hökümdar yehyagha ghezeplinip, uning zindan'gha tashlinishini buyridi. Hökümdar qérindishining ayalini mejburiy aldi. U ayalning ussulchi qizi yehyani

hökümdar bilen sözleshkende körgegen idi. U yehyaning ésil, aqköngül we alahide biri ikenlikini bilip, uni yaxshi körüp qaldi we uni izdep zindan'gha keldi. Uning namaz we yighigha chökkenlikini körüp, namizini tügetkiche uni közitip turdi. Andin keyin, özini yehyaning putigha étip, yehyaningmu uni özige oxshash söyüşini telep qildi.

Yehya: qelbimde allahtin bashqisining söygüsige yer yoq, - dédi. Ayal ümidsizlen'gen halda ornidin turup kétip qaldi. Qelbi uninggha bolghan nepret bilen tolghan halda hökümdarning sariyigha qaytti. Ayal ussulini bashlidi. Muzikilar chélindi. Ayal yettinchi ussulgha kelgende toxtap, yüzini achi we hökümdargha:

- zekeriyaning oghli yehyaning béshini telep qilimen, - dédi.

Hökümdar 44 - qedehni ichiwétip: - zekeriyaning oghli yehyani öltürünglar! - dédi. Yasawul bégi qol astidikilerge buyruq qildi. Eskerler derhal qilich - xenjerlirige ésilishti. Napak qollar qilichlarni kötürüp, pak boyunni chépip tashlidi. U shéhitlik mertiwisige érishiwatqanda, qiya tashlarning qelbi büyük peyghemberge bolghan shepqiti tüpeylidin pare - pare bolghan idi.

1917.-sual: hezriti meryemge isa eleyhissalamning dunyagha kilishidin xushxewer birilishi

quyash pétishqa yüzlen'gen idi. Shamallar alma we portakal chécheklirining xush puraqlirini uchurup etrapqa yaydi. Chécheklarning xush hidi shamallar bilen birlikte meryemning namazgahining derizileridin kirip, ixlas bilen ün - tinsiz namaz qiliwatqan qizchaq (meryem) ning etrapini qaplidi. Meryem birdinla hawaning xushboy puraq bilen tolghanliqini hés qildi. U tebietning xewirige külümsiridi - de, tekrar allahqa shükür qilip ixlas bilen namizini dawamlashturdi. Tuyuqsiz namazgahining penjirisige bir torghay kélip qondi. Torghay kün terepke qarap tumshuqini égiz kötürüp qanatlrini achi we höl bolup ketken tükirini qurutush üçün silkindi. Bu silkinishtin chachrighan ushshaq su tamchiliri meryemge birdinla mesjidning téshidiki ikki qoram tashning arisida ösken gülge su quymighanliqini ésige saldi... Meryem namizini tügitip, gülge su qoyush üçün, hujrisidin chiqay dep turishigha, perishtiler uninggha mundaq dep xitab qildi:

"i meryem! ALLAH heqiqeten séni (pütün ayallar ichidin) tallidi, séni pak qildi, séni pütün jahan ayalliridin artuq qildi. Meryem chöchüp, jayida toxtap qaldi. Perishtiler yene mundaq dédi: i meryem! Perwerdigaringgha itaet qil, sejde qil we ruku qilghuchilar bilen bille ruku qil. "

xush xewerdin keyinki buyruq uning allahqa bolghan ixlasini, sejdisini we rukusini ashuratti. Meryem gülni untup qayta namazni bashlidi. U emdi özini kichik, ajiz we namazgahta yalghuz dep hés qilmaytti. Meryem namaz oquwérip yérim kéche bolghanliqini sezmey qaldi. Namizini tügetkendin keyin, yadigha yene gül keldi. Chélekke azraq su élip, gül sughirishqa chiqti. Meryem gülge su quydi, andin chilekni yerge qoyup, ikki kéchide bir hesse uzirighan gülge diqqet bilen qaridi. Meryem ushtumtut yéqinla yerde toxtighan ayaq tiwishini anglidi. Bu, méngiwatqan ayaqning tiwishi emes idi...

Bu, shéghillarning, qumlarning we tupraqning üstide turghan ayaqning tiwishi idi, meryem özining yalghuz ikenlikini hés qilip qorqti. Etrapni diqqet bilen közetken

bolsimu, héchnerse körünmidi. Arqidinla parlighan nur bilen uning nérida turghanliqini kórdi. Meryem chöchüp béshini egdi. Bu ehwal uninggha ajayip bir chüshtek bilindi, goya özi ay nurining ichide turghandek idi. Emma bu chüsh emes idi. Uning meryemge shundaq bir qarishi meryemning könglige endishe saldi. Yüzi natunush bolup, meryem uni burun körüp baqmighan idi. Pishanisi aydinmu parqiray idi. Közliri sürlük körünsimu, chirayidin mulayimliq chiqip turatti. Meryem uninggha qariwidi, uning yüzi milyonlarche yildin béri allahqa ibadet qilghan kishining shereplik yüzidek köründi. Meryem allah din panahliq tilidi. Uning allah ni tonuydighan we teqwadar yaki emeslikini soriwidi, u yerde turghan kishi (yeni jibriil) illiq külümsirgen halda: "men sanga bir pak oghul bérish üçün ewetilgen perwerdigaringning elchisimen" dédi.

Meryem hayajanlinip, titrigen halda béshini köterdi. Ruhul emin insan süritide aldida turatti. Meryem uning péshanisining parlaqligini, yüzining süzüklükini we közining süzlüklükini hés qildi. Uningda milyonlarche yil allahqa ibadet qilghan kishining sheripi bar idi. Meryem özining téxi qiz ikenlikini, özi héchqandaq kishining qoli tegmigenlikini, yatliq bolmighanliqini, héchqandaq kishige yéqinlashmighanliqini oylidi. Yatliq bolmay turup bala tughush mumkinmu?

Bularni oylighan meryem ruhul emin'ge mundaq dédi: "manga kishi yéqinlashmighan tursa, men pahishe qilmighan tursam, qandaqmu méning oghul balam bolsun?."

jibriil: "emeliyet sen dégendektur, (lékin perwerdigaring éytti: u manga asandur. Uni kishilerge qudritimizni körsitidighan) delil we biz tereptin bolghan merhemet qilduq, bu teqdir qilinip bolghan ishtur." meryemning eqli ruhul eminning sözlirini qobul qildi.

Jibriil tekrar mundaq dédi: allah sanga (atining wasitisisiz) allahning bir kelimesi (din törelgen bir bowaq) bilen xush xewer bériduki, uning ismi mesih meryem oghli isadur, u dunya we axirette abruyluq we allahqa yéqinlardin bolidu. U böshüktimu (yeni bowaqliq chéghidimu), ottura yash bolghandimu kishilerge (peyghemberlerning sözini) sözleydu we (teqwadarliqta kamil) yaxshi ademlerdin bolidu. "

1918.-sual: isa eleyhissalamning dunyagha kilishi

téxi hamildar bolmay turupla oghlining ismini anglighan meryem téximu qattiq chöchidi. Meryem yene bashqa soal sorash üçün éghiz achay dep turushigha, ruhul emin qolini kötürüp hawani meryem terepke ittiridi. Hawa meryem burun körüp baqmighan bir nur bilen yorighan halda keldi. Bu nur meryemning wujudigha kirip, birdemdila uning ichige toldi. Meryem bashqa soal sorighiche, jibriil jimjitla ghayib bolghan idi. Soghuq shamal chiqip, meryemge titrek olashti, xuddi eqlini yoqitip qoyidighandek hés qildi. Derhal hujrisigha yügürdi. Hujrisining ishini ching taqap, namazgha chöküp yiglap ketti.

U hem xushalliqtin hayajanlan'ghan hem qorqqan, hem ichidin tatliq bir huzur hés qilghan idi. Meryem u kéchisi sehergiche shundaq shérin uxlidi. U közlirini échipla, hujrisining pesli ötkén méwiler bilen tolghanliqini kórdi. Méwiler burunqidinmu téximu köp idi. Meryem yéyishke bashlidi.

Künler ötti... Uning hamildarliqi bashqa ayallarningkige oxshimaytti. U aghrip qalmaytti, éghirliq hés qilmaytti, héchqandaq özgirish héssimu yoq idi. Hetta qorsiqimu

bashqa ayallarningkidek yoghinimighan idi. Uning hamildarliqi yaxshi bir német idi.

Toqquz ay boldi. Meryem dem élish üçün bir tüp égiz we yoghan xorma derixining astida olturdi. U aghriq hés qiliwatatti, aghriq küchiyishke we pat - patla kélishke bashlidi. Meryem tughut üstide idi. Tolghaqlarning qattiqligi uni (yöliniwélish üçün) bir xorma derixining yénigha kéliwélishqa mejbur qildi. Del shu chaghda, allahning teqdiri bilen insanlarning azablarini qelbiga yükligen kishi tughuldi.

Jibriil uninggha xorma derixining astidin nida qildi: "ghem qilmighin, perwerdigaring séning astingdin (éqip turidighan) bir ériqni peyda qildi. Xorma derixini öz teripingge irghitqin, aldinggha pishqan yéngi xormilar tökülidu. (bu shérin xormidin) yégin, (bu tatliq sudin) ichkin we xursen bolghin, birer ademni körseng (u bala toghruluq sorisa): men heqiqeten merhemetlik allah gha wede berdim, бүгүн héch ademge söz qilmaymen, dégin. "

meryem mesihke qaridi, uning yüzi intayin söyümlük idi. Mengziliri qipqizil, chachliri tüz, téni yumshaq we süzük bolup, pakliq we söygü bilen tolghan idi. Uningdin lezzetlik méwilerning yerge tökülüshi üçün, xorma derixini silkishi telep qilin'ghanidi, shuning bilen, u shérin xorma we tatliq sulardin éghiz tégip, qelbi huzurgha tolup, köngli aramgha chüshti.

Meryem xorma derixige qolini uzatti. Qoli téger - tegmeyla aldigha pakize, tatliq xormilar töküldi. Meryem qorsiqini toyghuzghandin kéyin bowaqni kiyimi bilen yögep, quchiqigha élip, tatliq uyqigha ketti.

1919.-sual: isa eleyhissalamning bowaqliqida gep qilishi

meryem qaytqinida (qaytip kelginide), esir waqti bolghan idi. Mesjidke baridighan yoldiki chong bazar, soda - sétiqni tügitip gheywet - shikayet qilish we sharap ichish üçün olturghan kishiler bilen tolghan idi. Meryem bazarning otturigha kéler - kelmeyla, insanlar uning bir bowaq kötürüwalghanliqini, uni baghrigha basqan halda asta kéliwatqanliqini kördi.

Meryem soal yamghurigha tutuldi: meryem! Bu kimning balisi? Némishqa jawab bermeysen? Bu heqiqeten séning balangmu? Sen qiz tursang, bu bala nedin keldi?...

Ular pak meryemni toxtimay qarilimaqta idi. Uning közliri ghurur we aniliq héssiyati bilen chaqnaytti, yüzide ishench nuri parlaytti. U bekmu charisiz idi. Soallar köpeygili turdi, emma u héchkimge jawab bérelmeytti. Axiri u allahqa tewekkül qilip, bowaqni isharet qildi, yeni qoli bilen isani isharet qildi.

Isa mundaq dédi: "men heqiqeten allahning bendisimen, manga kitabni berdi (yeni injilni béridu) we méni peyghember qildi (yeni qilidu). Qeyerde bolay méni beriketlik qildi, hayatla bolidikenmen, manga namazni, zakatni ada qilishni tewsiye qildi. Méni anamgha köyümchan qildi, méni mutekebbir, sheqi qilmidi. Men tughulghan künümde, wapat bolghan künümde, tirilip qebremdin turghuzulghan künümde (allah taala teripidin bolghan) amanliqqa érishimen. "

kahinlarning we yehudiy alimlirining yüzleri isaning sözi tüger - tügimeyla saghirip tatirip ketti. Közlirining aldida ochuqtin ochuq bir möjizige shahit boluwatatti. Yehudiy kahinliri bu balining tughulushi bilen özlirige kelgen shexsiy tiragédiyini hés qilishiti. Hökümrän qomandanlirining chongi bu hékayini körge - anglighanlarning hemmisini

tutushni, bala tughqan pak qizni izdep tépishni, bu mezigilde tughulghan barliq bowaqlarning öltürülüşini buyridi.

1920.-sual: hezriti meryemning pelestindin kitishi we qaytip kilishi

meryem pelestindin misirgha kêtishke mejbur boldi. Meryem misirgha qarap yolgha chiqti. U, misirgha mangghan bir karwan bilen birlikte sina chöolidin ötti. U isani kötürgen halda, uningdin awwal muqeddes ot körünüp, tur téghining ong teripidin chiqqan awazgha qarap mangghan musaning yoli bilen mangdi. Uzun we japaliq seperdin kéyin misirgha yétip keldi. Misir dölitining bayashatchiliqi, xelqining méhmandostliqi, qedimiy medeniyiti we sap hawasi bilen isaning ösüp - yétilishige eng muwapiq yer idi.

Isa bowaqliq we ösmürlük dewrini misirda ötküzdi, kéyin meryemge pelestindin ayrilishini buyrighan héliqi natonush kishi yene kélip, bu qétim pelestin'ge qaytishni buyridi. Meryem qaytti. Waqit iordan deryasining süyidek éqip, isa yash yigitke aylandi. Isa yehudiy ibadetxanisigha bérish üçün öydin chiqti. Isa ibadetxanigha qarap mangdi.

Etrapniki insanlar kochilarda rengdar, ésil kiyimlirini kiyiship meghrur yürüshetti. Isa bolsa, aq yungdin toqulghan kiyim bilen kétéwatatti. Mürisige chüshüp turghan yumshaq chachliri sim - sim yamghur süyide nemdelgendek körünetti. Basqan izliridin mézilik puraqa kéletti. Qopal yungdin toqulghan kiyimi rim hökümrانlirining we ibadetxanidiki kahinlarning kiyimidinmu chirayliq körünetti. U küni gerche shenbe küni bolsimu, isa bir baghchining méwisidin ikki tal üzüp, qorsiqi ach, yoqsul bir baligha berdi. Bu ish yehudiylar üçün ularning étiqadigha qarshi chiqish hésablinatti. Isa ibadetxanigha kirip, ichige nezer tashlidi.

Isa bu yerdiki yégane nurgah oxshaytti. Isa etrapqa qarap, kahinlarning qurbanliq sétiwalalmighan namratlarga qandaq muamile qiliwatqanliqini, ularni dessep cheylewatqanliqini kördi. Qurbanliq qilinidighan yerning téshida achliqtin ölüp kétéwatqan minglarche namratlar bar idi. Isa ibadetxanidin chiqip, sheher sirtidiki taghqa qarap yürüp ketti. Uning yürüki heqiqet üçün ot bolup yéniwatatti. Isa, nasira töpilikide turup namaz oqidi. Bu mubarek kéchide ikki mubarek peyghemberning rohliri dunyadin élini. Bular yehya bilen zekeriya idi. Ularning her ikkisi hökümrانlar teripidin öltürülgen idi. Ularning rohliri élinishi bilen dunya nurghun xeyrlik ishlardin mehrum qilindi. Del bu kéchide meryem oghli isagha wehyi keldi. Ulugh allah gheyb alimige dewet bashlashni buyridi. Meryem oghli isa hayatning yumshaq betliridin tepekkur we ibadet bablirigha ötti. Azabliq we japa bilen tolghan seperge qedem tashlidi.

1921.-sual: isa eleyhissalamning peziliti we möjizisi

isa qewmini sherietning esli ghayisige, uning heqiqiy hékmitige yüzlendürdi. Ularni söygüge yüzlendürdi (chaqirdi). Isa etrapidiki kishilerge muhim bir nersini ispatlamaqchi, ulargha sherietning özi üçün intiqam élish emeslikini, heqiqiy sherietning méhribanliq, epu qilish we söygü ikenlikini chüshendürmekchi idi. Yüzeki qarighinimizda isaning dewiti, musaning sheriitige zittekkörünüdu... Eslide isaning dewiti firisiyinler we sadduqilarning musaning sheriitige kéyin qoshuwalghan nersilirige qarshi kelgen idi.

Musaning dewitining heqiqitini we uning aliy nishanini tirildürüş üçün idi. Bu dewr mal - dunyagha intayin ehmiyet bérilgen, rahetperes we matériyalist bir dewr idi. Isaning chaqiriqi pulgha chuqunulghan, rehimsizlik, achközlük qaplighan, shekilwazliq uchigha chiqqan bir dunyada ghayiwi, pak yolning chaqiriqi süpitide otturigha chiqti. Isa insan rohini oyghitip, uni yaratquchining nurigha yüzlendürüşni ümid qilatti, shunga u rohul quddus (jibriil) bilen küchlendürülgen halda keldi. Isaning hayatida perishtilerge xas bir alahidilik bar idi. Isa ayallarghimu yéqinlashmaytti. ALLAH uni asman'gha élip chiqip ketkiche, héchbir ayal bilen yéqinlashmighan, toy qilmighan idi. Bumu perishtilerge xas süpet idi. Bu bundin burunqi peyghemberlerge bérilmigen bir némettur.

Ulugh allah maide süriside mundaq deydu: öz waqtida allah éytti: i meryem oghli isa! Sanga we séning ananggha bergen némitimni esligin, eyni zamanda sanga rohulquddus (yeni jibriil) bilen medet berdim, (kichikingde) böshükte we (peyghember bolghan) ottura yash waqtingda kishilerge sözleytting, eyni zamanda sanga kitabni, hékmetni, tewratni we injilni ögettim, eyni zamanda méning iznim bilen laydin qushning sheklide bir nerse yasaytting, uni püwliseng iznim bilen uchidighan qush bolatti. Eyni zamanda méning iznim bilen tughma korni, beres késilini saqaytatting, eyni zamanda, méning iznim bilen ölüklerni (tirildürüp qebriliridin) chiqirattig, eyni zamanda beni israilni sanga chéqilishtin tostum, sen ulargha möjiziler bilen kelgen chighingda, ularning ichidiki kapirlar: "bu peqet roshen séhridur" dédi. Eyni zamanda men hewarilargha: "manga we méning peyghembirimge iman éytinglar" dep wehiy qildim. Ular: "biz iman éyttuq, guwah bolghinki, biz (emringge) boysun'ghuchilarmiz" dédi.

Yuqiridiki ayetlerde isaning besh möjizisi tilgha élin'ghan. Birinchisi: uning böshükitiki chéghidila insanlar bilen sözlishishi.

Ikkinchisi: tewratni ögitish... Musagha chüshürülgen tewratni yehudiy qiqhshunaslisri (molliliri) qalaymiqan özgartish kirgüzüp, petiwa bérip yoqitiwetken idi.

Üchinchisi: qush sheklidiki laygha püwlep uni rast qushqa aylandurushi.

Tötinchisi: ölüklerni tirildürüshi.

Beshinchisi: tughma kor we aq késilini saqaytishi.

Qur'an kerimning maide süriside uning altinchi möjizisimu tilgha élin'ghan. Altinchi möjize hewariyonlarning arzusi bilen asmandin chüshürülgen destixan möjizisidur.

Al imran süriside yettinchi bir möjize zikir qilghan. Bu hezriti isaning özi anglimighan, körmigen nersiler heqqide xewer bérishidur. Bular hezriti isaning yette möjizisidur. Möjizilerning tunjisi uning atisiz tughulishidur. Axirqisi bolsa, zamanining hökümransiliri uni kiristqa mixlimaqchi bolghanda, uning asman'gha chiqip kêtish möjizisidur.

1922-sual: isa eleyhissalamning beni israil bilen bolghan dewet körishi

hezriti isa hayatining ténoch chaghlirini tügitip rohul quddus (jibriil) we köz qamashturidighan möjizilirining yardimi bilen allahqa dewet qilish wezipisini bashlidi.

- méning we silerning rebbinglar bolghan allah qila ibadet qilinglar! Hezriti isa

allahqa dewet qilishqa boshlidi. Hezriti isa insanlarni héch shériki bolmighan yalghuz allahqa dewet qilipla qalmastin, ularni yene rohi we qelblirini paklashqa, wijdanliq bolushqa, rohiy alimige yüksilishke dewet qilishnimu dawamlashturdi.

Uning dewiti yehudiy kahinlirini ghezeplendürdi. Isaning her bir sözi ularning yürikige xenjerdek sanjilatti. Ikki yüzlimichilikini otturigha chiqiratti. Ular jeng élan qilip, isagha herxil tuzaq qurushqa boshlidi. Uning musaning sheriitini yoqatmaqchi ikenlikini ispatlap, qiyin ehwalgha chüshürüp qoymaqchi bolushti. Musaning sheriitide zina qilghan ayal chalma kések qilip öltürülüşke buyrulatti.

Yehudiylar (kahinlar) chalma kések qilinishi kérek bolghan bir ayalni isaning aldigha élip kélip soda qilishti we: sheriet gunahkar ayalni chalma - kések qilishqa buyrumdu? - dep sorashti.

- hee, - dédi isa.

- undaqta, bu ayal gunahkar, - déyishti ular. Isa bir kahinlarga, bir u ayalgha qaridi. U kahinlarning u ayaldin bekrek gunahkar ikenlikini biletti. Kahinlar uning jawabini kütüp turdi. Eger u ayalning öltürülüşining toghra emeslikini éytse, musaning sheriitige qarshi chiqqan bolatti, eger u ayalning öltürülüşini buyrisa, özi dewet qilip kéliwatqan söygü we shepqet sheriitige özi qarshi chiqqan bolatti.

Isa ularning özige tuzaq quruwatqanliqini chüshendi. Külümsirep turidighan nurluq yüzi bilen u ayalgha qaridi we ulargha: aranglarda kim eng pak we gunahsiz bolsa, shu tash atsun! - dédi. Uning sözi gunah toghrisida höküm qilish üçün yéngi bir qanun süpitide ibadetxana ichide yangridi. U yene: gunahi bolmighan kishi gunah heqqide höküm chiqarsun! Gunahsiz insanning héchbiri bashqa insan'gha boyun égishke we uning aldida mehkum bolushqa mejbur emes, peqet ulugh allahla eng yaxshi höküm chiqarghuchidur, u merhemet qilghuchilarning eng merhemetlikidur, - dédi.

Isa ibadetxanidin qaytip chiqti. Ayal uning arqisidin yügürüp kélip, yénidin qimmetlik xush pura qutisini chiqardi. Andin uning putlirini söyüp, köz yashliri we xush pura nerse bilen yuyush üçün yerge özini atti. Andin kéyin chachliri bilen putlirini qurutti.

Isa örülüp ayalni ornidin turushqa buyridi we mundaq dédi: i perwerdigarim! Uning gunahlirini epu qil!

Isa allahning öz qewmige rehim qilishini, ularning özlirige shepqet qilishi we allahqa iman éytishi üçün dua qilatti. Uning hayati teqwadarliq qilish we ibadet bilen ötkén hayat idi. Isa chaqiriqini allahning möjiziliri bilen dawamlashturdi.

Xelqning aldida layni qush sheklide yasap, andin uni püwleytti - de, u qushqa aylinip uchatti. Addiy we pakiz kiyimining béshi, bir késelge tegse, u késel saqiyip kétetti, qollirini bir korning yaki beres késilining ténige qoyse, u derhal saqiyatti, uning yene alahide bir möjizisi bar idiki, u bolsimu, ölüklerni qebriliridin chaqirish idi. Ölükler allahning izni bilen tirilatti.

Mupessirler isaning töt kishini tirildürgenlikini éytishidu. Dosti azerni, bir er - ayalning oghlini, bir ayalning yalghuz qizini, bu üç kishi uning zamanida ölgen idi. Buni körgen yehudiylar: sen yéqinda ölgenlerni tirildürding, belki ular ölmey yürüki toxtap qalghanlar bolushi mumkin, - déyiship, uningdin nuhning oghli samni tildürüşni telep

qilishti.

Mupessirler mundaq deydu: isa yehudiylargha nuhning oghli samning qebrisini körsitishni buyridi. Isa ular bilen birlikte samning qebrisiga yétip keldi. U allahqa dua qiliwidi, sam chachliri aqarghan halda qebrisidin chiqti.

Isa uninggha: silerning zamaninglarda chach aqirish bolmisa, séning chéching némishqa aqirip ketti? - dédi.

- i allahning rohi isa! Sen méni chaqirghanda: allahning rohigha jawab ber! - dégen bir awazni anglidim. Qiyamet qayim bolghan oxshaydu dep oylap, dehshetlik qorqunchtin chéchim aqirip ketti, - dédi sam.

Isa rohning desturi bolghan her nersini ulargha chüshendüretti. Isa taghqa chiqip etrapigha yighilghanlarga bir qur köz yügürtti. Bu kishiler namratlar, shorpishaniler, miskinler we rohiy chüshkün insanlar idi. Ularning sanimu bashqa peyghemberge itaet qilghanlarga oxshashla az idi. Shunga, isa özi egeshkenlerge, ularning pakliqigha bek diqqet qilatti. Ulargha özlirining hayatning menisi, yer yüzining tuzi we mewjudiyetning lezziti ikenlikini chüshendürdi. Ular musulmanlar idi, ular yaxshiliqqa wekillik qilatti.

Isa eleyhissalam özining küresh üçün kelgen jengchi ikenlikini éytti. Uning peqet sözlirila jem'iyetni asasidin aghdurup tashlash meniside idi. Isa zamanida jem'iyet shérik, yalghan, ikki yüzlimichilik, matériyalist, riya, shekilwazliq, zulum we asaret ichide tolghinatti.

Isa sözliri bilen bularning hemmisini aghdurup tashlidi. Isa qewmige allah dewitining mahiyette téchliqqa qilin'ghan dewet bolmastin, küreshke qilindighan dewet ikenlikini chüshendürdi. Shuning bilen, yehudiy jem'iyeti ikkige bölündi: namratlar, ajizlar we pak qelblik kishiler isa terepte, inkarchi bolghan köp sanliqlar isagha qarshi terepte turdi. Ular (inkar qilghuchilar) isagha köp külpet chektürdi.

ALLAHning isagha bergen möjizilirining pewqul'adde büyüklüki kéyinki qewm üçün pitnige seweb boldi. Ular isani ilah dep qarashti. Uning möjizilik hékmitini chüshinelmey pitne - pasat ixtilapigha chüshti.

Elqisse, isa dewitini dawamlashturdi. Rezillik öz textining gumrah bolushi xewpige duch kéliwatqanliqini chüshendi. Gunah küchliri uninggha qarshi hujumgha ötti. Yehudiylar uninggha düşmenlerche muamile qilishqa bashlidi. Uni séhirger we sherietni buzmaqchi dep eyibleshti. Uninggha: sheytanlarning yardimi bilen derijidin tashqiri küchke érishken, - dep töhmet qilishti. Emma namratlarning uning etrapida toplan'ghanliqini körüp, amalsizliqtin uninggha mexpiy tuzaq qurushqa, uni rim hökümraniqigha yaman körsitishke bashlidi. Deslipide, rim hökümiti yehudiylarning öz ichidiki bu ixtilapirining özlirige paydiliq ikenlikini oylap bu ishqa arilashmidi. Shuning bilen sanhedrin isagha qarshi pilan tüzüsh üçün tekrar yighin chaqirdi. Ular yéngi bir pilan tüzüshti.

1923.-sual: yehudiylarning isa eleyhissalamni öltürmekchi bolghanliqi

yehudiylar isagha amal qilalmay, axiri uni öltürmekchi boldi. Kahinlarning bashliqliri héchkimge tuydurmastin, isani tutush yolini mexpiy kéngeshti. Del bu esnada isaning 12

shagirtidin biri bolghan yehuza iskaryot dégen kishi ularning qéshigha kélip mundaq dédi: eger uni silerge tutup bersem, siler manga néme béisiler? Démek, u xain we inkarchilarning sépige qoshuldi. Yehuza kahninlarning bashliqliri bilen sodilashti..shundaq qilip, isani tutup óltürüş qarar qilindi.

Qur'an kerim allah taalaning israil ewladining isani óltürüşke we yaki kristqa mixlishigha yol qoymighanliqini körsitidu. ALLAH isani ularning inkarridin qutquzup, uni dergahigha élip chiqqan. Ularining isani óltürgini yaki kristqa mixlighini yoq. Lékin ulargha shundaq köründi - xalas. Ulugh allah nisa süriside mundaq deydu: yene allahning resuli isa bni meryemni heqiqeten óltürduq dégenlikliri üçün (ulargha lenet qilduq). Wehalenki, ularning isani óltürginimu yoq, dargha asqinimu yoq we lékin ulargha shübhe sélindi, (isani astuq dep guman qilip, isa eleyhissalamgha oxshap qalghan bashqa birsini asti), isa toghrisida ixtilap qilishqanlar heqiqeten uning óltürülgenliki (mesilisi) de shübhidur. Ular bu (ishning heqiqiti) ni bilmeydu, guman'ghila asasinidu, ular isani jezmen óltürmidi. Belki allah uni öz teripige kötürdi.

Isa insanlarga némidin yirginish kéreklikini we mexluqatlarning ichidiki güzellikni qandaq bayqash kéreklikini ögitiwatatti. Uning dewasi rohiy pakliqni, ulughwar ghayini, yamanliq we yirginichliq nersilerdin pak güzellikni otturigha chiqirishni eng ulugh nishan qilghan dewalardin biri idi.

1924.-sual: muhemmed eleyhisslamning isa eleyhissalamning qayta kilishdin bergen bishariti

peyghembirimiz muhemmed eleyhissalam mundaq dégen idi: "pütün peyghemberler qérindashtur. Ularining dinliri bir, aniliri bashqa - bashqidur. Men insanlar ichide meryem oghli isagha eng yéqin bolghinimen. Chünki men bilen uning arisida bashqa bir peyghember yoqtur. " hedisler hezriti isaning axir zamanda tekrar kélidighanliqini zikir qilidu. Islam isani iradilik peyghemberler qatarida hörmet bilen tilgha alidu. Islam uni "allahning elchisi", "allahning kelimisi", "allah teripidin kelgen roh" dep ataydu.

On altinchi bölüm. Muhemmed eleyhissalamning shanliq hayati

birinchi bap. Peyghembirimiz muhemmed eleyhissalamning hayatini öginish iman we eqidining teqezzasi

1925.-sual: peyghember eleyhissalamning hayatini öginishning ehmiyiti

allah taala insanlarni yer yüzige peyda qilipla qalmastin, ularning dunyada bextlik hayat kechürishi we kéyin allahning dergahidimu yaxshi aqiwetlerge ériship, saadetmenlerdin bolishi üçün ularni toghra yolgha yéteklesh üçün insanlarning öz

jinsidin elchilirini ewetti. Adem eleyhissalam insanlarning tunji atisi bolghinidek, eyni waqitta ulargha ewetilgen tunji peyghember idi. Adem eleyhissalamning dinimu kishilerni allahqa ibadet qilishqa chaqiridighan heq din idi. Zamanlarning ötüşhi bilen insanlar bir zamanlar heq dinning rohidin pütünley yiraqliship, kupri, zalaletning qaranggghuluqlirida tingirqighan bolsimu, alla taalaning arqa arqidin peyghemberlerni ewetishi netijiside, ular yene heq din'gha qaytip keldi. Allah taala insanlar jem'iyitining tereqqiyatigha egeshtürüp, dinnimu tedrijiy halda takamullashturup keldi we uni insanlarning serxili, peyghemberlerning axirqisi we islam dinining peyghembiri hezriti muhemmed eleyhissalamgha yétp kélishi bilen eng axirqi kamaligha yetküzdi. " bögün silerning dininglarni pütün qildim. Silerge némitimni tamamlidim. Islam dinini silerning dininglar bolushqa tallidim. " [süre maide 3 - ayet]

peyghembirimizning hayatini, ish izlirini, allah taalaning ulugh dinini insanlargha yetküzüsh yolida élip barghan japaliq küreshlirini toluq öginip, uninggha heqiqiy rewishte egishish we uninggha chin köngüldin muhebbet baghlap, semimiy söyüş " men musulmanmen" dégen her bir kishi üçhün aldinqi perzlarning biri. Chünki peyghember eleyhissalamgha iman keltürüş imanning muhim bir asasi. Peyghembirimiz muhemmed eleyhissalam insaniyetning iptixarliq ülgisi, uning hayati pütün insaniyet hayatining ülgilik obrazi, islam dini we qur'an kerimning janliq terjimisi, kishilerge islamning daghdam yolini körisitip bérighan nurluq chiraq. Peyghember eleyhissalamning allahning insanlargha ewetken elchisi ikenlikige chin ishinish imanning bir parchisi, uni söyüş we uning yoligha egishish perzdur.

1926.-sual: peyghember eleyhissalamning hayatini öginish imanning teqezasi

imanning asasi " laale alaalle محمد رسول الله" yeni allahtin bashqa héch mebud berheq yoq, muhemmed eleyhissalam allahning bendisi we berheq peyghembiridur dégen tewhid kelimisining mezmunigha chin yürekin ishinishtur. Shühbisizki, peyghember eleyhissalamgha iman éytiish dégenlik uning allahning berheq peyghembiri ikenlikini yürekin testiqlap, uning güzel edep exlaqlirini, ésil pezilitini, bashqa pütün mexluqatlardin üstünlikini, allah taalaning uninggha ata qilghan kamil németlirini, bashqilargha qet'iy qiyas qilghili bolmaydighan talant we parasetlirini bilishni teleb qilidu. Shuning üçhün peyghember eleyhissalamning hayatini öginish tolimu zörürdur.

1927.-sual: peyghember eleyhissalamning hayatini öginish, uning yoligha egishishning muqeddimisi

allah taala musulmanlargha peyghember eleyhissalamgha egishishni perz qildi we peyghember eleyhissalamgha egishishni allahning söygüsige érishishining sherti qilip békitti. Shunga allah taalani söyidighanliqini dewa qilidighan her qandaq ademning peyghember eleyhissalamgha heqiqiy rewishte egishishi shert. Allah taala mundaq deydu: "i muhemmed ! Éytqinki: " eger allahni söysenglar manga egishinglar, allahmu silerni söyidu we gunahinglarni meghipiret qilidu "" [süre al imran 31 - ayet]

egishish - peyghember eleyhissalamning emr permanlirigha emel qilghanning sirtida, hayatimizning barliq saheliride uning yolidin méngish, uning qilghan ishliirini

qilish, uning sünnetlirige emel qilish, sözimizde, ish heriketlirimizde uni özimizge ülgë qilish bilen bolidu. Bu peyghember eleyhissalamning ishlirini, sözlirini we barliq ehwalini öginishni, uning xisletlirini, ésil süpetlirini, güzel exlaqlirini we adetlirini bilishni teqezza qilidu, elwette. Sahabe kiramlar peyghember eleyhissalamgha egishish, uning söz, ish we edep exlaqlirini öginishke intayin hërismen idi. Eng addi ishlardimu resulullah qilghan ishlarni qilishqa tirishatti. Resulullahning olturush qopush, méngish turush, sözlesh we sukut qilish qatarliq barliq heriketlirini nahayiti diqqet bilen küzitip, uninggha egishetti. Hetta ular adettiki ishlardimu peyghember eleyhissalam yaxshi körgegen nersini yaxshi köretti we resulullah yaqturmighan nersini yaman köretti. Hezriti enes reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilidu: "bir küni bir adem resulullahni tamaqqa chaqiriwidi, resulullah uning öyige bardı. Sahibxan uning aldigha arpa néni bilen kawa toghralghan shorpa qoydı. Bu dastixanda resulullahning köprek kawa yégenlikini körüp qélip, shundin béri kawini yaxshi köridighan boldum. " bu misal peyghember eleyhissalamning zamanidiki musulmanlarning peyghember eleyhissalamni neqeder söyidighanliqi we uning qilghanlirini qilishqa qanchilik hërismen ikenlikini ipadileshke yéterliktur. Islam tarixida bundaq misallar sanap tügetküsi köp. Shunglashqa insaniyet tarixida peyghember eleyhissalamdek tughulghan künidin taki wapatighiche bolghan chong kichik barliq ish heriketliri birmubir riwayet qilinip, yézip qaldurulghan ikkinchi bir shexsni körsitish mumkin emes. Yighip éytqanda peyghember eleyhissalamgha egishish allah taalaning emri bolghanliqi étibari bilen bir perz, uninggha egishish üçün uning hayatini we barliq ish izlirini öginish yene bir perzdur. Chünki, perz uningsiz ada bolmaydighan nersining özimu perzdur. Xuddi namaz üçün taharet perz bolghandek.

1928.-sual: peyghember eleyhissalamning hayatini öginish uni söyüşning yoli

peyghember eleyhissalamni söyüş perzdur. Allah taala möminlerge peyghember eleyhissalamni herqanche söyümlük nersisidinmu bekrek yaxshi körüp söyüşke buyrighan. Peyghember eleyhissalamni söymigenlerni qattiq azablaydighanliqi bilen agahlandurghan. Allah taala mundaq deydu: "i muhemmed ! Éytqinki, " eger silerning atanglar, oghulliringlar, qérindishinglar, xatunliringlar, uruq tughqanliringlar, hemde ulardin bashqilar, tapqan pul malliringlar, aqmay qélishidin qorqqan tijaritinglar, yaxshi köridighan öyliringlar siler üçün allahtin, allahning peyghembiridin we allah yolida jihad qilishtinmu söyümlük bolsa, u halda siler allahning azabini kütünglar. Allah pasiq qewmni hidayet qilmaydu. " [süre tewbe 24 - ayet] allah taala yene mundaq deydu: "peyghember möminlerge ularning öz janliridinmu charidur. " [süre ehzap 6 - ayet]

muhebbet we söygü, söyülgen kishining güzel exlaqini, ésil süpetlirini we hemme tereplirini éniq bilish bilen bolidu. Mehbubi heqqide melumati az kishining muhebbetimu yüzeki muhebbet bolup, chin qelbidin orun almaydu. Kishi birawni yaxshi körse, uning saxawetlik bolghanliqi yaki shijaetlik, qehriman bolghanliqi yaki yawash yumshaq bolghanliqi yaki kemter bolghanliqi yaki bilimlik alim bolghanliqi yaki köp ibadet qilidighan salih bolghanliqi üçün yaxshi köridu. Yuqiridiki süpetlerning hemmisini eng mukemmel derijide öziye mujessem qilghan zat hezriti muhemmed

eleyhissalamni heqiqiy musulman ademning her qandaq bir muhebbetni bésip chüshidighan derijide söymeslikini tesewwur qilghili bolamdu?! Musulman adem peyghember eleyhissalamning güzel exlaqini, ésil süpetlirini, pak könglini qanchilik köp bilse, uninggha bolghan muhebbiti, söygüsi, ixlasi shunchilik küchlinidu we qelbi uninggha shüncilik küchlük baghlinidu. Peyghember'eleyhissalamni köp yad étip uni tonighanséri uning peyghember'eleyhissalamgha bolghan muhebbiti chongqurliship, töwendiki hediste éytilghan heqiqi söygü derjisige érishidu. Peyghember eleyhissalam mundaq deydu: "silerning héchbiringlar méni ata anisidin, bala chaqisidin we bashqa barliq kishiliridin bekrek yaxshi körmigiche kamil mömin bolalmaydu. " démek, peyghember'eleyhissalamni söyüsh imanning kamil bolushi üçün zörür bolup, sel qarashqa bolidighan artuqche ish emes. Bu muhebbetning heqiqetke chiqishi üçün peyghember eleyhissalamni barliq terepliri bilen bilish lazim. Shunga peyghember eleyhissalamni tonush her bir musulman'gha perzdur.

1929.-sual: peyghember eleyhissalamning hayatini öginish dinni mudapie qilishning yoli

zanimizda din düşmenliri öz tereptarliri bilen birliship her türlü usullar arqiliq musulman yash ösmürlerning eqidisini teshwishke sélip, heqiqetni bormilap ularni islamdin yiraqlashturushqa uriniwatidu. Emeliyette köpligen yashlarning islamgha bolghan chüshenchisi ajizliship, her xil yat pikirlarni özilirige özleshtürmekte. Bu ehwal musulmanlarning peyghember eleyhissalamni tonushi we bashqilargha tonutushini perz qilidu. Musulman yashlar peyghember eleyhissalamning kishilikini, insanlarni azghunluq we jahaletning qarangghuluqliridin iman hidayetning nurigha, insanni özige oxshash insan'gha choqunushtin azat qilip, eqlini we iqtidarini hörmetleydighan islamning daghdam yoligha élip chiqish üçün tartqan japa musheqqetlirini, bu yolda bëshigha kelgen mislisiz azab oqubetlerge qandaq berdashliq bergenlikini, kishilerni allahning dinigha dewet qilishtin ibaret ulughwar ghayisi üçün dunyaliquidin pütünley wazkechkenlikini, düşmenlirige qarshi yéngilmes jasaret we shijaitini, ghelibe qilghandin kéyinki keng qorsaq we kechürümchanliqini, allah taalaning emrige xilap kelmeydighan ishlarda özige kelgen eziyetlerge hergizmu achchiqlanmaydighanliqini, ajizlarga, kembeghellerge, kichik balilargha we ayallargha cheksiz mihribanliqini tonup yétishke intayin mohtaj. Chünki bu melumatlar musulmanlarning imanini mustehkemleydu we ularning qelbini gheplettin oyghitip heriketke keltüridu. Özlirining peyghembirini her jehettin yaxshi tonighan yashlar düşmenlerning her türlü ighwaliri, pitne pasatliri we shek shübhiliri aldida qilche tewrenmestin dinida mustehkem put tirep turalaydu.

1930.-sual: musulmanlarning öz peyghembirining hayatini bilmesliki chong yétersizlik

"eshhedu en la ilahe illellah we eshedu enne muhemmeden ebduhu we resuluhu" [allahtin bashqa berheq ilah yoliqigha we muhemmed eleyhissalamning allahning bendisi we berheq elchisi ikenlikike guwahliq bérimen] dégen shahadet kelimisini dilidin testiqlap, " men muhemmed eleyhissalamning ummitimen " deyidighan her bir

musulman söyümlük peyghembirimizning ish izirini öginip, özining barliq ish heriketlirini uning güzel ish izliri bilen bézishi kérek. Shundaq qilghandila musulmanlar özlirining peyghember eleyhissalamgha ummet bolghanliqidin pexirlinip bëshini üstün kötöreydu. Özining bu ulugh bu peyghemberge ummet bolghanliqidin intayin söyünüp, xuddi ehmed yesewidek "bu dölet shan sherep bizge yetmesmu, bizni muhemmed ummiti qildi emesmu" deydighan qanaetke kéleleydu. Lékin musulmanlar ammisini bu heqiqetlerdin pütünley yiraq. Dunyada bir yérin milyardqa yéqin musulman barliqi melum. Lékin eshu musulmanlarning qanche pirsenti söyümlük peyghembirining hayatini bilidu? Qanche pirsenti peyghember eleyhissalamning biz ummet üçün tartqan japa musheqqetlirini éytip béreleydu? Bu soalni bizning uyghur musulmanlirimizdin sorisAQ ehwal téximu échinishliq bolidu. Qisiqsi, musulmanlarning ewladliri holléwud kino artislrining, yawrupa topchilirining isimlirini bir birilep éytip béreleydu. Lékin peyghember eleyhissalamning qanche oghli bar idi? Dep sorisa, turup qalidu. Bu heqiqeten échinishliq weziyet. Türklerning bashlan'ghuch mektep oqughuchiliri türkiye jumhuriyitining qurghuchisi mustafa kamal atatürkni we uning pütün ish izlirini, pakistanliq ösmürler pakistan islam jumhuriyitining qurghuchisi qaid ezemning hayatini, hindistanliqlarning baliliri gendining ish izlirini toxtap qalmastin yadisigha éytip béreligen yerde, kainatning pexri, insaniyetning iptixarliq ülgisi bolghan hezriti muhemmed eleyhissalamning terjimihalini bilmise bu échinishliq emesmu?! Hazirqi zamanda musulmanlarning bëshigha kelgen musibetlerning hemmisini musulmanlarning öz peyghembirini yaxshi tonumighanliqidin körüş mubalighe qilghanliq bolmisa kérek. Chünki bu dinni élip kelgen we uni telebke layiq halda yashitip wayigha yetküzgen yolbashchisini tonumighan adem bu dinning xaraktérini bilmeydu, özi étiqad qiliwatqan dinning xaraktérini bilmigen adem uni turmushida yashitalmaydu, dunya we axiretlik bext saaditige képillik qilghan dinini turmushida yashitalmighan ademning bu dinning yaxshiliqliridin mehrum qélip, bexsizlikke uchraydighanliqi éniq.

1931.-sual: tarix bilen muhemmed eleyhissalamning terjimihalining perqi

tarixi eserler oqush we ibret élish bilenla kupayilinidu. Emma peyghember eleyhissalamning terjimihalini yaxshi oqup, uning ish - izlirini özige ülgé qilish her qandaq bir musulmanni burchidur. Muhemmed eleyhissalamning terjimihali tarixtin bir parche bolsimu, u tarixqa oxshimaydighan xasliqqa ige. Shunga uni oqup, ibret élipla ötüp kétishke bolmaydu. Belki uning arqisidin yürüş, uning mezmunini din we dunyalik pütün ishlarda mizan qilish teleb qilinidu. Ülgilik sahabilarning terjimihallirimu shundaq.

1932.-sual: muhemmed eleyhissalamning terjimihalini öginishke ehmiyet bérishning sewebi

1. Muhemmed eleyhissalamning terjimihali tarixning eksiche, muhemmed eleyhissalamgha egishishning, uni ülgé qilishning wasitisidir. Musulmanlar peyghember eleyhissalamni pütün ishlirida ülgé qilishqa buyrulghan. Uni ülgé qilishning yoli uning hayatini we pütün ish - izlirini öginishtur. Silerge allahni, axiret künini ümid qilghan we allahni köp yad etkenlerge resululla elwette yaxshi ülgidir.

2. Peyghember eleyhissalamning terjimihalini öginish qur'an kerimni toghra chüshinishning yoli bolup, peyghember eleyhissalamning terjimihali qur'an kerimning janliq terjimisidir.

3. Peyghember eleyhissalamning terjimihalini öginish güzel exlaqlarni öginishning yolidur.

Ikkinchi bap. Ereplarning jughrapiyelik orni we ijtimai, iqtisadi ehwalliri

1933-sual: ereblarning jughrapiyilik orni

ereb dégen bu söz léksikiliq menada, sehra, chöl, deshti - bayawan, su we ot - chöptin xaliy zémin dégeni bildüridu. Bu nam eng qedimqi dewrlerdin buyan ereb yérin arilining we bu aralda ejdattin ewladqa yashap kelgen yaki sirttin köchüp kélip bu yerde makanliship qalghan xelqlarning nam atalghusi bolup qalghan.

Ereb yérin arili gherbte qizil déngiz we sina arili bilen, sherqte paris qoltuqi déngizi we iraq zéminining jenubiy qismi bilen chégralinidu. Jenubta hindi okyan'gha tutash ereb déngizi bilen, shimalda sham (süriye) we qismen ixtilaplarni nezerge almighanda iraqning shimaliy qismi bilen chégralinidu. Aralning omumiy yer kölimi 1 milyon kwadrat kilométirdin 1 milyon 300 ming kwadrat kilométirghiche mölcherlenmekte.

1934-sual: ereblarning chong bowisi

ereblarning chong bowisi (atimiz ibrahim eley-hissalam) iraqning kufe shehirige yéqin bolghan purat deryasining gherbiy qirghiqidiki qedimi sheher "ar" din idi. Melum bolushiche, ibrahim eley-hissalam bu yerdin haran yaki hiran'gha hijret qilghan, kéyin bu yerdin pelestin'ge yötkilip pelestinni özining dewet bazisi qilip mushu etraptiki rayonlarda diniy dewet élip barghan. U bir qétim misirgha barghan. Bu chaghda misir padishahi fir'awn ibrahim eley-hissalamning ayali sarege yaman niyette bolghan. Lékin, allah bu padishahning yaman niyitini öz qudriti bilen emelge ashurmighachqa, u sarening allah bilen bolghan küchlük munasiwitini tonup uning pezlini étirap qilish yüzisidin qizi hajerni xizmetkarliqqa tutup bergen. Kéyin sare bu qizni ibrahim eley-hissalamgha nikahlap qoyghan. Ibrahim eley-hissalam pelestin'ge qaytip kelgendin kéyin, allah ibrahim eley-hissalamgha hajerdin ismailni riziqlap berdi.

Allah ismail eley-hissalamgha mezazning qizidin 12 oghul perzent ata qildi. Ular nabit, qeydar, edbail, miysham, mishma, duma, miysha, heded, yetma, yetur, nefis we qeydmanlar idi, bulardin 12 qebile barliqqa keldi we hemmisi dégüdek bir mehel mekkide olturaqlashti. Ular asasiqlig yemendin shamgha, shamdin misirgha tijaret we soda - sétliqlap qilish bilen kün kechüretti. Andin bu qebililer aralining her qaysi jaylirigha, hetta aralning sirtlirighiche tarap köchüp kétishti. Shuningdin kéyin nabit we qeydar ewladliridin bashqa ewladlarning ehwali jahanning qarangghu gumlirida asta - asta ghayib bolup ketti.

1935.-sual: ereblarning esli nesebi we qebileliri

nabitning ewladédin bolghan enbatlar hijazning shimalida güllep yashnidi we betrani paytext qilib, qudretlik bir dölet qurup, etraptiki ellerni boysundurghanidi. Emma, ismail (eley-hissalam)ning oghli qeydarning ewladliri mekkide dawamlıq qélip mushu zémında köpeydi we güllep yashnidi. Axiri uning neslidin ednan we ednanning oghli medi dunyagha keldi. Ednan erebliri (erebulmusteribe), yeni erebleshen erebler özining neseb shejerisini del mushu kishidin bashlap, yadqa élip, ésidin chiqarmay saqlap kelgen. Ednan dégen bu kishi peyghember eley-hissalamning neseb shejerisidiki 21 - ata hésablinidu.

Medining ewladliri, bolupmu uning oghli nezar töt baliliq bolghan. Bu töt ewladtin chong töt qebile barliqqa kelgen. Ular eyad, enmar, rebiy'e we muzerler idi. Rebiy'e bilen muzerning aymaq we jemetliri köpeydi. Rebiy'edin esed ibni rebiy'e, eniye, Abdulqays, wailning ikki oghli (bekri we teghlib), beni heniyfe we bashqa qebililer barliqqa keldi.

Muzerning ewladliri chong ikki qebilige bölündi. Ular qeys éylan ibni muzer we ilyas ibni muzer idi. Qeys éylandin beni suleym, beni hewazin we beni ghetpan qatarliq qebililer barliqqa keldi. Ghetpan qebilisidin ebes, zebyan, eshjee we ghinebno esor aymaqliri shaxlinip chiqti.

1936.-sual: qureyshning nesebi we qebililiri

ilyas ibni muzerdin temiyim ibni murre, huzeyl ibni mudrike, esed ibni xozeyme jemetliri we kenane ibni xozeyme aymaqliri barliqqa keldi. Kenane ibni xozeymidin qureysh qebilisi shekillendi. Bolupmu fihri ibni malik ibni nezri ibni kenanening ewladliri qureysh dep ataldi.

Qureyshmu yene nurghun qebililerge bölündi. Bu qebililer ichidin eng meshhur bolghanliri jümeh, sehmi, mexzum, teym, zohre we qusey ibni kilab qebililiridir.

Qusey ibni klab qabilisining aymaqliri abduddar ibni qusey, esed bini Abdul'uzza ibni qusey we abdumanaf ibni quseylardur.

Abdumanafning töt oghul perzenti bolghan idi. Ular abdushems, newfel, mutellip we hashimlardur. Hashim ailisidin allah seyyidimiz muhemed ibni Abdullah ibni Abdulmutellip ibni hashimni peyghemberlikke tallidi.

Shundaq qilib ednan ewladliri awup - köpeygendin kéyin ot - chöp qoghliship, ereb zéminlirining her qaysi bulung - puchqaqlirigha tarap kétishti.

Abdulqays jemeti, bekri ibni wailning aymaqliri we temiyim qabilisining qismen aymaqliri behreyn'ge köchüp bérip, shu yerde makanlashti.

Benu heniyfe qabilisi yemamige köchüp chiqip, yemame tewesidiki hijri dégen yerge chüshti. Bekri ibni wailning qalduq ahalisi yemamedin behreyn'ghiche we seyfi kazimdin déngizighiche bolghan ariliqtiki iraq zémini we uning etrapidiki ebille we heyti qatarliq keng zéminlarga orunlashti.

Teghlib qabilisi purat arallirida makan tutti. Yene qismen aymaqliri beni bekri aymaqliri bilen sighiship olturaqlashti. Benu teyim xelqi besre tüzlenglikige yerleshti.

Benu suleym qabilisi medinige yéqin jayda wadilquradin xeyberghiche medinining

sherqidin qoshtagh chégrasi we herre tashliqighiche bolghan ariliqta makan tutti.

Seqif qebilisi taifta, hewazin mekkinining sherqide ewtas etrapigha orunlashti. Ewtas wadisi mekke bilen besre otturisigha toghra kélidu.

Beni esed qebilisi teymaning sherqiy, kufening gherbige urunlashti. Beni esed qebilisi bilen teyma otturisida tey qebilisining behter ewladliri jaylashqan bolup, ular bilen kufe ariliqi besh künlük musape kélidu.

Zebiyar qebilisi teyma bilen horan'ghiche bolghan jaylarda turup qaldi. Tehame tüzlenglikide kenane qebilisining qismen aymaqliri; mekke we mekke etrapida bolsa qureysh qebilisining her qaysi aymaqliri tarqaq olturaqlashti. Ular siyasi jehette intayin chéchilangghu bolup, héchqandaq bir küch ularni birleshtüelmigenidi. Axiri ulardin qusey ibni kilab dunyagha kélip, qureysh qebililirini birleshtürdi we ularning sheripini hem insaniy hoquqini qoghdaydighan birlik rohigha ige qildi.

1937.-sual: jorhumlarning kiyinki ehwali

ismail (eley-hissalam) pütün bir ömür mekke xelqige rehberlik qilish we beytullahning xizmitini qilish bilen 137 yashqa kirip alemdin ötti. Uningdin kéyin uning ishlirigha nabit, andin qeydar warisliq qildi. Bu ikkisidin kéyin ularning bowisi mezaz ibni emri jorhumi hoquq tutti. Buning bilen mekkinining siyasiy hoquqi jorhumluqlargha ötüp kétép, shularning qolida dawam qildi.

Aylar yillar ötüwerdi, ismail (eley-hissalam)ning ewladlirining ehwali barghanséri ajizlap taki buxti nesir bash kötürüshtin sel ilgiriki mezgillergiche siyasiy sehnide tilgha élinmaydighan bolup qaldi we shu mezgildin bashlap jorhumlarning ehwali sel zeipliship, ednan jemetining siyasiy cholpini mekke asminida ghil - pal chaqnashqa bashlidi.

Shuningdin kéyin mekkide jorhumlarning ehwali künsayin yamanlashti. Turmush qiyinlaship ketti. Netijide ular mekkige hejge kelgen - ketkenlerni bulap - talidi. Kebining mal - mülükini xalighanche teserrup qilishti. Mana bu ehwal ednan terepning ghezipini qozghap, jorhumluqlargha bolghan öchmenlikni kücheytiwetti. Shunga, xozae qebilisi merrizehran'ga köchüp kelgendin kéyin ednanlarning jorhumlarga bolghan öchmenlikidin paydilinip ednanlardin bezi aymaqlarning yardimi bilen jorhumlarni qoghlap chiqirip, mekkinining hoquqini qolgha kirgüzüwalidi. Jorhomlar mekkidin chiqip kétéshke mejbur bolghanda, zemzem quduqigha bir qanche etiwarliq nersini tashlap tundurup quduqning iznasini yoqitiwetkendin kéyin andin chiqip kétéshiti.

1938.-sual: ereblarning diyaniti

ereblarning mutleq köp qismi ismail eley-hissalam (ularni atisi ibrahim eley-hissalamning din'gha dewet qilghanda)ning dewitini qobul qilghanidi. Shunga, ular öz waqtida allahni bir biletti. Allahqila ibadet qilatti we allahning dinida ching turatti. Zamanning ötüshige egiship, ular gheplet uyqusigha gherq bolup, este saqlashqa tégishlik diniy qaide - yosunlarni asasiy jehettin untup ketken bolsimu, ularda tewhid eqidisi we ibrahim eley-hissalamning dinidin bir qanche diniy qaide yusunlar yenila qépqalghanidi. Axiri xuzae qebilisining bashliqi emri ibni lohey dunyagha keldi. U yaxshi ishlarni köp qilish, xeyri - saxawetni kesip qilish we diniy ishlargha qizghin bolush

qatarliq alahide pezilet bilen ösüp yétildi. Shunga, u el arisida hemme söyidighan shexske aylandi we uni katta ölima we ulugh ewliya dep bilip, yurt chongi qilip tikliwélishiti. U qebile bashliqi bolghandin kéyin, bir nöwet shamgha ziyaretke chiqti. U ziyaret dawamida shamliqlarning butlarning aldigha kélip, uninggha choqunup ibadet qiliwatqanliqini körüp, buni yaqturup qaldi we mushu toghra, chünki sham peyghemberlarning makani we ilahi kitablarning tarqilish orni dep oylap, yénishida hubul dégen butni birge alghach keldi we kebining ichige ekirip orunlashturup mekke ahalisini allahqa shérík keltürüşke chaqirdi uning chaqiriqigha awwal mekkilikler awaz qoshti. Andin uzun ötmey hijaz ahalisi egeshti. Chünki, mekkilikler ularning nezeride beytullahning bashqurghuchiliri we herem ehliyisi idi.

Mana mushuninggha oxshash shérík eqide we butpereslik özlirini ibrahim eley-hissalamning dinida dewalghan, jahiliyet ahalisining diniy ehwali idi. Ularning butlarga qilidighan ibadetliride bir qanche türlük teqlidiy adet we özige xas uslubliri bar bolup, bu ishlarning köpinchisini emri ibni luhey ijad qilghan. Ular emri yolgha qoyghan her qandaq ishni "bid'et hesene", yeni yaxshi yéngiliq, bu hergizmu ibrahim eley-hissalamning dinigha özgertish kirgüzgenlik emes, dep qaraytti.

Jahiliyet ahalisini ene shundaq buzuq eqide we ewham, xurapatlar qaplap ketken bolsimu, ularda ibrahim eley-hissalamning dinidin melum paaliyetler yenila qélip qalghan idi. Mesilen, beytullahni ulughlash we uni tawap qilish, hej qilish, ömre qilish, erafatqa chiqish we muzdelifide qonush, beytullahqa töge hediye qilish qatarliqlar. Biraq, ular bu paaliyetlerge nurghun bid'etlerni qoshuwélip, ibrahim eley-hissalamning obrazini xunukleshtürwetkenidi.

1939.-sual: ereblarning dini ehwali

yuqirida biz tilgha élip ötkén dinlar islam dini barliqqa kélish harpisida erebler étiqad qilip kéliwatqan dinlar bolup, bu dinlarning hemmisi her jehettin yimirilish we yoqilish girdabigha béríp qalghanidi. Özlirini ibrahim eley-hissalamning dinida, dep dawa qilip kéliwatqan mushriklarni alidighan bolsaq, ular ibrahim eley-hissalam élip kelgen din - sheriet ehkamlirining emri - perman, nehyi - munker belgilimiliridin köp yiraq idi we ibrahim eley-hissalamning sheriitide körsitilgen ésil exlaqlar sel qarilip, gunah - mesiyetler köpiyip ketkenidi we zamanning ötüşhige egiship, ularning diniy paaliyetliride buddistlarningkige oxshash shérík, xurapi örp - adetler arqa - arqidin peyda boldi. Hetta, bu xurapatlar ularning ijtimaiy, siyasiy we diniy hayatigha zor derijide tesir körsetkenidi.

Yehudi dinini alsaq, u beeyni köz boyamchiliq we quruq dewa desturgha aylinip qalghanidi. Diniy ölimaliri özlirini ikkinchi xuda dep dewa qilip, xelq arisida öz xahishliri boyiche höküm chiqiratti we awam xelqtin köngüldin kechken oy - xiyalliri we til - éghizlirini midirlatqan heriketliridinmu hésab alatti. Ulargha nisbeten din deysende bolup ketsimu, xudasizliq we kufri éqimi yamrap ketsimu hetta allah terghip qilghan ilahi telimatlar sel qaralsimu meyli idiki, qolidiki hoquq we maddiy menpeettin ayrilip qalmisila bolatti.

Xristian dini - bu dinmu chüshenmek qiyin bolghan bir xil butpereslikke aylinip qalghan bolup, allah bilen bende otturisida ajayip müjmel bir xil ghelite munasiwetni

peyda qiliwalghanidi. Uning telimatliri ereb étiqadchilirining kön'gen turmush aditidin yiraq bolghachqa, ularning dilida bu dindin heqiqiy razimenlik we qanaetlinish yoq idi. Emma, uningdin waz kéchishkimu hem pétinalmaytti. Emma, ereblarning bashqa dinlirining étiqadchilirining ehwalimu mushriklarning ehwaligha op - oxshaytti. Ular goya bir qélipta qoyulghandek, bir jamdin su ichkendek örp - adet, psxika we eqide jehetlerde bir - biridin köp perqlinip ketmeytti.

1940.-sual: jahiliyet dewridiki ereb jem'iyitining ijtimaiy ehwali

ereb jem'iyitide ehwali bir - birige oxshimaydighan ijtimaiy tebiqiler mewjut idi. Aqsöngékler tebiqisidiki erlarning ailidiki orni nahayiti üstün bolupla qalmay, hetta, bu tebiqining xotun - qizlirimu toluq tallash erkinlik we söz erkinlikige ige idi. Bu tebiqining qiz - xotunliri qattiq hörmetlinetti we ularning ippet nomusi üçhün qilichler shilitilip, qanlar tökületti. Bir adem ereblarning nezeride yüksek orun'gha ige bolghusi, saxawet we shijaet peziliti bilen maxtalghusi kelse, köpinche hallarda qiz - xotunlarning tiligha murajiet qilatti. Ayallar xalisa qebililerni tinchliqqa érishtüretti, xalisa qebililer ara urush - jédel otlirini yaqatti. Shundaqtimu erler yenila ailining toluq hoquqluq bashliqi we ailining qanuniy mes'uli hésablinatti. Er - xotunluq munasiwet adette aile bashliqining qoshulishi bilen toy murasimi ötküzülgendin kéyin küchke ige bolatti. Qiz - xotunlar öz béshimchiliq qilip ige chaqilirining gépini yiriwételmeytti.

Yuqiri aq söngékler tebiqisining ijtimaiy ehwali mana mushundaq boluwatqan bir peytte töwen we ottura tebiqidiki er - ayallar arisida bir qisim peskesh kishilermu bar idi, biz undaqlarning ijtimaiy ehwalini peqet shallaqliq, hayasizliq we buzuq - pahishiwazliq xalas, déyishtin bashqa söz bilen ipadiliyelmeymiz.

Qisqisi, zinaxorluqtin ibaret bu peskesh qiliq her qaysi tebiqilerde omumliship ketkenidi. Biz bu pahishiwazliq we peskesh qiliqlardin seskinidighan ayrim tégi pakiz er we ayallardin bashqa héchqaysi bir tebiqe we bir sinipni bu rezillikke chüshüp qalmighan dep istisna qilalmaymiz. Jahiliyette yene ata - balilar munasiwitimu köp xil idi. Ularning beziliri balilirini etiwarlisa, yene beziliri qizlarning nomus keltürüshidin we köp chiqimdar qilishidin qorqup, ularni térik halette kömüwétidighanliri, yoqsulluq we namratliqtin qorqup balilirini kichik halitide kömiwétidighanlirimu bar idi.

Emma ularning qérindashlar ara munasiwiti taghining baliliri (ikki tughqan) bilen bolghan munasiwiti öz jemeti ichidiki urugh - tughqanchiliq munasiwiti intayin mustehkem we qoyuq idi. Ular intayin qebiliwaz bolup, öz qebilisi üçhün ölüp tiriletti. Bir qebile ichide üstünlükni igelligen birlik rohigha teessubiyet (terepbazliq) rohi qoshulup, ijtimaiy tertipning asasi uruqdashliq we urugh - tughqanchiliq teessubiyiti üstige qurulghanidi.

Biraq, hoquq - mensep riqabiti köp hallarda bir atining neslidin köpiyip shaxlighan qebililer ara urush - majirani keltürüp chiqiratti. Ews - xezrej, ebes - zebiyen we bekri - teghlib qatarliq qebililer arisida yüz bergen qanliq toqunushlar buning janliq misalidur.

Gepning xulasisi, ereblarning ijtimaiy ehwali intayin qalaq, töwen derijide bolup, jahalet tumanliri bésip ketkenidi. Xurapat üçhün meydan keng hazirlan'ghan, bid'et, xurapat we azghun pikir - qarashliri erkin perwaz qilmaqta, ademler haywan kebi yashaytti. Ayallar mal - mataning ornida élip sétilatti, pütün bir millet otturisdiki öz'ara

birlik rishtisi pütünley üzülgen bolup, bar déyilgen hökümetlerning barliq es - yadi puqrani bulap, öz chöntikini toldurush yaki qarshi reqiblerge urush qozghash ghémide tipirlash idi. Ereblarning iqtisadiy ehwalı ijtimaıy ehwalidin jıq perqlenmeytti. Aralning ichki qismida peqet déhqanchiliq, baghwenchilik we charwichiliqqa tayinatti. Ereb ayalliri bolsa yip ıgirish bilen shughullinatti. Lékin, bu ayallar ming japada ıgirip toqughan yip - mataliri herbiy hazirliqqa yetmeytti. Namratlıq we ach - yalingachlıq jem'iyette omumiy yüzlük balayı - apetke aylan'ghanidi.

1941 -sual: jahiliyet dewridiki ereb jem'iyitining ijtimaıy exlaq

jahiliyet erebliride saghlam eqil we pak wijdan rawa körmeydighan nachar we rezil ishlarning barlıqini inkar qilmaymız, lékin ularda kishini özige jelp qilidighan we heyran qalduridighan we ülgé élishqa erziydighan ajayip ésil exlaqlarmu bar idi, elwette

1. Saxawet: erebler kengqolluqta beslishetti we xeyr saxawet bilen pexirlinetti. Ularning saxawet bilen maxtinish we séxiylargha medhiye oqush üçün ijad qilghan shéirliri ereb shéirlirining yérimini igileydu. Ulardiki alıyjanap peziiletlerdin biri shuki, ular heddi - hésabsız éghir diyet (tölem) we iqtisadiy yüklerni üstige élishqa razi idiki, qan tökülüş we bir insanning jénining naheq zaya bolup kétishige süküt qilip turmaytti.

2. Ularning séxi keng qolluq xisletliridin biri ular haraq - sharab ichish bilen maxtinatti. Yene ereblarning saxawet yolliridin biri, qimarwazlıq idi. Ular qimarni saxawet usulliridin birxil usul dep qaraytti. Chünki ular qimardin alghan paydini yaki teqsimattin ashqinini pütünley ajiz - miskinlerge yigüzetti. Ereplarning eng chong alahidiliki -ehdige wapa qilish. Ehdi ularning nezeride ching ésilishqa tégishlik din idi. Ehdige wapa qilish üçün jan - jiger perzentlirining öltürülüşhi we xaniweyran bolushi qatarlıq éghirchiliqlar héchnéme idi.

3. "izzetunnefis", yeni öz - özini qedirlesh. Zulum - sitemge téz pükmeslik we xorluqqa bash egmeslik rohi. Ulardiki qaram shijaet, qeyser irade we derhal heriketke kélish gheyriti qatarlıqlarni ashu exlaqlarning közi déyishke bolidu, chünki ular iza - ahanet we xorluqning puriqi chiqidighan her qandaq bir gep - sözni anglisila, qollirigha qilich - neyzilerni élip, urush marshini yangritatti we bu yolda qanchilik qurbanlarni bérishtin perwa qilmaytti.

4. Qiyin ishlargha qedem bésish. Ular "shan - sherep keltüridu", dep qarighan her qandaq bir ishqa irade baghlisa, uni héchnerse tosiyalmaytti. Belki, ular xewp - xeterge qarimay, özini ashu ishqa ataytti.

5. "helimliq", yeni mulayimliq, öz - özini idare qilish we temkinlik peziiletliridur. Ular bu exlaqlar bilen maxtansimu, biraq ulardiki qaram shijaet we jenggiwarlıq qeysirane rohi öz - özini qedirlesh rohini ashuruwetkenidi.

6. Sehralıqqa xas saddiliq, sheher medeniyitining kir - daghliri we hiyliger - neyrenghwazlıqliri bilen bulghanmaslıq. Ularning tebiitidiki semimiy, sadaqetmenlik, amanetke wapa qilish we aldamchiliq, mekkarlıqtin nepretlinish qatarlıq alıyjanap peziiletler shu exlaqlarning jümlisidindur.

Biz bu qimmetlik ésil exlaqlar ereb yérım arilining pütün dunyagha sélishturghandiki muhim jughrapiyilik jaylıshish alahidiliki bilen qoshqanda, ularning bash elchilik yükini

we insaniyet milletlirige, insaniyet jem'iyitige rehberlik qilish wezipisini üstige élishqa tallan'ghanliqining birdinbir sewebi bolghan bolushi mumkin déyishke heqliqmiz. Chünki, bu exlaqlarning qismenliri qarimaqqa yamanliqqa élip baridighandek we éghir aqiwetlerni keltüridighandek körünsimu, lékin u azraq islah qilinsila insaniyet jem'iyitige zor menpeet élip kélidighan bibaha göherlerdur. Mana bu islahatni islam dini heqiqiy rewishte élip bardı. Biz buningdin, insan rohidiki yaxshi, yaman tereplerge allahqa baghlan'ghan bir étiqad yétekchilik qilmisa, u yaxshi tereplerningmu üzül - késil yaxshi bolalmay, nispiy, özgirishchan xaraktér élip qalidighanliqini köreleymiz.

Ereblerdiki ésil exlaqlar ichide wedige wapa qilishtin qalsa, eng qimmetlik we paydisi eng zor bolghini öz qedri - qimmitini bilish, xeterlik ishlargha jür'et qilish we kötürenggü rohluq bolush peziliti bolsa kérek. Chünki, yaman illet we yaman ishlarni cheklesh we adil tertip ornitish del mushundaq qet'iy irade, keskin meydan we qeysirane roh bilen wujutqa chiqidu, elwette.

Üchinchi bap. Peyghember eleyhissalamning nesibi, aile kélip chiqishi we peyghemberlikтин burunqi hayati

1942.-sual: peyghember eley-hissalamning nesibi

peyghember eley-hissalamning nesibi üç qisimgha bölünidu:

bir qismining éniq halda ishenchilik nesebname ikenlikige tarixshunas we nesebshunaslar toluq qayil. U bolsimu, peyghember eley-hissalamdin ednan'ghiche bolghan ariliqtiki neseb shejerisidur.

Ikkinchi qisim neseb shejerisi heqqide beziler süküt qilsa, yene beziler éghiz achidu. Her halda ixtilap barliqi éniq. Bu qisim ednandin ibrahim eley-hissalamghiche bolghan ariliqtiki neseb shejerisidur.

Üchinchi qisim neseb shejerisi heqqide bizmu uning ret tertipide toghra bolmighan tereplerning barliqigha inkar qilmaymiz. U bolsimu ibrahim eley-hissalamdin adem atighiche bolghan ariliqtiki neseb shejerisidur. Yuqirida bu nuqtigha hem isharet bergeniduq. Mezkur üç qisim nesebnaming tepsilati töwendikiche:

1. Peyghembirimiz muhemmed eley-hissalam abduallahning oghli, abduallah abdulmutellip (esli ismi sheybe) ning oghli, abdulmutellip hashim (esli ismi emri) ning oghlidur, hashimning atisi abdumanaf (esli ismi mughiyre) qusey (esli ismi zeyd)ning oghlidur, qusey kilabning oghli, kilab murrening oghli, murrening atisi keeb loeyning oghli, loeyning atisi ghalib fihrlining oghlidur. Fihri qureysh dep atalghan we uning jemetimu shu nam bilen tonulghan. Fihri malikning oghli, malik nezri (esli ismi qeys)ning oghli, nezri kenanening oghli, kenane xuzeymening oghli xuzeyme mudrike (esli ismi amir)ning oghli, mudrike ilyasning oghli, ilyasning atisi mozer nezarining oghli, nezar medining oghli medi ednanning oghlidur.

2. Ednanning yuqirisi: ednan eddining oghli, eddi humeysiening oghli, humeysie siylamanning oghli, siylamanning atisi iwes buzning oghli, buz qimwalning oghli,

qimwalning atisi ubey awamning oghli, awam nashidning oghli, nashid hazaning oghli, hazaning atisi beldas yedlafning oghlidur, yedlafning atisi tabix jahimning oghli, jahim maxiyning oghli, maxi eyzning oghli, eyz ebqerning oghli, ebqer ubeydining oghli, ubeyde ed'aning oghli, ed'a hemidanning oghli, hemidanning atisi siber yesrebning oghli, yesreb yehzunning oghli, yehzun er'ewaning oghli, er'ewa eyzning oghli, eyz deyshanning oghli, deyshan eysurning oghli, eysur efnadning oghli, efnad eyhamning oghli, eyham muqsirning oghli unahisning oghli, nahis zarihnning oghli, zarih sumeyning oghli, sumey mezyining oghli meziyi iwezning oghli, iwez aramning oghli, aram qeydarning oghli, qeydar ismail eley-hissalamning oghlidur.

3. Ismail (eley-hissalam)ning yuqirisi. Ismail (eley-hissalam) ibrahim eley-hissalamning oghli, ibrahim eley-hissalam tarix (esli ismi azar)ning oghli, tarix naxorning oghli, naxor saro (yaki sarogh)ning oghli sarogh raoning oghli, rao falexning oghli, falex abirning oghli, abir shalexning oghli, shalex erfexeshedning oghli, erfexeshed samning oghli, sam nuh eley-hissalamning oghlidur, nuh eley-hissalam lamikning oghli, lamik muteweshlixning oghli, muteweshlix oxnoxning oghlidur. Éytishlarga qarighanda, oxnox idris eley-hissalam iken. Oxnoxning atisi barid mehlailining oghli, mehlail qeynanning oghli, qeynan anoshening oghli, anoshe shis eley-hissalamning oghli, shis eley-hissalam adem ata (eley-hissalam)ning oghlidur.

1943.-sual: peyghember eley-hissalamning aile kélip chiqishi

peyghember eley-hissalamning aile - jemeti (chong bowisi hashim ibni abdumanafqa mensup qilinip) hashim jemeti dep atilatti. Hashim, qureysh qebilisi ichide eng abroyluq we bay shexs bolup tunji qétim mekkide hajilargha shorpa nan bilen ziyapet bergen. Uning esli ismi emri idi, u hajilargha köplep ziyapet bergenliki üçün "méhmanlarga nan ushatquchi", dégen menide hashim (ushatquchi) dep atalghan. Yene u qureyshlarning yazliq, qishliq ikki sepirining yolini tunji bolup achqan kishidur. Abdumanafning oghli hashim tijaret bilen shamgha chiqip, qaytishta medinige chüshken we bu yerde ediy ibni nejjar jemetidin emri isimlik bir kishining selma dégen qizigha öylinip, bir mezgil turghandin kéyin, uni ata - anisining yénida qaldurup, tijaret bilen yene shamgha qaytqan bu chaghda selma abdulmutellipke éghir yaqliq idi. Epsuski, hashim bu qétimqi sepiride pelestinning ghuzze (hazirqi gaza rayoni) dégen yéride bextke qarshi ölüp ketken. Miladiye 497 - yili selma, saq - salamet yenggip oghlini "aqchach" dégen menide "sheybe", dep atighan. Chünki, u tughulghan waqtida bëshida melum miqdarda aqchach bar idi. Sheybe, bowisi emrining terbiyiside yesreb (medinining qedimqi nami)te chong boldi. Hashimning mekkide esed, ebu seyfi, nezle qatarliq oghulliri we shifa, xalide, zeifye, ruqiye we xenne qatarliq qizliri bar bolsimu, lékin ular atisining yesrebte yene bir oghlining barliqini bilmeytti. Hajilarni sughurushtur we ularni ozuq bilen teminlesh hoquqi hashim ölüp ketkendin kéyin, uning qérindishi mutellip ibni abdumanafqa qalghanidi we bu mutellipmu qérindishi hashimgha oxshashla qewmi - jamaet ichide yuqiri mertiwige ige, nopuzluq shexske aylan'ghanidi. Qureyshler uni uning keng qolluqi üçün "feyyaz" (kelkün) dep atiwélisqanidi. Sheybe chong bolup balaghetke yétish aldida turghanda mutellip öz qérindishi hashimning yesrebte sheybe isimlik yene bir oghlining barliqini anglap, didar körüshmek üçün

medinige keldi. Mutellip qérindishining bu asrandi oghlini körüp, özini tutuwalalmay yiglap tashlidi we uni quchaqlap baghrigha élip, ulaghqa mindürmekchi boluwidi, u: "anam ruxset qilmisa barmaymen", dep turuwaldi. Mutellip uning anisidin uni özi bilen birge mekkige yolgha sélip qoyushni ötün'genidi, uning anisi bu umaq jiger parisidin ayrilalmaydighanliqini bildürdi. Bu chaghda mutellip uninggha: "bu atisining mekkidiki hoquqini qolgha alghili baridu, allahning herimige baridu", dep uni birge élip kétishning sewebini bayan qilghandin kéyin selma uninggha ruxset qildi. Shuning bilen mutellip qérindishining kenji oghlini tögisining keynige mindürüp, mekkige élip keldi. Mutellipning keynide natonush bir oghulning barliqini körgen mekke ahalisi mutellip, sétiwélip élip kelgen qol - chakiri chéghi, dep oylap mutellipning chakiri dégen menide "abdulmutellip", dep chaqirishti. Mutellip: "eyyuhennas! Bu dégen qérindishim hashimning oghli, bowam abдуманafning pushti, uning ismi sheybe", dep tonushturghan bolsimu bu nam asanliqche özgermidi. Shuningdin étibaren sheybe taghisi mutellipning terbiyiside chong boldi. Bir meheldin kéyin, mutellip yemening redman dégen yéride toyuqsiz wapap bolup kettide, qureyshler arisida abdulmutellip nami bilen tunulghan sheybe taghisi mutellipning barliq imtiyazlirigha warisliq qildi we qewmi - jamaet ichide ejdadliri jari qildurghan yaxshi ishlarni ashurup orunlap, ejdadliri yételmigen inawet we abruylargha ériship, mekke teweside uning nopuzi alahide tiklendi we mekke jem'iyitide, muhim bir shexske aylinip qaldi.

Abdulmutellipke beytullahqa munasiwetlik mundaq ikki chong ish udul kélip qaldi. Biri zemzem quduqining qézilishi, yene biri pil weqesining yüz bérishi.

1944.-sual: zem-zem quduqining qizilish jeryani

zemzem quduqining qézilish jeryani mundaq boldi: abdulmutellip bir küni chüshide zemzem quduqining orni körsitilip we uni qézishqa emri qilinip, chüsh kördi. Shuning bilen abdulmutellip derhal atlinip, quduqni qézishqa kirishti. Quduqni qazghandin kéyin, quduqning ornidin jurhumlar mekkidin chiqip kétishke mejburlan'ghanda quduqqa tashlap, kömüwetken qilich, sawut we ikki dane altun kiyikni tépiwaldi. Abdulmutellip héliqi nersilerni kolap élip, kiyikni éritip, kebige derwaza soqturdi. Qilichni héliqi derwazigha gireleshme shekilide qiya qilip qéqip qoydi we zemzem quduqi bilen hajilarning su mesilisini hel qildi. Zemzem quduqi resmий su bilen teminleshke bashlighanda qureyshler uninggha: "quduqni teng bashqurayli", déyishti. Abdulmutellip: "bu manga xas ish, men undaq qilalmaymen", dep turuwaldi. Qureyshlermu öz pikride ching turup, axiri uni beni seed qebilisidiki bir kahinning qéshigha dewaliship élip chiqishti. Ular téxi qaytmay turup, allah ulargha yol üstidila bir möjize körsitip abdulmutellipning zemzemni yalghuz bashqurushqa heqliq ikenlikini ispatlidi. Mushu chaghda abdulmutellip: "allah manga on ughul perzenit ata qilip, ular manga arqa térek (yölenchük) bolghudek bolsa, ularning birini kebing aldida qurbanliq qilimen" dep nezr qildi.

1945.-sual: pil weqesi

pil weqesi: uning jeryani shuki, hebeshistan padishahi nejashiyning yemende turushluq waliysi ebrehetussebbah ereblarning mekkige hejge bériwatqanliqini körüp

sen'agha chong bir chérkaw saldurdi we ereb hajilirini mushu chérkawni tawap qilishqa yüzlendurmekchi boldi. Buni ereblarning kenane qebilisidin bir kishi anglap kéchilep béríp chérkawgha kirip chong teret qilip pishepní chirkawning mihrablirigha suwap qoyup qéchip ketti. Ebrehe buni anglap qattiq derghezep boldi we zor qoshun (60 ming kishilik) bilen kebini yiqitp tashlashqa atlandi. Ebrehe qoshunidiki toqquz yaki on üç jeng pilidin eng chongidin birige özi mindi we téz sür'et bilen yol yürüp axiri mekkining sirtidiki mughemmes dégen jaygha kélip chüshti. Bu yerde qoshunni qayta retke sélip pil qoshunini herbiy haletke ötküzüp, aldingi sepke tizdi we mekkige basturup kirishke teyyarlandi. Düşmen qushuni muzdelife bilen mina téghi ariliqidiki wadi muhesser dégen jaygha kelgende, ebrehe olturghan chong pil yétiwaldi, ular uni qoparsa kebe terepke bir qedemmu almaytti. Jenub shimal we yaki shériq terepke qaratsa ornidin des turup yügüreytti, yene kebe terepke qaratsa derhal yétiwalatti. Ebrehe terep pillar bilen hepiliship turuwatqan peytte allah ularning üstige top - top qushlarni ewetti. Qushlar ulargha sapal tashlarni tashlap ularni chayniwétilgen samandek qiliwetti. Bu qushlar xuddi qarlighach we sunduklargha oxshaytti. Her bir qush tumshuqida bir tal, ikki putida bir taldin ikki tal purchaq chongliqida sapal tashlarni kótürüp kélip ularning bashlirigha tashlashqa bashlidi, tash tekkenla kishining pütün ezaliri lexshe - lexshe ajrap chüshüp halak bolatti. Ularining hemmisi biraqla, tügeshken bolmastin belki ular qattiq patparaqchiliqta qéchip yürüp, her qaysi yol éghizliri we su boyilirida topa chishleshken, déyilidu.

Emma ebrehege allah bir xil késel sélip mushu késel bilen uning uge barmaqliri ajrap chüshüshke bashlighan, u sen'agha yétip barghanda hemme ezaliridin ayrilip, emdila tuxumning ichidin chiqqan chüjige oxshash bolup qalghan idi axiri u kökriki yérilip yürüki sanggilap qélip öldi. Bu chaghda qureysh xelqi düşmen qushunining ayagh asti qilishidin qorqup, tagh choqqiliri we jilgha - jiralargha mökünüwélisqanidi. Ular ebrehe qushunining kütülmigen talapetke yoluqqanliqini uqqandin kéyin, andin mekkige qaytip kirishti. Bu weqe peyghember eley-hissalam tughulushtin ellik yaki ellik besh kün (köp sandikilerning qarishida ellik besh kün) ilgiri muherrem (1 - ay)da yüz bergen bolup, miladiye 571 - yili 2 - aying axiriliri we 3 - aying bashlirigha toghra kélidu. Mezkur weqening xewiri shu dewrdiki tereqqiy tapqan ellerge tézdin taraldi.

1946.-sual: abdulmutelibning aile tawabatliri

allah abdulmutellipke on oghul perzent ata qildi. Ular hars, zubeyr, ebu talib, abduallah, hemze, ebu lehep, gheydaq, migoem, siyfar we abbas qatarliqlar. Qizliri: ummi hekim (u beyza dep atilatti), berre, atike, sefiye, erwa we umeymeledur. Abduallah resulullahning atisi abdulmutellipning baliliri ichide hemmidin chirayliq hem ongluq chong bolghachqa, abdulmutellipke bek yéqin turatti. Uning zebiyh (qurbanliq) dégen nami bar bolup, uning jeryani mundaq bolghan: abdulmutellipning oghul perzenti on'gha yétip uning keynide qatar turghidek boluwidi, u balilirigha özining burunqi nezrisini uqturdi, oghullar birdek: "elhökmullahi", déyiship teqdirge boysunidighanliqini bildürüshti. Shuning bilen abdulmutellip oghullirining isimlikini ish sorash oqigha yézip, hubel dégen butning sheyxigha berdi. Sheyx rahib oqlarni bir örüp éliwidi, qurbanliqni körsitidighan oq abduallahning namigha chiqti. Shuning bilen abdulmutellip qoligha

pichaqni élip abdullani qurbanliq qilish üçün kebe terepke qarap élip mangdi. Qureyshler abdulmutellipni tosti. Bolupmu abduallahning beni mexzum jemetidin bolghan ana taghiliri we bir qorsa qérindishi ebu talib qattiq tikilip turuwaldi. Bu chaghda abdulmutellip: "undaqta men nezremni qandaq qilimen?", dégenidi, ular abdulmutellipke errafning qéshigha béríp meslehet sorap béqishni éytti. Abdulmutellip errafning yénigha kélip ehwalni bayan qiliwidi, erraf uninggha abduallah bilen on töge otturisida chek tashlap körüshni, nawada qurbanliq abduallahgha chiqip qalsa, tögidin yene onni qoshup taki tengri razi bolghan'gha qeder ondinla qoshup chek örüshni, chek tögige chiqqanda, andin tögini qurbanliq qilishni buyridi. Abdulmutellip qaytip kélip abduallah bilen on töge ottursida chek tashlap körüwidi, chek abduallahqa chiqip qaldi. Shuning bilen abdulmutellip her qétimda ondinla qétip chek örüshke bashlidi, emma chek dawamliq abduallahqila chiqatti. Axir oninchi qétimda andin chek tögige chiqti. Abdulmutellip shu haman héliqi tögilerni qurbanliq üçün zebhi qildi we uning göshini meyli adimizat meyli göshxor haywanat héchqaysisidin tosmidi. Qan diyiti (tölimi) qureysh ichide, belki barliq ereb xelqliri arisida peqet on tögila bolatti. Mushu weqedin kéyin 100 töge tölem élish jari boldi. Buni islam dinimu shu boyiche yolgha qoydi. Peyghember eley-hissalamdin riwayet qilin'ghan bir hediste mundaq déyilgen: "men ikki qurbanliqning oghlidurmen", yeni ismail(eley-hissalam)bilen atisi abdullani démekchi.

1947.-sual: peyghember eleyhissalamning ata-anisi

abdulmutellip bir ölümdin qalghan bu tewerrük oghligha weheb ibni abdumanafning qizi amineni jörilikke tallidi. Weheb abdimanafning oghli idi. Abdumanafning atisi zöhre kilabning oghli idi. Amine shu waqitta qureysh qebililiri ichide neseb we ijtimaiy orun jehette eng fazil we ésil ayal bolup, atisi weheb beni zöhre qebilisining neseb we mensep tajidari idi. Abduallah aminige öylinip uzaq ötmey, atisi abdulmutellip uni medinige ashliq élip kélishke ewetti we shu sepiride ölüp ketti. U bu chaghda 25 yashta bolup, resulullahmu téxi tughulmighanidi. Abdulla qoyup ketken mal - dunyaning jimisi besh töge bir nechche tal qoy we berire isimlik bir négir chakar qiz idi. Uning koniyti (texellus ismi) ommu eymen bolup, resulullahning kichik waqtidiki baqquchisi bolghan.

1948.-sual: resulullahning dunyagha kélishi

jimi peyghemberlarning sardari seyyidimiz muhemmedun sellallahu eley-hi wesellem iran shahi noshirwan hakimiyitining 40 - yili, mekkide yüz bergen pil weqesining 1 - yili, rebiul'ewwel (3 - ay) ning 9 - küni seherde mekkidiki beni hashim kochisida yoruq dunyagha köz achi. Bu ay we künler miladiye 571 - yili 4 - ayning 20 - küni yaki 22 - künige toghra kélidiken.

Ibni seedning riwayitide resulullahning anisi mundaq dégen: "men u (muhemmed)ni tughqanda qorsiqimdin bir nur chiqqandek melum boldi, u nur bilen sham qesirliri yorup ketti". Imam ehmedmu shuninggha yéqin bir hedisi riwayet qilghan.

Riwayetlarning xulasisidin qarighanda, peyghember eley-hissalam tughulghan küni uning peyghemberlik aldin bisharetliri arqa - arqidin namayen bolghan; iran xan

ordisining pishaywinidin 14 k  z derize chüshüp ketken. Mejusi (otperes)ler ibadet qiliwatqan (atalmish muqeddes) ot tosattin   ch  p qalghan. Sawe k  lining etrapidiki ch  rkawlar y  qilip d  m k  mt  r  l  p ketken we arqidinla k  lning s  yi jimip ketken. Buni beyheqi riwayet qildi.

Resulullah tughulghan haman bowisi abdulmutellipke xewer qilindi. Abdulmutellip intayin xushal bolghan halda k  lip u (resulullah)ni kebinging ichige   lip kirdi. U kebe ichide allahqa dua qildi we shukri sena   ytti we "muhemmed" d  gen isimni tallap at qoydi (bu isim ereblerde yoq diyerlik isim idi) we ereblarning aditi boyiche yettinchi k  ni xetne qilduruwetti.

1949.-sual: resulullahning inik anisi

resulullahni (  z anisidin qalsa) tunji bolup   mitken inik ana ebu lehebning azadgerde(azad qiliwetken) d  diki suweybe boldi. U resulullahni mesruh isimlik bir oghlining s  ti bilen   mitken idi. Uning aldida u resulullahning taghisi hemze ibni abdulmutellipnimu   mitken. Resulullahtin k  yin, beni mexzum jemetidin ebu seleme ibni abdulseedni   mitti.

Ewladlirining sheher balilirida k  r  lidighan horunluq, teyyar tapliq illetliridin xali, bedini timen, et - muskulliri ching, kichikidinla erebchige tili pishshiq chong bolushi   ch  n bowaqlirigha seherlardin inik ana t  pip b  rish ereb sheher ahalilirining en'eniwi aditi idi. Shunga abdulmutellipmu resulullah   ch  n ünik ana izd  di we beni seed qebilisidin bir xotun (u helime binti ebi zueyb)gha   mitip b  rishke berdi. Helimening   ri haris ibni abdul'uzza ebu kebishe d  gen texellus bilen meshhur idi.

1950.-sual: resulullahning imildeshliri

resulullahning beni seed qebilisidiki   mildesh bir tughqanliridin abdulla ibni haris, ensiye binti haris, huzafe yaki juzame binti haris we resulullahning taghisi haris ibni abdulmutellipning oghli ebusofiyan ibni haris qatarliqlar bar.

Resulullahning taghisi hemze ibni abdulmutellipmu beni seed qebiliside imitishke b  rilgende, resulullah helimening y  nidiki waxtida hemzening inik anisi uni bir k  n miqdari   mitip bergen. Shu jehettin hemze reziyellahu enhu resulullahqa ikki tereptin, biri ebu lehebning d  diki soweybe teripidin, yene biri beni seedlik inik anisi teripidin   mildesh k  lidu. Helime resulullahni   mitip b  rishke alghandin k  yin, ajayip - gharayip beriketlerni körgen.

1951.-sual: resulullahning k  krikining yirilish weqesi

mana mushundaq qilip resulullah beni seed diyarida turup qaldi. Hetta 4 - 5 yashlarga kiriwidi, ushtumtut uning kökriki y  rilish weqesi yüz berdi. Imam muslim enes reziyellahu enhudin neqil qilghan hediste mundaq d  yilgen: resulullah bir k  ni balilar bilen oynawatatti, jibriil (eley-hissalam) k  lip resulullahni tutqanche y  qitti we k  krikini y  rip yürikini sirtqa aldi we uningdin kallek lexe qanlarni chiqirip tashliw  tip: "bu sendiki sheytanning n  siwisi idi", d  di. Andin uni altun dasqa s  lip, zemzem s  yi bilen yughandin k  yin   z jayigha qayturup himliwetti. Buni körgen balilar resulullahning (inik) anisining q  shigha y  g  r  sh  p k  lip: "muhemmedni birsi öltürüwetti", dep xewer qilishti. Ular uchqandek y  g  r  sh  p kelse, resulullah alliqachan hoshidin ketken halda

renggi - royi samandek sarghiyip yatatti.

1952.-sual: resulullahning anisi aminening terbiyeside bolushi we anisining wapati

mushu weqedin kéyin helime resulullahning kütülmigen hadisige uchrap qélip, anisi aldida yüz kélelmeslikidin ensirep, mekkige ekirip anisigha tapshurup berdi. Shuning bilen resulullah alte yashqa kirgen'ge qeder anisining terbiyiside boldi. Shu künlerde resulullahning anisi amine axiretke seper qilghan merhum érinining rohini eslep uning yesrebtiki tupraq béshini ziyaret qilip kelmekchi boldi. Shunga, u yétim oghli (muhammed eley-hissalam)ni we dédiki ummu eyemenni özige hemrah qilip 500 kilométirdek musapini nishanlap mekkidin yolgha chiqti. Abdulmutellipmu bu dili sunuq kélínige mehrem bolup birge chiqqanidi. Amine medinide bir ay turghandin kéyin qaytish tereddutida turghanda, uninggha ushtumtut éghir késel tegdi. U yolgha chiqqandin kéyin, késili barghanséri éghirlap mekke bilen medine ariliqidiki ebwa dégen yerge kelgende axiri bolalmay ölüp ketti.

1953.-sual: resulullahning taghisi ebu talibning kipilikige ötüshi

amineni ebwagha depne qilip qoyghandin kéyin, Abdulmutellip resulullahni élip mekkige qaytip keldi. Uning könglide qelb jarahiti qayta yéngilan'ghan bu musibetdar newrisige nisbeten hésdashliq we ich aghritish tuyghusi hessilep ashmaqta idi, shunga u oghullirining héchqaysisige körsetmigen illiqliqni mushu newrisige yetküzetti we uni pishanisige pütülgen yalghuzluqigha tashliwetmestin, belki hemme baliliridin yuqiri orun'gha qoyatti. Resulullah sekkiz yashqa kirip ikki ay on kün toshuwidi, bowisi Abdulmutellip mekkide alemdin ötti we jan üzüş aldida bu newrisige uning dadisining qan qérindishi ebu talibning képil bolushni tewsiye qilip köz yumdi. Ebu talib öz qérindishining oghlining heqqini heqiqiy rewishte ada qildi. Ebu talib uni öz balilirigha qoshuwaldi. Belki téxi uni öz baliliridinmu chariraq kördi. U resulullahni alahide hörmetleytti we qedirleytti. 40 yildin köprek waqitta resulullahning pishini kötürüp we uninggha himaye tonini yépip, bashqilar bilen resulullah üçün dostliship, resulullah üçün adawetliship keldi.

1954.-sual: resulullahning shamgha qilghan tijaret sepiri

peyghember eley-hissalam 12 yashqa kirgende ebu talib uni shamgha tijaretke bille élip chiqip, busra dégen jayghiche apardi we bu sheherde buheyra nami bilen meshhur jirjis isimlik bir rahib bar idi. Tijaret karwini sheherge chüshkendin kéyin rahib karwanning aldigha chiqip kütüwaldi, uningdin ilgiri bu rahib tala - tüzlerge anche chiqip qalmaytti, u kawandikilerni arilap yürüp resulullahqa sepsélip qaridi we uni özining kitabidiki tonushturushlirigha sélishturup tonuwalghandin kéyin, resulullahning qolini ching siqip turup: "bu (bala) pütün alemlerning xojisidir. Buni allah ademlerge peyghember qilip ewetidu", dédi. Ebu talib: "buni qandaq bilisen?" déwidi, rahib: "siler dawandin ashqandin tartip birmu tash - tiken qalmay hemmisi sejdige bash qoydi, bundaq mertiwé peqet peyghembergila iltipat qilinidu. Uning üstige men uni qolining

oxrek kömürchikining astidiki peyghemberlik möhüridin tonuwaldim. Bizning kitablirimizda ene shundaq tonushturulghan", dédi we ebu talibtin resulullahni shamgha aparmasliqni, uninggha yehudiylardin héziy bolushni ötündi. Shuning bilen ebu talib resulullahqa chakarliridin birni qétip mekkige yolgha séliwetti.

Peyghember eley-hissalam 15 yashqa kirgen yili qureysh we kenane qebililiri bilen qeyis éylan qebililiri otturisida urush partlidi, urushqa qureysh we kenane tereptin pishqedem nopuzluq shexis herb ibni omeyye qomandanliq qilghanidi. Peyghember eley-hissalammu bu urushqa qatnashqan we taghilirigha oq raslap bergen idi.

Peyghember eley-hissalam yashliq dewrining deslepki mezgilliride birer kesip weyaki muqim bir hünér bilen shughullan'ghan emes, biraq uning baliliq dewride beni seed qebiliside, kéyinche mekkide bir qanche qirat pulgha ijarige qoy béqip bergenliki tüghrisida hedis bar. U 25 yashqa kirgende xediche (xuweylidning qizi)ning méli bilen shamgha tijaretke chiqqan. Ibni is'haq mundaq deydu: "xediche binti xuweylid mekke teweside yuqiri abruygha ige zerdar xotun idi. U tijaretke épi bar kishilerni yallap ishlitetti we shérík tijaretmu qilatti, démisimu qureyshler omumyüzlük tijaret bilen turmush kechüridighan xelq idi. Bu ayal resulullahning rastchil, semimiy, aq köngül we ésil exlaqlik kishi ikenlikini anglap, uninggha adem ewetti we: "özining chakiri meyser bilen shamgha mal achiqip soda - sétiq qilip kirse, uninggha bashqilargha bergendin köprek heq bersem", dégen teklipti berdi. Shuning bilen resulullah bu ayalning teklipti qobul qilip, uning meyser isimlik chakiri bilen nurghun mal - mülüklirini élip tijaret bilen shamghiche bérip keldi.

1955.-sual: resulullahning xediche reziyellahu enhagha öylinishi

peyghember eley-hissalam sham sepiridin qaytip kéliwidi xediche ewetken mallirining aldinqi qétimdikilerge qarighanda hem bixeter hem paydisi köp bolghanliqini körüp we resulullahqa qétip qoyghan chakiri meyseredin yol boyi resullahtin sezgen xushxuy mijeqlik, güzel exlaqlik, pikri ötkür, gep - sözi orunluq we toghra yol tallashtek aliy janap peziliti we pewqul'adde iqtidar igisi ikenlikini anglap, goya uzundin béri yoqitip qoyghan nersisini tosattin tépiwalghandekla bolup qaldi we bir xil shérin oy xiyalgha patti, shunga u könglidiki bu oyini yéqin dosti nefise binti meniyye éytti. Nefise kélip resulullahqa xediche bilen turmush qurush toghrisida gep achti, resulullah buninggha qoshulidighanliqini éytti we taghilirini xewerlendürdi. Shuning bilen resulullahning taghiliri xedichining taghiliri yénigha bérip xéridarlıq qildi. Arqidinla toy murasimi ötküzüldi. Murasimgha beni hashim jemeti we muzer jemeti aymiqining kattiliri hemmisi qatnashti. Toy resulullah shamdin qaytip kélip ikki aydin kéyin ötküzülgenidi. Resulullah yigirme tögini toyluq mehrige atidi. Bu chaghda xediche 40 yashlar chammisida bolup öz qewmi jamaitining ayalliri arisida ésil neseb, iqtisadiy ehwal we eqil - paraset jehette hemmidin üstün turidighan xotun idi. Shuning bilen u resulullahning tunji nikahigha alghan ayali bolup qaldi we taki xediche alemdin ötken'ge qeder resulullah uning üstige yene bir xotun élip qosh nikahliq bolmide. Peyghember eley-hissalamning balilirining ibrahimdin bashqisi xedichidin dunyagha kelgen. Xediche

awwal resulullahqa qasim dégen oghlini tughup bergenidi. (peyghember eley-hissalam ashu balisining isimi bilen "ebulqasim" dep texellus qollan'ghan idi) andin kéyin, zeyneb, ruqiye, ummi kulsum, fatime we abdullahni tughup berdi. Abdullah "teyyib" (obdan, belen) we "tahir" (pakiz) dep atilatti. Oghullirining hemmisi kichik halitide ölüp ketken. Emma qiz perzentliri islam dewrige musherref bolghan we musulman bolghan bolup, bashqa musulmanlar bilen bille hijret qilghan, epsuski ularning hemmisi resulullahning hayat waqtidila alemdin kétip qaldi, peqet fatimila resulullahtin qélip alte aydin kéyin ölüp ketti.

1956.-sual: kebinig islah qilinishi we yarashturush mesilisi

peyghember eley-hissalam 35 yashqa kirgen yili qureyshler kebin yéngilap salmaqchi boldi. Chünki u ismail eley-hissalamning zamanidin tartip üsti ochuq, adem boyidin égzirek, texminen toqquz gez égzirlikte qopurup qoyulghan bolghachqa, köp qétim oghri - yalghanlar uning ichidiki mal - mülüklerge soghuq qol tegküzüş ehwalliri körülgen idi, shuning bilen bille yene kebe qedimiy qorulush bolghachqa, kelkün we boran - chapqun qatarliq tebiy apetlerning hujumigha uchap, her jehettin konirap, tamliri chak kétishke bashlighan, bolupmu mushu yili mekkide chong kelkün apiti yüz béríp, kelkün kebige udul kélip üsken bolghachqa, kebe yéqilip chüshkili tasla qaldi. Shunga qureyshler kebinig kishiler qelbidiki ornini kózde tutup, uni yéngilap sélishqa bel baghlidi we uning qurulusigha halal yol bilen tapqan mallarni serp qilish, zina, haram, jazanexorluq we kishilerge zulum sélish yoli bilen qolgha kelgen mallarni qet'iy yéqin keltürmeslikke kélishti. Ular kebin yiqishtin eyminip, héchkim awwal qol tegküzüşke unimidi. Axiri bolmay beni mexzum jemetidin welid ibni mughiyre deslep qilip yiqitishni bashlap berdi. Andin uning gheyri ehwalgha yoluqmighanliqini körüp bashqilarmu yiqitishqa kirishti, shundaq qélip ular kebin axiri ibrahim eley-hissalam tutqan hulghiche yiqitti, andin qurulusgha tutush qélip, kebe tamlirini bölüşüp qebililer ara ayriwélishti. Netijide her bir qebile ayrim - ayrim tash yighip qurulus qilishqa kirishti. Qurulusning téxník ishlini rumluq "baqum" isimlik bir quruluschi bashqurdi, qurulusning témi kütürölüp "hejerul'eswed" ning ornigha chiqiwidi ular "hejerul'eswed" ni öz ornigha élip qoyush sheripini taliship ixtilaplaship qaldi, talash - tartish töt kün dawamliship yuqiri pellige kütürüldi. Hetta qanliq toqunushqa aylinip herem zéminini bulghighili tasla qaldi, biraq mexzum jemetidin ebu umeyye ibni mughiyre ular ixtilaplashiwatqan künlerning biride: "hazir mushu halette mesjid derwazisidin kim birinchi bolup kirse, ashu ayrip qoyssa qandaq?" dégen teklipti éytiwidi, buninggha hemmeylen qoshuldi. Allahning iradisi shundaq bolsa kérek, mesjid derwazisidin tunji bolup kiridighan kishining muhemmed eley-hissalam bolup qélishini kimmu bilsun?! Ular peyghember eley-hissalamni körüp: "bu dégen emin, uninggha biz razi, ... Hoy muhemmed keldi", dep towlishop ketti. Peyghember eley-hissalam ularning yénigha kélip, ehwalni uqqandin kéyin bir dane "rida" ni taptide, "hejerul'eswed" ni uning otturisigha qoydi, andin talash - tartish qilishiwatqan qebililerning bashliqlirini ridaning etrapini tutquzup kütürüşke buyrudi. Ular nahayiti razimenlik ilkide "hejerul'eswed" ni esli ornigha apardi, peyghember eley-hissalam uni öz qoli bilen

hazirqi jayigha élip qoydi. Mushundaq qilip mesile jamaetchilikning könglidikidek hel boldi.

Qurulush dawamida qureyshler toplighan pakiz meblegh kemlep qalghachqa, ular kebing shimaliy teripidin alte gezdek yerni tamning sirtida tashlap qoyushti (bu yer hijri tosaq, we hetim, soqma tam dep ataldi) we kishilarning xalighanche kirip chiqip yürmesliki üçün kebe binasining derwazisini yerdin üstün qilip ornitishti we qurulushning égziligi 15 gezge yétiwidi, ichige alte tüwruk ornitip üstini yapti. Shuning bilen kebe texminen 15 gez égzilikte tik töt bulung sheklide pütüp chiqti. "hejerul'eswed" orunlashturulghan tam bilen uning qarshi teripidiki tamning uzunluqi 10 métirdin boldi. "hejerul'eswed" tawapgah zémindin bir métir 50 santimétir égzige orunlashturuldi we derwaza ornitilghan tam bilen uning keynidiki tamning uzunluqi 12 métirdin pütüp chiqti. Derwaza yer yüzidin ikki métir igizlikke békitildi, binaning sirtidin töwenki teripining égziligi 25 santémétir, kengliki 30 santimétir kélidighan bina huli peshtiqi orap turdi, bu jay hazir "shazirwan" (yeni penjire) dep atilidu, bumu hem beytullahning esli huli idi. Lékin, qureyshler u yerni tashlap qoyup bina témini népizrek qilip ishligen.

1957.-sual: resulullahning peyghember bolushtin ilgiriki hayatidin omumiylase

peyghember eley-hissalam kichikidinla insanlarda bolidighan alahide yaxshi peziyetlarning hemmisini öz wujudigha mujessemleshtürgenidi. U pikrining ötkürliki we nezeriyisining ilmiliki, eqil - parasitining chongqurluqi, tepekkurining toghriliqi we tedbirining danaligi bilen hemme jehetlerde ülge bolushqa erziytti. U özining jimghur, kem söz keypiyatini, pikir qilish, xiyal sürüş, tepekkurini chongqurlashturush we mewjudiyetning heqiqiy mahiyitini tehqiqleshke ishlitetti. U yene özining pem - parasiti we ochuq yoruq tebiiti bilen hayat shepilirini we awam xelqning ehwalini inchikilep közitip, ularning saghlam bolmighan yaman adetliridin qol üzgenidi we özini tartqanidi. U özini tutuwalghan asasta el jamaetchilik bilen ariliship, yaxshi ish, yaxshi paaliyet bolsa aktip qatnishatti. Bolmisa özining yalghuzluq qorghinigha qaytip kirip yaman, exlaqsiz ishlardin mudapielinetti. Shunga u haraq ichmeytti, butlarga atap zebhi qilin'ghan haywanlarning göshini yémeytti, but heykeller üçün uyushturulghan héyt - bayram we murasimlarga qatnashmaytti, belki u kichikidinla bu yalghan ilahlardin nepretlinetti, hetta uninggha mushu butlardinmu öch körünidighan birer shey'i yoqtek qilatti, hetta uning "lat", "uzza"ning nami bilen qilin'ghan qesemlerni anglap qélishe qimu raziliqi yoq idi.

Peyghember eley-hissalam qewmi jamaiti ichide xush péilliqi, exlaq peziliti we ésil adetliri bilen tonulghanidi. U ademgerchiligi yaxshi, exlaqi güzel, qoshnidarchiligi belen, mijezi yéqimliq, tili tatliq, köngli tüz, tebiiti mulayim, ippet - nomusluq, keng qol, yaxshi ishlarni köp qilishqa amraq, ehdiside turidighan, amanetke wapa qilidighan katta zat idi. Hetta ular peyghember eley-hissalamdiki yaxshi adetlerni we razi bolushqa tégishlik xisletlerni ipadilesh yüzisidin uni "emin" (ishenchige yaraydighan), dep atiwélishe idi. Qisqisi resulullah muminlarning anisi xediche reziyellahu enhu éytqandek

éghirchiliqlargha berdashliq béretti, yoqsullargha yadrem qilatti, méhmanni yaxshi kütetti we zulumgha uchrichanlarning heqqini éliship béretti.

1958.-sual: hiyra öngküri

peyghember eley-hissalamning yéshi 40 qa yéqinlashqansiri, uning ötkenki teemmolat (oy - pikir)liri uning bilen qewmi öttursidiki meniwiý hangni chongaytiwetkenidi, u mushu künlerde köp hallarda yalghuzluqni xalaydighan bolup qalghanidi. Shunga u su we talqan qatarliq lazimetliklerni élip mekkidin ikki mil (texminen üç kélométer) yiraqliqtiki nur téghigha jaylashqan hiyra öngkürige chiqip kététti. Uning ailisimu uninggha yéqin bir yerde turatti. Resulullah héliqi öngkürde ramizan éyida bir ay turup ötkén - kechken ajiz miskinlerge ash - tamaq bérish, istiqamet qilish we etrapidiki kainatning delil - pakitlirigha we kainat arqisidiki yaratquchining zor küch qudrutige tepekkur yürgüzüsh bilen waqtini ötküzetti. Janabi allah peyghember eley-hissalamni ashu ulugh amanetni üstige alalaydighan, yer shari weziyitini allahning iradisige layiq ongshiyalaydighan we tarixiy éqimni özgertishke qabil istédatliq qilip yétishtürüp chiqish üçün mana shundaq orunlashturghanidi. Allah uninggha bu xilwet xumarliqni peyghemberlikke tekliq qilishtin üç yil ilgirisidin bashlap salghanidi. U bu bir ayliq yalghuzluq halitide mewjudiyet rohi bilen erkin azade perwaz qilip, allah izni qilsa ashu gheybi alem bilen bardi - keldi qilish ongay bolsun üçün, mushu dunyaning keynidiki ghayib alem heqqide keng kushade tepekkur - mulahize yürgüzetti.

Tötinchi bap. Peyghember eleyhissalamning mekkidiki peyghemberlik hayati

1959.-sual: jibriil eley-hissalamning wehi élip kélishi

peyghember eley-hissalamning yéshi 40 qa toshuwidi, peyghemberlik aldin bésharetliri resulullahning hayat shepilirining her qaysi betliride ghil - pal közge chéliqishqa bashlidi we bu bésharetlér awal rast chüshlerdin bashlandi. Shunga u chüsh körsila goya tang nuridek roshen, éniq köretti. Bu halet alte aydek dawamlashti. Peyghember eley-hissalam arilap - arilap hiyra öngkürde xilwette turuwatqan mezigilning üçinchi yili ramizan éyida allah yer shari ahalisini öz rehmiti bilen tartuqlashni irade qildi chéghi, u resulullahqa peyghemberlikni wehyi qildi we jibriil eley-hissalam arqiliq uninggha qur'andin bir qanche ayetni nazil qildi.

Munasiwetlik matériyallargha nezer sélip körginimizde, bu waqitni ramizanning 21 - künü düshenbe kéche idi, dep békitishke bolidu. Bu miladiye 601 - yili 8 - ayning 10 - künige toghra kélidu. Peyghember eley-hissalamning yéshi shu waqitta qemeriye kalindari boyiche 40 yashqa toshup alte ay 12 kün ashqanidi. Shemsiye kalindari boyiche 39 yashtin 3 ay 12 kün ashqan bolidu.

Bu qétim resulullah héliqi ghardiki istiqamitini ayaghlashturup mekkige qaytip kéliwidi, uni wereqe izlep keldi we uning aghzidin bezi ehwallarni anglap: "allah bilen qesemki, siz choqum mushu ummetning peyghembiri bolghudeksiz, sizge musa

eley-hissalamgha kelgen sheriet keptu", dédi.

Ibni seed abdulla ibni abbas (reziyellahu enhu)tin wehiyning üzülüp qalghan waqtining peqet bir qanche künla dawamlashqanliqini neqil qilidu. Peyghember eley-hissalam wehiy üzülüp qalghan mezgillerde qattiq biaramliq we ghem endishe hés qilatti. Uni her tereptin heyranliq we qorqunch basatti. Peyghember eley-hissalamning éngidin téngirqash qara tumanliri asta - asta zayil bolup, heqiqet daghdam yolliri roshen, éniq körünüşke bashliwidi, u özining tengdashsiz büyük allahning peyghembiri bolidighanliqini we öziye asman xewirini yetküzdighan perishtining wehiy elchisi ikenlikini tonup yetti. Resulullahning wehiyni séghinishi uning wujudida mushu yolda duch kélidighan qiyinchiliqlargha qarita sabit berqedemlik tuyghusi we mustehkem irade tiklidi, shuningdin kéyin uninggha jibriil eley-hissalam ikkinchi qétim wehiy élip keldi.

1960.-sual: ilahi chaqiriq

peyghember eley-hissalam allah taaladin "i (wehiy nazil bolghan chaghda) kiyimge chümkiwalghuchi (peyghember!) tur! Insanlarni allahning azabidin agahlandur. Perwerdigaringni ulughla, kiyimingni pak tut. Azabtin (yeni azabqa duchar qilidighan ishlardin) yiraq bol. Köp élish niyitide berme (yeni kishige birer nerse sowgha qilsang, uningdin köprek élishni teme qilma), perwerdigaring üçhün (qewmingdin yetken eziyetlerge) sebri qil", dégen mezmunda bir nechche ilahiy chaqiriqlarni tapshuruwalidi. Bu chaqiriqlar gerche qarimaqqa addiy, yüzekidek tuyulsimu, inchikilep tehliil qilghanda menisi chongqur, nishani éniq, tesirchanliqi küchlük, réal emeliyetchanliqqa ige, dana buyruqlardur.

Mana bu qet'iy hem keskin buyruq peyghember eley-hissalamni aile shadliqidin, rahatlik, illiq körpisiidin we tinch - xatirjem turmushtin sörep tartip chiqip, kishilarning idiyiwi ehwalı we turmush emeliyitidiki mewqesizlik, xurapatliq we bolmighur nahaqchiliqlar arisigha ixtiyarsiz ittirip ekirdi.

Peyghember eley-hissalam bu buyruqqa binaen ornidin des turdi, u shu turghanche 20 yildin köprek waqit izchil mustehkem, sabit berqedem turdi. Uh..., dep rahet séghinip olturmidi. Hérip toxtap qalmidi. Emdi boldi qilay démidi, öz shexsiyiti we yaki aile tawabiatliri üçhünla yashimidi.

U yer sharidiki eng éghir yük, chong amenet yükini, insaniyetning eqide yükini we her qaysi meydanlardiki jeng we jihad yükini öz zimmisige élip harmay - talmay izchil allahning dinigha dewet qilip 20 yildin köprek hayatini küresh meydanida ötküzdi. U bu ilahiy chaqiriqni tapshuruwélip peyghemberlik wezipisini üstige alghandin boyan bir ishni yene bir ishqa toqunushturup qoymidi, bir ishni dep yene bir ishni aqsitip qoymidi.

1961.-sual: dewet mezgilining birinchi basquchi - dewet kürishi

peyghember eley-hissalam bu dinni awwal öz ailisi we munasiwiti yéqin dost - buraderlirige tenglishi mumkin idi. Shunga, u tunji bolup, munasiwetlik kishilerni, yeni öz ailisini we yéqin dost - buraderlirini, shuningdek tonush bilishliri, bolupmu ular ichidin "heq söyey, yaxshi tebietligliki" bilen tonulghan, ularmu resulullahni, "rastchil

heqiqet yaqlighuchi", dep bilidighan, "wujudida yaxshiliqning esiri bar bir qisim kishilerni tallap islamgha chaqirdi. Netijide, resulullahning aliyjanapliqi, shexsiyetsizlik we rastchilliqigha sheklenmeydighan bir türküm kishiler bu dewetke tunji bolup awaz qoshti, ular islam tarixida "tunji ewlad musulmanlar", dep ataldi. Ularning deslep iptigarida resulullahning ayali xediche binti xuweylid, resulullahning azad qiliwetken quli zeyd ibni haris ibni shurehbil kelbi, resulullahning taghisining oghli eli ibni ebu talib we yéqin dosti ebu bekri siddiqler musulman boldi. Bular dewet bashlan'ghan birinchi künila musulman bolghanidi. Shuningdin kéyin ebu bekrimu dewetke kiriship ketti. U xush péil, aghinidarchiliqi yaxshi, chiqishqaq tebiet, exlaqliq, keng qol adem idi. Uning üstige uning parasetlikliki, tijarettiki épi we shérin söhbet alahidiliki, uning qewmi - jamaiti otturisiidiki bardı - keldi munasiwitini qoyuqlashturghanidi we el arisiidiki tesirini zoraytqanidi. Shunga, u özining söhbitige hazirliq qilidighan qewmi - qérindashliridin ishench qilalaydighanlirini islamgha dewet qildi. Netijide, uning meslekdashliridin osman ibni effan umewi, zubeyr ibni ewwam esedi, abdurahman ibni ewf zuhri, sed ibni ebi weqqas zohri we telhe ibn obeydulla teymi qatarliqlar musulman boldi. Hemmidin burun musulman bolghan bu sekkiz shexs tarixta islam awan'gartliri (yeni tunji ewlad musulmanlar) bolup qaldi.

Deslep musulman bolghanlardin yene bilal ibni ebi rebah hebeshiymu bar. Uningdin kéyin bulargha egiship, islam ummitining ishenchilik adimi ebu ubeyde amir ibni jerrah (beni haris jemetidin), ebu selime ibni Abdul'esed (beni mexzum jemetidin), erqem ibni ebi'l'erqem (beni mexzum jemetidin), osman ibni mez'un we uning ikki qérindishi qudame we abduallah, shuningdek ubeyde ibni haris ibni mutellip, (ibni abdumanaf) we seed ibni zeyd (beni edi jemetidin) we uning ayali fatime binti xettab (ömer ibni xettab reziyellahu enhuning hemshirisi), xebbab ibni eret, beni huzeyl jemetidin abduallah ibni mes'ud we ulardin bashqa bir bölük kishiler musulman boldi. Ene shular qureysh qebilisining her qaysi aymaqliridin eng deslep musulman bolghanlardur.

Ibni hisham: "bularning sanini 40 kishi idi", dep hésablidi. Ibni is'haq mundaq deydu: "shuningdin kéyin kishiler er - ayal, top - top bolup islamgha kirishke bashlidi. Mekkiye islam toghruluq gep - sözler tarqaldi. Bara - bara islam heqqidiki parang kishilerning söz témisigha aylandi.

Yuqarqilarning hemmisi yoshurun musulman bolghanidi. Peyghember eley-hissalammu ular bilen mexpiy uchriship, diniy ehkamlarni yoshurun ögitip turatti. Chünki, dewet téxiche ayrim - ayrim shexsler boyiche yoshurun élip bériliwatatti.

Süre muddessirning bash qismi nazil bolup bolghandin kéyin, wehiy arqimuarqa nazil bolushqa bashlidi. Shu mezgillerde nazil bolghan ayetler we süre bölekliri eyni dewrning tinch weziyitige mas kélidighan, jümle bölekliri qisqa, mungluq ayrim pasilgha ige, tesirlik we jezbidarliqqa ige ayetler bolup, bu ayetler insan nepsini paklash, dunyadi setchiliklerge chétilip qélishtin seskendürüş, jennet we dozaxlerni goya köz bilen körgendek teswirlesh qatarliqlarni mezmün qilghan bolup, mumin - musulmanlarni ular yashawatqan ashu jem'iyettin bashqa bir muhitqa bashlap baratti.

Deslep nazil bolghan ayetlerde namaz oqushqa buyrulghan emir - permanlar bar

idi. "tarix ibni hisham" dégen kitabta: "peyghember eley-hissalam we sahabiler namaz waqti kirgende, tagh jilghilirigha béríp, el közidin yiraq jaylarda namazlirini yoshurun oqushup kéletti. Eyni chaghdiki weqeliklarning her qaysi tereplirige nezer salghinimizda, (mushu mezgilde) dewet gerche mexpiy ayrim - ayrim sheksler boyiche yoshurun élip bériliwatqan bolsimu, qureysh dairiliri buni uqmay qalmighan. Biraq, ular buninggha artuqche perwa qilip ketmigenidi.

Hesh - pesh déğüche üch yil ötüp ketti. Islam dewiti gerche sheksler ara yoshurun élip bériliwatqan bolsimu, shuning mabeynide, islami qérindashliq we öz'ara hemkarliq asasida elchilikni yetküzüsh we uni öz jayigha qarar tapquzush wezipisini ada qilalaydighan bir türküm sadıq muminler barliqqa kélip bolghanidi. Shuningdin kéyin peyghember eley-hissalamni ashkara dewetke ötüşke, batil ishlargha qorqmay qarshi turushqa we butpereslikke qarshi dadil hujum qilishqa tekliq qilinip, wehiyer nazil boldi.

1962.-sual: dewet mezgilining birinchi basquchi - ashkara dewetke ötüş

ashkara dewetke ötüş heqqide tunji bolup allahning "yéqin xish - eqribaliringni agahlandurghin", ("qur'an kerim" süre shuara 214 - ayet)dégen ayiti nazil boldi. Mezkur ayet nazil bolghandin kéyin peyghember eley-hissalam awwal beni hashim jemetini chaqirdi. Shuan ularmu hazir bolushti. Ulargha beni mutellip ibni abdumanaf jemetidin bir qanche adem qoshulup yéghilghanidi. Yighin qatnashchilirining sani 45 kishige yetti. Ular toluqlinip bolmay turupla ebu leheb sorunning keypiyatini buzdi. Peyghember eley-hissalam jawab qayturmay jim turdi we sorun ehlimu tarqap kétishti.

Shuningdin kéyin peyghember eley-hissalam héliqi jemetdashlirini yene bir qétim qayta chaqirip söz qildi. Buninggha qarita ebu talib nahayiti yaxshi pozitsiye bildürdi. Uning keynidin ebu leheb yene éghiz échip: "yaallah!! Bu setchilikni?! Uni bashqilarning tosighinidin köre, özenklar tossanglar bolmamdu?!" dédi. Buninggha jawaben ebu talib: "allah bilen qesem qilimizki, biz hayatla bolidikenmiz, uni jan tikip qoghdaymiz", dédi. Sorun ehli ghulghula ichide tarqap kétishti.

Peyghember eley-hissalam ashkara dewetke ötkén ehwalda taghisi ebu talib uni qanat astigha élip himaye qilidighanliqigha toluq ishench qilghandin kéyin, u bir küni sapa téghigha chiqip: "ya sebahah ", dep towlidi. Bu sadani anglighan qureysh aymaqliri terep - tereptin yighilip keldi. Shuning bilen peyghember eley-hissalam ularni tewhid (bir xudaliq eqidisi)ge we özining allahning peyghembiri ikenlikige iman keltürüşke we qiyamet küning berheqlikige ishinishke chaqirdi. "bu ayet "yéqin xish - eqribaliringni agahlandurghin", dégen ayet nazil bolghandin kéyin peyghember eley-hissalam sheksler boyiche we kolliktiplier boyiche chaqirip: "i qureysh jamaesi! Öz - özünglarni dozax azabidin qutquzunglar! I ibni keib jemeti! Silermu öz - özenklarni dozax azabidin qutquzunglar! I qizim fatime! Senmu özengni allahning azabidin qutqazghin! Allah bilen qesemki, men silerge allahning azabidin héch nersige ara turalmaymen, arimizdiki urugh - tughqanchiliq munasiwiti öz yolida élip bérilidu", dédi.

Mana bu eng yuqiri pellige yetken jarangliq tebligh sadasi idi. Peyghember eley-hissalam bu sada arqiliq özining eng yéqin urugh - tughqanlirigha: "ilahi elchilikni

rast dep chin pütüş, otturimizdiki urugh - tughqanchiliq munasiwitining muhim halqisidur, ereblerde hazir chénggha chiqqan esebiyilik (terebbazliq) allahning dergahidin nazil bolghan agahlandurush hararitide érip tügidi", dégenni jakarlighanidi.

Heq awazining jarangliq sadasi mekke teweside dawamliq yangrimaqta idi. Axiri allahning "sanga buyrulghanni (yeni perwerdigaringning emrini) ashkara otturigha qoyghin, mushriklarning mesxirilirige perwa qilmighin", dégen ayiti nazil boldi. Shuning bilen peyghember eley-hissalam ularning shérik - xurapatlirining we uning asassiz epsanilirining epte - beshirisini échip tashlashqa kirishti we but - heykellarning heqiqiy mahiyitini we uning neqeder qedri - qimmetsiz nerse ikenlikini ochuq ashkara otturigha qoyup, botlarning ajiz, kéreksiz bir néme ikenlikini emeliy misallar bilen chüshendürdi. Butlarga séghinish we butlarga choqunushni özi bilen xuda otturida wasite qiliwalghanlarning ap - ashkara azghunluqta ikenlikini roshen delil - pakitlar bilen bayan qildi.

Goya chaqmaq güldürmamisi tinch hawa boshluqini zilzilige keltürgendek, mushriklarning azghunluqini we butqa choqunushning hamaqetliklikini ashkara jakarlash mekkiliklarning ghezep otini lawuldiwetti we ular buningdin bekle tasadipiyliq we gheyirilik hés qiliship, omumyüzlük inkar qilishqa bashlidi.

Qureyshler ushtumtut yüz bergen bu yéngi burulushni tosimaqchi boldi. Chünki, bundaq qilmighanda, ularning kona en'eniwi mirasliri xewpke uchraytti qureyshler tedbir qollanmaqchi boldi. Ular uyan oylap, buyan oylap, köp tepekkur qilghandin kéyin axiri resulullahning taghisi ebu talibning qéshigha kélip, uningdin jiyen inisining herikitini chekleshni telep qilmaqtin bashqa yol yoq ikenlikini tonup yetti. Shuan teshkillinip, ebu talibning qorusigha keldi. Ebu talib elchilerge chirayliq gepler bilen özrexahliq éytip yandurdi. Ularmu qaytip qélishti. Peyghember eley-hissalammu allahning dinini teshwiq qilish we tewhiyd dewitini qanat yaydurushni burunqidekla dawamlashturuwerdi.

Mushu künlerde qureysh dairiliri bashqiche bir ghemge patti. Sewebi, peyghember eley-hissalam ashkara, dewetke ötkinige bir qanche ay bolmayla, hej mewsumi yéqinlap kelgenidi. Qureyshler her qaysi ereb qebililirining hej ömekliri pat arida mekkige yétip kélidighanliqini biletti. Shunga, ular: "muhemmed (eley-hissalam) heqqide muwapiq bir pitne - ighwa söz témisi tarqitip bu dewetning hajilar arqiliq pütün ereblerce tarap kétishining aldini élish kérek, dep qaridi", shuning bilen ular mushu sözide birlikke kéliwélish üçün welid ibni mughiyrening öyige jem bolushti. Welid ulargha: "bu heqte hemminglar bir pikirge kélinglar, gépnglar bir yerdin chiqsun, biringlar yene biringlarni yalghan'gha chiqiridighan yaki biringlarning sözini yene biringlar ret qilidighan ish bolmisun", dédi. Ular: "sen dégin", déyshti. Welid: "yaq, özenslar denglar, men anglap baqay", dep turiwaldi. Ular: "kahin (chiraghchi) deylimikin", déwidi, welid: "yaq, allah bilen qesemki, u kahin emes, biz kahinlarni jiq körge, uning dégenliri kahinlarning qéliplashqan söz ibariliri we sej'i qapiyilirige hergiz oxshimaydu", dédi. Ular undaqt: "sarang" deyli déyishkenidi, welid: "yaq u sarang emes. Biz sarang mejnun bolghanlarni körge, saranglarning rohi halitining qandaq bolidighanliqini bilimiz, muhemmed saranglardek boghulup, égiz - pes sözlep yürmeydu" dédi. Ular: "emise shair deyli", déwidi, welid: "nede shair bolsun! Biz shéir türlirining qoshaq, qapiy, ghezel, nesir, addi

we murekkep wezinlirining hemmisini bilimiz, uning dégenliri hergiz shéir emes", dédi. Ular: "sahir deyli", déwidi, welid: "u dégen sahirmu emes, biz köpligen sahirnlarni we ularning séhri oyunlirini körgen, muhemmedning ishi ularning dem sélishi we bent qilishlirigha hergiz oxshimaydu", dédi. Ular: "emise néme deymiz?" dégenidi, welid: "allah bilen qesem qilimenki, uning gépinig bir xil hozur - halawiti bar, uning esli yiltizi bir. Tarmaq shaxchiliri goya baghning baraqsan notiliridur. Uning heqqide némila démenglar haman chénip qalidu, shunga uninggha bir az yéqin kélidighan söz >sahir<, denglar, u séhirgerge oxshash ata - bala, er - ayal, qan - qérindash we yurt - mehelle arisigha niza - arazliq salidighan gep sözlerni élip keldi", dédi. Shuning bilen sorun qatnashchiliri shu boyiche ish körüdighan bolup tarqilishti.

Yighin bu qararni maqullighandin kéyin derhal ijra qilishqa kirishti. Shuning bilen qureysh dairiliri hajilar kélidighan her qaysi yol éghizlirigha chaza - tosaqlarni qurup ötken - kechkenlarning hemmisini toxtitip, peyghember eley-hissalamdin héziy bolushni tapilidi we uning ish - heriketlirini selbiy tillar bilen tonushturdi. Bu xizmetni mes'ul bolup ishligüchi yenila ebu leheb idi. Peyghember eley-hissalam adette hej mewsumlirida, ukaz we mejinne bazarlirida her qaysi qebile we ayaqlarning yataq - ötenglirige bérip, ularni allah teripige chaqiratti we ulargha qur'an oqup béretti. Mushuning hemmiside ebu leheb resulullahning keynide (lalma ittek sörölüp) yürüp: "buning gépige kirmenglar, bu dégen öz dinidin waz kechken azghun, kezzap", dep éghizini poq qilip yüretti. Del mushu ehwal ereblarning peyghember eley-hissalam we islam dini toghruluq anglighan - uqqanlirini öz yurtlirigha élip kétishke türkte boldide, netijide uzun ötmey bu toghridiki gep - sözler pütün ereb dunyasigha pur ketti.

1963.-sual: qureyshning dewetni cheklesh üçün

qollan'ghan chare tedbirliri

qureysh dairiliri muhemmed eley-hissalamni islam dewitidin yaki undaq yaki mundaq ishlarning héchqaysisi tosalmaydighanliqini tonup yétip, bu heqte qayta oylisip körüshti we bu dewetni tüp yiltizidin cheklesh üçün töwendikidek chare - tedbirlerni tüzüp chiqti.

1. Mesxire qilish, yeni zangliq qilish, haqaretlesh, mazaq qilish, yalghan'gha chiqirip inkar qilish we külkige aylandurup tesirini yoqutush qatarliqlar. Ular bu arqiliq musulmanlarni yétim qaldurmaqchi we ularning meniwi iradisini ajizlashturmaqchi boldi. Shunga, ular resulullahqa orunsiz töhmetlerni chaplap, uni set tillar bilen tillidi.

2. Islam telimatlirini xunukleshtürüp, guman we shek - shübhe peyda qilish, yalghan teshwiqat tarqitip asassiz dawlilarni oydurup chiqirish we resulullahning shexsiyiti toghruluq töhmet we pitne - ighwalarni tarqitip, ammigha uning dewitining mezmunini mulahize qilishqa purset bermeslik.

3. "qur'an kerim"ge burunqilarning söz - chöchekliri we epsaniliri bilen taqabil turush we xalayıqni ashu hékaye - epsaniler bilen "qur'an kerim"ge bérilip kétishtin tosush idi.

4. Sodilishish. Ular bu oyun arqiliq mushriklarmu bezi xurapatliqlirini tashlash, peyghember eley-hissalammu dewet maddilirining bezilirini emeldin qaldurush bedilige

islam dini bilen kufri jahalitini tar yolda uchrasturup, körüştürmekchi boldi.

1964.-sual: qureytish mushriklirining resulullahqa we musulmanlarga salghan zulumliri

mushriklar yuqiriqi tedbir we wasitilerni nebuwetning 4 - yili yil béshida islam dewiti yoshurun halettin ashkara dewetke ötkendin kéyin dewetni tosush üçün bir - birlep yolgha qoyghanidi. Weziyet shu boyiche bir qanche hepte hetta bir qanche ay dawamlashti. Mushriklar ashu wasitiler bilenla cheklinip birer ademge diktatura yürgüzüş yaki azablap qiynash derijisige yetmigenidi. Lékin, ular bu wasitilerning islam dewitini tosushta önüm bermeywatqanliqini körüp qayta yighin chaqirdi. Yighinda qureysh kattiwashliridin 25 kishidin terkip tapqan bir komité teshkil qilindi. Resulullahning taghisi ebu leheb bu komiténing reislikige saylandi. Yighinda komité ezaliri chongqur bes - munazire we etrapliq pikir yürgüzgendin kéyin resulullah we uning sahabilirigha qarita qet'iy, keskin bolush toghrisida mundaq bir qarar maqullidi: "her qaysi qebile - aymaqlar, islam dinigha qarshi küresh qilish we uning peyghembirige iza - ahanet qilishda orta qüch chiqirish, islam dinigha kirgen we uni qollighanlarni türlü wasitiler bilen azablap qiynash, jismaniy jazagha tartish, rehimdilliq qilmasliq kérek" dep, körsitildi.

Ular bu qararni maqullighandin kéyin ijra qilish toghrisida bash qaturushti. Chünki, bu qararni ijra qilish musulmanlarga nisbeten ongay gep idi. Emma, resulullahqichu? U dost - düşmenler arisida yuqiri abroygha ige pewqul'adde shexs. Uni hemme adem hörmetleydu, ayrim yüzsis kishilerdin bashqa aq - qarini perq ételeydighanlar bundaq nopuzluq erbablarga til tegküzüş we iza - ahanet qilishni ar - nomus dep bilidu. Uning üstige uni taghisi ebu talib qanat astigha élip, qattiq himaye qilmaqta. Bundaq chong payda - ziyan toqunushi aldida chish lewlrini mehkem chishlep, sebri qachilirini chéqishti.

Resulullahqa qarita orunsiz chéqilip yolsizliq qilish ehwalliri körülüşke bashlidi. Ularning bashlambéshi yenila (resulullahning taghisi) ebu leheb boldi. Ebu leheb resulullah eley-hissalam peyghember bolushtin ilgiri ikki oghli utbe we uteybelerge resulullahning qizi ruqiye we ummu kulsumlerni kélin qiliwalghanidi. Resulullah peyghember bolghandin kéyin u ikki oghligha bésim ishlitip, resulullahning qizlirini talaq qilghuzuwetti. (peyghember eley-hissalamning ikkinchi oghli) abdullah ölüp qéliwidi, ebu leheb xush bolghinidin miyiqida külüp, meslekdash shériklirige "muhammedning nesli quridi", dep xushxewer yetküzdi.

Ebu lehebning ayali ummu jemil (toluq ismi erwa herb ibni umeyyining qizi ebu sufyan ibni herbning hemshirisi)mu resulullahqa öchmenlik qilishda éridin hergiz qélishmaydighan hazazul xotun idi. U shuxa - tikenlik shaxlarni alayiten yüdüp ekilip, kéchisi resulullahning ishik derwazilirini chitlap qoyatti we ishik aldi yollirigha chachatti. U qattiq yüzsis xotun bolup sewesizla resulullahqa til salatti, yalghan söz - chöçek tarqitip, pitne - pasat ochiqigha ot yaqatti we resulullahqa qarita keng kölemlik urush qozghash koyida yüretti. Ebu leheb resulullahning öz taghisi we tam élishma qoshnisi turuqluq yat qoshnilirigha oxshashla ene shundaq eziyetlerni qilatti.

Uqbe ibni mueyt shaqawet we bedbextlikte intayin heddédin ashqan mel'un idi. Umeyye ibni xelef resulullahni körsila mazaq qilip, köz qisatti we mesxire qilatti. Mezkur umeyyining qérindishi ubey ibni xelef we uqbe ibni ebi mueytler beeyni bir janggalning bõriliri idi. Bir qétim uqbe resulullahning mejliside qélip, uning wez - nesihetlirige qulaq sélip olturup qaldi. Buni ubey uqqandin kéyin uqbege qattiq tapa - tene qilip achchiqlandi we uningdin muhemmedning yüzige mishqirip, tükürmigiche ep ötmeydighanliqini éytti. Shuning bilen uqbe ubeyning déginidek qildi. Mushu bedbex yene bir küni chirip ketken kona bir ustixanni kötürüp kélip uwap, shamal yönlishige qaritip resullahqa chachti. Exnes ibni shureyqmu resulullahqa orunsiz chéqilip, eziyet qilidighanlardin idi. Ebu jehil bezide resulullahning qéshigha kélip qur'an tilawitini anglap kététti. Lékin, uningda iman, itaet, edep - exlaq telim élish we qilche eyminish peyda bolmastin, belki resulullahqa ahanet qilip uni dewet yolidin tosatti. Hetta, u heddédin éship, jem'iyetke ulughwar bir töhpini qoshuwatqandek, qiliwatqan jinayi qilmishidin meghrurlinip pexirlinetti.

Peyghember eley-hissalamgha her tereptin bésim we iza - ahanetler yéghiwatqan shu künlerde her bir qebile öz tewesidin islam dinigha kirgen yaki mayil bolghanlarni sezgen haman türlük qebih wasitiler bilen qiynap jaza yürgüzdi. Qebile teweliki bolmighanlarni jem'iyet dashqalliri we quldar xojayinlar özliri xalighanche jazalap, qiyn - qistaqqa aldi, bundaq wehshiyane échinishliq jeryanlar ni - ni tash yürek ademlernimu échinduridu we ténini shürkendüridu.

Ebu jehil öz teweside nopuzluqraq yaki himatchiliri küchlükrek kishilerning musulman bolghinini anglisa, bérp agahlandurush béretti yaki uning bilen munasiwetni üzüp, uninggha iqtisadiy we ijtimaiy jehette zor ziyar yétidighanliqini uqturatti. Nawada jem'iyette orni yoq, ajiz kishi musulman bolsa, uninggha kelginiche qol sélip uratti we bashqilarni ularni azablashqa küshkürtetti.

Osman ibni effanni uning taghisi xorma shaxliridin yasalgan chigh palazgha yögep astidin is qoyup bérp azablidi. Mus'eb ibni umeyrning anisi uning musulman bolghanliqini uqqandin kéyin uninggha nan bermey nechche kün ach qoydi we öydin qoghlap chiqirip sergerdanliq yoligha heydiwetti. Shuning bilen u achliq we dala turmushining destidin, yilan tére tashlighandek bir qat térisini tashlidi. Halbuki, uning ailisi xéli yuqiri halliq aile idi.

Bilal (reziyellahu enhu) eslide umeyye ibni xelefning quli idi. U musulman bolghandin kéyin umeyye uning boynigha arghamcha sélip baghlap, kichik gödek balilargha tutup berdi. Kichik kepsiz balilar bilalni mekkining taghlirida sörep yürüp boyunlirini zide qilip qanitiwétetti. Kechliki balilar zérikip qaytip kelse, uni mehkem baghliwétip özi harghiche uratti. Bezide künning aptap tomuzida olturghuzup, aptapqa qaqlap qiynisa, yene bezide qorsiqigha nan bermey, "imandin yansang, nan yeysen", dep turuwalatti. Uningdinmu échinishliq bolghini shuki, u her küni kün rasa qizighanda, bilalni baghlap, mekkining séyigha achiqip, yatquzup meydisige qattiq qizighan qoram tashlarni élip qoyup: "ezbirayi xuda, sen bügün yaki muhemmedni inkar qilip, lat - manatqa bash qoyisen yaki mushu péting ölisen", deytti. Bilal mushundaq éghir azab ichide: "ehed, (bir) allah bir", dep turatti. Bilal shundaq azab chékiwatqan haletlarning

biride ebu bekri (reziyellahu enhu) ötüp kétiwétip, uning bu halitini körüp qaldi - de, uni özining ailisining bir obdan xizmitini qiliwatqan bir qara qulgha tégiship azad qiliwetti. Ebu bekri bilalni yette uqiye yaki besh ser kümüş tenggini nex sanap béríp sétiwélip, azad qiliwetken" dégen sözmu bar.

Emmar ibni yasir reziyellahu enhu (allah uningdin razi bolsun) beni mexzum jemetide bir kishining azatgerdisi (sétwélip azat qiliwetken quli) bolup, emmar, emmarning atisi we anisi bir aile kishilirining hemmisi musulman bolghanidi. Mushriklar (bolupmu ularning kattiwéshi ebu jehil) bu üç kishini mekkinging sirtidiki tashliqqa heydep élip chiqip, sayning tashliri rasa qizighanda, yalingachlap tashqa yatquzup azablashqa bashlidi we qizighan tashlarni ekélip ularning töpisige dówilep qoydi. Ular mushundaq azabliniwatqan waqitlirining biride peyghember eley-hissalam bu yerdin ötüp kétiwétip: "sewri qilinglar, yasir ailisi! Jennet silerni kütmekte", dédi. Rast dégendek yasir ashu azab ichide ölüp ketti. Qiynap öltürüshte jéni chiqmay qalghan sumeyye (emmarning anisi)ning ewritige ebu jehil neyze urup öltürüwetti. Bu islam dini meydan'gha kelgendin kéyinki tunji shehide (ayal shéhid) hésablinidu. Mushriklar emmarni bir dem aptapqa sélip kün nurida qizighan tashlarni üstige dówilep qoyup azablisa, yene bir dem sugha piship démiqturup azablaytti. Bir qétim ular: "bügün biz séni yaki muhemmedni tillap eyiblimigüche yaki lat, uzza heqqide medhiye oqumighiche qoyuwetmeymiz, öltürüwétimiz", déyishti. Shuning bilen emmar mejburiy halda resulullahni eyibleshke qoshuldi we ularning qolidin qutulupla udul resulullahning aldigha yighlighan péti özre éytip keldi. Allah taala bu heqte "kimki allahqa iman éytqandin kéyin imanidin yénwalsa, (qelbi iman bilen mustehkem tursimu, mejburlash astida (aghzidila) imanidin yan'ghanliqini bildürngenler buningdin mustesta,) kufri bilen köngli azade bolsa (yeni ixtiyari yusunda murted bolsa) u allahning ghezipige duchar bolidu we chong azabqa qalidu". (süre nehl106 - ayet). Dégen ayetni nazil qildi.

Ebu fukeyhe (toluq ismi efleh) abduddar jemetidikilerning azadgerdisi idi. Ular eflehni putidin baghlap atqa söritip azablaytti. Xebbab ibni eret ummi enmar binti siba xuzaining quli idi. Mushriklar uni türlük qebih wasitiler bilen azablaytti. Ular xebbabning chéchidin tutup, söreytti we aldi - keynige ittirip düshkellep qiynaytti. Uni nechche qétim qiziq qoqasqa olturghuzup, üstige kötürüp qopalmighudek éghir tashlarni artip qoyghanidi.

Ebu bekri (reziyellahu enhu) bilal we amir ibni fuheyrelerni sétiwélip, azat qiliwetkinidek, mezkur chöre - qizlarnimu sétiwélip, azad qiliwetti. Mushriklar bezi sahabilerni töge térisi we kala térisige yögep künning qiziqigha tashlap qoyatti we bezilirige tömür sawutlarni kiygüzüp, paj - paj qizighan tashlar üstide yatquzup qiynaytti. Xuda yolida azablan'ghanlarning sani köp, ehwali échinishliq. Chünki, mushriklar kimning musulman bolghanliqini uqsa, uni tutup jazagha tartatti we eziyet, külpét yetküzetti.

Peyghember eley-hissalamning bu qatmu - qat zulum - sitemler aldida musulmanlarni söz yaki heriket arqiliq özlirining diniy étiqadini ashkarilashtin tosushi we ular bilen mexpiy rewishte uchrishishi intayin dana tedbir bolghanidi. Nebuwetning 4 - yili ene shundaq ehwallar heqiqeten yüz berdi. Sahabilar tagh - jiralargha yighilip,

mushriklarning közidin yiraq yerlerde namaz oquytti. Bir küni qureysh kapirliridin bir bölük kishiler ularni körüp qélip, qattiq haqaretlidi we musht kötürüp urushti. Urush - talash jeryanida seed ibni ebi weqqas reziyellahu enhu (allah uningdin razi bolsun) mushriklardin bir kishini urup yarilandurup qoydi. Shu qétimqi urushta aqqan qan islam tarixida qarshi tereptin tökülgen tunji qan hésablinidu.

Shunisi éniqki, nawada bundaq toqunush we urushlar köp qétim yüz berse yaki uzun'gha sozulsu, mushriklarning musulmanlarni qattiq basturushi we teltöküs yoqitip, qetli am qiliwétishi tamamen mumkin idi. Shunga, yoshurun paaliyet élip bérish her halda danaliq bolatti. Shuning üçhün köpligen sahabiler özlirining islami ibaditini, dua - tilawetlirini we yighilish paaliyetlirini mexpiy tutatti. Emma, resulullahchu? U mushriklar yighilghan sorunlarda ashkara dewet élip bériwéretti we ashkara ibadet qiliwéretti. Uni bu ishidin héchkim tosalmaytti. Lékin, u musulmanlarning we islam dinining kelgüsi istiqbalini nezerde tutup, ashu musulmanlar bilen intayin mexpiy rewishte uchrishatti. Erqem ibni ebil'erqem mexzumiyning qorusi, sepa téghining keynige jaylashqan bolup, zalim jallatlarning közidin we ularning yighilish sorunliridin bir qeder yiraq idi. Shunga, resulullah bu yerni biset (yeni peyghemberlik nazil bolghan yili)ning 5 - yilidin boshlap, özining dewet bazisi we musulmanlar bilen uchrishish merkizi qildi.

1965.-sual: hebeshistan'gha qilin'ghan tunji hijret

mushriklarning musulmanlarni naheq jazalap qiynashliri bisetning 4 - yilining otturiliridin boshlap yolgha qoyulup, shuningdin kéyin kündin kün'ge, aydin aygha tedrijiy küchiyip, 5 - yilning otturilirigha barghanda, resmiy chékidin ashti. Weziyette chidap turghusiz halet shekillendi. Hetta mekkide turush mumkin bolmay qaldi. Netijide, musulmanlarni bu éghir azabtin qutquzidighan bir chare - tedbir tépishqa toghra keldi. Mana mushundaq zulum qaplap ketken qiyin bir peytte mushriklarning peyghember eley-hissalamgha tashlighan soallirigha jawaben süre kehf nazil boldi. Bu süre az dégendimu üç qissini öz ichige aldi. Bu qissilerde allah taala teripidin mumin bendilerge chongqur terbiye we chiqish yoli yoshurun isharetler bilen körsütüp bérilgen. Süridiki es'habulkehf qissisi: mumin adem öz dinining pitne - pasatqa uchrishidin qorqsa, allah taalagha tewekkul qilip, kufri we zulum - sitem ewj alghan jaylarni tashlap, hijret qilip chiqip kétishke isharet qilidu. "(i yigitler!) siler ulardin we ularning allahtin bashqa ibadet qilidighan butliridin ayrilghan ikensiler, gharni pana jay qilinglar, perwerdigaringlar silerge keng rehmet qilidu, allah silerning ishliringlarni asanlashturup béridu". ("qur'an kerim 18 - süre 16 - ayet) deydu.

Süre kehfining arqisidinla hijret qilishqa isharet bérir we allahning zéminining tar emeslikini uqturup süre zumer nazil boldi. "... Bu dunyada yaxshi ish qilghanlar (axirette) yaxshiliqqa (yeni jennetke) érishidu. Allahning yéri kengdur (kuffarlar arisidin shu yerge hijret qilinglar), peqet sebri qilghuchilargha ularning ejri hésabsiz bérilidu". ("qur'an kerim" süre zumer 10 - ayetning bir qismi).

Peyghember eley-hissalam hebeshistan padishahi es'hemetunnejashining adil padishah ikenlikini, uning tewelikide her qandaq bir din'gha étiqad qilghuchi bozek qilinmaydighanliqini anglighanidi. Shunga, u musulmanlarni öz dinini pitne - pasat, zulum we bésimidin xaliy saqlash üçhün hebeshistan'gha hijret qilishqa buyridi.

Bisentning 5 - yili rejep (7 - ay) éyida 12 neper er we töt neper ayaldin terkip tapqan tunji bir türküüm sahabiler hebeshistan'gha hijret qildi. Ulargha osman ibni effan mes'ul boldi. Uning bilen bille ayali ruqiye (resulullahning qizi) birge hijret qilghanidi. Peyghember eley-hissalam bu ikkiylen heqqide: "bu er - xotun ikkisi ibrahim eley-hissalam we lut eley-hissalamdin qalsa, tunji qétim xuda yolida hijret qilghan bir aililik kishilerdur", dédi.

Bular qureyshlerge tuydurup qoymasliq üçün tün nispide shepe chiqarmay sughurulup chiqip kétip qizil déngiz boyidiki bir xelq portigha yétip bardı. Allahning teqdiri shundaq bolsa kérek, bu muhajirlargha ikki dane tijaret kémisi uchrap qélip, ularni hebeshistan'gha ötküzüp qoydi. Muhajirlar oylichinidek qureysh dairiliri ehwalni uqup qélip ularning keynidin qoghlap chiqti. Lékin, ular déngiz boyigha barghanda, muhajirlar alliqachan déngiz sahilidin ayrilip bolghanidi. Musulmanlar hebeshistanda nahayiti yaxshi kütüwélindi we bir obdan turup qaldi.

Shu yili ramizan éyida mundaq bir weqe yüz berdi. Resulullah bir küni heremge chiqqanidi. Bu yerde nurghun kishiler yighilip, sorun tüzüp olturuwatatti. Ularning ichide chong - chong erbablar we qebile aqsaqallirimu bar idi. Peyghember eley-hissalam otturigha chiqipla, süre nejmuni tilawet qilishqa bashlidi. Mushriklar: " bu qur'an'gha qulaq salmanglar, uni élishturiwétinglar, siler ghelibe qilishinglar mumkin" (qur'an kerim süre fussilet, 26 - ayet) dégen nezeriyisi boyiche ular öz'ara pütüshüwalghan ehdilirige asasen buning aldida bu qur'anni zeng sélip tingshap baqmighanidi. Bu qétim resulullah ulargha ushtumtut bu sürini oqup bériwidi, (til güzelligi we shérin zabanliqini teswirlep bolmaydighan) küchlük jezbidarliqqa ige bu ilahiy kalam ularning qulaqliridin biixtiyar halda kirip, dil tarilirini chekti chéghi, ular özliriche xudini yoqitip, bu mungluq tilawetke qulaq sélip dang qétip qélishiti. Ularning könglige qur'an mezmunidin bashqa héchnerse kirmeytti. Peyghember eley-hissalam sürining axiridiki "allahqa sejde qilinglar we ibadet qilinglar", dégen ayetni tilawet qilip bolupla, sejdige bash qoyuwidi, hemmeylen resulullahqa egiship ixtiyarsiz halda sejdige kétishti.

Eslide bularning ixtiyarsiz sejdige kétishi tégi - tektidin alghanda, heqiqet küchining hakawur, mesxirichi, xumsiylarning könglidiki buyuntawliq tughanini pachaqlap tashlighanliqi idi. Shunga, ularning héchqaysisi özini tutuwalalmay biixtiyar halda sejdige kétishkenidi.

Bu xewer hebeshistan muhajirlirigha anglandi. Lékin, u del eksiche: "qureyshler bir pütün musulman bolup kétiptu", dégen mezmunda anglan'ghanidi. Shuning bilen hebeshistandiki muhajirlar mushu yili shewwal éyi (10 - ay)da mekkige qaytip keldi. Ular mekkige kirgili birer saetlik yol qalghanda, heqiqiy ehwalni uqup, keynige örülginiche hebeshistan'gha qaytti. Az bir qismi yoshurun halette yaki qureyshlerdin birer kishining himayiside andin mekkige kirelidi.

Shuningdin kéyin qureyshlarning hebeshistandin qaytip kelgenlerge yaki mekkide muqim turghanlarga bolsun jaza yürgüzüp, qiyin qistaqqa élishi téximu esheddiyliship ketti we her qaysi qebile, ayaqlar öz tewesidin musulman bolghanlarni iskenjige aldi. Eslide, hebeshistan padishahi nejashining musulman muhajirlirini qizghin kütüwélip, yaxshi orunlashturghanliqi qureysh dairilirigha qattiq elem qilghanidi. Bu chaghda

resulullah sahabilerge hebeshistan'gha qayta hijret qilishtin bashqa chare yoqluqini éytti. Lékin, bu qétimqi hijret aldinqi qétimdikidek ongaygha toxtimidi. Qureysh dairiliri musulmanlarning hijret pilanini sézip qélip, uni emeldin qaldurushni qarar qilishqanidi. Biraq musulmanlarmu bosh kelmey chapsan teyyarlinip, öz yoligha rawan bolushti we allahning ularning sepirini asan qilishi bilen héchbir tusalghusiz hebeshistan'gha yétip bériwélishti. Bu qétimda erlerdin 83 kishi, ayallardin 18 yaki 19 kishi hijret qildi.

Muhajir - musulmanlar özlirining jismaniy bixeterliki we dini üchün tinch - xatirjem bir makan tépiwalghanliqi mushrik kapirlarning oghuzini échitti we ulargha qattiq elem qildi. Shunga ular eqil - parasetlik, jesur ikki yigitni (ular emri ibni as we abdullah ibni rebie bolup, bu ularning téxi musulman bolmighan chaghliri idi) tallidi. Ulardin nejashi we uning wezir - wuzoraliri we dölet erkanlirigha nahayiti ésil sowgha - salamlarni yollidi. Elchiler awwal wezir erkanlar bilen körüşüp, sogha tartuqlarni tapshurup berdi hemde ularni musulmanlarni qoghlap chiqirishning heqliq ikenliki toghrisida delil - pakitlar bilen teminlidi we ularni padishahqa musulmanlarni qoghlap chiqirish toghrisida tekliq bérishke qayil qilip bolghandin kéyin ikkisi nejashining seynasida hazirla yétip kelgen qiyapette peyda bolup, uninggha mekkidin élip kelgen sogha - salam we hediye - tartuqlarni teqdim qildi. Andin padishahqa söz échip mundaq déyishti: padishah aliyliri! Silining döletlirige bir qisim yaman gherezlik ademler kéliwaptu. Ular öz qewmi étiqad qilip kéliwatqan en'eniwi dinni tashlighanlardur. Silning dinlirighimu hem kirmeydu. Ular shundaq yuchunla bir dinni kötürüp chiqitiki, uning telimatini bizmu uqmaymiz, silimu uqmayla! Bizni ularning ata - ana, urugh - tughqanliri, qebile aqsaqalliri we el yurt mötiwerliri qayturup kélishe ewetti. Elwette, chonglar yiraqni közleydu we bularning bizge qoyghan eyiblrini we chiqishalmighan tereplirini ashular obdan bilidu. Shunga, bularni biz bilen qayturuwétishlrini aliy éhtiram bilen iltimas qilimiz!".

Lékin, nejashi éniqlap, etrapliqraq anglap béqish kéreklikini zörür dep qaridi chéghi, musulmanlarga adem ewetip chaqirtip keldi. Musulmanlar meydan'gha hazir qilindi. Ular öz'ara pikirlishe: "qandaqla bolmisun, rast gep qilayli", dégen qarargha kelgenidi.

Nejashi musulmanlardin: "özünlarning qewmi - jamaiti we yurt - mehellsidin ayrilip turup, ya méning dinimge kirmey, ya bashqa milletlarning dinigha kirmey, étiqad qiliwatqinlar qaysi din u?" dep soridi.

Shuning bilen jefer ibni ebu talib musulmanlarga wakaliten söz qilip mundaq dédi:

- padishah aliyliri! Biz jahalet patqiqigha pétip ketken nadan xelq iduq, butqa choqunattuq, özi ölgen mallarnimu yeyttuq. Zina - pahishige özimizni urattuq. Uruq - tughqanlar ara sile - rehimni üzüp qoshnidarchiliqimiz yamanlashqanidi. Küchlükler ajizlirimizni yeytti. Biz mushundaq naheqchiliqqa toshqan jem'iyette yashawatqan bir peytte allah bizge öz ichimizdin bir peyghemberni ewetti. Biz uning rastchil, semimiy, pak neseblik adem ikenlikini bilimiz. U bizni allahni yekke yégane bilishke, allahqila ibadet qilishqa, biz we bizning ata - bowilirimiz uzaqtin biri qarighularche choqunup kéliwatqan yaghach - tash (but)larni közimizdin sélip tashlashqa chaqirdi we bizni rast sözlesh, amanetni öz jayigha qarar tapquzush, sile - rehim qilish, qolum - qoshnilargha yaxshiliq qilish, haramxorluq we naheq qan töküshdin qet'iy saqlinishqa buyridi. Pahishiwarzliq, yalghanchiliq, yétim - yisirlarning mélini yewélishe we ippetlik ayallargha

bohtan qilishlardin tosti. Namaz oqush, zakat bérish, roza tutushqa buyridi, ... Biz uni testiqliduq. Sözige ishinip, u élip kelgen toghra din'gha kirduq we allahni bir bilip, uninggha ibadet qilduq. Allahqa shérik keltürmiduq. Biz haram qilin'ghan shey'ilerni haram, halal qilin'ghan shey'ilerni halal dep étiqad qilduq bizning qewmi - jamaitimiz mushuning üçünla bizge achchiqlandi. Bizni yolsiz azablidi. Ular bizni allahqa ibadet qilishning ornigha but - heykellerge choqundurup, ilgiri rawa körgen rezil qiliqlarni yene rawa köridighan idiyige ekélip, bizni bu dinimizdin yandurmaqchi bolushti. Ular bizge chidighusiz zulum sélip her jehettin siqip, diniy ishlirimizni erkin élip barghili qoymighandin kéyin janablrining dölitige panah izlep kelduq we özlirini bashqilardin ela bilip, atidarchiliq qilip qoyushlirigha righbet qiliptuq. Padishah aliyliri! Özlirining sayilirida zulumgha uchrimasliqimizni ümid qilimiz", dep gépini tügetti.

Bu chaghda nejashi uninggha: "u peyghembiringlar allahning dergahidin élip kelgen héliqi dinning wesiqliridin sende birer nerse barmu?" dep soridi jeper: "hee, bar" dédi. Nejashi: "undaq bolsa uni manga oqup bergin", dédi. Shuning bilen jefer ibni ebu talib nejashigha süre meryemning bash qismini oqup biriwidi, ezbirayi xuda, nejashi yighlap ketti. Hetta, saqilini höl qiliwetti, uning etrapida injil tilawiti bilen meshghul boluwatqan bash rohaniylarmu jefer tilawet qilghan qur'anning mezmunidin tesirlinip buquldap yighliship ketti. Hetta, aldédiki injil waraqlirini höl qiliwetti. Bir haza yéghidin kéyin nejashi emr ibni as bilen uning hemriyigha xitap qilip: "bu ayetler bilen eysa élip kelgen ayetler choqum bir menbedin keptu, siler ikkinglar chiqip kétinglar, men ularni silerge qet'iy qayturup bermeymen", dédi. Shuning bilen ikki elchi tunji qétimliq söhbette meghlup bolup, ordédin dekkisini yégen halda salpiyip chiqip kétishti, chiqip kétiwétip emri ibni as abdullah ibni rebiege: "ezbirayi xuda, men ete etigen kirip bu qachqunlarni tüp yiltizidin qurutup tashlaydighan bir dewani otturigha qoyimen", dégenidi, abdullah ibni rebie: "undaq qilmayli, ularning biz bilen gerche dini ixtilapi bolsimu, yenila urugh - tughqanchiliqimiz bar", dédi. Lékin, emri ibni as öz pikride ching turuwaldi we etisi etigen nejashining ordisigha keldi we: "padishah aliyliri! Bu kishiler téxi iysa peyghember heqqide adem tilgha alghili bolmaydighan qopal gep - sözlerni qilishidu emesmu?" dédi. Buni anglighan nejashi musulmanlarga iysa eley-hissalamgha qandaq qaraydighanliqini sorap adem ewetti. Musulmanlar demalliqche bir az qorqushti. Biraq, némila bolsun, rast gep qilayli, dégen qarargha kélip, padishahning hozurigha kirip kéliwidi, padishah ulardin héliqi mesilini soridi. Jefer yene jawab bérp: "biz iysa heqqide peyghembirimiz néme dep chüshenche bergen bolsa shuni deymizki: u allahning bendisi, allahning peyghembiri we rohi, shundaqla allahning yatliq bolushtin waz kechken meryem anigha ilqa (tashlash) qilghan keliymisidur ", dédi.

Bu chaghda nejashi qoligha hasini élip: "allah bilen qesemki, séning dégenliring iysaning ehwaligha mushu hasida chinigendek keldi", dédi. Shuning bilen uning wezir - wuzuraliri bir - birige qariship, jimip qélishti. Nejashi ulargha: "allah bilen qesemki, gerche silerning idiyenglardin ötmisimu shundaq", dédi. Andin musulmanlarga qarap: "qaytinglar, siler méning dölitimde aman - isendursizler, silerge azar bergenler jazalinidu, silerge azar bergenler jazalinidu, silerge azar bergenler jazalinidu, silerdin bir kishige eziyet yétish bedilige bir taghdek altunning méning bolup qélishini xalimaymen",

dédi.

Bu qsisini sözlep bergen ummu seliyme reziyellahu enha sözini mushu yerde axirlashturup: "shuning bilen bu ikki elchi élip kelgen nersilerni kötürüşüp padishah ordisidin intayin osal ehwalda chiqip kétishti. Bizler nejashiyning izzet - hörmitige nail bolup, nahayiti obdan turup qalduq", deydu.

1966.-sual: qureysh mushriklirining resulullahning dewitini tiximu qattiq cheklishi we resulullahni ujuqturwetmekchi bolghanliqi

hasil kalam, bu qétim mushriklarning hiylisi pütünley meghlup bolup, suyiqesti berbat boldi. Ular peqet özlirining hökümraniq dairisi ichidila öchmenlik neshtirini sanjiyalaydighanliqini tonup yetti we shuningdin kéyin ularda ademni chöchitidighan bir xil yaman oy - pikir peyda boldi. U bolsimu bu "balayi apet"tin qutulush, peqet muhemmed eley-hissalamni dewettin üzül - késil chekleş yaki uni ujuqturuwétish arqiliq andin mumkin iken, dégen oy - pikirler'idi. Lékin, bu xam - xiyallarni emelge ashurush mumkinmu? Halbuki, uning taghisi ebu talib uni pütün wujudi bilen qoghdimaqta we ular üçün chong bir tosalghu bolup turmaqta. Ular bu toghrida ebu talib bilen yüz turane körüşüp sözlishop baqmaqchi boldi.

Qureysh kattiwashliri ebu talibning qéshigha kélishti we uninggha: "ey ebu talib! Sen arimizdiki pishqedem, nopuzluq we orun mertiwisi yuqiri shexs. Biz sanga öz qérindishingning oghlini bu ishidin tosqin, dep bir qanche qétim éytqan bolsaqmu, sen uni tosmiding. Emdi biz ezbirayi xuda, uning ejdadlirimizni tillap, bizni eqilsiz, hamaqetke chiqirip, ilahlirimizni eyiblishige chidap turalmaymiz. Sen uni biz bilen öchekishishtin tosqin yaki biz bir terep, siler ikkinglar bir terep bolup, ikki terepning birsi tügeshken'ge qeder urushimiz", dep tehdit saldi.

Ebu talibqa ularning bu heywisi we yüzsizlerche tehdit sélishliri qattiq éghir keldi chéghi, u resulullahning qéshigha adem ewetip chaqirtip keldi we uninggha: "i qérindishimning oghli! Bügün qewmi - jamaetler yénimgha kélip, palan - pustan geplerni qildi. Shunga, siz ménimu, özingiznimu asrisingiz, qolumdin kelmeydighan ishlargha méni tenglikke salmisingiz", dédi. Bu chaghda resulullah taghammu hamiyliqtin waz kéchidighan oxshaydu, u manga yarem qilishtin ajiz kelgen chéghi, dep oylap: "i tagha! Allah bilen qesemki, ular manga mushu ishni tashlash bedilige ong qolumgha quyashni, sol qolumgha ayni tutquzsimu allah bu ishni, (yeni islam dinini) üstünlükke ige qilmighuche yaki men mushu yolda halak bolup tügimigiche hergiz tashlimaymen", dédiyu közliridin taram - taram yashlar tökülüp yighlighan péti chiqip kétip qaldi. Peyghember eley-hissalam uning yénidin chiqip téxi yiraqqa barmighanidi. Ebu talib uni yene chaqirdi. Resulullah keynige burulup kéliwidi, ebu talib: "barghin oghlum! Xalighiningni teshwiq qilghin, ishingni dawamlashturghin, allah bilen qesemki, men her qandaq ehwalda séni qet'iy tashliwetmeymen", dédi.

Qureysh dairiliri peyghember eley-hissalamning öz ishini qilche boshashturmay élip bériwatqanliqini körüp ebu talibning uni tashliwetküsi kelmigenlikini we uning mushu

ish üchünla qureyshlerdin munasiwetni üzüshke we adawetlishishke bel baghliganliqini tonup yetti. Shunga, ular welid ibni mughiyrining oghli emmar ibni welidni élip ebu talibning qéshigha keldi we: "i ebu talib! Bu yigit qureysh ichide nahayiti ongluq hem kélishken yigit, sen uni epqélip bala qilip béqiwalghin, u özining eqil - parasi we yéqindin hemdemde bolushi bilen séni razi qilidu. Bizge mawu séning we ejdadliringning en'eniwi dinidin ayrilghan we jamaetchilikning birlikini buzup, arigha tepriqchilik salghan qérindishingning oghlini bizge tapshurup bergin, biz uni yoqitiwéteyli! Sanga ziyani yoq. Chünki, sen oghulsiz qalmaysen", déyishti. Ebu talib ulargha jawab bérp: "ezbirayi xuda, bu néme dégen yolsizliq, siler manga balanglarni bérilers, men uninggha ash - gösh bérp baqimen, men silerge balamni tutup bérimen, siler uni öltürüwétisersiler? Allah bilen qesem, bu mumkin emes, menggü mumkin emes", dédi. Bu chaghda mut'im ibni edi (newfel ibni abdumanafning oghli): "i ebu talib! Qewmi - jamaet sanga insap bilen tekli berdi we sangimu yaqmaydighan ashundaq ishlardin qutulushni oylidi. Néme dep sen ularning tekliining héch qaysisini qobul qilmaysen? Déwidi, ebu talib: "ezbirayi xuda, siler qet'iy insap qilmidinglar, lékin senmu gépingdin qarighanda mendin yüz örüp, ashulargha bolushmaqchi bolghandek qilisen, ixtiyaring, qolungdin kelginini qilghin", dédi - de, gepni üzüwetti.

1967.-sual: mushriklarning resulallahni öltürüwétish koyida bolghanliqi

qureysh dairiliri yuqiriqi ikki qétimliq uchrishishta közligen meqsitige yételmigendin kéyin yenila özlirining qattiq jazalash we qiyin qistaqqa élish heriketlirini burunqidin bekrek esheddiyleshtürdi we mushu jeryanda ularning ichidiki bir qisim chékidin ashqan qara niyet bedbextlerde resulallahni bashqa bir yol bilen ujuqturuwétish tuyghusi peyda boldi. Mana bu xam - xiyal we chékidin ashqan qattiq qolluq mekke ezimetliridin ikki ezimetning musulman bolushini keltürüp chiqirip, islam dinining téximu küchiyishige seweb bolup qaldi. Bu ikki ezimet hemze ibni Abdulmutellip we ömer ibni xettab reziyellahu enhuma (allah bu ikkiylendin razi bolsun)lar idi.

Qureysh kapirlirining ashu künlerdiki chékidin ashqan zorawanliqliridin biri shuki, uteybe (ebu lehebning chong oghli) bir küni resulallahning aldigha kélip: resulallahqa qol shiltip ahanet qildi andin uning yaqisidin élip güshüp, köynikini yirti wetti. Uteybe yene téximu ezweylep, resulallahning chiraylirigha tükürüp, mishqirghan bolsimu, biraq uning nijis tükrükliri resulallahning chirayigha chüshmeywatatti. Shu chaghda resulallah uninggha duayi bed qilip: "i allah! Uninggha séning itliringdin bir itni musellet qilghin", dédi. Resulallahning bu duasimu heqiqeten ijawet bolghanidi, u shuningdin azraq kéyin qureyshlarning kariwini bilen sham (süriye)gha tijaretke chiqip, zerqa dégen yerge chüshkende, kéchisi bir yolwas ularning etrapini chögilep kételmey qaldi. Shuning bilen uteybe: "way ist! Qérindashlirim! Ezbirayi xuda, u yolwas méni choqum yewétidighan boldi, muhemmed manga shundaq dua qilghanidi, ezbirayi xuda, u mekkide turup, méni shamda öltürüwétidighan boldi", dep ensireshe bashlidi. Dégendek shu kéchisi yolwas nurghun ademler arisidin ashuni tépip, bëshini üzüp tashli wetti.

Mushriklarning niyiti buzulghanliqining ipadisidin biri shuki, uqbe ibni ebi mueyt

resulullah namazda sejdige barghanda uning mubarek gejjilirige dessep turuwalghan. Hetta resulullahning ikki közi chachrap chiqip ketkili tasla qalghan.

Yene ularning zalim kattiwashlirining resulullahni öltürüwétish qestide bolghanliqini körsitidighan pakitlardin biri ibni is'haq uzun bir hediste zikri qilghan mundaq bir weqeliktur, u mundaq dégen: "bir küni ebu jehil söz qilip: i qureysh jamaesi! Körüp turuwatisiler, muhemmed dinimizni eyiblesh, ejdadlirimizni tillap söküş, bizlerni eqilsiz hamaqetlerge chiqirish we ilahirimizni yoqqa chiqirish qilmishliridin yan'ghili unimaywatidu, men allahqa ehdi bérimenki, qolumgha chong tashtin birni élip, uni kütimen, u namazda sejdige bash qoyghan haman tash bilen uning kallisini mijiymen. Shuningdin kéyin méni abdumanaf jemetige tutup béremsiler yaki méni qoghdamsiler, öz ixtiyaringlar, shu chaghda abdumanaf jemeti qolidin kelginini qilsun, dédi. Ular: wa... Y, hergiz undaq ish bolmaydu, allah bilen qesemki, biz séni u jemetning ademlirige menggü yolatmaymiz, yaxshi oylapsen, emelde körsetkin, déyishti.

Ebu jehil etisi etigen aldinqi küni otturigha qoyghini boyiche qoligha rasa chong tashtin birni élip, peyghember eley-hissalamni kütüp olturdi. Resulullahmu aditi boyiche etisi etigen mesijidilheramgha kélip, namazgha turdi. Qureyshlermu etigen yighilip, ebu jehilning néme qilarini kütüp oltürdi. Peyghember eley-hissalam namazda sejdige bériwidi, ebu jehil héliqi tashni kötürüp ornidin turdi - de, resulullah terepke meghrurane qedem tashlidi. Bir chaghda u resulullahqa yéqinlap barghandek qilatti. Ushtumtut, közni yumup achquche, renggi - royi tatirip, halsirighan péti keynichilep qaytip keldi. U qolidiki tashni tashliwétishkimu eqli barmighandek qilatti. U tashni emdi tashliwetti. Buni körgen qureysh kishiliri: i ebulhekem, (ebu jehilning koniyiti) sanga néme boldi? Sanga néme boldi déyiship, ornidin turushti. Ebu jehil: men silerge tünügün dégenlirimni ijra qilay, dep muhemmedke yéqinlap bériwidim, ezbirayi xuda bir dane chong nar töge peyda bolup, manga étildi. Yaq... Ezbirayi xuda, men undaq yoghanbash, uzun megenlik, chalwa tögini körmigenidim, u méni yewetkili tasla qaldi, dédi". Ibni is'haq mundaq deydu: "éytilishiche, peyghember eley-hissalam: uning körgini jibriil eley-hissalam idi, eger u yéqinlap kéliwergen bolsa, jibriil (eley-hissalam) uni halak qiliwétetti, dégen".

Shuningdin kéyin ebu jehil peyghember eley-hissalamgha hemze reziyellahu enhuning musulman bolushini keltürüp chiqarghan qebih bir eskilikni qildi. Uningdin bashqa qureysh mustebitlirining hemmisining qelbide resulullahni yoqitiwétish oyi dawamliq yiringdap tashmaqta idi.

Ibni is'haq abdullah ibni emri ibni astin hedis bayan qilip mundaq deydu: "men bir qétim qureyshlarning hijri (kebing yuqiri témigha boylitip yérim qopurulghan tam) diki yighilishigha qatnashqanidim. Ular resulullahni tilgha élip, ghajashqa bashlidi. Ular terep - tereptin söz qétip: biz bu ademning qilmishigha sebri qilghandek héchqandaq bir ishqa unche köp sebri qilip kütmigeniduq. Biz uninggha pewqul'adde chong bir ishta sebri qilduq, déyiship turatti, tosattin resulullah peyda bolup keldi. U udul bérrip awwal ruknini bose qildi, andin beytullahning etrapini tawap qilghach ularning yénidin ötiwidi, ular resulullahqa bezi bolmighur gepler bilen til uzatti. Bu chaghda men resulullahning qattiq ahanet tartqanliqini sezdim, resulullah aylinip ikkinchi qétim kéliwidi, ular yene

shundaq qilishti. Resulullahning chirayi yene shundaq özgerdi, andin üchinchi qétim aylinip kéliwidi, ular yene shundaq ahanet qilishti. Shuning bilen peyghember eley-hissalam toxtap turup: i qureysh jamaesi! Anglawatamsiler? Agah bolunglarki, men ezbirayi xuda choqum ya ölüm, ya körümni élip keldim, dédi. Éhtimal köpchilikke uning sözi tesir qilghan bolsa kérek, hemmisi biraqla goya béshida uchar - qush qonup turghandek jimip qélishti, hetta ularning eng esheddiy bedbeshilirimu resulullahning könglini yasap, issiqchilik qilishqa tirishti we: i ebulqasim (resulullahning koniyti) sen hergiz nadanlarche sözlimeysen, déyishti. Etisi ular aldinqi kün'ge oxshashla bir yerge jem bolup, yene resulullahni ghajishiwatatti, ushtumtut resulullah u yerge yene peyda bolup qaldi. Shuning bilen ular hurra, déyiship qopqiniche resulullahni arigha élip qorshiwélishi. Men ulardin birsining resulullahning yaqisigha ésiliwalghanliqini kördüm. Ebu bekri otturigha chüshüp, yighlighan halda: hay, ... Silerni, hay, bir ademni perwerdigarim allah dégen'ge öltürmekchimusiler, dédi. Birdemdin kéyin ular resulullahni tashlap tarqilip kétishti". Rawiy ibni emri mundaq deydu: "ashu weqe men körgen weqeler ichide qureyshlarning resulullahqa eng qattiq tegken bir qétimliq yolsiz qilmishidur".

Imam buxari urwe ibni zubeyr reziyellahu enhudin neqil qilghan hediste urwe mundaq deydu: "men abduallah ibni emr ibni astin mushriklarning resulullahqa salghan zulumlirining eng qebih bolghanlirini sözlep bérishini ötün'genidim. U mundaq dédi: bir küni resulullah kebinig hijri dégen yéride namaz oquwatatti, tusattin uqbe ibni ebu mueyt peyda bolup, üstidiki kiyimini sélip, resulullahning boynigha sélip, uning gélini nahayiti qattiq boghdi. Ebu bekri yügürüp kélip, uqbening gejisidin tartip arqigha ittiriwetti we: bir ademni perwerdigarim alla dégenliki üçünla öltürgen barmu?, dédi".

1968.-sual: hemze reziyellahu enhuning musulman bolushi

mekke asmini zulum - sitem qara bulutliri bilen qaplinip ketken ashu zulmetlik künlarning biride zulumgha uchrichularning yolini yorutup, bir chaqmaq chaqnidi. U bolsimu hemze ibni abdulmutellip (reziyellahu enhu)ning musulman bolushi bilen ghérib bichariler qelbide chaqnighan shadliq chaqmiqi idi. Hemze bisetning 6 - yilining axirlirida musulman boldi. Uning shu yili zulhejje éyida musulman bolghanliqi toghhiraq. Uning musulman bolush jeryani mundaq boldi: bir küni ebu jehil sefa téghida resulullahning yénidin ötüp kétiwétip, uni nahayiti set tillar bilen haqaretlidi. Buninggha qarita resulullah gep qilmay jim turghanidi, u téximu ezweylep, qoligha bir tal tashni élip resulullahning béshigha héliqi tash bilen urup, uning béshini yériwetti. Hetta shurqirap qan éqip ketti, andin u kebe yénidiki qureyshlarning mejlis sorunigha qaytip, ashular bilen birge olturdi. Abdullah ibni jed'anning bir dédiki sefa téghidiki turalghusida yuqiriqi ehwallarni bashtin axir körüp turghanidi. Hemze oqya - yaraghlirini tetür ésip, owdin qaytip kéliwatqanda, héliqi dédek hemzige ebu jehilning resulullahqa qilghan naheq yolsizliqlirini körgen péti éytip berdi. Buni anglap, hemzining qattiq ghezipi örlidi - de, ebu jehilni izdep yügürgen péti kétép qaldi. (u qureysh ichide ghururi eng küchlük ezimet idi) u héch birawghimu toxtimidi, qarighanda, u ebu jehilni uchratsa, héli qol salidighandek qilatti. U mesjidke kirgen péti ebu jehilning yénigha kélip toxtidi we uninggha: "i jigdichi qérining balisi! Téxi sen méning qérindishimning oghlini

tillawatamsen, halbuki men uning dinida tursam", dédi, andin uning kallisigha oqya bilen urup, uning kallisini yéiwetti. Netijide beni mexzum (ebu jehilning qebilisi) kishiliri bilen beni hashim (hemze reziyellahu enhuning qebilisi) kishiliri qozghilip ketti. Bu chaghda ebu jehil: "ebu emmargha (hemzining koniyti) chéqilmanglar, menmu uning qérindishining oghlini urghanidim", dédi. Hemzining musulman bolushi deslepte, öz pushtidin bir kishining xorlinishigha chidimighanliqidin bolghanidi. Kéyin allah uning qelbini islam nuri bilen yorutuwetti. Shuning bilen u üzülmes arqan'gha ching ésilidi - de, uning bilen musulmanlar zor derijide izzet we küch - quwwet tapti.

1969.-sual: ömer ibni xettab reziyellahu enhuning musulman bolushi

ashu qatmu - qat zulum - sitem tumanliri bilen xireliship ketken mekke asminida tosattin yene bir chaqmaq chaqnidi. Uning nuri awwalqidin nurane hem küchlüktek qilatti. U bolsimu ömer reziyellahu enhu ibni xettabning: "men musulman boldum", dégen sözining ekis sadasidin urulghan chaqmaq nuri idi. U bisetning 6 - yili zulhejje éyida hemze (reziyellahu enhu)din üç kün kéyin musulman boldi. Peyghember eley-hissalam uning hidayet tépishigha dua qilghanidi.

Ömer ibni xettab (reziyellahu enhu)ning musulman bolushi toghrisidiki hadislerning xulasisi shuki, u bir küni öyge qaytmay, sirtta qonup qélisqa toghra kélip, heremge keldi we kebinging yopuqi ichige kirip xiyal sürüp olturdi. Peyghember eley-hissalam uninggha xéli yéqin jayda öre turup namaz oquwatatti. Namazda süre "haqqe"ni tilawet qilghanidi. Shuning bilen ömer reziyellahu enhu "qur'an"ni tingshap, uning güzel pasahitidin zoq élishqa bashlidi. Mana bu islam nurining ömer reziyellahu enhuning qelbiga tunji qétim bix urup kirishi idi. Lékin, uningdiki jahiliyet éqimigha bolghan mayilliq, kona en'enige bolghan eqide we ejdamlarning yoligha warisliq qilish idiyisining qara kölenggiliri uning qelbide örtewatqan heqqaniyet yalqunini yépiwalghanliqtin, u bu qara kölengge arqisigha yögülüp qalghan pak hés - tuyghulargha perwa qilmastin islamgha qarshi herikitini dawamlashturuwergenidi.

Ömer reziyellahu enhu tebiitining ittiklikli we resulullahqa bolghan öchmenlikining qattiq küchlükligidin bir küni qilichini qinidin sughurup, resulullahni öltürüwétishni könglige püküp öydin chiqti. Yolda uninggha nueym ibni abdullah nehham (beni ediy jemetidin) yaki beni zohredinmu yaki beni mexzumdinmu bir kishi yoluqup: "qeyerge méngiwatisen, i ömer!", dep sorap qaldi. Ömer reziyellahu enhu: "muhemmedni öltürüwétey, dep mangdim", dédi. U kishi: "muhemmedni öltürüp qoysang, beni hashim jemeti bilen beni zohre jemeti sénimu aman qoymasmikin", déwidi, ömer reziyellahu enhu: "senmu öz diningni tashlap murted bolghan'gha oxshimamsen, hejep muhemmedning ériqini yaqilap qaldingghu?", dédi. Nueym: "undaq bolsa, men séni buningdinmu ejeb linerlik bir ishqa bashlap barmaymu? Séning hemshireng we küy'oghlung ikkilisi yéngi dinni qobul qilip, séning diningni tashliwétishti", dédi. Buni anglap ömer reziyellahu enhu uchqandek ularning öyige bardı. Bu chaghda ularning öyide xebbab ibni eret qolida süre "taha" pütülgen qeghezni tutuqluq halda, ulargha qur'an tilawet qilip bérıp olturatti. U xélidin béri mushu öyge kélip, ulargha "qur'an"

ögitip qoyup kütetti. Xebbab   mer reziyellahu enhuning ayagh tiwishini anglapla öyning bir bulungigha m  k  n  waldi. Fatime (Ömer reziyellahu enhuning hemshirisi) h  liqi süre "taha" pütülgen wereqini palasning astigha tiqiwetti.   mer reziyellahu enhu   yge yéqinlap kelgende, u yerde xebbabning qiraet qiliwatqan awazini anglighanidi. Shunga, u   yge kiripla: "men bayam y  ninglardin anglighinim kimning awazi u?", dep soraq qilishqa bashlidi. Er - xotun ikkilisi: "mushu ikkimizning paringi, xalas. Bashqa awaz anglimiduq", dep jawab b  rishti.   mer reziyellahu enhu: "ehwaldin qarighanda siler ikkiylen   z dininglarni tashlap, murted bolghan oxshaysiler?", d  di. Shuning bilen uning k  y'oghli: "i   mer! Eger heqiqet s  ning diningning gheyride bolsa, qandaq qaraysen?", d  wididi,   mer reziyellahu enhu ghezzeb bilen étilip b  rip, kiy'oghlini y  qitip astigha b  siw  lip, p  t  n k  chi bilen mushtlighili turdi. Bu chaghda uning hemshirisi fatime k  lip,   mer reziyellahu enhuni érining üstidin ittiriwetti,   mer reziyellahu enhu uning yüzige tet  r musht bilen birni qoyup   tilduruwetti, uning   ghiz - burunliridin qan éqishqa bashlidi. Shuning bilen u derghezzeb bolup: "i   mer! Eger heqiqet s  ning diningning gheyride bolsichu? "men allahtin bashqa ilah yoq, muhemmed eley-hissalam allahning bendisi we peyghembiridir, dep guwahliq bérimen", d  di.

  mer reziyellahu enhu bularning musulman bolghanliqini jezimlesht  rdi we singlisining chirayidin   qiwatqan qanlarni k  r  p, qattiq pushayman qildi we xijalet h  s qilip: "héliqi wariqinglarni élinglar, men oqup k  rey", d  di. Fatime uninggha yighlighan halda: "sen d  gen bitaharet, nijistursen, uni xalighanche tutushqa bolmaydu, shunga awwal ghusli taharet   lip kelgin, andin... ", d  di.   mer reziyellahu enhu ornidin turup, b  rip ghusli taharet   lip keldi. Andin h  liqi wereqni qoligha   lip oqushqa bashlidi. "nahayiti shepqetlik we m  hriban allahning isimi bilen (bashlaymen)"   mer reziyellahu enhu buni oqup: "nahayiti yaxshi güzel isimlarghu!", d  di. Andin)taha... (dep süre "tahani" oqushqa bashlidi. Hetta u allahning "men heqiqeten (ibadetke layiq) allahdurmen, mendin bashqa h  ch mebud (berheq) yoqdur, (yalghuz) manga ibadet qilghin, m  ni zikri qilish   ch  n namaz oqughin" ("qur'an kerim" 20 - süre 14 - ayet) d  gen yerge k  liwididi: "bu n  me d  gen leziz, sh  rin kalam! Bu n  me d  gen ulugh söz! M  ni muhemmedning q  shigha bashlap b  ringlar", dewetti.

Xebbab   mer reziyellahu enhuning h  liqi sözini anglap, asta qedem bilen   ydin chiqti we: "xush xewer i   mer! Men s  ning resulullah peyshenbe k  chisi i allah! Islamni   mer ibni xettab yaki ebu jehil ibni hisham bilen ezizligin d  gen duasining ijabiti bolup q  lishingni ümid qilimen, resulullah hazir sefa t  ghining y  nida bir qoruda", d  di. Shuning bilen ömer reziyellahu enhu qolidiki yalang qilichni ghilapqa s  lip, y  nigha asti. Andin xebbab   ytip bergen h  liqi qorugha qarap y  r  p ketti. U bir hazadin k  yin h  liqi qoruni izdep t  pip derwazini chekti. Bireylen derwazining yochuqidin qarap, ömer reziyellahu enhuning qilich asqan halda derwaza aldida turghanliqini k  rdi - de, derhal qaytip kirip, resulullahqa xewer qildi. Qoru ichide azade olturushqanlarmu g  rride jem boldi. Hemze (reziyellahu enhu) bu taraq - turuqni k  r  p: "silerge n  me boldi?" dep soriwididi, ular: "Ömer keptu,   mer keptu", d  yishti. Hemze: "Ömer kelse n  me boptu, ishikni   chinglar, eger yaxshi niyette kelgen bolsa, bizmu yaxshiliq qilimiz, nawada yaman niyet bilen kelgen bolsa,   z qilichi bilen özini uzitimiz", düşdi. Bu chaghda

resulullahqa wehiy nazil boluwatqan bolup, öyning ichkiriside idi. U ömer reziyellahu enhuning aldigha chiqip uning bilen tashqiriqi öyde uchrashti we uning qilich asidighan bel tasimisidin tutup qattiq güshidi we mundaq dédi: "i ömer! Allah séning heqqingde welid ibni mughiyre heqqide nazil qilghandek séni reswa qilidighan azab oqubet ayiti nazil qilmighuche bu yaman peylingdin yanmamsen? I allah! Mana bu ömer ibni xettab, i allah islam dinini ömer ibni xettab bilen ezizligin", dédi. Shuning bilen ömer reziyellahu enhu: "men allahtin bashqa ilah yoq, muhemmed eley-hissalam allahning bendisi we peyghembiridur, dep guwahliq bérimen", dep musulman boldi. Qorudikiler buni anglap, hayajinini basalmay "allahu ekber", dep towliwetti, bu awazni kebe etrapida yighiliship olturghan mushriklarmu anglidi. Ömer (reziyellahu enhu) ghururi küchlük, keskin adem idi. Shunga, uning musulman bolushi mushriklar arisida éghir xursinish we ongaysizlinish keypiyati peyda qildi. Musulmanlarga bolsa izzet - hörmet we shad - xuramliq libasini kiydürdi.

1970.-sual: qureysh wekili resulullah bilen söhbetleshti

qureysh ichide tesiri zor bu ikki ezimet (ömer ibni xettab we hemze ibni abdulmutellip allah ulardin razi bolsun) musulman bolghandin kéyin mekke asminidiki zulum - sitem qara tumanliri asta - asta tarqilip, hawa échilishqa bashlidi. Mushriklarmu özlirining musulmanlarni naheq azablap, qiynash we ziyankeshlik qilish "mestlik"idin bir az yéshilip, hushigha kélishke bashlidi we resulullahning her qandaq telipi bolsa, mumkin qeder orunlap uning bedilige resulullah bilen diniy dewetni toxtutush heqqide sodilishishqa orundi. Bu (pul - malning quli, bichare) miskinler, quyash nuridin behir alidighan her qandaq nerse resulullahning dewiti aldida pashining qanitichilik tosalghu bolalmaydighanliqini bilmigenidi. Shunga, ular közligen nishan'gha yételmeyla qalmastin, belki tumshuqigha yédi.

Ibni is'haq yezid ibni ziyadtin, u muhemmed ibni kebilqurezidin riwayet qilip mundaq deydu: "utbe ibni rebiy'e qureysh ichide tesiri bir qeder zor shexs idi, u bir küni qureyshlarning sorunida söz qilip (resulullah bu chaghda mesjidte özi yalghuz olturuwatatti) mundaq dédi: i qureysh jamaesi! Men muhemmedning yénigha béríp, sözliship baqay we bir qanche türlük ishni uning aldigha salay, u bularning birini bolsimu qobul qilip qalar, biz uning telipini qandursaq, andin umu bu dewitidin toxtar, dédi. Bu hemze musulman bolghandin kéyin islamni qobul qilghuchilar künséri köpiyiwatqan bir mezigil idi. Ular: bolidu, i ebu welid (utbening koniyti) ornungdin tur, béríp sözliship kelgin, déyishti. Shuning bilen utbe ornidin turup resulullahning qéshigha kélip, yükünüp edeb bilen olturdi we: i qérindishimning oghli! Siz bilisiz, qebile ichide inawet we orningiz alahide yuqiri, hesab - nesibingizmu üstün, siz qewmi - qérindashliringizgha shundaq bir ishni élip keldingizki, uning bilen jamaetchilikning birlikini buzingiz, ularning ilahlrini, étiqad qilip kelgen dinini eyiblingiz, ata - bowilirining qilghan ishlini kufriqlik dédingiz, qulaq sélip olturung, men bir qanche türlük ishni aldingizda qoyay, qarap béqing, birersi sizge yéqip qalar, dédi. Peyghember eley-hissalam: éyting, i ebu welid! Quliqim sizde, déwidi, utbe: i qérindishimning oghli! Eger siz bu ishlarni mal - dunyani dep qilghan bolsingiz, biz sizge köplep mal - dunya yighip béríp, arimizdiki eng baylardin qiliwéteyli, eger orningizni yuqiri kötürüşni meqset qilghan bolsingiz, sizni

bashliq qiliwalayli, sizning pikringizni almay ish béjirmeyli, padishah bolghungiz bolsa, taj kiydürüp, padishah qilayli, nawada sizdiki illet jin - sheytanlarning apitidin bolghan bolsa, biz jinkesh tekliq qilip, sizge zimat qildürayli. Siz salamet bolghuche qanchilik bedel tölisek erziydu, nurghun kishiler mushu xildiki késeldin dawalinip qutulghan, dédi. Utbe sözini ayaghlashturup toxtiwidi, resulullah: gépingiz tügidimu?, dep soridi. Utbe: hee, tügidi, déwidi. Resulullah: emdi méning gépimni anglang, dédi. Utbe: elwette anglaymen, déwidi, resulullah : "nahayiti shepqetlik we méhriban allahning ismi bilen bashlaymen o hamim o bu nahayiti shepqetlik, méhriban allah teripidin nazil qilin'ghan (wehiydur) o ayetliri ochuq bayan qilin'ghan kitabtur, bilidighan qewm üçün nazil bolghan erebche qur'andur o (muminlerge jennet bilen) xush xewer bergüchidur, (kapirlarni dozax bilen) agahlandurghuchidur, ular (yeni mushriklar)ning tolisi (uning ayetlirini pikir qilishtin) yüz öridi, ular uninggha qulaq salmaydu. o ular (peyghemberge): bizning dillirimiz sen bizni dewet qilghan nersilerdin perdilen'gen, qulaqlirimiz éghir, sen bilen bizning arimizda perde (yeni diniy jehette oxshimasliq) bar, sen öz ishingni qil, bizmu öz ishimizni qilayli, deydu... " dégen ayetni oqudi, andin süre sejdining bash qismini oqup bérishke bashlidi. Utbe resulullahning tilawitini anglap, jimjitliqqa chömüp ketti. U ikki qoli bilen keynige tayinip, qiraetning huzur - halawitide dang qétip qalghanidi. Peyghember eley-hissalam mushu süridiki sejde ayitige béríp, sejde qildi, andin: anglidingmu, i ebu welid, anglighan bolsang ehwal mana mushu, dédi. Shuning bilen utbe ornidin turup öz ademlirining qéshigha mangdi, uningghiche ular bir - birige: qesem qilalaymizki, ebu welid choqum özgirip keldi, déyiship olturushqanidi. Utbe kélip olturuwidi, ular: qandaq xush xewer kötürüp kelding? I ebu welid éytqin, dégili turdi, utbe: méning élip kelginim, ezbirayi xuda, qet'iy anglap baqmighan bir xil tesirlik sözler. Ezbirayi xuda, u shéirmu emes, séhirmu emes we jinkeshlikmu emes, i qureysh xelqi méning gépimge unanglar, manga itaet qilinglar, bu ademning ishigha arilashmanglar, uning bilen karinglar bolmisun, allah bilen qesemki, men bayam uningdin anglighan sözler choqum zor bir weqe peyda qilidiken, eger uni bashqilar bir terep qiliwetse, xop yaxshi ish, ish bashqilarning qoli arqiliq béjirilidu, silerning béshinglar saqiyidu, nawada u pütün ereblerce bash bolup qalsa, uning ghelibisi silerning ghelibenglar we uning izziti silerning izzet - abruyinglar, téxi siler ashu kishining sewebi bilen eng saadetmenlerdin bolup kétemsiler, uni kishi bilmeydu, déwidi, ular: ezbirayi xuda, muhemmed séni tili bilen özige bent qiliwétiptu, déyishti. Utbe ulargha: bu méning qarishim, silerning öz ixtiyaringlar, néme qilsanglar, öz ishinglar, méning karim yoq, dédi.

Weziyet bir az yaxshilinip, shert - sharait yaxshilinishqa qarap yüzlen'gen bolsimu, lékin ebu talib yenila öz qérindishining oghlidin xatirjem bolalmaywatatti. U qureysh dairilirining öz qérindishining oghligha qarshi jamaet pikri toplan, qara küch bolup uyushuwatqanliqini körüp, chong bowisi abdumanafning ikki oghlining ewladliri bolghan beni hashim jemeti bilen beni mutellip jemetini yighip söz qildi we ularni u hazir duch kelgen qérindishining oghli muhemmed (eley-hissalam)ni qoghdash we uninggha xewp - xeter yétip qélishining aldini élish üçün ortaq küch chiqirishqa chaqirdi. Netijide uning chaqiriqigha bu ikki jemetning musulmanlirimu, kapirlirimu, ereb uruqdashliqi we

terepbazliq esebiyiti bilen awaz qoshti. Bularning ichidin peqet ebu lehebla bu teklipe qoshulmay qureysh terepte turdi.

Mushu bir nechche hepte ichide mushriklargha nisbeten zor weqelerdin arqa - aqridin mundaq töt weqe yüz berdi. Hemze musulman boluwaldi, arqidinla ömer musulman bolup ketti. Resulullah bolsa ularning teklipe layihisige qoshulmay sodilishishni ret qildi. Emdilikte bolsa, beni hashim jemeti bilen beni mutellip jemeti musulman yaki gheyri musulman dep ayrimay hemmisi muhemmed (eley-hissalam)ni himaye qilish we uni jan tikip qoghdashqa qesemyad qilishti. Mushriklar bu tereqqiyatlardin heyran qélishti. Heqiqetenmu heyran qélishta tégishlik ish boldi. Chünki, ular nawada muhemmed eley-hissalamni öltürüp qoysa, mekke wadisi qan'gha tolup aqidighanliqini, belki ular her ikki terep bir - birini tüp yiltizidin qurutup, tügishish mumkinchilikini tonup yetti. Shunga, ular bu aqiwetlerni oylap biwasite qanliq urushush arqiliq emes, belki bashqiche bir xil usul bilen jazalashqa tutush qildi. Lékin, ularning bu usuli ilgirikidin qebih hem rezil idi.

1971-sual: resulullah we musulmanlarning ebu talip jilghisigha qamal qilinishi

qureysh dairiliri wadi mehesseb (yer nami) tiki beni kenane yighin merkizige yighilip, beni hashim we beni mutellip jemetliri muhemmed(eley-hissalam)ni bizge ölümge tutup bermigiche, bu ikki jemet bilen toylashmasliq, soda - sétiq qilmasliq, öz'ara uchriship arilashmasliq, bardi - keldi qilmasliq we öylirige kirip chiqmasliq, hetta salam - sihet qilmasliqqa qesemyad qilishti we mushu heqte mexsus bir ehdi-name maqullap, beni hashim jemetidin qet'i sülhi (yarishish) qobul qilmaymiz we muhemmed(eley-hissalam)ni razimenlik bilen ölümge tapshurmighuche ulargha ich aghritmaymiz, dep höjjet imzalashti. Mezkur toxtamname imzalan'ghandin kéyin kebingichidiki bir tüwrükke ésip qoyuldi we shu küni yeni bisetning 7 - yili muherrem éyi körün'gen kéchisi beni hashim jemeti bilen beni mutellip jemetining ademliri musulman kapir hemmisi (ebu lehebtin bashqisi)ayrilip, mekkidiki ebu talib jilghisigha qamal qilindi.

Qamal qilish qattiq küchiyip ketti. Ulardin ashliq we bashqa ozuq - tülükler üzüp tashlandi. Mushriklar mekkige kirgen ashliq we bashqa maddiy eshyalarni qoymay sétiwalghanliqtin, qiyinchiliq shu derijige béríp yettiki, ular derexlerning yopurmaq - ghazanglirini we tére - kirgetlerni yéyishke mejbur boldi hetta qiz - xotunlarning we nareside bowaqlarning achliqtin nale - peryad qilishliri jilghining keynidin anglinip turatti. Ulargha yetküzilidighan turmush lazimetlikliri, xish - eqribalar yaki insanperwer kishiler teripidin intayin mexpiy rewishte yetküzületti. Muhasirige élin'ghanlar bolsa éhtiyajliq nerse - kéreklerni sétiwélishe üçün peqet haram aylardila qamaldin boshinap chiqalaytti. Chiqqandimu mekkinichighe sirtigha chiqip sétiwélishe toghra kéletti. Chünki, mushriklar mekke ichide mushu ikki jemetin bir kishi nerse sétiwalmaqchi bolsa, ularni aldurmasliq üçün sodisigha töpilep pul qétip, mataning bahasini örlitiwétetti.

Hekim ibni hizam hammachisi xediche (reziyellahu enha)ge pat - pat anche - munche bughday qatarliq yémekliklerni yetküzüp béríp turatti. Bir qétim ebu jehil

uchrap qélip uninggha ésiliwaldi we uni bu ishtin cheklimekchi bolghanidi, ebulbexteri dégen kishi arigha chüshüp, mingteslikte hekimni héliqi bughdayni hammachisigha yetküzüp bérishke imkaniyet yaritip berdi. Ebu talib yuqiriqu azab - oqubetlerni tartiwatqandin sirt resulullahtin xatirjem bolalmaywatatti. U her küni kech kirip kishiler öz kepilliridin orun élishqa bashlighanda (resulullahqa suyiquest qilish meqsiti barlarni baplash üçün) uni öz ornigha bérüp yétip qélishqa buyruytti. Qarangghu chüshüp el'ayighi jimiqqanda bolsa oghulliridin birni yaki öz qérindashliridin birni we yaki bir newre iniliridin birni resulullahning ornida yatquzup qoyup, resulullahni uning ornigha bérüp yétishqa buyruytti.

Peyghember eley-hissalam we uning bilen bille muhasirige élin'ghan musulmanlar hej mewsumi mezzgilliride qamaldin boshinip chiqalaytti we shundila andin kishiler bilen uchriship ularni islamgha dewet qilalaytti.

Toluq üç yil ötüp ketti. Weziyet yenila musulmanlarga paydisiz halda dawamlashmaqta idi. Bisetning 10 - yili muherrem éyida héliqi tengsiz ehdi-name hüjjiti birdinla yirtip tashlinip, ittipaq buzuldi. Uning jeryani mundaq boldi: qureysh xelqi ichide mezkur shertnamige nisbeten razi bolghuchilarmu, narazi bolghuchilarmu bar idi. Ularning ichidiki narazi bolghuchilar mezkur höjjetni emeldin qaldurup, uninggha qol qoyghuchi "ittipaq"ni buzup tashlash üçün yol mangdi. Bu ishni bash bolup wujudqa chiqarghuchi amir ibni luey jemetidini hisham ibni emr dégen kishi idi. U bir küni zuheyr ibni ebu umeyye mexzumi (uning anisi atike ebu talibning hemshirisi idi)ning qéshigha bérüp: "i zuheyr, sen toyghuche yep, qan'ghuche ichip ötüşke razimu, halbuki séning taghiliringning ehwali ashundaq tursa?!" dédi. Zuheyr uninggha: "hey séni, men néme qilalayttim, men dégen bir adem tursam? Emma men bilen yene bir adem bille bolghan bolsa, ezbirayi xuda choqum ashu tengsiz shertnamini bikar qilishqa tiriship körettim", dédi. Hisham: "undaq bolsa, sen bilen bille turidighan ademni tépip boldung", dédi, zuheyr: "u kim?" dep soridi. Hisham: "u men", dep jawab berdi. Zuheyr uninggha memnun bolghan halda: "yene bir adem izlep tapqin", dédi. Shuning bilen hisham mut'im ibni ediyning qéshigha arqidin ebulbexteri ibni hishamning we hisham zem'e ibni eswedlerning qéshigha bardi we ularghimu mut'imgha dégendek geplerni qildi. Etisi etigende hemmeylen qureysh kishiliri bilen adettikidek öz sorunlirigha jem bolushti. Zuheyr uchisigha ésil bir tonini kiyip kélip, beytullah (kebe) ni yette qétim tawaf qildi, andin topqa qarap: "i mekke xelqi! Biz qorsiqimiz toq, kiyimimiz pütün yürüwatimiz, beni hashim jemeti ixtiyari halda ya alalmay, ya satalmay halak bolup kétiwatidu? Allah bilen qesemki, men bugün ashu naheq yolsiz shertname yirtilip, emeldin qaldurulmighuche sorununglarda olturmaymen", dédi.

Ebu jehil (mesjidning bir bulungida olturawatatti) zuheyrining gépini anglap: "yalghan, kapshima! Ezbirayi xuda, uni hergiz yirtip tashlashqa bolmaydu", dédi. Zem'e ibni eswed ornidin turup: "sen kapshima, biz bashtin axir uning pütülishige narazi iduq", dédi. Ebulbexteri yene bir tereptin qopup: "zem'e rast éytidu, biz uninggha narazi hem qet'iy qoshulmaymiz", dédi. Mut'im ibni ediy yene bir bulungdin awaz kötürüp: "siler ikkinglarning dégini toghra, gheyri qarashta bolghanlar yalghan éytidu, biz bu shertname we uning maddilirighiche tonumaymiz, xuda aldédimu chikarige bolimiz",

dédi we hisham ibni emrmu shuninggha oxshash bir geplerni qilip, terep - tereptin awaz chiqip ketti. Shuning bilen ebu jehil heyran qélip: "bu choqum mexpiy orunlashturulghan teshkillik ish iken", dédi. Bu chaghda ebu talibmu mesjidning bir chétide olturatti. Shu künlerde allah taala peyghember eley-hissalamgha shertname höjjiti toghriliq wehiy nazil qilip, höjjetning qeghizige qurt chüshürüp, "allah" dégen xettin bashqa zorawanliq, ziyankeshlik we naheqchilik maddilirining hemmisini oyghandekla yewetkenlikini bildürgen, buni peyghember eley-hissalam taghisi ebu talibqa éytqanidi. Shunga, u bu xewerni qandaq qilip meydan'gha chiqirish oyida bu yerge kelgen. Ebu talib bu geplerni anglapla, qureyshlarning aldigha chiqti we: "méning qérindishimning oghli manga mundaq bir xewerni yetküzdi, eger u yalghan sözligen bolsa, biz uni siler(ning "ölüm jaza"si bérishinglarga) tapshurimiz, nawada rast chiqsa, bizge yürgüzüwatqan jazani bikar qilisiler, qandaq?" dédi. Qureshlermu toghra déding, insap bilen gep qilding", déyishti. Ebu jehil bilen héliqi kishiler otturisida bir qur talash - tartishlar bolghandin kéyin mut'im ibni ediy ornidin turup, héliqi shertname qeghizini qoligha éliwidi, qurtning höjjettiki "bsmk all•m" "i allah! Séning isming bilen bashlaymen" dégen kelime we allahning ismidin bashqa xet iznasi qoymay hemme yerni yewetkenliki bayqaldi. Netijide mushu kündin itibaren höjjet emeldin qaldi. Peyghember eley-hissalam we uning jilghigha qamalghan ikki jemet kishiliri erkinlikke chiqti. Mushriklar mushu munasiwet bilen resulullahning "peyghemberlik" alametliridin eng katta bir möjizini kördi, lékin ular allah taala "qur'an kerim"de éytqandek, "(qureysh kuffarliri birer möjizini körsila (imandin) yüz örüp, bu dawamlashquchi séhirdur, déyishidu". ("qur'an kerim" süre qemer 2 - ayet) dep xewer qilghinidek, bu möjizidinmu yüz örüshti. Bu weqedin kéyin "soghuq su yene öz eksini tartti", ularning kona késilidep, kufri üstige kufri qoshulup, chékidin ashqan kapirlardin bolup yüriwerdi.

1972.-sual: resulullahning qamaldin boshinip chiqqandin

kiyinki ilip barghan dewet körishi

peyghember eley-hissalam qamaldin boshinip chiqti we burunqi aditi boyiche dewet ishini bashliwetti. Qureysh terep gerche jazani bikar qilghan bolsimu, lékin ular musulmanlarga bésim ishlitish we dindin cheklesh zomigerlikini burunqidekla dawamlashturuwatatti. Emma, ebu talib öz qérindishining oghlini goya köz qarchughini qoghdighandek qoghdawatqan bolsimu, lékin uning yéshi seksendin halqighanidi we mushu bir nechche yildin béri uning béshigha arqimuarqa kelgen chong - kichik dert elemeler (bolupmu jilgha muhasirisi) uning bedinini ajizlashturup, bélini rusliyalmaydighan qilip qoyghanidi. Shunga, u jilgha muhasirisidin boshan'ghili bir qanche ay bolmayla, ushtumtut késel tégip, urun tutup yétip qaldi we bara - bara éghirlishishqa bashlidi. Bu chaghda mushriklar: "nawada ebu talib ölüp ketkendin kéyin uning jiye oghligha bir ish bolup qalsa, erebler arisida set nam kötürüp yürüshtin qorqup, ebu talibning köz aldida resulullah bilen yene bir qétim söhbetlishishke urundi we ilgiri qayil bolmay kelgen bezi mesililerde yol qoymaqchi bolushti, shuning bilen ular eng axirqi bir qétimliq "elchiler ömiki" teshkillep, ebu talibning qéshigha kirgüzdi. Utbe ibni rebie, sheybe ibni rebiy'e, ebu jehil ibni hisham, umeyye ibni xelef we ebu sufyan

ibni herb qatarliq chong kattiwashlar we qebile aqsaqalliridin bolup, nechche on kishi (ular texminen 25 tek adem idi) ebu talibning qéshigha kirip gep teshti: "i ebu talib! Hemmimizge melum, sen bizning pishqedem erbabimiz, sanga bu rehimsiz késel changgal saptu, séningdin ensirep qéliwatimiz, jiyen oghlung bilen bizning otturimizdiki ixtilapni sen bilisen, shunga sen uni chaqirtip, bizde bolsa ochuq tüzitip qoyghin, biz tüziteyli, uningda bolsa u tüzetsun, umu bizge chéqilmisun! Bizmu uninggha chéqilmayli! Umu bizning dinimizni eyiblimisun, bizmu uning dini bilen karimiz bolmayli", dédi. Shuning bilen ebu talib resulullahqa adem ewetip, chaqirtip keldi we uninggha: "i qérindishimning oghli! Bilisiz, olturghanlar öz qewmi - jamaitimizning kattiliri, ular bezi ishlarda sizge yol qoymaqchi we bezi ishlarda sizni tosimaqchi bolup keptu", dédi. Andin uninggha qureysh elchiliri u kélisning aldida éytqanlirini we her ikki terep bir - birige chéqilmasliq tekliptini otturigha qoyghanliqini éytti. Peyghember eleyhissalamning ularning tekliptini özige qayturup keskin jawap birishi blien qureyish elchiliri birer netijige irishelmey qaytishti.

1973.-sual: ebu talip we xediche reziyellahu enhaning wapatt bolushi

ebu talibning késili künsayin éghirliship, uzaq ötmey bu dunyadin widalashti. Uning wapatti bisetning 10 - yili rejep éyida muhasiridin chiqip alte aydin kéyin yüz berdi. Yene bir riwayette, shu yili ramizan éyida xediche reziyellahu enhadin üç kün ilgiri wapatt bolghan déyilidu. Ebu talibning resulullahni qanat astigha élip muhapizet qilish we qoghdash jeryanini "undaq qoghdighan", "mundaq muhapizet qilghan", dep sözlep olturushning hajiti yoq. Qisqisi u islam dewitining zalim mustebitler we exmeq - nadanlarning hujumidin qoghdinidighan mustehkem bir polat qorghinigha aylan'ghanidi. Lékin, u ejdadlirining yoligha warisliq qilish idiyaside qépqalghan bolghachqa üzül - késil nijatliq tapalmidi. Ebu sed xudriyyi reziyellahu enhudin riwayet qilin'ghan bir hediste, resulullahning yénida taghisining gépi bolghanda uning mundaq dégenlikini anglighan: "éhtimal qiyamet küni uninggha méning shapaitim tégip, dozaxning eng üze yéride hoshuqigha chiqqudek otta azab qilinishi mumkin".

Ebu talib wapatt bolup, ikki aydin kéyin yaki (yuqiriqi ixtilapi riwayetke asasen) üç kündin kéyin muminlerning anisi xediche kubra (reziyellahu enha) allahning dergahigha ketti. Xediche biset (resulullah peyghember bolghan yili)ning 10 - yili ramizan éyida 65 yéshida alemidin ötti. Resulullah bu chaghda 50 yashta idi. Shek shübhisizki, xediche (reziyellahu enha) allah taalaning peyghember eley-hissalamgha ata qilghan katta nimetlirining biri idi. U resulullah bilen 25 yildek birge yashap, uning ensizlik saetliride könglini yasap hédashliq qildi. Qiyin, halqiliq peytlerde qollap, quwwetlidi. Resulullahning elchilik wezipisini ijra qilishigha yardemleshti. Jahanning achchiq - chüchük bedellirini teng tölidi we uninggha özining hayati we iqtisadini atidi. Resulullah uning heqqide: "hemme adem manga kapir bolghanda u xediche manga ishen'gen, hemme adem mallirini mendin qachurup, ayighanda, u méni öz méligha shérik qilghan. Allah manga uningdin bir qanche perzent ata qildi. Uningdin bashqa ayallardin perzent yüzi körmidim", dégen.

Qayghuluq bu ikki ish bir qanche kün ichidila yüz bergenliktin resulullahning qelbide dert elem tuyghuliri ixtiyarsiz yalqunjab ketti. Uning üstige qewmi jamaet teripidinmu qatmuqat eziyet külpetler kélishke bashlidi. Ular resulullahqa ebu talib hayat waqtida qilishqa pétinalmighan eskiliklerge emdi jür'et qilidighan we yolsiz iza - ahanet qilishtin tep tartmaydighan bolup qaldi. Shunga, u ghem üstige ghem tartip, axiri ulardin ümidini üzdi we taif ahalisi dewitimge awaz qoshar yaki manga orun béríp bularning üstidin yademde bolar, dégen ümidte taifqa chiqti. Lékin ulardinmu resulullahqa panahliq bérídighan yaki yadem qilidighan adem chiqmidi. Belki, ular resulullahqa qureyshler qilmighan eskiliklarni qilip qattiq deshnam berdi. Mekke mushrikirining zulumliri resulullahqa qarita mushundaq kücheyginige oxshash, sahabilergimu kücheygenidi. Hetta ebu bekri (reziyellahu enhu)mu mekkidin hijret qilip chiqip kétishke mejbur boldi. U hebeshistan'gha barmaqchi bolup, berkolghimad dégen yerge barghanda ibni deghni dégen kishi panahliqigha élip, mekkige qayturup keldi.

Ibni is'haq mundaq deydu: "ebu talib ölüp kétéwidi, qureyshler resulullahqa ebu talib hayat waqtida qilishqa jür'et qilalmighan yamanliqlarni qilishqa pétindi. Hetta bir bedbext resulullahning yüzige uruchlap tupa chachti. Resulullah yüz - közliri topigha milen'gen halda öyge kirgenidi, qizliridin birsi yighlighach atisining bëshidiki chang - tozan we topa - tumanlarni yuyup qoydi. Resulullah uninggha: "yighlimanglar, qizlirim! Allah taala atanglarni öz panahida saqlaydu", deytti. U yene arilap: "ebu talib wapap bolghan'gha qeder qureyshler manga mundaq eskiliklarni qilalmighan", deytti.

Bu yili resulullahning bëshigha ene shundaq dert - elemler qatmuqat yaghqanliqi üçün u bu yilni "qayghu - elem" yili dep atidi. Bu yil tarixta hem mushu nam bilen tonuldi.

Resulullah mushu yili (bisetning 10 - yili) shewwal éyida zem'ining qizi sewdige öylendi. Sewde eng deslep musulman bolghan ayallardin bolup, hebeshistan'gha qilin'ghan ikkinchi qétimliq hijretke qatnashqan. Uning burunqi éri sekran ibni emrimu musulman bolghanidi. Ular er - xotun birge hijret qilip chiqip, kéyin uning éri hebesh zéminida yaki mekkige qaytip kelgendin kéyinmu qaza qilip ketken. Uning idditi chiqqandin kéyin resulullah uninggha xéridarliq qilip, emrige aldi. U resulullahning xedichidin kéyin, tunji nikahigha alghan xotunidir.

1974.-sual: musulmanlarning qureyish mushrikirining qatmu qat zulumlirigha sebir qilishining sewep amilliri

mushu yerge kelgende her qanche keng qorsaq, sewrchan ademmu heyran bolmay qalmaydu we her qanche katta bilimlik danishmenlermu "musulmanlarning sewrchan, chidamliqliqini munche yuqiri pellige kôtürgen zadi qaysi amildu? Ular anglighan adem téni jughuldap, yürekliri zerde bolidighan bu zulum - sitemlerge qandaq sebr qilghandu?" dep soriship qalidu, elwette. Ademning könglidin chiqmaydighan ashu soallarni nezerde tutup, bu sebr - subatliq we ajayip chidamliqning seweb - amillirini addiy qilip tonushturup ötmekchimiz.

1. Buningdiki asasiy seweb musulmanlarning allahning bir we barliqigha keltürgen imanning küchlüklüki, allahqa bolghan tonushining heqiqeten chongqurliqida idi.

Chünki, mukemmel iman kishiler qelbiga singip kirse, taghnimu kötürüp kételeydu, hergiz yengillik we tenteklik qilmaydu. Bundaq küchlük iman we mustehkem irade dunyaning japa - musheqqetliri meyli qanchilik éghir, chidighusiz, müshkül, qorqunchluq bolghan teqdirdimu (özining mustehkem imani aldida) ularning hemmisini mezmüt qopurulghan toghan we béton qel'elerni yéqitish üçün kelgen kelkün üstidiki köpük we lawa - leshtin ibaret dep qaraydu, shuning bilen u özi lezzetlen'gen iman halawiti, islam ishtiyaqi we mustehkem irade istihkami aldida ashu qiyinchiliqlarning héchqaysisigha perwa qilmaydighan bolidu.

2. Uyushturush küchige ige toghra rehberlik: (islam ummetlirining belki pütkül insaniyetning aliy rehberi) muhemmed eley-hissalam yaxshi adet, psixik kamalet, mekarim exlaq, ésil pezilet we aliyjanap xisletlerni shu derijide özleshtürgenidiki, u barliq heq söyey qelblarni özige magnittek jelib qiliwalghanidi. Kishiler uning üçün jan pida qilishqa teyyar idi. Resulullahqa bérilgen yuqiri kamalet uningdin bashqa héchqandaq bir insan'gha muweppeq bolghan emes. U inawet, abruy, debdebe, heywet, xeyri - xahliq we ésil - peziletlerde tengdashsiz idi. Ippet, nomuschanliq, pak diyanetlik, wapadarliq we rastchil, semimiyetlik, xeyriyet yollirining jimiside hemmidin aldin qatarda bolup, dostliri, el - aghiniliri, sepdashlirila emes, hetta uni öch köridighan dushmanlirimu uning bu pezilige qayil idi. Ular resulullahning éghizidin chiqqan her qandaq sözning emelde rast bolidighanliqigha jezm qilishatti.

3. Yüksek mes'uliyetchanliq tuyghusi. Sahabe kiramlar insaniyetning zimmisige yüklen'gen bu mes'uliyetning neqeder éghir hem ulughwar mes'uliyet ikenlikini, del mushu mes'uliyetning ularning küresh nishani ikenlikini we bu mes'uliyettin bash tartish we özini qachurushqa qet'iy bolmaydighanliqini, mes'uliyettin qachqandiki aqiwet hazirqi zulum - sitemlerge sélishturghanda ziyini intayin köp, aqiwiti tolimu xeterlik bolidighanliqini, hetta u mes'uliyettin qéchishning yaman aqiwitidin musulmanlarga (belki pütkül insaniyetke) yétidighan ziyanning bu mes'uliyetni üstige élip ada qilish yolida tartqan japa - musheqqetlerge hergiz sélishturghili bolmaydighanliqini toluq tonup yetkenidi.

4. Qiyamet künige bolghan kamil iman. (bumu ashu mes'uliyetchanliq tuyghusini kücheytidighan amillarning biri, elwette.) sahabe (reziyellahu enhumlar) özlirining allahu rebbil'alemiyn (pütün alemlarning perwerdigari)ning aldigha choqum, jezmen baridighanliqigha, u yerde ulugh - ushshaq, chong - kichik nam - emellirining jimisidin hésab bérup ya menggölük rahet - paraghet (jennet)ke yaki ebedil'ebed azab oqubet (jehennem) ke qalidighanliqigha mukemmel ishench bilen jezm qilatti. Shunga, ular hayatini xewp we rija (ümid we qorqunch) ichide ötküzetti. Allahning rehmitidin ümidwar bolatti we azabidin qorqatti.

5. "qur'an kerim" ashu qara zulmetlik we balayi apetlik yillarda nazil bolghan ayet we süriler (dewetning asasi témisi bolghan) islam diniy eqide prinsiplirini polattek pakit we qayil qilarliq delil - höjjetler bilen temin étip, musulmanlarni dunyadiki eng ulugh we eng ilghar bir jem'iyet qurushning (u musulmanlar jem'iyitidur) ijtimaiy asaslirigha yitekleytti, shundaqla ularning jasaritini qozghap, sebrilik, jesur bolushqa ilhamlanduratti we buning üçün emeliy misallarni keltürüp uningdiki hékmet we

nishanlarni bayan qilatti.

6. Ghelibe bisharetliri: yuqiriqi amillardin bashqa yene musulmanlar qiyin - qistaqqa uchrab, chetke qéqilghan künning desliwidin bashlap (belki uningdin xélila ilgiridin bashlap) islam dinigha étiqad qilish dégenlik özige bihude xapiliq tépiwélishe yaki naheq balayi qazagha özini nishan qilish dégenlik bolmastin, belki islam dewiti u yolgha qoyulghan tunji kündin étibaren jahiliyetning qalaq qiyapitini özgartishni we uning zomigerlik tüzümini yoqitishni meqset qilidighanliqini, ochuqraq qilib éytqanda, islam dewitining asasi nishani yer shari miqyasida bu dinning nopuzini tiklep we siyasiy qurulmisini berpa qilib, dunya siyasiy sehnisinde öz rolini yaxshi jari qildurup, her qaysi milletlerni, belki pütkül insaniyet jem'iyitini allahning raziliqigha yéteklesh we ularni öz jinsigha choqunushtin, yaratquchi bir allahqa ibadet qilishqa yúzlendürüshtin ibaret ikenlikini nahayiti éniq chüshinetti. Shuning bilen bir waqitta resululla yene musulman qérindashlarning qelb choghini yandurup, ularni jahaletning qarangghu zulmitidin "iman nuri"ning ochuq yoruqluqigha bashlap chiqatti. Resulullah ularni eziyet külpetlerge sebril qilish, öch élishqa qadir turuqluq epu qilish, öz nepsige chogh tartishtin saqlinish, ademlerde bolidighan achközlük tebiitige xatime bérish qatarliq tereplerde ching tutatti. Shunga, ular dinda mustehkem, shehwetpereslikdin qol üzgen, heqqaniyet yolida pidakar, jennet - béhishke mushtaq, ilim meripetke teshna, din öginishke qizghin, öz özidin hésab kitab qilib turidighan, bolmighur oy - xiyal we yaman tebiitini tizginliyeleydighan, héssiyati üstidin ghalib kéleleydighan, her xil égiz - pes dawalghush we dolqunlarda özini kontrol qilalaydighan, sebrilik, éghir - bésiq, temkin ademlerdin bolup yétiship chiqqanidi.

1975-sual: dewet körishining üchinchi basquchi - mekke sirtidiki islam dewiti

biset (peyghemberlik kelgen yili)ning 10 - yili shewwal éyi (miladiye 619 - yili 5 - aynng axirliri 6 - aynning bashlirigha toghra kélidu)da resulullah taifqa chiqti. Taif mekkidin 100 kilométirdek kéletti. Resulullah bu yolni azadkerdisi zeyd ibni haris bilen bille bashtin axir piyade basti. U yol üstide her bir qebile menzilidin ötse, ularni islamgha dewet qilatti. Emma, ulardin birmu kishidin qobul qilish esiri körülmidi. Resulullah bu sepirining axirqi nuqtisida taifqa yétip bérp, seqif qebilisining sabiq bashliqi emri ibni umeyrning oghulliri (taifning hazirqi kattiwashliri) ebdiyaleyl, mes'ud we hebiyblar bilen körüshti we ular bilen söhbetliship, ularni allahqa iman keltürüşke chaqirdi. Bu chaghda ularning biri: "allah séni peyghember qilib ewetken bolsa, mana körgin", dep qolidiki kebing yopuq parchisini yirtip tashliwetti. Yene birsi: "allah peyghember qilishqa sendin bölek adem tapalmighanmidu?" dédi. Üchinchisi: "allah bilen qesemki, méning sanga gep qilidighan éghizim yoq, eger sen rast peyghember bolsang, sanga jawab qayturush men üçün xeterlik. Nawada yalghanchi bolsang, méning sanga gep qilib yürüşümning hajiti yoq", dédi. Shuning bilen resulullah ular bilen söhbetni toxtutup, ornidin turdi we ulardin bu ishni mekkiliklerdin sir tutushni ötünüp qoyup, bu yerdin chiqip ketti.

Resulullah taifta on künde turdi. U bu jeryanda taifliqlarning nopuzluq adimi dep

qaralghan adamlarning hemmisi bilen uchrashdi we uninggha islam toghriliq sözlidi. Epsuski, ularning hemmisi birdek: "yurtimizdin chiqip ket!" déyiship, resulullahqa qopal reddiye qildi we uninggha bir uchum yalangtösh aktiplarni küshkürtüp qoydi. Resulullah taiftin chiqip ketmekchi boluwidi, bu yalangtösh, eskiler we yüzsis qul - chöre, dashqallar uning keynige kiriwélip, chuqan séliship, tillashqa bashlidi. Hetta téximu esebiyliship, yolning ikki chétige kishiler uqup yaki uqmay yighilip, sep tartip turushup, uduligha kelgini bir tereptin tash késeklerni étip, éghizdin chiqqusiz set geplerni qilip, resulullahqa haqaret qildi. Ular resulullahning put izangguligha tash - toqmaqlarni étip yériwetti. Hetta, uning keshi qan'gha toldi. Zeyd ibni haris resulullahqa qayandin zerbe kelse, shu terepke ötüp, özini qalqan qilip, resulullahni qoghdaytti. Hetta, uningmu kalla - bashliri yérilip, nechche yéri étilip ketti. Bu eqilsiz bedbextler dawamliq shundaq xumsiliq qilip, taiftin 4 kilométir yiraqliqtiki utbe we sheybeler (mekkilik rebie dégen kishining oghulliri)ning béghighiche qoghlap keldi. Resulullah nahayiti teslikte démi üzülüp qalay, dégende bu baghqa kiriwaldi. Resulullah mekkiliklarning igilik dairisige kiriwalghandin kéyin, andin bu naehli shum pishaniler qaytip kétishti. Resulullah bu baghqa özini élip tam tüwige kélip, bir tüp tal sayisida halsirighan péti özini tashlidi we tamgha yölinip olturup, nepsi azraq jayigha chüshüwidi, tartqan jewri - japalirigha ichi siqilghanliqini we uning üstige birmu adem iman éytip, netije qazinalmighanliqigha dili qattiq ahanet tartqanliqini izhar qilip meshhur duasini oqudi: "i allah! Men sanga özümning küch quwwetsiz, ajizliqimni, amalsiz qalghanliqimni we xelqler arisida xaru - zar bolghanliqimni shikayet qilimen, i méhriban allah! Sen ajizlarning perwerdigaridursen we méningmu perwerdigarimdursen, méni kimgé tapshurisen? Méni yiraq (yeni natunush yat)qimu? Yaki méning ishimgha chang séliwalghan düshmen'gimu? Eger séning manga gheziwing bolmisila, héch weqesi yoq. Lékin, séning tinch amanliq ata qilishing manga hemmidin chong kengchiliktur. Qarangghu zulmetlerni yorutqan dunya axiretning ishlini bashqurghan ulugh zatingning nuri bilen manga gheziwing tégishidin yaki men séning jazalishinggha uchrap qélishimdin panah tileymen. Yaman ishlardin saqlinish, yaxshi ishlargha muweppeq bolush peqet séning yardimigha bilenla mumkindur, i allah!".

Bagh igiliri resulullahning ehwalini körüp ichi sérildi we eddas isimlik bir xristian chakirini chaqiritip, resulullahqa bir sap üzüm apirip bérishke buyrudi. Eddas üzümni üzüp kélip resulullahning aldida qoyuwidi, resulullah üzümge "bsm allah", dep qol uzatti we andin yéyishke bashlidi. Buni anglighan eddas: "bu kelime (söz)ni bu yerning adamliri démeydu?", dégenidi, resulullah uningdin: "snéning yurtung qeyer? Qaysi din'gha étiqad qilisen?" dep soridi. Eddas: "men özüm xristianmen, neynwadin", dep jawab berdi. Resulullah: "salih bende yunus ibni mettaning yurtidin ikensen", déwidi, eddas: "yunus ibni mettani qandaq bilisen?" dep soridi. Resulullah: "u dégen méning meslekdash qérindishim bolidu, umu peyghember bolghan, menmu peyghember", dep jawab berdi. Eddas buni anglap resulullahning boynigha ésilip, üsti bashlirigha söyüp ketti, ayighigha yéqilip, putlirini quchaqlap özining chongqur hörmét tuyghusini bildürdi.

Bu chaghda rebiening oghulliri bir - birige qariship: "mana qara, u chakiringni buzup bergili qopti" déyishti. Eddas qaytip kéliwidi, ular eddasqa: "qoye séni, bu néme

qilghining?" dep achchiqlandi. Eddas ulargha chüshendürüp: "xojidar! Yer yüzide bu ademdin ulugh kishi yoq, u manga peyghemberdin özge adem bilmeydighan bir ishni xewer qildi", dédi. Ular eddasqa: "i eddas! U séni öz diningdin yüz örütüp qoymisun, her qachan séning dining uning dinidin yaxshi", dep nesihet qilishti.

Resulullah baghdin chiqip mekkige qarap rawan boldi. U nahayiti dili sunuq, ghemkin, perishan idi. U bir chaghda qernulmenazil dégen yerge yétip kéliwidi, allah uninggha jibriil eley-hissalamni tagh muekkili perishtisi bilen mekkiliklerni "exshebeyn" ge basturuwétishke meslihet sélishqa ewetti. Bu chaghda resulullah qayta hushigha kelgende boldi we bir az ümidwarliqqa chömdi yette qat asmanning üstidin kelgen bu gheybi yarem we medetler bilen uning qelbi xélila teskin tépip qaldi. U mekkige qarap yol aldi, bir chaghda wadi nexlige yétip kélip, u yerde bir nechche kün turdi. Wadi nexlide iqamet qilishqa eplik ikki jay (biri chong éqin boyi we yene biri zeyme dégen jay) bar idi. Chünki, bu ikki jayda su we ot - chöpler xéli mol bolup, resulullah wadi nexlide iqamet qilip turghan mezgilde allah uninggha bir qanche neper jinni öz qewmlirige wakaliten elchilikke ewetti. Bu weqe allah özining ghaip qoshunliri arqiliq resulullahqa qilghan zor yardimi we mededi hésablinidu.

Mana bu bésharetler aldida (resulullah taiftin qoghap chiqirilghandin béri) uning köngül asminini qatmuqat qapliwalghan qara tumanlar asta - asta zayil bolushqa bashlidi. U köp ikkilen'gendin kéyin axiri mekkige qaytip islam dewitini eslidiki yónilish boyiche qayta bashlash we allahning ebedilik elchilikini xelqi alemge yetküzüsh ishini yépyéngi jushqun roh bilen téximu yaxshi janlandurush qararigha keldi. Bu chaghda uninggha zeyd ibni haris: "i resulullah! Ularning qéshigha qandaq kireleysen? Ular (yeni qureyshler) séni chiqrip tashlighan tursa?" déwidi, resulullah: "i zeyd! Allah taala sanga müshkül körün'gen bu ishlargha choqum chiqish yoli ata qilidu, allah choqum öz dinini ghalib qilidu we öz peyghembirige yarem béridu", dédi we mut'im ibni ediyning panahliqigha élishi bilen resulullah zeyd ibni haris bilen bille mekkige kirdi. U beytullahqa yéqinlap kelgende, mut'im tögisige minip, pütün küchi bilen towlap: "i qureysh xelqi! Men muhemmedke bashpanah boldum, héchkim uninggha chéqilmisun", dep élan qildi. Resulullah rukni (beytullahning bosugha témi)gha yétip béríp, uni buse qildi we ikki rek'et namaz oqughandin kéyin öyige qaytip keldi. Mut'im ibni ediy we uning ewladliri resulullahning etrapini qoralliq qorshap, hetta öyige qeder bille apirip qoydi. Resulullah mut'im ibni ediyning bu yaxshiliqining tuzini saqlighan. Shunga, u bedride esir élin'ghanlar heqqide: "eger mut'im ibni ediy hayat bolup bu sésiqlar heqqide manga gep qilghan bolsa idi, bularni ashuning yüzidin bolsimu elwette qoyuwétettim", dégen.

Bisetning 10 - yili zulqede éyi (miladiye 619 - yili 6 - ayning axiri 7 - ayning bashliri)da resulullah islam dewitini yéngibashtin qayta janlandurush we uni qebililer we shexslergiche kéngéytish meqsitide mekkige qaytip keldi. Hej mewsumi yéqinlap kelgen bolghachqa, kishiler mexsus perwish qilip oruqlitilghan tögilirige miniship, terep tereptin hej perzini ada qilish we özlirige paydiliq ishlargha qatnashish we belgilik künlerde allahqa zikri éytish üçün top - top bolup mekkige kéletti. Shunga resulullah bu pursetni ching tutup, her qaysi qebile hajiliri chüshken ötenglerge birmubir béríp

bisetning 4 - yilidin keyinki aditi boyiche ulargha islam dinini tonushturmaqchi we dewet dairisini kengeytmekchi boldi. Peyghemberaley-hissalam islam dewitini her qaysi qebile we aymaq omeklirige teshwiq qilip korginige oxshash xosusiy erbablar we ayrim shexislergimu yetkuzup tonushturup kordi. Ularning beziliridin chirayliq jawablargha erishti we beziliri mushu mewsumdin azraqtin keyinla musulman bolup keldi.

Bisetning 11 - yili (miladiye 620 - yili iyul ayliri) hej mewsumida islam dewiti nahayiti yaxshi bir xil esil uruqlar bilen uchrashti, bu uruqlar tezla buk - baraqsan mewilik derexlerge aylinip, musulmanlar bu derexlarning sayisida nechche yil dawamlashqan zulum - sitem we ezish - ezilishlarning lawuldap turghan yalqunlirining zeherlik deptidin ozini daldigha alalidi. Shu mezgillerde mekkiliklarning resulullahni yalghan'gha chiqirish we allahning yolidin tosush qatarliq ziyankeshliklirige qarita resulullahning qollan'ghan dana tedbirliridin biri, u mushriklar bilip qalsa, tosalghu bolmisun uchun dewet qilmaqchi bolghan qebililer chushken menzilge tun qarangghusida chiqatti. U bir keyishi tun nispiy bolghanda, ebu bekri we eli ikkiylen bilen shu meqsette, zuhel we sheyban ibni sulebe qebililirining bargahlirigha bardi we ular bilen islam toghriliq sozleshti we ebu bekri bilen zehel qebilisidin bir adem otturisida qizghin ijabiy soal - jawablar elip berildi. Benu sheyban qebilisidin kelgenler kishini umidwar qilidighan jawablarni bergen bolsimu, lekin ular islamni qobul qilishtin hazirche toxtap turidighanliqini eytti. Andin resulullah mina teghi dawinini boylap mangdi we shu etrapta bir nechcheylarning "gudung - gudung" awazini anglidi we ularning qeshigha berip: "siler kimler?" dep soridi. Ular: "biz xezrej qebilisidin", dep jawab berishti, resulullah: "yehudiylarning emildeshliri, yeni ittitaqdashliri!" dep qoshup qoydi. Ular: "hee, shundaq", deyishti. Peyghemberaley-hissalam: "olturmamsiler, silerge gep qilay!" dewidi, ular: "bolidu", deyiship olturushti. Shuning bilen resulullah ulargha islamning mahiyitini sherhilidi we ozining dewet nishanini otturigha qoyup, ularni allah teripige chaqirdi we "qur'an kerim" din tilawet qilip berdi. Shuan ular bir - birige: "bilemsiler i qewmdashlar! Allah bilen qesemki, bu choqum yehudiylar bizge tehdit salghan peyghember shu, shunga ular bu peyghember bilen bizdin burun uchrishiwalmasliqi kerek", deyishti we uning dewitige tezla awaz qoshup ozlirining musulman bolush righbiti barliqini bildurdi.

Ular yesrebning yiraqni korer aqilliridin bolup, emdila ayaghlashqan, emma yenila yamrash ehtimali bolghan ichki urush oti yesreb xelqini qattiq juditiwetken bolghachqa, ular resulullahning bu dewitining urushning teltokus axirlishishning sewebi bolup qelishini umid qilishti. Shunga ular resulullahqa: "i resulullah! Biz hazir xelqimizni tashlap bu yerge kelduq, ularning arisidiki och - adawet we yamanliqlar hechqandaq bir qewm arisida bolmas, umidki allah sening sewebing bilen ularni birleshturuwetse ejeb emes. Biz qaytip ularni bu ishqa dewet qilimiz we biz qobul qilghan bu dinni ularghimu tonushturimiz. Eger allah ularni sen arqiliq birleshturuwetse, u chaghda sendin eziz adem bolmaydu" dedi. Ular medinige qaytip barghandin keyin medinide islam dewitini yetkuzdi, netijide medine tewesinde ensar aililirining hemmiside resulullahning gepidin bashqa gep bolmaydighan boldi. Mushu yili (bisetning 11 - yili) shewwal eyida resulullah aishe siddiq (rastchil)qa oylandi. Aishe reziyellahu enha bu chaghda alte yashqa kirgenidi we uning bilen hijriyining 1 - yili shewwal eyida bir tekiyde bash qoydi. U bu

chaghda toqquz yashqa toshqanidi.

1976.-sual: resulullahning beytulmuqeddeske seper qilishi

peyghember eley-hissalamning dewiti mushriklarning zulum we ziyankeshlikliri tüpeyli ghelibe we meghlubiyet otturisida qedri ehwal yol échip ilgirilewatqan we yiraq upuqlarda ghelibe yultuzliri ghil - pal nur chéchip körünüwatqan bir peytte, resulullahqa beytulheremdin beytulmuqeddeske seyr qilish we u yerdin allahning dergahigha mirajgha chiqish sheripi muweppeq qilindi.

1977.-sual: resulullahning miraji

mirajning waqtini muqim bir waqitqa teyin qilish toghrisida oxshimighan qarashlar mewjut: süre israning siyaqidin qarighanda, miraj hijretke nahayiti yéqin ariliqta yüz bergenliki melum. Hedisshunas alimlar weqening tepsilatini töwendikidek bayan qildi.

Ibni qeyyum mundaq deydu: "peyghember eley-hissalam (sehih riwayetke اساسلندا) ashu mubarek téni bilen buraqqa minip jibriil (eley-hissalam)ning hemrahliqida mesjidilheramdin beytulmuqeddeske seyr qilduruldi we u yerde chüshüp peyghemberlerge imam bolup namaz oqudi we buraqni mesjid derwazisining bir halqisigha baghlap qoydi. Andin shu kéchisi beytulmuqeddestin birinchi asman'gha örlitildi we jibriil (eley-hissalam) resulullah üçün asmanning derwazisini échishni telep qilghanidi, asman derwazisi échildi. Resulullah u yerde adem atini kördi we uninggha salam berdi. Adem ata resulullahni qizghin qarshi aldi we uning salimigha "eleyke" yandurdi we resulullahning peyghember bolghanliqini tebriklidi.

Allah resulullahqa shehidlarning erwah (jan)lirini ong yandin we sheqiy nakeslarning erwah (jan)lirini sol yandin körsetti. Andin u ikkinchi asman'gha örlitildi we ikkinchi asman derwazisimu échildi. U yerde yehya ibni zekeriya we iysa ibni meryem (eley-hissalam)lerni kördi we ular bilen mulaqat bolup, ulargha salam berdi. Ularmu resulullahqa salam qayturdi we uning mirajini qizghin qarshi aldi we peyghember bolghanliqini tebrikleshti.

Andin üçinchi asman'gha örlitildi. U yerde yüsüf ibni yequp (eley-hissalam)ni kördi we uninggha salam qildi. Yüsüf (eley-hissalam) resulullahqa "eleyke" yandurdi we uni qizghin qarshi élip, uning peyghember bolghanliqini tebriklidi.

Andin tötinchi asman'gha örlitildi. U yerde idris eley-hissalamni kördi we uninggha salam berdi. Idris eley-hissalam resulullahni qarshi élip, uning peyghember bolghanliqini tebriklidi.

Uningdin kéyin beshinchi asman'gha örlitildi. Beshinchi asmanda harun ibni imran (eley-hissalam)ni kördi. Peyghember eley-hissalam uninggha salam qildi, harun eley-hissalam uni qarshi aldi we uning peyghemberlikini tebriklidi.

Uningdin kéyin altinchi asman'gha örlitildi. Peyghember eley-hissalam u yerde musa eley-hissalamgha uchashti we uninggha salam qildi, musa eley-hissalam resulullahni qizghin qarshi aldi we uning peyghember bolghanliqini tebriklidi. Resulullah musa eley-hissalamning qéshidin azraq ötüwidi, musa eley-hissalam yighlap tashlidi. Uninggha: "némishqa yighlaysen?" déyilgenidi, u: "bir oghlan mendin kéyin

peyghemberlikke ewetildi we uning ummitidin jennetke kiridighanlar méning ummitimdin jennetke kiridighanlardin köp bolghanliqi üçün yighlaymen", dédi.

Andin yettinchi asman'gha örlitildi. U yerde ibrahim eley-hissalam bilen uchrashti we uninggha salam qildi. Ibrahim eley-hissalam resulullahni qizghin qarshi aldi we uning peyghemberlikini tebrikledi. Andin resulullah "sidretulmunteha" gha kötürüldi. Uningdin kéyin beytulmemur gha örlitildi we u yerdin resulullahni jebbar taala (bendilirige xalighanni qildurulaydighan ezemetlik tengri taala)ning dergahigha örlitildi we uninggha yéqinliship, hetta bir ikki oq miqdari yaki uningdinmu yéqin ariliqta turdi. Bu chaghda allah taala öz bendisi (resulullahqa) ge bir qatar wehiylerni qildi we uninggha 50 waq namazni perz qildi. Shuning bilen resulullah allahning dergahidin qaytip musa eley-hissalamning qéshidin ötüwidi, musa eley-hissalam: "allah séni némige buyrudi", dédi. Peyghember eley-hissalam: "50 waq namazgha", dep jawab berdi. Musa eley-hissalam: "séning ummiting buninggha taqet keltürelmeydu, sen allahning dergahigha qaytip uningdin ummitingge yenggillitip bérishni tiligin", dédi. Resulullah jibriil (eley-hissalam)gha meslihet salghandek qilip qariwidi, jibriil eley-hissalam: "hee, xalisingiz", dep isharet qildi. Shuning bilen jibriil resulullahni yuqirigha örlitip jebbar taalaning dergahigha élip chiqti. Wehalenki, allah özige xas makanda idi. (bu imam buxarining bezi lebzidiki ibarisi) allah uningdin on waqni kötürüwétip berdi. Andin töwen chüshti. Musa eley-hissalamning qéshidin ötüp, uninggha xewer qildi. Musa eley-hissalam yene: "perwerdigaringning dergahigha qaytip yenimu yéniklitip bérishni tiligin", dédi. Shuning bilen resulullah musa eley-hissalam bilen allahning dergahi ariliqida bérp kélip yürüp axir allah uni besh namazgha qaldurup berdi we shu chaghdimu yene musa (eley-hissalam) resulullahni allahning dergahigha qaytip, yenila yenggillitip bérishni telep qilishqa buyrighanidi, resulullah: "choqumki, men perwerdigarimdin haya qildim, emdi men uning qismtige razi bolimen we uning perzige teslim bolimen", dédi. Resulullah musa eley-hissalamning qéshidin yiraqlap méngiwidi ghayibtin: "perzimni békitiwettim we bendilirimdin köp yéniklettim" dep nida keldi.

1978.-sual: miraj toghirisidiki talash tartishlar

mushu yergiche bayan qilin'ghandin kéyin ibni qeyyum resulullahning allah tebarek we taalani öz közi bilen körgenliki toghrisida ixtilap (oxshimighan qarashlar) barliqini éytti we ibni teymining mushu heqtiki sözini tilgha aldi. Tekshürüp tetqiq qilishning netijisi shu boldiki, köz bilen körüş resulullahqa esla muyesser bolghan emes hem resulullahning öz közi bilen körgen dégeni héchqaysi bir sahabe démigen. Ibni abbas (reziyellahu enhu)din neqil qilin'ghan "resulullah allahni kördi" we "resulullah allahni dili bilen kördi", dégen hadisler bir - birige zit emes.

Ibni qeyyum yene mundaq dédi: "emma, allah taalaning süre nejmidiki (ث) m dna ftdli (terjimisi: "andin u asta - asta yéqinliship, töwen'ge sanggilidi". ("qur'an kerim" süre nejim 8 - ayet) dégen sözidiki yéqinlishish miraj qisside zikri qilin'ghan yéqinlishish bilen bir emes. Süre nejimde zikri qilin'ghan yéqinlishish bolsa, jibriilning yéqinlishishi we uning töwen chüshüshidur. Aishe we ibni mes'ud (reziyellahu unhumal)armu hem shu qarashta. Ayetning siyaqimu hem shuni körsitidu. Emma, miraj hediside zikri qilin'ghan "yéqinlishish we töwen chüshüsh" dégenler allahu tebarek we taalaning

töwen chüshüshi we uning yéqinlishishi ikenliki nahayiti éniq. Süre nejimde zikri qilin'ghan "töwen chüshüsh" bilen tearuz (zit) kelmeydu. Chünki, süre nejimdeki "u (resulullah) uni sidretulmuntehaning yénida yene bir qétim kördi", dégini, u choqum jibriilni kördi, dégen bolidu. Chünki, resulullah jibriilni esli süritide, ikki qétim körge. Bir qétim mushu zéminda, yene bir qétim mirajda - sidretulmuntehaning qéshida körge. Allah taala hemmidin bekre alimdur.

1979.-sual: resulullahning ikkinchi qitim kökriki yirilishi we mirajda duch kelgen ishlar

mushu qétim resulullahning kökriki yérilish weqesi yüz berdi hemde ziyaret dawamida töwendiki bir qanche ishlargha duch keldi.

Resulullahning aldigha süt we haraq keltürüldi. Resulullah ikkilenmestin sütni tallighanidi, uninggha: "toghra yolgha hidayet qilinding" we yaki "toghra yolni taptig, nawada sen haraqni alghan bolsang, ummitig ézip ketken bolatti", déyildi. Jennette töt deryani kördi. Ikkisi ashkara we ikkisi yoshurun idi. Ashkara ikki derya nil deryasi we purat deryasi dep tonushturuldi. Buning menisi - resulullahning elchiligi nil we purat deryasi wadiliridiki keng munbet zéminlarda yiltiz tartip, uning ahalisining qelbidin chongqur urun alidu we bu jaylarning ahalisi yéqin kelgüsidi bashlap ewladmuewad islam tughini égiz kötürügchilerdin bolidu, dégen bolatti, eksiche bu deryalarning kélishe menbii jennettin kélidu, dégen bolmaytti.

Ziyaret dawamida resulullah dozaxning maliki (yeni bash gondipay)ni kördi. U qet'iy külmeytti we uning chirayida tebessum we xushxuyluqtin qilche eser yoq idi. Shuningdek resulullah yene jennet we dozaxning tepsilatidin xewedar boldi.

U yene yétimlerning mal - mülükini naheq yewalghanlarning éghiz, burun, lewlrini tögining (kamshukliri)ge oxshash qopal, körümsiz halette kördi. Ularning éghiz, burunlirigha hawancha tashliridek chogh parcheliri töpe - töpilep tiqilatti. Andin u tashlar shu haman ularning arqa meq'etliridin étilip chiqatti.

Resulullah jazanixorlarning qorsaqiri yoghinap, tulum qorsaq bolup ketkenlikini kördi. Ularning qorsaqiri bek chongiyip ketkenliktin ular öz orunliridin temshilelmeytti we yötkilishkimu majali yetmeytti. Fir'awn jemeti we uning aile tawabiatliri dozaxqa qaqilinish üçün élip chiqilghanda, héliqi jazanixorlarning üstidin ötüp, ularni dessep ayagh asti qilip mangatti.

Zinaxor - pahishiwalarning aldida mezzilik, puraqliq, sémiz gösh qorumiliri turmaqta, yene bir chette shellet, oruq, betbuy, sésiq, meynet göshler turmaqta. Wehalenki, ular aldédiki mezzilik, hid puraqliq göshlerni tashlap qoyup, yénidiki meynet, paskina göshlerni makilditip, chaynap turuwatqanliqini kördi.

Resulullah yene mehremlik salahiyiti bolmighan erler bilen tartinmastin ariliship yüridighan shallaq xotun - qizlarning emchekliridin ésip qoyulghanliqini kördi.

1980.-sual: resulullahning mirajini ispatlaydighan maddi

pakitlar we qureyishlerge miraj weqesini bayan qilishi

resulullah yene beytulmuqeddeske bérish - kélishtiki ikkila qétimda mekkiliklarning sham tereptin kéliwatqan bir tijaret karwinini kórdi we ularning toptin ayrilip ézip qalghan bir tögisini körsitip qoydi we ular uxlap qalghanda, aghzi étip qoyulghan bir tungdin su ichip, andin qachini öz pétiche mehkem étip qoydi. Del mushu ish resulullahning miraj kéchisining etigini uning sözining rastliqini ispatlaydighan birdinbir maddiy pakit bolup qaldi.

Ibni qeyyum mundaq deydu: "etisi etigen resulullah qureysh xelqige allah uninggha körsetken bu katta möjizini bayan qilip bériwidi, ularning resulullahqa bolghan gumani téximu kücheydi. Eziyet külpet yetküzüsh we ziyan - zexmet sélishi éship bardı. Ular resullahatın beytulmuqeddesni teswirlep bérishni telep qilghanıdı. U beytulmuqeddesni köz aldida körüp turghandek muhim jaylırını éniq we eynen tonushturup bérishke bashlıdı. Ular resulullahqa reddiye qayturalmay dang qétip qélishtı. Resulullah yene ularning karwinining seper yónılıshını we qaytip kéliwatqanlıqını xewer qıldı. Bolupmu karwanning yétip kélidighan waqtını xewer qıldı. Hetta karwanning eng aldida méngip kéliwatqan töğinimu éytip berdi. Emeliyetmu resulullah dégendek chiqti, lékin bu ularning nepritini ashuruwetti we kاپir zalımlar kufrining gheyrige éyba qilishti.

Éytishlarga qarighanda, ebu bekrini "siddiq" (rastchil) dep atilishi uning bu weqeni hemme adem yalghan dep derguman bolghanda u ikkilenmestin, rast dep testiqighanlıqı üçün iken.

Xosh... Emdi bu seper néme üçün orunlashturulghan? Dégen soalgha birilgen eng qayil qıllıq we ixcham jawap allah taalaning:)Inry• mn ayatna ("uninggha bizning qudrét alametlirimizni körsitish üçün... ", "qur'an kerim" (süre isra 1 - ayet) dégen ayitidur. Allah öz dergahını ziyaret qıldurush ishi allahning jimi peyghemberlirige yolgha qoyghan qanunidur.

1981-sual: tunji eqebe bey'iti

yuqirida biz yesreblik alte neper kishi bisetning 11 - yili hej mewsumida musulman bolup, ular resulullahqa bu elchilikni öz qewmlirige choqum yetküzüşke wede bérishkenidi, dégeniduq. Buning netijiside kéler yili hej mewsumı (bisetning 12 - yili miladiye 621 - yili iyul)da yesrebtin 12 adem hejke keldi. Ularńing beshi aldinqi yili resulullah bilen körüşkenler (bu yıl kéelmigen bir kishi jabir ibni abdullah ibni riab idi), qalghan yettisi yéngida qoshulup kelgenler idi.

Ular resulullah bilen mina téghidiki eqebe dégen jayda uchriship, ayallar bey'et qilghandek bey'et berdi. Imam buxari ubade ibni samit (reziyellahu enhu)tin riwayet qilin'ghan hediste: "resulullah bizge: kélinglar! Manga allahqa héchnersini shérik keltürmeslikke, oghriliq qilmasliqqa, zina - pahishe qilmasliqqa, balilirlarnı (kembeghelchiliktin qorqup) öltürmeslikke, öz aldinglarga böhtan oydurup chiqmasliqqa we yaxshi ishta manga asiyliq qilmasliqqa bey'et béringlar, kimki öz wedisige wapa qılsa, uning ejrini allah bérıdu we kimki shu ishlarning birersige chétilip qalsa, shu sewebtin dunyada jazalansa, u jaza uninggha kefareti bolıdu we kimki shu

ishlardin birersini sadir qilip qoyup, allah uning bu eyibini yapsa, uning ishi allahning ilkide bolidu. Xalisa azablaydu, xalisa uni kechürüm qilidu", dédi. Shuning bilen men (yene bir nusxida biz) resulullahqa ashu maddilarning hemmisige bey'et qildim (yaki qilduq), déyilgen.

Bey'et tamam bolup, hej paaliyetlirimu axirliship, hajilar öz wetenlirige qaytishqa bashliwidi, peyghember eley-hissalam yesrebtiki musulmanlarga islam sheriitini ögitish, dini ehkamlarni chüshendürüş we shu yerde téxiche shérík eqidisi bilen turuwatqan ademler arisida islam dewiti élip bérish üçün özining tunji elchisini ashularga qétip medinige ewetmekchi boldi. Resulullah bu elchilikke eng deslep musulman bolghan islam yash awan'gartliridin biri bolghan mus'eb ibni umeyr (reziyellahu enhu)ni tallidi. Mus'eb ibni umeyr reziyellahu enhu es'ed ibni zorarening öyige chüshti we u ikkisi birlikte yesreb ahalisigha tolup tashqan qizghinliq bilen islam dinini teshwiq qilishqa bashlidi. Mus'eb uzaq ötmey yesreb xelqi arisida "muqriun" (qur'an ögetküchi) dégen nam bilen tonuldi.

Mus'eb ibni umeyr es'ed ibni zararining öyide turup kishilerni islamgha dewet qildi. Hetta medinide ensar aymaqliridin musulman bolmighan birmu öy yaki aile qalmidi. Hemmiside musulman er - ayallar bar boldi. Peqet beni umeyye ibni zeyd, xetiyme we wail mehelliside bir qanche ailila qépqaldi. Ularning ichide qeys ibni eslet isimlik bir shair (ular uninggha itaet qilatti) bar idi. U öz qewmi bilen islamni qobul qilishni kéchiktürüp, taki hijiriyining beshinchi yili xendek urushi aldida musulman boldi.

Kéler yili (yeni bisetning 13 - yili) hej mewsumi yétip kélishtin burun, mus'eb ibni umeyr ghelibe xush bésharetlirini élip mekkige qaytip keldi. U resulullahqa yesreb qebililirining xewerlirini we u xelqtiki yoshurun, yaxshi xislet iqtidarlarni we ulardiki öz - özini qedirlesh we xorluqqa bash egmesliktek peziletirini sözlep berdi.

1982.-sual: ikkinchi eqebe bey'iti

biset (resulullah peyghember bolghan)ning 13 - yili (miladiye 622 - yili iyunda) hej mewsumida yesreblik musulmardin yetmish nechche kishi hej paaliyitini ada qilish üçün mekkige keldi. Ular yesrebtiki téxiche musulman bolmighan mushrik hajilar bilen bille kelgenidi. Ular yesrebtiki chaghlirida bolmisun yaki yolda kéliwatqanda bolmisun izchil: "biz resulullahni mekke taghlirida qachan'ghiche qoghlandi bolup, dekke - dükke ichide yürüshige tashlap qoyimiz?" dep soal qoyishatti. Ular mekkige kelgendin kéyin, resulullah bilen yoshurun alaqiliship ikki terep teshriq künlirining otturilirida, mina téghining jemrtul'oladiki eqebe jilghisi ichide uchrishishqa, uchrishishni tün qarangghusida mexpiy élip bérishqa kélishti.

Keb ibni malik ensari (reziyellahu enhu) mundaq deydu: "biz mekkige hejge barduq we resulullah bilen teshriq künlirining otturilirida eqebede uchrishishqa wedileshtuq. Biz bilen jemetimizning bashliqi abruyluq zat abdullah ibni emri ibni heram birge bar idi. Biz uni hejge bille élip kelgeniduq. Biz mushrik seperdashlirimizdin bu uchrishishni bashtin - axiri sir tutup kelgeniduq. Shunga, biz uninggha gep qilduq we "i ebu jabir! (abdullah ibni emirning koniyti) sen bizning bashliqimiz we jemetimizning nopuzluq erbabi. Sen mushu péti gheplette kétiwérip, axir dozaxqa yem bolup kétishingge chidap turalmaymiz", déduq. Andin uni islamgha dewet qilduq we uninggha resulullah bilen

equebede uchrishidighanliqimizni uqturduq. U mundaq dégen: "shuning bilen abdullah héch qarishmayla musulman boldi we biz bilen equebe uchrishishigha qatnishop jemetimizning wekili bolup saylandi.

Keb mundaq deydu: "shuning bilen biz yesrebtin bille kelgen mushrik seperdashlar bilen yataqlirimizgha kirip uxlap qalduq. Kéchining üchtin biri ötüwidi, yatqan jaylirimizdin héchkishige tuydurmay shipir - shipir sughurulup chiqip, equebediki héliqi jilghigha toplanduq. Biz 73 er we ikki ayal (nesiybe - kebning qizi, beni mazin jemetidin. Esma - emrining qizi, beni selime jemetidin) iduq.

U yene mundaq dédi: biz jilghigha yighilip, resulullahning kélishini kütüp olturduq. Uzaq ötmey resulullahmu yétip keldi. Uning bilen (taghisi) abbas ibni abdulmutellip bille keptu. (u ashu künlerde téxi musulman bolmighan bolsimu), biraq u öz qérindishining oghlining bu ishigha qatnishop, uning üçün ehdupeyman élip, ishni puxtilash üçün kelgeniken. Yighin'gha qatnishishqa tégishlikler toluq kélip bolghandin kéyin, dini we siyasiy ehdlerni élish üçün sözlishish bashlandi. Resulullahning taghisi abbas ibni abdulmutellip deslep qilip söz qildi. U köpchilikke bu ittipaq ehdisini tüzgendin kéyin, ularning zimmisige yüklinidighan mes'uliyetning éghirliqini (ochuq) otturigha qoyup mundaq dédi: "i xezrej xelqi! (erebler ews, xezrej ikki qebilini "xezrej" depla ataytti) (muhemmed)ning jemetimizdiki ornini bilisiler, gerche biz uning dinida bolmisaqmu, uninggha öchmenlik qilghuchi muxalip küchlerdin uni qoghdap kéliwatimiz, hélihem qéshimizda tursa dawamliq ezizlinidu we pidakarliq bilen qoghdilidu. U silerge qétilip shu tereplerge ketmekchi boluwatidu. Shunga, siler uninggha bergen wedenglargha emel qilsanglar we uni düshmenliridin qoghdialisanglar barsa barsun, nawada siler uni öz yurtidin élip chiqip bolghandin kéyin, tashliwétip düshmenlirige purset yaritip bérighandek bolsanglar mana hazirdin bashlap qéppalsun. U öz jemeti we öz wetinide obdan ezizlinidu we qoghdilidu".

Keb mundaq deydu: "shuning bilen biz uninggha: séning gépingni angliduq, emdi sen bir gep qilip baqqin i resulullah! We özüng üçün perwerdigaring üçün qandaq shertliring bolsa otturigha qoyghin! Déduq".

Mana bu jawab ularning bu ulugh mes'uliyetni ada qilishda we bu mes'uliyetning xeterlik aqiwetlirini üstige élishta yüksek irade, qet'iy niyet, baturane jasaret we kamil iman'gha ige ikenlikini körsitetti. Peyghember eley-hissalammu özining démekchi bolghanlirini otturigha qoydi. Andin bey'et tamam boldi.

Imam ehmed weqening tepsilatini jabir reziyellahu enhudin riwayet qildi, jabir reziyellahu enhu mundaq dédi: "biz resulullahqa: i resulullah! Biz sanga némige bey'et qilimiz? Dégeniduq. Resulullah: siler:

1. Meyli rohinglar kötürenggü, jushqun halette bolsun weyaki rohsiz, boshang halette bolunglar, gépimni anglashqa we itaet qilishqa;

2. Meyli qiyinchiliq we meyli kengrichilik mezgilliri bolsun hemmiside pul - malliringlarni ayimasliqqa;

3. Yaxshi ishlargha buyrushqa, yaman ishlardin tosushqa;

4. Allah yolida sabit ber qedem bolushqa we allah üçün her qandaq tapa - malamet, japa - musheqqettin qorqmasliqqa;

5. Men u yerge barghinimda manga yordam qilishqa, we méni öz nepsinglarni, xotun - qizliringlarni we bala - chaqanglarni qoghdighandek qoghdashqa bey'et qilisiler we uning bedilige silerge jennet bar, dédi".

Bey'et maddiliri békitilip qayta - qayta tekitlen'gendin kéyin, qol éliship körüshüsh usuli arqiliq bey'et bashlandi. Bey'et qilish paaliyitige qatnashqan ikki ayal aghzaki bey'et qildi. Bey'et ayaghlashqandin kéyin peyghember eley-hissalam ulardin bey'et maddilirini ijra qilishda öz qewmlirige mes'ul bolalaydighan nopuzluq kishidin on ikki kishini wekil qilip körsitip bérishni telep qildi. Shuning bilen derhalla ularning namzati körsitilip, wekiller saylap chiqildi. Ular xezrej qebilisidin toqquz, ews qebilisidin üç kishi idi.

Mezkur wekiller saylap chiqilghandin kéyin, resulullah bu wekillerning mes'ul bashliqi bolush süpiti bilen ulardin qayta ehdupeyman élip mundaq dédi: "hewariyun (iysa eley-hissalamning yordemchiliri)lar öz qewmlirige képil bolghinidek, silermu öz qewminglarga képil, menmu öz qewmim (yeni musulmanlarga)ge képil. Wekiller: "elwette" déyishti. Ehdinamini chingitish ishi ayaghlaship bey'etchiler tarqilish aldida turghanda, sheytanning biri bu yighilishni pash qilip qoydi. Sheytan mel'unning awazi qureyshlerge angliniwidi, ularning ichide teshwish we ensizlik keypiyati tughuldi. Chünki, ular bundaq bey'etning aqiwitini özlirining hayati we mal - mülükining bixeterlikige nisbeten qanchilik éghir xewp bolidighanliqini obdan biletti. Shunga, ular etisi tang süzülishi bilen teng bir qisim ot quyruqi emeldarlardin bir guruppa teshkillep héliqi toxtamgha naraziliq bildürüsh üçün yesreblilikler chüshken menzilge keldi we "i xezrej xelqi! Oqushimizche, siler bizning héliqi adimimizning yénigha kélip uni bu yerdin élip chiqip ketmekchi boluwétipsiler we uning üçün biz bilen urushushqa, ölümge ehdi béripsiler, ezbirayi xuda, her qandaq bir ereb qebilsige sélishturghanda siler bilen qilich tenglishish könglimizge yaqmaytti", déyishti.

Bey'et tün nispide intayin mexpiy rewishte élip bérilghachqa hej ömiki ichidiki mushriklar buningdin qilche xewersiz idi. Shunga, bu mushriklar hang - tang bolushup: "bu néme gep, bu yerde héch ish bolmidi", déyiship qesem ichip bérishdi. Shuning bilen ular abdullah ibni ubey ibni selulning qéshigha keldi, u köpchilikning aldigha chiqip: "bu dégen yalghan gep, bizde bundaq ish bolmidi, méning qewmim bu yerde emes, hetta yesrebtiki chaghdimu mendin bisoraq ish qilmaytti", dédi. Musulmanlar bir - birige menilik qariship qoyup, birsimu éghiz échip "shundaq" yaki "emes", démey jim - jit turushti. Qureysh terep bolsa ashu mushriklarning gépige ishinishke mejbur bolup, amalsiz qaytip kétishti.

Qureysh wekilliri héliqi chaghda xewerning (rast) yalghanliqini jezmleshtürelmey qaytqanidi. Lékin, ular mekkige qaytip kirgendin kéyin dawamliq sürüshürüp yürüp axir xewerning rast ikenlikini, bey'etning heqiqeten pütüshülüp tamamlan'ghanliqini ispatlidi. Bu chaghda hajilar alliburun mekkidin ayrilip bolghanidi.

Mana bu bey'et (tarixta chong eqebe bey'iti dep atalghan) eqebe ikkinchi (chong) bey'itidur. U tarqaq halette yashawatqan muminler otturisida dostluq, igidarchiliq we öz'ara yordemde bolush ehdinamisi ornatqan we tolup tashqan ishench, maddiy we meniwi jasaret ata qilghan, mushu yolda barliqini atash iradisini tikligen ehmiyetlik

chong bir bey'et bolghan idi.

1983.-sual: hijret pishwaliri

ikkinchi eqebe bey'iti muweppeqiyetlik ötküzülüp, islam dini kufri we jahalet dolqunida mewj uruwatqan ashu sehraning qap otturisidin öziǵe musteqil bir weten tutush imkaniyitige ige boluwidi, (emeliyettimu bu bey'et islami dewet élip bériliwatqandin buyan qolgha keltürülgen eng zor muweppeqiyet idi) peyghember eley-hissalam musulmanlarga mushu yéngi weten'ge hijret qilishqa ijazet qildi.

Hijret qilish dégenlik maddiy menpeettin waz kéchish, mal - mülük we parawan turmushni qurban béríp, öz jénini jaylap chiqip kétish, dégenlikila bolmastin belki, hijret qilghan kishining mal - mülki talan - taraj qilinishi, hetta halak bolup kétishi mumkin. U kelǵusi istiqbali téxiche namelum bir nishan'gha qarap yol aldi. Bu yolda qanchilik köngülsizlikler we japa - musheqqetler, azab - oqubet, dishwarchiliqlar bar. Uni kishi bilmeydu dégenni uqturatti.

Musulmanlar mana mushularning hemmisini bilip, uqup turup, hijret qilishqa bashlidi. Mushriklar bu dolqunning kéyinki xetiri we tehditini nezerde tutup, ularni hijrettin tosushqa bashlidi.

1. Eng deslep hijret qilghanlardin biri ebu selime idi (ibni is'haqning riwayitide u ikkinchi eqebe bey'itidin bir yil burun hijret qilghan déyilidu). U ayali we oghli üç kishi birlikte hijret qilmaqchi bolghan idi. Ular teyyarlinip yolgha chiqish aldida, uning qéyni aghiliri uning aldini tosup: "özüng yalghuz chiqip ket, biz hemshirimizni herǵiz mangdurmaymiz, uni nelerde sörep yürüysen", dep uning ayalini salduruwaldi. Ebu selimening jemeti uning ayali we oghlidin ayrilip qalghanliqidin ghezeblinip: "siler (ayal terepke) sahibimizdin uning ayalini salduruwalghandin kéyin, uning oghlida néme heqqinglar bar?" dep balini tartiship yürüp, uning qulini chiqiriwetti we ebu selemening tuqqanliri balini élip ketti. Ebu selime bolsa özi تنها medinige qarap yol aldi.

2. Suheyb ibni sinan rumi. Suheyb mekkidin hijret qilip chiqip ketmekchi bolghanda, qureysh kapirliri uninggha köz qizartti we: "sen yurtimizgha héchnersisi yoq peyda bolghaniding, bizning qollap, arigha élishimiz bilen pul, malliq boldung, inawet abruygha érishting, emdilikte sen hemme nersengni élip bu yerdin chiqip ketmekchi boluwatamsen? Yaq, ezbirayi xuda, herǵiz undaq ish bolmaydu" dep aldini tosti. Bu chaghda suheyb ulargha: "mal - dunyalirimni silerge tashlap chiqip ketsem, yolumni boshitamsiler?" dégenidi, ular: "shundaq", déyishti. Shuning bilen suheyb: "undaq bolsa, men mallirimni silerge qaldurup chiqip kétey", dédi. Peyghember eley-hissalam buni anglap: "suheyb (bu sodida) payda aldi, suheyb (bu sodida) payda aldi", dep tekrarlidi.

3. Ömer ibni xettab reziyellahu enhu bilen iyash ibni rebiy'e we hisham ibni as (ibni wail) qatarliqlar mekke sirtidiki bir jayda qonup, etisi shu yerdin udul medinige qarap yürüp kétishke wedileshkenidi. Rast dégendek, kechte ömer reziyellahu enhu bilen iyash kélelidi, hisham kélelmidi. Shuning bilen bu ikkiylen medinige kélip quba dégen kentke chüshüp turghanda, ebu jehil bilen uning qérindishi haris, iyashning (bularning anisi bir idi) keynidin iz bésip qoghlap kélip: "animiz séni körmigüche béshigha taghaq salmasliqni, issiqtin sayidimasliqni öziǵe nezr qilip turuwaldi, shunga qaytip kéteyli dep

turuwalidi. Iyashning anisigha ichi aghrip kétip, qaytish qararigha keldi. Bu chaghda ömer reziyellahu enhu uninggha: "i iyash! Allah bilen qesemki, ular herqachan séni dinigdin yandurmaqchimikin, deymen, shunga ulardin hézi bolghin, qesem qilimenki, anangning kallisini pit boghsa, choqum béshigha taghaq salidu. Mekkinig aptipida köyse, elwette sayidaydu", dégen bolsimu, iyash ular bilen qaytip kétip anisining qesimi emelge ashqandin kéyin, yene kélidighanliqini éytip, ömer reziyellahu enhuning gépige unimidi. Ömer reziyellahu enhu uninggha: "undaqta, déginimni qilimen dep turuwalsang, mawu tögemni éliwal, bu yuwash, ayighi ittik, obdan töge, ilaji bar tögidin chüshmigin, nawada bulardin sel gheyrilik sezse uning bilen jéningni jaylighin", dédi.

Shuning bilen iyash ömer reziyellahu enhuning tögisige minip, ular bilen yolgha chiqti. Hetta bir yerge kelgende, ebu jehil uninggha: "i qérindishim! Men bu tögemge bekmu japa séliwettim, méni keyningge mindürüwalsang?" déwidi, iyash: "bolidu", dédi. Shuning bilen u tögisini chöktürdi. Ebu jehil bilen harismu teng chöktürdi. Ular yerge chüshüp, hemmisi tögidin ayriliwidi, ebu jehil bilen haris iyashqa teng étilip bérp, uni yatquzup chemberches baghliwetti. Andin shu péti tögige chétip, heydep küp - kündüzde mekkige ekirdi we "eyyuhennas" chaqirip: "i xalayıq! Mekke ehli! Toghra - xatani ayriyalmaydighan exmeqlerni mana mushundaq qilghuluq, silermu mushundaq qilinglar", dep elge ibret qildi.

Mana bu üç ish mushriklarning hijret qilmaqchi bolghanlarni bilip qalsa qollinidighan wasitilirining misalliridir. Lékin, kishiler yenila arqimuarqa mekkidin chiqip kétishti. Egebe chong bey'iti ötküzülüp, ikki aydin kéyin, mekkide resulullah ebu bekri we eli (bu ikkiylen resulullahning emri bilen toxtap turghanidi) we yene mushriklar mejburiy tutup qalghanlardin bashqa héchkim qalmidi. Resulullahmu allah teripidin hijret buyruqini kütüp seper teyyarlıqini tel qilip turdi we ebu bekrimu hem shundaq qildi.

Imam buxari aishe reziyellahu enhadin riwayet qilghan hediste mundaq déyilidu: "resulullah musulmanlarga: manga silerning hijret diyaringlar ikki tashliq otturisdiki bir xormizarlıq zémini ikenliki körsitildi", dégenidi. Shunga, hijret qilmaqchi bolghanlar medine terepke hijret qildi. Chünki medinining ikki teripide tashliq zémin idi. Hebeshistan'gha hijret qilghanlarning köpinchisi medinige qaytip keldi. Ebu bekrimu medinige hijret qilishqa teyyar bolghanidi. Emma, resulullah uninggha: "toxtap turghin, menmu allahning ijazitini kütüwatimen", dédi. Ebu bekri: "shundaqmu? I resulullah! Senmu hijretni ümid qilamsen? Sanga ata - anam pidadur", dédi. Resulullah: "hee", dep jawab berdi. Shuning bilen ebu bekri resulullahqa hemrah bolush üçün toxtap turdi we özining ikki tögisige töt aydek sumri derixining ghazingini bérp baqti.

Mushriklar peyghember eley-hissalamning sahabilirining kéche - kündüzlep teyyarlıq qilip mal - dunya we bala - chaqilirini élip ews, xezrej qebililirige köchüp kétiwatqanlıqini körüp, bir xil qorqunch we ghem endishige patti we buni chong shumluqning béshariti dep bildi. Ensizlik we sarasime ulargha mislisiz wehime bilen déweylep kelmekte idi. Qisqisi, ularning dini we iqtisadiy mewjudiyitige tehdit séliwatqan heqiqiy chong bir xewp - xeter külenggüsi ularning köz aldida namayen bolushqa bashlidi. Mushriklar özlirining mewjudiyitige tehdit séliwatqan chong bir xewp

- xeterning iz bésip kéliwatqanliqini hés qilishti we islam dewitining yol bashchisi muhemmedun sellahu eleyhi wesellemdin ibaret bu chong xewp - xeterning etrapqa tarap yiltiz tartip ketmesliki üçün eng ünümlük bir chare - tedbir izdeshke bashlidi. Nebuwet (biset depmu atilidu)ning 14 - yili seper éyi (2 - ay)ning 20 - küni, miladiye 622 - yili sintebir (9 - ay)ning 12 - künige toghra kélidu. (yeni egebe chong bey'itidin ikki yérin aydin kéyin) peyshenbe etigende qureysh parlaméti (darunneduwet) islam dewitining yol bashchisi muhemmed (eley-hissalam)ni nuqtiliq muzakire qilip, uni tézdin bir terep qilishqa kapaletlik qilghili bolidighan we u tarqatqan dewet nurini yer yüzidin teltüküs öchüreleydighan keskin bir tedbir tépish üçün öz tarixidiki eng qabahetlik bir yighinni chaqirdi. Yighin'gha qureysh qebilisige tewe her qaysi jemet we uruqdash ayaqlarning wekillik xaraktérige ige kishiliri qatnashti. Wekiller qizghin muzakire élip bérin resulullahni qetli qilishni qarar qildi we her qaysi qebile wekilliri öylirige qaytip bu qararni tézdin ijra qilishqa teyyarliq körüşke tutush qilip ketti.

1984.-sual: peyghember eleyhissalamning hijret qilishi

qureysh wekilliri darun neduwette resulullahni qestlep öltürüwétish qararini maqullawatqan peytte, jibriil eley-hissalam allahning dergahidin wehiy élip kélip, qureyshlarning resulullahqa süyiqest pilanlawatqanliqini we allahu (ezze we jelle)ning uninggha mekkidin chiqip kétishke ruxset qilghanliqini uqturdi we: "bügün kéche adettiki ornungda yatmighin", dep hijret waqtinimu belgilep berdi. Shuning bilen resulullah shu hamam chashgha waqtidila seper pilanigha bash qoshuwélish üçün ebu bekrining öyige bardı. Aishe (reziyellahu enha) mundaq deydu: "shu küni chashgha waqtida öyde ebu bekri (atam)ning yénida olturwatattuq. Bu chaghda hawa intayin qizip ketkenidi. Tosattin birsi: "resulullah héchqachan kelmeydighan saet, waqitta kéliwatidu, téxi béshinimu oruwaptu", dédi. Ebu bekri: "uninggha ata - anam pidadur. U bundaq gheyri waqitta choqum muhim bir ish bilen keldi, dédi". U (aishe reziyellahu enha) mundaq deydu: "hayal ötmey resulullah kirip keldi we öyge kirishke ruxset soridi. Ebu bekri ijazet qiliwidi, resulullah öyge kirdi we ebu bekrige: "qéshingdiki ademlerni sirtqa chiqiriwetkin, muhim gep bar", dédi. Ebu bekri: "i resulullah! Sanga atam pidadur, bular öz ehililiring" dégenidi. Resulullah: "manga бүгүн choqum chiqip kétishke ruxset qilindi", dédi. Ebu bekri: manga hemrah bolghin, démekchimusile, i resulullah! Sen üçün ata - anam pidadur, dégenidi, resulullah: "hee, shundaq", dédi we ikkiylen hijret pilanini pütüshüp bolghandin kéyin resulullah qarangghu chüshüshni kütüp öyge qaytti.

Qureysh kapirlirining mezkur kattibashliri yighindin qaytqandin kéyin pütün bir künni, mekke parlaméti (darunnedowet ezaliri) бүгүн etigen maqullighan wehshiyane pilanni muweppeqiyetlik orunlash üçün teyyarliq körüş bilen ötküzdi we bu wezipini ada qilishqa héliqi yawuz kattiwashlardin 11 kishi tallap chiqildi.

Ibni is'haq mundaq dégen: "shu küni kéchidin bir mehel ötkende, mezkur 11 qara niyet eblex resulullahning öyining ishiki aldida peyda bolup, qachanki uxlap qalsa andin basturup kireyli, dep paylap turdi. Ular bu rezil süyiqestning choqum emelge ashidighanliqigha toluq ishench qilatti. Mezkur süyiqestke qol sélish waqti kéchining kéyinki yérimigha orunlashturulghan bolghachqa, ular saet nölüni kütüp kéchini bidar ötküzdi. Mezkur qara niyetler bu rezil pilanini emelge ashurush üçün nahayiti puxta

teyyarliq bilen turuwatqan bolsimu, lékin ular intayin nomussizlarche meghlup boldi. Resulullah bu chaghda eli ibni ebu talibqa "sen méning (hezremi) yéshil tonumni yépinip ornumda uxlap turghin, ular sanga hergiz yamanliq yetküzelmeydu", dep qoyup (resulullah uxlighanda ashu yéshil tonini yépinip uxlayti) qoligha bir siqim topa élip ularning üsti bashlirigha chéchiwétip seplirini arilap ötüp chiqip ketti. U allahning)ojǵlna mn byn aydy•m sd•a o mn xlf•m sd•a faghshyna•m f•m la ybصron ("ularning aldigha bir tosuq, keynige bir tosuq qilduq, ularning közlirini perdiliduq, shuning üçün ular (imanning yolliri tosulup ketkenliktin) héch nersini körelmeydu", dégen ayitini toxtimay tilawet qilip mangatti. Heqiqetenmu allah mushriklarning közlirini benit qiliwetken idi, shunga ular resulullahni körelmidi, halbuki uning chachqan topa changliri ularning üsti bashlirini toluq pur alghanidi. Resulullah ularning sepliridin sughurulup chiqqiniche udul ebu bekrining öyige bardı. Andin u yerdin ikkeylen birlikte qoruning arqa ishiki bilen chiqip ketti. Ular kéchilep yol yürüp axiri yemen (mekkining jenubi) tereptiki "sur" öngkürige bérıp orunlashti.

Resulullahning öyini qorshap turghan muhasirchilar belgilen'gen waqit saet nölni kütüp dawamliq bidar turdi. Emma saet nöl bolushning sel aldédıraq ular özlirining intayin set derijide meghlub bolghanliqini we quruq aware bolup yürgenlikini bayqashti. Heqiqiy ehwal mundaq ashkara bolup qaldi: ularning yénidin bu ish bilen alaqlisi bolmighan bir kishi ötüp kétiwétip bir qancheylenning resulullahning öyining etrapini paylap yürgenlikini kördi we u kishi: "némige intizar bolup yürüsiler?" dep sorıdı, ular: "muhemmed"ge déyishkenidi, héliqi adem: "undaq bolsa siler ziyan tartipsiler we quruq aware bolupsiler, ezbirayi xuda, u hazir mushu yerdin ötüp ketti, u téxi üsti - bashliringlarni topa - changlar bilen kömwétiptu, u hazir öz yoligha rawan bolup boldi", dédi. Ular: "ezbirayi xuda, ejeba biz uni körmeptuqu?" déyiship ornidin turghanidi, topa - changlar ularning üsti - bashliridin buxsup chüshti. Lékin ular ishikning yochuqidin qarap bir kishining yéshil tonni yépinip yétiwatqanliqini kördi we "allah bilen qesemki, ene shu choqum muhemmed, u hazir uxlawatidu, üstidiki uning adette yépinip yatidighan toni", déyishti. Shuning bilen ular birsi "shu"..yene birsi "emes" dégen gepler bilen xéli uzun waqitni ötküzüwetti. Etisi seherde héliqi adem ornidin turuwıdı, uning eli ibni ebu talib ikenliki ashkara boldi. Bu chaghda ular qollirini chishliship uningdin resulullahni sorighanidi, u: "uqmaymen, manga dep bermidi", dédi.

Biset(resulullah peyghemberlik sheripige érishken yéli)ning 14 - yili seper (2 - ay)ning 27 - küni, miladiye 622 - yéli séntebir (9 - ay)ning 12 - yaki 13 - küni kéchide rusulullah öyidin ayrilip özining sepdishi ebu bekrining öyige keldi. Andin ikkiylen birlikte kéchining axirqi mezigilde, tang étishtin burun mekkidin chiqip kétish meqsitide aldirap ebu bekrining qorusining arqa ishikidin chiqip kétishti.

Peyghember eley-hissalam qureysh dairlirining qattiq iz qoghlaydighanliqini we paylaqchilarning neziri aldi bilen mekkining shimaligha mangidighan medine yoligha chüşhidighanliqini bilgen bolghachqa, u esli nishanning tamamen eksi teripige yol aldi. U bolsimu mekkining jenubiga sozulghan mekke - yemen chong yoli idi. Resulullah bu yol bilen besh kélométirdek jenubqa qarap méngip "sur" téghi dep atilidighan bir taghqa yétip bardı. Bu tagh özi égiz, yolliri egri - toqay, tik qiya tagh bolup, etrapı pütünley

qoram tashlar bilen oralghan, qedem élip méngish tolimu qiyin idi. Shunga resulullahning ikki putidin bir qanche yerni uchluq tashlar yirtiweetti. Qandaqla bolmisun taghqa yéqin qalghanda ebu bekri resulullahni hapashlap yüdüp, küchining bariche yügürüp, tagh choqqisidiki öngkürge ekiriwalidi. Bu tagh tarixta "ghari sur", yeni, sur téghi öngküri dep ataldi.

Ikkiylen ghargha yétip bériwidi, ebu bekri: "i resulullah sen kirmey turghin, awwal men kirip chiqay, eger ziyandash hasharetler bolsa sendin köre manga tegkini yaxshi", dédi. Andin ghargha kirip, melum yerni sérip - süpürdi. Uning bir bulungidiki töshükke köynikini yirtip tiqip qoydi, yene bir chettiki ikki töshükke ikki putini tiqip uni etti. Andin resulullahni kirishke tekliq qildi. Shuning bilen resulullah ghargha kirdi we qattiq hérip charchap ketkenlikidin béshini ebu bekrining quchiqida qoydi - de, közi uyqugha ketti. Bu chaghda ebu bekrining töshükke tiqip turghan putini yilan chéqiwaldi, lékin u resulullahning oyghinip kétishidin ensirep chidap midirlimay turghan idi, emma uning közliridin aghriq azabi tüpeyli tökülgen yash tamchiliri resulullahning mengzige témip uni oyghitiweetti we uningdin "néme boldung? I ebu bekri!" dep soridi. Ebu bekri: "yilan chéqiwaldi, héch weqesi yoq sen üçün ata - anam pidadur", dédi, shuning bilen resulullah urnidin turup uning putigha tükürüp qoyuwédi, uning putidiki aghriq peseydi. Ular gharda jüme, shenbe, yekshenbe künliri üç kün yoshurunup turdi. Bu jeryanda abdullah ibni ebi bekri ularning qéshigha her kéche kélip - kétip turdi.

Emma qureysh dairiliri héliqi qabahetlik pilanni ijra qilidighan etigini, uning qéchip ketkenlikini uqqandin kéyin sarangning özi bolup ketti. Ular awwal bérip eli ibni ebi talipni urdi we uni kebining yénigha sörep ekilip, birer yip uchigha ériship qalarmiz dep bir saet solap qoyushti axiri elidinmu héch qandaq jawabqa érishelmigendin kéyin, hemmisi topliship ebu bekrining öyige bardi, uning ishikini qéqiwiidi, ularning aldigha ebi bekrining qizi esma chiqti. Ular esmadin qopalliq bilen: "atang nede?" dep sorighanidi. Esma: "allah bilen qesemki, men atamning nedilikini bilmeymen" dédi. Bu chaghda ebu jehil qolini shilitip, esmaning mengzige bir kachat urup uning quliqidiki munchiqini uchuruweetti.

Arqidinla qureyshler jiddiy yighin chaqirip mezkur ikki kishini qolgha chüshürüş üçün tézdin heriketke kélip, mumkin bolghan barliq wastilerni qollinishni qarar qildi. Shuning bilen mekkige kirip chiqidighan barliq yol éghizlirini qoralliq tekshürüp, qattiq nazaret astigha élindi. Shundaqla bu ikkiylenning qaysi birsining meyli ölük, meyli térikini qureysh terepke tapshurup bergenlerge yüz töge mukapat bérighanliqini élan qildi. Bu chaghda pul üçün her nersidin kéchidighan bir bölük atliq chewandazlar we piyade iz qoghlighuchilar ularni izleshke bashlidi. Ular taghni égiz, oymanni chongqur, sehrani yéraq, sheherni qistang démey pit tarighandek tarap, pitrap kétishti. Lékin héch bir yaqtin "mana men taptim yaki kördüm", dégen sada anglanmaytti.

Bir küni charlighuchi qoshun gharining éghizigha yétip bardi, lékin allah öz ishigha haman ghalibturki, ulargha resulullahni körsetmidi. Imam buxari enes reziyellahu enhudin, u ebu bekrinin riwayet qilghan hediste mundaq déyilgen: men resulullah bilen gharda turuwatattim béshimni azraq kötürüp qarizam, bir munche ademlerning put - pachaqlirini kördüm. Shuning bilen resulullahqa: "i resulullah, eger ularning birsi özining

béshini shundaq töwen qilsila bizni choqum körüp qalidu" dédim, resulullah manga "jim turghin, i ebu bekri, biz ikki, allah bolsa üçinchimizdur", dédi yene bir ibaride "i ebu bekri allah üçinchisi bolghan ikkeylendinmu ensiremsen?" dédi. Bu heqiqetenmu katta bir möjize bolghanidi, allah uning bilen öz peyghembirini ezizlidi. Charlighuchilar bilen resulullahning ariliqida peqet bir qanche qedem yer qalghanda ular qaytip kétishti.

1985.-sual: medine yolidiki teyyarliqlar

üch künden biri jiddiy iz qoghlash arqiliqmu héch qandaq netijige érishelmigen qureysh dairlirining achchiqi bir az peskuygha chüshüp, iz - izdesh nisbeten bésiqip, nöwet almiship charlash, tekshürüsh heriketliri az - tola toxtighandek qiliwidi, resulullah bilen ebu bekri medinige qarap yol élishqa teyyarlandi.

Ular abdullah ibni ureyqitni yol bashlash üçün yallidi. Abdullah usta yol bashlighuchi bolup, gerche u qureyshliklarning dinida bolsimu resulullah uninggha ishen'genidi we üch künden kéyin sur téghining öngküride uchrishishqa wediliship uninggha ulaghlirini tapshurup bérip chiqqan idi. Rast dégendek düshenbe küni tang seherde (yeni hijiriyning 1 - yili rebiul'ewwel (3 - ay) éyining birinchi küni miladiye 622 - yili sintebir (9 - ayning 16 - küni) abdullah ibni ureyqit ikki tögini yétilep sur téghining yénida peyda boldi. Bu chaghda ebu bekri resulullahqa: "sanga atam pidadur i resulullah, bu ikki tögining birini tallighin", dédi we resulullahning aldigha u ikki tögining ésilrekini tenglidi resulullah uninggha "bolidu, pulgha alay", dédi

esma binti ebi bekri atisi bilen resulullahqa ularning seper teyyarliqini élip chiqqanidi. Biraq, u ozuqluq sélip chiqqan qachigha baghlancha békétishni untup qaptu, ular mangghili temshelgende ozuqluq bar boqchini yük - taqa ésip qoymaqchi boluwidi, mumkin bolmay qaldi. Shunga, u derhal béshidiki örüme chéchini ikkige ayrip birni késipla ozuqluq qachisini tögige ésip berdi we yene birni öz jayigha örüp qoydi. Shundin étibaren u "zatunnitaqeyin" qosh kokulliq dep ataldi. Andin ular yürüp ketti we ular bilen amir ibni foheyrmu bille yolgha chiqti. Yol bashlighuchi (abdullah ibni ureyqit) ularni déngiz sahili terepke bashlap mangdi. Abdulla ibni ureyqitning ularni ghardin chiqipla udul bashlap mangghan yoli - u awwal jenubqa qarap yemen terepke dawamlıq ilgirdi, andin gherbke burulup déngiz sahiligha qarap mangdi, hetta bir chaghda kishiler anche bilip ketmeydighan bir yolgha yétip bériwidi, qizil déngiz boyigha yéqin bir yerdin shimalgha buruldi we u yerde ademler kemdin kem mangidighan bir yollardin bashlap mangdi.

1986.-sual: medine yoli üstide yüz bergen weqeler

imam buxari ebu bekri reziyellahu enhudin neqil qilghan hedislarning mezmunida mundaq bayan qilin'ghan. "biz pütün bir kéche etisi etigendin taki alem chüsh bolghan'gha qeder yol yürduq, hetta bir chaghda kün tik chüsh bolup, yollar tinclinip tola - térim adem uchrimaydighan boliwidi, shu esnada bizge yiraqtin chong bir tash köründi, biz uning saye tashlighan teripige ötüp chüshtuq, men resulullahqa öz qolum bilen aram alidighan jay raslidim. Shuning bilen resulullah uxlap qaldi, men turup etrapni közettim. Bir chaghda bir padichi bala qoyini biz terepke udul heydep keldi. Eslide umu bizge oxshash sayidash üçün kelgen iken, u yénidiki bir tash qachigha azraq

süt séghip berdi. Mende resulullahning taharet élishi we su ichishi üçün éliwalghan bir qacha bar idi. Sütüni shu qachigha quyup élip keldim. Men uni tatliq uyqusidin oyghitishni xalimayttim. Lékin, u méning kélishimgila oyghandi. Resulullah sütüni qolumdin élip ichti, shuning bilen yene bu yerdin qozghilip yolimizgha rawan bolduq. Yolda bulargha suraqe ibni malik yétishiwalghili tas qaldi. "biz yolgha chiqiwerduq, halbuki mushriklar bizni qattiq izdewetatti, shundaqtimu bizni suraqe ibni maliktin bashqa héchkim bayqiyalmidi. Ü bizge at bilen yétishiwalidi, bu chaghda men "i resulullah mana iz qoghlighuchilar bizge yétishiwalidi" dégenidim, resulullah "xatirjem bolghin allah biz bilen bille" dédi. Suraqe qaytip ketti. U kishilarning toxtimay izdewatqanliqini körüp: "men silerge wakaliten xewerning rast yalghanliqini éniqlap keldim. Bu etrapta héch gep yoq", dep kishilarni izdeshtin yandurushqa bashlidi. Suraqe, u küning etigini resulullah we ebu bekrige qarshi küresh qilghuchilardin idi. Kechliki bu ikkeylenni qoghdaydighan pasiban'gha aylandi.

Resulullah shu péti yol yürüp hetta bir chaghda xuzae qebilisidin ummi mebed isimlik bir ayalning kepisining yénidin ötti. U chidamchan, alijanap ayal bolup, ashu sehradiki kepiside térikchilik qilip ötetti. Ötken - kechkenlerge ash - tamaq we ussuluq bérüp yolgha salatti. Shu yili heqiqeten qurghaqchiliq we qehetchilik yüz bergen yil bolghan idi. Ummi mebedning qoyliri bek oruq bolup süt chiqidighandek emes idi. Resulullah u qoyning emchikini qoli bilen siylap: "nahayiti shepqtlik we mihriban allahning ismi bilen bashlaymen", dep dua qiliwidi, shuan héliqi qoyning emchikidin süt étilip chiqip qoligha tökülüşke bashlidi. Shuning bilen resulullah bir qanche ademge taam sighidighan bir ara qachini ekilip, u qoyni séghishqa bashlidi. Birdemdila qachining yüzige qaymaqlar leylidi. Resulullah sütüni aldi bilen héliqi ayalgha sundi. U ayal ichip qandi. Andin yénidiki hemrahlirini sughardi. Ularmu ichip qénishti. Eng axrida özi ichti. Yene séghip qachini liqmuliq toshquzuwetti we u sütüni héliqi ayalning yénigha qoyup yolgha rawan boldi.

Uzaq otmey, u xotunning éri (ebu mebed) oruqluqidin qedem élishqa majali qalmighan bir qanche tal shaxpay saghliqni heydep peyda boldi. U öyidiki sütüni körüp heyran qaldi. Ummi mebed bolghan ishlarni dep resulullahni bir qur tonushturuwidi, ebu mebed: "allah bilen qesemki, qureyshler gépini qilip yürgen kishi choqum shu iken, men uninggha hemsöhbət bolay dégenidim, purset bolsa choqum shundaq qilimen", dédi. Seper dawamida resulullah ebu bureydige yoluqti. U qewmi - jamaiti ichide katta abroyluq kishi idi. U bu qétim qureysh dairliri élan qilghan zor miqdardiki mukapatni qolgha keltürush temeside resulullah we ebu bekrini izdep chiqqan. U resulullah bilen yüz turane körüşüp pikirleshkendin kéyin shu yerning özidila bille chiqqan yetmish kishi bilen musulman bolghanliqini élan qildi we derhal béshidiki sellisini élip neyzisige chigip eminlik we tinichliq elchisi jahanni edli - adaletke toshquzush üçün keldi, dégenni bildüridighan elem qilip kötürüwalidi. Medinige barghuche bolghan ariliqta yene resulullah zubeyr ibni ewwam bilen uchrashti. U musulmanlarning shamdin qaytip kéliwatqan tijaret karwini bilen bille idi. U resulullah we ebu bekrige birdin aq rextte ton keygüzüp yolgha saldi.

1987.-sual: quba kentide shadliq

biset (resulullah peyghemberlik sheripige érishken yili)ning 14 - yili (bu, hijiriyning birinchi yili hésablinidu) rebiul'ewwel (3 - ay)ning 8 - küni (miladiye 622 - yili sintebir (9ay)ning 23 - küni) düshenbe resulullah quba kentige yétip keldi.

Ibni qeyyum mundaq deydu: "xushalliq sadasi we tekbir awazi beni emri ibni ewf mehelligi yangridi. Musulmanlar resulullahning saq - salamet yétip kelgenlikige xushal bolup tekbir éytatti. Kishiler terep - tereptin uning bilen körüshüsh üçün kelmekte idi. Ular resulullah bilen körüshüp resulullahqa qizghin salam biretti we uninggha peyghemberlik éhtiramini bildüretti. Ular etrapni oruwélip jommaq - jommaq bolup méngishatti. Temkinlik uninggha tolimu yarashqanidi we allahning: "heqiqeten allah uning medetkaridur, jibriilmu uning medetkaridur, ulardin bashqa perishtilermu (oninggha) yölenchüktur" ("qur'an kerim" süre tehrim 4 - ayet) dégen ayiti nazil bolmaqta idi.

Urwe ibni zubeyr reziyellahu enhu yene mundaq dégen: "ular resulullahning aldigha chiqishti. Resulullah ular bilen ong terepke burulup méngip, beni emri ibni ewf mehelligi béríp chüshti. Bu kün rebiul'ewwel éyining düshenbe küni idi. Ebu bekri öre turup kishilerni qobul qiliwatatti. Resulullah uning yénida jim olturatti. Shunga resulullahni qarshi élish üçün chiqqan ensarlardin burun uni körmigenler udul ebu bekrining aldigha kélip salam bérishke bashlidi. Bir chaghda resulullah olturghan yerge aptap chüshüp qéliwidi, ebu bekri üstidiki ridasini sélip uninggha sayiwen qilip sayiditip turdi, shuan kishiler resulullahni tonuwélishi.

Pütün medine ahalisi qizghin keypiyatqa chömdi. Chong - kichik hemmisi resulullahni kütüwélish üçün chiqqanidi. Bu kün medine tarixida mislisiz shadliqqa tolghan bir kün boldi. Resulullah qubada kulsum ibni hedem dégen kishining öyige chüshti. Eli ibni ebi talip resulullahtin ayrilip mekkide üç kün turup kishilerning resulullahtiki alghu - bergülini öz jayigha qarar tapquzuwétip, piyade yolgha chiqti. Axiri resulullahning keynidin qubada yétip kulsum ibni hedemning öyide uchrashti.

Resulullah qubada düshenbe, seyshenbe, charshenbe we peyshenbe töt kün turdi we bu jeryanida quba mesjidini tesis qilip, uningda namaz oqidi. Shuning bilen bu mesjid biset (resulullah peyghember bolghan)din kéyin teqwadarliq اساسida bina qilin'ghan tunji mesjid bolup qaldi. Beshinchi küni (jüme küni) boluwidi, resulullah allahning emri bilen tögisige mindi we tögisini beni nejjar (resulullahning ana terep taghiliri) mehelligi terepke heydedi. Resulullah ularni chaqirish üçün adem ewetkenidi. Shunga, ular qilichlirini ésip, neyzilirini kötürüp (hörmét qarawulliri süpitide), resulullahning aldigha keldi. Resulullah ularni egeshtürüp medine terepke qarap ilgirdi, beni emri ibni ewf mehelligi kelgende jüme namizining waqti boldi. Shuning bilen resulullah ular bilen (hazirqi) betni wadi dégen jaydiki mesjidning ornida jüme namizini oqudi. Ular yüzdek adem idi.

1988_sual: resulullahning medinige kirishi

jüme namizidin kéyin resulullah medinige kirdi (shu künden étibaren yesrep dep atilidighan bu qedimi sheher "medinetunnebewiyye", yeni "peyghember shehiri" dep ataldi. Töwende buni qisqartip medine sheher depla ataymiz). Resulullah medinige qedem teshrip qilghan bu kün tarixi ehmiyetke ige, chong - kichik shad - xuramliqqa

chömgen untulghusiz bir kün boldi, öyler, hoyla - aramlar, kocha koylar we reste - doqmushtar qizghin medhiye shoarliri we tebrik - alqish sadaliri bilen zilzilige keldi. Ensarlarning qizliri shadliq we xushalliq tentenisige mas keltürüp usul oynap, töwendiki misralarni oquytti.

Resulullah tulun aydek chéchip nur,
chiqip keldi senyetulwidadin.
Xudagha shukri qilmaq bizge lazim,
birer adem qol üzmisila duadin.
Musulmanlarga meqbul ushbu dinni,
resulullah élip keldi xudadin

ensarlarning hemmisi gerche öy - aramliri azade, döletmen zerdar kishiler bolmisimu, lékin ularning her qandighi resulullahni öz öyige chüshürüshning koyida édi. Shunga resulullah herbir kocha her bir qoruning aldédin ötse, tögisining chulwurini tutuwélip hesh - pesh dégüche xalta - xorjun, qoral - yaragh, eswap - seramjanlarni tartip bolatti. Bu chaghda resulullah ulargha: "tögini öz ixtiyarigha qoyuwétinglar, u allahning emri bilen mangghuchidur" deytti. Shuning bilen töge ixtiyari halda mangghili turdi. Hetta bir chaghda hazirqi peyghember mesjidining ornigha yétip kéliwidi, töge taqla chöküp yatti. Resulullah téxi tögisidin chüshkiche bolmighan idi, töge yene qozghulup azraq méngip toxtidi. Andin ikki yén'ge bir qariwétip keynige burulup kélip deslepki ornigha chöküp yatti. Shuning bilen resulullah tögidin chüshti. Bu jay (resulullahning taghiliri) beni nejjar jemetining teweliki bolup, tögining bu yerge kélip toxtishi allahning orunlashturushi bilen bolghan idi. Resulullah bashtila öz taghilariningkige chüshüp, bu arqiliq ularni hörmetligüsi bar idi. Bu chaghda hemme adem resulullahni bizningkige barayli! Bizningkige barayli! Dep ailisige tekliq qilish bilen qaldi. Aridin ebu eyyub ensari alliburun resulullahning yük - taqlirini élip öyige ekirip boldi. Shunga resulullah: "adem özining yük - taqliri bilen bille bolidu", dédi we es'ed ibni zorare kélip resulullahning tögisining cholwurini tutqiniche öyige yétilep ketti, shuning bilen töge uningkide turdi.

Bir qanche kündin kéyin, resulullahning ayali sewde, qizliridin fatime, ummi gulsum, (béqiwalghan oghli) usame ibni zeyd we ummi eymenler medinige yétip keldi. Ular bilen bille abdullah ibni ebi bekri atisining bala - chaqlirini bille élip kelgenidi. Ularining ichide aishimu bar idi. Resulullahning yene bir qizi zeyneb éri ebul'asning yénida qélip qaldi. U bu qétim hijret qilalmidi. Bedri urushidin kéyin andin hijret qilip chiqti.

Aishe (reziyellahu enha) mundaq dégen: resulullah we uning sahabiliri medinige kelgendin kéyin bitap, bethalliq késilige griptar bolup qaldi. Shu qatarda ebu bekri we bilallarmu bu késelge griptar boldi. Shuning bilen men resulullahning qéshigha kélip ehwalni déwidim, resulullah: "i allah! Biz mekkini yaxshi körginimizdek medininimu yaxshi körsetkin, ya uningdinmu bekrek yaxshi körsetkin, medinini késelliklerdin xaliy qilghin, medinining ölchem - tarazilirigha beriket bergin we uningdin tep késellikini jöhfige yökkiwetkin", dep dua qildi. Mana mushu yergiche resulullahning hayatining bir qismi ayaghlashti we islam dewitining mekke dewri asasiy jehettin ayaghlashti.

Beshinchi bap. Peyghember eleyhissalamning medinidiki hayati

1989.-sual: resulullahning medinidiki hayatining üch basquchi

1) medinide parakendichilik we qalaymiqan pitne - pasatlar yamrap, ichki jehette her xil qalaymiqanchiliqlar yüz bergen, tashqi jehette dühmen küchler medinige tajawuz qilip kélip, musulmanlarning hayati we mal - mülki éghir xewp astida qalghan ötkünchi dewr basquchi. Bu ensiz basquch hijiriyining 6 - yili zolqede (11 - ay) éyida "hudeybiye shertnamisi" ning imzalinishi bilen ayaghlashti.

2) buddistlar bilen tinchliq kélishimi ornitish basquchi. Bu basquch hijiriyining 8 - yili ramizan éyida mekke ishghal qilinish bilen axirlashti hem bu dewr her qaysi el padishahlarini islamgha dewet qilish basquchi bolup hésablinidu.

3) jimi xalayıqlar top - top bolup allahning dinigha kirish basquchi. Bu her qaysi qebile - aymaqlar we qewm - jamaatlarning medinige el bolup elchi ewetish dolquni yuqiri pellige kötürülgen basquch. Bu basquch hijiriyining 11 - yili rebiul ewwel (3 - ay) éyida resulullah wapat tapqan'gha qeder dawamlashti.

1990.-sual: medine hayatining birinchi basquchi - medinining hijret meziglidiki weziyiti

hijret qilish dégenlik - herxil pitne - pasat we mesxire mazaqlardin qutulush dégen meninila ipadilep qalmastin, belki hijret yuqarqi uqum we mezmunlarni öz ichige élish bilen bille yene tnch - aman sheherde yéngi bir jem'iyet berpa qilishqa ortaqlar küch chiqirish dégenlik bolatti. Shunga bu yéngi wetenni qurushqa qudratining yétishiche küch chiqiralaydighan we uning quruluş ishlarini mustehkemlesh we shanu - shewkitini yuqiri kötirishke tégishlik hessini qoshalaydighan her qandaqlar bir mumin musulman'gha hijret qilish perz qilip békitildi. Shek shübhisizki resulullah bu yéngi jem'iyet qurushta köpchilikning dini dahiysi, herbiy qomandani we siyasiy yétekchi rehberi boldi, barliqlar hoquqlar uning qoligha nizasiz merkezleshti.

Resulullah medinide ehwali bir - birige tüptin oxshimaydighan mundaqlar üch xil siniptiki ademler bilen toghra, adil munasiwet ornitishqa toghra keldi. Her bir siniptiki kishilerdin xaraktéri oxshimaydighan türlük mesililerge duch keldi. Ular töwendiki siniplar idi:

1. Resulullahning aqlar köngül, sap dil sahabilari (allah ulardin razi bolsun).
2. Téxighiche iman éytmay turuwatqan mushriklar. Ular medinidiki yerlik qebililarning pushtidin bolghan nadan xelqler.
3. Yehudiylar (ular erebgerge nisbeten yat millet idi).

1991.-sual: medinidiki musulmanlarning omi ehwali

resulullahning es'habilari (bolupmu muhajirlar) toghriliqlar duch kelgen mesililari shuki, medinining sharaiti ulargha nisbeten ular mekkide béshidin ötküzgen sharaittin zor perqlinetti. Emma medinide musulmanlarning hoquqlar bashtin axir özining qolida boldi. Héchkishi ularning üstidin hökümraniqlar qamchisini oynitalmidi. Emdi ulargha

yüksilish, tereqqiyat, turmushni yaxshilash, igilik tiklesh, siyaset belgilesh, hökümet teshkil qilish, tinchliq ornitish we tinchliq ornitish üçün köresh qilish, halal - haram, taet - ibadet, edep - exlaq dégen'ge oxshash hayatiy dunyaning ishlirini inchikilep békitip tertipke sélish we ongshash üçün barliqi bilen atlinish pirsiti we öz'ara hemkarliship, her qaysi jehette jahiliyet jem'iytigi mutleq oxshimaydighan, insaniyet dunyasidiki her qandaq bir ilghar jem'iyettin alahide üstün turidighan we on yil mabeynide musulmanlar tartqan ashu mislisiz japa - musheqqet bedilge kelgen bu dewetning wekillik mehsuli bolalaydighan yéngiche alahide bir islami jem'iyet qurup chiqishning waqti - saiti yétip kelgenidi.

Sahabe - kiramlar (allah ulardin razi bolsun) "qur'an kerim"ge pütün wujudi bilen yüzlendi. Ular "qur'an kerim"ning ehkam, emir - permanlirini özleshtürüşke aldiraytti we her qandaq bir ehkam nazil bolsa xushalliq bilen qobul qilatti. Mana bu resulullahning musulmanlarga nisbeten hemmidin awwal hel qilishqa tégishlik ishi idi. Shundaqla islam dewiti we ilahiy elchilikining asasiy meqsiti idi, lékin u hazirche bek jiddiy mesile bolmastin bu yerde jiddiy hel qilishqa tégishlik bashqa bir qanche mesilimu mewjut idi.

Shu mezgilde mediynidiki musulmanlar ikki qisimga bölünetti: biri özining toghulup ösken makani, ana yurti we mal - dunyasi ichide aman - ésen, ghemsiz yashawatqanlar bolup, ularning kündilik turmush lazimetlikliridin özge ghem endishisi yoq, ular ensarlar idi. Ularning yénida yene bir bölük musulmanlar bar idi (ular muhajirlardur). Ularning hemme nersisi yoqalghan, ular medinige aranla jénini jaylap chiqiwélshqan, ne ularning panagahi, ne turmushini qamdash üçün ishleydighan ish orni, ne ularning jahandarchiliq qilip turghidek meblighi yoq idi. Bu musapirlarning sanimu az emes, belki téxi künden - kün'ge köpiyatatti. Chünki, allahqa we allahning resuligha iman keltürgen her qandaq bir kishning hijret qilip chiqishi perz qilip békitilgenidi. Medine unche bay sheher emes idi. Shunga uning iqtisadi weziyiti tézla dawalghushqa uchridi we mushundaq qiyinchiliq peytide islam dinigha öchmenlik qilghuchi dushman küchler medinige qarita yérim iqtisadiy jaza yürgüzgenliktin, medinining sirttin kiridighan tawar miqdari azlap kétip, xelqning turmushi tizla éghir derijide dexlige uchridi.

1992.-sual: medine mushriklirining ehwalı

shu mezgilde medinidiki yerlik xelqler arisidiki téxighiche musulman bolmay turuwatqan bir qisim mushriklar bar bolup, ularning musulmanlar bilen hökümraniq talashqudek küch - madari yoq idi. Ularning ichidiki bir qisimlar bu yéngi din'gha nisbeten der guman bolup ejdahlirining tutqan yolini tashlighusi kelmey, ikkilinip yüruwatqan bolsimu, lékin islam dinigha we musulmanlarga qarita dillirida adawet we süyqest pilanlap yürmeytti. Undaqlar uzaq ötmeyla hidayet tépip ixlasmen muminlerdin bolup ketti. Ularning ichide yene resulullahqa we musulmanlarga qarita könglide qattiq öchmenlik we éghir adawet saqlap yüridighan bir bölük kishilermu bar idi. Lékin ular musulmanlarga ashkara jeng élan qilalmaytti, belki téxi zamanning shert - sharaitigha béqip, musulmanlarga qarita nailaj dostluq we sadaqet izhar qilip yüretti. Bularning kattiwéshi abdullah ibni ubey ibni selul dégen kishi bolup, ews we xezrej

qebililiri buas urushidin kéyinla uni özlirige serdar - padishah qilip tikliwalmaqchi bolghan. Ushtumtut medinige resulullah kélip qélip kishler uningdin yüz örüp resulullahqa yüzlinip ketti. Shundaq bolmighan bolsa u medine xelqige padishah bolay dep qalghanidi. Shunga u resulullahni méning bolghusi xanliq ornumni tartiwaldi dep qaraytti we resulullahqa astirttin öchmenlik saqlap yüretti. Emma, u bedri urushidin kéyin weziyetning uning üçün paydisiz terepke yüzliniwatqanliqini we mushundaq shérik eqidisi bilen turuwerse dunyawı menpeetlerdin, nurghun neptin quruq qalidighanliqini nezerde tutup, özining musulman bolghanliqini aghzaki jakarlap qoydi.

1993.-sual: medine yehudiylirining ehwali

yehudiylar yuqirida sözlep ötkinimizdek hijaz tewelikige "ashuri"ler we rumluqlarning zulumidin qéchip kélip qalghan xelq idi. Ular eslide ibran millitige tewe xelq bolsimu, lékin ular hijazgha köchüp kelgendin kéyin, kiyim - kéчек, til we medeniyet qatarliq jehetlerde tamamen erebliship ketkenidi. Hetta ularning qebile namliiri we shexslarning isimlirimu erebche atalghanidi. Hetta ular bilen erebler arisida quda - bajiliq we küy'oghulluq munasiwetlirimu barliqqa kelgenidi. Lékin, ular özlirining millet, irq tewelikini qet'iy ésidin chiqarmay, ereblerge mutleq qoshulup ketmigenidi. Belki, özlirining israil (yehudiy) milliti bolghanliqidin pexirlinetti. Ereblerni bolsa eng töwen derijide heqir köretti. Ularning dini sermayisining bar - yoqi peqet palchiliq, séhirgerlik, demkeshlik, duaxunluq, wehakazalar bolup, ular shu nersiler arqiliq özlirini bilimlik, fazil, rohiy yétekchiler dep qaraytti.

Yehudiylar hünérwenchilik, tijaret kespi, meishet penliride mahir xelq idi. Shunga ashliq - dan, yel - yémish, shéker - haraq we kiyim - kéчек qatarliq tijaretler اساسliq shularning qolidin chiqatti. Ular ashliq, rext we haraq - sharablarni sirttin kirgüzüp, xorma qatarliq yerlik mehsulatlarni sirtqa chiqiratti. Buningdin bashqa yene nurghun pul tépish usulliri we chare amalliri bar bolup, buning bilen ereb ammisidin hessilep payda alatti. Ular yene buning bilenla qanaetlinip qalmay, jazanixorluq bilenmu shughullinatti. Ular ereb péshiwaliri we yurt aqsaqallirining, shairlarning medhiyilirige érishiwélish we xalayıq arisida yaxshi nam qaziniwélishqa serp qilish üçün uzun - muddetlik qerz bérıp turup, ularning yer - zémin, bagh - waran, del - derexlirining hemmisini göröge tutatti, hetta asta - asta ularning yer - zéminlirining hemmisini özlirining mülük - zéminigha aylanduruwalatti.

Yehudiylar hiyliger, qara niyet, süyqestchi, pitnixon, aldamchi millet bolup, hedésila qoshna ereb qebililiri arisida adawet we öchmenlik uruqini chachatti we bu qebililerge sezdürmestin özlirining yoshurun hiyle - neyrenqlirini ishqa sélip, ularni öz'ara chuqushturatti. Shunga ulargha qoshna ereb qebililiri nechche ewlad dawam qilghan qanliq urush qatilangchiliqlirida dawamliq jiddiy halette ötkenidi. Qachanki bu urushlarning otliri öchüp, is - tütekliri tarqilishqa bashlisa, yehudiylarning zeherlik qoli yene kösey bolup, otturigha chiqip urush zédilirini qayta tatilaytti. Ereб qebililirini rasa küshkürtup qoyghandin kéyin, derhal özlirini chetke élip bu bicharilerge kelgen kelmishlerni tamasha qilip qarap olturatti.

Hijret mezgilide yesreb (medine)te اساسliq beni qeynuqa, beni nezir, beni qureyze qatarliq üç chong yehudiy qebilisi bar idi. Mana bu üç putluq yehudilar ochiqi ews,

xezrej qebililiri otturisida uzaq zamanlardin béri urush otlirini yalqunjitip, pesiyip qalsa qozghap keldi. Hetta téxi buas urushida her qaysi yehudiy qebililiri özlirining ittitaqdashliri bilen bir terep bolup biwasite jenggimu qatnashti. Yehudiylar islam dewiti yesrepte omumlishishqa bashlighandin béri, yaman niyetlirini demalliqche ashkariliyalmighan bolsimu, lékin islam dinigha we resulullahqa qarita u medinige kelgen tunji kündin étibaren nahayiti qattiq öchmenlik saqlap keldi.

1994.-sual:medine musulmanliri üçhün paydisiz bolghan tashqi amillar

démek, bularning hemmisi ichki jehettiki paydisiz amillar idi. Emma tashqi jehette yenila islam dinining eng esheddiy düşmini qureysh kapirliri idi. Ular on yil mabeynide musulmanlarga qorqutush, tehdit sélish, her jehettin qisish, ach qoyush we jazalash siyasetlirini yürgüzüp, chidighusiz azap - oqubetlerni tétitti we ulargha tertiplik, nishanliq teshwiqat élip bérip, ejellik idiye urushi qozghidi. Andin musulmanlar medinige hijret qilmaqchi boliwédi, ularning mal - mülük, öy - bisat we yer - zéminlirini musadire qiliwaldi. Ularni bala - chaqa, xotun - qizliridin ayriwetti. Belki téxi qoligha chühshüpla qalghanlarni hepsige aldi we qiynap azablidi. Andin ular buningliq bilenla cheklenmey, dewet yétekchisi (muhammed eley-hissalam)ni öltürüp, uni we uning dewitini biraqla yoqitish süyqestini pilanlashti. Bu süyqestni ijra qilishqa qilche teptartmidi. Qoldin kélidighan barliq tirishchanliqlarni körsetti we mushu ishlardin kéyin musulmanlar 500 kilométir yéraqliqtiki bir zémin'gha jénini jaylap bériwiliwidi, ular yene özining herem ahalisi, beytullahning xizmetchi xadimliri bolush süpiti bilen erebler arisidiki diniy we siyasiy ornidin paydilinip keng kölemde siyasiy hujum qozghap, ereb yérim arilining her qaysi bolung - puchqaqliridiki ereb mushrikilirini medinige qarshi turushqa küshkürtüp, medinini yérim iqtisadiy jaza yügüzülüş halitige qistap keldi. Netijide, bu yerge panahlinip kéliwatqan musapirlarning sani kündin - kün'ge éshiwatqan bir peytte, uning sirttin kiridighan kirim miqdari barghanséri azlap ketti. Mana bular resulullahning allahning elchisi, ummetning dini rehberi we qoshunning qomandani bolush süpiti bilen medinige qedem teshrip qilghan deslepki mezigilde duch kelgen hel qilish zörür bolghan mesililer idi.

Heqiqeten, resulullah medinide özining peyghemberlik rulini obdan jari qildurdi we her bir qewmge özige layiq méhri - shepget mukapatini yetküzdi weyaki jaza sharabini ichküzdi. Keng qolluq, epuchanliq, merhemetler, öch élish we qattiq qolluqtin hemishe ghalib keldi. Axiri bir qanche yil ichidila yérim aralning siyasiy hoquqi islam dinining we musulmanlarning qoligha ötti.

1995.-sual: medinediki yéngi jem'iyet qurulushi

resulullahning shuningdin kéyin basqan tunji qedimi mesjidunnebawini bina qilish boldi. U tögisi qayta - qayta ikki qétim chöküwalghan héliqi yerni ikki yétim balidin sétiwélip, u yerge mesjid bina qilishqa buyridi. Resulullah mesjid qurulushigha özi biwasite qatnashti. Mesjid pütkendin kéyin uning yan teripige xam xishlar bilen bir qanche kichik - kichik öyler sélinip, üstige xormining shax - shumbiliri yépildi. U resulullahning ayalliri üçhün sélin'ghan hujriliri idi. Hujrilar pütkendin kéyin resulullah

ebi eyyubning öyidin uninggha köchüp keldi.

Bu mesjid namaz ada qilish üçün sélin'ghan xaniqa bolupla qalmastin, belki u musulmanlarga islam dini telimatliri we emir - permanliri yetküzüldighan sorun, edep - exlaq öginidighan aliy bilim yurti; uzaq zamanlardin béri jahiliyet we ichki urushlar yiraqlashturwetken bir - birige öchmenlik bar qebililerning uchriship öz'ara chüshinish we öz'ara ülpet hasil qilidighan yighin merkizi; ijtimaiy ishlarni bir terep qilidighan, dühmen'ge qarshi qoshun teshkilleydighan herbiy baza; shundaqla meslihet, kéngesh soruni we ijraiye mejlisirini ötküzidighan parlamént (qurultay) orgini bolghan idi. Shuning bilen bir waqitta bu mesjid yurt - makanliridin, mal - dunyaliridin we aile - tawabiatliridin ayrilip musafir bolup kelgen zor bir türküm kembeghel muhajirlarning turalghu jayimu bolghanidi.

Hijretning deslepki mezzilliride her küni besh qétim oqulup, jahanni lertzige salidighan mungluq yangraq sada "ezan" tovlash yolgha qoyuldi.

Peyghember eley-hissalam yighilish we birlishish merkizi (mesjid)ning qurulushini élip birish bilen birge yene muhim tarixiy ehmiyetke ige, ulughwar, hemde ajayip xasiyetlik mundaq bir ishni élip bardı. U bolsimu muhajirlar bilen ensarlar otturida qérindashliq munasiwiti ornitish ishi idi.

Bu qérindashliqning nishani (imam ghezzali éytqinidek) jahiliyetche esebiylikni tügitish we kishining qedri - qimmiti we yaki xar - zebunliqi uning idiye exlaqi we teqwadarliqi bilen zich birleshtürüş, öz terepdarini peqet islam üçünla himaye qilish we qoghdash, neseb, érq we yurt perqlirini pütünley tügitish dégen bolatti.

Peyghember eley-hissalam sahabiliri arisida ornattıqan bu qérindashliq munasiwitini éghizdin chüshürmey towlaydighan quruq shoargha emes, belki küchlük ehdu - peyman'gha, jan'gha we malgha chétildighan emeliy heriketke aylandurghanidi. Öz menpeetidin bashqilarning menpetini ela bilish, öz'ara köyünüş we öz'ara ünsi ülpet we chiqishqaqliq bu qérindashliqqa shundaq chongqur singgen idiki u ishlar bu yéngi jem'iyetni ajayip tesirlik ish - izlar bilen toshquzuwetkenidi.

Peyghember eley-hissalam mumin - musulmanlar arisida qan - qérindashliq munasiwiti ornattıqandek, ular arisida yene islami ittapaqdashliq ehdimasi ornatti. U bu arqiliq musulmanlarning wujudida qépqalghan jahiliyetning kona esebiy qarashlirini we qebile talash - tartishlirini tügetti. Jahiliyetning qalaq en'enilirige xatime berdi.

1996.-sual: rohiy terbiyining ijtimai tesiri

mana mushundaq hékmetlik, dana tedbir we puxta asaslar bilen resulullah bu yéngi jem'iyetning hul - اساسini turghuzdi. Bu büyük yüzlinish mahiyette, ashu ulugh sahabilerning resulullahning meripetlik söhbet buliqidin alghan rohi ozuqining emeliy tesiri idi. Resulullah ulargha ete - axshimi, ilim - bilim ögetti, telim - terbiye élip bérıp rohiyitini paklap we ésil exlaqlargha terghip qilip turatti we ulargha qérindashliq, exlaq - peziletlik, taet - ibadetlik bolushning qaide - yosunlirini ögitetti. Resulullah yene yollardin ziyaliq nersilerni yoqitishni, sediqe qilghan'gha barawer deytti we uni imanning bir tarmiqi dep hésablaytti. U yene mumin - musulmanlarni xeyri - saxawet qilishqa terghip qilip, sediqe we saxawetning peziletleri toghrisida ademning dili érigidek yaxshi geplerni qilip biretti. Shuning bilen bir waqitta resulullah yene tilemchilik qilish

we bashqilarning qoligha qaraydighan teyyar tap bolup qélishtin qattiq saqlinishqa buyriytti we sewrchan, qanaetchan bolushning peziletirini chüshendüretti. U yene sahabilerge allah teripidin ibadetke bérilidighan katta ejir - sawablarni sözlep bérish bilen bille özige nazil bolghan wehiylerni oqup bérup ularning wehi ilahi bilen bolghan munasiwitini chingitatti. Ularmu künlük wehiyni resulullahning aldida oquwélish arqiliq özlirining ilahi wehiyge bolghan tonushini ostüretti. Buxil ders muzakire ulargha ularning chüshenchisini ashurup bilimni chongqurlashturatti we ulargha islamiy dewetning teliwi we ilahiy elchilikning mes'uliyatini tunutatti.

Resulullahning mana mushundaq mukemmel terbiyisi astida, sahabilerning pütkül rohiy dunyasi exlaq - rewshliri pütünley islamiy ang we islamiy idiye asasigha qurulup, ular özliri itqad qilghan we bey'et bergen bu dinning mahiyiti we axirqi nishanini mukemmel rewishte chüshendi, ular hayatliqtiki herqandaq hadisige islamiy ang we islamiy nuqtidin qarap shey'ilerning qimmitini peqet islamiy ölchem bilen ölcheydighan boldi. Resulullah yene sahabekirammlarning wujudida meniwi medeniyet pezilitini we güzel exlaq sewiyisini yuqiri kütürdi we ularni kishilik qedri - qimmet qarishi, dunya qarishi we yuqiri ölge tiklesh qarishi bilen terbiyilep, axir ularni insaniyet tarixida peyghemberlerdin qalsa kamaletning yuqiri pellisidiki eng layiq öginish ölgiliridin qilip yétishtürüp chiqti.

Eng muhimi mushu ummetning eng aliy yobashchisi bolghan resulullah yüksek kamalet, tebi iqtidar, aliyjanap roh, ésil pezilet, güzel exlaq we büyük xisletlarni kishining qelbini mehliya qilghudek we jan pida qilishqa erzigüdek derijide özleshtürgen idi. Shunga, u her qandaq bir gepni qilsa sahabiler uni orundashqa aldiraytti birer xizmet yaki birer ishini orunlashtursa uni bes - beste emilileshtüretti. Mana mushundaq etrapliq tutush we terbiyilesh arqiliq resulullah bu yéngi wetende insaniyet tarixidiki eng güzel eng bext saadetlik we eng inaq bir jem'iyetni berpa qilip qurup chiqti we insaniyet yiray ötmüş we yaki yéqin kelgüside bolmisun hel qilishqa qadir bolalmighan (emeliyette qadir bolalaydighan) nurghun mesile we müshkilatlargha hel qilish اساسini turghuzdi.

Resulullah mushundaq yüksek meniwi telim - terbiye arqiliq zamanning herxil dolqunlirigha duch kelgen bu yéngi jem'iyetning اساسini peydin - pey takamullashturdi, hetta u (zaman)ning tetür éqinini onggha buriyalidi, tarix we pelek girdishini yéngi yónilishke qarap yüzlendürelidi.

Peyghember eley-hissalam medinige hijret qilip kélip, musulmanlar arisida étiqadiy we siyasiy birlik hem ijtimaiy tertip ornitish arqiliq bu yéngi islamiy jem'iyetning اساسini mustehkemliwalghandin kéyin, gheyri musulman xelqler bilen bolghan siyasiy we ijtimaiy alaqilarni retke sélish qararigha keldi. Uningdin meqset medine we uning etrapidiki rayonlarda inaq xoshnidarchiliq munasiwiti ornitish arqiliq tinchliqni ishqa ashurup, islamiy dewetning puxta اساسini turghuzush, shundaqla pütkül insaniyet üçün bixeter, tinch, bext - saadetlik, illiq tormush muhiti yaritishtin ibaret idi. Resulullah bu heqte shundaq keng qursaq, shundaq yol quyush siyasitini yolgha qoydiki, éghir teessubiyet we chékidin ashurup jazalash shuari bilen toshup ketken ashu jahanda undaq dana siyaset hergiz tépilmaytti.

Gheyri musulmanlardin medinige eng yéqin jayda olturaqlashqanlar (yuqirida sözlep ötkinimizdek) yehudiylar idi. Gerche ular musulmanlarga yushurun öchmenlik saqlap yürüwatqan bolisimu, lékin ulardin hazirghiche héchqandaq qarshiliq yaki emeliy dushmanlishish alametliri körülmidi. Shunga resulullah ular bilen dini itqad we mal - mülük igidarchiliq jehette mutleq erkinlik bérilgen bir kélishim imzaladi. Bu kélishim kemsitish, naheqchiliq, hoquqidin mehrum qilish we bésim ishlitish qatarliqlardin tamamen xaliy boldi. Kélishimnamining imzalinishi bilen medine we uning etrap rayonliri birlikke kelgen musteqil bir döletke aylandi.

1997.-sual:hijrettin kiyinki tunji qanliq toqunushlar

aldinqi baplarda biz mekke mushrikirining musulmanlarga salghan zulumlirini we pajielik qiynashlirini, bolupmu ularning hijret mezigilide musulmanlarga qilmighan wehshiylikliri qalmighanliqini, buning üçün ularmu öltürülüşke we mal mülki musadire qilinishqa heqliq ikenlikini qeyt qilib ötkeniduq. Lékin, ular buningliq bilen es - hoshini yighiwélip, tajawuzchiliq heriketlirini toxtatmasti, belki téxi musulmanlarning ularning bashqurush dairisidin chiqip ketkenlikige we özliri üçün medinide bixeter, tinch makan tépiwalghanliqigha chidimay ketti.

Abdullah ibni ubey öz adamlirining künsayin hidayet tépip musulmanlar sépige qoshulup kétiwatqanliqini körüp resulullah bilen urushush niyitidin yan'ghan bolsimu, lékin uning yürüki yenila qureyshlarning yürüki bilen teng soqatti. Shunga u purset tapsila musulmanlar bilen mushriklar otturisigha soghuqchiliq sélip weqe peyda qilishqa urunatti we buzghunchiliq heriketliri üçün yehudiylarni öz béqin'gha qisiwalghanidi, lékin resulullahning ashu dana tedbiriliri ularning yamanliq otlirigha soghuq su sépip, qaynighan qazanlirini toxtitip qoyuwatatti.

Musulmanlarning medinidiki mewjudiyitige éghir tehditler kéliwatqan we qureyshler zomigerlik, zorawanliq peylidin yanmaywatqan ashu peytte allah musulmanlarga zulumgha qarshi küresh qilishqa ruxset qildi. Lékin, uni perz qilib békitmidi. Éyttiki: "(mejburiy) urush téngilghanlarga zulumgha uchirghanliqliri üçün (qarshiliq körsitishke) ruxset qilindi. Allah ulargha yadrem bérishke elwette qadirdur". ("qur'an kerim" 22 - süre 39 - ayetning bir qismi)

mezkur ayyette qarshiliq körsitishke ruxset qilinishning sewebi, peqet natoghra ish - heriketlerni cheklesh we allahning sheriet - ehkamlirini adil ijra qilishni meqset qilish kérek, dégen mezmundiki ayetler qatarida nazil qilindi. Allah éyttiki: "(allahning yadrimige érishishke heqliq bolghanlar) shundaq kishilerki, eger ularni yer yüzide üstünlükke ige qilsaq namazni ada qilidu. Zakat béridu. Yaxshi ishlargha buyruydu, yaman ishlardin tosuydu". ("qur'an kerim" 22 - süre 41 - ayet).

Her halda, zulumgha qarshi urush qilishqa ruxset qilindi. Elwette, bundaq sharaitta qureysh dairilirining siyasiy we iqtisadiy küchi ularning körenglishi we tajawuz qilishigha asasiy seweb boluwatqan bolghachqa, musulmanlar qureyshler mekkidin shamgha qatnaydighan tijaret yolini üzüp tashlishi eng aqilane tedbir bolatti.

Zulumgha qarshi urush qilishqa ruxset qilin'ghandin kéyin, musulmanlar arisida herbiy faaliyetler bashlinip ketti. Ular (hazirqi zamandiki) charlap közitish faaliyetlirige oxshash birtürlük herbiy heriketlerni élip bardı. Buningdin meqset biz körsitip

ötkinimizdek (mekke - sham) asasiq yolini közitish we medine etrapidiki chong - kichik yollar we medinidin mekkige baridighan yollarning (jughrafiyilik) yönilishini tonuwélisish we mushu yol boytirigha jaylashqan qebililer bilen munasiwetlik ehdinamilerni ornitish idi.

Töwende mushu meqsette ewetilgen qoshunlarning ehwalini qisqiche tonushturimiz.

1. Seyfulbehri qoshuni. Hijiriyining 1 - yili ramizan (9 - ay) éyida (miladiye 623 - yili 4 - aygha toghra kélidu) da resulullah mexsus muhajirlardin teshkillen'gen 30 kishilik bir qoshun'gha hemze ibni abdulmutellipni emir qilip qureyshlarning shamdin kéliwatqan bir tijaret karwinini tosushqa ewetti. Karwanda abu jehil ibni hisham bashchiliqida 300 adem bar idi. Qoshun éyis tewelikidin, seyfulbehri dégen jaygha yétip béríp karwan bilen uchrashti we her ikki terep sep tartip jengge teyyar bolghanda, mejdi ibni emri (u her ikkili terepning ittitaqdashishi bolush süpiti bilen) arigha chüshüp ularni urushtin tosüp qaldi. Hemze bashchiliqidiki bu qoshunning elimi resulullah öz qoli bilen qadighan tunji elem bolup renggi aq idi.

2. Rabigh qoshuni. Hijiriyining 1 - yili shewwal (10 - ay) éyi (miladiye 623 - yili 4 - ay)da resulullah ubeyde ibni haris ibni mutellipni muhajirlardin teshkillen'gen 60 kishilik bir atliq qoshun'gha bash qilip betni rabigh dégen jaygha ewetti. Ebu ubeyde betni rabighda abu sufyan (u ikki yüz adem bilen bille idi) bilen uchrashti we ikki terep yiraqtin küch körsitip anche - munche oq étishti. Emeliy jeng bolmidi.

3. Xerar qoshuni. Hijiriyining 1 - yili zulqede (11 - ay) (miladiye 623 - yili 5 - ay) éyida resulullah seed ibni ebi weqqas bashchiliqida 20 kishilik atliq qoshunini qureyshlarning bir karwinini tosushqa ewetti we seedke xerardin ötüp ketmeslikni alahide tapilidi. Qoshun ulaghliq we piyadilik yolgha chiqip kündüzi yoshurunup, kéchisi yol yürüp beshinchi küni seherde xerargha yétip bardı. Ular etisi etigini karwanning bu yerdin aldingi küni ötüp ketkenlikidin xewer tapti. Seedning elimimu aq rengde bolup miqdad ibni emri kötürgenidi.

4. Ebwa yaki weddan ghaziti. Hijiriyining 2 - yili seper (2 - ay) (miladiye 623 - yili awghust) éyida resulullah medinide öz ornigha seed ibni ubadini qaldurup mexsus muhajirlardin teshkillen'gen, 70 kishilik qoshun bilen qureyshlarning bir karwinini tosush üçün chiqti. Hetta weddan dégen yergiche bardı. Bu qétimmu urush bolmidi. Bu ghazatta resulullah emri ibni mexshi elzemerı bilen ittitaqdashliq kélishimi imzalidi. Emri shu chaghda beni zemre qebilisining bashliqi idi.

5. Bewat ghaziti. Hijiriyining 2 - yili rebiul'ewwel (3 - ay) (miladiye 623 - yili 9 - ay) éyida resulullah sahabilerdin 200 kishini egeshtürüp qureyshlarning bir karwinini tosush üçün chiqti. Karwanda umeyye ibni xelef jumehi we yene 100 dek aedm we mal hésawida 2500 töge bar idi. Resulullah qoshun bilen rizwa tewelikidin bewat dégen yergiche yétip bardı. Emma, ularni uchritalmidi. U bu qétim medinide öz ornigha seed ibni meazni qaldurdi we aq renglik elemni seed ibni ebi weqqasqa tutquzghanidi.

6. Sefwan ghaziti. Hijiriyining 2 - yili (rebiul'ewwelde) (miladiye 623 - yili 9 - ay) korz ibni jabirılfihri mushrikardin bir qanche qaraqchi bilen medine yayliqigha hujum qilip bir bölük charwa we qoy tögilerni bulap ketti. Resulullah buningdin xewer tapqandin kéyin

sahabilerdin 70 kishi bilen uni qoghlashqa atlandi. Hetta bedri tewelikidin sefwan dégen yergiche qoghlap bard. Lékin, u korz we uning admlirini qolgha chüshürelmey qaytip keldi. Bu ghazat birinchi bedri ghaziti depmu atilidu. Bu qétimqi ghazatta medinide öz ornigha zeyd ibni harisni qaldurup qoydi we elemning renggi aq bolup, eli ibni ebi talipqa tutquzghanidi.

7. Usheyre ghaziti. Shu yili jemadiyel'ewwel yaki jemadiyel'uxra (5 - yaki 6 - ay) (miladiye 623 - yili 11 - yaki 12 - ay) éyida resulullah muhajirlardin teshkillen'gen 150 kishi (200 idi depmu qarilidu) bilen 30 tögige nöwetliship minip, qureyshlarning shamgha mangghan bir karwinini tosushqa atlandi. Chiqish yaki chiqmasliqni musulmanlarning ixtiyarigha qoydi resulullah karwanning nurghun mallarni élip mekkidin yolgha chiqqanliqi toghrisida melumat tapshuruwalghanidi. Shunga, u jiddiy yol yürüp zil'usheyre dégen yerge yétip bard, lékin karwanning bir qanche kün ilgiri bu yerdin ötüp ketkenliki melum boldi. Bu ghazatta resulullah beni mudlij qebilisi we ularning ittapaqdashliri bolghan beni zemze qebililiri bilen öz'ara tajawuz qilishmasliq kélishimi imzalidi. Öz ornigha medinide ebu selime ibni Abdul'esedni qaldurghanidi. Bu ghazattiki elemmu aq renglik bolup, hemze ibni Abdulmutellip kötürgenidi.

8. Nexle qoshuni. Hijiriyining 2 - yili rejep (7 - ay) (miladiye 624 - yili 1 - aygha toghra kélidu) éyida resulullah Abdullah ibni jehshni muhajirlardin 12 kishi bilen nexle dégen jaygha ewetti. Ular her ikki kishi bir tögige nöwetliship minip mangdi. Yol dawamida seed ibni ebi weqqas bilen utbe ibni ghezwanlar nöwetliship min'gen tögisini yüttürüp qoyup, ikkiylen ashu tögini izlep qoshundin kéchikip ayrilip qaldi. Abdullah ibni jehish hemrahliri bilen toxtimay yol yürüp axir nexle dégen jaygha kélip chüshti. Shu esnada bu yerdin qureyshlarning quruq üzüm, ashliq we tijaret malliri qachilan'ghan bir karwini ötti. Musulmanlar meslihetliship mundaq diyishti: "bügün rejep (haram) éyining axirqi küni. Ulargha tégish qilsaq haram ayning hörmitini buzghan bolimiz, eger qoyuwetsek, ular бүгүн kéche herem zéminigha kiriwalidu". Ular shundaq déyiship, axiri qol sélishtarigha keldi - de, birsi oqya bilen emri ibni herzimni étip öltürdi we osman bilen hekemni esir aldi. Newfel qéchip ketti. Andin karwandiki barliq mal - mülük we ikki esirni heydep medinige élip keldi. Ular bu ghenimettin beshtin birini ayrishti. Bu islam dini parlighandin buyanqi tunji qétim beshtin biri ayrilghan ghenimet, tunji öltürülgen meqtul we tunji esir élin'ghan esirler bolup qaldi. Peyghember eley-hissalam qoshunning bu teriqide heriket qollan'ghanliqidin narazi boldi we: "men silerni haram aylarda urush qilishqa buyrimighan idimghu?" dep kayidi we élip kélín'gen mal we esirlerni teserrup qilishtin toxtitip qoydi. Mushriklar bu weqedin kéyin musulmanlarni: "xuda haram qilghan ay künlerning hörmitini deysende qildi", dep jamaet pikri toplashqa bir obdan purset tapti we bu heqte her xil söz - chöcheklerni tarqatti. Axir allahning dergahidin wehiy nazil bolup, mushriklarning qilghan eskiliklirining musulmanlar sadir qilghan sewenlikke qarighanda, xaraktéri éghir, aqiwiti yaman qilmish ikenlikini mueyyenleshtürüp, héliqi pitne - ighwa ösek sözlerge keskin reddiye berdi: "(i muhemmed!) ular sendin: "haram qilin'ghan ayda urush qilishqa bolamdu, dep soraydu. Éytqinki, bu ayda urush qilish chong gunahtur, allahning yolidin tosush, allahqa kufriliq qilish, mesjidi heramda (ibadet qilishtin) tosush we mesjidi heramdiki

ahalini heydep chiqirish allahning dergahida téximu chong gunahtur, pitne (yeni muminlerge ziyankeshlik qilish) adem öltürüshtinmu qattiq gunahtur... ". ("qur'an kerim" süre beqer 217 - ayetning bir qismi) shuningdin kéyin resulullah héliqi ikki esirni qoyuwetti we meqtulning ige - chaqilirigha diyet tölimi (xun puli)ni tölep berdi.

Mana bular bedri urushidin ilgiriki qoshun ewetish heriketliri we élip bérilghan ghazatlardur. Héchqaysisida musulmanlar teripidin (yiraqtin heywe körsitip agahlandurush bérishtin bashqa) mushriklarning mallirini bulap, musadire qiliwélishe we erlirini öltürüp esir élish hadisisi sadir bolmide. Nexle weqesi bolsa mushriklar jabir ibni fihri bashchiliqida medinige hujum qilip bulang - talang qilghandin kéyin andin shuninggha qarita azraq tegküzüp qoyush boldi, xalas.

Abdullah ibni jehish qoshunida yüz bergen weqedin kéyin mushriklarning ghem endishisi emeliy xewpke aylandi. Ularning köz aldida chong bir xeter kölenggisi pulanglashqa bashlidi we ular yüz bérish éhtimalidin qorqup turuwatqan ish heqiqeten yüz berdi. Ular buningdin medine terepmu uxlap yatmighanliqini, ularning intayin segeklik bilen özlirining heriket, tiwishlirini toyup turghanliqini, we texminen 300 kilométirdek yergiche basturup kélip ularning ademlirini öltürüp, mallirini musadire qilip, yene aman - ésen qaytip kételigüdek derijide jasaretke ige bolup qalghanliqini biliwélishti we özlirining sham bilen bolidighan soda - tijaritining dawamliq xewpke uchraydighanliqini jezimleshtürüwélishti. Lékin, ular mughember, mushtumzorliqtin hushini yighip tinch ittipaq yaki öz'ara étirap qélishe اساسida yol tutmide. Belki, téximu heddédin éship öchmenlik we adawet otida tolghinishqa bashlidi. Hetta ularning kattiwash emeldarliri burun musulmanlarni "öz mehellisige bérup qirip tashlaymiz", dégen tehdit shoarini emdilikte emeliyette orundash qararigha kélishti. Mana bu körenglik ularni axir bedrige sörep chiqqanide. Emma, abdullah ibni jehish qoshuni weqesidin kéyin yeni hijiriyining 2 - yili ramizan (9 - ay) éyida allah musulmanlarga jihad qilishni perz qilip békitti we mushu heqte roshen ayetlerni nazil qildi: "silerge urush achqan ademlerge qarshi allah yolida jihad qilinglar, tajawuz qilmanglar, tajawuz qilghuchilarni allah heqiqeten dost tutmaydu. Ularni (yeni mushriklarni) ular heremde bolsun, bashqa yerde bolsun, urush haram qilin'ghan aylarda bolsun) uchratqan yerde öltürünglar, silerni yurtunglardin (yeni mekkidin) chiqiriwetkendek, silermu ularni yurtidin chiqiriwétinglar, ziyankeshlik qilish urushtinmu yamandur. Taki ular özliri urush achmighuche mesjidi haram etrapida ular bilen urush qilmanglar, eger ular (mesjidi haram etrapida) özliri urush achsa, ularni öltürüwétinglar, kafirlarning jazasi shundaq bolidu. Eger ular urushni toxtatsa (silermu urushtin qol yighinglar), allah (tewbe qilghuchilargha) heqiqeten meghpiret qilghuchidur, nahayiti méhribandur, taki ziyankeshlik tögigen we allahning dini yolgha qoyulghan'gha qeder ular bilen urushunglar, eger ular urushni toxtatsa, zulum qilghuchilardin bashqilargha dühmenlik qilishqa bolmaydu". ("qur'an kerim" süre beqer 190 - 193 - ayet)

bu ayetler nazil bolup uzun ötmey allah yene bashqiche uslubta ayet nazil qilip, jihad qilish yollirini ögetti we we jihadqa terghip qildi hemde jihadqa ait bezi ehkamlarni bayan qildi. Éyttiki: "siler kuffarlargha (jeng meydanida) uchrashqan chéghinglarda, ularni öltürünglar, siler ularni qirip (meghlup qilip, ularda silerge qarshiliq körsitidighan

küch qalmighan chaghda, ularni öltürüshtin toxtap), ularni esir élinglar, andin ularni éhsan qilish yüzisidin qoyup béringlar, yaki fidiye élip qoyup béringlar, taki urush özining éghir yükini tashlighan'gha qeder (yeni urush toxtighan'gha qeder) ish mana shundaqtur. Eger allah xalisa elwette, (silerni urushqa tekliq qilmastinla) ularni jazalighan bolatti. Lékin allah bezinglarni bezinglar bilen sinash üçün (yeni imanighlarni sinash üçün jihatqa emir qildi), allahning yolida öltürülgenlerni (yeni shéhitlerning) emellirini allah bikar qiliwetmeydu. Allah ularni hidayet qilidu we halini yaxshilaydu. Allah ularni jennetke kirgüzidu, allah uni ulargha tonutti (yeni jennetke kirgen adem özining u yerdiki jayini ilgiri körgendekla bilidu). I muminler! Siler allahqa (yeni allahning dinigha yadrem bersenglar, allah silerge (düşmininglarga qarshi) yadrem béridu, qedimighlarni (urush meydanlirida) berqarar qilidu". ("qur'a kerim" 47 - süre 4 - 7 - ayetler)

shuningdin kéyin allah urush permanini anglisa, qorqup, yürüki éghip, renggi - rohi tatirip kétidighan qorqunchaq, natawan yarimaslarni eyiblep mundaq dédi: "muminler (jihadni telep qilish yüzisidin): némishqa (jihadqa emri qilin'ghan) birer süre nazil qilinmidi? Deydu. Jihad zikri qilin'ghan éniq süre nazil qilin'ghanda, dillirida késel barlar (yeni munapiqlar)ning sanga ölüm aldida (ölümdin qorqup) aylinip ketken ademdek qarawatqanliqini körisen, (i muhemmed!) (ularning sanga) itaet qilishi we chirayliq söz qilishi ular üçün elwette yaxshi idi, urush qarar qilin'ghan chaghda, ular allahqa sadiq bolushsa, elwette ular üçün yaxshi idi". ("qur'an kerim" 47 - süre 20 -, 21 - ayet)

zulumgha qarshi urush qilish permani bayan qilin'ghan ayetlerning jeryandin qarighanda, qanliq urushlarning yüz bérish éhtimali nahayiti yéqin qalghanliqidin, nusret we ghelbining axirqi hésabta musulmanlarga mensup bolidighanliqidin dérek béretti.

1998-sual: qiblining özgerilishi

del mushu künlerde (yeni hijiriyining 2 - yili shebanda) (miladiye 624 - yili 2 - aylarda) allah mesjidunnebewiyning qiblisini beytulmuqeddes tereptin mesjid herem (keibe) terepke özgeritishke buyridi. Netijide musulmanlar sépige malimanchiliq, parakendichilik sélish meqsitide soqunup kiriwalghan imani ajizlar we yehudiy munapiqlar musulmanlar sépidin ayrilip esli neslige qaytti. Buning bilen musulmanlarning herbiy sepliri nurghunlighan aldamchi xiyanetkar küshendilerdin tazilandi. Qiblining özgerilishi musulmanlar taki mushu yéngi qiblini ishghal qilghan'gha qeder, dawamlashidighan yéngi bir dewr basquchining bashlan'ghanliqidin dérek béretti.

1999-sual: chong bedri ghaziti - islam tarixidiki tunji hel

qilghuch jeng meydani

aldinqi bapta usheyre ghaziti heqqide söz qilghanda, mekkidin shamgha kétiwatqan qureysh karwini peyghember eley-hissalamning qoligha chüshmey qéchip qutuluwalghan, dégeniduq. Bu karwanning shamdin mekkige qaytish waqti yéqinlap kelgende resulullah shimal terepke telhe ibni ubeydullah bilen seid ibni zeydni karwanning xewirini élishqa ewetti. Ular hura dégen yergiche bérıp karwanning yolini küzitip turdi. Bir chaghda ebu sufyan karwanni bashlap, sham tereptin kirip kéliwidi, ular uchqandek yol yürüp, medinige qaytip kélip resulullahqa ehwalni melum qildi.

Karwan mekkiliklarning ming tögige qachilan'ghan zor miqdardiki mal - mülüklirini élip kéliwatatti. Uning umumiy qimmiti kem dégende, 50 ming dinar altundin ashatti. Karwanda peqet 40 tek adem bille idi. Bu medine terep üçün éytqanda altun purset, mushriklar üçün éytqanda mushu malni qoldin béríp qoysa herbiy, siyasiy we iqtisadiy jehette qaqshatquch zerbige uchrighanliq hésablinatti. Shunga, resulullah musulmanlar ammisini chaqiriq qilip: "i xalayıq! Mana bu qureysh karwini jimi mal - mülüklirini élip keptu, uning aldigha chiqinglar, ümidki, allah uni silerge iltipat qiliwetse ejep emes", dédi.

Resulullah bu chaqiriqni élan qilghan chaghda bedride (karwanning bedilige) qureysh qoshuni bilen bunche qattiq tutushup qalarini oylimighanidi. Shunga, u héch kishini chiqishqa zorlimidi. Belki, chiqish - chiqmasliq ishini musulmanlarning erkin ixtiyarigha qoyuwetti. Shundaq bolghachqa, sahabe kiramlarning köpinchisi resulullahning bu qétimqi yürüşini aldinqi qétimdiki yürüşlerdin perqlenmeydu, dep qarap medinide qépqaldi, shuning üçün héch kishi bu ghazatqa qatnashmidi, dep eyiblenmidi.

Resulullah medinidin yolgha chiqti we uning bilen (313 yaki 314 we yaki 319) kishi birge atlan'ghanidi. 82 yaki 83 we yaki 86si muhajirlardin, 61si ews qebilisidin we 170i xezrej qebilisidin idi. Musulmanlar bu qétimqi yürüşke anche chong heshem qilip ketmidi. Shunga, ularda peqet ikkila at bar idi. Biri zubeyr ibni ewamning, yene biri miqdad ibni eswed kindining idi we yene 70 töge bar bolup, ikki, üç adem bir tögige nöwetliship minishetti. Resulullah, eli ibni ebi talip we mirsed ibni mirsed ghenewiler bilen bir tögini nöwetliship mindi.

Medinide öz ornigha we namaz oqup bérishke abdullah ibni ummu mektumni qaldurdi. Resulullah atlinip rewha dégen yerge chiqqanda, ebulubabe ibni abdulmunzirni qayturup öz ornida medinide ish bashqurushqa belgilidi. Bash qomandanliq elimini mus'eb ibni umeyr (qureysh qebilisi abduddar jemetidin) ge tutquzdi. Elem aq rengde idi. Qoshunni ikki "qisim"gha böldi:

1. Muhajirlar qismi. Uning elimini eli ibni ebu talibqa tutquzdi.
2. Ensarlar qismi. Uning elimini seed ibni meazgha tutquzdi.

Qoshunning ong qanat rehberlikige zubeyr ibni awamni, sol qanat rehberlikige miqdad ibni eswedni mes'ul qildi. (chünki bular yuqirida éytqinimizdek qoshundiki birdinbir atliqlar idi). Arqa sep mudapiyesige qeys ibni ebu seseeni belgilidi we resulullah armiyining aliy bash qomandani bolush süpiti bilen merkizi bash qomandanliq uning qolida qaldi.

Resulullah sahabilarning toluq teyyarliq qiliwélishini kütüp olturmayla yolgha chiqti. U medine tagh yoli bilen atlinip, taki biri rewha dégen yerge barghiche mekkige baridighan chong yolni boylap jenupqa qarap mangdi. Biri rewhadin qozghalghanda, mekke yolini solgha tashlap naziye terepke (onggha) burulup (bedrige qarap) naziyning bir chétidin yol aldi we naziye bilen sepra jilghisi dégen yerning otturisdiki rehqa dep atilidighan bir wadini késip ötti. Andin bir tar jilghidin ötüp töwen'ge qarap méngip, sepra dégen yerge yéqinlashti we mushu yerde toxtap buseys ibni emriljoheni bilen ediy ibni zeghba uljohennini bedri kentige karwanning ehwalini mexpiy razwit qilishqa

ewetti.

Emma, karwanning ehwalı mundaq boldi. Ebu sufyan bu karwanning bash mes'uli bolush süpiti bilen intayın pexes we éhtiyatchanlıq bilen yol tutti. U mekke - sham yolining xewp - xeterdin xaliy emeslikini bilgechke, karwanning aldida paylaqchi we xewerchilerni ewetip ehwal igellep mangdi we ötken - kechken yoluchilardin sorap turdi. Uzun ötmey uning paylaqchiliri: "muhemmed karwan'gha tégish qilish üçün ademlirini bashlap chiqiptu", dégen axbaratni yetküzdi. Bu chaghda ebu sufyan zemzem ibni emrilghifarini sétiwélip, mekkige qureyshler karwandiki mallirini we ademlirini qoghdash üçün esker chiqirishqa chaqiriq qilghili ewetti. Shuning bilen zemzem intayın téz sür'ette yol yürüp axir mekkige yétip keldi we betni wadiy dégen yerde toxtap, tögisining burnini késip, toqumini tetür örüp, üstidiki kiyimini yirtip tashlap (bundaq qilish xewer qilmaqchi bolghan ishning jiddiyligini bildüretti) tögidin chüşmey turup alla towa chaqirghili turdi.

Mekkilikler chaqmaq tézlikide heriketke keldi. Shuning bilen ular bir öyde ikki er bolsa, choqum her ikkilisi atlandi we yaki ikkining birsi atilini, yene biri ornigha adem yallap ewetti. Kishilerning chiqish - chiqmasliq ixtiyari bolmıdi. Hemme ademning choqum atlinishi telep qilindi. Shunga, mekke mötiwerliridin ebu lehebtin bashqa birmu adem ayrılıp qalalmıdi. Ebu leheb zimmeside qerzi bar bir kishini qerzini kötürüwétish sherti bilen öz ornigha seplep chiqartti. Mekkilikler öz etrapidiki ereb qebililirimu seperwer qilghanıdi. Ulardinmu qureysh jemetige tewe birmu qebile we yaki aymaq ayrılıp qalalmıdi. Peqet beni ediy jemetila adem qatnashturmıdi.

Bu qétim mekke qoshunining yolgha chiqish aldédiki herbiy zapas küchi, 1300 kishi etrapida teshkillendi. Buning ichide 100 at, 600 sawut, sani éniq bolmighan nurghun töge taylaqlar bar idi. Qoshunning bash qomandani ebu jehil ibni hisham boldi, qoshunning ozuq - tülük teminatini qureysh bayliridin toqquz kishi üstige aldi. Qoshun bir kün toqquz töge yene bir kün on töge soyup ozuqlinip mangatti.

Ular shimal terepte bedrige qarap intayın yuqiri sür'et bilen qedem bésiwatatti. Yol yürüp, wadi osüpan, qediya, andin juhfelerni besip ötti we juhfege barghanda ebu sufyaning ulargha yéngidin yollighan axbaratini tapshuruwalıdi. Axbaratta: "siler karwandiki adem we mal - mülüklerni qoghdash üçün chiqqan ikensiler, allah uni öz panahida saqlıdi, shunga qaytinglar, wessalam", déyilgenıdi.

Mekke qoshuni ebu sufyaning yéngi axbaratini tapshuruwalghandin kéyin qaytip kétish iradisige keldi. Lékin, bash jinayetchi, mustebit ebu jehil ibni hisham hakawurluq bilen otturigha chiqip pütün ereblerge bizning qoshun tartqanliqimizni we herbiy küch quwwitimizni körsitip qoymay qaytmaymız. Shundaq qilghanda andin ular bizdin menggü teptartidighan bolidu dédi. Lékin exnes ibni shureyq ebu jehilning gépige qarimay beni zöhre qebilisini bashlap qaytip ketti. Shundin kın mingdek qorallıq qoshun bedrini nishanlap yolgha chiqtı. Ular dawamliq algha ilgirilep, axir bedrige yéqin jaygha kélip chüshti.

Medine qoshunining axbaratchiliri resulallahqa karwanning qéchip ketkenliki we mekkidin zor kölemde qoshun teshkillinip chiqqanliqi toghrisida melumat yetküzgenıdi. Peyghember eley-hissalam arqa - arqidin tapshuruwalghan bu melumatlarnı etrapliq

tehlil qilish arqiliq bu qétim haman qanliq toqunushtin saqlan'ghili bolmaydighanliqini, uning üçhün choqum jasaret we shijaet bilen yüreklik halda dadil qedem tashlap algha ilgirileshning zörür ikenlikini jezmleshtürgenidi.

Resulullah ushtumtut özgiriwatqan bu xeterlik weziyetning tereqqiyatini nezerde tutup, qoshun ichide kéngeytilgen herbiy meslihet kéngesh yighini chaqirdi. Yighinda qoshun'gha hazirqi weziyetni tonushturdi we qoshundiki barliq jengchi we qomandanlar bilen pikir almashturdi. Del mushu chaghda az sandiki bir qisim kishiler qorqup qanliq toqunushtin ensiridi. Emma qoshun rehberliridin ebu bekri siddiq ornidin turup nahayiti yaxshi söz qildi. Arqidin ömer ibni xettab reziyellahu enhu we miqdad ibni emri turup ipade bildürdi we yaxshi pikir berdi.

Bu üç rehber muhajirlardin idi. Halbuki, muhajirlar qoshunda az sanliqni igelleytti. Shunga resulullah ensar rehberlirining pikirini élip baqmaqchi boldi. Shunga, u bu üç rehberning sözini anglap bolghandin kéyin, ensarlargha qaritip: "i xalayiq! Toghra meslihetinglar bolsa béringlar", dédi. Buni sezgen ensarlar qismining qomandani seed ibni meaz: "ezbirayi xuda, bizni démekchimusen i resulullah!" dédi. Resulullah: "hee, shundaq", dégenidi.

Seed: "biz sanga iman keltürduq, séni rast peyghember dep chin puttuq, sen élip kelgen dinning heqliqige guwahliq berduq we buning üçhün sözüngni anglashqa we emringge itaet qilishqa ehdupeyman berduq. I resululla! Iradeng boyiche ish qilghin, séni heq din bilen ewetken allah bilen qesemki, eger sen bizni mushu (qizil) déngizgha kirishke buyrisang, choqum bash tartmay kirimiz, birsimizmu ayrilip qalmaymiz, etilikte düşmen bilen tutushup qélisni hergizmu yaman körmeymiz, biz chidamchan, subatliq kishilerdurmiz, inshaallah bizlerdin memnun bolidighan ishlarni körisen. Shunga, allahqa tapshurup yolungni dawamlashturghin", dédi.

Seedning sözi resulullahqa zor ilham boldi chéghi, u bu geptin nahayiti memnun boldi. U mundaq dédi: "algha ilgirileyli, ümidwar bolayli, allah manga ikki taipining birini wede qildi, qesem qilimenki, goya men shu tapta mushriklarning meleqtek yatqan ölüklirini körgendek boluwatimen".

Yighin ayaghlashqandin kéyin resulullah zefrandin yolgha chiqip, esafir dep atilidighan bir dawandin ashti. U yerdin deyye dep atilidighan kichik bir kentke chüshti we henan (chong taghdin qélishtirmaydighan bir dönglük)ni onggha tashlap méngip, bedrige yéqin bir yerge kélip orunlashti. Mushu yerde resulullah hijret seperdishi we ghardiki hemrahi ebu bekri siddiq bilen bille özi biwasite charlash élip bardi.

Shu küni kechte resulullah yéngidin razwétchiklarni teyinlep düşmen ehwalini igileshke ewetti. Bu wezipini muhajirlarning péshiwaliridin eli ibni ebu talib, zubeyr ibni awam we seed ibni ebi weqqas qatarliq üç kishi öz üstige alghanidi. Ular bedri kentining su éqini boyigha bériwidi, mekke qoshunining su toshughuchi ikki adimini uchritip qaldi, razwétchiklar derhal ularni tutup, resulullahning yénigha heydep keldi. Bu chaghda resulullah namaz oquwatatti, bashqilar aldirap ularni soraq qilishqa bashlidi. Uningghiche resulallahmu namazdin farigh boldi we ularni özi biwasite soraq qildi. Soraqtin kéyin resulullah qoshunda söz qilip: "mekke silerge jiger parilirini chiqartiptu", dédi.

Shu kéchisi asman bulutlinip, yamghur yaghdi. Allah yamghurni mushriklar chüshken jaylarga köp yaghduruwetkenliktin, ularni algha ilgirileshtin tosup qoydi. Musulmanlarning üstige sim - sim yamghur yaghdi, bu ularni paklidi we sheytanning paskina meynetchiliklerini ketküzdü. Yer qatti, qumlar chingdilip, adem we haywanlarning qedimi pétip ketmeydighan boldi we chédir - barigahlarni tikishke sharait hazirlinip qoshunning dili teskin tapti.

Resulullah bedri süyige mushriklardin burun béríp orunlishiwélish we ularning bu orunni aldın igelliwélishining aldini élish üçün, qoshunni qozghidi we jiddiy yol yürüp axshimi bir mehellide bedri su menbeliridin birining yénigha kélip chüshti. Bu chaghda hubab ibni munzir goya bir herbiy mutexessistek ornidin turup: "i resulullah! Bu yerge allahning buyruqi bilen chüshtüngmu? Yaki jeng tedbiri üçün öz raying bilen chüshtüngmu?" dep soridi. Resulullah: " jeng tedbiri üçün öz rayim bilen chüshtüm", dédi. Hubab: "i resulullah! Bu yerge chüshüsh muwapiq emes, qoshun'gha buyruq qilghin, biz bu yerdin qozghilip bedri suliridin mushriklargha eng yéqin bir suning yénigha béríp orunliship, bir köl yasap su chingqiwalayli, andin bashqa quduq we köllerni kömwéteyli, shuningdin kéyin urush qilsaq, biz su qiyinchiliqi tartmaymiz, düşmen su ichelmey qiynilidu", dédi. Resulullah: "toghra éytting", dédi - de, qoshunni tézdin heriketlendürüp, düşmen qoshunigha anche yiraq bolmighan bir su boyigha tün nispide kélip chüshti, andin köl kolap, su chingqiwélip uningdin bashqa katek we köllerni tinduruwetti.

Musulmanlar su boyigha kélip orunliship bolghandin kéyin seed ibni meaz resulullahqa kütülmigen ehwalning yüz bérish éhtimaligha qarita aldın teyyarlıq körüş we ghelibe qilishtin burun meghlubiyetnimu oylap qoyush nuqtineziri boyiche musulmanlar resulullah üçün mexsus bir qomandanlıq öyi tesis qilip bérish tekliwini berdi. Resulullah seedning sözige apirin oqudi we uninggha xeyrlik bilen dua qildi . Shu haman musulmanlar heriketlinip urush meydanining sherqiy shimal teripige jaylashqan égiz bir döwe üstige jeng meydanigha qaritip yaghach qorsham bilen bir öy bina qildi. Shundaqla seed ibni meaz bashchiliqida ensar yashliridin bir qanche ezimetni tallap, mexsus resulullahni qoghdash üçün qomandanlıq shitab etrapigha orunlashturuldi.

Shitab pütkendin kéyin resulullah qoshunni seperwer qildi. U jeng meydanida salmaq qedem tashlap méngip: " inshaallah ete mawu palani öltürülüdighan jay, awu inshaallah palani béshini yeydighan jay... " dep qoli bilen körsitishke bashlidi. Andin shu yerdin bir tüp derex tüwige béríp namaz oqush bilen kéchini bidar ötküzdi. Musulmanlar köngülliri xatirjem, ochuq - yoruq we tolup tashqan ishench bilen, yürekliğini toxtatqan halda rahatlik uxliwalı.

Bu hijiriyining 2 - yili ramizan (9 - ay)ning 17 - küni jüme kéchisi idi. Resulullah mushu ayning 8 - yaki 12 - küni yolgha chiqip, peyshenbe kech mushu yerge yétip kelgenidi.

Emma, qureysh terip bedri wadisining medinige yiraq chétidiki herbiy gazarmisida kéchini bixaraman uxlap ötküzdi. Etisi etigen qoshunlarını tertipke sélip, naghra - sunay, daqa - dumbaqlirini chélip, dönglük tereptin heywe bilen bedri wadisigha qarap chüshti we ularning ichidin bir qanche kishi udul resulullahning kölige qarap özini atti. Bu

chaghda resulullah: "ularni su ichkili qoyunglar", dédi ular kélip nahayiti almanjup su ichishti. Shu küni ashu köldin su ichkenlarning birsimu aman qalmidi. Peqet hekem ibni hizam qotulup qélip, kéyin musulman boldi we uning musulmandarchiliqimu nahayiti yaxshi bolup ketti. Qureysh qoshuni töwen'ge chüshüp toxtighandin kéyin, ular umeyr ibni weheb jumehini medine terepning küch - quwwitini we san - süpitini igileshke ewetti. Umeyr étigha minip, qoshunning etrapini yiraqtin bir aylinip chiqqandin kéyin qaytip béríp: "texminen 300 adem iken, belkim azraq kem yaki ziyade chiqidu. Uningdin jiq emes dédi, urushmay qaytish tekliptini berdi. Bu chaghda bashtin - axir urush qilish pikride ching turup kelgen ebu jehil ibni hishamgha qarshi, qoshunni qayturup kétishni teshebbus qilidighan yene bir qarshiliq pikir éqimi peyda boldi. Ular bir haza talash tartish qilshqandin kiyin niyetliri buzuldi we utbe teshebbus qilghan aqilane tedbir chörüp tashlandi. Qisqisi, shundaq qilip tenteklik tedbir üstidin ghalib keldi we tinchliq üçün körsitilgen bu bir meydan tirishchanliq, hiyle - mikir bilen bésiqturuwétildi.

Mushriklar heywe bilen döng tereptin chüshüp kélip ikki terep bir - birige körünüwidi, resulullah: "i allah! Mana bu qureysh özining tekebburliqi we chongchiliqi bilen sanga qarshilashqili we séning peyghembiringni inkar qilghili keldi, i allah, sen manga wede qilghan yardimingni nazil qilghin, i allah! Ular hazirla halak qilghin", dep dua qildi we yene resulullah düshmen qoshuni ichide qizil tögige miniwalghan utbe ibni rebieni körüp: "ularning arisida yaxshiliq bar déylse choqum qizil tögilik kishide bar idi, ular shuning gépige unighan bolsa toghra qilghan bolatti", dédi.

Resulullah musulmanlarning seplirini tertipke saldi. Seplerni tüzep bolghandin kéyin qoshun'gha ular resulullahning eng axirqi buyruqini tapshurup almighuche, düshmen'ge hujum qilmasliq toghrisida buyruq chüshürdi. Andin ulargha jeng qilish usuli toghrisida alahide yolyoruq béríp: " düshmen basturup kelse yeni omumiyüzlük hujum qilsa, yer béghirlitip oq uzunglar, atqandimu arqa - arqidin aram bermey étinglar we üstünglarga bésip kelmigiche qilich sugharmanglar", dédi, andin ebu bekri bilen bille qomandanliq shitabigha qaytti. Seed ibni meaz qoghdighuchi ezimetlerni bashlap, shitab derwazisi aldida qilichlirini shimaylap jenggiwar halette turdi.

Jeng pilikige tunji bolup ot yaqquchi mushriklar tereptin eswed ibni Abdul'Esed mexzumi boldi. U meydan'gha chüshüwidi, bu tereptin hemze ibni Abdulmutellip chüshti. Ikkiylen bir ikkiche qilich soqushturdi - de, hemze bir urupla uning bir pachiqini üzüwetti. Shuning bilen u onghdisigha yiqilip chüshti. Uning késilgen puti jirt - jirt qan tökmekte idi. U yéqilghan urun köldin xéli yiraq bolsimu, biraq u qesimini orunlash üçün, üç putluq bolup köl terepke ömilep yügürüp kélip, kölge özini atti. Lékin hemze uninggha aman bermey qoghlap béríp, axiri kölning ichide qilichliwetti.

Eswed ibni Abdul'Esedning öltürülüshi ot élish aldida turghan jeng pilikige chaqmaq chaqti. Shuning bilen qureysh chewandazliridin üç kishi meydan'gha chüshüp keldi. Ularning hemmisi bir aililik kishiler bolup, utbe we uning qérindishi sheybe we utbening oghli welid qatarliqlar idi. Ular septin étilip chiqipla yekmuyek élishishni telep qildi. Bu chaghda ulargha ensar yashliridin üç yigit - ewf, muewwiz (harisning ikki oghli) we Abdullah ibni Rewahiyler meydan'gha chüshkenidi. Mushriklar bizge qureyshtin özimizge layiq teng démetlimizni chiqirip bergin, dep chuqan kötürüshti. Shunga, resulullah: "i

ebu ebeyde ibni haris, tur! I hemze tur! I eli tur!" dédi. Ular septin ayrilip mushriklarning aldigha yéqinlap béríp közni yumup achquche tutushup kétishti. Ebu ubeyde (u hemmidin péshqedem yashan'ghan kishi idi) utbe ibni rebie bilen tutushti. Hemze sheybe bilen tutushti, eli welid ibni utbe bilen tutushti. Hemze bilen eli öz reqiblerige amanni zaman'gha bermey, qilich urup birdemdila tupa chishlitiwetti. Emma, ubeyde reqibi utbe bilen qattiq éliship, her ikkilisi bir - birini éghir yarilandurup halsizlinip ketti. Shunga, hemze bilen eli utbege hujum qilip, uni jehennemge uzatti, andin ubeydeni kötürüp meydandin qaytip kirdi. Uning bir puti üzüwétilgenidi, shunga u bedri urushi ayaghlisip 4 - 5 kündin kéyin musulmanlar medinige qaytishta sepra dégen yerge kelgende jan üzdi. U shuningghiche bir éghiz derd - elem shikayiti qilmighanidi.

Bu bir meydan yekmuyek élishishning netijisi mushriklargha nisbeten talapetlik bashlinish boldi. Ular eng yaxshi mahir chewandazliridin we qabil qomandanliridin biraqla üç kishidin ayrilip qaldi, shunga ular ghezep otida yandi we musulmanlarga keng kölemde omumiy hujum qozghidi. Emma, musulmanlar allahqa séghinip iltija qilip, yarem we medet tilep öz orunliridin qozghalmay mudapiede turup düshmenni éghir chiqimgha uchratti.

Resulullah qoshunning seplirini retke sélip jeng ishliirigha ait teleplerni otturigha qoyup bolup, qomandanliq shitabqa qaytipla, allahning uninggha wede qilghan yarem we nusretlirini tileszni bashliwetti. Bir chaghda jeng rasa qizip keskinlishishke bashliwidi, resulullah yene qol kötürüp: "i allah! Bügün mushularning halakitini xalisang, zéminda sanga ibadet qilghuchilar tögeydu", dédi. Hetta, iltijagha gherq bolup ketkenliktin, öshnisidiki ridamu chüshüp ketti. Ebu bekri ridani yerdin élip yépindurup qoyup: "i resulullah! Emdi kupaye qilsila, perwerdigarimizgha köp iltija qildila", dédi.

Allah özining perishtilirige wehiy qilip:)... Any mḡkm fḡbtoa alḡyn amnoa slḡqy fy qlob alḡyn kfro alrḡb... ("men siler bilen bille muminlerni (urush meydanlirida) subatliq qilimen, kafirlarning dillirigha qorqunch salimen", ("qur'an kerim" süre enfal 12 - ayetning bir qismi) dédi we resulullahqa wehiy qilip:)ny mmdkm balfḡ mn almlakḡ mrdḡyn ("men silerge arqimuarqa (chüshidighan) 1000 perishte bilen yarem bérimen", dédi.

Shuan resulullah közini yumup, deqique miqdari sükütke chömdi, andin béshini kötürüp: "xush xewer, i ebu bekri! Mana jibriil chang - tozang örlitip kéliwatidu", dédi. Andin kepidin sawutini qoshlap kiyip: "mushriklar topi meghlup qilinip, arqigha chikindürüldi", ("qur'an kerim" 54 - süre 45 - ayet) dégech sekrep chiqti we yerdin bir siqim shéghil tupini élip qureyshlerge qaritip: "allah xar qilghay", dep atqanidi, köz, burun, qulaqlirigha topa kirmigen birmu mushrik qalmidi. Allah bu heqte: "i muhemmed! Bir siqim topini mushriklargha atqiningda sen atmiding, belki emelde uni (mushriklarning közlerige) allah atti", ("qur'an kerim" süre enfal 17 - ayet) deydu.

Del mushu chaghda resulullah qoshun'gha qayturma hujumgha ötüş toghrisida eng axirqi buyruqni chiqirip: "algha...!", dep towliidi we ularni jengge righbetlendürüp: "allah bilen qesemki, bügün mushriklargha qarshi chékinmey subatliq bilen jeng qilghan ademge allah jennetni ata qilidu", dédi. U yene qoshun'gha ilham béríp: "kengliki asman - zéminche kélidighan jennetke atlininglar", dédi. Umeyr ibni humam turup: "hebbelli,

hebbelli", dep ketti. Resulullah: "néme dep hebbelli, hebbelli deysen?" déwidi. Umeyr: "i resulullah! Men ashu jennet ehlidin bolarmanmikin dep mushundaq dédim", déwidi. Resulullah: "sen choqum jennet ehlidin", dédi. Umeyr yénidiki torsidin bir qanche xorma qéqini élip aghzigha saldi. Andin: "eger men mushularni yep yashawéridighan bolsam, bu tolimu uzun hayat bolup ketküdek", dédi - de, qolida qalghanlirini yerge pok qilip tashliwétip, gireleshme jengge kirip ketti. U dushman bilen urushup - urushup, axiri shéhit bolup ketti.

Resulullah qoshun'gha qayturma hujumgha ötüsh buyruqini chiqarghanda mushriklarning shidditi alliqachan boshap hujum qilish qizghinliqi yoqalghanidi. Shunga, resulullahning bu tedbirlik pilanining musulmanlarning jeng meydanida üstünlükini igellishige intayin zor roli boldi. Chünki, ular hujumgha ötüsh buyruqini tapshuruwalghan haman dehshet yuqiri jasaret bilen hujum qozghidiki, dushman seplirini ongtey - tongtey qilip, ularning bashlirini késip sür toqay qilishqa bashlidi we resulullahmu üstige sawutini qoshlap kéyip tolup tashqan ishench we ünlük awazda "mushriklar topi meghlup qilinidu we choqum chékindürilidu", dep qomandanliq shitahtin étilip chiqqanliqi qoshunning jenggiwarliqini hessilep ashuruwetti. Netijide musulmanlarmu yolwastek étilip, tengdashsiz jasaret bilen jeng qildi we perishtilermu hemdemge keldi. Mushriklarning sepliride parchilinish we yimirilish alametliri körülüşke bashlidi. Ular musulmanlarning shiddetlik hujumi aldida berdashliq bérelmidi. Urush axirlishay dep qalghanidi, mushriklar topi terep - terepke jénini élip tikiwétishke bashlidi, musulmanlar ularning keynidin qoghlap yürüp, teslim bolghanlarni esir élip, qarshiliq körsetkenlirini öltürüp, ularni axiri teltöküs meghlup qildi. Emma, bu qétimqi urushning bash jinayetchisi, jallat ebu jehil ibni hisham öz qoshunining sepliridiki yimirilish we patiparaqchiliq alametlirini körüp, bu xil paydisiz éqimining aldini almaqchi boldi. Lékin uninggha mughemberlikning, körenglikning heqiqiy epti beshirisi tézla ashkariliniq qaldi. Uzaq ötmey uning köp sanliq qoshuni musulmanlarning shiddetlik hujumi aldida parchilinishqa bashlidi we uning topida patiparaqchiliq yüz berdi. Uning yénida peqet bir qanche mushrikla qépqalghan bolup, uning etrapigha qilich - neyziler bilen mustehkem bir qorghan shekillendürgenidi. Lékin musulmanlarning shiddetlik hujumining biheywet dolquni aldida bu qorghanlarmu buzuwétildi we neyze, qilichliri pachaqlap tashliwétildi. Del mushu chaghda bu qanxor, jallat top arisida aq tögidek échilip qaldi. Musulmanlar uning at üstide chépip yüriginini kördi. Wehalenki, ölüm ikki ensari ezimetning qoli bilen uning qénini ichishke intizar idi.

Abdurehman ibni ewf mundaq dégen: "bedri küni men septe turuwatattim, shundaq qarisam ong yénimda bir, sol yénimda bir, ikki ensar yigiti peyda boldi, goya men bulargha ishenmey qalдим. Tosattin ularning birsi yene birsidin yoshurghandek qilip: "i tagha! Manga ebu jehil dégenni körsitip qoyghan bolsingiz", dédi, men uninggha: "inim! Uni néme qilisen?" désem, u: "anglishimche, u resulullahqa qattiq eziyet qilarkenduq, xep... Bügün uni körüpla qalidighan bolsam ikkimizning birsi ölüm sharabini tétimighuche uni qachurup qoymaymen", dédi. Men buning jasaritige rastinla ejeplendim, shundaq turattim, méni yene biri noqudi we aldinqigha oxshash bir gepni qildi, uzaq ötmey ebu jehilning dushman topi ichide ong - solgha qatirap yürigenlikini

kördüm - de, héliqi ikki yigitke "kördunglarmu? Ene awu siler izdimekchi bolghan adem shu", dep ebu jehilni körsitip qoydum. Shuning bilen ular qilichlirini oynitip ebu jehil bar terepke uchqandek yürüp ketti. Her ikkiylen uni tengla urup yiqitti, andin qaytip kélip resulullahqa melum qilishti.

Urush axirlashqandin kiyn resulullah: "ebu jehilning qandaq bolghanliqigha kim qarap baqidu?" dédi. Shuning bilen kishiler uni izlep terep - terepke taridi. Bir chaghda uni abdullah ibni mes'ud tépiwaldi, halbuki u axirqi nepesliride jan talishiwatatti. Abdulla ibni mes'ud qilich bilen gach qoyup ebu jehilning béshini üzüwaldi we uni saqilidin kötürüp resulullahning aldigha élip kélip: "i resulullah mana bu allahning düshmini ebu jehil ibni hishamning kallisi", dep pokkide yerge tashlidi. Resulullah: "allah yekke - yéganidur, uningdin bashqa héch ilah yoqtur", dep üç qétim tekrlidi. Andin teshekkur éytip: "allahuekber(allah ulughdur), güzel medhiye we hemdusana allahqa xastur, u wedisini ishqa ashurdi. U bendisige yadem berdi. Küchlük qoshunni allah özi meghlup qildi, yür uni manga körsetkin", dédi. Shuning bilen men resulullah bilen bille béríp uni körsitip qoyuwédim resulullah: "bu eblex mushu ummetning pir'ewini idi", dédi. Resulullah mushriklarning jeset - tapilirini quduq - oreklirige tashliwétishke buyridi.

Urush mushriklarning pajieliq meghlubiyti we musulmanlarning mutleq üstünlükni igilep ghelibe qilishi bilen axirlashti. Musulmanlardin on töt adem shéhid boldi, ularning altisi muhajir, sekkizi ensari idi. Emma mushriklar eng zor chiqim tartti. Ulardin 70 kishi öltürölüp, 70 kishi esirge élini. Ularning tolisi herbi qomandan we kattiwashlar idi.

Mushriklar bedridin pitrap ketken patidek intayin chawalchaq we tertipsiz, halette qachqanidi, ular chongqur oymanliq yaki tagh jilghilirigha qarap, eqli - hushini yoqatqan halda böridin ukken tagh öchkiliridek gahida topliship gahida patparaq bolup jenub terepke mangdi. Ular nomustin mekkige qandaq kirishni bilmeytti. Mekkilikler bedri jeng meydanidiki pajieliq meghlubiyet xewirini mana mushundaq xorluq we qayghu - elem ichide tapshuruwaldi we bu ish ulargha intayin éghir keldi. Hetta ular musulmanlarning xoshal bolup külmesliki üçün ölüklirige yéghlashni we mersiye oqushni cheklidi.

Urush ghelibilik ayaghlashqandin kéyin resulullah medine xelqige aldin xushxewer yetküzüp qoyush üçün ikki béshareetchini yolgha saldi. Ularning biri abdullah ibni rewahe medinining yuqiri teripige, yene biri zeyd ibni haris medinining töwen teripige ewetildi. Elchiler yétip kéliwidi, musulmanlar ularni arigha éliwélip, xushxewerlerni éghiz - éghizgha tégishmey anglashqa bashlidi. Anglighanlar anglimighanlargha yetküzetti, axir ularning köngli tindi, amma shad - xuramliqqa chömdi we medine kochilirining hemme yéride tekbir sadasi we tehlil sadasi yangridi.

Jeng axirlashqandin kéyin resulullah bedride üç kün turup, tötinchi küni etigen qozghalmaqchi boluwidi, yolgha chiqish aldida qoshun ichide ghenimet toghriliq ixtilap yüz berdi. Bu ixtilap barghanséri kücheygili turdi, resulullah qoshun'gha qolliridiki barliq ghenimetlerni omumgha tapshurup bérishke buyridi. Ular resulullahning déginidek qildi, andin bu heqte wehiy nazil boldi.

ص bynkm ٱat حاصوا ٱa

oaﻻﻏﻮa all• orsol• an kntm m•mnyn ("i muhemmed! Sahabiliring) ghenimetler (ni qandaq teqsim qilishing) toghriliq sendin sorishidu. (ulargha) éytqinki: ghenimetler (toghrisida höküm chiqirish) allahqa we uning peyghembirige xastur, allahtin qorqunglar (ixtilap qilishmay ittipaq bolup) aranglarni tüzenglar, eger siler mumin bolsanglar, allahqa we allahning peyghembirige itaet qilinglar", ("qur'an kerim" süre enfal 1 - ayet) shuning bilen resulullah ghenimetlerni yighiwélip musulmanlarga allahning körsetmisi boyiche teqsim qilip berdi.

Bedride üç kün turghandin kéyin qoshun medinige qarap qozghaldi. Esirler yanda yalap birge élip méngildi we mushriklardin tartiwélin'ghan ghenimetlerge abdullah ibni keib mes'ul qilindi. Resulullah bedri wadisidin chiqip sefra jilghisidin ötüp sepra bilen naziye otturisdiki tüzlemlikke chüshüwidi, bu yerde ghenimetlerdin beshtin birini ayriwélip, mujahidlarga bapbarawer tengshep teqsim qilip berdi.

Sefragha yétip barghanda resulullah nezri ibni harisni ölümge buyridi. (nezri ibni haris bu qétimqi urushta mushriklar qoshunining elemdari we qureysh kafirlirining kattiwéshi bolghanning üstige, ilgiri islam dinigha we resulullahqa intayin éghir külpet yetküzgen we esheddi düshmenlik qilghan idi). Shuning bilen uni eli ibni abu talib sörep élip chiqip qilich bilen chépip ijra qildi. Andin yolini dawamlashturup irqi zebye dégen jaygha yétip kéliwidi resululla qoshunni toxtitip uqbe ibni ebi mueytni ölümge buyridi. Hemmige melumki (aldinqi bablarda tilgha élip ötkinimizdek) uqbe ibni umeytning resulullah eley-hisalamgha qilghan eziyet - külpetliri heddi - hésabsiz idi. Uni sabit ibni asim öltürdi. Yene bir sözde eli ibni abu talib öltürgen, déyilidu.

Bu ikki jinayetchige ölüm jazasi bérish herbiy intizam nuqtisidin élip éytqanda, tolimu zörür bolup qalghanidi. Chünki, ular esirler qataridiki ikki esirle emes, belki hazirqi zaman atalghusi boyiche éytqandimu bu qétimqi urushtiki urush jinayetchilirining eng chong kattiwashliridin idi.

Resulullah rewhagha yétip kelgende musulmanlarning elchilirige yoluqti. Ular resulullah üçün qizghin tebrik sadalirini yangratti. Andin yolini dawamlashturup medinige ghelibe qilghan we zeper quchqan halda kirip keldi. Bu chaghda uningdin medine ichi we sirtidiki düshmen küchler qorqup eyminidighan boldi. Medine ahalisidin nurghun kishiler özlirining musulman bolghanliqini jakarlidi. Hetta shu küni abdullah ibni ubey we uning yan tayaqlirimu körünüshte musulman bolghan bolup qoydi. Resulullah medinige yétip kelgen künning etisi esirlermu élip kélindi. Shuning bilen resulullah ularni sahabilerge tarqitip berdi we ulargha yaxshi muamile qilishni tewsiye qildi. Buning bilen sahabiler özi xorma, méwe - chiwilerni yep esirlerge ash - nan bérıp baqti.

Resulullah medinige yétip kelgendin kéyin sahabilerge esirler toghrisida meslihet saldi. Ebu bekri mundaq dédi: "i resulullah! Bular öz taghilirimiz we öz qewmi - qérindashlirimiz, méningche ulardin tölem élip qoyuwetsekmikin, u biz üçün bir obdan meblegh bolup qalghudek, küchimizni toluqliwalghudekmiz. Bularnimu allah hidayet qilip yaxshi adem bolup ketse ejep emes".

Resulullah ömer reziyellahu enhuge qarap: "sen qandaq qaraysen? I ibni xettab!" dep soridi. Ömer reziyellahu enhu mundaq deydu: "shuning bilen men turup: i resulullah! Allah bilen qesemki, men abu bekridek qarimaymen, men shundaq

qaraymenki, manga palanini bergin (u özümning yéqin bir tughqini idi), uni özüm öltürey, eliygha uqeyl ibni abu talibni bergin, uni eli öltürsun, hemzige uning qérindishi palanini (abbasni démekchi) bergin, uni hemze öltürsun. Shundaq qilghanda, andin allahning aldida bizning dilimizda mushriklargha qarita qilche yol qoyush mewjut emesliki ispatlinidu, uning üstige bu jinayetchilerning hemmisi dégüdek kattiwash emeldarlar we aldi pesh, ot quyruqlar dédim.

Shundaqtimu resulullah ebu bekrining pikrige mayil bolup, méning pikirimni qollimidi we ulardin tölem tölitip aldi. Etisi etigen resulullahning yénigha barsam u ebu bekri bilen yighlawétiptu. Bu chaghda men: "i resulullah! Ikkinglar némishqa yighlaysiler? Manga éytip béringlar, yighlighudek bolsa menmu yighlarmen, yigha tapalmisam, közümnü yighigha zorlarmen", disem, resulullah: "manga séning ashu sepdashliring esirlerdin tölem alghanliqi sewebidin körsitilgen körünüşler üçün yighlaymiz, manga ularning azab qiliniwatqanliqi mushu derextin yéqin yerde körsitildi", dédi.

Bu heqte allah taala töwendiki ayetni nazil qildi: "peyghemberge zéminda dühmenni köprek öltürmey turup (yeni mushriklarning heywisini yoqutup, islamgha quwwet bermey turup) esirlerdin fidiye élish layiq emes idi. (i muminler! Siler fidiye élish bilen) dunya menpeetini közleysiler, allah silerge axiretni (yeni axiretning sawabini) tileydu. Allah ghalibtur. Hékmét bilen ish qilghuchidur. Allahning (ochuq cheklimigen ishni qilghanlarni jazalimasliq dégen) hökmi ezelisi bolmisa idi (esirlerdin) fidiye alghanliqinglar üçün elwette zor azabqa duchar bolattinglar". ("qur'an kerim" süre enfal 68 -, 69 - ayetler)

démek axirqi kéngesh netijisi ebu bekrining rayigha qarar tapti. Shuning bilen resulullah ulardin fidiye élip qoyuwetti. Fidiye miqdari 4 ming derhemdin 3 ming derhem ariliqida boldi. Eng töwen bolghanda 1000 derhem tülidi. Mekkilikler xet yazalaytti. Shunga esirler ichidin tölem töleshke iqtisadi yetmeydighanlar mediniliklarning ewladliridin her birige on ösmürni tutquzup bérilip, ular ashu ösmürlerge xet yézish we oqushni pishshiq igiletkendin kéyin qoyuwétildi. Shuning bilen bille resulullah yene bir qanche esirge alahide kechürüm iltipat qilip, tölemsiz qoyuwetti. Ularning ichide mutellip ibni henitep, seyfi ibni ebu rifae we ohud urushida yene esirge chüshüp, ölüm jazasigha höküm qilin'ghan ebul'izze jumehilermu bar idi.

Resulullah yene küy'oghli ebul'asqa zeynebning yolini boshitip qoyush sherti bilen kechürüm qildi. Zeyneb érinig fidiye heqqini tölesh üçün melum miqdarda mal - mata ewetkenidi. U ewetken mallar ichide uning toy küni anisi xediche boynigha ésip qoyghan bir tal monchaqmu bar idi. Resulullah bu monchaqni körüp, qattiq ichi sérildi we sahabilerdin ebul'asni fidiyisiz qoyuwétishni ötündi. Sahabiler qoshulghandin kéyin uni zeynebni medinige yolgha séliwétish sherti bilen qoyuwetti. Shuning bilen ebul'as mekkige béripla zeynebni yolgha séliwetti. Zeyneb hijret qilip chiqti. Resulullah zeyd ibni haris bilen ensarlardin bir ademni zeynebning aldigha chiqartti ular uni medinige élip keldi. Lékin, zeynebning seper jeryani qiyin hem müshkül boldi.

2000-sual: ramizan rozisining perz qilnishi

yene shu yili yeni hijriyining 2 - yili ramizan éyida roza tutush perz qilindi we pitri

sediqisini ada qilish belgilendi hemde bashqa perz - zakatlarning ölchem - endiziliri élan qilindi. Bu sediqe pitri we bashqa perz zakat qatarliq mejburiy we yérim mejburiy iqtisadiy wezipilarning yolgha qoyulushi tijaret we kesip qilishqa qurbi yetmigen nurghun kembeghel muhajirlar we musapirlarning turmush qiyinchiligni yengilletti.

2001.-sual: benu suleym ghaziti

resulullah bedri ghazitidin qaytip kélip, - ghetefpan qebilisining benu suleym jemetining hujum qilish üçün küch teshkillewatqanliqidin xewer tapti. Shuning bilen resulullah 200 atliq qoshun bilen ular topliniwatqan yerge ushtumtut basturup bardi we kidr dégen jaydiki qarargahqiche ichkirilep kirdi. Bu chaghda benu suleym xelqi yaylaqtiki 500 dek töge - charwilirini tashlap, alliburun jénini jaylap tikiwétishkenidi. Shuning bilen bu mallargha medine terep igidarchiliq qildi we uningdin beshtin birini ayrip bolghandin kéyin qoshun ichide teqsim qilip bérildi. Her bir jengchige ikkidin töge tegkenidi. Resulullahqa yesar isimlik bir qul teqsim bolghan bolup, resulullah uni azad qiliwetti. Resulullah bu yerde üç kün turghandin kéyin, andin medinige qaytti. Bu ghazat hijriyining 2 - yili shewwal (10 - ay) éyida élip bérilghan bolup, bedri urushidin qaytip kirip yette künidin kéyin bolghanidi. Resulullah öz ornigha medinide siba ibni erfeteni qaldurghan.

2002.-sual: beni qeynuqa ghaziti

resulullah medinige qedem teshrip qilghandin kéyinla yehudiylar bilen tüzgen kélishimnamidiki prinsiplargha bashtin - axir qet'iy emel qilip keldi. Musulmanlar tereptin bu kélishimge xilap birmu gheyri ehwal körülmidi. Lékin, öz tarixini aldamchiliq, xiyanetkarliq we öz qoli bilen tüzgen ehdi - peymanlirigha öz ixtiyari bilen xilapliq qilish jinayetliri bilen toshquzuwetken, bu yehudiylar uzaq ötmey "eski, taz kolasi"ni qayta kiyip qopti we ichken soghuq suliri asanla öz eksini tartip yene süyqest, hiyle - mikir, ighwagerchilik we qutratquluq yolini tutti we musulmanlarning birlik sépige buzghunchiliq sélishqa bashlidi. Yehudiylar yolsizliqlarning hemmisini resulullah bilen imzalashqan kélishimge xilap halda bedri ghazitining aldi - keynide qiliwergenidi. Resulullah we sahabe - kiramlar bularning haman bir küni hidayet tépishigha ümid baghlap we medine rayonining muqimliqi, tinchliqini közlep chishini chishlep sebri qilip keldi. Lékin yehudiylar musulmanlarning bedri meydanida mutleq üstünlük bilen ghelibe qilghanliqi we yiraq - yéqin hemmining dilida musulmanlarning izzet - hörmiti, shanu - shewkiti orun alghanliqini körüp, heset otida ich - baghri köyüp köl bolup ketti. Ularning öchmenliki hessilep éship, ashkara dushmanlishish meydanigha ötti we qalaymiqanchiliq tughdurush, parakendichilik sélishqa urundi.

Qebililerdin üç taipe yehudiylar ichide beni qeynoqa yehudiylirining ghaljirliqi eng yaman boldi. Beni qeynoqa yehudiyliri medine ichide (qeynoqa mehellside) olturaqlashqan bolup, ularning köp qismi zergerchilik, tömürchilik we qacha - qucha, chaq - chuq sanaiti bilen shoghullinatti we shu tüpeyli ularning her qandiqi yénida qilich, neyze, yachaq, dobulgha - sawut we mis qalpaq dégendek her xil qorallarni toluq ésip yüretti. Özrisiz jengge qatnishalaydighan muntizim leshkirining sani 700din ashatti. Ular medine yehudiyliri ichide eng jesur, eng shijaetlik qoshun'gha ige qebile idi. Shunga ular

yehudiylar ichide ehdinamini tunji bolup buzup öz putigha özi palta salghan nakesler boldi.

Allah bedride musulmanlarni ghalib qilib, ularning inawet - hörmitini yuqiri kötürüwidi, bu yehudiylarning esebiylik tēximu éship, keng kölemde küshkürtüş we ighwagerchilik heriketliri bilen shughullandi. Hedisila qalaymiqanchiliq we parakendichilik tughdurup, yalghuz mangghan musulmanlarning aldini tosap, mesxire, mazaq qilib bozek etti. Musulmanlar ularning bazirigha soda - sētiq bilen kēlip qalsa, ulargha eziyet yetküzdi we chetke qaqtı. Hetta tēximu chēkidin éship musulmanlarning qız - xotunlirigha chēqilishqa urundi. Ularning eskiliki wayigha yētip, bu xil jinayetlirige chidap turghili bolmighanda, resulullah ularni yighip chirayliqche nesihet qildi. Tinch bolush we toghra yolda mēngishqa chaqirdi. Ularni qarshilishish we dūshmenlishishning yaman aqiwitidin hezer eyletti. Lékin, bu yaxshi nesihetler ulargha ekis tesir bērip, ularning ot quyruqluqini we mughemberlikini ashuruwetti. Ish mushu yerge yetkende resulullahningmu sebri qachisi tashti we emdiki sebrini ölümdin qorqqanliq we xorluqqa maqul bolghanliq dep bildi. Shunga, u medinide öz ornida ebu lubabe ibni abdulmunzirni qaldurup, allahning qoshunini bashlap beni qeynuqa yehudiylirigha hujum qozghidi. Musulmanlarning elimini hemze ibni abdulmutellipke tutquzdi. Yehudiylar musulmanlarni körüp derhal sēpil - qorghanlirigha kirip, mudapiede turuwaldi. Muhasire 15 kün dawamlashti. Ular hijriyining 2 - yili shewwal éyining 15 - küni muhasirige élin'ghanidi. Zulqedining yēngi éyi körün'gen'ge qeder sozuldi. Axir allah ularning diligha (birer qewmni halak qilmaqchi bolghanda we yaki meghlubiyetke yüzlendürgende tashlaydighan) qorqunchni saldi. Netijide ular özlirining hayati, mal - mülüki we xotun, bala - chaqiliri heqqide resulullahning hōküm chiqirishigha qayil bolidighan bolushti. Resulullah buyruq chūshürüp ularning hemmisini baghlap qoralsizlandurdi. Resulullah ularning mal - mülük, qoral - yaraghlirini yighiwalıdı we uningdin özige üç dane oqya, ikki sawut, üç qilich we üç dane neyze élip qaldi. Ghenimetlerni qoshun ichide teqsim qilib bölüp berdi. Ghenimetlerni jughlash we tizimgha élish ishlirigha muhemmed ibni mesleme mes'ul bolghanidi.

2003.-sual: ziemri ghaziti

ziemri ghaziti uhud ghazitidin ilgiri resulullah özi biwasite rehberlik qilghan bir qétimliq chong herbiy heriket bolup, hijriyining 3 - yili muherrem (1 - ay) da élip bērilghanidi. Weqening sewebi mundaq: medine axbaratchiliri resulullahqa: "beni sulebe we muharif qebiliridin zor bir türküm kishiler toplinip medine etrapı rayonlirigha hujum qilmaqchi boluwétiptu", dégen melumatni yetküzdi. Shuning bilen resulullah musulmanlarni ghazatqa chaqirdi we atliq we piyadilik bolup, 450 kishilik qoshunni bashlap, dūshmennı uwısidila tunjuqturuwétishke atlandı. Öz ornida medinide osman ibni effanni qaldurdi. Dūshmen medine qoshunining yolgha chiqqanliqini anglapla, tagh - qirlargha tarap, özi chetke éliwélishti. Emma, resulullah ular toplan'ghan ziemri dégen su boyigha yētip bērip (shu yili) seper éyida saq bir ay (yaki azraq kem) turup beddwilerge musulmanlarning herbiy küchini körsitip qoydı we ularning heywisini yerge urup, dillirigha qorqunch uruqini térip qoyghandin kéyin zeper bilen medinige qaytti.

2004.-sual: bohran ghaziti

bohran ghaziti hijiriyining 3 - yili rebiul'axir (4 - ay) éyida, resulullah özi biwasite qomandanliq qilghan 300 kishilik chong bir herbiy yürüş bolup, resulullah bohran (hijazning gherbi teripidiki bir kan chiqidighan jay)da rebiul'axir (4 - ay) éyi, andin jumadiyel'ewwel (5 - ay) aylirida turup qaytip kirdi. Urushqa duch kelmidi.

2005.-sual: zeyd ibni haris qoshuni

bu musulmanlar ohud urushining aldida qozghighan eng muweppeqiyetlik zerbidarliqi eng zor bir qétimliq herbiy heriket bolup, hijiriyining 3 - yili jumadiyel axir (6 - ay) éyida ewetilgen.

Qureysh dairliri bedri pajiesidin kéyin qattiq derd elemge gherq bolup, ichi qan idi. Yaz kélip ularning shamgha qilidighan yazliq seper waqti yétip kéliwidi, ularni qayta ghem basti. Bu heqte qizghin muzakire élip bérildi we ghulghula qilindi. Axirda eswed ibni abdulmutellip sefwan ibni umeyyeye yol körsitip beni bekri qebilisidin furat ibni hebbanni yol bashlighuchiliqqa éliwélishe körsetti. Shuning bilen qureysh karwini ularning mal - mülüklirini qachilap iraq yolini nishanlap sherqiy shimal terep bilen astaghina yolgha chiqti. Lékin bu karwan we uning yönlishi heqqidiki melumat alliqachan medinige uchup kélip bolghanidi. Resulullah buni uqqandin kéyin derhal zeyd ibni haris kelbi bashchiliqida 100 kishilik qoshun teshkillep yolgha saldi. Zeyd intayin jiddiy yol yürüp axir karwanning nejde zéminida "qerde" dep atilidighan bir su boyida ikenlikini bayqidi - de, ulargha ushtumtut hujum qilip, karwanni pütünley qolgha chüshürdi. Sefwan qatarliq karwanning igiliri héchqandaq qarshiliq körsetmeyla tikiwetti. Qerde weqesi qureysh terep üçün éytqanda, bedri pajiesidin qalsa eng éghir, eng talapetlik bir qétimliq yoqitish boldi. Bu weqedin qureyshler qattiq chöchüdi we qayghu - elemge patti. Ularning qisas élish qizghinliqi künsayin éship, musulmanlar bilen qattiq bir élishish we ularning diyarigha basturup bérir, pütünley xaniweyran qiliwétish iradisi téximu kücheydi.

2006.-sual: ohud ghaziti

mekke xelqi bedri weqesidiki éghir talapettin xursinip musulmanlarga qarita öchemlik qattiq küchiyip ketti, bolupmu yuqiri derijilik emeldar we elemdarliridin waqitsiz ayrilip qalghinigha qayghurup turghanda qerde weqesi ularni goya qoqasqa kömgendek biaram qiliwetti. Shundaq qilip ular uzaq ötmey musulmanlarga qarshi keng kölemlik urush qozghap achchiqini chiqiriwélishe we entini éliwélishe qararigha kélishti we bu urush üçün keng kölemde teyyarliq qilishqa kirishti.

Bedri pajiesige saq bir yil toshqan künlerde mekke dairlirimu alliqachan teyyarliqlirini pütüzüp, herbiy hazirliqlarni tel qilip bolghanidi. Mekke tewesidiki her qaysi qureysh qebililiri ularning ittitaqdashliri hemde aqqun hebeshlerdin bolup üç ming mushrik resmiy sepke tizilip atlinish buyruqini kütüp turdi. Qureyshler, eskerler özlirining ar - nomusini we izzet - hörmitini qoghdash üçün bolsimu, jan pida qilip urushsun üçün ayallardinmu jengge qatnashishni xalaydighanlarni birge éliwélishe muwapiq kördi. Buning bilen 15 ayal sepke qétildi. Qoshunning qatnash qorali üçün 3000 töge jem qilindi. Atliqlar qoshuni üçün 200 at hazirlandi. Ular bu atlarni yol boyi

chong qoshunigha qatmay bashqa yollar bilen ayrim élip mangdi. Mudapie qoralidin 700 sawut teqlendi.

Merkizi bash qomandanliq ebu sufyan ibni herbke merkezleshti. Xalid ibni welid atliqlar qoshunining qomandani, ikreme ibni ebu jehil muawin bash qomandan boldi. Elem yenila abduddar jemetige tutquzuldi. Mekke qoshuni mana mushundaq toluq teyyarliq we herbiy hazirliqlar bilen medinige qarap yolgha chiqti. Resulullahning taghisi abbas ibni Abdulmutellip dūshmen (qureysh)ning barliq heriketlirini we herbiy teyyarliqlirini bashtin - axir kōzitip turghanidi. Dūshmen mekkidin qozghilip yolgha chiqqan haman abbas resulullahqa jiddiy mektup yollap, dūshmen ehwalini tepsiliy xewer qildi.

Abbas (reziyellahu enhu)ning amanitini tapshurup alghan elchimu mesilige jiddiy qarap, intayin téz sür'et bilen yol yürüp, mekke bilen medine otturisdiki (500 kilométirdek musape)ni üç künde bésip, amanetni resulullahqa saq - salamet yetküzüp berdi. Resulullah bu chaghda quba mesjidide idi. Resulullah xetni tapshurup alghandin kéyin ubey ibni keebke oqutquzup mezmunidin waqiylandi we uni héch kishige tinmasliqni tapilap qoyup aldirap medinige qaytti. Muhajir we ensarlarning pishqedemliri bilen bu heqte pikirleshti we muzakire élip bardı.

Pütün medine omumiyüzlük herbiy haletke ötti. Erler kéche - kündüz qoralliq yürdi. Hettaki, tuyuqsız birer weqe yüz bérıp qélshning éhtimaligha qarita namazlardimu qoraldin ayrilmidi. Ensarlardin bir bölük kishiler (ularning ichide seed ibni meaz, useyd ibni huzeyr we seid ibni ubadilermu bar idi) teshkillinip, resulullahni qoghdash wezipisini ötidı. Ular kéchiliri resulullahning ishik tüwide qoralliq turup muhapizetchilik qilatti. Yene dūshmenning ushtumtut basturup kirip medinide weqe peyda qilishidin ensirep, medinining her qaysi kirish éghizlirigha we chighir yollargha charlighuchi we muhapizetchiler qoyuldi. Musulmanlar charlighuchi qismi (dūshmen herikitini kōzitish üçün) mushriklar medinige hujum qilip qalghan teqdirde méngish éhtimali bolghan barliq yollarni nöwet bilen aylinip charlap turdi.

Mekke qoshuni eslidiki gherbi chong yolni boylap méngip dawamlıq algha ilgirilep, "ebwa" dégen yerge yétip kéliwidi, hindi binti utbe (ebu sufyan ibni herbning ayali) resulullahning anisining qebrisini échip jesetlerni tashliwétish tekliwini otturigha qoydi. Biraq qoshun rehberliri bu tekliwni ret qildi. Bundaq qilghanda özlirige yaman aqiwetlerning kélip chiqishidin ensirep, andin yene yolini dawamlashturup medinige yéqinlap keldi. Bu yerde eqiq wadisidin ötüpla onggha burulup méngip, ohud téghigha yéqin (medinining shimalidiki) tüzleng shorluq zéminning "eyneyn" dep atilidighan bir yérige kélip chūshti hemde mushu yerge herbiy barigahni tikip orunlashti. Bu hijiriyining 3 - yili shewwal éyining altinchi küni jüme idi.

Medine axbaratchiliri mekke qoshuni toghriliq arqimuarqa xewer yetküzüp turdi. Bu chaghda resulullah sahabiler ichide yuqiri derijilikler herbiy kéngesh yighini chaqirdi. Yighinda dūshmenning bu qétimqi tajawuzchiliq herikitige qarita qandaq taqabil turush heqqide yighin qatnashchiliri bilen pikir almashturdi.

Bedri urushida jengge qatnashish pursitidin mehrum qalghan bir bölük pazil sahabiler resulullahqa dūshmenning aldigha chiqip urushush tekliwini bérıp, qattiq

ching turdi. Mushriklarning aldigha chiqip, nex meydanning özide bir terep bolushni qizghin arzu qilidighan jeng xumar ezimet baturlar ichide resulullahning taghisi hemze ibni abdulmutellipmu bar idi. Resulullah köp sanliq jamaetning pikiri aldida öz rayini izahlap olturmidi, netijide eng axirqi qarar medinide dushmaning tégish qilishni kütüp olturmay nex meydan'gha chiqip, tighmu - tigh éliship merdane bir terep bolushqa teyin tapti.

Shu küni resulullah sahabiler bilen urush we uning istratégiyilik tedbirliri üstide anche - munche bash qoshuwalghandin kéyin medine xelqi bilen jüme namizini birge oqudi. U jüme xutbisida jamaetchilikke nutuq sözlep wez - nesihet qildi. Omumiy xelqni seperwerlikke kélip, jenggiwar we jiddiy halette turushqa chaqirdi. Musulmanlarga ular sebrilik, subatliq we iradilik bolsila, ghelibe - nusret mensup bolidighanliqini uqturdi hemde hemmeylen birlikte tajawuzchilarning edibini bérishke chaqirdi. Köpchilik resulullahning bu chaqiriqidin memnun bolup, köz yéshi qilishti we xushnud bolghanliqini bildürüshti.

Jüme namizidin kéyin kishiler top - top bolup yighilishqa bashlidi. Medinining yuqiri teripidiki ahalilarmu kélip boldi. Uninggha qeder namaz esirning waqtimu kirip qaldi. Resulullah musulmanlar bilen esir namizini oqudi. Andin ebu bekri we ömer reziyellahu enhuni bashlap öyge kirip ketti. Ular öyde resulullahqa selle we jeng kiyimlirini kiygüzdi. Shuning bilen resulullah ikki sawutni qoshlap kiyip, qilichini yan'gha ésip, toluq qorallan'ghan halda musulmanlarning aldigha chiqti.

Buningghiche kishiler resulullahning tézraq chiqishini teqezzarliq bilen kütüp turuwatatti. Resulullah hujrisidin ikki sahabisini egeshtürüp, toluq qorallan'ghan halda chiqip kéliwidi, ular: "i resulullah! Séning pikringge qoshulmasliqqa heddimiz emes iken, shunga özüng chaghlap buyruq qilghin, eger medinide turushni yaqtursang, shundaq qilayli", déyishti. Bu chaghda resulullah ulargha: "peyghember bolghan kishi urush kiyimini kiyip bolghandin kéyin alla uning bilen dushman otturisini bir terep qilmighuche uni sélip tashlashqa bolmaydu", dédi. Andin qoshunni retke sélip, ularni üç qisimgha böl-di.

1. Muhajirlar qisimi. Bularning elimini mus'eb ibni umeyr (abduddar jemetidin) ge tutquzdi.

2. Ews ensarlar qismi. Bularning elimini useyd ibni huzeyrge tutquzdi.

3. Xezrej ensarlar qisimi. Bularning elimini hubab ibni munzirge tutquzdi.

Qoshun zeberdes 1000 kishidin terkip tapti. Ularning ichide 100 sawutluq (tömür kiyimlik) we 50 atliq bar idi. Medinide öz ornida jamaetchilikke namaz oqup birshke we sheher memuriyitige abduallah ibni ummi mektumni belgilidi. Andin qoshun'gha qozghilishqa buyruq berdi, qoshun shimal terepke qarap yolgha chiqti. Seed ibni obade bilen seed ibni meaz ikkisi toluq qorallinip resulullahning yénida heywet bilen qadem tashlap kétip baratti.

Qoshun medine kochiliridin ayrilip senyetulwida dégen jaydin ötüwidi, xéli yiraqta islam qoshunidin ayrim serxil bir qushunning shu yönülüshte qara körünüş kéliwatqanliqi melum boldi. Resulullah: "bu kimler?" dep soriwidi, ular xezrej qebilisining ittitaqdashliri bolghan yehudiylar ikenliki, mushriklargha qarshi urushqa

qatnashishqa chiqqanliqi xewer qilindi. Shuning bilen resulullah: "ular musulman boptimu?" dep soridi. Sahabilar: "yaq, ular musulman bolghini yoq", déyliwidi resulullah: "kafirlardin mushriklargha qarshi yarem sorashqa bolmaydu", dep ularning bu sepke qétilishgha ruxset qilmidi.

Resulullah yehudiylar qoshuni mesilisini bir terep qilib bolghandin kiyin yolni dawamlashturup, "shiyxan" dep atilidighan bir yerge barghanda qoshunni toxtutup, qayta retke sélip közdin kechürdi. Yéshi kichik jeng meydanining japalirigha taqet qilalmaydu, dep qarighanlirini qayturuwetti. Mushu yerde kech kirip gugum chüshüp qaldi. Resulullah qoshun bilen namaz shamni oqudi. Arqidin xupten namizini oqup, shu jayda qonup qaldi we 50 kishini tallap qoshun chüshken barigah etrapini qoghdashqa qoydi. Ular shu etrapta aylinip yürüp qarawulluq qildi. Bulargha muhemmed ibni mesleme mes'ul qilindi we zekwan ibni qeys mexsus resulullahni qoghdashqa mes'ul boldi.

Resulullah tang yorushtin sel ilgiri qozghilip bir mehel yol yürdi, bir chaghda "shewt" dégen bir yerge yétip bériwédi, tang yorup bamdat namizining waqti boldi. Shuning bilen u bu yerde toxtap bamdat namizini oqudi. Bu chaghda resulullah düşmen'ge xéli yéqin jaygha kélip qalghan bolup, her ikki terep bir - birini éniq köreleytti. Del mushu yerde munapiq abdullah ibni ubey musulmanlarga asiqliq qildi. Yoqilang bahane - seweplerni körsitip eskerlerning üchtin bir qismini (üch yüzdek jengge yaraydighan kishini) qayturup ketti.

Abdullah ibni ubey bashchiliqidiki munapiqlar guruhi musulmanlarga qiyin peytte asiqliq qilib, jeng meydanidin chékinip ketkendn kiyin, resululla qalghanlar bilen düşmen terepke qarap yolni dawamlashturdi. Mushriklar qoshunining bir qanche jaydiki herbiy barigahliri resulullah bilen ohud téghi ariliqini tusup turatti. Resulullah qoshun bilen bu yerdin ötüp wadining medinige yiraq chétidiki ohud téghi baghrigha bérıp chüshti. Netijide düşmen qoshuni musulmanlar bilen medine otturısında pasil bolup turdi.

Buyerde resulullah qoshunni seperwer qildi we ularni sepke tizip jengge teyyar turghuzdi. Andin 50 dek oqyachi mergenni tallap, oqyachi qisimi teshkillidi we aldinqi yili bedri urushigha qatnashqan abdullah ibni jubeyr ibni numan ensarini bu qisimning qomandani qilib teyinlidi. Andin ularni qanat wadisining jenup qirghiqigha - musulmanlar qoshuni qomandanliq shitabining sherqi jenubigha texminen 150 mitér yiraqliqtiki tagh (töwende bu tagh oqyachilar téghi dep atilidu) üstidin orun élishqa buyridi. Resulullah bu qismning qomandani abdullah ibni jubeyrge alahide tapilap: "bizni oqya küchi arqiliq düşmen atliq qoshunining arqidin zerbe bérishidin qoghdighin, ular arqa teripimizdin kélelmisun, meyli ghelibe qilayli, meyli meghlup bolayli, sen ornungdin ayrilmighin, biz bu tereptin xatirjem bolayli!" dédi. Andin qalghanlarni qisimgha bölüp, ong qanat qisimgha munzir ibni emrini, sol qanat qisimgha zubeyr ibni awwamni qomandan qilib teyinlidi. Miqdad ibni eswedni zubeyr ibni ewwamgha yaremchi qilib berdi. Zubeyr ibni ewwam bashchiliqidiki qisimgha, asasliqi xalid ibni welid bashchiliqidiki düşmen atliq qoshunigha taqabil turush wezipisi tapshuruldi. Qoshun ichidin bir bölük batur - ezimetlerni tallap, aldinqi sepke orunlashturdi. Bu heqiqetenmu

toghra we inchike orunlashturush bolghanidiki, buningda resulullahning herbiy ishlargha yétekchilik qilishtiki qabiliyiti yene bir qétim namayen boldi. Shundaqla qoshunining eskiri jehettiki azliqini sahabiler ichidiki yaramliq, batur ezimetlerdin bir bölük kishilerni tallap aldingi sepke orunlashturush arqiliq toluqlidi. Mana mushundaq qilib, hijiriyining 3 - yili shewwal (10 - ay)ning 7 - küni shenbe seher medine qoshunining jeng teyyarliqi asasiy jehettin pütüti. Resulullah qoshunni taki özi buyruq chüshürmigüche aldirap qol sélishtin tosti. Üstige ikki sawutni qoshlap kiyip, jenggiwar qiyapet bilen ularning aldigha chiqip urushqa righbetlendürdi we emeliy küch chiqirip, dühmen'ge yoluqqanda qet'iy subatliq we jasaret körsitishni telep qildi.

Emma, mushriklar terepmu qoshunlirini herbiy intizam boyiche orunlashturdi. Ebu sufyan qoshunning aliy bash qomandani boldi. Ong qanat qisimgha xalid ibni welid (bu chaghda u téxi mushrik idi), sol qanat qisimgha ikreme ibni ebu jehil, piyadiliklerge sefwan ibni umeyye, oqyachilar qismigha abdullah ibni rebiy'eler mes'ul qomandan boldi. Elem abduddar jemetidin subatliq dep tonulghan bir türküm kishilerge tapshuruldi.

Jeng chaqmiqi chéqilish aldida qureysh dairiliri musulmanlar qoshunining birlikini parchilash we ularning sépide bölgünchilik we ittapaqsizliq tughdurush üçün bir meydan siyasiy hujum qozghidi.

Qureysh ayal eskerliri bu qétimqi herikette öz rolini toluq jari qildurdi. Ebu sufyaning ayali hindi binti utbe bulargha yétekchilik qilatti. Ular jeng seplirini arilap yürüp, ghezel éytip, usul oynap, dap chélip, eskerlarning jenggiwarliq iradisini yuqiri kötürdi we urushqa qiziqturup, qaram telwilerning qehr - ghezipini, qilichwaz we mubariz chilarning qénini qizitti.

Ikki terep déweylep kélip, ariliq yéqinlishiwidi, her ikkilisi qatar sep tartip turushti. Del mushu peytte saetning sitirélkisi urush peytige qedem qoydi - de, mushriklarning elemdari telhe ibni ebi telhe meydan'gha sekrep chiqip tunji bolup jeng pilikige ot yaqti. U qureysh chewandazliri ichide eng qaram, eng batur dégen nam bilen tonulghanidi. Musulmanlar uni qoshun serkisi dep ataytti. Telhe rasa kélishken bir nar tögige ménip, mubarize telep qilib meydan'gha chüshti. Kishler uning yuqiri shijaitini bilgechke bir az teptartqan chéghi, sep timtasliqqa chömdi. Lékin seplerni arilap aldigha chiqqan zubeyr ibni ewwam bu jimjitliqni buzdi. U telhege qarshi meydan'gha chüshüpla, yügürgen péti yolwastek sekrep bérip, uning keynige miniwaldi, andin uni hesh - pesh dégüche pomidaqlap yerge yiqitip, qilich bilen gach qoyup uning kallisini üzüp tashliwetti. Resulullah bu ajayip élishishni körüp: "allahu ekber", dep towliwetti. Musulmanlarmu teng: "allahu ekber", dep towlashti. Meydanda pelekke yetken yangraq ekis sada peyda boldi. Peyghember eley-hissalam zubeyrning bu himmitige aprin oqup: "herbir peyghemberning qoghdighuchisi bolidu, méning qoghdighuchim zubeyr ibni ewwam", dédi.

Telhening öltürülüshi bilen teng urush oti yamrap ketti. Jeng meydanining hemme yéride ikki terep keskin tutushup qélishti. Urushning ölüş we öltürüş chaqi mushriklar elimining etrapida köprek aylandi. Abduddar jemetining ademliri özlirining bash serkerdisi telhe ibni ebi telhe öltürülgendin kéyin arqa - arqidin meydan'gha chüshüp,

elemni yiqitmay kötürüp, öz burchini ada qildi. Elemni telhedin kéyin uning qérindishi osman ibni ebu telhe kötürdi.

Uninggha qarshi hemze ibni abdulmutellip meydan'gha chüshüp, hesh - pesh dégüche uning bir qolini bir qanche yan qowurghisi bilen boquruwetti. Netijide uning yel xaltisi we jiger, talliri ashkara körünüp qaldi. Andin elemni ebu seed ibni ebu telhe qoligha élip, égez kötürüp pulanglatqili turdi, seed ibni ebi weqqas reziyellahu enhu rasa chenlep bir pay oq étiwidi, oq uning gejisige neq tégip, uning tilini chiqiriwetti. U ornidin qozghilamayla jan üzdi. Ebu seed ibni ebu telhe yer chishligendin kéyin elemni musafi ibni telhe ibni ebu telhe kötürdi. U elemni qoligha élishighila asim ibni sabit bir pay oq üzüp, uning por térikini yachaq oqi bilen shaxlitip qoydi. U "güp" qilip yiqildi. Shuning bilen u yiqilghan haman elemni uning qérindishi kilab ibni ebi telhe kötürdi. Uninggha zubeyr ibni ewwam chiqqanidi, ikkiylen azraq tirkiship, axir zubeyr ghalib keldi we uning béshini üzüwetti. Andin elemni mezkur ikkiyenning üçinchi qérindishi jellas ibni telhe kötürgenidi, uninggha musulmanlardin telhe ibni ubeydullah bir neyze urup jénidin juda qildi. Mana bu alte neper elemdar bir aile kishiliri bolup, hemmisi ebi telhening ewladliri idi. Ular mushriklarning elimi etrapida qatar yatquzuwétildi. Bu bir aile kishiliri toluq tügigendin kéyin elemni abduddar jemetidin ertee ibni shurehbil kötürdi. Uni eli ibni ebu talib öltürdi. Andin elemni shurey-h ibni qariz kötürgenidi, uni qezman öltürdi. Uningdin kéyin elemni ebu zeyd qoligha éliwidi, unimu qezman öltürüp tashlidi. Andin elemni shurehbil ibni hashim (ebderiyning yene bir oghli) kötürgenidi, unimu qezman öltürdi. Mana bu elemdarlar jemetidin bolghan on kishi birsimu qaldurulmay toluq yoqitilghachqa, elemni kötüridighan'gha bu jemettin adem chiqmidi. Shuning bilen mushu jemet kishilirining birsining sewwap isimlik bir négir quli aldigha chiqip, elemni tik kötürdi. U shundaq jasaret we shijaet körsettiki, uningdin ilgiri öltürülgen elemdar xojayinlirining héchqaysisi buningdek subatliq we chidamchanliq körsetmigenidi. U elemni kötürüp, dawamliq urushti. Hetta bir chaghda qoli késip tashliniwidi, elem xadisini boyni bilen mörisige qisip, elemni yiqilishtin qoghdap turdi. Shundaqtimu ejel qilichi axir uni arzusigha yetküzmididi. Elem xadisi uning boynidin ajirap yiqildi. Sewwap öltürülgendin kéyin elem yerge tashlinip qaldi. Uni kötüridighan'gha adem chiqmighachqa, topigha puchilinip, patparaqchiliqta dessilip qaldi.

Urush chaqi mushriklarning elimi etrapida ölüş - öltürüş bilen jiddiy ayliniwatqan bir peytte, jeng meydanining her qaysi orunlirida keskin hem dehshetlik urushlar boluwatatti. Iman rohi musulmanlarning her qaysi sepliride heqiqiy küchini namayen qilip, kufri qoshunini shundaq sür toqay qildiki, ulugh kelkün'ge toghan kar qilmighandek, ularning shiddetlik hujumi aldida düshmen sepliri qalaymiquanliship ketti.

Ashu qiziq nuqtılarning biride ebu dujane (reziyellahu enhu) resulullahning qilichini qoligha élip, uning heqqini ada qilishqa heqiqiy irade baghligghan halda jeng meydanigha kirip keldi. U düshmen bilen baturluq bilen urushup, hetta ularning seplirige ichkirilep kirip ketti. U aldigha kelgenla mushrikni öltürüp, mushriklar sépini patparaq qiliwetti. Mushriklar qoshunida bizning yaridarlimizghimu rehim qilmay qilich urup kétiwatqan bir kishi közge chéliqti. Keskin jeng dawamida bu ikki kishi bir - birige yéqinlap qaldi. Bu ikkiylen tutushup qaldi - de, bir - birige bir - ikkidin qilich urushti. Mushrik kishi ebu

dujanige qilich urghanidi. Ebu dujane qalqan bilen qoghdandi. Netijide qalqan uning qilichini chishliwélip, ebu dujanige purset yaritildi, shuning bilen ebu dujane uninggha bir qilich urup uni jehennemge uzutiwetti. Andin düshmen piyadilikler qismining ichki qismigha qilich urup ichkirilep kirip ketti.

Hemze ibni abdulmutellip (reziyellahu enhu)mu goya derghezeb bolghan yolwastek, tengdashsiz jasaret bilen urushti. U mushriklar qoshunining otturighila sekrep kirip, ajayip qaram, ajayip baturluq bilen urushtiki, jengde uning bilen tutushup qalghan xéli - xéli baturlarning béshimu uning aldida goya üshshük tegken ghazangdek tökületti. U mushriklarning elemdarlirini yoqutup, düshmenning heywisini yerge urghandin sirt, ularning bashqa nuqtiliridiki serkerde baturlirighimu qaqshatquch zerbilerni bériwatqan halette yiqildi. Halbuki, bu chaghda u mubarizchilarning aldinqi qatarida urush qiliwatatti. U jeng meydanida tighmu - tigh éliship, reqibi teripidin yéqitilghan bolmastin, belki qestlep öltürüldi.

Allahning yolwisi hemze ibni abdulmutellipning shéhit qilinishi musulmanlarga qarita zor yoqitish bolghan bolsimu, emma musulmanlar yenila ghezepni küchke aylandurup, jeng qilip weziyetni tamamen kontrol qildi. Shu küni ebu bekri, ömer ibni xettab, eli ibni ebu talib, zubeyr ibni ewwam, mus'eb ibni umeyr, telhe ibni ubeydullah, abduallah ibni jehshi, seed ibni meaz, seed ibni ubade, seed ibni rebiy'e we enes ibni nezri qatarliq katta sahabiler shundaq qattiq, shundaq baturane jeng qildiki, ularning jasariti aldida mushriklarning jenggiwarliqi sunup, iradisi boshap ketti.

Shu küni özining hayati we mamati bilen qilche hésablashmay qehrimanliq bilen jeng qilghan yaramliq oghlanlar ichide (perishtiler ghusli qildurghan) henzele reziyellahu enhumu bar idi. Shu künlerde henzele téxi yéngila öylen'gen bolup, emdila ayali bilen bir tekiyge bash qoyghanidi. U jeng tarang - turunglirini anglap, ayalining qoynidin sughurulup chiqip, jeng meydanigha at chapturdi. U jeng meydanida mushriklar bilen qattiq urushup, seplerni bösüp, yol échip ilgirilep, axiri bir chaghda mushriklarning aliy bash qomandani ebu sufyan ibni herbning qéshigha bérp qaldi we uni öltürüshke az qalghanda, allah uninggha shéhitlik mertiwisi ata qildi. U ebu sufyan'gha hujum qilip, her tereptin qistap axir bash egdürey dégende, uni sheddad ibni eswed (mushriklarning telwe palwini) körüp qélip, uninggha qilich urup öltürüwetti.

Resulullah tagh üstige orunlashturghan héliqi oqyachi ezimetlerning töhpisi intayin zor boldi. Xalid ibni welid, xain ebu amir bashchiliqidiki düshmen atliq qoshuni islam qoshunining sol qanat qismini bitchit qilip, ularning keyni teripige ötüp, musulmanlarni qorshap yoqitish sharaiti hazirlash üçün arqa - arqidin uda üç qétim hujum qozghidi. Lékin bu mergen ezimetler ulargha qar - yamghurdek oq yaghdurup, ularning üç qétimliq hujumini ünümlük tosüp, ularni meqsitige yetküzmidi.

Shiddetlik urush chaqi mana mushundaq jiddi hem keskin aylanmaqta idi. Sani az, addiy qorallar bilen qorallan'ghan islam qoshuni küchlük étiqad, ilahiy idiye bilen jeng meydanida asasiy jehettin üstünlükni igilep, ularning ghelibe qilish mumkinchiligi muqerrerlaship qaldi. Düshmen qoshunining qehriman - palwanlirimu iradisi boshap, jan qutquzup, qéchish koyigha chüshti. Ularning arining chishidek qatar tizilghan jeng sepliri musulmanlarning shiddetlik hujumi aldida ong - sol, aldi - keyni hemme tereptin

oxshash bolmighan derijide yimirilip, 3000 din artuq mushrik qoshuni nechche yüz musulman bilen emes, belki goya 30 ming musulman qoshuni bilen jeng qiliwatqandek halsirap ketti. Musulmanlar ularning közige jahanda tengdishi yoq batur - ezimetler süpitide köründi.

Qureysh qoshuni musulmanlarning seldek kéliwatqan hujumini tosush üçün barliq tirishchanliqlarni körsetken bolsimu, axir teng kélelmeydighanliqini, ademlirining iradisi boshiship ketkenlikini hés qilip chékinishke bashlidi we jan qutquzup qéchishqa mejbur boldi. Uzundin béri ularning dillirida yalqunjawatqan qisas otliri birdinla öchüp, yoqalghan shan - sherep we izzet hörmitini qayta tiklesh shérin xiyalliri qagha - quzghun bolup, uchmaqta idi.

San we süpet jehette reqibliridin köp töwen turidighan islam ghazatchi qoshuni mekke qoshuni üstidin mutleq üstünlük bilen ghelibe qilip, bedri künidikidin ghelibisi zor, tesiri téximu chong yene bir ghelibini tarix bétige pütey, dep turghanda oqyachilar qisimidiki köp sanliq kishiler intayin éghir bir sewenlik sadir qilip, weziyetni tamamen özgertiwetti we musulmanlarga untulghusiz éghir musibetlerni keltürdi, hetta janabiy resulullah eley-hiselatu wessellemning hayati xewpke uchrichili tasla qaldi, bedri ghelibisidin kéyin musulmanlar qolgha keltürgen siyasiy orun'gha intayin yaman tesir körsetti.

Epsuslinarliqi, ular musulmanlarning düşmen mal - mülüklirini ghenimet éliwatqanliqini körüp, bu emr - permanlarga sel qarap, dunya oqet toplash qizghinliqigha esir bolup ketti. Emma, oqyachilar qomandani abduallah ibni jubeyr ulargha resulullahning buyruqini eslietken bolsimu köp sandiki kishiler qomandanning bu esletmisige qulaq salmay, 40 kishi taghdin chüshüp qoshun'gha qoshuluwaldi. Shundaq qilip musulmanlarning arqa sépi mudapiesiz qaldi. Arqa septe abduallah ibni jubeyr bashliq 10 neper adem axirqi nepeskiche resulullah belgiligen orundin ayirmaydighanliqini bildürüşüp, mustehkem turdi.

Düşmen atliq qoshunining bash qomandani xalid ibni welid bu altun pursetni ghenimet bildi - de, közni yumup - achquche musulmanlarning arqa sépige atlini uchutti. Uning atliq chaparmenliri musulmanlarning keynidin yétip kélip bir chuqan kötürüwidi, jan qutquzup qéchiwatqan mushrik eskerliri özgiche yéngi bir burulush bolghanliqini hés qiliship, arqigha burulupla keynidin qoghlap kéliwatqan musulmanlarning aldini tosüp, qilich tenglidi. Ushtumtut yüz bergen bu qalaymiqanchiliqtin paydilinip, mushrik ayal eskerliridin biri alman - talman yügürüp bérüp, mushriklarning ayagh - astida dessilip topigha milinip ketken elemi kötürüp pulanglitishqa bashlidi. Shuning bilen qéchip kétiwatqan yaki weziyettin xewerdar bolup qaytqan bir qanche mushrik eskiri elem etrapigha jem boldi we birliship küch uyushturdi. Öz'ara chaqiriship, sep teshkillidi. Hetta közni yumup achquche bolghan ariliqta xéli zor bir top mushrik qoshuni teshkillinip, musulmanlarga qayturma zerbe bérishke ötti. Netijide musulmanlar aldi - keyni her ikkili tereptin qorshilip ikki tash ariliqida soqulushqa bashlidi.

Resulullah bu chaghda bir qanche kishi (toqquz sahabe) bilen qoshunning keynidirek bolup, musulmanlarning jeng ehwalini we ularning mushriklarni qoghlap

yoqitish ehwalini közitiwatqanidi. Ushtumtut xalid ibni welid atliq qoshuni bésip keldi.

Mana mushundaq hayat - mamatliq jiddiy peyitte resulullahning allahtin özge héchnémidin qorqmas, jesur qiyapiti we tengdashsiz baturane shijaiti intayin tesirlik rewishte yene bir qétim namayen boldi. U pütün küchi bilen: i musulman qérindashlar! I mumin qérindashlar!, dep towlidi. Halbuki, uning bu awazini musulmanlar anglap bolghuche, mushriklarning anglap qalidighanliqini alliqachan biletti. Lékin u mushundaq jiddiy hem halqiliq peyitte xeterge tewekkül qildi we ularni chaqirip, küch teshkillesh we qapsilip qalghanlarni qutquzushqa atlandi. Rast dégendek mushriklar resulullahning awazini tonup qélip, musulmanlar anglap yétip kelgüche alliburun basturup kélip boldi.

Emma, musulmanlar qoshuni dühmen qoshunining qorshawigha chüshüp qalghandin kéyin qattiq ganggirap qaldi. Bir bölüklirining eqli - hushi ucti. Ularning es - yadi peqet öz jénini muhapizet qilishla bolup, jeng meydanini tashlap tikiwétish oyida boldi. Bundaqlarning bir qismi udul medinige qarap tikiwétishti. Hetta medinige kirip andin toxtidi. Yene bir qisimliri derhal taghqa özini élip panahlandi. Üchinchi bir türkümliri bolsa mushriklar qoshunigha arliship ketti. Netijide ikki terep qalaymiqanliship ketkenliktin musulman kapirni ayrighili bolmidi. Buning bilen musulmanlar arisida anche - munche bir - birini öltürüp sélish hadisisimu körüldi. Démek, bu yerde qapsilip qalghan bir bölük musulmanlarning ichki qismida qattiq chawalchaqliq yüz berdi. Qalaymiqanchiliq yuqiri pellige kötürülgen bolghachqa, nurghunliri es - hushini yoqitip néme qilarini bilelmidi. Ehwal mushundaq xeterlik turuwatqan bir peyitte: "muhemmed öldi", dep towlighan bir awaz anglandi, buning bilen bezilerning chiqalmay qalghan jéni nechche élinip, rohi quwwiti sundi yaki yoqilish girdabigha bérilip qaldi. Hetta ularning ichide ayrim bir qisimliri urush qilish niyitidin yénip qoralini tashlap bichare bolup olturdi. Yene bezibir qisimlar derhal abdullah ibni ubey bilen alaqliliship, ebu sufyandin amaniq élip bérishke sözlishishni oylidi.

Shundaq turuwatqan bir peyitte, bularning yénigha enes ibni nezri kélip qaldi we ularning qoralsiz bichare turuwatqinini körüp: "némige qarap turisiler?" dédi, ular: "resulullah öltürülüptu", déyishti. Shuning bilen enes ibni nezir ulargha: "resulullahtin kéyin hayat qélip néme qilisler? Turunglar resulullah ölgen yolda silermu ölünglar", dédi. Andin ilgirilep ketti we basturup déweylep kéliwatqan dühmenlarning aldini tosup, urushup - urushup axir shéhit qiliwétildi.

Sabit ibni dehdah öz qewmini jengge chaqirip: "i ensarlar jamaesi! Eger muhemmed (eleyhissalam) ölüp ketken bolsa, allah térik, hergiz ölmeydu, siler dininglar üçün jeng qilishinglar kérek, allah silerni choqum zeper tapquzghusi we silerge ghelibe - nusret ata qilghusi", dédi. Buning bilen ensarlardin bir qanche ezimet awaz qoshup meydan'gha chiqti. Sabit bular bilen birlikte xalid ibni welidning atliq qoshunigha hujum qilip, urushup - urushup axir uninggha xalid ibni welid neyze urup öltürwetti we uning hemrahlarinimu bir - birilep shéhit qiliwetti.

Mana mushundaq ölümge pisent qilmaydighan irade we tolup tashqan jasaret bilen musulmanlarning rohiy quwwiti eslige keldi we eqli hushi jayigha chüshüp özige bolghan ishenchisi qayta tiklendi. Shuning bilen ular teslim bolush yaki abdullah ibni ubey bilen alaqlilishish oyidin waz kéchip qollirigha qoral aldi we mushriklar topigha hujum qilishqa

bashlidi.

Ular qomandanliq shitab teripige yol échip ilgirileshke urunuwatqan peytte "resulullah ölüptu", dégen xewerning yalghan ighwa ikenliki melum boldi. Bu xewer ularning küchige küch qoshti chéghi, ular mislisiz baturluq, ajayip jasaret bilen qan kéchip urushup axiri muweppeqiyetlik halda qurshawdin qutulup we bash qomandan (yeni, resulullah) etrapigha toplanish herikitide toluq muweppeqiyet qazandi.

Bu yerde pütün es - yadi peqet resulullahta qalghan üçinchi bir türküm kishilermu bar idi. Ular düşmenning qorshap yoqitish herikiti sézilgen haman resulullahning qéshigha qaytqan. Bularning aldin qatarida yenila ebu bekri siddiq, ömer ibni xettab reziyellahu enhu, eli ibni ebu talib qatarliqlar bar idi. Ular eslide aldinqi septe düşmen'ge qoghlap zerbe bériwatqan aldin qatardiki ezimetlerdin idi. Resulullahning hayati xeterge uchrash xewpi tughuliwidi, ular derhal resulullahning qéshigha qaytip mustehkem mudapie qorghini shekillendürdi.

Her qaysi orunlarda jeng qiliwatqan muhajirlar düşmenning qorshap yoqitish sirtmiqida boghulup, atliq we piyadilik hujumning qosh tügminide éziliwatqan bir peytte resulullahning etrapida jeng eng shiddetlik we eng keskin boldi.

Yuqirida mushriklar musulmanlarni qorshawgha alghanda resulullahning yénida peqet toqquz neper kishila bar idi, dégeniduq. Resulullah musulmanlarni: "buyaqqá kélinglar! Men allahning peyghembiri muhemmed bu yerde", dep towliwidi, uning bu awazini mushriklar awal anglap qaldi - de, derhal atlirining tizginini awaz terepke burap, hujum qozghidi. Ular sahabiler resulullahning etrapigha jem bolup bolghuche ishni tügítish üçün omumiyüzlük basturup keldi. Netijide mushriklar bilen bu toqquz neper sahabe otturisida shundaq qattiq, shundaq dehshet urush boldiki, bu urushta sahabilerning resulullahni neqeder söyidighanliqi, uning üçün qanchilik jan pida qilidighanliqi we bu heqte qanchilik jasaret we shijaet körsitidighanliqi yene bir qétim ochuq ashkara namayen boldi.

Bu resulullahning hayatidiki eng xeterlik peyt we mushriklargha nisbeten eng qimmatlik altun purset bolup hésablinidu. Emeliyettimu mushriklar bu pursetni ching tutushta hergiz biperwaliq qilmidi. Ular omumiyüzlük hujum qilip barliq küchi bilen resulullahni yoqitishni nishan qildi. Utbe ibni ebi weqqas resulullahqa tash étip uni yiqitiwetti we uning asti udul chishini sunduruwetti. Asti éngiki yérilip ketti. Abdullah ibni shihab zohri resulullahqa hujum qilip uning pishanisini yériwetti. Mushriklar atliq qoshunining eng qaram telwe serkisi abdullah ibni qemie yiraqtin shiddet bilen at chapturup kélip, resulullahning mörisige qattiq bir qilich urghanidi, resulullah buning derdini bir aydin köprek tartti. Ibni qemie resulullahning yüzige yene qattiq bir qilich urghan idi, uning béshidiki ms qalpaqning ikki halqa méxi resulullahning mengzige pétip ketti.

Shek - shübbhisizki, mushriklar resulullahning hayatini mushu yerde axirlashturushni meqset qilghan bolsimu, lékin resulullahning qureyshlik héliqi ikki sahabisi (seed ibni ebi weqqas we telhe ibni ubeydullah) shundaq ajayip qehrimanliqlarni körsetti we shundaq mislisiz jasaret we shijaet bilen urush qildiki, ular (peqet ikkila adem turup) mushriklarning meqsitini xam - xiyalgha aylandurdi. Bu ikki ezimet eng mahir

mergenlerdin bolghachqa mushriklargha üzüldürmey oq yaghdurup, axiri ularni resulullahning etrapidin chékindürdi.

Seed ibni ebi weqqasning aldigha resulullah öz sadigini tashlap béríp: "ate seed! Sanga ata - anam pidadur", deytti. Bu uning neqeder talantliq yétishken mergen ikenlikini körsitidu. Chünki resulullah seedtin özge héchkishige ata - anisini jemlep pida bolsun, démigenidi.

Yuqiriqu qabahetlik özgirishler köz yumup achquche nahayiti téz sür'ette yüz béríp boldi. Halbuki, resulullahning (aldinqi septe jeng qiliwatqan) sap dil, semimiy sadaqetlik sahabiliri weziyetning tetür tereqqiyatini körgenmu (pemligenmu)? Yaki resulullahning awazini anglighanmu? Her halda ular resulullahqa birer péshkellik yoluqup qélishtin ensirep, derhal uning bar yérige yéitp kelgenidi. Biraq, ular resulullahning qéshigha yéitp kelgende uning yarilnidighan yerliri alliqachan yarilinip, ensarlardin alte kishi shéhit bolup qatar yatatti, yettinchisimu qattiq yarilinip öz qénigha milinip bihush yatatti. Seed ibni ebi weqqas bilen telhe ibni ubeydillah mushriklar bilen jan tikip élishiwatatti. Ular yéitp kelgendin kéyin resulullahning etrapigha özining téni we qoral - yaraqliri bilen mustehkem bir mudapie qorghini shekillendürdi we resulullahni dushmaning zerbisidin qoghdash, ularning hujumini tosushta mislisiz pidakarliqlarni körsetti. Resulullahning yénigha tunji bolup yéitp kelgen kishi yenila uning ghardiki hemrasi, hijret sepdishi ebu bekri siddiq boldi.

Mushu jiddi, peytte resulullahning etrapigha bir bölük musulman ezimetler toplandi: ebu dujane, mus'eb ibni umeyr, eli ibni ebi talip, sehl ibni huneyf, malik ibni sinan, ummu emmare, qetade ibni numan, ömer ibni xettab, hateb ibni ebi beltee we ebu telhe reziyellahu enhum qatarliqlar...

Mushriklarning sani arqa - arqidin köpiyishige egiship, ularning hujumlirimu kücheydi we barghanséri musulmanlarni qistap keldi. Hetta bir chaghda resulullah qachqun ebu amir pasiq kolap üstini yépip qoyghan orek (qapqan)ge chüshüp kétip, tizi qéqilip berdi. Buni körüp, eli derhal uning qolidin tartti. Telhe ibni ubeydullah béqinidin yölidi. Shundaq qilip uni ornidin turghuzup élip mangdi.

Yene abdullah ibni shihab zohriyning shu küni: "muhemmed nede? Uni tapidighan bolsam... Ya u ölidu, ya men... ", dep choqan kötürüp yürdi. Wehalenki resulullah uning yénidila özi yalghuz turuwatatti. U shundaq dégech resulullahning yénidin ötüp ketti. Kéyin sefwan ibni umeyye uninggha tapa - malamet qilghanidi, abdullah ibni shihab: "ezbirayi xuda! Uni choqum körmidim, ezbirayi xuda, u bögün aman qalidighan oxshaydu, biz töt neper kishi mexsus uni öltürüşke ehdi qiliship chiqqan turuqluq meqsitimizge yételmeptuq", dédi.

Jeng meydanining tereqqiyati del mushu yerge yetkende, musulmanlar ajayip jasaret we ajayip qehrimanliqlarni körsetti we bes - beste shundaq qurbanlarni berdiki, insaniyet tarixida undaq özini untup bashqilar üçün jan pida qilish rohi téxi hazirghiche körülüp baqmidi. Ebu telhe resulullahni dushmaning oqidin saqlash üçün kökre kérip aldigha chiqip, resulullahqa qalqan bolup turdi. Ebu dujane resulullahning aldida tik turup özining dümbisini qalqan qilip, resulullahni dushmaning oqidin qoghdighan. Oq uning üsti - bashlirigha qar - yamghurdek yéghiwatqan bolsimu, u midirlimay ching

turatti.

Hatib ibni ebi beltee utbe ibni ebi weqqas (resulullahning mubarek chishlirini töküwetken)ni qoghlap yürüp axir uni kélishtürüp bir qilich urupla kallisini domilitiwetti. Andin uning éti we qilichini ghenimet élip, qaytip keldi. Seed ibni ebi weqqas özüning bu qérindishining kallisini öz qoli bilen bekmu alghusi bar idi. Biraq u bu arzusigha yételmidi. Belki uning meqsitini hatip ibni ebu telhe emelge ashurdi. Sehl ibni huneyipmu közge körün'gen batur - ezimetlerning biri idi. U resulullahqa ta ölgüche élisheshqa qol bergen bolup, bu qétim mushriklarning hujumini tosushta pewqul'adde qehrimanliq körsetti. Ashu jiddiy élishish boluwatqan peytte, resulullahmu qoligha qoral élip, düshmenni oqqa tutti. Shu küni yene abdurahman ibni ewf intayin jesurluq bilen urushup, hetta üsti bashliri éghir yarilinip, chishliri tökülüp komak bolup qaldi. Bedinining 20 nechche yéri yarilandi, puti éghirraq zexmilén'gechke, kéyin aqsaq (tokur) bolup saqaydi. Ebu seid xudriyning atisi malik ibni sinan resulullahning mengzidiki qanlarni shorap, tazilighanidi. U bu qanlarni yutuwalmaqchi boldi. Bu chaghda resulullah uninggha: "tükür! Tükür!" déwidi, malik ibni sinan: "allah bilen qesem, hergiz tükürüwetmeymen", dédi we ornidin turghanche jeng qaynimigha özini atti. Buni körüp resulullah: "her kim ehli jennettin bir kishini körüşni xalisa, malikni körsun", dédi. Shuning bilen u allah yolida shéhit bolup yiqildi. Ummu emmare (ayal) bir top musulman eskerler bilen birlikte mel'un ibni qemie bilen tutushup qaldi. Ibni qem'e bu ayalning mörisige qilich urup, jarahetning katek izlirini qaldurdi. Ummi emmare ibni qemieni bir nechche qilich urghan bolsimu, lékin u qosh sawut kiyiwalghachqa qilich ötmidi. Ummu emmare yene dawamliq urushup, bedinining 12 yéri éghir yarilandi.

Mus'eb ibni umeyrmu resulullahni ibni qem'e we uning ademlirining hujumidin qoghdap, mislisiz jasaret bilen urushti. Musulmanlarning elimi uning qolida idi. Ular uning ong qoligha urup uni késiwettti. Shuning bilen u elemni sol qoli bilen kötürüp, taki umu késilip tashlan'gha qeder kapirlarning aldida polattek musthekem turdi. Andin u tizlinip yétip, elem xadisini mörisi bilen boynigha qisip, qed kötürtüp turdi. Lékin, axir shéhit qiliwétildi. Uni ibni qemie öltürgenidi. U mus'eb ibni umeyrni "resulullah (u resulullahqa beeyni oxshaytti)ni öltürdüm", dep oylighanidi. Shunga u mus'eb ibni umeyrni öltürüp bolupla, mushriklar topigha qaytip: "muhemmed öldi...", dep towlidi.

Ibni qemie tenteklik bilen héliqidek jar sélip, bir nechche deqique ötmeyla "resulullah öltürülüptu", dégen xewer mushrik, musulman hemmeylenning arisida pur ketti. Mana mushu peytte resulullahtin bir az yiraq jaylarda qorshawda qalghan sahabilardin nurghunlirining iradisi boshap, meniwi rohi yimirildi. Jenggiwarliqi sowudi. Hetta ularning ichki qismida qattiq qalaymiqanchiliq yüz bérup, umumiyüzlük dawalghush körüldi we sepler qalaymiqanlashti. Biraq, birla xushallinarliq yéri shuki, ibni qemiening bu élanining qismen ijabiy rolimu boldi. Mushriklar: "meqsitimizge yettuq", dep oylap, hujum sür'itini astilitip, nurghunliri qoral - yaraqlirining tigh uchchini musulman shéhitlerning jesetlirini chépip, parchilashqa qaratti.

Mus'eb ibni umeyr musibetke uchrighandin kéyin resulullah bayraqni eli ibni ebu talibqa tapshurdi. Shuning bilen u ajayip jasaret we shijaet bilen urushti we etraptiki bashqa sahabilermu tengdashsiz qehrimanliqlarni körsetti we qayturma zerbe berdi.

Netijide, resulullah yéqin yerde qapsilip qalghan qoshunning yénigha yol échip ilgiriliyelidi. Resulullah ularning qéshigha yétip bériwidi, uni (tunji qétim) keib ibni malik (reziyellahu enhu) körüp tonudi - de, xushalliqini basalmay: "i musulmanlar! Xushxewer... Mana resulullah hayat iken", dep towliwetti. Bu chaghda resulullah uninggha jim turushni isharet qildi. Emma bu awaz musulmanlarning hemmisige yetti, netijide uning etrapigha musulmanlar terep - tereptin yighilishqa bashlidi. Közni yumup achquche 30dek sahabe toplandi. Bular toplinip bolghandin kéyin resulullah muntizim, tertiplik halda tagh baghrigha chékinishke bashlidi. U chékinish dawamida mushriklarning qorshap zerbe bergüchi qismining otturisdin yol échip ilgirilidi. Bu chaghda mushriklar hujumni kücheyp, chékinish yolini qattiq tosighan bolsimu, lékin ular musulmanlar qoshunining yolwastek jesur baturliqi aldida kelkün'ge uchrighan exlettek süpürölüp ketti. Mushundaq jiddi urush boluwatqan esnada "qur'an kerim"de körsitilgendek musulmanlarni allahning eminliki bolghan uyqu (mügdek) tutti. Mana mushundaq shir kebi jasaret we ölümdin qorqmas shijaet bilen bu azghine qoshun (nahayiti muntizim we tertiplik chékinish arqiliq) tagh jilghisigha yétip bériwaldi we téngirqash ichide qalghanlar üçün bu bixeter makan'gha yol échildi. Netijide, xéli köp kishi bu jaygha özini élip jénini jayliwaldi. Qisqisi, xalid ibni welidning jeng taktikisi resulullahning dana herbiy iqtidari aldida berbat boldi.

Ibni is'haq mundaq deydu: resulullah özini tagh baghrigha éliwalghandin kéyin ubey ibni xelef: "muhemmed qéni? Bügün ya u ölidu, ya men ölimen", dep qattiq ezweylep qoghlap keldi. Bu chaghda kishiler: "i resulullah! Uninggha birimiz chüsheylimu?" dégenidi. Resulullah: "toxtanglar, uni manga qoyunglar", dédi. Ubey ibni xelef téximu ezweylep yéqinlap kéliwidi, resulullah haris ibni simmetning neyzisige qol uzatti we uni qoligha élip qattiq bir silkinip qozghaldiki, etrapta yéqinraq turghanlarmu goya töge güpshünse, yung uchqandek tozup kétishti. Andin uning aldigha bérup u kiyiwalghan sawut (tömür kiyim) bilen bash qalpiqi ariliqidiki yochuqtin uning boyun söngiki del köründi. Shunga resulullah héliqi boshluqqa udullap birla neyze uruwidi, u bu neyzining zerbisidin étidin nechche domilap yiqilip nechche ornidin turup, nahayiti alaqqadilik ilkide jénini jaylap qachti. U yol boyi kalidek möngrep, alla - towa chaqirip, ezbirayi xuda, eger méning hazirqi derd - elemlirim zilmejaz ehlige tashlansa, ularning hemmisi jan bergen bolatti, déginiche mangdi. Derheqiqet allahning dühmini bu mel'un (obey) urushtin qaytishta "serb" dégen yerge kelgende halak bolup yiqildi.

Resulullah tagh jilghisigha chékinish dawamida chong bir qoram tash uning yoligha toghra turuwaldi. Shuning bilen resulullah tashtin atlap ötmekchi boluwidi, emma majali yetmidi. Chünki u shu mezgillerde bir az semrip, ustixanliri éghirliship qalghanidi. Uning üstige u qosh sawut kiyiwalghan bolghachqa, buning bilenmu rasa qolushalmaywatatti. Eng yaman bolghini u ibni qemiening hujumida xéli éghir yarilan'ghanidi. Shuning bilen telhe ibni ubeydullah derhal kélip uning aldida tizlinip olturup berdi - de, resulullah uning dolisigha dessigenche tash üstige chiqip atlap ötüp ketti we: "telhege (jennet) wajip boldi, telhege (jennet) wajip boldi", deytti.

Resulullah tagh jilghisidiki qomandanliq shitabqa yétip bériwalghandin kéyin mushriklar eng axirqi bir qétim keng kölemlik hujum qozghap, musulmanlarning qalduq

küchlrini tazilap yoqatmaqchi boldi. Bulargha qarshi ömer ibni xettab reziyellahu enhu we muhajirlardin bir bölük kishiler hujum qozghap, axiri ularni taghdin qoghlap chüshürdi. Yuqiriqisi mushriklarning resulullahni yoqitish üçün qozghighan eng axirqi bir qétimlik hujumi idi. Ular resulullah toghriliq héchqandaq melumatqa érishelmigechke qarargahigha qaytip yénish teyyarliqigha tutush qilip ketti. Ularning bir uchumliri (bolupmu ularning ichidiki ayal eskerliri) musulmanlarning shéhitlirini musle (ezalirini késip tashlash) qilishqa bashlidi. Ular shéhitlerning qolaq - burunlirini, hetta jinsiy ezalirini késip, qorsaqlirini yérip, yürekirini yuliwélishqa bashlidi. Hindi bintu utbe hemze reziyellahu enhuning kökrikini yérip, uning yürikini élip, chaynap yutalmay tökörüwetti we qol - putlirigha shéhitlerning qolaq, burun we bashqa ezalirini zire - monjaq we bolapkilargha teqlid qilip ésiwaldi.

Urush axirlashqandin kéyin bir munché musulman ayallar jeng meydanigha yétip keldi. Enes reziyellahu enhu: "men aishe reziyellahu enha (ebu bekrining qizi) we ummu suleymmlerning put - qollirini shimaylap (hetta putlirining halqa - monjaqlirimu échilip qalghanidi), su tulumlirini yüdüp, su ekélip yarilan'ghan we halidin ketkenlerning éghizigha su témitiwatqanliqini, su tügise yene béríp ekélip eskerlerni sughuriwatqanliqini kördüm", dégen. Mana bu batur anilar ichide ummu eyemenmu bar idi. U eslide medinide qalghan bolup, qismen musulmanlarning medinige qéchip kiriwatqanliqini körüp qattiq échindi. Andin u intayin téz sür'et bilen yol yürüp ohud téghi jeng meydanigha yétip kelgenidi we musulman ayallar bilen birlikte yaridar we halsizlarni sughurush ishini bashliwetkenidi. Ushtumtut uninggha hibban ibni erqe isimlik bir (kapir) eblex oq étip yiqitiwetti we kiyimidin ayrilip yalingachlinip qaldi. Xudaning düshmini hibban buni körüp külüp, waliqi yérilip ketti. Uning yolsizliq resulullahqa qattiq éghir kelgen chéghi, u yénidin bir tal tighsiz oqni seedke uzitip: "mana! Buni awu eblexke at!" dédi. Uni seed qoligha élip atqanidi. Oq hibbaning yürikige nex tégip, uni yiqitti we uyan - buyan puchilinip mozaydek yalingachlinip qaldi. Buni körüp resulullahmu külüp ketti. Külgendimu qaqaqlap küldi. Andin: "yaraysen seed! Uning qisasini élip berding, allah duayingni ijabet qilsun" dédi.

Resulullah tagh jilghisidiki barigahqa qaytip barghandin kéyin eli ibni ebu talib chiqip béshidiki dubulgha bilen mihras (chong tash qacha yene bir sözde ohud jilghisidiki suning nami)din uning ichishi üçün su keltürdi. Resulullah suni qoligha élip ichmekchi bolghanidi, suning bedboy puriqi uni seskindürüp qoyghan chéghi, suni ichmey yanduruwetti we u su bilen chirayidiki qanning qalduqlirini we béshini yuyiwétip: "öz peyghembirining bash - közlirini qan'gha boyighan kishilerge allahning ghezipi qattiq bolsun", dédi.

Sehl mundaq dégen: qesem qilip éytimenki, men resulullahning béshidiki qanlarni kimning yughanliqini, kimning su quyup bergenlikini we néme bilen dorilan'ghanliqini obdan bilimen. Fatime yughanidi, eli ibnu ebi talip béshidiki dubulghisi bilen su ekélip quyup berdi. Fatime yughanséri jarahetning qansirawatqanliqini körüp, boridin azraq élip köydürüp, jarahetke basti. Shuning bilen qan toxtidi. Shu ariliqta muhemmed ibni mesleme béríp tatliq, soghuq sudin tépip kelgenidi, resulullah u sudin ichip muhemmed ibni meslemige xeyrlik dua qildi. Andin uning yarilan'ghan ezaliri qattiq aghrip

ketkenliktin, pishin namizini olturup oqudi we musulmanlarmu olturup iqtida qildi.

Qureysh kapirliri ohud dairisidin chiqip ketkendin kéyin musulmanlar shéhitler we yaridarlarning iz - dérikini élishqa bashlidi. Zeyd ibni sabit mundaq deydu: shu küni resulullah méni seed ibni rebini izleshke ewetti. Men jersetler arisini arilap yürüp axir uni taptim. Wehalenki, u axirqi nepeske chüshüp qalghaniken. Uning bedinide neyze urulghan, qilich kesken we oq tegken jarahet bolup, bedinining 70 nechche yéri oxshimighan derijide yarilan'ghaniken. U shu haman jan üzdi.

Resulullah shéhtlarning qéshigha kélip bashtin - axir bir - birlep qarap chiqti. Andin mundaq dédi: "men bulargha guwahmen, kimki allahning yolida yarilinidiken, allah uni qiyamet küni yarisi qan tökken halda tirildüridu. Qanning renggi qizil, emma iparning hidida bolidu". Sahabilarning bezisi bextsizlikke uchrighan urugh - tughqan yar - buraderlirini medinige yötkep ketkenidi. Resulullah shéhitlerni öz jayigha qayturup, tére - tömür dégendek qoshumche kiyimlirini salduruwétip, esli kiyimi bilenla, yumay yiqilghan yérige depne qilishqa buyridi. Ikki - üç kishi bir qebrige qoyuldi. Hetta bir képen'ge ikki kishini élishqimu toghra keldi.

Abdullah ibni mes'ud mundaq dégen: "biz resulullahning taghisi hemze ibnu abdulmutellipke yéghlighinidek birawgha yighlighinini körmigeniduq, u hemzini qiblige qoyup, jersetning aldida turup buquldap yighlap ketti, hettaki höngrep tashlidi".

Shéhitlarning qatar yatqan körünüşü intayin échinishliq hem pajielik bolup, yürekni ézetti. Resulullah shéhitlerni depne qilish we allahqa hemdusana éytishlardin parigh bolghandin kéyin medinige qarap yol aldi. U jeng meydanida musulman ezimetlerdin ajayip sadaqet we mislisiz pidakarliqlarni körginidek medinige yétip kelginide semimiyy, sadiq musulman ayallardin insanlar tebiitide kem körülidighan méhri - muhebbet we özini untughan pidakarliq rohini hés qildi.

Hemine binti jehish resulullahning aldigha hal sorap chiqqanidi. Yol üstide uninggha uning qérindishi abdullah ibni jehishning musibet xewiri uqturuldi. Hemine buni anglap istirja (qaloa ana ll^a o ana aly^a raj^{on}) (yeni, biz allahning ilkididurmiz, allahning dergahigha qaytimiz) éytti we istighpar tilidi. Arqidin uninggha uning (ana terep) taghisi hemze ibni abdulmutellipning ölümü xewer qiliniwidi, yene istirja éytti we istighpar tilidi. Andin uninggha uning éri mus'eb ibni umeyrningmu bextsizlikke uchrighanliqi yetküzülewédi, hemne towlap tashlidi we ün sélip yighlap ketti. Bu chaghda resulullah: "ayal kishi dégenning éri uning qelbide chongqur orun alghan bolidu he!" dédi.

Beni dinar jemetidin bir ayal mujahidlarning aldigha chiqqanidi. Bu qétimqi urushta uning éri, bir tughqan qérindishi hemde atisi qatar shéhit bolup yiqilghanidi. Bu ayal ehwalni uqqandin kéyin: "resulullahning ehwali qandaq boldi?" dep soridi. Kishiler uninggha: "yaxshi, i hemshirem! Al^{md} ll^a, u siz arzu qilghiningizdek yaxshi turuwatidu", dégenidi, u: "resulullahning yénigha méni bashlap béringlar, men uni öz közüim bilen bir körey", dédi. Uninggha resulullah körsütüp qoyuliwidi, u: "sen hayat bolsangla, her qanche musibet héchqanche (yeni musibet emes démekchi)dur", dédi.

Resulullah medinige qaytip kéliwidi, seed ibni meazning anisi resulullahning aldigha yügürüp chiqti. Bu chaghda seed resulullahning étining chulwirini tutup kétiwatatti. Seed anisini körüp: "i resulullah! Anam", déwidi, resulullah: "uni qarshi alimiz", dédi we

uninggha toxtap turdi. U xotun yéqinlap kéliwidi, resulullah uninggha oghli emri ibni muaz toghriliq teselli berdi. U xotun: "i resulullah! Séning saq - salamet qaytip kelginingni körüp barliq musibetni héchnéme sanimidim", dédi. Andin resulullah ohud jeng meydanida shéhit bolghanlarning aile tawabiatlirigha dua qildi. U mundaq dédi: "i seedning apisi! Sizge we barliq shéhitlerning ehli ewladlirigha xushxewerki, ularning musibetke uchrighan qérindashliri hemmisi bir yerge jem bolushti we hemmisi öz ehligé shapaet qilidighan mertiwige érishti". Seedning apisi buni anglap: "biz razi bolduq, i resulullah! Buni anglap turup ulargha yene kimmu yighlisun?" dédi. Andin u yene: "i resulullah! Shéhitlerning ehli bala - chaqilirigha dua qilsila", dégenidi, resulullah: "i allah! Musibet igilirining qelbidin ghem - qayghulirini ketküzgin, ularning musibet, derd - elimini yénikletkin, warislrigha yaxshi iz basar ata qilghin", dédi.

Resulullah shu küni (hijretning 3 - yili shewwal yeni 10 - aying yettinchi küni shenbe) kech zawal bilen medinige yétip keldi. U öyige yétip kélipla qizi fatimige qilichni uzitip: "qizim! Buningdiki qanlarni yuyuwet, u бүгүн manga bek esqatti", dédi. Uninggha yene eli ibnu ebi talipmu qilichni uzitip: "buni hem yuyuwéting, ezbirayi xuda bu manga бүгүн bek esqatti", dégenidi. Resulullah uninggha: "sen бүгүн urushta subatliq bilen jeng qilip esqatqiningdek sehl ibnu huneyf we ebu dujanilermu bek esqatti", dédi.

Ohud ghazitigha ait riwayetlerning hemmisi shuninggha birlikke keldiki, bu ghazatta musulmanlar tereptin chiqim bolghanlarning omumi sani 70 kishi bolup, mutleq köp qismi ensarlardin idi. Ularning ichidiki 65 kishidin 41 kishi xezrej ensarliridin, 24 kishi ews (qebilisi) ensarliridin, bir kishi yehudiylardin, töt kishi muhajirlardin idi. Emma mushriklar tereptin ölgenlarning sani (ibni is'haqning zikri qilishiche) peqet 22 la adem iken. Lékin inchikilep sitastikilighanda ulardin ölgenlarning sani 22 emes, belki 35 kishi ikenliki melum.

Musulmanlar medinige qaytip kélip shu kéchini (yeni hijriyining 3 - yili shewwalning sekkizinchi küni yekshenbe yurush kéchisini) jiddiy halette ötküzdi. Ular pütün bir kéche özlirining qattiq charchap harghanliqlirigha, jarahet we yarilirining taqetsiz aghriwatqanliqlirigha qarimay medine yol éghizliri we kirish ötengliride qarawulluqta turup chiqti. Bolupmu ali bash qomandanimiz muhemmedun resulullahni qoghdap, bidar halette turup qarawulluq qildi. Chünki, бүгүн her xil éhtimalliqlarning yüz bérishini chetke qaqqili bolmaytti.

2007.-sual: hemraul'esed ghaziti

resulullah gerche öyige kirip aram éliwatqan bolsimu, lékin u kéchiche hazirqi weziyet toghrisida oylinip, taki seherge qeder kirpik qaqmighanidi. U kéchidin biri "nawada mushriklar jeng meydanida qolgha keltürgen ghelibe we üstünlükidin toluq paydilinalmighanliqini hés qiliship, aldirap mekkige qaytqanliqigha pushayman qilip qalsa, medinige qayta hujum qilish üçün yoldin yénip kélishi mumkin", dégen toghriliq oylinatti. Shunga, u köp oylinip, axir mekke qoshunigha qarita "qoghlap zerbe bérish herikiti" qozghash qararigha keldi.

Tarixshunaslar shundaq xulasilidiki, resulullahning shu küni ettigen tang seherde (yeni hijriyining 3 - yili shewwalning sekkizinchi küni ohudtin qaytip kirip etisi

yekshenbe tang seherde) musulmanlarga omumiyüzlük uqturush chiqirip élan qilghuzdi we ularni düshmen'ge qoghlap zerbe bérishke atlinishqa chaqirdi. Peqet ohud urushigha qatnashqanlarningla chiqishini buyridi. Musulmanlar omumiyüzlük heriketke kélip, yara - jarahetlirini téngip, her tereptin yéghiwatqan xewp - xeter wehimisige pisent qilmay uning chaqiriqigha awaz qoshti. Andin resulullah musulmanlarni bashlap medinidin yürüp ketti. Ular dawamliq algha ilgirilep hetta bir chaghda hemraul'esed (medinidin 15 kilométirdin köprek kélidu) dégen jaygha bérip chüshüp mushu yerge qaragahni tikti we gazarma tesis qilidi.

Del mushu peytte, resulullahning qéshigha mebed ibni ebu mebed xuzai kélip musulman boldi we: "i muhemmed! Allah bilen qesemki, sanga kelgen bu köngülsizlik bizge bekmu éghir keldi. Allah saq - salametlik ata qilsichu? Dep qalduq", dédi. Shuning bilen resulullah uni ebu sufyaning keynidin yétip, uninggha siyasiy hujum qozghap qorqutup ürkütüshke buyridi.

Shundaq... Resulullahning mushriklar qoshuni yoldin yénip kélip medinige hujum qilish xiyalida bolushidin ensirigini hergizmu artuqche oylap ketkenlik emes idi. Heqiqetenmu ular medinidin 36 mil (58 kilométrdek) yol yürüp "rewha" dégen jaygha chüshkendin kéyin, öz'ara tapa - malamet qiliship we yuqiri - töwen ghotuldiship: "hich ish qilalmay kelduq. Peqet shanu - shewkitinila yerge uraliduq, xalas. Andin tashlap kelduq. Halbuki, ularning arisida bizge qarshi adem topliyalighudek kishiler yene qélip qaldi. Shunga qaytishimiz kérek we ularni teltöküs yoqitishimiz kérek", dep dawrang sélishti.

Netijide mekke qoshuni rewhadin ayrilip medinige hujum qilish üçün atlinishqa teyyar boldi. Lékin, ebu sufyan atlinish buyruqi chiqirish aldida ushtumtut mebed ibni ebu mebed xuzai peyda bolup qaldi. Ebu sufyan mebedning musulman bolghanliqini uqmaytti. Shunga, u addiyla salam - sihetin kéyin: "i mebed! Yolda birer gheyri ehwal uchrattimmu?" dep soridi. Bu chaghda mebed uninggha (siyasiy hujum qozghap): muhemmedni uchrattim, u silerni qoghlap shundaq köp qoshun bilen chiqiptuki, men undaq qoshunni körmigenidim. Ularning közliridin qisas oti chaqmaq chéqiwétiptu, dep jawab berdi, ebu sufyan, chöchüp ketti. Mekke armiyisining iradisi boshap, bedenlirini titrek basti. Yürekli jighildap, putliri siqirashqa bashlidi. Shunga, ular köp bash qaturup olturmayla "xatirjemlik peqet mekkige qarap dawamliq qoshun chékindürgendila hasil bolidiken", dégenni tonup yetti. Lékin, ebu sufyanmu islam qoshunigha qarita siyasiy hujum qozghap, ularning qoghlap zerbe bérish herikitini tosighili bolmighandimu qanliq toqunushqa tewekkül qilishtin saqlinishqa dewet qilmaqchi boldi.

Resulullah hemraul'esedte üç kün (yekshenbe kélip, düshenbe, seyshenbe we charshenbe, yeni hijiriyining 3 - yili shewwalning 9 -, 10 -, 11 - künliri) turup, andin medinige qaytti.

2008-sual: ohud ghaziti bilen ehzab ghaziti ariliqidiki herbiy heriketler

ohud ghazitidiki meghlubiyetning siyasiy we ijtimaiy tesiri musulmanlarga nisbeten intayin yaman boldi. Ularning reqibler neziridiki ghalib küchi étibardin saqit

boldi we el qelbidiki debdebe - heywiti quruq dewagha aylinip qalay dédi. Ichki - tashqi qiyinchiliklar künséri éship bardı. Medine shehiri xewp - xeter ichide qaldı. Bu waqıtqa qeder uwisida jim yatqan yehudiy yılan - chayanlırı we (ularning shaykilırı bolghan) munapiqlar hetta bedewi (qaraqchi) erebler ashkara düşmenlishish meydanıgha ötti we her qaysısı öz aldıgha heriket qılıp, musulmanlarga tégish qılmaqchi boldı. Hetta bezilirining téximu xoriki ösüp, mumin - musulmanlarnı teltöküs yoqatmaqchi we tüp yiltızidin qurutmaqchi bolushti.

Bu urushqa ikki ay bolmay turup benı esed qebilisi medinige hujum qozghash koyida boldı. Arqidinla ezli, qare qatarlıq qebililer til biriktürüp hijiriyining 4 - yılı seper éyida bir süyqest pilanlap, sahabilerdin on kishining öltürülshige seweb boldı. Mushu aynıng özide yene benu amir qebilisi chong bir süyqestchilik herikiti élip bérıp, biraqla 70 sahabining pajielik öltürülshini keltürüp chiqardı. Bu weqe tarıxta "biri meone pajiesi" dep ataldı. Benı nezir yehudiylırı mushu jeryanda izchil adawetliship we öchekiship turdı. Hetta shu yılı rebiul'ewwelde resulullahni öltürüşni meqset qilghan bir süyqest pilanlidi. Benu gheptan qebilisining xoriki ösüp, mushu yılı (yeni hijiriyining 4 - yılı) jumadiyel ewwelde medinige hujum qilishqa teyyar boldı.

Lékin ulugh yoblashchimiz muhemmedun resulullah sellellahu eleyhi wesellemning bu jiddiyliship ketken bu weziyetke qollan'ghan dana tedbirilırı we yürgüzgen toghra siyasetilırı shu xewp - xeter dolqunlırining beheywet dawalghushlırını qaynıghan qazan'gha su quyghandekla peseytmekte we musulmanlarga qaytidin üstünlük we ghelibe nusret ata qilmaqta idi. Resulullahning bu heqte alghan tunji qedimi hemraul'esedke qozghıghan "qoghlap zerbe bérish herikiti" bolghanidi. U bu heriket arqiliq islam qoshunining nam - shöhritini zor derijide qoghdap qaldı we ularning siyasiy heywitini asasiy jehettin eslige keltürüp, yehudiylar we munapiqlarnı sarasimide qaldurdı. Arqidinla bir qanche herbiy heriketlernı qozghap, musulmanlarning shanu - shewkitini qaytidin tiklidi. Belki téxi ilirikiyin zor derijide yuqırı kótürdi.

Ohud urushi tragédiyisidin kéyin musulmanlarga qarshi heriket élip barghanlarning tunjisi esed ibni xuzeyme jemeti boldı. Medine terep igelligen axbarattin qarighanda xuweylidning ikki ogħlı telhe we selimeler öz jemeti esed ibni xuzeymedin we bashqa jemetlerdin adem teshkillep, resulullahqa qarshi atlan'ghanlıqi melum boldı. Shunga, resulullah derhal heriketke kélip, muhajir we ensarlardin bolup 150 kishilik qoshun teshkillidi. Qoshun'gha ebu selimini emir qılıp teyinlep uninggha bir tugh qadap berdı. Ebu selime qoshunı benı esed qebilisi öz tewelikidin qozghalghuche basturup bérıp, hujum qozghıdı. Benı esed xelqi tulumdin toqmaq chiqqandek ushtumtut yüz bergen bu balayı - apettin alaqqade bolup, téngirqap terep - terepke chéchilip ketti. Musulmanlar ularning nurghun töge, qoy, charwilirini ghenimet élip, aman - ésen medinige qaytti. Arıda urush yüz bermidi. Bu qoshun hijiriyining 4 - yılı muherremning hilal (yéngi) éyi körün'gen künlerde ewetilgenidi. Qoshun qaytip kelgendin kéyin ebu selimening ohud urushida yarılan'ghan jarahiti yamanliship kétip uzaq ötmey alemdin ötti.

Mushu aynıng (yeni hijiriyining 4 - yılı muherrem aynıng) 5 - küni xalid ibnu sufyan huzeliynıng musulmanlarga qarshi qoshun toplawatqanlıqi toghrisidiki xewer medinige

yétip keldi. Shunga, resulullah abduallah ibni eniysni uni ujuqturuwétishke ewetti. Abdullah ibnu eniys yolgha chiqip 18 kündin kéyin muherremning 23 - küni shenbe medinige qaytip keldi. U wezipisini muweppeqiyetlik orunlap, xalidni óltürüp kallisini késip birge élip kelgenidi.

Mushu yili (yeni hijiriyining 4 - yili) seper éyida resulullahning yénigha ereblarning uzel we qare qebiliridin bolup, bir türküm kishiler keldi. Ular ózlirining musulman bolghanliqini bildürüşüp resulullahtin ulargha dini telim bérighan we qur'an oqushni ügitidighan adem qoshup qoyushni ótündi. Shunga, resulullah ulargha alte neper kishini qoshup qoydi we ulargha mired ibni ebu mired ghenewini bash emir qilip teyinlidi. Ular mezkur dewet pidaiylirini élip yolgha chiqip, reji dégen yerge barghanda birdinla niyitini buzup, huzeyl qebilisining beni lihyani aymiqini bularni óltürüşke chaqirdi. Shuning bilen ulardin yüzdek qoralliq adem chiqip, pidaiylarning izigha chüshti we ularning arqisidin iz qoghlap chépip axiri yétishiwélip, qorshiwaldi (pidaiylar bu chaghda égiz bir qiyagha chiqiwalghanidi) we hiyle ishlitip: "eger teslim bolup, qirdin chüshsenglar silerdin birmu ademni óltürmeslikke ehdi - peyman bérimiz", déyishti. Bu chaghda pidaiylar bashliqi asim ibnu sabit kapirlarning ehdisige el bolup qirdin chüshmey qarshiliq bildürgenidi, ular qirni oqqa tutup, musulmanlardin yette kishini shéiht qiliwetti. Peqet xubeyb, zeyd ibni desine we yene bir ademla qéppaldi. Düşmenler yene bir qétim neyrenghawazliq qilip, ulargha qattiq ehdi - peyman bergenidi. Bu üç kishi ularning aldigha chüshti. Lékin bu kafirlar ulargha bergen ehdi - peymanlirini chörüp tashlapla qattiq rehimsizlik bilen ularni urup baghlap sörep méngishti. Kiyin ularnimu óltüriwetti.

Reji weqesi yüz bergen ayniing ózide uningdin éghir, uningdin échinisliq yene bir pajie yüz berdi. U tarixta biri meone pajiesi dep ataldi.

Weqe mundaq yüz berdi: "shu künlerde yene "neyziwazlar padishahi" dégen nami bar ebu berra medinige kélip, resulullah bilen körüshti. Körüşhüsh dawamida resulullah uni musulman bolushqa dewet qilghanidi. U hazirche musulman bolmaydighanliqini, emma uni chetkimu qaqmaydighanliqini bildürüp: "i resulullah! Es'habiliringni nejde terepke ewetken bolsang, ular ehli nejdni dingingha dewet qilghan bolsa, ularning musulman bolushida ümid bar idi", dep resulullahqa teklipe bergen kishi boldi. Resulullah: "men ulargha nejde ahalisining yamanliq qilishidin qorqimen", déwidi, ebu berra: "xatirjem bolghin, men ulargha bash panah bolimen", dédi. Shuning bilen resulullah uninggha 40 (ibni is'haqning riwayitide we sehihulbuxarida yetmish) ademni qétip yolgha saldi we ulargha beni saide aymiqining bashliqi munzir ibni emrini emir qilip teyinlidi. Ular musulmanlarning eng yaxshiliri, pazil salihliri we eng diyanetlik qari qur'anliridin terkip tapqanidi. Ular yolgha chiqip kündüzi otun tirip sétip, ehli suffening yémekliklirini ghemlise, kéchisi "qur'an kerim"ni ders muzakire qilishatti we namazda qiyam turatti. Ular shu rewishte yol yürüp, axir bir küni biri meunege kélip chüshti. Andin ular heram ibni milhan (ummu suleymning qérindishi)din xudaning düşimini amir ibni tufeylge resulullahning mektubini ewetti. Xudaning düşimini mel'un amir ibni tufeyl xetke qarapmu qoymay bir ademni buyrup, heramning keyni teripidin neyze urghuzdi. Heram keynidin urulghan neyzining aldi teripidin qan bilen tiship chiqqanliqini

körüp: "allahu ekber, kebinin rebbi bilen qesemki, men arzuyumgha yettim", dédiyu, siyirilip yiqildi.

Xudaning dūshmini amir heram ibni milhanni shéhit qiliwetkendin kéyin derhal chiqip, beni amir xelqini heramning hemrahliri bilen urushushqa chaqirdi. Lékin ular shu jemettin bolghan ebu berraining panahliqini kōzde tutup, uning chaqiriqigha awaz qoshmidi. Mel'un amir buning bilen toxtimay beni suleymni jengge (yardemge) chaqirghanidi. Ulardin useyye, reli we zekwan aymaqliri qozghilip kélip, dewet ömikini qurshiwalidi we ularni urushqa mejburlap, qattiq jeng boldi. Musulmanlar tereptin peqet keeb ibni zeyd ibni nejjardin bashqisi pütünley shéhit qiliwétildi. Keeb ölükler arisida hayat qalghan bolup, xéli uzaq ömür körgendin kéyin xendek urushida shéhit bolup ketti.

Resulullah mushu bir qanche kün ichide arqa - arqidin yüz bergen reji we biri mel'une pajieliri üçün qattiq qayghurdi we éghir azab tartti. Hetta bir qanche kün ich pushuqini basalmay, öz es'habilirige süyqest qilghan we aldap yoqatqan ashu qebile we aymaqlargha duayi bed qildi.

2009.-sual: beni nezir ghaziti

yehudiylar islam dinining medine tupriqida yiltiz tartqanliqigha we muhajir musulmanlarning bu yerde yerliship qalghanliqigha qattiq achchiq saqlap keldi. Ular musulmanlarga shunche öch bolsimu, lékin ularda musulmanlar bilen qarshilashqudek yürek we jasaretning yoqluqidin, yoshurun adawet zeherlirini chéchishqa urunatti we bu arqiliq könglini teskin tapquzatti. Lékin ohud urushi weqesidin kéyin ular birdinla xoriki ösüp, ochuqtin - ochuq musulmanlar bilen öchekishishke bashlidi. Axir öz putigha özliri palta sélip, resulullahni qestlep öltürüş süyqestini pilanlidi. Lékin oylimighan yerdin ish pash bolup qaldi. Jibriil eley-hissalam allahning dergahidin wehiy élip kélip, resulullahqa ularning süyqestini uqturup qoydi. Shuning bilen resulullah ulargha muhemmed ibnu meslemen ewetip: "beni nezir yehudiyliri on kün ichide medinidin chiqip ketsun, senlarning bu jayda olturaqlishishinglarga qet'iy yol qoyulmaydu, on kündin kéyin uchritilganlarning kallisi élinidu", dep ultimatum tapshurdi. Yehudiylarmu chiqip ketmektin bashqa amal tapalmay, bir nechche kün köchüş teyyarliqini qilip turghanda munapiqlarning kattibéshi abdullah ibnu ubey ulargha yel bérir qoydi. Buni anglap yehudiylarning ishenchisi éship, alliqachan sun'ghan iradisige jan kirip qaldi. Buning bilen ular, jan tikip élishish qararigha kélishti. Yehudiylarning bashliqi huyey ibnu extep abdullah ibnu ubeyning qutratquliqigha ishinip kétép, resulullahqa ochuqtin ochuq: "biz yurt - makanlirimizni sanga tashlap chiqip ketmeymiz, qolungdin kelginini qilghin, biz teyyar", dep xewer kirgüzdi.

Shunga musulmanlar aqiwetning qandaq bolushidin qet'iynezer beni nezir yehudiyliri resulullahni qestlep öltürüşni pilanlighaniken, ular bilen tighmutigh éliship, öz peyghembirige süyqest qilish niyitide bolghanlarning edeb - jazasini bérish qararigha keldi. Andin ular bilen nex meydanda éliship, ashkara bir terep bolush üçün atlandi. Resululla öz ornida medinide abdullah ibnu ummu mektumni qaldurdi. Elemni eli ibni ebu talibqa tutquzdi. Andin yolgha chiqip, beni nezir mehellisige yétip béripla ularni muhasirige éliwetti. Beni nezir yehudiyliri ashkara élishishtin qorqup, qel'e we

qorghanlirigha chiqiwélip, musulmanlarga oq we tashlarni étip, qarshiliq körsitishke bashlidi. Qel'e etrapigha jaylashqan xormizarliq we üzümzarliqlar ularning qarshiliq körsitishige qolayliq sharait - yaritip bergen bolghachqa, resulullah bu xorma we üzüm tallirini késip tashlashqa buyridi.

Beni nezir yehudiylirining béshigha kün chüshkende beni qureyze yehudiylirimu özini chetke aldi. Munapiq, xain abdullah ibni ubeymu we ghetfanliq ittipaqdashlirimu wedisige emel qilmidi. Qisqisi, héchkishi ulargha yaxshiliq qilish yaki yamanliqtin mudapie qilishqa pétinalmidi. Muhasire uzun'gha sozulmayla (peqet alte kün dawam qilghan, yene bir riwayette 15 kün dawamlashqan déyilgen) allah ularning dillirigha qorqunch tashlighan chéghi, ular özichila boshiship, qoral tashlap teslim bolushqa teyyar boldi we resulullahqa elchi ewetip: "biz medinidin köchüp kétimiz, urushni toxtatsang", dédi. Shuning bilen resulullah ulargha özini we xotun - bala - chaqilirini (qural - yaraqliridin bashqa) we tögige qachilighili bolidighan nerse - kéreklirini élip chiqip kétish sherti bilen sépil derwazisini boshitidighanliqini éytti, ular resulullahning shertige könüp qel'edin chüshti we késhek we dérise jahazlirini élip chiqip ketmek üçün özlirining öylirini öz qolliri bilen yéqitip, buzushqa bashlidi. Hetta beziliri öylirining sinjiy - balalirighiche kötürüwélishti. Andin xotun - bala - chaqilirini kötürüp, 600 tögige nerse kéreklirini artip medinidin chiqip ketti. Ularning köp qismi, bolupmu huyey ibnu extep we salam ibnu mishkem qatarliq kattiwashliri xeyberge köçti. Peyghember eley-hissalam beni nezir yehudiylirining barliq qoral - yaraghlirini yighiwaladi we mal - mülük, öy - imaretlirini ötküzüwaladi. Netijide herbiy eslihe qatarida 50 dane sawut, 50 dane mis qalpiqi we 340 dane neyze - qilich qolgha chüshti.

Beni nezir yehudiyliridin tartiwélin'ghan mallar, yer - zémin, öy - imaretlarning hemmisi mexsus resulullahning bashqurushida boldi. Beni nezir ghaziti hijiriyining 4 - yili rebiul'ewwel (4 - ay)de (miladiye 626 - yili awghustta) élip bérildi.

2010.-sual: nejdî ghaziti

musulmanlarning bu qétimqi (beni nezir) ghazitida artuqche bedel tölimeyla qolgha keltürgen ghelibisi arqiliq ularning medine we uning etrapidiki siyasiy orni qayta tiklendi, munapiqlar ashkara gep yorghilitish we ighwagerchilik jinayi heriketliridin waqtinche toxtidi. Ohud urushidin kéyin musulmanlarga qarshi herikette bolghan, hetta islam dewiti pidaiylirigha rezil wasitilerni qollinip, ularni wehshiylerche qestlep öltürgen, belki téxi yürikini qaptek qilip, medinige hujum qilish xam - xiyalida bolghan ashu bedewi qaraqchi ereb oghrilirining edibini bérish pursiti emdi piship yétilgenidi.

Resulullah ashu qara yüz aldamchilarning edibini bérishke atlinish aldida turghanda ghetfan qebilisining beni muharip we beni sölebe aymaqliridin, bir top qaraqchi bedewiler toplinip, medinige hujum qilish koyida boluwatqanliq xewiri anglandi. Shunga, resulullah derhal heriketlinip, bu qara qorsaqa tompay sehraliqlarning yolsiz qilmishlirining qayta tekaranmasliqi üçün nejdî sehasini arilap at chapturup, tazilash élip bérup, ularning diligha qorqunch urughini térip qoyup kelmekchi boldi.

"taghda yolwas bolmisa, maymun padishah", dégendek qaraqchiliq we bulangchiliq kespige adetlinip ketken bu yawayilar musulmanlarning atlirining kishnigen awazini anglapla, qorqup yüriki qépidin chiqti. Tagh qirliri we ékinzarliqlargha mökünüp

panahliniwaladi. Bu arqiliq musulmanlar medinige parakendichilik sélish éhtimali bolghan ashu qebililerga tenbih berdi we ularning hés - tuyghulirigha wehime xuruchlirini arilashturup, eksiyetchilikning yaman aqiwitidin agahlandurush signali bergendin kéyin aman - ésen medinige qaytip keldi.

2011.-sual: ikkinchi qétimliq bedri ghaziti

musulmanlar etraptiki qaraqchi we bulangchi bedewi banditlarning heywisini yerge urup, ularning parakendichilik sélish heriketlirini chekligendin kéyin chong dūshmini bilen bolidighan urushqa teyyarliq qilishqa kiriship ketti. Yéngi yil kirip, qureysh terep bilen (aldinqi yili ohud ghazitida) pütüşken muddet künsayin yéqinlap kelgenidi. Shunga, resulullah hijiriyining 4 - yili sheban éyida (miladiye 626 - yili yanwar) da özining wedisige asasen 1500 kishilik qoshun bilen bedrige qarap yol aldi. Qoshunda peqet on dane atliq bar idi. Elemni eli ibni ebu talib kötürdi we öz ornida medinide abdullah ibni rewaheni qaldurdi. Resulullah qoshunni bashlap, bedrige yétip béríp, mushriklarning yétip kélishini kütüp saqlap turdi.

Emma, ebu sufyan mekke mushrikliridin ikki ming eskerni egeshtürüp (ularning ichide 50 atliq bar idi) chiqip, mekkidin bir künlük yiraqliqtiki "merrizehran"da mejinne dep atilidighan bir su boyigha chüshti. Ebu sufyan mekkidin yolgha chiqqandin béri, qorqunch bésip, bir xilla wehime bilen jughuldap titreytti. U merrizehran'gha chüshkendin kéyin téximu sür bésip, keypiyati yamanlashti we iradisi boshap, bir amal qilip, qaytishning charisini izdédi. Ular ebu sufyaning ashu pikiri bilen qaytip méngishti.

Emma, musulmanlar terep bedride sekkiz kün turup, dūshmenning yétip kélishini kütti. Shu jeryanda tijaret üçün birge éliwalghan mallirini sétip, köp payda aldi. Andin medinige qaytti. Ular bu qétimqi heriket arqiliq, ehwal sézilgen haman heriketke ötüsh, bash kötürgen haman musht étishtek siyasiy üstünlükni qolgha keltürüwaladi. Kishiler qelbidiki shan - shewkiti mezmüt békidi we weziyetni kontrol qilishda mudapiede turushtin muhasirige ötüsh derijisige tereqqiy qildi. Bu ghazat tarixta "bedri kélishimi ghaziti" yaki "ikkinchi bedri ghaziti" we "bedri kichik ghaziti" dégen namlar bilen ataldi.

Resulullah bedridin qaytip keldi. Bu chaghda medine we uning etrapidiki rayonlirida tinchliq, muqimliq omumlishop, yaxshi bir ijtimaiy keypiyat barliqqa kelgenidi. Pütün tewelik xatirjem idi. Buning bilen resulullahqa ereb zémini chégrasining eng yiraq chet jaylirighiche qoshun tartip béríp, musulmanlarning weziyetni téximu yaxshi kontrol qilip, islam dewiti üçün yaxshi muhit sharait berpa qilish we buni yiraq - yéqin dost - dūshmenlarning hemmisige uqturup qoyushqa obdan bir purset yaritildi. U bedridin qaytip kélip, medinide alte ay turghandin kéyin "dumetul jendel" etrapidiki qebililer yolni tosup, ötkén - kechkenlerni bolap - talap, yoluchilargha jewri - zulum saptu we yene medinige yürüş qilish meqsitide jiddiy küch toplawétiptu, dégen xewer anglandi. Shuning bilen resulullah öz ornida medinide siba ibni erfetetulghifarini qaldurup, hijiriyining 5 - yili rebiol'ewwelning 25 - küni musulmanlardin 1000 kishi bilen yolgha chiqti we beni özre qebilisidin bir kishini yobashlighuchiliqqa éliwaladi. Qoshun dūshmen'ge toyuqsiz zerbe bérish üçün kündüzi yoshurunup, kéchisi yol - yürüp méngip, hetta bir chaghda ularning tewelikige yéqinlap bériwidi, ulardin héchkishi uchrimidi. Shunga, resulullah ulaning charwa - mallirigha we qoychi - padichilirigha

hujum qildi. Ularning bezisi qolgha chüshti. Bezisi qéchip ketti. Emma dumetuljendel ahalisi musulmanlarning kelginini anglap, terep - terepke tikiwetkenidi. Musulmanlar ularning menzilige yétip barghanda, ularning qarisimu körünmidi. Peyghember eley-hissalam u yerde bir qanche kün turup terep - terepke charlighuchilarni ewetip we arqimu - arqa qoshunlarni chiqirip, axturup körgen bolsimu, birmu adem uchritilmidi. Shuning bilen u medinige qaytti. Qaytish sepiride uyeyne ibni hisni bilen (munasiwetlik) kélishimlarni imzalashti.

Resulullah mana mushundaq chapsan, hem jiddiy herbiy yürüshlerni qozghash we mushundaq dana hem puxta tedbirlarni qollinish arqiliq rayon tewelikining tinch, muqim bolushini, weziyetni kontrol qilib, dewir chaqini musulmanlarning menpeetige uyghun aylinishini, hemde mushu bir yil mabeynide musulmanlarni arqa - arqidin talapetke uchritip, her tereptin sikenjige éliwalghan ichki - tashqi qiyinchiliqlarni zor derijide yéniklitishtek netije we muweppeqiyetlerni qolgha keltürdi. Buning bilen musulmanlarga deweti islamiyeni qanat yaydurush we pütün alemlarning perwerdigarining elchilikini öz layiqida yetküzüsh üçün muwapiq shert - sharait hazirlandi.

2012-sual: ehzab ghaziti

ötken bir yildin köprek waqittin béri élip bérilghan herbiy heriketlerde qollinilghan maddiy we meniwi chare - tedbirler arqiliq aralning weziyiti xéli obdan tinclinip qalghanidi. Eminlik we xatirijemlik asasiy jehettin üstünlükni igiligenidi. Epsuski, yehudiylar azghunluq uyqusidin yenila oyghanmidi. Ulargha yaxshiliq yarashmidi, ular aldamchiliq we süyqest pilanlash sewebidin tartqan azab - uqubetliridin achchiq sawaq we ibret almidi. Yehudiylar emdi musulmanlar bilen biwasite qarshilishishqa madari yetmeydighan bolghachqa, ular ashu rezil meqsiti üçün ajayip qorqunchluq ajayip qebih mundaq bir pilanni tüzüp chiqti.

Xeyberlik yehudiylarning kattiwashliri we beni nezir yuqiri qatlam emeldarliridin bolup, yigirmidek adem teshkillinip mekkige bardı. Ular mekke mushriklerini resulullahqa qarshi urush qozghashqa chaqirdi we ular bilen mushu heqte siyasiy dostluq we hemkarliq ornitip, özlirimu biwasite jengge qatnishidighanliqini wede qildi. Qureysh terep derhal maqul boldi. Ötken yili bedride uchrishish wedisige xilapliq qilghan qureysh dairliri bu qétimqi zerbide köprek rol oynash arqiliq shu chaghda dextlige uchriqan ar - nomusini aqlimaqchi boldi.

Ömek ezaliri qureysh dairlirini indekke keltürüp bolghandin kéyin udul ghetfan qebilisige chiqti. Ularnimu mushu nishan'gha ündégenidi. Ghetfan terep xushalliq bilen qobul qildi. Andin bu ömek mushu etraptiki ereb qebililiride terep - terepke chépip, yuqiri - töwen qatirap yürüp, musulmanlarga qarshi jamaet pikiri toplidi we oxshash qarashtikiler teng dost tartiship, tülke - böriler éghiz - burun yalashti. Qisqisi, mana mushundaq qilib, yehudiy siyasiyonliri we qomandan emeldarliri kufri küchlrini resulullahqa qarshi birleshtürüp, teshkilleshte muweppeqiyet qazandi.

Uzaq ötmey her qaysi terep wedisige asasen medinige qarap yolgha chiqti. Qureysh we kenane qebililiri hemde ularning ittapaqdashliri (ebu sufyaning qomandanliqida) 4000 kishi bilen jenubtin shimalgha qarap atlandi. Ular merrizehran'gha kelgende, beni

suleym qebilisi qoshuldi. Sherqtin ghetfan qebililiridin beni fezare (oyeyne ibni hisni bashchiliqida), beni murre (haris ibni ewf bashchiliqida), beni eshjee (mis'er ibni rexiyle bashchiliqida) jemet we aymaqliri gherbke qarap mangdi. Shuningdek beni esed we bashqilarmu qozghaldi. Shundaq qilip, her qaysi qebile we aymaqlarning qoshunliri top - top bolup, belgilen'gen muddet boyiche medinige qarap yol aldi. Emdiki ish medinide qalghanidi. Bir qanche künden keyin medine etrapida medine ahalisining (chong - kichik, er - ayal, qéri - yash) omumi sanidin üç hesse éship kétidighan 12 mingdin köprek (shu dewrge nisbeten) nahayiti zor qoralliq qoshun qara chömüle kebi mighildap peyda bolatti. Nawada bu birleshme qoshun medine tewesige tuyuqsiz yétip kélidighan bolsa, musulmanlarning bu yerdiki mewjudiyitige mölcherdikidin köp xewp - xeter keltüretti we ularning hemmisi chong - kichik, qéri - yash qirghin qilinip, yurt - makan we bagh - waranliri teltöküs xaniweyran bolup kétishimu éhtimalgha nahayiti yéqin idi. Biraq, medine rehberlik qatlimimu segek hem yi-raqni körer rehberli-k bolghachqa, özining yum-ran üge barmaqliri bilen düshmenning tomurini segeklik bilen tutup, késelge toghra diagnoz qoyup, weziyetni aldin mölcherlep, etrapni diqqet bilen közitip turuwatatti. Shunga, bu jahalet shaykiliri öz makanliridin téxi qozghalmasta medine qomandanliq shitabi öz axbaratchiliri arqiliq bu mislisiz xewp - xeter toghriliq jddiy melumat tapshuruwalghanidi. Resulullah axbaratni tapshuruwalghandin keyin derhal yuqiri derijilikler kéngeytilgen herbiy kénghesh yighini chaqirdi. Axirda yi-ghin qatnashchi-liri bilen rehberlik qatlimi otturisida jiddiy muzakire we qizghin ghulghula qilish arqiliq katta sahabe selman farisi (allah uningdin razi bolsun) otturigha qoyghan tekli - layihisi maqullandi. Musulmanlar qol - qolche, nahayiti qizghin keypiyat bilen xendek kolashqa kiriship ketti. Resulullahmu ulargha ilham we meniwi medet béríp ularning xendek kolash herikitige bashtin - axir özi biwasite qatnashti.

Medinining shimali qismidin bashqa hemme yaqisini eski chatqalliq tagh idirliq bostanliq we xormizaliqlar orap turghan bolghachqa, resulullah goya yétishken herbiy alimdek: "bundaq zor qoshunning medinige biraqla hujum qilip basturup kirelishi peqet shimal tereptinla mumkin" dégenni perez qildi - de, shunga u xendek ornini medinining shimali qisimigha kolashni békitkenidi. Musulmanlar xendek qézish ishini nahayiti jiddi élip bardi. Ular pütün bir kün topa qézip, toshup, kech kirgende andin öylirige qaytatti. Shundaq qilip ashu mislisiz zor qoshun medine tewesige qedem basquche xendek qurulishimu eslidiki telep boyiche pütüp chiqti.

Del shu künlerde qureysh dairliri töt ming mushrik qoshunini bashlap kélip ziabe bilen jarif arilighidiki sel kölchiki boyidin rome dégen yerge chüshti. Ghetpan we ulargha tewe qebililerdin 6000 mushrik nejde tereptin seldek éqip kélip ohud téghi tewesidin "niqma quyruqi" dégen yerge orunlashti.

Resulullah musulmanlardin 3 ming kishi bilen chiqip sel'i téghi baghrigha chüshüp mudapiede turdi. Xendek akopi resulullah bilen d!shmen otturisini ayrip turatti. Ularning jeng marishi "düşmen haman meghlup bolidu!" idi. Peyghember eley-hissalam öz ornida medinide abdulla ibni ummu mektumni qaldurup ayallar we balilarni sheher qel'esige yighiwétishke buyrighanidi.

Mushriklar aldi - keyni yighilip musulmanlarga omumi yüzlük hujum qozghap

medinige basturup kirmekchi bolup déweylep kélishiwi tütüz hem tik ketken xendek akopi goya kelgenni shorap kétidighan sürlük ejdihaddek aghzini chong échip turghan halette köründi. Shuning bilen ular musulmanlarni muhasirige élip yatmaqtin bashqa amal tapalmidi, chünki ular öz makanliridin yolgha chiqqanda bu xil jeng taktikisigha qarita teyyarliqsiz chiqqanidi, bundaq jeng taktikisini erebler bundin burun körüp baqmighachqa uning chare - tedbirilirini jeng hésawigha kirgüzüpmu qoymighanidi. Ular xendek tonilidin bösüp ötmekchi bolup ajiz halqilarni paylap yürüp xendek boyida at chapturushqa bashlidi. Musulmanlar ularning heriket nishanini diqqet bilen közitip qaysi terepke at chaptursa shu terepke yétip bérup mushriklarning xendektin bösüp öt-mesliki yaki xendekke topa toshquzup yol yasiwalmasliqi üçün qar - yamghudek oq yaghdurup ularni xendek léwige yéqin keltürmidi. Axiri qureysh chewendazliridin bir bölükler muhasire netijisini jimjitliq bilen kütüp turushni xalimighan chéghi, ulardin bir türk—üm telwiler at chapturushqa bashlidi, ularning ichide emri ibni ebdi wud, ikreme ibni ebi jehil we zirar ibni xettab qatarliq batur - palwanlarmu bar idi. Ular xendektin sel tarraq qézilghan bir yerge atlirini chapturup kélip uchurtup ötküzüp sel'i téghi bilen xendek ariliqidiki tüzlenglikte at chapturup jewlan qilip küch körsitishke bashlidi. Bu chaghda ulargha qarshi eli ibnu ebi talip musulmanlardin bir nechche neper ezimetni bashlap chiqip ularni her tereptin qorshap axiri özliri at sekritip ötkén tar nuqtigha qistap apardi. Bu yerde mushriklar tereptin emri ibni ebedwud musulmanlarga yekmu - yek élishish telipini qoyghanidi, uninggha qarshi eli ibnu ebi talip meydan'gha chüshüp emirning ughuzini échishturidighan bir gepni qildi - de, shuning bilen u étidin sekrep chüshüp qilichini qinidin sugharghanche atning put - qolini chépip boynini üzüwetti. Andin eligha peshwa atti we qilichlashti. Axiri eli reqibini gheplette qaldurup uni qilich bilen urup yiqitti. Bashqilar chékin'gen péti qéchip xendekke özini étishti. Ularining qorqunchisi shu derijige yettiki, bash serkerde ikreme ibnu ebi jehil emr ibnu ebdi wudning kallisining aldigha dumulap kelgenlikini körüp neyzisini éliwélisshimu ülgürelmey qéchip özini xendekke atti. Mushriklar muhasirini rasa kücheytken ashu künlerde, xendektin bösüp ötüş yaki topa toshquzup yol berpa qilishqa köp qétim urunup kördi, lékin musulmanlarmu bosh kelmey qehrimanlarche küresh qilip, ulargha qar - yamghurdek oq yaghdurup we qarshiliq körsitip, axir ularni meqsitige yetküzmidi.

Mushundaq jiddiy we keskin jeng bilen bolup ketkenliktin, resulullahning we bashqa musulmanlarning bir qanche waqit namizi qaza bolup ketti. Mushuningdin melum boldiki, mushriklarning xendektin bösüp ötüşke urunushi we musulmanlarning özlüksiz qarshiliq körsitip ulargha qaytarma zerbe birishi bir qanche kün dawamlashqan, lékin xendek tonili otturida pasil bolup, ikki terepni bir - biridin ayrip turghachqa arida biwaste urush we qanliq toqunush yüz bermigen, belki ikki terep bir - birini yiraqtin oqqa tutush, küch körsitish, heywe qilish bilenla cheklen'gen. Durus, bu qétimqi étishishta her ikki tereptin barmaq bilen sanighili bolidighan bir qanche kishi chiqim boldi. Musulmanlar tereptin alte kishi shéhid boldi, mushriklar tereptin on kishi yer chishlitildi. Ularining ichide bir yaki ikki kishila qilich bilen bir terep qilindi. Ashundaq tirkishish dawamida seed ibni meaz reziyellahu enhugha oq tégip uning kök qan tumuri üzüwétildi.

Musulmanlar jeng meydanining aldinqi sépida mana mushundaq éghir hem jiddiy qéyinchiliqlargha berdashliq béríp hayat - mamatliq élishiwatqan halqiliq peytlerde süyqestchi mekkar yehudiy yilan - chayanliri ózlirining uwa - kamirlirida taqetsiz tipirlap, zeher neshterlirini öz ténige urushning koyida toxtimay heriket qiliwatatti. Axiri, keeb ibni esed resulullah bilen tüzgen ehdi we kélishimlerni yirtip tashlap musulmanlar bilen bolghan munasiwetni üzüp, qarshilashmaqchi we mushriklar bilen bille urush sépige qétilmaqchi boldi. Beni qureyze yehudiyliri urush aldédiki teyyarliq xizmetlirini emeliy ishlidi.

Yehudiylarning ehдини buzghanliqi toghrisidiki xewer resulullahqa anglandi. Shuning bilen musulmanlar intayin qéyin, jiddiy peytke duch kélip qaldi. Ularning aldida san - sanaqsiz dushman qoshuni chümüle kebi mighildap turuwatqan, emma musulmanlarning ularni tashlap qaytip kirish imkaniyiti bolmighan ehwal astida eger beni qureyze yehudiyliri arqidin zerbe béríp qalsa, ularning hujumini tosaydighan héchqandaq mudapie tosuqi yoq idi. Uning üstige ayallar we balilar ashu wapasiz aldamchi mekkarlargha yéqin jayda héchqandaq mudapiyesiz we muhapizetchisiz halette qélip qalghanidi. Bu chaghda bezi munapiqlarning késili ashkarilinishqa bashlidi.

Emma, resulullah beni qureyze yehudiylirining ehдини buzup ehzab qoshunigha qoshuliwalghanliqi toghrisidiki xewerni anglighan haman bëshini yögep birdem yéni yatti, hetta kishiler arisida herxil pitne - ighwa we ghulghulilar köpeydi. Andin bir chaghda uningda bir az ümid tughuldi chéghi, ornidin des turup: "allahuekber (allah hemmidin ulughdur)! I musulmanlar jamaesi! Silerge allahning ghelibe we nusret ata qilidighanliqi bilen xush xewer birildi", dédi. Andin u hazirqi ötkünchi weziyetke qandaq taqabil turush üstide pilan - tedbir tüzüshke kirishti we mushu pilanning bir qisimi süpitide medinige bir muhapizetchi qisim ewetip u yerdiki ayallar we balilarning dushmaning ushtumtut zerbisige uchrap kétishining aldini aldi, lékin resulullah üçün éytqanda choqum keskin bir tedbir qollinip ehzab qoshunini ichki jehettin parchilap tashlaydighanning chare - amalini izlesh tolimu zörür idi. Shuningdin azghinidin kéyin allahu ezze we jelle öz dergahidin shundaq epchil, shundaq dana bir tedbirni orunlashturup ewettiki, uning bilen dushmanlar topi mat qilindi. Birliki parchilandi urush qizghinliqi sowup jenggiwarliqi yoqaldi.

Allah öz peyghembirining we mumin musulmanlarning duasini heqiqeten ijabet qildi. Mushriklar sépige tepriqe we ziddiyet uchquni tutushup, öz'ara parchilinish tézleshti. Uning üstige allah ulargha shamal - borandin ibaret özining ghayib qoshunini ewetip, shiddetlik boran - chapqun ularning chédir - barigahini örüp tashlap, qazan - qomuchlirini dum kömtürüwetti. Tanap arqanlirini üzüp, ularning chidir - barigahlirini qurup turushqa imkaniyet qoymidi. Yene bir tereptin allah ulargha perishtilerni ewetip, qelblirige qorqunch we wehime saldi. Resulullah soghuq qattiq bolghan ashu bir kéchisi dushmaning ehwalini uqup kélish üçün huzeyfe ibni yemaniyni ewetkenidi, u béríp dushmaning nahayiti biaramliq ichide qaytish teyyarliqi qiliwatqanliqini bayqidi. Shuning bilen u derhal qaytip kélip, resulullahni waqiplanduruwidi, u bu xewerdin intayin xushnud bolghan halda kéchini bidar ötküzdi. Etisi etigen qarisa allah dushmanlerni héchqandaq netijisizla kelgen yoli bilen qayturuwétiptu. Resulullahni

qanliq toqunushtin saqlaptu. Démek allah öz wedisini ishqa ashurghanidi. Allah özüning ilahiy qoshunini ghalib qildi. Bendisi (muhammedun resulullah)qa yordam qildi. Ehza b qoshunini özi yalghuz tarmar qildi. Netijide, peyghember eley-hissalam ghemdin xalas bolup, medinige qaytti.

Ehza b urushi (sehih riwayetke asasan'ghanda) hijriyining 5 - yili shewwalda yüz bergen. Mushriklar musulmanlarni bir yérin ay chamisida muhasirige élip turghan. Tarixi menbelerning her qaysi tereplirini birleshtürüp körginimizde, muhasire shu yili shewwalda bashlinip, zulqedide axirlashqan. Ibni seedning riwayitide, resulullah xendek jeng meydanidin zulqedining 23 - küni charshenbe qaytip kirgen, déyilgen.

2013.-sual: beni qureyze ghaziti

Islam qoshuni medinige qaytip kirgen küni chüshtin kéyin resulullah ummu selime (muminlarning anisi)ning öyide yuyunuwatatti. Jibriil eley-hissalam kélip: "(i muhammed!) qoral - yaraqliringizni qoydingizmu? Perishte - melaikiler téxi yaraqlirini qoyghini yoq, men hazir shu (mushrik)larni qoghlap zerbe bérip kélisim, shunga siz derhal musulmanlarni bashlap beni qureyzege yürüş qiling, men aldingizda bérip ularning qorghani - qel'eliri ichide tewrinish peyda qilib, dillirigha qorqunch - wehime sélip turimen", dédi we öz qoshunini, yeni perishtilerni bashlap yürüp ketti. Shunga, resulullah perman chiqirip: "kimki angliq we itaetmen musulmanmen, deydiken, namaz esir (namaz digeri)ni beni qureyze mehelligide oqusun" dédi. Andin elemni eli ibni ebi talibqa tutquzup, beni qureyzige aldin mangduruwetti. Medinide öz ornigha abdullah ibni ummu mektumni qaldurdi. Eli ibni ebi talib bir bölük qoshun bilen atlinip ularning qel'esige yéqin bir jaygha kélip chüshüwidi ular tereptin musulmanlarni haqaretleydighan qebih til - ahanetler anglandi.

Arqidinla resulullah muhajir we ensarlardin teshkillen'gen qoshunni bashlap beni qureyze mehelligisige yétip chiqip, shu tewelikteki " a'na (عَنا) " dep atilidighan bir quduq boyigha chüshti. Bu qétim musulmanlar resulullahning permanini biza keltürüşke heqiqeten aldirighanidi, ular resulullahning jeng chaqiriqini anglighan haman héchnémige qarimay derhal qureyze terepke qarap aqti. Hetta bir bölük kishiler namaz esirning waqti yol üstide kirip qalghan bolsimu, ular: "esir namizini resulullahning buyruqi boyiche beni qureyzide oqushimiz kirek", dep dawamliq yol yürüp, axiri xupten namazidin kéyin andin oqudi. Yene beziler: "resulullahning démekchi bolghini bu emes u peqet téz yétip chiqishni, hergiz sel qarimasliqni meqset qilghan" déyiship namazlirini waqtida oqup mangdi. Resulullah bularning héchqaysisini eyipke buyrimidi. Mana mushundaq qilib islam qoshuni top - top bolup atlinip, resulullah bilen beni qureyze mehelligiside uchrashti. Ularning sani üç mingge yétetti. Ularning ichide atliqlar ottuz idi. Qoshun yétip kelgenidin kéyin beni qureyze yehudiylirini qel'edin chüshüshke qistap ularni qattiq muhasirige aldi. Muhasire rasa kücheytelgenidin kéyin yehudiylarning kattiwéshi keeb ibni esed ularni sehnige yighip üç xil teklipti otturigha qoydi. Yehudiylar mezkur üç xil teklipting héchqaysisigha rayi barmighandin kéyin, ulargha qoral tashlap qel'edin chüshüp resulullahning hökümini kütmehtin bashqa yol qalmighanidi. Qureyze yehudiyliri, resulullahning ularning üstidin qandaq höküm chiqiridighanliqini bir körüp baqmaq üçün uning hökümige razi bolushini qarar qilishti.

Wehalenki, ularning qel'e - qorghanliri azade hem puxta, hem mustehkem bolup, su, ash - ozuqlar shuning ichide bolghachqa xéli uzun muddetlik muhasirigimu berdashliq béreleytti. Eksiche musulmanlar ehزاب urushi bashlan'ghandin béri izchil dalada wezipe ötewatqan bolghachqa, qehritan soghuq we achliq derdédin halsirimaqta idi.

Biraq, beni qureyze urushimu yenila idiyiwi siyasiy urush bolghan bolghachqa, allahning ularning qelbiga qorqunch we wehime sélishi bilen ularning iradisi alliqachan boshap yimirilip bolghanidi. Hetta, ularning rohi shu derijide chüshkünliship ketkenidiki, musulmanlardin eli ibni ebi talib bilen zubeyr ibni awam qoshun aldigha ötüp: "i iman qoshuni! Allah bilen qesemki, men tagham hemze tétighan ölüm sharabni tétiyimen yaki ularning qel'esini fetih qilimen", dep, qesem yad bildürgenidi, yehudiylar buni anglap derhal resulullahning ular üstidin höküm chiqirishqa razi bolidighanliqini bildürüp, qoral tashlap qel'edin chüshüshke bashlidi. Bu chaghda resulullah ularning erlirini toluq nezerbentke élishqa buyridi. Shuning bilen ularning erliri ayrilip muhemmed ibni mesleme (reziyellahu enhu)ning nazarechilikide hemmisining put - qollirigha arghamcha kishen sélindi. Ayallar we balilar erlerdin ayriwétildi.

Bu chaghda ews qebilisining jamaetliri resulullahning aldigha kélip: "i resulullah! Qeynuqa yehudiyliri qérindash qebile xezrejilerning ittapaqdashliri idi. Ularghimu muwapiq jaza qollan'ghaniding, bular bolsa bizning ittapaqdashlirimiz idi. Bularghimu bek éghir jaza höküm qilmisang", dep yalwurushqa bashlidi. Shunga, resulullah: "undaq bolsa bu hökümni öz ichinglardin bir kishi chiqarsa razi bolamsiler?" dep soridi. Ular: "elwette razi bolimiz", déyishti. Shunga resulullah: "undaqta u hökümni seed ibni meazgha qaldurayli", dédi. Ularmu razi bolup shundaq qilayli seed höküm chiqarsa razimiz" déyishti.

Shuning bilen resulullah seed ibni meazgha uni alghili adem ewetti. Eslide seedning ehزاب urushida yarilan'ghan jarahiti éghirliship ketkenliktin qureyze urushigha chiqalmighanidi. Shunga resulullah ewtken adem seedni éshekke mindürüp élip kelgenidi, seed resulullahning barigahigha kelgiche uning qewmi - jamaetliri uni yol üstide tosiwélip: "i seed, ittapaqdashlirimizgha yaxshiliq qilghin, dostlirimizgha yaxshiliq qilghin, resulullah séni ulargha yaxshiliq qilip höküm chiqarsun üçün, bu hoquqni sanga berdi", déyishti. Seed ulargha lam - jim démey kétéwatatti, ular seedke köp yalwurup kétishti, seed: "men seedke allahning hökümni élan qilishta héch kishining tapa - tenisidin qorqmasliqning waqti yétip keldi", dep qoydi. Ularning beziliri seedning bu gépini anglap: "medinige qaytip jamaetchilikke qureyze yehudiylirining ölüm xewirini yetküzdi".

Seed resulullahning barigahigha yéqinlap kéliwidi, resulullah sahabilerge: "bashliqlar üçün ornunglardin turunglar", dédi. Ular seedni chüshürüp: "i seed! Bu qewmler séning höküm chiqirishinggha maqul bolushti", dégenidi, seed: "ular üstidin höküm chiqarsam rastinla küchke ige bolamdu?" dep soridi, ular: "hee", dep jawab bérishiwidi, seed yene: "musulmanlarchichu? Dep soridi. Kishiler: "bizgimu shundaq", déwidi, u: "bu yerdikilergichu", dédi (resulullah bar terepni körsitip). Resulullah buni chüshinip: "mangimu shundaq", dédi. Seed: "undaq bolsa men ularning erlirini öltürüshke, ayallirini we balilirini esir élip qul qilishqa, mal - mülük öy - zéminlirini

musadire qilib ghenimet élishqa, höküm qilimen", dédi. Resulullah uning chiqarghan hökümidin söyünüp: "i seed! Sen ular üstidin yette qat asman üstidiki allahning hökümi bilen oxshash höküm chiqarding", dédi.

Seed ibni meazning beni qureyze yehudiyliri üstidin chiqarghan hökümi intayin adil, öz jayida insap bilan chiqirilghan hökümtime bolghanidi. Chünki ular musulmanlarning béshigha qatmuqat éghirchiliqlar yüzlen'gen qiyin peyette musulmanlardin nomussizlarche yüz örüp kélishimni buzup düshmen terepke ötiwaldi. Yene bir jehettin yoshurun heriket pılanlap musulmanlar bilen urushush üçün bir ming besh yüz dane qilich, ikki ming dane neyze, üç ming dane sawut we besh yüz dane dobulgha qatarliq herbiy hazirliqlarni teyyarligghaniken. Ular teslim bolghandin kéyin musulmanlar bu eslihelerni toluq yighiwaldi.

Höküm élan qilinip bolghandin kéyin resulullah beni qureyze yehudiylirini beni nejjar aymiqidin binti hars déyilidighan bir xotunning qorusigha qamap qoyushqa buyridi we medine bazirigha ora - xendek kolatquzdi. Andin perman qilib ularni bölek - böleklerge bölüp medinige yalap élip kélip qilich bilen béshi élin'ghandin kéyin, akup - godanglarga domilitiwétildi. Beni qureyze yehudiyliri 600 din 700ge qeder idi. Ularning hemmisi toluq öltürüldi.

Xosh, mana mushundaq qilib suyiqesit, aldamchiliq we xiyanetkarliqning yilan - chayanliri tüp yiltizidin qurutup tashlandi. Ular musulmanlarning hayatidiki eng qiyin saet - minutlarda otturidiki nahayiti puxta tüzülgen ehdi - peymanlarni yirtip tashlap ehzab (dushman itipaqdash) qoshunigha sétilghan bedbexlerdur. Ular bu qilmishliri üçün ölüm jazasigha tégishlik urush jinayetchilirining asasiq kattiwashliri bolup qalghanidi.

Resulullah qureyze yehudiy baliliridin ewritige tük chiqqanlarni öltürüşke, tük chiqmighanlarni qaldurushqa buyrighanidi. Bu qétimqi tekshürüshte tük ünmigenliktin qaldurulghanlar ichide etiyetulqureyzimu bar bolup, u kéyin musulman bolghan we resulullahning söhbitige nail bolghan.

Yehudiylar teslim bolup qel'edin töwen chüshüşning aldinqi kéchisi ulardin bir bölük kishiler musulman bolghanidi, ular buning bilen özlirining hayati we mal - mülkini bixeter saqlap qaldi. Peyghember eley-hissalam yehudiy urush jinayetchilirini bir terep qilib bolghandin kéyin ularning mallirini bir terep qildi, ghenimetlerning besh hesisidin bir hesisini ayriwalghandin kéyin musulmanlarga bölüp berdi, netijide atliqlargha üç ölüş, uning ikki ölüşü atqa, bir ölüşü at igitige bérildi. Piyadiler üçün bir ölüşla teqsim qildi, esirlerdin bir bölükini seed ibni zeyid ensarining yitekchilikide nejde bazirigha ewetip satturup puligha at we herbiy qoral - yaraqlarni sétiwaldi.

Qureyze yehudiylirining ishliri bir qur ayaghlashqan künlerde salih (yaxshi) bende seed ibni meazning (ehzab ghazitida zikri qilin'ghan) duasi ijawet boldi. Qureyze yehudiylirining ishliri tamam bolghan haman, uning jarahiti éghiz élip toxtimay qanashqa bashlidi. Seedning jarahiti yiringdap qanap u shuning bilen ölüp ketti. Beni qureyze ghaziti hijriyining 5 - yili zulqede éyida élip bérildi. Muhasire 25 kün dawamlashti.

2014.-sual: ehzap we beni qureyze ghazitidin kéyinki herbiy

paaliyetler

resulullah ehزاب qoshuni urushi we beni qureyze yehudiylirining ishliridin parigh bolup, shu jeryandiki urush jinayetchiliridin bir qur intiqam éilp boluwidi, yaxshiliq yarashmaydighan: "azar yése, ghiza yégendek" bolidighan ashu az sandiki qebililer we bedewi qaraqchilargha tétighudek edep jazasi yürüşhi qozghashqa bashlidi.

Muhemmed ibni mesleme qoshuni ehزاب we beni qureyze ghazatliri ayaghlashqandin kéyin tunji teshkél qilin'ghan qoshun bolup ottuz atliq chewendazdin terkiб tapqan. Qoshun nejdi zéminining kirish éghizi bolghan zeriyye tewelikidiki "qerta" dégen jayni nishanlap yolgha chiqti. Zeriyye bilen medine ariliqi yette künlük musape bolup, ular medinidin hijiriyning 6 - yili muherrem (1 - ay)ning 10 - küni qozghilip, jiddiy yol yürüp beni bekri ibni kilab qebilisining bir aymiqi olturushluq jaygha yétip béríp ulargha ushtumtut hujum qozghidi. Ular beder tikiwetti, shuning bilen musulmanlar ularning nurghun töge we qoy - charwilirini ghenimet élip muherrem (1 - ay)ning axirqi künliri medinige qaytip keldi.

Beni lihyan resulullahning sahabiliridin on kishini aldap apirip rej'e dégen jayda óltürilishige seweb bolghan qebilidur. Lékin ularning jughrapiyilik orni hijaz tewelikining mekkige yéqin chétige jaylashqan bolghachqa hem musulmanlar bilen qureysh dairiliri otturisida hem qaraqchi bedewiler otturisida keskin tirkishishler bolup turghachqa, ular tahazirgha qeder intiqam toridin chüshüp qéliwatatti. Resulullah beni lihyan xelqidin reji dégen jayda bigunah óltürülgen es'habilirining qisasini alidighan purset yétp keldi dep qaridi, shunga u hijiriyning altinchi yili rebiul ewwel (3 - ay) yaki jumadiyel ewwel (5 - ay)larning biride musulmanlardin 200 kishi bilen jihadqa atlandi. Öz ornida medinide abdullah ibni ummu mektumni qaldürdi. U medinidin yolgha chiqqanda sham terepke yürüş qilghan bolup shimal terepke qarap yol élip melum musapini basqandin kéyin jenupqa burulup sür'etni tézlitip jiddiy yol yürüp emej bilen ospan ariliqidiki mezkur sahabiler shehid qilin'ghan jay betni gherran'gha yétip bardi. Resulullah u yerde sahabilirige rehmet tilidi we dua qildi. Buningdin xewer tapqan beni lihyan xelqi tagh - qiyalargha we chöl - jiralagha qéchip ketti. Ulardin birmu adem qolgha chüshmidi. Bu chaghda resulullah ularning zéminida ikki kün turup medinige qaytti. Bu qétim resulullahning medinidin ayrilghan waqti 14 kün boldi.

2015.-sual: qoshun ewetish we herbiy yürüshlarning tézlilishi

resulullah beni lihyan ghazitidin qaytip kelgenidin kéyin qoshun we pidaiylarni ewetish ishini tézletti. Töwendiki qurlar ashu heriketlarning kichiklilgen teswirliridur.

1. Okashe ibni méhsen qoshuni: hijiriyning 6 - yili reb'ol'ewwel (3 - ay) yaki rebiossani (4 - ay)da ghomri dégen jaygha ewetilgen. Okashe qiriq adem bilen(beni esedning süyi) ghomri dégen jaygha yétip bardi. Bu chaghda düshmen alliburun qéchip ketkenidi shuning bilen musulmanlar düshmenning ikki yüz tögisini ghenimet élip medinige qaytip keldi.

2. Muhemmed ibni mesleme qoshuni: mushu ikki ayning biride zilqesse dégen jaygha ewetildi. Muhemmed ibni mesleme musulmanlardin on kishi bilen yolgha chiqip

beni sölëbening diyari zilqesse dégen jaygha yétip bardı bu chaghda düşmen terep möküniwalghanıdı, (ular yüz kishi idi) ibni meslme qoshuni uxlap qéliwıdı düşmen basturup kélip ibni meslimidin bashqa hemmini öltürüwetti ibni meslme éghir yarılan'ghan bolsımu qéchip qutuldı.

3. Ebu ubeyde ibni jerrah qoshuni: mushu yili yene reb'ossani (4 - ay)da zilqessige ewetildi. Resulullah uni muhemmed ibni meslemening ademliri öltürülgenlik xewirini anglap yolgha salghanıdı. Ebu obeyde qırıq kishi bilen yolgha chiqip ibni mesleme qoshuni bexıtsızlıkke uchrıghan jaygha qarap mangdı, ular kéchilep piyade yol yürüp tang étish bilen teng beni sulebe diyarigha yétip bardı - de shu haman hujumni bashlıwetti düşmen tagh - qırlargha qéchiwélip qoshunni ongaysız ehwalgha chüşhürüp qoydı, shundaqtımu ular bir admni esir alghan idi, u musulman boldı we nurghun qoy - charwılarnı ghenimet élip qaytıp keldı.

4. Zeyid ibni harise qoshuni: hijiriyining 6 - yili rebiolsani (4 - ay)da jemumgha ewetildi. Zeyid jemumgha yétip bérıp muzeyne qebilisidin helime isimlik bir ayalni tutuwalghan idi, bu ayal ularni beni suleymining ademliri bar jaygha bashlap bardı, u yerde musulmanlar nurghun töge, qoy - charwılarnı we esir - oljılarnı qolgha chüşhürdı, zeyd ghenimet alghan mallarnı heydep medinige qaytıp kéliwıdı, resulullah héliqi muzeynilik ayalgha özining we irining hörlikini iltıpat qıldı.

5. Yene zeyd ibni hars qoshuni: hijiriyining 6 - yili jemadiyel'ola (5 - ay)da bir yüz yetmiş kishi bilen iyis dégen jaygha qureyshlerning tijaret karwinini tosushqa ewetildi. Bu qétimqi yürüshte qureysh terepning karwandiki tijaret sermayisi pütünley olja élinıdı.

6. Yenila zeyd ibni hars qoshuni: "hijiriyning 6 - yili jemadiyel'axir(6 - ay)da teref(mu?) yaki tereq(mu?) dégen jaygha ewetildi. Zeyd ibni hars 15 adem bilen atlinip beni sölëbe diyarigha yétip barghanda bu yerdiki bedwiler beder tikiwetti, ular resulullah özi qoshun tartıp kelgen bolushi mumkin dep qorqushup ketken idi. Netijide zeyid ibni hars ularning 20 tögisini ghenimet élip töt kündin kéyin qaytıp keldı.

7. Yenila zeyid ibni hars qoshuni: hijiriyning altınchi yili rejep éyi(7 - ay)da wadiqoragha ewetilgen. Zeyid 12 adem bilen wadlqoragha düşmenning herikitini közitish üçün ewetildi. Ular atlinip wadiquragha yétip barghanda wadiqora ahalisi ulargha hujum qılıp toqquz kishini öltürüwetti üç kishi qéchip qutulıwaldı, ularning birsı zeyd ibni hars idi.

2016.-sual: beni musteleq ghaziti

hijiriyning 6 - yili sheban. Bu ghazat gerche dairisi keng, urush musheqqiti éghir, herbiy jehettiki orunlashturılıshi keng kölemlik chong ghazat bolmisimu lékin bu ghazat musulmanlar jemiiytide dawalghush we muqımsızlıq peyda qilghan munapiqlarning shermendilerche reswalıqni ashkarilap musulmanlar jem'iyitige aliy janap pezilet, kishilik qedri - qımmet we aqköngüllüktin ibaret alahide xislet ata qilghan hemde tezır (jinayi ishlar charisi)ning yolgha qoyulishigha seweb bolghan weqelikı jiddiy pewquladde ehmiyetlik ghazattur.

"beni musteleq qebilisining bashlıqi hars ibni zirarning pütün qebilidikilerni shuningdek bashqa qérindash qebililerdin uni qollaydighanlarnı birleshtürüp medinige hujum qilmaqchi boluwéiptu" dégen xewer resulullahqa anglandı. Shunga resulullah bu

xewerni éniqlash üçün bureyde ibni hesip eslemiyni ewetti, bureyde u yerge béríp hars ibni zirar bilen körüshti we ehwalni uqqandin kéyin qaytip kélíp resulullahqa melum qildi. Buning bilen resulullah beni musteleq xelqi heqqidiki xewerning heqiqeten shundaq ikenlikini jezm qilghandin kéyin sahabilerge jiddiy urush chaqiriqi chiqirip mushu ay(sheban)ning 2 - küni medinidin yolgha chiqti. Bu qétim burunqi ghazatlarga qatnashmighan bir bölük munapiqlarmu chiqqanidi, medinide öz ornida zeyid ibni harsni qaldurdi.

Mushu esnada hars ibni zirar musulmanlar qoshunining ehwalini igellesh üçün bir jasusni paylaqchiliqqa ewetken iken. Musulmanlar uni tutuwélip jehennemge yolgha séliwetti. Hars ibni zirar we uning ademliri resulullahning qoshun tartip kelgenlikini we uning jasusluqqa ewetken adimining óltürülgenlikini anglap qattiq sarasimge chüshti, etraptiki qebililerdin toplan'ghan yallanma qoshunning ezaliri bir - birlep tarap kétishiti. Resulullah mureyis dégen jaygha yétip bériwidi düşmen jenggiwar haletke ötüp urushqa teyyarlandi, shunga resulullahmu musulmanlarning seplirini tüzüp urushqa teyyarlandi. Muhajir musulmanlarning elimi ebi bekrige, ensarlarning elimi seed ibni obadige tutquzuldi, ikki terep birdem oq étiship bir - birige heywe körsitishti arqidin musulmanlar resulullahning buyruqi bilen tengla hujum qilip üstünlukni igellidi, mushriklar meghlup bolup nurghun adimidin ayrilip qaldi, resulullah nurghunlighan ayallar, balilar, töge we qoylarni ghenimet aldi. Esirler ichide beni musteleq qebilisining bashliqi hars ibni zirarning qizi juweyriyemu bar bolup u sabit ibni qeyiske teqsim bolghanidi, sabit uning bilen tölem tölep qutulushqa xet - chek putushti. Resulullah buni uqup uning zimmisidiki tölemni ada qilip uni emrige aldi.

Yehudiylar, munapiqlar we mushriklardin ibaret islam düşmenlirining hemmisi islam dinining tesir dairisining bundaq téz kéngiyip bu tewelikte asanla hökümrán orun'gha chiqip qilishi hergiz uning maddiy jehettiki üstünliki, qoral - yaraqlirining serxilliqi we qoshunining sani we süpitining köp hem ilghar bolghanliqida emes belki uningdiki birdin - bir seweb islam dinining heqiqi mahiyiti, teshebbusi, bu dinning meqsiti, shundaqla bu dindiki özgiche xislet, artuqchiliqlar bilen munasiwetlik ikenlikini ubdan biletti.

Ular yene islam dinidiki bu artuqchiliqlarning bash menbii we ashu güzel exlaqi peziletlerning emeliyettiki (eng aliy) ülgisi muhemmed sellellahu eleyhi wesellem ikenlikinimu obdan biletti, bolupmu ular ötkén besh yil mabeynidiki jeng meydanlirini bir qur esligenidin kéyin bu dinni we uning itiqadchilirini qoral küchi arqiliq yoqutushning qet'iy mumkin bolmaydighanliqini tunup yetti - de, buning bilen ular ashu meqsiti üçün ijtimaiy exlaq w örp - adet en'enilirini destek qilip turup bu din'gha qarshi keng kölemlik teshwiqat, ideologiyé(siyasi) urushi qozghashni we bu urushning asasliq obyektini yenila resulullah eley-hissalamning shexsiyiti qilishni qarar qilishti, munapiqlar musulmanlar sépide bolghanliqi, bolupmu medinige yerlik bolghanliqi üçün mumin - musulmanlar bilen keng - kushade, bimalal arilishalaytti we ularning héssiyatini qozghap éghwa tarqitalaytti. Shundaq bolghanliqi üçün mezkur tetür teshwiqat urushi herikiti wezipisini mushu munapiqlar üstige aldi ularning bash mes'uli yenila abdulla ibni ubey ibni selul idi.

Din dūshmenlirining bu pilani ehزاب ghazitidin kéyin muminlarning anisi zeyneb binti jehish(burunqi éri) zeyd ibni hars(resulullahning béqiwalghan oghli)din ajriship ketkendin kéyin resulullah uni nikahigha alghanda téximu roshen ipadilendi. Ereblarning en'eniwi örp - aditi boyiche baqma oghulni nesli oghul bilen op - oxshash dep qaraytti, shunga baqma oghulning nikahigha élip qoyuwetken xotunimu béqiwalghuchi kishi üchün qet'iy haram idi, resulullah zeyneb binti jehshini allahning emri bilen nikahigha éliwédi, munapiqlar resulullah üstidin pitne - ighwa tarqitip uning xelqi alem aldédiki yüzini chūshürüş üchün bu ishni destek qilip kötürüp chiqti.

Ular bu heqte nurghun tetur teshwiqatlarni we söz - chöcheklarni toqup: "muhammed (resulullah eley-hissalam) zeynebni u diqqetsiz turghan halitide körüp qélip uning nazaketlik güzel qamiti we hösni jamalidin xudini yoqitip uninggha ashiqu biqarar bolup qaptu. Qelbi bitab we taqiti taq bolup kétiptu uning (béqiwalghan) oghli zeyid ibni hars bu ehwalni uqup atisi üchün ayalidin chūshüp bériptu", dégendek rezil epsanini oydurop tarqatti, ular bu oydurma epsanisini shu derijide küchep tarqatqachqa bu teshwiqat bezi imani ajiz kishilarning éngigha xéli mehkem singip, qismen tepsir we hedis kitablirida ta hazirqi dewrimizge qeder saqlinip kelmekte. Axiri allah qur'an kerimde roshen ayetlerni nazil qilip kishilarning dilliridiki shek - shübhi késellirini dawalaydighan shipaliq rétsiplarni bayan qildi.

Allah bu xil pitne ighwa söz - chöcheklirining nahayiti keng dairide tarqalghanliqini élan qilip süre ehزابni töwendiki sözi "i peyghember!allah gha teqwadarliq qilishni (dawamlashturghin), kafirlargha we munapiqlargha itaet qilmighin, allah heqiqeten (bendilarning emellirini) bilip turghuchidur, (ular ning ishlirini)hékmet bilen bashqurghuchidur" (süre ehزاب 1 - ayet) bilen bashlidi.

2017.-sual: munapiqlarning beni musteleq ghazitida oynighan roli

beni musteleq ghaziti yürüşide munapiqlar allah éytqandek " eger ular siler bilen birlikte chiqqan bolsa, aranglarda peqet pitne - pasatni köpeytetti, aranglarga bölgünchilik sélish üchün choqum suxenchilik bilen shughullinatti" (süre tewbe 47 - ayetning bir qisimi)dégen meqsette musulmanlar sépige qoshulup birge chiqqanidi. Ular bu ghazat jeryanida özlirining zeherlik sésiq nepeslirini chéchip musulmanlarning ichki qismida éghir toqunush peyda qildi we yoqilang éghwalarni tarqitip resulullahning obrazigha éghir malamet keltürüp " medinige qaytsaq, eng eziz adem (abdullah ibni obey we munapiqlarning özlirini démekchi) eng xar ademni(resulullahni we muminlerni) medinidin chiqiriwétidu, dédi. Zeyid ibni erqem bu gepni taghisigha éytti, taghisi kélip resulullahni waqiyladurdi, bu chaghda resulullahning yénida ömer ibni xettapmu bar idi. Buni anglap ömer reziyellahu enhu: "i resulullah! Obbad ibni bishirni buyrighin bu munapiqni yughushturwetsun" dégenidi, peyghember eley-hissalam: "kishiler söz tarqitip muhammed öz ademlirini öltürüptu" dése qandaq bolidu. I ömer?! Hergiz undaq qilghili bolmaydu, lékin sen derhal qozghilish buyruqi élan qilghin" dédi. Bu adette yol yürüş nahayiti biep waqit idi. Perman'gha asasen qoshun nailaj qozghilip yolgha chiqti. Shuning bilen resulullah qoshun bilen shu kuni putun bir kün we kéchisi

toxtimay yol yürdi, hetta etisi kün kötürülgenidin kéyin andin bir menzilge chüshüwidi qoshun jim - jit uyqugha kétishti, resulullahning bundaq qilishi kishilerge bikar parang sélishta orun bermeslik üçün idi.

Emma abdulla ibni ubey öz gipining zeyd ibni erqem arqiliq resulullahqa anglinip qalghanliqini uqup uning aldigha keldi we: "mundaq geplerni qilghuchi bolmidim, hetta könglümghimu keltürmidim" dep allahni arigha sélip qesem ichti. Uning bilen bille kelgen ensarlar uning qesimini quwwetlidi. Buning bilen resulullah abdulla ibni ubeyning gépige maqul bolup uning özrisini qobul qildi.

Zeyid ibni erqem mundaq deydu: bu chaghda manga yetmigen oy - xiyallar yétip éghir ghem bésiwaldi, hetta öydinmu chiqmidim. Shu halette allah:

﴿هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِندَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّىٰ يَنْفَضُوا﴾

resuluallening yénidiki kishilerni teminlimanglar, ular tarap ketsun, deydu"(süre munafiqun 7 - ayetning bir qisimi)dégen ayettin

﴿يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ﴾

ular (yeni munapiqlar): "medinige qaytsaq, eng eziz adem (yeni abdulla ibn ubey we munapiqlar özlirini dimekchi) eng xar ademni (yeni resulualleni, möminlerni dimekchi) medinidin chiqiriwitidu, déyishidu" (süre munafiqun 8 - ayetning bir qisimi)dégen ayetlerghiche nazil qildi we shu hamam resulullah manga adem ewetip yuqiriqi ayetlerni tilawet qilip bérp: "allah séni rastqa chiqardi" dédi.

Bu munapiqning oghli(abdulla ibni abdulla ibni obey) semimiy, aq köngül, yaxshi sahabilerdin idi, u bu qétim atisidin "ata - baliliq" tin waz kéchip qilichni bilep medine yol éghizida turuwaldi, qoshun medinige yétp kélip atisi abdulla ibni ubey kirip kéliwidi uninggha qilich tenglep: "allah bilen qesem qilimenki, resulullah séni medinige kirishke ruxset qilmighuche, men séni kirgüzmeymen. Chünki resulullah eziz, sen bolsang heqiqi xar" dep uni toxtitip turdi. Resulullah kéliwidi, uninggha izni qildi we andin medinige kirelidi. Abdulla ibni obeyning bu oghli: "i resulullah! Nawada uning öltürülishini xalap qalsang méni buyrighin, ezbirayi xuda! Uning béshini aldinggha özüm élip kéliimen" dédi.

2018-sual: aishie reziyellahu enhagha chaplan'ghan töhmet

beni musteleq ghaziti jeryanida yene aishie reziyellahu enhagha töhmet chaplash weqesi yüz berdi. Weqening tepsilati mundaq: resulullah bu ghazatta chek tashlash arqiliq ayalliridin aishie reziyellahu enha binti ebubekrini bille élip chiqqanidi, resulullah buning aldédimu shundaq qilatti. Qoshun ghazattin qaytip kéliwétip bir jayda kéchilik qunalghugha chüshken idi. Hezriti aishie reziyellahu enha hajet ada qilish üçün kajwisidin chiqip qaytishida hemshirsidin ariyet alghan bir munchiqini yüttürüp qoydi, shuning bilen u héliqi munchaqni izleshke kiriship ketti. Bir chaghda uning kajwisini kötüridighanlar aishini "kajwida bar" dep oylap kajwini tögige artti - de qoshun bilen yürüp ketti, uning yéniklikidin kajwining ichide bar - yoqluqi ularning xiyalighimu kelmigenidi, chünki aishie reziyellahu enha u chaghlarda téxi kéchik oruq qizchaq bolup éghirliqi melum bolmighan idi. Aishie reziyellahu enha munchiqini tépip qoshun chüshken jaygha kelse qoshunning sayisimu körünmidi. Aishie reziyellahu enha: "ular

méni pat pursette choqum izlep kélidighu" dep oylap qoshun chüshken jayda olturup türdi, aishé reziyellahu enha olturup - olturup bir chaghda uyqugha esir bolup közi yomuldi - de, bir chaghda sefwan ibni moettelning: ﴿إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ "biz allah ilkide turimiz, yene allahning dergahigha qaytip barimiz" ("qur'an kerim" süre beqer 156 - ayet) dep "resulullahning ayalighu bu?" dégen awazi bilen teng oyghandi.

U aishini mesture bolushning aldida körgen bolghachqa yiraqtin bir körüpla tonuwaldi - de: ﴿إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ dep tenbih berdi, andin tögisini chökturup aishige isharet qildi. Sepwan aishige bir éghizmu gep qilmidi, aishimu sefwanning ﴿إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ (dégen sözünila anglidi, shuning bilen aishé reziyellahu enha sefwanning tögisige mindi. Sefwan tögisini yétilep yolgha rawan boldi. Axiri bir chaghda qoshunning keynidin yétip kéliwidi bu chaghda qoshun chüshluk dem élishqa quyuwétilgen idi. Köpchilik ehwalni körüp hang - tang qélishti. Bibak betqiliqlar her qaysisi öziye munasip gep qildi we éghizigha kelgenche kotuldighili turdi. Del bu chaghda peskesh mel'un abdulla ibni obeyning kongli - köksi yayrap, gül qeqeliri échilip ketti, ich - ezalirini örtep munapiqliqning bus - buxaraliri keng - kushade örlep, qoshunning sap muhitini bolghiwetti we bednamni közi körgendek tuqup birge onni qushup yéyishqa bashlidi, qoshun medinige yétip kelgenidin kéyin ular bu yalghan - yawidaq söz - chöcheklerni medinige pur qiliwetti. Peyghember eley-hissalam öziye tutuwélip sebri qilip bir qanche künni ötküzdi, andin kéyin(wehiy toxtap qalghachqa) sahabilerdin bir qanche kishige aishidin ayrilip kétish toghrisida meslehet saldi. Eli reziyellahu enhu uningdin ayrilip kéitip bashqidin öylinishke gep egitipraq meslehet berdi, emma uchuq échip démidi, usame we bashqilar aishini saqlawérishni, düshmenning ighwasigha qulaq salmasliqini éytti.

Emma aishé reziyellahu enha sepperdin qaytip kiripla aghrip yétip qalghanidi we uning késili bir ayghiche sozuldi. Aishining ehwaline shundaq qayghu - elem ilkide ötüwatqan künlerning biride resulullah uni yoqlap bérup aishining yénida olturup: teshehhud(hemdu - sena we shahadet) oqidi we mundaq dédi: "i aishé! Sen toghriliq türlük söz - chöcheklerni anglidim, eger sen bu ishtin pak bolsang alla séni choqum aqlaydu, eger gumanliq bolsang tewbe qilighin, insan gunahini tonusa we tewbe qilsa allah gunahini meghpiret qilidu", dédi. Gep mushu yerge kelgende aishining yéghisi toxtap, resulullahqa men üçün jawab béringlar dégendek qilip ata - anisigha qaridi, aishining ata - anisimu néme déyishni bilelmey téngirqap qélishti, bu chaghda aishé reziyellahu enha: men öz - özemge teselli bérish üçün yaqup eley-hissalamning:

﴿فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ﴾

men peqet chirayliqche sebri qilimen, silerning söz - herikitinglarga qarita allahtin medet tileymen" ("qur'an kerim" süre yüsüf 18 - ayetning bir qismi) dégen sözün bashqa söz tapalmaymen, depla örölüp uyaqqa qarap yétiwaldi. Del shu deqiqide resulullahqa wehi nazil bolushqa bashlidi we birdemdin kéyin uningdin wehiy süri kötürölüp chirayida kölke peyda boldi we: "i aishé! Xosh xewer, allah séni aqlidi, bilginki allah séni aqlidi" dédi. Buni anglap aishining anisi uninggha: "ture ornungdin turup

resullahqa rehmet éytqin" dégenidi, aishé reziyellahu enha: "(özining pakliqigha nazlinip we resulullahning uni chin söyidighanliqigha ishenich qilip) yaq ezabirayi xuda men peqet allaghila tezim beja keltürimen we allaghila teshekkur éytimen" dédi. Allah aishige chaplan'ghan töhmet heqqide töwendiki ﴿الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ﴾ "subhisizki silerdin bir goroh adem(aishige) bohtan chaplidi" qatarliq süre nurdin 10 nechche ayetni nazil qildi. Bu qétim aishige töhmet chaplighuchilardin misteh ibni osase, hessan ibni sabit we hemne(ayal)binti jehshler her birige seksendin derre uruldi.

Shundaq qilip medine asminini bir aydek qapliwalghan pitne - pasad, ghelle - ghewgha we ösek söz - chocek qara tumanliri terep - terepke tarap, hawa échilip köngüller teskin tapti. Munapiqlarning kattiwéshi abdulla ibni ubey shundaq reswa boldiki uningdin kéyin el arisida peqet béshini kötürelmeydighan bolup qaldi.

2019.-sual: mureysie ghazitidin kéyin ewetilgen qoshun we herbiy yürüşler

1. Abdurahman ibni ewf qoshuni: hijiriyning 6 - yili sheiban (8 - ay)da dewmetuljendeldiki beni kelib xelqini islamgha dewet qilishqa ewetildi. Peyghember eley-hissalam qoshun yolgha chiqish aldida abdurehman ibni ewfni aldigha ekilip olturghuzup öz qoli bilen uninggha sella orap keygüzdi, andin uninggha herbiy ishlardiki eng adil tertiplerni tapilap: "eger ular sanga qarshiliqsiz itaet boyunlirini egse, ularning bashliqining qizigha öylen'gin"dédi. Shuning bilen abdurahman u yerge yétip béríp üç kün turup ularni islamgha dewet qilghanidi, ular birdek musulman bolup itaet qollirini sundi, shuning bilen abdurehman tumazir binti esbegh(ular ning qebile bashliqining qizi)ge öylendi. U ebi seleme ibni abdurehmanning anisidur. Tomarizning atisi esbegh ularning ichidiki toluq hoquqluq serdar idi.

2. Eli ibni ebi talib qoshuni: hijiriyning 6 - yili shebanda fedektiki beni seed(ibni bekri) qebilisige ewetildi. Sewebi: "u yerde bir bölük kishiler musulmanlarga qarshi yehudiylarga hemdemde boluwétiptu" dégen xewer resulullahqa anglan'ghanidi. Shunga resulullah ulargha eli (reziyellahu enhu) bashchilighida ikki yüz kishini ewetti bu qoshun kéchisi yol yürüp kündüzi yushurunup méngip axiri yol üstide ularning bir jasusini qolgha chüshürdi, uning ashkarilishiche beni seed xelqi uni xeyberge xeyber xormisidin melum ülüşke érishish sherti bilen musulmanlarga qarshi ulargha hemdemde bolush teklipti bergili ewetken iken. Shuning bilen u musulmanlarni düşmen toplashqan orun'gha bashlap bériwidi, eli ulargha ushtumtut hujum qozghap 500 töge 2000 qoyini qolgha chüshürdi beni seed xelqi pütünley qéchiwaldi. Ularning bashliqi webde ibni elim dégen kishi idi.

3. Ebi bekri siddiq yaki zeyd ibni hars qoshuni: hijiriyning 6 - yili ramizan(9 - ay)da wadilquragha ewetildi. U yerdiki beni pezare ayimiqi peyghember eley-hissalamni qestlep öltürüşni pilanlighan idi. Shunga resulullah ulargha ebu bekri siddiqni ewetti. Ommi qirfe (ayal) resulullahni qestlep öltürüşke teyyarliq qiliwatqan we mushu meqsette öz jemetidin 30 kishini qoral - yaraq we bashqa teminat bilen teminligen tersa, sheytan xotun idi. Shunga u bu qétim tégishlik jajisini yédi, 30 adimimu saq qalmidi.

4. Kuriz ibni jabirifihri qoshuni: bu qoshun mushu yili shewwal(10 - ay)da oreyne(qebile)lik bir ochum kishilerga qoghlap zerbe bérishke ewetildi.

Mana bular ehزاب ghaziti we beni qureyze ghazitidin kéyin ewetilgen qoshunlar we élip bérilghan herbiy paaliyetlarning tepsilatidur. Héch qaysisida éghir ölüm - yétim yaki qoralliq élishish bolmighan, yüz bergenlirimu addi tirkishishler idi.

2020.-sual: hudeybiye weqesi

hijiriyning 6 - yili zulqede (11 - ay).

Ereb yérim arilidiki ghayet zor özgürüşler, bolupmu yéqindin buyanqi ilgirileshler tüpeylidin aralning omumi weziyiti musulmanlarning menpeetige paydiliq terepke qarap özgirishke, musulmanlarga pethi bisharetleri körünüşke, islami dewetning ghelibe méwiliri husul bérishke we musulmanlarning alte yil mabeynide mushriklar teripidin cheklep qoyulghan diniy ibadetlerni meschidilheram(keibe sherif)da ada qilish hoquqini qayta eslige keltürüş shert - sharaiti piship yétilishke bashlighanidi. Peyghember eley-hissalam bir küni medinide chüsh kördi, u chüshide es'habiliri bilen birlikte meschitulheramgha kirip keibining achquchini qolgha aldi we hemmeylen bille beytullahni tawap qilip ömre hej qilшти we öz'ara bashlirini chüshürüp éhramdin chiqti. Resulullah bu chüshni sahabilerge örüp bériwidi, ular xushal bolup ketti we bu yil choqum mekkige kireleydikenmiz dep oylidi. Resulullah sahabilerge özining ömrige chiqidighanliqini uqturuwidi, kishiler jiddiy seper teyyarliqigha kiriship ketti.

Resulullah medine we medine etrapidiki yéza - qishlaq ahalilirini hejke chiqishqa chaqirdi. Sehra bedewilirining köpinchisi waqtida ülgürüp kélelmigenliki üçün, ulargha saqlimay kiyim - kéçeklirini yuyup teyyarlap, medinide öz ornida abdulla ummu mektumni(yeni bir riwayette nomeyle tolleysini) qaldurup hijiriyning 6 - yili zulqeed(11 - ay)ning birinchi küni dushenbe seher 1400 yaki 1500 sahabe bilen medinidin yolgha chiqti. Ayalliridin ummi selimeni éliwaldi, adette musapir seperde kütülmigen weqedin saqlinish üçün éliwalidighan qinigha sélin'ghan qilichtin bashqa héch qandaq yaraq almidi.

Qureysh terep resulullahning mekkige qarap yolgha chiqqanliqini anglighandin kéyin jiddiy meslehet yighini chaqirip musulmanlarni mumkin qeder mekkige kirgüzmeslikni qarar qilishqan idi. Bu chaghda resulullah xalid tosuwalghan héliqi ten'im arqiliq udul mekkige kirgili bolidighan chong yolni sol terepke tashlap onggha burulup tagh jilghiliri arisidiki egri - tuqay égiz - pes yollar bilen musulmanlarni bashlap senyetulmirar yolidiki zehrolhemish(dégen jay)ning otturisidin késip ötüp mekkining töwen teripidiki hudeybiye tüzlenglikige baridighan bir chighir yolni boylap mangdi. Xalid ibni welid islam leshkerlirining yünilishini özgertip algha ilgirlewergenlikini körüp qureyshlerni agahlandurush üçün mekkige qarap at chapturdi.

Resulullah dawamliq yol yürüp seniyetolmirargha barghanda tuyuqsiz uning tögisi chökiwaldi. Kishiler qanche noqup heydep baqqan bolsimu töge ornidin turghili unimidi. Peyghember eley-hissalam hudeybiyege chüshüp bir'az aram alghandin kéyin xuzae qebilisidin budeyil ibni werqa bir qanche ademni bashlap keldi. Xuzae qebilisi tihame ahaliliri ichide resulullahning sadiq ittapaqdashliri idi. U mundaq dédi: "keeb ibni loey

jemeti herxil éghir, yinik qorallarni élip hudeybiye süyining u chétige chüshti, ular sen bilen éliship beytullagha kirishngni tosmaqchi". Bu chaghda resulullah: "biz urushqili kelmiduq, ömre qilghili kelduq. Qureyshlerni bolsa nechche yilliq urush xoritiwetti. Ular éghir ziyan tartti. Shunga ular men bilen ehdi - kélishim tüzüshni xalisa kélishim tüzimen, bashqilar(yeni bashqa ereb qebililiri)ning ishi ayrim ish, kéyinche ular xalisa bashqilar kirgen din'gha ularmu kirer yaki kirmes. Emma ular manga zorlap urush tangsa, ezbirayi xuda, men ular bilen jénimdin juda bolghuche yaki allah öz ishini ghalib qilghuche urushimen" dédi. Shuning bilen budeyil ulargha resulullahning éyqanlirini eynen yetküzdi, buni anglap qureysh dairliri ishning tigi - tektini uqush üçün mikrez ibni hepsini ewetti. Mikrez kélip resulullah bilen söhbetleshti. Resulullah uninggha budeylige dégenlirini eynen tekrarlıdi. Mikrez bérıp qureysh dairlirini waqiplandurdi. Mikrez ibni hepsidin kiyin helys ibni elqeme, urwe ibni mes'ud seqefiler arqimu arqadin kilip resululla bilen körüşüp söhbetliship resululla we sahabilarning meqsidini uqqandi kiyin qureyshlerge resulullahning teklipini qobul qilishni eyitti.

Qureysh tereptin urush xumar bir qanche esebi tentek yash bashliqlirining sülhi tüzüshke mayil boluwatqanliqini körüp, sülhi kélishimining imzalinishigha tosalghu peyda qilidighan muwapiq bir tedbir üstide oylandi, axiri ular kichilep chiqip musulmanlar barigahigha hujum qilip urush pilikige ot yéqish iradisige keldi we mushu meqsette ulardin yetmish seksendek yash teshkillinip ten'im téghini boylap kélip mexpi rewishte musulmanlar barigahigha tégish qilmaqchi boldi, biraq ular oylimighan yerdin musulmanlar muhapizetchi qoshunning qomandani muhemmed ibni mesleme teripidin sézilip qélip ularning birimu qalmay qolgha chüshti, peyghember eley-hissalam buningdin xewer tapqandin kéyin sülhi kilishim ishligigha tosalghu bolmisun üçün ularning gunahini kechürüm qilip öz yolgha qoyuwetti. Allah taala bu heqte: "allah ularni silerge qol sélishtin tosti hemde ular üstidin ghelibe qilghininglardin kéyin, mekkinin ichide (yeni hudeybiyide) silerni ulargha qol sélishinglardin tosti, allah qilghan ishinglarni körüp turghuchidur" dep süre fethining 24 - ayitini nazil qildi.

Bu chaghda resulullah qureysh terepke özining meydanini we bu qétimqi sepirining asasiy nishanini uqturup qoyush üçün mekkige bir elchi kirgüzüshni oylidi. Shunga u ömer ibni xettab reziyellahu enhuni chaqirip mekkige elchi kirgüzmeckchi bolghanliqini didi, shuning bilen resulullah osmanni chaqirip uni qureysh terepke elchilikke ewetidighanliqini uqturdi we: "qureysh terepke bizning urushqili kelmigenlikimizni, peqet ömre hej qilish üçünla kelgenlikimizni uqturghin we ularni islamgha chaqirghin" dédi hemde uni mekkidiki barliq mumin er - ayallar bilen körüşüp ulargha pethi bisharitini yetküzushke we u yerdiki kishiler imanini yoshurup yürmisun üçün ulargha allah bu dinni mekke tupriqida haman üstünlükke ige qilidighanliqini xewer qilishqa buyridi. Shundaq qilip osman mekkige kélip qureysh dairlirige elchilikni yetküzdi we öz wezipisini ada qilip bolghandin kéyin qureysh terep uni beytullani tawap qilip qaytishqa teklip qilghanidi. U resulullah tawap qilish pirsitige érishmügüche özi yalghuz tawap qilmaydighanliqini éytip, beytullahni yalghuz tawap qilishqa unimidi.

Qureysh terep osman ibni effanni bir az saqlitip qoydi. U molcherdikidin ziyade kéchikip qaldi, waqit uzarghansiri musulmanlar arisida osman öltürülüptu dégen xewer

tarqaldi, resulullah bu xewerni anglap: "biz ular bilen téghmu - tigh élishmighuche hergiz qaytmaymiz" dédi andin sahabilerni chaqirip hemmeylen bey'et(hayat - mamatliq ehdi) bérishke chaqirdi, shuning bilen resulullahqa bey'et bérish herikiti qozghilip ketti.

Peyghember eley-hissalam bu bey'etni shu yerdiki bir tup derex tuwide alghanidi. Ömer reziyellahu enhu peyghember eley-hissalamning qolini tutup turuwatatti, meqel ibni yesar shu derexning bir notisini tutup kishilerning bey'itini resulullahqa yetküzetti, mana bu allah töwendiki "allah möminlerdin heqiqeten razi boldi, (i muhemmed!) öz waqtida ular (hudeybiyide) derex (sayisi) astida sanga bey'et qildi" (süre fetih 18 - ayetning bir qisimi)digen ayetni nazil qildi. Shu qétimqi heqqide ayet nazil bolghan bey'et, rizwan bey'itidur.

Osman ibni effanning elchilikdin qureysh terep weziyetning jiddiyligini tonup yetti chéghi, ular derhal soheyl ibni emirni sülhi kélishim tüzüshke ewetti. Suheyil yétip kélip resulullah bilen uzun söhbetleshti söhbettin kéyin ikki terep sülhi kélishimning töwendiki maddilirigha ortaq birlikke kélishti.

1 - resulullah (terep) bu yil mekkige kirmey qaytidu, kéler yili qayta kélip mekkide peqet üç künla turidu. Heremge musapirlar hemra qilidighan yaraq we qinigha sélin'ghan qilichtin bashqa her qandaq qoral - yaraq élip kirmeydu, qureysh terep bularning hej tawap ishlirigha héchqandaq tosalghu we dexli - teruz yetküzmeypdu.

2 - ikki terep otturisida on yil urush toxtitilidu, bu muddette ikki terep xelqliri bir - biridin emin bolidu we kona adawet we ziddiyetlirini kolashmaydu.

3 - her qaysi ereb qebililirining meyli musulmanlarning himayisige kirishi yaki qureysh terepning himayisige kirishi shu xelqning öz ixtiyarliqi bilen tallishigha qoyilidu. Emma ikki terepning qaysi birsining himayisige kirgen qebile xelqi shu terepning ayrilmas bir qismi hésablinidu. Uningdin kéyin ashu qebilege qilin'ghan her qandaq yolsizliq shu terepke qilin'ghan tajawuzchiliq hésablinidu.

4 - qureysh tereptin ige - chaqilirining ruxsisiz(qéchip) kelgen her qandaq bir er qureysh terepke shertsiz qayturilidu, emma musulmanlar tereptin ular terepke qéchip barsa ular uni qayturup bermeydu.

Kélishimnamining maddilirigha ikki terep ortaq birlikke kélip bolghandin kéyin peyghember eley-hissalam eli ibni ebi talibni chaqirip shertnamini yézishqa buyridi. Sulhi höjjiti pütülüwatqan peytte qureysh wekili soheyil ibni emirning oghli ebu jendel koyza - kishenlirini sörep mekkinning töwen teripidin chiqip kélip musulmanlar arisigha özini atti emma kilishim boyiche atisi uni qayturup bille ilip ketti.

Sulhi höjjiti imzalinip bolghandin kéyin resulullah sahabilerge: "turunglar qurbanliq tögiliringlarni zebhi qilinglar" dédi. Ezbirayi xuda resulullah bu sözni üç qétim tekrarlighan bolsimu, birmu adem ijra qilishqa temshelmidi, resulullah bu jimjitliqni körüp ayali omni selime reziyellahu enhaning qéshigha kirip musulmanlarning gep anglimighanliqigha kayidi, ummi selime: "i resulullah ularning emringge itaet qilishini xalamsen? Undaqta aldi bilen özeng chiqip qurbanliqingni zebhi qilghin we satirachni chaqirip chachliringni aldurup éhramdin chiqqin dédi. Shuning bilen resulullah omni selimening yénidin chiqqan péti héch kimgé qarimay bérip qurbanliqini zebhi qildi we satirachni chaqirip chéchini aldurdi. Sahabilar buni körüp qurbanliqlirini bes - beste

zebhi qildi we öz'ara chachlirini aldurushti. Ular qattiq derd - elem chikiwatqandek qilatti. Töge kalilarni oxshashla yette adem bir töge yaki bir kala qurbanliq qildi. Resulullah chachlirini chüshürgüchilerge üç qétim, qirqitqanlarga bir qétim meghpiret tilidi. Mushu seperde yene allah keeb ibni ujre qatarliq melum illet tüpeyli chéchini muddettin burun aldurghanlarga roza tutush sediqe bérish we yaki bashqa paaliyetlerni qoshup ada qilish bilen kaparet töleshni nazil qildi. Arqidinla bir qanche mumin ayal yétip keldi, ularning keynidin ularning ige - chaqiliri kélip hudeybiye shertnamisige asasen bu xotun - qizlarni öz igilirige qayturup birishni telep qildi, lékin ularning bu tekliwi shertnamining mushu toghrisidiki maddisida" biz tereptin her qandaq bir er siler terepke qéchip barsa, gerche musulman bolsimu uni shertsiz qayturup bérísiler" dep éniq belgilen'gen. Bu yerde ayal kishi qet'i tilgha élinmighan, dégen pakit bilen ret qiliwétildi. Allah bu heqte: "i muminler! Silerge mumin ayallar hijret qilip kelse, ularni sinap körünglar, ularning imanini allah obdan bilidu, eger ularni (sinighandin kéyin heqiqiy) mumine dep tonusanglar, ularni kapirlargha qayturup bermenglar, ular kapirlargha halal emes, kapirlarmu ulargha halal emes, kapir erlirining ulargha bergen mehrini qayturup béringlar, ularning mehrilirini béríp nikahinglarga alsanglar silerge héch gunah bolmaydu, kapir ayallarni emringlarda saqlimanglar" süre mumtehine"(süre mumtehine 10 - ayetning bir qismi)dégen ayetkiche nazil qildi. Musulmanlar yuqiriqi ayetning hökümi boyiche nikahidiki kapir xotunlirini talaq qiliwetti. Ömer reziyellahu enhumu shu küni shérik halette turuwatqan ikki xotunni qoyuwetken, ularning birini muawiye, yene birini sepwan ibni omeyye nikahigha alghan.

Peyghember eley-hissalam medinige qaytip kélip bir qanche kün ötkenidi, mekkidiki musulmanlardin bir kishi medinige qéchip keldi. U kishining isimi ebu besir (seqif qebilisidin) bolup, qureyshlarning ittitaqdishi idi. Ular uni qayturup kétish üçün ikki ademni ewetip adimini eketmekchi boldi, peyghember eley-hissalam ebu besirni héliqi ikki elchige tapshurup berdi. Ebu besir yolda ulardin birni öltürdi, birsi qichip ketti. Ebu besir kélip: "i resulullah! Allah séni wedengge wapa qildurdi, sen méni ulargha tapshurup berding, andin allah minimu qutqazdi" dédi. Peyghember elyhissalam uninggha: "way wabal tekkür! Yene bir adimi bolghan bolsa urush qozghar iken" dédi.

Ebu besir buni anglighandin kéyin "resulullah méni ulargha haman qayturup béridikan" dep qarap medinidin chiqip ketti we qizil dingiz boyidin seyful behri dégen yerge kélip chüshti arqidinla ebu jendel ibni soheyil qéchip chiqip ebu besirge qoshuldi, shundaq qilip mekkidin musulman bolup qéchip chiqqanla kishi ebu besirning sépige qétilip axiri u yerde küchi xéli zor bir qoshun teshkillinip qaldi, ular mekkidin shamgha mangghan qureysh karwini bayqalsila aldini tosüp ademlirini öltürüp mallirini bolap talighili bashlidi, shuning bilen qureyshler resulullahqa allahni we tuqqanliq siler - rehimni arigha sélip turup: "séning yéninggha barghan her qandaq kishi aman bolsa" dep xet yazdi. Shunga resulullah ulargha adem ewetip medinige qayturup keldi.

Hudeybiye sülhisidin kéyin hijiriyning 7 - yili yilning béshidila emri ibni as, xalid ibni welid we osman ibni telhe qatarliq qureyshlik üç ezimet musulman bolup keldi. Ular resulullahning aldigha hazir boluwidi, resulullah: "mekke bizge yürek parilirini tashlap bériptu" dédi.

2021 -sual: medinediki islam doliti qurulushining ikkinchi basquchi - yéngi burulush

hudeybiye sülhisi musulmanlar tarixidiki yéngi bir borulushning bashlinishi bolup qaldi. Alayli, qureysh mushrikleri islam dinigha qarita eng küchlük, eng yawuz, eng esheddi düşmen idi. Ularning jeng meydanidin chikinishi bilen düşmen üç birleshme(yeni qureysh, ghetpan we yehudiylar) qoshunining qanitidin eng küchlük bir qanat sunup kérekin chiqti we yene qureyshler buddizimning(butpereslik) ereb yérim arilidiki wekilliri we pütün butpereslerning dini dahiyli bolghachqa birdinla buddistlarning xoriki jimip tajawuzchiliq we zorawanliq qizghinliqi zor derijide sowup ketti. Shunga ghetpan bedewi qaraqchilirining mushu sülhi (kélisimname) imzalan'ghandin kéyin chong malimanchiliq peyda qilish ehwali körülmidi. Shuningdin kéyin düşmen küchler sadir qilghan eksiyetchilik heriketlirining hemmisi peqet yehudiylarning kushkurtishidin kélip chiqti, xalas.

Yehudiylar yesrep (medine munewwer)din sürgün qilin'ghandin kéyin özlirige xeyberni ighwagerchilik we suyqestchilik uwisi qilip békitkenidi. Ularning chong kattiwash sheytanliri bu mekkarliq uwisida qurtlap, heridek tarqilip, chayandek zeher chéchip, medine etrapidiki bediwi ereblerni resulullahni we musulmanlarni yoqitishqa mumkin bolmighandimu ularni éghir talapetke uchritishqa küshkürtüp, kichini kündüzge ulap, tinmay tipirlimaqta idi. Shunga peyghember eley-hissalamning hudeybiye sülhisini imzalap qaytip kelgenidin kéyinla, basqan tunji qedimi ashu bedwilerning perde arqisidiki (pilanlighuchisi bolghan) yehudiy uwisigha zerbe bérp, uni chuwup tashlashtin ibaret boldi.

Hasil kalam, hudeybiye sülhisidin kéyin bashlan'ghan bu dewr xarakterlik yéngi burulush, musulmanlarni islam dewitini keng qanat yaydurup, tarqitish we keng kushade yetküzüsh üçün yaxshi bir purset bilen teminlidi. Netijide, musulmanlarning islam dewitini yetküzüsh qizghinliqi yéngi bir keypiyatqa kötürüldi.

Shunga biz bu yéngi burulush dewri basquchini mundaq ikki qisimgha bölüşimiz mumkin.

1. Dini dewet sahesidiki janlinish yeni padishah we emirlerge mektup yollash dewri basquchi.

2. Herbiy heriketlerni qayta janlandurush basquchi.

Emdi biz ashu yéngi basquchta janlan'ghan herbiy heriketlerning tepsilatini bayan qilishning aldida etrapitiki padishah - emirlerge mektup yollash mawzulirigha nezer sélip baqayli. Chünki islam dinida dewet hemmini bésip chüshidu, islam dewiti üçün musulmanlar nurghun jewri - japalarni chekken. Musheqqetlik urush, dawalghush we malimanchiliklarni bashtin kechürgen.

Hijriye 6 - yilining axirliri idi, resulullah hudeybiyidin qaytip kélipla etrapitiki qoshna ellerning padishah we emirlirige mektup yollap ularni islamgha dewet qilish ishini bashliwetti. Resulullah mektup yollimaqchi bolghanda padishah - emirlerning möhür bésilmighan mektuplarni qobul qilmaydighanliqi otturgha qoyuldi, shunga u kümüshtin bir möhür yasitip uninggha «محمد رسول الله» (allahning peyghembiri muhemmed) dégen

xetni oydurdi. Möhürning xéti töwendin yuqirigha üç qatar qilip yézilghan bolup, "muhemmed" dégen xet möhürning töwen qurigha, "resol" dégen xet möhür yüzining ottur qurigha we "allah " dégen xet möhür yüzining eng yuquri qurigha töwendikidek shekilde oyulghanidi.

Hemde mushu meqsette resulullah sahabilerdin bilimlik hem pem - parasetlik bir türküm kishilerni tallap ashu padishahlargha elchilikke ewetti. Ellame mensurfori: "peyghember eley-hissalam bu elchilerni xeyber ghazitigha atlinishning aldida hijiriyining 7 - yili muherrem (1 - ay)ning béshidayolgha salghan", dep jezm qildi.

1) hebeshistan padishahi nejashigha mektup yollash

nejashining esli ismi es'heme ibni ebjer idi. Peyghember eley-hissalam uninggha hijriye 6 - yilning axirliri yaki 7 - yili muherremning béshida emri ibni omeyye tozzemeridin mektup yollidi. Elchi emri ibni omeyye zemeru peyghember eley-hissalamning nejashigha yollighan mektubini saq - salamet apirip tapshurup bériwidi, nejashi uni nahayti aliy ihtiram bilen qoligha élip közige surtti we textidin chüshüp hörmét beja keltürdi. Andin jefer ibni ebi talibning qolida musulman bolup resulullahqa özüning musulman bolghanliqini uqturup xet yazdi.

Peyghember eley-hissalam nejashidin jefer we uning shu yerdiki hemrahlirini medinige yolgha sélip qoyushni telep qilghanidi, nejashi ularni emri ibni omeyye zemeru bilen mexsus ikki kéme teyyarlap yolgha sélip qoydi. Shuning bilen emri ularni resulullahning qéshigha bashlap keldi. Bu chaghda resulullah xeyberde idi. Mezkur nejashi hijiriyining 9 - yili rejep (7 - ay)da tebuk ghazitidin kéyinla alemdin ötkén. Peyghember eley-hissalam u wapat qilghan küni es'habilerge xewer qilghanidi we uninggha ghaibane namizini chüshürgenidi. Nejashi alemdin ötkéndin kéyin uning ornigha bashqa bir padishah textitke chiqiwidi, peyghember eley-hissalam uninggha yene qayta mektup yollidi. U musulman boldimu yoq, u bizge namelumdur.

2) misir padishahi muqewqisqa mektup yollash

peyghember eley-hissalam yene misir we iskenderiyening padishahi muqewqisqa (tuluq isimi jereij ibni metta) gha mektup yollidi. Peyghember eley-hissalam bu mektupni yetküzüşke hateb ibni ebi belteeni tallidi we bu xetni uningdin yolgha saldi. Hateb ibni ebi beltee misirgha bérup muqewqis bilen körüshti. U resulullahning mektupini qoligha élip pil söngikidin yasalghan ésil bir qachigha sélip aghzini itip yénidiki bir chörige berdi we erebche yazalaydighan bir mirzini chaqiritip resulullahqa mektup yazdi we sowgha salam bilen elchini yolgha saldi. U buningdin artuq ipade bildürmide hem musulman bolghanliqinimu iélan qilmide. Uning ewetken ikki kiniziki biri mariye yene biri syrin idi. Xéchir bolsa resulullah özi etiwarlap min'gen duldul shu bolup hezriti muawiyening zamanighiche hayat idi. Mariyeni peyghember eley-hissalam emrige élip möminlerning anisiliq sheripige érishken we resulullahqa ibrahim dégen oghlini tughup bergen, emma siyrin dégen kénizekni hessan ibni sabitqa bériwetken.

3) paris(iran) shahi kisragha mektup yollash

resulullah bu mektupni ewetish üçün abdullah ibni huzafe sehmini tallidi. Abdullah bu mektupni apirip behreyinning chongigha tapshurup berdi. U mektupni yirtip tashlidi. Peyghember eley-hissalam kisraning bu mektupqa tutqan pozitsiyesini

anglap: "allah uning xandanliqini weyran qiliwetsun!" dégenidi, uning selteniti rastla gumran boldi. Kisraning oghli shirweyih atisigha qarshi siyasiy özgirish qozghap uni öltürüp barliq hoquq we seltenitini qoligha kirgüzüwalidi. Bu ehwal hijiriyining 7 - yili jemediyel'ola (5 - ay)ning 10 - küni seyshenbe kéche yüz berdi.

4) rum padishahi qeyserge mektup yollash

peyghember eley-hissalam bu mektupni yetküzüp birishke dihye ibni xoleyfetulkelibni tallidi we uni awwal mektupni busra waliysigha tapshurup birishke, busraning waliysini qeyserge yetküzüp birishke hawale qilip qoyushqa buyridi. Bu mektub qeyserde yaxshi tesiratlarni qaldurghanliqtin resulullahning mektubini élip barghan, elchi dihye ibni xoleyfini nurghun mal, mata we kiyim - kichék qatarliq sowgha - salamlar bilen tartuqlidi, epsus dihye qaytishida hesma dégen yerge kelgende jozam qebilisidin bir bölük kishiler uning aldini tosüp uning yénidiki jimi nersini boliwalidi. Shuning bilen dihyetulkelibi öyige kirmey, udul resulullahning qéshigha kélip ehwalni melum qiliwidi, resulullah derhal zeyd ibni harsni hesma (wadiqoraning chet teripidiki jay)gha besh yüz kishi bilen jaza yürüshi qilishqa ewetti. Zeyd ibni hars hesmadiki bu qaraqchilargha tuyuqisiz hujum qilip nurghun ademni öltürdi we ming töge, besh yüz qoy ghenimet aldi, ayallar we balilardin yüz esir élip medinige yalap élip keldi.

5) munzir ibni sawigha mektup yollash

peyghember eley-hissalam behreyinning bash waliysi monzir ibni sawigha mektup yollap mektupta uni islamgha dewet qildi we bu mektupni ela ibni hezremidin ewetti. Monzir mektupni tapshurup alghandin kéyin resulullahqa jawabname yézip: "i resulullah! Mektubingni tapshurup élip behreyin xelqige uqup berdim, ularning bir qisimi bu chaqiriqqa awaz qoshup musulman boldi, yene bir qismining idiyyisi hel bolmidi. Méning tewelikimde mejusi(ateshpere)lar we yehudiylar bar, bular toghrsida néme qilishimni buyruysen" dégenidi. Shunga resulullah uninggha: "sen bizge sadiq bolsangla, séni emilingdin élip tashlimaymiz, öz dinida qalghan yehudiy we mejusilerdin jizye (qoghdash kapalet heqqi) élinisa bolidu. " dep yazdi.

6) yemenning bash waliysi hewze ibni elige mektup yollash

peyghember eley-hissalam bu mektupni yetküzüsh üçün selt ibni emrni tallidi, selt resulullahning möhüri bésilghan bu mektupni apirip hewzige tapshurup bériwidi, hewze uni qizghin qarshi élip öz layiqida izzet ikram qildi we resulullahning mektubini oqutup anglidi, andin resulullahning mektubigha jawab qayturup: "séning dewet qilghanliring nahayiti ehmiyetlik, yaxshi ishlar iken. Pütün ereb mendin teptartidu, shunga méni ishinggha shérik qilsang sanga egishimen" dep yazdi, hemde nurghun sogha - salam we hejerdé ishlen'gen rext bilen tartuqlidi.

Selit héliqi nerse - kireklerni élip resulullahning qéishigha kélip ehwalni yetküzüwidi resulullah uning xétini oqup körüp: "u mendin bir parche yer sorsimu bermeymen, uning özimu we hakimiyitimu weyran bolidu" dédi. Shuningdin xéli kéyin resulullah mekke pethisidin qaytip kelgen chéghi idi, jibriil eley-hissalam uninggha hewzening ölgenlik xewirini yetküzdi, shu chaghda peyghember eley-hissalam: "yéqinda yemamide peyghemberlik dewasi qilidighan bir kezzap meydan'gha kélidu, andin u men alemdin ötkendin kéyin yoqitilidu" dédi. Bireylen: "i resulullah! Uni kim öltüridu? Dep sorighan

idi, resulullah: "sen we séning hemrahliring" dep jawab berdi kéyin rast shundaq boldi.

7) demeshiqning waliysi hars ibni ebi shimmirge mektup yollash

peyghember eley-hissalam bu mektupni yetküzüp birishke esed ibni xuzeyme qebilisidin shoja ibni wehebni tallidi. Shuja mektupni élip béríp harisqa tapshurup bériwidi u: "méning waliliqimni kim tartiwalalaydiken? Uning bilen men choqum esker tartip béríp urushimen" dédi we musulman bolmay qéliwerdi.

8) omman padishahigha mektup yollash

peyghember eley-hissalam ommanning padishahi jeyfer we uning qérindishi ebdi(jolendining ikki oghli)ge mektup yollidi. Peyghember eley-hissalam bu mektupni yetküzüş wezipisini emri ibni asqa tapshurdi.

Emri ibni as mundaq deydu: "men mektupni élip chiqip axiri omman'gha yétip bardim. Men u yerge yétip béríp awwal ebdi bilen körüshtüm (ebdi jeyfer nisbeten mijez - xulqi temkin adem idi) we uninggha: "men resulullahning sen we sning qérindishing jeyferge mexsus ewetken elchisidurmen" dédim. U manga: "qérindishim jeyfer yashta we hoquqta mendin chong turidu, shunga men séni uning bilen uchrashturay. Mektupingni u özi oqup körsun" dédi. Men uninggha resulullahning möhüri bésilghan mektubini uzartiwidim jeyfer mektupnamini échip oqup axirlashturup qérndishigha berdi, umu mektupni élip oqudi, ikkisining perqi shu boldiki, uning qérindishi xélila temkin körünetti.

Emir ibni as, ular bilen söhbetliship sorighan suallirigha jawab berdi we qayitmaqchi bolghanliqini eyitti. Ular emir ibni asning rasla qaytmaqchi bolghanliqini jezm qilghandin kéyin pikirliship aka - uka ikkilisi islam dinini qubul qilidighanliqlirini bildürüp peyghember eley-hissalamni testiqildi.

Mana mushu mektuplarni ewetish arqiliq resulullah özining dewet sadasini mushu mezgildiki jahan padishahlirining köp qismigha yetküzdi. Ularning ichide iman éytip musulman bolghanlirimu, boyun tolghap kapir halette qalghanlirimu boldi. Lékin, sada ashu kapir betbexlerning pütün es - yadini chirmiwaldi we ulargha özining nami - sheripini, dini meslek nishanini tonutup qoydi.

2022.-sual: hudeybiye sülhisidin kéyinki herbiy paaliyetler - ghabe ghaziti yaki ziqered ghaziti

bu ghazat resulullah bilen qarshilishish meydanida ching turup, bulangchiliq we qaraqchiliq jinayetliri bilen shughullinwatqan beni fezarilik bir ochum jinayetchiler guruhigha qarshi élip bérilghan qoghlap zerbe bérish herikitidur. Bu ghazat hudeybiye sülhisidin kéyin, xeyber ghazitidin ilgiri élip bérilghan.

2023.-sual: xeyber we wadlqora ghaziti

(hijiriyining 7 - yili muherrem) xeyber medine munewwerning shimalidin atmish yaki seksen mil (bir mil 1650 métir) yiraqliqqa joylashqan qel'e we istihkamlargha ige déhqanchiliq we baghwenchilikni asas qilghan chong sheher idi. Aldinqi yili hudeybiye ghazitida munapiqlar we imani ajiz kishiler resulullah bilen bille chiqmay yétiwalghan bolghachqa, resulullahqa allah teripidin mundaq perman bolghanidi: (hudeybiyige chiqmay) qilip qalghanlar ghenimet élish üçün chiqqan waqtinglarda: biz siler bilen

chiqayli, deydu. Ular allahning (xeyber ghenimitini hudeybige chiqqanlarga xas qilghanliqidin) ibaret, sözini özgertmekchi bolidu. (ulargha) éytqinki: biz bilen chiqishinglarga hergiz bolmaydu, allah ilgiri mushundaq dégen ular: undaq emes (yeni allah undaq dégen yoq) belki siler bizge heset qiliwatisiler deydu. Undaq emes, ular (allahning kalamini) peqet yüzegine chüshinidu. ("qur'an kerim" süre feth 15 - ayet).

Shunga peyghember eley-hissalam xeyberge atlinish aldida: men bilen peqet jihatqa qiziqidighanlarla bille chiqsun, dep élan qildi. Shunga bu qétim es'habushshejer (hudeybiyde derex tüwide resulullahqa ölümge ehdi bergenler)la atlandi. Ular 1400 kishi idi. Resulullah öz ornigha medinide siba ibni epetetulghifarini qaldurdi. Munapiqlar yene yehudiylar üçün ketmen chépushqa bashlidi. Munapiqlarning kattiwéshi abdullah ibni ubey xeyber yehudiylirigha yoshurun axbarat yollidi. Xeyberlikler axbaratni tapshurup alghandin kéyin derhal heriketlinip kenane ibni ebiHuqeyq bilen hewze ibni qeysini ghetpan qebilisige yadrem sorashqa ewetti, chünki ular xeyber yehudiylirining qedinas ittapaqdishi we musulmanlarga qarshi éghiz - burun yalishidighan yalaqchi dostliri idi. Ular: bu qétim musulmanlar üstidin ghalib kélelise, xeyber méwe mehsulatining yérimini ghetpan qebilisige tapshurushni shert qilishti.

Peyghember eley-hissalam xeyber sepiride issir (yene bir sözde esir) tagh tizmlirini boylap méngip sehba (jay nami)din ötüp rejii (jay nami)ge kélip chüshti, bu yer bilen ghetpanliqlarning otturisida jem'iy bir kéche - kündüzdek yol qalatti. Del shu künlerde ghetpanliqlarmu jeng teyyarliqlirini pütüzüp yehudiylargha yadrem bérish üçün xeyberge qarap kéliwatatti. Ular ottura yolgha kelgende keyni terepte ushtumtut chuqan - sören anglandi. Shuning bilen ular bu awazni musulmanlar aile tawabiatlirimizgha we mal - mülüklirimizge hujum qiptu, dep oylap derhal keynige yénip öz mehellisini qoghdashning koyida boldi we resulullah bilen xeyberliklarning ishigha arilashmasliqini qarar qildi. Andin resulullah qoshun'gha yol bashlap méngiwatqan ikki yol bashlighuchi (ularning birining ismi hesil idi)ni chaqirtip ulardin xeyberge shimal (yeni sham) tereptin kirgili bolidighan eng muwapiq yol bilen bashlap méngishni telep qildi, shundaq qilghanda ghetpanliqlarning xeyber ishigha arilishishning aldini alghili bolatti hemde xeyber yehudiylirining shamgha qéchiwélishini tosup qalghilimu bolatti.

Musulmanlar etisi etigen urush bashlinidighan axirqi kéchini xeyberge yéqin bir jayda ötküzdi, yehudiylar buni sezmeytti, peyghember eley-hissalam birer qewmning yurtigha kéche bérup qalsa, tang atmighuche tégish qilmaytti, musulmanlar etisi tang atqan haman bamdadni burunraq oqup xeyberge qarap atlandi, bir demdin kéyin tang süzülüp alem yoruwidi, xeyber ahaliliri palta - ketmen, taghar - zembillirini kötürüshüp étiz - ériqlirigha chiqishti, wehalenki ular musulmanlarning bésip kelgenlikidin qilche xewersizdek qilatti. Shunga ular musulmanlar qoshunini körüp: muhemmed, ezbirayi xuda muhemmed qoshuni bilen bille keptu, déyiship alaqqadilik ilkide sheherge qarap qéchishti, bu chaghda peyghember eley-hissalam: allahu ekber! Xeyber xarab boldi, biz birer qewmining mehellisige chüshsek (aldin) agahlandurush bérilgenlarning etigenlikige way! Dédi. Peyghember eley-hissalam xeyberge kirip bir menzilni herbiy gazarma (yeni herbiy bargah) qilishqa tallighan idi. Hubab ibni munzir (reziyellahu enhu) uning aldigha kélip: bu yerning muwapiq emesliki heqqide tekliip berdi. Peyghember

eley-hissalam uning sözini anglap: toghra tekliپ berding, dédi - de, qoshunni bashqa bir jaygha yötkep ketti. Peyghember eley-hissalam xeyberge yéqinlap kélip sheher qel'eliri yiraqtin ghilpal körüniwidi, qoshun'gha: toxtanglar, dédi. Shuning bilen qoshun herqaysisi öz orunlirida toxtiwidi. Resulullah duagha qol kütürüp: "i allah! Yette qat asmanning we uningdiki shey'ilerinling perwerdigaridursen we yette qat zémin we uning üstidiki shey'ilerinling perwerdigaridursen! Sheytanlarning we ular teripidin azdurulghanlarning perwerdigaridursen, sendin bu yurtning yaxshiliqini we bu kent ahalisining yaxshiliqini weyurttiki barliq shey'ilerinling yaxshiliqini tileymiz we séningdin bu yurtning yamanliqidin, kent ahalisining yamanliqidin we yurttiki jimi shey'ilerinling yamanliqidin panah tileymiz, dédi. Andin bismillah bilen algha qarap ménginglar! Dédi.

2024-sual: jeng teyyarligi we xeyber qel'eliri

etisi etigen tégish qilimiz dégen küni kechliki resulullah söz qilip: men ete elemni shundaq bir kishige tutquzimenki, u allahni we allahning peyghembirini söyidu, allah we allahning peyghembirimu uni söyidu, dédi etisi tang étishi bilen teng hemme kishi resulullahning etrapida chögilep qélishiti. Hemme adem shu kishi bolushni arzu qilatti, ushtumtut peyghember eley-hissalam: eli ibni ebi talib qéni? Dep qaldi. Kishiler: uning közi aghrip qaptu déyishken idi, peyghember eley-hissalam: "uni tépip kélinglar", dédi. Eli kéliwidi, resulullah uning közige tükürüp qoydi we uning üçhün dua qildi. Netijide uning közi sellimaza saqiyip qusursiz bolup ketti, andin resulullah elemni uninggha bériwidi, u: i resulullah! Men ular bilen taki ular bizdek (musulman) bolghan'gha qeder urushimen, dédi. Peyghember eley-hissalam: undaq bolsa, sen shu péti bérip ularning menzilige chüshkin, andin ularni islamgha dewet qilghin we ularning zimmisige wajip bolghan allahning heqlirini uqturup qoyghin, qesem qilimenki, allahning sen arqiliq birer ademge hidayet qilghini sen üçhün nechche ming qizil tögidin yaxshi, dédi.

Xeyber chong jehettin ikki bölekke bölün'gen bolup, bir bölikide besh qorghan bar idi. Awwalqi üç qorghan xeyberning netat rayonigha, kéynki ikki qorghan shiyiq rayonigha jaylashqanidi, emma ikkinchi böliki ketiybe (herbiy rayon) dep atalghan bolup uninggha üç qorghan jaylashqanidi. Xeyberde yene bu sekkiz qorghandin bashqa chong - kichik qel'e we qorghanlar bar bolup, herbiy küchi we mudapie istihkami jehette aldingi sekkiz qorghan'gha yetmeytti, shunga urushning éghir chaqi qorghanning birinchi bölikide köprek aylandi, emma ikkinchi bölikidiki üç qorghan herbiy qismlar köp we mudapiesi küchlük bolsimu qarshiliq körsetmeyla teslim boldi.

Bu qorghanlar ichide musulmanlar tunji tégish qilghan qorghan naim qorghini boldi. Mezkur qorghanning herbiy istratégiylik orni intayin muhim bolghachqa yehudiylar uni jan tikip qoghdédi. Shundaqla bu qorghan yene yehudiylarning mingge tétiydighan batur dégen nami bar milli qehrimani merheb palwanning bashqurishidiki qorghan idi. Eli ibni ebi talib reziyellahu enhu qoshunni bashlap bu qorghanni muhasirige aldi we ularni musulman bolush (yeni teslim bolush)qa chaqirdi. Yehudiylar musulmanlarning dewitini keskin ret qilip, mughemberlik bilen meydan'gha chiqishti. Ular bilen bille ularning bash serkerdisi merheb palwanmu bar idi. Merheb jeng meydanigha chiqip yekmu - yek élishishni telep qildi. Uninggha qarshi amir meydan'gha chüshti. Ikkisi bir ikkidin qilich soqushturdi - de, ushtumtut merhebning qilichi amirning qalqinigha tegdi,

amir qalqan'gha tégidin qilich uzitip yehudiyning putigha salmaqchi boluwidi, uning qilichi yehudiyning putigha tegmey, aylinip kélip öz putining tiz lipikige tégip ketti, axiri shéhid boldi. Shuning bilen uninggha qarshi eli ibni ebi talib chüshti we meydan'gha chüshken péti merhebning béshigha bir qilich urupla, uni jehennemge uzitiwetti. Andin uning qomandanliqida naim qorghini pethi qilindi. Eli reziyellahu enhu ularning qel'esini muhasirige éliwidi, naim qorghini etrapida ajayip dehshet soqushlar boldiki, bu yerde yehudiylarning yuqiri derijilik serdar pehliwanlirining köp qismi yoqitildi. Netijide, ularning qarshiliq körsitish qizghinliqi yoqilip, jenggiwarliqi ajizlaship hetta musulmanlarning hujumini tosuwélishta madari yetmeydighan bolup qaldi. Tarixi matériyallardin qarighanda, naim qorghini etrapida urush bir qanche kün dawamlashqan bolup, yehudiylar qattiq qarshiliq körsetken bolsimu, lékin ular musulmanlarning shiddetlik hujumi aldida qarshiliq netijisidin ümitsizlinip, asta - asta seib qorghinigha chékin'gen. Netijide, musulmanlar naim qorghinigha bésip kirip uni igiligen.

Seib ibn maaz qorghini naim qorghinidin qalsa herbiy küchi we mudapie istihkami jehette muhim orunda turidighan istératigiylilik qorghani idi. Musulmanlar bu qorghan'gha hubab ibni munzir ensarining qomandanliqida hujum qozghidi. Musulmanlar ularni uda üç kün muhasirige élip héch netijige érishelmidi. Üchinchi küni bolghanda resulullah mushu qorghanning pethi qilinishi üçün alayiten dua qildi. Dégendek etisi etigenlik hujumdila seib qorghini pethi qilindi. Naim we seib qorghanliri ishghal qilighandin kéyin netat rayoni qorghanliridiki yehudiylarning hemmisi zubeyr qel'esige békiniwaldi. Bu qel'e tagh choqqisigha jaylashqan mustehkem bir qorghan bolup, qorghan etrapida musulmanlarga nisbeten hujum qilishqa biep, dushman'ge nisbeten mudapielinish sharaiti yaxshi idi. Meyli atliq, meyli piyadilik héchkim uninggha yéqin baralmaytti. Resululla bu qel'eni muhasirige élip üç kün turdi. Üch kündin kéyin bir yehudiy el bolup kélip: i muhemmed! Sen ularni bir ay muhasirige élip yatsangmu perwa qilishmaydu, chünki ularning yer asti süyi we bulaqliri bar. Ular kéchisi chiqip su qachilap ekiriwélip qel'ede békiniw yétiwiridu, eger ularning su yolini üzüp tashliyalisang, andin ular sirtqa chiqidu, dédi. Shuning bilen peyghember eley-hissalam ularning ichimlik süyini üzüp tashlighanidi, yehudiylar qel'edin chüshüp qattiq tersaliq bilen qarshiliq körsetti. Netijide, musulmanlar tereptin bir qanche kishi qaza qildi, on'gha yéqin yehudiy jehennemge uzitildi, axiri qel'e pethi qilindi.

Zubeyr qel'esi ishghal qilin'ghandin kéyin yehudiylar ubey qel'esige yötkilip bu yerde mudapiede turuwaldi, musulmanlar ularni qattiq muhasirige élip chüshüshke qistighanidi, bulardin ikki serwaz nochi arqa - arqidin meydan'gha chüshüp yekmu - yek élishishni telep qildi. Emma batur musulman ezimetler ulargha amanliq bermei urushup, ularni jehennemge yolgha séliwetti. Yehudiylardin ikkinchi qétim meydan'gha chüshken dushmanning edibini bergen kishi musulmanlarning ataghliq qehrimani qizil sellilik batur ebudujane (yeni, simak ibni xershenetoliensari) idi. U mezkur mubarizichini bir terep qilip bolupla yolwastek étalip qel'ege bésip kirdi. Uninggha egiship bashqa musulmanlarmu bésip kirdi. Netijide, qorghan ichide birer saettek keskin jeng bolghandin kéyn yehudiylar bu qel'eni tashlap bir - birlep sughurulup chékinip chiqip,

mushu rayonning eng keynidiki qel'e nezar qel'esige yötkilip mudapiede turdi.

Nezar qorghini mushu teweliktiki qorghanlar ichide hemmidin mustehkem, hemmidin puxta bina qilin'ghan qorghan idi. Shunga ular musulmanlarni: bu qel'ege herqanche qilsimu kirelmeydu, dep qarap, asasiq chong qel'eliri qoldin ketken bolsimu, ayallar we balilarni mushu qel'ege yighip mudapiede turghanidi. Musulmanlar bu qel'eni qattiq muhasirige aldi we hertereptin bésimni kücheytti. Lékin qorghaning tagh üstige jaylishishtek alahidiliki musulmanlarni basturup kirishtn tosüp qoyghanidi. Yehudiylarmu qatmu - qat muhasirini bösüp chéqishqa pétinalmidi. Musulmanlarni oqqa tutup, tash étip qarshiliq körsitip turdi. Démek nezar qorghinini élish qiyin ehwalgha chüshüp qalghanliqtin, peyghember eley-hissalam musulmanlarni mencheniq we debbabe (ichige kirip bérp qorghanni téshidighan we yaki qorghan derwazisigha ot quyidighan herbiy eslihe) qatarliq éghir tiptiki qorallarni ishqa sélisqa buyrudi. Arshkarilinishche, musulmanlar bu esliheler bilen düshmen istihkamlirini topqa tutup, mezkur qorghaning tam - torusliridin chong - kichik shora - sünggüchlerni achqan we shu yerdin basturup kirip qorghan ichide keskin jeng qilghan. Axiri düshmen terep pajieliq meghlup bolup teslim bolghan. Chünki, ular aldinqi sépillardin xotun - balilirini birge élip asta - asta chékinip qéchiwalghinigha oxshash, bu qel'edin undaq asan qéchiwalalmighan, qachqanlarmu xotun - balilirini musulmanlarga tashlap, jénini élip qachqan. Mudapielinish sharaiti hemmidin mustehkem bolghan bu qorghaning ishghal qilinishi bilen xeyber shehirining birinchi chong böliki pütünley musulmanlarning qoligha ötti. Bu chong bölek netat we sheyq rayoni böliki idi. Bu bölekte yene yuqiriq qorghanlardin bashqa chong - kichik bir qanche qorghan we istihkamlar bar idi. Biraq, yehudiylar eng mustehkem we eng bixeter bu qorghanlirining qoldin kétishi bilen bashqa qorghanlarni özliridin boshitip bérp, xeyber shehiri ikknchi bölek rayonigha qéchip bériwalidi.

Xeyber 1 - bölek, yeni netat we sheyq rayoni ishghal qilinip bolghandin kéyin, resulullah qoshunini xeyberning 2 - bölek rayoni, yeni ketiybe (herbiy rayon) qorghini, wetiye (say rayoni qorghini) we salalim (beni nezirning kattisi ebilhoqeyqning qorghini) terepke yötkidi. Bu yerge netat we sheyq rayonlirida dekkisini yep jan qutquzup kéliwalghan qachqun yehudiylarning hemmisi yighip mustehkem bir mudapie tori shekillendürgenidi, resulullah qoshunni bu terep (ketiybe)ke yötkep kelgenidin kéyin, bu yerni qattiq muhasirige aldi. Muhasire 14 kün'ge sozuldi. Yehudiylar qorghanliridin chiqmay yétiwerdi. Axir resulullah ulargha mencheniq tiklep topqa tutmaqchi boluwidi, ular özlirining pütünley halak bolup kétishige jezim qilip resulullahqa sülhi tüzüsh tekliwini sundi.

Ehwal mushu yerge yetkende, ibni ebilhoqeyiq resulullahqa elchi ewetip sözliship körüshüsh oyining barliqini éytti. Peyghember eley-hissalam buni maqul körüp uning bilen uchashti we uning bilen qorghan ichidiki chong - kichik barliq yehudiylarning hayatining bixeterlikige kapaletlik qilish bedilige ular özlirining mal - mülük, yer - zémin, altun - kümüş, qoy - kala we üstige keygen kiyimidin bashqa barliq nersilirini hetta zibu - zinnet halqilirighiche musulmanlarga qaldurup, bala - chaqa xotun - qizlirini élip xeyberdin chiqip kétishke kélishti. Kélishimge imza qoyush aldida resulullah ibni

ebilhoqeyqike eger mendin herqandaq birnersini yoshursanglar, silerdin allahning we resulullahning silerge bergen ehdisi üzilidu, dep agahlandurdi. Ular shertlarning hemmisige könüp kélishimge imza qoydi we bu kélishimning imzalinishi bilen xeyber qorghanlirining igilik hoquqi musulmanlarning qoligha ötti. Buning bilen xeyberni ishghal qilish ghelibilik tamamlandi.

Kélishimnamide yuqiriqidek semimiy - sadiq bolush qattiq tekitlen'gen bolsimu, ebilhuqeyqning ikki oghli nurghun mal mülükni yoshuruwalidi, uning ichide hoyey ibni extepning beni nezir yehudiyliri medinidin sürgün qilin'ghanda, xeyberge yötkep kelgen etiwarliq zibu - zinnet, altun - kümüshlirimu bar idi. Resulullah ebilhoqeyqning ikki oghligha ölüm jazasi berdi. Chünki, ularning ehdiye xiyamet qilghanliqini kenanening bir newre tuqqini (yeni uning taghisining oghli) iqrar qilghan. Resulullah yene hoyey ibni extepning qizi sepiyyeni olja aldi. U ebilhoqeyqning oghli kenanening qolida bolup, ular emdila bir tekiyige bash qoyghanlar idi.

Resulullah xeyber yehudiylirini bu yerdin sürgün qiliwitip, andin xeyber zémini we oljilirini biraqla teqsim qilish iradisige kelgenidi. Yehudiylar: bizni mushu zéminda qaldursang, biz uni térip - tikip güllendürsek, déhqanchilik ishlini biz obdan bilimiz, dep yalwurup turuwaldi. Emeliyettimu resulullahning we sahabe kiramlnarining u yerlerni térip - tikip bashqurup bérighan mulazim - chakarliri yoq idi. Ularning özlirimu bu ishlargha éshinalmaytti. Shunga peyghember eley-hissalam ulargha xeyber zémindin chiqqan mehsulatning yérimini musulmanlarga tapshurushqa kélishti. Ular resulullah xalighan muddetkiche turup turushqa maqul boldi. Abdullah ibni rewahe ulargha xeyber zéminlirini texmini bahalap békutip bérishke mes'ul boldi. Xeyber zémini 36 (ottuz alte) bölekke bölündi. Her bir bölek yüz ülush hosulluq étizgha ayrildi. Netijide, xeyber jem'iy 3600 (üch ming alte yüz) ülushlük hosul étizi qilip bikitildi. Medine terepke 1800 (birming sekkiz yüz) ülush hosul qaldi. Resulullahmu awam musulmanlar qatarida birkishilik nésiwe aldi. Chünki, xeyber ghenimetliri 1800 ülush qilip teqsim qilin'ghanidi. Mundaq bolushi bu gheniyemetler allahning hudeybiye ghazitigha qatnashqan mujahid musulmanlarga iltipat qilghan hediyesi bolup, ulardin bu qétimqi jengge qatnashqan yaki qatnashmighanliri bolsun, hemmisige nésiwe tégishi kérek idi. Hudeybiye mujahidliri 1400 kishi bolup, ikki yüz atliq bar idi. Shunga her bir atqa ikki ülush, igisige bir ülush jem'iy herbir atliq üç ülush nésiwe aldi. Qalghanlar bir ülushinla nisiwige ige boldi. Resulullah xeyberdin qaytip kelgenidin kéyin, ensarlar muhajirlargha burun ötünüp bergen xormiliq we baghwaranlirini qayturup berdi. Chünki, emdi muhajirlarningmu yer - zéminliri bar bolghanidi.

Bu ghazatning ghenimetlirini teqsim qilish harpisida resulullahning taghisi (ebu talib)ning oghli jefer we uning hemrahliri hebeshistandin qaytip keldi. Uning bilen bille ebu musa we uning bashqa esh'eri hemrahlirimu bar'idi. Ularghimu bir ülush ghenimet bölüp berdi. Emma, ulardin bashqa xeyber pethisige qatnashmighan birmu ademge bir tiyin bermidi. Shundaq qilip jefer we uning hemrahliri yétip kéliwidi, resulullah uning aldigha yügürüp bérup uning bilen quchaqliship körüshti we uni söyüp ketti we mundaq dédi: ezbirayi xuda! Némige xushal bolushimni bilmey qéliwatimen, xeyberning élin'ghinighimu? Yaki jeferning saq - salamet qaytip kelginigimu? Ular resulullahning

emri ibni omeyye zemerini arqiliq muhajirlarni qayturup kélish toghriliq nejashigha yollighan mektubi yétip barghandin kéyin yolgha chiqqanidi. Nejashi ularni ikki kéme bilen yolgha saldi. U yerdiki muhajirlar jem'iy 16 kishi bolup, bala - chaqiliri birge kelgen idi. Ulardin bashqa muhajirlar xéli burunla birdin - ikkidin medinige qaytip kélip bolghanidi.

2025.-sual: resulullahning sefiyege öylinshi

esirler bir yerge jemlinip teqsim qilinish aldida turuwatatti. Dihye ibni xoleyfetolkelbi (nopuzluq bir sahabe) kélip: i resulullah! Manga esirlerdin bir chöre (ayal qul) iltipat qilsang, dédi. Peyghember eley-hissalam uninggha: barghin özüng xalap birni élip ket, dégenidi. U béripla sefiyeni tallap élip mangdi. Bu chaghda bir kishi: i resulullah! Sen dihyetolkelbiyge beni qureyze we beni nezir yehudiylirining serdari huyeyning qizi - eng belen ayalni iltipat qiliwetting, u dégen sangila layiq kéletti, dédi. Shunga, resulullah: dihyeni chaqiringlar, dédi. Dihye sefiyeni élip kéliwidi, resulullah uni körüp: barghin uningdin bashqa birsini tallighin, dédi. Resulullah uni musulman bolushqa dewet qilghanidi. U iman éytip musulman boldi. Shuning bilen resulullah uni azat qiliwétip, uning hörlikini uninggha toyluq qilip bérip uni emrige aldi. Qaytishta seddosehba dégen yerge kelgende, idditi chiqip halal boluwidi, omni suleyim uni yasandurup resulullahqa qétip qoydi. Resulullah shu kéchisi sefiye bilen bir tekiyge bash qoydi. Etisi etigen jamaetchilikke xorma halwisi qilip toy ziyapiti berdi we yol boyi üç kéchini sefiye bilen birge ötküzdi. Resulullah sefiyening chirayida tayaq zerbisidin bolghan kökni körüp: u néme ishshiq? Dep sorighanidi, sefiye: "i resulullah! Siler bizge hujum qilish harpisida bir chüsh kördüm, chüshümde asmandiki ay ornidin qozghilip kélip men bilen bir tekkiyge bash qoyghudek. Ezbirayi xuda, men bu chüshümning hazirqi sen bolup qélishingni hergiz oylimighanidim, men u chüshni érim kenanige éytip bériwidim, u: mediynide bash kötürgen ashu padishahni arzu qilip shundaq chüsh yasiding, dep méni urghan", dédi.

2026.-sual: resulullahni zeherleshke urunush weqesi we xeberning petih qilinish

resulullah xeyberni ishghal qilip herbiy heriketlerdin xatirjem bolup olturghan künlerning biride selam ibni mushkemning ayali zeyneb (harisning qizi) bir qoyni zeherlep pishurup hediye dep kötürüp keldi. U xotun resulullahning qoy sénigha amraq ikenlikini sorap oqup, shu yerge zeherni köprek sélip we bashqa yerlirimu zeherlep élip kelgeniken. Qoy resulullahning aldida qoyuliwidi, u qoyning sénini ajritiwélip éghzigha bir chishlem sélipla azraq chaynap tükürüp tashlidi we: bu ustixan manga özining zeherlen'genlikini xewer qildi, dédi. Andin uni chaqirtip soraq qilghanidi, u étirap qildi. Resulullah: buni néme üçün qilding? Dégenidi u: eger padishah bolsa ölidu, aram tapimiz, nawada heqiqiy peyghember bolsa tesir qilmaydu, egishimiz dep qilghan, dep turuwaldi. Shunga, resulullah uning gunahidin ötti. Resulullah bilen bille héliqi göshtin yégenler ichide berra ibni merorning ogli bishri bar idi. U bir chishlem yutup salghanliqi üçün ölüp ketti. Resulullah awwal kechürüm qilghanidi, kéyin bishri ölüp ketkendin kéyin qisas üçün u ayalni öltürdi. Xeyber jeng meydanida musulmanlardin shehid bolup

ketkenlarning omumi sani 16 kishige yetti. Emma yehudiylardin ölgenlarning sani 93 (toqsan üç) kishidur.

Resulullah xeyberge yétip béripla mehiyse ibni mes'udni fedek yehudiylirini slamgha dewet qilishqa aldin ewetkenidi, emma ular derhal gepke kirmey yaki jawab qayturmay waqitni ötküzüshti. Allah xeyberni musulmanlarga iltipat qiliwidi, ularning dillirigha qurqunch chüshüp, resulullahqa elchi ewetip xeyberliklerge oxshashla fedek mehsulatining yérimini tapshuridighanliqini éytti. Resulullah ularning iltimasini qubul qilip ular bilen kélishim imzalidi. Musulmanlar fedekni urush qilmay alghan bolghachqa, uning kirimi mexsus resulullahning idare qilishida boldi. Uni resulullah öz ailisi we musulmanlarning omumiy ishliri üçün ishletti.

Resulullah xeyberning ishliridin boshinipla wadlquragha yürüp ketti. Chünki, u yerdimu bir bölük yehudiylar we qismen erebler olturaqlashqan bolup ular öz'ara éghiz - burun yaliship, özining kuprani meydanda jan - jehli bilen ching turuwatatti. Shunga musulmanlar u yerge yétip biriwdi, düşmen terep toluq teyyarliq bilen turghachqa musulmanlarni qara - yamghurdek oqqa tutushti. Andin resulullah qoshunni jengge seperwer qilidi we qisimlarga bölüp sep tüzdi. Jeng tughini seed ibni ubadige tutquzdi. Qisimlarning elemliridin birni hubab ibni munzirge, yene birni sehl ibni henifke we yene birni abbad ibni bishrige berdi. Andin heriketke ötüp ularni islamgha (yeni teslim bulushqa) chaqirdi. Ular teklipti ret qilip yekmu - yek élishishqa adem chiqardi. Uninggha qarshi biz tereptin zubeyr ibni ewwam chiqip hayal qilmay öz reqibini öltürüp tashliwetti. Yene bireylen sekrep chiqqanidi, unimu epchillik bilen ujuqturup qoydi. Arqidin yene bir yehudiy chiqqanidi uninggha qarita eli ibni ebi talib chiqip qoghlap yürüp chépiwetti. Eli meydan'gha bir chiqqanche ulardin arqa - arqidin chüshken on bir ademni qilichlap yoqatti. U her bir yehudiyni u alemge uzatsa kéyinkilirini heqiqetke ten béríp teslim bolushqa chaqiratti. Shu küni her namazning waqti kirse, resulullah sahabiler bilen jamaet bolup namaz oquwétip bazigha qaytatti - de, andin ularni teslim bolushqa dewet qilip hetta kech kirgen'ge qeder jeng qilatti. Bir küni axshimi hujumni burunraq toxtutup etisi etigen kün chiqishning aldida ulargha hujum qozghighanidi, ular qolliridiki barliq nerse - kéreklirini tapshurup teslim bolghanliqini jakarlidi. Resulullah wadlqurani ghalib herbiy küch bilen igellep, ularning mallirini gheniymet aldi. Allah resulullahni nurghun öy seremjan we rex - matalargha ige qildi. Wadilqura ishghal qilin'ghandin kéyin, resulullah u yerde töt kün turup sahabilerge ghenimetlerni teqsim qilip berdi. Yer - zémin del - derex we üzüm - xormilarni yerlik ahalilargha (xeyberlikler bilen kélishkendek) teng shériklikke biriwetti.

Teyma yehudiyliri, awwal xeyberliklarning arqidin fedek we wadlquraliqlarning bir - birlep teslim bolushqanliqlirini anglap, özliridin musulmanlarga elchi ewetip, sülhi telep qilishti. Resulullah ularning iltimasini qobul kürüp, ularning mal - mülük yurt mehelligige tégish qilmidi.

Sülhidin kéyin resulullah medinige qarap yol aldi. Xeyber ghazitning tepsilatigha inchikilep nezer salghinimizda, peyghember eley-hissalam bu ghazattin hijiriyining 7 - yili seper (2 - ay) ning axirliri rebiy'ol'ewwel (3 - ay) ning bashliri qaytip kelgenliki melum bolidu.

Peyghember eley-hissalam bedewi erebler özlirining bulangchiliq we qaraqchiliq heriketliri üçün, musulmanlarning bixudlishishini kütüp medine etrapida paypaslap yürüwatqan bir peytte, herem ayliri ötüp ketkendin kéyinmu yenila biperwaliq qilip medinini eskiriy küchitin ayriwitish hergiz aqilanilik bolmaydighanliqini herqandaq bir herbiy mutexessistinu obdanraq biletti. Shunga u xeyberge yétip barghan haman nejdi tereptiki bulangchiliq we qaraqchiliqqa adetlen'gen qir ereblirige zerbe bérish üçün ebban ibni seed bashchilighida qoshun ewetkenidi. Ebban öz wezipisni muweppiqiyetlik ada qilip, udul xeyberge qaytip peyghember eley-hissalam bilen shu yerde uchashti.

2027.-sual: ghazatlar we ewetilgen qoshunlar

peyghember eley-hissalam düşmen üç birleshme qanitidin eng küchlük we eng jahil (yeni qureysh mushirikliri we xeyberni baza qilghan yehudiy mekkarliri qatarliq) qanattin ikki chong qanatni teltöküs sundurup tashlighandin kéyin, üçinchi sol qanat düşmen'ge, yeni nejdi tüzlenglikide chépip yürüp purset tapsila qaraqchiliq, bulangchiliq we oghriliq jinayetliri bilen shughulliniwatqan qara qorsaq bedewiylarning edibini bérishke atlandi. Bu heriket tarixta zatorriqa ghaziti dep ataldi. Tarixchilarning köp qismi bu ghazat hijiriyining 4 - yili élip bérilghan deydu. Lékin, ebu musa esh'eri we ebu hureyre (reziyellahu enhu)larning bu ghazatqa qatnashqanliqi, mezkur ghazatning xeyber ghazitidin kéyin élip bérilghanliqini körsitidu. Bu ghazatning hijiriyining 7 - yili rebiol'ewwelde élip bérilghanliqi éhtimalgha köp yéqin.

Ghazat heqqidiki riwayetlarning xulasisi shuki, peyghember eley-hissalam ghetpan qebilisidin enmar, beni sölebe we beni muharibe aymaqliri topliship öz'ara til biriktürüp medinige qarita teme közini tikiwatqanliqini anglap, musulmanlardin 400 yaki 700 kishini teshkillidi we öz ornida medinide ebu zerni, yene bir sözde osman ibni effanni qaldurup, ular terepke atlandi. Resulullah nahayiti jiddiy yol yürüp ularning diyarigha ichkirlep kirdi. Hetta medinidin ikki künlük yiraqliqtiki nexli dep atilidighan bir jaygha yétip bardi we u yerde ghetpanliqlardin bir top kishiler bilen uchashti. Emma, ular bilen kéliship arida urush bolmide. Mana shundaq qilip ehzab (düşmen birleshme qoshuni) urushi mezgilide musulmanlarning köz aldida déweylep turghan düşmenning üç chong qanitining üçilisini sundurush ishi bir - birlep nahayiti ghelibilik halda tamamlandi. Etrapi alem tinjip muqimliq we tinchliq höküm sürdi. Bu ghazattin qaytip kélip resulullah shu yili shewwal éyigha qeder medinide turup, bir qanche qoshunni teshkillep zörür bolghan jaylarga ewettili.

1) ghalib ibni abdulla leysi qoshuni: hijiriyining 7 - yili seper éyida qedid dégen jaydiki beni mulewwehe qebilisige hujum qilishqa ewetildi.

2) hesmi qoshuni: hijriyening 7 - yili jumadiyelsani (6 - ay)da ewetildi.

3) ömer ibni xettab reziyellahu enhu qoshuni: hijiriyining 7 - yili sheban éyida turbe dégen jaygha ewetildi.

4) bishri ibni seed ensari qoshuni: hijiriyining 7 - yili sheban éyida fedek tewelikidiki beni murre aymiqigha tégish qilish üçün 30 adem bilen ewetildi.

5) ghalib ibni abdulla leysi qoshuni: hijriyening 7 - yili ramizan yéida meyfiy'e dégen jaydiki beni ewwal we beni solebe qebililirige tégish qilish üçün 130 adem bilen ewetildi.

6) abdulla ibni rewah qoshuni: mushu yili shewwal éyida 30 atliq qoshun bilen xeyberge ewetildi.

7) beshir ibni seed ensari qoshuni: hijiriyining 7 - yili shewwal éyida yumni we jubar dégen jaygha, medin'ge hujum qilish üçün toplan'ghan bir top qaraqchilarning edibini bérish üçün 30 kishi bilen ewetildi.

8) ebi hedredil'eslemi qoshuni: mushu yili melum bir ayda ghabe dégen jaygha ewetildi.

2028.-sual: hudeybiye ömrining qazasi

shu yili yeni hijiriyining 7 - yili zolqede (11 - ay)kirip kéliwidi, resulullah sahabe kiramnlarni aldingi yildiki hej ömrining qazasini qilishqa buyridi we hudeybiye qatnashqan herqandaq adem qépqalmasliqni tapilidi. Shunga, sahabilardin hazirgha qeder shehid bolup ketkenlerdin bashqa hemmisi atlandi. Shuningdek yene ömre qilghusi barlarmu birge chiqti. Netijide musulmanlarning sani ayallar we balilarni éliwetkende 2000 (ikki ming)gha yetti. Medinide öz ornigha uweyf ibni ebarehim ghiparini qaldurdi. Qurbanliq üçün 60 töge éliwalidi, uninggha najibe ibni jundop eslemine mes'ul qildi, we zultuleyfige chiqipla ömrige éhram baghlap lebbeyke éytip tekbir sadasini yangratti. Musulmanlarning jarangliq hem mungluq tekbir awazi keng jahanni lerzige salatti. Resulullah qureysh kapirlirining ehdige xiyaret qilib suyiquest pilanlishdin ensirep qoral - yaraq we jeng eslihelirini toluq éliwalghanidi. Yejij dégen yerge barghanda qalqan, dubulgha, oq - ya, neyze qatarliq jeng eslihelirini qaldurup, uninggha ews ibni xewli ensarini mes'ul qilib ikki yüz adem bilen qaldurdi. Mekkiye adette musapirlar birge élip méngishqa bolidighan qilichni ghilap bilen, pichaq - xenjerlerni qapchuqliri bilen birge élip kirdi. Resulullah mekkige kirgende qeswa dégen tögisige minip mangghanidi. Musulmanlar qilichlirini ésip resulullahning etrapini him - yéqin orap, yangraq awazda tekbir éytip mangatti. Mushriklar musulmanlarning herikitini közitish üçün mekkining shimalidiki qeyqian téghigha chiqip qarap turushti. Ular öz'ara: bugün yesrep (medine)ning töwen hawasida téni ajizlap zeipliship ketken adamlarning tawab ehwalini körimiz, déyishkenidi. Shunga, resulullah sahabilerni aldingi üç qétimda téz yügürüp méngishqa, ikki rukni otturisida öz helliside méngishqa buyridi. Resulullahning sahabilerni tawapning hemmisini téz yügürüp ada qilishqa buyrimasliqi omumning ehwalini nezerde tutqanliqi idi. Peyghember eley-hissalam bu arqiliq mushriklargha özining küch - quwwet, jasaritini körsitip qoymaqchi boldi. Shuningdek yene istibagh qilishqa, yeni ong mörisini ochuq qoyup ridaning ikki teripini sol mörisidin chiqirip tashlap méngishqa buyridi. Bu en'eniwi yosunda hej tawap qilghanliqini bildüretti. Resulullah mekkige hejun dégen jayning udulidiki dawandin heywet bilen kirip keldi. Buchaghda mushrikler yolining ikki qasniqida qatar tizilip turup hej qoshunini közitiwatatti. Qoshun toxtimay telbiye éytip mangdi. Axiri resulullah qolidiki hasa bilen beytullahning ruknini buse qildi(söydi) we tawap qildi. Musulmanlarmu tawab qildi. Resulullah tawaptin parigh bolghandin kéyin sefa merwe otturisida seyi (yügürüş) qildi. Seyidin kéyin hediye (qurbanliq)ni merwe yénida toxtutup boghuzlidi we béshini chüshürdi. Musulmanlarmu shundaq qilishti, andin bir bölük kishlerni héliqi yejij dégen jaydiki qoral - yaraqlarni saqlashqa ewetti. U yerdikiler

mekkige kélip ömre qiliwalidi. Resulullah mekkide üç kün turdi, tötinchi küni etigende mushriklar eli ibni ebi talibning qéshigha kélip: bu ademge éytqin, chiqip ketsun, waqit toshti, déyishti. Shuning bilen resulullah mekkidin chiqip kitip, serf dégen jaygha chiqip shuyerde turdi. U mekkidin chiqip ketmekchi boluwidi, hemzining qizi ulargha ergiship: "tagha..tagha..." dep towlighili turdi. Shuning bilen uni eli qoligha alghanidi, uni taliship jefer, zeyd we eli tirkiship qaldi. Shunga, resulullah uni jeferge buyrup berdi. Chünki, uning hammisi jeperning emride idi. Mushu qétimqi ömride resulullah harisil'amirning qizi meymunege öylendi. Resulullah mekkige kirishning aldida jefer ibni ebi talibni meymunening qéshigha ewetip uninggha xéridarlik qilghanidi. Meymune özining igidarliqini abbasqa tapshurdi. Chünki, uning hemshirsi abbasning ayali idi. Shuning bilen abbas uni resulullahqa yatliq qildi. Resulullah mekkidin chiqip ketmekchi bolghanda, ebi rafini qaldurup meymuneni keynidin élip chiqishqa buyridi we uning bilen serf dégen jayda bir tekiyige bash qoydi. Bu ömre qaza ömrиси dep ataldi. Chünki, u aldingi yilidiki hudeybiye ömrисining qazasi idi. Yene beziler: bu ömrini kélishim ömrиси dep atidi. Chünki, bu aldingi yili hudeybiyede tüzülgen kélishim ehdinamisige asasen élip bérilghan ömre hej idi, déyishidu. Yene bu ömre sülhi ömrиси we qisas ömrиси dégen namlar bilenmu atilidu.

2029.-sual: hudeybiye ömrиси yili ewetilgen qoshunlar

1) ibni ebi'ewja qoshuni: resulullah hijriyning 7 - yili zulhejjide ellik adem bilen beni soleim xelqini islamgha chaqirish üçün ewetkenidi.

2) ghalib ibni abdulla qoshuni: hijriyining 8 - yili seper'yéida ikki yüz adem bilen fedektiki (aldinqi yili) bishri ibni seed qoshuni bexitsizlikke uchrighan jaygha ewetildi.

3) zati etleh qoshuni: hijriyning 8 - yili rebiy'ul ewwelde beni quzae xelqi musulmanlarga hujum qilish üçün qoshun toplawatqanliqi anglan'ghanidi. Shunga, resulullah olargha keeb ibni omeyrni 15 adem bilen ewetti. Qoshun düşmen bilen uchriship ularni islamgha chaqirghanidi, ular islamgha awaz qoshmayla qalmay, belki oq étip qoshun ezalirini pütünley shéhit qiliwetti. Peqet birla kishi ölükler arisida hayat qaldi.

4) zati irqi qoshuni: hijriyining 8 - yili rebiy'ul ewwelde beni hewazin xelqige qoshun ewetildi.

2030.-sual: mute urushi

bu urush musulmanlarning resulullah hayat waqtida élip barghan eng chong qoralliq élishishi we eng éghir qanliq toqunushi hésablinidu. Shundaqla dunya xristian memliketlirini pethi qilishning aldingi teyyarliqi we bésharet signali hésablinidu. Weqe hijriyening 8 - yili jumadiyel'ewwel (miladi 629 - yili 8 - ay yaki 9 - aylar gha toghra kélidu)de yüz bergen.

Mute shamning belqa dégen yérige yéqin kent bolup, mute bilen beytul muqeddesning ariliqi ikki künlük seper dep qarilidu. Mute urushning yüz bérish sewebi mundaq bolghan: peyghember eley-hissalam özining busra waliysigha yollighan mektupini haris ibni umeyr ezdedin ewetkenidi. Elchi sham zémin'gha qedem basqan küni shurehbil ibni emirilghipari uning aldini tosüp chemberches baghliwetti we öz qoli

bilen chépip tashlidi. Bu xewer resulullahqa angliniwidi, u intayin qayghurdi we ghemge patti. Shunga u derhal üch ming kishilik qoshun teshkillep, urush teyyarliqini pütküzdü. Bu ehزاب urushidin kéyin teshkillen'gen eng chong islam qoshuni hésablinidu.

Resulullah bu qoshun'gha zeyd ibni harisni emir qilip teyinlidi we, zeyd ölüp ketse jefer emir bolsun, jefermu ölüp ketse abdulla ibni rewahe emir leshker bolsun, dédi we öz qoli bilen tugh qadap zeyd ibni hariske tutquzdi. Elemning renggi aq idi. Qoshun yolgha chiqish aldida resulullah ulargha: allahning ismi bilen allah yolida allahqa inkar qilghanlar bilen urush qilinglar, ehdigé xiyamet qilmanglar, ölüklerni parchilap tashlimanglar, balilar, ayallar we halidin ketken qéri - chörilerni, chérkawlarda ibadet bilen meshghul boluwatqan abid - zahidlarni öltürmenglar. Méwilik del - derexlerni kesmenglar, qel'e we quruluslarni buzup chaqmanglar, dédi.

Qoshun yolgha chiqish aldida pütün medine ahalisi jem bolup, qoshun serkerdilirige xeyrilik bilen dua qilishti we ulargha salam - sihhét tilidi. Qoshun medinidin qozghilip chiqiwidi, resulullahmu ularni uzitip seniyetolwida dégen yergiche chiqti we mushu yerde toxtap qoshun bilen xoshlashti. Qoshun shimalgha qarap dawamlıq algha ilgirlep hijazning shimal qismigha tutishidighan sham (süriye) zéminidin mean dégen yerge chüshti we bu yerde igiligen axbarattin melum boldiki, rum padishahi hireqli yüz ming kishilik qoshun bilen rumdin belqaning meab dégen yérige kélip chüshüptü we yerlik lexmi, jozam, belqin, behram, we belli qatarlıq ereb qebililiridin yene yüz ming kishilik yallanma qoshun qoshuluptu, dégen xewer jezimleshti.

Musulmanlar bu yiraq elde munche köp san - sanaqsız düşmen bilen ushtumtut totushup qalarini özining herbiy istratégiye pilanigha kirgüzmiğenidi. Musulmanlar néme qilarini bilelmey meanda ikki kün turup, köz aldédiki ehwallarni muzakire qildi we urushning kéyinki aqiwitini tesewwur qildi. Musulmanlar qoshuni meanda ikki kün turghandin kéyin yene qozghilip shimalgha qarap ilgirliidi we belqa chégrasigha barghanda, hireqli qoshuni bilen uchrashti. Düşmen terep nahayiti qattıq heywe bilen déweylep kelmekte idi. Musulmanlar derhal mutige qaytip u yerde herbiy gazarma tesis qildi we jiddi urush teyyarlıqini puxtilidi. Qoshunni qayta retke sélip ong qanatqa qutbe ibni qetade özrini, sol qanatqa obade ibni malik ensarni qomandan qilip teyinlidi.

Mushu yerde yeni mute dégen yerde ikki terep tutushup qaldi. Hesh - pesh digüche shiddetlik gireleshme jeng bashlinip ketti. Musulmanlarning 3000 kishilik qoshuni hireqlining ikki yüzming kishilik muntizim qoshun'gha taqabil turushqa toghra kelgenidi. Elemni tunji qétimlıq urushta resulullahning amraq adimi zeyd ibni haris kötürüp intayin jesurluq we merdanelik bilen orush qildiki, héch qandaq bir palwan yaki batur ezimette undaq qehrimanlıq jasariti tépilmaytti. U urushup - urushup axir uning pütün bedinige düşmen neyziliri goya tikendek sanchilip ketkendin kéyin andin yéqildi. Shuning bilen elemni jefer ibni ebi talib qoligha élip tengdashsız baturluq we mislisiz shijaet bilen urushtiki, jeng rasa qızıp yuqiri pellige kötürülgende, u miniwatqan qızıl étidin sekrep chüshüp uning boynini üzüwetti. Andin jeng qaynimigha kirip urushup - orushup axir elem kötürgen ong qoli késilip ketti. Bu chaghda u elemni derhal sol qoligha élip ching tutup qed kötürtüp turdi. Axiri sol qolimu késip tashlandi, shuning bilen u elem xadisini boyni bilen qisip uni qed kötertip turghanidi, axiri béshimu üzüwétildi. Jefer ibni ebi

talib mana mushundaq shijaet we jenggiwarliq rohi bilen urushup axiri shehid bolup ketkendn kéyin elemni abdulla ibni rewah qoligha élip étigha mindi - de, düshmen terepke étildi. U attn chüshüshke bir temshilip bolup, yene bir az ikkilendi, andin u attin chüshti. Qoshunda abdullahning bir newre tuqqini bar idi. U bir parche pishshiq göshni tenglep: qérindishim, al! Bu göshni yewal, bir qanche künden biri sen ach qalding, dégenidi, abdulla uning qolidin göshni élip bir - ikkni chishlidi - de, paq qilip yerge étiwitip, shemsherni pulanglitip düshmen terepke étildi we ajayip baturluq bilen urushup axiri shehid boldi.

Abdullah ibni rewahé yéqilghandin kéyin elemni beni ejlan qebilisidin sabit ibni qeys isimlik bir kishi élip égiz kötürdi we: i musulmanlar! Aranglardin bir kishini qomandanliqqa körsitinglar, dédi. Qoshun ehli: sen qomandan bolghin, dégenidi, sabit: men epleshtürelmeymen, dep turuwaldi. Shuning bilen musulmanlar xalid ibni welidni qomandanliqqa saylap chiqti. Xalid ibni welid elemni qolgha alghandin kéyin qoshunni qayta retke sélip qoshunning jenggiwarliqini ashurup, düshmen'ge qaqshatquch zerbilerni berdi. Peyghember eley-hissalam mute urushing ehwalini jeng meydanidin xewer yétip kélishtin burunla wehiy arqiliq el jamaetke uqturdi, u mundaq dédi: elemni zeyd tutqanidi, shehid boldi, andin jefer tutqanidi, umu shehid qiliwétildi. Axirida abdullah ibni rewah tutqanidi, umu shehid qiliwitildi. Resulullah mushularni dewétip közliridin taram - taram yash töketti. Andin: elemni allahning qilichliridin bir qilich qoligha alghanidi, allah uning bilen qoshun'gha nusret ata qildi, dédi.

Musulmanlar ene shundaq jasaret we derijidin tashqiri qehrimanliq bilen jan pida qilip urushqan teqdirdimu sanining cheklikliki tüpeyli düshmenning adem déngizini teshkil qilghan zor qoshunning hujum dolquni aldida berdashliq bérelishi we yaki ularning changgilidin bixeter qutulup chiqalishi natayin idi. Del mushundaq halqiliq peytte musulmanlarning bu yéngi qomandani xalid ibni welid musulmanlarni özliri ketküzüp qoyghan ajizliq noqtisidin qutuldurushta özining yuqiri jeng maharitini we yétishken herbiy iqtidarini jari qildurdi.

Bu qétim qayta teshkillen'gen qoshun qandaq usulda urush qilghanliqi toghrisida éniq bir melumat yoq, biraq bu heqtiki riwayetlarning tepsilatigha inchikilep nezer salghimizda shu melum boldiki, xalid ibni welid qomandan bolghan tunji küni rum qoshunining shiddetlik hujumi aldida qeyserlik bilen jeng qilip xéli yaxshi ünüm qazan'ghan bolsimu, uning pütün es yadi qandaq qilip musulmanlarni saq - salamet qayturup kêtish üçün rumluqlarning qelbigé wehime tashlap, ularning qoghlap zerbe bérishining aldini alghili bolidighan ünümlük bir chare - tedbir üstide jiddiy izdiniwatatti. Chünki, düshmen terep dawamliq qoghlap zerbe bergen ehwalda musulmanlar qoshunning düshmenning changgilidin qutulup chiqalishi teske toxtaytti. Shunga u ikkinchi küni seherde qoshunni qayta teshkillep ularni qayta seperwerlikke chaqirdi. Qoshunning arqa sep mudapie qismini aldinqi sepke, ong qanat qismini solgha qanatqa almashturup qoshunni yéngi bir túske kirgüzdi. Düshmen terep musulmanlarning her qaysi sepliridiki bu yéngi muntizim jenggiwar qoshunni körüp hang - tang qélishti we: musulmanlarga yadrem keptu, dep oylap, öz'ara sarasimige chüshti we put - qollirini titrek basti. Bügün etigenki urushta ikki terep birer saettek urushqandin kéyin xalid ibni

welid qoshunni jeng sépi intizamini buzmighan halette asta - asta arqigha chékinishke buyridi. Rum dairliri musulmanlarning intizam bilen chékiniwatqanliqini körüp: ular bizge hiyle ishliwatidu, bizni chölge egeshtürüp achiqip her tereptin qorshap yoqitishni pilanlawatidu, dep oylap arqidin qoghlashni toxtatti. Mana mushundaq qilib rum dairliri musulmanlarning keynidin qoghlashin eyminip öz jayida toxtap qélishiti. Musulmanlar bolsa dawamliq bixeter chékinip axiri medinige qaytip kélishti.

Mute jeng meydanida tunji urushta musulmanlar tereptin 12 adem shehid bolup ketti. Emma, dushman tereptin ölgenlarning sani éniq emes. Biraq, jengning tepsilatigha chongqur nezer sélip körginimizde ulardin ölgenlarning sani xéli köptek qilidu.

Musulmanlar bu qétimqi urushta gerche éghir bedel tölep turup, közligen intiqam élish meqsitige yételmigen bolsimu, lékin, bu urush musulmanlarga yüksek abruy, yaxshi nam élip keldi. Bu urush pütün ereblarni heyranliqqa saldi. Chünki, eyni dewirde rum döliti yer sharidiki derijidin tashqiri jahan'gir we eng küchlük zomiger memliket idi. Erebler rumluqlar bilen put tépishish öz putigha özi palta salghanliq we özini özi ölümge tutup bergenlik, dep qaraytti. Shunga, bu üç ming kishilik qoshunning goya adem déngizini shekillendürgen ikki yüzming jengchisi bar bir qoshun'gha jeng élan qilip, birqanche meydan tutushup, andin yene tilgha alghudek éghir chiqim tartmay aman - ésen qaytip kelgenliki jahan ajayibatlıridin bir möjize hésablinatti.

Bu urush yene xelqi alemge: musulmanlar pütün erebler we jahan xelqi tonuydighan halettin bashqa bir xil xisletke ige xelq iken, ulargha allahning dergahidin heqiqeten zor yadrem we medet kilidiken we musulmanlarning rehberi muhemmed eley-hissalam berheq allahning peyghembiri iken, dégenni jakarlidi. Shunga biz buningdin ilgiri musulmanlarga qarshi isyan kötürüpla yüridighan ayrim jidelxor, ökteq qebile we aymaqlarning bu urushtin kéyin özlükidin islamgha mayil bolghanliqini, netijide beni soleyim, eshjee, ghetpan, zebyan we fezare qatarliq qebililarning bir pütün islamni qobul qilip, medinige el bolghanliqini körimiz. Shuningdek bu urush yene rumluqlar bilen bolidighan qanliq toqunushning tunji muqeddimisi, musulmanlarning rum memliketlirini pethi qilip kelgüside yiraq - yiraq ellernimu boysunduridighanliqining muqeddimisi we aldin teyyarliq xizmiti bolup qaldi.

2031.-sual: zatusselasil qoshuni

peyghember eley-hissalam sham teweliki chégra boylırida olturushluq ereb qebililirining mute urushida rum dairliri bilen bir tam turup musulmanlarga qarshi jengge qatnashqanliqidek rezil meydanini uqqandin kéyin, bundaq zor qoshunning qayta toplanmasliqi üçün rumluqlar bilen ular otturisida soghuq munasiwet peyda qilidighan, eksiche ular bilen musulmanlar otturisida dostluq rishtisi ornitidighan eplik chare - tedbir qollinishning zörürlikini hés qildi. Shunga u mute urushi ayaghlisip ozaq ötmey, yeni hijiriyining 8 - yili jamadiyel'uxra (6 - ay)da yuqiriqi pilanini orunlash üçün emr ibni asni tallidi. Resulullah emri ibni asqa bir dane aq elem we uninggha yandashturup yene bir dane qara elemni tutquzup muhajir we ensarlarning péshqedemlıridin 300 kishi bilen yolgha saldi. Qoshunda 30 atliq bar idi. Resulullah emrni u bésip ötidighan yol boyidiki belli, özre we belqiyn ahalilirini yadremge chaqirishqa buyridi. Emri yol boyi kéchisi yol yürüp, kündüzi yoshurnup méngip

düşmen'ge yéqinlap kelgende, ularning sanining köp ikenlikini uqti. Shuning bilen u rafie ibni mekis juheniyni keynige yandurup resulullahdin yadem sorashqa ewetti. Buninggha asasen resulullah abu ubeyde ibni jerrahni 200 yüz kishige bash qilip emr ibni asqa yademge ewetti. Bu qoshun'gha resulullah muhajir we ensarlarning péshqedemlirini, jümlidin ebubekri we ömer ibni xettab reziyellahu enhu qatarliq sahabilerni seplep berdi. Qoshun yolgha chiqish aldida resulullah abu ubeydige tapilap: téz yol yürüp emrge yitishiwilip, ikkeylen bir niyet bir meqsette jeng qilinglar, ixtilaplashmanglar, dédi. Ebu ubeyde emrige yétishiwalghandin kéyin bir namazda imam bolmaqchi boluwidi, lékin emr ibni as uninggha: sen dégen manga yademge kelgen, qoshunning mes'uli men, shunga sen manga iqtida qilishing kérek, dégenidi, abu ubeyde maqul boldi. Uningdin kéyin qoshun'gha emr ibni as namaz bashlap oqup berdi. Yademchi qoshun yétip kélip qoshun teshkillinip boluwidi, emr qoshunni bashlap dawamliq algha ilgirlep qozae qebilisining zéminighiche basturup béríp, yerlik ahalilerni boysundurup, ularning zéminining eng chet yiraq jaylirighiche at chapturdi. Shu jeryanida u bir top sayaq qoshun bilen tutushup qélip birla hujum bilen ularni tarmar qildi we ewf ibni malik eshjeiyni resulullahqa xewer yetküzüsh üçün medinige yolgha saldi. Ewf nahayiti téz yol yürüp resulullahqa qoshunning saq - salamet qaytqanliqini we jeng ghelibisini yetküzüp, uni xatirjem qildi. Zatusselasil wadilquraning u chétige jaylashqan bir jay bolup, medine bilen bolghan ariliqi 10 künlük musape idi, ibni is'haq: musulmanlar bu qétimqi yürüshte jozam qebilisining selasil dep atilidighan bir su boyigha chüshüp barigah tikken bolghachqa, bu qoshun (selasil igiliri dégen menide) zatosselasil, dep atalghan, dédi

2032.-sual: abu qetade qoshuni

xuzre dégen jaygha ewetilgen bu qoshun hijiriyining 8 - yili sheban (8 - ay) da ewetilgenidi. Sewebi beni ghetpan qebilisidin bir top kishilarning xuzre (nejde tewelikide beni muharip qebilisining zémini) ge topliniwatqanliqi anglandi. Shunga resulullah ebuqetade reziyellahu enhuni 15 kishige bash qilip ularni tarqitiwétishke ewetti. Ebu qetade belgilen'gen jaygha yétip béríp qarshiliq körsetkenlerni öltürüp, teslim bolghanlarni qaldurup nurghun olja we ghenimetlerge érishti. Medinidin ayrilip 15 - küni saq - salamet qaytip keldi.

2033.-sual: mekke pethisi

qureysh mushrikliri hijiriyining 6 - yilidiki hudeybiye shertnamisigha xilapliq qilip shertnamini buzghandin kiyni özining kélishimnamigha xilapliq qilghanliq we hayat - mamatqa taqilidighan chong ehdi - peyman'gha ochuq - ashkara xiyamet qilghanliqtek bu jinayi qilmishini héchqandaq bir özre yaki bahane körsitip aqliyalmaytti. Shundaq bolghachqa qureysh dairliri özlirining teklipi bilen tüzülgen bu kélishimnamini özlirining buzghanliqini hés qiliship, xiyametning yaman aqiwitidin ensirdi. Shunga ular derhal kéngeytilgen meslihet yighini chaqirdi. Yighinda ular özlirining bashliqi abu sufyan ibni herbni kélishimnamini yéngilap qayta tüzüp kélishke wekillikke ewetishni qarar qildi. Ebu sopiyan medinige kilip resululla bilen körüshüp birer ighizmu gep angliyalalmighandin kiyni arigha chüshüp resulullagha gep qilip birish üçün uning buninggha yalwurup

ötünüp biqip hich bir netijige irishelmey axiri jiddiy yol yürüp mekkige yétip keldi.

Qureysh xelqi uning aldigha chiqip: i ebu sufyan seperning netijisi qandaq boldi? Dep sorashqan idi, u: men muhemmed bilen körüshtüm, ezbirayi xuda, u manga bir éghizmu gep qilmidi. Andin ebu bekri bilen uchrashtim, uningdinmu yaxshiliq kelmidi. Arqidin ömer ibni xettab reziyellahu enhu bilen körüshtüm, u hemmidin bek düşmenlik bilen jawab qayturdi. Axirda eli ibni ebi talibning yénigha barghanidim, u xéli yumshaq muamile qildi. Men shuning déginidek qilib qoyup qaytip keldim. Allah bilen qesemki, bu ishim kar qildimu, yoq? Bilmeymen, dédi. Ular: eli séni némige buyrighanidi? Dep sorishiwidi, ebu sufyan: u méni el arisida bashpanah bolushqa boyrighanidi, men shundaq qildim, dédi. Ular: uni muhemmed étirap qildimu? Déyshiwidi, ebu sufyan: yaq, dédi. Ular: way! Séni exmeq qilghinini, u adem sanga chaqchaq qiliptu, xalas, déyshti. Ebu sufyan: yaq, undaq qilmidi. Allah bilen qesemki, uningdin bashqa yolni menmu tapalmidim, dep gepni tügetti.

Imam teberani neqil qilghan hedislerdin melum bolishiche, resulullah aishige (uninggha qureysh dairlirining hudeybiye ehdimasini buzghanliq xewiri yétip kélishtin üç kün ilgiri) seper teyyarliqi koyigha kirip qoyushqa we uni mexpi tutushqa buyrighan. Mushu gep bolup üçinchi küni etigende emri ibni salim xuzai qiriq atliq kishi bilen medinige yétip kélip, teshebbusname mezmundiki ikki misra shirni oqughan. Shu chaghda kishiler andin ikki terep otturisidiki kélishimning buzulghanliqini uqqan. Emri kélip bir ikki kündin kéyin budeyl ibni werqa xuzai kelgen. Arqidin ebu sufyan kelgen. Netijide, musulmanlar xewerning rastliqini jezimleshtürgen. Resulullah musulmanlarga ghazat teyyarliqi körüp qoyushqa buyridi we mekkige yürüş qilidighanliqini ochuq uqturup: i allah! Biz mekkige basturup kirmigüche jasuslarning qureyshlerge xewer yetküzüp qoyushidin saqlighin", dep tilidi.

Sirtqa qarita ishni téximu mexpi, téximu sir tutush we düşmenning diqqitini bashqa yaqqa buruwétish üçün resulullah ebu qetade ibni rebii bashchiliqida sekkiz kishilik pidaiylar qoshuni teshkillep, mushu yili, yeni hijiriyining 8 - yili ramizanning béshidila betni izem dégen jaygha közetchilik wezipisni öteshke ewetti. Meqset medine terepning herbiy herikitige diqqet qilidighan paylaqchi közler resulullahni shu tereplerge yürüş qilmaqchi oxshaydu dep qalsun hemde shundaq xewer tarqalsun üçün idi.

Mezkur qoshun buyruqqa binaen dawamlıq yol yürüp, axir belgilen'gen nishan'gha yétip barghanda, resulullah mekkige qoshun tartip yürüp ketkenliki anglandi. Shuning bilen ular atning tizginini mekke terepke burap, téz yol yürüp chong qoshunning keynidin yitishiwaldi.

Shu arida hateb ibni ebi beltee (reziyellahu enhu) dégen sahabe qureysh xelqige xet yézip, resulullahning ulargha qoshun tartmaqchi boluwatqanliqini xewer qilish arqiliq özining mekkide turuwatqan bala - chaqilirini qoghdimaqchi boldi we bu xetni shu terepke mangghan bir ayalgha tutquzup, nawada xetni saq - salamet öz jayigha tapshurup bérelise muwapiq söyünchi bérighanliqini éytti. Shuning bilen héliqi xotun xetni örüm chéchining arisigha élip mekkige qarap yol aldi... Shu haman resulullahqa allah teripidin wehiy nazil bolup hatebning ishi xewer qilindi. Shunga u eli ibni ebi talib we miqdadni atliq yolgha saldi we ulargha: siler ikkinglar rewzeti xax dégen jaygha bérıp

u yerde mekkige kétiwatqan bir ayalni kütünglar, uningda mekkiliklerge yollan'ghan birparche xet bar, uni élip kélinglar, dédi. Ular atlrini chapturup héliqi jaygha yétip barsa rast dégendek u yerde mekkige kétiwatqan bir xotunni uchratti, ular héliqi xotunni ulaghdin chüshürüp: xetni chiqar! Dégenidi. U xotun: mende xet yoq, dep qet'iy tandi. Shuning bilen ular u xotunning yük taqlirini bir birlep axturupmu xetni tapalmidi. Shunga, eli uninggha: allah bilen qesemki, resulullah yalghan sözlimeydu, bizmu hem sanga yalghandin töhmet qilghinimiz yoq, sen choqum xetni chiqar, bolmisa kiyimiliringni saldurup axturumiz, déwidi bu xotun ishning chataqligini pamlidi bolghay, elige: emise uyaqqa qarap tur dédi. Eli bashqa yaqqa qarap turghan idi, u béshidin bir örum chachni chuwp arisidin xetni chiqirip elige sundi. Eli we miqdadlar derhal medinige qaytip xetni resulullahqa tapshurdi. U xétide resulullahning mekkige qoshun tartmaqchi boluwatqanliqni xewer qilghanidi, resulullah hatebni chaqirtip: bu néme ish? I hateb! Dégenidi, hateb: i resulullah! Aldirimisila, qesem qilimenki, méning allahqa we allahning peyghembirige bolghan imanim kamil, men bu ishni murted bolup dindin yan'ghanliqim üçün we yaki dinni dunyagha satqanliqim üçün qilghinim yoq, peqet men esli qureyshlik bolmastin u yerge köchmen ademmen, méning u yerde bala - chaqilirim, oruq - tuqqan, ehli ewladlirim bar, ular himatchisiz qaldi, bashqa muhajirlarning ehli - ewladlirini muhapizet qilidighan tuqqanliri (himatchiliri) bar, shunga men bu xetni yollash arqiliq ular arisidiki bala chaqilirimni qoghdaydighan bir ehdi berpa qilmaqchi bolghanidim, xalas. Bashqa meqset yoq, dédi. Bu chaghda ömer ibni xettab reziyellahu enhu qilichini sughurup: i resulullah! Ruxset qilsila, men bu munapiqning kallisini alay, u allahqa we allahning peyghembirige asiqliq qiliptu, u munapiq boptu? Dégili turghanidi, resulullah: özüngni bésiwal, i ömer! U dégen bedri urushigha qatnashqan, sen bilemsen, allah bedrige qatnashqanlarga iltipat qilip: xalighininglarni qilinglar, men silerge meghipiret qiliwettim dégen, dédi. Shuning bilen ömer reziyellahu enhu köz yéshi qilip: "allah we allahning peyghembiri obdan bilgüchidur", dédi. Mana mushundaq qilip allah jasus - paylaqchilarning yollirini etti - de, qureysh terep musulmanlarning heriket pilani we urush teyyarliq heriketliridin qilche xewersiz qaldi.

Hijryining 8 - yili ramizan (9 - ay)ning 10 - küni resulullah medinide öz ornida ebu rehmlighiparini qaldurup, on ming sahabe (allah ulardin razi bolsun) bilen mekkige qarap yürüp ketti. Resulullah jöhpige yitip kiliwidi, taghisi abbas ibni abdulmuttelliga yoluqti. U bala - chaqilirini élip, özining musulman bolghanliqini jakarlap hijret qilip mekkidin qaytip chiqqan idi. Andin yene ebwa dégen yerge barghanda yene bir taghisi harisning oghli ebu sufyan ibni haris we hammisining oghli abdullah ibni ebi umeyyige yoluqti. Peyghember eley-hissalam ilgiri bulardin köp eziyet tartqan we ahanet yégen bolghachqa, bulargha qarapmu qoymidi. Ular resulullahning aldigha ötse u yüzini bashqa yaqqa buriwalatti, buchaghda ummi seliyme: "i resulullah! Öz taghang we hammachangning baliliri séning ularni mezur tutmasliqing bilen sheqi (biteley betbextlerdin) bolup ketmisun yene, dédi. Uningghiche eli ibni ebi talipmu ebu sufyan ibni haris (eliyning bir newre inisi) gha ish ögitip: sen resulullahning aldigha bérip yüsüf (eley-hissalam)ning qérindashlirining yüsüf (eley-hissalam)gha dégendek:

﴿قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آتَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ﴾ ular: (

allahning nami bilen qesemki, allah séni heqiqeten bizdin artuq qiliptu, biz jezmen xata qiliptuq déyishti, (qur'an kerim süre yüsuf 91 - ayet), dégin. U chaghda sanga resulullahtinmu yéqimliq söz qilidighan kishi bolmaydu, dédi. Shuning bilen ebu sufyan ibni haris resulullahning aldigha kélip eli ögetkendek déwidi, resulullah yüsuf eley-hissalam bir tuqqan - qérindashlirigha qayturghan munu jawapni neqil qilip oqidi:

﴿قَالَ لَا تَثْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَعْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ (

bügün siler eyibleshke uchirmaysiler, allah silerni kechürsun! Allah eng merhemetlik zattur. Mushu yerge kelgende peyghember eley-hissalam uning meydisige qattiq birni urup: ashu méni qoghlandi qilghanlarning birsi sen iding, dédi.

Resulullah islam qoshuni bilen yol boyi rozidar halette yol yürüp axiri kudeyd dégen yerge yétip barghanda iptar qiliwetti. Musulmanlarmu iptar qildi, andin yene atlinip shu küni kechke merri zehran'gha yétip bardı. Andin qoshun'gha buyruq chüshürüp her bir adem ayrim - ayrim yerge ot qalashqa perman qildi. Netijide, merri zehran wadisida on ming yerge ot yéqildi. Resulullah бүгүнки муһапізетчилікке өмер ибни хеттаб резіеллаһу енһуни мес'ул қилди.

Qoshun merri zehran'gha chüshkendin kéyin abbas (reziyellahu enhu) resulullahning aq xéchirigha minip otunchi yaki birer adem tépip qureyshlerge xewer yetküzüp ular musulmanlar mekkige basturup kirgiche resulullahning aldigha chiqip amanliq tiliwalsa, dep bir haza yol yürdi. Allah qureyshlerdin herqandaq xewerni üzüwetken bolup, ular qorqunchida etrapini közitipla yüretti. Bolupmu, ebusufyan ibni herb özining qureyshlarning mes'uli bolush süpiti bilen pat - pat mekkining sirtigha chiqip kéchini qarangghu, kündüzni issiq démey xewer timisqlap köngli dekkü - dükkide ötüwatatti. U бүгүн axshammu hekim ibni hizam, budeyl ibni werqalar bilen öz'ara mungdashqach xewer timisqlap chiqqanidi. Abbas reziyellahu enhu ebu sopiyan bilen uchrushup qilip uni xichirning keynige mindürüp resulullahning qishigha ilip bardı. Ömer reziyellahu enhu ebu sopiyanı oltürüşni telep qildi. Bu chaghda abbas: he... Y, séni ebusufyan, tola walaqshimay boynunggha qilich chüshüp bolghuche shehadet éytip musulman bolsangchu?! Dédi. Shuning bilen u: bir allahdin bashqa ilah yoq, muhemmed (eley-hissalam) allahning berheq peyghembiri, dep shahadet (guwahliq) éytip musulman boldi.

Abbas mundaq dédi: i resulullah! Ebu sufyan hoqoqperes adem, shunga uninggha azraq imtiyaz iltipat qilghan bolsang, resulullah uning teklipege qoshuldi we: kimki ebu sufyaning qorusigha kiriwalsa aman bolidu, kimki öz qorusidin chiqmisa aman bolidu we kimki mesjidilheramgha kiriwalsa aman bolidu, dédi.

Shu küni etigen, yeni hijriyening 8 - yili ramizanning 17 - küni charshenbe seherde resulullah qoshunni bashlap merri zehrandin mekkige qarap yolgha chiqti we abbasqa ebu sufyanı (u leshkiri islamni bir - birlep körsün üçün) wadining töwen teripidiki tagh yoli éghizida toxtitip turushni tapilidi. Abbas ebu sufyanı resulullahning déginidek tagh yoli éghizida toxtitip turghanidi. U yerdin herqaysi qebile we aymaqlar elemlirini lepilditip ötüshke bashlidi. Ebu sufyaning aldédin her bir qebile yaki aymaq ötse: i

abbas! Bular kimler? Dep soraytti. Axiri hemme qebile we aymaqlar ötüp boldi. Axiri bir chaghda resulullah muhajir we ensarlardin terkiib tapqan yap - yéshil kiyimlik serxil bir qoshun bilen yétip kéliwidi, ular bir pütün sawut kiyim kiyiwalghachqa, ularning köz qarichuqidin özge yéri körünmeytti. Ebusufyan chöchigen halda: subhanellah, i abbas! Bular kimler? Dep soridi, abbas: bular resulullah, muhajir we ensarlar dégenidi, ebu sufyan: "bulargha héchkishining küchi yetmigüdek", dédi, andin u yene: i abbas! Bügün qérindishingning oghlining selteniti heqiqeten katta bolup kétiptu, dégenidi, abbas: i ebu sufyan! U dégen seltenet emes, belki u dégen peyghemberlik (yeni ilahiy hakimiyet)" déwidi, ebu sufyan: undaq disengmu meyli emise, dédi.

Resulullah ebu sufyaning yénidin ötüp ketken haman abbas uninggha: téz bolghin, sen xelqingge xewer yetküzgin, dédi. Shuning bilen ebu sufyan qoshundin ilgirlep uchqandek at chapturup mekkige kirdi we pütün awazi bilen: i qureysh xelqi! Mana hazir muhemmed taqabil turghili bolmaydighan zor qoshun bilen yétip keldi. Derhal qéchinglar! Kimki ebu sufyan qorusigha kiriwalsa aman bolidu, dep towlighili turdi. Ular: i wabal tekkür! Séning hoylang némige kar qilatti, déyishti. Shunga u: öz hoylisigha kirip derwazisini taqiwalghanlarmu aman qalidu, mesjidilheramgha kiriwalghanlarmu aman qalidu, dédi. Shuning bilen kishiler öz öyige we mesjidilherem terepke yügürüshti. Shu esnada ularning ichidiki bir bölük kishiler yatlar üçün jan bérishni sherep bilidighan hebeshlik exmeq - nadanlarni yallap teshkillep musulmanlarga qarshi uyushturdi. Ularningche ish ongdin kélip qureysh ghelibe qilsa hemmeylen qozghilip jeng qilmaqchi, nawada ish epleshmise, andin ebu sufyaning chaqiriqigha awaz qoshmaqchi idi. Netijide ikreme ibni ebi jehil, sepwan ibni omeyye we soheyl ibni emrining bashchiliqida qureysh we uning ittitaqdashliridin bolup bir ochum eqilsiz yalangtöshler we aq - qarini perq ételmeydighan telwiler xendeme dégen jaygha toplinip musulmanlarni tosush üçün teyyarlandi.

Emma resulullah terep dawamlıq algha ilgirlep zitiwen dégen jaygha yétip kélip, u yerde toxtap qoshunni qisimlarga böldi. Resulullah mushu yerge kelgen'ge qeder allahning uni mekke pethisi bilen tartuqlighinigha teshekkür éytish yüzisidin béshini töwen sélip éngiship mangghanidi, uning mubarek saqal - moyliri at igirining aldi paynikige tégip qalghanidi. U xalid ibni welidni ong qanat qisimgha emir qilip teyinlidi. Bu qisimgha beni eslem, beni suleyim, beni ghifar, muzeyne, juheyne we birqanche ereb qebililirini ayridi we uni mekkingin töwen teripidin kirishke buyruq bérıp: siler men bilen sepa téghida uchrashqan'gha qeder qarshiliq körsetkenlerni qirip tashlanglar, dédi. Andin armiyning sol qanat qismini teshkil qilip zobeyr ibni ewwamni emir leshker qilip teyinlidi we uninggha resulullah özining elimini tutquzdi. Resulullah uni mekkingin üsti teripidin (yeni kodey)din kirishke we mezkur elemni hejun töpilikige qadap, resulullah yétip barghan'gha qeder hejondin ayrilmay turushqa buyridi. Piyadilikler bilen muhasirchi qisim (yeni qoral - yaraqsizlar)gha ebu ubeyde emir leshker qilindi. Resulullah uni betni wadisining otturisidin yol élip resulullahning aldida udul mekkige kirishke buyridi.

Islam armiyisining herqaysi qisim we qoshunliri belgilen'gen liniye boyiche yol aldi. Xalid ibni welid bashchilighidiki qoshun aldigha uchrighanla mushrikni menggölük

uyqugha gherq qiliwétip, nishan'gha qarap ilgirildi. Uning ademliridin peqet korzi ibni jabirilfihri bilen xoneyis ibni xalid ibni rebiy'e bexitsizlikke yoluqti. Sewebi bular qoshundin ayrilip qélip bashqa bir yolgha kirip qalghanliqtin mushriklarning tuyuqsiz hujumigha uchráp óltürüldi.

Emma, héliqi mushriklar tereptin toplan'ghan nadan kishiler xendemede xalid ibni welid we uning qoshunining aldini tosúp tirkeshti. Xalid ibni welid qoshuni ularni tézla sürgün - toqay qilip 12 ademni óltürdi. Netijide, mushriklarning hemmisi tikiwetti. Xalid mekke kochilirida ghalib halda aylinip yürüp axiri resulullah bilen sepa téghida uchashti. Zubeyr bni ewwam nishan'gha tézla ilgirlep resulullahning elimini fethi derwazisi yénidiki hejon'gha qadash wezipisini orundédi we resulullahqa shu yerde bir chidir tikip uning kélishini kütüp turdi.

Resulullah zubeyr qismi bilen uchrashqandin kéyin beytullahqa qarap mangdi. Muhajir we ensarlar uning etrapida uni orap kéliwatatti. U udul béríp heremge (yeni mesjidilherem)ge kirdi we hejerul'eswedning qéshigha béríp uni buse qildi. Andin keibini tawap qildi. Bu chaghda kebe etrapida 360 dane but tikleglik idi. Resulullah qolida bir tal yachaq oqni kótürüwalghan bolup, u héliqi oq bilen butlarni urup pachaqlap tashlashqa bashlidi. U" heqiqet (yeni islam) keldi, batil (bিরer mexluqni) peyda qilalmaydu we (yoqalghan birer mexluqni)eslige keltürelmeydu, dégin". ("qur'an kerim" süre beni israil 81 - ayet) ni oqup mangatti. Butlar domilap yiqilip chüshüwatatti. Resulullahning tawapi ulagh üstide boldi. U shu küni muhrim (ihram baghlaghliq) emes idi. Shunga u keibini tawap qilish bilenla kupayilendi. Tawaptin kéyin osman ibni telheni chaqirtip uningdin keibning achquchini élip keibni échip uning ichige kirdi. Resulullah keibning ichide nurghun resim we süretlerni kördi. Resimler ichide ibrahim (eley-hissalam) we ismail (eley-hissalamlar)ning qollirida pal oqlirini tutup pal séliwatqan halettiki xiyali sizma resimliri bar idi. Resulullah: mushriklargha allah lenet qilsun! Allah bilen qesem, ular hergiz pal salghan emes, dédi we keibning yene bir bulungida yaghachtin oyulghan kepterning heykilini körüp uni öz qoli bilen sunduruwetti. Andin héliqi resim we süretlerni buyrup óchürtüwetti.

Kebe ichidiki süretler óchürüwétilgendin kéyin keibning derwazisi taqiwétildi. Uning ichide resulullah bilen eli ibni ebi talip we usame ibni zeydla qalghanidi. Resulullah kebe ichide ong tereptin bir, sol tereptin ikki, keynidin üç tüwrükni tashlap (shu waqitta kebe alte tüwrüklük idi) derwaza ornitilghan tamning udul teripidiki (arqa) tamgha aldini qilip tam bilen özi ariliqida üç gez (texminen ikki métirdin azraq) yer qaldurup namaz oqudi. Namazdin parigh bolghandin kéyin keibning hemme bulungini aylinip chiqti. U her bir bulungida tegbir éytip "yamanliqtin saqlinish we yaxshiliqqa muweppeq bolush peqet olugh allahning yardimi bilen mumkindur, dep mangatti. Andin derwazini achi. Bu chaghda qureyshler sep - sep bolup turghan bulup, mesjid toshup ketkenidi. Ular peste resulullahning néme qilarini kütüp turuwatatti. Resulullah derwazini échip ikki qolida derwazining ikki qasiqini tutup turup mundaq dédi: yekke - yégane bir allahdin bashqa héch bir ilah yoqtur, allahning shériki yoqtur, allah öz wedisini emelge ashurdi, öz bendisige yadrem berdi. Köp qoshunni özi yalghuz meghlup qildi. Agah bolunglarki herqandaq imtiyaz, alwan - séliq we yaki kona qisas qanlarning hemmisi bügündin

étibaren qet'iy bikar qilinidu. Peqet beytullahgha qarash hoquqi we hajilarni sughurush ishi buningdin mustesnadur. Bilishinglar kérekki, sehwenlik bilen adem öltürüş qesten (tayaq we qamcha qatarliqlar shuning ichide) öltürgen bilen barawer. Uningda diyet (tölem) éghirlitip yüz töge töltilidu. Buning ichidiki qiriq töge boghaz bolushi shert. I qureysh jamamesi! Allah silerdin jahiliyetning mughemberlikini we ejdadliri bilen pexirlinidighan illetleni ketküzdi. Insanlarning hemmisi adem atining baliliri, adem ata tupraqtin yaralghan". Andin munu ayetni talawet qildi: i insanlar! Biz silerni bir er we bir heqiqeten eng teqwadar bolghanliringlar allahning dergahida eng hörmetlik hésablinisiler (yeni kishilarning bir - biridin artuq bolushi nesep bilen emes, teqwidarliq bilen bolidu.) allah hemmini bilgüchidur, hemmidin xewerdardur.

Resulullah yuqiriqi bayananlarni sözlighendin kéyin mesjidge kirip olturdi. Beytullah (kebe)ning achquchi téxiche uning qolida idi. Eli ornidin turup: i resulullah! Bizge (yeni beni hashim jemetige démekchi. - t) hijabet (keibke yopuq yépish we uninggha qarash)ni siqayet (hajilarni sughurush we hej dawamidiki ishlirigha yarsazliq qilish) bilen jemlep bergin, allah sanga rehmet qilghay, dédi. Yene bir sözde bu gepni dégüchi abbas idi, déyilgen. Bu chaghda resulullah: osman ibni telhe nede? Dep soridi. Osman chaqirip kéliniwidi, resulullah uninggha: meh! Achquchni qolunggha al, i osman! Bügün yaxshiliq we wapadarliq künidur, dédi.

Namaz waqti kiriwidi, resulullah bilalni kebe üstige chiqip ezan tovlashqa buyrudi. Bu chaghda ebu sufyan ibni herb, ettap ibni esid we haris ibni hisham qatarliqlar mesjidilisherem seynasida bashlirini töwen séliship olturishatti. Ettap yénidikilerge pichirlap: allah esdni dergahigha élip kétép uni hörmetleptiken, u bu awazni anglisa köp biaram bolar idi, dédi. Haris pichirlap: emma, men allah bilen qesem qilimenki, eger bu dinning heq (toghra) din ikenlikini bilsem idim, elwette egeshken bolattim, dédi. Emma ebu sufyan ibni herb qorun'ghan halda: emma men bu toghrida bir néme démeymen, eger dep qoysamla mushu tash - shéghillarmu uninggha xewer qilip qoyidiken, dédi. Shu esnada resulullah ularning yénigha bérrip: men silerning bayam dégenliringlardin xewer taptim, dédi we ularning dégenlirini bir - birlep éytip biriwidi, ettap bilen haris: i resulullah! Biz séning allahning peyghembiri ikenlikingge guwahliq birimiz, bu geplerni biz üç kishidin bashqa héch kishi anglimighanidi, bolmisa biz: birsi uninggha éytip qoyuptu, der iduq, déyishti.

Resulullah shu küni perman chiqirip jinayetchilarning kattiwashliridin toqquz kishige ölüm jazasi élan qildi we ularni tapqan yerde öltürüşni, gerche keibning yopuqi bilen panahliniwalsimu rehim qilmasliqni buyridi. Ular Abdul'Uzza ibni Xetel, Abdullah ibni Ebi Serhi, Ikreme ibni Ebi Jehl, Haris ibni Nupeyl ibni Weheb, Meqiyis ibni Sebabe, Hubar ibni Eswed we ibni Xetelning naxshichi ikki dédiki qatarliqlar idi. Bu ikki dédek mekke kochilirida resulullahni hejwi qilip seyyare naxsha éytip usul oynaytti. Emma Abdullah ibni Ebi Serhni Osman ibni Affan resulullahning aldigha élip kélip uninggha panahliq bérrip turuwalghanidi. Resulullah sahabilerdin biri kélip uning bëshini éliwéter dégen ümidte osmanning sözige qulaq salmay yüzini bashqa yaqqa nechche qétim buriwalghandin kéyin nailaj uning islamini qobul qilip qénini töküsh buyruqini bikar qildi. U xéli burunla musulman bolup medinige hijret qilip barghan, andin yene "sughuq

su öz eksini tartiptu" dégendek murted bolup mekkige qéchip kéliwalghan idi.

Ikreme ibni ebi jehil bolsa yemen terepke qachti. Uning üçhün ayali resulullahtin amanliq soridi. Resulullah uning amanliqini qobul qilghandin kéyin u érinig keynidin izlep chiqip uni jiddédin kémige chiqqili qopqan yéridin yandurup ekirdi. U shuningdin kéyin islamgha kirip nahayiti teqwadar, yaxshi musulmanlardin bolup ketti.

Ibni xetel kebing yopuqigha ésilip panahlanmaqchi bolghanidi, bir adem kélip: i resulullah! Ibni xetel kebing yopuqigha ésliwaptu, dégenidi, resulullah: uni óltürüwetkin, dep buyruq qildi. Shuning bilen héliqi adem béríp ibni xetelni óltürwetti. Emma meqis ibni sebahini numeyli ibni abdulla óltürdi. U xéli burun musulman bolup medinige hijret qilghan we u yerde ensarlardin bir ademge yolsizliq qilip jidelliship uni óltürüwetken, andin murted bolup mekkige qéchip ketken idi. Haris ibni nupeyl resulullahqa u mekkidiki waqtida tolimu eziyet yetküzgenidi. Shunga uni eli óltürdi. Hubar ibni eswed dégen kishi resulullahning qizi zeyneb hijret qilmaqchi bolup chiqqanda uning yolini tosup tögisini ürkütken. Netijide, zeyneb tögidin yiqilip qorsiqidiki balisi chüshüp ketken. Hubar mekke ishghal qilin'ghan küni qéchip ketti. Kéyinki künlérde islamni qobul qilip yaxshi musulmanlardin bolup ketti.

Emma, ibni xetelning héliqi ikki naxshichi dédikining birige ölüm jazasi bérilip nex meydanda ijra qilindi. Yene birige amanliq tilen'gen bolghachqa qaldurup qoyuldi. Kéyin u musulman boldi.

Sepwan ibni umeyye ölüm jazasi bérilgen jinayetchiler ichidiki adettiki bir jinayetchi bolmastin belki mekke kattiwashlirining chongi bolghachqa özidin özige qorqup qéchip ketken. Shunga uninggha umeyr ibni weheb jümehi resulullahdin amanliq tiligenidi. Resulullah uninggha amanliq berdi we uninggha özining mekkige yürüş qilghanda kiygen sellisini belge qilip berdi. Shuning bilen umeyr uning keynidin iz qoghlap chiqip jiddide kime bilen yemen'ge qachmaqchi bolghan yiridin qayturup kirdi. Puzale ibni umeyрге kelsek u nahayiti yüreklik, jesur adem idi. U shu küni resulullah tawap qiliwatqanda pichaq urup resulullahni óltürmekchi bolup purset paylap yürdi. Bir chaghda resulullah uni ushtumtut yénigha chaqirip uning néme meqsetlerni qilip yürüwatqanliqini éytqan idi. U shuan shahadet éytip musulman boldi. Mekke ishghal qilin'ghanning etisi resulullah köpchilikke yene söz qildi. Mekke pethisi ghelibilik ayaghliswiidi, ensarlarda mundaq bir xil ensiresh keypiyati peyda boldi. Ular öz'ara: qaranglar, allah resulullahqa öz zéminini, ana yurtini pethi qilip berdi, emdi u bu yerde qépqalarmu? Diyishti. U duadin parigh bolghandin kéyin ensarlargha: bayam némilerni déyishtinglar? Dédi, ular: héch néme démiduq, i resulullah! Dep turuwaldi, resulullah ulardin kochilap sorighanidi, axiri ular könglide dekke - dükkide qalghanliqlirini éytishti. Shunga resulullah ulargha: undaq qilishtin xuda saqlar, yashisammu siler bilen yashaymen, ölsemmu siler bilen ölmen, dédi.

Allah mekkini resulullahqa we musulmanlargha pethi qilip bergendin kéyin mekkiliklerge ish ayan boldi we ularning neziride heq we naheq aydingliship musulman bolmaqtin bashqa chiqish yoli yoqluqini tonup yetti. Shunga ular özülükidin jem bolup resulullahqa bey'et (ehdi) béríp boysunidighanliqlirini bildürdi. Bu chaghda resulullah sepagha chiqip olturup kishilerdin bey'et (ehdi) élishqa bashlidi. Ömer ibni xettab

reziyellahu enhu resulullahning sel töwinidirek turup resulullahqa wakaliten ehdi aldi. Kishiler resulullahqa qudrining yétishiche gépini anglashqa we itaet qilishqa bey'et (ehdi - peyman) bérishiti. Hindi bitni utbe bey'ettin kéyin öyige qaytip butlirini öz qoli bilen chéqishqa bashlidi. U: biz sanga tolimu aldinip ötüptikenmiz, deytti.

Resulullah mekkide on toqquz kün turup, sheharning islami belge alametlirini yéngilidi. Xeliqini hidayetke we teqwadarliqqa yéteklidi. U mushu jeryanda ebu useyd xuzaini buyrup, heremning munarlirini yéngilatquzdi. Islam dewitini qanat yaydurush üçün etrapqa qoshunlarni ewetti we mekke etrapidiki rayonlarda bar bolghan but - heykellerni pachaqlap tashlash üçün ayrim qoshun we pidaiylarni ewetip butlarning hemmisini chaqquzuwetti. Mekke kochilirigha jakarchilarni chiqartip: kimki allahqa we qiyamet künige iman éytidiken öyide butning suniqinimu qoymay chéqiwetsun, dep élan qilghuzdi.

Resulullah mekkini pethi qilishtin xatirjem bolupla xalid ibni welidni ramizanning 25 - küni (hijriyening 8 - yili) uzza dégen butni chéqiwitishke ewetti. Uning keynidinla resulullah mushu ayning özide suwa dégen butni chéqiwitish üçün emiri ibni asni yolgha saldi. Mushu ayning özide yene resulullah seed ibni zeyd eshheliyni yigirme atliq bilen manat dégen butni chéqiwitishke ewetti.

Xalid ibni welid uzza dégen butni chéqiwitip kelgendin kéyin resulullah uni shewwal (10 - ay) da beni jozeyme xelqige ularni islamgha chaqirishqa jeng qilghuchi qisim qilip emes, belki dewetchi qilip ewetkenidi. U muhajir ensar we beni suleymdin bolup, 350 adem bilen yolgha chiqti. Xalid ularning mehellisige yétip bérup ularni islamgha dewet qilghanidi, ular eslemna, yeni musulman bolduq, dégen gepni déyelmey sebena sebena yeni, kona dindin yéngi din'gha chiqtuq, dégili turdi. Shuning bilen xalid ularni öltürüp esir alghili turdi we her ademge birdin esirni tutquzup berdi. Andin bir küni turup hemmeylenni qolidiki esirlerni öltürüwétshke buyridi. Bu chaghda ibni ömer reziyellahu enhu we uning hemrahliri esirlerni öltürüwétshke qoshulmidi we qaytip kelgende resulullahqa ehwalni éytqanidi, resulullah duagha qol kötürüp: i allah ! Men xalidning ishliridin ada - judadurmen dep ikki qétim tekrarididi. Bu qétim xalidning buyruqi bilen muhajir we ensarlardin bashqa beni suleyim xelqi qolliridiki esirlerni toluq öltürüwetkenidi. Resulullah elini ewetip ulardin öltürülgenlerge qan puli tölimini tölep berdi we iqtisadi ziynini toldurup berdi.

Mana bular mekke pethisi ghazitining tepsilatidur. Bu ghazat butpereslikning ereb yérim aral tupriqidiki mewjudiyitige yochuq yaki orun qaldurmay uni teltöküs yoqatqan we uning hökümraniqigha menggülük xatime bergen tarixi ehmiyetke ige, hel qilghuch pethi urushi boldi. Hudeybiye shertnamisining tüzülishi bilen musulmanlarning menpeetige qarap yüzlen'gen bu dewriy basquch mekke pethisi bilen toluqlandi we puxtilandi. Buningdin kéyin tamamen musulmanlarning menpeetige qarap yüzlen'gen, weziyetni pütünley musulmanlar kontirol qilghan, ereb qewmlirige resulullahqa el bolup kélip islamni qobul qilish we islam dewitini dunyagha yüzlendürüş wezipisini zimmisige élishtin bashqa chiqish yoli qalmighan yéngi bir dewr bashlandi we ularni bu wezipilerge layiq qilip yétishtürüş ishi kéyinki ikki yilda tamamlandi.

2034.-sual: medine islam döliti qurulushining üçinchi

basquchi- dewet semeriliri

üchinchi basquch resulullahning hayat musapisining axirqi bir basquchi bolup, bu resulullahning yigirme nechche yil mabeynide élip barghan uzaq muddetlik keskin siyasi küreshler we bëshidin ötküzgen éghir - musheqqet, pitne - pasat, dawalghushlarning netijiliri körüldighan basquch boldi.

Mekke pethisi - musulmanlar yéqinqi yillardin biri qolgha keltürgen eng zor eng muweppiqiyetlik bir qétimliq chong ghelibe bolup qaldi. Mekke pethisi ötmüş bilen kelgüsini ayriydighan keskin bir pasili boldi.

Bu basquchnimu yene mundaq ikki jeryan'gha bölshimiz mumkin:

1) yenila jihad, köresh qilish jeryani.

2) her qaysi xelq we ayaqlarning bes - bes bilen islamni qobul qilip musulman bolup kétish jeryani.

2035-sual: huneyn ghaziti

mekke pethisi ushtumtut élip bérilip, goya chaqmaq tézlikide qolgha kelgen bolghachqa pütün erebler öz qulaqlirigha ishenmey qaldi. Etrapniki qoshna qebililer hesh - pesh dégüche yüz bergen, emma tosup qalghili bolmaydighan bu özgürüshlerdin hang - tang qilishti. Shunga ular ixtiyariy weyaki amalsizliqtin teslim bolmay bolmide. Biraq, bu yerde intayin az sandiki özini küchlük chaghlaydighan hakawawur qebile we ayaqlarni yoq dégili bolmaytti. Hewazin we seqif qebililiri özlirige beni nesir, beni jeshem beni seed ibni bekri jemeti we beni hilal aymiqidin bir bölük kishilerni egeshtürüp musulmanlarga qarshi toplandi. Bu aymaq we qebililer musulmanlarning ghelibisige tentene qilip boysunushni özliri üçün abroyini chüshürgenlik, dep qarap nesir aymiqidin malik ibni ewf nesri dégen kishining etrapigha uyushup, uning qomandanliqida musulmanlarga qarshi yürüş qilishqa belbaghlidi.

Bash qomandan malik ibni ewf musulmanlarga qarshi qoshun tartip atlanmaqchi boluwidi, u qoshunni barliq mal - mülki we xotun - bala chaqiliri bilen birge heydep mangdi. U dawamliq ilgirlep axiri ewtas wadisigha kélip chüshti. Malik, ewtas wadisigha kélip chüshkende, qoshunning bash axiri jem boldi. Malikning musulmanlarning ehwalini igilep kélishe ewetken paylaqchiliri qaytip keldi. Wehalenki, ularning rohiy haliti tolimu ghemkin we alaqqade körünetti. Resulullah igiligen axbaratiridin düshmenning atlan'ghanliqi melum bolghanidi. Shunga u hedredil'eslemiyini ewetip düshmenning ichki qismigha soqunup kirip, u yerde muwapiq muddet turup, ehwal igilep kilishke buyridi. Shuning bilen u yolgha chiqip wezipini ijra qilip qaytip keldi.

Shenbe (hijriyining 8 - yili shewwal éyining 6 -)küni seherde resulullah mekkidin ayrilip (bu mekkini ishghal qilghanning 19 - künige toghra kiletti) 12 ming sahabe bilen atlandi. Bularning 10 mingi medinidin kelgenler, ikki mingi mekkide yéngidin musulman bolghanlar idi. Resulullah bu ghazat üçün sefwan ibni umeyyedin 100dane sawutni bir yürüş eslihiliri bilen ariyet aldi we ettap ibni esiydni mekkige waliy qilip teyinlidi.

Islam qoshuni huneyn'ge shewwalning 20 - küni seyshenbe kéche yétip bardı. Malik ibni ewf bu yerge alliburun yétip kélip bolghan bolup, u bu tereplerdiki istiratégiyilik urunlarga qoshunlirini orunlashturuwalghanidi. Yoshurunush mumkin bolghan yol

éghizi, jilgha, tarchuq, qiya choqqa we kirish éghizlirigha böktürme qoshun tarqitip musulmanlar körün'gen haman oq bilen zerbe bérishke, andin biraqla qozghilip yer yüzi hujumi qozghashqa buyruq bergenidi. Etisi tang seherde resulullah qoshunni retke saldi we tugh - elemlerni herqaysi qisimlarga tarqitip berdi. Shuning bilen musulmanlar seher ala qarangghuda huneyn wadisigha qarap töwen chüshüshke bashlidi. Ular bu yollarda we jilghilarda düshmen böktürme qoshuni barliqini bilmeytti. Ular shundaq tizlik bilen ilgrilewatqan bir peytte ushtumtut üsti - bashlirigha qar - yamghurdek oqlar yéghip ketti. Aldi tereptin düshmenler chuqan sélip diweylep keldi. Bu chaghda musulmanlarning sepliri chuwalchaqliship, tertipsiz halda qéchishqa bashlidi. Héch kishi héch kishige baqmaytti. Bu ushtumtut bérilgen zerbe ajayip talapet boldiki, hetta ebu sufyan ibni herb ularning axirqi meghlubiyiti qizil déngiz boyida axirlashqudek, dédi. Emma resulullah qéchiwatqanlardin özini chetke élip eslidiki ornidin tewrenmey turdi we: i xalayıq! Bu yaqqa kélinglar, mana men resulullah bu yerde, mana men muhemmed ibni abdulla bu yerde, dep towlaytti. Buchaghda uning yénida muhajirlar we öz aile tawabiatliridin bolup, sanaqliq bir qanche kishila qalghanidi. Mana mushu yerde rsulullahning tengdashsiz jesur qiyapiti we héchnimidin qorqmas batur xisliti heqiqiy rewishte namayen boldi. U hedep xéchirini düshmen terepke diwitip heydeytti. Biraq resulullahning xéchirining tizginini uning bir newre inisi ebu sufyan ibni haris we uning iger üzenggisini taghisi abbas ibni Abdulmutellip ching tutiwalghan bolghachqa, xéchirni mangghili qoymaywatatti. Andin resulullah attin chüshüp perwerdigar taaladin: i allah! Yardimingni nazil qilghin, dep medet tilidi.

Resulullah taghisi abbas (reziyellahu enhu)ni buyrup, sahabilerni towlatquzdi (u awazi yuqiri kishi idi). Abbas mundaq deydu: shuning bilen men pütün awazim bilen: rizwan bey'itige qatnashqanlar nede?! Dep towlidim. Qesem qilalaymenki, ular mining awazimni anglap: lebbey, lebbey mana biz, mana biz, diyiship, uchqandek yügürüp kélishti. Bir adem töge bilen qéchiwatqan bolsa bu awazni anglapla, tögini awaz terepke buraytti, emma uning tögini qayturushqa madari yetmeyttide, shuning bilen usawut we qilich, neyze qatarliq jeng qorallirini qoligha élip tögidin sekrep awaz terepke chapatti. Tögisi bir hazaghiçe chépip harghanda toxtaytti. Shundaq qilip axiri resulullahning yénida yüzdek adem jem boliwidi, ular sep tartip düshmen topining aldini tosüp ular bilen qattiq élishti. Uningdin kéyin dewet ensarlarga qaritildi: "i ensar jamaesi! I ensarlar! " dep chaqirildi. Andin beni haris ibni xezrej (ensarlarning bir aymiqi)ge alahide qaritilip chaqirildi. Goya ürkütülgen jerendek qéchiwatqan musulmanlar bu awazni anglap owgha étilghan yolwastek étilip kélishti. Netijide, her ikki terep ajayip jasaret, ajayip qehrimanliq bilen élishti resulullah jeng mana emdi qizidi, dédi. Andin yerdin bir changgal topini élip: düshmenler xar bolsun! Dep ular terepke chachqanidi, ularning hemmisining közliri topigha toshup ketti. Buning bilen ularning jenggiwarliqi boshiship, sep - tertipliri chawalchaqlashti, ishliri keynige chékindi.

Resulullah héliqi bir siqim tupraqni chéchip ozaq ötmeyla dshmen terepke éghir meghlubiyet yüzlendi. Seqif qeblisidinla yetmishke yéqin mushrik jenggir öltürüldi. Musulmanlar ularning heydep kelgen mal - mülük, qoral - yaraq we xotun - qizlirini yéghip ötküziwalidi. Allah qur'anda bu özgürüshlerge isharet bérıp mundaq deydu:

huneyn künde (huneyn jéngide) eyni waqitta saninglarning köplükidin xushallinip kettinglar, (yeni bugün bizning sanimiz köp, mehlup bolmaymiz dédinglar bu chaghda musulmanlarning sani 12 ming, mushriklar ning sani 4000 idi) saninglarning köplüki silerge qilche esqatmidi, (qattiq qorqqininglardin) keng zémin silerge tar tuyuldi, andin (mehlup bolup resulullahni azghina muminler bilen tashlap) arqanglarga qarap qachtinglar, andin allah peyghembirige we muminlerge merhemet qilip xatirjemlik béghishlidi. Silerge qoshunlarni (yeni silerge yaridemge perishtilerni) chüshürdi. Ularni siler körmidinglar (shuning bilen siler ghelibe qildinglar), allah kafirlarni öltürüş we esir élinish bilen) azablidi. Kafirlarning jazasi ene shudur" ("qur'an kerim" 9 - süre 25 -, 26 - ayetler).

Düşmen terap jeng meydanida éghir shikeste yégendin kéyin ularning bir bölüki taif terepke, yene bir bölüki nexli dégen jaygha, üçinchi bir bölüki ewtasqa qarap tikiwitishti. Shuning bilen resulullah ewtasqa ebu amir esh'eri bashchiliqida bir türküm qoghlap zerbe bergüchi qisimni ewetkenidi. Ular düşmen bilen azraq tirkishp, axir düşmennini mehlup qildi. Shu qétimqi tirkishishte qisim qomandani ebu amir esh'eri shehid bolup ketti.

Yene musulmanlarning atliq chewendazliridin bir bölük kishiler nexlige qachqan mushrik qachaq qoshunini qoghlap zerbe berdi. Qachqunlar ichide dureyd ibni semet qolgha chüshken bolup, uni rebie ibni refyi öltürdi. Emma, mushriklarning mutleq köp sandiki qachaq qoshuni taifqa kirip panahliniwalghan idi. Resulullah ghenimetlerni jemlep bolghandin kéyin bulargha özi biwasite qoshun tartip jaza yürüşü qozghidi.

Bu qétim qolgha chüshken ghenimetlerni tür boyiche hésablighanda alte ming adem, 24 ming töge, 40 mingdin köprek qoy, töt ming oquye (bir oqiye 37. 4 giramgha teng) kümüş qatarliqlar idi. Resulullah bu ghenimetlerni jemlep jiirrane dégen jayda toxtitip turushqa mes'ud ibni emrilghiparni mes'ul qildi we taif ghazitidin parigh bolghan'gha qeder bu ghenimetlerni teqsim qilmidi. Esirler ichide resulullahning émildesh hemshirisi sheyma binti haris seedimu bar idi. U resulullahning aldigha kélip özini resulullahqa tonushturghanidi, resulullah uni uningdiki melum bir belge bilen tonuwélip nahayiti xush boldi we uninggha üstidiki ridasini sélip olturushqa teklipt qildi, andin uninggha iltipatt qilip qoyuwetti.

2036.-sual: taif ghaziti

bu ghazat tégi - tektidin alghanda huneyn ghazitining dawamidur, chünki, huneyn jeng meydanida mehlup bolghan hewazin we seqif qachaq qoshuni bash qomandan (malik ibni ewf) bilen bille taif qorghinigha kirip mudapieliniwalghanidi. Resulullah huneyndiki ghenimetlerni yighip jirranige orunlashturushtin parigh bolupla, mushu ay (yeni shewwal)ning özide taifqa jaza yürüş qildi. U yolgha chiqishtin burun xalid ibni welidni ming kishi bilen qoshunning közetchiliri süpitide aldin yolgha séliwetkenidi. Andin u chong qoshunni bashlap özi biwasite atlandi. U yol üstide nexli, yamaniye andin qernulmenazilni bésip ötüp leyye dep atilidighan bir jaygha yétip keldi. U yerde malik ibni ewfning bir qel'esi bar idi. Resulullah uni chéqip tüzliwétishke buyridi. Andin dawamliq ilgirilep bir chaghda taifqa yétip bérp taif qel'esige yéqin bir jaygha chüshüp shu yerge barigha qurdi we qel'eni muhasirge aldi.

Muhasire xéli uzun dawamlashti. Musulmanlar ularni muhasirige alghan tunji künü düşmen terep ulargha qel'e üstidin qar - yamghurdek oq yaghdurup, musulmanlardin nurghun adem yarilan'ghan we on ikki adem (shehid bolup ketken). Netijide, musulmanlar barigahni eslidiki ornidin hazirqi taif jamesining ornigha yötkeshke mejbur bolghan we mushu yerni baza qilip urushni dawamlashturghan.

Peyghember eley-hissalam taif küchlirige menchanaq tiklep ularni topqa tutqanidi, bu tedibir bir az ishlep qaldi. Mencheniqta étilghan tashlar qel'e témida chong - kichik chak we shura - yochuqlarni peyda qildi. Shuning bilen bir türküm kishiler debbabe (hazirqi zamandiki tanka)ning ichige kirip tamni tishish üçün qel'e tüwige barghanidi, düşmen bulargha qip - qizil qizitilghan tömür zixlarni étip debbabegge ot qoyiwetti. Uning tégidikiler qaytip chiqiwidi, üstidin oq yaghdurup bir qanche kishini shehid qiliwetti. Peyghember eley-hissalam yene düşmennini teslim bolushqa mejburlash üçün jeng tedibiri süpitide taif üzümzarliqini késip tashlash we bagh - bostanlirigha ot qoyushqa buyrighanidi, musulmanlar bir bölük yerlarning talliqini weyran qildi. Shuning bilen sefiq xelqi resulullahning aldigha kélip allahning we siyle - rehimning hörmiti üçün ot qoyushni toxtatsang, dep yalwurushti. Resulullah uni allahning we siyle - rehimning hörmiti üçün dep qaldurup qoydi, arqidin jakarchi chiqirip: kimki qel'edin el bolup chühse, u hör dep élan qilghuzdi. Bu tedbirmu belgilik rol oynidi. Netijide yigirme üç adem herxil yollar bilen qel'edin chühshüp keldi. Bularning ichide bir kishi taif qel'esi ichidiki bir su tartish eswabining arghamchisi bilen qel'e üstidin siyirilip chühshkenidi. Resulullah uni shu menani ipadileydighan ebu bekrete (arqanchi) dep atap qoydi we ularning hemmisini kechürüm qildi. Bularning teminatini musulmanlarga yükliidi. Bu ish qel'ediki mushriklar üçün éytqanda nahayiti qattiq zerbe boldi.

Muhasirining waqti uzun'gha sozulghanséri düşmenning qarshiliq körsitish tedbirliri kücheydi. Musulmanlarning ichide mushrikarning oq zerbisi we qizitip tashlighan tömür parchilirining zerbisidin ölüm - yétim we yaridar bolush ehwali éship bard. Eslide düşmen terep qorghhan ichige bir yil yetküdek teminat we ozuq - tülük topliwalghanidi. Musulmanlar taif muhasirisini boshitip qaytish üçün yolgha chiqiwidi, bir kishi: i resulullah! Seqif xelqige duayi bed qilsang déwidi, resulullah: i allah! Seqif xelqini hidayet qilghin we ularni toghra yolgha bashlighin, dédi.

Resulullah taiftiki muhasirni boshitip jirranige qaytip kelgendin kéyin, hewazin xelqi tewbe (pushayman) qilip, mal - mülük we esirlirini tilep éliwilish üçün elchi kélip qalar dégen ümidte ghenimetlerni teqsim qilmay, on nechche kün kütüp turdi. Lékin, ular tereptin héchkim kelmidi. Shunga, resulullah pütün es - yadi ghenimet we teqsimatta qalghan ayrim shexisler, qebile aqsaqalliri we mekke kattiwashlirining könglini tindurup qoyush üçün ghenimetlerni teqsim qilishqa kirishti. Könglini islamgha mayil qilish obyéktliri hemmidin ewwel behrimen qilindi we alahide nisiwige ige boldi. Resulullah eng awal ebu sufyan ibni herbke qiriq oqiye (birkilogha yéqin) altun we yüzdane töge biri wetti. Ebu sufyan: oghlum yezidkichu? Dégenidi, resulullah uningghimu shunchilik miqdarda mal dunya berdi. Ebu sufyan yene: oghlum muawiyigichu? Dégenidi, uningghimu yene atisiningkige oxshash miqdarda mal - dunya iltipat qildi. Hekim ibni hizamgha yüz dane töge bergenidi, hekim yene yüz töge iltipat qilishni soridi. Resulullah

uninggha yene yüz töge buyrudi. Uningdin kéyin sepwan ibni omeyyige yüz töge bergenidi, omu aqa - arqidin sorap üç yüz tögige ige boldi. Haris ibni haris ibni keldige yüz töge berdi. Shuningdek qureysh kattiwashliri we bashqa qebile aqsaqalliridin bir qanche kishige yüzdin - yüzdin töge iltipat qildi. Yene bir qisimlirigha elliktin qiriqtin berdi. Hetta el arisida muhemmed tögep kétishidin qorqmay bérídken, dégen xewer tarqaldi. Netijide, shu etraptiki erabi (bedewi) ler resulullahdin mal telep qilip top - top kélip, hetta uni meydanning eng chétidiki bir derex tüwigiche qistap apardi. Derex resulullahning ridasi (yektek)ni iliwaldi, bu chaghda resulullah ulargha: i xalayiq! Ridayimni sunup biringlar, allah bilen qesemki, eger hazir yénimda tehame derexlirining saniche mal mülükim bolsa, uningdin özümge azraqmu qaldurmay, hemmini silerge bériwetken bolattim. Men undaq bésil, közi kichik, qorqunchaq kazzaplardin emesmen, dédi. Andin u tögisining yénigha béríp, tögisning lokisidn bir tal yungni yolup aldi - de, mundaq dédi: silerning bu olja - polja dégen bir némiliringlardin manga mushunchilikmu qalmaydu, peqet beshtin biri qalidu, u beshtin birimu yene silerge qayturilidu.

Islam dinigha mayil qilish obyktlirigha resulullah özi chaghlap béríp bolghandin kéyin, zeyd ibni sabitni qalghan ghenimetler bilen esirlerning sanini élishqa buyridi. Andin uni qoshunning kishi bëshigha chachqanidi. Her bir ademge töt töge, qiriq dane qoy teqsim boldi. Nawada atliq bolsa on ikki töge we yüz yigirme qoygha ige boldi. Bu teqsimat nahayiti küchlük siyasiyiwilikke ige intayin dana teqsimat bolghanidi. Chünki, dunyada shundaq bir qisim kishiler barki, ularni heqiqaniyet qaynimigha eqilliri we tepekkur, ang - idrakliri emes, belki gal - qorsaqhiri sörep ekiridu, bu xuddi ürükkek, asaw haywanlarni yem - xeshekke aldap qotan'gha aman - isen soliwalghan'gha oxshaydu. Bundaqlarmu iman - islamgha mayil qilinishi üçün herxil qiziqturush we jelp qilish wastilirige muhtaj, elwette.

Bu siyasetni deslepte anche yaxshi chüshinip ketmidi. Shunga herxil ösek gep - sözler peyda boldi. Ensarlar ashu siyasetning ziynini eng köp tartti. Ular huneyn hediye sowghiliridin pütünley mehrum qalghanidi. Wehalenki, qiyin peytte chaqirilghanda uchqandek kélip peyghember eley-hissalam bilen mörini - mörige tirep jeng qilip qoshunning chékinish halitini ghelibe we zeper halitige özgertkenler del ensarlar idi. Emdilikte bolsa jengning taraq - turuqini anglapla quyruqini xada qilip tikiwetkenler qollirigha uchumlap altun - kümüshlerni élip, xushalliqidin közliri alaq - jalaq bolup ketti. Emma, ularchu téxi bir qoyning boynigha arghamcha sélip baqmidi. Ibni is'haq ebu seidil xudriyyi (reziyellahu enhu) din neqil qilghan bir hediste mundaq deydu: resulullah, bu ghenimetlerdin qureyshlerge we bashqa ereb qebililirige köplep béríp ensarlargha héch nerse tegmigendin kiyn, bu kishiler öz ichide xapa bolup bezi geplerni qildi. Hetta achchiqigha paylimighan birsi: ezbirayi xuda! Resulullah emdi öz qewm - jamaetlirini tépiwilip boldi, dédi. Seed ibni ubade resulullahning yénigha kirip: i resulullah! Sen öz qewm - qérindashliringgha we bashqa qebile aqsaqallirigha zor miqdarda sowgha we hediyelerni töküp béríp, ensarlardin ibaret bu bir jemet kishilerge héch nerse bermigenidin kéyin ular sendin xapa boluptu, déwidi, resulullah: senmu xapa boldingmu? Dep soridi, seed ibni obade: i resulullah! Menmu shularning biri - de, elwette, dédi. Resulullah: undaq bolsa qewmingni munu ihate ichige yighqin, dédi.

Shuning bilan seed ensarlarning qéshigha chiqip ularni héliqi ihate ichige yighdi. Muhajirlardin bir bölük kishiler kelgenidi. Ularni kirgili qoydi. Andin yene bir bölükler kelgenidi, ularni kirgüzmidi. Ular toluq yighilip boluwidi, seed chiqip resulullahqa: ensarlar yighilip boldi, dep xewer qildi. Shuning bilan resulullah ularning yénigha kirip awwal allahqa hemdusana éytti, andin mundaq dédi: i ensarlar jamaesi! Manga siler teripidin anglan'ghini qandaq gep?! U silerning könglünglerde manga achchiqnglar kelginimu?! Men silerning qéshinglarga bérishning aldida siler azghun - gumrah xelq emesmidnglar, allah silerni méning sewebim bilen hidayet qilmidimu? Kembeghel - namrat idinglar, allah silerni bay qilmidimu? Öz'ara adawetlik düshmenlerdin idinglar, allah qelbinglarni birleshtürüp silerni yarashturmidimu? Ensarlar: shundaq, allah we allahning peyghembirining yaxshiliqi köptur we ewzeldur, déyishti. Resulullah yene: i ensarlar jamaesi! Jawab biringlarchu? Dégenidi, ensarlar: némidep jawab bérermiz i resulullah! Yaxshiliq allahqa we allahning peyghembirige mensup, dep turuwaldi. Resulullah: eger xalisanglar: séni bashqilar yalghan'gha chiqiriptiken, biz rast dep étirap qilduq, el tashliwiptiken, biz qolliduq, qoghlwiptiken, biz arimizgha alduq, namrat yoqsolkensen, ghemxorluq qilduq, déyshinglar mumkin, elwette rast deysiler. I ensarlar! Bezi ademlerni musulman bolsun üchün dunyaning yoqilang nersiliri bilen behrimen qilip, silerni imanighlarga tapshursam shuninggha achchiqnglar keldimu? I ensarlar! Bashqilar qoy - kalilarni heydep ketse, siler yurtunglarga resulullahni élip qaytishqa razi bolmamsiler? Allah bilen qesemki, eger hijiret bolmighan bolsa men ensarlardin ewetilgen bolattim. Jimi ademler bir yolda méngip, ensarlar yene bir yolgha mangsa men choqum ensarlar mangghan yolni tutqan bolattim. I allah! Ensarlarga rehmet qilghin, ensarilarning balilirigha rehmet qilghin we ularning newre - chewrilirige rehmet qilghin, dédi. Bu chaghda ensarlar köz yéshi qiliship ketti, hetta saqalliri höl bolup ketti. Ular mundaq dédi: resulullahning teqsimatigha razi bolduq we nésiwimizning resulullah bolishigha razi bolduq, andin resulullahmu qaytti we ularmu tarqilishti.

2037.-sual: hewazin elchilirining kilishi

ghenimetler teqsim qilinip bolghandin kéyin hewazin elchiliri özlirining musulman bolghanliqini bildürüp keldi. Ular zuheyr ibni serda bashchilighida on töt adem idi. Elchiler resulullahning imildash taghisi ebu berqannimu élip kelgenidi. Elchiler resulullahtin ulargha yaxshiliq qilish yüzisidin esir we mal - mülüklirini qayturup bérishni tilidi. Ular resulullahqa kishining dilini éritidighan shirin - tatliq geplerni qilghanidi, resulullah: körüp turupsiler, men yalghuz emesmen rast gep qilishni yaxshi körimen, siler tallanglar oghullirnglar we xotun - qizliringlarga turamsiler yaki mal - dunyaliringlarchimu? Dédi. Ular birdek: neslimizge héch nersini teng qilmaymiz, diyishkenidi, resulullah: "undaq bolsa siler pishin namizidin kéyin ornunglardin turup: resulullahni muminlerge (arigha sélip) keltürüp we muminlerni resulullahqa shipi keltürüp esirlirimizni qayturup bérishinglarni soraymiz, denglar, dédi. Shuning bilen ular resulullah pishin namizidin parigh bolghan haman orunliridin turup shundaq qilghanidi, resulullah: men méning qolumdiki we beni abdulmutellip jemetining qolidiki barliq esirlerni choqum qayturup birimen hemde bashqilarningmu qayturup bérishige heydekchilik qilimen, dédi. Bu chaghda barliq muhajirlar we ensarlar ipade bildürüp:

bizning nisiwilirimizmu resulullahqa teelluq déyishti. Egre ibni habis: men we benotemiyim xelqi qayturup bermeymiz, dédi. Oyeyne ibni hiysnimu: men we beni pezare xelqi qayturup bermeymiz, dédi. Abbas ibni merdasmu ipade bildürüp: men we beni soleyim xelqimu qayturmaymiz, dégenidi, uning xelqi birdek: bizge tegmish bolghini resulullahqa mensup, dewetti. Shuning bilen u: méni yerge qarattinglar, dep jimip qaldi. Resulullah mundaq dédi: bu ademler musulman bolup tewbe qilip keptu. Shuning üçünmu men ularning (esirlirni) teqsim qilmay bir qanche kün saqlighanidim, emdi men ularni ixtiyarigha qoyuwidim, ular özlirining nesibige héch nersini teng qilmaydiken, shunga yénida esir barlar qayturup birishke razi bolsa qayturup bersun, qachan öz nisiwisini ching tutimen dégüchiler bolsimu, bu qétimqi esirlerni hazir elchilerge choqum qayturup bersun. Uning ornigha kéyin allah bizge ghenimet ata qilghanda tunji bolup shular birge alte hesse köpeytip ghenimet alsun. Jamaetchilik birdek qilip: razi bolduq, i resulullah! Déyishti. Resulullah: biz hazir aranglardin kimning razi bolghanliqini, kimning narazi bolghanliqini uqmaymiz, shunga hemminglar yataqliringlarga qaytip, wekilliringlar pikiringlarni yetküzsun, dédi. Shuning bilen musulmanlar hewzain elchilirige bes - bes bilen asarettiki xotun - qizlirini we oghul bala chaqilirini qayturup birishti. Peqet oyeyne ibni hisni uninggha tegmish bolghan qolidiki bir qéri xotunni qayturup bergili unimay kéyinrek qayturup berdi. Resulullah esirler qaytish aldida hemmisini misirda ishlen'gen birdin kiyim - kéçekler bilen tartuqlap yolgha saldi.

2038.-sual: ömre hej qilip medinige qaytish

resulullah jiranidiki teqsimat we esirlerni qayturush ishliridin parigh bolghandin kéyin, shu yerdin ömre hejge éhram baghlap heremge kirip ömre ada qildi we mekkige ettap ibni esiydni bash memur (waliy) qilip teyinlep qoyghandin kéyin medinige qaytti. U medinige shu yili (hijiriyining 8 - yili) zulqed (11 - ay)ning 24 - küni qaytip keldi. Muhemmet ghezzali (allah uninggha rehmet qilsun) mundaq dégen: allahqa ming shükriki, resulullahning bu qétim mekkidin chong ghelibe tajisini kiyip, zeper quchup medinige qaytip kélishi bilen bu ulugh sheher (yeni medine munewwer)ge mushuningdin sekkiz yil ilgiri qedem teshrip qilish ottursidiki perq néme dégen zor! Néme dégen chong! U bu chaghda panahliq izlep ghérip - musapir bolup kelgenidi. Hésdashliq we yaremge muhtaj idi. Bu chaghda medine xelqi uni hörmetlidi, yuqiri orun berdi, arigha élip yarem qildi. Uninggha nazil qilin'ghan nur (qur'an)gha egeshti. Resulullah üçün jimi adamlarning dühmenlik qélishigha, chetke qéqishigha uchridi. Eyni waqitta u qéchip muhajir bolup kelgen chéghida qizghin qarshi alghan aq köngül medine xelqi mana emdi uni sekkiz yildin kéyin yene birqétim qarshi élish aldida turuwatatti. Wehalenki, emdi uninggha mekkimu boysundi. U özining zomiger tekebburluqini we jahil tersaliqini chörüp tashlap uning aldida bichare halette qol qowushturup turghanidi. Shuning bilen resulullah uni islamning izzet - hörmiti bilen hörmetlep uni ornidin des turghuzdi we uninggha sherep libasini keygüzdi. Ötmüshtiki barliq xataliqlirini we kechürgüsiz gunahlrini epu qildi: "kimki heqiqiy teqwadarliq qilidiken sebri qilidiken (yaxshi mukapatqa érishidu), chünki allah yaxshi ish qilghuchilarning ejrini bikar qiliwetmeydu" (süre yüsuf 90 - ayetning bir qismi).

2039.-sual: mekke ishghaliytidin kéyin ewetilgen qoshun we pidaiylar

resulullah bu qétim toluq zeper quchup qaytip kelgendin kéyin, bir mehel medinide muqim turup elchilerni kütti (qobul qildi). Asasiy qatlam memurlirini teyinlidi. Diniy dewetchilerni ewetti we allahning dinigha kirishtin bash tartip ereb jem'ytining hazirqi yüzlinish teqdirige ten bermeywatqan bir qisimlarni jimiqturup qoyush üçün qoshunlarni yolgha saldi. Zerbidarlarni teshkillidi. Resulullah medinige qaytip kelgendin kiyin uzaq ötmey hijriyening 9 - yili muherrem (1 - ay) ning hilal iéyi medine asminida julalighan ariliqta herqaysi qebililerge museddiq (zakat yighish ishligigha mes'ul emeldar)larni ewetti. Her qaysi qebile we aymaqlargha museddiq (zakat yighquchi emeldar)lar ewetilginidek, aral tewelikide omumiyüzlük tinichliqni ishqa ashurush üçün bezi jaylarga qoralliq qoshun teshkillep ewetishke toghra keldi.

Ubeyde ibni hisni elperazi qoshuni: hijriyening 9 - yili muherrem (1 - ay) da ellik atliq bilen beni temim qebilisige jaza yürüş qilishqa ewetildi. Qoshun kündüzi yoshurunup, kéchisi yol yürüp axiri ulargha seherde hujum qozghidi. Düşmen terep qéchip ketti. Qoshun ulardin 11 er 21 ayal we 30 narside balini qolgha chüshürüp medinige heydep keldi we remle binti harisning qorusigha orunlashturuldi. Ularning keynidin shu qebilining kattiliridin on kishi medinige kélip resulullahqa yépishiwilip yalwurdi, andin ular musulman bolushti. Resulullah ularni nahayiti yaxshi kütüwalidi we ulargha xutun ballirni qayturup berdi.

Qutbe ibni amir qoshuni: mushu yili seper éyida tebele tewelikidin turbige yéqin jayda olturaqlashqan xes'em qebilisining bir aymiqigha ewetildi. Qutbe bashchilighidiki qoshun yigirme ademdin teshkillen'gen bolup, her ikkisi birdin tögige nöwetliship minip mangdi. Qoshun düşmen'ge ushtumtut hujum qilip, ikki terep keskin élishti. Netijide her ikki tereptin xéli köp kishi yaridar boldi. Qoshun emir leshkiri qutbe we yene bir qanche kishi shehid bolup ketti. Axiri musulmanlar ghelibe qilip düşmenning qoy - charwa we qiz - xotunlirini medinige heydep keldi.

Zehhak ibni sufyan elkilabi qoshuni: bu qoshun mushu yili rebiul ewwelde beni klab xelqini islamgha dewet qilish üçün ewetilgen idi. Beni kilab xelqi dewetke qayil bolmay arida urush yüz berdi. Urushta musulmanlar'üstünlükni igilep, düşmen tereptin bir adem öldi.

Elqeme ibni mujezziz mudelliji qoshuni: bu qoshun mushu yili rebiul axir(4 - ay)da elqeme bashchiliqida üç yüz adem bilen jidde déngiz sahiligha ewetildi. Sewebi hebeslerdin bir türküm kishiler jidde sahiligha toplanip, mekkiliklerge qarshi qaraqchiliq we bulangchiliq heriketliri bilen shughullunushni pilanlighan idi. Elqeme jiddige yétip béríp déngizgha ichkirlep kirip bir aralgha ötkenidi, ular musulmanlarning zerbisidin qorqup tarap kétishti.

Eli ibni ebi talip qoshuni: mezkur qoshun mushu yili rebiul ewwelde tey qebilisning qeles namliq butini chéqiwitishke ewetildi. Resulullah uni 150 adem, 100 töge we 50 at bilen yolgha saldi. Uninggha birdane qara bayraq we bir dane aq renglik tugh qadap berdi. Qoshun hatemning mehelligige yétip béríp tang seherde hujumni bashliwetti.

Ular jahan yorighuche qeles butini chéqip tashlap, nurghun kishilerni esir élip, qoy - kalilarni yighip bir yaqliq qilip bolghanidi. Esirler ichide ediy ibni hatemning hemshirisimu bar idi. Ediy ibni hatem shamgha qéchip ketken idi. Musulmanlar qeles butining ambirda üç dane qilich we üç dane sawutni bayqidi. Ular ottura yolgha kelgende ghenimetlerni teqsim qilip bölüwélishti. Chapsan kelmey qalghan ghenimetlerni resulullahqa atap ayrip qoyushti. Shu qatarda ediy ibni hatemning aile tawabatlirini teqsim qilishmighanidi. Esirler medinige élip kilin'gendin kéyin ediy ibni hatemning hemshirisi resulullahqa yalwurup erkinlikke irishti we bir töge sorap ediyni izdep mangdi. Ediyning hemshirisi medinidin chiqip udul shamgha -qérindishi ediy ibni hatemning yénigha bardi. U qérindishigha: "resulullah atang qilmighan ishni qildi, shunga sen meyli righbiting bolsun yaki bolmisun uning huzurigha barghin", dédi. Shuning bilen ediy héchqandaq panahliqi yaki amanliq ehdisi bolmighan ehwalda yolgha chiqip medinige keldi we udulla resulullahning ishiq tüwide toxtidi. U resulullahning aldida yükünüp olturuwidi, resulullah allahqa hemdusana éytip: néme dep qachting? La ilahe illellah déyishtin qachtingmu? Bir allahtin bashqa ilahning barliqini bilemsen ye? Dep soridi. Ediy: yaq, dep jawap berdi. Resulullah yene bir haza gep qilghandin kéyin yene: "allahu ekber déyilgen'ge qachamsen? Yaki allahtinmu ulugh bir shey'ini bilemsen? Dédi. Ediy: "yaq", dep jawap berdi. Resulullah: "yehudiylar allahning ghezipe uchrighanlardur, nasaralar bolsa azghun millettur" dégen idi, ediy: men heqiqet yaqlighuchi musulmandurmen, dédi. Bu chaghda resulullahning chirayi xushalliqidin jilwilendi we uni ensarlardin bir kishining öyige orunlashturdi. U resulullah bilen ete axsham körüshüp turdi.

2040.-sual: tebuk ghaziti

hijriyening 9 - yili rejep (7 - ay). Shunisi éniqki, mekke pethisidin kiyin kishiler allahning dinigha top - top bolup kirishke bashlidi. Lékin, bu yerde musulmanlarga tehdit bolup turghan bir düshmen küchi bar bolup u bolsimu (eyni dewrdiki yer shari boyiche herbiy küchi eng zor) rum xandanliq idi. Qeyser(rum xandani) mute urushining musulmanlar üçün keltürgen ijabiy tesirlirini we öz mustemlikisi astidiki ereb qebililirining rumluqlarning asaritidin qutulup chiqip musulmanlarga el bolush koyida boluwatqanliqini bu xil idiywi burulush uning chégrisi ichige qedemmu - qedem ichkirlep ereb sham chégrisigha tehdit séliwatqan birdin - bir chong xewp - xeter bolup qalghanliqini tonup yetti. Mushu ehwallagha asasen mote urushigha toluq bir yil bolmay turupla qeyser(rum xanidani) rumluqlar we rumgha qarashliq ghestan erebliri we bashqa ereb qebililiridin qoshun teshkilleshe kirishti we chong qanliq tuqunushqa teyyarliq kördi. Rumluqlarning musulmanlarga qarita keng - kölemde urush qozghash üçün jiddi teyyarliq körüwatqanliqi heqqidiki xewer medinige her tereptin uchup kélishe bashlidi.

Mushu yili(hijriyening 9 - yili) melum bir ayda resulullah ayallirigha bir ay yéqin barماسliqqa qesem qilghan bolup, u öyning üstidiki balixanigha chiqiwélip ular(yeni ayalliri)din ayrilip turghanidi. Sahabe kiramlar deslepte ishning téginini uqmay, resulullah ularning hemmisini biraqla talaq qiliwetken chéghi, shunga héchqaysi ayali bilen arayish qilmaydighan chéghi dep oylap ghemge patti we qattiq biaram bolushti. Uning üstige

rumluqlarning urush teyyarligi heqqidiki xewerler medinige yétip kélishi bilen teng medinidiki yerlik munapiqlarning ighwagerchilik heriketliri weziyetni téximu keskinleshturwetken. Bu munapiqlar, islam dinigha we musulmanlarga qarita töt küzi bilen kütken yamanliqlarning rialliqqa aylinishidin ümidini téxiche üzmigenidi, shunga ular bu qétim nahayiti hayajanlinip ketti we herikitini tézletti.

Ular bu qétim özlirining ashu rezil arzu - armanlirining emelge éshish waqti yéqinlap keldi, dep qarap medinide suyiqesit pılanlash we düşmen küchler bilen til biriktürüş meqsitide, mesjid namida rezillik uwisidin birni tesis qildi. U bolsimu tarixтики zarar mesjidi (yeni ziyarliq mesjid)idi. Ular u mesjidni kufrini qayta bash kötürgüzüş, möimin musulmanlar arisigha parakendichilik sélish, ularning birlikini parchilash we allahqa, allahning resuligha qarshi turghuchilar(ebu amir rahibqa oxshash) üçün tayanch baza tesis qilishni meqset qilghanidi. Ular téxi resulullahni bu mesjidte teberuken namaz oqup birishke tekliپ qilghan idi. Lékin resulullah urush ishi bilen aldirash bolghachqa namaz uqup birish ishini (ghazattin qaytip kelgendin kéyin'ge) keynige surdi, netijide ular meqsitini emelge ashuralmayla qalmastin belki suyiqesti pash bolup qélip el arisida reswa boldi. Kéyin resulullah ghazattin qaytip kélip namaz oqup birishning ornigha quralliq qoshun ewetip héliqi mesjid namidiki uwini chuwuwetti.

Yuqiriqlar musulmanlar duch kelgen ehwallar we tapshuruwalghan axbaratlar idi. Shu esnada ushtumtut shamdin medinige yagh élip kélidighan enbat qebilisige tewe ereb sodigerliri keldi, ularning éytishiche "hireqli" (rum padishahi) qiriқ ming kishilik qoshun teshkillep uning qomandanliqini rumluqlarning pushtidin bolghan bir kishige tutquzghan. U yene bu urushqa ereb xiristianliridin lexmi, juzam we bashqa qebililerni qatnishishqa chaqirghan. Qoshunning aldi belqa(musulmanlar bilen chigirilinidighan shamgha tewe sheherning nami)gha kilip orunlashqan wehakazalar boldi. Buning bilen musulmanlarning köz aldida ajayip chong bir xewp - xeterning qara kolenggisi pulanglashqa bashlidi.

Bu xewer medinining siyasiy weziyitini téximu jiddiyleshtürüwetti, chünki ademler namrat qiyinchiliq éghir, ulagh - ilmekiliri yolgha yarimaytti. Uning üstige medine xormiliri miliq - miliq pishqan mezigilge toghra kélip qalghan bolghachqa, ademler bagh - waranliridin we sayiliq derexlirining tüwidin ayrilghusi kelmeytti, qisqisi bundaq biep chaghda seperge chiqishni héchkim yaqturmaytti. Buni az dep musape uzaq, yol yürush japaliq, qiyinchiliq éghir idi. Paydisiz amillar nurghun emeliy ehwallar ene shundaq murekkep, sharait qiyin boluwatqan bolsimu, lékin resulullah dewr sharaiti we weziyet tereqqiyatigha hemmidin inchike we hemmidin bek yiraqni körerlik bilen nezer sélip turuwatatti. Shunga u düşmen terepning chégra tewelikige keng kölemlik ghazat qozghap ularning islam diyarigha basturup kirishning qet'i aldini élishni qarar qildi.

Resulullah weziyetni mana mushundaq toghra mölcherligendin kéyin sahabe kiramlargha urush teyyarligi körüşhke chaqiriқ qildi. Mekke we bashqa ereb qebililirige adem ewetip kishilerni seperwer qildi. Ilgirki ghazatlarda düşmen'ge tuydurmasliқ yüzisidin ghazat nishanini ashkarilimaytti, lékin bu qétim ehwalning jiddiyliki we xewp - xeterning éghirliqini nezerde tutup rumluqlargha qarshi urush qozghaydighanliqini

uqturdi we toluq teyyarlik körüwalsun üçün ehwalni iniq dep omumiy musulmanlarni jihatqa chaqirdi. Musulmanlar peyghember eley-hissalamning rumgha qarshi urush chaqirigini anglighan haman bes - beste awaz qoshti. Ular qol - qolche teyyarlik körüp nahayiti tézlikte medinige hazir bolushti. Hesh - pesh digüche her qaysi ayaqlardin oruq - sémez töge - taylaqlargha minip, her qaysi kocha - chighirlardin medinige éqishqa bashlidi.

Bu ghazattin dilida munapiqliq késili barlardin bashqa birmu adem ayrilip qélishqa köngli unimidi. Hetta namrat kembeghel kishiler xirajettin qisilghanliqtin resulullahning aldigha kélip ularni ulaghqa orunlashturup qoyushni ularningmu rum bilen bolidighan urushqa qatnishish iradisining barliqini éytqanda resulullah ulargha: "méning silerni teminleydighan ulaghlirim yoq", dése "ular(jihadaqa chiqishqa) serp qilidighan nerse tapalmighanliqliri üçün ghemkin bolup közliridin yash tökken halda qaytishatti" sure beraet 92 - ayet.

Shuningdek musulmanlar yene bes - bes bilen pul mal iane qildi. Sediqe berdi we xeyri saxawet qollirini keng échiwetti. Osman ibni effan shu künlerde 200 tögini toqam tartuqliri bilen we 200 oqye(bir oqye 12 derhem yaki 37. 4 giram altun'gha teng) neq pulni tijaret karwini teshkillep shamgha yolgha salmaqchi boluwatatti. U bu mallarning hemmisini xuda yolida sediqe biriwetti, arqidin yene 100 tögini iger jabduqliri bilen iane qildi, uning keynidin ming dinar(tilla)ni kötürüp kélip resulullahning itikige tokkenidi resulullah dinarlarni sharaqlitip ong qolidin sol qoligha töküp: "bügündin itiwaren osman qilip salghan ishlarning uninggha héch ziyni bolmaydu" deytti. Andin osman yene arqa - arqidin ekilip tökken ianilirining omumiy sommisi neq dinardin bashqa toqquz yüz töge we yüz dane at (iger jabduqliri bilen)qa yetti.

Abdurehman ibni ewf ikkiyüz oqye iane qildi. Ebu bekri siddiq mal - dunyasining jimisini élip keldi, u bu urushqa tunji bolup iane élip kelgen kishi bolup: "ailemge allah we uning resulini qaldurdum " dédi. U öt ming derhem idi.

Ömer ibni xettap iqtisadining bérimini bölup élip keldi. Abbasmu nurghun mal - dunyani ekilip tashlidi. Telhe, seed ibni obade we muhemmed ibni meslemelermu nurghun mal iane qildi. Asim ibni edyi 90 weseq(bir weseq 150 kilogiramgha teng) xorma iane qildi. Bir qanche kündin biri iane qilghuchilaning ayighi üzülmidi hemme adem azdur - köptur sediqe we ianilirini élip keldi, hetta ularning ichide héch nerse tapalmisa bir mud(ölchem birliki bolup hazirqi 18 litirgha teng) yaki ikki mud bolsimu bir nersilerni kötürüp kéletti. Musulman ayallarmu qarap turmidi. Ular qudritining yitishiche bileyzük, munchaq, xalxal(putqa salidighan zinnet buyumi) halqa, zire we üzük chaghliq bir nersilirini ewetip ghazatni qollidi.

Qisqisi bu qétim héch kim qol qoshturup turmidi. Hemme adem azdur - köptur iane qildi, peqet intayin az sandiki tebiiti rezillik bilen yughurulghan munapiq betbexlerla pul mallirigha köz qizartip bikargha birishke chidimidi. Ular téxi "möiminlerning ichidiki merdlik bilen sediqe qilghuchilarni, taqitining yitishiche az sediqe qilghuchilarni eyibleytti we mesxire qilatti" sure tewbe 79 - ayet.

Musulmanlar mushundaq jiddi tutushup urush teyyarliqini püttürgendin kéyin, resulullah medinige öz ornida muhemmed ibni meslemeni qaldurup yolgha chiqti. U

yolgha chiqish aldida eli ibni ebi talipni qaldurup uni mexsus resulullahning ailisige qarashqa buyridi. Resulullah yürüp ketkendin kéyin munapiqlar elini eyiplep, uning üstide gep tapqanliqtin u derghezep bolup resulullahning keynidin yitishiwalidi. Resulullah uni medinige yene qayturup: "sen bilen men harun bilen musagha oxshash bolsaq razi bolmamsen? Birla mendin kéyin peyghember kelmeydu xalas" dédi.

Resulullah elini medinige qayturuwetkendin kéyin tebukqa qarap ilgilidi. Lékin qoshunning sani köp bolghachqa, (30 ming kishi bolup musulmanlar buning aldida bundaq zor kölemde teshkillinip baqmighan idi) musulmanlar gerche iane qollirini keng échiwetken bolsimu, toluq teyyarlıq qilalmighan bolghachqa, yenila qoshunda uzuqluq we ulagh mesiliside zor qiyinchiliq körüldi. 18 sekkiz adem bir tögige nöwetliship minetti, bezide ular del - derexlerning ghazang - yopurmaqilirini yéyishke mejbur bolghan bolup, éghiz we lewliri ishship dodiyip ketti. Töge ulaghlar min'gili yitishmeywatqanning üstige ussuzluq azabigha chidimay tögilerni öltürüp ularning su xaltisidiki sularni ichishke mejbur boldi. Shu seweptinmu bu qétimqi ghazatqa "jeyshul'osre" yeni "qiyinchiliq ghaziti" dep nam birildi.

Qoshun shimalgha yurush sepiride hijri (yeni tarixniki semud xelqining tash oyup bina qoparghan jayi wadalqora)din otti. Kishiler u yerning quduqliridin su tartip ichmekchi bolup aldirashqanidi resulullah: "u yerning quduqliridin su ichmenglar, taharetmu almanglar, uning suyi bilen yughurulghan xémirni töge ulaghlargha helep qilip biriwétinglar, azraqmu yep salmanglar"dédi we ularni peyghember salih (eley-hissalam)ning tögisi su ichidighan quduqtin su tartip ichishke buyridi.

Sehihulbuxari bilen sehihulmuslimda ibni ömer reziyellahu enhudin neqil qilin'ghan bir hediste mundaq déyilgen: "resulullah hijridin ötkende: "özlirige özliri zulum qilghanlarning mehellisige yigha - zar bilen kiringlar, shundaq qilghanda ulargha kelgen azap uqibetler silerge kelmise kérek" dédi, andin béshini mehkem orap ulaghni tizlitip axiri héliqi wadédin otüp ketti. Yol üstide qoshunning sugha bolghan ihtiyaji bekmu éship kétip, axiri resulullahqa ussuluqtin shikayet qilishti. Bu chaghda resulullah allahgha dua qilghanidi allah shuan bir parche bulutni ewetip yamghur yaghdurup berdi, netijide hemme adem sugha qandi hetta qachilirimimu toshquzuwélishti.

Resulullah tebukqa yéqinlap kéliwidi u qoshun'gha söz qilip: "siler allah xalisa ete tebukqa yitip barisiler, siler belkim kün rasa qizighanda andin yétip bérishinglar mumkin. U yerge burun yitip barghanlar u yerning suyige, men barghuqe qol tekküzmisun" dédi. Bu hedisini neqil qilghuchi maaz (allah uningdin razi bolsun) mundaq deydu: "shuning bilen biz etisi tebuk kentige yétip barduq, u yerdiki bir bulaqqa alliqachan ikki adem yitip bérıp boluptu. Bulaqning süyimu nahayiti az sirghip turidiken, resulullah ulardin: "bulaqning süyige qol tekküzdunglarmu?"dep sorighan idi, ular: hee, dep jawab berdi resulullah ulargha azraq kayidi, andin héliqi bulaqtin az - azdin uchumlap élip bir - ikki ademning ichishige yetkidek su yighildi, resulullah bu su bilen yüz - közini we qolini yughandin kéyin héliqi bulaqqa tökkenidi bulaq shu an bulduqlap aqqili turdi, ademler hemmisi ichip qandi su toxtimay éqiwatatti, andin resulullah mundaq dédi: "i meaz! Ömrüng bolsa mushu yerlerning baghu - bostanliqqa aylinip ketkenlikini öz közüng bilen körisen".

Bir küni yol üstide resulullah: "bügün kéche qattiq boran chiqidu, héchkim ornidin turup heriket qilmisun, tögisi barlar tögiséning putini mehkem chétiwetsun" dédi rastinla shu kéchisi qattiq boran chiqip, bir adem ornidin turghaniken buran uni üchürup tey téghi terepke apirip tashliwetti. Resulullah bu qétimqi seperde yol boyi namazlarni pishin bilen esirni, sham bilen xuptenni jem'i teqdim(yeni birni azraq kichikturup yene birini azraq aldigha surup birlishturup uqush) usuli buyiche ada qilip mangdi.

Uzaq musapini bésip tebuk kentige yétip kelgen islam qoshuni dushmaning aldini tosush üchün shu yerge barigah qurup urushqa teyyarliq kördi. Bu chaghda resulullah qoshun'gha nutuq sözlep ajayip pasahetlik, lebzi ixcham mezmuni mol söz ibarilerni ishlitip qoshunni ikki dunyalik bexit - saadetning huli bolghan jihadning ghelbisini qolgha keltürüşke chaqirdi. U qorqunchaqliqning numusluq aqiwitidin hezer eyletti we u dunyadiki shermendichilikitin agahlandurdi. Jesur batur bolushqa undédi. U yene jasaret bilen shéhid bolghanlarga axirette bolidighan alahide iltipatlar bilen xush bisharet berdi. Buning bilen qoshunning harghinliqi chiqip rohi kötürölüp uzuq - tülük yitishmeslik, herbiy esliheler kemchil bolush, yer sharaiti bilen tonushmasliq sewepler tüpeyli kilip chiqqan ghem - endishiler zayil boldi. Hemmeylen rohiy jushqun, jenggiwar qiyapetke kirdi, urush qizghinliqi kücheydi. Ularning herbiri resulullahning sözi ayaghlashmay turupla: "jeng meydanı hazir bolsa shu péti urushup, shéhid bolsaq" dep kétishti.

Emma rum dairliri we ularning yallanma ittipaqdashliri peyghember eley-hissalamning qoshun tartip kelgenlikini anglighandin kéyin tenlirige qorqunch, titrek oliship serasimige chüshti, ular basturup kélish uyaqta tursun qandaq chikinish oyigha patti we kelgen péti tarqap kétish qararini qiliship astaghina tarqilip kétishti.

Buning bilen tebuk ghaziti asasiy jehettin axirlashti. Emma bu ghazat musulmanlarning aralning ichi sirtidiki shan - shewkitini ilgirkidin hessilep ashurdi. Emdi her qandaq bir dushman küch musulmanlarning herbiy küchini sel chaghlamaydighan boldi. Musulmanlar bu qétimqi tinich urush bilen qanliq élishiqanda qolgha kélishi teske toxtaydighan ghayet zor siyasiy we ijtimaiy muweppeqeyetlerge érishti. Jumladin eyle hakimi yuhenna ibni robe öz ixtiyarliqi bilen kélip resulullah bilen baj xiraj tapshurush we esli ornini saqlap qélish toxtami imzalidi, arqidinla jerba we ezroh wekilliri kélip resulullahqa baj xiraj tapshuridighanliqini bildürüshti. Resulullah bir parche mektup yézip bir nusxisini ularning qolida qaldurdi.

Resulullah tebukta turuwatqan mezgilde xalid ibni welidni 420 atliq bilen dumetoljendelning hakimi ukeydir dégen kishini tutup kélishke ewetti, resulullah xalidqa: "sen uni ow owlawatqan yéridin tapisen" dégenidi. Xalid yétip kélip uning qorghinidin köz yitim miqdari yiraqliqta közitip turdi. Bir chaghda bir dane yawa kala kélip uning qesirining derwazisigha üsüşke bashlidi, okeydir buni tuyup kalini owlighili chiqti, kéche bekmu yoruq ayding idi, shuning bilen xalid uni tutuwélip resulullahning aldigha élip keldi. Resulullah uning qénidin kechti we uning bilen ikki ming töge sekkiz yüz tuyaq qoy, öt yüz sawut we tötyüz neyze tapshurush boyiche kélishim imzalidi. Ukeydir baj tapshurushqa qayil boldi. Shuning bilen resulullah uninggha yohennagha yézip bergendek dome, tebuk eyle we teyma qatarida amaniq mektupnamisi yézip

berdi.

Islam qoshuni tebukta nusret qazinip zeper bilen medinige qaytti, ular héchqandaq pishkellikke yoluqmidi. Allah möimin musulmanlarni qanliq toqunushtin saqlidi. Qayitsh yolida bir dawan boyigha kelgende munapiqlardin on ikki kishi resulullahni qestlep öltürüş suyiquestini pilanlighan bolsimu emelge ashmidi. Resulullah hozeyfegé ulaning isimlikini we pilanlighan suyiquestini éytip bergenidi. Shunga huzeyfe resulullahning mexpiyetlikini saqlighuchisi dep ataldi.

Medine xelqi resulullahning qaytip kelgenlikini anglap qozghilip ketti. Ayallar, balilar we qul chöriler qizghin alqish sadalirini yangritip islam qoshunini qarshi élish üçün chiqti. Resulullah tebukqa rejep (7 - ay)da atlan'ghan idi, ramizan(9 - ay)da qaytip keldi. Bu ghazatqa ellik künde waqit serp boldi, buningdin 20 kün tebukta ötti, bir aydek waqit bérish - kélishe ketti. Tebuk ghaziti resulullah qatnashqan eng axirqi ghazat bolup qaldi.

Tebuk ghaziti özining özgiche qiyin shert - sharaiti bilen allahning bir qétimlik chong imtihan siniqi boldi. Bu ghazatta heqiqiy, semimiy sadiq möimin musulmanlar bilen shekli musulmanlar ayrildi. Mana mushundaq sharaitta sinash allahning iradisi bolup allah mundaq deydu: "allah yamanni(yeni munapiqni) yaxshidin (yeni möimindin) ayrimighuche möimirlerni(yeni silerni) hazirqi pétinglarda qoymaydu" (sure al imran 179 - ayetning bir qisimi.) démek bu ghazatqa heqiqiy musulman bolghan kishilerla atlandi, hetta bu ghazattin sughuruluwélishe shu kishining munapiqliqining belgisi bolup qaldi. Shunga bu qétim rastinla özrisi (emeliy qiyinchiliqi) barlar yaki allah we allahning peyghembirige yalghan éytip yalghandin bahane sewep körsitip qép qilishqa ruxset sorighanlar we yaki bashtin axir peqetla ruxsetmu sorimay öyige kirip yétiwalghan yüzi qélin munapiqlarla qéppaldi. Bu yerde yene héchqandaq bahanisi bolmighan ehwal astida yenila qéppalghan semimiy yaxshi musulmanlardin peqet üç neper kishi(ular keeb ibni malik, murare ibni rebie we hilal ibni omeyyeler idi) bar bolup, allah ularni qattiq imtihan qilip sin'ghandin kéyin yene tewbe ata qildi.

Bu ghazat musulmanlarning tesir dairisining kéngiyishi we ularning ereb zéminigha hokömiranliq nopozini tiklishi üçün nahayti yaxshi tesiri boldi. Kishlarning neziride emdi ereb zéminida islam küchliridin bashqa héchqandaq bir küchning mewjut bolup turalishi mumkin emes iken, dégen qarash shekillendi. Qalduq munapiq jahillarning qelbidiki rezil arzu - armanliri köpöкке aylandi, bu ghazatning tesir dairisiing neqeder chong bolghanliqini shuningdin körüwalghili boliduki erebler mekke ishghaliytining aldi - keynide resulullahqa anche munche elchi yollap el bolush yolini tutqan bolsimu biraq asasliq elchi yollash dolquni mushu (tebuk) ghazitidin kéyin eng yuqiri pellige kötürüldi. Hetta bir mezigil medine kochiliri elchiler bilen awatliship ketti.

2041.-sual: tebuk ghaziti bolghan yili yüz bergen muhim weqeler

1. Resulullah tebukta qaytip kelgendin kéyin medinide oweymir ejlani bilen uning ayali otturisida lenet éytishish weqesi yüz berdi.
2. Özining zina - pahishe ötküzgenlikini étirap qilip kelgen ghamiyd qebililik héliqi

ayal balisini emchektin ayrip kelgandin kéyin, tash - kések qilip öltürüldi.

3. Hebishitan padishahi es'heme nejashi wapat boldi. Resulullah uninggha ghaibane miyt namizi oqudi.

4. Resulullahning osman ibni effandiki qizi ummi kulsum wapat boldi. Resulullah uninggha qattiq qayghurdi we osman'gha: "eger yénimda üçinchi bir qizim bolghan bolsa uni elwette yene sanga yatliq qilghan bolattim" dédi.

5. Resulullah tebuktin qaytip kelgandin kéyin munapiqlarning kattiwéshi abdullah ibni ubey ibni selul öldi. Resulullah uninggha istighpar tilidi we ömer reziyellahu enhuning tosüp qarshi turushigha qarimay uning méyit namizini chüshürgenidi kéyin qur'anda ömer reziyellahu enhuning iradisini qollap ayet nazil boldi.

2042.-sual: ebu bekri reziyellahu enhuning hej qilishi

shu yili (hijiriyining 9 - yili) zulqede (11 - ay) yaki zulhejjide (12 - ay) resulullah musulmanlarning hej paaliytige yitekchilik qilish üçün ebu bekrini hej emiri qilip ewetti. Ebu bekri yolgha chiqip bolghandin kéyin mushriklar bilen bolghan barliq ehdi kélishimlerni emeldin qaldurush we uni keng xelq ammisigha ashkara jakarlash toghrisida sure baraatning bash qismi nazil bolghan bolghanchqa resulullah ereblarning en'eniwi aditi boyiche shu jemettin bir kishi biwasite yetküzüp qoyush qaidisi boyiche eli ibni ebi talipni bu jakarnamini yetküzüshke ewetti. Eli buyruqqa binaen atlinip erej yaki zejnan dégen jayda ebu bekri bilen uchrashti. Ebu bekri: "emirmu? Yaki memurmu? Dep sorighan idi eli: "yoqsu elwette memor" dédi. Andin ikkeylen birlikte mekkige keldi, ebu bekri kishilarning hej baditige yitekchilik qildi. Nehr küni(zulhejjning 10 - küni yeni héyt küni - t) boluwidi eli minadiki jemrat yénida turup kishilerge resulullahning permanini jakarlidi we arida ehdiame bar tereplerge musulmanlar bilen pütülgen ehdi - kélishimning emeldin qaldurulghanliqini uqturdi hemde ulargha töt ay mohlet berdi. Shuningdek arida ehdi - kélishim bolmighanlarchimu töt ay möhlet birildi. Emma musulmanlar bilen tüzgen kélishimlirige emel qilghan we musulmanlarga qarshi dühmen küchlerni qollash terepdari bolmighanlarning ehdi - kélishimlirini esli belgilen'gen muddetke qeder küchke ige qilip qaldurdi.

Ebu bekri yene mexsus jakarchilarni ewetip kishiler arisida: "bu yildin itibaren mushriklarning hej qilishi we yalingachlarning beytullahni tawap qilishi qet'i men'i qilinidu" dep jakaratquzdi. Bu jakarname ereb yérin arilida but pereslikke xatime birilgenlikini we uning emdi qayta kelmeske ketkenlikini uqturdi.

2043.-sual: elchiler ömekliri

tarixchilar yézip qaldurghan elchiler ömeklirining qétim sani yetmishtin ashidu.

1) abdulqeyis elchiliri: bu qebilining elchiliri ikki qétim kelgen. Birinchi qétim hijriyening 5 - yili yaki uning sel aldédiraq kelgen. Ikkinchi qétim elchi ewetken waqti kéyinki elchiler yili(yeni hijiriyning 10 - yili) bolghan, ularning bu qétim ewetken elchilirining sani qiriq adem idi.

2) dews elchiliri: bu qebilining resmi el bolup elchi ewetken waqti hijiriyining 7 - yili yil béshida resulullah xeyberdiki waqitigha toghra keldi.

3) ferwe ibni emri eljozami elchiliri: ferwe dégen bu kishi shamning mean dégen

yiridin bolup rum qoshuni ichidiki birdin bir erep qomandani idi. Qushumche rum ishghaliyitidiki ereb zéminigha qorchaq bash memur idi. U aldinqi qétim musulmanlarning (hijiriyning 8 - yilidiki) mute urushida körsetken ajayip qehrimanliqliri we ölümdin qorqmas jasaritini öz közi bilen körüp qattiq tesirlen'gen we musulman bolghanidi. U resulullahqa özining musulman bolghanliqini yetküzüshke bir elchiler ömiki teshkillep medinige yolgha saldi.

4) seda elchiliri: bu elchiler ömiki hijiriyning 8 - yili resulullah jiiyrane urushidin qaytip kelgendin kiynla medinide peyda boldi.

5) keeb ibni zuheyr ibni ebi selmaning el bolup kélishi: keeb ibni zuheyr edib we shair ailiside dunyagha kelgen bolup, ereb shairliri ichide eng yitishken qabil shair idi. U resulullahni hejwi qilidighan shiir - qushaqlarni köp toqighan. Hijiriyning 8 - yili resulullah taif ghazitidin qaytqanda keebning qérindishi bujeyir ibni zuheyir uninggha xet yézip resulullahning bu qétim mekkide ilgiri - kéyin bolup uninggha azar bergen we hejwi shéir toqup elni qaymuqturghan bir qisim kishilerge ölüm jazasi bergenlikini, bir qisim qureysh shairlirining qéchip ketkenlikini xewer qildi. Keeb musulman boldi, musulman bolghandimu nahayiti teqwadar yaxshi musulmanlardin bolup ketti. Kéyinki künlerde u ensarlarni medhiyilep esh'ar yézip ilgiriki xataliqidin epu soridi.

6) beni ozre elchiliri: mezkur elchiler ömiki hijiriyning 9 - yili seper(2 - ay)da kelgen bolup ular 12 adem idi. Elchiler iman éytip islam qaidilirini ögünüp qaytishti.

7) belli elchiliri: belli elchiliri hijiriyning 9 - yili rebbul'ewwel (3 - ay)da kélip musulman bolghan we medinide üç kün turup musulmandarchiliqta zorur bolghan mesililerni sorap öginiwalghan.

8) seqif elchiliri: seqif elchiliri hijiriyning 9 - yili ramizan(9 - ay) da resulullah tebuk ghazitidin qaytip kelgendin kiynla yétip kelgen. Ularning musulman bolush jeryani tolimu egri - toqay bolghan. Elchiler medinige yétip kéliwidi, resulullah ulargha qur'an anglisun we kishilerning namaz oqughinini körsun üçün mesjidning bir chétidin alahide bir chidir teyyarlap berdi. Ular resulullah bilen ettigen axshamda uchriship turdi. Resulullah ular bilen her qétim uchrashsa ularni musulman bolushqa dewet qilatti. Axiri ular resulullahqa teslim bolmaqtin bashqa chiqish yoli yoqliqini hés qiliship özlirining musulman bolidighanliqlirini bildurushti.

9) yemen padishah jemetining mektup ewetishi: resulullah tebuktin qaytip kelgendin kéyin yemen himiyer padishah jemetining el bolush mektupnamisini tapshuruwalidi.

10) hemdan elchiliri: hemdan elchiliri hijiriyning 9 - yili tebuk ghazitidin kéyin kelgen, resulullah ulargha bir parche mektup yézip berdi. Mektupta ularning yolsiz teleplirini qet'i chekligenidi we ulargha malik ibni nemenni emir qilip teyinlidi. U shular ichidiki musulman bolghanlarga mes'ul bolghan idi, qalghanlirigha xalid ibni welidni islamgha dewet qilishqa ewtti. Xalid u yerde alte ay turup ulargha dewet élip barghan bolsimu ularda héchqandaq ilgirlesh bolmidi. Shunga resulullah hemdan'gha eli ibni ebi talipni ewetip uninggha xalidni qayturwétishni buyridi. Eli u yerge bérup ulargha resulullahning xétini oqup berdi we ularni musulman bolushqa chaqirwidi, ularning köp sandikiliri musulman boldi.

11) beni fezare elchiliri: beni pezare elchiliri hijiriyning 9 - yili resulullah tebuktin qaytip kelgandin kéyin yétip kelgen bu ömekte on nechche adem bar bolup, ular özlirining musulman ikenlikini bildürgen we resulullahqa yurt - makanlirining qurghaqchilik we qehetchilikte ikenlikini shikayet qilishqan.

12) nejran elchiliri: nejran mekkinin jenubidin yette künlük kélidighan chong sheher bolup, yetmish ikki yéza - kentisi bar idi. Atliq bir künde aylinip bolghili bolatti, yüz ming kishlik muntizim qoshuni bar idi. Ahalisining mutleq köp qismi xristian dinigha étiqad qilatti. Nejraning elchilirimu hijiriyning 9 - yili kelgen. Elchiler atmishtek ademdin terkip tapqan bolup, ularning ichide 24 kishi eshrep ekabirlerdin idi. Üch kishi nejraning eng aliy rehberliri idi.

Elchiler medinige kélip peyghember eley-hissalam bilen uchrashti we öz'ara sual - jawap tashlaship pikir almashturdi. Peyghember eley-hissalam ularni islamgha dewet qildi we qur'an oqup berdi emma ular bu teklipti qobul qilmay resulullahning iysa (eley-hissalam)gha qarita néme deydighanliqini soridi, resulullah ularning bu sualigha shu küni jawab bermey keynige sürdi, axir uninggha süre al imranning 59 - 61 - ayetkiche nazil qilindi. Etisi ettigen resulullah elchiler bilen körüshüp yuqiriqi ayet kerimning rohiy buyiche iysa (eley-hissalam) heqqidiki özining köz qarshini otturigha qoydi we ularni obdan oylinip kélishe qoyiwetti. Éytishlarga qarighanda seyid we aqib qatarliq aliy rehberlermu nejran'gha qaytqandin kéyin musulman bolghan.

13) beni henife elchiliri: bu qebilining elchilirimu hijiriyning 9 - yili kelgen . Elchiler 17 kishidin terkin tapqan bolup ularning ichide kezzab museylimemu bar idi. Ular ensarlardin bir kishining öyige chüshüp andin resulullah bilen üchriship musulman bolushti. Kezzap moseylime bashtinla musulman bolushtin bash tartip hoquq mensep temeside boyun tolghap yürgen hetta resulullah bilen uchrishishtinmu özini qachurup ömek ezaliri bilen söhbetke qatnashmighan.

Museylime yemamige qaytqandin kiyin uyan oylap buyan oylap axiri u özining resulullah bilen teng derijilik peyghember bolghanliqi dewasini kötürüp chiqti. Museylime peyghemberlik dewasi qilip chiqqan waqit hijiriyning 10 - yili idi. U ebu bekri xelpilikining 1 - yili, yeni hijiriyning 12 - yili rebbiul'ewwelde yemame urushida öltürüldi. Uni hemze (reziyellahu enhu)ning qatili wehshi ibni herb öltürgenidi.

14) beni amir ibni sesee elchiliri: beni amir elchiliri ichide allahning dushmini amir ibni tupeyl erbed ibni qeyis xalid bni jeper we jappar ibni eslemler bar idi. Ular shu qebilinng bashliq, kattiwashliri we ot quyruqi sheytanliri bolup ularning amir ibni tupeyl dégen betbex biri meone pajiesning pilanlighuchisi idi. Bu ömek medinige qedem bésish aldida amir bilen erbed yene suyqest pilanlap resulullahni tuydurmay öltürwetmekchi boldi. Elchiler kilip resulullah bilen körüshti amir resulullahni gepke sélip gol qilmaqchi boldi, shuan erbed resulullahning keynige ötüp shart qilip qilichni bir ghérich sugharghanidi, allah uning qolini herikettin toxtatti, uning qilichini ghélipigha kirgüziwétishkimu madari yetmidi. Allah öz peyghembirini ene shundaq muhapizet qilghanidi. Resulullah bu ikkisige dua qildi, ular qaytqandin kéyin allah erbedke bir chaqmaq ewetip uni tögisi bilen qushup köydürüwetti.

15) nejb elchiliri: nejb elchiler ömiki 13 ademdin terkip tapqan bolup ular

mallirining zakitidin namratlarga béríp ashqinini bille élip kelgenidi. Bu ömekning bashqilargha oxshimaydighan yiri shuki ular kelgen péti qur'an ögünüşke kiriship ketken, ular resulullahtin nurghun nersilerni soridi, resulullah ularning sorighan suallirigha yazma jawabname pütüp berdi, elchiler uzaq turmay qaytmaqchi boluwidi, resulullah ulargha yolluq tutup uzitip qoydi.

16. Tey elchiliri: ular resulullah bilen uchriship söhbetleshti. Resulullah ularni musulman bolushqa dalalet qiliwidi, ular musulman boldi. Ularning musulmandarchiliqimu yaxshi bolup ketti

mana mushundaq qilip hijiriyining 9 - we 10 - yilliri her qaysi qebile, padishahliq, we xelifiliklarning elchi we ömekliri medinige üzümey kélip itaet boyunlirini egdi.

2044.-sual: widalishish hejji

allah taala resulullahning mekkide her qaysi ereb qebile xelqlri we ularning wekilliri bilen uchrüşüp resulullahdin din - sheriet ehkamlirini ögünüp resulullah ulardin özining amanetni yetküzgenlikige, elchilikni ada qilghanliqigha we millette semimiy nesihet qilghanliqigha güwahliq élip yigirme nechche yil mabeynide jewri - japasini tartqan dewetning semerisini öz közi bilen körüp kélishti irade qildi. Shunga resulullah, bu yil özining bu höjjet xarakterlik chong hejke irade qilghanliqini élan qildi. Netijide resulullah bilen birge hej qilish meqsitide medinige nurghun ademler jem boldi we zulqeid(11 - ay)ning 26 - küni shenbe resulullah seper teyyarliqini püttürdi.

U béshini tarap yaghladi (ulandi) ishtan we ridasini keydi. Qurbanliq tögisige belge ésip pishin namizidin kéyin jenupqa qarap yürüp ketti. U esir waqtidin burunraq zulhuleyghige yitip bardi we u yerde esir namizini ikki rek'et qilip qesir oqudi. Andin shu yerde qonup qaldi. Etisi pishin namizining aldida ihram üçün ghusli taharet aldi. Andin uning bash we bedenlirige aishe reziyellahu enha öz qoli bilen ipar enber qétilghan xush puraq xuruchlirini suwap qoydi. Hetta xosh - puraq melhiméning nuri uning chach saqallirida jilwilinetti. Andin uni shu péti qoyup yuyuwetmidi. Arqidin ishtan we ridasini kiyip pishin namizini ikki rek'et oqup shu ornidila hej we ömrige biraqla tekbir éytip hej qiran'gha ihram baghlidi. Andin chiqip qeswa(tögiséning ismi)gha minip turup tekbir oqudi andin tüzlenglikke chiqqanda yene toxtap tekbir oqidi.

U seperni dawamlashturup bir chaghda mekkige yéqin kéliwidi "zittiwen" dégen jayda qonup qaldi, etisi hijiriyining 10 - yili zulhejjning(12 - ay)ning 4 - küni yekshenbe seherde ghusli taharet élip qopup bamdad namizini oqughandin kéyin mekkige kirdi yolda sekkiz künini otküzdi, bu otturahal sür'et hésablinatti.

Resulullah mesjidulheremge kirip awal beytullahni tawap qildi, safa - merwening otturisida seiye qildi we ihramdin chiqip halal bolmidi. Chünki u hej qiran'gha éhram baghligan bolup özi bilen bille qurbanliqqa töge heydep kelgenidi. Andin mekkining üsti teripidiki hejun dégen jaygha chiqip orunliship shu yerde turdi we hej tawapidin bashqa qayta tawapqa kirmidi. Sahabilerdin hediye (qurbanliq töge) élip kelmigenlerni ihramni ömre hejige özgertiwétishke, ular beytullahni tawap qilip safa we merwide seiye qilip bolghandin kiyin toluq halal bolushqa buyridi.

U zulhej (12 - ay)ning 8 - küni (uni terwiye yeni qurbanliq mallarni sugha qandurush küni depmu atilidu) bamdadtin kéyinla minagha chiqti u yerde pishin, esir, sham, xupten

we etisi bamdāt (besh waq namaz)ni oqudi, andin bir az turup kün chiqqandin kiyin erapatqa qarap yol aldi. Resulullah erapatqa yitp béríp u yerde uninggha atap yasalghan bir chidirgha chüshti bir chaghda quyash qayrilip kün chüshtin ötüwidi resulullah qeswa(tögiséning ismi)ni teyyarlashqa buyrudi, ulagh teyyarlandi. Resulullah qeswagha minip betni wadi (erapat téghining töwenki tüzlenglik)gha keldi. Bu chaghda uning etrapigha bir yüz qiriq tötming kishi jem bolghanidi. Resulullah bu yerde ulargha töwenniki höjjet xaraktérlik nutuqni sözlidi. U mundaq dédi:

eyyuhennas! Isimeu qewli! (i xalayıq! Gipimge qolaq sélinglar!) men bilmeymen, éhtimal men bu yildin kéyin siler bilen bu yerde menggü uchrishalmasliqim mumkin. Choqumki silerning jéninglar we mal - mülkinglar xuddi mushu ay mushu jayda silerning mushu kününglar haram bolghinigha oxshash silerge haramdur. Agah bolunglarki! Jahiliyet dewa desturidin her qandaq bir ish hazirdin bashlap bikar qilinidu. Jahiliyet (kona) qan qerizlirining hemmisi shertsiz bikar qilinidu. Men awwal jemetimizning qan qerizlirimizdin ibni rebié ibni harsning qan qerzini bikar qilimen. U beni seed qebiliside émitishke birilgenidi. Uni hüzeyil qebilisidikiler öltürwetken jahiliyet jazanixorluqlirimu tüptin bikar qilinidu, men bikar qilidighan jazanining tunjisi tagham abbas ibni abdulmutellipning jazaniliridur. Uning barliq jazane - ösümkeshlik ishliri qet'i emeldin qaldurilidu.

Eyyuhennas! Ayallar mesiliside allahtin qorqunglar, ularni allahning amaniti bilen aldinglar allahning kelimisi (yeni nikah) bilen halal (yeni xotun) qildinglar, silerning ayalliringlarning zimmeside heqqinglar bar. Ular silerning chüshekliringlarga gheyri ademlerni dessetmisun, nawada ular shundaq qilip salsa ularni zexmilenmigüdek urunglar, ularningmu silerning zimminglarda heqqi bar. Ularning yimek - ichmek rizqi we taqet miqdari kiyim - kéchiki qatarliqlar.

Men silerge shundaq bir nersini qaldurdumki uninggha ching ésilinglar, hergiz azmaysiler u allahning kitabi(qur'an)dur.

Eyyuhannas!(i xalayıq!) mendin kéyin peyghember kelmeydu, silerdin bashqa ummet bolmaydu. Agah bolunglarki siler bir allahqa ibadet qilinglar, besh waqit namizinglarni oqunglar, ramizan(éyinglarning) rozisini tutunglar. Malliringlarning zakitini razimenlik bilen ada qilinglar, perwerdigaringlarning beytini tawap qilinglar, ish igiliringlar (yeni hakimiyet béshidikiler)gha itaet qilinglar! Perwerdigaringlarning jennitige aman - ésen kireleysiler".

Resulullah: siler men toghriliq soraq qilinisler. Silér néme deysiler? Dégenidi ular: "elchilikni yetküzgenlikingge, amanetni ada qilghanliqinggha güwahliq birimiz", déyishti. Bu chaghda resulullah körsetküch barmiqini asman terepke kotürüp kishiler teripige bir noqup: "i allah! Guwah bolghin", dep üç qétim tekarlidi.

Resulullahning erapattiki bu nutqini rebié ibni omeyye ibni xelep kishilerge sözmu - söz jakarlap yuqiri awaz bilen yetküzüp turatti. Resulullah nutuqtin parigh bolghandin kéyin uninggha allahning munu ayiti nazil boldi: silerge özi ölüp qalghan haywan, qan, choshqa göshi, allahdin gheyriyning (yeni butlarning) nami tilgha élinip boghuzlan'ghan haywan, boghup öltürülgen haywan, urup öltürülgen haywan, (égizdin) yiqilip ölgen haywan, (haywanlar teripidin) üsüp öltürülgen haywan, yirtquch haywanlar yérip

öltürüp yégen haywan (ning göshini yéyish) haram qilindi. Lékin (yuqiriqi besh türlü haywandin jéni chiqmighan chaghda) boghuzlighanliringlar halal bolidu hemde butlarga élip bérilip uning yénida boghuzlan'ghan haywanlar haram qilindi. Ezlam (yeni jahiliyet dewride pal üçün ishlitidighan üç parche yaghach) bilen pal sélishinglar haram qilindi, bu gunahtur, kafirlar бүгүн silerning dininglar (ni yoqitish) din ümidini üzdi, ulardin qorqmanglar, mendin qorqunglar. Бүгүн silerning dininglarni pütün qildim, silerge némitimni tamamlidim, islam dinini silerning dininglar bolushqa tallidim, kimki achliqta ilajisizliqtin, gunahni meqset qilmastin (haram qilin'ghan nersilerni yése gunah bolmaydu), alla meghpiret qilghuchidur, bendilirige nahayiti méhribandur" ("qur'an kerim" süre maide 3 - ayet) bu ayetni anglap ömer ibni xettap yighlap ketti, uninggha némishqa yighlaysen diyilgenidi u: "her qandaq ish takamullashsa uninggha nuqsan egishidu", dédi.

Nutuqtin kéyin bilal ezan towldi we tekbir éytti shuning bilen resulullah ademler bilen bille pishin namizini oqudi, arqidin bilal yene tekbir éytti resulullah ornidin turup esir namizini oqudi bu ikki namazning otturida bashqa namaz oqimidi. Namazdin kéyin tögisige minip mewqef(hajilar erapatta wuquf qilidighan jay)gha keldi we u yerde qeswani quram tashlar üstige chöktürdi piyadilikler yolini aldida qaldurup qiblige qarap kün kirip ketken'ge qeder woquf qilip turdi. Küning shekli ghayip bolup sériqliq azraq yoqiliwidi, usame ibni zeydni keynige mindürüp erapattin qaytti we xéli bir chagh bolghanda muzdelifege yétip kélip, u yerde namaz sham we xuptenni bir azan ikki tekbir bilen ada qildi we bu ikki namaz ariliqida héch néme oqumidi. Andin yéitp qaldi hetta tang atti, andin ornidin turup bamat namizini tang roshen süzülgendin kéyin bir ezan we bir tekbir bilen oqudi. Andin yene tögisige mindi we mesh'erilheram (jay nami)gha kélip qiblige qarap dua qildi, tekbir éytti, telbiye we tehlil éytti. Resulullah mushu halette turup jahan xéli obdan yoridi.

Andin kün chiqishning aldidaraq muzdeliefedin minagha qarap yol aldi we pezli ibni abbasni keynige mindürüwaldi u betni muhesser dégen jaygha kelgende azraq téz mangdi. Andin jemretolkubragha chiqidighan wadining otturidiki bir yolgha egip mangdi we u yerdin udul chong derek yénidiki jemrege yétip bardı. Resulullah bu jemrege yette dane tash atti, u her bir tashni atqanda tekbir éytatti, tashlar sapal parchilirigha oxshash bolup uni betni wadédin éliwalghan idi. Andin menher(qurbanliq qilidighan jay)ge qaytti we atmish üç tögini öz qoli bilen boghuzlidi andin pichaqni eli ibni ebi talipqa bergenidi u yene qalghan (ottuz yette töge)ni boghuzlap yüz qiliwetti we uni (yeni elini) qurbanliqigha shérık qildi, andin her bir tögidin azraqtin gösh ekélip qazan'gha sélip pushurushqa buyridi. Gösh pishiwidi ikkeylen uning göshidin yédi we shorpiliridin ichti.

Tamaqtin kéyin resulullah tögisige minip beytullagha qarap yol aldi, u mekkide pishin namizini oqup Abdulmutellip jemetining zemzem quduqidin su tartip hajilarni sughuruwatqan yerge bardı we: "tartinglar, Abdulmutellip oghulliri! Eger men bashqilarning busiqayet (hajlarni sughurush)ni silernin tartiwélisidin qorqmisam idim, menmu elwette siler bilen bille su tartqan bolattim", dédi. Ular resulullahqa bir chilek su tartip sunup bergen idi resulullah uningdin ichti.

Nehri küni (yeni zulhejning 10 - küni) quyash xéli kötürülgende resulullah yene nutuq sözlidi. U bir aq xéchirgha miniwalghanidi, eli pütün awazi bilen köpchilikke yetküzüp turatti. Ademlarning bezisi olturuqluq, bezisi öre turup anglawatatti. U nutiqida aldinqi küni sözligen bezi mezmunlarni qayta tekrlidi.

Resulullah teshriq (zulhejning 11 -, 12 -, 13 - künliri) künliri minada turup hej paaliyetlirini ada qildi. Sheriet ehkamlirini telim berdi, allahqa zikri éytti, ibrahim eley-hissalamdin qalghan hidayet belge(yol)lirini eslige keltürdi. Shéríkning tesiri we uning nami nishanlirini öchürdi.

Newerning (yeni heremge kirip tawap qilip qaytip chiqish küning) ikkinchi küni(yeni zulhejning 13 - küni) resulullah minadin qaytip kélip mekke wadisigha "beni kenane menzili" dep atilidighan bir jaygha chüshti, u bu künni we bu küning kéchisini shu yerde ötküzdi. Bu yere pishin, esir, sham, xupten namazlirini oqui. Xupten namizidin kéyin bir dem uxlidi, andin beytullahqa kirip uningda widalishish tawapini qildi. Resulullah hej paaliyetlirini ayaghlashsturupla, medine munewwerge qaytishqa aldiridi. U rahat we aram élish üçün emes belki xuda yolidiki japaliq küreshlerni qaytidin bashlash we janlandurush üçün idi.

2045.-sual: eng axiriqi qoshun

rum dairlirining mughember - chongchiliqi shu derijige béríp yetkenidiki, ularning musulmanlarning yashash hoquqighimu chidighusi kelmeydighandek bolup qilishqanidi. Ular özlirige béqin'ghan ereblerdin musulman bolghanlarni öltürüshti. Resulullah ularning bu xil mughemberlikini we chékidin ashqan zorawanliqini nezerde tutup hijiriyining 11 - yili seper(2 - ay)da bir qoshun teshikilleshe kirishti we bu qoshun'gha usame ibni zeydni emir leshker qilip teyinlidi. Uni bu qoshun bilen pelestinning belqa we darum chégralirigha hujum qilishqa buyridi.

Beziler bu qoshunning qumandani heqqide: "yéshi kichik tejiribisiz" dep gep tapti we uni yolgha sélishni kichiktürdi. Shunga resulullah: "uning qomandan bolushigha tene qilishqan bolsanglar, buningdin burunmu uning atisining qomandan bolishighimu shundaq qilishqan idinglar, allah bilen qesemki u choqum emirlikke layiqtur. Uning atisi ademler ichide manga eng söyümlük idi. Bumu uningdin qalsa manga eng söyümlük kishidur", dédi. Shuning bilen kishiler usame etrapigha uyushup uning qoshunigha tizildi we medinidin bir persex (6. 24 kilométérgha teng) yiraqliqtiki jeryif dégen jaygha chiqip perman kütüp turdi. Biraq, resulullahning késili heqqidiki qorqunushluq xewer ularni késel bir terep bolghuche texir qilip turushqa mejburlidi. Belkim allah bu qoshunni ebubekrining xilapitide yolgha sélinidighan tunji qoshun bolushini irade qilghan chéghi idi.

2046.-sual: allahning dergahigha seper

dewet ishliri takamulliship, weziyetni islam hökümraniqi toluq igelliwidi, bu dunyadin xoshlishish bisharetliri resulullahning chihridin ghilpal körünüşke bashlidi we uning ish heriket we söz - ibariliride ashkara ipadilendi.

U aldinqi yili(hijiriyning 10 - yili) ramizan(9 - ay)da 20 kün étikafta olturdi. Emma u buningdin ilgiriki yillarda peqet on künla étikaf qilatti, bu qétimqi étikafta jibriil

eley-hissalam uninggha qur'anni ikki qétim ders muzakire qilip berdi. U hejjetulwidada musulmanlarga söz qilghanda: "men bilmeymen, iéhtimal men bu yildin kéyin siler bilen bu yerde, yüz körüshelmeslikim mumkin" dédi. Yene jemri egebe(minada sheytan'gha tash atidighan jay)da: "i xalayıq! Mendin hej ibaditlinglarni öginiwélinglar, ihtimal men bu yildin kéyin hej qilalmasliqim mumkin" dédi. Teshriq künlirining otturilirida resulullahqa süre nesri nazil qilin'ghanidi. Buningdin uning widalishish (bu jahandin xoshlish) hejji ikenliki we resulullahqa ölüm xewiri yetküzülgenliki melum boldi.

Hijiriyining 11 - yili seper éyining melum bir küni resulullah uhud téghigha chiqti we u yerde ölük we térik hemmisi bilen xoshlishidighandek shehidlerge dua qildi. Andin qaytip kirip munberde söz qildi, u mundaq dédi: "men silerdin burunraq kétidighandek turimen, men silerge guwahchi bolimen. Allah bilen qesemki men shu tapta hewzi kewserni körüp turuwatimen. Manga yer - zémin xezinelirining achquchliri ata qilindi. Allah bilen qesem! Men silerning mendin kéyin mushrik bolup éghip kétishinglardin qorqmaymen, biraq men silerning mal - dunya, bayliqlargha bérilip kétishinglardin qorqimen". Yene bir küni kéchide resulullah beqiege chiqip ulargha meghipiret tilidi we: "esselamueleykum i meqbere ehli! Silerning ehwalinglar hayatlarningkdin köp yaxshi. Pitne - pasad tün qarangghusidek bésip keldi. Bu pitne - pasadlar bir - biridin yamandur" dédi. Andin ulargha bisharet bergendek: "bizmu choqum silerge qoshulimiz" dédi.

Hijiriyining 11 - yili seper(2 - ay) éyining 29 - küni(dushenbe) resulullah beqi qebristanliqida bir méyit namizigha hazirliq qilghan idi. Meqberedin qaytiwétip yolda resulullahning bëshigha aghriq tegdi we ushtumtut bedinining harariti örlep, hetta uning qizitma teptini uning bëshu téngilghan téngiqi üstidinmu bbilinidighan bolup qaldi. Peyghember eley-hissalamgha késel tégip 11kün jamaet bilen bille namaz oqudi, uning késel tartqan jimi künliri 13yaki 14 kün idi.

Resulullahning késili künsiri éghirlashti, u her küni ayalliridin: "ete men nede? Ete men nede?" dep soraytti. Resulullahning ayalliri uning meqsitini chüshinip uning xalighan yerde béqilishqa ruxset qilishti, shuning bilen pezli ibni abbas we eli ibni ebu talib ikkiyenning otturisida bëshu téngiqliq halda yölep mangghuzulup aishe reziyellahu enhaning öyige yötkep kélindi. Resulullahning ikki qedimi yerni jijip mangatti, netijide resulullah hayatining eng axiriqi bir heptisini aishe reziyellahu enhaning öyide ötküzdi. Aishe reziyellahu enha resullahahtin yadliwalghan moewwizat (panah tilesh mezmunidiki ayetler) we xasiyetlik dualarni oqup resulullahning bedinige hürüp qoyatti we ayetlerdin teberuk izdep resulullahni silap tutup qoyatti.

Resulullahning wapatidin besh kün ilgiri charshenbe küni idi. Uning bedinidiki késel harariti yalqunjap ketti. Aghriq küchiyip resulullah hushsizlandi. U: "bashqa - bashqa quduqtin yette tulum su keltürüp üsti bëshimgha quyunglar, men ularning qëshigha chiqip wesiyet qiliwalay" dédi. Shuning bilen ular resulullahni chong bir tengle qachida olturghuzup üstige su quydi, hetta bir chaghda: "boldi, boldi" dep hushigha keldi.

Bu chaghda resulullah özini bir az yénikligendek hés qildi u (bëshu téngiqliq halda) mesjidke kirip munberge chiqip olturdi we ademlerge söz qildi, kishiler uning etrapini oriwélisqanidi. U mundaq dédi: "allahning leniti yehudiylargha we

nasara(xirist'an)larga bolsun ular peyghemberlirining qebrilirini mesjid(ibadetxana qibligah) qiliwélishti" dédi, u yene: "méning qebremni mebud qiliwalmanglar" dédi. Resulullah yene özini qisas(intiqam we entini éliwélis)qa tenglep: "men bir kishning uchisigha urup salghan bolsam mana bu méning ucham, mendin intiqamini éliwalsun we kimniki tillap abroyini tokken bolsam mana méni tillap entini éliwalsun" dédi. Andin munberdin chüshüp pishin namizini oqidi, pishin namizidin kéyin munberge yene chiqip héliqi öch - adawet we enti qisas heqqidiki geplirini qayta tekrlidi. Bu chaghda bir adem: "özliride méning üç derhem pulum bar idi" dégenidi, resulullah: "i fezli uning pulini bériwet" dep buyridi. Andin ensarlarga yaxshiliq qilish toghiriliq wesiyet qilip mundaq dédi: "men silerge ensarlarga yaxshi muamile qilishqa tewsiye qilimen, ular méning öz baghrim we sirdashlirimdur, ular zimmisidiki mejburiyatini ada qilip boldi, emdi ularga qayturushqa tigishlik heqliri qéppaldi, shunga ularning yaxshi ish - heriketlirini qollanglar, kemchilik we xataliqirini epu qilinglar".

Andin u: "allah bir bendisige bu dunyada qélis yaki u dunyagha kétishning birini tallash ixtiyarliqini bergen idi, u bende u dunyagha kétishni ixtiyar qildi" dédi. Ebu seid xudri mundaq deydu: "bu sözni anglap ebu bekri yighlap ketti we ata - animiz sanga pida bolsun" dédi, biz heyran bolduq, beziler: "qaranglar bu sheyxge resulullah bu dunyada qélis yaki u dunyagha kétish ixtiyarligida qoyulghan bir bende heqqide xewer bériwatsa uning ata - animiz sanga pida bolsun dewatqinini" déyishti. Eslide ixtiyarda qoyulghuchi resulullah idi. Ebubekri buni hemmimizdin burun chüshen'geniken. Resulullah yene mundaq dédi: "men ebubekrining söhbitige oxshash héchbir söhbet körmidim. Men uningdin razi, eger men perwerdigarimdin özge sirdash dos tutidighan bolsam elwette ebu bekrini sirdash tutattim. Lékin islam qérindashliqi we islami dosluq kupaye qilidu. Mesjidge échilghan ishiklerdin ebubekrining ishidin bashqisi qoymay taqiwétilsun.

Resulullahning wapatinin töt kün ilgiri, yeni peyshenbe uning késili qattiq küchiyip ketken idi. U: "manga qeghez - qelem keltürünglar, men silerge wesiyet qalduray, ézip ketmeysiler", dédi. Öyde ömer reziyellahu enhu qatarliq bir qanche kishi bar idi. Ömer reziyellahu enhu: "resulullahqa aghriq derdini tartqili qoyayli, qolimizda qur'an bar, allahning kitabi wesiyetke kupaye", dédi. Shuning bilen öydikiler talash - tartish qilishti we jangjalliship ketti. Beziliri: "resulullah dégen iken, qeghez - qelem keltüreyli, yézip bersun", deytti. Yene beziliri ömer reziyellahu enhuning pikirini qollayti, hetta bihude gep we namuwapiq pikirler éship kétiwidi, resulullah yénimdin chiqip turunglar, dédi.

Shu küni resulullah mundaq üç xil tewsiyni jikilidi: "ereb arilidin yehudiylarni, nasara(xiristian)larni we mushriklarni chiqirip tashlashqa tewsiye qildi. Elchilerni resulullah kütüwalghandek rewishte kütiwélisni tewsiye qildi. Peyghember eley-hissalamning késili éghirlisip qattiq derd - elem tartiwatqan bolsimu, namazlirining hemmisini musulmanlar bilen birlikte mesjidte oqup kelgenidi. Hetta, shu künimu namaz shamni musulmanlar bilen bille oqup murselat sürisini qiraet qilghan idi, xupten waqtida uning késili mesjidke chiqalmighudek derijide özgiriwaldi.

Shenbe yaki yekshenbe küni idi, resulullah bir az yinikligendek boldi chéghi, ikkeylenning yölishi bilen pishin namizigha chiqti. Bu chaghda ebu bekri kishiler bilen

namaz oquwatatti. Ebu bekri resulullahni körüp keynidiki sepke qaytmaqchi boliwidi, resulullah uninggha ishareti qilip yanmasliqqa buyridi we: "méni uning yénigha olturghuzunglar", dédi. Héliqi ikkeylen resulullahni ebu bekrining qéshigha apirip olturghuzdi, shuning bilen ebu bekri resulullahning namizigha iqtida qildi we kishilerge tekbin anglati.

Wapatidin bir kün ilgiri yekshenbe peyghember eley-hissalam barliq qul - chörilirini azat qiliwetti, yénidiki yette dinar pulni sediqe berdi we qural - yaragh eslihelirini musulmanlarga hediye qiliwetti. Wehalenki, aishé reziyellahu enha shu kéchisidiki chiragh yéghini qoshnisidin ötné élip yandurghanidi we yene resulullahning sawuti ottuz sa arpa üchün bir yehudiyning öyide renige qoyughluq idi.

Enes ibni malik mundaq riwayet qilidu: "düshenbe küni seher musulmanlar bamdat namizida idi, ebubekri namaz bashlap oquwatatti, ushtumtut resulullah aishé reziyellahu enha ning hujira ishikining perdisini échip ulargha qarap tebessum qildi. Ebu bekri resulullahni namazgha chiqti dep oylap arqisidiki sepke chikindi. Musulmanlar namazda turup peyghember eley-hissalamni körüp xushalliqidin patparaq bolush aldida turghanda resulullah qoli bilen ulargha namazni oquwérishke ishareti qilip qoyup, hujirisigha kirip (perde) ni qoyiwetti. Uningdin kéyin yene bir namazning waqti kirgiche bu dunya bilen menggüge xoshlashti.

Shu küni quyash kötürölup chashgah waqti bolghanda peyghember eley-hissalam qizi patimeni chaqirtip uning quligha gep qildi, patime yighlap ketti, andin yene bir némilerni déwidi, patime küldi. Aishé reziyellahu enha mundaq deydu: biz patimedini(yeni kéyin) shu ishni soriduq, u: resulullah manga: "mushu qétimqi késilide wapat bolup kétidighanliqini éytti, men yighlidim arqidin manga uning ailisidin tunji bolup méning uninggha qoshulup baridighanliqimni éytti, shunga men külgenidim", dédi, shu küni resulullah patimige uning jimi ayallarning serwiri (ulugh pishiwasi) bolidighanliqini béshareti berdi.

Patime resulullahning derd - elimini körüp: "way dadamning derdi" dégenidi, peyghember eley-hissalam: "dadingizgha bügündin kéyin derd - elem bolmaydu", dédi. Hesen bilen huseynni chaqirtip ularni söyüp qoydi we yaxshiliqqa wesiyet qildi. Andin ehlilirini chaqirtip ulargha nesihet qildi we esletme berdi.

Derd - elem barghanséri küchiyiwatatti xeyberde yep salghan héliqi zeherning tesiri éniq ashkara körölüşke bashlidi. U kishilerge tewsiye qilip: "namazni qoldin bermenglar, namazni qoldin bermenglar" dédi. Bu gepni bir qanche qétim tekrlidi.

Jan telipizi bashlandi aishé reziyellahu enha resulullahni öziye yölep olturghuzdi. Aishé reziyellahu enha mundaq deytti: "allahning manga bergen nimetliridin biri shuki resulullah méning öyümde méning konumde méning yürüküm bilen kökrikimning otturisida jan üzdi we yene resulullah wapat bolush aldida, allah méning bilen uning tükrük süyimizni birleshtürdi. Abdurehman(ebu bekrining oghli) öyge kirip keldi uning qolida miswak bar idi. Men resulullahni yölep olturwatattim resulullahning héliqi miswakqa köz - yügürtüwatqanliqini sezdim - de uning miswak qilishni yaxshi körüdighanliqini bilgechke: "uni sizge élip bireymu?" dédim resulullah: "hee", dep béshini lingshitti. Shuning bilen men u miswakni abdurahmandin élip berdim, miswak

qattiq kélip qaldi, men: "uni chaynap yumshitip bireymu?" dédim resulullah béshi bilen maqul dep isharet qildi men uni chaynap yumshitip berdim resulullah miswakni qoligha élip éghizigha sürkidi. Resulullahning aldida bir qachida su bar idi, qolini sugha chilap yüzini silaytti we "allahtin bashqa ilah yoq, heqiqetenmu ölümning sekreti bar" deytti.

Resulullah miswaktin parigh bolmay turupla qolini kötürüp qaldi, közi asman terepke chekchiyip ketti we lewliri midirlap bir nimilerni deytti aishe reziyellahu enha quligini yéqin ekilip tingshigani idi resulullah: "i allah, sen in'am qilghan peyghemberler, siddiq (raschil)ler, shéhidler we salih (yaxshi)lar bilen bille qilghin we dergahi heqke élip ketkin, i allah méni dergahi heqke élip ketkin" dédi we axiriqi ikki kelime sözni üç qétim tekrlidi we qoli boshap likkidek chüshüp ketti. "biz allahning bendilirimiz, allahning dergahigha qaytquchimiz" bu weqe hijiriyining 11 - yili rebiul ewwel(3 - ay)ning 12 - küni düshenbe chashgah waqti bolghanda yüz berdi bu chaghda resulullah atmish üç yashqa kirip on kün ashqan idi.

2047.-sual: sahabilerni ghem basti

bu qorqunuchluq xewer tézla tarqaldi. Medine ehlige etrapı alem qarangghuluq tuyuldi. Jahan ghuwadek körünetti. Ebu bekri sunhi dégen mehelligi turalghusidin at bilen yitip keldi. U attin chüshüpla mesjidke kirdi we héch kishige gepmu qilmay aishining öyige kirip udul resulullahning qéshigha bardı. Resulullahqa yolluq rexit yépip yatquzup qoyulghan idi. Ebu bekri rexitini örüp resulullahning yüzini achi we ingiship uni quchaqlap söydi we köz yéshi qildi. Andin mesjidke chiqti ömer reziyellahu enhu yenila kishilerge söz qiliwatatti, ebu bekri: "olturghin ömer!" dédi ömer reziyellahu enhu olturghili unimidi. Kishiler uni tashlap ebu bekrining etrapigha ulashti, ebu bekri mundaq dédi: " aranglardin kimki muhemed (eley-hissalam)ke ibadet qilidighan bolsa emdi u öldi, kimki allagha ibadet qilsa choqum allah tériktur ölmeydu, allah : "muhemed peqet bir peyghemberdur, uningdin burun köp peyghemberler ötti (ularning beziliri öz ejili bilen ölgen, beziliri bashqilar teripidin öltürölgen); u wapat bolsa yaki öltürölse, arqanglarga yéniwalamsiler? (yeni imandin yénip murted bolamsiler?) kimki arqisigha yéniwalidiken (yeni murted bolidiken), u allagha qilche ziyan yetküzmeydu. Alla shükür qilghuchilarni mukapatlaydu" (süre al imran 144 - ayet) dégen, dédi.

Peyghember eley-hissalamning mubarek jesitini kipenlep yerlikide qoyush ishini élip bérishtin burun xilapet (xelife belgilesh) mesiliside ixtilap körüldi. Shuning bilen beni saide hoylisida ensarlar bilen muhajirlar otturisida muzakire we munazirler bolup ötkendin kéyin, hemmeylen ebu bekrining xelipe bolushigha birlikke kélishti. Düshenbe küni taki kéchige qeder musulmanlar mushu ish bilen bolup kétép, resulullahni yerlikide qoyush ishighe éshnalmidi. Hetta seyshenbe yoruydighan kéche tang seher waqti bolup qaldi, shuningghiche resulullahning pak tini firash üstide héliqi yolluq rexit bilen yépiqliq halette turup turidi. Uning ehliliri ishikini ichidin étiwalghanidi.

Seyshenbe küni peyghember eley-hissalam ich kiyimi bilen turghuzupla yuyuldi. Yughuchilar abbas, eli, pezli we qesem (abbasning ikki oghli) sheqran (resulullahning azat qiliwetken quli) usame ibni zeyd we ews ibni xewle qatarliqlar idi. Abbas fezli qesemler resulullahni örüp - chörüp bergenidi usame we sheqiranlar su quyup berdi, .

Eli uni yudi ews ibni xewle resulullahni kökrikige élip yolep yardemleshti. Ular resulullahni yuyup bolghandin kéyin paxtidin toqulghan aq rexit bilen üç qat kipenlidi. Köyneke we selle buning ichide emes idi. Resulullah rexitke him yögeldi.

Axirida musulmanlar resulullahni depne qilidighan urun mesilaside ixtilaplaship qaldi, ebu bekri: men resulullahning: "her qandaq bir peyghember qebze roh (yeni nepes üzgen) bolghan jayda depne qilin'ghan" dégenlikini anglighanidim dédi shuning bilen ebu telhe resulullah nepes üzgen orundiki pirashni örüwétip u yerge oran kölidi we qebre lehede(ich oranliq) qilip yasaldi.

Andin ademler ondin ondin bir jamaet bolup hujriga kirip resulullahning namizini oqudi, héch kishi yene bashqa birogga imam bolmide. Deslep aile tawabatliri andin muhajirlar uningdin kéyin ensarlar kirip oqidi ayallar erlerdin kéyin, eng axirida resiyde ösmür balilar kirip oqudi.

Mushu ish bilen seyshenbe pütün bir kün otti, hetta chashenbe yuridighan kéche kirip qaldi. Aishe reziyellahu enha mundaq deydu: "biz charshenbe yoruydighan kéche hujridin ketmen gürjeklarning awazini anglighan'gha qeder resulullahning depne qilinip bolghanliqi yaki qilinmighanliqini uqalmighaniduq".

Altinchi bab. Peyghember eleyhissalamning ailisi we süpetliri

2048.-sual: peyghember eleyhissalamning ailisi

hemmige melumki, peyghember eley-hissalam nurghun yaxshi gherezler we aliy muddia, meqsetler üçün töttin ziyade xotun alsa bolidighan imtiyazgha ige idi, shunga u alghan ayallirining omumi sani 13 ke yetti. Toqquz xotuni ilkide bar halette dunyadin ketti. Ulardin ikkisi resulullah hayat chéghidila wapat tépip ketken. Uning biri xediche reziyellahu enha yene biri "miskinlerning anisi" dep atalghan zeyneb binti xuzeyme reziyellahu enha idi. Qalghan ikkisini resulullah emrige alghan lékin ulargha doxul(bir tekkiyde bash qoyush) qilmighan. Töwende ularning nami shériplirini we endek teiripatini sözlep ötmekchimiz.

1) xediche binti xuweylid reziyellahu enha - peyghember eley-hissalamning hijrettin ilgiri mekkide qurghan ailisi özi we ayali xediche binti xuweylid reziyellahu enhadin terkip tapqanidi. Resulullah xedichige öylen'gen chéghida 25 yashqa xediche 40 yashqa kirgenidi. Resulullah taki xediche wapat tapqan'gha qeder yene bir xutunini emrige alghan emes, uningdin bir qanche oghul we qiz perzenit yüzi körgen. Oghulliridin birimu turmighan, (yeni kichikidila ölüp ketken) qizliridin zeyneb, ruqiye, omni kulsum we patime reziyellahu enhaler chong bolghan. Zeyneb reziyellahu enha hijrettin ilgiri özining bir newre tuqqini (yeni zeynebning hammachisening oghli) ebol'as ibni rebiy'ge yatliq bolghan. Ruqiye reziyellahu enha bilen ummi kulsum reziyellahu enha birsi ölüp ketkendin kéyin yene birni keyni keynidin osman ibni eppan'gha yatliq qilin'ghan, emma patime reziyellahu enha bedri urushi bilen ohud urushi arilighida eli ibni ebu talibqa yatliq qilin'ghan bolup uningdin hesen, huseyin, zeyneb we ummi gülsum qatarliq töt perzenti bolghan.

2) sewde binti zem'e reziyellahu enha- resulullah uning bilen nebuwet (resulullahga peyghemberlik kelgen)ning 10 - yili shewwal(10 - ay) ayda, xediche reziyellahu enha ölüp kətip bir qanche kündin kéyin öylen'gen. U ilgiri sekran ibni emri isimlik bir newre tuqqinida idi. Sekran ölüp kitip sewde tul qalghan.

3) aishe binti ebi bekri reziyellahu enha- resulullah uni nebuwet (peyghemberlik kelgen yili)ning 11 - yili sewde reziyellahu enhagha öylinip bir yildin kéyin hijirettin ikki yil we besh ay ilgiri alte yéshida mekkide emrige alghan hijirettin yette ay kéyin shewwal (10 - ay)da medinide uning bilen bir tekiyde bash qoyghan. U bu chaghda toqquz yashqa toshqanidi. Aishe reziyellahu enha resulullah nikahigha alghan tunji qiz xotuni bolup, u buningdin bashqa qiz xotun almighan. Resulullah uniinggha tolimu amraq idi. Aishe reziyellahu enha musulman ayalliri ichidiki eng katta feqih(diniy alime) we eng bilimlik shexis hisablinidu.

4) hefse binti ömer ibni xettap reziyellahu enha- uning burunqi iri xuneyse ibn huzafe tussehmi bedri ghaziti bilen uhud ghaziti arilighida wapat tépip kitip tul qalghan. Shuning bilen resulullah uni hijiriyning 3 - yili nikahigha alghanidi.

5) zeyneb binti xozeyme reziyellahu enha- beni hilal ibni amir jemetidin, u yétim - yesirlargha bek köyün'genliki we ulardin mihri shepqitini - aymighanliqi üçün ummulmesakin (miskin, ajiz - yésrlarning anisi) dep atalghan. Zeyneb reziyellahu enha eslide abdulla ibni jehshining nikahida idi, abdulla uhud urushida shehid bolup ketken shuning bilen resulullah uni hijiriyning 5 - yili emrige aldi. U resulullahga yatliq bolup ikki ay yaki üç aydin kéyin wapat tépip ketken.

6) ommu seliyme reziyellahu enha (toluq ismi hindi binti ebi umeyye)- u ilgiri ebi seliymening nikahida idi. Ebi selime hijiriyning 4 - yili jemadiyel uxra(6 - ay)da ölüp kekendin kéyin, shu yili shewwal (10 - ay)da resulullahqa yatliq boldi.

7) zeyneb binti jehish ibni reyab reziyellahu enha- beni esed ibni xuzeyme jemetidin resulullahning dada terep hammisining qizi. U burun resulullahning oghli dep atalghan zeyd ibni harisqa yatliq qilin'ghan idi. Ular chiqishalmay zeyd uning taliqini béríp ayrilip ketken, bu chaghda allah peyghember eley-hissalamgha xitab qilip: "zeynebni zeyd qoyuwetkendin kéyin sanga nikahlap berduq"süre ehزاب (37 - ayetning bir qisimi) dédi. Shuning bilen resulullah uni hijiriyning 5 - yili zulqede(11 - ayda) öz emrige aldi.

8) juweyriye reziyellahu enha- xuzae qebilisi beni musteleq jemetining bashliqi harisning qizi- u beni musteleq ghazitida esir chüshken bolup sabit ibni qeyis ibni shimasqa teqsim qilin'ghan. Sabit uning bilen mukatep (qerellik pul tapshurup özini azat qilish) toxtimi imzalighan. Resulullah buni uqqandin kéyin uning zimmesidiki heqni sabitqa tölep béríp uni hijiriyning 6 - yili zulqede(11 - ay)de nikahigha alghanidi.

9) ummi hebibe reziyellahu enha (toluq ismi remle)- ebu sufyaning qizi. U burun ubeydulla ibni jeheshning nikahida idi. U éri ubeydulla bilen bille hebeshisitan'gha hijre qilghan, obeydullah u yerge barghandin kéyin murted bolup(islam dinidin yinip) xiristian dinigha kirip ketken we shu yerde uzaq ötmey ölüp ketken. Ommi hebibe bolsa öz eqdiside ching turup hijret nishanini ishqa ashurghan. Peyghember eley-hissalam hijiriyning 7 - yili muherrem (11 - ay)de emri ibni omeyye zemeridin nejashi (hebeshisitan padishahi)gha mektup ewetkende, u emri arqiliq resulullahqa xiridarliq

qilghan. Shuning bilen emri resulullahqa uning nikahini chigip qoyup, uni shurehbil ibni hesenege qétip medinige yolgha séliwetken.

10) sefiye reziyellahu enha- huyey ibni extepning qizi beni israil (yehudiy)lardin xeyber urushida esir chüshken. Resulullah uni özige tallap élip qilip azat qiliwetken we shu yili(7 - yili) urushtin kiyinla uni nikahigha alghan.

11) meymune bnti haris reziyellahu enha- ommi pezli (abbasning ayali)ning hemshirisi. Resulullah uni hijiriyining 7 - yili zilqede(11 - ay)de aldinqi yildiki hudeybiye omre(hej) séning qazasini qilghili barghanda(sehiih riwayetke asasan'ghanda) ömre ihramdin halal bolghandin kéyin nikahigha alghan. Mana bular resulullah öz nikahigha nikah ehdisini béríp alghan we bir tekiyige bash qoyghan on bir pazil qiz - ayallardur. Ularning ichide ikkisi resulullah hayat waqtidila alemdin ötkén, ularning toqquzi resulullah wapat tapqanda téxi hayat idi.

Emma qul - chörilerdin melum bolishiche, resulullah ulardin ikki chörisi bilen bardi - keldi qilghan. Biri mariye qébtí (misirliq) misr padishahi muqewqis resulullahqa hediye qilghan, u resulullahqa oghli ibrahimni tughup bergen. Resulullahning bu oghli hijiriyining 10 - yili shewwel (10 - ay)ning 28 - küni yaki 29 - küni miladi 632 - yili 27 - yanwar bowaq chéghidila ölüp ketken idi.

Ikkinchi chörisi reyhane binti zeyd(beni nezir yaki beni qureyze qebilisidin) beni qureyze urushida esir chüshken resulullah uni özige qaldurghan.

2049-sual: resulullahning bir qanche ayalgha öylinishining sewebi hem hikmiti

dimek, peyghember eley-hissalamning hayatigha nezer salghan her qandaq bir kishi shuni obdan biliwaliduki, özining ottuz yildek yashliq ömrini bolupmu eng güzel yashliq bahari urghup turidighan chaghlirini, ottura yashliq (ewwel xediche reziyellahu enha andin sewde reziyellahu enha ge oxshash) bir xotun bilenla ötküzüp, andin ömrining axirida munche köp xatunlarga öylünüp qélishi, ushtumtut uning wujudida mushundaq köp xotun bolmisa qandurup bolghili bolmaydighan bir xil shehwani ishqiwazliq késili tesaddipiy éship ketkenlikidin bolmastin belki bu yerde jimiki öylinish we yatliq bolushlirida asasy nishan qilidighan muddia we meqsetliridin téximu ulughwar téximu yüksek bashqa bir ghezer we nishanlarning barliqini chüshineleydu. Alayli, resulullahning aishe we hefse reziyellahu enhage öylünüp ebubekri we ömer reziyellahu enhuler bilen qudilishishqa yüzlinishi shuningdek qizi fatime reziyellahu enhani eli ibni ebi talipqa we ruqiye reziyellahu enha andin ummi gulsum reziyellahu enhalarni osman ibni effan'gha yatliq qilishi uning uzaq sinaqlardin ötkén qiyin künlerde islam üçün pidakarliq körsetken ashu meshhur töt shexis bilen bolghan munasiwitini téximu kücheytishni meqset qilghanliqini biliwalghili bolidu.

Ereblarning en'eniwi örp - adetliride quda - bajiliq munasiwetke qattiq hörmét qilinatti. Ular küy'oghulluq munasiwet ornutush qarshilishiwatqan aymaq jemetler arisini ittipaqlashturush derwazisini achqanliq dep biletti we quda küyy'oghullar bilen tirkiship qan töküshni özliri üçün ar - numus we töwen xestlik dep qaraytti. Shunga resulullah möimilerning aniliri bolghan ashu bir qanche ayalni emrige élish arqiliq ayrim

qebile we aymaqlarning islamgha bolghan öchmenlikni peseytishini we islamgha qarshi qozghighan urush otirini öchürüşni irade qildi.

Muiminlarning anisi omni selime reziyellahu enha (ebi jehil ibni hisham we xalid ibni welidlarning qebilisi bolghan) beni mexzum qebilisidin idi. Resulullah ummi selime bilen toylishiwidi xalid musulmanlarga qarita uhud urushida tutqan pozitsyesini özgertipla qalmay eksiche téxi uzaq ötmey özligidin musulman bolup öz ixtiyarliqi bilen hijret qilip keldi. Shuningdek ebu supiyammu qizi ummi hebibe reziyellahu enha resulullahning emrige ötüwidi, uning bilen yüzmu - yüz tirkishishke jür'et qilalmidi. Yene mushuninggha oxshash resulullah juweyriye reziyellahu enha we sefiye reziyellahu enhalerge öylen'gendin kéyin, beni musteleq we beni nezir qebililiridinmu héchqandaq ighwagerchilik ashkara düshmenlishish heriketliri körülmidi. Eng muhimi téxi juweyriye reziyellahu enha öz xelqige nisbeten eng beriketlik we iptixarliq ayal bolup qaldi. Resulullah juweyriye reziyellahu enhani emrige éliwidi, sahabilar beni musteleq esirliridin yüz aililik esirni: "resulullahning qiynagha we qiynatilirini" dep qoyuwetti. Bu yaxshiliqning ashu kishilarning qelbige qanchilik tesir körsitidighanliqi hemmige ayan.

Ular (yeni möiminlarning aniliri)ning kéyinki künlerde resulullahning aile ehwalı we xususiy ishlerini keng musulmanlar ammisigha neqil qilip tonushturushta ajayip chong töhpisi boldi, bolupmu uzaqraq ömür körgen aische reziyellahu enha animizgha oxshash ayal alimeler resulullahning nurghun ish izirini we söz heriketlirini eynen tonushturup berdi.

Bu yerde yene jahiliyet insanlirining qan - tomurigha singip ketken kona en'eniwi qaide yosunlarni buzup tashlash üçün yolgha qoyulghan mundaq bir xil nikahmu bar. U qaide bolsa bala béqiwélish qaidisi idi. Shunga, ashu natoghra angni özgertish üçün allah peyghember eley-hissalamni öz hammisining qizi zeyneb binti jehshini nikahigha élishqa buyridi. Bu nikahtin kéyin munapiqlar nurghun ighwalarni tarqatti, ular bu nikah toghrisida keng kölemde tetür teshwiqat élip bérip bezi imani ajiz musulmanlarga qismen yaman tesirlerni körsetti, bolupmu zeyneb resulullahning beshinchi ayali bolup qaldi, wehalenki musulmanlar bir er töttin ziyade xotunluq bolushning halal(rawa)liqini qet'i bilmeytti. Allahning resulullahqa uning alahide ulughwar nishanlirini emelge ashurush üçün musulmanlar ammisigha ruxset qilinmighan töttin ziyade öylinish imtiyazini bergenlikini biliwaldi.

Xosh... Resulullah ashu ommuhatilmuminiyn (möiminlarning aniliri) bilen semimiy, köyümchanliq, haya - hörmét, ésilik, aliy janapliq we xush - xuyluq bilen chiqiship ötkén. Shuningdek ularmu resulullahni izzetlesh, qanaet qilish, sebrichanliq, kemterlik, öz burchini ada qilish we er - xutunluq heqlirini üstige élish jehetlerde eng yuqiri derijide turatti, halbuki resulullahning turmushi kishi taqet qilalmighudek rewishte qisilchiliq we namratchiliqta ötkénidi. Enes mundaq deydu: "men resulullahning taki allahning dergahigha rihlet (seper) qilghan'gha qeder aq nan körginini we bir pütün kawap qilin'ghan qoyini körginini bilmeymen", dégen. Aische reziyellahu enha: "biz ikki ay ötüp üçinchi yéngi ayni körettuq, resulullahning héch qaysi öyliride öt qalanmaytti" dégen. Urwe (reziyellahu enhu) uningdin: "silerning turmushinglar néme idi?" dep sorighanda, u: " ikki qara yémeklik yeni su we xorma idi", dep jawab bergen. Bu heqtiki hedisler

nahayti köp.

Resulullahning aile turmushi mushundaq ghorigil we namratliqta ötken bolsimu bu ayallardin tenqidleshke tigishlik chong bir qaneetsizlik xataliqi sadir bolghan emes, biraq ularmu insan bolghanliqi üçün eng muhimi sheriet ehkamini turghuzushqa seweb bolsun üçün peqet birla qétim yüz bergen. Bu chaghda allah peyghember eley-hissalamgha ixtiyar, qoyush ayitini nazil qilip: "i peyghember! (artuq xirajet sorap séni renjitken) ayalliringgha éytqinki, eger siler dunya térikchilikini (yeni parawan turmushni) we dunyaning zibu zinnetlirini közlisenglar, kélinglar, silerge bir az nerse bérey, silerni chirayliqche qoyup bérey)28(. Eger siler allahni we allahning peyghembirini, axiret yurtini ixtiyar qilsanglar, allah heqiqeten ichinglardiki yaxshi ish qilghuchilargha chong sawabni (yeni köz körmigen, qulaq anglimighan we insanning könglige kelmigen nazu németler bar jennetni)teyyar qildi" (süre ehزاب 28 - 29 - ayetler) dédi.

Emeliyettimu bu ayallar özlirining isil neseb pakizliqi we aliy janab peziletlikliki tüpeylidin héch kishige meslihet salmastin, allahni we allahning peyghembirini ixtiyar qilishti. Ularning birimu dunyani(yeni bu dunyaning parawan turmushni) tallashqa mayil bolup ketmidi.

Shundaqla ular shunche köp turuqluq, adette (kündeshler) arisida yüz biridighan kündeshlik ghelwe - ghudurliri yüz bermidi. Peqet insan bolush süpiti bilen ayrim beziliridin qismen gep sözler bolup ötken bolup allah buninggha tenqid bergendin kéyin qayta tekrarlanmidi.

2050.-sual: peyghember eleyhissalamning süpetliri

peyghember eley-hissalam özining güzel exlaqi peziliti we mukemmel beden qurulusi süpetliri bilen til tewsiplerstn ajiz kélidighan derijide alahide idi. Uning bu alahidiliki üçün tümen ming qelbler uni ulughlash we tewsiplerstn bilen köydi. Ni... Ni ezimetler uni qoghdash we uni ulughlash yolida dunya tarixida ikkinchi bir kishige körsitilmigen pidakarliqlarni körsetti, uning bilen ariliship ötkenler uninggha guya ashiq bolup qalghandek dost tutup qalatti. Ular béshi kétishke razi idiki, resulullahning tirniqi yérilishqa közi qiymaytti. Ularning resulullahni shu derijide yaxshi körüp uninggha muhebbet baghlishidiki birdin bir sir resulullahning wujudida bashqa bir insanda tépilmaydighan kamali peziletlerning bar bolghanliqida elbette.

Eli ibni ebi talip peyghember eley-hissalamni süpetlep mundaq dégen: "resulullah bek égiz xada boymu emes, bek pakar pistekmu emes, ottura boy kishi idi. Chachliri giyde - budrimu emes, jansiz ölükmü emes, etlik yarishimliq idi. Yüzi göshlük, simizmu emes, oruqmu emes, yüzi yumilaq renggi royi aq, közining qarchughi qap - qara kirpikliri qoyuq kökriki keng, gholluq meydiside töwen'ge sozulghan yumran tükler bar idi. Put - qollirining alqanliri keng idi mangsa igizdin chüshiwatqandek salmaq mangatti, qarisa tamamen burulup qaraytti, gholida peyghemberlik möhürü bar idi. Qoli keng(yeni sixi) yüreklik(qorqmas) rastchil, wapadar, tebiiti ongluq chiqishqaq idi. Peyghember eley-hissalamni deslep körgen ademge surluk tuyulatti, uning bilen ariliship tunushqan adem uni dost tutup qalatti. Resulullahni teripligüchiler: "peyghember eley-hissalamdek ademni burunmu we kéyinmu körmidim" déyishidu.

Peyghember eley-hissalam ghezeplense chirayi qizirip goyaki uning mengzige anarning danchiliri siqilghandek bolup kitetti. Uning boyni kiyikning boynidek kélishken, kümüshtek pakiz idi. Ötime kirpiklik qoyuq saqalliq, pishanisi keng qelem qash, qangsharliq, mengzi tüz, kökrikidin kindikigiche töwen sozulghan tükler bar idi. Qol we ikki dolisi tüklükrek qosaq we meydiliri tüptüz keng kökrelik, bilekliri uzun, put - qollirining alqanliri keng, tapinining boshluqi yiwangraq, üge - barmaqliri uzun idi. Mangsa qozghilip mangatti. Qedimini üzüp kötürüp salmaq qedem tashlap mangatti.

Jabir: "birer adem peyghember eley-hissalam mangghan yoldin ötse u shu yolning xushbuyliqidin bu yolda peyghember eley-hissalamning mangghanliqini biletti, uning möriside kepter tuxumigha oxshash esli étide peyghemberlik möhuri bar idi. U sol mürisening udulida yumilaq qapartqu (bir xil ösme) sheklide bolup üstide siziqchilar bar topcha idi", dégen.

Peyghember eley-hissalam tilining pasahetlikliki we yuqiri söz qabiliyiti bilen alahide orunda turatti. U tebiiti mulayim, tili rawan, sözi mezmunluq, chüshenchisi durus, tekellupsiz idi. Uningda lebzi ixcham, mezmunluq, hékmetlik sözlesh iqtidar ata qilin'ghanidi. U ereb til - shiwilirini pishshiq biletti. Her bir qebile xelqige shu qebilining til teleppuzi we sözlesh uslubi boyiche sözleytti. Resulullahning wujudida sehraning sadda, tebiyy söz iqtidari bilen sheharning medeniy, chürük teleppuzi we ilahiy wehiy teminligen allahning qollishi we medet birishi toluq mujessemlashkenidi. Mulayimliq, japagha chidash, öch élishqa qadir turuqluq kechürüm qilish köngülsizliklerge sebril qilish qatarliqlar allah uninggha singdürgen ésil exlaq peziletler idi. Her qandaq mulayim adem hemishe mulayim boliwermeydu, uningdin choqum haman birer qétim aldiraqsanliq sadir bolushi mumkin, lékin peyghembirimiz shunche köp köngülsizliklarning hemmisige chidighan, özi azar, külpet yetküzgen nadan jahillarghimu mulayimlqini özgertmigen.

Peyghember eley-hissalam saxawet we keng qolluq babida tengdishi yoq idi. U namrat bolup qilishtin qorqmay biretti. Peyghember eley-hissalam shu derijide batur we qorqmas jesur idiki, baturluq bilen shöhret qazan'ghan kishiler müshkül peytlerde qachqan chaghdimu, resulullah öz ornida tewrenmey ching turatti. Belky téximu algha ilgirleytti, arqigha chikinmeytti. Peyghember eley-hissalam tolimu hayaliq idi. Kishilarning eyip - nuqsanilirini körmeske salatti. Ebu seid xuduri: "resulullah yüzi échilmighan qizdinmu bekre hayaliq idi, uning birer ishni yaqturmighanliqini chirayidin bilgili bolatti" dégen. Bir ademning közi tikilip aliyip qarimaytti, öngi süzük yüzi töwen idi. Köpinche hallarda yerge qarapraq turatti, uning neziri mulahize bilen ötetti. U özining ésil aliy janapliqidin kishler yaqturmaydighan ishni yüzmu - yüz turup éytmaytti. Bashqilarning birer yaman gipini anglisa palani mundaq qiptu dep ismini atimastin belki mundaq qilganlarmu bar dep shu ishni chekleytti.

Peyghember eley-hissalam nahayiti adil, ippetlik, lewzide turidighan, rastchil we ishenchilik idi. Uning bu pezilitini dushmanlirimu itrap qilghan. U peyghember bolushtin ilgiri kishler uni emin(ishenchilik) dep atishatti we uning ayrighan hökümlirige razi bolushatti. Peyghember eley-hissalam nahayiti kemter bolup, tekebburluq we chongchiliqlardin xaliy kishi idi. U padishahlarni ulughlap ornidin turghandek, özi üçün

bashqilarning qol qoshturup turushni yaman köretti. Ajiz - miskinlarni yoqlaytti, ghérip - ghurwalar bilen bille olturatti. Qul chillisimu baratti, sahabiliri bilen shularning ichide bir kishi süpitide olturup qopatti. Aishe reziyellahu enha: "resulullah ayighini yamaytti, kiyimige yamaghliq sélip kiyetti. U aile ishlorini silerge oxshashla qilatti, qoyni séghip biretti, özining ishlorini özi qilatti" dégen.

Peyghember eley-hissalam nahayiti wapadar, sile rehimlik, shepquetlik, méhriban, kishilerge illiq muamile qilidighan zat idi. U chiqishqaq, edeplik, mijezi ongluq, edep - exlaqqa yat ishlardin yiraq idi. Qiliqi set, edepsiz, lenetxor, restilerde sörün salghuchi emes idi. Yamanliqqa yamanliq qilmaytti, belki yamanliq qilghanlarni kechüretti. Epu qilatti, bashqilarni özining keynidin mangghili qoymaytti. Yémek - ichmek we kiyim - kichek kiyishte qul - chöriliridin alahide boluwmaytti. Xizmitini qilghan kishining izzitini qilatti. Bir ishni sehwenlik bilen qilghan yaki qilmighanliqi üçün tapa - tene qilmaytti. U miskin bicharilarni yaxshi köretti, ularning derd - ehwalni anglaytti, jinaza namizigha hazirliq qilatti, kembeghel namratlarni töwen körmeytti.

Ibni ebi hale resulullahni süpetlep mundaq dégen: resulullah hemishe xiyalchan, daim tepekkur ilkide yüretti. Külüp yayrimaytti. Orunsiz sözlimeytti, köpinche hallarda süküti qilatti, bir gepni bashlisa toluq ayaghlashturatti. Ixcham, mezmunluq, bihude geptin xali kemkütsiz uqumluq qilip sözleytti. Mulayim, xush péil, idi. Qopal tongmu emes, yuwash, yumshaqmu emes idi. Her qandaq nimetni kichik az bolsimu qedirleytti, eyipqa buyrimaytti, birxil tamaqni etiwarlap, yene bir xilni sokmeytti. Özi üçün öch almaytti, peqet heqiqet dexli terugha uchrisa, heq öz jayigha qarar tapmighuche ghezipini basqili bolmaytti, ishare qilsa putun aliqini bilen isharet qilatti. Bir ishtin ejeplense alqinini pulanglitatti, ghezipi kelse yüzini bashqa yaqqa buruwalatti. Shadlansa közi yumulup kétetti, külse tebessum bilen kületti - de chishliri möldürdek parqirap kétetti.

Peyghember eley-hissalam bimene ishlardin tilini yighatti, sahabilirini ittitaqlashturatti, hergiz'arigha arazliq salmaytti. Her qewmning kattisini hörmetleytti we uni shulargha bashliq qilip qoyatti, kishilarni chirayini türmey, mijezi özgermey turup agahlanduratti. U nahayiti ihtiyatchan idi. Sahabilarni yoqlap turatti, kishilardin el arisidiki ishlarni sorap turatti. Yaxshi ishlarni qollap quwetleytti, yaman ishlardin seskendürüp uni qamchilaytti. Herikiti mötidil qarmu - qarshi emes idi. Uning neziride hemme ishning endizisi bar bolup toghra ishtin qusur chiqarmaytti. Heqni tutimen dep heddédin ashurmeytti. Yaxshi ademler bilen yéqin ötetti, uning neziride yaxshiliqi köp kishiler eng peziyetlik ademler hésablinatti, keng qol aliy - janab isl kishlarning ornini yuqiri kötüretti.

Resulullah oltursa - qopsa, zikri tesbih bilen olturup qopatti. Özige alahide bir orun igellimeytti. Bir qewmning mejlisige barsa toghra kelgen yerde olturatti we shundaq qilishni tekitleytti. Her bir söhbetdeshigha özige layiq orun biretti, hetta uning sohbetdashlirining hemmisi "resulullah méni hörmetlidi" dégen héssiyatta bolatti. U hajetmen bolup kelgen ademni sewrichanliq bilen kütetti taki shu kishi qaytmighuche resulullah uning yénidin qopup ketmeytti. Birer nerse sorap kelgen kishige hajitini rawa qilatti yaki chirayliq gep yaki wede bilen qayturatti. Peyghember eley-hissalamning

mijezi shu derijide yéqimliq we ongluq idiki u kishilerge öz atisidek tuyulatti. Resulullahqa nisbeten heqiqet aldida kishilarning hemmisi bapbarawer idi. Teqwadarliq bilen perqlinetti. Uning mejlisi illiqliq, haya - hörmət, sebrichanliq we wapadarliq mejlisi bolup süren, chuqan, kötürülmeytti, haya hörmət ayagh asti qilinmaytti. Teqwadarliq bilen méhri muhebbet asasiy orunni igelleytti. Chonglar hörmətlinetti. Kichikler qedirlinetti, hajetmenler tartuqlinip, ghérip - ghurwalar ulpetlendüreletti.

Peyghember elyhissalam yene hemishe uchuq chiray, xushxuy, mulayim idi. U tong, qopal, süren salidighan edepsiz, heddédin ziyade eyipligüchi we medhiyiligüchi emes idi. Namuwapiq ishlarni körmeske salatti. Emma, uninggha yol qoyghanliqtin emes idi, özini üç ishtin: riyaxorluq, achközlük we paydisiz ishlardin xali tutatti we kishilernimu üç ishtin ayighanidi, birawni sökmeytti, eyiblimeseytti, eyibini kochilimaytti, bihude gep qilmaytti. Resulullah söz qilghanda söhbetdashliri goya bashlirigha qush qun'ghandek jim turushatti. U toxtisa andin ular sözleytti. Uning yénida warang - chürüng bolmaytti. Birsi gep qilsa bashqilar tingshaytti, sahabiler küngen ishtin resulullahmu kületti, ejebilen'gen ishtin ejebilinetti. Sözde qupal éytquchilargha sebr qilatti, u: hajetmennin körsenglar hajitidin chiqinglar! Deytti. U mukapat alghanlarning rehmitini qobul qilatti.

Xarije ibni zeyid: "resulullah mejlislerde eng wezmin we tertiplik idi, u put qollirini sunup edepsiz olturmaytti, tolarraq sükut bilen jim turatti. Zörür bolghanda sözleytti, yaxshi söz qilmighanlarning sözige qulaq salmaytti, külse tebessum bilen kületti. Artuq yaki kem sözlimeseytti, sahabilar resulullahni hörmetlep we uninggha egiship tebessum bilen külishetti" dégen.

Omumen qilip éytqanda, resulullah ajayip yüksek kamalet süpetler bilen yughurulghan bolup, allah uni mushu peziletler bilen terbiyilighan we uninggha "(i muhemmed!) sen heqiqeten büyük exlaqqa igisen" (süre qelem 4 - ayet) dep baha bergen. Démek, mana bular resulullahni kishilarning könglige yéqinlashturghan, qelblerge söyümlük körsetken we uning üçün jan pida qilishqa erziydighan qomandan'gha aylandurghan, hetta öz xelqining tersaliqini yumshitip ularni top - top bolup, allahning din'gha kirishke sewep bolghan xislet we peziletlerdur.

Biz bayan qilghan bu xsletler resulullahning kamalet süpetliri we ulughwar peziletleridin peqet tamchilardur xalas. Emma uning heqiqi mahiyitini yorutup birish we ésil xislet we aliy janap kamalet we peziletlerini bayan qilish qolimizdin kelmeydighan bir ishtur. Dunyada kamalet pelliséning eng yuqiri choqisigha yetken öz rebbining nuridin yoruqluq alghan hetta exlaqi qur'anning öz eyni bolup ketken eng ulugh bir zatning heqiqiy tewsipini, addi bir insanning qelimi qandaqmu yorutup birelisun?...

I allah muhemmed eley-hissalagha we aile tawabatlirigha, ibrahim eley-hissalam we uning aile tawabatlirigha rehmet qilghandek rehmet qilghin. Sen heqiqeten medhiyleshke layiq sen ulughdursen. I allah ibrahimgha we uning aile tawabatlirigha berket ata qilghandek muhemmed (eleyhissalam)gha we uning aile tawabatlirigha beriket ata qilghin, heqiqeten sen medhiyileshe eng layiqdursen, ulughdursen.

On yettinchi bۆlüm. Iz basar tۆt xelipe dewri we sahabilar hayatidin ۆrnekler

birinchi bap. Izbasar tۆt xelipining qisqiche ijtimai hayat kۆrۆnۆshi

2051.-sual: eng toghra islamiy rehberlik sheklining yėgane ۆrniki, tۆt xelipe dewri

peyghember eleyhissalamning wapatidin kėyin 30 yilgha yėqin bir mezigil ۆtken bolup, bu mezigil islam tarixida "tۆt chong xelipe dewri" dep atilidu. Bu mezigil ichide tۆt xelipe arqimuarqidin xelipilik textige chiqqan, allah taalaning ۆz bendiliri ۆchün tallighan, memnun we razi bolghan bu mezigil xilafetirrashide (eng ewzel we toghra xelipilik) dewri dep atalghan.

Bu dewr peyghember eleyhissalam bashlatqan dewrning we idare sheklining dawami bolup, peyghember eleyhissalamning medinige hijret qilishidin bashlap, taki hezriti eli shėhit bolghan'gha qeder ariliqtiki 40 yilni ۆz ichige alidu. Bu muddet izchil tūrde dawam qilghan eng toghra islamiy rehberlik sheklining yėgane ۆrnikidir.

2052.-sual: ۆlgilik jemiyet meydan'gha kilishining sewebi

musulman — rebbinning ۆzi we ۆz ilkidiki her nersining igisi ikenlikini ۆtirap qilghan we rebbi aldida her bir ish - herikitidin jawabkar ikenlikini bilidighan kishidur. Eyni waqitta, u bu alahidiliki we yer yۆzining warisi bolush sۆpiti bilen bashqa barliq mewjudiyetlerdin tėximu ۆstündür.

Mana bu nuqtidin ۆlip ۆytqanda, u tunji ۆrnek islam jem'iyetidiki her bir shexs islamni eng toghra shekilde chۆshinip yėtishi we ۆzining jem'iyettiki heqiqiy ornini bilishi netijiside ۆz rolini toluq jari qildurghanidi. Shundaqla her bir shexs jem'iyette yaramliq kishi bolup, jem'iyetning birdin ul tėshini hasil qilghanidi. Mana bu sewebtn, ۆstün we ۆlgilik jem'iyet meydan'gha kelgen boldi. We yene shu seweb bilen we her bir kishining shexsiyitige singgen u islamiy ang türtkisinde her kishi ۆzlikidin jihadqa atlinatti, shėhitlik mertiwisige yėtishni arzu qilatti. Mana bularning netijiside musulmanlar nahayiti chong utuqlargha ۆrishken, kۆpligen yerler fetih qilin'ghanidi. U dewrning mes'ulliri (ularmu xelipiler idi) bolsa, xelq ichide bu orun'gha eng munasip we bėrilgen wezipini eng yaxshi ijra qilalaydighan kishiler bolghachqa, u dewrde insaniy bir medeniyet dunyagha hۆkümranliq qilghanidi. Jem'iyet ezaliri ajayip zor bext - saadetke ۆriship, teng - barawer, tinch - ittitaq, huzur - halawet we adalet ichide hayat kechürgenidi, arzu - stekliri orunlinip, molchiliq we bayashatchiliqqa chۆmgenidi.

2053.-sual: ebu bekri reziyellahu enhuning ijtimaiy hayat kۆrۆnۆshidin bėrilgen bir qanche misallar

tۆt xelipe (hezriti ebubekri, hezriti ۆmer, hezriti osman we hezriti eli) kemterlik we addiy - saddiliqta eng nadir kishiler idi. Mesilen, hezriti ebubekri xelipilikke saylinishtin burun ۆzi olturghan sunhi mehelligidiki kishilarning qoylirini sėghip, bashqa ishligirgha

yardem qilatti. U xelipilikke saylan'ghandin kéyin, qoshna aililerdin biri: "ebubekri bundin kéyin mehelligimizning qoylirini saghmaydu" deptu. Bu gepni anglighan ebubekri: "undaq emes, hayatim bilen qesem qilimenki, qoylarni dawamlıq saghimen. Men tapshuruwalghan bu wezipining méning exlaq we turmush adetlimni ózgertiwétishini xalimaymen" dep jawab bériptu. Derweqe, u bu ishni u mehelligidin köchüp ketkiche bolghan alte ay ariliqta toxtimay dawamlashturghanidi.

Hezriti ebubekri tögisining chulwuri yerge chüshüp ketse, özi tögidin chüshüp alatti. Etrapidikiler uninggha: "bizge buyrisang, biz élip bérettuq emesmu?" dése, u: "peyghember eleyhissalam bizge: bashqilardin bir nerse telep qilmanglar! - dégenidi" dep jawab béretti.

Hezriti ebubekri tijaretchi bolup, her küni bazargha chiqip soda - sétiq qilatti. Xelipilikke teyinlen'gendin kéyinki künlerning biride, kiyimlik mallirini öshnisige artip bazargha kétiwatqinida aldigha hezriti ömer bilen ebu ubeyde uchrap: "i resullahning xelipisi! Nege mangding?" dep soraydu. Hezriti ebubekri: "bazargha mangdim" dep jawab béridu. Ular: "bazarda néme ish qilisen? Sen musulmanlarni bashqurush üçün tallan'ghan xelipisen" dep agahlandurushiridu. Buni anglighan ebubekri: "undaqta bala - chaqamgha kim qaraydu?" dep soraydu. Hezriti ömer we ebu ubeyde: "biz bilen kelgin! Bérip sanga maash teyinleyli" déyishidu. Ücheylen kéngishish arqiliq, uninggha herkün bir qoyning yérime kelgüdek miqdarda maash bérilidighan bolup kélishidu. Hezriti ebubekrige 250 dinar we (béshi, üchey - baghri we pachaqliri éliwétilgen) bir qoy yilliq maash qilip békitilgen. Emma bu maash uninggha yetmeytti, chünki xelipilikke teyinlen'gen waqitta barliq mal - mülkini dölet xezinisige tapshuruwetkenidi. Shunga bezi künliri bazargha chiqip soda - sétiq bilen shughullinatti.

Bir küni hezriti ömerning aldigha bir top ayal uchraydu. Hezriti ömer ulardin: "kimni saqlap turdunglar? Néme erzinglar bar?" dep soraydu. Ular: "resulullahning xelipisi bilen körushmekchi iduq" deydu. Hezriti ömer hezriti ebubekrini izdep chiqip kétidu we uni bazardin tépip, qolidin tutqan halda: "mang!" dep tartidu. Hezriti ebubekri: "méning silerge xelipe bolup olturushumning orni yoq, siler manga belgilep bergen maash héchnémige yetmidi" dep aghrinidu. Hezriti ömer: "maqul, maashingni östürüp béreyli" deydu. Ebubekri: "300 dinar pul bilen pütün bir qoy bérishinglarni telep qilimen" deydu. Ömer: "bu ishing bolmidi" deydu. Ular ene shu teriqide talash - tartish qiliwatqanda, hezriti eli chiqip kélip, ömerge: "uning déginini béreyli!" deydu. Ömer "senche shundaq qilishni muwapiq dep qaramsen?" dep soraydu. Eli: "hee, muwapiq" deydu. Ömer: "emise shundaq kélishtuq" deydu. Hezriti ebubekri: "siler muhajirlardin peqet ikkila kishi siler. Bashqilar bu ishqa qoshularmu?" dep öz endishisini otturigha qoyghandin kéyin, kursisigha chiqip xelqqa xitab qilmaqchi bolidu we: "i xalayıq, manga qaranglar! Méning yilliq maashim 250 dinar we kalla - pachiqlı éliwélin'ghan bir qoy (ning göshi) idi. Ömer bilen eli buni 300 dinar we pütün bir qoygha ózgertmekchi boldi. Silermu buninggha razi bolamsiler?" dep soraydu. Xalayıq birdek: "biz razi!" dep jawab bérishidu, emma bir chette turghan bir bedewiy: "yaq! Biz hergiz razi emes. Chöldiki xelqning heqqi nede qaldi?" dep étiraz bildüridu. Emma hezriti ebubekri: "muhajirlar qoshulup boldi. Siler qoshulmisanglarmu bolıwérıdu" dep jawab bérıdu.

2054.-sual: ömer ibni xettab reziyellahu enhuning ijtimaiy hayot körünüshidin bérilgen bir qanche misallar

bir kéche, hezriti ömer medine kochilirida aylinip kétiwitip, ensariliq bir ayalning tulumda su toshuwatqanliqini körüp, uning ehwalini soraydu. Ayal balilirining köplikini, lékin xizmetchisi yoqluqini, kündüzliri sirtqa chiqishni biep körgenliki üçün kéchiliri mushundaq tulumda su toshuydighanliqini éytidu. Buni anglighan hezriti ömer tulumni qoligha élip ayalning öyigiche apirip béridu. Andin: "ete ömerning qéshigha barghin, u sanga bir xizmetchi teyinlep bersun!" deydu. Ayal: "men hezriti ömer bilen qandaq körüşheylemen?" dégende, hezriti ömer: "sen barghin! Uni allahning izni bilen köreleysen" deydu. Etisi, ayal hezriti ömerning qéshigha barghanda, axsham öziye yordam qilghuchining del hezriti ömerning özi ikenlikini körüp bekmu xijil bolidu we derhal arqigha burulup qaytmaqchi bolidu. Emma hezriti ömer ayalning keynidin adem ewetip, uninggha bir xizmetchi teyinlep bérish bilen birge xezinidin ayliq xirajet ajritip béridu.

Hezriti ömermu tijaretchi bolup, xelipilikke teyinlen'gen waqitta, uning tapawitimu öziye yetmeytti. Chünki u xelqning derdi bilen bolup kétip, xususiy ishlerini bir terepke qayrip qoyushqa mejbur bolghanidi. Shuning bilen u peyghember eleyhissalamning sahabiliridin meslihet élish üçün: "men bir tijaretchi idim. Siler méni özenlarga xelipe qilip qoydunglar. Shunga dölet xezinididin méning xirajitimge yetküdek derijide maash alsam, siler qandaq qaraysiler?" hezriti osman: "bu séning heqqing, xezinidin maash élip, bala - chaqanggha xirajet qilghin!" dégen menide jawab berdi. Seid ibni zeyyidmu buninggha qoshuldi. Emma eli qatarliq bir nechcheylen bu heqte éghiz achmide. Ömer elige xitaben: "sen qandaq qaraysen?" dep soridi. Hezriti eli: "peqet sanga we ailengge yetküdek derijide alsang bolidu. Uningdin artuq élish heqqing yoq!" dédi. Hezriti ömer bu éghir jawabni anglap, xuddi katta mukapatqa érishkendek: "heqiqiy jawab elining sözidir" dep, uninggha bolghan memnuniyitini bildürdi.

Bir qétim hezriti ömer munberde turup xelqge xitab qiliwétip mundaq dédi: "i musulmanlar! Eger men menpeetpereslik qilip öz nepsimge chogh tartsam, siler qandaq qilisler?" aridin biri ornidin turup, qilichi bilen uning boynini isharet qilghan halda: "undaq qilsang, séni mana mundaq qilimiz (boynungni késimiz démekchi)" dédi. Ömer uning tomurini tutup baqmaqchi bolup: "bu gepni manga dewatamsen?" dédi. U adem qilche ikkilenmey turup: "hee, sanga dewatimen" dédi. Hezriti ömer bu qétim: "allah sanga rehmet qilsun!" dégendin kéyin: "biri xataliq ötküzsem, jem'iyette xataliqimni tüzitip turidighan mundaq bilimlik kishilerning bolushini muyesser qilghan allah gha hemd bolsun!" dep razimenlikini bildürdi.

2055.-sual: osman reziyellahu enhuning ijtimaiy hayot körünüshidin bérilgen bir qanche misallar

hezriti osman dölet xadimlirigha maash tarqatqan waqitta, iqtisadiy ehwali nachar bolghanlarga öz mélidin melum miqdarda ayrip bér etti. Uningsizmu hezriti osman özining merdliki, qolining ochuqluqi we allah yolida jihad üçün atighan malliri bilen hemmige tonulghan idi.

2056.-sual: eli reziyellahu enhuning ijtimaiy hayat körünüshidin bérilgen bir qanche misallar

hezriti elining ehwalimu hezriti ömerningkige oxshaytti. Bir küni, ikki ayal (biri ereb, yene biri ejem bolup, ejem ayal ereb ayalning xizmetkari idi) yémek - ichmek telep qilip hezriti elining aldigha keldi. Hezriti eli u ikkisige ayrim - ayrim qilip bir ölchemdin bughday we qiriqtin dinar berdi. Xizmetkar öz nésiwisini élip chiqip ketkendin kéyin, ereb ayal hezriti elige: "i möminlerning emiri! Manga u ayalgha bergenchilik nerse berding, halbuki, men bir ereb, u dégen ejem tursa?" dédi. Hezriti eli u ayalgha: "men allahning kitabigha qaridim, emma kitabtin "hezriti ismail nesebidin bolghanlar hezriti is'haq nesebidin bolghanlardin üstündür" deydighan bir nerse tapalmidim" dep jawab berdi. Yene bir qétim juda ibni hubeyre hezriti elining aldigha kélip: "i möminlerning emiri! Bezide séning aldinggha ikki kishi dewaliship kelse (u ikkisining biri séni öz jénidinmu eziz köridighan, yene biri sanga chish - tirniqi bilen öch bolsimu), sen bashtikisni jazalap, kéyinkisini heqliq qilip chiqiridikensen. Bu qandaq ish?" dep soraydu. Hezriti eli éngikini qashlap olturup: "u shundaq mesiliki, eger u ish men bilen munasiwetlik bolghan bolsa, elwette özem xalighanche höküm chiqarghan bolattim. Emma bu ish allah ornatqan adalet qanunigha munasiwetlik ish. Bu qanun öz péti ijra qilinishi kérek" dep jawab béridu.

2057.-sual: hezriti eli reziyellahu enhuni ulughlash iqimining peyda bolushi we buning islamiyetke ilip kelgen ziyarliiri

eng ghelite yéri shuki, hezriti elini heddédin ziyade ulughlaydighan kishiler qobul qilghili bolmaydighan weqe we xewerlerni uning üstige artip, uni osal ehwalgha chüshürüp qoydi. Bulardin beziliri elige bolghan heddédin artuq söygüsi sewebidin, peqet hezriti elini ulughlash üçün bashqilarni közge ilmay, ularni hezriti eli we yéqinlirining heqqige tajawuz qilghuchi öktemler dep körsitishke urundi. Hetta buning bilenla qalmay, hezriti elining newrilirini "qur'an hökmi bilen imamliqqa teyinlen'gen kishiler" dep élan qilishti. Ularni peyghemberlerge xas süpetler bilen ulughlap, peyghemberler bilen teng orun'gha qoydi. Bu xil mubalighiler islamning deslepki mezgilliride yoq idi. Hijiriye 3 - esrining axirqi yillirigha kelgende bu éqimlar peyda bolushqa bashlidi.

Waqit ötkensériö hezriti eli terepdarilirigha sharait toluq yaritilghachqa özlirige düshmen dep bilgen kishilerni osal ehwalgha chüshürüş we öz pikirilirini keng qanat yaydurush üçün özliri xalighan nersining hemmisini tarix bétige yéziwerdi. Shuning bilen musulmanlar arisida guruhwazliq qilish edep kétép, arida sürkilish peyda boldi we pursetperesler aridin nep ündürüş üçün toxtimay qatrashqa bashlidi. Buning netijside, batiniylik éqimi peyda bolup, muteessip oy - pikir we batil étiqadlar köpiyip ketti.

2058.-sual: abbasiylarning islam tarixini yazghanda yol

qoyghan xataliri

u waqitlarda téxi tarixni yézip qaldurush ishliri bashlanmighanidi. Bu ish abbasiylar xelipisige kelgende andin bashlandi. Emma abbasiylarning tarix yézishtiki birdinbir meqsiti ümewiylerni yoqqa chiqirip, ularni tarix sehipisidin öchürüwétish idi. Abbasiylar öz xelipilikini resmiyleshtürüş üçün hel qilishi kérek bolghan eng muhim mesile mana bu idi. Bu ish ümewiylar xelipilikini pütünley qarilashqa, hetta ümewiylarning peqet hezriti osmanning öchini élish bahanisi bilen xelipilik textige chiqqanliqi we hökümitining qan dewasi üçün qurulghanliqigha qeder bérp taqaldi.

Bu ishlar yüz bergen waqitta, hezriti eli bilen héchqandaq munasiwiti bolmighan nurghun ishlar uning üstige artip qoyuldi. Peyghember eleyhissalamning namida yalghan hadisler oydurulup, bu atalmish hadislerge binaen hezriti elining xelipilikke saylinishi kérekliki, undin burun textke chiqqan xelipilarning muttehem ikenliki we ularning elining heqqini tartiwalghanliqi otturigha qoyuldi. Bu xelipilarning hezriti elidin téximu üstün ikenliki inkar qilindi we birmunchilighan kitablar yézip, üstünlükning hezriti elige mensup ikenliki jakarlandi. Halbuki, hezriti elining bu ishlar bilen héchqandaq alaqsiz yoq idi. Heyhat!... Hezriti eli we uning sewiyesidiki sahabilar bu oydurulghan sözler bilen birining üstidin söz - chöçek tarqatmighan yaki bir kimgé hujum qilmighanidi.

2059-sual: töt xelipe we bashqa sehabe reziyellahu enhumlarning heqiqettiki güzel peziletri

emeliyette, xelipiler insanlar arisida emel - mensep hérismenlikidin eng yiraq kishiler bolup, hetta bashqilargha bolghan hörmiti yüzisidin bezi mesililer heqqidiki köz qarashlirini bayan qilishtinmu özlirini chetke tartatti. Bezide sahabiliridin biridin birer mesile soralsa, u sahabe bu mesilini bashqa bir sahabige, u sahabimu yene birige hawale qilatti. Bu ehwal mushu péti aylinip axiri yene bashtiki shexske bérp toxtaytti. Bir mesile heqqide meslihet soralgan her bir zat (menmenchiliktin, peqet öz hökmining küchke ige bolup qélip, özige meniwiyy bir mes'uliyetning yüklinip qélishidin qorqqanliqi üçün) petiwa bermeslikke we öz köz qarishini bayan qilmasliqqa tirishatti.

Heqiqette, barliq sahabilar, bolupmu xelipiler bir - birini bekmu hörmetleytti, izzet - ikram qilishatti. Héchkim bir - birini peyghember eleyhissalamning dostliri bolghan xelipilerni yaxshi körgendek yaxshi körmeytti.

Bir qétim, hezriti ömer peyghember eleyhissalamning sahabilirigha kiyim tarqitip berdi, emma tarqitilghan kiyimler ichide hezriti elining ikki oghli – hesen we hüsen'ge del kelgüdek kiyim tépilmidi. Shuning bilen, hezriti ömer yemen'ge adem ewetip bu ikkiylen'ge mexsus kiyim buyruttu. Kiyim yétip kélip, u ikkisige kiygüzülgendin kéyin: "uh! Emdi xatirjem boldum" dédi.

Yene bir küni, bir kishi hezriti elidin hezriti ebubekri we ömerge bolghan köz qarishini soridi. Hezriti eli u kishige: "men bu heqte eng köp melumatqa ige kishimen. ALLAHning nami bilen qesem qilimenki, her ikkilisi hidayet rehberliri bolup, özliri toghra yolgha méngish bilen birge, bashqilarnimu herdaim bu yolda méngishqa ündeytti. Shundaqla, her ikkilisi wayigha yetken murshid bolup, islahatchi we shepqetkar idi. Her

ikkisi dunya lezziti, haram we yamanliqtin saqlinip, pakiz wujut we sap eqide bilen bu dunyadin ayrildi. ALLAH hezriti ebubekri we ömerlerni taki qiyamet qayim bolghan'gha qeder ulardin kékinkilerge örneq bolghudek halgha keltürdi. ALLAHning nami bilen qesem qilimenki, exlaqi - pezelette héchkim u ikkisi yetken mertiwige yételmeydu. U ikkisi kékinki ewladlar shertsiz örneq élishi kérek bolghan tengdashsiz rehberlerdur“ dégenidi.

Hezriti elining yénida hezriti ebubekri heqqide gep bolsila, u: “u hemmimizni bésip chüshti. Jénim ilkide bolghan allahqa qesem qilimenki, qaysibir xeyrlik ishqa teshebbus qilinsa, ebubekri u ishta choqum bizni bésip chüshetti“ deytti.

Bir küni, bir kishi hezriti elidin: “i möminlerning emiri! Muhajir we ensarlar néme üchün xelipikke séni tallimay, hezriti ebubekrini tallidi?“ dep soridi. Hezriti eli uninggha: “u özining musulman bolghanliqini mendin burun ochuq élan qildi, mendin burun hijretke atlandi, peyghember eleyhissalam bilen gharda bille turdi. ALLAHning nami bilen qesem qilimenki, eger ebubekri öz xususiyetlirini yoqitip qoyghan bolsa idi, islam dini chong talapetke uchrup, musulmanlarning talutning ayaqliridin héchqandaq perqi qalmighan bolatti. “ dep jawap berdi.

Ikkinchi bap. Hezriti ebubekri reziyellahu enhuning hayati we bu dewirdiki jihadlar

2060.-sual: hezriti ebubekrining jahiliyet dewridiki hayati

ismi: abduallah ibni osman ibni amir ibni amr ibni keab ibni sad ibni teyyim. Leqimi: etiyq; texellusi: ebubekri. Kishiler uni siddiq (rastchil) nami bilen tonuydu. Dadisning ismi osman ebuquhafa. Anisining ismi ummul xeyr selma binti sexr. Anisimu beni teyyim qebilisidin bolup, dadisining taghisining qizi idi. Beni teyyim qureyshning on ikki aymiqining biri bolsimu, abdumennaf we beni mexzum aymaqliridek küchlük emes idi.

Hezriti ebubekri hijrettin ellik bir yil burun dunyagha kelgen bolup, yashta peyghembirimizdin ikki yil, bir nechche ay kichik idi. Ebubekri jahiliyet dewride ikki qétim öylen'genidi. Ulardin biri, quteyle binti abdul uzza bolup, bu ayalidin abdulla we esma tughuldi. Yene biri, beni qinanedin ummu ruman binti amir bolup, bu ayalidin abdurrahman we aishe dunyagha keldi.

Hezriti ebubekri qureysh chongliridin biri idi. Undin bashqa, hezriti ebubekri qureyshning nesebshunasi idi. Hezriti ebubekri tijaretchi bolghachqa, köpligen memliketlerge bérup aylinatti. U mushu meqsette ebutalibning karwinigha qétilip shamni ziyaret qildi. Xéli köp miqdarda meblighi bar idi hem nahayiti séxi idi. Herdaim öz mélidin serp qilip, uruq - tughqanlirigha yaxshiliq qilatti. Shunga qureyshler uni bekmu söyetti we her ishini uning mesliheti boyiche qilatti. Hezriti ebubekri jahiliyet dewridila özige ichimlikni chekligenidi. Shunga meyli jahiliyette yaki islamiyette bolsun, ichimlikni peqetla ichmigenidi. Hezriti ebubekri hayati boyiche butqimu choqunmighanidi. Hezriti ebubekri mexpi - ashkara ishlarning hemmiside peyghember eleyhissalam bilen bille idi. Wehyi chüshüshtin burunmu uninggha bek semimiy muamile qilatti. Peyghember eleyhissalamning taghisi ebutalib bilen birlikte barghan we

meshhur pop buheyra bilen uchrashqan sham ziyaritidimu uning bilen bille idi. Peyghember eleyhissalam wehyi chüshken deslepki chaghlarda, adem yoq yerlerge bériwalghinida quliqigha: "hey muhemmed!" dep chaqirghan awaz anglinatti. Buni bir sir süpitide peqet hezriti ebubekrigila éytti. Chünki jahiliyet dewride hezriti ebubekri peyghember eleyhissalamning yéqin dosti we birdinbir sirdishi idi. Hezriti ebubekri islam dewride köp shöhret qazan'ghan bolsimu, uning jahiliyet dewridiki hayati heqqide bek éniq we tepsiliy melumat yoq. U dewr heqqidiki melumatlar peqet uning tijaret bilen hepilishidighanliqi, nesebshunas ikenliki, qureyshlarning eng söyümlük kishisi ikenliki we peyghember eleyhissalam bilen u dewrdimu dost ikenlikidin ibaret bolup, mana bu jehetlerdin u, jahiliyet dewride tonulghan bashqa kishiler bilen oxshash idi. Emma uning xéli burunla islamgha kirishi, yeni uning burundinla islamgha mayil bolushi uni bashqilardin alahide perqlendürüp turidu. U, peyghember eleyhissalamdin kéyin qalsila eng mötiwer kishi idi.

Hezriti ebubekrining beden qurulusigha kelsek, hezriti aishe mundaq dep teripleymu: "öngi aq, oruq we saqili shalang idi. Aldigha sel égilip turatti, yüz tomurliri ochuq körünetti. Pishanisi keng, qolliri tüksiz idi. "

2061.-sual: hezriti ebubekrining islam dewridiki hayati we güzel peziletleri

hezriti ebubekri peyghember eleyhissalamning eng semimiy dosti idi. Shunga wehyi chüshüshi bilenla uninggha ishendi. Hezriti ebubekrining islamni derhal qobul qilishi, uning peyghember eleyhissalamni jahiliyet dewridila her jehettin nahayiti pishshiq tonughanliqi we uningda bu wezipining höddisidin chiqalaydighan salahiyet we layaquetning barliqigha chin könglidin ishen'genliki üçün idi.

Resulullahqa wehyi chüshken waqitlarda hezriti ebubekri uning eng yéqin dosti idi. Hezriti ebubekri musulman bolghandin bashlap taki peyghember eleyhissalam wapat bolghiche her daim uning bilen bille boldi. Peyghember eleyhissalam uninggha hej we eskiriy yürüshlerni tapshurghandin bashqa waqitlarda, meyli tinchliq waqitliri bolsun yaki seperlerde bolsun, héchqachan peyghember eleyhissalamdin ayrilip qalmidi. Jenglerde, muhim weqelerde her waqit uning yénida idi. Uning bilen bille hijret qildi, uning bilen bille bolush we heq dewasi yolida uning bilen mürini mürige tirep küresh qilish üçün öz ailisini yalghuz tashlap qoydi, ghardiki nahayiti xeterlik peytlerde yene uning yénida idi. Hezriti ebubekri peyghember eleyhissalamgha köp qétim yar - yölek bolghan we qiyin künlerde uninggha ajayip sadaquetmenlik körsetkenidi. Bolupmu, hemme adem öz helekchiliki bilen bolup ketken ohud we huneyn jengliride qehrimanlarche éliship, peyghember eleyhissalamning yéndin bir qedemmu ayrilmighanidi.

Hezriti ebubekri insannarning eng mert we eng jesurliridin biri idi. Qattiq jenglerde öz ornidin hergiz ayrilmay, bar küchi bilen peyghember eleyhissalamni qoghdashqa tirishatti. Shunga u hezriti hemze, hezriti eli, zubeyr ibni el awam we ebudujanelerde dühmen sépige bösüp kirishke purset tapalmighanidi we jenglerde dühmen'ge hujum qilish jehette nami ularningkidek köp yéyilmighanidi. Chünki urush qehrimanliri özliri

öلتürgen we esirge alghan düshmen sanining az - köplikige qarap dangq chiqiratti.

Hezriti ebubekrining jenglerdiki ehwali bashqa islam qehrimanliriningkidin perqliq idi. Chünki u herdaim peyghember eleyhissalamning yénida turup, uni qehrimanlarche qoghdaytti, uninggha yüzlen'gen hujumlargha öz bedinini qalqan qilip turup qarshiliq körsitettti.

Hezriti ebubekri bekmu peziletlik we heddédin ziyade merd idi. Mal - bayliqining hemmisini dégüdek allah we uning peyghembirining yoligha qilche ikkilenmey serp qiliwétetti. Shunga uning heqqide munu ayet chüshkenidi: "paklinish üçün mal - mülkini (yaxshiliq yollirigha) serp qilidighan adem uningdin (yeni ottin) yiraq qilinidu. "

ehmed bni henbelning ebuhureyredin riwayet qilghan bir hedise peyghember eleyhissalam bir küni mundaq dégenidi: "héchbir mal manga ebubekri béghishlighan maldek yarimidi. " bu sözni anglighan ebubekri közliri yashangghirighan halda: – i resulullah! Mélim we jénimni pida qilghili sendin yaxshirag biri barmidi?! - dédi.

Hezriti ebubekri musulman bolghan waqitta 40 ming dinari bar idi. U bu bayliqining hemmisini peyghember eleyhissalamgha tapshurulghan islam dewasi üçün atiwettti. Hijret qilghan küni uning qolida besh ming dinaridin bashqa héchnémisi qalmighanidi.

Tirmizining ebuhureyredin riwayet qilghan bir hedise peyghember eleyhissalam mundaq dégenidi: "kim bizge bir yaxshiliq qilghan bolsa, uninggha layiqida yaxshiliq qiliwatimiz. Emma ebubekrige undaq qilalmiduq. U shundaq yaxshiliqlarni qildiki, uning ejrini peqet allah taala qiyamet küni éhsan qilidu. Uning üstige, héchkimning méli ebubekrining mélidek paydiliq bolup baqmidi. "

islam dewitining deslepki mezgilliride, hezriti osman, zubeyr ibni el ewam, abdurrahman ibni ewf, sad ibni ebuweqqas we telhe ibni ubeydullah qatarliq meshhur sahabilar hezriti ebubekrining wesilisi bilen musulman bolghan idi. Bular eng deslepki musulmanlar bolup, ulardin kéyin osman ibni mez'un, ebu ubeyde ibni jerrah, erqem ibni ebul erqem we ebu seleme abdullah ibni Abdul esed qatarliq sahabilar musulman boldi.

Hezriti ebubekri hoysida özi üçün kichik bir meschid yasiwalghanidi. U yerde namaz oquytti, qur'an tilawet qilatti. Etraptiki qoshnilar béshigha toplishiwélip, uning namaz oqushini tamasha qilip, qur'an awazini tingshaytti, u esnada tökken köz yashlirini köretti. Uning bu hali bir munche kishining musulman bolushigha seweb boldi.

Hezriti ebubekri musulman bolghanliqi üçün xojayinidin zulum körgen qullarni körsila, ularni sétiwélip, azadliqqa chiqiratti we buni peqet allah raziliqi üçünla qilatti. Bir küni, u amir ibni fuheyre isimlik bir qulni uning xojayini tufeyl ibni abdullah ibni haristin sétiwélip, azadliqqa chiqardi. Tufeyl hezriti ebubekrining ögey oghli, yeni uning ayali ummu rumanning bashqa erdin bolghan oghli we hezriti aishening ana bir qérindishi idi. Amir isimlik qul bolsa, tunji bolup islamni qobul qilghan we allah gha iman éytqanliqi üçün qattiq zulum chekkenlerdin biri idi. U kéyinche bedri we uhud jenglirige qatnashti, biri meune pajiesi waqtida shéhit boldi.

Hezriti ebubekri bilal ibni rebbah (bilal hebeshi) nimu xojayinidin sitiwélip, hörlükke chiqardi. Bilal hebeshi islamgha nahayiti ixlasmén bolup, peyghember eleyhissalamning muezzini idi. U bedri we bashqa muhim jenglerning hemmisige toluq qatnashti.

Hijriyening 20 - yili shamda wapap boldi.

Peyghember eleyhissalam özi bilen hezriti ebubekri arisidiki dostluq munasiwitining shunchilik chongqurluqigha, hezriti ebubekrining pütün mal - bayliqini islam dewasi üçün atiwetkenlikige we bu yolda qanchilik mal serp qilghanliqigha qarimay, bir musulmanning ishligüdek küchi bolsila, bashqa bir musulman'gha yöliniwélisini, bolupmu, bir rehberning öz qol astidikilerning ejir - méhnitige tayinip kün kechürüshini yaqturmighachqa, özining shundaq ishqa duch kélip qélishini peqetla xalimaytti, shundaqla, bu jehetimu pütün musulmanlarga ülgé bolghan idi.

2062.-sual: hezriti ebu bekrining islam dewride öylen'gen ayalliri

hezriti ebubekri islam dewride ensarilardin bolghan harije qizi hebibege öylen'genidi. Emma u ayali hamile waqtida wapap boldi. Uning wapapidin kéyin, ummu gülsüm isimlik qizi tughuldi. Kéyin, bu ayalni telhe ibni ubeydullah öz nikahigha aldi. Undin bashqa, hezriti ebubekri yene umeys binti esmaghimu öylen'genidi. Bu ayal burun hezriti elining qérindishi jaferge yatliq bolghan bolup, jafér mute jéngida shéhit bolghan idi. Hijriyening oninchi yili, bu ayaldin muhémmed isimlik oghli tughuldi. Hezriti ebubekri wapap bolghandin kéyin, bu ayalni hezriti eli öz nikahigha aldi.

2063.-sual: hezriti ebubekrining xelipilikke saylinish jeryani

peyghember eleyhissalam wapap bolghandin kéyin, medine xelqi bolghan ensarlar medinige we musulmanlarga birining bash bolushi kéreklikini jiddiy hés qilishqa bashlidi. Chünki etrapniki bedewiyler we bashqa qebililer peyghember eleyhissalamning wapati bilen teng otturigha chiqqan boshluqtin paydilinip, bu sheherlerge hujum qilishqa teyyarlandi. Uning üstige, birmunchilighan köchmen erebler we qebililer téxi heqiqiy menide iman éytmişganidi. Gerche ular islamgha ishen'gendek körünsimu, iman ularning qelbigé toluq orniship bolalmighanidi. Ensarilar muhajirlarning peyghember eleyhissalamning wapapidin kéyin mekkige qaytip qélish éhtimalliqini oylishiwatatti. Ular öz yurtlirigha qaytip kétishi mumkin idi. Mushu sewebtin, muhajirlarni hésabqa qatmay turup, peyghember eleyhissalamning xelipisini saylash ularning eng chong wezipisi idi.

Ensarilar medinilik beni sede ailisining öyige yighildi, bu yighilishqa muhajirlar chaqirilmidi. Ular bilen kéngishishningmu hajiti yoq idi. Chünki, mediniliklarning köpinchisini xezrejliler teshkil qilatti. Ularning rehbirimu sahabilarning chongliri, shundaqla peyghember eleyhissalam wapap bolushtin burun pewqul'adde memnun we razi bolghan kishilerdin biri - sed ibni ubade idi. Shunga uni xelipilikke teyinleshke birdek kélishkenidi.

Muhajirlarğa kelsek, ular bu ishlardin ensarilargha qarighanda téximu yiraq idi. Chünki ularning beziliri peyghember eleyhissalamning wapati we depne ishliri bilen meshghul idi. Beziliri téghiche bu qayghuning tesiridin qutulup bolalmighanidi. Yene beziliri bolsa, peyghember eleyhissalamdin kéyin biri xelipilikke saylinishi kirek dégenlerni xiyaligha keltürüpmu qoymişganidi. Bu ehwaldiki kishilerge nisbeten bu ish ixtilap qilishning héch hajiti bolmighan bir mesile idi. Del shu chaghda, muhajirlardin bir top kishi peyghember eleyhissalamning öyide idi. Biri tuyuqsiz kélip, ensarilar beni

sedning öyige yigilghanliqni xewer qildi. Muhajirlarning wekilliri ornidiki hezriti ömer, hezriti ebubekri we ebu ubeyde qatarliqlar beni sedning öyidiki yigilishqa qatnishish üçün yollirigha dawam qildi. Bu yigilishqa ensarlarning chonglirining hemmisi yigilghanidi. Ular qisqiche bir söhbet ötküzgendin kéyin: "muhemmed eleyhissalamdin kéyin, musulmanlarga sed ibni ubadeni bashliq qilip saylayli!" déyishti.

Muhajirlarning wekilliri yigilishqa kirip keldi. Ensar chonglirining hemmisi yigilghanidi, ular olturushti. Emma bu yerde bir mesile kélip chiqti. Ensarlar (muhajirlarning wekilliri kélip bolghiche ariliqta) ubadeni xelipilikke saylap, uninggha bey'et qilip bolghan idi. Ubademu wezipisini tapshuruwélisht aldida idi. Emma bu ish eng deslepte muhajirlardin bashlinishi kérek idi. Undaq bolghaniken, bu yerde bir xataliq yüz bergenidi. Bu xataliqni mushundaq peytte we mewjut shert - sharaitlarga qarimay tüzitish kérek idi. Bu ish bekmu inchilik bilen hel qilinishi kérek bolup, eksiche bolghanda, xelipige asiyliq qilishtek bekmu xeterlik ehwal kélip chiqatti. Ensarlarning rehberi sed ibni ubadeni tedrijiy halda bu orundin chüshürüsh lazim idi.

Hezriti ömer ensarlarning sözlirini anglap bolghandin kéyin mundaq dédi: "bu orun peqet qureyshtin bolghan birige layiqtur. Shundaq bolghandila, erebler razi bolushidu. Xelipilikke ulardin bashqa kim kelse, ular uni qobul qilmaydu we kim bu heqte bizge qarshi chiqsa, uni derhal öltürimiz. "

arida ensarilardin bir nechche sahabe sözlep ötti. Bu sözlerdin kéyin hezriti ebubekri ornidin turup mundaq dédi:

– allah silerge xeyr - éhsan ata qilsun we söz qilghanlarni salamet qilsun! Manga qaranglar! Eger bundin bashqa artuqche bir nerse démekchi bolsanglar, biz siler bilen ittipaq ötelmeymiz. U geplirini tügitipla, derhal hezriti ömer terepke burulup, uninggha: – qolungni bergin! Men sanga bey'et qilimen, - dédi. Emma hezriti ömer:

– sen mendinmu bekre pezetlik sen, - dep xelipilik teklipini qobul qilmidi. Hezriti ebubekrimu uninggha: – sen manga qarighanda küchlükrek, - dédi. Emma hezriti ömermu ching turup: – méning küchümü séning pezetliring bilen birlikte sanga tewe bolsun, - dédi. Andin hezriti ömer we ebu ubeyde birlikte uninggha:

– i ebubekri! Peyghember eleyhissalamdin bashqa birining séning aldinggha ötüshi toghra emes. Sen sewr gharidiki eng xeterlik peytlerdimu özengni qilche oylap qoymay, peyghember eleyhissalam bilen bille boldung. Uning üçün jéningni pida qilishtin yanmidung. U aghrip qalghanda, séni imam qilip saylidi. Shunga bu heqte séni aldin'ala oylashimiz lazim! - dep uni qollaydighanliqi toghrisidiki pozitsiyisini bildürüshti.

Ömer bu sözlerni qilip bolupla, yügürüp bérup hezriti ebubekrining qolini tutti. Useyyid ibni hudeyr we beshir ibni sedmu bir - biri bilen besleshkendek yügürüp kélisip, hezriti ebubekrige bey'et qildi. Buni körge bashqilarmu bir - birlep kélip, uninggha bey'et qildi. U yerge yigilghanlarning ichide sed ibni ubadela bey'et qilmidi. U aghrip bolghachqa, hezriti ebubekrining aldigha kélelmidi, birer éghiz gepmu qilmidi. Mana bu weqe, ensarlar bilen muhajirlar arisida xelipilik sewebidin héchbir ixtilap chiqmighanliqini ispatlap béridu. Peqet ensarlarning endishisi tüpeylidinla bir xataliq yüz berdi - xalas! Bu sed ibni ubadening mewqesi yüzisidin ensarlarning keynige chékinishi zörür bolghan bir talash - tartishqa seweb boldi.

2064.-sual: musulmanlarning hezriti ebu bekrige bey'et qilshi we ebu bekri reziyellahu enhuning jamaetke sözligen nutqi

bu weqe, hijiriyening on birinchi yili (peyghember eleyhissalam wapap bolghan yil) rebiel ewwel éyining on ikkinchi küni yüz bergenidi. Hezriti ebubekri xelipilikke saylinip, ikkinchi küni (xelipilik süpiti bilen) xelqni namazgha chaqirdi. U méhrabqa chiqip turushigha, hezriti ömer awwal allahqa hemdu sana éytqandin kéyin, xelqqa mundaq dédi:

” i xalayıq! Tünügün silerge xitab qilghanidim, emma éytqanlirimning hemmisi öz ichimdin kelgen sözler idi. Xelipining saylinishi heqqidiki söz - ibarilirim ya allahning kitabida yoq yaki peyghember eleyhissalamning manga amanet qilghan birer éghiz sözige tayan'ghan emes. Emma men peyghember eleyhissalamning bizge ebediy rehberlik qilidighanliqini oylap yürettim. Epsuski, u wapap boldi we silerge allah nazil qilghan kitabni qaldurup ketti. Mana bu kitab, peyghember eleyhissalam rehberlik qilghan hidayet yolining del özidur. Eger uninggha ching ésilsanglar, u silerni hidayet yoligha bashlaydu. ALLAH taala silerning eng xeyrlikanglar we peyghember eleyhissalamning ghardiki jan yoldishi, silerge rehberlik qilishqa eng heqliq bir zat üstide pikir birlikige kélisinglarni muyesser qildi. “

hezriti ömerning sözini anglighan xelq beni sed yighilishidiki bey'ettin kéyin yene bir qétim bey'et qildi. Andin hezriti ebubekri allahqa hemdu sana éytqandin kéyin, xelqqa shu tarixiy sözlerni qildi:

” i xelqim! Men gerche aranglardiki eng pezeletlik biri bolmisammu, silerning xelipenglar bolup saylandim. Eger silerge toghra rehberlik qilalisam, manga yadrem qilinglar. Eger adaletsizlik qilsam, méni toghra yolgha bashlanglar. Toghriliq amanet, yalghanchiliq bolsa, xiyanettur. Shuni bilinglarki, halal yol bilen öz rizqini tépip yewitip, heqsizlikke uchriqan kishi taki öz heqqi qayturup élin'ghiche méning nezirimde eng küchlük kishi hésablinidu. Shundaqla, aranglarda özini küchlük dep oylap, bashqilarning heqqige tajawuz qilghan kishimu uningdin shu heq élinip esli igisige qayturulghiche méning nezirimde eng ajiz kishi hésablinidu. Yene bilip qoyunglarki, qaysi millet jihatni terk etken bolsa, muheqqeq allah u milletni xar - zebunliqqa yüzlendürdi. Qaysi millet arisida pahishiwazliq ewj alsa, muheqqeq allah u milletke omumiy yüzlük balayiapet berdi. Men allahqa we allahning peyghembirige itaet qilghan muddetkiche, silermu manga itaet qilinglar. Eger men allah gha we peyghembirige asiqliq qilsam, ene shu chaghda manga itaet qilish dégen nerse mewjut bolmaydu. Qéni emdi, hemmimiz namazgha turayli. ALLAH hemmimizge merhemet ata qilsun!“

bu küni, peyghember eleyhissalamning depne ishliri bilen meshghul boluwatqanlardin bashqa hemmeylen hezriti ebubekrige bey'et qildi. Ularmu ishlirini tügetkendin kéyin kélip uninggha bey'et qildi. Peqet sed ibni ubadela bir az kéchikti. Kéyin umu kélip bey'et qildi we mujahid bolup jengge qatnashti. Köp ötmey, süriye tupraqilirida weziye alghan bir jengde shéhit boldi.

2065.-sual: eli reziyellahu enhuning hezriti ebu bekrige

kichikip bey'et qilshining sewebi

hezriti elining bey'et üçün ayali hezriti fatimening wapatighiche kéchikkenlik heqqidiki pitne - pasatmu pütünley töhmet bolup, hezriti elining barliq musulmanlar birlikke kélip qarar bergen bu muhim ishta alte ay kéchikip qélishi mumkin emes. Küchlük imani we kichik yashliridila musulmanlarga qilghan birlik we barawerlik chaqiriqliri, islam qérindashliqigha bolghan örneq muamililiri bilen tonulghan hezriti elining bu ishqa bundaq muamile qilishi téximu mumkin emes. Gerche bu ikki zat arisida bezi talash - tartishlar we köngül aghriqliri yüz bergen bolsimu, bu, xelipilik bilen emes, belki miras bilen munasiwetlik mesililer bolup ishning jeryani mundaq idi:

hezriti fatime hezriti ebubekridin dadisi (yeni peyghember eleyhissalam)ning fedek we xeyberdiki mirasini telep qildi. Emma hezriti ebubekri bu telepni qobul qilmidi we uninggha peyghember eleyhissalamdin anglighan bir hedis bilen jawab berdi. Peyghember eleyhissalam mundaq dégenidi: "biz peyghemberler jamaiti yéqinlirimizgha miras qaldurmaymiz. Bizdin kéyin'ge qalidighini sediqidur(yeni barliq ümmetke aittur). "

hezriti eli we fatime bu sözning peyghember eleyhissalamning sözi ikenlikini éniq biletti. Chünki hezriti fatime ilim ehli bolup, intayin mol bilimi bar idi. Shundaqtimu, hezriti ebubekri bilen arilirida kichikkine köngül aghriqi yüz berdi. Emma bu ish qayta tekrarlanmidi. Uning üstige, hezriti eli u künlerde öyidin sirtqa köp chiqalmighachqa, hezriti ebubekrige yadrem qilish pursitimu yoq idi. Shundaq bolsimu, muhim mesililerde, dindin qaytqan murted isyanchilar we medinige qaytidin hujum qilishqa urun'ghan bashbashtaqqlargha qarshi élip bérilghan mudapie paaliyetlirige oxshash ishlarda herdaim hezriti ebubekrining eng yéqin yadremchiliridin biri idi. Elining uzun mezigiliche öyidin chiqmasliqining sewebi ayali hezriti fatimening késili idi. Peyghember eleyhissalam wapat bolup alte aydin kéyin, hezriti fatimemu wapat boldi. Hezriti eli shunche waqit hezriti fatimening késili bilen hepiliship yürgenidi. Hezriti fatimening hezriti ebubekridin renjip qalghanliqi we uninggha köngli xapa halda wapat bolup ketkenlik heqqidiki söz - chöchekke kelsek, bumu islamni we islamning xarakterini bilmeydighan nadanlarning oyduرمىsı idi.

Ehwal mana mushundaq bolghaniken, meyli hezriti eli bolsun yaki hezriti abbas bolsun weyaki pütün beni hashim qebilisi bolsun, barliq musulmanlar hezriti ebubekrige bey'et qilghan küni ularmu bey'et qilghanidi. Beni hashim qebilisi yaki bashqa bir qebilidin birmu adem bu bey'ettin qélip qalmidi.

2066.-sual: hezriti ebubekrining muweppiqiyetlik xizmetliri

hezriti ebubekri xelipilik dewrining qisqa bolushigha qarimay (uning xelipilik dewri ikki yil, üç ay, on kün dawamlashti), insanlarning qelbiga islamning menisi we ehmiyitini chongqur singdürdi. Halbuki, bu ishqa bekmu uzun yillar kétishi mumkin idi. Uning islamni ilmiy yosunda yolgha qoyushi we bu yolda ching turushi uning islamni neqeder yaxshi chüshinidighanliqini we qanchilik derijide saghlam, küchlük we tewrenmes iman'gha ige ikenlikini ispatlap bermekte.

Hezriti ebubekri mana bu alahidilikliri bilen islamni saghlam asas üstige qurup, qed kötürüp turushqa sharait yaritip berdi. Shunga hezriti ebubekri islamni (urush - jédel we

xeterlik peytlerde) tik tutup turalighan we eqidilerning burmilinip kétishini tosiyalighan eng büyük tarixiy shekslerning biri hésablanmaqta.

Hezriti ebubekri heqiqeten aldin körer we nezer dairisi keng zat idi. Uning dewride özlirini musulman dep atıwalghan, emma qelblirige iman singip kirmigen nurghunlighan bedewiy erebler bar idi. ALLAH taala bular heqqide mundaq deydu: erabilar:"iman éyttuq" deydu, (ulargha) éyqtinki, "(téxi) iman éytmidinglar we lékin siler boysunduq denglar, iman téxi silerning dilinglarga kirmidi, eger siler allahqa we uning peyghembirige itaet qilsanglar, allah silerning emelinglardin héch nersini kémeйтиwetmeydu, allah heqiqeten (möminlerge) nahayiti meghpiret qilghuchidur, (ulargha) nahayiti méhribandur. "

ikki yüzlimichilik peyghember eleyhissalamning dewridila bar bolup, musulman qiyapitige kiriwalghan, emma musulmandarchiliqtin qilche eser bolmighan birmunche adem bar'idi. Bolupmu, bedewiy ereblerning köpinchisi shundaq idi. Qur'an kerimning ayetliridin ochuq körüwélishe boliduki, allah taala bu ehwalni elchisige bildürgen we ularning muwapiq purset tapqan haman dindin qaytidighanliqini semige salghanidi. Derweqe, peyghember eleyhissalam hayat waqtidila murtedlik alametliri körülüşke bashlighanidi. Hetta yemende el eswe el ensi, yemamede museylimetul kezzab we nejid diyarida tuleyhetul esediy qatarliqlar özlirini peyghember atiwélishti, emma xelqpe ochuq - ashkare jakarlashqa pétinalmidi. Chünki ular peyghember eleyhissalamning özlirining üstige qoshun ewetishidin qorqqanidi.

Peyghember eleyhissalamning wapat bolghanliqi heqqidiki xewer tarqilish bilenla, ular derhal islamdin yénip, özlirining peyghember ikenlikini ochuq élan qildi. Ish buning bilenla tügimey, nurghunlighan bedewiy ereblerningmu ikki yüzlimichiligi otturigha chiqishqa bashlap, jahiliyet dewridiki étiqad we hayatigha qaytqanliqini jakarlashti. Bu pitnidin peqet medine munewwer, mekke mukerrem we taif sheherlirila saqlinip qaldi.

Hezriti ebubekri xelipilik maqamigha chiqmay turupla, bu murtedler elchi ewetip özlirini zakat bergüchilerning sirtida tutushni telep qilishti. Ular xelipining bu heqte özlirige razimenlik bildüridighanliqini we teleplirini qobul qilidighanliqini hésablashqanidi.

Murtedler medine hökümitining esker sanining az, özlirining köp we küchlük ikenlikini közde tutup hezriti ebubekrini özlirige boyun egdüreleydighanliqigha we uninggha özlirining teleplirini qobul qilduralaydighanliqigha ishinisetti. Emma netijide ularning bu xiyali tamamen sugha chilashti. Chünki hezriti ebubekri heqiqeten islam muqim belgiliwetken hökümlerning héchbirige sel qarimighudek derijide küchlük we tewrenmes iman'gha ige idi we axirqi nepisigiche bu yolda tirkishetti. Derweqe, ularning üstige qoshun tartti.

Usame peyghember eleyhissalamning azad gerdisi we eng yaxshi köridighan asrandi balisi zeydning oghli, zeyd bolsa harisening oghli bolup, usamening anisi ummu eymen peyghember eleyhissalamning terbiyechisi idi. Peyghember eleyhissalam sahabisi usameni hem uning dadisini öz jénidin eziz köretti.

Peyghember eleyhissalam wapat bolup, üç kündin kéyin hezriti ebubekri xelipilikke teyinlendi. U xelipilik süpiti bilen qoshun'gha peyghember eleyhissalam

belgiligen nishan'gha qarap yürüş qilishqa emr berdi. Hezriti ebubekri qarargahqa béríp qoshunni uzitip qoyup, medinige qaytti. Qomandan usame hezriti ömerning aldigha kélip, uningdin mundaq bir ishni ötündi: "sen peyghember eleyhissalamning xelipisge béríp éytqin! Ruxset qilsa, men hazirche qoshunni chékindürüp turay. Chünki eng küchlük sahabilerning hemmisi bu qoshun'gha qétildi. Shunga bu xeterlik peytte xelipini yalghuz tashlap qoyushtin ensirewatimen. " del shu chaghda, ensarlarmu hezriti ömerdin: "eger (xelipe) bu qoshunni ewetishtin rastinla waz kéchelmise, eng bolmighanda bizge yashta usamedin chong we tejribilik birini qomandan qilip bersun!" dep telep qilishti.

Hezriti ömer usamening emri bilen hezriti ebubekrining yénigha kélip, uning pikrini ebubekrige bayan qildi. Hezriti ebubekri ömerge: "manga qaranglar! It we bōrilerning méní parchiliwitidighanliqini bilsemmu, peyghember eleyhissalam qarar bergen bir ishtin esla waz kechmeymen" dep jawab berdi. Hezriti ömer bu qétim: "ensarlarmu usamening ornigha yashta uningdin chong we tejribilik birini teyinlep bérishingni telep qilishiwatidu" dédi. Bu sözlerni anglighan hezriti ebubekri qattiq ghezeplendiki, ornidin sekrep turup hezriti ömerning saqilidin tutti we mundaq dédi: "anang ölsun, i ibni xettab! Peyghember eleyhissalam belgiligen nersini méning buzushumni telep qiliwatisiler - he?!" shuning bilen hezriti ömer derhal qarargahqa qaytti. Usame uningdin: – qandaq boldi? - dep soriwidi, u:

– közümdin yoqilip, yolunggha méngish! Xep, hemming yétim qélisharsen! Sen xeqning yüzidin peyghemberning xelipisi aldida reswa boldum, - dédi.

Hezriti ömer ketkendin kéyin, hezriti ebubekri qarargahqa qayta kélip, eskerlerni agahlandurdi. Andin ularni righbetlendürüp, yolgha saldi. Özimu qisqa bir ariliqqiche qoshun bilen bille mangdi. Usame at üstide, hezriti ebubekri piyade bolup, uning ulighini abdurrahman ibni ewf yétiliwalghanidi. Usame hezriti ebubekrige: "i peyghember eleyhissalamning xelipisi! ALLAHning nami bilen qesem qilimenki, ya sen étinggha min'gin yaki men étimdin chüshey!" dep özining töwenchilikini we uninggha bolghan chongqur hörmitini ipadilidi. Emma hezriti ebubekri: "yaq! ALLAHning nami bilen qesem qilimenki, senmu étingdin chüshmigin, menmu minmey. ALLAH yolida méning ayaghlirimmu birer saet topa - chang bolsa, néme boptu? Bilip qoyunglarki, allah taala jihadqa qatnashqan bir musulmanning herbir qedimi üçün yette yüz hesse sawab béridu, mertiwisini yette yüz hesse östüridu we yette yüz gunahini yuyuwétidu" dédi. Usame uninggha: "hezriti ömerni manga yaremchi qilip teyinlep bergen bolsang!" dédi. Hezriti ebubekri uning bu telipini qobul qildi, andin qoshunni yene bir qétim toxtitip mundaq xitab qildi: "i muhajirlar jamaesi! Bir az toxtanglar! Silerge deydighan on nesihitim bar. Bularni ésinglarda ching tutushunglarni tewsiye qilimen. Xiyanet qilmanglar, chektin ashmanglar, panahliq tiligenlerni öltürmenglar, bashqilarni wehshiylerche öltürmenglar, yashan'ghanlarni, kichik balilarni we ayallarni öltürmenglar, xorma derexlirini zide qilmanglar, köydürmenglar, héchqandaq del - derexni kesmenglar, dushmaning qoy, kala, tögilirini boghuzlimanglar.

Aldinglargha dunya hayatini terk étip, kéche - kündüz ibadet bilen meshghul bolidighan bezi kishiler uchraydu, ulargha hezgiz chéqilghuchi bolmanglar. We yene

aldinglargha destixan sélip, herxil taamlar tartidighan kishiler uchraydu, bulardin hezer eylenlar, ular allahning namini tilgha alghandin kéyin destixinigha qol uzitinglar. Andin yene chéchining otturini chüshüriwétip, etrapini xuddi yögektek qoyup qoyghan kishilerni uchritisiler, ularni qilich bilen agahlandurunglar! Qéni emise, allahning nami bilen algha! ALLAH jéninglarni almaqchi bolsa, düshmenning qilichi yaki xoléra bilen alsun!”

andin hezriti ebubekri usamege mundaq dep telimat berdi: ”peyghember eleyhissalam sanga qandaq emr bergen bolsa, shundaq qilghin. Awwal quzza diyaridin bashla, andin abilge kel! Peyghember eleyhissalamning emrliridin héchqandaq nuqsan qoyma we uning emrlirige héchnerse qoshmighanliqimni körüp, uning ornigha chiqqanliqimgha heyran qalma!” usame algha qarap yürüp ketti. Zil merwe we wadi qatarliq yerlerge yuluqup ötkendin kéyin, peyghember eleyhissalam buyrighan yergiche yétip bardı. Atliq qoshuni bilen quzza qebilisi üstige yürüş qildi, abilgha hujum qildi. Nurghun ghenimet toplidi. Bu wezipe, bérıp - kélishtin sirt, 40 künde aran tamamlanıdı.

Murtedler zakatni özliridin bikar qiliwétish üçün xelipining aldigha wekiller ömiki ewetti. Hezriti ebubekri bu teklipti qet'iy ret qildi we bu meshhur sözini del shu chaghda éytti: ”allahqa qesem qilimenki, peyghember eleyhissalam waqtida (döletke) töligen nersini (bügün) tölimeslik üçün tirkishidighan bolsa, (töleydighan nersisi tögining chulwurichilik nerse bolsimu) ulardin shu nersini töletkiche élishimen. “

shundaq, hezriti ebubekri islamni mana mushundaq bölünmes, bir pütün dep biletti. Chünki perzlerning bir - biridin perqi yoq bolup, zakat herqanche iqtisadiy téma bolup ketsimu, u islamning muhim shertliridin biri, allahqa qulluq qilishning bir körünüşidur. Islamning bir qismini ijra qilip, yene bir qismigha sel qarashqa hergiz bolmaydu.

Hezriti ebubekri zakat bérishni xalimighan munapiqlarning wekillirige qopal tegdi we ulargha haqaret qilip, teleplirini ret qildi. Öz idiyiside ching turup, ularni dinning ehkamlirigha boysunushqa zorlidi. Munapiqlarning wekilliri öz qebililirige qaytip bérıp, musulmanlarning san jehette bekmu az ikenlikini melum qilishti. Chünki u mezgillerde usamening qoshuni bizanslargha qarap yürüş qilghachqa, musulmanlar anda - sanda qélip qalghanıdı. Bu wekiller özlirining qebililirini medinige hujum qilishqa küshkürtmekte idi.

Hezriti ebubekri usamening qoshunini uzitip qoyghandin kéyin medinige qaytip kélip, sheherning chöllerge qaritip échilghan derwazilirigha nopuzluq sahabilerni qarawul qilip qoydı. Hezriti ebubekri usamening qoshunliri qaytip kelgiche, murtedlerge qarshi jeng élan qilmasliqni planlidi. Shunga u bezide özige kelgen wekillerni kütüwélip, bezide özi ulargha wekil we hey'etlerni ewetish arqiliq waqit ötküzüşke tirishatti.

Lékin bezi munapiq qebililer bizansqa qarshi yürüş qilghan qoshun qaytmighan pursettin paydilinip, medinige bésip kirishni xiyal qilishatti. Derweqe, hezriti ebubekri usamening qoshunini uzitip, medinige qaytqandin kéyin üç kün ötmey turupla medine kéchilik hujumgha uchridi. Munapiqlar medinige hujum qilghan waqitta, jiddiy peytte yarem qilishi üçün zulhisse dégen yerge bir bölük eskerni orunlashturup qoydı. Ular medinige kirish éghizlirigha hujum qilghan waqitta, sheherni qoghdighuchi

muhapizetchilerge duch keldi. Muhapizlarning arqa teripide xewerchiler yügürüp yürüşetti. Bu xewerchiler derhal mesjidke béríp, weqeni hezriti ebubekrige yetküzdi.

Xelipe muhapizlarning qattiq qarshiliq bildürüşini tapilighandin kéyin, özimu eng téz sür'ette bir qoshunni bashlap, shehning kirish éghizlirigha qarap yügürdi we basqunchilarni birdemdila tire - pireng qiliwetti. Ular düshmennin qoghlap, zulhisse dégen yerge kelgende, düshmenning aldin orunlashturup qoyghan yademchi qoshuni bilen doqurushup qaldi. Munapiqlar tulumlarga hawa toldurup, éviz yerlerdin peske qaritip domilitish arqiliq musulmanlarning tögilirini hürkütmechi we waqit ötküzmechi bolushti. Musulmanlar ularni köp qoghlashning hajiti yoq dep qarap medinige qaytti. Bu ariliqta munapiqlar zulqissediki terepdarlaridin yadem telep qildi. Ularmu ularning chaqiriqigha awaz qoshti. Shu kéchisi hezriti ebubekrimu medinide qaytidin teyyarlinip, yérin kéche bolghanda qoshunni bashlap medinidin chiqti.

Qoshunning ong qanitigha numan ibni muqerrin, sol qanitigha uning inisi abdullah ibni muqerrin we arqa sepke ularning inisi suweyd ibni muqerrin qomandanliq qiliwatatti. Seher waqti, téxi tang yoruy turupla düshmenler birdinla musulmanlarning qilichliq hujumigha uchridi. Néme bolghinini angqirip bolalmighan düshmenler patparaq bolup, herterepke qéchishqa bashlidi. Bu zeper bilen musulmanlarning rohi kötürölüp, köngli tinjidi. Qebililer ichide musulman péti qélip qalghanlarmu islam dinida ching turushqa tirkeshti. Shuning bilen teng, musulmanlarni söyündüridighan yene bir ish yüz berdi. Yeni qebililerdin yighilghan zakat medinige saq - salamet yétip keldi.

Bu weqe usame qoshuni yolgha chiqip, neq ikki ay bolghanda yüz berdi. Undin kéyin, musulmanlarni söyündüridighan üçinchi xewer yétip keldi. Bu weqedin on kün ötmeyla, usamening qoshunliri zeper quchup, köpligen ghenimet bilen qaytip keldi. Hezriti ebubekri usameni özining ornigha naib qilip belgilep: "siler aram éliwélinglar!" dégendin kéyin, zulqisse we medinining kirish éghizlirigha teyinlep qoyghan eskerliri bilen bille munapiq we murtedlerning üstige qayta yürüş qilmaqchi boldi. Sahabilerning tosushigha unimay zulhisse we zulqissege qarap yolgha chiqti. Yene numan ibni muqerrin we qérindashlarini aldinqi qétimqidek yanlirigha élip, el ebrek rayonidiki remze dégen yerge bésip kirip, u yerdiki munapiqlar bilen qoralliq toqunushti we ularni meghlup qildi. Munapiqlar chékinip, aldi - keynige qarimay qachti. Hezriti ebubekri medinige qaytti. Bu ariliqta yene qebililerdin yighilghan zakat malliri medinige élip kélindi. Mal shu qeder köp idiki, islam dölitining xezinisining chiqimidinmu éship ketti.

Bu mezgil ichide, usamening eskerlirimu xéli obdan aram éliwaldi. Shunga hezriti ebubekri ularni ereb yérin arilining u yer - bu yéride bash kötürüp chiqqan munapiqlarning üstige ewetish üçün on bir sepke ayridi. Bu seplerning qomandanliri we qoshunning nishanliri töwendikiche idi:

birinchi, xalid ibni welid: u awwal özini peyghember dep jakarlighan tuleyha ibni xuweylid el esediyning üstige yürüş qilidu. Bu wezipini muweppiqiyetlik tamamlisa, el bettah rayonidiki malik ibni nuweyre el yarbui el temimiyning üstige yürüş qilidu.

Ikkinchi, ikrime ibni ebujehil: umu özini peyghember dep jakarlighan, beni henife

qebilisining reisi, yemamelik museylimetul kezzap bilen urush qilidu.

Üchinchi, shurehbil ibni hesene: hezriti ebubekri uning qomandanliqidiki qoshunni yemamede urush qilidighan ikrimening qoshunigha yademchi qoshun qilip belgilidi.

Tötinchi, muhajir ibni ebuumeyye: hezriti ebubekri uning qoshunigha yemende özining peyghemberlikini jakarlighan yalghanchi el eswed el ensining qollighuchilirigha qarshi urush qilish wezipisini tapshurdi.

Beshinchi, emr ibni as: hezriti ebubekri uning qoshunini shimaldiki quzza qebilisining üstige ewetti.

Altinchi, xalid ibni sed ibni el as: shamning sherqiy rayonlirigha ewetildi.

Yettinchi, huzeyfe ibni méhsan: hezriti ebubekri uninggha umandiki deba xelqining üstige yürüş qilish emrini berdi.

Sekkizinchi, erfeje ibni herseme: hezriti ebubekri uning awwal maharagha béríp, andin huzeyfening qoshunigha qétilishni buyridi.

Toqquzinchi, main ibni hajiz: uning qoshunini beni suleym we ularning ittitaqdishi bolghan hewazin qebililirining üstige ewetti.

Oninchi, suweyd ibni mueqerrin: uning qoshunini yemenning tihame rayonidiki isyanchilarni basturush üçün ewetti.

On birinchi, el ela ibni el hezremiy: bu qomandan behreyn'ge qarap yolgha chiqti.

Hezriti ebubekri özi qomandanliq qiliwatqan qoshunni bashlap el ebrekning rabza rayonidiki ebs we zubyen qebililirini meghlup qilghandin kéyin, ularning buzehe rayonidiki bashqa tarmaqlirini boysundurush üçün yürüş qildi. Özini peyghember dep jakarlighan tuleyhamu mushu yerde idi. Bu yerdiki toqunushta turshawulliridin ukkashe ibni méhsan bilen sabit ibni erqem shéhit boldi. Resmiy jeng bashlandi, düşmen qoshunining qomandani uyeyne ibni hén we uning qebilisi fezara éghir talapetke uchridi. Uyeyne qebilisini tashlap qachti. Del shu künlerde, peyghember eleyhissalamning wapati heqqidiki xewer yéyildi. Shuning bilen murtedler jasaretlinip, qaytidin köpiyishke bashlidi. U künlerde, museylimening peyghemberlik dewasi etrapigha xéli köp terepdar toplighanidi.

Xalid ibni welid murtedlerge qarshi jenglirini ayaghashturghandin kéyin medinige qaytip, bu jeryanda ötküzgen bezi xataliqliri üçün hezriti ebubekridin kechürüm soridi. Hezriti ebubekri uni epu qildi we uni derhal yalghanchi museylimening üstige qayta yürüş qilishqa buyridi. Xalid yemamening tuweyq dep atalghan dönglükini boylap heriketlendi. Ong we sol qanatlarining béshida hezriti ömerning qérindishi zeyd ibni xettab bilen ebuhuzeyfe ibni utbe bar idi. Muhajirlarning tughi ebu huzeyfening azad gerdisi salimning, ensarlarning tughi sabit ibni qeys ibni shemmasning qolida idi. Jeng bekmu shiddetlik bashlandi. Deslipide, murtedler musulmanlarni arqigha chékindürdi, hetta bir qisim esker xalidning qarargahigha yoshurunuwélishqa urundi. Emma arqidinla özlirini ongshap, düşmen'ge qattiq hujum bashlap, ularni chékindürüşke muweppeq boldi. Kazzap museylime qéchip, bir baghqa kirip yoshuruniwalidi. Emma qutulalmidi, nahayiti köp eskerliri bilen bu yerde öltürüldi. Epsuslinarliqi, musulmanlar qoshunidin zeyd ibni xettab, sabit ibni qeys we bashqa uqumushluq, bilimlik we mötiwer sheksler bu jengde shéhit boldi. Dimek yuqirdiki on bir qoshun hezriti ebu bekrining bash

qomandanliqi we jasaretlik sahabe reziyellahu enhumlarning tedbir maharet, qehrimanliqi bilen nurghun ghelbilerge iriship murtedler üstidin ghelbe qilip tunji islam dölitining küch qudirtini namayen qildi.

2067.-sual: hezriti ebubekri dewride meydan'gha kelgen

fetihlerdin - iran sépi

murtedke qarshi élp bérilghan urush ghelibilik ayaghlashti. Emdi jihadning bashlinishi kérek idi. Musulmanlar ikki xil düshmen'ge qarshi jeng qilmisa bolmaytti. Bu ikki düshmen bir - biri bilen toxtimay ixtilap qilishqachqa, arilirida toqunush bar idi. Bu, musulmanlar üçün paydiliq bolup, ixtiyariy heriketlinishi üçün qolayliq idi.

Parslar gherbte süriye oymanliqidin, jenubta ereb yérin arilining shimalidin bashlan'ghan we barghanséri kéngiyip mangidighan nahayiti chong zémin'gha hakim idi. Xalid ibni welid yemamediki wezipisini ayaghlashturup, u yerni tinjitqandin kéyin, hezriti ebubekri uninggha iraqqa bérup, musennagha yadem qilish emrini berdi. Bu hadise hijretning on ikkinchi yili yüz bergenidi. Xalid ibni welidning keynidin keke ibni amir et temimi, ayad ibni ghenemning keynidin bolsa, abid ibni ewf el himyeriy yademchi qilip ewetildi. Xalid emrni alghandin kéyin, udul hiragha qarap atlandi. Xalid musennagha xewer yollap, uning qoshuni bilen birlikte kélishini telep qildi. Xalid bular bilen hafir dégen yerde uchrashmaqchi boldi. Hemmisi bir yerge yighilghandin kéyin, ubulle diyarida hurmuzning bashchiliqidiki pars qoshunliri bilen qarshilashti.

Urush bashlinishi bilenla hurmuz bir hiyle oylap chiqip, xalidni suyiquestlimekchi boldi. Emma keke bu hiylini bilip qélip, hurmuzni öltürdi we uning etrapidiki suyiquestchiler bilen yüzmu yüz turup élishti. Musulmanlar kech kirgiche qehrimanliq bilen jeng qilip, düshmen qoshunlirini arqigha chékindürdi. Urush musulmanlarning ghelibisi bilen ayaghlashti. Shu mezgillerde, sasaniylar xani ardashir karyanos oghli qarın qomandanliqidiki nahayiti chong qoshunni musulmanlarning üstige ewetti. Del shu peytte, xalid ibni welid qoshunini bashlap, parsurning bu chong qoshunigha hujum qildi. Bu urushta muqil ibni el esha pars qoshunining qomandani qarinni öltürdi. Bu urushta öltürülgen pars qoshunlirining sani 30 ming etrapida idi. Urush axirlashqandin kéyin, xalid ibni welid ghenimettin döletning ülüşini ayriwétip, qalghinini eskerlirige tarqitip berdi.

Parslar sewad rayonining otturigha jaylashqan we keskerge yéqin bolghan el waljagha yighilip, musulmanlarga qarshi ikkinchi qétimliq hujum teyyarliqigha kirishti. Yene xalid ibni welid parsalarga qarshi hujumgha ötti. Parslar bu qétimmu qattiq meghlubiyetke uchap, tire - pireng bolup ketti. Parslarning musulmanlarning qarshisidiki bu meghlubiyetke qattiq échin'ghan xristian erebler parsalarga yadem bérish üçün ulleys dégen yerge yighilishqa bashlidi. Bu xewerni anglighan xalid derhal ularning üstige yürüş qilip, ularnima tarmar qildi. Bu urushta ölgenlarning sani 70 ming etrapida idi.

Bu urushtin kéyin, xalid ibni welid ikkinchi qétim hiragha qarap mangdi. Bu yernimu tinchlandurghandin kéyin, hirani ayad ibni ghenemge tashlap qoyup yene yolgha chiqti. Xalid firat boylirida on kün turghandin kéyin, zulqede éyining yigirme beshinchi küni

hiragha qaytish emrini berdi. U asimgha qoshunning béshida heriket qilishni buyrup, özi herbiy taktikilar tüpeylidin özining nede ikenlikini bilindürmeslik meqsitide qoshunning keynidin mangidighanliqi heqqide xewerni yéyip qoyup, emeliyette bir nechche yéqin hemrahi bilen birlikte hej qilip kélish üçün mekkige ketti. U hiragha qaytqanda, qoshun téxi sheherge yétip kelmigenidi. Xalidning bu ishliridin hezriti ebubekrining xewiri yoq idi. Melum waqit ötkendin kéyin, bu ishtin xewer tépip uninggha qattiq achchiqlandi we uni iraqтики wezipisidin élip tashlap, süriyeghe ewetti.

2068.-sual: sham (süriye) ning fetih qilinishi

hijretning on üçinchi yili, hezriti ebubekri töwendiki tertip boyiche qoshun teshkilllep, süriyeghe ewetti:

birinchi, xalid ibni sed wezipisidin qaldurulghandin kéyin yezid ibni ebusufyan yette ming kishilik qoshun bilen shamgha qarap heriketlendi.

Ikkinchi, süriye terepke méngishqa teyyarlan'ghan yene bir qoshunning béshida emr ibni as bolup, u pelestin terepke qarap atlandi.

Üchinchi, yene bir qoshunning qomandanliqigha shurahbil ibni hesene teyinlendi. Uning qoshuni iordaniye terepke qarap yolgha chiqatti.

Tötinchi, ebu ubeyde amir ibni jerrah yene bir qoshunning qomandanliqigha teyinlendi. Bu qoshun hims shehirige qarap yolgha chiqatti.

Musulmanlarning bu herbiy teyyarliqidin xewer tapqan bizans impératori hérakliyus nahayiti aldirashliq bilen himsqa yétip béríp, zor bir qoshun teshkillidi we yezid ibni ebusufyan'gha qarshi tzaraq qomandanliqida, shurahbil ibni hesenege qarshi drakos qomandanliqida, ebuubeydege qarshi feyqer ibni nastor qomandanliqida qoshun ewetti. Bu qoshunning omumiy qomandanliqigha feyqerni teyinligenidi. Shu waqittiki bizans qoshunidiki leshker sani 240 minggha yetkenidi. Halbuki, islam qoshunining leshker sani peqet 21 mingla idi. Undin bashqa, ikrimening qomandanliqidiki alte ming kishilik qoshun arqidin kéliwatatti.

Musulman qoshunlirining qomandanliri bizanslarning qorqunchluq derijidiki zor qoshunini körüshi bilen bir'az temtirep qélishti. Shuning bilen, ular xelipige xewer yollap, yaremchi qoshun ewetishini telep qildi. Undin kéyin, iraqтики xalid ibni welidke xewer yollap, uning özlirige yarem bérishini we bash qomandanliqni qoligha élishini telep qilishti. Xalid bu xewerni élip, derhal faradtin yolgha chiqip qaraqirgha bardı. Busra — xalid ibni welid süriye tupraqliri ichide fetih qilghan tunji sheher idi. Andin yermukqa qarap ilgirilep, öz qomandanliqidiki toqquz ming kishi bilen musulmanlar qoshunigha qétildi. Shuning bilen, musulmanlar qoshunidiki esker sani 36 minggha yetti. Xalid ibni welidni körgen musulmanlar bekmu söyüندی.

Xalid ibni welidning özige xas urush taktikisi bar idi. U awwal düshmen qoshunining ichkirisigiche hujum qilip kiretti, andin alaqzade bolghan düshmenning arqa sépini uratti. Undin kéyin düshmen qoshunigha omumiyüzlük hujum bashlash üçün arqigha chékinetti. Buni körgen düshmen uning yene bashqiche pilanlarni түзүп, purset tapqanda qayta hujum qilishidin qorqup, qattiq sarasimige chüshetti. Undin bashqa, xalid düshmenning arqidin hujum qilip kélishini közde tutup, her daim arqa terepke yaremchi qoshun qoyup mangatti.

U iraqniki fetihliride pütünley mushu taktikini qollandi. Nihayet, xalid iraqtin bille élip mangghan eskerliri bilen yermukqa yétip bardı. Xalid yétip barghanda, bizans qoshunlirimu urushqa pütünley teyyarlinip bolghanidi. U musulman eskerlirining hemmisini bir yerge yighip, aldi bilen allahqa hemdu sana éytqandin kéyin, ulargha nutuq sözlidi. Xalid ibni welid nutqini ayaghashturghandin kéyin, qoshunni 36 yaki 40 polkqa böldi. Her bir polkta ming etrapida esker bar idi. Ebu ubeyde emr ibni jerrah qoshunning ottura qanitigha, emr ibni as we shurahbil ibni hesene qoshunning ong qanitigha, yezid ibni abu sufyan sol qanitigha mes'ul qilindi.

Nihayet, urush bekmu shiddet bilen bashlandi. Qoshun bir - birige kiriship, atliq eskerler bir - birini qoghlashqa bashlidi. Jeng taza qizzighan bir peyitte, mahmiyye ibni zenim paytext medinedin bir xewer élip keldi. Xewerde hezriti ebubekrining wapat bolghanliqi we uning ornigha hezriti ömerning xelipilikke teyinlen'genliki; xalid ibni welidning bash qomandanliqtin qaldurulup, uning ornigha ebuubeydening teyinlen'genliki heqqidiki emr bildürülgenidi. Emma xalid ibni welid qomandanliq shitabining xewerning mezmuni heqqide sorighan soaligha: "medinidin salam bar, arqimizdin yadremchi qoshun kéliwétiptu" depla jawab berdi.

2069.-sual: hezriti abu bekri reziyellahu enhuning wapati

hezriti ebubekri hijretning on üçinchi yili jemadiyel axir éyining yigirme ikkinchi küni (düshenbe) wapat boldi. Mushu boyiche hésablighanda, uning xelipilik dewri ikki yil, üç ay, on kün dawamlashqan boldi.

Hezriti ebubekri aghrip qaldi we késili künden kün'ge éghirliship ketti. Shuning bilen, u chong sahabilerni yighip, ulargha mundaq dédi:

" körüp turupsiler, aghrip qaldim. Özemni yaxshi bolalmaydighandek we yéqında u dunyagha seper qilidighandek hés qiliwatimen. ALLAH taala eyni waqitta silerning manga qilghan bey'itinglarni ixtiyariy qildi, méning silerge qilghan ehdemni bikar qildi, siler manga tapshurghan wezipini silerge qayturup berdi. Emdi özenslar kimni xalisanglar, shuni özenslargha xelipe qilip saylanglar. Emma bu ishni men wapat bolushtin burun bir terep qilsanglar, téximu yaxshi bolatti. "

emma ular tunji kéngeshte bir qarargha kélelmidi. Shunga ular qayta yighilghan waqitta hezriti ebubekrige mundaq dédi:

" i peyghember eleyhissalamning xelipisi! Biz séning pikringni qollaymiz. Sen kimni layiq körseng, biz shuninggha boysunimiz. " hezriti ebubekri ulargha:

" undaqta, manga bir'az möhlet béringlar. ALLAHning emrlirige eng yaxshi riaye qilidighan we uning adalitini xelq arisida eng yaxshi ijra qilidighan birini oyliship körey" dédi. Andin abdurrahman ibni ewfni chaqirip uningdin:

" sen hezriti ömerge qandaq qaraysen?" dep soridi. Abdurrahman ibni ewf:

" hezriti ömerni sen mendinmu yaxshi bilisen" dep jawab berdi. Emma hezriti ebubekri:

" shundaq bolsimu, men séning uninggha bolghan köz qarishingni bilishni xalaymen" dédi. Abdurrahman ibni ewf bu qétim:

" men ömerni sen oylighandimu yaxshiraq oylaymen" dep jawab berdi. Hezriti

ebubekri hezriti osmanni chaqirip, uningdinmu oxshash soallarni soridi. Hezriti osman:

” méning bilidighinim, ömerning ichining téshidin téximu bek pakliqi. Arimizda uning sewiyesige yétidighan biri yoq“ dédi. Bu sözlerge bekmü söyün'gen hezriti ebubekri uninggha:

” qesem qilimenki, eger uning (ömer) din waz kechsem, hergiz séni tashlap bashqisigha ötüp ketmigen bolattim“ dep uninggha bolghan ishench we muhebbitini izhar qildi. Andin ensarlardin useyyid ibni huzeyrni chaqirip, uningdinmu oxshash soallarni soridi. Useyyid:

” ömerni sendin qalsa eng xeyrlik insan dep bilimen. Hemme nersige yaxshi közi bilen qaraydu, emma yaman ishlargha qattiq achchiqlinidu. Belkim ichki héssiyati sirtqi muamilisidin téximu xeyrlik bolushi mumkin. Bu ishqa uningdimu layiqraq biri yoq“ dep jawab berdi.

Hezriti ebubekri bu kishilerdin kéyin, sed ibni zeyd bilen birlikte ensar we muhajirlardin birmunchilighan kishiler bilen körüşüp, ularning bu heqtiki pikirlerini aldi. Bu ishtin kéyin, osman bilen eli hezriti ebubekrini yoqlap kirdi.

Aridin melum mezigil ötti. Bir küni hezriti ebubekri, hezriti osmanni chaqirtti we uninggha wesiyetnamisini yazdurup hezriti osman'gha wesiyetnamini möhürlishini buyridi. Andin yénigha möhürlen'gen wesiyetnamini, hezriti ömerni we useyyid ibni el xudeyrni élip, xelq toplashqan yerge keldi we ulargha:

” i xalayıq! Men özemdin kéyin ornumgha chiqidighan kishini saylidim. Siler uni qobul qilamsiler?“ dédi. Xelq:

” i peyghember eleyhissalamning xelipisi! Biz buninggha razi bolimiz“ déyishti. Del shu chaghda hezriti eli ornidin turup: ”ömerdin bashqisigha razi bolmaymiz. Eger ömer bolup qalsa, biz razi bolimiz“ dep étiraz bildürdi. Andin xelq ammisı pikir birliki bilen hezriti ömerni xelipe qilip saylidi we uninggha bey'et qildi. Bu menziridin zoqlan'ghan hezriti ebubekri qolini kötürüp dua qildi. Hezriti ebubekri duadin kéyin, öz ornigha qaytip hezriti ömerni yénigha chaqirdi we uninggha wesiyetlirini bildürdi.

Hezriti ebubekri wapıt bolghandin kéyin, ailisi qalghan mal - mülükning hemmisini hezriti ömerge ewetip berdi. Bular balilirini baqidighan sudanliq bir xizmetchi, yer sughushqa ishilitilidighan bir töge we mehsulati yighiwélin'ghan bir parche térilghu yerdin ibaret idi. Hezriti ömer bularnı tapshurup élip, közliridin taramlap yash tökti we mundaq dédi:

” allah uninggha rehmet qilsun! Ebubekri mundaq estayidilliq qilish arqiliq bizge örnek bolush bilen birge biznimu mushundaq bolushqa ündimekte. “ hezriti ömer bu geplerni éghizidin chüshürmey sözlep yürdi.

Hezriti ebubekri aghrip 15 kün etrapida yatti. We hijretning on üçinchi yili, jemadiyel axir éyining yigirme ikkinchi küni (düshenbe kéchisi) wapıt boldi. Shu chaghda atmish üç yéshida idi. Méyitini wesiyitige binaen ayali umeys binti esma yuydi we peyghember eleyhissalamning yénigha depne qilindi. Méyit namizini uning ornigha xelipe bolghan hezriti ömer chüshürdi. Qebrige hezriti ömer, hezriti osman, telhe we abdurrahman qatarliqlar qoydi.

Üchinchî bap. Hezriti ömer reziyellahu enhuning hayati we bu dewirdiki jihadlar 2070.-sual: hezriti ömerning hayati

hezriti ömer beni adiy aymiqigha mensup bolup, beni adiy aymiqi qureyshning kichik bir tarmiqi, yeni bir ailisidin ibaret idi. Ömerning dadisi xettab qopalliqi we tash yürekliki bilen hemmige tonulghanidi.

Hezriti ömer hijrettin 42 yil burun mekkide tughuldi. Peyghember eleyhissalamgha wehyi kelgende, u 29 yashlirida idi. Wehyi kélip, alte yilghiche jahiliyet hayatini dawamlashturdi, yeni ömer wehyi kélip, alte yildin kéyin iman éytti. Shundaq bolghanda, u jahiliyette 35 yil, islamda 30 yil yashighan boldi. Hezriti ömer jahiliyette 35 yil yashighan bolsimu, jem'iyettiki orni peqetla ösmigen, tengtushliri arisida héchqandaq nam chiqiralmighanidi. Eger islam bolmighan bolsa, hezriti ömerning nami chiqmighan, u ölgendin kéyin héchkim uning namini tilgha almighan we eslepmu qoymighan bolatti. Melum mezigil ötkendin kéyin, zeyyid ibni amir xettab wapat boldi. Beni adiy ailisining wekilliki we qureyshning elchiliki uninggha qélip qaldi. Uning eng roshen alahidiliki qorqmas we qopalliqi bolup, undin bashqa héchqandaq alahidiliki yoq idi.

Mekkide islam nuri parlashqa bashlidi. Herxil xelq ammisi we qebililerdin teshkil tapqan bir jamaet islamni qobul qildi. Ularning biri ömerning taghisining oghli sed ibni zeyyid ibni amir we uning ayali xettab binti fatime (ömerning singlisi) idi. Undin bashqa, shu ailidin nueym ibni abdullah bilen birlikte bir qanche kishimu musulman bolghanidi. Ömerge kelsek, u musulman bolmighanni az dep, bir nersige qarighularche ishinidighan qopal we nadan bir adem shu nersige ching ésiliwalghandek, jahiliyetning ölchem - étibarlirigha mehkem ésilip turiwerdi. Ömerning anisi (ebu jehilning hedisi yaki singlisi) henteme binti hisham idi. Shunga, anisi we taghisidin alghan esheddiy islam dühmenliki tesiride, öz yéznisi we taghisining oghli sed bni zeyyid bilen uning ayali (öz singlisi) fatimege bekmü qebih we rehimsiz muamile qilatti. Chünki, ömerge uqturmay musulman bolghanidi.

Islamning deslepki mezgilliride, peyghember eleyhissalam musulmanlarni ikki, üç, töttin qilip mexpiy halda bir öyge yighip, ulargha islamning asasiy qaide - prinsipliri we qur'an oqushni ögetküchilerni ewetetti. Ömer bu ehwalni bilip bekmü ghezeplendi. U qureysh chonglirining shunche qarshi turushigha qarimay, qureyshning musulman we kapir dep ikkige bölünüp kétishige bekmü achchiqlinatti we qayghuratti. Yene bir tereptin, ömerning esebiy bolush bilen birge héssiyatchan ikenlikini we birersi uni küshkürtmigiche uning siliq muamile qilidighanliqini biletti. Chünki, ömerning tebiitimu shuninggha qarap özgiriwatatti. Derweqe, melum mezigildin kéyin uning étiqadi özgerdi we musulman boldi. Ömer qopal bolush bilen birge nahayiti héssiyatchan idi. Uning achchiqini keltüridighan bir éghiz söz, ghezeplendüridighan birer ish - heriket bolmisila, nahayiti mulayimliship kétetti. Jahiliyet dewride, islamgha shiddet bilen qarshi chiqip, muminlerge shunche zulüm qilghan bolsimu, bezide ulargha qarap qattiq ökünetti.

Hezriti ömer musulman bolushtin burun töt ayalgha öylen'gen bolup, uning ayalliri töwendikilerdur:

birinchisi, osman bini mez'unning singlisi zeynep binti mez'un bu ayal hezriti ömerdin tughqan bu qizdin bashqa, abdurrahman el ekberdin (hijrettin on yil burun) abdullah isimlik bir oghulmu tughqanidi.

Ikkinchisi, sebie: hezriti ömer bu ayaldin baliliq bolmighan.

Üchinchisi, ummu gülsüm melike binti emr xuzey: bu ayal qureyshlarning eng palwanliridin biri hésablinidighan abdullahni tughqanidi.

Tötinchi, qeribe binti ebu umeyye mehzumi: hezriti ömerning bu ayali peyghember eleyhissalamning ayalliridin ummu selemening singlisi bolup, hezriti ömer bu ayaldinmu baliliq bolmighanidi.

Hezriti ömer peyghember eleyhissalam qiyin ehwalda qalghanda meslihet soraydighan chong sahabilerdin biri idi. Bezide kelgen wehyiler hezriti ömerning pikirleri bilen oxshash chiqip qalatti. U, sahabilarning arisidiki chongluq derijiside hezriti ebubekridin kéyin qalsa, ikkinchi orunda turatti. Jenglarning hemmiside peyghember eleyhissalam bilen bille bolup, bu qehrimanliq meydanlirida özining küchi we heywisi bilen etrapqa tonuldi. Umu hezriti ebubekridge oxshash herdaim peyghember eleyhissalamning qéshida turup, uni qoghdattti we öz jénini uning üçün qalqan qilatti. Düşmen'ge hergiz rehim - shepqet qilmaytti. Peyghember eleyhissalamning emrlirini toluqi bilen bija keltüretti. Héchqachan bir mesilini öz köz qarishi yaki idiyisi bilen hel qilishqa urunmaytti. Peyghember eleyhissalamning teliwini her daim öz menpeetidin üstün köretti. Derweqe, peyghember eleyhissalamning taghisi hezriti abbasning musulman bolushigha u qeder söyündiki, eger özining dadisi xettab musulman bolghan bolsa, unchilik söyünmigen bolatti. Chünki, peyghember eleyhissalammu eger xettab musulman bolghan bolsa, uninggha abbasning musulman bolghinigha xush bolghandek xush bolmighan bolatti.

2071-sual: ömer reziyellahu enhuning dewride ilip birilghan jihadlardin -yermuk jéngi

hezriti ömer islam qoshuni gherb terepte qattiq urush qiliwatqan bir waqitta xelipilikke teyinlendi. Del shu chaghlarda, islam qoshuni bizanslarning nahayiti chong qoshunigha qarshi urush qilish üçün yermuk dégen yerge yighilghan bolup, hazrqi süriyening iordaniye chégrisidiki der'a dégen yerge qarargah qurghanidi. Xalid ibni welid atliq qoshunning qomandani, bash qomandan we bash meslihetchi idi. Beheywet we köreng bizans qoshuni urush meydanini xuddi qara buluttek qaplighan bolup, kelkündek yopurulup kélishke bashlidi. Leshkerler toxtimay chuqan salsa, pop we rahiblar ulargha rohiy medet bérish üçün yuqiri awazda injil oquytti. Atliq qoshunni bashlap islam qoshunining eng aldida kétiwatqan xalid ibni welid ebu ubeydege yéqinlaship: "sanga bir telimat bermekchimen" dédi. Ebu ubeyde: "allahning emri bilen telimatingni derhal orundashqa teyyarmen!" dédi. Xalid ibni welid uninggha: "menche mundaq qilayli: awwal bu qoshun'gha qéchip qutulalmighudek derijide shiddetlik hujum qilayli. Men ong we sol qanatlarining yémirilip kétishidin ensirewatimen, shunga atliq qoshunni ikkige bölüp ularning arqa teripige orunlashturayli. Eger ong - sol qanatlimiz keynige chékin'gidek bolsa, atliq qoshun ularni arqa tereptin qoghdaydu" dédi. Ebu ubeydemu: "toghra deysen, shundaq qilayli!" dep uninggha qoshuldi. Shuning bilen, xalid atliq

qoshunni ikkige bölüp, özi ong qanatqa ayrilghanlarning bëshigha ötti, sol terepke qeys ibni hubeyreni orunlashturdi. Andin ebu ubeydege otturidiki qoshunning eng axirigha bérishni buyridi. Chünki, eger qoshun talapetke uchrap keynige chékinip qalsa, özlirining arqisida ebu ubeydening qoshuni barliqini körüp, chékinishtin toxtap qayta hujumgha ötti. Ebu ubeyde qoshunining arqigha chékinip, öz ornigha esherei mubeshsheredin seid ibni zeyyidni teyinlidi. Andin xalid étining bëshini qoshunning eng axirigha jaylashqan ayallar terepke burap, ulargha: "eskerlerdin keynige chékinip qachqanlarni körsenglar, uni derhal öltürünglar!" dep buyruq berdi. Derweqe, ayallarmu qoralliq idi. Xalid ibni welid emrlirini bérip bolghandin kéyin, özining urush sépidiki ornigha qaytti. Her ikki terepning qoshuni bir - birige udulmu udul kélip, sep tartip tizildi.

Ikki terep qoshuni bir - birige qarimu qarshi keldi. Islam qoshunining qomandanliridin ebuubeyde we yezid ibni ebu sufyan yanlirigha derrar ibni el ezwar, haris ibni hisham we ebu jendel ibni suheyl ibni amir qatarliqlarni élip, qoshun bash qomandanliq merkizi namida bizans qoshunining qomandanliq hey'iti bilen körüshüshke mangdi. Sahabiler bu körüshüshte bizanslarga musulman bolush yaki baj tölesh weyaki urush qilishtin birini tallash teklipti sundi. Bizanslar tersaliq qilib urush qilishni tallidi. Shuning bilen, urush resmiy bashlan'ghan boldi. U küni, hijretning on üçinchi yili, rejab éyining deslepki künliri idi.

Bizanslar awwal islam qoshunining ong qanitigha hujum bashlap, asta - asta otturigha qarap siljidi. Bu waqitta, chong sahabe we meshhur qomandan muaz ibni jebel mundaq dep dua qiliwatatti:

"i perwerdigarim! Düşmenlirimizning putlirini titritip, yüreklirige wehime sal! Bizgimu jasaret we gheyret ata qilib, sen yolgha qoyghan sheriet hökümlirige herdaim itaet qilishimiz üçün bizge yadrem qil! Bizge düşmenlirimiz bilen kökrete kérip urush qilidighan shijaet ber we ilahiy teqdirdige razimenlik bilen boyun éghishke muayesser qil, i rebbim!"

urushning deslepki qedemliride bizans sepliridiki ereb zubeydiler meghlubiyetke uchrap, chuqan salghan péti keynige chékinishke bashlidi. Musulmanlar bolsa, bizanslarga bolghan hujumini téximu ashurup, ulardin talapetke uchrap qéchishqa bashlighanlarni keynige qayturushqa purset bermeslik üçün düşmennin perishan qilishqa bashlidi. Islam qoshunidin qachmaqchi bolghanlarni ayallar tosti. Shuning bilen qoshun özini ongshiwaldi. Urush shiddetlik dawamlashiwatatti. Bizanslar islam qoshunining ong teripige hujum qilib, ularni ong terepke qoghlawatqan bir waqitta, xalid ibni welid qol astidiki atliq eskerliri bilen bizanslarning sol qanitigha hujum qildi. Bu hujumda musulmanlar bizanslarning alte ming eskirini yoqatti. Andin xalid qomandanliqidiki atliq yüz esker bilen bizanslarning mingdek eskirige hujum qilib ularni talapetke uchratti we xéli waqitqiche ularning keynidin qoghlap yürgendin kéyin keynige qaytti. Ular qaytip barghanda, (aldinqi bölümlerde sözlep ötülgendek) qarargahqa medininin ewetilgen mektub yétip kelgenidi. Mektubta hezriti ebubekrining wapat bolghanliqi, uning ornigha hezriti ömerning xelipilikke saylan'ghanliqi we ebu ubeydening xalid ibni welidning ornigha bash qomandan bolup teyinlen'genliki yézilghanidi.

Urush weziyiti sel peslep qalghan bir waqitta, rum (bizans) sepliri arisidin géorgi (George) isimlik bir qomandan otturigha chiqip, xalid ibni welid bilen körüşmekchi bolghanliqini éytti. Xalid uning teklipini qobul qilip otturigha chiqti. Ikki qomandan bir - birige shu qeder yéqinlashtiki, atliri bir - birige yanmu yan kelgenidi. Géorgi xalid bilen sözleshti. Kéyin, géorgi qolidiki qalqanni yerge pirqiritip tashlap xalidqa: "manga islamni öget!" dédi. Xalid ibni welid uni élip chédirigha qaytti. Awwal uninggha taharet aldurup, birlikte ikki rek'et namaz oqudi. Bu waqitta, bizans qoshuni musulmanlarga shiddet bilen hujum qilip, ularni taki (qoshunning arqisigha jaylashqan) ikrime we taghisi harisning qomandanliqidiki mudapie seplirigiche chékindürgenidi. Bu ehwalni körgen xalid we géorgi musulmanlarning aldigha ötüp, rumlarga qarap étildi we allahning yardimi bilen ularni talapetke uchratti. Epsuslinarliqi, géorgi bu qétimlik hujumda düshmendin zerbe yep shéhit boldi. ALLAH islamning bu shéhitige rehmet qilsun!

Urush eng shiddetlik élip bérilghan bu künde, musulmanlar péshin we diger namazlirini peqet ima - isharet arqiliqla oquyalidi. Namazsham we xuptenning waqtinimu kéchiktürdi. Bu urushta ikrime ibni abu jehil, uning taghisi haris ibni hisham, ikrimening oghli amir, seleme ibni hisham, amir ibni seid, ebban ibni seid, hisham ibni el as we amir ibni tufeyl qatarliqlar shéhit boldi. Bu urushta, ebusufyan qatarliq bir qanche mujahid közidin ayrildi. Ebu sufyaning bir közi huneyn jéngida körmes bolup qalghanidi. Yene bir közi yermuk jéngida quyulup ketti, shuning bilen, uning hayatining qalghan qismi ema ötti. Bu urushta ema bolup qalghan bashqa mujahidlar munular idi: mughire ibni shebe, hashim ibni utbe ibni abu weqqas, el esh'as ibni qeys, amir ibni madi qerib, qeys ibni el mekshuh we bashqa bir qanchisi...

Rumlar(bizanslar) urushni tashlap, terep - terepke qéchishti, musulmanlar ularning arqisidin xéli bir waqitlarchiche qoghlap yürdi. Bu urush axirlashqandin kéyin, demeshq (hazirqi sham), hims shehirining xelqi musulmanlar bilen ittitaqlashish ehdimisi tüzdi. Chünki, bizans eskerliri bu tupraqlarning köpinchisini tashlap ketkechke, bular qoghdighuchisiz qalghanidi. Uning üstige, hérakliyus himstin chiqip, özining eskiriy bazisi, qoshunlirining seper we qomandanliq merkizi qiliwalghan antakyagha bérıp jaylashqanidi.

Xalid ibni welidtin kéyin qoshunning bash qomandani bolup teyinlen'gen abu ubeyde amir ibni el jerrah bizans qoshunini qoghlashqa qatnashmighan eskerlerni yighip, merj es sefer dégen yerge qarap heriketlendi. Chünki, bizans qoshunining fihl dégen yerge qayta yighiliwatqanliqi heqqide xewer yétip kelgenidi. Ebu ubeyde bu xewerni anglap, deslep bir az ikkilinip qaldi. Chünki, u shamgha bérıp u yerde turush yaki fihlge qarap heriketlinishke qarar bérelmidi. Shuning bilen, bu ehwalni bildürüp, pikir élish we shu telimat boyiche heriketlinish meqsitide xelipige xewer yollidi. Xelipe uninggha ishni shamdin bashlishi kéreklikini, bu yer (sham) bizans qoshunining merkizi we süriyening qel'esi bolghachqa sitratégiyilik ornining bekmu muhim ikenlikini izahlap telimat berdi. Derweqe, bu emrname abu ubeydening qoligha tégip köp ötmeyla fihl shamdin burun musulmanlarning qoligha chüshüp, hezriti ömerning arzusi emelge ashti.

2072-sual: fihl urushi

fihl nahayiti téz sür'ette fetih qilindi. Ebu ubeyde u yerge shurehbil ibni hesene

qomandanliqida bir qoshun ewetkenidi. Bizans qoshunining 80 ming etrapida leshkiri bar idi. Eslide bizanslar bu yerdiki sularni qamal qilip, islam qoshunining sharaitini qiyinlashturush üçün bir yürüş tedbirlerni yolgha qoyghanidi. Emma musulmanlar (allahning yardimi bilen) bu qiyin sharaitqa qarimay, nahayiti téz sür'ette hujum qozghap üstünlükni qolgha keltürdi we shamdin burun fihl bilen beysanni fetih qilip boldi.

2073-sual: demeshq (sham) ning fethi

fihl fetih qilin'ghandin kéyin, ebu ubeyde shamning fetih qilinishini asanlashturush üçün ebul enwer es selemini bir bölek qoshun'gha qomandan qilip taberyani fetih qilishqa ewetti. Bash qomandan ebu ubeyde öz qomandanliqidiki qoshunni bashlap shamgha yürüş qildi. Xalid ibni welidni qoshunning ottura qismining qomandani qilip teyinlidi. Özi sol qanatning, emr ibni as ong qanatning qomandani idi. Eyyad ibni ghenem atliq qoshun'gha, shurahbil ibni hesene bolsa, piyade qoshun'gha bash idi. Bu arida, ebu ubeyde qol astidiki qomandanlardin zil qelani bir tümen eskerge bash qilip, demeshq bilen hims sheherliri arisigha ewetti. Bu bir tümen esker bizanslarning shamgha shimaldin ewetidighan yaremchi qoshunning aldini tosuytti. Undin bashqa, ebudderda bashchiliqidiki bir tümen eskerni demeshqqa yéqin yerdiki barza dégen jaygha ewetip, waqti kelgende sheherni qorshawgha alghan islam qoshunigha arqa tereptin yarem qilishqa qoyup qoydi.

Ebu ubeyde demeshqning fethini asanlashturush üçün sheherning barliq derwazilirining ehwalini bilip kélish we melumat igelleshe meqsitide qoshundin üç neper eskerni tallap sheherge ewetti. U shamning fethi üçün yene bir mezigil xelipining telimatlirini kütti. Köp ötmey, xelipidin sheherge yürüş qilish toghriliq emr keldi. Ebu ubeyde beshir ibi keebni bir top atliq qoshun'gha bash qilip yermukqa jaylashturup, özi qoshunni bashlap shamni qorshawgha aldi. Musulmanlar düşmenlirige qarighanda nechche hesse az bolsimu, élip barghan her bir urushta dilliridiki küchlük iman sayisida düşmenlirini yer bilen yeksan qildi. Ulugh sahabe ebu umamemu ene shu küchlük imani bilen özi yalghuz sham derwazisighiche yétip bardı. Düşmenning ishikining aldigha kélip, kéchini héchqandaq xewpsirimigen, holuqmighan halda yanpashlap yétip ötküzdi. Etigen seherde, ornidin turup taharitini aldi we namizini oqudı. Andin düşmen nöwetchisini bir urush bilen yerge yiqitip, qarargahqa bu wezipini muweppiqiyetlik orundashning xushnudliqida qaytti.

Ene shu musulmanlarning tewrenmes imani, gheyret - shijaiti, jasaret we pidakarliqi sayisida rumlarning yürekliri jighildap, xelqi wehime ichide lagh - lagh titrep, eskerlirining bashliri sanggilap, rohi chüshüp ketkenidi. Islam qoshuni shamgha yürüş qilip, aldi bilen sheherge yéqin yerdiki el ghuta dep atalghan baghu - bostanliq we ékinzaliqqa kirdi. Qoshun sheherge sherq tereptin yéqinlishop, sheherni aldin belgilen'gen pilan we orunlashturush boyiche qorshawgha aldi. Ottura qisimgha qomandanliq qiliwatqan xalid ibni welid sheherning sherqiy derwazisidin qeysen derwazisighiche bolghan sépil etrapini qorshawgha élip, u yerdin sheherning jenubighiche qoshunlirini orunlashturdi. Yezid ibni ebu sufyan kichik derwazidin qeysen derwazisighiche bolghan ariliqni ölchewatatti. Ebu ubeyde bolsa, gherb tereptin jabiye

derwazisigha yétip béríp, u yerdin kichik derwazighiche bolghan ariliqni qorshawgha aldi. Qoshunning sol qaniti shehning shimal teripidin aylinip qorshawgha aldi. Emr ibni as qomandanliqidiki qoshunni bashlap tomas derwazisigha yétip keldi. Shurahbil ibni hesene babul feradis we babus salam derwazilirini kontrol astigha aldi. Sham mana mushu shekilde bir qanche ayghiche qorshawgha élini we axiri sheher pütünley ishghal qilindi. U küni, hijretning on tötinchi yilining rejep éyi bolup, yermuk jéngidin del bir yil ötkenidi.

Demeshqning fethidin kéyin, hezriti ömer bash qomandan ebu ubeydege xewer yollap, eyni waqitta iraqtin keltürölgen qoshunni xalid ibni welid bilen qayta iraqqa ewetishini buyridi. Bu qoshunlar iran terepte jihad qiliwatqan islam qoshunigha yaremchi bolatti.

2074-sual: beqee weqesi

undin sirt, ebu ubeyde xalid ibni welid bashchiliqidiki bir bölek qoshunni beqege ewetkenidi. Xalid bu yerge yétip kelgende, sinan isimlik qomandanning bashchiliqidiki bir bölek bizans qoshuni musulmanlarga shiddetlik hujum qildi. Bu weqe yüz bergen meysun buliqi dégen yerde bir munchilighan musulman esker shéhit boldi. Shu künden étibaren u yer shéhitler buliqi dep atilishqa bashlidi. Bu weqedin kéyin, xalid yolini dawamlashturup beqeening shimalidiki beelbeq dégen yerge yétip bardi we u yerning xelqi bilen tinchliq ehdinamisi tüzüsh arqiliq, ularnimu islam tupraqlirigha qatti.

2075-sual: marjurrum urushi we himsning fethi

ebu ubeyde shexsen özi bir bölek qoshun'gha qomandanliq qilip, shimalgha qarap seperge chiqti we zit tela dégen yerge yétip keldi. Bu yer, harizqi el kadifege yéqin seniyyetul uqabning axirqi nuqtisi idi. Del shu yerde, ebu ubeydege bizans impératori hérakliynusning musulmanlarning üstige patriarx téodor qomandanliqida qoshun ewetkenliki heqqide xewer yétip keldi.

Bizans qoshuni demeshqni qutuldurush xiyalida marjurrumgha qarap kéliwatatti. Ebu ubeyde qoshunni bashlap téodor qomandanliqidiki qoshun'gha qarshi yürüsh qildi. Xalid bolsa, bizans qoshunini arqa tereptin qorshidi we urush bashlandi. Rum leshkerliridin anda - sanda qéchip qutulghanliridin bashqa héchkim saq qalmidi. Téodorni xalid öltürdi. Ebu ubeyde undin bashqa shines isimlik bir patriarx bilen toqunushti we uni öltürdi. Uning leshkerliri himsqa qarap qachti, ebu ubeyde ularni qoghlap ketti. Xalid téodorni öltürgendin kéyin, ebu ubeydening keynidin himsqa qarap yolgha chiqti. Himsqa yétip barghandin kéyin, ikkisi birliship sheherni qorshawgha aldi. Qorshaw yene uzun'ghiche dawam qildi. Qish mewsümi keldi we hawa qattiq soghuq bolup ketti. Shundaqtimu, musulmanlar sewrchanliq körsitip, qattiq berdashliq berdi. Qish soghuqi sel boshap qalghandin kéyin, musulmanlar muhasirini téximu chingitti. Sheher ahalsi berdashliq bérelmey, yurt chonglirini musulmanlarga teslim bolushqa mejburlidi. Shuning bilen, demeshq ehdinamisige oxshash bir ehdiname tüzüldi. Zémin bajgha baghladi, iqtisadiy ehwali yaxshi bolghanlarmu jizye töleydighan boldi. Ebu ubeyde qolgha keltürölgen bu zeperlerning xushxewirini xelipige yetküzüsh we yighiwélin'ghan ghenimetlerning beshtin birini dölet xezinisige yollash meqsitide abdullah ibni mes'udni medinige ewetti. Shuning bilen bir waqitta, ebu ubeyde hezriti

ömerning hérakliyas mesilisi heqqidiki pikir we telimatlrinimu kütüwatatti. Xelipidin uninggha (bolupmu ebu ubeydening) himsta turushi heqqide buyruq keldi.

2076-sual: qinnesrining fethi

bash qomandan ebu ubeyde himsning fethidin kéyin, xalid ibni welidni bir bölek eskerge qomandan qilip qinneske ewetti. Xalid sheherni qorshap, ular bilen urushti we talapetke uchridi. Bu munasiwet bilen ebu ubeydedin kechürüm sorashqa mejbur boldi. Kéyinche, qet'iy boshashmay urush qilip sheherni élishqa muweppeq boldi. Bu, hijretning on beshinchi yili idi.

2077-sual: ejnadeynning fethi

amir ibni el as hezriti ömerning telimati boyiche ejnadeyn'ge qarap yürüş qildi. Amir ibni el as arqa tereptin yademchi qoshun yétip kelgendin kéyin, qoshunni tengshep ramella we quddusqa melum sanda esker ewetti. Ularning bu ikki yerdiki bizans qoshunini aware qilip turush we ularning artabon qoshunigha yademge kélishini tosüp turushini közde tutqanidi. Shunche köp tirishchanliq körsitilgen bolsimu, ejnadeynning fethi keynige sürülüp ketti. Bu arida, diplomatik körüşhüshlermu qoyuqliship ketti. Ikki terep arisida elchiler toxtimay béríp - kélip yüretti. Bu ehwal, tétik we zérek emr ibni asning könglige peqetla yaqmidi we özi bir pilan tüzdi. Kéyin, ejnadeynde yermuktikige oxshash musulmanlar bilen bizanslar arisida qanliq jeng yüz berdi. Musulmanlar axiri üstünlükni igellep ejnadeyn'ge bésip kirdi we beytul meqdeske qarap ilgirilidi.

2078-sual: quddusning fethi

musulmanlar qoshuni süriyede bizanslarning qattiq qarshiliq körsitishlirige duch kéliwatatti. Shunga, ayrim - ayrim yönilishlerde urush qiliwatqan musulmanlar qoshuni bezide bir yerge yighilip birlikte urush qilishqa toghra kéletti. Quddus xelqi xelipining özi bilen körüşhüsh sherti astida sheherni musulmanlarga tapshuridighanliqini éytti. Ebu ubeyde ularning telipini xelipige yetküzdü. Hezriti ömer awwal sahabiler bilen körüşhüp, ularning pikrini almaqchi boldi. Hezriti eli xelipining bérishini muwapiq kördi, emma, hezriti osman bu pikirge qoshulmidi. Netijide, hezriti ömer hezriti elining pikrini qobul qilip, öz ornigha uni naib qilip qoyghandin kéyin, yénigha hezriti abbasni élip quddusqa qarap yolgha chiqti. Ebu ubeyde, xalid ibni welid we yezid ibni ebu sufyan qatarliqlar bashchiliqidiki qomandanlar jabiye dégen yerde hezriti ömerni kütüwaldi. Ömer jabiyeidin beytul meqdeske yétip bardı we xristianlar bilen kélishti, emma, bizanslarning üç kün ichide sheherdin chiqip kétish shertini qoshup qoydı. Quddus fetih qilinighandin kéyin, hezriti ömer mesjidi aqsagha (peyghember eleyhissalam miraj kéchisi kirgen ishikidin) kirip, musulmanlar bilen namaz oqudı. Andin qubbetus sehrağa kirdi we beytul meqdesning qible teripige mesjid (bu hazırhezriti ömerning mesjidi dep bilinidu) saldurdi. Quddus teltöküs fetih qilin'ghandin kéyin, herqaysi qomandanlar özliri eslide urush qiliwatqan yönilishlerge qarap yürüp ketti.

2079-sual: hims shehirining ikkinchi qétimliq fethi

ebu ubeydening himsqa qaytip bérishi bilen teng bizans qoshunliri sheherni

muhasirige aldi. Jezire xelqimu ulargha qétilghanidi. Ebu ubeyde qomandanliq hey'etliri bilen sheherning sirtigha chiqip bizanslarga qarshi meydan urushi qilish yaki sheher ichide turup mudapielinish kéreklik toghriliq meslihetleshti. Hey'etler mudapielinip turush teklini berdi, emma, ebu ubeydege yadrem bérish üçün bir bölek eskerni bashlap qinnesrindin yétip kelgen xalid sheher sirtigha chiqip urushush pikride ching turdi. Lékin, ebu ubeyde köpchilikning pikrini qobul qildi we bu ehwalni xelipige bildürüp qoyush üçün xewer yollidi. Bu xeterlik weziyetni közde tutqan hezriti ömer iraqta turuwatqan sed ibni ebu weqqasqa mektub yollap, uning qol astidiki qege ibni amirni derhal himsqa yadremchi qoshun qilip ewetishini, undin bashqa, eyyad ibni ghenem qomandanliqidiki bir bölek qoshunni bizanslarga yadremchi bolushqa uruniwatqan jizre xelqining üstige ewetishini buyridi. Hezriti ömer özi shexsen bir bölek eskerge qomandanliq qilip, ebu ubeydege yadrem bérish üçün medinidin yolgha chiqti.

Himsni qorshiwalghan bizans qoshunlirigha yadrem bérishke urun'ghan jezire ahalisi islam qoshunlirining öz yurtlirigha yétip barghanliqini anglap, derhal himsni tashlap, yurtlirigha qaytti. Buning bilen bir waqitta, bizans qoshunigha hezriti ömerning shexsen qomandanliqida bir bölek qoshunning ebu ubeydege yadrem bérish üçün yétip kéliwatqanliqi heqqidiki xewer yetküzüldi. Bu xewerni anglighan bizans qoshuni ich - ichidin tügiship ketti, künséri téximu zeiplishishke qarap yüzlendi. Bu ehwalni sezgen xalid ibni welid emdi sépil sirtigha chiqip dühmen'ge hujum qilish teklini berdi. Uning teklipi qobul qilindi we musulmanlar allah taalaning yadrimi bilen dühmenlerni yengdi.

2080-sual: jezire (jizre) ning fethi

kufedin yolgha chiqqan eyyad ibni ghenem qol astidiki qoshunni bashlap jezirege yétip bérup, harran, reha we reqqa qatarliq yerlarning ahalisi bilen ittipaq ehdinamisi tüzgendin kéyin, ebu musa el esh'arini nuseybin'ge, emr ibni sed ibni ebu weqqasni resul eyn'ge ewetti. Özimu daragha yürüş qilip, bu yerni ishghal qildi. Andin osman ibni ebul asni ermeniyege yollidi. Osman deslep bu yer xelqi bilen urush qildi. Kéyin ahale béshigha bir dinardin jizye töleydighan'gha kélishti.

2081-sual: süriye sahillirining fethi

amir ibni malik qarqiysani fetih qilghandin kéyin, hit xelqi bilen ehdiliship, jizye töleshke kélishti. Bu waqitlarda yezid ibni ebu sufyan inisi muawiyeni qoshun turshawullirigha bashchi qilip süriye sahilliri (haziriqi liwan tupraqliqi) gha ewetti. U bash qomandan ebu ubeydening emri bilen aq déngiz sahilidiki sur, seyda, bérut, arka we trablus qatarliq yerlerni fetih qildi. Shuning bilen süriyening pütün zémini musulmanlarning qoligha ötkén boldi. Islam fetih heriketliri dawamlashiwatqan u künlerde, bizanslarning sahillardiki qoshunlirini körge liwanning taghliq ahaliliri derhal ulargha qétilip, yadremlishishke bashlidi. Mana shu sewebtin, bizansliqlar (bu yerde) jiddiy éhtiyajliq peytlerde derhal chaqirip kéleleydighan bir qoshunning barliqini hésabqa élip, özlirining bu tupraqlarni choqum qayturuwélisish ümidide yürgenidi. Derweqe, melum mezigil ötkendin kéyin bizanslar liwan sahillirining bir qismini qayta igelliwaldi. Emma köp ötmey yene qoghlandi.

2082-sual: misirning fethi

süriye teltöküs fetih qilindi. Emr ibni as pelestinni islam tupraqlirigha qatqandin kéyin, misirgha yürüş qilish üçün hezriti ömerdin ijazet soridi. Hezriti ömer uninggha ijazet bérish bilen birge, zubeyr ibni awam qomandanliqidiki bir bölek eskerni uning arqisidin yaremchi qoshun qilip ewetti. Bu qoshunda zubeyrdin bashqa beshir ibni ertara, xarije ibni xuzafe we umeyr ibni wehb el jehmi qatarliq qomandanlarmu bar idi. Ikki terep chongliri (awwal körüşhüş üçün) misirning kirish éghizida uchrashti. Misir hökümitige wakaliten ebu meryem isimlik bir mes'ul xadim bilen ebu miyam isimlik bir pop musulmanlar bilen körüşhüş üçün kelgenidi. Bularni misir padishahi (yaki rim impériyisining misir ölkisidiki wekili) muqewqes iskenderiyedin ewetkenidi. Emr ibni as ularning üç kün ichide musulman bolush, jizye tölesh yaki urushush qatarliq üç ishtin birni tallishi kéreklikini éytti. Misir wekilliri uningdin möhletni uzartip bérishini telep qildi. Emr waqitni peqet bir künla uzartip berdi. Misirliqlar musulman bolushni yaki jizye töleshni qobul qilmidi, ikki terep arisida urush bashlandi. Misirliqlar yéngilip, bek köp chiqimgha uchridi. Bu urushta ölgenlerdin biri süriyedin misirgha qachqan we misirliqlarni musulmanlar bilen urushushqa küshkürtken, bizanslarning meshhur qomandani artabon idi.

Musulmanlar eyn shemsni muhasirige aldi. Zubeyr ibni awam sépilgha chiqishqa muweppeq boldi. Zubeyrning sépilgha chiqqanliqini körgen xelq alaqqade bolushup, emr ibni as kirishke uruniwatqan derwaza terepke qarap qéchishqa bashlidi. Emma zubeyr köp ötmey sheherge bésip kirip, amir kirmekchi boluwatqan derwazighiche yétip keldi. Xelq ilajisizliqtin emr bilen tinchliq ehdinamisi tüzüşke mejbur boldi. Ehdinamige zubeyr imza qoydi. Bu weqedin kéyin, pütün misir xelqi musulmanlarga teslim bolup, tinchliq ehdinamisi tüzüşke mejbur boldi. Chünki, eyn shems etraplirigha ewetilgen abdullah ibni xuzafe fustattikige oxshash bu yerlerni we etrap yézilarni öz hakimiyitige kirgüzüp, ular bilen tinchliq ehdinamisi tüzüp bolghanidi. Bu yer fetih qilinip bolghandin kéyin, emr ibni as muqewqes turuwatqan iskenderiyeye bir bölek eskerni ewetti. Musulmanlarning sheherni qorshawgha élishi bilen muqewqes charisizliqtin jizye tölesh shertini qobul qilip ehdeleshti. Emr ibni as bu yerge abdullah ibni xuzafeni emir qilip teyinlidi. Emr yene xarije ibni xuzafeni feyyum we uning etrapigha, umeyr ibni wehb el jimhini dimyatqa ewetti. Xarije feyyumni ishghal qildi, umeyrmu dimyatni fetih qilghandin kéyin yerlik xelq bilen tinchliq ehdinamisi tüzdi. Misir fetih qilinip bolghandin kéyin, emr ibni as gherbke qarap ilgirilep awwal berqeni ishghal qildi we xelqi bilen ehdiname tüzdi. Zuweyla terepke ewetken uqbe ibni nafimu u yerlerni fetih qilghandin kéyin, en newbe terepke qarap yürüp ketti. Emr ibni el as trablusni (liwiyeining hazirqi paytexti béyrutning orni) bir ay muhasirige aldi we u yerni ishghal qilip bolupla, sabrata we shurust sheherlirininimu qolgha kirgüzdi. Emma xelipe uninggha mektub yollap, gherbke qarap dawamliq ilgilirishini tosti.

2083-sual: sherqiy seplerning ehwali

iran xelqi öz hökümrانlirigha qarshi isyan kötergenning üstige, ordining ichidimu ghelyan bésiqmaywatatti. Xalid ibni welid bizanslarga qarshi yürüş qilish üçün qol astidiki qoshunni iraqtin süriyege élip mangdi. Parslar bu yerlerde musulmanlarni azlap ketti dep qarap, bir purset tépip iraqta qélip qalghan musulmanlar qoshunigha hujum

qozghashni we musulmanlarni dölitidin qoghlap chiqirishni oylap yüretti.

Qoshun iraqqa méngip bolghandin kéyin, hezriti ömer süriyediki bash qomandan ebu ubeyde emr ibni el jerrahqa xewer yollap, eyni waqitta iraqtin kélip musulmanlar sépige qétilghan xalid ibni welid qomandanliqidiki qoshunni iraqqa qayturushini buyridi. Ebu ubeyde shamning fethidin kéyin, emrge binaen bu qoshunni hashim ibni utbe ibni ebu weqqas qomanliqida iraqqa qayturdi. Undin bashqa, hezriti ömer töt ming kishilik bir qoshunni jerir ibni abdullah el bijeli qomandanliqida yordemchi qoshun qilib iraqqa ewetti. Bu qoshun kufegé qarap kétiwétip, tuyuqsizla parslarning bir bölek qoshuni bilen doqurushup qaldi. Ikki qoshun sep tartip urushqa kiriship ketti. Parslar éghir talapetke uchrup, tiripiren boldi we özlirini deryagha atti.

2084-sual: nemariq urushi

pars qoshunlirining bash qomandani rustem iraqqa yétip kelgen ebu ubeyde qomandanliqidiki musulmanlar qoshunigha qarshi nahayiti chong bir qoshun ewetti. Ikki qoshun nemariq dégen yerde uchrashdi. Bu yer hire bilen qadisiye arisidiki bir makan idi. El musenna ibni harise musulmanlarning atliq qoshunigha qomandanliq qiliwatatti. Parslar meghlubiyetke uchrup, keskerge qarap qachti. Ebu ubeyde ularning keynidin iz qoghlap mangdi. Pars qoshunlirigha yordemchi qoshun kelgen bolsimu, ebu ubeyde ulargha yétiship yene bir qétim meghlubiyetke uchratti. Shuning bilen parslar medain'gha qéchip bériwélip aran qutuldi.

2085-sual: el jir urushi

parslar nemariq we bashqa yerlerde musulmanlarga teng kélelmey, bash qomandan rustemning etrapigha toplanishqa bashlidi. Rustem musulmanlarning üstige yene shundaq chong bir qoshun ewetti. Parslarning ikki tughi bolup, biri xisrawning, yene biri feridunning idi. Parslar bilen musulmanlar uchrashqan yerde bir köwrük bar idi. Parslar ikki tereptin birining köwrüktin ötüşü heqqide tekliq berdi. Islam qoshunidiki mötiwerler qomandan ebu ubeydege: "ularning bu terepke ötüşini tekliq qil!" dep pikir berdi. Emma ebu ubeyde: "ular bizge oxshash ölümdin qormaydighanlardan emes, shunga biz u terepke öteyli!" dédi. Shuning bilen, islam qoshuni köwrüktin ötüp parslarning aldigha keldi. Ikki terep arisida nahayiti shiddetlik jeng bashlandi. Musulmanlarning atliri parslarning pilliridin ürküşke bashlidi. Bu ehwalni körgen qomandan ebu ubeyde ibni mes'ud es saqafi eskerlirige: "awwal pillargha hujum qilinglar!" dep buyruq qildi. Eskerler urushni buyruq boyiche dawamlashturdi. Ebu ubeyde özimu nahayiti yoghan bir pilgha hujum qilib, uning xortumini késip tashlidi. Éghir yarilan'ghan bu pil jan achchiqigha chidimay échinishliq chéqirap kélip, ebu ubeydeni dessep öltüriwetti.

Ebu ubeydedin kéyin, islam qoshunining qomandanliqini öz üstige alghan bir nechche qomandanmu arqa - arqidin shéhit boldi. Ulardin kéyin, el musenna ibni harise esh sheybani qomandan boldi. Bu waqqiche, musulmanlar qoshuni ajizlap, keynige chékinishke temsheldi. Shu arida, sep buzulup musulmanlar köwrükke qarap qéchishqa bashlidi, köwrük unche köp ademni kötörelmey chöküp ketti. Bu qalaymiqanchiliqtin paydilan'ghan parslar nahayiti köp ademni öltüriwetti. Musulmanlardin bir qismi öltürüldi, yene bir qismi deryada tunjuqup öldi. Qomandan el musenna bir bölek

jenggiwar eskerge bashchiliq qilip, parsurning ur - chaplirigha qarshi turdi we bir tereptin köwrükning qayta yasilishi üçün purset yaritip berdi. Köwrük qayta yasalghandin kéyin, éship qalghan qoshunni qarshi terepke saq - salamet ötküziwaldi.

Bu urush hijretning on üçinchi yili, sheban éyida yeni yermuk jéngidin qiriq kün kéyin bolup ötti. Bu urushtin kéyin, parsar orda ghelyanigha qaytidin kiriship ketti. Ular bash qomandanliqtin élip tashlan'ghan rustemni qomandanliq ornigha qayta keltürdi we uninggha feyruzan isimlik birini muawin qilip qoydi. Emma pars qoshunliri pütün sep boyiche medain'gha qarap chékiniwatatti. Ulardiki bu chüshkünükni sezgen el musenna pursettin paydilinip keynidin iz qoghap mangdi we ulargha yétiship özi qarshi chiqmaqchi bolghan qoshunning nahayiti köp leshkirini qirip tashlap, ularni éghir meghlubiyetke uchratti. Yene bir tereptin, u bashqa seplerdiki musulmanlardin yaremchi qoshun telep qildi. Yaremchi qoshun bilen teng, medinidin yolgha chiqqan jerir ibni abdullah el bujeli qomandanliqidiki qoshunmu yétip keldi.

2086-sual: el buweyb urushi

parsar musulmanlarga yaremchi qoshun yétip kelgenlikini anglap, téximu chong qoshun bilen musulmanlarga qarap yürüş qildi. Ikki qoshun kufe yénidiki el buweyb dégen yerde uchrashti. Bu qétim yene qaysi qoshunning qarshi terepke ötüshi heqqide meslihet qilindi. El musenna parsurning bu terepke ötüshini telep qildi. Parsar buni qobul qilip qarshi terepke ötti. Ikki terep arisida yene qanliq jeng élip bérildi we mejusiylarning sépi chuwalup kétép, bir qismi öltürüldi, yene bir qismi deryada tunjuqup öldi. Shuning bilen, musulmanlar el jisrdiki öchini bu yerde éliwalghanning üstige, nahayiti köp ghenimetke érishti. Parsurning qomandani méhranmu bu urushta öltürülgenidi. Tarix – hijretning on üçinchi yili, ramizan éyi idi.

El buweyb urushi parsarlarni qattiq sarasimige séliwetti. Sasaniylar impératorluqining nopuzluq kishiliri text talishish urushigha xatime bérish meqsitide pikir birliki bilen shehiriarning oghli yezdigirdni textke chiqardi we bu qararni impératorluqning hemme teripige élan qildi. Eyni waqitta, musulmanlarga teslim bolghan bezi mejusiyy yurtliri bu ishtin xewer tépip, qayta jasaretlendi we ehdinamige xilapliq qilishqa bashlidi. Bu yurtlarning chégralirigha jaylashqan musulmanlar ehwalni muminlerning emiri hezriti ömerge bildürdi. Shuning bilen, hezriti ömer xelqni jihadqa chaqirdi we hezriti elini özining ornigha naib qilip teyinligendin kéyin, yénigha hezriti osman we bashqa sahabilerni élip, özi qoshun'gha qomandanliq qilip medinidin yolgha chiqti. Sirar jilghisigha yétip kelgende, özining aldinqi sepkiche bérishining toghra bolidighan yaki bolmaydighanliqini oylishish üçün meslihet komitéti qurdi we hezriti elinimu bu ish üçün chaqirip keldi. Abdurrahman bni ewftin bashqa hemmeylen uning aldinqi sepke bérish telipini qobul qildi. Hezriti ömer uning pikrini muwapiq kördi. Sed ibni ebu weqqas qoshun'gha qomandan bolup saylandi. Hezriti ömer uninggha kéreklik telimatlarni bergendin kéyin, iraqniki qoshunning qomandani el musenna we uning yaremchisi jerir ibni abdullahqa xewer yollap, ularning derhal sed ibni ebu weqqasning qomandanliqigha ötüshini buyridi. Shuning bilen, iraq sépidiki qoshunlarning hemmisi sedning qomandanliqi astigha kirdi. Emma, el musenna urushlardin qélip qalghan yarisi pütün bedinige tarap kétép, sed aldinqi sepke barghiche wapatt boldi.

Iraq sépidiki barliq qoshun hezriti ömerning emri boyiche qadisiyege toplandi. Abdurrahman ibni rabie el bahili qoshunning qazisi, selman farisi ijraiye bashliqliqigha teyinlendi. Bu qoshunda üç yüzdin artuq sahabe bar bolup, yetmishtin artuqi bedri jéngigha qatnashqan qehrimanlar idi. Qoshun yolgha chiqip, uzeyb dégen yerge kelgende, birdinla parslarning bir bölek qoshuni bilen doqurushup qaldi. Musulmanlar ularni yéngip, nahayiti köp ghenimetni qolgha kirgüzdi.

2087-sual: qadisiye urushi

uzeyb urushidin kéyin, sed qoshunlirini toplaп yolini dawamlashturdi we nihayet qadisiyege yétip bardi. Bu yerde bir ay saqlighan bolsimu, parslardin héchqandaq tiwish chiqmidi. Pat - pat u yaq - bu yaqlargha ewetken kichik qoshunlar ghenimetler bilen qaytip kéletti. Bu ishtin, parslar we ularning ittitaqdishini bolghan bezi qebililer bizar bolushqa bashlidi we ehwaldin impérotorliri yezdigirdni xewerlendürüp, eger yadremchi qoshun ewetip özlirini qoghdimsa, hemme némiliri bilen musulmanlarga teslim bolushqa mejburiy bolidighanliqini yaki ular bilen ehdi-name tüzidighanliqini bildürdi. Mana bu, yezdigirdning bash qomandan rustemni nahayiti zor qoshun bilen musulmanlarning üstige ewetishige seweb boldi. Gerche rustem yezdigirdke iltimas sunup, uning özini bu wezipidin élip tashlishini telep qilghan we uninggha musulmanlarga birla qoshun ewetishning toghra bolmaydighanliqini, eksiche, (musulmanlarni yéngish üçün) arqa - arqidin qoshun ewetish kéreklikini chüshendürgen bolsimu, impérotor uning sözlirige pisent qilmay, uni urushqa teyyarlan'ghan 120 ming kishilik qoshun'gha qomandan bolushqa zorlidi we uning keynidin yene shunchilik qoshun ewetidighanliqigha wede berdi. Rustem qoshunni bashlap yolgha chiqti we sabat dégen yerge qarargah qurdi. Bu künlerde, iraqniki musulmanlar qoshunining qomandani sed xelipini yüz bériwatqan ishlardin her küni dégüdek xewerdar qilip turdi. Rustem qoshunni bilen musulmanlarga yéqinlap keldi. Sed qoshunidiki nopuzluq kishilerdin bir hey'et qurup, rustemni musulman bolushqa dewet qilip béqish üçün ewetti. Rustem qoshunini bu yerge élip kélishtin burun sedning qadisiyedin chékinishini ümid qilip medainde töt ay kütkenidi. Chünki, u musulmanlarning urushqa mahirliqi we pidakarliqini, tertip - intizamchanliqini we exlaqiy - peziletliridin xewerdar bolup turghachqa, ulardin bekmu xewpsirep turatti we musulmanlarning choqum ghelibe qazinidighanliqigha sheksiz ishinetti. Musulmanlar hey'itining tehditlik bu sözliri uni we yénidiki qomandanlirini téximu chöchütüp, tizlirini titritiwetti.

Ikki qoshun bir - birige udulmu udul kélip, axirqi teyyarliqlarni élip bériwatqan waqitta, rustem sed ibni ebu weqqasqa elchi yollap, uningdin özining soallirigha jawab béreligüdek derijide bilimlik birini ewetishini telep qildi. Sed uninggha mughire ibni shebeni ewetti. Rustem mughirening bu sözliridin tesirlendi we xushal boldi. Bu söhbettin kéyin rustem we uning qol astidikiliri téximu chüshkünliship, özlirige bolghan ishenchini pütünley yoqitip qoydi. Ular musulmanlarning choqum ghelibe qilidighanliqigha mutleq ishen'genidi. Uning üstige, köngülliri bu yéngi din'gha mayil bolushqa bashlighanidi. Derweqe, rustem özining musulman bolmaqchi bolghinini yénidikilerge éytishtinmu yanmidi. Emma ular rustemge qattiq qarshiliq bildürdi.

Parslar qiyin ehwalda qalghanliqi üçün herdaim waqit utushqa tirishatti. Derweqe, etisi yene musulmanlarga xewer yollap, yene bir elchi telep qildi. Ular bu arqiliq, musulmanlardin bashqa - bashqa kishiler bilen körüşüp, ular heqqide téximu köp chüshenche hasil qilish we ularning hemmisining oxshash étiqad, pikir we qarargha ige yaki ige emeslikini bilish, bu jeryanda birer yochuq chiqip qalsa, shu pursettin paydilinushqa tirishatti. Sed ibni ebu weqqas bu qétim xuzeyfe ibni méhsanni ewetti. Umu rebining taktikisi bilen öz pikrini bayan qilip qaytip ketti. Elchi telipi üçinchi küni yene bir qétim tekrarlandi. Sed mughire ibni shebeni ewetti. Rustem bekmu charisiz bolghachqa, bu qétim aghzini buzup mughirege orunsiz qopal geplerni qildi. Mughire qarargahqa qaytti. Urush qilish qarari élini. Emma bash qomandan sed aghrip yétip qalghan bolup, atqa min'güdek hali yoq idi. Shunga qoshunning qomandanliqigha xalid ibni errafani teyinlidi. Özimu yatqan yéride telimat we emr bérishke tirishti. Jerir ibni abdullah el bujeli qoshunning ong qanitigha, qeys ibni meqshuh sol qanitigha mes'ul idi. Sed qoshun'gha imam bolup namaz oqughandin kéyin, urush toghrisida xitab qilip ularni jasaretlendürdi. Urush bashlandi we kün kech bolghiche dawamlashti. Etisi seherdin bashlap urush qayta bashlandi we uda üç kün'giche dawamlashti. Tötinchi küni pars qoshunining pilliri musulmanlarni qiyin ehwalgha chüshürüp qoydi. Chünki, musulmanlarning atliri bu pillardin qattiq ürkigechke, sep buzulup taktika ishqa yarimaywatatti. Shunga, sahabiler awwal pillarni öltürüşni pilanlidi we bir hujum bilen hemme pilni teltöküs qirip tashlidi.

Qadisiye dep atalghan bu meydanda yüz bergen pars — musulman urushining tötinchi küni (hijrining on tötinchi yili, muherrem éyining on töti, düshenbe küni), chüsh waqtida pars qoshunining qarargahi terepte chédirlarni uchurtup ketkidek derijide qattiq boran chiqishqa bashlidi. Pars qoshunining sepliri buzulup, hemmeylen jénini qutuldurush üçün her terepke qéchishti. Del shu peytte, musulman qomandanlardin keke ibni amir et temimi we xélil ibni elqeme et temimi bir - birige masliship, pars qoshunining qomandani rustemni öltürdi. Qachqan eskerlarning péshidin qoghlap mangghan musulmanlar impérateur yezdigirdning hökümraniq merkizi bolghan medain shehirige bésip kirdi.

Qadisiye meydan urushining tötinchi küni on ming we qalghan künliri yene on ming bolup, jem'iy yigirme ming düshmen eskiri öltürüldi. Pütün urush jeryanida shéhit bolghan musulmanlarning sani jem'iy ming besh yüz idi. Undin bashqa, musulmanlar nahayiti köp ghenimetni qolgha kirgüzdi. Xelipige zeperning xush xewerliri yetküzüldi. Chünki, hezriti ömer bu urushqa bekmu köngül bölgechke, hemishe xawatirlinip turatti. Hetta, medinide ichi titildap pat - pat sheher sirtigha chiqatti we ötken - kechkenlerdin birer xewer élishqa tirishatti. Eyni waqitta, xalid ibni welid fetih qilghan iraqning bezi yerliri isyan chiqirip, ehdinamige xilapliq qilghanidi. Emma musulmanlar qadisiyede ghelibe qazan'ghandin kéyin, ular qorqup kétép eslide özlirining burunqi ehdinamige sadiq ikenlikini, emma parislarning özlirini küshkürtüp yoldin ézishigha sewebchi bolghanliqini otturigha qoydi we musulmanlardin epu tilidi.

Islam qoshuni qomandanliri öz qomandanliqidiki sepliri bilen arqimu arqa tizilip, zuhra ibni hawiye qomandanliqida medain'gha qarap yolgha chiqti. Yol üstide

parislarning bir bölek eskiri bilen doqurushup qélip, ularnimu téripiren qiliwetti. Ularning bir qismi babilgha, yene bir qismi nihawendke qarap qachti. Sed babilda bir qanche kün turghandin kéyin, medain'gha heriket qildi we yol üstide yene bir bölek paris qoshuni bilen uchriship qélip, ularnimu yengdi. Undin bashqa, sabat dégen yerde yezdigirdqa tewe bezi pidaiy etretler bilen uchriship qaldi. Ularning aqiwitimu burunqilar bilen oxshash boldi. U küni hijriye on tötinchi yilining axirliri idi.

Parslar medain'gha qéchiwidi, musulmanlarmu ulargha aram bermey, keynidin shehergiche qoghlap keldi. Bu etrapqa kélish bilen, impérateur (xisraw) ning aq renglik körkem ordisi körünüshke bashlidi. Islam qoshunliri mewsüm sewebi bilen küwejep éqiwatqan dijle deryasini qilche ikkilenmey kéchip ötti. Medainda yéngidin toplinip, özlirini ongshiwélishqa tirishiwatqan pars qoshunliri buni körüp alaqzade bolushqa bashlidi.

2088-sual: medainning fethi

musulmanlar medain'gha bésip kirgende, sheher ichide parslarning tayini qalmighanidi. Chünki, impérateur qéchip ketkendin kéyin, xelqmu sheherni terk etkenidi. Peqet ordining ichide az sanda eskerla bar idi. Selman farisi ularni üç kün ichide teslim bolushqa chaqirdi. Ular özlirining qutulalmaydighanliqini bilip teslim boldi. Sed "xisraw aywini" dep atalghan bu sarayni mesjidke özgertti we qoshuni bilen bu yerde jüme namizi oqudi. Tarix, hijrining on altinchi yili, seper éyi idi. Sed ghenimetlarning beshtin birini ayrip beshir ibni el hassasiye isimlik qomandanning mes'ulliqida medinige ewetti. Bu ghenimetlarning arisida, impéatorning taji, ünche - merwayitliri we kiyim - kéchekliri bar idi.

2089-sual: jelulening fethi

impérateur yezdigird medaindin qachqandin kéyin, her terepke qéchip ketken pars qoshunining köpinche leshkerliri asta - asta uning etrapigha toplinishqa bashlidi. Impérateur helwan'gha chékin'gech, bu qoshunning béshigha mihran isimlik birini qomandan qilip teyinlep, andin özi jelule terepke ötti. Pars qoshunliri bu yerdimu qarshiliq bildürüş üçün sheherning etrapigha xendek kolidi we islam qoshunining sheherge kirishini mushu arqiliq tosimaqchi boldi. Bash qomandan sed hezriti ömerge mektub yollap, ehwaldin xewerdar qildi. Hezriti ömer uning medainda qélishini, turshawullarning béshigha keke ibni amir et temimini, ong qanatqa sed ibni malikni, sol qanatqa amir ibni malikni, yaremchi arqa sepke amir ibni murra el juhenini we bash qomandanliqqa qérindishi hashim ibni utbe ibni ebu weqqasni teyinlep pars qoshunigha qarshi ewetishini buyridi.

Bu buyruqqa binaen, hashim ibni utbe qoshun'gha qomandanliq qilip, jeluleni muhasirige aldi. Yene nahayiti shiddetlik urush bashlandi. Her ikki terepke toxtimay yaremchi qoshun kélip turatti. Nihayet, allah taala musulmanlarga jelulening fethini nésip qildi. Pars qoshunining u qeder köp leshkiri öltürüldiki, etrapta jesettin bashqa héchnerse körünmeytti. Bu urushta, qomandanlardin keke ibni amir, amir ibni madi yekreb, hajar ibni adiy, qeys ibni mekshuh we tuleyha el esediy qatarliqlar ajayip qehrimanliq bilen jeng qilip, musulmanlarni üstünlükke érishtürdi.

2090-sual: helwanning fethi

ikkinchi qomandan hashim ibni utbe talapetke uchrap qachqan pars leshkerlirini qoghlash üçün keke ibni amir bashchiliqida bir rota esker ewetti. Pars leshkerliri musulman eskerler yétip barghan her yerdin qéchip, özlirige éghir kelgen nerse - kérekning hemmisini tashlap mangatti. Shu seweb bilen, keke ibni amir bashchiliqidiki eskerler ajayip köp miqdarda ghenimet qolgha kirgüzdi. Bu ghenimetler sasaniylar impérorluqining paytexti medaında qolgha kirgüzülgen ghenimetlerdin az emes idi. Keke pars leshkerlirini qoghlap yürüp, axiri pars qoshunlirining eng axirqi qomandani mihranni tutuwélip öltüriwetti. Andin iranning rey (hazirqi téhran) shehiri arqiliq helwan'gha qarap yürüş qilip, qisqa muddet ichide helwan we uning etrapini ishghal qildi.

2091-sual: tikrit we musulning fethi

hashim ibni utbe jelulege yürüş qilghan waqitta, abdullah ibni mut'im (xelipining emri bilen) bir bölek eskerge qomandanliq qilip, tikritke qarap yolgha chiqqanidi. Tikrit ahalisining bir qisimi rum, bir qismi xristianlashqan ereb iyad we teghlib qebililiri we az miqdarda musuldin kelgen xelqtin terkip tapqanidi. Abdullah ibni mut'im sheherni qiriq kün muhasirige aldi. Bu qiriq kün ichide sheherge yigirme töt qétim hujum qildi we hemmisi xéli obdan netijilerge érishti we axiri sheherni fetih qildi. Musulman bolghanlardin bashqa, axirghiche qarshiliq bildürgen xelqning hemmisini qilichtin ötküzdi. Andin rebi musulgha qarap yürüş qildi. Musul xelqi jizye tölesh sherti bilen kélishim tüzdi.

2092-sual: mesebzanning fethi

bash qomandan sed pars qoshunlirining bu qétim helwanning ong teripi we hemedan yoli üstidiki mesebzanda topliniwatqanliqi heqqidiki xewerni aldi. Sed bu xewerni derhal xelipige bildürüş bilen birge, uningdin dirar ibni el xettab el fahri bashchiliqida yadremchi qoshun ewetishini telep qildi. Hezriti ömer ewetken yadremchi qoshun yétip kelgendin kéyin, musulmanlar bir hujum bilen üstünlükni igellidi. Mesebzanning xelqi sheherni tashlap taghlargha qachti. Emma qomandan dirar ularni qistawergechke, teslim bolup, beziliri musulman bolushni we beziliri jizye töleshni qobul qildi.

2093-sual: ehwazning fethi

pars qoshunining qomandanliridin hurmuzanning ehwaz rayonini öz kontrolliqi astigha kirgüzüp, bu yerge hökümraniq qiliwatatti. U parsning meshhur nesebliridin birige tewe bolup, qadisiye urushidin qéchip qutulghanlardin biri idi. U ehwazni öz qoligha alghandin kéyin, etrapigha leshkerlerni topla, musulmanlar bésiwalghan yerlerge qayta hujum qozghashqa bashlidi. Biri kufe walisining, yene biri basra walisining qomandanliqidiki ikki qoshun hurmuzanning üstige yürüş qilip, uni tinchliq söhbiti élip bérishqa qistidi. Emma, (köp ötmey) hurmuzanning kordlarning yardimi bilen isyan chiqirip, musulmanlar bilen tüzgen ehdimisini buzdi. Shuning bilen, musulmanlar uninggha qarshi hujum bashlidi. Hurmuzanning yéngilip qachti we tuster (hazirqi shushter) shehirige kirip, bu yerde qarshiliq körsetmekchi boldi. Emma, sheher xelqi musulmanlarning adil hökümraniqi sewebidin, öz menpeetlirini közde tutup, jizye töleshni qobul qilip, sülih tüzdi. Shuning bilen, hurmuzanning ikkinchi qétim sülih tüzüşke mejbür boldi. Shu

mezgillerde, tusterdin bashqa jendisabur qatarliq (pars hökümitige tewe) bir qanche sheher ahalisimu sülh tüzdi. Islam qoshuni qomandanliridin herqus ibni zuheyir suq'ul ehwazni fetih qilghan bir peytte, hurmuzan impérateur yezdigirdning küshkürtishi bilen sülhini yene buzup, musulmanlarga qarshi isyan köterdi. Hezriti ömer bu ishtin xewer tépip, kufediki qoshunning numan ibni el muqerrin qomandanliqida hurmuzanning üstige yürüş qilishini emr qildi. Iraq sépi bash qomandani sed ibni ebu weqqas bash qomandanliq merkezini kufege yökigenidi. Xelipe basradiki qoshunimu suheyl ibni adiy qomandanliqida hurmuzan'gha qarshi yürüş qilish emrini berdi we ebu sebra ibni ebu rehimni ikki qoshunning bash qomandanliqigha teyinlidi. Kufedin kelgen qoshun hurmuzanning leshkerliri bilen uchriship qaldi we derhal hujumgha ötüp, ularni meghlubiyetke uchratti. Hurmuzan qel'e ichige kiriwélip tirkiship baqqan bolsimu, musulmanlar qel'eni qorshap, uni térik péti qolgha chüshürdi we hezriti ömerge tapshurup bérish meqsitide, ehmed ibni qeys we enes ibni malik qatarliqlarni öz ichige alghan bir hey'et bilen medinige ewetti. Hey'et hurmuzanni yalap medinige yétip kélip, udul hezriti ömerning öyige bardı. Ulargha (hezriti ömerning) kufedin kélidighan hey'etni kütüwélish üçün mesjidke chiqip ketkenlikini éytishti. Emma mesjidtimu héchkim yoq idi. Ular qaytmaqchi bolup turghanda, derwaza aldida oynawatqan kichik balilar hezriti ömerning mesjidning bir bulungida uxlawatqanliqini éytti. Hey'ettikiler heqiqeten uning bir bulungda uxlawatqaniliqini kördi. Hurmuzan közlirige ishenmey:

– xelipe ömer nede? - dep soridi. Ular uninggha isharet qilip:

– mushu shu, - déyishti. Hurmuzan heyran qaldi. Chünki hezriti ömerning yénida ne qoghdighuchi, ne muhapizetchi, ne seltenet igiliri körünmeytti. Hurmuzanning közliri pars impérateurining etrapida mundaq ishlarni köp körüp adetlinip ketkenidi. Del shu peytte, susning zorluq bilen fetih qilin'ghanliqi heqqidiki xewer yétip keldi. Uzun mezgillik muhasiridin kéyin, sus xelqi sülh qilishni telep qilip, pütün sheher musulmanlarga teslim bolghanidi. Zer ibni abdullahmu jendisaburni fetih qildi.

Parslar bu qétim nihawendke yighilishqa bashlidi. Hezriti ömerge parsurning nihawendke yighiliwatqanliqi heqqide xewer yetküzüldi. Bu xewer bilen, hezriti ömer musulmanlar qoshunining pars tupraqlirigha téximu ichkirilep kirishini emr qildi. Hetta özimu bir rotining béshigha ötüp, aldinqi sepke atlinip, fetih heriketlirige qétilmaqchi boldi. Emma sahabiler kéngishish arqiliq uning bu pikrige qarshi chiqti. Bu ishta hezriti elining roli chong boldi. Shuning bilen hezriti ömer bu niyitidin yandi.

Bu emr bilen, islam qoshunliri nihawendke qarap heriketlendi. Musulmanlar qoshunining omumiy sani 30 ming etrapida, halbuki, nihawendtiki parsurning sani 150 mingdin artuq idi. Ikki qoshun arisida charshenbe küni bashlan'ghan toqunush etisi peyshenbe küni kechkiche toluq ikki kün dawamlashti. Üstünlük yene musulmanlarning qolida idi. Qistaqqa élin'ghan pars qoshunliri sépil ichige chékinip kirip, özlirini qoghdashtin bashqa ish qilalmidi. Musulmanlar sheherni qorshawgha aldi. Bu qorshawning uzun mezgilge sozulup kétédighanliqini chüshen'gen bash qomandan numan ibni muqerrin yadremchi qomandanlarni yighip, bashqiche bir taktika tépip chiqish üçün meslihetleshti. Yadremchiler uninggha keynige chékinish taktikisi meslihetini berdi. Eger shundaq qilsa, parsurning gheyretke kélip, sheherdin chiqip

musulmanlarning keynidin qoghlaydighanliqini, andin musulmanlarning keynige qaytip, köngüldikidek netijige érisheleydighanliqini bildürüshti. Numan bu taktikini qobul qildi we awwal parslargha bir hujum qozghap, andin keynige chékinish taktikisini bashlitish üçün qol astidiki qomandanlardin kekege telimat berdi. Musulmanlar qoshuni parslargha omumiyüzlük bir hujum qozghighandin kéyin, keynige chékindi. Derweqe, parsar musulmanlarning keynidin basturup keldi. Ikki qoshun arisida bir meydan qanliq jeng yüz berdi. Urush meydanı jeset bilen liq tolup ketti. Parslardin 100 ming leshker öldi. Emma, musulmanlarning nihawend urushi bash qomandani numan attin chüshüp kétép, shéhit boldi. Uning shéhit bolghinini inisi nueyyimdin bashqa héchkim sezmedi. Urush axirlashqandin kéyin, nueyyim akisining ölüm xewirini élan qildi.

Pars qoshunining qomandani firuzan urush meydanidin qéchip ketkenidi. Emma, islam qoshunining qomandanliridin keke firuzanning keynidin iz qoghlap, hemedan töpilikliride tutuwélip öltürdi. Shundaq qilip, islam qoshunliri nihawendke zorluq bilen kirishke muweppeq boldi. Undin kéyin, jiy dep atalghan ispahan ishghal qilindi. Andin, ebu musa el esh'eri qum we keshan sheherlirini fetih qildi. Suheyl ibni adiyimu kermani aldi. Nihawend urushida bulup ötkén weqeler hezriti ömerge sözlep bérilgende, shéhit bolghan islam qehrimanlirini üçün shundaq qattiq azablandiki, özini tutalmay höng - höng yiglap ketti.

Nihawend fetih qilin'ghandin kéyin, héchqandaq endishisi qalmighan hezriti ömer musulmanlar qoshunining pars tupraqlirida xalighanche ilgilise bolidighanliqigha qanaet hasil qildi. Islam qoshunining sani qanchilik az, qoral - yaraqlirining qanchilik nachar bolushigha we özliri duch kélidighan düshmenning qanchilik küch - quwwetlik bolushigha qarimay, omumiy bir heriket bashlinishi üçün yette qomandan'gha yarliq chiqirildi. Bu yette qomandan hezriti ömerning yarliqigha binaen fetih ishlerini mundaq dawamlashturdi:

birinchi, nueyyim ibni muqerrin. Hemedan'gha yürüş qilip, sheherni fetih qilghandin kéyin, yezid ibni qeysni bu yerge bashliq qilip teyinlep, özi rey (hazirqi téhran) ge qarap yürüş qildi we bu shehernimu ishghal qildi.

Ikkinchi, surraqe ibni amir. U kaspi déngizining gherbiy qirghiqidiki babul erbabqa qarap yürüş qildi. Uning qomandanliqidiki qoshunning turshawullarning bëshida abdurrahman ibni rabi bar idi. Abdurrahman qomandani surraqening ijazitini alghandin kéyin, bu yerning hökümdari bilen tinchliq ehdimamisi tüzdi.

Üchinchi, el ehnef ibni qeys. U tabseyn arqiliq xurasan'gha kirip, bu yerde hirat shehirini zorluq bilen aldi. Sheherge sehhar ibni fulan el abdini mes'ul qilip qoyup, özi hirat deryasini boylap ilgililep, merwei shahjahan'gha yürüş qildi we u yernimu ishghal qildi.

Tötinchi, (pars sépi qomandanliridin) osman ibni ebul as. U, bir qoshun'gha qomandanliq qilip istahrgha yürüş qildi. Behreyn arqiliq pars qoltuqidin ötüp, awwal berqawan arilini fetih qilghandin kéyin iran tupraqlirigha kirdi. Andin jur, istahr we shiraz qatarliq sheherlerni fetih qildi.

Beshinchi, (yene pars sépi qomandanliridin) sariye ibni zenim el qinani. U, qoshunini bashlap, özining heriket yoli üstidiki parsar toplan'ghan bir yerni közlep

yolgha chiqti. Awwal ularni qorshawgha aldi, emma parslar kordlardin yordam telep qildi, kordlar ularning chaqiriqigha awaz qoshti. Düşmenlarning sanining köpiyishi bilen musulmanlar xeterlik ehwalda qaldi. Birdinbir charisi etraptiki dönglerdin paydilinish idi we shundaq qildi. Qomandan sariye bir döngge chiqip, bir tereptin keynide qalghan qoshunini qoghdashqa tirishsa, yene bir tereptin düşmenlerge qarshi jengni dawamlashturdi. Nihayet, musulmanlar üstünlükke érishti. Bu toqunush yüz bériwatqan waqitta, hezriti ömer medinide jamaetke namizini oqup bériwatatti. Uning ilahi karamet bilen bu hadisini hés qilghanliqi we xutbisini toxtitip: "ey sariye! Tagh terepke, tagh terepke..... Börining hiylisini bilmigen hangwaqti chopan öz qoylirining jénigha zamin bolidu" dep warqirighanliqi, shundaqla, sariye we uning qomandanliqidiki mujahidlarningmu bu awazni nahayiti ochuq anglighanliqi riwayet qilin'ghan. ALLAH bu yerni (emirge bolghan itaetning netijisi süpitide) musulmanlar qoshunining fetih qilishigha muyesser qildi.

Altinchi, qomandan asim ibni amir et temimi. U, basraliqlardin teshkillen'gen bir qoshun'gha qomandanliq qilip, sijistan rayonigha qarap atlinip, bu rayonning merkizi zerenjni uzun waqit qorshawgha alghandin kéyin, sheherge bésip kirdi. Sheher xelqi urush toxtitip, sülh tüzüshni telep qilishqa mejbur boldi. Andin, u bu yerning idariy ishlerini öz qoligha élip, amanliqigha mes'ul boldi.

Yettinchi, (pars sépi qomandanliridin) suheyl ibni adiy el xezrej. U, bir qoshunni bashlap kirmanni parsurning qolidin élip, islam tupraqirigha qoshti.

Sekkizinchi, (yene qomandanlardin) hakim ibni amir et teghlebi. U, qol astidiki qoshun bilen miqran'gha yürüş qildi. Musulmanlar pars qoshunlirining ara - arisigha bösüp kirip, ularni tiripiren qiliwetti. Andin u yerni teltöküs fetih qildi.

Toqquzinchi, utbe ibni ferqad. U, pars tupraqirining gherbiy shimaligha bésip kirip, u yerlerni fetih qildi. Shuning bilen, sasaniylar döliti yiqilip, iran tupraqiri pütünley déğüdek islam dölitining hakimiyitige kirgüzüldi.

2094-sual: hezriti ömerning wapati

hezriti ömer dewri – insaniyet dunyasi islam adalitining eng ésil örneklirige shahid bolghan we islam quyashi yer yüzining nahayiti chong bir qismigha parlaq nur chachqan dewr idi.

Kufe walisi mughire ibni shebe hezriti ömerdin ebu lulue isimlik iranliq xizmetchisining medinige kirishige we u yerde yerliship qélishigha ijazet qilishini iltimas qildi. Wali mughirening meqsiti, qoli epchil bu hünérwen ustining islam paytextide musulmanlarga we islam dölitige paydiliq xizmet qilishigha sharait yaritip bérish idi. Chünki bu ademning tömürchilik, yaghachchiliq we neqqashliq hünérleri bar idi. Emma, ept - beshirisi kéyinche ashkarilan'ghan bu adem islamning esheddiy düşmini bolup, ichide mejusiqliqqa telpünsimu, bashqilargha bilindürmey yüretti. Ebu lulue köp közitish arqiliq, hezriti ömerni öltürüşning eng muwapiq peytining uning namazgha turghan waqti ikenlikini jezmleshtürdi. Chünki hezriti ömer pütün wujudi bilen namazgha bérilip ketkenliki üçün, héchniémidin xewiri bolmaytti, suyiquestchimu közligen meqsitige héchqandaq qarshiliqqa uchrimighan halda yételeytti. Hezriti ömer her qétim namazgha turushtin burun, seplerni arilap jamaetke: "sepliringlarni tüzlemlar!" dep

agahlandurghandin kéyin, méhrabqa ötüp tekbir chüshürüşke isharet béretti.

Hijrining 23 - yili, zulhejje éyining 23 - küni seher waqti idi. Hezriti ömer bamdat namizini bashlashtin burun aditi boyiche seplerni tüzlep chiqti. Andin tekbir chüshürülgendin kéyin, namazgha turdi. Del shu chaghda, hezriti ömerning: "ah, méni öltürdi!" dep ingrihan awazi angladi. Ebu lulue dégen kapir uning alte yérige xenjer tiqqanidi. Ghaljirlashqan qatil buning bilenla qalmay, xenjirini etrapqa qalaymiquan shiltip, jamaettin on üç kishini yaridar qildi. Bu kishilarning köpi yiqilghan yérige shéhit boldi. Chong sahabe abdurrahman ibni ewf derhal étily bérip, sellisini uninggha qaritip étish arqiliq uni toxtitiwaldi. Emma, özining tutulup qalghanliqini we béshigha néme ishlarning kélidighanliqini oylap yetken ebu lulue özining qanliq qilichini özige tiqti we shu yerdila jan üzdi. Abdurrahman ibni ewf derhal hezriti ömerning bash teripige ötti. Hezriti ömer béqinidiki yarisining üstige sériq yopuqtin birni yapqan halda yerde yatatti. U lewlrini midirlitip: "allahning hökmi emelge ashti" dédi. Andin abdurrahman ibni ewfning qolini tutup turup, uning jamaetke imam bolup, namazning qalghan qismini ada qilishini buyrighandin kéyin, hoshidin ketti. Abdurrahman ibni ewf weziyetning jiddiyliqi tüpeylidin namazni tézla oqup tügetti.

Jamaetning köplüki we namaz waqtidiki intizamchanliq tüpeylidin kéyinki septe turghanlarning köpinchisi aldinqi septe néme ish bolghanliqini bilmidi. Shunga hezriti ömerning tekbir awazi toxtap qélishi bilen, arqa septikiler: "subhanallah! Subhanallah!" dep imamni agahlandurmaqchi bolushti. Bu awazlar abdurrahman ibni ewfning namazni dawamlashturushi bilen bésiqti.

Hezriti ömer hoshigha kelgendin kéyin: "jamaet namazni ada qilalidimu?" dep soridi. U eng axirqi tiniqini éliwatqan waqtidimu, islamning bu chong qaidisining buzulup kétishidin ensirep, uning layiqida orunlan'ghan - orunlanmighanliqini sorawatatti. Yariliridin qan éqip turatti, jamaet uni öyige yötkidi. Hezriti ömer abduallah ibni abbasqa: "chiqip méni kimning qestligenlikini éniq uqup kirgin!" dep buyridi. Abduallah weqeni shahid bolghanlardin sürüshdürüsh arqiliq suyiquestchining mughire ibni shubening xizmetchisi ebu lulue ikenlikini, uning bir qanche kishini öltürgendin kéyin özini öltürwalghanliqini uqup kirdi. Hezriti ömer bu melumatlarni anglap: "allahqa ming shükri! Axiret küni allahning huzurida péshanisi sejdige barghan biri men bilen hésablashmighudek" dep özini musulmanlardin birersining qestlimigenlikige xursen boldi.

Abduallah ibni abbas uni bu iztiraptin qutuldurup, könglini teselliy tapquzush üçün uning héli peyghember eleyhissalamgha, héli hezriti ebubekrige yéqinliqini ésige salatti. Emma hezriti ömer uninggha: "qesem qilimenki, allahning huzurida aqlinip, dozax otidin qutulup qélishni bekmu arzu qilimen. Mukapat bérilmisimu meyli, jaza bérilmisila men razi. Qesem qilimenki, xelipe bolghan künüm qandaq bolghan bolsam, xelipiliktin ayrilidighan künümü shundaq bolushumni ümid qilimen. Bu wezipem üçün sawabmu bérilmisun, gunahmu yézilmisun! Men shuninggha razi" dédi.

Hezriti ömer ehwalining barghanséri yamanlap kétiwatqanliqini sézip, oghli abduallahni chaqirip uninggha qerzlrini öz igilirige qayturup bérishi heqqide wesiyet qilghandin kéyin, özining peyghember eleyhissalamning yan teripige depne qilinishigha

ijazet sorash üçün muminlarning anisi aishe reziyellahu enhaning yénigha ewetti we mundaq dédi: "bérip uninggha: "ömer sanga salam éytti" dégin, hergiz: "emirul muminin" (muminlarning emiri) démigin! Men bügündin étibaren emir emesmen. Uninggha: "ömer ibni xettab ikki dostining yénigha depne qilinishi üçün sendin ijazet telep qiliwatidu" dégin!"

abdullah dadisining tapshuruqigha binaen hezriti aishening aldigha bardi. Hezriti aishe öyide hezriti ömer üçün yighlap olturatti. Abdullah uninggha salam qilghandin kéyin, dadisining sözlirini yetküzdi. Hezriti aishe: "eslide men bu orunni özem üçün élip qoyghanidim. Hezriti ömer telep qilghan bolsa, shuning bolsun!" dep jawab berdi.

Hezriti ömer birini öz ornigha xelipilikke teyinleshni xalimighan bolsimu, oghli abdullah uni bu heqte qayil qilghanidi. Abdullah bu ish heqqide mundaq deydu:

men bu heqte dadamgha éghiz échish üçün qesem qildim. Andin dadamning yénigha qayttim, bu mesilini uninggha éytishqa shunchilik éntildim, xuddi öshnemge tagh yüdüwalghandek bolup qalghanidim. Dadam mendin xelqning hal - ehwalini soridi. Men körgen - bilgenlimni éytip bergech, pursettin paydilinip, dadamdin soridim. Dadam bu sözlirimni anglap awwal qattiq chöchügendek boldi, andin chongqur oygha pétip ketti. Aldigha éngiship birdem olturghandin kéyin, béshini kötürüp:

– allah taala bu dinning qoghdighuchisidir. Men bu ishni qandaqsige bir terep qilalaymen. Chünki mendin burun bu mesilide manga örnek bolghanlar bar. Eger peyghember eleyhissalam qilghandek qilsam, men öz ornumgha birini teyinlimeymen. Eger hezriti ebubekridek qilmaqchi bolsam, u özidin kéyinki xelipini özi tallighanidi, - dédi.

Dadam yene mundaq dédi:

– men bezi kishilarning bu ishqa bekmu hérismenlikini bildim. Emma men bu ishni peyghember eleyhissalamning raziliqini alghan alte kishige tapshurimen. Ular öz arisida meslihetliship birini tallisun. Hezriti ömer hayatining eng axirqi waqitlirida, xelipe tallash ishini alte kishige tapshurdi. Bu alte kishi: hezriti osman, hezriti eli, telhe, zubeyr, abdurrahman ibni ewf we sed ibni ebu weqqas qatarliqlar idi (allah hemmisidin razi bolsun!). Hezriti ömer oghli abdullahni ulargha meslihetchi qilip qoydi, emma ulardin biri dep qarimidi. Ularning öz ichidin birini xelipe qilip teyinlesh üçün üç künlük möhlet berdi. Suheybni bolsa, jamaetke imam qilip teyinlidi.

Isimliri éytip ötülgén alte kishidin telhe bu chaghda medinide yoq bolup, shexsiy bir ish üçün sheher sirtigha chiqip ketkenidi. Hezriti ömer qalghanlirini chaqirtip kélip, ulargha mundaq dédi:

– manga qaranglar! Men silerge xelipe tallash wezipisini tapshurdum. Shuni éytip qoyayki, hazir xelqning arisida héchqandaq bölgünchilik herikiti yoq. Eger bundin kéyin birer bölgünchilik herikiti chiqip qalsa, bu peqet silerning aranglardin chiqidu. Emdi bérip aranglardin birini xelipilikke teyinlenglar! Ular chiqip ketkendin kéyin, hezriti ömer: "eger ular shu paynekwashni tallisa, bekmu yaxshi bolatti. Chünki u xelqning ishini yolida bir terep qilalaydighan biri idi" dédi. U bu sözi arqiliq hezriti elini közde tutqanidi. Oghli abdullah uningdin:

– ey muminlarning emiri! Hezriti elini xelipe qilip teyinlep qoyushunggha néme

tosqunluq qildi? - dep soridi. Hezriti ömer uninggha:

– oghlum! Men nimshéhit halette turup xelqni bashqurushni xalimaymen, - dep jawab berdi. Sahabiler chiqip ketti. Hezriti ömer wapatidin sella burun ensarlardin ebu telheni yénigha chaqirtip, uninggha muhim bir ishni tapilap mundaq dédi:

– sen bérip qebilengdin 50 kishini al we kéngesh ezaliri bolghan shu alte kishining qéshigha barghin. Menche ular öz ariliridiki birining öyige yighilidu. Sen qol astingdiki ademliring bilen ular yighilghan öyning ishikide qarawulluq qil. Héchkimning ichige kirishige ruxset qilma, üç kün ichide birini xelipe qilip teyinlep bolghiche, ariliridin birersining u yerni tashlap chiqip kétishigimu yol qoyma! Hetta sen shexsen ularning béshida turghin. Eger alte kishidin beshi bir ademni tallap, birsi ulargha qarshi chiqsa, derhal uning kallisini al. Eger töt kishi bir ademni tallap, ikki kishi ulargha qarshi chiqsa, u ikkisining kallisini al. Eger üç kishi birini tallap, qalghan üç kishimu bashqa birini tallisa, oghlum abdullah ibni ömer ulargha höküm chiqirip bersun. Abdullah qaysi terepni tallisa, shu terep körsetken adem xelipe bolsun! Eger ularning hemmisi oghlumning hökmini qobul qilmisa, u chaghda abdurrahman ibni ewfni öz ichige alghan terep körsetken adem xelipe bolsun! Ular tallighan ademni yene bir tereptikiler qobul qilmisa, ularning hemmisini öltürünglar. Qandaqla qilip bolmisun, tötinchi küni sehergiche biri silerge xelipe bolup saylinip bolsun!

Hezriti ömer suyiquestke uchrichandin kéyin, aran üç kün yashiyalidi. Tötinchi küni, yeni hijrining 23 - yili, zulhejje éyi tügeydighan'gha töt kün qalghanda (charshenbe küni) wapat boldi. Oghli abdullah uni yuyup, képenlidi. Namizini suheyb chüshürdi.

Körüwélishqa boliduki, hezriti ömerning xelipe tallash hoquqini kéngesh ezalirigha tapshurushi uning xelipe waqtida yolgha qoyghan sistémidin halqip chiqqanliqini ipadilep bermekte. Chünki hezriti ömer yolgha qoyghan hökümraniq sistémisi keskin qarargha tayinatti. Hezriti ömer herdaim xelipilik wezipisidin kélip chiqqan meniwiyy mes'uliyetlerdin bizar bolatti we néri turushqa tirishatti. Mana bulardin körüwélishqa boliduki, hezriti ömer bu mesilini kéngesh ezalirigha tapshurush arqiliq qiyamet küni bu ishning meniwiyy jawabkarliqigha qélishning aldini alghanidi. Taghisining oghli kéngesh mejlisining daimi ezasi bolsimu, uni bu ishtin néri tutti we öz ornini oghligha ötküzüp bermidi. U yéqin kélechekte emewiy we abbasiylar xelipilikide bolghandek oghullarning dadiliri teripidin waris bolup teyinlenmesliki, rehberlik sheklining hakimmutleq padishahliq tüzümige özgirip ketmesliki we dadining baligha mirasi bolup qalmasliqi üçün shundaq qilghanidi.

Hezriti ömerni qestlep öltürüshni pilanlighanlarga kelsek, ular mejusiy, yehudiy we xristianlarga oxshash islam düşmenlirining merkezlirining wekilliridin teshkillen'genidi. Hetta bu weqede bezi bedewiy qebililarning reislirining roli bolushimu mumkin idi. Hezriti ömerning qan dewasi üçün hurmuzan, jufeyne we qatil luluening qizi qatarliqlar öltürüldi. Kebul exbar uyeyne ibni el hésin we bashqilarmu qarilan'ghan bolsimu, öltürülgenler peqet yuqiriqlardin ibaret idi.

2095-sual: hezriti ömer dewridiki islam jem'iyiti

bu jem'iyet kishilirini peqet özlirining süpetliri jehettinla töt türge ayrishqa bolidu: xelipe – xelipimu jem'iyetning bir ezasi bolup, bashqilardin perqlinip turidighan

héchqandaq alahide imtiyazi yoq idi. U peqet ümmetning rehberlik hoquqini qoligha alghan kishidinla ibaret idi - xalas. Xelq özlrige rehberlik qilsun, heqlirini qoghdusun, kéyinki ewladlirini yétishtürsun dep hoquqni uning qoligha tapshuratti.

Hezriti ömerni élip éytsaq, u bir xelipe bolush süpiti bilen öz zimmesidiki wezipining éghirliqini bilgechke, herdaim küchlük mes'uliyet tuyghusida yashaytti. Shunga u dawamlıq xelqning mesililiri bilen meshghul idi. U her bir minutini xelqning mesililirini hel qilalmasliqtin we bu seweb bilen allah aldida jawab bérelmesliktin qattiq endishe qilip ötküzetti. Bu qorqunch we endishe uning zéhnige ornap ketkechke, toxtimay izdinetti, tirishatti. Kéchilirini asasiy jehettin uyqusiz ötküzetti, kiyim - kéchiki we yémek - ichmiki bekmu addiy - sadda idi. Ten salamatlıki künséri zeipliship kétiwatatti.

Hezriti ömer herdaim allah qorqunchi bilen yashaydighan we bu sewebtin toxtimay köz yéshi qilip turidighan bir zat idi. Birer ayet oqulghan waqıtta buquldap yighlap kétetti. Bezide shundaq tesirlinettiki, hoshidin kétip yerge yiqilatti. Etrapdikiler uni öyige apirip qoyatti. Xelq uni késel dep oylap, yoqlap kélisetti. Bu rohiy halet uning aditige aylinip qalghan bolup, toxtimay köz yéshi qilghachqa, mengzide ikki qara sızıq peyda bolup qalghanidi. Uning buquldap yighlighan awazini bezide jamaetning arqa sepliridikilermu anglaytti.

Hezriti ömer fetih heriketliri dawamida medinige toshup kél'in'gen ghenimet mallarni özi üçün bir imtihan dep qaraytti we allahning bu mallar arqiliq özining (hezriti ömerning) adil we durustluqini sénimaqchi boluwatqanliqigha ishinetti.

Hezriti ömer her daim öz - özini agahlandurup, özining héchkimdin perqi yoq ikenlikini ésige élip turatti. Hezriti ömer nahayiti addiy nersiler bilen qorsaq toyghuzushqa tirishatti. Bir waq tamıqigha birla xil taamdın bashqa nerse yémeytti. Dunya hayatining lezziti, debdebisi we heshemitidin bekmu yıraq idi. Shunga u eng yoqsul kishiler aran tépip yéyeleydighan nersilerni yeytti.

Hezriti ömerning kiyim - kéchikimu nahayiti addiy we eng erzan bahalıq kiyimler idi. Kiyim - kéчек yaki ayiqi herdaim yamaqliq idi. Qimmet bahalıq, süpetlik rextlerdin tikilgen kiyimlerni qet'iy kiymeytti. Yeni uning hayati bekmu qiyin we chidighusiz derijide mushkülatchilik ichide ötti.

Hezriti ömer özining xish - eqribalirini dölet ishigha hergiz yéqinlashturmaytti, ularning birer ishqa mes'ul bolushigha qet'iy qarshi chiqatti. Hetta ularning tijaret qilishinimu chekligenidi.

U, kéchiche namaz oquytti, yérım kéche bolghanda, bala - chaqilirini namazgha oyghitip: (i muhemmed!) ailengdikilerni (we ümmitingni) namazgha buyrighin, özengmu uni ada qilishqa chidamlıq bolghin, sendin biz riziқ telep qilmaymız. Sanga biz riziқ bérimiz, yaxshi aqiwet peqet teqwadarlarga xastur dégen ayetni oqup, ularning yadigha salatti.

Hezriti ömer öz emridiki mes'ul kishilerning arisida balilirigha alahide muamile qilghanlarni qattiq eyibligendin bashqa, ularning jinayet ötküzgen balilirinimu éghir jazalaytti.

Emdi hezriti ömer teyinligen waliy, hakimlarga kelsek, u köpinche hallarda, ibadet we diniy ishlarga bek ehmiyet bérıp ketmisimu, ishenchlik we küchtünggür ademlerni

teyinleytti. Chunki ibadet we diniy mejburiyyetlarning paydisi her kishining özi xastur. Eger wezipige teyinlen'gen kishi peziletlik, lékin bashqurush iqtidari ajiz bolup qalsa, u halda uning ziyini ümmetke bolidu. Shunga, u kishi eng muhimi küchlük we qabiliyetlik bolushi kérek. Shundaq bolghanda, eger u kishining exlaq - pezilitide bir nuqsan bolsa, ziyinini özi tartidu, emma ümmet uning küchi we qabiliyetidin ünümlük paydilinalaydu. Hezriti ömer waliliqqa asasen peyghember eleyhissalamning eng munewwer sahabilirini teyinleytti. Hetta ularning arisidiki eng qabiliyetliklerini tallaytti we mundaq deytti: "eger men bir kishini bir wezipige teyinlep bolghandin kéyin, uningdinmu qabiliyetlik birini uchratsam, ichim siqilip, bekmu biaram bolup kétimen".

Derweqe, hezriti ömer mughire ibni shebe, emr ibni as, muawiye qatarliq zatlarni muhim wezipilerge teyinligen waqitta, hezriti osman, hezriti eli, telhe, zubeyr, abdurrehman ibni ewf we sed ibni zeyyid qatarliq (bu dunyadiki chéghidila jennetning xush béshariti bérilgen) eng munewwer sahabiler téxi hayat idi. Emma aldinqiliri kéyinkilirige qarighanda téximu küchlük we qabiliyetlik bolghachqa, hezriti ömer ularni wezipige teyinligenidi. Undin bashqa, hezriti ömer herdaim özi teyinligen bu kishilarning ehwallirini igellep, ularni kontrol qilip turatti. Ularningmu hezriti ömerdin tep tartip, uni hörmetlishi lazim idi.

Hezriti ömer bu munewwer sahabilarni wezipilerge teyinlep, ularni dunyaning bash aghriqigha arilashturushni xalimaytti. Hetta u beni hashim qebilisining ezalirigha asasiy jehettin wezipe bermidi. (peyghember eleyhissalamgha bolghan yéqinliq we ariliridiki tughqanliq munasiwiti bilen shundaq qildi hem ularning dunya ishlirigha ariliship, namini bulghishinimu xalimaytti.)

hezriti ömer bir kishini muhim bir wezipige teyinligen waqitta, uningdin héchkimning méligha yolsizliq qilmasliqini we héchkimning jénigha zamin bolmasliqini, emel we hoquqini özi we ailisining kozirigha aylanduruwalmasliqini telep qilatti. Waliliqqa teyinligen kishilergimu mushu menide bir agahlandurush xéti ewetip, ensar we muhajir sahabilerdin bir nechchini bu ishqa guwahchi qilatti.

Hezriti ömer wezipe béshidiki kishilarni hemishe kontrol qilip turatti. Ularning yémek - ichmiki, kiyim - kéchiki we turalghu jaylirighiche tekshürüp turatti we pat - pat ulardin hésab alatti. Undin bashqa, her yili hej mewsümide barliq walilarni özining yénigha chaqiratti we xelqtin walilarning özlirige adilliq bilen muamile qilghan - qilmighanliqini, sheriet hökümlirini toghra ijra qilghan - qilmighanliqini sorap, sürüshte qilatti we ularning waliliri heqqidiki erz - shikayetlirige qulaq salatti. Muhemmed ibni mesleme walilarni teptish qilidighan mupettishlarning bashliqi bolup, hezriti ömer walilardin birining üstidin shikayet tapshurulghan haman bu zatni ehwal igelleshe ewetetti. Mesilen, bir qétim uni iraq walisi sed ibni ebu weqqas heqqide melumat igelleshe üçün ewetkenidi.

Hezriti ömer herdaim xelq arisida yashaydighan, ularning dertlirige qulaq salidighan we qiyinchiliqlirini teng hel qilidighan zat idi. Yoldishi jihadqa chiqip ketken ayallarni pat - pat yoqlap, birer nersige éhtiyaji bar - yoqluqini soraytti, bezide bu ayallarning balilirini yaki xizmetchilirini egeshtürüp, ularning ornida bazargha bérp lazimliq nersilerni élip béretti. Aldinqi septin pochtaliyon kelgen haman xet - cheklarni öz igilirige yetküzüp

béretti. Sawadi bolmighan aililerge xetni oqup bérish üçün sawatliq kishilerni ewetetti yaki (ular xalisa) özi bérıp oqup béretti. Andin ulargha pochtikeshning qachan yolgha chiqidighanliqini, eger yoldashlirigha xet ewetmekchi bolsa, pochtikeshke qaysi küni tapshurup berse bolidighanliqini éniq chüshendürüp qoyup chiqip kététti.

Hezriti ömer bir top kishi bilen seperge atlinip qalsa, özi bashqilardin kéyin yolgha chiqatti we hayaldighan yerde qélip qalghan nersiler bolsa, éliwélip igisige tapshurup béretti. Yolda ulighi yarilan'ghan yaki bashqa herqandaq qiyinchiliqi körülgen seperdishigha yéqindin köngül bölüp, yardem qilishqa tirishatti.

Kéchiliri medinini aylinip, pütün sheherni charlap chiqish – hezriti ömerning daimliq ishi idi. Medinige chüshken karwanlarning béshida qarawulluq qilatti, mohtaj kishilerning éhtiyajini qamdashqa, heqsizlikke uchrighan kishilerning erz - shikayetlirni anglap, dertlirige derman bolushqa tirishatti. Ayallardin birersining bir nersige éhtiyaji chüshüp qalsa, derhal öyige qaytip, ayalini élip ularning yénigha yétip kéletti.

Hezriti ömer xelqning hal - ehwlini igellesh, waqtini ular bilen ötküzüş, teng xushal bolup, azablrigha ortaq bolush, eger birer dawa ishi bolsa, derhal uni hel qilish we bu arqiliq adaletning burmilinip kétishining aldini élish üçün herdaim bazar - restilerni aylinip, xelq bilen ichqoyun - tashqoyun bolup kététti. Waqit tapsila qur'an oquytti. Namazdin kéyin xelqning erz - shikayetlirini anglaytti. Uning öyining aldida héchqachan qarawul turmaytti.

Undin bashqa, u islam qoshunining ghayiwı qomandani we qorallıq qoshunning bash qomandani idi. Qorallıq qoshunning béshigha ayrim qomandan teyinleytti, özining oy - pikirige asasen pidakar kishilerni qomandanlıqqa tallaytti. Mesilen, hezriti ömer bir qétim xelqni jihadqa chaqirghanda, ebu ubeyde es seqafi tunji bolup uning chaqiriqigha awaz qoshqanliqi üçün, uni qoshun qomandanlıqigha tallighanidi.

Bezide eng yuqiri derijilik qomandanni wezipisidin élip, uni qoshundiki eng addi nökerler qatarigha chüshürüp qoyatti we eyni waqıtta, eng addi, emma jasaretlik we batur bir nökernelni qoshun'gha qomandan qılıp teyinleytti. Bu arqiliq, qomandanning öz emel - mensipini ishghal qiliwélishigha, uningdin yaman niyette paydilinishigha we qol astidikilerni özining arzu - heweslirige wasite qiliwélishigha tosqunlıq qilatti. Mesilen, bir künlerde, keyni - keynidin quchulghan zeperlerning birdinbir sewebi xalid ibni welidning bash qomandanlıqi ikenlikı toghrisida söz - chöçek tarqilishqa bashlıdı. Hezriti ömer derhal xalid ibni welidni wezipisidin élip tashlıdı. U, bu arqiliq xelqning insan'gha zeperni muyesser qilghuchining peqet allah ikenlikini bilip qélishini we ularning hemmige qadir allahtin bashqisigha ümid baghlimaslıqini közde tutqanıdı. Emeliyettimu zeper allah tereptin kélidu, allahning iradisi we yardimi bolmay turup zeper quchush mumkin emes. Halbuki, qoshun we xelq arisidiki bezi kishiler bu zeperlerni xalid ibni welidning qomandanlıqi bilen munasiwetlik dep oylap, tuyuq hésarlgha bérilip ketkenidi.

Xelipe ömer aldinı septiki qomandanlar bilen dawamlıq alaqa baghlap, ulargha telimat we emr - permanlirini yetküzüp turghachqa, xuddi özi shu yerde turuwatqandek hemme ishtin xewerdar bolup turatti. U herdaim qomandanlarnı allahning sheriet hökümlirige qet'iy boysunushi we allahqa chin dilidin étiqad qilishi toghriliq

agahlandurup turatti. Jengde baturlarche élishishi we qattiq qarshiliq bildürüshi üçün ularni jasaretlendürüp, rohlirini urghutup turatti we her bir toqunushtin kéyin özige tepsiliy melumat yollishini telep qilatti. Xewerler sel kéchikip qalghudek bolsa, özi medinining sirtigha chiqip, kélip - kétiwatqan yoluchilarning arisidin ishenchlik we muwapiq dep qaralghan kishiler arqiliq melumat élishqa tirishatti we alaqe ishlirini kücheyttetti. Islam qoshunining éghir ehwalda qalghanliqini bilgen haman shexsen özi bir bölek eskerge qomandan bolup ulargha yadrem bérish üçün seperge atlinatti. Bundaq chaghlarda (bashqa muhim mesililerge oxshash) sahabiler bilen meslihetlishetti, ularning pikirlirini alatti, ularning pikirlirini muwapiq körse, öz pikridin yénip, ularning pikri boyiche heriket qilatti.

Hezriti ömer özi medinide bolsimu, aldinqi sepning hemmisini bashqurup turghanliqi heqiqettur. U shaturlar arqiliq aldinqi sepke toxtimay telimat béretti, qomandanlarniwezipige qoyatti, turshawul, ong - sol qanat we arqa sep qoshunlarning qomandanlirini belgileytti, fetih qilin'ghan yerlerge wali, fetih qilinmaqchi bolghan yerlerge qomandan teyinleytti. Hezriti ömer dühmen qoligha chühshüp qalghan musulman esirlerni qutuldurush üçün, dölet xezinisidin tölem töleytti we mundaq deytti: "bir musulmanni kapirning qolidin qutuldurush men üçün pütün ereb yérin arilidinmu muhimdur. "

hezriti ömer musulmanlar üçünla emes, belki gheyri musulmanlar üçünmu eng adil we ghayiw rehber idi. U gerche gheyri musulmanlarga musulmanlardin perqliq kéyinish we musulmanlarni hörmetlesh heqqide bezi shekliy qanunlarni yolgha qoyghan bolsimu, emma wezipe we mes'uliyette hemmeylen'ge teng - barawer muamile qilatti. Bir gheyri musulman islamni qobul qilsa, uni derhal jizyedin azad qilatti, hetta uning qerzliri pütün mal - barliqidinmu köp ikenliki éniqlansa, uningdin ne öshre, ne jizye élinmaytti. Hezriti ömer walilargha omumiy uqturush ewetip musulmanlarning gheyri musulmanlarga zulum qilishini tosüp, ularning heq - hoquqlirigha hörmet qilishini, ularni küchi yetmeydighan ishlargha buyrumasliqini tapilighanidi.

Sahabiler — bu dewrde islam jem'iyitining melum bir qismini sahabiler igelleytti we ularning eng mötiwerliri medinide yashaytti. Xelipe ularning her qandaq bir meqsette (qoralliq urush bolup ketken teqdirdimu) medinining sirtigha chiqishigha ruxset qilmaytti. Peyghember eleyhissalam bilen birlikte islam, heq, adalet yolida élip barghan ulugh küreshlirini ular üçün yéterlik dep qaraytti. Shundaqla, ularni bashqilarmu qilalaydighan addiy ishlar yaki bashqa xizmetler üçün meshghul qilip, awarichiliq tépip bérishni xalimaytti. Jiddiy mesililerni ulargha bildürüp, meslihetlishetti, özi we musulmanlarga munasiwetlik mesililer heqqide ularning qimmetlik pikirliridin paydilinishqa tirishatti. Shunga u herdaim hezriti osman, hezriti eli we abdurrehman ibni ewf qatarliqlardin soal soraytti, pikirlirini alatti. Shundaqla, pütün xelqning bu peziletlik shexslerni özlirige ülgé qilishini arzu qilatti.

Sahabilermu uninggha yadremlishetti, yol körsitetti, mesililerni uning bilen bille olturup hel qilishatti. Uning islam ümmitining menpeeti yolida chekken japa - musheqqitini we hérip - charchighinini körüp: "allah sanga yaxshiliq ata qilsun! Sendin kéyin bu wezipini tapshuruwalghanlarchimu allah yadrem qilsun! Sen shundaq

tirishchanliq körsitiwatisen, emma sendin keyinkilerning bu ishlarning höddisidin chiqishi mumkin emes" dep hem uning tirishchanliqini teqdirleytti we heyran qalghanliqini bildürüshetti hem uning japa tartip ketiwatqanliqigha ichi échishatti.

Tewhid, güzel exlaq, durustluq, adalet qatarliqlarning insanlarga yetküzülüshi we ögitilishi yolida resulullah bilen bir jan, bir ten bolup ketken, heq we heqiqet yolida jan we mallirini atiwetken bu mötiwer sahabiler hemishe hezriti ömerning yénida turup, uninggha yar - yölek bolatti. Shunga xelq ularning hörmet - étibarini qilatti, ularmu hezriti ömerge oxshash xelqge méhribanliq qilatti, shepqet körsitetti. Ularni terbiyiletti, ilim - irpan tarqitatti, ulargha islamning ewzelliklerini ögitish we singdürüş üçün jan pidaliq körsitetti.

Sahabilerge bérilidighan hörmet - étibar derijisi ularning islamgha kirish waqtining ilgiri - keyinlikige qarap ayrilatti. Shunga xelq suheyb we selman farisini (jem'iyetning éhtiyaji tüpeylidin musulman bolghan) ebu sufyan, suheyl ibni amir we el haris ibni hisham qatarliq (mekkilik qilich musulmani) largha qarighanda téximu üstün köretti.

Mes'uliyet we adalet jehettin bu dewr jem'iyetining barliq ezasi teng - barawer bolup, burun musulman bolghanlarning heq we hoquq jehette keyin musulman bolghanlardin héchqandaq üstünlüki yoq idi. Eslide barliq sahabiler bir - birige qan - qérindashtek yéqin bolup, bir - birini uruq - tughqanliridinmu bekrek ezizleytti.

Musulmanlar – pütün jem'iyet bir pütün uyultashtek bolup, urush zamanlirida öyde qalghanlar özlirining jihadqa chiqip ketkenlarning aililirige mes'ul ikenlikini hergiz untup qalmaytti. Ular xelipining bu mes'uliyetni öz zimmisige éliwatqanliqini, ularning éghir yükini özi yalghuz kötürüşke tirishiwatqanliqini bilip turatti. Bir - birige küchlük iman béghi bilen chamberchas baghlan'ghanliqi, bir niyet, bir meqsette japaliq küresh qiliwatqanliqi üçün barliq aile bir - birige tayanch küch bolush rohi ichide yashaytti. Ular erlerning aldinqi septe we dölet chégralirida allahning sözini insanlarga yetküzüş üçün xizmet qiliwatqanliqigha, mürini - mürige tirep küresh qiliwatqanliqigha ishinetti. Balilar, anilar, yashan'ghanlar, ayallar bolsa, aldinqi septin kélidighan xewerlerni töt köz bilen kütetti. Bu muddet ichide xelipe we rehberliri teripidin qattiq qoghdilatti, ularning yadem, xizmet we shapaitige nail bolatti. Uarmu bu ishlardin ülge élip, öz arilirida küchining yétishiche yademplishish we méhri - shepqet yetküzüşke tirishatti. Ularning bundaq qilishigha yürekliridiki küchlük imani türkke bolatti. Chünki peyghember eleyhissalam heqiqiy musulmanlardin teshkil tapqan bir jem'iyetni mundaq dep teripleyytti: "muminler birmunchilighan ichki organdin terkip tapqan bir beden'ge oxshash bir - birige yar - yölek bolidu, ich aghritidu we illiq muamile qilidu. Bu organlardin biri késsel sewebi bilen aghrisa, bashqa organlarmu uning bilen teng aghrighandek, muminlermu bir - biri üçün shundaq héssiyatta bolidu. "

jem'iyette omumiy xelqge munasiwetlik birer weqe yüz berse, barliq musulmanlar bu ishtin qattiq tesirlinetti we uninggha yéqindin köngül böletti. Mesilen, zeper xewerliri pütün jem'iyet ezalirining hemmisini söyündürüp, hemmeylenni teng xushal qilatti. Hijrining 18 - yili yüz bergen qehetchilikning derdini barliq musulmanlar teng tartishqa tirishti. Biri yése, yene biri nérida uninggha telmürüp qarap qalmidi. Kimde néme bolsa, hemmisi teng bölüshti. Andin yiraq memliketlerdin keltürülgen ashliq awwal qehetchilik

yüz bergen yurtlarga, andin musulmanliq hayatining uzun - qisqiliqi uyaqta tursun, musulman - gheyri musulmannimu ayrimighan asasta, kim eng éhtiyajliq bolsa, shuningdin bashlap tarqitip bérildi.

Zimmiler (gheyri musulmanlar) – bularning bir qismi yehudiy we nasaralar (xristianlar) din terkip tapqan ehli kitablar, yene bir qismi mejusiylar (atesh peresler) bolup, bular fetih dawamida teslim bolup, musulmanlar bilen sülhileshken we tüzülgen sülhining shertlirige xilapliq qilmaydighan, düşmenlerni saqlimaydighan (ularning namida siyasiy we idiywi paaliyetlerni élip barmaydighan), islam düşmenliri bilen alaqlileshmeydighan, islam hökümraniqligi astidiki puqralar idi. Ular bu ishlarga diqqet qilghan we semimiy pozitsiyide bolghan muddet ichide, künliri xushal - xuram ötetti we islamning adaletliridin toluq paydilinalaytti, mal - mülük we öy - jayliridin xatirjem, bala - chaqiliri bilen hör yashaytti. Héchkim ulargha dexli - teruz qilalmaytti. Eger birer zulumgha uchrisa, derhal sheriet hökmi boyiche heqliri élip bériletti. Kim bolushidin qet'iynezer, zulum qilghan kishi choqum tégishlik jazagha tartilatti. Pütün jem'iyet ezasi heq we hoquqta teng - barawer bolup, héchkim buningdin mustesna emes idi. Bezi alahide ehwallardin bashqa waqitlarda, gheyri musulmanlarmu musulmanlarga oxshash wezipe öteytti we bezi ishlarga mes'ul bolatti. Ularning döletke töleydighan jizyening miqdari musulmanlarning döletke töleydighan zakatning miqdaridin az idi. Ular aldinqi sepke ewetilmeytti, sheher ichide xatirjem yashawéretti. Ular öz mesililirini öz étiqadlirining qanuni boyiche hel qilsimu yaki (xalisa) islam sheriiti boyiche hel qilsimu bolatti.

Axirida shuni éytip öteyliki, hezriti ömer peyghember eleyhissalamning: "bu yérim aralda ikki din birlikte mewjut bolup turalmaydu" dégen sözige binaen, musulman bolmighanlarni ereb yérim arilining sirtigha orunlashturdi. Emma islam dölitining bashqa rayonliridiki bu puqralar yenila hör we bext - saadet ichide yashidi.

Her néme bolushidin qet'iynezer, ular islam tarixining eng parlaq dewri we insaniyet tarixida oxshishi körülmigen bu adaletlik mezgillerde, pütün jem'iyetning barliq ezalirigha oxshash xushal - xuram, exlaqiy peziletke tolghan shereplik künlirini ötküzgenidi. Barliq jem'iyet ezasi bir - birige chemberchas baghlan'ghanidi, chünki u jem'iyette teng - barawerlik, hörlük, méhri - shepqet we merhemet höküm süretti.

Tötinchi bap. Hezriti osman reziyellahu enhuning hayati we bu dewirdiki petihler

2096.-sual: hezriti osman reziyellahu enhuning hayati

hezriti osman dada teripidin peyghember eleyhissalam bilen yiraq tughqan kélidu we nesebte töwendin yuqirigha qarap sanighanda tötinchi nesilde (yeni tötinchi ejdadi abdumennapta) uning bilen birlishidu. U abdumennap ibni abdushshems ibni umeyye ibni ebul as ibni efwaning oghli bolup, anisi tereptinmu yene peyghember eleyhissalam bilen tughqan kélidu. Chünki hezriti osmanning anisi erwe – qureyzning qizi bolup, erwening anisi abdulmutellibning qizi, yeni peyghember eleyhissalamning hammisi beyza idi. Hezriti osman hijrettin 47 yil burun taipte tughulghan bolup, peyghember

eleyhissalamdin alte yash kichik idi.

Hezriti osmanning dadisi efwan bay sodiger idi. U tijaret üçün seperge atlinip, shamda wapat bolghanidi. Uningdin oghli osman'gha nahayiti köp bayliq miras qaldi. Osmanmu tijaret bilen meshghul bolup yürdi. Tijariti yürüşüp, tapqan paydisini herdaim xelqge tarqitip, ulargha yadrem qolini sunatti. Shunga xelq uni yaxshi köretti we hörmetleytti. U özi tewe bolghan beni ümeyye qebilisining xojayini bolghandin sirt, qureyshlarningmu katta zatliridin biri idi.

Mana bular, uning jahiliyet hayati bilen munasiwetlik (bizge qaldurulghan) melumatlar idi. Uning jahiliyet dewridiki hayati bashqa sahabilerning u dewridiki hayatidin asasen perqlinip ketmeytti. Lékin musulmanlarning islam dewridiki hayatiy kechürmishliri tepsiliy qeyt qilin'ghan bolup, bizgiche toluq tepsilati bilen yetküzülgen. Chünki islam ularni hayatqa yéngibashtin teyyarlighan, terbiyiligen we yétishtürgenidi. Shunga tarix ularning kéyinki hayati paaliyetlirini altun herpler bilen eng parlaq sehipilerge yézip qaldurghanidi.

Muhemmed eleyhissalamgha tunji wehyi kelgen waqitta hezriti osman 34 yash etrapida idi. U köp ötmey islamni qobul qilip musulman boldi we sahabilerning aldinqiliri qataridin orun aldi. Tarixta qeyt qilinishiche, u aldinqi on musulmanning biri idi. U chaghlarda, musulmanlar kéchiliri el erkam ibni ebul erkamning öyige yighilip, mexpiy paaliyet élip bérishqa yéngi bashlighanidi.

Tarixiy melumatlarga qarighanda, uning musulman bolush jeryani mundaq idi: hezriti osman telhe ibni ubeydullah bilen shérik tijaret qilip shamdin qaytip kéliwatatti. Seperde mügdep qaldi we hezriti muhemmedning allah teripidin insaniyetke elchi qilinip, mekkige ewetilgenliki heqqide bir nida anglidi.

Ibni hajer özining "el isabe" namliq esiride mundaq deydu: hezriti osmanning hammisi sude binti qureyz jahiliyet dewride kahin bolup, bir küni u osman'gha hezriti muhemmedning peyghember bolidighanliqini éytqanidi. Hezriti osman:

– hammamning sözliri méni her daim qaymuqturup qoyatti, - deydu we sözini dawamlashturup mundaq deydu: men ebubekri bilen pat - pat körüşüp paranglishattim. Bir küni uni yoqlap bardim, u yalghuz idi. Méni bir'az xiyalchan körgen bolsa kérek, néme bolghanliqini soridi. Ebubekri heqiqeten éghir - bésiq, toghra söz we aldin körer biri idi. Men hammamning sözlirini uninggha dep berdim. U:

– ey osman! Sen eqli - hoshung jayida, toghra - xatani perq qilalaydighan ademsen. Millitimiz choquniwatqan shu butlarning néme ikenlikini oylap baqtingmu? Ular gas - gacha tash parchiliridin bashqa nerse emesqu? - dédi. Menmu uni testiqlap:

– éytqanliring rast shundaq, - dédim. Ebubekri:

– hammang eslide toghra gep qiptu. Shu allahning resuli muhemmed ibni abdullahni bilisen'ghu? ALLAH uni elchi qilip teyinlep öz hökmini pütün insaniyetke yetküzüş üçün ewetti. Xalisang, séni uning bilen körüshtürey, - dep tekliplidi. Men:

– yaq! Boldi, - dep turattim, del shu chaghdan hezriti muhemmed bilen hezriti eli yénimizdin ötüp ketti. Ebubekri derhal ornidin turup, hezriti muhemmedning yénigha bardi we uning quliqigha bir nersilerni dep pichirlidi. Shuning bilen, resulullah méning aldimgha kélip:

– ey osman! Kel, allahning dewitini qobul qilib jennetke kirgin. Shunisi heqiqetki, men sanga, shundaqla barliq insanlarga elchi qilib ewetilgen elchimen, - dédi. Men özemni tutuwalalmay, derhal iman éytip musulman boldum.

Hezriti osmanning musulman bolushi qureyshlarga bekmu qattiq tesir qildi. Qureysh ichide sarasime meydan'gha keldi we dawalghush peyda boldi. Chünki hezriti osman qureyshlarning hörmetke sazawer, mötiwer kishiliridin biri idi. Hezriti osmanning taghisi el hakem ibni ebul as uni bu yoldin qayturmaqchi bolup, köp urun'ghan bolsimu, héchqandaq netijige érishelmidi. Shuning bilen, u hezriti osman'gha qattiq bésim qilib, éghir azab - oqubetke duchar qildi. Emma bu esheddiy zulum we insapsizliq bilen qilin'ghan muamililer héchqandaq ishqa yarimidi, osmanning iradisini we islamgha bolghan sadaqitini özgertelmidi. Taghisi uning herqandaq ishqa berdashliq béríp, öz yoligha dawam qilghanliqini körüp boshiship qaldi. Emma bu qétim anisi erwe binti qureyz uni qayil qilishqa urundi. Lékin, uning pütün tirishchanliqimu nölge teng boldi. U yenila öz yolidin qet'iy qaytmidi.

Hezriti osmanning özige xas ikki alahidiliki bar idi. Birinchisi, u bekmu uyatchan bolup, izzet - abruyini saqlash éngi bekmu küchlük idi. Shunga, xelq uning aldida haya qilatti, eyminetti we uni hörmetleytti. Hetta peyghember eleyhissalammu uning bu xususiyitini bekmu ulughlaytti we: "malaikilermu haya qilib, eyminidighan bir kishidin men qandaq eymenmey turalaymen?!" deytti.

Uning ikkinchi chong alahidiliki bolsa, qoli ochuq, séxiyliqi idi. Qureyshlarning arisida séxiyliqta uning aldigha ötidighan biri yoq idi. Hezriti osman musulman bolghandin kéyin, peyghember eleyhissalamning qizi ruqiyege öylinip, uning (peyghember eleyhissalam) bilen tughqandarchiliq munasiwitini berpa qildi. Ruqiye uningdin abdullah isimlik bir oghul bala tughdi, emma u alte yéshida wapatt boldi.

Qureyshler musulmanlarga qattiq eziyet yetküzgen chaghlarda, hezriti osman peyghember eleyhissalamning ijaziti bilen (ayali ruqiyeni élip) hebeshstan'gha hijret qilghan musulmanlar sépigha qétildi. Hebeshstanda qisqa waqit turupla mekkige qaytip keldi. Lékin, köp ötmey yene bir musulmanlar karwinigha qétilip, hebeshstan'gha ikkinchi qétim hijret qildi.

Eqebe yighilishidin kéyin, zulum astidiki mekkilik musulmanlar asta - asta medinige hijret qilishqa bashlidi. Buni anglighan hezriti osman ayali ruqiyeni élip, hebeshstandin medinige qaytip keldi. Bu jeryanda bedri ghaziti bolup ötti, emma hezriti osman bu ghazatqa qatnishalmidi. Chünki, ayali ruqiye éghir késel idi we uninggha qarash üçün peyghember eleyhissalamning ijaziti bilen medinide qaldi. Shundaq bolsimu, peyghember eleyhissalam uninggha urushqa qétilghanlar qatarida ghenimettin bir ülüş berdi. Köp ötmey ruqiye wapatt boldi (bu chaghda musulmanlar téxi urushtin qaytip kelmigenidi). Bu ish hezriti osmanni bekmu qayghulandurdi.

Hezriti osman jahiliyet dewride ebu amir texellusi bilen tonulghanidi. Ruqiye abdullahni tughqandin kéyin, kishiler uni ebu abdullah dep chaqirishqa bashlidi. Ruqiye wapatt bolghandin kéyin, hezriti osman uning singlisi ummu gülsümge öylendi. Emma uningdin balisi bolmidi we umu hedisige oxshash (hezriti osman hayat chaghda) wapatt boldi. Töwendikiler hezriti osman kéyinche öylen'gen ayallardur:

fatihe binti ghezwan: bu ayaldin abdullah el esqertughuldi. Bu bala kichik chéghidila chachrap ketti.

Ummu amir binti jundub: bu ayaldin amir, xalid, ebban we ömer qatarliqlar tughuldi.

Fatime binti welid el mehzumiyye: bu ayaldin sed, welid we ummu sed qatarliqlar tughuldi.

Ummu benin binti uyeyne ibni hisn: bu ayaldin abulmelik tughuldi, emma chachrap ketti.

Ramle binti sheybe ibni rabie: bu ayaldin aische, ummu ebban we ummu amir isimlik üç qiz tughuldi. Bu ayaldin oghli yoq idi.

Naile binti el ferasife: bu ayaldin meryem tughuldi.

Démekki, hezriti osman ilgiri - axir bolup jem'iy sekkiz ayalgha öylen'genidi. U shéhit qilin'ghan waqitta, nikahida ummu benin, fatihe we naile qatarliq üçü bar idi.

Hezriti osmaning jem'iy toqquz oghli bolghanidi. Ulardin abdullah, abdullah el esqer we abulmelik qatarliq üçü kichik chéghidila chachrap ketti. Qalghan amir, xalid, ebban, ömer, welid we sed qatarliq altisi yashidi. Undin bashqa meryem, ummu sed, aische, ummu ebban, ummu amir we kichik meryem qatarliq alte qizi bar idi.

Hezriti osman chong weqelarning hemmiside dégüdek peyghember eleyhissalamning yénida bolup, bu weqelerge uning bilen birge ishtirak qilghanidi. Hezriti ebubekri dewride, hezriti osman xelipining bash katibi dep qarilatti. Hezriti ömer dewride bolsa, xelipidin kéyin dölet ishlirini yürgüzidighan ikkinchi chong hökümdar idi. Hezriti ebubekri dewride qehetchilik yüz bergenidi. Hezriti osman ming tögilik karwan bilen tijaret üçün ilip kelgen, bughday, zeytun yéghi we quruq üzüm qatarliqlarni medine sodigerlirining hessilep payda birimiz déginige qarimay musulmanlarning ghérip - ghurwalirigha, qehetchilikte qalgham medine xelqige sediqe ornida tarqitip berdi.

Hezriti osman hezriti ebubekrining emri bilen hezriti ömerning xelipilikke teyinlen'genliki toghrisidiki qararnamini yazghanidi. Hezriti osman hezriti ömer dewride ikkinchi derijilik hökümdar idi. Xelq hezriti ömerdin birer nerse telep qilishtin burun hezriti osman bilen körüshetti. Xelqning nopusqa élinishi we hijriye tarixining muherrem éyidin bashlinishi qatarliq pikirlarni tunji bolup u otturigha qoyghanidi. Hezriti ömerning qopal mijezi hezriti ebubekrining mulayimliyini tengshep turidighan muhim amil bolghinidek, hezriti osmaning yuwash mijezi hezriti ömerning qopalliqi bilen birliship tengpungluqni saqlaytti. Shunga bu ikki dewrdiki dölet rehberlikide köp özgirish bolmide. Chünki qopal muamilining yénida uni tengshep turidighan yuwashliq, ghezep - nepretning yénida uni bésip turidighan mulayimliq we merhemet bar idi.

2097-sual: hezriti osmaning xelipiligi

hezriti ömerning jinaza namizi suheyb teripidin chüshürülüp depne qilin'ghandin kéyin, miqdad ibni amir shura (kéngesh) ezalirini derhal el munewwer ibni mehremening öyige chaqirdi. Bulardin hezriti osman, hezriti eli, abdurrehman ibni ewf, zubeyr ibni el awam we sed ibni ebu weqqas qatarliq beshi teq boldi, telhe ibni ubeydullah medinining sirtigha chiqip ketkenidi. Hezriti ömerning oghli abdullah meslihetchi we mupettish süpitide qatnashti. Ebu telhe el ensari ellik kishilik amanliq

etriti bilen ular yig'ilgan öyning bixeterlikige mes'ul bolup, ishiktin héchkimning kirishige qet'iy ruxset qilmidi.

Kéngesh ezaliri mana bu yerde meslihetlishishke bashlidi. Meslihet arqiliq hezriti osman bilen hezriti elige ikkidin awaz birilip tengpung halet shekillendi. Bu tengpung haletni shekillendürgen abdurrahman ibni ewf öz pikrini bayan qilip tarazining bir teripining éghir bésip kêtishini xalimaytti. Abdurrehman ibni ewf kéngesh ezaliri arisidiki xelipe saylimini mushu yerde toxtitip qoyup, xelqning bu heqtiki pikrini élish niyitide sirtqa chiqti we medinidiki mötiwerler we qomandanlarning pikiririni aldi, ular bilen köp meslihetleshti. Ularning köpinchisi hezriti osman'gha mayil idi. Üchinchi küni seherde medinidiki muhajirlar ensarilar bolup nurghun adem mesjidke yig'hildi. Jamaetmu kimni saylash heqqide az tola pikir bérıp ghulghula qiliishti. Andin hezriti abdurahman hezriti elini aldigha chaqirip uninggha:

– allahning kitabi we resulullahning sünniti boyiche ish qilidighanliqinggha we burunqi ikki xelipining izidin mangidighanliqinggha wede qilalamsen? - dep soridi. Hezriti eli:

– bilimim we küchümning yétishiche shundaq qilishqa tirishimen, - dédi. Abdurrehman hezriti osmani chaqirip, uningdinmu shu soalni soridi. Hezriti osman:

– hee, wede béreleymen, - dep jawab bérishi bilen derhal uninggha bey'et qildi. Buni körgen jamaetmu bir - birlep kélip uninggha bey'et qilishti. Shuning bilen, hezriti osman xelipilikke teyinlendi. Abdurrehman ibni ewf héchqandaq ixtilap we ghewgha chiqarmighan asasta mesilini hel qildi. U hezriti osmani qollaydighan kéngesh ezalirining pikridin bashqa pikirlerning éghir bésip kêtishini muweppiqiyetlik halda tosüp, teng awazgha érishken ikki kishining héchbirige terepdar bolmay turup ishning höddisidin chiqalghanidi. Bu netijige, elwette bu ikki chong sahabining mijez - xarakterini nahayiti obdan bilgechke érisheligenidi.

Hezriti osman xelipilikke teyinlen'gen küni kéngesh ezasi telhe ibni ubeydullahmu medinige yétip kelgenidi. Kishiler uninggha:

– bérıp osman'gha bey'et qil! - déyishti. Telhe:

– qureyshlarning hemmisi uningdin razimu? - dep soridi. Kishiler:

– shundaq, - déyishti. – eger pütün xelq pikir birlikige kelgen bolsa, men xelqimdin ayrılmaymen, - dédi we bérıp hezriti osman'gha bey'et qildi. Yighinchaqlap éytqanda, bu heqtiki heqiqet shuki, hezriti osmanning xelipe bolushi jeryanidiki yig'hilishlarda héchqandaq weqe chiqmidi, héchqandaq mesilimu körülmidi. Shundaqla, bu saylam ümmetni parchilaydighan, bölgünchilik qilishqa urunidighan weqeler we hadisilarning kélip chiqishigha sewebchi bolmighanidi.

Hezriti osman xelipilikke teyinlen'gendin kéyin méhrabqa chiqip qisqila söz qildi. Kéngesh ezalirining arisida eng ghemkin we perishan haldikisi u idi. Sözide xelqke bezi nesihetlerni qildi. Ulargha axiret hayatini eslitip, bu dunyaning pitnilirige arilashmasliqi heqqide ögüt berdi. Hezriti osmanning bey'iti hijriyening 24 - yili, zulhejje éyining axirlirigha toghra kelgenidi.

2098-sual: hezriti osman dewridiki fetihler

hezriti osman dewri heqiqeten fetihler bilen ötkén dewr boldi. Bu fetihler asasi

jehettin hezriti ömer dewride bashlan'ghan fetihlarning dawami bolup, on yil boyiche quruqluq we déngizda toxtimay dawamlashti.

2099-sual: hezriti osman reziyellahu enhuning xelipilik dewrining axirqi mezgilliridiki medine hakimiyitining ajizlap pitne -pasatlarning ewij ilip kitishining sewebi

epsuslinarliqi shuki, hezriti osmanning dewrining eng axirqi ikki yili qalaymiqanchiliq we pitne - pasatqa tolup ketti. Hetta bu pitniler shundaq yéyilip kettiki, aldinqi yillarda qolgha keltürülgen pütün netije biraqla süpürüp tashlandi. İnsanlar hezriti osman dewrini pütünley qalaymiqanchiliq ichide ötti dep bilip, bu qalaymiqanchiliqning hezriti osmanning xelipilikke teyinlinishi sewebidin kélip chiqti dep qarishatti. Eng échinarliqi shuki, bu weqeler künséri shiddetlik tús élip, eng axiri hezriti osmanning shéhit qilinishigha seweb boldi.

Bu waqitlarda, muawiye ibni ebusufyan shamning walisi idi. U bizanslar üstige yürüş qilip, u dewrde ammuriye dep atalghan (hazirqi) enqeregiche yétip bardı. Peyghember eleyhissalamning sahabiliridin ubade ibni es samit, xalid ibni zeyyid, ebuzer el ensari we sheddad ibni ews qatarliqlar uning bilen birge idi.

Musulmanlar esker sanining az bolushigha qarimay, nahayiti keng tupraqlarni fetih qildi. Düşmen qoshunining sanigha nisbeten musulmanlarning sani bekmu az idi. Shunga her fetih qilghan yéride az sandiki eskiriy küchni u yerge qoyup méngishqa mejbur bolatti. Chünki aldi tereplerde urushqa teyyar düşmen qoshunliri we cheksiz ketken chégralar bolup, bu yerlerni dawamlıq qoghdap turmisa bolmaytti. Ularning mudapielinish weziyitidiki merkezliri we waqti kelgende lazim bolghan yerlerge we aldinqi sepke yademege kélidighan eskiriy baziliri bar idi. Yuqirıqi sewebler yéngi fetih qilin'ghan yerlerge nahayiti az sanda bolsimu esker turghuzushqa mejbur qilatti. Hem shundaq qilghanda, yerlik xelqning birdinla jasaretlinip jizye töleshke qarshiliq bildürüşhining we pursettin paydilinip musulmanlarni urup - qoghlap, hökümranlıqqa qarshi isyan chiqirishining aldini alghili bolatti. Yerlik xelq öz yurtlirining musulmanlar teripidin fetih qilinishini özliri ötküzgen bir xatalıq yaki xata qilinip qalghan bir ishning netijisi dep qaraytti we ular herdaim musulmanlarni öz yurtliridin sürtoqay qilidighan muwapiq purset izdeytti. Shuningdek, islam dölitining puqrasigha aylinip bolghan gheyri musulman xelq pat - pat isyan kötürüp, kélishimni buzatti.

2100-sual: osman reziyellahu enhu dewridiki pethilerdin gherbiy sepning ehwali

hijriye 25 - yili, misir walisi emr ibni as kélishimni buzghan iskenderiye xelqining üstige yürüş qildi we urush bilen ularni qayta boysundurdi. Hezriti ömer qomandanliridin emr ibni asning trablusning fethidin kéyin afriqigha téximu ichkirilep yürüş qilishini tosup qoyghanidi. Emma hezriti osman uninggha qayta ijazet berdi we abdullah ibni sed ibni ebuserhni bir qoshun'gha qomandan qilip, shu terepke ewetti.

Abdullah trablustin ötüp, déngiz sahiligha orunlashturulghan bizans kémiliridin bir munchini qolgha chüshürgendin kéyin shimaliy afriqa sepirini dawamlashturdi we hijriye 27 - yili, (hazirqi tunusning shehirliridin) qeyrawanning gherbidiki subeytila dégen yerde

bizans qoshunigha duch keldi. Qeyrawan shehiri u waqitlarda téxi sheher bolup qurulmighanidi. Bizans qoshunini géorg (George) isimlik bir qomandan bashquruwatatti. Islam qoshunidiki abdullah ibni zubeyr bu urushta géorgni öltürdi. Musulmanlar zeper quchqan bu urushta abdullahning töhpsi nahayiti zor boldi.

Sham walisi muawiye hezriti ömer dewridila fetih ishlorini déngiz arqiliqmu dawamlashturup, hims shehiri etrapidiki yézilarnimu islam téritoriyisige qatmaqchi boluwatqanliqini xelipige bildürgenidi. Hezriti osman xelipilikke teyinlen'gendin kéyin muawiye bu ishni uninggha qayta bildürdi. Hezriti osman uning bir kéme bilen yolgha chiqishigha qoshuldi. Muawiyemu uning telimati boyiche orunlashturdi we beni fezare qebilisining terepdarlaridin abdullah ibni qeys el jasini eskerlerge qomandan qilip teyinlidi.

Hijriyening 28 - yili, u siprus ariligha seper qilip, xelqini yilliq yette ming dinar jizyege baghlidi. Islam dölitining bir wilayiti bolghan misir abdullah ibni sed ibni ebuserh qomandanliqida siprus fethi üçün (muawiyege) yadremchi qoshun ewetti. Emma abdullah siprusqa yétip barghanda, muawiye u aralni pütünley qolgha chüshürup, hökümrän orun'gha ötüp bolghanidi.

Hijriye 31 - yili, kilikya sahilida musulmanlar bilen bizans qoshunliri arisida erebler teripidin "zatus sewari" dep atalghan qanliq urush yüz berdi. Bizanslarga bolsa, impérateur konstantin özi qomandanliq qiliwatatti. Bizanslarning filoti besh yüzdin artuq kémidin terkiib tapqan bolsimu, urush meydanidin qachti, musulmanlar ularni qattiq meghlubiyetke uchratti.

Sham walisi muawiye ibni ebusufyan bizanslarning qolidiki malatya etraplaridiki hisnul mer'e (ayal qel'esi) ni ishghal qildi. Bu waqitta, misir walisi abdullah ibni sed ibni ebuserh islam döli bileren tüzgen ehdimisini buzup, isyan kötergen afriqigha yürüş qildi we bu rayonni ikkinchi qétim fetih qilip, özlirige bash egdürdi.

2101-sual: osman reziyellahu enhu dewridiki sherqiy septe élip bérilghan fetihler

hezriti ömer dewride ezerbeyjan we erminiye ölkiliri islam dölitining wekili xuzeyfe ibni el yaman bilen tinchliq ehdimisi tüzüp, shertnamige asasen töleshke tégishlik jizyeni tölimeslikke tirkeshti. Hezriti osman dewrining qomandanlaridin el welid ibni uqbe bir qoshun'gha bashchiliq qilip, ularning üstige yürüş qildi. Qoshun turshawullirining béshida selman ibni rabie el bahili bar idi. Nihayet, bu ikki ölke xelqi qaytidin ehdiame tüzüşke mejbür boldi.

Hebib ibni mesleme ibni xalid el fehri gherbtin erminiyege qarap yürüş qilghan waqitta, uning qomandanliqidiki sham wilayitige mensup qoshun'gha kufelikler selman ibni rabie el bahili qomandanliqida sekkiz ming kishilik qoshun bilen yadrem qildi. Hezriti osman dewridiki fetih heriketliri mundaq dawamlashti:

hijriye 29 - yili, xurasan emiri umeyr ibni osman ibni sed (hazirqi özbekistan'gha tewe) ferghane shehirige yürüş qildi. Shu yili yene sijistan (iranda) emiri abdullah ibni umeyr el leysi kabulgha, kirman (iranda) emiri ubeydullah ibni muemmer et temimi sina deryasigha qeder yétip bardı. Shundaqla, basra (iraqta) emiri abdullah amir ibni qureyz bir top qoshunni bashlap, isyan kötergen istahr (iranda) ahalisini basturush üçün

yürüş qildi. Uning qomandanliqidiki qoshunning turshawullirigha osman ibni el as bashchiliq qilatti.

Bu waqitta, kufe emiri seid ibni el as öz yénigha hezriti elining ikki oghli hesen we hüseyñ, abdullah ibni abbas, abdullah ibni ömer we abdullah ibni zubeyr qatarliqlarni élip, xorasan'gha seper qildi.

Emma basra emiri abdullah ibni amir bashqa bir tereptin bu yerge kélip bolghanidi. Buningdin xewer tapqan kufe emiri seid ibni el as yönilishini özgeritip komeske qarap mangdi. Komes xelqi nihawend urushi waqtida xuzeyfe ibni el yaman bilen tüzgen kélishimge riaye qiliwatatti. Shunga sed bu yerdin jurjan'gha qarap ilgirilep, u yerning xelqi bilen her yili ikki ming dinar jizye töleshke kélishkendin kéyin, chölge yétip barghiche sepirini dawamlashturdi. Emma jurjan xelqi sözidin yéniwélip, musulmanlarning aldini tosushqa we yoldin ötken - kechkenlerni bulang - talang qilishqa bashlidi. Bu ehwal, quteybe ibni muslim el bahili xurasan hökümraniqligini qolgha alghan'gha qeder dawamlashti.

Pars xelqi yene qozghalghanidi. Abdullah ibni amir qoshun bashlap ularning üstige yürüş qildi we ikkinchi qétim fetih qildi. Bu qétimlik urushtin kéyin perishan halgha chüshüp qalghan sasaniylar impérotori yezdigird kirman'gha qachti. Mushaji ibni mes'ud es silmi uning arqisidin qoghlashqa mes'ul qilindi. Yezdigird qéchip kétiwétip, morgab deryasi boyidiki bir tügmen'ge yoluqup ötti. Kéyinche bu yerde tügmenchi teripidin öltürülgenliki éniqlandi.

Xurasan xelqimu qozghalghanidi. Abdullah ibni amir bu yerge qoshun tartti. Qoshun turshawullirining béshida el ehmed ibni qeys bar idi. Bu qétimlik seper jeryanida tus, ebyord we neseni ishghal qilip, serahsqá yétip bardí. Andin merw xelqi bilen ehdiñame tüzüş arqiliq xurasan rayonini ikkinchi qétim fetih qildi.

Hijriye 32 - yili, hezriti osman kufe emiri sed ibni asqa mektub yollap, uning selman ibni rabieni el bab dégen yerge ewetishini emr qildi. Selman xelipening emrige binaen bu yerge qarap yolgha chiqti. Bu waqitta, uning bashqa bir yerde urush qiliwatqan qérindishi abdurrehman ibni rabie el bahili shéhit boldi. Uning qol astidiki qoshun talapetke uchráp, terep - terepke pétiráp, beziliri geylan'gha, yene beziliri jurjan'gha ketti.

Sahabilardin ebuhureyre we selman farisimu bu eskerlerning arisida idi. Tarqilip ketken bu qoshunning bezi eskerliri selman ibni rabiening qéshigha bériwaldi. Qomandan xuzeyfe ibni el yamanmu selman bilen bille idi. Hezriti osman erminiye de turawatqan sham qoshunining qomandani hebib ibni meslemege xewer yollap, uning el babta urush qiliwatqan selman ibni rabie el bahiligha yádemchi qoshun ewetishini we uninggha qolidin kélishiche yádem qilishini emr qildi. Xelipening emri orundaldi. Lékin xurasan xelqi yene qozghalghanidi. Shuning bilen, abdullah ibni amir yádemchi qomandanlardin el ehmed ibni qeysni merwi ruzgha ewetti. U bu yerning xelqi bilen ehdiñame tüzdi. Emma taleghan, feryab, juzjan we taxaristan rayonlirining pütün ahalsi birliship uning üstige yürüş qilghan bolsimu, allahning izni bilen musulmanlar yene üstünlükni igellidi. Undin bashqa, belx xelqi bilenmu ehdiñame tüzüldi. Andin el eqra ibni habis jewzijan dégen yerge ewetilip, bu yermu fetih qilindi we bu arqiliq hijriyening

33 - yili xurasan üchinchi qétim fetih qilin'ghan boldi.

Fetih heriketliri hezriti osman dewride mana mushundaq keng kölemlik qanat yayghanidi. Bir tereptin afriqa, siprus we erminiye qatarliq yéngi tupraqlar islam téritoriyasiga kirgüzülse, yene bir tereptin iranning xurasan we babul ebwab rayonlirida ehdinamige xilapliq qilin'ghan xelq qaytidin itaetke boysunduruldi. Shuning bilen birge, sind rayoni, kabul we perghane sheherlirimu islam tupraqligha qétildi.

2102-sual: osman reziyellahu enhu dewridiki jem'iyetning omumiy ehwali

hezriti ömer dewrige nisbeten éytqanda, hezriti osman dewride musulman xelq téximu peziletlik bolup, kishiler bir - biri bilen ichekiship ketken we öz'ara yordemlashish nahayiti keng qanat yayghan idi. Elwette, hezriti osman xelipilikke teyinlen'gen küni xelq birdinla özgirip ketmidi. Shundaq dep éytishqimu boliduki, u hezriti ömerge qarighanda xelqni bir az erkige qoyup bergechke, xelq uningdin bekmu memnun bolghanidi. Chünki xelq hezriti ömerning qattiq qolluq bilen bashqurushidin bizar bolup turghanidi. Shunga xelq uning heddédin ziyade méhribanliqi we mulayim muamilisige bolghan razimenlikini éniq ipadileshke bashlighanidi.

Hezriti osmanni xelipilik maqamigha chiqarghan kéngesh ezalirining xelqge nisbeten bésimi yaki héchqandaq yaman teripi bolup baqmidi. Eksiche, hezriti osmanning xelipilikke teyinlinishi nahayiti normal shekilde élip bérildi we héchkim bu ishqa naraziliq bildürmidi.

Bu waqitta, hezriti ömerning oghli ubeydullahning hurmuzan, jufeyne we ebu luluening qizini öltürüwétishi jem'iyette nahayiti chong ghulghula peyda qildi. Bu ehwalda, qatillarning ölümge höküm qilinishi we bu jaza peqet xelipe teripidin ijra qilinishi kérek idi. Shunga hezriti ömerning oghli ubeydullah ötküzgen jinayitining jazasini tartishi kérek idi. Emma uning jazasini bérighan kishi yenila xelipe idi. Xelipe jinayetni tekshürüp, éniqlap bolghiche ubeydullah tutulup, zindan'gha tashlan'ghanidi. Hezriti osman xelipilikke teyinlen'gendin kéyin tunji bolup mana bu mesilige duch keldi. Uning bu jinayetni ötküzgen kishini choqum jazalishi, yeni ubeydullahni ölüm jazasigha höküm qilishi shert idi. Hezriti eli we bashqa bir qanche sahabimu shu pikirde idi. Bashqa sahabilarning qarishiche, téxi tünügünla napak qollarda öltürülgen hezriti ömerning oghlining bugün ölümge höküm qilinishi nahayiti qiyin bir mesile idi. Uning üstige, bir musulman yene bir musulmanning qénini tökken chaghda andin ölümge höküm qilinatti. Emma xelq hurmuzanning musulman ikenlikidin shübhinetti. Mushu seweb bilen, musulmanlarning bir qismi hezriti osman'gha dölet xezinisidin tölem tölep bérishini, emma ularning özliri yaki bashbanahliri bolmighanliqi üçün, tölemni yene xezinige qayturup bérishini tekliq qilsa, yene bir qismi bu tölemni dölet xezinisidin emes, belki shexsiy mülkidin tölishi kéreklikini otturigha qoyatti.

Emma xelipe bu xil hiyle - mikirlik chariler bilen ishni bir terep qilish arqiliq allahning hökmidin birining ijra qilinmasliqigha köz yumalmaytti. Shunga u jazaning ijra qilinishi üçün ubeydullahni hurmuzanning oghli kumazeban'gha tapshurdi. Chünki hurmuzanning musulman ikenlikige höküm chiqirilghanidi. Kumazeban allahning raziliqi we jamaetning yüz xatirisi üçün ubeydullahning gunahidin kechti. Mana mushu

teriqide, heq igisi öz raziliqi bilen heqqidin waz kechti we ubeydullahni kechürüwetti. Uning tölimini hezriti osman öz mélidin chiqirip tölidi. Qalghan ikkisining bashpanahi bolmighachqa, hezriti osman ulargha bérilidighan tölemni dölet xezinisige tapshurdi. Shundaq qilip, mesile tinchliq bilen hel qilinip, ghulghula bésiqti we xelq yene burunqi künlirige qaytip, bir - biri bilen yadamlashidighan, exlaqi - peziyetlik hayatini dawamlashturdi. Emma epsuslinarliqi, bu mezigil uzun dawamlashmidi. Xelq asta - asta sheriet siziqidin chiqip, heddédin éshishqa bashlidi. Elwette, buningmu melum sewebliri bar idi. Bu seweblerning beziliri biwasite xelipining özi bilen munasiwetlik bolsa, beziliri özgergen dunya we dölet sharaitliri bilen we beziliri yolgha qoyulghan siyaset bilen munasiwetlik idi.

Hemmimizge melumki, hezriti ömer nahayiti keskin, prinsipchan we öz hökümraniyidiki kishilerge qattiq qolluq bilen muamile qilidighan biri bolghachqa, kishiler uningdin eyminetti, uninggha hörmet - éhtiram bildüretti we héchkim uning emr - permanlirigha qarshi chiqishqa jür'et qilalmaytti.

Hezriti osman'gha kelsek, u nahayiti mulayim idi. Uning bu pozitsiyi tüpeylidin xoriki ösüp ketken xelqning ghelyani barghanséri köpeygili turdi. Ular aldi bilen xelipidin wezipe bëshidikilerni élip tashlashni telep qildi. Hezriti osman ularning telipige binaen kufe walisi mughire ibni shubeni waliliqtin élip, uning ornigha sed ibni ebuweqqasni teyinlidi. Andin unimu élip tashlap, ornigha welid ibni uqbeni teyinlidi. Undin kéyin seid ibni el asni teyinlidi. Andin unimu élip tashlap ebumusa el esh'erini teyinlidi. Undin bashqa, ebumusa el esh'erini basra waliliqidin élip tashlap, ornigha abdullah ibni amir ibni qureyzni teyinlidi. Emr ibni asni misir waliliqidin élip, uning ornigha abdullah ibni sed ibni ebu serhni teyinlidi.

Hezriti osman wezipe bëshidiki kishilerge bekmu mulayimliq bilen muamile qilghachqa, bezide ular hezriti osmanning emrlirige étiraz bildüretti, hetta bezide uninggha til tekküzüshtinmu yanmaytti. Hezriti ömer bekmu qattiq qol, emma hezriti osmanning köngli bekmu yumshaq idi. Hezriti ömer öz ailisigimu nahayiti qattiq qol muamile qilatti. Hezriti osman bolsa, öz ailisige we yéqin etrapidikilerge bekmu yumshaq muamile qilatti. Eslide u barliq insanlarga shundaq muamile qilatti. Emeliyette, insan her zaman aldi bilen öz yéqinlirigha méhri - shepqet bilen muamile qilishi kérek. Hezriti osmanning merhemet tuyghusi shu qeder küchlük idiki, islam döliti qurulghan tunji küni u nurghun mal - mülkini dölet xezinisige atighanidi. Shundaqla, musulmanlarning eng éghir künliride herdaim shundaq qilatti.

Hezriti osman xelipilikke teyinlen'gendin kéyin keng kölemde élip bérilghan fetih heriketliri bilen birge, mal - bayliq we ghenimetler medinige qarap éqishqa, döletning iqtisadi küchlinishke bashlidi. Hezriti osmanmu yéqinlirigha téximu köplep iltipat körsetti we qanunluq maldin ularghimu tarqitip bérir, ulargha yéqinlashti, hem ularnimu özlirige yéqinlashturdi. Elwette, yéqinlirigha we xish - eqribalirigha yaxshi muamile qilip, ulargha xeyrixahliq qilish teqdirlashke tégishlik ishtur. Emma uning bu yumshaq muamilisi, méhri - shepqiti ularning xuyini özgertti. Emeliyette, u bezi yéqinlirini ishning höddisidin chiqalaydu we bashqurush qabiliyitige ige dep wezipige teyinligecheke, körünüshte hezriti osman öz tughqanlirigha emel - mensep

tutquzghandek körünetti. Emma, hezriti osmanning öz xish - eqribalirigha burundin tartipla yaxshi muamile qilip kelgenliki hemmige ayan idi.

Hezriti ömer xelipilikke teyinlen'gen waqitta, döletning iqtisadiy ehwali bekmu töwen idi. Xelq bekmu yoqsul bolghachqa, hayati addi - sadda, turmushi ghorigil, tapqinigha shükri qilip, tapalmisa sewr qilip ötetti. Shunga ular öz rehberlirining emr - permanlirigha bekrek boysunatti. Shuning bilen birge, hezriti ömer dewride musulmanlar islamgha dewet qilish ishini keng kölemde qanat yaydurush, ilahiy chaqiriqni insanlarga yetküzüsh meqsitide dawamliq türde fetih we jihad ishliri bilen meshghul bolghanidi. Bir jeng meydanidin yene bir jeng meydanigha yügreytti. Döletning chégrisi birdinla kéngiyip, dölet ichige olja we ghenimet éqip kirip, pul - mal mujahidlarga we xelqqa tarqitilishqa bashlishi bilen xelq qisqa muddet ichide béyip ketti. Hem dölet xezinisining tolup kétishi hem hezriti osmanning séxiyliqi tüpeylidin dölet xezinisige birikip qalghan mal - dunya pat - pat xelqqa tarqitilip turatti. Hetta hezriti osman buning bilenla qalmay, bezide özining shexsiy mélinimu tarqitip turatti. Mana bular, shert - sharait we muhitning asta - asta özgirishige, hezriti ömer bilen hezriti osman dewrliri arisidiki perqning chongiyishigha, bu perqning hezriti osman dewrining axirqi mezgillirige kelgende téximu chongiyip kétishige yol achqanidi.

Hezriti ömer we hezriti osman dewrliride élip bérilghan fetih heriketliri musulmanlarni allah yolida jihad qilishqa ündeytti. Musulmanlarning bir qismi chégra yaki aldinqi sepke atlansa, yene bir qismi bu sitratégiyilik orunlarga yéqin yerlerge orunlishatti, öy yasap makan tutatti, hetta beziliri öylük - ochaqliq bolatti. Bularning hemmisi peyghember eleyhissalamning sahabiliri emes, belki köpinchisi temim, qinde, quzae, kelb, bahile, Abdulqays we bekir ibni wail qebililirige mensup köchmen erebler bolup, fetih heriketliride bularning roli nahayiti chong idi. Ular islamgha deslep iman éytqan kishilerge oxshash muhim, ular bilen teng derijide küchlük, ehmiyet bérishke hetta bash égishke tégishlik siyasiy küch neziride qarilatti. Bashta éytip ötkinimizdek, ular dawamliq türde fetih heriketlirige qatnishish jeryanida melum derijide mal - mülük sahibigha aylinip qalghanidi. Shunga, urush toxtitilghan mezgillerde bu qebililer bilen ep ötüş we ularni tertip - intizam bilen bashqurush üçün nahayiti köp awarichiliq kélip chiqishi mumkin idi.

Shuning bilen bir waqitta, ereb yérin arilidiki sheherlerning, bolupmu medine munewwerning nopusi bekmu azlap kétép, bularning ornigha qullar we urush esirliri toshup ketkenidi. Shunga bu yerlerdiki burunqi intizam, ijtimaiy qurulma tengpungluqi we maslischishchanliq buzulup, iptidaiy we köchmen insanlarning idiyisi bu yerlerge hakim bolghanidi. Undin bashqa, sirttin kélip bu sheherlerge yerleshken insanlarning herxil din we medeniyetke ige bolushi tüpeylidin bu yerlerde herxil, ebjesh jem'iyetler otturigha chiqqanidi. Fetihlerdin kéyin bu yerlerge kelgen herxil irq we étiqadqa tewe insanlar shundaq bir jem'iyetning peyda bolushigha seweb boldiki, bu jem'iyetni bashqurush yaki eng bolmighanda bezi kishilerge hökümraniq qilishmu pewqul'adde qiyinlaship ketti. Kishiler bir - birige perqliq közliri bilen qarashqa bashlidi we shu derijige bérp yettiki, islam esla yol qoymaydighan we musulmanlarning qobul qilishi qet'iy cheklen'gen perqliq tebiqiler mana bu sharait yaratqan idiyiwi muhitta otturigha chiqish

aldida turatti.

Mana bu basquchqa kelgende, körünüshte musulman emma niyiti buzuq bezi guruhlar meydan'gha keldi. Bularning biri ibnus sewda ismi bilen tonulghan sana yehudiyliridin abdullah ibni sebe idi. Yehudiylarning qaysi muddia üçün xizmet qilidighanliqi we öz muddiasigha yétish üçün insan eqlige kelmeydighan herqandaq quwluq - shumluqlardin paydilinidighanliqi hemmige ayan heqiqettur. Uning üstige, yehudiylar islamgha iman éytqandin kéyin özliriningmu barliq musulmanlar bilen barawer muamilige uchraydighanliqini biletti. Chünki islam nizamida sinipiy perq yoq bolup, peqet tunji dewrlerde hemmidin burun musulman bolghan we bedr ghazitigha qatnashqan chong sahabilerla bezi imtiyazlardin behrimen bolatti - xalas. Shundaqla, bir kishi musulman bolghandin kéyin islam uning ötmüşining qandaq bolushidin qet'iynezer kechürüwétidu. Yaman niyetlik yehudiylar mana bu imtiyazlardin paydilinip herdaim islamgha buzghunchiliq qilishqa urunatti.

Bundin burun éytip ötkinimizdek, hezriti ömer chong sahabilerning özige meslihet bérishi we yardem qilishi üçün ularning medinining sirtigha chiqishini chekligenidi. Undin bashqa, hezriti ömer bu kishilerning merkezdin yiraq memliketlerde dunya jezibisige bérilip kétishini tosup qélish we yéngi musulman bolghanlarning bulargha qarap: " qaranglar! Peyghember eleyhissalamning dostliri mundaq qilishiwatidu" déyishining aldini élish üçünmu ularni yurt sirtigha chiqarmaytti we: " peyghember eleyhissalam bilen qilghan jihad we islam üçün qilghan qimmatlik xizmetlirlarning ejrimu siler üçün yétip ashidu" deytti.

Epsuslinarliqi, hezriti osman xelipilikke teyinlen'gendin kéyin ularning medine sirtigha chiqishigha we xalighan yerge bérishigha ijazet berdi. Shuning bilen, bu chong sahabiler medinidin bir - birlep chiqip, bashqa sheherlerge kétishti we mal - mülkke ériship, öylük - ochaqliq bolushti. Mesilen, zubeyr ibni el awamning basra, kufe we misirda birdin üç öyi bar idi. Telhe ibni ubeydullahmu kufede özige bir öy séliwalghanidi. Ular bu yerlerdiki qora - jay we ékinzarliqlirini toxtimay aylinip chiqatti. Undin bashqa, abdurrehman bni ewf, zeyyid ibni sabit we bashqilarmu medinide özlirige qora - jay qiliwaldi. Islam téritoriyisige yéngi qétilghan sheherlerning yerlik xelqliri mana mushu arqiliq sahabiler bilen uchrishish imkaniyitige ige bolup, ular bilen ichqoyun - tashqoyun bolalaytti.

Hezriti osman dewride jem'iyet mana mushundaq asta - asta özgirishke bashlidi. Halbuki, hezriti osman özi héch özgermigen, islam nizamidin héchqandaq nersini özgertmigen, peyghember eleyhissalam we özidin burunqi ikki xelipining exlaq we mizanliridin peqetla ayrilmighanidi. Hezriti osman heqqidiki gheywet - shikayet peqet uning öz yéqinlirigha körsetken méhribanliqi, shundaqla qul we esirlerning medinige tolup kétishi sewebidin bolghanidi. Chong sahabilerning medine sirtigha chiqip kétishi yaman niyetlik kishilerni we islam dühmenlirini jasaretlendürse, xelqning yoqsulluqtin qutulushi tilining uzirap kétishige sewebchi bolghanidi. Xelipe heqqidiki yalghan - yawidaq sözlerning peyda bolushi jem'iyet we dölet intizamini buzushqa qoyulghan heriketning tunji qedimi idi.

2103.-sual: islam dunyasidiki tunji pitnining yiyilishi

sana yehudiyiridin abdullah ibni sebening ot quyruqluq qilishi bilen islam dunyasidiki tunji pitne rasmiy türde yéyildi. Bu adem yéngidin fetih qilin'ghan yerlarning ilimsiz xelqini we yéngi musulman bolghan bedewiy ereblarni yoldin chiqirish we eqillirini bulghash üçün hezriti osman dewride musulman boluwalghanidi. U shehermu sheher aylinip (islamgha we hezriti osman'gha qarshi) teshwiq - terghibatlarini élip baratti. U paaliyitini hijazdin bashlap, uyerdin basragha, andin kufeghe we axirida süriyeghe ötti. Emma u sham xelqini qozghitalmighanning üstige, ular teripidin qoghlandi. Eng axiri misirgha béríp yerleshti. Bu adem nege barsa, derhal shu yerning xelqi arisigha singip kirip, közige issiq körün'gen bezi shexsler bilen mungdishatti, ulargha özining islam heqqidiki chüshenchisini anglitatti we islamgha bolghan köz - qarishini éytatti, özining chüshenchilirini kitabiy tillar bilen perdazlap, kishilerning eqlini shu sözler bilen bulghashqa urunatti.

Bu hiyliger yehudiy hezriti elining chong sahabiler arisida hörmetke sazawer shexs ikenlikini we uning xelpidin qalsila, ikkinchi orunda turidighanliqini körüp yetkenidi. Bu xain we mekkar yehudiy uni özining koziri qilip talliwaldi. U hezriti elini yaxshi körgenlikini üçün emes, belki jem'iyet ichide pitnixorluqning ot piltisini yéqish üçün hezriti eli heqqide herxil teshwiqatlarni qanat yaydurushqa bashlidi. Yene bu adem kéyinche hezriti ömer we u wezipige teyinligen kishilerge til uzatti. Uning sewiye jehettin bashqa sahabilerdin kéyin turidighanliqini, uning özining yaki wezipige teyinligen kishilirining aldinqi xelipige tughqan bolush imtiyazidin paydilinip ishghal qilin'ghan orunlarga kéleligenlikini, aldinqi xelipe yashinip qalghachqa, uni qolliridiki qorchaqqa aylanduruwalghanliqini we uningdin bashqa herxil söz - chöçeklerni tarqatqanidi.

2104.-sual: osman reziyellahu enhu dewridiki tunji pitnining yiyilishi we hezriti osmanning shihit qiliinish jeryani

hezriti osman dewridiki tunji pitne kufe walisi sed ibni el as heqqidiki söz - chöçeklerdin bashlandi, köp ötmey bu söz - chöçekler xelipining qulighimu yétip keldi. Bu söz - chöçeklerni islamgha yéngi kirgen, emma islamning ewzelliklerini tonup yételemigen, exlaq - peziletligige nail bolalmighan, qara qorsaq kishiler tépip chiqatti. Bu weqeler hezriti osman dewrining axirlirida meydan'gha kélishe bashlighanidi. U xelipilikke teyinlinip téxi on yil ötmigen, yeni hijriye 34 - yili idi. Bu azghun ademler awwal kufedin shamgha sürüldi, emma köp ötmey yene kufeghe qayturuldi. Shunga ular ijazet almayla jezirege qarap yol aldi. Emma jezire walisi abdurrehman (xalid ibni welidning oghli) ulargha qopalraq muamile qildi. Ularning ichidiki eshter medinige qaytip keldi. Xelipe uninggha qeyerni xalisa, shu yerni makan tutsa bolidighanliqigha dair bir waraq höjjet yézip berdi. U jezireni, yeni abdurrehman ibni xalid ibni el welidning wilayitini tallidi.

Bu waqitlarda ibnus sewda (abdullah ibni sebe) bashqa sheherlerde özige mayil qiliwalghan kishiler bilen dawamlıq alaqiliship, pitne - pasat uruqini her yerge chéchiwatatti. Hijriyening 34 - yili, hej mewsümide hezriti osman jem'iyette yüz bergen bu weqelerge qarshi turush üçün muawiye ibni ebusufyan, emr ibni as, abdullah ibni sed ibni ebu serh, seid ibni el as we abdullah ibni amir qatarliq walilarni öz yénigha

chaqirdi. Ular yétip kelgandin kéyin, bu azghunlar sewebidin kélip chiqqan mesililer heqqide meslihetleshti. Del shu künlerde, xuzeyfe ibnul yaman bir qoshun'gha qomandanliq qilip, babul ebwab dégen yerge yürüş qilghanidi. Xelipining shunche tirishchanliqi we alghan tedbirliri bu betniyetlerni yaman yoldin tosüp qalalmidi. Eksiche, ular teshwiqat we paaliyetlirini téximu kéngeytip dawamlashturuwerdi. Shuning bilen xelipe xelqning bu azghunlarning keynige kirgen - kirmigenlikini, ularning tesirige uchrighan - uchrimighanliqini bilip béqish üçün bezi sahabilerni herqaysi wilayetlerge ewetti.

Hijriyening 35 - yili, rejep éyida misirdin hijazgha bir hey'et keldi. Ular éghizida ömre hej qilghili kelgenlikini éytqan bilen könglide xelipe bilen talash - tartish qilish we uning bilen munaziriliship, medine ichide qalaymiqanchiliq chiqirishni pilanlap kéliskenidi. Derweqe, ular xelipe bilen yüz körüşüp, erz - shikayetlirini bayan qilisti. Hezriti osman ulargha bolghan pikirlirini éytip, ularni shexsen özi yaki hezriti eli we muhemmed ibni mesleme qatarliq sahabiler arqiliq qayil qildi. Medinining sirtida kütüwélin'ghan bu kishilarning beziliri sheherge kirip, hezriti osmanning xutbisini anglidi. Hezriti osman xutbiside bu kishilarni maxtap, ulargha allahtin meghpiret tiligenidi, hetta özining ular üstidiki mes'uliyitini tilgha élip yighlighandin sirt, jamaetnimu yighlatqanidi. Buni körge misirliq hey'et öz yurtigha qaytip ketti.

Emma ular misirgha barar - barmayla bashqa wilayetning yerlik xelqliri bilen mexpiy alaqe qurup, ularni isyan kötürüşke we walilar üstidin shikat qilishni bahane qilip, medinige qarap yolgha chiqishqa küshkürtti. Medine merkez bolghachqa, bu yerde isyan kötürüş téximu muhim bolup, bu yerdin tarqalghan pitne bashqa yerlerde téximu küchlük tesir qozghiyalatti. Teshkillik heriketke ötkén bu azghunlarning sani 600 din 1000 ghiche bolup, bu azghunlar küshkürtken kufe we basraliq azghunlarmu birla waqitta yolgha chiqti, hemmisi hijazda bir yerge kelmekchi idi. Her bir yurttin yolgha chiqqan azghunlar töttin guruppilargha bölün'gen bolup, her bir guruppinig béshida birdin mes'ul kishi bar idi we hemme guruppigha bir reis mes'ul bolup, barliq ishlarni u orunlashturatti.

Ochuq körüwélishta boliduki, bular nahayiti inchiliklik bilen teshkillen'genidi. Misirliq azghunlarning béshida el ghefiqi ibni harb el qeqi bar bolup, yehudiy abduallah ibni sebe uning bilen birge idi. Ular özlirini hezriti elining terepdarliri we himayichiliri körsitip, xelipilik ornigha uning chiqishini telep qilishatti. Kufelik azghunlarning béshida emr ibni asam, uning yénida zeyd ibni sehwan el abdi; basraliq azghunlarning béshida herkus ibni zuheyr el sedi, uning yénida hekim ibni jebe el abdi bar idi. Bu azghunlar nahayiti chong hej ömikinig arisigha qétilwalghachqa, ömek mes'ulliri yol boyi bularning yaman niyetliridin xewersiz idi, shundaqla, bu azghunlarning islamning merkizige bérip, xelipige suyiquest qilip qélishtini eqlige keltürüpmu baqmighachqa, arilirida bundaq öktichilarning barliqini bilgen teqdirdimu, ularning hajilar bilen bille yolgha chiqishi yaki medinige kirishini tosush kérek dep oylashmighanidi.

Üch ayrim nuqtidin yolgha chiqqan bu azghunlar medinige yéqinlap kélishti. Pilan boyiche misirliqlar zil merweqe, kufelikler el ewasqa, basraliqlar zil hashabqa chüshti. Bu waqqiche medine xelqi yüz bergen ishlardin xewer tapqanidi. Ular bu ademlernig

sheherge kirishini xalimaytti. Hetta bu heqte ular bilen körüşhüpmu ülgürgenidi. Hezriti osman hezriti elini chaqirip, uning özi bilen bille bu azghunlarning medinige kirishini tosush üçün atlinishini éytti. Hezriti eli uning chaqiriqigha derhal awaz qoshti. Uningdin bashqa telhe, zubeyr, muhemmed ibni mesleme we bashqa mötiwer sahabilermu hezriti osman'gha hemrah boldi. Azghunlar sahabilerning hijret yurtini özliridin qet'iy qoghdash niyitige kelgenlikini körüp qorqushti.

Bolupmu, hezriti eli ulargha xitab qilghandin kéyin, ular özlirining jem'iyet intizamigha riaye qilidighan we sheriet hökmige shertsiz boyun égidighan qilib körsitishke tirishti. Ular derhal öz yurtlirigha qaytidighanliqini we qaytip barghandin kéyin héchqandaq ishqa arilashmaydighanliqini ipade qilishti we keynige qaytishti. Shuning bilen hezriti eli we bashqa musulmanlar medine üçün ensirigüdek birer ishning qalmighanliqini, xeterlik peytlarning ötüp ketkenlikini oylap, medinige qaytti. Emma ular medinige kirer - kirmey közligige heyran qélishti. Chünki kochilarda tekbir awazliri jaranglaytti, hezriti osmanning öyi qorshéwilin'ghanidi.

Hezriti eli ularni bir yerge yighip, néme üçün qaytip kelgenlikini soridi. Ular xelipining misir walisigha mektub ewetip, uninggha özliri qaytip barghanda bir - birlep öltürüş emri bergenlikini, shunga özlirining misirgha qaytishni xalimighanliqini éytishti. Andin yanliridin xelipining misir walisigha hezriti ebubekrining oghli muhemmedning öltürülüşhi toghriliq ewetken bir parche mektupni chiqirip, uni hezriti elige bu ishning delili qilib körsitishti. Hezriti eli:

– undaқта, bu kufeliklerge néme boldi? Ular némishqa yurtlirigha qaytmidi? - dep nahayiti narazi keypiyatta soridi. Kufelikler:

– biz (misirliq) dostlirimizgha yadrem qilish üçün wede berduq, shunga... Dep perwasizlarche jawab bérishiti. Basraliqlarmu hem shundaq déyishiti. Buningdin körünüp turuptiki, bu ularning medinige kirish üçün aldin pilanlighan hiylisi idi. Shundaqla, misirliq öktichiler yanliridin chiqirip hezriti elige körsetken mektubmu buning bir delili idi. Öktichiler deslipide hezriti osmanning öyini bekmü ching qorshawgha almidi, shunga hezriti osman sirtqa chiqatti, jamaetke imam bolatti, sahabiler uning qéshigha kirip chiqatti, umu sahabilerni yoqlap turatti. Kéyinche ish chingigha chiqqili turdi. Shuning bilen, hezriti osman herqaysi walilargha xewer yollap, özige yadremchi qoshun ewetishini we bu asiylarni medinidin qoghlap chiqirishini telep qildi. Emma asiylar hebib ibni meslemenening shamdin, muawiye ibni xudeyjning misirdin, qeqe ibni amirning kufedin we musheji es sulemining basradin (xelipining emri bilen) medinini qutuldurush üçün qoshun bashlap kéliwatqanliqini anglap, qorshawni téximu kücheytti.

Bir jüme küni, hezriti osman yene jüme namizida jamaetke imam bolush üçün öyidin chiqti. Jüme xutbisida asiylarnimu tilgha élip ötti. Bir waqitta, muhemmed ibni mesleme ornidin turup melum bir mesile heqqide xelipini qollaydighanliqini bildürmekchi boluwidi, öktichilerning kattibashliridin hekim ibni jebele ornidin turup uning aghzini étishqa urundi. Zeyd ibni sabit uni tosmaqchi boluwidi, öktichilerning yene bir kattibéshi muhemmed ibni quteyre uninggha qarshi chiqti. Shuning bilen, xelq arisida ghelyan chiqti we hemmisi bir - birige tash étishqa bashlidi. Étilghan tashlardan biri hezriti osman'gha tégip kétip, köz aldi qarangghuliship ketti. Musulmanlar uni

derhal öyige yötkep chiqti. Sahabiler we ularning baliliri bu yaman aqiwetke seweb bolghan asiylargha bekmu shiddetlik naraziliq bildürüshti.

Hezriti elining oghli hesen, sed ibni ebuweqqas, ebuhüreyre, zeyd ibni sabit we bashqa bir qanche sahabe birliship asiylargha qarshi qoral ishletmekchi boldi. Emma xelipe ulargha ruxset qilmidi. Chünki u özi seweblik birer ishning chiqip qélishini xalimaytti. Bu weqedin kéyin hezriti osman hezriti eli, telhe we zubeyr bilen bir - birlep körüshüp öyige qaytqanda, öyining etrapining pütünley qorshalghanidi. Shu bir kirip ketkenche, taki shéhit bolghan'gha qeder öyidin sirtqa chiqalmidi.

Hezriti osman öyige qamiliq qalghan bu künlerde, asiylar misirliq el ghefiqi ibni harb el qeqini jamaetke imam qilip teyinlidi. Emma hezriti eli yaki telhe mesjidte bolup qalsa, u ikkisini biri imam bolatti.

Azghunlar hezriti osmanning öyige su toshushnima cheklidi. Qiyin ehwalda qalghan hezriti osman hezriti eli, telhe, zubeyr, hezriti aishe we muminlarning bashqa anilirigha xewer yollap, ulardin yademe telep qildi. Hezriti eli we peyghember eleyhissalamning ayali ummu hebibe ramle uninggha yademe qilish üçün köp tirishti. Ular asiylargha til - ahanet qilip baqqan bolsimu, bu asiylargha artuq gep qilip yürüshning héchqandaq paydisi qalmighanidi.

Bezide hezriti osman öyning ichide turup ulargha nesihetlik sözlerni qilip baqatti, emma uning sözlirige héchkim pisent qilmidi. Ular shundaq wehshiyliship ketkenidiki, bir qétim ummu hebibe hezriti osman'gha su élip kelgenidi, asiylar ummu hebibening qéchirini ürkütüwetti. Peyghember eleyhissalamning ayali yerge yiqilip chüshkili tas qaldi. Bu hörmetsizlik medine xelqini chöchütüp qoydi, héchkim sirtqa qoralsiz chiqmaydighan boldi. Hezriti osmanning hayatidin ensirigen sahabiler balilirini uni qoghdash üçün öyige ewetti. Bular: hezriti abbasning oghli abdullah, hezriti ömerning oghli abdullah, zubeyrning oghli abdullah, hezriti elining ikki oghli hesen we hüsen, telhening oghli muhemed we bashqa birnechche yash yigit idi. Hezriti osman bulardin asiylargha qarshi hergiz qoral ishletmeslikni telep qildi we eksiche heriket qilmaqchi bolghanlarni qattiq agahlandurdi.

U waqitlarda, hezriti aishe hejge bérishqa niyet qilghanidi. U ketkendin kéyin, hezriti osman hezriti abbasning oghli abdullahni u yil hejge barmaqchi bolghanlarga mes'ul qildi. Abdullah bashqa yash dostliri bilen bille uni qoghdash üçün medinide qélishni xalisimu, hezriti osman öz emride ching turdi, shuning bilen u mejburiyy yolgha chiqti.

Köp ötmey öktichilerni tazilash üçün yademege kéliwatqan qoshunning yéqinlaship qalghanliqi, shamdin kéliwatqan qoshunning wadil quragha yétip kelgenliki heqqide xewer tarqaldi. Buni anglighan asiylar alaqzade bolushqa bashlidi we özlirining qebih muddiasigha yétish üçün, öyning ichige kirmekchi bolushti. Emma ishikni qoghdap turghan yash sahabiler ularni tosuwalidi. Emma azghunlar téximu esebiylaship, hezriti osmanning öyi bilen ömer ibni hazimning öyi ariliqidiki boshluq arqiliq öyning ichige kirip ishikke ot qoyuwetti.

Weziyet bu ehwalgha yetken bolsimu, hezriti osman yash sahabilerning qolini qan qilmasliqqa agahlandurdi we asiylargha qarshi qoral ishletmeslikini qayta - qayta jékilidi.

Ularining arisidiki beziliri peqet xelipining emrige qarshi chiqmasliq we uninggha hörmetsizlik qilmasliq üçünla qolidiki qilichni yerge tashliwetti. Emma wehshiyliship ketken bu asiylar bu yash sahabilerning közi aldida xelipining üstige yopurulup keldi. Bedbex el ghefiqi ibni harb el qeqi hezriti osmanning béshigha bir parche tömür bilen urup, uni shéhit qildi. Hezriti osmanni qoghdash üçün arigha kirgen (hezriti osmanning ayali) nailege étilip kelgen quteyre ibni hemran isimlik asiy bir urupla uning barmaqlirini kéisp tashlidi. Bu asiynig qérindishi sudan ibni hemran we qinane ibni beshir ibni utabmu xelipining qatilliri arisida idi. Yene bir riwayetke köre, hezriti osmanni amr ibni el exmeq isimlik bir asiy shéhit qilghanidi.

Hezriti osmanning xizmetchiliridin biri, sudan ibni hemranni öltüriwetti. Emma uning akisi quteyre ibni hemran xizmetchini shéhit qildi. Hezriti osmanning yene bir xizmetchisi, quteyre ibni hemranni öltüriwetti. Weziyet téximu jiddiyleshti. Asiylar hezriti osmanning öyini we dölet xezinisini bulang - talang qildi. Bu musibet allah orunlashturghan we qéchip qutulghili bolmaydighan teqdir idi - elwette! Töt xelipining üçinchisi bolghan hezriti osman ibni efwan hijriye 35 - yili, zulhejje éyining 18 - küni shéhit qilindi. U 12 kün kem 12 yil xelipilik qildi, shéhit bolghan waqitta, 82 yéshida idi. Hajilar medinige qaytip, xelipining shéhit qilin'ghanliqini we sheher amanliqning téxi toluq ornitilip bolunmighanliqini kördi.

Meshhur urume quduqini öz puligha sétiwélip, musulmanlarning omumiy menpeetige sun'ghan, qur'ani kerimning bügünki shekilde qilip retligen we jamaet köpiyip kétip, mesjidke patmighanliqtin, peyghember eleyhissalamning arzusigha binaen mesjidni kéngeytip yasighan kishi hezriti osman idi. Uning sanap tügetküsi derijide köp peziletlik ishliri bardur. ALLAH uningdin razi bolsun!

Beshinchi bap. Hezriti eli reziyellahu enhuning hayati we bu dewirdiki herketler 2105.-sual: hezriti eli reziyellahu enhuning nesebi we baliliq dewri

muminlarning emiri hezriti eli ibni ebu talip resulullahning taghisining oghli, küy'oghli (qizi fatimening yoldishi), töt chong xelipining tötinchisi, islamni tunji bolup qobul qilghanlardin we dunyada jennet bilen xush béshareet bérilgen on chong sahabining biri idi. U hijrettin 23 yil burun tughulghan bolup, peyghember eleyhissalamdin 30 yash kichik idi. Uning dadisi ebu talip ibni abdulmutellip ibni hashim ibni abdimennaftur. U, "ebu talip" texellusi bilen tonulghan bolup, peyghember eleyhissalamning öz taghisi bolup, qureyshlarning mötiwerliridin idi. U peyghember eleyhissalam we bashqa musulmanlarni mekke mushrikiridin köp qoghdighan bolsimu, özimu iman éytmedi we kapir péti ölüp ketti. Hezriti elining anisi esed ibni hashim ibni abdimennafning qizi fatime bolup, islamni qobul qilip medinige hijret qilghanidi.

Hezriti eli asasen peyghember eleyhissalamning öyide chong bolghanidi. Chünki dadisi ebu talipning hal - ehwali nachar bolghanning üstige, bala - chaqisi köp idi. Shunga

peyghember eleyhissalam bashqa taghiliri bilen meslihetliship, uninggha yarem qilmaqchi boldi we uni yoqlap béríp, bezi balilirini ózlrining béqip chong qilmaqchi bolghanliqini éytti. Ebu talip ulargha: "balilirimdin xalighinini élinglar, emma uqeylni manga qoyunglar!" dédi. Shuning bilen peyghember eleyhissalam hezriti elini, hezriti abbas jafarni élip, ularning terbiyelirini óz üstilirige aldi.

2106.-sual: hezriti eli reziyellahu enhuning aldinqi xelipilerge qilghan yadempliri

peyghember eleyhissalam ózige wehyi chüshkendin kéyin aldi bilen óz ailisidikilerni musulman bolushqa ündédi. Ularning arisida elimu bar idi. Umu bashqilirigha oxshash derhal iman éytti. U waqitlarda u téxi on yashqimu kirmigenidi. Hezriti eli islamni qobul qilghan tunji bala musulman hésablinidu. U butqa peqetla choqunmighan bolup, pütünley islam terbiyiside chong boldi. Köp ótmey, musulmanlar bilen mushriklar arisida qoralliq toqunushlar bashlandi, hezriti eli bu jenglarning eng chong qehrimanigha aylandi. U islam qoshunliri sépida düshmen'ge qarshi baturlarche jeng qilatti we düshmenlerge peqetla aram bermeytti. Peyghember eleyhissalam wapát bolghandin kéyin, musulmanlar hezriti ebubekrini xelipilikke teyinlidi. Uninggha tunji bolup bey'et qilghanlardan biri hezriti eli idi. Hezriti eli her daim hezriti ebubekrining yénida boldi. Bolupmu murtedler, zakát bérishni xalimighanlar we medinige hujum qilghanlar chiqarghan qalaymiqanchiliqlarda u hemishe hezriti ebubekrini qollap, küchining yétishiche yarem qildi. Hezriti ebubekrimu uningdin razi bolghan halda u alemge seper qildi. Hezriti ebubekri óz ornigha hezriti ömerni xelipe qilip teyinlimekchi bolghanda: "uningdin bashqisini xalimaymiz!" dep warqirighinimu hezriti eli idi. U hezriti ömergimu her daim yar - yölek boldi, ishliigha yademeshti we uning qaziliqini qildi. Bir ishqa qarar bérishde, toghra muamile qilishda, oy - pikiriride we allahning hökümlirini ijrä qilish yolida héchkimning gep - sözige perwa qilmasliqta hezriti ömerge eng oxshaydighini hezriti eli idi.

Hezriti ömerdin kéyin hezriti osman xelipilikke teyinlendi. Hezriti eli uninggha derhal bey'et qildi we uning yénidin orun élip, eng yéqin yaremchisi boldi. Hezriti osmanmu hemishe uning bilen meslihetliship ish qilatti. Asiylar hezriti osmanning öyini qorshawgha alghan waqitta, hezriti eli ózining hezriti osman terepdari ikenlikini bayan qildi. Derweqe, qorshaw jeryanida hezriti elining oghulliri kéche - kündüz hezriti osmanning ishikide qarawulluq qilip, uni qoghdédi. Hezriti osman shéhit qilin'ghandin kéyin, musulmanlar hezriti elini xelipilikke teyinlidi. U bashta bu wezipini qobul qilishni xalimidi. Chünki u xelipe bolushning ornigha herdaim xelipining meslihetchisi bolushni téximu yaqturatti. Emma sahabiler islam ümmitini u künlerdiki qiyin ehwalidin qutuldurush üchün uning xelipe bolushini qet'iy telep qilip turuwaldi. Shuning bilen, u ümmetni bu xeterlik weziyetning changgilidin qutuldurush ümidide (gerche xalimisimu), xelipilikni qobul qilishqa mejbür boldi we bu éghir mes'uliyetni óz zimmisige aldi. Epsuslinarliqi, hezriti eli xelipilikke teyinlen'gen waqitta musulmanlar bekmu perishan ehwalda bolup, sahabiler shübhlilerdin yiraq turushqa tirishti, hetta beziliri hezriti elige bey'etmu qilmidi.

Bu waqitlarda, süriye etrapi sham walisi muawiye ibni ebu sufyaning hökümraniqligi astida idi. Umu weziyet muqimlashqiche hezriti elining xelipilikini étirap qilishni xalimidi. Shuning bilen, u ikkisinin arisida musulmanlarni qayghulandurghan we her waqit qayghulanduridighan qanliq weqeler yüz berdi. Nihayet, hezriti eli hijriyening 40 - yili, ramizanning 17 - küni seherde bamdát namizi waqtida, xawarijlardin abdurrehman ibni muljem el humeyri isimlik bir qanxor teripidin shéhit qilindi. Méyit namizini oghli hezriti hesen chüshürdi. ALLAH uninggha rehmet qilsun!

2107.-sual: hezriti eli reziyellahu enhuning ayalliri we ewlatliri

hezriti eli hijretning ikkinchi yili peyghember eleyhissalamning qizi fatimege öylendi we u (hezriti fatime) hayat waqtida bashqa héchkimge öylenmidi. Fatime hijretning on birinchi yili wapát bolghandin kéyin ummul benin binti haram el kilabiyyege öylendi. Bu ayalidin abbas, jafer, abdullah we osman isimlik baliliri tughuldi, emma hemmisi hezriti hüsen bilen birlikte kerbalada qetil qilindi. Bu töt qérindash ichide abbastin bashqiliridin ewlad qalmighanidi. Hezriti eli kéyinche, leyla binti mes'ud el temimiyyege öylendi. Bu ayalidinmu abdullah we ebubekri isimlik ikki oghli tughuldi. Bularmu bashqiliridek hezriti hüseyin bilen birlikte kerbalada shéhit qilindi. Her ikkisidin ewlad qalmidi. Undin bashqa, esma binti umeys el husumiyyege öylendi. Burun bu ayal hezriti elining akisi jafarning ayali idi. Jafer "mute jéngi" da shéhit bolghandin kéyin, hezriti ebubekri u ayalni öz nikahigha aldi we muhemmed isimlik balsa dunyagha keldi. Hezriti ebubekri wapát bolghandin kéyin, bu ayal hezriti elige nikahlandi. Esma hezriti elidin yehya, muhemmed el esgher we eyn isimlik üç oghul tughdi. Emma üçilisining nesebi üzüldi. Andin beni teghlib qebilisidin ummu hebibe binti zem'agha öylendi. Bu ayal xalid ibni welid iraqning eynut temir dégen yerni fetih qilghan waqitta esir alghanidi. Ummu hebibe hezriti elidin ömer we ruqiye isimlik ikki perzentlik boldi. Ömer 35 yéshida wapát boldi we uning nesebi dawamlashti. Undin kéyin, ummu seid binti urwe ibni mes'ud es seqafiyyege öylendi. Bu ayaldin ummul hesen we ramle el kubra isimlik ikki qiz tughuldi. We yene peyghember eleyhissalamning bashqa bir küy'oghli ebul asning qizi, yeni hezriti fatimening hemshirisi zeynepning qizi umamege öylendi. Bu ayaldin muhemmed el ewsat tughuldi. Eng axirida, beni hanife qebilisidin hewle binti jaferge öylendi. Bu ayal murtedlik heriketliri waqtida xalid ibni welid teripidin esirge élin'ghanidi. Bu ayaldinmu muhemmed ibni el henefiyye dep tonulghan muhemmed el ekber isimlik balisi tughuldi. Hezriti eli wapát bolghan waqitta töt ayali we 19 chörisi bar idi. Anilirining ismi bilinmigen qizlirining isimliri töwendikiche:

ummuhani, meymune, zeynep es sughra (kichik zeynep), ramle es sughra (kichik ramle), ummu gülsüm es sughra (kichik ummu gülsüm), fatime, umame, xediche, ummul kiram, ummu jafer, ummu seleme we jumane.

Hezriti elining 14 oghul, 17 qiz, jem'iy 31 balisi bolghanidi. Emma bularning köpinchisi kerbalada shéhit qilin'ghan bolup, nesebi peqet besh balisi arqiliqla dawamlashti. Bular: hezriti hesen, (newrisi eli zeynel abidin arqiliq) hezriti hüseyin, muhemmed ibni el hanifiyye, abbas we ömer qatarliqlar idi. Hezriti elining mazirining

qeyerde ikenliki hazrghiche éniq emes. Beziler uning kufege depne qilin'ghanliqini we kéyinche baliliri teripidin medinige köchürülgenlikini riwayet qilidu. Beziler bolsa, mexpiy depne qilish üçün tawutining bir tögige artilghanliqini we tögining néme üçündür yoqap ketkenlikini, tawutning ichide qimmetlik bayliq bar dep oylighan bir top kishining tögini tiqiwalghanliqini, emma tawutni échip, hezriti elining méyitidin bashqa nerse tapalmighan bu kishilarning uni tey téghigha depne qilghanliqini riwayet qilishidu.

2108.-sual: hezriti eli reziyellahu enhuning xelipilik wezipisini qobul qilishi

hezriti osman shéhit qilin'ghandin kéyin, medine igisiz qalghanidi. Bu arida, öktichilarning kattibéshi el ghefiqi ibni harb el qeqi hökümrانliqni öz changgiligha kirgüziwalidi. Elwette, pütün jem'iyetni bu öktichiler kontrol qiliwalghanidi. Medining esli xelqi (köpinchisini sahabiler we ularning bala - chaqiliri teshkil qilidu) héchqandaq ishqa arilishalmaytti, arilishishqimu pétinalmaytti. Bu weziyet besh kün dawamlashti. Bu ehwalning tüzitilishi we jem'iyet muqimliqini ornitish üçün choqum bir xelipe teyinlinishi kérek idi. Buni muhajir we ensarlarning mötiwerliri oylishop, öz ariliridin birini tallishi kérek idi. Asiylar aldinqi xelipini öltürüp bolghandin kiyin yéngi xelipe heqqide bir - biri bilen ixtilap qilishti. Misirliqlar hezriti elini, basraliqlar telhe ibni ubeydullahni, kufelikler bolsa, zubeyr ibni el awamni telep qilishti, emma hichqaysisi qet'iy qobul qilmidi. Bu üç sahabe asiylarning tekliptini qet'iy ret qilghandin kéyin, asiylar yene chong sahabilerdin sed ibni ebuweqqasning aldigha bérishiti. Emma umu tekliptini qet'iy ret qildi. Andin kéyin ular hezriti ömerning oghli abdullahning aldigha bardidi. Abdullah bularning tekliptini qet'iylik bilen ret qildi. Asiylar bu heqte bekmu chong qiyinchiliqqa duch keldi. Chünki ular islam xelipisini öltürüp, uning ornigha bashqa birini teyinliyelmeywatatti. Medine – islam dölitining tunji paytexti asiylarning qoligha chüshüp qalghanidi. Asiylar xalighinini qilatti, emma medinilikler charisiz bolup, héchbir ishqa arilishalmaytti. Shunga ular bu xeterlik peyttin qutulush we dölet weziyitini tertipke sélish üçün choqum bir xelipe saylash kéreklikini chongqur chüshinip yetkenidi. Ular öz könglide hezriti elining bu ishqa eng muwapiq namzat ikenlikige qanaet hasil qildi. Chünki hezriti eli hem kéngesh ezasi hem peyghember eleyhissalamning taghisining oghli idi. Shundaqla u islamni tunji bolup qobul qilghan we islam üçün bibaha xizmetlerni qilghan, jeng meydanida jan pidaliq bilen jihad qilghanlardin idi. Uning üstige, uning keng melumati, ilim we irpani, bekmu qimmetlik fiqhi bilimliri uning layaqitini téximu üstün qilatti. Yighinchaqlap éytqanda, u shu dewrdiki zamandashliri arisida eng üstün alahidiliklerge ige idi. Shunga medine xelqi toplishop uning aldigha keldi we rehberlikni zimmissige élishni tekliptini qildi. Emma u ret qildi. Bu ish uzirap ketti, hem bashqa wilayetlerdin kéliwatqan qoshun medinige kirishke az qalghanidi. Asiylar ularning kélip sheherni öz kontrolliqigha élishidin we hezriti osmanning qatillirini tépip jazalandurushidin ensirep alaqqade bolushqa bashlidi. Shunga bu ishni téz sür'ette hel qilishqa tirishatti we hesh - pesh qilipla birini xelipilikke teyinleshke urunatti. Emma bu muhajir we ensarlarning qolidiki ish bolup, ularning

heqqi idi. Eger ulargha xelipini tallighuzushqa muweppeq bolalisa we medinidiki küchlrini qoghdap qalalisa, xelipe ularning qolidiki qorchaqqa aylinatti we sheherni qolida tutup turalighan muddet ichide ularni jazalashqa héchkimning küchi yetmeytti. Ishni mana bu nuqtidin bashlighan asiylar hemmidin burun derhal bir xelipe teyinlesh arzusida heriketke ötti. Eger biri derhal xelipilikke teyinlenmise, ular (asiylar) medine xelqige özlirining kéngesh ezalirini we chong sahabilerni öltüridighanliqi, xelipini qobul qilmighanlarni qetli qilidighanliqi we medinide kimni körse unimu öltüridighanliqi heqqide tehdit salmaqchimu bolushti. Mushundaq jiddiy weziyette hezriti eli tekupni qobul qildi. Bu jawabini anglighan xelq etisi küni qayta yighilishqa meslihetliship tarqap kétishti. Etisi telhe we zuheyrnimu yanlirigha élip kélip, hezriti elige bey'et qildi. Tarix: hijriyening 35 - yili, zulhejje éyi tügesheke töt kün qalghanidi (jüme küni idi).

2109.-sual: hezriti eli reziyellahu enhuning xelipilikni qobul qilghandin kiyinki tunji xizmetliri

hezriti eli xelipilikni qoligha élipla, aldi bilen jem'iyet muqimliqini tertipke sélishni oylaytti. Emma bu asiylarning medinidin chiqip kétishi bilen munasiwetlik idi. Asiylar bolsa, arzu - istekliri emelge ashmay turup qaytishni hergiz xalimaytti. Hezriti eli xelipilikke teyinlen'gendin kéyin, bezi walilarni almashturushqa qarar berdi. Bezi sahabiler we mötiwerler uninggha waqtinche bu walilarni almashturmay turushi heqqide meslihet bergen bolsimu, u öz qararidin yanmidi. Chünki u, xelipe xalighan kishini wezipidin élip tashlap, xalighan kishini teyinleshke küchi yetmise, dölet hökümraniqini qolida tutup turalmaydighanliqigha ishinetti.

Yene bir tereptin asiylarmu walilar almashturulmighuche öz meqsetlirige toluq yetmigenlikini bahane qiliship, medinidin chiqqili unimay turuwalatti. Asiylar chiqqili unimisa, xelipe héchqandaq ishqa arilishalmaytti, allahning qanunlirini ijra qilish imkaniyitige ige bolalmaytti. Hezriti eli buninggha toluq qarar bergendin kéyin, yéngi walilarni herqaysi wilayetlerge ewetti. Basra waliliqigha osman ibni huneyfni teyinlidi. Bu zat ensarilarning mötiwerliridin idi. Osman ibni huneyf basragha yétip barghanda, kona wali abdullah ibni amir héchqandaq naraziliq bildürmey wezipini uninggha ötküzüp berdi, emma u yerdin mekkige qaytip ketti. Hezriti eli kufe walisi ebumusa el esh'erini öz wezipiside qaldurdi. Ebumusa hezriti elige bashtila özining we kufe xelqining bey'itini yollighanidi. Hezriti eli sehl ibni huneyfni shamgha wali qilip teyinlidi. Emma wezipisini tapshuruwélishe üçün mangghan bu zat sham chégrisidin keynige qayturuwétildi. Uni belkim chégra muhapizliri sham walisi muawiyening emri bilen qayturuwetti yaki bolmisa muawiye namini tilgha élip özila qayturuwetkenidi. Shundaq qilip, hezriti eli yéngi xelipe bolush süpiti bilen üç kishini üç muhim wilayetke wali qilip teyinleshke muweppeq boldi. Bu üç wilayet jihad we chégra ishlirida eng sitratégiyilik orun'gha ige idi.

Undin bashqa, hezriti eli mekkige xalid ibni el as ibni hisham ibni el mughire el mehzumini waliliqqa teyinlidi. Emma yéngi wali mekkige barghandin kéyin, pitnidin qéchip medinidin yénip chiqqan xelq ammisining, beni umeyyege mensup bir top kishining we wezipiliridin ayrilghan kona walilarning arqa - arqidin bu yerge kélip

makanlashqanliqini kórdi. Bu sewebtin sheher xelqi bu yéngi walini qobul qilmidi. Hezriti eli yene taghisining oghli ubeydullah ibni abbasni yemen'ge wali qilip teyinlidi. Ubeydullah yemen'ge yétip barghandin kéyin, kona wali yela ibni umeyyemu wezipini uninggha ötküzüp béríp, udul mekkige qarap yol aldi. Shuning bilen, islam dölitining shamdin bashqa barliq wilayetliri hezriti elining xelipilikini qobul qilip, uning hökümraniqigha bash egdi. Sham wilayitining bëshida muawiye ibni ebusufyan bar idi. Muawiye hezriti elige bey'et qilmidi. Shundaq bolsimu, hezriti elining xelipiligi xelq teripidin testiqilip resmiyleshti. Hezriti eli muawiyegimu adem ewetip, uning öziye bey'et qilishini we hökümraniqi astigha kirishini telep qildi. Emma muawiye ishning netijisini we medinidiki asiylarning ehwalining qandaq bolidighanliqini bahane qilip turuwaldi we bey'et toghruluq héchqandaq ipade bildürmide.

2110.-sual: hezriti eli reziyellahu enhu dewridiki islam jem'iyitining omomi ehwalı

hezriti eli dewridiki islam jem'iyitining ehwalı burunqi dewrlerdin perqlinip ketmeytti. Yolgha qoyulghan nizam allahning sheriiti, ijra qilin'ghan we boysunulghan qanunlar allahning hökümliri idi. Bu dewrde özgergen birdinbir nerse shu idi: eyni waqıtta xelqning künliri asasen chek - chégrada we aldinqi seplerde yüz bergen fetih heriketliri bilen öitse, hezriti elining dewride dölet ichide boluwatqan mesililer bilen meshghul bolush ichide ötti. Omumiy jehettin élip éytqanda xelqning mewqesi mana bu idi.

Hezriti eli xelipilik wezipisini tapshuruwalghandin kéyin, umu hezriti ömerge oxshash qattiq qol muamile qilishqa bashlidi. Dölet xezinisini ching tutti. Qureyshlarning mekke we medinidin chiqip, döletning bashqa yerlirige makanlishishini cheklidi. U xelqning tarqilip kétishidin ensireytti. Chünki beni umeyye qebilisidin bir top kishi mekkige makanliship, mekkilik yerlik xelqning bir qismi döletning bashqa merkezlrige tarqilip ketkenidi. Hezriti eli ene shundaq hezriti ömerning intizamini qaytidin yolgha qoyushqa tirishti. Emma bu asan emes idi. Buningdin sirt, hezriti osmanni qetli qilghan pitnichilarning medinige bolghan bésimi téxiche dawamlishti. Ularning tégishlik jazalirimu téxi bérilmigenidi.

2111.-sual: hezriti eli reziyellahu enhu dewridiki mekke mukerremning ehwalı

mekke mukerremning ehwalı mundaq idi: hej ibaditini ayaghlashturup medinige qaytiwatqan bir top kishi yolda hezriti osmanning shéhit qilin'ghanliqini uqup qorqup ketti we bu pitnidin yiraq turush üçün yene mekkige qaytti. Chünki mekke téximu bixeter bolup, bu muqeddes sheher héchkim teripidin basturulmaytti we héchkimning tajawuzigha uchrımaytti. Medinelik hajilardin bashqa, beni umeyyege oxshash bolup ötken weqelerge qattiq ghezeplen'gen bezi qebililermu mekkige éqip keldi. Bularning arisida hezriti ömerning oghli abduhammu bar idi. Hezriti eli teripidin mekkige wali qilip teyinlen'gen xalid ibni el as ibni mughire qayturuwétildi, mekke walisiz qaldi. Köp ötmey, (sahabilarning eng mötiwerliri we kéngesh ezaliridin) telhe we zubeyrmu umre hejni bahane qilip, hezriti elidin mekkige bérıp kélısh üçün ijazet soridi. Ularmu

mekkige barghandin kéyin, medinige qaytishni xalimidi. Chünki mekkining weziyiti hezriti osmanning qatilliri qalaymiqanlashturuwetken medinining weziyitidin köp yaxshi idi. Melum mezigil ötkendin kéyin hezriti eli teripidin mekkige wali qilip ewetilgen hezriti osmanning oghli qussem mekkige kélip yerleshti we hökümraniqni qoligha aldi. Pitnidin qéchip bu yerge kéliwalghan kishiler buni körüp, mekke weziyitini özliri üçün paydisiz dep oylashti. Ular mekkide kün kechürüşning qiyinliship ketkenlikini, özliri könüp qalghan tijaret ishlirining burunqidek aqmaywatqanliqini, burunqi künlarning kelmeske ketkenlikini we basraning tijaret üçün eng muwapiq sheher ikenlikini körüp yétip, basragha qarap köchüşke qarar berdi. Basragha köchüş pikrini otturigha qoyghan kishiler hezriti aishenimu özliri bilen bille kétishke qayil qildi.

Peyghember eleyhissalamning yene bir ayali hezriti hefsening qérindishi abdullah u (hefse) ning aldini tosmighan bolsa, umu basragha ketken bolatti. Köchmen karwan basragha qarap yolgha chiqti. Karwan'gha abdurrehman ibni ettab ibni useyyid imamliq qildi. Abdurrehmanning dadisi ettab peyghember eleyhissalam, hezriti ebubekri we hezriti ömer dewrliride uzun muddetkiche mekkining waliliqini qilghanidi. Mekkini terk etken bu karwandiki kishilarning sani 700 etrapida bolup, köpchilikini mekke we medine xelqi teshkil qilghanidi. Ularning arisida telhe, abdullah ibni amir, yela ibni umeyye, abdurrehman ibni ettab we hezriti aisha qatarliqlarmu bar idi. Sed ibni el as, el mughire ibni shube we abdullah ibni xalid ibni useyyid qatarliqlar yérin yoldin qaytip keldi. Emma bu karwan'gha yolda üç minggha yéqin bedewiy kélip qétildi.

2112.-sual: hezriti eli reziyellahu enhu dewridiki medinening ehwali

medinining ehwaligha kelsek, medine xelqi hezriti elini hörmetleytti. Chünki u shu zaman kishilirining eng üstüni we eng ewzili bolup, uningdinmu ewzelliri alliburun wapatt bolghanidi. Hezriti eli wezipini tapshurup élipla, sahabiler uningdin bu qanxorlarning tégishlik jazalirini bérishini telep qildi. Ular démisimu, hezriti eli buni biletti. Emma u weziyetning muqimlishishini we xelipilikning barliq xelqning qollishigha ériship, küchlük halgha kélishini kütetti. Chünki u, bu asiylar medinidin chiqip ketmigiche özining rehberlik hoquqini ishlitelmeydighanliqini nahayiti yaxshi biletti. Uning üstige, döletning bezi yerliri téxi öziye bey'et qilmighanidi. Hezriti eli xelqqa qattiq qolluq bilen muamile qilishqa bashlidi. Heq yolida qilche bixestelik qilmaytti. Shunga beziler uninggha weziyet muqimlashqiche muawiyeni shamning waliliqigha qoyushini, telheni basragha, zubeyrni kufeye wali qilip teyinlishini éytqan bolsimu, u bu teklipti qet'iy qobul qilmidi. Chünki uning meslihetchisi abdullah ibni abbasmu uning bilen pikirdash idi.

Weziyet shu qeder yaman idiki, hezriti eli shamni dölet rehberlikige boysundurush meqsitide xelqni esker bolushqa chaqirdi we ularning bu ishni peqetla xalimaydighanliqini körüp yetti. Shundaq bolsimu, héchkimni mejburlimidi, peqet pidaiy bolup qatnashqanlardinla bir qoshun tüzdi. Qoshunning tughini öz oghli muhemmed el ekber ibni el henefiyge tutquzdi. Abdullahu ibni abbasni ong qanatqa, ömer ibni ebu selemeni sol qanatqa qoydi. Ebu lela ibni amir ibni el jerrahni turshawul bégi qilip teyinlep, shamgha yürüş qildi. Qussem ibni abbasni medinige naib qilip qoydi, andin

özi teyinligen misir walisi qeys ibni sedke, kufe walisi ebu musa el esh'erige we basra walisi osman ibni huneyfke xewer yollap, ularni özining bölgünchilerge qarshi bashlatqan herikitige chaqirdi. Buningdin körüwélishe boliduki, hezriti eli hezriti osmanning qatillirini özi yéqin yolatmighanidi we ularning héchbirige wezipe bermigenidi. Halbuki, ularning arisidimu nahayiti küchtünggür we telwe kishiler bar idi. Hezriti eli bu bash aghriqi ichide turghan waqitta, bir top kishining mekkidin basragha köchkenliki heqqidiki xewerni tapshuruwaladi we qoshunni bashlap derhal basragha qarap atlandi. Bu kishiler basragha yétip bérishdin burun ularning aldini tosqach boldi, emma kéyin qalghanidi. Hezriti eli heriket yónilishini shamdin basragha özgertken chaghda, medinige sehl ibni huneyfni naib qilib, qussemni mekkige ewetti. Hezriti eli ziqar dégen yerge yétip kélip, bu yerde bashqa wilayetlerdin kélidighan yaremchi qoshunni kütti.

2113.-sual: hezriti eli reziyellahu enhu dewridiki misirning ehwali

misirning ehwaligha kelsek, hezriti eli teripidin wali qilib teyinlen'gen qeys ibni sed ibni ubad héchqandaq qarshiliqqa uchrighan halda misirgha kirdi. Qeys ibni sed misirgha yétip kelgendin kéyin köpchilik xelqning qarshi élishigha uchradi. Peqet azghine kishilerla bey'et qilmidi. Kiyin wali qeys hezriti eli bilen körüshüsh üchün medinige qaytti. Uning ornigha hezriti ebubekrining oghli muhemmed chiqti u itilapchilargha qarshi turalmidi. Hezriti eli uni wezipisidin élip, uning ornigha el eshter en nah'ini teyinlidi. Emma el eshter wezipisini tapshuruwalghili misirgha mangghan yolda zeharlinip öldi. Hezriti eli bu qétim misirning muqimligini qoghdap turush meqsitide muhemmedni qayta waliliqqa qoydi we kufe xelqige xewer yollap ularni muhemmedke yarem bérishke chaqirdi. Emma héchkim chiqmighachqa, mejburiy bolsimu kichik bir qoshun ewetildi. Epsuslinarliq, bu qoshun téxi misirgha barmay turup emr ibni as muawiyening namida misirni ishghal qildi we wali muhemmed ibni ebubekrini óltürwettti. Shuning bilen, hijriyening 38 - yilidin étibaren misir wilayiti hezriti eli xelipilikining sirtida qaldi.

2114.-sual: hezriti eli reziyellahu enhu dewridiki kupening ehwali

kufeye kelsek, bu yerning kona walisi ebumusa el esh'eri idi. Hezriti eli xelipe bolghandin kéyin küfe xelqining uninggha bolghan hörmiti we yéqinliqi sewebidin öni wezipisidin éliwetmidi. Emma kufe xelqining siyasiy köz qarishi bir - birige oxshimaytti. Hezriti eli ebu musagha xewer yollap, uning itilapchilargha qarshi qattiq qol bolushini emr qilghan bolsimu, u midirlapmu qoymidi. Hezriti eli uni qayil qilish üchün, muhemmed ibni ebubekri bilen muhemmed ibni jafarni ewetti. Emma buningmu paydisi bolmidi. Undin kéyin, abdullah ibni abbas bilen el eshterni ewetti. Buningdinmu bir netijige érishelmigendin kéyin, oghli hesen bilen amir ibni yasirni ewetti. Hezriti hesen kufe xelqige nahayiti orunluq xitab qildi we ularni xelipige yaremlishishke chaqirdi. Uning xitabi xelqge bekmü chongqur tesir qildi we u medinige qaytqanda, bir qanche ming kishi uninggha hemrah bolup, medinige keldi. Ularining beziliri firat

deryasidin ötti, yene bir qismi quruqluq arqiliq ilgililidi, jem'i sani alte ming etrapida idi.

2115-sual: hezriti eli reziyellahu enhu dewridiki basiraning ehwali we töge urushi weqesi

basragha kelsek, hezriti eli basragha osman ibni huneyfni yéngi wali qilip teyinligenidi. Osman wezipisini tapshuruwélisht üchün basragha kelginide, kona wali abduallah ibni amir basrani terk étip, mekkige qarap yol aldi. Sheher xelqi bir nechchige bölünüp ketken bolup, siyasiy hawasi nachar ehwalda idi. Del shu waqitlarda, mekkidin kelgen köchmenler basragha kirdi. Ikki terep bir - biri bilen tutushup qalghili az qaldi. Hezriti aishe bu ishqa arilashti we wali osmanning terepdarlimu ikkige bölünüp, bir qismi hezriti aishe terepke ötüp ketti. Bularning béshida hekim ibni jebele el abdi bolup, bu adem öktichilerdin biri idi we eyni waqitta hezriti osman'gha til tegküzüp, pitne térishanidi. Bu adem ikki terepni bir - birige küshkürtüp, eng axiri arigha ziddiyet saldi. Ziddiyet küchlinip kétish aldida turatti. Emma musulmanlar peskoygha chüshüp kélisim hasil qildi. Chünki, her ikki terep bir - birige düshmen közi bilen qarimaytti. Del eksiche, bir - birini özlirining qérindishi dep biletti. Bu ishtin xewer tapqan hezriti eli basra walisi osmani tenqidlep: "musulmanlarning arisida tepriqchiliq chiqishining aldini élish üchün telhe bilen zubeyrning bey'et qilishi üchün bésim ishilitilgenidi" dédi.

Shu ishtin kéyin, wali osman ibni huneyfning terepdarliri aziyip, uni qollaydighanlar qalmidi. Bu bedniyetler uni tutuwélip, zindan'gha qamidi we uning qash - saqallirini pütünley yulup tashlidi. Andin uni basradin qoghliwetti. Osman basradin hezriti elining qarargahi zi - qargha yétip keldi. Hélimu yaxshi u bu ishtin asanla qutulup qaldi we öltürülmidi. U basradin qoghlap chiqirilghandin kéyin, xelqqa abdurrehman ibni ettab ibni useyyid wali boldi we sheher mekkidin kelgen ishghalchilarning qoligha ötti. Eyni waqitta, basradin medinige béríp, hezriti osmanning qetli qilinishigha qatnashqan asiylarning (herqus ibni zuheyr el adiydin bashqa) hemmisi öltürüldi. Öltürülenlarning arisida, asiylarning kattibéshi hekim ibni jebel el abdimu bar idi. Qatillarning öltürülüshi mesilining hel bolushigha yetmidi, eksiche, échishqan yarigha tuz sepkendek bolup, qatillar mensup bolghan qebililarning qozghilip kétishige seweb boldi.

Beni abdulqeys qebilisimu bu qebililarning ichide bolup, hekim ibni jebelning öltürülüshi bilen isyan kötürüp, hezriti elige qarshi yürdi. Halbuki, hezriti eli öz könglide bularning öltürülüshini shunche ümid qilsimu, lékin bu heqte héchqandaq emr - perman chüshürmigenidi. Chünki u bu ishning aqiwitini oylashmay turup, aldiraqsanliq bilen qarar bérishning toghra bolmaydighanliqini obdan biletti. Basrani ishghal qilghan küchler hezriti osmanning bashqa qatillirini jazalash üchün bashqa sheherning mes'ullirighimu xewer yollidi. Hezriti eli bu weqeni tinjitish meqsitide el qeque ibni amir et temimini basragha elchi qilip ewetti. Hezriti elining bu elchisi hezriti aishe, telhe we zubeyrlar bilen körüshüp, ulargha pitnichilarning öltürülüshi bilen xelqning parchilinip kétidighanliqini, eger bu intiqam heriketliri hemme yerde élip bérilsa, weziyetning téximu xeterlik ehwalgha chüshüp qalidighanliqini chüshendürdi. Qeqening sözi ulargha yaqti. Ular: "eger hezriti elimu mushundaq dep qarisa, biz uning bilen ittipaq tüzüshke razi" déyishti. Qeque basradin qaytip béríp, hezriti elige özlirining arisida bolup ötkén

söhbetni yetküzdi. Hezriti eli bu ishqqa bekmu söyümdi. Köp ötmey, basradin hezriti elining ziqardiki qarargahigha hey'etler keldi. Weziyet muqimliship, beni mudar, beni rabie, yemenlikler qatarliq her terepke bölünüp ketken xelq topi bir - biri bilen birlishishke we hemmeylen ittitaqlishishtin söz échishqa bashlidi. Xelq ishlarning asta - asta izigha chüshüwatqanliqini hés qilishti. Ulargha nisbeten pütün ümmetning birlishishige nahayiti az waqit qalghanidi. Basraliqlar öz ara meslihetliship, bu mesilini birlikte hel qilish üçün hezriti elini chaqirdi. Hezriti elimu ularning chaqiriqigha jawaben heriketlendi.

Hezriti elining qoshunighimu soqunup kiriwalghan hezriti osman heqqide pitne - pasat peyda qilghan qatillar derhal yéngi bir pitne tépish üçün öz ara mexpiy uchrishishqa bashlidi. Ularni teshkilligen yemenlik meshhur kattibash yehudiy abdullah ibni sebe héchqaysining pikrini qobul körmidi. Nihayet, ular ikki terep bir - birige yéqinlap kelgende bir bahane tépip arida ziddiyet peyda qilish arqiliq qayta pitne térishqa qarar berdi. Ikki terepning qoshunliri bir - birige yéqin yerge kélip qarargah qurushti. Hezriti eli abdullah ibni abbasni telhe we zubeyrge elchi qilip ewetti. Ularmu muhemmed ibni telheni hezriti elige elchi qilip ewetti. U kéche ittitaqlishish söhbetliri bilen tinchliq ichide ötti. Hezriti elining qarargahi basragha yéqin bolup, basraliqlarning qarargahimu uning chédirigha yéqin bir yerde idi. Pitnichiler derhal heriketke ötti. Awwal erzimes bahaniler bilen ikki terep balilirining arisida ghewgha chiqardi. Balilarning keynidin qullar arilashti we ularning keynidin chüprende insanlar ishni ulghaytti. Pitnichiler bu tereplerning héchbiride yoq idi. Ular özlirining ashkarilini qélishidin we pilanlirining pash bolup qélishidin ensirep ghewghalarning ichige qet'iy kirmey, astirttin közitip turdi. Nihayet, bu weqe shundaq yoghinap kettiki, her ikki terepning eskerliri bir - birige hujum qozghash üçün urush teyyarliqigha kiriship ketti. Hezriti eli aridiki bosh meydan'gha chiqip, telhe bilen zubeyrni yénigha chaqirdi we zubeyrdin: "sen resulullahning sanga: "sen (heqsiz bolsangmu) eli bilen toqunushup qalisen... " dégenliki yadingdimu?" dep soridi. Buni anglighan zubeyr qilghan ishgha qattiq pushayman qildi we: "shundaq yadimda, eger burunraq yadimgha kelgen bolsa, bu yerlergiche kelmigen bolattim" dédi we u yerdin chiqip közdin ghayib boldi. Ming epsus, jennet bilen xush bésharet bérilgen on kishining biri bolghan bu chong sahabe wadis siba (shirlar wadisi) dégen yerge kelgende ibni jurmuz isimlik bir qanxorning suyiqesti bilen shéhit boldi.

Sebe teshkillikidiki pitnichiler axiri musulmanlarning bir - birini qirghin qilidighan urushni bashlitishqa muweppeq boldi. Hezriti eli urush bashlinishtin burun herqaysi tereplerge qoral tashlash heqqide eng axirqi chaqiriqini qildi. Emma ish alliburun uning kontrolliqidin chiqip bolghanidi. Ikki qoshun bir - birige qarap étildi. Basra qoshuni 30 ming kishidin artuqraq bolup, hezriti elining qomandanliqidiki kufe qoshunining sani 20 ming etrapida idi. Tarix, hijriyetning 36 - yili jemadiyel'axir éyining axirqi künliri idi.

Hezriti aishe miniwalghan tögining aldida qanliq jeng yüz berdi. Tögining chulwurini tutuwalghan halda, hezriti aisheni qoghdawatqan 70 adem öltürüldi. Axirida, hezriti aishening nede ikenlikini bashqilarning bilip qalmasliqi üçün tögisining putliri chépip tashlan'ghandin kéyin, urush asta - asta peskoygha chüshti. Bu urushta basraliqlar

yéngildi. Telhe éghir yarılan'ghan bolup, yarisidin toxtimay qan aqatti. Basraliqlar hezriti aisheni abdullah ibni halefning öyige yötkidi. Bu, bekmü échinshliq bir pajie idi. Tarixchilargha asaslan'ghanda, basra qoshunidin on ming, hezriti eli qoshunidin besh ming kishi shéhit bolghanidi.

2116.-sual: hezriti eli reziyellahu enhuning aishe reziyellahu enhani yoqlishi

urushtin kéyin, hezriti eli hezriti aisheni yoqlidi. Uninggha qarshi söz - chöçek tarqatqanlarni jazalidi. Rejeb éyining bashlirida, hezriti aisheni qérindishi muhemmed bilen bille uzitip qoyghan waqitta, kishilerning uninggha layiqida hörmet körsitishini tewsiye qildi. We: "hezriti aishe peyghembirimizning her ikki dunyalıq ayalidur" dédi. Andin uning qoligha köp miqdarda pul bérıp, uninggha teselliy bérishke tirishti we bir top ayalni uning xizmetkarlırı qılıp teyinlıdı. Hezriti eli abdullah ibni halefning öyige bérıp hezriti aisheni yoqlıghan waqıtta, öyning bashqa hujrilirida uning qoshunigha qarshi urush qılıp yarılan'ghan basralıq eskerler bar idi. Hezriti eli gerche bu ishtin xewerdar bolsimu, héch bilmeske séliwélip, ajayip alıyanaplıq qilghanidi. Urush ayaghlisip üch kündin kéyin, hezriti eli abdullah ibni abbasni basragha wali qılıp teyinlıdı. Basra xelqi hezriti elige burunla bey'et qılıp bolghanidi. Hezriti eli shu küni shamgha qarap heriketlendi.

2117.-sual: sham walisi muawiye reziyellahu enhuning hezriti eli reziyellahu enhugha bey'et qilmaslıqidiki sewepler

shamning ehwaligha kelsek, bu yerning walisi ta hezriti ömer dewridin étibaren muawiye ibni ebusufyan bolup, uning xelq bilen bolghan munasiwiti nahayiti yaxshi bolghachqa, xelq uni bekmü yaqturatti. Muawiye özige xas uslub bilen ulargha siliq muamile qilghanidi, xelqmu uninggha shertsiz boyun égetti. Bezide muawiye sel - pel qopal tégip qalsimu, ular yene sadaqetmenlik bilen boyun égetti. Yighinchaqlap éytqanda, muawiye xelq bilen ichqoyun - tashqoyun bolup ketkenidi. Sham xelqi özlirige muawiyedin bashqisining wali bolushini xalimaytti. Shuni unutmashlıq lazımkı, medinidin chiqqan xewerning shamgha yétip bérishi üchün bir ay, shamdin medinige qaytishi üchün yene shunchilik waqıt kétetti. Buqeder uzun waqıt ichide, elwette, yéngi - yéngi mesililer otturigha chiqip turatti we ularning xewirini yetküzüş üchünmu yene shundaq waqıt awarichiliqi kélip chiqatti. Hezriti elining xelipilikke teyinlen'genliki heqqidiki xewermü shamgha ene shu sharaitlarda yetküzüldi. Bu waqıtta hezriti eli weziyetni téxi toluq kontrol qılıp bolalmıghachqa, hezriti osmanning qatillirini jazaliyalmaytti. Chünki qatillar medinini ishghal qiliwalghanidi. Shamgha yétip barghan xewerler mana mushundaq bolup, muawiye ehwalning mana mushuningdinla ibaret ikenlikini uqti. Bu ishlardin xewer tapqan muawiye hezriti elige bey'et qilish üchün melüm mezigil kütüşhi kéreklikini oylashti. Uning üstige, hem özi hem sham xelqi hezriti osmanning qetli qilinishigha qattiq échinmaqta idi. Shundaqla, ummetning bezi mötiwerlırı pitnige arilashmaslıq üchün medinini terk étip mekkige mangsa, yene beziliri medinide turup asiylargha naraziliq bildürüwatatti. Shamgha kelgen xewerlerning ichide mana bularmu bar idi.

Köp ötmey, yéngi xelipe her qaysi wilayetlerge yéngi walilarni teyinlep ewetishke bashlidi. Shamgha sehl ibni huneyfni wali teyinlep, muawiyeni wezipisidin élip tashlidi. Shu künlarning biride, muawiye hezriti elige qarshi chiqqan bir top kishining mekkidin basragha qarap yolgha chiqqanliqi we ularning béshida telhe, zubeyr, muminlarning anisi hezriti aishe qatarliqlarning barliqi heqqidiki xewerni tapshuruwalidi. Bu xewerdin hezriti elining hökümrانliqni téxi toluq qoligha élip bolalmighanliqini körüwalghili bolatti. Shunga muawiye yene bir mezigil kütüshke toghra kélidighanliqini hés qildi we shundaq qildi. Sham xelqimu uning bilen bille dawamliq kütetti. Bu künlerde, basra weqeliri bolup ötti. Jemel urushi partilidi we musulmanlarni éghir qayghugha salidighan weqeler yüz berdi. Arqa - arqidin yüz bergen bu weqeler muawiyening hezriti elige bey'et qilishini kéchiktürüshke seweb bolatti.

2118.-sual: hezriti eli reziyellahu enhuning muawiyege bolghan köz qarishi we shamgha yürüş qilishi

muminlarning emiri hezriti elining idiyisi buningdin perqliq bolup, u muawiyeni xelipe teripidin saylan'ghan wali dep biletti. Shunga xelipe uni wezipisidin qaldurghanda, u derhal wezipini ötküzüp bérishi, eger xelipe uni öz wezipisige qoysa, u wezipisini dawamlashturushi kérek idi. Mana bular, hezriti elining muawiye heqqidiki köz qarishi bolup, toghrisimu mushu idi. Chünki weziyetning téxi peskoygha chüshmigenlikini we asiylarning medine we döletni öz ilkige éliwalghanliqini bilgen her bir ümmet hemmidin burun xelipige bey'et qilip, uni qollishi lazim idi. Sham walisining bu xeterlik peytte tutqan pozitsiyisi hezriti elining könglige yaqmidi. Derweqe, hezriti eli bir qoshun teyyarlidi. Abdullah ibni abbasni basragha wali qilip, özi shamgha qilidighan yürüşning teyyarliqi üçün kufeghe qarap yolgha chiqti. Hezriti eli hijretning 36 - yili rejep éyining axirlirida kufeghe yétip kélip, bu yerde urushqa töt ay teyyarliq qildi we esker toplidi. Hezriti eli awwal jerir ibni abdullah el bujelini elchi qilip muawiyege ewetip, uning özige bey'et qilishini we hemmeylen qobul qilghan xelipilikni uningmu qobul qilishini telep qildi. Emma muawiye héchqandaq jawab bermidi. Jerir uning yénidin netijisiz qaytti. Köp ötmey, muawiye hezriti elige ebumusa el xolani qatarliq bir nechche elchi ewetti. Bu elchilermu netijige érishelmidi. Bu netijisizliklerdin ichi pushqan hezriti elining hemrahleri yene waqit ötküzmei muawiyening üstige yürüş qilishni teshebbus qildi. Shuning bilen, zulhijje éyining bashlirida, hezriti elining turshawulliri sham tupraqilirigha ayaq basti. Emma hezriti eli öz qomandanliqidiki qoshun'gha bashqilarning özlirige qoral tenglishidin burun heriketke ötmeslikini emr qildi. Muawiyemu hezriti eli qoshunining heriketlen'genlikini tuyup, derhal sham qoshunini bashlap, siffin dégen yerge yétip bardı. U qoshunini firat deryasining süyidin paydilinalaydighan bir yerge orunlashturdi. Hezriti elining qoshunliri bu yerge yétip kelgende ichküdek süyimu qalmighanidi. Hezriti eli muawiyedin her ikki qoshunning sudin xalighiniche paydilinishigha tosalghu bolmasliqini telep qildi, emma muawiyedin bir jawab chiqmidi. Uning bu pozitsiyisi yene arida sürkilish peyda qildi we hezriti elining qomandanliqidiki iraq qoshuni heriketke ötüp, muawiye qoshunini chékindürdi. Emma hezriti eli her ikki qoshunning sudin teng paydilinishigha ruxset qildi. Shuning bilen, her ikki qoshun deryaning boyigha orunliship,

bir nechche künni ötküzdi. Ikki qoshunning eskerliri su alghili barghan yerde bir - biri bilen uchriship qalatti, beziliri pat - pat körüşüp turatti we beziliri bir chirayliq olturup söhbetlishetti, munazirilishetti.

2119.-sual: ikki qoshunning heqiqitige nezer

tarixchilarning ularning bir - birige qattiq düşmenlik neziri bilen qarighanliqi we öz'ara urushush üçün her daim bir - birige xiris qilib turidighanliqi heqqidiki heddédin ziyade ashurup bayan qilghan melumatlirini obdanraq oyliship körüş kérek. Chünki bu pütünley xata bolup, ularning arisidiki ixtilap peqet pikir ayrimichiliqidin ibaret idi. Emma ularning köngülliri bir - birige nisbeten qérindashliq hés - tuyghusi bilen tolghanidi. Epsuslinarliqi, bu pikir ayrimichiliqi tüpeylidin bir - birige bolghan qérindashliq méhrini ochuq - ashkare ipade qilalmaytti. Qandaqla bolmisun, ularning arisida urush bashlandi. Emma imkaniyitining bariche bir - birige hujum qilmaytti we bir - birini qirip tashlashqa urunmaytti. Her ikki terepning qomandanliq merkezirimu urushning u qeder shiddetlinip kétishidin qattiq endishe qilatti. Chünki, esli meqset bu emes idi. Uning üstige, qaysi tereptin adem ölse olsun, netijide bu musulmanlarning zeiplishishi dégenlik bilen barawer idi. Her ikki terep musulman qoshunlirining sepliri bolup, bularning esli wezipisi islam dölitining chégralirini qoghdash we fetih ishliri bilen meshghul bolush idi. Mana bu sewebtin, ular bir tereptin hujumgha ötse, yene bir tereptin allahning bu ghelyanni axirlashturup, arilirida tinchliq we ittapaqliq ornitishini, hemmeylenning hosh - kallisini yighip, toghra yolgha méngishini tileytti.

2120.-sual: hezriti eli reziyellahu enhu bilen muawiye reziyellahu enhu qoshunliri ottursida urushning partilishi we kilishim tüzülüshi

bu toqunushlar zulhijje éyi chiqquche pat - pat yüz béríp turdi we muherrem éyining kirishi bilen pütünley toxtitildi. Eskerler öz qarargahlirigha qaytishti, hemmisi arida birliksep ornitilishini ümid qilatti. Ikki terep arisida diplomatik körüşhushler élip bérilghan bolsimu, netije chiqmidi. Hezriti elining köz qarishi éniq bolsimu, muawiyening köngli söhbetlishishke peqetla mayil bolmighachqa, arida urush chiqishi turghanla gep idi. Derweqe, ikki terep bir - birige qayta hujum bashlidi. Urush hijriyetning 37- yili, sefer éyighiche dawamlashti. Qoshunlar bu ishning bundaq dawamlashiwerse bolmaydiganliqini hés qilishti we biraqla omumiy hujumgha ötüshti. Üch kün'giche qanliq jeng boldi. Her ikki tereptin nurghun adem öldi. Hezriti elining sépidin ammar ibni yasir we hashim ibni utbe ibni ebul as; muawiye sépidin hezriti ömerning oghli ubeydullah qatarliq muhim shexsler öltürüldi. Muawiye qomandanliqidiki sham qoshuni yémirilishke bashlidi. Sham qoshunliri neyzilirining uchigha qur'an kerim parchilirini ésip, iraq eskerlirining özlirige hujum qilmasliqini telep qildi. Iraq qoshunining bash qomandani hezriti eli we qomandanlardin el eshter ennahi qatarliqlar urushni dawamlashturmaqchi bolghan bolsimu, eskerler el eshterning "toxta" emri bilen asta - asta peskoygha chüshti we urush axirlashti. Musulmanlar eng axirqi ümidlirini ittapaqlishishqa baghligghanidi. Eger bu ümid bolmighan bolsa, urushning toxtitishi mumkin emes idi. Chünki heqliq terep bolghan hezriti elining qoshuni zeperge bekmu

yéqinlashqanidi, shunga urushqa qattiq kiriship ketkenidi.

Epsuslinarliqi, muawiye urush toxtitilghandin kéyin hezriti elining elchisi el eshterige bu mesilini ikki tereptin wekil hakim saylap, shular arqiliq hel qilish pikrini otturigha qoydi. Shuning bilen urush toxtitilip, her ikki terepning guwahchilirining nazariti astida ittitaqlashish kélishimi tüzüldi. Bu kélishimge sham qoshuni pütünley razi boldi. Emma iraq qoshunining bir qismi razi, yene bir qismi narazi bolsimu, héchkim awazini chiqirishqa pétinalmidi. Bu kélishimdin ikki kün kéyin, ölükler depne qilinip, hezriti eli teripidin kufege qaytish emri bérildi. Ular kufege qaytqandin kéyin, muawiyemu qoshunini bashlap shamgha qarap heriketlendi.

2121.-sual: hezriti eli reziyellahu enhuning, qoshun ichidiki xawarijlar bilen bolghan körishi

hezriti eli qoshunining hemmisi kufege kirmey, bir qismi ittitaq kélishimige naraziliqi tüpeylidin harure dégen yerge ketti. Ular bu kélishimge bekmu narazi bolghachqa, öz arilirida teshkillinip, shibs ibni rebi isimlik birini özlirige reis qilip saylidi. Abdullah ibni el qewwa isimlik biri bu ayrimchilargha imamliq qildi. Hezriti eli ulargha adem ewetip, qaytip kélishini we bölgüñchilik qilmasliqini telep qildi. Belkim ularmu shundaq oylisa kérek, hezriti elining bu kélishimni qobul qilmasliqini we jeng meydanigha qaytishini telep qilishti. Hetta ularning reisi shibs ibni rebi hezriti elining yénigha qaytip ketti. Köp ötmey, hezriti eli ulargha abdullah ibni abbasni ewetti. Abdullah ular bilen köp munazirileshken bolsimu, bir netijige érishelmey qaytti. Shuning bilen, hezriti eli shexsen özi béríp, ular bilen körüshti we pütün delillerni otturigha qoyup, ularni qayil qildi. Hemmeylen birlikte kufege qaytti.

Körünushte bu mesile hel qilin'ghandek körün'gen bilen, emeliyette undaq emes bolup, bu ayrimichilar öz pikiriridin yanmighanidi we yenila shu kona muqamini ghingship turuwalghanidi: "allahning hökmidin bashqa höküm yoqtur. Muminlerning emiri éytqan sözler tamamen toghra, emma uning axiri batilliqqa tutishidu" dep jar salatti, munazirilishetti. Ular hezriti elining jeng meydanigha qayta baridighanliqini we hazirche qoshun'gha aram alduruwatqanliqini xiyal qiliship yüretti.

Nihayet, aldin belgilen'gen küni hezriti eli bilen muawiyening wekil hakimliri demetul jendel dégen yerde körüshüp, söhbetleshken bolsimu, pikir birlikige kélelmeyla ayrilip ketti. Ittitaqlashish arzusidin bir netije chiqmighandin kéyin, hezriti eli shamgha qayta yürüsh qilish üçün teyyarliq qilishqa bashlidi we basragha teyinligen walisi abdullah ibni abbasqa xewer yollap, basradin esker yighishqa buyridi. Abdullah yighqan eskerlerni ewetti. Emma hezriti eli tuyuqsizla oylinip qaldi we téxi tünügünla qoshunining seplirini terk etkenlerni köz aldigha keltürdi. Ular ayrilip chiqip ketkendin kéyin yene qaytip kelgen bu mewqesiz ademler mana emdi basradiki heqemsayilirige mektub yollap, ularni özlirige qétilishini telep qiliwatatti.

Köp ötmey (shamgha yürüsh qilish aldida), ularning pitne chiqirishqa uruniwatqanliqini körüp yetti. Chünki ular abdullah ibni hubab ibni el eretni xuddi qoyni boghuzlighandek boghuzlap öltüriwetkendin bashqa, uning yénidiki bir munche ayallarnimu öltürüwétishkenidi. Hezriti eli ulargha bir elchi ewetti, ular elchini

öltüriwetti. Shuning bilen, hezriti eli ulargha qarshi yürüş qilishqa mejbur boldi. Shamgha kétip, ularning arqiliridin xalighan yamanliqlarni qilishi üçün tashlap qoyghandin, herqandaq bir wasite bilen derhal közdin yoqitish téximu yaxshiraq idi. Shu meqsette, ulargha qarshi yürüş qildi we aldi bilen söz arqiliq tehdit sélip, abdullah ibni hubabning qatillirini telep qildi. Emma ular: "hemmimiz uning qatili" dep turuwaldi we arqidinla hezriti elining eskerlirige hujum qildi. Hezriti elimu ular bilen urushushqa mejbur boldi we nehrawan dégen yerde bu asiylarning hemmisini qirip tashlidi. Bu ademlarning köpinchisi kufelik bolup, hezriti elining eskerlirimu kufelikler idi. Shunga hezriti elining eskerliri bu ishtin kéyin bekmü azablandi, özlirining uruq - tughqanlirini öz qolliri bilen öltürgenliki üçün perishan halgha chüshüp qalghanidi. Shuning bilen, ularning idiyiliri, pikir we pozitsiyiliri xalap - xalimay özgirishke bashlidi.

Bu qarangghu dewrlerde, musulmanlarning arisida mana mushundaq weqeler bolup ötkenidi. Kishiler arisidiki pikir ayrimichiliqi bekmü chong idi. Herkim ayrim - ayrim guruh bolup, özlirige qarshi guruhni yoq qilishqa urunatti. Öltürülgenlerning ishi ölüm bilen teng tügeytti, emma öltürgenler öz yéqinliri üçün peryad chékip, ah uratti.

Hezriti eli bu weziyette, xelqning urush harghinliqini chiqiriwélishi we dert - elimini untup, könglini tinduruwélishi üçün bir mezigil dem élishqa qarar berdi. Muawiye bu waqitlarda shamda idi we hezriti elining shamgha yürüş qilmaqchi bolghanliqi heqqidiki xewerni tapshuruwalghanidi. Shuning bilen, u derhal teyyarliq qilip, siffin dégen yerge yétip bardı. Emma bu yerde iraq qoshunining qarisi mu körünmeytti. Shundaq bolsimu, her éhtimalgha qarshi bu yerde turup kütüşke bashlidi. Emma uninggha hezriti eli bilen bölgünchiler arisida toqunush yüz bergenliki heqqidiki xewer yétip keldi. U özi xata melumat bérilgenlikini oylap yétip, shamgha qaytti, eskerlirini dem élishqa qoyup bérıp, özimu xatirjem halda bashqa ishliri bilen meshghul boldi.

Hezriti eli qoshunining yetküdek dem éliwalghanliqini oylap, eskerlerge qoligha qoral élish emrini berdi. Emma héchkim qimirlapmu qoymidi. Hezriti eli ulargha shunche köp tebligh qilip, rohini kötürüşke tirishqan bolsimu, yenila héchkim uninggha awaz qoshmıdı, hetta sözlirige qulaqmu salmıdı. Ulargha xitaben qattıq gep qılsa, sel - pel midirlighandek qilip, wezipige chiqidu - yu, yene héchnerse tuymighandek qaytidin boshiship kétetti. Ish shu derijige bérıp yettiki, hezriti elimu bu künlerdin qattıq zérıkishke bashlidi, chünki bu künler uninggha bekmü éghir kéliwatatti. Eyni waqıtta bu ishqa arilashmighanla bolsam depmu oylıdı, lékin bekmü kéchikkenidi. Hezriti elining bu insanlarning arisidiki hayati japa - musheqqet, dert - elem we azab - oqubet ichidila ötti. Bergen emrige héchkim pisent qilmaytti, qilghan chaqiriqlirigha héchkim qulaq salmaytti. Belkim bu ishlar kufeliklerning öz xelipilirige asiqliq qilishi yaki nehrawan dégen yerde öz yéqinliridin ayrılıp qélishi weyaki fetih heriketlirining toxtap qélishi sewebidin chiqiwatqan bolushi mumkin idi. Chünki dölet rehberliki aldinqi mezgillerge qarighanda sirtqa qarita kéngiyish küchini yoqıtıp, bekmü zeipliship ketkenidi.

2122.-sual: hezriti eli reziyellahu enhuning axirqi dewride yüz bergen weqeler

hezriti eli nehrawan weqesidin kéyin, özining bölgünchilerning bash aghriqidin

qutulghanliqini xiyal qilghanidi. Emma köp ötmey ularning peqet nahayiti az bir qismini közdin yoqitalighanliqini hés qildi. Chünki öz eskerlirining arisida bekmu köp asiylar bar bolup, ular yéngi - yéngi pitnilerni tarqitatti, bashqilar bilen ochuq - ashkare bes - munazire qilishatti. Bu ehwal hezriti elining azab - oqubet we dert - elimini téximu ulghaytiwetti. Hezriti eli hür pikirlik insan bolup, düşmenliri bilen ochuq - yoruq talash - tartish qilatti, ularning sözlirini zeng sélip anglaytti, ularning heq - huquqlirigha hörmét qilatti. Emma bu eblexler kéche bolushi bilen teng bir - biri bilen uchriship, herxil pitne - pasat tériytti, birer musulmanni körüp qalsa, uni derhal öltüretti.

Hezriti eli haman bir küni özining öltürüldighanliqini, shéhit qilindighanliqini biletti. Chünki peyghember eleyhissalam uning (bu ümmetning eng bedbexti teripidin) öltürüldighanliqini éytqanidi. Hezriti eli kufede, wali abduallah ibni abbas basrada idi. Xelq her ikkisining sözlirige qulaq salmas boluwalghanidi. Ish shu derijige bérp yettiki, abduallah ibni abbas we xelipe bu ehwaldin bekmu bizar bolghanidi. Hetta abduallah ibni abbasning basra waliliqini zeyd ibni ebihke ötküzüp bérp, mekkige ketkenliki we uning kishilerdin bizar bolup ketkenliki üçünla shundaq qilghanliqi otturigha qoyulmaqta. Emma eslide u basrani xelipe shéhit bolghan'gha qeder terk etmigenidi. Hetta hezriti eli shéhit bolghandin kéyin, hezriti hesen muawiye üçün xelipilikdin chékin'gen'ge qeder bu yerde qalghan we kéyinche mekkige kétip yerleshkenidi. Eger hezriti eli uning ornida bolghan bolsa, xelqtin tartqan bu azabliri tüpeylidin belkim shundaq qilishi mumkin idi. Emma xelipning undaq qilishi mumkin emes. Sham xelqi xelipige héchkimning qulaq salmaydighanliqini, bolupmu sham terepler üçün éytqanda uning bir simwoldin bashqa nerse emeslikini, shundaq bolsimu, uning jiddiy irade bilen döletni bashqurush üçün tirishp - tirmishiwatqanliqini, uning herdaim yaxshiliqqa emr qilip, yamanliqtin tosuwatqanliqini körüp yetkenidi. Ehwal bu derijide bolghinigha qarighanda, özliri bilen hepilishidighan héchkimning yoqluqi mana men dep chiqipla turatti. Shu sewebtin, emr ibni as muawiye namida misirni ishghal qilip, hezriti elining bu yerdiki walisi muhemmed ibni ebubekrini öltüriwetti. Hezriti eli yéngidin waliliqqa teyinligen el eshter misirgha yétip baralmidi. Chünki wezipisini tapshuruwalghili kétiwatqan yolda zeherlinip öldi. Bu hijriyening 38 - yili idi.

Qeys ibni sed ibni ubade hezriti elining amanliq küchlirining beshida idi. Xelipining hökümrانliqining zeipliship ketkenlikini korgan muawiye basragha abduallah ibni amir el hezremine ewetti. Undin kéyin hijriye 39 - yilliri, muawiye hezriti eli hökümrانliqidiki yerlarning chégralirigha esker ewetishke bashlidi. Sham xelqining bu tuyuqsiz hujumliri iraq xelqining ghem - endishilirini künden - kün'ge ashurup, ularni urushqa qarshi turushqa we ishni tinchliq bilen hel qilishqa ündeytti.

Bu ishlar az kelgende, muawiye yéqinliship qalghan hej mewsümi munasiwiti bilen shamdin mekkige qarap yolgha chiqqan hej ömikige yezid ibni shejere errehawini bashliq qilip qoydi. Bu ömek mekkige yéqinliship kelgende, hezriti elining mekkidiki walisi qussem ibni abbas qorqup ketkenlikidin wezipisini tashlap, xelq arisigha kiriwaldi. Hijriyening 39 - yili, xelq osman ibni telheni hej emiri qilip teyinlidi.

Hezriti eli yezid ibni shejerening muawiye teripidin mekkige mangghan hej ömikige bashliq bolup ewetilgenlikini anglap, uni keynige yandurush üçün xelqni qarshiliq

bildürüşke chaqirghan bolsimu, héchkim uning emrige pisent qilmidi. Shuning bilen, hezriti eli meqel ibni qeysni bir bölük esker bilen mekkige yollidi. Emma bular mekkige yétip kelgende, hej mewsümi ayaghlisip, hajilar tarqap bolghanidi. Ular sham ömikining arqisidin qoghlap, ömekning keynidin kétéwatqan bir qismigha yétishiwaldi we ularni esir élip kufege keltürdi. Hezriti elining bu bash qatilangchiliqini özliri üçhün tépilmaz purset bilgen pars we kirman xelqi jasaretlinip, islam dölitige jizye töleshni ret qildi we hezriti elining bu yerdiki walisi sehl ibni huneyfni qoghliwetti. Hezriti eli u yerge ziyad ibni ebihni ewetip, ularni qayta bash egdürdi.

Hijretning 40 - yili, muawiye busri ibni ebuertaning qomandanliqidiki üç ming kishilik qoshunni hijazgha ewetti. Qoshun medinige yétip bérishi bilen, medine walisi ebu eyyub el ensari medinidin chiqip, kufege ketti. Medine xelqi jahir ibni abdullah, abdullah ibni zem'a we ömer ibni ebuselame qatarliqlarning bashchiliqida busri baya'et qilib, muawiyening hökümraniqligini rasmiy qobul qildi. Medine xelqi peyghemberaleyhis salamning ayali ummu selemening pikri bilen shundaq qildi. Ummu seleme medine xelqining béshigha bir ish kélisidinde qorqup, shundaq qilishni tewsiye qilghanidi. Uning üstige, xelqmu qattiq endishe qilib turatti.

Busri ibni ebuertaa medinidin mekkige qarap yolgha chiqti. Qoshun sheherge kirip kelgende, hezriti elining burunqi waliliridin ebumusa el esh'eri öz hayatidin bekmuxewpsiridi, emma sham qoshunni uninggha chéqilmidi we uni kechürüwetti. Busri mekkidin kéyin yemen'ge qarap ilgirilidi. Yemenni hezriti elining waliliridin ubeydullah ibni abbas bashquruwatatti. Xelq uninggha bekmuxewpsiridi qopal muamile qilghan bolup, ubeydullah hezriti elige mektub arqiliq bu toghrisida shikayet qilghanidi. Hezriti eli xelqqa mektub yollap, ularning pozitsiyisini özgertishini tewsiye qildi. Emma chirayliq gepning ulargha kar qilmaydighanliqligini bilip yétip, tehdit saldi. Shuning bilen, qorqup ketken xelq muawiyedin yadrem telep qildi. Busri qoshunni muawiyening telimati bilen mekkidin yemen'ge qarap yolgha chiqti. Eslide, busri yemen'ge bérup qattiq qirghinchiliq qilmaqchi, hetta taif xelqinimu qilichtin ötküzmekchi bolghanidi, emma mughire ibni shubening nesiheti bilen bu niyitidin yandi. Qoshun yemen'ge yétip barghanda, ubeydullah ibni abbas öz ornigha abdullah ibni abdullah el meddanni qoyup, yemendin kufege ketkenidi. Busri sheherge kirip, bu yernimu ishghal qildi. Emma hezriti eli uning keynidin jariye ibni qudam we wehb ibni mes'udni ikki mingdin jem'iy töt ming kishilik qoshun bilen hijazgha ewetti. Jariye nejran'gha yétip kelgende, busri yemendin mekkige qachti. Jariye uning keynidin qoghlap mekkige kirdi we xelqning hezriti elige bay'et qilishini telep qildi. Jariye mekkidin medinige yürüş qilib, sheherge kirdi. Xelqqa ebuhureyre imamlig qiliwatatti. Qomandan jariye medinige kirgendin kéyin, xelq hezriti hesen'ge bay'et qildi.

2123.-sual: hezriti eli reziyellahu enhuning hayatining axirqi mezgilliridiki ehwali

hezriti eli hayatining axirqi künliride siyasi ishlargha arilashmas boluwaldi. Etrapidiki kishilarning muamililiri, uni yalghuz tashlap qoyushliri uning allah yolida méngishigha, mol tejribe we tiren ilmi bilen heriket qilishigha héchqandaq tosqunluq qilalmighanidi.

Hezriti elimu hezriti ömerge oxshash intizamchanliq bilen ish qilghanidi we sahabilerning medinidin ayrilishini chekligenidi. Umu hezriti ömerge oxshash qolidiki qamchisi bilen heddédin ashqanlarning edibini béretti. U hizyuran dep atalghan bir derextin qiliwalghan kaltiki bilen hemishe kishilerni edeblep turatti. Bazar - restilerni aylinip, mal bahasini tekshürüp turatti, tijaretchi, sodigerlerge yaxshiliqni tewsiye qilatti we yamanliqtin néri turushqa ündeytti. Mesjidte olturup xelqning dert - shikayetlerini anglaytti, mesililirini hel qilatti, bir - birini yarashturatti. Jamaetke xitab qilatti we ulargha paydiliq nesihetlerni béretti.

2124.-sual: hezriti elining shéhit qilinishi

bir küni, xawarijlardin bir nechche kishi bir yerge yighilip musulmanlarning arisida yüz bergen pitne we qalaymiqanchiliqlar heqqide paranglashqach, nehrawanda yoqitip qoyghan yéqinlirini esleshti we u ishqa bolghan naraziliqini we ghezep - nepretlirini tilgha élishqandin kéyin, u weqege hezriti eli, muawiye we emr ibni asni sewebchi boldi dep qariship, bu üç kishini yoqitiwetkendila, ümmetning bu qalaymiqanchiliqtin qutulalaydighanliqini xiyal qiliship, ularni öltürüwétish qararigha keldi. Bulardin hezriti elini abdurrehman ibni muljem el muradi, muawiyeni buraq ibni abdullah, emr ibni asni amir ibni bekir et temimi öltüridighan'gha kélishti. Bu sirni héchkimge éytmasliq we hijriye 40 - yili, ramizan éyining 17 - küni bamdát namizi waqtida bu üçini birla waqitta öltürüsh heqqide bir - birige qesem bérishiti. Bu üç suyiquestchidin abdurrehman ibni muljem bir küni teymurabab qebilisidin ötüp kétiwétip bu yerde güzelligi bilen nam chiqarghan qetum binti shejene isimlik bir qiz bilen tonushup qaldi. Bu qizning yéqinlirimu nehrawanda ölüp ketkenidi. Ibni muljem bu qizgha öylenmekchi boldi. Bu qiz ibni möljemdin nahayiti éghir méhir heqqi telep qildi. Uning telipide üç ming dinar, bir qul, bir dédek we hezriti elining béshi qatarliqlar bar idi. Abdurrehman uning telipini orunlaydighanliqigha wede berdi we bu ishni qet'iy mexpiy tutushini tapilidi. Nihayet, pilanlan'ghan kün yétip keldi. Ibni muljem zeherlik bir qilich bilen hezriti elini shéhit qildi. Buraq ibni abdullahmu muawiyening paqalchiqidin yaridar qildi, emma muawiye dawalinip saqaydi. U, bu hadisidin kéyin mexsus sélin'ghan sarayda turidighan boldi. Muawiyening misir walisi emr ibni asqa kelsek, u suyiquest küni bitap bolup qalghanliqi üçün mesjidke chiqalmay, özining ornigha amanliqqa mes'ul xadim xarije ibni xuzafeni imam qilip qoyghanidi. Shunga suyiquestchi bu kishini emr ibni as dep oylap öltüriwetti.

Hezriti eli zerbe yégendin kéyin, aridin köp waqit ötmeyla wapát boldi. Uni baliliri hesen, hüseyin we jiyeni abdullah ibni jafer yuyup képenlidi. Uning qeyerge depne qilin'ghanliqi heqqidiki riwayet bekmü köp bolup, zadi nege depne qilin'ghanliqi heqqide éniq melumat yoq. Hezriti eli wapát bolghandin kéyin, xelq derhal yighilip hezriti hesen'ge bey'et qildi. Uninggha tunji bolup bey'et qilghan kishi qeys ibni sed idi. Hezriti hesen xelipilik maqamida alte aygha yéqin olturdi we etrapidikilerning özini yalghuz qoyghanliqini körüp, ummetning birlik we barawerlikining hemmidin muhim ikenlikini chongqur hés qildi. Ittipaqliq üçün hemme nersidin waz kéchishke razi boldi we muawiyeni yénigha dewet qildi. Muawiye uning dewitini qobul qildi. Hijriyening 41 - yili, rabi'el'ewwel éyida xelipilik ornidin waz kechti. Muawiye kufegé kélip xelipilikni qoligha aldi. Hezriti hesen inisi hüseyin bilen birlikte medinige köchti. Töt xelipe, peyghember

eleyhissalam ornatqan, heqqaniyet we heqiqiy adaletke tayan'ghan siyasiy rehberlik shundaq qilip axirlashti. Ulardin kéyin heq we adalettin yiraqlishish bilen peyda bolghan yochuq künséri yoghinap bardi.

Altinchi bap. Jennet bilen xush bisharet birilgen on sahabe

2125.-sual: peyghember eleyhissalamning on sahabe heqqide jennet bilen bergen xush bishariti

peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin kiyyin xulepai rashidin dep nam alghan ebu bekri isiddiq, ömer ibni xettab, osman ibni ep'an, eli ibni ebu talip reziyellahu enhumlarning xilapetlik dewri 30 yil dawam qildi. Bu töt chong sahabe we telhe ibni öbeydulla, zubeyir ibni ewwam sieid ibni ebu weqqas, seid ibni zeyid, abdurahman ibni ewip, ebu ubeydeibni jerrah qatarliq on sahabe peyghember eleyihssalam hayat waqtida jennetin xush bisharet bergen zatlar hisaplinidu. Töwende bu on chong sahabidin qalghan alte sahabebilen tonushup chiqimiz.

Seid ibni zeyd reziyellahu enhu walilardin birining yénida bireylenning hezriti elige til tegküzüwatqanliqini anglap qaldide, waliygha: men séning huzurungda peyghember eleyhissalamning sahabilirigha til tegküzüliwatqanliqini anglawatimena? Sen ün chiqmay turisen'ghu? Men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: ebu bekri jennette, ömer jennette, osman jennette, eli jennette, telhe jennette, zubeyr ibni awam jennette, sed ibni malik jennette, abdurahman ibni ewf jennette, ebu ubeyde jennette . Oninchisigha kelgende, seid jim turup qaldi, uningdin: oninchisi kim? Dep sorashti. U: seid ibni zeyd (yeni özini démekchi) ularning peyghember sellallahu eleyhi wesellem bilen bir qétim ghazatqa qatniship, yüzige topa qondurushining özila biringlarning nuh eleyhissalamdek (950 yil) yashap, (pütün ömri boyiche) emel ibadet qilishidinmu ewzeldur, dédi . (ebu dawut: 4649)

yene bir riwayette mundaq déyilgen: seid yuqiriqi toqquzini sanap bolup, oninchisida shük turdi. Ular: allening nami bilen soraymizki, oninchisi kim? Dégenidi. U: siler allening nami bilen soridinglar, menmu jennette (yeni oninchisi men), dédi. (tirmizi: 3748)

2126.-sual: telhe ibni ubeydullah reziyellahu enhuning hayati

telhe sham diyarida tijaret qilish üçün qureysh karwanliri bilen kétiwatatti. Karwanlar shamning busra shehirige yétip barghanda qureysh sodigerlirining kattiwashliri busra shehirining awat bazirigha soda - sétiq üçün kétishti.

Telhening yéshi kichik bolghanliqtin uning tijaretke mahirliqi chong sodigerlerge yetmisimu lékin, tijarette ular bilen riqabetlischeleydighan, ularsizmu mallarning éstillirini tallap sétiwalalaydighan eqilge we ötkür sézimchanliqqa ige idi. Telhe herqaysi jaylardin kelgen tijarechiler bilen tolghan bazargha béríp - kélip yürgende peqet uning hayat musapisining yönülishinila emes pütkül tarix yönülishini özgertiwetküdek chong bir ish yüz berdi. Biz buni eng yaxshisi telhening özining bayanidin anglayli. U mundaq deydu:

biz shu chaghda busraning bazirida iduq, bir derwish kishiler arisida turup:

- i tijarechiler! Bu pesil igiliridin sorap béqinglar, ularning arisida heremdin kelgen birer kishi barmikin? - dep towlidi. Bu chaghda men uninggha yéqinla jayda idim, men uning qéshigha aldirap béríp:

- men heremlik, dédim.

- silerning aranglarda ehmed ashkara boldimu?

- ehmed dégen kim?

- abdullah ibni mutellipning oghli, bu ay bolsa u ashkarilidighan ay, u peyghemberlarning axirqisi, u silerning zémininglar bolghan heremdin chiqip qara tashliq, xormiliq, sasliq zémin'gha hijret qilidu, u yerdin su tamchip turidu, i yigit! Sen uning qéshigha burun bérishqa ehmiyet bergin!...

Men ebu quhafening oghlini toniyttim, u mulayim we söyümlük, kishilerge yumshaq muamile qilidighan adem idi. U hem exlaqliq, durus, yétilgen sodiger bolup biz uning bilen chiqiship ötettuq. U qureyshlerge ait xewerlerni bilgenliki we ularning nesebini éside saqlighanliqi üçün biz uning sorunini yaxshi körettuq. Biz birlikte uning qéshigha barduq, u manga islam toghrisida melumat béríp qur'andin azraq oqup berdi we manga dunya - axiretning xosh xewerliridin bayan qilip berdi. Allah dilimni islam üçün échiwetti, men uninggha busradiki derwishning dégenlirini sözlep berdim, u buningdin xosh boldi. Men uning aldida «bir allahdin bashqa ilah yoq, muhemmed allahning elchisi» dep guwahliq éyttim. Men ebu bekrining dewiti arqiliq islam keltürgenlerning tötinchisi idim.

Qureyshlik bu yashning islam dinigha kirgenliki uning ailisi, uruq - tughqanlirigha xuddi asmandin chaqmaq chüshkendek éghir tuyuldi. Hemmidin qattiq biaram bolghini uning anisi idi. U oghlining ésil süpetliridin we güzel exlaqliridin kishilerge menpeet tégiwatqanliqi üçün kéyin uning kishilerge xojayin bolup qélishini ümid qilatti.

Waqitning ötishige egiship oxshimighan weqeler arqa - arqidin yüz bérishke, telhemu piship yétilishke bashlidi. Uning allah yolida sinilidighan sinaqlirining salmiqi éghirlishishqa bashlidi. Bu jeryanda uning islamgha we musulmanlarga yétidighan menpeitimu zoruyup, hetta axirda musulmanlar teripidin "térik shéhit" dep atilidighan shereplik namgha ige boldi. Chünki u ohud küni peyghember eleyhissalamni ajayip qehrimanliq biln qoghdédi. Peyghember eleyhissalam uni "yaxshi telhe", "séxi telhe", "merd telhe" dep chaqiratti. Uning bundaq dep chaqirilishigha seweb bolghan bir - biridin güzel we tesirlik hékayiliri bar idi.

Yene uning "yaxshi telhe", "séxi telhe", "merd telhe" dep atilishigha seweb bolghan nurghun hékayiliri bar. Telhe tijaret dairisi keng, bayliqi köp sodigerlerdin idi, bir küni uninggha hezrettulmewttin mal keldi. U ming dirhem qimmitidiki mal idi. Telhe shu küni kéchisi qorqqan, ensirgen halda yatti. Uning qéshigha ebu bekrining qizi ummu külsüm kirip:

- i muhemmedning atisi! Sizge néme boldi? Biz sizni renjittuqmu - ye?- dédi.

- yaq! Siz musulman ademning heqiqiy yaxshi ayali, lékin men kéchidin béri oylinip: bu mal öz öyide turup uxlighan ademning perwerdigarigha bolghan étiqadi qandaq bolar? Dep qaldim, - dédi telhe.

- siz buning némisidin ensireysiz? Hazir dostliringiz we kishiler ichidiki hajetmenler qeyerde? Siz tang atqan hamam u mallarni ulargha bölüp béring, - dédi ummu külsüm.

- allah sizge rehmet qilsun! Siz heqiqeten ishni yaxshi bir terep qilghuchining qizi we ishni yaxshi bir terep qilghuchi ayalsiz..., - dédi. Tang atqanda u mallarni hemyan tawaqlarda muhajir we ensarilardin bolghan hajetmenlerge bölüp berdi.

Peyghember eleyhissalam teripidin "yaxshi telhe", "séxi telhe", "merd telhe" dégen mubarek namlarga ige bolghan telhege mubarek bolsun!

2127.-sual: telhe ibni ubeydullah reziyellahu enhuning nesebi

ebu ubeyde muemmer ibni elmusenna mundaq dégen: telhe ubeydullah ibni osman ibni amir ibni keb ibni sedi ibni murre ibni kebning oghli bolup, (uning) anisi hezremi ibni amir ibni rebie ibni kindening qizi sebedur. (elkebir187:)

2128.-sual: telhe ibni ubeydullah reziyellahu enhuning peziliti

jabir ibni abdullah reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, u peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighan: kimki zéminda méngip yürgen shéhidni körüshni xalisa, telhe ibni ubeydullahqa qarisan. (tirmizi: 3739)

zubeyr ibni ewwam reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: uhud (ghaziti) küni peyghember sellallahu eleyhi wesellemning uchisida ikki sawut bar idi. Peyghember eleyhissalam bir parche qiya tashning üstige chiqmaqchi boldiyu, chiqalmidi. Telhe derhal égilip turup bergenidi, peyghember eleyhissalam uning dümbisige dessep turup, tashning üstige chiqiwaldi. U esnada peyghember eleyhissalamning: telhege jennet wajib boldi déginini anglidim. (tirmizi: 1692)

qeys ibni ebu hazimdin mundaq riwayet qilinidu: telhe reziyellahu enhuning (uhud ghazitida) peyghember sellallahu eleyhi wesellemni qoghdash yolida zeximlen'gen qolining palech bolup qalghanliqini kördüm. (buxari: 3724)

qebise ibni jabir mundaq dégen: men telhe reziyellahu enhudin bashqa birining sorimighan ademgimu köplep pul - mal berginini körüp baqmidim. Uning ailisidikiler daim mundaq deytti: peyghember sellallahu eleyhi wesellem telheni "saxawetchi " dep ataytti. (elkebir194:)

2129.-sual: zubeyr ibni awwam reziyellahu enhuning peziliti

jabir ibni abdullah reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: ehzab urushida, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: kim manga düşmenning ehwalidin melumat élip kélidu? Dep sorighanidi, zubeyr: men, dédi. Peyghember eleyhissalam yene: kim manga düşmenning ehwalidin melumat élip kélidu? Dep sorighanidi, yene zubeyr: men, dédi. Peyghember eleyhissalam üçinchi qétim: kim manga düşmenning ehwalidin melumat élip kélidu? Dep sorighanidi, zubeyrmu üçinchi qétim: men, dédi. Shuning bilen, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: her bir peyghemberning xas yaremchisi bolidu, méning yaremchim zubeyrdur, dédi. (buxari: 4113)

abdullah ibni zubeyr reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: ehzab ghazitida, ömer ibni ebu seleme ikkimiz peyghember sellallahu eleyhi wesellemning ayallirigha qarashqa qaldurup qoyulduq. Bir chaghda, dadam zubeyrning at chapturghiniche beni qureyzege bir nechche qétim bérup kelgenlikini kördüm. U qaytip

kelgendin kéyin: i ata! Séning beni qureyzege bérip kélip yürülenlikini kördümghu? Dégenidim, dadam: i oghlum! Méni rastinla kördüngmu? Dep soridi, men: hee, dégenidim, u mundaq dédi: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: kim beni qureyzege bérip, ehwalini uqup kélidu? Dégen idi. Men bérip uqup keldim. Qaytip keligendin kéyin, peyghember eleyhissalam nahayiti memnun bolghanliqi üçün, ata anisini tilgha élip turup: ata - anam sanga pida bolsun dédi. (buxari: 3720)

urwe atisi zubeyr reziyellahu enhuning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: yermuk jéngida sahabiler zubeyrge: sen hujum bashlisang, bizmu arqangdin hujum qilsaq, déwidu, zubeyr: men hujum qilimen, lékin siler sözünglarda turmaysiler, dédi. Ular: sözimizde choqum turimiz, dep turuwaldi. Shuning bilen, zubeyr rum eskerlirige qarap étildi we düşmen sépini bösüp, arqa terepke ötüp ketti. Derweqe, héchkim uning arqisidin mangmidi. Zubeyr keynige burulup, yene düşmen sépige étilib kirdi. Bu qétim düşmenler ulighining chulwuridin tutuwélip, zubeyrning boyni bilen mürisining ariliqigha ikki zerbe uruwetti. Zubeyr bedr küni del shu yérige bir zerbe yégen idi. Men kichik chaghlirimda shu yarilardin qalghan tatuqlargha barmaqlirimni tiqip oynayttim. Yermuk jéngida, (dadam) zubeyr emdila on yashqa kirgen (akam) abdullahni özi bilen bille éliwalghan bolup, uni atqa mindürüp, bir ademning qoligha tapshurghanidi. (buxari: 3975)

ömer reziyellahu enhu mundaq dégen: (qaldurup qoyghudek) wesiyet yaki mirasim bolghan bolsa, uni zubeyr ibni awwamgha qaldurghan bolattim. Chünki, u dinning rukunliridin biridir. (elkebir232:)

2130.-sual: zubeyr ibni awwam reziyellahu enhuning hayati

ebu eswed mundaq dégen: zubeyr reziyellahu enhu sekkiz yéshida musulman bolghan, 18 yéshida hijret qilghan. Taghisi uni borigha yögep ésip qoyup, astidin ot qalaytti we: kupurgha yan'ghin! Deytti, lékin zubeyr: men qet'iy yanmaymen, deytti. (elkebir239:)

yehya ibni bukeyr mundaq dégen: zubeyr reziyellahu enhu hijriyening 36 - yili jumadiyel'ewwelning birinchi yaki ikkinichi küni, yeni töge weqesi küni shéhid qilindi. U sekkiz yéshida musulman bolghan bolup, ebu abdullah dégen kunye bilen atilatti. Eger peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mekkide turghan mudditini 13 yil dep hésablisaq, zubeyr 57 yéshida wapat bolghan bolidu. Eger peyghember eleyhissalam mekkide 10 yil turghan bolsa, undaqa, zubeyr 54 yéshida wapat bolghan bolidu. (elkebir238)

2131.-sual: sed ibni ebu weqqas reziyellahu enhuning hayati

mekkide peyghemberlik nuri chaqnashqa bashlighan deslepki waqitlarda sed téxi kichik bolup, u ata - anisigha köyümchan, bolupmu anisigha bekmu amraq bir ösmür idi. Gerche u emdila 17 yashning qarisini alghan bolsimu lékin, uning eqli ötkürlikide, hékmetliklikide chonglardin qélishmaytti. U öz tengtüşliridek orunsiz oyun - tamashigha bérilmey, waqtini oq yasash, yachaqni yaxshilash, oq étishni meshiq qilishtek aqilane ishlargha serp qilish bilen ötküzetti. U xuddi özini chong ishlargha teyyarlaniwatqandek hés qilatti.

Sed héch kéchikmestin ilahi chaqiriqqa awaz qoshti. U islam keltürgenlarning awalqiliridin boldi. U köp hallarda buningdin pexirlinip: "peyghemberlik wehiysining deslepki dewiti bashlinip yette kündin kéyin iman keltürdüm. Démek, men iman keltürgenlarning awalqiliridin boldum" deytti.

Peyghember eleyhissalam sedning islamgha kirgenlikidin xushal boldi. Chünki, sedte yéngi chiqqan ayning tolun ay bolishi muqarrer bolghandek, pat arida heqiqiy erkeklerdin bolup yétiship chiqidighan alametler bar idi. Shundaqla, yene mekke yashlirini özige jelp qilip egeshtüridighan, sözige kirgüzüshke seweb bolidighan, ésil neseb, yuqiri mertuwe bar idi. Uningdin bashqa peyghemberge yéqin turidighanliq teripidinmu imtiyazgha ige bolup, u peyghember eleyhissalamning ana terep jemeti bolghan beni zohra jemetidin bolghan taghisi idi. Peyghember eleyhissalam bu taghisi bilen pexirlinetti.

Sedning islamda turushi asan'gha chüshmidi. Islam bu yashni qattiq sinaqlargha duchar qildi. Sinaqning bu qattiliqidin hetta ayet nazil bolushqa seweb bolidighan derijige yetti. Emeliyette sedning islamni qobul qilghan küni, musulmanlar köp yaxshiliqlargha érishken, islamgha xeyrlik bir zat qoshulghan bir kün bolghan idi.

Bedir küni sed bilen qérindishi ömeyrning ajayip körünüshliri meydan'gha kelgen bir kün boldi. Urush axirlashqanda sed jeng meydanida shéhit qilin'ghan inisi ömeyrni qoyup medinige qaytip keldi. Ohud urushida musulmanlarga meghlubiyet yüzlen'gende qorqqinidin peyghember eleyhissalamni yalghuz tashlap qoyup her terepke chéchilip ketti. Peqet sedla uninggha yéqin kishi bilen qélip yachiqi bilen peyghember eleyhissalamni qoghdap turdi. Uning atqan her bir oqi bir mushrikni yer chishlitetti. Peyghember eleyhissalam uning bu maharitini körüp we uni téximu righbetliendürüp: "sed atqin! Atqin!... Ata - anam sanga pida bolsun!" dédi. Sed ömür boyi bu söz bilen pexirlendi. U: "peyghember eleyhissalam héchbir ademge ata - anisini teng pida qilmighan idi" deytti.

Ömer (allah uningdin razi bolsun!) xelipe waqtida parsarlarni gumran qilip, yer yüzide buddizimning yiltizini qorutmaq üçün qoshun teyarlimaqchi bolghanda sed ulughluqning eng yüksek pellisige yetti.

Ömer uninggha qoshunning bayriqini tutquzdi. Qoshun atlandi. Qoshunda bedir urushigha qatnashqanlardin 99 kishi, rizwan we bashqa bey'etlerde bar kishilerdin 310 nechche kishi birge idi. Yene peyghember eleyhissalam bilen mekkini ishghal qilishqa qatnashqanlardin 300 kishi, yéza perzentliridin 700 kishi bar idi. Sed qadisiyege yétip barghanda qoshunni toxtatti. Urushning axirqi küni musulmanlar qadisiyeni tüptün gumran qiliwitish niyitide düshmenlerni xuddi kishen oshuqni qisqandek qattiq iskenje qorshawigha aldi. Ular tekbir, tehliil éytqan halda düshmen sépige tushmu - tushtin bösüp kirdi. Parsliqlarning bash qomandani rustemning béshi musulmanlarning neyzisi üstide kötürüldi. Buning bilen allahning düshmenliri alaqizadilikke chüshti. Hetta, musulmanlar ularni chaqirip, andin öltüretti. Bu urushta ölgen düshmen qoshunining sanining 30 ming ikenlikila bu jengning katta ghelebe we ghenimetlerge ige bolghanliqigha kupayidur.

Sed uzun ömür kördi. Allah uninggha köp mal - mülük ata qildi. Lékin, uninggha ejel

yéqinlashqanda u özüning konirap titilip ketken tonini telep qilip: "méni buning bilen kipenlenglar, chünki, men bedir küni mushu tonni kiygen halda mushriklar bilen urushqan idim. Men yene mushu ton bilen allah bilen uchrishishni xalaymen... " dédi. Allah uning yatqan yérini nurluq qilsun!

2132.-sual: sed ibni ebu weqqas reziyellahu enhuning peziliti

sed ibni ebu weqqas reziyellahu enhu mundaq deydu: men musulman bolghan kün'ge qeder héchkim musulman bolmighan idi. Men musulman bolup yette kün'giche musulman bolghanlarning üçinchisi bolup turdum. (buxari: 3858)

eli reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: men peyghember eleyhissalamning sed ibni maliktin bashqa birige: ata - anam sanga pida bolsun ! Déginini anglap baqmidim. Uhud küni, peyghember eleyhissalam toxtimay: i sed ! Atqin, ata - anam sanga pida bolsun dégenidi. (buxari: 4059)

jabir ibni abdullah reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénida olturattim, sed reziyellahu enhu kirip kelgenidi, peyghember eleyhissalam: mana bu, méning ana terep tagham bolidu. Kimning (buningdek) taghisi bolsa, manga körsetsun ! Dédi. Sed ibni ebu weqqas zuhre jemetidin bolup, peyghember sellallahu eleyhi wesellemning anisimu shu jemettin idi. (tirmizi: 3752)

sed reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: i alle ! Sed dua qilsa, uning duasini ijabet qilghin dep dua qilghan. (tirmizi: 3751)

aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem bir kéchisi uxliyalmidu we: kashki sahabilirimdin salih biri kélip, méni qoghdighan bolsichu? ! Dédi. Birdemdin kéyin, qoralning shiriqlighan awazini angliduq. Peyghember eleyhissalam: kimsen? Dep warqirighanidi, u: men sed ibni ebu weqqas bolimen, dep jawab berdi. Peyghember eleyhissalam: néme üçün kelding? Dep soridi. U: öz könglümde allening peyghembiridin ensiresh héssi tughuldide, bérup uni qoghday dep keldim, dédi. Buni anglighan peyghember sellallahu eleyhi wesellem uninggha dua qildi, andin xatirjem halda uyqugha ketti. (muslim: 2410)

2133.-sual: sed ibni zeyd reziyellahu enhuning peziliti

qeystin mundaq riwayet qilinidu: men sed ibni zeyd reziyellahu enhuning kufe mesjidide mundaq dégenlikini anglighanidim: hezriti ömer musulman bolushtin burun, singlisi bilen ikkimizni (musulman bolghanliqimiz üçün) baghlap qoyghanidi. Silerning osman'gha qilghininglarga uhud téghi örülüp chüshsimu heqliqtur. (buxari: 3867)

hisham ibni urwe atisining mundaq dégenlikini riwayet qilidu: erwa binti uweys isimlik ayal zéminining bir qismini seid ibni zeyd reziyellahu enhuning éliwalghanliqini dewa qilip, uni merwan ibni hekemge chéqip barghanidi, seid ibni zeyd reziyellahu enhu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin bu heqte hedis anglighandin kéyin uning zéminini éliwalalarmenmu? Dédi. Merwan: peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin néme angliding? Dep soridi. Seid ibni zeyd reziyellahu enhu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: kimki bir ghérich chaghliq zéminni naheq igelliwalsa, uning boynigha yette qat zémin'ghiche taqaq sélinidu dégenlikini

anglighanidim, dédi. Merwan uninggha: men bu hedisni anglighandin kéyin sendin pakit telep qilmaymen, i alle! Eger u ayal yalghan éytqan bolsa, uning közini kor qiliwetkin we jénini öz zéminida alghin! Dep beddua qildi. Rast dégendekla, u ayal deslep körmes bolup qaldi, kéyin öz zéminida kétiwétip, bir origha yiqilip chüshüp öldi. (muslim: 1610)

2134.-sual: abdurahman ibni ewf reziyellahu enhuning hayati

abdurahman ibni ewf islamgha deslepte kirgen sekkiz kishining we jennet bilen xosh xewer bérilgen un kishining, ömerning wapatidin kéyin xelipe tallash saylimida namzatliqqa körsitilgen alte kishining, medinide peyghember eleyhissalam hayat waqtida kishilerge diniy ishlardin petiwa béridighan bir qanche kishining biri idi.

Uning islamni qobul qilishtin burunqi ismi abdu emri bolup, u islamgha kirgendin kéyin peyghember eleyhissalam uni abdurahman dep chaqirghan idi. U peyghember eleyhissalamgha peyghember eleyhissalam darul erqemge kirishtin burunla iman keltürgen bolup, ababekri (allah uningdin razi bolsun!) iman keltürüp ikki kündin kéynla iman keltürgen idi.

U awwal musulman bolghanlar uchrichan barliq külpetlarning hemmisige yoluqti, musulmanlar deslepki hijriti bolghan hebeshstan'gha hijret qilghanda umu birge mangdi. Musulmanlar medinige hijret qilghandin kéyin peyghember eleyhissalam muhajirlar bilen ensarilarni dostlashturup qoyghanda abdurahmanni sed ibni rebie bilen dostlashturup qoydi.

Bedir küni u qoligha qoral élip heqiqiy jihadqa atlandi. U jeng meydanida allahning dushmani ömer ibni osmanni öltürdi. Ohud urushi bolghan küni jeng heywiside kishilarning dillirigha qorqunch kirishke bashlighandimu, u qilche tewrenmey baturlarche urush qildi. U jeng meydanidin qaytqanda uning bedinining yigirme nechche yéri yarilan'ghan bolup, bezi yara orunliri hetta barmaq kirip ketküdek chongqurluqta idi.

Abdurahmanning jéni bilen qilghan jihadigha qarighanda méli bilen qilghan jihadi köp idi. Qoshun tebukqa qarap yolgha chiqti, bu seperde allah abdurahman'gha héchkinge ata qilmighan hörmetlinish pursiti bilen hörmetlidi. Namaz waqti kirip qalghan bir waqitta peyghember eleyhissalam kishilarning arisida körünmidi. Abdurahman qoshun'gha imam bolup namaz oqup berdi. Namazning birinchi rek'iti axirlishay dégende peyghember eleyhissalam namaz oqughuchilargha qoshulup abdurahmanning keynide uninggha iqtida qilip namaz oqudi. Bu dunyada pütkül mexluqatlarning eng kattisi bolghan muhemed eleyhissalamgha birersining imam bolishidinmu artuq hörmet we pezilet barmu?!

Peyghember eleyhissalam wapad bolghandin kéyin u möminlarning aniliridin obdan xewer élip turdi. U ularning éhtiyajliridin chiqqatti, ular birer jaygha chiqsa ular bilen birge chiqqatti. Hej qilsa birge hej qilatti. Ularning kajiwilirigha yéshil yupuqlarni yépip qoyatti. Mana bu abdurahmanning artuqchilirining biri, shundaqla möminlarning anilirining abdurahman'gha ishen'genliki bolup, abdurahman bolar bilen pexirlinishike erziydighan ish idi.

Abdurahmanning musulmanlarga we möminlarning anilirigha bolghan yaxshiliqi shu derijide idiki, u bir parche zéminni 40 ming dinargha sétip uning hemmisini beni

zuhre(peyghember eleyhissalamning ana jemeti)musulmanliri, mujahidlarning yoqsullirigha, peyghember eleyhissalamning ayallirigha teqsim qilip berdi.

Peyghember eleyhissalamning uning üçün allahtin beriket tilep qilghan duasi uninggha ömür boyi beriket élip keldi. Hettaki, u sahabilerning ichide mal dunyasi eng köp kishige aylandi. Uning tijaret dairisi barghanséri kéngiyip, tapawiti köpiyishke bashlidi. Uning karwanliri medine xelqi éhtiyajliq bolghan, bughday, un, may, kiyim - kéçek, qacha - qucha we xushpuraq nersilerni toshup kélip, medine xelqining éhtiyajidin ashqan medine mallirini bashqa jaylarga toshup kétetti.

Bir küni abdurahmanning karwanliri medinige yétip keldi. Bu karwan yette yüz ulaghdin terkip tapqan zor bir karwan idi. Karwanlar medine xelqi éhtiyajliq bolghan ashliq we bashqa lazimetliklerni élip kelgen idi. Bu karwanning yétip kélishi bilen medine ichi tewrep ketti. Shu kündin kéyin u téximu köp mal sediqe qilishqa kirishti. U ilkidiki nersilerni ashkara we yoshurun rewishte sediqe qilishqa bashlidi. U 40 ming dirhem kümüş sediqe qilip arqidin yene 40ming dinar altun sediqe qildi. Allah yolida jihad qilghuchilargha 500 at, 1500 tuyaq ulagh teqdim qildi. Ömrining axirqi mezgilliride nurghun qullirini azat qiliwetti. U bedir urushigha qatnashqan her bir kishige töt yüz dinar altun sediqe qildi. Bularning sani yüz kishi idi. Möminlarning anisining her birige nurghun mal wesiyet qildi. Aishe uninggha köp waqitlirida:

- allah uni selsebil bulaqliri bilen sugharsun, - dep dua qilatti.

Uningdin kéyin mirasxorlirigha sanaqsiz mal, ming töge, yüz at, üç ming qoy qaldurdi. Töt ayalining her birige sheriattiki belgilen'gen ölchimi boyiche mélining sekkizdin birini qaldurdi, qaldurulghan mal seksen ming idi. Uning mirasxorlirigha qaldurulghan altunlarni keke -palta bilen parchilighandimu qolliri talghidek altun - kümüş qaldurdi. Bularning hemmisi peyghember eleyhissalamning uning méligha qilghan beriket tileshtin duasining pezilitidin idi. Lékin, uning hayatliqida érishken bu mal - dunyaliri uni qilche meghrurlandurmidi. U xizmetkarlirining arisida turghanda kishiler uni perqlendürelmey qalatti. Uninggha tümenming xush mubarek bolsunki! U rastchil, ishenchilik, peyghember eleyhissalam uning jennetke kiridighanliqi bilen xosh xewer bergen bende idi.

Uning jinazisini bashtin axirghiche peyghember eleyhissalamning taghisi sed ibni ebu weqqas kütürdi. Ikki nurning igisi osman ibni ewffan uning namizini chüshürdi. Möminlarning tötinchi xelipisi eli ibni ebu talip uning üçün teziye sözi sözlep, mundaq dédi:

- sen dunyaning pak waqtini tépiwalding, uning qalaymaqan bolushidin burunla kétép qalding... Allah sanga rehmet qilsun!

2135.-sual: abdurahman ibni ewf reziyellahu enhuning peziliti

aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem ayallirigha: silerning mendin kéyinki turmush ehwaliglar méni bekmu oylanduridu. Eng sewrchan kishilerla silerning haliglardin xewer élip turidu deytti. Kéyin aishe reziyellahu enha abdurahman ibni ewfning oghli (ebu selemege): alle dadangni selsebil jennitidin sugharghay, dédi, chünki abdurahman bir béghini peyghember eleyhissalamning ayalliri üçün weqpe qiliwetken bolup, bu bagh kéyin 40

ming derhemge sétilghanidi. (tirmizi: 3749)

2136.-sual: ebu ubeyde ibni jerrah reziyellahu enhuning hayati

ebu ubeyde chirayidin nur yéghip turidighan, qeddi qamiti kélishken, égiz boyluq, oruq, zilwa adem bolup, qarighuchining közi rahetlinip, uning bilen uchrashqan kishi chiqiship dost bolup qalidighan xush tebietlik kishi idi. Uning üstige u yene nahayiti kemter, shermi - hayaliq kishi idi. Biraq mertler sinilidighan meydanlarda bolsa xuddi hujumgha teyyarlan'ghan yolwasqa aylinatti.

Mana bu kishi muhemed eleyhissalamning millitining ishenchlik adimi, amir ibni abdullah ibni jerrah bolup "ebu ubeyde" dep atalghan. Abdulla ibni ömer uni süpetlep: "qureysh qowmi ichide yüzi eng nurluq, exlaqi eng güzel, nahayiti hayaliq, hergiz yalghan sözlimeydighan, bashqilarnimu yalghanchigha chiqarmaydighan üç adem bolup ular - ebubekri, osman ibni effan we ebu ubeyde" dégen idi.

Ebu ubeyde deslepki qedemde islamgha kirgüchilerdin bolup, ebubekridin bir kün kéyin ebubekrining wasitisi bilen iman éytqan. Ebubekri uni abdurahman ibni ewf, osman ibni mez'un, erqem ibni ebul erqemler bilen bille peyghember eleyissalamning aldigha élip bardı. Ular shahadet kelimisini éytti, shuning bilen u büyük islam dinining tayanch tüwrükliridin bolup qaldi.

Ebu ubeyde bashqa musulmanlar bëshidin kechürgen éghir sinaqlarnı bëshidin kechürdi. U deslepte iman éytqan musulmanlar bilen birge héchqandaq birining egeshküchiliri tartmighan éghir azab oqubetlerni tartti. Lékin u héchqandaq tewrenmey allah we uning peyghembirige sadiq boldı. Bedri urushda uning bëshigha kelgen sinaq herqandaq bir insanning tesewwurigha sighmaydighan sinaqlardin idi.

U ishenchlik bolupla qalmay yene nahayiti amanetdar idi. Uning bu xisliți nurghun ishlarda ipadilen'gen idi, ohud urushida musulmanlar meghlup bolghanda mushriklarning bashliqliri: "bizge muhemedni körsitinglar! Bizge muhemedni körsitinglar!" dep tovlashqa bashlidi. Ene shu halqiliq waqıtta ebu ubeyde peyghember eleyhissalamni jan pidaliq bilen qoghdap turghan on sahabining biri idi. U peyghember eleyhissalam hayat chéghidiki barliq ghazatlargha toluq qatnashqanidi.

Seffe küni (yeni ebu bekri siddiq xelipilikke olturghan, uninggha bey'et qilin'ghan kün) ömer ebu ubeydige:

- qolingni ach, men sanga bey'et qilay! Chünki men peyghember eleyhissalamning: "her milletning bir ishenchlik adimi bar, sen bu ümmetning ishenchlik adimi" déginini anglighan idim, - deydu. Ebu ubeyde:

- men peyghember eleyhissalam namazgha imam bolushqa buyrighan, hetta peyghember eleyhissalam wapat bolghan'gha qeder imam bolghan ademning aldigha ötelmeymen, - dédi. Andin u ebu bekri siddiqqa bey'et qildi we ebu bekri reziyellahu enhuning ishlerida yaxshi meslekdash, yaxshi yaremchi bolup qaldi.

Xelipilik wezipisi ömerge kelgende u yene xelipe ömerge bey'et qilib uning yéqin ademliridin bolup qaldi. Bu mezgilde sham diyarida ezeldin az körüldighan waba késili tarqap nurghun kishiler halak bolushqa bashlidi. Xelipe ömer ebu ubeydedin ensirep axiri uninggha:

- sanga jiddiy hajitim bar, sendin bashqa biri bu ishning hajitidin chiqalmaydu, téz qaytip kel, - dégen mezmunda xet yazidu. U ömerning xétini tapshurup alghandin kéyin:

- men möminlarning bashliqining hajitini bildim, u hayat qalalmaydighan bir ademning hayat qélishini telep qiliwatidu, - dédi hemde mundaq dep jawab xet yazdi: "möminlarning xelipisi! Sizning manga bolghan hajitingizning néme ikenlikini bildim, men musulmanlar qoshuni ichide turup ularning béshigha kelgen bala qazadin özümni qachurushni layiq körmeymen, hetta allah ular bilen méning ariliqimda öz hökümini chiqarghiche men ulardin ayrilishni xalimaymen, siz bu xetni tapshurup alghan haman méni buyriqingizdin azad qiliwéting hem méning bu yerdin ketmeslikimge ruxset qiling" dep jawab yazdi.

Ömer xetni oqup bolup yighlap ketti. Bashqilar uning bu qeder qattiq yighlighanliqini körüp:

-i möminlarning xelipisi! Ebu ubeyde ölüptimu?- dep soridi.

- yaq, lékin, yéqinliship qaptu, - dédi.

Ömerning gumani rast chiqti, aridin uzun ötmey ebu ubeyde waba késilige giriptar boldi. Aridin uzun ötmey uning pak rohi asman'gha kötürüldi. Muaz ornidin turup:

- i xalayıqlar! Siler yaxshi bir qérindishinglardin ayrildinglar, allahning nami bilen qesemki, men qelbi buningdinmu pak, adawettin yiraq, axiretni buningdinmu bek yaxshi köridighan, buningdinmu bek yaxshi nesihet qilidighan bashqa birer ademni körüp baqmidim, uninggha allahtin rehmet tilenglar, allah silergimu rehmet qilsun! - dédi.

2137-sual: ebu ubeyde ibni jerrah reziyellahu enhuning nesebi

ibni is'haq mundaq dégen: ebu ubeyde ibni jerrah amir ibni abdullah ibni jerrah ibni hilal ibni wehb ibni zubbe ibni haris ibni fihrrning oghli; anisi ummu ghenem jabir ibni abdul'ela ibni amir ibni umeyre ibni wedie ibni haris ibni fihrrning qizidur. (elkebir358:)

2138-sual: ebu ubeyde ibni jerrah reziyellahu enhuning peziliti

enes reziyellahu enhu riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: herbir ümmetning bir amanetdar kishisi bolidu. Ey ümmitim! Bizning amanetdar kishimiz ebu ubeyde ibni jerrahtur. (buxari: 3744)

enes reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: yemen ehli peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha kélip: bizge sunnet we islamni ögitidighan bir ademni qoshup ewetkin, dégenidi, peyghember eleyhissalam ebu ubeydening qolini tutup turup: bu, mushu ummetning amanetdar adimidur, dédi. (muslim: 2419)

yettinchi bap. Ehli beyitning we ummul mumininlarning peziletliri

2139.-sual: ehli beyitning kimlik

sed ibni ebu weqqas reziyellahu enhu mundaq riwayet qilidu: {kélínglar, oghullirimizni we oghulliringlarni, ayallirimizni we ayalliringlarni yighip dua qilayli} (süre al imran, 61 - ayet)dégen ayet nazil bolghanda, peyghember sellallahu eleyhi wesellem hezriti eli, fatime, hesen we huseyn reziyellahu enhumlarni (yénigha) chaqirip: i rebbim! Bular méning ehli beytimdur dédi. (tirmizi: 2999)

zeyd ibni erqem reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem bir küni xutbiside: i insanlar ! Men peqet bir insanmen. Rebbimning elchisi (yeni ezrail)ning kélishige az qaldi, u chaghda men u alemge seper qilishim mumkin. Men silerge ikki enggüshterni qoyup kétimen. Ularning biri, alle taalaning kitabi bolup, u hidayet we nurdur, siler uninggha mehkem ésilinglar. Ehli beytimni tashlap kétiwatimen, ehli beytimge qandaq muamile qilishta alletin qorqunglar, ehli beytimge qandaq muamile qilishta alletin qorqunglar, ehli beytimge qandaq muamile qilishta alletin qorqunglar! Dédi. Huseyn zeydke: i zeyd ! Peyghember eleyhissalamning ehli beyti kimler? Ayalliri uning ehli beyti emesmu? Dégenidi, zeyd: ayallirimu ehli beytidin, lékin sediqe yéyishtin cheklen'gen kishilermu ehli beytidindur, dédi. Huseyn: undaqta, ular kim? Dep soridi. U: ular: elining ailisi, eqlning ailisi, jeferning ailisi we abbasning ailisidur, dédi. Huseyn: bularning hemmisi sediqe yéyishtin cheklen'genmu? Dep sorighanidi, u: hee, dédi. (muslim: 2408)

2140.-sual: abbas ibni Abdulmetellib reziyellahu enhuning peziliti

ibni abbas reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem abbasqa: i tagha ! Düshenbe küni seherde balangni élip qéshimgha kelgin. Men sanga we balanggha paydiliq dua qilip qoyay, dédi. (düshenbe küni) seherde uning yénigha barduq, bizge kiyim berdi. Andin: i alle! Abbas we balisining ashkara we yoshurun barliq gunahlarini meghepiret qilghin, ularning (meghepiret qilinmighan) héchbir gunahi qalmisun. I alle! Uni balilirining bexti üçün qoghdighin, dep dua qildi. (tirmizi: 3762)

2141.-sual: jefer ibni Abdulmetellib reziyellahu enhuning hayati

abdumenaf jemetide peyghember eleyhissalamgha oxshaydighan besh kishi bar bolup, közi ajiz kishiler aldirap perqlendürelmeytti. Ularning biri, ebu sofyan ibni haris ibni Abdulmutellib bolup, u peyghember eleyhissalamning taghisining oghli hem émildesh qérindishi. Ikkinchisi, qusem ibni abbas ibni Abdulmutellib bolup u

peyghember eleyhissalamning taghisining oghli. Üchinchisi, saib ibni ubeyde ibni abdu yezid ibni hashim, u imam shafiyning chong dadisi, allah uningdin razi bolsun! Tötinchisi, hesen ibni eli bolup, u peyghember eleyhissalamning newrisi, u besh kishining ichide peyghember eleyhissalamgha hemmidin bek oxshaydighini. Beshinchisi, jefer ibni ebu talip bolup, u möminlarning xelipisi eli ibni talipning qérindishi.

Peyghemberlik kelgendin kéyin iman keltürgen tunji yash eli boldi. Jefermu taghisi bilen birge turghan idi. Umu deslep iman éytquchilardin bolup uning bilen ayali esma peyghember eleyhissalam darul erqemge kirishtin burunla ababekrining sewebi bilen iman éytqan idi.

Iman éytqanliq sewebi bilen hashimiyilik bu yigit we uning yash ayali bashqa iman éytqan musulmanlar uchrighan eziyet, külpetlarning hemmisige uchridi. Ular bashilirigha kelgen bu qattiq eziyetlerge sewr qildi. Chünki, ular jennetke baridighan yolning tiken, chatqallar bilen qorshalghanliqini yaxshi chüshen'gen bendilerdin idi.

Ularning allahning buyruqii boyiche ish körüshige, islamning telipi boyiche yashishigha, allahqa ibadet qilip yashishigha, imanning lezzitini tétishigha din düshmenliri bolghan qureysh mushrikiliri éghir derijide tosalghu bolup, ularni her jehettin teqib qilip turidighan küzetchilerni békitishken idi. Del mushundaq ehwalda ular er - ayal ikkisi bashqa musulmanlar bilen birge dinlirini qoghdash üçün hebeshistan'gha hijret qilishqa muhemmed eleyhissalamdin ruxset aldi.

Tunji hijret qilghuchi musulmanlar guruhi hebeshistan'gha qarap yolgha chiqqanda jefer ularning aldida idi. Ular u yerge bérip padishahning himayiside u yerge makanlashti. Ular islamgha kirgendin kéyin tunji xatirjemlikni bu yerdin tapti we xatirjem ibadet qilishning huzuridin behirlendi.

Jefer nehashining himayiside hebeshistanda xatirjem halda 10 yil turdi. Hijriyining yettinchi yili ular bashqa bir qanche musulmanlar bilen medinige qarap yolgha chiqti. Bu waqitta peyghember eleyhissalam xeyberni fethi qilip qaytip kelgen idi. Peyghember eleyhissalam jefer bilen körüshkende qattiq xushal boldi. Jefer ajizlarga nahayiti étibar bérip, ulardin her qandaq yaxshiliqini ayimaytti. Shunga uninggha miskinlarning atisi dégen at singip qalghan idi.

Jefer medinide uzaq yashimidi. Hijriyening sekkizinchilining beshida peyghember eleyhissalam sham diyaridiki rumluqlargha qarshi qoshun toplidi we qoshun'gha zeyd ibni harisni bashliq qilip: "eger jengde zeyd shéhit bolsa jefer bashliq bolsun! Jefermu shéhit bolsa abdullah ibni rawahe bashliq bolsun, umu shéhit bolsa musulmanlar özliri ichidin birini bashliq qilip saylisun " dédi.

Musulmanlar qoshuni atlinip mutege yétip kelgende rumluqlarning 100 ming kishilik qoshun teyyarlighanliqini, ulargha yene lexmi, juzam, juzae we bashqa qebililerdin terkip tapqan 100 ming ereb xristianlirining ulargha yadrem bérighanliq xewiri keldi. Musulman qoshunining sani bolsa aranla 3000 idi.

Ikki terep uchrashqanda zeyd shéhit boldi. Buni körgen jefer derhal attin sekrep chüshüp zeydning étining töt putini chépip tashlidi. Chünki, buning éti nesilik, ésil atlardin bolup, düshmenlarning paydilinip kétish éhtimali bar idi. Andin bayraqni kötürüp shéir oqughan halda düshmen sépini yérip algha ilgililep ketti.

U shu tarzda chépush bilen ilgirilep kétiwatqanda uning ong qoli késildi. U derhal bayraqni sol qoligha aldi. Uzun ötmey sol qoli késildi. U bayraqni kökriki bilen tirep ikki béliki bilen qamaliwaldi. Bir'azdin kéyin yene bir zerbe bilen uning bedini ikki parche qilindi. Abdullah ibni rewahe uning qolidin bayraqni élip baturlarche urushti. Uzun ötmey umu awwal ketken ikki dostigha qoshuldi.

Peyghember eleyhissalam bu üç qomandanning qaza qilghanliqini anglap nahayiti qayghurdi. U jeferning ailisige bardı. Jeferning ayali esma bu chaghda balilirini yuyundurup, pakize kiyindürüp xushbuy nersilerni ishlitip ularni yasap qoyghan, özimu teyyarlinip, tamaqqa xémir yughurup qoyghan idi.

Peyghember eleyhissalam esmaga:

- siz manga jeferning balilirini chaqirip béring! - dédi. Peyghember eleyhissalam ularni baghriqha bésip purashqa bashlidi, uning közliridin yashlar sirghip chüshiwatti. Peyghember eleyhissalam ulargha musibet xewirini yetküzdi.

Anisining ésedep yighlawatqanliqini körge balilarning chirayidiki xushalliqlar alliqayaqlargha ghayip boldi we turghan urunlirida turupla qélishti. Peyghember eleyhissalam köz yashlirini sürtkech arqigha yénip kétiwétip:

- i allah sen jeferning balilirini yaxshi izbasar qilip bergin, i allah jeferning balilirini yaxshi izbasar qilip bergin! - dédi. Peyghember eleyhissalamning yene mundaq dégenliki riwayet qilindi, -men jeferni jennette kördüm, uning qan'gha milinip ketken ikki qaniti bar iken, uning putlirimu qan bilen boyulup kétiptu.

2142.-sual: jefer ibni Abdulmetellib Reziyellahu Enhuning peziliti

ebu hureyre Reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: men jeferning jennette perishtiler bilen perwaz qiliwatqanliqini kördüm. (tirmizi: 3763)

ebu hureyre Reziyellahu enhu mundaq dégen: kishiler: "ebu hureyre némanche köp hedis riwayet qilidighandu? !" déyishidu. Men qorsiqimni toyghuzush üçün peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin ayrilmayttim, hetta xémir tamıqi tépip yéyelmeyttim, ésil kiyim kiyelmeyttim. Ne qul, ne dédek xizmitimni qilip baqmıdi. Achliqtin qorsiqimgha tash téngiwalghan waqitlarmu bolatti. Birersining méni öyige apirip tamaq bérishini ümid qilghan halda, uningdin birer ayetni ögitip qoyushini telep qilattim, emeliyette men u ayetni bilettim. Miskinlerge eng köp xeyr éhsan qilidighini jefer ibni Ebu Talib idi. U bizni öyige apirip, néme tapsa shuni yégüzetti. Hetta bezide ichi quruq yagh tulumini élip chiqatti, uni yirtip, bulung puchqaqlirida qalghan yaghlarni yaliwalattuq. (buxari 3708)

2143.-sual: hesen ibni eli Reziyellahu Enhuning peziliti

bera Reziyellahu enhu mundaq dégen: peyghember sellallahu eleyhi wesellem hesen bilen hüseyinni körüp: i alle ! Men bu ikkisini yaxshi körimen, senmu ularni yaxshi körgin ! Dep dua qildi. (tirmizi: 3782)

ebu hureyre Reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: bir küni, peyghember sellallahu eleyhi wesellem bilen bille sirtqa chiqtim. Yolda manga gep qilmıdi, menmu

uninggha éghiz achmidim. Shu mangghanche qeynuqa bazirigha yétip barduq. Andin burulup, fatimening öyige bardi we: balam barmu, balam barmu (hesenni démekchi)? Dep soridi. Qarisaq, anisi uni yuyup, boynigha xush puraq tügüni ésiwatqaniken. Uzaq ötmey hesen chiqip keldi we peyghember eleyhissalam bilen quchaqliship körüshti. Peyghember eleyhissalam: i alle! Men hesenni yaxshi körimen. Senmu hem hesenni hem uni yaxshi körgenlerni yaxshi körgin! Dep dua qildi. (muslim: 2421)

2144.-sual: hüseyñ ibni eli reziyellahu enhuning peziliti

yela ibni murre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: hüseyñ mendin, menmu hüseyñdin. Kim hüseyñni yaxshi körse, alle uni yaxshi köridu. Hüseyñ yaxshiliqta pütün bir ümmetke barawer. (tirmizi: 3775)

ebu seid xudri reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: hesen bilen huseyn ehli jennet yashlirining serdarliridur. (tirmizi: 3768)

shebi mundaq dégen: chüshümde qollirida neyze tutqan bir top kishining asmandin chüshüp, hüseyñning qatillirini izdégenlikini kördüm. Uzun ötmey muxtar kélip, ularni (qatillarni) öltürdi. (elkebir2833:)

2145.-sual: ummul muminin xedije kubra reziyellahu enhaning peziliti

ismaildin mundaq riwayet qilinidu: abdullah ibni ebu ewfa reziyellahu enhudin: peyghember sellallahu eleyhi wesellem xedijege jennette bir öy bilen xush bésharet bergenmu? Dep sorighanidim, u: hee, xedijege jennette ichi kawak merwayittin sélin'ghan, xatirjem we rahet yashaydighan bir öy bilen bésharet bergen, dédi. (muslim: 2433)

aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: gerche men hezriti xedijeni körmigen bolsammu, peyghember sellallahu eleyhi wesellemni héchbir ayalidin xedijedin künligendek künlep baqmidim. Chünki peyghember eleyhissalam xedijening gépini tola qilatti, he désila qoy soyup, uning dostlirigha ewetip béretti. Bezi chaghlarda: xuddi dunyada xedijedin bashqa ayal yoqtek? Dep qoysam: u mundaq - mundaq peziletlik ayal idi, hem uningdin balilirim boldi, deytti. (buxari: 3818)

2146.-sual: fatime binti muhemmed sellellahu eleyhi wesellemning hayati

fatime - muhemmed sellellahu eleyhi wesellem xedichening beshinchi qizi bolup, u söyümlük peyghember eleyhissalam mekke etrapidiki taghlarda yalghuz istiqamet qilip, mewjudatlarning yaritilishidiki büyük möjiziler üstide chongqur izdiniwatqan, pikir yürgüzüwatqan mezgillerde dunyagha keldi.

Bu uning chong hedisi zeynebning uning taghisining oghli ebul'as ibni rebiy'ege yatliq bolghan waqti idi. Uningdin kéyin uning ikki hedisi ruqyye we ummu kulsum peyghember eleyhissalamning taghisining oghullirigha yatliq boldi. Ebu leheb we ummu jemil peyghember eleyhissalamning peyghemberlikining eng deslepki waqitliridila,

peyghember eleyhissalamgha qattiq dūshmenlik qilghanlar idi.

Kichik fatime hedilirining yatliq bolup, bir - birlep öydin ayrilghanliqini kördi. U nahayiti kichik bolghachqa, "toy" dégen sözning menisini we hedilirining néme üçün öydin chiqip kétidighanliqining sewebinimu uqmaytti. U hedilirini nahayiti yaxshi körgechke, ular öydin ayrilghanda nahayiti ghéribliq hés qildi we tolimu biaram boldi. Éytishlarga qarighanda, u shuningdin tartip jimighur we kemsöz bolup qalghan idi.

Elwette, hediliri toy qilip ketken bolsimu, u ata - anisining öyide yalghuz qalmighan idi. Peyghember eleyhissalamning anisi aminening chörisi - peyghember eleyhissalam tughulghandin tartip uninggha hemrah bolup kéliwatqan bereqe, zeyd ibni harise we ebu talipning kichik oghli eli qatarliqlar resulullah ailisining ezaliri idi. Elwette uning söyümlük anisi xedichemu bar idi.

Anisining we bereqening terbiyiside u chongqur tesellige érishti. Uningdin ikki yash chong bolghan eli, baliliq waqtida ölüp ketken öz akisi qasimning ornida uninggha "aka" we dost boldi. Uning inisi, tayyib we tahir dep leqemlen'gen abdullahmu baliliq dewride ölüp ketken idi. Shundaq bolsimu fatime öz öyide özining hediliri bilen ötküzgen ghemsiz we xushal - xuram turmushtin behrimen bolalmidi, u özining yéshigha nisbeten éytqanda tolimu chéchen bala bolghan idi.

U besh yashqa kirgen waqtida, dadisining allahning elchisi - resulullah bolghanliqini anglidi. Resulullahning deslepki wezipisi- islamning xosh - xewirini özining ailisi we yéqin tughqanlirigha yetküzüsh idi. Ular peqet hemmidin qadir allahqila ibadet qilishqa buyrulghan idi. Peyghember eleyhissalamning küchlük qoghdighuchisi we qollighuchisi bolghan xediche fatimege dadisining néme ish qiliwatqanliqini chüshendürdi, shuningdin tartip u dadisigha téximu amraq bolup ketti hemde dadisigha bolghan hórmiti we muhebbiti téximu chongqurlashti. U resulullah mekkining tar kochilirida kétiwatqanda, kebini ziyaret qilghanda, islamni qobul qilghan deslepki musulmanlarning mexpiy yighilishlirigha qatnashqanda we ular peyghemberge bey'et qilghanda daim uninggha hemrah bolatti.

Bir küni u dadisigha hemrah bolup mesjidi heramgha bardı. Peyghember eleyhissalam kebige qariship turidighan "hijir" dep atilidighan yerde turup namaz oqushqa bashlidi. Fatime uning yénida turdi, bu chaghda u 10 yashqimu kirmigen idi. Resulullahqa dūshmenlik qilishta chektin ashqan bir top qureysh yighildi. Ularning ichidiki eng qebihraqi bolghan oqbe ibni ebu mueyt qérinini élip kélip, peyghember eleyhissalam (uninggha allahning salami bolsun) sejde qiliwatqan waqtida uning üstige tashlidi. U dadisining yénigha kélip, üstidiki qérinini élip tashliwetti, andin bu bir top qureysh qara niyetchisining aldida ghezep bilen turup, ulargha ghezeplik til - ahanetni yaghduruwetti. Ular uninggha bir éghizmu sözqilalmidi.

Kichik fatime dadisigha we deslepki musulmanlarga qilin'ghan bu rehimsiz, qebih qarshiliqlar we dūshmenliklerni körüp turdi. U yawashliq bilen bir chetke chiqip turmidi, belki dadisi we uning peyghemberlikini qoghdash yolidiki küreshlerge aktip qatnashti. U gerche kichik bir qiz bolsimu, emma shu yashtiki balilarda normal bolidighan ghemsiz, shox, balilarche oyun - külke we tamashilardin xaliy halda, ene shundaq azabliq kechürmishlerni kördi we bashtin kechürdi.

Elwette bundaq ishlarda fatime yalghuz emes idi. Resulullahning pütün ailisi qureyshning wehshiy zorawanliqlirigha, mesxirilirige uchridi. Uning ikki hedisi ruqiyye we ummu kulsummu buning sirtida emes idi. Ular bu chaghda peyghember eleyhissalamgha bolghan öchmenlik we suyiqestning uwisi bolghan ebu leheb we ummu jemilning öyide turatti. Ularning erliri ebu leheb we ummu jemilning oghulliri utbe we uteybe idi. Ummu jemil rehimsiz, nahayiti paskina sözlerni qilidighan, éghizi buzuq, shepqetsiz ayal bolghachqa xediche bashtila öz qizlirini ummu jemilning oghullirigha yatliq qilip bérishke razi bolmighan idi. Chünki ruqiyye we ummu kulsumgha nisbeten, dadisigha qarshi urushqa qatnishipla qalmay, belki urush qozghaydighan bundaq wehshiy düshmenlikke tolghan ailide yashishi heqiqeten bir azabliq ish idi.

Muhemmed sellellahu eleyhi wesellem (uninggha allahning salami bolsun) we uning ailisining abruyini töküsh üçün, utbe we uteybe öz ata anisining mejburlishi bilen ayallirini qoyiwetti. Bu peyghemberni bashqilar bilen alaqilishshtin yétim qaldurush üçün qilin'ghan bir ish idi. Emeliyette peyghember eleyhissalam öyige xushal - xuram qaytip kelgen qizlirini qizghin qarshi aldi. Shübhisizki fatime hediliri bilen birge bolidighanliqidin nahayiti xushal bolup ketti, ular chong hedisi zeynebningmu éridin ajriship qaytip kélishini arzu qilishti. Ruqiye we ummu kulsum ikkilisi söyümlük ata - anisi bilen bille bolghanliqigha we ummu jemilning öyidiki chidighusiz rohi bésimlardin qutulghanliqigha bekmu xushal bolushti. Uzun ötmey ruqiye islamni deslep qobul qilghanlardin bolghan yash we tartinchaq osman ibni effan'gha yatliq boldi. Ular birlikte panahliq izdep hijret qilghan deslepki muhajirlar bilen hebeshistan'gha hijret qilip, u yerde uzun yil turdi. Fatime anisi wapat bolup ketkendin kéyin, hedisi ruqiyeni körelmidi. Deslepki musulmanlar hebeshistan'gha hijret qilghandin kéyin, peyghember eleyhissalamgha, uning ailisige we qalghan sahabilirige qilin'ghan ziyankeshlik téximu küchiyip ketti.

Peyghemberlikning 7 - yili, peyghember eleyhissalam we uning ailisi öyidin chiqip kétishke mejburlandi we mekkige peqet bir chighir yol bilenla barghili bolidighan, hemme teripi taghlar bilen oralghan bir tar jilghida panahlinip turushti. Bu tar jilghida muhemmed sellellahu eleyhi wesellem (uninggha allahning salami bolsun), beni hashim jemeti we mutellib jemeti yémek - ichmektin cheklinip, qamal qilindi. Jemetining eng kichik ezasi 12 yashliq fatimemu aylar dawamlashqan qiyinchiliq we azabliq turmushni béshidin kechürdi. Resulullahning sadıq we amraq ayali xediche uzun ötmey wapat boldi. Uning wapati bilen resulullah we uning ailisi japaliq künlerde hemdemde bolidighan qoghdighuchisi we hamiysi, küchlük arqa térikidin ayrilip qaldi. Hörmetlik xediche we ebu talip wapat bolghan bu yil "qayghuluq yil" dep ataldi. Hazir yash qiz bolup qalghan fatime anisining wapatigha qattiq qayghurup we échinip köp yighlidi. U bir mezgil qattiq ich aghriqi tartqachqa, salametliki nacharliship ketti, hetta ailisidikilerni ich aghriqidin ölüp kétermu dégen endishige sélip qoydi.

Gerche hedisi ummu kulsum shu öyde turuwatqan bolsimu, fatime anisining wapati bilen hedisining ailidiki mes'uliyiti we yüki barghanséri éghirliship ketkenlikini obdan chüshinetti. Shunglashqa dadisini téximu qollishi zörürlikini hés qildi. Semimiy muhebbet bilen dadisining hajitidin chiqishqa özini atidi. U daim resulullah azar yégen,

qiyinchilikta qalghan, kemsitish we siqilishlarga uchrighan chaghlarda dadisigha teselli béretti. Resulullah uchrighan bu kemsitish we siqilishlar fatimege tolimu éghir kéletti. Bir qétim bir mushrik resulullahning mubarek béshigha topa we exlet chachti, öyge kirgen chaghda, fatime dadisining turqini körüp, özini tutiwalalmay yighlap ketti, andin dadisining béshidiki paskinichiliklarni sürtiwetti. "yighlima qizim, -dédi u, -allah dadangni qoghdaydu. " peyghember eleyhissalam fatimeni tolimu yaxshi köretti, u bir qétim mundaq dégen idi:

- kimki fatimeni xushal qilidiken, u heqiqeten allahni xushal qilghan bolidu. Kimki uning ghezipini keltüridiken, u allahning ghezipini keltürgen bolidu. Fatime bolsa - men, u xushal bolghan nersidin menmu xushal bolimen, u bizar bolghan nersidin menmu bizar bolimen.

U yene mundaq dégen idi:

- dunya ayallirining eng yaxshisi töt ayal: büwi meryem, fir'ewning ayali asiye, möminlerning anisi xediche, muhemmed sellallahu eleyhi wesellemning qizi fatime.

Fatime shundaq qilip, peyghember eleyhissalamning qelbidiki xedichigila mensup bolghan muhebbet we hörmetke sazawer boldi. Fatime reziyellahu enhagha "nurluq ayal" dégen menini bildüridighan "zehra" dep nam bírildi. Chünki uning yüzi nur chéchiwatqandek körünetti. Éytilishiche u namazgha turghanda, mihrab uning chirayidin chiqqan nurdin chaqnay kététti. U rahet - paraghetke bérmigechke yene "betul" depmu atalghan idi. U waqtini bashqa ayallar bilen bille ötküzüshning ornigha, waqtining köp qismini namaz oqush, qur'an oqush we bashqa ibadetlerge serp qilatti.

Fatime her jehettin dadisi resulullahni tartqan bolup, resulullahning ayali aishe u toghriliq mundaq deydu: "men allahning bendiliri ichide nutuq söhbet we heriketliride resulullahqa oxshaydighan fatimedin bashqa héchkimni körmidim, allah uningdin razi bolsun. Resulullah uning kéliwatqanliqini körse, ornidin turup uni qarshi alatti we söyüp qoyatti, andin qolidin tutup, özi olturghan orundiqqa olturghuzup qoyatti. " fatimemu resulullahning kéliwatqanliqini körse, ornidin turup uni xushalliq bilen qarshi alatti we söyüp qoyatti.

Fatimening yaxshi mijezi we edeplik nutuqliri, uning kishining amraqliqini qozghaydighan güzel tebiitining bir qismi idi. U péqir we miskinlerge tolimu méhir - shepsetlik bolup, gerche özi ach qalsimu, yémekliklarning hemmisini hajetmenlerge bériwitetti. U dunyaning zibu - zinnetlirige we dunyaning rahet - paraghitige qilchimu qiziqmaytti. Gerche turmushi qanche qiyinchilikta we japada ötsun, daim addiy turmush kechüretti. U dadisining qayil qilish küchige ige nutuq qabiliyitige warisliq qilghan idi. Söz qilsa bashqilar yighidin özini tutiwalalmay qalatti. Uningda bashqilarning héssiyatini qozghap yighlitiwételeydighan qabiliyet bar bolup, kishilerning qelbide allahning rehmiti we bergen hésabsiz riziqlirigha teshekkür, rehmet we hemdu - sana éytish tuyghusini peyda qilatti.

Fatime resullahtin bir nechche hepte kéyin medinige hijret qildi. U medinige peyghember eleyhissalam mekkide qépqalghan ailisidikilerni élip kélish üçün ewetken zeyd ibni harise bilen bille barghan idi. Resulullah ailisidin qépqalghanlar - fatime we ummu kulsum, peyghember eleyhissalamning ayali sewde, zeydning ayali bereqe we

oghli usameler idi. Bularning ichide yene ebu bekri reziyellahu enhuning oghli abduallahmu bar bolup, u anisi we ikki hedisi - aishe we esmagha hemrah bolup mangdi.

Medinide fatime dadisi bilen bille, mesjidke yandash sélin'ghan addiy hujrida turdi. Hijretning 2 - yili, u dadisi arqiliq qoyulghan ikki toy teklini ret qiliwetti. Andin ebu talipning oghli eli gheyret qilip, resulullahning qéshigha fatime bilen toy qilishni sorash üchün keldi. Emma resulullah bilen körüshkende bek iza tartip ketkenliktin, éghizigha gepmu kelmey qaldi. U yerge qarap bir éghizmu gep qilalmidi. Resulullah addiyla:

- ailimizge kirishingni qarshi alimiz, - dédi. Bu sözni eli we ishik sirtida resulullahning maqulluqini kütüwatqan bir nechche ensarilar anglidi. Arqidin resulullah elidin mehri üchün bergidek bir nersisining bar - yoqluqini soridi. Eli "yoq" dep jawab berdi. Resulullah elige pulgha yaraydighan bir qalqini barliqini eslitip ötti. Eli qalqanni osman'gha 400 dirhemge sattı. Pulni fatimening mehri üchün peyghember eleyhissalamgha bérishke aldirap, qaytmaqchi boliwédi, osman uni toxtitip: - fatime bilen qilidighan toyungning sowghisi süpitide bu qalqanni sanga qayturup bérey, - dédi.

Shundaq qilip, hijretning 2 - yilining bashlirida fatime bilen elining toyi boldi. Bu chaghda fatime 19 yashlarda bolup, eli 21 yashta idi. Resulullah özi nikah xutbisini oqudı. Toyda méhmanlarga xorma, enjür we talqanler bilen dastixan tartildi. Ensarilarning bashliqliridin biri bir qochqar sowgha qildi, bashqilar bughday bérishiti, pütün medine shadliqqa chömdi.

Fatimening toyi üchün resulullah fatime we elige xormining yopurmaqliri yéyitilghan yaghach kariwat, mamuq yotqan we xormining chiwiqliri toshquzulghan xurum körpe, bir qoy térisi, bir cheynek, bir tulum sowgha qildi.

Fatime yoldishi bilen turmush kechürüş üchün, tunji qétim söyümlük dadisining öyidin ayrildi. Peyghember eleyhissalam bereqeni fatimege yardemlishishke ewetti. Shühbisizki bereqe fatime üchün chong bir teselli idi. Resulullah allahtin uninggha beriket tilep dua qildi, andin fatimeni soridi. Fatime nahayiti hoduqqan we iza tartqan halette chiqip keldi, resulullah shu arqiliq uninggha teselli bermekchi bolghan idi. Fatime emeliyettimu pütünley natonush adem bilen emes, belki bir ailide teng ösken, bala waqtidila musulman bolghan, özining batur, qorqmasliqi we güzel exlaqi bilen tonulghan, peyghember eleyhissalam uni "ikki dunyaliq qérindishim" dep atighan bir kishi bilen turmush qurghan idi. Ularning turmushi xuddi dadisining öyidikidekla addiy we ghorigil idi. Emeliyette ularning turmushi maddiy bayliqlargha we rahet - paraghetke bérilmigen turmush idi. Hayatining axirighiche eli ashundaq namrat halette yashidi, chünki u héchqandaq maddiy bayliq yighmighan idi. Fatime bolsa özining hemshiriliri ichide qol ilkide bar ademge öylenmigen yalghuz ayal idi.

Emeliyette fatime we elining turmushi, uning dadisining öyidiki turmushqa qarighanda téximu qiyinchiliq ichide ötti. Uning toyidin ilgiri, peyghember eleyhissalamning öyide héch bolmighandimu ishlargha yardemlishidighan bir nechche adem bar idi. Emma hazir hemme ishni özi yalghuz qilatti. Bundaq éghir namratliqtin qutulush üchün, eli su tushughuchi, fatime qonaq soqquchi bolup ishlidi. Fatimening japaliq we qiyinchiliq turmushi toghriliq nurghunlighan xatiriler bar. Daim ularning öyide yégili bir nerse qalmaytti. Bir qétim peyghember eleyhissalamning qorsiqi qattiq échip

kétip, hemme ayallirining öyige bardi, emma ularda yégüdek nerse yoq idi, andin u fatimening öyige bardi. Uning öyidimu yégüdek héchnéme yoq idi. U bashqa yerdin azraq yémeklik tapti, uningdin ikki nan we azraq göshni fatimege ewetti. Yene bir qétim, peyghember eleyhissalam ebu eyyub ensarining öyige béríp, aldigha qoyulghan tamaqtin fatime üçün azraq éliwaldi. Fatimemu peyghember eleyhissalamning künlep tamaqsiz qalidighanliqini obdan chüshinetti we yeydighan bir nerse tapalisila uninggha ewetip béretti. Fatime yuqiriqidek méhribanliqlar arqiliq özining dadisini qanchilik yaxshi köridighanliqini ispatlap berdi. Resulullahmu uni heqiqeten yaxshi köretti. Bir qétim peyghember eleyhissalam medinining sirtigha qilghan bir sepiridin qaytip kélipla, aldi bilen ilgirikidekla mesjidke béríp, aditi boyiche ikki rek'et namaz oqudi, andin ilgirikidekla ayallirining öyige barmastin burun, fatimening öyige bardi. Fatime uni qarshi élip, éghizigha we yüz - közlige söyüp yiglap ketti.

Fatime axiri peyghember eleyhissalamning öyige yéqin bir öyge köchüp keldi. Bu öyni ensarilardin biri peyghember eleyhissalam qizi bilen qoshna bolup olturushtin xushal bolidighanliqini bilip hediye qilghan idi. Ular birlikte xushalliqtin, ghelibidin teng behrimen boldi. Qayghu - hesret we éghirchiliqlarni teng kötürdi. Medinidiki nahayiti jiddiychilikke tolghan künler we yillarni birlikte ötküzdi.

Hijretning 2 - yilining otturilirida, hedisi ruqiye qizitma bolup qaldi we qizil chiqip qélip aghrip yétip qaldi. Bu meshhur bedr ghazitidin sel borunqi ish idi. Uning yoldishi osman uninggha hemrah bolup, ghazatqimu chiqalmidi. Ruqiye dadisi ghazattin qaytip kélishtin sel borunla wapat boldi. Peyghember eleyhissalamning ghazattin qaytip kelgendin kéyinki tunji ishi - uning qebrisini yoqlash boldi. Fatimemu uning bilen bille idi. Resulullahning yéqin ailisidikiler ichide, ruqiye xedichining wapatidin kéyin wapat bolghan tunji kishi boldi. Fatime hedisidin ayrilghanliqigha qattiq qayghurdi. U qebrining yénida dadisi bilen olturghan chaghda, köz yashliri yamghurdek quyulup ketti. Dadisi özining ridasi bilen köz yashlirini sürtüp, uninggha teselli berdi.

Osman kéyin peyghember eleyhissalamning yene bir qizi ummu kulsumni nikahigha aldi we zinnureyn (yeni ikki nurning igisi) dep ataldi.

Ruqiyening wapatidin kéyin éghir qayghugha chömgen bu ailide barliq möminlerge bir xushalliq bolup, hijriyining 3 - yili ramazan éyida fatime yenggidi. Peyghember eleyhissalam yéngi tughulghan bowaqning quliqigha ezan oqup "chirayliq" dégen menini bildüridighan "hesen" dégen isimni qoydi. Bir yildin kéyin, fatime ikkinchi balisini yenggidi. Uninggha "kichik hesen" dégen menide "hüseyn" dep isim qoyuldi. Fatime daim ikki oghlini ularni heddédin artuq yaxshi köridighan chong dadisini körgili apiratti. Kéyin peyghember eleyhissalam ularni mesjidke élip bardi. Ular u sejde qilghanda, dümbisige yamiship chiqip oynaytti. Peyghember eleyhissalam kichik newrisi, zeynebning qizi umamenimu ashundaq oynitatti.

Hijretning 8- yili, fatime üçinchi balisini yenggidi we uninggha qizi tughulushtin ilgiriraq ölüp ketken chong hedisi zeynebning ismini qoydi.

Fatimening 4 - balisi hijriyining 9 - yili tughuldi. Bu balisimu qiz bolup, uninggha aldinqi yili késel sewebidin ölüp ketken hedisi ummu kulsumning ismini qoydi. Fatime peqet peyghember eleyhissalamning perzentlirini eslep turushi üçün shundaq qilghan

idi. Peyghember eleyhissalamning oghullirining hemmisi baliliq waqtidila ölüp ketken bolup, zeynebning ikki balisi eli we umamemu kichik ölüp ketken idi. Ruqiyening oghli abduallahmu téxi ikki yashqa kirmey ölüp ketken idi. Gerche fatime qorsaq kötürüş, bala tughush we balilirini terbiyilesh bilen aldirash bolup ketken bolsimu, emma u medinidiki musulmanlar jamaesini küpeytish ishlerida yenila muhim rol oynidi. U toy qilishtin ilgiri, namrat we yoqsul ehli suffeni daim yoqlap, ularni méhman qilip turatti. Ohud ghaziti ayaghlashishi bilenla, u bashqa ayallar bilen bille urush meydanigha béríp, shéhít bolghanlar üçün yighlidi we dadisining jarahetlirini dorilap téngip qoydi.

Xendek ghazitida, u bashqa ayallar bilen birlikte uzun'gha suzulghan japaliq muhasire jeryanida, mujahidlargha tamaq teyyarlap berdi. Özining chidirida musulman ayallirigha imam bolup namaz oqudi. Kéyin shu yerge musulmanlar muhapizet qilidighan we ixlas qilidighan yette mesjidning biri "fatime mesjidi" dep atalghan mesjid bina qilindi.

Fatime hijriyining 6- yili hudeybiye sülhisidin kéyin, peyghember eleyhissalam ömre qilghandimu uninggha hemrah boldi. Ikkinchi yili, u we hedisi ummu kulsum peyghember eleyhissalam we küchlük musulmanlar jamaesi bilen birlikte mekkini fetih qilishqa qatnashti. Éytilishiche bu chaghda fatime we ummu kulsum ikkilisi anisi xedichining öyini ziyaret qilip, özlirining baliliq chaghliridiki eslimilirini we peyghember eleyhissalamning peyghemberlikining deslepki waqitliridiki uzun muddetlik küreshlerni esligen iken.

Hijriyining 10 - yili ramizan éyida, peyghember eleyhissalam widalishish hejige bérishtin sel burunraq, fatimege téxi héchkimge éytip bermigen bir mexpiyetlikni éytip berdi: "jibriil manga qur'anni yilda bir qétim tilawet qilip béretti hem menmu shundaq qilattm. Emma bu yil u manga ikki qétim tilawet qilip berdi. Men ömrümning ayaghlisawatqanliqini hés qiliwatimen. " widalishish hejidin qaytip kelgendin kéyin peyghember eleyhissalam heqiqeten qattiq aghrip qaldi. Uning axirqi künliri ayali aishening hojrisida ötti. Fatime uni yoqlap kelse, aishe dada - bala ikkiylenni yalghuz qaldurup chiqip kététti.

Hörmetlik peyghember eleyhissalam wapat bolup ketkendin kéyin, fatime nahayiti qayghurup ketti. Sahabiler daim uning yighlawatqanliqini köretti. Sahabilerning birsi resulullahning wapatidin kéyin, fatimening külüp baqmighanliqini éytidu.

Söyümlük dadisi wapat bolup besh aydin kéyin ramizan éyining bir etigenliki, fatime adettin tashqiri xushalliq we shatliqqa tolghan halette oyghandi. Shu küni chüshtin kéyin, u halidin xewer éliwatqan seleme bint umeysni chaqirip, azraq su sorap ghusuli qildi, andin yéngi kiyimlirini keydi we xushpuraq ishletti, andin selemedin özining kariwitini qorugha epchiqip qoyushni ötündi. Yüzi asman'gha qarighan halette yoldishi elini soridi. Eli kélip, fatimening qoruning otturisida yatqanliqini körüp heyran qélip, uningdin néme ish bolghanliqini soridi, u külüp turup:

- men бүгүн resulullah bilen körüşimen, - dédi. Eli yighlap ketti. Fatime uninggha teselli béríp, baliliri hesen we hüseyning halidin obdan xewer élishni, özini matem murasimi ötküzmeyle depne qiliwétishni éytti. U yuqirigha tikilip qariwétip andin közini yumdi, özining rohini büyük yaratquchi perwerdigarigha tapshurup berdi. "nurluq ayal"

fatime bu chaghda aranla 29 yashta idi.

2147-sual: fatime binti muhemmed sellellahu eleyhi wesellemning peziliti

enes reziyellahu enhudin riwayet qilniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ehli jahan ayalliridin úlge qilishqa erziydighanliri peqet imranning qizi meryem, xuweylidning qizi xedije, muhemmedning qizi fatime we fir'ewnning ayali asiye qatarliqlardur. (tirmizi: 3878)

2148-sual: ummul muminin aishé siddiq reziyellahu enhaning hayati

aishé nahayiti yash waqtidila mol we chongqur bilimlarni igiligen idi. U baliliqining deslepki waqitlirida keng bilimi, ésil exlaqi we xushxuy muamilisi bilen qureysh ichide hórmetke sazawer bolghan dadisi ebu bekri reziyellahu enhuning terbiyiside boldi. Ebu bekri reziyellahu enhu hórmetlik peyghember eleyhissalamning eng yéqin dosti bolup, resulullah peyghember bolushtin xéli burunla ebu bekri reziyellahu enhuning öyige pat - pat kélip turatti.

Aishé yashliq dewride özining kishini jelp qilidighan güzelligi we adettin tashqiri este tutush qabiliyiti bilen büyük peyghembirimizning diqqitige we yaxshi körüshige sazawer boldi. Resulullahning ayali we yéqin sahabisi bolush süpiti bilen aishé resulullahtin héchbir ayal igiliyelmigen bilimlarni igiligen idi.

Aishé 10 yashqa kirey dégende mekkide resulullahqa nikahlandi. Emma hijretning 2 - yili aishé 14 15 - yashlarga kirgende andin toy murasimi ötküzüldi. Meyli nikahtin ilgiri yaki kéyin bolsun, özining allahning peyghembirige - uning sahabiliri, hetta öz ata-anisimu muhebbet baghligan, ulughlap iklas qiliwatqan peyghemberge - yatliq bolghanliqidin héyiqish we tartinish yoqtek, ilgirikidekla balilarche ghemsiz, xushal - xuram turmushini dawamlashturdi.

Peyghemberge yatliq bolush uning balilarche xushal - xuramliq turmushini özgertiwetmidi. Dostliri daim uning hujrisigha uni yoqlap kélip turatti. Resulullah medinidiki ayalliri ichide asheni eng yaxshi köretti. Aishé peyghemberge bolghan muhebbitidin ayrilip qélishidin qorqqanliqtin, resulullahning özige qarighanda bashqa ayallirigha bekre kóngül bölüp kétishini xiyalighimu keltürelmeytti, aishé nahayiti qoli ochuq, sewrchan ayal idi. Aishé resulullahning namrat ailisidiki japaliq turmushqa we uzun waqit dawamlashidighan achliqqa sewr qilatti. Resulullahning azghina bisat bar öyide tamaq étish we nan pishurush üçün héchnéme bolmighachqa, nechche künlep uchaqqa ot yéqilmaytti, peqetla xorma we su bilenla kün ötküzetti. Turmushtiki kembeghelchiliktin aishé qilchimu renjimidi we iza tartip ketmidi.

Peyghember eleyhissalamning aishége bolghan muhebbiti axirighiche susliship qalmidi. Resulullahning késili bek éghirliship qalghanda, bashqa ayallirining teklipi bilen peyghember eleyhissalam aishening hujrisida turdi we bëshini aishening kökrikige yaki yutisigha qoyup yatti. Peyghember eleyhissalam miswak soridi, aishé qérindishidin bir miswak ekélip, chaynap yumshitip, andin resulullahqa berdi. Resulullah özining ajizlap ketkinige qarimay, uni küch bilen chishigha sürkep chishini tazilidi. Uzun ötmey

resulullah hoshidin ketti. Aishe resulallahni wapat boldi dep oylighan idi, emma bir saettin kéyin u közini achi, aishe allahning eng hörmətlik peyghembirining sekrattiki minutlirini bizge eynen teswirlep berdi.

Aishe peyghember eleyhissalamning wapatidin kéyin 50 yil etrapida ömür kördi. U peyghember eleyhissalam bilen qisqighina 10 nechche yil bille boldi. Shu waqtning köp qismini allahning muhim ikki körsetmisi bolghan qur'an kerim we peyghember eleyhissalamning sünnitini öginishke serp qildi. Aishe peyghember eleyhissalamning qur'an kerimni este qaldurghan üç ayalining biri boldi (qalghan ikkisinin biri hefse, yene biri ummu seleme). Hefsege oxshash, aishemu peyghember eleyhissalamning wapatidin kiyin qur'an kerimni qolyazma qilip yézip chiqti. Resulullahning hedisliri toghriliq gep bolsila aishe 2000 din köprek hedis riwayat qilghan töt adem (qalghanliri ebu hureyre, abdullah ibni ömer, enes ibni malik - allah ulardin razi bolsun) ning biri bolup tilgha élinidu. U riwayat qilghan hedislerning köp sandikiliri, aishedin bashqa adem éytip bérelmeydighan er- ayal otturisdiki nazuk mesililerge munasiwetlik hedislardur. Téximu muhimi uning hedistin igiligen bilimliri sahabilerdin kéyinki ölimalarning eng kattisi bolghan jiyeni urweni öz ichige alghan üç kishi teripidin yéziq shekli bilen bizge yitip kelgen.

Resulullahning nurghun bilimlik sahabiliri we ularning egeshküchiliri aishening bilimidin menpeetlen'gen idi. Aishe chongqur bilimlarni igellepla qalmay yene maarip, jemiet islahatidimu aktip rol oynidi. U xuddi oqutquchidekla nahayiti ochuq we qayil qilarliq halette pikir qilatti.

Uning bilimidin ozuq élish üçün, yiraq jaylardin er- ayallar kélip turatti. Éytilishiche ayallarning sani erlerningkidin köp idi. U ularning sorighanlirigha jawab bergendin tashqiri, özining hamiyliqidiki yitim qizlar we oghullarning halidin xewer élip, ularni yaxshi terbiyeleytti. Shundaq qilip uning öyi mektepke aylinip qaldi. Uning oqughuchilirining beziliri özlirining katta bilimi bilen nam chiqarghan idi. Biz uning jiyeni urwening dangliq hedis riwayat qilghuchi ikenlikini tilgha alghan iduq. Uning oqughuchilirining ichide, ömre bint abdurrahman isimlik bir ayalmu bar idi. Ölimalar uni eng ishenchlik hedis riwayat qilghuchilarning biri dep qaraydu. Ömre aishening katiwidekla, aishege kelgen xetlerni tapshuriwélishe we jawab qayturush bilen meshghul bolatti. Aishening maaripni yükseldürishi, bolupmu musulman ayallarning islam qanuni we islam maaripi bilen terbiyilinishi choqum dawamlashturushqa tégishlik bir ish bolup qaldi.

Xediche kubra, fatime zehradin kéyin, aishe siddiq slamdiki eng yaxshi ayal dep teriplendi, chünki u özining küchlük tebiiti bilen ilim - pen, jem'iyet, siyasiy we urush saheliride yétekche rol oynidi. U daim özining urushqa qatniship qalghanliqigha qattiq pushayman qilatti, emma ozon yil yashap, özining shu dewirdiki "eng hörmətlik ayal" liq namini eslige keltürdi. U hijretning 58- yili ramizan éyida alemdin ötti, özining telipi boyiche, medine munewwerediki peyghember eleyhissalamning sahabiliri depne qilin'ghan "jennetul beqiy" qa depne qilindi.

2149-sual: ummul muminin aishe siddiq reziyellahu

enhancing peziliti

ebu musa reziyellahu enhu riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dédi: erlerdin nurghun kishi kamaletke yetkenidi, ayallardin peqet fir'ewning ayali asiye bilen imranning qizi meryemla kamaletke yetti. Aishening bashqa ayallardin ewzelliki xuddi shorpigha chilan'ghan nanning bashqa taamlardin ewzel bolghinigha oxshaydu. (buxari: 3411)

aishe reziyellahu enha riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: i aishe, bu jibriil bolidu, sanga salam yollidi, dédi. Menmu: weeleyhissalam we rehmetullahi we berekatuhu, dédim. Men körmigenni peyghember eleyhissalam köreleytti. (buxari: 3768)

ebu musa reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember eleyhissalamning birer hedisini chüshinishte qiyinchiliqqa uchrisaq, derhal aishe reziyellahu enhadin sorayttuq we choqum (u hedis heqqide) birer melumatqa érishettuq. (tirmizi: 3883)

urwe mundaq dégen: men tébabet, fiqhi we shéir ilmida aishe reziyellahu enhadin üstünrek bir ayalni körmidim. (elkebir182/23:)

zuhridin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: peyghember eleyhissalamning ayalliri bilen pütün ümmet ayallirining ilmi jemlensimu, aishening ilmigha yene yételmeydu. (elkebir184/23:)

2150.-sual: ummul muminin zeynep binti jehish reziyellahu

enhancing peziliti

yene bir riwayette aishening mundaq dégenliki riwayet qilinidu: peyghember eleyhissalamning ayalliri (eng axiri) zeynep binti jehshni (yuqirig meqsette) ewetti. Peyghember eleyhissalamning ayalliri ichide zeynep herdaim men bilen beslishetti. Men diyanet jehette zeynebtin yaxshi bir ayalni körmidim, u bek teqwa, bek rastchil, bek köp sile rehim qilidighan, köp sediqe qilidighan, sediqe we yaxshi ishlargha köp küch serp qilidighan, alleqa yéqinlishidighan ishlarni köp qilidighan bir ayal idi. Lékin mijezi ittik bolghachqa asanla achchiqlap qalatti, biraq achchiqidin tézla yanatti. (muslim: 2442)

2151.-sual: ummul muminin sefiye reziyellahu enhancing

peziliti

enes reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: hefse reziyellahu enha sefiyege: "i yehudiyning qizi!" dégenidi, sefiye reziyellahu enha buni anglap yighlap ketti. Peyghember eleyhissalam sefiye reziyellahu enhancing yénigha kirgende, u yighlap olturatti. I sefiye! Némige yighlaysen? Dep sorighanidi: hefse méni "yehudiyning qizi" dédi, dédi. Buni anglighan peyghember eleyhissalam: i sefiye! Sen peyghember (harun)ning qizi (ewladi)sen, taghang (musa)mu peyghember idi, hazirmu hem peyghemberning emride turuwatisen, ular séning aldingda némisidin pexirlen'güdek?! Dédi. Andin chiqip, hefse reziyellahu enhagha: i hefse! Alletin qorqqin! Dédi. (tirmizi: 3894)

2152.-sual: ummu heram binti milhan reziyellahu enhancing

peziliti

enes ibni malik reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem qubagha barsila, (hammisi) ummu heram binti milhanning öyige kiretti. Ummu heram dastixan sélip uni méhman qilatti. Ummu heram ubade ibni samitning nikahida idi. Bir küni, peyghember eleyhissalam yene uning öyige kirgenidi, u aditi boyiche peyghember eleyhissalamgha dastixan saldi. Tamaqtin kéyin, peyghember eleyhissalam uxlap qaldi we külginiche oyghandi. Ummu heram: i resulullah! Néme üçün külüp ketting? Dep sorighanidi, peyghember eleyhissalam: chüsh körüptimen, chüshümde bir türküm sahabe xuddi text üstidiki shahlardek meghrur halette alle yolida ghazat qilish üçün kéme bilen déngizda kétiwatqudek, dep jawab berdi. Umu heram: i resulullah! Alle taalagha méningmu shular qataridin bolushum üçün dua qilsang, dégenidi, peyghember eleyhissalam dua qildi. Andin bëshini qoyup uxlap qaldi we yene külginiche oyghandi. I resulullah! Yene némige külüp ketting? Dep sorighanidi, yuqiriqidek chüsh körgenlikini éytti. I resulullah! Alle taalagha méningmu shular qataridin bolushum üçün dua qilsang, dégenidi, peyghember eleyhissalam: sen awwalqi qétimqilar qataridin orun alding, dédi. Derweqe, ummu heram reziyellahu enha muawiyening dewride jihad qilish üçün déngiz sepirige qatnashti we qarshi terepke ötüp bolghandin kéyin ulighidin yiqilip kétép wapap boldi. (buxari: 6282)

2153.-sual: sefiye binti abdulmutellib reziyellahu enhaning

hayat paaliyiti we peziliti

peyghember eleyhissalamning hammisi, qureysh qebilisi hashim jemetidin bolghan abdulmutellibning qizi sefiye, neseb jehettin her tereplime ésil neseb bilen németlen'gen bolup uning atisi abdulmutellib bolsa peyghember eleyhissalamning chong dadisi, yeni qureyshlarning aqsaqili we ular itaet qilidighan kattiwéshi idi; anisi bolsa, peyghember eleyhissalamning anisi aminening hemshirsi hale binti wehb idi. Bundin bashqa yene nikah jehettinmu ésil mertiwilik orun'gha chiqqan bolup uning birinchi éri beniy omeyye qebilisining kattiwéshi bolghan ebu sufyan ibni herbning qérindishi haris ibni herp; ikkinchi éri hezriti xediche animizning qérindishi ewwam ibni xuweylid idi. Allah uning oghli zubeyr ibni ewwamni peyghember eleyhissalamning yaremchisi qilish arqiliq, uni islam tereptin kishining dilliri söyün'gidek bir németke ige qilghanidi.

Sefiyening ikkinchi éri ewwam wapap bolup ketkende ularning yalghuz oghli zubeyr téxi kichik bolup, sefiye bu balisini japa - musheqetlerge chidaydighan yaramliq, batur bir jengchi qilip yétishtürüshke tirishti.

Sefiye allahning birlikige ishen'gen, peyghemberning rastliqini testiqilghan kishilarning aldingi qataridikiliridin boldi. Buning bilen uning ulughluq mertiwisi her tereptin mukemmel bolghan bolup, islam uni heqiqiy ulugh mertiwige ige qildi.

Sefiye, oghli zubeyr bilen musulmanlar sépige qedem qoydi hem burun islamgha kirgen barliq musulmanlar bëshidin kechürgen azab oqubetning hemmisini bëshidin kechürdi. Allah peyghembirini medinige hijret qilishqa buyrighanda hashim jemetidin bolghan abruyluq bu ésil xanim ötmüşhige dair barliq eslimiler, nam - abruy, shanu -

shewkitini mekkide qaldurup allah we uning peyghembiri teripige hijret qilip medinige yol aldi. Yéshi atmishqa yéqinlashqan bu xanimning jeng meydanlirida qaldurghan untulghusiz ish - izliri kishilerni téximu heyran qaldurarliqtur.

Ohud jéngidikisi bolup, sefiye bu urushqa musulman qoshunidiki ayallar sépide chiqqan idi, jeng meydanida u su yetküzüp bérish, buzulghan oqqa we oqlarni ongshashtek ishlar bilen shughillinatti. Lékin uning pütün diqqiti jeng meydanining ehwalini küzitishke merkezleshken idi. Uni téximu hayajan'gha séliwatqini, bu jengde shéhitlikke ériship allahning menggülük némitige érishish yaki térik qalghan teqdirde dawamliq jihad qilip, düshmen bilen orushqanliqning ejrini élishtin ibaret bir muqeddes sawab idi.

Jeng meydanini estayidil küzetkech öz ishini qiliwatqan sefiye, tuyuqsiz peyghember eleyhissalamning etrapida bir qanche kishidin bashqa kishilerning her terepke tarqap ketlenlikini, mushriklarning peyghember eleyhissalamning etrapigha yéqinlaship uni öltürüshke qestlewatqanliqini körüp qaldi - de, qolidiki su qachisini chöriwétip, xuddi balilirini höjumdin qoghdimaqchi bolghan chishi yolwasqa oxshash jeng meydanigha étikip barghiniche qéchip kétiwatqanlarning birining qolidin bir tal neyzini yulup aldi - de, seplerni bösüp kirip uchriqan düshmen eskerlirini neyzisi bilen urup algha ilgirileshke bashlidi.

Peyghember eleyhissalam seplerni bösüp kéliwatqan sefiyeni körüp uning düshmen teripidin öltürölüp jesiti parchiliwétilgen qérindishi hemzini körüp qorqup kétishtin ensirep zubeyrge:

- u ayalgha diqqet qil! U ayal!... - déginiche sefiyening aldigha ilgirilep kéliwérishidin tosüp qalmaqchi boldi. Peyghember eleyhissalam bu chaghda sefiyeni tosüp qalghili bolmaydighanliqigha közi yétip, zubeyrge boldi qilishni buyrudi. Zubeyr anisini qoyiwetti.

Urush axirlashqanda u qérindishi hemzining jesitining yénigha kélip, uning qorsiqining yérilip yürükining sughiriwélin'ghanliqini, qulaq we burunlirining késiwilinip, chirayining tunughusiz derijide buziwétilgenlikini körüp:

- i allah! U séning yolungda shéhit boldi! Men allahning hökümige razi boldum, allah bilen qesemki! Men sewri qilimen we bu ishlargha allahtin ejir ümid qilimen! - dédi.

Xendek urushigha chiqish aldida peyghember eleyhissalam hammilirini, ayallirini we bashqa musulmanlarning ayalliri bilen ularning ushaq balilirini hessan ibni sabitqa dadisidin miras qalghan qorghhan ichige ekirip qoydi, bu medinidiki qorghhanlar ichide eng mustehkimi idi. Bu qorghhanning tamliri nahayiti égiz idi.

Musulmanlar xendek etrapigha yighilip düshmen we uning yaremchi qoshunlirigha taqabil turushtek urush ishliri bilen aldirash turghan bir peytte sefiye tün qarangghusida heriketliniwatqan bir sayini körüp qaldi. Sefiye bu yehudiyning ehwal uqqili kelgen yehudiy jasusi ikenlikini bildi - de, yaghliqini élip bëshini yögidi, kiyimini ching baghlap qoligha kaltekni aldi, u qel'ening ishikining qishigha kélip ishikni asta qiya échip özini ishikning arqisigha daldigha aldi, sefiye özining turghan ornining düshminige hujum qilishqa tamamen qulayliq ikenlikige jezm qilghandin kéyin, kaltekni égiz kötürüp

düşmenning béshigha zerb bilen urdi, hedédin qattiq urghachqa kaltek uning qolidin qangqip chüshüp ketti, u kaltekni qoligha élip ikkinchi we üçinchi qétim urdi, yehudiy yiqilip shuhaman jan berdi. Sefiye jesetning yénigha béríp yénidiki pichiqlar bilen uning kallisini késiwélip uni sépil témidin artuldurup tashlidi, bash domilap sépil sirtida uning xewirini kütüp turghanlarning aldighila chüshti. Buni körgendin kéyin ular: "muhammed ayallar we balilarni muhapzetsiz tashlap qoymaptu" déyiship tikiwétishti.

Allah abdulmutellibning qizi sefiyedin razi bolsun! U musulman ayallirigha tengdashsiz bir qehrimanliq nemunisini yaratti, u özining bir balisini heqiqiy yaramliq qilip terbiyilep chiqishta bolsun, allah yolida shéhit bolghan qérindishigha matemdard bolghan ehwalda sewri qilishta bolsun we yaki nurghun qiyinchiliqlargha duch kelgende özining eqil - iqtidarini namayende qilishta bolsun u musulmanlarga nahayiti bir yaxshi örnek boldi. Tarix özining nurluq betlirige: "abdulmutellibning qizi sefiye islamda mushrik öltürgen musulman ayallarning tunjisi" dep yazdi.

2154.-sual: ummu hani reziyellahu enhaning peziliti

abdurahman ibni ebu rafidin mundaq riwayet qilinidu: ebu talibning qizi ummu hani reziyellahu enha yaghliqtin halqisi chiqip qalghan halda sirtqa chiqqanidi, uni körgen ömer ibni xettab reziyellahu enhu: bilip qoyghinki! Axirette muhammed (sellallahu eleyhi wesellem)din sanga héchqandaq menpeet yetmeydu, dédi. Ummu hani derhal peyghember eleyhissalamning yénigha kélip, hezriti ömerning sözlirini éytqanidi, peyghember eleyhissalam: beziler néme üçün méning shapaitimning ailemge yetmeydighanliqini sözlep yüridighandu? Halbuki, méning shapaitim ha we hukümim jemetlirigimu yétidighan tursa! Dédi. (elkebir434/34:)

2155.-sual: ummul muminin ummu seleme reziyellahu enhaning hayati

ummuselemening atisi mexzum qebilisining péshqedem rehberliridin we ereblarning ichide séxi dep atalghanlarning biri bolup, kishiler uni yoluchilargha ozuq bergüchi déyishetti. Chünki, uning yurtini nishan qilip kelgen yaki uning bilen hemsöhbət bolushqa mangghan herqandaq kishi ozuq almaytti.

Ummu selemening yoldishi- abdul'esetning oghli, abdullah bolup, islamgha deslepki qedemde kirgen 10 kishining biri idi. Uningdin burun, ebubekri we barmaq bilen sanighudekla bir qanche kishi islamgha kirgen idi. Ummuselemenning öz ismi hindi bolup, ummuseleme (selemening anisi) dep leqem qoyulghan idi, shunga u leqimi bilen chaqirilip kelgen. Ummu seleme - éri bilen birge musulman bolghan. Shundaqla islamgha burun kirgenlerdin idi. Uning we érining musulman bolghanliq xewiri tarqilishi bilenla qureyshlikler ensireshke bashlidi hem u ikkisige qattiq tashlarni étip, éghir eziyetler yetküzgen bolsimu, ularning imani terwénip qilche ikkilinip qalmidi.

Ikkeylen'ge yetken eziyet bek qattiq bolghan mezgillerde peyghembirimiz sahabilarni hebeshsitan'gha hijret qilishqa ruxset qildi, bu ikkiylen muhajirlarning aldida mangdi. Bu ikkisi chirayliq öyini, yuqiri mensep abruyni yéqin uruq - tughqanlirini, yurtdashlirini, allah taalaning raziliqi üçün qayrip qoyup, hemmini mekkide tashlap qoyup, ghérip - musapirliq yurtigha yol aldi.

Mushriklar, musulmanlarni azablash we qiynashta, heddédin éship, burun ishletmigen bésimlarni ishlitishke ötken idi. Bu waqitta peyghembirimiz, sahabilerge medinige hijret qilishqa ruxset qildi, ummu seleme we uning yoldishi, öz dinini saqlap qélish, özini qureyshlarning eziyetliridin qutquzush üçün, bu qétimmu hijret qilghuchilarning aldi bolushni meqset qildi. Lékin u ikkisining hijriti, ular oylihandek asan bolmay, eksiche intayin musheqqetlik we azabliq boldi, bu qétimqi hijrette barliq tiragédiylarni bésip chüshidighan bir tiragédiye meydan'gha keldi. Bu bir ailiidiki er xotun, bala qatarliq üç adem üç terepke ayrilip ketti. Uzaq ayrilishtin kéyin, parchilini ketken aile jem boldi. Ummu selemening közi érige qandi, abdullah ummu seleme we balisi bilen aile bextige ige boldi. Waqit közni yumup achqandek téz ötüşke bashlidi.

U bedirdin, musulmanlar bilen, zeper quchup ghelibige ériship qaytqandin kéyinki urushlarning biri. Uning éri abdullah bedirdin kéyinki barliq urushlarda qeyserlik bilen baturlarche jeng qilip qaytqan idilékin bu qétimqi ohud urushidin qattiq jarahetlinip qaytti. U jarahitining sirti saqayghiche dawalandi, biraq uning jarahiti ichi teripidin buzulushqa bashlighan bolup, jarahet éghizi échilishi bilen teng abdullah, urun tutup yétip qaldi. U jarahitini dawalitiwétip, ayali ummu selemege:

- i ummu seleme! Men peyghember eleyhissalamning birer kishige musibet yetse, u: "biz allahning ilkidimiz! We biz allah terepke qaytimiz! Désun" dégenliki we "i allah! Méning musibitimge asasen manga ejir berseng! I allah! Sen xalisang manga buningdin yaxshisini iz basar qilip berseng! Désun" dégenlikini anglighan, - dédi.

Abdullah uda bir qanche kün ornidin turalmide, bir etigini peyghembirimiz uni yoqlap keldi we uning bilen xoshliship ishiktin chiqay dégende abdullah jan üzdi. Peyghember eleyhissalam mubarek qoli bilen hemrahining közini yumdurup qoydi we qolini asman'gha kötürüp turup:

- i allah! Abdallahni kechürgin! Uning hayat derijisini manga yéqin qilghin! Hayat qalghanlarga, uningdin yaxshisini izbasar qilip bergin! Bizni we uni kechürgin! I jem'iy kainatning terbiyichisi! Uning qebrisini kéngeytip, nurlandurup bergin! - dep dua qildi. Lékin ummu seleme, éri abdullahning peyghember eleyhissalamdin riwayet qilip bergen sözini eslep: "i allah! Men mushu musibetke asasen sendin ejir telep qilimen" dédi. Lékin: "i allah! Manga uningdin yaxshisini izbasar qilip berseng!" dégen sözni qilishqa tili barmide, musulmanlar bu musibetke qattiq qayghurushti. Ular bundin burun héchkimning musibitige bunchilik qayghurmighan idi. Ummuselemege: "ereblarning tul ayali" dep nam berdi. Bu waqitta, ummuselemening medinide, téxi qanat quyruqi toluq yétilmigen kichik qush kebi, seby balisidin bashqa uruq - tughqanliri qalmighan idi.

Muhajir we ensarilar öz zémmisside ummu selemening heqqi barliqini hés qilishti we uning érige tutqan qariliq idditi tügishi bilenla, ebubekri siddiq (allah uningdin razi bolsun!) ummu selemege, xéridar bolup keldi, u bu telepke maqul démide. Andin ömer keldi, unimu ebubekridek qayturdi. Andin kéyin resulullah keldi, ummuseleme resulullahqa:

- ya resulullah! Mende üç xil xislet bar! Birinchidin men kündeshliki yaman ayal, mendin xapa bolup manga achchiqing kelse allahning méni azablashidin qorqimen,

ikkinchidin men yashinip qalghan ayal. Üchinchidin méning balam bar, - dédi. Peyghember eleyhissalam:

- sen dégen kündeshlikke kelsek, men allah taaladin, sendin bu ishni ketküwétishni tileymen, yéshim chong déyishke kelsek, méningmu yéshim chong, balam bar dégen'ge kelsek, séning balang méningmu balam, - dédi. Andin peyghember eleyhissalam uni nikahigha aldi.

Allah ummu selemening duasini ijabet qilip, uninggha abdullahtinmu yaxshi kishini izbasar qilip berdi. Mana бүгүндin bashlap, mexzum qebilisidin bolghan hindi (ummu seleme), yalghuzla, selemening anisi bolmastin belki pütkül möminlerning anisi bolup qaldi.

Uning islam tarixida meshhur bolup qalghan yene bir qissisi bolup, u hijiryening 7 - yili "hudeybiye sülhisi" din kiyin peyghember eleyhissalamgha aldi bilen özining qurbaliqini sahabilargha körsütüp turup boghuzlash we chichini aldurush arqiliq ölge körsütüshini tekilip bérip özining eqilliqi bilen sahabilarni allah taalaning ghezipidin saqlap qalghan. Allah jennette ummuselemening yüzini nurlanduruwetsun! Allah uningdin razi bolsun!

2156.-sual: ummul muminin ummu seleme reziyellahu enhaning peziliti

ummu seleme reziyellahu enhadin mundaq riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem hesen, huseyn, eli we fatime reziyellahu enhumlarning üstige bir yépinchini yépip: i rebbim! Bular méning ehli beytimdur, xas kishilirimdur. Ularni gunahtin yiraq qilghin we tamamen paklighin! Dédi. (shu chaghda) ummu seleme reziyellahu enha: i resulullah! Menmu ular bilen birgimu? Dep sorighanidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem uning sözige jawaben: i ummu seleme! Sen yaxshiliq üstide, dédi. (tirmizi: 3871)

peyghember sellallahu eleyhi wesellemning ögey balisi ömer ibni ebu seleme reziyellahu enhu mundaq deydu: {i peyghemberning ailisidikiler! Alle silerdin gunahni saqit qilishni we silerni tamamen pak qilishni xalaydu} (süre ehزاب, 33 - ayet) dégen bu ayet peyghember sellallahu eleyhi wesellemge ummu selemening öyide nazil boldi. Shu chaghda, peyghember sellallahu eleyhi wesellem fatime, hesen we huseyn reziyellahu enhumlarni chaqirip, ularning üstige bir yépinchini yapti. Eli reziyellahu enhu peyghember eleyhissalamning arqisida turghan idi, uningghimu bir yépinchini yapti, andin: i rebbim! Bular méning ehli beytimdur. Ularni gunahtin yiraq qilghin we tamamen paklighin! Dédi. (shu chaghda) ummu seleme reziyellahu enha: i allening resuli! Menmu ular bilen birgimu? Dep sorighanidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem uning sözige jawaben: sen öz orningda tursangmu (ehli beytimsen, yépinchining astigha kirishingge hajet yoq), sen yaxshiliq üstidisen, dédi. (tirmizi: 3787)

sekkizinci bap. Bashqa sahabe reziyellahu enhumlarning peziletliri

2157.-sual: durre reziyellahu enhaning peziliti

ebu lehebning qizi durre reziyellahu enha mundaq dégen: men aishe reziyellahu enhaning yénida idim, peyghember eleyhissalam kirip keldide: manga bir qacha su ekélip béringlar! Dédi. Aishe ikkimiz chögün'ge yügürduq, biraq chögünni men éliwélip, su ekélip berdim. Peyghember eleyhissalam taharet aldi. Andin manga qarap: sen mendin, menmu sendin, dédi. (ehmed: 27463)

2158.-sual: rumeysse binti milhan reziyellahu enhaning hayati

islam dini medinige tarqilishtin xéli burunla, rumeysse özining yaxshi mijezi, ötkür zéhni we musteqil pikir qilalaydighanliqi, pikirining ochuqligi bilen tonulghan idi. Bashqilar uni rumeysse, ghumeysse... Qatarliq nurghun isimlar bilen chaqiratti, emma ular uning leqimidinla ibaret idi. Bir tarixchining éytishiche, uning ismi sehle bolup, kéyinche ummu suleym dep atalghan idi. Ummu suleym deslepte malik ibni nezirge nikahlan'ghan, peyghember eleyhissalamning meshhur sahabiliridin biri bolghan enes ibni malik - del ummu suleymning malik ibni nezirdin bolghan oghli idi.

Ummu suleym medinidiki islamni deslep qobul qilghanlardin idi. U hórmetlik peyghember eleyhissalam medinige tunji teshwiqatchi yaki islam elchisi qilip ewetken - bilimlik, islam dewitige özini atighan, usta natiq mus'eb ibni ömeyrning tesirige uchrighan idi. U birinchi eqebe bey'itidin kéyinki ish idi. Birinchi eqebe bey'itide medinilik 12 adem mekkinning sirtidiki eqebege béríp, peyghember eleyhissalamgha bey'et qilghan, bu peyghember eleyhissalamning uzun yillardin buyanqi peyghemberlik wezipisini ada qilish yolidiki chong ish idi.

Ummu suleym éri malik ibni nezirning ruxsitisiz islam dinini qobul qilishni qarar qildi. Malik buningdin xushal bolmide, bolupmu ayali kishilarning aldédila özining islamni qobul qilghanliqini ashkara élan qilghinida, oghli eneske yéngi imanning körsetmilirini ögetkinide qattiq ghezeplinip ketti.

Ummu suleymning tul qalghanliqini uqup, ebu telhe dep atalghan zeyd ibni sehl uninggha bashqilardin burunraq toy qilish teklipi qoyush qararigha keldi. Ummu suleymning uni ret qilmaydighanliqigha özining mutleq ishenchi bar idi. Chünki u küchlük, jasaretlik, nahayiti bay, bashqilarning hewisini qozghaydighan heshemetlik öyliri bar adem bolup, mahir chewendaz, usta mergen idi. Téximu muhimi, u ummu suleymge oxshashla, benu nejjar jemetidin idi.

Ebu telhe ummu suleymning öyige qarap mangdi. Ebu telhe ummu suleymning öyige yétip keldi. Ishikni chekti, ummu suleym kirishke ijazet berdi, öyde oghli enesmu bar idi. Ebu telhe özining kélish sewebini éytip, uninggha toy qilish tekliptini qoydi.

- i ebu telhe! Sizge oxshash bir ademning tekliptini ret qilmaymen, emma siz kapir, allahqa ishenmeysiz, shunga siz bilen toy qilalmaymen, - dédi ummu suleym.

Ebu telhe qaytip kétip, ummu suleymning sözlirini chongqur mulahize qildi, andin ummu suleymning yénigha qan - qénigha patmighan halda qaytip keldi we:

- men sizning tekliptingizni chin könglümdin qobul qildim, bir allahtin bashqa ilah yoq, muhemmed eleyhissalam allahning elchisi dep guwahliq bérimen, - dédi. Shundaq qilip ummu suleym bilen ebu telhening toyi boldi, uning oghli enes nahayiti xushal bolup

ketti.

Ummu suleym özüning bar küchini we talantini islam ishliri üçün atighan yéngi éridin nahayiti xushalliq hés qildi. Ebu telhe ikkinchi egebe bey'itide peyghember eleyhissalamgha bey'et qilghan 73 ademning birsi idi. Yene bir riwayette uning bilen ayali ummu suleymmu bar idi. Uningdin bashqa ayallardin nuseybe bint keb we esma bint emir qatarliqlarmu egebede peyghember eleyhissalamgha bey'et qilghan idi.

Ebu telhe peyghember eleyhissalamgha ajayip ixlax qildi. Hetta peyghember eleyhissalam uninggha adettikiche qarap qoysa, peyghember eleyhissalamning shérin nutuqlirini anglisa tolimu xushal bolup kétetti. U barliq chong ghazatlardin qélip qalmighan idi. Mal - dunyagha özüni urmighan, dunya shehwetlirige we rahet - paraghetke bérilmigen halette, addiy turmush kechürdi. U köp roza tutatti. Éytilishiche, uning medinide xorma we üzüm bar, otturisida su éqip turidighan katta bir méwilik béghi bar idi. Bir küni u béghidiki derexlerning sayisida namaz oquwatqan chaghda, rengdar peylik bir qush uning aldédin uchup ketti, uning diqqiti bölünüp kétip, qanche rek'et namaz oqughanliqini esliyelmei qaldi, - ya resulullah! Wede bérimenki, bu baghni allah taalaning yolida sediqe qiliwétimen.

Ebu telhe we ummu suleym bashqilargha ülge bularliq bir heqiqiy islamiy aile qurup, barliqini peyghember eleyhissalamgha, musulmanlargha we islam ishlirigha béghishlidi. Peyghember eleyhissalam daim ularning öyige kélip turatti. Bezide namaz waqti kélip qalsa, ummu suleym bergen bir palazning üstide namaz oquytti. Bezi chüsh waqitliri ularning öyide yétip aram alatti. U uxlighan chaghda, ummu suleym uning pishanisidiki terlerni sürtetti. Bir qétim peyghember eleyhissalam chüshlük uyqisidin oyghinip, uningdin:

- i ummu suleym! Néme qiliwatisen? - dep soridi.

-men ter tamchilirini sizdin chiqqan beriket hésablap, süritiwatimen, - dep jawab berdi u.

Yene bir qétim peyghember eleyhissalam ularning öyige bardı. Ummu suleym uninggha xorma we sériq may bilen dastixan saldı, emma peyghember eleyhissalam uninggha éghiz tegmide, u roza tutuwalghan idi. U pat - pat oghli enestin peyghember eleyhissalamgha tagharlap xorma ewetip turatti. Bashqilar peyghember eleyhissalamning ummu suleymge we uning ailisige alahide hésdashliq qilidighanliqini bayqap, uning sewebini sorighinida, u:

- ummu suleymning qérindishi méning yénimda öltürülgen, - dep jawab bergen idi.

Ummu suleymning ummu haram dep atilidighan bir hemshirisi bar bolup, u meshhur sahabe ubade ibni samitning ayali idi. Ummu haram bir déngiz urushida déngizda ölüp kétip, séprusqa depne qilin'ghan idi. Ummu suleymning yoldishi ebu telhemu üçinchi xelife osmanning dewride bir déngiz urushida shéhit bolup, déngizgha depne qilindi.

Ummu suleymmu urushlardiki gheyriti we qehrimanliqliri bilen tonulghan idi. Ohud ghaziti jeryanida, u könglikining qétigha bir xenjerni ésip yürüp, yaridarlargha su berdi, halidin xewer aldi. Peyghember eleyhissalamgha qilin'ghan hujumlar bek küchiyip ketken chaghda, bar küchi bilen uni qoghdédi. Xendek ghazitida, peyghember

aleyhissalam uning bir xenjer kötürüwalghanliqini körüp, uni néme qilidighanliqini soridi, u:

- buni ghazattin qachqanlarga qarshi teyyarlap qoydum, - dédi.
- allah shu arqiliq sendin razi bolsun! - dédi peyghember aleyhissalam.

Bextsizlik we qiyinchiliqqa duch kelgen künlerde, ummu suleym ajayip éghir bésiq we chidamchanliqini namayan qildi. Yoldishi méwilik baghqa qarash üçün chiqip ketkende, uning kichik oghli ömeyr késel bilen ölüp ketti, u balisini yuyup, képenlidi, öyidiki bashqilargha bu ishni ebu telhege xewer qilmasliqni, bu ishni özi éytmaqchi boluwatqanliqini éytti. Ummu suleymning abdullah isimlik yene bir oghli bar idi. U abdullahni tughup bir nechche kündin kéyin, buwaqni eneske qoshup, bir taghar xorma bilen peyghember aleyhissalamning qéshigha ewetti. Peyghember aleyhissalam buwaqni yotisigha olturghuzdi, xormini yumshaq chaynap, andin buwaqning éghizigha sélip qoydi. Bowaq xormini lezzetlinip shorashqa bashlidi, peyghember aleyhissalam:

- ensarilar peqet xormini yaxshi köridu, - dédi. Abdullah chong boldi, kéyin uning yette balisining hemmisila qur'anni yadlighan idi.

Ummu suleym bir ülgilik musulman, ülgilik ayal we ülgilik ana idi. Uning allahqa ajayip küchlük we tewrenmes imani bar idi. U éship - téship turghan mal - dunyaning we rahet - paraghetning özining imanigha we balilirini terbiyilishige tosalghu bolushqa yol qoymidi. U peyghember aleyhissalamgha nahayiti ixlas qilghan bolup, oghli enesni uning xizmitini qilishqa atidi. U balilirini obdan terbiyilesh mes'uliyitini üstige aldi. Peqet allahning raziliqi üçün yashaydighan heqiqiy bir islami jem'iyet qurushta, bashqa musulmanlar bilen éghirchiliq we xushalliqlardin teng behrimen bolup, ijtimaiy hayatta chong rol oynidi.

2159.-sual: rumeyse binti milhan reziyellahu enhaning peziliti

jabir ibni abdullah reziyellahu enhuma riwayet qiliduki, peyghember sellallahu aleyhi wesellem mundaq dégen: men chüshümde jennetke kriptimen, qarisam, ebu telhening ayali (enesning anisi) rumeyse (jennette) turghidek. (buxari: 3679)

enes reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember aleyhissalam mundaq dégen: jennetke kirgen waqtimda birining ayagh tiwishini anglap: "bu kim? " dep sorighanidim, manga: "bu milhanning qizi ghumeysa" dep jawab bérildi. (muslim: 2456)

2160.-sual: esma binti ebu bekri reziyellahu enhaning hayati

esma binti ebu bekri, hayatida kishining dilini söyündürgidek pezilet, artuqchiliq we ulughluqni özige mujessem qilghan bir ayaldur. Chünki özi bolsa peyghember aleyhissalamning eng yéqin dosti ebu bekri siddiqning yeni musulmanlarning peyghember aleyhissalamdin kyéinki xelipisi ebu bekrining qizidur. Uning qiz qérindishi bolsa peyghember aleyhissalamning ayali animiz hezriti aishedur. Undin bashqa uning bowisi, yeni ebu bekrining atisi ebu etiyq. Peyghember aleyhissalamning yaremchisi bolghan éri zubeyr ibni ewwam we oghli abdullah ibni zubeyr sahabilardindur (allah ulardin razi bolsun!). Uning bashqilargha chétilghan sheripini qoyup ebu bekrining qizi esma bolghanliqining özila uning shereplinishige yéterliktur.

Esma deslep iman éytqanlardin biri bolup, uningdin burun peqet 17 adem iman

éytqan idi. Esmayene "ikki belwagh igisi" dégen namghimu ige bolghan bir pezilet igisi bolup, u peyghember eleyhissalam bilen atisi medinige hijret qilidighan küni ulargha ozuqluq we su teyyarlap béríp, bu nersilerni tangidighan nerse tapalmighanda özining belwighini otturidin yirtip bir parchisida ozuq xaltisini, yene biride tolumni baghlighanda peyghember eleyhissalam uning üçün allahtin jennette ikki belwagh bérishke dua qilghan, shuning bilen u "ikki belwagh igisi" dégen namgha ige bolghan.

U zubeyr ibni ewwam bilen nikahlan'ghanda zubeyr bolsa qolida ne xizmitini qilidighan xizmetchisi ne bir étidin bashqa ailisini bayashat qilghudek mal - dunyasi yoq kembighel yigit idi. Biraq esma uning üçün bekla yaxshi bir ayal idi, esma daim uning xizmitini qilip étini yétileytti, uni otlitip, helep étip bérish üçün danlarni yenchiytti. Allah ulargha kengchilik ata qilip ularni sahabilerning eng baylirining qataridin qilghan'gha qeder u shu halette yashidi.

Esmaning dinini saqlap qélísh üçün allah we allahning peyghembiri terepke hijret qilish pursitige érishken waqitliri del uning oghli zubeyrge bolghan hamililik mezigilining axirlirigha toghra keldi, u ehwalining bunchilik qiyinchiliqidin qorqmay seperge atlandi. U del medinidiki quba mesjidi bar kentke yétip barghanda közi yorudi. Musulmanlar xushallinip tekbir we tehlil éytishti, chünki tughulghan bu bowaq medinige hijret qilghuchilarning ichide tunji tughulghan bowaq idi. Esmay oghli abdullah zubeyrni peyghember eleyhissalamning qéshigha élip béríp uning quchiqigha qoydi. Peyghember eleyhissalam mubarek tükrikiliri bilen balini éghizlandurdi we dua qildi. Bu balining qorsiqigha kirgen tunji nerse peyghember eleyhissalamning mubarek tükriki boldi.

Esmada erlerdimu az tépilidighan eqil - idrak we pezilet, ulughluq süpetliri bar idi. Uning séxiyliki bolsa ülge qilghudek derijide idi, bu heqte oghli abdullah mundaq dégen: men hammam aishe we anamdek séxi kishini körmidim, biraq bu ikkisining séxiyliki oxshimaytti, hammam aishe bolsa nersilerni yighip qoyup hajatmenlerge yetküdek bolghanda andin béretti, anam bolsa etige héchnéme qaldurmaytti.

Esmay herqandaq qiyin ehwaldimu ishlarni yaxshi bir terep qilalaydighan eqil igisi idi. Atisi ebu bekri eyni zamanda peyghember eleyhissalamgha hemrah bolup medinige hijret qilghanda öyide bar barliq mal - mülkini bille élip mangghan idi, uning élip mangghan mélining sani alte ming dirhem bolup u ailisidikiler üçün héchnéme qaldurmighan idi.

Tarix esmaning hayatidiki nurghun alahide körünüshlerni untup qaldi dégendimu, uning oghli abdullah ibni zubeyr bilen axirqi qétimqi uchrushishi we bu uchrishishta namayende bolghan uning ötkür eqli, keskin pozitsiyisi we küchlük imanining söhbettiki ipadisini hergiz untup qalmaydu. Bu weqelik mundaq idi:

yezid ibni muawiye wapat bolghandin kéyin esmaning oghli abdullah ibni zubeyrge hijaz, misir, iraq, xurasan, sham diyarlirining köpligen jayliridiki musulmanlar bey'et qildi. Aridin uzun ötmey umeyye jemetidikiler hejaj ibini yüsüf seqefiyning qomandanliqida abdullahqa qarshi zor qoshun mangdurdi. Shuning bilen ikki terep otturisida keskin jeng bashlandi. U jengde özige xas baturluq we chewendazliq bilen qehrimanlarche urush qildi. Lékin uning etrapidikiler peydin - pey uningdin ayrilishqa bashlidi. U axirida allahning öyi bilen panahlandi, yeni u bir qanche kishiliri bilen

muqaddes kebinin ichide qoghdinishqa mejbur boldi.

U shéhit bolushtin bir qanche saet ilgiri anisi esmaning qéshigha keldi, bu chaghda esma kózi tutulup yashinip qalghan idi. Anisi uning heq üstide ölginige qet'i ichinmaydighanliqini bildürdi we terbiye teselli berdi. Abdullah sawutini siliwitip uzun ishtanni keydi we jengni dawamlashturush üçün herem terepke qarap yürüp ketti. Shu küni quyash patmay turupla abdullah ibni zubeyr shéhit qilindi. Uning shéhit qilin'ghanliqigha on nechche kün ötüp anisi esma binti ebu bekrimu wapatt boldi. U yüz yil ömür körgen, birer tal chishi chüshmigen, eqlidin héch kétip qalmighan ayal idi. (allah uningdin razi bolsun!)

2161.-sual: esma binti ebu bekri reziyellahu enhaning peziliti

wehb ibni keysandin mundaq riwayet qilinidu: sham xelqi ibni zubeyr reziyellahu enhumani: ikki belbaghliq ayalning oghli, dep mesxire qilishatti. Anisi (esma reziyellahu enha) oghligha: i oghlum! Ular séni ikki belbagh bilen mesxire qilishiwatidu. Sen u ikki belbaghning hékayisini bilemsen? Men belbéghimni ikki parche qilip, biride peyghember sellallahu eleyhi wesellemning tulumining aghzini, yene biride dastixinini baghligan idim, dédi. Shuningdin kéyin, xelq uni yene mesxire qilsa, ibni zubeyr ulargha: mesxire qiliwéringlar. Allening nami bilen qesemki, pütün eyb silerde, dep jawab béretti. (buxari: 5388)

2162.-sual: zeyd ibni harise reziyellahu enhuning peziliti

ibni shihab mundaq dégen: zeyd ibni harise reziyellahu enhu tunji musulman bolghan kishi idi. (elkebir4653:)

(zeydning bir tughqini) jebele ibni harise reziyellahu enhu mundaq dégen: peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénigha kélip: i resulullah! Qérindishim zeydni men bilen ketkili qoy, dégenidim, peyghember eleyhissalam: u ene, özi xalisa, élip ketkin, men tosmaymen, dédi. Bérip zeydke éytqanidim, u peyghember eleyhissalamning yénigha kélip: i resulullah! Men séni héchkinge teng qilmaymen, dédi. Kéyinche, uning pikrining méningkidin toghra ikenlikini bilip yettim. (tirmizi: 3825)

2163.-sual: usame ibni zeyd reziyellahu enhuning hayati

peyghember eleyhissalamning hayati ghem endishilik keypiyat bilen musibet we dinni teshwiq qilishning mes'uliyiti gireliship ketken murekkep hayat idi. Mushu künlerde peyghember eleyhissalamgha: ummu eyman bir oghul tughdi, dégen bir xosh xewer yetküzüldi. Bu xewerdin u nahayiti söyündi. Bu bextlik bala zeydning oghli usame idi. Bu balining anisi ummu eyman "berketul hebeshiye" dep atalghan ayal idi. U peyghember eleyhissalamning anisi aminening xizmetkari bolup, amine hayat waqtidila peyghember eleyhissalamni baqqan, amine wapatt bolghandin kéyinmu uninggha ige bolup terbiyiligen idi. Peyghember eleyhissalam eqlige kelgende üzi üçün ummu eymandin bashqa bir anisining barliqini bilmeytti. U ummu eymennin nahayiti bek yaxshi köretti we: "ummu eyman méning anamdin kéyinki anam, ailemdin manga qalghan birdin bir adimim" deytti.

Démek, bu balining anisi ummu eyman peyghember eleyhissalamning yaxshi köridighan adimi bolghinigha oxshash, dadisi zeydmu peyghember eleyhissalamning

uninggha peyghemberlik kélishtin burun béqiwalghan balisi, uning sirlirini saqlighuchi dosti, ailisining bir ezasi, islamdin kéyinmu kishilerning ichide peyghember eleyhissalam üçün eng söyümliki idi. Usamening tughulushi musulmanlarnimu xosh qildi. Peyghember eleyhissalam usameni pütün dunya qizghan'ghudek derijide yaxshi köretti. Usume peyghember eleyhissalamning newrisi hesen bilen yash jehette perqlenmeytti. Hesen aq, nurluq, chirayliq bolup xuddi peyghember eleyhissalamgha oxshaytti. Usume bolsa öngi qara, burni panaq bolup hebeshistanliq anisigha oxshaytti. Lékin, peyghember eleyhissalam yaxshi körüshte bu ikkisining ariliqini ayrimaytti. Hesenni bir yotusigha, usameni yene bir yotusigha olturghuziwilip: "i allah! Men bularni yaxshi körimen. Senmu yaxshi körseng" deytti. Peyghember eleyhissalam usameni kichikide yaxshi körginidek chong bolghandimu yaxshi kördi.

Usamening ösüp yétilishige egiship uningda peyghember eleyhissalamning yaxshi körüshige layiq güzel xulq, ésil exlaqlar nameyende bolushqa bashlidi. U nahayiti zérek, qeyser, tedbirlik, diyanetlik, chiqishqaq, teqwa we perhizkar idi.

Xendek urushi bolghan chaghda u yene sahabilerning baliliridin birqanchisi bilen birge keldi. Peyghember eleyhissalamning uninggha rehimi kélip, uni qobul qildi. Bu chaghda u emdila 15 yashta idi. Démek u 15 yéshida allah yolida jihad qilip qilich kötürdi.

Huneyn jéngide musulmanlar chékin'gen waqtida usame peyghember eleyhissalamning taghisi abbas, taghisining oghli ebu sofyan ibni haris we bashqa bir qanche hörmetlik sahabiler bilen birge jeng meydanida mustehkem turdi. Peyghember eleyhissalam bu azghine batur musulman guruhi bilen sahabilirining meghlubiyitini ghelibige özgertishke we qachqan musulmanlarni mushriklarning azabidin qoghdap qilishqa qadir boldi.

Mute urushida usame dadisi zeydning bayriqi astida jeng qildi. Bu chaghda uning yéshi on sekkizgimu yetmigen idi. U dadisining ölümünü öz közi bilen kördi. Lékin, iradisi ajizlap tewrep qalmidi, belki jefer ibni ebu talipningmu bayriqi astida jeng qildi. Umu uning köz aldida yiqildi. Andin kéyin abdullah ibni rewahening bayriqi astida jeng qildi. Umu ikki hemrahigha qoshuldi, undin kéyin xalidning bayriqi astida jeng qildi, axiri xalid kichik qoshunni rumluqlarning changgilidin qutuldurup élip chiqip ketti.

Usume dadisini allahning huzurida dep bilip, uning pak jesitini sham chégirsida qaldurup, dadisi shéhit qilin'ghan atqa minip medinige qaytip keldi. Hijiriyening 11 - yili peyghember eleyhissalam rumluqlargha qarshi qoshun teyyarlashqa buyrup, usameni qomandan qildi. Peyghember eleyhissalam wapal bolup ketkendin kéyin ebu bekrige bey'et qilish ishimu tamam bolup aridin uzaq ötmey ebu bekri usameni mangdurush ishini ijra qilishqa buyruq berdi. Qoshun yash qomandanning rehberlikide yolgha chiqti. Uni xelipe piyade méngip özitip qoydi. Usume ulaghliq idi. Qoshun ilgilildi, peyghember eleyhissalamning barliq buyruqlirini ijra qildi. Qoshunni pelestindiki belqai chigirsi we darum qel'esige chüshürdi. Usume musulmanlarning qelbidin rumluqlarning heywisini élip tashlap, ulargha aldi bilen sham diyari, misir we pütün afriqini qara déngizgha qeder ishghal qilish yolini échip berdi. Usume, dadisi shéhit qilin'ghan étining üstige minip san - sanaqsiz ghenimet bilen qaytti, hetta "usamening qoshunidek saq qaytqan we köp

ghenimet alghan qoshun yoq" dep teriplen'gen idi.

Usame pütün hayatida, musulmanlarning ulughlash, yaxshi körüş obékti bolup yashidi. Ömer usamege, öz oghli abdullahtin köprek nésiwe berdi. Ömer usameni uchratsa: - rehbirimni qarshi alimen, - deytti. Eger buningdin ejeb'gen ademni körse, - peyghember eleyhissalam uni manga qomandan qilghan, shunga uni "rehbirim" deymen, - deytti.

Allah bu ésil rohlargha rehmet qilsunki, tarix peyghember eleyhissalamning sahabiliridin katta, ulugh, aliyjanab, mukemmel kishilerni körüp baqmidi.

2164.-sual: usame ibni zeyd reziyellahu enhuning peziliti

abdullah ibni ömer reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem usame ibni zeyd qomandanliqida bir rota esker ewetti. Lékin beziler zeydning qomandanliqigha narazi bolup, söz chöçek qilishqa bashlighanidi, buningdin xewer tapqan peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dédi: anglashimche, usaming qomandan bolghanliqigha narazi bolupsiler. Siler uning atisining qomandan bolushighimu narazi bolghan idinglar. Allening nami bilen qesemki, uning atisi heqiqetenmu qomandan bolushqa layaqqetlik idi we méning eng söyümlük kishilirimdin biri idi. Usamemu xuddi atisidek méning eng söyümlük kishilirimdindir. (buxari: 3730)

muminlarning anisi aishé reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem usaming burnini tazilmaqchi bolghanidi: men qilay, dédim. Peyghember eleyhissalam: i aishé, uninggha köyün'gin! Chünki men uninggha amraq, dédi. (tirmizi: 3818)

2165.-sual: zeyd ibni sabit reziyellahu enhuning hayati we peziliti

hijriyening ikkinchi yili peyghember eleyhissalam bilen nurlan'ghan medine shehiri bedir urushigha hazirlinish qizghinliqigha chömgen idi. Biraq ensarilardin bolghan bu ösmür yéshining kichiklik sewebidin peyghember eleyhissalam bilen birge urushqa chiqish némitige érishelmigen bolsimu, uning zirekligi uni peyghember eleyhissalam bilen birge bolidighan bashqa bir yoldiki pursetke érishtürdi. Bu purset qur'anni yadlash we bilim ilish qizghinliqidin ibaret idi. U özining bu oyuni anisigha déwédi anisi buningdin qattiq xushallinip ketti we uni emeliyetke aylandurush üçün tutush qildi.

Peyghember eleyhissalam zeydning yadqa alghan süriliridin bir qanchini anglap baqti, uning oqush qaidiliri nahayiti yaxshi, teleppuzliri ochuq idi, qur'anning sözliri uning lewlriridin xuddi durdanilerdek tökülüp turatti. Uning qilghan tilawitidin uning qur'anning menisini nahayiti yaxshi qobul qilghanliqi, pütkül wujudighiche tesir qilghanliqi bilinip turatti. Bularni körgen peyghember eleyhissalam zeyddin cheksiz söyünip ketti, chünki peyghember eleyhissalam, zeydning uning qowmi teripliginidinmu artuq ikenlikini bayqighan idi. Zeydning yézishqa mahirliqi uning söyünishini yene bir hesse ashurdi. Peyghember eleyhissalam zeydqa qarap:

- i zeyd sen méning ornumda yehudiy tilini ögen'gin! Men ulargha taza ishench qilalmaydikenmen, - dédi.

- bolidu, i allahning peyghembiri! - dédi zeyd.

Mana shuningdin étibaren zeyd ibran tilini öginishke bashlidi we qisqa bir mezigil ichidila u tilni puxta égilip boldi. Peyghember eleyhissalam yehudiylargha mektup yollimaqchi bolsa u bu mektuplarni yazatti hem yehudiylarning peyghember eleyhissalamgha yazghan mektuplirininu oqup béretti. Kéyin u yene süryani tilinimu ögendi. Shuning bilen bu yash yigit peyghember eleyhissalamning terjimini bolup qaldi.

Peyghember eleyhissalam zeydning salmaqligi, estayidilliqi we ishenchlik ikenlikini bayqighandin kéyin uninggha allahtin özige chüshidighan wehiyni xatirileydighan katip qildi. Peyghember eleyhissalamning diligha birer wehiy nazil qilinsila u zeydke: "i zeyd, yaz!" deytti, u yazatti. Zeyd qur'anning ayetlirini xatirilesh bilen birge ösüp yétildi. U qur'anni peyghember eleyhissalamning aghzidin uning chüshüsh sewebliri bilen qoshup eng yéngi halette alatti - de, dili qur'anning nuri bilen barghanché küchlük hidayetke ige bolatti. Qur'anning sher'iy hökümlirining hékmiti bilen uning dili téximu nurlinatti. Bundaq ulugh muqeddes ilim bilen németlen'gen bu yash yigit peyghember eleyhissalamning wapatidin kéyin peyghember eleyhissalamning ümidi üçün qur'an ilimi teripidin eng ishenchlik bolghan tunji menbe bolup qalghan idi. U xelipe aba bekrining zamanisida qur'anni toplighan kishilerning bashlamchisi, xelipe ömerning zamanisida qur'anning hemme nusxilirini birlikke keltürüp, osmaniye nusxisigha asas salghuchilarning aldinqi qataridikiliridin idi.

Qur'anning peziliti zeyd ibni sabitqa kishilerning eqlini qaymuqturwétidighan müshkül sharaitta toghra yolni körsitip béreligidek eqil nuri ata qilghan idi. Zeyd qur'anning peziliti we peyghember eleyhissalam bilen birge bolghanliqining peziliti bilen musulmanlarning mesh'ilige aylandi. Xelipiler qiyin mesililerde uningdin meslihet alatti. Köpchilikmu birer qiyin mesilige yuluqsila uningdin petiwa sorushatti. Bolupmu miras ishliridiki hökümlerde uningdin alim kishi yoq idi.

Sahabiler we tabiilardin ilim telep qilghuchilar zeyd ibni sabitning qedrini tonup yetken bolup uning bilimining köplüki sewebidin uni ulughlighan we qattiq hörmetligen idi.

Zeyd ibni sabit wapat bolghanda musulmanlar uning bilen birge ketken mol bilimge qattiq yighliship ketken bolup, ebu hureyre:

- bugün islam ümmitining ölimesi wapat boldi, allah ibni abbasni uning iz basari qilip bergey! Dégenidi.

2166.-sual: emmar ibni yasir reziyellahu enhuning peziliti

elidin mundaq riwayet qilinidu: emmar peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénigha kélip, ijazet sorighanidi, peyghember eleyhissalam: yaxshilarning yaxshisigha ijazet béringlar! Dédi. (tirmizi: 3798)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem emmargha: i emmar! Sanga xush bésharet, séni zalim pirqe öltüridu, dégen. (tirmizi: 3800)

aishe reziyellahu enhadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: emmar qachaniki ikki ishtin birini tallashqa duch kelse, choqum eng toghrisini tallap keldi. (tirmizi: 3799)

bir sahabidin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: emmarning pütkül wujudi iman bilen tolghan. (nesai: 5007)

eli reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: emmarning qénimu, göshimu dozaxqa haramdur. (bezzar: 2684)

elkebirde mundaq déyilgen: i yasirning ailisi! Sewr qilinglar, barar jayinglar jennettur. (elkebir303/24:)

yene bir riwayette mundaq kelgen: kim emmargha dühmenlik qilidiken, alle uninggha dühmenlik qilidu. (elkebir3831:)

2167-sual: abduallah ibni mes'ud reziyellahu enhuning hayati

u waqitlarda u téxi balaghet yéshigha yetmigen ösmür bolup kishilerdin yiray jayda, mekkinning tagh jilghilirida qureyshlarning aqsaqili utbe muiytning qoylirini baqatti, kishiler uni "ibni ummuebd" dep chaqirshiatti, emma öz ismi abduallah, atisining ismi mes'ud idi.

Bu bala (abduallah ibni mes'ud) uzaq ötmey islam keltürüp, özini peyghember eleyhissalamning xizmitige atidi. Peyghember eleyhissalam uni xizmitige qoydi. Shuningdin bashlap bu teylelik bala, qoy béqishtin, pütkül mexluqat we milletning rehbirining xizmitini qilishqa yötkeldi.

Abduallah peyghember eleyhissalamgha hemrah bolup, uningdin bir qedemmu ayrilmidi, oltursa, tursa uninggha köngül böletti, uxlisa oyghitatti, yuyunsa dalda bolup béretti, sirtqa mangmaqchi bolsa, ayighini keygüzetti. Kirgende salghuzatti, uning miswak, hasilirini kötöretti. Hujrisigha uning aldida kiretti, hetta peyghember eleyhissalam uning xalighan waqtida kirishige ruxset qilghan bolup, u xijil bolmastin gunah dep qarimastin uning mexpiy ishlirininu tingshaytti, shunga u "peyghember eleyhissalamning mexpiyitini bilidighan kishi" dep chaqirilatti.

Abduallah peyghember eleyhissalamning öyide terbiyilendi, uning prinsipi boyiche ishlidi. Uning exlaqini özige singdürüp, herqandaq xislette uninggha egeshti, hetta bu toghrisida: abduallah hidayet we exlaq jehette peyghember eleyhissalamgha eng yéqin adem déyilgen. Ibni mes'ud peyghember eleyhissalamning mekitipide oqup sahabilerning eng qarisi, qur'anning meniliri we allahning qanunigha eng alim boldi. Abduallahning allahning kitabini bilishi shu derijide idiki, u mundaq deytti: — yekke yégane allah bilen qesemki, men allahning kitabidin chüshken herqandaq bir ayetni qeyerde, néme toghrisida chüshkenlikini, bilimen, eger men birersining allahning kitabini mendin yaxshiray bilidighinni uqsam, mumkin bolsila uning qéshigha barimen.

Abduallah - qari, ibadetkar, teqwa, bolupla qalmay, yene küchlük, keskin jeng qilghuchi, ish chingigha chiqsa qeyser idi. Uning shundaq qilghinigha peyghember eleyhissalamdin kéyin qur'anni ünlük oqughan yer yüzidiki tunji musulmanliqi kupaye. Abduallah osman xelipe bolghan dewrigiche yashidi, u wapat bolush aldida, osman uni yoqlap kélip uningdin:

- sanga bir qanche yildin béri élishqa unimghan néswiliringni buyrup béreymu?!
- yaq, uninggha hajitim yoq.
- séningdin kéyin qizliring ishliter.
- sen qizlirimning kembeghel bolup qélishidin ensiriwatamsen? Men ularning her

kéchisi süre "waqie" ni oqushqa buyridim, ... Men peyghember eleyhissalamning: "kimki süre waqieni oqusa, menggü kembeghelliq, mohtajliq yetmeydu" dégenlikini anglighan idim. Abdullah, allahning dergahigha ketken waqtida tilliri allahni eslesh bilen nem, ayet oqush bilen höl idi...

2168.-sual: abdullah ibni mes'ud reziyellahu enhuning peziliti

abdurrahman ibni yezidtin mundaq riwayet qilinidu: huzeyfe reziyellahu enhudin: teqqi turqi we yürüş - turushi peyghember sellallahu eleyhi wesellemge eng oxshaydighan birini körsitip qoysang, (ilimni) uningdin ögen'gen bolsaq, dégenidim, u: teqqi turqi we yürüş - turushi peyghember sellallahu eleyhi wesellemge ummu ebdning oghlidinmu (yeni abdullah ibni mes'udtinmu) bekrek oxshaydighan birini bilmeymen, dep jawab berdi. (buxari: 3762)

ebu musa esh'eri reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: qérindishim ikkimiz yemendin medinige köchüp kelgeniduq. Xéli bir zamanlarghiche abdullah ibni mes'ud bilen uning anisini peyghember sellallahu eleyhi wesellemning ailisidin oxshaydu dep yürüptuq. Chünki ular her küni peyghember eleyhissalamning öyige bimalal kirip chiqip yüretti. (buxari: 3763)

abdullah ibni mes'ud reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, ebu bekri bilen ömer ikkisi uninggha peyghember eleyhissalamning: kim qur'anni nazil qilin'ghan péti oqushni xalisa, abdullah ibni mes'udning qiraitide oqusun dégen mubarek sözini yetküzgen. (ibni maje: 138)

ibni mes'ud reziyellahu enhu mundaq dégen: men altinchi bolup iman éyttim, yer yüzide bizdin bashqa musulman yoq idi. (elkebir8406)

2169.-sual: huzeyfe ibni yemani reziyellahu enhuning hayati

u bir musulman ailiside ösüp yétildi. Allahning dinigha xéli burun kirgen musulman ata - anining himayiside terbiyilendi. Umu peyghember eleyhissalam bilen uchrishishtin burun islamni qobul qildi. Uning pütün wujudini peyghember eleyhissalam bilen uchrishish ishtiyaqi chulghiwalghan idi. U islamgha kirgen kündin bashlap peyghember eleyhissalamning süpetliri toghrisida toxtimay soal soraytti. U axiri peyghember eleyhissalam bilen uchrishish üçün mekkige seper qildi.

Peyghember eleyhissalam medinige kelgende u peyghember eleyhissalamgha béshi bilen yürüp dégüdek xizmet qildi. U bedirdin bashqa barliq jengge qatnashti. Ohud jéngi küni u dadisi yemani bilen urushqa qatnashti. Urushtin u saq - salamet qaytti. Biraq, dadisi shéhit boldi.

Peyghember eleyhissalam uning xaraktéride müshkül ishlarni hel qilishta tedbirlik, herqandaq ishqa qarita inkasi tiz we itaetchan, héchkim bilelmeydighan derijide sir saqliyalaydighan üç xil xisletning barliqini bayqidi. Sahabilirining artuqchiliqlirini del jayida jari qildurush, ulardiki yoshurun iqtidaridin muwapiq paydilinish, peyghember eleyhissalamning siyasiti idi. U herqandaq ademni iqtidarigha qarita wezipige qoyatti.

Peyghember eleyhissalam huzeyfege munapiqlarning isimlikini ashkarilidi. Bu sahabilarning héchbiri bilmeydighan mexpiyetlik idi. Peyghember eleyhissalam hem islam dinini we musulmanlarni munapiqlarning suyiquestliridin saqlash üçün uninggha

bu munapiqlarning ish - heriketlirige köz - qulaq bolush, ularni közitish wezipisini tapshurdi. Shuningdin keyin u "peyghember eleyhissalamning mexpiyetlirini bilidighan kishi" dep atilidighan boldi.

Peyghember eleyhissalam xetiri chong, nahayiti bek hushyarliqni telep qilidighan bu ishta eqilliq huzeyfening artuqchiliqidin paydilan'ghan idi. Huzeyfe munapiqlarning sirini hayatining axirghiche ashkarilimastin ötüp ketti. Peyghember eleyhissalamning xelipiliri öz ishlirida huzeyfege tayinatti.

Huzeyfening musulmanlar'üchün "nahawende", "deynure", "hemzane", "reyye" sheherlirini ishghal qilghanliqini we musulmanlar allahning kitabi üstide bülünüp kêtishke az qalghanda ularni bir qur'an'gha yigishqa seweb bolghanliqini bilmeydighanlar nahayiti az bolsa kérek.

Uning hayati shunchilik köp yaxshiliqlar bilen ötkinige qarimay huzeyfe allahtin bek qorqidighanlardin idi. Allah huzeyfege rehmet qilsunki, u kishiler arisidiki misli yoq ésil ülgé idi. Allah biznimu huzeyfege oxshash musulmanlarning menpeeti üchün xizmet qilidighan tedbirlik, ülgilik musulmanlardin qilsun! Amin!

2170.-sual: huzeyfe ibni yemani reziyellahu enhuning peziliti

huzeyfe reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: anam mendin: peyghember sellallahu eleyhi wesellemni körmigili qanche kün boldi? Dep soridi. Munche kün boldi, dégenidim, manga tapa tene qildi. Undaqa, bugün sham namizini peyghember eleyhissalam bilen oqup kélishimge ruxset qilghin. Men uningdin özümge we sanga alletin meghpiret tilishini soraymen, dédim we u küni namaz shamni peyghember eleyhissalam bilen oqudum. Peyghember eleyhissalam namaz shamdin keyin nefle namizi oqudi, andin xuptennimu oqup, öyige qaytti, menmu keynidin mangdim. Peyghember eleyhissalam awazimni anglidide: kimsen, huzeyfemu? Dep soridi. Hee, dédim. Birer ishing barmidi? Alle séni we anangni meghpiret qilsun. Qara, bu perishte bundin ilgiri zémin'gha chüshüp baqmighaniken, u manga fatimening jennet ayallirining xanishi; hesen bilen hüseyinning bolsa, jennet yashlirining serdarliri ikenlikidin ibaret xush xewerni yetküzüsh üchün perwerdigaridin ijazet élip keptu, dédi. (tirmizi: 3871)

2171.-sual: sed ibni muaz reziyellahu enhuning peziliti

ebu is'haqtin riwayet qiliniduki, u bera reziyellahu enhuning mundaq dégenlikini anglighan: peyghember sellallahu eleyhi wesellemge bir parche yipek rext hediye qilindi. Sahabiler rextni silap körüp, yumshaqliqidin heyran qélishti. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem ulargha: buning yumshaqliqidin ejebiniwatamsiler? ! Sed ibni muazning jennettiki qol yaghliqliri buningdinmu yumshaq, dédi. (muslim: 2468)

jabir reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: sed ibni muazning ölümidin ersh tewrep ketti dédi. Buni anglighan bir kishi jabir reziyellahu enhugha: men bera reziyellahu enhuning: "tawut tewrep ketti" déginini anglidimghu? Dégenidi, jabir uninggha: bu ikki qebile (yeni ews bilen xezrej) otturisida ezeldin béri, bir - birini körelmeslik we öchmenlik bar, (men xezrej qebilisidin turup, sedning pezilitini bayan qilghan bu sözni eynen yetküziwatsam, bera sedning qebilisi bolghan ewstin turup, uning néme dégini bu) men peyghember sellallahu eleyhi

wesellemning: sed ibni muazning ölümidin rehmanning ershi tewrep ketti déginini anglighanidim, dédi. (buxari: 3803)

2172.-sual: abdulla ibni abbas reziyellahu enhumaning hayati

gerche u kéyinrek tughulghan bolsimu ulugh sahabe bolup yétiship chiqishqa paydiliq bolghan etrapniki yaxshi pursetlarning hemmisidin behrimen bolghanlardin, yeni sahabiliq, tughqandarchiliq, ilim élish, teqwadar bolushqa paydiliq bolghan pursetlarning hemmisige érishkenlerdin idi. U yene allahning peyghembirining taghisining oghli idi.

Islam dinining muhitida ösüp, ümmetning ölimesi, mol bilim igisi, kündüzliri roza tutup, kéchilirini qiyamda turup ütküzgichi, etigen we axshamliri allahtin qorqup yighlighuchi, meghpiret tilep tökülgen yashliri bilen mengziliri nemlen'güchi kishi idi.

Mana bu kishi muhemmed eleyhissalamning ümmitining ölimesi, terbiyichisi, tetqiqatchisi, peylasopi, ijthatchisi abdullah ibni abbastur.

U hijrettin üç yil burun tughulghan bolup, peyghember eleyhissalam wapat bolghanda u emdila 13 yashta idi. Gerche u kichik bolsimu imam buxari we muslimning kitablirida toghriliqi bilen meshhur bolghan hedistin 1660 ni yadlap bolghan idi.

Anisi uni yingi tughqanda peyghember eleyhissalamning yénigha élip bardi. Peyghember eleyhissalam tükriki bilen uni éghizlandurdi, démek uning ichige kirgen tunji nerse peyghember eleyhissalamning mubarek tükriki boldi. Uning bilen birge uninggha teqwaliq, ilim - hékmetlarning nurimu kirgen boldi. Peyghember eleyhissalam: "bilim - hékmet - kimgé bérilse, uninggha köp yaxshiliq bérilgen bolidu" dégen idi.

Hashimiyliq bu sebi bala anche munche eqil tapqandin bashlapla peyghember eleyhissalamgha xuddi sayidekla egiship yüridighan boldi. Peyghember eleyhissalam taharet almaqchi bolsa uning taharet süyini teyyarlap béretti. Namazda turghanda uning arqisida turup oquytti, seperge chiqsa ulughining arqisigha min'gishiwalatti. U her bir herikitide chichen eqil, zérek qelb, hazirqi zamandiki ilghar xatire qaldurush eswabliridinmu ötkür bolghan este qaldurush iqtidarini bille élip yüretti.

Bu ot yürek yash abdullah ilim élish yolida barliqini serp qildi. Barliq imkaniyetning hemmisidin paydilandi, u ashu tirishchanliqi bilen peyghember eleyhissalam hayat waqtidila peyghember eleyhissalamning bilim buliqidin su ichken idi, peyghember eleyhissalam wapat bolghandin kéyin ilim - hékmet igisi bolghan sahabiler, alimlar uning qoghliship yürüp ilim öginidighan ustazigha aylandi.

Abdullah ilim élish yolida özini töwen tutush bilen birge yene alim ölimalarni nahayiti hörmét qilatti. Abdullahnıng ilimge bolghan qizghinliqi netijiside uning bilmi alimlarnimu heyran qilghudek derijide kamaletke yetken bolup, ilimda kamaletke yetkendin kéyin u bilimlerni bashqilargha ögitidighan oqutqichigha, öyi musulmanlarning aliy bilim yurtigha aylandi.

Bu aliy bilim yurtida бүгünki dunyadiki aliy bilim yurtlirida uchraydighan nechche on yaki nechche yüz neper aliy derijilik unwan'gha ige oqutquchilar bolmastin peqet ashu abdullah özi yalghuz idi. Abdullahnı kishilerning öz ishiki aldédiki bu qistangchiliq mesilisini hel qilish üçün ders türilirini künlerge bölüp, her bir kün üçün bir ders orunlashturdi. Uning dersini anglighan her bir adem uninggha we soralghan soallargha

bérilgen jawabqa qayil bolmay turalmaytti.

Abdullahning bilimlik bolushtek peziliti uni xelipilik ishlirining meslihetchisi bolushtek sherepke ige qildi. Ömer (allah uningdin razi bolsun!) ishlirida birer qiyinchiliqqa duch kelse sahabilarning chonglirini chaqirghanda yéshi kichik bolsimu abdullahni chaqirtatti we uni özige yéqin olturghuzup: "bizge mundaq bir qiyinchiliq boldi, buni sen we sanga oxshashlarla hel qilalaydu" deytti.

Bir qétim ömer kishiler teripidin: "kichikine balini chonglarning mertiwisige tengleshtürding" dep tenqidlen'gende, ömer: "u gerche newqiran yigit bolsimu uning soalliq tili, eqilliq kalisi bar" dep jawab bergen.

Abdullah yalghuz ders anglighuchilarghila ders bérish bilen toxtap qalmay, omumiy xelqge wez nesihet qilishnimu birge élip baratti. Ulargha wez nesihet qilish sorunlirini hazirlaytti.

Abdullah özi gunah qilip turup bashqilarni tosidighan yaki özi qilmighanni bashqilargha buyruydighanlardin emes idi. U hemishe kündüzliri roza bilen, kéchiliri qiyamda türüşh bilen yashaydighan bende idi. Yighip éytqanda abdullahning kishiler ichidiki eng chirayliq, eng nurluqi, shundaqla allahtin qorqup yiglap tökülgen yashlirining sewebi bilen yüzliri nemdelgüchi ikenliki uni bilishni xalighuchilar üçün yéterlik bir süpettur.

Abdullah 71 yéshighiche yashidi. Uning hayati etrapini ilim hékmetke, teqwalliqqa toldurghan hayat boldi. U wapat bolghanda eli ibni ebu talipning oghli muhemmed ibni henife uning namizigha imam boldi. Sahabilarning hayat qalghan pishqedemliri, tabiinlarning pishqedemliri uning jinaza namizigha qatnashti. U yerlikke qoyulwatqanda bir qarining: i aram tapquchi jan! Sen perwerdigaringdin memnun, perwerdigaring sendin razi bolghan halda uning dergahigha qaytqin. Méning (yaxshi) bendilirim qatarigha qoshulghin, méning jennitimge kirgin dep qiraet qilghan awazi yangrap turatti. Allah hemimizning ilimde, teqwaliqta uningdek bolushimizgha nésip qilsun. Amin!

2173.-sual: abdulla ibni abbas reziyellahu enhumaning peziliti

ibni abbas reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem méni quchaqlap turup: i alle! Uni qur'an'gha alim qilghaysen dédi. (buxari: 75)

ibni abbas reziyellahu enhumadin yene mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem méni baghrigha bésip turup: i alle! Uninggha hékmet ata qilghaysen dédi. (buxari: 3756)

ibni abbas reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem hajetxanigha kirip kétiwidi, taharet élishi üçün su qoyup qoydum. Peyghember eleyhissalam chiqip: buni kim qoyup qoydi ? Dep soridi. Uninggha suni méning qoyup qoyghanliqim étylghanidi: i alle! Uni diniy ilimge bay qilghin! Dep dua qildi. (buxari: 143)

ummu fezl reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: hijirning yénidin ötüp kétiwatattim, peyghember sellallahu eleyhi wesellem méni körüp: i ummu fezl! Dep chaqirdi. Men: xosh, i resulullah! Dédim. Manga: sen bir oghulgha hamildar ikensen,

bala tughulghanda yénimgha élip kelgin! Dédi. Derweqe, bir oghul tughdum we uni peyghember eleyhissalamning aldigha élip keldim. Peyghember eleyhissalam uninggha "abdullah" dep isim qoydi we özining mubarek tükürükini uninggha sürüp qoydi. Andin: emdi élip ketseng bolidu. Qarap turghin, bu bala kelgüside ajayip eqilliq yigit bolidu, dédi. (elkebir10580:)

seid ibni jubeyrdin mundaq riwayet qilinidu: ibni abbas reziyellahu enhuma taifta wapat boldi. Héch körülüp baqmighan bir aq qush kélip uning tawutigha kirip ketti. Uning qaytip chiqqinini héchkim körmidi (yeni qaytip chiqmidi) depne qiliniwatqanda: {i aram tapquchi jan! Sen perwerdigaringdin memnun, perwerdigaring sendin razi bolghan halda uning dergahigha qaytqin!} (süre fejr, 28 - 30 - ayet) dégen ayet oquldi. Lékin bu ayetni kimning oqughanliqini héchkim bilmidi. (elkebir10581:)

2174.-sual: abdullah ibni ömer reziyellahu enhumaning hayati

abdullah ibni ömer téxi on yashqa kirmey turupla islamni qobul qilghan, dadisi we kéyin peyghember eleyhissalamgha yatliq bolghan hedisi hefse bilen hijret qilghan idi. Ohud ghazitidin burun, u oxshashla bedir ghazitigha qatnishish ruksitige érishelmigen idi. Xendek ghaziti bolghanda, peyghember eleyhissalam 15 yashlarga kirip qalghan usamege, abdullahqa we oxshash yashtiki bashqa balilargha muhajirlargha qoshulup, xendek kolash we urush qilishqa ruxset berdi.

Hijret qilghandin tartip taki wapat bolghuche bolghan 70 yildin köprek waqit jeryanida, abdullah ibni ömer islam ishliri üçün öchmes töhpilerni qoshup, musulmanlar arisida, ebu musa esh'eriyning atighini boyiche "yaxshi adimimiz we yaxshi adimimizning oghli" dep ataldi. U özining mol bilimi, kichik péilliqli, séxiliqli, allahqa we allahning dinigha bolghan chongqur muhebbiti, rast sözlüki, mal - dunyadin özini yiraq tutushi we ibadettiki nahayiti chidamliqliki bilen meshhur bolghan idi.

U özining dadisi hezriti ömerdin nurghun nersilerni ögendi. Ömer we abdullah ikkiylen hemmeylenning büyük ustazi muhemmed eleyhissalam (uninggha allahning salami bolsun) ning körsetmiliridin nurghun menpeetke érishken idi. Abdullah daim peyghember eleyhissalamning oxshimighan waqitlarda qilghan söz we heriketlirini nahayiti inchikilik bilen közitip, andin körgenlirini iklas bilen turmushida emeliyleshtüretti. Mesilen: eger abdullah peyghember eleyhissalamning melum bir jayda namaz oquwatqanliqini körse, kéyin u shu yerde namaz oquytta. Eger u peyghember eleyhissalamning öre turup dua qiliwatqanliqini körse, umu oxshashla öre turup dua qilatti, eger peyghember eleyhissalamning olturup dua qiliwatqanliqini körse, umu shundaq qilatti. Seperge chiqqanda, eger u peyghember eleyhissalamning melum bir jayda tögisidin chüshüp, ikki rek'et namaz oqughinini körse, kéyin u shu yoldin méngip qalghan chaghlarda toxtap, shu yerde ikki rek'et namaz oquytta.

Abdullah peyghember eleyhissalamning söz - heriketlirige nahayiti diqqet qilsimu, u peyghember eleyhissalamning hedislirini riwayet qilishda bek éhtiyat qilatti, qorqatti. Peqet hediste déyilgen sözlerning hemmisini ésige alalighandila andin uni otturigha qoyatti. Oxshashla, u petiwa bérishni xalimaytti. Petiwa bergen chaghlarda nahayiti éhtiyat qilatti.

Abdullah ibni ömer bir qétim "kéchining qérindishi" dep teriplen'gen idi. U kéchiliri

ornidin turup, namaz oquytti, allahning meghfiritini tilep yighlaytti, qur'an oquytti. Peyghember eleyhissalam bir qétim abdullahning hedisi hefsege mundaq dégen idi: "abdullah némidégen bextlik adem, eger u kéchiliri namaz oqughan bolsa téximu bextlik bolghan bolatti. " shuningdin tartip, abdullah meyli öyde bolsun yaki seperge chiqqanda bolsun, kéchilerni hergizmu ibadetsiz ötküziwetmeytti. Kéchining jimjitliqida u perwerdigarini téximu köp esleytti, namaz oquytti, qur'an oquytti we allahtin qorqup yighlaytti. Dadisigha oxshash, u qur'anning insanlarni agahlandurush menisidiki ayetlirini anglisila yighidin özini tutuwalalmay qalatti. Abdullah özining allahqa, allahning dinigha bolghan chongqur muhebbiti, ixlasi, addiy - saddiliqi we séxiliqi bilen sahabiler we ulardin kéyinki musulmanlar ichide yuqiri hörmetke sazawer boldi. U keng qolluq bilen bashqilargha béretti, gerche özi hajetmen bolsimu, özide bar nersisini hergizmu bashqilardin ayimaytti. U hayatida ishenchlik sodiger bolup, köp paydigha érishken idi. Uningdin bashqa uninggha beytulmaldin nurghun pul tégetti. Emma u ularni séxiliq bilen namrat we hajetmenlerge bériwitetti.

Abdullah ibni ömer bashqilarni namratlarni, hajetmenlerni béqishqa we ulargha yardem bérishke ilhamlanduratti, u tamaq yémekchi bolsila, dastixinigha daim yétimlarni yaki kembeghel kishilerni tekliq qilip bille yeytti. Baliliri baylarni chong körüp, namratlarni töwen körüp ularni mensitmise, ulargha tenbih béretti.

Abdullah mal - dunyaning quli emes, belki xojayini idi. Mal - dunya uning üçhün peqet turmush éhtiyajini qamdaydighanla nerse idi, hergizmu bextke érishtüridighan nerse emes idi. U hayatining axirighiche mal - dunyadin we dunyaning shehwetliridin, rahet - paraghitudin özini yiraq tutup, addiy - sadda turmush kechürdi. Bu hergizmu abdullah ibni ömerning namratliqidin emes, emeliyette u bay idi; hemde bu uning béxil, pixsiqliqidin emes, emeliyette u keng qol we séxi idi.

2175.-sual: abdullah ibni ömer reziyellahu enhumaning peziliti

abdullah ibni ömer reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem hayat waqtida kishiler birer chüsh körse, chüshini peyghember eleyhissalamgha sözlep béretti. U chaghlarda téxi yash, boytaq bala idim we mesjidte yétip qopattim. Menmu peyghember eleyhissalamgha éytip bergüdek birer chüsh körüshni bekmu arzu qilattim. Bir küni, mundaq bir chüsh kördüm: ikki perishte kélip, méni dozaxning aldigha élip bardı. Dozaxning chörisi xuddi quduqningkidek qopurulghan bolup, üstide xuddi quduqningkidek toghrisigha qoyulghan ikki tal yaghach bar iken. Qarisam, u yerde men tonuydighan kishilermu bar iken. Shuning bilen men: "alleqa séghinip dozaxtin panah tileymen, alleqa séghinip dozaxtin panah tileymen" déyishke bashlidim. Üchinchi bir perishte yénimizgha kélip: "qorqmighin, qorqmighin!" dédi. (oyghinip) chüshümni hefsege éytip bergenidim, hefse buni peyghember eleyhissalamgha éytip berdi. Peyghember eleyhissalam: abdullah némidégen yaxshi biri. Eger kéchiliri namaz oqughan bolsa, téximu yaxshi bolghan bolatti, dédi. Salim mundaq dégen: shundin kéyin, abdullah ibni ömer reziyellahu enhuma kéchining köp qismini ibadet bilen ötküzidighan boldi. (buxari: 3738)

ibni ömer reziyellahu enhumadin qilin'ghan yene bir riwayette chüshi mundaq bayan qilin'ghan: qolumda bir parche yipek rext bar bolup, jennetning qeyirige barmaqchi bolsam, u yipek rext men bilen bille shu yerge uchatti. Bu chüshümnü hefsege sözlep bergenidim, hefse uni peyghember sellallahu eleyhi wesellemge éytqaniken, peyghember sellallahu eleyhi wesellem uninggha: qérindishing (abdullah) némidégen yaxshi ademhe?! Deptu. (buxari: 7016)

2176.-sual: abdullah ibni zubeyr reziyellahu enhuning peziliti

urwe ibni zubeyr bilen fatime binti munzir ibni zubeyrdin mundaq riwayet qilinidu: (ebu bekrining qizi) esma reziyellahu enhuma medinige hijret qilghanda, abdullah ibni zubeyrge hamildar idi. Qubagha yétip kelgende, abdullahni yenggidi we peyghember sellallahu eleyhi wesellemning xorma bilen éghizlandurup qoyushi üçün élip kélip, quchiqligha qoydi. Biz xéli waqitqiche xorma izdep yürduq. Peyghember eleyhissalam xormini chaynap, bowaqning éghizigha saldi. Shundaq qilip, uning qorsiqigha kirgen tunji taam peyghember eleyhissalamning tükürüki boldi. Andin peyghember eleyhissalam uning bash közini silap, uninggha dua qildi we "abdullah" dep isim qoydi. Abdullah yette - sekkiz yéshida peyghember eleyhissalamgha bey'et qilghili keldi. Dadisi zubeyr uni shundaq qilishqa buyrighanidi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem uning kéliwatqinini körüp külümsiridi. Abdullah (kélip) peyghember eleyhissalamgha bey'et qildi. (muslim: 2146)

2177.-sual: bilal ibni rebah reziyellahu enhuning peziliti

ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem bilaldin: i bilal ! Bügün kéche jennette ayagh tiwishingni anglidim. Sen alle taaladin eng köp sawab ümid qilinidighan qaysi emelni qilghaniding? Dep sorighanidi, bilal reziyellahu enhu mundaq jawab berdi: meyli kéche yaki kündüz bolsun, taharet alsamla, shu taharet bilen meyli az yaki köp bolsun, namaz oqumay qalmidim. Alle taaladin eng köp sawab ümid qilidighan emilim ene shudur. (muslim: 2458)

2178.-sual: ubey ibni keb (ebu munzir) reziyellahu enhuning hayati

peyghember eleyhissalam teripidin bilimi we allah nazil qilghan ayetlerni chüshinishtiki iqtidari tebrikliniwatqan ebu munzir dégen bu adem- uning meshhur sahabilirining biri, deslepki musulmanlar jem'iyitide yuqiri hörmetke sazawer bolghan ubey ibni keb idi. Ubey xezrej qebilisige mensup bolghan ensarilarning biri bolup, medinidiki islamni deslep qobul qilghanlardin idi hemde hijretin burun equebede peyghember eleyhissalamgha bey'et qilghan idi.

U bedir ghazitigha we shuningdin kéyinki bashqa paaliyetlerge qatnashti. Ubey qur'an ayetlirini köchürüp yézishqa qatnashqan bir nechcheylenning biri bolup, uning özining qolyazmisi bar idi. Ubey peyghember eleyhissalamning katiwidekla, uning xetlirini yézip béretti. Peyghember eleyhissalam wapat bolghanda, u qur'an kerimni pütünley yadlighan 25 yaki shunchilik ademning biri idi. Uning qiraiti tolimu chirayliq, qur'anni chüshinishi ajayip mukemmél bolghachqa, peyghember eleyhissalam

sahabilirini uningdin we bashqa üç kishidin qur'an öginishke chaqirdi. Ubey qur'an arqliq katta sherepke érishti. Bir küni peyghember eleyhissalam mundaq dédi:

- i ubey ibni keb! Men sanga qur'anni körsitishke yaki échip bérishke buyruldum.

Ubey xushalliqtin qin - qinigha patmay ketti. U peyghember eleyhissalamning peqet asmandin wehi alidighanliqini bilgechke, hayajinini basalmighan halda:

- ya resulullah! Allah méning ismimni tilgha aldimu? - dep soridi.

- hee, allah eng égiz asmanda séning ismingni we nesibingni tilgha aldi, - dédi peyghember eleyhissalam. Peyghember eleyhissalam bilen bolghan bir nechche yilliq alaqa jeryanida, ubey peyghember eleyhissalamning ésil exlaqi we hékmetlik körsetmiliridin nurghun menpeetke érishti. Ubeyning qur'an'gha özgermes muhebbiti we chongqur ixlası bar idi.

Peyghember eleyhissalamning wapatidin kéyinmu, ubey ilgirikidekla islam dinigha mustehkem yépishti we qur'an kerim, peyghember eleyhissalamning sünnitige ching ésilip mangdi. U ibadette nahayiti chidamliq idi, daim xupten namizidin kéyin, mesjidte qélip ibadet bilen yaki qur'an ögitish bilen meshghul bolatti.

Ubey pütün hayatida teqwadarliqni özige yétekchi qildi. U nahayiti addiy halette yashap, dunyaning uni chiritishige we aldishigha hergiz yol qoymidi. U daim musulmanlarga nisbeten agahlandurghuchi bolup yashidi we daim ularga peyghember eleyhissalamning waqtini, musulmanlarning ilgiriki islamgha bolghan muhebbitini, musulmanlarning ilgiriki addiy - sadda turmushini hemde qurban bérish rohini eslitetti. Nurghun kishiler uningdin bilim élish we meslihet sorash üçün kéletti.

Ubey deslepki musulmanlar arisida büyük sherepke we yuqiri hörmetke sazawer boldi. Ömer uni "syd almslmyn" (musulmanlarning xojisi) dep ataytti. Shuningdin kéyin u mushu nam bilen meshhur boldi. U ebu bekrining xelipilik dewride xilmuxil mesililerge jawab bérish, meslihet bérish meqsitide qurulghan meslihet bérish guruppsining bir ezası boldi. Bu guruppa muhajirlar we ensarilar ichidiki bilimlik, adil höküm chiqirish qabiliyitige ige bolghan musulmanlardin terkip tapqan bolup, ular: ömer, osman, eli, abdurrahman ibni ewf, muaz ibni jebel, ubey ibni keb we zeyd ibni sabitlar idi. Kéyin ömer xelipe bolghandin kéyinmu bu guruppa özgermidi. Petiwa bérish üçün osmanni, ubeyni we zeyd ibni sabitni belgilep qoydi. Ubeyning jem'iyettiki yuqiri abruyigha qarap, bashqilar uni birer yerning bashliqimikin, téz sür'ette kéngiyiwatqan islam dölitide, birer wilayetning walisimikin dep oylap qalatti.

Ubey nurghun musulmanlarning özining bashliqliri aldida heddédin ziyade edeplik we xushametchilik pozitsiyide bolidighanliqigha qet'iy qarshi turatti. Ubey bashqilar bilen bolghan alaquide nahayiti semimiy we aqköngül idi, allahtin bashqa héchkimdin qorqmaytti, u musulmanlar arisida heqiqiy wijdan igisi idi. Ubey musulmanlar ümmitining künlerning biride parchilinip, urush - majira qilip kétishidin tolimu endishe qilatti. Ubey hijretning 29 - yili osmanning xelipilik dewride wapat boldi.

2179-sual: ubey ibni keb (ebu munzir) reziyellahu enhuning peziliti

enes reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi

wesellem ubey ibni kebke: alle méni sanga:)lem yekunilleziyne keferu (sürisini oqup bérishke buyrudi, dégenidi, ubey: alle ismimni atidimu? Dep soridi. Peyghember eleyhissalam: hee, dégenidi, ubey yighlap ketti. (buxari: 3809)

2180.-sual: ebu qetade reziyellahu enhuning peziliti

ebu qetade reziyellahu enhu mundaq dégen: peyghember sellallahu eleyhi wesellem bilen bir seperge chiqtuq. Seperdashlirimiz changqap ketkechke, su izdep her terepke ketti. Lékin men shu kéchisi peyghember eleyhissalamning yénidin bir qedemmu ayrilmidim. Shuning bilen peyghember eleyhissalam: sen allening peyghembirini muhapizet qilghandek, alle sénimu muhapizet qilsun! Dédi. (ebu dawut: 5228)

2181.-sual: selman farsiy reziyellahu enhuning hayati

allah toghrisida izdinip, heqiqeten keynidin yügürgüchi salman parsi (allah uningdin razi bolsun we uni razi qilsun) ning özining kechmishi toghrisidiki bayanida heqiqet izdep ilgiri axiri bir qanche dinni ögen'genliki we bir qanche popning keynide yürüp xizmitini qilip eng axirda bir poptin muhemmed eleyhissalamning peyghemberlik xewirini alghanliqi bayan qilin'ghan. U özining kechmishi heqqide mundaq deydu:

men jeyyan dep atilidighan kentning esféhan jemetidiki farsliq yigit idim. Dadam shu kentning bashliqi, bayiliqi hemmidin köp, mertwisi hemmidin yuqiri adem idi. Tughulushumdin béri u méni bek yaxshi köretti. Men chongayghanséri uning manga bolghan muhebbiti küchiyip, hetta mendin ensirep qizlarga oxshash öydin bashqa yerlerge barghuzmaytti. Shundin kiyin salman parsi heqiqet izdep bir qanche pop bilen üchrishidu ularning xizmitide bolidu, axiri bir karwan'gha qitilip medinige qarap yol aldu. U mundaq deydu: men ulargha qoy - kalilirimni berdim, ular méni birge élip mangdi, biz wadil qoragha kelgende ular méni aldap, bir yehudiygha sétiwetti, men u yehudiyning xizmitide boldum, ozon ötmey beni qureyzdiki taghisining oghli xojayinimni yoqlap kélip, méni sétiwaldi, méni medinige ekeldi, men medinide, emuriyediki hemrahim bayan qilghan xorma baghlirini körüp, u süpetligen süpet boyiche, bu yerning medine ikenlikini bildim we u yerde turdum.

Shu chaghlarda peyghember eleyhissalam mekkide öz kishilirini dinigha dewet qiliwatqan iken, lékin men qulluq mejburlighan ishlar bilen bolup kétép, uning xewirini anglimighan ikenmen. Uzun ötmey peyghember eleyhissalam medinige hijret qildi. Men xujayinimning xormisi üstide, ishlewattim, xojayinim uning astida olturatti, uning taghisining oghli kélip:

— allah qeyle qebilisini halak qiliwetsun, ular mekkidin bugün kélidighan, özini peyghember dep atiwalghan bir kishini kötüş üçün qubagha jem boptu, - dédi.

Kéyin men uning qéshigha keldim, gherqed qebrstanliqida bir sahabini depne qiliwatqan iken, men uning olturghanliqini uchchsida yépincha barliqini kördüm, men uninggha salam bérıp bolghandin kéyin emuriyediki dostum süpetligen peyghemberlik tamghisini körüş üçün uning uchisigha qarashqa bashlidim.

Peyghember eleyhissalam méning meqstimni bildi we derhal uchisidin ridasini aldi, men tamghini kördüm we uni tonudum, andin uninggha özümni tashlap, söyüp yighlap

kettim. Men uninggha kechürmishirimni sözlep berdim. U qiziqip anglidi, hetta sahabilarningmu anglishini xalidi, men ularghimu sözlep berdim. Ularmu anglidi we cheksiz xursen boldi. "

2182.-sual: selman farsiy reziyellahu enhuning peziliti

ebu hureyredin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem bir küni: {eger siler (allening taitidin) yüz örüsenglar, alle silerning ornunglarga bashqa bir qewmni almashturidu, ular silerge oxshash bolmaydu (belki alleqa itaet qilidu)} (süre muhemmed, 38 - ayet)dégen ayetni oqudi, sahabiler: i resulullah! Bizning ornimizgha kimni almashturidu? Dep sorighanidi, peyghember eleyhissalam selmanning mürisige urup turup: buni we qewmini almashturidu, dep jawab berdi. (tirmizi: 3260)

yene bir riwayette kélishiche, peyghember eleyhissalam mundaq dégen: jénim ilkide bolghan zatning nami bilen qesemki, eger iman yultuzlarga baghlaqliq bolsa idi, farslardan bir türküm kishi (bérip) uni alghan bolatti. (tirmizi: 3261)

2183.-sual: ebu musa esh'eri reziyellahu enhuning hayati

uning esli ismi abdulla ibni qeys bolsimu, lékin burundinla ebu musa esh'eri dep atalghan idi. U mekkide nezer dairisi nahayiti keng, kishilerni peqet bir allahqila choqunushqa chaqiridighan, güzel exlaqlarga buyruydighan bir peyghemberning chiqqanliqini anglap, ana yurti yemendin derhal mekkige yétip keldi. Mekkide u peyghember eleyhissalamgha hemrah bolup, uningdin qur'an we islamni ögendi. Andin yurtigha qaytip bérip, allahning sözlirini kishilerge yetküzüp, ularni islam dinigha dewet qildi. Uning shuningdin kéyinki 10 yilliq hayati toghruluq bizde éniq melumat yoq. Xeyber ghaziti ayaghlashish bilenla, u medinige, peyghember eleyhissalamning qéshigha qaytip keldi. Uning medinige qaytip kélishi del jefer ibni ebu talip we bashqa musulmanlarning hebeshistandin qaytip kelgen waqtigha toghra kelgen bolup, peyghember eleyhissalam ularning hemmisini xushal - xuramliq ichide qarshi aldi.

Ebu musa yemendin islam dinini qobul qilghan 50 din artuq kishi bilen medinige kelgen idi. Ularning arisida uning ikki qérindishi ebrehem we ebu burdelermu bar idi. Peyghember eleyhissalam u bir top ademlerni "esh'eriylar" dep atidi, hetta u bezide barliq yemenliklerni ebu musa esh'eriyning nami boyiche "esh'eriylar" dep ataytti. Peyghember eleyhissalam daim u bir top ademlerning aqköngül, semimiy tebiitini maxtaytti we bashqa sahabilerni ularning yaxshi ish - paaliyetlirini ülge qilishqa chaqiratti.

Ebu musa musulmanlar jamaesi ichide nahayiti tézla yuqiri hörmetke sazawer boldi. Uning nurghun ésil xisletliri bar idi. U tughma talantliq islam fiqhishunasi (qanunshunas) bolup, mesililerge nahayiti toghra höküm chiqiratti. Shunglashqa deslepki musulmanlar jem'iyitide aldingi qatarda turidighan qazilarning biri hésablinatti.

Ebu musa mulayim, chiqishqaq adem idi. U nahayiti ishenchlik adem bolghachqa, kishiler uninggha ishench we semimiyet bilen muamile qilatti. Urush meydanlirida u qorqmas, chidamliq we mahariti üstün batur idi. Peyghember eleyhissalam u toghruluq mundaq dégen idi:

- chewendazlarning ustisi - ebu musa.

Ebu musaning keng nezer dairisi we mesililerge höküm qilishtiki qabilliqi bilen urush meydanida dushmanlarga hergizmu aldanmaytti. Urush weziyitini éniq közitip, andin qet'iy irade bilen heriket élip baratti. Ebu musa bir qétim sasaniye impériyisining zéminidin ötidighan musulmanlar armiyisige qomandan boldi. Isfahanda kishiler urushtin saqlinip, tinchliq ornitish üçün jiziye töleshke keldi. Emeliyette ular jiziyeni semimiy - sadaqet bilen bergen bolmastin, belki musulmanlarga wehshiy hujum qilish pursiti izdep bergen idi. Ebu musa ularning heqiqiy meqsitini chüshinip, nahayiti éhtiyat bilen ish kördi. Shunglashqa isféhanliqlar hujum qozghighanda, musulmanlarning bu bashliqi qilche huduqmastin, shu teyyarliq boyiche musulmanlarni jengge uyushturdi, etisi chüshke qalmay hel qilghuch ghelibini qolgha keltürdi.

Küchlük sasaniye impériyisige qarshi اساسliq urushlarda, ebu musa اساسliq rol oynighan, bolupmu meshhur tuster ghazitida u herbiy qomandan bolup, katta shöhret qazan'ghan idi. Pérsiye qomandani hormuzan özining sanaqsiz qoshunlirini qattiq mudapie qiliniwatqan tuster shehirige chékindürdi. Xelipe ömer dushman armiyisining küchige sel qarimay, qattiq terbiye alghan jenggiwar bir qoshun teshkillep hormuzan'gha qarshi ewetti. Musulmanlar armiyisi ichide jengge pishqan péshqedom sahabilerdin emmar ibni yasir, bera ibni malik we uning inisi enes, mejrae bekri we seleme ibni raje qatarliqlar bar idi. Ömer qoshun'gha ebu musani qomandan qildi. Tuster qattiq mudapie qilin'ghachqa, sheherni hujum bilen élish mumkin bolmidi, sheher qatmu - qat muhasire qilindi. Nurghunlighan hujumlar peqet sheher sépilida yochuq, kamarlarnila peyda qilalidi. Uzun dawamlashqan japaliq muhasire musulmanlarnimu halsiritip qoydi. Xuddi bera ibni malikning weqelikide tilgha alghinimizdek, pérsiyelikler qel'e tamiridin uchlirigha choghdek qizitilghan ötkür polat qarmaqlar ésilghan zenjirlarni tashlashqa bashlidi. Musulmanlar qarmaqlargha ilinip qalghudekla bolsa, qarmaq ularni qel'ege kötürüp kététti, ular öletti yaki chala ölük bolatti. Ebu musa barghanséri chidighusiz derijide bolup kétiwatqan bu halet girdawidin peqet hiyle - neyrenge we taktika arqiliqla qutulghili bolidighanliqini chüshendi. Bextige yarisha del shu chaghda bir pérsiyelik musulmanlar qoshunigha el bolup keldi. Ebu musa uni sépilning arqisidin sheherge qaytip, amal qilip sheher derwazisini ichidin échip bérishke köndürdi. Uning bilen bille alahide tallan'ghan kichik bir qoshunni ewetti. Ular wezipini ghelibilik orunlap, derwazini échiwétip, ebu musaning armiyisige yol achi. Bir nechche saet ichide sheher ishghal qilindi.

Gerche ebu musa qorqmas, küchlük palwan bolsimu, emma urush meydanidin ayrilsila, nahayiti sewrchan we köp yighlaydighan adem idi. Shundaq chaghlarda u anglighuchilarning yürek - baghrini ézidighan tolimu mungluq awazda qur'an tilawet qilatti. Uning tesirlik we yéqimliq qiraiti toghruluq peyghember eleyhissalam mundaq dégen idi:

- heqiqeten ebu musagha dawudning neyliridin birsi bérilgen.

Oxshashla, ömer (allah uningdin razi bolsun) mu daim ebu musani chaqirip, allahning kitabidin tilawet qilduratti we mundaq deytti:

- i ebu musa, perwerdigarimizgha bolghan teshnaliqimizni qandurghin.

Özini qur'an kerimge béghishlighanliqining belgisi süpitide, ebu musa qur'an

ayetlirini qolyazma qilip chiqqan azghine sahabilarning birsi idi.

Ebu musa peqet allahning dini bilen dūshmenlishidighan, imanning nurini öchürüwetmekchi bolghan mushriklarning qoshunlirigha qarshi urushqila qatnishatti. Nawada musulmanlarning ichide urush bolup qalghudek bolsa, uningdin derhal özini qachuratti, hergizmu nezer sélip qoymaytti. Eli we muawiyening otturisida kötürülgen urushta, uning meydanı del ashundaq boldı. Bu urush jeryanida u yarashturghuchiliq rolını oynıdı.

Ebu musa mekkige bérıp, káyınkı hayatını muqeddes mesjid (heram mesjidi) etrapida ötküzdi. U pütkül hayatida hörmetlik peyghember eleyhissalamgha we uning heqqanı xelipilirige chongqur sadaqetlik bilen yashıdı. Peyghember eleyhissalam hayat waqtida uni we muaz ibni jebelni kufeghe wali qilghan idi. Ebu musaning qur'an'gha chongqur muhebbiti bar idi. Her daim qur'an oqush, este qaldurush, uni chūshinish we tekrar qilish bilen meshghul bolatti. U qur'an toghruluq bashqılargha chongqur menilik sözler bilen nesihet qilatti.

Ebu musa adette tolimu chidamliq, sewrchan idi, hawa chidighusiz issiq bolup ketken künliri u daim roza tutatti. Ömrining axirlirida, u pütün hayatida daim déyishni adet qilghan töwendiki sözlerni tekrarlaytti:

-allah, i perwerdigarim, sen amanliq bergüchi we amanliq sen tereptinla kélidu.

2184.-sual: ebu musa esh'eri reziyellahu enhuning peziliti

ebu musa reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem uninggha mundaq dégen: ah!... Tünügün kech séning qiraitingni anglawatqan chaghda, méni bir körgen bolsang !. Sanga dawud eleyhissalamningkidek mungluq awaz ata qilinıptu. (muslim: 793)

2185.-sual: abdullah ibni salam reziyellahu enhuning hayati

hüsen ibni salam eyni chaghlardiki medinining kattiliridin idi. Medinidiki her xil din ehli uni kishiler ichide teqwa, salih, perzkarlıqı bilen tonulghan semimiy adem, dep hörmetleytti. U her qétim tewratni oqup burunqi peyghemberler we uning axırqısı bolghan, mekkidin chiqidighan peyghemberning béshariti heqqidiki xewerler üstige kelgende uzaq - uzaq toxtaytti we bu kelgüsıdiki peyghemberning süpetliri, alametliri toghrisidiki bayanlarnı qayta - qayta oquytti. Kitabta xewer bérilgen peyghemberning öz yurtidin medinige kélidighanlıqidin hem bu yerde turidighanlıqidin intayın söyünetti. U her qétim bu heqtiki mezmonlarnı oqusa yaki bu mezmonlar uning xiyaligha kechsila u ashu peyghemberni körelishi, uninggha ishinip iman éytquchılarning ewelqısı bolushi üçün ömrining uzun bolushını ümid qilip allah din buni tileytti.

Allah hüseyin ibni salamning duasını ijabet qilip, uning ömrini hetta toghra yolgha hidayet qilin'ghuchılar üçün rehmet elchisi qilip ewetilgen peyghemberning kélishigiche uzun qıldı. Hemde uni bu peyghember bilen uchrishish, uning bilen hemsöhbət bolush, u arqiliq ewetilgen heq din bilen shereplinishke muyesser qıldı. U peyghember eleyhissalam bilen körüşüp musulman bolghandın kiyn peyghember eleyhissalamning qéshidin qaytip kélip ayalını we ehli ewladını islamgha chaqırdı, ularning hemmisi musulman boldı.

Abdullah ibni salam islamgha xuddi ussuz adem bulaq süyige teshna bolghandek teshnaliq bilen kirdi. U qur'an'gha shunchilik bérildiki, uning lewliri qur'anning ayetlirini oqup qurumaytti. Uning dili peyghember eleyhissalamgha shunchilik bérilip kettiki u peyghember eleyhissalamning arqidin egishipla yürüytti. U jennetke kirish üçün emel - ibadetlerge shunchilik bérilgenki hetta peyghember eleyhissalam uning heqqide bir bésharet bergen bolup, bu bésharet sahabiler ichide ashkara bolup ketken idi. U bir chüsh körgen bolup bu heqtiki bayanining axirda mundaq deydu:

....men: «chiqalmaymen» dédim. U chaghda méning qishimgha bir xizmetchi kélip méni kôtürdi, men yuqirigha qarap örlep hetta tüwrükning uchigha chiqtim - de héliqi altun halqini ikki qolum bilen tutuwaldim. Men taki tang atqan'gha qeder uninggha ésilip qalдим. Etisi peyghember eleyhissalamgha chüshümni bayan qilip berdim, u manga: «sol teripingde sen körgen yol dozaxning yoli, ong teripingdiki yol bolsa jennet ehlining yoli, séni güzelligi we yéshilliqi bilen heyran qaldurghan bagh bolsa islam, bagh otturisdiki tüwrük bolsa dinning asasi, halqa bolsa mustehkem tutulidighan étiqad, sen uninggha taki ölgüche ésilip turidikensen!» dégen idi, - dédi abdullah ibni salam.

2186.-sual: abdullah ibni salam reziyellahu enhuning peziliti

geys ibni ubadtin mundaq riwayet qilinidu: bir mesjidte bir qanche sahabe bilen söhbetlaship olturattim, chirayidin teqwaliqi körünüp turidighan bir kishi kirip keldi. Aridin bireylen: bu kishi ehli jennettur, dédi. U kishi yenggil ikki rek'et namaz oqup, andin chiqip ketti. Men uning arqisidin egiship öyigiche bardim. Ikkimiz tonushup, paranglashqandin kéyin: sen mesjidke kirgende, aridin bireylen séning jennet ehlinin ikenlikingni éytti, buning sewebini éytip berseng, dégenidim, u mundaq dédi: subhanellah! Bir kishining özi bilmigen nerse heqqide söz qilishi durus emes. Sanga buning sewebini éytip bérey. Peyghember sellallahu eleyhi wesellemning waqtida mundaq bir chüsh kördüm: nahayiti keng we yépyéshil baghning ichide turghudekmen. Baghning otturisida bir uchi zéminning tektide, yene bir uchi asmanning qehrige taqashqan bir tömür tüwrük bolup, tüwrükning uchida bir halqa bar iken. Manga: "üstige chiq" dégen awaz anglandi. Men: "chiqalmaymen" dédim. Bir xadim kélip, arqamdin kiyimimni tutup, méni kôtürdi, shuning bilen, tüwrükning üstige chiqip, halqini tuttum. Manga: "ching tut" déyildi. Uyqumdin halqini tutqan péti oyghandim. Seherde bérilip, chüshümni peyghember eleyhissalamgha sözlep bergenidim, manga: u bagh islam; tüwrük islamning tüwrüki; halqa sabatliq halqisidir. Sen taki ölgüche iman üstide bolghudeksen, dédi. Rawiy mundaq dégen: u adem abdullah ibni salamdur. (buxari: 3813)

2187.-sual: jerir reziyellahu enhuning peziliti

jerir reziyellahu enhuning mundaq dégenliki riwayet qilinidu: men musulman bolghandin béri, peyghember sellallahu eleyhi wesellem méni yénigha kirishtin tosüp baqmidi we méni körgende, manga tebessum qilmay qalmidi. (muslim: 2474)

ibni numeyr ibni idristin qilghan riwayitide jerir reziyellahu enhu mundaq dégen: peyghember sellallahu eleyhi wesellemge at üstide mezmüt olturalmaydighanliqimni éyqtanidim, qorsiqimgha urup turup: i alle! Uni (at üstide) mezmüt olturghuzghin we

uni toghra yolgha yéteklen'güchilerdin qilghin! Dep dua qildi. (muslim: 2475)

2188.-sual: jabir ibni abdullah reziyellahu enhumaning peziliti

jabir ibni abdullah reziyellahu enhuma mundaq dégen: men peyghember sellallahu eleyhi wesellem bilen 19 ghazatqa qatnashtim. Dadamning tosuwélishi tüpeylidin bedr we uhud ghazatlirigha qatnishalmidim. Dadam uhud küni ölüp ketkendin béri, peyghember eleyhissalam chiqqan héchbir ghazattin qélip qalmidim. (muslim: 1814)

2189.-sual: enes reziyellahu enhuning peziliti

enes reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem (anam) ummu suleymning öyige kirdi, ummu suleym peyghember eleyhissalamning aldigha xorma bilen sériq may élip kelgenidi, peyghember eleyhissalam: sériq mayni tulumgha, xormini qachigha sélip qoyunglar, men roza tutuwaldim, dédi. Andin öyning bir chétide nefle namaz oqup, ummu suleym we uning ailisidikilerge dua qildi. Ummu suleym: i resulullah! Men sanga bir nerse atighan idim (uninggha dua qilip qoyghan bolsang), dédi, peyghember eleyhissalam: néme u? Dep sorighanidi, ummu suleym: xizmetkaring enes, dédi. Shuning bilen, peyghember eleyhissalam manga dunya we axiretning jimi yaxshiliqlirini tilep dua qilip: i alle! Uninggha mal dunya perzent we beriket ata qilghin ! Dédi. Heqiqeten men ensarilar ichide méli eng köp kishilerdin bolimen. Qizim umeynening manga éytip bérishiche, hejjaj besrege yétip kelgiche, méning neslimdin 120 nechche kishi depne qilin'ghaniken. (buxari: 1982)

ebu xeldedin mundaq riwayet qilinidu: men ebu aliyeidin: enes reziyellahu enhu peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin hedis anglighan bolghiydimi? Dep sorighanidim, u mundaq dédi: enes reziyellahu enhu peyghember sellallahu eleyhi wesellemge on yil xizmet qildi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem uninggha beriket tilep dua qildi. (shu duaning berikitidin bolsa kérek) enes reziyellahu enhu béghidin yilda ikki qétim hosul alatti. Uning béghidin mushki enberning xushhidi kélip turatti. (tirmizi: 3833)

2190.-sual: bera ibni malik ensariy reziyellahu enhuning hayati

u chachliri chuwuq, üsti - bëshini chang basqan, uruq - awaq, közge asan chéliqmaydighan kishi idi. Lékin shundaq turuqluq u, jengchiler bilen bille urush meydanlirida öltürgen düşmenliridin sirt, yekmu yek chüshishtila, mushrikardin yüzni öltürgen, u jür'etlik, batur, qeyser kishi bolup, ömer ibni xettab uning toghrisida, qol astidiki emeldarlirigha: "uning qeyserliki tüpeyli qoshunlirining halak bolup ketmesliki üçün, musulmanlar qoshunigha uni qomandan qilmanglar!" dep xet yazghan idi. Mana bu resulullahning xadimi, enes ibni malikning qérindishi bera ibni malikning süpitidur.

Bu weqe murtedlerge qarshi ilip birilghan jenglarning biri bolghan museylime kezzapqqa qarshi jengde yüz bergen. Bera ibni malikning baturliqi bashqilarning baturluqliridin töwen bolmidi. (allah ularning hemmisdin razi bolsun!) chünki xalid jeng meydanining taza qizip ketkenlikini körgen waqitta bera ibni malikqa qarap:

— i ensarilar guruhi! I ensari yigit! Qewmingge qara! - déginide, bera ibni malik

qowmigha qarap waqirdi:

— i ensarilar guruhi! Silerdin héchkim бүгүндin باشlap medinige qaytishni oylimisun! Silerge бүгүндin кéyin medine yoq! Peqet bir allah! Andin jennet bar!... Déginiche, mushriklargha étildi, ensarilarmu uning bilen birge étildi. Seplerni yérip méngip allahning düşmenliri béshida qilichlarni oynatqili turdi. Hetta museylime we uning quyruqchilirining qedemliri tewrep ketti, ular mushu күnde, ölgen kishining köplikidin tarixta "ölüm baghchisi" dep atalghan baghchigha мүкүwalди. "ölüm baghchisi" mushu etraptiki baghchilargha nisbeten, tamliri égiz qilip qopurulghan baghche bolup, museylime түmenming eskiri bilen baghche ishikini mehkem taqiwélip, uning égiz tamliri bilen qoghdalghan idi, ular baghche ichidin oq yaghdurushqa bashlidi, oq musulmanlar üstige yamghurdek chüshetti. Bu waqitta musulmanlarning qehrimani, batur bera ibni malik aldigha chiqip:

- i qewmim! Méni qalqan üstide qoyup, qalqanni neyze bilen күтүрүp méni sépil ishikige yéqin qilghan halda sépil ichige tashlanglar! Men yaki shéhit qilinimen, yaki bolmisa, silerge baghchining ishikini échip bérimen! - dédi. Közini yumup achqiche ariliqta, bera ibni malik qalqan üstide olturdi, u nahayiti yénik idi, uni onlarche neyze üstida күтүрүp baghche ichidiki түmenming esker arisigha tashlidi, bera ibni malik ular arisigha xuddi güldürmamidek chüshti we ular bilen ishik aldida urushup, qilichini ularning gedenliride oynatti, axiri kapirlardin yüz nechchini öltүрүp ishikini échiwetti, uning bedinige oqya étilghan, qilich urulghan, ... Bolup jem'iy 80 nechche yerde éghir jarahet izi bar idi. Musulmanlar bu ölüm baghchisigha tushmu tushtin étilip kirip qilichlirini baghche tamliri bilen panahliniwalghan murtedlerning bashlirida oynatti, ulardin 20 ming ademni öltürdi, museylimeni tutuwélip unimu öltүрүp tashlidi.

Bera ibni malik - dawalatqili yatiqigha élip kélindi, xalid uning jarahitini dawalitish üçün uning yénida bir ay adem turghuzdi, allah uninggha shipaliq berdi we musulmanlar qoshunigha uning qoli bilen yardem berdi. Bera ibni malik "ölüm baghchsida" ötüp ketken shéhitliq pursitige hemishe telpünüp turdi, özining bu chong ümidining emelge éshishi we peyghember eleyhissalamgha uchrishish üçün ishtiyaq baghlap, urushlargha arqimuarqa chüshishke bashlidi. Axiri, pars shehiridiki tusterni ishghal qilidighan күni, parsliqlar égiz qel'elarning birige kiriwalди. Musulmanlar ularni muhasirige éliwélip, xudi bilezük - bilekni qamiwalghandek, qorshiwalghan idi. Muhasirige élish waqti uzun'gha suzulghanséri parsliqlargha éghirchiliq qattiqlashti, ular qel'e tamliridin zenjirlarni tashlighili turdi. Zenjirlarning uchlirigha ot bilen qizitilghan ötkür polat qarmaqlar ésilghan bolup, choghdinimu bekrek lawuldaytti. Qarmaqlar musulmanlarning bedenlirige choqulup ularni qel'e terepke күтүрүp kéletti, qarmaqqa ilinip qalghanlar ya öletti, ya chala ölük bolatti, qarmaqlardin biri, bera ibni malikning qérindishi enes ibni malikqa sanchildi - de, uni yuqiri күтүрди. Bera ibni malik buni körüp derhal qel'e témigha yamashti we qérindishini күтүрүwalghan zenjirge ésildi. U qérindishining bedinidin qarmaqni chiqirishqa urundi, uning qolliri köyüp түтүн chiqishqa bashlidi, u qérinidishini qutulurmighiche boldi qilmidi, uning qoli göshisz söngekke aylinip qalghandin кéyin zémin'gha chüshti, bu urushtimu bera ibni malik shéhitlikni riziqli qilip bérishini soridi. Allah uning duasini ijabet qildi, u allahqa

uchrishishqa qiziqqan halda shéhit bolup yéqildi. Allah jennette, bera ibni malikning yuzini nurlandurwetsun! Uning kózini muhemed eleyhissalamning jamaligha qandursun! Allah uningdin razi bolsun! We unimu razi qilsun amin!!!

2191.-sual: bera ibni malik ensariy reziyellahu enhuning peziliti

enes ibni malik reziyellahu enhudin riwayet qiliniiduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: chach saqili ösüp, kiyimliri jul - jul bolup ketkechke, héchkimning neziri chüshmeydighan bir qisim kishiler bar bolup, eger ular allening namida qesem qilsa, alle ularning qesemlerini orundishigha yadrem béridu. Bera ibni malik ene shularning jümlisidindur. (tirmizi: 3854)

2192.-sual: sabit ibni qeys reziyellahu enhuning hayati

sabit xezrej qebilisining hörmetke ige kattiwashliridin biri, shundaqla abruyluq kishilirining biri idi. Uning üstige u yene zéhnü ötkür, chéchen, natiq kishi idi. Söz qilsa uning sözi bashqilarning sözini bésip chüshetti, nutuq sözlise nutuqi anglighuchilarni esir qiliwalatti, u medinidiki islamgha burun kirgüchilarning biri bolup, u eyni zamanda mekkilik yash teshwiqatchi mus'eb ibni ömeyrning mungluq awazi bilen qilghan tilawitidiki allahning sözliridin tesirlinip uninggha esir bolghan, allahning tengdishi bolmighan güzel kelimiliridin tesirlinip uning insanning meniwiitige tesir qilghan güzel belgilimirige meptun bolghan idi.

Allah uning dilini islam üçün échiwetti, u allah elchisining bayriqi astigha kélip qoshulush bilen uning qedri qimmiti we mertiwisi téximu ashti. Peyghember eleyhissalam medinige hijret qilip kelgende sabit ibni qeys öz qowmidin teshkillen'gen zor bir türküm atliqlar sépide peyghember eleyhissalamni hörmet bilen kütüwaldu. Sabit dilida imani küchlük, semimiy, teqwadar, allahtin hemmidin bek qorqidighan, herqandaq bir ishta allahning ghezipidin agah bolup turghuchi mömin kishi idi. Sabit bedirdin bashqa barliq jenglerge qatnashti, u her qétim jengge kirgende peyghember eleyhissalam bésharet bergen shéhitlikni ümid qilip kiretti, biraq jeng axirlashqanda uningdin quruq qalghanliqini hés qilatti. U shéhitlikke bir yachaq yaki uningdinmu yéqin halette idi.

Ebu bekri (allah uningdin razi bolsun!) ning xelipiligi zamanida museylime bilen musulmanlar otturisida keskin jeng boldi, bu chaghda sabit ensarilar qoshunining qomandani, ebu huzeyfening azadgerdisi salim muhajirlar qoshunining qomandani, xalid ibni welid bolsa muhajirlar, ensarilar we sehradın kélip qoshulghan yigitlarning bolup pütkül qoshunning qomandani idi. Jengning köpinche waqtida ghelebe hamam museylime terepke yüzlinip turdi, hetta musulmanlarga qarshi hujum xalid ibni welidning chidirighiche yétip barghidek ehwalgha yetti. Sabit shu küni musulmanlarning ehwalining qelblerni cheksiz ümitsizlikke toldurghidek derijide nacharlishop kétiwatqanliqini kördi. Musulmanlar ajizlashqiniche ularning éghizliridin chiqiwatqan nalayiq, set geplerni anglidi. Musulmanlar ichidiki sheher baliliri sehraliqlarni "qorqunchaqlar" dep eyiblise, sehraliqlar sheherliklerni "jeng qilalmaydighanlar, jengning némilikini bilmeydighanlar"... Déyiship eyiblishetti.

Sabit bu qétimliq hujumda musulmanlarning wujudini gheyret - shijaetke, kapirlarning dillirini wehimige toldurwetkidek derijide baturluq körsetti. U urush meydanining hemme terepliride chépip yürüp her xil tiptiki qorallıqlar bilen élishiwerdi. Uninggha urulghan zerbilerdin yarisi éghirliship taki yerge shéhit bolup yiqilghiche urush qildi. U- allahning elchisi uninggha bésharet bergen shéhitliktin söyün'gen, allahning, özi seweblik ulargha ata qilghan ghelibisidin memnun bolghan halda köz yumdi.

Sabitning nahayiti yaxshi bir sawuti bar idi. Jengde u shéhit bolup yiqilghanda uning jesitining yénidin ötüp kétiwatqan bir musulman kishi uning bu tömür kiyimini éliwalghan idi. U shéhit bolghan kéchisi musulmanlardin biri chüshide sabitni kördi. Sabit u ademning chüshide u ademge:

- men sabit ibni qeyis, méni tonidingmu? - dédi. U adem: "he" dégende sabit, - men sanga bir ishni wesiyet qilimen, men tünügün öltürülgende musulmanlardin biri méning qéshimdin ötti, u mundaq - mundaq süpetlik bir adem idi, u kishi méning sawutumni éliwilip palani tereptiki bargahning eng chétidiki chédir terepke élip ketti we uni qazan astigha basturup qazanning üstige igerni basturup qoydi, sen xalidqa dégenlirimni éytip u kiyimni ekeldürwalghin, u kiyim hazirmu öz ornida. Sanga wesiyet qilidighan yene bir ish, sen uni hergizmu chüshümde déyilgen söz dep sel qarima, sen xalidqa: eger siz medinige xelipining qéshigha barsingiz, sabitning mundaq - mundaq qerzlıri we azad qiliwétidighan falani we fustani qulliri bar iken, siz uning qerzlırini tölep qullirini azad qiliwiting, dégin, - dédi.

Héliqi adem oyghinip chüshide körgen we anglighanlirini uninggha xewer qildi, xalid u sawutni élip kéliske adem ewetken idi, ewetilgen adem u kiyimni del héliqi ademning chüshide teswirlen'gen ornidin saq péti élip keldi. Xalid medinige qaytqandin kéyin xelipe abu bekrige héliqi ademning chüshi arqiliq sabit wesiyet qilghan ishlarni dédi. Abu bekri sabitning wesiyitini ijra qilip andin:

- sabit ibni qeystin bashqa uningdin burun we kéyin birer ademningmu ölgendin kéyin qilghan wesiyiti ijra qilin'ghanlıqi körülmigen idi... - dédi.

Allah sabit ibni qeystin razi bolsun we uni razi qilsun! Uning ornini aliy jennetlerde qilsun!

2193.-sual: sabit ibni qeys reziyellahu enhuning peziliti

enes ibni malik reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem sabit ibni qeysni tapalmay sürüshtürgen idi, bir adem: i resulullah ! Uningdin xewer élip kéley, dédi we sabitni izdep chiqip ketti. Sabit reziyellahu enhu öyide béshini sanggilatqiniche ghemkin olturatti. Uningdin: néme boldung? Dep sorighanidi, u: peyghember sellallahu eleyhi wesellemning huzurida yuqiri awazda gep qilip saldim. Uning huzurida yuqiri awazda gep qilish emellerni yoqqa chiqirip, insanni dozax ehlidin qilip qoyidu, dédi. U adem derhal peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénigha qaytip, sabit ibni qeysning sözlirini yetküzgenidi, peyghember eleyhissalam: uning qéshigha yene bir qétim barghin we bu qétim uninggha: "sen dozax ehli emes, belki jennet ehlisen" dégin! Dédi. (buxari: 3613)

2194.-sual: abu hureyre reziyellahu enhuning hayati

peyghember eleyhissalamning sahabiliri ichidiki meshhur bir sahabe bolghan ebu hureyre bolup islam kélishtin ilgiri kishiler uni "abdushshems" dep chaqiratti. Allah uni islamgha kirishige muyesser qilish arqiliq shereplendürüp, peyghember eleyhissalam bilen uchrishish sheripige ige qilghanda, peyghember eleyhissalam uningdin: - isming néme? - dep soridi. - abdushsems, - dédi u. Peyghember eleyhissalam: - belki sen abdurahman... - déwédi, u hayajan bilen:- i allahning peyghembiri! Ata - anam sanga pida bolsun! Del shundaq, abdurahman, - dédi.

Uning "ebu hureyre" dep atilip qélidiki seweb, kichik chaghlirida uning bir chishi müshüki bar bolup, u daim shu müshükni oynighachqa, tengtüşliri uni "ebu hureyre" (müshükning atisi) dep chaqirishqa adetlen'gen idi. Bu leqem hetta uning ismini untulduriwetküdek derijide omumliship ketken idi.

Uning peyghember eleyhissalam bilen bolghan alaqisi qoyuqlashqanda peyghember eleyhissalam uni yaqturup qélip, köpinche halda "ebu hirre" (yeni erkek müshükning atisi) dep chaqiridighan boldi.

Ebu hureyre eyni chaghda tufeyil ibni emir dewsining dewiti bilen islamni qobul qilghan bolup hijretning 6 - yili öz qowmidin bolghan birmunche kishiler bilen medinidiki peyghember eleyhissalamning qéshigha elchi bolup barghan'gha qeder öz qowmi ichide turghan idi. Dewsluk bu yigit, peyghember eleyhissalamning xizmitini qilishqa we uning söhbitige özi béghishlidi. Mesjidni turar jay, peyghember eleyhissalamni ustaz we yétekchisi qildi. Peyghember eleyhissalam hayat waqtida uning ayali we bala - chaqiliri yoq bolup peqet mushrik halitide qéliwergen qéri anisi bar idi. U anisigha ich aghritip we yaxshiliq qilip uni islamgha dewet qilishni toxtatmaytti, lékin anisi islamni qobul qilishtin özi qachurup qarshiliq qilatti. Anisi tersaliq qiliwerse uninggha échin'ghan halda uni bir mezigil öz haligha qoyup qoyatti, shundaq künlerning biride u yene anisini allah we uning peyghembirige iman éytishqa dewet qilghan idi, anisi peyghember eleyhissalam toghrisida, uni nahayiti bek xapa qilidighan sözdin birni qildi, u peyghember eleyhissalamning qéshigha yighlighan péti keldi. Peyghember eleyhissalam uning anisigha dua qildi. Shuning bilen anisi iman eytip musulman boldi.

U özi peyghember eleyhissalamgha hemsöhbət qilghan. Ebu hureyre peyghember eleyhissalamgha özi qandaq béghishlighan bolsa bilim élishqimu shundaq béghishlighan idi. U ilim igileshni eng yuqiri nishani we aditi qilghan idi. Ebu hureyre ilimni özi yaxshi körgendek, bashqilarning ilim élishinimu yaxshi köretti. U ilim öginish we peyghember eleyhissalamning sorunlirigha özi atiwetkechke héchkim tartmighan acharchiliqlarni tartqan idi. Bu ishlar bolup aridin uzun ötmey musulmanlarga mal - dunya yéghip ketti, ebu hureyremu ayali we balisi bar bir ailik ademge aylandi, lékin bularning héchqaysisi uning pak qelbini özgertelmidi, u tenhaliqtiki künlirini untup qalmidi.

Ebu hureyre mol ilim igisi bolush bilenla qalmay, keng qorsaqliq, teqwaliq, perzkarliqtek peziletlernimu özi mujessemleshtürgen bolup, u kündüzi roza tutsa kéchining üchtin biride turatti. Andin ayalini oyghitatti, ayali turup qizini oyghitatti, kéchining qalghan üchtin biride qizi turatti, démek uning öyide kéchiche ibadet üzülmeytti.

U muawiye teripidin köp qétim medinige waliy qilip békitilgen idi. Emel uning keng qorsaq, chiqishqaq, addiy - sadda mijeziyin héchnersini özgertelmidi. U yenila burunqidek japa - musheqqetlik turmush kechürdi. Bir waliy bolushigha qarimay, yenila bir addiy puxradin perqsiz sewiyidiki térikchilik herikiti we puqralar bilen bolghan munasiwitidiki sadda yéqinliqini saqlap qaldi. Uning aile hayatining qanchilik addiy, heshemettin yiraq bolghanliqi, waliyliq emeli turupmu aile ezalirining kiyinish, tarinishta kembeghellerdin perqsiz idi.

Ebu hureyre ömür boyi anisigha yaxshiliq qilip keldi, u her qétim öyidin chiqmaqchi bolsa anisining hojrisining aldigha kélip: - i ana! Sizge allahning rehmet we beriketliri bolsun! - deytti. U kishilerni ata - anilargha yadrem bérishke qiziqturatti we ularni sile - rehimni ulashqa dewet qilatti.

Allah abu hureyrege cheksiz rehmet qilsunki, u islam ümmiti üçün 1600 din artuq hedisi yadlighan idi. Allah uning islam ümmiti üçün yetküzgen menpeiti üçün uninggha aliy mukapatlarni bersun! Amin!

2195.-sual: abu hureyre reziyellahu enhuning peziliti

abu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemge: i resulullah ! Sendin köpligen nersilerni anglaymen, lékin héchbirini yadimda tutalmaywatimen, dégenidim, peyghember eleyhissalam: yektikingni yerge salghin! Dédi. Yektikimni yéship, yerge saldim. Peyghember eleyhissalam nurghun sözlerni qildi, ene shundin étibaren, uning héchbir sözini untumaydighan boldum. (tirmizi 3835)

abu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem mendin: sen qeyerdin? Dep soridi, men: dewstin, dégenidim, peyghember eleyhissalam: men dewste yaxshi adem bar dep oylimayttim, dédi. (tirmizi: 3838)

2196.-sual: hatib ibni abu beltee reziyellahu enhuning peziliti

jabir reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: hatib ibni abu belteening bir quli peyghember sellallahu eleyhi wesellemning aldigha kélip, hatibning üstidin shikayet qildi we: i resulullah ! Hatib dozaxqa kiridu, dégenidi, peyghember eleyhissalam: yalghan éytting, hatib dozaxqa kirmeydu, hatib dozaxqa kirmeydu, chünki u bedr we hudeybiye ghazitigha qatnashqan, dédi. (tirmizi: 3836)

2197.-sual: juleybib reziyellahu enhuning hayati

uning ismi mukemmel bolmighan bir özgiche isim idi. "pakar, wijik" dégen menini bildüridighan juleybib "juleyb" dégen sözning qisqartilmisi bolup, bu isim uning jughining kichiklikige, boyining heddédin ziyade pakarliqigha qaritilghan idi. Téximu yaman bolghini juleybib özining nesibini bilmeytti; dadisining, anisining kimlikini, özining qaysi qebilige mensup ikenlikini bilmeytti. U özining ereb ikenlikinila biletti. Yéngi bir islami jem'iyet qurulghandin kéyin, u ensarilarning biri boldi. U belkim medininin yaqisidiki qebililerge mensup bolup kéyin medinige kirgen idi, yaki bolmisa eslidinla medinilik bolghan ensarilardin idi.

Turmushtiki chong mesililerni bilip turghan'gha oxshash, hörmetlik peyghember

aleyhissalam özüning namrat sahabilirining hajitini we héssiyatini nahayiti obdan chüshinetti. Bir qétim resulullah juleybibning turmush ishlirini oylap, ensarilarning birining öyige bardı we uninggha:

- men qizingni sorap keldim, - dédi.

- néme dégen katta ish, i resulullah!, heqiqeten xushallinarliq ish boptu, - dédi bu ensari. Éniqki u xushallıqtın yayrap ketken idi.

- men qizingni özümge emes juleybibke sorap kelmidim, - dédi resulullah. Bu adem sel ümidsizlinip, uning heyranlıqtın közliri chekchiyip ketti.

Bu geplerni anglighan qız:

- siler peyghember aleyhissalamning telipini ret qildinglarmu? Méni juleybibke béringlar, jezmanke resulullah! Manga hergizmu yamanlıq qilmaydu, dédi.

Mana bu musulmanlardin néme telep qilinidighanliqini éniq chüshen'gen bir heqiqiy büyük insanning jawabi idi. Peyghember aleyhissalam bu qızning jawabini anglighandin kéyin, uning üçhün mundaq dep dua qildi: -i rebbim! Uninggha dergahingdin köp yaxshiliq ata qilghin, uning turmushini japa - musheqqetlik turmush qilmighin.

Éytilishiche, ensarilarning ichide uningdin yaxshıraq kélın bolmighan idi. U peyghember aleyhissalam teripidin juleybibke yatlıq qilindi hemde taki juleybib shéhit bolghuche ular bille yashidi.

Juleybib we uning ayali adette qilghan emelliri teriplinidighan, qehrimanlıq ish - paaliyetliri dawamlıq iklas we hörmét bilen tilgha élinip turidighan sahabilerning arisida tilgha élinmaytti. Bir chaghlarda juleybib ümidsizlik we özini kemsitish ichide qalghan idi, emma peyghember aleyhissalam uninggha ümid we qedir - qimmet élip keldi. Natonush we ismi bilinmigen, jismaniye jehette kemptük bir ademning ayali bolushqa derhal razi bolghan bu ensari qızning peziliti bolsa, islamni heqiqiy we chongqur chüshen'gen bir ésil pezilet idi. U juleybibke yatlıq bolushni ret qilish arqiliq, ata - anisining qollishigha érisheleytti. Emma u özining shexsiy arzu - hewesliridinmu peyghemberning buyruqini ela bildi. U jem'iyetning bésimigha we qarshiliqigha qarap qalmidi. Uning peyghember aleyhissalamning körsetmisige we her qachan özini paydiliq ishqila buyruydighanliqigha chongqur ishenchi bar idi. Bu emeliyette heqiqiy mominlarning imani idi.

Özüning jismaniye ajizliqi tüpeylidin jem'iyet teripidin yeklen'gen we kemsitilishke uchrighan juleybib, hörmétlik peyghember aleyhissalamning yardimi, ilhamlandurushi we teselli bérishi arqiliq ajayip qehrimanlıq körsitishke we eng aliy qurban bérishke, yeni shéhitliqqa hemde peyghember aleyhissalamning maxtishigha muyesser bolalidi.

2198.-sual: juleybib reziyellahu enhuning hayati peziliti

ebu berze reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu aleyhi wesellem bir ghazatta nurghun ghenimetke érishti. Kéyin sahabiliridin: aranglarda kim - kim yoq? Dep sorighanidi: palanchi, palanchi we palanchilar yoq, dep jawab bérildi. Peyghember aleyhissalam yene: aranglarda kim - kim yoq? Dep sorighanidi: palanchi, palanchi we palanchilar yoq, dep jawab bérildi. Peyghember aleyhissalam yene bir qétim: aranglarda kim - kim yoq? Dep sorighanidi: i resulullah ! Emdi qalmidi,

yuqirigilardin bashqa hemmeylen bar, dep jawab bérildi. Peyghember eleyhissalam: undaqa, juleybib qéni? Uni körmeymen'ghu? Dep soridi. Shuning bilen, hemmeylen uni izdeshke bashlidi. Axiri uning jesiti yette ölükning yénidin tépildi. U (özi yalghuz) yette ademni öltürgen bolup, özimu ular teripidin öltürülgenidi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem uning béshida bir az turghandin kéyin: düshmendin yettini öltürüp, özimu ular teripidin öltürülüptu. Bu méning yolumda, menmu buning yolida, dédi. Andin uni tawutqa salmayla, qoli bilen kötürdi. Shu arida uninggha yerlik kolandi we depne qildi. Lékin jesidining yuyulghan yaki yuyulmighanliqi bayan qilinmighan. (muslim: 2472)

2199.-sual: harise reziyellahu enhuning peziliti

enes ibni malik reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: ibni suraqening anisi (ummu rubeyyi binti bera) peyghember sellallahu eleyhi wesellemning aldigha kélip: i allening resulü! Manga harisening ehwalini éytip bergin. U bedr urushida ghayibtin kelgen oq sewebidin ölüp ketti. Eger u jennette bolsa, sewr qilimen, eger undaq bolmisa, uninggha haza tutup, qattiq yighlaymen, dégenidi, peyghember eleyhissalam: i ummu harise ! Jennetning türliri köp, oghlung harise jennetlerning eng aliysi (bolghan) firdawske érishti, dep jawab berdi. (buxari: 2809)

2200.-sual: xalid ibni welid reziyellahu enhuning peziliti

ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem bilen bir orun'gha chüshtuq. Kishiler uyaq buyaqa ötüshüp turatti. Peyghember eleyhissalam ötkén kechkenlerni bir - birlep sorap: i ebu hureyre, bu kim? Deytti. Menmu: bu palani, u pokuni, deyttim. Peyghember eleyhissalam beziliri üçhün: bu, allening yaxshi bendisidir, dése; beziliri üçhün: bu, allening nachar bendisidir, deytti. Shu peytte, aldimizdin xalid ibni welid ötkénidi, peyghember eleyhissalam: bu kim? Dep soridi. Men: bu xalid ibni welid bolidu, dégenidim, peyghember eleyhissalam: xalid ibni welid allening yaxshi bendisi, shundaqla allening qilichliridin biri, dédi. (tirmizi3846)

2201.-sual: muawiye reziyellahu enhuning peziliti

abdurahman ibni ebu umeyredin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem muawiye reziyellahu enhu heqqide mundaq dua qilghan: i alle! Muawiyeni kishilerni toghra yolgha yétekligüchi, özimu (toghra yolgha) yéteklen'güchi qilghin we bashqa bendiliringni u arqiliq hidayetke érishtürgin. (tirmizi: 3842)

ebu idris xewlanidin mundaq riwayet qilinidu: ömer ibni xettab reziyellahu enhu umeyr ibni sedni himsining waliyliqidin éliwétip, uning ornigha muawiyeni qoyghanidi, kishiler: umeyrni éliwétip, ornigha muawiyeni qoydi, déyishti. Shuning bilen, umeyr: muawiyeni yaxshi sözler bilen yad étinglar, chünki men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: i alle ! Uning bilen kishilerni hidayetke bashlighin dégenlikini anglighan idim, dédi. (tirmizi: 3843)

2202.-sual: ebbad reziyellahu enhuning peziliti

aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem méning hujramda tehejjud namizi oquwétip, mesjidte namaz oquwatqan

ebbadning awazini anglap qaldide: i aishel! Bu ebbadning awazimu? Dep soridi. Men: hee, dégenidim, peyghember eleyhissalam: i alle! Ebbadqa rehmet qilghin! Dep dua qildi. (buxari: 2655)

2203.-sual: uqeyl ibni ebu talib reziyellahu enhuning peziliti

ebu is'haqtin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem uqeyl ibni ebu talibqa mundaq dégen: i ebu yezid! Men séni (bashqilardin) ikki hesse artuq yaxshi körimen. Biri, tughqinim bolghanliqig ; yene biri, taghamning sanga amraq bolghanliqi üçün. (elkebir191/17:)

2204.-sual: ebu sofyan ibni haris reziyellahu enhuning hayati

muhemmed eleyhissalam bilen ebu sofyan arisidiki munasiwet bashqilarda kem uchraydighan alahide munasiwet idi. Peyghember eleyhissalam bilen ebu sofyan teng démetlik bolup, ular bir ailide chong bolghan. U peyghember eleyhissalamning taghisi harisning oghli bolup, haris bolsa muhemmed eleyhissalamning atisi abdullahning ata - ana bir qérindishi idi. Hemde yene ebu sofyan bilen muhemmed eleyhissalam émildash bolup bextlik inik'ana bolghan helime u ikkisini teng émitken idi. Ebu sofyan muhemmed eleyhissalamning uninggha peyghemberlik kélishtin burunqi bille oynap chong bolghan dosti idi. U yene peyghember eleyhissalamgha oxshaydighan kishilerning biri idi.

Ular otturisidiki bu mustehkem hem kem uchraydighan yéqinliq munasiwitini körgen yaki anglighan herqandaq bir adem choqum peyghember eleyhissalamgha peyghemberlik wehyisi kelgende ebu sofyan uni testiqlighuchilarning eng ewwilidin bolushi mumkin, dep oylisa kérek. Biraq, emeliyet del buning eksiche boldi.

Peyghember eleyhissalam peyghemberlik dewitini aldi bilen özining uruq - tughqanliridin bashlashqa buyrulghanda, hem shu boyiche ish élip bériwatqanda, ebu sofyaning qelbide peyghember eleyhissalamgha qarita heset otliri lawuldap, ular arisidiki dostluq, düshmenlikke, öz'ara yademde bolush we qérindashliq yetküzüş bolsa qarshilishishqa, yüz örüşke özgerdi.

Peyghember eleyhissalam perwerdigarining buyruqini yetküzüşke bashlighan mezgiler del ebu sofyaning qureyshler ichide yüz abruyi bar bolghan, chewandazi hem shairliridin bolup qalghan mezgilliri idi. U qoralini we tilini peyghember eleyhissalamning ishlirigha qarshi turushqa, chaqirqlirigha tosqunluc qilishqa ishlitishke bashlidi. Qisqisi u pütün qabiliyet we iqtidarini musulmanlarga, islam dinigha ziyan sélishqa qaratqan idi. Qureysh qebilisidin peyghember eleyhissalamgha qarita pilanlan'ghan her qandaq bir suyiquestte, musulmanlarga yetküzülgen her bir eziyette uning chong töhpisi, qoshqan hessisi bar idi. Ebu sofyaning peyghember eleyhissalamgha saqlighan adawiti hetta yigirme yilgha yéqin dawam qildi. Bu jeryanda u peyghember eleyhissalam üçün ziyan salidighan, düshmenlik qilidighan her qandaq bir pursetni qoldin bérup qoymidi. U bu qilmishliri bilen chong gunahlarni ötküzdi.

Mekke fethi qilishtin azraq ilgiri uninggha islamgha kirishtin ibaret bu büyük német pütüldi. Ebu sofyan huneyn künidin bashlap peyghember eleyhissalamning heqiqiy raziliqigha érishkenlikidin ibaret némettin xursen bolup we uninggha hemrah bolushtek shereptin bextke ériship yashashqa bashlidi. Lékin, u özining burun

qilghanliridin xijalet bolghanliqtin peyghember eleyhissalamgha tikilip qariyalmaytti.

U islam keltürmey ötküzwetken künliri üçün qattiq epsuslinip, kéchilirini qur'an tilawet qilish bilen ötküzüshke, qur'an ehkamlirini öginishke atidi. Wez - nesihetlerni qobul qildi. Dunyaning hozur halawetliridin qol üzüp peyghember eleyhissalamgha barliqini béghishlidi. Peyghember eleyhissalam bu dunya bilen xoshlashqanda ebu sofyan xuddi ana perzentige qayghurghandinmu bek qayghurdi, meshuqidin ayrilghan ashiqtin bekrek échinip yighlidi. Peyghember eleyhissalamgha bolghan qattiq séghinish, qiyalmasliq hesretlirini mersiye qilip oqudi.

Ömer ibni xettab (allah uningdin razi bolsun!) xelipilik qiliwatqan mezgillerde u özige ölüm elchisining yéqinlap qalghanliqini sezgendek öz qoli bilen öz yerlikini kolidi. Aridin üç - töt kün ötüpla ejel elchisi uning jénini alghili keldi. Ölüsh aldida u ayali we balilirigha:

- manga qayghurmanglar, men islamni qobul qilghandin béri peqet gunah ish qilip baqmidim, - dédi. Uning rohi pak halette ketti. Uning wapati musulmanlarga nahayiti éghir keldi. Ömer uning namizini chüshürdi. Uning wapati islam üçün bir yoqitish idi. Allah uningdin razi bolsun!

2205.-sual: ebu sufyan ibni haris reziyellahu enhuning peziliti

ebu hebbe elbedri reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: huneyn küni, peyghember sellallahu eleyhi wesellem qaysila teripige qarisa, ebu sufyan ibni harisning baturlarche jeng qiliwatqinini kördide: ebu sufyan ehlim (ailem)ning eng yaxshi ezasidur, dédi. (elkebir ;324/22: el'ewset)

2206.-sual: abdullah ibni jefer reziyellahu enhuning peziliti

abdullah ibni jefer reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: abbasning ikki oghli qusem we ubeydullah bilen oynawatattim, peyghember sellallahu eleyhi wesellem bir ulaghqa min'gen halda yétip kélip: buni manga élip béringlar! Dédi we méni aldigha min'güzdi. Andin: qusemnimu élip béringlar! Dédi we uni keynige min'güzdi. Abbas qusemge qarighanda ubeydullahqa bekrek amraq idi. Shundaqtimu peyghember eleyhissalam taghisining xatirisini qilmastin ubeydullahni qoyup, qusemni mindüriwaldi. Andin peyghember eleyhissalam béshimni üç qétim silidi, her silighinida: i alle! Jeferning balisigha özeng igidarchiliq qilghin! Deytti. (ehmed: 1762)

2207.-sual: salim reziyellahu enhuning peziliti

bu weqe murtedlerge qarshi ilip birilghan jenglarning biri bolghan museylime kezzapqqa qarshi jengde yüz bergen. Mana bu ebuhuzeyfening azad qiliwetken quli salim, u muhajirlarning bayriqini kütürgen idi. Uning qowmi uning ajiz kélishidin yaki meghlup bolup kétishidin qorqup uninggha: biz séning tüpeylingdin bizge meghlubiyet kélishidin qorqimiz! Dégende, salim: eger siler méning tüpeylimdin meghlubiyetke uchrisanglar, men qur'an yadlighan kishining eng eskisi bolup qalmamdim! Deydu - de, allahning düshmenlirige baturlarche étilip jeng qilip shéhit bolidu.

Aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem ebu huzeyfening azadgerdisi salimning kéchide qur'an oquwatqanliqini anglap: ümmitim ichide mushuningdek ademlerni qilip bergen alle taalagha hemdu sana

éytimen dédi. (bezzar: 2694)

2208.-sual: amir ibni rebiy'e reziyellahu enhuning peziliti

abdullah ibni amir ibni rebiy'edin mundaq riwayet qilinidu: kishiler osman reziyellahu enhu üstidin pitne tarqatqan chaghda, atam amir ibni rebiy'e bir kéchisi turup namaz oqudi. Andin uxliidi. Chüshide uninggha: tur, alletin salih bendilirini saqlighan mushu pitnidin séni öz panahida saqlishini tiligin! Déyilgeniken. Shuning bilen, u ornidin turup, namaz oqudi. Köp ötmey, orun tutup yétip qaldi we öydin jinazisi chiqti (yeni pitnidin qutulup qaldi) (elkebir)

2209.-sual: abdullah ibni jehsh reziyellahu enhuning hayati

u peyghember eleyhissalamning hammisining oghli bolup uning anisi abdulmutellibning qizi omeyye yeni peyghembirimizning hammisi idi. U yene peyghember eleyhissalamning qéyin akisi, chünki uning hemshirisi bolghan jehshning qizi zeyneb - peyghember eleyhissalamning ayali we möminlarning aniliridin biri idi. U islamiyet bayriqi tutquzulghan kishilarning tunjisi, shundaqla kéyin möminlarning bashliqi bolup saylan'ghanlarning tunjisi. Abdullah peyghember eleyhissalam darul'erqemge kirishtin ilgiri musulman bolghan bolup, islamiyetke burun kirgen musulmanlardin idi. Uning bilen birge uning ailisidikiler yéqin tughqanliri, atisining qebilisidin chong - kichik qéri - yash, er - ayal, bala - chaqiliri bolup nahayiti nurghun kishi birlikte hijret qilghan idi. Uning ailisi islamiy aile, qebilisi islamiy qebile bolghan idi.

Abdullah, birinchi we ikkinchi qétimliq hijrette, uruq - tughqanliridin ayrilghandin kéyin medinige orunlashmay turup, qureyshlerdin yetken eziyettin kéyin ensarilarning himayside körgenning temini tétimay turupla, allah abdullahning öz hayatida hés qilghan imtihanlarning eng qattiqini we musulman bolghandin kéyin uchriqan eng qattiq sinaqlarni beshidin ötküzüshni xalidi. Peyghember eleyhissalam islamiyettiki tunji qétimliq eskiri ishqa qomandan qilish üçün sahabilerdin sekkiz kishini tallidi. Ularning ichide abdullah we sed ibni ebuwaqqasmu bar idi. Peyghember eleyhissalam ulargha:

- men silerning aranglardin ussuzluq we achliqqa chidiyalaydighanliringlarni bashliq qilimen! - déginiche bayraqtin birni abdullahqa tutquzdi. Abdullah bir bölük möminlerdin terkip tapqan kishilerge bashliq bolghanlarning tunjisi idi.

Peyghember eleyhissalam abdullahning mangidighan yolini körsitip, uninggha bir parche xet berdi we bu xetni ikki kün yol yürgendin kéyin andin oqushqa bolidighanliqini éytti. Qoshun ikki künlük musapini bésip bolghandin kéyin abdullah xetke qaridi, peyghember eleyhissalamning emri boyiche nexle dégen jayghiche bérp, qureyshliklarning xewerlirini igilesh üçün tagh yollirini charlashqa bashlidi. Shu esnada, ular yiraq bir jaydin qureyshliklarning karwinini körüp qaldi, ular meslihetlishiwérip, hetta ularning pikirliri ularning aldini tosup, ularni öltürüp qolliridiki mallirini ghenimet élishqa birlikke keldi. Ular bir qanche sikonttila, ulardin birini öltürüp ikkini esirge aldi, yene birini qachurup qoydi. Abdullah we uning qoshunidikiler esir we karwan mallarni medine terepke heydep mangdi, ular peyghember eleyhissalamning qéshigha kélip, qilghan ishliridin xewer bergende, peyghember eleyhissalam abdullahqa mundaq dédi:

— allah bilen qesemki, men silerni urushushqa emes belki, qureyshliklarning

xewerlirini oqup kélishke we ularning herikitini közitishke... Buyrighan, - dédi we ikki esirni ularning pozitsiyisiga qarap bir terap qilishqa qoyup, karwandiki nersilerdin yüz örüp uningdin héchnéme almidi. Bu waqitta, abdullah we uning söhbetdashliri, peyghember eleyhissalamning buyruqigha xilapliq qilip qoyghanliqi üçün özlirining tügishidighanliqilirigha ishench qilishti. Ularning ehwali yamanlashti, ularning musulman qérindashliri, ulargha malamet qilishqa we uchrighan hamanla: "peyghember eleyhissalamning buyruqigha xilapliq qilghuchilar... " dep, ulardin özlirini tartishqa bashlidi. Ulargha yetken xapiliq, qattiq musibet éghirlashqan waqtida, allah ularning ishidin razi bolup, peyghembirimizge bu ish toghrisida wehiy chüshürülgenliki toghrisida xush bésharet bérildi. Bedir urushi bolghanda abdullah imanigha layiq halda baturlarche élishti andin ohud urushi boldi allah abdullahning duasini ijabet qilip taghisi, yeni shéhitlarning serkerdisi - hemze ibni Abdulmutellibni hörmetligendek, unimu shéhitlik bilen hörmetlidi. Resulullahning mubarek köz yashliri u ikkisining shéhitlikning xush puraqliri bilen pürkelgen qebre topisini nemdiwetti...

2210.-sual: abdullah ibni jehsh reziyellahu enhuning hayati peziliti

sed ibni ebu weqqas reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, uhud küni, abdullah ibni jehsh reziyellahu enhu uninggha: alle taalagha dua qilghan bolsaq, dédi. Shuning bilen, ular bir chetke ötüp, dua qilishqa bashlidi. Sed: i rebbim! Bügün méni küchlük düshmendin birige uchrashurghin. U ikkimiz yekmu yek élishp, uni öltürey we qol ilkidiki hemme nersini olja alay, dep dua qildi. Abdullah ibni jehsh uning yénida turup: amin! Dédi. Andin abdullah dua qilip mundaq dédi: i alle! Bügün mangimu nahayiti küchlük düshmendin birni uchrashurghin, séning yolungda jihad qilip, uning bilen élishay. U méni öltürüp, qulaq burnumni kessun. Ete séning huzurunggha barghinimda: "burnung bilen quliqingni kim késiwetti? " dep sorisang, men: "méning burnum we quliqim séning we peyghembiringning yolida késiwétildi" dep jawab bérey. Shu chaghda: "rast éytting" dégeysen. Sed ibni ebu weqqas mundaq deydu: abdullah ibni jehshning duasi méningkidin yaxshi idi. Men shu küni kechte, uning burni we quliqining bir yipqa ötküzülgenlikini kördüm. (elkebir)

2211.-sual: osman ibni mez'un reziyellahu enhuning peziliti

eswed ibni seridin mundaq riwayet qilinidu: osman ibni mez'un reziyellahu enhu ölüp ketkende, musulmanlar uninggha bekmü échindi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem oghli ibrahim ölüp ketkende: i oghlum! Salih kishilirimizdin osman ibni mez'un'gha qoshulghin! Dédi. (elkebir 837)

2212.-sual: harise ibni numan reziyellahu enhuning peziliti

aishe reziyellahu enhadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: jennetke kirginimde, birining qiraet awazini anglidimde: "bu kim? " dep sorighanidim: "bu harise ibni numan " dep jawab bérildi. Silarning yaxshiliringlar ene shundaq bolidu. (ehmed: 23560)

harise ibni numan reziyellahu enhu mundaq dégen: peyghember sellallahu eleyhi wesellem jibriil eleyhissalam bilen bir yerde olturghaniken, uninggha salam béríp ötüp

kettim. Qaytip kelsem, peyghember eleyhissalam qopup ketkeniken. Kéyin, yénimgha kélip: baya yénimda olturghan kishini kördüngmu? Dep soridi, men: hee, dégenidim: u jibriil idi, séning salimingni ilik aldi, dédi. (ehmed: 23165)

2213.-sual: abdullah ibni rewahe reziyellahu enhuning peziliti

ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle taala abdullah ibni rewahege rehmet qilsun. Chünki u meyli qeyerde bolmisun, namaz waqti kirsila, tögisini chöktürüp, namazni shu yerde oquytti. (elkebir13241:)

2214.-sual: ubade ibni samit reziyellahu enhuning peziliti

ubade ibni samit reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem uninggha: ebu welid dégen isim bilen xitab qilatti. U bedr ghazitigha, uhud ghazitigha, egebe bey'itige we derex astidiki rizwan bey'itige qatnashqan. (elkebir)

2215.-sual: seleme ibni ekwe reziyellahu enhuning peziliti

seleme ibni ekwe reziyellahu enhu mundaq dégen: peyghember sellallahu eleyhi wesellem méni bir qanche qétim keynige min'geshtürüwalidi we bir nechche qétim béshimni silidi. Manga we balilirimgha on qétimdek meghpiret tilidi. (elkebir6267:)

2216.-sual: ebu derda reziyellahu enhuning peziliti

ebu derda reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin: i resulullah ! Séning: ümmitimdin bir qewm iman éytqandin kéyin kاپir bolup kétidu dégingni anglidimghu? Dep sorighanidim, peyghember eleyhissalam: shundaq, lékin sen ulardin emes, dep jawab berdi. (elkebir137:)

2217.-sual: zahir ibni haram reziyellahu enhuning peziliti

salim ibni ebu jedédin mundaq riwayet qilinidu: eshje qebiliside zahir ibni haram isimlik bir bedewiy bar bolup, u peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha her kelginide, (sheherde kem tépilidighan) birer nerse yaki sowghat alghach kéletti. Bir küni, peyghember eleyhissalam uning medine kochilirida bir nerse sétiwatqanliqini kördi. Xélidin béri medinige kelmigenidi. Peyghember eleyhissalam arqa tereptin aylinip bérup, zahir ibni haramni tutti. Zahir arqisigha burulup, peyghember eleyhissalamni kördide, hang - tang qaldi. Andin peyghember eleyhissalamning qoligha söydi. Peyghember eleyhissalam (chaqchaq qilip): i xalayiq! Bu qulni kim sétiwalidu? Dep warqiridi, u: i resulullah! Méni kimmu alar? Men bir étibarsiz insan tursam, dégenidi, peyghember eleyhissalam: yaq, yaq. Sen allening dergahida bekmu qimmetliksen. Ey xalayiq! Bilinglarki, her bir sheherlikning birdin yéziliq dosti bolidu. Shühbisizki, muhemmed ailisining yéziliq dosti zahir ibni haramdur, dédi. (bezzar: 3734)

2218.-sual: abdullah ibni erqem reziyellahu enhuning peziliti

abdulwahid ibni ebu ewf reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemge bir mektub keldi. Peyghember eleyhissalam abdullah ibni erqemge: jawab yazghin! Dédi. Abdullah jawab mektubi yézup, peyghember eleyhissalamgha oqup bergenidi, peyghember eleyhissalam: yaxshi yézipsen, dep maxtighandin kéyin: i alle! Uni toghra yolgha muweppeq qilghin! Dep dua

qildi. Ömer reziyellahu enhu xelipe bolghanda, uningdin meslihet alatti. (elkebir)

2219.-sual: osman ibni ebul'as reziyellahu enhuning peziliti

osman ibni ebul'as reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: seqif qebilisining elchiliri bilen peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha keldim. Peyghember eleyhissalamning ishiq aldigha kelgende, eng ésil kiyimlirimizni kiyduq. Hemrahlirim: hemmimiz peyghember eleyhissalamning yénigha kirip ketsek, ulaghlirimizni kim tutup turidu? Déyishti. Yéshim hemmidin kichik bolghachqa: men tutup turay, emma siler chiqqandin kéyin, méning ulighimnimu tutup turisiler, dédim. Ular maqul bolushup, peyghember eleyhissalamning huzurigha kirip ketti. Hayal ötmey, qaytip chiqip: qéni mangghin! Déyishti. Men: nege? Dep sorighanidim: öyge kétimiz, dédi. Men: men téxi emdi keldim, peyghember eleyhissalamni körmey turup kétemdimen. Siler méning ulighimni tutup turushqa wede bergenidinglarchu? Dédim. Ular: undaqa, téz kirip chiqqin. Biz peyghember eleyhissalamdin hemme nersini sorap chiqtuq. Qalghan ishlarni bizdin öginiwalsangmu bolidu, déyishti. Derhal peyghember eleyhissalamning huzurigha kirip: i resulullah! Alle taalaning méni dinda alim qilishi we manga ilim ata qilishi üçün dua qilghan bolsang, dédim. Peyghember eleyhissalam: néme déding? Dep soridi. Men sözümni tekharlighanidim, peyghember eleyhissalam: sen bayiqi hemrahliringning héchbiri sorimighan bir nersini soriding. Mang bérip, ularning we ulardin burunqi iman éytqanlarning emiri bolghin! Dédi. (elkebir8356:)

2220.-sual: ebu zeyd emr ibni exteb el'ensari reziyellahu enhuning peziliti

ebu zeyd emr ibni exteb el'ensari reziyellahu enhu mundaq dégen: peyghember sellallahu eleyhi wesellem su telep qildi, uninggha bir qacha su ekélip berdim. Qachida bir tal tük turatti, uni derhal éliwettim. Shuning bilen, peyghember eleyhissalam: i alle! Uni güzel qilghin, dédi. Men uni 94 yéshida kördüm, saqilida bir talmu aq tük yoq idi. (ehmed: 22374)

2221.-sual: ebu umame reziyellahu enhuning peziliti

ebu umame reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem méni bahile ahalisige ewetti. Yétip barghinimda, ular tamaq yewatqaniken. Méni qizghin kütüwalidi we izzet - ikram bildürüp: tamaqqa kel, bille yeyli! Déyishti. Men: silerni bu tamaqtin tosmaqchimen, men peyghemberning elchisi bolimen. Uninggha iman éytishinglar üçün keldim, dédim. Ular méni yalghan'gha chiqardi we azarlidi. Qorsiqim ach hem ussuz halda bérip uxlap qaldim. Chüshümde manga süt keltürüldi, süttin qan'ghudek ichtim. Kéyin bahile ahalisi bir - birige: eng hörmetlik we shereplik kishinglar aldinglarcha kelse, uni ret qildinglar. Derhal uninggha tamaq we ussuluq élip béringlar ! Deptu. Shuning bilen, ular qéshimgha tamaq bilen ussuluq élip kelgenidi, men ularcha: silerning tamiqinglarcha hajitim yoq. Alle manga yémek ichmek berdi. Mana qaranglar! Dédim. Ular qorsiqimning dombiyip turghinini körüp, hang - tang qaldi we hemmisi birdek iman éytip musulman boldi. (elkebir8099:)

2222.-sual: abdullah ibni busr reziyellahu enhuning peziliti

abdullah ibni busr reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem qolini uning bëshigha qoyup: bu bala bir esir yashisun dep dua qildi. Derweqe, u yüz yıl yashidi. Uning yüzide sögel bar idi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem yene: buning yüzidiki sögel yoqimighiche wapat bolmisun dep dua qilghanidi. Derweqe, u yüzidiki sögel yoqighandin kéyin wapat boldi. (elkebir)

2223.-sual: hermele ibni zeyd reziyellahu enhuning peziliti

ibni ömer reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénida olturattim, hermele ibni zeyd kélip, peyghember eleyhissalamning aldida olturdi we: i resulullah! Iman bu yerde (dep tilini), munapiqliq bu yerde (dep yürükini körsetti), biz alle taalani köp yad etmeywatimiz, dédi. Peyghember eleyhissalam uninggha jawab bermey olturdi. Hermele bu sözini bir qanche qétim tekrarlidi. Shuning bilen, peyghember eleyhissalam uning tilini tutup turup: i alle! Buninggha rastchil til, shükür qilidighan dil ata qilghin. Uninggha ménng dostluqimni we méni dost tutidighanlarning dostluqini bergin, ishlirini yaxshiliqqa yüzlendürgin! Dédi. Hermele: i resulullah! Méning munapiq dostlirim bar, (burun) hemmisining bëshisi idim. Sanga ularni körsitip qoyaymu? Dégenidi, peyghember eleyhissalam: yaq, kim bizning yénimizgha xuddi sendek kélip, meghpiret telep qilsa, biz u kishi üçün meghpiret tileymiz. Kim özining gunahida ching tursa, uning hésabini alle taala özi soraydu. Sen bashqilarning mexpiyetliklirini ashkarilap yürmigini! Dédi. (elkebir3475:)

2224.-sual: hemze ibni emr eslemi reziyellahu enhuning peziliti

hemze ibni emr eslemi reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: nahayiti qarangghu bir kéchide peyghember sellallahu eleyhi wesellem bilen bille seper qilduq. Méning barmaqirim yorup ketti, bashqilar shu yoruqta ulaghlirini heydédi we malliridin héchnéme chühürüp qoymay élip mangdi, méning barmaqirim ularning yolini yorutup berdi. (elkebir2990:)

2225.-sual: wereqe ibni newfel reziyellahu enhuning peziliti

aishe reziyellahu enhadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: wereqeni tillimanglar. Men uning üçün teyyarlan'ghan bir yaki ikki jennetni kördüm. (bezzar: 2751)

ebu bekrining qizi esma reziyellahu enhadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin wereqe ibni newfel heqqide soralganda: u qiyamet küni özi yalghuz bir ümmet bolup qopidu, dep jawab bergen. (elkebir82/24:)

2226.-sual: zeyd ibni emr ibni nufeyl reziyellahu enhuning peziliti

jabir ibni abdullah reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin: séning peyghemberlikingning ebu talibqa menpeiti bolamdu? Dep soralganidi: hee, men uni jehennemning qeridin ta üstigiche élip chiqtim, dédi. Xediche (reziyellahu enha) qandaq bolidu? Chünki u perz ehkamlar békitilishtin burun ölüp ketti, dep soralganidi, peyghember eleyhissalam: men uning

jennet deryaliridin birining üstige ichi kawak merwayittin sélin'ghan bir qesirde, xatirjem we rahet yashawatqanliqini kördüm, dep jawab berdi. Andin wereqe ibni newfel heqqide soralganidi, peyghember eleyhissalam: men uni jennette uchisigha yipek ton artiwalgan halda kördüm, dédi. Andin zeyd ibni emr ibni nufeyl heqqide soralganidi: u qiyamet küni iysa eleyhissalam bilen méning aramdiki yalghuz bir ümmet bolup tirildürülidu, dédi. (mewsili: 2047)

2227.-sual: ehnef reziyellahu enhuning peziliti

ehnef reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: kebide tawap qiliwatsam, suleym jemetidin bir adem uchrap qélip: sanga xushxewer yetküzeymu? Dédi. Men: shundaq qilghin, dégenidim, u mundaq dédi: yadingda barmikin, palanchi waqitta peyghember sellallahu eleyhi wesellem méni beni sed qewmidin séning jemetingni islamgha dewet qilish üçün ewetkenidi. Shu chaghda sen: "allening nami bilen qesem qilimenki, bu ademdin yaxshiliqtin bashqini anglimidim. Sözlirining hemmisi toghra" dégeniding. Kéyin, peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénigha qaytip, séning sözliringni éytip bergenidim, peyghember eleyhissalam: i alle! Ehnefni meghpiret qilghin, men buningdinmu zor ümid kütmigenidim, dédi. (ehmed: 23161)

"islam telimati" tötinchi jlid- " qanun we medeniyet"

Bismillahir rahmanir rehiyim

On sekkizinci bölüm. Islam qanunining menbesi, pirinsipi we jazalargha munasiwetlik mesililerning bayani

birinchi bap. Islam qanunining asasiy menbeliri

2228.-sual: islam qanunshunasliqining asasiy menbeliri

islam sheriet qanunining her zaman we her makan'gha munasip kélidighan salahiyetke ige bolghanliqining eng chong türtkilirining biri shuki, uning eqide, exlaq, ibadet, muamilat, halal - haram qatarliq asasiq prinsipliri we belgilimilirining zaman we makanning özgirishi bilen özgermeydighan sabit prinsiplar we belgilimilerge kupaye qilghanliqi, qalghanlirining islam qanunshunas alimlirining ijtehad (pikirde birlishish) yoli bilen hel qilishigha tapshurulghanliqidur. Shunga islam qanunshunasliqning menbeliri 4 bolup, ular: 1 - qur'an kerim. 2 - sünnet. 3- ijma. 4 - qiyastin ibaret. Yenila asasiq ikki menbe qur'an kerim bilen sünnettur.

2229.-sual: islam qanunshunasliqi menbeliri tayinidighan delil pakitlarning derijisi

islam qanunshunasliqning menbeliri yeni tayinidighan delil - pakitliri derije jehette perqliq bolup, birinchi derijide qur'an kerim turidu, qur'an kerimdin keyin sünnet ikkinchi derijilik asasiq delil - höjjet bolup kélidu, sünnettin keyin ijma, andin qiyas kélidu. Qur'an kerim bilen hedislarde hökümliri bayan qilin'ghan mesililer üstide héchkimning ijma yaki qiyas qilish hoquqi bolmaydu. Shunga islam qanunshunasliqida awwal qur'an kerimge murajiet qilinidu. Qur'an kerimde sözlenmigen, hökümimu bayan qilinmighan mesililerde, sünnetke murajiet qilinidu. Sünnettimu bolmisa, andin qur'an kerim we sünnetning rohigha oyghun halda, ijtehad qilinidu. Ijma bilen qiyas ene shu ijtehadin bashlinidu.

2230.-sual: qur'an kerimning islam qanunshunasliqining birinchi asasi ikenliki

qur'an – allah taalaning peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamgha jibrail isimlik perishtining wasitisi bilen sözligen sözlirining mejmuesi, tilawiti bilen ibadet qilinidighan, körsetmiliri boyiche emel qilinidighan birdinbir desturdur.

Qur'an pütünley allah taalaning öz sözidur. Hezriti muhemmed eleyhissalamning wezipisi qur'anni allah taaladin chüshken boyiche öz eynini musulmanlarga yetküzüshin ibaret bolghan. U allah taalaning namidin öz xahishi boyiche sözligen

emes. Allah taala buninggha guwahliq béríp mundaq dégen: "u öz nepsiy xahishi boyiche sözlimeydu. Peqet uninggha chüshürülgen wehiynila sözleydu." (nejm sürisi2 - ayet)

qur'an islam qanunshunasliqining birinchi asasidur. Qalghan ikki menbemu buninggha yölinidu. Chünki ularni küchke ige qilghuchi yenila qur'andur. Allah taala mundaq dep körsetken: "bu biz chüshürgen qur'an mubarek kitabtur. Allah taalaning rehmitini ümid qilghuchilardin bolushunglar üçün, uninggha egishinglar, uninggha muxalipetchilik qilishtin saqlininglar" (en'am sürisi155 - ayet).

2231-sual: hadis yaki sünnetning islam qanunshunasliqining ikkinchi asasi ikenliki

hadis – peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamning sözligen sözliri, qilghan ish - heriketliri we buyrighanliridin bizge eng ishenchlik wasitilar arqiliq, toghra yosünda yétip kelgenliri démeaktur.

Hadis islam qanunshunasliqining ikkinchi asasidur. Chünki, qur'an hazirqi tékisti we menisi bilen allah taaladin hezriti muhemmed eleyhissalamgha chüshürülgen wehi bolsa, hadis tékisti bilen emes, belki menisi bilen allah taaladin hezriti muhemmed eleyhissalamgha kelgen ilhamdur. Hezriti muhemmed eleyhissalam din namidin öz xahishi bilen sözligen emes, belki u peqet allah taaladin kelgen wehyi bilen ilhamnila sözligen.

Allah taala hezriti muhemmed eleyhissalamgha egiship, uning buyrighanlirini orunlash we tosqaqliridin yénishning musulmanlar üçün perz ikenlikini élan qilip mundaq deydu: "allah peyghembirige ghenimet qilip bergen eli qura (yeni qureyze, nezir, pedek we xeyber kuffarliri) ning mallirini, ichinglardiki baylar arisida qoldin qolgha ötüp yürmesliki üçün, allahqa, peyghemberge, peyghemberning xish - eqribalirigha, yétimlerge, miskinlerge, ibn sebillerge xas qildi, peyghember silerge bergenni élinglar, peyghember chekligen nersidin cheklininglar, allahtin qorqunglar, heqiqeten allahning azabi qattiqtur" (heshr sürisi7 - ayet).

2232-sual: ijti hadning islam qanunshunasliqining üçinchi asasi ikenliki

ijti had – qur'an bilen hedislarde hökmi bayan qilinmighan yéngi hadisiler we mesililer heqqide qur'an we hedislarning rohigha asasan'ghan halda hüküm chiqirish üçün barche eqliy küchini serp qilish démeaktur.

Ijti had islam qanunshunasliqining üçinchi asasidur. Allah taala buni ipadilep mundaq deydu: "kimki özi ge toghra yol éni q bolghandin kéyin, peyghemberning emrige muxalipetchilik qilidiken, möminlerning yolidin bashqisigha egishidiken, uni öz yoligha qoyup bérimiz, uni axirette jehennemge kirgüzimiz, jehennem néme dégen yaman jay ! " [süre nisa 115 - ayet]

" i möminler! ALLAHqa, peyghemberge we özünglardin bolghan ish üstidikilerge itaet qilinglar, eger siler bir shey'ide ixtilap qiliship qalsanglar, bu toghrida allahqa we peyghemberge murajiet qilinglar, bu (yeni allahning kitabigha we peyghembirining sünnitige murajiet qilish) siler üçün paydiliqtur, netije étibari bilen güzeldur " (nisa

sürisi59 - ayet).

Muaz ibni jebel reziyellahu enhuning töwendiki hedisimu ijtihadning islam qanunshunasliqida asas ikenlikini ipadileydu: peyghember eleyhisalam uni yemenning waliyliqigha teyinlep ewetish aldida, uningdin soraydu:

- heqqide höküm telep qilidighan bérer mesilige duch kelginingde néme qilisen?
- allahning kitabida körsitilgen boyiche ish körimen – deydu muaz.
- allahning kitabida bu mesile heqqide bérer höküm bolmisa néme qilisen?
- peyghemberning hedisliri boyiche ish körimen.
- peyghemberning hedisliridimu bolmisa néme qilisen?
- bu waqitta qur'an we hedislerning rohigha اساسlan'ghan halda, öz rayim boyiche ijtihad qilimen.

Peyghember eleyhissalam uning bu keskin sözliridin memnun bolup:

- allahqa shükür éytimenki, allah peyghemberning elchisini allah we uning peyghembiri razi bolidighan ishqqa muweppeq qildi – deydu.

Seid ibni museyyeb eli ibni ebu talib reziyellahu enhudin munu hedisni riwayet qilidu. Peyghember eleyhissalamdin soridim:

- ya resululla! Qur'anda yaki sizning hedisliringizda hökmi kelmigen yéngi - yéngi hadisiler we mesililer yüz bériwatidu. Qandaq qilishimiz kérek?
- möminlerdin bolghan alimlarni toplan bundaq mesililer üstide ortaq qarar chiqiringlar, uningda hergizmu bérer kishiningla rayi bilen ish körmenglar – dep jawab berdi peyghember eleyhissalam.

2233.-sual: ijma (ijtihad) ning tüliri

ijma ikki türlük bolup, birinchisi, zamandash ölimalardin her birining öz reyini ashkara sözlishi we hemme birde ittapaqqa kélishi arqiliq bolidighan ijma, bu xil ijma serih (ashkara ijma) yaki kolliktip ijma dep atilidu. Ikkinchisi, ölimalardin bezisi yaki birersi birer mesilide petiwa chiqarghan bolup, uni anglighan bashqa ölimalar uni inkar qilmastin, sukut qilsa, bu xil ijma, ijma sukutiy (muwapiqlashqan ijma) yaki kishilik dep atilidu. Ijmani islam ummitidin bolghan mujtehidlar qilidu. Kishilik mesililer, omumen kishilik ijtihad bilen, omumgha munasiwetlik chong mesililer mutleq kolléktip ijtiyadi bilen jawablandurilidu.

2234 .sual: mujtehid uqumi we islam dunyasidiki eng meshhur mujtehidler

mujtehid diniy mesililerde alim bolup, barche eqliy küchini serp qilip sheriet delilliridin uning hökümlirini chiqiralaydighan derijige yetken kishi dégenliktur. Islam dunyasidiki eng meshhur mujtehidlar imam ezem, imam shafiiy, imam malik we imam ehmedlerdur.

2235.-sual: ijtihad qilishta riaye qilinidighan prénsiplar

ijtihad qilishning prénsipi duch kelgen mesilining qur'an yaki hedistiki oxshishining mahiyitini, alghan hökmining sewebini tetqiq qilip chiqip, höküm telep qiliwatqan bu yéngi mesilini qur'an yaki hedistiki mezkur mesilige qiyas qilish(oxshitish) arqiliq uning heqqide höküm chiqirish, eger höküm telep qiliwatqan bu yéngi mesilining oxshishi

qur'an yoki hadislarde bolmisa, shu jem'iyet kishilirining menpeetini k zde tutqan halda qanunshunaslarning ishtirak qilishi bilan ijti had qilip, ularning ortaq rayi boyiche höküm chiqirishtin ibaret. Mesilen: haraq ichish qur'anning keskin h kmi bilan haramdur. Allah taala bu heqte mundaq deydu: "i möminler! Haraq ichish, qimar oynash, butlarga choqunush, pal oqliri bilan pal s lish sheytanning ishi, paskina qiliqlardur. Bextke  rishishinglar  ch n sheytanning ishidin y raq bolunglar" (maide sürisi 90 - ayet).

Yoqiriqi ayetke asasen, haraqning haramliqi qur'anda haram qilin'ghan esli y hökümdur. Uning sewebi eqilgha, ten saqliqqa, exlaqqa we iqtisadqa ziyarliq bolghanliqidin  di. Aq ch kimlik, neshe, tamaka qatarliqlarning qur'an yoki hadislarde haram yaki halalli y heqqide h kmi bayan qilinmighan. Chünki bu nersiler qur'an chüshken zamanlarda yoq  di. Emma bularda haraqning haram qilinishigha türtke bolghan sewebler bar. Mesilen: aq ch kimlikning, neshining we tamakining eqilgha, ten saqliqqa we iqtisadqa ziyarliq ikenliki hemmige melum bir r alli y. Netijide, bulardimu haraqning haram qilinishigha türtke bolghan amillar t pilghanli y  ch n islam fiqhishunas alimliri ijti had yoli bilan bularni qur'anda haram qilin'ghan haraqqa oxshitip qiyas qilish arqili y bularning haramli yini qarat qilghan.

2236 -sual: ijti had qilish  ch n salahiyetlik bolushning shertliri

1 . Ere b tilini we uning menige dalalet qilidighan inchike yollirini bilish.

2. Qur'an we hadis ilimlirini, qur'anning emeldin qalghuchi we qaldurghuchi ayetlirini, mujimel, tepsili, mutleq, cheklik, omumiy, xususiy menilirini bilidighan bolushi.

3. Islam dinining qanunlarni belgileshtiki ghayisini, kishiler duch kelgen sharaitlarni, shu jem'iyet kishilirining  rp - adetlirini, ular  ch n paydili y we menpeetlirige munasip bolghan ishlarni, hökümlarning "n me  ch n" lirini, hökümlarni oxshashlirigha qiyas qilishni, duch kelgen mesilining mahiyitini we sherietning meqsitige, kishilarning menpeetige oyghun halda h k m chiqirishni bilishi.

Yuqiriqi  ch shertke toshqan kishi mujtehid dep atilidu. Bu shertlerge toshup, ijti had qilish  ch n salahiyetlik bolghan her qandaq bir mujtehidning qandaqla bir mawzuda bolmisun, qandaqla zaman we makanda bolmisun ijti had qilish hoquqi bardur. Ijti had qilip h k m chiqirish mezheb p shwaliri  ch nla xas bolghan bir ish emes, belki ijti had qilishning shertlirige toshqan her qandaq bir musulman alimning qaysi mawzuda bolmisun ijti had qilishi  ch n ta qiyametkiche yol ochuqtur. Chünki dunya tereqqi qilghans ri burunqi zamanlarda bolmighan, musulmanlar jawab teleb qilidighan y ngi y ngi hadisiler, mesililer chiqip turidu. Islam dinining her zaman we her makan'gha munasip k lidighan ilghar bir din ikenlikining bir delili mujtehidlarning ijti had bilen y ngi chiqqan mesililerni hel qilalaydighanliqidur.

Emr ibni as reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq d genlikini anglighan: h k m qilghuchi tiriship, ijti had qilip toghra h k m qilsa, ikki ejirge  rishidu. Nawada tiriship ijti had qilghan bolsimu, xata h k m qilip qalsa, bir ejirge  rishidu. (buxari: 7352)

2237.-sual: ijihadni eng awwal jari qildurghanlar

peyghember eleyhissalamning wapatidin keyin, ijihadni birinchi bolup jari qildurghanlar awwalqi ikki xelipe – hezriti ebubekri we ömer ibni xettablardur. Chunki peyghember eleyhissalam hayat bolghan mezgilde pütün mesililerde peyghember eleyhissalamgha murajiet qilinatti, uningdin bashqa birining sheriet hökümlirini belgilesh we yengi mesililerge jawab berish salahiyiti yoq edi. Shu wejedin u waqitta ijihad qilishqa orun yoq edi. Peyghember eleyhissalam wapat bolghandin keyin, musulmanlar qur'an yaki hedislarda bayani bolmighan yengi mesililer heqqide jawabqa ehtiyajliq bolghan. Birinchi xelipe abu bekri reziyellahu enhugha berer mesilide höküm telep qilip kelgende, u awwal qur'an'gha murajiet qilatti, mezkur mesilining bayani qur'anda bolsa, shuninggha asasen höküm qilatti. Eger qur'anda bolmisa hedislargha murajiet qilatti, hedislarda bolsa shu boyiche höküm qilatti, eger uningdimu bolmisa shu waqittiki ölümalarıni yighip, ular bilen ijma qilish arqiliq ortaq höküm chiqiratti.

Ömer reziyellahu enhumu xuddi abu bekri reziyellahu enhugha oxshash ijma qilatti we her qaysi sheherlerdiki qazilirighimu shundaq qilishni tewsiye qilatti. U shureyh reziyellahu enhuni kufe shehrige qazi qilip teyinliginide, uninggha mundaq dep tewsiye qilidu: "berer mesile heqqide höküm qilishta awwal allahning kitabigha murajiet qilghin, eger uningda shu mesilining hökmi bolmisa, hechkimdin sorimastin hedislargha murajiet qilghin, uningdimu bolmisa, öz raying bilen ijihad qilghin, andin ölümaların testingdin ötküzüp höküm chiqarghin".

Yoqiriqlar awwalqi musulmanlarning kishiler duch kelgen mesililerni hel qilishtiki yonilishi bolup, ular awwal qur'an, andin hedis, andin ijmani asas qilghan halda islam sheriitining ghaye we meqsetlirini emelge ashurup kelgen, shundaqla kishilik hayatqa munasiwetlik mesililerde kishilik ijihadqa kupaye qilatti. Musulmanlar jem'iyitige munasiwetlik chong mesililerde peqet kolliktip halda ijihad qilip, pütün ölümaların ittipaqi bilen höküm chiqiratti. Sahabilar we keyinki parlaq dewrlerdiki musulmanlar islam qanunlirining peqet insaniyetning menpeeti we nijatliqi uchün kelgen adaletlik qanun ikenlikini yaxshi biletti. Ular her qandaq ishta – hökümde, petiwada, teblighe, teshwiqatta aldi bilen insanlar jem'iyitining menpeetini közleytti.

2238.-sual: sahabe reziyellahu enhumlarning öz ijihadlirida riaye qildighan pirénsipliri

1 . Qur'an yaki hedislarda oxshishining hökmi bolghan mesililerde bularni shu oxshishigha qiyas qilip turup höküm chiqiratti yeni berer mesile heqqide qur'an yaki hedislarda éniq höküm belgilen'gen bolsa, shu mesilige oxshaydighan, emma hökmi sözlenmigen yengi mesililerni qur'an yaki hedislarda hökmi kelgen oxshishining hökmige kirgüzüp turup shuning hökmini beretti.

2. Ular duch kelgen mesilining oxshishi qur'an yaki hedislarda bolmighan bolsimu, kishilarning menpeetlirini közde tutqan halda, ularning ehwaligha munasip kélidighan hükümlerni dinning rohigha we ularning menpeetlirige oyghunlashturup öz ijihatliri arqiliq belgileytti we omumgha munasiwetlik chong mesililerni pütün ölümalar bilen birlikte ijihad qilip belgileytti. Ular ijihadlirida zamanimizdikilerdek qatmal emes edi,

belki b  rer mesile üstide ijti  had qilish   ch  n eng awwal shu jem'iyetning sharaitini, kishilarning ehwalini we ulargha menpeetlik bolidighan ishlarni toluq igileytti. Andin soghuq qanliq bilen dinning rohigha we kishilarning   htiyajlirigha munasip hökümlarni belgileytti. Ixlas ularning rolchisi, kemterlik kiyimi   di, hetta ularning biri b  rer mesilide kishilik ijti  had qilip h  k  m chiqarghinida: "bu m  ning rayim. Eger bu toghra bolghan bolsa allahtin, eger xatalashqan bolsam   z  mdin we sheytandin bolghan bolidu" d  yishni onutmaytti.

2239.-sual:mezheplarning otturgha chiqish sewebi we ularning asasiy desturliri

kishilarning ayet we hedislarning mezmunlirini, meqset - ghayilirini ch  shinishtiki sewiyisi oxshash bolmighanliqi we ularning yashighan muhitlirining perqliq bolghanliqi sewebtin mezhebler otturgha chiqqan. Mezheblarning k  z qarashliri peqet qur'an we hedislardin chüshen'genliri bolup, eyni waqitta xataliqlardin xaliy emestur. Shunga mezheb qarashliri dinning qarashliri emes, belki mezheb igilirining shu dindin chüshen'gen toghra - xataliqqa   htimali bolghan ch  shenchiliridur. Emma bu mezheblarning hemmisi qur'an we hedisning rohini menbe qilghan halda shekillen'genliktin, islam dunyasida sh  hretke   rishken 4 mezhebning – henepiy, shapiiy, henbeliy, malikiy mezheblirining qaysisigha egeshken kishi xatalashmighan bolidu. Chünki hemmisining asasiq desturliri qur'an, hadis we ijmadur.

2240.-sual: qiyas uqumi

qiyas qur'an kerim yaki sünnette h  kmi bolghan birer mesilige bu ikkiside h  kmi kelmigen bir mesilini qiyas qilish oxshitish arqiliq h  k  m chiqirish d  genliktur. Mesilen: neshe, epyun we bashqa zheerlik ch  kimliklarning haramliqini, qur'an kerimning keskin ayiti bilen haram qilin'ghan haraqa qiyas qilish arqiliq b  kitken'ge oxshash. Qiyas islam qanunshunasliqining tötinchi asasiq menbiidur. Allah taala qur'an kerimde: "mexluqatlarni deslepte qandaq yaratqan bolsaq, shu halitide eslige qayturimiz. " [süre enbiya 104 - ayet] d  gen. Allah taala bu ayette, qiyamet künide mexluqatni tirild  r  shni ularni deslepte yoqtin peyda qilghinigha oxshatqan. Mana bu, qiyastur.

2241.-sual: qiyas qilishning usuli

qiyas qilishning usuli shuki, duch kelgen mesilining qur'an yaki hedistiki oxshishining mahiyitini, alghan hökmining sewebini tetqiq qilip chiqip, höküm teleb qiliwatqan bu y  ngi mesilini qur'an yaki hedistiki mezkur mesilige qiyas qilish oxshitish arqiliq uning heqqide ijti  had qilip höküm chiqirish, eger höküm teleb qiliwatqan bu y  ngi mesilining oxshishi qur'an yaki hedislarde bolmisa, shu jem'iyet kishilirining menpeetini k  zde tutqan halda qanunshunaslarning ishtirak qilishi bilen ijti  had qilip, ularning ortaq rayi boyiche höküm chiqirishtin ibaret. Mesilen: haraq ichish qur'anning keskin h  kmi bilen haramdur. Allah taala bu heqte mundaq deydu: "i m  minler ! Haraq ichish, qimar oynash, butlargha choqunush, pal oqliri bilen pal s  lish sheytanning ishi, paskina qiliqlardur. Bextke   rishishinglar   ch  n sheytanning ishidin yiraq bolunglar. " [süre maide 90 - ayet]

yuqiriqi ayetke asasen, haraqning haramliqi qur'anda haram qilin'ghan esliy

hökümdur. Uning sewebi eqilgha, ten saqliqqa, exlaqqa we iqtisadqa ziyanliq bolghanliqidin édi. Aq chékimlik, neshe, tamaka qatarliqlarning qur'an yaki hedislarda haram yaki halalliqi heqqide hökmi bayan qilinmighan. Chünki bu nersiler qur'an chüshken zamanlarda yoq édi. Emma bularda haraqning haram qilinishigha türkte bolghan sewebler bar. Mesilen: aq chékimlikning, neshining we tamakining eqilgha, ten saqliqqa we iqtisadqa ziyanliq ikenliki hemmige melum bir réalliq. Netijide, bulardimu haraqning haram qilinishigha türkte bolghan amillar tépilghanliqi üçün islam fiqhishunas alimliri ijihad yoli bilen bularni qur'anda haram qilin'ghan haraqqa oxshitip qiyas qilish arqiliq bularning haramliqini qarar qilghan.

Ikkinchi bap. Islamdiki sher'i zöröriyet neziryesi

2242.-sual: zöröriyet pirinsipining mohimliqi we otturgha qoyulushi

" zöröriyet prinsipi" ni inkar qilghanliq islam sheriitining tötte bir qismini inkar qilghanliq, shundaqla islamning her zaman we her makan'gha yaraydighan xususiyitini inkar qilghanliqtur. Chünki sherietning köp qismi zöröriyet اساسigha qurulghan, sewebi islam dini her zaman we her makan'gha yaraydighan din. Shuning üçün her qandaq yéngi mesile aldida ganggirap turup qalmay köz qarshini her dewrdiki mujtehid alimlarning tili arqiliq qoyalaydu.

Islam dini emeli din bolup, bizning бүгүнкидек sharaitimiznimu közde tutup, zöröriyet neziryesini otturgha qoyghan. Bu nezirye qandaqtur, yéngidin peyda bolghan bilim emes. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem, sahabiler, tabiinlar... Zamandin tartip emel qilinip kelgen prinsip. Islam qanunshunasliri bolghan fuqahalar piqhi kitablirida zöröriyetning türlük tereplirini izdinip qur'an kerim we hedis sherifke tayinip höküm bergen, shundaqla qur'an we hediske tayinip fiqhi qaidilerni otturgha qoyghan. Qur'an kerimdin alte delilge ige, hedis sheriftin 20 din artuq hediske ige " zöröriyet cheklen'gen ishlarni mubah qilidu" dégen zöröriyet prinsipi fuqahalar nezride ittipaq mesile.

2243.-sual: sheriet nizamidiki haram we mubahliq prinsipining otturgha qoyulushi

islam dinida tonushluq bolghan pirnisiplarning birsi, allah taala - hökümlerni bilishning yoli qur'an- sünnettin ibaret ochuq nusus(ayet we hedis) bolsun yaki mujtehid alimlarning ijthadi köz qarashliri bolsun- qanun we hökümlarning menbiyidir. Chünki mujtehidning roli sherietning meqsetliri we omumi rohi اساسida eqli xulase chiqirish yoli arqiliq allahning hökmini éniqlashturup bérishdur. Allah taala rehimidil zat, shuning üçün hikmetke uyghun kelgen we menpeetni rialliqqa aylanduridighan nersidin bashqisni yolgha qoymaydu. Allah mubah dégini paydiliq we paktur, haram qilghini ziyanliq we nijistur.

Allah taalaning rehmitidin, shexsler menpeeti bilen jemiyet menpeeti arsiidiki

tengpungliqni qoghdidi. Sheriet mubah we ruxset yaki wajib dep qarighan nerse insan üçün paydiliqtur yaki paydisi ziynidin köptür. Sheriet haram yaki mekroh dep qarighan nerse yamanliqtur yaki ziyaniq teripi paydiliq terpidin küchlüktur, yaki chong menpeetke ziyaniqtur. Allah mundaq deydu: "ular elchige - ümmi peyghemberge (yeni muhemmed eleyhissalamgha) egishidu, ular öz ilkidiki tewrat, injillarda uning(süpitining) yézilghanliqini köridü. U ularni yaxshi ish qilishqa buyruydu, yaman ish qilishtin tosidu, ulargha pak nersilerni halal qilidu, napak nersilerni haram qilidu, ularning éghir yükini yéniklitidu, ularni sélin'ghan taqaq, koyza- kishenlerdin boshitidu (yeni ulargha yüklen'gen éghir wezipilerni élip tashlaydu), uninggha iman éytqanlar, uni hörmetligenler, uninggha yadrem bergenler, uninggha nazil qilin'ghan nur(yeni qur'an) gha egeshküchiler bextke érishküchilerdur " (eraf sürisi, 157- ayet.)

sheriet jazane we qimardin cheklidi, chünki her ikki ishta zulüm we kishlarning mallirini heqsiz yéwilish mewjud...mushu jehettin menpeet we buzuqchiliq, yayda we ziyanni étibargha élish ölchmining bolushi wajib. Yeni hikmet bilen ish qilghuchi allahning belgishidur.

Eger payda we ziyanni belgileshni insanlarning iradisige munasiwetlik qilip qoyghan bolsa, tüzümler köpinche waqitlarda özgertishke uchrup umumning menpeeti tesirge uchrighan bolatti.

Islam dini hayat ishlirini retke sélishta omumyüzlük neziriyeli bilen alahide. Islam dini insanning : perwerdigari, özi we jem'iyiti bilen bolghan alaqisini tertipke saldi. Bu üç alaqini tertipke sélish arqiliq islahat xelq ammisini telep qilidighan nishanini rialliqqa aylandurdi.

2244.-sual: mubah uqumi

mubah - qilish yaki qilmasliq ixtiyar qilin'ghan bir ish, qilsa sawab bolidu yaki qilmisa gunah bolup ketmeydu. Haram we mubah bir birsige zit uqum.

2245.-sual: haram, haramning türi we wastiliri

haram: sheriet qilmasliqni telep qilghan bir ish, uni qilsa gunah bolidu we u kishi jazalinidu. Bezide jaza dunyadimu bolidu. Mesilen: bashqilarning mélini heqsiz éliwalsa, adem öltürse...

Haram ikki türge ayrilidu: özi üçün haram we bashqa seweb üçün haram:

özi üçün haram : shu nersining özide ziyaniq yaki yamanliq bar nerse bolghanliqi üçün sheriet haram qilghan nerse. Mesilen: zina, oghurluq we haraq ichishke oxshash... Yeni haramning bu türi : din, eqil, mal, jan we abroydin ibaret besh zörüriyetke tesir yetküzidu.

Bashqa seweb üçün haram dégen: eslisi toghra, lékin bashqa bir seweb üçün haram qilin'ghan, mesilen: bulan'ghan zéminda namaz oqush, héyt küni ramizan tutush, sodida bashqilarni aldash, jazane arilash soda...démek, islam dini bir nersini haram qilsa shexsi yaki ijtimai yaki dini ziyaniq bolghanliqi üçün haram qilidu.

Haramning wastiliri: islam sheritide muqarrer prinsplarning birisi: haramning wastisi haramdur, wajibning wastisi wajibdur. " shu waste bolmisa wajib tamam bolmaydighan wastimu wajib", " wastini cheklesh" dégen zörüriyet qaidisige asasen,

zina qilish haram, yat ayalniing ewritige qarash yaki xas orunda bille yalghuz turushmu haram, chünki bu ehwal köpinche haramgha bashlap baridu. Gunah orunlarga basqan her bir qedemmu haram, shundaqla haram ishni qilghuchigha asanliq yartip bérishmu haram.

2246.-sual: haramda ihtiyat qilish

musulman kishi haram ishlarda ihtiyat qilishi we haram ishning yolida méngip qélishtin saqlinishi lazim. Eger bir ish gumanliq(halal yaki haramliqi ayrilmisa) bolup qalsa, wastini chekleşh prinsipigha asasen haram sanisun.

Numan ibni beshir reziyellahu enhuning mundaq dégenliki riwayet qilinidu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini öz quliqim anglighan idim: shek shübhisizki, halal ishlarmu éniq körsitildi, haram ishlarmu éniq körsitildi. Ularning arisida nurghun kishiler bilmeydighan shübhilik ishlar bar. Kimki gunah ikenliki shübhilik bolghan ishlarni qilishtin saqlansa, dinini we abruyini saqlighan bolidu. Kimki gunah ikenliki shübhilik bolghan ishlarni qilishqa jür'et qilsa, haramliqi éniq ishlarnimu qilip sélishi éhtimalgha yéqin. U, mallirini chégra etrapida béqiwatqan padichigha oxshaydu. Eger diqqet qilmisa, malliri chégradin ötüp kétidu. Bilinglarki, her bir padishahning chégrasi bar. Bilinglarki, allening chégrasi haram qilghan nersiliridur. Agah bolunglarki, bedende bir parche gösh bolup, u tüzelse, pütün beden tüzilidu. Eger u buzulsa, pütün beden buzulidu, u gösh yürektur. (muslim: 1599)

shuning üçün musulman kishi sheriet chekligen nersilerdin yiraqlishishi lazim, yaki buyrulghan nersilerni qilishtin ilgiri cheklen'gen nersilerdin qol üzüşhi kérek. Chünki ziyanning aldini élish menpeetni qolgha keltürüşning aldida turidu. Islam dini insanlarga bir nersini haram qilghan bolsa, uningdin yaxshiraq bir nersini halal qilip berdi. Mana bu islam dinining kengchilliki, yaxshiliqi, hidayet we rehmetni irade qilghanliqidur.

2247.-sual: sheriette hökümi bayan qilinmighan nersiler we ishlar eslide, mubahmu yaki harammu?

Islam alimliri sheriette delil- pakit kelmigen mesililer mubahmu yaki cheklen'genmu? Dep, izdendi.

Bir bölük alimlar: bezi mutezile we qazi ebu yela: eslide cheklinish dep qaridi.

Henefi, shafii, henbeli, zahiri jumhur ölimaliri we bir bölük mutezililer: nersiler eslide mubah, dep qarashti. Démek, sheriette hökmi bayan qilinmighan (yen sukut qilin'ghan) nersiler meyli nersiler bolsun yaki ishlar bolsun mubah we halaldur. Chünki bu nersiler eslide haram emes. Allahning: " zörüriyet bolmighuche yéyish haram qilin'ghan nersilerni allah silerge ochuq bayan qilghan tursa, allahning ismi éytilip boghuzlan'ghan haywanlarni némishqa yémeysiler? Nurghun kishiler nepsi xahishigha egiship, bilmestin, (bashqilarni) heqiqeten azduridu, shübhisizki, séning perwerdigaring (sher'i delilsiz halal, haram dep) heddidin ashquchilarni obdan bilidu" (en'am sürisi, 119-ayet.) dégen sözi omumidur.

Ibadet mesilliri xalis dini süpetke ige bolghanliqi üçün, allah razi bolidighan nersidin bashqisi yolgha qoyulmaydu, bolmisa bid'et dep qarilidu. Shuning üçün

alimlirimiz bu piqhi qaidini qarar qilishqan" ibadet allahning sheriiti boyiche yolgha qoyulidu, bir adet allah haram qilmisa haram bolmaydu".

2248-sual: islam dinidiki asanliq we kengchillik prinsipi

islam sheriitide asanliq we keskin omumi prinsiplarning birisi: asanlashturush, kengchillik qilish, tengpung haletni saqlash, sher'i hökümlerde - meyli sheriette ochuq delil kelgen bolsun yaki alimlarning ijthadi köz qarishi bolsun- éghirchiliqni kötürwitishtur.

Islam sheriitining xususiyiti, sher'i hökümlerdin qiyinchliqni bana qilip yüz örümesliki üçhün kengchillik qilish we kishlerge illiq muamile qilishtur. Islam sheriiti mushu xususiyetliri bilen insanning taqitige munasip kelmeydighan éghir hökümlerni yolgha qoyidighan qanun we samawi sherietlerdin alahide. Mesilen tewbe qilish we xataliqtin qutulush üçhün özini öltürwilishqa oxshash...

Islam dinining asanchiliq pirinsipi ibadet ishliri bilenla cheklinip qalmaydu. Belki medeni ishlar, shexisi qilmishlar, jinayi jazalar we sot hökümlirininimu öz ichige alidu. Eger biz sher'i hökümlerni tekshürüp körsek éghirchiliqini kötürwétish körnüshliri ochuq ashkara körünidu. Allah qur'anda mundaq deydu: " ramizan éyida qur'an nazil bolushqa bashlidi, qur'an insanlarga yétekchidur, hidayet qilghuchi we heq bilen naheqni ayrighuchi roshen ayetlerdur, silerdin kimki ramizan éyida hazir bolsa ramizan rozisini tutsun; kimki késel yaki seper üstide (yeni musapir) bolup (tutmighan bolsa, tutmighan künler üçhün) bashqa künlerde tutsun. ALLAH silerge asanliqni xalaydu, teslikni xalimaydu, (aghzinglar ochuq yürgen künlarning qazasini qilish bilen ramizan rozisining) sanini toldurshunglarni, silerni hidayet qilghanliqigha allahni ulughlishinglarni, (uning in'amirigha) shükür qilishinglarni xalaydu " (beqere sürisi, 185- ayet.)

" allah héchkimni taqiti yetmeydighan ishqa tekliq qilmaydu. Kishining qilghan yaxshiliqi (ning sawabi) özigidur, yamanliqi (ning jazasi) mu özigidur. (ular) perwerdigarimiz! Eger biz untusaq yaki xatalashsaq (yeni biz untush yaki sewenlik sewebidin emringni toluq orunliyalmisaaq), bizni jazagha tartmighin. Perwerdigarimiz! Bizdin ilgirikilerge yükliginingge oxshash, bizge éghir yük yüklimigin (yeni bizni qiyin ishlarga tekliq qilmighin), perwerdigarimiz! Küchimiz yetmeydighan nersini bizge artmighin, bizni kechürgan, bizge meghpiret qilghin, bizge rehim qilghin, sen bizning igimizsen, kapiq qewmge qarshi bizge yadrem bergin, deydu " (beqere sürisi, 286- ayet.)

aishe reziyellahu enhaning mundaq dégenliki riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem ikki ishning birini tallashta gunah bolmaydighanla bolsa, eng asinini tallaytti gunah bolidighan bolsa, uningdin hemmidin bek yiraq turatti. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem özi üçhün öch élip baqqan emes, peqet allening cheklimesi deysende qilinsila, u ishta alle üçhün öch alatti. (buxari: 3560)

ebu burdedin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem ebu musa bilen muaz ibni jebelni yemen'ge ewetti. Yemen ikki rayon'gha bölün'gechke, ikkisini ayrim ayrim rayon'gha ewetkenidi. Peyghember eleyhissalam ulargha: asanlashturunglarki, tesleshtürüp qoymanglar. Kishilerge xush bésharet béringlar, ularni qachurup qoymanglar dep tapilidi.

(buxari: 4342)

islam mejburiyetlirining tonushluq bolghinidin bashqa bir ishta musheqqetning bolmaydighanliqi toghrisida islam alimliri ottursida ijma bar.

**2249.-sual: sher'i mejburiyetlerde kishlerdin éghirchiliqning
kötürölüp kitishidiki seweb**

1. Yoldin toxtap qalmasliq, ibadetni yaman körmeslik we sher'i mejburiyetlerni yaqturmay qalmasliqi üçündür.

2. Bir ademge türlük wezipilerning qistilip kelgen waqtida kemchilik qilishdin ensireshtur.

2250.-sual: ish heriketlerde normal we tengpung yolni tutush

islam dini itaet ishlarda normalliq, allahqa yéqinchliq qilidighan ishlarda tengpungluq prinsipini asas qilidu. Chünki allahning permanigha boysunushning özi meqset emes, chünki allahqa itaet qilish payda bermeydu yaki gunah qilish ziyani bermeydu. Ibadet dégen qelibni islah qilidighan waste we terbiye usulidur. Heqiqi meqset: kishlerni bextlik qilish, zéminni güllendürüş, emel qilish, yaxshi hayat, allahni tonush we insaniyet köpchiligi tüzümini tinich asasta himaye qilish... Tur.

Shuning üçün resulullah sellallahu eleyhi wesellem bu prinsipni sahabilirige tekitleydu, ularni ibadet - namaz we ramazan- ishlirida chékidin ashurwétishtin we allah halal qilip bergen yaxshi nersilerni qobul qilmasliqtin chekleydu.

Aishe reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemning bir borisi bolup, uning bilen kéchisi kichikkine bir hujra yasaytti - de, bir teripide namaz oquytta, kündüzi yéyip üstide olturatti. Shuning bilen, kishiler peyghember sellallahu eleyhi wesellemge iqtida qilip namaz oqush üçün terep - tereptin kélishe bashlaytti, ularning sani künden - kün'ge köpeygili turdi. Shuning bilen, peyghember sellallahu eleyhi wesellem ulargha: i xalayıq ! Taqitinglar yétidighan ishni qilinglar, siler zérıkmıgüche alle hergiz zérıkmeydu. Alle taalagha ishlarning eng söyümlüki az bolsimu üzülmey dawam qilghinidur, dédi. (buxari: 5861)

**2251.-sual: islam sheriitining omui meqsetliri we özgermes
prinsipliri**

éghirchiliq, zerer we musheqqetni kötürwétish prinsipi, itaette normal bolush prinsipi, menpeetni himaye qilish prinsipi, adaletni emeliyetke ashurush prinsipi islam sheriitining omumi meqsetliri we özgermes prinsipliridur.

2252.-sual: islam sheriitining meqsetliri

islam sheriiti shexs we kolliktipni bextlik qilishni, tüzümnı himaye qilishni we dunyani barlıq wastılar bilen medeniyetning yoquri pellisige yetküzüshni meqset qilidu. Shuning üçün islam dewiti kishler üçün rehmettur.

2253.-sual: islam sheriitining omomi prinsipliri

1. Islam dini éghirliqni kötürwétish, ziyanni mudapie qilish, adalet we meslihet bilen ish qilishning wajibliqi... Gha oxshash özgermes prinsiplarnı yolgha qoyghan.

2. Islam dini- jamaetning yaxshiliq menbesi bolushi üçün- shexsni mukemmel terbiylesh prinsipini yolgha qoydi, chünki shexs islah bolsa, jamaet islah bolidu.

3. Islam sheriiti hökümliride kishlarning dunya we axiretlik menpeetini qoghdash prinsipini asas qildi. Allah mundaq deydu:

"i möminler! (siler taharetsiz bolup) namaz (oqumaqchi bolup) turghininglarda, yüzünlarni yuyunglar, qolunglarni jeynikinglar bilen qoshup yuyunglar, bëshinglarga mes'hi qilinglar, putunglarni oshuqunglar bilen qoshup yuyunglar, eger junup bolsanglar paklininglar (yeni ghusli qilinglar), eger késel bolsanglar (su ziyan qilidighan bolsa), yaki seper üstide bolup (su tapalmisanglar), yaki silerning birsinglar hajetxanidin kelgen (yeni taharet sundurghan) bolsanglar, yaki ayalliringlar bilen yéqinchiliq qilghandin kéyin (ghusli taharet üçün) su tapalmisanglar, pak tupraqta teyemmum qilinglar, uning bilen yüzünlargha, qolunglarga mes'hi qilinglar, allah silerge musheqqetni xalimaydu, lékin allah shükür qilishinglar üçün silerni pak qilishni, (islam sheriitini bayan qilish bilen) némitini silerge tamamlashni xalaydu " (maide sürisi, 6 -ayet.)

4. islam dini kishlarning menpeetini asas qilghanliqtin ziyaniq, yamanliq we pasatliq tereplirini haram qildi... Islam sheriiti dawamlıq omumning menpeetini shexsi menpeet üstide qoydi...

5. Islam sheriiti barlıq hökümlerni kishlarning menpeeti üçün yolgha qoydi, mesilen, melum muddetkiche pul qerz élishni ruxset qildi we mushu shekilde pulni sétishtin cheklidi. Lékin islam sheriiti tereqqiyat amili we menpeetning sheklining özgirishidin ghapıl qalmidi. Shuning üçün islam: "zamanlarning özgirishi bilen hökümlerning özgirishi" dégen prinsipni bikitti. Yeni qiyas, meslehet (menpeet) tin ibaret ijtihadi hökümler özgiridu.

2254.-sual: islam dinidiki besh zörüriyet

islam dini besh zörüriyat" din, jan, eqil, abroy we mal" ni qoghdash üstige quruldi.

2255.-sual: islam dinidiki besh zörüriyetni qoghdashning ehmiyitidiki üç derije

birinchi: zörüriyat : yeni kishlarning dini we dunyaliq hayati tayinidighan mesilidur, yeni bu zörüriyet bolmay qalsa, dunyada hayat tesirge uchraydu, nimetler zaya bolidu we axirette jaza chüşidu.

Ikkinchi: hajiyat: éghirchiliqni kötürwitish we musheqqetni tosüp qélish üçün kishler muhtaj bolidighan ishlardur. Hajiyat yoqap kétip qalsa hayat tesirge uchirmaydu, lékin kishler qiyinchiliqqa yuluqup qalidu.

Üchinchi: tehsiniyat: yeni ademgerchilik we güzel exlaq teqezza qilidighan ishlardur. Tehsiniyat ibadet, muamile, adet we jazalarni öz ichige alidu.

2256.-sual: zörüriyet we menpeetning arsidiki perq

zörüriyet: muhtajliq derjisi eng yoquri derjige yétip, insanning jéni, méli we shuninggha oxshash nerslirige éghir xeter yetküzidighan ishtur.

Menpeet: omumi bolup, menpeetni qolgha keltürüş yaki ziyanning aldini élish démektur. U sher'i istilah(atalghu) da : xelqlerdin ziyanni tosüp qélish bilen, sherietning meqsitini qoghdash, dep atilidu. Insanlarning dini, janliri, abroyi, eqli we mallirini qoghdash üçün sheriet insanlarga meqset qilghan menpeettur." menpeet zörüriyet, hajiyat we tehsiniyat türliining hemmsiini öz ichige alidu. Zörüriyet bolsa birinchi derije

bilen cheklinidu.

2257.-sual: zörüriyet prinsipini ispatlaydighan alte ayet

1." allah silerge özi ölüp qalghan haywanni, qanni, choshqa göshini, allah din gheyriyning (yeni butlarning) nami éytilip boghuzlan'ghan haywanni yéyishni haram qildi.kimki öz ixtiyariche emes, ilajisizliqtin (yuqiriqi haram qilin'ghan nersilerdin) hayatini saqlap qalghudek yése, uninggha héch gunah bolmaydu. Heqiqeten allah nahayiti meghpiret qilghuchidur, nahayiti méhribandur " (beqere sürisi, 173- ayet.)

2." silerge özi ölüp qalghan haywan, qan, choshqa göshi, allah din gheyriyning(yeni butlarning)nami tilgha élinip boghuzlan'ghan haywan, boghup öltürülgen haywan, urup öltürülgen haywan, (égizdin) yiqilip ölgen haywan, haywanlar (teripidin üsüp) öltürülgen haywan, yirtquch haywanlar yérip öltürüp yégen haywan(ning göshini yéyish)haram qilindi. Lékin(yuqiriqi besh türlük haywandin jéni chiqmighan chaghda)boghuzlighanliringlar halal bolidu hemde butlarga élip bérilip uning yénida boghuzlan'ghan haywanlar haram qilindi. Ezlam(yeni jahiliyet dewride pal üçün ishlitidighan üç parche yaghach)bilen pal sélishinglar haram qilindi, bu gunahtur, kapirlar бүгүн silerning dininglar (ni yoqitish)din ümidini üzdi, ulardin qorqmanglar, mendin qorqunglar. Бүгүн silerning dininglarni пүтүн qildim, silerge némitimni tamamlidim, islam dinini silerning dininglar bolushqa tallidim, kimki achliqta, ilajisizliqtin, gunahni meqset qilmastin (haram qilin'ghan nersilerni yése gunah bolmaydu) allah meghpiret qilghuchidur, bendilirige nahayiti méhribandur" (maide sürisi, 3- ayet)

3." (i muhemmed! Mekke kuffarlirigha) éytdinqi, sanga wehiy qilin'ghan ehkamlar ichide, özi ölüp qalghan nerse yaki éqip chiqqan qan we yaki choshqa göshi (choshqa nijis yémekliklerge adetlen'genliki üçün choshqa göshi paskinidur) we allah din gheyriyning ismi éytilip boghuzlan'ghan gunah maldin gheyriyni herqandaq adem üçün haram körmeymen. Kimki ulardin (yeni yuqiriqi haram qilin'ghan nersilerdin) na ilaj we ixtiyarsiz halda hayatini saqlap qalghudek yése (héch gunah bolmaydu), chünki perwerdigaring meghpiret qilghuchidur, (bendilirige) méhribandur " (en'am sürisi, 145 - ayet.)

4." alle silerge özi ölüp qalghan haywanni, qanni, choshqa göshini, alledin gheyriyning (yeni butlarning) nami éytilip boghuzlan'ghan haywanni yéyishni haram qildi. Kimki xtiyariyche emes, ilajisizliqtin (yuqiriqi haram qilin'ghan nersilerdin) hayatini saqlap qalghudek miqdarda (yése) alle (uni) meghpiret qilghuchidur, (uninggha) köyün'güchidur " (nehl sürisi, 115- ayet.)

5. " zörüriyet bolmighiche yéyish haram qilin'ghan nersilerni allah silerge ochuq bayan qilghan tursa, allahning ismi éytilip boghuzlan'ghan haywanlarni némishqa yémeysiler?" (en'am sürisi, 119- ayet.)

6." kimki allegha iman éytdandin kéyin imanidin yéniwalsa, - qelbi iman bilen mustehkem tursimu mejburlash astida (aghzidila) imandin yan'ghanliqini bildürgenler buningdin mustesna-- kufri bilen köngli azade bolsa (yeni ixtiyariy yosunda murted bolghan bolsa), u allening ghezipige duchar bolidu we chong azabqa qalidu" (nehl sürisi, 106- ayet.)

bu ayetler haram qilin'ghan yémekliklarni bayan qilghan: yeni - déngizningkidin bashqa- özi ölüp qalghan nerse, tökülgen qan, choshqa göshi we allahning gheyri üçün boghuzlan'ghan nersiler...

2258.-sual: ölük nersilerning zörüriyet üçün mubahliqi toghrisida kelgen hadisler

jabirdin riwayet qilin'ghan hediste:" bir kembeghel aile medinining sayliqida yashaytti, ularning yaki bashqilarning bir tögisi ölüp qalghanda, resulullah sellellahu eleyhi wesellem ularning u ölüp qalghan tögini yéyshige ruxset qilghan. Jabir deydu: u aile shu göshni bir qish üçün saqlap qalghan. Yene bir riwayette resulullah sellellahu eleyhi wesellem u ademge:" séning uningdin bashqa yéyishke tayan'ghidek nerseng barmu? Dep sorighanda, u adem: yoq idi, dep jawab bergen, resulullah sellellahu eleyhi wesellem:" undaqa béríp, shu göshtin yigin" dégen.(imam ehmed, ebudawud we beyheqi riwayet qilighan, neylul'ewtar 8- tom 150- betke qarang).

Hedistiki delil: mejbür bolup qalghan adem zörüriyet üçün özi ölüp qalghan nersini yése durus bolidu.

Waqid leysidin riwayet qilighan bir hediste: " u, i allahning resuli, biz bir zéminda ach qélip qalsaq, ölük nersilerdin néme halal bolidu? Dep sorighanda, resulullah sellellahu eleyhi wesellem: seherde nashtiliq qilalmisanglar, kechte ghizalinalmisanglar we yigidek bir nerse tapalmisanglar, qandaq qilsanglar bolidu" dégen(imam ehmed musnedide riwayet qilghan) hadisning menisi: seherde nashta qilghidek bir nerse tapalmisanglar yaki kechlik bir nerse uchirtalmisanglar, ölük nersiler siler üçün mubah we halal bolidu, dégen bolidu.

2259.-sual: zörüriyetni ipadilep yémeklik, owchiliq qilish we boghuzlan'ghan nersiler heqqide kelgen hadisler

eddi ibni hatemdin riwayet qilighan'ghan bir hediste, resulullah sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen:" sen bir ow iti yaki bürkütüni köndürüp, allahning ismi bilen qoyup bergen bolsang, it yaki bürküt tutup bergen nersini yéiseng bolidu" men dédim: öltürüp qoyghan bolsimu? Dep sorisam, u:" öltürüp qoyup yémigen bolsa, andin sen yiseng bolidu". Imam ehmed we ebudawud riwayet qilghan.

Bu hediste, zörüriyet üçün - gerche nijis bolsimu- ügütülgen itlar we jarahetlendürgüchi qushlar bilen ow ovlashning durusliqi chiqip turidu.

Ebaye ibni rifae ibni rafi bowisi rafi ibni xedij reziyellahu enhuning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: biz peyghember sellallahu eleyhi wesellem bilen zülhuleyfedé bille iduq. Hemmimizge achliq yetkenidi, shuning bilen, (ghenimet élin'ghan) töge we qoyladin bir nechchini soyduq. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem qoshunning sel arqisida idi. Aldirap ketkinimizdin qazan ésip, göshni pishurushqa bashliduq. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem yétip kélip, qazanni örüwétishke buyrudi, qazanlar örüwétildi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem on qoyni bir tögige hésablap (ghenimetlerni) teqsim qildi. Shu esnada, tögidin birsi qéchip ketti. Bizde at az bolghachqa, tögini qoghligan bolsimu tutalmidi. Aridin bireylen tögige qaritip (oqyadin) oq atti. Shuning bilen, alle u tögining jénini aldi. Peyghember sellallahu

eleyhi wesellem: bu haywanlarning ichide yawayi haywanlarga oxshash qachidighanliri bar. Eger mushundaq ehwalga duch kelsenglar, bu ademge oxshash qilinglar! Dédi. Men: i resulullah! Ete dūshmen'ge duch kélishimiz mumkin, yénimizda pichaqmu yoq. (mal soyushqa toghra kélip qalsa) qumush bilen boghuzlisaq bolamdu? Dep soridim, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: alle taalaning namini tilgha élip turup, qan chiqarghudek nerse bilen boghuzlan'ghan malning göshini yésenglar bolidu. Emma chish yaki tirnaqni qollinishqa bolmaydu. Bunimu silerge chūshendürüp qoyay, chish (déginim) ustixan; tirnaq (bolsa) hebeshliklarning pichiqidur, dédi. (buxari: 5498) bu hedis haywanni boghuzlashta zörüriyet üçün oq étip boghuzlisa yaki paklisa bolidu, dégen'ge delildur.

Ebu seidin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: boghaz mal boghuzlansa, qorsiqidiki balisimu boghuzlan'ghan bolidu dégen. (tirmizi1476)

ebu seid mundaq deydu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin boghuzlan'ghan malning qorsiqidin chiqqan balisining hökmini sorighanidim, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: xalisanglar yenglar, dédi. Musedded: i resulullah sellellahu eleyhi wesellem! Biz qoy, kala, töge soyimiz, bezide ularning baliliri chiqip qalidu. Uni tashliwétemduq yaki yések bolamdu? Dep soridi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem: xalisanglar yenglar, chünki anisining boghuzlinishi uninggha kupaye qilidu, dédi. (ebu dawud 2827)

démek, haywanlarning qorsaqtiki törelmisi ölük chiqqan teqdirdimu, yéyish halal, chünki anisining boghuzlan'ghanliqi - zörüriyet üçün - uning boghuzlan'ghanliqidur. Imam ebuhenifidin bashqa jumhur alimlarning hemmisi mushundaq qarar qilishidu.

2260.-sual: zörüriyet üçün bashqilarning mélining mubahliqi toghrisidiki hadisler

ebbad ibni shurehbil reziyellahu enhu mundaq deydu: bir yili qurghaqchiliq apitige duch kélip, yégüdek héchnersem qalmidi. Shuning bilen, medinidiki baghlardin birige kirip, bir tal bashaqni uwilap yédim we éteklirimni toldurup kötürüp mangghanidim, baghning igisi kélip méni urdi we kiyimimni tartiwaldi. Men shikayet qilip, peyghember sellellahu eleyhi wesellemning aldigha kelsem, peyghember eleyhissalam bagh igisige: bu bilmigen bolsa, ögitip qoysang, qorsiqi ach bolsa, toyghuzup qoysang bolmamdu?! Dédi we kiyimni qayturup bérishke buyridi. Shuning bilen, u kishi kiyimimni qayturup berdi we manga bir (yaki yérim) weseq ashliq berdi. (ebu dawud: 2620)

Semuridin riwayet qilin'ghan bir hediste resulullah sellellahu eleyhi wesellem mundaq deydu:" silerdin biringlar bir top ulaghning qéishgha kilip qalsa, igisi bolsa ruxset sorisun, ruxset berse séghip ichsun. Nawada igisi bolmay qalsa, üç qétim toliwetsun, igisi peyda bolsa ruxset sorisun, ruxset berse ruxset bergenche, bolmisa séghip ichsun, lékin qachisida kötürüp mangmisun" dégen. Ebudawud we tirmizi riwayet qilghan.

Emr ibni shueyb dadisidin bowisining mundaq dégenlikini riwayet qilidu: biri peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin shaxtiki méwini alsa bolidighan yaki bolmaydighanliqi heqqide sorighanidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: ach

qalghan biri uni éteklep almastin, qorsiqigha chushluq alsa, héch bak yoq. Kimki uningdin élip chiqip ketse, ikki hesse töleydu. Bu uning jazasidur. Kimki uningdin birer nersini qurutush üçün yéyitip bolghandin kéyin oghrilisa we oghrilighan méwining qimmiti bir qalqanning qimmitige yetse, uning qoli késilidu, dédi. Andin yütüp ketken töge we qoyini tépiwalsa qandaq qilish kéreklikli tilgha élinidi. Andin biri tépiwalghan nerse kérekni qandaq qilish heqqide sorighanidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: kishiler kélip kétép turidighan yoldin we mehelle ichidiki yoldin tépiwalghan nersini bir yilghiche tonutqin, eger igisi chiqsa, qayturup bergin. Nawada igisi chiqmisa, u nerse séning bolidu. Emma xarabiliktin we ötmüshte kömüp qoyulghan yerdin yaki kandin tépiwélin'ghan nersilerning beshtin biri dölet xezinisige tapshurulidu, qalghini tépiwalghan shexsning bolidu, dédi. (ebu dawud: 1710)

ibni hejer esqelani: bu hedislarning hemmisi sahi derjisidin kem emes, dégen. Ebuubeyd: bu hadis mejbür bolup, ach qélip qalghan adem üçün- kötürüp mangmasliq sherti bilen- ruxset qilin'ghan, deydu.

Imam qurtubi tepsiride mundaq deydu: " eslide bashqilarning mélini raziliqisiz almasliqtur... Lékin acharchiliq we zörüriyet sharaitida ruxset qilinidu, " deydu.

2261sual: jan, mal we abroyni mudapie qilish yolidiki

zörüiyetler toghurluq kelgen hadisler

seid ibni zeyd mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: kimki mal mülkini qoghdash yolida öltürülse shihidtur. Kimki dinini qoghdash yolida öltürülse shihidtur. Kimki jénini qoghdash yolida öltürülse shihidtur. Kimki xotun balilirini qoghdash yolida öltürülse shihidtur. (tirmizi: 1421)

bu hadis yuqiriqi ehwallarda özini qoghdashning durusliqigha delil. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem özini... Qoghdighuchi shéhit dep atighanliqi üçün, u kishi urushsa yaki öltürse durus, dégen höküm chiqidu.

Ebu hureyre riwayet qilghan bir hediste: "bir adem resulullah sellellahu eleyhi wesellemning qéishigha kilip, i allahning peyghembiri, eger bir adem kilip, méning mélimni éliwalmaqchi bolsa, qandaq qilmen? Dep soraydu, resulullah sellellahu eleyhi wesellem: mélingni berme, dep jawab béridu. U adem: eger u men bilen urushsa qandaq qilmen? Dégende, resulullah sellellahu eleyhi wesellem: " senmu uning bilen urush", deydu, u adem: eger u méni öltürwetsichu? Dégende, resulullah sellellahu eleyhi wesellem: " sen shéhit bolisen" deydu, u adem: men uni öltürwitip qalsamchu? Dégende, resulullah sellellahu eleyhi wesellem: " u dozaxta bolidu" dégen. Imam muslim riwayet qilghan.

Alimlar: eger mal igisi, zalimni öltürwitip qalsa, chékidin éishish bolmighanliqi üçün, tölem kelmeydu, dep qaraydu.

Ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki bashqilarning öyige oghriliqche marisa, uning közini quyuwétish öy igilirige halal bolidu. (muslim: 2158)

démek, özining sher'i hoquqini qoghdash üçün, ruxsetsiz qarighuchining közini

zörüriyet tüpeylidin quyuwitip qalsa, qisas yaki diyet kelmeydu.

Ebu seid xudri reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: kimki bir yaman ishni körse, uni qoli bilen özgertsun. Undaq qilalmisa, tili bilen özgartishke tirishsun. Undaqmu qilalmisa, dilida u ishni yaman körsun. Mana bu, imanning eng ajiz halitidur. (muslim: 49)

hedis yaxshi ishlarga buyrush we yaman ishlardin tosush yolini bir- birlep körsitiwatidu, yaman ishlardin tosush bezide qol bilen, bezide til bilen yene bezide qelb bilen bolidu. Munker ish, yaman ishni qiliwatqan ademni ittirwetmise tügimeydighan bolup qalsa, ölüm haliti yüz bersimu, shundaq qilsa durus. Misali: bir kishi bir ademning bir ayal bilen zina qiliwatqanliqini körüp, uni tossa unimghan bolsa, yeni öltürwtishtin bashqa yol bilen tosqili bolmisa, shundaq qilish durus dégen bolidu.

2262.-sual: kisellik toghrisidiki zörüriyetler üçün kelgen hedisler we höküm

enes reziyellahu enhu mundaq deydu: zubeyr we abdurahmanning bedinide qichishqaq bolghanliqtin, peyghember sellallahu eleyhi wesellem ularning yipektin tikilgen kiyimni kiyishige ruxset qilghan. (buxari: 5839)

zörüriyet tépilghanda erler yépek kiyim keyse durus, dégen höküm chiqidu. Ibni ömer reziyellahu enhuma mundaq deydu: buningdin qattiqraq xewpke duch kelsenglar, ulaghqa minip turup oqusanglarmu, öre turghan péti isharet qilip oqusanglarmu bolidu. (muslim: 839)

imran ibni huseyn reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: méning buwasir késilim bar idi, peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin namazni qandaq oqush toghrisida sorisam, u: öre turup oqu. Öre turalmisang, olturup oqu. Olturalmisang, yanche yétip oqu, dédi. (buxari: 1117)

emr ibni as reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: men zatiselasil ghazitining soghuq bir kéchiside ihtilam bolup qaldim. Ghusli qilsam, ölüp qélishtin qorqup teyemmum qildim we hemrahliringha imam bolup bamdats namizini oqudum, kéyin ular bu ishni peyghember sellallahu eleyhi wesellemge melum qildi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem: i emr! Junub turup hemrahliringgha imam bolup namaz oqudungmu? Dep soridi. Men ghusli qilalmasliqimning sewebini éytip: alle taalaning qur'an kerimde: siler özünglarni öltürmenglar, alle heqiqeten silerge nahayiti méhribandur dégenlikini anglighanidim, - dégenidim, peyghember sellallahu eleyhi wesellem külüp qoydi, emma bir nerse démidi. (ebu dawud: 334)

démek resulullah sellallahu eleyhi wesellem emrining ishini boptu dégen. Bu sünnette teqrir déyilidu. Bir seperde bir sahabining béshigha tash tégip jarahetlinip béshi yérilip kétidu, u sahabe shu chaghda ihtilam bolup qélip, qérindashliridin: su ishlitey désem qorquwatimen, bashqa ruxset yol barmidu? Dep sorighanda, qérindashliri: sen su ishlitishke qadir, bashqa yol yoq deydu, u petiwani alghan bu sahabe yuyunup ölüp kétidu. Uning qérindashliri resulullah sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha kelgende u ishni bayan qilip béridu, resulullah sellallahu eleyhi

wesellem:" ular uni öltürüptu! Bilmigendikin sorisa bolmasmidi? Bilmeslikning dorisi sorash emesmu? U teyemmum qilip, béshidiki téngiq üstige mesih qilsa bolatti emesmu?" dégen. Ebudawud we ibni maje riwayet qilghan.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem mundaq deydu:" ziyanlinish yaki ziyan sélish yoq" imam ehmed, ibni maje we imam malik riwayet qilghan. Hedisning uqumi: ziyanni yoqutush we uning tesirini rimunit qilish wajib, dégen bolidu.

2263 -sual: eyni zamanda sheriet fuqahaliri(alimliri) zörüriyet babida otturgha qoyghan fiqhi qaidiler

1. "zerer yoqutilidu".
2. " zörüriyet cheklen'gen ishlarni mubah qilidu".
3. " ikki fasid ish birla kélip qalsa, qaysining xetiri az bolsa, shu qilinidu".
4. " ziyanning aldini élish menpeetni qolgha keltürüşning aldida turidu".
5. " omumi ziyandin saqlinish üçün xususi ziyan qorban qilinidu".
6. " musheqqet asanchiliqni keltüridu".
7. " ish taraysa kéngiyidu".

2264.-sual: zörüriyet uqumi

zörüriyet dégen: insan'gha birer xeter yaki éghir musheqqet kilip, jéni yaki ezasi yaki abroyi yaki eqli yaki méli we shuninggha oxshash nerislerge ziyan yétishidin qorqush démeaktur. Shu chaghda ziyanning aldini élish üçün, haram ishni qilish yaki wajib ishni terk étish yaki waqtidin kéchiktürüş mubah yaki wajib bolidu.

2265.-sual: zörüriyetning shertliri

1. Zörüriyet emeli bolushi lazim, bashqiche qilip éytqanda tejirbiga asasen, emeliyette halak bolushtin yaki méli yaki jénining ziyan'gha uchirshidin ensireshning peyda bolushidur. Yaki :din, jan, eqil, abroy we maldin ibaret besh zörüriyetning qaysi biri heqiqi xeterge uchrise, shu chaghda xeterning aldini élish üçün, istisnai qaidilerni qobul qilishqa- gerche bu ish bashqilargha ziyan keltürsimu- bolidu. Chünki mundaq bir qaide bar:" eger ikki ziyan bir biri bilen toqunushup qalsa, u ikki ziyanning yenggilini qilish bilen chongi yaki éghirigha qarshi turulidu".

2. Mejbür bolghuchi, sher'i buyruq yaki cheklimlerge xilapliq qilishqa mejbür bolup qélishi, yaki ziyanning aldini élish üçün, sher'i permanlarga xilapliq qilishtin bashqa mubah wastilar tépilmisliqi: mesilen bir orunda haram tamaqlardin bashqa yimeklik tapalmisa, ziyanning aldini élish üçün -mubah yimeklikler tépilmisa- u chaghda zörüriyet qaidisige emel qilish wajib yaki mubah bolidu. Mesilen, bir adem adettiki ehwallarda bashqilardin ösümsiz qerz élishqa qadir bolalisa, u ademning mutleq ösümlük yaki jazane bilen qerz élishi durus bolmaydu.

3. Mubah bilen birlikte cheklen'gen nersining bolushi, yeni adettiki ehwallarda haram ishni qilishni mubah qilip bérédighan özre tépiliq qalsa, bashqiche qilip éytqanda: zörüriyet mejburi bolup jan yaki ezalarning zyian'gha uchirshidin qorqulsa. Mesilen, bir adem tehdit astida jéni yaki birer ezasini ziyandin saqlap qélish, yaki méngishtin ajiz bolup qélip hemrahliridin ayrilip qélishdin qorqsa, - pak yimeklikler turup- ölük nersini yéyishke mejbür bolup qalsa, yise durus bolidu. Shafii we henbeliler: teyemmum

qilishni mubah qilidighan nersilerning hemmisi haram nersini yéyishni mubah qilidu, dep éniq bayan qilishti.

4. Mejburlighuchi islamning asasiy prinsiplirigha xilap ishni qilmasliqi lazim: mesilen, bashqilarning hoquqini qoghdash, adaletni rialliqqa aylandurush, amanetni ada qilish, ziyanning aldini élish, islamning étiqad asaslirini himaye qilishqa oxshash asasiy prinsiplirigha xilapliq qilmasliqi kérek. Shuning qatarida: zina qilish, adem óltürüş, kapi bolup kétiish we bulangchiliq qilish qaysi ehwalda bolmisun halal bolmaydu, chünki bu ishlarning ziyini özide körünüp turidu.

5. Zörüriyet üçün qobul qiliniwatqan nerslerde eng töwen cheklimde yaki ziyanning aldini alghili bolidighan miqdarda toxtash lazim. Chünki haramning mubah bolishi zörüriyet tüpeylidin, zörüriyet miqdari boyiche belgilinidu.

6. - dawalinish zörüriyeti halitide- haram nersini dawa qilmaqchi bolsa, bashqa amal tépilmisa, u chaghda diyanetlik we bilimlik doxturning süpetlep bérishi lazim. Yeni haram ishni qilish mueyyenlash qalsa, haram ishni qilish durus.

7. Hakimlar- omumi zörüriyet halitide- éghir zulumning yaki ochuq ziyanning yaki éghir qiyinchiliqning yaki omumi menpeetning barliqini tekshürüp körse, zörüriyet prinsipini qobul qilmighanda dölet xeterge uchraydighan ehwal mewjud bolsa, zörüriyet prinsipini qobul qilish durus.

Shuninggha asasen bezi fuqahalar (qanunshunas alimlar) döletning sirtqi alaqisde yaki xelq'araliq tijarete kengri yol tutti. Ular, düshmenlarning xetiridin saqlinish yaki döletning mewjutliqini saqlap qélish üçün, düshmen'ge yilliq tölem bérishni durus dep qaridi. Shundaqla bezi fuqahalar, dölet qattiq muhtaj bolup qalghanda, döletning sirtqi qerzini jazane paydiliridin bérish durus dep qarashti.

8. Toxtamni buzush adaletni wujutqa chiqirish yaki toxtam tüzgüchiler arsida toxtam normalliq tengpungliqigha tesir yetküzmeslik zörüriyeti üçün bolsa durus.

2266.-sual: zörüriyet ehwalliri

qurtubi zörüriyet haletlirini belgilep:" zörüriyet: zalimning mejburlishi yaki qorsaqning échishi" dégen. Fexrurrazi:" zörüriyetning sewebi ikki türlük bolidu, birinchi: halal nerse tépilmay qattiq ach qélish, ikkinchisi: haram nersini yéyishke mejburlarsh". Ibni erebi:" zörüriyet: zalimdin mejburlinish yaki ach qélish yaki kembeghellik sewebidin bolidu" dégen.

Undaqta zörüriyet bu alimlarning qarshiche üç türlük: mejburlinish, ach qélish we kembeghelliktur. Chünki ular yashighan zamanda asasen bashqa zörüriyetler tépilmaytti... Fuqahalar yette türni bayan qilghan... Emeliyette, zörüriyetning ehwalliri 14 türlük bolidu:

ach qélish, ussap kétish, dawalinish, mejburlinish, untup qélish, bilmeslik, qiyinchiliq, seper, kisel, apetning omumliship kétishi we teb'i apetler. Eger mushu ehwallardin qaysi biride zörüriyet tépilsa, cheklen'gen ish mubah bolidu yaki wajibni terk étish durus bolidu.

2267.-sual: ghzalinish we dawalinish zörüriyeti haliti

qur'an kerim, mejburlup qalghan adem ölük göshi we choshqa göshini yéyish,

qan we haraqliqni ichish, bashqilarning tamiqini, nijis tamaqlarni we nijis sularni sitimal qilish durus dep éniq ayet bayan qildi.

Undaqla bir haram nersé bilen yene bir haram nersé arsida yaki bir halet bilen yene bir halet arsida perq yoq, yémek yaki ghizalinish... Sewebidin mejburlan bolup qalghan ademde haram nersining hemmisi halal bolidu. Haram nersé her qandaql zaman, makan we ehwallarda omumi bolghinidek, istisna qilin'ghan zörüriyetning hökmimu mejburlan bolup qalghan barliql ehwallarda haram nersilerni mubah qilishni teqezza qilidu. Chünki qur'andiki " kim mejburlan bolup qalsa" dégen söz omui sözdur.

2268.-sual: mejburlinish zörüriyeti haliti

mejburlash dégen: bashqilar yaqturmaydighan ishqa qistash dégenliktur. Mejburlash ikki türlük bolidu:

birinchi: ixtiyarliql bermey mejburlash: yeni bir ademning özi yaki ezalirigha tehdit sélish arqiliql mejburlan, uninggha ixtiyarliql yaki qudrét bermesliktur. Bu mejburlashning hökmi: raziliqlini yoqtidu we ixtiyarliqlni buzidu.

Ikkinchi: toluql bolmighan mejburlash: yeni jan'gha yaki birer ezagha ziyan salmaydighan, mesilen: türmige qamash, yaki baghlap qoyush yaki yenggil urush yaki bezi méligha ziyan sélishqa oxshash derjide mejburlash. Bu mejburlashning hökmi: raziliqlni yoqtidu, lékin ixtiyarliqlni buzmaydu.

Birinchi türdiki, yeni ixtiyarliql bermey mejburlash fuqahalarning neziride sher'i zörüriyet qataridin qarilidu. Resulullah sellellahu éleyhi wesellem bu heqte mundaql deydu: " allah taala ümmitimdin xataliql, untup qélish we mejburlinishni kötürwetti" dégen. (tebrani, ibni maje, ibni hibban we hakim riwayet qilghan).

2269.-sual: axiret ishlirigha alaqlidar hissi qilmishlarning hökümliri

bular : mubah, ruxset we haram dep üç xil bolidu:

1. Mejburlash bilen mubah bolidighan qilmishlar: ölükl nersining, choshqining göshini yéyish we haraql ichishtur. Ixtiyarsiz mejburlash bu nersilerni yéyéishni mubah qilidu, chünki bu nersilerning haramliql adettiki ehwallarda ispatlan'ghan, zörüriyet bolup qalghanda mubah, alla qur'anda: " siler mejburlan bolup qalsanglar" dep istisna qilghan. Haram nersidin istisna qilish mubahtur. Bu haram nersilerni yéyishni ret qilip ölüp ketken adem sheriette gunahkardur, chünki bu özini halaketke tashlighanliql bolidu.

2. Mejburlan bolup qalghanda ruxset qilin'ghan qilmishlar: kupri kelimisini sözleshke mejburlan'ghanda- imani qelbi xatirjem bolush sherti bilen- küpri kelimisini tili bilen sözlesh, yaki tili bilen resulullah sellellahu éleyhi wesellemni tillash yaki kiris belgisige yaki butqa qarap namaz oqush mutleql mubah emes. Toluql mejburlinishqa yoluqqanda bu ishlarni zahira (qelbi bilen emes, tili bilen) qilip qoyush sheriette ruxset. Bu ishlarning esliisi mubah emes, lékin toluql mejburlinish zörüriyeti tüpeylidin mes'uliyetke tartilish yaki jazalinishdin qutulup qalidu. Eger mejburlan'ghan adem yuqiriql xeterlik ishlarni qilishqa unimay ölüp ketse, jihad qilghanning sawabigha ériship, shéhit bolidu.

Zörüriyet bir ishni mubah qilsa, uningdin haramliql kötörlüp kétidu, shu ishni

qilishqa ruxset qilinidu, lékin u ishning haramliqi yoqalmaydu. Zöüriyetning tesiri peqetla gunahning kötörlüp këtishi bilen cheklinidu. Qur'an kerim mundaq deydu: " kimki allegha iman éytqandin kéyin imanidin yéniwalsa, - qelbi iman bilen mustehkem tursimu mejburlash astida (aghzidila) imandin yan'ghanliqini bildürgenler buningdin mustesna- kufri bilen köngli azade bolsa (yeni ixtiyariy yosunda murted bolghan bolsa), u allening ghezipige duchar bolidu we chong azabqa qalidu" [nehl sürisi, 106 - ayet.]

3. Mejburlash mutleq tesir körsitelmeydighan haram qilmishlar: bir musulmanni heqsiz öltürüş, yaki uning birer ezasini kisish yaki jarahetlendürüş yaki ata- anisini urush yaki bir ayal bilen zina qilishqa oxshash ishlar mejburlinish bilenmu mubah bolmaydu we zadi ruxset qilinmaydu. Chünki bu ishlar eslidin haram, mubahliqqa hergiz yéqin kelmeydu.

2270.-sual: dunya hökümlirige alaquidar ishlarda mejburlinishning türleri

birinchi tür: haraq ichish we oghurluq qilishqa mejburlinish. Ikkinchi tür: küpirliqqa we mallarni buzwishtike mejburlinish: üçinchi tür: öltürüşke we zina qilishqa mejburlash.

2271.-sual: haraq ichishke mejburlan'ghan ademning hökümi

haraq ichishke mejburlashta eger mejburlash toluq bolup, ixtiyarliq bolmisa, alimlarning itiipaqi bilen mejburi haraq ichip salghan ademge jaza kelmeydu. Chünki sher'i jazalar kilechektiki jinayetlerdin cheklesh üçün yolgha qoyulghan. Jumhur alimlarning neziride toluq mejburlash astida haraq üçürülgen mesning qilmishliri ijra qilinmaydu.

2272.-sual: oghurluqqa mejburlan'ghan ademning hökümi

eger bir adem toluq mejburlinish astida oghurluq qilishqa mejburlansa, toluq mejbularsh bésimi astida oghurluq qilghan ademge gunah bolmaydu we jazamu kelmeydu.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem:" méning ümmitimdin xata qilip salghan ish, untup qélish we mejburlash astida qilip salghan ishliri kötörlüp ketti" dégen. Chünki jazalar shubhi bolup qalsa ijra qilinmaydu.

2273.-sual: kupurluqqa mejburlan'ghan ademning hökümi

eger bir adem kupri kelimisini éytishqa toluq mejburlinip qalsa, murted dep höküm qilinmaydu, toluq mejburlan'ghan ademning ayali " talaqi bayin" bolup ketmeydu. Bu malikilardin bashqa barliq alimlarning köz qarshi.

2274.-sual: malni buzuwitishke mejburlan'ghan ademning hökümi

bir adem bashqilarning öy saymanlirini köydürwéitishke mejburlansa, mejbularsh ixtiyarsiz bolsa, tölem mejburlighuchigha bolidu. Bu henefi, henbeli we bezi shafiilarning köz qarshidur. Chünki mejburlan'ghuchi iradisiz, u mejburlighuchining saymini ornida, sayman'gha tölem kelmeydighanliqi birlikke kilin'gen mesile.

Maliki, zahiri, bezi shafiilar we bir bölük henbeliler: tölem mejburlan'ghuchigha

bolidu, dep qaraydu. Chünki uning bu haliti bashqilarning yimeklikini yéyishke mejbur bolghan ademge oxshash kétidu. Oxshashliq teripi, her bir ish mubahliqni körsetsimu, lékin mejbur bolghan adem yémeklikni tölishi wajib...

2275.-sual: öltürüşke mejburlan'ghan ademning hökümi

öltürüşke mejburlash: kim bashqilarni mejburlinish sewebidin öltürse gunahkar bolidu, dégen noqtida alimlar ittipaq. Lékin ular qisasning wajib bolishi yaki - mejburlinish toluq bolup, ixtiyarsiz sewebidin bolghan bolsa- ölüm jazasini tetbiqlash toghrisida ixtilap qilishti.

Imam ebuhenife, muhemmed, duwaud zahiri, imam ehmed bir riwayitide, imam shafii bir sözide: mejburlan'ghuchigha qisas kelmeydu, qisas mejburlighuchidin élinidu, mejburlan'ghuchigha tezir(edeblesh jazasi) bérilidu, déyishti.

Bular resulullah sellellahu eleyhi wesellemning:" méning ümmitimdin xata qilip salghan ish, untup qilip salghan ish we mejburlinish sewebidin qilip salghan ish kötürlüp ketti" dégen hadisni delil qilidu.

Zufer we ibni hezm : mejburlan'ghuchidin qisas élinidu, deydu. Chünki qatilliq uningdin emeli körülgen...

Maliki, shafii we henbeliler: mejburlighuchi we mejburlan'ghuchidin teng qisas élinidu, dep qaraydu. Chünki mejburlan'ghuchi qatilliqni emeli qildi, mejburlighuchi bolsa sewebini hazir qilip berdi. Sewebini tépip bergüchi eynen qilghuchigha oxshash...elwette imam ezemning köz qarshi küchlük...mejburlinish halitide diyetning wajib bolushida henefi mezhebte ikki xil riwayet bar. Küchlüki, diyet mejburlighuchigha kilidu.

2276.-sual: zina qilishqa mejburlan'ghan ademning hökümi

zinagha mejburlash er yaki ayal terpidin sadir bolidu, eger ayal zina qilishqa mejburlansa, jumhur alimlarning nezride- mejburlash toluq bolsun yaki naqis bolsun- ayalgha jaza kelmeydu. Allahning söziye asasen:

" eger silerning chöriliringlar ippetlik bolushni xalisa, bu dunyaning azghina mélini dep ularni pahishigha mejburlimanglar, kimki ularni pahishigha mejburlaydiken, mejburlan'ghandin kéyin allah ularni meghipiret qilghuchidur, (ulargha) rehim qilghuchidur (yeni pahishigha mejburlan'ghanliqi üçün, allah ularni jawabkarliqqa tartmaydu, mejburlighuchilarni qattiq jazalaydu)" [nur süriisi, 33- ayet.] bu ayet zina qilishqa mejburlan'ghan ayal gunahkar bolmaydu, deydu, gunah bolmighandikin, jazamu bolmaydu.

Eger bir er toluq zina qilishqa mejburlansa, henefi we shafiilarning küchlük köz qarshida zinagha mejburlan'ghuchigha jaza kelmeydu, chünki mejburlinish shubhi(guman) peyda qilidu, jazalar guman bilen mudapie qilinidu.

Henbeli we malikilar: mejburlinish astida zina qilghan ademge jaza kilidu, chünki zina qilish uning ixtiyarliqisiz peyda bolmaydu. Malikilar meshhur köz qarshida mejburlan'ghan ayalghimu jaza kilidu, dep qaraydu. Bu mesilide henefi we shafii mezhibining küchlüklüki körünüp turidu.

2277.-sual: dunyagha alaqidar ishlarda mejburlinishning

silishturma xulase hökümliri

toluq mejburlinish zörüriyet haliti bolup, haram yémekliklerni yéyishni, qelbi iman bilen xatirjem bolsa tili bilen kupri sözini sözleshni durus qilidu. Lékin öltürüş, jarahetlendürüş, ayal bilen zina qilish we bulangchiliq qilishqa oxshash bashqilargha ziyan keltüridighan jinayetlerni mubah qilmaydu.

Mejburlinish astida haraq ichish, oghurluq qilish, kupri sözini sözlesh, adem öltürüş we zina qilishqa oxshash bezi jinayetlerni qilghanlarga nisbeten sher'i jaza kelmeydu, shundaqla bashqilarning mélidin buzuwetken mallarni tölimeydu.

2278 -sual: untup qélish haliti

untup qélish we sehwenlik bir menidiki söz. Uning hökmi: sher'i özre bolidu, bu sewebtin allahning hoquqi tashlinip qalsa gunah kötürlüp kétidu.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellemning sözi delildur:" ümmitimning xataliqi (yeni toghra ish qilimen dep, xataliship qélishi) untup qélish sewebidin qilalmighan ishliri we mejburlinip qélish sewebidin qilip salghan ishliri kechürlüp kétidu" (imam nuwewi, yaxshi hadis dégen, bu hedisini ibni maje we beyheqi riwayet qlighan).

Iz ibni abdussalam:" untup qélish insan'gha yüz béríp turidighan ish, untup qélishqa gunah yoqtur" deydu, (qawaid ehkam, 2- tom 2- betke qarang).

Henefiler untup qélishni ikki türge bölgen:

1. Insanning kemchilik qilish sewebidin yüz bérídighan untup qélish: namazda turup bir nersini chaynap sélish yaki yéyish namazni buzidu, chünki insan namazda turghanda eslesh halitide turidu.

2. Insanning kemchilik qilish bilen yüz bermeydighan derjidiki untup qélish haliti: bu halettiki untup qélish özre hésaplinidu we axiretning jazasini saqit qilidu. Qilghan ishning sahi ikenlikini cheklimeydu. Mesilen, ramizanda untup qélip bir nerse yep salsa, ramizini sahi bolidu. Yaki bir nerse boghuzlighanda iside yoq bismillah diyéishni untup qalsa mesile yoq.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem:" bir adem untup qélip, bir nerse yep salsa yaki ichip salsa, ramizini toluqlawarsun" dégen. Buxari we muslim riwayet qilghan.

Mesilen: bir adem untup qélip namazni waqtida ada qilalmisa gunahkar bolmaydu, bir adem axirqi teshehhudta untup qélip salam bériwtip qalsa, namizi batil bolmaydu. Bir adem untup qélip ramizanda ayali bilen birge bolup qalsa kaffaret kelmeydu yaki ramizini buzulmaydu. Henefi we shafiilarning nezirde untup qélish bezi ehwallarda özre bolalmaydu dep qaraydu.

2279.-sual: bilmeslik haliti

jehl: yeni sher'i hökümlerning hemmsini yaki bezisini bilmeslik, bir adem qaysi sewebtin bir hökümni bilmise, bilmeslikide özrige igimu, kemchilik qilghanliqigha jazalanmamdu? Yaki özrige ige emes bolup, dunya we axiretlik jazagha uchramdu? Kimning bilmeslikini dawa qilishi qobul qilinidu we kimning qobul qilinmaydu?

Islam diyarida yashaydighan kishiler üçün qur'an, sünnet we ijma bilen ispatlan'ghan اساسliq sher'i hökümlerde özre bolmaydu. Imam suyuti mundaq deydu:" haram ishlarni bilmeslik özrisi qobul qilinmaydu. Lékin islamgha yéngidin kirgen, yaki

alimlardan yiraq yizilarda yashaydigan kishlar u hokümdin mustesna. Zina, qatilliq, oghurluq, haraq ichish, namaz ichide söz qilish, ramizanda bir nersa yep selishqa oxshash ishlar xelq ammisgha mexpi emes". Emma alimlardan bashqilar blimeydighan sher'i hokümlerni, awamlar (yeni alim bolmighanlar) ning bilmesliki ozre hisaplinidu.

2280.-sual: qiyinchiliq we balaning omumliiship ketish haliti

qiyinchiliq: sherhileshe muhtaj emes. Balaning omumliiship ketishi: yeni bir adem qutulalmighidek yaki yiraqlishalmighidek derjide bir ishning teslihip ketishi degenliktur. Bumu sher'i hokümlerde kengchilik we asanliq kornushlirining eniq kornushidur. Mesilen:

1. Jarahet, pit, yiring qanlarga oxshash epu qilin'ghan nijaset bilenmu namaz toghra bolidu. Henefiler: epu qilin'ghan yenggil nijasetni kiyimning totte biridin towen bolidu, eghir nijaset bolsa dirhemchilik miqdarida bolidu dep belgilidi.

2. Henefilarning nezride ot, tizek we gendige oxshash tashlan'ghan nijasetlerni paklaydu, u nersilarning kuli pakka aylinidu. Undaq bolmisa yizilarda nijis yeqilghular bilen yeqilghan nanlarmu nijis bolup qalidu.

3. Su, uzun turush bilen ozgirip ketken bolsa yaki latqilar sewebdin ozgirip ketken bolsa, shundaqla saqlinish qiyin bolidighan nersilarning hemmisi ziyan yetkuzmeydu. Yeni saqlan'ghili bolmaydighan nijis nersa chushup ketip qalsa nijis bolmaydu.

4. Tashlar bilen- gerche tash nijasetni toluq yoqitalmisimu- istinja qilish durus.

5. Tahariti yoq kichik bala ugunush arliqida qur'anni tutsa bolidu, her bir qetim taharet alghanda ayaghni selish musheqqet bolghanliqi uchun, yurtida yashawatqan kishi bir kiche-kunduz muddet ichide otek ustige mesih qilisa bolidu.

6. Qorquncha namizida namazni qiblige qarimay oqusa durus. Neple namazda olturup oqusimu durus... Qattiq yamghur we kisel sewebidin jamaet we jum'e namizini tashlash durus. Qattiq soghuqtin qorqsa yaki seper jeryanida bolsa junup adem teyemmum bilen namaz oqusa durus, chunki resulullah sellellahu eleyhi wesellem:" emri ibni as, junubluqtin yuyunmay teyemmum qilip namaz oqup bergende, boptu" degen. Bu meshhur hadis.

7. Qichishish kisili bolsa yaki urush arliqida erler yipek keyse durus bolidu.

8. Ayalgha söz tashlighanda, oqush jeryanida, guwahliq berishte, muamile qilishda we dawalinishta zoruriyet uchun ayalning yuzige qarash durus.

Pitne we shehwettin xali bolalisa doxtur, ayalning ewritige dawalash uchun qarash durus. (fethul qedir, 8- tom 99- betke qarang).

9. Zoruriyet uchun talaq qilish durus. Shuning uchun bir boluk alimlar zoruriyetsiz talaq qilsa toghra emes degen.

10. Mujtehidler ijihadida xataliship qalsa gunah bolmaydu.

11. Imam ebuhenife kishlarga asanliq yartip berish uchun qaza (sot) we guwahliq berish mesilliride kengri yol tutup, pasiq adem sotqa ige bolsa bolidu, uning pasiqliqi uni xizmitidin ayriwetmeydu, degen. (hemewining, eshbah we nezairge bergen sherhisi 1- tom 110-betke qarang).

2281.-sual: zoruriyetning yaxshi dep qarilish haliti

istihsan: (yaxshi dep qarash) sher'i hokümler üçün qoshumche menbeler qataridindur. Yaxshi dep qarash ikki ishta bolidu:

1. Delilgha asasen yoshurun qiyasni ashkara qiyas üstidin küchlendürüş. Bu qiyasi istihsan dep atilidu.

2. Omumi qaididin xususi delilge asasen juz'i mesilini istina qilish.

Istihsan dégen qanun erbablirining nezridiki qanun rohigha yüzlinish dégen nersige oxshap kétidu.

Zörüriyet yaki hajet istihsanidin meqset: mujtehidning qiyinchiliqni tosüp qélish we adaletke riaye qilish zörüriyeti jehetidin qiyasni terk étishidur. Misali töwendikiche:

1. Quduq we köllerge éghir nijasetler chüshüp ketse, qiyas teqezzasi boyiche suning hemmsi yaki bezi qismini élip tazilash mümkin bolmaydu. Chünki suning bir qismini tartiwétish qalghan suning paklikigha tesir körsitelmeydu...

Henefi alimliri tartiwétish lazim bolghan su chüshüp ketken nijasetning miqdari boyiche bolidu, dégen: mesilen : quduqqa chüshüp ketken nerse choshqigha oxshash eyni nijis bolsa, suning hemmini chiqirwetmek lazim bolidu. Sachqan chüshüp ketse 20 yaki 30 chilek tartiwetse bolidu...

2. Kishler arsida zörüriyet bolghanliqi üçün nisi ribaning haramliqidin mustesna qilip, nanni sanap qerzge béríp turush ruxset qilindi. Sewebi muhtajlarga kengritip bérish we hemkarliqni asanlashturup bérish üçündür. Chünki pul yaki nanni weznini ashurup qerzge béríp turush jazanini haram qilish prinsipi bilen zit kilidu. Chünki jazane almashturulghan nersining birside ashurush üstige qurulghan. Lékin nan tijaret sheklide emes zörüriyet üçün qerz béríp turushta ruxset qilindi. Her qaysi ellerdiki alimlar bu ishning mubahliqigha ittipaq kilishtí.

3. Qarchugha, bürküt we qaghilardin éship qalghan su pakmu yaki nijismu? Chünki bu qushlar tumshuqi bilen nijaset nersilernimu alidu.

Qiyasning teqezzasi boyiche yolwas, shir we yilpiz haywanlirining éship qalghan süylirige qiyas qilghanda nijis. Chünki yiritquch qushlarning göshlirimu nijistur. Her birsidin éship qalghan su göshtin peyda bolghan shülgeyge arliishp ketkenliki üçün nijistur.

Lékin istihsan teqezzasidin: yirtquch qushlardin éship qalghan su paktur. Bolupmu zörüriyet üçün sehra we yizilarda yashaydighanlarning menpeetige riaye qiliish yüzsidin pak. Chünki asmanda uchup yüridighan bu yirtquch qushlardin saqlinish tes. Yirtquch haywanlarning shülgiyi bilen yirtquch qushlarning shülgyi perqlinidu.

2282.-sual: meslehe mursele zörüriyet üçün digen oqum

meslehe mursele: qanun yolgha qoyghuchining meqsetlirige süpetliri uyghun kilidighan, lékin sheriettin étibargha élish yaki emeldin qaldurushta mueyyen delili tépilmaydighan ishtur. Höküm meslehe murselege baghlinip menpeet qolgha kilidu yaki kishlerdin ziyanning aldini alidu.

Buning menisi islam jemiiyitide yéngi mesilidin birsi peyda bolidu, mujtehid alimlar u mesilining hokmini shariatning asasliq: qur'an, sünnet we ijmadin izdep, hokmini bina qilghidek oxshash hokümni tayalmaydu. Lékin ular bu mesilini qobul qilish shariatning meqsiti we rohigha uyghunliqini mulahize qilip yétidu.

1. bir yéngi mesile din, yaki jan yaki abroy yaki eqil yaki malgha keskin alaqidar bolup, hayatning zörür menpeetlirini emelileshtürelise, bu yéngi mesilini qobul qilishda ittipaq.

Mesilen: düshmenler musulmanlardin bir qanchini esirge éliwilip qalqan qiliwalsa, u chaghda musulman ammisining menpeetni qoghdash, düshmenni chikindürüş we sheherni ulardin qutquzush üçün, esirge chüshüp qalghan bir qanche musulmanni düshmen bilen qoshup yoqtiwitish durus.

2. Dölet-xezinisidiki mal döletni mudapie qilishqa yetmise- mudapie qilish üçün zörüriyet teqezza qilip qalsa, kishlerge yéngi baj belgilesh durus. Chünki adil hakim düshmenlerdin sheherni qoghdash üçün baylarga mueyyen prsent belgilise toghra bolidu. Ikki yamanliq yaki ikki ziyar teng kilip qalsa, sheriet ikki ziyarning chongraqining aldini élishni meqset qilidu.

Sher'i qaide:" ikki yamanliqning yenggilreki tallinidu" yaki " omumdin ziyanni tosüp qélish üçün xususi ziyar qorban qilinidu"

3. Bir zéminda yaki bir sheherde haram ish qaplap ketse, u yerdin yötkilish qiyin bolsa yaki haram mal halal malgha arliship kitip, ayrish tesliiship ketse, pak yoldin riziq tépish yolliri tosilib qalsa, bu maldin - peqetla zörüriyet miqdari emes- yémek- ichmek, kiyim- kichik we turalghu jayda hajet miqdari paydilinush durus. Chünki zörüriyet miqdari bilen cheklinip qalsa, riziq we emeller buzulup halaketke bashlaydu we kishler ichide xarabiliq yüz béridu. Bu höküm- eynen nes(delil) kelmigen bolsimu - sherietning herkitige uyghun, chünki sheriet mejbur bolup qalghan ademge qan we choshqining göshini... Durus qilip berdi.

4. Hezriti ömer acharchiliq yüz bergen yili balaning omumliqi we ihtiyaj tüpeyli oghurluq jazasini emeldin qaldurghan. Chünki oghurlar acharchiliq we mehrumluq sewebidin bashqilarning méligha tajawuz qilishqa mejbur bolup qalghan.

2283.-sual: örp haliti

örp: kishler adetlen'gen ish heriket yaki xususi mena üçün ishlitishke adetlen'gen sözdur. Örp sehi yaki fasid dep ikki türge bölünidu:

1. Sehi örp: kishler halalni haram qilmastin yaki haramni halal qilmastin adetlen'gen ishtur. Mesilen: hünarwen'ge bir nerse yasitish üçün aldin zakalet bérishke oxshash.

2. Fasid örp: kishler adetlinip qalghan, lékin halalni haram, haramni halal qilidighan ishtur. Mesilen: jazanini yéiyish, ösüm bankiliri bilen muamile qilish, omumi sorunlarda ayallarning erler bilen arliship yürüshi, haraq teqdim qilish, omumi sorunlarda namaz oqumasliqqa oxshash.

Örp étibargha élinish üçün qur'an yaki sünnetke qarshi kelmesliki we köpinche ehwallarda mushu örp bilen emel qilishning dawamlashishi lazim.

Örp islam dinida zörüriyet, hajet, menpeetke riaye qilish yaki qiyinchiliqni yoqutush üçün yolgha qoyulghan qoshumche qaide.

2284.-sual: örpning zörüriyet yaki hajet üçün bolghan misalliri

1. Malikiler we henefiler arqimu arqa pishiwatqan miwini zörüriyet üçün örpige

riaye qilib, sétish durus dep qaraydu. Chünki miwining hemmisi bir waqitta pishmaydu. Qoghun, üzüm, enjur... Ge oxshash miwilarning hemmsii birla pishmaydu. Esli bu sodining bezisi téxi pshimighan nersini sétishtur, yoq yaki pishmighan nersini sétish hediste cheklen'gen:" resulullah sellellahu eleyhi wesellem miwilerni pishmighiche sétishtin tosqa, haywanlarning üstidiki yungni yaki emchehtiki sütnimu sétishtin tosqa" tebrani we dari qutni riwayiti.

2. Kishlarning adetlen'genliki we ihtiyaji üçün saet, ün'alghu, tonglatqugha oxshash shexsi hajet saymanlirini kpiilsiz yaki kipillik yaki mueyyen muddetkiche bölüp sétish durus. Bu xususi örp resulullah sellellahu eleyhi wesellemning hedisige xilap:" resulullah sellellahu eleyhi wesellem: shert qilib sétishtin tosqa" tebrani riwayet qilghan.

Emeliyette bu örp hedisni yoqqa chiqarmaydu, belki qiyasni yoqqa chiqiridu. Chünki hedis sodini meqsitidin chiqirwitidighan talash- tartishning yüz bérishi bilen illetlik. Örp bolsa talash- tartishni chekleydu, undaqa örp hedisning mezmunigha uyghun bolidu...

3. Alimlar ittipaq halette: til, edebiyat, hisab, fiqhi, hedis we shuninggha oxshash ilimlarni ügütüsh üçün ijare élish durus dédi. Chünki kishler buninggha adetlen'gen yaki zörüriyet shuni telep qilidu. Bolmisa omumi menpeetler kéreksiz bolup qalidu.

Imam malik we shafii qur'an ügütüp qoyghan'gha heq alsa durus, chünki u melum nersini melum nerse bilen almashturghanliq bolidu dégen.

Kéyinki henefi we bezi henbeli fuqahaliri qiyasqa tayinip, qur'an ügetken we oqup bergen'ge heq alsa bolidu, deydu. Uning üstige hazir muellim we qarilarning beytulmaldin maashi yoq, eger bular tériqchiliq, tijaret yaki sanaet bilen shughullinip qalsa, qur'an zaya bolup kétidu... Shafii we henefilarning köz qarshida pulni muddetke bölüp sétish sodisi kishlarning ihtiyaji üçün durus.

2285-sual: henefi we shafii mezhibidiki zörüriyet qaidiliri

1. "ishenche shek bilen yoqalmaydu", uning delili resulullah sellellahu eleyhi wesellemning sözidir:"sheytan silerge namazda kilip, tahariting buzuldi, dep weswese qilidu, shuning üçün silerdin biringlar awaz anglimighiche yaki puraqni hés qilmighiche qaytmisun" muslim, imam ehmed riwayet qilghan.

2. "musheqqet asanchiliqni tughduridu", uning asasi allahning sözidir: "silerge dinda héchqandaq müshküllükni qilmidi" [hej sürisi 78- ayet.]

resulullah sellellahu eleyhi wesellem:" men kengri toghra din bilen ibertildim" dégen, imam ehmed riwayet qilghan.

3. " zerer yoqulidu", buning asasi resulullah sellellahu eleyhi wesellemning busözidir:" ziyalinish yaki ziyan bérish yoq".ibni maje we dari qutni riwayet qilghan.

4. " adet muhkemdur", buning asasi ibni mes'udning mewquf hedisi "musulmanlar yaxshi dep qarighan nerse, allahning nezride yaxshidir" imam ehmed riwayet qilghan.

5. " ishlar meqsiti bilen bolidu", uning delili resulullah sellellahu eleyhi wesellemning sözidir: "emeller niyetke baghliq" buxari we muslim riwayet qilghan.

Piqhi qaidilarning sani 50 tin ashidu. Bu qadiler tetbiqlashta - omumyüzlük emes-köpinche ishilitilish (zörüriyet) süpiti bilen alahide.

2286.-sual: zöriyetning muhim sekkiz qaidisi

1. "musheqqet asanchiliqni keltüridu"
2. "ish tarlashsa kéngiyidu"
3. "zöriyet cheklen'gen ishlarni mubah qilidu"
4. "zöriyet öz miqdarida belgilinidu"
5. "özre üçün jaiz bolghan nerse, özrining yoqulishi bilen batil bolidu"
6. "mejbür bolush bashqilarning heqqini yoqqa chiqirwetmeydu"
7. "omumi we xususi hajet zöriyetning ornigha chüshidu"
8. "zöriyet cheklen'gen ishni qilishni yaki wajbini tashlashni yaki kichiktürüshni mubah qilidu."

2287.-sual: musheqqet asanchiliqni keltüridu

"musheqqet asanchiliqni keltüridu" : bu qaide sherietning kengchilik, adalet we éghirchiliqni kötürwitish prinsipi bayanida kelgen ayet we hadislerge tayinidu. Allah qur'anda: "allah silerge asanliqni xalaydu, teslikni xalimaydu" [beqere sürisi, 185- ayet.] resulullah sellellahu eleyhi wesellem: "siler asanlashturush üçün ewetildinglar, tesleshtürüsh üçün ewetilmidinglar" dégen. Buxari we muslim riwayiti. "silerning dininglarning yaxshisi asan bolghinidur" dégen. Imam ehmed musnedide riwayet qilghan. "allah dinini asan yolgha qoydi, uni tar halette yolgha qoyghini yoq" tebrani riwayet qilghan.

Uning menisi: qiyinchiliq asanchiliqning sewebi bolidu, qiyinchiliq waqtida kengchilik qilish lazim bolidu, dégenlik bolidu.

2288.-sual: musheqqetning türi

musheqqet adettiki musheqqet we éghir musheqqet dep ikkige bölünidu.

Adettiki musheqqet: u insan ziyan'gha uchrimestin qilip kiteleydighan teb'i musheqqettur. Bu musheqqet hökümlerning yenggilleshe sewebi bolalmaydu.

Éghir musheqqet: adette insan kötürüp kételmeydighan köngülning qilmishini buzup, hayat nizamini tesirge uchirip, paydiliq emellerni qilishtin tosüp qoyidighan éghir musheqqettur.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: "allah taala, wajblirining qobul qilinishini yaxshi körgendek, ruxsetliriningmu qobul qiliinishni yaxshi köridü" dégen. Imam ehmed, beyheqi we tebrani riwayet qilghan (mewquf hadis).

2289.-sual: "musheqqet asanliqni keltüridu" dégen qaidining dairisi

1) musheqqet bezide mejburlan'ghan, untup qalghan we xatalashqan ademning ishlirigha oxshash esli sher'i bolmighan hökümlerning sher'i bolushigha seweb bolidu. Chünki mejburlinish yuqirida bayan qilin'ghandek cheklen'gen bezi ishlarni qilishni mubah qilidu. Untup qélishe bezi dini wajib ishlardin tashlap qoyushtin gunahni kötürwitidu. Xataliq untup qalghan'gha oxshash sher'i hökümlerni özgertidu. Mesilen xatalashquchigha jinayi ishlar jazayi yenggil bérilidu. Xata adem öltürüp salsa qisasning ornigha tölem töleydu.

2) musheqqet bezide yéngi hökümlarning yolgha qoyulishigha seweb bolidu. Mesilen: qerz, ariyet we ijarige bérish qiyasning eksiche bashqilarning malliridin paydilinish üçün, wakaleten ish bijirish, amanet qoyush we türlük shirketler bashqilarning küchidin paydilinish üçün, gürege qoyush, iqtisadi kapalet yaki qerz bergüchining heqqini küchlendürüş üçün... Yolgha qoyuldi.

3) musheqqet bezide kishlerdin qiyinchiliqning kötürlüp kêtishige we bezi hökümlarning asan bolushigha seweb bolidu. Mesilen: kisel yaki seper jüm'e namizigha oxshash bezi dini ibadetlerning tashlinishigha yaki ramizan'gha oxshash kichikishige seweb bolidu, bu ruxset.

Misallar: ramizan éyida kisel bolup qalsa ramizan tutmasliq mubah, bir adem éghir kiselge yoluqishidin ensirise yaki kisilining éghirliship kêtishidin ensirise teyemmum qilish mubah.

Sheriet emellerning eng ewzili bolghan namazni saqlan'ghili bolmaydighan nijisliq bilen oqushqa ruxset qildi, xun kisili we süydük témish kisili bar kishige tahariti mukemmel bolmisimu ruxset qildi.

Qattiq yamghur, éghir kisel, éghir kiselge qarawatqan adem, özi, méli yaki abroyidin ensirise yaki qorsqi qattiq ach bolsa yaki qattiq ussuz bolsa yaki bek issiq yaki bek soghuq bolsa, musapir bolsa... Jüm'e we jamaet namizini tashlashqa ruxset qildi.

2290.-sual: sherietning yengillitishi

sherietning yengillitishi yette türlük bolidu:

birinchi: saqit (chüshürwitish) yengilliki: tonushluq özre sewebidin jüm'e, ramizan, hej, jihad... Ning saqit bolushi.

Ikkinchi: qisqartish yengilliki: seperde töt rek'et namazning ikki rek'etke qisqartilishi, kisel ajzkelse ruku we sejdilirining qudriti yetken miqdarghiche qisqartilishi.

Üchinchi: almashturup bérish yengilliki: su tépilmighanda yaki kisel bolup qalghanda teyemmum qilish bilen taharet élish we ghusli qilish. Namazni olturup, yétip isharet qilip oqush, özre bolup qalghanda hej we ömrining bezi wajblirini kaffaret arqiliq almashturush.

Tötinchi: aldigha sürüşni yengillitish: esir namizini pishim namizining waqtigha sürüş, xüptenni namaz sham waqtigha sürüş, zakatni bir yil toshushtin ilgiri bérishke oxshash.

Beshinchi: kichiktürüş yengillitishi: piishmni esir, namaz shamni xüpten waqtigha, ramizanni seper yaki kisel sewebidin kéyin'ge we gherq bolup kétiwatqan ademning namazni kéchiktürshige oxshash.

Altinchi: ruxsetning yengillishi: yeni bir adem taharetsiz turup teyemmum bilen namaz oqusa, namizining toghirliqi, galda turup qalghan nersini (qiltiriq...) yoq qilish üçün (bashqa nerse bolmisa) haraq ichiwitish, dawalinish üçün nijis nersilerni yéyish, mejburlan'ghanda qelbi xatirjem bolush sheriti bilen kupri sözini sözlesh... Ke oxshash.

Yettinchi: özgertish yengilliki: qorquncha waqtida namazning sheklining özgirishi... Ge oxshash.

2291.-sual: sher'i ruxset we uning türliri

islam dinining ruxsetni yolgha qoyghanliqi sher'i hökümlerni telep qilghanda asanliq prinsipigha riaye qilghanliqining delilidir. Ruxsetning loghet menisi: asanlashturush dégen bolidu. Usuli fiqhi(islam qanunshunasliq ilmi) alimlirining atalghusidiki menisi: esli hökümni wajib qilidighan sewebning qélishi bilen birge, kishlarning ihtiyajigha riaye qilghanliqtin, kishlarning özrisige asasen yolgha qoyulghan sher'i hökümlerdur.

Shafiining nezride ruxsetning türü besh türlük: wajib ruxset, mendub (sünnet) ruxset, mubah ruxset, xilaf ewla(ewzelning eksini qilish)ruxsiti, qilish mekruh bolghan ruxset. Hemmisi özre (zörüriyet) üçün belgilen'gen.

Henefining nezride ruxsetning türü töt xil:

birinchi: zörüriyet tépilghanda haram ishning mubah bolushi: mejburlup bolup qalghanda yaki bezi ezaliri kisilgende qelbi xatirjem bolsa kupri sözini éytish. Ramizanda (musapir yaki kiselning)éghiz ochuq yürüshi, qattiq ussap ketkende haraq ichish... Yeni bu ishlar ruxset qilin'ghan ishtin gunahni kötürwitidu, lékin esli haramliq hökmi yoqalmaydu. Bu ishlarning hökmi durus, lékin kuprigha mejburlan'ghanda ölüp ketsimu ezime (küchlük terpi) ni tutush ewzel.

Ikkinchi: wajib ishni qilish musheqqet tughduridighan bolsa terk itish, musapir yaki kiselning ramizan tutmasliqigha oxshash.

Üchinchi: kishler muhtaj bolidighan sodilar we qilmishlar muqerrer qaidilerge xilap kelsimu mubah, mesilen: silim(yoq nersini nex pulgha sétish) sodissigha oxshash.

Tötinchi: ilgiriki samawi dinlarda mewjut bolghan, tewbe qilghanda özini öltürüş, kiymidin nijasetni tazilash üçün nijaset tegken qsmi kisip tashlash, malning tötte birining zakat kilishi, ibadetxanidin bashqa jaylarda namaz oqushning batilliqigha oxshash éghir hökümlerning islam ümmitidin kötürlüp kétishi.

2292.-sual: " ish tarlashsa kéngiyidu" digen qaidining menisi

imam shafii bayan qilghan bir qaide:" ish taraysa kéngiyidu". Bu qaidining menisi: bir musheqqet peyda bolup, kishler u musheqqettin siqilghan bolsa yaki adettiki ehwallarda u sher'i hökümdin siqilghan bolsa, (zörüriyet üçün) ularning ruxset hökümni élishi ruxset. Mesilen: kembeghel qerzdar qerzni töliyeligidek haletke kelgiche qerz kichiktürüldü yaki qerz pütün bikar qilinidu.allah qur'anda: " eger qerzdarning qoli qisqa bolsa, uning hali yaxshilan'ghuche kütünglar " digen. Beqere sürisi, 280- ayet.

Adette erler kirelmeydighan munchidek orunlarda ayallarning we kichik ballarning guwahliqi heq- hoquqni qoghdash üçün qobul qilinidu.

Henefining nezride nesebni ispatlash üçün yalghuz tughut anisining guwahliqi qobul qilinidu.iddet tutuwatqan ayal turmush yolini hel qilishqa mejburlup qalsa iddet tutush jeryanida sirtqa chiqsa bolidu. Allah qur'anda:" taqitlarning yétishiche allegha teqwadarliq qilinglar" deydu. [taghabun sürisi, 16- ayet.]

bu qaide mueyyen bir mesilide ochuq nes(delil)ke taqiship qalsa ishlimaydu.

2293.-sual: "zörüriyet cheklen'gen ishlarni mubah qilidu"

bu qaide : " zerer yoqulidu" dégen qaidining tarmiqi, buning delili resulullah sellallahu eleyhi wesellemning : " ziyanlinish we ziyan sélish yoq" dégen sözidir. Imam

malik (muwattada), hakim, beyheqi we ibni maje riwayet qilghan.

Alimlarning sultani iz ibni abdussalam mundaq deydu: " jinayi qilmishlar ziyanning aldini élish üçün jaza biktishke munasip bolghandek, zörüriyetler menpeetni qolgha keltürüş üçün cheklen'gen nersilerning mubah bolushi üçün munasip, ".

Zörüriyetning sher'i ikenlik delili allahning bu sözidir: "zörüriyet bolmighuche yéyish haram qilin'ghan nersilerni allah silerge ochuq bayan qilghan tursa, allahning ismi éytilip boghuzlan'ghan haywanlarni némishqa yémeysiler? Nurghun kishiler nepsi xahishigha egiship, bilmestin, (bashqilarni) heqiqeten azduridu, shübhisizki, séning perwerdigaring (sher'i delilsiz halal, haram dep) haddidin ashquchilarni obdan bilidu " [en'am sürisi 119- ayet.] yeni acharchiliq silerni haram nersini yéyishke mejburlisa durus. Haramdin istisna qilish mubahni ipadileydu.

Uning menisi: mejbur bolup qalghan yaki éghir hajet tughulghan chaghda cheklen'gen ishlarni qilish durus. Kupriliq(toluq), qatilliq, zinadin bashqa silamda cheklen'gen ishlarni zörüriyet sewebidin qilish durus. Haram nersilerni mubah qilishtiki istisnai ehwallarda zörüriyet qaidisni élish, islam dinining insanning emeli hayati, ajizliqi we düch kiliwatqan hayat teqezzaliqlirini qedirligenlikidir. Mubahdin meqset: allahning nezride gunahning kötürlüp kétishidir.

2294.-sual: "zörüriyet cheklen'gen ishlarni mubah qilidu"

digen qaidining misalliri

1. yuqirida bayan qilghinimzdek, ach qélip qalghan, ussap ketken, géligha bir nerse turup qélip- pak nerse tépilmisa- ölüklerning göshliri, qan, haraq we choshqa göshini yéyish durus. Shundaqla bu halette - qimmitini kéyin tölep bérish sherti bilen - özini halakettin saqlash yaki haram nersini sitimal qilmisa yétip qélishi muqerrer bolghan ziyanning aldini élish üçün bashqilarning mélini éliwélish durus.

2. dawalinish zörüriyide doxturgha ewretni échish mubah, tughut anisining ewretke qarishi mubah.

3. ixtiyarsiz mejbur bolup qalghanda musulmanning mélini buzuwétishke ruxset qilinidu. Shundaqla paraxotning yüki éghirliship gherq bolup kétey dep qalghanda, yoluchilarni qutquzuwélish üçün mallarni déngizgha tashliwitish durus. Lékin qimmitini tölep bérish wajib bolidu.

4. zörüriyet üçün tam yaki binani örüwitish durus. Mesilen, birer orun'gha ot kétip, menpeet shuni teqezza qilip qalsa, hakimning ruxsiti bilen örüwitish durus.

5. ixtiyarsiz mejburlan'ghanda qelbi xatirjem bolush sherti bilen kupri sözini sözlesh durus.

6. haram ishlar bir rayunni qaplap ketse, halal asasen tépilmisa, u chaghda insan muhtaj bolidighan nersini istimal qilish durus. Zörüriyet miqdarida cheklinip qalmaydu. Imam razi mundaq deydu: "mundaq sharaitta halal nersilerni istimal qilghandek kengri istimal qilishqa bolmaydu. Kamaliyatqa chiqip ketmey, hajet miqdari bilen cheklinidu".

7. alimlarning sultani iz ibni abdu salam zörüriyet bilen cheklinip qalmastin haramni istimal qilishning durusliqigha illet körsitip mundaq deydu:" omumi menpeet xususi zörüriyetke oxshash, eger bir zörüriyet bashqilarning mélini bulashqa seweb bolsa

durus, issiq yaki soghuqluq sewebidin halak bolushtin qorqsa wajib bolidu. Eger bu ish bir jan üçün wajib bolsa, köp janlarni qutquzuwélishtin üçün téximu wajib bolidu".

8. mushuninggha asasen zörüriyet üçün bankigha oxshash orunlarda xizmet qilish durus, chünki mallarni ishenchilik qolda saqlash, bashqilargha tashlap bermeslik lazim.

9. zörüriyet haletliride igisining ruxsitiiz öylerge kirish durus. Mesilen: düshmen bilen urush qilish üçün, chüshüp qalghan nersisini élish üçün, yaki öziningmu heqqi bar ériqni islah qilish üçün yaki yoshurniwalghan jinayetchilerni qolgha élish üçün öyge ruxstsiz kirish durus. Delili, hezriti ömer medinide yighlap turghan bir ayalning öyige kirip, u ayalni urdi, romili chüshüp ketti. Bashqilar bu néme ish dégende? Hezriti ömer: u haram ishni qilghanliqi üçün hörmiti bolmaydu, dégen. Chünki zörüriyet orunliri- ibni abidin dégendek- mustesna qilinidu.

10. zörüriyet tépilsa, düshmenlarning derexlirini buzuwétish, diyarlirini xarab qiliwétish, urushqa qatnashturulghan haywanlarni halak qiliwétish, köydürwitish, gherq qilwitish we éghir qorallar bilen bir terep qilish durus. Qur'an mundaq deydu: " (i musulmanlar!) siler meyli (beni nezirning) xormilirini késinglar, meyli uni burunqi péti öre qaldurunglar, hemmisige alle ruxset qilidu, (allening mundaq ruxset qilishi) allening itaitidin chiqquchilarni (yeni yehudiylarni) reswa qilish üçündür " [heshr sürisi, 5- ayet.] mujtehid imam shatibi mundaq deydu:" zulumni para bérishdin bashqa yol bilen mudapie qilalmisa para bérish durus bolidu, düshmenlerge we kapirlargha esirlerni qutquzush üçün we hej qilidighanlarning yolini tosmasliqi üçün para bérishmu durus. Sewebi mesiyetni qilish arqiliq ziyanning aldini élish. Düshmenler musulmanlardin bir qanchini qalqan qiliwalsa omumi musulmanlarning menpeeti üçün, shundaqla urushtiki hilige reddiye bérish üçün musulmanlarnimu qoshup öltürwitish durus.

11. shafii mezhibide méyit qebrige qoyulup bolghandin kéyin zörüriyet üçün qebrini kolash durus. Mesilen: yuyulmay yerlikide qoyulghan bolsa, yaki bashqilarning heqqi bolghan kiyim yaki zéminida yerlikide qoyulghan bolsa durus.henefi mezhibide: eger yuyulmay depne qilin'ghan bolsa, uning qebrisi üstide namizini chüshürüshke bolidu, lékin qebridin chiqirilmaydu.

12. eger nijisliq balasi omumliship ketken bolsa, nijisliq hökimi kötürlüp kétidu we tesiri yoqaydu. Imam nuwewi mundaq deydu:" eger bir orunda qushlarning njasiti omumliship ketken bolup, saqlinish qéyin bolsa, epu qilinidu" dégen. Sheyxul islam ibni teymiye:"hejde tuqqanliri yaki kelgen jamaiti bilen birge qaytish zörüriyeti üçün heyizdar, junub we tahariti yoq adem beytullahni tawab qilsa durus, lékin tawab qilghuchi qan qilishi lazim." dégen.

13. eger hakim omumi yaki sot ishlirigha yaramsiz ademlerni teyinlep qoysa, uning buyruqi we hökmi zörüriyet üçün ijra qilinidu.

14. adil hakim - yol kéngritish yaki östeng élishqa oxshash zörüriyet üçün - shexsi igdarchiliqqa cheklime biktishi durus. Hezriti ömer we hezriti osman heremning dairisini kéngéytish üçün heremge bir tutash öylerni - igisni razi qilip- éliwalghan.

15. fuqahalarning nezride muqarrer bolghan bir mesile: omumi menpeet xususi menpeet aldida qoyulidu, hakim xelq menpeeti üçün shexsi igdarchiliqni cheklise bolidu. Shundaqla hakim zörüriyet üçün mueyyen tawarlargha mueyyen baha biktirip

qoysa durus bolidu. Bashqilarning igdarchiliqidiki étizlardin zörriyet üçün su ötküzüş durus.

16. adil hakim- sheherning hajet teleplirini qandurushta - zörriyet üçün baylargha yéngi baj bikitse bolidu.

17. henefi fuqahaliri: muhtaj adem ösüm bilen qerz alsa durus bolidu, deydu. Zörriyet dégen: eger bir adem ösümlük qerz élishtin toxtiwalsa nepsini halak qilishqa yaki keskin ziyangha élip baridighan ishtur.

18. urush waqtida zörriyet üçün yaki qichishqaq kisili bolghanda erlarning yipek kiyim kéyishi durus.

19. henefiler:" itaetke heq élish layiq emes" dégen qaidisidin mustesna qilip, zörriyet üçün qur'an ügütüp qoyghan'gha heq alsa durus deydu.

20. abu yüsüp we muhemmed sheybaning nezride zörriyet üçün altun we kümüshtin chish sélish durus. Uning delili, resulullah sellellahu eleyhi wesellem: " hezriti ömerning chishi chüshüp ketkende altun bilen qaturwtishni buyrughan" tebrani " weset " namiliq kitawida riwayet qilghan. Erfeje ibni es'ed reziyellahu enhu mundaq deydu: jahiliyet dewridiki kulab urushida méning burnum chépilip ketti. Shuning bilen men kümüshtin burun séliwaldim. Biraq bir mezgildin kéyin purap qaldi. Shunga peyghember sellellahu eleyhi wesellem méni altundin burun séliwélisheq buyrudi. (tirmizi: 1770)

21. zörriyetning misalliri nahayiti köp: ayal yaki perzentini edeblesh yüzsidin yengil urush, zörriyet üçün ehli kitab ayal bilen toy qilish, kaffaret ramizinda zörriyet üçün heyiz seweblik ramizanni üzmeslik durus.

22. anining hayatini qutquzuwélisheq zörriyeti üçün, baligha jan kirip bolghandin kéyinmu chüshürwétisheq durus.

23. zörriyet sewebidin perzetning her 30 ayda tughulishi üçün tughutni tertipke sélish üçün bezi usullarni qollansa mesile yoq. Mesilen anining salametlikini asrash yaki ballarning terbiyesiz qalmasliqi üçün yaki yéngidin tughulghan bowaqlarning salametlik menpeeti üçün durus.

24. düşmen hujum qilip kelgende ayallarning érinig ruxsisiz urush qilishi durus, chünki jihad bu chaghda perz eyn bolidu.

25. eger mufti ochuq delil yoq bir mesilide petiwa bérp, andin ijthadi özgirp qalsa, ilgiriki hökümnü zörriyet üçün buziwetmeydu. Chünki ilgiriki hökümnü buzush sher'i hökümlarning iztirab bolushigha we muftigha ishenmeslikke seweb bolidu ...shuning üçün fuqahalar : " ijthad qaidisi özige oxshash bir ijthadni buziwetmeydu" dégen.

26. zörriyet bolup qalghanda tilemchilik qilish durus. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: "tilemchilik tilemchilik qilghan ademning yüzidiki dagh, lékin u sultandin yaki birer zörür ish üçün sorisa undaq bolmaydu" dégen.(ebudawud, nesei we tirmizi riwayet qilghan.

27. zörriyet üçün pul bérp xizmitidin istipa sorash durus.

2295-sual: "zörriyet öz miqdarida belgilinidu" digen

qaidining menisi

bu qaidining menisi: qilish yaki tashlashtin ibaret zöüriyet üçün mubah bolghan nersining hemmisi zererni we eziyetni mudapie qilalighidek miqdarda mubah bolidu. Yeni oshuq istimal qiliwélishqa bolmaydu. Mubahliqning menisi: jazaning- tölemning emes- kötürlüp kétishidur.

2296.-sual: righbetni rialliqqa aylandurush derjiliri

fiqhi qaide alimliri righbetning derjilirini bayan qilip besh déyishti, ular: zöüriyet, hajat, menpeet, ziyet we hajettin sirt.

2297.-sual: zöüriyet

zöüriyet: insan cheklen'gen nersini istimal qilmisa halak bolidighan yaki halak bolushqa yéqinlaship qalidighan ish. Bu ehwal haram yaki sheriette cheklen'gen nersilerni mubah qilidu. Misali yuqirida ötti.

2298.-sual: hajat

hajat: insan sheriette cheklen'gen nersini istimal qilmisa - halaketke élip barmisimu- japa musheqqet we qiyinchliqqa qélidur. Bu ehwal haram nersilerni mubah qilmaydu. Ramizan tutqan adem üçün éghiz échishni mubah qilidu. Yeydighan bir nerse tapalmay qorsiqi ach qélip, musheqqette qalghan adem halak bolmaydu, bu derije zöüriyet derjisidin töwenrek turidu.

2299.-sual: menpeet

menpeet: insanning nan'gha oxshash asasliq taamni ishtiha qilishi.

2300.-sual: ziyet

ziyet: insanning türlük miwe yéyish, chirayliq kiyimlerni kéyishtek kamaliyetni ishtiha qilishi.

2301.-sual: fuzul

fuzul(hajettin sirt) : altun, kümüş qachilarda tamaq yiéyishke oxshash haram yaki gumanliq nersilerde kéngiyip kétish.

2302.-sual: "zöüriyet miqdari boyiche belgilinidu" dégen

qaidining emeli tetbiqati

1. Ach qélip zöüriyet üçün haramni yimekchi bolsa, ölüp qalmighidek derjide istimal qilish (yeni toyghuche yiwalmasliq) lazim.

2. Doxtur zöüriyet bolmisa ewretke qarashqa bolmaydu. Zöüriyet ornidin bashqa ezalargha qarashqa bolmaydu.

3. Urush meydanidiki esker ghenimetlerdin hajat miqdari paydilansa bolidu, shundaqla hajitige qarap helep we qoral - yaraqtin paydlinish durus.

4. Shéhitning qéni özi heqqide pak, bashqilar heqqide zöüriyet bolmighanliqi üçün nijis.

5. Quduqqa chüshüp ketken nijis mayaqlar epu qilinidu, chünki bu nersilerdin saqlan'ghili bolmaydu.

6. Heremning ösümlüklirini haywan'gha helep étip bérish üçün élish durus, sétish

üchün élish durus emes.

7. Bir qizgha söz échip kelgen ademning shexsiyiti toghurluq soralganda, uning éyiplirini (güzel terepliri bilen bezi selbi tereplirini) échish durus.

8. Ow owlash üchün it béqish durus, lékin hajettin sirt köp itlarni béqish durus emes.

9. Yétim baligha qaratqan adem hajet bolghanda emilige qarita yétim balining mélidin hajet miqdari alsa durus.

10. Zörüriyet üchün gheyri musulmanlarning guwahliqini seperge oxshash zörüriyet orunlirida qobul qilsa durus bolidu. Qur'an mundaq deydu: " i möminler! Aranglardin birkim ölidighan chéghida wesiyet qilmaqchi bolsa, uninggha ichinglardin ikki adil kishi guwah bolsun, yaki (öz dininglardikilerdin guwah bolidighan ikki kishi tépilmisa) gheyriy dindikilerdin ikki kishi guwah bolsun, eger siler seperde bolup, béshinglarga ölüm dehshiti kelgende, siler (bu ikki guwahning rastchilliqidin) gumanlansanglar, namazdin kéyin ularni élip qélinglar, ular: "biz paydisigha qesem qilidighan kishilerimiz, bizning yéqinimiz bolghan teqdirdimu qesimizni héch nersige satmaymiz, xudaliq üchün bolghan guwahliqni yoshurmaymiz. Eger uni yoshursaq, biz elwette gunahkarladin bolimiz" dep allahning nami bilen qesem qilsun " [maide sürisi, 106- ayet.]

11. " zörüriyet sewebidin mejburlup qalghan ademge ikki haram ish birliship kilip qalsa, buzuqchiliqi yenggilrek we ziyarliq teripi azraqini qilish wajib bolidu, chünki buzuqchiliqning éghirini qilishning zörüriyeti yoq".

12. Yaxshi niyet bilen zörüriyet miqdari bashqilarning gheywitini (setleshtürwetmey) qilish durus. Mesilen: musulmanni yaman pasiq we munapiqtin agahlandurushqa oxshash.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: "bayning qerzini arqigha sozushi, uning abroyini we jazalashni halal qilidu" dégen. Ebudawud we nesei riwayet qilghan.

2303-sual: "özre üchün jaiz bolghan nerse, özrining yoqulishi bilen batil bolidu" digen qaidining misalliri

1. Bir adem kisel yaki qattiq soghuq sewebidin topa bilen teyemmmum qilghan bolsa, saqayghanda yaki soghuq tügigende yaki su qiztidighan nerse tépilsa yaki su hazir bolsa teyemmmum qilish toghra emes.

2. Bir adem seper yaki kisel sewebidin ramizan tutmighan bolsa, yaki jüme we jamaet namizini tashlighan bolsa... Illiti tügigendin kéyin mustesna qilin'ghan hökümler ruxset qilinmaydu.

3. Eger bir adem namizida salametliki yaxshi bolmay isharet qilip oqughan bolsa, yaki sawatsiz adem ayet oqumay namaz oqughan bolsa, yaki bir adem kéyidighan bir nerse yoq yalingach namaz oqughan bolsa, yaki su tapalmay nijis kéyim bilen namaz oqughan bolsa, bu özriler tügigende her bir ish esli hökmige qaytidu.

2304-sual: "mejburlush bashqilarning heqqini yoqqa chiqirwetmeydu" digen qaidining menisi we misalliri

bu qaide yuqiriqi: " zörüriyet cheklen'gen ishlarni mubah qilidu" dégen qaidige qeyid bikitidu.

Uning menisi: ölüknü yéyish yaki kupri sözini sözleshke oxshash mejburi bolsa, bu ish maddi tereptin bashqilarning heqqini- gerche allahning heqqini saqit qilip, gunahni kötürwitidighan bolsimu- saqit qiliwetmeydu.

1. Bir adem qattiq ach qélish sewebidin bashqilarning tamiqigha muhtaj bolsa mejburi alsa bolidu, lékin mejburluq haliti tügigendin kéyin qimmitini qayturidu.

2. Bir adem ixtiyarsiz zorlash astida bashqilarning mélini buziwetken bolsa töleydu. Henefi mezhibide: tölem mejburlighuchigha bolidu.

3. Bir paraxot gherq bolup kitey dep qalghanda, kaptan bashqilarning éghir mal - mülkini déngizgha tashliwetken bolsa töleydu.

4. Térilghu yer ijarige élinip toxtamlashqan waqit ayaghlashqan bolsa, ijare bérish mudditi ziraetlarning pishiwlisi üçün zörüriyet sewebidin uzartilidu. Lékin ijarige alghuchi shu muddetning qimmitini béridu.

2305.-sual: "omumi we xususi hajet zörüriyetning ornigha chüshidu" digen qaide

jiddi hajet meyli omumi bolsun yaki xususi bolsun zörüriyetke oxshash hökümlarning özgirishige tesir körsitidu, cheklen'gen nersini mubah qilidu we wajibni terk étishni jaiz qilidu.

Hajet - uqumida - zörüriyettin umumi, chünki hajetke awaz qoshmighanda qiyinchiliq we siqinchiliq yüz béridu.

Hajetning omumiliqining menisi: kishlarning hemmisi yézaigilik, sanaet, tijaret, adil siyaset we yaxshi hökümdék omumi menpeetke alaqidar bolghan nersilerge muhtaj bolidu.

Xususi menpeetning menisi: bir sheher yaki mueyyen kesip igliri yaki bir adem yaki bir qanche adem muhtaj bolidighan nersidur.

2306.-sual: xususi zörüriyetning ornigha chüshidighan omumi hajetning misalliri

1. Zakalet bérish, ijare bérish, wesiyet, hawale qilish, kipil bolush, sulhi tüzüsh, meblegh sélish we qerz bérishke oxshash ishlar kishlarning hajiti tüpeylidin qiyasning eksiche we omumi qaididin istisna qilin'ghan.

2. Ibni qeyyim : ereya(yöl xormini quruq xormigha almashturush)gha oxshash hajet telep qilidighan ribaning türini mubah didi. Chünki wastini cheklesh üçün haram qilin'ghan nerse meqset üçün haram qilin'ghan nersidin yenggilrek. Ereya sodisi emeliyette jazanini öz ichige alidu. Chünki yöl xorma bilen quruq xorma bir jinsidur. Birsini yene birsidin yimshaqliqta ziyade, yene birsi san jehette ziyade. Yöl xormini quruq xormigha oxshash qilghili bolmaydu. Barawer dep qarash tekid(keskin) emes, shuning üçün birisini yene birsige almashturush toghra emes. Lékin buxari we muslim riwayet qilghan hedis sherif hajet üçün durus dédi: " resulullah sellellahu eleyhi wesellem eraya sodisida kiylogha mölcherlep almashturushni ruxset qilghan".

3. Sheriet sodida: bir qanche türlük (shert, süpet, neq, körüş, eyip...) ixtiyarliqlarni qanunluq dep qaridi.

4.arqimu - arqa pishiwatqan miwilerni sétish durus. Pulni neq yaki parchilap bérish

durus.

5. Henefiler hajet üçün ösümlük qerz alsa bolidu dédi.

6. Qur'anning ayetlirining menilirini -kishlarning hajiti üçün - bashqa tillargha terjime qilish durus.

7. Alimlar zaman, makan yaki sharaitning özgirishige qarap özgiridu, dégen hökümlarning hemmisi hajet اساسida bina qilinidu.

2307.-sual: cheklen'gen ishlarni mubah qilidighan xususi hajetlarning misali

1. Hajet üçün qachigha kümüş bilen yamaq sélish durus.

2. mujahid urush diyarida hajet üçün ghenimettin yise bolidu.

3. Qichishqaq yaki urush hajiti üçün erler yipek kiyim keyse durus.

4. Jihad üçün saqal yaki chachni qara boyash durus, düşmenlerge qudritini körsütüp qoyush üçün pochiliq qilish durus.

5. hajet üçün junub we heyizdar ayallarning mesjidke kirishi durus.

2308.-sual: zörüriyetning hökmi néme?

Zörüriyet cheklen'gen ishni qilishni yaki wajbini tashlashni yaki kichiktürüşni mubah qilidu. Zörüriyet bilen emel qilish wajibmu yaki jaizmu? Dégen bu mesilide alimlar ikki xil köz qarashda bolushti:

birinchi: zahirilar, ebu yüsüp, shiyrizi: mejburlan'ghan ademge haramni istimal qilish mubah déyishti. Chünki zörüriyet sewebidin haram ishni qilish ruxset, lékin meslining haramliq hökmi yoqalmaydu. Eger bir adem zörüriyet yaki mejburlan'ghanda haramni istimal qilmay ölüp ketse gunahkar bolmaydu. Chünki u meslining ezime (küchlük) terpini tutqan bolidu.

Ikkinchi: henefiler, malikler, shafiiler we henbeliler küchlük riwayette: mejburlan'ghan ademge mubah. Belki özini halakettin saqlash üçün jénini saqlap qalghidek derjide cheklen'gen nersini istimal qilish wajib, eger u adem haramni istimal qilmay ölüp ketse gunahkar bolidu, chünki bu özini halaketke tashlighanliqtur, deydu.

2309.-sual: sher'i zörüriyet haliti gunah ishqa yéqiliship qalsa qandaq bolidu?

Zörüriyetke oghurliq qilish, musulmanlarga chékidin éshish, adil hakimning itaiditin chiqish, bixeterlikke tesir yetküzüşke oxshash haram ishlar yéqinlaship qalsa, zörüriyet waqtida istisnai hökümlerdin paydilinish toghrimu? Dégen mesilide alimlar ixtilaplashti: henefiler: itaet qilghuchi bilen asyiliq qilghuchigha halal we haram yémeklilerde perqi yoq, itaet qilghuchilargha mubah bolghini asiylarghimu mubah, dédi. Jessas: asyigha ruxset qilinmaydu, dégen köz qarash fasid dégen. Malikilar: ixtilaplashti, bir riwayette asiy sepiride seperning ruxsiti bilen behrimen bolalmaydu, dégen. Baji bayan qilghan meshhur riwayette: asi(gunahkar) sepiride mejburlan bolup qalsa zörüriyettin paydilinish durus dégen. Shafii, imam ehmedning sahibliri we zahirlar: asyining sepiride sher'i ruxsetlerdin paydilinishi toghra emes dep qaraydu. Chünki

ruxsetni uninggha jaiz qilip bergenlik gunahqa yarem bergenlik bolidu, dep qaraydu.

Üchinchi bap. Zaman, makan, sharaitqa qarap petiwaning özgirishi

2310.-sual: zaman, makan, sharaitqa qarap petiwaning özgirishi heqqidiki omomi uqum

petiwaning zaman, makan we sharaitqa qarap özgirishi islam sheriitining kengirlikini ispatlaydighan amillarning birsı. Islam sheriiti insanlarning menpeetini emelileshtürüş we ulardin zulum, ziyanlarnı kütürwitish üçün kelgen sheriettur. Shuning üçün peqih (alim)- zaman, makan, sharait we örp özgersimu- hökümlerni tetbiqlighanda bir xil köz qarashda tonglap turıwalmay, shaxche mesililerde petiwa bergende sharietning omumi meqsetliri we nishanlirigha riaye qilishi lazim. Zamanning özgirishi bilen ijthadi hökümlarning özgirish prinsipi islam fiqhisida tarix boyı bolup kelgen prinsiplarning birsıdur. Xulifai rashidnlarining dewride zaman özgergenlikı üçün bezi hökümler özgergen. Mezherb pishwaliri zamanidimu ehwal shundaq bolghan. Petiwaning illetliri özgergende petiwa özgiridu, ijthad üstige qurulghan petiwalar waqıt, orun, shexis we sharaitqa qarita özgiridu. Shundaqla nes(delil) ke bolghan chüshenche özgergende kona chüshenchige qurulghan petiwa özgiridu. Petiwa özgiridu dégenlik qur'an özgiridu dégenlik bolmaydu, qur'an her qandaq sharaitta özgermeydu, özgidighini kishlarning pikirleri we zamanning özgirishige egiship özgidighan kishlarning petiwalirıdur. Petiwaning zaman, makan, shexs we sharaitqa qarita özgidighanliqigha barlıq mezhebler birdek ittipaq, lékin beziliri tetbiqlımaydu.

2311.-sual: petiwaning özgirishining illetliri

petiwaning özgirishining 10 türlük illiti bar, ular: zamanning özgirishi, orunning özgirishi, sharaitning özgirishi, örpining özgirishi, exlaqning özgirishi, hajatlerning özgirishi, iqtıdarlarning özgirishi, ijtimai, iqtisadi we siyasi weziyetlerning özgirishi, melumatlarning özgirishi we balaning omumlıship kétishıdur.

2312sual: shariettiki zaman makanning özgirishige qarap özgidighan we özgermeydighan hökümler

hökümler örp, kishlarning menpeeti yaki zörüriyetke riaye qilish yaki exlaqning buzulishi yaki dini tuyghuning ajizlishishi yaki zamanning tereqqı qilishi sewebidin özgiridu. Shuning üçün menpeetni hasil qilish, ziyanı chekleş we heqiqet- yaxshılıqni riallıqqa aylandurush üçün sher'i höküm özgiridu.

Bu özgirish muamile yaki tijaret we iqtisadqa oxshash medeni ishlargha alaquidar qiyas yaki menpeet üstige qurulghan ijthadi hökümlerde bolidu. Bu mesililerde hökümlarning özgirishi(heqni heq qilish, menpeetni keltürüş we ziyanı chekleş) tin ibaret sher'i prinsip ichide bolidu.

Ibadet hökümliri, sharietning yiltizi(nigizlik) mesilliri yaki sher'i ölchemler zamanlar özgirip ketsimu özgermeydu.

2313.-sual: resulullah sellellahu eleyhi wesellemning körsetmisi we petiwaning özgirishi

resulullah sellellahu eleyhi wesellem bir nerse toghurluq soralganda bir soalgha bir nechche xil jawab bergen. Chünki her bir ademge munasip kélidighan we shu adem muhtaj bolidighan nersini bayan qilip béretti. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem - doxturgha oxshash- her bir kiselge munasip ritsip béretti. Bir kiselge bergen ritsipni her bir kiselge ortaq biriwermeitti. " qaysi emel hemmidin ewzel" dégen soalgha üç xil jawab bergenliki meshhur mesile. Resulullah sellellahu eleyhi wesellemning sünnitige chongqur nezer tashlighan kishi bu qaidining esli ikenligini köp orunlarda hés qilalaydu:

1. Ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: bir kishi peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin rozidar ademning (ayalini) quchaqlishi toghruluq sorighan idi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem uninggha ruxset qildi. Yene bir kishi kélip oxshash ishni sorighan idi, uni tosti. Ruxset qilghini yashan'ghan kishi, tosqini yash yigit idi. (ebu dawud: 2387)

démek, resulullah sellellahu eleyhi wesellem ehwal we sharaitgha riaye qilip, yash yigitke bir xil we yashan'ghan ademge bir xil jawab bergen.

2. Nubeyshedin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qurbanliq göshtin hemmeylenning éghiz tégishi üçün silerni (qurbanliq göshni) üç kündin artuq saqlap yéyishtin tosqan iduq. Alle subhanehu weteela silerge molchiliq ata qildi. Bundin kéyin, xalighininglarche yep ichinglar, ashqinini saqlap yenglar yaki (péqir miskinlerge) tarqitip béríp, sawabqa érishinglar. Shuni unutmanglarki, bu künler yep ichish we alle taalani zikir qilish künliridur. (ebu dawud 2813)

démek, resulullah sellellahu eleyhi wesellem bu munasiwette sirttin kelgen mihmanlar bolghanliqi üçün tosqan, chünki ulargha öz layiqida ziyapet bérishi lazim-de, bu sharait ötüp ketkendin kéyin- yeni üshtümtut peyda bolghan illet yoqalghandin kéyin- resulullah sellellahu eleyhi wesellem deslepte bergen höküm özgerdi. Chünki höküm mewjutliqi yaki bolmasliqida illiti bilen aylinidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem chekligen petiwasini mubahliqqa özgertken, mana bu sharaitning özgirishi bilen petiwaning özgiridighanliqining ochuq misali.

2314.-sual: petiwaning özgirishidiki sahabilerning körsetmisi

sahabilerning hedyisi we körsetmisige qarighan kishi ularning - petiwa illitining özgirishi bilen özgiridighanliq- qaidisini istimal qilishta feqih ikenlikini hés qilalaydu, buning bir qanche misalliri bar. Mesilen: haraq ichküchining jazasi toghrisida, zakat fitri toghrisida, ömer reziyellahu enhuning, qelbini islamgha mayil qilish üçün belgilen'gen zakat oqi toghrisidiki petiwasisi, üç talaq heqqidiki petiwasi, azat qilin'ghan rayunlarni teqsim qilishtiki petiwaliri...biz bu yerde ikki misalni nemune süptide bayan qilimiz:

1. sahabilerning haraq ichküchining jazasi toghrisidiki petiwasining özgirishi: enes ibni malik reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellemning aldigha haraq ichken biri élip kélín'genidi, peyghember eleyhissalam uni ikki tal xorma shéxi bilen 40 derre urdi. Ebu bekri reziyellahu enhumu özining xelipilik dewride shundaq qildi. Ömer reziyellahu enhu xelipe bolghanda, bashqilardin bu heqte

meslihet sorighanidi, abdurahman reziyellahu enhu: qur'anda belgilen'gen eng yénik jaza 80 derre urushtur, dédi. Shuning bilen, ömer reziyellahu enhu haraq ichken ademni 80 derre urushqa buyridi. (muslim: 1706) emma hezriti osman xilapetlik dowride 40 derre uridu, hezriti éli her ikkili jazani qollan'ghan.

Yuqirigidin shu aydinglishidiki sahabilarning nezride resulullah sellellahu eleyhi wesellemning mueyyen jaza bikip qoyghanliqi ispatlanmighan, eger resulullah sellellahu eleyhi wesellemdin mueyyen ölchem ispatlan'ghan bolsa ular mesilhetlishishke, qiyasni ishlatishke we undin bashqa amillarni étibargha élishqa muhtaj bolmighan bolatti. Ularning nezride özgermeydighan höküm ispatlanmighanliqi üçün ularning hökmimu özgerdi, zaman we sharaitning özgirishi bilen petiwaliri özgerdi.

2. Bir adem hezriti abdullah ibni abbas reziyellahu enhudin qatilgha tewbe barmu? Dep sorighanda, u ademge obdan nezer sélip qariwitip, qatilgha tewbe yoq dep jawab bergen. Ibni abbas reziyellahu enhuning etrapidikiler: biz séning ilgiri qatilgha tewbe qilish yoli bar dégenlikingni anglighan iduq, emdi bolsa yoq déding, bu néme gep? Dégende, ibni abbas reziyellahu enhu: qarisam bu ademning közide qatilliq chiqipla turidu, u bir möminni öltürwitip kilip andin sorighan bolsa bir gep idi, uning chirayida pushaymanning alametliri yoq... Lékin u mendin petiwa élip bir möminni öltüridighandek hés qilip qatilgha tewbe qilish yoli yoq dédim, dégen.

Alimlar ibni abbas reziyellahu enhuning sözidin: " bir ishni qilishtin (mubtila bolush) ilgiriki petiwa, shu ishni qilip bolghandin (mubtila bolup bolghandin) kéyin bérilgen petiwagha oxshimaydu" dégen bir qaidini alghan.

Ibni abbas reziyellahu enhudin: bir ayal hejni xata qilip saptu, qandaq qilidu? Dep soralganda, kaffarat üçün bir qoy boghuzliwetsun, dégen. Bashqilar: u ayal bay ayal idi dégende, ibni abbas reziyellahu enhu: undaqta bir töge boghuzliwetsun, dégen. Démek bu petiwalalar sher'i qaidiler üstige bina qilin'ghan.

2315.-sual: tabiinlar we ulardin keyinkilarning dewride petiwaning özgirishi

tabiinlarning dewride petiwaning özgirishige qanchlighan misallarni uchritalaymiz:

tabiinlar xelq ammisining menpeetni közde tutup- kishlarning ehwali resulullah sellellahu eleyhi wesellemning dewridikidin özgirip ketkenliki üçün- tawarlargha baha belgileshni durus dep qarighan.

Hezriti ömer ibni Abdul'eziz medinige wali chéghida bir guwahchi we qesimi bilen höküm qlighan, süriyege wali bolghanda süriyeliklarning ehwali mediniliklarning ehwaligha oxshimighanliqi üçün ikki guwahchi bolmisa qobul qilmighan. U meshhur sözini:" kishler pasiqlashqanche yéngi mesililer peyda bolmaqta" dégen.

Imam ebuhenife öz dewride bir ademning srtqi adilliqi bilen kupayilinip ehwali normal ademning guwahliqi bilen höküm chiqirishni durus dep qaraytti, ebuyüsüp we muhammed sheybanining dewrige kelgende ular buni ret qilghan.

Henefi ölimaliri imam bilen ikki shagiriti arsiidiki köz qarash oxshashmasliqini: - delil we pakit oxshashmasliqi emes- dewr we zaman oxshashmasliqi dep atishidu.

Henefi mezheb ölimalirining keyinki imamliri petiwa bergen bir qanche mesililerge

zaman we sharaitning özgirishge binaen oxshimaydighan petiwa bergen.

Maliki fiqhisidiki "risale" namiliq meshhur eserning aptori imam ebuzeyd qeyruwanidin hikaye qiliniduki, uning qorusining bir témi örülüp kétidu, u mal- mülkini himaye qilish üçün, ittin birni béqip hoylisigha baghlap qoyidu. Beziler u alimgha: malik it béqishni yaman köridü, dégende, u: eger malik mushu zamanda yashighan bolsa wehshi shirdin birni baqqan bolatti! Dep jawab béridu.

Her bir mezhebte mushuninggha oxshash körünüşler köp tépilidu, bu islam sheriitining kenglikige delildur, islam sheriitidiki kenglik we kengirish xususiyiti sherietni her zaman we her makan'gha yaraydighan iqtidargha ige qilghan.

2316-sual: petiwaning zaman, makan, sharait we örpning özgirishi bilen özgirishining qadisi

bu yerde eskertishke tégishlik bir mesile shuki, biz petiwa özgiridu dsiek uning menisi sherietni barliq hökümliri zaman, makan, sharait we örpning özgirishi bilen özgiridu dégenlik bolmaydu. Hökümler ikki türlük bolidu:

birinchi: özgermes hökümler bolup zaman, makan we sharait qandaq özgirip ketsimu özgermeydu we ijihadni qobul qilmaydu. Bu dalalet qet'i (körsetmisi keskin) bilen ispatlan'ghan hökümler: mesilen: allahning birliki, allahning kitabliri, peyghemberliri, perishtiliri, qiyamet künige ishinishke oxshash étiqadi mesililer; namaz, zakat, ramizan, hejge oxshash sabit ibadet shoarliri; iyjabi güzel büyük exlaqlar yaki nachar exlaqlar, shundaqla élim -sétim, nikah, talaq, jaza shliri, miraslar, undin bashqa özgermes prinsiplardiki qet'i hökümler özgermeydu. Chünki bu hökümler waqt, orun, örp, sharait, exlaq, iqtidar we hajatlerning özgirishi bilen özgermeydu.

Shuning üçün halal pak yimeklik haramgha, haram halalgha özgirip qalmaydu. Zina qilish we haraq ichishning hökmi haram, u halalgha özgirip qalmaydu. (zörüriyet ayrim ehwal)

ikkinchi: zaman, makan we sharaitniki menpeetning teqezzasi boyiche özgiridighan hökümler. Bu dalalet zenni (yeni nesning uqumi bir qanche xil menanini uqturush ihtimalliqi bar) bilen ispatlan'ghan hökümler. Mesilen: tezir (edeblesh) jazasining miqdari, türliri we süpetlirige oxshash... Chünki sheriет menpeet boyiche bu mesililerde türlük bolidu. Mana bu " zaman, makan, sharait we örpning özgirishi bilen petiwa özgiridu" dégen qaidining meqsiti.

* imam ibni teymiye " büyük imamlardin malametni kötürwitish" namiliq kichik esiride mundaq deydu: "mezheb iglirining hemmisi ümmetning raziliqqa érishkenlerdur, ümmet elwette toghra yolda mangmaydighan birsidin razi bolmaydu. Bu mezheblarning hemmiside yaxshliq bar".

Töt mezhebning ixtilap qiliishdiki sewebler bir qanche xil: mesilen imam malik medine ehlining emilini höjjet ornida köridü, yene beziler undaq qarimaydu, imam ebuhenife qiyasni ishlitishte kengri yol tutidu, lékin imam ehmed qiyasni tar derjide qobul qilip, sahabilerning ish - izlirini qobul qilidu, beziler sahabilerning sözlirini bir shert bilen qobul qilsa yene beziler bir qanche shert bilen qobul qilidu. Beziler bir rawini ishenchilik dep qarisa yene beziler undaq qarimaydu, mushuninggha oxshash sewebler

mezheb imamliri arisidiki usuli sewebler bolup petiwaning oxshashmasliqining sewebidur.

Démek, köz qarashning oxshash bolmasliqining bir qanche түrlük sewebi bar, shuning üçün kishlarni bir xil pikirge keltürgili bolmaydu. Köz qarashning түrlük bolishi ümmet üçün rehmet we zörüriyet. Eger allah kishlarning hemmisni bir xil köz qarashqa qilishni irade qilghan bolsa nusustarning hemmisni "dalalet qet'i" qilghan bolar idi.

2317-sual: ijihad yoli ochuq

ijihad qilishning ölchemliri we qaidiliri bolidu, ijihad derwazisi hemme adem üçün ochuq emes, ijihad peqet salahiyiti toshqan alimlar üçün ochuq. Bir qanche kitabni oqupla, sahabe, tabiin we büyük imamlarning izahatigha tayanmay ijihad qildim deydighan köz qarashlar ret qilinidu.

Ijihad derwazisi ochuq, u derwazini héch bir insan taqap qoyghan emes, héch bir insanning taqash hoquqimu yoq, chünki bu derwazini resulullah sellellahu eleyhi wesellem échip bergen. Bir qisim alimlarning: "ijihad derwazisi taqaq" déginidin meqset, salahiyiti yoq turup, ijihad qilimen deydighan we hakimlarni razi qilish üçün sheriet bilen oynashidighan kishlerge qarita déyilgen gep...

Ijihad" qet'i nusust" (yeni dalale qet'i) bolmighan orunlarda öz ehligi ochuq, qet'i nusust bar orunlarda ijihad qilishqa bolmaydu. Mana bu "nes bar yerde ijihad yoq" dégen sözning mensii.

Nusust(qur'an kerim we hadis sherifning tékistliri) dalale qet'i we dalale zenni dep ikki түрге ayrilidu. Dalale qet'i(meqisiti éniq, bir xil ihtimalliqdin bashqa ihtimalliq yaki izahatni qobul qilmaydighan) nusustlarda ijihad qilishqa yol yoq. Lékin dalale zenniy (bir qanche xil ihtimalliqi bar yaki bir qanche xil izahatni qobul qilidighan) nusustlarda ijihad qilishqa bolidu. Piqhi mezheblirining köz qarashining oxshash bolmasliqtiki seweblerning birsi mushu...

2318-sual: zaman amilining petiwaning özgirishidiki ehmiyiti

zamanning özgirishidin meqset insanning özgirishi közde tutulidu, chünki zaman özgirip, insan öz halitide qalsa, höküm özgermey öz halitide turiwiridu.

Mesilen, resulullah sellellahu eleyhi wesellem zamanida ayallar besh waqit namazgha mesjige - yol yaxishlanmighan (yeni chiragh yoq) bolismu- baratti, ayallar xüpten we bamat namizini mesjidte oquytti. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem ayallargha xitab qilip: "xush puraq nersileni istimal qilmay barsun" dégen. Yeni bashqilarning diqqitini tartqidek derjide girim boyumlrini istimal qilmastin barsa bolidu.

Hezriti aisha resulullah sellellahu eleyhi wesellem wapat tépip ketkendin kéyin öz zamanisidiki ayallarning etire we shuninggha oxshash nersilerni ishlitip mesjidke barghanliqini körüp razi bolmighan we resulullah sellellahu eleyhi wesellem ayallarning mundaq özgirip mesjidke kilishni bilgen bolsa, elwette ulargha ruxset qilmighan bolar idi, dégen. Démek, bu yerde istilning özgergenliki üçün zaman özgerdi.

Imam ezem ebu henifining öz dewride bergen petiwalarning üchte ikki qismigha imam ebuyüsüp we muhemmed hesen sheybani bashqiche köz qarashlrini bayan

qilghan. U ikkeylendin sewebi soralganda- höjjet we pakitning özgirishi emes- dewr we zaman özgirishidur, dep jawab bergen.

Imam ezem bilen ebuyüsüp we muhemmed hesen sheybanining arliqidiki zaman bek köp emes idi, 10 yaki 20 yildin kéyinla imam ezem bilen ikki shagiriti arsida köz qarashda zor ixtilap yüz berdi.

Henefi fiqhisini madda sheklide qanunlashturghan edliye höküm jorli: "zamanlarning özgirishi bilen hökümlarning özgirishi inkar qilinmaydu" dep bayan qilidu. Dalale qet'i üstige bina qilin'ghan hökümler hergiz özgermeydu... Bu feqihning xiyaligha kiripmu chiqmaydu. Özgiridighini öz zamanigha munasip dep qarap ijtiha üstige bina qilin'ghan hökümler özgiridu.

Mesilen, qedimqi fuqahalar bir adem mueyyen süpetke asasen bir nersini körmey soda qilghan bolsa, körgende hélqi nerse süpetlen'gendek chiqmisa, uning sodini buzush yaki dawamlashturush heqqi bolidu, deydu. Ilgiriki zamanlarda bir adem öy sétiwalmaqchi bolsa, bir éghiz öynila körüp sodilshatti, bir éghiz öyni körse hemme éghiz öyni körgendek bolatti, chünki u zamanda öyler bir birsidin perqlenmeytti. Bütün bolsa, her bir éghiz öy perqlinidu, mihmanxana bilen aram alidighan öy oxshamaydu. Bütün her bir éghiz öyni körmise körgendek bolmaydu. Chünki her bir éghiz öyning özige xas alahidiliki bolidu...

Ilgiriki alimlar qur'an ügetküchiler, imamlar we mezinler heq alsa bolmaydu dep qaraytti, kéynki alimlar bolsa heq alsa durus, bolmisa dewet ishliri arqigha chikinidu dep petiwa berdi.

Mana bu alimlarning zamanning özgirishi bilen höküm özgiridu, dégen sözining menisi.

Mesilen, alimlar bir waqitta ayallar mesjidke barmaydu, dédi, yene bir waqitta yashan'ghan ayal bolsa barsa bolidu, yash ayallarning barmighini yaxshi dédi. Kéynki dewrlerde mutisheddiler kélip: yashinip qalghan bolsimu mesjidke bérishqa bolmaydu, deydighanlar chiqti...

Biz kitablarda mushundaq türlük petiwalarni uchritimiz, kitablarda uchratqanliqimiz üçünla mushu petiwalarni öz eyni élishimiz wajibmu? Bu petiwal bezu waqitlarda toghra bolsimu yene bezu waqitlarda türlük illetler sewebidin petiwa özgiridu.

Mesilen, бүгүнki күнlerde ayallar öyliridin chiqidu, bilim élish üçün mektepke baridu, bazarlarga sodiliq qilish üçün chiqidu, bashqa sheherlerge türlük meqsetler üçün baridu, mesjike baridu?... Emdi mushu orunlar ayallarga harammu?

Mushu noqtigha kelgende petiwalarni sheriet meqsetliri we prinsipilirining körsetmisi astida özgertishke mejbur bolimiz.

2319.-sual: melumatlarning özgirishi petiwalarning özgirish amilliri qataridin

melumatlarning özgirishi, hajetlarning özgirishi, iqtidarning özgirishi, örpning özgirishi, weziyetlarning özgirishi we exlaqning özgirishi... Bularning hemmisi petiwaning özgirish illetlidir.

Bүгүнki dewrde melumatlar köpiyip özgerdi, melumat bezide köyipidu, yene

bezide aziyidu, bezide toghra bolidu, yene bezide xata bolidu...

Melumatlarning éshishi bilen alimlarning bir témidiki chüshenchisi éship baridu, ilgiri bilinmigen nersilerni bileleydu, mushu sewebtin petiwa özgiridu. Bu mesile imam ebuhenifidin kéyin yashighan ebuyüsüp, muhemmed sheybani we zuferge oxshash qedimqilardimu yüz bergen. Ular köpligen hökümlerni özgertken, henefi mezhibining üchte ikki qism mesilliride imamigha oxshimaydighan petiwa bergen. Bu özgürüshning sewebi waqitning özgirishi we melumatlarning özgirishi seweblik idi, chünki ebuyüsüp medinige béríp imam maliktin nurghun melumatlarni anglidi, imami ebuhenife riwayet qilmighan hedislerni riwayet qildi, bu ehwal uning köz qarashlirini özgertti. U iraqтики waqtida bir sani 8 jing deyitti, medinige barghanda 5 jing we 150 giram dédi. U: imam ebuhenife men körge nersini körge bolsa, men dégendek dégen bolatti dégen. Démek, medinide ebuyüsüpning ilmi (melumati) özgerdi.

Ilmning özgirshimu petiwaning özgirish sewebidur, imam shafii misirgha barghanda iraqтики mezhibini(köz qarishni) özgertken. Chünki misirda ilgiri anglap baqmighan hadis sheriflerni anglighan, shu sewebtin köpligen mesililerni özgertken, shunga iraqтики mezhibi (köz qarash) kona mezheb, misirdiki mezhibii yéngi mezheb dep atilidu.

Misal alsaq, islam dinida (kafir musulman'gha mirasxor bolalmaydu, musulman kafirgha mirasxor bolalmaydu) dégen qaide ittapaq bir mesile. Alimlar burundin tartip mushundaq petiwa béríp kelgen. Lékin "yawrupa islam mejilisi" yawrupaliqlardin musulman bolghanlar ata- anisidin miras alamdu yaki miras almamdu? Dégen mesilide kengri izdinip, axiri bir ailidin bir kishi musulman bolghan bolsa, ata- anisidin miras alsa bolidu, dégen petiwani yawrupa musulmanlirigha bergen. Chünki sahabilerdin muaz ibni jebel, muawiye ibni ebusufyan, tabiinlardin: seid ibni museyyib, mesruq, yehya ibni yemer we undin bashqa bir bölük kishler: " musulman kishi kafirgha mirasxor bolsa bolidu" dep petiwa bergen.

Bu köz qarashni imam ibni teymiye we imam ibni qeyyim küchlendürgen : "néme üçün musulman terk etken nersilerning bedilige almayimiz?" dégen. Démek, melumat özgerdi, shuning üçün yawrupa islam birligi shundaq petiwa berdi...

2320.-sual: qet'i(keskin) nes yaki mezheb ijmasi bar mesilide ijtihad qilishqa orun yoq

mujtehidning ikki mesilide ijtihad qilishigha bolmaydu: birisi qet'i nes(yeni dalale qet'i) bolsa ijtihad qilishqa yol yoq, yene birsi töt mezheb birlikke kelgen mesilide ijtihad qilishqa bolmaydu. Mujtehid ijtihad qilghanda hawayi hewsi yaki yenggil delillerge tayinip ijtihad qilishi durus emes, ijtihad qilghanda eng küchlük delilge tayinip ijtihad qilishi lazim. Mezheblarning köz qarishi bir qanche xil bolghan we bir qanche xil ihtimalliqni qobul qilidighan mesililerde ijtihad qilidu.

"nes bar yerde ijtihad qilish yoq" dégen sözning menisi neske qarishi ijtihad qilishqa bolmaydu, dégen bolidu, lékin bu nesni chüshünüshtiki ijtihad qélip qalidu, chünki nes omumi bolup xususlashturushni qobul qilamdu? Yaki mutleq bolup qeyid qilishni qobul qilamdu- yoq? Dégen mesililerde ijtihad qilishqa bolidu.

Nes dégen sözning usuli(usuli fiqhi) menisi we omumi menisi bar, bezide nes dégen söz (ayet yaki hadis sherif)ni köristidu, yene bezide mueyyen menagha qet'i -yaki shuninggha oxshash nerse bilen- dalalet qilidighan sözdur.

Eyni zamanlarda mujtehid shexsi ijtiha qilatti, bögünki künde melumatning dairisi kengiyp, ilimler texessusliqqa ayrilip tür köpeydi, shuning üçün bögünki kündiki bir alimning hemme melumatlarni toluq özleshtürüp bolshi xéli qiyin. Shuning üçün bögünki künde ijtiha kolliktip sheklide élip bérilmaqta, bu nahayiti yaxshi chare, her sahediki mutexassis alim öz saheside tetqiqat élip baridu...

2321.-sual: nes körnüshidiki ijtiha dning qimmiti

hezriti ömer reziyellahu enhuning dewrde acharchiliq yüz bergen yili hezriti ömer reziyellahu enhu oghurluq qilishqa bérilidighan jazani emeldin qaldurwetti, likén u nes(ayet yaki hadisni) toxtatmidi. Yeni ayetning hökmi muqerrer, lékin emel qilishni shubhe sewebidin qilmidi.

Esilde emel qilmay bashqilarning heqqini oghurlaydighan ademning qoli kisilidu, lékin hezriti ömer reziyellahu enhuning dewrde omumi acharchiliq yüz bérip bezi kishlerde hajet tughdurup qoydi, hajet sewebidin bashqilarning nersisini oghurlash jaza turghuzushqa shubhi peyda qildi. Chünki jazalar shubhi bilen toxtaydu yeni ija qilnmaydu, omumi acharchiliq jazani saqit qildi yaki jazaning wajibliqini saqit qildi.

Insanning ihtiyaji bir waqittin yene bir waqitqa özgirip turidu, shuning üçün kishlarning ihtiyajini nezerge almaq lazim. Mesilen, zakat ademning اساسliq ihtiyajidin ashqanda wajib bolidu, bögünki dewrde mekkige oxshash issiq rayunlarda yashaydighanlar üçün tonglatqu اساسliq ihtiyajqa aylandi, ilgiri undaq emes idi. Sharaitning telipi bilen mushuninggha oxshash nersilerning hökimi özgiridu.

Bögünki sharait insanlarga köp iqtidar ata qildi, yéngi ilim - pen insan'gha téxnika, biologiye, alem boshluqi, atom iqtidari, melumat we alaqa- uchur iqtidarini berdi. Bu yette türlük ilmi inqilap insan'gha ilgiri yoq nersilerni ata qildi. Bu nersilerning höküm chiqirishta tesiri bar.

Mesilen, ilgiriki alimler ayal kishi yoldishigha egishishi lazim, yoldishi qaysi sheherde yashisa shu yerde yashishi lazim dep qarighan idi, ular kéyin bu petiwasini özgertken, chünki kishlarning exlaqi özgürüp bezi kishler - shu sheherde ayalining tuqqini bolmighanliqi üçün- ayaligha zulum qilghan. Shu sewebtin alimler ayal kishi yoldishi yiray yerge baridighanliqi üçün- ayal kishi ailisi bilen asan alaqilishalmaydighan bolsa- yoldishigha egishishi layiq emes, dep petiwa bergen.

Bögünki dewrde bolsa ayal kishi nedila bolmisun, ailisi bilen tilfon, fakis, ilktironluq adris we shuninggha oxshash türlük wastilar arqiliq tiz we asanla alaqilishalaydu. Undaqta bu sahege ilgiri alimler bergen petiwa özgiridu.

2322.-sual: petiwa kishlarning exlaqining özgirishi bilen özgiridu

exlaqning özgirishini alimler zamanning buzulishi dep ataydu, emeliyette zaman buzulmaydu, kishlarning exlaqi buzulup, yaxshiliqtin yamanliqqa, toghra méngshitin burulushqa, qérindashliqtin shexsiyetchilikke...Özgiridu. Adil xelipe ömer ibni abdul'eziz

mundaq dégen" kishlarning buzulishi bilan yéngi mesililer peyda boldi, buzuqchiliqning peyda bolishi mushu buzuqchiliqqa munasip hökümlarni peyda qilidu". Shuning üçün hezriti ömer ibni xettab reziyellahu enhu öz zamanida haraq ichken ademge hezriti ebubekri reziyellahu enhuning zamanidikidin ashurup urghan. Hezriti ebubekri reziyellahu enhu 40 ni urghan, hezriti ömer ibni xettab reziyellahu enhu islamgha yéngidin kirgen kishlarning haraqni uzun'ghiche tashlimighanliqigha qarap 80 derre urghan.

Bügünki dewrde basqunchiliq jinayiti ewj élip ketti, seudi alimliri basqunchilug qilghuchilarning jazasi - bir ademdin basqunchilug tekrarlan'ghan bolsa- ölüm jazasi bérish lazim dep petiwa berdi. Chünki türme kupaye qilmaydighan bolup qaldi. Shundaqla alimlar seudiyede xiroyin, efyun... Satquchilargha ölüm jazasi bérish lazim dep petiwa chiqardi. Chünki bu nersiler jemiynetni weyran qilip, nurghun ademlarning jénigha zamin bolidu. Bezi alimlar xiroyin etkeschilirige " herabe" (allahqa qarshi turghanning jazasi) ni bérish lazim dep petiwa berdi:" allah we uning resulü bilen urush qilidighanlarning, yer yüzide buzghunchiliq qilidighanlarning jazasi shuki, ular öltürülüşüshi yaki dargha ésilishi yaki ong qolliri we sol putliri késilishi yaki sürgün qilinishi kérek. Bu(yeni jaza) ular üçün bu dunyada reswaliq (élip kelgüchidur), axirette ular chong azabqa duchar bolidu" [maide sürisi, 33- ayet.]

yene bir misal, mashinichi we boyaqchilarni tölitish: mashinichi yaki sirchi eslide meqsetlik halda rex yaki sirni buziwetmise tölimeydu, lékin yalghandin buzulup ketti dep dawa qilidighan ishlar peyda bolghanliqi üçün hezriti ömer reziyellahu enhu we hezriti eli reziyellahu enhu buzulup kétip qalsa töleydu, dep qaridi.

2323.-sual: zaman, makan, sharait we örpining özgirishi bilen petiwa özgiridu, dégen qaide toghrisida ellame ibni qeyyimning" elam muwaqiin" kitawidin misallar

1. munker ishni tosush wajib.

Ebu seid xudri reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: kimki bir yaman ishni körse, uni qoli bilen özgertsun. Undaq qilalmisa, tili bilen özgertishke tirishsun. Undaqmu qilalmisa, dilida u ishni yaman körsun. Mana bu, imanning eng ajiz halitidur. (muslim: 49)

resulullah sellellahu eleyhi wesellem yene bir hediste:" kim emiridin (musulman hakimdin) bir nersini yaqturmisa sewr qilsun, uning itaitidin chiqmisun" dégen. (buxari we muslim riwayet qilghan.) sahabe we tabiinlar zamanida yüz bergen pitnilerni tosush üçün beziler sewr qilalmighanliqi üçün téximu chong pitiniler yüz bergen. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem mekkide eng qebih munker ishlarni körüp turatti, butlar bilen toshup ketken keibde namaz oquytti. Bu munker ishlarni mekkidiki chéghida tosmay, mekke azat bolghandin kéyin andin tostı. Beytullahning ulini esli halitige keltürmekchi bolup, yéngidin islamni qobul qilghan qureysh xelqining selbi tesir almasliqi üçün bu ishni kéchiktürdi. Shuning üçün resulullah sellellahu eleyhi wesellem hakimlarni qol arqiliq tosushqa ruxset qilmighan, sewebi (musulman) hakimlargha qol ishilitilse téximu

chong pitne yüz bérishi mümkin!.

Imam ibni teymiye mundaq deydu: tatarlar sham (süriye) ni béswalghan chaghda men bir qanche doslurum bilen kétip béríp, bir bölük tatarlarning haraq ichiwatqanligini körüp qalduq, bezi doslurum ularni tosushqa bashlidi, men doslurumning qilghinini toghra tapmay:" haraq namaz we allahni zikri qilishtin tosup qoyidighanliqi üçün allah haraqni haram qildi. Haraq bu tatarlarni adem öltürüş, perzentlirimizni esirge élish we mallirimizni bulashtin tosidu, shunga ular bilen karinglar bolmisun" dédim deydu.

2. Jihad arliqida qolning kisilmeydighanliqi:

resulullah sellellahu eleyhi wesellem: " ghazatta qollarning ksilishini tosti" (tirmizi, ebudawud we nesei riwayet qilghan.) oghirlarning qolini kisish allah toxtatqan belgilime. Uningdin yaman ishlar yüz bermesliki yaki u musulman eskerning düşmenler sépigha qéchip ketmesliki üçün resulullah sellellahu eleyhi wesellem bu jazani jihad arliqida turghuzushtin tosti. Imam ehmed, is'haq ibni rahewiye, ewzai we undin bashqa alimlar düşmen zéminida (yeni urush halitide) jazalar turghuzlmaydu dégen.

Islam qomandani xalid ibni welid beni juzeyme qebiliside " dinimizni özgerttuq" (musulman bolghanligini mushundaq ipadiligen) dégen yaki qilichni körüp " bir ilahdin bashqa ilah yoq" dégen kishlarni öltürwetkende, resulullah sellellahu eleyhi wesellem: i allah, men xalidning qilghan ishidin bizar" dep, uni jazalimighan.

3. Acharchiliq jazaning chüshüp kétish sewebliridin:

hezriti ömer ibni xettab reziyellahu enhu acharchiliq yüz bergen yili oghurlardin qol kisish jazasini chüshürwetken. Chünki omumi acharchiliq yüz bergende kishlerde zörüriyet we hajet tughulidu, mundaq sharaitta zörüriyet igliri zörüriyettin xatirjem bolalmasliqi mümkin.

4. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem : " sediqe fitrida her bir ademge xorma yaki arpa yaki quruq üzüm ... Din bir sa perz qilghan" (buxari riwayiti.) resulullah sellellahu eleyhi wesellemning bu türlerdin perz qilishidki seweb bu yémeklikler mediniliklarning اساسliq ghizasi idi. Bu yémeklikler hemme yerde اساسliq ghiza ornida bolmaydu, bezi sheherlerde gürüch yaki qonaq yaki béliq yaki undin bashqa yémeklikler اساسliq ghiza bolidu. Bu sheherde yashaydighan kishler özliri némini اساس qilsa shu nersidin bir sa berse perz ada bolidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem belgilep bergen nersining özini bérish perz emes, meqsetni hasl qilish perz.

Meqset kembeghellarning hajitini qandurushtur. Nan bérish ünümlük bolsa nan bergen yaxshi, yémeklik(xam ashliq) bérish ünümlük bolsa yémeklik bergen yaxshi, bir sa yémeklining qimmitini bérish ünümlük bolsa pul bergen yaxshi...

5. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem : " heyizdar ayalning pak bolghan'ghan qeder beytullahni tawab qilishidin cheklidi, u: beytullahni tawab qilmay bashqa paaliyetlarni qiliwergin dédi" (buxari riwayet qilghan.) bezi kishler bu hedisni her qandaq zaman we sharaitlarda omumi dep qarap, qadir bolush yaki qadir bolalmasliq arsini perqlendürmidi. Bir bölük alimlar heyizdar ayal beytullahni tawab qilsa durus bolidu, heyiz tawabning sehiliqini cheklimeydu dep qaridi. Chünki ular pak bolushni qan qiliwetse tüzlinip kétidighan wajib, pak bolmisimu tawab qilsa sehi bolidu dep qarashiti. Bu imam ebuhenife, shagirtliri we imam ehmedning köz qarshidur. Ümek bilen kelgen

ayal heyiz mudditi tügigen'ge qeder bashqilarni qaytishtin tosüp qélish éghirchiliq, sheriet bundaq éghirchiliqni xalimaydu. Zörüriyet sewebidin qilghan heji sehidur. Tawaf wida qilalmisa mesile yoq...

Zörüriyet heyizdar ayalining mesjidke kirishini mubah qilidu. Sheriette ajiz kilip qalsa wajib bolmaydu, zörüriyet bolup qalghanda haram bolmaydu.

6. "resulullah sellellahu eleyhi wesellemning dewride, hezriti ebubekri reziyellahu enhu we ömer reziyellahu enhuning xilapetlik dewrining deslipide, bir qétimda üç talaq dise bir talaq hisablinatti". (muslim riwayiti.) Lékin hezriti ömer reziyellahu enhuning dewride kishler talaq mesilisige sel qarap bir qétimdila üç talaq deydighan ishlar köpüyüp ketkenligi üçün, hezriti ömer reziyellahu enhu kishlerni talaq qilishtin agahlandurush we bu mesilide sel qarashning toghra emeslikini eskertish üçün, üç talaq disingiz üçke hisab bolidu, dégen.

Démek, talaq qilishta diqqet qilmay üç talaq dep salsam emdi qaytiwélis hoququm bolmaydiken, ayalim bilen ajrashmay bashqa amal yoq iken dep bir az oylunshqa mejbur bolidu. Shuning üçün üç talaqni üç dep qarash kishlerni xalighanche talaq qilishtin tosushning yaxshi charisi...

Tötinchi bap. Islam dinidiki jazalarning bayani

2324.-sual: islamdiki اساسliq jaza türleri

jazalardin zina qilghanliqning jazasi, bohtan chaplighanliqning jazasi, haraq ichkenlikning jazasi, oghriliq qilghanliqning jazasi we bulangchiliq qilghanliqning jazasi közde tutulidu.

2325.-sual: jaza uqumi

erebchide jaza dégeni ipadileydighan söz hed dégen söz bolup, bu sözning uqumi mena jehettin ikki nersining ottursida turup u ikki nersining bir birige ariliship kétishini tosudighan we aldini alidighan nerse, dégenlik bolidu. Mezkur jinayetlerge bérilidighan jazalar hed dep ataldi. Chünki jazalar, insanlarning mezkur jinayetlerni qilishqa adetlinip qélishini tosidu we aldini alidu.

U sözning istilah jehettiki uqumidin allah taalaning heq hoquqi süpütide we bendilerge zerer keltürüdighan türlük buzghunchiliqlardin tosush süpütide yolgha qoyulghan 80 we 100 dégen'ge oxshash miqdari toxtutup bérilgen jazalar közde tutulidu. Jazalar bolsa, jinayet ishleshtin burun jinayetlerni ishleshtin tosquchi we jinayet ishlinip bolun'ghandin kéyin jinayetlerni qayta tekrar qilishtin yandurghuchi hésablinidu.

Jazalarning miqdari qur'an kerim, sünnet we alimlarning birliki arqiliq yolgha qoyulghandur. Jazalarning 80 qamcha urulidu we 100 qamcha orulidu, dégen'ge oxshash mexsus bir miqdari bar. Shuning üçün bir ademge uni edeplesh yüzisidin bérilgen jaza mezkur jazalarning qataridin hésablanmaydu. Chünki bir ademge uni edeplesh yüzisidin bérilgen jazaning melum miqdari yoq. Shuningdek yene qisasmu

mezkur jazalarning qataridin hésablanmaydu. Chünki qisas, allah taalaning heq hoquqi emes bendilarning heq hoquqidur. Allah taala qisasning bendilarning heq hoquqi ikenlikini bayan qilip mundaq dédi: naheq adem öltürmenglarki, allah (naheq adem öltürüşni) haram qildi, kimki naheq öltürüldiken, (qatildin qisas élish, ya diyet élish, ya kechürüm qilish) hoquqini öltürülgüchining igisining qolida qilduq, igisi qisas élishda chektin chiqip ketmisun (qatildin gheyrini öltürüş, ya uning ezalirini késish, bir adem üçün ikki ademni öltürüş qatarliq ishlarni qilmisun), (naheq öltürülgüchining) igisige allah heqiqeten medetkardur (isra -33)

2326.-sual: jazalarning, tosquchi we kapparet ikenlikining bayani

jazalar insanlarni, ziyini jem'iyetke bolidighan buzuq yaman ishlarni qilishqa qedem qoyushtin chekleydighan amillar süpitide yolgha qoyuldi. Shuningdek yene jazalar köp sandiki alimlarning köz qarishida jaza bérilgen ademni gunahtin pakizlaydighan amillardur.

Yene bir riwayette mundaq déyilgen: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: baliliringlarni (jahiliyet dewridikidek qiz baliliringlarni nomustin yaki kembeghelliktin qorqup) öltürmeslikke, (ayallar) bashqilarning balisini yalghandin erlirining balisi qiliwalmasliqqa, men buyrughan yaxshi ishlardin bash tartmasliqqa bey'et qilinglar! Silerdin kim bu wedige wapa qilsa, uning ejrini alle béridu. Wapa qilalmay, cheklen'gen bu ishlardin birerini qilip sélip, gunahi üçün bu dunyada jazalansa, bu jaza uning gunahigha kepparet bolidu. Emma alle uning bu qilmishini bu dunyada yapqan bolsa, qiyamette özi xalighanche bir terep qilidu, xalisa gunahini kechürüm qilidu, xalisa jazalaydu dédi. Shuning bilen, biz peyghember eleyhissalamgha shu boyiche bey'et qilduq. Bu hedisi tirmizi we nesaimu yuqiriqidek riwayet qilghan bolup, ularning riwayitide mundaq déyilgen: wedige wapa qilalmay, cheklen'gen bu ishlardin birerini qilip sélip, gunahi üçün bu dunyada jazalansa, bu jaza uning gunahigha kepparet bolup gunahirini uyuydu. Eger alle uning bu qilmishini dunyada yapqan bolsa, uni qiyamette özi xalighanche bir terep qilidu. Yeni xalisa gunahini kechürüm qilidu, xalisa jazalaydu. (buxari, muslim)

mezkur hedistiki peyghember eleyhissalamning "allah xalisa uni kechüridu, xalisa uni azablaydu" dégen sözi ötküzüp salghan jinayetliri üçün tewbe qilghan we tewbe qilmighan ademlarning hemmisini öz ichige alidu. Bu, bir qisim alimlarning köz qarishidur. Emma köp sandiki alimlar "ötküzüp salghan jinayetliri üçün tewbe qilghan u adem qayta jazagha tartilmaydu. U adem qayta jazagha tartilmisimu, lékin u adem allah taalaning azab bérıp qélishidin xatirjem bolalmaydu. Chünki adem tewbisining qobul bolghanliqini yaki qobul bolmighanliqini bilmeydu" deydu.

Henefiy mezhepidikilarning köz qarishida, jazalar ishlep sélin'ghan jinayetlarning gunahiridin pakizlimaydu. Ishlep sélin'ghan jinayetlarning gunahiridin peqet tewbila pakizlaydu. Shunga birer jinayet ötküzüp salghan ademge jaza bérilgen, emma u adem u jinayetni ötküzüp salghanliqi üçün tewbe qilmighan bolsa, u ademning üstide u jinayetning gunahi qélip qalidu. Bularning sözlirining toghra ikenlikini tewbe qilishqa

chaqirip kelgen ayetlarning tashqiri meniliri körsitip béridu. Töwendiki ayetler ularning qataridindur. "tewbe qilghan, iman éytqan, yaxshi emellerni qilghan, andin toghra yolda mangghan ademni men elwette nahayiti meghpiret qilghuchimen" (taha-82)

ular allahqa ikkinchi bir mebudni shérik qilmaydu, allah haram qilghan naheq adem öltürüş ishini qilmaydu, zina qilmaydu, kimki bu (gunahlar) ni qilidiken, (axirette) u jazagha uchraydu [68]. Qiyamet küni uninggha hessilep azab qilinidu, u menggü azab ichide xarlan'ghan halda qalidu [69]. Peqet (ularning ichidin) (bu dunyadiki chéghida) tewbe qilghan, iman éytqan we yaxshi emellerni qilghanlarla bu halda qalmaydu, allah ularning gunahlarini yaxshiliqqa almashturidu, allah tolimu meghpiret qilghuchidur we merhemet qilghuchidur (purqan-68-70)

2327.- sual: insan tebiti heqqide

allah taala insanni zémindiki izbasari qilip yaritip, uni zéminni güllendürüşke buyridi. Nawada insanlar zéminda baqiy bolup turmaydighan bolsa, bu wezipe hergizmu ada bolmaytti, shunga insan zéminda yashap keldi, tériqchiliq qildi, ishlepchiqardi, bina qildi we güllendürdi. Démek: insanlar allah taala tapshurghan wezipini ada qilip keldi, bu wezipining toluq orundilishi üçün allah taala insanlar hayatining dawamlishishigha kapaletlik qilidighan bir qisim ichki türkte we tebetlerni insan'gha singdüriwetken.

Mesilen: insanda hayatini saqlap qalidighan yémeklikni izdesh tebiti bar, insanda yene jinsiy munasiwet ornitish tebiti bar, insanlar bu tebet bilen neslini saqlap qalidu, bu insandiki intayin küchlük bir tebet bolup, insanlar bu tebetning ussuzluqini qandurush üçün bir jörige muhtaj.

2328.- sual: jinsiy tebet aldida insanning pozitsiyisi

birinchi pozitsiye: din we exlaq - peziletni étirap qilmaydighan, cheksiz erkinlik teshebbus qilidighan éqimlardikidek din, exlaq we örp - adet cheklimisini qayrip qoyup, jinsiy arzu - hewisini bolishigha qoyup bérish. Qandaq xalisa, qeyerde xalisa we kim bilen xalisa jinsiy hewisini qandurush. Insan bundaq ehwalda haywan derjisige chüshüp qalidu, netijide shexs, aile we pütün insaniyetni weyran qiliwétidu.

Ikkinchi pozitsiye: jinsiy arzu - hewisini pütünley boghup tashlap, xuddi mani dini we rahibliq éqimliridikidek özini mehrum qilish we japaliq turmush kechürush.

Bu, jinsiy arzuyni emeldin qaldurup, uni tirik kömüwétishtin bashqa nerse emes. Hemde bu, insanda jinsiy tebetni yaratqan allahning hékmitini inkar qilghanliq we bu tebetni insaniyet neslining dawamlishishi üçün ishlitidighan hayat qanuniyitige qarshi turghanliq bolidu.

Üchinchi pozitsiye: jinsiy arzu - hewisige chek - chigra sizip, uni boghup öltürüpmu qoymay, bolishigha qoyupmu bermey, uni ashu daire ichide qandurush.

Mana bu nikahlinishni yolgha qoyup zinani chekligen samawi dinlarning tutqan yolidur. Xususen bu arzu - hewesni étirap qilghan we uni qandurushqa halal yollarni qülaylashturup bergen, rahibliq we ayallardin ayrim yashashni chekligen, hemde zina we zinaning muqeddimilirimu qattiq chekligen islam dinining yolidur.

2329.-Suial: jinsi ialaqe we iunng türli

jinsiy ialaqe iikki qisimgha bölünidu: iularning biri halal qilin'ghan jinsiy ialaqe, yene

biri haram qilin'ghan jinsiy ialaqidur.

1. Halal qilin'ghan jinsiy ialaqe

halal qilin'ghan jinsiy ialaqe – iözining nikahlap ialghan halal iayali bilen jinsiy ialaqe qilishi démeaktur. Iözining halal iayali bilen jinsiy ialaqe qilish yaxshi hem sawapliq iishtur. Bu möiminlerning supitidur. Iallah möiminlerni medhiyilep mundaq deydu: "iular iewretlirini (iöz iayalliridin bashqa) haramdin saqlighuchilardur." (möiminun sürisi 5 - iayet)

1671/2827 - iebu zer reziyellahu ienhu mundaq deydu: bir qisim sahabiler peyghember sellellahu ieleyhi wesellemge: ii allening peyghembiri ! Baylar bizge ioxshash namaz ioquydu, bizge ioxshash roza tutidu. Iemma iular mallirining iartuqini sediqe qilip, köp sawabqa iériship ketti, dégen iidi, peyghember sellellahu ieleyhi wesellem: alle silerge sediqe qilidighan nerse bermidimu? Alleqa iéytqan her qandaq tesbih, tekbir, tehmiyd (alleqa hemdi iéytish) we tehliyl (laiilahe iillellah) iéytishning hemmisi sediqe bolidu. Yaxshi iishqa buyrup, yaman iishtin tosushmu sediqe bolidu. Biringlarning iayaligha yéqinchiliq qilishimu sediqe bolidu, dédi. Iular: ii allening peyghembiri ! Iözining shehwitini qandursimu iejir bolamdu? Dep sorighan iidi, peyghember sellellahu ieleyhi wesellem: ieger shehwitini haramdin qandursa, iuninggha gunah bolidighanliqini bilmemsiler?! Shuninggha ioxshash, shehwitini halaldin qandursa, iuninggha iejir bolidu, dédi. (muslim1006)

2. Haram qilin'ghan jinsiy ialaqe

haram qilin'ghan jinsiy ialaqe - iözige halal bolmighan biri bilen jinsiy ialaqe qilish démeaktur. Bu iish sheriit iistémalida "zina" dep iatilidu. Melumki, zina ieng chong gunahi kebirilerning biri bolup, iallah taiala musulmanlarni iuningdin qetiyy menii qilghan. Iallah taiala bu heqte mundaq deydu: "zinagha yéqinlashmanglar. Chünki iu qebih iishtur, yaman yoldur." (iisra sürisi 32 - iayet)

72/105 - iebu hureyre reziyellahu ienhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu ieleyhi wesellem mundaq dégen: zinaxor muiminlik halitide turup zina qilmaydu, ioghri muiminlik halitide turup ioghriqliq qilmaydu, haraqkesh muiminlik halitide turup haraq iichmeydu, bulangchi bashqilarning qimmetlik buyumlrini muiminlik halitide turup tartiwalmaydu. (buxari: 2475)

73/106 - iebu hureyre reziyellahu ienhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu ieleyhi wesellem mundaq dégen: kishi zina qilsa, iiman iuningdin chiqip kétip, béshi iüstide xuddi sayidek iegip yüridu, zinadin qachan qol iüzse, iiman shu chaghta iuninggha qaytidu. (iebu dawud: 4690) iallah taiala shunga zinani "yaman yol " dep teripligen.

2330. sual: naxsha – ussul we jinsiy oyun – tamashalar

islam yene jinsiy shehwetni qozghaydighan bihaya naxsha - ussul, yalingach kino - tiyatirdek ishlarni kesip qiliwélishni ret qildi. Bundaq bimene nersilerni beziler (sen'et) dep atashsimu, yaki beziler: (zamaniwilishish) yaki (tereqqi qilish) (medeniylishish) dep atiwélishsimu islam bularning hemmini ret qildi. Islam er - xotunluq munasiwitidin tashqiri herqandaq jinsiy munasiwetlerni haram qildi, qur'an kerim bularni men'i qilip mundaq dédi: zinagha yéqinlashmanglar, chünki u qebih ishtur, yaman yoldur [isra

sürisi 32- ayet] démek: islam dini zinani men'i qilish bilenla kupaye qilmay, uninggha yéqinlaship qélishinmu agahlandurdi. Biz yuqirida éytip ötkén we bashqa barliq shehwet qozghaydighan nersiler mushu yaman ishqa yéqinlashturidu, uninggha teshwiq qilidu we qiziqturidu, ularning bu qiliqliri némidégen yaman!.

2331- sual: zinagha yéqinlashmanglar

barliq samawi dinlarning zinani haram qilishda we uninggha qarshi turushta birdek ittitaqlashqanliqini körghinimizde heyran qalmasliqimiz kérek. Samawi dinlarning axirqisi bolsa, islam dinidur. Islam dini uni chekleshte qattiq ching turghan, uningdin qattiq agahlandurghan, chünki zina, nesebning ariliship kétishige, nesilge jinayet qilishqa, aililarning chuwulup kétishige, kishiler arisidiki munasiwetlerning parchilinishigha, yuqumluq késellerning tarqilishigha, shehwetni chékidin ashuriwétishke we exlaqning yimirilishige élip baridu. Ulugh allah bu heqte heqiqeten rast éytqan: zinagha yéqinlashmanglar, chünki u qebih ishtur, yaman yoldur. [isra sürisi 32- ayet]

biz yuqirida bayan qilghinimizdek, islam bir nersini haram qilidighan bolsa, uninggha élip baridighan barliq yollarni taqap, uninggha munasiwetlik barliq muqeddimalarnimu haram qilidu. Shehwetni qozghap, er - ayalgha pitne derwazisini achidighan, zinagha qiziqturidighan yaki uni yéqinlashturup qúlaylashturup bérighan herqandaq nersini buzuqluqning aldini élish we uning yolini tosúsh üçün islam dini chekleydu we haram qilidu.

2332- sual: namehrem bilen xaliy bir yerde bolush haram

islam haram qilghan munasiwetlerning biri: er kishining yat bir ayal bilen xaliy bir yerde bolishidur. Yat ayal déginimiz: er kishining toy qilishi menggü cheklen'gen ana, acha, singil, hammacha... Qatarliq yéqin tughqanliridin bashqa ayallardur. Bu, ularning biri yaki her ikkisige ishenmigenlikten emes, belki ularni ikkeylen yalghuz qalghan waqittiki erlik we ayalliq tebiti könglige salidighan yaman oylardin we weswesilerdin qoghdashtur. Qur'an kerimde peyghember eleyhissalamning ayalliri heqqide mundaq dep körsitilgen: peyghemberning ayalliridin bir nerse sorimaqchi bolsanglar, perde arqisidin soranglar, mundaq qilish silerning dilliringlarnimu, ularning dillirinimu eng pak tutidu [ehzab sürisi 53 - ayet]

tughqanlar arisidiki kengchilik netijiside intayin éghir aqibetlerning kélip chiqish éhtimalining aldini élish üçün peyghember eleyhissalam ayal kishini erning tughqanliri bilen mesilen: érinig bir tughqini, érinig ikki tughqini qatarliq kishiler bilen xaliy bir yerde olturushtin alahide agahlandurghan. Démek - tughqanlar bilen xaliy yerde bolush, bashqilargha qarighanda bekrete xeterlik, ézip sélishe éhtimali téximu küchlük, chünki tughqan kishi yat kishilerning eksiche héch túsalghusizla öyge we ayallarning qéshigha kireleydu. Ayal kishining taghisining oghli, hammisining oghli qatarliqlardek özining namehrem tughqanlirimu shuninggha oxshash. Ayal kishi ular bilen bille xaliy yerde oltursa bolmaydu.

Yat ayal bilen yat erkishining xaliy yerde bolishi bir qanche jehettin xeterlik. Chünki ikkisi arisida gunah yüz bergen teqdirdé, ular diniy xeterge duchar bolghan bolidu. Nawada éri künlep ayalini qoyup bérighan bolsa, bu ayrilish ayalgha éghir kélidu.

Hemde uruq - tughqanlar arsida bir - birige gumanliq qarash ehwali yüz berse, ijtimaiy munasiwetke éghir tesir körsitidu. Undaq xeter peqet insan tebitidiki hés - tuyghulardinla kélip qalmastin, belki yene aile ichi, er - ayal ikkeylenning ichki hayati we sirlirining yéyilip, wat - watlar, yétim aqsaqallar we bashqilarning ehwalini tingtinglashqa amraq ademler we bashqilarning öyini buzüşqa xüshtar kishilarning aghzigha chiqip qélishidinmu kélidu.

2333.- sual: shehwaniy qarash

islam haram qilghan nersilarning biri bolsa, erning ayalgha, ayalning erge artuqche qarishidur. Köz qelbning achquchidur, qarash pitnining elchisi we zinaning muqeddemisidur, shunga allah taala ippetlik bolushqa buyrush bilen barabar pütün mömin er - ayallarni tikilip qarimasliqqa buyrighan: möminlerge éytqinki, (namehremnerge) tikilip qarimisun, ewretlirini (zinadin) saqlisun, mundaq qilish ular üçün eng yaxshidur, allah heqiqeten ularning qilmishliridin toluq xewerdar. Mömin ayallargha éytqinki, namehremnerge tikilip qarimisun, ewretlirini yapsun, tashqi zinnetliridin bashqa zinnetlirini ashkarilimisun, lichekliri bilen kökreklirini yapsun, (tashqi zinnetliridin bashqa) zinnetlirini erliridin, atiliridin, ya qéyinatiliridin, ya oghulliridin, ya erlirining oghulliridin, ya öz qérindashliridin, ya qérindashlirining oghulliridin, ya hemshirilirining oghulliridin, ya dindash ayallardin, ya qol astidiki chöriliridin, ya xotunlargha éhtiyaji yoq xizmetchilerdin, ya balaghetke yetmigen balilardin bashqilargha körsetmisun, zinnetlirini bashqilargha bildürüş üçün ayaghlirini yerge urmisun [nur sürisi 30 -31 - ayet]

bu ikki ayette birqanche ilahiy körsetmiler bar, bu körsetmilerning ikkisi er - ayal hemmisige ortaq qaritilghan, u bolsa, tikilip qarimasliq we ewretlirini zinadin saqlash, bashqa körsetmilerning hemmisi ayallargha qaritilghan.

Bu ikki ayetke nezer salsaq, qarashning hemmini emes, peqetla bir qismini chekligenlikini, lékin ewretning bir qismini emes, pütünley hemmini chekligenlikini köriwalalaymiz, chünki ewretni pütünley saqlash kérek, emma qarash bolsa, allah kishilerge qiyinchiliq bolup qalmasliqi we bezi menpeetige tosqunluq qilmasliqi üçün kengchilik qilip qarashning bir qismigha ruxset qilghan.

Tikilip qarimasliq dégenning menisi, qarimay közini yuwuwélishe dégenlik emes, yaki bashni éqip yerge qariwélishe emes, bundaq qilish mumkin emes, hemde meqset qilin'ghanmu emes. Démek: tikilip qarimasliqning menisi: köz salmasliq, qarashqa hayaliq bolush, utken - kechken kishilerge xalighanche qarap turiwermeslik, birige qarighan bolsa pütün hösnige chongqurlap, uzun qarap turmasliq dégenliktur.

Ibni bureyde dadisining mundaq dégenlikini riwayet qilidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem eli reziyellahu enhugha: i eli! (namehrem ayalgha tasadipiy) qarap qalghan bolsang (derhal yüzüngni bashqa terepke burighin), qayta - qaytilap qarimighin. Chünki birinchi qétimqi (tasadipiy qarash) séning heqqing (yeni gunah yézilmaydu), emma ikkinchi qétim qarash heqqing emes (yeni buning üçün sanga gunah yézilidu) dégen. (ebu dawud 2149)

peyghember eleyhissalam er - ayallarning bir - birige achközlük we tamaxorluq bilen qarishini közning zinasi dep körsitip mundaq dégen: peyghember sellallahu eleyhi

wesellem mundaq dégen: alle heqiqeten insan'gha zinadin bolghan nésiwisini pütüwetken, buni körmey chare yoq. Közning zinasi qarash, tilning zinasi sözleshtur. Insanning nepsi arzu qilidu we xalaydu, ewret uni rast yaki yalghan'gha chiqiridu. Yene bir riwayette mundaq kelgen: ikki qulaqning zinasi anglash, tilning zinasi sözleshtur, qolning zinasi tutush, putning zinasi méngishtur. (buxari6243, muslim: 2657)

peyghember eleyhissalamning bundaq shehwetlik qarashlarga zina dep nam bérishi, buning qanunsiz yol bilen hozurlinish we jinsiy hewesni qandurushning bir yoli bolghanliqi üçündür.

2334.- sual: ewretke qarash haramdur

ewretlerge qarashqa bolmaydu, peyghember eleyhissalam - er kishi er kishige, ayal kishi ayal kishige qarash bolsun, qarash shehwet bilen bolsun yaki bolmisun - ewretlerge qarashni cheklep mundaq dégen: erler bir- birining ewritige qarimisun, ayallarmu hem bir- birining ewritige qarimisun. Ikki er kishi bir yotqanda yatmisun, ikki ayal kishimu bir yotqanda yatmisun. (tirmizi: 2793)

qarash cheklen'gen ewretlarni qol yaki jisimning bashqa bir ezasi bilen tutushqa hem bolmaydu. Biz yuqirida qarash we tutush jehettin bayan qilghan bu hökümle zörür ehwal we pewqul'adde éhtiyaj bolmasliq shertige baghliq, eger zörür we jiddiy - mesilen: tiz qutquzush we dawalash zörüriyitidek - ehwal bolup qalsa haramliq hökmi kötürölüp kétidu.

2335.- sual: qarashniki mubahliq dairisi

yuqirida bayan qilin'ghan ehkamlardin melum boliduki, ayal kishi er kishining ewret bolmighan ezalirigha (yeni kindikining üsti, tizining astigha) eger bir yaman aqiwet keltürüp chiqarmaydighan yaki héssiyat qozghimaydighan bolsa qarisa bolidu.

Er kishiningmu ayalning ewret bolmighan ezalirigha (yeni yüzi we qoligha) héssiyat qozghulush bolmisa, yaki yaman aqiwet yüz bérishtin qorqmighan ehwallarda qarisa bolidu.

Aishe reziyellahu enha mundaq deydu: esma binti ebu bekri reziyellahu enha népiz kiyim bilen peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha kirgenidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem derhal yüzini bashqa terepke chörüp: i esma! Qiz balaghetke yetse, uning yüzi we qolidin bashqa yerni (namehremle) körse bolmaydu, dep, yüzi bilen alqinigha isharet qildi. (ebu dawud: 4104)

bu hadis ajiz bolsimu, lékin uni ézip kétish endishisi bolmighan chaghda ayal kishining yüz we qoligha qarisa bolidu deydighan bir qanche sehîh hadisler küchlenduridu.

Sözning xulasisi: ayalning yaki erning ewritidin tashqiri herqandaq bir yerge shehwet qozghilishigha yol qoymighan halda qarisa bolidu, lékin qarighanda tikilip qarimasliq hemde qarawermeslik shert. Islam tuyuqsiz közi chüshüp qalghan ehwallarda kengchilik qilidu.

2336.-sual: zina dégen sözning uqumi

zina dégen sözning uqumi meyli til jehettin bolsun, meyli istilah jehettin bolsun uxshash menada kélidu. Sheriet zina dégen sözni jaza bérishni lazim qilidighan

jinayetkila xas qilmidi. Eksiche u söz jaza bérishni lazim qilidighan jinayetni we uningdin bashqa jinayetlerni öz ichige alidu. Allah taala mundaq dédi: zinagha yéqinlashmanglar, chünki u qebih ishtur, yaman yoldur (isra -32)

zina dégen söz bolsa, jinsiy ezagha jinsiy munasiwet ötküzüshin bashqa jinayetlergimu ishlitilidu. Ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq deydu: ayettiki "kichik gunahlar "ning néme ikenliki ebu hureyrening munu hediside ipadilen'gen bolup, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle heqiqeten insan'gha zinadin bolghan nésiwisini pütüwetken, buni körmey chare yoq. Közning zinasi qarash, tilning zinasi sözleshtur. Insanning nepsi arzu qilidu we xalaydu, ewret uni rast yaki yalghan'gha chiqiridu. Yene bir riwayette mundaq kelgen: ikki qulaqning zinasi anglash, tilning zinasi sözlesh, qolning zinasi tutush, putning zinasi méngishtur. (buxari6243, muslim: 2657)

2337.-sual:jaza ijra qilishini lazim qilidighan zina uqumi

emma jaza ijra qilishni lazim qilidighan zinaning uqumi töwendikidin ibarettur. Zina bolsa, islam dölitide islam dinining ibadetlirini qilishqa buyrulghan, söz qilalaydighan erning jinsiy ezasining eng az xetnigahini öz ixtiyari bilen özining jörisi yaki ayali yaki özige tewe ikenliki shübhilikmu emes, shu waqitning özide yaki burun jinsiy munasiwetni ishtiha qilidighan bir ayalning jinsiy ezasigha kirgüzüsh dégenliktur. Eger bir adem kapir dölitide bir ayal bilen zina qilghan bolsa, uninggha jaza ijra qilinmaydu. Yene, zina meyli er bolsun, meyli ayal özini yene birining jinsiy munasiwet ötküzüshige tutup bérish bilen bolidu.

2338.-sual: zina qilghanliqi heqqide guwahliq béridighan ademlerde tépilish lazim bolghan shertler

1. guwahchilarning sani töt bolushi lazim.
2. ular er bolushi lazim. Shunga zina ishida ayallarning guwahliqi qobul qilinmaydu.
3. guwahchilarning hör adem bolushi lazim.
4. guwahchilarning yaxshi ademler bolushi lazim.
5. ularning hemmisi musulman adem bolushi lazim.
6. ularning zinani, biz, erning jinsiy ezasini ayalning jinsiy ezasining ichide xuddi qelem reng döwitining ichide turghandek turghanliqini körduq, dep teswirlep bérishi lazim.
7. guwahchilar ayrim ayrim emes hemmisi barawer kélip bir yerde turup guwahliq bérishi lazim.

2339.-sual: bir ademning zina qilghanliqi uning iqrar qilishi bilenmu ispatlinidighanliqining bayani

bir ademning zina qilghanliqi uning ochuq ashkare iqrar qilishi bilenmu ispatlinidu. Shuning üçün gacha ademning özining zina qilghanliqini, kor ademning xet yézish yaki isharet qilish arqiliq iqrar qilghanliqi étibargha élinmaydu. Chünki uning qilghan iqrari shübhiliktur. Emma bir ademning özining zina qilghanliqini iqrar qilishi bilen uning üstidin bérilgen özining guwahliqi toghra, dep étibargha élinidu. Emma iqrar qilghan

ademning eqli hushi jayida bolushi shert. Shuning üçün mest ademning zina qilghanliqi heqqide qilghan iqrari étibargha élinmaydu. Shuningdek bir adem özining yene bashqa birsining u adem yalghandin iqrar qiliwatidu, dep uning qilghan iqrarini yalghan'gha chiqarmasliqi shert. Mesilen: bir adem özining bir ayal bilen zina qilghanliqini iqrar qilghan we u ayal u ademning qilghan iqrarini yalghan'gha chiqarghan bolsa, u ademge jaza bérilmeydu. Shuningdek yene eger bir ayal özining bir kishi bilen zina qilghanliqini iqrar qilghan we u kishi u ayalning qilghan iqrarini yalghan'gha chiqarghan bolsa, bu haldimu u ayalgha jaza bérilmeydu.

Iqrarning töt qétim bolushi shert. Bu töt qétimlik iqrar töt orunda bolushi lazim. Iqrar qilghuchi iqrar qilghan waqitta, qazi uni körmeslik üçün qayturwitidu. Emma iqrar qilghuchi töt qétimlik iqrarni töt orunda emes bir orundila qilghan bolsa, bu halda u iqrarlar bir iqrarning ornida hésablinidu.

Ebu seid reziyellahu enhu mundaq deydu: eslem qebilisidin maiz ibni malik isimlik biri peyghember sellellahu eleyhi wesellemning yénigha kélip: men zina qildim, manga zinaning jazasini ijra qilghin! Dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem uni bir qanche qétim qayturuwetti. Andin uning qewmidin u ademni sürüshtürdi. Ular: u (eslide) nachar adem emes idi, biraq u ötküzgen gunahining jazasini tartmighuche, bu gunahtin pak bolalmaymen dep qaraydiken, - dédi. U, peyghember sellellahu eleyhi wesellemning yénigha yene kelgenidi, peyghember eleyhissalam bizni uni rejim (chalma - kések) qilishqa buyridi. Biz uni bequlgherqed dégen jaygha élip chiqtuq, uni baghlapmu qoymiduq, orimu kolimiduq we shu péti turghuzupla, söngek, chalma kések qatarliq nersilerni atqili bashliduq. U aghriqqa chidimay qachti, bizmu keynidin yügürduq. U yügürüp béríp, herre dégen jayning bir teripide toxtap, bizge tik turup berdi. Shuning bilen, biz uni herrening chong - chong tashliri bilen taki nepsi toxtighiche urduq. Shu küni kechte, peyghember sellellahu eleyhi wesellem ornidin turup, kishilerge söz qilip: biz her qétim alle yolida ghazatqa atlinip chiqip ketsekla, artilghili chishi (öchke) izdep yürgen tékidek timisqilap yüridighan birsi septin ayrilip qélip, bizning xotun - balilirimizni timisqilap yüremdu?! Bundin kéyin shundaq qilidighan birersini yoluqturup qalsam, uni bashqilargha ibret bolghudek jazalash heqqide öz - özemge wede bérimen dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem maizgha meghpiret telep qilip duamu qilmidi, uni hem tillimidi. (muslim: 1694, ebu dawud: 4419)

2340.-sual: zinaning jazasi

zina qilghan, emma ippetlik halitide emes kishi, eger hör adem bolsa, zina qilghanliqning jazasi üçün 100 qamcha urulidu. Eger u qul adem bolsa, 50 qamcha urulidu. Bu heqte allah taala mundaq dédi: zina qilghuchi ayal we zina qilghuchi erning her birini yüz derridin urunglar, eger siler allahqa we axiret künige iman éytidighan bolsanglar, allahning dinining (ehkamini ijra qilishda) ulargha rehim qilmanglar, ularni jazalighan chaghda möminlerdin bir türküm kishi hazir bolsun (nur-2)

2341.-sual: zina qilghan ademge birilidighan jazaning qandaq ijra qilinidighanliqi

zina qilghuchi, aghritidighan emma yaridar qilmaydighan qamcha bilen urulidu. Eger u adem ten qurulishi ajiz adem bolghan we uning ölüp kêtishidin endishe qilinidighan bolsa, bu halda u adem kötüreleydighan derijidiki yumshaq qamchi bilen orulidu. U ademning uyatliq yirini yépip turidighan ishtinidin bashqa hemme kiyim kéçekliri saldurwétididu. Qamcha bilen uning béshi, yüzi we jinsiy ezasidin bashqa hemme yerlirige urulidu. Qamcha bir yergila sélinmaydu, eger u adem birinchi küni arqimu arqa ellik qamcha we ikkinchi küni yene ellik qamcha urulghan bolsa, bumu toghra bolidu. Emma her künde bir yaki ikki qamcha urup yüz qamchini bir nechche kün'ge bölüp urush toghra emes. Chünki bu shekilde u adem héchqandaq aghriqni hés qilmaydu.

Meyli jaza üçün urulghan bolsun, meyli edeb bérish yüzisidin bérilgen jaza üçün urulghan bolsun, er öre turghuzup qoyup, ayal olturghuzup qoyup urulidu. Ayal kishidin paxtiliq we yungluq kiyimge oxshash qélin kiyim kéçeklerdin bashqisi saldurulmaydu.

Ippetlik halitide turup zina qilghan zinaxur qamchilanmay peqetla chalma kések qilinidu.

2342.-sual: bohtan chaplighan ademge bérilidighan jazaning bayani

bohtan chaplash dégen sözdin bir ademni eyiblesh we tillash yüzisidin uninggha zina qilghanliqni chaplash meqset qilinidu. Eger bir ademni zina qildi, dep bohtan chaplighan kishi, bu sözni héchkim anglap qalmaydighan xaliy orunda désimu u kishi u ademge bohtan chaplighan hésablinidu. Bohtan chaplash barliq alimlarning birlikke kelgen qarishi boyiche chong gunahlarning qataridindur.

Ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember eleyhissalam: yette xil halaketlik gunahtin saqlininglar! Dédi. Beziler: i resulullah sellallahu eleyhi wesellem! Ular qaysi gunahlar ? Dep sorighanidi, peyghember eleyhissalam ulargha: alleqa shérik keltürüş, sihir qilish, naheq adem öltürüş, yétimning mélini yewélish, ösüm yéyish, jengdin qéchish, ippetlik, pak musulman ayallargha bohtan chaplash qatarliqlar, dédi. (muslim: 89)

alimlar birdek "pak ippetlik we teqwadar ayallargha bohtan chaplashning hökmi qandaq bolsa, pak ippetlik teqwadar erlerge bohtan chaplashning hökmimu shundaq bolidu" dédi. Allah taala bohtan chaplighan ademge bérilidighan jazani bayan qilip mundaq dédi: ippetlik ayallarni zina bilen qarilighan, (buning rastliqigha adil) töt guwahchini keltürelmigen kishilerni 80 derre urunglar (yeni birawgha zina bilen töhmet chaplighan herbir ademni qamcha we shuninggha oxshash nersiler bilen 80 ni urunglar, chünki ular efife ayallargha yalghandin töhmet chaplighan we kishilerning abruyini tökken ademlerdur), ularning guwahliqini (ular yalghanchiliq we töhmet chaplash meydanida ching turidighanla bolsa) hergiz qobul qilmanglar, ular pasiqlardur (yeni ular bohtan chaplashtin ibaret chong gunahni ishligenlikliri üçün, allahning itaitidin chiqquchilardur) [4]. Kéyin tewbe qilghan we (emellirini) tüzetkenler (yeni efife ayallargha qayta töhmet chaplimighanlar) buningdin mustesna (ularni kechürünglar, guwahliqini qobul qilinglar), chünki allah meghipiret qilghuchidur (yeni bende tewbe

qilip özini tüzetse, uni allah meghipiret qilidu), tolimu méhribandur (nur surisi 4-5)

allah taala meyli ayal bolsun, meyli er bolsun, kishilerge bohtan chaplaydighanlarga qattiq azab bérilidighanliqini bayan qilip mundaq dédi: yaman ishtin bixewer ippetlik mömin ayallarga qara chaplaydighanlar dunya we axirette choqum lenetke uchraydu (yeni allahning rehmitidin yiraq qilinidu), ular qattiq azabqa duchar bolidu [23]. Shu künde (yeni qiyamet künide) ularning tilliri, qolliri we putliri ularning qilmishliridin ularning ziyinigha guwahliq béridu [24]. Shu künde allah ulargha toluq tégishlik jazasini béridu, ular allahning ashkara heq ikenlikini bilidu (nur surisi 23-25) allah taala aishe reziyellahu enhağa bohtan chapliğanlar heqqide mundaq didi: shühbisizki, silerdin bir guruh adem (aishege) bohtan chaplidi. Bu siler üçün yaman emestur, (sewr qilghanliqlar bilen sawabqa érishidighanliqlar üçün we aishe, sefwanlarning pakliqi ashkara bolidighanliqi üçün) belki yaxshidur, bohtan chaplighuchilardin kimning qanchilik gunahi bolsa, uninggha shunchilik jaza bérilidu, bohtanning chong qismini tarqatqan adem (yeni abdullah ibn ubey) qattiq azabqa duchar bolidu [11]. Bohtanni anglighan chaghlinglarda er - ayal möminler némishqa özlirini yaxshi dep qarap, bu éniq bohtan démidi? [12]. Ular némishqa töt neper guwahchini keltürmidi? Guwahchilarni keltürelmigen iken, ular allahning neziride yalghanchi hésablinidu (nur surisi 11-13)

2343.-sual: töhmet chaplighan ademge bérilidighan jazaning miqdari

allah taala bohtan chaplighan ademge bérilidighan jazaning, u ademning guwahliqini qobul qilmasliq bilen birge uni 80 qamcha urush ikenlikini bayan qilip mundaq dédi: ippetlik ayallarni zina bilen qarilighan, (buning rastliqigha adil) töt guwahchini keltürelmigen kishilerni 80 derre urunglar (yeni birawgha zina bilen töhmet chaplighan herbir ademni qamcha we shuninggha oxshash nersiler bilen 80 ni urunglar, chünki ular efife ayallarga yalghandin töhmet chaplighan we kishilerning abruyini tökken ademlerdur), ularning guwahliqini (ular yalghanchiliq we töhmet chaplash meydanida ching turidighanla bolsa) hergiz qobul qilmanglar, ular pasiqlardur (yeni ular bohtan chaplashtin ibaret chong gunahni ishligenlikliri üçün, allahning itaitidin chiqquchilardur) (nur surisi 4) dégen sözi ularning allah taalaning aldidiki halining qanchilik derijide yaman ikenlikini bayan qilidu. Yeni ular allah taalaning itaitidin chiqip ketküchilerdur we allah taalaning belgilimiliridin halqip ketküchilerdur.

Allah taala bu sözidin kéyin töhmet chaplap gunah ötküzüp salghanlarga tewbining ishini achi. Bu allah taalaning gunahkarlarni terbiylesh üçün qollinidighan bir uslubi bolup, allah taala u uslub bilen deslep gunahkarlarni edebleydu, kéyin ularni özining rehmet we meghipiret meydanidiki yaxshi bendilirining karwinining ichige qétish üçün ularning qolliridin tutidu. Allah taala ulargha tewbining ishini échip mundaq dédi: kéyin tewbe qilghan we (emellirini) tüzetkenler (yeni efife ayallarga qayta töhmet chaplimighanlar) buningdin mustesna (ularni kechürünglar, guwahliqini qobul qilinglar), chünki allah meghipiret qilghuchidur (yeni bende tewbe qilip özini tüzetse, uni allah meghipiret qilidu), tolimu méhribandur (nur surisi-5)

2344.-sual: bir ademning töhmet chaplighanliqining ispatlinishining bayani

bir ademning töhmet chaplighanliqi ikki erning guwahliqi bilen ispatlinidu we uninggha töhmet chaplighanliqning jazasi bérilidu. Buningda ayal kishining guwahliqi qobul qilinmaydu. Chünki, töhmet chaplighan ademge bérilidighan jazamu jazalarning qataridin hésablinidu. Bir ademning töhmet chaplighanliqi, bir kishining buninggha guwahchi bolghanliqigha bir ademning guwahchi bolushi, yaki qazining bu heqte yene bir qazigha xet yézishi arqiliq ispatlanmaydu.

Bir ademning töhmet chaplighanliqi, uning özining shundaq qilghanliqini bir qétim iqrar qilishi bilenmu ispatlinidu. Uningdin qesem qilip bérish telep qilinmaydu. Chünki oghriliq qilishtin bashqa jazagha alaqqadar ishlar üstide iqrar qilghan ademdin qesem qilip bérish telep qilinmaydu. Emma oghriliq ishida mal mülükning sewebidin qesem telep qilinidu. Eger oghriliq qildi, dep qaralghan adem qesem qilip bérishtin bash tartsa, oghriliq qildi, dep qaralghan mallarni tölep béridu, emma qoli késilmeydu.

2345.-sual: töhmet chaplan'ghan ademde tépilish lazim bolghan shertler

bir kishige töhmet chaplighan ademge, töhmet chaplighanliqning jazasining ijra qilinishi üçün u kishining musulman, hör, balaghetke yetken, eqli hushi jayida we zina qilmighan ippetlik bolushi sherttur. Shuning üçün balaghetke yetmigen kichik baligha, yaki eqli hushi jayida emes saranggha töhmet chaplighan ademge jaza ijra qilinmaydu. Chünki, u ikkisi dinning belgilimilirini qilishqa buyrulmighandur. Shuningdek yene töhmet chaplan'ghan terep töhmet chaplighan ademning balisi yaki newrisi, yaki tili tutulup qalghan gacha adem bolmasliqi sherttur. Chünki, bir ademge töhmet jazasining ijra qilinishi üçün, töhmet chaplan'ghan kishining dewa qilishi lazim. Tili tutulup qalghan gacha ademning qilghan isharetliride töhmet chaplighan ademge jazaning ijra qilinishini tosup qalidighan éhtimalliq bolushi mumkin. Zina qildi, dep töhmet chaplan'ghan adem axta adem bolmasliqi shert. Chünki, axta ademning zina qilishi tesewwur qilinmaydu. Shuningdek yene zina qildi, dep töhmet chaplan'ghan ayalning jinsiy ezasi pütük bolmasliqi shert.

Bir kishige töhmet chaplighan ademge töhmet chaplighanliqning jazasi ijra qilinidighan waqtida, u kishining musulman halitide bolushi lazim. Shunga u kishi eger u adem uninggha töhmet chaplap bolghandin kéyin islam dinidin yéniwalghan bolsa, töhmet chaplighan ademge jaza ijra qilinmaydu. Eger u kishi kéyin islam dinigha qaytqan bolsimu u ademge jaza ijra qilinmaydu.

Bir kishige töhmet chaplighan adem, uninggha töhmetni qaysi til bilen bolsa bolsun, u kishining zina qilghanliqini éniq ipadilep béridighan söz bilen chaplishi lazim. Yeni shundaq qilghan waqitta, u adem töhmet chaplighan hésablinidu.

2346.-sual: zeherlik chékimliklerni istimal qilishning hökmi

mingdiwane, kendir we efyunlarga oxshash zeherlik üsümlüklerni yéyish haramdur. Emma bir adem u üsümlüklerni yéyish arqiliq mest bolup qalghan bolsa,

uninggha haraq ichken ademge bérilgen jaza bérilmeydu. Eksiche uninggha edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu. Mingdiwanini dora we késelni dawalash üçün ishlitishke bolidu. Shuningdek yene mezkur üsümlüklerni térighan'gha, ularni u yerdin bu yerge yótkigen'ge we ular bilen tijaret qilghandek ishlargha oxshash ularning kishiler arisida yéyilip kétishige seweb bolidighan birer ishni qilishmu haramdur.

Enes ibni malik reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem haraqqa alaqidar on türlük kishige lenet éytqan. Ular: haraqni yasighuchi, yasatquchi, ichküchi, kötürgüchi, kötertküchi, teqdim qilghuchi, satquchi, pulini yégüchi, sétip alghuchi we sétip aldurghuchi qatarliqlar. (tirmizi: 1295)

ibni ömer reziyellahu enhuma mundaq deydu: ömer reziyellahu enhu peyghember sellellahu eleyhi wesellemning munbirige chiqip, xutbe oqup mundaq dédi: haraqning haramliqi keskin békilip boldi. Haraq üzüm, xorma, bughday, arpa we hesel qatarliq besh xil nersidin yasilidu. Ademni bihosh qilidighan herqandaq nerse haraq hésablinidu. Men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning bizdin ayrilishtin burun, chong dadining mirasi, kelalening hökmi (ata - anisi, balisi yoq méyitning mirasi) we jazane türige kiridighan mesililerdin bir qanchini bizge körsitip bérishini arzu qilattim. (buxari: 5588)

bu haraq heqqide kelgen eng qattiq tehdiddur. Chünki, haraqtin kélip chiqidighan pitne pasat intayin éghirdur. Zeherlik üsümlüklerningmu insanlarga we jem'iyetke béridighan zereri bek éghir bolghanliqi üçün mezkur tehdidningmu zeherlik üsümlüklerni öz ichige élishi lazim.

2347.-sual: oghriliq qilish dégen sözning uqumi

oghriliq qilish dégen söz lughet jehettin bashqilarning nerse kéreklerini yoshurun halda naheq éliwélisht, dégenlik bolidu. Oghriliq qilish dégen sözning istilah jehettin ikki uqumi bar.

1. bu sözge, oghriliq qilishning haramliqini étibargha élip turup bérilgen uqum. Bu uqum boyiche oghriliq qilish dégen söz, bir nersini yoshurun halda naheq éliwélisht, dégenlik bolidu.

2. u sözge, oghriliq qilishning hökmi bolghan qol késishni étibargha élip turup bérilgen uqum. Bu uqum boyiche oghriliq qilish dégen söz, islam dinining hökümlirini qilishqa buyrulghan yeni balaghetke yetken, sözliyeleydighan we közi körüdighan bir ademning bahasi eng az bolghanda 10 yambuluq yaki uningdin köprek méwe chiwilerdek asan buzulup qalmaydighan bir nersini unersining igisining qolidin éliwélisht, dégenlik bolidu. Bu uqumgha asasen gacha ademge jaza bérilmeydu. Yeni uning qoli késilmeydu. Chünki u, eger sözliyeleydighan bolsa, özi jazaning ijra qilinishining aldini alidighan birer söz qilishi mömkin. Yene kor ademgimu jaza bérilmeydu. Chünki, kör alghan nerse kérekning özining yaki bashqilarning ikenlikini bilelmeydu. Emma kor adem alghan nerse kérekning bashqilarning ikenlikini bilip turup alghan bolsa, bu halda uning qoli késilidu .

2348.-sual: oghriliq qilghan ademning qolini késish üçün tépilish lazim bolghan shertlarning bayani

1. oghrilan'ghan nerse islam dinida hõrmiti bar nerse bolushi eng az bolghanda 10 yambu we uningdin yuqiri bolushi shert.

2. bir nerse oghrilighan ademning u nersini, uning ornidin élip chiqishi shert.

3. bir nersini oghrilighan ademning, u nerside igidarchiliq shübhising bolmasliqi shert. Mesilen: bir adem dadising qorusidin bir nerse oghrilighan, yaki ayalining mal mülkidin oghrilighan bolsa, u ademning qoli késilmeydu.

4. bir nerse oghrilighan adem u nersini, uni oghrilashqa mejbur bolup qalghanliq sewebi bilen oghrilighan bolmasliqi shert.

5. oghrilan'ghan nerse sughuq yerde saqlanmighan sütke we göshke oxshash tiz buzulup kétidighan nerse bolmasliqi shert.

2349.-sual: oghrining qolini késishning yolgha qoyulishining bayani

oghrining qolini késish hõkümi qur'an kerim, sünnet we alimlarning birliki bilen yolgha qoyuldi. Oghrining qolini késish toghrisida allah taalamundaq dédi: oghriliq qilghuchi erning we oghriliq qilghuchi ayalning qilmishini jazalap, allah teripidin ibret qilish yüzisidin qollirini késinglar, allah (öz emrini ishqa ashurushta) ghalibtur, hékmet bilen ish qilghuchidur (maide -38)

andin allah taala oghriliq qilip salghan ademge tewbining ishikini échip mundaq dédi: kimki (oghriliq qilip kishilerge) zulum qilghandin kéyin tewbe qilsa, (emelini) tüzise (yeni oghriliq qilishtin yansa), allah uning tewbisini qobul qilidu, allah nahayiti meghepirot qilghuchidur, nahayiti méhribandur (maide -39)

chünki, islam dinida bir ademni yaxshilash we tüzesh yoli uni jazalash we tenqidlesh ishlirighila qarashliq emestur.

Bir riwayette mundaq déyilgen: usame reziyellahu enhu peyghember sellellahu eleyhi wesellemge u ayal toghruluq éghiz achqanidi, peyghember eleyhissalamning chirayi özgirip ketti we usamege kayip: sen manga alle békitken bir jazaning ijra qilinmasliqi üçün sözlighi keldingmu?! Dédi. Buni anglighan usame reziyellahu enhu: i resulullah sellellahu eleyhi wesellem! Manga meghepirot tilep dua qilghin ! Dédi. Andin peyghember sellellahu eleyhi wesellem u ayalning qolini késishke buyridi. Qoli késilgendin kéyin, u ayalning tewbisi ish heriketliride öz ipadisini tépip, exlaqi tüzeldi we yatliq boldi. Aishe reziyellahu enha: shundin kéyin, u ayal birer ish bolsa manga éytatti, men peyghember sellellahu eleyhi wesellemge yetküzettim, dégen. (buxari: 4304)

2350.-sual: qolni késish üçün tépilish lazim bolghan shertlarning tepsiliy bayani

alimlar qolni késish üçün tépilish lazim bolghan shertlarni tepsiliy bayan qilip mundaq dédi.

1. süt, gösh we nan qatarliqlardek yéyish üçün teyyarlan'ghan tamaqqa oxshash téz buzulup kétidighan nersilerni oghriliwalghan ademning qoli késilmeydu.

2. bughday qunaqqa we shikerge oxshash téz buzulup ketmeydighan nersini oghriliwalghan ademning qoli késilidu.

3. üzüm, armut, alma we anargha oxshash höl méwilerni oghriliwalghan ademning qoli késilmeydu.

4. derexning üstidiki méwilerni oghriliwalghan ademning qoli késilmeydu.

5. mest qilghuchi ichimliklarni we chalghu aswablarni oghriliwalghan ademning qoli késilmeydu. Shuningdek yene altundin yasalghan kiris belgisini oghriliwalghan ademning qoli késilmeydu. Chünki, u ademning uni éliwélishtiki meqsitini, kishilerni yaman ishtin tosush üchün uni sundurwétish ikenlikige qaratqili bolidu.

6. aq qarini perq iteleydighan we özining néme démekchi bolghanliqini ipadileydighan, emma balaghetke yetmigen kichik balining bir nersisini éliwalghan ademning qoli késilmeydu. Chünki, u ademning kichik balining bir nersisini éliwalghanliqi u balini gollighanliq, yaki u nersini u balidin naheq éliwalghanliq hésablinidu. Bir nersini gollap, yaki naheq éliwalghan ademning qoli késilmeydu. Emma aq qarini perq itelmeydighan kichik balining tatliq turum nersilirini éliwalghan kishining qoli késilidu.

7. boynigha altun sirtmaq baghlan'ghan bolsimu it yaki yolwasni oghriliwalghan ademning qoli késilmeydu. Uni oghriliwalghan adem meyli uning boynida altun sirtmining barliqini bilsun yaki bilmisun, uning qoli késilmeydu. Chünki, u haywanlarning boynidiki sirtmaq esli u haywan'gha qarashliq nerse hésablinidu.

8. bashqilarning amanetlirini saqlap bérídighan adem özige amanetke qoyulghan nerse kéreklerdin oghriliwalghan bolsa, u ademning qoli késilmeydu. Shuningdek yene bir nersini ashkara bulap éliwalghan yaki ustuluq bilen oghriliwalghan yeni yanchuqchiliq qilghan ademning qoli késilmeydu.

9. taharet alidighan yerdin kishilarning keshlirini we kiyim kéçeklirini oghriliwalghan ademning qoli késilmeydu.

10. qebistanliqtin ölüklarning kipenlirini oghrilaydighan ademning qoli késilmeydu. Eger bir adem shundaq qilishqa adetlinip qalghan bolsa, uning qoli diniy höküm boyiche emes siyasiy höküm boyiche késilidu.

2351.-sual: omumgha tewe nerse kérekni oghrilashning hökmi

omumning mal mülkini oghrilighan ademning qoli késilmeydu. Chünki, oghrimu omumning ichidin bir kishidur. Eger omumning ichidin bir kishi omumgha tewe mal mülükke éhtiyaji chüshüp qalghan bolsa, uning u mal mülüktin özining hajitige chüshluq élishi halaldur. Shunga bu ish omumgha tewe birer nersini oghrilighan ademning qolini kisishke tusalghu bolidighan shübhe peyda qilidu. Shuning bilen u ademning qoli késilmeydu lékin u adem qattiq gunahkar bolidu. Shunga u ademge ughrilighan nersini qayturup bérishi, yaki uni tölep bérishi lazim. Allah taala omumning nerse kéreklerige xiyamet qilghan adem heqqide mundaq dédi: héchqandaq bir peyghember gheniyetke xiyamet qilmaydu (yeni buni tesewwur qilghili bolmaydu). Kimki gheniyetke xiyamet qilidiken, qiyamet küni u xiyamet qilghan nersisi bilen (yeni xiyamet qilghan nersisi gejisige artilghan halda) kélidu. Her kishning qilghan emelige toluq mukapat, (yaki) toluq jaza bérilidu, ulargha (yaxshilarning sawabini kémeysiweyip, asiylarning jazasini

ashuruwétip) zulum qilinmaydu (al imran -161)

jabir reziyellahu enhudin riwayat qiliduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: (amanetke xianet qilghan) xianetchining, (körsitip turup élip qachqan) bulangchining we (közini pellep turup élip qachqan) oghrining qoli késilmeydu. (tirmizi: 1448)

omumgha tewe mal mülüklerde mes'uliyet éghirdur. Omumgha tewe mal mülüklerning ishi allah taalaning aldida kattidur. Omumgha tewe mal mülüklerni öz amanitige alghan kishining allah taala yolgha qoyup bergen belgilimilerde turushi lazim. U kishi omumgha tewe mal mülüklerde allah taalani razi qilidighan shekilde heriket qilishi lazim. Eger u kishi undaq qilmaydighan bolsa, qiyamet küni u kishi dunyada u mal mülüklerdin özi üçün alghan we bir qisim ademlerge xususiyy bergen nersilerni gedinide kötürgen halitide hésab bérish üçün kélidu. Uningdin hésab élinidu. U malda heqqi bar her bir adem u kishi bilen dewalishidu. Chünki, bendilerning heq hoquqliridin héchbiri bikar bolup ketmeydu. Allah taala eng adil höküm qilghuchidur. Allah taala mundaq dédi: allahning raziliqini izdigen kishi allahning ghezipige uchrashqa tégishlik bolghan kishige oxshamdu? ALLAHning ghezipige uchrashqa tégishlik bolghan kishining baridighan jayi jehennemdur, jehennem némidégen yaman jay! [al imran -162].

2352.- sual: haraqlarning hökümliri

1. pütün alimlarning birdek qarishi bilen haraqlarni mesit qilish sewebi üçün emes, uning özinichish, meyli uni az ichsun yaki jiq ichsun, haram qilindi.
2. haraq nijistur.
3. haraqlarni halal sanighuchi kapi bolidu.
4. musulman üçün haraqlarning qimmiti yoqtur.
5. haraqlarni paydilinish haramdur.
6. haraq ichküchi mesit bolmighan teqdirdimu derre urulidu.
7. haraqlarni sitish we uning bilen tijaret qilish durus emes.
8. haraq ishlen'gen nersilerning qalduqliridin tepchirep chiqqan suyuqluqlarning hökümlimu haraqlarning hökümlide bolidu.
9. haraqlarni dora süpitide ishletish durus bolmaydu.
10. Haraqqa tuz, su, biliq qatarliq nersilerdek birer nersa qitip uni sirkige özgertish durus bolidu. Shundaqla uni ot qalap yaki kün'ge tutup özgertishkimu bolidu. Eger sirkini haraqqa arlashtursa u sirke chüchümel bolup ketse , haraqlarni bisip ketken teqdirdimu halal bolidu.

2353.- sual: ademni mest qilidighan nersilerning hemmisi haraqtur

islam dinida, ademni mest qilidighan nersilerning her qandiqi haraqlarning türige kiridu. Buninggha binaen, aq haraq, qizil haraq, piwa, shampaniye we ademni mest qilidighan her qandaq ichimlik haraq hésablinidu.

Haraq yaki haraq nami bilen atalmighan bolsimu terkiybide ademni mest qilish xususiyyiti bolghan her qandaq bir ichimliktin bir yutum ichishmu qet'iy haramdur. Bu

mesilide pütün islam ölimaliri birdek ittipaqtur.

2354.- sual: haraqlning haram qilinshidiki asasliq seweb néme?

Allah taala insanni bashqa mexluqatlardin artuq qilip, uninggha eqil ata qilghan. Eqil insanni barliq mexluqlardin alahide ayrip turidighan eng qimmetlik nersidur. Uningsiz insanning héchqandaq qedir qimmiti bolmaydu. Shunglashqa islam dinida eqilni qoghdash besh chong perzning biri. Birer insanning eqilini ketküzgenlik uni öltürgen bilen barawerdur. Mest bolush eqilni yoqatqanliqtur. Eqilini yoqatqan adem islam ibadetlirini orunlashqa salahiyetlik bolalmaydu. Mundin bashqa, eqli jayida bolmighan adem özining néme qiliwatqinini bilmigenliktin, edep exlaqqa zit kélidighan söz heriketlerni we türlük nashayan ishlarni qilish, hetta hayatigha xeterlik ishlarni sadir qilishtin ökünmeydu. Qatilliql jinayetlirining köpinchisi haraqlning sewebidin bolidu. Haraq insanni yaxshi ishlardin we allahning zikridin tosidu. Shu sewebtin allah taala haraqlning pütün türliiri we pütün atalghuliri bilen birge haram qilghan. Allah taala haraqlning haramliqini jakarlap mundaql dégen: "i möminler ! Haraq ichish, qimar oynash, butlargha choqunush, pal oqliri bilen pal sélish sheytanning ishi, paskina qiliqlardur, bextke érishishinglar üçün sheytanning ishidin yiraql bolunglar. Sheytan haraql, qimar arqiliql aranglarda düshmenlik, adawet tughdurmaqlchi, silerni namazdin we allahni yad étishtin tosqamaqlchi bolidu, siler emdi haraqltin, qimardin. Yanmamsiler ? " [maide sürisi2- ayet]

enes ibni malik reziyellahu enhu mundaql deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem haraqla alaqlidar on türlük kishige lenet éytqan. Ular: haraqlni yasighuchi, yasatquchi, ichküchi, kötürgüchi, kötertküchi, teqdim qilghuchi, satquchi, pulini yégüchi, sétip alghuchi we sétip aldurghuchi qatarliqlar. (tirmizi: 1295)

osman reziyellahu enhudin riwayet qilin'ghan nesaining bir hediside haraqlning pütün gunahlarning anisi ikenliki toghiriliql mundaql bir qisse bayan qilin'ghan.

2355.- sual: haraqlning asasliql ziyanliri

tébbiy mutexassisler haraqlning ziyanlirini tetqiq qilip, mundaql 14 türlük ziyanini élan qilghan:

1- haraql insanning yuqiri nérwa sistémisini zheerlep, haraql ichküchini waqitliql sarang qilidu. Shuning bilen u qalaymiqlan sözlep kishilerge eziyet béridu.

2 - yürekni qattiq qozghitip, arqidin ajizlashturidu.

3 - insanning késellikke qarshi küchini ajizlashturidu. Insandiki yuqumluql késelge qarshi turidighan aql qan aylinishini ishlimes halgha keltürüp qoyidu.

4 - haraql ichishke adetlen'gen adem sil késilige griptar bolidu. Eger u üçey yallughi késili bolup qalsa, qutulush imkani bolmaydu.

5 - haraqla adetlen'gen ademning opératsiyide qutulush nisbiti intayin az bolidu. Shunglashqa sughurta shirketliri haraqlkeshlerning hayatini sughurtigha almaydu.

6 - dunyaning her qaysi jayliridiki doxturxanilarda nahayiti chongqur tekshürüş élip barghandin kéyin, saranglar doxturxanisigha kirgen késellerning % 50 din köpreki haraql ichidighan ademning baliliri ikenliki ispatlandi.

7- haraq yûrek bilen jigerni kardin chiqiridu.

8 - qan bésimi, shéker siyish we yûrek késili bar adem haraq ichidighan bolsa, özini özi öltürgen bilen oxshash bolidu.

9 - haraq bezilerning guman qilghinidek tamaq singdürüşke yâdem qilmaydu, belki u tamaq singdürüş organlirining paaliyitige tosalghu bolidu we ajizlitidu.

10 - haraqning héchqandaq ghiza qimmiti yoq. Shuni bilish kupaye qiliduki, bir botulka haraqning bir qoshuq gürüchchilikmu ghiza kü chi yoqtur.

11 - haraqkesh namratliqqa griptar bolidu. Chünki u barliq pulini haraqqâ xejleydu. U haraq üçün ayalini we balilirini ach qoyidu. Shuning bilen aile ezaliri yaxshi ghizalanmighanliqi üçün halak qilghuch késelliklerge duchar bolidu.

12 - tébbiy statistikilarning körsitishiche, jinsiy késellikke duchar bolghanlarning köp sanliqi haraqning sewebi bilen bolghan.

13 - haraqkeshlerdin küchlük ewlad chiqarghan adem yoq, chünki haraq qorsaqtiki balining organlirining zeip we eyiblik ösüşige seweb bolidu.

14 - qatnash weqesining % 40 i din köpreki haraq sewebi bilen meydan'gha kélidu. Chünki haraq xeterni hés qilish organlirini ajizlashturghanliqi üçün, bir sékunt ichide mashinini toxtitish kérek bolghan bir weqede haraq ichken adem ikki sékunttin kéyin toxtitalaydu. Bu chaghda bolidighan ish bolup bolghan bolidu.

2356- sual: haraq ichishning jazasi néme?

Haraq ichken ademning bu dunyadiki jazasi 80 qamcha urulush bolup, bu islam qanuni yolgha qoyuluwatqan memliketlerde ijra qilinidu.

Sewr ibni zeyd diyli mundaq deydu: ömer ibni xettab reziyellahu enhu haraq ichishning jazasi toghrisida meslihet sorighanidi, eli reziyellahu enhu: 80 derre ursang bolidu dep qaraymiz. Chünki u haraq ichse, mest bolidu. Mest bolsa, ala - taghil jöylüp, bashqilargha töhmet qilidu, - dédi. Shuning bilen, ömer reziyellahu enhu haraq ichkenlerni 80 derre urushqa buyridi. (malik: 1588)

emma haraqkeshning axirettiki jazasi jennettin mehrum qélish we dozaxqa kirishtur.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: haraqkesh jennetke kirmeydu. (ibni maje: 3375)

jabir reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki alleqa we axiret künige iman keltüridiken, hammamgha ishtansiz kirmisun. Kimki alleqa we axiret künige iman keltüridiken, ayallirini hammamgha kirgüzmisun. Kimki alleqa we axiret künige iman keltüridiken, haraq tizilghan dastixanda olturmisun. (tirmizi: 2801)

2357- sual: haraq ichken'ge bérilidighan jazaning bayani

kimki haraq ichip haraqning puruqi éghizida bar halitide, yaki mest halitide tutulghan we bir nechche adem uning haraq ichkenlikige guwahliq bergen bolsa, u ademge jaza bérilidu.

Enes ibni malik reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem haraq ichkenlerni xorma shaxliri we ayaqliri bilen urghan. Ebu bekri reziyellahu enhu 40 derre urghan. (buxari: 6773)

enes ibni malik reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemning aldigha haraq ichken biri élip kélín'genidi, peyghember eleyhissalam uni ikki tal xorma shéxi bilen 40 derre urdi. Ebu bekri reziyellahu enhumu özining xelipilik dewride shundaq qildi. Ömer reziyellahu enhu xelipe bolghanda, bashqilardin bu heqte meslihet sorighanidi, abdurahman reziyellahu enhu: qur'anda belgilen'gen eng yénik jaza 80 derre urushtur, dédi. Shuning bilen, ömer reziyellahu enhu haraq ichken ademni 80 derre urushqa buyridi. (muslim: 1706)

mezkur hadis haraqning haramliqini we haraq ichken adem meyli az ichsun, meyli jiq ichsun, meyli mest bolsun, meyli mest bolmisun, uninggha jaza bérishning lazimliqini körsitip béridu.

2358.-sual: jaza ijra qilinidighan ademde tépilish lazim bolidighan shertlarning bayani

haraq ichken ademge jazaning ijra qilinishi üçün uning haraqni, uni ichishke mejburiy bolup qélip emes öz ixtiyarliqi bilen échken bolushi sherttur. Shunga ussuzluqtin öley dep qalghan adem haraqtin ussuzluqini qandurghuchilik miqdarda ichken we mest bolup qalghan bolsa, uninggha jaza bérilmeydu. Chünki, u adem haraq ichishke mejbur bolup qaldi. Haraq échishke mejbur bolup qélip uni ichish yolgha qoyulghan bir ishtur. Eger u adem haraqtin özining ussuzluqini qandurghuchilik miqdardin köp ichken bolsa, bu halda haraq uni mest qilmisimu u haraqni xuddi öz ixtiyarliqi bilen ichkinige oxshash hésablinip uninggha jaza bérilidu.

Shuningdek yene haraq ichken ademge jazaning ijra qilinishi üçün u ademning haraq ichishning haram ikenlikini bilishi sherttur. Shunga bir kapir musulman bolup dölitidin islam dölitige kelgen we bu yerde haraqning haramliqini bilishtin burun haraq ichken bolsa, uninggha jaza bérilmeydu. Emma islam dölitide tughulghan we balaghetke yetken bir adem haraq ichken bolsa, uninggha jaza ijra qiliniwéridu. Uning "men haraqning haram ikenlikini bilmeyttim" dégen sözige ishinilmeydu.

Haraqtin bashqa ichimlik ichken ademge jazaning ijra qilinishi üçün u ademning u ichimliktin taki uni mest qilghuchilik derijide köp ichishi shert.

2359.-sual: mest ademning qilghan teserruplirining hökmi

töwendiki yette ishtin bashqa ishlarda haram nersilerni qollinish arqiliq mest bolup qalghan ademning teserruplirining hökmi, xuddi mest emes ademning teserruplirining hökmi bilen oxshashtur. Yeni mest ademning qilghan teserrupliri küchke ige bolidu. Emma uning teserrupliri töwendiki yette xil shta küchke ige bolmaydu.

- 1) uning islam dinidin yéniwalghanliqi küchke ige emes.
- 2) uning jazalar heqqide qilghan iqrari küchke ige emes.
- 3) uning özining bir ishqa guwahchi bolghanliqigha, bir ademni guwahchi qilghanliqi küchke ige emes.
- 4) uning balaghetke yetmigen kichik bir oghulni bir qiz bilen u qizning tengtüşhige bérilidighan toyluqtin köp toyluq bérip öylendürüshi küchke ige emes. Shuningdek yene uning balaghetke yetmigen kichik bir qizni u qizning tengtüşhige bérilidighan toyluqtin az toyluqqa öylendürüshi küchke ige emes.

5) uning, sen mestlikdingdin ongshalghanda béríp méning ayalimni talaq qiliwetkin, dep uni özining ayalini talaq qiliwétishqa wekil qilghan ademning ayalini béríp mest halitide talaq qiliwétishi küchke ige emes. Lékin, bu mesilide eng toghra dep qaralghan riwayet bolsa, uning qiliwatqan taliqining küchke ige bolishidur.

6) uning, sen mestlikdingdin ongshalghanda béríp méning nerse kéreklirimni sétip kelgin, dep uni bir nerse sétishqa wekil qilghan ademning u nersisini béríp mest halitide sétishi küchke ige emes.

7) uning birer nersisini naheq éliwalghan kishi uninggha u nersini u mestlikidin yéshilishtin burun qayturup bermeydu. Yeni u kishining uninggha u nersini u mestlikidin yishilishtin burun qayturup berse, bu qayturup bérish küchke ige bolmaydu. Lékin, bu mesilide eng toghra dep qaralghan riwayet bolsa, uningdin birer nersini naheq éliwalghan kishi uninggha u nersini u mestlikidin yishilishtin burun qayturup bersimu bolidu. U kishi u nersini uninggha qayturup bérish bilen u nersini tölep bérish mes'uliyitidin qutulidu.

2360.-sual: mesit bolup qalghan ademdin islam dinining buyruqlirining chüshüp ketmeydighanliqi, qilghan ishlirining küchke ige bolidighanliqining bayani

eger bir adem haram nersilerni qollinish arqiliq mest bolup qalghan bolsa, uningdin islam dinining buyruqliri chüshüp ketmeydu. Uninggha xuddi u mest emes halitidikige oxshash islam dinining pütün hökümlirini ijra qilish lazimdur. Shunga uning mest halitide turup ayalini yaki özini wekil qilghan ademning ayalini talaq qéliwatqanliqi, qulini azat qiliwatqanliqi, qilghan soda sétiqi, jazalardin bashqa ishlar üstide qilghan iqrarliri, meyli oghul bolsun, meyli qiz bolsun, balaghetke yetmigen kichik balini uninggha hemme tereptin munasip kélidighan biri bilen öylendürüshi, qerz bérishi we qerz élishi küchke ige bolidu. Chünki, mest bolup qalghan adem mest halitidimu eqlidin ayrilip ketmeydu. Uningda yüz béridighan ish peqet öz ixtiyarliqi bilen mest qilidighan birer nersini ichish arqiliq özidiki qarshi terepning sözini chüshünüş qabiliyitini yoqutushtur. Lékin u, gunahkar bolidu we uninggha mest chéghida qaza bolup ketken ibadetlerning qazasini qilish lazim bolidu. Mest ademning mestlik halitide turup éytqan islami, xuddi mejburiy halda islam éytqan ademningkige oxshash, toghra bolidu. Emma uning islamdin yéniwélishi toghra emes. Yeni küchke ige emes. Imamlar, haraqni mejburlinish astida yaki uni ichishke mejbur bolup qélip ichip mest bolup qélip ayalini talaq qiliwatqan ademning ayalining talaq bolup kétish, yaki talaq bolup ketmesliki heqqide ixtilap qiliship qaldi. Bu heqte eng toghra, dep qaralghan riwayet bolsa, u ademning ayalining talaq bolup ketmeslikidur.

2361.-sual: bulangchiliq qilish dégenning uqumi

bulangchiliq qilishtin kishiler ötidighan yolni tosop taki ular mal mülükni bermigiche ularni o yoldin ötküzmeslik, dégenlik bolidu. Bulangchiliq chong oghriliq qilish depmu atilidu. Chünki, oghriliq biz yuqirida bayan qilip ötkinimizdek bir nersini yoshurun halda naheq éliwélishtur. Emma bulangchiliq qilish bolsa, qoral yaraq bilen yaki uningsiz ashkara halette bezide kéchide, bezide kündüzde bolidu. Bulangchiliqning ziyini

oghriliqning ziyinigha qarighanda éghirdur. Bulangchiliq qilidighan ademlarning bir gorup kishiler bolushi shert emes. Meyli er bolsun, meyli ayal bolsun, qolida kishilerge tehdid salalighudek küch quwwet bar bir ademmu bulangchiliq qilishi we bulangchi hésablinishi mumkin.

2362.-sual: bulangchiliqning shertliri

bulangchiliq qilidighan ademde töwendiki shertlarning tépilishi lazim.

1. bulangchining qolida kishilerge tehdid salalighudek küch quwwet bar adem bolushi lazim.
2. bulangchi, bulangchiliqni islam dölitide qilishi lazim.
3. bulangchi we mal mülki bulap kétilgen terep, musulman bolghanliq yaki kapir bolsimu bir birige chéqilishmasliqqa tüzüshken kélishimning sewebi bilen qanlirigha we mal mülkige ziyan yetküzüsh cheklen'gen kishilerdin bolushi lazim.
4. bulangchi eqli hushi jayida, balaghetke yetken we söz qilalaydighan adem bolushi lazim.
5. bulangchiliq qilghan adem, mal mülki bulap kétilgen kishi bilen urugh tughqanchiliqi yaki yéqinchiliqi bar adem bolmay yat adem bolushi lazim.
6. bulangchilar bir gurup adem bolghan bolsa, bulan'ghan nerse eger ulargha teqsim qilin'ghan waqtida, ularning her birining nésiwisi oghriliqning nisabigha yétishi, yaki uningdin artuq bolushi lazim.
7. bulangchilar tewbe qilishtin burun tutulushi lazim.

2363.-sual: bulangchiliq qilghan ademge bérilidighan jazaning yolgha qoyulishining bayani

allah taala bu jazani yolgha qoyup mundaq dédi: allah we uning resuli bilen urush qilidighanlarning, yer yüzide buzghunchiliq qilidighanlarning jazasi shuki, ular öltürülüşhi yaki dargha ésilishi yaki ong qolliri we sol putliri késilishi yaki sürgün qilinishi kérek. Bu (yeni jaza) ular üçün bu dunyada reswaliq (élip kelgüchidur), axirette ular chong azabqa duchar bolidu [33]. Siler tutuwélshtin ilgiri tewbe qilghanlar buningdin mustesna, bilinglarki, allah meghpiret qilghuchidur, nahayiti méhribandur (maide-33-34)

2364.-sual: jazaning miqdarining we uning qandaq ijra qilinidighanliqining bayani

bulangchiliq qilghan ademning ötküzgen jinayitige qarita ayyette bayan qilin'ghan jazalar töwendikidek töt xil halette ijra qilinidu.

1. kishilarning yolini tosup bulangchiliq qilmaqchi bolghan adem ulardin bir nerse élishtin we birer ademni öltürwétishtin burun tutulsa, u hetta tewbe qilghan'gha qeder türmige solap qoyulidu.
2. eger bulangchiliq qilghanlar kishilarning mal mülkini alghan we bulan'ghan nerse, eger ulargha teqsim qilin'ghan waqtida, ularning her birining nésiwisi oghriliqning nisabigha yetken bolsa, bu halda eger ular töt ezaliri saq salamat kishiler bolsa, ularning ong qolliri we sol putliri késilidu. Eger ularning ichidin sol qoli tötmaydighanlar bolsa,

ularning hetta ikkila qolidin ayrilip qalmasliqi üçün ularning ong qolliri késilmeydu.

3. eger bulangchiliq qilghan adem bir kishining aldini tosup uni öltürwetken, emma uning mal mülkini almighan bolsa, u adem qisas élish yüzisidin emes uninggha jaza bérish yüzisidin öltürüldü. Shuning üçün öltürülgen ademning ige chaqiliri u ademni kechürwitelmeydu. Emma qisasta öltürülgen ademning ige chaqiliri qatilni kechürwiteleydu. Bulangchi u ademni meyli qélich bilen meyli tash bilen urup öltürwetsun, meyli hasa bilen urup öltürwetsun, bulangchi we uning u ademni öltürüshi üçün uninggha yardemliship bergen kishi öltürüldü.

4. eger bulangchilar kishilerni öltürgen we ularning mal mülkini alghan bolsa, musulmanlarning bashliqi xalisa, ularning ong qolliri we sol putlirini késidu, ularni öltüridu we andin ularni dargha asidu, yaki xalisa ularni öltüridu, xalisa ularni dargha asidu.

2365.-sual: oxshash jaza bilen jazalashning bayani

jazani lazim qilmaydighan birer ziyankeshlikke uchrighan ademning, uninggha ziyankeshlik qilghan kishige oxshash ziyankeshlik bilen qarshiliq bérishi toghridur. Bundaq qilish üçün u ziyankeshlikning qul heqqi bolushi sherttur. Mesilen: bir adem bir kishige "hey nijis!" dégen bolsa, u kishining u ademge "nijis sensen" dep qarshiliq bérishi toghridur. Chünki, allah taala shundaq qilishqa ruxset qilip mundaq dédi: bir yamanliqning jazasi shuninggha oxshash bir yamanliqtur (yeni sanga bir kishi qanchilik chéqilsa, shunchilik chéqilmay ashuruwetseng bolmaydu), kimki (intiqam élishqa qadir turuqluq) epu qilsa we (özi bilen yamanliq qilghuchining arisini) tüzise, uning ejrini allah béridu, allah heqiqeten zulum qilghuchilarni dost tutmaydu [40]. Zulumgha uchrighuchi adem intiqamni alsa uni eyibleshke bolmaydu [41]. Eyiblinidighanlar peqet kishilerge zulum qilidighan, zéminda naheq rewishte pitne - pasat tériydighan ademlerdur, ene shular qattiq azabqa duchar bolidu [42]. Kimki (eziyetke) sewr qilsa, (allahning raziliqi üçün) intiqam almisa, bu elwette merghup ishlardindur (sure shura 40-43)

mana bu ayetler birer ziyankeshlikke uchrighan ademning, uninggha ziyankeshlik qilghan kishige oxshash ziyankeshlik bilen qarshiliq bérishining toghra bolidighanliqini, emma uni kechürwétishning téximu yaxshi ikenlikini bayan qilidu. Allah taala bu heqte yene mundaq dédi: eger (özünlarga yetken ziyan - zexmet üçün) intiqam almaqchi bolsanglar, özünlarga yetken ziyan - zexmet qanchilik bolsa, shunchilik intiqam élinglar (yeni ashuruwetmenglar), eger sewr qilsanglar (yeni intiqam almay kechürsenglar), bu sewr qilghuchilar (yeni kechürgüchiler) üçün (elwette) yaxshidur (süre nehil-126)

2366.-sual: edeplesh yüzisidin bérilidighan jazani bérishning bayani

1. bir musulmanni "hey kapir!" dep tillighan ademge edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu. Musulmanni kapir dep étiqad qilip turup uninggha hey kapir! Dégen adem kapir hésablinidu. Emma uni kapir dep étiqad qilmighan adem kapir hésablanmaydu. Eger u musulman özini hey kapir! Dep tillighan ademge "xosh dep jawab" bergen bolsa, u musulman dunyadiki hökümde kapir bolup kétidu. Chünki,

uning xosh dep jawab bérishi özining kapir ikenlikini iqrar qilghanliq hésablinidu. U özining kapir bolghanliqigha razi bolghanliqi üçün jazalinidu. Lékin u musulman u jawabni shundaq jawab bérishke mejbur bolup qalghanliq sewebi bilen bergen bolsa, bu halda u jazalandurulmaydu.

2. eger bir adem bir kishini "hey nijis! Yaki hey oghri! Yaki hey buzuq! Yaki hey qosh jinsliq! Hey xain! Yaki hemme nersini halal dep qaraydighan adem! Yaki hey hakimni kishilerge zulum qilishqa ündeydighan adem! Yaki hey bechchiwaz! Yaki hey dinsiz! Yaki hey rafiziy! Yaki hey bid'etxor! Yaki hey yehudiy! Yaki hey xiristiyan! Yaki hey xiristiyaning balisi! Yaki hey bulangchi !" dep chaqirghan we u kishi undaq adem bolmighan bolsa, bu halda undaq dégüchige edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu. Eger u kishi shundaq adem bolsa, bu halda undaq dégüchige edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilmeydu. Shuningdek yene eger bir adem bir kishini "hey döyüz! Yaki haraqkesh! Yaki jazanixor! Yaki hey buzuq xotunning balisi!" dep chaqirghan yaki sen bulangchilarning, yaki zinaxorlarning orisisen, dep tillighan bolsa, bu haldimu undaq dégüchige edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu.

3. eger bir adem bir kishini "hey ishek! Yaki hey tongghuz! Yaki hey it! Yaki hey tike! Yaki hey maymun! Yaki hey öküz! Yaki hey kala! Yaki hey yılan!" dep chaqirghan, yaki tillighan bolsa, bu halda u ademge edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilmeydu. Chünki, u adem u kishini mezkur sözler bilen chaqirish arqiliq özining yalghanchi ikenlikini ashkarilidi. Bu mesilidiki esli qaide bolsa mundaqtur, her qandaq tillashning ziyini tillighan ademge qaytsa, bu halda tillighan ademge edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilmeydu. Emma u tilning ziyini eger tillan'ghan kishige qaytsa, bu halda uni tillighan ademge edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu. Mezkur sözler bilen bir ademni tillashta uning ziyini tillan'ghuchigha emes tillighuchigha qaytidu. Shunga mezkur sözler bilen bir kishini tillighan ademge edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilmeydu. Chünki, u adem u kishini mezkur sözler bilen tillash arqiliq özining yalghanchiliqini ashkarilighan hésablinidu.

4. eger bir kishini "hey haramxorning balisi!" dep tillighan ademge edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu. Bu mesilidiki qaide mundaqtur, bir adem bir kishini, öz ixtiyarliqi bilen qilinidighan, sheriette haram bolghan we örp adette eyib sanilidighan birer ishqa nisbet berse, u ademge edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu. Emma u ish undaq bolmisa, u ademge edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilmeydu.

5. eger bir adem bir kishini edeplesh yüzisidin bérilidighan jazani lazim qilidighan xilmu xil sözler bilen tillighan bolsa, u til sözlirining her biri üçün u ademge edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu. U sözlarning hemmisi üçün birla jaza bérilmeydu. Chünki, bendilerning heq hoquqliri bir birige kirip ketmeydu.

6. eger bir kishini tillighan adem özining u kishini tillighanliqini inkar qilsa, u adem qesem qilishqa buyrulidu. Eger u adem qesem qilishtin bash tartsa, uninggha edeplesh yüzisidin bérilidighan jazani bérishke höküm qilinidu. U adem qesem qilghan waqtida, allahning nami bilen qesem qilimenki, men uni hey pasiq! Démidim, dep qesem qilmastin eksiche allahning nami bilen qesem qilimenki, méning üstümde uning u dewa qiliwatqan u heqqi yoq, dep deydu. Chünki, u adem u kishini tillighan waqitta, u

kishimu uninggha oxshash til bilen reddiye bergen yaki u ademni kechürwetken yaki u kishi emeliyette pasiq bolushi we uni pasiq, dep tillighan ademning uning pasiq ikenlikini ispatlaydighan qolida pakit bolmasliqi éhtimalimu bardur. Bu ehwallarning hemmiside tillan'ghan kishining u ademge dewa qilghan edeplesh yüzisidin bérilidighan jazani bérishni telep qilsh heqqi yoq.

7. yat ayalni söygen'ge we pasiqlarning sorunlirigha kelgen'ge oxshash jinayetler üçün ijra qilinidighan edeplesh yüzisidin bérilidighan jazada, peqet allah taalaning heq hoquqi étibargha élinidu. Shunga qarshi terepning bu jazani kechürwétish heqqi yoq. Lékin, shu ishni qilghan adem uninggha jaza bérilmisimu shu ishni tekrar qilmaydighandek tursa, uni kechürwétish hakimning köz qarishigha tapshurulidu.

8. eger bir musulman islam döliti bilen kélishim tüzüp islam dölitide yashaydighan kapirni tillighan bolsa, u musulman'gha edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu. Chünki, u musulman u kapirni tillash arqiliq yaman ishni qilghan hésablinidu. Eger bir adem yehudiygha yaki otpereske "hey kapir!" dégen we bu söz uninggha éghir kelgen bolsa, bu halda u adem gunahkar bolidu. U adem yaman ish qilghanliqi üçün u ademge edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu, démeaktur.

9. eger bir ayal sheriet telep qilghan shekilde kiyinishke qadir turup undaq kiyinmigen bolsa, u ayalning érinig u ayalgha edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza ijra qilish heqqi bar. Emma u ayal késellik yaki hejge ihram baghliganliq yaki imkaniyitining yoqluqi sewebi bilen sheriet uningdin telep qilghan shekilde kiyinmigen bolsa, bu halda erning u ayalgha edeplesh yüzisidin bérilidighan jazani ijra qilish heqqi yoq. Shuningdek yene eger bir er ayalini kiyim kichekni erlerge oxshash kiyishke yaki yingne chektürüshke buyrighan we ayal uning dégenlirini qilmighan bolsa, bu haldimu erning uninggha edeplesh yüzisidin bérilidighan jazani ijra qilish heqqi yoq. Chünki, bular sheriet ayallardin telep qilghan ishlarning qataridin emestur.

10. er, erning ruxsitisiz öydin orunsiz seweb bilen chiqqan ayaligha edeplesh yüzisidin bérilidighan jazani ijra qilidu. Eger uning öydin chiqishtiki seweb orunluq we toghra bolsa, ayalning öydin erning ruxsitisiz chiqish heqqi bar. Shuningdek yene eger er ayalini töshekke chaqirghan, ayal heyzdar emes we perz roza tutuwatmaghliq turup töshekke bérsttin bash tartqan bolsa, bu haldimu er u ayalgha edeplesh yüzisidin bérilidighan jazani béridu.

11. erning namaz oqumaydighan ayalini urush heqqi bar. Chünki, er ayalini namaz oqushqa buyrushqa buyrulghandur we buningdin hésab sorulidu. Allah taala mundaq dédi: (i muhemmed!) ailengdikilerni (we ümmitingni) namazgha buyrughin, özüngmu uni ada qilishqa chidamliq bolghin, sendin biz riziq telep qilmaymiz. Sanga biz riziq bérimiz, yaxshi aqiwet peqet teqwadarlargha xastur. (süre taha-132)

emr ibni shueyb reziyellahu enhu chong dadisidin riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: balilirlarni yette yashqa kirgende, namaz oqushqa buyrunqlar, on yashqa kirgende namaz oqughili unimisa urunqlar we ularning yatidighan ornini ayriwitinglarr. (ebu dawud495, tirmizi: 407)

12. eger kichik bala alim bir kishini tillisa, uninggha edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza ijra qilinidu.

13. kichik bala, eger namaz oqumisa, yaki roza tutmisa, balining dadisi uni uridu. Bu halda aniningmu urush hoquqi bolidu.

14. bir dadining, balisining qur'an, edep exlaq we bilimlarni öginishke mejburlash heqqi bar. Chunki, bularni baligha ögitish ata anigha perzdur.

15. eger bir ayal érinig özini qattiq urup birer ustighinini sundurwetkenlikini yaki tirisini tiliwetkenlikini yaki ténini kökertiwetkenlikini dewa qilghan we erning uni shundaq urghanliqi ispatlan'ghan bolsa, erge edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu.

16. eger ustaz kichik balini qattiq urghan bolsa, ustazgha edeplesh yüzisidin bérilidighan jaza bérilidu. Eger u kichik bala ustazining urghanliq sewebi bilen ölüp qalghan bolsa, ustaz uning diyitini töleydu.

2367.-sual: qisas dégen sözning uqumi

qisas dégen sözning uqumi mena jehettin oxshashliq we barawerlik, dégenlik bolidu. Qisas dégen sözning uqumi istilah jehettin jinayetchini, u ötküzgen jinayetning oxshishi bilen jazalash, dégenlik bolidu. Jinayetchi dégen söz mena jehettin yaman birer ishni qilghan ademge qoyulghan ismidur. U söz istilah jehettin mal mülükke yaki jan'gha ötküzüp sélin'ghan bir jinayetning ismidur.

2368.-sual: qisasning yolgha qoyulishining bayani

qisas qur'an kerim, sünnet we alimlarning birliki arqiliq yolgha qoyuldi. Allah taala qisasni yolgha qoyup mundaq deydu: i möminler! Öltürülgenler üçün qisas élish silerge perz qilindi, hör adem üçün hör ademdin, qul üçün quldin, ayal üçün ayaldin qisas élinidu. Qatil üçün (diniy) qérindishi teripidin birnerse kechürüm qilinsa (yeni öltürülgüchining igisi qatildin diyet élishqa razi bolup qisas élishtin waz kechse, u, jinayetchidin diyetni) chirayliqche telep qilishi lazim, (jinayetchimu diyetni) yaxshiliqche (yeni kéchiktürmestin, kémeйтиwetmestin toluq) bérishi lazim. Bu (hökü) perwerdigaringlar teripidin (silerge bérilgen) yéniklitishtur we rehmettur. Shuningdin kéyin (yeni diyetni qobul qilghandin kéyin), chékidin éship ketken (yeni qatilni öltürgen) adem qattiq azabqa duchar bolidu [178]. I eqil igiliri! Silerge qisasta hayatliq bar, (yeni kishi birawni öltürgen teqdirde öziningmu öltürüldighanliqini bilse, u, adem öltürüshtin yanidu, shuning bilen, uning özimu, u öltürmekchi bolghan ademmü ölüshtin saqlinip qalidu). (naheq qan töküsh) saqlinishinglar üçün (qisas yolgha qoyuldi) (beqer 178-179)

allah taala adem öltürgen kishilerge qisas jazasini ijra qilishtin jem'iyetke xatirjemlikning we amanliqning omumlishidighanliqini bayan qilip yene mundaq dédi: ular (yeni israil ewladi) gha tewratta shundaq belgiliduqki, jan'gha jan (yeni naheq adem öltürgen öltürüldü), közge köz (yeni kishining közini naheq quyuwetken ademning közini quyuwétildü), burun'gha burun (yeni kishining burnini naheq keskenning burni késildü), qulaqqa qulaq (yeni kishining quligini naheq keskenning quligini késildü), chishqa chish (yeni kishining chishini naheq tökkenning chishi töküldü) we (kishini) qandaq yaridar qilghan bolsa shundaq yaridar qilinish bilen qisas élinidu, kimki (jinayetchini) epu qilsa (yeni uningdin qisas almisa), bu uning (gunahi) gha keffaret

bolidu, allah nazil qilgan boyiche höküm qilmaydighan kishiler zalimlardur. (maide-45)

mana bu ayet jan'gha we buningdin bashqa ezalargha tajawuz qilghan ademlerdin qisas élishning yolgha qoyulghanliqini bayan qilidu. Shuningdek yene qisas hökümi peyghember eleyhissalamning sünniti bilenmu yolgha qoyuldi.

Abdullah ibni mes'ud reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir alletin bashqa héch ilahning yoqluqigha, méning allening peyghembiri ikenlikimge guwahliq bérighan herqandaq bir musulmanni qénini töküsh halal emes, peqet toy qilghandin kéyin zina qilghan kishi, naheq adem öltürgen kishi we dinini tashlap, musulman jamaitidin ayrilghan kishidin ibaret üç türlü kishining qénini töküsh halal. (muslim: 1676)

2369.-sual: adem öltürgenlik jinayitidin tewbe qilishning bayani

mezkur ayet we hadisler qesten adem öltürgen kishining menggü dozaxta qalidighanliqini we uning tewbisining qobul qilinmaydighanliqini körsitip béridu. Bu hem ibni abbas reziyellahu enhuning köz qarishidur. Bir qisim alimlar qesten adem öltürgen kishi menggü dozaxta qalmaydu we uning gunahi kechürülidu, dédi. Qesten adem öltürgen kishining gunahining kechürüldighanliqining delili bolsa, allah taalaning töwendiki ayitidur: allah heqiqeten allahqa shérik keltürüsh gunahini meghpiret qilmaydu, xalighan ademning uningdin bashqa gunahini meghpiret qilidu. Kimki allahqa shérik keltüridiken, chong gunah qilghan bolidu (nisa-48)

köp sandiki alimlar qesten adem öltürgen kishining ishi allah taalaning xahishigha tapshurulidu. Allah taala xalisa azablaydu, xalisa kechüridu dep, sözlirining delili üçün töwendiki hadisleri keltürdi.

Ebu seid xudri reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: silerdin burun ötkenlerning ichide 99 kishini öltürgen biri bar idi. U (töwbe qilish üçün) yer yüzidiki eng ilimlik kishini sorighanidi, uninggha rahibning aldigha bérish tewsiye qilindi, u rahibning qéshigha bérir: "men 99 kishini öltürdüm, töwbige yol barmu?" dep sorighanidi, rahib: "yoq" dédi. Shuning bilen, unimu öltürüp, sanni yüzge yetküzdü. Andin yer yüzidiki eng ilimlik kishini sorighanidi, bir alim kishining yénigha bérish tewsiye qilindi, uning yénigha bardı we uningdin: "men 100 kishini öltürdüm, töwbige yol barmu?" dep sorıdı. U alim: "hee, töwbe yoli bar. Héchkim buni tosup qalalmaydu. Palani jaygha barghin! U yerde insanlar alleqa ibadet qiliwatidu, senmu ular bilen birge ibadet qilghin, jayinggha qaytmighin. Chünki u yaman jaydur, dédi. U kishi yolgha atlandı. Yérim yolgha kelgende, uninggha ejel keldi. Rehmet perishtisi bilen azab perishtisi uni taliship tartiship qaldi. Rehmet perishtisi: "uning jéni bizningki. Chünki u töwbe qilip, pütün wujudi bilen alleqa yüzliniwatatti" dése, azab perishtisi: "uning jéni bizningki. Chünki u héchqandaq yaxshi emel qilmidi" dédi. Del shu peytte, adem qiyapitige kirgen bir perishte keldi. Ikki perishte bu mesilini ayrish üçün, u perishtining höküm chiqirip qoyushini telep qildi. U perishte: "siler bu ikki sheher arisini ölchenglar. Uning ölgen yéri qaysi sheherge yéqin bolsa, bu adem uninggha tégishliktur" dédi. Ular ikki sheherning arisini ölchep, u ademning barmaqchi bolghan

sheherge bir ghérich yéqin yerde ölgenlikini bildi. Shuning bilen, uning jénini rehmet perishtisi aldi. Bashqa bir riwayette mundaq déyilgen: alle birige: "yiraqlashqin!", yene birige: "yéqinlashqin!" dédi. (muslim: 2766)

mana bu hedis barliq chong gunahlardin hetta adem öltürwetkenlik gunahidin tewbe qilsa bolidighanliqini körsitip béridu. Bu hedistin yene eger allah taala, adem öltürwétip tewbe qilghan kishining tewbisini qobul qilsa, u kishi öltürwetken ademni özining razi qilidighanliq menasimu chiqirilidu.

On toqquzinchi bolum. Islam qanunidiki halal-haram mesililirining bayani

Birinchi bap. Islam qanunidiki halal –haram prinsipi

2370.- sual: halal haram tüzümining yolgha qoyulushi

allah taala insanning behuzur hayat kechürüshige kapalet qilish üçün bir qisim qanun - prinsiplarni belgiligen. Bu qanun - prinsiplar " qil " we " qilma " yaki bizning tebirimiz boyiche " halal " we " haram " dégen ikki sözge merkezleshken. Allah taalaning hikmiti insan urughini yer yüzige tarqitip, ularning hayatigha we bext - saaditige kapaletlik qilidighan mezkur qanun - prinsiplarni belgileshni teqezza qilghan bolup, adem eleyhissalam bilen ayali hewwani jennettin yer yüzige chüshürüshtin awwal bu ikkisini halal - haram bilen sinighan. Bu sinaq emeliyette ulargha " halal - haram " ni ögitishtiki tunji meshq idi. Allah taala bu ikkisige jennette hemme nersini halal qilip, peqet bir tal derexning méwisinila haram qilghan. Undaqta allah taala ulargha néme üçün bu bir tal derexning méwisini haram qilghan? Deymizki, allah taala ulargha halal - haramning pelsepisini bildürüş üçün haram qilghan. Démek, halal - haram mesilisi adem eleyhissalam bilen ayali hewwa ikkisi jennettiki waqtidila bashlan'ghan.

2371.- sual: halal haram insan üstige alghan eng chong amanet we sinaq

islamda halal - haram uqumi addiy we éniqtur, bu uqum asmanlar, zémin we taghlar öz üstige élishqa chidimighan, insanlar öz üstige alghan katta amanettin bir parchidur, bu amanet ilahiy teklipler amaniti we yer yüzide allahqa izbasarliq qilish wezipisini öz üstige élish amanitidur. Insan ashu mes'uliyet اساسida mukapatlinidu yaki jazalinidu, shuning üçün insan'gha eqil we irade bérilgen, peyghemberler ewetilgen, kitablar chüshürülgen. Insan bu mes'ulluqni öz üstige alghandin kéyin: halal - haram néme üçün? Néme üçün men cheklimisiz erkin qoyup bérilmidim? Dep sorishi orunsiz. Chünki halal - haram cheklimiliri insanlarga xas bolghan sinaqning toluqlimisidur, bu

sinaq arqiliq ya perishtilerdek sap roh, ya haywanatlardek sap shehwet bolmay, belki ottura bir nerse bolghan allahning bu alahide tiptiki mexluqliri bashqa mexluqlardin perqlinip turidu, insan xalisa yüksélip perishtiler yaki perishtilerdinmu ewzelrek bolalaydu, xalisa haywanlardek yaki haywanlardinmu beterre bolalaydu.

2372.- sual: halal - haram uqumi

Halal - meyli yémek - ichmekte bolsun, meyli ish - herikette bolsun allah taala teripidin ruxset qilin'ghan, cheklenmigen nersiler we ishlar démeaktur.

Haram - allah taala teripidin keskin buyruq bilen qilishtin yaki istémal qilishtin cheklen'gen ishlar we nersiler bolup, yémek - ichmekler, étiqad, pikir we ish heriketlerde ipadilinidu.

2373.- sual: jahiliyet dewridiki halal we haram

halal- haram mesilside jahiliyet xelqi bashqa mesililerdek qattiq ézip, heddidin artuq qalaymiqanliship ketken bolup, ular paskina, haram nersilerni halal, paydiliq, pakiz nersilerni haram qilghan idi. Bu azghunluq ongchilliq we solchilliqta heddidin ziyade chetnep kétishtin bashqa nerse emes idi.

Ongchilliqta hindilarning zalim braxmanizm taipisi, we mustebit xristan rahibliqi, we uningdin bashqa bedenni azablaydighan, allahning bendiler üçün yaritip bergen rizqini we zinnettirini haram qilidighan mezhebler barliqqa keldi, xristanlarning mustebitlik ottura esirde chékige yetti, rahiblarda yaxshi nersilerni haram qilish küchiyip ketti, hettaki beziliri putini yuyushni gunah, yuyunushni bolsa qayghuluq keltüridighan epsuslinarliq ish dep qaridi.

Solchilliqta bolsa, iranda ortigha chiqqan, mutleq erkinlikke chaqiridighan, kishlarning herqandaq ishni qilalishi üçün, hörriyet tizginini bolishigha qoyuwétidighan, her nersini halal, hetta insanlar tughulma tebitide muqeddes dep bilgen izzet - numuslirini muhalap dep qaraydighan mezdek herikiti otturigha chiqti.

Jahiliyet dewridiki ereb xelqi, halal - haram ölchimining qalaymiqanliship ketkenlikining tipik bir misali idi. Ular haraq ichish, jazanini qatmu - qat yéyish, ayallargha azar bérish, ularni nikahtin tosuwélishe we shuninggha oxshash nurghun ishlarni halal qildi, buningdinmu ichinishliqraqi shuki, insan we jindin bolghan sheytanlarning chirayliq körsitishi bilen, atiliq méhrige xilap halda, öz baliliri, yürek parilirini öltürüşke jür'et qilishi idi, bu toghrida qur'an kerim mundaq deydu: "shuningdek, mushriklarning shérlikliri (sheytanlar) mushriklarni halak qilish we ularning dinini qalaymiqanlashturush üçün, ularning nurghunlirigha balilirini öltürüşni chirayliq körsetti." [en'am sürisi 137- ayet]

2374.- sual: herqandaq nerse eslide halaldur

islam belgiligen birinchi prinsip: allah yaratqan pütün nersiler eslide halaldur, allah terepidin haram qilin'ghinigha ochuq we toghra delil - ispat kelmigen nersilerdin bashqa haram nerse yoqtur. Eger bir nersining haramliqigha kelgen delil - bezi ajiz hedislerdek - toghra bolmisa yaki haramliqigha ochuq delil bolmisa, u nerse eslige asasen halal we mubah halitide turiwéridu, islam alimliri herqandaq nersining eslide halal we mubah ikenlikige qur'an kerimdin ochuq delil körsitidu. "allah yer yüzidiki hemme nersini

silerning paydilinishinglar üçhün yaratti." [beqere sürisi 29 - ayet]

allah taala bu nersilerni yaritip insanlarga boysundurup béríp, hemde insanlarga shundaq katta németlerni bergenliki heqqide minnet qilghan tursa, bu nersilerning bir qismini haram qilip chekliwétish arqiliq insanlarni bu nersilerdin qandaqmu mehrum qilsun? Allah taala peqet bir pütün halette bolghan bu németlerdin bezibir qisminila bezi hékmetlerge asasen haram qilghan.

2375.- sual: halal, haramdin köptur

allah taala köp nersilerni halal qilghan we intayin az nersilernila haram qilghan. Shunga allah taala halalning köplikidin ularni sanimighan. Emma haramni sanighan. Chünki shey'iler eslide halal bolup halalni sanap tügetkili bolmaydu. Emma haram az bolghanliqi üçhün uni sanash mumkin. İnsanlar pen - téxnikida ilgirilep, yuqiri tiptiki hésablash mashiniliri we statisitka qoralliri ademni heyran qalduridighan derijide tereqqi qilghan bolsimu, yenila ular qumlarning yaki déngiz dolqunlirining sanini élishtin ajiz kelgendek, allah taalaning németlirini sanap bolushtin ajiz kélidu. Chünki allah taalaning németlirini sanash we hésablashqa insan taqiti yetmeydu. Allah taala bu menide mundaq dégen: "siler allahning némitini sanap tügitelmeysiler." bu sewebtin islam sheritide haramning dairisi intayin tariyip, halalning dairisi nahayiti kéngeydi, chünki haram qélishta bizge ochuq we toghra kelgen deliller bek az bolghachqa, halal yaki haramliqigha delil kelmigen her qandaq nerse esliq halalliq halitide, yeni ilahiy kechürüm dairiside qéliwéridu.

Islam insanlarning yémek - ichmek, kiyim - kéчек, élim - sétim, sowgha - hediye we ijarige bérishke oxshash hayatta muhtaj bolidighan ishlar heqqide güzel edeb - exlaq élip kélip, ulardin buzuq, ziyaliq dep qarighan nersilerni haram qilghan, qilmisa bolmaydighan zörürlirini wajib qilip, qilish kérek bolmighanlirini yaman körge. Bulardin türide, miqdarida we süpetliride paydiliq teripi üstün bolghanlirni bolsa yaqturghan.

Shundaq iken, kishiler sheret haram qilmighan jehetlerde xalighan shekilde yep - icheleydu, xalighan shekilde élim - sétim qilaydu, ijare - kira qilaydu, bu ishlarning bir qismi bezide musteheb, yaki mekruh bolsimu, sheret bular heqqide cheklime qoymighanla bolsa, eslidiki halalliqta qéliwéridu.

2376.- sual: halal yaki haram qilish, yalghuz allahningla heqqidur

islam halal - haram qilish hoquqini belgilep, bu hoquqni allah we xelqning neziride derijiliri neqeder katta bolushidin qet'iynezer insanlarning qoligha bermey, uni yalghuz allahning heqqi qilghan ... shunga birer nersini allahning bendilirige menggü haram qilip chekliwétishke rahiblarningmu, papazlarningmu, padishah yaki dölet reisiningmu heqqi yoqtur... bundaq qilghuchilar heddidin éship allahning öz mexluqlirigha qanun belgilep bérishtin ibaret perwerdigarliq hoquqigha tajawuz qilghan bolidu. Ularning belgilimilirini qobul qilip we razi bolup uninggha köre heriket qilghan kishimu, allahqa bashqilarni shérik keltürgen bolidu.

Allah namidin yalghanni oydurush üçün aghzinglargha kelgen yalghanni sözlep (héch delilsiz) "bu halal, bu haram" démenglar, allah namidin yalghanni oydurghuchilar qet'iy meqsitige érishelmeydu [nehl sürisi 116- ayet]

bu ochuq ayet, hedis sheriplierdin islam qanunshunasliri shuni keskin tonup yetken: halal - haram qilish heqqi yalghuz allahningdur, allah halal - haramni qur'an kerimde we peyghember eleyhissalamning hedisliride belgileydu, ularning (sheret alimlirining) wezipisi peqet halal - haramni bayan qilib bérishtin halqip ketmeydu.

2377- sual: halal haramni belgileshning hikmiti

halal qilish yaki haram qilish peqet allah taalaningla heqqidur. Allah taalaning hikmiti haram - halal toghruluq qanun - prinsiplarni belgileshte insanning sewr - taqettiki qudritage raye qilishni teqezza qilghan. Shunga insanlar nepes alidighan hawada halal - haram belgilimigen. Chünki insan hawasiz yashiyalmaydu. Emma yémek - ichmeklerde halal - haramni belgiligen. Chünki insan haram yémestinmu hayatini dawam qilduralaydu. Allah taala halal bilen haramni belgiligende, bizge bizning jismimizgha, hayatimizgha némilerning paydiliq we némilerning ziyaniq ikenlikini bildürgen. Shunga biz üçün paydiliq bolghanlirini halal péti boyiche belgiligen. Emma biz üçün - jismimiz, eqlimiz we hayatimiz üçün ziyaniq bolghanlirini haram qiliwetken. Bu. Xuddi néfit ayrish zawotidikilerning bénzinni türlerge ayrighinigha oxshaydu. Aptomobil üçün mexsus qilin'ghan bénzinni ayropilan'gha quyghanda, ayropilan wezipisini ötiyelmeydu. Uchqan teqdirdimu chüshüp kétidu. Adem ölidu..... Xuddi shuningdek, sizge mexsus qilin'ghan halal taamni yémestin, haram taamni yésingiz jismingizgha ziyani yetküzidude, zherlinip ölisiz, ölmigen teqdirdimu, késel bolisiz. Shuning bilen hayattiki wezipingizni öteshtin ajiz qalisiz. Haram dégen ene shundaq ziyaniq nerse.

2378- sual: halal bilen haramning derijiliri bir xil emes

allah taala insanlarni gunah - mesiyet ishlesh yaki yaxshi ishlarni qilish, haram ishlarni qilish yaki halal ishlar dairiside heriket qilishqa küchi yétidighan qilib yaratqandek, insan'gha qaysisini qilish we qaysisini terk étish ixtiyarinimu bergen. Chünki allah taala insanlarning yaxshi ishlarni köngül qanaiti bilen ixtiyariy halda qilishini xalighandek, gunah - mesiyetlernimu öz ixtiyari bilen ishlep, arqidin tewbe qilib heqiqetke qaytishini xalaydu. Allah taala bendiliri üçün halal qilib bergen nersilerning derijiliri bir xil emes. Halallar ichide allah taala yaqturidighan we bendiliridin shundaq qilishini kütidighanliri we yaqturmisimu peqet qobul qilidighanlirimu bar. Mesilen: halal ichish, halal yéyish we halal ishlar dairiside heriket qilishni allah taala yaqturidu we bendiliridin kütidu. Emma talaqqa oxshighan éhtiyaj yüzisidinla ruxset qilin'ghan ishlarni yaqturmisimu, qobul qilidu we jazalimaydu. Haramlarning derijilirimu bir xil bolmaydu. Mesilen: allah taalagha shérik keltürüş, séhirgerlik qilish, adem öltürüş, ata anini qaxshitish, yétimning mélini yewélish, ösüm muamilisi qilish, haraq ichish, urush meydanidin qéchish, pak ayallargha töhmet chaplash qatarliqlar haramning eng yuqiri derijisi bolup, gunahi kebire eng chong gunahlar dep atilidu. Bu qilmishlarni sadir qilghanlar qilghanlirigha heqiqiy rewishte pushayman qilib, gunahtin pütünley qol üzüp, allah taalagha tewbe qilish bilenla özlirini allah taalaning ghezibidin we azabidin

qutquzup qalalaydu. Emma gunahi seghire kichik gunahlar dairisige kiridighan kemchilik, xataliq we ixtiyarsiz qilip salghan gunahlar yaxshi emellerning sayisida tewbisizmu kechürüm qilinidu. Shunimu estin chiqarmasliq kérekki, kichik gunahlargha dawam qilish arqiliq bu kichik gunahlar özligidin chong gunahlargha aylinip qalidu. Shunga qandaqla bir gunahni addi sanashqa we uninggha dawam qilishqa bolmaydu. Shuningdek, haram we gunah ishlar qilghuchisining niyitige qarap derijilinidu. Mesilen: ixtiyarsiz ishlep salghan gunahdin alahide pilanlap qilghan gunahning jazasi allah taalaning nezeride nechche hesse éghir bolghinigha oxshash.

2379.- sual: halalni haram yaki haramni halal qilish allahqa shérik keltürüşning jörisidur

islam xalighanche haramlashtüridighan we halallashtüridighanlarni söküp, tenqid qildi, hemde birer delilge tayanmastin haram hökmini chiqarghuchilargha, allah kengri qilip bergen nersini taraytiwetkenlikidin intayin éghir jinayet yüklidi, peyghember eleyhissalam bundaq chingitiwétish we özgertiwétishke qarshi hertürlük qorallarni ishlitip urush élan qildi.

Islam dini iman - étiqadta yekke - bir allahqa qulluq qilishni, emel - ibadet we höküm belgileshte kengchilikni telep qilidighan dindur, bu ikki nersining ziti allahqa shérik keltürüş, halalni haram qiliwétishtur.

Démek: halalni haram qilish shérikning jörisidur, shunga qur'an kerim mushrik ereblarni, allahqa shérik keltürgenlik, butqa choqun'ghanliq we özlirige halal qilin'ghan ösümlük we haywanlarni allahning emrisiz haram qiliwalghanliq tüpeylidin qattiq eyibligen.

Medinediki dewrde musulmanlar arisida qiyinlashturush, muteessiplik we yaxshi nersilerni özlirige haram qilish yönilişi peyda bolghan, buninggha qarita allah taala ularni ilahiy chek - chégrida toxtitidighan we islamning toghra yoligha qaytüridighan mustehkem, éniq we keskin ayetlerni nazil qilghan: i möminler, allah silerge halal qilghan pak nersilerni haram qilmanglar, chektin ashmanglar, allah chektin ashquchilarni heqiqeten yaxshi körmeydu, allah silerge riziq qilip bergen halal, pak nersilerdin yenglar, siler iymán éytqan allahning azabidin saqlininglar [maide sürisi 87-88- ayetler]

2380.- sual: haram qilish bir ishning yamanliqigha, meynetlikige we zererige qarap bolidu

insanlarni yaritip, ulargha sansiz németlerni ata qilghan allahning bu insanlargha xalighan nersini halal, xalighan nersini haram qilish heqqi bardur, yene ularni xalighan ibadetlerni qilishqa buyrushmu allahning heqqidur, insanlarning buninggha étiraz bildürüş yaki isyankarliq qilish heqqi yoqtur, chünki bu heq allah taalagha insanlar perwerdigari bolush süpiti bilen xas bolghan heqdur, ularning bu heqke qarshi chiqmasliqi allahqa qilidighan ibadetlerning teqezzasidur. Biraq, janabi allah bendilirige merhemmet qilghanligi üçün, insanlar menpeeti we paydisini közde tutup, eqilge muwapiq bezi sewebler tüpeylidin, halal - haram hökümlirini belgiligen. Allah taala

yaxshi we güzel nersilerdin bashqa héchbir nersini halal, qebih we ziyaniq nersilerdin bashqa héchbir nersini haram qilmighan.

Islam herqandaq bir gunahni yuyush üçün bezi yaxshi nersilerni haram qilishtin bashqa nurghun yollarni körsetken we belgiligen. Meslen: suning kirni pakizlighinidek, chin köngüldin qilghan tewbe gunahlarni paklaydu, yaxshiliqlar yamanliqlarni élip kétidu, sediqiler su otni öchürgendek gunahlarni öchüriwétidu, musibetler, sinaqlar we her türlü külpetler qish künide qurighan yapraqlar arqa - arqidin tökülginidek gunahlarni tökiwétidu.

Buning bilen éniq melum boliduki, islamda haram hökmi nersilerning nacharliqigha, meynetlikige we ziyaniq bolishigha qarap bolidu, yeni bir nerse yaman yaki meynet yaki qebih bolsa, u nerse shuning üçün haramdur. Shuningdek bir nersining ziyaniq teripi paydiliq teripidin artuq bolsimu, u nerse haramdur, paydisi artuq bolghan nerse halaldur, qur'an kerimning haraq we qimar heqqide bayan qilghan hökmi shuninggha asasen belgilen'gen: "i muhemmed! Sendin haraq we qimar heqqide sorishidu, sen ulargha: "buning her ikkisi chong gunah we kishlerge (azghina) payda bar, lékin ulardiki gunah paydigha qarighanda téximu chong" dégin." [beqere sürisi 219- ayet]

hemde islamda halal heqqide soralganda: "halal dégen yaxshi, obdan nersiler" dep jawab bérish éniq jawablardin bolup kelgen, yeni saghlam xaraktérlik insanlar yaxshi, paydiliq dep köridighan, hem pütün insanlarmu obdan, paydiliq dep hésablayghan her qandaq nerse halaldur, chünki allah taala mundaq deydu: özlirige némilerning halal qilin'ghanliqini sendin sorishidu. Éytqinki, "silerge pak nersiler halal qilindi" [maide sürisi 4- ayet] бүгүн silerge pak nersiler halal qilindi [maide sürisi 5- ayet]

biraq, allahning haram hökmi asasan'ghan qebih we ziyaniq nerse heqqide musulman kishining tepsiliy melumatqa ige bolishi kérek emes, chünki bir musulman'gha éniq körün'gen nerse belki bashqa birige körünmesliki mumkin, belki bezi nersilerning qebih yaki ziyaniq ikenliki bir esirde melum bolmighini bilen, yene bir esirde melum bolup qélishi mumkin, shunga musulman kishi haram qilin'ghan mesililerge qarita dawamliq: "angliduq we itaet qilduq" déyishi kérek.

2381- sual: halalda haramgha muhtaj bolup qalmaydighan derijide yéterlik nersiler bar

islamning güzellikliridin biri, insanlarga her türlü qolayliqlarni bergenlikidir. Meslen: islam birer nersini haram qilghanda, uning ornini toloqlaydighan bashqa bir nersini körsetken.

- islam jazanini haram qilip, ornigha, payda bérighan elim - sétimni yolgha qoyghan.
- qimarni haram qilip, ornigha at, töge chapturush we oq étish müsabiqiliridek paydiliq paaliyetlerni almashturghan.
- pal échishni haram qilip, uning ornigha istixare duasini yolgha qoyghan.
- erlerge yipek kiyimlerni haram qilip, ornigha yung, paxta rextlerdin tikilgen her türlü ésil kiyimlerni halal qilghan.
- zina we bechchiwazliqni haram qilip, ornigha toy qilishni halal qilghan.
- mest qilidighan ichimliklerni haram qilip, roh we beden'ge paydiliq bolghan barliq

shérin ichimliklarni halal qilghan.

- türlüq qebih yémekliklerni haram qilip, ornigha barliq pakiz we yaxshi yémekliklerni halal qilghan.

Bu teriqide islamning barliq asasiy prinsiplirini tekshürüp baqsaq, janabi allahning her bir nersining öz türidin bir yerni köpeytip bermey turup, bendilirige bir nersini cheklimigenlikini köriwalalaymiz, chünki u zat bendilirige héchqachan qiyinchiliqni xalimaydu. Eksiche qolayliq, yaxshiliq, hidayet we merhemmetni xalaydu.

2382.- sual: haramgha élip baridighan herqandaq nerse haram

islam belgiligen prinsiplarning yene biri: bir nersini haram qilghanda, uninggha élip baridighan barliq yollarnimu haram qilishtur. Meslen: zinani haram qilghanda, jahiliyet dewridiki ayallarning hösni - jamalini bashqilargha körsitish, ayal kishi yat er kishi bilen xaliy bir yerde bolush, bihude arilishish, yalingach resimler, sériq edebiyat we sériq naxshilar... Qatarliq zinagha élip baridighan barliq seweb we muqeddimilerni haram qilghan. Mana bu sewebtin fiqhi alimliri bu qaidini qoyghan:"haramgha élip baridighan herqandaq nerse haram bolidu"

buninggha islamning töwendiki belgilimisimu uyghun kélidu: haramning gunahi yalghuz u gunahni qilghuchighila xas emes, belki uninggha maddiy we meniwi küch bilen qatnashquchilarmu gunahqa shérik bolidu, bundaq ehwalda herbir kishining gunahi qatnishish nisbitige köre bolidu. Meslen: peyghember eleyhissalam haraq ichküchige, yasighuchigha, toshighuchigha, ekeldürgichige we pulini yégüchige lenet qilghan.

Jazanidimu ösüm alghuchi, bergüchi, yazghuchi we guwah bolghuchilarning hemmisige lenet qilidu. Démek: haramgha élip barghan we qilinishigha yadrem bolghan ishlarning hemmisi haramdur, haramgha yadrem qilghan kishimu gunahqa shériktur.

2383.- sual: haramni halal qilish üçün hile ishlitish haramdur

islam haramgha élip baridighan her qandaq ashkara yollarni haram qilghinidek, sheytaniy hililer we yoshurun yollar bilen shü haramni qilish üçün hile ishlitishni hem haram qilghan.

Chünki allah taala shenbe küni ow owlashni haram qilghan bolsimu, yehudiylar bu haramgha hile ishlitip, uni halal hésabliwalghan, buning üçün (shenbe küni ow owlighan bolup körünüsh üçün) jüme künide ora kolap, tuzaq - qapqan qurushup, yekshenbe küni kélip tuzaqqa chüshken owlarni élishatti, bu ishni hiligerler halal dep oylighini bilen, u islam alimlirining neziride haramdur. Chünki ulargha haram qilin'ghini seweblik we sewebsiz ow owlamasliqtur.

Yene gunah hésablinidighan hililerning biri bolsa: haram bolghan bir nersige esliyi ismidin bashqa bir isim qoyup, sheklini özgertip, heqiqitini burunqidekla qaldurushtur. Sheksizki bir nersining özi eynen turup isminila özgertip qoyush bilen yaki heqiqiti eynen turup sheklini özgertip qoyush bilen uning haramliqi özgirip qalmaydu. Meslen: qebih jazane bilen muamile qilish üçün bir qanche hililer körsitilse yaki haraq (uni halal körsitish üçün) herxil isimlar bilen atalsimu beribir jazane we haraqning eslidiki haramliqi eynen qéliwéridu. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: méning ümmitimdin bir qisim kishiler haraqni bashqa isim bilen atap turup ichidu.

(nesai: 5658)

démisimu, бүгүнкү күнлерде ыалыгач уссулга "sen'et" haraqqa "rohiy ichimlik" ۞ jazanige "ösüm - payda" ۞...isimlirining bérilishi zamanimizning ajayiblidur.

2384.- sual: yaxshi niyet haramni qilishqa bahane bolalmaydu

islam dini yüksek ghaye, pak meqset we yaxshi niyetlerni barliq hökümliride qedirleydu. Ömer reziyellahu enhu munberde turup mundaq dégen: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: emel niyetke baghliq bolup, kishi peqet niyet qilghinigha érishidu. Kimki alle we allening resulining raziliqini közlep hijret qilidiken, közliginige érishidu. Qandaq bir ademning hijriti azghine dunyagha érishish yaki bir ayalgha öylinish bolsa, peqet shuningghila érishidu dégenlikini anglihanidim. (tirmizi: 2201; buxari: 1)

yaxshi niyet mubah bolghan we adet haligha kelgen nersilernimu allahqa itaet we allahqa yéqinliq derjisige yetküzidu.

Meslen: hayatni qoghdash, bedinini küchlendürüş yaki perwerdigarigha we millitige qarita burchini öz jayida orundiyalishi üçün niyet qilip tamaq yégen, chéniqqan insanning bu tamiqi we chéniqishi ibadet derjisidur. Öz nepsini we ayalini haramdin saqlash yaki perzent körüş niyitide shehvitini qandurghan kishining bu ishi mukapatqa layiq bolghan bir ibadettur.

Möminning hemme ishi shundaqtur, yaxshi niyet her qandaq bir yaxshi ishni ibadet derjisige kötüridu, haram bundaq emes, haramni qilghuchining niyiti neqeder yaxshi, ghayisi neqeder ulugh bolishidin qet'iynezer haram yenila haramdur, islam herqandaq bir ghayige yétish üçün haramni wasite ornida ishlitishni héchbir shekilde qobul qilmaydu, chünki islam ghaye we qollinilghan uslubning shereplik hem pak bolishigha diqqet qilidu, buning üçün islam ésil ghaye her türlük uslubni aqliyalaydu yaki heqke érishmek üçün her türlük batilni qollinilidu dégendek prinsiplarni ret qilidu, chünki uning qarishiche heqke yalghuz heq yol bilenla yetmek lazim.

Meslen: bir kishi mesjid yaki her qandaq xeyrlik bir bina sélish üçün jazane, oghriliq, haram köngül échish, qimar yaki cheklen'gen her qandaq bir ishtin mal toplighan bolsa, u kishining bu yaxshi niyiti we ulugh ghayisi boynidin bu haramning gunahini hergizmu kötüriwételmeydu, chünki ghaye we niyetler islamda héchqachan haramni halalgha öylendurushqa tesir yetküzelmeydu.

:

2385.- sual: haramni qilip salmasliq üçün gumanliq nersilerdin saqlinish kérek

allah taalaning rehmitidin yene bir tamche bolsa, halal - haram heqqide bendilirini qarangghuluqta qoymastin, halalnimu éniq, haramnimu éniq bayan qilip bergenlikidur. Allah taala mundaq deydu: allah silerge haram nersilerni ochuq bayan qildi [en'am sūrisi 119- ayet] halal ikenliki éniq bir nersini qilishta héch gep yoq, haramliqi éniq bolghan nersini qilishtimü héchbir ruxset yoq.

Éniq halal bilen éniq haram arisida bir ariliq bar bolup, u halal yaki haramliqi bezi kishilerge chüshinishlik bolmighan yaki bilinmigen gumanliq rayondur, bu

chüshinilmeslikning sewebi: ya delillarning u kishilerge tutuq körünishi, ya delilni weziyetke tetbiqlashta delilning her ikki terepke oxshap kêtishidur.

Islam dini musulmanning buningdek gumanliq dairidiki nersilerdin saqlinishini teqwadarliq dep qaridi. Chünki musulman buningdin saqlinish arqiliq éniq bir haramgha sörülüp kêtishtin özini asrighan bolidu. Bu, yochuqlarni tosiwétishning bir türidir, u yene insan we hayatning heqiqitidin xewerdar bolghan islam dinining yiraqni köreleydighan terbiyisidin bir nemunidur. Bu prinsipning esliy peyghember eleyhissalamning shü hedisidin chiqidu: numan ibni beshir reziyellahu enhuning mundaq dégenlik riwayet qilinidu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini öz quliqim anglighan idim: shek shübhisizki, halal ishlarmu éniq körsitildi, haram ishlarmu éniq körsitildi. Ularning arisida nurghun kishiler bilmeydighan shübhilik ishlar bar. Kimki gunah ikenlik shübhilik bolghan ishlarni qilishtin saqlansa, dinini we abruyini saqlighan bolidu. Kimki gunah ikenlik shübhilik bolghan ishlarni qilishqa jür'et qilsa, haramliqi éniq ishlarnimu qilip sélishi éhtimalgha yéqin. U, mallirini chégra etrapida béqiwatqan padichigha oxshaydu. Eger diqqet qilmisa, malliri chégradin ötüp kétidu. Bilinglarki, her bir padishahning chégrasi bar. Bilinglarki, allening chégrasi haram qilghan nersiliridir. Agah bolunglarki, bedende bir parche gösh bolup, u tüzelse, pütün beden tüzilidu. Eger u buzulsa, pütün beden buzulidu, u gösh yürektur. (muslim: 1599)

2386.- sual: haram hemme kishige oxshash haramdur

Islam sheritide haram hökmi hemme kishini öz ichige alidighan omumiylig bilen süpetlinidu, islamda ereb bolmighan'gha haram bolup, ereb bolghan'gha halal bolidighan héchbir nerse yoq, qara tenlikke cheklinip, aq tenlikke mubah bolidighan héchbir nerse yoq, kahin, papaz, rahib we yaki dölet kishilirige oxshash mueyyen bir tebiqe yaki bir sinipqa bérilgen mexsus bir ruxset yaki heq yoq, hettaki kapiirgha haram bolghan nersini musulman'gha halal qilidighan héchbir xususiyet yoq, chünki allah hemme insanlarning perwerdigari, uning hökümliri hemme kishige birdek ijra qilinidu, allah halal qilghan bir nerse pütün insanlarga halaldur, haram qilghan herqandaq nerse qiyamet künige qeder hemme kishge haramdur.

Azghan we heqtin chetnigen yehudizm, bir yehudiynig bashqa bir yehudiye jazane bilen qerz bérishini haram dep, gheyriy yehudiylargha jazane bilen qerz bérishni halal dep dawa qilghan. Yehudiylardiki bu mayilliqni qur'an kerim bizge ibiret élishimiz üçün bayan qilip bergen. Meslen: ular öz dinidin yaki millitidin bolmighan kishilerge qarshi aldash we ihanet qilishni halal, hemde buningda héch gep yoq dep qarighan.

2387.- sual: zörüriyet cheklen'gen nersilerni mubah qilidu

Islam dini haramlarning dairisini taraytti, lékin undin kéyin haram heqqide keskin tüzümlerni belgilep, ashkara yaki yoshurun haramgha élip baridighan herqandaq yolni tosiwetti. Démek: haramgha élip baridighan hemme nerse haramdur, haramgha yadrem qilidighan her nerse haramdur, haramni halal qilish üçün hile ishlitish haramdur...we bashqilar. Buning bilen bille islam dini hayat zörüriyetlirige we insanning bu zörüriyetlerke qarita ajizliqigha köz yummighan, netijide qattiq zörüriyetlerni we insaniy

ajizliqlarni közde tutqan, hemde bu xil zörüriyetler aldida musulmanning özini halakettin qutquzushi üçün bezi haramlarni qilishqa ruxset qilghan. Mana buning üçün ulugh allah, qan we tongguz göshidek bezi yémekliklarning haram ikenlikini bayan qilghandin keyin qur'an kerimde mundaq deydu: "kimki öz ixtiyariche emes, ilajsizliqtin (haram qilin'ghan nersilerdin) hayatini saqlap qalghudek yése, uninggha héch gunah bolmaydu, heqiqeten allah nahayiti meghpiret qilghuchidur, nahayiti méhribandur." [beqere sürisi 173- ayet]

bu mene qur'an kerimdiki töt süride haram qilin'ghan yémeklikler bayan qilinsila tekrarlan'ghan, islam sheretshunasliri buningdek ayetlerdin intayin muhim bir prinsipni chiqarghan, u bolsa: zörüriyetler cheklen'gen nersilerni mubah qilidu. Emma ayetler bu zörüriyet ichide qalghan kishini bashqisigha tajawuz qilmighan bolishi kérek dep qeyt qilghan, bu hökümlerni keskin halda bildürgen ayetlarning tepsiridin, ruxset bilen ish qilghanda chektin ashmasliq, zörüriyet dairisi ichide qilish kéreklikini éniq köriwalalaymiz. Sheretshunaslar buningdin yene bir prinsip chiqarghan, u bolsa: zörüriyet üçün ruxset qilin'ghan nerse zörüriyet miqdarida bolidu.

Shunga insan bu zörüriyetke waqitliq boysunsimu, uninggha tamamen teslim bolmasliqi kérek, eksiche esliy halal bolghan nersige yépishishi we uni izdishini kérek, bundaq qilghan teqdirda zörüriyet bahanisi bilen haramni kichik sanimaydu - de, uningdin dawamliq saqlinidu. Islam zörüriyet ehwallirida cheklen'gen nersilerni halal qilish bilen, özining omumiy rohini we esliy qaidilirini tetbiqlaydu, bu omumiy roh bolsa: musheqqetchilik arilashmighan qolayliq rohidur. Burun kelgen ümmetlerge bek ighir yük bolghan ishkellerni yenggillitish rohidur. Ulugh allah heqiqeten toghra sözligen: allah silerge asanliqni xalaydu, hergiz teslikni xalimaydu [beqere sürisi 185- ayet] allah silerge musheqqetni xalimaydu, lékin allah shükür qilishinglar üçün silerni paklashni, (islam sheritini silerge bayan qilish bilen) némitini silerge tamamlashni xalaydu [maide sürisi 6- ayet] allah silerning yükünlarni yéniklitishni (yeni sheret ehkamlirini silerge asanlashturushni) xalaydu, insan (nepsi xahishigha xilapliq qilishtin) ajiz yaritildi. [nisa sürisi 28- ayet]

Ikkinchi bap. Yimek ichmeklerdiki halal-haramlarning bayani

2388- sual: yémek – ichmeklerdiki halal we haramni bilishning zörürliki

yémek - ichmeklerdiki halal - özi pak, ten saqliqqa ziyini bolmighanliqi üçün islam dini istémal qilishqa ruxset qilghan nersiler bolup, pak we ten saqliqqa ziyini yoq, dinimizda cheklenmigen yémeklik we ichmekliklarni istémal qilghan'gha oxshash.

Yémek - ichmeklerdiki haram - pak emesliki we ten saqliqqa ziyaniqligi seweblik islam dini chekligen nersiler bolup, choshqa göshi we haraqqqa oxshash paskina we ziyaniql nersilerni istémal qilghan'gha oxshash. Halal bilen haramning perqini ayrish, némilerning halal we némilerning haram ikenlikini bilish her bir musulman üçün perz eyndur. Pütün ishlarda halal - haram perqini ayrish we halal ishlar dairiside ish körüş musulmanliqning telibi bolghinidek, yémek - ichmeklerde halal - haramni ilghash tolimu ehmiyetliktur. Yémek - ichmek, pikir étiqad, ish heriket we bashqa her qandaq bir nerside haram déyilgen nersiler we ishlardin cheklinish, shundaqla halal yaki haramliqi éniq bilinmigen nersilerdin yiraq turush arqiliq haramdin halalmu, harammu éniq saqlan'ghili bolidu.

2389- sual: halal nersilerni istémal qilishning paydiliri

1) halal we pak nersilerni istémal qilghan we pakizliqqa ehmiyet bergen ademning dili pak, köngli yoruq, téni saq, eqli ötkür, xatirisi küchlük we hoshyar bolidu.

2) halal we pak nersilerni istémal qilghan adem türlük késelliklerdin saqlinip qalidu, küch - quwwiti ajizlaship qalmaydu.

3) halal we pak nersilerni istémal qilghan ademning qilghan ibadetliri qobul bolidu we dualiri ijabet bolidu. Chünki ibadetlerning we dualarning allah taalaning dergahida qobul bolmasliqning sewebliridin biri haram yéyishtur.

4) halal we pak nersilerni istémal qilghan adem allah taalaning hörmitige we insanlarning söygüsige érishidu.

2390- sual: qur'an kerimning halal haram heqqidiki hökümliri

janliqlarni yéyish heqqide insanlarning bir qismi israpqa, yene bir qismi qattiq chekleshke yüzlen'gen bir peytte, islam dini, chaqiriqini pütün insanlarga qaritip mundaq dégen: i insanlar, yer yüzidiki halal - pakiz nersilerdin yenglar, sheytanning yollirigha egeshmenglar, chünki sheytan silerge ochuq dühmendur. [beqere sürisi 168-ayet]

bu ayette allah taala pütün insanlarga insan bolush süpiti bilen xitab qilip ularni yer yüzidiki özliri üçün yaritilghan her qandaq pak nersilerni yéyishke, bezi insanlarga allahning halal qilghan németlirini qebih körsitish arqiliq halalni haram qilishqa undeydighan sheytanning yoligha dessimeslikke, özlirini pak nersilerdin mehrum qilmasliqqa chaqirdi. Uningdin kéyin möminlerge xitab qilip mundaq dédi: i möminler,

biz silerni riziqlandurghan halal nersilerdin yenglar, eger allahqa ibadet qilidighan bolsanglar, allahqa shükür qilinglar, allah silerge özi ölüp qalghan haywanni, qanni, choshqa göshini, allahdin gheyriyning (butlarning) nami éytilip boghuzlan'ghan haywanni yéyishni haram qildi, kimki öz ixtiyariche emes, ilajsizliqtin (yuqiriqi haram qilin'ghan nersilerdin) hayatini saqlap qalghudek yése, uninggha héch gunah bolmaydu. Heqiqeten allah nahayiti meghpiret qilghuchidur, nahayiti méhribandur [beqere sürisi 172 - 173 - ayetler]

allah taala möminlerge xas bolghan bu buyruq bilen ularni ata qilin'ghan pak nersilerdin yéyishke we buning qarshiliqida shükür qilish wezipisini ada qilishqa buyrighan, kéyin bu ayette we bashqa ayetlerde bayan qilin'ghan bu töt türdin bashqisini haram qilmighanliqini, haramlarning bu töt türde yighinchaqlan'ghanliqini bayan qilghan: éytqinki, manga whiy qilin'ghan ehkamlar ichide, özi ölüp qalghan nerse yaki éqip chiqqan qan we yaki choshqa göshi we allahdin gheyriyning ismi éytilip boghuzlan'ghan gunah maldin gheyriyini harqandaq adem üçün haram körmeymen. Kimki ulardin (yeni yuqiriqi haram qilin'ghan nersilerdin) nailaj we ixtiyarsiz halda hayatini saqlap qalghudek yése, héch gunah bolmaydu, chünki perwerdigaring meghpiret qilghuchidur, méhribandur [en'am sürisi 145 - ayet] allah taala maide süriside bu haramlarni téximu tepsiliy bayan qilghan: silerge özi ölüp qalghan haywan, qan, choshqa göshi, allahdin gheyriyning nami tilgha élinip boghuzlan'ghan haywan, boghup öltürülgen haywan, urup öltürülgen haywan, yiqilip ölgen haywan, (haywanlar terepidin) üsüp öltürülgen haywan, yirtquch haywanlar yep qoyghan haywan haram qilindi [maide sürisi 3 - ayet]

haram qilin'ghan göshlerni on qisimgha yetküzgen bu ayet bilen töt qisimgha jughligghan ayetning otturisida héch zitliq yoq, peqetla bu ayet tepsiliyraq bayan qilghan. Chünki boghulup, urulup, igiz yerdin chushup, üsülup we yirtquch haywanlar terepidin yéyilgenlarning hemmisi özi ölüp qalghan menide, bular bu menining izahidin bashqa nerse emes, tikilgen tashlarda boghuzlan'ghanlarmu allahdin bashqigha boghuzlan'ghanning hökmide bir qisim hésablinidu. Démek: haram qilin'ghan yémeklikler yighinchaqlan'ghanda töt, tepsiliy bayan qilin'ghanda on qisimdur.

2391. sual: yémek - ichmeklerdin yéyish haram qilinip cheklen'genliri

1- bashqilarning heqqini yéyish haram.

2 - özi ölüp qalghan malning göshini yéyish haram. Yeni göshi yéyilidighan haywanlardin özi ölüp qalghan, boghup öltürülgen, urup öltürülgen, égiz jaydin yéqilip ölgen, üsüp öltürülgen we yirtquchlar yérip öltürüwetken haywanning göshini yéyish haramdur.

3 - qanning her qandiqi haramdur.

4 - choshqa göshi, choshqining qéni, méyi, térisi we her qandaq bir orgini haramdur.

5 - allahtin bashqa birining namini tilgha élip turup boghuzlan'ghan haywanning göshi haram.

6 - buddistlarning butlirigha, xristanlarning chérkawlirigha, yehudiylarning

ibadetxanilirigha yaki mazarlarga atap öltürülgen haywanning göshini yéyish haramdur.

2392- sual: özi ölüp qalghan haywanning haram qilinisi we uning hékmiti

haram yémeklerdin ayetler éniq bayan qilghan birinchi nerse: özi ölüp qalghan haywandur. U- insan terepidin boghuzlash yaki owlash niyiti bolmastin ölgen haywan yaki uchar qanatlaridin ibaret. Buningda éniq hékmetler bar .

(1) saghlam tebet uningdin yirginidu we nepret qilidu, aqillar özi ölüp qalghan haywanni yéyishni insanning izzitini chüshüridighan ish dep qaraydu. Shunga kitab ehli bolghan barliq milletlarning (boghuzlash ussuli oxshimisimu) boghuzlan'ghandin bashqisini yémeydighanliqini we özi ölüp qalghan haywanni haram deydighanliqini körimiz.

(2) hékmetlarning yene biri bolsa: musulmanlarni herqandaq ishni niyet we irade bilen qilishqa adetlendürüshtur. Niyet qilmay we ishlesh küchini xoratmay turup héch qandaq bir nersige yaki méwige ige bolushqa adetlendürmesliktur. Chünki haywanning halalliqini perqlenduridighan boghuzlash bolsa: yéyish meqsitide jénini chiqirishtur. Xuddi allah taala insan yéyishni meqset qilmighan we oylimighan nersini yéyishke razi bolmighandek.

(3) özi ölüp qalghan haywan chong bir éhtimalda uzun muddetlik yaki ushtumtut késel tüpeylidin yaki zeherlik otlarni yéyish yaki shuninggha oxshash seweblerdin ölgen bolidu. Bularning zehiridin pütünley xatirjem bolghili bolmaydu, chünki bundaq ölgen haywan ajizliq we normalsizliqtin ölgen bolidu.

(4) ulugh allah insanlarga özi ölüp qalghan haywanni haram qilish bilen bille bashqa haywan we ucharqanatlarigha rehmet qilip, ulargha ölüq haywanlardin ozuqlinish pursiti bergen, chünki qur'an kerim bayan qilghinidek, haywanatlar we ucharqushlarmu bizge oxshash milletlerdur. Bu xil ehwal chöl - bayawanlardek haywan ölükliri kömulmeydighan yerlerde éniq körilidu.

(5) yene bir hékmiti bolsa, kishilerge ige bolghan haywanatlaridin xewer élishini, ularni késellik we ajizliq qurbani bolup kétishige tashlap qoymay, ya dawalash, ya bu azabtin tiz qutquzush kéreklikini uqturush.

2393- sual: aqqan qanning haram qilinisi

haram yémekliklarning ikkinchisi: aqqan qandur. Aqqan qanning haram bolishidiki hékmetlarning biri: u pakiz insaniy tebet yirginidighan nerse, hemde u özi ölüp qalghan haywandeke ziyarliq bolushi mumkin.

Jahiliyet erebliri ach qalghan chaghda, haywanni yaridar qilip, uningdin aqqan qanni yighip ichishetti, bundaq qan éqitish haywanatlarigha azar bolghanliqtin, hemde uni ajizlitishqa seweb bolghanliqtin janabi allah buni haram qilghan.

2394- sual: tongguz göshining haram qilinishning hikmiti

haramlarning üçinchisi: tongguz göshidur. Saghlam tebet uni qebih köridu, uningdin yirginidu, chünki uning eng yaxshi körgen yémiki paskina nijis nersilerdin ibaret. Hazirqi zaman tébbiy tetqiqatliiri tongguz göshining hemme belwaghlarda bolupmu issiq

belwaghlarda ziyaniq ikenlikini ispatlidi. Ilmiy tejribiler arqiliq tongguz göshide adem öltüridighan qurut we mikroblar barliqi ispatlandi. Kim bilidu, belki kélechekte ilim - pen bu haramlar heqqide biz bügün bilidighan melumatlardin téximu köprek yéngi melumatlarni keship qilishi mumkin. Bu heqte bezi tetqiqatchilar: "insan tongguz göshini yéyishni dawam qilsa, künlimes bolup qalidu " dégen.

2395.- sual: allahdin bashqining namigha boghuzlan'ghan haywan

haramlarning tötinchisi: allahdin gheyriyning nami tilgha élinip boghuzlan'ghan haywandur. Yeni boghuzlan'ghanda but we shuninggha oxshash nersilerning nami éytilghan haywanlardur. Erebutperesliri haywan boghuzlighanda, lat, uzza butlirining namlirini tilgha élishatti, bu allahdin bashqigha yéfinlishish we uning ulugh ismidin bashqa bir nerse bilen ibadet qilishtur. Bu yerdiki haram qilish sewebi: tewhid eqidisining qoghdilishi, étiqadning her türlük bulghunishlardin paklinishi we her qandaq bir munasiwette kupur we shérikke qarshi köresh qilishtek sap diniy ghayidin ibarettur.

Insanni yaratqan, yer yüzidiki barliqlarni insan'gha boysundurghan we haywanatlarni uning xizmitige teyinligen janabi allah öz namini tilgha élish sherti bilen insanlarga haywanni boghuzlap paydilinishiqa ruxset qilghan. Allahning namini boghuzlash peytide tilgha élishning menisi: bu janliq haywan'gha bu ishning peqet allahning izni we raziliqi bilen qilin'ghanliqini bildürüshtur. Haywan boghuzlighanda allahdin bashqining nami tilgha élinip qalsa, allahning bu izni we raziliqi bikar qilinidu. Shundaq qilip bundaq boghuzlan'ghan haywandin mehrum bolushqa layiq bolghan bolidu.

2396.- sual: özi ölüp qalghan janliqlarning türleri

yuqiriqi töt xil tür haram yémekliklarning ixchamlashqan tür bolup, yuqirida éytqinimizdek maide sürisidiki ayet bularni on türge ayrighan. Uning beshinchisi: boghulup ölgen haywandur. Arghamcha yaki herqandaq bir nerse bilen boynidin boghulghan yaki béshi tar yerge kirip qalghandek sharaitlarda ölgen haywanlar boghulup ölgen haywan qatarigha kiridu.

Altinchisi: kaltek yaki bashqa herqandaq bir nerse bilen urulup öltürülgen haywan.

Yettinchisi: igizdin yiqilip chüshüp ölgen haywan. Quduqqa chüshüp ölüp qalghanlirimu mushu hökümde.

Sekkizinchisi: bashqa bir haywan terepidin üsülüp ölgen haywan.

Toqquzinchisi: yirtquch haywan bir qismini yep qoyghanliqtin ölgen haywan.

Buningdin biliniduki, haywan janliq halette ülgürüp boghuzlansa uning halal bolushi üçün kupayidur.

2397.- sual: özi ölüp qalghan haywanlarning haram qilinish hékmiti

özi ölüp qalghan haywanlarning haram bolishi yuqirida ötken hékmetlerdin késelliktin ölüp qalghan haywanning ziyaniq bolishidin bashqa hékmetlerdur, chünki bu yerde haywan késelliktin emes bashqa sewebtin ölgen. Bu yerde yene yuqiridiki hékmetlerning axirqisi téximu bek közge chéliqudu, bundaq haywanni haram qilish bilen

hékmet igisi allah taala haywan'gha köngül bölüş, uninggha rehimdillik qilish we uni asrashni insanlarga ügitidu. Bixudluq qilip haywanning boghulup qélishigha, igiz yerdin chüshüp kétishige, bir - birlirini öltürge qeder urushushlirigha seweb bolush toghra emes. Yene bezi tash yürek padichilar qilghinidek haywanlarni azablap ölgiche urushimu jaiz emes. Ölgiche yaki éghir yarilan'ghuche haywanlarni bir - biri bilen urushqa sélishmu jaiz emes.

Buning üçün alimlar bir münggüz tégishi bilen boghuzlinidighan yéridin qan aqqan teqdirdimu, üsüshüp ölgen haywanning haram bolidighanliqigha höküm qilghan. Méning qanaitimche bu, haywanatlarni ölgen'ge qeder bir - birliri bilen urushqa qoyup bérishning jazasidur, shunga u haram qilin'ghan.

Yirtquch haywan yégen we öltürge haywanning haram bolishining hékmetliridin biri, belki birinchisi: insanni hörmetlesh we uni haywanlarning artuqini yéyishtin saqlashtur. Jahiliyet dewridiki insanlar yirtquch haywanlardin ashqan qoy, kala we tögini yéyishetti, shunga allah buni möminlerge haram qildi.

2398.- sual: butlarga boghuzlan'ghan haywanlarning haram qilinishi

haram qilin'ghan yémekliklarning oninchisi: tikilgen tashlarga boghuzlan'ghan haywanlardur. Tikilgen tashtin meqset: allahdin bashqa ibadet qilinidighan tash yaki heykel qatarliq nersilerdur. Jahiliyet dewride kebing etrapida bundaq tikilgen tashlar bar bolup, insanlar xudalirigha we butlirigha yéqinliq qilish niyeti bilen uning aldida qurbanliq qilishatti. Bu allahdin bashqining namigha boghuzlan'ghanlarning bir türidur, chünki her ikkisi allahdin bashqini ulughlash menisi bar, otturidiki perq bolsa: allahdin bashqigha boghuzlan'ghan haywan buttin uzaq bolsimu uning namigha boghuzlinidu. Tikilgen tashlarga boghuzlan'ghanlar bolsa butning yaki tashning aldida yaki üstide boghuzlinidu, bu ikkinchisining haram bolishi üçün allahdin bashqining nami éytilghan bolishi kérek emes. Bundaq tikilgen tashlar kebing etrapida bolghachqa, köp insanlar haywanatlarni bu tashlarning üstide boghuzlash kebing ulughlighanliqtur dep xata chüshinishetti, shunga buning haramliqi allahdin bashqining namigha boghuzlan'ghan haywan qismidin melum bolsimu, qur'an kerim bu xata chüshenchini yoqutush üçün haramliqini éniq we keskin halda ayrim körsetti.

2399.- sual: ölük haywanlardin béliq we chéketke halal

islam sheriti haram qilin'ghan ölük haywanlar qataridin béliq we béliqqa oxshash su janliqlirini chiqiriwetken.

Ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: bir adem peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin: i resulullah! Biz kémige chiqip seper qilimiz, yénimizda azghine su éliwalimiz. Eger u suda taharet alsaq, ussuz qalimiz. Shunga déngiz süyide taharet alsaq bolamdu? Dep sorighanidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: déngiz süyi paktur, uningda ölgen janliqlarmu halaldur, dédi. (nesai: 59)

allah taala qur'an kerimde mundaq dep körsetken: silerning we yoluchilarning menpeetlinishi üçün silerge déngiz haywanliri, déngizdin chiqidighan yémeklikler halal qilindi [maide sürisi 96 - ayet]

hezriti ömer reziyellahu enhu bu ayetni tepsir qilip: "déngizning owi: déngizdin owlan'ghan nersiler, yémekliri: déngiz sirtigha atqan nersilerdur" dégen. Hezriti ibni abbas reziyellahu enhumamu: "déngizning yémekliri - ölükidur" dégen.

Chéketkimu déngizning ölüki bilen oxshash bolup peyghember eleyhissalam chéketkining ölükini yéyishke ruxset qilghan, chünki uni boghuzlash mumkin emes.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: silerge ikki ölük nersining göshi bilen ikki xil qan halal qilindi. Ikki ölükning birsi béliq, yene birsi chéketke; ikki qanning birsi jiger, yene birsi tal. (ibni maje 3314)

2400.- sual: ölüp qalghan haywanning térisi, söngiki we tükidin paydilinish

özi ölüp qalghan haywanni haram qilshtin meqset: uning yéyilishini haram qilishtur. Emma uning térisi, münggüzi yaki söngiki we tükliridin paydilan'ghili bolidu, belki uningdin paydilinish kérek. Chünki u paydilinish mumkin bolghan bir mal, shunga uni zaya qiliwétishke bolmaydu.

Abdullah ibni abbas reziyellahu enhumaning mundaq dégenlik riwayet qilinidu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: ölüp qalghan malning térisi ashlandsa, pak bolidu dégenlikini anglidim. (muslim: 366)

abdullah ibni abbas reziyellahu enhumaning mundaq dégenlik riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem ölüp qalghan bir qoyning yénidin ötüp kitiwitip yénidikilerdin: némishqa buning térisidin paydilanmidinglar? Dep soridi. Ular: bu özi ölüp qalghan haywan idi, dep jawab berdi. Peyghember eleyhissalam: uni yéyishla haram qilindi (yeni térisidin paydilinish haram qilin'ghini yoq), dédi. (buxari: 5531)

aishe reziyellahu enhaning mundaq dégenlik riwayet qilinidu: resulullah sellallahu eleyhi wesellemdin özi ölgen haywanlar toghrisida petiwa soralganidi: uni ashli sanglar paklinidu dep jawab berdi. (nesai: 4245)

bu höküm it yaki tongguz térisi bolsun herqandaq térini öz ichige alidighan umumiy hökümdur, bu ehly zahirning qarashidur. Imam ebu henifening shagirti imam ebu yüsüftinmü eyni qarash riwayet qilin'ghan. Mam shewkani bu qarashni küchlendürgen. Zörüriyet haliti buning sirtida.

2401.- sual: déngiz haywanlirining hemmisi halaldur

yashaydighan jaylirigha qarap haywanlar déngiz haywanliri we quruqluq haywanliri dep ikkige bölünidu. Déngiz haywanliri yeni suning astidila yashaydighan haywanlarning hemmisi qeyerde we qandaq ehwalda tépilishidin qet'iynezer halaldur. Tutiwalghuchi musulman bolsun yaki kapi bolsun, tirik tutulsun yaki ölük tutulsun, leylep qalghan bolsun yaki leyli migen bolsun, hemmisi oxshash. Bu hökümdé béliq bilen kit, yene déngiz iti yaki déngiz tongguzi we yaki bashqa isimlar bilen atalghan herqandaq haywan oxshash yeni hemmsi halal. Allah taala melum bir qismini haram qilmastin we bashqa haywanlardek boghuzlash shertini qoymastin pütün déngiz haywanlirining halal ikenlikini bayan qilghan, bendilirige qolayliq we kengchilik qilip bergen, shunga déngiz haywanlirini öltürüshte küchi yetken her qandaq nerse bilen imkan qeder azab salmay öltürüp yése bolidu. Allah silerni déngizning béliqlirini yésun dep, silerge déngizni

boysundurup berdi [nehl sūrisi 14- ayet] allah taala yene mundaq dégen: silerning we yoluchilarning menpeetlinishi üçün silerge déngiz haywanliri, déngizdin chiqidighan yémeklikler halal qilindi.[maide sūrisi 96- ayet]

2402.- sual: quruqluq haywanliridin haram qilin'ghanliri

yuqiriqi ayetlerde belgilen'gendek qur'an kerim quruqluq haywanliridin tongguz goshi, qan, ölüp qalghan we allahdin bashqining namigha boghuzlan'ghan haywan qatarliqlardin bashqa haywanlarning haramliqini ochuq belgilimigen, lékin peyghembirimiz muhemmed eleyhissalam heqqide qur'an kerim mundaq deydu: ulargha pak nersilerni halal qilidu, napak nersilerni haram qilidu [eraf sūrisi 157- ayet] napak nersiler bolsa bezi bir qisim kishiler terepidin qobul qilinip ketken teqdirdimu, saghlam tebet we tuyghu iqtidarigha ige bolghan barliq insanlar terepidin qebih körilidu, nepret qilinidu. Hediste mundaq déyilgen:

sulayman sheybani özining abdullah ibni ebu ewfadin mundaq anglighanliqini riwayet qilidu: xeyberge herbiy yürüş qilghanda, qoshundikiler ach qalghanidi. Xeyber fetih qilin'ghan küni bir top éshekni ghenimet alduq we ularni soyup, qazanlarga salduq. Gösh pishay dep qalghanda, peyghember sellallahu eleyhi wesellemning jakarchisi: qazanlarni örüwétinglar, ésheklerning göshini yémenglar! Dédi. Buni anglighan beziler: ghenimetning beshtin birini beytulmalgha ayrimiduq, shunga yéyishtin tosti, dése; yene beziler: buningdin kéyin éshek göshi yéyishtin pütünley cheklenduq, dédi. Enes reziyellahu enhumu yuqiriqigha oxshash riwayet qilghan bolup, uningda yene: alle taala we uning resuli silerni éshek göshi yéyishtin tosti, chünki u nijistur, déyilgen. (muslim: 1937, nesai 4340)

hediste yene, peyghember eleyhissalam yirtquch haywanlardin megen chishi, uchar qanatlardin titidighan tirniqi barlarning göshini cheklidi déyilgen.

Bu yerde yirtquch haywanlardin meqset: yolwas, shir we bōrige oxshash xiris qilip parchilap yeydighan haywanlardur. Uchar qanatlardin meqset: bürküt, qarchigha we lachin'gha oxshash yarilanduridighan tirniqi bar qushlardur.

2403.- sual: dora zōrūriyiti

yara yaki bir kisellikning saqiyishi yalghuz bu haramlardin birini yéyishke baghliq bolup qalghan teqdirde fiqhi alimlirining oxshashmighan kōz qarashliri bar. Beziliri dawalinishni ozuqlinishtek küchlük bir zōrūriyet dep qobul qilmaydu.

Yene beziler dawalinishni ozuqlinishtek küchlük zōrūriyet dep qaraydu. Chünki her ikkisi hayatning dawamlashishi üçün kéreklik, bu qarastikilermu haram qilin'ghan nersilerning dawalash üçün qollinishqa bolidighanliqi heqqide peyghember eleyhissalamning omumen yipek kiyim keyishning haram ikenlikini belgilep, qotur késilige muptila bolghan hezriti abdurahman ibni ewf we zubeyr ibni ewwamlargha yipek keyishke bergen ruxsitini delil qilip körsitidu.

Enes reziyellahu enhu mundaq deydu: zubeyr we abdurahmanning bedinide qichishqaq bolghanliqtin, peyghember sellallahu eleyhi wesellem ularning yipektin tikilgen kiyimni kiyishige ruxset qilghan. (buxari: 5839)

belki bu qarash, her bir kōrsetme we qanunlirida insan hayatini muhapizet qilidighan

islamning rohiga téximu yéqin bolishi mumkin.

2404.- sual: haram bolghan bir nersini dora ornida istémal qilishning shertliri

1 - bu dora istimal qilinmighan teqdirdé insanning hayati we salámetliki heqiqiy xewpke uchrishi.

2 - uning ornigha desseydighan halál dorining tépilmáslíqi.

3 - bu dorini diyanitige we ilmige ishénch qilghili bolidighan musulman bir doxturning tewsiye qilishi.

Biz bu yerde emeliy hayatimizdin we ishénchlik doxturlarning sózliridin bilginimizge asáslinip éytsaq, bu haramlardin birini dora qilip ishlitishke mejbúr qilidighan tébbiy zörüriyet yoq, lékin biz bu haramlardin bashqa dora tépilmighan bir yerde yashaydighan musulman üçün éhtiyat qilip, bu prinsipni belgiliduq.

2405.- sual: qachilan'ghan yémekliklerni sétiwalghanda nimilerge diqqet qilish kérek?

Qachilan'ghan gösh we her qandaq bir yémeklikni sétiwalmaqchi bolghanda, "musulmanche" dégen markisi barmu - yoq? Nede ishlen'gen? Musulmanlar üçün ishligenmu yaki bashqilarmu? Qollinish waqti barmu yaki ötüp ketkenmu? Bulargha alahide diqqet qilish lazim. Chünki pak we halál nersilerni yéyish emel - ibadetlerning qobul bolushi üçün shert, ten saqliqini saqlash üçün zörürdur.

Eng pak yémeklik musulmanlarning yémekliridir. Hemishe musulmanlarning yémekliklerini izdep tépip yéyish kérek. Musulmanlarning tamiqi yaki qachilan'ghan gösh qatarliq teyyar yémeklikliri tépilmighanda, xristan we yehudiy dinidikilerning pak yémekliklerini yéyishke bolidu.

Musulman memliketliride ishlen'gen teyyar tamaqlarni, qachilan'ghan gösh we bashqa yémekliklerni sétiwélísh kérek. Buninggha her qandaq musulman adem ehmiyet bérishi lazim. Nawada musulman memliketliridin kelgen teyyar tamaqlar, qachilan'ghan gösh we bashqa yémeklikler tépilmighanda, xristanlarning yaki yehudiylarning memliketliridin kelgen, üstige " halál" dégen xet éniq yézilghan her qandaq teyyar tamaq, qachilan'ghan gösh we bashqa yémeklerni sétiwélip yéyishke bolidu. Emma allahqa ishenmeydighan kommunist döletliridin, buddistlarning yurtidin kelgen gösh, toxu, teyyar tamaq, qachilan'ghan yémeklik qatarliqlarni yéyishke bolmaydu. Chünki allahqa ishenmeydighanlarning yémekliri musulmanlar üçün halál emes, belki haramdur !

Öyde étip yégen tamaq eng lezzetlik, eng pakiz we eng paydiliqtur. Ashxanilardin tamaq yéyishke toghra kelgende, choqum musulman, dindar kishiler achqan, pakiz ashxanilargha kirish kérek. Chünki tamaq insanning saqliqigha biwasite tesir körsitidighan nerse. Shunga uni ilghap pakiz, halál, sheksiz bolghanlirini yéyish kérek.

2406.- sual: seperde némilerge diqqet qilish kirek?

Seper üstide bolghanda ashxanigha kirishke toghra kelse, ishenchlik ashxanilargha kirish lazim. Seper üstide yol mangghanda yaki xelqi musulman emes memliketlerge barghanda, musulman ashxanisi tépilmisa, xristan yaki yehudiylarning ashxanisigha kirishke mejbur bolup qalghanda, ularning nanlirini, qachilan'ghan teyyar tamaqlirini yéyishke bolidu. Emma ularning qazanlirida pishurulghan tamaqlirini yéyishke bolmaydu. Chünki ular choshqa göshini yeydu. Choshqa göshini qorugghan qazanda bashqa halal göshni qorup bergen teqdirdimu, uni yéyishke bolmaydu. Halal bilen haramni ilghaydighan ademlerning gélidin mundaq tamaq ötmeydu. Mana bu, musulmanliqning we sap tebetning alamitidir.

2407.- sual: harlal haram mesilisidiki zörüriyet haliti

yuqirida éytilghan haram yémekliklarning hemmisi adettiki normal ehwalda shundaq bolidu, lékin éytqinimizdek zörüriyet halitining ayrim hökmi bar, allah taala mundaq dégen: zörüriyet bolmighuche yéyish haram qilghan nersilerni allah silerge ochuq bayan qildi [en'am sürisi 119 - ayet] yene allah taala haram yémeklerni bayan qilghandin kéyin mundaq dégen: kimki öz ixtiyariche emes, ilajsizliqtin (yuqiriqi haram qilin'ghan nersilerdin) hayatini saqlap qalghudek yése, héch gunah bolmaydu, heqiqeten allah nahayiti meghpiret qilghuchidur, nahayiti méhribandur [beqere sürisi 173- ayet]

ölimalar terepidin birdek ittipaqliship qobul qilin'ghan zörüriyet: ach qalghanda ghizalinish zörüritidir. Bezi ölimalar zaman mudditi terepidin bir kéche - kündüz ötishi we bu esnada haramlardin bashqa yeydighan nersining tépilmasliq shertini qoyidu, bundaq ehwalda insan özini ölümdin saqlap qélishqa yéterlik miqdarda haram yémeklerni yése bolidu.

Imam malik mundaq deydu: "bu ehwalda qalghan kishi uningdin toyghiche yeleydu, we bashqa yémek tépilghan'gha qeder uningdin ozuqluqqa éliwalsa bolidu".

Bashqa ölimalar mundaq deydu: "peqet özini ölümdin qutquzupla qalidighan miqdardin artuq yése bolmaydu, qur'an kerimdiki: bashqining méligha qol uzatmasliq we zörüriyet chékidin éship ketmeslik dégen körsetmimu qarimaqqa shuni bildüridu. Achliq zörüritini qur'an kerim üchuq bir delil bilen bayan qilghan: kimki achliqta ilajsizliqtin, gunahni meqset qilmastin (haram qilin'ghan nersilerdin) yéyishke mejbur bolsa gunah bolmaydu, allah meghpiret qilghuchidur, bendilirige nahayiti méhribandur [maide sürisi 3- ayet]

2408.- sual: éhtiyajini jem'iyet qandurghan kishi haramgha mejbur emes

insanning öz igilikide yémek tapalmasliqi haramlarni istimal qilishi üçün bir zörüriyet emes, chünki musulman öz jem'iyetide yashighan kishilerde zörüriyetni hel qilidighan artuq yémek tépilghan teqdirdé, "haramni yéyishke mejbur bolghan" hésablanmaydu, chünki islam jamaiti bir jisim yaki bir - birini tutup turidighan saghlam bir binagha oxshaydu, ular bir - birlirining dertlirini tingshaydighan, öz'ara hemkarlishidighan bir pütün gewdidur.

2409.- sual: yiyilishi halal bolghan quruqluq haywanliri we

sher'iy boghuzlash shertliri

yéyilishi halal bolghan quruqluq haywanliri ikki qismdur:

1 - töge, kala we toxu, kepterdek tutush mumkin bolghanlar.

2- tutush mumkin bolmighanlar.

Islam birinchi qisimdiki haywanlarning halal bolushi üçün uni boghuzlashni shert qilghan. Telepke layiq boghuzlash töwendiki shertler tépilsa mukemmel bolidu:

1- haywanning qénini éqitidighan we tomurlirini késidighan ittik bir nerse bilen boghuzlash.

Hisham ibni zeyd chong dadisi enestin mundaq riwayet qilidu: biz merri zehran dégen jayda bir toshqan körüp qalduq. Sahabilar toshqanning arqisidin qoghlidi, men uninggha yétishiwélip tutuwaldim we ebu telhening qéshigha élip keldim. Ebu telhe uni qirliq tash bilen boghuzlap, bir putini mendin peyghember sellallahu eleyhi wesellemge ewetti, peyghember sellallahu eleyhi wesellem uni yédi. Rawiy mundaq deydu: men enestin: peyghember eleyhissalam (toshqan göshini) yédimu? Dep sorisam, u: qobul qildi, dédi. (tirmizi1789)

2- haywanning géli yaki boynidin boghozlinishi, yeni boghizini késish yaki boynigha sanjish arqiliq öltürüş. Lékin boghuzlashning eng mukemmili: galdiki yémek - ichmek ötküzidighan qizil önggech we nepes yoli bolghan kékirdek bilen ikki tereptiki shax tomorlarni késishtur.

Belgilen'gen bu yerdin boghuzlash mumkin bolmighan teqdirde bu shert emeldin qalidu. Mesilen: bezi haywanlar béshi astigha bolup quduqtek bir yerge chüshüp kétip, gélidin boghuzlash mumkin bolmisa, yaki ürküp kétip yawayiliq halitige qaytip tutqili bolmisa, bu xil haywanlarga ow hökmi yürgüzilidu. Bundaq ehwalda küchi yetken qaysibir yérini keskin bir nerse bilen qanitip öltürse halal bolidu.

3- allahdin bashqining nami éytilmasliqi. Buningda hemme alimlar birdek ittitaqlashqan, chünki jahiliyet dewridiki insanlar ilahliri we butlirigha yéqinlishish meqsitide qurbanliq qilghanda ya ilahlirining ya butlirining namlirini towlap turup yaki mexsus tiklen'gen tash - supilar üstide boghuzlaytti.

4 - haywan boghuzlan'ghanda allahning ismi éytilishi. Bu qur'an kerim ayetliridin éniq körünüp turidu. Allahning ayetlirige iman keltürgüchi bolsanglar, allahning ismi éytilip boghuzlan'ghan haywanlarni yenglar [en'am sürisi 118- ayet]

allahning ismi éytilyap boghuzlan'ghan haywanlarni yémenglar, uni yéyish elwette gunahtur [en'am sürisi 121- ayet]

bezi alimlar mundaq deydu: allahning ismini éytish waz kechkili bolmaydighan bir shert. Lékin bu haywanni boghuzlash esnasida bolushi shert emes, belki göshini yégende allahning ismini éytish kupaye, chünki göshni yégende bismillah dégen kishi, allahning smi éytilghan nersini yégen bolidu.

5- mal boghuzlighuchining eqil - hoshi jayida, balaghetke yetken, musulman yaki ehli kitab yehudiy yaki xristan bolushi shert. Erkishi bolmighanda, ayal kishi boghuzlisimu bolidu. Shuningdek, musulman bolmighanda, yehudiy yaki xristan dinidiki biri boghuzlisimu bolidu. Biraq allahqa ishenmeydighan dinsizning yaki allahqa shérik keltüridighan mushrikning boghuzlighan méli yéyilmeydu. Chünki ular boghuzlighan mal

musulman'gha haram bolidu.

6- boghuzlaydighan malni siylap, siypap, astiraq yiqitip, putlirini mehkem baghlash, malni baghlighanda uning aldinqi ikki puti arisigha arqa sol putini kirishtürüp baghlap, arqa ong putini bosh qoyush kérek. Chünki haywan jan talashqanda, u bosh qalghan puti bilen qattiq tépidu. Qattiq silkinishtin tomurliridiki qan pakiz éqip chiqip kétidu.

7- malni urush, söresh, qattiq yiqitish we gal pichaq bilen boghuzlashtin saqlinish.

8- qéchip turmighan haywanni boghuzlash qiyin bolghanda, uning bérer orginini qan éqitalaydighan nerse bilen yarilandurup öltürüshkimu bolidu.

9- késellikten emes, belki égizdin yéqilghan yaki bir- biri bilen üsüşken yaki urulghan seweblik jan talishiwatqan haywanni tépicheklikichilik küchi bar bolsa, uni boghuzlap göshini yéyish halaldur.

2410. sual: sher'iy boghuzlashning hékmiti we siri

bizge körünishiche, bu boghuzlashning hékmiti haywanni azablimasliq we eng qisqa yol arqiliq uning jénini chiqirishtur, shunga ittik pichaqtek bir nerse bilen késish shert qilin'ghan, chünki u eng tiz tesir qilidu. Jan qolay chiqidighan yer - galdur. Haywanni azablashqa seweb bolidighan nersiler bilen boghuzlashni dinimiz tosqa. Peyghember eleyhissalam boghuzlashning asan bolushi üçün pichaqni bileshke buyrighan.

Sheddad ibni ews mundaq deydu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning ikki jümle sözini anglap yadliwaldim. U mundaq dédi: shübbisizki, alle her qandaq ishta yaxshi muamilide bolushqa buyridi. Eger janliq nersini öltürmekchi yaki mal boghuzlamaqchi bolsanglar, uni yaxshi usul bilen bir terep qilinglar (yeni uni qiyniwetmenglar). Mal boghuzlamaqchi bolghininglarda, malning qiynilip ketmesliki üçün, pichaqni yaxshi bilenglar! (muslim: 1955)

mana shuninggha oxshash, bu mesilidimu islamning omumiy prinsipi: insanning küchi yetken qeder haywan'gha mulayimlik qilish we uni azablinishtin qutquzushtur.

Jahiliyet dewridikiler tögilerning lokilirini we qoylarning qoyruqlirini tirik halette késishetti, buningdin bu haywanlar azablinatti, shunga peyghember eleyhissalam bu teriqide késiwélin'ghan parchilardin paydilinishni haram qildi.

2411. sual: boghuzlighanda bismillah déyishning hékmiti

boghuzlighanda allahning ismini atashning diqqet qilishqa tégishlik nazuk bir hékmiti bar. Bu bir tereptin butpereslerge qarshi turushtur, chünki ular haywanni boghuzlighanda xuda dep xiyal qilghan nersilirining ismini ataytti, bundaq bir chaghda mushrik adem butining ismini atisa, néme üçün mömin adem perwerdigarining ismini atimaydiken?

Yene bashqa bir tereptin qarighanda, bu haywanatlar allah yaratqan we jan kirgüzgen mexluq bolush étibari bilen insanlarga oxshash. Undaqta insan, yaratqan allahning ruxsiti bolmastin qandaqsige ulargha hökümraniq qilip janlirini tenliridin ayriydu? Mana bu yerde allahning ismini atash, bu ilahiy ruxsetni ashkare élan qilishtur, xuddi insan bu boghuzlash bilen: "men buni bu mexluqlargha tajawuz qilip we bularni bozek qilip qilmaywatimen, belki allahning ismi bilen boghuzlap, allahning ismi bilen owlap, allahning ismi bilen yeymen" deydu.

2412.- sual: ehli kitab (yehud - nasaralar) ning boghuzlighanliri

ehli kitab (yehud - xristanlar) eslide tewhid étiqadida bolghachqa, kéyin étiqadi bulghunup ketken bolsimu allah ularning qizliri bilen öylinishke ruxset qilghandek, yémeklirini yéyishke ruxset qilghan. Qur'an kerimning axirqi nazil bolghan ayetlirining biride allah taala mundaq deydu: bügün silerge pak nersiler halal qilindi, kitab bérilgen (yehud - nasaralar) ning tamiqi silerge halaldur we silerning tamiqlar ulargha halaldur. [maide sürisi 5- ayet]

ehli kitabning yémiki ularning hemme yémeklirini öz ichige alidighan omumiy bir ibaridur. Ularining boghuzlighanliri, térighanliri we hertürlük yémekliri (özi ölüp qalghan haywan, qan we tongguz göshidek) eynisi haram qilinmighanla bolsa, biz üçün halaldur, lékin özi ölüp qalghan haywan, qan we tongguz göshi kitab ehli yaki musulmanning qolida bolushidin qet'iynezer beribir haram. Bu yerde musulmanlarga ehmiyetlik bolghan birqanche mesilini aydinglashturush zörür:

2413.- sual: chérkaw we ehli kitab bayramlirigha boghuzlan'ghan haywanlar

haywanni boghuzlighanda ehli kitab bolghan kishining isa, uzeyrdek allahdin bashqa bir isimni atighanliqi bilinmise, uning boghuzlighini halaldur. Emma allahdin bashqining ismini atighanliqi melum bolsa, bezi fiqhi alimlirining qarishiche: u haywanni yéyish haram bolidu. Chünki bundaq boghuzlash allahdin bashqining ismini atap boghuzlash qatarigha kiridu.

Yene bir qisim alimlar mundaq deydu: allah ularning yémikini halal qilghan, ularning néme deydighanliqini allah yaxshi bilidu. Allah taala qur'an kerimde mundaq dep körsitidu: "ehli kitabning yémekliri silerge halal qilindi." [maide sürisi 5- ayet]

2414.- sual: ehli kitab tok we shuninggha oxshash ussullar bilen öltürüp yégen haywanlar

ularning boghuzlash ussuli bizningkidek bolushi yeni qirliq nerse bilen galdin boghuzlighan bolishi shertmu?

Islam alimlirining köpchiligi buni shert qilidu, malikiy mezhebdiki bir gorup ölimalarning petiwasigha qarighanda, bundaq qilish shert emes.

Bu ikki pikir arisida bir zitliq yoq, buningdin meqset bizning sher'iy boghuzlash ussulimizgha uyghun kelmisimu, ularning boghuzlandi dep qobul qilghan nersiliri bizge halaldur. Undaqta boghuzlashning ortaqlar menisi: yéyilishini halallashturush niyeti bilen haywanning jénini chiqirishni meqset qilishtur. Bu malikilerning köz qarishidur.

Yuqiriqi mezmunlar sayisida éléktir we shuninggha oxshash ussullar bilen öltürülgen bolsimu ehli kitablardin alghan qutiliq toxu we kala göshlirining hökmini biliwalalaymiz, yeni ular bundaq yémeklerni halal dep qarisa - ayetning omumiy menisige binaen - u yémekler bizgimu halaldur.

Lékin kommunist memliketlerdin kelgen qutiliq göshlerni yéyish keskin halda jaz bolmaydu, chünki ular ehli kitab emes, hemde ular pütün dinlarni, allahni we allah ewetken peyghemberlerni inkar qilidu.

2415- sual: ateshperesler we ulargha oxshaydighanlarning boghuzlighanliri

ateshperesler boghuzlighan haywanlar heqqide islam alimliri herxil közqarashlarda bolghan, ularning köpchiligi ateshpereslerni mushriklardin dep qarighanliqi üçün boghuzlighan haywanlirini yéyishni men'i qilidu.

Bir qaide: gheyb nersilerni izdep yürmeymiz. Bu yerde musulman kishi bilish imkaniyiti bolmighan gheyb nersilerni izdep - sorashqa mejbur emes. Mesilen: bu qandaq boghuzlan'ghan? Shertliri toluq boldimu yaki bolmidimu? Boghuzlan'ghanda allahning smi éytildimu yaki étylmidimu? Dégen'ge oxshash suallar bilen shübhillinish hajetsiz, chünki jahil yaki pasiq bolsimu musulmanning we ehli kitabning boghuzlighinini yéyish halaldur.

Aishe reziyellahu enha mundaq deydu: bir qewm peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin: i resulullah! Bashqa bir qewm bizge gösh élip kélidu, ularning mal boghuzlighanda, allening ismini tilgha alidighan yaki almaydighanliqini bilmeymiz, qandaq qilishimiz kérek? Dep soridi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem: siler "bismillah" dep yenglar! Dédi. Buni sorighuchilar yéngidin musulman bolghanlar idi. (buxari: 5507)

alimlar bu hedis heqqide mundaq dégen: "bu hedis batil we buzuq bolushigha delil tépilmighan pütün ish - heriketlarning toghra we saghlam bolidighanliqigha delildur".

2416- sual: ow ovlashning hökümi

ereb we bashqa milletlarning köpinchisi ow ovlash bilen kün kechüretti, shunga qur'an we hedis buninggha köngül bölgen. Fiqhi alimlirimu kitablirida bu mesilige ayrim baplarni belgilep qaysining halal - haram, qaysining wajib - musteheb ikenlikini tepsiliy bayan qilghan.

Yawayi bolghanliqi üçün insanlar tutalmaydighan, göshi tatliq köpligen ucharqanatlar we haywanlar bar. Islam, boghuzlashta öy haywanliri üçün belgiligen gélidin boghuzlash shertini bundaq haywanlar üçün belgilimigen. Insanlarga qūlayliq bolsun üçün, ularni küchi yetken shekilde öltürse bolidu dégen. Insanlar özlirining pikir yürgüzüş qabiliyiti we éhtiyajigha qarap ovlash ussulini belgiligen, lékin slam insanni öz tüzümige we eqidisige boysundurush, uni herqandaq ishta bolghandek islamiy reng bilen boyash üçün, ovlash ishigimu bezi shertler we ussullarni belgiligen. Bu shertlarning beziliri owchi bilen, beziliri ow bilen, yene beziliri bolsa ow saymanliri bilen munasiwetlik.

Bularning hemmisi quruqluq haywanliri heqqidedur, déngiz haywanlirining owlinishi ilgiri bayan qilin'ghan.

2417- sual: owchining shertliri

boghuzlighuchida bolushqa tégishlik shertlarning hemmisi owchida bolishi kérek, yeni owchi musulman bolishi yaki ehli kitab bolishi, yaki ehli kitab hökmidiki ateshperes sabiyler bolishidur.

Slamning owchilargha bergen körsetmiliridin biri bolsa, owchi owni ovlash niyiti bilen owlisi kérek. Buninggha binaen haywanni yéyish we uningdin paydilinish niyiti

bolmastin uning jénini bikardin bikargha chiqirish toghra emes dep körsitidu.

Ebu umamedin riwayat qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki qushqach chaghliq nerse boghuzlisimu, uninggha rehim qilsa, qiyamet küni alle uninggha rehim qilidu. (elkebir 7915:)

owchining shertliridin yene biri bolsa, hej yaki ömre qilish üçün éhram keymigen bolishidur. Chünki, éhram esnasida musulman kishi yer we asmandiki herqandaq haywan we qushni öz ichige alidighan amanliq chembiri ichide turghan bolidu, hettaki ow, qoli we neyzisi yétidighan yerde bolsimu, ulugh islam terbiyisi uni tutush we owlashqa ruxset qilmaydu. Bu heqte allah taala mundaq deydu: i möminler, körmey turup allahdin qorqidighanlarni bilish üçün, qolunglar we neyzenglar bilen owlidighan bir az ow bilen allah silerni choqum sinaydu, kimki buningdin kéyin heddidin ashsa (yeni éhramda turup ow owlisa) u qiynighuchi azabqa duchar bolidu, i möminler siler owlighan haywanlarni éhramda yaki heremde turup öltürmenglar [maide sürisi 94-95- ayetler]

2418- sual: owgha munasiwetlik shertler

ow, géli we boynidin boghuzlash mumkin bolmaydighan bir haywan bolushi shert. Undaq bolmighanda yeni tutqili bolidighan, xalighan jaydin boghuzlighili bolidighan haywan bolghan teqdirde, sher'iy boghuzlashta géli we boynidin boghuzlash asas bolghanliqtin bashqa yerdin késilse bolmaydu.

Shuningdek, oq we itlar arqiliq bir haywanni owlap janliq halda qolgha chüshürse adettiki boghuzlash ussuli bilen gélidin boghuzlishi kérek, jan talishiwatqan chéghida qolgha chüshürse boghuzlisa yaxshi bolidu, boghuzlimay jan taliship ölüp qalsimu gunah bolmaydu.

Ebu idris aizullah riwayat qiliduki, ebu selebe xusheni reziyellahu enhu mundaq dégen: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha kélip: i resulullah! Biz ehli kitab qewmining zéminida yashawatimiz. Ularning qacha quchilirida tamaq yeymiz. Undin bashqa, men oqya, ögitilgen we ögitilmigen itlirim bilen owgha chiqimen. Bulardin qaysisining bizge halal yaki haram ikenlikini éytip bergen bolsang, dédim. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem: éytqiningdek, ehli kitab zéminida yashawétipsen. Eger ularning qachiliridin bashqa qacha tapalisang, shu qachida yégin. Eger bashqa qacha tapalmisang, ehli kitabning qachisini yuyuwétip, andin tamaq yéseng bolidu. Emdi ow mesilisige kelsek, oqya bilen owlighan nersengni "bismillah" dep yégin. Owgha ögitilgen iting owlighan nersinimu ewel "bismillah" dep, andin yéseng bolidu. Owgha ögitilmigen iting owlighan nersini (jéni chiqip kétishtin burun) boghuzlashqa ülgüreliseng, uni yéseng bolidu (ülgürelmiseng yémigin), dédi. (buxari: 5488)

2419- sual: ow qoralliri bilen munasiwetlik shertler

ow saymanliri ikki qisimgha ayrilidu:

birinchisi: maide sürisining 94 - ayitide qolunglar we neyzenglar dep isharet qilin'ghandek oq, qélich we neyzidek yarilanduridighan saymanlardur.

Ikkinchisi: töt putluq yirtquch haywanlardin it we yilpizdek, ucharqushlardin lachin we qarchighalardek ügitilidighan, yarilandurghuchi haywanlardur. Allah taala bu heqte

mondaq deydu: éytqinki, silerge pak nersiler we shikargha ügitilgen, siler allahning özünglargha ügetkini boyiche ügetken owchi janiwarlarning shikar qilghan nersiliri halal qilindi [maide sürisi 4- ayet]

yarilighuchi qorallar bilen owlash: qoral bilen owlashning ikki sherti bar:

birinchi shert: qoralning éghirliqi bilen emes, késish we yarilash arqiliq haywanning jismigha kirip ölturishi.

Yuqarqi hediske asasen, qoral éghir yaki yenggil bolushidin qet'iynazer étibargha élinidighini qoralning jisimni yérip ichige kirishidur. Meslen: ow qorali éghir bolup, u qoral haywan jismigha téship kirmestin éghirliqi bilen zerbe bérish yaki üstige chüshüsh arqiliq haywanni öltürse, bu haywan urup öltürgen haywan qatarigha kiridu - de haram bolidu. Undaqta tapancha we miltiqtek qorallarning oqi bilen owlan'ghan owlalardur, chünki bular qélich, neyze we ya oqidin bekrej jismigha kiridu.

Ikkinchi shert: peyghember eleyhissalam ediy ibni hatemge körsetkinidek qoralni urush we étish esnasida allah ismining éytilishidur. Bu bapta ediy ibni hatem reziyellahu enhuning hadisiliri asastur.

2420.- sual: it we shuninggha oxshash haywanlar bilen owlashning sheritliri

1 - ügitilgen bolushi kérek. Ügitishning menisi we ölchimi bizge melum, yeni igisi buyrighan boyiche heriket qilishi, tutqan nersini igisige élip kélishi, qoyup bergen haman owning arqisidin qoghlishi, igisi tossa, tosqanliqini bilishidur. Fiqhi alimliri arisida bu shertlarning beziliri heqqide ixtilap bar, lékin muhim bolghini ügitish sözidin adette chüshünilidighan menining wujudqa chiqishidur.

2 - owni özi üçün emes, igisi üçün owlashi kérek. Owni igisi üçün totqanliqining ispati owchi haywanlarning tutqan owdin yepsalmasliqidur.

Bezi alimlar yirtquch haywanlarning yep qoyghinini haram, uchar qushlarning yep qoyghinini halal dep qarighan.

Bu ikki shertning hékmiti: xaraktéri ajiz kishlarning sel qarap, yirtquch haywanlarning we itlarning artuqini yéyishni cheklesh arqiliq, insan qedrini kötürüshdur. Lékin ügitilgen we owni igisi üçünla tutup ekilidighan it owchi ishletken oq we neyzige oxshash.

3 - uni qoyup bergende allahning ismini atishi kérek. It owning arqisidin qoyup bérilgen chaghda allahning ismi atilishi xuddi oq atqanda we neyze sanjighanda allahning ismini atighan'gha oxshash, buni ayet shondaq buyrighan: "owchi janiwarlarni shikargha qoyup bergen chéghinglarda allahning namini yad qilinglar." [maide sürisi 4 - ayet]

ediy ibni hatem reziyellahu enhuning sehii hadisirimu shundaq buyrighan.

Bu shertke dalalet qilidighan yene bir ish: eger owchining itigha bashqa bir it qétilip qalsa, bu ikkisi tutqan nerse halal bolmaydu. Ediy ibni hatem reziyellahu enhu peyghember eleyhissalamdin: "men itimni qoyup bérimen, emma uning bilen bille bashqa bir itni körimen, owni qaysining tutqanliqini bilmeymen, uni yemdimen?" dep sorighanda, peyghember eleyhissalam uninggha mundaq jawab bergen: uni yémigin, chünki sen allahning ismini bashqa itqa emes, özüngning itigha atiding.

Nawada qoral étilghanda yaki ow iti we qushi qoyup bérilgende, allahning ismini atash untulup qalsa, allah taala untulup qalghan we sewenlik bolup qalghan ishlarning mes'uliyitini bu ummettin kótériwetken, buning ornigha uni yégende allahning ismini atisa bolidu. Biz sher'iy boghuzlashni bayan qilghinimizda allah ismini atashning hékmitini bayan qilip ötken iduq, shunga bu yerde tekrarlanmidi.

2421. - sual: suyuqluqlardin haram qilin'ghanliri

islam dini mesit qilghuchi suyuqluqlarni ichishni meyli u az bolsun yaki köp bolsun qet'i haram qildi. Mest qilidighan nersiler ikki qisim bolup biri haraq, yene biri haraqtin bashqa mesit qilghuchi nersilerdur.

1- haraq we uning pütün türleri qet'iy haramdur.

2 - ademni mest qilidighan we eqilni ketküzidighan her qandaq ichimlikler we suyuqluqlar haramdur.

3- insanning, herqandaq bir haywanning süydüki, göshi yéyilmeydighan haywanlarning süti, göshi yéyilidighan we yéyilmeydighan jimi qushlarning süydüki we mayiqi haramdur. Chünki ular paskina nersiler bolup, paskina nersilerni istémal qilish haramdur.

4 - ispirot we gazgha oxshash beden'ge ziyalik nersilerni istémal qilish haramdur.

5 - spérma paskinidur. Uni ichish haram. Spérma höllük halitide su bilen yuyulidu. Qoruq halitide uwulap esirini yoqitish bilen paklinidu.

6 - tamaka, kendir, epyün, kokain, morfinlarga oxshash zheerlik nersilerning is - tütekirini purash yaki shora sh yaki shpiris bilen beden'ge urush haramdur.

2422. - sual: mesit qilghuchi nersiler

eqilni perdileydighan herqandaq nerse haraq déyilidu. Bu hezriti ömerreziyellahu enhuning haraq uqumini belgilesh we bu heqtiki soal we gumanlarni yoqutush üçün peyghember eleyhisalamning münbérinde turup élan qilghan parlaq bir sözidir. Démek: insan eqilni perdileydighan, insanni bashqa nersilerdin perqlendüridighan eng muhim alahidilikini kardin chiqiridighan herqandaq nerse - haram qilin'ghan haraqtur. Uni allah we peyghembiri qiyamet künige qeder haram qilghandur.

Bularning ichide (mest qilghuchi maddilar) (zeherlik chékimlikler) we (aq zeherler) dégendek isimlar bilen tonulghan neshe, epyun, xiyroin, morfin we kokain qatarliq herxil maddilarning hemmisining hökmi oxshash.

2423. - sual: mesit qilghuchi nersilerning ziyini

bu maddilarning tesirini qollan'ghuchilar bek yaxshi bilidu. Bu zeherlik maddilar eqilge tesir qilip, yiraqni yéqin, yéqinni yiraq körsitidu, boluwatqan nersilerdin hang - tang qaldurup, bolmighan nersilerni xiyal qilduridu, hemde xiyal we wehime déngizida su üzduridu. Bu maddilarni qollan'ghuchilarning ghayisimu shuningdin bashqa nerse emes, ular özlirini, dinlirini we dunyalirini untup xiyal wadilirida sayahet qilish üçün bu maddilarni qollinidu.

Bundin bashqa yene mest qilghuchi maddilar bedenni boshtiwétidu, nérwini mest qilidu, saghlamlıqni buzidu, rohnı chüshkünleshtüridu, iradını yoqitiwétidu, mes'uliyetchanlıq tuyghusını öltüriwétidu. Netijide bu zeher, istémal qilghuchilarnı

jem'iyet ichide ziyanliq we kéreksiz eza qilip qoyidu.

Buning üstige yene bir tereptin éytqanda, bu maddilar pul - malni tügitidu, öylerni xarab qiliwétidu, nurghun kishler bu chékimliklerge xejleydighan pulni bala - chaqilirining xirajitidin qisiwalidu, belki hemmisini chékimlikke xejliwalidu. Beziliri pul tapalmisa yaman yollargha méngish arqiliq pul tépip bularni alidu - de, özi özi zeherleydu.

Biz haram qilish hökmi bir nersining qebih we ziyanliq bolishigha baghliqtur deydu bolsaq sehiyewiy, rohiy, exlaqiy, ijtimaiy we iqtisadiy jehetlerdin ziyanliq bolghan bu qebih nersilerning haram ikenlikide shek - shübhe qalmaydu.

Bu ziyanliq maddilar peyda bolghan chaghlardiki alimlar bu nersilerge haram hökmini bérishke birlikke kelgen. Bulardin sheyxul islam ibni teymiye mondaq dégen: "neshe - epyun mest qilsun mest qilmisun beribir haram. Pasiqlar uni xüshalliq we shadliq peyda qilish üçün ishlitidu, u bu jehettin mest qilidighan haraq bilen oxshash. Haraq düshmenlikni peyda qilidu, bu madda bolsa boshluq, xarliq we mijez bilen eqil buzulishini peyda qilidu. Bu shehwet qozghashta we qizghanmasliqni peyda qilishta haraqtinmü yaman, shunga bu maddidin az yaki köp istémal qilishning jazasi haraq ichishning jazasigha oxshashla seksen yaki qiriq derre urushtur.

2424.- sual:mesit qilghuchi nersilerni istimal qilghanlarning jazasi

mest qilghuchi maddilarni istémal qilghan adem haraq ichken ademge oxshash, belki bezi jehetlerde uningdinmu yamandur, shunga ikkisining jazasi oxshash. Islam sheritining qaidisige köre: haraq, zina we shuninggha oxshash köngül tartidighan haram nersilerge bérilidighan jaza, belgilen'gen jaza (hed) bolidu. Özi ölüp qalghan nersilerni yéyishtek köngül tartmaydighan haramlarga bérilidighan jaza bolsa, belgilenmigen jaza (tezir) bolidu. Zeherlik maddilar bolsa, stémal qilghuchilar arzu qilidighan we asanliqche uningdin waz kechmeydighan nersilerdur. Qur'an we hediste buni istémal qilghuchilar heqqide kelgen deliller bashqa haramlarni qilghanlar heqqide kelgen deliller bilen oxshash".

Uchinchi bap. Haram qilinghan ziraetler

2425.- sual: ziyanliq herqandaq nersini yéyish we ichish haramdur

islam sheritide omumiy bir qaide belgilen'gen bolup, u bolsa musulman'gha yémek - ichmekliride zeher we shuninggha oxshash özi tiz yaki asta öltüridighan, zeherleydighan, késel qilidighan yaki heddidin artuq istémal qilsa késel qilidighan yémek - ichmeklerni artuqche istémal qilish jaiz emes. Chünki musulmanning jismi özining mülki emes, u allahning we ümmitining mülkidur. Uning hayati, salametliki, méli we allah bergen bashqa her türlük németler uning yénidiki amanettur, shunga bularni zaya qiliwétish jaiz emes. Allah taala mundaq deydu: özünglarni öltürmenglar, allah heqiqeten silerge nahayiti méhribandur [nisa sürisi 29- ayet] özünglarni halaketke

tashlimanglar [beqere sūrisi 195- ayet]

bu prinsipqa asasen deymizki: istémal qilghuchilargha ziyaniq ikenliki ispatlan'ghanliqigha köre tamaka chékishmu haramdur. Bolupmu doxtur melum bir shekske tamaka chekmeng, tamaka sizge ziyaniq dégen teqdirde, u shekske tamaka keskin halda haram bolidu. Salametlik jehettin ziyaniq ikenliki ispatlanmisimu diniy we dunyawı jehettin paydiliq bolmighan nersini istémal qilish malni zaya qilghanliqtur, peyghember eleyhissalam mal zaya qilishni chekligen.

2426.- sual: tamaka qandaq nerse?

Tamaka - cheyze ailisining bir türı bolghan, yapraqlırı aq kélidighan, hıdı sésiq biri xil ösümlükning nami bolup, u nikotin, putas, nékotyané, kollıdiy qatarlıq zheerlik maddılar bilen terkiplinip, hidrogén bilen oksigén qoshulup yasilidighan chékimlıktur.

2427.- sual: tamaka chékishke adetlinip qélıshning asasıq sewebliri qaysılar?

- 1 - balılarning benggi ata anilirini dorishi we atılarningmu ularni tosmaslıqı.
- 2 - benggi dostlar bilen arilishish, xususen balılar yigitlik yashlırida benggiler bilen dost bolushi.
- 3 - balılarning özining erlikini körsitish deydighan sepsetige ishinip zorigha tamaka chékishke adetliniwélishi.
- 4 - bezilerning ghem qayghu, endishilerdin qaysibir yol bilen özlirini qachurush meqsiti bilen tamakigha yüzlinishi.
- 5 - tamakining ten saqliqigha qattiq ziyaniq ikenlikini bilmeslik yaki uning xetirini addiy sanash.
- 6 - iradining ajizlıqı we sewr taqetning kemliki.

2428.- sual: tamaka yaman yolgha méngishning muqeddimisi

tamaka chékish haraq we aq chékimlikke yüzlinishning aldinqi amili we uning muqeddimisidur. Chünki her qandaq benggi aq chekmeydu, emma her qandaq aq chekküchi benggıdur ! Bir tal tamakini chékishning özimu haram. Bu haramgha dawam qilish haram üstige - haramni sadır qilghanlıq bolup, gunah kölimi ashqanséri, uning azdurush dairisi kéngiyidu, uni chekküchining öpkisini sésiq tütüni bilen qaraytqandek, uning qelbinimu shundaq qaraytidu. Ademni gunah ishleshtin qorqmaydighan, haramdin hezer qilmaydighan qilip qoyidu.

2429.- sual: tamakining kichik balılargha bolghan yaman tesiri

tamakining balılargha bolghan yaman tesiri köp, ulardin:

- 1- ata anisidin birersi tamaka chékidighan balılar tamaka arqiliq gunah mesiyet ishlarni ishleydighan bolup yétishidu.
- 2 - tamaka chékidighanlargha arilashqan balılar tedrijiy tamaka chékishni öginip qalidu.
- 3 - ata anisi teripidin kontrol qilinip turmighan balılar tamaka chékish we bashqimu yaman adetlerge tézla adetlinip qalidu.

Tamaking nariside balilarga ten saqliqi jehettin bérídighan yaman tesiri töwendikiche:

1 - ata anisi yaki ularning birersi tamaka chékidighan balilarning öpke yallughi késilige giriptar bolush éhtimali küchlük.

2 - balilardiki pangliq halitining üchtin biri ata - anisidin birersining tamaka chékishige munasiwetlik bolup, benggi ana her qétim tamaka chékip bolghandin kéyin, qanning herikitining peslishi balining anglash quwwitining ajizlishishigha seweb bolidu.

3 - ata anisi yaki ulardin birersi tamaka chékidighan balilarda nepes siqilish, burun we kanay élrigiyisi, an'gina qatarliq késellikler peyda bolidu.

4 - ata anisi yaki bulardin birersi tamaka chékidighan balilarning jismaniy we eqliy jehettin tereqqiy qilish nisbiti az bolidu. Ata anisidin birersi tamaka chékidighan balilar bilen ata anisi tamaka chekmeydighan balilar otturisida élip bérilghan ilmiy tetqiqatlar buni ispatlighan.

2430.- sual: tamaking ten saqliqigha bolghan ziyaliri

melumki, ten saqliqi eng chong német bolup, dunyaning lezziti we saaditi, turmushning halawiti shu ten saqliqigha baghliqtur. Dunyada héchqandaq német ten saqliqigha yetmeydu. Tamaking ten saqliqigha ziyaliri nahayiti köp bolup, tébbiy mutexassisler tamaking yürek éghishi, öpke késili, qizil tomurining qétip qélishi, boghma üçey yallughi, an'gina, ashqazan késili, jinsiy ajizliq we bashqimu késelliklerge seweb bolidighanliqini éytidu.

1.tamaking nepeslinish turubilirigha bolghan ziyini. Tamakini shorash arqiliq nepeslinish turubilirida qéppalghan tütüning qalduqliri belghem we qattiq hötel peyda qilghanning sirtida, tedrijiy halda rak késilini peyda qilidu.

2. Tamaking öpkige bolghan ziyini. Insandiki öpke ten'ge paydiliq bolghan nersilerni élip kélip ziyaliri bolghanlirini chiqirip tashlaydighan nahayiti muhim organ. Öpke sap hawadin nepes élish arqiliq oksigénni qobul qilip, ziyaliri bolghan karbon oksidini chiqirip tashlaydu. Öpkige tamaking tütüni kirgende, uningdiki nikotinning zehiri öpkide selbiy ehwallarni tughduridu. Nepesning siqilishi, öpkini tütüning qalduqi bolghan qara leshning qaplap kétishi we axirida tedrijiy halda rak aghriqni peyda qilishi qatarliq ziyarlarni keltürüp chiqidu.

3.tamaking ashqazan'gha bolghan ziyini. Tamakidiki nikotin dégen zheer éghizgha yighilghan sugha ariliship ashqazan'gha kétidu, ashqazanda selbiy tesirlerni qozghap ishtihaning aziyishi, omumiy bedenning ajizlishishi qatarliqlargha seweb bolidu.

2431.- sual: tamaka chékishning diniy jehettiki ziyini

barliq islam qanunshunas alimliri we bashqa her sahe alimlarning birdek ittifaqi bilen tamaka chékish, tamaka sodisi bilen shughullinish qet'iy haramdur. Tamaka sodisi bilen tapqan pulmu haramdur. Tamaka özi haram nerse, u ten saqliqigha ziyaliri bolghinining sirtida, ijtimaiy, iqtisadiy we exlaqiy tereplerdinmu ziyaligtur. Allah taala qur'an kerimde, insanlarni özlirining ten saqliqigha ziyaliri bolghan nersilerni istémal qilishtin men'i qilip mundaq dégen. "özüglarni halaketke ittermengla r, özüglarni öltürmenglar" mundin bashqa ayet we hadisler köptur.

2432.- sual: tamakining xaraktérgha bolghan ziyini

tamakining ten saqlıqı, diniy, exlaqiy, ijtimaiy we iqtisadiy jehetlerdin keltüridighan hésabsız ziyanaliridin bashqa, ademni tengpungluqini yoqıtıştek ehwallargha élip barıdu. Mesilen: benggining xumari tutqan waqıtta, uning tengpungluqı buzulıdu, kishilerge qılıdighan muamilisimu yaxshi bolalmaydu. Bu halette u tamaka chékip xumaridin chiqmıghuche qolı ishqa barmaydu. Buningdin sirt ishlepchiqırışqa tosqunluq qılıdu.

2433.- sual: tamakigha öginip qélishtin saqlınışning zörürlikı

tamaka chékishni öginip qélış dégenlik qutulush eng qiyin bolghan xeterlik bir yolni tallıwalghanlıqtur. Chünki tamaka terkididiki nikotin maddisining tamaka chekküchiler bedinide qozghash küchining zorluqı we bedenning telebliridin birige aylinip qalghanlıqı seweblik, tamaka chékishke adetlinip qalghan kishiler uni tashlash yolida köp azablanmaqta. Zıyanlıq maddılar ichide tamaka insan saqlıqining eng esheddiy düshmini. Shunga xelq'aradiki nurghun döletler kishilerning üsti yépiq jaylarda, xususen, ish orunlirida tamaka chékishni qet'iy türde men'i qilip kelmekte. Tamakining zıyanlırı we awarichiliklırı shundaq köp bolghan iken, uningdin saqlınış, chékishni öginip qélishtin qattıq hezer qılış eng yaxshıdur deydighan hikmet nahayiti toghra éytilghan.

Tébbiy mutexessislér tamaka chékishning öz razılıqı bilen özini öltürüş ikenlikini yekünleydu. Chünki tamaka seweblik ölüp kétéwatqanlarning sani bashqa her qandaq bir tebiy apét yaki urushlarda ölgenlerning sanidinmu köp bolmaqta.

2434.- sual: néme üçün tamaka chékish hazırqı esirning eng palaketlik apiti déyilidu?

Pen - téxnikiyning tereqqiyatıgha egiship tamakining insan saqlıqıgha keltüridighan zıyanlırı we xeterlırı iliriki waqıtlargha qarighanda téximu éniq we keskin ispatlan'ghan. Bir yıl ichide téni saq kishilerdin ikki yérım milyón kishining peqet tamaka sewebidinla dunyadin ayrılışı heqiqeten chong paje bolup, hazırqı esirning eng zor palaketlik apiti bolup sanılıdu.

2435.- sual: tamaka chékishni öginip qélishtin saqlınış tedbiriliri

tébbiy mutexessislerning ispatlıshiche, adette tamakigha xumar bolup qélış haraqqı xumar bolup qélishtin tiz we asan bolıdu. 100 adem haraq ichse, ularning % 10 yaki % 15 i haraqqı xumar bolsa, 100 adem tamaka chekse, ularning 85% i tamakigha xumar benggi bolup qalidu. Shunga tamaka chékishni öginip qélishtin qattıq hezer qılış kérek. Töwendiki chare - tedbirler tamaka chékishni öginip qélishtin saqlınışqa yádemchi bolushı mumkin:

1- tamaka chékidighanlar bilen imkán qeder arılashmaslıq. Ish munasiwiti bilen charısız arılışışqa mejbúr bolghan teqdirdimu, tamakigha selbiy nezer bilen qarash, uni bir xeterlik apét dep tonush we shundaq muamile qılış.

2 - öginip qalmaymen dégen ishénch bilen bir qétım, ikki qétım chékip béqıştin qattıq hezer qılış.

3 - tamakigha zorlıghuchılargha qet'iy boy egmeslik we shundaq ehwalgha muptila bolup qalmaslıqning charısını qılış.

4 - tamaka chékidighanlar bar sorunlardin mumkin qeder özini qachurush. Amalsiz qatniship qalghandimu, benggilerdin yiraqraq olturush.

5- sizge tamaka sun'ghan kishi her qanche yéqin kishingiz bolghan teqdirdimu, uning xatirisini qilmastin qet'iy ret qilish.

2436. sual: balilarni tamaka chékishni öginip qélishin

saqlash usuli

balilarning tamaka chékishni öginip qélishining aldini élishta, ata anilarning roli nahayiti chongdur. Ular baliliri toghruluq töwendikilerdin mes'ul we jawabkardur:

1 - ailide diniy terbiyini kücheytishi, halal haram, yaxshi yaman we toghra xatalarning hemmini balilargha toghra yosunda bildürüshi we qanaetlinerlik halda chüshendürüshi.

2 - teqwadarliq, nepsini yighish we ésil exlaqlarda balilirigha ülge bolushi.

3 - balilirining yürüş turushlirini kontrol qilip turushi. Ularning yanchuqlirini we somkilirini pat - pat tekshürüp turushi.

4 - balilirining arilishidighan dostliri, sawaqdashliri we qoshnilirini éniq bilishi we balilirini exlaqsiz, yaman, benggi balilargha qet'iy arilashturmasliqi.

5- balilirining mekteptiki ehwalini muellimliridin we yaxshi sawaqdashliridin hemishe igilep turushi.

6 - tamaka chékidighanlar bar sorunlarga balilirini élip barmasliqi we ularning yalghuz bérishinimu tosushi yeni men'i qilishi.

7 - ata anilar özliri balilirining yénida tamaka chekmesliki, öyde tamaka saqlimasliqi.

8- balilirining bérer qétim tamaka chekkenlikini yaki benggi balilargha arilashqanliqini anglighan haman balilirini qanaetlinerlik ilmiy usul bilen agahlandurushi we qayta qilmasliqqa wede élishi.

9 - balilirining yaman adetlerge könüp qalmasliqi, güzel exlaqliq perzent bolushi üçün allahqa séghinip her daim dua qilishi.

10- tamaka, haraq, aq chékimlik we bashqimu ziyaniq nersilerning xetiridin balilirini hemishe agahlandurup turushi.

2437. sual: tamakini tashlash chariliri we bezi teklipler

dunyada her qandaq bir müshkülining chiqish yoli bolidu. Tamakini tashlash ishi shunchilik qiyin körünsimu, uni tashlash mumkindur. Töwendikiler tamakini tashlash üçün yaremchi bolalaydu:

1- allah taalagha séghinip dua qilish we bu nijistin qutulush üçün allah taalagha chin ésilish. Dualarning ijabet bolushida shek yoq. Emma duaning ijabet bolushi üçün bezi shertlermu bar. Mesilen: yémek ichmekning halaldin bolushi, duaning ijabet bolushigha chin ishench bilen qilish, duada rastchil, semimiy bolush, allahning duani ijabet qilidighanliqigha chin ishinish, ijabet bolmaywatidu, dep duadin zérikmeslik we bashqilar.

2 - allah taalagha teqwaliq qilish, yeni allah taalagha séghinip uning ghezipige uchraydighan ishlardin qéchish we uning raziliqigha érishish üçün tirishchanliq körsitish arqiliq uning himayisige ige bolush. Allah taala özining himayisige alghan kishini héch waqit ziyan'gha uchratmaydu. Allah taala kimki allahqa teqwaliq qilidiken, allah

uning ishini asan qilidu dep körsetken.

3 - tamakini derhal tashlash. Uni derhal tashlash chin irade teleb qilidighan ish. Lékin u beziler oylighandek qiyin ishmü emes. Uni qiyin körgen kishi ramizan künliridiki halini eske alsa bolidu. Ramizan künliridimu yémek ichmek, tamaka chékish we bashqimu ishlardin mejburi özini tosidu. Bügün tashlaymen, ete tashlaymen dep keynige sozush sheytanning qarmiqigha ésilghanliq bolup, sheytaniy neps uni tashlashqa purset bermeslikke tirishidu. Eng ünümlük chare, tamakini tashlash qararigha kelgen hamam uningdin derhal qol üzüshtur.

2438.- sual: tamakini tashlighandin kéyin qayta chekmeslik üchün néme qilish kérek?

1 - tamakini tashlighandin kéyin, uni qet'iy ésige keltürmeslik, körüp qalghan yaki ésige chüshüp qalghan ehwallar astida xiyalini bashqa yaqqa burash kérek.

2 - tamaka chékidighan dostlardin menggülük ayrilish we arilashmasliq.

3 - tamaka chékish esnasida istémal qilip kelgen shey'ileri istémal qilishni terk étish.

4 - gimnastika heriketliri bilen köprek shughullinish.

5 - méwe we köktatlarni köprek istémal qilish.

6 - tamaka xumari tutqan bir qanche minutluq qiyinchiliqqa sewr bilen taqabil turush. Xumar tutqan shu bir qanche minutqa chidighan adem uni choqum tashlap kételeydu.

7 - tamaka xumari tutqan waqitta özini tutuwélishtur, xiyalini bashqa yaqqa burash, bashqa ishlar bilen meshghul bolush.

2439.- sual: tamakini tashlashning bashqa charilirimu barmu?

Telim terbiye mutexessisliri tamakini tashlash üchün töwendikilerni tewsiye qilidu:

1 - tamaka ornigha nikotin maddisidin yasalghan mexsus riwashkilarni chaynash tamakigha bolghan ishtihani peseytidu. Chünki kishilerni tamaka chékishke adetlendürüp qoyghan nerse, uningdiki nikotin maddisidur. Miswak qollinishmu tamakini tashlashqa yordamchi bolidu. Xumar qattiq tutqan lehezilerde miswakni éghizidin chiqarmay turush yaxshi usuldur.

2 - tamakini tedrijiy tashlashqimu bolidu. Bu kündilik chékidighan tamaka nisbitini azaytish arqiliq bolidu. Mesilen: küнге bir pachka chékidighan kishi uni bir yaki ikki talgha chüshürüshi, imkan qeder az chékishke tirishish arqiliq bolidu. Lékin eng yaxshi we ünümlük chare - yuqirida éytilghandek - derhal tashlashtin ibarettur.

3 - tamaka chekmeydighan hemrahlar bilen birge köprek seylige we seperlerge chiqish. Shu arqiliq tamaka chekmeslikke özini köndürüsh mumkin. Lékin bu esnada waqitni bikar ötküzmeslik hetta özige tamaka heqqide xiyal sürüşkimu purset bermeslik kérek.

4 - tamakigha qarshi turidighan mexsus tébbiy merkezliri bolidu. Ular xitay yingniliri we bezi dorilar arqiliq tamakini tashlimaqchi bolghanlarni dawalaydu. Bu orunlarga murajet qilishmu alahide yordamchi bolidu.

5 - tamaka chékidighan dostlardin ayrilip, ularning sorunlirini terk étip, tamaka

chekmeydighanlar bilen köp arilishish.

6 - bérer yaki ikki qétim meghlup bolush bilen ümidsizlenmeslik kérek. Adette tamakini tashlimaqchi bolghanlardin 60 % kishi iradisidin yéngilip yene tamaka chékish aditige qaytidu. Lékin tamakini tashlimaqchi bolghan adem bir yaki ikki qétim yéngilginidin kéyin, özining ajiz nuqtisini biliwélip, barche himmiti we küchini shu ajizliq teripini yéngish yoligha serp qilidiken, u tamakini tashlash jéngide axiri choqu m ghelibe qilalaydu. Iradilik adem özining xataliqini we ajizliq nuqtisini tonuydu we uninggha yéngilmeslik üçün küresh qilidu. Melumki, harmay küresh qilghanlar axiri choqum ghelibe qilidu.

7 - öz özige söz bérish usuli bilenmu tamakini tashlash jéngide ghelibe qilghili bolidu. Chünki insan qanchilik sözide turmaydighan bolup ketken teqdirdimu, u özini aldimasliq kérek. Uning özi bilen wijdani otturida semimiyet bolushi kérek. Tamakini qet'iy tashlash üçün özige chin wede bergen adem her waqit xumari tutup wedisini buzushqa mejbur haletke chüshüp qalghinida öz özige bergen wedisini we özini aldimasliq kéreklikni oylapmu wedisini buzushtin yanidu.

8 - yuqiriqi usullar bilenmu tamakini tashlash jéngide ghelibe qilalmighanlar üçün, yene bir charimu bar, u bolsimu, tamaka chekmeslikke qesem qilish. Eger qesimide turalmay gunahkar bolup qélishdin qorqsa, waqitliq qesem qilishqa bolidu. Mesilen: bir yilliq, üç aylig, bir aylig. Bu usul bilen tamaka chékishni tashlighanlarmu köp.

Totinchi bap. Kiyim-kichek, zibu-zinnet we turmush boyumliridiki hala-haramlar

2440.- sual: kiyim kiyishning meqsidi we zöröriyiti

islam dini musulmanlarning chirayliq kiyinishini, yaxshi körinishini, allah taala yaritip bergen zinnet we kiyimlardin paydilinishni halal qilipla qalmastin, belki buni telep qilghan.

Islam qarishida kiyim kiyishte ikki meqset bar: ewretni yögesh we zinnetlinish. Shunga allah taala insanlarning paydisi üçün yaratqan kiyim we zinnet buyümliri yasilidighan maddilarni yaritip bergenlikini eslitip mundaq dégen: i adem baliliri, biz silerge ewritinglarni yapidighan libasni chüshürduq [eraf sürisi 26 - ayet]

kimki kiyinish we ewretlirini yögeshte sosluq qilsa, islam yolidin sheytan yoligha burulup ketken bolidu. Mana bu, allah taalaning yuqiriqi chaqiriqidin kéyin sheytan'gha egiship yalingachlinishtin agahlandurup adem balisigha yüzlendürgen ikki chaqiriqining siridur, allah taalaning kéyinki ikki chaqiriqi budur: i adem baliliri! Sheytan silerning ata - anaglarni (azdurup) jennettin chiqiriwetkendek silernimu azdurmisan, sheytan ularning ewretlirini özlirige körsitish üçün kiyimlirini salghuziwetken idi [eraf sürisi 27 - ayet]

i adem baliliri! Her namaz waqtida kiyiminglarni kiyinglar. Yenglar, ichinglar, israp qilmanglar [eraf sürisi 31 - ayet]

insan yalingach haywandin perqliq bir mexluq bolghanliqi üçün islam dini, adette

normal insan échilishidin haya qilidighan jaylarni yögeshni her bir musulman'gha buyrighan. Hetta musulman kishini özi yalghuz chaghlardimu özini yögeshke buyrup, özi yalghuz chaghlardimu yalingachlinishtin haya qilidighan derijide exlaqliq bolushini teshebbus qilghan.

2441. sual: pakizliqning islamdiki orni

islam chirayliq we zinnetlik körünishke köngül bölüshtin burun pakizliqqa téximu chong ehmiyet bergen, chünki pakizliq herqandaq zinnet we chirayliq körünishning asasidur.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: pakizliq imanning yérimidur. Alleqa hemdi éytish (yeni elhemdulilla déyish) taraza mizanni toshquzidu. Alleni pak dep bilish we uninggha hemdi éytish (yeni subhan'allahi welhemdulillahi déyish) asman zéminning arisini (sawabqa) toshquzidu. Namaz insan'gha nur béghishlaydu. Sediqe bérish kishining imanining pakiti, sewr qilish (külpetlerde) nurluq chiraqtur, qur'an séning paydanggha yaki ziyininggha delildur. Hemme adem ettigen qopup waqtini bir ishqa ishlitidu, u ya (yaxshi ish qilish arqiliq) özini halakettin qutquzidu yaki (yaman ish qilish arqiliq) özini halak qilidu. (muslim: 223)

peyghember eleyhissalam kiyim - kéчек pakizliqigha, jisim pakizliqigha, öy pakizliqigha we kocha - yollar pakizliqigha köngül bölgen, bolupmu chish pakizliqi, qol pakizliqi we chach pakizliqigha ümmitini righbetlendürgen.

Pakizliqni birinchi muhim ibadetning yeni namazning achquchi qilghan bir din'gha nisbeten bu héch ejeblinerlik ish emes. Jisim, kiyim - kéчек we namaz oquydighan jay pakiz bolmisa héchbir musulmanning namizi qobul qilinmaydu, bu pakizliq, namazning jaiz bolishi üçün ghusul we taharet dep tonulghan pakizliqtin tashqiridur.

Peyghember eleyhissalam yene, jüme we héyt - ayem künliridek kishiler toplinidighan munasiwet we sorunlarda pakizliq qilish we chirayliq yasinishni alahide tekitlep mundaq dégen: ehwali yaxshi bolghanlar jüme küni üçün adettiki ish kiyimidin bashqa bir qur kiyim qiliwalsa héch gep yoq.

2442. sual: sap yipek we altun er kishilerge haramdur

islam dini zinnetlinishni halal qilipla qalmastin belki téxi zinnetlinishke buyrup, uni haram qiliwélishni qattiq eyibligen: éytqinki, allah bendiliri üçün yaratqan libaslarni, shirin, pak riziqlarni kim haram qildi? [eraf sürisi 32 - ayet]

lékin buning bilen birlikte islam dini ayallargha halal, erlerge haram qilghan ikki türlük zinnet bar: birinchisi: altun bilen zinnetlinish. Ikkinchisi: yipek kiyim kéyish.

Biz bezi israpxor kishilerning yénida körüliwatqan altun qelem, altun saet, altun chaqmaq, altun tamaka qutisi we altun ghangza qatarliq nersilermu oxshashla haramdur. Emma kümüş üzüк sélishni peyghember eleyhissalam erlerge halal qilghan.

Ten salamatliki jehettin yipek kéyishke muhtaj bolghan kishige islam ruxset qilidu, peyghember eleyhissalam qichishqaq késili bolghanliqi üçün hezriti abdurahman ibni ewf bilen hezriti zubeyr ibni ewwamgha yipek kiyim kéyishke ruxset qilghan.

2443. sual: yipek we altunni erlerge haram qilishning hékmiti

islam bu ikki maddini erlerge haram qilish bilen exlaqiy we terbiyawi ulugh bir

ghayige yétishni közligen. Islam - jihad we quwwet dini bolush süpiti bilen - erkekning erlikini ajizliq, xénimlik we nazukluq alametliridin qoghdashni xalaydu. Allah taala ayallardin perqliq alahide ten qurulmisigha ige qilghan er kishige altun zinnet buyumlirini taqash we tawar - durdunlarni kéyishte seteng ayallar bilen beslishish yarashmaydu. Bu chekliminig arqisida bir ijtimaiy ghaye bar.

Altun bilen yipekning haram qilinishi islamning omumyüzlük israpqa qarshi élip barghan köresh programmisining bir parchisidur, qur'an kerimning neziride israp - milletler halakitining alamiti bolghan chirishning juptidur, chünki u israpxor az sanliqning yoqsul köpsanliq hésabigha semirishidin ibaret bolghan ijtimaiy zulumning netijisidur. Hemde israp, yaxshi we toghra islahat yollirining düshminidur.

Peyghember eleyhissalam qur'anning rohini tetbiqlighan halda musulmannig hayatidiki barliq israp körünüshlirini haram qilghan. Erlerge altun bilen yipekni haram qilghinidek, er - ayal pütün musulmanlarga altun - kümüshtin yasalghan qachilarni haram qilghan.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: yipek we altun ümmitimning erlirige haram, ayallirigha halal qilindi. (tirmizi: 1720, nesai: 5144)

uning üstige bu hökümning intayin muhim iqtisadiy teripi bolup, altun dunyawı pul zapisidur, shunga uni qacha - piyale yaki erler zinnet buyumidek nersilerge ishlihtish toghra emes.

2444.- sual: yipek we altunni ayallargha halal qilishning hékmiti

ayallarning zinnetlinishke amraq tebitini közde tutup, erlerni azdurush, shehwetni qozghash yolida ishlihtilmeslik sherti bilen islam dini yipek bilen altun'gha bergen bu haram hökmidin ayallarni mustesna qilghan.

2445.- sual: musulman ayalning kiyimi

islam ayallargha ichidiki jismini körsitidighan, xususen bel, meyde we saghrigha oxshash jelb qilsh orunlrini hejim we shekil jehettin melum qilidighan derijide népiz, tar kiyim - kécheklerni kéyishni haram qildi.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ikki türlük dozax ehli (insan) bar bolup, ular téxi dunyagha kelmidi, birinchisi: qollirigha kalining quyruqidek qamchilarni éliwélip, insanlarni qamchilaydu. Ikkinchisi: kiyin'gen emma yalingach, chachlirini tögining lokkisigha oxshash tügüp, naynaqlap méngishliri bilen kishilerni özige jelp qilidighan ayallardur. Ular jennetke kirmeydu, hidinimu puriyalmaydu. Halbuki, jennetning hidi munchilik - munchilik yiraq musapidinmu purap turidu. (muslim: 2128)

2446.- sual: ayalning erge we ernalgha oxshiwélishi

peyghember eyhissalam ernalgha ayalche kiyim kiyishini, ayalningmu erche kiyim kiyishini cheklen'gen ish dep jakarlighan. Hemde ayallargha oxshiwalghan erlerge we erlerge oxshiwalghan ayallargha lenet qilghan. Buning ichige söz - heriket, yürüş - turush we kiyinishtek türlük oxshiwélishtar kiridu.

Hayatning eng éghir musibéti we jem'iyetning eng chong balasi - yaritilghan tebettin chiqip kétishtur. Yaritilishta er bilen ayal perqliq yaritilghan, her birining özige layiq

xususiyetliri bar, nawada er ayalliship, ayal erliship ketse, mana bu qalaymiqanlishish we chiriklishishning özüdür.

Er qilip yaritilghan turuqluq ayallargha oxshiwélip, ayallashqan er kishi bilen, ayal qilip yaritilghan turuqluq erlerge oxshiwélip erlishiwalghan ayalni peyghember eleyhissalam dunya we axirette lenet qilin'ghan kishler qatarida sanighan, hemde perishtilerning bu lenetke (amin) dégenlikini tekitligen.

2447.- sual: hakawurluq we shöhretpereslik kiyimi

yémek - ichmek we kiyim - kécheklerde barliq pakiz nersilerdin paydilinishning omumiy ölchimi we qaidisi - israp we hakawurluqtin xaliy bolushtur.

Israp - halaldin paydilan'ghanda chektin éshish dégenlik bolidu. Hakawurluq dégen tashqi körünishtin bekraq niyet we köngülge baghliq nerse, u - kishlerge köz - köz qilish, tekebburluq qilish we pexirlinishni meqset qilishtur. Allah mutekebbirler we özlirini chong tutquchilarni dost tutmaydu. [hedid sürisi 23 - ayet]

peyghember eleyhissalam musulmanning hakawurluqtin yiraq bolishi üçün, kishler arisida quruq körünishler bilen pexirlinishke, köz - köz qilishqa we chongluq dawasi qilishqa seweb bolidighan shöhretpereslik we nam élish kiyimlirini kéyishni men'i qilghan.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kiyimni uzun kiymeslik heqqidiki höküm ishtan, köynek we sellilernimu öz ichige alidu, kimki bu nersilerdin birersini tekebburluq yüzisidin uzun qilip kiyse, alle qiyamet küni uninggha qarimaydu. (nesai: 5334)

2448.- sual: zinnetlinishte allahning yaratqinini özgartish we ashuriwétish

islam dini qur'an kerimde körsetkendek, zinnetlinishte allahning yaratqan sheklini özgartip chékidin ashuriwétishni ret qilghan, qur'an kerim buni sheytan'gha egeshenlik dep körsetken, chünki sheytan mundaq dégen: ularni choqum allahning mexluqatini özgartiwétishke buyriymen [nisa sürisi 119 - ayet]

2449.- sual: gül chékish, chish inchikilitish we hösin tuzesh qatarliqlarning hökümi

beden'ge gül we süret chékish we chishni inchikilitish haram ishlarning biridir.

Ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq deydu: chach salghuchi we saldurghuchi, yüzidiki tüklerni tergüchi we terdürgüchi, birer illet bolmisimu (hösn tüzesh üçün) xal chekküchi we chektürgüchi ayalgha lenet qilindi. (ebu dawud: 4170, buxari: 5937)

gül chékish - yüz - qolning esliy renggini set bir neqish we kök reng bilen buzushtur. Bezi erebler bolupmu ayallar gül chékishte chektin éship ketken, ular bedinining köp qismini neqishler bilen toldurghan, bezi milletlermu gül chékish arqiliq xudalirining we diniy shuarlirining süretlirini qollirigha we meydilirige sizduriwalghan.

Térining tebiy renggiroyini buzushqa, yingnilerning jismigha sanjilghanda gül chektürgüchi tartidighan azabni jemleydighan bolsaq, haram bolush sewibi özligidin meydan'gha chiqidu. Gül chekken bilen chektürgen'ge lenet qilinishning sewebimu

shudur.

Emma chishni inchikilitish we qisqartishqa kelsek, peyghember eleyhissalam bu ishlarni qilghan ayal bilen qildurghan ayalgha lenet qilghan, nawada bir er kishi bu ishni qilsa yaki qildursa elwette lenetke layiq bolidu.

Peyghember eleyhissalam chishlarni inchikileshtürüşni haram qilghinidek chishlarning arisini ayrishnimu haram qilghan. Ayallardin chishliri bir - birige chaplashqan halda chiqidighanlarmu bolidu, chishliri bir - biridin ayrim - ayrim halda chiqidighanlarmu bolidu. Chishliri bir - birige chaplashqan ayallar téximu chirayliq körünüş üçün chishlirining arisini éeklep, chishliridin bir - birini sün'iy halda ayrimaqchi bolidu, bu bolsa eslide bar bir nersini kishilerdin yoshürüş we yasinishta chékidin ashqanliq bolup, islamning rohi buni ret qilidu.

Emma kishide her qétim kirgen sorunda bashqilarning diqqitini qozghaydighan, meniwi yaki rohiy azablinishigha seweb bolidighan omumiy qaididin tashqiri bir eyib bolsa, uzini qiynighan bu eyibni yoqutush meqsitide dawalansa héch gep yoq, chünki allah bizlerge dinimizda bir zorluq qilmighan.

2450.- sual: qashni inchikilitishning hökümi

qashlarni inchikilitish we tüzlesh üçün yulushmu islam chekligen artuqche yasinishtur. Peyghember eleyhissalam qash tergenlerge we terdürgenlerge lenet qilghan. Qachanki bu inchikilitish ishi kapirlarning yaki buzuq ayallarning belgisi bolsa, bu ishning haramliqi téximu tekitlinidu.

2451.- sual: chach ulashning hökümi

chéchini heqiqiy yaki sün'iy chach bilen ulash we keyme chach kéyish ayallar zinnitide cheklen'gen ishdur. Chünki imam buxari we bashqilar hezriti aishe reziyellahu enha, esma, ibni mes'ud, ibni ömer we ebu hureyre qatarliq birnechche sahabidin riwayet qilghan hediste: peyghember eleyhissalam bashqa bir chachni özining chéchigha ulighan ayalgha we ulatqan ayalgha lenet qilghan. Erlerningmu chach ulitishi yaki satirashxanidek jaylarda bundaq xizmetlerni qilishi elbette haramdur.

Peyghember eleyhissalam bu türlük hile we özgertishlerge qarshi keskin pozitsiye bildürgen, hettaki yéngi toyi bolidighan bir qiz bolsimu, késellik sewebidin chichi tökülgen bir ayal bolsimu, bashqa bir tal chach ulashni jaiz körmigen.

Esma reziyellahu enha mundaq deydu: bir ayal peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin mesile sorap: i resulullah! Méning qizimgha qizil chiqip qalghan bolup, chachliri chüshüp ketti. Men uni yatliq qilghanidim. (uni érige qoshup bérish üçün) uninggha chach sélip (yasap) qoysam bolamdu? Dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: alle chach salghuchi we chach saldurghuchi ayalgha lenet qilidu, dédi. (buxari: 5941, 5205)

hedisler körsetkini sün'iy yaki tebiy bolishidin qet'iynezer chachni chachqa ulashqa bolmaydighanliqidur, chünki bu aldamchiliq we gollash bolidu. Emma chachqa chachtin bashqa yip, lénta we yaki lata - putidek bir nersini ulash bolsa, cheklime dairisige kirmeydu.

2452.- sual: chach boyash

chach we saqalning aq yerlirini boyashmu zinnatlinish dairisige kiridu, yehudiylar we xristanlar bolupmu rahiblar chirayliq yasinshning ibadet qilishqa ziyini bar dep oylap, aq chachni boyap özgertmeyti, lékin peyghember eleyhissalam musulmanlarning ish - herikiti we körinishide özgiche musteqil bir xaraktérge ige bolishi üçün, kapirlarni dorashni we ularning yoligha egiship méngishni chekligen.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: yehudiy we xristanlar chachlirini boyimaydu. Siler ulargha zit ish qilinglar. (buxari: 3462)

sahabiler hayatidin bu buyruqning perz emesliki, belki boyisa yaxshi ikenlki melumdur, chünki sahabilerdin hezriti ebu bekir we ömer reziyellahu enhum qatarliq bir gorup sahabe boyighan. Hezriti eli, ubey ibni keb we enes reziyellahu enhum qatarliq bir qismi boyimay qoyup qoyghan. Lékin aq chach, aq saqalni boyash qaysi reng bilen bolidu? Qara rengge oxshighan rengler bilenmu, yaki qara rengde boyisa bolmamdu? Deslepkilerning beziliri qara boyashqa ruxset qilghan. Meslen: sahabilerdin hezriti seid ibni ebi weqqas, hezriti oqbe ibni amir, hezriti hesen, hezriti hüseyin, hezriti jerir reziyellahu enhum we bashqilar.

Jihadin bashqa chaghlarda qara boyashqa ruxset qilmighan alimlarmu bar, ular musulman eskerler yash halette körün'ginide dühmenni qorqutidu, shunga jihad waqtidila ulargha bu ruxset bérilgen dep qarighan.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: aq chachni boyaydighan eng yaxshi nerse xéne bilen ketemdur. (tirmizi: 1753)

2453.- sual: saqal qoyushning hikmiti

bir riwayette mundaq déyilidu: mushriklargha zit ish qilinglar ! Saqalni toluq qoyuwitnglar, burutni qirqip turunglar. Ibni ömer reziyellahu enhuma ömre yaki hej qilsa, saqilini tutamlap béqip, bir tutamdin artuqini éliwétetti. (buxari: 5892)

hedis bu buyruqning sewebini körsetken, u bolsa mushriklargha xilapliq qilishtur. Bu mushriklardin meqset - otqa choqinidighan ateshpereslerdur, ularning beziliri saqallirini qisqartsa, beziliri saqilini chüshüriwétetti, peyghember eleyhissalam musulmanlarni ish - herikette, shekil we mezmunda alahide we musteqil xaraktérlik qilip terbiyilesh üçün ulargha xilapliq qilishqa buyrighan. Buning üstige saqalni chüshüriwétishte, yaritilghan tebettin chiqiwélish we ayallargha oxshap qélish menisi bar, chünki saqal erlikning bir alamiti.

2454.- sual: saqal qoyush we chüshürwitishning hökümi

saqalni qoyiwétish dégenliktin uningdin héchnerse kesmeslik meqset qilinmaydu, chünki bundaq ehwalda saqal, kishini baram qilidighan derijide uzirap kétidu.

Köpligen fiqhi alimliri peyghember eleyhissalamning saqalni qoyiwétishke buyrighanliqigha asasinip, saqalni chüshüriwétishni haram dep qaraydu. Chünki buyruq dégen wajibliqni bildüridu, xususen saqal qüywétishning sewebi kapirlargha xilapliq qilish dep körsitilgen. Démek: ulargha xilapliq qilish wajib bolidu.

Deslepkilerning héchbiri bu perzni terk qilmighan. Heqiqette saqal qoyush, yalghuzla peyghember eleyhssalamning ish - herikiti bilen emes, eyni waqitta kapirlargha xilapliq qilish yüzidin qilghan éniq boyrüqi bilen ispatlan'ghandur.

Shundaq qilib saqalni chüshüriwétishning hökmide üç xil köz qarash meydan'gha chiqqan bolidu:

1 - haram. Bu imam ibni teymiye qatarliq alimlarning qarishi.

2 - mekruh.. Bu fethulbarida qazi eyyazdin neqil qilin'ghan qarashtur. Bu heqte bashqa birsining bu xil qarashta ikenlik melum emes.

3 - mubah . Bu, esirimizdiki bezi alimlirimizning qarishi. Belki bularning ikkinchisi yeni mekruh dep qarash heqiqetke eng yéqin bolishi mumkin, chünki bu yerdiki buyruqta kapirlargha xilapliq qilish seweb qilib körsitilgen bolsimu, bu keskin halda perz dégenlik emes. Buning eng yéqin misali yehudiy we xristanlarga xilapliq qilish jehettin chachni boyash buyruqidur, bezi sahabiler chachlirni boyimighachqa bu buyruq musteheblikni bildüridu. Toghra, deslepkilerning héchbirining saqilini chüshürgenlikini anglimiduq, belki bu ularning aditi bolghachqa, saqalni chüshüriwétishke hajiti bolmighan bolishi mumkin.

2455.- sual: öy allahning nimiti

öy - insanlarning jem'iyet cheklimiliridin yiraq bolup, erkinlik hés qilidighan jayidur, uningda jismi aram alidu, köngli xatirjem bolidu, shunga allah taala némitini körsitip mundaq dégen: allah silerge öyünglarni turalghu jay qilip berdi [nehl sürisi7- ayet]

peyghember eleyhissalam öyning keng - azadilikini yaxshi köretti, hemde uni dunyawı saadetning bir maddisi dep qaraytti. Peyghember eleyhissalam yene pakizliq dini bolghan slamning bir belgisi bolush üçün, hemde musulman kishini bashqa din mensupliridin alahide ayrip türidighan bir alamet bolush üçün öylerni pakiz tutushqa teshwiq qilatti.

2456.- sual: israp we butpereslik alametliri

musulmannıng renglik, güllük, neqishlik we türlük zinnet buyumliri bilen öyini chirayliq yasishida cheklime yoqtur. Allah taala mundaq dégen: éytqinki allah bendilirige yaratqan libas zinnetlerni, shirin, pak riziqlarni kim haram qildi? [eraf sürisi 32 - ayet]

toghra, musulmannıng öyide, kiyimide we özige tewe bolghan her qandaq yerde chirayliq nersige amraq bolushigha cheklime yoqtur.

Abdullah ibni mes'ud reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: dilida zerrichilik kibir bar adem jennetke kirmeydu, dédi, bir kishi: adem chirayliq kiyim kécheklerni kiyishni yaxshi köridu, bumu kibirlik bolamdu? Dep soriwidi, peyghember eleyhissalam: alle güzeldur, güzellikni yaxshi köridu. Kibir dégen heqke unimasliq, kishilerni közge ilmasliqtur, dédi. (muslim: 91)

lékin islam dini her qandaq nerside chektin ashurwétishni yaman köridu, peyghember eleyhissalam musulmanlarning öyide qur'an chekligen israp alametliri, yaki tewhid eqidisi pütün küchi bilen qarshi turghan butpereslik alametliri bolup qélishigha razi bolmighan.

2457.- sual: altun we kümüş qachilarning hökümi

islam dini musulmannıng öyide altun - kümüş qachilarni we sap yipeklerden tikilgen yotqan - körpilerni ishliwétishni haram qilghan. Peyghember eleyhissalam bu siziqtin éship ketküchilerni qattiq azab bilen agahlandurghan.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellemning ayali ummu seleme reziyellahu enhadin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: kümüş qachida su ichken adem qorsiqigha dozax otini qachilighan bolidu, dégen. (buxari: 6534)

qachilar we yotqan - körpiler heqqidiki bu haramliq hökmi er - ayallargha oxshash. Bu yerdiki chekliminig hékmiti öy ichini yaman israp maddiliridin tazilashtur. Bu heqte imam ibni qudame néme dégen obdan éytqan: " hedisning menisi omumyüzlük bolghanliqi üçün buningda er - ayal oxshash, hemde buning sewebi israp, kibir we péqirlarning könglini zidileshturidü, bu er - ayal her ikki jinsni öz ichige alidu. Bundaq nersiler bilen zinnatlinish ayallarning erlirige zinnatlinishke éhtiyaji bolghanliqi üçünla ayallargha halal qilin'ghan, shunga bundaq nersilerning halalliqi ayallarning zinnatlinishigila xas bolidu.

Altunni erlerge haram qilishning hékmitide körsetkinimizdek, bu yerde mesilining iqtisadiy teripi téximu éniq közge chéliqidu, chünki altun - kümüş kishiler arisida qolayliqche qoldin qolgha ötidighan, hemde her türlük mallarning qimmitini ölcheydighan pul ölchimidur. Allah taala uni toplan saqlash yaki qachidek nersilerge ishliitish üçün emes, öz'ara almashturush üçün bir német qilip bergen, ishliitish yollirinu körsetken.

2458.- sual: islam heykellerni haram qilghan

islam, musulmannig öyide heykellerning bolishini haram qilghan we bularning öyide bolishini allahning rehmiti we rizasining alamiti bolghan perishtilerning nepretlinishige we öyge kirmeslikige seweb qilip körsetken. Bu yerde heykellerdin meqset: gewdilik ulughlinidighan we hörmet qilinidighan heykellerdur.

Ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem kebige kirip, ibrahim eleyhissalam bilen hezriti meryemning resimlerini kördi we: ular, perishtilerning resim bar öyge kirmeydighanliqini obdan bilidu. Shundaq turup, ibrahim eleyhissalamning pal oqi tutup turghan resimini sizip qoyuptu. Ibrahim eleyhissalamning pal oqliri bilen néme ishi bolsun? Dédi. (buxari: 3351)

islam yene, kapirlargha sétish üçün bolsimu musulman kishining heykeltarashliq qilishini haram qilghan.

Bir riwayette mundaq déyilidu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning: alle resim sizghuchini: "sizghan resimingge jan kirgüzüp baqe!" dep azablaydu, u adem bolsa, uninggha hergizmu jan kirgüzelmeydu dégenlikini anglighanidim, dédi. Shuning bilen, u adem qattiq titirep, yüzi sapsériq bolup ketti. Ibni abbas uninggha: way séning halinggha! Eger sen resim sizmisam bolmaytti dep turiwalsang, awu del derexlerni we jansiz herqandaq nersini sizghin! Dédi. (buxari: 2225)

2459.- sual: heykellerning haram qilinishining sewebi

birinchidin: tewhid eqidisini himaye qilish. Resim - butlarni öz qolliri bilen yasap ulughlap, aldida qorqup türidighan butpereslerge oxshap qalmasliq.

Ikkinchidin: tewhid eqidisini butpereslikke ait gumanliq herqandaq nersidin himaye qilish heqqide islamning sezgürlüki chékige yetken, islamning bundaq sezgürlük we éhtiyatchanliq körsitishi nahayiti toghra, chünki shundaq bir zamanlar ötüptikenki: bezi

milletler salih kishilirining we ölüklirining süretlirni xatirlesh üçün yasatqan, zamanning ötishi bilen ularni asta - asta muqeddesleshtürüşke bashlighan, kéyinki waqitlarda bu süretler wod, suwa, yeghus, yeuq we nesir butliridek beriket telep qilinidighan we qorqulidighan bir mertibige chiqirilip, uninggha ilah ornida ibadet qilin'ghan.

Üchinchidi-n: bu haram qilinishning hékmetliridin yene biri heykelni yasighuchigha munasiwetlik bolup, heykelni yasighan heykeltarash yaki ressam bir nerse sizghanda yaki bir heykel oyghanda xuddi bir nersini yoqtin bar qilghandek yaki topidin janliq bir mexluq peyda qilghandek meghrurlinidu.

Tötinchidi-n: resim we heykel yasashni kesip qiliwalghanlar heddilirini bilip melum cheklimide turmaydu. Mesilen: ular ayallarni qépyalingach yaki yérim yalingach shekilde teswirleydu, hemde musulmanning qobul qilishi jaiz bolmighan krést we buttek butpereslikning we bashqa dinlarning simwollirini yasishidu we teswirlishidu.

Beshinchidin: burundin tartip ta hazirgha qeder heykeller rahet – paraghet we heshemet igilirining alametliridin biri bolup kelmekte, ular qesirlirini heykel resimler bilen zinnetleydu, hemde ularni her türlük medenlerdin yasitidu, undaqta altun, kümüş we yipek kéyish qatarliq her türlük israpni haram qilghan bir dinning bir musulmanning öyide heykellerning bolishini haram qilishi anche ejeb linerlik ish emes.

2460.- sual: ulughlarni xatirileshte islamning tutqan yoli

islam dini mertiwisi neqeder yuqiri bolishidin qet'iynezer ölük yaki tirik shexslarni ulughlashta ashuriwétishni yaman köridü.

Ibni abbas reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, ömer reziyellahu enhu munberde turup: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: nasaralar meryem oghli iysani maxtap uchuruwetkendek, (silermu) méni chektin artuq maxtap uchuruwetmenglar. Men allening bendisi bolimen, méni allening bendisi we elchisi denglar! Dégenlikini anglighanidim, dégen. (buxari: 3445)

möminler arzu qilidighan we teshna bolidighan heqiqiy yasham bolsa, yoshurun - ashkarini bilidighan, untup qalmaydighan ulugh allah hozuridiki menggülik yashamdur. Kishilerge namelum bir esker bolsimu, allahning neziride menggü yashash deptirige tizimlan'ghan nurghun ulugh zatlar bar. Chünki allah taala bar waqtida tünülmaydighan, yoq waqtida izlenmeydighan, teqwadar kishilerni yaxshi köridü.

Nawada kishilerningmu qelbliride menggü yashash kérek déyilidighan bolsa, bu xatirileshe ulugh kishilerning heykellirini tiklesh arqiliq bolushi toghra emes. Islam qobul qilidighan xatirileshe ning birdinbir yoli: ularning qeliblerde, oy - pikirlerde menggü yashishi we qilghan xizmetlirige axirette özlirige toghra guwah bolidighan bir shekilde qaldurghan yaxshi izlar sewebidin éghizlarda menggü yaxshi dep xatirilinidur.

Peyghember eleyhissalam, peyghember eleyhissalamning xelipiliri we tonulghan islam rehberlirining héchbiri ya boyalghan resimler bilen ya oyalghan tash heykeller bilen menggüleshtürülgen emes. Ularning menggülishishi: deslepkilerdin kéyinkiler, ejdaddardin ewladlar ügen'gen, milletning éngigha singgen, olturush sorunlirida destan bolghan, dillargha oyiwétilgen we éghizdin - éghizgha ötken güzel ish - heriketliri we peziletleri bilen bolghan, resim heykelliri bilen bolmighan.

2461. - sual: balilar oyunchuqlirigha ruxset

eger ulughlash we israp qilish niyiti bolmighan we yuqiridiki cheklen'gen nersilerdin birisini keltürüp chiqarmaydighan bir xil heykel bolsa islam buninggha kengchilik qilidu. Mesilen: kichik balilar üçün bowaq we bashqa haywanatlar sheklide yasalghan oyunchuqlar bar. Bu türdiki süret - qorchaqlar kichik balilarning qolida oynilish arqiliq ulughlanmaydighan bir nerse bolidu.

Aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: men (kichikimde) peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénida qorchaqlarni oynayttim, men bilen bille oynaydighan bir nechche dostummu bar idi. Ular peyghember eleyhissalamni körsila, tartinip perding arqisigha ötüp yoshuruniwalatti. Peyghember eleyhissalam ularni méning yénimgha élip chiqip qoyatti. Shuning bilen, oyunimizni dawamlashturattug. (buxari: 6130)

imam shewkani mundaq deydu: "bu hediste kichik balilarning heykel we qorchaqlarni oynighili qoyushning jaiz ikenlikige delil bar". Imam maliktin: atilarning kichik balilirigha qorchaq oyunchuqlarni élip bérishini mekruh dep qaraydighanliqi riwayet qilin'ghan. Qazi eyyaz mundaq dégen: "kichik qizlarning qorchaq oynishigha ruxset qilin'ghandur".

Tatliq yémekliklerdin yasilip héyt - ayemlerde künlerde sétildighan we yéyilidighan heykellermu kichik balilarning oyunchuqlirigha oxshash.

2462. - sual: neqishlen'gen we sizilghan gewdisiz resimlarning hökümi

kishiler arisida (heykel) dep atalghan gewdilik resimlarning islamdiki orni biz yuqirida bayan qilghandek bolidu. Lékin qeghez, kiyim - kéчек, perde, tam, gilem, kigiz, pul we shuninggha oxshash nersilerning üstige sizilghan güzel sen'et resimlirining hökmi néme?

Uning hökmi resimning özi, qoyulidighan jaygha we qandaq ishlitilishige qarap bolidu. Resim néme üçün teyyarlan'ghan? Qeyerge qoyulghan? We qandaq ishlitiliwatidu? Resimni sizghan kishining ghayisi néme?

Eger resim xristanlarda hezriti isa, hindoslarda kala resimidek allahning ornida ibadet qilinidighan nersilerning bolsa, uni bu meqsette teyyarligghan kishi kupur we azghunluqni yayidighan kapirdin bashqa bir nerse emes.

Resimlerni ulughlash niyitide asqanlarmu eyni hökümge kiridu, chünki adem islamdin yiraqlashmighuche bundaq qilip salmaydu. Ulugh allahning yaratqinidek yaritish we yoqtin bar qilish dawasi bilen ibadet qilinmaydighan resimlerni allahning mexluqlirigha oxshitish niyitide sizghanlarning hökmimu yuqiriqi hökümge yéqin bolup, ular bundaq ish bilen tewhid dairisidin chiqip ketken bolidu. Yuqiridiki: qiyamet künide azabi eng qattiq bolidighanlar, allahning yaratqinigha oxshatqanlardur, dégen hedismu mushu heqte kelgen. Bu bolsa resim sizghuchining niyitige baghliq nerse, yuqirida éytilghan mezmunni bu hadis qudisimu küchlendüridu.

Ebu hureyre reziyellahu enhuning mundaq dégenliki riwayet qilinidu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning: alle taala: {men yaratqan nersilerge oxshash nersilerni sizghan kishidinmu zalim kishi yoq, qéni ular bir tal qonaq yaki bir tal dan weyaki bir tal arpa yaritip baqmisunmu?} deydu, dégenlikini anglighanidim. (buxari:

7559)

démek: hedistiki: mexluqatimgha oxshitip birnerse yaritishqa orun'ghanlar dégen ibare xusussen yaritish we yoqtin bar qilish jehettin ilahliq dawasi qilish we allahning mexluqlirigha oxshitish niyitining meqset qilin'ghanliqini bildüridu. Shunga qiyamet künide ulargha: "yaratqan nersiliringlarga jan kirgüzüp béqinglarchu?" déyilidu, ular sizghan we yasighan resimlirige jan kirgüzüşke tekliq qilinidu, hemde buni qilalmaydighanliqi üçün jazagha tartilidu.

2463.- sual: sézish we ilkide saqlash haram bolghan resimler

sizish we ilkide saqlash haram bolghan resimler diniy jehettin muqeddesleshtürülgen, dunyawı jehettin ulughlan'ghan kishilerning resimliridur.

Bularning birinchisi: hezriti ibrahim, is'haq, musa, meryem, jibril we shuningdek peyghember, perishte yaki salih kishilerning resimliri bolup, buninggha xristanlar bekrek adetlen'gen. Hemde bid'etchi bezi musulmanlarmu hezriti eli, hezriti patime we bashqılarning resimlirini sizip ularni ulughlighan.

Ikkinchisi: padishah, rehber we sen'etchilerning resimliri bolup, bu gunah jehettin birinchisidin yenggilraq. Biraq, bu resimlarning igiliri allahning sheriti we allahning qanuni bilen emes bashqa bir nerse bilen höküm qilghan hakimlar, allahning dinidin bashqa bir étiqadqa tewe ikenlikini dawa qilghan rehberler we exlaqsizliqni yayghan sen'etchilerdek ya bir kapi, ya bir zalim we yaki bir pasiq bolsa, bundaq kishilerning resimlirini sizish we saqlash keskin gunah bolidu.

Peyghemberlik dewri bilen kéyinki dewrdiki resimlarning köpi ulughlan'ghan we muqeddesleshtürülgen resimlerdur. Chünki bu resimler rimliqlar we ateshperesler terepidin yasalghan bolghachqa, ularning bu ishi chonglirini ulughlash étiqadining tesiridin xali bolmaytti.

2464.- sual: ösümlük del-derx qatarliq jansiz menzirlerni sizishning hökümi toghirisidiki qarashlar

resim we süretler janliqlargha ait bolmay, ösümlük, del - derex, déngiz - kölçek, kime, kün, öy, yultuz we shuninggha oxshash tebiy menzirlerning süretliri bolsa, bularni sizishta yaki qollinishta héch gep yoq.

Bir riwayette mundaq déyilidu: men bir parche rext élip, uni ishikke perde qilip tartip qoydum. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem kélip uni kördi, men uning yüzidiki naraziliq keypiyatini hés qildim. U perdini tartip élip yirtiwetti we: alle bizni tash we késeklerni yépip qoyushqa buyrumidi dédi. Kéyin uni késip, ikki yastuq tikip, ichini toldurdum, bu ishimni eyiblimidi. Yene bir riwayette mundaq déyilidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem manga: uni éliwetkin, u manga mal dunyani eslitip qoyidiken dédi. (muslim: 2106, tirmizi: 2468)

bu hedistin: tamgha oxshash jaylarni resimlik perdiler bilen yögeshning tenzihiy mekruh ikenlikidin chongraq bir höküm chiqmaydu. Imam newewi mundaq deydu: "bu hediste haram qilishni teqezza qilidighan bir delil yoq, chünki hedisning menisi allah bizni bundaq qilishqa buyrimighan dégenlik, shunga buyrimighan ish wajib yaki musteheb bolmaydu, haramliqnimu bildürmeydu".

Démek peyghember eleyhissalam hezriti aishe reziyellahu enhani héliqi perdini yirtiwétishke buyrimighan, peqetla öyge kirgende udulida körgenliki üçün uni bashqa yerge qoyushqa buyrighan. Bu bolsa peyghember eleyhissalamning öyge kirgende dunyani eslitidighan bir nersini körüşni yaqturmighanliqidur. Bolupmu peyghember eleyhissalam sünnet we nefle namazlarni öyide oquytti, bundaq resimlik we neqishlik perdiler allahqa toluq bérilip namaz oqushqa tosqunluq qilip qelbni meshghul qilidighan tursa, uni yaqturmasliqi tebiy ehwal.

Bu qarashqa imam buxari we muslim sehihliride aishe reziyellahu enhadin riwayet qilin'ghan bu bir hedisle taqishidu:

aishe reziyellahu enha mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemge resim chüshürülgen bir yastuq sétiwalghanliqimni éytqanidim, u (uni körüp) bosughidila turup qaldi, öyge kirmidi. Men uning yüzidiki naraziliq keypiyatni körüp: i resulullah ! Alleqa we uning peyghembirige tewbe qilay, men néme gunah qildim? Dédim. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: bu yastuq nedin keldi? Dep soridi. Men: séning olturushung we yölinishing üçün sétiwaldim, dédim. U: bu resimlarning igiliri qiyamet küni azabqa tartilidu, ulargha: "siler ijat qilghan nersige jan kirgüzünglar" déyilidu. Uning üstige, resim bar öyge perishtiler kirmeydu, dédi. Yene bir riwayette munular qoshup bayan qilin'ghan: men uni élip ikkige bölüp, yölinip olturidighan yastuq qildim. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem öyde uninggha yölinip olturatti. (buxari: 5961, 3224 muslim: 2107)

lékin bu hediske töwendiki bir qanche ishlar qarshi chiqidu:

1 - bu hadis bir - birige zit körinidighan shekilde herxil riwayet qilin'ghan, bu riwayetlarning beziliri peyghember eleyhissalamning resimlik perde késilip, uningdin yastuq tikilgendin kéyin andin uni ishletkenlikini körsetse, yene beziliri uni peqet ishletmigenlikini körsitidu.

2 - bezi riwayetlerde bu hadis peqetla mekruhluqni körsitidu. Mekruhluq bolsa tamlarni resimler bilen yögep bézigenlik üçün bolup, bu peyghember eleyhissalam razi bolmaydighan bir xil israpchiliqtur. Shunga yuqirida éytip ötkén imam muslim riwayet qilghan hediste mundaq dégen: allah bizni tash we layni rex bilen yögeshke buyrimighan.

3 - imam muslim qush süretlik perde heqqide hezriti aishe reziyellahu enhadin riwayet qilghan hediste peyghember eleyhissalamning uninggha: buning jayini almashturghin, chünki men uni her qétim körginimde dunyani oylap qalidikenmen dégen sözi hergizmu bundaq qilishning haramliqini körsetmeydu.

4 - bu hadis hezriti aishe reziyellahu enhaning öyide ishli tilgen perde hedisigimu zit kélidu. Uningda peyghember eleyhissalam namaz oqughanda süretlarning közige körünüp turghanliqi tüpeylidin uni jayidin éliwétishke buyrighan.

Ataqliq hadisshunas imam ibni hejer mundaq deydu: "bu hadis bilen hezriti aishe reziyellahu enhadin riwayet qilin'ghan yuqiriqi yastuq hadisini birleshtürüş qiyin'gha chüshti, chünki bu hadis peyghember eleyhissalam éliwétishke buyrighan'gha qeder perdining öyde ishli tilgenlikini, peqetla namazda közge körünüp turghanliqi üçünla ornini almashturushqa buyrighanliqini bildüridu. Yeni bu yötkiwétish buyruqi süretlik

bolghanliqi üçün emes namaz oqughanda közge körünüp turghanliqi üçün idi".

Lékin imam ibni hejer bu ikki hadisni birleshtürüşke tiriship: "birinchisining süretliri janliqlargha, ikkinchisining bolsa jansizlarga ait idi" dep baqqan bolsimu, lékin yenila uchar qush resimlik perde heqqidiki hadis bundaq birleshtürüşni bikar qiliwétidu.

5 - bu hediske kiyim - kéchekke keshtilen'gen süretni ayrip chiqiriwetken hezriti ebu talhe el ensarining hedisi qarshi chiqidu. Imam qurtubi "hezriti aishe reziyellahu enhaning hedisi mekruhliqni, hezriti ebu talhening hedisi jaizliqni bildüridu déyish arqiliq bu ikki hadisni birleshtürüş mumkindur. Jaizliq mekruhluqqa zit kelmeydu " dégen. Imam ibni hejermu bu qarashni yaqturghan.

6 - bu axirqi hadisni hezriti aishe reziyellahu enhadin riwayet qilghan kishi hezriti aishe reziyellahu enhaning akisining oghli qasim ibni ebubekir bolup, u kishi sayisi bolmighan gewdisiz süretlerni jaiz dep qaraytti.

Imam ibni hejer mundaq deydu: "belki qasim peyghember eleyhissalamning kiyim - kéchektiki buning sirtida dégen sözining omumiy menisige qarap ish qilghandur. Ehwaldin qarighanda qasim peyghember eleyhissalamning hezriti aishe reziyellahu enhagha tamgha isilghan perdini éliwitish heqqide qilghan buyruqini hem süretlik bolghanliqi, hem tamni yögeshke ishlitilgenliki üçün qilghan dep qarighandek körinidu. Peyghember eleyhissalamning allah bizni tash we layni yögeshke buyrimighan dégen hedisimu bu qarashni küchlendüridu".

Yuqiriqi hadisni riwayet qilghan qasim ibni muhemmed öz dewrining eng peziletlikliridin bolup medinining yette fiqhi alimlirining biridur. Nawada u resim bilen bételgen yataq heqqide bir ruxset bar dep chüshenmigen bolsa, uni ishlitishni hergizmu jaiz dep qarimighan bolatti.

Resim we ressamlar heqqide kelgen hadislerdin yene bir éhtimalmu chiqishi mumkin, u bolsa: peyghember eleyhissalamning bashta bu heqte qattiq we keskin pozitsiyede bolishi u dewrning shérik, butpereslik we heykellerni ulughlash aditi emeliy körülgen zaman'gha yéqin bolghanliqi üçündür. Tewhid eqidisi insanlar qelbige we eqlige yerliship yiltiz tötqandin kéyin peyghember eleyhissalam gewdisiz resim we neqishlerge ruxset qilghan.

Undaq bolmighan bolsa, öyide süretlik perde, yastuq yaki zediwal bolishigha razi bolmighan bolatti, kiyim - kéchek üstige keshtilen'gen süretlerni omumiy hökümdin mustesna qilip chiqiriwetmigen bolatti. Bu heqte qeghezdek nersiler kiyim - kéchekke oxshash.

Henefiy mezheb alimliridin imam tahawi mundaq deydu: "peyghember eleyhissalam deslepki chaghlarda qandaq bolishidin qet'iynezer barliq süretlerni chekligen, chünki u chaghlarda musulmanlar süret heykellerge choqunishtin téxi emdila qurtulghan idi, shunga bularning herqandiqini chekligen. Kéyinki künlerde bu cheklimige emel qilinip, tewhid eqidisi kishilarning idiyisige ornighandin kéyin, kiyim - kéchek éhtiyaji üçün kiyim - kéchektiki süretlerni mubah qiliwetken. Shuningdek nadanlarning ulughlishidin endishe qilinmighachqa haqaretlinidighan süretlernimu mubah qiliwetken. Axirida haqaretlenmeydighan süretler heqqidiki cheklime öz eyni cheklen'gen péti qalghan".

2465- sual: haqaretlinidighan resim we süret halaldur

resim we süretning qaysi bir teripini ulughlashtin uzaqlashturup, mensitmeslikke élip baridighan her qandaq bir özgertish u resimni mekruh dairisidin halal dairisige yötkeydu. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: jibril eleyhissalam méning qéshimgha kélip: "men axsham séning qéshinggha kelgenidim. Biraq sen bar öyge kirmidim. Chünki öyning ishikide erlerning resimliri, öyning ichide resim chüshürülgen perde we bir it bar iken. Buyrug'hinki, ishiktiki resimler késilip, derek sheklige kirgüzülsun. Buyrug'hinki, perde ikkige bölünüp, yerge tashlap olturidighan ikki yastuq tikilsun. Buyrug'hinki, it öyning sirtigha chiqiriwétilsun! Dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem shundaq qildi. U it hesen yaki hüseyinning küchüki bolup, peyghember sellellahu eleyhi wesellemning kariwitining astida idi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellemning buyruqi bilen u küchük sirtqa élip chiqiriwétildi. (tirmizi: 2806)

shuning üçün hezriti aishé reziyellahu enha resimlik perde sewebidin peyghember eleyhissalamning chirayida peyda bolghan yaqturmasliqni chüshen'gen haman, uningdin bir jüp yastuq tikiwetken, shundaq qilip uni ulughlashtin yiraqlashturup töwen nersiler qatarida ishletken. Depsende qilinidighan resimlerni deslepki dewrdikilermu ishletken, hemde buningda héchqandaq bir cheklime yoq dep qarighan.

2466- sual: foto aparat süretliri heqqide

resim we ressamlar heqqide hazirghiche sözlep ötkenlirimiz éniq halda qolda oyulghan we sizilghanlarni bildüridu. Emma foto apparati bilen tartilghan resimler bolsa, peyghember eleyhissalam we undin kéyinki esirlerde yoq idi, undaqa yuqirida resim we ressamlar heqqide éytilghanlar buninggha chushemdu yaki chüshmemdu?

Peqetla gewdilik mujessem heykellerni haram dep qarighanlar foto sürette héch gep yoq dep qaraydu, resim pütün bolmisa téximu shundaq.

Emma bashqilarning qarishiche: foto süret ressamning qelimi bilen sizilghan resim bilen oxshash hökümde bolamdu? Yaki ressam - heykeltarashlarning azablinishi heqqide kelgen bezi hedislardiki cheklesh sewebi - yeni ressam - heykeltarashlarning allahning yaratqinigha oxshatmaqchi bolghanliqi - foto sürette tépilmamdu? Undaqa bu süretlerde bu seweb tépilmighan teqdirdé sheretshunaslarning sewebiyat formasida déginidek musebbebmü yeni haramliq hökmimu bolmamdu?.

Bu mesilide misirning ilgiriki muptisi merhum muhemmed buxeyt foto süretlirining mubahliqi heqqide qanaetlinerlik jawab namliq risaliside mundaq dep petiwa bergen:

" foto apparati arqiliq resimge tartish melum wastiler arqiliq sayini qamiwélishtin ibaret bolup, - resimchiler buni yaxshi bilidu . U cheklen'gen süretlerdin emes. Chünki cheklen'gen süret ilgiri bolmighan bir süretni peyda qilish we yasash, hemde allah yaratqan bir janliqqa oxshitish. Halbuki aparat bilen tartilghan resimde bu mene yoq".

Gerche foto süretliri bilen bille barliq resimler heqqide qattiq ching pozitsiye bildürüp uning mekruh ikenlikide ching toridighanlar bolsimu, ular yenila zörür ehwallarda we éhtiyaj tépilghanda foto süretlerge ruxset qilidu. Mesilen: kimlik, kinishka, guwahname, yol xéti (pasport), jinayetchilerni tonush üçün tartilidighan süretlerge oxshash. Bu

resimlerde ulughlash niyiti yaki eqidige tesir yetküzüş éhtimali yoq, chünki bundaq resimlarni ishlitishke bolghan éhtiyaj peyghember eleyhissalamning mustesna qiliwetken kiyim - kéchehtiki süretke bolghan éhtiyajdin téximu qattiq we chongdur.

2467- sual: süretning mezmuni

süretning halal yaki haram bolishida mezmunining roli chongdur. Hécbir musulman islam étiqadigha, exlaqigha we qanunigha zit kélidighan her qandaq bir resimning haram qilinishigha qarshi chiqmaydu. Mesilen: "ayallarning yalingach yaki yérim yalingach resimliri, shehwet qozghaydighan süret we filimler, bundaq resim we filimlarni tartish, sizish we neshir qilip bashqilargha körsitish, öy we ishxanilarda saqlash, tamlargha ésish we ularni körüşke intilish qatarliqlar. Démek: yoqürilarning haram qilinishida héchqandaq shek - shübhe yaki köz qarash oxshashmasliqi yoqtur.

Shundaqla musulmanning nepret bildürishi kérek bolghan kapor, pasiq we zalimlarning resimlirimu eyni hökümdedur. Mesilen: bir musulman allahning barliqini inkar qilghan bir padishahning, kala we ot qatarliq nersilerni xuda qiliwalghan bir butperesning, hezriti muhemmed eleyhissalamning rehberlikini inkar qilghan bir yehudiy we xristanning, musulmandarchiliqni dawa qilip turup allahning qanunidin bashqa qanunlar bilen höküm qilghan hakimlarning yaki jem'iyette buzuqluq we exlaqsizliq tarqitidighan bezibir sen'etchiler we naxshichi- ussulchilarning süretlirini tartishi, sizishi we qolida saqlishi jaiz bolmaydu, halal bolmaydu. Bezi dinlarning simwoli we shuari bolghan but, krést qatarliq islam razi bolmaydighan nersilermu oxshash hökümdedur. Peyghember eleyhissalam dewridiki gilem, kigiz, perde we yastuqlarning köpliride bundaq süretler bolsa kérek, imam buxari peyghember eleyhissalamning öyide barliq krést belgilik nersilerni krést belgisidin tazilighandin kéyin andin ishletkenlikini riwayet qilghan.

2468- sual:süret we süretchiler heqqidiki ehkamlarning xulasisi

süret we süretchiler heqqidiki ehkamlarni töwendikiche xulasilesh mumkin:

1 - haram bolushta we gunahliqta eng yaman bolghan süretler: allahdin bashqa ibadet qilinidighan nersilerning süretliridir. Bundaq resimlarni teyyarlighuchi buni bilip turup qilghan bolsa bu ish uni kaporliqqa élip baridu. Bu resimlarning mujessem gewdilik bolghanliri téximu éghir gunah. Qandaq bir shekilde bolsa bolsun bu resimlarni ulughlashqa teshwiq qilghan her qandaq kishi bu éghir gunahqa qatnashqan bolidu.

2 - ibadet qilinmaydighan bir nersining süritini allahning yaratqinigha oxshitish niyiti bilen sizghan we yasighan, yeni allahning yaratqinidek öziningmu birnerse yaritalaydighanliqini dawa qilip süret sizghan we yasighan kishi kupurluqqa yéqinlashqan bolidu. Bu peqet süretchining niyitige baghliq bir ish.

3 - yuqirqilardin qalsa: ibadet qilinmaydighan, lékin heykellirini tiklesh arqiliq menggülishishini arzu qilghan padishah, qomandan, rehberler qatarliqlarning kochilargha, meydanlargha, mekteplerge we ishxanilardek jaylarga turghuzulghan heykelliri, bu heykeller pütün bolsun yaki yérim bolsun hemmisi oxshash.

4 - bulardin qalsa: ibadet qilinmaydighan gewdilik heykeller. Bular ulughlash we

hürmetlesh niyiti bilen qoyulsa sheksiz haram bolidu. Emma balilarning oyunchuqliri, qorchaqliri we tatliq nersilerdin yasalgan qorchaq sheklidiki yémeklikler bolsa, bular oynash we yéyish arqiliq töwen körülgenliki üçün haram hökmidin chiqiriwétilgen.

5 - bulardin qalsa: ulughlash we éhtiram bildürüş üçün teyyarlan'ghan padishah, rehber we dahilarning gewdisiz süretliri. Ularning süretlirini tiklesh we tamgha ésish téximu cheklinidu. Eger süret zalim, pasiq we kapir kishilarning süriti bolsa ularni ulughlash we hürmetlesh téximu qattiq haram bolidu, chünki ularni hürmetlesh islamni yiqitshtur.

6 - bundin qalsa: özi ulughlanmaydighan, lékin tamnlarni bézeshte ishilitidighan zediwallardek israp alametliridin sanilidighan janliqlarning gewdisiz resimliridur, bular peqet mekruh qatarigha kiridu.

7 - del - derex, déngiz, kéme we taghlardek jansiz tebiy menzirlirni ibadetke tosqunlug qilmaydighan we israp derijisige yetmigen halda yasash we ishitishte héchqandaq cheklime yoq.

8 - foto süretlirige kelsek, bundaq süretler eslide mubahtur, lékin sürettiki mezmun tereptin shekslerni ulughlash, bolupmu sürettiki sheks bir kapir, pasiq yaki kommunist we exlaqsizliqni tarqitidighan kishilerdin bolsa, u chaghda bu höküm haramliqqa almishidu.

Axirqi bir söz: haram qilin'ghan heykel we resimler buziwétilse yaki xarlansa haramliq dairisidin halalliq dairisige yötkilidu. Mesilen: balilar qorchaqliri we desseydighan gilem we palaslarga oxshash.

2469.- sual: éhtiyaj bolmisimu it béqish

peyghember eleyhissalam chekligen nersilerdin biri bolsa, éhtiyaj bolmighan halda it béqishtur. Bügünki künlerde bezi israpxornlarni köriwatimizki, ular insanlarga pul xejleshke béxilliq qilip turup itlarga pul xejleydu, téxi beziliri barliq pullirini itqa xejlesh bilenla qalmaq yéqinliri, dostliri we qoshnilirigha azar bérup, barliq rehimdillik hés - tuyghulirini itlarchila serp qilishidu. Hemde bir musulmanning öyide it bolghan teqdirdé, uning qacha - quchilirini yalap meynet qiliwétish éhtimali bar.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: it yalap qoyghan qacha yette qétim yuyush bilen pakizlinidu, bu yette qétimning birinchi qétimida topa bilen yuyush kérek. (muslim: 279)

2470.- sual: ow we qarawullug itliri mubahtur

ow üçün, étiz we ulaqlarni saqlash zörür bolghanliqi üçün béqilghan itlar yuqiriqi hökümning sirtida, yeni bu meqsette it baqsa cheklime yoqtur.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki padilirini yaki ékinzarliqini qoghdash we yaki ow owlashtin bashqa meqsette it baqsa, uning sawabi herkün bir qirat kémiyip kétidu. Yene bir riwayette: ikki qirat (kémiyip kétidu) dep kelgen. (tirmizi1489, 1487, buxari: 5480)

bezi islam qanunshunasliri bu hedisni, itlarni béqishning cheklinishining haram derijiside emes, mekruh derijiside ikenlikige delil qilghan, chünki haram nersini ejri kémeysun yaki kémeymisun her qandaq ehwal astida qilish men'i qilinidu.

Itlarni öylerde béqishni cheklesh héchqachan ulargha baghritashliq qilish yaki ularni öltürüşke höküm qilghanliq emes. Qur'an kerim mundaq dep körsetken: meyli yer yüzide mangidighan haywan bolsun, meyli ikki qaniti bilen uchidighan uchar qush bolsun, hemmisi silerge oxshash ümmetlerdur [en'am sürisi 38- ayet]

2471- sual: ilim - penning it béqishqa bolghan qarishi

yéqinqi yillarda kishilerning it béqish hewisining küchiyip kétishi bizni keng xelq ammisining nezirini buningdin kélip chiqidighan xeterlik netijilerge qaritishqa mejbur qilidu, bolupmu hazirqi zamanda kishiler it béqish bilenla qalmay, eyni waqitta uning bilen oynashidu, söyishidu, hemde itlarning chong - kichik her kishining yüz - qollirini yalishigha sel qarishidu, hetta köp waqitlarda insanlar yep - ichidighan qachilarda itlarning tamaq yéyishige köz yumushidu.

Mesilining tébbiy teripige kélip toxtilidighan bolsaq, itlarni béqish we ular bilen oynashistin kélip chiqidighan xeterlik netijiler sel qaraydighan nerse emes, nurghunlighan kishiler özlirining sel qarishining tölimini qimmet töligen, chünki itlardiki üchey qurutliri dawalighili bolmaydighan we tiz saqaymaydighan késellerge seweb bolghan, téxi bezide it késilige griptar bolghanlarni ölümge élip barghan.

Bu qurut léntisiman bir quruttin ibaret bolup, u (léntisiman it quruti) dep atilidu. Insanda danixorek sheklide körünidu, bashqa haywanlardimu körilidu, bolupmu choshqida köprek bolidu. Lékin u it, böre we bashqa yirtquch haywanlarda toluq ösüp yétilidu. Müshüklerde bek az uchraydu. Bu qurut bashqa léntisiman qurutlardan hejmining intayin kichik bolush alahidiliki bilen perqlinidu, hetta u köz bilen körgili bolmaydighan derijide kichik.

Insanlarda bu qurutlar köpinche ehwallarda jigerde xilmuxil shekilde körilidu, lékin u köp ehwallarda öpke, moskullar, tal, börek we mingining ichige köchidu. Shekli we qurulishi metexessislermu ayriyalmaydighan derijide özgirip kétidu. Sheksizki bu yara qandaq yerde bolsa bolsun uninggha griptar bolghan kishining ten salametliki we hayati éghir xeterge duchar bolidu.

Özining saqliqini we hayatini qoghdash üçün her kishi itlardan pütünley yiraq turushqa, itni özige yéqin keltürmeslikke bek diqqet qilishi kérek. Itlarning kichik balilarning qollirini yalishigha, hemde balilar oynaydighan jaylarga kirishige ruxset qilmasliqi kérek. Epsuslinarliqi shuki, biz itlarning balilar oynaydighan yerlerde yürgenlikini, uyer - buyerde tizeklirining turghanliqini körimiz, shunga itlarga mexsus tamaq qachilirini ayrish, insanlar ishlitidighan qacha - quchilarni yalatmasliq, itlarni ashxana, yémek - ichmek dukanliri we xelq bazarliri qatarliq jaylarga kirgüzmeslik kérek. Omumen itlarni insanning yémek - ichmikige munasiwetlik her qandaq nersidin yiraq tutush arqiliq toluq éhtiyat qilish kérek.

Beshinchi bap. Huner-kesiplerdiki halal-haramlar

2472- sual: ishleshke qadir kishining ishlimey yétiwélishi

haramdur

özini ibadetke atiwétish yaki allahqa tewekkul qilish bahanisi bilen musulman bir kishining ishlimey yétiwélishi we riziqliq qilishqa horunluq qilishi haramdur. Ishlesh arqiliq özining we ailisining éhtiyajini qamdiyalaydighan küchke ige bolghan bir kishining bashqilar terepidin bérilgen yarem we sediqilerge tayinip yashishi toghra bolmaydu.

Abdullah ibni mes'ud reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem: kimki hajetsiz turup kishilerdin bir nerse sorisa, qiyamet küni u kishi yüzi jarahet basqan, qiyma chiyma qilin'ghan halette kélidu, dédi. Uningdin: kishini hajetsizler qatarigha kirgüzidighan nerse néme? Dep soralghanidi: ellik tengge yaki shuning qimmitidiki altun (yeni shunchilik nersisi bolsa, bashqilardin bir nerse sorimisun), dédi. (tirmizi: 650)

hemze ibni abdullah dadisidin peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: kishi tilemchilik qiliwirip, hetta qiyamet küni allening aldigha yüzide gösh didari qalmighan halda kélidu. (muslim: 1040)

peyghember eleyhissalam eng qattiq qarshi turghan we musulman'gha chekligen nerse bolsa: mejburlaydighan zörür ehwal bolmisimu yüzini chüshürüp, adimiylik we izzet abroyini töküp, kishilerdin bir nerse tileshtur.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki mélini awutush üçhün tilemchilik qilsa, bir parche chogh tiligen bolidu. Shunga u emdi az tilemdu, köp tilemdu, tilerwesun. (muslim: 1041)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki yénida 40 tenggisi turup tilemchilik qilsa, u kishi achköz hésablinidu. (nesai: 2594)

mana shuningdek shiddetlik tehdit we agahlandurushlar bilen peyghember eleyhissalam musulman kishining izzitini saqlighan. Uni tilimeslikke, özige tayinishqa we bashqilarning qoligha qarap qalmasliqqa adetlendürgen.

2473.- sual: qandaq sharaitta tileshe ruxset qilinidu?

Peyghember eleyhissalam zörüriyet we éhtiyajni közde tutup, kimki muhtajliq bésimi astida yarem tileshe mejbur bolup qélip hökümet yaki shehstän tilise u kishige gunah bolmaydighanliqini bayan qilib mundaq deydu: üstidiki (bergüchi) qol astidiki (alghuchi) qoldin yaxshidur. Sediqe bérishni aldi bilen halidin xewer élish séning mejburiyiting bolghanlardin bashlighin! Sediqining eng yaxshisi éhtiyajdin ashqanda bérilginidur. Kimki (tilemchilik we yaman ishlardin) saqlinishni arzu qilsa, alle u kishini undaq ishlardin saqlaydu. Kimki insannarning yardimige muhtaj bolmasliqni arzu qilsa, alle u kishini héchkimge muhtaj qilmaydu. (buxari: 1428)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: tilemchilik qilish insanning yüzini tökidighan ish bolup, insan xalisa yüzini saqlap qalidu, xalisa (tilemchilik qilish arqiliq) yüzini töküwalidu. Emma mes'uldin sorash yaki sorimisa bolmaydighan ehwal astida sorash buning sirtida. (ebu dawud: 1639)

2474.- sual: insanning izziti - ishleshte

peyghember eleyhissalam bezi kishilarning bezi hüner - kesiplerni töwen körüşhini ret qilghan we sahabilirige heqiqi izzet - hörmetning qandaq ish bolishidin qet'iyezer

ishleshte ikenlikini, xarliq we töwenlikning bashqilarning yardimige tayinishta ikenlikini ügütüp mundaq deydu: biringlarning dümbiside otun toshup (sétip) jan béqishi, bashqa biridin (meyli bersun yaki bermisun) bir nerse tilishidin yaxshidur. (buxari: 2074)

shunga musulman kishi haramgha tayanmaydighan, haramgha yol achmaydighan we haramgha yéqinlashmaydighan ish bolsila meyli déhqanchiliq, tijaret, yaki sanaet yaki qandaq bir hünér we qandaq bir xizmet bolsun halal bir yol arqiliq pul tépishi kérek.

2475.- sual: allah taalaning déhqanchiliq üçün zimni qulay qilip bergenliki toghirisidiki qur'an kerimning bayanliri

allah taala qur'an kerimde tériqchiliq asaslrini insan'gha bérilgen bir német dep bayan qilghan. Mesilen: allah taala yer - yüzini her türlük ösümlüklerni östürüş we ulardin hosul élish üçün teyyarlighan, uni insan'gha boy sündurup bisat sheklide yayghan. Shunga bu insanlar eslep, allahqa rehmet éytishi kérek bolghan bir némettur. "zéminda keng yollarda méngishinglar üçün allah silerge zéminni berpa qilip berdi." [nuh sürisi 19-20- ayetler]

zéminni insanlar we jinlar üçün qildi. Zéminda méwiler, boghunluq xorma derexliri bar. Samini bar danliq ziraetler, xushbuy ösümlükler bar. I insanlar! Jinlar! Perwerdigaringlarning qaysi németlirini inkar qilisiler? [errahman sürisi 10-13- ayetler]

allah taala suni qolaylashturup asmandin yamghur sheklide chüshürdi, derya qilip aqturdi, su bilen quruq zéminni yashartti: allah buluttin yamghur süyini chüshürdi, shuning bilen barliq ösümlüklerni ündürdi, ösümlüklerdin yéshil yapraqlarni chiqardi, bir- birige min'giship ketken danlarni yétishtürdi [el en'am sürisi99- ayet]

insan yémékining qandaq kelginige nezer qilsun, biz zor miqdarda yamghur yaghdurduq, andin zéminni yarduq, uningda ashliqlarni, üzümni we otyashlarni östürduq [ebese sürisi 24-28- ayetler]

allah taalla shamallarni ewetidu, shamallar bulutlarni heydeydu, ösümlüklerni changlashturidu. Bu heqte allah taala mundaq deydu: yer yüzini yéyip keng qilduq, uninggha taghlarni ornattuq, yer yüzide her xil tekshi ölchemlik ösümlüklerni östürduq. Yer yüzide siler üçün we siler rizqini birelmeydighanlar (yeni xadimlar we haywanlar) üçün turmush lawazimetlirini yarattuq, qandaq nerse bolmisun, uning xezinisi bizning dergahimizdidur, biz uni peqet melum miqdardila chüshürimiz. Biz yamghur heydeydighan shamallarni ewettuq, biz buluttin yamghur yaghdurup silerni sugharduq, siler hergiz uni saqlashqa qadir emessiler [el hijr sürisi 19-22- ayetler] bu ayetlerde allah taala ziraet némitini tekitligen.

2476.- sual: ziraet tirish we köchet tikishning peziliti

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qandaqla bir musulman birer tüp derex tikse yaki ziraet térip qoysa, uningdin qush, insan yaki haywan (yep) paydilansa, muheqqeqqi, u musulman buning bedilige sediqe bergenning sawabini alidu. (buxari: 2320)

hedisning körsitishiche: köchet tikküchi ölüp ketken teqdirdimu yaki köchet bashqa birsining qoligha ötüp ketken bolsimu, tikilgen köchettin paydilinish dawamlishtiqla turidiken tikküchige sawab yézilip turidu.

Alimlar mundaq deydu: "allah taalaning in'ami katta bolghachqa, alte nersige ölüm din kéyinmu xuddi dunyada hayat waqtidikidekla sawab béridu: paydisi üzülüp qalmaydighan (weqpidek) sediqe, paydilinip turidighan ilim, dua qilip turidighan ewlad, köchet tikish, ziraet térish we dushmanidin qoghdinish üçün qarawulluqta turush".

Bezi alimlar yuqiriqi we shuninggha oxshash menidiki hadislerge asasinip: eng yaxshi kesip déhqanchiliq dep qarighan. Yene beziler: sanaet we qol hüniri dése, yene beziler: tijaret dep qarighan.

2477- sual: eng yaxshi kesip

bezi tetqiqatchi alimlar mundaq deydu: "eng yaxshi kesip weziyetke qarap bolidu. Mesilen: ghiza maddilirigha bekrek muhtaj bolghan chaghlarda kishilerni qiyinchiliqtin qurtuldurush üçün déhqanchiliq qilish ewzelrek bolidu. Nawada yollar étirilip qilip, tijaret tawarlirigha xelqning éhtiyaji bekrek bolsa, tijaret qilish ewzel bolidu. Sanaet we qol hünirige éhtiyaj bolghan chaghda, sanaet we qol hünirliri bilen shughullinish ewzel bolidu" bu axirqi qarash hazirqi zaman iqtisad ilmige muwapiq kélidu.

2478- sual: haram qilin'ghan ziraet

Islamda qollinishi men'i qilin'ghan yaki ziyanliq jehetkila qollinilidighan ösümlüklerni térish we yétishtürüş haramdur. Mesilen: tamakini küchlük qarashqa asasen haram dep qaraydighan bolsaq, tamaka derixini térish we yétishtürüş haram bolidu. Mekruh dep qarisaq, térish we yétishtürüş mekrus bolidu.

Haram qilin'ghan nersini kapirlargha sétish bahaniside térish we yétishtürüş musulman'gha özre bolalmaydu, chünki musulman hergizmu haram nersini bazargha salmaydu. Hemde musulman kishining kapirlargha sétish üçün choshqa béqishimu halal bolmaydu. Bu heqte biz islam dinimizning haraq yasishi keskin bilin'gen yerge üzüm sétishni haram qilghanliqini kördüq.

2479- sual: sanaet we hünér – kesiplerning hökümi

Islam déhqanchiliqqa terghip qilip uning qedrini kötürgen, hemde déhqanchiliq bilen shughullan'ghuchilarning köp sawabqa érishidighanliqini tekitligen. Lékin shuning bilen birge pütün ümmetning barliq küchini déhqanchiliqqila qaritip qoyushini chekligen, chünki bundaq qilish ümmetni asaret xarliqigha duchar qilidighan bir kemtüklüktür. Bundaq qilishning pütün bir milletni qorshighan bala we xarliqning muqeddimisi ikenlikini peyghember eleyhissalamning élan qilishi anche ejeb linerlik ish emes. Zamanning ötüşü buning bir heqiqet ikenlikini éniq ispatlighan.

Déhqanchiliq bilen birge milletning erkin we eziz bolishi, döletning küch - qudrétlik bolishi üçün bayashat hayatning yolini échip bérighan her xil hünér - sen'et we sanaetler bolishi kérek. Bundaq hünér - sen'et we sanaetler islamning neziride halal bolupla qalmay, belki u ölimalarning bergen hökümlirige asasen perz kupayedur.

Buning menisi: islam jem'iyitide éhtiyajni qanduridighan derijide her türlü ilim - pen, hünér - sen'et we sanaet ehli toluq bolishi kérek. Nawada ilim - pen yaki sanaet saheliride bir boshluq bolup, bu boshluqni tolduridighan kishi bolmisa pütün millet gunahkar bolidu. Bolupmu rehberler we hoquq tutqanlar bekrek gunahkar bolidu.

Imam ghazali mundaq dégen: " perz kupaye - dunya ishliri yürüşüp turushi üçün

bolmisa bolmaydighan her bir ilim - pendur. Mesilen: doxturluq insan jismining saq - salamet turishi üçün zörür. Hésab, muamililer we wesiyyet - miras bölüş qatarliq ishlarda zörür. Mana bundaq ilimlarni bir yurtta hajetni qamdaydighan derijide ügen'genler bolmisa, bu yurtning pütün ehli gunahkar bolidu, eger hajetni qamdighidek derijide ügen'gen kishiler bolsa, kupaye qilidu, qalghanlar ügenmisimu gunahkar bolmaydu. Déhqanchiliq, toqumichiliq we tikimchilik qatarliqlardek sanaet asaslirimu perz kupayidur. Nawada bir yurtta opératsiye qilidighan bir doxtur bolmisa kishilarning hayati xewpke uchraydu, késellikni bergen allah dorisinimu bergen we uni ishlitish yolini körsetken, shunga uni ügenmey halaketke yüzlinish toghra emes".

2480- sual: qur'an kerimning hüner kesip toghirisidiki bayanliri

qur'an kerim bir qanche hüner - sen'etni bayan qilip ularni német dep süpetligen. Mesilen: dawud eleyhissalam heqqide mundaq dégen: tömürni dawudqa yumshaq qilip berduq, éyttuqki: mukemmel sawutlarni yasighin, halqilirini tekshi qilghin [sebe sürisi10-11- ayetler]

jenglerde silerni saqlash meqsitide dawudqa siler üçün sawut yasashni ugettuq, siler buninggha shükri qilamsiler? [el enbiya sürisi 80 - ayet]

sulayman eleyhissalam heqqide mundaq dep körsetken: uninggha (mis) aqidighan bulaqni aqquzduq, bezi jinlar perwerdigarining emri boyiche sulaymanning aldidida ishleytti, ulardin kimki bizning emrimizge xilapliq qilidiken uninggha dozax azabini tétitimiz. Ular sulayman'gha u xalighan katta saraylarni, heykellerni, köldék chong légenlerni we midirlimaydighan qazanlarni yasaytti. I dawud jemeti shükür qilinglar [sebe sürisi 12-13- ayetler]

zulqerneyn we uning égez tosmisi heqqide mundaq dep körsetken: zulqerneyn éytti: "allahning manga bergen nersiliri (silerning manga bérighan mélinglardin) ewzeldur, manga adem küchi yadrem qilinglar, ular bilen silerning aranglarga mustehkem bir toasma sélip bérey. Manga tömür parchilirini élip kélinglar". (tömür parchiliri döwilinip) ikki taghning arisi tekshi bolghanda, "köyüklerni bésinglar" dédi. Tömür parchiliri ottek bolghanda, u: "manga éritilgen misni beringlar, üstige tökey" dédi. Ular (yeni yejüj - mejüj) uning üstige chiqishqimu, uni téshishkimu qadir bolalmidi [kehf sürisi95 - 97 - ayetler]

nuh eleyhissalamning kéme yasighan qissisini bayan qildi, déngizlarda mangidighan taghdek yoghan kémilerge isharet qildi: déngizda qatnighuchi taghlardek kémiler allahning qudratining delilliridindur [shora sürisi 32- ayet]

yene allah taala köpligen ayetliride ow owlash türlerini yeni béliq we déngiz haywanlirini tutush, quruqluq haywanlirini owlash we merwayit qululilirini chiqirish üçün déngiz astigha shungghush qatarliqlarni bayan qilghan. Buningdin bashqa yine qur'an kerim héchbir kitabta körülmigen shekilde tömürning qimmitini bayan qilghandur. Mesilen: allah taala insanlarga peyghemberlerni ewetkenlikini we kitablarni chüshürgenlikini bayan qilghandin kéyin mundaq dégen: tömürni yarattuq, tömür küch - quwwetni öz ichige alghan we tömürde insanlar üçün nurghun menpeetler bar [elhediyyd sürisi 25- ayet] bu sürining tömür sürisi dep atilishimu ejeblikerlik emes.

2481. sual: hünér kesipning islamdiki orni

qaysi jehettin bolsa bolsun, jem'iyetning bir hajitini qamdaydighan yaki jem'iyetke paydisi bolghan hünér - sen'et islam körsetken shekilde élip bérilsa yaxshi emel hésablinidu. Islam dini kishiler töwen körgen bir nechche hünér - kesipning shenini kötürgen. Mesilen: padichiliqni kishiler töwen körishetti.

Jabir ibni abdullah reziyellahu enhuma mundaq deydu: biz peyghember sellellahu eleyhi wesellem bilen merri zehran wadisida erak derixining méwisini üzüwatattuq. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: uning qarisini élinglar! Qarisi bek yaxshi, dédi. Bir kishi: i resulullah! Sen qoy baqqanmiding? - dep sorighanidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: hee, men qoy baqqan. Qoy baqmighan peyghember yoq, dep jawab berdi. (buxari: 5453)

allahning peyghembiri we peyghemberlerning tügenchisi hezriti muhemmed eleyhissalam qoy baqqan idi, uning üstige baqqan qoy özining emes mekkiliklerning idi, u bashqilarning qoylirini ish heqqi élip béqip béretti. Peyghember eleyhissalam bu sözlerni sahabilirige pexirlinishning ishleydighanlarga xas ikenlikini, horun we bikar teleplerge xas emeslikini bildürüş üçün éytip bergen.

Qur'an k-erim bizge musa eleyhissalamning qissisini bayan qilghan, u yashan'ghan bir ademning ikki qizining birige öylinish sherti bilen u ademning qolida sekkiz yil ishligen. Musa eleyhissalam heqiqeten yaxshi ishligen bolup, burun ikki qizning birining dégen bu sözliri rast chiqqan: i ata uni sen ishletkin, u sen ishletkenlerning eng yaxshisidur, küchlük, ishenchliktur [elqasas sürisi 26 - ayet]

her bir peyghember bir kesip bilen shughullan'ghan, shunga musulman kishi halal pul tapidighan hünirini töwen körmey könglini üstün tutishi kérek.

2482. sual: islam urush élan qilghan hünér - kesipler

islam dini jem'iyetning eqide, exlaq, izzet - numus we omumiy edeb qaidilirige ziyarliq bolghan bezi hünér - sen'etler bilen shughullinishni barliq musulmanlarga haram qilghan. Bular: zina – pahishe, naxsha - ussul we jinsiy oyun - tamashalar, but, krést we shuninggha oxshash nersilerni yasash, mest we bihush qilidighan ziyarliq nersilerni yasash qatarliqlar.

2483. sual: zina- pahishe

gherb ellirini misalgha alidighan bolsaq, pahishe köpinche gherb elliride qanunluq kesip bolup, pahishiler hünér - kesip igiliridek muamile qilinidu, ulargha ruxset we kinishka bérilidu. Lékin islam buni pütünley ret qilidu, hör yaki qul bolsun bir ayal kishining özining ippet - numusini sétish arqiliq pul tépishigha qet'iy yol qoymaydu.

Jahiliyet dewridiki bezi kishiler kénizekliridin künlük baj élishatti, kénizekler qaysi yoldin bolsa bolsun bir künlük bajni tépip xojayinigha tapshurishi kérek idi, bu sewebtin köpinchiliri zinagha mejbur bolatti, bezi kishiler azghina pulni dep kénizeklirini pahishilikke zorlaytti, islam dini kelgende barliq mensublrini bu paskinichiliqtin qutuldurdi, allah taala munu ayetni nazil qildi: eger chöriliringlar ippetlik bolushni xalisa, bu dunyaning azghina mélini dep ularni pahishige mejburlimanglar [nur sürisi 33-ayet] shundaq qilip peyghember eleyhissalam buninggha ittirgen sewebning néme

bolishidin qet'iyezer bu paskina hünerni chekliwétip, islam jem'iyitining bundaq paskina ishlardin pak we yiraq turishi üçün muhtajliq, charisizliq we yaxshi meqset dégendek her qandaq quruq gep - sözlerni bikar qiliwetti.

2484.- sual: but, krést we shuningha oxshash nersilerni yasashmu oxshashla haram

heykeltarashliq sen'iti- islam dini heykel tikleshni haram qilghinidek, heykel yasashni téximu qattiq haram qilidu. Emma resim sizish we foto apparati bilen süret tartishning hökmi bolsa, biz yuqirida islam sheritining rohigha eng yéqin bolghini mubah - yaki chong bolsa mekruh - bolishidur dep bayan qilduq. Bu höküm elwette mezmuni islam haram qilghan nersidin xaliy bolghan süretlerge uyghun kélidu. Nawada sürette islam chekligen nersiler teswirlen'gen bolsa, hökmi yenila haram bolup kétidu. Mesilen: ayallarning jismi teswirlen'gen yaki padishah, dahiy, peyghember we perishtilerning resimliridek ulugh we muqeddes dep choqinilidighan süretler haram bolidu.

2485.- sual: mest we bihush qilidighan ziyanliq nersilerni yasash

yuqirida bilip ötkinimizdek slam dini haraq ishlepchiqirishqa we tarqitishqa qatnashishni yaki istémal qilishni haram qilghan. Peyghember eleyhissalamning hedisige binaen bundaq ishlarning qaysi birini qilghan kishi lenet qilin'ghandur. Xiyroiyn, epyun, neshige oxshash zeherlik chékimlikler, hemde bihush qilidighan hertürlük maddilarmu istémal qilish, élip - sétish, tarqitish we ishlep chiqirishning haramliqi jehette haraqqa oxshash. Démek: islam dini musulman kishige haram ishni qilish yaki haramgha teshwiq qilishqa tayan'ghan herqandaq hünér - sen'et bilen shughullinishni chekleydu.

2486.- sual: tijaret yoli bilen tirikchilik qilishning islamdiki orni

islam qur'an kerim ayetliride we hedis sheriplerde tijaret üçün küchlük bir chaqiriq élan qilghan, tijaretke yüzlinishke we tijaret üçün seperge atlinishqa qiziqturghan, hemde uni allahning pezlini tileshe dep atap tijaret qilghuchilar bilen allah yolida jihad qilghuchilarni bille medhiyligen: beziler allahning pezlini tilep (yeni tijaret qilip) yer yüzide seper qilidu, yene beziler allahning yolida jihad qilidu [muzzemmil sürisi 20- ayet]

2487.- sual: allah taalaning tijaretni insanlarga nimet qilip bergenliki toghirisidiki qur'an kerimning bir qisim bayanliri

qur'an kerimde allah taala ichki we tashqi tijaret yollirini ta hazirqi kün'ge qeder dunya tijaritining eng chong yötkesh qorali bolup kéliwatqan su qatnash qüralliri arqiliq teyyarlap bergenlikini bir német dep körsitidu, hemde özining déngizni boysundurup bergenliki we uningda tijaret kémilirini mangalaydighan qilip bergenlikini bayan qilip mundaq deydu: allahning némitini telep qilishinglar üçün (allahning emri bilen yük - taq, yémek - ichmek qachilan'ghan) kémilerning déngizda dolqun yérip kéliwatqanliqini körisen [fatir sürisi 12- ayet]

qur'an kerim bundaq ayetlerni németni eslitish we némettin paydilinishqa chaqirip qayta - qayta tekharlighan, hetta qur'an kerim allahning barliqigha, qudrigitige we hékmitige dalalet qilidighan delillerning biri süpitide kémini körsetken: kishilerge

paydiliq nersilerni élip déngizda üzüp yürgen kémilerde (chüshinidighanlar üçün allahning birlikige deliller bar) [beqere sürisi 164- ayet]

allah taala mekke ehligé mekkini ereb yérim arilidiki muhim tijaret merkizi qilip bergenlikini bir német dep körsetken: ularni biz tinch heremge yerleshtürmiduqmu? Heremge türlük méwilerning hemmisi keltürilidu, bu bizning dergahimizdin chüshürülgen riziqtur [qasas sürisi 57- ayet]

allah taala qureysh qebilisige qishta yemen'ge, yazda shamgha yüzlinidighan yilda ikki qétim tijaret qilish yolini qolaylashturup bergenlikini bir német dep körsetken. Ular kebigé qarash hoquqliridin paydilinip, héchqandaq ziyankeshlikke uchrimay xatirjem tijaret qilghan, shunga ular bu kebing igisi bolghan allahqa yalghuz ibadet qilish we uninggha shérik keltürmeslik bilen shükür qilishi kérek: qureysh qoghdalghanliqliri üçün, qishliq we yazliq sepiride qoghdalghanliqliri üçün, bu öy (yeni beytullah) ning perwerdigarigha ibadet qilsunki, u ularni achliqta ozuqlandurdi, ularni qorqunchtin emin qildi [qureysh sürisi]

allah musulmanlarga her yili döletler we milletler ara dunyawî sewiyede tijaret almashturush pursitini teyyarlap bergen. U bolsimu, allahning beytîge her yili hej qilish mewsimidur: kishiler piyade we oruq tugilerge ménip kélidu, oruq tögiler yiraq yollarni bésip kélidu, kishiler özlirige tégishlik bolghan (diyniy we dunyawî) menpeetlerni körsün, belgilen'gen künlerde allah ulargha riziq qilip bergen charwa mallarni allahning ismini éytip boghuzlisun [hej sürisi 27- 28- ayetler]

bu menpeetlerdin biri bolsa tijarettur. Imam buxari riwayet qilishiche musulmanlar ixlas we ibadetning sap bolishigha tesir yetküzüp qoyushidin qorqup, hej mewsimide tijaret qilishtin siqilghan. Shuning bilen qur'an kerim ulargha éniq bayan qilip mundaq dégen: perwerdigaringlardin (hej mewsimide tijaret we bashqa oqet arqiliq) riziq telep qilsanglar silerge héch gunah bolmaydu [beqere sürisi 198- ayet]

qur'an kerim ettigini axshimi mesjidge baridighanlarni medhiylep mundaq dégen: ular shundaq erlerki, soda - sétiq ularni allahni zikir qilishtin, namaz öteshtin, zakat bérishtin gheplette qaldurmaydu [nur sürisi 37- ayet]

2488- sual: haram qilin'ghan tijaret

islam dini: zulüm, aldash, bozek qilish yaki islam chekligen nersini bazargha sélish qatarliq ishlardin bashqa her türlük tijaret usullirini haram qilmighan.

Mesilen: haraq, zeherlik chékimlikler, tongguz, but - heykeller yaki shuninggha oxshaydighan islam dini ishlitishni, paydilinishni yaki élip - sétishni haram qilghan her türlük nersiler bilen tijaret qilish, islam rawa körmeydighan haram tijarettur, bulardin kelgen kirimmu meynet kirimdur. Bu kirim bilen yashighan kishining jismi jehennemde köyüshke layiqtur, bundaq haram tijaret bilen shughullan'ghuchilarning, tijarette rastchil, emin bolishi ularni jehennem otidin qutquzalmaydu, chünki bular tijaret qiliwatqan mallar, islam chekligen we islam jeng élan qilghan haram mallardur. Altun yaki yipek tijaritide cheklime yoq, chünki bular ayallargha halaldur, biraq bulardin erler ishlitishi üçünla yasalghini bolsa, uning bilen tijaret qilish haramdur.

2489- sual: halal tijarette diqqet qilidighan ishlar

halal tijaret qilghanda qiyamet künide gunahkarlar goruhi bilen bille turup, jehennem azabigha duchar bolup qalmasliqi üçün, tijaretilarning diqqet qilishi kérek bolghan bir qanche ishlar bar.

1. ticharetiler omumen qesem ichishtin, bolupmu yalghan qesem qilishtin saqlinishi kérek. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: üç türlü kishi bar bolup, qiyamet küni alle ulargha gep qilmaydu, chiraylirigha qarimaydu, ularni gunahlidin paklimaydu, ular qattiq azabqa duchar bolidu. Ularning bir türü, chöl bayawanda artuq süyi bar turup, yoluchigha su bermigen kishi ; yene bir türü, esir waqtidin kéyin mal satqan we: "malni mundaq, mundaq pulgha aldim" dep allening nami bilen yalghan qesem qilip (almighan pulgha) xéridarni ishendürgen kishi; üçinchi türü, birer bashliqqa mal dunyani közlep bey'et qilghan, eger u bashliq mal berse, bey'itige wapa qilidighan, mal bermise, wapa qilmaydighan kishidur. (muslim: 107)

2. tijaretiler aldanchilik qilishtin hezer eylisun, chünki aldanchi islam ümmitidin chiqip kétidu.

3. Tijaretiler ölchesh yaki jinglashta kem bérishin hezer eylisun!

4. monopolchilikin hezer eylisun, chünki monopolchilik qilghuchidin allah we allahning peyghembiri ada - juda bolup kétidu.

5. Jazane (ösüm) bilen muamile qilishtin hezer eylisun, chünki allah taala ösümdin beriketni yoqitiwétidu. Qur'an kerimde allah taala jazane bilen muamile qilishni allahqa urush élan qilghanliq dep körsetken.

2490.- sual: aldanchilik we uning hökümi

aldanchilik - hiyle mikirler bilen kishilerni qandurush, qayil qilish, ishendürüş dégenlikdur. Aldanchilik insan tebitige yat we ularning shenige yarashmaydighan bir nachar xulqtur. Aldanchilar pütün insanliqning lughitide sökülmekte. Insanlar yaritilghandin buyan kelgen pütün din, pelsepe we yerlik qanunlarmu aldanchilikni men'i qilidu we aldanchilarni sökidu.

Ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem bir döwe ashliqning yénidin ötüp kétiwétip, qolini arisigha tiqip baqqanidi, qoli nemliship qaldi. Shuning bilen, ashliq igisige: bu néme qiliq? Dégenidi, u: i allening peyghembiri! Yamghurda qalghanidi, dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: höl ashliqni ademlerning körüp élishi üçün üstige chiqirip qoysang bolmamdu? Kimki aldanchilik qilsa, bizdin emes, dédi. (muslim: 102)

bu hedis aldanchilarning gerche namaz oqup, roza tutup, zakat bérup we haji bolup, körünüshte özlirini mömin musulmanlar qataridin körsetsimu, emeliyette undaqlarning musulmanlardin sanalmaydighanliqini ipadileydu. Aldanchilik bolsa insanlarni ziyan - zexmetlerge uchritidighan éghir jinayet.

2491.- sual: soda - sétik ishliqidiki aldanchilik türli

hazirqi zamanda aldanchilik türli eng köp omumlashqan jay bazarlar bolup, soda - sétik ishliqidiki aldanchilik türli intayin köptur. Ulardin bezisi töwendikiche:

1- satmaqchi bolghan malning eyibini yoshurush arqiliq, xéridarlarning közini boyashqa tirishish. Mesilen: méwe - chéwe yaki otyash we her qandaq bir nersining

yaxshilirini üstige, nacharlirini astigha tizish arqiliq xéridarlarni aldap satqan'gha oxshash.

2 - satmaqchi bolghan mallirigha bashqilarning markilirini oghriliqche chaplap sétish arqiliq xéridarlarni aldash. Mesilen: süpetsiz mallargha dangliq markilarni yaki yerlik mallargha chet elning markilirini oghriliqche chaplap satqan'gha oxshash. Bundaq qilish insanlarni ikki tereptin ziyan'gha uchratqanliq bolup, xéridarlarni aldap ularni ziyan'gha uchratqanning sirtida, yalghandin chapliwalghan markining igisi bolghan shirketni ziyan'gha uchritidu. Buning bilen her ikki terepning pulini aldap éliwélishtur arqiliq qatmuqat haramni yégen bolidu.

3 - tarazida yaki ölchemde kem bérish. Bu sodidiki aldamchiliq türilirining eng yamini bolup, allah taala mundaq qilghuchilarni axirettiki hésab bérishke ishenmeydighanlar qataridin yeni kapirlarning qataridin sanighan.

4 - xéridar emes birini xéridar ornida körsitip uni yuqiri bahada teleb qildurush arqiliq rasttinla alidighan xéridarlarni aldap sétiwélishtur.

5 - charwa mallarni satidighanlarning bu mallarni sétishqa élip chiqishtin burun mexsus dorilar bilen yalghandin semritip, xéridarlarning közini boyishi. Mundaq aldamchiliq bilen tapqan pul haram bolidu.

2492.- sual: ijtimaiy hayattiki aldamchiliq türli

ijtimaiy hayattiki aldamchiliq türli nahayiti köp, ulardin beziliri töwendikiche:

1 - öylenmekchi bolghan qiz - yigitning özide bolmighan artuqchiliqlar bilen yaki kemchiliklerini yoshurush bilen qarshi terepni aldishi bolup, bu xil aldamchiliq bextlik aile qurushqa tosalghu bolidighan yaman ishtur.

2 - oqughuchilarning imtihanda köchürüshi. Bu muellimni aldashtin awwal özini aldighanliq we özini ziyan'gha uchratqanliqtur. Imtihanni köchürüp yaki qaysibir hiyle bilen tapshurush arqiliq diplom alghanlarning, diplomni oqup, imtahan bérup almastin sétiwalghanlarning bu diplomni ishlitip tapqan puli sheksiz haramdur. Chünki mundaq kishi u diplomgha we diplomdiki kesipni qilishqa layaquetlik emes. Birer kesipke layaquetsiz kishiler uninggha layaquet bolghanlarning ornida ish qilghanda, özining bilimsizlikli seweblik insanlarni türlük ziyan - zexmetlerge uchritidu.

3- dostlarning, xizmetdashlarning, sawaqdashlarning, qoshnilarning, tughqanlarning, er - ayallarning, qérindashlarning, bir - biride körülgen yétersizliklerni, xataliqlarni yaki eyiblarni tüzitish üçün nesihet qilishning ornigha, yoshurush yaki körmeslikke sélish, hetta maxtashmu bir xil aldamchiliq bolup, özining yéqin kishilirini waqitliq aldap, ularni ziyan'gha uchratqanning sirtida, allah taalaning wez - nesihet qilishtin ibaret emrige xilapliq qilghanliqtur.

2493.- sual:aldamchiliqning qandaq ziyanliri bar?

Aldamchiliqning ziyanliri intayin köp. Uning eng xeterlik ziyini chin menide musulman bolalmasliqtur. Chünki peyghember eleyhissalamning " kimki bizni aldaydiken, u bizdin emes" digen meshhur hedisi, aldamchining heqiqiy musulmanlar qataridin sanalmaydighanliqini ipadileydu. Aldamchiliqning buningdin bashqa ziyanliridin bezisi töwendikiche:

1- aldamchiliq dozaxqa kirishning yolidur.

2 - aldamchiliq uni qilghuchilarning tebitining peslikige, exlaqining rezillikige, imanining yoqluqigha delildur.

3 - aldamchilar allahning rhmitidin, berikitidin we meghpiritidin hemishe mehrum qalghuchilardur.

4 - aldamchilarning duasi ijabet bolmaydu. Ibadetlirining qobul bolushida shek bar. Chünki aldamchiliqtin tapqan pul haram, haram yégen ademning duasining ijabet bolmaydighanliqida shek yoq.

5- ölimalar zalimlarning we kuffarlarning musulmanlarning üstige musellet boluwélishi musulmanlarning öz arisidiki aldamchiliqtin bolidighanliqini sözleydu. Chünki aldamchiliq bar yerde, ishench bolmaydu, ishench bolmighan yerde, birlik, inaqliq bolmaydu, birlik we inaqliq bolmighan yerde küch - quwwet bolmaydu, küch - quwwet bolmighan yerde ézilish, bozek qilinish, mustemlike qilinish bolidu.

2494.- sual: xizmet qilish we mensep tutushning hökümi

musulman kishi ishning höddisidin chiqishqa, telep qilin'ghan barliq nersilerni jayida orunlashqa küchi yétidighanla bolsa, hökümet, jem'iyet, idare, shirket yaki bir shexs qolida xizmet qilish arqiliq turmushini qamdisa bolidu. Emma höddisidin chiqalmaydighan, qolidin kelmeydighan bir ishqa, bolupmu sot we hökümet menseplirige özini körsetse bolmaydu.

2495.- sual: mensep tutushning mes'uliyiti

ebu zer reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemge: i resulullah! Méni birer emelge teyinlep ishletmemsen? Dégenidim. U mubarek qoli bilen müremge urup turup: i ebu zer! Sen ajiz ademsen, emeldarliq amanettur. Emeldarliq mes'uliyetchanliq bilen tapshurup élip, toluq ada qilalaydighan ademdin bashqa ademge qiyamet küni xarliq we pushayman élip kélidu, dédi. (muslim: 1825)

ibni bureyde atisidin peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: qazilar üç türlük bolidu, bir türi jennetke, qalghan ikki türi dozaxqa kiridu. Jennetke kiridighini heqning qaysi terepte ikenlikini tonup yétidu we heq bilen höküm qilidu. Ikkinchi türdiki kishi heqning qaysi terepte ikenlikini tonup yétidu, emma naheq höküm qilip dozaxqa kiridu. Üchinchi türdiki kishi insanlar arisida bilmey turup höküm qilidu, shuning bilen dozaxqa kiridu. (ebu dawud: 3573)

nawada bir mensepni tutushqa shu bir kishidin bashqa layaqetlik adem tépilmaydighan, hemde mensepni öz üstige almisa kishilarning menpeeti ziyan'gha uchraydighan bir weziyet körülse, u chaghda layaqiti bar kishi chiqip bu mensepni telep qilsa bolidu. Qur'an kerim bizge yüsüf eleyhissalamning qissisini bayan qilghan, bu qisside yüsüf eleyhissalam padishahqa mundaq dégen: yüsüf: "méni misirning xezinilirini bashqurushqa qoyghin, men heqiqeten obdan saqliyalaydighan, bilimlik ademmen" dédi [yüsüf sürisi 55- ayet]

siyasiy we bashqa barliq ish - xizmetlerni telep qilishda islam kürsetken edeb - exlaq

ene shundaq.

2496.- sual: haram qilin'ghan ish – xizmetler

biz yuqirida bayan qilghan "xizmet bilen shughullansa bolidu" dégen söz, bundaq xizmetlerde musulmanlarga ziyanliq bir nerse bolmasliq shertige baghliq. Mesilen: musulmanni musulmanlarga qarshi urush qiliwatqan qoshunda ofétsir yaki esker yaki ishchi bolup xizmet qilishi, musulmanlarga qarshi urush qilish üçün qoral - yaraq ishlep chiqiridighan zawut yaki shirketlerde ishlashi, hemde islam düşmini bolghan herqandaq bir orunda xizmet qilishi halal bolmaydu.

Shuninggha oxshashla, kimki haramgha yaki zulumgha yaram bérighan xizmette ishlese bu xizmet haram bolidu. Mesilen: jazane - ösüm ishlerida ishlesh, haraq zawuti we dükida ishlesh, tansixana yaki shuningdek jaylarda ishlesh qatarliqlardek.

Bundaq orunlarda ishleydighan kishilerning özi biwaste haram ishlarni qilmaydighanliqi, ularni gunahtin pakliyalmaydu. Chünki biz yuqirida bayan qilip ötkinimizdek gunahqa yaram qilishning özimu gunahtur. Shunga peyghember eleyhissalam ösüm yégen'ge lenet qilish bilen birge ösüm muamilisini yazghan'gha we uninggha guwahchi bolghan'ghimu lenet qilghan. Haraq ichken'ge lenet qilghandek ishlep chiqarghan'gha we quyup bergen'ghimu lenet qilghan.

Emma bu höküm musulman kishini bundaq ishlardin tirikchilik qilishqa mejbur qilidighan pewqul'adde bir ehwal bolmighan chaghlarda shundaq bolidu. Nawada bundaq ehwal bolup qalsa, musulman kishi bundaq ishlardin nepretlen'gen halda ishlep turup haram ishtin qutulush üçün dawamlıq izdinip halal kesipke yökilishi kérek.

Musulman dégen qanchilik köp payda bolup kétishidin qet'iynezer gumanliq we dinni ajizlitidighan jaylardin dawamlıq özini yiraq tutishi kérek.

2497.- sual: pul tépish mesililiride omumiy qaide

pul tépishniki omumiy qaide shuki: islam dini musulmanlarga xalighan yol we xalighan shekilde pul tépishni rawa körmeydu, belki islam dini jem'iyet we köpchilikning menpeetini nezerde tutqan halda tirikchilik qilishqa qanunluq we qanunsız yollarni ayrip körsetken, bu ayırish mundaq bir asasiy prinsipqa tayinidu:

"payda élish peqetla bashqilarning ziyan tartishigha baghliq bolghan yollarning hemmisi qanunsızdur. Adalet we raziliq bilen kishilerning öz'ara menpeet almashturishi qanunluqtur" bu prinsipni allah taalaning shu sözi éniq bayan qilidu: i möminler, bir - biringlarning mallirini naheq yol bilen yewalmanglar, ikki terep razi bolushup qilishqan soda - sétiq arqiliq érishken nerse buningdin mustesna, siler özünglarni öltürmenglar, allah heqiqeten silerge nahayiti méhribandur, kimki chektin éship we zulum qilip uni (yeni cheklen'gen ishlarni) qilidiken, uni dozaxqa kirgüzimiz [nisa sürisi 29-30- ayetler]

bu ayet tijaretning qanunluq bolishi üçün ikki shert qoyghan:

birinchisi: tijaret ikki terepning raziliqi bilen bolishi.

Ikkinchisi: bir terepning payda élishi ikkinchi terepning ziyan tartishigha baghliq bolmasliqi. Buni ayettiki "özünglarni öltürmenglar" dégen buyruq bayan qilip béridu.

2498.- sual: "siler özünglarni öltürmenglar" digen ayetning menisi heqqide

mupeşsirler buni ikki menide tefsir qilghan bolup, her ikki mene bu orun'gha uyghun kélidu. Birinchi mene: bir - biringlarni óltürüşmenglar. Ikkinchi mene: özünglarni öz qolliringlar bilen óltürmenglar. Démek: bu ayetning menisi: öz menpeeti üçün bashqilargha ziyan yetküzidighan her qandaq kishi özining qénini éqitqan, axirida yalghuz özinila halaketke söriyen bolidu. Mesilen: oghriliq, parixorluq, qimarwazliq, aldamchiliq, saxtipezlik, jazanixorluq we bulargha oxshaydighan köpligen pul tépish yollirida öz menpeeti üçün bashqilargha ziyan yetküzush bolghanliqi üçün bular qanunsiz yollardur. Bularning beziliride ikki terepning raziliqi bolush sherti tépilsimu, allah taalaning "özünglarni óltürmenglar" dégen ayitidiki muhim shert tépilmaydu".

Altinchi bab. Aile hayatidiki halal-haramlar

2499.- sual: ayallar zinnitining körsitishke bolidighanliri we bolmaydighanliri

yuqiriqi ikki ayette er we ayallarning bir - birige qarishi heqqidiki höküm bayan qilindi, emma ikkinchi ayette bolsa, ayallargha xas körsetmiler tuwendikiche bayan qilinidu: tashqi zinnetliridin bashqa zinnetlirini ashkarilimisun [nur sürisi31- ayet]

yüz, chach we jisim güzelligi qatarliq tebiy zinnet bolsun yaki kiym - kéчек, altun eswap we reng - boyaq qatarliq sün'iy zinnet bolsun, ayal kishini zinnetleydighan we chirayliqlashturidighan herqandaq nerse ayal kishining zinniti hésablinidu. Bu ayette allah taala ayallargha bundaq zinnetlirini yoshurushqa buyrighan, hemde ularni körsitishni chekligen, bu zinnetlerdin peqetla sirttin körünüp turidighanlirigha ruxset qilghan.

Alimlar sirttin körün'gen zinnetlarning chek - chégrisini we miqdarini belgileshte herxil qarashlarda bolghan. Bu qarashlarning eng küchlüki: "sirttin körün'gen zinnettin meqset: yüz we qollar bilen bille adette chékidin ashuriwetmigen halda ishilitilidighan qolgha salidighan üzük, közge sürtidighan sürmidek zinnetler" dégen qarashdur. Sahabe we tabiylardin bir gorup shundaq qarashda bolghan.

Hazirqi esrimizdiki ayallar ingekke, lewge we tirnaq qatarliq yerlerge ishliwatqan reng - boyaq we upa - englikler ruxset dairisige kirmeydu. Chünki bundaq nersiler pewqul'adde zinnet bolup, bularni peqetla öy ichidila ishletse bolidu. Emma bügünki künlerde ayallarning öydin chiqidighan chaghda erlerni jelb qilish üçün bundaq girim buyümlirini ishlitishi bolsa haramdur. Yene ayettiki tashqi zinnet dégen sözni tashqi kiym - kéчек dep qarashmu eqilge muwapiq emes, chünki buni alahide ayrip turup ruxset qilmisimu, kiym - kéчек beribir sirttin körünüp turmay chare yoq, uni shamal qayrip échiwetken yerler dep qarashmu shundaq, chünki shamal qayrip échiwetken ehwallarda insan charisiz qalidu, shunga buni alahide ümümiy hökümdin ayrish hajetsiz.

2500.- sual: yüz bilen qolni ichish ruxset qıl'n'ghan ayallar

yüz bilen qolgha ruxset qılın'ghan, chünki bularni yögesh ayallargha qiyinchiliq keltüridu, bolupmu balilirini béqish mejburiyiti bar tul ayal bilen, namrat érige

yardemliship ishleydighan ayallardek sirtqa chiqishqa muhtaj ayallar üçün téximu qiyin bolidu. Shundaq bolghandimu, hazirqi esrimizde buzuqchiliq, exlaqsizliq we pasiqliq keng tarqilip ketkenliktin, küchining yétishiche zibu - zinnitini yoshurup, hetta yüzinimu yögep yürishi, musulman ayallar üçün téximu yaxshidur, bolupmu sahibjamal ayallar téximu diqqet qilishi kérek.

2501- sual: ayetning hökümige asasen ayallarning zinnetlirini körüshi cheklenmigen 12 түrlük er

léchekliri bilen kökreklirini yapsun... Tashqi zinnetliridin bashqa zinnetlirini erliridin, atiliridin... Bashqa kishilerge körsetmisun [nur sürisi31- ayet]

bu buyruq mömin ayallarning qulaq, chach, boyun, kökrek we pacha qatarliqlargha oxshash zinnetlirini yat erlerge körsitishni chekligen.

Lékin u cheklimidin on ikki түrlük kishini ayrip chiqiriwetken, bular:

1 - erliri: shunga éri ayalining xalighan yérini körse bolidu, ayalmü érinig xalighan yérini körse bolidu.

2 - atiliri: bularning ichige ana we ata tereptin chong dadilarmu kiridu.

3 - qéyinatiliri: chünki qéyinatilar ulargha nisbeten atilarning ornida.

4 - baliliri: newrilirimu shuninggha oxshash.

5 - erlirining baliliri: öyde ariliship olturush zörüiyiti hemde u ayal öy ichide ularning anisining hökmide bolghanliqi üçün.

6 - aka - ukiliri: bular meyli bir tughqan bolsun yaki ata bir yaki ana bir tughqan bolsun hemmisi oxshash.

7 - aka - ukilirining baliliri: bu, er kishi bilen hammisining otturisida menggülik mehremlik bolghanliqi üçündür.

8 - acha - singillirining baliliri: bu, er kishi bilen hammisining otturisida menggülik mehremlik bolghanliqi üçündür.

9 - ayallar: yeni ular bilen tughqanchiliq tereptin bolsun yaki musulmanchiliq jehettin bolsun bérish - kélish qilidighan ayallar. Emma musulman emes ayallar ayal kishining zinnitidin peqetla yat kishilerge ruxset qilin'ghan yüz bilen qoldin bashqa yerni körse bolmaydu.

10 - qol astidiki qülliri: chünki islam qul we kénizeklerni aile ezalirigha oxshash qiliwetken, bezi imamlar bu kénizeklergila xas dep qarighan.

11 - ayallargha éhtiyaji yoq xizmetchiler: bularda tuwendiki ikki shert toluq bolishi kérek:

birinchisi: ayallar bar öyge kirip - chiqip xizmet qilidighan bolishi.

Ikkinchisi: jinsiy shehwéti yoq bolishi.

12 - er - xotunluq munasiwetni chüshenmeydighan kichik balilar, yeni jinsiy tuyghusi qozghalmaydighan kichik balilar: eger ularda bundaq hés - tuyghu körelse, balaghetke yetmigen bolsimu, ulargha ichki zinnitini körsetse bolmaydu.

Yuqiriqi ayet taghilar (atining aka - ukiliri yaki anining aka - ukiliri) heqqide bir nerse démidi, chünki ular adette atilarning ornida, hediste: tagha atigha oxshashtur dep körsitilgen.

2502.- sual: ayallarning ewretliri

yuqiriquilargha binaen éytaalaymizki: ayal kishining jismidin körinishi cheklen'gen yerler yögesh kérek bolghan ewrettur, shunga uni échish haramdur.

Démek: yat er kishiler bilen musulman emes ayallar üçün musulman ayallarning ewriti yüz we qolidin bashqa pütün jismidur, imam razi éytqandek yüz bilen qolni muamile we élim - sétim qatarliq éhtiyaj üçün échish ruxset qilin'ghan, shunga ayallar échish zörür bolmighan yerlerni yögeshke buyrulghan, körsitish zörür bolghan yerlerge ruxset bérilgen, chünki islam qanuni kengchilik teshebbus qilidighan qanundur.

Imam razi mundaq dégen: "yüz bilen qolning körinishi zörür dep qaralghanliqtin bularning ewret emeslikige alimlar ittapaqlashqan, emma putning körinishi zörür bolmighachqa put ewretmu, yaki emesmu dep ixtilaplashqan".

Nur sürisidiki ayette bayan qilin'ghan 12 türlük kishiler üçün ayal kishining ewriti: qulaq, boyun, chach, kökre, bilek we pachaqa oxshash sirtqi zinnet orunliridur, bundaq zinnetlerni ashu 12 xil kishige körsitishke ashu ayet ruxset qilghan.

Undin bashqa dümche, qorsaq, ichki ewret we yota qatarliq yerlerni ayal kishi öz éridin bashqa héchbir er yaki yat ayalgha körsetse bolmaydu.

Bu sewebtin möminlerning ayallirigha sirtqa chiqidighan chaghda keng we hemme yerni toluq yögeydighan kiyim bilen chiqish buyruq qilin'ghan, chünki ular ashundaq ésil kiyim bilenla kapir we bashqa buzuq ayallardin perqlineleydu. Bu heqte janabi allah peyghembirige bu ilahiy we umümiy uqturushni ümmitige élan qilishni buyrighan: i peyghember! Ayalliringgha, qizliringgha we möminlerning ayallirigha éytqinki pürkenje bilen bedinini oriwalsun, bundaq qilghanda ularning (ippetlik ikenliki) ongay tonilidu - de, bashqilar ulargha chéqilmaydu [ehzab sürisi 59- ayet] bu ayettiki pürkenje: ayal kishi yöginidighan chong kiyimdur.

2503.- sual: yöginishte ruxset qilin'ghan ayallar

islam, musulman ayalning yöginish we saqlinish mesiliside qattiq telep qoyghan, bu heqte peqetla yashan'ghan qéri ayallargha azraq ruxset qilghan, allah taala mundaq deydu: yatliq bolushni xalimaydighan yashan'ghan ayallar zinnetlirini ashkarilimighan halda tashqi kiyimlirini séliwetse, (erlerning aldida adettiki kiyimliri bilen yürse) héch gunah yoqtur, tashqi kiyimlirini séliwétishtin saqlansa ular üçün yaxshidur, allah hemmini anglap turghuchidur [nur sürisi 60- ayet]

yashan'ghan ayallardin meqset: qérip ketkenliktin adet körüshtin we éghir'ayagh bolushtin toxtighan, yatliq bolushni oylimaydighan, er kishige meyli yoq, erlerru ularni xalimaydighan ayallardur. Allah taala ene shundaq ayallargha kengchilik qilib, ulargha tashqi kiyimlirining bir qismini, mesilen: perenje, peltu we abaye qatarliqlarni séliwétishke ruxset qilghan.

Qur'an kerim bu ruxsetni zinnetlirini ashkarilimighan halda dégen sözi bilen baghlap qoyghan, buning menisi: bu kiyimlerni zinnetni körsitish üçün emes, éhtiyaj bolup qalghanda qolayliq bolush üçün séliwetse bolidu dégenlik. Bu bir ruxset bolup, yenila eng ewzili: téximu kamaletke yüzlinish we barliq gumandin yiraq bolush üçün ruxset qilin'ghan tashqi kiyimlirini séliwetmey yöginishidur. " tashqi kiyimlirini séliwétishtin

saqlansa, ular üçün yaxshidir." [nur sürisi 60- ayet]

2504.- sual: ayal kishining ammiwi munchilargha kirishi

islam dini ewretlerni yögesh we saqlashqa ehmiyet bergenliki üçün, peyghember eleyhissalam ayal kishining ammiwi munchilargha kirip, körginini herxil sorunlarda éghizdin chüshürmeydighan herxil ayallar aldida bedinini yalingachlishidin agahlandurghan. Hezriti jabirning éytishiche peyghember eleyhissalam mundaq dégen : kimki alleqa we axiret künige iman keltüridiken, hammamgha ishtansiz kirmisun. Kimki alleqa we axiret künige iman keltüridiken, ayallirini hammamgha kirgüzmisun. Kimki alleqa we axiret künige iman keltüridiken, haraq tizilghan dastixanda olturmisun. (tirmizi: 2801)

dawalinish üçün ammiwi munchigha kirish zörür bolup qalghan ayallar bu umümiy chekliminin sirtigha qoyuldi.

2505.- sual: hösn - jamalini bashqilargha körsitish haram

musulman ayalni bashqa kapir we jahiliyet dewri ayalliridin ayrip turidighan alahide exlaqlar bar. Musulman ayalning exlaqi bolsa: özini saqlash, sherm - haya, ippetlik bolush qatarliqlardur. Emma gheyri musulman ayallarning exlaqi bolsa: hösn- jamalini bashqilargha körsitish we bashqilarni özige jelb qilishtur. Imam zemexsheri mundaq deydu: "hösn - jamalini bashqilargha körsitish dégen yoshurush kérek bolghan jaylarni bilip turup izhar qilish démektur".

Imam zemexsheri bu sözi arqiliq yoshurush kérek bolghan hösn - jamalini bashqilargha körsitish dégen sözge: bilip turup, qesten échishqa urunmaq dégen yéngi bir menini ilawe qilghan boldi, yoshurush kérek bolghan nerse, jismidiki bir eza bolishimu mumkin yaki ezaning herkiti bolishimu mumkin, yaki yürüş - turush yaki sözlishish uslubi bolishimu mumkin, yaki ayallar kéyidighan kiyim - kéчек yaki taqaydighan zibu - zinnat bolishimu mumkin. Hösn - jamalini bashqilargha körsitishning qedimdin tartip ta hazirqi künimizge qeder herxil shekilliri körülgen, bezi alimlar bularning bir qanchisini allah taala peyghember eleyhissalamning ayallirigha qilghan bu sözide bayan qilghan: öyliringlarda olturunglar, ilgiriki jahiliyet dewridiki ayallar yasinip chiqqinidek yasinip chiqmanglar [ehzab sürisi 33- ayet]

2506.- sual: musulman ayallar raye qilidighan edep exlaqlar

musulman ayal hösnini körsitish dairisidin chiqip, islam edeb - exlaqi bilen zinnatlinish üçün töwendiki edeb - exlaqlargha raye qilishi kérek:

1 - közini qarashtin saqlash, chünki ayal kishining eng qimmatlik zinniti hayadur, hayaning eng éniq belgisi bolsa közini tikilip qarashtin saqlashtur. Allah taala deydu: mömin ayallargha éytqin: namehremlerge tikilip qarimisun [nur sürisi 31- ayet]

2 - erler bilen chaplishidighan, sürkilidighan derijide arilashmasliq. Bu xildiki arilashish hazirqi künlerde kinoxanilarda, uniwersitet siniplirida we zallarda, ammiwi qatnash qorallirida we shuningdek jaylarda köriliwatidu.

3 - kiyim - kéçekliri islam sheritining körsetmilirige uyghun bolushi.

4 - gep - sözide, yürüş - turushida tüz we ésil bolushqa raye qilip, yüz we barliq jisim herikitide héssiyat qozghitishtin saqlinish kérek. Chünki naz qilish we suyuqluq qilish

musulman ayalning ishi emes, buzuq ayallarning ishidur. Allah taala mundaq dégen: nazaket bilen söz qilmanglar, chünki könglide nipaq bar adem temede bolup qalidu [ehzab sürisi 32- ayet]

5 - etir puriqi we herxil qiliqlar bilen erlerni özige jelb qilishqa urunmasliqi kérek. Bu heqte ulugh allah taala mundaq dégen: zinnatirini kishilerge bildürüş üçün, ayaghlirini yerge urmisun .[nur sürisi 31- ayet]

jahiliyet dewridiki ayallar kishiler arisidin ötüp kétiwatqanda putliridiki bilezüklirini jaranglitish üçün putini yerge qattiq uratti, bundaq qiliqning er kishilarning diqqitini qozghaydighanliqi hemde ayal kishining könglidiki yaman niyetke dalalet qilidighanliqi üçün qur'an kerim buni chekligen. Yene erlerni jelb qilish üçün ayallar ishlitidighan puraqliq girim we puraqliq etirlermu oxshashla cheklen'gen.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: her bir köz (haram nersilerge qarash bilen) zina qilidu. Eger xotun kishi etir ishlitip, erler turghan jaydin ötse, (bu halda) u zina qilghuchi hésablinidu. (tirmizi: 2786, ebu dawud: 4173)

2507. sual: islam sheritige uyghun bolghan kiyimning süpiti

islam sheritige uyghun bolghan kiyim tuwendiki süpetler bolghan kiyimlardur :

birinchisi: qur'an kerim ayrighandin bashqa jisimning hemme yérini yögeydighan bolushi, qur'an kerim ruxset qilghan yerler eng küchlük qarashqa asasen yüz bilen qol (béghishqiche).

Ikkinchisi: astidiki jisim körünüp qalidighan derijide népiz bolmasliqi. Chünki peyghember eleyhissalam dozax ehli ichide mundaq süpetlik ayallar barliqini éytqan: kiyim keygini bilen yenila yalingach, bashqilargha mayil bolidighan we bashqilarnimu özige mayil qilidighan ayallar, ular jennetke kirmeydu, puriqinimu puriyalmaydu. Kiyim keygini bilen yenila yalingach dégenning menisi: ularning kiyimliri népiz bolghanliqtin yögesh rolini orundimay astidiki jisimni körsitip turidu dégenliktur. Bir küni beni temim qebilisidin bir gorup ayallar jamaiti népiz kiyimlerni kéyishken halda hezriti aishe reziyellahu enhaning qéshigha kirgen idi, hezriti aishe reziyellahu enha ulargha mundaq dédi: eger siler mömin bolidikensiler, bu möminler kéyidighan kiyim emes.

Üchinchisi: népiz bolmighandimu jisimning sheklini we hejmini izhar qilmaydighan bolishi, gherb medeniyiti élip kelgen kiyim pasunlirigha oxshash shehwet qozghaydighan bolmasliqi kérek. Bügünki künlerde modéchilar héssiyatni qozghaydighan kiyimlerni layihileshte besleshmekte, bundaq kiyimler népiz kiyimlardin beqraq jelb qilidighan pasunda bolghachqa uni keygen ayallar yalingach ayallardekla körinidu.

Tötinchisi: bügünki künlerdiki erlerning ishtanlirigha oxshash erlerge xas kiyim bolmasliqi. Ayallar ishtanni qisqa köynek we mayka bilen keygen teqdirde er kishige oxshap qalidu. Emma ishtanni uzun köynek yaki peltu ichige keyse buningda chataq yoq. Chünki peyghember eleyhissalam ayallargha oxshiwalghan erlerge lenet qilghandek, erlerge oxshiwalghan ayallarghimu lenet qilghan, ayallarning erche kiyim kéyishini chekligendek, er kishiningmu ayalche kiyim kéyishini chekligen.

Beshinchisi: xristan, yehudiy we butperes kapirlarning mexsus kiyimliri bolmasliqi. Chünki ulargha oxshiwélishqa urunush, pikir we körinishte er - ayal musulmanlarga musteqilliq we alahidilik xalaydighan islam dinida cheklen'gen ishtur. Bu sewebtin islam

dini köpligen ishlarda kapirlargha oxshap qalmasliqqa buyriqhan.

2508.- sual: ayallarning erlirining mihmanlirini kütiwélishi

buningdin éniq boliduki, ayal we uni körgen erler terepidin xatirjemlik bolghan teqdirde, ayal kishi kéyinishide, zibu - zinnitide, gep - sözliride we yurush - turishida islam edeblirige raye qilidighanla bolsa, éri bar waqitlarda érining méhmanlirigha kéreklik xizmetni qilsa bolidu, bundaq ehwalda ayalning méhmanlarni körishi we méhmanlarning ayalni körishi tebiy. Lékin бүгүнкi күнlerdiki köpinche ayallardek toluq kiyim - kiyishke raye qilmighan teqdirde, u ayalning erlerge körinip yürishi haram bolidu.

2509.- sual: er bilen erning jinsiy munasiwetlishishi chong haramlarning biridur

islamda jinsiy héssiyatni tertipke sélish jehettin zina we uning muqeddimaliri haram qilin'ghandekla hezriti lut eleyhissalamning qewmi qilghan er kishining er kishi bilen jinsiy munasiwet qilishimu haram qilin'ghandur. Bu paskina ishtur, insan tebitidiki bir chékinishtur, paskinichiliq patqiqigha pétishtur, er kishilik tebitini buzushtur, hemde ayallar heqqige qilin'ghan bir jinayettur. Bu qebih günahning bir jem'iyette tarqilishi, uni weyran qiliwétidu, shü jem'iyettikilerni bu yaman adetke qul qilip qoyidu, hemde hertürlük exlaq - pezilet we ésil örp - adetni unutturidu. Bu meynet gunahni birinchi bolup peyda qilghan lut qewmi heqqide qur'an kerimning bayani bu heqte bizge kupaye qilidu. Ular halal, pak ayallirini tashlap qoyup, ashu yaman haram ishni qilishatti, shunga ularning peyghembiri lut eleyhissalam ulargha mundaq dégen: siler ehli jahan ichidin liwat qilip, perwerdigaringlar siler üçün yaratqan ayalliringlarni tashlap qoyamsiler? Siler heqiqeten (buzuqchiliqta) heddédin ashquchi qewmsiler [shuera sürisi 165- 166- ayetler]

islam qanunshunasliri bu qebih gunahni qilghan kishining jazasi heqqide toxtulup, her ikkisige zina jazasi bérilemdu? Yaki her ikkisi ültürilemdu? Eger öltürölse néme bilen öltürilidu? Qélich bilenmu yaki ot bilenmu? Yaki bolmisa igiz yerdin tashlap öltürilemdu? Dégendek mesililerde herxil qarashta bolghan. Sirttin qarashqa qattiq körün'gen bundaq éghir jazalash emelyette islamiy jem'iyetni halak bolush we halak qiliwétishtin bashqa bir nersige paydisi bolmaydighan bundaq ziyaliq we xeterlik jinayetlerdin tazilash we qoghdashtin bashqa nerse emes.

2510.- sual: qol bilen jinsiy lezzetlinishning hökmi

bүгүн bezi yashlar qolliri bilen jismidiki menini chiqirip, özini aram alduridu we hayajinini tinchlanduridu. Bu ish mexpi adet yaki ananizim qilmaq dep atilidu. Alimlarning köpchiligi uni haram dep qarighan, ulardin imam malik shu ayetni delil qilip körsetken: ular ewretlirini saqlighuchilardur, yeni xotunliridin, chöriliridin bashqilardin saqlighuchilardur. Buning sirtidin jinsiy telepni qandurushni telep qilghuchilar heddédin ashquchilardur [mominun sürisi 5-7- ayetler]

démek: ularning qarishiche qoli bilen lezzetlen'gen kishi shehwitini bashqa yol bilen qandurghan bolidu.

2511.- sual: qol bilen jinsi lezzetlinishning jaiz bolushinng

sherti

imam ehmed ibni hembeldin: menini jismidin chiqqan bir artuq nerse dep qarap, uni chiqirish xuddi qan aldurghan'gha oxshashla jaiz bolidu dégen qarash riwayet qilin'ghan. Imam ibni hezmmu buni qollighan, lékin henbeliy mezhebdeki alimlar menini bu shekilde chiqirishning jaiz bolishi üchün ikki shert qoyghan:

birinchisi: uni zina qilip sélishtin qorqqan chaghda qilishi.

Ikkinchisi: toy qilishqa qudriti yetmigen chaghda qilishi.

Shehwet küchiyip kétip zina qilip sélish xewpi bolghan ehwallarda imam ehmedning qarishi boyiche ish qilsaqmu bolidu. Mesilen: öz wetinidin ayrilip ghurbetchilikte ishleydighan yaki oquydighan, gunah qilishqa qiziqturidighan nersilerge köp duch kélidighan, bu sewebtin haram ish qilip sélishtin ensireydighan bir yigit chékidin ashurwetmigen halda, shehwitini bésiqturush üchün bu charini qollansa buningda héch gep yoq. Buningdin yaxshiraq chare: peyghember eleyhissalamning toy qilishqa küchi yetmigen musulman yashlarga bergen körsetmisi boyiche ish qilishtur, peyghember eleyhissalam ularni köprek roza tutushqa buyrighan, chünki roza tutush iradini mustehkemleydu, sewrchanliqni ügitidu, teqwadarliqni we allah körüp turidu dégen tuyghuni küchlendüridu.

Yettinchi bap. Ata-anilar bilen balilar ottursidiki munasiwettiki halal-haramlar

2512.- sual: islam nesebni himaye qilidu

balilar atilarning izbasaridur, ular ata - aniliri hayat waqtida, ata - anilarning köz qarchughi hésablansa, ölüp ketkendin kéyin atilirining namini öchürüp qoymay, yolini dawamlashturidu we ulargha warisliq qilidu. Ular atiliridin chiray - shekil we her türlü yaxshi - yaman xuy we xaraktérlarni miras alidu.

Démek: ular ata - anilirining yürek parisi we köz qarchughidur. Allah taala neseblarning ariliship ketmey pak saqlinishi, bala atisining kim ikenlikini tonushi üçün zinani haram qilib, toy qilishni perz qilghan. Chünki toy qilish arqiliqla ayal érige xas bolidu, érige xianet qilishi yaki uning étizini bashqilarning süyi bilen sughurishi haram bolidu, shunga toy qilish bilenla ayal er - xotunluq dewride tughqan herqandaq bala éringin balisi hésablinidu, buning héchqandaq ispatlashqa hajiti yoq.

2513.- sual: ata balisigha tansa bolmaydu

yuqiriqi jehettin er kishi öz nikahidiki bir ayal tughqan balisining nesibini inkar qilsa haram bolidu, chünki uning bundaq inkar qilishi ayali we balisigha eng set ar - numus we eng chong ziyanlarni keltürüp chiqiridu. Shunga uning quruq söz, quruq guman yaki bezi taralghan asassiz gep - sözlerge bérilip bundaq ziyan urushqa qedem qoyishigha yol qoyulmaydu. Emma keskin delil - ispat bilen ayalining özi xianet qilghanliqini jezmleshtürse, islam sheritimu uni öz balam emes dep qaraydighan balini baqturushqa, miras élishqa heqqi yoq dep qaraydighan kishige miras qaldurushqa yaki eng az dégende pütün ömür boyi guman ichide yashishigha tashlap qoyalmaydu we razi bolmaydu. Bundaq kishige islam sheriti lenetlishish usuli arqiliq chiqish yoli qilib bergen. Bu usulgha köre éri ayalining özi xianet qilghanliqini we bashqa bir erdin qorsaqtürgenlikini tekitliyeli yaki küchlük guman qilib bilelise, lékin uning qolida buninggha héchqandaq delil - ispat bolmisa, u bu mesilini sotqa sunidu, qazi ularning otturisida qur'an kerim körsetken lenetlishish tüzümini ijra qilghandin kéyin ikkeylenni menggölükke ayriwétidu, bala anigha bérilidu. Allah taala qur'an kerimde lenetlishish usulini mundaq dep körsetken: ayallirini zina bilen qarilighan we özliridin bashqa guwahchisi bolmighanlar sözining rast ikenlikini delilleshe üçün, allahning nami bilen töt qétim qesem qilsun, beshinchi qétimda: "eger yalghanchi bolsam manga allahning leniti bolsun" désun, ayalimu éringin yalghanchi ikenlikige allahning nami bilen töt qétim qesem qilib, beshinchi qétimda: "eger érim rastchillardin bolsa, manga allahning ghezipi bolsun" dése, jazagha tartilmaydu [nur sürisi 6- 9- ayetler]

2514.- sual: islamda bala qiliwélish haramdur

ata balining nesibini inkar qilsa bolmighinidek, öz pushtidin bolmighan bir balini bala qiliwélishimu halal bolmaydu. Tarixta ötkén milletlerde ereblermu jahiliyet dewrliride bala béqiwélish arqiliq xalighan kishini öz nesibi we jemetige qoshuwalatti. Islam kelgende bundaq bala béqiwélish tüzümi ereb jem'iyitide keng tarilip ketken bolup,

peyghember eleyhissalammu burun zeyd ibni hariseni bala qiliwalghan idi.

Islam bala béqiwélishni heqiqet we emeliyetni burmilashtin ibaret bir saxtiliq dep qarighan, bu saxtiliq yat bir kishini bashqa bir ailining ezasi qilip, uni bu ailidiki ayallargha mehrem qilip qoyidu, emeliyette bu ailidiki ayallar bu kishige yat ayallardur, chünki béqiwálghan kishining ayali béqiwélin'ghuchining anisi ya qizi yaki bir tughqini we yaki hammisi emes, u hemmeylen'ge yat.

Bala qiliwélin'ghan bu bala, baliliq süpiti bilen er - ayal ikkeylendin miras élip, bu mirasning esliyi igiliri bolghan tughqanlarni mirastin mehrum qilidu, netijide heqiqiy tughqanlar öz heqlirini tartiwalghan bu yat tajawuzchigha öchmenlik saqlaydu, köpinche ehwallarda bu öchmenlik qaynap - téship, tughqanlar otturida köngülsizlik keltürüp chiqiridu. Bu sewebtin qur'an kerim bundaq jahiliyet tüzümini bikar qilip, uni keskin haram qiliwetken, hemde uning keltürüp chiqiridighan barliq netijilirini emeldin qalduriwetken. Bu heqte allah taala mundaq deydu: siler bala qiliwalghanlarnimu allah heqiqiy balilirlarning hökmi qilmidi, bu (yeni öz pushtunglardin bolmighanlarni bala déyish) peqet aghzinglarda éytilghan sözdur, allah heqni éytidu, toghra yolgha bashlaydu. Ularni atilirining ismi bilen chaqiringlar, bu allahning dergahida eng adil ishtur, eger atilirini bilmisenglar, ular silerning diniy qérindishinglardur, dostliringlardur [ehzab sürisi4 - 5 - ayetler] bu seweblerdin islam dini bala qiliwélish tüzümi keltürüp chiqarghan miras élish we béqiwélin'ghan balining ayalini béqiwálghuchi menggü nikahqa alalmasliqtek barliq netijilerni emeldin qalduriwetken.

2515- sual: bala qiliwélish tüzümini emeliy bikar qilish

bala qiliwélish tüzümini emeldin qaldurush kishiler üçün asan'gha chushmeytti, chünki u ereblarning hayatida chongqur yiltiz tartqan bir ijtimaiy tüzüm idi, shunga allah taalaning hékmiti bu tüzümni yalghuz söz bilenla emes, belki hem söz hem emeliy tetbiq bilen yiqitp tashlashni muwapiq körgen.

Allah taalaning hékmiti barliq shek - shübhlarni qomurup tashlap, béqiwálghan baliliri élip qoyup bergen ayallarni élishqa qilin'ghan ruxsetke qarita musulmanlarning siqilishini yoqutush, hemde musulmanlarga peqet allahning halal qilghan nersisining halal, haram qilghan nersisining haram ikenlikini bildürüş üçün bu wezipini orundashqa del peyghember eleyhissalamning özini tallighan.

Muhemmed oghli zeyd dep tonulghan harisening oghli, peyghember eleyhissalamning hammisining qizi zeyneb bilen öylen'gen idi. Emma ular otturidiki munasiwet yaxshi bolmighachqa, zeyd peyghember eleyhissalamgha ayalidin köp shikayet qilatti. Peyghember eleyhissalam zeyd ayalini qoyup bergendin kéyin uni öz nikahigha alidighanliqini allahning buyruqi bilen bilsimu, bu mesile intayin nazuk bolghachqa, zeyd derd - ehwal oqup kelsila uninggha: ayalingni qoyuwet déyishning ornigha: allahdin qorq, ayalingni qoyuwetme dep uni qayturatti. Bu yerde peyghember eleyhissalamgha insaniy ajizliq ghalib kélip, kishilerge yüz kélelmesliktin qorqqan idi. Del mushu peytte peyghember eleyhissalamgha kayip qur'an kerim ayiti nazil boldi, nazil bolghan ayetler ichide jahiliyet dewridiki béqiwálghan yat oghli qoyup bergen ayalni nikahigha élishni chekleshtin ibaret bolghan bundaq kona tüzümning qalduqlirini pachaqlap tashlash üçün peyghember eleyhissalamning iradisini küchlendüridighan

ayetlermu bar idi. Allah taala mundaq dédi: öz waqtida sen allah német bergen, senmu in'am qilghan kishige: "xotunungni nikahingda tutqin, allahdin qorqqin" déding, allah ashkarilimaqchi bolghan nersini könglüngde yoshurdung, kishilarning tene qilishidin qorqtung, allahdin qorqushung eng heqliq idi, möminlerge ularning bala qiliwalghan oghullirining qoyup bergen xotunlirini nikahlap alsa gunah bolmasliqi üçün (zeynebni) zeyd qoyuwetkendin kéyin sanga nikahlap berduq, allahning (séning zeynebni élishing toghrisdiki) emri choqum orundilidu [ehzab sürisi37- ayet]

undin kéyin qur'an kerim bu heqte peyghember eleyhisalamni aqlap, bu ishni qilsa bolidighanliqini, buningdin héchqandaq siqilmasliqi kéreklikini tekitlep mundaq dep körsetti:allah peyghemberge halal qilip buyrighan ishni qilishta héch gunah bolmaydu, bu (yeni buyrighan ishni qilishta gunah yoqliqi) ötkenki peyghemberlerge tutqan allahning yolidur, allahning emri ezeldinla bikip ketken hökümdur, ular (peyghemberler) allahning emri - permanlirini yetküzidu, allahdin qorqidu, allahdin bashqa héchkishidin qorqmaydu, allah hésab élishqa yéterliktur. Muhemmed aranglardiki erlarning héchbirsining atisi emes, lékin u allahning peyghembiri we peyghemberlerning axirqisidur, allah hemme nersini bilgüchidur [ehzab sürisi 38- 40- ayetler]

2516- sual: béqip terbiyilesh menisidiki bala qiliwélish

yuqiriqi islam emeldin qaldurghan bala qiliwélish tüzümi bolup, u bir kishi bir balining bashqa bir kishining balisi ikenlikini bilip turup uni özige bala qiliwélip, neseb jehettin öz nesibi we jemetige mensup qilip, uninggha öydiki qiz - ayallar bilen arilishish, ular bilen nikahlanmasliq we miras élish qatarliq barliq baliliq hoquqini bériwétishtin ibarettur.

Buningdin bashqa yene bir xil bala béqiwélish usuli bolup, buni kishiler bala qiliwélish dep qaraydu, emeliyette bu islam chekligen bala qiliwélishqa kirmeydu. U bolsa: bir kishi bir yétim balini yaki igisi yoq yolgha tashlinip qalghan bir balini béqiwélip, uninggha méhribanliq qilishta, terbiyileshte öz balisidek muamile qilidu, öz balisidek ghizalanduridu, kéyinduridu, oqutidu, buning bilen bille uni öz nesibige mensup qiliwalmaydu, hemde uninggha yuqiridikidek baliliq hoquqlirini bermeydu, mana bundaq béqiwélish allahning dinida maxtalghan bir yaxshi ishtur, bundaq qilghan kishi bu ishigha jennette sawab bérilidu.

Sehl reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: men we yétim baligha kapaletlik qilghuchi ikkimiz jennette mana mushundaq yéqin bolimiz dep, körsetküch barmiqi bilen ottura barmiqini körsitip, u ikki barmiqining arisini azraq arach qilghan. (buxari: 5304)

kochigha tashliwetken balimu yétim balining ornida turidu, uning üstige bundaq baligha (ibni sebiyl) yeni sergerdan yaki yoluchi dégen namni bérish bekmu muwapiq bolup, islam dini bularni béqishni buyrighan. Eger bir kishining balisi bolmay, béqiwalghan balisigha mal - mülkidin bir bölük bérishni xalisa, u özi hayat waqtida uninggha xalighan nersisini bériwetse bolidu, ölüp kétishtin ilgiri mirasning üchten bir qismigha qeder uninggha bérishni wesiyet qilsa bolidu.

2517- sual: balining atisidin gheyriyge mensup boliwélishi gunahtur

islam dini atilargha öz balilirining nesibini inkar qilishini haram qilghandek, balilarghimu öz atisidin gheyriyge mensup bolushni haram qilghan. Peyghember eleyhissalam buni allahning we xalayıqning lenitige ochritidighan qebih gunahlardan biri dep qarighan.

Peyghember sellessahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki öz dadisidin bashqa birini özige dada qiliwalsa yaki öz xojayinidin bashqa birini özige xojayin qiliwalsa, allening leniti taki qiyamet künigiche uninggha yéghip turidu. (ebu dawud 5115)

2518- sual: balilirlarni öltürmenglar

islam dini yuqirida éytilghan shekilde neseblarni qoghdighandin kéyin, ata - bala her ikki terepke atiliq bilen baliliq teqezza qilidighan heqlarni belgilep berdi, hemde bu heqlarni qoghdash üçün bir qanche ishlarni haram qildi.

Mesilen: balisining yashash heqqi bar. Atisi yaki anisining balisini öltüriwétish yaki uni - bezi jahiliyet dewridiki erebler qilghandek - tirik kömwétish arqiliq uning yashash heqqige tajawuz qilish heqqi yoq, bu mesilide qiz - oghul her ikkisi baraber. Allah taala mundaq dégen: kembeghelliktin qorqup balilirlarni öltürmenglar, ularning we silerning rizqinglarni biz bérimiz, ularni öltürüş heqiqeten chong gunahtur [isra sürisi31- ayet] tirik kömwétilgen qizdin: sen qaysi gunah bilen öltürüldüng? Dep soralgan chaghda [tekwiyr sürisi 8- 9- ayetler]

bundaq qebih jinayetke ittirgen seweb namratliq yaki namratliship kétishtin endishe qilishtek iqsadiy seweb bolsun, yaki tughulghan bala qiz bolsa kéyinche numusqa qélishtin ensireshtek bashqa seweb bolsun buningdin qet'iynezer islam bundaq wehshiy jinayetni eng qattiq shekilde haram qilghan, chünki bu adem öltürgenlik, sile - rehim rishtisini üzgenlik we ajiz bir jan'gha tajawuz qilghanliqtin ibaret bir jinayettur.

Ayallarmu erlerge oxshashla bu jinayetni chekleshke we uni qilmasliqqa peyghember eleyhissalamgha qol bergen: allahqa héch nersini shérik keltürmeslikke, oghriliq qilmasliqqa, zina qilmasliqqa, balilirini öltürmeslikke [momtehine sürisi 12- ayet]

balining atisi boynidiki yene bir heqqi bolsa: uni yaxshi isim bilen atash bolup, balisigha chong bolghanda azablinidighan ism qoysa bolmaydu. Yene abdunebi yaki abdurusul dégendek allahdin bashqigha qolluq ipadileydighan ism qoyushimu haram bolidu.

Balilarning yene atilirining boynida béqish, terbiyilesh we chiqimini qilish heqqi bar, shunga balilarni tashliwétishke yaki zaya qiliwétishke bolmaydu.

Abdullah ibni ömer reziyellahu enhuma mundaq deydu: men peyghember sellessahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: silerning hemminglar jawabkar, (shunga) hemminglar öz mes'uliyitinglardin hésab bérísiler. Bashliq bolghan adem xelqige mes'ul bolup, özining mes'uliyitidin hésab béridu. Herbir er öz ehligé mes'ul bolup, aile ezaliridin hésab béridu. Xotun kishimu érinig öyige we uning balilirigha mes'ul bolup, umu öz mes'uliyitidin hésab béridu. Xizmetchimü xojayinining mal mülkige mes'ul bolup, umu uningdin hésab béridu. Abdullah ibni ömer reziyellahu

enhuma sözini dawam qilip mundaq deydu: ésimde qélishiche, peyghember sellellahu eleyhi wesellem yene mundaq dégen: her bir er dadisining mal mülkige mes'ul bolup, uningdin hésab béridu. Démek, silerning hemminglar mes'ul bolup, öz mes'uliyitlarningdin hésab bérísiler. (buxari: 893)

2519.- sual: bergende balilargha teng bérish

balilarning atigha yaxshiliq qilishda teng bolishi üçün atilarningmu balilargha bir nerse bergende teng bérishi, ulargha barabar muamile qilishi wajib bolidu. Bezi balilirigha ayrim halda sewebsiz yaki orunsiz sowgha yaki pul - mal bérishi haram bolidu. Chuki bundaq qilish bashqa balilarning qorsiqini köptüridu, balilar arisida dühmenlik we öchmenlik otini tutashturidu, ana bu heqte ata bilen oxshash. Numan ibni beshir mundaq deydu: atam manga bir qisim mélini sediqe qilghanidi. Anam emre binti rewahe reziyellahu enha atamgha: sen peyghember sellellahu eleyhi wesellemni bu ishqa guwah qilmighiche men razi bolmaymen, dédi. Shuning bilen, atam manga bergen sediqisige peyghember sellellahu eleyhi wesellemni guwah qilish üçün uning qéshigha ketkenidi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem atamdin: baliliringning hemmisige mushundaq qildingmu? Dep soraptu, atam: yaq, dep jawab bergeniken, buni anglighan peyghember sellellahu eleyhi wesellem: alletin qorqunglar, perzentliringlarning arisida adil bolunglar! Deptu. Shuning bilen, atam derhal öyge qaytip kélip, manga bergen sediqisini qayturiwaldi. (muslim: 1623)

imam ehmedning qarishiche: balilarning biri késellik yaki bashqa bir seweb bilen pul - malgha muhtaj bolup qalghan ehwalda, bashqa balilirigha bermey muhtaj balisigha ayrim berse bolidu.

2520.- sual: mirasta allahning chek – chégrisigha tajawuz qilmasliq

miras mesilsidimu yuqiridikidek bolidu, shunga atining bezi balilirini, qizlirini yaki yaqturmaydighan ayalining balilirini mirastin mehrum qilishi haram bolidu.

Hemde bir kishining miras ilishqa heqliq bolghan tughqinini yalghan hile arqiliq mirastin mehrum qilishimu haram bolidu, chünki sheret miras tüzümi dégen: allah öz ilmi, adaliti we hékmiti bilen belgiliwetken bir tüzüm bolup, allah taala bu tüzüm arqiliq her bir heq igisige toluq heqqini bergen, hemde bu heqte kishilerni sizghan chek - chégrining sirtigha chiqip ketmeslikke buyrighan. Shunga kimki miras teqsim qilishda bu tüzümge xilapliq qilidiken, allahning belgilimisige tajawuz qilghan bolidu. Allah taala miras mesililirini üç ayette bayan qilip birinchi ayettin kéyin mundaq dégen: ata - ananglar we baliliringlardin qaysisining menpeet jehettin özünglarga eng yéqin ikenlikini bilmeysiler, bular allah terepidin bikitilgen belgilimidur, allah heqiqeten hemmini bilgüchi, hékmet bilen ish qilghuchidur [nisa sürisi 11- ayet] ikkinchi ayetning axirida mundaq dégen: miras qaldurghuchi ademning wesiyiti warislargha ziyan yetküzmeydighan bolishi kérek, u allah terepidin qilin'ghan tewsiyidur, allah hemmini bilgüchidur, helimdur (yeni emrige xilapliq qilghuchilarni aldirap jazalap ketmeydu). Ene shu ehkamlar allahning qanunliridur, kimki allahqa we uning peyghembirige itaet qilidiken, allah uni astidin östenglar éqip turidighan jennetlerge kirgüzidu, u u yerlerde menggü qalidu, bu chong utüqtur. Kimki allahqa we peyghembirige asiqliq qilip,

allahning qanunlirining sirtiga chiqip kétidiken, allah uni dozaxqa kirgüzidu, u dozaxta menggü qalidu, xorlighuchi azabqa duchar bolidu [nisa sürisi 12- 14- ayetler] üçinchi ayetning axirida mundaq dégen: adashmasliqlar üçün allah silerge (sheret ehkamlirini) bayan qilip béridu, allah hemme nersini bilgüchidur [nisa sürisi176- ayet]

shunga kimki allahning mirasta belgiligen qanunigha xilapliq qilsa yaki uninggha qarshi chiqsa, allah éniq körsitip bergen yoldin azghan bolidu. Hemde allahning chek - chégrisigha tajawuz qilghan bolidu, bundaq qilghanlar allahning bu jazasini kütüp tursa bolidu:

allah uni dozaxqa kirgüzidu, u dozaxta menggü qalidu, xorlighuchi azabqa duchar bolidu [nisa sürisi14- ayet]

2521- sual: ata — anini qaxshatmaq chong gunahlarning biri

balilarning ata - anilargha qarita yaxshiliq qilish, boysunush, hörmetlesh qatarliq mejburiyetliri bardur. Mana bu insan tebitining chaqiriqi, wapadarliq we yaxshiliq qilghanni bilish xisletlirining teqezzasidur. Bular anigha nisbeten téximu bek tekitlinidu, chünki ana, qorsaq kötürüş, émitish we béqip terbiyileshte cheksiz japa - musheqqet tartidu. Allah taala mundaq deydu: biz insanni ata - anisigha yaxshiliq qilishqa buyriduq. Insanni anisi musheqqet bilen qorsaq kötürüp, musheqqet bilen tughdi. Uninggha qorsaq kötürüş mudditi we süttin ayrish mudditi ottuz aydur [el ehqaf sürisi15- ayet]

ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: bir adem peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha kélip: i allening peyghembiri! Insanlar ichidin kim méning yaxshi muamile qilishimgha eng heqliq? Dep sorighanidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: anang, dep jawab berdi. Andin qalsa kim? Yene anang. Andin qalsa kim? Yene anang. Andin qalsichu? Dep sorighanidi: andin qalsa dadang, dédi. (buxari: 5971)

peyghember eleyhissalam ata - anini qaxshitishni chong gunahlarning eng chonglirining biri dep, qur'an kerimde körsitilgendekla uni allahqa shérik keltürüshtin qalsila ikkinchi chong gunah dep körsetken.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle taala silerge ata - ananglarni qaxshitish, qizlirlarni tirik kömüş, we bashqilargha bermestin, herdaim (bashqilardin) tileshtin haram qildi. Undin bashqa quruq parang qilish, köp soal sorash we pul malni bozup chéchishni mekruh qildi. (buxari: 2408)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qiyamet küni, alle mundaq üç kishining yüzige qarimaydu: birinchisi, ata anisining qarghishini alghan kishi; ikkinchisi, er kishige oxshiwalghan ayal; üçinchisi, deyüz (xotunini künlimeydighan adem) mundaq üç kishi jennetke kirmeydu: birinchisi, ata anisining qarghishini alghan; ikkinchisi, haraqkesh; üçinchisi, berginige minnet qilidighan kishi. (nesai: 2562)

bolupmu ata - ana yashinip qalghanda islam dini ata - anilar heqqide téximu bek tekitlep tapilaydu, chünki bundaq chaghlarda ularning tenliri ajizlap, bashqilarning yardimige we xewer élishigha bekre muhtaj bolidu, bu heqte qur'an kerim mundaq dep körsetken: perwerdigaring peqet uning özigila ibadet qilishlarni we ata - ananglargha yaxshiliq qilishlarni tewsiye qildi, ularning biri ya ikkilisi séning qol astingda bolup yashinip qalsa, ulargha uh démigin (yeni malalliqni bildüridighan shüñchilik söznimu qilmighin), ularni dühkelimigin, ulargha hörmet bilen yumshaq söz

qilghin. Ulargha kamali méhribanliqtin nahayiti kemter muamilide bolghin we: "i perwerdigarim, ular méni kichiklikimde terbiyiliginidek ulargha merhemet qilghin" dégin [isra sürisi 23 - 24 - ayetler]

2522.- soal: ata — anilarning tillinishigha seweb bolush chong gunahlardin

ata - anilarni qaxshatmaq uyaqta tursun, peyghember eleyhissalam balining ata - anisining tillinishigha seweb bolishini haram depla qalmay, belki uni chong gunahlar qatarida sanighan.

2523.- soal: ata – anining ruxsitisiz jihatqa pidaiy bolushqa bolmaydu

islam dinining allah yolida jihat qilishqa bergen mertiwisi bek yuqiri bolup, uninggha kéchide tünep, kündüzde roza tutushmu teng bolalmaydu. Islam dini ata - anining raziliqini élishqa shundaq chong ehmiyet bergen turuqluq ata - anining ruxsitini almastin oghlining jihatqa qatnishishini haram qilghan.

Abdullah ibni emr reziyellahu enhuma mundaq deydu: bir adem peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha kélip, jihatqa chiqish üçün ijazet sorighanidi, peyghember eleyhissalam: ata - anang hayatmu? Dep soridi, u adem: hee, dégenidi, peyghember eleyhissalam: undaqta, sen öyde qélip, u ikkisining halidin xewer alghin! Dédi. (buxari: 3004)

abdullah ibni emr reziyellahu enhuma mundaq deydu: bir adem peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha kélip: men hijret qilish üçün sanga bey'et qilghili keldim, biraq ata - anam yigha zare qiliship qaldi, dégenidi, peyghember eleyhissalam: undaq bolsa, ularning qéshigha qaytip béríp, ularni xuddi yighlatqininggha oxshash küldürgin! Dédi. (nesai: 4163)

2524.- soal: mushrik ata — ana heqqide

ata - anilargha muamile qilishta, islam élip kelgen güzel qarashlarning biri bolsa: ata - ana kapir bolghan teqdirdimu ularni qaxshitishni haram qilishtur. Ular ni qaxshitish shu derijide cheklen'genki, ular heddidin éship, shérik keltürüşke teshwiq qilip, musulman oghlini islam dinidin chiqirishqa tirishqan teqdirdimu ularni qaxshitishqa bolmaydu. Bu heqte allah taala mundaq deydu: manga we ata - ananggha shükür qilghin, axir qaytidighan jay méning dergahimdur. Eger ata - anang séni bashqa bir nersini manga shérik keltürüşke zorlisa, ulargha itaet qilmighin, ulargha dunyada yaxshi muamilide bolghin, (yeni dininggha ziyan yetmeydighan asasta yaxshiliq qilghin), manga itaet bilen qaytqan ademning yoligha egeshkin, andin méning dergahimgha qaytisiler, silerge qilmishinglarni éytip bérimen [loqman sürisi 14- 15- ayetler]

Sekkizinchi bap. Orpe adettiki halal-haramlar

2525.- soal: allahning kainatlardiki qanuniyetlirige hörmét qilish

islamning musulmanlar könglige ornitidighan deslepki eqidilirining biri bolsa: insan

yashawatqan zémin bilen asmanlarni öz ichige alghan bu chong alemning özligidin mingip qalmaydighanliqi, hemde héchqandaq bir mexluqning arzu - hewesliri bilenmü mangmaydighanliqidur, chünki mexluqlarning arzu - hewesliri qarighu we azghun bolghanning üstige bir - birige zit we qarimü qarshidur. Qur'an kerimde mundaq deydu: eger heq qur'an ularning nepsi - xahishigha boysunidighan bolsa, elwette asmanlar, zémin we ulardiki mexluqatlar xarab bolghan bolatti. [muminun sürisi 71- ayet]

lékin bu alem, özgermes we almashmas qanuniyetler bilen baghlan'ghandur, allah taala buni birqanche ayetlerde élan qilghan: allahning yolida hergizmu héchqandaq almashturushni körmeysen, allah yolida hergiz özgertishnimu körmeysen [fatir sürisi 43- ayet]

musulmanlar perwerdigarining kitabidin, peyghembirining sünnitidin bu alemshumul qanuniyetlerge hörmét qilishni, hemme ishni özining baghlan'ghan sewebliri arqiliq telep qilishni, bezi din tijarechiliri we daxan - jinkeshlerde azghun kishiler ishlitidighan (mexpi seweblar) atalghulirigha qarshi turushni ügen'gen.

2526- sual: islam jeng ilan qilghan jahiliyet dewrining örp - adetliri

islam dini, eqilge we exlaqqa xetiri chong bolghanliq jehettin jahiliyetning xurapat we buzuq étiqadlirigha qandaq urush élan qilghan bolsa, jahiliyetning qebiliwazliq, tekebburluq we irqiy teessupluq üstige qurulghan örp - adetlirigimu shundaq jeng élan qilghan.

2527- sual: islamda teessupluq qilish yoq

islam, jahiliyet dewri örp - adetlirige qarshi turush körishide deslep qilip her türlük teessupluqni yer astigha kömwetti. Musulmanlarga herqandaq teessupluqqa mayil bolushni we uninggha teshwiq qilishni haram qiliwetti. Démek: bir irqning yene bir irqqa, bir rengning yene bir rengge, yaki bir parche zéminning bashqa zéminlarga üstünliki yoq. Shunga musulman kishining bir rengge qarshi yene bir rengge, bir qebilige qarshi yene bir qebilige, bir yurtqa qarshi yene bir yurtqa teessupluq qilishi toghra emes.

Allah we axiret künige ishen'gen kishining bashqa sewebtin emes peqet özining melum bir jemet we milletkemensup bolup qalghanliqi üçünla naheq ishlarda yaki bashqilargha zulum sélishta öz milliti we jemetige yan bésishi toghra emes. Öz jemeti we millitige peqet heq we toghra ishlardila yadrem qilsa bolidu. Allah taala mundaq dégen: i möminler! Xudaliq üçün guwahliq bérishke, özünqlarning yaki ata - ananglarning yaki tughqanliringlarning ziyinigha guwahliq bérishke toghra kelgen teqdirdimu, adaletni berpa qilishqa tirishinglar [nisa sürisi135- ayet] birer qewmge bolghan öchmenlikinglar adil bolmasliqinglarga seweb bolmisun [maide sürisi 8- ayet]

peyghember eleyhissalam jahiliyet dewride keng tarqalghan "zalim bolsun yaki mezlum bolsun qérindishingni yöligin" dégen sözning uqumigha tüzitish kirgüzdi. Kéyin musulmanlarning qelbiga iymán orunlashqanda peyghember eleyhissalam ulargha bashqa menini közde tutup shu sözning özini éytqanda sahabiler heyran qélishqan.

Enes reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi

wesellem: qérindishing meyli zalim yaki mezlum bolsun, (uninggha) yadem bergin! Dédi. Bir kishi: i resulullah! Mezlumghighu yadem bérermen. Emma zalimgha qandaq yadem bérimen? Dep sorighanidi, peyghember eleyhissalam: uni zulum qilishtin tosuwalghining, uninggha qilghan yadamingdur, dédi. (buxari: 6952)

2528- sual: insanning ewzelliki neseb we rengde emes, teqwadarliqta

islam dini jahiliyet dewridikidek neseb we bayliq bilen pexirlinishni, ata - bowisi bilen chongchiliq qilip, bir - birige men palanining balisi, men pokunining ewladi, sen palani sulalidin, men aq tenlik, sen qara tenlik, men ereb, sen ejem dégendek sözlerni qilishni musulmanlarga haram qiliwetti.

Barliq insanlar adem bilen hawwaning baliliridur, allah taala qiyamet küni silerning tégi - tektinglardin we nesebliringlardin sorimaydu, sheksizki, allahning dergahida eng hörmetlik bolidighininglar eng teqwadarliringlardur.

Widalishish hejide herem yurtta we herem éyida minglighan insanlar peyghember eleyhissalamning nutqigha qulaq sélip anglawatqan bir peytte, peyghember eleyhissalam élan qilghan prinsiplarning biri shu idi: i xalayiq! Perwerdigaringlar birdur, diqqet qilinglar! Erebnig ejemge, ejemning erebke, qizilning qarigha, qarining qizilgha teqwadarliqtin bashqa ewzelliki yoq heqiqeten eng teqwadar bolghanliringlar allah dergahida eng hörmetlik hésablinisiler [hujurat sürisi 13- ayet].

2529- sual: ölüklerge yigha - zar qilmaq, jahiliyet adetliridin

islam urush élan qilghan jahiliyet örp - adetliridin yene birsi bolsa: jahiliyet dewridiki kishilerning ölümge munasiwetlik bolghan wayjan - wayyey dep ünlük yiglash, qayghurushta chékidin éshish qatarliq yaman adetliridur.

Islam dini musulmanlarga ölümning sap yoqluq yaki mutleq paniliqqa emes belki peqetla bir dunyadin yene bir dunyagha seper qilishtin bashqa nerse emeslikini, sewr - taqetsizlikning ölük kishini tirildürmeydighanliqini, allahning belgiligen teqdirini qayturiwételmeydighanliqini ügetken. Shunga musulman kishining bashqa herqandaq musibetlerge uxshash ölümnimu sewrchanlıq bilen ibret alghan halda kütiwélishi, musibetke uchrichanda qur'anda körsitilgen bu ayetni oqushi kérek: biz elwette allahning igidarchiliqidimiz, choqum allahning dergahigha qaytimiz [beqere sürisi 156 - ayet]

emma jahiliyet dewridiki kishilerning qiliqliri bolsa islam chekleydighan haram ishlardur, peyghember eleyhissalam bundaq qiliqlargha nepret bildürüp mundaq dégen: ümmitimde jahiliyet dewridin qalghan töt türlük ish bar bolup, ümmitim bu ishlarni tashliyalmaydu. Ular: öz nesibidin pexirlinish, bashqilarning neseblirini söküş, yultuzlardin yamghur tilesh we méyitqa haza échip yiglash. Eger haza échip yighlighan ayal ölüshtin ilgiri tewbe qilmisa, qiyamet küni u qaramaydin kiyim kiygen we bedenni qichishqaq qiliwitidighan yépincha artqan halda ornidin turidu, dédi. (muslim: 934)

musulman kishining musibetlik kiyim kiyip yaki adettiki zinnetlinishni terk étip yaki adettiki kiyimning sheklini özgertip qayghu - hesritini izhar qilishi toghra emes, peqetla éri ölüp ketken ayal kishi er - xotunluqning heqqi - hörmitige we ikkeylenni birleshtürgen

muqeddés rishtige wapadarliq qilish yüzisidin, hemde burunqi er - xotunluqqa tewe bolghan iddet mudditi ichide toy qilmaqchi bolghan erlarning közige chéliqip yürmeslik üçün, töt ay on kün haziliq tutishi kérek.

Emma ölgen kishi ayalning éri bolmay, atisi, balisi yaki aka - ukiliri bolghan teqdirde ayal kishining uninggha üç kéche - kündüzdin artuq qariliq tutishi toghra emes. Érige tudighan bu haziliq bolsa sel qarashqa bolmaydighan bir wajibtur.

Emma sewr - taqet bilen qayghurush, warqirimay yighlash bolsa, gunah bolmaydighan tebiy ishtur.

2530.- sual: islamning dosit - dühmen toghirisidiki bayanati

islam öz eqidisidin gheyriyge sadaqetmenlik étirap qilmaydu, islam qérindashliqidin bashqa rishtini qobul qilmaydu, hemde iymán bilen kupurdin bashqa kishiler arisini ayrip turidighan pasillarnimu étirap qilmaydu, musulmanniñ xoshnisi bolamdu yaki öz milliti bolamdu yaki bir ana bir atidin bolghan bir tughqini bolamdu, islamgha dühmenlik qilidighan kapirla bolidiken, u beribir musulmanniñ dühminidir. Allah taala mundaq deydu: allahqa we axiret künige ishinidighan bir qewmning allah bilen we uning peyghembiri bilen qarshilashqanlarni - ularning aniliri, oghulliri, ya qérindashliri, ya uruq - tughqanliri bolghan teqdirdimu - dost tutqanliqini körmeysen [mujadele sürisi 22- ayet]yene mundaq deydu: i möminler! Eger atiliringlar, qérindashliringlar imandin kupurni ewzel körse, ularni dost tutmanglar [tewbe sürisi 23- ayet]

Toqquzinchi bap. Muamililerdiki hala-haramlar

2531.- sual: insanlarda muamililerning yolgha qoyulushi

allah taala insanlarni bir - birige muhtaj qilip yaratqan, shunga her bir kishining qolida özige lazim bolghan hemme nerse tépilmaydu. Kishining qolida öz hajitidin artuq nersiler bolidu, hemde bashqilarning hajitidin artuq bolghan nersilerge muhtaj bolidu. Bu sewebtin dunyadiki hayat öz yolida méngishi üçün allah taala insanlarga élim - sétim we her türlü yollar arqiliq tawar we menpeetlerni öz'ara almashturushni ilham bergen.

Peyghember eleyhissalam peyghember bolup ewetilgen chaghda ereblarning bezi élim - sétim we tawar almashturush usulliri bar bolup, peyghember eleyhissalam ularning islam sheritige zit kelmeydighan bezi muamile usullirigha yol qoyghan. Islam sheritining nishan we körsetmilirige uyghun kelmeydighan bir qisim muamile usullirini bolsa chekliwetken. Bu cheklime birnechche mezmunning bolishigha asaslan'ghan. Mesilen: gunahqa seweb bolmaq, aldimaq, naheq paydiliniwalmaq we zulum qilmaq qatarliqlar.

2532.- sual: haram qilin'ghan nersilerni sétish haramdur

adette islam chekligen bir gunah ish üçün qollinilidighan yaki kishiler melum bir gunahni qilish üçünla sétiwalidighan nersilerni élip sétish, uning bilen tijaret qilish haramdur. Mesilen: choshqa, mest qilghuchi ichimlik we chékimlik, omumen qilip

éytqanda haram qilin'ghan yémek - ichmeklikler, but - heykel, krést belgilari qatarliqlardek nersiler. Chünki bundaq nersilerni élip - sétip tijaret qilishqa yol qoyush ashu gunah nersilerge teshwiq qilghanliq yaki uni yéqinlashturup qolayliq yaritip bergenlik bolidu. Cheklesh bolsa uning namini öchürüp, kishilerni uningdin yiraqlashturghanliq bolidu.

Enes ibni malik reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem haraqqalaqida on türlük kishige lenet éytqan. Ular: haraqqni yasighuchi, yasatquchi, ichküchi, kötürgüchi, kötertküchi, teqdim qilghuchi, satquchi, pulini yégüchi, sétip alghuchi we sétip aldurghuchi qatarliqlar. (tirmizi: 1295)

2533.- sual: namelum nersini sétish cheklen'gendur

sétilghan tawarning namelum bolishi ikki terep arisida jidelge seweb bolidighanliq yaki bir terepning yene bir terepni gollishigha seweb bolidighanliq üchün peyghember eleyhissalam jidel bilen aldarmchiliqning yolini taqighan halda, talash - tartish tüghduridighan herqandaq kélishimni chekliwetken.

Mana bu heqte haywanning qorsiqidiki nersini, asmandiki qushni, sudiki béliqni we herqandaq namelum bolghan nersini sétish toghruluq cheklime kelgen.

Buning bir misali: burun kishiler méwe, sey - köktöt we ziraetlerni tong waqtida sétishatti, ular soda kélishimi tüzüp bolghandin kéyin sétilghan nersilerge tebiy apet tégip hosul weyran bolatti - de sétiwalghuchi bilen satquchi otturida jidel peyda bolatti. Satquchi: "men sétip boldum, soda pütüp boldi" dése, alghuchi: "manga hosulni satqan iding, men hosul almidim" deytti. Shunga peyghember eleyhissalam pishmighuche tong méwini sétishni chekligen. Tong méwini sétish, derhal méwisini uziwélishni yaki késiwélishni shert qilip satqan teqdirdila meyli bolidu. Peyghember eleyhissalam yene bughday bashiqining aqirip, apet mezigilidin ötüp bolghuche sétilishini chekligen.

Namelumluqning herqandiqi cheklen'gen emes, chünki sétilidighan bezi nersiler anche - munche namelumluqtin xaliy bolmaydu. Mesilen: öy sétiwalmaqchi bolghan adem öyning astigha yaki tam arilirigha qariyalmighinigha oxshash. Lékin bu yerde cheklen'gen nerse talash - tartish, jidel we bashqilarning heqqini naheq yewélishqa élip baridighan köz yumghili bolmaydighan nersining namelum bolup qélishidur.

Eger örp - adette meyli dewétilidighan nerse namelum bolup qalsa soda haram bolmaydu. Mesilen: yerge kömülüp turidighan sewze, turup, chamghur we piyaz qatarliqlarni we qoghun - tawüzluqlarni sétishqa oxshash. Imam malikning qarishiche: soda kélishimde kechüriwétilidighan derijide azghine namelumluq bolsa, kishilerning bu mehsülgha éhtiyaji zor bolsa, soda toghra bolawéridu.

2534.- sual: bazar bahasi bilen oynishish

islam bazarni toluq erkinlikige qoyup bérishni xalaydu. Bazarda körsitilgen tawar bilen tawargha bolghan telepke tayan'ghan tebiy qanuniyetlerning erkin rolini jari qildurushni teshebbus qilidu. Lékin bezi tijaretilerning monopolchiliq qiliwélip baha bilen oynishishidek gheyriy tebiy amillar bazargha tesir körsetse, bundaq ehwalda köpchilikning menpeeti bezi shexslerning erkinlikidin üstün turidu, shunga bundaq

ehwalda jem'iyetning zörür éhtiyajini közde tutup, tamaxor pursetpereslarning ziyankeshlikidin jem'iyetni qoghdash üçün ularning yaman niyitige qarshi turghan halda baha bikitishke ruxset qilinidu.

Imam ibni teymiye qatarliq chong alimlar mueyyenleshtürgendek: baha bikitishning zulum bolghanliqidin haram qilin'ghini, adalet bolghanliqtin yol qoyulghanliri bardur. Imam ibni teymiye mundaq dégen: "eger baha bikitish, kishilerge zulum sélishtirishni, ularni ular razi bolmaydighan bahada tawarlirini sétishqa zorlashni we allah ruxset qilghan nersini qilghili qoymay tosuwélishtirishni keltürüp chiqarsa, u chaghda haram bolidu. Eger kishilerge adalet keltüridighan bolsa, mesilen: jem'iyet zörür muhtaj bolghan nersilerni bazar naxide sétishqa zorlash, tawarning bedilidin artuq pul éliwélishtirishni chekleshtek ishlarda baha bikitip bérish jaiz bolupla qalmay belki wajib bolidu.

2535. sual: monopoliyichi lenet qilin'ghandur

islam dini soda - sétifta shexslarning erkinlikige kapaletlik qilghan bolsimu, lékin bir qisim kishilarning shehsiyetchilik we tamaxorliqi tüpeylidin milletning ozuq - tölüki we zörür éhtiyajliq nersilerde bolsimu bashqilarning hésabigha özlirini béyitishqa urunishi qattiq eyiblen'gen. Qur'an kerimde allah taala mundaq dégen: shühbisizki, pir'ewn, haman we ularning qoshunliri gunahkarlardin idi [el qasas sürisi 8- ayet]

ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: bir adem kélip: i resulullah ! Mallargha muqim baha toxtitip bergin ! Dégenidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: men bahaning muqim bolushi üçün dua qilay, dédi. Andin yene bir adem kélip: i resulullah! Mallargha muqim baha toxtitip bergin ! Dégenidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: alle bahani bezide chühürse, yene bezide örlitidu. Men alle bilen héchbir ademege zulum qilmighan halda uchrishishni ümid qilimen, dédi. (ebu dawud: 3450)

2536. sual: bazar erkinlikige arilishiwalmaq

peyghember eleyhissalam yéziliqning mélini sheherlikning sétip qoyushini chekligen. Ölimalarning éytishiche bu sodining shekli mundaq: yéziliq yat bir adem bazarning telipi bar bir malni shu küning bahasida sétip kétish üçün sheherge kelgende, sheher balisidin biri kélip uninggha: "mélingni manga qoyup qoyghin, qimmetrek bahada aldirimay sétip bérey" dep malni élip qélip bahani örlitishke seweb bolishidur. Nawada yéziliq mélini özi satqan bolsa, hem baha erzanlaytti hem özi paydilinip jem'iyetkimu payda yetküzgen bolatti.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: yéziliqning mélini sheherlik sétip bermisun, insanlarni öz meylige qoyup béringlarki, alle bezilirige bezilirining sewebi bilen riziq bersun! (muslim: 1522)

peyghember eleyhissalamning: kishilerni allah ulargha bir - biri arqiliq bergin riziqni yégili qoyunglar dégen bu ixcham sözi tijaret saheside intayin muhim bir prinsipni belgileydu. U bolsa: bazar we bazardiki bahani shexslarning ariliship tesir körsitishige uchratmastin, normal riqabet we tebiy amillargha qoyup bérish kérek.

Démek: eger u yéziliqtin héchqandaq heq almighan halda uninggha bazar ehwalini tonutup yol körsitip nesihet qilsa chataq yoq. Chünki u nesihet qilsa, xalis nesihet qilghan bolidu. Nesihet bolsa dinning bir parchisidur, belki u din nesihettur dégen

hediske asasen dinning hemmisidur. Emma köpinche ehwalda shérinkane alidighan bédik yaki dellalning shérinkanige bolghan hérismenliki bundaq muamililerde omumiy menpeetni közleshni unutturup qoyidu.

2537. sual: bédikchilik halaldur

yuqirigidin bashqa ehwallarda bédikchilik qilsa bolawiridu. Chünki u, alghuchi bilen satquchi otturisida wastichilik we dellalliq qilishtur. Bu köpinche ehwallarda ikki terepke yaki bir terepke köpligen tawar - mallarni we menpeetni qolaylashturup béridu.

Tijaret muamililirining murekkeplishishige egiship soda wastichiliki hazirqi esrimizde burunqidin bekraq zörür bolup qaldi. Tijarettiki import - éksport we top - parche sodilarda wastichilar muhim rol oynaydighan bolup qaldi. Wastichi özining tapan heqqini pütüshken boyiche ya melum miqdarda pul, ya paydining melum pirsenti sheklide alsa bolidu. Wastichining ish heqqi halal bolush üçün ikki shert bar:

1 - bir terepke payda yetküzüsh yaki özi payda élish üçün ikki terepning birini gollimasliq.

2 - kishilarning aq köngülliki, saddiliqi yaki hajetmenlikidin paydilinip aldamchiliq qilmastin özining chiqarghan küchige, tökken terige layiq heq élish.

2538. sual: tijarette aldash we naheq payda élish haramdur

bazargha ziyaliq arilishiwélishni cheklesh üçün peyghember eleyhissalam musulmanlarni tawar bahasini xéridarlargha örlitip qoyush üçün malni yuqiri bahada alghan xéridar bolup körünüshni chekliwetken. Bundaq qilghan ademning sétiwélish niyiti bolmastin belki bashqa kishilerge tawarni qimmetrek aldurush niyiti bolidu. Köpinche ehwalda mal igisi bilen pütüshüp xéridarlarni gollash üçün shundaq qilidu.

Soda muamilisi bahada qara qoyush we tijarette naheq payda éliwélishning herqandaq sheklidin xaliy we yiraq bolishi üçün peyghember eleyhissalam mal bazargha yétip kélishtin burun malning aldigha chiqip sétiwélishni chekligen. Chünki bundaq qilish malni bazarning normal özgirishige qarap munasip bahada sétishqa toshqunluq qilghanliq bolidu. Bezide mal igisi bazardiki bahadin xewersiz bolup qélip gollunup kétidu. Shunga peyghember eleyhissalam mélini aldigha chiqqan ademge bazar bahasidin xewersiz halda erzan sétip qalghan ademge, bazardiki heqiqiy bahani uqqandin kéyin pushayman qilsa, sodidin yéniwélish ixtiyarini bergen.

Abdullah ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: biringlar yene biringlarning sodisi üstige soda qilmisun (yeni uning sodisini buzup, özining mélini satidighan ishni qilmisun)! Yolda kéliwatqan mal bazargha kélip chüshürölüp bolmighiche, uning aldigha chiqip sétiwalidighan ishni qilmanglar. (buxari: 2165)

islam dini élim - sétimda we insanlar ara barliq muamililerde aldamchiliq we saxtipezlikning herqandaq sheklini haram qilidu. Undaq bolidiken musulman kishi barliq ishlerida rastchil bolishi, bashqilargha semiymiylik bilen yol körsitishni maddiy menpeettin bekraq paydiliq dep bilishi kérek.

Hekim ibni hizam reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: sodilashqan ikki kishi sodigha pütüshken yerdin ayrilip

ketmigenla bolsa, sodida yéniwélisish ixtiyarliqi bolidu. Eger her ikkilisi rastchil bolup, mélining heqiqiy ehwalini ochuq éytisa, sodisida her ikkisige beriket bérilidu. Nawada eyiblrini yoshursa, her ikkisining sodisining berikiti kétidu. (buxari: 2079)

buninggha binaen ilgiriki musulmanlar maldiki eyibni yoshurmay körsitip satatti, yalghan sözlimey rast sözleytti, aldimay semimiy muamile qilatti.

2539.- sual: sodida köp qesem qilish

aldamchiliqni yalghan qesem bilen yögise gunahi téximu éghirlishidu. Peyghember eleyhissalam omumen qesem ichishtin, xususen yalghan qesem ichishtin tosqan.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: (soda sétiqta qilin'ghan) qesem malning sétilishigha seweb bolidu, lékin beriketni kötüriwétidu. (buxari: 2087)

sodida köp qesem ichish birinchidin muamile qilghuchilarni gollash charisi bolup qélisish jehettin gumanliq ish bolghanliqtin, ikkinchidin qelbidin allahning ismini ulughlash rohini yoqutushqa seweb bolidighanliqidin yaman körülgen ishtur.

2540.- sual: taraza – ölchemde kem bérish

aldamchiliq türlirining yene biri bolsa: taraza - ölchemde kem bérishdur. Qur'an kerim muamilining bu teripige alahide köngül bölgen, hemde uni en'am sürisining axiridiki on wesiyyetning biri qilghan: ölchemni we tarazini toghra qilinglar, héchqandaq ademni küchi yetmeydighan ishqa tekliq qilmaymiz [en'am sürisi 152- ayet] allah taala yene mundaq dégen: siler bashqilargha ölchep bergende, toluq ölchenglar we toghra tarazida tartip béringlar, bundaq qilish yaxshidur, axiretlikinglar üçün téximu obdandur. [isra sürisi 35- ayet] yene mundaq dégen: ölchemde we tarazida kem bergüchilerge way! Ular kishilerdin ölchep alghan chaghda, toluq alidu. Kishilerge ölchep yaki tartip bergen chaghda, kem béridu. Ular büyük bir künde tirilidighanliqigha ishenmemdu? U künde insanlar alemlarning perwerdigarining hozurida tik turidu [muteffifin sürisi 1- 6- ayetler]

bu mesilide musulman kishi küchining yétishiche diqqet qilishi kérek. Chünki heqiqiy adilliqni tesewwur qilmaq qiyin, shunga qur'an kerim: bashqilarning heqqini taraza - ölchemde toluq béringlar dégen buyruqning arqidinla: héchqandaq ademni küchi yetmeydighan ishqa tekliq qilmaymiz [en'am sürisi 152- ayet] dégen.

Musulman kishi pütün hayati we barliq muamililiride mushu muamile usulini ülge qilishi kérek. Ölchem tarazida özige ayrim, bashqilargha ayrim ikki xil bolmay, özining heqqini toluq alghandek, bashqilarghimu heqqini toluq bérishi kérek.

2541.- sual: oghrilan'ghan we bulan'ghan nersini sétiwélisish oghri bilen bulangchigha shérik bolghanliqtur

jinayetchini siqip chiqirip, jinayetke qarshi turush üçün haram qilin'ghan muamililer türliri qatarida yene: bir nersining bulan'ghan yaki oghrilan'ghan yaki heqsiz tartiwélin'ghan nerse ikenlikini bilip turup, u nersini sétiwélisishmu musulman kishige haram qilin'ghan. Chünki bu, bulangchi yaki oghri yaki tajawuzchining bulash, oghrilash we tajawuzchiliq jinayetlirige yordam bergenlik bolidu. Waqitning uzirishi oghrilan'ghan yaki bulan'ghan nersining süpitini özgertelmeydu. Chünki islamda uzun muddetning ötishi haram nersini halal qilalmaydu. Hemde konirash bilen esliy igisining heqqini chüshüriwételmeydu, bu hazirqi qanunlardimu shundaq.

2542.- sual: jazanining uqumi

jazane dégen söz mena jehettin artuq iélîsh, dégen menani bildürîdu. Jazane dégen söz istilah jehettin malni malgha almashturghanda ikki terepning birining malni bedelsiz artuq iéliwélîshini körsitidu. Yaki malni malgha almashturghanda ikki terepning birige bérîsh shert qilin'ghan bedelsiz artuq malni körsitidu.

2543.- sual: jazane haram

islam tijaret yoli arqiliq pul tépîshni mubah qilghan. Allah taala dédi: i möminler! Bir - biringlarning mallirini naheq yol bilen yewalmanglar, ikki terep razi bolushup qilishqan soda - sėtiq arqiliq érîshilgen nerse buningdin mustesna [nisa sûrisi 29- ayet] yene tijaret üçün seperge chiqquchilarni maxtap mundaq dédi: beziler allahning pezlini tilep yer yüzide seper qilidu [muzzemmil sûrisi 20- ayet]

lékin islam pul - mélini jazane arqiliq köpeytîshke urun'ghan herqandaq kishige yolni taqap, jazanining köpinimu, ézinimu haram qiliwetti. Jazane cheklen'gen turuqluq jazane yégen yehudiylarni qattiq tenqid qildi. Qur'an kerimning eng axirida nazil bolghan ayetliri ichide munu ayetler bar idi: i iyman éytqan kishiler! Mömin bolsanglar allahning azabidin saqlininglar, qalghan jazanini tashlanglar. Eger undaq qilmisanglar, bilinglarki, allah we uning resuli silerge urush élan qilidu. Eger tewbe qilsanglar, sermayenglar uzenglargha qaytidu, bashqilarni ziyan tartquzmaysiler, özünglarmu ziyan tartmaysiler. [beqere sûrisi278- 279- ayetler]

peyghember eleyhissalam jazane we jazanixorlarga urush élan qildi, hemde uning jem'iyetke bolghan xetirini bayan qilip mundaq dédi: peyghember sellellahu eleyhi wesellem jazane yégüchige, yégüzgüchige, guwahliq bergüchige we katibliqini qilghuchigha lenet éytqan. (tirmizi: 1206)

2544.- sual: jazanining haram qilinîshining bayani

jazane qilish islam dinida eng qattiq shekilde haram qilin'ghan ishtur. Jazane qilish qur'an kerim, hedis shirip we barliq alimlarning birliki arqiliq haram qilin'ghandur. Allah taala jazanini haram qilip mundaq dédi:

jazane, usüm yégen ademler (qiyamet küni görîliridin) jin chépîlip qalghan sarang ademlerdek qopidu. Bu shuning iüchünki, ular allah haram qilghan ishni halal bilip: "soda - sėtiq, jazanige ioxshash (jazane némîshqa haram bolidu?)" dédi. ALLAH soda - sėtiqni halal qildi, jazanini, (bedelsiz bolghanliqi, shexske we jemiyetke ziyanliq bolghanliqi iüchün) haram qildi. Kimki perwerdigari teripidin wez - nesihet kelgendin kéyin (yeni jazane meni qilin'ghandin kéyin uningdin) yansa, burun alghini uzining bolidu, uning ishi allahqa tapshurulidu (yeni allah xalisa iüni kechürîdu, xalisa jazalaydu). Qayta jazane qilghanlar ehli dozax bolup, dozaxta menggü qalidu.[süre beqer-275]

bu ayet jazanixorlarning qiyamet küni tirildürlüp qebriliridin chiqirilghandiki ehwallirini bayan qilip bérîdu. Bu köp sandiki tepsirshunaslarning bu ayetke bergen menasidur.

Jazane iüchün alghan nerse meyli az bolsun, meyli köp bolsun, qerzge iélin'ghan pul meyli tijaret qilish iüchün iélînsun, meyli turmushigha ishlitish iüchün iélînsun, jazanixorluq hemme sûretliri we shekilliri bilen haramdur.

Peyghember eleyhissalam jazanixorluqning haramliqini hejjetul widada musulmanlarga sözligen sözide ilan qilip mundaq dégen: "bilinglarki, jahiliyet dewridiki jazanimu emeldin qaldurildi. Men aldi bilen jemetimizdin abbas ibni abdulmuttelibning jazanilirini emeldin qaldurdum, uning barliq jazanisi inawetsiz qilindi."

jazanixorluqning gunahi peqet jazanini yégen ademgila xas emes eksiche uning gunahi hem jazane yégen ademge hem jazane yéyishke yordemleshken kishilergimu bolidu.

2545.- sual: jazanixorluqning haram qilinishing hékmiti

jazanixorluq bolsa sediqige zit we ziyanliq yoldur. Shunga allah taala jaznixorluq bilen sediqini bir - birige sélishturup mundaq dédi: allah jazanining (berikitini) uchürüwétidu, sediqining (berikitini) ziyade qilidu. ALLAH herbir nashükür (yeni jazanini halal sanighuchi) gunahkarni dost tutmaydu [süre beqere-276].

Jazanixorluqta héchqandaq yaxshiliq yoq. Jazanixorluq qilip tapqan pullar tézla tozup kétidu we yoq bolup kétidu. Jazanixorluq qilip tapqan pullar xuddi közge shundaq chiq körün'gen we birdemdin kéyinla tozup kétidighan sopunning maghzipigha oxshaydu.

2546.- sual: jazanini chekleshning hékmiti

islam jazane mesiliside qattiq ching turup, uning haramliqini tekitligenlik peqetla insaniyetning exlaqiy, ijtimaiy we iqtisadiy menpeetini közligenliktur. Islam alimliri jazanini haram qilishning hékmiti heqqide bir qanche seweblerni körsetken bolup, yéngi tetqiqatlar bu seweblerning orunluq ikenlikini mueyyenleshtürgen, hemde uni tekitlep toluqlighan. Bu heqte imam razi tepsiride bayan qilghan seweblar bilen boldi qilimiz:

birinchidin: jazane bashqa bir insanning mélini bedelsiz éliwélishtu teqezza qilidu. Chünki bir tenggini ikki tenggige satidighan kishi bir tenggige bedelsiz ige bolghan bolidu. Kishilarning pul - méli éhtiyajigha zich baghlan'ghan bolup, uni orunsiz yewélishtu chong haramliq teripi bar.

Ikkinchidin: jazanige tayinish kishilerni herxil hüner - kesipler bilen shughullinishtin tosüp qoyidu, chünki bir tengge igisi jazane kélishtu arqiliq neq yaki nési bolsun artuq bir tenggini qolgha keltürelise, bundaq tirikchilik qilish uninggha yenggil tuyulidu - de, hüner - kesip, tijaret we sanaetlarning japa - musheqqetlirini tartish uninggha éghir kélidu. Mana bu ehwal xelqning menpeet yollirining üzülp qélishtu élip baridu. Melumki, tijaret, hüner - kesip, sanaet we güllendürüsh qatarliqlar bolmisa, dunya tereqqi qilmaydu.

Üchinchidin: jazane, kishiler arisida qerz arqiliq yordem qilish rohining yoqulishini keltürüp chiqiridu. Chünki jazane cheklense bir tenggini qerz bérup, kéyin shu bir tenggini qayturup élishqa köngül razi bolidu. Nawada jazanige yol qoyulsa, muhtajning éhtiyajidin paydilinip, bir tengge ornigha ikki tengge alghusi kélidu. Mana bu ehwal yaxshiliq qilish, xeyr - éhsan qilish we qiyin ehwallar astida esqétish qatarliq ésil rohlarni yoqutup qoyidu.

Tötinchidin: köpinche ehwalda qerz bergüchi bay, qerz alghuchi kembeghel bolidu. Undaqta jazanini yolgha qoyghanliq, baygha ajiz kembeghelning pul - mélini artuq

éλιwélishqa yol qoyghanliq bolidu - de, bu ish rehimdillikke zit kélidu.

Buning menisi: jazanide küchlükning menpeeti üçün ajizning süyini siqip chiqirish dégendek illet bar bolup, jazanining netijisi: bay téximu bek béyip, kembeghel téximu bek kembeghellishishtur. Bu ehwal jem'iyettiki bir tebiqining bashqa bir yaki bir qanche tebiqilarning qan teri bedilige bodilip kétishige élip baridu - de, jem'iyette heset we öchmenlik peyda qilidu. Jem'iyet tebiqiliri otturida öz'ara sinipiy küresh otini yaqidü. Hertürlük qarighularche inqilab we buzuq pikirleri keltürüp chiqiridu. Yéqinqi tarixmu jazane we jazanixorlarning iqtisad, siyaset, yerlik we xelq'ara tinchliqqa neqeder xeterlik ikenlikini ispatlidi.

2547- sual: ösüm yégüzgüchi we jazane kélishimini yazghuchining hökümi

ösüm yégüchi - pul - mélini qerz alghuchigha bérıp turup, uni ösümi bilen qayturup alidighan kishidur. Bundaq adem allahning we kishilarning neziride sheksiz mel'undur. Lékin islam özining haram qilishtiki qaidisi boyiche bu jinayetni ösüm yégüchigila qaritip qoymay, belki ösüm yégüzgichinimu yeni bashqilardin alghan qerzge ösüm bérighannimu, ösüm kélishimini yazghuchinimu we ösüm kélishimige guwah bolghuchilarnimu bu jinayet gunahigha shérik dep qaridi.

Abdullah ibni mes'ud reziyellahu enhuning mundaq dégenliki riwayet qilinidu: bilip turup jazane yégüchi, yégüzgüchi we uni yazghuchi; hösn tüzesh üçün xal chektürgüchi we chekküchi; zakatqa tosalghuluq qilghuchi; hijret qilip bolup, dindin yéniwalghan erabi qatarliqlar qiyamet küni muhemmed sellallahu eleyhi wesellemning lenitige duchar bolghuchilardur. (nesai: 5102)

2548- sual: ösümlük qeriz alghuchigha gunah bolmasliqining sheritliri

eger ösüm bergüchi pewqul'adde jiddiy zörüriyet tüpeylidin ösüm bilen qerz élishqa mejbur bolup qalghan bolsa, tüwendiki shertler tépilsa, jazanining gunahi peqetla ösüm alghuchigha, guwahchigha we yazghuchighila bolidu, qerz alghuchigha bolmaydu:

1- éhtiyaj ikkinchi orunda turidighan toluqlighuchi éhtiyaj bolmastin, heqiqiy zörür éhtiyaj bolishi shert. Zörür éhtiyaj déginimiz - eger qerz almisa halaketke chüshüp qalidighan, ozuq - tölük, soghuqtin saqlaydighan kiyim - kéчек, yéqilghu we dora qatarliqlardek hayatigha zörür bolghan nersilerni ösüm bilen qerz almisa bashqa héchqandaq yol bilen qamdiyalmasliq halitidiki muhtajliqtur. Emma pulini téximu awutush yaki tijaret dairisini téximu kéngeytish bolsa, bundaq zörür muhtajliq dairisige kirmeydu.

2- bundaq zörür ehwalda zörür bolghan miqdardin artuq qerz almasliqi shert. Mesilen: toqquz tenggige zörür éhtiyaji bolghan ehwalda on tenggini ösüm bilen qerz alsa, ösüm gunahi yenila ösüm bergichigimu bolidu.

3- yene bir tereptin éytqanda, u maddiy qiyinchiliqtin qutulush üçün barliq yollarni méngip bolghan bolishi shert. Musulman qérindashliri uninggha yadrem bérishi wajib. Nawada ösüm bilen qerz élishtin bashqa héchqandaq chare tapalmisa, bundaq ehwalda hayatini saqlap qélish üçün shu ehwalgha layiq qerz alsa allah kechüriwéter.

4- bundaq mejbur bolup qalghanda ösümlük qerzni yaqturup emes, könglide uninggha nepret bildürüp élishi shert. Shundaq qilghandila allah uninggha chiqish yoli qilip béridu. Peyghember eleyhissalam qerz toghrisida allahdin panah tileydu. Musulman kishi bilishi kérek bolghan islam ehkamliridin biri bolsa: islam dinining musulmanni turmush we kündilik hayatida ottura hal bolushqa buyrighanliqidur. Allah taala mundaq deydu: israp qilmanglar, allah heqiqeten israp qilghuchilarni yaqturmaydu [en'am sūrisi141- ayet] israp qilmighin, israp qilghuchilar heqiqeten sheytanlarning qérindashliridur [isra sūrisi 26- 27- ayet]

2549.- sual: islamning pul xejleshke bolghan telipi

qur'an kerim möminlerdin pul xejleshni telep qilghanda, ulardin peqet pul - mallirining bir qisminila xejleshni telep qilghan. Tapqan pulining bir qismini xejligen kishi adette namratliship qalmaydu. Bundaq otturahal bolush musulmanni qerz élishqa muhtaj qilmaydu.

2550.- sual: peyghember eleyhissalamning qerzdin panah tileshtoghrisidiki dualiri

peyghember eleyhissalammu qerz élishni musulman üçün yaqturmighan. Chünki qerz dégen, erkin, hör ademning neziride kéchisi ghem, kündüzi xarliqtur. Peyghember eleyhissalammu qerz toghrisida allahdin panah tilep mundaq deytti: i alle! Sanga séghinip horunluqtin, bek qérip kétishtin, qerzdarliqtin, gunahtin, dozax azabidin, dozax we qebrining pitnisidin, qebre azabidin, bayliq yaki kembeghellik pitnisining yamanliqidin, dejjal pitnisining yamanliqidin panah tileymen. I alle! Gunahlirimni qar we muz süyi bilen yughin, aq kiyimni kirlerdin paklighiningdek, qelbimni gunahlardin paklighin. Men bilen gunahlirimning arisini meshriq bilen megghribning arisidek yiraq qilghin. (buxari: 6375)

aishe reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember eleyhissalam namazda mundaq dua qilatti: i alle! Men sanga séghinip qebre azabidin, kazzab dejjalning pitnisidin, hayat - mamatning pitnisidin, gunah - mesiyettin we qerzge pétip qélishhtin panah tileymen.

2551.- sual: qerzdarliqning yaman aqiwiti

bir kishi peyghember eleyhissalamdin: i resulullah ! Qerzge pétip qélishhtin némanche köp panah tileysen? Dep sorighanidi, peyghember eleyhissalam: chünki insan qerzge patqanda, yalghan éytidighan we wediside turmaydighan bolup qalidu, dédi. (buxari: 833) buning bilen peyghember eleyhissalam qerzning exlaqqa bolghan xewp - xetirini körsetken.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: shehid bolghan ademning qerzdin bashqa pütün gunahliri megghpiret qilinidu. (muslim: 1886)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: shéhidning tunji qéni éqishi bilenla uning qerzdin bashqa pütün gunahliri megghpiret qilinidu. (elkebir 5552)

mana bu yolyoruqlargha asasen, musulman kishi qattiq hajiti bolmisa qerz almasliqi, qerz élishqa mejbur bolghanda choqum ada qilish niyiti bilen élishi kérek.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki kishilarning mélini qayturup bérish niyiti bilen qerz alsa, alle uninggha qerzni qayturushini muyesser qilidu.

Kimki ularning mélini ziyan'gha uchritish niyiti bilen qerz alsa, alle uning özini ziyan'gha uchritidu. (buxari: 2387)

2552.- sual: jazanixorluqning türleri

jazane mundaq ikki xil bolidu, nersining bedilini artuq iélish jazanisi, nersining bedilini nési qilish jazanisi.

2553.- sual: nersining bedilini artuq iélish jazanisining bayani

bu jazanidin, jazane malliridin bir jinstiki malni bir - biri bilen almashturghan ikki ademning biri yene bir tereptin artuq mal iéliwélishi közde tutulidu. Bu jazanining nersining bedilini artuq iélish jazanisi dep atilishining sewebi bolsa, malni bir terepke artuq bérish mal almashturushush muamiliside shert qilin'ghanliqi üchündür. Bir terepning malni yene bir terepke qarighanda artuq iéliwélishi haramdur.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kümüşni kümüşke, altunni altun'gha neqmu neq tégishse jazane bolmaydu, undaq bolmighanda jazane bolidu. (muslim: 1584)

bir - biri bilen almashturulghan yaki biri yene birige sétilghan ikki nerside, ularning birini yene biridin artuq iélishning haram bolushidiki seweb bolsa, u ikki nersining bir jinstiki nerse bolush bilen uning kemchilidighan yaki tartilidighan nerse bolushidur.

2554.- sual: nersining bedilini nési qilish jazanisi

bu, kéchiktürüş jazanisidur, yaki qerzdargha qerzge bérilgen nersining qayturup bérilidighan waqtini uzartip bergenliki üchün qerzdarning qerz igisige bérilidighan artuq malidur. Bu islam kélishtin burun ereblarning ichide omumlashqan jazanixorluq idi. Allah taalaashundaq jazanixorlarni tenqid qilib mundaq dédi: i möiminler! Jazanini qatmuqat ashurup yémenglar, meqsidinglarga iérishish üchün allahtin (nehyi qilghan ishlarni terk iétip) qorqunglar [130]. Kapirlar üchün teyyarlan'ghan dozaxtin (yeni dozaxqa kirishke seweb bolidighan yaman ishlardin) saqlininglar [131]. Silerge rehmet qilinishi üchün, allahqa we peyghemberge itaet qilinglar [süre al imran-132].

2555.- sual: artuq bahada nési sétishning hökümi

bu yerde shuni éytip ötüş kérekki, musulman kishi bir nersini neq pul bilen sétiwalsimu bolidu yaki raziliship pulini kéchiktürüp bersimu bolidu. Peyghember eleyhissalam öyidikilerge bir yehudiydin nésige ashliq sétiwélip, uninggha bir sawutni renige qoyghan.

Eger satquchi xuddi бүгүнкi күнлерде көпінче тижаретчилер қиливатқандек, kéchiktürüş sewebidin bahani ashursa, bezi feqihler zamanning muqabilige malning awushi jehettin jazanige oxshap qalghanliqigha asasinip bundaq sodini haram dep qarighan.

Emma alimlarning köpchiligi uni jaiz dep qarighan. Chünki herqandaq nerse eslide halal bolidu, haram deydighan'gha bir delil yoq. Hemde bu soda jazanige bezi jehettin oxshisimu hemme jehettin oxshap qalmaydu. Satquchi bezibir nersini közde tutup bahani ashursa bolidu. Emma baha bashqilardin orunsiz paydiliniwélish we éniq zulum qilishqa élip baridighan derijide ashurulsa, bahani ashurush haram bolidu.

2556- sual: malgha aldin pul ötküzüp qoyushning hökümi we sherti

yuqiriqi mesilining eksiche, musulman kishi malning pulini neq bérip, malni melum muddettin kéyin tapshuriwalsimu bolidu, bu islam fiqhida (selem) dep atilidu.

Bu, medinide bolup kelgen bir xil soda muamilisi bolup, peyghember eleyhissalam uni islam sheritining muamililerdiki tüzümige uyghun qilish üçün bezi özgartishlerni kirgüzüp uninggha bir qanche shertlerni belgiligen.

Kemchende, éghirliqta muddet belgiliwélis bolsa, sodida namelumluq we talash - tartish bolmaydu. Medinilikler yene mueyyen derexlerning méwisige aldin pul ötküzüp qoyushatti, bundaq sodilarda namelumluq bolghachqa peyghember eleyhissalam buningdin tosti, chünki, ashu belgilen'gen derexlerge apet tégip qélip, méwe bermey qélishi mumkin.

Démek: bundaq soda - muamilining saghlam shekli: mueyyen derexning méwisini yaki mueyyen zéminning bughdiyini dep shert qilmay, munche kilo yaki munche charek dep ölchemni shert qilip sodilishishtur. Eger bu kélisimde dihqandin orunsiz paydiliwélis bolup qalsa, soda bundaq ehwalda haram bolup qalidu.

2557- sual: kapirlarning yurtida jazanixorluq qilishning hökmi

bu mesile heqqide islam alimliri ixtilaplashti. Piqhi alimlirining axirqi xulasisi shuki, kapir yurtida musulmanning kapir bilen jazanixorluq qilishining toghra bolushi iüchün musulmanning chuqum payda alidighan terep bolushi lazimdur. Yeni musulman jazanidin kelgen ösümni kapirgha bermey belki uni alidighan terep bolushi lazim. Yene kélip musulman shu chaghda kapir yurtida turghan bolushi lazim. Shunga musulmanning musulman yurtida turup u yerdiki kapirlar bilen jazanixorluq qilishi toghra emes. Shuningdek yene musulmanning kapir yortida turup kapirlardin alghan mal dunya, ularni aldash, oghrilash we bulash yolliri arqiliq emes kapirlar musulman bilen birer muamile qilip öz raziliqi bilen bergen mal dunya bolushi lazim. Imam ebuhenife bilen imam muhemmeddin ibaret bu ikki imamning köz qarishiche eger musulman kapir yurtida turghan we pulni kapir yurtidiki kapir bankisigha ösümge qoyghan bolsa, toghra bolidu. Shuningdek yene musulmanning kapir dölitige usümge qerz bérishimu toghridur. Emma musulman musulman yurtida turghanda kapirlarning bankisi meyli musulman yurtida bolsun meyli kapir yurtida bolsun u musulmanning kapirlarning bankisigha usümge pul qoyushi toghra emes. Musulmanning musulman yurtida turup undaq qilishi toghra emes chünki, musulman yurtida islamning hökümliri ijra qilinip turidu. Kapirlar bilen jazanixorluq qilishqa bolidu, dégen fiqhishunaslar jazanixorluqning kapirlarning yurtida bolushini shert qilidu.

2558- sual: islam yurtining kapir yurti bolup hisaplinishining sheritliri

bir islam yurtining kapir yurti bolup hésablinishi iüchün u yurutta mundaq üç xil shert tépilishi lazim.

1. islam yurtida musulmanlarga tewe bolghan barliq hoquqlarni kapirlar igelliwalghan bolushi lazim.

2. musulmanlar, ulargha sirtidiki musulmanlarning yardimi kirelmeydighan derijide

her tereptin kapirlar teripidin qorshawning ichide qalghan bolushi lazim.

3. u yurutta islam hökümliridin birermu höküm ijra qilinmaydighan bolushi lazim.

2559.- sual: zöröriyetning haram ishlarni halal

qilidighanliqning delili

yuqirida bayan qilip ötkünimizdek jazanixorluqta héchqandaq yaxshiliq yoqtur. Jazanini yéyishmu we bashqilargha yédürishmu keskin halda haramdur. Jazanining haramliqi jazanigha alaqisi bar hemme kishini öz ichige alidu.

Haris reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem jazane yégüchi, yégüzgüchi, guwah bolghuchi we uni yazghuchigha; xal chektürgüchi we chekküchige; (iüch talaqtin kéyin) ayalini halallatquchi we halal qilip bergüchige lenet ioqudi. Aridin biri: késeldin dawalinish iüchün xal chektürse bolamdu? Dep sorighanidi, peyghember eleyhissalam: bolidu, dep jawab berdi. (nesai: 5104)

jazanini yéyish yaki iélish zöröriyet tépili qalsa haram ishlarni qilishmu halaldur, dégen qaidige asasen qattiq zöröriyet tépili qalghanda toghra bolidu. Bu qaide allah taalaning: " allah silerge uzi ulüp qalghan haywanni, qanni, choshqa göshini, allahtin gheyriyning (yeni butlarning) nami iéytilip boghuzlan'ghan haywanni yéyishni haram qildi, kimki uz ixtiyariche emes, ilajisizliqtin (yuqiriqi haram qilin'ghan nersilerdin) hayatini saqlap qalghudek yése, uninggha héch gunah bolmaydu. Heqiqeten allah nahayiti meghpiret qilghuchidur, nahayiti méhribandur." [süre beqere-173] dégen ayitidin iélin'ghandur. Yeni kimki ayette bayan qilin'ghan haram nersilerdin yéyishke mejbur bolup qalsa, u ademning u nersilerdin behriman bolush meqsiti bilen emes we iéhtiyajidin iéship ketmestin belki iéhtiyajigha chushluq yése bolidu. Haram nersilerni yéyishtin peqet achliqtin saqlinish we hayatini saqlap qélishla meqset qilinidu. Chünki, zöröriyet tépili qélip yolgha qoyulghan hökümning yolgha qoyulishi hökümge bolghan zöröriyetke qarita bolidu. Bu, eger haram qilin'ghan shu nersini yéyish arqiliq u ademning yeydighan nersige bolghan iéhtiyaji tögeydighan bolsa, ish shundaq bolidu. Emma u ademning eger yeydighan nersige bolghan ihtiyaji u nersini yéyish arqiliq tögimeydighan bolsa, u nersidin qorsaq toyghuche yéyishkimu bolidu. Chünki, u adem eger u nersidin qorsaq toyghuche yémise, u nersini tekrar yéyishke mejbur bolup qalidu. Yuqiridiki ayette bayan qilin'ghan haram nersilerni zörör tépili qalghanda yéyishke bolghinidek jazaninimu zöröriyet tépili qalghanda yése bolidu. Chünki, jazaninimu qattiq zöröriyet tépili qalghanda yéyishke bolidighan haram nersilerning qataridindur.

2560.- sual: zörüriyet we hajat

zöröriyet dégenlik shuni qilmisa yaki shundaq qilmisa bolmaydighan haldiki ehwaldur. Hajet dégen meqsetke yétish iüchün asanchiliqni telep qilidighan halettur. Gerche hajat sewebi bilen yolgha qoyulghan höküm waqitliq emes belki uzun waqit dawam qilidighan bolsimu, lékin hajat zöröriyettin töwen derijidur. Yolgha qoyulghan birer höküm eger qiyasqa zit kelse, u hökümni hajat sewebi bilen yolgha qoyulghan höküm, déyilidu. Eger u höküm qiyasqa zit kelmise, u hökümni hajat sewebi bilen yolgha qoyulghan höküm dégendin qiyas arqiliq yolgha qoyulghan höküm, dégen yaxshiraqtur.

Heqiqet shuki, hajat sewebi bilen yolgha qoyulghan hökümler toghriliqi heqqide

qur'an yoki hedistin delil kelgen ishlarda yoki musulmanlar qilip kelgen ishlarda, yoki toghriliqi heqqide qur'an yoki hedistin delil kelmigen yoki musulmanlar qilip kelmigen, emma ularni qilishtin cheklep qur'an yoki hedistin xususiy delil kelmigen, lékin sherette ularni qiyas qilishqa bolidighan hökmi bayan qilin'ghan ishlar kelgen ishlarda yolgha qoyulidu.

Toghriliqi heqqide qur'an yoki hedistin delil kelmigen yoki musulmanlar qilip kelmigen, sherettimu ularni qiyas qilishqa bolidighan hökmi bayan qilin'ghan ishlar kelmigen, musulmanlarchimu we jeméyetkimu paydisi bolmighan ishlarni gerche ulargha hajet bardek körülsimu qilish toghra emes.

2561- sual: quran, hedis, qiyastin delili kelmigen ishlarning qandaq bolidighanliqi heqqidiki hökümler

1. bir nersini ijarige bérishning toghra bolushi. Bir nersini ijarige bérish gerche qiyasqa xilap bolsimu kishilerning uninggha hajiti bolghanliqi iüchün peyghember eleyhissalamning hedisi arqiliq yolgha qoyuldi.

2. nésini neqqe sétish sodisi. Gerche qolida yoq nési bir nersini sétish qiyasqa xilap bolsimu kishilerning shundaq qilishqa iéhtiyaji bolghanliqi iüchün peyghember eleyhissalamning hedisi arqiliq yolgha qoyuldi.

3. sétilghan nerse birige tewe chiqip qalsa, u nersini sétip alghan ademge uning pulini u nersini satqan kishidin qayturup iélip bérishke képil bolush. Bu képillik gerche qiyasqa xilap bolsimu barliq alimlarning birliki arqiliq yolgha qoyulghan qiyas bu képillikni qobul qilmaydu.

4. bidikni mesilen alghan her 100som paydidin munche pul sanga bolsun, dep ijarige iélish. Bidikni bu shekilde ijarige iélish toghridur. Emma qiyasning qarishi boyiche bidikni u shekilde ijarige iélish toghra emes. Eslide bidikke uning tengtüşige bérilgen ish heqqi bérilidu. Lékin, alimlar kishiler bidikni shundaq ijarige iélip adetlen'genliki iüchün bidikni ijarige iélishni toghra, dep qaridi.

5. bala iémitish iüchün iénik ana ijarige iélish. Iénik anini ijarige iélishda ijarige iélin'ghini süt bolidu, emma iénik anining qilidighan xizmetliri sütke qoshumche bolidu, dégen qarashqa asasen iénik anini ijarige iélish, kishiler shundaq qilip kelgenliki we allah taalaning "eger ular siler iüchün (baliliringlarni) iémitip berse, ularning (iémitish) heqqini béringlar" [süre talaq 6- ayetning bir qismi] dégen ayiti kelgenliki iüchün yolgha qoyuldi.

6. bir nerse yasatturush. Ayagh, kiyim kichék tiktürgen'ge we öy jahazliri yasatturghan'gha oxshash bir nerse yasatturush iüchün pul béríp qoyush kishiler shundaq qilip kelgenliki iüchün toghra dep qarilidu.

7. pul béríp munchigha kirish. Qiyas qaidisige asasen pulini tölep munchigha kirip yuyunush toghra emes. Chünki, munchigha kirip yuyunush munchining qizziq siüyini ishlitishtin ibarettur. Yene kélip munchining igisi we munchigha kiridighan ademler öz-ara bir - biridin alidighan menpeet dairisi namelumdur. Yeni munchigha kirgen ademning u yerde qanchilik su ishlitidighanliqi namelumdur. Shunga pul béríp bolsimu munchigha kirip yuyunush qiyasqa asasen toghra emes. Lékin, kishilerning pul béríp munchigha kirishke iéhtiyaji bolghanliqi we kishiler shundaq qilip adetlen'genliki iüchün

pulini béríp munchigha kirish toghra, dep qarilidu.

8. wesiyet qaldurup qoyup kétish. Qiyas qaidisige asasen bir ademning mirasxorlirigha özi ulüp ketkendin kéyin mirasxorlirining bir kishige u ademning mal dunyasidin melum miqdarda bérishini wesiyet qilip qoyushi toghra emes. Chünki, wesiyet qilish bir ademning mal dunyasini özi ulüp ketkendin kéyin birige ige qilip bérish, dégenlik bolidu. Bir kishige bir nersini ige qilip bérishni bir ishning yüz bérishige baghlash toghra emes. Yene mal dunya igisining ulüp kétishi bilen u mal dunyagha bolghan igidarchiliq uning mirasxorlirining qoligha utüp kétidu. Shunga ulüp ketken ademning qolida bar u mal dunyani mirasxorliridin bashqa birige ige qilip bérish iüchün heqqi qalmaydu. Shuning iüchün wesiyet qaldurup qoyup kétish toghra emes. Lékin, kishilerning wesiyet qaldurup qoyup kétishke iéhtiyaji bolghanliqtin shundaq qilish qur'anning ayetliri arqiliq yolgha qoyulghan.

Oninchi bap. Kongul ichish we aram ilishtiki halal-haramlar

2562.- sual: köngül échish we aram élishta islamning kengchilliki

islam emeliy dindur. U xiyal asminida uchup yürmestin insan bilen bille heqiqet we emeliyet zéminigha dessep turidu. U insanalgha qanatliq perishtilerge muamile qilghandek emes, belki, yep - ichip, kochilarda méngip yüridighan ademzat dep qarighan halda muamile qilidu. Shuning üchün insanalarning barliq suzlirining zikir, jim turushining tepekkur, anglishining qur'an, hemde waqit ötkuzidighan yerlirining mesjid bolishini perz qilip belgilimidi. Yaki shundaq bolidu depmu perez qilmidi. Ularning insanliqini, hemde ulardiki allah yaratqan tebet we mayilliqnimu étirap qildi. Chünki ulugh allah ularni yep - ichidighan qilip yaratqandekla, xosh bolidighan, külüp oynaydighan qilip yaratqan.

Peyghember eleyhissalamning bezi sahabiliri meniwi yüksélish jehettin shundaq yuqiri bir derijige yetken idiki, ular keskin jiddiylik we ariliq tashlimay ibadet bilen shughullinishimiz kérek, hayattiki we dunyadiki barliq nazu - német, hozur - halawettin yüz örüp, peqet oyun - tamasha qilip köngül achmay, pütün oy - pikrimiz bilen axiretke yüzlinishimiz kérek dep oylighan.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellemning katiblrinin bolghan henzele reziyellahu enhu mundaq deydu: ebu bekri manga uchrap qélip: i henzele! Qandaq ehwaling? Dep soridi. Men uninggha: henzele munapiq boldi, dep jawab berdim. U: subhanellah! Néme dewatisen? Dep soridi. Men: peyghember sellallahu eleyhi wesellem bizge dozax bilen jennetni anglatqinida, ularni közimiz bilen körüwatqandek bolimiz. Emma peyghember eleyhissalamning yénidin chiqqinimizda, ayallirimiz, mallirimiz we balilirimiz bilen meshghul bolup kétip, köp nersilerni untup qalimiz, dédim. Buni anglighan ebu bekri: allening nami bilen qesemki, bizdimu mushundaq ehwal yüz bériwatidu, dédi. Shuning bilen, ebu bekri ikkimiz birlikte peyghember eleyhissalamning yénigha kelduq. Men

sözümni bashlap: i resulullah! Henzele munapiq boldi, dégenidim, peyghember eleyhissalam: sanga néme boldi? Dep soridi. Men: i resulullah! Yéningda olturghinimizda jennet bilen dozaxni anglatsang, xuddi ularni közlerimiz bilen körüp turuwatqandek bolimiz. Emma séning yéningdin chiqqinimizda, ayallirimiz, mallirimiz we balilirimiz bilen meshghul bolup kétip, köp nersilerni untup qalimiz, dédim. Buni anglighan peyghember sellallahu eleyhi wesellem: jénim ilkide bolghan alle taalaning nami bilen qesem qilimenki, eger siler dawamliq méning yénimdikidek zikirde bolsanglar, perishtiler öyünglar we yolunglargha kélip, siler bilen körüşken bolatti. I henzele ! Emma insan bezide undaq, bezide bundaq bolidu, dédi we bu sözini üç qétim tekrarlidi. (muslim: 2750)

2563.- sual: peyghember we insanchiliq

peyghember eleyhissalamning hayati mukemmel bir insaniy hayat üçün eng güzel örnek idi. U (eleyhissalam) özi yalghuz bolghan chaghlarda, ikki puti ishship ketken'ge qeder uzun - uzun namaz oqup yiglaytti. Heqte ching turushta, allahdin bashqisigha perwa qilmaytti. Lékin turmush we kishiler bilen bolghanda, obdan nersilerni yaqturidighan, ochuq chiray bolup tebessum qilidighan, oynushup chaqchaq qilidighan, emma, chaqchiqidimu heqtin bashqini démeydighan insan idi.

Peyghember eleyhissalam xoshalliqni we xoshalliq keltüridighan nersilerni yaxshi köretti. Ghem - qayghuni we ghem - qayghuni keltüridighan qerz we baramchiliqni yaman köretti. Uning ziyini heqqide allahdin panah tilep mundaq deytti: i alle! Sanga séghinip horunluqtin, bek qérip kétishtin, qerzdarliqtin, gunahtin, dozax azabidin, dozax we qebrining pitnisidin, qebre azabidin, bayliq yaki kembeghellik pitnisining yamanliqidin, dejjal pitnisining yamanliqidin panah tileymen. I alle! Gunahlimni qar we muz süyi bilen yughin, aq kiyimni kirlerdin paklighiningdek, qelbimni gunahlardin paklighin. Men bilen gunahlimning arisini meshriq bilen megħribning arisidek yiraq qilghin. (buxari: 6375)

2564.- sual: peyghember eleyhissalam we sahabilirining oyun tamashshigha bolghan pozitsiyesi

peyghember eleyhissalamning pak sahabilirimu shundaq idi, külüp - oynap, qiziqchiliq qilishatti, bu ularning nepsining heqqini tonugħanliqidin, insan tebitige layiq ish qilghanliqidin, köngülni öz yolida aram aldurghandila jiddiy ishlarning uzun yolini dawamlashturghili bolidighanliqini yaxshi chüshen'genlikidin idi. Démek: musulman kishi könglini achidighan nerse bilen chaqchaq qilip qiziqchiliq qilsa, özining we hemsöħbetlirining köngüllirini halal oyun - tamasha bilen achsa bolidu. Lékin buni hemishe qilidighan, mejburiyitini tashlap qoyup jiddiy peytlerde chaqchaq qiliwéridighan bir adetke we xuygha aylanduriwalmassliqi kérek. Shunga mundaq déyilgen: "sözüngdiki chaqchaq tamaqqa tuz salghanchilik bolsun". Hemde musulman kishi bashqilarning qedir - qimmiti, izzet - numusini oyun - chaqchaq we qiziqchiliq obyékti qiliwalsa bolmaydu. Allah taala mundaq deydu: i möminler! Erkishiler bashqa erkishilerni mesxire qilmisun, mesxire qilin'ghanlar mesxire qilghuchilardin yaxshiraq bolushi mumkin [hujurat sürisi 11- ayet]

shuning bilen bille, küldürüş üçün yalghan sözleydighan boliwalsimu bolmaydu. Peyghember eleyhissalam buningdin agahlandurup mundaq deydu: kishilerni küldürüş üçün yalghan söz qilghan kishining haligha way, uning haligha way, haligha way!. (tirmizi: 2315)

2565.- sual: islamdiki oyun - tamashilarning ehmiyiti

oyun - tamashaning türliri köptur. Peyghember eleyhissalam musulmanlarning harduqini chiqirish we zérικkinini tüzüş üçün türlük oyun tamashalarni yolgha qoyghan bolup, eyni waqitta bu oyun - tamashalar ularning köngüllirini ibadet we wezipilerni téximu tétik we téximu küchlük irade bilen orundashqa teyyarlash bilen bille, ularni bu oyun - tamashalar arqiliq saghlamlıqqa chénıqturup, allah yolida jihad qilishqa teyyarlaydu.

2566.- sual: yügürüş we chélıshish müsabiqisi

sahabiler (allah ulardin razi bolsun) yügürüp müsabıqılıshatti, peyghember eleyhissalam buninggha yol qoyatti. Hezriti eli tiz yügıridighanlardin biri idi.

Peyghember eleyhissalammu, ayali hezriti aishe reziyellahu enha (allah uningdin razi bolsun) ning könglini échish we sahabilirige örnek bolush üçün hezriti aishe reziyellahu enha bilen yügürüp müsabıqılıshatti. Aishe reziyellahu enha: peyghember sellallahu eleyhi wesellem men bilen müsabıqıleshkenidi, men uningdin ötüp kettim, dégen. (ibni maje 1979)

fiqhi alimliri bu hadislerdin: yügürüş müsabiqisining yolluq ikenlikini yekünlep chiqqan. Musabıqe xas erler arisida bolsun yaki mehrem we öz ayalliri bilen bolsun oxshash. Yene bu hadislerdin: müsabıqılıshish we chélıshishning, moysipitlik, ilim, sherep we pezilet qatarlıq alahidiliklerge zit kelmeydighanlıqini yekünlep chiqqan. Chünki peyghember eleyhissalamning yéshi hezriti aishe reziyellahu enha bilen besleshkende ellıktin halqıghan idi.

2567.- sual: islamda mergenlikning mohimlıqi

halal oyun - tamashalarning yene biri: oqya we neyze étip oynashtur. Seleme ibni ekwe reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem oqya étish müsabiqisi qilishıwatqan eslem qebilisilik kishilerning yénidin ötüp kétiwétip: étinglar! Ismail eleyhissalamning baliliri, atanglar mergen idi. Étinglar! Men palani jemet terepte, dégen idi, yene bir tereptikiler atmay turuwaldi. Peyghember eleyhissalam: silerge néme boldi, atmaysilerghu? Dep sorıghanidi, ular: sen ular terepte tursang, biz qandaqmu atimiz ?! Didi. Buni anglıghan peyghember sellallahu eleyhi wesellem: étinglar, men hemminglar terepte, dédi. (buxari: 2899)

peyghember eleyhissalam mergenlikni peqetla bir oyun yaki bir hewes emes, belki, allah taala teyyarlashqa buyrıghan küchning bir türi dep qarıghan. Allah taala mundaq deydu: düshmenliringlar üçün qolunglardin kélıshiche küch, we jeng éti teyyarlanglar [enfal sürisi 60- ayet]

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: oq étish, töge we at beygisi qatarlıq üç ishtin bashqisida müsabıqılıshıp, mukapat élishqa bolmaydu. (tirmizi: 1700)

ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem atlarni beygige salatti we yiraq musape üçün besh yashliq atlarni tallaytti. (ebu dawud: 2577)

uqbe ibni amir reziyellahu enhu mundaq riwayet qilidu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning munberde turup: {düşmenliringlar (bilen urush qilish) üçün, qolunglardin kélishiche küch teyyarlanglar} (süre enfal, 60 - ayet) dégen ayetni oqughandin kéyin: bilip qoyunglarki, asasiq küch oq étishtur. Bilip qoyunglarki, asasiq küch oq étishtur. Bilip qoyunglarki, asasiq küch oq étishtur dégenlikini anglighanidim. (muslim: 1917).

2568.- sual: islamda cheklen'gen mergenlik

lékin peyghember eleyhissalam mergenlik meshqide burunqi jahiliyettikige oxshash janliq nersilerni qarigha élip étip oynashtin qattiq agahlandurghan. Bundaq qilghanlarning lenetlinish sewebi: uningda malni zaya qiliwétishtin bashqa, haywanni azablash we uni óltüriwétish bolghanliqidur. Shunga kishilerning oyun - tamashaliri bashqa janliq kainatlarni azablash bilen bolmasliqi kérek. Mana bu sewebtin peyghember eleyhissalam haywanlarni bir - biri bilen soqushturushni chekligen. Burun jahiliyet dewridiki ereblarning beziliri ikki qochqar yaki ikki öküzni ölgiche yaki éghir yarilan'ghuche üsüştürüp oynap tamasha körishetti. Alimlar mundaq deydu: "haywan soqushturushning cheklinishi: uningda, tamasha qilishtin bashqa héchqandaq paydisiz bir ishta haywanni qiynap, maghdursizlandurush bolghanliqi üçündür".

2569.- sual: neyziwazliq oyuni

neyziwazliq oyunimu mergenlik oyunigha oxshaydu. Peyghember eleyhissalam öz mesjidi ichide hebeshistanliqlargha neyze oyuni oynashqa yol qoyup, ayali hezriti aishe reziyellahu enhani ularning oyunini körgili qoyghan.

Ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilidu: hebeshler peyghember eleyeissalamning yénida neyze mahariti körsitiwatqanda, hezriti ömer kirip, ulargha tash atqili turghanidi, peyghember eleyhissalam: i ömer! Ulargha tegme! Dédi. (muslim: 893)

peyghember eleyhissalamning mesjidi ichide bundaq oyunlarga yol qoyushi intayin aliyjanab keng qorsaqliqtin bolghan bolup, bu, mesjidning din bilen dunyani jughlaydighan, hem jiddiy peytlerde hem oyun peytlerinde musulmanlarning uchrishish merkizi ikenlikining ispatidur. Biraq, bu mesjidte oynalghan oyun héchqandaq menisiz bir oyun bolmastin, belki u, hem oyun hem tenterbiye hem meshqtur. Alimlar bu hediske asasen mundaq dégen: "mesjid musulmanlar jamaitige munasiwetlik ishlarning ornidur. Shunga islam we musulmanlarning menpeetige baghliq herqandaq ishni mesjidte qilsa bolidu".

Bu hedis yene, ayallargha qandaq muamile qilish, ularning könglini müshundaq halal oyun - tamasha bilen échish heqqide muhim bir körsetmidur.

2570.- sual: islamda chewendazliq oyunlirining mohimliqi

allah taala mundaq deydu: allah atni, qéchirni we éshekni minishinglar üçün we zinnet üçün yaratti [nehl sürisi 8- ayet]

utbe ibni ebd suleym reziyellahu enhudin riwayet qiliduki, u peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighan: atlarning mangliyi, yaylisi yaki quyruqini qirqiwetmenglar. Chünki mangliyigha taki qiyametkichilik yaxshiliq pütülgen, yaylisi uning (isinidighan) sharpisi, quyruqi chiwin qorighuchisidur. (ebu dawud: 2542)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: atning mangliyigha taki qiyametkichilik ejir we ghenimettin ibaret yaxshiliq pütülgen. (buxari: 3119)

abdurahman ibni shimasedin mundaq riwayet qiliduki: fuqeym lexmiy (isimlik biri) uqbe ibni amir reziyellahu enhugha: yashinip qalghan turup, mushu ikki nishan otturida qatnap, oq étip yüremsen? Sanga éghir kelmemdu? Diwidi, uqbe reziyellahu enhu: peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin bir sözni anglimighan bolsam, undaq qiynilip yürmigen bolattim, dédi. Haris (rawiy) mundaq deydu: men ibni shimasedin: u néme söz iken? Dep sorighanidim u: peyghember sellellahu eleyhi wesellem: kimki oq étishni öginip bolup untup qalsa, u bizdin emes (yaki bizge asiqliq qilghan bolidu) dégeniken, dep jawab berdi. (muslim: 1919)

bularning hemmisi hem oyun hem tenterbiye hem meshq bolghanliqi üçün peyghember eleyhissalam uninggha terghib we teshwiq qilip shundaq qilghan.

Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: oq étish, töge we at beygisi qatarliq üç ishtin bashqisida musabiqiliship, mukapat élishqa bolmaydu. (tirmizi: 1700)

ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem atlarni beygige salatti we yiraq musape üçün besh yashliq atlarni tallaytti. (ebu dawud: 2577)

ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem atlarni beygige sélip, mukapat belgiligen we at beygisining mukapatini halal qilghan. (el'ewset)

2571- sual: at beygisi haram bolidighan mukapat

alidighan mukapatni musabiqige qatnashquchilardin biri yaki musabiqige qatnashmighanlardin biri bérighan bolsa, qol baghlashmaq halal bolidu, emma musabiqige qatnashquchilar teng pul chiqirip hemme pulni musabiqida utqan adem alidighan bolsa bu cheklen'gen qimarning del özidur. Peyghember eleyhissalam qimar oynashqa ishliwilidighan bundaq atni sheytanning éti dep atap, uningdin pul tépishnimu gunah, uninggha helep bérishnimu gunah, uni minishnimu gunah dep qarighan.

2572- sual: ow ovlashning hökümi

ow ovlash islam yol qoyghan paydiliq oyun - tamashalarning biridur. Emeliyette u, oq we neyzidek qorallar bilen bolsun yaki it we бүркүт qatarliq haywanatlar bilen bolsun hem köngül échish hem tenterbiye hem jan béqishtin ibarettur.

2573- sual: islamda cheklen'gen ow- ovlash

islam dini ikki ehwaldila ow owlashtin chekligen:

birinchsi: hej we ömrige éhram baghlighan halet bolup, bu halette insan toluq tinchliq basquchida bolghan bolidu, shunga öltürse, qan tökse bolmaydu, allah taala mundaq dep körsitidu: i möminler! Siler owni éhramda yaki heremde turup öltürmenglar [maide sürisi 95- ayet] madamiki siler éhramda yaki heremde ikensiler,

quruqluq haywanlirini ovlash silerge haram qilindi [maide sūrisi 96- ayet]

ikkinchi halet: mekkidiki herem rayoni bolup, islam bu rayonni üstide mangghan, asminida uchqan yaki tupriqida ösken herqandaq janliq kainatlar üçün tinchliq we amanliq rayoni qilip bergen.

2574.- sual: nerd oynashning hökümi

qimar arilashqan herqandaq oyun haramdur. Oynighan adem ya utturidighan ya utidighan herqandaq nerse qimar qatarigha kiridu. Bundaq qimarni qur'an kerim haraq, tiklen'gen tashlar we pal oqliri bilen bille bir qatarda bayan qilghan.

Nerd we shuninggha oxshighan oyunlarga qimar arilashsa, barliq alimlar uni haram dep qaraydu. Nawada uninggha qimar arilashmisa, alimlarning köpchiligi uni haram dep qarimaydu. Bezi alimlar: haram emes mekruh dep qaraydu. Haram dep qarighanlar peyghember eleyhissalamning bu hedisige asasan'ghan: peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki shishixal oynisa, xuddi qolini choshqining qénida boyighandek bolidu. (muslim: 2260)

abdullah ibni ömer reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, u aillisidin birersining shishixal oynighanliqini körse, shishixalini urup chéqiwétetti. (malik1787)

bu ikki hadis qimar arilashsun yaki arilashmisun nerdke oxshighan oyunlarning haramliqini körsitidu.

2575.- sual: shahmat oynash heqqide

abdullah ibni emr reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem haraq ichishtin, qimar oynashtin, shahmat oynashtin, qonaqtin yasalghan ichimlikni ichishtin tosqa. (ebu dawud 3685)

shahmat oyuni meshhur oyunlarning biri bolup, alimlar uni oynashning hökmi heqqide: mubah, mekruh we haram dep üç xil qarashta bolghan.

Haram dep qarighanlar peyghember eleyhissalamdin riwayet qilin'ghan bir qanche hedisige asasan'ghan bolsimu, lékin hadis mutexessisliri buni ret qilghan, hemde shahmatning peyghember eleyhissalam dewride emes, peyghember eleyhissalamdin kéyin sahabiler dewridila peyda bolghanliqini, shunga bu heqte riwayet qilin'ghan hadis bolsa qobul qilinmaydighanliqini mueyyenleshtürgen. Emma sahabilerning shahmatqa qarita qarashliri bolsa oxshash bolmighan. Hezriti ömer reziyellahu enhuning oghli abdullah (allah ulardin razi bolsun) shahmat heqqide: "u, nerdtinmu yaman" dégen. Hezriti eli reziyellahu enhu: "u, qimarning bir xili" dégen. Belki ular qimar arilashqan shahmat oyunini közde tutqan bolishi mumkin.

Yene bezilerdin shahmatning mekruhliqi riwayet qilin'ghan. Yene bir qisim sahabe we tabiylardin shahmatni mubah dep qarighanliqi riwayet qilin'ghan. Ularning ichide: hezriti ibni abbas, ebu hureyre, ibni siyriyn, hisham ibni urwe, seiyyd ibni elmuseyyeb we seiyyd ibni jubeyr qatarliq zatlar bar. Biz mushu meshhur zatlarning qarishini toghra qarash dep qaraymiz, chünki biz yuqirida éytqinimizdek: u eslide halal nerse, téxi uning haramliqigha héchqandaq bir ispat yoq, uning üstige uningda köngül échishtin bashqa, zéhin chéniqturush we pikirni meshq qildurush qatarliq paydilar bar. Shunga bu nerd we nerd qataridiki oyunlarga oxshimaydu. Bu jehettin alimlar mundaq dégen: "nerd

qatarliq oyunlar teleyge tayan'ghanliqi üçhün pal achqan'gha oxshaydu, shahmat bolsa, mahirliq we eqil ishliytishke tayan'ghanliqi üçhün mergenlik musabiqisigha oxshaydu". Shahmatni mubah dep qarighanlar töwendiki üç shert bilen mubah dégen:

1- shahmat sewebidin namazni kéchiktürüp qoymasliq shert, chünki uning eng chong xetiri waqit oghurlap, muhim ishlarni kéchiktürüshtur.

2 - uninggha qimar ariliship qalmasliqi shert.

3 - oynighanda, set, nachar sözlerni qilishtin saqlinish shert.

Bu üç shertke yaki uning birige raye qilmighan teqdirde, uni mubah dep qarighanlarmu uni haram dep qaraydu.

2576- sual: naxsha – muzikining hökümi heqqidiki bayanlar

köngülni échip xosh qilidighan we qulaqqa yaqidighan oyun - tamashalarning biri naxshidur. U, héssiyatni qozghaydighan, exlaqni buzidighan, hemde milletni muhim ghayiliri we chong mesililiri üstide ghem yéyishtin gol qilidighan xeterlik qoraldur. Bundaq oyun - tamashaning yaman yéri shuki: u, tarixtin buyan rahet - paraghet we sharab sorunliri bilet chétilip, ippet - numus we tirishchanliq peziletlerini yoqatqan bir qisim bikar teleplarning turmushining ayrilmas bir parchisi bolup qalghanliqi, hemde tarixtin buyan suyuqluq we yalingachliq bilen süpetlen'gen, din ehkamliri we teqwadarlar exlaqidin yiraqlashqan kishilarning naxshini kesip qiliwalghanliqidur.

Bu sewebtin diniy tuyghu köpinche ehwallarda uningdin nepretlen'gen we nepretlendürgen, islam ölimalirimu uninggha qarita: haram, mekruh we mubah dégendek oxshashmighan qarashlarda bolghan.

Emeliyette alimlar bir qisim naxshilarning haramliqigha birdek ittipaqlashqan, shuningdek yene bir qisim naxshilarning mubahliqighimu ittipaqlashqan, yene bir qisim naxshilarda bolsa qarashliri her xil bolghan. Hemmeylen birdek haram dep qarighan naxshilar bolsa: gunahni öz ichige alghan yaki gunahqa terghib - teshwiq qilghan naxshilardur.

Emdi hemmeylen birdek mubah dep qarighan naxshilar bolsa: kishi uzi özi ghingship oquydighan pakiz naxsha, ayali érige oqup bérighan naxsha, padichilar padigha oqup bérighan naxsha, yene ayallar toy - tökünlerde öz'ara oqushidighan en'eniwi naxshilar we shuninggha oxshighan naxshilardur.

Undin bashqa naxshilarda bolsa qarashlar oxshashmaydu. Méning (yüsüf ferdawi) qarishimche: naxshining özide chataq yoq bolup, u, islam halal qilghan nersiler qatarigha kiridu. Lékin gunah, naxsha mezmuni yaki naxsha bilen chétilip kélidighan ehwallarda bolup, buning sewebidin naxsha, halal dairidin haram dairige chékinip qalidu.

Téxi naxsha oqush héyt - bayram, toy - tökün, uzun seperdin qaytish, ziyapet we tughut munasiwetliridek xoshal - xoramliq peytliride musteheb bolidu.

Aishe reziyellahu enhadin riwayet qiliniduki, u (aishe) ensarilardin birining toyidin qaytip kelgende, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: i aishe! Toyda tentene qilmidinglarmu? Ensarilar oyun tamashani yaxshi köridighan xelqtur dégen. (buxari: 5163)

enes ibni malik reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem medinening melum bir kochisidin ötüp kétiwatatti. Kichik qizlarning dap chélip, naxsha éytiwatqanliqini kördi. Ular mundaq dewatatti: "biz nejjar jemetining qizlirimiz. Némidégen bextlikmizki, muhemmed sellallahu eleyhi wesellem bizning qoshnimiz ". Buni anglighan peyghember sellallahu eleyhi wesellem: alle biliduki, men silerni heqiqeten yaxshi körimen dédi. (ibni maje: 1899)

imam ghazali ikki qizning naxsha oqughanliqi, hebeshistanliqlarning peyghember eleyhissalam mesjidide neyze oynighanliqi, peyghember eleyhissalamning ularni qiziqturup: qéni nochiliqlinglarni körsitinglar dégenliki, yene hezriti aishe reziyellahu enhagha: körüşni xalamsiz? Dégenliki, hemde hezriti aishe reziyellahu enhagha zérikip boldi dégiche bille turup bergenliki we hezriti aishe reziyellahu enhaning qiz dostliri bilen qorchaq oynighanliqi heqqidiki hedislerni bir qur bayan qilghandin kéyin mundaq deydu: "mana bu hedislerning hemmisi ikki sehîh kitabta bar, bu hadisler naxsha bilen oyunning haram emeslikige éniq pakit, yene bu hadislerde töwendiki bir nechche xil ruxset delilliri bar:

1- oyun'gha ruxset bar, chünki hebeshistanliqlar neyze oyuni oynighanda usul oynaydighanliqi hemmige ayan.

2 - uni mesjdte oynighanliqi.

3 - peyghember eleyhissalamning: qéni nochiliqlinglarni körsitinglar dégen sözi oynashqa qilin'ghan buyruq we telep tursa uni qandaqmu haram dégili bolsun?

4 - hezriti ebu bekir we hezriti ömerni ularni tosqili qoymay bu ayem künliri dep seweb körsitishi, chünki ayem künliri xoshalliq künliri, naxsha - oyun bolsa xoshalliq keltüridighan nersilerdur.

5 - hezriti aishe reziyellahu enhagha bille körüşüp bérish üçün uzun turghanliqi we anglighili qoyghanliqi. Bu, ayallar we balilargha siliq muamile qilip, ulargha oyun - tamasha körsitish arqiliq könglini échishning, oyun - tamashani qattiq cheklep terkidunya boluwélishdin ewzel ikenlikige delildur.

6- peyghember eleyhissalamning bashtila hezriti aishe reziyellahu enhagha: körüşni xalamsiz? Dégen sözi.

7- ikki qizgha dap chélip naxsha oqushqa ruxset qilghanliqi... "

Yene köpligen sahabe we tabiylarning naxsha anglighanliqi we naxsha anglisa bolidu, dep qarighanliqi riwayet qilin'ghan.

Emma naxshini cheklesh toghruluq kelgen hadisler bolsa, uning héchbiri hadis alimlirining tenqididin xaliy bolmighan, qazi ebu bekir ibnul erebi mundaq deydu: "naxshini haram deydighan héchqandaq sehîh delil yoq". Imam ibni hezm mundaq deydu: "naxshining haramliqi toghrisida riwayet qilin'ghan hedislerning hemmisi yalghan".

Lékin naxsha - ussul köpinche ehwallarda rahet - paraghet, haraq we eysh - ishret sorunliri bilen chétilip qalghachqa, köpinche alimlar naxsha - müzikini haram dep qarighan yaki qattiq yaman dep qarighan. Ularning beziliri mundaq dégen: naxsha töwendiki ayette zikir qilin'ghan bihude gep - sözdur. Allah taala mundaq deydu: bezi kishiler bilimsizliktin, allahning yolidin azdurush üçün bihude geplerni sétiwalidu we

allahning yolini mesxire qilidu, ene shular xor qilghuchi azabqa duchar bolidu [loqman sūrisi 6- ayet]

imam ibni hezm mundaq deydu: "ayette süpetlen'gen ishni qilghan kishi kapir bolidu, eger allahning dinini mesxire qilsa, hettaki dindin azdurush üçün qur'an sétiwalsimu kapir bolup kétidu, buningda héchqandaq ixtilap yoq, allah taala aayette ene shundaq qilghanlarni eyibligen. Lékin bihude sözni allah yolidin azdurush üçün emes, özini aram aldurush we köngül échish üçün sétiwalghanlarni eyiblimigen".

Beziler mundaq dégen: naxsha heq söz emes, undaq bolidiken u choqum azghunluq we gumrahliq bolidu, allah taala qur'an kerimde mundaq dégen: heqiqettin qalsa, gumrahliqtin bashqa nerse mewjut emes [yunus sūrisi 32- ayet]

imam ibni hezm ulargha mundaq dep reddiye bergen: "peyghember eleyhissalam: emellerning qobul bolishi niyetkila baghliq, herkim niyitige qarap mukapatlinidu yaki jazalinidu dégen. Shunga kimki naxsha anglash arqiliq gunahqa yéqinlashmaqchi bolsa, u pasiqtur. Naxshidin bashqa nersilermu shundaq, kimki téximu yaxshi ibadet qilalaydighan bolush üçün hemde yaxshi ishlarni téximu tétik halette qilish üçün özini aram aldurushni meqset qilsa, gunahkar bolmaydu. Buning qilghan ishi heq ish bolidu. Kimki taet yaki gunah ishni meqset qilmisa, qilghan ishi bihude bir ish bolup, bu kechürülüp kétidu, xuddi adem bagh bostanlirigha seylige chiqqanda derwazisi aldida kochigha qarap olturghan'gha, yaki kiyim - kéçeklirini kök yaki yashil boyiwalghinigha oxshashtur".

2577- sual: naxsha – müzikining mubah bolishining shertliri

1- naxsha mezmuni islam edeb - exlaqi we körsetmilirige zit kelmeydighan bolishi kérek. Mesilen: haraqni qedirlep, haraq ichishke teshwiq qilidighan naxsha bolsa, bundaq naxshini oqush we anglash haram bolidu.

2- naxsha mezmuni islam körsetmilirige zit kelmigen teqdirdimu, naxshichi naxshini orundashta suyuqluq qilip qesten shehwet qozghap exlaqsizliq we pitne - pasatqa qiziqturidighan bolsa, u, bu orundash usuli arqiliq oqughan naxshini halal dairidin haram dairige yötkiwétidu.

3- islam dini herqandaq nerside israp qilish, chékidin ashuriwétishke qarshi turghan, u hetta ibadet qilishtimu chékidin ashuriwétishke qarshi turghan tursa, oyun - tamasha we waqit zaya qilishta chékidin éship kétishke qarshi turmasmu? Waqit = hayat emesmu?

Sheksizki, zörür emes ishlarda waqit israp qilinsa, zörür ishlarning waqtini igelliwalidu, bu heqte mundaq déyilgen: "israpla bolidiken, choqum yénida zaya bolghan bir wajib bardur".

4- bezi naxsha - müzikilargha herkim özi baha berse bolidu, mesilen: naxsha yaki muzika héssiyatni qozghap, buzuqchiliqqa seweb bolidighan bolsa, uningdin derhal yiraqliship, qelbige we exlaqigha yaman tesir bérighan shamal éghizini tosiwétishi kérek.

5- naxsha, haraq - sharab ichilidighan sorunlarda oqulush yaki yalingachliq we exlaqsizliqtek bashqa haram qilin'ghan nersiler bilen chétilsa, bundaq ehwaldiki naxshini oqush, körüşh we anglash haram bolidighanliqida héchqandaq ixtilap yoq, mana

shundaq sharaitta oqulghan naxshini éytqan we anglighanlarni peyghember eleyhissalam qattiq agahlandurup mundaq dégen: ümmitimdin bir qisim kishiler kélidu. Ular zinani, yipekni, haraqni we chalghularni halal dep qaraydu. Yene bir qisim kishiler bir taghning baghrigha yerlishidu, ularning qoychisi ularning mallirini shu etrapta baqidu, ularning yénigha bir kembeghel adem hajiti üçün kelginide: "mang kétip, etigenlikke kel" deydu. Shu kéchisi alle ularni halak qilidu. Taghni ularning üstige düm kömtüridu, bashqilarni maymun we tongguzgha aylanduruwétidu. (buxari riwayet qilghan)

ularni maymun bilen choshqigha aylanduriwétishi üçün ularning süritini özgertish shert emes, belki, köngül, wijdan we meniwi dunyasini özgertse, insan qiyapitidiki bir tende, maymunning köngli, choshqining rohiy dunyasi shekillen'gen bolidu.

2578.- sual: qimar haraqning juptidur

qimar dégen - oynighuchi utush yaki utturushtin yeni payda - ziyandin xaliy bolmaydighan oyundur. Islam dini nurghunlighan oyun - tamashalargha yol qoyghini bilen, qimar arilashqan herqandaq oyunni haram qiliwetken. Musulman kishige qimar oynap köngül échish we bosh waqtini ötküzüsh halal bolmighandekla, herqandaq ehwal astida pul tépish üçün qimar oynishimu halal bolmaydu.

Islam qimarni keskin haram qilish arqiliq mundaq ulugh ghayilerni küzleydu:

1- islam musulmanlarni pul tépish jehette allah belgiligen qanuniyetlerge raye qilip, öylerge tamdin artilip emes ishidin kirishni, ter aqquzup, seweb qilip pul tapsun deydu. Qimar - latariye oyunlirimu shundaq - kishini ishlesh we ter aqquzushqa emes, teley, tasadipiyliq we quruq arzulargha tayinidighan qilip qoyidu.

2- islamda her bir kishining mal - mülkining özige xas hörmiti bar, shunga uni bashqilar ya qanunluq soda - sétiq arqiliq ya köngli razi bolup sowgha qilish yaki sediqe bérish arqiliq almisa, heqsiz élishi toghra bolmaydu. Qimar oynap éliwalsimu bashqilarning mal - mülkini heqsiz yewalghan bolidu elbette.

3 - qimar oynighuchilar aghzida raziliqini ipadiligen bilen, ularning otturisida öchmenlik we adawet tughulidu, chünki ular her zaman ya utidu ya utturidu, ya payda alidu yaki ziyan tartidu. Utturiwetken qimarwaz bezide lam - jim démigen teqdirdimu, ziyan achchiq bolghachqa, achchiqini yutup derdini özi bilidu, nawada chidimay urushup qalsa, lewzide turmay jidellishidu.

4 - ongushsizliq utturiwetküchini, birinchi qétim utturiwetkinini qayta utuwélish üçün qayta oynashqa ittirse, utqan adem utush tatliq bolghachqa, yene téximu köprek utush üçün qayta oynaydu, uzun ötmeyla utturushqa bashlap ghelibe shadliqidin, meghlubiyet ghémige yötkilidu. Müshundaq bolawérip axiri her ikkeylen qimar sorunidin kételmeydu. Qimar oynighanlarning qimarni tashliyalmasliqining siri shudur.

5 - yuqiriqi sewebler tüpeylidin qimar shexsila xeterlik bolup qalmastin belki, pütün jem'iyetkimu xetiri intayin chong. Qimar - waqit we küchni köydürüp qimarwazlarni, istémal qilip ishlep chiqiralmaydighan, jem'iyettin payda élip, jem'iyetke payda yetküzelmeydighan bikar teleplerge aylanduriwétidighan oyundur. Uning üstige qimarwazning özige, ailisige, millitige we perwerdigarigha qarita orundishi kérek bolghan burchini ada qilishqa héch waqti chiqmaydu.

Qimar üstilige baghlinip qalghan ademning qimar üçün dinini, ippet - numusini, wijdanini we millet - wetinini sétiwétishi yiraq emes, chünki uning qimargha bolghan sadaqetmenliki bashqa herqandaq nersige sadaqetmen bolishigha tosalghu bolidu.

Shundaqla, qimar qimarwazgha herqandaq nersini tikishke adetlendüriwetkechke, yoq paydini közlep dinini, sheripini we millitinimu tikip qimar oynishi herwaqit mumkin.

Qur'an kerim ayetliride we ehkamlirida haraq bilen qimarni bir qatarda sanighanliqi heqiqeten sewebsiz bolmighan, chünki haraq bilen qimarning shexs we aile, weten we exlaqqa keltüridighan ziyini oxshiship kétidu. Qimarwaz haraqkeshke bek oxshaydu. Belki qimarwaz adette haraqkesh kélidu, haraqkeshmu qimarwaz kélidu.

Qur'an kerim bizge, haraq bilen qimarning sheytanning ishi ikenlikini chüshendürüp, ularni tikilgen tash we pal oqliri bilen bille bir qatarda sanishi, hemde bizning bundaq meynet nersilerdin yiraq turushimizning kéreklikini tekitlishi heqiqeten toghra. Qur'an kerim mundaq dégen: i möminler! Haraq ichish, qimar oynash, butlarga choqunush, pal oqliri bilen pal sélish sheytanning ishi, paskina qiliqlardur, bextke érishishinglar üçün sheytanning ishidin yiraq bolunglar. Sheytan haraq, qimar arqiliq aranglarda dushmanlik, adawet tüghdurmaqchi, silerni namazdin we allahni yad étishtin tosqmaqchi bolidu, siler emdi yanamsiler? [maide sürisi 90-91 - ayetler]

2579.- sual: latariye oyunlirimu qimardur

herxil türdiki latariye oyunliri qimarning türliri bolup, qandaq atalghu bilen atilishidin qet'iynezer uninggha sel qarighili bolmaydu. Beziler bundaq qimarlarni uyushturup, uningdin kelgen kirimni xeyr - saxawet ishlirigha yaki méyiplargha yadrem qilimiz dégendek chirayliq isimlar bilen otturigha chiqidu. Qimarni bundaq meqset bilen oynighan adem xuddi xeyr - saxawet ishlirigha yadrem toplash üçün pahishe qilghan ayallargha oxshaydu. Biz ulargha: "allah paktur, paktin bashqini qobul qilmaydu" deymiz. Bundaq usullar bilen yadrem toplimaqchi bolghanlar, jem'iyette xeyr - saxawet söylerlik tuyghusi, rehimdilliq we yaxshiliq qilish rohiy yoq, müshundaq cheklen'gen oyun - tamasha yaki qimar arqiliq pul toplimisay bashqa yol yoq dep perez qilishidu. Emma islam dini, jem'ieke bundaq qarimaydu, belki u, insandiki yaxshiliq qilish rohigha ishinidu, shunga ésil ghayige pak charidin bashqini qollanmaydu, u chare bolsa: yaxshiliqqa chaqirish, insanperwerlik rohini qozghash we allah bilen axiretke bolghan iymanini oyghutushur.

2580.- sual: téléwizor körüş mesilisi

hazirqi islam dunyasida birdek étirap qilin'ghan meshhur alim doktor: yüsüp el qerdawiy bu soalgha mundaq dep jawab bergen. Téléwizor, radio, gézit we jurnalgha oxshash melum bir ghaye we meqsetler üçün qollinilidighan qorallardur. Ular ni mutleq yaxshi yaki mutleq yaman dégili bolmighandek, mutleq halal yaki mutleq haram dégili bolmaydu. Lékin téléwizor körüşning halal yaki haramliqini uningda bérilidighan programmilar we ishliish usuligha qarap belgiligili bolidu. Téléwizor qilichqa oxshash bir nerse bolup, mujahidning qolida allah yolida jihad qilishning qorali bolghinidek, qaraqchining qolida qatilliqning qorali bolalaydu. Téléwizor pikriy, rohiy, nepsiy, exlaqiy we ijtimaiy tereplerdin yüksilishning eng yaxshi qorali bolalighinidek, insanlarning

exlaqini, meniwiyyitini buzushning, waqtini öltürüşning eng chong qoralimu bolalaydu. Bu téléwizordiki programmilargha baghliq ish. Radio, gézit we jurnallarmu buninggha oxshashtur. Xulase qilip éytqanda, yuqiriqlarda yaxshiliqmu bar, yamanliqmu bar. Ularda halalmu bar, harammu bar. Musulman adem bu ishlarda öz wijdani bilen ish qilishi we özi üçün paydiliq bolghanlarni qilip, ziyaniq bolghanlardin yiraq turushi lazim. Radio bilen téléwizorda yaxshi programmilar bérilgende, uni échip uningdin paydilinish, edeb - exlaqqa maslashmaydighan programmilar bérilgende, yépiwétish her qandaq bir musulman emel qilishqa tégishlik bir muhim ishtur.

2581- sual: körüş keskin haram bolidighan téléwizor programmiliri

hazirqi zaman islam ölimaliri körüşning haramliqigha birdek ittitaqlashqan téléwizor programmiliri we filimliri töwendikiche:

1. jinsiy filimler.
2. Renglik naxsha kéchiliki proammiliri.
3. Yérim yalingach ayallarning ussul yaki naxsha programmiliri.
4. Haraq - sharap sorunlirini yaki qawaqxanilarni we qimarxanilarni öz ichige alghan filimler.
5. Hayasiz ashiq - meshuq filimliri, xususen chet'el filimliri.
6. Balilarda selbiy tesir qozghaydighan her qandaq filimler.
7. Yalghanchiliqni, adem aldashni teshebbus qilidighan filimler.
8. Edeb - exlaqqa zit kélidighan her qandaq filim we programmilarni körüş haramdur.

2582- sual: haram dep qaralghan tiliwiziye pirogirammilirini körüşning ziyni

yuqiriqi we bulargha oxshighan téléwizor programmilirining insanlarga keltüridighan ziyaliri heqiqeten zor bolup, exlaqning buzulishigha, jem'iyette herxil buzuqchiliq we jinayetlerning köpiyishige seweb bolidighanliqi, xususen balilarning exlaqigha biwasite selbiy tesir körsitidighanliqida qilche shek yoq. Shu sewebtin yuqiriqilargha oxshighan téléwizor programmilirini körüş din we eqilning teqezzasi bilen qet'iy haramdur. Téléwizor kontrolliqi ajiz, bezi hayasiz programmilar perwasizliq bilen bérilidighan bu zamanda, herkim öz perzentlirige we ularning exlaqigha ige bolishi zörür. Téléwizor programmilirining köpinchisi balilarning exlaqini buzush rolini oynaydu. Chünki ötmüşlerdiki 10 yashliq balilar jinsiy hewesning néme ikenlikini bilmigen bolsa, hazirqi künde, balilar 7 yashqa kirmey turup uni bilidu.

2583- sual: körüş teshebbus qilinidighan programmilar

körüş teshebbus qilinidighan téléwizor programmiliri töwendikiche:

1. Diniy we ilmiy programmilar.	2. Telim terbiye programmiliri
3. Xewer we tarix programmiliri.	4. Ilmiy musabiqe programmiliri

5. Pakiz ba lilar programmiliri

2584.- sual: téléwizorning ziyinidin saqlinish charisi

insan özige bérilgen eqil - idrak we pikriy qabiliyiti yüzisidin allah taalaning hörmitige we perishtilerning sejdisege sazawer bolghan yégane mexluqattur. Insanning aqiwette jenniti yaki dozixi bolishimu shu eqlini qollinip, yaratqan perwerdigarini tonush yaki tonumasliqigha we özi üçün paydiliq ishlarni qilip, qilmasliqigha biwasite munasiwetlik ishtur. Insan hayatliq ishlirida özining payda - ziyinini bileliginige oxshash, téléwizor ishidimu özining payda - ziyinini bileleydu we téléwizorni özi hem ailisi üçün paydiliq bolghan shekilde qollinalaydu. Bu peqet téléwizorni kontroliqida tutush bilen bolidu. Kishi mubada téléwizorni kontrol qilishtin ajiz kelse, uning paydisidin ziyini köprek bolup ketse, téléwizorni öyige yamanliqning aldini élish üçün kirgüzmigini tüzük. Éntérnétmu hökümdé téléwizorgha oxshashtur. Biraq yolida qollan'ghanlar üçün éntérnétning ilmiy jehettiki paydisi téléwizorningkidin köptur.

2585.- sual: kino we sehne oyunlirining hökümi

köpligen musulmanlar islamning kino - tiyatir we shuninggha oxshighan sen'etlerge qandaq qaraydighanliqini, musulman kishi uni körse bolamdu yaki bolmamdu, dep sorishidu.

Sheksizki, kino we sehne sen'etliri bashqa qorallargha oxshashla aqartish we köngül échish qorallirining muhim biridur. Uni ya yaxshiliqqa ishlitimiz yaki yamanliqqa, lékin uning özi haram emes, uninggha bérilidighan hökümler oynilidighan rolgha qarap bolidu.

Bizning qarishimizche: u halaldur, belki téxi töwendiki shertler tépilip qalsa, sehne sen'etliri musteheb we lazim bolidu:

1) mezmuni islam eqidisige, sheritige we edeb - exlaqlirigha xilap kelmesliki, buzuqchiliq we yalingachchliqtin xaliy bolushi kérek. Lékin shehwaniyliqqa, gunahqa, jinayetke, buzuq pikirlerge... Teshwiq qilidighan bolsa, u haram bolidu. Uni körüş musulman ademge haram bolidu. Ishlep chiqarsa yaki ishlinishke qatnashsa téximu bek haram bolidu.

2) uni körüş diniy yaki dunyawî mejburiyitini ada qilishqa tosalghu bolmasliqi kérek. Diniy mejburiyetning eng béshida allah taala herbir musulman'gha her künde perz qilghan besh waqit namaz turidu, shunga musulman adem bir kino körüş üçün - sham namazidek - bir perz namazni zaya qiliwetse bolmaydu. Allah taala mundaq dégen: shundaq namaz oqūghuchilargha wayki, ular namazni gheplet bilen oquydu [maun sürisi 4-5- ayetler]

ayettiki gheplet yaki sewenlik dégen sözge namazni waqti ötüp ketken'gichilik kéchiktürüş dep mene bérildi. Qur'an kerim yene haraq bilen qimarning haram qilinishining sewebliridin biri, uning namaz we allahni yad étishtin tosush ikenliki dep körsetti.

3) kino - tiyatirxanilarda yat er - ayallar chapliship bille olturmasliqi kérek, chünki bu oyunlar qarangghuda qoyulghachqa, olturushqa diqqet qilmisa, pitne we guman tughulidu.

On birinchi bap. Ijtimai munasiwettiki halal-haramlar

2586- sual: musulman jemiyet ezaliri ottursidiki ikki chong ijtimaiy munasiwet

islam dini musulman jem'iyet ezaliri otturidiki munasiwetni ikki chong asas üstige qurghan:

birinchisi: ularning otturidiki mehkem rishte bolghan qérindashliq rishtisige raye qilish.

Ikkinchisi: her bir shexsning islam qoghdap bergan qan, ippet - numus we mal - mülük qatarliq heqlirini qoghdash.

Islam mushu ikki chong asasqa ziyankeshlik qilidighan hem muxalip kélidighan herqandaq söz - heriketlerni, keltüridighan maddiy we meniwi ziyinining derijisige qarap öz layiqida haram qiliwétidu.

Bu ayette qérindashliq we shexslarning hoquq - menpeetige ziyat yetküzidighan haram ishlardin örnekler bar: möminler heqiqeten qérindashlardur, qérindashlirlarning arisini tüzenglar, rehmetke érishishinglar üçün allahdin qorqunglar. I möminler! Erkishiler erkishilerni mesxire qilmisun, mesxire qilin'ghanlar mesxire qilghuchilardin yaxshiraq bolushi mumkin, silerning aranglardiki ayallarmu öz'ara mesxire qilishmisun, mesxire qilin'ghuchi ayallar mesxire qilghuchi ayallardin yaxshiraq bolushi mumkin, bir - biringlarni eyiblimenglar, bir - biringlarni yaman leqem bilen chaqirmanglar, imandin kéyin pisqi bilen atash némidégen yaman! Tewbe qilmighanlar zalimlardur. I möminler! Köp gumanlardin saqlininglar, bezi gumanlar heqiqeten gunahtur, möminlarning eyibini izdimenglar, bir - biringlarning gheywitini qilmanglar, silerning biringlar ölgen qérindashlarning göshini yéyishni yaqturamdu? Uni yaqturmaysiler, allahdin qorqunglar, allah tewbini bekmu qobul qilghuchidur, nahayiti méhribandur [hujurat sürisi 10-12- ayetler]

allah taala bu ayetlarning birinchiside, möminlarning qérindash ikenlikini, ularni insaniyettiki qérindashliq bilen diniy qérindashliq baghlap turidighanliqini, qérindashliqning yatlashmay öz'ara tonushushni, tashlashmay izdishop turushni, adawetleshmey ülpetlishishni, nepretlishishmey yaxshi körüshushni we bölünüp ketmey birlishishni teqezza qilidighanliqini mueyyenleshtürgen.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir - biringlarni tashliwetmenglar, bir - biringlarga tetür qarashmenglar, adawetleshmenglar we heset qilishmenglar, hemminglar allening qérindash bendiliridin bolunglar. Musulmanning qérindashigha üç kündin artuq adawet tutushi durus emes. (tirmizi: 1935)

2587- sual: musulman musulman bilen tashliship ketse bolmaydu

islam dini yuqiriqilargha asasen bir musulmanning musulman qérindashigha soghuq muamile qilip, uningdin yüz örüp munasiwetni uziwétishni haram qiliwetken. Xapa

bolushup qalghanlarga achchiqi yan'ghiche üç künla ruxset qilghan. Üç kün ötkendin kéyin ikkeylen könglidiki achchiqi yamanliq, adawiti yamanliq we tekebburluq illetliri üstidin ghelbe qilip, eplishish we yarishishqa heriket qilishi kérek.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: musulmanning qérindishigha üç kündin artuq adawet tutushi we uchriship qalganda (her ikkilisi) bir - birige tetür qarap yürüshi durus emes. Bu ikkisidin awwal salam qilghini eng yaxshisidir. (buxari: 6077)

islam dini sile - rehim qilishni perz qilghan we tapilghan oruq - tughqanlarni tashliwétish téximu qattiq haram bolidu. Allah taala mundaq deydu: bir - biringlardin nerse sorighanda nami bilen soraydighan allahdin qorqunglar, rehimni üzüp qoyushtin saqlininglar, allah heqiqeten silerni közitip turghuchidur [nisa sürisi 1- ayet]

peyghember eleyhisalam oruq - tughqanlar otturidiki bu sile - rehimning allahning neziride neqeder qimmatlik ikenlikini teswirlep mundaq deydu: sile rehimni üzgüchi jennetke kirmeydu. (muslim: 2556)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle taala pahishe ayalni we sile rehimni üzgen kishini dunyadimu, axirettimu jazalaydu. (tirmizi: 2511)

wajib bolghan sile - rehim tughqan tughqinigha bir yaxshiliqqa bir yaxshiliq, bir yoqlashqa bir yoqlash arqiliq tengmu - teng muamile qilishtin ibaret emes, chünki bu uning tebiy mejburiyiti, lékin wajib bolghini: uni tashliwetken teqdirdimu ularni yoqlap turushtur.

Ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: insannarning emelliri her peyshenbe ötüp, jüme kirgen kéchisi tekshürüldü. Sile rehimni üzgüchining emeli qobul bolmaydu. (ehmed: 9902)

bularning hemmisi tashliwétish we munasiwetni üzüş heq üçün we allah üçün bolmighan teqdirde shundaq bolidu. Chünki allah üçün söyüş, allah üçün nepretlinish imanning eng mustehkem tutqilirining biridur.

Emma tashlishish we munasiwetni üzüş allah üçün bolmay dunya üçün bolidighan bolsa, dunya allahning we musulmanlarning neziride musulman bilen qérindishi ariliqini buzup yüz örüşüşke seweb bolushqa yarimaydu, adawetni tügetmeslikning aqiwiti allahning meghpiriti we rehmitidin mehrum qilinish tursa, qandaqmu dunyani dep musulman qérindashtin yüz örigili bolsun.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: jennetning derwazisi düshenbe we peyshenbe künliri échilip, alleqa shérík keltürmigen herqandaq bendige meghpiret qilinidu. Peqetla qérindishi bilen otturida adawiti bolghan kishila meghpiret qilinmay: "bu ikkisi yarashqan'gha qeder kütüp turunglar, bu ikkisi yarashqan'gha qeder kütüp turunglar, bu ikkisi yarashqan'gha qeder kütüp turunglar!" déyilidu. (muslim: 2565)

heq igisige qérindishi özre éytip kélishi kupaye, u özrisini qobul qilip adawetni tugitiwétishi kérek, özrisini qobul qilmay qayturiwetse haram bolidu, peyghember eleyhissalam undaq qilghanlarni qiyamet künide peyghember eleyhissalamning kölidin su ichelmeydu dep agahlanduridu.

2588.- sual: yarashturush

ziddiyetleshkenler qérindashliq rohining telibige asasen epliship kétishi wajib bolsa, jem'iyetningmu bu heqte orundishi kérek bolghan mejburiyiti bar, chünki islam jem'iyiti oz'ara hemkarlishidighan, bir - birige kapaletlik qilidighan jem'iyet bolghachqa, jem'iyet ezalirini bir - biri bilen adawetleshken we urushup qalghan halette körüp turup, otni öchürmey oyun körüp tursa bolmaydu.

Bundaq ehwalda, eqil we iqtidar igiliri peqet heqnila közlep, héchkimge yan basmay ikki terepni yarashturush üçün arilishishi kérek bolidu. Allah taala mundaq deydu: qérindashlirlarning arisini tüzenglar, rehmetke érishishinglar üçün allahdin qorqunglar [hujurat sürisi 10- ayet]

ebu derda reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: silerge roza, namaz we zakatning derijisidinmu ewzel emelni dep béreymu? Dégen idi, sahabilar: dep bergin! Déyishti. Peyghember eleyhissalam: (bu emel xusumetlik) ikki terepni yarashturup qoyushtur. Chünki xusumet (imanni yiltizidin) qurutiwétidu, dédi. Yene bir riwayette: "chachni qirqiwétidu" démidim, belki: "dinni yiltizidin qirqiwétidu" dewatimen dep kelgen. (tirmizi: 2509)

2589.- sual: musulmanlar arisidiki qirindashliq rishtisini saqlash we kishilarning heq hoqqini qoghdash üçün cheklen'gen bir qanche ishlar

yuqirida bayan qilin'ghan ayetlerde allah taala qérindashliq rishtisini saqlaydighan we kishilarning heq - hoqqini qoghdaydighan birqanche ishlarni bayan qilghan.

Bu ishlarning birinchisi bolsa: kishilarni mesxire qilmasliq bolup, allahgha we axiret künige ishinidighan bir mömin kishige bashqilarni mesxire qilish yaki bezi sexslarni köngül échish we külke peyda qilish témisigha aylanduriwélishi haramdur. Chünki bundaq qilish mexpi tekebburluq we niqablan'ghan meghrurluq bolup, bu bashqilarni haqaretligenlik hemde allahning neziridiki yaxshi - yamanliq ölchemlirini bilmigenliktur, shunga allah taala mundaq dégen: erkishiler erkishilarni mesxire qilmisun, mesxire qilin'ghanlar mesxire qilghuchilardin yaxshiraq bolushi mumkin, silerning aranglardiki ayallarmu öz'ara mesxire qilishmisun, mesxire qilin'ghuchi ayallar mesxire qilghuchi ayallardin yaxshiraq bolushi mumkin [hujurat sürisi11- ayet]

allahning neziridiki ewzellik: tashqi qiyapet, jisim yaki mal we yüz - abroygha emes, belki iman, ixlas we allah bilen bolghan munasiwetning yaxshi bolushigha tayinidu. Hediste mundaq körsitilgen: allah silerning sheklinglargha we mal mülkinglargha qarimaydu, lékin qelbinglargha we emelliringlargha qaraydu.

Ikkinchisi bolsa til tekküzmeslik bolup, bu erebchide sanjish we paturush menisini ipadileydighan söz bilen bayan qilin'ghan. Lékin bu yerde eyiblimeslik közde tutulidu, chünki kishilarni eyibleydighan adem emeliyette ulargha pichaq yaki neyze sanjighandek bolidu, belki sanjilishta til hemmidin qattiqraq sanjilishi mumkin. Bu heqte mundaqmu déyilgen: tigh yarisi tutar aqibet til yarisi saqaymas peqet

ayettimü bu cheklime intayin güzel bir uslub bilen ipadilen'gen: özünglargha til uzatmanglar [hujurat sürisi11- ayet] buning menisi: bir - biringlargha til uzatmanglar

dégenliktur, lékin qur'an kerim möminler jamaitige xuddi ular bir kishidekla xitab qilghan. Chünki ular öz'ara hemkarlishishta we bir - birige köyünishte mislisiz jamaettur. Undaq bolidiken kimki qérindishigha til uzutup uni eyiblise, u özining bir parchisi bolghanliqi üçün emeliyette özi til uzatqan we özi eyibligen bolidu.

Üchinchisi bolsa bashqilargha yaman leqem bilen yaki mesxire qilidighan yaki kishi yaman köridighan leqem bilen chaqirip azar bermesliktur. Chünki bu qérindashliq rishtisige tajawuz qilghanliq we kishlerni bir - biridin yiraqlashturghanliq bolup bu ish ésil edeb - exlaqqa zit kélidu.

Islam dini jem'iyetni guman we shübhige emes, öz'ara ishench we köngül sapliqi üstige quridu. Shunga ayet haram qilin'ghan nersilerning tötinchisini mundaq bayan qilghan: i möminler! Köp gumanlardin saqlininglar, bezi gumanlar heqiqeten gunah [hujurat sürisi 12- ayet] ayette gunah bolidighan guman yaman gumandur. Shunga bir musulmanni musulman qérindishigha qarita éniq bir pakit yaki seweb tépilmighuche yaman guman qilishi haram bolidu.

Ademler insaniy ajizliq tüpeylidin bezi kishilerge qarita bolupmu munasiwiti yamanliship qalghan kishilerge qarita shübhe we gumandin xaliy bolalmaydu, lékin bundaq tuyghularning arqigha kirmeslik kérek.

Beshinchisi bolsa bashqilarning eyibini yoshurun tekshürmesliktur. Chünki bashqilargha ishenmeslik ichki jehettin yaman guman qilishqa ittiripla qalmastin tashqi jehettin bashqilarning eyibini yoshurun tekshürüshtek emeliy jismani heriketkimu ittiridu. Islam dini ichi bilen téshi teng pakiz jem'iyet qurushni közligeche bashqilarning eyibini izdeshni yaman guman qilishqa bille juplap chekligen.

Muawiye reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, u peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighan: sen kishilerning eyibini kochilisang, arini buzup qoyisen. (ebu dawut: 4888)

kishilerning xususiy heq - hörmitini yoshurun marash we éniqlap yürüş bilen dependside qilishqa bolmaydu. Hettaki ular özlirigila munasiwetlik shexsiy gunah ishlarni qilip yürgen teqdirdimu, uni ochuq - ashkara qilmisa, uni marap yürmeslik kérek.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bu dunyada bir bende yene bir bendining eyibini yapsa, qiyamet küni, alle taala uning eyibini yapidu. (muslim: 2590)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki bashqilarning öyige oghriliqche marisa, uning közini quyuwétish öy igilirige halal bolidu. (muslim: 2158)

yene kishilerning raziliqini almay, hemde uqturmay oghriliqche paranglirini tingshashni haram qilip mundaq dégen: kimki körmigen chüshni kördüm dese, ikki arpa dénini bir - birige ulashqa buyrulidu, lékin u hergizmu uliyalmaydu. Kimki bir jamaetning sözini (ular xalimighan yaki ular özlirini qachurup turghan halette) mexpiy tingshisa, qiyamet küni uning quliqigha qoghushun quyulidu. Kimki süret sizsa, uninggha jan kirgüzüshke buyrulidu, lékin u jan kirgüzelmeydu. (buxari: 7042)

bashqilarning yoshurun eyiblrini izdesh we shexsiy mexpiyetlikini marap küzitish heqqidiki cheklimler hakim we mehkumlarni öz ichige alidighan omumiy cheklimlerdur.

Yuqiridiki ayetler chekligen nersilerning altinchisi bolsa: gheywet qilmaqtur. Bir - biringlarning gheywitini qilmanglar [hujurat sürisi 12- ayet]

peyghember eleyhissalam sahabilirige terbiye qilip kelgen aditi boyiche gheywetning uqumini we chek chégrisini sual - jawab bilen körsitip ulardin mundaq dep sorighan:

peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin: i resulullah! Gheywet dégen néme? Dep soralghanidi, peyghember eleyhissalam: qérindishingning yaman gépini qilsang, gheywet qilghan bolisen, dédi. Peyghember eleyhissalamdin yene: eger qérindishimda men dégen ishlar bolsichu? Dep soriliwidi, peyghember eleyhissalam: sen dégen gepler uningda bolsa, uning gheywitini qilghan bolisen. Eger bolmisa, uni qarilghan bolisen, dédi. (ebu dawut: 4874)

bir kishining shekil qiyapiti, edeb - exlaqi, yürüş - turushi, nesibi we özige munasiwetlik bolghan herqandaq nerse heqqide éytilghan yaman sözler kishi yaman köridighan sözler qatarigha kiridu.

Aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemge: sefiyening boyining pakarliqi sanga yétip ashidu, désem, peyghember eleyhissalam: sen shundaq bir söz qildingki, nawada u söz déngizgha arilashturulghan bolsa, déngiz süyini bulghiwetken bolatti, dédi. Andin qiziqchiliq qilip peyghember eleyhissalamgha bir kishini dorap bergen idim, peyghember eleyhissalam: manga mundaq - mundaq mukapat bersimu, bir insanni (eyibini échip) dorimaymen, dédi. (ebu dawut: 4875)

qur'an kerimning gheywetni yirginchlik we nepretlinerlik yaman bir shekilde teswirlishi ejeblicherlik ish emes: bir - biringlarning gheywitini qilmanglar, silerning biringlar ölgen qérindishinglarning göshini yéyishni yaqturarmu? Uni yaqturmaysiler [hujurat sürisi 12- ayet]

peyghember eleyhissalam herbir pursette bu qur'aniy teswirleshni dillargha ornishi üchün tekrar - tekrar tekitlep turghan.

Jabir ibni abdullah reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: biz peyghember sellallahu eleyhi wesellem bilen bille iduq, tosattin tapning sésiq puriqi kéliwidi, peyghember eleyhissalam: bu néme puraqa bilemsiler? Bu muminlerning gheywitini qilidighanlarning puriqi, dédi. (ehmed: 14826) bular bizge islamda kishilik hoquqning neqeder ulughliqini körsitip béridu.

Yuqiridiki ayetler chekligen ishlarning yettinchisi bolsa: gep toshushtur. Islamda gheywet qilish tilgha élinila, islam qattiq haram qilghan illetlarning biri bolghan gep toshush we suxenlilik qilish illiti uning bilen bille tilgha élinidu. Gep toshush illiti déginimiz - bir kishining bashqa bir kishi heqqide anglighanlirini, kishilerning otturida ziddiyet peyda qilidighan we munasiwetni yamanlashturidighan shekilde shü kishige yötkeshtin ibarettur. Qur'an kerim bu rezil illetni mekke dewrining deslipidila eyiblep mundaq dégen: qesemxor, pes, gheywetxor, suxenchige itaet qilmighin [qelem sürisi 10-11- ayetler]

hemmamdin mundaq riwayet qilinidu: biz huzeyfe reziyellahu enhu bilen bille iduq, uninggha: bir kishi osman'gha gep toshuydiken, déyliwidi, huzeyfe reziyellahu enhu mundaq dédi: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: suxenchi jennetke kirmeydu déginini anglighanidim. (buxari: 6056)

toshighan gepni, sorun'gha ashkara qatniship anglighan bolsun yaki oghriliqche

anglihan bolsun her ikkisi hadisning mezmunigha uyghun kélidu.

Yuqiridiki ayetler chekligen nersilerning sekkizinchisi bolsa: kishilerning izzet - numusigha til tekküzüshtur. Biz yuqirida islam dinining izzet - numusni qandaq qoghdighanliqini, hettaki kishilerning heq - hörmitini chéqilghili bolmaydighan ulugh nerse dep qarighanliqini kördüq.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: men asman'gha élip chiqilghanda (yeni miraj kéchisi), tuch tirnaqliri bilen yüz we meydilirini tatilawatqan kishilerni körüp: i jibril, bular kimler bolidu? Dep sorighanidim, jibril: ular kishilerning gheywitini qilip göshlirini yeydighan, kishilerning izzet nomusi heqqide gep qilidighanlar, dep jawab berdi. (ebu dawut: 4878)

möminning heq - hörmiti uning izzet - numusigha, jénigha we méligha chéqilghili bolmasliqta gewdilinidu. Islam dini ademning yoq yéride rast bolghan teqdirdimu u yaman köridighan sözdin herbir shexsning izzet - numusini qoghdighan tursa, asasi yoq, yalghan sözlerdin qoghdimay turarmu? Bundaq ehwalda u intayin chong gunah bolidu. Hediste mundaq körsitilgen: peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: jazanining eng yamini bir musulmanning izzet nomusigha naheq til tegküzüshtur. (ebu dawut: 4876)

allah taala mundaq deydu: mömin erler we mömin ayallargha ular qilmighan ishlarni chaplap azar bérighanlar, bohtan qilish jinayitini we éniq gunahni üstige yükliwalghan bolidu [ehzab sürisi 58- ayet]

bu türlük ziyankeshlikning eng yamini nam - sheripige tajawuz qilishtur. Nam - sheripige tajawuz qilish - ippetlik mömin ayallargha qara chaplash bolup, bundaq qilish ularning we aililirining yaman atliq bolup qélishi, kilecheklirining weyran bolushi jehettin, hemde möminler jem'iyitide exlaqsizliqning yéyilishigha seweb bolidighanliqi jehettin intayin xeterlik jinayet hésablinidu.

Shunga peyghember eleyhissalam buni yette chong halak qilghuchi gunahlar qatarida sanighan. Qur'an kerimmu bundaq qilghuchilargha qattiq agahlandurup mundaq dégen: yaman ishtin bixewer turghan ippetlik mömin ayallargha qara chaplaydighanlar dunya we axirette choqum lenetke uchraydu (yeni allahning rehmitidin yiraq qilinidu) ular qattiq azabqa duchar bolidu. Shu künde (yeni qiyamet künide) ularning tilliri, qolliri we putliri ularning qilmishliridin ularning ziyinigha guwahliq béridu. Shu künde allah ulargha toluq tégishlik jazasini béridu, ular allahning ashkara heq ikenlikini bilidu [nur sürisi 23- 25- ayetler]

yuqiridiki ayetler chekligen ishlarning toqquzinchisi bolsa: adem öltürmesliktur. Islam dini insaniy hayatni ulughlighan we qoghdighan, hemde insan hayatigha tajawuz qilishni allahqa ténishtin qalsila allahning neziride eng chong jinayet dep qarighan. Buni qur'an kerim mundaq körsetken: kimki naheq adem öltürmigen yaki yer yüzide buzghunchiliq qilmighan bir ademni öltürse, u pütün insanlarni öltürgendek bolidu [maide sürisi 32- ayet] kimki bir möminni qesten öltüridiken, uning jazasi jehennem bolidu, u jehennemde menggü qalidu, allahning ghezibige we lenitige duchar bolidu, allah uninggha qattiq azab teyyarlaydu [nisa sürisi 93- ayet]

yuqiridiki ayet, hadisler chekligen nersilerning oninjisi: bashqilarning mal - mülkige

chéqilmasliqtur. Musulman kishi halal we qanunluq yollar orqaliq qanchilik mal - mülük toplisa bolawéridu, bezi dinlar we étiqadlar baylarni yaman körsimu, lékin islam dini baylarga qarita mundaq qaraydu: yaxshi adem üçün yaxshi mal yarishidu.

Islam dini shekslerge xususiy mal - mülük igidarchiliq heqqini bergechke, barliq exlaqiy körsetmiliri we qanuniy belgilimiliri orqaliq shekslerning bu hoqqini oghrilash, bulash we qaqtı - soqti qilishtin qoghdighan.

Peyghember eleyhissalam mal - mülükke chéqilishning haramliqini, jan we izzet - numusqa chéqilishning haramliqi bilen bir qatarda sanighan, hemde oghriliqni iman'gha zit kélidighan nerse dep qarap mundaq dégen: zinaxor muminlik halitide turup zina qilmaydu, oghri muminlik halitide turup oghriliq qilmaydu, haraqkesh muminlik halitide turup haraq ichmeydu, bulangchi bashqilarning qimmetlik buyumlirini muminlik halitide turup tartiwalmaydu. (buxari: 2475)

allah taala mundaq deydu: oghirliq qilghuchi erning, oghirliq qilghuchi ayalning qilmishini jazalap, allah terepidin ibret qilish yüzisidin qollirini késinglar, allah (öz emrini ishqa ashurushta) ghaliptur, hékmet bilen ish qilghuchidur [maide sürisi 38- ayet]

i möminler! Bir - biringlarning mallirini (oghirliq, xianet qilish, bulash, jazanixorluq, qimar oynash qatarliq) naheq yol bilen yewalmanglar, ikki terep razi bolushup qilishqan soda - sétiq orqaliq érishilgen nerse buningdin mustesna [nisa sürisi 29- ayet]

2590.- sual: islamda ruxset qilin'ghan gheywet shekilliri

islam ölimaliri haram qilin'ghan gheywet dairisidin istisna qilghan bezi gheywet shekilliri bolup, buningda zörür bolghan miqdardın éship ketmeslik kérek.

1- zulum qilin'ghan kishi, zulum qilghuchi üstidin erz qilishta, yaki derdini tökeshte zulum qilghuchida heqiqiy bar bolghan yaman süpetlerni éytip erz qilsa, buninggha ruxset qilinidu. Allah taala mundaq dégen: zulumgha uchrichuchidin bashqa kishining ashkara yaman söz qilishini allah yaqturmaydu, allah anglighuchidur, bilgüchidur [nisa sürisi 148- ayet]

2- bezide tijarette shérik bolush, yaki küy'oghul qiliwélish yaki muhim bir wezipe tapshurush üçün bir kishi heqqide sorap qilinishi mumkin, bundaq ehwalda yoq ademning heq - hörmitini qoghdash mejburiyiti bilen, bashqilargha nesihet qilip, toghra meslihet bérish mejburiyiti qarimu - qarshi kélip qalidu. Biraq nesihet qilish mejburiyiti bekraq muhim we ulugh bolghanliqi üçün u hemmining aldida turidu.

3- petiwa sorash üçün heqiqetni éytish.

4- yaman ishlarni özgertish üçün bashqilardin yadrem telep qilish.

5- bir kishining özi yaman köridighan ismi, süpiti yaki leqimi bolsa, lékin u kishini bashqilardin ayrip tonush üçün kishiler arisida tonulghan palani taz yaki palani qarighu dégendek nam, süpet we leqemler bilen tilgha élishmu mushu xildin hésablinidu.

6- guwahchilarning, hedislarni yetküzgüchiler (rawiylar) ning, bu ishlarni ada qilishqa layiq yaki layiq emeslikini éniqlighanda, ulardiki layaqetsizlikke munasiwetlik yaman tereplirini sözleshmu shundaq.

2591.- sual: bashqilarning yaman gipini qilishqa birilgen ruxsetning sherti

mundaq ehwallarda bashqilarning yaman g pini qilishqa b rilgen ruxset ikki shertke baghliq:

1-  htiyaj. Shunga bashqilarning yaman g pini qilishqa z r r bir  htiyaj bolmighan halda, bir kishining yaman g pini qilishqa ruxset yoq, eger  htiyaj daritmilash bilen qamdalsa,  niq ipadileshke bolmaydu, yaki omumlashturup sözlesh bilen qamdalsa, melum bir shexsni körsitip turup sözleshke bolmaydu. Mesilen: petiwa sorighuchi kishi: "mundaq bir ish qilip salghan ademning h kmi n me?" dep soriyalaydighan turuqluq" palani mundaq qildi, buning h kmi n me?" dep sorimisimu bolidu. Bashqilarning yaman g pini qilishqa mejbur bolup qalghan bundaq ehwallardimu peqetla rast s zni qilishi, heqiqetni sözlishi k rek, bolmisa bashqilargha töhmet qilghanliq we qara chaplighanliq bolidu - de sözi haramliqqa yüzlinidu.

2- niyet. Bundaq ehwallarda - bashqa herqandaq ehwallarda bolghinidek - niyet birdinbir ayrighuchi pasil h sablinidu, herkishi  z ichidikini bashqilardin obdanraq bilidu, erz qilish bilen  ch  lishning otturisini, petiwa sorash bilen bashqilarni reswa qilishning otturisini, gheywet bilen tenqidning otturisini, nesihet qilish bilen kishilerni bashqilarning aldida ch sh r shning otturisini ayrip turidighan nerse peqetla niyettur. Shunga m min adem özidin h sab  lishta pixsiq sh riktinmu chingraq, özini soraq qilishqa zorawan hakimdinmu qattiqraq bolishi kürek.

Bu heqte islam dini anglighuchini gheywet qilghuchining sh riki dep qarap, uning gheywiti qilin'ghan q rindishini qoghdap himaye qilishi k reklikini mueyyenleshtürgen. Hediste mundaq dep körsitilgen:

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq d gen: kimki musulman q rindishining izzet nomusini qoghdisa, alle qiyamet künide uning yüzidin dozax otini qayturiw tidu. (tirmizi: 1931)

shunga q rindishining izzet - numusi, heqqi - hörmitige qarshi tajawuzchi tillarni yandurup bundaq burchni ada qilalmighan kishi, eng az d gende, söz bashqa bir t migha y tkelgen'ge qeder bu sorundin ayrilishi kürek, bolmisa allah taalaning: bolmisa gunahta ulargha oxshash bolup qalisiler [nisa sürisi 140- ayet] d gen aytighe asasen gheywet qilghuchilar gorohigha eza bolup qalidu.

2592.- sual:  lt rg chi we öltürülgüchi her ikkeylen otta

peyghember eleyhissalam musulman bilen urushush we jenglishishni kupurning bir t ri dep qarap, buni bir t ge yaki bir at  ch n urush  lan qilip qan tökidighan jahiliyet dewri ereblirining ishliridin biri dep h sablighan.

Ehnef ibni qeys reziyellahu enhu mundaq deydu: men elining y nigha b rish  ch n yolgha chiqtim, yolda ebu bekri yoluqup q lip: i ehnef! Nege k tiwatisen? Dep soridi. Men: peyghember eleyhissalamning taghisining oghligha (yeni elige) yadrem b rish  ch n k tiwatimen, d genidim, u manga: i ehnef ! Arqinggha qaytqin. Men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: ikki musulman bir - birige qarshi qilich k t rse,  lginimu,  lt r lginimu dozaxta bolidu d ginini anglighan idim. Uningdin: "i resulullah !  lt rg chighu dozaxta bolar, emma  lg chining gunahi n me? " dep sorighanidim, peyghember eleyhissalam: chünki umu reqibini öltürmekchi idi dep jawab bergenidi, d di. (muslim: 2888)

bu sewebtin peyghember eleyhissalam qoralni chéneq qoyushtek addiy bir ish bolsimu, öltürüş we urushushqa élip baridighan herqandaq ish - heriketni chekligen. Bir hediste mundaq dégen: abdurrahman ibni ebu leyla mundaq riwayet qilidu: sahabilerdin anglishimizche, ular bir küni peyghember sellallahu eleyhi wesellem bilen bille kétiwatqinida, aridin bir kishi uxlap qalghaniken, bezi kishiler chaqchaq qilip, uning yénidiki bir arghamchini éliwaptu. Uxlap qalghan adem oyghinip qorqup kétiptu. Buni körgen peyghember eleyhissalam: musulmanning musulmanni qorqutushi durus bolmaydu deptu. (ebu dawut: 5004)

gunah yalghuz qatil bilenla cheklinip qalmaydu. Belki herqandaq bir söz yaki herqandaq bir ish - heriket bilen uninggha qétilghan adem, hettaki öltürüş jinayiti üstide qarap turghanlarmu, herbiri öz layiqida allahning ghezibige uchrimalay qalmaydu.

2593.- sual: islam döliti toxtamlashqan we kapaletlik qilghan kapirlarni öltürmeslik

yuqiridiki ayet - hadisler, musulmanni öltürüş we musulman bilen urushush heqqide déyilgen, chünki bu ayet - hadisler, slam jem'iyitidiki musulmanlarga qanun - tüzüm we körsetme bolup kelgen. Buning menisi. Musulmandin bashqisining jéni we qénigha xalighanche chéqilsa bolidu dégenlik emes. Chünki pütün insanlarning insaniy jehettin jéni we qénigha ziyankeshlik qilishini allah haram qilghan. Peqetla gheyri musulman musulmanlarga qarshi urushidighanlardin bolghan ehwaldila, özining jénini özi halal qilip bergen bolidu. Emma kapir, nawada slam dölitide yashaydighan, slam döliti kapaletlik qilidighan gerejdan, yaki musulmanlar kélishim - ehdiname tüzüş arqiliq chéqilmasliqqa wede qilghan kapir bolsa, uning jéni himaye qilinidu. Uning jénigha musulmanning ziyankeshlik qilishi haram bolidu.

Emr ibni shueyb dadisi arqiliq bowisidin peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: muahidning (islam döliti téritoriyiside xatirjem yashash üçün, islam hökümiti bilen kélishim tüzgen gheyri musulmanlar bolup, bular "zimmilar" depmu atilidu.)diyiti hör (musulman) kishining diyitining yérimidur. (ebu dawud: 4583)

2594.- sual: öltürüldighan ademler we öltürüş hoqqining kimning qolida bolidighanliqi

allah taala mundaq deydu: allah öltürüşni chekligen ademni öltürmenglar, heq öltürüş buning sirtida [en'am sürisi 151- ayet] qur'an kerim bayan qilghan bu heq töwendiki üç xil jinayetning birige bérilgen jazadin ibarettur:

birinchisi: naheq adem öltürüş jinayiti, shunga kimge adem öltürüş jinayiti ispatlansa, uningdin jan'gha - jan qisas élish wajib bolidu. Bu éghir jaza, shundaq éghir jinayetlerge xatime bérish üçün bérilidu. I eqil igiliri! Silerge qisasta hayatliq bar (yeni kishi birawni öltürgen teqdirde öziningmu öltürüldighanliqini bilse, u, adem öltürüshtin yanidu, shuning bilen uning özimu, u öltürmekchi bolghan ademmu ölüshtin saqlinip qalidu) [beqere sürisi 178- ayet]

ikkinchisi: burun öylen'gen bir kishi zina - pahishe jinayiti sadir qilsa, bu jinayetni neq meydanda we jinayet üstide yaxshi kishilerdin töt kishi éniq körüp, buninggha guwahliq berse, yaki jinayetchi özi sotchi aldida töt qétim iqrar qilsa uninggha ölüm jazasi bérilidu.

Üchinchisi: islam dinigha kirip bolghandin kéyin uningdin qaytip chiqip kétish, hemde buni musulman jamaitige meyde qéqish sheklide élan qilish jinayiti. Melumki islam dini héchkimni din'gha kirishke zorlimaydu, lékin islam dini dinni oyunchüq qilip oynashni qet'iy ret qilidu. Yehudiylar shundaq qilghan.

Möminlerge nazil qilin'ghan wehiyge etigini iman keltürüp, kechqürunluqi yéniwélinglar, (shundaq qilsanglar) ular (imandin) qaytishi mumkin [al imran sürisi 72- ayet]

biraq bu üç xil jinayet bilen adem öltürüş hoquqi, qalaymiqanchiliq yüz béríp jem'iyet amaniqigha tesir yétip herkim özini sotchi we ijra qilghuchi qiliwalmasliqi üçün, hakimning qolida bolidu. Peqetla, qesten adem öltürüş jinayiti sadir bolup, jan'gha - jan qisas élish kérek bolghanda, islam dini öltürülgüchining tughqanlirigha, hakimning nazariti astida jan'gha - jan alghan halda ölüm jazasini öz qolliri bilen ijra qilishqa ruxset qilghan, bu ruxset ularning ichidiki öchmenlikni süpürüp tashlash we ulardiki herqandaq intiqam élish righbitini peseytish üçün bolup, allah taala qur'an kerimde mundaq dep körsetken: kimki naheq öltürüldiken, qisas yaki tölem élish yaki epu qiliwétish hoquqini öltürülgüchining igisige berduq, igisi qisas élishta chektin éship ketmisun, allah uning igisige medetkardur [isra sürisi 32- ayet]

2595. sual: özini öltürüwlish

adem öltürüş jinayiti heqqidiki cheklimilerning hemmisi bashqilarni öltürüşni öz ichige alghandekla, özi - özini öltürüwélishnimu öz ichige alidu. Shunga qaysi bir kishi qandaq birnerse bilen özini öltürüwalsa, u allah taala öltürüşni haram qilghan bir insanni öltürgen bolidu.

Insanning hayati öz mülki emes, chünki u özini yaritish uyaqta tursun, ezaliridin bir ezani yaki hüjeyriliridin bir hüjeyrinimu yaritalighan emes, uning jéni bolsa, allah uninggha tapshurghan bir amanettur. Uni obdan asrimisa bolmaydighan tursa, uninggha ziyankeshlik qilip, uningdin qutulüp kétish qandaq bolmaqchi? Allah taala mundaq dégen: özünglarni öltürmenglar, allah heqiqeten silerge nahayiti méhribandur. [nisa sürisi 29- ayet]

islam dini musulman kishini her түrlük qiyinchiliqlargha we japa - musheqqetler aldida qeyser we küchlük iradilik bolsun deydu. Uninggha herqandaq ehwal astida kichikkine bir balayapet yaki muweppeqiyetsizlikke duch kelgende, yashashtin waz kéchip, özini öltürüwélishqa ruxset qilmaydu. Chünki mömin dégen, yétish üçün emes jihad qilishqa, qéchish üçün emes, köresh qilishqa yaritilghan. Uning imani bilen exlaqi hayat meydanidin qéchishqa qet'iy yol qoymaydu. Chünki möminde, uprimas qoral, tügimes oq - dora bardur, u bolsimu iman we exlaqtur.

Bundaq qebih jinayetni sadir qilghuchilarni peyghember eleyhissalam allahning rehmiti bolghan jennettin mehrum bolup, allahning ghezibi bolghan dozaxqa layiq bolidighanliqi bilen agahlandurghan. Iradisi ajiz kishiler, yürekni titritidighan qattiq

agahlendurushni öz ichige alghan shü hedisni diqqet qilip anglisun:

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki özini taghdin tashlap öltürüwalidiken, jehennem otida menggüdin - menggüge özini tashlap azablinidu. Kimki zeher ichip ölüwalidiken, bir qolida zeher tutqan halette jehennem otida menggüdin - menggüge zeher ichip azablinidu. Kimki özini tömür eswab bilen öltürüwalidiken, jehennem otida shu tömür eswabni qorsiqigha tiqip menggüdin - menggüge azablinidu. (buxari: 5778)

2596- sual: para uqumi

para yémek, kshilerning mal - mülkini naheq yewélishning bir türü bolup, para - bir ishni qildurush yaki dühminining ishini qildurmasliq, yaki özige yaki dühminige özi yaqturidighan höküm chiqirish we shuningdek ishlar üçün hakim yaki ishchi - kadirgha bérilgen pul - mal we menpeet qatarliq nersilerdur.

Mundaqche eyitqanda, parixorluq - birawning heqqini yewélish yaki uning xizmet ornini tartiwélish yaki uninggha kelgen ametni özige qaritiwélish yaki gunahsiz birini qarilash yaki birer jinayetkarni aqlash yaki uning jinayitini yéniklitish yaki qandaqla bir dewa ishida qarshi terepning heqqini özige qaritishtin ibaret rezil meqsetni emelge ashurush üçün ish üstidikilerge melum miqdarda pul yaki pulgha toxtaydighan bir nerse bérish dégenlik bolup, parini bergen we alghan her ikkisi allahning aldida qattiq gunahkar, insaniyet aldida eyibkar bolidu.

2597- sual: paraning birish we ilshning hökümi

parixorluq eng yaman xiyanetchilik bolup, heq hoquqlarning zaye bolushigha, adaletsizlik we tengsizlikke, kishilerning menpeetige namerdlerche xiris qilishqa, ularning heqlirige tajawuz qilishqa, töhmetlerni artip ularning abruyini töküshke, jem'iyet tertipini buzushqa, xatirjemlik, amanliq we ishenchning yoqilishigha seweb bolidighan intayin qebih we rezil qilmish bolghanliqi üçün para bérish yaki élish islam dinidila emes, belki pütün dinlarda we pütün qanunlarda qet'iy haramdur.

Islam dini hakim we uning qol astidiki barliq ishchi - kadrlarning para élishini haram qilghandekla, musulman kishining ulargha para bérishinimu haram qilghan. Buning bilenla qalmay, otturida turup wastichilik qilishnimu chekligen. Allah taala mundaq deydu: bir - biringlarning mallirini naheq yewalmanglar, bilip turup kishilerning bir qisim mallirini zulum bilen yewélish üçün hakimlarga para bermenglar [beqere sürisi 188-ayet]

ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem höküm mesiliside para bergüchigimu, para alghuchighimu lenet qilghan. (tirmizi: 1336)

2598- sual: parining yaman aqiwetliri

islam dinining parini haram qilishi hemde uninggha qol tiqqan herqandaq kishige qattiq pozitsiye bildürüshi ejeb linerlik ish emes, chünki parixorluq bir jem'iyette tarqilidiken, u jem'iyette mejburiyetni ada qilish rohining ornigha, menpeetwazliq rohi tarqilip, burun qilish kérek bolghan ishni kéchiktürüp, kéchiktürüsh kérek bolghan ishni burun qilish, naheq höküm qilish yaki heq höküm qilmay türiwélish qatarliq buzuqchiliq

we naheqchiliq illetliri choqum omumlashmay qalmaydu.

2599.- sual: xelqning h k met kadiririgha qilghan sowghatiriri

qandaq shekilde bolsa bolsun, qaysi isim bilen atalsa atalsun islam parini haram qiliwetken. Shunga parini (sowgha - salam) dep atiwasingizmu, bu atash uni haram dairidin halal dairide chiqiralmaydu.

Ebu humeyd saidi reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem ibni utebiyyeni beni suleym qebilisige zakat yighish      n ewetkenidi. U qaytip kelgende, peyghember sellellahu eleyhi wesellemge h s b b rip: bular silerge tégishlik bolghini. Mawu manga hediye qilindi, d di. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: eger sen rastchil bolsang, ata - anangning  yide olturup baqqin, sanga hediye kélemdikin? D di. Andin ornidin turup, alle taalagha hemdusana éytqandin k yin, jamaetke: aranglardin bir qisim kishilerni alle manga perz qilghan ish (zakat)      n ewetsem, beziliri qaytip k lip: bular silerge tégishlik bolghini. Mawu manga hediye qilindi, deydu. Eger u rastchil bolsa, atisining yaki anisining  yide olturup baqsun, uninggha hediye kélemdikin? Alle taalaning nami bilen qesem qilimenki, kimki heqqi bolmighan nersini özining qiliwalsa, qiyamet k ni, allening dergahida toplan'ghanda, uni gedinige y d p kélidu. Bilip qoyunglarki, undaq kishi allening dergahigha kelgende, men uni choqum toniwalimen. Chünki, uning éliwalghan nersisi t ge bolsa bozlaydu, kala bolsa m reydu, qoy bolsa mereydu, dep xitab qildi. Andin qolini qoltuqi körünüp qalghudek derijide yuqiri k t r p: i alle! Yetk zdimmu? D di. (buxari: 7197)

imam ghazali mundaq deydu: "parining h kmi shundaq  ghir bolghachqa, sotchi, waliy we shulardek ishchi - xizmetchiler  zlrini ata - anisining  yide dep qarap, xizmet mensipidin  lip tashlinip  yde olturghan waqitta k lip turidighan sowghatlarni xizmet qilghandimu alsa bolidu, xizmette bolghanliqim      n bérilgen sowgha dep qarighan nersilerni alsa bolmaydu, aghine - buraderliri qilghan sowghatlarni xizmette ishlimigen bolsam k lermidi yaki kelmesmidi dep shek qilip qalsa, buningdin  zini tartishi k rek".

2600.- sual: zulumdin qutulush      n para bérish

kimki  z heqqini  lish      n para bérishtin bashqa chare tapalmay qalghan bolsa, yaki b shigha kelgen naheqchiliqtin para bérishtin bashqa yol arqiliq qurtulalmisa, zulumdin qurtulup heqqige érishken'ge qeder sewr qilip turushi ewzeldur. Nawada  z heqqini  lish yaki bashqilarning ziyankeshlikidin saqlinish we qutulush      n bashqa barliq charilerni qollunup netijige  rishelmey ilajsizliqtin para berse, bundaq ehwalda bashqilargha ziyat salmighandin k yin u kishige para berg     n gunahi bolmaydu, barliq gunah alghuchigha bolidu.

Buninggha bezi alimlar peyghember eleyhissalamning  zi zakat  lishqa layiq bolmisimu bek qattiq zakat sorap t riwalghan kishilerge zakat bergenliki toghrisidiki bu hedisni delil qilip körsetken.

Ömer reziyellahu enhu mundaq d gen: peyghember sellallahu eleyhi wesellem bir q tim mal teqsim qilghan idi, men: i resulullah! Allening nami bilen qesemki, bu malgha ulardin bashqilar t ximu bek heqliq idi, d genidim. Peyghember eleyhissalam: ular q linliq qilip sorap turiwaldi, bermisem m ni b xil iken d yishidu, emeliyette men b xil

emes, dédi. (muslim: 1056)

2601.- sual: sowgha salam bérishning jaiz bolushi

Öz zatida yaxshi nersa, yaman gherezning arilishishi bilan yaman nersige aylinip qalidu. Mesilen: insanlar arisida bir - birige hediye, sowgha - salam bérishish yaxshi ishtur. Chünki mundaq qilish öz'ara söygü muhebbetni, yéqinliqni, dostluqni kücheytidu.

Aishe reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem hediye qobul qilatti we özimu uning bedilige muwapiq shekilde hediye béretti. (buxari: 2585)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: pachaq chaghliq nersa hediye bérilsimu, elwette qobul qilimen, chaqirghan yerge elwette barimen. (tirmizi: 1338)

emma sowgha - salam bashqilargha ziyani yetküzüshtin ibaret birer yaman niyetni közlep yaki heqqi bolmighan bir nersige érishish üçün bérilse, u waqitta, bu sowgha - salam emes, belki para bergenliktur. Bundaq qilish qet'iy haram. Bergüchi bilen alghuchi we saye qilip wasite bolghuchi hemmisi gunahqa shérik bolidu. Parini meqset qilghan sowgha salam haramdur. Para qandaq isimlar bilen atalsun, u berib haramdur.

2602.- sual: para bérishni jaiz qilidighan seweblar

insan özining heqqini élish yaki yolluq hoquqini qoghdash üçün para bérishke mejbur bolup qalsa, bashqilargha ziyani - zexmet yetküzmeslik sherti bilen para bérish bolsimu öz heqqini qutquzsa gunah bolmaydu. Bu mundaq bolidu:

1- rehimsiz zalimning yaki qatilning qoligha chüshüp qélip, para bérish arqiliq özini qutuldurush bashqa charisi qalmighanda, para berse bolidu.

2 - özini, mal - mülkini, ailisini, nomusini, dinini we wetinini qoghdash yolida para bérishke mejbur bolup qalsa, para berse bolidu.

3 - özi yaki aile ezaliridin biri yaki tughqanliridin biri dushmanlarning qoligha chüshüp qélip, para bérish bilen qutuldurghili bolsa, para bérish qutuldurush jaizdur.

4 - özining qanunluq heqqini élish üçün para bérish bashqa chare qalmighan sharaitta, birawni ziyani - zexmetke uchratmasliq sherti bilen para bérishke bolidu. Emma bashqilarning heqqini özige qaritish üçün para bérish qet'iy haram. Mesilen: bashqa birige teqsim qilin'ghan xizmet ornigha özi orunlishish üçün yaki öz menpeti bilen aliy mektepni qazan'ghan bir balining ornigha özining balisini seplesh üçün para bergen'ge oxshash.

2603.- sual: xianetning menisi

xianet - sadaqetsizlik, sétip kétish yaki sétiwétish xarakteridiki nomussizliqtur. Awam xelq xianet qilish dégeni amanet qoyghan nersini saqlimasliq dégen addiy menidila chüshinidu. Emeliyette, xianet qilish dégenning menisi chongqurdur. Xianet insan tebitidiki nachar illetlarning biri. Buning ziyini shekslerdin halqip, pütün kolléktip we döletkiche bolidu. Xainliq késili qaysi millette dawam qilsa shu millet, shu el xarab bolidu. Shunga allah qur'an kerimde xianetchilik qilishtin tosqan.

2604.- sual: xianet qilishning yaman aqiwetliri

xianetchilik bir xil rezil qilmish. Uni meniwiyyiti bulghan'ghan, rohi kor,

nepsaniyetchilik idiyisi küchlük ademler sadir qilidu. Xianetchilik yamrap ketken elde ademiyluk we insaniy mihri muhebbet ölgen bolidu. Xianetchilik maddiy nersilerge xianet qilish we meniwi nersilerge xianet qilish dep ikkige bölünidu. Buning ichide meniwi nersige xianet qilishning aqiwi mölcherligüsiz derijide éghir bolidu. Xianet bekmu éghir jinayet bolup, satqunluq we munapiqliqqa oxshash rezilliklarning bash rolchisi xianettur. Qandaqla bir jem'iyette insanlar bir birige xianet qilidiken, bu jem'iyet kishiliri otturisida ishench yoqilidu. Ishench yoqalghan yerde xatirjemlik bolmaydu. Ademler bir- birige guman bilen qaraydu, ushshaq - chüshek ziddiyetler tügimeydu.

2605.- sual: xianetning türleri

allah taala qur'an kerimde mundaq dégen: "i möminler ! Allahqa, peyghemberge, silerge qoyulghan amanetlerge bilip turup xianet qilmanglar." [süre enpal 37- ayet] bu ayet xianetchilikning mundaq üç qatlamliq menisidin bésharet bergen:

1- xianetning birinchi qatlamdiki menisi allahqa xianet qilish, yeni allahning bendining pütün qilmishlirini körüp turidighanliqini estin chiqirish. Bu barliq xianet türlerining eng yaminidur. Chünki qelbide xudasi bolmighan ademning pes we chakina heweslirige tolghan nepsidin bashqa némisi bolsun ! Mundaq ademlerdin tesewwur qilip bolghusiz yamanliqlarni kütüshke bolidu. Jem'iyette yüz bériwatqan qatilliq, bulangchiliq, satqunluq, chériklik qatarliq jinayetler shundaq ademler teripidin sadir bolmaqta.

2 - xianetning ikkinchi qatlamdiki menisi peyghemberge xianet qilish bolup, musa, iysa we muhemmed eleyhissalam we bashqa jimi peyghemberler insanlarning qelbide söygü bilen eslinidighan, yaxshi ishlarning bashlamchisi bolghan, ülgilik kishilerdur. Shunga ularning güzel exlaqigha zit kélidighan qiliqlarni qilghuchilar ulargha xianet qilghan bolidu.

3 - xianetning üçinchi qatlamdiki menisi kishilarning bir- birining amanitige xianet qilishidur. Bu xil xianet kishiler otturisidiki alaqlerde köp körüldighan rezil qilmish. Adette kishilarning bir- birige éhtiyaji chüshüp turidu. Bir ademning yene bir ademge qoyghan amaniti bolidu. Bu amanet bir éghiz söz bolushimu yaki iqtisadqa wekillik qilidighan maddiy nerse bolushimu mumkin. Herkim öz amanitining del waqtida téghishini ümid qilidu. Mundaq bir amanetke xianet qilish tolimu rezil ishtur.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: töt xil süpet bar bolup, qandaq bir ademde mushu süpetlarning hemmisi tépilsa, resmi munapiq bolidu. Biri tépilsa, taki uni tashlimighuche nipaqlarning bir süpiti uningda bolghan bolidu. 1 - amanetke xianet qilish; 2 - yalghan sözlesh; 3 - toxtamgha emel qilmasliq; 4 - dewada osalliq qilish. (buxari: 34)

2606.- sual: xain sözining menisi

zamanimizda xain sözi weten we milletke asiqliq qilghuchilarni öz ichige alghanning sirtida, munapiqlarni, chéqimchilarni, öz millitining ziyinigha chapidighan ghalchilarni, satqunlarni we heqiqetke köz yumghuchilarnimu öz ichige alidu.

2607.- sual: kishining öz mal – mülkini israp qilishi haramdur

bashqilarning mal - mülkige ashkara yaki yoshurun halda tajawuz qilish haram bolghandekla, her kishi özining mal - mülkini buzup - chéchip, yoq qiliwétishmu haramdur. Chünki shexsning mal - mülkide pütün milletning heqqi bar bolidu. Millet, herqandaq mülük igisining arqisidiki mülük igisidur. Bu sewebtin islam dini, özining mélini buzup yoq qiliwétidighan galwang kishilerdin öz pul - mélini bir terep qilish hoquqini élip, uni milletke bergen. Bu heqte qur'an kerim mundaq deydu: allah tirikchiliklarning asasi qilghan mallirlarning exmeqlerge tutquzup qoy manglar, ularni yémek - ichmek, kiyim - kéчекler bilen teminlenglar, ulargha chirayliq söz qilinglar [nisa sürisi 5- ayet]

démek bu ayette allah taala pütün milletke mundaq dep xitab qilghan: mallirlarning exmeqlerge tutquzup qoy manglar. Körünüshte bu mal - mülük ularning bolghini bilen, lékin her bir shexsning mal - mülki heqiqette millitining mal - mülkidur.

Islam - toghriliq we ottura halliq dinidur, islam ümmitimu otturahal ümmettur, musulmanmu barliq ishlerida normaldur. Mana bu jehette allah taala möminlerni xuddi ularni pixsiqliq we bexilliqtin tosqandekla, israp qilish we buzup chéchishtin tosqan. Allah taala mundaq dégen: i adem baliliri! Her namaz waqtida kiyimlarning kiyimlar, yenglar ichinglar, israp qilmanglar, allah israp qilghuchilarni heqiqeten yaqturmaydu [eraf sürisi 31- ayet] buzup chachmighin, buzup chachquchilar heqiqeten sheytanlarning qerindashliridur [isra sürisi 26-27- ayetler]

pul - malni orunsiz yerlerge xejlep buzup - chéchish dégen allah haram qilghan haraq, zehirlik chékimlik we altun qacha - quchilarni sétiwélish tek az yaki köp bolsun orunsiz yerlerge pul xejlesh bilen bolidu. Yaki pul malni özi we bashqa kishilerge orunsiz xejlep buzup - chéchip zaya qiliwétish arqiliq bolidu. Peyghember eleyhssalam pul - malni zaya qiliwétishtin tosqan.

2608- sual: pul malni serip qilish toghrisidiki islarning körsetmisi

israp qilish bolsa, zörür bolmighan nersilerge keyin yoqsuz bolup qalidighan shekilde öz nurmisidin artuq ashurup pul xejleshtur. Imam razi allah taalaning: ular sendin némini sediqe qilish toghruluq soraydu, éhtiyajidin artuqini sediqe qilinglar dégin [beqere sürisi 219- ayet] dégen ayitining tepsiride mundaq deydu: "allah taala kishilerni pul - malni xejlesh jehette terbiyilep öz peyghemibirige mundaq dégen: tughqan'gha, miskin'ge, yoluchigha heqqini bergin, buzup chachmighin, buzup chachquchilar heqiqeten sheytanlarning qirindashliridur [isra sürisi 26-27- ayetler] qolungni boynunggha baghlialmighin, bekmu échiwetmigin [isra sürisi 29- ayet]. Xirajet qilghanda israpchiliqmu qilmaydighanlar, bexilliqmu qilmaydighanlar [furqan sürisi 67- ayet].

2609- sual: toghra serip qilin'ghan pul malning peziliti

peyghember selallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir tillani alle yolida xejliding, bir tillani qul azad qilish üchün serp qilding, bir tillani yoqsullargha sediqe qilip berding, bir tillani ailengge xirajet qilding. Bularning sawabigha kelsek, ailengge xejligen bir tillaning sawabi hemmidin üstündür. (muslim: 995)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: insanning öz ailisige xejligen pulining sawabi eng yuqiri bolup, undin qalsa, alle yolida (min'gen étigha) xejligini, undin qalsa, alle yolidiki dostlirigha xejliginidur. (muslim: 994)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: eger bir musulman alletin sawab ümid qilghan halda aile we bala - chaqisigha xirajet qilip bergen bolsa, (qilghan xirajiti) u kishining sediqisi bolidu. (buxari: 5351)

peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: özüngge, ayalinggha we baliliringgha yégüzgenliringning hemmisi, hetta xizmetchingge yégüzgenliringmu sen üçün sediqidur. (ehmed: 16727)

2610.- sual: bashqa perzni qayrip qoyup tekrara hej qilish heqqide

perz hejni ada qilip bolghan kishining perz bolghan ishni qayrip qoyup neple hej üçün pul serp qilishi haram qatarigha kirmisimu, toghra emeslikide shek yoq. Chünki, pulgha zor éhtiyajliq sharaitta qalghan tughqanlirini, dostlirini, qoshnilirini, yétim - yésirlarni, dawalinishqa pul tapalmighan késellerni, pulsizliqtin oqushqa kirelmigen balilarni körüp turup, ulargha yadrem qilishni qayrip qoyup neple hej üçün pul serp qilishning toghra emeslikini meshhur islam ölimaliri hemme birdek sözlimekte. Chünki jem'iyettiki péqirlarning, yétimlarning halidin xewer élish shu jem'iyettiki puldarlarning üstige perzdur. Bu perzni qayrip qoyup, neple ibadet üçün pul serp qilish toghra emes. Sawab allahning qolida, allah sawabni kishilarning qilghan emelliridiki niyetlirige qarap béridu. Pul xejleshte rasttinla sawabqa érishishni niyet qilghan adem elwette sawabi chong we köp bolidighan ishlarni qilidu. Chünki perzning sawabi nepliningkidin chong we köp elwette.

2611.- sual: gheyriy musulmanlar bilen bolghan munasiwetler heqqide

eger islamning gheyriy musulmanlarga muamile qilishtiki körsetmilirini halal - haramliq jehettin yighinchaqlaydighan bolsaq, allah taalaning kitabidiki ikki ayet bizge yéterlik bolup, bu ikki ayet bu heqte destur bolushqa munasip. Bu ikki ayet: kuffarlardin siler bilen urush qilmighan we silerni yurtunglardin heydep chiqarmighanlarga kelsek, allah ulargha yaxshiliq qilishinglardin, ulargha adil bolushunglardin silerni tosmaydu, shübhisizki allah adillarni yaxshi köridu. Allah islam dini üçün siler bilen urushqan, silerni yurtunglardin heydep chiqarghan we silerni heydep chiqirishqa yadremleshkenlerni dost tutushunglardin silerni tosidu, kimki ularni dost tutidiken, ular zalimlardur [elmumtehine sürisi 8- 9- ayetler]

birinchi ayet musulmanlarga qarshi urushmighan, musulmanlarni yurtliridin chiqiriwetmigen, gheyriy musulmanlarga (yeni musulmanlarga qarshi urushmaydighan we dühmenlik qilmaydighanlarga) adalet we insap bilen muamile qilishqa terghib qilipla qalmastin, belki ulargha yaxshiliq qilishqimu terghib qilghan. Yaxshiliq qilish sözi barliq yaxshiliqlarni öz ichige alidu, démek bu, adalet we insap qilish derijisidinmu üstünrek turidighan muamililerni bildüridu. Shunga insaniy mejburiyetlarning eng muhimi heqqide toxtalghanda, uni - ata - anigha yaxshiliq qilish

dep ipadileymiz.

Allah taala: "shübbhisizki allah adillarni yaxshi köridü" dégenlikü üchün biz bu ayet yaxshiliq qilishqa terghib qilghan déduq. Mömin dégen dawamliq allah yaxshi köridighan ishlarni wujutqa chiqirish üchün tirishidu. Ayettiki: "allah tosmaydu" dégen ibare terghib we teshwiq menisige zit kelmeydu. Chünki bu ibare kishilerning chüshenchisidiki bashqa dindikiler yaxshiliq qilishqa, adalet bilen muamile qilishqa we chiqiship ötüshke yarimaydu dégen pikirni tazilash üchün qollinilghan bolup, bu ibare arqiliq allah taala möminlerni bashqa dindiki barliq kapirlargha yaxshiliq qilishtin emes belki, ularning ichidiki düshmenlik qilip musulmanlargha qarshi urushidighan kapirlarghila yaxshiliq qilishtin tosidighanliqini bayan qilghan.

2612- sual: kitablilargha (yehud – nasaralargha) ayrim qarash

islam dini bashqa dindikiler qaysi dinda bolishidin qet'iynezer hettaki yuqiridiki ikki ayetning chüshüshige seweb bolghan butperes mushrikler bolghan teqdirdimu ulargha yaxshiliq qilish we adalet - insap bilen muamile qilishni cheklimeydighanliqining üstige, yehud we xristanlardin terkiib tapqan kitab ehligé islam döliü ichide yaki sirtida yashisun alahide qaraydu. Mesilen: qur'an kerim ulargha peqetla i kitab ehli yaki i kitab birilgenler dep xitab qilidu. Bu arqiliq ularning eslide semawi din mensubliri ikenlikige isharet qilidu. Shunga ular bilen musulmanlar otturisida bir xil yéqinchiliq bolup, bu yéqinchiliq allah taala barliq peyghemberlerge tapshurup ewetgen dinning birlikide we u dinning asiliridin namayen bolidu: allah silerge nuhni buyrighan, sanga biz wehiy qilghan, ibrahimni, musani we iysani biz buyrighan: "dinni (allahni bir dep iymán éytish we peyghemberler élip kelgen sheretlerge ishinishtin ibaret bolghan islamni) saqlap qélinglar, bu asasta ixtilaplashmanglar" dégendin ibaret bolghan tapshuruqni bayan qilip berdi [shura sürisi 13- ayet]

musulmanlar allah taalaning barliq kitabliri we barliq peyghemberlirige iman keltürüshi kérek bolup ularning imani buningsiz wujutqa chiqmaydu: éytinglarki, "allahgha, bizge nazil qilin'ghan wehiyge, ibrahimgha, ismailgha, is'haqqa, yequbqa we uning ewladlirigha nazil qilin'ghan wehiyge, musa, isa we barliq peyghemberlerge nazil qilin'ghan kitablargha iman éyttuq, ulardin héch birini ayriwetmeymiz, (yeni yehud - nasaralardek, ularning bezisige iman éytip bezisini inkar qilmaymiz), biz allahgha boysun'ghuchilarmiz " [beqere sürisi 136- ayet]

kitab ehli (yehud - nasaralar) qur'anni oquydighan bolsa, uningda ularning kitablirigha, peyghemberlirige qarita nurghun medhiyileshlerni köridü.

Eger musulmanlar kitab ehli bilen münaziriliship qalsa, adawet we öchmenlik peyda qilidighan jidel - majiradin saqlinishi kérek. Allah taala mundaq deydu: ehli kitab bilen peqetla eng chirayliq rewishte münazirilishinglar, ularning ichidiki zulum qilghuchilar buning sirtida, éytinglarki, "bizge nazil qilin'ghan kitabqa we silerge nazil qilin'ghan kitabqa iman éyttuq, silerning ilahinglar we bizning ilahimiz birdur, biz allahgha boysun'ghuchilarmiz" [enkebut sürisi 46- ayet]

yene ulardin öylinish, xatirjemlik, dostluq we méhmandarchiliqni öz ichige alghan toruqluq islam dini ular bilen qudilishish, ularning qiz - ayallirigha öylinishke, hemde ular boghuzlighan göshlerni yéyishke ruxset qilghan. Bu heqte allah taala mundaq deydu:

kitab bérilgenlarning tamiqi silerge halaldur we silerning tamiqinglar ulargha halaldur, möminlerdin ippetlik ayallarni we silerdin ilgiriki ehli kitablardin ippetlik ayallarni nikahinglarga alsanglar silerge halaldur [made sürisi 5- ayet]

bularning hemmisi barliq kitab ehli heqqidiki omumiy qarash bolup, ularning ichide xristanlarning alahidirek orni bar, chünki qur'an kerim ularni musulmanlarga yéqinraq dep qarighan: "biz nasara" dégen kishilerning dostluq jehette möminlerge hemmidin yéqin ikenlikini choqum bayqaysen, bu, nasaralarning ichide ölimalar, rahiblar bolghanliqi we ularning tekebburluq qilmaydighanliqliri üchündür. [maide sürisi 82- ayet]

2613- sual: islam dölitide yashaydighan gheyriy musulmanlar (zimmiylar)

yuqiridiki körsetmiler dunyaning herqaysi jayliridiki yehud - nasaralarni öz ichige alidu. Lékin ularning islam döliti sayisi astida yashaydighanlirining alahide orni bolup, ularni musulmanlar (zimmet ehli) dep atap kelgen. (zimmet) dégen söz (ehde) dégen menide bolup, bu söz ularning islam sayisi astida xatirjem we bixeter yashashqa kapaletlik qilish üchün ulargha allahning, peyghemberning we barliq musulmanlar jamaitining ehde bergenlikidin dérek béridu.

Ular бүгүнкү istilahta islam dölitidiki (gerejdanlar) bolup, deslepki esirdin tartip barliq musulmanlar ularning musulmanlar bilen hoquqta teng we baraber ikenlikige birdek ittitaqlashqan. Din we étiqad ishlerida islam ularning erkin étiqad qilishigha yol qoyghan.

Peyghember eleyhissalam zimmet ehlini musulmanlarga qattiq tapilighan, hemde bu tapilashlarga xilapliq qilghuchilarning allahning ghezibige we azabigha uchraydighanliqini bildürüp agahlandurghan. Islam xelipiliri gheyriy musulman gerejdanlarning hoqqini qoghdap keldi, islam qanunshunaslirimu herxil mezhepte bolishidin qet'iynezer zimmiylarning heq - hoquqlirini tekitlidi. Ömer reziyellahu enhu muminlerge qilghan axirqi wesiyitide mundaq digen: ". U yene allening we peyghember sellellahu eleyhi wesellemning körsetmisi اساسida ehdileshken zimmiylargha yaxshi muamile qilsun. Ular bilen tüzgen ehdinamige wapa qilsun. Ularни qoghdash yolida urush qilsun. Ulargha ular qilalmaydighan ishlarni yüklimisun, dédi. " (buxari: 3700)

2614- sual: gheyriy musulmanlar bilen dost bolush we uning menisi

belki mundaq bir sual aldimizgha kélishi yaki otturigha qoyulishi mumkin, u bolsa: qur'an kerim kapirlarni dost tutushni, ulargha yéqinlishishni qattiq chekligen tursa, ulargha yaxshiliq qilish hemde ular bilen chiqiship bille chirayliq yashash qandaq emelge ashidu? Chünki qur'an kerim mundaq deydu: i möminler! Yehudiylarni we nasaralarni dost tutmanglar. Ular bir - birlirige dostlardur. Silerdin kimki ularni dost tutidiken, umu shulardin sanilidu, allah zalim qewmni heqiqeten hidayet qilmaydu. Dillirida késellik (yeni munapiqliq) barlarning (zaman özgirip kapirlar zeper tapsa) özimizge bir palaketchilik kélishidin qorqimiz dep, ular bilen dost bolushqa aldirighanliqini körisen [maide sürisi 51-52- ayetler]

jawab: bu ayetler barliq yehud - xristan we bashqa kapirlarning hemmini pütünley öz ichige almaydu. Eger biz omumlashturiwétidighan bolsaq, bu ayetler qaysi din'gha mensup bolishidin qet'iynezer yaxshiliq qilidighanlarga yéqinliq qilishqa ruxset qilghan, hemde yehud - nasaralar bilen qudilishishqa we ulardin öylinishke ruxset qilghan bashqa ayetlerge zit kélip qalidu. Allah taala er - ayal otturisidiki dostluq we méhir - muhebbet heqqide mundaq dégen: aranglarda (yeni er - xotun arisida) méhir - muhebbet ornatqanliqi allahning (kamali qudrisini körsitidighan) alametliridindur [rum sūrisi 21- ayet] yene nasaralar heqqide mundaq dégen: "biz nasara" dégen kishilarning dostluq jehette möminlerge hemmidin yéqin ikenlikini choqum bayqaysen. [maide sūrisi 82- ayet]

kapirlarni dost tutmasliq heqqidiki bu ayetler bolsa, islamgha dūshmenlik qilip, musulmanlarga qarshi urishidighan kapirlarga qaritilghan bolup, bundaq ehwalda musulman kishining ulargha dostluq izhar qilip yéqinlishishi, ular bilen könglidiki sözni qilip sirdishishi, öz milliti we qérindashlirini tashlap qoyup ular bilen apaq - chapaq bolishi keskin haram bolidu. Buni yene bashqa ayetlermu éniq ipadileydu: i möminler! Özünglardin bolmighanlarni (yeni munapiqlarni) sirdash qiliwalmanglar, ular silerge buzghunchiliq qilishta boshangliq qilip qalmaydu, ular silerning musheqqette qélishinglarni arzu qilidu, ularning dūshmenliki éghizliridin melum bolup turidu, ularning dillirida yoshurghan dūshmenliki téximu chongdur. Shūbhisizki, eger chūshinidighan bolsanglar, silerge nurghun ayetlerni bayan qilduq. (i möminler jamaesi!) siler ularni yaxshi körisiler, ular silerni yaxshi körmeydu [ali imran sūrisi 118- 119- ayetler]

démek: bu ayetler bizge ashu kapirlarning süpetlirini, ularning köngülliride musulmanlarga adawet saqlaydighanliqini, bu adawetning esirini tilliri izhar qilip turidighanliqini bayan qilip béridu. Allah taala yene mundaq deydu: allahqa we axiret künige ishinidighan bir qewmning ularning aniliri, oghulliri, ya qérindashliri, ya oruq - tughqanliri bolghan teqdirdimu allah bilen we uning peyghembiri bilen qarshilashqanlarni dost tutqanliqini körmeysen. [mūjadele sūrisi 22- ayet]

allah we uning peyghembiri bilen qarshilishish peqetla kupurluq bilenla bolmastin, belki islam we musulmanlarga dūshmenlik izhar qilish we qarshi turushmu shundaqtur.

Allah taala mundaq dégen: i möminler méning dūshminimni we silerning dūshmininglarni dost tutmanglar! Ular silerge kelgen heqiqetke (yeni islamgha, qur'an'gha) tan'ghan, perwerdigaringlarga iman éytqininglar üçün peyghemberni we silerni yurtunglardin heydep chiqarghan turuqluq ulargha dostluq izhar qilisilerghu [mumtehine sūrisi 1- ayet]

mana bu ayet, perwerdigarimiz allah déyishtin bashqa héchqandaq jinayiti yoq musulmanlarni yurtliridin chiqiriwétip, allah we peyghemberge qarshi jeng élan qilghan mekke mushriklerini dost tutmasliq heqqide nazil bolghan.

Mana ashundaq kapirlarni herqandaq ehwal astida dost tutushqa, ulargha yéqinliq qilishqa qet'iy bolmaydu. Shundaq bolsimu qar'an kerim ularning tüzülüp qélishidin ümidni pütünley uziwetmey, möminlerni ularning ehwallirining özgirip, kéyinche ular bilen yéqin ötüp qélishqa qarita ümidlendürdi. Eyni sūride bir qanche ayettin kéyin mundaq dep körsetti: belkim dūshmininglar musulman bolup siler bilen bir dinda bolsa,

burun dūshmenleshkenler bilen allah aranglarda dostluq peyda qilip qalar, allah qadirdur, allah burunqi dostluq izhar qilishninglarni megħpiret qilghuchidur, kupurluq qilip kéyin tewbe qilghanlarga méhribandur [mumtehine sūrisi7- ayet]

qur'an kerimning ulargha qarita bagħlighan bu ümidi, adawet achchiqini peseytishke yéterliktur. Xuddi hediste körsitilgende: dūshminingni boshraq yaman körgin, belki künlerning biride u séning dostung bolup qélishi mumkin.

2615- sual: islam dūshmenlirini dosit tutqanlarning aqiwi

islam we musulman dūshmenliri küchlük bolghan ehwalda ulargha yéqinlishish we dostluq izhar qilishning haramliqi téximu keskinlishidu we éghirlishidu. Chünki ularning küchidin qorqqidek yaki ulardin menpeet yetkudek ehwal bolsa, munapiq, xain we wijdansizlar azraq menpeetni közlep, yaki yaxshi künning yamini kelse bizni himaye qilidu, bizni baqidu dep oylap ulargha dost bolush we xizmet körsitip yaxshichaq bolush üçün yügürishidu. Xuddi allah taala qur'anda dégende: dillirida nipaqlar barlarning (zaman özgirip kapirlar zeper tapsa) özimizge bir palaketchilik kélishtin qorqimiz dep, ular bilen dost bolushqa aldirighanliqini körisen, allah (resulullahgha, musulmanlarga) ghelibe (yeni mekkini pethi qilishni) ata qilidu, yaki bir ishni (yeni ularning munapiqligini pash qilishni) meydan'gha keltüridu - de, könglide yoshurghini, (yeni möminlerning dūshmenlirini dost tutqanliqi) üçün ular nadamet chékidu [maide sūrisi 52- ayet]

(i muhemmed) munapiqlargha qattiq azabqa duchar bolidighanliqini bisharet bergin. Ular möminlerni qoyup, kapirlarni dost tutidighanlardur, ular kapirlarning qéshidin izzet telep qilamdu? [nisa sūrisi138-139- ayetler]

2616- sual: musulmanning ghyriy musulmandin paydilinishi

musulmanlar - meyli hökümet meyli xelq bolmisun - her qaysi sahelerde özlirige tayinishi, bashqilargha muhtaj bolup qalmasliqi kérek. Shundaqtimü gheyriy musulmanlardin, sanaet, y'za - igilik, sehiye we din'gha biwaste munasiwiti bolmighan sahelerde paydilansa bolidu.

Biz peyghember eleyhissalamning terjimihalida, peyghember eleyhissalam hijret qilghanda abdullah ibni oreycitni - u mushrik turuqluq - yol bashlighuchi qilish üçün kiralighanliqini körduq. Alimler mundaq deydu: "kapir dégenlik uninggha héchqandaq ishta ishench qilghili bolmaydu dégenlik emes. Chünki yol bashlashtinmu, bolupmu mekkidin mediynige hijret qilishtek jiddiy weziyette yol bashlashtinmu bekraq xeterlik ish yoq".

Buning bilenla boldi qilmastin, alimler yene musulmanlarning reisi gheyriy musulmanlardin - xususen ehli kitabtin - herbiy ishlarda paydilansa, ulargha musulmanlardek olja - gheniyetlerdin bölüp berse bolidu dep qarighan.

Zuhri riwayet qilishiche: peyghember eleyhissalam urushta birqanche yehudiydin paydilan'ghan, hemde ulargha olja gheniyettin bölüp bergen. Yene safwan ibni umeyye mushrik halitidiki chaghda peyghember eleyhissalam bilen hüneyn ghazitigha chiqqan.

Biz paydilinidighan kapir musulmanlarga yaxshi qarashta bolishi shert. Nawada ziyankeshlik qilish éhtimali bolsa uningdin paydilinishqa bolmaydu. Chünki biz

musulmanlarning ichidin yordam qilmay türiwalidighan, ghulghula, pitne - pasat tarqitip qoshunning mustehkemlikige tesir yetküzidighan kishilerdin paydilinishni chekligen tursaq, ishench qilghili bolmaydighan kapirlardin elbette paydilinishqa bolmaydu.

Musulman kishi kapiirgha sowgha qilsa, hemde kapirdin sowgha qobul qilsa, sowghitigha sowghat bilen jawab qaytursa bolidu. Chünki peyghember eleyhissalamghimü kapir padishahlar sowgha ewetgende qobul qilghan. Hedis alimliri mundaq dégen: peyghember eleyhissalamning kapirlardin sowgha qobul qilghanliqi heqqide hadisler köp.

2617.- sual: islam omumyüzlük bir rehmettur

islam dini janliq her qandaq nersige rehimdilliq qilishni tapilap, tilsiz haywanlarga qattiqliq qilishni cheklewatqan tursa, musulmanning gheyriy musulman'gha yamanliq qilishi yaki azar bérishini qandaqmu rawa körsun?

Islam dini haywan'gha mulayimliq qilish jem'iyetliri peyda bolushtin 13 esir ilgiri haywan'gha siyliqliq, mulayimliq we méhir - shepqet qilish prinsipini tiklep, haywan'gha yaxshiliq qilishni imanning bir parchisi, uninggha azar bérish we baghri qattiqliq qilishni dozaxqa kirishning bir sewebi qilip belgiligen.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir pahishe ayal hawa nahayiti issiq bir küni bir itning qattiq ussap ketkenliktin tilini chiqirip hasirighan halda bir quduq béshida aylinip yürgenlikini körüp, ötüki bilen uninggha su tartip bériptu. Shuning bilen, uning gunahliri meghipiret boptu. (muslim: 2245)

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir ayal bir müshükke ya tamaq bermey yaki yer yüzining hasharetlerini tutup yégili qoyup bermey, baghlap qoyghanliqi sewebidin dozaxqa kiriptu. (buxari: 3318)

qur'an kerimmu jahiliyet dewri ereblirining haywanlarning qulaqlirini pichishitek adetlerini qattiq eybligen we bundaq qilishni sheytanning yolyoriri dep körsetken.

Biz yuqirida boghuzlash heqqide toxtalghinimizda, peyghember eleyhissalamning boghuzlinidighan haywanni jénini qiynimay eng asan we tiz chare arqiliq boghuzlashni tapilghanliqini, pichaqlarni obdan bileshke buyrighanliqini, pichaqni boghuzlinidighan haywan'gha körsetmeslikni, hemde bir haywanni bir haywanning köz aldida boghuzlap soymasliqni tapshurghanliqini bayan qilip öttuq. Haywanlarga rehimdilliq qilishta xiyal we tesewwur qilish dairisini halqighan bundaq rehimdilliqni dunya körüp baqmighan.

On ikkinchi bap. Itiqad mesililiri we ohshiwilishtiki halal- haramlar

2618.- sual: ilahiy qanunning ghayisi

allah taalaning halal hökümliri arqiliq kishilerni erkilitishni yaki haram hökümliri bilen ularni siqishni xalimighan. Peqetla ularni tüzidighan, din we dunyalirini qoghdaydighan, janlirini, eqil - idraklirini, ippet - numuslirini, exlaqlirini, mal - mülüklirini qoghdaydighan, hemde shexs we milletlarning mewjudiyitini saqlaydighan qanun - tüzüm belgilep bergen.

2619.- sual: ilahiy qanun we insaniy qanun

bu zéminda insanlar terepidin otturigha qoyulghan herqandaq qanun kemtuk we yétersiz qanundur. Chünki uni otturigha qoyghuchilar - shexsler, hökümetler yaki parlaméntlar bolishidin qet'iynazer - din we exlaq amiligha köz yumghan halette, özlirini peqetla maddiy menpeet dairisige qamiwalidu. Dawamliq tar dairidiki milletchilik we wetenperwerlik siziqidin halqiyalmay chong dunya we keng insaniyet uqumigha köngül bölmeydu. Islam qanuni bolsa, héchqandaq nersini bikargha halal yaki haram qiliwetmeydighan hékmetlik tengrining qanuni bolup, u zat her qandaq nersini melum ölchem bilen yaratqan, her qandaq qanunimu ölchem bilen belgiligen. Islam qanuni bolsa, bendilirige qolayliq xalaydighan, ularni qiynashni xalimaydighan méhir - shepqetlik perwerdigarning qanunidur. U zat bendilirige, ana balisigha méhribanliq qilghandinmu bekraq shepqetliktur. Islam qanuni bolsa, cheksiz qudretlik, bendilirige muhtaj bolmaydighan, melom jins, irq we goruhqa yan basmaydighan pütün jahanning igisi we perwerdigari belgiligen qanundur.

2620.- sual: insanlarning ilahiy qanun'gha angliq raye qilishidiki asasiy uqum

hemme ishning asasiy bolghan teqwadarliq (allah din qorqush) bolmisa bolmaydu. Bashqiche qilip éytqanda: musulman kishini halalning sirtigha chiqarmay, haramni qilip sélishtin yanduridighan, oyghaq we pak wijdan bolmisa bolmaydu. Bundaq wijdan peqetla allahqa we axiret künige ishinish bilenla peyda bolidu. Shunga qandaq bir chaghda musulman kishi öz dinining we sheritining chek - chégrisini tonüghudek ilim bilen anggha we bu chek - chégrigha yéqinlap yaki uningdin chetnep kétishtin saqlaydighan oyghaq wijdan'gha ige bolsa, yaxshiliqning hemmige érishken bolidu. Peyghember eleyhissalam heqiqeten rast éytqan: eger allah taala bir kishige chong yaxshiliq ata qilmaqchi bolsa, özini öziye wez - nesihet qilghuchi qilip béridu.

2621.- sual: gheybni bilish peqet allahqa xastur

peyghember eleyhissalam kelgen chaghda jem'iyette palchi we remmal nami bilen tonulghan, jinlar bilen alaqliship, ötmüş bilen kilechekni bileleydighanliqni dawa qilidighan bir gorup yalghanchi saxtipezlerni uchratti. Shuning bilen peyghember eleyhissalam héchqandaq ilmiy asas, yaki bir hidayet yaki bir kitabtin asasi bolmighan bundaq aldamchiliqqa urush élan qildi. Ulargha allah wehiy qilghan bu ayetlerni oqup berdi: allahdin özge asmanlardiki we zémindikiler gheybni bilmeydu [neml sürisi 65-ayet] démek: perishtiler yaki jinlar yaki insanlar héchqaysisi gheybni bilmeydu. Peyghember eleyhissalam yene mundaq dep élan qildi: eger men gheybni bilidighan bolsam nurghun menpeet hasil qilghan bolattim, lékin men gheybni bilmeymen, shunga manga teqdir qilin'ghan yaxshi - yamanliq yétip turidu. Men peqet iman éytidighan qewm üçün agahlandurghuchi we xosh xewer bergüchi qilip ewetilgen peyghembermen [eraf sürisi 188-ayet]

allah taala sulayman eleyhissalamning jinliri heqqide mundaq dédi: eger ular gheybni

bilidighan bolsa idi, xar qilghuchi azabta (yeni shünche uzaq waqit éghir emgekte) qalmighan bolatti [sebe sürisi 14- ayet]

shunga qandaq bir adem heqiqiy gheybni bilimen dep dawa qilidiken, u allahqa, heqiqetke we insanlarga yalghan éytqan bolidu.

2622.- sual: shérik we uning türi

eng chong gunah - allahqa shérik keltürüshtur. Shérik - étiqad, emel - ibadetler we dualarda allahqa bashqa birsini shérik qilip qoshush dégenliktur. Shérik tewhidning eksidur. Shérik ikki türlük bolup, biri shérkul'ekber (chong shérik) yene biri shérkul'esgher (kichik shérik) lerdin ibarettur.

2623.- sual: allahqa shérik keltürüsh we uninggha élip baridighan ishlar

allah kechürmeydighan eng chong gunah allahqa shérik keltürüshtur. Qur'an kerimde allah mundaq dégen: "allah özige birer nersining shérik keltürülüşini yeni mushriklik gunahini elwette meghpiret qilmaydu. Buningdin bashqisini allah özi xalighan ademge meghpiret qilidu. Kimki allahqa shérik keltüridiken, u heqiqeten qattiq azghan bolidu." [süre nisa 116- ayet]

chünki allah taala yégane ilah , hemmining yaratquchisi, hemmining igisi, hemmini bashqurghuchi we yalghuz xojayinidur. Allah héchkimge, héch nersige oxshamaydu. Allahning süpetlirimu héchkimning süpitige oxshamaydu. Ehwal bundaq iken, allah yaratqan bendilerni we her qandaq bir mexluqatni allahqa oxshitish eng chong heqsizliqtur. Mundaq bir heqsizliq üçün allahning ghezeplenmesliki, nepretlenmesliki we bundaq heqsizliqni qilghan ademni jazalimasliqi mumkin emes. Dunyaning padishahliri özlirining padishahliq shenige layiq kelmeydighan söz - chöcheklerni we ish - heriketlerni yaqturmighan we ularni sadir qilghanlardin eng échinishliq intiqam alghan yerde, padishahlarning padishahi, kattilarning kattisi bolghan allah uninggha shérik keltürüshtin ibaret özining üstün shenige, ilahliq maqamigha, ulughluq mertiwisige layiq kelmeydighan bu chong gunahni kechürmeslikte elwette heqliqtur !

2624.- sual: shéirkul'ekberning alametliri

1 - kainatni idare qilishta allahtin bashqimu bezi bashqurghuchilar bar, dep étiqad qilish. Mesilen: ewliylar, qutublar, pirlar we mazayi - mashayixlar kainattiki bezi ishlarni teserrup qilalaydu, dep étiqad qilghan'gha oxshash. Bu xil shérik allahning teserrupatigha bashqilarni shérik qiliwalghanliqtur.

2 - allahqa we allahqa xas süpetlerge bashqilarni oxshitish. Mesilen: ewliya, qutublar, palchilar we daxanlarni gheybni bilidu, dep étiqad qilghan'gha oxshash. Buxil shérik allahning kamali süpetlirige bashqilarni shérik qiliwalghanliqtur. Chunki gheyblarni bilish alahqa xas süpet. Allah bu heqte mundaq deydu: "gheybning xeziniliri allahning dergahididur. Uni peqet allah bilidu, quruqluqtiki, déngizdiki nersilerning hemmisini allah bilidu, derextin tökülgen yapraqtin allah bilmeydighan birersimu yoq, meyli qarangghu yer astidiki birer dane uruq bolsun, meyli höl yaki quruq nersiler bolsun, hemmisi allahqa melum bolup lewhulmehpuzda yéziqluqtur" [en'am sürisi 59 - ayet]. Peyghember eleyhissalam mundaq deydu: kimki heyzdar ayal bilen jima qilsa yaki

ayalining arqisigha kelse we yaki kahinning aldigha barsa, muhemmed (sellellahu eleyhi wesellem) ge chüshürülgen dinni inkar qilghan bolidu. (tirmizi: 135)

3 - ölüklardin medet tilesh we ulardin késellerge shipaliq sorash, perzent tilesh we beriket tilesh, shundaqla meyli tirik bolsun, meyli ölük bolsun, allahtin bashqa birawni tebiy sewebler wetebiy charilarning sirtida kishilerge gheybtin yadrem qilalaydu, dep étiqad qilish. Buxil shérik ibadette we yadrem sorashta allahqa bashqilarni shérik qilip qoshiwalghanliqtur. Chünki peyghember eleyhissalam bir hediside: dua ibadettur dégendin kéyin: {perwerdigaringlar éytidu: manga dua qilinglar, men duayinglarni qobul qilimen (tiligininglarni bérimen), shübhisizki, méning ibaditimdin chongchiliq qilip bash tartidighanlar xar halda jehennemge kiridu} (süre ghafir, 60 - ayet)dégen ayetni oqughan. (tirmizi: 3372)

bundaq qilish allahqa shérik keltürgendin tashqiri, musulmanliqning "sangila ibadet qilimiz we sendinla yadrem soraymiz" dégen asasiy prinsipigha zit kélidu. Allah taala qur'an kerimde, ölüklardin nerse sorashning allahqa ularni shérik keltürgenlik ikenlikini ochuq bayan qilidu: "eger ularni chaqirsanglar, silerning chaqirghininglarni anglimaydu. Anglighan teqdirdimu silerge jawab qayturalmaydu, qiyamet küni (allahqa ularni) shérik qilghanliqinglarni inkar qilidu" [fatir sürisi 14 - ayet].

4 - allahning gheyri üçün qurbanliq qilish, yeni ewliyalarning, pirlarning we mazayi - mashayixlarning qollishigha érishimiz, dégen guman bilen, ulargha atap qurbanliq qilish, nezir - chiragh ötküzüsh, hetta mazarlargha bérip ularning qebirlirige atap mal késish qet'iy haramdur. Qurbanliq - ibadet bolghanliq süpiti bilen, u peqet allahqila qilinidu. Allah peyghember eleyhissalamgha xitab qilip, mundaq deydu: "perwedigaring üçün namaz uqughin we qurbanliq qilghin" [kewser sürisi 2 - ayet].

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: atisigha lenet qilghan kishige, allening gheyrige atap qan qilghan kishige, birer jinayetchini panahlandurghan kishige, yol belgilirini özgertiwetken kishige alle lenet qilidu. (muslim: 1978)

5 - séhirgerlik qilish. Séhirgerlik eng chong gunahlardin bolup, séhirgerlik qilghuchilar sheksiz kapirlardur. Alah taala qur'an kerimde mundaq deydu: " ular sulaymanning padishahliq zamanidiki sheytanlarning (séhrigerlikige ait) sözlirige egeshti. Sulayman (séhriger bolghini we séhir öginish bilen) kapir bolghini yoq, lékin sheytanlar kishilerge séhir ögitip kapir boldi. Ular bapildiki harut - marut déyilidighan ikki perishtige nazil qilin'ghan séhirni ügitetti. (bu ikki perishte) biz kishilerni sinaymiz kapir bolmighin, démigiche héch kishige séhir ögetmeytti. Ular bu ikkisidin er - xotunni bir - biridin ayriwétidighan nersilerni (yeni séhirgerlikni) öginetti, ular (séhir arqiliq) allahning ruxsisiz héch kishige ziyan yetküzelmeytti. Halbuki, ular özlirige ziyini bar, paydisi yoq nersini öginetti. Yehudiylar (tewratni tashlap) séhirni sétiwalghuchigha axirette (allahning rehmitidin we jennitidin) héch nésiwe yoq ikenlikini obdan béletti, ular janlirining bedilige sétiwalghan nersisining (yeni özliri üçün séhir öginishni tallishining) ejebmu yaman ish ikenlikini kashki bilse idi " [beqere sürisi102 - ayet].

Peyghember eleyhissalam: yette xil halaketlik gunahtin saqlininglar! Dédi. Beziler: i resulullah! Ular qaysi gunahlar ? Dep sorighanidi, peyghember eleyhissalam ulargha: alleqa shérik keltürüsh, sihir qilish, naheq adem öltürüsh, yétimning mélini yewélish,

ösüm yéyish, jengdin qéchish, ippetlik, pak musulman ayallargha bohtan chaplash qatarliqlar, dédi. (muslim: 89)

6- allahtin bashqisining namini atap qesem qilish. Chünki qesem - eng ulugh we uning jazalishidin qorqilidighan bir zatning namini atash arqiliq, birer ishning rast ikenlikini tekitlesh démehtur. Uning menisi: "eger men yalghan ishqa qesem qilghan bolsam, nami atalghan bo zat méni ursun" dégenliktur. Shühbisizki, ulughluqning yégane igisi, qilmishlarga yéterlik jaza bergüchi we azabidin qorqulghuchi zat - allahtur. Allahtin bashqisining nami bilen qesem qilghuchi, allahqila xas bolghan olughluq we qilmishlarga jaza bérishtek aliy süpetlerge bashqilarni shérik qiliwalghan bolidu.

Sed ibni ubeydedin mundaq riwayet qilinidu: ibni ömer reziyellahu enhuma bir kishining: kebe bilen qesemki, déginini anglap mundaq dédi: alletin bashqisi bilen qesem qilishqa bolmaydu. Chünki men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: kimki alletin bashqisi bilen qesem qilidiken, kapir bolghan yaki alleqa shérik keltürgen bolidu dégenlikini anglighanidim. (tirmizi1535)

allahtin bashqisining nami bilen qilin'ghan qesem shérik we kuprining jümlisidin sanalsimu, u qesem hésablanmaydu. Chünki qesem allahning mubarek isimlerini tilgha élish bilenla qilinidu. Qesemning ibariliri üç bolup, ular: oallah (wellahi) tallah (tellahi) we ballah (billahi) din ibaret. Shuning üçün kishilerning "méni nan ursun", "andaq bolup kétey, bundaq bolup kétey" dégen'ge oxshash sözliri qesemge yatmaydu.

Emma kishi qesem qildim dep: "men kapir bolup kétey" dégen'ge oxshash sözlerni qilghan we qesimide yalghan ishqa qesem qilghan bolsa, u özining déginidek bolup kétidu.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: "men islamdin ada juda bolup kéteyki... " dep qesem qilghan kishi, eger bu sözni yalghandin dégen bolsa, özi éytqandek islamdin ada juda bolup kétidu. Eger (u sözni) chin könglidin éytqan bolsa, u, islamgha saghlam halette qaytalmaydu (yeni heqiqiy musulman bolalmaydu). (nesai 3772)

7 - ewliyalar, pirlar we mazayi - mashayixlarga allahqa eqide qilghandek eqide qilish, ularni allahni söygendek söyüş, ulardin allahtin qorqqandek qorqush we ulargha allahqa ibadet qilghandek choqunush. Allah bu heqte mundaq deydu: " bezi ademler allahtin gheyriylarni (yeni butlarni) allahqa shérik qiliwalidu, ularni (möminlerning) allah ni dost tutqinidek dost tutidu, (yeni ulughlaydu we ulargha boysunidu). Möminler allah ni hemmidin bek dost tutquchilardur, zalimlar (qiyamet küni özlirige teyyarlan'ghan) azabni körge chaghda pütün küch - quwwetning allahqa mensüp ikenlikini we allahning azabining qattiq ikenlikini kashki bilse idi (dunyada allahqa shérik keltürgenliklirige heddidin ziyade pushayman qilatti) " [beqere sürisi 165 - ayet]. Bu ayette, allahtin gheyriylarni, allahni dost totqandek dost totup, eqide qilishni allahqa shérik keltürgenlikning jümlisidin sanighan. Bu ayetning mezmunigha asasen, allahtin bashqisidin xuddi allahtin qorqqandek qorqush we ulargha allahqa ibadet qilghandek choqunushmu shérikning jümlisidin sanilidu, elwette.

8 - ölüklarni - meyli ular peyghember bolup ketsun, meyli ewliya bolup ketsun - kishilerge payda - ziyar yetküzeleydu, hajatlerni rawa qilalaydu, dep étiqad qilish. Allah

taala qur'an kerimde mundaq deydu: "béshigha kün chüshken adem dua qilsa (uning duasini) ijabet qilidighan, uning béshigha kelgen éghirchiliqni kötürüwétidighan we silerni zéminning orunbasari qilghan kim? Allahtin bashqa ilah barmu? Siler azghine wez - nesihet alisiler" [naml sūrisi 62 - ayet]. "eger allah sanga birer kulpet yetküzse, uni allahtin bashqa héchkim kötürüwételmeydu, eger allah sanga birer yaxshiliq yetküzse (uchaghda uninggha héchkim arilishalmaydu), chünki allah her nersige qadirdur" [en'am sūrisi 17 - abet]

2625.- sual: shirkul'ekberning hökmi

shirkul'ekberni sadir qilghan adem imandin chiqidu, uning burun qilghan pütün emel - ibadetliri bikar bolup kétidu. Uning gunahi kechürüm qilinmaydu, peqet shérik keltürgüchining shériktin qet'iy qol üzüp, qayta iman éytishi we gunahlirigha heqiqiy rewishte tewbe qilishi arqiliq allah xalisa kechürüm qilinidu. Allah mundaq deydu: "allah özige birer nersining shérik keltürilishini (yeni mushriklik gunahini) elwette meghpiret qilmaydu. Buningdin bashqisini (allah özi) xalighan ademge meghpiret qilidu. Kimki allahqa shérik keltüridiken, u heqiqeten qattiq azghan bolidu" [nisa sūrisi 116 - ayet].

2626.- sual: shirkul'esgherning alametliri

1 - ölüklerning wasitisi bilen allahqa yéqinlishish meqsitide mazarlarni tawap qilish. Chünki, tawap qilish peqet beytullahtiki "kebe" gila xastur. Beytullahtin bashqa jayni tawap qilghan kishi allahqa shérik keltürgen bolidu. Chünki tawap - ibadettur. Ibadetni allahtin bashqisi üçün qilishning allahqa shérik keltürgenlik ikenliki éniqtur. Allah mundaq deydu: "(hajilar) qedimi beyt (yeni beytullani) tawap qilsun" [hej sūrisi 29 ayet]. Emma qebirlarni ziyaret qilish arqiliq ölümni eske élish we mazarda yatqan yéqinlarga dua qilish üçün mazarlarga bérish sawabliq ishtur.

2 - riya, yeni emel - ibadetlerni xalis allah üçün qilmastin, bashqilargha körsitish niyiti bilen qilish. Chünki bendilerning emel - ibadetlirini küzitish, ulargha sawab bérish peqet allahqa xastur. Emel - ibadetlerni bashqilargha körsitish üçün qilish bolsa, allahning emellerge sawab bérish we ularni küzitish süpitige bashqilarni shérik qilip qoshiwalghanliq bolidu. Allah taala bu heqte mundaq deydu: "kimki, perwerdigarigha mulaqat bolushni ümid qilidiken, (yeni sawab ümid qilip, azabidin qorqidiken) yaxshi ish qilsun, perwerdigarigha qilidighan ibadetke héchkimni shérik keltürmisun" [kehf sūrisi 110 - ayet].

3 - allahqa asiyliq bolidighan ishlarda bashqilargha boysunush. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: herqandaq bir musulmanning, meyli u yaxshi körgen yaki yaman körgen ishta bolsun, gunah bolidighan ishqila buyrulmisa, bashliqining sözini anglap, buyruqigha itaet qilishi wajib bolidu. Eger gunah bolidighan ishqila buyrulsa, bashliqning sözini anglashqa we uninggha itaet qilishqa bolmaydu. (buxari: 7144) chünki itaet qilish, boysunush peqet allahqila bolidu. Shuning üçün, allahqa asiyliq bolidighan ishlarda - pezrlarni terk étish, sherette men'i qilin'ghan ishlarni qilish we haramni halal ornida qollinish qatarliq ishlarda, bashqilargha boysun'ghan kishi (yeni birawdin qorqup yaki uning yüz xatirisi qilip shondaq qilghan kishi) allahqa itaette shérik keltürgen bolidu.

Chünki, allahqa asiqliq qilip, bashqilargha boysun'ghuchilar özliri boysun'ghan kishilirini allahqa oxshash, belki alahtin yoqiri körgen bolidu emesmu?!

2627. sual: shérkul'esgherning hökmi

shérkul'esgher - gunahi kebiriler (chong gunahlar)din bolup, uni sadir qilghuchi allahqa tewbe qilip shériktin yiraq bolush bilen özini halaketlerdin qutquzalaydu. Shirkul'esgherni sadir qilghan kishi kapir bolup ketmeydu, uning bashqa yaxshi emellirimu bikar bolup ketmeydu. Lékin her halette shériktin qattiq hezer qilish zörürdur.

2628. sual: shérikning ziyanliri

1 - shérikning eng chöng ziyini shüki, u - shérik keltürgüchining jennettin mehrum bolushigha, duzaxta menggü qélishigha seweb bolidu. Allah bu heqte mundaq deydu: "shühbisizki, allah meryemning oghli isadur, dégüchiler kapir boldi, isa: "i beni israil! Méning perwerdigarim we silerning perwerdigaringlar bolghan allahqa ibadet qilinglar, kimki allahqa shérik keltüridiken (yeni allahtin gheyriyge ilah dep étiqad qilidiken), allah uninggha jennetni haram qilidu, uning jayi dozax bolidu, zalimlarga héchbir medetkar (yeni allahning azabidin qutuldurghuchi) bolmaydu" dédi " [maide sürisi 72 - ayet].

2 - allahqa shérik keltürgen kishining pütün yaxshi emelliri bikar bolup kétidu. Allah buheqte mundaq deydu: "allahning yoli ene shudur, allah bendiliridin xalighan kishilerni shu yolgha bashlaydu. Eger ular (yeni shu peyghemberler) shérik keltürse idi, ularning qilghan yaxshi emelliri, elwette, bikar bolup kétetti " [en'am sürisi 88 - ayet]

3 - shérik - allahqa mexluqatlarni oxshatqanliq bolup, uning gunahi heqiqeten éghirdur.

"öz waqtida loqman (hekim) oghligha nesihet qilip: <i oghulchiqim, allahqa shérik keltürmigin, shérik keltürüş heqiqeten zor gunahtur> dédi" [loqman sürisi 13- ayet]. Zulum - bir nersini öz ornidin bashqa orun'gha qollinish dégenliktur. Ibadetlerde, allahqa shérik keltürgen adem, allahqila xas bolghan ibadetni bashqisigha mensup qilish arqiliq, allahning heqqige xiyanet we öziye zulum qilghan bolidu.

4 - shérik - eng zor gunahlardin sanilidu.

Ebu bekri reziyellahu enhu riwayet qiliduki, peyghember eleyhissalam üç qétim: men silerge chong gunahlardin xewer béreymu? Dep sorighanidi, sahabilar: i resulullah ! Shundaq qilghin! Dédi. Peyghember eleyhissalam: alleqa shérik keltürüş, ata anini qaxshitish, dédi. Andin yölinip olturghan yéridin tiklinip: yalghan qesem qilish, dédi. Peyghember eleyhissalam bu sözini qayta - qayta tekrarlawerdi. Hetta biz "peyghember eleyhissalam toxtap qalsiken" dep kettuq. (buxari: 2654)

2629. sual: pal sélish we gheybtin sözlesh

pal sélish - kélechekte bolidighan ishlar we yoqap ketken nersiler heqqide yalghandin xewer bérish dégenliktur. Pal bilen shughullan'ghuchilar özlirining ghayibni bilidighanliqlirini dewa qilidighan kazzaplar bolup, aliqan'gha, chinige oqush, qart échish qatarliq türlük hiyle - mikirliri bilen kishilerni ishendürüşke tirishidu. Ular palchi, remchi we daxan dégen türlük atalgular bilen atilidu.

2630. sual: palchilargha ishinish kupurluqtur

islam élan qilghan urush palchilar we aldamchilar bilenla cheklinip qalmastin belki ularning aldigha béríp, ulardin sual sorap, ularning yalghan - yapidaq azghun jawablirigha ishinidighanlarnimu gunahta ulargha shérik bolidu dep qarighan.

Chünki peyghember eleyhissalamgha nazil bolghan qur'anda pütün gheybni yalghuz allah bilidu, muhemmed gheybni bilmeydu, bashqilar téximu bilmeydu dep mundaq kürsilgen: éytqinki: "men silerge, mende allahning xeziniliri bar démeymen, men gheybnimu bilmeymen, silerge, men bolsam heqiqeten bir perishte depmu éytmaymen, men peqet manga qilin'ghan wehiygila emel qilimen [en'am sūrisi 50- ayet]

eger musulman kishi qur'andiki bu éniq we ochuq ayetlerni chushünüp turup, bezi kishilerni teqdir perdisini qayrip, gheybning sirlirini bileleydu dep ishense, allah taalaning peyghember eleyhissalamgha nazil qilghan kitabigha ténip kapir bolup kétidu.

2631- sual: pal sélishning qandaq bolidighanliqi

yuqiridiki seweblerge asasen islam dini pal sélishni haram qilghan.

Burun erebler jahiliyet dewride üç dane oq bilen pal sélishatti. Üch oqning birige: (xudayim buyridi) yene birige: (xudayim tosti) dep yézilip, üçinchisige birnerse yézilmaytti. Nawada ular yolgha chiqmaqchi yaki toy qilmaqchi yaki shundaq bir ish qilmaqchi bolsa, butxanigha béríp oq tallash arqiliq pishanisige pütülgenni bilmekchi bolishatti. Nawada buyridi dégen oq chiqip qalsa, shü ishni qilishatti. Buyrimidi dégen oq chiqsa, u ishni qilmay jim turiwélishtatti. Quruq oq chiqsa, taki buyridi yaki buyrimidi dégen oq chiqqiche arqa - arqidin pal séliwérishetti.

Bu, бүгүнкү күнлердики: qum bilen, qert bilen, piyale oqush arqiliq, qol körüş arqiliq, tuma bilen, kitab échish bilen pal sélish qatarliqlargha oxshaydu. Bu türdiki herqandaq ish islam chekligen haram ishtur. Allah taala bendilirige haram qilghan yémekliklerni bayan qilghandin kéyin mundaq dep körsetken: ezlam (yeni jahiliyet dewride pal üçün ishli tidighan üç parche oq) bilen pal sélishinglar haram qilindi, bu gunahtur [maide sūrisi 3- ayet]

2632- sual: dinni mesxire qilish

dinni mesxire qilish - islam dinigha we uningdiki muqeddeslerge til uzitish dégenlik bolup, uning türliri töwendikiche:

1- islam dinining sheret qanunini hazirqi esir bilen maslishalmaydu, dep étiqad qilish yaki ochuq sözlesh.

2 - qur'an kerimni adettiki kitablargha oxshitish yaki uning hökümlirini közge ilmasliq.

3 - kuffarlarning töhmetlirige ishinip muhemmed eleyhissalamni eyiblesh yaki uni adettiki insan qatarida körüş.

4 -islam jaza qanunidiki ibret qilish közde tutulghan bezi jazalarni mesxire qilish yaki eyiblesh.

2633- sual: allahning dinini mesxire qilghanning jazasi

allahning dinini mesxire qilghanlar sheksiz kapir bolidu, axirette menggölük azabqa duchar bolidu. Allah taala mundaq dégen: "i muhemmed ! Eger sen ularning mesxire qilghanliqini sorisang, ular: biz rasttin emes, peqet ich pushuqi qilip oyniship dep qoyduq deydu. Bu munapiqlargha siler allahning dinini, allahning ayetlirini we allahning

peyghembirini mesxire qildinglarmu? “ dégin. Siler yalghan qesem ichip özre éyt manglar, siler iman éytqininglardin kéyin, peyghembirni mesxire qilish bilen kapir boldunglar, silerdin bir guruhni rast tewbe qilghanliqliri üçün epu qilsaq, yene bir guruhni gunahkar bolghanliqliri üçün jazalaymiz.” [tewbe sürisi 65- 66 -ayetler]

2634.- sual: tekitlen'gen sünnetni terk étishning jazasi néme?

Sünnetni terk étish haram ishni qilghan'gha yéqindur. Lékin keskin haramdin emes. Bu yerdiki haram ishni qilghan'gha yéqin dégen sözning menisi uning dozax azabigha tégishlik bolmaydighan, lékin cheklen'gen ishqa baghliq ikenlikini körsitidu we qiyamet küni peyghember eleyhissalamning shapaitidin mehrum qélishqa tégishlik bolup qalidu. Tekitlen'gen sünnet jamaet namizigha chiqish, ezan éytish, tekbir chüshürüş qatarliqlargha oxshash ochuq körsitilgen sünnetlerni körsitidu. Uni terk etküchi azghundur we malametke uchrighuchidur. Bu yerdiki terk étish özrisiz halette dawamliq terk étishte ching türüşni körsitidu. Shuning üçün tekitlen'gen sünnetlerni dawamliq terk etken jamaetke qarshi urush qilinidu. Chünki tekitlen'gen sünnet dinning alametliridindur. Uni terk étishte ching türüş din'gha sel qarilghanliqtur. Shunga buninggha qarshi urush qilinidu. Bu mes'uliyet ish üstidikilerning yeni bashliqlarning üstige yüklinidu.

2635.- sual: tumar ésishning hökümi

késellerge shipa bolidu yaki késel - apetlerdin saqlaydu dégen étiqad bilen köz - tumar qatarliq nersilerni ésiwélishmu haramdur. Iysa ibni abdurrahman ibni ebu leyla mundaq deydu: abdullah ibni ukeym ebu mebed juheniy késel bolup qalghanidi, uni yoqlap kirsem, u qizirip kétiptu. Men: bir nerse ésiwalsang bolmamdu? Désem, u: undaq qilghandin ölgen yaxshiraq. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem: kimki bir nerse ésiwalsa, uning ishi shu nersige tashlap qoyulidu dégenidi, dédi. (tirmizi: 3868)

tumar ésishning shérik dairisige kiridighanlirimu we kirmeydighanlirimu bar. Buninggha binaen, tumar ésish ikki türlük bolidu: biri shérik dairisige kiridighini, yene biri, kirmeydighini bolup, ruxset qilin'ghini. Qur'an kerim ayetliri we allahning isim - süpetliridin yézilghan tumar bolup, uning jaizliqi yaki jaiz emesliki toghrisida islam alimliri ixtilaplashqan.

1-bu türdiki tumarni jaiz dégüchiler, meshhur sahabilardin abdulla ibni ömer we aishé reziyellahu enhaning sözliri we henbeliy mezhibining péshiwasi imam ehmed ibni henbelning petiwasigha yölen'gen we tumarni özligidin tesir körsitish küchige ige emes, peqet alahning izni we iradisi bilenla tesir körsiteleydu, dep étiqad qilishni shert qilghan.

2 - tumar ésishni jaiz emes dégüchiler bolup, bular ibni mes'ud, ibni abbas we huzeyfe qatarliq meshhur sahabilarning sözlirige yölen'gen.

2636.- sual: ruxset qilin'ghan tumar

qur'an kerim ayetliri we allahning isim süpetliridin yézilghan tumarlarni balaghetke yetmigen nariside balilarning boyunlirigha ésishqa bolidu. Emma chonglarning tumar ésishining jaiz bolmaydighanliqida pütün islam ölimaliri ittitaqtur. Chünki chonglar ayetlerni tumar qilip asmastin özliri oqushqa buyrulghan.

Alimlar mundaq dégen: "késelge oqulidighan nerse menisini chüshen'gili

bolmaydighan bashqa bir tilda bolsa, buninggha séhir yaki kupur süzliri ariliship qalghan bolishi mumkin, shunga késelge oqulidighan duaning bu xildikisi cheklen'gen. Emma menisi chüshinishlik bolup, uningda allahni yad étish bolsa, u chaghda u dawalash yaki dora bolmastin, dua we allahdin tilesh bolidu. Bundaq nersini oqush yaxshidur.

Emr ibni shueyb atisi arqiliq bowisidin peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: silerning biringlar uyqusidin chöchüp oyghinip ketkende: "allening mukemmel kelimilirige séghinip uning ghezipidin, jazasidin, bendilerning yamanliqidin, sheytanlarning weswesiliridin we ularning méning emellirimge shérik bolushidin panah tileymen" dése, sheytanlarning weswesiliri uninggha hergiz ziyah salalmaydu. Abdullah ibni ömer reziyellahu enhuma baliliri ichidin balaghetke yetkenlirige bu duani ögitetti yaki buni bir parche qeghezge yézip, balaghetke yetmigen balilirining boynigha ésip qoyatti. (tirmizi: 3528)

buhedistin, chonglarcha ayetlerning özini oqutush, narisidilerge bolsa, - ular özliri oquyalmighanliqliri üçün - qur'an ayetliridin yaki alahning isim - süpetliridin yézip, tumar qilip boyunlirigha ésip qoyushning jaizliqi ipadilinidu. Emma balaghetke yetkenlerning tumar ésishining haramliqida islam alimliri birdek ittipaqtur.

2637- sual: shérik dairisige kiridighan tumar

perishtilerning, ewliyalarning, pirlarning, jinlarning we bashqa herqandaq mexluqning insan yaki haywanning isimliri yaki menisi chüshiniksiz tilsimlar yézilghan tumarlarni ésish we yézishning allahqa shérik keltürgenlik bolidighanliqigha islam alimliri hemme birdek ittipaqtur. Kimki tumar asidiken u, allahqa shérik keltürgen bolidu.

Abdullah ibni mes'udning ayali zeyneb reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: abdullah manga peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: dem sélish, tumar ésish we isitqu sowutqu qilish shériktur dégenlikini éytqanidi, men: némishqa undaq deysen? Méning közü aghrip, chapaq bésip ketken idi, palani yehudiyning qéshigha béríp dem saldurdum. Shu yehudiy salghan dem bilen közü saqiyip qalghanidi, désem, abdullah: u dégen sheytan qilghan ish, uni öz qoli bilen noqup qoyidu, dem salghanda uningdin yiraqlashidu. Sen peyghember sellallahu eleyhi wesellem dégendek: i xalayiqlarning perwerdigari alle! Aghriqni ketküzgin, shipa bergin. Senla shipa bergüchisen, sen bergen shipadin bashqa shipa yoq. Bizge késel bidari qoymaydighan shipaliq ata qil! Dégen bolsang, shu kupaye qilatti emesmu? ! Dédi. (ebu dawut: 3883)

2638- sual: tumar ésishni jaiz emes dégüchilerning bezi delilliri

(1) peyghember eleyhissalam tumar ésish, dem sélish we tilsim yézishning bezisini shériktin sanighan. Shérik intayin xeterlik gunah bolghanliqtin, uningdin saqlinish üçün bu ishlarni terk étish zörür.

(2) xurapatning aldini élish muhimdur. Bu ishlar bara - bara shérik ishlargha yol achidu. Shuning üçün tumar ésish we yézish haramdur.

(3) tumar asqanlarning köpinchisi tumardiki qur'an ayetlirining hörmitini saqliyalmighanliqtin gunahkar bolidu.

(4) peyghemberlarning, perishtilarning, ewliyalarning, pirlarning, jinlarning we bashqa herqandaq mexluqning isimliri yézilghan tumarlar bolup, bu xildiki tumarlarni ésish we yézishning allahqa shérik keltürgenlik bolidighanliqigha islam alimliri hemme birdek ittapaqtur.

Iysa ibni abdurrahman ibni abu leyli mundaq deydu: abdullah ibni ukeym abu mebed juheniy késel bolup qalghanidi, uni yoqlap kirsem, u qizirip kétiptu. Men: bir nerse ésiwalsang bolmamdu? Désem, u: undaq qilghandin ölgen yaxshiraq. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem: kimki bir nerse ésiwalsa, uning ishi shu nersige tashlap qoyulidu dégenidi, dédi. (tirmizi: 3868) dégen hedislirining omumiy menisini asas qilidu. Xulase qilghanda, qandaq türdiki tumar bolmisun, uni ésishni jaiz emes dégüchilarning delili küchlüktur.

2639.- sual: tumar asmastinmu balayi qazalardin saqlinish chariliri barmu?

Elwette bar. Tumar ésishqa hajet bolmastinmu, bala qazalardin we yaman köz, yaman tillarning, körelmeslarning yamanliqidin saqlinishning dinimizda körsitilgen yaxshi chariliri bar.

Osman ibni ebul'as seqafiy reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: musulman bolghandin tartip jismimda bir aghriq peyda bolghanidi. Bir küni, bu aghriqtin shikayet qilip, peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénigha barghanidim, manga mundaq dégen: jismingdiki aghriq jaygha qolungni qoyup turup, üç qétim "bismillah", yette qétim "allening özi we qudrigitge séghinip derdini tartiwatqan bu aghriqning sherridin panah tileymen" dégin! Dédi. (muslim: 2202)

abu qetade reziyellahu enhu peyghember sellallahu eleyhi wesellemning sahabiliridin we atliq serkerdiliridin biri bolup, uning peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin mundaq anglighanliqi riwayet qilin'ghan: yaxshi chüsh alle tereptin, yaman chüsh sheytandin bolidu. Kimki yaman chüsh körüp qalsa, sol teripige tükürüwetsun. Alleqa séghinip uning sherridin panah tilisun. Shundila, yaman chüsh uninggha ziyan yetküzelmeydu. Yene bir riwayette: sol teripige üç qétim tükürüwetsun, alleqa séghinip sheytanning we eshu chüshning sherridin panah tilisun, uni héchkimge sözlep yürmisun, shundila chüsh uninggha ziyan yetküzelmeydu, diyilgen. (buxari: 7005, muslim: 2261)

abu seid reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem jinlardin we insanning közidin panah tileytti. Feleq we nas süriliri nazil bolghandin keyin, shu sürilerni oqup, bashqa dualarni oqumaydighan boldi. (tirmizi: 2058)

abdullah ibni xubeyb reziyellahu enhu mundaq deydu: biz yamghurluq, qapqarangghu bir kéchide peyghember eleyhissalamning bizge namaz oqup bérishini telep qilish üçün uni izdep chiqtuq, uni hemmidin burun men taptim. Peyghember eleyhissalam manga: oqughin! Dédi, men héchnéme démidim. Yene: oqughin! Dédi, men yene héchnéme démidim. Peyghember eleyhissalam yene: oqughin! Dédi. Men: némini oquymen? Dep sorighanidim, peyghember eleyhissalam: ixtlas, feleq we nas sürilirini etigen - axshamda üç qétim oqughin! Bu, sendin her qandaq yamanliqni

dep'i qilidu, dédi. (tirmizi: 3575)

aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember eleyhissalam yotqan'gha kirgende, ikki aliqinini échip turup, süre ixlas, süre feleq we süre nasni oqup, aliqinigha hüretti. Andin aliqanliri bilen yüzini we bedinini (alqini yetken yergiche) silaytti. Kéyin aghrip qalghan chéghida, mendin shundaq qilip qoyushni telep qilghan. (buxari: 5748)

2640.- sual: dem sélishning hökümi

késellerge, hetta saq kishilergimu qur'an kerim ayetliri yaki allahning isim süpetlirini oqush bilen dem sélishqa bolidu. Fethulmejid namliq kitabta mundaq déyilidu: islam alimliri üç shert bilen dem sélishni jaiz kördi:

1- dem sélishta peqet qur'an ayetliri we allahning isim süpetlirila oqulushi.

2 - sélín'ghan demning ereb tilida bolup, menisi chüshinishlik bolushi.

3 - dem özlükidin tesir qilmastin, belki allahning izni we iradisi bilenla tesir qilidu, dep étiqad qilishtin ibaret. [fethulmejid 135- bet]

2641.- sual: dem silishning sünnettiki delili

ewf ibni malik eshjeiy reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: biz jahiliyet dewride dem salattuq, peyghember sellallahu eleyhi wesellemdin: i resulullah! Buninggha qandaq qaraysen? Dep sorisaq, peyghember eleyhissalam: salidighan demliringlarni manga körsitinglar. Shérik arilashmisila, dem salsa bolidu, dédi. (muslim: 2200)

ebu seid reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: jibril eleyhissalam peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénigha kélip: i muhemmed! Aghrip qaldingmu? Dep soridi, peyghember eleyhissalam: hee, dégenidi, jibril eleyhissalam: allening nami bilen sanga dem salimen, sanga azar bérighan herqandaq nersidin, herqandaq nepsning, hesetxorning közining sherridin (panah tilep) allening nami bilen dem salimen, alle sanga shipaliq bergey! Dep dem sélip qoydi. (tirmizi: 972)

eli reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem namaz oquwatqanda, bir chayan chiqip chéqiwaldi. Peyghember eleyhissalam namazdin parigh bolghanda: alle chayan'gha lenet qilsun! U namaz oquwatqan kishinimu, bashqisinimu chéqiwéridu dédi. Andin su bilen tuz ekeldürüp, süre kafirun, süre feleq we süre naslarni oqughach chayan chaqqan jaygha sürgili turdi. (elseghir ;830: el'ewset 5890:)

dem sélishning usuli - qur'an ayetliridin yaki allahning isim - süpetliridin xalighanlirini oqup, özige yaki bashqilargha süflesh yaki sugha oqup ichküzüsh yaki ichishtur.

Nafitin riwayet qiliniduki, abdullah ibni ömer reziyellahu enhuma yüzige chiqqan bir késellik sewebidin daghlan'ghan we chayan chéqiwalghanliqi sewebidin dem saldurghan. (malik: 1691)

enes reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: (peyghember sellallahu eleyhi wesellem teripidin) bizge chayan chéqiwalghanda, yiringdap qalghanda we köz tegkende dem sélishqa ruxset qilindi. (muslim: 2196)

ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: bir adem kélip,

peyghember eleyhissalamgha: i allening resul'i! Tünügün axsham chayan chéqwalghanidi, bekmu qiynilip kettim, dégenidi, peyghember eleyhissalam uninggha: tünügün axsham waqtida: "allening mukemmel sözliri bilen alleqa séghinip u yaratqan nersilerning yamanliqidin panah tileymen" dégen bolsang, chayan sanga ziyan yetküzelmeytti, dédi. (muslim: 2790)

2642.- sual: shérikke kiridighan dem silish

dem sélishning shérik dairisige kiridighan türü bolup, peyghemberlarning, perishtilerning, ewliyalarning yaki jinlarning ismlirini atash yaki menisi chüshiniksiz tilsimlarni oqush bilen sélinidighan dem. Bundaq qilishtin peyghember eleyhissalam men'i qilghan. Chünki u shérik emilidur.

2643.- sual: séhirning hökümi

islam yene séhir we séhirgerlergimu qarshi turghan. Qur'an kerim séhir üginidighanlar heqqide mundaq dégen: halbuki, ular özlirige ziyini bar, paydisi yoq nersini üginetti [beqere sürisi 102- ayet]

peyghember eleyhissalam séhirni, shexslernila emes belki milletlernimu halak qilidighan, axiretning azabi kélip bolghiche, bu dunyaning azabigha duchar qilidighan, halak qilghuchi chong gunahlar qatarida sanap mundaq dégen: yette xil halaketlik gunahtin saqlininglar! Dédi. Beziler: i resulullah! Ular qaysi gunahlar? Dep sorighanidi, peyghember eleyhissalam ulargha: alleqa shérik keltürüş, sihir qilish, naheq adem öltürüş, yétimning mélini yewélish, ösüm yéyish, jengdin qéchish, ippetlik, pak musulman ayallargha bohtan chaplash qatarliqlar, dédi. (muslim: 89)

bezi islam feqihliri séhirni: kupruluq yaki kupruluqqa élip baridighan gunah dep qarisa, yene beziler: jem'iyetni ziyankeshlikidin tazilash üçün séhirgerni ulturush kérek dep qaridi. Qur'an kerim bizge séhirgerlerning ziyankeshlikidin qandaq saqlinishni ügetti: tügünlerge dem salghuchi séhirgerlerning sherridin sübhining perwerdigari allahqa séghinip panah tileymen" dégin [feleq sürisi 4- ayet]

tügünchilerge dem sélish séhirgerlerning ishidur. Islam dini gheybning sirlirini we kilechekni bilish üçün palchilargha bérishni haram qilghandekla, muhtila bolghan bir késel yaki béshigha kelgen bir qiyinchiliqni hel qilish üçün séhir ishliitish we séhirgerlerge bérishnimu haram qildi. Démek: haramliq hökmi bu yerde séhirger bilenla cheklinip qalmastin, belki uning séhirige ishen'gen, uni qollap quwwetligen we sözlirige ishen'gen hemme ademni öz ichige alidu. Eger séhir, bashqilargha jismani ziyankeshlik qilish yaki er - ayal otturini ayriwétish we sowutqu qilish qatarliq cheklen'gen yaman gherezlerge ishliitilse, bundaq ehwalda uning haramliqi téximu éghirlishidu.

2644.- sual: shumluq hés qilish

burunqilardin tartip hazirgha qeder baziri chiqip kéliwatqan xata étiqadlarning biri bolsa: melum bir orun, bir shexs yaki melum bir zamandin shumluq hés qilish étiqadidur, qedimki zamanda salih eleyhissalamning qewmi mundaq dégen: bizge kelgen qehetchilik séning we sen bilen bolghan kishilerning shumluqidin keldi. [neml sürisi47 - ayet] pir'ewn we uning qewmimu bir apetke duch kelse: bu, musa we uning bilen bille bolghan möminlerning shumluqidin keldi, déyishetti. [eraf sürisi131- ayet]

köpligen azghun kapirlar allahning balasigha duchar bolghan chaghlarda ulargha ewetilgen peyghemberlerge mundaq déyishetti: biz silerdin shum pal alduq [yasin sürisi 18- ayet] peyghemberler ulargha mundaq jawab béretti: shumluqunglar özünglar bilen bille [yasin sürisi 19- ayet] yeni shumluq hés qilishinglarning sewebi özünglerde, u bolsimu allahqa ténip kajliq qilghininglar, allah we peyghembirige qarshiliq körsetkenlikinglardur.

Jahiliyet dewridiki ereblarning bu heqte hertürlük adetleri, xilmuxil étiqadleri bar idi. Islam kélip bularning hemmini bikar qiliwetti, ularni eqilning toghra yoligha bashlidi.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: yaman pal élish shériktur, yaman pal élish shériktur, yaman pal élish shériktur. Herqandaq birimizning könglige shundaq bolmighur ishlar kélip qélishi mumkin. Lékin alle taala buni tewekkül qilishimiz bilen ketküziwétidu. (ebu dawut: 3910)

eger insan tebitide bezi sewebler tüpeylidin melum nersilerdin shumluq hés qilduridighan ajizliq bolsa, uning bundaq ajizliqqa teslim bolmasliqi kérek. Bolupmu, ijra qilish basquchigha yetkende bundaq ajizliqqa qet'iy boysunmasliqi kérek.

2645- sual: bid'et uqumi

bid'et - lughet étibari bilen, yéngiliqlarni ijad, ixtira we peyda qilish démektur. Yéngiliq ikki türlük bolidu:

birinchisi, zamanimizdiki pen - téxnika yéngiliqlirigha oxshash, dunya ishlirigha munasiwetlik yéngiliqlar bolup, ularni ijad we ixtira qilish islam dinida teshebbus qilin'ghan yaxshi ishlardindur.

Ikkinchisi, dinda yéngiliq peyda qilish bolup, u qet'iy cheklinidu we uninggha hergiz yol qoyulmaydu. Chünki, din öz waqtidila takamulliship bolghanliqi üçün, u héchqandaq yéngiliq yaki özgartishni qobul qilmaydighan bir kamalettur. Chünki kamaligha yetken nerse ziyadini qobul qilmaydu. Peyghember eleyhissalam kishilerni bid'et peyda qilishtin men'i qilip mundaq deydu: silerge alletin qorqushni, silerge bash bolghan kishi hebeshistanliq qul bolghan teqdirdimu uning sözini anglap, buyruqigha qet'iy itaet qilishinglarni tewsiye qilimen. Ichinglardin kimki mendin kéyin yashisa, köp ixitlaplarni köridu. Siler méning sünnitimge we toghra yolgha yéteklen'gen hem bashqilarni toghra yolgha yétekligüchi xelipilarning sünnitige mustehkem ésilenglar. Uni éziq chishinglar bilen chishlenglar (yeni ching tutunglar). (din'gha) yingidin peyda qilip qoshup qoyulghan herqandaq ishtin hezer eylenglar, heqiqeten yingi peyda qilin'ghan her qandaq ish bid'ettur. Her qandaq bid'et azghunluqtur. (ebu dawud: 4607)

2646- sual: bid'etning türliri

dinda peyda qilin'ghan bid'etler ikki türlük bolup, birinchi türdikisi, söz we étiqadtiki bid'etler bolup, islamdiki azghun mezheblerdin: mötezile, jehemiye, rafize, xawarij we bezi shelarning étiqad sistémiliridiki bid'etlerdur.

Ikkinchi türdikisi, islam dinida belgilen'gen emel - ibadetlerge munasiwetlik bid'etler bolup, emel - ibadetlerni allah körsetken yosunda ada qilmasliq yaki yéngi ibadet sistémilirini belgiliwélish qatarliqlardur. Bizning toxtilidighinimiz ibadetlerge munasiwetlik bid'etler bolup, bu xildiki bid'etlarning türliri töwendikiche:

1 - esli buyrulghan melum bir ibadetke, sherettin delilsiz halda, yéngi ibadet shekillirini belgiliwélishtir.

2 - buyrulghan esli ibadetlerge bir nersilerni ziyade qilip qoshiwélishtir.

3 - emel - ibadetlerni sherette buyrulghan shekil we qaide - sitémisi boyiche ada qilmastin, yéngiche shekil we qaide - tertiblerni belgiliwélishtir.

4 - buyrulghan esli ibadetlerge sherettin delilsiz halda, waqit, keypiyat belgiliwélishtir.

5 - esli buyrulmighan nersilerni ibadet süpitide qobul qilish.

Yoqiriqi bid'et túrlirining hemmisi sheret hökmi bilen haramdur. Bid'etlerni sadir qilghuchilar gunahkar bolidu. Islam dini allah we uning peyghembiri belgilimigen qaide - qanunlarni kishilerning bu dinigha belgiliwélishtirini we allahqa yéqinlishish niyiti bilen bolsimu dinda buyrulmighan ishlarni ibadet dep atap bu din'gha kirgüzüwélishtirini qet'iylik bilen, keskin men'i qilishta nahayiti hékmetlik idi. Dinlar tarixidin azraq bolsimu xewiri bolghan herqandaq adem, islam dinining bid'etlerni qet'iy türde men'i qilghanliqidiki hékmetlerni ochuq we ashkara köreleydu.

2647 - sual: bid'etning din'gha ilip kelgen ziyanliri

tarixtin béri pütün dinlarning buzulishigha we axiri bérip zawalliqqa yöz tutushigha birdinbir seweb bolup kelgen nerse - bid'ettur.

1 - bid'et - din düshmenlirining dindarlarni öz ghayiliridin adashturush we dindin yiraqlashturush üçün qollan'ghan qurali bolup keldi. Din düshmenliri dindarlar sépige kiriwélip, dindarlardin bezi nadanlarga özlirining körünüshte allahqa yéqinlishish, emma ghayisi ularni dinning körsetmiliridin chiqirishtin ibadet mékirlirige qayil qilwalghandin kéyin, ularning dinini, bext - saaditini buzup tashlidi, étiqad we ibadetlirini bolsa xarap qildi. Ularning diniy turmushida öz sheretlirini saqlap qélishlirigha qet'iy pürset bermestir, hedep túrlük xurapatlarni ibadet nami bilen din'gha élp kirishke bashildi. Barliq xurapat we pasatchiliqlarning ishkini shu bid'et échiwetti. Kéyinche ular bid'etlerning aldini alalmaydighan halgha chüshüp qaldi. Netijide, mezkur dinlar tüp asasidin buzuldi.

2 - bid'et yoli bilen, samawiy dinlarga shérik, buddistliq eqidiliri hedep kirip keldi, netijide dindarlar özlirining heq dinliridin ézip, allahqa shérik keltürüş yollirigha kirip ketti we allahtin bashqa mebudlarga choqunush bilen tügeshti.

3 - bid'et yoli bilen dinda chékidin éshish, dindarlarga ular taqet qilalghusiz, éghir teleplerni qoyush arqiliq ularni dindin ziriktürüş qatarliq selbi netijiler kélip chiqti.

4 - bid'et yoli bilen kishiler dinlarda xalighanche sheret we ibadetlerni oydurup chiqti. Din ademliri heddidin éship allah halal qilghan dunya zinnetliri we xoshbuyarlarni dindarlarga haram qildi.

5 - bid'et yoli bilen - dinlarda tereqqiyatqa, ilim - pen'ge we her qandaq keshpiyatlarigha qarshi yéngi nizamlar oydurup chiqildi. Hetta yawropa xelqi xirstan din ademlirining bésimdarliqidin qutulushni arzu qilidighan halgha keldi. Chünki din ademliri ilim - pen xadimlirini, keshpiyatchilarni kapirliqqa höküm qilip öltürüpla turdi. Yersharining top shekillik ikenlikini ispatlap chiqqan alim galéli galélyoni xiristan chirkawidin kapirliqqa höküm qilip uninggha ölüm jazasi ijra qilin'ghanliqimu buning tipik misali.

2648- sual: islamning bid'ettin saqlinip qilishidiki hikmetliri

islam dinining bid'etlerni qet'iy men'i qilip kelgenlik netijiside, dini eqidilirimiz, ibadetlirimiz we pütün paaliyetlirimiz peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamning dewridin boshlap ta mushu kün'giche héch qandaq özgertish we buzulushlarga uchrinastin, kem - ziyade qilinmastin dawam qilip kelmekte.

Islam dinida buyrulghan étiqadlar we ibadetlerning asasiq jewhiri mesililiride pütün islam mezhebliri birdek ittipaqtur. Mesilen: dinimizdiki étiqad mesililiri we sheritimizdiki namaz, roza, zakat, hej we boshqa barliq ibadetler pütün keypiyetliri bilen she bolsun, sünni bolsun we boshqa mezhebler bolsun, hemmiside bir xildur. Mezheblarning arisidiki ixtilaplar peqet mustehap (yaxshi sanalghan ishlar) mekroh (yaman sanalghan ishlar) qatarliq kichik messililergila merkezleshken. Étiqad, exlaq, ibadet, halal - haram, muamile we qanun - prinsip mesililiride mezhebler arsida ixtilap yoqtur. Mana bu, islam dinighila xas bir imtiyazdur. Yer yüzidiki héchqandaq bir din islam dini érishken bu imtiyazgha érisheligen emes. Boshqa herqandaq birdinda ibadetler hetta étiqadlar yillar bilen özgirip, esirler bilen buzulup kelgen. Chünki islam dinidin boshqa bir dinda, bid'etlerni men'i qilishta qattiq telep qoyulmighan. Emma islam dini ishning béshidila insanlar teripidin bu din'gha qaide - nizam we herxil diniy yéngiliqlarni, dinda buyrulmighan ibadet shekillirini kirgüzüshke qet'iy yol bermey keldi. Islam dinida ezeldin ta hazirghiche xristan dinida bolghinigha oxshash "din ademliri" dep atilidighan diniy bésimdarlar mewjud emes.

Allahtin boshqa héchkimning dinni özgertish we kishilarning gunahlarini allah namidin kechürüm qilish, allah halal qilghan németlerdin dindalarni men'i qilish hoquqi yoqtur. Islam dinida ibadetler biwasite allahqila qilinidu, uni peqet allah özila qobul qilidu. Gunahlarini peqet allah özi xalisa kechüridu.

Toghra, islam dinidimu bezi dewrlerde musulmanlardin qismen kishiler qur'an we hedislarda buyrulmighan bir qisim bid'etlerni ibadet nami bilen din'gha kirgözüshke urun'ghan bolsimu, her dewrde islam dinini türlük bormilashlardin qoghdap turidighan heqiqetperwerler kem bolmighachqa, bundaq bid'etler öz waqtidila ret qilinip keldi. Chünki bu dinni ta qiyametkiche her qandaq bir özgertish we kem - ziyade qilishlardin sap qilip, saqlighan halda axirghiche dawam qilidurush allahning wedisi idi. Allah taala peyghember eleyhissalamning tili arqiliq bu wedisini mundaq dep élan qilghan.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle bu ummetke her 100 yilning béshida dinini yéngilaydighan bir kishini ewetidu. (ebu dawut: 4291)

allah yene qur'anda: "qur'anni biz nazil qilduq, uni choqum qoghdaymiz" [hijr sürisi 9 - ayet] dep wede qilghan. Musulmanlarning muqeddes desturi bolghan qur'an qughdalghan iken, ularning dini, étiqadi, ibadetliri we pütün ishliri qoghdilidu démektur. Allahning bu wedisi emeliyette emelge éship kelmekte.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: men silerge ikki nersini qoyup kettim, siler shuninggha ching ésilsanglar, hergiz azmaysiler. Ular bolsa, allening kitabi we peyghembirining sünnitidir. (malik: 1661)

musulmanlar mushu prinsipqa chin emel qilip keldi. Peyghember eleyhissalamdin boshlap pütün sahabilar, xelipiler, tabinlar (sahabilardin kéyinki ewdlar) we mezheb

alimliri bid'etni men'i qilshta intayin hoshyarliq bilen ish kördi, addi bir bid'etnimu öz waqtida ret qilip keldi. Chünki herqandaq chong ishlar kichiktin bashlinidu.

2649.- sual: wesile we uning türliri

wesile - duaning ijabet bolushi, ibadetlarning qobul bolushi yaki birer hajetning rawa bolushi üçün, özi bilen allahning ottursida birer nersini wasite qilish dégenliktur.

Wesile (yeni wasite) ikki xil bolup, uning biri jaiz bolghan (yeni yol quyulghan) wesililer, yene biri men'i qilin'ghan wesilidur.

2650.- sual: jaiz bolghan wesile

jaiz bolghan wesililer - qur'an we hedislarda buyrulghan we sahabilar qollan'ghan wesililer bolup, ular töwendikilerdin ibaret:

1 - herkim özining alahqa bolghan chin imanini wesile qilish.

Allah taala, özlirining imanini wesile qilip, allahqa dua qilghan kishilarning qissisini hékaye qilip mundaq deydu: "perwerdigarimiz! Biz heqiqeten chaqirghuchining (yeni muhemmed eleyhissalamning) «rebbinglargha iman éytinglar» dep iman'gha chaqirghanliqini angliduq, iman éyttuq. Perwerdigarimiz bizning gunahlimizni meghpiret qilghin, yamanliqilirimizni yoqqa chiqarghin. Bizni yaxshilarning qatarida wapat qildurghin" [al imran sürisi 193 - ayet]. Bu ayette, möminlarning, özlirining allahqa iman éytqanliqlirini wesile qilp turup, allahtin gunahlirining meghpiret qilinishi we yaxshilarning qatarida wapat qildurulushlirini tiligenlikliri hékaye qilin'ghan. Allah bu arqiliq bizlerge wesile qilishning usulini ögetken. Yoqiriqi möminlarning duasi bu wesile arqiliq ijabet bolghan. Bu heqte allah qur'anda yoqiriqi ayetlerge egeshtürüp mundaq deydu: " ularning duasini perwerdigari ijabet qildi: "men silerdin er bolsun, ayal bolsun, her qandaq bir yaxshi ish qilghuchining qilghan emelini bikar qiliwetmeymen, siler bir - biringlardin törelgen. Hijret qilghanlar, yurtliridin heydep chiqirilghanlar, méning yolumda (yeni allahning dini üçün) eziyet tartqanlar, urushqa qatnashqanlar, (yeni méning yolumda urushqanlar) we méning yolumda öltürülgenlarning gunahlirini (meghpiritim we rehmitim bilen) elwette, ularni astidin östenglar éqip turidighan jennetlerge kirgüzimen". Bu (ularning yaxshi emelliri üçün) allah teripidin bérilgen mukapattur. ALLAHning dergahida yaxshi mukapat (yeni jennet) bar " [al imran sürisi 195 - ayet].

2 - allahning birlikini we nuqsanlardin pak ikenlikini wesile qilish.

Allah, yunus eleyhissalamning béliqning qarnida turup, allahning birlikini wesile qilip, allahqa qilghan duasini hékaye qilip mundaq deydu: "u, qarangghuluqta (yeni béliqning qarnida) perwerdigarim! Sendin bölek héch mebud (berheq) yoqtur. Sen jimi kemchiliklerdin paktursen. Men heqiqeten (öz nepsimge) zulum qilghuchilardin boldum, dep nida qildi" [enbiya sürisi 87 - ayet].

Yeni, allah bu ayette, yunus eleyhissalamning qissisini bayan qilish arqiliq, bizge wesile qilishning usulini ögetken. Yunus eleyhissalam allahning birlikini we allahning kemchiliklerdin pak ikenlikini wesile qilip, allahqa dua qilghandin kéyin, uning duasi ijabet bolup, allah uni béliqning qarnidin salamet chiqarghan.

3 - allahning mubarek isimlirini wesile qilish.

Allah bizge wesile qilishning usulini o'g'itip mundaq deydu: " allahning g'uzel isimlari bar, allah ni shu (g'uzel isimlari) bilen atanglar, allahning isimlirini kelse - kelmes qollinidighanlarni terk e'tinglar, ular (axirette) qilmishlirining jazasini tartidu " [eraf s'urisi180 - ayet].

Bu ayette, shuni bayan qiliduki, allahning qur'an kerim we hadislar arqiliq sabit bolghan 99 ismi bar. Allahqa dua qilghanda, shu isimlarning qaysi birini chaqirip, allahqa iltija qilsa, dua qilghuchi allahning isimlirini wesile qilghan bolidu.

4 - allahning kamali s'upetlirini wesile qilish.

Peyghember eleyhissalam allahning kamali s'upetlirini wesile qilip mundaq dua qilatti: peyghember sellallahu eleyhi wesellemge birer ish qiyin kelse: i hemishe tirik turghuchi, p'ut'ün mexluqatlarni idare qilghuchi alle! Séning rehmitingge yélinip yardem tileymen deytti. (tirmizi: 3524)

5 - herkim ózining yaxshi qilghan emel - ibadetlirini wesile qilishi

namaz oqush, qur'an tilawet qilish, ata - anigha yaxshiliq qilish, uruq - tughqanlarga sile - rehim qilish, peyghember eleyhissalamgha durud oqush we uni s'öy'üş, wedige wapa qilish, amanetke ishenchlik bolush we bashqa yaxshi qilin'ghan emel - ibadetlerni wesile qilish dinimizda k'örsitilgen wesililerning j'ümlisidindur. Tagh öngkürige qamilip qalghan üch kishining duasi toghiridiki hadis buning delili.

6 - allahtin qorqup, gunah - mesiyetlerni terk etkenlikini wesile qilish.

Yaman ishlarni terk e'tish yaxshi emellerge kiridu. Yoqirida qissisi bayan qilin'ghan öngkürdiki üch ademning biri zina qilish üchün hazir bolup bolghan waqtida, allahni ésigé élip, uning ghezibidin qorqqanliqtin zinani terk etkenlikini wesile qilghanidi. Netijide, uning duasi ijabet bolghan we öngkürdin salamet chiqip ketken.

7 - tirik bolghan ata - ana we tirik alim, teqwa kishilerning allahqa dua qilip bérishini sorash.

Tirik bolghan ata - ana we tirik alim, teqwa kishilerning allahqa dua qilip bérishini sorash jaiz bolghan wesililerning qatarigha kiridu. Chünki tiriklerni wesile qilish jaizdur.

2651- sual: peyghember eleyhissalamni qandaq wesile qilish kérek?

Peyghember eleyhissalamni wesile qilishta, uninggha bolghan chin imanimiz, ixlasimiz, muhebbitimiz we chongqur eqidimizni wesile qilishimiz kérek. Chünki, peyghember eleyhissalamgha iman keltür'üş we uninggha ixlas, muhebbet we eqide qilish eng yaxshi emel - ibadetlerning j'ümlisidindur. Shunga bu emellerni wesile qilish jaizdur. Bundaq qilish - qur'an kerimning k'örsetmisi boyiche , ózining yaxshi emellirini wesile qilghanliqtur. Peyghember eleyhissalamning shapaitini allahtin sorash kérek. Chünki peyghember eleyhissalamgha shapaet qilish ruxsitini bergüchi allahtur.

Osman ibni huneyf reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: bir qarighu adem peyghember eleyhissalamning yénigha kélip: alleqa dua qilghin, manga shipaliq bersun! Dégenidi, peyghember eleyhissalam: xalisang sanga dua qilay, xalisang sewr qilghin. Bu sen üchün téximu yaxshi, dédi. U adem: dua qilip qoyghin! Dédi. Shuning bilen, peyghember eleyhissalam uni kamil taharet élip, munu duani oqushqa buyridi: i alle!

Merhemet peyghembiri bolghan muhemmed eleyhissalam bilen sanga yüzliniwatimen. I allening resuli! Men séning hörmiting bilen alleqa munajat qiliwatimen. I alle! Peyghembiringni men üçün shapaetchi qilghin. (tirmizi: 3578)

allahqa dua qilish héchkimning wasitisigha mohtaj emes. Alla herqandaq bendining duasni anglap we pütün ehwalini özi biwasite körüp turidu. Shunga her qandaq duani biwasite allahning özigila qilishqa buyruydu. Allah muhemmed eleyhissalamgha xitab qilip mundaq deydu: "méning bendilirim sendin men toghriliq sorsa, (ulargha éytqinki) men heqiqeten ulargha yéqin men (yeni ularning ehwalini, sözlirini bilip turimen) manga dua qilsa men dua qilghuchining duasini ijabet qilimen" [beqere sürisi 186 - ayet].

Allah we uning peyghembirini ulargha itaet qilip, ular razi bolidighan emellerni qilish we ular razi bolmaydighan ishlarni terk étish, ularning dostlirigha dost, dushmanlirige dushman bolush bilen dost tutush kérek. Allah bu heqte mundaq deydu: "(i muhemmed!) ulargha éytqinki, eger siler allahni dost tutsanglar, manga egishinglar, alla silerni dost tutidu, ötkenki gunahlirlinglarni meghpiret qilidu. Allah nahayiti meghpiret qilghuchidur" [al imran sürisi 31 - ayet].

2652.- sual: men'i qilin'ghan wesililer

men'i qilin'ghan wesililer - islam dinining rohigha oyghun kelmeydighan, qur'an we hedislarda buyrulmighan wesililer bolup, bularning hemmisi xurapattin ibarettur.

1. duada, ewliyalarning , salih bendilerning rohlirighan xitap qilish.
2. ewliyalarning , salih bendilerning rohliri xush bolsun dep atap nezir qilish, ulargha atap mal boghuzlash.
3. qebrilerni makan tutup ibadette olturush.
4. duada palanining heqqi hörmitidin dep tileshtur.

2653.- sual: gheyri musulmanlar gha oxshiwélish

meyli kiyinishte bolsun, meyli ish - heriketlerde bolsun, meyli her qandaq bir ishta bolsun musulman emes milletlarning örp - adetlerini qobul qilip, ularni dorash özini ulargha oxshitiwalghanliqtur.

2654.- sual: gheyri musulmanlarni dorashning cheklinishining sewebi

musulman emes milletlarning musulmanning eqidisige, musulmanche örp - adetlerge uyghun kelmeydighan adetlerini dorash cheklen'gen haram ishlarning biridur. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki pexirlinishni namayen qilidighan kiyimni kiyse, qiyamet küni alle uninggha shu kiyimni kiygüzidu. Andin uninggha ot tutushup lawuldap köyidu. Kimki bashqa qewmge oxshiwalssa, u shulardin bolidu. (rezin riwayet qilghan. Ebu dawud: 4029)

2655.- sual: gheyri musulmanlarga oxshiwilish iqimning türli

zanimizda özini musulman emes qowmlarge oxshitiwélish éqimi we uning türli nahayiti téz tereqqiy qilmaqta. Ulardin beziliri töwendikiche:

1. qebirlerni qaturush. Qebirlerni qaturush, bashqa dindikilerning qebrilirige oxshitip qurup chiqish. Bundaq qilish peyghember eleyhissalamning yoligha xilap

kélidighan yaman ishtur. Dinimizning körsetmisi boyiche, qebre peqet bir ghérich texminen 22.5 santimétir égzlikte kötürüldü. Bu kishilarning uning qebre ikenlikini bilishi we tonup dua qilishi üchündür.

2. tughulghan künni xatirilesh. Tughulghan künni xatirilesh aditi xristan eqidisidin kelgen bolup, ular isa eleyhissalamning tughulghan künni eng mötiwer ibadet sanap xatirileydu.

3. ashiq meshuqlar bayrimi. Ashiq meshuqlar bayrimi 270 - miladiye yili 2- ayning 14- koni xristan chérkawli teripidin ölüm jazasigha yoluqqan xristan pop day walintaynni xatirilesh yüzisidin xristanlar peyda qilghan, eslide rimliqlargha ait jahiliyet qalduqliridin bolup, hazirqi zaman xristanliri bu adetni bayram sheklide dawamlashturmaqta.

4. yil béshi bayrimi -miladiye bayrimi. Yil béshi bayrimi isa eleyhissalam tughulghan yilni qutlash üchün xristanlar yolgha qoyghan bir diniy bayram bolup, uning paaliyiti xristanlarning bir- birige sowghatlarni teqdim qilishi, yéshil derexni tiklesh, aile boyiche xoshalliq tentenisi qilish, nowél papaning teqlidini yasash bilen bolidu. Bu bayram krésmas dep atilidu. Chünki bu söz grékchidiki xristos sözining qisqartilmisidir.

5. mundin bashqa, anilar bayrimi, er - ayallarning toy kunini xatirilishi qatarliqlarning hemmisi musulmanlar arisigha bashqa dindilerdin kirgen adetler bolup, musulmanlarning bularni dorishi cheklen'gen ishlar qataridin orun alidu. Hazirqi islam dunyasidiki ölimalarning hemmisi bu hökümde birdek ittipaqtur. Birer ölimaning yuqiriqi bayramlardan birersinimu jaiz sanighanliqi melum emes. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: özüngge, ayalinggha we baliliringgha yégüzgenliringning hemmisi, hetta xizmetchingge yégüzgenliringmu sen üchün sediqidur. (ehmed: 16727)

bu hedisler musulman ademni kündilik haytida, ayali we perzentliridin bashqilar yaxshi köridighan her qandaq kishisige özining söygisini chirayliq salam, tebessum, yaxshi söz, gah sowghat we ular xoshal bolidighan her qandaq nersiler bilen namayan qilip turushqa teshebbus qilidu. Xristanlar özlirining bayram künliri munasiwiti bilen söygenlirige yil ichide bir qanche qétimla sowgha teqdim qilsa, musulmanlar her waqit sowghilarni öz ara teqdim qilishqa buyrulghan. Xristanlar we bashqilar özlirining tughulghan künni xatirilep, xoshalliqtin bayram qilsa, musulmanlar awwal ulargha bu hayatni bergen allah taalagha minnetdarliqini ipadilep shükri - teshekkur éytish bilen bir waqitta, özlirining bir yilliq ömri qisqirighanliqini we ötkén ömri ichide dunyalik we axiretlik üchün némilerni qilghanliqini eslep ötidu, yaxshi qilghan ishliridin söyinidu, yaman qilghan ishliridin ghemkin bolup, mundin kéyinki ömride noqsanlirini toluqlashqa bel baghlaydu. Qisqisi tughulghan kün musulmanlar üchün öz - özidin hésab élish we ömridin bir yili qisqirighanliqini hés qilish künidur.

6. Salamni özgertish. Bashqa musulmanlarning" essalamu eleykum" dep salamlashishning ornigha, bashqa milletlerni dorap yaxshimusiz salamlashish toghra emes. Islamiy salamlashish biz uyghurlarning ming yildin köprek waqittin biri adetlinip kelgen diniy we milliy ésil en'enimizdur. Allah taala musulmanlarni islamiy salamlashishqa buyrup : " silerge biraw salam berse, uninggha téximu yaxshi salam bilen jawab béringlar yaki uning salimini eynen qayturunglar."[süre nisa 86- ayet] dep emr

qilghan. Dunyada musulmanlarning bu ésil salamlashish aditidin yaxshi salamlashish yoq. Chünki buningdiki amanliq tileshe we yaxshi tileklerde bolushtin ibaret chirayliq sözler héchqandaq bir din we héchqandaq bir mille tte yoq. " salam " sözi bilen " islam" sözining söz yiltizi bir bolup, pütün insaniyetke tinchliq élip kélishni ghaye qilghan islam dini bilen pütün insaniyetke tinchliq, amanliq tileydighan musulmanlarning xarakterini körsitip béridu.

7. Nezir - chiraghlarni résto ranlarda ötküzüsh aditi. Nezir - chiragh peqetla kembeghellarning, yétimlarning we shuninggha oxshash mohtaj kishilarning heqqidur. Chünki baylarga we turmushi normal kishilerge bérilidighan taam ziyapet dep atilidu. Emma hazirqi uyghur jem'iyitide, nezir - chiragh dégen bu adet baylarga xushamet qilish, yüz - abruy qoghlishish, bashqilar bilen beslishish we bashqa köpligen pes gherezler we yaman niyetlerni emelge ashurushning wasitisi bolup qalmaqta. Réstoranlarda " nezir" dep bérilgenler emeliyette nezir emes, belki xushamet we israpxorluqning guwahchisi bolghan bir xil baylar ziyapitidur. Kembeghellér, yétimler, aghriqchan kishiler we bashqimu éhtiyaj igiliri shu heywetlik réstoranlarning yénidin eyminip aran ótidighan tursa, ular qandaqmu uninggha kirelisun? Kimmu ularni chaqiridu? "öyimiz tar, méhman qobul qilalmaydu." dégüchiler nezir - chiragh üçün atighanlirini kembeghellerge we yétim - yésirlerge tarqitip berse bolidu emesmu? !

8. Ammiwi sorunlarda er - ayallarning hemme bir yerde olturushi. Islam dinimizning körsetmisi we bizning milliy örp - aditimiz boyiche, erler bilen ayallar hemme birlikte bir sorunda olturmaydu. Belki erler ayrim bir zalda, ayallar ayrim bir zalda olturidu. Shunga uyghur milliy binakarliqida öylarning mehremxana we méhmanxana deydighan ikki zal bolidu. Méhmanxanigha erlerni, mehremxanigha ayallarni bashlaydu. Mana bu milliy en'ene, islamiy qaide.

2656- sual: téléfon zili üçün dua , ayet yaki ezanni ishlitishning hökümi

dunyada héchiqandaq bir diniy kitap qur'an kerim nail bolghan ulughluq maqamigha yételigen emes. Héchbir dinning egeshküchiliri özlirining muqeddes bilgen kitablirini musulmanlar qur'an kerimni hörmetligendek hörmetlimeydu, musulmanlar ulughlighandek ulughliyalmaydu. Tewrat, injil we herqandaq bir diniy kitap qur'an kerimdek köksining üstide tutup oqulmaydu. Qur'an kerim ene shundaq hörmetke, ulughlashqa sazawer bolghan yégane kitab. Özlirining muqeddes kitablirini hörmetlimeslik musulman emes qowmlarning ishidur. Qarshi terepke téléfon urghanda uning sadasi üçün kishiler oxshash bolmighan awazlarni qollinidu. Beziler bu awazning qur'an ayetliri yaki dua yaki ezan bolushini tallisa, beziler uning muzika yaki naxsha bolushini tallaydu. Emma téléfon zili üçün qariylardin birer qariyning qiraitini ishlitish qur'an kerimni xorlighanliq bolup haramdur. Chünki allah taala qur'an kerimni oqush, chüshinish, tilawiti bilen ibadet qilish, körsetmiliri boyiche emel qilish üçün chüshürgen. Allah taalaning kalami bolghan qur'an kerim bosh waqtimizni toldurush yaki qarshi terepni téléfon'gha chaqirish üçün ishlitishtin elwette üstün we ulughdur. Qarshi terep téléfon'gha jawab bergen haman téléfonda oquluwatqan ayet kelgen

yéridin üzülidu. Bu qur'an kerimge qarshi néme dégen edepsizlik ikenlikini bilemsiz? ! Ezanmu shuninggha oxshash. Chünki ezan islamdiki eng ulugh we eng katta ibadet bolghan namarning waqtini élan qilish üçün buyrulghan chaqiriqtur. Uni layiqida ulughlash lazim. Uni téléfon zili süpitide qollinishtin ibaret dunya ishliri üçün xizmetke sélissha bolmaydu. Duamu yuqirqigha oxshastur.

On uchinchi bap. Halal-haram qanunidiki bashqa mesililerning bayani

2657.- sual: insan birer orginini bashqisigha berse bolamdu?

Qur'an kerim allah taaladin peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamgha chüshken zamanlarda insan organlirini bashqisigha yökesh téxniki bolmighanliqi üçün bu mawzuda qur'andin yaki hedislardin birer delil yoqtur. Hazirqi zaman ölimaliri bu mesilige duch kelgendin kéyin, islam dinining kishilerning hayatini halaketlerdin qutquzushqa, qiyin ehwalda qalghanlarning qiyinchiliqini hel qilishqa, bashqilargha qolidin kélishe yadrem qilishqa, qandaqla bir jan igisini halakettin qutquzup qélissha teshebbus qilishtek insanperwerlik xislitini közde tutqan halda, qur'an we hedislerning rohigha asasinip, öz ijtiadliri bilen bu mesilige jawab bérishke tiriship keldi. Doktor yüsüp el qerdawiy yuqiriqi soalgha jawab bérip mundaq deydu, insan özining organliridin birersini bashqa bir insan'gha bérishi töwendiki shertler bilen durus bolidu.

1. Insan özining organliridin birersini öz ixtiyari bilen bashqisigha xalisane yadrem qilghan asasta bérishi durus. Emma sétissha bolmaydu.

2. Öz orginini bashqisigha bérish seweblik özining hayati halaketke uchrimasliqi yaki ailisidikilerge biwasite ziyani yetmesliki lazim.

3. Insan köz, qulaq, put, qol qatarliq tashqi organliridin birersini yaki yürek, jigerge oxshighan yégane organlirini bérishke bolmaydu. Peqet börekke oxshighan jüp organliridin birini berse bolidu. Ixtiyar igisi bolmighan biri orginini bashqisigha bérelmeydu.

2658.- sual: her qandaq adem organliridin birersini berse bolamdu?

Eqli - hoshi jayida bolghan, özining payda - ziyinini bileleydighan we balaghet yéshigha yetken kishila organlirini béreleydu. Emma kichik balilar yaki eqli jayida bolmighanlar organlirini bérelmeydu. Chünki ular özlirining payda - ziyinini toluq bilip kételmeydu. Hetta balilarning organlirini bashqisigha ata - anisi yaki balilarning ishlirigha képil bolghan kishilirimu bérelmeydu. Organ yökeshite din perqi yoq.

2659.- sual: musulman adem musulman emes birige orginini berse bolamdu?

Musulman emes kishilerge pul - maldin sediqe bérish durus bolghan iken, ulargha organliridin birersini öz ixtiyari bilen xalisane yadrem ornida berse bolidu. Emma musulmanlar bilen urushwatqan kuffarlargha we islamdin yéniwalghan murtedke

bérishke bolmaydu. Chünki bundaq qilish düshmenni küchlendürgenlik bolidu.

**2660.- sual: musulman emes birining orginini musulman
ademge yötkeshke bolamdu?**

Buningda men'i qilinidighan héch ish yoq. Chünki insanlarning organliri musulmanliq yaki kapirliq bilen süpetlenmeydu. Insanlarning musulman bolishi yaki kapir bolishi ularning bedenlirige tesir körsetmeydu. Musulman emes birining birer orginini musulman kishige yötkigende, bu organ musulman ademning orginidin bir parchigha aylinidu. Qur'an kerimdiki mushriklar peqet nijistur dégen ayet hissiy nijasetni paskiniliqni emes, belki qelb we eqilgha munasiwetlik meniwi nijasetni körsitidu. Adem orginini sétishqa bolmaydu.

2661.- sual: muhtajliqtin öz orginini sétishqa bolamdu?

Allah taala insanni hörmelik qilip yaratqan. Insan qanchilik hörmelik bolsa, uning bedinimu shunchilik hörmetliktur. Ehwat bundaq iken, insan bedini tijaretchilarning mallirigha oxshash élip, sétilidighan nerse bolalmaydu. Shunga adem organlirini sétish qet'iy durus emes. Nawada biraw organliridin birersini bashqa birige xalisane yadrem qilish اساسida heqsiz bergen bolsa we organ'gha ige bolghan kishi uni bergüchige öz ixtiyari bilen heq berse, uni alsa halal bolidu. Shuningdek organ'gha muhtaj bolghan adem heqsiz organ'gha érishelmigende uni pulgha sétip alsa durus bolghandek, hayati xeterde bolsa uni pulgha sétip élip bolsimu hayatini qutquzushi zörürdur.

**2662.- sual: birawning ölgendin kéyin organlirini bashqisigha
bérishni wesiyet qilishi durusmu?**

Insan tirik waqtida organliridin birersini yuqiriqi shertlerge raye qilghan asasta bashqa birige xalisane berse durus bolghan yerde, ölgendin kéyin organlirini xalisane bashqisigha bérishke wesiyet qilishi elwette durustur. Belki buningda orginini bergüchige ziyat yétish éhtimalimu yoq. Chünki u ölüktür. Mundaq qilghan kishi niyitige qarap elwette sawabqa érishidu. Chünki u özi ölüp ketsimu, bir insanning hajitini rawa qilip, uning hayatini qutquzghan bolidu.

**2663.- sual: ölgen kishining organlirini uning warisliri
bashqisigha berse bolamdu?**

Adem ölgendin kéyin, uning pütün igilikliri uning warislirigha ötken bolidu. Allah taala öltürülgen kishining qisasini élish yaki qatilni epu qilish heqqini uning warislirigha bergen. "kimki naheq öltürülidiken, qatildin qisas élish, ya diyet élish, ya kechürüm qilish hoquqini öltürülgüchining igisining qolida qilduq, igisi qisas élishda chektin chiqip ketmisun qatildin bashqisini öltürüsh, ya uning ezalirini késish, bir adem üçün ikki ademni öltürüsh qatarliq ishlarni qilmisun , naheq öltürülgüchining igisige allah heqiqeten medetkardur." [isra sürisi 33 ayet" bu ayetke اساسlan'ghanda, warislarning ölgüchisining organlirini éhtiyajliq kishilerge heq almastin, sediqe ornida bérish heqqi

bar bolishi mumkin. Chunki mundaq qilishda ölgüchige héchqandaq bir ziyan - zexmet yetmeslik bilen birlikte, organ'gha muhtaj bolghan kishilarning hayatini qutquzghan bolidu. Buning sawabi ölgüchige bolidu. Xuddi hayat waqtida birawning ziraetliridin insanlar, haywanlar we qushlar yése sawabi uninggha yetkendek, ölgüchi bu xeyrlik ishni niyet qilmighan bolsimu, uning sawabi uninggha yétidu. Chunki paydilinilghan organ uning orginidur. Eger ölgüchi organlirini birkimge bermeslikni wesiyet qilghan bolsa, bu chaghda warislarning uning wesiyitini emelge ashurush yüzisidin uning organlirini teserrup qilalmaydu.

2664.- sual: sün'iy uruqlandurush

Islam dini zinani haram qilish we bala qiliwélishti haram qilish arqiliq neseblarni qoghdighan, buning bilen ailing sap bolishigha kapaletlik qilghan. Islam yene sün'iy uruqlandurush nami bilen öz éridin bashqa bir erning meniysi bilen uruqlandurushnimu haram qiliwetken, belki téxi bu bundaq ehwalda xuddi katta ustaz sheyx sheltut éytqandek: "intayin qebih jinayet we chong gunah bolup, zina bilen bir derijide turidu, zina bilen uning mezmuni oxshash, netijisimu oxshash, u bolsimu yat bir erning meniysini héchbir sher'iy er - xotunluq munasiwiti bolmighan bir ayalgha meqsetlik halda sélishtin ibarettur. Nawada bu jinayette zinagha qarighanda azraq perqlinidighan teripi bolmighan bolsa sün'iy uruqlandurushning hökmi, barliq ilahiy qanunlar we samawi kitablarni chekligen zinaning hökmi bilen oxshash bolghan bolatti.

Eger sün'iy uruqlandurush öz éridin gheyriyat bir shexsning meniysi bilen bolsa, undaqta bu ish, bala qiliwélishtinmu qattiqraq we qebihrek jinayet bolidu elbette, chunki sün'iy uruqlandurush bolghan bala bir tereptin bala béqiwélishtin kélip chiqidighan nesebke yat bir nersini arilashturwétishtek bir netijini keltürüp chiqarsa, yene bir tereptin zinadin ibaret bolghan yene bir rezillik bilen bir yolda uchrishidu, bu yoldin her qandaq qanun - yasaqlar, hemde peziletlik insaniy tebetmu nepretlinidu, u axiri kishilarni ésil jem'iyet rishtisini hés qilmaydighan haywanlar derjisige chüshürüp qoyidu".

Yigirminchi bölüm . Islam dinidiki

hökümdarlıq tüzümliri

birinchi bap. Islam dinidiki hökümdarlıq

tüzümlirining muhimliqi wezörürliki

2665.-sual: musulmanlar üçün bashliqning zörürliki

musulmanlar üçün bir bashliqning tiklinshi islam dinida qilish eng muhim bolghan ishlarning biridir. Shuning üçün sahabilar (allah taala ulardin razi bolsun!) peyghember eleyhissalam wapatt bolup ketken waqtida, peyghember eleyhissalamni yerlikide qoymay turupla ebubekir reziyellahu enhuni musulmanlarning bashliqliqigha saylap uninggha bey'et bergen idi. Peyghember eleyhissalam döshenbe küni wapatt bolup ketti. Sahabilar saide jemetining sayiwenlikining astida ebubekirge, uning xelipe

bolushigha bey'et béríp bolup andin peyghember eleyhissalamni seyshenbe küni yaki charshenbe yuruydighan kéche, yaki charshenbe küni yerlikige qoyghan. " biz sanga yer yüzide kishiler arisida höküm qilish hoquqini berduq" (süre sad 26-ayet) mana bu ayet kishiler arisida adilliq bilen höküm qilidighan bir bashliqni saylap chiqishning zörür ikenlikini we kishilerge qilin'ghan zulum we yolsuzliqlarning sewebi bolsa hökümlarining öz xahishlirigha egishish ikenlikini körsitip béridu

2666.-sual: islam dinidiki hökümdarliqning shertliri

musulmanlarga bashliq bolidighan ademde töwendiki shertlarning tépilishi lazim.

1. musulman bolushi lazim. Chünki kapirning musulmanlarga bashliq bolushi toghra emes.

2. hör azat adem bolushi lazim . Chünki qul özige özi ige bolalmaydighan halette tursa, qandaqmu bashqilargha bashliq bolalisun?

3. balaghetke yetken bolushi lazim. Chünki balaghetke yetmigen kichik bala bashqilargha bashliq bolalmaydu.

4. eqli hushi jayida bolushi lazim.

5. er bolushi lazim. Chünki islam dinida ayallar sirtqa chiqmay öylerde olturushqa buyrulghan. Ayallar sirtlarda köp körülmey özini ademlarning közliridin yiraq saqlishi lazim.

2667.-sual: musulmanlarga bashliq bolidighan ademning sheritliri

musulmanlarga bashliq bolidighan ademning islam dinining hökümlirini ijsa qilalaydighan, kishilerge zulum qilghan ademdin ulargha heqlirini élip béreleydighan, chigralarni düshmenning hujum qilishidin qoghdialaydighan, musulmanlarga birer xeterning kélidighan ularni saqliyalaydighan, islam dölitining tupraqlirini bashqilargha tatquzup qoymay saqliyalaydighan bolushi lazim . Eger bashliq bolghanda esker tartip eskerning aldida mangalaydighan adem bolushi lazim. Pasiq ademni bashliq saylash mekruhtur. Bashliq bolghan adem bashliqliqqa saylan'ghan waqtida teqwadar bolup, kéyin pasiq bolup qalghan bolsa, u ademni bashliqliqtin éliwétish lazim. Yüz bérighan qalaymiqanchiliqning aldini élish üçün bashliqliqqa saylam bilen emes küch bilen kéliwalghan ademning bashliqliqimu toghra bolidu.

2668.-sual: islam dinidiki hökümdarliqning pirnsipliri

1. islam dinidiki hökümdarliqta hakimiyetlik we qanun yolgha qoyush peqet allah taalaghila xastur. Shuning üçün kim bolsa bolsun bir ademning yaki birer hey'etning yaki birer organning özige bu heqni dawa qilishi, allah taalaning hökümlirige we qanunlirigha qarshi we zit kélidighan hökümlarni we qanunlarni yolgha qoyishi toghra emes. Yaritish we emr qilish shek shübhisiz تنها bolghan allahning ilkididur. Chünki allah kainatning igisi we buyruq bergüchisi bolghan ulugh zattur. Hakimiyetlikning allah taalaghaxas ikenliki heqqide allah taala mundaq dédi: shübhisizki, perwerdigaringlar allah asmanlarni we zéminni alte künde (yeni alte dewrde) yaratti, andin (özining ulughluqigha layiq rewishte) ersh üstide qarar aldi, allah kéche bilen (kéchining qarangghuluqi bilen) kündüzni yapidu, kéche bilen kündüz bir - birini qoghlididu (yeni dawamlıq orun almiship turidu): allah quyash, ay we yultuzlarni allahning emrige

boysundurulghuchi qilip yaratti, yaritish we emr qilish (yeni kainatni teserrup qilish) rastinla allahning ilkididur. Alemlarning perwerdigari allahning derijisi kattidur [eraf-54].

2. ishni kéngishish we meslihet bilen qilish. Bu heqte allah taalamundaq dédi: perwerdigarining dewitige awaz qoshalaydighanlarga, namazni (tedil erkan bilen) öteydighanlarga, ishlirini meslihet bilen qarar qilidighanlarga, biz riziqlar qilip bergen nersilerdin sediqe qilidighanlarga. (shura -38) allahning rehmiti bilen sen ulargha mulayim boldung; eger qopal, baghri qattiq bolghan bolsang, ular chörengdin tarqap kétetti; ularni epu qil, ular üçün meghpiret tiligin, ishta ular bilen kéngeshkin; (kéngeshkendin kéyin) bir ishqa bel baghlisang, allahqa tewekkül qilghin. ALLAH heqiqeten tewekkül qilghuchilarni dost tutidu [al imran-159].

Kéngishish we meslihet sélish ishini peyghember eleyhissalammu bir nechche qétim we köpligen orunlarda qilghan. Mesilen: peyghember eleyhissalam musulmanlarning bedir küni qureysh bilen urush qilish yaki qilmasliq heqqide sahabilar bilen meslihetleshken. Kéyin bedir urushida kapirlardin esirge chüshüp qalghanlarni qandaq qilish heqqidimu sahabilargha meslihet salghan. Peyghember eleyhissalamdin kéyin uning keynidin kelgen xelipilermu peyghember eleyhissalamning shu yoli boyiche mangghan. Meslihet sélish we kéngishish bir ishqa bel baghlashtin burun bolidu.

3. allah taalaning aldida gunah bolmaydighan ishlarda bashliqqa boysunush. Bashliqqa boysunush heqqide allah taala mundaq dédi: i möminler! ALLAHqa, peyghemberge we özünglardin bolghan ish üstidikilerge itaet qilinglar, eger siler bir shey'ide ixtilap qiliship qalsanglar, bu toghrida allahqa we peyghemberge murajiet qilinglar, bu (yeni allahning kitabigha we peyghembirining sünnitige murajiet qilish) siler üçün paydiliqtur, netije étibari bilen güzeldur [nisa-59].

Eli reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilidur: peyghember sellallahu eleyhi wesellem bir qoshun teshkillep, uninggha ensarilardin birini serkerde qildi we qoshundikilerning serkerdige itaet qilishini qattiq tapilighandin kéyin, melum bir jaygha ewetti. Qoshun serkerdisi (bir ish toghrisida) ghezeblinip: peyghember eleyhissalam silerni manga itaet qilishqa buyrighan emesmu? Diwidi, ular: shundaq, itaet qilishqa buyrighan, déyishti. Serkerde: undaqa, manga otun yighip kélinglar! Dédi. Otun yighildi. Serkerde: ot yéqinglar! Dédi, otmu yéqildi. Andin serkerde: otqa kiringlar! Dédi. Ular otqa kirishnimu oylidiyu, bir - birini tutuwilip: biz peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha ottin qéchip barghan emesmiduq?! Déyishti. Ular bir qarargha kélip bolghuche ot öchüp qaldi, serkerdiningmu achchiqi yandi. Bu ishtin waqip bolghan peyghember sellallahu eleyhi wesellem: eger ular otqa kirgen bolsa, taki qiyametkiche ottin chiqalmaytti. Itaet qilish dégen toghra ishlarda bolidu, dédi. (buxari: 4340)

4. kishilarning arisida adilliq qilish. Adilliq qilish allah taalaning sherietining hökümlirini kishilerge oxshash ijra qilish bilen bolidu. Allah taala mundaq dédi: shühbisizki, allah silerni amanetlerni igisige qayturushqa, kishiler arisida höküm qilghanda adil höküm qilishqa buyruydu, allah silerge nesihet qilghan ishlar némidégen yaxshi, allah heqiqeten (sözüglarni) anglap turghuchidur [nisa- 58].

5. amanet we mes'uiyetning höddisidin chiqalaydighan bolush. Kishilerge bashliq

bolush islam dinida nahayiti chong we katta mes'uliyet we éghir amanet hésablinidu. Kishilerge bashliq bolushning islam dinida nahayiti chong we katta mes'uliyet we éghir amanet ikenlikini töwendiki hedistinmu körüwaallaymiz.

Ebu zer reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemge: i resulullah sellellahu eleyhi wesellem! Méni birer emelge teyinlep ishletmemsen? Dégenidim. U mubarek qoli bilen müremge urup turup: i abu zer! Sen ajiz ademsen, emeldarliq amanettur. Emeldarliq mes'uliyetchanliq bilen tapshurup élip, toluq ada qilalaydighan ademdin bashqa ademge qiyamet küni xarliq we pushayman élip kélidu, dédi. (muslim: 1825)

kishilerge bashliq bolush islam dinida nahayiti chong we katta mes'uliyet we éghir amanet bolghanliqi üçün bashliqliq amanitini üstige élishqa we uni xelqige toluq ada qilishqa küchi yétidighan adil bashliqqa qiyamet künide nahayiti katta we ali yorun bar.

6. bir ish qilish pürsetliride we sherietning hökümlirini ijra qilishta hemme kishini oxshash körüş. Chünki hemme adem allah taalaning sheriiti aldida oxshashtur. Islam dinining qanunliri hemme ademge oxshash ijra qilinidu.

Aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: qureysh qebilisining mexzum aymiqidin bolghan bir ayalning ötküzgen oghriliq jinayiti qureysh qebilisining béshini qaturdi. Ular bir birige: kim bu ayalning epu qilinishi üçün peyghember sellellahu eleyhi wesellemge éghiz achidu? Déyishti we bu ishqa peyghember sellellahu eleyhi wesellem bekmu yaxshi köridighan usame ibni zeydtin bashqisining layiq emeslikige chinpütü. Usame ibni zeyd ularning tewsiyesi bilen, peyghember sellellahu eleyhi wesellemge éghiz achqanidi, peyghember eleyhissalam: sen alle békitken jazaning ijra qilinmasliqi üçün shapaet qilghili keldingmu?! Dep uninggha kayidi. Andin ornidin turup, jamaetke xitab qilip: silerdin burunqi ummetlerning halakitigimu mushundaq ishlar seweb bolghanidi, chünki ularning ichidin birer ésilzade oghriliq qilsa, u jazagha tartilmaytti. Adettiki birer bichare oghriliq qilsa, u derhal jazagha tartilatti. Allening nami bilen qesemki, eger qizim fatime oghriliq qilip qalsa, uningmu qolini késimen, dédi. (buxari: 3475, muslim: 1688)

ikkinchi bap. Islam döliti we uninggha munasiwetlik mesililer

2669.-sual: islam döliti dégen qandaq dölet ?

Islam döliti déyilgen haman kishilerning xiyaligha ottura esirlerde yawropa qit'eside, jahalet bilen xurapatning birdinbir menbii bolghan xristian chirkawlrining zorawanliqi astida höküm sürgen we axiri omumyüzlük xelq inqilabi bilen aghdurup tashlan'ghan din döletliri kélidu. Emeliyette islam döliti bilen din döliti otturisida chong perqler bar. Chünki din döliti tar dairide, islam döliti keng dairide bolidu. Islam sözining menisimu din sözining menisidin elwette chong we kengdur. Shunga islam fiqhishunaslrining neziride din islam sheriitide qoghdash perz bolghan 5 chong zörüriyetning biri sanilidu. Ular : din, jan, eqil, nesil we mal mülük qatarliqlardur. Mundin bashqa " islam terbiyisi" dégen söz pütün terbiye sahelirining hemmini öz

ichige alidighan bolup, " din terbiysi " islam terbiysi öz ichige alghan teribye türiridin biridur

2670.-sual: islam döliti bilen din dölitining perqi

islam döliti bilen din döliti otturida chong perqler bar. Mesilen :

1. Islam döliti erkin saylam, ixtiyariy bey'et we ortaq kéngesh اساسigha qurulidighan dölet. Allah taalaning peyghember eleyhissalamgha telim bérip: ishta ular bilen kéngeshkin dégenliki we musulmanlarni süpetlep: ular ishlarni öz'ara kéngishish arqiliq béjiridu, dégenliki buning delilidur. Emma din döliti " din ademli " ning diniy hökümraniq astida bolidighan dölettur. Bu xuddi ottura esirlerde yawropa qit'eside xristian chirkawlirining zorawanliq astida höküm sürgen din dölitlirige oxshash.

2. Islam dölitide dölet bashliqi xelipe yaki reis xelq teripidin saylinidu. Birinchi xelipe abu bekri siddiq reziyellahu enhuning xelipikke saylan'ghanliq qissisimu buning bir delilidur. Chünki xelipini peyghember eleyhissalam özi teyinlep qoyghan emes, belki uni musulmanlar kéngishish arqiliq saylap chiqqan idi. Ömer ibni xettab, osman ibni affan we eli ibni abu talib reziyellahu enhum qatarliq xelipilermu shu teriqide saylan'ghan. Ularning héchbirini aldinqisi teyinlep qoyghan emes. Emma din dölitide saylash bolmaydu, dölet bashliqi diniy maqamning biwasite buyruqi bilen teyinlinidu yaki diniy maqamning özi bolidu.

3 . Islam dölitide dölet bashliqi islam sheriiti teripidin qoyulghan shertler we cheklimler dairiside ish köridu. Bashliq xatalashsa xelqning qarshi chiqish we uni hoquqidin éliwétish hoquqi bolidu. Peyghember eleyhissalamning bashliqqa boysunush peqet sherietning belgililirining dairisi ichide bolidu, dégen hedisi buni körsitidu. Emma din dölitide dölet bashliqi mutleq erkin bolup, pütün ishlarda uning dégini dégen bolidu. Xelqning uninggha qarshi chiqish hoquqi bolmaydu. Qarshi chiqquchilar haman kapiqliqqa höküm qilinip éghir jazalargha yoluqidu.

4 . Islam dölitide dölet bashliqigha boysunush allahqa asiqliq bolmaydighan ishlar dairiside bolidu. Bashliq musulmanliqqa toghra kelmeydighan birer qanun chiqarsa, islam döliti terkiqidiki her qandaq bir puqranning uninggha qarshi chiqish hoquqi bolupla qalmastin, belki perzdur. Chünki bu her bir musulman üçün perz bolghan " emr merup, wez - nesihet qatarigha kiridighan ish, birinchi xelipining men allahqa itaet qilghan muddetche manga boysununglar, eger men allahqa asiqliq qilsam, manga boysunushqa bolmaydu.. Yaxshi ish qilsam manga yardem qilinglar, eger yaman qilsam manga qarshi chiqinglar dégen sözi, ikkinchi xelipe ömer ibni xettabning mesjidte xutbe oquwatqinida, bir ayal kélip, uning sözige qarshi chiqqan we uni tenqidligende ömer xatalashti, bu ayal toghra qildi dégenliki buni ipadileydu. Emma din dölitide hakimiyet üstidikilerge qarshi chiqish din'gha qarshi chiqqanliq hésablinidu. Ulargha shertsiz itaet qilish teleb qilinidu. Yawropada xelqni jaq toyghuzghan we ularni " din " dégen atalghudinmu qattiq nepretlinidighan derijige keltürüp qoyghan sewebning biri bu idi.

5 . Islam dölitining dölet bashliqi özi xelqning wekili dep tonuydu. Shunga wapadar xelipe ömer ibni Abdul'eziz xelipilikke saylan'ghan waqtida, musulmanlar ammisigha qilghan tunji nutqida ey xalayiq ! Men bu mes'uliyetni méning ixtiyarimsiz halda üstümge élishqa mejbur bolup qalдим, eng yaxshisi siler bu amanetni mendin

élinglar, özünglar xalighan birini sayliwélinglar dégen. Lékin pütün xelq ammisi uning bu özrisini qobul qilmighan we uning xelipilikige hemme birdek razi ikenlikini hemme bir awazda sözligen. Andin u sözige dawam qilip, ey xalayıq ! Allahqa itaet qilmighan kishige boysunushqa bolmaydu. Men allahqa itaet qilghan muddetche manga boysununglar, eger men allahqa asiqliq qilsam manga boysunush yoq dégen. Emma din dölitide dölet bashliqi xelqning emes, allahning wekili hésablinidu. Shunga ularning dégenliri din we qanun hésablinidu.

2671.-sual: ölgilik beshinchi xelipe.-ömer ibni abdul'eziz

ömer ibni abdul'eziz emewiyler xelipilikining 7 xelipisi, islam tarixida sahabilardin, xulafaurrashudun dep atalghan ülgilik 4 xelipining besinchisi, hijriye 61 - yili (miladiye 680) medine munewwere shehrinde dunyagha kelgen bolup, ikkinchi xelipe ömer ibni xettabning oghli asimning qizi leylaning oghlidur. Mundaqta ömer ibni abdul'ezizi ömer ibni xettabning chewrisi hésablinidu . Miladiye 717 - yilidin 720 - yiligha qeder ikki yérım yıl xelipilik qilghan . Adaletperwerliki, kemterliki, teqwadarliqi, bashqa xelipilerdek mal - dünya toplashqa tirishmasliqi bilen shohret qazan'ghan bolup, zamanisidiki kopligen ölimalarning nezeride eng ülgilik xelipiler sanalghanliqtin, xulafaurrashidun ebu bekri, ömer, osman we eli qatarliq ülgilik xelipiler qataridin orun alghan. Ömer ibni abdul'eziz 101 - hijrite (720 m) hazırqi süriyining heleb shehrige yéqin dir sem'an dégen yérinde wapat bolup, shu jaygha depne qilin'ghan . Ishenchlik riwayetlerge köre, ömer ibni abdul'eziz qol astidiki waliylardin birining zheer bérishi bilen gesticlep öltürölgen.

2672.-sual: medine islam dölitide grajdanlarning heq hoquqliri kapalet qilin'ghan

medine islam döliti terkiqidiki musulman, yehudiy, xristian we mushriklerdin terkiib tapqan grajdanlarning heq - hoquqi, öz'ara bir birige yol qoyup tinchliq ichide hayat kechürüş ehwalı hazırqi eng ilghar démokratik döletlerningkidin qélışmaytti, hetta bezi tereplerde démokratiyidinmu ilgirilep ketken idi. Chünki peyghember eleyhissalam medine munewwere shehrinde tunji islam dölitini tesis qilghinida, élan qilghan 52 maddiliq " medine wesiqisi" insaniyet tarixida, bir dölette yashaydighan her qaysi dindikilerning özlirining diniy étiqadini qoghdash we diniy paaliyetlirini erkin élip bérish hoquqini étirap qilghan tunji destur bolup hésablinidu. Bu eyni waqıtta muhemmed eleyhissalamdin ilgiri we kéyin hetta " démokratiye " we " insan heqliri" dégenler meydan'gha kélishtin burunqi yéqinqi esirlerdimu mewjud bolup baqmighan tengdashsiz destur sanilidu .

2673.-sual: medine wesiqisi

medine wesiqisi medine munewwere shehrinde yashaydighan musulmanlar, yehudiylar, xristianlar we mushriklarning medine döliti terkiqidiki grajdanliq hoquqi, kishilik we ijtimaiy, siyasiy we iqtisadiy barliq heq - hoquqliri, étiqad erkinliki, wetenni

tashqi kuchlarning qandaqla bir hujumidin birlikte mudapie qilish mejburiyiti qatarliqlarni öz ichige alghan, kélishim yaki shertname xaraktérlik bayanname idi. Medine wesiqisi yene " insan heqliri " bayannamisini insaniyet tarixida tunji bolup, élan qilghan sanilidu.

2674.-sual: medine wesqisining asasiy maddiliri

bu wesiqining köp dinliq dölette, grajdanlarning diniy jehette toqunushsiz halda tinchliq ichide hayat kechürishining ülgiliri töwendiki maddilarda orun alghan:

medine islam döliti terkiqidiki her bir grajdan heq - hoquqlarda, diniy étiqad we herkim öz dinigha köre ibadet qilish erkinlikde, mejburiyetlerde, sot aldida we jazada oxshashtur.

Medine islam döliti terkiqidiki muhajirlar mekkidin kelgenler bilen ensarlar medinilikler öz'ara diniy qérindashlardur.

Yehudiylar bilen musulmanlar bir ummettur. Bir birige zulum yaki adaletsizlik qilishqa, bir birige qarshi sirtqi kuchler bilen birlishishke bolmaydu.

Xristianlar meyli zéminning sherqide, meyli gherbide, meyli yéqinda yaki yiraqta bolsun, meyli ereb yaki ejem bolsun, islam döliti ularni we ularning ibadetgahlarini qoghdaydu.

Medine islam dölitige tewe xristianlar eger chirkaw sélishqa yaki rémont qilishqa hajetlik bolsa, döletning ulargha bu ishta yadem qilish mejburiyiti bar. Heqsizliklerge we dushmanlikke qarshi turush pütün grajdanlarning ortaq mejburiyitidir.

Hakim bilen mehkum reis bilen puqra qanun aldida bapbarawerdur.

2675.-sual: islam döliti bashqa dinlarchimu yol qoyghan

islam döliti uzun esirlik insaniyet tarixida bashqa dinlarnimu étirap qilip, her bir dinning ehligé étiqad erkinlikini bergen tunji dölettur. Shunga 14 esirlik islam tarixi jeryanida, islam dini birer din'gha yaki shu dinning ehligé qarshi urush achqini yoq. Buninggha bashqa dinlarcha mensub alimlarmu guwahtur. Musulmanlar peqet islam dewitining aldini tosiwalghan we xelqini heq dinning chaqiriqini anglash pursitidin mehrum qilghan, islam dewitini yetküzüsh üçün barghan elchilerni öltürwetken we islam dölitige tehdid salghan mustebid hakimiyetler bilen urushup, ularning tewelikidiki xelqni bashliqlirigha choqunushning xarliqidin azad qilip, bir allahqila ibadet qilidighan, insandin qorqmaydighan ezizliqqa élip chiqqan yéri bar. Chünki islam dini alemshumul birdin. Uning dewiti yer yüzidiki pütün insaniyetke qaritilghan. Muhemmed eleyhissalam islam dinini barliq insan ewladigha yetküzüsh wezipisi üstige yüklen'gen bir peyghember idi. Uning her qaysi padishahlargha islam elchilirini turmastin ewetip, ularni chirayliqche söhbet, ésil ülge we edeplik sözler bilen islamgha dewet qilghanliqimu bu sewebtin idi. Emma bashqa dinlarning igiliri, hetta samawiy dinlarning kattilirimu bashqilarning dinini yaki ularni étirap qilish dégenni téxi yéqin'ghiche bilmeytti. Miladiyidin burunqi buxtenesser qoshunlirining pelestindiki yehudiylarning ölimalirini we ishqa yaraydighan ademlirini qirip tügitip, ibadetgahlarini yiqitip tashlap, qalghan puqralirini babilgha esir qilip élip ketkenliki, miladiye 3 - esirgichilik impérateur konistantéyn xristian dinini qobul qilghan'gha qeder rimliqlarning

xristianlarni buddistliqqa zorlighanliqi we mutleq köp sanliqini qirip tashlighanliqi, 14 - esirning axirlirida, ispaniyide xristian chirkawliri qurghan teptish mehkimilirining yawropa buddistlirini köydürüp öltürgenliki we yéqinqi esirlerde bashqa dindikiler qozghighan diniy urushlar buning misalidur. Islam dini yaki islam tarixi diniy urush dégeni tonumaydu. Chunki musulmanlar allah taalaning allahtin bashqisigha choqunidighanlarning ilahlirini sökmenglar dégen emri boyiche ish körgenliktin, héchqandaq bir dinni yaki uning ehlini xorlighan yaki sökken emes. Emma batil dinlarning batilliqini ilmiy yosunda bayan qilish bashqa mesile. Islam döliti yehudiy we xristianlardan ibaret samawiy din'gha mensup kishilarning dinlirini étirap qilipla qalmastin, mejusiylarning dininimu étirap qilip, ulargha ehli kitabqa oxshash muamile qilishni belgiligen.

2676.-sual: islam dolitining asasiy qanuni

islam dolitining asasiy qanuni islam sheriitning özi bolup, qur'an kerim bilen peyghember eleyhissalamning hedisliride kelgen eqide, ibadet, exlaq, mumamile, kishilik we kolléktip alaqlar, dölet tüzümi, döletning tashqi eller bilen bolghan munasiwiti, mumailisi, jinaiy ishlar qanuni, qatarliq bir yürüş qaide - tertipler we nizamlarni öz ichige alidu. Islam döliti yuqirida éytilghandek, din ademliri bashquridighan din döliti yaki atidin baligha miras qalidighan émpiratorluq döliti yaki "din bizning ishlimizgha arilashmisun" deydighan sikularizm döliti emes, belki allahning sheriiti höküm süridighan, bashliqliri xelq teripidin erkin saylinidighan xelq dölitidur.

2677.-sual: islam dölitining démokratiyidin artuqchiliqi

mundin 14 esirdin köprek waqit ilgiri medine munewwere shehride qurulghan islam döliti insaniyet tarixida tunji qétim heqiqiy menidiki démokratiyining ulini turghuzghan we emelde tetbiqlap körsetken, shundaqla hazirqi démokratiyelerdinmu ilgirilep ketken idi. Misirliq meshhur mutepekkur doktor shawiy misirning el wefd gézitining 1986 -yili 11- sintebir sanida élan qilghan bir maqalisida mundaq dégen: heqiqiy islam hazirqi démokratiye desturliridin üstünlükke ige. Buni mundaq ikki jehettin chüshendürüşke bolidu:

1. sherietning hökümraniq prinsipi insanlar teripidin tüzülgen qanunlarning hökümraniq prinsipidin üstundur. Chünki dunyadiki eng ilghar démokratiye qanunlirini layihiyiligüchi organlarmu meyli ular parlamént bolsun, meyli dölet reisi bolsun, meyli bashqa qaysibir terep bolsun - qanun chiqirishta qeytsiz we shertsiz organlar bolup, özliri qanun chiqarghuchilar bolghanliqtin, ularning salahiyiti cheksiz bolidu. Shunga qanun chiqirish organliri qanundin xalighan maddilarni élip tashlap, xalighanlirini kirgüzeleydu. Emma islamda sherietning hökümraniqi döletning pütün organlirini, hetta qanun chiqarghuchi organlarnimu öz ichige alghanliqtin, héchkim sherietning belgilimilirini emeldin qaldurush yaki özgertish hoquqigha ige emes. Chünki allahning tüzgen qanuni her zaman we her makan'gha yaraydighan xususiyetke ige. Emma yéngidin meydan'gha kelgen, qur'an kerim we hedislirde hökümi belgilenmigen mesililerde, qanunshunaslar ijtehad yoli bilen ish köridu.

2. Islam dinining qanun chiqirish we yürüzüsh organlirigha döletning

kontrolliqidin musteqil halda ish körüş hoquqini bérish prinsipi hozirgi eng ilgari dëmokratiye qanunliridinmu üstundur. Shunga qedimqi we hozirgi barliq qanun kitabliridiki " qanun döletning xahishini ipadileydu" deydighan söz islamda yoq. Hozirqi dëmokratiye qanunlirining pikir, étiqad we teshwiqat erkinlikidin bashlap köpligen ishlarda insanlarning hörriyitige kapalet qilghanliqinimu inkar qilghili bolmaydu.

2678.-sual: dëmokratiye bilen islam dinining munasiwiti

dëmokratiyini akadémiyilik atalghulargha hajat bolmastin, addi til bilen ipadiligende, kishilerning bashliqlirini özliri tallap chiqishi, ular yaqturmaydighan birining ulargha musellet boliwalmasliqi, ular qobul qilalmaydighan qanun - prinsiplarni ulargha tangmasliqi, puqralarning bashliqliridin hésab élish, bashliqliri xatalashqanda ulargha qarshi chiqish hoquqi bolishi dégenliktur. Mana bu, heqiqiy menidiki dëmokratiyidur.

Dëmokratiyini yuqiriqi teripi boyiche chüshen'gen kishilerge ayanki, heqiqiy menidiki dëmokratiye islam dinining ijadiyitidur ! Tarixtin buyanqi mustebit hakimmutleqlerning türlük zulumliridin qutulushning yollirini izdesh, hayatliqning uzun esirlik tejribiliridin paydilinish netijiside, insanlar téxi yéqinqi yillardin biri otturigha chiqarghan dëmokratiye tüzümi islam dini 14 esir ilgiri tunji qétim qarar qilghan heq - hoquqlarning bir qismidur. Mesilen : islam dinida dölet bashliqini peyghember teyinlep bermeydu, belki uni xelq özi saylap chiqidu. Islam dini jamaet yaqturmaydighan birining ulargha namazda imam bolishini yaman köridu. Peyghember eleyhissalam bu heqte üç xil ademning oqughan namizi qobul bolmaydu. Ularning biri jamaet yaqturmaydighan imam... Namazdiki ehwal shundaq bolghan yerde, pütün hayatliq we barliq siyaset ishlirida ehwal qandaq bolishi kérek? Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: silerning eng yaxshi bashliqliringlar siler yaqturidighan we ularmu silerni yaqturidighan, siler ulargha yaxshi tileklerni tileydighan, ularmu silerge yaxshi tileklerni tileydighan kishiliringlardur. Silerning eng yaman bashliqliringlar siler yaqturmaydighan, ularmu silerni yaqturmaydighan, siler ulargha lenet oquydighan, ularmu silerge lenet oquydighan kishiliringlardur.

2679.-sual: musulmanlarda siyasiy istibdat dewrining bashlinishi

islam millitining awwalqi töt xelipining zamanidin kéyinki uzun yilliq tarixi jeryanida ketküzüp qoyghan eng muhim nersisi we eng chong xataliqi islam dinining kéngesh we erkin saylam prinsipini emelge ashuralmighanliqi idi. Ülgilik xelipiler dewrining axirqi mezgilliride, bir qanche kishining xataliqi seweblik, kéngesh we saylam boyiche ish köridighan ülgilik " islam xelipiliki " atidin baligha miras qalidighan impérorluq tüzümige aylinip qalghan. Eyni waqittiki sahabilar bu ishqqa qarshi chiqqan we qet'iy razi bolmighan. Hetta bezi sahabilar bu tüzümni qedimqi iranliqlarning mustebit hakimiyitige oxshitip " kisraliq tüzümi" dep atighan.

2680.-sual: islamdin burunqi ereblerde hakimiyet tüzümi

islamdin burunqi ereblerde birla hakimiyet astida yashash aditi yoq bolup, her bir qebilining öz aldigha musteqil qebile bashliqliri bar idi. Erebler öz arisidiki jédel - majiralar we höküm teleb qilidighan her qandaq bir ishta özlirining qebile bashliqlirigha

murajiet qilatti. Her qebile özini bashqilardin artuq sanaytti, shéirliri arqiliq reqib qebililerni söketti. Bu sewebtin qebililer otturisida hemishe dégüdek toqunushlar we chong kölemlik urushlar yüz béríp turatti. Erebler omumen, ijtimaiy jehettin tarqaq, siyasiy jehettin muqimsiz we iqtisadiy jehettin namratliqta hayat kechüretti. Bashqa her qandaq bir millet ereblerge nisbeten medeniyetlik sanilatti. U milletlerde padishahliq tüzümi alliburun yolgha qoyulup bolghanliqtin, bir qeder birlik ichide hayat kechüretti. Emma ularda bashliqlirini özliri saylap chiqish erkinliki yoq bolup, atidin baligha miras qalidighan padishahliq tüzümi sayisida hayat kechüretti.

2681.-sual: ereblerni millet qatarigha kotürgen amil islam dinidur

islam dini kelgen we islam hakimiyiti tiklen'gendin kéyin, erebler, jümlidin islam dinini qobul qilghan pütün milletler her türlük qalaqlilardin, xurapatlardin, insanlarga choqunushning xorluqliridin, ijtimaiy muqimsizliqlardin we siyasiy tehdidlerden pütünley azat bolup, étiqad jehette bir allahqila étiqad we ibadet qilishtek izzet - hörmetke, ijtimaiy we siyasiy jehetlerde muqimliq, birlik, barawerlik we hörlükke érishti

2682.-sual: islam dölitining tunji reisi

peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalam allah taala teripidin islam dinini élip kélip, mutleq hakimiyet allah taalagha mensub ikenlikini we özining allah buyrighanlarni yetküzüsh wezipisi barliqini élan qilghan we medinige hijret qilip barghinidin kéyin, u jayda tunji islam dölitini tesis qilghan bolup, bu döletning tunji hakimi peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalam bolghan.

Muhammed eleyhissalam özi dölet reisi, dinning birdinbir rhebiri bolsimu, özini nahayiti kemter tutatti, etrapidikilerge qérindashning qérindishigha qilidighan muamilisini qilatti, herkimge intayin mulayim idi, birer kishigimu azar bermeytti, qattiq söz qilmaytti. Shunga allah taala uninggha mundaq dégen : "allahning rhemiti bilen sen ulargha mulayim boldung, eger qopal, baghri qattiq bolghan bolsang, ular chörengdin tarqap kétetti." [al imran 159- ayet]

muhammed eleyhissalam özining ulughlinishini we bashqilardin alahide perqliq muamile körüshni xalimaytti, kishiler arman qilidighan aliy unwanlar bilen atilishnimu yaqturmaytti. Muhammed eleyhissalam insaniyette bolushqa tégishlik güzel exlaqning eng ülgisini yashighan zat idi. Shunga allah taala uni maxtap "sen heqiqeten büyük exlaqqa igisen." didi. Shu sewebtin, muhammed eleyhissalamgha egeshkenler uni jénidinmu artuq söyetti. Adette mutleq köp sanliq kishiler özlirining padishahlirigha yaki qandaqla bir bashliqlirigha ulardin qorqup yaki xalimisimu mejburiy halda itaet qilsa, muhammed eleyhissalamning yénidikiler uninggha cheksiz söygü muhebbet we wayigha yetken ixlas hem sadaqet bilen ixtiyariy itaet qilatti.

Muhammed eleyhissalamning yénidiki sahabiliri uni ata anisidin, baliliridin we dunyada qimmetlik sanalghan her qandaq nersisidin artuq söyetti. Allah taala qur'an kerimde : "peyghember möminler üçün janliridinimu charidur." déyish arqiliq ularning muhammed eleyhissalamgha bolghan söygü ixlasigha guwah bolghan. Chunki sahabilar hezriti muhammed eleyhissalamni we uning qedir qimmitini hemmidin bek tonughan we allahning munu söziğe estayidil qulaq sélip shu boyiche ish körgen ülgilik kishiler idi . "allahqa we axiret künige ishinidighan bir qewmning allahqa we uning peyghembirige

düşmen bolghanlarni ularning aniliri, oghulliri, ya qérindashliri, ya uruq tughqanliri bolghan teqdirdimu dost tutqanliqini körmeysen."

2683.-sual: tunji islam dölitining adaletperwerliki

peyghember eleyhissalam medine munewwere shehrinde tesis qilghan tunji islam döliti insaniyet tarixida tunji qétim adalet we barawerlikning eng yuqiri ülgilirini yaratqan bolup, bu ehwal musulman emes qewmlarningmu islam dinini qobul qilishlirigha türkte bolghan seweblarning biri bolghan idi. Chünki tunji islam dölitining qanun - prinsiplirida we hakimiyet maqamida, irq, din, reng we dölet ayrimchiliqidin halqighan we insanlar xuddi taghaqning chishlirigha oxshash pap barawerdur, erebning ejem (ereb emes milletler)ge, ejemning erebke, aq tenlikning qaratenlikke, qara tenlikning aq tenlikke héchqandaq artuqchiliqi yoqtur. Ular peqet allah taalagha teqwaliq qilish bilenla allahning dergahida bir biridin artuq bolalaydu dégen islamiy prinsipning eng chékige yetken ésil ülgiliri namayan bolghan idi. Peyghember eleyhissalamning azadkerdisi zeydning oghli usamege oxshighan bir qara tenlik sahabining medine islam dölitige tewe qoralliq qisimlarning bash qomandanliqigha teyinlen'genliki, épopiyilik qara tenlik bilal ibni rebahning islam tarixida tunji muezzin bolup saylan'ghanliqi we bashqilar buning misalidur. Peyghember eleyhissalam tunji islam dölitining tunji reisi bolghan bolsimu, özining ulughlinishini we özi alahide heq tonulushini layiq kütmeytti. Peyghemberlik we insanlarga eng aliy maqamdiki rheberliktin ibaret bu katta mensipidin özi, ailisi, tughqanliri we qandaqla bir yéqin kishisining paydisigha qollinishtin tamamen yiraq idi, hetta musulmanlarning uninggha alahide perqliq hörmet körsitisinimu xalimaytti. "manga bashqa milletler bir birini ulughlap ornidin turushqinidek ornunglardin turmanglar" dégenliki buni ipadileydu. Peyghember eleyhissalamning söyümlük qizi fatime reziyellahu enhagha i muhemmedning qizi fatime ! Pul - mélimdin xalighiningizni sorisingiz sizge yadrem qilalaymen. Emma allahning aldida sizge héchnerse qilip bérelmeymen, eger muhemmedning qizi fatime oghriliq qilsa idi, elwette uning qolini kesken bolattim, dégenliki we özining tughqanlirigha ey qureysh jamaesi ! Özünglarni allahning azabidin qutquzunglar, men silerge héch nerse qilip bérelmeymen, dégenliki, taghisi abbasqa, ey tagha ! Séning üçün allahning aldida héch ish qilip bérelmeymen dégenliki buning misali.

Peyghember eleyhissalam wapat bolishidin birqanche kün ilgiriki késellik waqtida taghisi abbasning oghli fezl bilen kiyoghli eli ibni ebu talibning yardimi bilen mesjidke chiqip munberde olturidu we mundaq deydu: ey xalayıq! Men kimni birer qamcha urup salghan bolsam, mendin intiqamini éliwalsun, mana men müremni tutup berdim. Kimning mélini éliwalghan bolsam, mendin hazirla mélini sorisun, mana bu méning mal - dunyalirim. Manga öchi bolghanlar mendin qorqmisen, ularni qorqutush méning shenimge yarashmaydu. Bilinglarki, méning üçün eng yaxshiliringlar mendin heqqini teleb qilghan yaki manga raziliq bergenlerdur. Men rebbimning dergahigha könglüm rahat halda bérishni xalaymen.

Qisqisi, islam dinining heqqaniyliqi we islam dölitining adaletperwerliki charek esirlik az bir waqit ichide pütün ereb yérım arilining islam bayriqi astida birlishishige

türtke bolghan idi.

2684.-sual: islam xelipilirining adaletperwerliki

xulefaurrashidun dep atalghan ülgilik xelipilarning adaletperwerliktiki ehwalı xuddı peyghember eleyhissalamning adalitige oxshash idi. Tunji xelipe abu bekri siddiq reziyellahu enhu xelipilikke bey'et qilin'ghanda, munberge chiqip turup, pütün musulmanlarning aldida mundaq dıdı, ey xalayıq ! Men silerge bashlıq bolup saylandım. Men silerning eng yaxshıliringlardınmu emesmen, mes'uliyitimni yaxshi ishlısem manga yardım qilinglar, eger xatalashsam tüzitinglar. İkkinchi xelipe ömer ibni xettaab reziyellahu enhu xelipilikke saylan'ghınida mundaq dégen, ey xalayıq ! Méning qandaqla bir ishta xatalashqınımni bayqıghan haman manga tüzütüş béringlar. Chünki menmu toghra - xatadin xalıy bolalmaydıghan insanmen. Bu ikki xelipidin kéyin kelgen osman ibni affan we eli ibni abu talıblarmu shu boyiche ish körgen. Shunga ular " toghra yolda yürgüchi xelipiler " dégen menggülük shereplik unwan'gha érishken. Tötinchi xelipe hezriti eli ibni abu talibning bir tömür kıyımı yoqap ketken bolup, uni bir xristianning yénidin tépilghanda, xelipe uninggha " bu manga ait " deydu. Héliqi xristian kishi "bu méning, qayıl bolmısingız, musulmanlarning qazisi bar, shuning yénigha baraylı" deydu, shundaq qılıp ikkisi shu waqıttiki islam dolitining qazisi shurhyening hozorigha barıdu we xelipimu qazining aldida tik turıdu, buni körgen qazi xelipige hörmét qilghanlıqtın uni olturushqa tekliplıdu. Andin xelipe sözge bashlap ey qazi bizning dewayımızni sorıghan bolsingız deydu. Qazi : xosh, i möminlerning emiri qandaq dewayingız bar idi ! Dep soraydu. Xelipe : bu tömür kıyım méning idi, xéli waqıttın biri mendin yoqap ketken idi deydu. Héliqi xristian bu méning deydu. Bu waqıtta qazi: bu tömür kıyımning buning qolidin chiqishigha ishenmeymen, ey möminlerning emiri ! Sizning ispatingız barmu deydu. Xelipe: rast éyttingız, méning ispatım yoq deydu. Bu ehwaldin qattıq tesirlen'gen héliqi xristian adem: möminlerning emiri ózining teyinligen qazisining hozorigha keldi, andin qazi uning ziyinigha höküm qıldı, men shundaq guwahlıq bérimenki, bu choqum peyghemberlerning xislıtidur. Ey möminlerning emiri ! Bu kıyım sizning idi, bir zamanlarda sizning étingızning üstidin chüşhüp qalghanda, uni men élıwalghan idim. Men bugün musulman boldım dep, "eshhedu enla ilahe illellahu we eshedu enne muhemmeden ebduhu we resuluhu" dégen shahadet kelimisini oquydu. Bu waqıtta xelipe: "sen musulman boldung, mubarek bolsun, bu kıyım séning bolup ketsun dep kıyımni uninggha biriwétidu we uni yölep étigha mindurüp qoyıdu.

2685.-sual: kéngesh we uninggha munasiwetlik mesililer

kéngesh we ishlarnı kéngesh yoli arqılıq bir tereplı qilish islam dinining eng muhim xususiyetliridin biri bolup, islam dinida bashqa dinlarda bolghınidek " din ademlırı" dep atılídıghan diniy básımdarlıq tüzümi yoq. Chünki islam dini insanlarning din tallash, pikir bérish, köz qarashlırını ochuq otturigha qoyush erkinlikige eng zor ehmiyet bérıdıghan yégane dındur. Islamning her bir dewride ehli ilim, pikir we eqıl igiliridin teshkillen'gen kéngesh ezalırı bolıdu. Ular musulmanlar jem'iyitige munasiwetlik mesililerni, mushkilatlarnı we her xıl yéngi mesililerni ortaqlı kéngeship qarar chiqırish arqılıqlı hel

qilidu.

2686.-sual: tunji islam dölitidiki kəngesh

tunji islam dölitidiki kəngesh din ishlirida mutleq shekilde allah taalaning wheyisige yölinish, heqqide whyi kelmigen dunyalik ishlarda pikir we eqil igiliri bilen kəngiship ish körüshtin ibaret idi. Allah taalaning : "ishta ular bilen kəngeshkin; kəngeshkendin kéyin bir ishq bel baghlsang, allahqa tewekkül qilghin. Allah heqiqeten tewekkül qilghuchilarni dost tutidu.(al imran -159) dégen sözimu buninggha isharet qilidu.

Peyghember eleyhissalamning yénida " es'hab shura" dep atalghan wezirlik maqamidiki tallan'ghan kəngesh ezaliri bar idi. Ular bilen heqqide whyi kelmigen dunya ishlirigha munasiwetlik mesililer üstide kəngesh qilatti. Mesilen : bedir urushigha chiqqan küni peyghember eleyhissalam melum bir jayda orun tutushni qarar qilghanda, hubbab ibni munzir isimlik bir sahabe peyghember eleyhissalamdin "ya resulellah ! Bu jaygha orunlishish allahning whyisimu yaki sizning reyingizmu?" dep soraydu. Peyghember eleyhissalam " belki bu méning reyim " dégende, hubbab ibni munzir " ya resulellah ! Bu jay yaxshi emes, bizni sugha yéqinraq bir jaygha élip barghan bolsingizken " deydu. Bu waqitta peyghember eleyhissalam hubbabning reyini qobul qilip, uning mesliheti boyiche ish köridu. Bedir urushida esirge élin'ghanlarni qandaq qilish mesiliside peyghember eleyhissalam hezriti ebu bekri reziyellahu enhuning rey boyiche ish körüp, esirlerdin oqush we yézishni bilidighan her bir kishining musulmanlarning baliliridin on balining sawadini chiqirip qoyush sherti bilen qoyup bergen. Mundin bashqa, xendek urushida, selman farsiy isimlik sahabining medine munewwere shehrige zor qoshun bilen hujum qilmaqchi bolghan dushman küchleridin mudapielinish üçün sheharning etrapigha xendek kolash pikrini qobul qilighanliqimu islam dölitide höküm süridighan kəngishishning emeliy ipadiliridin biridur .

2687.-sual: peyghember eleyhissalamning zamanidiki kəngesh ezaliri

peyghember eleyhissalamning zamanidiki kəngesh ezalirining eng béshida hezriti ebu bekri siddiq reziyellahu enhu, ömer ibni xettab, eli ibni ebu talib, osman ibni affan, telhe ibni ubeydulla, zubeyr ibni ewam, abdurrahman ibni ewf qatarliq sahibilar kélidu

2688.-sual: kəngesh qilishning mawzusi

kəngesh peyghember eleyhissalam hayat waqtida, heqqide whyi kelmigen siyasiy, iqtisadiy, ijtimaiy we her qandaq ishlarda bolatti. Emma diniy mesililerde peyghember eleyhissalam peqet wheygila tayinatti. Kəngesh peyghember eleyhissalamning wapatidin kéyin ta qiyametkiche, heqqide qur'an kerim ayetliri yaki peyghember eleyhissalamning hedisliri kelmigen, musulmanlar we musulmanlar jem'iyitige munasiwetlik pütün ishlar üstide bolidu.

2689.-sual: xelipe uqumi

xelipe - lughette orunbasar dégen menide bolup, islam istémalida peyghember

aleyhissalamdin keyin, musulmanlarning ishlirigha mes'ul bolghan kishilerni korsitidu. Ebu bekri reziyellahu enhu, ömer, osman, eli reziyellahu enhum we ulardin keyin kelgen islam xelipiliri buning misalidir.

2690.-sual: islam xelipilikliri

islam xelipiliki qur'an kerim we sünnetni asas qilghan islam sheriitini qanun qilghan islam hakimiyitini korsitidu.

2691.-sual: islam xelipilikining dewir sürgen zamani

islam xelipiliki peyghember aleyhissalamning wapatidin keyin 632 - yili medine munewwere shehrinde bashlinip, 1924 - yili türkiyining istanbul shehrinde axirlashqan.

2692.-sual: her qaysi dewirdiki islam xelipilikliri

1 - xulefaurrashidun dewri.	2 - emewiyler dewri.
3 - abbasiylar dewri.	4 - osmaniylar dewri.

2693.-sual: xulepai rashidinler dewri we ularning xelipiliri

xulefaurrashidun dewri sahabilarning dewri bolup, islam tarixida bu dewr eng kamaligha yetkenliktin, " islamning altun dewri " dep atilidu. Peyghember aleyhissalam wapat bolghandin keyin, hezriti ebu bekri reziyellahu enhu, ömer, osman we eli reziyellahu enhum qatarliq 4 kishi arqa - arqidin musulmanlarning xelipisi bolghan. Xulefaurrashidun dewri yuqirig 4 xelipe bilen axirlashqan bolup, bulardin keyin kelgenler islamning xelipini omum xelqning awaz berishi arqiliq xelq teripidin saylap chiqish usulini emeldin qaldurup, xelipilikni atidin baligha miras qaldurushtin ibaret padishahliq tüzümige aylanduriwalghan.

2694.-sual: emewiyler dewri

emewiyler dewri - peyghember aleyhissalamning taghisining oghli ebu sufyan ailisige mensub bolghan emewiyler teripidin qurulghan xelipilik bolup, emewiyler xelipilikining tunji xelipisi muawiye ibni ebu sufyan miladiy661 - yilidin 680 - yillar arisida xelipilik qilghan, eng axirgi xelipisi merwan ibni muhemmed miladiye 744 - yilidin 750 - yillar arisida xelipilik qilghan idi. Bu xelipilik awwal dimeshiqni, andin ispaniyeni paytexti qilghan we 661 - yilidin 750 - yiligha qeder 89 yil hakimiyet sürgen bir xelipilikdur.

2695.-sual: emewiyler dewridiki islam döli

emewiyler dewride islam dini dunyaning her qaysi jaylirigha keng tarqalghan bir dewr bolup, shu waqittiki islam dölitining chégrisi sherqtin junggughiche, gherbtin ispaniyegiche kengeygen. Paytext dimeshiq shehri ilim - meripetning merkizige aylan'ghan. Emewiyler dölitining xelipiliri sanaet, pen - téxnika, tibabet, tepsir, hedis we fiqhi ilimlirige, shundaqla hertürlük ilim pen we islam teshwiqatigha qattiq köngül bölgen bolup, musulmanlar pen, medeniyette we ilim - meripette dunya xelqining eng aldigha ötüp ketken idi. Tunji islamiy pul tilla emewiyler zamanida ijad qilin'ghan. Emewiyler mundin bashqa yene binakarliqqa zor ehmiyet bergen bolup, dunyaning her qaysi jaylirida chong tarixiy medrise we jamilerni bina qilghan. Emewiyler xelipiliki islam tarixida eng chong ghelibilerni qolgha keltürgen we islam dinining asiya, afriqa, yawropa qit'elirige keng tarqilishi yolida mislisiz xizmetlerni körsetken bir xelipilikdur.

2696.-sual: abbasiylar dewri

abbasiylar xelipiligi peyghember eleyhissalamning taghisi abbas reziyellahu enhuning ailisidikiler teripidin qurulghan islam xelipiligi bolup, 750 - yilidin 1258 - yilgha qeder 508 yil hakimiyet sürgen. Bu xelipilikning tunji xelipisi ebu abbas ibni seffah 744 - 750 - yillar arisida xelipilik qilghan, eng axirqi xelipisi baghdatta ebu ehmed abdullah 1243 - 1258 - yillar arisida xelipilik qilghan, qahirede elmutewekkil billah 1507 - 1516 - yillar arisida xelipilik qilghan idi. Abbasiylar xelipilikining paytexti ikki bolup, awwal baghdad, andin misirning qahire shehri bolghan. Bu xelipikning qaidisi boyiche, xelipe emirulmuminin dep atilatti.

2697.-sual: abbasiylar dewridiki islam döliti

abbasiylar dewri her xil témidiki islamiy eserlerni yézish, bashqa tillardin tibbiy, edebiy, tarixiy eserlerni, shundaqla paydiliq ilimlerni terjime qilish eng ewjige yetken bir dewr bolup, islam dunyasida birdek tonulghan meshhur 4 fiqhi mezhibning qurghuchiliri, meshhur mupessirler we hadisshunaslar bu esirde ötken. Öz waqtida baghdad shehri islam xelipikining merkizi bolupla qalmastin, belki ilim - meripetning we ölimalarning merkizi bolghan idi. Abbasiylar xelipiligi dewride musulmanlar eserlerini tunji qétim özliri ishlepchiqarghan qeghezge bésip chiqirishni ögen'gen we uni tereqqi qildurghan idi. Mundin bashqa shu dewrdiki musulmanlar dunyada tunji bolup "beytul hikmet" dep atilidighan ilmiy tetqiqat akadémiyasini, resetxanilarni, kutubxanilarni, terjime merkezlerini barliqqa keltürgen bolup, abbasiylar dewri ilim - pen we medeniyet taza güllen'gen dewr hésablinidu.

2698.-sual: osmaniylar dewri

osmaniylar dewri islam xelipilikining eng axirqi dewri bolup, ottura asiyadin kelgen ughuz türkliri teripidin qurulghan we 1299 - yilidin 1924 - yilgha qeder 625 yil hakimiyet sürgen. Osmaniylar xelipilikining xelipiliri "sultan" dep atilatti. 625 yilda 40 sultan hakimiyet bishigha chiqqan. Osmaniylar xelipilikining tunji xelipisi osman ertughrul 1280 - 1300 - yillar arisida xelipilik qilghan, eng axirqi xelipisi ikkinchi Abdulmejidخان 1922 - 1924 - yillar arisida xelipilik qilghan idi. Osmaniylar xelipikining tunji paytexti sögüt(1299 - 1326) andin bursa (1326 - 1365) andin edirne (1365 - 1453) we eng axirda istanbul (1453 - 1922) bolghan.

2699.-sual: osmaniylar dewridiki islam doliti

osmaniylar xelipiligi pütün dunya xelqige islam dinini tarqitishni eng aldinqi ghaye qilghan bolup, her qedemde ghelibige ériship mangghan. Bolupmu osmaniylar xelipilikining 9 - sultani muhemmed fatih (1451 - 1481 - yillar arisida xelipilik qilghan) ning dewride istanbul esli nami qusténtiniye azat bolup, musulmanlarning qoligha ötkendin kéyin, osmaniylar xelipiligi zeper quchqan yéngi bir dewrge kötürülgen idi. Ular asiyadin qara déngizghiche, balqan yérim arilidin guroziye, rumaniye, bulghariye, kosowa qatarliq jaylarchiche kéngiyip barghanning sirtida, pütün ereb we afrika döletliridin halqip italiyining jenubi qismi, ottura asiya we sherqi jenubi yawropaghiche bolghan jaylarda hakimiyet yürgüzgen bolup, shu waqitqa nisbeten dunyadiki eng chong küchke aylan'ghan. Osmaniylar xelipiligi 1924 - yili hazirqi türkiye jumhuriyitining

qurghuchisi mustafa kamal ata türk teripidin aghdurup tashlan'ghan.

Üchinchi bap. Jihad we uning ehkamliri

2700.-sual: jihadning menisi

jihad dégen söz mena jehettin qiynalmaq we musheqqet tartmaq, dégenlik bolidu. Jihad dégen söz istilah jehettin kapirlar bilen urush qilish üçün qol, mal mülük we til bilen köresh qilish, dégenlik bolidu.

”jihad” sözi ereb tilidiki ”jhd” sözidin kelgen bolup, eng zor tirishchanliq körsitish, küchining bérice tirishish dégen menilernimu biridu. Tirish we tirishchanliq körsitish, ikki qatlamliq menige ige bolup, birinchi qatlamdiki menisi shexsning meniwiye jehettiki tirishchanliqini, ikkinchi qatlamdiki menisi shexsning maddiy tirishchanliqini ipadileydi. Bu heqqaniy urushlarda tiriship küresh qilishini körsitidu.

Jihadning birinchi qatlam menisidiki tirishchanliq körsitish chong jihad dep atilidu. Bu shexsning barliq köchini serp qilip barliq gunah - mesiyet we azghunluqlarni süpürüp tashlap, qelbini paklishi we türlük gunahlardan, exlaqsizliqlardan, xususen yalghanchiliq, aldanchiliq, gumanxorluq, körelmeslik, achközlük we öchmenliklerge oxshighan yaman illetlerden yiraq bolup nepsini paklishi, qelbige söygü muhebbet, mihri shepset, adaletperwerlik, yademsöyerliklerge oxshighan ésil xisletlerni yerleshtürüş arqiliq allah taalaning merhemitige, iltipatigha we raziliqigha érishishini körsitidu.

Jihadning ikkinchi qatlam menisidiki heqqaniy urush, kichik jihad dep atilip, heqqaniy urushni toghra yosunda élip bérishni körsitidu. Ölümge özi élishni teqezza qilidighan urushning kichik jihad, nepsini paklap, özi islah qilishning chong jihad dep atalghanliqigha heyran qalghuchilar bolsa, ulargha deymizki, adem ichkiri dunyasini islah qilip, nepsiy sheytanning her türlük weswesilirini yengmey turup, qan töküshni teqezza qilidighan urush meydanigha özi atalmaydu.

2701.-sual: jihadning hökmi

allah yolida jihad qilish perz kifayedur. Jihad bezi sharaitlarda xuddi besh wax namazgha oxshashla perz eyn bolup belgilinidu.

Ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki ghazatqa chiqmay we ghazat qilishni köngligimu keltürmey ölse, nipaq alametliridin birining üstide ölgen bolidu. Abdullah ibni mubarek mundaq dégen: biz buni peyghember sellellahu eleyhi wesellemning zamanida (jihadqa chiqmighanlarning qandaq kishiler ikenlikini belgileshte) qollinilghan ölchem bolushi mumkin dep oylaymiz. (muslim: 1910)

ibni abbas reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: mekke fetih bolghandin kéyin, (mekkidin) hijret qilish ayaghlashti. Lékin jihadqa chiqishni niyet qilish we jihadqa chiqish dawamlashidu. Eger omumiyüzlük urushqa chiqish telep qilinsa, omumiyüzlük chiqinglar! (buxari: 2783)

enes reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: mushriklargha qarshi jeninglar, mal mülkünglar we tilinglar bilen jihad

qilinglar! (ebu dawud: 2504)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: dūshmen bilen uchrishishni arzu qilmanglar. Eger ular bilen uchriship qalsanglar, gheyret bilen urushunglar! (buxari: 3026)

2702.-sual: jihatning qandaq sharaitta periz eyin'ge aylinidighanliqi

jihad töwendiki 3 sharaitta periz eyn'ge özgiridu:

1 - jihatqa teyinlinip mujahidlarning sépige qoshulup bolghan kishi üçün jihat qilish periz eyndur.

2 - musulmanlar turiwatqan rayon yaki döletke dūshmenler bésip kirgen waqitta, pütün musulmanlarga jihat qilish periz eyn bolup belgilinidu.

3 - dölet teripidin melum shexsler jihatqa chiqishqa belgiligen waqitta, chiqishqa belgilen'gen shexsler üçün jihat qilish periz eyndur.

2703.-sual: jihatning buyrulush meqsidi

islam dinida jihatning buyrulghanliq sewebini töwendikidek 3 meqsetke qisqartishqa bolidu:

1 - zulumgha we her түrlük heqsizliklerge qarshi turush.

2 - bashqilar teripidin zorluq bilen tartip élin'ghan heq hoquqlarni qayturup élish.

3 - hujum qilghuchilargha reddiye bérish. Allah taala qur'an kerimde mundaq dégen: "hujum qilin'ghuchilargha, zulumgha uchrighanliqliri üçün qarshiliq körsitishke ruxset qilindi. " [süre hej 39 - ayet]

2704.-sual: islamiy jihatning prinsipliri

1 - birinchi bolup urush achmasliq. Bu prinsipni qur'an kerim mundaq bayan qilghan: " silerge urush achqan ademlerge qarshi allah yolida jihat qilinglar, tajawuz qilmanglar, tajawuzchilarni allah rastinla yaqturmaydu. " [süre beqer 190 - ayet]

2 - tajawuz qilghuchilargha zerbe bérishde ashuriwetmeslik. Bu prinsipni qur'an kerim mundaq bayan qilghan: " biraw silerge qanchilik chéqilghan bolsa, silermu uninggha shunchilik chéqilinglar. " [süre beqer 194 - ayet]

3 - dūshmenlarning tinchliqqa mayil ikenliki yaki tajawuzchiliqni toxtitidighanliqi bilin'gen waqitta, ular bilen urush qilmastin tinchliq üçün heriket qilish. Qur'an kerim bu prinsipni mundaq bayan qilghan: " eger ular tinchliqqa mayil bolsa, senmu tinchliqqa mayil bolghin, allahqa tewekkül qilghin. ALLAH (ularning sözlirini) anglap turghuchidur, (niyetlirini) bilip turghuchidur. " [süre enpal 61 - ayet]

4 - urush qilmighanlarga chéqilmasliq. "kuffarlardin siler bilen urush qilmighan we silerni yurtunglardin heydep chiqarmighanlarga kelsek, allah ulargha yaxshiliq qilishinglardin, ulargha adaletlik bolushunglardin tosmaydu. " [süre mumtehine 8 - ayet]

peyghember eleyhissalam her qétim urushqa chiqishtin awwal musulman eskerlirige telimat bérir: " silerge tigh tenglimigenlerni, yashan'ghanlarni, ayallarni, balilarni öltürmenglar ! Ziraetlerni nabut qilmanglar, dūshmenlarning bedenlirini parchilimanglar, esirlerni xorlimanglar " dep jékileytti.

5 - yamanliq qilghuchilargha keng qorsaq, epuchan bolush, imkanqeder urush

qilishtin saqlinish. "siler kechürsenglar, kechürgen adem teqwalıqqa eng yéqındı." [süre beqer 237 - ayet]

6 - yamanlıqqa yamanlıq bilen jawab bermestin, yamanlıqqa yaxshılıq bilen jawab bérish arqılıq düshmenni dostqa aylandurush. " yaxshi ish bilen yaman ish barawer bolmaydu, yaxshi xislet arqılıq yaman xisletke taqabil turghin, shundaq qilsang sen bilen özining arisida adawet bar adem goya sirdash dostungdek bolup qalidu. " [pussilet 34 - ayet]

mushundaq polattek intizam we qet'iy prinsiplardin halqip, islam namidin xatalıq ötküzgen islamiy jamaetler yaki teshkilatlar bar déyilse, islam dini ularning qilmishliridin qet'iy mes'ul emes! Bularni islam dinigha chétish op'ochuq heqsizlıqtur.

2705-sual: "jihad " sözining qur'an kerimdiki menisi we bashqa meniliri

ereb tilidiki " aljhad" sözi qur'an kerimde töwendikidek 3 xil menide kelgen:

1 - allah yolida qolgha qoral élip ghazat qilish. "möminlerdin özrisiz turup jihadqa chiqmighanlar, allah yolida mallirini, janlirini tikip jihad qilghuchilar bilen barawer bolmaydu. " [süre nisa 95 - ayet]

2 - heqiqetni jakarlap söz bilen küresh qilish. " qur'an arqılıq ulargha qarshi pakitlarni otturigha qoyup barlıq küchüng bilen küresh qilghin. " [süre purqan 52 - ayet]

3 - yaxshi ishlarni qilish we emel - ibadetlerni orunlashta tirishchanlıq körsitish. "kimki yaxshi emellerni orunlash yolida jihad qilidiken, uning qilghan jihadi özining paydisi üçündür." [süre enkebut 52 - ayet]

islam dinida jihadning menisi we dairisi keng bolup, jihad özini islah qilish, yaxshi ishlargha pul serp qilish bilen bolghinidek, qelem bilen, til bilen we pen - téxnika bilen qurallinish bilenmu bolidu. Hetta jihad qur'an bilenmu bolidu. Qur'an bilen bolghan jihad qur'anning heqiqetlirini bashqilargha teshwiq qilish bilen bolidu. Qoral bilen jihad qilish qur'an kerimning tebiri boyiche "qital"dep atilidu. U tajawuzchilargha reddiye bérish üçünla qilinidu. "silerge urush achqan ademlerge qarshi allah yolida jihad qilinglar, tajawuz qilmanglar, tajawuz qilghuchilarni allah heqiqeten dost tutmaydu. " [süre beqer 190 - ayet]

2706-sual: musulmanning urush meydanida saqlinishqa tégishlik exlaqiy we diniy burchi

islam dinida qorallıq jihad tinchlıq bilen mesilini hel qilish charilirining hemmisi tügigendin kéyin élinidighan eng axirqi qarardur. Islam dinida yolgha qoyulghan jihadning shertlirimu intayin chingdur. Musulman kishining urush meydanida saqlinishqa tégishlik exlaqiy we diniy burchi özlirige qarshi urush achmighanlar bilen urushmaslıq, ayallar, balılar we yashan'ghanlargha tegmeslik, qarshi terepning mal - mülkini, öy - jaylirini ziyan'gha uchratmaslıq, esirlerni xorlimaslıq we bashqilardur. Yolsız urushlar jihad emes. Islam dini mal - dunyagha érishish yolida, irqiy dewa üçün, bashqılarning zéminlirini bésiwélish yaki ularni boysundurush yaki din'gha kirishke zorlash üçün urush qilishni qet'iy ret qilidu. Kishler islam dinigha peqet öz ixtiyari bilenla kiridu. Ular ni héchkimning zorlash hoquqi yoq. Allah taala bu mesilini téximu

roshenleshtürüp mundaq deydu: "eger perwerdigaring xalisa idi, elwette, yer yüzidiki kishilarning hemmisi iman éytatti, sen kishilarni musulman bolushqa zorlamsen ? " [süre yunus 99 - ayet]

2707.-sual: allah yolida posta turush we yürüş qilishning peziliti

selman farisi reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: alle yolida bir kün posta turush bir ayghiche kündüzi roza tutup, kéchisi qiyamda turghandin yaxshidur. Kimki posta turiwitip ölse, qebre pitnisidin saqlinidu. Posta turghan emelining sawabi qiyamet künigiche köpiyidu. (tirmizi: 1665)

sehl ibni sed saidi reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle yolida bir kün posta turush dunya we uningdiki barliq nersilerdin yaxshidur. Biringlarning (jihadta at chapturush üçün ishletken) qamchisining jennettiki orni dunya we uningdiki barliq nersilerdin yaxshidur. Alle yolida etigen axsham yürüş qilghan bendining yürüşhi dunya we uningdiki barliq nersilerdin yaxshidur. (buxari: 2892)

ebu derda reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir ay posta turush ömür boyi roza tutushtin yaxshidur. Kimki alle yolida posta turghan halda ölse, qiyamet künidiki nahayiti chong qorqunchtin aman qalidu, riziq bilen ghizalinip turidu, jennetning hidini puraydu. Alle taala uni tirildürgen'ge qeder uning sawab deptirige mujahidning ejri yézilip turidu. (elkebir)

sehl ibni sed saidi reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle yolida etigen axsham yürüş qilish dunya we uning üstidiki barliq nersilerdin yaxshidur. (muslim: 1882)

ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglidim: alletin qorqup yighlighan we alle yolida (yeni jihatda) posta turush üçün uxlighan ikki közge dozax oti yéqinlashmaydu. (tirmizi: 1639)

2708.-sual: jihatning peziliti

abdullah ibni emr reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: (ghazining ailisini yoqlap kélish üçün yaki jeng axirlisip öyige) qaytish üçün mangghan qedimige ghazatta turghan'gha oxshash sawab bérilidu. (ebu dawud: 2487)

ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellemning sahabiliridin biri tatliq su chiqidighan kichik bir bulaq bar jilghidin ötüp kétiwétip, u suning süzüklikidin heyran qaldi we könglide: men insannardin ayrilip, mushu jilghigha yerleshsem bolghidek, biraq men peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin ijazet almay turup hergiz undaq qilmaymen, dédi. Andin u niyitini peyghember sellellahu eleyhi wesellemge éytti. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: undaq qilmighin. Biringlarning alle yolidiki jihatdin ayrilip qalmay turushi öyide 70 yil oqughan namizidin ewzeldur. Siler allening gunahlirlinglarni meghepiret qilip, jennetke

kirgüzishini xalimamsiler? Alle yolida jihad qilinglar. Kimki töge süti yélinigha yighilghanchilik (qisqa waqit) bolsimu alle yolida jihad qilsa, uninggha jennet wajib bolidu, dédi. (tirmizi: 1650)

muaz ibni jebel reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: kimki töge süti yélinigha yighilghanchilik az waqit bolsimu alle yolida jihad qilsa, uninggha jennet wajib bolidu. Kimki chin könglidin alle yolida ölüshni tilise, andin ölse yaki öltürülse, uninggha shihidning ejri bolidu. Kimki alle yolida yarilansa yaki zexmilense, qiyamet küni yarisidin renggi zepiran, puriqi ipardek xush puraqliq qan bulduqlap turghan halda kélidu. Kimning bedinige alle yolida birer nerse chiqip qalsa, uninggha shihidlarning tamghisi urulidu. (ebu dawud: 2541)

ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq deydu: sahabilar peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin: qaysi emel alle taala yolida jihad qilishqa teng kélidu? Dep soridi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: uni ölcheshke taqitinglar yetmeydu, dep jawab berdi. Ular bu soalni ikki yaki üç qétim yandurup soridi. Her qétimda peyghember sellellahu eleyhi wesellem: uni ölcheshke taqitinglar yetmeydu, dep jawab berdi. Üchinchi qétimda: alle yolida jihad qilghuchining misali kündüzi üzüldürmey roza tutqan, kéchisi uxlimay qiyamda turghan, hemishe allening ayetlirini oqughan, alle taala yolida jihadqa chiqip ketken shu mujahid qaytip kelgen'ge qeder roza tutushtin we namaz oqushtin qilche susliship qalmighan kishige oxshaydu, dédi. (muslim: 1878)

yene bir riwayette mundaq déyilidu: kündüzi üzüldürmey roza tutqan, kéchisi uxlimay qiyamda turghan, allening buyruqlirigha qorqqan halda bash egken, ruku we sejde qilghan (yeni namaz oqughan) kishining misaligha oxshaydu. (nesai: 3127)

ebu seid xudri reziyellahu enhu mundaq deydu: sahabilar peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin: i resulullah sellellahu eleyhi wesellem! Qandaq kishi eng ewzel? Dep soridi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: alle yolida jéni we méli bilen jihad qilghan mumin, dep jawab berdi. Ular: andin qalsichu? Dep soridi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: alletin qorqup, insanlarga ziyinim tegmisun dep, ularni tashlap, tagh jilghiliridin biride yashighan mumin, dep jawab berdi. (buxari: 2786)

ibni abbas reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem: men silerge mertuwe jehette insanlarning eng yaxshisini éytip béreymu? Dédi. Biz: shundaq qilghin, i resulullah sellellahu eleyhi wesellem! Déduq. U: étining yaylisidin tutup, alle taala yolida ölgen yaki öltürülgen'ge qeder urush qilghan kishidur, dédi. Andin: men silerge uningdin bir derije töwen turidighan kishini éytip béreymu? Dédi. Biz: shundaq qilghin, i resulullah déduq. U: birer jilghigha chiqip kétép, namazni ada qilghan, zakatni bergen, insanlardin ayrilip kétép, ularning yamanliqidin saqlan'ghan kishidur, dédi. Andin: men silerge insanlarning eng yaminini éytip béreymu? Dédi. Biz: shundaq qilghin, i resulullah déduq. U: biri alle taalaning nami bilen qesem qilip turup nerse tilise, imkaniyiti bar turup héch nerse bermigen kishidur, dédi. (nesai: 2569)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alletin qorqup yighlighan kishi sût emchekke qaytqan'gha

qeder dozaxqa kirmeydu. Alle yolida qozghalghan chang tozang bilen jehennemning tütünü jem bolmaydu (yeni alle yolida jihad qilghan kishi jehennemge kirmeydu). (tirmizi: 1633)

ebu ebs abdurrahman ibni jebr reziyellahu enhudin riwayet qiliniuki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ikki puti alle yolida (yeni jihadta) topigha milen'gen bendige dozax oti tegmeydu. (buxari: 2811)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniuki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle yolida (yeni jihadta) kapirni öltürgen, andin toghra yolda mangghan we otturahal yol tutqan musulman (dozaxta) kapir bilen jem bolmaydu. Muminning qorsiqida alle yolida kirip ketken chang tozang bilen jehennemning tütünü jem bolmaydu. Alleqa iman keltürgen bir muminning qelbide iman bilen heset jem bolmaydu. (nesai: 3109)

ebu seid xudri reziyellahu enhudin mundaq riwayet qiliniuki: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: i ebu seid! Kimki perwerdigarining alle, dinining islam, peyghembirining muhemed sellallahu eleyhi wesellem bolghanliqidin memnun bolsa, uningha jennet wajib bolidu, dédi. Men bu sözdin heyran qélip: i allening peyghembiri! U sözni manga qayta éytip berseng, dédim. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem qayta éytip berdi. Andin: yene bir emel barki, bendining jennettiki derijisi u emel bilen yüz derije kötürüldü. Herbir derijining ariliqi asman zéminning ariliqidek kélidu, dédi. Men: i allening peyghembiri! U qaysi emel? Dep soridim. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem: alle yolida jihad qilishtur, alle yolida jihad qilishtur, dep jawab berdi. (muslim: 1884)

ebu nejie selemi reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: kimki (düşmen'ge) alle yolida (yeni jihadta) bir tal oq tegküzse, shu oq jennette uning mertiwisini bir derije yuqiri kötüridu, dégenlikini anglap, shu küni 16 tal oq tegküzdüm. Men yene peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglidim: kimki alle yolida bir tal oq atsa, bir qul azad qilghan'gha teng sawabqa érishidu. (nesai: 3143)

ebu umame reziyellahu enhudin riwayet qiliniuki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle taalagha ikki tamche we ikki izdin söyümlük nerse yoq. U ikki tamchining biri, alletin qorqup aqquzghan yash tamchisi; yene biri, alle yolida tökülgen qan tamchisi. Ikki izgha kelsek, biri, alle yolida jihad qilish yolida qaldurghan iz; yene biri, allening perzlidiridin birni ada qilish yolida qaldurghan iz. (tirmizi: 1669)

2709-sual: jihad üçün at baqqan, ghazilerni jabdughan ularning aile bala chaqilirini baqqanning pezilati

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniuki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki alleqa iman éytqan we uning wedisige ishen'gen halda alle yoligha (yeni jihadqa) atap at baqsa, uning yem xeshekliri, teri, téziki we süydüki qiyamet küni u kishining yaxshiliq tarazisigha sélip tartilidu. (buxari: 2853)

zeyd ibni xalid juheni reziyellahu enhudin riwayet qiliniuki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki bir ghazini jabdup qoysa, ghazatqa chiqqanning

sawabini alidu. Kimki ghazatqa chiqip ketkūchining bala chaqilirini baqsa, umu ghazatqa chiqqanning sawabini alidu. (muslim: 1895)

abdullah ibni emr reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: ghazi ejrini alidu. Ghazini jabdup, urushqa ewetküchi hem özining ejrini, hem ghazining ejrige oxshash ejir alidu. (ebu dawud: 2526)

2710.-sual: shehidlikning peziliti

enes reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: jennetke kirgen héchqandaq kishi dunyagha qaytishni xalimaydu. Uninggha jennette dunyadi hemme türlük nersiler bérilidu. Peqet shihid shihidlikning pezilitini körgendin kéyin, dunyagha on qétim qaytip, yene shihid bolushni arzu qilidu. (buxari: 2817)

abdullah ibni mes'ud reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle yolida öltürülüş pütün gunahlarni yuyidu. Peqet amanet buningdin mustesnadur. Namazda amanet bar, rozida amanet bar, sözde amanet bar. Bularning eng éghiri mal mülüktiki amanettur. (elkebir 10537)

miqdam ibni medikerib reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allening dergahida shihidning mundaq alte xil artuqchiliqi bar: desleptila uning gunahlari meghpiret qilinidu; u jennettiki ornini köridü; qebre azabidin qutulidu; qiyamet künidiki eng chong qorqunchtin emin bolidu; kemterlik taji kiydürülidu, bu tajning bir tal yaquti dunya we uningdiki nersilerdinmu qimmetliktur; shehla közlük hörilerdin 72 si jüpti qilip bérilidu; tughqanliridin 70 kishige shapaet qilish heqqi bérilidu. (tirmizi: 1663)

peyghember sellellahu eleyhi wesellemning sahabiliridin biri mundaq deydu: bir adem peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin: i resulullah sellellahu eleyhi wesellem! Shihidtin némishqa bashqa muminlerdeq qebride (ikki perishtining soal sorishi arqiliq) imtihan élinmaydu? Dep sorighanidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: uning béshida oynitilghan qilichlarning yalt - yultliri uninggha yéterlik, dédi. (nesai: 2053)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: shihid öltürülgende, biringlarning chimdalghan yérining aghriqini hés qilghinichilik aghriq hés qilidu. (tirmizi: 1668)

sehl ibni huneyf reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki alletin shihidlikni rastchilliq bilen tilise, gerche u körpaside ölüp qalsimu, alle uni shihidlarning maqamigha yetküzidu. (muslim: 1909)

muawiyening qizi hesna mundaq deydu: tagham manga hedis sözlep béríp mundaq dédi: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemdin: kim jennette bolidu? Dep sorighanidim. U: peyghemberler, shihidlar, (tughulup balaghetke yetmey turup) chachrap ketken balilar, térik kömülgen kishiler jennette bolidu, dédi. (ebu dawud: 2521)

2711.-sual: qandaq kishilarning shehid hisaplinidighanliqi

seid ibni zeyd mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: kimki mal mülkini qoghdash yolida öltürülse

shihidtur. Kimki dinini qoghdash yolida öltürülse shihidtur. Kimki jénini qoghdash yolida öltürülse shihidtur. Kimki xotun balilirini qoghdash yolida öltürülse shihidtur. (tirmizi: 1421)

ebu jefer mundaq deydu: men suweyd ibni muqerrinning qéshida olturattim. U mundaq dédi: peyghember sellellahu eleyhi wesellem: kimki naheq öltürülse shihidtur dégen. (nesai: 4096)

2712.-sual: islam we tinchliq

islam tinchliq dinidur. Jihad bolsa musulmanlarning izzitini qoghdash we kishiler arisida islam dinini yéyish üçün yolgha qoyulghan bir wastidur. Shuning üçün allah taala musulmanlarni kapirlar bilen urush qilishqa qural küchi teyyarlashqa buyrup bolghandin kéyin, urush qilmay tinch yashash üçün ular bilen kélishim tüzsimu bolidighanliqini bayan qilip mundaq dédi: eger ular tinchliqqa mayil bolsa, senmu tinchliqqa mayil bolghin, allahqa tewekkül qilghin. ALLAH (ularning sözlirini) anglap turghuchidur, (niyetlirini) bilip turghuchidur (enpal 61- ayet)

yeni eger kapirlar tinchliqqa we kélishishke mayil bolsa, senmu uninggha mayil bolghin, allah taalagha tewekkül qilghin, ularning héle mikirliridin endishe qilmighin. Chünki allah taala ularning süyqestige qarshi sanga yéterliktur. Hemme ishta séni ularning héle mikirliridin saqlaydu. Hemme ehwal astida musulmanning halining shundaq bolushi lazim. Musulman shu waqitning özide bir ish üçün kéreklik pütün maddiy seweblarni teyyarlaydu we allah taalagha tayinidu hem uninggha tewekkül qilidu.

2713.-sual: jihad qilishqa kelgen buyruqning menggü dawam qilidighanliqining bayani

jihad qilishqa buyrup kelgen buyruq menggü dawam qilidu. Kapirlarning küch quwiti bar muddet ichide jihadni aqsitish yaki uningdin toxtap qélish toghra emes. Imam buxari (allah taala uninggha rehmet qilsun!) hedis kitabida bir bab tüzüp uningda jihad meyli teqwadar yaxshi qomandanning arqisida qilinsun, meyli pasiq qomandanning arqisida qilinsun menggü dawamlashqichidur. Chünki peyghember eleyhissalam "jengge teyyarlan'ghan atning yaylisidin qiyamet künigiche yaxshiliq ayrilmaydu" dédi.

Seleme ibni nufeyl kindi reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning qéshida olturattim. Bir adem kélip: i allening peyghembiri! Kishiler atlarni qoyuwetti, qorallarni tashlidi we: "buningdin kéyin jihad bolmaydu. Chünki urush özining éghir yükini qoydi (yeni urush tügidi)" déyishiwatidu, dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem uninggha burulup turup: ular yalghan éytiptu. Shu tapta jihad emri keldi. Méning ümmitimdin bir türküm jamaet hemishe heq üstide urush qilidu. Alle ulargha melum qewmlarning dillirini mayil qilip béridu we shularni wasite qilish arqiliq ulargha riziq bérir turidu. Bu, qiyamet künigiche mushundaq dawam qilidu, dédi. (nesai: 3561)

2714.-sual: ajizlarni öltürüşning haram ikenliki

urushqa biwasite qatnashmighan we biwasite bolmisimu düşmen eskerlirige yardimi sunulmaydighan kichik balilarni we yashinip qalghan ajiz kishilerni öltürüshtin

yiraq turushimiz we saqlinishimiz lazim. Düşmenning ölüklirining jesetlirining bu yer bu yerlirini kisiwétishtin hetta we tiliwétishtin saqlinish lazim. Chünki ölüklarning jesetlirini shundaq qilish we ularning jesetlirini azablash toghra emestur. Hetta haywanlarchimu shundaq qilish toghra emestur .

Bureyde reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem birer qoshun'gha yaki etretke emir teyinlise, uning teqwadar bolushini, qomandanliqi astidiki musulmanlarcha yaxshi muaile qilishini tewsiye qilatti. Andin mundaq deytti: allening ismi bilen, alle yolida ghazatqa yürünglar. Alleni inkar qilghanlarcha qarshi urush qilinglar, jeng qilinglar. Ghenimetlerge xiyamet qilmanglar, düşmen jesetlirining ezalirini kesmenglar, kichik balilarni öltürmenglar. Mushriklardin ibaret düşminingge uchrashsang, ularni üç shertke chaqirghin. Ular bu üç shertning qaysisini qobul qilsa, senmu ular tallighan shertni qobul qilghin we ulargha chéqilmighin. Aldi bilen ularni islamgha chaqirghin. Eger ular islamni qobul qilsa, senmu ularning islamini qobul qilghin we ularni öz yurtliridin muhajirlarning yurtlirigha hijret qilishqa chaqirghin. Ulargha éytqinki, eger ular buni orundisa, muhajirlar bilen heq - hoquq we mes'uliyette ortaq bolidu. Eger ular öz yurtliridin hijret qilghili unimisa, ulargha éytip qoyghinki, ular musulmanlarning erabilirigha oxshash bolidu. Allening muminler üstige yükliken hökmi ularningmu üstige yüklinidu. Ular musulmanlar bilen birlikte jihad qilmighiche, ulargha ghenimet we oljilardin héch nerse bérilmeydu. Nawada ular birinchi shertni qobul qilmisa, ulargha jiziye tölesh shertini qoyghin. Eger ular jiziye töleshni qobul qilsa, senmu ulardin jiziye alghin, ulargha chéqilmighin. Eger jiziye töleshnimu ret qilsa, alletin yadem tilep, ulargha qarshi urush qilghin. Birer sépil ichige kiriwalghanlarni qorshawgha alghan chéghingda, ular sendin özlirige allening we uning peyghembirining amanliqini bérishni telep qilsa, ulargha allening we uning peyghembirining amanliqini bermestin, özening we sebdashliringning amanliqini bergin. Chünki (aranglardin birersi bilmestin bergen amanliqni buzup salsa) özünglar bergen amanliqni buzushunglar allening we uning peyghembirining namidin bérilgen amanliqni buzushqa qarighanda yenggilrek. Birer sépil ichige kiriwalghanlarni qorshawgha alghan chéghingda, eger ular sanga özlirini allening (ular heqqidiki) hökmige uyghun halda birterep qilishingni shert qilsa, sen ularning bu shertige qoshulmay, ularni özüngning chiqarghan hökmige uyghun bir terep qilghin. Chünki sen ularni allening ular heqqidiki hökmige uyghun bir terep qilalighan yaki qilalmighanliqingni bilmeysen (chünki sanga allening ular heqqidiki hökmi mawu dep wehi kelmeydu). (muslim: 1731)

2715.-sual: iman eyitqan ademni öltürüşke bolmaydighanliqi

eger kapirlarning ichidin urush qilidighanlar bilen ayallar we kichik balilar ariliship ketken, ularni ayallardin we kichik balilardin ayrip öltürüş mumkin bolmaydighan bolsa, bu halda mejbur bolup qalghanliq üçün ayallarnimu we kichik balilarnimu öltürüşke bolidu. Eger ayal kishi urushqa qétilghan bolsa, uni öltürüş toghridur. Eger urushqa qatnashqan kapirlarni ot qoyup köydürmey öltürüş mumkin bolsa, ularni köydürwétish toghra emes. Eger kapirlar musulman bolghan, yaki teslim bolup

boysun'ghan bolsa, musulmanlar ularni öltürüshtin toxtitishi lazim . Chünki allah taala mundaq dédi:

i möminler! ALLAH yoligha (yeni ghazatqa) atlan'ghan waqtinglarda heqiqetlep ish qilinglar (yeni mömin yaki kapirliqi éniq bolghuche öltürüşke aldirap ketmenglar), silerge musulman bolghanliqini bildürüp salam bergen ademge - dunyaning mal - mülkini (gheniymetni) közlep - sen mömin emessen démenglar (yeni ölüshtin qorqup salam berding dep uni öltürüwetmenglar), allahning dergahida (mundaqlarni öltürüshtin silerni bihajet qilidighan) nurghun gheniymetler (yeni sawab) bar, ilgiri silermu ene shundaq (kapir) idinglar, kéyin allah silerge (imanni) iltipat qildi, (ularni özünglarga sélishturup) heqiqetlep ish qilinglar. ALLAH silerning qilmishinglardin xewerdardur (nisa-94)

yuqirida bayan qilip ötkinimizdek jihad adem öltürüş we qan tüküş üçün yolgha qoyulmighandur. Mujahidlar jihad qilish üçün chiqqanda hetta öltürüşke heqliq bolmighan bir janni öltürüp salmasliq we gunahsiz bir ademge tajawuz qilip salmasliq üçün mömin yaki kapirliqi éniq bolghuche aldirap birersini öltürmesliki kérek. Mana bu allah taala: "i möminler! Allah yoligha yeni ghazatqa atlan'ghan waqtinglarda heqiqetlep ish qilinglar yeni mömin yaki kapirliqi éniq bolghuche öltürüşke aldirap ketmenglar" dégen ayitide buyrugan ishtur.

2716.-sual: ayallarning urushqa chiqishining hökmi

ayallarning urushqa erlirige yaki qérindishigha yaki dadisigha oxshash mehremliiri bilen bille chiqishi toghridur.

Ummu ettiyye ensari reziyellahu enha mundaq deydu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellem bilen birlikte yette qétim ghazatqa chiqtim. Ularning yük taqlirini saqlap, tamaqlirini étip bérettim, yaridarlarini dawalayttim, késellerge qarayttim. (muslim: 1812)

2717.-sual: urushta kapirning yadem bérishini telep qilishning hökmi

eger éhtyaj bolup qalsa, urushta kapirdin yadem telep qilishmu toghridur. Chünki peyghember eleyhissalam xeyber urushida qeynuqa jemetidin bolghan bir yehudiydin we huneyn urushida sepwan ibni umeyyedin yadem telep qilghan. Sepwan u chaghda téxi islamgha kirmigen idi.

Aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem bedr terepke qarap atlandi. We bere sayliqigha barghanda, arqisidin qeyserliki we jiddiy peytlerge yaramliqi bilen tonulghan biri yétiship keldi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellemning sahabiliri uni körüp xushal bolushti. U kishi peyghember sellallahu eleyhi wesellemge yéqinlap kélip: men sanga egiship oljigha érishkili keldim, diwidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem uningdin: alle we uning resuligha ishinemsen? Dep soridi, u: yaq, dédi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem: undaqa, qaytip ketkin, chünki men mushriktin yadem almaymen, dédi. U adem qaytip ketti. Kéyin, yol üstidiki bir tüp derexning astigha barghanda, héliqi adem arqidin yétiship bérup, bayiqi sözlirini tekrarlidi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellemmu uningdin

bayiqi sözlerni soridi, andin: undaqta, qaytip ketkin, chünki men mushriktin yarem almaymen, dédi. U qaytip kétip, beyda dégen jayda yene yétiship keldi we u sözini yene tekrarlıdi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellemmu uningdin: alle we uning resuligha ishinemsen? Dep soridi, u: hee, dégenidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: undaqta, (biz bilen) atlan'ghin! Dédi. (muslim: 1817)

emma hediste bayan qilin'ghan ehwal bolsa éhtiyaj chüshüp qalmighan haletke qaritilidu. Chünki kapirning xiyaret qilishidin xatirjem bolghili bolmaydu.

Tötinchi bap. Islam döli ti we kapir dölitining bayani

2718.-sual: qandaq ehwalda islam dölitining kapir döli ti, kapir dölitining islam döli ti bolidighanliqining bayani

eger kapirlar islam döletlirining birersining üstidin ghelbe qilip uni bésiwalghan yaki birer islam dölitining bir qisim ademliri islamdin yéniwalghan yaki kapir eqidisi bilen terbiylen'gen, andin dölet ishliniri qollirigha éliwélip dölette kupurche hökümlerni i jra qilghan, yaki islam döli ti bilen kélishim tüzgen kapirlar bu kélishimni buzup dölet ishliniri qollirigha kirgüzüwalghan bolsa, mezkur haletlerdimu islam döli ti kapir döli ti hésablanmaydu. Lékin töwendiki üç halet astida islam döli ti kapir döli ti hésablinidu.

1. islam dölitide i jra qilin'ghan hökümlerning yeni qanunlarning hemmisi pütünley kapirlarning hökümliri bolup ketken, hetta uningda islamning hökümlirige ait azraqmu höküm qalmighan chaghda, islam döli ti kapir döli ti hésablinidu. Emma islam dölitide islamning hökümlirimu we kapirlarning hökümlirimu i jra qilinsa, bu halda u dölet kapir döli ti hésablanmaydu.

2. islam döli ti birer tereptin bolsimu birer islam dölitige tutashmastin hemme tereptin kapir dölitige tutushup ketken chaghda, islam döli ti kapir döli ti hésablinidu.

3. bir islam döli ti, uningda özidin xatirjem bolidighan birer musulman yaki islam döli ti bilen kélishim tüzgen birer kapir qalmighan derijige yetken waqtida kapir döli ti hésablinidu.

4. bir kapir döli ti gerche birer tereptin bolsimu islam döli ti bilen tutashmisimu, lékin uningda jüme namizi we ikki héyt namazliri oqulghinigha oxshash islam dinining bezi ibadetlirining emel qilinishi bilen islam döli ti hésablinidu.

2719.-sual: amanliq telep qilghan ademning hökümliri

amanliq telep qilghan kishi bolsa meyli musulman bolsun, meyli kapir bolsun özining dölitidin bashqa bir döletke, shu döletning ademliridin amanliq alghandin kéyin kirgen kishidur. Bir musulman kapir dölitige shu döletning ademliridin amanliq alghandin kéyin kirgen bolsa, u musulmannig u döletning kapirliridin birersini öltürüshi yaki ularning mal mülkige qol uzartishi yaki ularning yüz abruyigha til tekküzüshi haramdur. Chünki u musulmannig u döletning ademliridin amanliq telep qilishi ulargha chéqilmasliqqa wede bergenlik hésablinidu. Musulmanlar özlirining shertlirige yeni özlirining bergen wedillirige emel qilish lazim. Peyghember eleyhissalam bergen wedige

xiyanet qilishni haram qildi.

1. eger kapirlarning dölitige, kapirlardin amaniq élip kirgen héliqi musulman kapirlarning birer nersisini ularning raziliqisiz éliwalghan we uni islam dölitige kötürüp chiqqan bolsa, uning shu nersini sediqe qiliwétishi lazim. Chünki u musulman u nersige toghra bolmighan bir yol bilen érishkendur. U yol bolsimu xiyanet yolidir. Eger u musulman u nersini téxi islam dölitige élip chiqmighan bolsa, u nersini u kapirlargha qayturup bérish lazim.

2. kapirlarning qoligha esir chüshüp qalghan musulman amaniq telep qilghan adem hésablanmaydu. Shunga eger kapirlar esirge chüshüp qalghan musulmanni özlirining dölitining ichide qoyuwetken bolsa, uning kapirlarning nerse kéreklerini ularning raziliqisiz élishi we ularni öltürüshi toghridur, emma kapirlarning ayalliri bilen zina qilishi toghra emes, chünki u haram ishtur.

3. kapirlarning dölitide qatilliq qilghan ademdin qisas élinmaydu. Chünki u ademdin qisas élish mumkin emes. Mesilen: amaniq telep qilip kapirlarning dölitige kirgen musulmanlarning biri öz hemrahini qesten öltürwetken bolsa, qatilgha peqet diyet bérish lazim bolidu. Eger qatil öz hemrahini sewenlik bilen öltürwetken bolsa, diyet bilen birge kaffaret bérish lazim. Chünki allah taala mundaq dédi: mömin ademning mömin ademni sewenlik bilen emes, qesten öltürüshi héch durus emes, kimki birer möminni sewenlik bilen öltürüp qoyidiken, u bir mömin qulni azad qilishi we öltürülgüchining warislrigha diyet tölishi kérek, ular (yeni öltürülgüchining warisliri) diyetni kechürüm qilsam (shuning bilen qatil uni) tölimise héch bak yoq, eger öltürülgüchi mömin silerge dushman (kuffar) qewmdin bolsa, bu chaghda öltürüp qoyghuchi bir neper mömin qulni azad qilishi lazim (diyet kelmeydu. Chünki öltürülgüchining igisi musulman bolmighachqa uninggha waris bolmaydu), eger öltürülgüchi aranglarda muahide bolghan (kuffar) qewmdin bolsa, uning warislrigha diyet tölesh we bir neper qulni azad qilish kérek, azad qilidighan qul tapalmighan adem (yeni qul azad qilishqa qadir bolalmighan adem) (tewbisini allahning qobul qilishi üçün) üzüldürmey ikki ay roza tutushi lazim. ALLAH hemmini bilip turghuchi, hékmet bilen ish qilghuchidir (nisa-92)

4. eger amaniq telep qilip kapirlarning dölitige kirgen musulmanlarning biri u yerde zina qilghan yaki oghurluq qilghan bolsa, uninggha zinaning yaki oghurluqning jazasi bérilmeydu. Chünki kapir dölitidiki ademge islam döliti hökümraniq qiallmaydu.

5. eger kapirlargha esirge chüshüp qalghan musulmanlarning biri yene birini sewenlik bilen öltürwetken bolsa, bu halda qatilgha peqet kaffaret bérish lazim bolidu.

6. eger musulmanlargha kapir dölitidin, dushman kapirlar amaniq telep islam dölitige kirgen bolsa, u kapirlarning jasusluq qilmasliqi we musulmanlargha qarshi öz millitige yadem bermesliki üçün islam dölitide bir yil yaki uningdin artuq turushigha bolmaydu. Emma kapir döletlirining elchilliri we dıblumatlırı bu hökümning ichige kirmeydu .

7. eger amaniq telep qilip islam dölitige kirgen kapir u yerde bir yil tursa, u shuning bilen islam döliti bilen kélishim tüzgen kapirgha aylinidu. Eger u kapir islam döliti bilen kélishim tüzgen kapirgha aylansa, uninggha islam döliti bilen kélishim tüzgen

kapirning pütün hökümliri ijra qilinidu. Shuning üçün eger uni bir musulman öltürwetken bolsa, musulmandin qisas élinidu. Yaki u kapir birer musulmanni öltürwetken bolsa, u kapirdin qisas élinidu. Eger birer musulman u kapirning hariqini töküwetken yaki choshqisini öltürwetken bolsa, uning pulisini tölep béridu. Eger bir musulman u kapirni sewenlik bilen öltürwetken bolsa, u musulman'gha uning diyitini tölep bérish lazim. U kapirgha eziyet bérish toghra bolmaydu.

8. eger islam dölitige amaniq telep qilip kirgen kapir u dölette qolini kisishke yaki qamchilashqa oxshash jazani lazim qilidighan birer jinayet ishligen bolsa, u jinayetning jazasi uninggha bérilmeydu. Emma u jinayet adem öltürwetken'ge yaki birsige töhmet chaplighan'gha oxshash bendining heqqige aalqidar jinayet bolsa, bu jinayetning jazasi bérilidu.

9. eger islam dölitige kirish üçün amaniq telep qilghan kapir, islam dölitige kichik baliwaqiliri we ayali bilen bille kirgen, kéyin ayali yaki özi islamgha kirgen yaki islam döliti bilen kélishim tüzgen bolsa, uning kichik balilirining hökmimu ulargha qaratilghan höküm bilen oxshashtur. Yeni uning kichik baliliri amaniq telep qilip kirgen kapirlarning hökmidin musulman yaki islam döliti bilen kélishim tüzgen kapirning hökmide bolidu. Chünki balaghetke yetmigen bir kichik bala hökümde ata anisigha egeshtürülidu. Eger uning balaghetke yetken baliliri bolghan bolsa, ular uning hökmide bolmaydu. Chünki balaghetke yetmigen kichik balining ata anisining birige egiship uning hökmide bolushi u balining balaghetke yétishi bilen ayaghlashidu.

10. eger islam dölitige kirish üçün amaniq telep qilghan kapir, islam dölitige chiqip bu yerde islamgha kirgen we uning özining dölitide balaghetke yetmigen kichik baliliri bolghan bolsa, u kichik balilar bu halda, hökümde u kapirgha egeshtürülmeydu. Lékin u kichik balilar dadisi ölüp kétishtin ilgiri islam dölitige kelgen bolsa, u balilar hökümde dadisigha egeshtürülidu. Yeni ularning hökmimu xuddi öz dadisining hökmige oxshash bolidu. Balaghetke yetmigen kichik balini hökümde ata anisining birige egeshtürüsh ishi eger u bala meqsetlirini ipadiyeleydighan bala bolsimu küchge igidur.

11. bir musulmanning islam dölitige amaniq telep chiqqan kapirning mal mülkini shertige toshmighan soda sétiq bilen élishi toghra emes. Emma kapir dölitige amaniq telep qilip kirgen musulmanning biz yuqirida bayan qilip ötkinimizdek meyli shertige toshmighan soda sétiq bilen bolsun, meyli jazanixorluq yaki qimar oynash bilen bolsun kapirlarning raziliqi bilen ularning mal mülkini qolgha kirgüzishi toghra bolidu.

12. bir musulmanning islam dölitige amaniq telep chiqqan kapir bilen islam dölitide peqet musulmanlar bilen qilish halal bolidighan muamiler bilen muamile qilishqa bolidu. Chünki islam döliti sheriet hökümliri ijra qilinidighan dölettur.

13. islam dölitide sughurta kélishimi tüzosh toghra emes. Chünki u islam dinida toghra dep qaralmaydighan bir kélishimdur. Emma u kélishim kapir dölitide tüzülse bolidu chünki u kélishim kapir dölitide toghra dep qarilidu.

14. islam dölitige amaniq telep chiqqan kapirdin, xuddi mesilen meschitlerni ziyaret qilsa pul alghan'gha oxshash örp adette uningdin bir nerse élish bolsimu, sheriet élishni buyrumighan pullarni almasliq lazim.

15. xuddi musulmanlarning gheywitini qilish haram bolghinidek islam dölitige

amanliq tilep chiqqan kapirning we islam döliti bilen kélishim tüzgen kapirning gheywitini qilish haramdur. Chünki u kapirlarmu islam döliti bilen kélishim tüzüsh bilen xuddi musulmanlarga oxshash heq hoquqqa igidur.

16. eger islam dölitige amanliq telep qilip kirgen we u yerde melum bir muddet turush üçün ruxset alghan kapir, uninggha musulman emeldarliqi toxtutup bergen muddet toshqandin keyin öz dölitige qaytmaqchi bolsa, u öz dölitige qaytishtin cheklinidu. Chünki uning dölitige qaytip kétishi musulmanlar üçün ziyat élip kélidu. Shuningdek yene islam döliti bilen kélishim tüzgen kapir kapirlarning sépighe qétilip ketmekchi bolsa, yene u öz yurtigha qaytip ketmekchi bolsa, umu bundaq qilishtin cheklinidu. Emma ularning tijaret üçün öz dölétlirige kirmekchi bolghan we ularning qaytip chiqidighanliqigha ishench qilinsa, bu halda ularmu xuddi kapir dölitige béríp tijaret qilmaqchi bolghan musulman cheklenmigen'ge oxshash cheklenmeydu. Shuningdek yene eger islam dölitige amanliq telep qilip kirgen kapir islam döliti bilen kélishim tüzgen kapirgha aylansa, u kapirmu öz dölitige qaytip kétishtin cheklinidu. Mesilen: islam dölitige amanliq telep qilip kirgen kapir zémin sétiwalghan we uninggha baj yene xiraje qoyulghan bolsa, u kapir islam döliti bilen kélishim tüzgene kapirgha aylinidu.

17. islam dölitige amanliq telep qilip kirgen ayal kapir eger u yehudiy yaki xiristiyanlarga oxshash kitab bérilgen kapirlar bolsa musulman yaki islam döliti bilen kélishim tüzgen kapir bilen toy qilish bilen islam döliti bilen kélishim tüzgen kapirgha aylinidu. Chünki u hökümdé érige egishidu. Emma islam dölitige amanliq telep qilip kirgen er kapir islam döliti bilen kélishim tüzgen ayal kapir bilen toy qilish bilen islam döliti bilen kélishim tüzgen kapirgha aylanmaydu. Chünki u kapir ayalining taliqini bériwétip öz dölitige qaytip kételeydu.

18. er xotun ikki kapir amanliq telep qilip islam dölitige chiqqan u yerde uning ayali islamgha kirgen bolsa, ayal islamgha kirish bilen erdin ayrilip ketken hésablinidu. Er, islam döliti bilen kélishim tüzgen kapirgha aylanmaydu.

19. islam dölitige amanliq telep qilip chiqqan kapir u yerde bir musulmandin qerz alghan bolsa, qerz igisi musulmannig u kapirni öz dölitige qaytishtin tososh heqqi bar. Eger qerz igisi musulman u kapirni öz dölitige qaytishtin tosqan we shuning bilen u kapir islam dölitide bir yildek qalghan bolsa, u kapir islam döliti bilen kélishim tüzgen kapirgha aylinidu.

20. islam dölitige amanliq telep qilip chiqqan kapirning amanliqi u kapirning öz dölitige qaytip kétishi bilen ayaghlashidu. Shuning bilen u kapir musulmanlar bilen arisida dühmenlik bar kapirgha aylinidu. Shuningdek yene islam döliti bilen kélishim tüzgen kapirmu kapirlarning qéshigha qéchip kétishi bilen musulmanlar bilen arisida dühmenlik bar kapirgha aylinidu. U kapirning mal mülki eger u kapir musulmanlar bilen bolghan urushta esirge chüshüp qalsa yaki öltürölse xuddi yer bėjige yaki bash bėjige oxshash islam dölitining xezinisige tashlinidu.

2720.-sual: chirkaw we ibadetxanlarning hökümliri

bashqa dindikilerning musulmanlarning yurtlirigha chirkaw, yehudiylarning ibadetxanilirini, otpereslerning ibadetxanilirini we butxanilarni sélishtirigha yol

qoyulmaydu. Islam döliti bilen kélishim tüzüp musulmanlarning arisida yashawatqan kapir eger islam dinigha yaki qur'an kerimge til tekküzse, jazagha tartilidu.

2721.-sual: islamgha kirip kéyin uningdin yéniwalghan ademning hökümliri

buningdin islamgha kirip kéyin yéniwélip islamni tashlap chiqip ketken adem közde tutulidu. Islamdin yéniwélish kupur sözlirini tilida déyish, yaki dilida toghra emes bir étiqadqa étiqad qilish bilen wujudqa chiqidu. Yene, bir musulman könglide bir muddettin kéyin islamdin yéniwélishni niyet qilsa, u shu waqitning özide kapir bolup kétidu. Shuningdek yene bir musulman islam dinining perzlidirid birer perzge inkar qilsa, umu kapir bolup kétidu.

Ubeydullah ibni abdullah ibni utbe reziyellahu enhu mundaq riwayet qilidu: ebu hureyre reziyellahu enhu mundaq dédi: peyghember sellellahu eleyhi wesellem wapatt bolup, ebu bekri uning ornigha xelipe bolghanda, erabilarning arisida murtedlik bash kötürüshke bashlidi. Ömer reziyellahu enhu: i ebu bekri! Ulargha qarshi urush achsang qandaq bolidu? Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: men bashqilar bilen taki ular: alletin bashqa héch bir mebud yoq, dégen'ge qeder urush qilishqa buyruldu. Kimki: alletin bashqa héch bir mebud yoq, dep guwahliq berse, u mendin mélini we jénini saqlap qalalaydu, emma islamning heqqidin saqlap qalalmaydu. Qalghan hésabni alle özi alidu dégen tursa ?! Dédi. Lékin ebu bekri reziyellahu enhu: allening nami bilen qesem qilimenki, kimki namaz bilen zakatning arisini ayrip qarisa, uninggha qarshi urush achimen. Chünki zakat malning heqqi. Allening nami bilen qesem qilimenki, eger ular peyghember sellellahu eleyhi wesellemning waqtida bérip kéliwatqan oghlaq chaghliq bir nersini bérishdin yéniwalidighan bolsa, choqum ulargha qarshi urush qilimen, dédi. Ömer reziyellahu enhu: allening nami bilen qesem qilimenki, allening ebu bekrining qelbini ular bilen urush qilishqa ilhamlandurghanliqini kördüm we uning heqiqet üstide ikenlikini tonup yettim, dédi. (buxari: 6924)

mana bu hadis bu mawzuda kelgen höjjettur, shundaqla chong bir asastur we islam dinida asastur perzler dep qaralghan birer perzge inkar qilghan ademning kapir bolup kétidighanliqini körsitip bérighan ochuq pakittur.

2722.-sual: islamdin yéniwalghan adamlarning türleri

1- islam dinini pütünley tashlap chiqip butqa ibadet qilishqa qaytiwalghan adamlardur.

2- museylime we eswed el'enesiy qatarliqlargha oxshash peyghemberlikni dawa qilghan dejjallarning sözlirige ishinip ulargha egiship ketken adamlardur.

3- islam dinidin pütünley chiqip ketmigen, emma allah taalaning: (i muhemmed!) ularning mallirining bir qisimini sediqe hésabida alghinki, uning bilen ularni gunahliridin paklighaysen we (yaxshiliqlirini) köpeytkeysen, ulargha dua qilghin, shübhisizki, séning duaying ulargha xatirjemlik élip kélidu, allah ularning (sözini) anglap turghuchi, (niyetlirini) bilip turghuchidur (tewbe-103) dégen ayitining menisini burmilap zakat peqet peyghember eleyhissalamgha bérilidu. Chünki peyghember eleyhissalamdin

bashqa bir adem zakat bergüchilerni gunahliridin pakliyalmaydu we ulargha dua qilalmaydu hemde u ademning qilghan duasi ulargha qandaqmu xatirjemlik élip kélidu, dep zakatning perz ikenlikini inkar qilip mal mülkining zakatlrini peyghember eleyhissalam wapat bolup ketkendin kéyin xelipilerge bérishtin bash tartqan ademlerdur.

4- bu yerde yene bir qisim ademlermu bolup bu ademler zakatning perz ikenlikini inkar qilmaydu. Emma ular béxilliqlar qilip zakatni bermeydighanlarning sanini köp dep qarap, zakat bérishtin bash tartqan we buning üçün musulmanlar bilen urush qilghanlardur.

2723.-sual: islamdin kapirliqqa chiqiridighan ishlarning bayani

1. islam dinigha eng zit ish we eng chong gunah bolsa, allah taalagha shérik keltürüş we uninggha ténishtur, yaki peyghembirimiz muhemmed eleyhissalam élip kelgen heqiqetke ténishtur, dil yaki til arqiliq dinning birer hökmini mesxire qilishtur. Bir adem eger dilida kapir bolushni niyet qilmisimu emma éghizida öz ixtiyari bilen kapirliqqa élip baridighan birer sözni qilsa, u adem kapir bolup kétidu. Chünki u adem kapirliqqa élip baridighan sözni éghizidin chiqirishqa razi boldi. U dilida kapir bolushni niyet qilmisimu kapir bolup kétidu. U xuddi kapirliqqa élip baridighan sözni chaqchaq qilip éytqan ademge oxshash. Chaqchaq qilip kapirliqqa élip baridighan sözni éghizidin chiqarghan ademmu gerche dilida özining kapir bolup kétishige razi bolmisimu kapir bolup kétidu. Bir ademning éghizidin chiqarghan sözlirining uni kapirliqqa élip baridighanliqini bilmesliki özre bolalmaydu.

2. islam dinini yaki allah taalani yaki peyghember eleyhissalamni tillash kapirliqqa élip baridighan ishlardindur. Mesilen: namaz we rozigha oxshash qur'an kerim yaki küchlük dep qaralghan hedis, yaki barliq sahabilarning söz birliki arqiliq yolgha qoyulghan, dinda bilish zörür dep qaralghan bir nersige inkar qilishmu kapirliqqa élip baridighan ishlardindur shuningdek yene allah taalaning barliqigha inkar qilish yaki tebiyttiki nersilerning tesir küchi allah taalaning iradisi bilen bolidu, démey u nersilerning özi we tebiyyetide bar dep étiqad qilish yaki perishtilerning yaki jinlarning yaki üstümüzde bir nechche asmanlarning barliqigha inkar qilish, yaki haraqqax oxshash haramliqi öz ichidiki sewebning tüpeylidin keskin delil bilen haram qilin'ghan haram bir nersini halal dep étiqad qilish kapirliqqa élip baridighan ishlardindur. Emma bashqilarning mal mülkini yiwélisni haram dep qarimasliq kapirliqqa élip baridighan ishlardin emes. Chünki bashqilarning qolidiki mal mülükning haramliqi u mal mülükning öz ichidiki sewebning tüpeylidin emes uning bashqilarning mal mülüki bolghanliqi üçündür.

3. sherietning hökümliridin birer hökümnü pes körüş yaki chaqchaq qilip bolsimu öz ixtiyarliqi bilen kapirliqqa élip baridighan birer sözni qilish yaki peyghemberlerning birersige tene qilish yaki bir peyghemberge peyghemberlik wezipisi allah taala teripidin emes u özi emel ibadet qilish arqiliq qolgha keltürwalghan ish dep qarash yaki peyghember eleyhissalamning aishé reziyellahu enhage oxshash ayallirining birige bohtan chaplash, yaki peyghember eleyhissalamning peyghemberlikini inkar qilish kapirliqqa élip baridighan ishlardindur.

4. bu yerde shuni eskertip ötüşke toghra kéliduki, dinda zörür dep qaralghan ishlarda chüshenche yeni tewil bayan qilish qobul qilinmaydu we shundaq qilghan ademning kapir bolup kétidighanliqigha höküm qilinidu.

2724.-sual: bir ademning dindin yéniwalghan hésablinishi üchün lazim bolidighan shertler

bir ademning dindin yéniwalghan we uning kapir bolup ketken adem hésablinishi üchün töwendiki shertler lazimdur.

1. dindin yéniwalghan adem öz ixtiyarliqi bilen yéniwélishi lazim. Shuning üchün dindin yénishqa zorlunup dindin yan'ghan adem, kapir adem hésablanmaydu. Bu heqte allah taalamundaq dédi: kimki allahqa iman éytqandin kéyin imanidin yéniwalsa, - qelbi iman bilen mustehkem tursimu mejburlash astida (aghzidila) imandin yan'ghanliqini bildürgenler buningdin mustesna - kufri bilen köngli azade bolsa (yeni ixtiyariy yosunda murted bolghan bolsa), u allahning ghezipige duchar bolidu we chong azabqa qalidu (nehli -106)

alimlar dindin yénishqa mejburlan'ghan, emma dindin yan'ghili unumighanliq sewebi bilen öltürülgen ademning allah taalaning aldidiki ejri dindin yan'ghanliqini éghizi bilen ipadilep bergen ademning ejrige qarighanda katta bolidighanliqigha birlikke keldi.

2. dindin yéniwalghan adem eqli hushi jayida adem bolushi lazim.

3. islamdin yéniwalmaqchi bolghan adem segek halitide bolushi lazim. Shuning üchün bir adem mest halitide turup islamdin yéniwalghan bolsa, u islamdin yéniwalghan hésablanmaydu. Emma mest adem peyghember eleyhissalamni tillash arqiliq özining islamdin yéniwalghanliqini ipadiligen bolsa, bu halda u öltürülidu we kechürülmeydu. Bu, eger haraqq oxshash haram qilip cheklen'gen mest qilghuchi bir nersini öz ixtiyarliqi bilen échish arqiliq mest bolup qalghan bolsa, ehwal shundaq bolidu. U adem mest qilghuchi nersini öz ixtiyarliqi bilen emes bashqilarning mejburlishi bilen échip mest bolup qélip andin peyghember eleyhissalamni tillash arqiliq özining islamdin yéniwalghanliqini ipadiligen bolsa, bu halda uning hökmi sarang kishining hökmige oxshash bolidu .

2725.-sual: islamdin yéniwalghan ademni qayta islamgha kirishke dewet qilishning bayani

musulman bashliqning islamdin yéniwalghan ademni islamgha qayta kirishke dewet qilishi, uning kallisida islam heqqide birer shübhe bolsa, uninggha islamni chüshendürüş arqiliq uning shübhisini yoqutushi we islamgha qayta kirish heqqide oyliniwélishi üchün möhlet telep qilsa uninggha üç kün möhlet bérishi lazim. Eger u islamgha qaytishqa unumay kapir halitide turushta ching tursa, musulman bashliqning uni öltürüshi lazim.

Shuningdek bir adem ikki qétim islamdin yéniwalghan bolsimu u yene islamgha qayta kirishke dewet qilinidu. Eger u adem üçünchi qétim islamdin yéniwalsa, u hetta uning heqiqiy tewbe qilghanliqi bilin'gen'ge qeder turmige tashlinidu. Eger u üçinchi

qétimda tewbe qilsa, uning tewbisi yene qobul qilinidu. Chünki allah taala tewbe qilghanlarning musulmanlarning qérindishi bolidighanliqini bayan qilip mundaq dédi: eger ular (kufridin) tewbe qilsa, namaz ötise, zakat berse, diniy jehette silerning qérindishinglar bolidu (yeni hoquq we mejburiyette ular siler bilen oxshashtur). Uqidighan qewm üçün, ayetlerni tepsiliy bayan qilimiz. (tewbe-11)

islamdin yéniwalghan ademni qayta islamgha kirishke dewet qilmastin öltürwétish mekruhtur. Chünki bir ademning kapirliqqa qaytiwélishi uni öltürüshni toghra qilidighan amillarning biridur we uning qayta islamgha kirishini dewet qilish peqet musteheptur. Emma islamdin yéniwalghan ademning qayta islamgha kirishi üçün uni islamgha dewet qilish wajib dep qaraydighanlarning köz qarishida, uni islamgha kirishke dewet qilmastin öltürwétish haramgha yéqin mekruhtur.

Islamdin yéniwalghan ademning aldida tewbe qilip qayta islamgha kirishtin yaki eger islamgha kirishni qobul qilmisa öltürülüshtin bashqa yol yoqtur. Eger kishiler bir musulman ademning islamdin yéniwalghanliqigha guwahliq bergen lékin u adem ularning sözlirini inkar qilip turghan bolsa, u ademge chéqilishqa bolmaydu. Chünki uning ularning sözlirini inkar qilip turushi tewbe qilghanliq we islamgha tekrar qaytqanliq hésablinidu.

2726-sual: islamdin yéniwalghan ayalning hökmi

henefiy mezhepidikilerning köz qarishida islamdin yéniwalghan ayal öltürülmeydu. U taki islamgha qaytqan'gha qeder sulap qoyulidu. Eger islamdin yéniwalghan ayal kishiler arisida ötkür pikirlik dep tunulghan yaki arqisida ademliri bar ayal bolsa, bu halda u ayal öltürülidu. Uning öltürülüşining sewebi, uning islamdin yéniwalghanliqi üçün emes bashqilarningmu islamdin yéniwélishigha seweb bolup yer yüzide buzuqchiliq élip baridighanliqi üçündür.

2727-sual: islam dinidin yéniwalghan ademning teserrupliri

islam dinidin yéniwalghan ademning teserrupliri töwendikidek töt xil:

1. küchke ige teserruplar. Bu teserruplar bir balining özining balisi ikenlikini dawa qilish, ayali iddet ichidila bolghan bolsa uni talaq qiliwétish, sowgha salimni qobul qilish we quligha uning bezi ishlirigha cheklime qoyushtin ibarettur. Bu teserruplar barliq aylimlarning birlikke kélishiche küchge igidur.

2. tosushqa bolmaydighan teserruplar. Bu teserruplar; toy qilish, mal bughuzlash, ow owlash, guwahliq bérish we mirasxorluq qilish qatarliqlardur.

3. toxtutulup qoyulghan teserruplar. Shérketlishish üçün qilin'ghan kélishim, élim sétim üçün élip bérilghan kélishim, görüge qoyush, bashqilargha sowgha salam bérish, nerse kérekirini ijarige qoyush, iqrar qilghan nerse üstide sülh tüzosh, qerzlerni tapshurup élish wesiyet qaldurup kêtish qatarliqlardur. Bu teserruplarning hemmisi toxtutulup qoyulidu, eger u tekrar islamgha qaytsa, u xuddi islamdin yéniwalmighan ademge oxshash u teserruplarning hemmisi küchge ige.

4. uning qilghan barliq ibadetliri bikar bolup kétidu.

5. islamdin yéniwalghan ayal kishining pütün teserrupliri küchge ige bolidu. Chünki islamdin yéniwalghan ayal biz yuqirida bayan qilip ötkinimizdek islamdin

yéniwalghanliqi üçün öltürülmeydu. Meyli islamdin yéniwélishtin burun bolsun meyli kéyin bolsun uning tapqan pütün pulliri uning mirasxorlirigha qalidu.

6. eger bir ayalgha ishenchilik we teqwadar bir adem u ayalning érinig islamdin yéniwalghanliqini xewer qilsa, istihsan qaidisige asasen u ayal idditi chiqqandin kéyin bashqa bir erge tegsimu bolidu.

7. eger u ayalgha uning érinig ölüp qalghanliqi yaki érinig uni üç talaq qiliwetkenliki xewer qilinsa, yaki u ayalgha éridin uni talaq qiliwetkenliki heqqide xet kelgen we u ayal u xetke ishen'gen bolsa, bu ehwallardimu u ayal idditi chiqqandin kéyin bashqa bir erge yatliq bolalaydu. U ayalning idditining bashlinishi uninggha xewer yetken waqtidin tartip emes uning érinig ölüp qalghan yaki talaq qiliwetken waqtidin tartip bashlinidu.

8. eger kéyin ernaling ölmigenliki ashkara bolup chiqsa yaki er özining ayalini talaq qilghanliqigha, yaki islamdin yéniwalghanliqigha inkar qilghan we uning ayalini talaq qiliwetkenliki yaki islamdin yéniwalghanliqi heqqide sheriet étirap qilidighan birer pakit bolmisa, u ayalning ikkinchi er bilen qilghan nikah emeldin qalidu we u ayal birinchi er bilen yénishidu.

9. bu yerde shuni bayan qilip ötüşke toghra kéliduki, er xotunning birining islamdin yéniwélishi meyli toy qilip jinsiy munasiwet ötküzoüshtin burun bolsun meyli kéyin bolsun nikahning ajrap kétishi er xotunning biri islamdin yéniwalghan waqitning özidila bolidu. Chünki allah taala mundaq dédi: i möminler! Silerge mömin ayallar hijret qilip kelse, ularni sinap körünglar, ularning imanini allah obdan bilidu, eger ularni (sinighandin kéyin heqiqiy) mömine dep tonusanglar, ularni kapirlargha qayturup bermenglar, ular kapirlargha halal emes, kapirlarmu ulargha halal emes, kapir erlirining ulargha bergen mehrini qayturup béringlar, ularning mehrilirini bérip nikahinglarga alsanglar silerge héch gunah bolmaydu, kapir ayallarni emringlarda saqlimanglar, ulargha bergen mehringlarni telep qilinglar, kapirlarmu (hijret qilip kelgen mömin ayallirigha bergen) mehrilirini telep qilsun, allahning hökmi ene shu. ALLAH aranglarda höküm chiqiridu, allah hemmini bilgüchidur, hékmet bilen ish qilghuchidur (mumtehine-10)

10. er xotunning birining islamdin yéniwélishi bilen ayrilip kétishning sewebi bolsa, islamdin yéniwélish bilen nikahning bir birige zit bolghanliqi üçündür. Chünki islamdin yéniwélish er xotunning arisida mewjud bolup turidighan nikahqa zittur we islamdin yéniwalghan ademning öltürülüshi yaki turmige tashlinishi bilen jazalinishini lazim qilidu.

Beshinchi bap. Islam dinidiki qaziqliq tüzümliri

2728.-sual: qaziqliqning uqumi we uning muhimliqi

qaziqliq démek höküm chiqarmaq démehtur. Islam sherietide qaziqliq, kishiler arisidiki öch adawet we jidel majralarni tügitish, dégen menadidur.

Qaziqliq islam jem'iyetide nahayiti chong roli bar muhim bir emeldur. Shuning üçün musulman bashliqning qaziqliq mensepke eng layiq ademni olturghuzushi üçün

kimning buninggha layiq ikenlikini qattiq tekshürüp chiqip u mensepte uninggha eng layiq ademni olturghuzushi lazim. Chünki qaziyliq musulmanlarning ishlirining eng muhimidir. Bu mensepke kishilarning ichidin eng bilimlik, qaziyliqqa eng qudretlik, eng hörmetlik we kelgen musibetke eng sewr qilidighini layiqtur.

2729.-sual: qaziyliqqa layiq ademde tépilishqa tégishlik ishlar

bir ademning qaziliqining we qazi bolup bolghandin kéyin chiqarghan hökümining toghra bolushi üçün u ademde töwendiki shertlarning tépilishi lazim bolidu.

1. u adem musulman bolushi lazim.
2. eqli hushi jayida bolghan adem bolushi lazim.
3. balaghetke yetken bolushi lazim.
4. hör adem bolushi lazim.
5. közi körmeydighan kör adem bolmasliqi lazim.
6. burun birersige bohtan chaplighanliqi üçün bohtan jazasi bérilmigen bolushi lazim.

2730.-sual: qaziyliqqa teyin qilinishning hökmi

eger u kishilerge zulum qilip qalarmikin, dep endishe qilinidighan ademni qaziyliqqa teyin qilish haramgha yéqin mekruhtur. Eger u ademning chiqarghan hökümliride kishilerge zulum qilip qélishi küchlük éhtimal bolsa, uning qaziyliqqa teyin qilinishi haramdur. Dewagerlarning dewasini yaxshi angliyalmay qalarmikim yaki heqni qorqmastin sözleshtin we pare almasliqtin ibaret qaziyliqning mejburiyetlirini ada qilalmay qalarmenmikin, dep özidin endishe qilidighan ademning qazi bolushi mekruhtur. Eger bir ademning qaziyliqqa sherti toshsa yaki u höküm chiqirish jeryanida kishilerge zulum qilip salmasliqidin xatirjem bolsa, u ademning qazi bolushi mekruh emestur. Qazi bolushqa sherti toshmighan ademning qaziyliq wezipisini üstige élishi shek yoq haramdur.

Ibni bureyde atisidin peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: qazilar üç türlük bolidu, bir türü jennetke, qalghan ikki türü dozaxqa kiridu. Jennetke kiridighini heqning qaysi terepte ikenlikini tonup yétidu we heq bilen höküm qilidu. Ikkinchi türdiki kishi heqning qaysi terepte ikenlikini tonup yétidu, emma naheq höküm qilip dozaxqa kiridu. Üchinchi türdiki kishi insanlar arisida bilmey turup höküm qilidu, shuning bilen dozaxqa kiridu. (ebu dawud: 3573)

eger bir sheherde qaziyliq mensipige sherti toshqan bir ademdin bashqa adem bolmisa, musulmanlarning heq hoquqini saqlap qélish we zalimlarning zulum qilishining aldini élish üçün u ademge qaziyliq öz ixtiyari bilen kelmise qaziyliq mensipini telep qilish perz bolidu. Yüsüf eleyhissalam bu heqte u adem üçün yaxshi ülgidir.

U adem bashliqtin özini qazi qilip qoyushni telep qilish bilen üstidiki perzni ada qilghan bolidu. Eger bashliq uni qazi bolushtin cheklise, bu halda bashliq gunahkar bolidu. Chünki bashliq eger qaziyliqqa eng heqliq ademni qaziyliqtin cheklep qoyup uning ornigha bashqa birsini qazi qilsa, allah taalagha, peyghember eleyhissalamgha we musulmanlarga xiyamet qilghan hésablinidu.

Bir ademning, kapir bolsimu adil yaki zalim bashliq teripidin qaziyliqqa teyin qilinishi toghridur. Emma u bashliq u ademni heq bilen höküm qilishtin cheklise, bu

halda uning qaziyliqni qobul qilishi haramdur.

2731-sual: qaziyda tépilish lazim bolghan edebler

1. qazining hediye qobul qilishi toghra emes. Ebu humeyd saidi reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem ibni utebiyyeni beni suleym qebilisige zakat yighish üçün ewetkenidi. U qaytip kelgende, peyghember sellellahu eleyhi wesellemge hésab béríp: bular silerge tégishlik bolghini. Mawu manga hediye qilindi, dédi. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem: eger sen rastchil bolsang, ata - anangning öyide olturup baqqin, sanga hediye kélemdikin? Dédi. Andin ornidin turup, alle taalagha hemdusana éytqandin kéyin, jamaetke: aranglardin bir qisim kishilerni alle manga perz qilghan ish (zakat) üçün ewetsem, beziliri qaytip kélip: bular silerge tégishlik bolghini. Mawu manga hediye qilindi, deydu. Eger u rastchil bolsa, atisining yaki anisining öyide olturup baqsun, uninggha hediye kélemdikin? Alle taalaning nami bilen qesem qilimenki, kimki heqqi bolmighan nersini özining qiliwalsa, qiyamet küni, allening dergahida toplan'ghanda, uni gedinige yüdüp kélidu. Bilip qoyunglarki, undaq kishi allening dergahigha kelgende, men uni choqum toniwalimen. Chünki, uning éliwalghan nersisi töge bolsa bozlaydu, kala bolsa möreydu, qoy bolsa mereydu, dep xitab qildi. Andin qolini qoltuqi körünüp qalghudek derijide yuqiri kötürüp: i alle! Yetküzdimmu? Dédi. (buxari: 7197)

2. Qazi peqet bashliqning, yaki ariliqida nikah chüshmeydighan uruq tughqanlirining bergen hediyesini qobul qilsa bolidu. Shuningdek u yene uninggha qazi bolushtin ilgirimu hediye bergen ademning bergen hediyesini qobul qilsa bolidu. Qazining bu ademning hediyesini qobul qilishi üçün u ademning bashqa birsi bilen qazining aldigha kélidighan bir dewasi bolmasliqi we hediyesining burunqi hediyelerdin artuq bolmasliqi sherttur.

3. Qazi peqet uning üçünla orunlashturulghan, eger u kelmise, dewet orunlashturulmaydighan xususiy dewetlerni qobul qilmasliqi lazim .

4. Késel yatqan bir ademning qazining aldigha baridighan birer dewasi bolmisa, qazi u ademning késilini yoqlap barsa bolidu.

5. Qazining höküm chiqiridighan orunda, ikki dewagerning arisida olturushta, qarashta we isharet qilishta op oxshash muamile qilishi lazim.

6. Qazi dewagerlarning birige mexpiy gep qilishtin yaki isharet qilishtin yaki awazini kötürüp gep qilishtin yaki chirayigha qarap külüshtin yaki uning üçün ornidin turushtin saqlinishi lazim.

7. Qazi bir ademdin kélidighan paydidin yaki bir adem bilen bolghan uruq tughqanchiliqtin, yaki bir adem bilen arisida bolghan öch adawettin tesirlinip ketmesliki lazim. Chünki allah taala mundaq dédi: i möminler! ALLAHning (heqlirini) ada qilishqa tirishinglar, adilliq bilen guwahliq béringlar, birer qewmge bolghan öchmenlikinglar (ulargha) adil bolmasliqinglarga seweb bolmisun, (düşmininglarga) adil bolunglar, bu (yeni ulargha öchmen turup adil bolushunglar) teqwadarliqqa eng yéqindur, allahtin qorqunglar, allah heqiqeten qilmishinglardin xewerdardur (maide -8)

i möminler! Xudaliq üçün guwahliq bérishke, özünglarning yaki ata - ananglarning yaki tughqanliringlarning ziyinigha (guwahliq bérishke) toghra kelgen teqdirdimu,

adaletni berpa qilishqa tirishlar, (guwahliq bérilgüchi) bay bolsa (uninggha riaye qilmastin), yaki péqir bolsa (uninggha ich aghritmastin) haman adil guwah bolunglar, allah silerdin ulargha yéqindur (yeni ularning menpeitining némide bolidighanliqini obdan bilidu), nepsi xahishinglargha egiship (heqiqettin) burulup ketmenglar. Eger tilinglarni tolghusanglar (yeni guwahliqtiki pakitni burmilisanglar) yaki guwahliqtin bash tartsanglar, mundaqta allah heqiqeten silerning qilmishinglardin xewerdar bolup turghuchidur. (nisa-135)

8. Qazining bir ademge, uning yüz abroyluq yaki bay, emeldar adem bolghanliqigha étibar béríp ketmesliki lazim.

Abdullah ibni ebu ewfa reziyellahu enhudin riwayet qiliniiduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qazi naheqchilikla qilmaydiken, alle uning bilen billidur. Nawada u naheqchilik qilsa, alle uni tashliwétidu we uninggha sheytan hemrah bolidu. (tirmizi: 1330)

9. Qazi ikki dewagerning birige yene biri chüshünelmeydighan til bilen gep qilmaydu. Qazi balisigha yaki newrisige yaki dadisigha yaki chong dadisigha yaki ayaligha yaki wekilige yaki shéríkige oxshash qazi üçün guwahliqi qobul qilinmaydighan ademge alaqidar dewalarda höküm chiqirishtin saqlinidu.

10. Qazi achchighi kélip qalghan waqtida dewagerlarning arisida höküm chiqarmaydu.

Ebu bekri reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: hakim achchighlap qalghan waqitta ikki adem arisida höküm qilmisun dégenlikini anglighanidim. (buxari: 7158)

11. Qazining tijaret qilishi yaki öyning ichining élim sétimlirini özi bash tiqip qilishi mekruhtur. Chünki hemme adem qazini tonuydighan bolghachqa uninggha soda sétiqta étibar béridu. Bu xuddi uninggha bérilgen sowghatning ornididur. Yene kélip qazining tijaret yaki élim sétimlar bilen meshghul bolushi uni xelqning ishlirigha köngül bölüshtin tosup qoyidu. Eger qazi tijaret, yaki öyning ichining bu élim sétimlirini özi bash tiqip qilishqa mejbur bolup qalghan we bu ishlarni uning ornida turup qilidighan birersi bolmighan bolsa, qazining tijaret yaki öyning ichining élim sétimlirini özi qilishi mekruh emes.

12. Qazi bir ish üstide höjjet pakitqa emes öz melumatigha tayinipla höküm chiqarmaydu.

Peyghember sellallahu eleyhi wesellemning ayali ummu seleme reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem hujrisining ishiki aldida dewagerlarning ghelwe qilishiwatqanliqini anglap, ularning qéshigha chiqti we: men bir insanmen, méning aldimgha dewagerler dewaliship kélidu, beziler bezilerdin gepke usta bolushi mumkin, men uni rast éytiwatidu dep oylap qélip, uning paydisigha höküm qilip bérishim mumkin. Kimgé bir musulmanning heqqini höküm qilip bersem, u dozaxtin bir parche ottur. Shunga u uni alsun yaki waz kechsun, dédi. (muslim: 1713)

13. Qazi bolghuchi kishilarning achchighini keltürüp qoymastin heqiqetni berpa qilishqa tirishishi lazim. Bu, qazining höküm ziyinigha chiqirilghan ademge özre éytish, uninggha hökümning chiqirilghan yollirini bayan qilish, uning heqqidiki sheriet

hökmining shundaq ikenlikini we buningdin bashqa hökümni chiqirishning mumkin emeslikini bayan qilish bilen bolidu. Shundaq qilghan waqtida, höküm ziyinigha chiqirilghan ademning kishilerge qazining üstidin shikayet qilishining we uning qazini manga zulum qildi, dégen qarashqa kélip qélishining aldini alghili bolidu.

2732.-sual: sülhi dégen sözning uqumi we uning türleri

sülhi dégen söz mena jehettin jidel majra qilip bolghandin keyin yaxshilaship ketmek, dégenlik bolidu. Sülhi dégen söz istilah jehettin jidel majrani we talash tartishni ayaghlashTURUSH üçün tüzülgen kélishim, dégenlik bolidu. Bu kélishim töwendikidek bir nechche xil bolidu.

1. musulmanlar bilen kapirlar arisida tüzülgen kélishimler.
2. musulmanlar bilen musulmanlarning arisidin musulman bashliqqa chiqqanlar arisida tüzülgen kélishimler.
3. er xotun ikki kishining arisigha birer köngülsizlik chüshüp qélishtin endishe qilin'ghan waqitta, ularning arisida tüzülgen kélishim.
4. mal mülük üstide ixtilaplaship qalghanlar arisida tüzülgen kélishimler.

2733.-sual: kélishimning yolgha qoyulghanliqining bayani

kélishimning yolgha qoyulghanliqining delil pakiti qur'an, hedis we alimlarning birlikidir. Allah taala bu heqte mundaq dédi: ularning yoshurun söhbitiining tolisida xeyriyet yoqtur. Peqet sediqighe yaki yaxshiliqqa yaki kishilerni epleshtürüshke emr qilghan kishiler (ning yoshurun söhbiti) buningdin mustesna. Kimki u (ish) larni allahning raziliqini tileshe yüzisidin qilidiken, uninggha büyük ejir ata qilimiz. (nisa-114)

eger birer ayal érinig köngülsiz bolushidin yaki yüz örüshidin endishe qilsa, ularning öz'ara kélishishi héch gunah emes, kélishish (üzlüshüp kétishtin) yaxshi. Insanlarning tebiitige béxilliq singip ketken, eger (ayalliringlarga) yaxshiliq qilsanglar, (ulargha zulum qilishtin) saqlansanglar (allah silerni mukapatlaydu). ALLAH heqiqeten qilmishinglardin xewerdardur. (nisa-128)

eger möminlerdin ikki guruh urushup qalsa, ularning arisini tüzep qoyunglar, eger ularning biri ikkinchisige tajawuz qilsa, tajawuz qilghuchi taki allahning hökmige qaytqan'gha qeder (yeni tajawuzini toxtatqan'gha qeder) uning bilen urushunglar, eger ular (allahning emrige) qaytsa, ularning arisini (héchbir terepke yan basmastin) adilliq bilen tüzep qoyunglar, (hemme ishta) adil bolunglar, allah heqiqeten adillarni dost tutidu möminler heqiqeten (dinda) qérindashlardur, (urushup qalsa) qérindashliringlarning arisini tüzenglar, rehmetke érishishinglar üçün, allahtin qorqunglar (hujurat9-10)

sehl ibni sed reziyellahu enhu mundaq deydu: quba ahalisi bir biri bilen urushup qaldi, hetta ular bir birlirige tash atti. Bu ehwal peyghember sellallahu eleyhi wesellemge yetküzülgénidi, u: yürünglar, ularning arisini yarashturup qoyayli! Dédi. (buxari: 2693)

2734.-sual: kélishimning shertliri

1. eqil. Shunga, eger éniq birer zererge sewebchi bolmaydighan bolsa, balaghetke yetmigen emma eqilliq kichik balining tüzgen kélishimimu toghra, dep étibargha élinidu.

2. eger qolgha tapshurup élishqa éhtiyaj chüshken waqtida, uni qolgha tapshurup élish üçün, tüzülgen kélishimde bérilmekchi bolghan melum we mueyyen nerse bolush lazim.

3. kélishim tüzüldighan nerse, mesilen: qestenlik yaki sewenlik bilen öltürülgen ademning igilirining heqlirige oxshash éhtiyaj chüshüp qalghanda, ornigha bedilini élish toghra bolidighan heqler bolushi lazim.

4. kélishim allah taalaning heq hoquqliri üstidin qilin'ghan dewa üstide tüzülmekliki lazim. Mesilen: zina qilghan we haraq ichken ademlerge jaza bérilish üçün échilghan dewalar üstide kélishim tüzüshke bolmaydu.

2735.-sual: kélishimning hökmi

bir nerse üstide tüzülgen kélishim meyli üstidin dewa qilin'ghan adem, qilin'ghan dewagha iqrar qilghan halette turup tüzülgen bolsun, meyli üstidin dewa qilin'ghan adem qilin'ghan dewagha yaki inkar qilmay yaki iqrar qilmay turghan halette turup tüzülgen bolsun, meyli üstidin dewa qilin'ghan adem, qilin'ghan dewagha inkar qilghan halette turup tüzülgen bolsun, toghridur. Chünki allah taala ayyette "kélishish üzlüshüp kétishtin yaxshi" didi. (nisa-128)

2736.-sual: mejburlashning bayani

mejburlash dégen söz mena jehettin insanni yaman körüldighan bir ishni yaki xalimaydighan bir ishni qilishqa zurlash, dégenlik bolidu. Mejburlash dégen sözdin istilah jehettin, zurlan'ghuchini raziliqisiz zurlighuchi uningdin teleb qilghan ishni qilishqa élip kélidighan, zorlan'ghuchida qorqunchi peyda qilishqa sewebchi bolidighan, zorlighuchida körülgen bir ish heriket meqset qilinidu .

2737.-sual: mejburlinishning hökmi

mejburlash meyli qattiq bolsun, meyli yenggil bolsun, mejburlan'ghan ademde raziliqni yoqitidu. Shunga mejburlan'ghan adem bir nerse satsa yaki sétip alsa yaki ijarige qoysa, bu ishlar küchge ige bolmaydu. Chünki u ademning bularni buzush yaki küchge ige qilish hoquqi bar. Chünki u soda sétiqta yaki ijaride razi bolushtin ibaret uning toghra bolushi üçün tépilishtin lazim bolghan bir shert tépilmighandur. Allah taalamundaq dédi: i möminler! Bir - biringlarning mallirini (oghriliq, xiyamet qilish, bulash, jazanixorluq, qimar oynash qatarliq) naheq yol bilen yewalmanglar, ikki terep razi bolushup qilishqan soda - sétiq arqiliq érishilgen nerse buningdin mustesna. Siler özünglarni (yeni bir - biringlarni) öltürmenglar, allah heqiqeten silerge nahayiti méhribandur (nisa-29)

2738.-sual: yaman ishlarni qilishqa mejburlinishning hökmi

1. mejburlan'ghan yaman ishni qilishqa ruxset qilinidu. Emma mejburlansimu qilmisa, qilmighanliq üçün sawab bérilidu. Mesilen: kapirliqqa élip baridighan sözlerni qilishqa, peyghember eleyhissalamgha til tekküzüshke, namaz oqumasliqqa we qur'anda boyrulghan ishlarni qilmasliqqa mejburlan'ghan'gha oxshash ishlardur. Allah taalamundaq dédi: kimki allahqa iman éytqandin kéyin imanidin yéniwalsa, - qelbi iman bilen mustehkem tursimu mejburlash astida (aghzidila) imandin yan'ghanliqini bildürngenler buningdin mustesna - kufri bilen köngli azade bolsa (yeni ixtiyariy yosunda

murted bolghan bolsa), u allahning ghezipige duchar bolidu we chong azabqa qalidu (nehli-106)

2. qilishqa ruxset qilin'ghan we mejburlinip turup qilmisa gunahkar bolidighan yaman ishlar. Bular haraq ichishke, qan ichishke yaki ölük haywanning yaki tonggüzning göshini yiyishke oxshash ishlardur. Eger bir adem türmige tashlashqa yaki baghlap qoyushqa yaki yenggil orushqa oxshash yenggil tehdid astida bularning birersini qilishqa mejburlansa, u ademning mejburlan'ghan ishni qilishi toghra emes. Chünki yenggil tehdidler bésimi bilen u ishlarni qilishqa ruxset yoq. Lékin shundaq bolsimu bir adem mezkur tehdid astida haraq ichken bolsa, uninggha haraq ichkenlikning jazasi bérilmeydu.

3. eger bir adem ach qélip bashqilarning mal mülkige qol uzartqan mal mülükni élishqa uning igisi yol qoymighan we shuning bilen u adem u mal mülüktin almay achliqtin ölüp ketken bolsa, bu halda ölüp ketken u adem gunahkar bolidu.

4. eger bir adem zina qilishqa mejburlan'ghan bolsa, uninggha zina qilishqa ruxset qilinmaydu. Lékin u adem eger zina qilip salsa uninggha istihsan'gha asasen jaza bérilmeydu. Eger ayal zina qilishqa qattiq mejburlan'ghan bolsa, uninggha zina qilishqa ruxset qilinidu.

5. eger ayal özini tutup bérishke mejburlan'ghan we özini tutup bergen bolsa, bu halda ayal gunahkar bolidu. Emma mejburlansimu özini tutup bermigen we shu halette turup er uning bilen jinsiy munasiwet ötküzgen bolsa, bu halda ayal gunahkar bolmaydu.

6. eger bir adem bechchiwazliq qilishqa mejburlan'ghan bolsa, öltürülgen teqdirdimu u ademning undaq qilishigha ruxset qilinmaydu. Chünki bechchiwazliq qilishning yeni ademning arqa teripige kélishning haramliqi zinaning yeni ayallarning aldi teripige kélishning haramliqidin éghirdur. Chünki bir ademning arqa teripige kélish héchbir yol bilen yolgha qoyulmighan bir ishtur. Emma ayalning aldi teripige kélish bolsa, nikah yoli bilen yolgha qoyulghandur.

7. eger bir adem bashqa birsining mal mülkige ziyan sélishqa mejburlan'ghan we uninggha ziyan salghan bolsa, mal mülükning igisi mal mülükini shu ishqa mejburlighan ademge tölitidu. Chünki mejburlan'ghan adem mejburlighuchining qolidiki bir saymanning ornididur.

8. eger bir adem bir kishini öltürwétishke mejburlan'ghan we uni öltürwetken bolsa, buning qisasi eger uni mejburlighan adem balaghetke yetken adem bolsa, mejburlighan ademdin élinidu.

Altinchi bap . Islamdiki tüzüm we اساسliq pirinsiplar

2739.-sual: islam tüzümi uqumi

islam tüzümi dégen atalghuni qisqiche tonushturghan waqtimizad kengri tarqalghan uqum bilen tonushtursaq bolidu: u din bilen dölet, terbiye bilen hökümet, yuqiri nemune bilen menpeet, kolliktip rohi bilen dölet, irade bilen küch quwwettur.

Islam tüzümi yuqiriqi birikmilerdin terkip tapqan étibari bilen ikki اساسning bolishini teqezza qilidu: u bolsimu islam jem'iyiti we islam hökmi.

Birinchisi, tüzüm maddisi, ikkinchisi bu tüzümning sheklidir. Mesilen islam jem'iyiti islam hökümitisiz küchke muhtaj bolup qalidu. Islam hökümiti islam jem'iyitisiz xiyali yoki zalim bolup qalidu.

2740.-sual: islamda, jemiynetni islah qilishning yoli

musulman yekke shexs süptide bolmaydu, eger u musulmandek yashimaqchi bolidiken muhitini yaritishi, birlik we tüzüm ornitishi lazim. Musulman kishi ikki ixtiyarliq arisida bolidu: dunyani özgertidu yoki bashqilarning özgertishige teslim bolidu.

Bir éghiz söz bilen éytqanda islam dini mukemmel hayat yolidur. Bir adem islamgha ishinip turup kishler bilen qilghan muamiliside islamgha yat höküm bilen turmush kechürse mömin bolalmaydu. Mundaq bir - birige zit qilmish munapiqliqni keltürüp chiqiridu. ! U halet rohi dunyasi toqunush bilen parchilinip ketken ademlerni peyda qilidu. Undaqlar bir tereptin qur'an kerimni inkar qilishqa qadir bolalmaydu, yene bir tereptin özliri yashawatqan sharaitni özgertish üçün köresh qilish rohigha ige yolalmaydu. U halet yoki bolmisa rahiblardek ademlerni peyda qilidu. Bu yerde yene bir türlük ademler bolup, ular qiyinchiliqning her tereptin qistawatqanliqini hés qilip, shu sewebtin slamdin ajrap, hayat usulini qandaq bolsa shu péti qobul qilghan kishlerdur.

Islam tüzümi eslide yuquriqi zidiyetlerdin pak jem'iyettur, u musulman kishini öz muhiti bilen maslashidighan daire alaqisige kirgüzüdu.

Musulman jem'iyiti dégen néme, dégen soalgha jawab bergende, u musulmandin terkip tapqan jem'iyet dep jawab bérimiz. Bu tonushturush boyiche bolghanda, musulmanlardin ayrim qanun, qurulma we alaqe tüzümi mewjut bolghan tüzümni islam tüzümi dégili bolmaydu. Islam tüzümi yoki gheyri islami tüzüm peqet mushu tüzümni teshkil qilidighan kishilerning mewjutliqi bilen bolidu.

Qur'an kerim bolsa az qanunlarni öz ichige alidu, qur'an kerimning köp qismi möminlerning hayat usulini mushu prinsp boyiche élip méngishqa teshebbus qilish bilen birge eqide we din prinsiplirigha merkezlishidu.

Bir jem'iyette qanunlarning köp we murekkep bolishi shu jem'iyette buzuq ish we nersining mewjutliqigha küchlük pakittur, buningdin shuni chüshünüşke boliduki qanunni köp chiqirishtin toxtap kishlerge terbiye xizmitini küchlendürüş lazim. Buzuqchiliq bir jem'iyette mueyyen chek chigradin halqip ötüp ketken waqtida qanun kérekke kelmes bolup, qanun buzuq qollargha chüshüp kétidu yoki ochuq yoki yoshurun hilige boysunidu.

Haraq, qimar, pahishe, séhrigerlik islam kélishtin burun ereb jem'iyetliride keng tarqilip ketken rezillikler idi, islam dini kelgende qur'an kerim u rezilliklerni bir ayet bilen allah bu rezil ishlarning hemmisini haram qildi, dégen bir tepsir bilen yoqatti. Din ajizlashqanda bu rezil ishlar qayta eslige keldi, kishlarning medeniyet sewiyesining yuqiri kötörlüşmu bu rezilliklerge tosalghu bolalmidi, shundaqla qanunmu bu rezilliklerni tosalmidi. Bu rezil ishlarni qanun küchi bilen tosimiz dep heriket qilghan döletlerning hemmisi meghlub bolushti. Bu misallar, jem'iyetni allahning nami bilen we telim terbiye yoli bilenla islah qilghili bolidu dégen chüshenchini béridu.

Islam dini mukemmel insan bilen tebiet yoki sirtqi alem arsini birleshtürdi, mana bu

mukemmel insan we hayatning türlük sahelirini ipadiligenliktur. Bu dairide iman qanun bilen birlishidu, telim terbiye hoquq bilen birlishdu, shu arqiliq islam tüzüm bolidu.

2741.-sual: islam, peqetla din emes

islam dini tamamen yéngiche hayat pelsepesini birge élip keldi, bu pelsepe insandin maddi rohi hayatini we exlaqi ijtimai hayatini birlishtürüşni telep qilidu. Téximu inchike bayan qilghinimizda bu yéngi pelsepe bu hayatning barliq tereplirini pütün éngi we toluq iradisi bilen qobul qilishni teqezza qilidu. Shundaq bolghanda insanning insanliqi rialliqqa aylan'ghan bolidu.

Hayatni iman we namaz bilen retke salghandin sirt ilim pen we emel bilen retke sélishqa ishinidighan, alemge kengri nezer bilen qaraydighan kishi meschitning zawut bilen yanmu yan sélinishqa chaqiridu. Xelqler ghizalandurush we telim terbiye qilish bilen kupayilenmeydu dep qaraydighan kishi bu hayatni asanlashturush we rohi dunyasini yuqiri kötürüşke yadrem bérish kérek dep qaraydu.

Öz diyarini özi retke sélish heqqige ige dep tekitleydighan islam özining yadroloq xususi meydanida bashqa id'ologiyelarning xizmet qilishini ret qilidu, shuning üçün silam saheside ilmanizimlik (din bilen siyasetni ayrip qarash) ret qilinidu. Mana bu islamni toluq sistima sheklide chüshünüşning birinchi netijisidir...

Shuni estin chiqarmasliq kérekki, silam dini hayatni eng güzel shekilde intizamgha sélishqa buyrudi. Shundaqla bilim meripetke échilishqa qattiq qiziqturdi. Din bilen ilim penni, exlaq bilen siyasetni, shexs bilen kolliktipni, roh bilen maddini birlishtürüşni öz xarakterini qildi...

2742.-sual: islam tüzümidiki اساسliq prinsiplar

islamda shexis bilen shexisning, shexis bilen kolliktipning alaqisini belgilep bérighan özgermes prinsiplar bar. Lékin asmandin chüshken özgermeydighan tepsili iqtisadi, ijtimai yaki siyasi tüzüm tépilmaydu (yeni islam dini iqtisadi, siyasi we ijtimai sahede اساسliq prinsipni otturgha qoydi, tepsilatini insanlar ijtihadigha qaldurdi). Hazirqi musulmanlar iqtisadini tedbir qilidighan, jem'iyitini tüzümge salidighan we höküm ishliirini bir terep qilidighan yol we usul ötmüshtiki musulmanlar iqtisadini idare qilghan, jem'iyitini retke salghan yoldin özgiridu. Her dewrdiki her ewlatlarning xizmiti islamning اساسliq prinsiplirini tetbiqlash üçün munasip yol we charilarni ijat qilishi lazim.

1- insan we kolliktip. Islam jem'iyiti möminlerdin teshkil tapqan intizamliq kolliktip. Insan we jem'iyet, ilim pen yaki inqilap yaki sotsiyalizim bilen utuqqa érshelmeydu. Insanning rohi hayatigha yiltizi shekilde köngül bölmeydighan we uning rohi hayatini yéngilashqa ehmiyet bermeydighan chiqish yoli saxta chiqish yolidur. Ezalirini madda اساسgha baghlaidighan jem'iyetning eksiche, islam kolliktipi (jamaiti) heqiqi rohi jem'iyet bolup rohi ezaliq اساسgha tayinidu. Bu jem'iyettiki alaqa biwaste shexsi chiqishish alaqisidir. U insan bilen insanning alaqisidir. Jamaet kishler arisidiki yéqinlishish wastisi süptide jem'iyetni birlishtürüş we jem'iyette ittitaqliqni kéngayshti üçün hesse qoshidu. Shundaqla yitimsirash we yatlishish tuyghusini parchilap tashqlashqa yadrem béridu. Islam dini insanning yene bir insan'gha qérindashliq qolini meqsetsiz iklas bilen sozushni xalaydu. Mushu ish emeli rialliqqa

aylan'ghiche biz bir nersini qolgha keltürgen bolmaymiz.

2- insanlar arisidiki barawerlik. Qur'an kerim nahayiti zor ehmiyetke ige ikki heqiqetni tekitlidi, u bolsimu allahning birliki we kishiler arisidiki barawerliktur. Qur'an kerim bu ikki heqiqetni nahayiti roshen qilip otturgha qoydi. Shuning üçün bir allahdin bashqa ilah yoq, tallan'ghan xelq yaki irq mewjut emes, barliq insanlar barawer. Islam dini kishlerni tebiqe yaki irq اساسida bölüşni qobul qilmaydu. Chünki islam dini, dini, exlaqi heriket bolush étibari bilen insanlar arisini exlaq ölchimini öz ichige almaydighan ayrish usuli bilen ayrishni qobul qilmaydu. Insanlar arisini perqlendürüşke toghra kelse meniwi qimmet we exlaq اساسida perqlendürüş kérek: "i insanlar! Silerni biz heqiqeten bir er, bir ayaldin, (adem bilen hewwadin baret) bir ata bir anidin yarattuq öz ara tonushushunglar üçün silerni nurghun millet we uruq qilduq, heqiqeten eng teqwadar bolghanliringlar allening dergahida eng hürmetlik hésaplinisiler (yeni kishilerning bir biridin artuq bolushi neseb bilen emes, teqwadarliq bilen bolidu), alle heqiqeten hemmini bilgüchidur, hemmidin xewerdardur" (hojurat sürisi, 13 - ayet).

3- musulman arisidiki qérindashliq. Allah qur'anda mundaq deydu: "möminler heqiqeten (dinda) qérindashlardur, (urushup qalsa) qérindashliringlarning arisini tüzenglar, rehmetke érishishinglar üçün, alledin qorqunglar" (hojurat sürisi, 10 ayet) . Qur'an kerim bu ayet arqiliq insaniyetning dawamlıq tereqqiyati üçün ilham menbesi hésaplinidighan büyük bir ghayige isharet qilidu. Ölchemlik qérindashliqni qolgha keltürüş üçün kishilerning ichki we tashqi dunyasida zor özgirish peyda qilish kérek.

4- musulmanlar birliki. Islam dini ümmet prinsipini öz ichige alidu. U, barliq musulmanlarni din, medeniyet we siyasi jehettin bir jamaetke birleshtürüş dégenlik bolidu. Islam dini bu jamaetning irqini étibargha élip ketmeydu. Bu jamaet (kolliktip) arisida bölgünchilik we talash tartish peyda qilidighan her qandaq nerse, goruhlar, mezhebler we partiyelerge munasiwetlik bolsun yaki bayliq we ijtimai orun'gha oxshash maddi nersilerge munasiwetlik bolsun birlik prinsipigha zit ishtur, shuning üçün u ishni qaysi türidin bolushidin qet'i nezer yoqutush lazim.

5- shexsi igidarchiliq. Islam dini xususi igidarchiliqni tekitlep étirap qilsimu, lékin yéngi islam jem'iyiti éniq halette barliq bayliq menbeliri xususen teb'i bayliqlar jem'iyetning müliki bolishi we jem'iyetning barliq ezalirining menpeeti üçün ishilitilishi lazim dep ilan qilishi kérek. Jem'iyetning bayliq menbelirini küztishi we tekshürüshi bayliqning bir qanche ademning qolida topliship qélisni cheklesh we türlük sahelerde tereqqiyat pilani üçün kéterlik iqtisadni teminlep bérishning kúpili üçün muhim bir mesile.

Islam dini mutleq xususi igidarchiliqni étirap qilmaydu, islam sheriiti xususi igidarchiliqni yaman istimal qilishni haram qilidu we u ademning bayliqini omumi menpeet üçün ishilitishini wajib qilidu.

6- zakat we jazane. Ijtimai xarakterge ige islamning özgermes ehkamlirining birisi: zakatning perzliki we jazanining haramliqidur.

Zakat musulmanlar arisida almiship turidighan mes'uliyet prinsipini we kishlarning bir birige ige bolushining wajibliqini bikitidu. Mushu prinsip biktilgen haman u jem'iyetning tereqqiyat derjisi we türlük ihtimallıqlar bilen mas kélidighan ijtimai köngül

bölüş shekillirining yéngiche asasi bolup qalidu.

Esli islam tüzümide zakat barliq wastilar bilen lazim tépilghanda küch arqiliq ada qilinidighan ümümi qanun sanilidu. Jazanining haram qilinishi bilen islam tüzümining prinsipliridin birsi belgilendi: "i iman éytqan kishiler! (heqiqiy) mömin bolsanglar, allah (ning emrige muxalipetchilik) qilishtin saqlininglar, (kishilerning zimmeside) qélip qalghan jazanini (yeni ösümni) almanglar. Eger undaq qilsanglar bilinglarki, allah we uning resuli silerge urush élan qilidu, eger (jazane qilishtin) tewbe qilsanglar, (qerz bergen) sermayenglar özenglargha qaytidu, bashqilarni ziyan tartquzmaysiler, özenglarmu ziyan tartmaysiler" (beqere sürisi, 278- 279 - ayetler) .

7- jumhuriyet prinsipi. Shexsi igidarchiliqtin bashqa islam dini her qandaq miras prinsipi yaki alahide igdarchiliq yaki mutleq hoquqni étirap qilmaydu. Allahqa mutleq hoquqni qarar qilghanliq uningdin bashqa her qandaq mutleq hoquqni inkar qilghanliq bolidu. Xulepai rashindinlarning derwige qaraydighan bolsaq hökümdiki jumhuriyet prinsipining asasliq üç terpiini köreleyimiz: 1) döletning reisi (xelq teripidin) saylinidu. 2) döletning reisi xelq aldida mes'uliyetke tartilidu. 3) döletning reisi we xelq ammisini jem'iyetning omumi ishlerida birge xizmet qilidu. Qur'an kerim bu noqtini nahayiti roshen bayan qilip mundaq deydu: "namazni (tedil erkan bilen) öteydighanlargha, ishlerini meslihet bilen qarar qilidighanlargha, biz riziqliq qilip bergen nersilerdin sediqe qilidighanlargha, uchrighan zulumgha qarshi turalaydighanlargha allening huzuridiki sawab téximu yaxshidur, téximu baqidur" (shura sürisi, 38 ayet). "allahning rehmiti bilen sen ulargha mulayim boldung; eger qopal, baghri qattiq bolghan bolsang, ular chörengdin tarqap kétetti; ularni epu qil, ular üçün meghpiret tiligin, ishta ular bilen kéngeshkin" (al imran sürisi, 159 -ayet) .

Islam tarixidiki deslepqi töt xelipe padishah yaki zumgerler emes idi, ular xelqning qollishi bilen saylan'ghanlar idi, emma mirasxor xelipilik islamning siyasi tüzümi bolup tekitlen'gen saylam prinsipini emeldin qaldurghanliqtur.

8- bir allahdin bashqa ilah yoq. Islam tüzümini turghuzushning nishan ikenligige qayil bolghan waqtimizda omumi shexislarning jem'iyette tutqan orni qandaq bolushidin qet'i nezer xataliqtin xali bolalmaydighanliqigha ishenchimiz ashidu. Mushu uqum bilen éytqanda islam tüzümi "progriram we prinsipqa nisbeten"mutleq hoquq we "shexiske nisbeten" mutleq démogiratiyedini teshkil tapqan bolidu. (yeni islam tüzümide mutleq hoquq islam prinsiplirigha xas, emma bu tüzümdiki siyasi rehberler xelq ammisini teripidin erkin saylam bilen saylinidu) .

Islam dini xataliqtin xali we barliq melumatlarni özleshtürgen insanning barliqini étirap qilmaydu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellemmu bu orunni üzige dewa qilmighan idi, belki bir qanche orunda perwerdigarining kayishigha uchrighan..

9- terbiye. Din, islam jemiyetining asasi bolghanliqi üçün terbiye u jemiyetning bir xil wezipisi bolupla qalmastin, belki mewjutluq asasi we jewhiridur. Muhimi ailidin bashlinip mektep basquchlighiche dawamlashidighan dini we exlaq terbiysidir. Islam tüzümining aldida qilmisa bolmaydighan muhim wezipidin birsi bar, u bolsimu xata terbiye shekillirini yoqutishtur. Islam dini bir türlük ishlarni cheklep haram qilghanda u ishlarni yoqutush üçün lazim bolghan resmiyetlerni qollinishi kérek. Cheklen'gen ishlar

töwendikiche: mes qilghuchi ichimlik we zeherlik chikimliklarning hemmisi. Ashkara we yoshurun pahishwazliq. Gizit jurnal, tilwuzur, filimlardiki normalsiz gep söz we ish heriketler. Qimar sorunliri, tansixana we türlük kichilik köngül échish sorunliri we undin bashqa islam telimatigha zit bolghan sorunlardin ibaret.

10-maariپ. Telim (maariپ) islam dunyasini hazirqi chüshkün weziyitidin tiz azat qilish üçün muhim ikkinchi amil hisaplinidu. Ilmi tereqqiyat tetbiqlash we uni dawamlıq rawajlandurushqa iqtidar yétilmise toghra we heqiqi musteqilliq bolmaydu.

Mushu heqiqetlerge asasen keskin qilip éytalaymizki, bügün islam dunyasida maariپ shekil we sapa jehettin yiltizi özgertish peyda qilishqa muhtaj bolghan chong qurulmidur. Shekil jehettin maariپ yatlargha tayinishtin qutulishi lazim. Sapa jehettin mekteplerdiki kemchiliklerni we ajizliqlarni qisqa waqit ichide yoqatmaq lazim. Her bir wetendashqa maariپ pursitini yartish kérek. Mesjidmu mektepning rolini alsa bolidu, maariپ progiramlirimizda meghlub bolmisaq bashqa sahelerde hergiz meghlub bolmaymiz. .

11- wijdan erkinliki. Xelqlarni terbiyleshte bolupmu radiyo, tilwuzur, gizit jurnal... Gha oxshash teshwiqat wastiliri yoquri ang sewiyege ige exlaqlik kishilarning qolida bolishi kérek. Bu teshwiqat wastiliri exlaqsiz kishilarning qoligha chüshüp qalsa yashlarni kéreksiz qilip tashlaydu.

Islam dini prinsip sheklide dini erkinlikni ilan qildi, shuning üçün iman we étiqad mesiliside mejburlash türlerining hemmisini ret qilidu. Islam dini exlaq mesiliside ching tursimu, uning tebiet, we hayat yollirigha ochuqlıqı islamni pikir erkinlik dini qilip körsiteleydu. Islam tarixi buning shahidi. Islam dini taqaaq yolni qobul qilmaydu, mustebid diktatur tüzümnı ret qilidu, shuning üçün islamda rohi izish mehkimisi tépilmaydu...

12- islam we musteqilliq. Islam tüzümi musteqilliq we erkinlik bolmisa put tirep turalmaydu. Uning eksiche islam bolmisa musteqilliq yaki erkinlik bolmaydu. Musteqilliq rohi we pikri musteqilliqning netijisi bolmisa heqiqi musteqilliq bolmaydu, rohi yaki meniwiyyiti musteqil bolmighan milletning musteqilliqı dawamlıshalmaydu. Musulman xelq emeli hayatida islam pikirini tekitlesh arqiliq rohi erkinlikining ijtimai we siyasi erkinlikining sherti ikenlikini hés qilidu.

Bu heqiqetler silam tüzümining heqiqi démogiratiye tüzümi ikenligini tekitleydu. Bu türdiki démogiratiye hökümet idyisi we xizmitini xelqning arzu arman we intilishlrini ekis ettüridighan yölünüşke qaratqan waqtida rialliqqa ashidu. Bir musulman diyarida silam tüzümini turghuzush heqiqette eng yuqiri derjidiki démogiratiye xizmitidur. Chünki u xelqning arzu arman we intilishlrini emelge ashurghanliqtur. Shuni éniq bilish kérekki, musulman xelq ammisi silam we silam jem'iyitide yashashni xalaydu. Démogiratiye quruq shoardin kelmeydu, belki emeliyettin kilidu.

Silami bolmighan tüzümler xelq teripidin adawet we qarshiliqni hés qilidu, shuning bilen u tüzümler siyasitini yürgüzüş üçün küch shilitishke mejbur bolidu... Bu türdiki tüzümlerning hazir yaki kéyinche diktatur we mustebid bolishi qaide.

13- xizmet we jihad. Islam jem'iyiti insani we teb'i bayliqlarni yétildürüş mes'uliyitini üstige élishi we xizmetni janlandurushqa alaqidar resmiyetlerni qollinishi

kérek. Silam jem'iyitining mewjutliqini saqlishi we küchlük yaki ajiz bolishi xizmet qanuniyitige boysunidu.

Bizning nezrimizde xelq nezridiki ikki rohi apetni yoqatmaq lazim, u bolsimu: möjize étiqadi (yeni möjize yüz birermiki dégen köz qarash) we bashqilardin yadrem kütüş köz qarishidur. Kishiler ilim we emel arqiliq qolgha keltürgen netijidin bashqa möjize bolmaydu, hem bizlarni düşmenlerdin qutquzidighan we sihir tayiqi arqiliq bexit yaritidighan "mehdi muntezer"mu yoq. U nersilerge tayan'ghanliq horunluqtur, yaki qiyinchiliq zoriyp ketken waqtida yüz bérighan ümidsizlikdin kélip chiqqan yalghan arzuning ipadisidur. Bayliqni sirttin import qilghili bolmaydu, uni xizmet we küch arqiliq wetenning ichide yaratmaq kérek. Biz emelileshtürmekchi bolghan nersimizning hemmisini özimiz qilishimiz lazim. Mushundaq qaide yuqiri meblegh sélishning asasi bolushqa yaraydighan xizmetning prinsipidur. Islam dunyasidiki teb'i bayliq we türlük imkaniyetler heddi hisapsiz. Islam dunyasi teb'i bayliqta dunyada birinchi orunni igileydu.

Islam oyghunush dewri tinichliq dewri bolmastin ikkilinish we japa tartish dewridur. Chünki bir bölük shilarni yoqutushqa toghra kélidu. Bu künler kengtasha yashash künliri bolmastin özini özi hörmetlesh künliridur... Uxlawatqan millet qamchining tesiri astida oyghunidu. Jem'iyitimizge yaxshiliqni irade qilghanlarning hemmisi shexsi küchini ishqa sélishi, pütün imkaniyatini sénap körishi we xeterlerdin qorqmasliqi lazim.

14- ayal we aile. Silam jem'iyitidiki ayallarning wezipisi kelgüsi ewlatlar üçün aniliq we xanimliq xizmiti bilen mas kélishi üçün ayalning weziyatini özgertish kérek. Nadan, sawatsiz we bichare ana musulman xelqliride oyghunush yartalaydighan we xelqlarni yéteklep mangalaydighan ewlatlarni yétüshtürelmeydu. Shuning üçün musulmanlar anining ijtimai wezipisini étirap qilishi we ularning milletning aniliq mejburiyatini ada qilishgha purset yaritip bérishi lazim.

Mundaq dégenlik er ayallar arisini mutleq barawer qilayli dégenlik bolmaydu, barawerlik qimmet qarishi er ayallarning dini we exlaqi prinsiplardiki barawerlik (ortaqliq) qaidisining biwaste netijisidur. Ayallarning aniliq we muelimlik wezipisini toluq ada qilishgha yar yölek bolush muhim. Silam dini ailini himaye qilish we uni türlük ichki we sirtqi buzghunchi amillardin saqlash üçün haraq, buzuqchiliq we mes'uliyetsizlikni haram qildi...

15- ghaye wastini aqlap bérelmeydu. Jihadta silam tüzümini turghuzush üçün jinayettin bashqa her qandaq usul we takitini qollunush durus bolidu. Jihadta chékidin ashurup küch élitish arqiliq silamning yüzini setleshtürüş héchqandaq birsining heqqi emes. Islam jem'iyiti adaletning prinsipal asaslirining birsi ikenligini tekitlishi lazim. Qor'an kerim düşmenlirimizni yaxshi körshimizni buyrumidi, lékin u éniq qilip ularni epu qiliwitishke chaqirwatidu: "i möminler!xudaliq üçün guwahliq bérishke, özenglarning we ata ananglarning yaki tughqanliringlarning ziyinigha (guwahliq bérishke) toghra kelgen teqdirdimu, adaletni berpa qilishqa tirishinglar, (guwahliq bérilgüchi) bay bolsa (uninggha riaye qilmastin), yaki péqir bolsa (uninggha ich aghritmastin) haman adil guwah bolunglar, allah silerdin ulargha yéqindur (yeni ularning menpeitining némide bolidighanliqini obdan bilidu), nepsi xahishinglarga egiship

(heqiqettin) burulup ketmenglar. Eger tilinglarni tolghusanglar (yeni guwahliqtiki pakitni burmilisanglar), yaki guwahliqtin bash tartsanglar, mundaqta allah heqiqeten silerning qilmishinglardin xewerdar bolup turghuchidur" (nisa siürisi, 135 ayet) .

"eger (özenglargha yetken ziyan zexmet üçün) intiqam almaqchi bolsanglar, özenglargha yetken ziyan zexmet qanchilik bolsa, shunchilik intiqam élinglar (yeni ashuruwetmenglar), eger sewr qilsanglar (yeni intiqam almay kechürsenglar), bu sewr qilghuchilar (yeni kechürgüchiler) üçün (elwette) yaxshidur" (nehl sürisi, 126- ayet) .

Küch ishlitish mesilisi bu prinsipqa boysunushi kérek. "ghaye wastini aqlap béridu"dégen köz qarash sanaqsiz jinayetlerge élip bardi. Lékin shereplik ghayilerge peskesh wastilar bilen yetkili bolmaydu. Shundaqla nachar usullarni istimal qilish ghayining qedir qimmitini chüshürwitidu we uni xeterge yoluqturidu.

Exlaqimiz kücheygensiri küch ishiltishke bolghan ihtiyajimiz azlaydu, mesilen eqide saheside küch ishlitish ajizlarning tayinidighan qorali, küch arqiliq qolgha keltürgili bolmaydighan nersilerni séxiliq, hikmet, mihribanliq we qeyserlik bilen qolgha keltürgili bolidu.

16- az sanliqlar. Islam tüzümini musulmanlar köp olturaqlashqan rayonlardila tetbiqlighili bolidu, musulmanlar köp sanliqni teshkil qilmisa islam tüzümi bolghandimu peqetla kontrol qilip turidighan töwen derjige chüshüp qalidu, bezide mustebid bolup qélishi mümkin. Silam dölitidiki az sanliq gheyri musulmanlar döletke itaet qilish sherti bilen toluq dini erkinlik we himaye bilen behrimen bolush heqqi bar...

17- bashqa jemiyyetler bilen alaqa ornutush.

2743.-sual: islam jemiyitining bashqa jemiyyetler bilen quridighan alaqlarning asasliri

islam jem'iyiti bilen bashqa jemiyyetler arisidiki alaqlar töwendiki asalar üstige turghuzulidu:

1)dini erkinlik. "dinda (uninggha kirishke) zorlash yoqtur, hidayet gumrahliqtin éniq ayrildi, kimki taghut (yeni allah din bashqa barche mebud) ni inkar qilip, allahqa iman éytidiken, u sunmas, mehkem tutqini tutqan bolidu, allah (bendilirining sözlirini) anglap turghuchidur, (ishlirini) bilip turghuchidur" (beqere sürisi, 256 -ayet) .

2)küch quwwet we janliq mudapie teyyarliqi: "düşmenliringlar (bilen urush qilish) üçün, qolunglardin kélishiche qoral küchi, jeng éti teyyarlanglar, buning bilen allahning düşminini, özenglarning düşmininglarni we ulardin bashqa düşmenlerni qorqitisiler, ularni siler tonumaysiler, allah tonuydu, silerning allah yolida serp qilghininglar meyli néme bolsa bolsun, silerge uning sawabi toluq bérilidu, silerge zulum qilinmaydu (yeni bu sawabtin héch nerse kémeýtilmeydu) " (enfal sürisi, 60 -ayet) .

3)tajawuzchi urushlarni we urush jinayetlirini cheklesh: "eger ular (teyyarliq qiliwélish üçün sülih bilen) séni aldimaqchi bolsa, allah (ularning sherridin) sheksiz sanga kupaye qilghuchidur. ALLAH séni özining yardimi bilen we möminler bilen küchlendüridu" (enfal sürisi, 62 -ayet) . "eyiblinidighanlar peqet kishlerge zulum qilidighan, zéminda naheq rewishte pitne pasat tériydighan ademlerdur, ene shular qattiq azabqa duchar bolidu" (shura sürisi, 41- ayet) .

4)insanlar arisidiki ortaq hemkarliq: "i insanlar! Silerni biz heqiqeten bir er, bir ayaldin, (adem bilen hewwadin baret) bir ata bir anidin yarattuq öz ara tonushushunglar üçhün silerni nurghun millet we uruq qilduq, heqiqeten eng teqwadar bolghanliringlar allening dergahida eng hürmetlik hésaplinisiler (yeni kishilerning bir biridin artuq bolushi neseb bilen emes, teqwadarliq bilen bolidu), alle heqiqeten hemmini bilgüchidur, hemmidin xewerdardur" (hojurat sürisi, 13 -ayet) .

5)shertname we tüzülgen kélishimlerni hörmetlesh: "emma mushriklar ichidiki siler bilen muahide tüzgen, muahidige héchqandaq xilapliq qilmighan, silerge qarshi héchqandaq ademge yadrem bermigenlerge kelsek, ular bilen tüzgen bu muahidige uning waqti toshqan'gha qeder riaye qilinglar, shübhisizki, allah teqwadarlarni dost tutidu" (tewbe sürisi, 4 -ayet) .

6)oxshash muailide bolush: "mushriklar ehdisige qandaqmu wapa qilsun?'eger ular silerning üstünglardin ghelibe qilsa, silerning toghrangelarda ne tughqanchiliqqa, ne ehdisige riaye qilmaydu. Silerni éghizlirida xush qilidu, dillirida (wediside turushni) xalimaydu (yeni aghzida chirayliq sözligini bilen, köngülliri adawet, nifaq bilen tolghan) . Ularning tolisi pasiqlardur" (tewbe sürisi, 8 -ayet) .

Yettinchi bap . Silamda siyasi tüzüm

2744.-sual: islam teshebbus qilidighan tüzüm

silam dini döletning we siyasi tüzümning yadroluq اساسini bayan qilip berdi, shekil we parche mesillirini bayan qilip bermidi. Silamning meqsetliri, sherietning rohi we dinimizning اساسliri qaysi bir tüzümde (yeni tüzüm sheklide) emelge ashidiken mana bu silam teshebbus qilghan tüzüm (shekli) dur. Démek, sherietning omumi meqsetliri, özgermes prinsipliri we اساسlirigha riaye qilip (yeni qur'an kerim we hadis sherif rohi اساسida) dölet shekli her dewrge mas halda tüzülse bolidu. Dölet nami yaki shekli qaysi nam bilen atalsun buningda cheklime yoq, muhimi اساسliq meqset hasil bolishi lazim. Qaysi bir tüzümde islamning اساسliq qimmet qarashliri bolghan adalet, erkinlik, amanliq, barawerlik, insanperwerlik, kéngesh, güzek exlaq we tinichliq tépilidiken mana bu silam teshebbus qilidighan tüzümdur.

2745.-sual: xelipe uqumining meydan'gha kilishi

deslepqi silam döliti quruldi, bu döletke resulullah sellellahu eleyhi wesellem destur ilan qildi, tetqiqatchilar bu desturni medine wesiqisi dep atishidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellemning wapat bolishi bilen tengla yéngi bir weziyet bashlandi. Bu wesiqide: " qaysi bir kishi bolsun medine shehrinin resulullah sellellahu eleyhi wesellemning ruxsisiz chiqishigha bolmaydu" deydighan ajayib nesmu(delil) bar idi.

Dölet reisi bolghan resulullah sellellahu eleyhi wesellemning wapat tépishi bilen bu destur resulullah sellellahu eleyhi wesellemdin kéyinki reiske tetbiqlinishqa mümkin bolmidi, chünki biz yéngi bir weziyet aldida, chünki u medine wesiqisi toxtamning bir türü bolup, resulullah sellellahu eleyhi wesellemning wapat tépishi bilen toxtamning waqti tügidi. Shuning üçhün sahabiler xelipe saylashqa we uning ornigha chüshidighan bir kishini tallashqa aldirashti.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem wapat bolushtin ilgiri ereb yérim arili silam dölitige toluq boysunup bolghan, sahabiler derhal bu döletke reis saylanmisa ixtilap sewebidin döletning heywitining ajizlishishidin ensirep, resulullah sellellahu eleyhi wesellemni depne qilishtin ilgiri xelipe saylashqa aldirashti.

Sahabiler resulullah sellellahu eleyhi wesellemdin kéyin hakimni qandaq tallash toghruluq nes (delil) tapalmidi. Shuning bilen xelipilik mesilisi musulmanlarning menpeeti közde tutulup keskin bir terep qilindi. Sahabiler ichidin peqetla hezriti ebubekri reziyellahu enhu reis qilib tallandi.

Bu yerde bir hadis bar: "xelipilik mendin kéyin 30 yil bolidu, andin mirasxor padishahliq bolidu". (sehi hadis). Hedistiki xelipilik meqset resulullah sellellahu eleyhi wesellemning tutqan yoli boyiche höküm sürüş. Shuning üçün sahabiler hezriti ebubekri reziyellahu enhuni resulullah sellellahu eleyhi wesellemning xelipisi dep atidi. Ömer reziyellahu enhu xelipe dégen namni beni seqife qorusida ishletti, ikkinchi qétim meschitte ishletti, shuning bilen xelipe sözi istimal qilinidighan boldi.

2746.-sual: emruluminin atalghusining qollunulishi

xelipe dégen leqem hezriti ebubekri reziyellahu enhu ölüp ketkiche dawamlashti, uningdin kéyin bir sahabe hezriti ömer reziyellahu enhu reislikke saylan'ghanda: uni emirmöminiyn dep atidi, musulmanlar bu ismgha qiziqip emir möminiyn dégen leqemni istimal qilidighan boldi. Qur'an yaki sünnette hakimni mueyyen isim bilen atash toghrisida nes (delil) yoq, kishler özlirige bashqilardin perqlendürüp turidighan isimni tallashti, musulmanlar özlirige bashqa padishahlardin ayrip turidighan isimni tallashti.

Abbasiye dewri axirlashqanda heremning imami imam juweyni"ghiyas umem"namiliq kitawini yézishqa bashlidi, chünki bu chaghda mujtehid xelipe yaki adil qazilar yaki ijihad qilghidek alimlar yoq idi.

2747.-sual: islamning hazirqi hakimet atalghusi mesilisi

musulmanlar ehwali bügünkidek mushundaq ehwalgha yétip qalghanda qandaq yol tutup méngish toghruluq tüzüm yolgha qoyup berdi. Biz hazir bü tüzümni dorash emes, oylinip körsek bolidu, chünki bu ijihad, siyasettiki u ijihad bu dewrge mas kelmeydu. Bizmu shuninggha oxshash toghra silam pikrini turghuzush üçün oylinishimiz lazim. Bizge hazir xelipining leqemliri yaki namliri lazim emes, hem u leqemlerni qayturup kilishmu muhim emes, muhimi sheriet rohi we sheriet meqsetlirini turghuzush, silamni qaysi nam bilen bolsun adalet we kéngesh üstide toghra tetbiqlash, erkinlik we amanliqni qolgha keltürüshtur...eger shu ijihadi siyaset tüzümning del özini qayturup kélip, pütün jemiyetlerge omumyüzlük tetbiqlash wajib bolidighan bolsa ayet yaki hedistin éniq roshen delil pakit bolghan bolatti.

Musulmanlar arisida birlikning shoari bolghan hakim yaki xelipe bolup, sheriet rohini tetbiqlaydighan, silamning asasini turghuzidighan we silamning meqsetlirini rialliqqa aylanduridighan, ümmet arisida adalet we erkinlik qimmet qarshini meydan'gha chiqiridighan (silam rohidiki) tüzüm amérika qoshma shitati sheklide bolamdu, yaki yawrupa ortaq gewdisi sheklide bolamdu yaki pidraliye hökümet sheklide bolamdu yaki.... Bolamdu qaysida bolsa silam uninggha yaman közi bilen qarimaydu.

Belki alqishlaydu.

Xelipe reis yaki imam yaki sultan yaki bashliq, yaki emir mömniyin yaki.... Dep atalsun silam buninggha narazi bolmaydu, meqset emelge ashsa teshebbus qilidu.

2748.-sual: islam hakimiyitide saylam tüzümini qollunushning ewzelliki

hakimlar bilen puqralar arisida zulum, mustebidlik we menpeetpereslikdin ibaret gunahlargha tosalghu bolidighan eng yaxshi tüzüm hoquqni tinich yol bilen almashturup tutushtur. Bu ehwal hoquqni bir adem yaki bir goruhning igelliwilishining aldini alidu. Hoquqni aylandurup turush pak, gumandin we boyamchiliqtin xali heqiqi saylam usuli arqiliq emelge ashidu.

Bezi kishiler saylam usuli bid'et, uninggha egishish haram! Dep qarishidu, biz ulargha deymizki, zalimlarning puqralarning boynigha (pitindin saqlinish) banasi bilen dessep turush téximu haramdur. Öz waqtida ibni qeyyim mundaq bir sözni qilghan: "qaysi yol bilen heqiqet we adaletning yüzi échilsa, allahning sheriiti shu yerde".

Démek, hazirqi zaman islam siyasi ijthadi xelipilik mesilide bir qanche orunlarda ilgirikige oxshimaydighan ijthadqa yetti. Silamning siyasi tüzümide hakim yaki xelipe soraqqa tartilmaydighan ish yoq, u qilghan ishliridin mes'ul we u heqte hisapqa tartilidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: " qaysi bir bende puqralargha hakim bolup turup, ulargha zulum qilip ölse allah uninggha jennetni haram qilidu" dégen. (muslim riwayiti) .

Sekkizinci bap . Xelipe we xelipilik uqumi

2749.-sual: xelipilik uqumining menisi

xelipilik — musulmanlardin bir kishining allahning mömin bendiliri üçün qurghan ilahiy qanun'gha uyghun bir shekilde xelqge rehberlik qilish üçün tallinishi bolup, bu, ijtimaiy hayatni tertipke sélish üçün zörür sherttur.

Peyghember eleyhissalamdin kéyin, musulmanlar teripidn saylan'ghan xelipilermu bu wezipilerni öz üstige élip, toluq ijra qilishti. Xelipiler peqet islamning hökümlirini xelqge bildürüp qoyush üçünla saylanmaytti. Islam ehkamlirining üzlüksiz ijra qilinishi ularning xelipilikke teyinlinishining bashqa bir sewebi idi. Mana mushu sewebtin, islamda xelipilik uqumi bekmu muhim bir menige ige.

2750.-sual: xelipilik üçün uyghun bolghan shexisning süpetliri

xelipilik üçün uyghun bir shexsiyetke ige bolush hergizmu neseb bilen munasiwetlik ish emes. Shundaqla, xelipe bolush üçün uyghun bolghan shexsiyet we alahidiliklerge ige bolush bilen aldinqi xelipining tughqini yaki yéqini bolushining héchqandaq munasiwiti yoq. Belki peqet salih kishi bolushining özila yéterliktur. Üstünlük peqet teqwaliq, yeni allah békitken chek - chégridin éship ketmeslik bilen ölchinidu.

Fiqhishunas alimlar xelipilik üçün bir yürüş shertlarni otturigha qoydi, emma bu shertler musulmanlargha xelipe bolghuchi kishide bolushqa tégishlik omumiy xususyetler idi. Bu alimlar xelipining musulman bolush, er kishi bolush, balaghetke

yetken we adil bolushi kéreklikige dair shertlerde birlikke kelgen bolsimu, xelipining qureysh nesebidin bolushi kérekliki heqqide oxshashmighan pikirlarni bayan qildi. Musulman bolush — xelipide bolushqa tégishlik eng muhim shert dep qarilidu.

2751.-sual: musulmanlar üçün xelipilikning mohimliqi

xelipe (yeni xelqning döletke reis saylishi) – hem mentiqe hem sheriet jehettin wajib bolup, musulmanlar özlirige rehberlik qilip, dölitini bashquridighan bir rehberge mohtajdur. Islamiy dölet shekli xelipilik bolup, bir jem'iyetni döletsiz tesewwur qilalmighinimizdek, musulmanlarnimu xelipisz tesewwur qilalmaymiz. Eger xelipilik yiqilsa, islam tupraqliri yat küchning qoligha ötüp, ular teripidin bulang - talang qilinidu, eng qimmetlik nersiler xaniweyran qilinidu. Awwal bir qanun chiqirilip, jem'iyet uning bilen kontrol qilinidu. Andin jem'iyetni tüzesh bahaniside, kupriliq bilen tolghan qanun - layiheler yolgha qoyulushqa bashlaydu. Derheqiqet, xelipilik yiqilghandin kéyin, musulmanlar dunyada mana mushundaq aqiwetke duchar boldi.

2752.-sual: islamda xelipini wujutqa keltürüş shekli

islamda xelipilik peqet kéngesh mejlisi ezalirining xelipe namzatigha bey'et qilishi bilen emelge ashidu. Kéngesh mejlisi ezaliri déginimiz, jem'iyette adalet, ilim we teqwa qatarliq peziletleri bilen tonulghan, kamil shexsiyetlik waliylarni körsitidu. Eslide bular kéngesh mejlisining eng üsti qatlimidiki bir tebiqe hésablinidu. Chünki xelipige qoyulghan shertler walilarghimu oxshashla qoyulidu. Undin bashqa xelipe kéngishi waliylargha meslihetchi bolidighan adil kishiler bilen yerlik hökümetning kéngesh ezalirini öz ichige alidu. Waliylar yerlik kéngesh ezaliridin xelipe üçün bey'et alidu. Töt xelipe dewride medine shehri dölet mejlisining merkizi idi. Chünki, peyghember eleyhissalamning sahabilirining köpinchisi we rehberlikte wezipe ötewatqan waliylarmu bu sheherde olturushluq idi.

U dewrlerdiki saylamgha zamanimzdikidek pütün xelq emes, belki peqet kéngesh ezalirila qatnishatti. Xelqning köpchilikining bey'et qilishi adet we normal ish bolsimu, xelipiler bu ishqa bek daghdugha körsitip ketmey, belki peqet musulmanlar arisida tonulghan kishilarning testiqighila qaraytti. Kéngesh ezalirining hemmisi emes, belki köpchilik bey'et qilsa, shu kupaye idi. Ularning bey'iti bilen xelipe testiqilghan bolatti. Shunga az sandiki sahabining bey'et qilmasliqi bilen xelipe testiqtin ötmigen hésablanmaytti.

Mana mushu seweblar tüpeylidin, islam dini döletning her teripige yéyilghan kéngesh erbablirigha bey'et qilishni yéterlik dep bilidu. Yerlik emeldarlar, waliy, hakim we xelqmu bu kishilarni tonuydu we ulargha hörmet bildüridu. Bu zatlardimu xelqning heq we heqiqetning sirtida bir nerse déyishini tosidighan allah qorqusi bar bolup, ular allahning insanlarga ata qilghan németliridur.

2753.-sual: islamda xelipilikning delili

xelipilik mesilisi qur'an kerim ochuq nes (delil) bayan qilghan, yaki sehi sünnet nebewi (hedis sherif) buyrughan ishmu? Yaki sahabilarning ijtiihadimu?

Bu mesilidiki küchlük köz qarash xelipilik sahabilarning ijtiihadidur. Chünki imaret (hoquq) toghrisida sözligen qur'an kerim we sünnetning nesliri (deliliri) hoquq heqqide

reislik yeni rehberlik menisi bilen sözleydu. Yeni tüzümi bar döletning mewjutliqi toghrisida sözleydu.

Néme üçün sahabiler resulullah sellellahu eleyhi wesellemni depne qilishtin ilgiri xelipe mesilisi we beni seqife qorusidiki bey'et heqqide sözleshti dégen soalgha bir sahabe jawab bérir: "ular bir qanche saet bolsimu jamaetsiz (döletsiz) turushti yaqturmidi" dégen. Démek bu weqelik reislik we rehberlik heqqide bolghan, qandaqtur bu weqelik hökümning (tüzümning) muayyen shekli heqqide bolmighan.

Imam juweyni"ghiyas umem" namiliq meshhur siyasi kitawida: "xelipilik mesillirining köpinchisi keskinlik we jezmileshtürüş yolidin xali, shuning üçün ijtiha qilish lazim" dégen.

Chünki xelipilik heqqide sözligen ayet yaki hedis sherif yoq, ayet we hedis sherifning nesliri islam shoarlirini turghuzidighan we musulmanlar arisida silam bilen höküm qilidighan döletning mewjut bolishigha dalalet qilidu. Xelipilik toghrisida keskin nes bolmisa, undaqta qandaq qilimiz?

Ijtiha qilimiz (yeni yétishken we sherti toshqan alimlar ijtiha qilidu), chünki silamda sher'i hökümning ikki yoli bar: nes (ayet yaki hedis sherif) yaki ijtiha. Nes ochuq buyruq bolidu, yaki ochuq cheklime bolidu yaki mubah bolidu yaki haram bolidu yaki mendub bolidu. Ijtiha yuqurqilardin bashqisi bolidu.

Emdi qur'an kerim yaki hedis sherifte nes bolmisa sher'i hökümni bilish üçün ijtiha qilish lazim, biz xelipilik mesiliside keskin nes yoq dégen waqtimizda, uning yoli ijtiha yol bolidu. Bu sözning rastliqigha bey'et mesilisi chong delildur. Hemmimiz bey'et (qesem bérish) wajib, bey'et silam dölitini peyda qilidighan mesile deymiz. Bey'etning silam dölitini turghuzush we tertibge sélishta mushunchiwila chong roli bolsa, kishlarning türlük ijtihaigha tashlinip qalmighan bolatti.

2754.-sual: islamda xelipe tallashning usuli

köpchilik ehli sünni alimliri xelipini tallash heqqide ixtilaplashti (yeni türlük köz qarash bolushti). Beziler uning ikki yoli bar déyishti: birsi hezriti ebubekrini tallighandek xelipini pütün ümmet ichidin tallash; yene birsi hezriti ebubekri hezriti ömerni namzat körsitip bergendek namzat körsitip bérish yoli. Hezriti ebubekri hezriti ömerni namzat körsetkende kishler uni razi bolup tallashti. Eger kshiler bey'et bérishke unimighan yaki razi bolmighan bolsa hezriti ömer xelipe bolmighan bolatti.

Yene bir bölük alimlar xelipini tallashning ikki yoli bar, u bolsimu tallash we wesiyet qilishtur. Wesiyetmu tallash bilen tekitlinidu déyishti.

Henefiler dédiki, bir adem ikki ishning birsi bilen sultan bolidu: birsi puqralarning uninggha bey'et qilishi, yene birsi uning (sultanning) qehridin qorqup hökmining ijra qilinishi.

Tötinchi türlük köz qarash xelipilikni hakim qilishining töt xil yoli bar deydu:

1. Musulmanlarning birlikke kilishi (hezriti ebubekri we hezriti ömerdin kéyin mundaq ish bolmidi).

2. Xelipe saylashni kéngesh yeni saylam yoli arqiliq qilish. Saylam yaki kéngeshni qandaq qilimiz? Bumu musulmanlarning ijtihaigha tashlan'ghan ish.

3. Ilgiriki xelipe özidin kéynki xelipige wesiyet qilidu.

4. Ehl hil we eqd (yeni parlamnt ezaliri) ning ijthadi arqiliq bolidu. Ular xelipini tallaydu.

Emma imam ibni hezm: ishenche yoli arqiliq tallash dégenni qoshti, yeni hakim kishlerge men bu kishige ishinimen, eger siler uninggha ishensenglar uninggha bey'et qilsanglar bolidu, eger ishenmisenglar uninggha bey'et bermenglar. Imam ibni hezmining köz qarishi démugiratiye tüzümidiki yépiq sanduq yoli arqiliq tallash usuligha nahayiti yéqin.

Bezi ehli sünni alimliri bey'et ehl hil we eqdi (parlamnt ezaliri) ning köpchiliki bilen hel bolidu dep qaraydu. Bügün 21 - esirde kéngesh qilish üçün qandaq qilishimiz kérek ? Bügün silamdiki kéngesh (parlamnt) ni rialliqqa ashurush üçün eyneklik sanduq bilen saylam qilishtinmu yaxshi chare bolmisa kérek, ümmette mueyyen yashqa yetkenlarning hemmisi parlamnt ezalirini saylap chiqidu, biz buni bügünki künde palarmnt yaki xelq orgini yaki omumi mejlis dep ataymiz.

**2755.-sual: xelipini her xil namlar bilen atashqa
bolidighanliqi**

xelipilik dinni turghuzush we dunyani bashqurushtiki omumi reisliktur, u resulullah sellallahu eleyhi wesellemdin qalghan orunbasarliq bolmastin kishlerdin qalghan orunbasarliqtur. Xelipini reis yaki imam yaki hakim yaki emirmömniyin yaki sultan yaki bashliq yaki...dep atash durus, xelipe dep atashqa delil yoq. Shundaqla silamning siyasi tüzüminimu xelipe tüzümi dep atanglar deydighan'gha éniq delil yoq.

Toqquzinchi bap. Bey'et we uning türliri

2756.-sual: bey'et chüshenchisi

bey'et musulmanlar yürgüzidighan siyasi ish heriketning obrazliq tereplirining birsi, u islam éngida höküm tüzümige sher'ilikni (qanunluqini) qoshidu. Bey'et resulullah sellallahu eleyhi wesellemning dewride döletni qurushtin awal bolghan. U islamning siyasi jem'iyitining qurulishining shertnamisi. Prinsip, sheriet we kéngesh bilen ish élip bérish mesilisini ilan qilidighan usuldur.

Bey'et islamning siyasi yaki xilapetlik tüzümige qoshulush, musulmanlar ammisigha tewe bolush we musulmanlar imamigha (bashliqigha) itaet qilish shertnamisi, u eqide uqumi asasında tesis qilinidighan insani shertnamidur.

2757.-sual: bey'etning nimilerni öz ichige alidighanliqi

bey'et "xelipe (sultan, emir möminiyn, bashliq), bey'et qilghuchilar(yeni musulmanlar) we sheriet" tin ibaret üç terepni öz ichige alidu. Ümmetning (barliq musulmanlar) ning bey'et qilishi bilenla mes'uliyiti ayaghlisip qalmaydu belki dinni himaye qilish, sherietni kéngesh(parlamnt) arqiliq tetbiqlash, hakimni nazaret qilish, hakim toghra yoldin burulsa nesihet qilish lazim (yeni zörüriyet) tépilsa we musulmanlarning omumi yoquri menpeeti teqezza qilsa xelipini wezipisidin élip tashlash arqiliq dawamlashidu.

2758.-sual: bey'etning loghet menisi we istimal menisi

bey'etning tildiki menisi: élim- sétim kilshmi, toxtamlashish, qesemlashish, bir ishni qilishqa wedilishish we itaet qilish dégenliktur.

Qur'an kerimde bey'etke alaqidar söz tewbe sürisining 111- ayitide: "shühbisizki, allah möminlerdin ularning janlirini, mallirini ulargha jennetni béríp sétiwaldi", dep zikir qilin'ghan bolsa, yene süre pethning 18- ayitide: "alle möminlerdin heqiqeten razi boldi, (i muhemmed!) öz waqtida ular (hudeybiyide) derex (sayisi) astida sanga bey'et qildi" dep zikir qilin'ghan. Bey'et dégen söz hedis sheriftimu köp orunlarda kelgen.

Bey'etning atalghu menisi: u bey'et qilghuchi(qesem qilghuchi, wede bergüchi)ning -gunah bolmaydighan ishlarda- özi xalighan we xalimighan, asanchiliq we qiyinchiliq waqitlarda imamgha itaet qilishqa we uning sözlirini anglashqa, hoquqni uningdin talashmasliqqa we ishlarni uninggha tapshurushqa wede bérish démeaktur.

Jemiyetshunas ibni xeldun" muqeddime" namiliq esiride shundaq deydu:"shuni bilginki, bey'et qilish dégen itaet qilishqa wede bérish démeaktur... Ular bashliqqa bey'et qilsa wedilirini tekitlesh üchün qollirini bashliqning qoligha qoyushatti. Bu ish sétiwalghuchi bilen satquchining ishgha oxshap kétidu. Bey'et dégen söz "satti" dégen péilning mesdiri(isimdishi). Shuning üchün bey'et qol élishish bilen dawamlaship kelgen. Mana bu "bey'et" dégen sözning til we atalghu jehettiki uqumi bolup, resulullah sellallahu eleyhi wesellemning eqebe we "bey'et rizwan" toghriluq hedisleridiki meqsettur.

2759.-sual: bey'et basquchliri

bey'et basquchliri arqimu- arqa ikki basquchqa yaki ikki derjige bölünidu:

1. Kélishim bey'iti(ehdinamisi): uning teqezzasi boyiche musulmanlarning ishlirigha ige bolghan sultan büyük waliliq mensipige ige bolidu. Bu birinchi qétimliq bey'etni "ehl hel wel'eqd, yeni kéngesh yaki parlamint ezaliri" bijiridu. Bu xildiki bey'etning uqumliri töt xelipining tallinishida eynen ashkara bolup turidu. Chünki kéngesh ezaliri imamni tallaytti, andin uninggha bey'et bérishetti.

2. Xelq ammisining bey'iti yaki itaet bey'iti: u kéngesh ezaliridin bashqa barliq musulmanlarning xelipige bérighan bey'itidur. Büyük töt xelipige shundaq bey'et qilindi.

Qebile, uruq- jemet, muhajir we ensarilar arisidiki alaqe we undin bashqa deslepqi islam dewrning türlük sewebler asaidiki jemiyetning teb'iyiti, ijtimai we iqtisadi qurulmisi, yer kölimi, idare, ijtimai we siyasi zörüriyet jehetidin bey'etning ikki basquchta bolishini teqezza qilghanidi.

2760.-sual: bey'etning siyasi pelsepisi

bey'et qilish pelsepisi asasen ümmet(yeni musulmanlar)gha küch- quwwet bérish asasida bolidu. Bey'et kéngeshning yene bir yüzi, belki uning bir xil süriti. Bey'et mejburi bésim asasida bolmaydu, belki ixtiyari halda bolidu. Resulullah sellallahu eleyhi wesellemning: "kim xelipige bey'et qilmay ölüp ketse, jahiliyette ölüp ketkendek bolup qalidu" dégen hedisige asasen bey'et qilishtiki dini mejburiyet, addi qilip éytqanda bey'et qilish hoquqning almishishini idare qilish, islam jem'iyitining siyasetini tertipke salidighan we menpeetlirini idar qilidighan idarining mewjut bolishi, islami

medeniyetlilishning we sheriet meqsetlirining zaya bolup k  tishining aldini   lish shertidur. Bey'et b  rish bilen jahilyet qiliqliri bolmaydu d  genlik bolmaydu. Bezide bir millet bashqa musulman xelqning ziynigha ish qilidighan hakimgha bey'et qilip s  lishi mümkin. Shuning   ch  n bey'et qilish mesilisige k  ngesh qilishning bir tarmiqi, sherietning meqsetliri we menpeetliri bilen baghlan'ghan dep qarash lazim. Eger ish undaq bolmay qalsa, bey'ettin qol   z  p y  ngi bey'et we y  ngi siyasi k  lishim bilen hakimni almashturush we y  ngi h  k  m tüzüm ornutush wajib bolup qalidu.

2761.-sual: bey'etni janlandurush toghirisidiki alimlarning bayani

hoquqning tinich we medeni shekilde almishish wastisi sheklide bey'etni janlandurush   ch  n islam fiqhiside sher'i belgilimiler bar.

1. Xelipe   zidin k  yin birsige wesiyet qilmay ölüp ketse- xuddi hezriti ebubekri siddiq bilen bolghandek, yaki mueyyen bir bölük kishilerni namzat qilip bergen bolsa-xuddi hezriti   mer bin xettab bilen bolghandek-.

2. Xelipini hoquqidin   lip tashlashqa t  gishlik seweb bolup q  lip wezipisidin   lip tashlansa,   mmet mes'uliyetni   z üstige alidighan bir imamgha muhtaj bolidu.

3. Xelipining orunbasarigha (  z jemetidin bolishi shert emes) pitne(jidel- majra we siyasi k  resh)ning aldini   lish   ch  n   zi hayat waqtida kishilerdin bey'et   lishi.

4. Orunbasar xelipige xelipe wapat bolghandin k  yin bey'et   lish

5. Xelipe mueyyen bir rayunning itaettin chiqqanliqini h  s qilip, ularning boysunushi we itaet dairisi ichige kirishi   ch  n ulardin y  ngidin bey'et alidighan ademni wekil qilip ewetishidin ibaret.

2762.-sual: bey'etning shekilliri

resulullah sellellahu eleyhi wesellemdin tartip xelipilik tüzümi emeldin qaldurulghan'gha qeder bolghan islam tarixini qidirip teksh  rgen kishi bey'etning bir qanche xil sheklini h  s qilidu:

1. Qol   lishish we söz arqiliq tekitlesh: resulullah sellellahu eleyhi wesellemning köpinche bey'etliri mushu xil shekilde   lin'ghan.

2. Söz arqiliq: bu adette ayallar bey'itide bolidu. Shundaqla pisi kiselgen oxshash körüshüsh imkaniyiti bolmaydighan kishiler bilen bolidu.

3. Y  ziq arqiliq bolidu: mesilen, hebesh(ipopiye) padishahi nejashining resulullah sellellahu eleyhi wesellemgha mektub yollap bergen bey'iti buning bir misalidur. U mektubining axirida:"men sanga bey'et qildim, taghangning oghligha we sahabiliringgha bey'et qildim, uning qoli arqiliq musulman boldum" dep yazghan.

2763.-sual: bey'etning türliri

bey'et dinimizda bey'et qilin'ghan ishqa qarita bir qanche türlük bolidu.

1. Islamgha we tewhidge bey'et qilish: mana bu bey'et türlirining janliqraqi, bu her bir musulmanning qilishqa t  gishlik eng addi bey'iti. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem kishilerdin alidighan köpinche bey'et islam bey'iti(yeni musulman bolush) bey'iti idi.

2. Yardem b  rish we himaye qilish bey'iti: resulullah sellellahu eleyhi wesellem

ikkinchi qétimlik egebe bey'itide ensarilardin alghan bey'et buning janliq misali. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem:"men silerning méni balanglarni, ayalinglarni.. Qoghdighandek qoghdishinglarga bey'et alimen "dégenidi.

3. Hijret qilishqa bey'et qilish: hijret deslepte her bir musulman'gha perz idi. Pethi urushidin perzliki ayaghlashti. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem:"pethidin kéyin hijret qilish yoq, lékin jihad qilish niyiti her zaman bolidu"dégen. Yeni jihad we döletni mudap'ie qilish hijretning ornigha chüshidu.

4. Anglash we itaet qilishqa bey'et qilish: bu bey'et sözi mueyyenleshtürülmey yürgüzülse zihnige kilidighan bey'ettur. Bu bey'et xelipilik mensipige érishken xelipilerge tarix bérighan idi.

Ubade ibni samit hedis riwayet qilip mundaq dégen:"biz asanchilik we qiyinchilik sharaitta resulullah sellellahu eleyhi wesellemgha anglash we itaet qilishqa... Bey'et qiliduq".

2764.-sual: yingi dewirdiki bey'etning shekli

yéngi dewr islam heriketliri ijihad qilip, xeliplikni eslige keltürüş yolida sepnı birleshtürüş üçün ezalarning itaet qilishigha bey'et alidu. Lékin u bey'et siyasi xizmet we mexpi teshkilchilik bilen bolidu. Bu bey'ette kéngesh qimmet qarishi asasen bolmaydu, hoquq yétekchilerge yighinchaqlishidu.

2765.-sual: bey'etning saghlam bolush shertliri

fuqahalar (alimler) bey'et kélshimining saghlam bolishi üçün bir qanche shertlerni qoyushqa urun'ghan, ularning fiqhisi türlük dewrlerdiki bey'et rialliqi etrapida yighinchaqlan'ghan. Ular hezriti elining anglash we itaet qilish bey'itini meqset qilidighan idi. Bu shertler töwendikiche:

1. Bey'et qilin'ghuchida imam (reis) bolush shertliri we salahiyetliri tépilishi lazim, shuning üçün shu shertlarning birsi yoq bolup qalsa bey'et kélshimi bolmaydu, lékin küchke tayinip hoquqqa chiqiwalghan bolsa ayrim ehwal..

2. Omumi xelq bey'itidin ilgiri bey'et bergen yaki bériwatqan kishi choqum parlamnt(kéngesh) ezasi bolishi lazim. Parlamnt ezaliri bey'et bermise awam xelqning bergen bey'itining étibari bolmaydu. Ularning bey'etni qedirlishi tengpungluq we siyasi erbablar arisida ittitaqlarning kúpili, ishlarning muqimligining we bey'etning buzulmasliqning shertidur. Yeni bey'etni éniq qanun üstide élip bérish lazim. Nawada xelq ammisi parlamnt ezalirining pikirige qarshi tursa u chaghda parlamnt ezaliri- xelq pikirini musadire qilmay- yólinishini ózgertishi kérek.

3. Bey'et qilin'ghuchi(yeni xelipe yaki sultan) bey'etke muwapiq kélishi lazim. Xalimighan kishi sultan bolushqa mejburlanmaydu, lékin uningdin bashqa yaramliq adem tépilmisa u chaghda sultan bolushqa mejburlinidu.

4. Bey'et söz we ish heriket jehettin allahning kitawi, resulullah sellellahu eleyhi wesellemning sünnitige asasen bolidu. Gunah bolmaydighan ishlarda itaet qilish wajibtur.

5. Bey'et bir shexskila bérilidu. Qanunluq étirap qilin'ghan xelipe bar yerde yene birsi xelipilikni dawa qilip chiqsa uninggha ölüm jazasi bérilidu.

6. Bey'et bergüchiler toluq erkinlik ichide bey'et qilishi lazim. Sahabiler shundaq qilghan. Chünki bey'et dégen raziliq we erkin tallash kélshimi, u ishta mejburlashqa qet'i yol yoq. Bey'et qilishtiki erkinlik hemme sahesini toluq ichige alidu. Mejburlash yaki tehdid qilish qet'i toghra bolmaydu.

7. Bey'et qilish herkitige guwahchi qilish lazim. Undaq bolmighanda bezi kishiler manga mexpi bey'et qilindi dep dewa qilip islam birlikini buzushqa seweb bolidu. Bu ish bügünki dewrde namzat tallash we saylam ishlirini biwaste körsitish we ilan qilish arqiliq bolidu.

8. Bey'etni islam xelipilik merkizidiki xelipe we bashqa rayunlardiki dölet wekilliri alidu. Bügünki reis saylimi yéziq yaki eyneklik sanduq arqiliq bolidu. Bu ishlarni tertipke sélish we saylamning pak bolishi üçün mexsus xizmet gorupisi teshkillinidu. Reislik ijma shekli bilen bolmaydu belki köp sanliqning pikiri arqiliq bolidu. Hemmeylen sheriet qanunigha boysunidu.

2766.-sual: bey'etni buzushning hökmi

sheriet musulman kishining wedisige wapa qilishini perz qildi. Bey'et bolsa musulmanlar bilen ularning xelipisi arisidiki ehdi-name we kélishm. Bey'et türining oxshashmasliqi bilen uni buzushning hökmimu oxshashmaydu.

1. islamgha (yeni musulman bolushqa) bey'et béríp bolup buzghan(yeni dindin yüz örügen) kishi alimlarning ittipaq köz qarishi bilen kápír we murted bolidu.

2. Jihad qilishqa yaki yárdem bérishke yaki itaet qilishqa bey'et béríp buzghan kishining hökmi asi gunahkardur. Bu gunahning derjisi oxshash bolmaydu. Qanunluq xelipige bergen bey'itini- sher'i sewesiz- buzghan kishi bek haram ishni qilghan bolidu.

Emma yárdem bérish we jihad qilish- chünki u ayrim ehwallarda yüz béridu- qa bergen bey'itini buzghan kishi xelipige bergen bey'itini buzghan kishidin gunahi töwenrek bolidu. Jihad qilish bey'itige wapa qilmasliq ümmetke qilin'ghan xiyannettur.

Resulullah sellallahu eleyhi wesellem: "kim imam(xelipe) gha bey'et qilip qol bergen bolsa, küchining yétishiche itaet qilsun" dégen.(muslim riwayiti).

Oninchi bap. Islam dölitining omumi asasliri

2767.-sual: islamning siyasi qurulmisi tayinidighan asas

wehyi tékistliri we deslepqi silam tejribisining netijilirini tekshürüş arqiliq silam dölitige alaqqidar türlük asas we prinsiplarni ikki menbege qayturush mümkin: ümmet we sheriet.

Ümmet- sher'i tekliplarning orni, ümmetning birliki hökümetning we siyasi qurulmilarning qanunliqi tayinidighan asastur. Sherietning nesliri (tékistliri)- shehs we kolliktipning siyasi ish herikettin tartip ish heriketlirini yüzlendüridighan höküm we qaide menbiyidir.

2768.-sual: islamning siyasi qurulmisi tayinidighan asalar

mushu ikki menbege asaslir, wehyi tékistliri we deslepqi jamaet (sahabiler) ning tejribisige qaytish arqiliq silamning siyasi qurulmisi tayinidighan töwendiki töt asasnı xulasilash mümkin.

1. Siyasi qarar élish we siyasi ish heriketni yürgüzüsh ümmetning omumi heqqi we musulmanlar arisidiki ortaq mes'uliyet.

Chünki ümmet yighip éyitqanda eng axirqi peyghemberlikni insanlarga yetküzüsh we resulullah sellallahu eleyhi wesellemdin kéyin guwahchiliq xizmitini ötigüchilerdur. Allah qur'anda mundaq deydu: "shuningdek (yeni silerni islamgha hidayet qilghandek) kishilerge (yeni ötkenki ümmetlerge) shahit bolushunglar üçün we peyghemberning silerge shahit bolushi üçün, biz silerni yaxshi ümmet qilduq" (beqere sürisi, 143 - ayetning bir qismi) .

2. Siyasi qararlarni tutush we siyasi heriketlerni yürgüzüsh kéngesh prinsipigha boysunidu. Kéngesh (parlamnt) prinsipi qur'an kerimning esli prinsipi bolup, qur'an kerim emel qilishqa buyrughan prinsiptur. Qur'an kerim kéngesh qilishqa buyruydu, lékin kéngesh prinsipini rialliqqa ashurush üçün egishidighan shekilni belgilimeydu we kéngeshni keltürüp chiqiridighan mesililerge isharet qilmaydu. Qur'an kerim ayetlirige chongqur nezer tashlighan waqtimizda, qur'an kerim körsetmiliri kéngesh (parlamnt) prinsipini bu prinsipni ishlitish yolini belgilimestin siyasi xizmetning asasi qilip bikitti. Kéngesh qilish wajib, lékin siyasi rehberlikke kéngesh qararini mejburlash heqqide ixtilap bar. Rehberlikning kéngeshni yürgüzishi ümmetning siyasetni bikitishke qatnishish heqqi teqezza qilidighan wajibtur.

3. Tinchiliq yaki urush halitidiki ichki yaki tashqi ishlargha alaqidar mesililerdiki siyasi asasi, musulmanlarning wekili bolghan rehberlerge munasiwetlik. Allah qur'anda mundaq deydu: "i möminler! ALLAHqa, peyghemberge we özenlardin bolghan ish üstidikilerge itaet qilinglar, eger siler bir shey'ide ixtilap qiliship qalsanglar, bu toghrida allahqa we peyghemberge murajiet qilinglar, eger siler allahqa we axiret künige (heqiqiy) ishinidighan bolsanglar, bu (yeni allahning kitabigha we peyghembirining sünnitige murajiet qilish) siler üçün paydiliqtur, netije étibari bilen güzeldur" (nisa sürisi, 59 -ayet) .

4. Silam dölitidiki qanun menbesi esli menbeliridin élin'ghan we fiqhi ilmi organlarning nezridiki ishenchilik sher'i hökümlerge munasiwetlik bolidu. Chünki sher'i hökümler dölet ichidiki yolluq istilni belgilep bérédighan qaididur. U ixtilap yüz bergende bir qarashtin yene bir qarashni küchlendüridighan ölchemlerdur. Sherietni qanunning asasi qilish bashqa din ezalirini xususi ishlirida sherietning hökümlirige mejburlashni teqezza qilmaydu. Ular ichki ishlirini retke sélishta öz dinining hökümlirige tayinidu. Shu waqtida islam sheriet qaidisi ikki halette hökümni bir terepke qilishqa ige:

birinchisi: oxshashmighan din etbaliri arisida jidel majra yüz bergende.

Ikkinchisi: bashqa dindikiler silam dölitining yuquri organlirigha erz sun'ghanda.

2769.-sual:ümmetning mes'uliyiti

1)ümmet wehyining meqsetlirini rialliqqa ashurush, sherietning hökümlirini tetbiqlash we ilahi prinsipqa qarita hayatni tereqqi qildurushtin mes'uldur: " (i muhemmed ümmiti!) siler insanlar menpeiti üçün otturigha chiqirilghan yaxshiliqqa buyrup yamanliqtin tosidighan allahqa iman éytidighan eng yaxshi ümmetsiler" (al imran sürisi, 110- ayet) .

2) ümmet omumyüzlük özige munasiwetlik wezipiler yaxshi ishlargha buyrush,

yaman ishlardin cheklesh, maarip mejburiyiti, dushmanlarga taqabil turush uchun maddi we adem imkaniyetlarini tereqqi qilish wezipisini otesh uchun kereklik bolghan ijtimai organlarni tereqqi qildurushtin mes'ul.

Shuninggha binaen siyasi qurulmining qanunliqi ummetning raziliqi we qollishigha baghliq bolidu. Ijtimai, siyasi we iqtisadi qurulumlar silam koz qarishi boyiche musulmanlarni shexsi righbiti bilen emes sherietning qaidiliri bilen tuzumge selin'ghan bolidu. Lékin omumi qurulumlarning sheriet bilen qaidilik bolishini emelge ashurush yaki emelge ashurmasliqqa hokum qilish musulman ammisi bilen bolidu.

2770.-sual:siyasi qararning qandaq bolidighanliqi

siyasi qurulmini qobul qilish yaki ret qilish ummet arqliq bolishi kerek. Siyasi qarar ikki turluk bolidu:

birinchi: siyasi qararning qanunluq bolishini kopchilikke baghlash, bu ehwalda omumi menpeet xususi menpeetning aldida turidu. U wehyining omumi meqsetlirige mas kilidighan ishtur.

Ikkinchi: sher'i hokumni emelge ashurush wehyining nesliridin elin'ghan bolidu.

2771.-sual:kingesh wezipisining qandaq belgilenidighanliqi

kengesh wezipisini towendiki asaslarga qarita belgilesh mumkin:

birinchi: kengesh wehyi tekistliridin elin'ghan we ummetning mes'uliyitidin etilip chiqqan ummetning yiltizi heqqidur.

Ikkinchi: ummet omumi qararlarni tutush xizmitini wakaleten bijirish organlirigha (parlamnt ezalirigha) tapshursa bolidu. Lékin ummet parlamnt ezalirini tallash, ularni almashturush yaki ulardiki ishenchini tekitlesh heqqige ige.

Uchinchi: parlamnt ezaliri ummetning barliq turlirini ekis etturidighan, doletning muqimliqini emelge ashuridighan we ummetning turluk bolumlirining hemkarliqi uchun munasip meydan hazirlap bereleydighan derjide hel bolidu.

Totinchi: kengesh orgini ummetning menpeeti we ghayisige alaquidar barliq mesililerni belgilesh, belgilen'gen qararlarni ija qilish uchun zorur bolghan bashqarma we qurulumlarni qurush heqqige ige.

2772.-sual:ummetning rehberlikke itaet qilishining qandaq bolidighanliqi

ummetning rehberlikke itaet qilishi mutleq itaet emes, belki u sherietning hokumliri bilen belgilen'gen itaettur. Chunki: "allahqa itaetsizlik bolidighan ehwallarda mexluqqa itaet qilishqa bolmaydu" dégen silami prinsip bolup, tewhid chushenchisi ustige tiklen'gen. Hezriti ebubekri bey'et (qesem) ni qobul qilish yighinida: "men allah we uning peyghembirige itaet qilsam manga itaet qilinglar, eger men allah we uning resuligha asiyiliq qilsam manga itaet qilmanglar" dep éniq sozi bilen siyasi bayanat ilan qilghan. Démek, ummetning rehberlikke itaet qilishi rehberlikning adil hokum chiqirishigha baghliqtur. Adalet silam engida siyasi rehberlikning sherietning hokumliri we meqsetliri bilen baghlinishi bilen mueyyenlishidu.

2773.-sual:islam sheriitidiki igidarchiliq qilishning qandaq

bolidighanliqi

silam sheriitining igidarchiliq qilishi bashqisini emeldin qaldurwitish bolmastin öz ichige élish asasında chüshünilishi kérek. Chünki igidarchiliq qilish yaki kontrol qilish ümmet dairisi ichide we dölet dairisi ichide dep ikki türlük bolidu. Ümmet dairisi ichide igidarchiliq qilish yeni ilgiriki dinlarni emeldin qaldurwitish dégenlik bolidu, bu dégenlik möminler peqetla axirqi shariatning hökümlirige egishishi wajibtur.

Emma dölet ichidiki igidarchiliq u küchlendürüş igidarchilqidur, yeni dölet ichide oxshashmaydighan din etbaliri arisida ixtilap we jidel majra yüz berse uni hel qilish üçün silam sheriiti asas qilinidu. Bu dégenlik bashqa din etbalirini xususi ishlirida silam sheriitige mejburlash bolmaydu.

On birinchi bap. Islam dini we démokiratiye

2774.-sual: dimokratiye heqqdiki hökümler

bezi kishler dimokiratiyeni ochuq kufriliq dep höküm qilidu, yene beziliri démokratiye islamgha zit kelmeydu déyishidu. Halbuki mushundaq höküm chiqarghanlar dimokiratiyening astigha chöküp, méghizigha diqqet qilip yaxshi chüshenmeydu. Alimlirimiz shundaq bir qaidini otturigha qoyghan: bir nersige höküm qilish shu nersini tesewwur qilishning bir qismidur, kim bilmeydighan bir nerisge höküm berse - gerche bezide tasadiyiy toghra chiqip qalsimu, u xata höküm qilghan bolidu. Sheksizki démokratiyening islamgha uyghun kélidighan terepliri bolghinidek islamgha zit kélidighan tereplirimu bar.

2775.-sual:démokiratiye uqumi

démokiratiye dégen xelqning höküm qilishidin ibaret bolup u xelqning öz ixtiyari bilen hakim we dölet reisini tallishi, shundaqla dölette ijra qilinidighan qanunni tallishi, xelq yaqturmaydighan hakim yaki qanunning hökümraniq qilmasliqi, hakim xatalashsa yaki toghra yoldin chetnep ketse xelqning uni ashkara tenqid qilish hetta hoquqidin élip tashlash hoquqining bolushi, hakimlarning xelqni xelq razi bolmaydighan siyasiy, ijtimaiy, iqtisadiy we medeniyet yönülüshlirige mejburlimasliqi... Qatarliqlarni öz ichige alidu.

Hazirqi zamanda démokiratiye erkin saylam saylash, xelq pikrini élish, köp sanliqning pikrini küchlendurush, siyasiy partiyelarning bir qanche bolushi, az sanliqning itiraz bildürüş hoquqining bolushi, axbarat erkinchiligi we sotning hökümettin musteqil bolushigha oxshash shekil we usullardin ibaret boldi. Mana bu démokiratiyening heqiqiti.

2776.-sual:démokiratiyening islam dinigha uyghun kélidighan terepliri

emeliyette, démokiratiyening heqiqiy mahiytini mulahize qilghan kishi démokiratiyening reis tallashta islam dinining körsetmisidin yiraq emeslikini hés qilip yétidu.

1-islam dini reis tallashta xelqning ixtiyari we tallishi boyiche ish qilishni otturigha qoyghan, peyghember eleyhissalamning wapatidin kéyin sahabilar bu usulni shu

dewrning weziyitige munasip shekilde bir qanche usulda emeliy tetbiqlighan. Buning bilenla kupaye qilmay islam dini bir shexsning u shexsni yaqturmaydighan yaki u shexske razi bolmaydighan jamaetke imam boluwélishigha qet'iy qarshi chiqqan we buni qattiq eyibligen.

Hedis sherifte mundaq kelgen: "üch ademning namizi bashliridin bir ghérich kötürülmeydu (yeni qobul qılınmaydu). Ularning birsi, qollimaydighan jamaetke imam boluwalghan kishidur." ibni maje riwayet qilghan.

Peyghember eleyhissalam sehih hediste: "silerning yaxshi yol bashchinglar (yeni hakimliringlar): siler yaxshi köridighan we silermu uni yaxshi köridighan, siler uning paydisigha dua qilidighan we umu silerge dua qilidighan kishlerdur. silerning yaman bashliqliringlar: siler uni yaman köridighan, umu silerni yaman köridighan, siler uni qaghaydighan, umu silerni qaghaydighan kishlerdur" dégen. Imam muslim riwayet qilghan.

2- istibdad we mustebidke qarshi turush: qur'an kerim özini ilah qiliwalghan hakimlarga qarshi köresh élan qilghan. Qur'an kerim zéminda yoghanchiliq qilidighan, kishlerni qul ornida köridighan we xalighinni yürgüzidighan hakimlarga shiddet bilen hujum qildi. Qur'an kerim "nemrud" ni misal teriqisde bayan qilip mundaq deydu: "perwerdigari toghrisida ibrahim bilen munazirileshken, allahning ata qilghan padishahliqi uni ibrahim bilen munazirlishishke élip kelgen adem (yeni nemrud)ni körmidingmu? Eyni zamanda ibrahim (allahning barliqigha delil körsitip): "méning perwerdigarim (ölükni) tirildüreydu, (tirikni) öltüreydu" dédi. U: "menmu (ölükni) tirildüreymen, (tirikni) öltüreymen" dédi. (nemrud ölümge höküm qilin'ghan ikki ademni chaqirtip kélip birini öltürdi, birini qoyup berdi). Ibrahim (nemrudning bundaq hamaqetlikini körüp): "allah heqiqeten künni sheriqtin chiqiralaydu, (ilahliq dewasi qilidighan bolsang) sen uni gheribtin chiqirip baqqin" dédi. (bundaq küchlük delil aldida) kapiir éghiz achalmay qaldi. ALLAH zalim qewmni hidayet qilmaydu." [beqere sürisi, 258-ayet.]

3- zulumgha razi bolghanlarni eyiblesh: qur'an kerim zalimlarga hujum qilish bilenla cheklinip qalmay, zulumgha teslim bolup, zorawanlarning yoligha egeshken xelqlarni eyiblep, ularghimu mes'uliyetni artqan. Allah fir'ewnning milliti toghrisida mundaq deydu: "fir'ewn qewmini gollighanliqtin, qewmi uninggha itaet qildi, ular heqiqeten pasiq qewm idi" [zuxruf sürisi 54 - ayet.]

mes'uliyetning bir qismining xelqge artilishidiki seweb, xelqning özi fir'ewndek zalimlarni yasap chiqidu, xelq zalimni cheklimese axirida u fir'ewn bolidu. Peyghember eleyhissalammu zalim hakimlarga qarshi köresh élan qilghan. Xelqlarni izip, zumigerlik qilidighan zalim hakimlarga peyghember eleyhissalamning sünnitidimu qattiq hujum ilan qilin'ghanliqini körimiz. Uningda qur'an'gha oxshashla zalimlarning karwinida mangidighan ghalchilarnimu qattiq eyiblesh ipadilen'gen.

4-kéngesh we nesihet tüzümini teshebbus qilish: islam dini kéngeshni islam hayatining asasiq qataridin qilip belgilidi, hakmning meslihet bilen ish qilishni perz qildi, ümmetke bolsa hakimlarga nesihet qilishni wajib qildi. Shundaqla islam dini yaxshi ishlargha buyrup, yaman ishlardin tosushni perz qilipla qalmastin, belki téxi zalim

sultanning aldida déyilgen heq sözni jihadning ewzili dep baha berdi, bu dégenlik, chékidin éshishqa we ichki buzuqchiliqqa qarshi turush, siritqi dushman bilen jihad qilghandin küchlükrek démekchi, chünki ichki sep buzulsa, siritqi dushman peyda bolidu.

2777.-sual:islam qarishida reisning orni

reis yaki hakim islamning neziride milletning wekili yaki chakiri, xelq ammisining wekilini soraq qilish hoquqi yaki uningdin wekillikni - wajibini ada qilalmisa - tartiwélish hoquqi bar.

Reis islam dini qarishida xataliqtin xaliy hökümran emes, u toghra ish qilidighan we xatalishidighan, adilliq yaki zulum qilidighan bir mexluq, u xatalashsa xelq ammisining uni toghurlap qoyushi, singayan ketse tüzlesh hoquqi bolidu.

Bu musulmanlarning eng büyük xelipisi ilan qilghan اساسliq pirinsiplarning biri bolup birinchi xelipe ebubekir siddiq reziyellahu enhu birinchi qétimlik siyasi bayanatida mundaq deydu: "i insanlar, men silerge mes'ul bolup qaldim, men silerning yaxshinglar emes idim, shuning üçün men heq yolda mangsam, manga hemkarlishinglar, xata yolgha dessep salsam, méni tüzlep qoyunglar... Men allahqa itaet qilsam, manga boysununglar, allahqa asiqliq qilip salsam, manga boysunmanglar".

Ikkinchi xelipe ömer ibni xettab reziyellahu enhu: "méning eyibimni körsitip bergen ademge allah rehmet ata qilsun" dégen. Xelipe ömer munber üstide nutuq sözlewatqanda, ayallardin biri uninggha itiraz bilidüridu, ömer itirazgha jawaben: "ömer xatalashti, ayal toghra éyitti" deydu. Bir qétim hezriti eli reziyellahu enhu bir ishta étiraz bildürgen ademge:"sen toghra qilding, men xatalashtim" dégen.

2778.-sual:islam dini adalet qaidilirini belgileshte démokratiyening aldida turidu

islam dini adaletning heqiqiy mahiytini tikleshte démokiratiyedin nechche esir ilgiri turidu. Lékin ta qiyametke qeder insaniyet jem'iyetlirining adalet destüri bolghan islam dini adaletni wujudqa chiqirish üçün qollinilidighan usullarni islam rohigha asasen insanlar hayatining tereqqiyati we jem'iyet sharaitining özigerishige qarap ijtiHAD qilishqa qaldurghan. Buninggha asasen pütün xelqning reisni saylashqa birmubir qatnishop awaz bilen saylishi, yaki xelq öz wekillirini saylap wekiller dölet reisini saylishi qatarliq bir türküm saylam tüzümini islam ret qilmaydu, belki adalet tiklinidighan bundaq saylash usuli bolsun yaki bashqa yaxshi usullar bolsun éshqilip adaletnila tikleydighan usullar bolsa bu islamgha uyghun usul hésablinidu.

2779.-sual:islam bilen démokratiyening xususiyet jehettiki periq alahidilki

islam -barliq mewjudatlarni yaratquchi allah bendilirige körsitip bergen yoldur, yeni ilahiy körsetmidur.

Démokiratiye - insaniyet eqli we tejribisining miwésidur, insanlar adalet, kéngesh, insanlar hoquqini hörmetlesh, zulum we istibdadqa qarshi turush dégendek peziletlerge we buning qedir-qimmitige nechche yüz yillar köresh qilish netijisde aran yetken bolsa, bu shuarlar hemme insanlarni we barliq mexluqlarni yaratqan allah belgiligen sheriette

ezeldin mueyyenliship ketken prinsiplar hésablinidu. Bu yerde muhim bolghini biz qollinidighan usulning közligen adaletni tikleshke yaraydighan yki yarimaydighanliqidur, eger yaramliq bir usul bolsa bu islam qollaydighan usul hésablinidu-de bu usul hazir démokratiye yaki bashqa bir nam bilen atalsun yaki atalmisun u beribir islamgha uyghun kélidighan usul dep qariliwéridu.

Xususiyet jehettin éytqanda islam ilahiy tüzüm, démokratiye insaniy tüzümdur. Duniyawi menpeetimizni qoghdashta insaniyetning tejribe-sawaqliridin paydilinishni chekleydighan höküm yoq, peyghember eleyhissalam xendek ghazitida "xendek kolash" taktikisini iranliqlardin alghan. Bedr urushida esirge chüshken yéziq we uqushni bilidighan mushirklardan paydilan'ghan, hikmet musulmanning yüttürüp qoyghan nersisi, musulman hikmetni nede uchratsa, u hikmetke bashqilardin bekrek heqliqtur. Bashqilarning tejribisi dinimizge zit kelmise uningdin paydilansaq bolidu.

Shu tereptin, démokiratiyening bizge munasip kilidighan usulliri we shekillirini alsaq bolidu, démokiratiyening haramni halal qilidighan yaki halalni haram qilidighan pelsepsini alsaq qet'iy bolmaydu. Chünki démokratiye tüzümi boyiche bolghanda xelq teripidin saylinip chiqqan reis yaki parlamént her qandaq nersini cheklesh yaki cheklimeslik, shundaqla qanun chiqirish salahiyitige ige bolidu, islam sheriitide bolsa bu salahiyet mutleq emes, belki reis yaki parlamént ezaliri peqetla melum dairidila belgilime chiqirish salahiyitige ige, mesilen démokratiye tüzümi boyiche reis yaki parlamént roza tutushni cheklesh yaki mesjidlarni taqiwétish yaki haraqni cheklimeslik hoquqigha ige bolsa islam sheriitide buninggha héchkimning hoquq salahiyiti bolmaydu, peqetla reis yaki parlamént bu tüzümlerni ijra qilish tepsilati heqqide ikkinig birini talliyalaydu, shundaqla buningdin sirt dölet reisi(imam)ning bir terep qilishigha qoyup bérilgen melum daire ichidila özi qarar qilalaydu.

2780.-sual:saylash guwahliq bérishning bir türi

démokiratiyediki saylash yaki awaz bérish tüzümige qaraydighan bolsaq, u ishning islam neziridiki saylamgha chüshmekchi bolghan kishining salahiyitige "guwahliq bérish" ikenlikini hés qilimiz. Chünki awaz bermekchi bolghan kishide "guwahchi" bolghuchida tépilidighan adil bolush we sitili güzel bolushtek shertler toluq tépilishi kérek. Adalet sheritliri we süpetlirini bir az yenggillitish mümkin, u chaghda köp sandiki kishler saylamgha awaz béreleydu, sot mehkimisi " sherepke (abroygha) tesir yetküzgen" dégen jinayet bilen qarilighan'gha oxshash... Kishlerdin bashqisi qatnishalaydu.

Kim yaxshi emes ademni, yaxshi dep guwahliq berse, yalghan guwahliq bergen bolup, éghir gunahkar bolidu, yalghan guwahliq bérish éghir jinayettur. Kim tughqini yaki bir sheherliki yaki shexsiy menpeet sewebidin melum namzatqa awaz berse, allahning buyruqigha xilapliq qilghan bolidu, allah mundaq deydu: "allah taala üçün (toghra) guwah bolunglar" [talaq sürisi, 2 - ayet.]

kim saylamgha qatinishish mejburiytini ada qilmay qéchip turiwalsa, bu sewebtin yaramliq kishler ghelibe qilalmay, layaqetsiz kishler saylamda utup ketse, u chaghda saylamgha qatnashmighan kishi allahning emrige xilapliq qilghan bolidu, xelq muhtaj boluwatqan guwahchiliqni yoshurghan bolidu, allah mundaq deydu: "guwahchilar(guwahliqqa)chaqirilghan waqtida (guwah bolushtin) bash tartmisun"

[beqere sürisi, 282 - ayet.] buninggha asasen saylam tüzümi boyiche ish qilghanda islam körsetmilirige riaye qilinishi kérek.

2781-sual: hakimiyet allahqa xas dégen pirinsip

"hakimiyet allahqa xas" dégen pirinsip sap islamiy pirinsipdur, islamiy qanunshunasliqta alimlarning hemmisi, höküm yolgha qoyghuchi allah, peyghember yetküzgüchi, allah buyruydu we tosidu, halal qilidu we haram qilidu, höküm qilidu we qanun yolgha qoyidu, dégen noqtida birdek ittipaq.

Xawarijlarning "höküm peqet allahghila xas" dégen sözi heqiqet söz, lékin ular bu sözni öz ornida qoymighan, talash tartish bolup qalghanda insanlar höküm qilip qoysa bolmaydu dep orunsiz yerde delil qilghan, ularning bu köz qarishi qur'anning ayitige zit kélidu, chünki qur'an bir qanche orunlarda insanlar höküm qilsa bolidu dégen, mesilen: er - ayal urushup qalghanda, u ikkeylenni yarashturush üçün bir aqil insanning höküm qilishi (yeni u ikkeylennning mesilisini bir terep qilip qoyishi) musteheb. Yene éhram halitide ow olash kapparitini belgileshtimu insanlar höküm qilip qoysa bolidighanliqinimu qur'an kerim éniq bayan qilghan. Shuning üçün xelipe hezriti eli xawarijlarning yoquriqi sözige: "batil meqset qilin'ghan heq söz" dep reddiye bergen.

Allahning insanlarga hakimliqi sheksiz muqerrer mesile, u ikki türlük bolidu:

1. Kainatning teqdir hakimiyiti, yeni allah kainatta xalighinini qilidu, kainatning ishlirini kontrol qilip turidu, kainatni özgermes qanunliri bilen bashquridu.

2. Perman qanun chiqirish hakimiyiti, yeni mes'uliyetke buyrush, perman chiqirish, tosush, mejburluq we ixtiyariylik hakimiyitidur.

Démokiratiyege chaqirghan musulman, démokiratiyeni reis tallash, kengeshni yolgha qoyush, yaxshi ishlargha buyrup, yaman ishlardin tosush, zulumgha qarishi turush, gunah we mesiyetni ret qilishtek islamning pirinsipliri mujessemlishidighan, hökümning bir xil shekli dégen asasta chaqiridu.

Héhqandaq talash-tartish qobul qilmaydighan éniq mesile shuki sherietning keskin pirinsiplirigha qarshi her qandaq qanun yaki tüzüm inawetsiz, islamning perz we belgilen'gen jaza qanunini héchkim bikar qiliwételmeydu.

Undaқта démokiratiye teshebbus qilghan saylash yaki erkin axbarat tüzümini teshebbus qilishnila közlep buni démokiratiye dep atap démokiratiyege chaqirsa xelqning hökmini allahning hökmige tégishkenlik bolmaydu, u ikki ishning arsida zitliq yoq.

Bu yerde her bir atalghu we istilahnıng éniq menisini bikitish intayin zörür. Emma reisni xelq tallap saylighandin kéyin saylan'ghan reis xalighinini qilidu, allahning qanunigha xilap halda qanun belgileydu, belgilen'gen jazalarni bikar qiliwételeydu, démokiratiye dégen shu dep qarap turup démokiratiyege teshwiq qilsa, yaki islam tüzümidin démokiratiye tüzümini ewzel dep qarisa bu islam étiqadigha zit kélidu, undaq adem musulman hésablanmaydu.

2782-sual: köp sanliqning hökmini élish islamgha zit kilemdu?

Démokiratiye köp sanliqning köz qarishni hésabqa élishni yaqilaydu, hakimlarni tiklesh, ishlarni bir terep qilish, ixtilap bolup qalghan ishlarda birini tallashta köpchilikning qarishi hésab dep qaraydu. mesilen, démokiratiyede awaz bérish höküm we küchlendürgüchi amil, qaysi bir terep köp sanliq bilen ghelibe qilsa, uning köz

qarashliri - xata bolsimu- ijra qilinidu, dep qarishidu.

Bezi alimlarning neziride islam köp sanliqning awazini étibargha almaydu, köp sanliqni igilesh bir köz qarashni bashqa köz qarashdin küchlendürüp kételmeydu. Mesilige toghrimu yaki xatamu? Dep qarilidu. Toghra bolsa bir awaz bolsimu ijra qilinidu, xata bolsa köp sanliq bolsimu ret qilinidu dep qaraydu.

Qur'an kerimning ayetlirige qarisingiz köp sanliq dawamliq batil sépide turup kelgen, xuddi allahning sözidikidek: "eger sen yer yüzidiki köpchilik kishiler (yeni kuffarlar)ge itaet qilsang, ular sêni allahning yolidin azduridu" [en'am sûrisi 161 - ayet.] "insanlarning tolisi qur'anning alemlarning perwerdigari teripidin nazil qilin'ghanliqigha ishenmeydu" [hud sûrisi 17- ayet.]

lékin bu qarash barliq islam alimlirining birdek qarishi emes. Eksiche musulman jem'iyette birqanche ishtin birini tallashta ixtilap bolup qalghanda köpchilikning qarishini alsa bolidu dégen qarash toghridur. Chünki biz musulman jem'iyti toghrisida sözlewatimiz, musulman jemiyyidiki kishlarning köpinchisi iymân éytqan, allahqa rehmet éytidighan, toghra - xatani bilidighan we eqlini ishlitidighan insanlardur we shundaq bolishi kérek. Biz bu yerde allahqa tan'ghanlar yaki azghunlar jem'iyiti toghrisida sözlewatmaymiz. Uning üstige köpchilikning qarishini alsa bolidighanliqqa sahabilar hayatidin köp misallar bar.

2783.-sual:xelq we reisning qanun belgilesh salahiyet dairisi mütleq emes

dinimizda awaz bérish arqiliq özgermeydighan ishlar bar, bu mesililer awaz bérishke qoyulmaydu, chünki bu mesililer özgermes pirinsiplar bolup, bu pirinsiplar özgirip ketse, jem'iyet musulman bolmay qalidu.

Mesilen, dinning asasliri we zörür dep bilin'gen ishlar awaz bérishni qobul qilmaydu. Awaz bérish bir qanche xil köz qarashni öz ichige alidighan ijthadiy mesililerde bolidu. Mesilen, namzatlardin birini mueyyen mensepke tallashta, qatnash qanunini belgileshte, tijaret orunlirini tertipke sélishta, sanaet ishlirigha, urush ilan qilishta, baj bikitish yaki bikitmeslikte yaki dölet reisi'ning reislik mudditini belgilesh...ke oxshash ishlarda köz qarashning oxshash bolmasliqi normal mesile. Bu mesililerde köz qarash oxshash bolmisa, bu mesililer ésilip turamdu yaki keskin bir terep qilinishi kérekmu? Bir köz qarashni yene biridin küchlendürüp bir terep qilish kérekmu yaki tashlap qoyush kérekmu?

Bir köz qarashning köp awazgha érishkenliki sheriette étibargha élinidighan küchlendürgüchi we delil bolalaydu. Sheriet, eqil we rialliq logikisi: bir köz qarashni yene biridin küchlendürgüchi bolushi lazim, ixtilap yüz bergende küchlendürgüchi köp sanliqning awazi bolidu, dep qaraydu. Ikki ademning köz qarishi bir ademningkidin toghriliqqa yéqinraq bolidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem uhud urushida köp sanliqning köz qarishigha asasen uhud téghigha urush qilish üçün chiqidu, esli resullahning we katta sahabilarning köz qarishi medine shehridin chiqmay urush qilish idi. Hezriti ömer wapât bolup kétish aldida, alte kishilik kéngesh ezasi ichidin birni köp sanliq bilen tallap xelipe saylashni, nawada ular üçte - üç bolup qaysini saylashni

ayriyalmay qalsa, xelipini ularning sirtidin saylashni, eger ular kéngesh ezasining sirtidin birisini saylashqa qoshulmisa, abduraxman ewf qaysi terepte turghan bolsa shu tereptin birini saylashni wesiyet qilghan.

Meslining toghriliqini küchlendürüş üçün "gerche bir adem bolsimu bolidu, xataliq 99 adem bolsimu ret qilinidu" dégen söz talash - tartish we ixtilap qobul qilmaydighan, sheriet ochuq delil bayan qilghan mesilide bolidu, mundaq mesililer bek az... Bundaq mesililerde: "yalghuz bolsangmu heqiqette ching turghin" déyilidu.

Ochuq delil yoq, yaki bir qanche xil ihtimalliqni qobul qilidighan yaki qarshi delil téplidighan ijthadiy mesililerde, ixtilapni tügütüş üçün küchlendürgüchi amilgha muhtaj. Awaz bérish, insanlar tonup yetken we eqilliq kishler razi bolghan usuldur, musulmanlarmu bu usulgha muwapiq, sheriette buni chekleydighan delil pakit tépilmaydu, belki qollaydighan deliller tépilidu.

2784.-sual: siyasi mustebitlik millet duchar bolghan qedimiy we hazirqi xapiliqlarning birinchi sewebidur

tarixta islam ümmitige yetken xapiliqlarning birinchisi kéngesh qaidisige sel qarighanliq we "toghra xelipilik" ning "mustebid padishahliq" qa özgiip ketkenlikidur. Yeni imbiraturiye mustebidliq késili allah musulmanlarga miras qilip bergen memliketlerdin musulmanlarga yuqqan. Eslide musulmanlar buningdin ibret élishi we döletni zawalliqqa yüzlendüridighan gunah we mesiyetlerdin yiraq bolushi lazim idi.

Hazirqi yéngi dewrde islam ümmiti we islam teshwiqatigha yetken xapiliqlar hakimlarning xelqige zomigerlik qilghanliqi sewebidin boldi, islam sheriitining köp döletlerde emeldin qaldurulishi, elmaniy tüzümning yolgha qoyulishi we kishlerni gherb medeniytige mejburlash, zomigerlik, mustebitlik we xelqni ezgenlik sewebidin boldi, islam heriketlirining ochuq-ashkara zerbige uchrishi mustebitlik nizamning bésimidin bolmaqta.

Islam dinining güllinishi, keng dairide tarilishi, awazining yuquri bolushi, qolgha kelgen erkinlik arqiliq bolghan idi. Islam dewéti we islam herikitining bu dewrdiki birinchi körishi erkinlik körishiidir. Shuning üçün slamgha ixlasmen kishler buninggha dewet qilishi lazim. Chünki islam dinida höküm isim we adrislagha emes, mezmunliri we meqsetlirige bérilidu.

Hazir köpligen islam mutepekkürliri démokiratiyeni - démokiratiye ümmetning iradisigha heqiqiy wekillik qilish sherti bilen - höküm (siyaset) ning shekli, erkinlikning kipili we amanliqning éghizi qilishni telep qiliwatidu.

Hazir köpligen ereb we islam elliri belki téxi démokratiyening böshiki bolghan bezi gherb ellirimu yalghandin démokiratiye shuarini kötürwalghan. Emeliyette ularning tüzümi toxtimay jan alidighan, millet erbablirigha türme hazirlaydighan, qamchilar bilen pak bedenlerni uridighan, boyunlarni késidighan, herbiy sotqa tartidighan, herbi halet dep erkin pikir igilirini qoghlap yürüdighan, diniy erkinlikni deysende qilidighan, özige melum démokratiye erkinlikini yürüzgini bilen bashqa yat ellerde mustebidlikning höküm sürishini qollap quwwetleydighan mustebidlikning eynisidir, bundaq saxta démokratiyening kériki yoq.

Biz dewatqan démokiratiye heqiqi démokiratiyedur, démokiratiye arqiliq türmilerning qarangghuliqi yaki darning arghamchiliridin ensirimey xalighanche dewet qilalaymiz, démokiratiye shundaqla xelqqa melum miqdarda erkinlik we hörmət ata qilidu, hakimlardin hisap élish, xata yolda mangsa élip tashlash pursitini yaritip béridu.

Islam dinimiz pütün erkinlik we insan hoquqlirigha kapaletlik qilidighan mukemmel ilahiy tüzümdur. Démokratiye bolsa héchqaysi jehettin islam tüzümige sélishturghili bolmaydighan insaniy tejribe méwisidur, demokratiye islam qolgha keltüridighan utuqluqlarni toluq qolgha keltürelmisimu, u insaniy hoquq we erkinlikke melum sewiyede we miqdarda kapaletlik qilidu, bu jehettin demokratiye islamdin töwen bir mertiwide turidighan tüzümdur, shundaqtimu u mustebidlik tüzümdin nechche hesse yaxshi. Shunga biz islam bilen demokratiyedin birni tallashqa duch kelginimizde elwette islamni tallishimiz kérek, bundaq ehwalda islamni tallimay bashqa nersini tallighan kishini musulman dégili bolmaydu, emma demokratiye bilen mustebidlik yaki diktatorluqtin birini tallashqa duch kelsek choqum demokratiyeni tallishimiz kérek, bu islam usul qaidisidiki "ikki ziyanning yenggilraqini tartish" qaidisige uyghun kélidu.

2785-sual: kéngesh islamda shuar emes, perz

bezi alimlar hazirgha qeder kéngesh qilish wajib emes, qararni bildürüp qoysa bolidu, hakim meslihet salidu, lékin u parlarmint ezalirining köz qarishini élishqa mejbur emes dep qaraydu. Mundaq bolghanda kéngesh qilishning mezmuni bolmaydu, hakim meslihet sélip qoyup, parlamint ezalirining pikrini almay, bilginini qilsa, meslihet bergenlerni qandaqmu tariximizda tonulghan parlamint ezaliri dégili bolsun?! Allah qur'anda mundaq deydu: "ishta ular bilen kéngeshkin; (kéngeshkendin kéyin) bir ishqa bel baghliasang allahqa tewekkül qilghin" [ali imran sürisi 159 - ayet.]

gerche bu mesilide ikki xil köz qarash bolsimu, ümmetke mustebitlik sewebdin yetken xapiliqlar kéngesh wajib dégen köz qarashni küchlendüridu. Némila bolmisun ümmet kéngeshning pikrini élishni wajib dep qarisa, ixtilap kötürlüp kétidu, birlikke kelgen mesile sher'iy wajib bolidu. Mesilen, bu shert اساسida bir reis saylansa, uning kéngesh ezalirining pikrini chörüwéitip, özining pikri boyiche ish qilishi toghra bolmaydu, chünki wedige wapa qilish perz. Allah mundaq deydu: "siler ehde tüzüshkenliringlarda, allening ehdigé wapa qilinglar, qesiminglarni (allening namini tilgha élip) puxtilighandin kéyin buzmanglar, chünki siler alleni guwahchi qildinglar. Shühhisizki, alle qilmishinglarni bilip turidu" [nehl sürisi 91 - ayet.]

hezriti abduraxman ibni ewf hezriti elige qur'an, sünnet we undin ilgiriki ikki xelipining yoli boyiche méngishqa bey'et qilishni otturigha qoyghanda, hezriti eli özidin ilgiriki hezriti ebubekir we ömerning yolini tutumen dep wede bérishni ret qildi, ret qilishidiki seweb, hezriti elining u ikkeylenningkige oxshimaydighan shexisiy köz qarashliri bar, uning üstige waqit we sharait özgerdi. Démek, ümmet kimgé shert üstide bey'et béridiken, u kishi shertke küchining yétishiche wapa qilishi wajib bolidu. Xulasilap éytqanda islamdiki kéngesh prinsipi démokiratiyening rohigha yéqinlishidu, mundaqche qilip éytqanda: démokiratiye teshebbus qilghan kéngesh rohi islamning kéngesh rohigha yéqinlishidu.

On ikkinchi bap. islam tüzümining yette tüwrüki

2786.-sual: islam bilen demogiratiye ottursida zitliq yoq

islam dini demogiratiye bilen selishturulghanda we demogiratiyening ziddi dep süpetlen'gende ikki qetim zulum qilin'ghan bolidu. Chunki islam bilen demogiratiyeni selishturush xatadur. Islam bilen demogiratiye arisida zitliq bar degan ang, islamning siyasi tüzülmisi, jemiyyet turghuzush we dunyani güllendürüş üçün qurulush اساسini chüshünüshtiki ghuwaliqtin kilip chiqqan bolsa kérek. Islam bilen demogiratiye köp noqtilarda ittipaqlishalaydu, bezi noqtilarda zitlishidu. Demogiratiye degan اساسen höküm yaki tüzümning shekli, u ijtihahtin ibaret. Islamda ochuq delil bar orunda ijtihaht qobul qilinmaydu.

2787.-sual: islam tüzümining yette tüwrüki

1. Waliliq ümmetke mensüp: ümmet (musulman ammisi) mes'ulni tallash hoquqigha ige, ümmetning raziliqi walini tallashning shertidur. Ümmet omumi reislik sahibi, hakimni tallash yaki mensipidin élip tashlash hoquqi yalghuz ümmetke xas. Ümmet hakim üstidin nazaret qilghuchidur.

Hoquq menbesi xelipe bolmastin ümmettur, chunki xelipe din we dunya ishlinini sheriet boyiche idare qilishda wekildur. Shuning üçün xelipe hökümraniqligini ümmettin alidu, ümmetning uninggha nesihet qilish, yol körsitish we xatalashsa tüzlep qoyush hoquqi bolidu. Shundaqla mensipidin élip tashlash lazim bolsa élip tashliyalaydu.

Biz ümmetke wekil bolidighan, islam sheriitini اساسi qanun qilip mangidighan medeni hoquq toghrisida toxtiliwatimiz. Islamdiki hoquq gherb uqumidiki "ilahi wekiller dep dewa qilidighan dini hökümdarlar hoquqigha oxshimaydu." islam dinida allah we allahning resulidin bashqa héch biri bir insanning eqidisi we imanigha hökümdarliq qilalmaydu.

2. Jemiyyet mes'uldur: dinni turghuzush, dunyani güllendürüş we omumi menpeetke riaye qilish hakimlarningla mes'uliyiti bolmastin ümmetning mes'uliyitidur. Chunki qur'an kerim köpligen ayetliride ümmetke qaritip xitab qilidu: " yaxshi ishqa we teqwadarliqqa yordemleshinglar, gunahqa we zulumgha yordemleshmenglär." (maide sürisi, 2 - ayet) .

"silerning aranglarda xeyrlik ishlargha dewet qilidighan, yaxshi ishlargha buyrup, yaman ishlarni men'i qilidighan bir jamae bolsun; ene shular meqsitige érishküchilerdur." (al imran sürisi, 104- ayet) .

Bu xitab öz menpeetige segek, yaxshi ishlargha buyrush we yaman ishlardin tosush arqiliq silahat üçün barliq imkaniyitini qozghitidighan jemiyyetni yétishtürüp chiqidu. Bu mes'uliyet kocha bazarlarning yaman ishliridin tartip hakim we walilarning yaman shilirighiche jemiyyetning barliq paaliyiti we herkitini öz ichige alidu.

Jemiyyetni silah qilish we adalet bilen bashqurush perz, u imanning jupti: " mömin erler, mömin ayallar bir biri bilen dosttur, ular (kishilerni) yaxshi ishlarni qilishqa buyruydu, yaman ishlardin tosidu, namazni (toluq) ada qilidu, zakat béridu." (tewbe

sūrisi, 71- ayet) .

Yuqiriqi ochuq tekliptir we mes'uliyet teqezzasi boyiche silam jem'iyitide her bir puxra yoki kolliktipning jemiyyet yolini tūzlesh we ūmmetning bixeterlikini mudapie qilish ūlishi (hessisi) bolidu.

3. Erkinlik hemme ademning heqqi hoquqi: insanning erkinlikini yūrgūzūshi tewhid eqidisining yene bir yūzi bolsa, uning "shahadet" sōzini ēytishi yalghuz allahqa qulchiliq qilish bayani we her qandaq bir insanning hōkūmranliqidin azat bolush ilanining ornida.

Erkinlik meydanlirining muhimraqi pikir erkinlikdur: "dinda (uninggha kirishke) zorlash yoqtur, hidayet gumrahliqtin ēniq ayrildi." (beqere sūrisi, 256 ayet) .

" (i muhemmed!) [(bu) heq (qur'an) perwerdigaringlar teripidin nazil bolidu, xalighan adem iman ēyitsun, xalighan adem kapir bolsun] dēgin." (kehf sūrisi, 29 - ayet) .

" eger perwerdigaring xalisa idi, elwette, yer yūzidiki kishilarning hemmisi iman ēytatti, sen kishilarni musulman bolushqa mejburlamsen?" (yūnūs sūrisi, 99 - ayet).

Shuning ūchūn ētiqad erkinlikide silamning hōkmi qaysi bir insanni mueyyen ētiqadi seweblik siqmasliq we eqidini téngishqa urunmasliqtur. Eqidini téngish mūmkin bolmaydighan bir ish, bashqilarni eqidisi seweblik ēyiplash ret qilinidighan ishtur.

Būgūnki dewrimizdiki siyasi erkinlik silamdiki omumi اساسning bir tūridur, u bolsimu qur'an kerim we sūnnet (hedis sherif) ning keskin nesliri bilen biktilgen insanning insan bolghanliq erkinlikidir.

Étiqad erkinligi sōz erkinlikige alaqidar, islam tepekkūrda uni bir nersidin bashqisi cheklep qoyalmaydu, u bolsimu din'gha tene qilish yoki dindin chiqip kētishtur, mundaq qilghanliq dōletning omumi tūzūmini deysende qilghanliq qataridin sanilidu. Pikir bayan qilish mubah ish bolupla qalmastin, heq sōzni ilan qilishqa alaqidar bolghanda perz bolidu, heq sōzni ashkarilashtin bash tartqanliq silam sheriitide axiretning jazasigha élip baridu.

4. Kshiler arsida barawerlik: silarning dadanglar bir, hemmisi bir jandin yartilghan, insanning hemmisi ūchūn qur'an kerim milliti we irqining qandaq bolushidin qet'i nezer bikitken himaye we hōrmet bar. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem xoshlishish hej nutuqida bu mezmunni kōrsitip: "bilip qoyunglar; silarning perwerdigaringlar bir, yene shuni bilip qoyunglarki dadanglarmu birdur" dēgen. Qur'an kerimde mundaq deydu: " i insanlar! Silarni biz heqiqeten bir er, bir ayaldin, (adem bilen hewwadin baret) bir ata bir anidin yarattuq ōz ara tonushushunglar ūchūn silarni nurghun millet we uruq qilduq, heqiqeten eng teqwadar bolghanliringlar allening dergahida eng hūrmetlik hēsaplinisiler (yeni kishilarning bir biridin artuq bolushi neseb bilen emes, teqwadarliq bilen bolidu), alle heqiqeten hemmini bilgūchidur, hemmidin xewerdardur." (hojurat sūrisi, 13- ayet.)

yuqiriqi ayet insanlar arisida qaysi bir seweb bilen bolmisun perqlendūrmeslikini meqset qilidu. Emma ayet kerime isharet qilghan teqwaliq kshilarning uningda perqliq bolidighanliqini kōrsitidu. Lékin uning kishilarning hayatidiki barawerlik prinsipige tesiri bolmaydu, chūnki teqwaliq bilen bir biridin perqliq bolushning orni dunyada bolmastin axirette kishilarning arisida bolmastin allahning aldida bolidu. Barliq insanalgha sharietning qaidillirini tetbiqlashta teqwaliq perqining tesirining bolushi tesewwur qilinmaydu. Bashqiche qilip ēytqanda shariet qarar qilghan qanun aldida barawerlik

prinsipini ishiltishte tesiri bolmaydu.

5. Bashqa köz qarashtikilarningmu asasi bar: insan türi belgilen'gen, her bir insan balisigha hörmet ispatlan'ghandin tartip, bashqa köz qarashtikiler peqet insan bolghanliqi üçün himaye we qanunluq bolushta heqqini qolgha keltürgen. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem bir ölükning jinazisi üçün ornidin turghanda, sahabiler: u yehudining jinazisi dégende, resulullah sellellahu eleyhi wesellem jawab bérrip: "u jan emesmu" dégen.

Xelipe hezriti eli misirning walisi malik eshterge mektub yollighanda mundaq dégen: puxralargha köyün'gin, ulargha méhribanliq neziring bilen qarighin... Chünki ular ikki türlük: yaki séning dini qérindishing yaki séning insanliqtiki oxshishung (yeni insani qérindishing).

Qur'an kerim bir qanchilghan orunlarda kishler arisidiki ixtilapning allahning qudritining bir türi we kainattiki qanuniyiti dep ilan qilidu, allah taala hikmet üçün insanlarni türlük yaratqan: "allahning asmanlarni, zéminni yaratqanliqi, tillirlarning, renggilirlarning xilmuxil bolushi allahning (kamali qudrisini körsitidighan) alametliridur, buningda bilimlik kishiler üçün heqiqeten nurghun alametler bar." (rum sūrisi, 22 -ayet) . "eger perwerdigaring xalisa idi, pütün ademlerni elwette bir ümmet (yeni bir dinda) qilatti, ular (din toghrisida) dawamliq ixtilap qilishquchilardur, peqet perwerdigaringning rehmitige érishkenler buningdin mustesna. ALLAH ularni shuning üçün (yeni ixtilap üçün) yaratti." (hud sūrisi, 118- 119 - ayetler) .

Mana bu bashqilarning ornini küchlendürgen we silam xitabida qanun sheklini keygüzgen arqa körnüş. Shuning üçün yehudi we xiristiyanlarga nisbeten müshküle bolmighan, chünki ular"ehl kitab"dep sanilatti, ularning peyghemberliri musulmanlarningmu peyghemberliridur, ularni (peyghemberlerni) testiqdash imanning bir qismidur.

6 zulum haram, uning bilen qarshilishish perz: islam éngida zulum eng chong gunahlardin artuq bolghandin sirt allahning hoquqigha tajawuz qilghanliq we adaletning qimmitini deysende qilghanliqtur. Mana bu peyghemberlikning wezipisi. Hedis qudsida allah mundaq deydu: "bendillirim men özümge zulumni haram qildim, uni silerning aranglardimu haram qildim, shuning üçün zulum qilishmanglar."

zulumning aldini élish ilahi xitabni toghra yolgha yūzlendürüşning sewebliridur: "(alle uni), (yeni qur'anni) zalimlarni agahlandurush üçün, yaxshi ish qilghuchi möminlerge (jennet bilen) xush xewer bérish üçün nazil qildi." (ehqaf sūrisi, 12- ayet)

Silam dini zulumgha reddiye bérish üçün urush qilishni mubah qildi: " hujum qilin'ghuchilargha, zulumgha uchriqanliqliri üçün, (qarshiliq körsitishke) ruxset qilindi, alle ulargha yadrem bérishke elwette qadir." (hej sūrisi, 39 -ayet).

Silam dini zulumgha qarshi turushgha riqhbetlendürdi, zulumgha qarshi turushning qanunluq teripi bar, hedis sherifte: "jihadning ewzili zalim sultanning aldida heq söz qilishtur" dep bayan qilin'ghan.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: " kishler zalimni körüp turup uning qolini tutiwalmisa (yeni zalimni tosmisa) allah ularning hemmisige jazani omumi bérishi

yéqindur" deydu.

Démek, bu hedis sherif zulumgha sukut qilip shük turghanlarning allahning jazasigha uchraydighanliqini wede qiliwatidu. Silam dölitining sayisi astidiki zulumgha qarshi turush bashqa qaysi bir tüzümde mewjud emes, uningdin sirt u xelq küzetchilik herkitini tekitleshning kipili, musulman bu ishta peqet wijdanigha tayinidu.

7. Qanun hemmining üstide: silam dölitidiki hokümraning qanunluq bolishi u hakimning silam tüzümige emel qilishigha baghliq. Sheriet hakim we mehkumni bashqurup turidu, u her qandaq qanundin yuqiri qanun turghuzidu, shundaqla bösüp ötüş mümkin bolmaydighan qalqan tikliyeleydu.

Qanun chiqarghanda yaki xelqning menpeetini asas qilip tüzüm ornatmaqchi bolghanda qur'an kerim we hedis sherifke tayinish lazim. Qur'an kerim we hedis sherif adalet ölchimidur we jemiyetning pütün herkitini kontrol qilip turghuchidur. Mana bu siyasi tüzülmige qarita islam köz qarshining muhim belgildirur.

yigirme birinchi bölüm . Islam medeniyiti

birinchi bap. Medeniyet uqumi we alahidiliki

2788.-sual: islamdiki medeniyet uqumi

medeniyet(hezaret) tarix boyi bir milletning pikir bayliqi we unngidin kilip chiqqan ijadiyet, keshpiyat we sanaet, maddi ishlepchiqirish, edebiyat we güzel-sen'et, tüzüm we qurulma, qimmet qarash we prinsiplirida hesse qoshqanliqini ipadilesh idi.

Mutexessiserler medeniyet sözining yiltizini belgileshte birlikke kélelmidi. Ularning beziliri bu sözning tümüri mudun yeni sheher dégen söz bilen munasiwetlik bolup, ademler yashaydighan jayni körsitidu, dése, yene beziler, bu erebchidiki dan sözi bilen munasiwetlik, bu söz "din" oqumidiki boysunush, itaet qilish dégen menilerni ipadileydu, déyishidu. Bu sözning kélip chiqish menbesining qandaq bolishidin qet'iy nezer, menisi islam dölitining meydan'gha kélish jeryani bilen munasiwetlik bolup meydan'gha keldi we siyaset, itaet, boysunush qatarliq menalar bilen bolghan zich munasiwitini saqlap keldi. Peyghember eleyhissalam dewride medeniyetning ereb yérin arilidiki islam dini we uning qaide- prnsipliri bilen qoyuq alaqsisi bolghan.

2789.-sual:hazaret uqumi we uning menilri

hazaret oqumi hazirqi zaman téxinika wastilirigha yaki yawrupada ortaqliqqa irishken sen'et qarishi, maarip, ilim- pen qatarliqlargha, yeni бүгүнкү dewr yawrupa tereqqiyatining xulasisige baghlinip turup izahlinatti. Ular yawrupa jem'yitide bar bolghan barliq maddi siyaqtiki hadislerdin hazaret chüshenchisi alatti. Emma, islam ijtimaiy saheliridiki hazaret qarishi ulardin tamamen perqliq bolup, ilimning, oslubining, oqumining, shu asasta hazaritining dunyawilikige jiddi isharetlerni biretti.

Rial ehwaldin qarighanda, hazaretning menisi sheherlerde olturaqlishish, hazir bolush, shahid bolush, shahadet.. Dégendek menilerni biridu. Bu yerdiki "shahid bolush, shahadet" digen ibariler, del biz dewatqan islamdiki medeniyet uqumigha wekillik qilidighan ibariler bolup bu sözning töt xil menisi bar, bular hazaret oqumini

turghuzushta belgilik rol oynaydu.

1-shahadet- tewhid meniside bolup, allahning birlikini we ibadetning xalis allahqa qilindighanliqini testqlash. Bu islam eqidisning merkizi noqtisi bolup, shu arqiliq insanning yaratquchining körsetmilirige qanchilik boy sünüş yaki sunmasliqi ayrilidu.

2-shahadet- heq söz, toghra yoldikilerning inkasi dégen menilerni béridu. Bu ilim sahesige kirish we uni tehsil qilish wastisini belgülep biridu.

3-shahadet- allah yolida eqisidisini qoghdap qilish üçün, qorban bolush, pidakarliq körsitish dégenlerni körsitidu.

4-shahadet- bu ümmetning wezipisi dégen menide, bu heqte allah taala mundaq deydu: "shuningdek (yeni silerni islamgha hidayet qilghandek) kishilerge (yeni ötkenki ümmetlerge) shahit bolushunglar üçün we peyghemberning silerge shahit bolushi üçün, biz silerni yaxshi ümmet qilduq." (beqere sürisi 143- ayetning bir qismi.) bu yerdiki menisi dunya - axirettiki shahadet menisge isharet qilidu.

2790.-sual:insanlar paaliyitidiki hazaretning sheritliri

insanlarning tejribe we paaliyetliride töwendiki shertler hazirlinidiken, uni hazaret dep atash mumkin:

1)gheyb dunyasi, qandaq bolishidin qet'iy nezer, birer ilahliq oqumining bolishi we ularning otturidiki alaqini tengsheydighan eqide asasi bolishi kérek.

2)jem'iyette hemmige ortaqlashqan en'ene, örp- adetlerdin terkiib tapqan musteqil pikir birligi bolishi.

3)turmushtiki barliq maddi éhtiyajlarni öz ichige alidighan maddi qorulma bolishi.

4)kainat we shey'ilerning munasiwitini tengsheydighan chek - chégra qarishi bolishi.

5)bashqa insanlar bilen munasiwetni tengshesh we ular qanaet qilghudek musteqil alaqe qarishining bolushi qatarliqlarni öz ichige alidu.

2791.-sual: islamdiki hazaret uqumining öz ichige aldighan mezmun dairisi

yoqiriqlargha asasen islamdiki hazarettin tewhidni özige merkez qilghan bir nemunini alghili bolidu. Mushu mendin qarighanda islamdiki hazaret yeni medeniet uqumining mensi bir qeder keng bolup u islamdiki iman, ibadet, exlaq, aile, qanun, iqtisad, hakimiyet, muamilat, tarix, jihad qatarliq hemme sahalerge chitilidu. Yeni bularning hemmiside medeniyet bolup islam dini dunyadiki qedimdin hazirgha qeder bolghan, insanlar özliri her xil teriplep atiwilishqan her qandaq ilghar medeniyettinmu, ilgharliqta nechche hesse üstün turidu. Dimek gheyri din ehbarlirining yaratqan medeniyetliri hich qachan allah taala we uning peyghembiri muhemmed sellallahualeyhi wesellem insaniyetke ilip kelgen islam medeniyitining arqisidn yitishelmeydu.

Islam pikridiki hazaret yaki sheherlishish oqumi islam eqidisi etrapigha oyushqan bolup, islamdiki barliq paaliyetlerning chek- chigrasi, usul - layihelirige wekillik qilidu. U hergizmu gherb nemunisidikige oxshash turmush we tarixi tereqqiyat oqumlrinin shaxlan'ghan emes.

2792.-sual: hazaretning alahidiligi

hazaritimizning oqurmenler nezirini özige jelip qilidighan töwendikidek bir nechche türlüq gewdilik alahidiligi bar:

1-eqididiki mutleq birlik neziriyisi: u eqide babida mutleq birlik étiqadi اساسgha turghuzulghan bolup, insaniyet tarixidiki ne hökmide, ne padishahliqida shiriksiz, asman- zémin we uningdiki barliq nersilerning uning teserrupatida, u hemmige qadir ... Din ibaret bir ilahliq étiqadiy qarashqa chaqirghan tünji hazaret.

2- nishan we yünilishtiki insanperwerlik, nezer dairisi we risalining yershari xaraktérliki: hazaritimizning ikkinji alahidiligi, uning nishan we yünilishtiki insanperwerlik, nezer dairisi we risalisi yershari xaraktirliki bolup, u allah taalaning qur'an kerimdiki: "i insanlar! Silerni biz heqiqeten bir er, bir ayaldin, (adem bilen hewwadin baret)bir ata bir anidin yarattuq öz ara tonushushunglar üçün silerni nurghun millet we uruq qilduq, heqiqeten eng teqwadar bolghanliringlar allahning dergahida eng hörmetlik hésaplinisiler (yeni kishilerning bir-biridin artuq bolushi neseb bilen emes, teqwadarliq bilen bolidu)" [hujrat sürisi, 13- ayet.] dégen ayiti arqiliq wetini, turmush sewiyesi we irqining qandaq bolishidin qet'iy nezer, insanlarning türü we kélip chiqishining bir ikenlikini élan qildi. Qur'an kerim heqiqet we karamet babida, yer shari xaraktérlik insanlarning birlik we barawerlikini élan qilghan chaghda, islamning hazariti uning fethi bayraqliri üstide lepildigen barliq millet we xelqlarning danaliqlirini tertipke salidighan bir en'güshterge aylandurdi. Shungimu her bir hazaret tipi yaki shekli, oxshimighan xelq we kishilerdin yitiship chiqqan danishmenliridin orta q pexirlineleydu.

3- exlaqiy pirinsiplarning qanuniy we ijraiye ishlerida étibargha élinishi: hazaritimizning üçinchi alahidiligi uning exlaqiy pirinsiplarni barliq tüzümliri, oxshimighan paaliyet noqtilirida birinji orun'gha qoyishi bilen gewdilinidu. U, bu prinsiplargha hergiz sel qarimidi, uni meyli dölet, jamaet yaki xususiylarning menpeetige boy sundurmidi. Aile, iqtisad, tinchliq, urush, hoquq, ilim we höküm qatarliq saheler boyiche exlaqiy prinsiplargha qanun we uni ijra qilishda dawamlıq étibar bilen qarap keldi. U bu xususiyiti bilen ghaye we meqsette meyli qedimki yaki yéngi hazaretler yétishelmigen yüksekliklerge yétishti. Shuning bilen islam hazariti dunya miqyasidiki hazaretler arisda insaniyetke bext chillash bilen untulghusiz izlarni qaldurup, ularni heyrette qaldurdi.

4- islam hazariti ilimde eng semimiy menbege ishinidighan, étiqadta eng saghlam prinsiplargha tayinidighan hazarettur: u, bu xususiyiti bilen eqilgimu, qelbgimu xitab qildi. Oxshash waqitta hisiyatnimu, tepekkurnimu qozghatti. Islam hazaritidiki bu xil alahidilikke tarixta héchqandaq hazaret ége bolup baqqan emes.

5- heyran qalarliq derijidiki diniy kengchilik: axirida bayan qilidighinimiz hazaritimizning din اساسgha qorulghan hazaretler téxighiche uchiritip baqmighan sewiyidiki diniy kengchilik we yol qoyush alahidikidur. Din yaki ilahqa ishenmeydighan kishilerning barliq dinlarga oxshash baha birishi heyran qalarliq ish emes, emma, özi étiqad qilidighan dinini heq, eqidisini eng saghlam, eng toghra eqide dep ishinidighan adamlarning qoligha qilich élip, sheherlerni fethi qilip, u yerge hakim bolup bolghandin kéyinmu, imanini ezizleshni, étiqadini qedirleshni onutmighan, adalet qarishidin

yaltaymighan ademler topidin heyran bolmay mumkinmu? Halbuki, mushundaq ghelite ademler tarixta mewjud bolghan. Özining qaide- pirinsiplirini din asasigha turghuzghan hazaretning mewjud bolishi we uning yol qoyush, adalet, rehmet we insanperwerlikli bilen izchil dawamlishishi heqiqeten heyran qalarliq ish. Tarixta bir din asasida shekillinip, barliq dinlarga ortaq hazaret mepkürisi yaritalighan bu hazaretimizning tarixniki ornini bilishimizla bizning uni yéterlik derijide qedirlishimizge erziydu.

2793.-sual: medeniyetning amilliri

medeniyet 4 amildin terkip tapidu: "iqtisadi menbeler, siyasi tüzümler, exlaqi öp-adetler, ilim-pen we sen'ettin ibaret"...

2794.-sual: milletlarning yiqilish yaki ornidin turushidiki sewep amilliri

qur'an kerim köpligen ayetliride milletlarning ornidin turushi yaki yiqilishining ehmiyetsiz we sewebsiz bolmaydighanliqini eskertip ötidu, milletler özgermes qanuniyet we amillargha asasen ornidin turidu yaki yiqilidu. Bu amillarning muhimliri töwendikiche:

1. Ang yaki pikir: oyghunush amillirining bek muhimliridin birsi milletlarning wujudiyet (mewjudluq), kainat, insan we hayatliq heqiqitige qarita tesewwurini shekillendürüp bérighan angdur. Bu ang omumi pelsepe teb'iyitide we xususi dini teb'iyitide millet we xelqlarning arqida qélish yaki tereqqi qilish aqiwitini belgilügüchidur. Mana bu mesile mewjudluq, kainat, insan we hayatliq tesewwuri sahesini belgilesh arqiliq bolidu.

2.insan: insan hezaretning nishani we wastisi. U medeniyetning orni we kötürgüchisi, shuning üçün insanning salamatliki, telim-terbiye ishliri, turmush ehwalini yaxshilap, uning asaliq hoquqini hürmet qilib qiyinchiliqlirini hel qilishqa köngül bölüp insan'gha tayanmaydighan hezaretning mewjud bolishini xiyal qilghili bolmaydu.

Silam eqidisi bolsa insanni özgertish herkitining asasi we yadrosi qildi, uninggha özgertish xizmitini tapshurdi, uni bu zéminda xelipilikini emelge ashurush, hezaret yaratish we zéminni güllendürüş üçün zémín qorsiqidiki bayliqlarni chiqirishqa tekliq qildi. Islam hezaritining insan'gha qarita köz qarishi tuyghusi we nishanining insanliqi, wezipisining xelq'araliqida körünidu. Chünki islam- millet, reng yaki irq ayrimastin-kishlerge bir ölchem bilen qaraydu.

3.bilim-meripet: musulmanlar hezaret yétekchilikini qayta eslige keltürüshi üçün ilim-pen bilen qorallanmay amal yoq.

4.pikri ijtehad: hezaret yétekchilikini rialliqqa ashurush üçün ijtehad nezirini qatmalliq we turalghuluqtin azat qilish, pikri(ang) heriket dairisini kéngeytish lazim.

5.waqit: hezaret waqittin yaxshi paydilinish we uni yaxshi idare qilish arqiliq tiklinidu. Chünki waqitni idare qilish hikmetning jümlisidin. Mutepekkür ibni qeyyim waqittin paydilinishni tonushturup: "u qilishqa tégishlik nersilerni, qilishqa tégishlik waqitta qilish" deydu. Waqittin yaxshi paydilinish üçün: pilanliq ish qilish, retlik ish qilish, körsetme bérish, küzitish we qarar élish lazim bolidu.

2795.-sual: hezaret qurulmisi üçün zörür bolghan bilimler

* hazirqi sharaitni yaxshi bilish: chünki sharaitni kontrol qiliwalghan hazirqi hezaretler köp maddi bayliqqa ige bolghini bilen chong derjide rohi boshluqqa düch kelmekte. Bu rohi boshluq insanning insanliqini eslige keltürüşhi we insanning xususiyetlerini yuqiri kötirishi üçün telep qiliniwatqan lazimliq nersini teqdim qilishi üçün musulmanlardin hezaretning munasip kirish éghizini bilishini telep qilidu. Chünki bu hezaretning heqiqi ölchimi.

* türlük meripet penliride ixtisas igirini yétüshtürüş.

* neps we jemiyetlerdiki allahning qanunlirini yaxshi bilish.

2796.-sual: hezaretning paydisi

kim milletlarning güllinishi we yiqilishtiki allahning qanuniyatini bilse we bu bilim اساسida emel qilsa muweppeqiyet tapidu. Kim bu qanuniyetlerni zaya qiliwetse we bu qaidilerge sel qarisa chéchilip tügeydu we yoqilidu. Bu sahede büyük hesse qoshidighan amillarning muhimliri:

1.mustebidlikke qarishi adil bolush: hezaret adilliq bilen tiklinidu. Shuning üçün qur'an kerimning ayetliri adalet we adilliqqa righbetlendürüdi. Adalet peyghemberlerni ewetishtiki اساسliq ghaye. "biz heqiqeten peyghemberlirimizni roshen möjiziler bilen ewettuq we ular bilen bille, insanlar adaletni berpa qilsun dep, kitabni, qanunni chüshürduq. Tömürni yarattuq, (tömürdin urush qoralliri yasilidighanliqi üçün) tömür küch - quwwetni öz ichige alghan, tömürde insanlar üçün nurghun menpeetler bar, allah allahni körmey turup (qorallarni ishlitip) allahqa we peyghemberlirige yardem bergenlerni bilish (melum qilish) üçün (tömürni yaratti), allah heqiqeten küchlüktür, ghalibtur " [hedid sürisi, 25-ayet.]

islam mutepekküri ibni teymiye mundaq dégen: "dunya adalet we kufri bilen turidu, zulum we islam bilen turmaydu. Allah adil döletke-gerche kafir bolsimu- yardem biridu, zalim döletni-gerche musulman bolsimu- weyran qilip tashlaydu". Jemiyetshunas ibni xeldun "muqeddime" namiliq kitawida: "zulum hezaretni pachaqlap tashlaydighan amildir." deydu we bu heqte kengri toxtilidu.

2.bölgünchilik we inaqisqliqqa qarshi bir ang etrapigha uyushush we birlishish: tarix qaysi bir hezaret bolsun bir anggha ishen'gen bir top kishlarning küchi bilen tiklen'genlikige guwah. Bu ang tereqqiyat yolida özi dewet qiliwatqan nersige jiddi heriket qilish choghini ulghaytqan. Shundaqla, bölgünchilik we ittipaqisizliq amilliri heriketke kilip, kéngesh bilen ish qilish yoqilip, mustebidlik küchiyip we xelqler xorlan'ghanda qaysi bir hezaretning yeksan bolidighanliqigha tarix guwah .

3.qalaymiqanchiliqqa qarshi mes'uliyetchan bolush: hezaret tiklesh üçün jemiyettiki her bir kishi rolini bilishi we mejburiyatini aktip qurulma arqiliq toluq ada qilishi lazim. Bu mesile texessuqa bölün'gen we türlük sahelerni اساس qilghan, lékin omumi we axirqi ghayilerde birlashken bolishi lazim. Mes'uliyetchan bolush nachar sharait bilen arzu qiliniwatqan sharait arsidiki arliqni yéqinlashturidu.

4. Pasatchiliqqa qarishi islahat élip bérish: qur'an kerim köpligen milletlarning zawal

tépishi we weyran bolush sewebini ijtimai, iqtisadi we siyasi hayat saheliride pasatchiliqning köpiyip ketkenlikidin dep bayan qilidu. Mesilen:

* pahishe we exlaqsizliqning ewj élishi: "benu israilgha oxshash yaman ishlarni ashkara qilish, uningdin cheklenmeslik:((ular özleri qilghan yaman ishlardin bir-birini tosmaytti" [maide sürisi, 79-ayet.]

* allahning nimetlirige tuzkorloq qilish, belki allahning nimetlirini yaman ishlarda ishlitish: "uning ahalisi) allening németlirige kufriqlik qildi, alle ulargha qilmishliri tüpeylidin achliqning we qorqunchning elimini tétitti." [nehl sürisi, 112-ayet.]

*israpxorloq: "biz nurghun sheherni halak qilduq, ularning ahalisi keyip-sapaliq turmush köchüretti" [qeses sürisi, 58-ayet.]

bu jinayetlerdin her birisi allahning jazasini tizlitishqa yéterlik. Eger yuqiriqi jinayetlerning hemmisi bir millette toluq tépiliq qalsa aqiwitini tesewwur qilmaq tes!

2797.-sual: türlük hezaretler arsidiki ortaqlar

hezaretler türlük bolishigha qarimay bir qanche asasta ortaqlashidu:

*"yaratquchigha ishinish" tiki ortaqlar: hezaretlerning hemmisi- allahning barliqini inkar qilidighan az sandiki maddizmligni hésabqa almighanda- yaratquchining barliqigha ishinidu. Bu ortaqlar her bir hezaretning bu wujudiyetni yaratquchigha qarita tesewwuridiki oxshashmasliqning bolishidin tosmaydu. Mesilen, jahiliyetning buddist tesewwuri yaratquchining barliqini inkar qilmidi... Belki allahqa bashqa mexluqlarni shérik keltürdi.

*" hezaretning insanliqi" diki ortaqlar: yeni hezaretning hemmisi insanning medenileshken we muqimlashqan waqtidiki sanaiti we ijadiyiti... Bu heqiqette hezaretlerning hemmisi ortaqlashidu...lékin pelsepilerning insanning kainattiki ornini tesewwur qilishi bir hezaretin yene bir hezaretke oxshashmaydu.

*"din'gha muhtajliq" tiki ortaqlar: insani hezaretlerning hemmisi dinni qobul qilishta ortaqlashidu... Hettaki atizémliship ketken we maddini ilahning ornigha chühürgenlermu maddizm pelsepisige eqide we din ornida qaraydu! Lékin hezaretler din menbesige bolghan köz qarshida perqilinip turidu...

*"seweb qanunigha ishinish" tiki ortaqlar: hezaretlerning hemmisi seweb qanunigha ishinishte ortaqlar bolsa, ularning prinsipliri we pelsepiliri bu seweblerning menbeside we seweb qanunida perqilinip turidu. Mesilen maddi hezaretlerning hemmisi "sewebler" ni maddi seweblerge qayturidu. Emma seweb menbesige qarita silam köz qarishi seweblerning barliqigha, seweb qanunigha we bu seweblerning mexluq ikenlikige ishinidu.

Ikkinchi bap . Insaniyet islam medeniyitige muhtaj

2798.-sual: insaniyet medeniyitini peqet islamlar qutquzalaydu

alem bir qanchilighan orunlarda, xilmu - xil zamanlarda bir qanche medeniyetlerni

béshidin kechürdi. Bu medeniyetlarning bezisi bir mezigil güllünüp gumran boldi. Bezisi bir ikki esir dewr sürdi, yene bezilliri bir qanche esir dewr sürdi. Biraq alem бүгүнкидек medeniyetni körüp baqmidi. Bu medeniyetning dairisi kéngiyip, yer sharining sherqi-gherbi, sheher we yéza qishlaqlargha qeder tesir körsetti. Shundaqla bu medeniyet insaniyetke kengtasha turmush kechürüş amillirini hazirlap berdi. Hayatning bu xil shekilde güllünüshi insaniyetning chüshigimu kirip baqmighan idi. Mushundaq imkanियet we yoquri iqtidar bolsimu, bu medeniyet allahning insanda yaratqan teb'itige riaye qilmdi. Insaniyetning shexsi xususiyetlirini muhapizet qilalmidi. Insanning kelgüsi we aqiwétige pisenit qilip qoymidi. Medeniyet bayriqi we tereqqiyati insan'gha nisbeten xeterlik bir nersige aylandi.

Allahdin bihajat bolush, allahni hakimiyet ornidin yiraqlashturush, -xuddi bu alemni yaritip qoyghandek- xalighanche ish élip bérsh bu medeniyetning idyisidir. Shundaqla bu medeniyet maddi eshyalarning qedir qimmitini kütürdi, meniwi bolghan nersining qedir qimmitini chüshürwetti. Köp tawar ishlepchiqirish we shehwet, hawayi - hewes türilirini köpeytishni tereqqiyat dep sanidi. Shu seweptin bu medeniyetning gerche jismi chong bolsimu rohi qoruldi. Otining tesiri bolsimu nuri öchti. Shu seweptin bu medeniyet dinsiz dunya, imansiz ilm -pen, rohsiz heykel bolup qaldi. Bu medeniyetkimu ilgiriki medeniyetke yetken bala qazaning yétip qélish xewpi ilm -pen, mutepekkür, edebiyat, siyaset igliridin ixlasmén bolghanlarni ensiretti. Shuning üçün ular agahlandurush qongghurqini chélishqa bashlidi.

Biz musulmanlarmu bu medeniyetning weyrán bolup kitishidin ensireymiz, chünki bu medeniyette insaniyet paydilinalaydighan yaxshiliq terepliri bar. Shundaqla barliq insanlarga xeter bolidighan yamanliq tereplirimu bar. Biz uning yaxshiliq terepliridin paydiliniپ, yamanliq terepliridin saqlinip qalsaq bolidu. Bundaq bir muhitning barliqqa kilishi, musulmanlar alemge teqdim qilidighan islam medeniyiti arqiliqla rialliqqa aylinidu. Islam medeniyiti ortahalliq, tengpungliq we mukemmellik bilen alahide bolghan xudakoy, insanperwer we exlaq medeniytidur. Bu medeniyet insanning zéminni güllendürüşhi, allahning yer sharidiki xelipisi bolushi we allahqa ibadet qilishi üçün, menpeetlik ilm -pen, sadiq iman, yaxshi ish - heriket, heqiqet we adaletni janlandurush arqiliq qolayliق purset yaritip béridu.

Biz hazirqi zaman medeniyitini örüp tashlashni xalimaymiz. Chünki bu hemmimizning béshigha örülidu. Biz u medeniyetni himaye qilip qélishni we u medeniyetke- insaniyetke tehdit séliwatqan gherq qilghuchi zor dolqunlardin- saqlinish yelkinini teqdim qilishni irade qilimiz. Biz musulmanlar buning birdin -bir charisigha ige, u bolsimu islam dinidir. Allah pütün peyghemberlerni shu din bilen ewetken, barliq kitaplarni shu din bilen chüshürgen we barliq insaniyetke hayat pirinispi qilip shu dinni tallighan. Biraq bizning üstimizdiki birdin -bir shert, dinimizni yaxshi chüshineyli, emel qilayli we emeliyet arqiliq nemune sheklide teqdim qilayli. Shu waqtida allah irade qilghandek, " shuningdek(yeni silerni islamgha hidayet qilghandek) kishlerge shahit bolushunglar üçün biz silerni yaxshi ümmet qilduq" (süre -beqere- 143 -ayet) dégen ümmet bolalaymiz.

Insanlar xatirjemlik we bext saadetni islam risalisidin bashqa yerde tapalmaydu.

Islam medeniyet risalisi insan'gha iman ata qilidu, ilim pendin mehrum qilmaydu, axiret bilen baghlaydu, dunyadin mehrum qoymaydu. Asman bilen tutashturidu, yer sharidin mehrum qoymaydu. Bu medeniyetni u risalige heqiqi ésilip mangidighan, ilim, emel, pikir, destur, exlaq we istil jehette mukemmel tetbiq qilidighan ümmet teqdim qilsa, bu risale ünüm béridu, ulughwar ghayiliri rialliqqa aylinidu. Shuning üçün islam ümmitining bu islam medeniyet risalisige bolghan ihtiyaji bashqa ellerge qarighanda bek jiddirraq, bashqilardin heqliqraq. Bu risale islam ümmitini insaniyetke guwahchilik ornida bolalaydighan we ulargha ustazliq maqamida turalaydighan izzetlik we shereplik ümmet qilip chiqalaydu. Islam medeniyet risalisning özila ümmet qiyinchiliqlirini hel qilishqa we dunyada özining rolini toluq jari qilish üçün oyghutush herkiti élip bérishqa qadirdur.

2799.-sual: medeniyetning jismi we rohi

her qandaq medeniyetning- tamamen insan'gha oxshash- jismi we rohi bolidu. Medeniyetning jismi katta binalar, zawut -karxanilar, her xil üsküne- saymanlar we turmushni béytip bérighan maddi ijadiyetlerde körünidu. Emma medeniyetning rohi insanlarning, xelq ammisining istilida, öz - ara alaqa ishlirida, ularning din, hayatliq, kainat, insan, shexis, jem'iyetke bolghan köz qarshida mujessemlishidighan bir bölük eqide, chüshenche, qimmatler, edep- exlaq we örp- adetlerde ipadilidu.

2800.-sual: hazirqi zaman medeniyetning rohi

insaniyet tarixi béshidin kechürgen chong medeniyetlarning madda we rohqa bolghan pozitsysi birdek emes. U medeniyetlarning ichide peqetla maddi terpi bésip ketkenliri we rohi terpi bésip ketkenliri shundaqla tengpungliq kontirol qilip turghini bar.

Bügünki dunyani igelligen medeniyet "gherb medeniyetidir" bu medeniyetning, insaniyetning erkinlikini hörmetlesh- xususen öz wetini ichide- insanning iqtidarini jari qildurush tereptin köz yumghili bolmaydighan artuqchilighi bar. Bu medeniyetning artuqchilighi bilen insaniyet "tebiat" ni öz menpeeti üçün boysunduralidi. Atumni öz menpeeti üçün partilitalidi. Hawa boshluqida qushlardek uchup, déngizda béliqtek chöküp, alem boshluqigha örlep ay sharigha qedem basalidi. Shundaqla insanning waqti we zihni küchini tijep bérighan " kompiyotér" din ibaret ali üskünini yasap chiqalidi. Insan yuqirqi ishlarning hemmisini ilim -penning peziliti bilen qilalidi. Insan ilim - penning qanuniyetlirini keship qilip, uni yaxshi idare qilish, ajayip shekilde retlesh, qattiq kontrol qilish ishlirida misli körülmigen tereqqiyatlarga érishti.

Ilim - pen arqiliq adettiki bir insan ilgirki esirlarning padishahliri heset qilip qalghidek derjide kengtasha turmushta yashiyalidi. Ilgiriki padishahlar issiqning dehshitige we soghaqning qattiqliqigha hawa tengshep bérighan üsküne - saymanlarni, kichik konupkilargha birla bésish bilen tengla herketlinidighan yaki toxtaydighan aptumatik üskünlerge érsheilmigen idi. Mana mushundaq büyük maddi ijadiyetler barliqqa kelgen bolsimu, бүгүнкү rialliq, bu medeniyet shu kishlerge arzu qiliniwatqan bext saadetni yaki umid qiliniwatqan xatirjemlikni teyyarlap bérelmigenlikini, bu medeniyetning jésmi pildek bolsimu quwwiti chashqandekla ikenlikini tonup yetmekte. Shundaq..... Hazirqi medeniyetning rohi "menpeetperes

maddi terep" ge ichkirlep kirip ketken, maddi terep gherb medeniyetning rohi pelsepining asasi hésaplinidu.

2801.-sual: iman medeniyetning qutquzghuchisi

insanning dunyagha kilishi, bu dunyadiki ghayisi, zémindiki wezipisi, kainat we hayat bilen, kainat we hayatliqni yaratquchi bilen bolghan alaqisini belgilesh üçün eqil we ilimdin bashqa meripet menbesi lazim. Bu meripet menbesi ilahiy wehyidin bashqa nerse emes. Uni iman keltürüshtin bashqa yol bilen alghili bolmaydu. Xilmu -xil dewrilerde insanlar buninggha urunup baqqan bolsimu saghlam netijige yitelmigen. Saghlam wehyige tayan'ghan imanning özi birdin bir ishenchilik.

Iman chong wujudiyet mesillirini sherhilep bireleydu, insanni ezeli bolghan chong wujudiyetke baghliyalaydu, iman insanning hayatigha tebiet, ghaye we wezipe belgilep biridu. Iman shundaqla ilimni burulup kitishtin saqlaydu, uni yaman yollargha ishletishtin tosap qalidu. Islam medeniyetning sayisi astida imanning körsetmisi bilen turghan ilim - pen parlaq medeniyet tikliyeleydu we güllendüridu, insanlarning xizmiti we ularni bextlik qilish üçün ishleydu.

Yawrupadiki ilim - chirkaw bilen bolghan uzun tarixi ziddiyetning sharaiti tüpeylidin-allahning hidayitidin yiraq, iman bilen alaqisi üzük turghanliqi üçün, uning netijisde her waqt insaniyetke tehdit séliwatqan ximiylik, biologiylik qurallar, qirghuchi we weyran qilghuchi qurallar peyda boldi.

Islamning achquchi ilim we chüshenche bolghan bolsa, islamning jewhiri imandur, imanning jewheri tewhiddur.

" biz qiyin hayat müshküllirimizni ilim - meripetning tereqqi qilishi bilen hel qilip bolalmaymiz, bext - saadetni yalghuzla ilim - meripet yoli arqiliq qolgha keltürelmeymiz. Ilim - penning tereqqi qilshining menisi ishlarning qalaymiqanlishishning köpiyishidur, bu ilimlar hayatning ochuq heqiqetliri bayriqi astida birleshtürülmise, u chaghda bu ilimlar, uni ijat qilip chiqqan eqillerni azat qilalmaydu. Belki eqillarning weyran bolushigha bashlap baridu. Birleshtürüsh mesilisi choqum iman yoli arqiliq bolushi lazim". Asman- zéminda körüliwatqan bu ijadiyetler, hemme nersini puxta qilghan allahning yartishidin kelgen. Allah qur'anda: "perwerdigarimiz shundaq zatturki, hemme nersige (özige munasip) shekil ata qildi, andin ulargha yashash yollirini, paydilinidighan nersilerni körsetti" deydu. (süre - taha- 50 - ayet). Biz möminler mushundaq ishinimiz. Peyda bolushi, usuli, ijadiyiti mana mushundaq bolghan ilim - penning insaniyetning bexit saaditi üçün sewep bolushi we insaniyet düch kéliwatqan bextsizliktin insaniyetni qutquzghuchi rolini élishini tesewwur qilghili bolmaydu. Belki bu ilim-pen - ularning pishxologiyeye alimliri éyitqandek- ularning bextsiz bolup qilish we meniweýtining quruq bolushidiki seweplarning jümlisidindur.

2802.-sual: pelsepining insaniyetni bextlik qilishtin ajizliqi

tebli -pen we matimatka, bu dewrimizde shunchiwala tereqqi qilghan bolsimu insaniyetni bextsizliktin qutquzup qalalmidi. Pelsepe -özining xilmu - xil köz qarashliri, oxshashmighan yönishliri bilen- hazirqi insaniyetni - xususen maddi meydanlarda yoquri pellige yetken gherb ellirini- qarangghuluq déngizida gheriq bolup kitishtin

qutquzush kimisi bolushqa qadir bolalamdu?

Insanlarning eqli "ilah" mesiliside birdek bolmighinidek, insanning mesilisidimu birdek bolmidi. Insan dégen néme u? U menggülük rohmu yaki yoqaydighan maddimu? Asmandin chüshken nurmu yaki zémindin peyda bolghan topimu? Perishte süpet mexluqmu yaki qimmiti yoq haywanmu? Tepekkur qilish, oylash salahiyitige ige eqilmu yaki ixtiyarsiz shehwetmu? Özgirishchan nersimu yaki özgermeydighan nersimu? Shexsiyetchimü yaki bashqimu? Yekke mexluqmu yaki amma bilen bille yashaydighan ijtimai mexluqmu? Terbiye ünüm bérighan mexluqmu yaki ünüm bermeydighan mexluqmu? Büyük meqsetler üçün yartilghan isil mexluqmu yaki térighuchisiz peyda bolup qalghan qurughluqning ösümlükimu? Insanning heqiqiti zadi néme? U yaratquchisiz yartildimu yaki uni mueyyen yaratquchi yarattimu? Qaysi meqsetler üçün yartildi? Néme üçün yashaydu? Hayattiki wezipisi néme? Ölüp ketkendin kéyin aqiwéti qandaq bolidu? Dégen suallargha her esirdiki, xilmu - xil rayunlardiki, oxshashmighan yónilishlardiki pikir we pelsepe erbablirining bergen jawabi xilmu-xil bolmaqta. Gherb elliri bilen sherq ellirining, ongchilar bilen solchilarning köz qarishi birdek emes. Köpinche pelsepege chongqurlighanlar özi izdiniwatqan mesilide qattiq heyran bolushmaqta.

Shuning üçün insan her türlük yollarda we ishlar astin- üstün bolup ketkende toghra yolgha bashlaydighan eqil nuridin küchlük bolghan bashqa bir nurgha muhtaj bolidu, u nur bolsimu wehyi nuridur.

Pelsepe tarixchiliri bir qanchilighan peylasoplarning birisi ispatlap chiqqan nersini yene birsining inkar qilwatqanliqi, birsining rohani yene birsining maddizimchi, buning aqilane yene birsining hésyatchi, birsining xiyali yene birsining emeliyetchi ikenlikini közdin köchürüp chiqqandin kiyin, pelsepidin qolgha kelgen netije néme? Dep sorashti, emeliyette nöldin bashqa nerse emes!.

Bu ehwal közge körün'gen pelsepe ustazlirining birisi, ezher unwiristining sheyxi (reisi) pirofissor "abduhemid mehmud" ochuq halette - pelsepining bir birsige zitliqi, netijisining oxshashmasliqini körgendin kiyin- : " pelsepining éniq pikri yoq, chünki u bir nersini qarar qilsa uning bilen birge eksinimu qarar qilidu. Bir-birsige zit bolghan her ikki xil pikrni qollaydighan, uning toghirliqigha delil ispatlap chiqidighan pelsepichilermu bar. Insan bu zit nersilerdin qandaqmu bir netijige érishsun?. Emeliyette pelsepe teshnaliqni qanduralmaydu, pelsepe déngizini üzüp chiqqan kishi téximu heyranliqqa chöküp chiqidu. " deydu.

2803.-sual: dindin bashqisi insaniyetni qutulduralmaydu

insan her qanche tereqqi qilghan bolsimu, dinsiz, imansiz we asmandin chüshidighan wehyisiz yashiyalmaydiken dégen köz qarash gherb ellirining nezride emeli heqiqetke aylandi. Din kainatning barliqqa kélish siri, hayatning jewhiri, alemning rohidur. U insan'gha siritqi tereptin téngilip qalidighan nerse emes. Belki insanning teb'itide bar nersidur. Insan dinini, imanini yoqatsa özini, eslini, ötmüshi we kelgüsini yoqtidu. Ötmüshi we kelgüsi yoq insan qandaq yashaydu?. Dinsiz we imansiz insan, qarangghu kichilerde nursiz méngiwatqan, chöllerde yol bashlghuchisiz qedem bésiwatqan, okyanlarda kompassiz kétip barghan yoluchigha oxshaydu. Din insanning

sirtidin téngilidighan nerse bolmastin, uning teb'itidin étilip chiqqan nersidur. Hayat-dinsiz- tebiyet bilen qarshilship qalidu.

Köpligen meshhur alimlar, eqlanilar insan hayati üçün, yekke yaki jem'iyet sheklide bolsun, dinning zörürlükini tekitlimekte. Insan xatirjemklikke érship bextlik bolush, jem'iyetning alaqisi öz - ara küchüyüp tereqqi qilishi üçün din'gha ishinishke muhtaj bolidu. Dinlar insan'gha; insan ijtimai hasharet emes belki hörmetlik, iradilik we eqilliq mexluq dep telim berdi. Türlük id'ologiyeler bu heqiqetni untulduralmaydu. Chünki bu id'ologiyeler; dinlar insan'gha ata qilghan rohi erkinlikni bérelmeydu. Din insan üçün hayatliqtur, insaniyet hayatining jewhiri, u dillarni xatirjem qilidighan nuri. Insan dindin bihajet bolalmaydu. Türlük id'ologiyeler dinning ornini basalmaydu, chünki id'ologiyeler öz - ara muhebbet we hemkarliq ornigha mutiessiplik we bir - birini yaman körüşni keltürüp chiqiridu, u nan bérelishi mümkin, biraq rohi xatirjemlik we rohi erkinlik ata qilalmaydu.

2804.-sual: xiristian dinining qutquzush rolini élishtin ajizliqi

insan bu dewrimizde qarangghuluq déngizida gherq bolup kétishtin qutulush üçün din'gha muhtaj bolsa, ikkilinish, qaymuqush we heyranliq ichide azap chikiwatqan insaniyetni qutquzush rolini qaysi din öz üstige alalaydu? Xiristian dini bu rolni oyniyalamdu? Bügünki dunyadiki xiristian dini - xususen gherbte- gherb medeniyetining hökümraniq astida ikkilinish we umidsizlinishke düch kéliwatqan insaniyetni qutquzush rolini alalmaydu we telep qiliniwatqan insanni yétishtürüp chiqalmaydu. Buning sewepliri töwendikiche:

birinchi: xiristian dini nemunilik shekli bilen medeniyet risalitini öz ichige alghan din emes. U din hayatqa ehmiyet bérip ketmeydu, eqilni asas qilmaydu, ilim - meripetke teshwiq qilmaydu, insan teb'iyitige telpünmeydu.

Ikkinchi: xiristian dinining mörisi alimlar, mutepekkürlerning qanliri bilen milin'ghan dehshetlik qarangghu tarix bilen éghir. Bu tarixni eslesh bilen tengla bedenler qorulup, kichik ballar qérip kétidu. Chirkaw bu tarixida pikрге qarshi qatmalliq bilen, ilim - pen'ge qarshi xurapatliq bilen, erkinlikke qarshi mustebitlik bilen, nurgha qarshi qarangghuluq bilen, xelq ammisigha qarshi padishahlar bilen bir meydanda turdi. Tarix isidin chiqirwetmigidek derjide insani qushxanilarni barliqqa keltürdi. Tarix teptish mehkimlirini we teptish mehkimlirining keshpiyatchi, ijadiyetchi we ilim - meripetlik kishler heqqide élip barghan jinayi qilmshlirini untup qalarmu?! Mushu nuqtildin élip éyitqanda xiristian dini insaniyetni qutquzush rolini élip baralmaydu.

Üchinchi: xiristian dini poplardin ayrilalmaydu, xiristian dinining nopuzi, kishlarning wijdanigha hökümr boluwalghan bu kishilarning nopuzidin kilidu. Bu poplar özilirini rehmet derwazilirining achquchini tutquchilar, asman bilen zéminni tutashturup turidighan halqa we allah bilen bende arsidiki wastini igelligüchiler dep oylashidu. Zalim padishahlarning zulmidin qutulush üçün nurghun bedel töligen insanyiet, yene bir qétim din kishlirining (poplar) mustebitlik esirge chüshüp qélishigha teyyar emes.

Tötinichi: xiristian dinidiki köpilgen din kishliri, gherb medeniyetidiki maddizim we exlaqsiz éqimning aldida meghlubiyetke uchirdi. Ular he r xil hawayi heweslerning keynidin egiship méngishti. Kishlarning hawayi- hewesi yolida méngishni durus qilip

berdi. Pawrupa, amrika chirkawlririda din kishlirining arsida erlarning oxshash jinsiliqlar bilen, ayallarning oxshash jinsiliqlar bilen toy qilghanliqini hés qilish ejeb linerlik ish emes.

Beshinchi: tekshürüshlarning körsetmisige asalan'ghanda, yawrupa we amrikidiki xiristianlarning köpinchisi isim, miras yaki jughrapiyilik katgoriye bilen xiristian sanilidu. Emeliyette bular xiristian dinidikiler emes. Chünki bular xiristian dinini eqide we istil asasida qollanmaydu. Ularning birsidin eqidisi toghrisida sorap baqsingiz; " men bu ishni oylap baqmaptikenmen, bu ish manga alaqisiz" dep jawap béridu. Bular ilah, peyghember, axiret, jennet, dozax dégen mesililer heqqide oylunup yürmeydu. Bular halal we haramni perq etmeydu, bularning asasiq köngül böldighini dunya hayatining nex lezziti we menpeetidin ibaret xalas. Chünki bular qiyamet künige ishinip ketmeydu. Shuning üçün yawrupa we amrikidiki xiristianlarning chirkawlririni sétishqa bashlighanliqini köreleymiz. Chünki u orunlarga héchqandaq ihtiyaj qalmidi. Musulmanlar sétiw ilip, u orunlarni meschitlerge aylandurmaqta.

Altinchi: gherb medeniyтини köpligen kishler xiristian dinining medeniyiti dep qaraydu. Uni eysa eleyhéssalamgha taqashqa urunidu. Gherb medeniyti eysa eleyhéssalamning medeniyiti emes, dejjalning medeniytidur, chünki dejjal qarighu, bu medeniyetmu qarighu medeniyettin ibaret. Bu medeniyet hayatliq, kainat we insan'gha maddi közidin ibaret bir közi bilenla qaraydu, insanni rohsiz, kainatni ilahsiz we dunyani axiretsiz köridu. Shu seweptin gherb mutepekkürliri xiristian dinining nijatliq yoli ikenligini yiraq sanaydu.

2805.-sual: yehudi dini qutquzush rolini élishtin téximu ajiz

xiristian dini qutquzush rolini élishtin ajiz kelgen bolsa, yehudi dini téximu ajiz kilidu. Yehudi dinining özimu, u dinda insaniyetke teqdim qilghidek hidayet bar dep qarimaydu, bu din'gha unsuriyetchilik teb'iti ghelbe qilip ketken. Yehudilar özlirini" allahning tallan'ghan xelqi" dep guman qilidu, yehudi dinini unsuriyetchilik bésip ketkenligi sewebidin u din bashqilargha tarqitilmay, ularning özliri bilenla cheklinip qalidu. Yehudi dinida " allah " alemlarning perwerdigari emes, belki u yehudilarning perwredigaridur. Yehudilarning nezride axiret küni yehudilarning mülkidur.

Musa eleyhéssalam dewet qilghan tewhid bu kitapta(tewrat) zaya bolup ketti. Bu kitap ilahning sürtini setleshtürwetti, ilahqa insanda tépilidighan nadanliq, qorqush, heset qilish we ajizliqqa oxshash süpetlerni ilahqa chaplidi. Allah taala insaniyet üçün hidayet we muellim qilip ewetken peyghemberlarning tarixini bulghap, ulargha her türlük töhmetlerni chaplidi. Yehudi dinining sheriiti bashqilargha haram qilghan nersini yehudilargha halal qilip béridu. Alayluq, jazane ishlirida yehudining yene bir yehudigha jazane qilishi haram, emma yehudi bolmighan milletler bilen bolsa halal sanilidu. Yehudi yehudi bolmighan bashqa millet bilen pahishe qilsa jazagha uchrinmaydu, chünki bu zina hésaplanmaydu. Yehudi dini xelq'araliq dewet emes, u alemni toghra yolgha yétekleshni meqset qilmaydu. U dinning birdin- bir oylaydighan meqsiti alemge xojayin bolushtur. Gerche yehudilar insaniyetni toghra yolgha bashlash risalisige ige bolup qalghan bolsimu, u mes'uliyetni öz üstige élish salahiyetidin nahayiti yiraq, chünki ular - shexsiyetchiligi, adawetxorluqi, tamaxorluqi, özi yashawatqan jem'iyetni bir amal qilip

igelliwilishige oxshash achközlikni sewebidin- xelq'araliq risaletni kôtürüp méngishqa yarimaydu. Ular insaniyetning dushmanliridir.

Ular- allahning peyghemberliri bilen bolghan qanliq tarixliri bilen - insaniyet üçün risale kôtürüş salahiyitige ige emes. Ular - pitne qozghash, ittapaqliqni bölüp tashlash, nachar idyelerni tarqitish, exlaqsizliqqa chaqiridighan pelsepilerni qanat yaydurush tarixi bilen- insaniyetni qutquzush, insaniyetni qarangghuluqtin nurg'ha chiqirish salahiyitige ige emes, chünki ularda mundaq qabiliyet yoq.

2806.-sual: insaniyetni islam dinidin bashqa qutuldurghuchi tépilmaydu

bügünki insanlar kapitalizm we kommunizimdin ibaret ikki tarmaqiliq gherb medeniyetining pelsepisi we risalisidin bashqa risalisi we pelsepisi bar yéngi bir medeniyetke muhtaj. Yuqarqi her ikki medeniyetning miwisi birdur. U bolsimu maddi menpeet medeniyetidir. Bügünki insanlar allahqa, uning peyghemberige, qiyamet künige imanini qayturidighan yéngi bir medeniyetke we insanliqini namayen qilidighan ali qimmatlarga muhtaj.

Bügünki insanlar din bireleydighan, ilim pen yoqutup qoymaydighan, iman ata qilidighan, eqil tartiwalmaydighan, roh biridighan madda mehrum qilmaydighan, axiret biridighan dunya haram qilmaydighan yéngi medeniyetke qattiq muhtaj. Insanlar bugün, zémin bilen asman tutishidighan, rebbani (xudaguyyluq) menalar bilen insani menpeetler uchirishidighan, tepekkur qilalaydighan eqil bilen mömin qelb qérindash bolidighan medeniyetke muhtaj. Insan bu medeniyette ilahiy wehyining nuri we insani pikrning körsetmisi bilen algha qedem basidu. Her ikkilisi allahning insan'gha qilghan rehmitidir.

Mana bu medeniyet islam medeniyetidir. U medeniyette- hemmidin xewerdar bolghan allahdin bashqisi qadir bolalmaydighan- bir xil shekildiki tengpungliq we mukemmellik körünüp turidu. Islam dini, insaniyetke nurmalliq we mukemmellik bilen alahide bolghan pirnisipni teqdim qilalaydighan birdin bir id'ologiyedir. Ilim - pen bilen pelsepe insaniyetni bugün düch kiliwatqan qiyinchiliqlardin qutquzushtin ajiz, dinning özila qutquzush rolini alalaydu diduq we xiristian dini, yehudi dinining bu rolni élishqa salahiyetining yoq ikenlikini bayan qilib öttüq. Insaniyet nijatliq yelkini izdewatqan bu zamanda, islam dinidin bashqa bu rolni alalaydighan héchqandaq din yoq. Siz, islam dinining bu xizmetni ötesheke salahiyiti yiterlik derjide bar dep qaramsiz?!. Islam jemiyyetidiki sahede körünüwatqan idiye yönilishlirining qaysi birsi bu rolni alalaydu?

2807.-sual: hazirqi islam dunyasidki nopuzluq yette yönilish

biz bu yerde islam nami bilen sözleydighan, islam heqqide obiktip yaki sobiktip(iyjabi we selbi) pozitsiyede bolidighan اساسliq idiye yönilishlerni ochuq we amanet bilen öz eyni otturgha qoyimiz. Bu sahede اساسen yette xil pikir yönilishi tépidu, bularning altisini ret qilimiz. Chünki bu alte yönilish islam dinini öz mahiyiti bilen körsitip bérelmeydu. Yette xil yönilishning peqet birsigila ishinimiz we shu xil yönilishke dewet qilimiz, u bolsimu "medeniyet yönilishidir", bu yönilishler töwendikiche:

birinchi: köshimek yönilishi - koniliqqa éslilip, yéngiliq yartalmaydighan yönilish.

Ikkinchi: özini yoqutush yönilishi.

Üchinchi: özre bayan qilish yönilishi.

Tötinji: pexirlinish yönilishi.

Beshinchi: tar katgoriyeye kirgüzügüp qoyush yönilishi.

Altinchi, jidellishish yönilishi.

Yettinchi, medeniyet yönilishi.

2808.-sual: köshimek yönülüshi heqqide

bu yönilish - koniliqqa éslilip, yéngiliq yartalmaydighan yönilish. Bu angdiki kishler, ötmüş üstide yashaydu, ötmüşini köshishidu, ötmüşini qaytidin chaynap chiqidu, biraq ötmüşke yéngi bir nerse qoshmaydu. Haywanlardiki tonushluq bolghan köshishning mohim roli bar, u bolsimu tiz yep salghan yaki yaxshi chaynalmay qalghan nersini qayturup éklip aldirmay, éghir bésiqliq bilen chaynashtur. Emma idiye köshishi emeliyette hezim qilinip bolghan nerse, paydisi bolmighan nersini qayta köshmek eyip sanilidighan ishtur.

Ötmüşini yaki ötmüshtiki mirasini yéngi bir nerse peyda qilish üçün ishlitish heqiqeten paydiliq ishtur. U chaghda ötmüş, musulmanlarning wujudi tayinidighan özgermeydighan nishanlar we menggülük pirinsiplarning xizmiti üçün yéngi üskünlerni berba qilish xizmitide bezi maddilar qoshulidighan "xam eshya" ning ornida bolidu.

Biz bu yerde qedimqi yitekchilirimiz, alimlirimizning musulmanlarga nurghun piqhi (chüshenche) we bilim qaldurup ketkenlikide talash - tartish qilip yürmeymiz. Qedimqi alimlirimiz bizning bu dewrimiz üçün emes öz zamani, bizning qiyinchililirimiz üçün emes shu zamandiki qiyinchililiri üçün ijihad (höküm chiqirish) qilghan idi. Shuning üçün bizmu bu dewrimiz, mohiytimiz üçün ular ijihad qilghandek ijihad qilayli. Ewwelqilarning kiyinkiler üçün nurghun nersilerni qaldurup ketkenligi heqiqet. Dini bilmilerdin sirt, teb'i pen we matimatka saheliridimu köz aldimizgha körünüp turidu.

Hayat hazir nahayiti zor derjide özgirip ketti, bu ehwal sharaitqa qarita petiwalarning özgirishini teqezza qilmaqta. Bu köz qarashni katta alimlar bikitken- yeni petiwa zamanning, makanning we shexisning özgirshige qarap özgiridu. Bu özgirish mesilisi peqetla "piqhi" mesilidila toxtap qalmaydu, belki eqide, logika penlirinu öz ichige alidu. Hazirqi insanlarga hazirqi til bilen xitap qilish néme dégen mohim he!.

2809.-sual: özini yoqutush yönilishidikilerning qarashliri

bu yönilish, islam ümmitining öz shexsiytidin chiqip, id'ologiyisi, sheriiti we risalisige tinip, küch jehette artuq, tereqqiyat jehette aldida, maddi ijadiyette medeniyetlik bolghan bashqa milletler ichide irip tügep kitishni irade qilidu.

Bu yönilishtikiler; medeniyet parchilanmaydu, medeniyetning, gherb medeniyetining ilmi yaki pen téxnika qismigha oxshash, bir qismini élip, u medeniyetni pelsepe yiltizi, exlaqi qimmiti, idiye chüshenchiliri, terbiye pirinsipliri, qanun chiqirish yönilishlirige qeder bolghan tereplirining hemmisi toluq qubul qilinmisa netijige irishkili bolmaydu, shundaqla tereqqiyat saheside u kishler bilen riqabetleshkili bolmaydu dep qaraydu.

Biz bu yönüshistikilerni " özüni yoqutush yönüshini" dep atiduq, chünki bu yönüsh islam milletlerini yoqutush, ümmetning shexsiyeti we alahidilikini kéreksiz qilib tashlashni meqset qilidu. Mana bu eynen özüni yoqatqanliqtur. Ümmetning mewjutliqi, ümmet bolush süpiti bilen, ümmetning shexsiyeti we xususi alahidiliklirining mewjutliqi bilen bolidu. Eger bu ümmet, tuz suda irip ketkendek bashqa milletlarning ichide irip tügep ketse alahide mewjudiyiti bolmay qalidu. U chaghda bu ümmetning hayatliqi bilen ölimi oxshash bolup qalidu. Dini, exlaqi we medeniyet tereptin xelq'araliq risalisi bar bir ümmetni mushundaq yönüshke chaqirghanliq ümmetke qilin'ghan eng chong jinayettur.

Bularning beziliri, qur'an kerim, hedis sherip tikisining tarixi konirap qaldi, waqti ötüp ketti dégen söz yaki uni yéngi shekil bilen oqup chiqish(qarap chiqish) kérek dégen bana bilen egri usullarni qollunidu. Bular, ümmet birlikke kelgen mirasi ilmi asaslarga tayanmaydu. Belki uni hawayi - hewisi boyiche sherhileydu. Bu yolda, yawrupagha ibadet qilidighan, gherb medrisliride terbiylen'gen we gherb idyisining qulliridin ibaret bir bölük gherb pitnisige uchirghanlar mangidu.

2810.-sual: özüre bayan qilish yönüshidikilerning köz qarash teshebbusliri

bu yönüsh, islam pelsepisi, qimmetliri, exlaqi, chüshenchisi we qanunlirining hemmisi gherb medeniyiti bilen maslishop méngishi lazim. Islam dinidin gherb medeniyetige qarshi kilip qalghan nersilerge özüre bar dep chaqirghuchilar islam dinini, xuddi islam dini töhmet qepizidikidek, teqdim qilidu.

Bu nuqtidin köpligen kishler aile saheside nikah qanuni, talaq qanuni, ayallar saheside hijab (yüzidin bashqa béshini toluq yögeydighan romal) mesilisi, iqtisad saheside ösüm mesilisi, xelq'araliq alaqa saheside jihad mesilisige oxshash esli mesililerde éghir jazagha düch kéliwatqan töhmetchini mudapie qilghandek, adukatliq pozitsiyesinde turdi.

Bu yönüshistikiler köpinche waqitlarda özüni aqlashtin ibaret ajiz meydanda turushidu, ular shu arqiliq gherb elliri mustemlikchilik zamanida tangghan weziyetlerge islami petiwalarni keydürüş arqiliq durus sanashqa urunidu.

Bu arqiliq bular özlirini mesxire qilshidu, bashqilarni azduridu, özüni aqlash we özüre éytish yönüshini yigirminchi esirning deslepki yérimida xéli ashkara idi, hazirgha qeder bu yönüsh jazane we banka ösümini halal qilib bérishni irade qilidighan, haraqni halal qilib bérighan, sheriattiki jinayi ishlar qanunini emeldin qaldurushni meqset qilidighan, musulman qizlarning béshini yalangbashtaq échiwitishni irade qilidighan kishler bu yönüshning temsilchiliri bolmaqta.

2811.-sual: pexirlinish yönüshidikilerning köz qarash teshebbusliri

özüre qoyush we özüni aqlash yönüshining qarshisida pexirlinish yönüshini tépilidu. Bu yönüsh; islam dini, tarixi we tünügünki medeniyiti, bügünki oyghunishi toghurluq pexirlinidighan mutipekkur ademdek sözleydu. Bu yönüsh bizge tünügün yetken dini, exlaqi, pikri we medeniyet terepliridiki eyip we apetlerni untup qélip, islam dinning

shanliq tarixidin bashqisini körmeydu. Bu apet, eyipler bugün'ge qeder islah qilinmay bizge ziyan keltürmekte.

Bizde, maddi, insani, tarixi we rohi küch -quwwet toluq bar, eger biz yönlishimizni belgilep, niyetni xalis qilip, teyyarliqni puxtilap, sepni birleshtürüp, allahqa tewekkul qilip, ötmüşning xataliqi, hazirning eyip noqsanidin ibret élip we bashqilarning tejirbisidin paydilinip qedem bassaq, dégen menzilge yételeyimiz. Biraq biz özimizni rawurus tüzlishimiz laz im bolidu.

Bu yönlishni; islam dinini, tarixini, medeniyitini, maaripini chongqur tetqiq qilmighan, bashqilarning alahidilkini bilmigen, biz musulmanlarning qéshimizdiki nersilerning hemmisini tikensiz gül, bashqilarning qéshidikini gülsiz tiken sanaydighan, hésyatchan bezi islami teshwiqatchilar temsil qilidu. Bularning qelbi pak bolsimu, chüshenchisi yüzeki bolup qalghan kishlerdur.

Beshinchi: tar kategoriyege kirgüzügüp qoyush yönlishi. Bu yönlish islam dinini eqide bilen ibadetkila baghlap qoyushni irade qilidu. Bular islam dinining jem'iyetni islah qilish, ümmet qurup chiqish, alemni hidayet qilish, hayatni yéngilashtin ibaret tereplirini öchürwitishni irade qilidu.

Ilgiri zamanlarda bezi bir musulmanlar bid'et, yeni sheriette esli yoq cheklinidighan ish yönlishini qollan'ghan bolsa, bu yönlishitikiler, islam dinining jewhiridin bolghan pirinsiplarni islam dinidin chiqirwitish arqiliq islam dinini kimeytish, qisqartish we tar kategoriyege kirgüzüsh yönlishini qollanmaqta. Allah qur'an kerimde : " bugün silerning dininglarni pütün qildim, silerge nimitimni tamamlidim, islam dinini silerning dininglar bolushigha tallidim. " (süre - maide - 3 - ayet) deydu. Bir pütün nerse qoshup qoyush yaki kimeytiwitishni qobul qilmaydu.

Bu yönlish islam dinini: sherietsiz eqide, döletsiz dewet, jihadsiz tinichliq, küch - quwwetsiz heqiqet, iqtisadsiz ibadet, talaqsiz nikah, dunyasiz din qilishni meqset qilidu. Bu yönlish islam dinini burmilap, uni " islam namini kötürgen", "mezmuni xiristianche" yéngi bir din'gha özgertishni irade qilidu. Chünki xiristian dinida qanun, iqtisad tüzümi, talaq tüzümi, jihad, jaza qanuni, dölet yaki hökümet dégen pirinsiplar tépilmaydu. Emma islam dini kainattiki, asman - zémindiki nersilerning hemmisi allahningdur dep qaraydu.

Islam dini: eqide- sheriet, ibadet -iqtisad, teshwiqat- dölet, heqiqet -küch quwwet, din - dunya, jihad - ijihad, maarip- medeniyet risalisidur. Bu din insanning böshüktiki waqtidin tartip taki gorgha kirgiche belki tughulushtin ilgiri we ölüp ketkendin kiyinki hayatigha qeder insanning hayati qandaq bolushidin qet'i nezer insanning hayat sepirige hemra bolidu. Islam dini insanning barliq saheside bille hemra bolidighan dindur. Bu din insan'gha toghra yolni sizip béridu, yolining körsetmilirini belgilep béridu. Öy, meschit, yol, mektep, étizliq, zawut- karxana, dukkan, mehkime we hayat sahelirining her bir sahesidiki xeterlerdin agahlandurup turidu. Allah taala qur'an kerimni her qandaq bir nersini bayan qilip béridighan mukemmel shekilde chüshürdi. Bu kitap hemme nersining ilahiy terpidin chüshürülgen.allah qur'an kerimde: "sanga biz kitapni (yeni qur'anni) hemme nersini (yeni kishler muhtaj bolidighan ishlarning hemmisini) chüshendürüp béridighan, (dillargha) hidayet, (bendilerge) rehmet,

musulmanlarga menggölük saadet bilen xush xewer yetküzidighan qilip chüshürduq" deydu.(süre- nehl - 89 - ayet).

2812.-sual: jidellishish yönilishidikilerning köz qarash muddialiri

bu yönilish islam dinini, bashqa kishler bilen jidelliship, qarshi pikrdiki kishler bilen majralishidighan halitide teqdim qilidu. Bular mulayimlik, kengchilik, söhbetlishish we qanaetlendürüş usuligha tayanmaydu. Musulman bolmighanlarga, islam dinigha toluq riaye qilip kitelmigenlerge belki özining pikrige qoshulmighan ixlasmen musulmanlarga qarshi urush oti achidu.

Bu yönilishtikiler dawamliq bashqilar bilen " urushush" halitide turidu, emeliyette özlirige düşmen bolmighan kishlergimu qilichini sughurup turidu. Bular düşmen bolmighan kishler bilen urush qilidu. Meydansiz(orunsiz) jihad qilidu.

Bu yönilishtikilerning chong muddiasi ixtilap qozghash, shaxche mesililerde jidel qilish, asasiq bolmighan mesililerning ornigha shaxche mesililer bilen, jewherning ornigha shekil bilen we birlikke kelgen mesilining ornigha ixtilap bolidighan mesililer bilen kishlerni meshghul qilishtur. Bu yönilishtikilerning kishlerge teqdim qiliwatqan islami, 21 -esirning teqezzasigha mas kélidighan omumi xelq'araliq din bolushqa yarimaydu.

Bularning nezridki islam dini dawamliq qapiqi türük, chirayi tutuq, dewet ishlerida qopalliqtin bashqini tonumaydighan, munazire ishlerida qattiq qopal usul qollunushtin bashqini bilmeydighan islamdur.

Bularning nezride islam dini, pikrlerning bir qanche bolushini tonumaydighan, ijtihadning xilmu -xil bolushini itirap qilmaydighan, bir - pikrdin bashqisini qobul qilmaydighan, bir pikrdin bashqisigha qulaq salmaydighan derjide uyul tashtek (jamid) muzlap qalghan islamdur. Bular özlirining pikrini xatalishish ihtimalliqi bar toghra pikir, bashqilarning pikrini toghra bolup qélish ihtimalliqi bar xata pikir dep tonumaydu. Bu yönilishning nezride islam dini qanundin bashqisini körmeydu, qanun échide jinayi ishlar qanunidin bashqisini körmigili tas qalidu.

Bularning nezridiki islam, islam pikrdikilerge kengchil muamile qilishni tonumaydu, qarshi pikrdikiler bilen söhbet ötküzüshni qobul qilmaydu, siyasette qarshi partiyning yaki qarshi yönilishning bolushigha ruxset qilmaydu.

Bu yönilishtikilerning nezridiki islam, qiz -ayallarga shek nezri bilen qaraydu, qiz -ayallarni xizmet qilish pursitidin mehrum qilish, qiz - ayallarni dewet we ijtimai hayat ishlerigha qatnishishitin mehrum qilish, ularning saylamlarda awaz qatnashturush belki ularning öz teb'itige munasip menseplerge özini namzat körsitishige cheklime qoyush we qiz-ayallarning öyde solunup turshigha dewet qilidighan islamdur.

Bularning nezridki islam iqtisat teqsim qilishta adaletke perwa qilmaydighan, siyasette kéngesh bilen ish qilish pirinsipini tekitlimeydighan, xelqqe erkinlik hoquqini bermeydighan, chong jinayetchilerning qilghan qilmshiliri heqqide ularni soraqqa tartmaydighan belki kishlerni piqhining shaxche mesilliride, ibadet we iqtisattiki oxshashmighan parche köz qarashlarda jidel - majra qilish bilen aware qilidighan islamdur.

Bularning nezride islam " haram qilish katgoriyisi" ni kéngeytiwitidighan dindur.

Bular hayat ishlirini bir bölük haram qilin'ghan ishlarning qatarigha kirgüzwitishke tas qalidu, bularning qelimi bilen tiligha "haram" dégen söz eng yéqindur, bular " yaman bolidu" dégendin bashqini bilmeydu.

Niyiti xalis, chüshenchisi yüzeki we sewiysi töwen bolghan bu yönilishtiki kishlarning islam dinini mundaq qara tizimlikte kishlerge teqdim qilishi, islam dinini "qutquzush" rolini élish salahiyetidin mehrum qilip qoyidu.

2813.-sual: medeniyet yönilishidikilerning teshebbus muddialiri

bu yönilishni; islam dinini alahide medeniyet risalisi, ghayisi xudaguyluq, mezmuni insanperwerlik, yönilishi xelq'araliq, pirinsipi exlaqliq, usul- chariliri iyjabi bolghan risalet dep qaraydighan " iyjabi tengpung" yol tutup mangidighan yönilishtikiler temsil qilidu.

Bu yönilish ümmetni chong jihad üçün qozghashqa jiddi qedem basidu. Bu jihad ümmetni esli mahiyetige qayturidu. Shuning bilen ümmet ötmüşidin paydilinidu, бүгүнige diqqet qilidu, etisige intilidu. Bu jihadning nishani weyran qilish emes qurup chiqish, parchilash emes birleshtürüş, jidel qilish emes emel qilish, quruq medhiye emes emeli birish, köshishsh yaki pexirlinish emes ijadiyet yartishtur. Bu jihadning shuari: qopalliq emes mihribanliq, mutiessiplik emes kengchillik qilish, jidellishish emes hemkarlishishtur.

Bu yönilish igliri bizde bar qimmetlerni, turghuzghan medeniytimizni we bizde tépilidighan imkaniyetlerni küchlük shekilde körsitidu. Biraq bu yönilish ötmüshtiki éghir xataliqimizni, бүгүн körüniwatqan toghra yoldin chetneshlirimizni itirap qilidu. Bu yönilish danchilik kichik nersini gümbezdek qilip körsetmeydu, selbiyatlimizni(sobiktıp tereplirimizni) umidsizlen'gidek derjide yoghintiwetmeydu, bu yönilish -mesillerge addi qarashni ret qilghandek, chongaytip körsitishnimu ret qilidu. Her bir nersige munasip orun teqdim qilishqa tirshidu.

Islam dini bu yönilishning nezride bir esirning, birer rayunning, birer mezhebning yaki birer goruhning islami emes. Telep qiliniwatqan qur'an we sünnetning islamidur. Tesleshtürüşke emes asanlashturushqa, hükütüşke emes xush bisharet bérishke, qopal usul shiltishke emes yimshaq usul- chare ishiltishke, qarshilishishqa emes tonushushqa, mutiessiplik qilishqa emes kengchillik qilishqa, bikinmichilik halette yashashqa emes öz - ara söhbetlishishke, shekilge emes jewherge, jidelge emes emelge, quruq éghizida dewa qilishqa emes emeliyette bérishke, dorimuchiliq qilishqa emes ijtihat qilishqa, qatmalliqqa emes yéngiliq yartishqa, layghezellishishke emes pirinisp boyiche méngishqa, chékidin ashurwitish yaki susluq qilishqa emes normal we tengpung yol tutushqa chaqiridighan islamdur.

Bu yönilishning nezridki islam, rohi mahiyiti tewhid bolghan eqide, rohi iklas bolghan ibadet, rohi puxta bolghan ish heriket, rohi yaxshiliq bilen alahide bolghan exlaq, rohi adalet bolghan qanun, rohi qérindashliq bolghan alaqa üstige turghuzulghandur. Yoqarqi ishlarning netijisi rohi tengpung we mukemmel bolghan medeniyettur.

Bu yönilish ilgirikisi (en'enewi) bilen yéngisini birleshtürüş, özgermeydighan

pirinsip bilen özgirip turidighan ishlarni sélshurush, esli mirasqa tayinishqa hiris bolush bilen hazirqi dewrge riaye qilish we kilechekke intilishni birleshtüridighan, chongaytiwitiş yaki addi sanash, qatmalliq qilish yaki layghezellishish we islam heqiqetlirini parchilashtin yiray bolghan halette, kainatning qanuniyet chüshenchisi, sherietning meqsitini chüshünüş, sélishturma chüshenchisi, ewlewiyat (mohim ishlarni burun bir terep qilish) chüshenchisi, emeliyetning heqiqitini chüshünüshtin ibaret chüshenchilerni öz ichige alghan yéngi chüshenche اساسida islam dinini tengpung we omumi chüshünüş alahidiliklerge ige.

2814 -sual: medeniyet yönülüşini temsil qilidighan wekillik shexisler

bu yönilishni jamaliddin afghani, muhemmed ebdu, reshid riza, hesen benna, mustepa sibai, abdulqadir ewde, muhemmed ghezzali, seyyid qutup, doktor/ yüsüp qerzawi, hindi qit'esidin mewdudi we nudewi, aljiryedin abdulhemid badis, malik ibni nebi, türkiyedin pirofissor nejmudin erbakan, uyghurlardin abduqadir damollam, washnigitundin " xelq'araliq islam pikri institutii" ezaliri temsil qilidu.

2815.-sual: medeniyet yönülüşining pirinsipliri

bu yönilish din we hayatni chüshünüshte normal we tengpungluqni اساس qilidu. Bu yönilishning bashqa yönilishlerdin perqilinip turidighan xususiyetliri bar, bu töwendiki pirinsiplarni merkez qilip mangidu:

1. Dinini omumluq, tengpungluq we chongqurluq bilen alahide chüshünüş;
2. Özining we düshmenlirining hayatidiki rialliqni chongaytiwetmey yaki addi sanimay chüshünüş;
3. Sherietning meqsetlirini chüshünüş we zahiri(siritqi körnishi) gha ésilwalmasliq chüshenchisi;
4. Ewlewiyat(ishlarning mohimini burun bir terep qilish) chüshenchisi;
5. Bashqa islami jamaetler bilen qandaq muamile qilish chüshenchisi; (yeni birlikke kelgen mesilide hemkarlishish, birlikke kilelmigen mesilide her bir terep öz pikride qélip qélish).
6. Selepiye (ilgiriki) bilen yéngiliqni (yaki en'eniwilik bilen hazirqini) birleshtürüş chüshenchisi;
7. Sherietning özgermeydighan pirinsipliri bilen dewirning özgirishchan mesillirini sélishturush chüshenchisi;
8. Idyiwi, pishxologiy we exlaqi tereplerde özgirish élip bérishning her qandaq medeniyetning özgirish اساسi ikenlikige ishinish chüshenchisi;
9. Islam ümmitini oyghutush, insaniyetni hazirqi maddi pelsepilerdin qutquzush üçün islam dinini mukemmel medeniyet qurulmisi sheklide teqdim qilish chüshenchisi;
10. Petiwa ishlirida asanlashturush, dewet ishlirida xush bisharet birish pirinsipini qollunush chüshenchisi;
11. Erkinlik, izzet- sherep, kéngesh, ijtimai adalet we insan hoquqlirigha oxshash islamdiki ijtimai we siyasi qimmetlerni obrazlashturush chüshenchisi;
12. Musulman bolmighanlar, eqli tereptin hujumgha uchirghanlar we rohi tereptin

meghlup bolghanlar bilen ilmi shekilde söhbet ötküzüsh chüshenchisi;

13. Jihadni musulmanlarning hörmiti we islam diyarlirini mudapie qilish üçün pirinsip we yol süptide qollunush chüshenchisige ige.

Üchinchi bap. Islam ümmitining medeniyet risalisi

2816.-sual: islam ümmitide insaniyetke teqdim qilghidek medeniyet risalisi barmu?

Xiristianlar we yehudilar insaniyetke maddining köydürüshi, exlaqsizliqning ewj élishi we menpeet toqunushini öchürgidek ot ochürüsh nasusi yaki dora qutisini teqdim qilishtin ajiz kelgen bolsa, gherq bolup kitey dep qalghan insaniyetke islam dini qutquzghuchiliq rolini alalamdu? Bashqiche qilip éyitqanda: slam ümmitide yéngi esirde insaniyetke teqdim qilghidek medeniyet qurulmisi barmu?

Jawap: islam ümmitide alahide islam medeniyet qurulmisi bar, bu medeniyet qurulmisini biz yoqurida sözlep ötken normal, tengpung yol tutidighan medeniyet yönilishi asas qilip mangidu.

Islam ümmitining alahide medeniyet risalisige ige ikenlikide shek yoq, bu medeniyet omumi qurulmidur. U insan nepsini islah qilish bilen bashlinip, ailini bexitlik qilish, jem'iyetni islah qilish, ümmetni yétishtürüp chiqish, döletni qurup chiqish bilen ötüp, alemning tinichliqi bilen axirlishidu.

Peyghember eleyhéssalam:"men toghra yolgha bashlighuchi rehmetturmen" dégenidi.

Islam ümmitide alahide medeniyet risalisi bar, u medeniyetni alemge- bolupmu; atom, alem boshluqi, iliktirunluq saymanlar, injinirliq, alaqilishish we uchur dunyasida zor ilmi inqilap qozghap chiqalighan gherb dunyasigha- öz mahiyiti bilen yaxshi teqdim qilalaydighan adem tépili qalsa, teqdim qilish salahiyitige ige.

Bu medeniyet gherb ellirige iman teqdim qilalaydu, ilim - pen, maaripqa qarshi chiqmaydu, dinni béridu, dunyani haram qilmaydu, ularni asman'gha tutashturidu, zéminni güllendürüshtin cheklimeydu, wehyi nurini béridu, eqil nuridin mehrum qilmaydu, yaratquchi bilen bolghan alaqisini küchlanduridu, mexluqlar bilen bolghan alaqisini üzüp qoymaydu.

2817.-sual: medeniyet risalisining alahidilikliri

1. Insan tebiytige mas kélidighan eqide risalisi;
2. Güllendürüşke ittiridighan ibadet risalisi;
3. Wehyi nuri bilen hidayet tapidighan eqil risalisi;
4. Iman bilen zich munasiwetlik bolghan ilim - pen risalisi;
5. Emel(ish-heriket) bilen bérleshtürülgen iman risalisi;
6. Teshwiqat bilen chétishliq bolghan ish - heriket risalisi;
7. Axiret üçün teyyarliq bolghan dunya risalisi;

- 8 . Roh bilen teminlen'gen beden risalisi;
9. Heqiqetni mudapie qilidighan küch-quwwet risalisi;
10. Yaxshi insan'gha yaxshi mal -dunya risalisi;
11. Mejburiyetler bilen tengpushlashturulghan heq- hoquqlar risalsi;
12. Pezilet üçün xizmet qilidighan erkinlik risalisi;
13. Insanni yoquri sherepke ige qilidighan exlaq risalisi;
14. Shexislerge chékidin ashmaydighan we zulum qilmaydighan jem'iyet risalisi;
15. Aile we jem'iyet bolup shekillinidighan shexisler risalisi;
16. Alemge qarita derwazisi ochuq ümmet risalisi;
17. Dinni berba qilidighan dölet risalisi;
18. Menpeetlerni emelileshtüridighan qanun risalisi;
19. Ihsan (yaxshiliq) bilen küchlandurulghan adalet risalisi;
20. Exlaqi qimmetlerge ésilghan güzel sen'et risalisidin ibaret.

2818.-sual: medeniyet risalimizning xususiyetliri

medeniytimizning körsitip bérighan qimmetliri bolghan bolsa, shundaqla bashqa medeniyetlerdin ayrip turidighan xususiyetlirining barliqida shek yoq.

Bu xususiyetler: xudakoyluq, insanperwerlik, omumiyliq, tengpungliq, rialliq we muqimliq bilen yimshaqliqni birleshtürüshtin ibaret.

2819.-sual: tengpungliq risalisining meqsidi we pirinsipi

bu risale insaniyetke tengpungluq we mukemmellik bilen alahide bolghan pirinsipni teqdim qilishta yekke yigane birdin- bir risalidur. Tengpungluqtin meqset: ashurwetmeslik we kimeytip qoymasliqtur. Bu ikki xil apettin insanlar tüzüp chiqqan pirinsiplar yaki burulush peyda bolghan dinlar saghlam bolalmidi. Tengpungliq qur'an kerimde " toghra yol" dep ipadilen'gen.

Bu tengpungluq pirinisipida, köpligen kishler bir nuqtigha kélishi tes dep oylap yürgen hem kishlarning kallisida zit tuyulghan ishlar uchirshalaydu. Bu ishlarning her birisi ziddige chékidin ashmastin yaki kimeytip qoymastin munasip orun alidu.

Tengpungluq pirinsipi töwendiki ishlarda adil mizanni qoyidu:

xudaguyluq bilen insanperwerlik arsida;

wehyi bilen eqil arsida;

roh bilen madda arsida;

axiret bilen dunya arsida;

nemune bilen rialliq arsida;

ötmüş bilen kilechek arsida;

mes'uliyet bilen erkinlik arsida;

sünnetke egishish bilen bid'et peyda qilish arsida;

mejburiyetler bilen heq - hoquqlar arsida;

özgermeydighan pirinsiplar bilen özgiridighan ishlar arsida.

Tengpungluq we normalliq bilen islam ümmiti bashqa ümmetlerdin alahide orunda turidu, bu alahidilik islam ümmitini ustazliq mertiwésige kötüridu. Allah taala islam ümmitini mundaq süpetligen: "shuningdek (yeni silerni islamgha hidayet qilghandek)

kishlarga shahit bolushunglar uchün we peyghemberning silerge shahit bolushi uchün biz silerni yaxshi ümmet qilduq "(süre beqere- 143- ayet).

2820.-sual: tengpungluq risalisining körünüshi we zahir bolushi

bu tengpungluq musulmanning shexsi hayati, aile hayati, jem'iyet we dölet hayatida köründi. Tesiri islam medeniyet yönilişi we tengpungluqida ochuq ashkara zahir boldi.

2821.-sual: mukemmellik risalisining meqsidi we misali

mukemmelliktin meqset; insanning zéminni güllendürüş, allahqa ibadet qilishtin ibaret wezipisini toluq ada qiliwilishi uchün, bezisi yene bezisini toluqlaydighan, birsi yene birsidin bihajat bolalmaydighan ishlarning birkishidur.

Misali: ilim - iman; heqiqet -küch quwwet; eqide - emel; dewet- dölet; terbiye-qanun; iman türütksi- hoquq türütksi; maddi ijadiyet- exlaqi üstünlük; herbi küch-meniwi roh.

Islam nezride we emeliyette ilim - pen iman'gha zit nerse emes, heqiqet küch-quwwetke, eqide emelge, terbiye qanun'gha zit kélidighan ishlar'emes. Belki her birisi yene birsini toluqlaydighan menilerdin ibaret.

2822.-sual: medeniyet risalisidiki insaniy pirinsip nizamlar bilen islamiy pirinsiip nizamlarning perqi

insanlar özi peyda qilghan nizam- pirinislarning eyipi, bir terepke köngül bölüp yene bir terepni tashlap qoyidu. Bezi exlaqi qimmetlerge merkezleshtürüp yene bezisini tashlaydu, qorsaqni toyghuzushqa ehmiyet béridu, eqilni qanaatlendürüşke bek ehmiyet bérüp ketmeydu, eqilni maddi ilim bilen toyghuzushqa köngül bölidu, biraq qelib we rohlarni iman sherbiti bilen qandurushqa köngül bölmeydu. Sheherler arsidiki qatnash ishlirigha ehmiyet béridu, kishler arsidiki ijtimai we pishxologiyeye alaqisigha köngül bölmeydu, uningdinmu éghirraqi insan bilen yaratquchi arsidiki alaqige diqqet nezri bilen qarap qoymaydu.

Islam dini bolsa insanning: jismi, eqli we rohi ihtiyajlirini qandurushqa ehmiyet béridu. Insanning meyli u yekke shexis bolsun, aillik bolsun yaki dölettiki wetendash bolsun barliq ehwallirida insan'gha köngül bölidu. Shundaqla islam dini peziyetlik jem'iyet, bir ümmet we yaxshi dölet qurup chiqishqa alahide ehmiyet béridu.

Tötinchi bab. Islamdiki ilim pen we iman

2823.-sual: islamdiki ilim - pen we imanning mukemmellishishi

islam dinida ilim- pen bilen imanning yanmu -yan turishi mukemmellik körünüshlirining qataridindur. Islam jem'iyetide bashqa jem'iyetlerdikidek ilim -pen bilen din arsida talash - tartish yaki kiélishelmeslik haliti yüz bermidi. Yawrupa jem'iyetliride minglighan bilim we eqil igliri we ularning yoligha egeshenler chirkawning qurbanigha aylinip ketti. Ottura esirdiki yawrupaning tarixi qorqunushluq insani qushxana bilen toshup ketken. Teptish mehkimilirining bésimi astida alimlar we eqil igliri teptish mehkimiside jazalandi.

Biz musulmanlarga kelsek, bizning dinimiz -bezi bir islam dinini toluq chüshenmeydighan nadan we jahalet küchliri xiyal qilghandek, ilim -pen we tereqqiyatqa teshwiq qilish bilen ichi siqilip qalmaydu. Islam dini ilmi tereqqiyatni we ilmi tereqqiyatning hayattiki paydiliq miwéllirini ibadetning qataridin dep itibargha alidu. Ilim- pen tereqqiyati islam dinida perz ishlarning qataridin sanilidu. Eger bir jem'iyettin yiterlik sandiki ademler jem'iyet teqezza qiliwatqan bu perzni ada qilmisa u chaghda jem'iyet omumyüzlük gunahkar hésaplinidu. Islam dini eqilni hörmetlesh, eqilni tepekkur yürgüzüş we izdinishke dewet qilish, ilim - pen'ge qiziqturush, alimlar we eqil iglirini ali derjide hörmetlesh, sawatsizliq we qatmalliqqa urush oti échish, yéziqchiliq, qelemkeshlik we bilim igellesh ishlirini medhiylesh bilen bashqa dinlardin alahide perq itip turidu. Islam dinidki ilim -pen iman sahesi we iman nuri meydanda turidu. Birinchi bolup chüshken ayet : "yaratqan perwerdigaringning ismi bilen oqughin " dep nida qilidu. Oqush ilim penning achquchi, biraq bu oqush allahning ismi bilen oqushtur. Bu arqiliq ilim - pen kishler üçün yaxshiliq we beriket bolidu.

Ottura esirler boyi gherb chirkawliirining tarixida : eqil wehyige qarshi, ilim- pen dinning düshmini, pikir (tepekkur qilish) imanning düshmini, sheriet hikmetning ziddi deydighan sözler tarqalghan. Emma islam dinida bundaq müshküller tonulup baqmidi, islamning nezride eqil bilen ilahiy wehyi qarshilashmaydu. Shu seweptin ilahiy wehyi eqilning shan- sherpini kötüridu, eqil bilen paydilinishqa qiziqturghanliqini köreleymiz. Eqil bolsa wehyining rastliqigha delildur, u wehyini chüshünüshtiki wastidur. Shüngilashqa islam alimliri: muqeddes tikistning sehési (toghrisi) bilen eqli nersining éniq ispatlan'ghini hergiz qarshiliship qalmaydu. Bezi kishlarning zitlishidu dep xiyal qilip qalghini, u eqildiki nersini yaki dindiki nersini xata chüshünüp qélishtur dep qarar qilshqan.

Qur'an kerimning chüshkenlikige on töt esir ötti, bu mezgillerde köpligen meripetler we pikirler peyda boldi. Shundaq turuqluq qur'anning ayitidin birer ayet keskin ispatlan'ghan ilmi heqiqetke qarshi kilip qalmidi. Mana bu qur'an kerimning möjize delilirining birsidur. Islam dini qur'an kerimning telimatliri bilen xurapatni inkar qilidighan, quruq guman we hawayi heweske egishishni ret qilidighan, dorimuchiliq qilishqa we bashqilargha tewe bolup yashashni eyip dep bilidighan, eqli nersilerde pakitqa hörmet qilidighan, muqeddes tikistlerde saghlam yaki saghlam emeslikige diqqet qilidighan, (ayet buning sirtida) maddi nersilerde mulahize we tejirbigе tayinidighan, eqilni insan'gha birilgen eng chong nimet dep qaraydighan we kainattiki nersilerdin menpeetlinish üçün pikir yürgüzidighan, tarix shepisiidin paydilinidighan ilmi eqilni yitüshtürüp chqidu.

2824.-sual: medeniytimiz ilim we iman medeniytidur

mushu qimmet we chüshenchiler اساسida, mukemmelleshken islam medeniytining meydanida büyük ilmi oyghunush tesis qilindi. Musulmanlar ewwelqilerning - xususen pelsepide chami uzun giritsiyeliklarning- kitawini terjime qildi. Bu pelsepe mitafizika bilen birlikte ilm -pen, matimatka qsimi we teb'i pen tereplirini öz ichige alatti.

Musulmanlar bu ilimdin paydilandi, uni sherhiylep süzüp xulasilidi we mohim ilmi izahatlarda boldi, belki algibraghа oxshash yéngi ilmlarni ijat qildi. Tekshürüş we tejirbe

qilish pirinspini keship qilip chiqti. Gherb elliri bu ilimlardin paydilandi, hazirqi yéngi gherb oyghunushi shu ilimlarning asasida barliqqa keldi. Mana bu islam medeniyatining güzelligidur. Islam medeniyati, alemde yawrupa elliri qarangghuluq dunyasida gheriq bolup ketken künlerde, bir qanche esir dewr sürgen yekke -yigane medeniyet idi.

Musulmanlarning baghdad, qahire, demeshiq, qurtibe, ispaniye we uningdin bashqa orunlardiki unwiristétliri ilim penning alemdeki meshhur unwiristétliri idi. Oqughuchilar dunyaning her qaysi jayliridin bu unwiristétlarga ilim üginish, sewiysini ashurush üçün kilette. Alemdeki miditsina, dorigerlik, astronomiye, fizika, xémiye, matimatka, jughrapiye penliridiki ilmi merjeler(menbeler) islami menbeler idi.

Miditsinani misal teriqiside alidighan bolsaq, pexrurrazining " hawi" namiliq esiri, ibni sinaning " qanun" namiliq kitawi, ibni rushdining "kulliyat" namiliq eserliri alemge bir qanche esir menbe bolup kelgen idi. Shu esirlerde, xawarizimi, beyruni, ibni heysem, ibni nefis, ibni beytar we uningdin bashqa musulman alimlirining isimpliri chaqnay turidighan isimlar idi. Kindi, farabi, ghezzali, ibni baje, ibni tufeyil, ibni miskowiye, ibni erebi, ibni teymiye, ibni xeldun we ulardin bashqilar pelsepe, biologiye, ijtimai penlerdin sirt, din we sheriet ilimlirida alahide közge körün'gen idi. Shundaqla ibni rushdi, pexrurrazi, ibni nefis we ulardin bashqilar teb'i pen we matimatika saheside közge körün'gen alimlar idi. Erep tili, alemdeki birinchi ilim -pen tili idi. Bu til terjime qilin'ghan we ijat qilin'ghan ilimlarning hemmisini béyitti.

Islam elliri, musulmanlarning sheherliri bu büyük oyghunushni qoynigha alghan idi. Bu ilimlarning tesiri, mesichit, medris, mektep, qesir, qel'e, doxturxana we hayatning her türlük saheliride körün'gen idi. Shundaqla bu ilimlarning meniwi tesiri musulmanlarning perwerdigari bilen bolghan alaqisi, ibadetliri, insanperweliki we uningdin bashqa ishlerida körün'gen.

Musulmanlarning medeniyati xudaguyluq medeniyet idi, her bir nerse allahni eslesh bilen munasiwetlik idi. Ularning medeniyati insannlarning yaxshiliqi, insannlarning bexti we shan - sheripi üçün xizmet qilidighan, shundaqla insanning hörmiti, teb'iyiti we erkinlikige ehmiyet béridighan insanperwer medeniyet idi. Ularning medeniyati ilim - pen, iqtisad, siyaset we urush exlaqtin ayrilmaydighan exlaqi medeniyet idi.

Ashu qedimi medeniyetni yaratqan islam ümmiti, gherb medeniyatidiki ilim - pen, téxnika, idare bashqurush we teshkilleshke oxshash yaxshiliq terepliridin paydilinip yene yéngidin medeniyet yartishqa elwette qadir bolalaydu. Biraq islam medeniyati gherb medeniyetige iman, exlaq we insanperwerlik qimmetlirini qoshidu, ilahiy qanunlar bilen yolini tüzlep turidu. Islam dini u ilimlarning esli qaidillirini otturgha qoydi. Tepsilat we shaxche mesilliride ijihat qilish ishlerini zaman, makan we sharaitning özgirishige riaye qilghanliqtin insanning eqlige qaldurup qoydi. Bu arqiliq islam medeniyetimiz, madda bilen roh birleshken, dunya bilen axiret tutashqan, tereqqiyat bilen exlaq baghlashqan, ilim - pen bilen iman bir nuqtigha kelgen waqtida, hazirqi zaman medeniyatini toluqlaydu, bosh yerlirini itidu.

Islam dinidiki iman wujudiyetni izahlap biridu. Insanni wujudiyet (kainat) bilen baghlaydu. Insanning hayatigha ghaye we mejburiyet belgilep biridu. Iman insan'gha rohi xatirjemlik, qelbi ténichlik ata qilalaydu. Shuning bilen insanni ikkilinish we

qorqunch bésip ketmeydu, ghem qilish we umidsizlinish kontrol qiliwalmaydu. Allah qur'anda mundaq deydu: " möminlarning imanigha iman qoshulush üçün, allah ularning dillirigha temkinlikni chüshürdi" (süre feth -4 - ayet) . " (tewbe qilghanlar) iman éyitqanlar bolup, ularning dilliri allahni yad étish bilen aram tapidu, bilinglarki, dillar allahni yad étish bilen aram tapidu" (süre rede- 28 - ayet) .

Iman toghra yolgha bashlighuchi küch -quwwettur, u yolni nurlandurup béridu. U yaxshiliqqa ittiridighan küchlük türütke. U yamanliqtin tosidgehan, istilni ölchemge sélip turidighan küchdur. U möminlerni bir -biri bilen tutashturup turidighan birleshtürgüchi küchdur.

2825.-sual: imanning insan hayatidiki orni

dinning heqiqiti we wezipisi töwendiki ishlarda köründü:

1. Insan bilen perwerdigarining arsini baghlash, allahning insanni yaxshi köridighanliqini, uninggha yéqin ikenlikini hés qildurush, insanning yürükini allahqa bolghan ishenche, xatirjemlik we uning qéshidin kelgen barliq nersilerge bolghan iman bilen toshquzush;

2. Insanning qedir qimmitini hörmetlik we güzel shekildiki bir mexluq halitige kötürüsh;

3. Insanning kengri kainat bilen bolghan alaqisini kéngeytish. Chünki insan bü chong kainatta ehmiyetsiz nerse emes yaki kainat insanning düshmini emes belki kainat insanning menpeeti üçün boysundurulghan mexluqtur. Shundaqla kainat yaratquchining kattiliqigha bolghan delildur.

4. Insanning ömirini bu qisqa dunya hayatidin menggülük axiret hayatigha baghlash. Insanning weqeliki tughulupla uzun ötmey ölüp tügeydighan mexluq emes. Bezibir dehrizimler mundaq dégen. Allah bularning sözini hikaye qilip qur'an kerimde: "bizning mushu dunya hayatidiki hayatimizdin bashqa hayat yoqtur. Biz ölimiz we tirimiz (yeni bir tereptin ölüp turimiz we bir tereptin tughulup turimiz), biz qayta tirilmeymiz. " dégen. (süre möminun - 59 - ayet) .

Belki ish ömer bni xettaf dégendektur: "siler menggülük üçün yartildinglar, siler bir dunyadin yene bir dunyagha yötkilisiler". Bu mezmunlarni we insanning dunyagha kilish sirini tonishi, insanliqining heqiqitini hés qilishi, hayatidiki wezipisini angqiralishi peyda qilidu. Hemmisi imanning méwsidur .

2826.-sual: imanni yéngilash üçün emel qilish lazim

qelb we hayatta imanni yéngilash üçün barliq usul - charilar bilen emel qilish lazim. Din'gha sel qarash yaki din'gha düshmenlishish neziri bilen qarash eng xeterlik ishlardur. Iman allahning raziliqigha yol we axiretning teyyarliqidur. Jennet qiyinchiliqlar bilen, jehennem shehwetler bilen toshup ketti. Qiyinchiliklarni yaxshi köridighan, allah yolidiki azabni tatliq sanaydighan ichki rohi kuch bolmisa, jennetke élip baridighan qiyinchiliklarni kötürüp kételmeymiz we jehennemge bashlaydighan shehwetlerge qarshi turup bolalmaymiz. Bü rohi küchni iman yartidu.

2827.-sual: imanning kuch qudiriti

iman wezipimizni ada qilshimizgha اساسliq türütke bolidu. Iman insanning perzlerni

ada qilishi bilen allahqa yéqinlashturidu. Insan neple ibadetler bilen allahqa köp yéqinlashalaydu. Allah bir insanni yaxshi körse uning anglaydighan quliqu, köridighan közi, tutidighan qoli bolup béridu. U dua qilsa ijabet qilidu, bir nerse sorisa béridu. Iman arqiliq dunya we axiretning bextige érishkili bolidu. Iman hemme kishler héris bolidighan dunyaning bextigimu yol achidu. Buni az sandiki kishler hés qilalaydu. Iman insan'gha xatirjemlik, bexitning rohi bolghan köngülning xatirjemlikini we rohning bextini béreleydu. Allah qur'anda: " iman éyitqanlarning dilliri allahni yad étish bilen aram tapidu, bilinglarki, dillar allahni yad itish bilen aram tapidu. Iman éyitqan we yaxshi emellerni qilghanlar xushalliqqa, güzel qarargahqa (yeni jennetke) érshidu" deydu. (süre rede - 28 - 29 - ayet).

Bezide insan ilim - meripet wastisi arqiliq barmiqi bilen bassa yiraqni yéqinlashturup bérighan, tömürni yumshitip bérighan, herketsizni herketlendürighan, herketliniwatqan nersini herketsizlandurdighan aptumatik dunyasida bayashat yashishi mumkin. Biraq ilim - meripet insanning bedinige keng tasha turmush hazirlap bersimu- uninggha köngülning xatirjemlikini teyyarlap bérelmide. Uninggha usul - charilarni bérelidi. Yashaydighan ghaye bérelmide. Chünki bu ilim - penning wezipisi emes, imanning wezipisidir. Biz dewatqan iman, insanda yaxshiliq türüttilirini, yamanliqni yaman körüş tuyghusini östüridu. Qelbni erzimes héssy matalarning tartish küchidin yoquri rohi upuqqa kötörlüşhike bolghan righbet we arzu bilen toshquzidu. Iman insanning yuquri kötörliwatqan ishtiyaqi bilen peskesh shehwet tuyghulliri üstidin halqip ötüshke küch - qudret we iqtidar hazirlap béridu. Yashlarga, seldek shehwetler aldida turming xarliqini qubul qilip, gunah we shehwetning qiziqturishini ret qilidighan yüsüp eleyhissalamning iradisidek irade ata qilalaydu. Yüsüp mundaq dégen: "i perwerdigarim! Manga ular ündigen nersidin köre zindan söyümlüktur". (süre yüsüp - 33 - ayet).

Iman, qurban bérish meydanlirida ismail eleyhiissalamning sewr qilghinidek sewr ata qilalaydu. Biz telep qiliwatqan we izdewatqan iman öz tupriqida exlaq derixini östüridu, her sahelerde yuquri pezilet we ali qimmetlerni ashuridu. Exlaqsiz ümmetlerning chong mes'uliyetlerni öz üstige alalmaydighanliqini we ijadiyetlik xizmetlerni élip baralmaydighanlighini tarix ispatlap ötti. Exlaqsiz ümmet asassiz binagha oxshaydu. U bina her qanche igiz we üstün bolsimu choqum örölüp chüshidu. Shair shewqi shündaq dégen: "exlaqi jehettin buzulghan millette matem tutup, hesret chekseng bolidu".

Iman, musulman insandiki yüşürün küchlerni étildurup chiqiridu. Shuning bilen musulman özide ijadiyet yaritish, qehrimanliqini ishqa ashurush we ajayip ishlarni barliqqa keltürüş üçün allahqa we qiyamet künige bolghan eqide küchi partilap heriket qilidu. Biz bu ehwallarni ötmüshniki tarixta we hazirqi esrimizde körüwatimiz.

Insan könglige " allahning teqdiri sheksiz ijra bolidu, riziq bilen ejel allahning qéshida yézilip ketken. Riziq teqsim qilinip bolghan, ejel belgilen'gen" deyidighan chüshenchige kelgen waqtida iman nahayiti zor küch- quwwet ata qilidu.

Iman kishler arsidiki alaqini kücheytidu. Ülarni qérindashliq sayisi astida jemlep, eng küchlük muhebbet tuyghusi bilen baghlaydu. Iman möminler arsidiki mustehkem

tutqudur. Iman, harariti we kúch quwwiti bilen kishlarning alaqisigha tosalghu boluwatqan irqi ayrimichiliq, neseb, til, yuritwazliq tosalghulirini éritip tashlaydu we eqide alaqisini qan yaki tuqqanchiliq alaqisidin yoquri we küchlük orun'gha qoyidu. Bu büyük qérindashliq sayisi astida, chong- kichik adawet yoqulidu. Kishler talishwatqan dunya addi nerse bolup körünidu. Heset we bir- birini yaman körüş tuyghuliri qorulup tügeydu. Peyghember eleyhíssalam bir birini yaman körüşni ümmetler kisili dep atap:" u dinni yoqutushqa élip baridu" dégen.(tirmizi bayan qilghan). Mesile qelbning saghlam bolishi bilenla toxtap qalmaydu. Belki qelbni allahni yaxshi körüshtin étip chiqqan chong muhebbet awat qilidu. Peyghember eleyhíssalam:"siler mömin bolmighiche jennetke kirelmeysiler, bir-birlingarni yaxshi körüshmigiche mömin bolalmaysiler" dégenidi.(muslim bayan qilghan) . Bu nuqtida qérindashliq, muhebbet we ötünüshtin ibaret yuquri tuyghular yaxshiliqta birlishish, xushalliq we musibette bir-birige köyünüş we bir birige hemkarlishish halitige tereqqi qilidu. Peyghember eleyhissalam möminlerni teswirlep: "mömin - mömin'ge nisbeten bir - birini chingitip turghan kiseklerge oxshaydu " dégen .(buxari bayan qilghan)

21 - esir, allah xalisa, eqilni ilim meripet, qelbni iman, hayatni islam telimatliiri bilen azat qilidighan esirdur.allah qur'anda: " ulargha biz taki qur'anning heq ikenligi éniq bolghuche, (asman zémin) etrapidiki we özliridiki(qudirtimizge dalalet qilidighan) alametlerni körsitimiz " deydu.(süre fussilet- 52 - ayet).

Beshinchi bap. Islam dini we ilim - pen

2828.-sual: islamning tüp körsetmiliri

islam dini meydan'gha kelgendin tartip eqilni hörmetlesh, özimizge - kainatqa nezer tashlash we tepekkür qilishqa chaqirghan din. Islam dini pakitsiz qilin'ghan her qandaq dewalarni ret qilidu, dorimuchiliq qilish we tepekkür qilmastin tewe bolush kétishni, guman we hawayi - heweske egishishni inkar qilidu. S'hir qilish, palchiliq qilish, daxanchiliq we shuninggha alaqidar xurapi ishlarni haram dep qaraydu. Islam dini bilim-meripet we alimlarni qollap quwwetleydu. Bilim- meripetning derjisini ibadetdin artuq dep baha béridu, din we dunyaliquqa alaqidar her qandaq bilim - meripetni qaysi millettin bolsun qarshi alidu. Qarshi élish bilen kupayilinip qalmay, paydiliq bilim - meripetlerni perz kifaye dep qaraydu. Islam dini bu qimmetlik körsetmiliri we pirinsipliri bilen bilim- meripetning güllünüşhi we her terepliri yorup turghan ilmi hayatning barliqqa kilishi üçün pishxologiyeye we ijtimai saheni yartip berdi.

2829.-sual: slam dinining biilm - meripetke bolghan köz

qarshigha alaqidar bir qanche mesile

1. Qur'an kerim siyaset, iqtisad we dölet teminatida pilanliq usul ishletishni isharet qildi. Bu pilan yüsüp eleyhissalamning qissiide 15 yilliq pilan dep bayan qilinidu. Undaқта pilanliq ish qilish - bezi yüzeki köz qarashkiler chüshen'gendek- teqdir étiaqadigha zit emes.

2. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem medine hayatining deslepqi dewrdin tartip : "sitatistika usulini ishletkenlgii éniq. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem medinige

hijret qilghandin keyin, sahabilirini musulman bolghanlarni sanashqa buyrughan, sahabilerning sitatistika melumatigha asasen, musulmanlarning sanining 1500 yetkenligi melum bolghan" buxari riwayet qilghan. Demek " sitatistika ilmi" gherb elliridin kliip qalghan tawar bolmastin, islamning esli ilmidur.

3. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem dunya ishlerida tejirbe prinsipi ishlitishni we tejirbe ilmining netjilirini - gerche resulullah sellellahu eleyhi wesellemning pikrige xilap bolsimu- qobul qilishni qollighan. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: " dunyaliq ishleringlarni siler obdan bilisiler" degen, muslim riwayet qilghan.

4. Islam dini bashqa milletlerdin - étiqad, exlaq, qanun, qimmet qarishigha oxshash tereplerdin bashqa, téxnika we dunya ishlerigha alaquidar bolghan paydiliq bolghan bilimlarni qobul qilishqa qiziqturghan. Shuning üçün resulullah sellellahu eleyhi wesellem xendek ghaztida iranliqlarning xendek kolash usulini selmandin qobul qilghan, rimliq yaghachchi resulullah sellellahu eleyhi wesellemqa xutbe sözleydighan minber yasap bergen.

5. Qur'an kerim sanaetning qimmiti we sanaetning turmushtiki rolini qollap-quwwetligen, allahning peyghemberliri bolghan tallan'ghan zatlar mu sanaet we hünérwen - kasiplar idi. Nuh eleyhissalam kime- paraxut yasaytti, ibrahim we balisi ismail eleyhissalam quruluşchilar bolup, beytullahning ulini kütürgen. Dawud eleyhissalam sawut- chapanlarni yasaytti we tömürni pishshiqlap ishleytti... Sulayman eleyhissalamgha allah mis (chiqidighan) bulaqni aqquzup berdi, shundaqla allah uninggha bezi jinlarni boysundurup berdi, ular suleyman'gha u xalighan katta saraylarni, (mistin-eynektin ajayip) heykellerni, ködek chong légenlerni, (chongluqtin) midirilmaydighan qazanlarni yasayttti. Zulqerneyn tömür we éritilgen mislardan chong tosmilarni turghuzatti.

Mana buning hemmisi, toghra " ilmi prinsip" ning meydan'gha kilishi üçün, islam dini teyyarlap bergen ilmi meydan teb'iyitini bayan qilip beridu.

2830.-sual: islam bilmining medeniyetke körsetken tesiri

Islam dini iman bilen bilim - merpietni birleshtürüp, din bilen dunyani bir gewde qilip yoquri pellige chiqqan medeniyet yaratqan. Yawrupa elliridiki ilmi oyghunush, bumedeniyetning nuri tesir körsetkende barliqqa kelgen. Islam medeniyti yawrupani dorimuchiliq türmisidin we arsitotilning qiyasi we shekli mentiqisidin ibaret kona usul etrapida aylinip yürüshtin, ijadiyet, tetqiq qilish, mulahize qilish we tejirbe qilish meydanigha chiqardi. Bu yéngi usullar musulmanlar ijat qilghan islamning ilmi prinsipining tesriidur.

Gostaf lobun ereb medeniyiti namliq esiride mundaq deydu: "adette tejirbe we küzütüş ilmi biykun'gha nisbet berilidu, lékin bugün shuni étirap qilish lazimki, tejirbe we küzütüş ilmi yalghuz ereblerning emigikidur... Ereblerning eserlirini tetqiq qilghan alimlarning hemmisi bu köz qarashni ilan qilishti", hinbolid mundaq deydu: "erebler tejirbe we küzütüş ilmide ilgirikiler bilmeydighan yoquri pellige yetken". Misyo siydiyu mundaq deydu: beghdad medrisi süpetlen'gen alahidiilklerning birisi toghra ilmi rohdur, melum nersidin namelum nersini chiqirish, yüz bergen ishlarni inchike tekshürüş we tejirbe prinsipi bilen ispatlanmighan nersiige teslim bolmasliq köz qarshini ereb ustazliri

otturgha qoyghan.

Erebler miladiye toqquzinchi esirlerde bu prinsipni qolgha keltürüp bolghan, yéngi esir alimliri u bilimlardin paydilinip yéngi ijadiyetlerge yetken. Hesen ibni heysemining "köz ilimliridiki köz qarashliri", tusining matematikidiki pikirliri, ibni siynaning "midistsina ilmidiki köz qarashliri" yéqinqi zaman'ghiche yawrupada ilmi menbe qilinatti. Insaniyet bilimliri tarixining tarixchisi jorj sartun, "ilimning tarixi" namiliq esiride mundaq yekun chiqiridu: "4 esir boyi ilmi netjilarning büyükliri islam eqlidin chiqqan. Mushu töt esir boyi élip bérilghan alahide ilmi izdinisnlarning köpinchisi ereb tili bilen qolgha kelgen". Ustaz biryfolit "insaniyet qurulumisi" namiliq kitawida mundaq deydu: "(rojir biykun) ereb ilmini chongqur ogendi. Yawrupadiki tejribe ilmini keship qilishtiki pezilet rojir biykun yaki firansis biykun'gha nisbet bérilmeiydu. Emeliyette rojir biykun islam bilimi we prinsipni yawrupagha yótkigen elchilarning birsidur, xalas..." islam bilimliri yawrupa ilmige nisbeten yéngi ilimning asasi we güllünüş menbiyi bolghan "tebiat ilmi" we "ilmi roh" saheside zor tesir körsetken.

2831-sual: islam dini, din we ilim - penni birleshtüridu

yoqurqi pakitlarga asasen din bilen ilim - pen kilishelmeydu, dégen nezeryening asasi yoq, islamgha qilin'ghan quruq töhmettur. Islamdiki din ilimdur, islamdiki bilim-meripet dindur. Islamning asasi mushundaq guwahliq béridu.

Islamdiki din ilimdur, chünki islam dini yalghuz wijdan'ghila tayanmaydu, belki tepekkür qilish, qarighularche dorashni ret qilish we delil- pakitqa tayinish asasında turidu. Islamdiki ilim dindur, chünki bilim- meripet ügünüş er we ayal musulman'gha nisbeten perz. Ilim shexsning yaki jemiyyetning ihtiyajigha qarap perz eyn yaki perz kifaye bolidu. Paydiliq bilim - dini yaki dunyaliq bolsun- ibadet we allah yolidiki jihatdur. Bu gherbliklermu étirap qilghan bir heqiqet. Undaqta köz qarshimizni tekitlesh üçün gherb tetqiqatchilirining bezi guwahliqini keltürsek mesile yoq:

mutepekkür hortin mundaq deydu: "yalghuz islam dinidila din bilen ilim - pen birlishidu, islam dini din bilen penni birleshtürgen birdin- bir dindur. Shuning üçün islam dinida dinning ilim - pen dairside yerleshkenligini, pelsepe we dinning köz qarshining bir- birige quchaq achqanliqini köreleysen." ityan diyini mundaq deydu: "silam eqidisi tepekkür yoligha tosalghu bolup turwalmaydu, bir adem eqdisi toghra musulman bolup, shu waqitning özide erkin mutepekkür bolalaydu. Islamda erkin mutepekkür bolush üçün allahni inkar qilish ketmeydu. Muhemmed eleyhissalam ilimning qedirini eng yuquri derjige kötürdi we ilimni musulmanning mejburiyiti dep belgilidi. U ilimning pezlini ibadettin yoquri dep körsetme berdi".

2832-sual: din bilen ilim - pennning kilishelmeslik müshkilisi qeyerdin peyda bolghan?

Islam dinining ilim - pen'ge bolghan köz qarshi mushundaq bolsa, undaqta din bilen penning zitliq köz qarishi nedin peyda bolghan?

Din bilen ilim - pen kilishelmeydu, dégen köz qarash islam muhitidin yiraq yawrupada peyda bolghan, bu xil köz qarash islam muhitidin tamamen yiraq bir muhittiki talash- tartishni teswirlep béridu. Islam dini bilim élish we ügütüşke

qiziqturidu, - gherb elliri yéngi dep qaraydighan- ilmi prinsip islamning bōshūktiki waqtidila peyda bolghan. Mesilining tégige chongqur nezer tashlaydighan bolsaq, din bilen ilim - pen kilishelmeydu, dégen kōz qarash islamgha nisbeten xyiali mesile.

Ilim - pen'ge qarshi turghan, pen alimlirigha ölüm höküm qilghan yaki allahning rehmitidin mehrum qiliwetken din gherbning chirkaw dinidur. Chirkaw dini pikir erkin'gini cheklidi, ilim- pen'ge chish tirniqi bilen qarshi turdi, ilmi nezeryelerge muqeddes tonni keydurup, qarshi nezeryeni otturgha qoyghan alimlarning hemmisi bilen urushti we at'éist dep tōhmet chaplidi. Mana bu chirkaw dinining ilim- pen'ge tutqan pozitsiyesidur.

2833-sual: din bilen ilim - pen arsida yüz bergen toqunushning izahati

tarixta dinlar bilen ilim - penler arsida yüz bergen qattiq toqunushlarni izahlashqa toghra kilidu, yeni din we ilim - pen gazarmsidiki ikki terep arsida yaxshi niyet bilen yüz bergen pikri zidiyetni chūshendürüş lazim. Bu xil ziddiyet ikki xil halette yüz béridu:

1. Ikki terepning birsi delil- pakitsiz yene bir tereptikilerning qéshidiki nersige omumyüzlük qarshi turup, méning dairemge kirmeydu, dep oylighanda zidiyet yüz béridu. Bu xil zidiyet nadanliq we meghrurluqtin kilip chiqidu. Bir nersini éniq bilmey turup yalghan'gha chiqirish xataliqtur. Bilimliklarning qilidighan ishi emes. Bu adette yérim yolda qalghan bilermenler terpidin sadir bolidu. Heqiqette her bir ademning öz dairside toxtishi lazim idi. Teb'i pen yaki ijtimai pen mutixessis alimlar öz sahesidin sirt bashqa mutixessiler yetken netjilerni qayta tekshürüp yürmeq qobul qilidu. Mana bu insaniyet bilimliri tereqqi qilidighan toghra weziyet. Eger her bir alim her bir mesilini özi qayta izdinidighan bolsa, u chaghda ilim- penler bir qedemmu tereqqi qilalmighan bolatti. Ilim- penler alimliri we dini alimlar arsidiki ishmu shundaq bolushi lazim.

2. Ilim - penler we dinlar oxshashmighan kōz qarashda mangidighan mesile bolup qalsa, zidiyet yüz béridu. Yeni dinlar ilim - pen témilirini we maddi körüliwatqan heqiqetlerni rohi asasi ichige kirgüzüwip, mueyyen bir xil kōz qarashda bolup, bu kōz qarashlirini kishlerge tangsa, zidiyet peyda bolidu. Din heqiqet, ilimi netije heqiqet bolsa, ikki heqiqet arsida doslishish we hemkarlishish wajib bolidu. Eger ikki heqiqet bir birini yalghan'gha chiqarsa, u ikki heqiqetning birsi sheksiz batil we ishenchisizdur. Sözimizning delili, ottura esirde gherb chirkawli astirnomiye, fizika, jughrapiye we undin bashqa ilimlardiki mueyyen kōz qarashni asas süptide nezeriye qilishti. Bu ilmi kōz qarashlarga muqeddeslik dini tonini keydurdi, ilmi heqiqetler étiqadning bir qismigha aylandi. Yawrupadiki ilmi oyghunush - islam dunyasida tonulghan ilmi prinsip bilen tesirlen'gen- alimlar we erkin mutepekkürlarning qoli arqiliq kōtürülgende, alimlarning kōz qarashliri we ijadiyetliri chirkawning muqeddes nezeryeliri bilen soqushti. Mushu sewebtin gherbte din bilen ilim- pen arsida éghir talash- tartish we jidel- majra yüz berdi. Katta alimlar chirkawning qorbanigha aylinip ketti...

2834-sual: dinning roli tügidimu?

Beziler, emdi dinning roli ayaghashti, dinning ornini ilim - pen igellidi deydu, bu kōz qarashning asasi barmu? Bu ilmi yaki mentqi yaki emeli heqiqetmu? Keskin xatirjem

halette, bu gumani köz qarash mutleq toghra emes dep jawab béreleymiz. Chünki din insan'gha nisbeten tashliwetse bolidighan hayattin siritqi yaki tasadibi peyda bolup qalghan qoshumche nerse emes.

20 - esirdiki tejribe ilmining asaschiliri - ilmi usul bilen- dini heqiqetlerni qollaydu we iman'gha qaytish lazim dep dewet qilishidu. Shundaqla türlük penlerdiki 30 amrikiliq firoffsiorlarning her biri allahni qandaq tonighanliqi we bilim- meripiti arqiliq qandaq hidayet tapqanliqi toghrisida maqale yézishqan, bu 30 firoffisorning maqaliliri "ilim- pen dewride allah ashkara bolidu" namiliq kitab namida neshir qilin'ghan. Chünki din isnanning teb'itidin kilip chiqqan esili bir parche nerse we insanning heqiqi ihtiyajidur. Insan ibtidai insanlarga oxshash ilim - pendin bihajat bolsimu, dindin bihajat bolghan birer milletni birer orun yaki birer zamanda körüp baqmiduq. Bezide bezi kishler din'gha put atidu, din'gha qarshi inqilap qozghaydu, lékin u emeliyette dindiki burulushqa yaki burulup ketken din'gha yaki insanlar özliri peyda qiliwalghan din'gha put atidu.

2835.-sual: insanning din'gha muhtajliqi

insanning din'gha bolghan ihtiyaji ikkinchi mesile emes, u insan'gha nisbeten hayatning jewhiri, wujudiyetning sirigha tutishidighan asasiq mesile. Eqil wujudiyettiki büyük heqiqetlerni bilishke muhtaj: insan özini bilishke we etrapidiki chong kainatni tonushqa muhtajliqidin étilip chiqqan eqidige muhtaj. Insan tughulghandin tartip, nedin keldi? Nege baridu? Néme üçün? Dégen soallarga jawab bérishke muhtaj. Bu soallarga din'gha tayanmay turup jawab bergili bolmaydu. Din insan'gha bu alemge tasadibi kiélip qalmighanliqi, uning yaratquchi perwerdigarining barliqini tonitidu...

Insanning etrapidiki büyük kainat insanning düshmini emes yaki insandin yat nerse emes, umu- insan'gha oxshash- ntizam bilen mangidighan mexluq. Mushu eqide bilen insan büyük kainat we kainatning perwredigari bilen baghlinidu we etrapidiki kainattin qorqup yaki yitimsrap yashimaydu. Din insan'gha ölümdin kéyin nege baridighanliqini tonitidu. Shundaqla din, insanning néme üçün yartilghanliqi? Néme üçün alahide mexluq qilin'ghanliqi? Ghayisi we wezipisining néme ikenlikini tonitidu. Insan bikardin bikar yartilmidi, yalghuz allahqa ibadet qilish, allahning zímindiki xelipisi bolush we allah boysundrup bergen imkaniyetler bilen yer sharini güllendürüş üçün yartildi... Dinsiz -toghra eqidisiz- yashighan insan bextsz insandur, u öz nepside ghayisiz yashaydighan bashqa haywanlardin qilche perqlenmeydighan haywandur... U insan qandaq yartilghanliqi? Kimning yaratqanliqi? Néme üçün yashaydighanliqi? Néme üçün ölidighanliqi?... Ni bilmeydighan weznisiz we qimmiti yoq mexluqtur. Özining qedir qimmiti, hayatliqning siri, ghayisini bilmeydighan insan néme dégen bextsiz insan he!! " biz menggülük üçün yartilduq, bir alemdin yene bir alemge yötkilimiz" deydu ömer ibni abdul'ezi .

Insanning teb'iyiti din'gha muhtaj: insan din'gha wijdan, tuyghu tereptinmu muhtaj. Insan eqil, wijdan we rohdin terkiib tapqan mexluq. Insanning teb'iyitini bilim- meripet, edebiyat- sen'et qanduralmaydu. Eqididin bashqisi rohi boshluq, insan teb'iyitining changqishini qanduralmaydu...

Insan'gha psixologiyé salametliki we rohi küchke muhtajliq noqtisidin din zörür: insanning nepsi ümid we qorqunchida taynidighan küchlük bir yölenchükning

bolushigha intilidu. Dini eqide bu rolini yaxshi orunliyalaydu...shuning üçün mustehkem eqidisiz yashaydighanlar rohi kisellik, nirwa jiddilishish kisili, zihni iztirab bolush kisilige griptar bolidu. Ulargha birer hadise kilip qalsa tizla tügishidu yaki özini öltürwalidu yaki rohi kisel bolup yashap qalsa, tirik ölüklerde yashaydu.

Doktur karil banj " hazirqi insan özini izdimekte" namiliq kitawida mundaq deydu: " ötkenki 30 yil mabeynide dunyaning her qaysi jayliridin manga kisel körsetken bimarlarining hemmisining kislining sewebi, imanining ajizliqi, eqidisining dawalghup turghanliqidur. Ular imanini qayturghandin kéyin andin shipa tépishti". Doktor (biryal) : "heqiqi diyanetlik insan hergizmu pishxologiyeye kisilige griptar bolmaydu" deydu. Menpetperes peylasop wilyam chiymis: "ikkilinishni dawalashning eng yaxshi dorisi imandur" deydu. " qayghurmay, baturlarche yashang" dégen kitabning aptori dali garnik: "pishxolog alimliri, küchlük iman, dinda mustehkem turush- ikkilinish, iztirab bolush we jiddilishish kislellirini saqaytishqa kipil dep qaraydu" deydu.

Jemiyet exlaqi ölchem we prinsip üçün din'gha muhtaj, chünki jemiyet yaxshi ishlarni qilish, küzetküchi bolmisimu mejburiytini ija qilishqa türütke bolidighan din'ghan muhtaj. Shundaqla kishlarning bir- biri bilen bolghan alaqisini kontrol qilidighan ölchemler tüpeylidin din'gha muhtaj... Din we étiqad bolmisa qanun-tüzümler yoqurqi ölchemlerni yaritalmaydu, shuning üçün insanning ichidin heriket qilidighan amillar we ölchemler bolushi kérek. Bezi at'éstlarning özimu allah we qiyamet küni eqidisigie ige din bolmisa hayatning rus we normal mangmaydighanliqini étirap qilidu. Foltir: " eger allah bolmighan bolsa allahni yartishimz lazim" deydu.

2836.-sual: tarix we rialliqning guwahliqi

tarix tejirbiliri we emeliyet rialliqliri hayatta imanning esli we insan üçün zörür nerse ikenlikini sözleydu. Din shexslarning xatirjem bolushi, bextlik bolushi we pak bolushi üçün zörür bolsa, jemiyetning muqim bolup, tereqqi qilishi üçün muhim. Qaysi bir jemiyet dini eqidini emeldin qaldurwitip yashishi we shexislarning dindin bihajat bolushi mümkin emes...

2837.-sual: dinning ornini bashqa nerse basalmaydu

bezi kishler ilim - pen yaki hazirqi pikry id'ologiyeler arqiliq dindin bihajat bolghili bolidu dep qaraydu. Her ikkili xil tesewwur toghra emes. Ilim - meripet, dinning ornini basalmaydu: ilim qaysi ehwalda bolmisun din we imanning ornini alalmaydu, chünki ilim meydani dinning meydanigha oxshimaydu. Bu yerdiki " ilim" din gherb uqumidiki ilim meqset qilinidu. Islam uqumidiki ilim kainatning qismen körnüshlirini bilishni we büyük wujudiyet heqiqetlirini bilishni öz ichige alidu. Yeni dunya we dini ilimni öz ichige alidu. Chünki bu ilim yalghuz madda ilmi emes, belki kainat, hayatliq, insan we yaratquchigha alaqidar ilimdur.

Gherb uqumdiki ilim dinning ornini basalmaydu, chünki bu ilimning xizmiti insan'gha turmush sewebilirini asanlashturup bérishdur. Bu ilim insanning turmush qiyinchiliqini hel qilshqa yadrem béridu, lékin wujudiyet müshkülisini hel qilishqa yadrem bérelmeydu... Shuning üçün pen - téxnika tereqqi qilghan sheherliklarning köpinchisi rohi boshluqtin, ikkilinishtin, pikri iztirabliqtin we dawamliq ghem- qayghuni

h s qilishtin shikayet qilghanliqini köreleymiz. U ellerning yashliri toghra yolgha hidayet tapmisimu, hayat usuli, maddi medeniyetke qarshi qozghilip, türlük pikri we istili yollarda k tip barghanliqini körgili bolidu.

Ilim - pen insan'gha usul- chare b releydu, l kin nishan yaki ghaye b relmeydu. Insanning turmushi paraghette bolup, ghayisiz yashisa n midigen bextsiz hayat bu! Dinning  zila insan'gha turmush kech r sh te yoquri ghaye ata qilalaydu. Uning hayatigha  tibar b ridu, uninggha wezipe belgilep b ridu...

Ilim - pen insan'gha uchidighan ikki qanat berdi, l kin uninggha insani qelib ata qilalmidi!. Insan hayatliqta (insanning qelbisiz) yashap qalsa, uning qolidiki pen - t xnika amilliri weyran qilidighan atom bombiliri, x miylik qorallargha aylinidu...ilim - pen tereqqi qildi, insan ilim- pen'ge tayinip aygha putini qoyalidi, l kin dunyagha kilish siri we yashash ghayisigha qolini qoyalalmidi! Insan pen - t xnika arqiliq k p nersilerni keship qilip chiqalidi, l kin u özining heqiqitini keship qilalmidi! 20 - esirdiki ilim- pen insanni aygha yetküzdi, l kin yer sharida bext- saadetke yetk zelmidi! Ay sharidin topa we tashlarni kelt relidi, l kin bextsizlik, ikkilinish we zaya bolup k tishtin chiqiridighan nersini tapalmidi...

Ilim - pen insanning siirtqi hayatini islah qildi, ichki hayatini islah qilishtin ajiz keldi... Ilim -pen 20- esirning insanlirigha bezi tebiet k chlriridin ghelibe qilalaydighan qoralni b relidi l kin özidin, shehwtidin, ikkilinishitin, qorqunjsidin, ichki we ijtimai toqunishidin ghelibe qilidighan nersilerni b relmidi...

Allahqa iman keltürüsh insan'gha eng qiyin qiyinchiliqlarni y ngip kiteligidek nihayetsiz k ch - quwwet ata qilalaydu, imanliq insan yoquri nishan  ch n k resh qilip heriket qilidu, t wen ghayilardin yiraq bolidu. Allahqa iman keltürüsh insan'gha heriketlend rguchi k ch ata qilidu, bu k ch güzel exlaqning asasi we eqide k chining menbiyidir...

2838-sual: y ngi id'ologiyeler dinning ornini alalmaydu

pen - t xnika dinning ornini alalmisa, z mindin peyda bolghan id'ologiyelermu dinning ornini basalmaydu. Medeniyet mutexessii arnolid toynbi mundaq deydu: "dindar bolush insanning teb'iyiti, insan dinsiz yashiyalmaydu, yawrupadiki din öz ornidin chikin'genliki  ch n, uning ornigha kapitalizm, sotsiyalizim... D gendek türlük id'ologiyeler dep atilidighan dinlar chiqti...

Dinlar insanni jemiyyet qulluqi, sheksler qulluqida yashashtin azat qilghandin k yin, insan jemiyyet t rmisige qaytti, mengg l k heqiqet bilen biwaste alaqe baghligandin k yin diktaturiye dewrige qaytti. Insan qimmitini yoqutup, ch m le jem'iyitidiki bir ijtimai ch m le bolush  ch n ajizlashti! Dinlar insan'gha, insan ijtimai hasharet emes, h rmet, h s qilish we tallash iqtidarigha ige insan dep  getken idi... Türlük id'ologiyeler bu heqiqetni untulduralmaydu, chünki türlük id'ologiyeler dinlar ata qilghan rohi azatliqni b relmeydu...din insanning hayatliq qelbi... Insan  ch n hayatliq jewhiri... Din nurlanduridigha nur, insan dindin bihajet bolalmaydu... Id'ologiyeler dinning ornini basalmaydu, chünki bu id'ologiyeler bir birini yaxshi k r sh we hemkarlishish ornigha, bir birini yaman k r sh tuyghusini b ridu. Id'ologiyeler nan b religen bilen rohi xatirjemlik we rohi azatliq b relmeydu".

2839.-sual: din xelqni zeherleydighan epyun dégen dewagha reddiye

markisizim : "dinni xelqning epyuni" dep qaraydu, bu köz qarash jingda oltürmaydu: toghra din, xelqni mes qilmaydu, axirettiki nimet telipige gherq bolup kétip, dunyadiki hoquqini telep qilishtin meshghul qilmaydu. Toghra din zulumgha köz yummaydu, pasatchiliq we burulushqa razi bolmaydu. Markisning köz qarishi bezi dinlarga nisbeten toghra bolsimu, islam dinigha nisbeten toghra emes...

Islam dini, insanni allahdin bashqisigha qulchiliq qilishtin azat qilghan büyük insani inqilaptur. Islam pikir, wijdan, tuyghu we rialliq hayatidiki inqilaptur. Islamdiki inqilabning shoari" bir allahdin bashqa ilah" yoq dégen sözdur, zéminda söz yaki ish-herikiti arqiliq qaysi birsi ilahliqni dewa qilidiken yaki ilahliq bilen shughullunup baqidiken, u wujudi yoq yalghanchi kezzab. Özlrini allah bilen birge ilah yaki allahdin töwenrek ilah dep guman qilghanlarning hemmisi menggü tarix sehnisidin chüshüp, yoqulushi wajib.

Kishler islamda barawer, birsi yene birisini qul qilishi toghra emes, eger bezi kishler zulum qilsa, kishlarning u zalimni cheklishi wajib, bolmisa hemmisi gunahqa shérik bolidu. Allah qur'anda mundaq deydu: "zalimlarga mayil bolmanglar, (mayil bolsanglar) dozax azabigha qalisiler, silerge allah din bashqa (dozaxtin qutulduridighan) héch yaremchi yoqtur, andin kéyin héch yaremge érishelmeysiler" [hud sürisi, 113- ayet.] "silerning aranglardiki zulum qilghanlarning béshigha kélish bilenla cheklinip qalmaydighan bala-qazadin saqlininglar, bilenglarki, allahning azabi qattiqtur " [enfal sürisi, 25- ayet.]

resulullah sellellahu eleyhi wesellem: " silerdin kim yaman ishni körse qoli bilen tossun, qoli bilen tosalmisa tili bilen tossun, tili bilenmu tosalmisa, qelbide naraziliq bildürüş arqiliq tossun" dégen. Muslim riwayet qilghan.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem zulum we ichiki pasatchiliqqa qarshi turushni sirtqi düshmen'ge qarshi turghandek bir qatarda qoyghan, chünki her ikkisili allah yolidiki jihatdur. Resulullah sellellahu eleyhi wesellemdin " jihadning qaysi ewzel? Dep soralganda, zalim hakimning aldida heq gep qilish" dégen, nesei riwayet qilghan, bu jihad jihadning eng yoqurisi dep qaralghan. Islam dini ölüp ketken'ge qeder zulumgha qarshi turushqa qiziqturidu, bu yolda ölüp kitip qalsa shéhit sanilidu.

Islam dini musulmanni köngül izziti we hörmet- sherep tuyghusi bilen terbiyleydu, köngül izzitini imanning tesiri we xususiyiti dep qaraydu: "ghelibe, izzet- sherep allegha, allening peyghembirige we möminlerge mensup" [monafiqun sürisi, 8- ayet.]

shuning üçün islam dini xarliqqa razi bolup, bash igidighan, putini üshkellerge salsa, qutulush amalini qilmay sewr qilidighan mundaq kishlerdin bizar. Qur'anning xitabigha qarang: { özlirige zulum qilghuchilar (yeni hijretni terk étip kuffarlar bilen bille turghuchilar)ning janliri perishtiler teripidin élinidighan chaghda, perishtiler ulardin: "(dininglarning ishida) qaysi halette idinglar?" dep soraydu. Ular:"zéminda(yeni mekke zéminida) biz (dinni berpa qilishtin) bozek qilin'ghan iduq " deydu. Perishtiler:" hijret qilsanglar allahning zémini kengri emesmidi?" deydu. Ene shu(hijret qilmighan) larning baridighan jayi jehenemdur. Jehennem némidégen yaman jay!} [nisa sürisi, 97- ayet.]

resulullah sellellahu eleyhi wesellem, qazayi qederge ishinish nami bilen hayatning

türlük hadisleri we qiyinchiliqlirigha qol qoshturup teslim bolush mentiqlisige reddiye béridu. Buni allahning dinidiki ajizliq qataridin dep baha béridu. Resulullah sellessahu eleyhi wesellem: "allah ajizliqni eyipleydu, hushyar bolghin. Sewebini qilsangmu, bir ishta meghlub bolup ketseng, u chaghda (allah kipildur) dégin" dégenidi. Ebudawud riwayet qilghan.

Resulullah sellessahu eleyhi wesellem dualiridimu ajiz bolup qélishin panah tilep:"i allah, ghem- qayghudin panah tileymen, ajizliq we horunluqtin panah tileymen, qorqunjaqliq we bixilliqdin panah tileymen, qerzdar bolup qélish we zulumgha yoluqshtin panah tileymen" dep dua qilmighanmidi we bizlarning shundaq dua qilshimizni tewsiye qilmighanmidi!... Bu duada insan'gha chaplishidighan her qandaq ajizliq körnüshliridin amaniq tileshturidu. Qunut duayimizda oquyidighan: "i allah sanga tuzkorluq qilidighan kishini élip tashlaymiz" dep dua qilimiz. Mana bu-orni qandaq bolup ketsun- her qandaq zalim bilen qarshilashqanliqtur. Naheqchilik, ajizliq, qulluqqa qarshi inqilab qozghashqa dewet qilidighan heqiqet, erkinlik we adaletke yordam bérishke teshebbus qilidighan dinni"xelqning epyuni" dése eqilgha sighamdu?

Markis endi bu sözini dégen waqtida islamning zulum, chékidin éshish we pasatchiliqqa qarshi turush pozitsiyisini yaxshi chüshenmise kérek. Ilmi prinsipqa nezer salsaq, bir nersige höküm chiqirish, ewwal omumyüzlük tetqiq qilghandin keyin andin höküm chiqirishni tewsiye qilidu. Markisimiz nezaryesi, pelsepesi we yölünüshlirini tetqiq qilghuchisi mutexassis islam mutepekküri doktor rushdi fekkar, markisning axirqi hayatida dinni étrap qilghanliqini, uning deslepte dinni inkar qilishi pelsepewi köz qarash bolmashin siyasi noqtidin bolghanliqini bayan qilidu.

Altinchi bab. Islam terbiyisi

2840.-sual: rebbaniyet terbiyesining mohimligi

islam terbiyisidiki rebbaniyet yeni allahni tonushni asas qilghan, yene bir mena bilen éytqanda imanni asas qilghan terbiye- "musulman qérindashlar" chüshen'gendek we emeliyette ija qilghandek terbiyining eng muhim, shereplik hem chongqur tesirge ige teripi. Islam terbiyisining deslepki nishani: imanliq (allahqa ishen'gen) insanni barliqqa keltürüsh bolghini üçün, shunga imanni asas qilghan terbiye eng muhim deymiz.

2841.-sual: imanning mensi

islam dini körsetmiside iman: éghizdiki quruq söz yaki quruq dawa bolmashin, belki u bir heqiqet bolup, uning nuri eqilge yetse, eqil qanaet qilidu, wijdan'gha yetse, wijdan örleydu, iradige yetse, irade heriketlinidu we bashqilarnimu heriketlendüridu. Hediste: "iman dégen yürekte orunlashqan, emeliyiti uni testiqlighan nershe" déyilidu. Allah mundaq deydu: (heqiqiy) möminler allahqa we uning peyghembirige iman keltürgen, andin (imanida) shek keltürmigen, malliri bilen, janliri bilen allah yolida jihat qilghanlardur. (süre hujurat 15- ayet) islamning qarishida iman dégen: sözmenler we pelsepichiler tonughandek, zéhnide tonupla qoyushla bolmashin belki, u iman egrilikdin, heddidin éship kétish yaki boshangliq qilishtin saqlan'ghan, zéminni paydiliq halda

toghra güllendürüşke, hayatqa yaxshiliq béghishlashqa, toghra yolgha yétekleshke élip barghan haldiki yuqiriqlarning bir pütün jughlamisidur.

2842.-sual: islam terbiyiside qelibning mohimliqi

peyghember eleyhissalamning waqtidiki sahabilarning we uningdin kéyinki ulargha sadaqet bilen egeshken seleflerning imani- yürektiki étiqadigha, tilidiki iqrar we emeliyitidiki heriketlirige biwasite ariliship qumandanliq qilghan. Mesjidde, öyde, jem'iyette, mexpi jay we jamaet aldida, kéchide, kündüzde, dunyaliq- axiretlik ishlarda ularning pütün hayatigha kiriship ketken idi.

Ilahi terbiye (yeni allahni tonutushni asas qilghan terbiye)ning اساسliq tüwrüki, allah taalagha ulashqan, uning aldigha bérish, hemde pütkül qilmishidin hésab bérishke ishen'gen, rehmitini ümid qilip, azabidin qorqidighan heqiqiy hayat qelbdur. Démekki, insanning heqiqiti uning maddi heykilide, ten- quruluş, hüjeyre, söngék we peyliride bolmastin belki, u ashu maddi heykelde turidighan, uni heriketlendüridighan, uni bir ishqa buyrup, biridin tosup qumandanliq qilip turidighan, ashu yaxshi bolsa, pütün ten yaxshi bolidighan, ashu buzuq bolsa, pütün ten buzuq bolidighan, allahning terbiyisi singgen bir chishlem nazuk ezadur. Bilip qoyungki, u bolsa adem ichidiki- yürek demsen, qelb demsen, dil demsen yaki jan demsen ixtiyaring, ene shu qelbtur. Qelb andaq angliq bir nersiki u insanni hayatning chongqur qatlamlirigha we kainatning sir- esrarlirigha élip baridu. Insan uning bilen zémindin- asman'gha (töwendin üstün'ge), barliqidin- barliqqa keltürgüchige (yeni allah terepke), yoqluq alimidin (yeni dunyadin) menggülük alemge yötkilidu. Allah taalaning nezeri we rehmet iltipati, nurliri chüshidighan orun ene shu tirik yürektur.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem mundaq deydu: "allah taala silerning tashqi körünishinglarga qarimastin, belki yürikinglarga qaraydu". Ashu yürek bolsa, qiyamet künisi insan öz perwerdigarigha azabtin qutulushning wasitisi qilip teqdim qilidighan birla yülenchüktur. Allah taala mundaq deydu: "u küni (héch kishige) mal we oghullar payda yetküzelmeydu. Peqet (allahning dergahi)gha pak qelb bilen kelgen ademgila payda yetküzülidu. " (süre shuera 88- 89 -ayet) iman bilen güllen'gen, jezmi ishinish bilen nurlanmighan qelb igisi gerche tirikler qatarida sanalsimu, undaq adem ölüktin bashqa nerse emes. Allah taala mundaq deydu: "eslide ülük (yeni kapir) bolup, biz uni (yeni uning qelbini iman bilen) tirildürgen, biz uninggha kishiler arisida hidayet tépishqa nur bergen bir adem zulmette (yeni kufrining qarangghuliqida) qalghan we uningdin qutulalmighan bir adem bilen oxshashmu?" (süre en'am 122- ayet)

möminning yüriki yuqiriqidek süpetlerge ige bolalisa, u qiyinchiliqni yingidu, achchiqni tatliq qilidu, japa- musheqqetlerni addi sanaydu, belki u japa- musheqqetler allah üçün, allah yolidila bolidiken uni lezzet sanaydu. Bu ehwal mehbubige uchrishishni asasi nishan qilip yol yürgen ashiqning shu yolda tartqan japa- musheqqetlirini lezzet sanap, yoldiki ussuzluq we achliqni untup qalghinidek bir ishtur.

2843.-sual: qelibp muhtaj bolghan üç nerse

insanning qelbimu bedinige oxshash üç nersige muhtaj bolidu:

1. Salamet turush üçün saqlashqa muhtaj.

2. Yashash üçün uzuqqa muhtaj.
3. Saqiyish üçün chare- amal qilishqa muhtaj.

2844.-sual: qelibni saqlash zörür bolghan nerse we uni saqlashning yoli

qelibni saqlash zörür bolghan birinchi nerse bolsa, her qandaq xataliqning béshi we hemme illetning esli yiltizi bolghan dunyani yaxshi körüş bolup, qelibni uningdin saqlashning birdinbir yolini uninggha körsitish bekmü zörür. U yol bolsa- axiret künige choqum ishinish, allahning mukapatini eslep turush, paniy (yeni bu dunya) bilen baqiy (yeni axiret) otturisini sélishturush toghra kelgende, aldimizdiki nersilerning töwen, addiliqi bilen allahning aldidiki nazu- németlerning katta, ulughliqini sélishturush. Allah mundaq deydu: "(i insanlar!) silerning ilkinglardiki nersiler tügeydu, allahning dergahidiki nersiler tügimestur." (süre nehl 96- ayet)

allahqa ishen'gen heqiqiy mömin'ge allahning kitabidiki sélishturmini, bashqiche éytqanda, rushen halettiki artuqchiliq sélishturmisini uqup körse kupaye qilidu. Allah mundaq deydu: "ayallar, oghullar, altun- kümüshtin toplan'ghan köp mallar, arghimaqlar, charwilar we ékinlerdin ibaret köngül tartidighan nersilerning muhebbiti insanlarga chirayliq körsitildi. Ular dunya tirikchilikide menpeetlinidighan (baqasi yoq) shey'ilerdur; allahning dergahida bolsa qaytidighan güzel jay (yeni jennet) bardur (shuning üçün bashqigha emes, jennetke qiziqish kérek). (i muhemmed! Qewmingge) éytqinki, [silerge ulardinmu (yeni dunyaning zibu- zinnatliri we németliridinmu) yaxshi bolghan nersilerni éytip bireymu? Teqwadarlar üçün perwerdigari hozurida astidin östengler éqip turidighan jennetler bolup, (ular) jennetlerde menggü qalidu, jennetlerde pak jüptiler bar, (teqwadarlar üçün) yene allahning rezasi bar], allah bendilirini (yeni ularning hemme ishlinini) körüp turghuchidur." (süre al imran 14- 15- ayet)

bu yerde yene qursaq hewisi, jinsi hewesler, mal- dunya, bala- chaqilarni yaxshi körüş hewesliridin ibaret maddi heweslerdin bashqa yene qelblarning hewesliri we nepsi xahishlarning hewesliridin ibaret xetiri eng chong hewesler bar. Nepsi xahishi bolsa: zémindiki choqunulghan eng yaman "ilah"tur. Allah mundaq deydu: "allah wehyi qilghan toghra yolni qoyup nepsi xahishigha egeshken kishidinmu azghun adem barmu?" (süre qeses 50- ayet) yüz- abroyni arzu qilish, hökümrانliqni yaxshi körüş, kishilerge "ilah" boluwélishni yaxshi körüş, shöhret we bashqilarning maxtishini yaxshi körüş, ammining alqishi aldida xudini bilmey yügürüp kétish yaki bezilerning xushamiti aldida yügürüp kétish... Qatarliq ishlar udulla qelbke yitidighan jan alghuch yuqumluq késel bolup, u qelibni kor qilip we pang qilip tashlaydighan yaki uni halak qilip öltüridighan bir illettur. Mana bu illetni imam ghezzali peyghember eleyhissalamning : "üch halak qilghuch nerse bar, insanni itaet qilduriwalghan bexlliqlik, keynige kirip kétilgen köngül xahishi we insanning öz- özige teejjup qilishi" dégen hediske اساسen, "ihyaul ulum" dégen kitawida halak qilghuchi nersiler qataridin hésabliqan.

Köpligen kishilerning, shexsler we jamaetchilik aldida ewj élip ketken meniwi halaket amillirigha qarimay, peqetla oghriliq, zinaxorluq, haraqkeshlik... Qatarliq zahiri halaket amillirigha yüzlinip, shuni tüzeshnila muhim biliwatqanliqi échinarliq bir ehwal.

Zahiri halaket amilliri halaketke qet'i halda élip baridighan xata qilmishlar bolsimu, lékin ular yuqirigha nisbeten ziyini az, xetiri yenggilraqtur.

Héssiy amillarning arqisida bilgenler bilgen, bilmigenler bilmigen péti qéliwatqan bir rohi késellikning barliqi eynen heqiqettur. Shuning üçün kishilerni heqiqetke chaqirishtiki birinchi qedemdin tartip, ularning nepsilirini dunyaning shalghutliridin qutquzush, nersilirini hemme nersidin allahning raziliqini ela bilidighan qilish, allahning aldida héchnimige esqatmaydighan her qandaq payda- menpeet yaki dunyaning nazu-németliridin qet'iy tamasini üziwétish qatarliqlargha chongqur ehmiyet birip uni muhim bilish we terbiye herikiti pütün küchi bilen allahni tunushturush asadiki terbiyige atlinishi we shu terepke paydiliq muhit, wasitilerni yaritip birish bilen birge pikir we tuyghularni teyyarlash kérek.

Allah taala sirtqi qiyapetke qarimastin, qelbke qaraydu. Emelning ashkara hejimige qarap emes, shu emelge bolghan ixlasqa qarap mukapatlaydu. Allah shériktin bihajet hem pak bolghini üçün, özige xalis qilmighan emelni qobul qilmaydu. Riya (yeni kishilerni körsün dep qilin'ghan yaxshi emel) bolsa mexpi shériktur. Shunga allah taala xalis qilinmighan, bashqisining shérikichiligi bolghan emel we qelbni yaxshi körmeydu we uni qobul qilmaydu. Allah taala mundaq deydu: "kimki, perwerdigarigha mulaqat bolushni ümid qilidiken (yeni sawabini ümid qilip, azabidin qorqidiken), yaxshi ish ishlisun, perwerdigarigha qilidighan ibadetke héchkimni shérik keltürmisun." (süre kehf 110- ayet).

2845.-sual: islam terbiyisidiki ibadetning menisi

ibadet dégen söz: omumi menidin élip éytqanda- allah razi bolidighan we yaxshi köridighan hemme söz- heriketni öz ichige alghan bir isimdur. Biz bu yerde ibadet dégen sözning xususiyy menisi bolghan dini paaliyetlerni ada qilish, allahni eslesh we allahqa shükri qilish arqiliq allahqa yéqinlashish we ibadet qilish dégen menini meqset qilimiz.

1. Perz emellerge ehmiyet birip uni bek muhim bilish. Chünki allah taala perz ada qilinmay turup, qilin'ghan neple emellerni qobul qilmaydu. Imam buxari riwayet qilghan hedis quddusida mundaq déyilidu: "allah éytti: bendem men bendemge perz qilghan emellerdinmu mehbubraq nersini qilish bilen manga yéqin bolalmaydu". Shunglashqa, perz emellerni her qandaq waqitta bushangliq qilip, sel qarap tashlap qoyushqa bolmaydu.

2. Sünnetni mustehkem tutup, bid'ettin saqlinish, chünki, her qandaq bid'et azghunluqtur.

3. Namazni jamaet bilen öteshke terghib qilish. Chünki jamaet bilen namaz ötesh mezheb imamlirining ixtilapigha asasen bolghandimu perz eyn yaki perz kupaye yaki kücheytilgen sünnettur.

4. Nepli emellerge terghib qilish. Yuqirida dep ötkén hedis quddusida (dawamida): "bendem manga neple emeller bilen hemishe yéqinlashidu, hettaki, u bendini men dost tutqaymen" déyilidu. Mushu dewet meydanida roza tutidighan, kéchiliri uxlimay namaz öteydighan nurghunlar yitiship chiqti.

Allah mundaq deydu: "ularning yanliri orun- körpidin yiraq bolidu (yeni ular kéchisi ibadet qilip az uxlaydu), ular perwerdigarining (azabidin) qorqup, (rehmitini) ümid qilip

uninggha dua qilidu." (süre sejde 16- ayet).

5. Allahni esleshke terghip qilish. Allah mundaq deydu: "i möminler! Allahni köp yad qilinglar. Uninggha etigen- axshamda tesbih éytinglar." (süre ehزاب 41- 42 -ayet). Allahni esleshning eng yaxshisi, allahning hékmetlik kalami qur'anni oqushtur. Qur'an oqughuchigha her herp bedilige 10 yaxshiliq bérilidu. Allahni esleshning shekil- túrliri köptur. Mesilen: tesbih (yeni allahni pak dep tonush), hemdu éytish (yeni maxtash), tehliil éytish (yeni tewhid sözini éytish), tekbir éytish (yeni allahni ulughlash), dua qilish, istighpar éytish (allahdin kechürüm sorash) we peyghember eleyhissalamgha durud-salam yollash qatarliqlargha oxshash.

6. Insanning gunah qilghini anche yat sanalmisimu, emma tewbe qilmay dawamlıq gunah qilishi yat, ejeb linerlik bir ishtur. Chünki, adem eleyhissalammu gunah qilip salghan, derhal allahqa tewbe qilip gunahi kechürülgen idi. Allah mundaq deydu: "adem perwerdigarning (emrige) xilaplıq qildi, shuning bilen u azdı. Andin perwerdigari uni tallıdı, uning tewbisini qobul qıldı we uni hidayet qıldı." (süre taha 121- 122 -ayet). Lékin iblis gunah qıldı, uning gunahi kechürüm qilinmıdı, chünki u öz gunahi üçün allahdin kechürüm sorımıghan we özre éytmıghan. Belki, allahning emrige bash ıgıstın chongluq qilip emrige qulluq bildürmey mundaq dégen ıdı: "men unıngdın artuq. Méni ottın, unı laydın yaratting." (süre eraf 12- ayet). Emdı, adem eleyhissalam we uning jüptining, iblis- sheytanning gépining eksini qilghanlıqıgha qarap baqaylı, u ikkisi mundaq dégenıdı: "perwerdigarımız! Biz özımızge özımızge zulım qılduq, eger sen bizge meghpiret qılmsang, bizge rehim qılmsang, biz choqum zıyan tartquchılardıń bolımız." (süre eraf 23- ayet). Adem eleyhissalam we uning jüptining gunahi, köngül arzısı we gheplettın kélip chiqqanıdı (yeni allah tosqań méwidin yep salghan ıdı), lékin keynidinla heqiqiy pushayman qilip tewbe qilghanlıqı üçün allah tewbisini qobul qilip kechürüm qıldı. Iblisning gunahi bolsa, allahqa chongluq qilish, buyruqını ıjra qılmaslıq, itaitidin bash tartışlar ıdı. Shunga allah u mel'unni (rehmitidin) qoghlandı qilip qıyamet künıgıche lenetke gırıptar qilip qoydı.

Heqiqiy pushayman, rastchilliq bilen éytilghan istighpar bolsa, qelb shipah tépish üçün muhtaj bolıdighan eng yaxshı amaldur. Mana telepke layıq bolghan bu tewbe-istighpar, insanda öz gunahını sizish, allahning gheziwıdın qorqush, allahqa chin bendichilik qilish we özining xarlıqını étirap qilish arqılıq yalwurush qatarlıqlar bolghandıla barlıqqa kélidu.

2846-sual: islam terbiysidiki mukemmel we etraplıq bolush

islam terbiyısı insanning emiliy terepliri ichidin bir terepkıla, xuddı her bir sahediki kishiler öz sahesidiki xızmitigıla ehmiyet bergendek, qaysibir tereptinla ıxtisaslıq bolup yitishse, shuninggha qanaetlinip qélip öz sahesini asas qilghan bir xil terepnıla tutuwalghandek qılmastın hemme tereptin etraplıq terbiyileshni muhim bilidu.

Tesewwupchılar we exlaqshunaslar ehmiyet biridighan rohiy we exlaqiy terepke pütün ehmiyitini qaritıpmu turiwalalmaydu. Eqilshunaslar, peylasoplar pütün tirishchanlıqliri bilen ehmiyet bergen pikri terepkıla toxtılıpmu qalmaydu. Yene u terbiye eskerler qızıqidighan chéniqish we esker bolushlargha pütün himmitini qaritip bashqısını tashlapmu qoymaydu. Shuningdek, özining barlıq qızıqışını ıjtimaiy islahatchılardek

ijtimaiy terbiyegila qaritip turiwalmaydu.

Islam terbiyisi emeliyette, mushu tereplerning hemmisige pütün ehmiyet biridu we her türlük terbiyilinishke righbetlendüridu. Mana bundaq terbiye insanning hemme tereplirini, eqlini, qelbini, rohini, bedinini, exlaqini, mijez- xulqini, idiyewi tonushini terbiyeleydighan, shuningdek, u insanni hayatning xoshalliqi, xapiliqi, tinchliqi, biaramliqigha terbiyileydu. Hemde uni yaxshiliq, yamanliq, xushalliq, xapiliq qaplighan jem'iyetke qarshi turalaydighan qilip teyyarlaydu. Ijtimaiy terbiye we köresh qilish terbiyisige köngül bölmey bolmaydu. Bundaq qilghanda, shexsiy bashqa jayda, etrapidiki jamae bashqa jayda yashashtin ibaret birliksiz hayatni axirlashturghili bolidu. Islam özining takamulliqi we etrapliqligi bilen eqide, ibadet we qanun meydanida özgiche bolghandek, terbiye meydanidimu alahidilikke ige.

2847.-sual: islam terbiyisining insandiki eqliy terepke bolghan qarishi

islam eqilge hörmət qilidighan, uni dewetning asasiq noqtisi qilidighan, mukapat-jazaning yadrosi qilidighan dindur. Qur'an bolsa, "ular eqil ishletmemdu?", "tepekkur qilmamsiler?", "eqli bar qewm üçün delil bar", "tepekkur qilidighan qewm üçün", "eqil igilirige"..... Dégen ayetler bilen toshup kétiglikur. Islam körsetmiside, tepekkur qilish ibadet, höjjet telep qilish wajib, ilim telep qilish perz, intilmeslik rezillik, qarighularche egishish jinayet dep körsitilgen.

Islam musulmandin öz rebbini delil arqiliq tonushni, uning dewitining eqliy qarashqa ige bolushini telep qilidu. Qarighularche éytqan imanni qobul qilmaydu, musteqil pikir ishletmeydighan, bashqining pikri buyiche ish qilidighan, tepekkur qilmay, delil sürüshte qilmayla, yitilgen ademning yitilishige egiship kétidighan ademdin razi bolmaydu, hemde xalimaydu. Belki, islam eqil ishlitish, tepekkur qilish, chüshenche hasil qilish lazim dep körsitidu. Peyghember eleyhissalam mundaq deydu: "allah qandaqla kishige yaxshiliqni irade qilsa, uni dinda chüshenchige ige qilidu."

qur'an ilimni we shu ilimning netijisi yaki hosuli bolghan imanni, bash igishtin ilgiri keltüridu, allah mundaq deydu: "(allah taalaning mundaq qilishi) ilim ehlilirining qur'anning perwerdigarining teripidin kelgen heqiqet ikenlikini bilishliri, shuning bilen uninggha iman éytishliri, dillirining qur'an'gha boysunushi üçündür." (süre hej 54-ayet).

2848.-sual: islam terbiyisining exlaqqa bolghan qarishi we terbiyisi

islam peziletlik, yaxshi exlaqni imanning tarmaqliridin, bashqiche qilip éytqanda imanning pishqan shirin méwiliridin hésablaydu. Islam körsetmisi boyiche bolghan iman, munewwer, tüzük eqide, allahqila xalis bolghan emel- ibadette ekis étidu, shuningdek toghra exlaqta ekis étidu. Peyghember eleyhissalamning hediside mundaq déyilidu: "möminlerning imanda eng kamilraqi- exlaqta yaxshiraqidur".

Xulq yaki exlaq dégen söz: mezmuni chongqur, mena dairisi nahayiti keng sözdur. Bu sözning dairisi shu qeder keng bolghanki, peyghember eleyhissalam peyghemberlikining muhim wezipisini körsitip mundaq dégenidi: "men peqet güzel

exlaqlarni toluqlash üçün ewetildim". Hettaki, allah qur'anda peyghember eleyhissalamni eng chirayliq süpet bilen maxtap mundaq dédi: "(i muhemmed!) sen heqiqeten büyük exlaqqa igisen." (süre qelem 4- ayet). Aishe reziyellahu enha-peyghember eleyhissalamning exlaqi heqqide sual soralganda jawab birip mundaq dégen: peyghember eleyhissalamning exlaqi qur'an idi. Yeni qur'an élip kelgen peziletlerning hemmisi, qur'an buyrighan we righbetlendürgen yaxshi ishlar bir pütün halda peyghember eleyhissalamning exlaqidur.

Exlaq- peyghember eleyhissalamning: "kishiler bilen bille güzel exlaq bilen yashighin!", "silerning manga heqiqeten süyümlükraqinglar we qiyamet künisi manga eng yéqin orundikiliringlar, exlaqta yaxshi bolghininglarki, ular bir- birige qanat yapidu, ular bashqilar bilen, bashqilar ular bilen asanla könüp chiqiship kételeydu" dégen hedislirige asasen, nurghun kishiler chüshen'gendek, turmushtiki yaxshiliq, her tereplime mulayimlik gerche musulmanning exlaq asasliridin bir asas bolsimu, bu jaydiki exlaq déginimiz bu ramkidila toxtap qalmaydu. Yene beziler chüshen'gendek, exlaq dégen: namehrem ayallar (yeni nikahlinish durus bolidighan ayallar)din we haraq, bashqa ichimliklerdin perz qilishla emes. Bu exlaq gerche islam deslep héris bolghan qur'andiki munu ayyette sözlen'gen ulugh exlaq bolsimu, lékin exlaq buning bilen toxtap qalmaydu: "mömin erlerge éytqinki, (namehremlerge) tikilip qarimisun, ewretlirini (zinadin) saqlisun, mundaq qilish ular üçün eng yaxshidur." (süre nur 30- ayet). Allah yene mundaq deydu: "i möminler! Haraq ichish, qimar oynash, butlar(yeni choqunush üçün tiklen'gen tashlar) gha choqunush, pal oqliri bilen pal sélishe sheytanning ishi, paskina qéliqlardur, bextke érishishinglar üçün sheytanning ishidin yiraq bolunglar." (süre maide 90- ayet).

Biz démekchi bolghan "exlaq" bunimu we yuqiridikinimu öz ichige alidu, hemde insan öz- özini idare qilish, söz- herikette rastchil bolush, emel- herikette semimiy bolush, muamilide ishenchlik, pikirde gheyretlik, her qandaq mesilini bir terep qilishda adaletlik bolush, heqiqet üstide chidamliq bolush, yaxshiliqqa qet'iy irade baghlash, bashqilarni yaxshi ishqa buyrup, yaman ishtin tosush, taziliqqa, pakizliqqa ehmiyet birish, qaide- tüzümge hörmét qilish, insaniyetke yaxshiliq bolidighan ishlargha we teqwadarliqqa yordam birish..... Din ibaret hayat meydanidiki her qaysi tereplerni chongqur we keng dairilik halda öz ichige alidu.

2849.-sual: islam terbiyisining beden'ge bolghan terbiye teripi

beden dégen, insan nishanlirigha yitishning, dini we dunyawî wezipilirini öteshning yadroluq nersisidir. Shunga peyghember eleyhissalamning sehih hediside mundaq déyilidu: "séning üstüngde bedeningning elwette heqqi bar." beden terbiyisidin közligen nishan:

1. Tenning saghlam we türlük késelliklerdin xaliy bolushi. Ten saghlamliqning rohi we eqliy jehette melum tesiri bar bolup, qedimqilarmu "salamet eqil salamet tende bolidu" deydu. Shuninggha oxshash tenning késelliki shu ten igisini palech, kéreksiz qilip wezipisini öteshtin tosüp qoyidu. Shuning üçün taziliqqa, her zaman ziyarliq nersilerdin saqlinishqa, dawalinishqa, uzun muddet uyqusiz qélishe, chikimlik chikish we undin bashqa ziyarliq adetlerge qarshi turushqa bekmu ehmiyet birishi kérek. Her

qandaq burader "bunnu" qehwesidin, chaydin nahayiti az istimal qilishi, tamaka qatarliq chikimliklardan qet'iy qol yigishi lazim.

2. Tenning küchlük, chidamliq bolishla késellikdin salamet bolushqa kupaye qilmaydu. Belki, tenning küchlük, chéniqqan bolushi, her xil heriketke téz hem asan küchi yitidighan bolushi lazim. Peyghember eleyhissalamning hediside mundaq déyilidu: "küchlük mömin yaxshi hem ajiz mömin'ge qarighanda allahqa mehbubraq". Shuning üçün bedenni chéniqturush oyunlirigha, yügürüş, su üzüş, oq étish we uningdin bashqa türlük tenheriketlerge ehmiyet birish barliqqa keldi. Bir hediste mundaq déyilidu: "baliliringlarga su üzüşni, oq étishni we atqa minishni ügitinglar."

3. Tenning japagha chidamliq, kötürüşchan bolushi lazim. Chünki, ten japagha chidashliq birishke, musheqqetlerni kötürüşke, issiq- soghuq, tagh- öngkür, ashkara-yushurun dégendek oxshashmighan zamanlar keltürüp chiqarghan apetlerge taqabil turushqa adetlenmighende, uning salametliki, küchlüklüki kupaye qilmaydu. Beziler mundaq deydu: "japaliq turmushqa chéniqinglar! Chünki, bayashat turmush hemishe turmaydu".

2850.-sual: islam terbiyasining jihadqa bolghan terbiye teripi

"jihad"ning öz ichige alghan mezmuni "eskerlik" dégen sözning öz ichige alghan mezmunidin chongqur hem omumiyaqtur. "eskerlik" dégen söz: qattiq qolluq bolush we chéniqish démeqtur. Lékin, men démekchi bolghan jihad: iman, exlaq, pak roh we paydiliq nersilerni dewet yolida serp qilish..... Qatarliqlar bolup, yuqiriqi qattiq qol bolush we chéniqishni hem birge élip baridu.

Islam zéminlirining qaysi birige tajawuz qilip bésiwalghan tajawuzchilar bilen urush qilish qet'iy perz bolghandek, kapirlarning mustemlikichilikige we ularning keltürüp chiqarghan kufri tajawuzigha qarshi urush qilish muqeddes diniy mejburiyet bolghandek, munapiq- xainlar bilen, bid'etchiler (yeni dinda asasi yoq ishlarni qilghuchilar), zalimlar we buzuqlar bilen jihad qilishmu ulughluq derijisi jehette yuqiriqidin kem turmaydu. Shunga allah mundaq deydu: "i peyghember! Kapirlargha we munapiqlargha qarshi jihad qilghin, ulargha (qarshi ghazat qilish we qorqunch sélish bilen) qattiq muamile qilghin." (süre tewbe 73- ayet).

Peyghember eleyhissalamdin biri: jihadning eng ewzili qaysi? Dep sorighanda, peyghember eleyhissalam: "zalim padishahlar aldida heqiqetni qorqmay sözlesh" dep jawab bergen idi. Bundaq dégenlikning menisi: "ichki buzghunchiliqqa qarshi turush, sirtqi urushqa qarshi turghan'gha oxshash her ikkilisi perz, her ikkilisi jihaddur." dégen bolidu. Peyghember eleyhissalam, özi qilmaydighan ishlarni bashqilargha sözleydighan, buyrulmighan ishni qilidighan zalim padishahlar toghrisida sözlep musulman ümmet ularning zalim hökmige, mustebitlikige uchrighan chaghda, qilishqa tégishlik qaysi mejburiyetlerni ötesh kérek? Dégen mezmunda mundaq deydu: ebu seid xudri reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: kimki bir yaman ishni körse, uni qoli bilen özgertsun. Undaq qilalmisa, tili bilen özgertishke tirishsun. Undaqmu qilalmisa, dilida u ishni yaman körsun. Mana bu, imanning eng ajiz halitidur. (muslim: 49)

peyghember eleyhissalam bu sözi arqiliq gunahni yaman körüş, jinayetchige

ghezep qilish, nepretlinish we uningdin alaqini üzüş qatarliq dili bilen jihad qilish bolsa, imanning eng ajizliqi. Mana bundaq jihad, qoli bilen jihad qilishtin ajiz kelgen kishi tili bilen jihad qilghandek, tili bilen jihad qilishtin ajiz kelgen kishige perz ikenlikini körsitip biridu. Démek, bu yerde men musulman dégen kishige perz bolghan jihad qural bilenla we kapirlar bilenla jihad qilish dégenlik emes. Allah qur'anda töwendikidek ayetni nazil qilghan tursa qandaqmu undaq dégili bolsun? "i peyghember! Kapirlargha we munapiqlargha qarshi jihad qilghin, ulargha (qarshi ghazat qilish we qorqunch sélish bilen) qattiq muamile qilghin." (süre tewbe 73- ayet). Munapiqlar körünüshte musulmanlarning qatarida yürgechke qural bilen jihad qilinmaydu. Undaqlargha uqumluq qilip nesihet qilish we delil- pakitlarni otturigha qoyush, shundaqla ademge tesir qilidighan tesirlik sözler arqiliq allah qur'anda dégen buyiche qilish lazim. Allah mundaq deydu: "ene shular (yeni munapiqlar) (yalghan éytidu), allah ularning dilliridikini (yeni munapiqliqni, mikrini) bilidu, ulardin yüz örgin, ulargha nesihet qilghin, ulargha tesirlik sözlerni qilghin." (süre nisa 63- ayet).

Allah taalaning muhemmed eleyhissalamgha qilghan sözidin yuqiriqi mezmunlarni téximu ochuq köriwalghili bolidu: "shuning üçün kapirlargha itaet qilmighin, qur'an arqiliq ulargha qarshi (pakitlarni otturigha qoyup) barliq küchüng bilen köresh qilghin." (süre furqan 52- ayet). Mana bu jihad qilish heqqidiki ayet süre furqanda bolup bu süre urush ruxset qilinishtin burun mekkide nazil bolghan. Mekkide urushqa buyrush uyaqta tursun, ruxsetmu qilinmighan idi. Démek jihad dégen urush qilmaymu bolidu.

Yighip éytqanda, islam dinigha kishilerni dewet qilish, dewetni yetküzüshte mustehkem turush, uning achchiq zerbilirige chidashliq birish, dewet yolida yetken japa-musheqqetke, uning musapisining, nishanining yiraq ikenlikige perwa qilmay chidamliq bolush, mana bular heqiqeten ulugh jihaddur. Sözimizge töwendiki ayet isharet qilip, jihadning paydisi kimgé bolidighanliqini, netijisini kim köridighanliqini éytidu: "kimki jihad qilidiken, uning qilghan jihadi özining paydisi üçündür, allah heqiqeten tamami ehli jahandin bihajettur." (süre enkebut 6- ayet).

Peyghember eleyhissalam kapirlar bilen jihad qilish quralliri we u jihadning türlerini bizlerge roshen halda uqturup mundaq deydu: "siler mushriklar (yeni kapirlargha) qarshi qolunglar, malliringlar we tilinglar bilen jihad qilinglar".

Yuqiriqilardin bashqa yene bir xil jihad bar bolup, u bolsa adem öz nepsi bilen jihad qilishtur. Shu jihad netijiside islamni öginidighan, islam boyiche ish qilidighan, bashqilarni shu islamgha chaqiridighan islamning yolida pulattek mustehkem turidighan bolush, shu arqiliq ghelibe qilish yaki shehid bolushtin ibaret ikki yaxshiliqning birige irishishtin ibarettur.

Eqilni azduridighan wehime- gumanlar, iradini qaymuqturidighan köngül arzuliri qatarliqlarni insanning ichki dunyasigha tashlash arqiliq insan bilen urush qilidighan sheytan'gha qarshi shübhilerni qoghlap chiqiridighan, choqum ishinishtin ibaret qural we köngül arzulirini meghlub qilidighan sewridin ibaret qural bilen jihad qilmay bolmaydu. Mana shundaq qilghandila gumanni yoqitish, köngül xahishini meghlub qilishtin ibaret jeng meydanida insanning düşmini bolghan sheytan üstidin ghalib bolghili bolidu. Hemde sewri (yeni chidamliq bolush) we choqum ishinishtin ibaret ikki

qanatqa tayinip dinda yoblashchilik qilish meqamigha yetkili bolidu. Allah mundaq deydu: "ular (külpetlerge) sewr qilghan, bizning ayetlirimizge jezmen ishen'gen chaghda, ulardin bir qisim kishilerni bizning emrimiz bilen toghra yol körsitidighan péshwalar qilduq." (süre sejde 24- ayet). Mana bular bolsa islam körsetmiside etrapliq bolghan jihadtur.

Jihad mertiwilirining desliwi xata ishqa dilida inkar qilish bolup, eng aliysi allah yolida urush qilishtur. Til arqiliq jihad qilish, qelem arqiliq jihad qilish, qol arqiliq jihad qilish, zalim padishahlar aldida heqiqetni sözlesh qatarliqlar bolsa yuqiriqi ikki perq (yeni yuqiri pelli bilen töwen derijisi) arisidiki jihadtur.

Din'gha dewet qilish bolsa jihadsiz meydan'gha chiqmaydu. Dewet yolida bolghan jihadning büyük bolushi, dewetni küchlendirüsh telep qilinidighan iqtisadning köpliki we dewet yolida qan- ter aqquzup ishligenlarning ejrining köp bolushi qatarliqlar dewetning aliy- üstünlükige we uning tarqilish dairisining kengrilükige qarap bolidu. Allah mundaq deydu: "allahning yolida (pul- mélinglar bilen, jéninglar bilen) taqitlinglarning yétishiche jihad qilinglar, allah (dinigha yadrem bérishke ümmetler arisidin) silerni tallidi (eng mukemmel sheriet we ulugh peyghemberni silerge xas qildi). Silerge dinda héchqandaq müshküllükni qilmidi (silerni siler taqet qilalmighudek ishlarni qilishqa tekliq qilmidi). (bu) atanglar ibrahimning dinidur (bu toghra din bolghanliqi üçün, uni mehkem uchlanglar), allah silerni ilgiri (yeni qur'andin ilgiriki kitablarda) musulman dep atidi. Qur'andimu shundaq atidi. (allah) peyghemberni silerge guwah bolushqa we silerni kishilerge guwah bolushqa (tallidi), namaz oqunglar, zakat béringlar, allahqa yépishinglar, allah silerning igenglardur. Allah némidégen yaxshi ige! Némidégen yaxshi medetkar!" (süre hej 78- ayet).

2851.-sual: islamning jem'iyetke qaratqan terbiyisi

qur'an kerim musulmanning ötesheke tigishlik bolghan wezipilirini üç gewde qilip körsitidu.

1. Allahqa bolghan alaqini ibadette gewdilendürüsh.

2. Jem'iyetke bolghan alaqini jem'iyet üçün yaxshi ish qilip birishte gewdilendürüsh.

3. Düşmen'ge bolghan alaqini jeng meydanida gewdilendürüsh.

Yuqiriqi sözimiz heqqide allah mundaq deydu: "i möminler! Bextke érishishinglar üçün ruku qilinglar, sejde qilinglar (yeni tezerru bilen namaz oqunglar), (yalghuz) perwerdigaringlarga ibadet qilinglar, yaxshi ishlarni (yeni xish- eqribalarga sile- rehim qilish, yétim- yésirlarning bëshini silash, kéchisi tehejjüd namizi öteshe qatarliq ishlarni) qilinglar. Allahning yolida (pul- mélinglar bilen, jéninglar bilen) taqitlinglarning yétishiche jihad qilinglar." (süre hej 77- ayetler).

Peyghember eleyhissalamning, her bir musulmanning iqtisadi arqiliq yaki abroyi arqiliq yaki bedini arqiliq yaki pikri arqiliq yaki tili arqiliq ada qilinidighan kündilik wezipisini yaki ijtimaiy mes'uliyitini bayan qilidighan hemde yuqiridiki ayetning menisini tekitleydighan nurghun hedisliri bar: seid ibni ebu burdening chong dadisidin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: her bir musulman'gha sediqe kélidu, dédi, buni anglighan sahabilar: éytip berginchu? Eger u sediqe qilghidek nerse

tapalmisa qandaq qilidu? Dégenidi, peyghember eleyhissalam: bilikige tayinip ishlep, özini baqidu we öz emgikidin sediqe béridu, dédi. Sahabilar: u buni qilishqa qadir bolalmisa qandaq qilidu? Dep sorighanidi: ziyangha uchrighan mohtaj kishige yadrem qilidu, dédi. Buningghimu qadir bolalmisa qandaq qilidu? Dep sorighanidi: bashqilarni yaxshi we xeyrlik ishlarni qilishqa buyruydu, dédi. Sahabilar: bu ishnimu qilalmisichu? Dep sorighanidi: yamanliqtin özini tartidu. Bu uning üçün sediqidur, dep jawab berdi. (muslim: 1008)

1. Her qandaq yaxshi ishni qilish, biz qur'an we hedistin delil- pakitlarni keltürüp bayan qilghinimizdek allah buyrighan, musulmanniñ muhim wezipiliriniñ ayrilmas bir qismidur. Démek, musulman namaz ötesh, roza tutush, ibadet qilishqa buyrulghandek, yaxshi ish qilishqa we uninggha bashqilarni dewet qilishqa buyrulghandur.

2. Tehqirlap éytqanda, musulman dégen özi yashawatqan jem'iyettin ibaret tendiki tirik bir parche eza bolghini üçün, uning jem'iyetning derd- elem, mung- zarini hés qilish, chüshinish, shuning bilen birge ashu jem'iyetke yetken derd- elem we türlük xapiliqlarni yuqitishqa, héch bolmighanda yenggillitishke bolsimu heriket qilishi kérek. Hemde u musulmanniñ ach- yalingach qalghan yaki késel azabi tartiwatqan ademni körüp turup, yadrem qilish sharaiti bar turup, uninggha yadrem qilmay, derdige derman bolmay bixaraman yürüshi hergiz toghra emes, hem uning exlaqigha uyghunmu emes.

3. Yaxshi ish qilishning özi bolsa, islam dinini dewet qilishtin bir qisim bolup, bu dewet bir tereptin til we qelem bilen tarqitilghandek, yene bir tereptin yaxshi ish qilish we emiliy heriket élip bérish arqiliq tarqitilidu.

4. Jamaetchilikte bir tereptin jem'iyetke xizmet qilishqa qadir küch- quwwet bolghini üçün, yene bir tereptin éytqanda jamaetchilikte omumyüzlük halda pikri yaki terbiyiw heriketke kéreklik ang- sewiye bir pütün toluq bolmighini üçün, ularning küch- quwwitini bikar qoymasliqni nezerde tutup, jem'iyet terbiyisige ehmiyet birip ularning rolini jari qildurush kérek. Chünki ixtisasliq kishi qeyerde bolidiken, uning bikar qalghanliqi yamanliqtin bashqini dérek bermeydu.

2852.-sual: islam terbiyisining siyasiygha bolghan terbiye teripi

biz bu yerde "siyasiy terbiye" dep tilgha élin'ghan söz arqiliq: islam terbiyisining hökümet ishlirigha, dölet intizamigha, hökümet bilen puqra otturidiki alaqige, turushluq dölet bilen islam döletliri yaki gheyriy islam döletliri bolsun bashqa chet'el döletliri bilen bolghan alaqige we jahan'gir- tajawuzchi döletlerge qollinilidighan qanun tüzümlerge, uningdin bashqa nurghunlighan türlük mesililerge alaqidar bolghan tereplerni meqset qilimiz.

Démekki, aq bilen qara qanche bir- biri bilen tüptin oxshimas, birlashmes bolghinidek "siyasiy" dégen söz bilen "din" dégen sözning mezmuni qarimu- qarshi bolup, siyaset bilen dinning birer shexisde yaki birer goruhta birge élip méngilishi hergizmu tesewwur qilinmaytti. Kishiler ikki türlük bolidu: diniy adem yaki siyasiy adem. Shuningdek jamaetmu ikki türlük bolup, diniy jamaet yaki siyasiy jamaet bolidu. Diniy adamlarning siyasiy bilen arilishishi, siyasiy adamlarning din bilen arilishishi haram,

shuningdek, diniy jamaatlarning siyasiy ishlarga yoki siyasiy jamaatlarning diniy ishlarga arilishishi haram dep qarilatti.

Bezi ehwallarda siyasiy ademning yoki siyasiy jamaetning din mesilisige arilishishi kengchilik qilinip kechürüm qilinsimu, lékin diniy ademning yoki diniy jamaetning siyasiy mesililerge arilishishi shu chaghdiki kishilarning qarishida kechürüm qilinmaydighan, kengchilikmu qilinmaydighan bir gunah ish hésablinatti.

Bundaq xata pikirlerge qarshi hayatning hemme tereplirini...Öz ichige alghan islamning etrapliq toghra pikirleri arqiliq qattiq jeng qilish lazim. Siyasiy mesile bolsa islamning etrapliqligidin birsidur. Shuningdek, siyasiy mesilining islam öz ichige alghan alahidiliklirining biri ikenlikige qur'an, hedis, peyghember eleyhissalamning körsetmisi, sahabi kiramrlarning terjimihalliri we mushu ümmetning 13 esirdin ushuq tarixiy dewrde élip barghan heriket- paaliyetliri ochoq halda pakit süpitide qed kötürüp turidu.

2853.-sual: ijabiyliq we binachanliq toghirisidiki terbiye

islam dini bolsa, musulmanning quruq geptin burun emeliyiti bolush, özi qilmaydighan ishni bashqilargha dep yürmeslik, ishench qilalmighan ishni qilmasliq we allahning munu ayettiki kayishigha uchap qalmasliq qatarliqlarni öz meqsidi qilishni irade qilidu. Allah mundaq deydu: i möminler! Siler néme üçün qilmaydighan ishni qilimiz deysiler? (yeni emelde siler qilmaydighan yaxshi ishlarni néme üçün aghzinglarda qilimiz deysiler?) silerning qilmaydighan ishni (qilimiz) déyishinglar allahning dergahida eng öch körilidighan nersidur. (süre sep 2- 3- ayetler)

musulmanning emeliy herikiti tashlanduq we zaya bolup kétidighan emel bolmastin belki, allahning we kishilarning aldida mötiwer, qedir- qimmetlik emeldur. Bu toghrida allah mundaq deydu: (ulargha) éytqinki, "(xalighan) emellerni qilinglar, qilghan emelinglarni allah, allahning peyghembiri we möminler körüp turidu. Yushurun we ashkara (nersilerni) bilgüchi (allah) ning dergahigha qayturulisiler, allah qilmishinglarni silerge xewer qilidu (süre tewbe 105- ayet)

islam dini bolsa, "musulman" ning bihude, paydisiz ishlar bilen shughullinishini, özining qimmetlik waqtini nachar- peskesh ishlargha yoki orunsiz sözlerge chümüp kitish bilen israp qilishni, yaki naheq ishlargha arilishish bilen israp qilishni, yaki nadanlarning eski- yaman qéliqlirigha ariliship uni ret qilip yürüşke israp qilishni yaman köridu. Shu jehettin allah möminlerni mundaq dep süpetleydu: ular bihude söz, bihude ishtin yiraq bolghuchilardur (süre muminun 3- ayet) ular bihude sözlerni anglighanda uningdin yüz örüp (yeni qulaq salmay): "bizning emellirimiz özimiz üçün, silerning emelliringlarmu özenglar üçün, silerge amaniq bolsun, biz nadandin dostluq tilimeymiz" deydu (süre qeses 55- ayet) yene allah mömin bendilerni süpetlep mundaq deydu: merhemetlik allahning (yaxshi köridighan) bendiliri zéminda özlirini töwen tutup temkinlik bilen mangidu, nadanlar ulargha (yaqturmaydighan) söz qilsa, ular: "silerge amaniq tileymiz" deydu (yeni gunah bolmaydighan sözlerni qilidu) (süre furqan 63- ayet) ular (yeni allah yaxshi köridighan bendiler) yalghan guwahliq bermeydu, yaman sözni anglap qalghan chaghda aliy janabliq bilen ütüp kétidu (süre furqan 72- ayet). Peyghembirimiz muhemmed eleyhissalamning mubarek sözide mundaq déyilidu: "bir insanning bihude söz, bihude ishni tashlighanliqi, uning musulmanliqining yaxshiliqidindur." hedis alimliri

bu hadisni islam binasining asasi bolghan töt hadisning birsi dep hésablidi.

Islam dini bolsa musulman'gha, musulman özining ikki kichik ezasi yeni: tili, dilini kishilerge yaki bashqa nersilerge deshnem we lenet qilishqa serp itishni bek yaman köridü. Sewebi shuki: musulman dégen: deshnem qilghuchi, lenet qilghuchi emesdur. Shuning üçün peyghember eleyhissalamdin riwayet qilin'ghan nurghun hadislerning yighindisi pütünley mundaq deydu: "tillimanglar!", "ölüklerni tillimanglar (yeni ölüp ketken kishilerni tillimanglar) chünki, ular néme ish qilghan bolsa, shuninggha yitip boldi", "zamanni tillimanglar, chünki, zamanni (zaman qilghan, bashqurghan zat) allahdur.", "shamalni tillimanglar, chünki u shamal (allah teripidin) buyrulghandur", "tep kisilini tillimanglar, chünki u xataliqlarni üchürgüchi kefarettur.", "xurazni tillimanglar, chünki u (kishilerni) namaz üçün oyghutidu."

sheytanning insan'gha bolghan düşmenliki we uning allahning rehmitidin eyiblen'gen, xarlan'ghan halda heydelgenliki ispatlan'ghan turup, peyghember eleyhissalamning sheytan'gha deshnem birip uni tillashtin tosqanliqi yuqarqidinmu bekrek ejeb linerlik ishtur.

Ebu melih bir ademning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning keynige min'gishiwalghanidim, yolda ulagh müdürüp ketti. Men: sheytan halak bolsun! Désem, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: undaq démigün. Eger sen undaq déseng, sheytan kérilip öydek yoghinap kétidu we: bu ish méning küchüm bilen boldi, deydu. Shunga: "bismillah, dégin. Shundaq déseng, u kichiklep chiwinchilik bolup qalidu, dédi. (ebu dawud: 4982) buningdin chiqidighan mezmün shuki: sheytanni tillash selbiy ish bolup, tillash sheytan'gha azar bermestin belki uni xushal qilip meghrurliqini östürüp quyidiken (yeni: özining insanni kayitqinigha xush bolidiken), insanning allahni esleshke, "bsm allah" déyishke oxshash ijabiy emelge yüzlinishila sheytan'gha azar birip uni achchiqlitidiken, hemde sheytanni pesleshtürüp chiwindek étibarsiz bolup, kichiklep kitidighan haletke keltürüp quyidiken.

2854.-sual: ustaz hesenul benna rehmetullahi eleyhining asasliq 10 wesiyyi

ustaz hesenul benna rehmetullahi eleyhining asasliq 10 wesiyyi bar idi. Bu wesiyyetlerning hemmisi ijabiyliqqa, emel- heriketke we binachiliqqa, hemde binakarchiliq, selbiylik, xarab, buzushlardin saqlinishqa seperwer qilidu we qiziqturidu. Hesenul benna bu wesiyyetliride éytidu:

1. Qaysi bir waqitta ezan awazini anglisang, sharaitlerning qandaq bolushidin qet'iynezer namazgha turghin!

2. Qur'an tilawet qilghin! Yaki menisini mulahize qilghin (yeni- mutalie qilghin), yaki bashqilardin anglighin! Yaki allahni esligin! Waqtingdin azraqnimu paydisiz ishlargha israp qilmighin!

3. Ereb tilini pasahetlik sözleshke tirishqin! Chünki bundaq til islamning belgiliridindur .

4. Qeyerde bolsun, herqandaq ehwal astida köp jidel qilma! Chünki jidel dégen yaxshiliq keltürmeydu.

5. Tula külme! Chünki, allahqa baghlan'ghan dil shük aram alghuchi, éghir- bésiq bolidu.

6. Chaqchaq gep- söz, ish- heriket qilma! Chünki küreshchan millet rast- chin pishshiqliqtin bashqa ish heriketlerni tonimaydu.

7. Sözligenge awazingni anglighuchning ijtimadidin artuq kütürüp sözlime! Chünki, shundaq ünlük sözlesh exmeqliqtin we anglighuchilargha azar birishtin ibarettur.

8. Shexislarning gheywitini qilishtin, hey'etler (yeni- jamaetler) ge eziyet birishtin saqlan'ghin! Sözliseng yaxshi sözle!

9. Sanga uchrihan dini buraderliringge özi telep qilmisimu özüngni tonushturghin! Chünki bizning dewitimizning asasi dostluq we tonushturushtur.

10. Insanlarning qilishqa tigishlik wezipiliri waqitliridin köp (waqit kishilerge qarap turmighachqa pütün ish waqitqa sighip kitip shu ömür ichide qilip bolush natayin), shuning üçün sen özüngdin bashqa kishining u waqittdin payda éliwélishigha yardemleshkin! Eger siningmu muhim ishing bolsa, shunimu téz ada qilghin!

2855.-sual: musulman buraderlerni terbiyileshtiki omomi

wezepe

"musulmanning himmiti- meqsidi jem'iyetning késellirige, kishilarning bashlirigha kelgen müshkülliklerge, ularning arisida omumliship ketken étiqadtiki özgirishlik, ibaditidiki bid'et- xataliq, exlaqidiki buzuqluq, chüshkünlik we qur'an'gha ésilishtiki chetnesh qatarliq yaman illetlerge qarshi turmastin, uningdin közini yumupla, allahning zikri bilen, allah heqqide pikir qilish bilenla toxtap shuningdin menpeetlinip, shexsiy qilghan ibaditidin lezzetlinip yürüydighan bolup qalmasliqi kérek". Eger undaq bolmighanda, musulman pitne- pasatni yuqutup, xataliqni tüzitip, nachar- yaman ish qilidighanlarni yaxshiliqqa bashlash, bid'et ish qilghuchilarni sünnetke egishishke, chetnep ketkenlerni rawurus méngishqa, hurun bitawaqlarni ishleshke we bushanglarni qizghinliqqa chaqirip, ijabiy qedem bésish ornigha, yuqarqi xata ishlargha yol échip, qistashqa asanla bash igip kitidighan yaki hesret- nadamet chikidighan, ümidni üzüp meyüslinip turidighan yaki échinishtin bashqini uqmaydighan meydan'gha ige adem bolup qalidu. Mana bundaq musulmandin bolup qalmasliqni tekitlesh bolsa, musulman buraderni terbiyileshtiki ijabiy menilerning biridir.

Musulmanni, musulman dégen bashqilarni islamdin ibaret toghra yolgha bashlashni, chaqirishni özining eng büyük meqsidi, hayatidiki eng chong nishani, özining herikitining eng axirqi nishani qilish we her bir shexisni islam yoligha bashlashni öziye quyash chiqqinidin we patqinidin yaxshi dep hésablashi, peyghember eleyhissalamdek ulugh zatning we uning orunbasarlirining yoli bolghan dewet qilish yoli peqetla allahni dep, allahning yolini dep bolidighanliqini, bu yolning hayattiki wezepe yolining eng ulughi ikenlikini bilish wajip ikenlikini chüshen'güdek qilip terbiyileshtirish musulman buraderlerni terbiyileshtiki muhim wezipidir. Shunga nishan bashtin- axir bir, hem éniq, yimirilmes bolushi shert. Uni ishqa ashurush üçün ishliwidighan wasitiler qaysi xilda bolsa- bolsun islam étirapla qilidiken boliwéridu. "men peqet allahning yardimi bolghandila muwepiqiyet qazinalaymen, (hemme ishta) allahqa tayinimen we uninggha yüzlinimen".

Yettinchi bap. Islam medeniyiti we musulman ayal

2856.-sual: islamda ayalning mohimliqi

ayal islamda bolsa اساسliqtur. Heqiqeten u daim éring hamiyside bolghanliqi üchün nepiqiliri, hajetlirining hemmisi kapaletke igidur. Eger qiz bolsa dadisi, hemshire bolsa qérindishi, ana bolsa oghli, ayal bolsa yoldishi mes'uldur. Bular bolsa sheriet nepiqe nizamlirida ulargha qilin'ghan hökümdur we barliq kishiler bulargha riaye qilidu.

2857.-sual: musulman ayallarning ölgiliri

biz xurapatliq, qalaqliq esirlirige qaytishni xalimaymiz. Biz kelgüsidi musulman ayallirining birinchi musulman ayal esiri, u bolsimu peyghember eleyhissalam esiri, sahabilar we ulargha egeshküchiler we altun esirler bolup, u bolsimu uningda özining mes'uliyitini ada qilish bilen öz heqqini tamamen tonughan, özining üstidiki allahning mes'uliyetlirini tonughan we u mes'uliyetlirini ada qilghan, öz perwerdigarini toluq tonughan we uninggha heqliq ibadet qilghan, bir ay rozisini tutqan, besh wax namizini oqughan, ippitini saqlighan, érige itaet qilghan, perwerdigarining jennitige heqliq bolghan esirge qaytishini ümid qilimiz! Eyni zamanda ayallar peyghember eleyhissalamning huzurigha kélip xususiy ishlirini uningdin soraytti.

Aishe reziyellahu enha mundaq deydu: alle deslepki muhajirlarning ayallirigha rehmet qilsun! Alle: { ular léchekliri bilen kökreklirini yapsun} (süre nur, 31 - ayet)(dégen ayetni nazil qilghan haman, ular özlirining qélin kiyimlirini yirtip, uning bilen alle buyrighan shekilde yögen'genidi. (ebu dawud: 4101)

ummu seleme reziyellahu enha mundaq deydu: {i peyghember! Ayalliringgha, qizliringgha we muminlarning ayallirigha éytqinki, pürkenji bilen bedinini oriwalsun} (süre ehزاب, 59 - ayet) dégen ayet nazil bolghandin kéyin, ensarlarning ayalliri kochigha xuddi béshigha qagha qoniwalghandek qapqara pürkenjiler bilen chiqti. (ebu dawud: 4101)

emeliyette, ayallar allahning emrige egishishke tolimu héris idi. Shu chaghda, ene ashu ayallar, perwerdigarining buyruqini orunlashta bir minutmu saqlimighan idi. Ayal kishining perwerdigari we dini bilen bolghan munasiwiti mushuningdek bolghan idi. Emma, éri üchün heqiqeten nahayiti yaxshi yademchi idi. Ebubekrining qizi "ikki belwagh igisi" dep nam alghan esma reziyellahu enhuma, éri, peyghember eleyhissalamning hammisining oghli we söhbetdishi zubeyre ibni ewwamgha yademlishetti.

Körüp yétishke boliduki, muhimi, qiyinchiliq, chéngchiliq waqitlirida éri bilen birge bolush kérek. Dunya ayallirining sardari peyghember eleyhissalamning qizi fatime zehra reziyellahu enha bolsa öyni süpüretti, tamaq étetti, xémir yughuratti, nan yaqatti u zamanlarda nanlar zamanimizdikidek teyyar emes idi. Belki ayal kishi arpidin un tartip andin uningda xémir yughuratti. Fatime reziyellahu enha un taritip hetta quli qapirip, yiringdap ketken u shu haldimu yene xémir yughurup nan yaqatti. U yoldishi eli ibni abu

talipqa yordemlishetti, chunki eli uning ishlirigha yordem qilish uchun xizmetchi yallashqa qadir bolalmighan idi. Hayatning yuklirini ikkige bolush arqiliq choqum turmushning issiq - soghuq, achchiq - tatliqlirida bille yashash kérek idi. Mana bu ixlatur mana bu wapadurliqtur.

Ayal kishiler seleplerning dewride éri uchun nahayiti yaxshi yordemchi bolatti. Ayal kishiler, pak ejdadlar zamanisida, eger éri xizmitige yaki tijaritige chiqish aldida uninggha éytatti; ey palanining atisi, haramdin kesip qilip qilishtin hezer eyleng, biz heqiqeten achliqqa, qorsiqimiz ichip kétishke sewr qilalaymiz we lékin otqa we jebbarning (yeni allahning) ghezipige chidiyalmaymiz ! Eger er haramning aldida iradisi boshap, bosh qaytqan bolsa heqiqeten ayalining bu sözliri özi we öyi uchun segitip könglini oyghotup we özidin haramgha chüshüp qilishtin burun qayta - qayta hésab élip turidu.

Eger er jéhatqa mangsa, ayali uninggha qandaq muamilide bolghan? Ular erlirini jéhatqa righbetlendürdi. Eger uninggha: "siz we aile tawabiatliringiz, ersiz qalsa qandaq qilisiler?" déylse, u ayal ulargha chongqur iman we ishench bilen, "men heqiqeten érimni obdan bilimen, u yégizgüchi, riziq bergüchi emes, yigüzgüchi ketken bilen riziq bergüchi baqiydur" dédi.

Bu, musulman ana, bir chaqirghuchi jihadqa chaqirghanda, xeter qongghuriqi chélin'ghanda we bir sözligüchi: ey allahning atliq eskerliri atlininglar, ey allahning qoshunliri yürünglar dégen chaghda, uni uningdin iliriki musulman ana oghullirini jihadqa qiziqturghinigha oxshash oghullirini mes'oliyetlirini ada qilish uchun righbetlendirüwatqanliqini körümiz.

2858.-sual: musulman ayalning bilim ilishining zörürliki heqqidiki örnekle

musulman ayal choqum bilim élishi kérek. Chunki ilim telep qilish musulman er - ayallar uchun perzdur. Islam bilimsizlikni ayal kishige perz qilmidi. Shundaq bir kishiler bezi waqitlarda ayalni jahil qaldurdi. Ular bolsa jahillardurki, bilimsizlik erler we ayallar hemmisige tarqaldi. Emma islam bolsa her ikkila jinsning telim ilishini buyruydu.

Heqiqetenmu musulman ayallardin erlerge petiwa bergenler bolghan. Erlerning heqiqeten möminlerning anilirining aldigha soal sorap barghanliqlirini bilimiz. Misali aishe we umme seleme rezeyellahu enhuma anilirimizgha oxshash. Sahabilar ulardin hedis riwayet qilghili we islam mesililirini sorighili kéletti. Sahabe we tabiinlarning chongliri aishe rezeyellahu enhaning huzurigha kélip uningdin sorishatti, we u, ulargha jawab béretti we tüzeytti. Bu toghrida hetta bir qanche kitablarmu yézilghan.

Imam zerkeshi bir kitab tüzgen bolup uning ismi: "aishe rezeyellahu enhaning sahabilarni tüzetken jawabliri" idi. Ashu chaghda aishe rezeyellahu enha sahabilargha palani uningda xatalashqan pokuni mawuningda xatalashqan" dep barliq jür'et we küch bilen jawab béretti.

Kéyinki esirlerde musulman ayallarning orni bolghan. Sekiynetu binti hüseyinning huzurigha kishiler yiraqlardin petiwa sorap kelgen. Uning mexsus dersxanisi hem bolghaniken. Töt imamning biri bolghan imamu shafiyy, uning dersige qatnashqanliqi hem melum. Bezi ayallar hedis riwayet qilghan, bir kishi özi hedis anglighan kishining

isini tilgha élip turup: salihe ustaz palanining qizi pustani manga sözlep berdi, dep éytidu.

Hediste emiyiril müiminiyn, buxarining eng zor sherhligüchisi hapiz ibni hejer esqelanining: "pustanining qizi pokuni heqiqeten méning ustazirimdindur" dep éytqanliqi riwayet qilin'ghan. Henefiy mezhipidiki chong ölimalarning birining özige oxshash petiwa bérédighan bir qizi bolghan bolup dadisining öyidin birer parche xet chiqsa, uning üstide dadisining imzasi we qizining imzasi yeni qizning bu petiwani étirap qilghanliqini bildürédighan imzasi yézilip chiqidighan bolghan. Uning éri bolsa dadisining shagirtliridin biri we umu, chong ölimalardin alaidin kasani, (ölimalar padishahi) dep atalghan. Fiqhé henefide "bidaius senai" dégen bir kitabni tüzüp chiqqan, u bolsa ustazining kitabning kéngeytilgen chüshendürüshidur. Shuning üçün alimler éytidu: uning sowghisini sherhlep, uning qizigha öylendi! We petiwa üstide qizining we küy'oghlining imzasimu birge chiqidighan bolghan qiz bolsa dadisi we éridek petiwa bérédighan bolghan.

2859.-sual: er – ayal otturisdiki toluqlinish

ayal kishi mushundaq bolghan idi. Ayal kishi peqet ajizliq qalaqliq, xurapatliq esirliridila yétim qalduruldi. Shundaq éytimizki: musulman ayal öz islamiyitining alahidilikini saqlishi kérek, buning menisi hergizmu hayatidin yétim, hoquqliridin mehrum qaldurulidu dégenlik emes. Oqusa bolidu, belki oqushi wajiptur we lékin oqush özining qabiliyet we kesipi dairiside bolidu. Xotun kishi bolsa ayaldur... ALLAH taala éytqandek: "qarangghuluqi alemni qapligan kéche bilen qesemki, yorughan chaghdiki kündüz bilen qesemki, er ayalni yaratqan zat allah bilen qesemki." (süre leyli 1 - 3 - ayetkiche).

ALLAH taala kündilik hayatta, kéche - kündüzni yaratqinidek, er - ayalni yaratti. Xuddi kéchining qarishisida kündüz bolghinidek, hayat hem, kéche - kündüzsiz toluq bolmighinidek choqum er - ayal bolishi kérek: "silerning ibret ilishinglar üçün herbir nersini jüp yarattuq." (süre zariyat 49 - ayet).

Perwerdigarimiz alemning hemmisini jüplük üstige turghuzdi. Hetta jansiz(an'organik madda) mesilen: tok, mutleq - passip (pilus - minus) bolghinidek, er - ayalmu mutleq passipqa oxshaydu. Ayal kishi urning düshmini we yaki reqibi emes we hem urning özimu emes, bu toghrida allah taala éytidu: "ularning duasini perwerdigari ijabet qildi: [men silerdin er bolsun, ayal bolsun, her qandaq bir yaxshi ish qilghuchining qilghan emelini bikar qiliwetmeymen, siler bir - biringlardin törelgen. Hijret qilghanlar, yurtliridin heydep chiqirilghanlar, méning yolumda (yeni allahning dini üçün) eziyet tartqanlar, urushqa qatnashqanlar, (yeni méning yolumda urushqanlar) we méning yolumda öltürülgenlarning gunahlirini (meghpiritim we rehmitim bilen) elwette, ularni astidin östenglar éqip turidighan jennetlerge kirgüzimen]. Bu (ularning yaxshi emelliri üçün) allah teripidin bérilgen mukapattur. ALLAHning dergahida yaxshi mukapat (yeni jennet) bar." (süre al imran 195 - ayet).

Yeni ayal bolsa erdin, er bolsa ayaldin we erkishi ayalgha, ayal kishi erge hajetsiz bolalmaydu, shuning üçün ayal kishi zihnida özini er kishi üçün düshmen, reqib we riqabetchi qiliwalsa toghra bolmaydu. Belki, u bolsa erni toluqlaydu. Mushu nuqtidin

éyrtqanda, allah taala adem eleyhissalamni yaritip jennette turghuzghanda uni yalghuz qoyup qoymidi; chünki uning jennette yalghuz yashishi menisizdur. ALLAH taala adem eleyhissalamni yaratqanda uning üchün uning bilen birge bir ayal yaratti we uninggha éytti: "biz(ademge): [i adem! Sen xotunung (yeni hewwa) bilen jennette turunglar! Jennettiki nersilerdin xalighininglarche kengtasha yep - ichinglar, bu derexke yéqinlashmanglar (yeni méwisidin yémenglar), bolmisa (özünglarcha) zulum qilghuchilardin bolup qalisiler] déduq." (süre beqere 35 - ayet). Emma jennet bolsa hewwasiz menisizdur, bu toghrida allah éytidu: "u silerni bir jandin (yeni adem eleyhissalamdin) yaratti, (adem eleyhissalamning) unsi - ülpet élishi üchün, xotunini (yeni hewwani) uning öz jinsidin yaratti, xotuni bilen yéqinchiliq qilghandin kéyin, xotuni yénikkine qorsaqa kötürüp éghir boy yürdi, u (balining qorsaqa ösüp chongiyishi bilen) éghirlashqandin kéyin, (er - xotun) ikkiylen perwerdigari allahqa: [eger bizge (ezaliri) béjirim perzent ata qilsang, némitingge elwette shükür qilghuchilardin bolimiz] dep dua qildi." (süre eraf 189 - ayet). Uning bilen uningdiki xatirjemlik we tatliqchiliqlarning toluqlinishi üchündür. Er bolsa ayaldin, ayal bolsa erdindur. Ayal kishi erge qarshi turush we riqabetlishishlerni niyet qilmasliqi lazim we kelgüsidiki musulman ayal éri bilen riqabetliship, u néme qilsa shuni qilidighan, néme kiyse shuni kiyidighan bolmasliqi lazim.

2860.-sual: ayalning jahiliyettiki xar we bichareliki

islam ayal kishige zulum qilmidi. Jahiliyettiki erler ayalini gézi kelse paydilinidighan bar bilen yoqning arisidiki bir eshya qatarida köretti. Ayal zati xuddi ulaghtar we kalilar miras qalghandek miras ilinatti ! Oghul bolsa dadisining qoy, kalilirini miras alghandek, uning ayalinimu miras alatti. Dadisining ayalini xalighiniche birterep qilatti. Xalisa uni nikahigha alatti. Xalisa hetta özini uningdin azad qilghuche yaki uninggha melum miqdarda mal töligüche tutup turatti. Islam bolsa bularni cheklidi.

(jahiliyette) ayal kishige qilchimu miras tegmeytti. Chünki (miras) u chaghlarda peqet qilich kötürüp qebilisini qoghdighan we jeng qilghuchilarghila bériletti. Shuning üchün ayallar we balilarning miras hoquqi bolmaytti. Islam bolsa ayal kishige her qaysi tereplerdin adil muamile qildi. Uningdin ashu mudhish chaghdiki erlerning uning ajizliqidin paydilan'ghan mushu mezlumliqini kötürüwetti. Dada tughutluq anigha nisbeten: qiz dégen néme ?'eng yaxshisi oghul. Qizning ghelwisi yighlash we yaxshiliqi oghurluq!" dégendek sözlerni yolsizlarche qilatti. Buni allah taala qur'anda teswirlep mundaq deydu: ularning birersige xotunining qiz tughqanliq xush xewiri yetküzülse, chirayi özgirip, ghezepnak bolup kétidu (süre nehl 58 - ayet).

2861.-sual: islamning ayalni eziz qilishi

islam ayalgha kelgen bu bicharilikni kötürüwetti we uni allahning sowghatiridin dep qaridi. Asmanlarning we zéminning padishahliqi allahqa xastur. ALLAH némini xalisa shuni yaritidu. Xalighan ademge qiz perzent ata qilidu, xalighan ademge oghul perzent ata qilidu (süre shura 49 - ayet).

Bu yerde ayallarni erkeklerning aldigha qoydi we qizlarni edeblik, güzel terbiyileshni jennetke daxil qilishning shereplik sewebliridin dep étibargha aldi. Islam ayalning

mertiwisini üstün qildi. Qiz, ata - ana üçün uningda qizida xuddi ailidiki bir mülük kebi bir terep qilish, qizni xalighan kishige yatliq qilish tek namuwapiq ishlargha ruxset qilmidi. Qiz özi razi bolmaydighan birige yatliq bolushqa pütün küchi bilen "yaq!" dep éytishqa qadirdur. Eger u "yaq" dése yatliq qilip bérilmeydu.

Ibni abbas reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: téxi yatliq bolmighan bir qiz peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénigha kélip, dadisining özi xalimaydighan birige mejburiy yatliq qilghanliqini éytqanidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem u qizgha (nikahni buzush yaki qobul qilish) ixtiyarliqini berdi. (ebu dawud 2096)

Islam ayal kishige zulum qilmidi. Uning hoquqlirini békardin - békár yoq qiliwetmidi. Belki uninggha adil muamile qildi we ijtimaiy hayatning her qaysi terepliridin uning mertiwisini üstün qildi. Kelgüsidiki musulman ayal choqum özining islamigha ishench we xatirjemlik toyghusi bilen qaytishi kérek we kelgüside hem gherb medeniyitige nisbeten tallash, xillash pozitsiyiside muamile qilish kérek.

2862.-sual: kelgüsidiki musulman ayaldin kütidighan ümid

i musulman hemshirilirimiz! Kelgüsidiki musulman ayaldin ümid qilidighinimiz, uning öz dinini we hayatini tonushini, özining perwerdigari, yoldishi we baliliri üstidiki we özining jem'iyiti, dini, islam ümmiti üstidiki barliq mes'uliyetlirini ada qilidighan musulman ayal bolushini ümid qilimiz.

Uning heqiqiy islamiyet pikirini yétekchi qilip méngishini ümid qilimiz. Uning allah yoligha chaqirghuchi musulman ayal bolishini ümid qilimiz. Uning ayaldek ayal terbiyiligüchi, yol bashlighuchi bolishini ümid qilimiz. U bolsa qizlargha özining jinsiyni ögitip we heqiqiy pikirini yétekchi qilip élip méngishtur.

ALLAH taaladin bizge emelde, sözde toghriliqni riziqlap, dinimizda bizge chüshenche we musulman ayalning eslige we özning heqiqiy islami shexsiyitige xuddi bashtiki esirlerdiki musulman ayalgha oxshash qaytishini we menpeet yetküzgüchi, teqwadar we allah xalisa islah qilghuchi bolushni soraymiz!!!

Sekkizinchi bap . Ayallarning islamdiki orni

2863.-sual: ayallarning islam sheriitidiki hoquqi we mejburiyetliri

Islam sher'iti ayallargha chétip qoyghan mejburiyetler menbesi, u bolsimu allah taalagha qulchiliqlap qilishtur. Isnanning allahqa qulchiliqlap qilishi, silam dinining birinchi derjilik heqiqetlirining birisi, belki u allahqa iman keltürüşning asaidur. Allahqa ibadet qilish we qulchiliqlap qilish ta er bilen ayal arsida héchqandaq perq yoq. Dimek erlerge yüklen'gen mejburiyetlarning özi ayallargha yüklen'gen. Bu yerdiki mejburiyet déginimizdin meqset allahning heqqi- hoquqidur. Hedis sheripte mundaq kelgen: "allahning bendiler üstidiki heqqi, allahqa héch nersini shérik keltürmey ibadet qilishtur. Bendilarning allahning üstidiki heqqi, shérik keltürmey ibadet qilsa, allahning ularni azaplimasliqidur" hedis sheripte mejburiyetler bilen heqqi- hoquq teng bayan qilin'ghan, er- ayallar bu mesilide barawer. Bu mesilide adaletsizlik körülmeydu.

Islam dini erlerge ularning teb'itige mas kilidighan mejburiyetlerni, ayallarghimu, ularning teb'itige munasip kilidighan mejburiyetlerni belgilidi. Bezi bir erler teklipl qilin'ghan ishlargha ayallarning, ayallar teklipl qilin'ghan ishlargha erlarning teklipl qilinmasliqi er we ayalliq perqidin peyda bolghan emes. Bezi mejburiyetlerning oxshashmasliqi hikmet yaki menpeetke alaqidar siritqi amillardin peyda bolghan. Er we ayallar arsidiki mejburiyetlerning oxshashmasliqida erlik we ayalliq süptining héchqandaq alaqlisi yoq. Bu ayetni mulahize qilip körsingiz er we ayallarning mejburiyette oxshash ikenligini bayqaysz : "musulman erler we musulman ayallargha, mömin erler we mömin ayallargha, taet - ibadet qilghuchi erler we taet - ibadet qilghuchi ayallargha, rastchil erler we rastchil ayallargha, sewr qilghuchi erler we sewr qilghuchi ayallargha, xudadin qorqquchi erler we xudadin qorqquchi ayallargha, sediqe bergüchi erler we sediqe bergüchi ayallargha, roza tutquchi erler we roza tutquchi ayallargha, nepsilirini haramdin saqlighuchi erler we nepsilirini haramdin saqlighuchi ayallargha, allahni köp zikri qilghuchi erler we allahni köp zikri qilghuchi ayallargha allah meghpiret we katta sawab teyyarlidi. " [süre ehزاب 35- ayet.] ayallarning mejburiyeti allahqa qulchiliq qilghanliqtur, heq- hoquqi bolsa insanliqidur.

2864.-sual: ayallarning gherb jemiyyidiki mejburiyetliri we hoquqliri

yiraqtin qarimaqqa gherb jemiyyidiki ayallarni hörmét we sherep ershidin orun élip, erkinlik déngizida üzüp, hoquqidin toluq paydiliwatidu dep oylap qalimiz! Gherb jemiyyetge inchike nezer tashlisaq, gherb ayallirining gherb nizamidiki shuarlarga qurban bolup ketkenlikini hés qilimiz. Gherbtiki mejburiyetlerning menbiyi maddi menpeet hökümraniqidur. Qisturup qoyushqa tégishilik bir nuqta, gherb ayalliri qiliwatqan wezipilerning köpinchisi insaniyet ölchimi we islam qimmetlirige uyghun kilidu. Lékin gherb elliri jemiyyet tiklesh we xewer élishta, maddi amildin bashqa nersige ölchem turghuzmaydu. Islam pirinspiliri we dini qimmetler maddi amilni köp amillarning birsi dep qaraydu.

Gherbtiki ayallar bir ish qilishqa qadir bolalisila- kim bolishidin qet'i nezer- maddi türütke sewebidin özidin özi xewer élishqa mejbur bolidu. Madda gherb jemiyyetning asasi we mejburiyetlerning menbiyidir. Gherb elliri maddi pelsepisi arqiliq ailini weyrat qiliwetti. Er- ayalliq mejburiyetlerge xatime berdi. Ata- baliliq alaqlisini ajizlashturdi. Gherb ayalliri ixtiyarliqi bilen emes mejburi xizmet qilishqa uchirdi. Turmush teb'iti munasip kelmeydighan shilarni qilishqa qistidi. Bezi kishler gherb ayalliri bexit- saadet ichide yashimaqta dep guman qilishidu, mesilining ichki qatlimigha chöksingiz bu neziryaning tamamen xataliqi ashkara bolidu, chünki erler qilishqa tégishilik nahayiti éghir emgeklernimu ayallarning qiliwatqanliqini körsiz!.

Ayallarning teb'itige munasip kelmeydighan xizmetler ayallarning ayalliq tuyghuisni éritip tashlidi. Gherb ayallarni jemiyyetge yaramliq ewlad yitiüshürüş xizmitidin mehrum qoydi, chünki japaliq xizmettin charchap, hérip kelgen ayal qandaqmu ballirini yaramliq qilip terbiylep chiqalisun!.

Aniliq dégen ayalgha nisbeten muqeddes weziye, perzentlerning jismani, meniwi,

exlaqi tereptin yaxshi yitilishi anilarning roliga munasiwetlik. Ata - ana perzent terbylesh wezipisidin qéchip kitishi mumkin emes. Perzent körüşh muqeddes qimmet bolup, u erlerdin köprek ayallarning bexit saadiitidur. Qur'an kerim perzent körüşhni xush- bisharet dep atighanliiqgha qarang! " biz ibrahimga nahayiti mulayim bir oghul bilen xush xewer berduq" [süre safat 101- ayet.] aniliq mutleq insani we terbiye wezipliri ichidiki eng büyük wezipidur. Qur'an kerim ayallarning qorsaq kötürüşh we perzent körüshtiki japa we körshini tekitlep mundaq deydu: " insanni ata-anisigha yaxshiliq qilishqa buyruduq. Anisi uni (qorsiqida) üsti-üstige ajizliq bilen kötürdi. Ikki yilda uni emchehtin ayridi. (i insan!) manga we ata-ananggha shükür qilghin, axir qaytidighan jay méning dergahimdur" [süre loqman 14- ayet.]

gherb elliri toxtimay her xil munasiwetler we her xil usullar arqiliq ayallarning ijtimai, iqtisadi we siyasi hoquqigha érshishi we hemme ishlarda, her qandaq sharaitta erler bilen barawer bolishi lazim dep jar salidu. Lékin gherb jemiyyetide boluwatqan ishlar shuarlarning eksiche. Gherbning teshwiq qiliwatqan erkinlik jinsi erkinlik ibaret. Chünki ayal yash waqtida bir mezgil yayriwalghan bilen yashinip qalghanda, hörmitini saqlaydighan makan tapalmay qalidu. Aile alaqsisi bolmighanliqi üçün ayallargha xas panahghalar gherb elliride köp uchrup turidu. Bu makan'gha kirip qalghan ayallar tamaq we sharabtin bashqa hemme nersidin ayrilidu. Yeni yash waqtida bir xil hayat kechürse, yashan'ghanda jemiyyet tereptin tamamen sel qarilidighan bir xil haletke duchar bolidu. Ballirimu tonimas bolup belki qéchip turup turmush kechüridu. Emma islam jemiyyetide bolsa, ayallar yashan'ghanche qedir qimmiti künden -kün'ge kötürlüp, erlarning qelbi we közidiki orni éship baridu. Yashan'ghan ayallar hörmet bilen muamile qilinidu. Chünki anining muqeddesliki yashan'ghanche roshenlishshike bashlaydu, netijide aile ezalirining hörmitige érishidu.

2865.-sual: ayallarning islamdiki orni

islam dini ayallargha bikitken hörmet we shan- sherep, barliq insanlarga qarar qilghan hörmetning parchilanmas bir qismi. Öz waqtida allah mundaq dégen: "shek - shühbisizki, biz adem balilirini hörmetlik qilduq, ularni quruqluqta (ulaghlargha) mindürduq, déngizda (kémilerge) chiqarduq, ularni shérin yémeklikler bilen riziqlandurduq, ularni mexluqatlimizning nurghunidin üstün qilduq" [isra sürisi 70- ayet.] islam dini bu hörmetni er- ayalgha oxshash barawerlik اساسida tekitlidi. Bir- ibirdin artuq sherepke ige bolushni teqwaliq we yaxshi emel miyzani bilen baghlidi. Islam dini ayallargha yashash hoqqi, salahiyet hoqqi, iqtisad hoqqi, siyasi hoqq, xizmet erkinlik hoqqi, ayallar azatliqi hoqqi qatarliq jehetler alahide imtyaz we hoquqlarni birip her qandaq jemiyyet we siyasi tüzüm birelmigen hem bermigen yuqiri orunni berdi.

2866.-sual: ayallarning yashash hoqqi jehettiki orni

yashash hoqqi allah insan'gha ata qilghan hoquqlarning muqeddesreki hisaplinidu, chünki u bashqa hoquqlarning asasi buliqi we wujudiyetke kilishning siridur. Yashash hoqqining muqeddesliki bu ayet kerimide körünüp turidu: " kimki naheq adem öltürmigen yaki yer yüzide buzghunchiliq qilmighan bir ademni öltürse, u pütün insanlarni öltürgendek bolidu, kimki bir ademni tirildürse (yeni qutquzsa yaki hayat

qélishigha sewebchi bolsa), u pütün insanlarni tirildürgendek bolidu" [maide sürisi 32-ayetning bir qismi.] qaranglar, ayette er- ayal dep perqlendürmey, adem dégen sözni istimal qilghinni!.

"huneyn" merikiside resulullah sellellahu eleyhi wesellem bir mushirik ayalning ölükige kishlarning olishiwalghanliqini körüp: " bu ayal urushqan eskerler qatarida bolmisa néme dep öltürüldi" dep bolup, bir ademge: " sen béríp xalidgha, resulullah: bala- chaqilarni we ayallarni öltürmisun" deydu dégin, dégen. Buhedisning rohigha qaraydighan bolsaq, shirik haliti u ayalning - ayalliqigha tesir yetküzüshtin sirit-hayatining muqeddeslikige tesir yetküzimigenlikini köreleysiz! Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: " musulmanlarning qanliri barawer" dégen.

2867.-sual: kapir döletlirining ayallarni pes körüshi

islam dini er- ayallar insanliq süptide ortaқ dégen pirinsipni qarar qilghan chaghda, firansiye miyladiye 6- esirde échilghan qurultiyida ayal kishining - ayal kishi insan jinsimu yaki bashqa nersimu- heqiqitini bilishke urüniwatqan idi. Qur'an kerim jahiliyet qebililiri qizlarni kömüwétishige oxshash nachar ishlarni qilghanliqini haram qilip ayet chüshürwatqan chaghda, rim impiriyisi ottura esirlerde ayallarni jinayetsiz ölgüche azaplash bilen hozurlinidighan idi. Ayallarning putliridin atlargha söritip parche- parche qiliwétidighan, bir türküm ayallarni tüwrükke baghlap bir qanche kün astidin asta xarakterlik ot tutashturup goshlirini chüshürwitidighan idi. Rim impiriyisi kéngiyip güllinishke bashlighan chaghda, israpxorluq we hawayi- hewes éngi ularni iglep kitidu. Shuning bilen ular ayallardin hijabni élip tashlashqa bashlaydu, buishta tereqqi qilip, ayallar hemme ishlarni igleshke bashlaydu. Exlaqsizlarche bu arlishishta rezil ishlarning hemmisi yüz béridu. Netijide erlirining himmiti boshap, iradisi ajiziliship, özlirini yoqutushqa bashlap, buzghunchiliq ewjige chiqidu. Shuarliqta ayallargha qarita köz qarash yölinishi özgirip, jemiyette yüz bergen pasatchiliqning hemmisi ayallarning sewebidin bolghan dep qarap, ayallargha adawet qilishqa bashlaydu. Axiri ehwal yuqirda bayan qilghinimdek ayallarni azaplash bilen hozurlinidighan hadisler yüz béridu.

Ayallargha pes nezer bilen qaraydighan ehwal rim impiriyisge xas emes. Hindistan, giritsiye we babil medeniyti tarixigha nezer tashlang!.

Babil medeniyti ayallarni charipay haywanlarning bir türi dep qaraytti, ularning héch qandaq hoquqi yoq idi. Giirtsiyede bolsa ayallar xilmu-xil basquchilarni béshidin kechürgen, giritsiye qanunida ayallarning hoquqi himaye qilinmaydighan idi. Bezi atilar 10 qizi bolsa 7 qizini öltürwetse héch bir soraqqa tartilidighan ish yoq idi!....

Yighip éyitqanda, ötüp ketken medeniyetlerde ayallar, chong medeniyetler israpxorluq we peskeshlik basquchigha qedem qoyghanda bir az köngül bölüşke irsheleytti. Sewebi ayalning insan türi bolup, yashash hoquqining bolghanliqidin emes, belki erler hayatidiki hozurlunush telepliri sewebidin idi. Medeniyet chüshkünlen'gende ayallarni shum dep qaraytti, ularning hörmiti bolmaytti. Mana buislam dini bilen bashqa medeniyetlarning ayallarning ornigha bolghan köz qarishi.

2868.-sual: ayallarning salahiyet hoquqi jehettiki orni

salahiyettin meqset medeni hoquqliri közde tutulidu. Ilgiriki milletler ayal kishige

nisbeten héchqandaq qabiliyet we salahiyetni itirap qilmaydighan idi. Shu sewebtin ayal kishi medeni hoquqliridini behriman bolalmaytti. U milletler, erler ayallarning igisi, xalighanche ish qilalaydu dep qaraytti. Netijide ayallar qulning ornida köriletti. Hindi, chin, girmanlar ayallargha miras qaldurmaytti, giritsiyelikler bolsa, oghul bolmisa andin qizlarni mirasxor qilatti.

Ayallargha bu xil nezer bilen qarash yéqinqi zaman'ghiche yéngi medeniyetlerde téiplatti. Firansiyedek bir jemiyyette yéqinqi zaman'gha qeder ayallar shexsi mal- müluki bilen muamile qilishqa - yoldishining ruxsiti bolmisa- yol qoyulmaytti. Yoldishi yoq bolup qalsa, shexsi igdarchiliqidiki yer mülükke oxshash nersilerni élip sétish hoquqi yoq idi. Irining ruxsitisiz hediye qobul qilalmaytti.

Islam dini kelgende, ayallarning türlük medeni hoquqlarda erlerdin musteqilliqini tekittidi, shexsi igdarchiliqidiki mülüklerini - eqilliqlar bolsa- xalighanche bir terep qilish hoquqigha ige dep jakarlidi. Allah taala er we ayallarning musteqil hoquqini bayan qilip mundaq deydu: " i möminler!allah silerdiki bir- biringlardin artuq qilghan nersilerni(heset qilish yüzisidin) arzu qilmanglar, erler qilghan emelliridin hessidar bolidu, ayallarmu qilghan emelliridin hessidar bolidu. ALLAH din uning pezlini tilenglar(allah béridu). ALLAH heqiqeten hemme nersini bilgüchidur" [nisa sūrisi 32- ayet.]

mesilen, allah toyluqni ayallargha xas mülük qilip belgilidi. Ata yaki tagha yaki akaline yaki bashqilarning ayallarning toyluqidin bir az bolsimu éliwélidishidin cheklep mundaq bayan ilan qildi: " ayallargha ularning mehrilirini xushalliq bilen sogha qilip béringlar. Eger ular uningdin bir qismini silerge ötünüp berse, uni mezzilik, singishliq (yeni pak halal bilip) yenglar" [nisa sūrisi 4- ayet.]

ayallar , erlerdin musteqil behriman bolalaydighan medeni hoquqlarning birisi, er tallashtiki sheriet ata qilghan hoquqidur. Qizning igliri gerche yigit tapsimu, qiz, balaghetke yetken eqilliqlar bolsa, muwapiqlar körmise qoshulmasliqlar hoquqi bar.

Abdullah ibni abbas riwayet qilghan bir hediste:" bir qiz peyghember eleyhissalamning qéshigha yighilap kilip, dadiisning mejburi u qiz yaqturmaydighan birsi bilen toy qilip qoyghanliqi toghrisida derdini tökti, peyghember eleyhissalam ishtin xewerdar bolup, u qizgha öy tutup qélish yaki ajirship kitish toghurluq ixtiyarliqlar berdi". Ebudawad we ehmed riwayiti.

Mubah nersilerni qolgha keltürüsh, iqtisadi muamile, miras we hediye iqtisadi menbeler ikenligi tonushluqlar mesile. Bu mesilide er -ayallar oxshash hoquqqa ige. Xizmetke heq élish mesilidimu ayallar erler bilen oxshash, emelge qarita heq alidu.

Amanliqlar bérish yaki kipil bolushtek ishlardimu ayallar erler bilen oxshash. Peyghember eleyhissalam bu toghrida: "allahning amanliqlari birdur. U amanliqni töwen tebiqidiki kishlermu béreleydu. Möminler bir- birige ige" dégen. Imam ehmed riwayet qilghan. Qur'anning bu ayitige nezer tashlang: " mömin erler, mömin ayallar bir- biri bilen dosttur, ular (kishilerni) yaxshi ishlarni qilishqa buyruydu, yaman ishlardin tosidu, namazni(toluuq)ada qilidu, zakat béridu, allahqa we allahning peyghembirige itaet qilidu, ene shulargha allah rehim qilidu, allah heqiqeten ghalibtur, hékmet bilen ish qilghuchidur " [tewbe sūrisi 71- ayet.]

mana bu islamiyat dinining ayallarining qobiliyati va salohiyati to'g'risida bittadan ishlarning birligidir. G'harb ellari ushbu huquqlarni haqiqiy ta'biqlash to'g'risida, yalghanchilik qilmay itiraf qilamdu?

G'harb ayallari nima bolmishun, bug'unki kunda yawrupaning har to'g'riligiga to'g'ri kelgan qulchilik qatqanlirining birligiga ch'ushidu. Ch'unki qiz yoki ayal yuqiri maash bediliga tur'lik ishlarni qilishqa toxtam qilib aldinidu. Ular maashning hejmini anglap, karxanchilargha mutleq ishinip teslim bolishidu. Ular shexsiyatini ispatlaydighan (pasport, salohiyat guvahnamsisi) nersilliridin ayrilip qalghanda, qul bazirida pahishgha setilidu. Tehdit va besim astida pahisha qilishqa mejburlunup ailisi bilen alaqisi uzulidu.

2869.-sual: ayallarining islamiyatdiki erkinlik huquqi mesilisi

erkinliktin meqsat, siritqi erkinlik ko'zde tutulidu. Insan ushbu erkinlik bilen ozini qorshap turghan alem bilen alaqe qilalaydu. Insan allahning quli bolup, allah uninggha bu dunyada yolni kengri echip bergan bir mexluq. Insan erkinlik dairisi ichide xalighanni qilish erkinlikigiga ige. Allah bu erkinlikni ipadilep mundaq deydu: "kapirlar (qiyametning dehshitini ko'rgende, dunyadiki cheghimizda) musulman bolghan bolsaqchu, dep arman qilidu. (i muhemmed!) ularni (yeni kuffarlarni meylige) qoyuwet, yep - ichip, oynap - kulup yursun, ular bihude arzular bilen bolwersun, ular uzaqqa qalmay (oz qilmishlirining yamanliqini) bilidu" [hijir surisi 2-3 - ayetler.]

mutleq erkinlik bar dep etiqad qilish xiyaldin ibaret. Ch'unki insanning erkinlikini, insanning eqli, dinlar, qanunlar, jemiyyet va bashqilarning huquqi mutleq bolmighan dairige kirguzup qoyidu. Insan ormanliqta yashighan teqdirdimu mutleq erkinlikte yashiyalmaydu, ch'unki u yerdimu teb'ietning ko'r'nu'shliri, wehshi haywanlar insanning erkinlikigiga chek- chigra toxtitip qoyidu.

Islam dinidiki erkinlikning dairisi nahayiti kengri. Bashqilarning huquqi yoki rezil qilmish bolmisa u erkinlikni hech nerse chekliyelmeydu. Shu waqtida (bashqilarning huquqigha tesir yetkuzush yoki rezil qilmish yuz bergende) erkinlik mejburiyyet va mes'uliyetning bashlinishi uchun toxtitilidu. Islam dinidiki erkinlikning yuqirisi iman eytish yoki iman eytmasliq erkinlikidir. "(i muhemmed!) (bu) heq (qur'an) perwerdigaringlar teripidin nazil bolidu, xalighan adem iman eyitsun, xalighan adem kapir bolsun degin, biz haqiqeten kapirlar uchun tutun perdiliri ularni oriwalidighan otni teyyarliduq, ular (teshnaliqtin) su telep qilsa, ulargha meden eritmisige oxshash, yuzlerni koyduruwetidighan (nahayti qiziq) su berilidu, bu nemidegen yaman sharab! Jehennem nemidegen yaman jay! " [kehf surisi 29- ayet.] " dinda (uninggha kirishke)zorlash yoqtur, hidayet gumrahliqtin eniq ayrildi, kimki taghut(yeni allah din bashqa barche mebud)ni inkar qilib, allahqa iman eytidiken, u sunmas, mehkem tutqini tutqan bolidu, allah (bendilirining sozlrini) anglap turghuchidur, (ishlirini)bilip turghuchidur " [beqere surisi 256- ayet.]

islam dini kupirliq erkinlikini qarar qilib, bashqa dindikilerga dini erkinlik birip, belki ular bilen bolidighan muamilide barawerlik pirinsipini toxtatqan tursa, yene neme telep qilinidu?. Islam dini ayallargha yiterlik erkinlik berdi... Ayallarni heqsiz hakim bolivalidighan har qandaq hokömrannardin azat qildi. Ayallargha iman, din va eqide erkinlikini berdi. Ayal kishi irigha tewe bolup dinini ozgertmeydu. Mesilen, bir musulman

er musulman bolmighan bir ayal bilen toy qilghan bolsa, u ayalni din'gha kirishke mejburlarsh yaki étiqadi seweblik xorlashni islam dini chekleydu. Xulasilap éyitqanda islam dini erlerge bergen hoquqlarning - bashqilarning we jemiyetning menp'etige taqishidighan bir qanche ishni hisapqa almighanda- hemmisini ayallarghimu berdi.

2870.-sual:islamning erkinlik mesilisidiki insan jismigha bolghan qarishi we hökümi

insanning jismi shexsi mülüki qatarigha kirmeydu, chünki jisim allah terpidin insan'gha qoyulghan amanet. Bedendiki her bir ezaning hoquqi we mejburiyiti bolidu. Mesilen: közüüm méning, men paydilinish hoquqigha ige, lékin men közüümnü quyuwétishke heqqim yoq. Chünki bu haram, ziyarliq we eqilsizlarche ishtur. Shundaqla bashqilarning xas ezalargha qarashqimu méning heqqim yoq. Undaq bolghanda ayal kishi bedini toghrisida xalighanni qilishqa hoquqluq emes, bedinini xalighan birsige bérishke téximu hoquqi yoq.

Ayallar bashqilargha ziyan yetküzmigen we jemiyette buzuqchiliq peyda qilmighan shert astida xalighan nersilerni istimal qilsa we zinnetlense bolidu. Ayallarning tar we npiz kiyimler bilen özlirini yalingachlap jinsi hozurlunush oyunchiqigha aylinip qélishi ayallar üçün haqaretlik bir ish.

Shuni alahide eskertish lazimki, islam dinida pahishe we yolsiz paskina qiliqlarni qilish erkinliki yoq. Ayal kishlarning ewret jayilirni échip, haya- numustin chetnep kochilarda méngishi jemiyetke we ayallarning özige yaman aqiwet keltüridu. Ayallarning bu xil körnishi erlerni exlaqsiz qiliqlargha ittirishke seweb bolidu. Chünki erler hawayi - hewsini kontrol qilishta ayallardin ajiz kilidu. Erler- ayallarning eksiche, ayallarning güzelligi we yérin yalingach ezalirigha bir qarash bilen hés tuyghulliri qozghilidu. Ayallarning jinsi pishxologiyé haliti erlerge bir qarash bilen qozghalmaydu. Ayallarning haya we edep - exlaq kiyimlirige diqqet qilmasliqi jemiyette pahishe, buzuqchiliq we ailinging parchilinishigha seweb bolidu. Mundaqche qilip éyitqanda nurghun ailinging bir obdan turmushining buzuliishgha exlaqigha riaye qilmaydighan we exlaqsizliq ishlarning yüz bérishige sewebchi bolidighan qelbi napak ayallar mes'uldur.

Shunga bezi nuqtalarda erkinlikni melum türlerde chekligenlik, (yeni dairige kirgüzgenlik) erkinlikni boghqanliq bolmaydu, belki kishler arsida adaletni tarqitish, menpeetlik, hemkarliq jemiyyetini turghuzush üçün ijtimai we medeni hoquqqa riaye qilghanliq bolidu. Islam dini jinsi alaqining hemmisini chekleydu dep oylap qalmang!... Islam dini jinisi muamilini insanning wujudidiki janliq éniirgiye dep qaraydu, allah bu éniirgiyeni yaratti, uninggha qarita köngülde bedenning taqitige munasip hés - tuyghularni ata qildi. Jinsi righbetni qandurush üçün pak weziyetni rialliqqa aylandurup bérighan öy hazirlap berdi. Islam dini insandiki jinsi righbetni peqetla halal ish dep qarap qalmastin, belki u ishni sawab we katta ejirning yoli dep jakarlidi.

Bu heqte resulullah sellellahu eleyhi wesellem : " silerning halal jinsi turmushinglardimu sediqe bar dégende, sahabiler: i! Resulullah, biz er xeqler ayallarimizdin jinsi telipimizni qandursaq mushu ishtimu sawab bolamdu? Dep ejebliq sorashti.: resulullah sellellahu eleyhi wesellem : shundaq sawab bolidu, men silerdin

sorap baqay!, eger bir adem jinsi telipini haram yoldin qandursa gunah bolamdu yaki bolmamdu? Dégende, ular : shundaq gunah bolidu déyishti, resulullah sellellahu eleyhi wesellem : undaqta jinsi telipini halal yoldin qandursa, sawab bolidu. Dégen." (muslim riwayiti).

Insanlardiki jinsi righbet dunya we axiret halawetlirini qataridin, bu ish halal bolup, insan bu ishida sheriet körsitip bergan qanunluq yol bilen élip barsa sawabqa érishidu. Qur'an mundaq deydu: " ayallar bilen unsi - ülpet élishinglar üchün allahning ularni silerning öz tipinglardin yaratqanliqi, aranglarda(yeni er - xotun arisida) méhr - muhebbet ornatqanliqi allahning (kamali qudrisini körsitidighan) alametliridindur, pikir yürgüzidighan qewm üchün, shek - shübhisizki, buningda nurghun ibretler bar" [rum sürisi 21- ayet.]

psixologiy we jinsi xatirjemlik er- ayalliq hayatidiki birinchi asas. U ishtiyaq, lezzet we muhebbet tuyghullirining ipadidur. Jinsi munasiwet arqiliq qelb we eqildiki teb'i dawalghush yoqulidu. Köngül jinsi turmushsiz xatirjem bolalmaydu. (yeni qanunluq jinsi alaqa ikkinilish we dawalghushning dawalirining birsidur).

Islam dini insan teb'itining ititirgüchi küchlige qarshi urush oti achmaydu yaki qebih sanamaydu, belki u ishlarni retke salidu, hemde haywani derjide, insani derjisige kötüridu. Dimek ayallarning ijtimai alaqisidiki erkinlikini - bashqilarning erkinlik himaye qilish we qanunluq menpeetlige riaye qilishni teqezza qilib qalmisa, bashqa nerse chekleyelmeydu. Gherb elliri dawrang séliwatqan we tarqitshqa uruniwatqan ayallar erkinlikni asasen qalaymiqan jinsi erkinlik bolup tar dairide cheklinip turup qalmaqta.

2871.-sual:gherip ellirining musulman ayallarning erkinlik boghchanliqigha dair pakitlar

2003 - yili 11- ay ichide ayallar erkinlikni dawa qilidighan we erkinlikning meydanida dep tonulghan firansiye hökümi yaghliq salghan musulman qizlarni mekteptin chikindürgen, girmaniyening bafariya wilayiti bolsa hijab atqan ayallarni ders ötüstün chekligen. Lékin girmaniye ali sot mehkimi : "xalighan ayallar hijab sélish hoquqigha ige" dep höküm chiqarghan. Firansiye zunglisi : " hijab(yaghliq) salghan qizlarga firansiye mektepliride orun yoq" dep bayanat ilan qildi. Firansiye zungtungu jak shirak: " hijab firansiye jemiyyetge tehdit séliwatqan medeniyet riqabiti, buni keskinlik bilen bir terep qilmaq lazim." dep tekitligen. Ayallar erkinlik mesh'ilini kötürwalghan amirikimu bir qanche qizlarni yaghliq sewebidin mekteptin ajirtiwetken, yaghliq salghanliq sewebidin musulman ayallar hazirghiche ahanetke uchirmaqta.

Ayallar chéchini ochuq qoyush bilen hijab sélish arliqida néme tosalghu bar? Ayallar chéchini ochuq qoyup yürse kallisi bek ishleydighan bolup kitermu? Erkinlik ayallarning hoquqi emesmu? Ayallarning xalighan étiqadni qobul qilishi, xalighan ishlarni qilish erkinlikning qatarigha kirmemdu? Ayallarni azat qilish lazim dep chaqiridighanlar, siler ayallarni némidin we qandaq azat qilmaqchi?

Néme üchün erkinlik pishwaliri bolghan gherb elliri ayallarning yalingach yürishi we qalaymiqan qiliqlarni qiliishgha ruxset qiliduyu, némishqa béshigha romal sélip hijab artishigha ruxset qilmaydu? Romal arqida qélishning simowlimu ya? Ayallarni yaghliq

sélishin cheklesh ayallarning erkinlikini boghqanliq we iradisini sundurghanliq emesmu? Dimek gherb elliridiki ayallar erkinliki yalingachliq we köp ashna tutush erkinlikidin ibaret. Bolmisa gherb elliride yashaydighan musulman ayallarni yaghliq sélishin cheklimigen bolatti.

Xiristian ayalliri we yehudi ayalliri dinining belgilmisi boyiche dini kiyimlirini keyse, bu arqida qalghanliq hisaplanmay, ippet - hayasini saqlash, jemietyning pak meniwyitini himaye qilish we dinining körsetmisge boysunush üçün béishgha yaghliq salsa, arqida qalghanliq we zulumgha uchirghanliq hisaplanidighan ikki yüzlime ölchem nede bar? Gherb elliri ayallarning iradisini boghup, ularni qul ornigha chüshürüp her xil teshwiqat wastilliri bilen tinini sétishqa mejburlaydighan ehwal zikir qilishtin bihajat.

Ayallarning jismi azat qilishqa muhtaj emes. Islam dini ayallarni 14 esir burun misli körülmigen derjide, aniliq, ayalliq, achiliq we singilli karamiti we hörmiti bilen azat qilip bolghan. Ayallar chéchini we ewret ezalirini échishqa emes, belki eqli we insanpererlikini échishqa muhtajdur.

2872.-sual: islamda ayallarning xizmet erkinligi meselisi

Islam dini erlerge mubah qilghan qanunluq ishlarning özini ayallarghimu mubah qildi. Erlerge haram qlighan qebih ishlarning özini ayallarghimu haram qildi. Allah taala er we ayallarning xizmetlirini orunlishi üçün istili we ijtimai edeb- exlaqlarni belgilidi. Mesilen, Allah taala ayallarning ippetlik körnishige riaye qilishni perz qildi we yat erler bilen xali turup qélishni haram qildi. Shuning üçün ayallarning ippitige tesir yetküzdighan ish heriket yaki xizmetlerni qilishi toghra bolmaydu. Shundaqla erlerningmu ippetlik yürmeydighan ayallar bilen bir orunda xizmet qilishi durus bolmaydu. Er we ayallargha oxshash qaritilghan bu cheklime yoqalsa, ayallar - sanaet, yizaiglik, tijaret..... Ke oxshash - qanunluq xizmetlerni qilsa bolidu. Biraq xizmetler aile we jemiyyetning telipining teqezzasi bilen üssüshüp qalghanda, qaysi muhim orunda tursa shuni qilishtin ibaret qaidige riaye qilmaq lazim.

Bir qanche perzent körgen ayal, jemiyyetning türlük xizmetlirige düch kilidu, bir waqitta hemmisini kötürüp kitishke qadir bolalmaydu. Mesilen: yoldishining halidin xewer élish, bexit- saadetning derwazisini échiish tereptin telep qilinsa, yene bir tereptin perzentlirini yaxshi terbiyleshtin telep qilinidu, shundaqla sewéylik bolush hökmi bilen öziye munasip xizmet tallap jemiyyetke hesse qoshush tereptin telep qilinidu. Waqit bu xizmetlerning hemmisini bir waqitta orundashqa mas kelmesliki mumkin!.

Shuning üçün muhimini bir terep qilish qaidisige riaye qilmiqi lazim bolidu. Ayallarning perzentlirini yaramliq qilip terbiyilep chiqishiqa heriket qilishi, jemiyyetni güllendürüshke alahide hesse qoshqanliq bolidu. Chünki ailing yaxshi bolushi jemiyyetning yaxshi bolushigha alaqqidar, aile buzulsa, qalaymiqanchiliq boranliri jemiyyetni weyran qiliwétidu.

Emliyyet nuqstidin élip éyitqanda, ana bolghuchi aile xizmiti bilen medeniyet we ijtimai xizmetlerni birlashtürüp élip méngishtin ajiz kelse, muhim ishlarni birterep qilish qaidisige héris bolup ailige köngül bölishi zörür. Ayal her qandaq ehwalda ailige köngül

bölüş we buzulush amilliridin ailini qoghdashtin mes'ul bolidu. Gerche bu ish ortaq mes'uliyet bolsimu, anilardin bashqilar orundiymaydighan nazuk we sezgür wezipiler mewjut. Turmush üçün japa chkish, anilarning bu mes'uliyetni öteshtin tosüp qoyidighan chong tosalghulardin birsı bolghanlıqı üçün, sheriet bu tosalghuni ayallarning yolidin yiraqlashturup, uni erlerge yüklidi. Erlerning ailining bexiti üçün we munasip turmush sewiyige yétishi üçün jan chikip xizmet qilish wajibtur.

Er, ayal kishini özining ihtiyajini qandurush üçün öyning sirtida xizmet qiliishgha-gerche bu ish japalıq ishlarning qaynimida ayalliqini yoqtishqa élip barsimu- mejburlap bozek qilishtur. Er, ayalni xizmet qilishqa qistap aniliq wezipisidin chikinishke we ailiisgha köngül bölüshtin yénishqa mejburlaydu. Eger ayal kishi xizmet sewebidin ichi siqilip, bu zulumgha itiraz ilan qilghan waqtida, ayal kishi talaq qilin'ghan ayallar qataridin orun alidu. Gherb elliride mundaq ishlar nahayiti köp.

Emma islam dini ayallarni ayallıq memlikitide qoghididi, ayallargha bexitlik ailide yaxshi bir eza bolushi üçün ewzel yollarni asanlashturup berdi. Shu waqitning özide ayallıq teb'itige munasip ijtimai xizmetler we paydiliq ishlargha qatnishıqa yol échip berdi. Dimek, ayallar teb'itige munasip xizmet qilip, jemiyyetning güllinishi üçün hesse qoshushi wajib. Emma xizmet qilish sewebidin étiqadigha we exlaqigha tesir yetküzüdighan ishlardin yiraq bolushi lazim.

2873.-sual: islamda ayallarning siyasi hoquqi mesilisi

insan siritqi erkinlikke ige dégen sözimiz, ayallarning xizmet qilish erkinilikige munasip kelginidek, ayallarningmu siyasi paaliyetlerge qatinishshigha munasip kilidu. "xelifilik" tin ibaret dölet reislikini hisapqa almighanda, islam sheriitide bashqa siyasi xizmetlerning hemmisi er we ayalgha ochuq we dairisi kengri. Döletning reislikidin ibaret bu mesilidin ötüp ketken waqtimizda, bashqa siyasi wezipilerde erlik yaki ayallıqqa kirish éghizi yoq.

Mesilen: döletning reisi, parlamint ezaliri, kingesh palatisigha oxshash organlarga saylinidighanlar - mustebidlarni hisabqa almighanda- puxralarning awaz bérishige we qollishigha muhtaj. Islam dinida qollash mesilisi " bey'et" dep ipadilen'gen. Bey'et qilish siyasi xizmet qatarigha kiridu, u dini mejburiyet emes. Biraq bu " bey'et" qilishtin ibaret siyasi xizmetni din buyruydu. Bu xizmetni orunlashta er we ayallar ortaq orun alidu. Peyghember eleyhissalam bashqa süpetliri bilen birlikte- döletning reisi idi, bu reisqa ayallarning bey'et bergenliki nahayiti meshhur, undaqta ayallarning parlamint ezalirini tallashqa qatinishsh hoquqi bar.

Ayallarning - qandaq shekilde bolsun- kéngesh mejlisige qatinshiishi mesilisige kelsek, dölet - sheriette höküm kelmigen- ijthadi höküm we qararlirining hemmiside kéngesh qilishqa tayinish pirinspi sher'i wajib ish bolup, dinning mustehkem اساسidin orun alidu. Xelq ammisi er we ayaldin terkip tapidu, kéngesh heqqi bolsa allahning hökmi bilen muqim mesile.

"hudeybye" sulhiside resulullah sellellahu eleyhi wesellem sahabilarni qurbanlıq qilip, béshnglarni chüshürüp ihramdin chiqip kitinglar dégende, ular sulhige köngli razi bolmghanlıqtin jim turwalidu. Umme selime reziyellahu enha peyghember eleyhissalamning qéshigha kirip, yol körsitidu, resulullah sellellahu eleyhi wesellem

umme selime reziyellahu enhaning mesliheti boyiche özi awwal qurbanliq qilip, ihramdin chiqip kitidu. Peyghember eleyhissalam söz we ish heriketliride tejirbilik we hikmetlik turup bir'ayalning meslihetini qobul qilip, mesilini hel qilidu.

Hezirti ömer reziyellahu enhu qéyin mesillerge düch kelkende yash yigitlerni chaqirip, ularning ötkür eqlidin paydilnatti we ayallardin meslihet soraydighan idi. U köpinche hezirti aishie reziyellahu enhadin meslihet telep qilatti.

Hezirti ömer reziyellahu enhu, urushqa chiqip ketken bir er, ayaligha yéqinlashmay qanchilik chidiyalaydighinini qizi hezirti hefsidin sorap, shu boyiche buyruq chiqarghan idi. Katta sahabilar ayallardin kéngesh telep qilshatti. Islam dinida ayallar kéngesh ishiliridin yiraq tursun dep, ayallarni bu siyasi hoquqidin mehrum qilidighan perman yoq.

Jumhur alimlar, kéngesh petiwa bilen bir nuqtida uchirshidu dep qaraydu. Yeni kimning shertliri tépilip petiwa birelise, meslihet körsetse bolidu. Petiwa bérish ishi erlerge xas ish emes. Er- ayal musulmanlar siritqi körnishi siyasi, mezmuni tereptin köpinche dini, ijtimai we iqtisadi bolghan bu mes'uliyetni öz üstige élishta shérík.

Islam dini ayallarning saylamchilarni saylishini chekilimigen yerde, ayallarning saylamgha özini namzat körsitishini cheklemdu? Xelqge wekil bolush asasen ikki nuqtini öz ichige alidu:

birinchi: qanun we tüzümlerni yolgha qoyush,

ikkinchi: küzitüş: yeni ijraiye hey'itining paaliyetlirini küzitish.

Qanun chiqirish mesilisde, ayal kishi qanun chiqirish komtitida xizmet qiliishni chekleydighan perman yoq. Chünki qanun chiqirish jemiyyetning ihtiyajini bilishke muhtaj bolidu. Jemiyyetning némige muhtajliqini bilishte er we ayal ortaq. Emma ijraiye hey'itini küzütüş mesilisge kelsek, bu ish yaxshi ishlargha buyrup, yaman ishlardin tosush qatarigha kiridu. Bu ishta er- ayal yene ortaq. Undaq bolghanda ayal kishi parlamintqa saylamchi yaki namzat bolup kirsimu toghra bolidu. Ministirlikke oxshash siyasi wezipige qarita, pirinsip we ixtisas tereptin layaquetlik bolup, istili jehette sher'i ölchemge riaye qilalaydighan ayal kishi bu wezipini ötise sher'i tereptin chekleydighan nerse yoq.

Emma " özüning ishlirigha ayal kishini mes'ul qilghan kishi netije qaznalmaydu" dégen hedistiki chekilme, döletning reislikige xas mesile. Undin bashqa siyasi wezipiler toghrisida chekleydighan höküm kelgen emes. Bashqa wezipiler layaquetlik bolush sherti bilen mubah qatarigha kiridu. Bu wezipilerge saylamgha chüshidighan ayal kishi, tapshurulghan wezipilerni ada qilalighidek layaquetlik bolushi lazim. Shundaqla, exlaqi we istiligha tesri körsitidighan mes'uliyetlerni öz üstige almasliq kérek.

2874.-sual: islamda ayallarning ijtimai hoquqi mesilisi

ijtimai hoquqtin meqset, dini yaki dunyalik terepte jemiyyetke menpeet yetküzidighan xilmu- xil paaliyetler közde tutulidu. Ayallar sheriet buyrughan edeb-exlaqlargha riaye qilisa, ijtimai paaliyetlerde er we ayal arsida perq tépilmaydu.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem dewrige nezer tashlap baqayli:

1. Jemiyyetke dini we dunyalik terepte payda yetküzidighan ijtimai yaxshiliqlarning obrazliqraqi ayallarning erler bilen birlikte mesjidte namaz oqushqa qatnishidur.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem dewride mesjid erlerge xas qilin'ghan emes, belki ayallarmu ortaq bolup, mesjid er we ayallar bilen toshup turatti. Musulmanlarning mesjidte jamaet namizi oqup öz- ara uchirshishi xilmu- xil paaliyetlerge qedem bésishining muqeddimidur.

2. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem dewride dinning hökümliri we pirinsipilirini ügünüsh üçün teyyarlan'ghan ilim sorunliri we meripet halqilliri erlerge xas emes idi. Ayallar köp sanda qatnishatti. Bilim ashurush saheside ayallarning erler bilen besleshkenligi, ayallarning telim- terbiye we deris ügütüsh sorunlirida olturghanliqi körüldi.

Bir sahabe resulullah sellellahu eleyhi wesellemning qéishgha kilip: "i allahning peyghembiri, erler telim- terbiye saheside ilgirilep ketti, bizgimu ayrim bir kün belgilep bergen bolisla, sildin bilim iglisek didi, resulullah sellellahu eleyhi wesellem : " palani küni palani waqitta yighilinglar dep, ulargha dinning hökümlirini ügütüp qoyghan". Buxari riwayet qilghan.

Yéqinqi bir qanche esirdin buyan ayallarning bilim- iglesh ehwali nachar bolghan. Beziler, ayal kishi bilim ashurush sorunlirigha qatnashsa bolmaydu, ayallarning bilim ashurush mesilisini dadaisi we yoldishi hel qilidu dep guman qilishidu. Qizning dadisi yaki yoldishi sawatsiz yaki nadan bolup qalsa, qizlar bilim nuridin we hayat chüshenchisidin mehrum qalidu.

3. Her xil munasiwettiki yighilishliri, toy sorunliri.... Gha qatinishish:

ayallar yat erlerdin néri turushi kérek, hijab perz dep angilghan kishler, musulman ayallarni resulullah sellellahu eleyhi wesellem dewride öyilirige solunup olturatti, her xil sorunlar erlerge xas idi dep xiyal qilip qalidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem dewride ayallar edep- exlaq ichide jemiyet we her xil yighilishlarda körünetti, ada qilalaydighan ishlarni- paydiliq ishlar bolsila - bijiridighan idi. Ayallar erler bilen birlikte urushlarga qatnaship, sistiraliq xizmetlirini öteytti, waqti kilip qalsa qoligha qoral élip jeng qilatti.

4. Ayallarning hünér- kesip, sanaet we her türlük maharetlerge qatinishi:

hünér - kesip, sanaet ishlepchiqirish we türlük maharetler islamning güllen'gen qaysi dewride bolsun erlerge xas qilinip, ayallar mehrum qalghan ish yoq. Islam güllen'gen dewirde musulman ayallarning roli nahayiti chong idi. Ayallar élim- sétim ishilirini bilen shughullinatti, özi xalighan maharetler bilen shughullinatti, qolayliq bolghan qol- hünérwrenchilik kesiplirige qatnishatti. Abdullah ibni mes'udning ayali hünérwen ayal idi, u resulullah sellellahu eleyhi wesellemning qéshigha kilip: yoldishimning tüzük mal - müliki yoq, men uninggha nepiqe bersem (yeni uning chiqimini kötürüp halidin xewer alsam) qandaq bolidu? Dep sorisam, resulullah sellellahu eleyhi wesellem : " sen bu ishing bilen sawabqa érshisen " dégen. Ibni maje riwayiti. Tonushluq sahabe "ummu sherik" ayal öyini mihmanxana qilghan idi, muhajirlar we bashqilar bu öyge musapir bolup qonishatti. Sözlep kelsek misallar nahayiti köp. Undaqta islam dini ijtimai xizmet derwazisini birdek er we ayallargha oxshash échiwetken, erlerni kengri qoyup bérp, ayallarni siqqan ish mewjut emes. Islam tüzümi ayallarning ihtiyajigha kipil boldi. Uningdin sirit ijtimai xizmetler we paaliyetlerni asanlashturup berdi. Ayallarning xizmet

qilish yoki qilmasliq ixtiyari, yoldishining xizmet qilishqa zorlash heqqi bolmaydu. Xizmet qilip qalsa özige munasip xizmet tallash hoquqigha ige.

2875.-sual: islamdiki er ayallar barawerlik mesilisi

gherb medeniyti ashiqliri umid qiliwatqan er- ayallar arsidiki barawerliktin meqset néme? Gherb ashiqliri telep qiliwatqan barawerlik; er- ayallarni bir türdiki ijtimai ölchemde quyulup, bir xil téziq bilen heriketlinip, her birisi bir xil belgilen'gen mejburiyetlerge atlinip, perqlenmeydighan hoquqning oxshash méwsini közleydu. Bular, er - ayallar arsidiki iqtidar, imkaniyet we qabiliyet perqini nezerdin saqit qilidu. Bularning umid qiliwatqan barawerlik jansiz nersiler dunyasida rialliqqa ashidu, biraq insaniyet dunyasida mundaq ölchemdiki barawerlik emelileshmeydu. Insaniyet dunyasida, insanlar- qaysi tür bolsun- mejburiyetni üstige élish we hoquqigha érshish pirinsipi tereptin barawer bolidu. Er- ayallar iqtidar, qabiliyet we mutixesslik nuqti neziridin perqlinidu. Barawerlik insanliq nuqtisidin, tetbiqlash perqiliri iqtidar sewebidin bolidu.

Mesilen: ayallar siyasi wezipe öteshke layaquetlik dep qarisaq, ayallarning hemmisi bu xizmetke yarimaydu, layaqiti toshqan ayallardin bashqisi bu xizmetni ötiyelmeydu. Erlermu shuninggha oxshash, erlarning hemmsimu siyasi xizmetlerge yarimaydu, yaraydighan erler az pirsentni igelleydu. Guwahliq bérish mesilisidimu, ayallar layaquetlik bolsimu, bezi guwahliq bérsh mesillirige hemme ayallar yarimaydu. Erlermu shuninggha oxshash, shertliri toshqanlardin bashqisi yarimaydu. Dimek, erlik yaki ayalliq türining bu ishlar bilen alaqsisi yoq. Birdin bir amil erler yaki ayallar düch kilidighan tosalghu amilliri we illetliri közde tutulidu. Tosalghu illetliri salahiyetni cheklep qoyidu, biraq esli salahiyet we layaquet er- ayalda oxshash tépilidu.

Erler ayallarni bashquramdu yaki hökümraniq qilamdu? Allah qur'anda mundaq deydu: "erler ayallarning hamiyliridur, bu allahning ularning bezisini bezisidin(yeni erlerni küch -quwwet, ghazatqa chiqish qatarliq jehetlerde ayallardin)artuq qilghanliqidindur we erlarning öz pul-mallirini serp qilghanliqidindur (yeni ayallarning nepiqisi erlarning zimmisige yüklen'genlikidindur) " [nisa sürisi 33- ayet.]

bezi kishler: allah taala bu hamiliq we bashqurush imtiyazi bilen erlerge alahide hoquq bergen. Bu arqiliq ayallarni boysundurup, ayallarning heqqi- hoquqini kemsitken dep qaraydu. Shundaqla bu ayet, islamdiki er- ayallar arsidiki barawerlikning yoqulushning ochuq ispati dep xiyal qilishidu. Emeliyette mesile bular xiyal qiliwatqandek emes.

Birinchi: " bashqurush", " hamiliq", " halidin xewer élish" dégen sözdin meqset, idare qilish közde tutulidu. Elwette birer organ'gha mes'ul bolghan kishi idare yaki organning ishliirigha rehberlik qilip küzetchilik qilidu.

Jemiyet ailidin terkip tapidu. Shuni bilishimiz kérekki, mes'uliyetchanliq rohi ijtimai nizamning asasi, ailide bolushqa tégishlik tüzümning del özidur. Qaranglar, islam dini üç kishi seper qilmaqchi bolsa, birsini mes'ul sayliwélishqa hirismen bolghan yerde, ailining ishliirini idare qilidighan we ailidin xewer alidighan mes'ulning bolushigha elwette artuq köngül bölüşhide shek yoq. Resulullah sellallahu eleyhi wesellemning yuqirqi hedisidiki sözige diqqet neziringiz bilen qarisingiz: " birsini mes'ul qiliwalsun"

dégenlikini körsiz. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem hediste, mes'ul bolghuchi allahning nezridiki ewzel kishi bolushi lazim dimidi. Kim bolsun, birsi mes'ul bolushi kérek dégen. Muhimi mes'uliyetni üstige alalaydighan, seper üstide ammining ishlini idare qilalaydighan, ularning menpeetni chiqish asasi qilidighan keshining bolushi muhim. Undaқта, islam tüzümidiki ailige mes'ul bolush; köngül bölüş, ailining halidin xewer élish we yaxshi idare qilish mes'uliytidur. Bu mes'uliyet; hökümraniq qilish, bozek qilish we diktaturluq bashqurushi emes. Ailige mes'ul bolghanliq mes'ul bolghuchining allahning neziride ewzellikini körsetmeydu. Belki aile mes'uliyetlirini öteshke qabiliytining barliqini körsitidu, xalas.

Qur'an kerim bu mes'uliyetni salahiyiti bar iqtidarliq erlerge baghlidi, peqet er bolghanliqi üçün ailige mes'ul bolidu dimidi. Chünki erlarning hemmisi ailining mes'ulluq xizmitini qilalmaydu. Mes'ulluq salahiyiti köpinche erlerde tépilghanliqi üçün, bashqurush erlerge tapshuruldi. Eger bir ademde mundaq qabiliyet tépilmisa, u chaghda mes'ulluq derwazisi, ailini idare qilishda erdin köprek salahiyiti bolsa ayalning aldida ochuq bolidu.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem : " ayallargha yaxshiliq qilinglar, ular silarning yaremchinglar" dégen. Bügünki medeniyet chikinish dewiride ayal kishi urning aldida esirge oxshap qaldi, ailini yiteklesh we bashqurush ayallarni bozek qilishning bir xil türü bolup qaldi. Ibni qeyyum öz dewrini mundaq teswirligen: " er ayalini bozek qilip, hakim bolmaqta, ayal kishi urning hökümraniqi astida esirge oxshap qaldi." allah taala mundaq deydu: "ayalliri üstide erlarning heqliri bolghinidek, erliri üstide ayallarningmu heqliri bar. Ayallargha mehri bérish we ularning turmushini qamdash mejburiyetliri erlerge yüklen'genliktin erler ayallardin bir derije artuqluqqa ige " [beqer sürisi 228 - ayet.]

imam muhemmed ebdu bu ayet heqqide toxtulup mundaq deydu: "bu ayet nahayiti büyük mezmunlarni öz ichige alidu, bu menalarni izahlash üçün chong bir kitap yézish kérek. Bu ayet omumi qaidining ornida turidu. Bu ayetning mezmuni; ayallar erler bilen bir halettin bashqa barliq ehwallarda oxshash hoquqqa ige dégen bolidu. Bu ayet urning her qandaq ehwalda ayaligha qandaq muamile qilish lazimliqi toghrisida mizan (ölchem) bolalaydu.. Eger er ayaldin bir nerse telep qilip qalsa, ayaligha shuning bedilide oxshash bir nerse bérishi kérek. Shuning üçün, qur'an terjimini ibni abbas mundaq deydu: " ayalim manga yasan'ghandek, menmu ayalimgha yasinimen."

ayettiki oxshash hoquq dégenlik, oxshash nersini meqset qilmaydu, belki, er- ayal arsida hoquqining almiship turishi meqset qilinidu. Er- ayal her ikkeylen öz menpeetide oylinidighan aqilane insan, her birsining özige munasip nersini yaxshi köridighan we munasip bolmighan nersini yaqturmaydighan köngli bolidu. Undaқта er- ayalning birisi yene birsini kontrol qiliwélishi we uni öz menpeeti üçünla ishqa sélishi adilliqliq bolmaydu. Islam dini ayallargha ata qilghan bu yuqiri derjini qaysi bir din yaki qaysi bir millet islamdin ilgiri yaki kéyin béreligen emes. Ayal kishi bilen er bir- birige nisbeten bir bedenning ezalirigha oxshaydu, er bashning, ayal kishi bedenning ornida. Er- ayalliq alaqsini qur'an kerimning qandaq teswirligenlikige qarap béqing: " roza kéchiliride

ayalliringlarga yéqinchilik qilish silerge halal qilindi, ular siler üçün kiyimdur (yeni ular silerge ariliship yashaydu we kiyim beden'ge yépushqandek yépushidu), silermu ular üçün kiyimsiler (yeni silermu ulargha ariliship yashaysiler we kiyim beden'ge yépushqandek yépushisiler). ALLAH özünglarning özünglarni aldighanliqlinglarni (yeni roza kéchisi yéqinchilik qilghininglarni) bildi. ALLAH tewbenglarni qobul qildi, silerni epu qildi. Emdi ulargha (yeni ayalliringlarga) yéqinchilik qilinglar, allah silerge teqdir qilghan nersini (yeni perzentni) telep qilinglar, taki tangning aq yipi qara yipidin ayrilghan'gha (yeni tang yorughan'gha) qeder yenglar, ichinglar, andin kech kirgiche roza tutunglar, siler mesjidte étikapta olturghan chéghinglarda (kündüz bolsun kéche bolsun), ulargha yéqinchilik qilmanglar, ene shular allah belgiligen chégrilardur (yeni men'i qilghan ishlardur), uninggha yéqinlashmanglar. Kishilerning (haram qilin'ghan ishlardin) saqlinishliri üçün, allah ayetlirini ulargha mushundaq bayan qilidu " [beqere sürisi 187-ayet.] "ayallar bilen unsi - ülpet élishinglar üçün(allahning) ularni silerning öz tipinglardin yaratqanliqi, aranglarda (yeni er - xotun arisida) méhr - muhebbet ornatqanliqi allahning (kamali qudrisini körsitidighan) alametliridindur, pikir yürüzidighan qewm üçün, shek - shübbisizki, buningda nurghun ibretler bar " [rum sürisi 21-ayet.]

er- ayalliq hayatining bexitlik bolushi üç اساسقا tayinidu: ünsi ülpet, miéhr-muhebbet we rehmet(yeni köyünüsh) tur. Islam dini aile kimsini yiteklesh we bashqurush wezipisini yalghuz ergila tapshurup, ayallarni mehrum qoymidi, ayal kishigimu - erlerdin yaxshirah bashquridighan jaylarda- bashqurush we yiteklesh meydanini yartip berdi. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem mundaq deydu: "hemminglar mes'ul, her biringlar mes'ul bolghan nersilerdin jawabkarliqqa tartilsiler, hakim puxralirigha mes'ul, u puxralar heqqide jawabkar; er ailisige mes'ul, ailisidin jawabkar; ayal kishi ailisi we balliridin mes'ul, ulardin jawabkar; bilip qoyunglar hemminglar mes'ul, mes'ul bolghan nersenglardin jawabkarliqqa tartilsiler" buxari riwayiti.

Ailige mes'ul bolghanliq éghir yük, bu yükni er- ayal hemkarliq ichide ortaq ada qilidu. Mes'uliyetning éghirliqini bu ayettin körüwalghili bolidu: " i möminler! Özenglarni we bala-chaqanglarni insan we tashlar yéqilghu bolidighan, rehim qilmaydighan qattiq qol perishtiler muekkel bolghan dozaxin saqlanglar, u perishtiler allening buyruqidin chiqmaydu, némige buyrulsu shuni ijra qilidu" [süre tehrim 6-ayet.]

erning ailidin mes'ul bolushi erning sherpining yuqirilqini körsetmeydu, er bu wezipini adil we toghra orundiyalmisa dunya we axirette ziyan tartidu. Ermu mes'ul, ayalmu mes'ul, ailini dozax azabidin saqlap, bexitlik jennet hayatigha ortaq küch chiqirilmisa, er yaki ayal bu mes'uliyettin yalghuz chiqalmaydu. Mesilen; qarar chiqirish meydanlirida mesilihet bilen ish qiliish mömin erler we mömin ayallarning alahide süpetliri. Aile bolsa kéngesh we mesliheth qilidighan meydanning asasi hisaplinidu. Ailide mesliheth bilen ish qilish raziliq we ailining inaqiliqining belgisidur. Allah mundaq deydu: " anilar (balilarni émitish mudditide) toluq émitmekchi bolsa, toluq ikki yil émitishi lazim. Atilar anilarni qaide boyiche yémek - ichmek we kiyim - kéchek bilen teminlep turushi kérek, kishi peqet qolidin kélidighan ishqila tekliplidin. Anini balisi seweblik

ziyan tartquzmasliq lazim. (eger ata ölüp ketse) uning warisi atigha oxshash mes'uliyetni (yeni ana bolghuchigha nepiqe bérish we uning heqlirige riaye qilish qatarliqlarni) öz üstige élishi kérek. Eger ata - ana kéngiship (balini ikki yil toshmastinla) ayriwetmekchi bolsa, ulargha héchbir gunah bolmaydu. Eger balilirlarning inik'anilargha émitmekchi bolsanglar, qaide boyiche ularning heqqini bersenglarla silerge héch gunah bolmaydu. ALLAHTin (yeni allahning emrige muxalipetchilik qilishtin) qorqunglar, bilinglarki, allah silerning qilghan emellinglarni körüp turghuchidur " (beqere sürisi 233- ayet)

ayettiki mes'uliyatchanliq erlerge mejburiyet yükleydu, shundaqla ayallarghimu mes'uliyet yükleydu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem peyghember bolushigha qarimay ailining ishlirigha hemkarlishidighan idi. Hezirti aishe reziyellahu enha mundaq deydu: "resulullah sellellahu eleyhi wesellem bezide kiymini özi yuyup, saghliqni séghiship béretti" (imam ehmed riwayet qilghan). Bizdiki bu resulullah sellellahu eleyhi wesellemning süpetliri qéni, ayaligha hemkariliship bergenlik erlikke tesir körsetmeydu.

Erler teb'iti - nirwsining küchlükliki, iradisining chingliqi bilen- mes'uliyetni kötürüp kiteleydu. Ayallar bolsa mihribanliqi, köyümchanliqi we hisyatchanliqi sewebidin mes'uliyetni üstige alalmasliqi mumkin. Chünki ayal kishi mes'ul bolup qalsa nurghun qiyinchiliqlargha düch kilidu, bu qiyinchiliqlar aldida erlerde berdashliq bérelmeydu. Allah insanlarni iqtidar, küch- quwwet we qabiliyet jehette bir birige oxshashmaydighan qilip yaratqan. İnsan teb'iti bilen ajizliqqa teb'iliship ketken. Lékin ajizliq insan türliride xilmu- xil bolidu. Erler omumi qilip éytqanda, ayallar teb'itidiki hayajanliq, qorqush we wijdan qizziqliqigha oxshash ajizliq sewebliridin xali bolup, iradisi küchlük bolidu.

Ikkinchi: eger ish yuqirda bayan qilin'ghandek bolsa, néme üçün islam dini aile ishlirini idare qilishni erlerge tutquzdi? Bu ishni aile ezalirining tallash ixtiyarigha qoyghan bolsa yaxshi emesmidi? Uningdin sirit: " allahning ularning bezisini bezisidin artuq qilghanliqidin..." dégen ayet kerim arqiliq bu tallashni aqlidi. Bu ayet - illet we tosalghulargha qarimastin- erler ayallardin pezilet jehette artuq dégen uqumni bérıp qoyidu? Déyshingiz mumkin!. Buninggha jawab: erler er bolghanliqi üçün ayallardin artuq ewzellikke ige dep qarash, qur'an kerimdiki köpilgen ayetlerge ochuq zit kilidu. Allah qur'anda ; erler we ayallar allahqa yéqinlishish mizanida oxshash barawer, ular peqet yaxshi emelliri bilen perq itilidu dep tekitlimekte. Allah mundaq deydu: " ularning duasini perwerdigari ijabet qildi: "men silerdin er bolsun, ayal bolsun, her qandaq bir yaxshi ish qilghuchining qilghan emelini bikar qiliwetmeymen, siler bir - biringlardin törelgen. Hijret qilghanlar, yurtliridin heydep chiqirilghanlar, méning yolumda (yeni allahning dini üçün) eziyet tartqanlar, urushqa qatnashqanlar, (yeni méning yolumda urushqanlar) we méning yolumda öltürülgenlerning gunahlirini (meghpiritim we rehmitim bilen) elwette, ularni astidin östenglar éqip turidighan jennetlerge kirgüzimen". Bu (ularning yaxshi emelliri üçün) allah teripidin bérilgen mukapattur. ALLAHning dergahida yaxshi mukapat (yeni jennet) bar " [ali imran sürisi 195- ayet.] yene mundaq deydu: " er - ayal möminlerdin kimki yaxshi emel qilidiken, biz uni elwette (dunyada qanaetchanliq, halal riziq we yaxshi emellerge muweppeq qilip) obdan yashitimiz, ulargha, elwette, qilghan emelidinmu yaxshiraq sawab bérimiz " [nehl sürisi 97- ayet.] " er- ayallardin mömin bolup turup yaxshi shlarni qilghanlar jennetke daxil

bolidu, ulargha qilche zulum qilinmaydu (yeni ularning qilghan emellirining sawabi qilche kimeytiwétilmeydu) " [nisa sūrisi 123- ayet.] qur'an kerim bu heqiqetni téximu tekitlep mundaq deydu: " i insanlar! Silerni biz heqiqeten bir er, bir ayaldin, (adem bilen hewwadin baret)bir ata bir anidin yarattuq öz ara tonushushunglar üçün silerni nurghun millet we uruq qilduq, heqiqeten eng teqwadar bolghanliringlar allening dergahida eng hürmetlik hésaplinisiler (yeni kishilerning bir-biridin artuq bolushi neseb bilen emes, teqwadarliq bilen bolidu), alle heqiqeten hemmini bilgüchidur, hemmidin xewerdardur " [hojurat sūrisi 13- ayet.]

allahning qarari, allahqa yéqilishish mizanida er- ayallar, milletler, qebililer arsidiki perqlerni nezerdin saqit qiliwetti. Yuqirqi ayetlerning qararliridin kéyin : "allahning ularning bezisini bezisidin artuq qilghanliqidin..." mushu ayet arqiliq erler er bolghanliqi üçün ayallardin pezilet jehette artuq dep izahlash mumkin bolarmu? Undaqa allahning : "allahning ularning bezisini bezisidin artuq qilghanliqidin..." dégen sözining menisi néme? Yighinchaqlap bir éghiz söz bilen ipadilisek, uning menisi: "öteshke tégishlik mejburiyet bilen birge menpeet we payda yetküzüş munasiqliqining ewzelliki " dégen bolidu.

Bu rialliqning ikkinchi qismi bolghan, erning aile qurush we ailining mes'uliyetlirini üstige élish nuqtisigha kelsek, bu ishning asasi allah yolgha qoyghan képillitur. Bu képillik ayallarning ayalliqini qoghdaydu we hörmét karamitini himaye qilidu. Eger ayal kishi erge toyluq bérishke heriket qilsa yaki birqismini bolsimu bérishke urunsa, bu chaghda ayal kishi söz achquchi bolidu. Ayal kishining erge söz échishi ayal kishige nisbeten ahanet we hörmétini yerge urghanliq bolidu. Eger ayal kishi er - ayalliq hayatida, gherb jemiyyetge oxshash, özining chiqimlirigha özi mes'ul bolsa, u chaghda bu ayal munasip xizmet tallash pursitige ige bolmastin, riziq yolida qandaq ish bolsa özini atidu. Ayal kishining mundaq qilghanliqi ayalliq xislitini kömüp tashlashqa élip baridu we mihriban yimshaq tuyghullirini qish peslining boranliri astida quruq yaghachqa aylinip qalghan körkem shaxqa oxshitip qoyidu.

Mana mushundaq allahning: " erler ayallarning hamiyliridur ..." dégen sözi, perz hökümni qarar qilishtin ilgiri, özini tangidighan rialliqtin xewer bergenliktur. Erning ailige hami bolushi we aile mes'uliyetliri öz üstige élishi er we ayalliq teb'itining netijisidur. Bu halet gerche ayallar milyart pullargha ige bolup, yigit kembeghel bolsimu özgermeydu. Gepning eslige qayitsaq, allah xewer qilghan hamiliq idare qilish we köngül bölüş bashqurshidur. Bu hamiliq hökümraniq qilish, mustebitlik qilish we xalighinni yürgüzüş hoquqi emes. Erning aile mes'uliyetlirige tallinishi, erning u ishqa salahiytining bolghanliqi we aile chiqimini üstige alghanliqidindur.

Erning ailini bashqurushi erlerning allahning dergahida ewzel bolghanliqidin emes. Belki, erlerning imkaniyiti bilen ailining chiqimini kötüreleydighanliqidin kilip chiqqan menpeet ewzellikidur. Balini imitish, kiche- kündüz halidin xewer élish we terbiyeshning köp qismini musteqil ayal kishige tapshurulghanliqi, ayal kishining erlerdin artuq bolghanliqidin emes. Belki, ayallarning bu muqeddes weziye bilen teb'itining maslashqanliqida ashkarilnidighan men'epet ewzellikidur.

Ailini bashqurush wezipisi tapshurulghan bezi erler allahning neziride eng pasiq

insanlar bolushi mumkin, mushundaq urning bashqurushi astida yashighan bezi ayallar, allahning neziride yuqiri orun'gha ige teqwa isil insanlar bolushi mumkin!. Eqilliqlik bezi ayallar ailini bezi exmeq we nadan erlerdin yaxshiraq bashquridu!. Biraq bu omumi ehwal emes.

2876.-sual: islam medeniyitining ayallarning eqli we dini toghirisidiki qarishi

ebuseid xudri riwayet qilidu: " resulullah sellellahu eleyhi wesellem qurban yaki rozi héyit munasiwitide namaz oquydighan chong meydan'gha chiqip, ayallarning qéshidin ötüp kétép béríp: i ayallar, aqil we ötkür ademning eqlini élip qéchishta silerning biringlardek eqli we dini kemtük ayallarni körmidum deydu, ayallar: i allahning peyghembiri, bizning dinimiz we eqlimizning kemtüklikli néme? Dep sorighanda, resulullah sellellahu eleyhi wesellem: ayalning guwahliqi urning guwahliqining yérimige teng emesmu? Dégende, ayallar:shundaq, déyishidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: mana bu eqlining kemtüklikidin, yene heyizdar bolup qalsa namaz oqimaydu we ramizan tutmaydu emesmu? Dégende, ayallar: shundaq, dep jawap bérshidu, resulullah sellellahu eleyhi wesellem: mana bu dinining kemtüklikidin" deydu. (buxari we muslim riwayet qilghan).

Hazirgha qeder xata izahlan'ghan mushu hedis ayallarning salahiyitini kemsitidighan adetlerning "sher'i yépinchisi" bolmaqta. Hedisning sözliri we süpetlirige qarisingiz hedistin ayallarni kemsitish puriqi emes belki maxtash puriqi chiqip turidu. Chünki resulullah sellellahu eleyhi wesellem héyitni, xushalliq munasiwiti qildi, héyittin xursen bolushta erler bilen, chong kichik, hetta heyizdar ayallarningmu barliqini bilidighanlar resulullah sellellahu eleyhi wesellemning büyük exlaq igisi ikenligini, uning ayallargha mulayim muamile qilidighanliqini we uning sekrattiki waqtidimu ayallargha yaxshiliq qilishqa wesiyet qilghanliqini bilidighanlarning xushalliq küni bolghan bir künde barliq ayallargha qaritip ularning qimmitini chüshürwitidighan we ularning qedirini kemsitidighan bir sözni qilishi mümkinmu?...

Bu hedsining bayan qilinish munasiwiti héyit we xushalliq küni bolsa elwette u künde ghem we qayghu élip kilidighan gep-sözlerning bolishi munasip bolmaydu...chünki hedisning sözliridin meqset-barliq ayallar bolmisimu, shu waqittiki köp ayallarning süpetliri ortaq bolghan "halet" ni süpetleshte ishlitidighan maxtashtur.

Hedis ayallarda hésyat we yimshaqliqning ghelbe qilip ketkenligige isharet qilidu, ayallardiki hésyat we yimshaqliq "qoral" gha aylan'ghan bolup, ayallar u qorali arqiliq parasetlik, aqil we keskin erlerni bash egdürüp kiteleydu. Ayallarda erlerning eksiche hésyat eqilni bésip chüshidu, erlerde bolsa eqil hésyat we tuyghulirini bésip chüshidu. Er we ayallardiki bu oxshashmasliqta yiterlik hikmet tépilidu, yeni ayalning hésyat meydanidiki miwisi(béridighan netijisi) cheksiz bolishi...erning peqetla eqil sahesidiki miwiisi yimshaq yérimini(ayalning) kem yerlirini toluqlishi üçün yéterlik hikmettur...

Hedis sherif isharet qilip ötkén eqilning kemtüklikli rawurus ayallar pexirlinidighan ehwalning süpiti, chünki u hésyatining eqlaniyitidin bésip chüshishi dégenliktur. Shuning üçün resulullah sellellahu eleyhi wesellem xushalliq künide ulargha chaqchaq qilip: ular

h syat qorali bilen parasetlik erlernimu y ngiyeleydu, yimshaq h syat tuyghusi arqiliq qorghanalarghimu b s p kireleydu! D ginidur.

Ayallar resulullah sellellahu eleyhi wesellemdin d nimizning kemchilliki n me? Dep sorighanda, resulullah sellellahu eleyhi wesellem ularning ibadet ishlerida erlerge qarighanda köprek"ruxset" ke ige salahiyiti yaki xususiyitining barliqini sözlep berdi. Chünki ayallar sheriet ruxset qilghan barliq ruxsetlerde erler bilen ortaq, l kin ular ayalliqigha xas"ruxset" te erlerdin artuq ruxsetke  rshidu. Mesilen: heyiz we tughut halitide ayallardin namaz re ramizanning perzliki saqit bolidu (yeni sürüshte qilinmaydu) ramizanni k yin ada qiliwalsa bolidu...ramizan  yida bowaq balini imitish ishilerida ruxsetke  rshidu...

Allah taala wajibning ada qilinishini yaxshi körgendek ruxsetningmu ada qilinishni yaxshi köridu, undaqta ayallarning bu sher'i ruxsetlerge  silishi wajib. Ular ruxset ishni qilsimu sawabqa  rshidu. Bu ish qandaqtur ayallarning salahiyiti we erler bilen barawerlikini kemstikenlik bolmaydu...

Islam neziride eqil mes'uliyetning asasi hisaplansa, mes'uliyet hisab we mukapatta er bilen ayallar arsidiki barawerlik yuqiriqi hedis sherifni xata tepsir qilghanliqqa delil bolalaydu. Hedis sherifni xata tepsir qilish mes'uliyet we mejburiyette erler we ayallar arsidiki barawerlikte islam logisigha uyghun bolmighan izahattur...eger bu xata tepsir bir az sehi bolidighan bolsa, u chaghda ayallarning mes'uliyiti erlerninglige qarighanda azayghan bolatti, ularning namaz, ramizan, zakat, hej we undin bashqa mes'uliyetlerde erlerning mes'uliyitining y rimi bolghan bolatti!...

L kin "ruxset" ke emel qilghan ayallar, xuddi mes'uliyetlerning  ghirini (k chl kini) ada qilghandek sawabqa  rshidu. Qaysi bir ishlardiki kemchillikni t z t sh we özgertish mümkin, eger u kemchillik  zgerse yaki t zt lse eyiplinidighan ish bolmaydu...eger, heyizdar we nipas halitidiki ayallargha yolgha qoyulghan"ruxset"ler kemchillik yaki eyip hisablinidighan bolsa, u chaghda ularning heyizdar bolsimu namaz oqushi we ramizan tutishi maxtashqa sazawer we sawabqa layiq ish hisablan'ghan bolatti...l kin ehwal undaq bolmaydu. Yeni heyizdar turup namaz oqusa sawabqa  rishelmeydu belki shu halitide namaz oqumisa sawabqa  rshidu.

Ailining terbiyetchisi we milletning kelgüsini tikleshtin ibaret muhim wezipining eqli we dini kem ayallargha tapshurishi eqilgha sighamdu we islam logikisigha uyghun kilemdu? Elmanilar we ch kidin ashurwetken islamchilar xata tepsirgha  siliw lip ayallargha zulum qilishti. Islam dini ayallarni erlerni azat qilghandekla oxshash azat qilghan. Qur'an kerim mundaq deydu: "i m minler!allah we uning peyghembiri silerni tirildüridighan(yeni ebediy hayatqa  risht ridighan)iman'gha dewet qilsa, uni qobul qilinglar." [enfal sürisi, 24- ayet.] ayet er yaki ayal dep ayrighini yoq... Islam dini bu ayettiki tirild r sh arqiliq er-ayal barliq kishlerdin  ghirchiliqlarni  lip tashlidi: "ular elchige-  mmi peyghemberge(yeni muhemmed eleyhissalamgha) egishidu, ular öz ilgidiki tewrat, injillarda uning (süpitining) y zilghanliqini köridu. U ularni yaxshi ish qilishqa buyruydu, yaman ish qilishtin tosidu, ulargha pak nersilerni halal qilidu, napak nersilerni haram qilidu, ularning  ghir yükini y niklitidu, ularni s lin'ghan taqaq, koyza-kishenlerdin boshitidu (yeni ulargha yüklen'gen  ghir wezipilerni  lip tashlaydu)" [eraf

sürisi 157- ayet.] yuqiriqi hökümlerde er-ayallar oxshash.

Mujtehid ibni qeyyim eljewzi: " adil ayal kishi rastchilliq, amanet we diyanette er bilen tamamen oxshash" deydu. Yéngi zaman islahat yétekchilirining birsi bolghan muhemmed ebdu mundaq deydu: "erler we ayallarning hoquqi oxshash... Ular hoquq we mejburiyette barawer, shundaqla ular hés tuyghu we eqilde oxshash, yeni her birsi özining menpeetide oyliyalaydighan eqilge ige toluq insandur." sheyix mehmud sheltut mundaq deydu:"islam dini ayal kishining eqil, tuyghu we chushenche igisi qilinip yartilghanliqini qarar qildi..." ayal kishi erning mes'uliyitidin musteqil mes'uliyetke ige. U özi, ibaditi, ailisi we uruq tuqqanliridin mes'ul...u mes'uliyette qéérindishi bolghan erdin töwen emes, ayalning sawab we jazadiki orni qilghan yaxshi we yaman ishlirigha baghliq, ayal kishi toghra yolda mangmisa éringing yaxshi yolda mangghini esqatmaydu, ayal kishi toghra yolda mangghan bolsa éringing buzuq yolda méngishi u ayalgha ziyan yetküzelmeydu. Allah taala mundaq deydu: "er-ayallardin mömin bolup turup yaxshi shlarni qilghanlar jennetke daxil bolidu (kiridu), ulargha qilche zulum qilinmaydu (yeni ularning qilghan emellirining sawabi qilche kimeytiwétilmeydu)" [nisa sürisi, 124- ayet.] "ularning duasini perwerdigari ijabet qildi: men silerdin er bolsun, ayal bolsun, herqandaq bir yaxshi ish qilghuchining qilghan emelini bikar qiliwetmeymen." [al imran sürisi, 195-ayet.]

ayal kishi özi we ibaditige alaqidar ishlarda xususi mes'uliyet igisi bolsa, u islam nezride yaxshi ishlargha buyrush, peziletke teshwiq qilish we rezil ishlardin agahlandurushta omumi mes'uliyet igisidir. Ayal kishi yaxshi ishlargha buyrush we yaman ishlardin tosush mes'uliyitini erlergila tashlap qoyishi toghra emes, erning meydani ayrim, ayalningmu meydani ayrim yeni her birsining xizmet qilish dairisi ayrim. Eger ayallar yaki erler bu mes'uliyettin qachsa hayat tüz yoldin chetneshke bashlaydu.

Islam dini buningliq bilenla cheklinip qalmay ayallarning pikrini erlerning pikri bilen oxshash bir orunda qoydi, mujadile sürside islam dini ayallarning pikrini hörmetlidi, uning pikrini qarar qildi we uni omumi qanun qilip belgilidi. Islam dini ayal kishini peqetla gül ornida körmeydu, belki umu tepekkür qilalaydighan, ayrim köz qarashqa ige we pikrining qimmiti bar eqilliq mexluq dep qaraydu. Islam dinida er-ayallar arsida mes'uliyet we salahiyette perq téplimaydu, bir yéri ayal kishi burun balaghetke yetkenliki üçün burun mes'uliyetke ige bolidu.

Démek, hedistiki xata uqum yuqiridiki köz qarashlirimiz arqiliq yoqulidu, hedistiki meqset roshenlishidu...islam dinida er bilen ayal oxshash, chünki ayallar erlerning yérimi, lékin ayallar ayalliqini saqlap qalidu, erler er halitide turidu, mana bu islam bilen gherb arsidiki ayallar azatliqi.

Gherb elliri bolsa ayallarni erler bilen tamamen oxshash bolishini teshebbus qilidu, biz bolsaq er we ayallarning bir birisini toluqlishini teshebbus qilimiz. Erler we ayallar arsidiki bu oxshash terepler we oxshimaydighan tereplerge qur'an kerim isharet qilip mundaq deydu: " ayalliri üstide erlerning heqliri bolghinidek, erliri üstide ayallarningmu heqliri bar (yeni ayallar muwapiq derijide hoquqtin behrimen bolushi kérek, muwapiq derijide mejburiyetmu ötishi kérek).(ayallargha mehri bérish we ularning turmushini qamdash mejburiyetliri erlerge yüklen'genliktin)erler ayallardin bir derije artuqluqqa

ige." [beqere sürisi, 228-ayet.]

er-ayallar bezi süpetlerde ortaqlar, yene bezi süpetlerde perqliq...erler we ayallarning yérim süpetliride ortaqlari ular arsida chüshinish we bir biri bilen muamile qilishni asanlashturup béridu. Oxshashmaydighan süpetliri bolsa ular arsida bir birini toluqlashqa xizmet qilidu. Er-ayal arsida oxshashmaydighan süpetlarning tépilishi lazim, bolmisa er ayalliq hayati normal ötmeydu. Mesilen mijezi chus er bilen mijezi chus ayal kilishelmeydu...er yaki ayal özi bilen tamamen oxshaship kétidighan kishi bilen birge yashashni yaxshi körmeydu. Shuning üçün erning özi xas süpetliri bar:moskolisi küchlük, heqiqette ching turush, qeyserlik rohi, erkeklik, ayalni himaye qilish we uni qoghdash, shundaqla muhebbet, köyünüş, telpünüş, séxiliq süpetlirige oxshash...

Ayallarningmu özi xas süpetliri bar: siliqliq, tiz tesirlinish, telpünüş, qorban bérish, yaxshiliqni söyüş, balliri yolida qorban bérish rohi, ailining bextige küch chiqirish, hushyarliq, méhribanliqqa oxshash...

Mana bu yuqirilar allahning sözining testiqidur: "ulargha biz taki ulargha qur'anning heq ikenliki éniq bolghuche, (asman-zémin) etrapidiki we özliridiki (qudritimizge dalalet qilidighan) alametlerni körsitimiz, perwerdigaringning hemme nersini körüp turidighanliqi (séning rastliqingning delili bolushqa) ulargha kupaye emesmu" [fussilet sürisi, 53-ayet.]

din düşmenliri delil qilghan we bir qisim alimlar xata tepsir qilghan hedisni imam buxari we muslim riwayet qilghan, resulullah sellellahu eleyhi wesellem hedis arliqida: "men silerdek ötkür erning eqlini élip qachalaydighan eqli we dini qisqa ayallarni körüp baqmidim" dégen.

Gipimizning eslige qaytsaq, dinining kemchilligi dégen söz bezide melum seweblar tüpeyli istili mes'uliyetlarning azliqini meqset qilidu, u elwette mejburiyet igisining mes'uliyeti emes. U söz bezide mes'ul öz xtiyarliqi bilen sel qarighan kemchillikni körsitidu.

Mesilen balaghetke yetmigen kichik bala dini kemtük dep süpetlinidu, mundaq dégenlik u sel qarighanliqning jinayitini üstige alidu dégenlik bolmaydu. Belkim u bezi balaghetke yetken kishlerdin köprek ibadetlerni qilalishi mümkin shundaqtimu u balaghetke yetmigenliki üçün dini kemtük dep qarilidu.

Mejburiyet we mes'uliyetni ada qilishta er-ayallar oxshashmaydu, bezi ayallar erlerdin köp we yaxshiraq ada qilidu, bezi erler köprek ada qilidu, iman ashidu we kimiyidu...

Dini kemchilik dégen özisiz ibadetlerni qesten terk étish démektur. Eger ayallarning eqli we dini kem bolsa resulullah sellellahu eleyhi wesellem: "manga ayallar we xoshpuraq nersiler yaxshi körsitildi" dégen, resulullah sellellahu eleyhi wesellemning yaxshi körishi dini we eqlining kemlikidinmu? Resulullah sellellahu eleyhi wesellem anilargha atilargha qarighanda bir qanche hesse köp yaxshiliq qilishni tewsiye qilidu, anilarni bek hörmetlesh ularning eqli we dini kem bolghanliqi üçünmu? Démek, bu hedis bir bölük mueyyen ayallar heqqide kelgen.

Mana bu hedisning heqiqi uqumi, xiritisan dini-ayallarni yamanliqning menbesi we sheytanning kirish éghizi dep süpetligende islam dini ayallarni we ularning eqlini yuqiri

kötürgen, bashqilar putini téngip yaki pahishe qilip pul tapqanda islam dini ularni aniliq, ayalliq, hemshirilik süpiti bilen ornini yuqiri kötürgen.

toqquzinchi bap. Islamdiki muqeddes jaylar

2877.-sual: mekke muckerreme shehri

mekke muckerreme - islam dini tunji bolup dunyagha parlighan muqeddes jay. Pütün musulmanlarning qelbi telpünüp turidighan meniwi merkizidur. Musulmanlarning namazlirida, dualirida we bashqimu dini paaliyetliride yüzlinidighan qiblisi, hej we ömre paaliyetliride tawap qilidighan orni bolghan kebe mekke muckerreme shehrige jaylashqan. Bu axir zaman peyghembiri hezriti muhemmed eleyhissalam dunyagha kelgen ulugh we mubarek sheher.

Mekke ilgiri janliq yashimaydighan qaqa wadi bolup, miladiyidin texminen 2000 yillar burun peyghemberlarning péshwasi ibrahim eleyhissalam ayali hajer bilen oghli ismail eleyhissalamni ekilip qoyghandin kéyin, bu jaydin zemzem boliqu chiqishi bilen yiraqtiki qebililer kélip olturaqlishishqa bashlishi netijiside mekke muckerreme shehri barliqqa kelgen.

Mekke muckerreme shehride omumen erebler olturaqlashqan. Kéyinche bu sheher sham süriye, yemen we sherqiy shimaliy afrika, gherbiy jenubiy asiya rayonliri arisida qatnaydighan karwanlarning soda - sétiq qilish merkizige we chüshüp ötidighan ötingige aylan'ghan. Kéyinche mekke muckerreme shehride emaliqiler, andin jurhumlar olturaqlishishqa bashlighan. Peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalam hijriyining 8 - yili (629 m) mekkini petih qilghandin kéyin, bu sheher islam dinining muqeddes merkizige aylan'ghan. Shuningdin biri bu sheher musulmanlarning bashqurushida bolup kelmekte.

2878.-sual: mesjidi herem

mesjidi herem - yer yüzidiki jimi mesjidlarning eng sherepliki we eng ulughi bolup, musulmanlarning qiblisidur. Allah taala qur'an kerimde mesjidi heremni teriplep : heqiqeten insanlarga ibadet üçün tunji sélin'ghan öy mekkididur, mubarektur, jahan ehlige hidayettur dégen. Mesjidi herem mekke muckerreme shehrining merkizige jaylashqan.

Mesjidi heremning hazirqi kölimi 190 ming kwadrat métir kélidu. Uningda burun 300 mingdin köprek kishi birla waqitta namaz oquyalaytti. Dawamliq kéngeytilip keldi. 1960- yillarning axirqi mezigilide seudi erebistani hökümiti 250 milyon amérika dolliri serp qilip mesjidi heremni kéngeytip yasap chiqip, birla waqitta 600 ming adem namaz oquyalaydighan, hej we ömre qilghuchilarmu qistalmaydighan haletke keltürgen. 1988- yili mesjidi heremni kéngeytish pilani boyiche qurulush bashlinip, 1994 - yilining béshida bu qurulush tamamlan'ghan. Hazir mesjidi heremde birla waqitta 900 mingdin köprek adem azade namaz oquyalaydu. Mesjidi heremning astigha pütünley issiqni ötküzmezdighan mermer tash yéyilghan. Mesjidi heremning yette jayida her birining égzikliki 92 métir kélidighan yette chong munarisi bar .

2879.-sual: mesjidi heremning bina qilinish tarixi

mesjidi heremning tarixi kebe bilen munasiwetlik bolup, adem eleyhissalamning zamanida kebe bina bolghandin biri mesjidi herem mewjudtur. Adem eleyhissalam alemdin ötüp bir qanche esirler jeryanida kebe her xil tebiiy apetler seweblik yéqilip, uning ulidin bashqa pütün tamliiri qum barxanliri astida qalghan we mesjidi heremningmu izi qalmighan. Ibrahim eleyhissalamning zamanigha kelgende allah taala uninggha whiyi qilish arqiliq kebinging ornini körsetken we ibrahim eleyhissalam oghli ismail eleyhissalam bilen birlikte kebinging ulini qayta qopurup chiqqanda mesjidi heremmu eslige kelgen. Islamdin kéyinki mesjidi herem peyghember eleyhissalam we birinchi xelipe ebu bekri reziyellahu enhuning zamanida, mesjidi herem kéngeytilmigen. Ikkinchi xelipe ömer ibni xettab reziyellahu enhuning dewride heremning dairisini kéngeytidu we uninggha derwazilarni békitidu. Meqamu ibrahim eslide kebinging témigha chaplashturulghan halda bolup, xelipe ömer reziyellahu enhu hajilarning tawab qilish jeryanidiki qiyinchiliqlirini körgendin kéyin, meqamu ibrahimni kebe témidin yiraqlashturup hazirqi ornigha békitidu. Shuning bilen xelipe ömer reziyellahu enhu tarixta meqamu ibrahimni kebinging témidin yiraqlashturghan we mesjidi heremge derwazilarni békitken tunji kishi bolup qalidu. Üchinchi xelipe osman reziyellahu enhuning zamanigha kelgende mesjidi heremni téximu kéngeytip, uninggha rawaqlarni bina qilidu. Shuning bilen xelipe osman reziyellahu enhu mesjidi heremge tunji bolup rawaqlarni bina qilghan shexs bolup tarixqa qeyt qilinidu.

2880.-sual: heremning chigra dairisi

herem toghruluq kelgen sheriet delilliri töt xil menide kelgen. Mesjidi herem sözidin gah mekkinining otturisigha jaylashqan mesjid heremning özila meqset qilinidu. Gah uningdin mesjidi herem we uning etrapidiki jaylar meqset qilinidu. Gah uningdin mekke shehri meqset qilinidu. Gah uningdin mekke shehri bilen heremning hemmisi meqset qilinidu. Herem bilen uning chigrisining ichidiki jaylarning hemmisi herem hésablinidu. Heremning chégrisini tunji bolup sizghan kishi ibrahim eleyhissalam bolup, perishte jibriilning körsetmisige asasen sizip chiqqan. Peyghembirimiz muhemmed eleyhissalam mekke petih qilinǵandin kéyin temim ibni esed el xuzaiy dégen kishini ewetip heremning chégrisini qaytidin yéngilatqan. Heremning hazirqi chégrisi peyghember eleyhissalam yéngilatqan chégrining özidur.

2881.-sual: heremning xususiyetliri

allah taala herem üçün mexsus ehkamlar we prinsiplarni békitken. Mesilen : heremning chégrisi ichidiki jaylarda urush qilish, haywanlarni, qushlarni owlash, heremning derexlirini késish, özi ün'gen ösümlüklarni üzüş qet'iy men'i qilinidu. Heremning eng ulugh teripi shuki, heremde qilin'ghan yaxshi emellerge hessilep sawab bérilidu. Hetta peyghember eleyhissalam méning bu mesjidimde bir wax namaz oqughanning sawabi bashqa mesjidlerde ming wax namaz oqughandin ewzeldur. Mesjidi heremde bir wax namaz oqushning sawabi bashqa mesjidlerde yüzming wax namaz oqughandin ewzeldur dégen.

Ölimalar bir wax namazgha yüzming wax namazning sawabi yézilish xususiyiti heremning hemmisini mekke shehrini öz ichige alamdu yaki mesjidi heremgila xasmu?

Dégen mesile üstide ixtilaplashqan. Eng toghra we delil - ispat jehettin eng küchlük qarash, herem chigrisi ichidiki jaylarning hemmisini öz ichige alidu, dégen qarash. Shundaqtimu mesjidi heremning ichide oqulghan namazning eng ewzel ikenlikide héch ixtilap yoq. Seudi erebistanining sabiq muftisi merhum abdulla ibni baz mundaq dégen: herem chigrisining ichidiki jaylarning hemmisi mesjidi heremdin sanilidighanliqigha dalalet qilidighan ayet we hedislarning rohigha asasen, mesjidi heremde oqulghan namazgha wede qilin'ghan hessilep sawab herem chigrisidiki jaylarning ichide oqulghan namazlarnimu öz ichige alidu. Dunyada mekkidiki mesjidi herem bilen medinidiki peyghember mesjididin bashqa herem yoq. Pelestindiki mesjidi eqsa ulugh we beriketlik mesjid hésablansimu, u herem déyilmeydu.

2882.-sual: kebing musulmanlar qelbidiki orni

kebe musulmanlarning qiblisi, eqidining munari we ibadetning remzidir. Qur'an kerimde allah urush qilish men'i qilin'ghan kebinin insanlar üçün yüksilish wesilisi qildi déyilgen.

Kebe - kub shekillik öy dégen menide bolup, mesjidi heremning otturisigha jaylashqan külreng tashtin qurulghan eng qedimiy ibadet öyidir. Kebe beytullah (allahning öyi), beytul etiq (qedimiy öy) we beytul herem (qan töküsh cheklen'gen öy) dep atilidu.

Adem eleyhissalam allahqa ibadet qilish üçün kebinin bina qilip, uningda baliliri bilen birge ibadet qilip ötken. Bir hediste, nuh eleyhissalam bilen hud eleyhissalamning kebige bérıp hej qilghanliqi bayan qilin'ghan. Melumki, nuh we hud eleyhissalamlar ibrahim eleyhissalamdin burun ötken peyghemberler idi. Chong bir selning kélishi seweblik kebe yiqilip yer bilen teng bolup ketken. Peqet tamlirining uli qum barxanliri astida kömülüp qalghan bolup, ibrahim eleyhissalam oghli ismail eleyhissalam bilen birlikte allah taaladin kelgen wheyige asasen kebing ulini qaytidin qopurghan. Ibrahim eleyhissalam kebinin tunji bina qilghan kishi emes, belki kebing ulini qum barxanliri astidin qayta qopurup chiqqan kishidir. Ibrahim eleyhissalam ulini qopurghan kebing évizlik toqquz gez töt métir etrapida, kenglik 22 gez (11 métir etrapida) we uzunliqi 32 gez (15 métir etrapida) idi. Kebing üsti ochuq, ikki jaydin kirish éghizi bolup, ishik békitemigen. Ibrahim eleyhissalam hejerul eswedni kebinin tawap qilishta bashlaydighan orun süpitide hazirqi ornigha békitemen.

2883.-sual: kebing rémont qilinish basquchliri

ibrahim eleyhissalamdin kéyin emalqeler, kéyinche jurhumlar, andin peyghember eleyhissalamning 5 -bowisi qusey ibni kilab kebinin bir qanche qétim rémont qilidu. Mekkinin sel bésish seweblik kebing bir bölüki yiqilip ketkende, ereblarning qureysh qebilisidikiler qayta rémont qilish qararigha kelgen bolsimu, kebinin yiqitistin qorqudu. Kebinin yiqitsa ulargha allahning azabi kélisidighan qorqup ikkilinip qalidu. Shu waqitta wheb ibni emr dégen kishi otturigha chüshüp " biz peqet yaxshi ishni niyet qilduq allah bizning yaxshi niyitimizni bilidu" deydu we kebing bir teripini chéqip tashlaydu. Bashqilar uninggha bir balay - ayet yétishini közitip tarqilip kétidu. Etisi qarisa kebinin yiqitqan wheb ibni emrge héch nerse bolmighanliqini körüp, hemme birlikte kebinin

yiqitip tashlaydu. Shuning bilen kebin qayta bina qilish seperwerliki bashlinip her bir qebile kebining bir teripini bina qilishni öz üstige élip kebin püttürüp chiqidu.

2884.-sual: hejerul eswedni ornigha qoyush qissisi

hejerul eswedni öz ornigha qoyush waqtida qebililer otturisida qattiq jenggi - jédel yüz béridu., her qebile hejerul eswedni ornigha özi qoyushtin ibaret bu chong sherepni taliship hetta urush chiqishqa az qalidu. Shu waqitta ebu umeyye ibni mughire el mexzumiy dégen kishi bu talash tartishni hel qilish üçün mesjidi heremning ishikidin kim deslep kirse shuning höküm qilishi boyiche ish qilishqa razi bolush teklibini otturigha qoyidu. Barche qebile uning bu teklibini qobul qilip heremge kim awwal qedem basidu, dep kütüp turishidu. Shu arida del muhemmed eleyhissalam kirip kélidu. Ular muhemmed eleyhissalamni körgen haman hemmisi bir awazda " bu rastchil kishi, bu muhemmed, biz uning höküm qilishigha razimiz" dep warqirishidu. Muhemmed eleyhissalamgha mesile chüshendürülgendin kéyin, ulargha bir kiyim élip kélishni buyruydu. Ular bir kiyim keltürgendin kéyin, kiyimni yéyip hejerul eswedni otturigha qoyup : " her qebilidin bir kishi bu kiyimning bir teripini tutsun" deydu. Ular hejerul'eswedni kötürüp kebining sherq teripidiki ornigha élip kélishkende, muhemmed eleyhissalam mubarek qolliri bilen hejerul'eswedni élip ornigha qoyidu. Shuning bilen kebining nöwettiki binasi axirlashidu, jédel - majralarning aldi élinidu.

2885.-sual: hojre qissisi

hojre - kebining shimal teripidiki yérin düglek tam bilen kebining ariliqidiki bosh jay bolup, bezi riwayetlerde, ibrahim eleyhissalam bu jayni oghli ismail eleyhissalam bilen uning anisi hajer ikkisige yétip qopush üçün sélip bergen öy idi, déyilidu. Shunga u hojre ismail, ismailning öyi dep atalghan, emma toghrisi bu jay ismail eleyhissalamdin bir qanche esir kéyin, qureysh qebilisi kebin rémont qilghinida, halal meblegh yétishmigenliktin kebining shimal teripidin üç métir jayni chiqiriwétip uning etrapini yérin düglek tam bilen qorshighan shunga bu jay kebidin hésablinidu. Bu tam hazir hetim dep atilidu. Shundaq qilip kebining égzlikini 18 gez (toqquz métir) etrapida kötüridu. Kenglikidin üç métir qisqartidu. Üstini yaghach bilen yapidu we ikki ishikning birini yépiwétip bir ishiknila qaldurup qoyidu . Bezi ölimalar hojrening hemmisi kebidin emes, peqet kebidin chiqiriwétilgen üç métir jayla kebidin sanilidu, dep qaraydu. Shunga hojrening ichidin tawap qilghan kishining qilghan tawipi ada tapmaydu. Chünki u kebining ichidin tawap qilghan bolidu. Hojrening ichide perz namaz oqusa ada tapmaydu .

2886.-sual: kebineng eng axirqi rémont qilinishi

ibrahim eleyhissalam kebineng ulini qayta turghuzup rimont qilip chiqqan ashu uzun tarix jeryanida emaliqler we jurhumlar bir qanche qétim kebin rémont qilghan idi. Muhemmed eleyhissalam dunyagha kélishtin 5 yil burun qureysh qebilisi kebin yiqitip tashlap qaytidin rémont qilghan. Shu waqittin biri dawamliq türde rémont qilinip 1979 - yili eng axirqi rémonti emelge ashqan. Kebineng ichi her yili qemeriye ayliridin shebanda (8 -ay) bir qétim, zulhejjede (12- ay) yene bir qétim jemi ikki qétim yuyulidu. Yuyushta zemzem süyi, gül süyi we xushpuraqliq etirler ishlatilidu. Yuyup qurutulghandin kéyin,

üstige qimmatlik xushpuraqliq maddilar chéchilidu. Kebining ichini tazilashqa ishilitilgen süpürge, chélek we lüngge qatarliqlar murasimgha qatnashqan yuqiri derijilik emeldarlargha tewerük qilip saqlishi üchün hediye qilinidu. Kebining ishiki kebing sherq teripige jaylashqan we yer yüzidin ikki yérím métir évizliktiki altun ishiktur. Ishikning évizliki üch métr alte santmétr, kengliki bir métir 68 santmétr kélidu. Bu ishik hijriye 1399 - yili 22 - zulqede (miladiye 1979 -yili 14 -öktebir) küni 280 kilogram sap altundin yasilip hazirqi ornigha qoyulghan.

2887.-sual: multezem

multezem - kebing ishiki bilen hejerul eswed otturidiki jay. Kengliki ikki métir kélidu. Peyghember eleyhissalam bir hediste multezem dua ijabet bolidighan jaydur. Bu jayda allahqa dua qilghan kishining duasi ijabet bolidu dep körsetken .

2888.-sual: hetim

hetim -kebing shimal teripidiki hojrening etrapigha qupurulghan yérím düglek tam bolup, tawap qilghuchilar bu tamning sirtidin qilidu. Bu tam aq mermerdin yasalgan. Évizliki bir métir 30 santmétr, tam yüzining kengliki bir métir besh santmétr kélidu .

2889.-sual: kebing yopuqi

bezi tarixiy menbeler kebige tunji bolup yopuq yapqan kishining ismail eleyhissalam ikenlikini sözlise, bezi menbeler peyghember eleyhissalamning ejdadliridin ednan dégen kishining eng deslep kebige yopuq yapqanliqini sözleydu. Emma, ishenchlik riwayatler kebige miladiye 350 -yili tubbe abu kereb dégen kishining tunji bolup yopuq yapqanliqini sözleydu. Shu tarixtin biri- kebige yopuq yépish ishi dawam qilip kelgen. Peyghember eleyhissalamning 5 - bowisi qusey ibni kilabning zamanigha kelgende, kebige her yili bir qétim yopuq yépish murasimi yolgha qoyulghan. Peyghember eleyhissalam mekkini fethi qilghandin kéyin kebige yemende toqulghan yopuq yépilghan. Kéyin birinchi xelipe abu bekri reziyellahu enhumu bu ishni dawamlashturghan. Ikkinchi xelipe ömer reziyellahu enhuning zamanigha kelgende, kebige yapidighan yopuqni misirda toqutup kélishke bashlighan. Misir shu zamandin taki 1962 - yilighiche her yili kebige yopuq yépish sheripige nail bolup kelgen idi. 1962-yili yopuqini toqush fabrikisi seudi erebistanda qurulghandin kéyin, kebige yopuq yépish sheripi seudi erebistan hökümitining qoligha ötken. Kebining yopuqi yilda bir qétim yenggüshlinidu. Kebining almashturulghan kona yopuqi parche parche qilinip musulman döletlerdin kelgen munasiwetlik katta shekslerge hediye qilinidu. Her yili hijriye (zulhijje) 12 -ayning 1 -küni kebige yopuq yépish murasimi ötküzilidu. Murasimgha mekke mukerreme rayonining emiri mutleq ishtirak qilidu.

2890.-sual: kebing yopuqining xirajiti

kebing yopuqi ezeldin misir hökümitining xirajiti bilen emes belki kebe üchün atalghan mexsus weqiptin xirajet qilinatti. Öz waqtida padishah ismail qelawun misirdin üch yézini sétiwélip uning pulini kebing yopuqini toqush ishigha weqp qilghan. Kéyinche osman impériyisining padishahi sultan selim yene yette yézini sétiwélip unimu

kebining yopuqini toqush ishiga weqp qilghan iken. Kéyin muhemmed eli pasha misirda hakimiyet yüzgüzgende, misir hökümiti terhibide kebing yopuqini toqush muessesesi qurghan. Shundin biri kebing yopuqini toqush we ewetish ishliri misir hökümitining bashqurushigha ötken.

2891.-sual: kebing yopuqini toqush fabrikisi

kebing yopuqini toqush fabrikisi 1962 - yili mekke mukerreme shehride qurulup, shu yili seudi erebistanida tunji qétim toqup chiqilghan. Yopuq kütülgendinmu alahide ésil we körkem bolup chiqqan. Uyghur aptonom rayonining qarghiliq nahiyisidin kelgen abduréhim emin dégen kishi kebing yopuqini toqush fabrikisida xettat bolup ishligen, kéyinche shu fabrikining bashliqi bolghan we kebing altun ishidiki xushxetlerni öz qoli bilen yazghan. Fabrikida ishleydighanlarning omumi sani 240 kishi bolup, kebing yopuqining pütüp chiqishi üçün ishchilarning maashi we kéreklik xam eshya chiqimlirining hemmisini qoshqanda yiligha 17 milyon riyal 4.5 milyon amérika dolliri serp qilinidu.

2892.-sual: kebing yopuqining renggi we shekli

kebige yopuq yépish paaliyiti bashlan'ghan uzun esirlik tarixtin béri her yili kebige yépilip kelgen yopuqlar yopuqlarni teyyarlighuchilarning xahishi boyiche herxil shekilde we herxil rengde we herxil matériyalda toqulup kelgen. Peqet abbasiylar xelipisi nasirning zamanigha kelgende kebige yépilidighan yopuqning qara renglik yipektin toqulushi qanunlashturilidu. Shundin béri ta hazirghiche kebing yopuqi qara renglik yipektin toqulup kelmekte.

2893.-sual: kebing hazirqi yopuqi

mesjidi heremge kirgen kishining közige eng aldi bilen heremning otturisida qed kötirip turghan kebe chéqilidu. Kebige qara renglik yipek yopuq yépilghan. Yopuqning otturisigha 47 métir uzunluqta, 14 métir 95 satimétir kenglikte, altundin hel bérilgen 120 kilogram kümüş yip bilen "qur'an kerim" ayetliri keshtilen'gen.

2894.-sual: meqamu ibrahim

meqamu ibrahim - ibrahim eleyhissalam kebini bina qilghan waqtida dessep turghan aq, qara we sériq üç xil rengge mayil bolghan töt chasiliq yumshaq su téshi bolup, uzunliqi texminen yérim métir kélidu. Orni kebing sherq shimal teripige jaylashqan. Meqamu ibrahim déyilgen bu tashta ibrahim eleyhissalamning qedimining izi chüshürülgen möjize bardur. Allah taala öz qudriti bilen ibrahim eleyhissalamning mubarek ikki puti dessep turghan tashni yumshitip bergen. Netijide, uning ikki puti tashning ichige pétip kirip ketken bolup, ikki putining izi hetta barmaqliri bilen nahayiti ochuq halda tashqa chüshüp qalghan we hazirghiche shu pétu saqlinip kelmekte. Allah taala qur'an kerimde meqamu ibrahimni namazgah qilinglar dep emr qilish arqiliq heremge kelgüchilerni uning arqisida turup namaz oqushqa buyrighan. Shunga kebini tawap qilghan her qandaq kishining meqamu ibrahimning arqisida turup ikki rek'et tawap namizi oqushi musteheb tekitsiz sünnettur.

2895.-sual: meqamu ibrahimdiki gümbezning élip tashlinishi

meqamu ibrahim mistin yasalghan töt chasiliq chong bir réshatining ichide idi, üstide töt tüwrük kötürüp turidighan chong gümbez bar idi. Bu orun kebing yénidin köp yerni igiliwalghanliqtin, hajilar sanining künden - kün'ge köpiyip bérishi bilen kebingni tawap qilish ishlirida tarchiliq körülüşke bashlaydu. Shuning bilen meqamu ibrahimni bashqa jaygha yökkiwétip kebingni etrapini azadilashturush pikri otturigha chiqidu. Bu pikir deslep otturigha qoyulghanda ölimalar bu mesile üstide ixtilaplashidu. Bezisi bu pikirge qoshulidu. Bezisi uninggha qarshi chiqidu. Mekke mukerreme shehidiki islam dunya ittipaqi hijriye 1384 -yili 25 - zulhejje miladiye 1965 -yili 27 -aprél küni meqamu ibrahimni yökkiwestin öz ornida qaldurush we uningdiki réshatka, gümbez we bashqa artuq nersilerning hemmisini élip tashlap, meqamu ibrahimni nepis eynektin yasalghan chaqqan shéshining ichige élip qoyush heqqide mexsus qarar chiqiridu. Hijriye 1387- yili rejab 1967 -yili öktebir éyida bu qarar emelge ashidu. Hijriye 1418 - yili miladiye 1997 -yiligha kelgende, meqamu ibrahim hazirqi sheklide altun yalitilghan mis réshatining ichige élinip, etrapigha xrustal we issiqqa hem chéqilishqa qarshi küchlük nepis eynek bilen qorshiwétilidu .

2896.-sual: zemzem süyi

zemzem süyi - allah taala ismail eleyhissalamning ikki puti astidin chiqirip bergen mubarek sudur. Miladiyidin texminen 2000 yillar ilgiri ibrahim eleyhissalam allah taalaning emri bilen ayali hajer bilen oghli ismail eleyhissalamni shu waqittiki susiz, gül - giyahsiz, qaqasliq chöl mekkige élip kélip qoyup kétip qalidu. Hajer su izdep safa bilen merwe ikki tagh otturisida yügürgen bolsimu su tapalmaydu. Ismail eleyhissalam qattiq ussuzliqtin qiynalghan waqtida uning ikki tapinining astidin bulaq chiqidu. Anisi hajer zemzem suni körüp qattiq xoshal bolidu we suni békar éqip ketmisun dep zemzem süyi toxta deydu. Shundin biri bu su zemzem dep tonulidu.

2897.-sual: quduqining qaytidin échilishi we orni

muhammed eleyhissalam dunyagha kélishtin ilgiri bowisi abdulmuttelib chüshide bir kishining uni zemzem quduqining ornini körsetkenlikini we ujayni échishni tewsiye qilghanliqini köridu. Shuning bilen abdulmuttelib zemzem quduqining ornini kolashqa bashlaydu. Axirida zemzem süyini chiqiridu. Shundin biri zemzem süyi chiqishqa dawam qilip kelmekte.

Zemzem quduqi mesjidi heremning seynasidiki meqamu ibrahimning jenup teripi we hejerul eswedning uduligha jaylashqan. Kebidin 21 métir we hejerul eswedtin 18 métir yiraqliqta bolup, chongfurliqi 43 métir kélidu. Quduqning tégide üç dane bulaq bar. Bularning biri hejerul eswedning yénida, yene biri safa téghining yénida, uchinchisi merwening yénididur.

Burun zemzem quduqining ikki kölchiki bar bolup, biri zemzem quduqi bilen hejerul eswedning otturisida idi. Kishiler bu jaydin zemzem ichetti. Yene biri safa terepke éqitiwétilgen bolup, kishiler uningdin taharet alatti. Kéyinche, kebingni tawap qilghuchilargha qistilangghu bolup qalghanliq sewebtin, zemzem kölchekliri taqiwétilip, kebingni etrapidiki meydanning astigha kishiler pelempey bilen kirip ichidighan qilip kranlar jömekler békitilidu. 2003 - miladiye yiligha kelgende heremning seynasini

azadileshtürüş meqsiti bilen zemzem quduqigha chüshidighan éghiz taqiwétilip, zemzem süyi seynaning yan teripidin turubilar arqiliq chiqirip qoyuldi.

2898.-sual: zemzem süyining xususiyetliri

adettiki sularni uningha saqlighuchi maddilarni arilashturmastin uzun muddetlik saqlighanda uning temi buzulidu. Emma zemzem süyi buning eksiche bolup, birxil temi bilen dawam qilidu. Zemzem süyining temi dunyawı bir tem bolup, bérer qétim zemzem süyi ichken adem uning temini biliwalidude, qayta ichkini haman uni perq ételeydu. Zemzem süyini döletler ara yötkesh we uzun muddet saqlash bilenmu uning temi qet'i özgermeydu. Bu digenlirimiz nezeriye yaki qedimqi kitablarning xewiri emes, belki tejribe we ilmiy tetqiqatlarning yekünidir. Zemzem süyi uzaq ötmüşlerdin biri bu qaqsliq chöl rayon'gha kelgüchilerni ussuzluqqa qandurup we ularning ishtihasinı özige jelb qilip kelmekte. Zemzem süyining bezi késelliklerge shipa bolghanliqi toghruluq yézilghan ilmiy maqalilarmu az emes. Hazirghiche zemzem süyi ziyan qilghan bérer janliq körülmigen.

2899.-sual: zemzem süyining möjizisi

21 - esirning biologiye alimliri zemzem süyining ta qiyametkiche sirini bilgili bolmaydighan möjizige ige ikenlikini we dunyada héchqandaq bir suning pakliqta we süzüklükte zemzem süyi érishken xususiyetlerge yételmeydighanliqini sözlimekte. Qisqisi, zemzem süyi minglarche yillardin biri miqdari aziyip ketmestin yaki étilip chiqip palaket tughdurmastin bir xil chiqip kelmekte. 1971 -yili seudi erebistanining sabiq padishahi feyselning zamanida tibbiy mutexessislernin biri yawropa neshriyat merkizige: " zemzem süyini ichishke bolmaydu, chünki kebinin ornı déngiz yüzidin töwen ornigha jaylashqan. Hemde mekke shehrining turba sulirining hemmisi bir yerge toplinidu we zemzem süyige ariliship kétidu." dégen mezmunda bir charche doklat yollaydu. Bu xewerni anglighan padishah feysel seudi erebistanining ziraet we su inshaat ministirlikige perman chüshürüp, zemzem süyidin yawropa tejribixanisigha ewetishni buyruydu. Mutexessisler mekkige yétip kélip zemzem quduqining tégidiki bulaqlirini izdeshke kirishidu. Lékin ular zemzem quduqining menbiini tapalmaydu. Axirida, quduq süyini motorning yardimi bilen sirtqa shorap chiqarghandin kéyin, quduq süyining yan terepliridin emes, belki quduqning tégidiki qumlar astidiki bulaqlardin chiqiwatqanliqini köridu. Shundaqla zemzem quduqining etrapı peqetla quruq, qaqsliq ikenlikini éniqlap chiqidu. Andin ular zemzem süyidin nemune élip yawropa tejribixanisigha ewetidu .

2900.-sual: tetqiqatchilarni heyran qaldurghan möjize

mutexessisler zemzem süyini yawropa tejribixanisida tekshürgendin kéyin, zemzem süyining bashqa adettiki sular bilen bolghan perqi éniqlandi. Yawropa tejribixanisi zemzem süyi ichishke tamamen bolidighan su iken. Zemzem süyini ichishke bolmaydu, deydighan dewa ilmiy asasi bolmighan quruq sepsetidur dégen, netijini élan qildi. Zemzem süyide kalisyom bilen mignisyom maddiliri adettiki sularningkidin alahide yoqiri bolup chiqqan. Hawaning ottek issiq künliride kebinı tawap qilghuchilarning zemzem süyini ichkendin kéyin bashqiche rohlinip we janlinip qalidighanliqining sewebi

buningdin bayqalghan. Buningdin bashqa yene zemzem süyide mikroblargha qarshi nahayiti küchlük derijide florida maddisi bar iken. Shunga her yili mekkige kélip toplishidighan texminen 3 milyon hajining her xil yoqumlinishlardin saqlinip qélishi we bezi késellerning bu jaygha kelgendin kéyin shipa tépip qélishining siri zemzem süyi iken.

2901.-sual: zemzem süyi ichishning paydisi

hej qilghuchi, ömre qilghuchi we shundaqla her qandaq musulmanni zemzem süyidin ichishi mustehebatur. Peyghember eleyhissalamning zemzem süyidin ichkenlik toghruluq sehîh hadisler köp. Ebu zer reziyellahu enhudin riwayet qilin'ghan bir hediste peyghember eleyhissalam zemzem süyini teriplep: zemzem süyini néme meqset bilen ichse shuninggha payda qilidu. U mubarek sudur, u achliqqa taam, késelge shipadur, dégen.

19 - yüz yilning meshhur ölimasi ibni qeyyim jewziye mundaq dégen: "zemzem süyining késellerge qandaq shipa bolidighanliqini tejribe qilip körduq. Men zemzem süyi ichish bilen köpligen késelliklerdin shipa taptim. Etrapimda bezi kishilerning yérîm ay, hetta uningdinmu köp waqit héch nerse yémestin peqet zemzem süyi ichish bilenla héchqandaq achliq hés qilmastin hayat kechürgenlikini we shundaq turupmu bashqilargha oxshashla tawap qiliwatqanliqini kördüm."

2902.-sual: qible we uninggha munasiwetlik ehkamlar

qible musulmanlar namaz oqughanda, dua qilghanda yüzlinidighan terep. U bolsimu kebidur. Dunyaning her qaysi jayliridiki musulman xelq namaz, dua we qiblige qarap turup béjirilidighan barliq ibadetlirini shu qible terepke yüzlinip turup ada qilidu. Mundin bashqa musulman ölüklerni yerleshtimu ularning yüzliri qiblige qaritip qoyilidu. Kebini körüp turidighan we uning etrapida turghan kishilerning yüzini we köksini kebige qaritip turishi, kebing özin körelmeydighan we yiraqlardiki kishilerning kebing teripige yüzlinip turishi namazning durus bolishining shertliridin biridir. Allah taala namaz oqughanda, qiblige yüz keltürüşning shert ikenlik heqqide mundaq deydu : "i möminler ! Qeyerde bolmanglar namazda yüzünlarni mesjidi herem terepke qilinglar ." peyghember eleyhissalam mekkidin medinige hijret qilip kelgendin kéyinmu mekkidiki aditi boyiche on yette ay pelestindiki mesjidi eqsagha qarap namaz oqughan idi. Yehudiylar muhemmed eleyhissalamni bizge egishidu. Chünki u bizning qiblimizge irusalimgha qarap namaz oquydu dep eyibleshke bashlighanda, peyghember eleyhissalam nahayiti perishan bolatti we kéichiliri sirtqa chiqip upuqqa qarap, qible heqqide allah taaladin birer whyi kütetti.

2903.-sual: qiblining kebige özgertilishi

hijriyining ikkinchi yili (miladiye 623 m) ning bir küni peyghember eleyhissalam sahabiliri bilen medinidiki kéyinche ikki qibliliq mesjid (mesjidi qibleteyn) dep tonulghan beni selime mesjidide pishin namizidin ikki rek'et oqulup bolghan waqitta, perishte jibriil eleyhissalam allah taalaning emri bilen muhemmed eleyhissalamning yénigha kélip uninggha allah taalaning : "biz séning kebe qibleng bolushni tilep qayta qayta asman'gha qarighanlighingni körüp turiwatimiz. Séni choqum sen

yaqturidighan qiblige yüzlendürimiz. Namazda yüzüngni mesjidi herem terepke qilghin " dégen whhiysini élip kélidu we peyghember eleyhissalamni namazda turghan péti mesjidi herem terepke burap qoyidu. Shundin bashlap musulmanlar namaz we dualirida mesjidi heremdiki qiblige (kebige) qaraydighan bolidu.

2904.-sual: namazda qiblige yüzlinishning siri

1. Namaz oqughan kishi yüzini kebe terepke qaritish bilen uning pütün ezaliri kebe terepke yüzlinip turidu. Chünki yüz bilen beden mueyyen bir terepke yüzlenmestin, öz haligha qoyup bérilidighan bolsa, insanning barche organliri xalighanche heriket qilishi, jümlidin köz her terepke qarishi bilen qelbmu shular bilen meshghul bolup kétip, namazning durus yosunda ada qilinishigha elwette selbiy tesir béridu. Shunga qiblige yüzlinish perz qilin'ghan bolishi mumkin.

2 . Namazda qiblige yüz keltürüş bilen insanning qelbi aram tapidu we pütün musulmanlarning öz'ara qérindash ikenlikini hés qilduridu. Chünki yer sharidiki pütün musulmanlar namazda shu kebe terepke yüzlinidu. Bu herqandaq musulman kishini özining yalghuz emeslikini we bu ibadette pütün dunya musulmanliri bilen ortaq ikenlikini hés qilduridu.

3. Qiblige qarash arqiliq qelbni, eqilni we pütün ezalarni allahqa qulchiliq ada qilishtin ibaret bir meqsetke qaritish bilen ibadetning jewhiri bolghan iklasni hasil qilghili bolidu.

4 . Qiblige yüzlinish musulmanlarni gerche ular musape jehettin bir biridin yiraqta bolsimu, ularning qelbliri bir allahqila ibadet qilishtin ibaret ortaq meqsette bir ikenlikini namayan qilidu

2905.-sual: hejerul'eswed

hejerul eswed - kebinging sherqi jenub teripidiki bürjikige ornitilghan, yer yüzidin égizlik 1.5 (bir yérin) métir kélidighan, kümüş ramka ichige élin'ghan tuxum shekillik, renggi qizilgha mayil, diamétiri 30 santimétir kélidighan qara tashtur. Hejerul eswedni ibrahim eleyhissalam kebinging ulini turghuzghan waqtida, kebin tawap qilghuchilarning tawapni bashlap axirlashturushi üçün bir nishane ornida, hazirqi ornigha békitten. Shundin biri bu tash kebinging sherqi jenub teripidiki öz ornida turup kelmekte.

2906.-sual: hejerul eswedni söyüşning hökmi

kebin tawap qilghuchilarning hejerul eswedni söyüshi musteheb. Yeni tekitsiz sünnettur. Chünki peyghember eleyhissalam kebin tawap qilghinida hejerul eswedni söyetti. Bu, adem köp bolmighan we qistilangghu bolmighan waqitlarda shundaq. Bir hediste mundaq dep kelgen. " peyghember eleyhissalam hejerul eswedni söyüp turup uzun - uzun'ghiche yighlap ketti" emma hej we ramizan aylirigha oxshash heremde adem köp, qistilangghu bolghan waqitlarda hejerul eswedning yénigha barmastin, yiraqtin qol ishariti qilip salam bérish yéterliktur. Shunga peyghember eleyhissalam kebin tawap qilghan waqtida, ömer ibni xettab reziyellahu enhugha, ey ömer ! Sen küchlük ademsen, sen bu jisming bilen ajizlarga eziyet yetküzisen. Hejerul eswedte qistilangghu peyda qilma. Hejerul eswedning yénida boshluq tapalisang söygin, bolmisa

tekbr éytip kétiwergin dégen .

Kebini tawap qilghuchilarning bu tashni söyüshi peqet hörmét yüzisidin idi. Chünki allah taala bendilerni kebige yaki hejerul eswedke choqunushni buyrighan emes, belki allah taalaning özigila xalis ibadet qilishqa buyrighan. Kebini tawap qilish allah taalaning: qedimi öy kebini tawap qilsun we bu kebining perwerdigarigha ibadet qilsun, dégen emrige asasen qilinighandek, hejerul eswedni söyüshmu peyghember eleyhissalamgha egeshkenlik we uning sünnitini jari qildurghanliq yüzisidin qilinidu. Bu orunda ikkinchi xelipe ömer ibni xettab reziyellahu enhuning munu meshhur sözi yéterlik. " u kebidiki qara tashni tutup turup mundaq dégen. Men elwette bilimenki, sen kishige payda ziyar yetküzelmeydighan bir tashsen. Peyghember eleyhissalamning séni söygenlikini körmigen bolsam idi, séni söymigen bolattim."

2907.-sual: hejerul'eswedning béshidin ötkén weqeler

muhemmed eleyhissalam peyghember bolushtin 5 yil ilgiri mekkidiki qureysh qebilisi kebini qayta rémont qilghan waqtida, qebililer hejerul eswedni kebining sherqi jenub teripidiki ornigha kötürüp apiridu. Andin muhemmed eleyhissalam mubarek qolliri bilen uni kötürüp hazirqi ornigha qoyghan. 317 - hijriye (930 m) yili qeramite kupparliri heremge hujum qilip, hejerul eswedni hazirqi seudi erebistanining el ehssa shehrige élip kétip, 339 - hijriye yili kebidiki öz ornigha ekilip qoyghan idi.

2908.-sual: hejerul eswedning kümüsh bilen qaplinishi

hejerul eswedni tunji bolup kümüsh bilen qaplatqan kishi hijriyening 680 - yilliridiki mekke hökümdari abdulla ibni zubeyr reziyellahu enhu bolup, shuningdin kéyin xelipiler we baylar uni altun we kümüshtin qaplaydighan bolghan. Seudi erebistani hökümitidin ilgiri eng axirqi qétim 1331 - hijriye (1903 m) yili hejerul eswedni xalis kümüsh bilenla qaplatqan kishi sultan muhemmed rishad xan idi. 1366-hijriye (1946 m) yili hazirqi seudi erebistanining qurghuchisi padishah Abdul'eziz hejerul eswedni rémont qildurghan. Andin 1375- hijriye (1955 m) yili padishah suud uni yéngi kümüshtin qayta qaplap chiqqan .

2909.-sual: rukni yemani

rukni yemani - kebining jenup teripidiki hejerul eswedke qarap turidighan bulungi bolup, yemen döli ereb yérin arilining jenup teripide bolghanliqtin erebler jenup terepke qarap turghan herqandaq nersini yemen yaki yeman dep ataytti. Shu sewebtin bu bulung rukni yemani jenup tereptiki bulung dep atalghan. Hejerul eswed bilen rukni yemani ikkisini ibrahim eleyhissalam kebining ulini qupurghanda birge qopurghan bolup, qalghan shimal we gherb tereptiki ikki bulung kéyin turghuzulghan. Peyghember eleyhissalam her qétim kebini tawap qilghinida rukni yemanini mubarek qolliri bilen silaytti. Shundin biri uni silash sünnet bolup dawam qilghan. Rukni yemanini söyüsh yoq, peqet qol bilen silinidu. Qol bilen tutushqa imkaniyet bolmighanda qol ishariti qilishqa bolmaydu. Chünki peyghember eleyhissalam undaq qilmighan.

2910.-sual: medine munewwere shehri

medine munewwere shehri muqeddes ikki heremning biri peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalam mekkidin hijret qilip béríp hayatining axirigha qeder toluq on

yil yashighan we mubarek qebre sheripi orun alghan jay.

Medine munewwere shehrining nami peyghember eleyhissalam uninggha hijret qilip bérishtin ilgiri yesrib dep atilatti. Riwayetlerge köre, meshhur tupan weqesidin kéyin medinide deslep yerleshken bir er kishining nami yesrib bolup, shu kishining nami bilen atilip kelgen iken. Peyghember eleyhissalam hijret qilip barghinidin kéyin islam nuri bilen yorutulghan nurluq sheher medine munewwere dep atalghan. Bu sheher islam qudret tapqan we islam ehkamliri jakarlan'ghan sheher. Tunji islam dölitimu bu sheherde dunyagha kelgen.

2911.-sual: mesjidi nebewi

mesjidi nebewi - peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalam medinige hijret qilip barghinida bina qilghan tunji mesjid, ikki heremning biri we ibadet qilish üçün yiraqlardin seper qilishqa bolidighan üç chong mesjidning biri. Peyghember eleyhissalam mundaq dégen: üç mesjidikila ibadet üçün seper qilishqa bolidu. Ularning biri, mesjidi herem, yene biri, méning bu mesjidim, üçinchisi mesjidi eqsadur.

Mesjidi nebewi - peyghember shehridiki bu mesjid tarixtin biri peyğembermesjidi dep atilip kelmekte. Peyghember eleyhissalamning medine munewwere shehrige barghandin kéyinki tunji ishi mesjid sélish bolghan. Peyghember eleyhissalam medine munewwere shehrige hijret qilip barghan küni uning tögisi sheherning merkizidiki bir orun'gha béríp tiz chökidu. Shuning bilen bu orunni égisidin sétip élip mekkidin kelgen muhajirlar we medinilik ensarlar hemme bir qol bolup bu orun'gha mesjid sélishqa kirishidu. Peyghember eleyhissalammu bashqilar qatarida mesjidni sélish ishlirida qattiq ishleydu. Mesjid bir qanche ay ichide pütüp chiqidu. Mesjidning qiblisi pelestindiki mesjidi eqsagha qaraytti. Mesjidning üsti xorma derixining shaxliri bilen yépilghan. Tüwrükliri xorma yaghachliridin, tégi tash bilen qopurulghan. Tamliri xam qishlar bilen turghuzulghan. Shu waqittiki mesjidi nebewining kengliki 30 métir, uzunliqi 35 métir bolup Üch tereptin derwazisi bar idi. Mesjidi nebewi peyghember eleyhissalamning zamanidin bashlap hemishe kéngeytilip keldi, awwalqi 4 xelipe, emewiyler, abbasiylar, osmaniylar we eng axirida hazirqi seudi erebistan hökümiti teripidin kéngeytildi .

2912.-sual: peyghember eleyhissalamning munbiri

peyghember eleyhissalamning mesjidi nebewidiki munbirining islam dinida muqeddes orni bar. Shunga peyghember eleyhissalam kimki mushu munberning yénida turup yalghan ishqa qesem qilidiken, u ornini dozaxta körse bolidu dégen.

2913.-sual: rewze sherip

mesjidi nebewide peyghember eleyhissalamning munbiri bilen öyining arisida rewze sherip dégen jay bar. Bu jayning ulughliqidin peyghember eleyhissalam mundaq dégen: " öyüm bilen munbirim otturisida jennetning baghchiliridin bir baghche rewze sherif bardur."

2914.-sual: suffice

qible kebige özgergendin kéyin, peyghember eleyhissalam mesjidning axiridiki shimal teripining üstini yépishqa buyruydu. Shundin béri bu jay sahabilardin öy makani

yoq, ailisimu yoq, belki héchnerisi yoq péqirlarning yétip qopidighan we allahqa ibadet qilidighan orni bolup qalghan. Bu jayda turghuchilar ehli suffice dep atilatti. Peyghember eleyhissalam we qol ilkide bar sahabilar ehli suffening éhtiyajlirini qamdaytti. Bu jay hazirmu hemishe qistilangghu bolidu, herkim bu jayda olturup ibadet qilish sheripige nail bolush üçün aldiraydu, talishidu, kéche kündüz héch waqit bu orun bikar qalmaydu.

2915.-sual: hazirqi mesjidi nebewi

eng axirqi kéngeytish padishah fehidning zamanida bashlan'ghan bolup, miladiye 1985- yilidin 1993 - yilning axirighiche dawam qilghan. Bu qétimqi kéngeytishte 16500kwadrat métir qoshulup, mesjidi nebewining omumi yer meydani 165 ming kwadrat métirgha yetken. Mesjidi nebewining ögzisimu namaz oquydighan meydan'gha aylandurghandin kéyin bu jayda 90 ming adem azade namaz oquyalaydighan bolghan. Burun mesjidi nebewining her biri 72 métir igizlikte 4 munarisi bar idi. Uninggha yene her birining igizlik 104 métirdin kélidighan 6 munare qoshulup, jemi 10 munare bolup qed kötürüp turmaqta. Shu kün'ge kelgichilik mesjidi nebewining 16 derwazisi bar idi. Padishah fehidning nöwettiiki kéngeytishide 65 derwaza yéngidin békitilip, jemi 81 derwaza boldi. Mesjidi nebewining astigha garajlar yasalghan bolup, uning 8 tereptin kirish éghizi bar. Mesjidi nebewining ichidin ögzisige chiqish üçün 16 jaydin pelempey yasalghan. Mesjidi nebewining birinchi qewitining igizlik 4.10 métir, yuqiriqi qewitining igizlik 12.60 métir, emma ögzige tutashqan eng üsti qewitining igizlik 4 métir kélidu. Aptomatik échilidighan, künlüklerdin 36 si yasalghan bolup bu tarixta tunji ish idi. Hazir yene bir qanchisi yasiliwatidu. Mesjidi nebewining shimal, jenub we sherq teripige yasalghan meydanning omumiy yer meydani 135 ming kwadrat métir kélidu. Mesjidi nebewige 4000 din köprek chiragh békitilgen. Mesjidi nebewining astinchi qewitige yasalghan taharetxanilirimu intayin mukemmel hem zamaniwi yasalghan bolup, mesjidi heremning taharetxanilirdin nechche hesse ésil hem qulayliq yasalghan. Mesjidi nebewining astinchi qewitige yasalghan aptomobil toxtitish ornigha éliktronluq liftler bilen chüshüp chiqilidu. Mesjidi nebewining etraipda 560 dane su ichish turubisi bar.

Mesjidi nebewi islam tarixida tunji sélin'ghan birinchi mesjid idi. Medinidiki mesjidlerdin quba ikkinchi mesjid bolup sanilidu. Uni peyghember eleyhissalam medinige hijret qilip barghinidin kéyinla salghan idi. Mesjidini teriplep allah taala qur'an kerimde mundaq dégen: " quba mesjidi birinchi künidin tartipla teqwaliq asasigha qurulghan mesjid heqiqeten séning namaz oqushunggha layiqtur. Uningda gunahlardin pak bolushni söyidighan kishiler bar. Allah heqiqeten pak bolghuchilarni dost tutidu." quba mesjidi medine munewwere shehrining gherbi jenubida bolup, mesjidi nebewidin yiraqliq texminen 5 kilométir kélidu .

2916.-sual: hojre sherip we peyghember eleyhissalamning qebrisi

peyghember eleyhissalamning qebrisi mesjidi nebewidiki hojre sherip dégen jayda bolup, hojre sherip eslide peyghember eleyhissalamning ayali aishe reziyellahu

enhaning öyi idi. Peyghember eleyhissalam wapat bolghinida bu öyge depne qilin'ghan. Chünki, jan üzgen yérige depne qilish peyghemberlerge xas xususiyetlarning biridir. Peyghember eleyhissalam bir hediste dégen . Allah her qandaq bir peyghembarni depne qilinishini yaqturghan jayda qebzi roh qilidu: kéyin 13 - hijriye (634 m) yiligha kelgen birinchi xelipe ebu bekri reziyellahu enhu wapat bolghinida, umu mushu öyde peyghember eleyhissalamning yénigha depne qilin'ghan. Hijriyining 24 - yili (644 m) ikkinchi xelipe ömer ibni xettab reziyellahu enhu wapat bolup, ilgiri aishe reziyellahu enhadin sorighinigha asasen, umu peyghember eleyhissalamning yénigha depne qilin'ghan. Xelipe ömer depne qilin'ghan bu jayni aishe reziyellahu enha özi üçün saqlighan bolup, xelipe ömer uni sorighanliqtin uninggha bériwetken iken. Peyghember eleyhissalamning qebrisi mesjidning qible teripidin birinchi qebre bolup, uningdin kéyin ebu bekri reziyellahu enhuning, andin ömerning qebirliri kélidu.

2917.-sual: peyghember eleyhissalamning qebrisige qilin'ghan suyiquestler

hojre sheripning tamliri ikkinchi xelipe ömer ibni xettabning zamanida bir qétim yasalghan bolop, abbasiylar xelipisi abdulmelik ibni merwanning dewride yene bir qétim rémont qilin'ghan. Miladiye 710 -yili wapadar xelipe ömer ibni Abdul'eziz sham rayonigha waliy bolghan waqtida hojre sheripning tamlirini qara tashtin qopurup chiqqan we etrapigha 6.5 métir égzlikte tam chörüp chiqqan. Uningdin kéyin 1476- yili, kéyin osman impériyisining sultani Abdulmejidخان mesjidi nebewini rémont qilish esnasida hojre sheripnimu rémont qildurghan. 1162 - yili bezi radikal xristian padishahlar marakeshlik xristianlani ishqa sélip peyghember eleyhissalamning mubarek jesidini oghurlashni pilanlighanda, shu waqittiki sham rayonining sultani Nuriddin zenki dégen kishi chüshide peyghember eleyhissalamni köridu. Peyghember eleyhissalam uning chüshide, renggi sériq kelgen ikki ademni körsitip bu ikki ademni mendin yiraqlashturghin deydu. Nuriddin zenki bu chüshni körgendin kéyin 20 kishining hemrahliqida nurghun miqdarda pul - mal bilen yolgha chiqip medine munewwere shehrige 16 künde yétip kélidu. Chüshide körsitilgen mezkur ikki sériq ademni tépish üçün sheher ehlighe her küni pul tarqitidu. Pütün medine munewwere shehrining ahalisi uning yénigha kélip bolidu. Lékin chüshide körsitilgen ikki adem kelmeydu. Shuning bilen kishilerdin silerning aranglardin méning yénimgha kelmigenlermu barmu dep sorighanda, marakeshlik ikki neper bay adem bar, ular hejge kelgen iken, hojre sheripning yénidiki bir kichik öyde olturidu. Ular bek teqwadar ademler iken kishilerge sediqe bérish we hemishe namaz oqush bilen bolidu déyishidu. Andin sultan ular bilen héliqi öyge baridu. Tekshürise héch qandaq shübhilik nerse körelmigen sultan öyning hemme teripini inchikilep axturup chiqish netijiside, öydin hojre sheripke kétép barghan kichikkine bir tonelni köridu. Mezkur ikki adem qiyin - qistaqqa élin'ghandin kéyin, özilirining rastinla peyghember eleyhissalamning mubarek jesidini oghrilash üçün kelgenliklirini étirap qilishidu. Bu weqedin kéyin sultan Nuriddin zenki hojre sheripning töt etrapining hemmisini nahayiti chongqur kolap chiqip, yer asti chongqurliqidin bashlap yer yüzigiche pütünley qoghushun bilen tam sélip chiqishqa buyruydu. Hojre

sheripning etrapidiki bu qoghushun tam hélihem shu pétiche dawam qilip kelmekte.

2918.-sual: mesjidi eqsa heqqide melumat

mesjidi eqsa - yiraqtiki mesjid dégen menide bolup, islam dinidiki muqeddes jaylarning biri, ikki qiblining birinchisidir. Kebe qible bolushtin burun musulmanlarning qiblisi mesjidi eqsa idi. Mesjidi eqsa qur'an kerim mesjidi eqsa dep atashtin burun beytulmeqdis (muqeddes öy) dep atilatti. Mesjidi eqsaning omumiy kölimi 1000 kwadrat métir kélidu. Bu etrapi rishatkilan'ghan hazirqi qudus shehrining altidin birige teng kélidu. Peyghember eleyhissalam bir hediste mundaq dégen: "manga ap'aq bir tulpar keltürüldi. Uninggha mindim, tulpar méni beytulmeqdiske élip bardı. Tulparni peyghemberler atirini baghlaidighan mexsus jaygha baghlidim. Andin beytulmeqdiske kirip ikki rek'et namaz oqu p chiqtim. Shu waqitta jibriil manga bir qachida haraq yene bir qachida süt élip keldi. Men sütni tallidim. Jibriil manga sen toghrisini qilding Dédi. Andin bizni birinchi asman'gha élip chiqti."

yene bir qarashqa köre, mesjidi eqsa musulmanlardin bashqilarning ibadet qilishigha yol qoyulmighan mesjid dégen menide bolup, tilshunaslarning neziride, mesjidi eqsa - sözidiki eqsani yiraq dégen menide chüshen'gen we shundaq terjime qilghanlar xatalashqanlardur . Chünki bu orundiki eqsa sözi bashqilardin ayighan we mexsus qilghan menide bolup, yehudiy we xristianlarning uningda ibadet qilishidin saqlap musulmanlarga xas qilghan menini bildüridu . Buning delili shuki, xristianlar selib urushida mesjidi eqsani ishghal qiliwalghanda, ular bu mesjidte ibadet qilish uyaqta tursun, uni atxana we ambar ornida qollan'ghan . Yehudiylar 1948 - yili mesjidi eqsani pelestin döli biling qoshup mustemlike qilghan bolsimu, ular hazirghiche mesjidi eqsani ibadet orni qilmighan we hazir mu musulmanlar ibadet qilidighan mesjid süpiti boyiche dawam qilmaqta .

Mesjidi eqsa pelestindiki qudus shehrining sherqi jenub teripige jaylashqan bolup, allah taala 622 - yili peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalam mekkidin medinige hijret qilishtin bir qanche ay burun uni bir kéchining ichide mekkidin mesjidi eqsagha élip bérish arqiliq ulugh möjizisini körsetken.

2919.-sual: yer yüzide eng awwal bina qilin'ghan mesjid- eqsa mesjidi

yer yüzide tunji qétim bina qilin'ghan mesjid mesjidi herem bolup, mesjidi heremdin kéyinla mesjidi eqsa kélidu. Peyghember eleyhissalamning sahabiliridin ebu zer ghefariy mundaq dégen : " men peyghember eleyhissalamdin yer yüzide tunji sélin'ghan mesjid qaysi? Dep soriwidim. Peyghember eleyhissalam, yer yüzide tunji sélin'ghan mesjid mesjidi heremdur dédi. Andin men yene uningdin, kéyin qaysi? Dep sorighinimda, peyghember eleyhissalam mesjidi eqsa dédi. Andin yene men bu ikkisining arisida qanche yil ötken? Dep soriwidim, peyghember eleyhissalam qiriq yil dep jawab berdi." miladiyidin burunqi 2000-yilliri ibrahim eleyhissalam kebing ulini qayta turghuzup, mesjidi heremni bina qilghan bolsa, sulayman eleyhissalam shu waqittin azraq kéyinla mesjidi eqsani bina qilghan .

2920.-sual: mesjidi eqsaning musulmanlarning qoligha ötüshi

hijriyining 14 -yili (636 m) ikkinchi xelipe ömer ibni xettabning dewride musulmanlar mesjidi eqsani xristianlarning qolidin petih qilib, mesjidi eqsaning ichige qible jamisi dep tonulghan mesjidni bina qilghan. Bu jami mesjidi eqsaning jenub teripige jaylashqan bolup, qible teripige udul kélidu. Shunga u qible jamisi dep atalghan. Emewiyler dewride bu mesjid qaytidin sélinidu. Bu ish 685 -yilidin 715 -yilighiche toluq 30 yil dawam qilidu. Shu waqitta qubbe essexre (tash gümbez)mu yasilidu. Mesjidi eqsaning shekli hazirghiche shu boyiche dawam qilmaqta.

2921 -sual: xristianlarning mesjidi eqsagha qilghan tunji hujumi we uning himaye qilinishi

bir milyondin köprek muntizim esker bilen qorallan'ghan selib armiyisi gherp xristian küchliri 1099- yili 7 -ayning 20 -küni qudus (irusalim) shehrige hujum qilib kirip, 70 mingdin köprek musulmanni eng weheshi usulda öltürüş arqiliq sheherni istila qilghan. U chaghda, musulmanlardin yashinip qalghan, ajiz uruq kishiler, ayallar we balilar özlirini qoghdash üçün mesjidi eqsaning ichige kiriwalghan bolup, sheherge bésip kirgeb xristian armiyisi ularning hemmisini bir birilep qilichtin ötküzüp chiqqan, qudus shehri bilen mesjidi eqsa qan'gha boyalghan, hetta yollarda su kebi aqqan qan bilen tajawuzchi qoshunning atlirimu qizil boyulup ketken. Xristianlarning qudus shehridiki hakimiyiti 90 yilgha yéqin dawam qilghan bolup, ular ishghaliyet dawamida musulmanlarni ézip, mesjidi eqsani buzup nurgunlighan wheshi jinayetlerni ishligen. 1187- yili 7 -ayning 27 -küni nami meshhur musulman qomandan salahiddin eyyubiy teripidin xristianlarning qolidin azat bolup, musulmanlarning igidarchiliqigha ötken. Epsuski, mesjidi eqsa musulmanlarning qolida yene turalmidi. 1229 - yili 3 -ayda mesjidi eqsa qaytidin xristianlarning qoligha chüshup ketken bolsimu, 1244- yili salahiddin eyyubiyning taghisining oghli pabishah kamil teripidin qayturup élin'ghan. Qudus shehri mesjidi eqsa bilen birlikte shu zamanlardin bashlap taki 1948- yili yehudiylar pelestinni istila qilghan'gha qeder musulmanlarning hakimiyiti astida bolup kelgen.

Osmaniylar höküm sürgen dewrlerde, ular musulmanlarning zéminlirini sirtqi küchlerning xiris qilishliridin qattiq qoghdap kelgen. Hetta osmaniylar dewride yehudiylar qudus shehrini qoligha chüshürüş üçün qanchilik tirishqan bolsimu, meqsitige yételmey kelgen. Yehudiylar pelestindiki yerlik ereblerni aldap ularning öy - waranlirini we yer - zéminlirini shu waqittiki normal bahadin nechche hesse qimmet sétip élish arqiliq tedriji halda pelestinni ishghal qilish pilanini ishqa ashurmaqchi bolghanda, osmaniylar xelipiliki 1892- yili mexsus qarar chiqirip, pelestinliklarning yehudiylargha öy zémin sétishini qattiq cheklep kelgen. Osmaniylar yéqilghandin kéyin, musulmanlarning xuddi chopansiz qalghan padigha oxshash chéchilip kétishi netijiside, qudus shehri, jümlidin mesjidi eqsa qoghdap qélinmidi. Bu pursetni ghenimet bilgen yehudiylar pelestin zéminige az azdin yerlishish arqiliq san jehette melum bir miqdargha yetkendin kéyin, en'giliyning biwasite yardimi astida, pelestinni ishghal qilishtin ibaret esirlerdin biri pilanlap kelgen rezil meqsitige yetken. Mesjidi eqsaning musulmanlarning qelbidiki orni alahide chong bolup, islam dewiti bashlan'ghan tarixtin

biri baghlan'ghan bir eqididur. Chünki mesjidi eqsa jimi peyghemberlarning qiblisi, muhemmed eleyhissalamning birinchi qiblisidur .

2922.-sual: mesjidi eqsagha qilin'ghan eng chong jinayet

mesjidi eqsagha qilin'ghan eng chong jinayet 1969- yili 8- ayning 22 -künü yehudiylar teripidin ishlen'gen bolup, yehudiylarning radikalliridin esli awstraliyilik maykl dénis rohin isimlik birsi mesjidi eqsagha ot qoyuwetken. Mesjidi eqsaning sherqiy qismi pütünley köyüp kül bolghan.

**Oninchi bap. Uyghur diyaridiki qedimiy üç
chong jame we islam dunyasidiki qedimiy bilim
yurtliri**

2923.-sual: eng deslep sélin'ghan mesjid atush jamesi

uyghurlar ezeldin özlirining diniy étiqadini qoghdash we özliri mensup bolghan din'gha sadaqet baghlashta eng aldinqi xelqtur. Dunyada ereb millitidin bashlap islam dinigha mensup bolghan xelqlarning ichide bashqa dinlarga étiqad qilidighan az sanliqlar bar turup, uyghurlarda musulman bolghan tarixidin bashlap bashqa din'gha étiqad qilidighan birmu uyghur yoqliqimu uyghurlarning özlirining diniy étiqadini qoghdashta we ejdadlirining en'enisige warisliq qilishta neqeder munewwer bir millet ikenlikini körsitidu. Peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyeissalam tarixta tunji qétim medine munewwere shehride mesjid salghan bolsa, uyghurlar türkiy xelqler ichide tunji bolup mesjid salghan xelqtur. Uyghur diyarida tunji mesjidning sélinishi bu jaygha islam dinining deslep kirishi bilen munasiwetlik bolup, bu ikkisi asasen bir mezigilge toghra kélidu. Qeshqer jamesi uyghur diyaridiki eng meshhur mesjid hésablansimu, eng burun sélin'ghan tunji mesjid hésablanmaydu. 9- esirning axirliri samaniyla sulalisining shahzadisi ebu nasir samaniy sodiger qiyapitide qaraxaniylar dölitige kirip panahlinidu. Qaraxaniylar xani oghulchaq bu shahzadining atushta azade hayat kechirishige képilliq qilidu. Atushqa yerleshken ebu nasir samaniy kishilerni islam dinigha dewet qilishqa bashlap, shu arida oghulchaqning jiyeni sotuq bughraxanni musulman qilishta ghelibe qilidu. Shu waqitta atushta musulmanlar sanining köpiyishi bilen mesjid sélishqa éhtiyaj tughulup tunji mesjidni salidu.

2924.-sual: kala térisi pilani

atushta mesjid sélishni pilanlighan ebu nasir samaniy oghulchaqtin bir kala térisi chongliqidiki yerni soraydu. Oghulchaqmu haman maqul kélidu we xalighan yéridin bir kala térisi chongliqidiki yerni ishlitishge ruxset qilidu. Ebu nasir samaniy bir kalini soyup, uning térisini inchike tilip, birbirige ulap uzun bir tana yasaydu we bu tana bilen atushtiki yaxshi bir jayni tam salghandek orap körüp, shu jaygha tunji mesjidni salidu. Oghulchaq bu ishta aldan'ghanliqini bilgen bolsimu, ebu nasir samaniyning eqil parasitige heyran bolup qayil bolidu. Shahzade ebu nasir samaniy " kala térisi pilani " ni

ishqa ashurup salghan bu mesjid uyghur diyada sélin'ghan tunji mesjid bolup hésablinidu. Bu mesjid 14 - esirning bashlirigha qeder" atush jamesi " dep atilip nami terep- tereplerge tarqalghan iken.

2925.-sual: eng meshhur mesjid qeshqer héytkar jamesi

qeshqer héytkar jamesi miladiye 1442 - yili bina qilin'ghan bolup, kichikliktin zoriyish, addiy halettin alahide túske kirishtek basquchlarni bésip ötüp hazirqi haletke kelgen. Bu jame uyghur binakarliqining sen'et uslubini özige mujessemligen, ilim meripet, hüner sen'etning makani bolghan qeshqerning janliq shahidi hésablinidu. Jamening uzunliqi (shimaldin jenubqa) 140 métir, kengliki (sherqtin gherbke) 120 métir, omumiy kölimi 16800 kwadrat métir bolup, hemme jaylirini qoshqanda, uningda 30 ming adem birla waqitta namaz oquyalaydu. Jame qurulma jehettin gümbez, medrese, mesjid qatarliq böleklerdin terkiib tapqan bolup, chong mesjidlerde bolushqa tégishliklarning hemmisi tépilidu. Qeshqer héytkar jamesini 1786 - yili qeshqer yéngisheherlik zulpiye böwi xanim, 1809- yili qeshqer hakim bégi turpanliq iskender wang, 1820- yili qeshqerlik ebrshinkanidir xoja, 1839- yili qeshqer hakim bégi inanchxan zuhuriddin, 1872- yili yaqub bedewlet, 1904-yili ataqliq turdi bay haji bilen kérem baywechche akauka ikkisi, 1934- yili abdukérimxan mexsum qatarliqlar rémunit qildurghan. Shuningdin kéyin, dawamlıq rémunit qilinish we kéngeytilish basquchlirini bashtin kechürüp kelgen. Bu jamening eng axirqi rémuniti 1999- 2000 -yillar arisida emelge ashqan.

2926.-sual: eng chong mesjid kériye jamesi

kériye héytkar jamesi 800 yildin artuq tarixqa ige we uyghur élidiki eng chong jame bolup, uyghur diyaridiki eng meshhur jame qeshqer héytkar jamesidinmu chongdur. Chünki qeshqer jamesining xaniqa, medrese, baghche we seynasini qoshmighanda, namaz oquydighan mesjidning kölimi kériye jamesi mesjidiningkidin elwette kichik. Kériye jamesi mesjidining omumiy kölimi 13 ming 449 kwadrat métir kélidu. Adette jüme namizigha 4mingdin 6 mingghiche, héyt namazlirida 10 mingdin 12 mingghiche musulman kélip azade namaz oquydu. Bu jame бүгүн'ge qeder yette qétim chong rémunit qilin'ghan. Kériye héytkar jamesi 1200 - yili kichik bir mesjid sheklide bina qilin'ghan bolup, hemishe kéngeytilish jeryanida jame túsini alghan. 1665- yili kériyidiki mötiwer diniy zatlardan molla tiyip axunum, molla ghujilaq axunum, eysaq axunum qatarliq kishiler kériye héytkar jamesini kéngeytip rémunit qilish toghrisida yekendiki seidiye xanliqining xani abdullaxan'gha bir parche tekliip sunidu. Bu tekliip xan teripidin qobul qilinip, yekendin mexsus ustilar ewetilidu hem jame etrapidiki ahalilar köchürülüp yerlik musulmanlarning iqtisadigha tayinip jameni ikkinchi qétim kéngeytip rémunit qilip chiqidu. Ular shu waqitta yekendin 10 tüp chinar derixini yötkep kélip jamening seynasigha salghan. Shunga kishiler bu jameni bir mezigil " chinarbagh " jamesi depmu atashqan. Ashu chinar derexliridin bir qanche tüpi téxi yéqinqi yillargha qeder mewjud bolup, kéyinche jameni kéngeytishte qurulushqa taqiship qalghanliqtin késiwétilgen iken. 1947- yili kériye nahiyisining hakimi ismayilxan kériye tewesidiki munewwer diniy zatlar we her qaysi yéza beglirini yighip kériye jamesini kéngeytip yasash heqqide

kéngesh qilip hemmining muwapiqetchilikini alidu. Shundaq qilip kériye jamesining quruluşu 1947 -yili 10 -ayda bashlinip 1949 - yili pütüp chiqqan. Kéyin 1985- yilidin 1988 -yilighiche yene rémunit qilin'ghan bolup, axirqi 7-qétimliq chong rémunit 1997 - yili bashlinip 1998 - yili pütken.

2927.-sual: beytul hékmet

miladiyining 750 - yili abbasiylar xelipiligi qurulghandin kéyin, musulmanlarning hakimiyiti asiya, afrika we yawropalargha qeder kéngeygen idi. Abbasiylar xelipining deslepki 100- yilgha yéqin dewride (750 -yilidin 842 - yilighiche), xususen xelipe harun reshid (786 -yilidin 809 -yilighiche xelipilik qilghan) we xelipe memun (813 - yilidin 833 - yilighiche xelipilik qilghan) hakimiyet yürgüzgen mezgilde dölette siyasiy we iqtisadiy ishlarning nahayiti tizlikte tereqqiy qilishigha egiship, ilim pen we medeniy maarip jehette dunyawı xaraktérlik güllinish meydan'gha kelgen. Yunan, pars, hindistan, rim qatarlıq eyni chaghdiki medeniyetlik ellerning qedimiy pen, medeniyet we pelsepe miraslırını yighip, retlep ereb tiligha terjime qilish we tetqiq qilish ishliri bashlinip ketken. Mushundaq bir peytte abbasiylar teripidin baghdadta "beytul hékmet " (ilim hékmet orni) tesis qilinip, insaniyetning qedimiy yazma medeniyitini qézish, saqlap qélış, tetqiq qilish we tereqqiy qildurush jehetlerde alemshumul töhpiler yaritilghan. Terjime idarisi, penler akadémiyisi we kutubxana qatarlıq organlardin terki b tapqan " beytul hékmet " eyni waqıtta memliket xaraktérlik uniwersal ilmiy tetqiqat merkizi bolghan idi. Xelipe ebu jeper el mensur (754 -yilidin 775 - yilighiche xelipilik qilghan) we xelipe harun reshidlarning dewride baghdadta orda terjime tetqiqat orgini we xelipe kutupxanisi tesis qilin'ghan idi. Xelipe memun döletning her qaysi jaylırida terjime we ilmiy tetqiqat herikitini téximu janlandurush üçün 830 -yili perman chüshürüp, 200 ming ser dinar serp qilip, eslıdiki terjime we tetqiqat orgini we orda kutubxanisi asasıda dunyagha tonulghan aliy bilimghahını " beytul hékmet " qurup chiqqan. Bu bilimghah islam dunyasida dölet derijilik tunji uniwersal ilmiy tetqiqat orgini we aliy bilim yurti bolup hésablinatti.

2928.-sual: qerewiyin uniwerstéti (jamie alqroyn)

marakeshning fas shehidiki qerewiyin uniwerstéti dunya tarixida tunji eng deslep qurulghan eng qedimi bilim yurti bolup, 245 - hijiriye (miladiyining 859 - yili) fatime isimlik bir ayal teripidin tesis qilin'ghan. Hazirgha qeder ilim meripet buliqi bolup kelmekte. Marakeshning dunyagha tonulghan bilimlik ademliri, shundaqla her qaysi dinlargha mensup bolghan tarixiy shekslerning köpliri bu uniwerstétta oqup chiqqan iken. Ere bche sanlarnı yawropagha kirgüzgen yehudiy peylasopi we meshhur doxtur musa ibni meymunmu bu uniwerstétta oqup chiqqan iken. Bu uniwerstét sheriet, ereb tili, eqide qatarlıq fakutitlarnı öz ichige alidu. Bu uniwerstéttin bérilidighan unwanlar baklawurluq, magistirlıq we dokturluq unwanlıridur.

2929.-sual: eng qedimi islam aliy bilimghahı ezher bilim yurti

misirning qahire shehidiki ezher uniwersitéti islam dunyasidiki eng qedimi islam aliy darılfununi bolup, ming yildin köprek tarixqa ige. Ming yildin buyan u islam medeniyitining qiblinamisi dégen shereplik nam bilen islam dunyasida shöhret

qazan'ghan, nurghun musulman perzentliri ezherge béríp bilim tehsil qilishni nahayiti sherep bilgenliktin, dunyaning her qaysi jayliridin bu qedimiy bilimgha cheksiz yuqiri tilekler bilen yüzlenmekte . Jümlidin uyghur élidin kélip bu bilimgha ilim sherbiti ichken uyghur perzentlirimu az emes. Hazirmu bu bilimgha 200 ge yéqin uyghur perzenti ilim tehsil qilmaqta. Ezher meschiti miladiye 969 -yili bina qilinishqa bashlinip, 972 -yili 6 -ayning 22 -küni shu waqitta hakimiyet yürgüzgen fatimiyler teripidin resmiy tamamlan'ghan.

Ezher meschiti deslepte hem emel ibadet qilinidighan hem diniy we penniy bilimler tehsil qilinidighan islam aliy darilfununi hem dunyaning her qaysi jayliridin kelgen ölimalar yighilidighan we bashqa ellerge ölimalar we dewetchiler ewetilidighan aliy ilim merkizi idi. Kéyinche ezher uniwersitéti tesis qilinip, diniy we penniy bilimler ötilidighan islam bilim merkizige aylan'ghan. Miladiye 1005 - yili ezherde darulhikmet qurulup yalghuz bir türlük mezhebning telimlirini ögitish ehwaligha xatime bérilgen, fiqhi mezhebliridin meshhur töt mezhebning kitablrimu ayrim oqutulidighan halgha kelgen. Yene shu yilisi pelsepe, tibabetchilik we hésabqa oxshash penniy we eqliy bilimlerru oqutulushqa bashlighan. 19 -esirning béshida, misirda ilmiy islahat bashlinip, hazirqi zaman ilimliri ezherning dersliklirige kirgizilidu. Meshhur islahatchi alim muhemmed abduning tirishchanliqi bilen 1895 - yili ezher " yétekchilik heyéiti " qurulidu. Shundaqla ezherning dersliklirige matématika, fizika, jughrapiye, tarix, xettatliq qatarliq yéngi derslikler kirgizilidu . Shuningdin kéyin ezher uniwersitétida binakarliq, sanaet, m'ditsina, dorigerlik yéza igilik, soda, chet'el tilliri we axbarat fakultitliri tesis qilinidu. Oqush püttürish diplomliri baklawr, magistir we doktor derijilirige ayrilidu. Hazir ezher uniwersitéti dunyadiki 100 meshhur aliy mektebning ichide 45 - orunda turidu, u pütün dunyadiki 608 aliy mekteblarning tereqqiyatida zor töhpilerni qoshqan. Mesilen: hazirqi zaman aliy mektebliride yolgha qoyuliwatqan assistént (yardemchi oqutquchi) liq tüzimi 13 - esirdila ezherde keng qollinilghan. Ezher uniwersitéti uniwersal uniwersitét bolup, uningda 26 aliy tetqiqat orgini bar. Hazir misirdiki ezher uniwersitétida 43 oghul taliplar inisttoti, 18 qizlar inisttoti bolup, hazirgha qeder jem'i 61 inisttot tesis qilin'ghan. Bu inisttotlar misirning her qaysi rayonlirigha jaylashqan. " misir döli 2005 -yilliq yilnamisi" diki sanliq melumatlarga qarighanda, ezher qurulghandin tartip 2004- 2005-yilighiche bolghan ariliqta ezherde telim alghan taliplar sani 205 milyon 9900 din ashqan. 2004- 2005- yili oquwatqan taliplar sani 101 ming 200 ge yetken. Buning ichide 75 dölettin kelgen chetiellik taliplarning sani 12 mingdin ashqan. Ezher sistémisidiki mekteb we medreseilerning sani 7100 ge yetken. Ezher bilimghaning resmiy tor adr'si: www.azhar.edu.eg

2930.-sual: nizamiye medresesi

nizamiye medresesi 1063 - yili baghdad shehrining yénidiki tigris deryasi boyigha tesis qilin'ghan bolup, uttura esirdiki islam dunyasining nopuzluq aliy bilimgha we ilim pen, medeniyet merkizi idi. Musulmanlarla emes, gherblik nurghunlighan kishiler bu medresede oqup alim bolup chiqqan. Nizamiye medresesi türk saljuqlar dölitining sultani alip arislanxanning permani bilen bash wezir nizamul mulk dégen kishining mes'ulliqida tesis qilin'ghan. Shunga bu medrese uning nami bilen " nizamiye medresesi

" dep atalghan. Shu waqitning özide, iraqniki besre, musul sheherliridin halqip, nishapur, belex, hirat, ispahan qatarliq joylarda bu medresening shöbiliri qurulghan. " nizamiye medresesi " de, diniy derslerdin: qur'an ilmi, hedis ilmi, ilmi kalam, fiqhi ilmi, pelsepe qatarliq ilimler oqutulghan bolup, ebul hesen esh'eriyning eqide ilmi bilen imam shafiiyning fiqhiy ilmi salmaqliqni igileytti. Medeniyet dersliridin: ereb tili, ereb grammatikisi, istilistika, tarix, jughrapiye, edebiyat, astronomiye we tibabet qatarliqlar ötületti. Fatimiylar misirda ezher bilimghani tesis qilib, uningda shie eqidisini terghib qilghanliqi üçün nizamiye medresesinde ehli sünniy eqidisi oqutulatti. 14 - esirde meshhur seyyah ibni bettute baghdadni ziyaret qilghanda, nizamiye medresesi mewjud iken. Gherb dunyasida mekteb dégen nerse barliqqa kelmigen shu zamanlarda, nizamiye medresesi saljuqlar we abbasiylar sulalisigha zor türküm diniy ölima, qazi, alim, téwip we memur emeldarlarni yétüshtürüp bérish jehette chong rol oynighan iken.

2931.-sual: medrese mustensiriye

medrese mustensiriye abbasiylar xelipisi ebu jefer el mensur mustensir billah (allahtin yademi sorighuchi) ning biwasite permani bilen baghdattiki dijle deryasining yénigha bina qilin'ghan eng qedimi bilimghatur. Mezkur medrese 1227 - yili quruluşqa bashlap 1233 - yili 4-ayda resmий ders bashlighan. Medresening pütüp chiqishigha 700 ming dinar serp qilin'ghan. Medrese mustensiriyede qur'an ilmi, hedis ilmi, fiqhi, tibabet ilmi we ilmi hésab qatarliq ilimlerni ögitishke zor ehmiyet bergen. Bu medresening alahidiki shuki, uningda meshhur töt mezhebning kitabliri derslik qilin'ghan. 1063 - yili qurulghan nizamiye medresesimu 300 yilliq ilghar tejribiliri bilen 1335 -yili medrese mustensiriyege qushuwétilgen, shundaq qilib bu medrese künden kün'ge ronaq tépip islam dunyasida eng dangliq medrese bolup qalghan. Mongghul imp'riyasining baghdadqa tajawuz qilishi (1258 -yili) sewebi bilen bir yildek oqutushni toxtitip qoyghan. Kéyin témurlengning baghdadqa ikki qétim tajawuz qilishi (1392 -yili bilen 1400 -yili) bilen mustensiriye medresesi bashqa medreseler bilen birlikte taqilib qalghan. Bu sewebtin bir munchilighan ölimalar, muderrisler misir, sham qatarliq islam ellirige kétip qalghan. Shuning bilen bu medresediki oqu -oqutush ishliri ikki esirge yéqin waqit toxtap qélip, 1589 - miladiye yiligha kelgende qaytidin eslige keltürölüp, miladiye 1638 -yilgha kelgende resmий taqilib qalghan.

2932.-sual: darulhedis xeyriyet bilimghahi

mekke mukerreme shehidiki darulhedis bilimghahi 1933 - yili seudi erebistanining qurghuchisi padishah Abdul'ezizning emri bilen qurulghan bolup, bu bilimghah her qaysi islamiy bilimlerde alimlarni yétishtürüp dunyaning herqaysi jaylirigha ewetishni meqset we ghaye qilghan. Hazir darulhedis bilimghahida 40 tin köprek memliketning baliliri oquydu, umumiy oqughuchi sani 2008 - yili 3000 gha yetken. Heqsiz bilim bérighan bu bilimghahda oqughuchilarning yétip qopishi, derslik kitabliri bu bilimghah teripidin temin étilidu. Öylik ochaqliq oqughuchilargha her ayda 130 dollar, boytaq oqughuchilargha 70 dollar miqdarida oqush puli bérilidu.

2933.-sual: darulhedis bilimghahining derslikliri

darulhedis bilimghaning derslikliri asasen islamiy bilimlerge merkezleshken bolup, penni bilimlermu bar. Mesilen: qur'an kerimni yadlash, tepsir we qur'anni toghra qiraet qilish bilimliri, hedis we hedis ilimliri, eqide ilimliri, sheriet we qanunshunasliq bilimliri, ereb tili bilimliri, peyghember eleyeissalamning terjimihali we islam tarixi, dunyadiki dinlar we mezhepler heqqide bilimlar, kishilerni islamgha dewet qilish usuli qatarliqlardin tashqiri, tarix, jughrapiye, matématika qatarliq penniy derslikler oqutilidu.

2934.-sual: darulhedis bilimghaning sinipliri

darulhedis bilimgha bashlan'ghuch, toluqsiz ottura mektep, inistitut we fakultétlardin terkip tapqan bolup, bashlan'ghuch mektep 6 yilliq, toluqsiz ottura mektep 3 yilliq, inistitut 3 yilliq, fakultét 4 yilliq bolup, darulhedisning diplomi seudi erebistanining herqaysi xelq'araliq uniwersitétlirining diplomliri bilen bir orunda turidu we oxshash derijide qobul qilinidu. Darulhedis bilimgha hazir 10 gha yéqin uyghur oqughuchi oquydu.

2935.-sual: darulhedis bilimgha qobul qilish shertliri

darulhedis bilimgha qobul qilish shertliri töwendikiche:

- 1) oqughuchining musulman, exlaqi güzel, dinigha mustehkem we teqwa bolishi.
- 2) oqughuchining seudi erebistanliq yaki seudi erebistanida qanunluq turush ruxsiti(iqamet)ge ige bolishi.
- 3) oqughuchining özi oqushqa atighan bolup, oqushtin bashqa xizmet, hünerkesip we tijaret ishliridin qol üzgen bolishi.
- 4) oqughuchining intizamchan bolup, darulhedis bilimghadiki mes'ullargha toluq itaet qilishqa ehde bérishi.
- 5) oqughuchining qur'an kerimni toghra oquydighan we chirayliq xet yazalaydighan bolishi.
- 6) oqughuchining ten saqliqi jayida ikenlikige resmiy tibbiy organdin ispat xéti élip kélishi.
- 7) toluqsizda oqumaqchi bolghan oqughuchining bashlan'ghuch mekteptining axirqi yilida, 75% din kem derije almighan bolishi.
- 8) toluqta oqumaqchi bolghan oqughuchining toluqsizning axirqi yilida % 75 din kem derije almighan bolishi.
- 9) fakultétta oqumaqchi bolghan oqughuchining toluqning axirqi yilida % 75 din kem nomur almighan bolishi.
- 10) oqughuchining yash ölchimide, toluqsiz otturida oqumaqchi bolghan oqughuchining 12 yashtin kichik, 18 yashtin chong, toluq otturida oqumaqchi bolghan oqughuchining 15 yashtin kichik 20 yashtin chong, fakultétta oqumaqchi bolghan oqughuchining 18 yashtin kichik, 30 yashtin chong bolmasliqi.
- 11) toluqsiz otturining birinchi yilliqida oqumaqchi bolgha oqughuchining 3 paridin, ikkinchi yilliqida oqumaqchi bolghan oqughuchining 6 paridin, üçünchi yilliqida oqumaqchi bolghan oqughuchining 9 paridin, toluq otturining birinchi yilliqida oqumaqchi bolghan oqughuchining 12 paridin, ikkinchi yilliqida oqumaqchi bolghan oqughuchining 15 paridin, üçünchi yilliqida oqumaqchi bolghan oqughuchining 18

paridin, fakultétning birinchi yilligida oqumaqchi bolghan oqughuchining 21 paridin köprek qur'an yadligan bolishi.

12) oqughuchining püttürgen mektibi bilen darulhedisqa kirmekchi bolghan waqti otturisida 2 yildin köp waqit ötmigen bolishi.

13) birer mekteptin exlaqiy yétersizlik seweblik qoghan'ghan bolmasliqi.

14) darulhedis bilimghahida oqushqa kirish üçün teleb sun'ghuchining 4 parche resim, darulhedistikiler tonuydighan ikki meshhur alimning tonushturush xéti, özi namidin bir teleb xéti, diplomining eslisi, kimlik guwahnamisining yaki seudi erebistanida turush ruxsiti (iqamet) ning we pasportining siriti qatarliqlarni hazirlap darulhedis qobulxanisigha teqdim qilishi teleb qilinidu.

2936.-sual: ummulqura uniwerstéti

seudi erebistanining mekke mükerrime shehridiki ummulqura uniwerstéti 1967 - yili tesis qilin'ghan bolup, 1926 -yili mekkide qurulghan " ilmiy inisttot ", 1936 -yili qurulghan "dewetchilerni yétishtürüş inisttoti" we 1958 - yili taif shehride qurulghan " darul tewhid " qatarliq bilimghaharning xulasisi süpitide barliqqa kelgen eng meshhur uniwerstétlerning biridur.

2937.-sual: ummulqura uniwerstétining fakultétliri

ummulqura uniwerstéti sheriet, islam tetqiqati, ereb tili, dewet, tibabet, qatarliq fakultétlarni öz ichige alghanning sirtida, ijin'rliq, jem'iyetshunasliq, binakarliq, dorigerlik qatarliq jemi 22 fakultétni öz öz ichige alidu. 2300 muellim ishleydu. Ummulqura uniwerstéti seudi erebistani teweside fakultétliri eng köp bolghan uniwerstét hésablinidu. Hazir ummulqura uniwerstéti oqughuchilargha yilda bir qétim wetinige bérish kélishe üçün heqsiz bilet élip bérish, uqughuchilargha ayda 240 dollar yadmed puli bérish, derslik kitablarni heqsiz bérish, uqughuchilarning yétip qopidighan jaylirini temin étish we qobul qilish shertliri qatarliq tereplerde, seudi erebistanining bashqa uniwerstétlirige oxshaydu. Hazir ummulqura uniwerstétide 10 din köprek uyghur oqughuchi ilim tehsil qilmaqta. Uniwerstétning resmий tor adr'si: www.uqu.edu.sa

2938.-sual: muhemmed ibni eli senusi uniwerstéti

bu uniwerstét 1841 -yili liwiye jumhuriyitide tesis qilin'ghan bolup, liwiyide tesis qilin'ghan ikkinchi uniwersitét bolup hésablinidu. Ötken esirning 70 -yilliridin kéyin bu uniwerstét islamiy bilimlerni ögitishtin tashqiri insaniy ilimlernimu ögitidighan bolup özgertilgen we nami ömer muxtar uniwerstéti dep özgertilgen. Liwiye we chet'ellerdin oqughuchilar kélip bu uniwerstétta bilim tehsil qilidu.

2939.-sual: medine islam uniwerstéti

medine munewwere shehridiki " islam uniwerstéti " 1961 - yili 9-ayda qurulghan bolup, dunyaning her qaysi jayliridin oqughuchilar kélip ilim tehsil qilidu. Bu uniwerstétning terkiybide toluqsiz we toluq ottura mekteblermu bar. Islam uniwerstétide sheriet, dewet, qur'an ilmi, hedis, ereb tili qatarliq fakultétlar bar. Uning terkiybide yene ereb emes milletlerge ereb tilini ögitish" énisttoti" bolup, 1966 -yili qurulghan. Medine islam uniwerstétining sinipliri toluqsiz ottura mektep 3yilliq,

inistitut 3yilliq, fakultét 4yilliq bolup, islam uniwersitéting diplomi seudi erebistanining herqaysi xelq'araliq uniwersitétlirining diplomliri bilen bir orunda turidu we oxshash derijide qobul qilinidu. Uniwersitétida oquwatqan uyghur oqughuchilarning sani seudi erebistani tewesidiki her qaysi uniwersitétlerde oquwatqan uyghurlarning sanidin alahide köp bolup, hazir bu uniwersitétta 50 din köprek uyghur oqughuchi ilim tehsil qilmaqta.

2940.-sual: medine islam uniwersitéting teminlishi

bu uniwersitétta oqughuchilarning yétip qopishi, derslik kitabliri uniwersitét teripidin temin étilidu. Fakultétta oquwatqanlarga her ayda 226 dollar, toluq otturida oquwatqanlarga 100 dollar, toluqsizdikilerge 80 dollar yademi puli bérilidu. Emma mag'stirliq we doktorluqta oquwatqanlarga 240 dollar bérilidu. Fakultétta we mag'stirliq, dokturluqta oquwatqanlarga yilda bir qétim 226 dollar kitap puli bérilidu. Öylik ochaqliq oqughuchilarga ayrim öy temin étilidu. Elachi oqughuchilarga yilda bir qétim 300 dollar etrapida mukapat puli bérilidu. Uqughuchilarga her yili yazliq tetil mezigilide wetinige bérup kélishi üçün heqsiz ayropilan béli élip béridu.

2941.-sual: medine islam uniwersitétigha qobul qilish shertliri

medine islam uniwersitétigha qobul qilish shertliri töwendikiche:

1) oqughuchining toluq otturini püttürgen diplomi bolishi we uning seudi erebistanida yaki bashqa döletlerde küchke ige diplom bolishi.

2) oqughuchining qolida chetke chiqalaydighan pasport teyyar bolishi.

3) toluq otturining diplomini alghan waqtin 5 yildin köp waqt ötmigen bolishi.

4) oqughuchining exlaqi güzel, özi chiwer bolishi.

5) oqughuchining ten saqliqi jayida bolup, uniwersitétni oqushqa layaquetlik bolishi.

6) oqumaqchi bolghan kishi birer organning kadiri bolsa, ish ornidin uning uniwersitétni oqushqa ruxset bérilgen bolishi.

7) oqughuchining bashqa birer uniwersitéttin qaysibir seweb bilen qoghan'ghan bolmasliqi.

8) oqughuchining yéshi qobul qilin'gha waqitta 25 yashtin chong bolmasliqi.

9) oqughuchining medine islam uniwersitéti belgiligen shertlerni toluqlighan bolishi we uniwersitét intizamigha riaye qilishqa ehde bérishi.

10) uniwersitétning qur'an kerim fakultétigha kirmekchi bolghan oqughuchining qur'an kerimni toluq yadqa alghan bolishi.

11) oqughuchigha özi oqughan mektebtiki ustazi bir parche we tonulghan ölimalardin birersi yene bir parche tonushturush xéti yézip bérishi. Yuqiriqi shertlerni hazirlighan oqughuchi éntérnéttin töwende bérilidighan adrésqa kirip, teleb qilin'ghan jedwellerni toluq toldurup, kéreklik höjjetlerni skayn qilip sélip, özining téléfon nomirini we élxet adérisini yézip ewetidu. Teleb: awghust aydin burun ewetilidu. We her yili sintebir éyida uniwersitétke qobul qilin'ghanliq netijisi élan qilinidu we oqughuchining élxet adrésigha yétip kélidu. Medine islam uniwersitéting resmiy tor adr'si: www.iu.edu.sa.com <<http://www.iu.edu.sa.com>>

2942.-sual: türkiyidiki imam, xatib inistitutlirining tarixi

1913 -yili türkiyide mesjidlarning imam we xatiblarini yetishtürish üçün "medresetul waizin" dep qorulghan kéyinche, " medresetul irshad " atalghan qedimiy medreselergiche yétip baridu. Kéyinche bu medreseler medresetul eimme " yeni imam we xatiblarni yetishtürüş mektibi" dep atalghan we 1924- yil 3-mart künigiche shu boyiche dawam qilghan. 1924 - yilidin étibaren bu mekteblarning sani köpeytilip türkiyining her qaysi jaylirida 29 gha chiqirilghan. Biraq bu mekteblarning ilgiriki alahidilikliri yoqalghan bolup, muellimliri diniy ilimlerden xewiri bolmighan ademler bolghanliqtin, ders waqitlirining köpinchisi chet'el tili we bashqa ilimlerni ögitish bilen ötetti, diniy dersler yoqning ornigha chüshüp qalghan idi. Chünki u waqitta bu mekteblarning ghayisi oqughuchilarni türkiye jumhuriyitini söyidighan we diniy paaliyetni dölet qanunigha köre élip baridighan qilip terbiyilep chiqish bolup, din ikkinchi pilanda idi. 1930 - yillargha kelgende bu mektebler taqiwétilgen. 1949 - yiligha kelgende, bu mektebler toluq otturini püttürüp, eskerlik terbiyisini élip bolghan oqughuchilargha 10 aylıq kurs bérish süpitide qayta échilghan. 1972 -yili 22 -may künidin étibaren " imam we xatiblarni yetishtürüş mektebliri" toluq otturini püttürgenlerni qobul qilidighan 4 yillıq inistétotqa özgertilip, nami "Imam Liseleri Hatip "dep atilidighan bolghan we 1974 - yilida bu inisttotlarning ottura mektep bölümlirimu échilghan, yéngidin 29 inisttot échilip, sani 101 ge chiqqan. Bu mektebler shu waqittin hazirghiche bu isim bilen atilip kelmekte. 1976 - yili qizini "imam we xatib inisttoti " da oqutush yolida hökimetke erz sun'ghan bir ademning sewebi bilen resmiy qanun chiqirilip, bu inisttotlargha qizlarmu qobul qilinidighan bolghan. 1980 - yilidiki esker inqilabidin kéyin, bu inisttotlarni püttürgen oqughuchilarning xalighan uniwerstétlerge kirish heqqi étirap qilin'ghan. Shu waqittin ilgiri ular peqet uniwerstétlarning edebiyat fakultétlirighila kireleytti. 1997 - yili 16 - awghust küni bash ministir mes'ud yilmazning buyruqi bilen 4306 - nomurluq qanun chiqirilip, balilarni 8 yillıq mejburi oqutush qarari élan qilin'ghandin kéyin " imam we xatib inisttoti" ning ottura mektebliri taqiwétilip, 4 yillıq inistétotla qalghan. Shundaq qilip "imam we xatib mektebliri " 8yillıqtin 4 yillıqqa chüshüp qalghan. Hazirghiche ehwal shu boyiche dawam qilmaqta.

2943.-sual: türkiyidiki imam, xatib inisttotining derslikliri

türkiyidiki imam, xatib inisttotining derslikliri asasen diniy derslikler bolup, iman, islam we exlaqtin bashlap, islam medeniyiti, ibadetlarning qaide sisitémliri qatarliqlardin ibaret bolup, her qaysi inisttotlarda oqutilidighan penniy dersliklernimu oquydu. Imam we xatib inisttotini püttürgen oqughuchilar türkiyidiki uniwerstétlerdin özliri xalighanlirigha imtihan bérıp kireleydu. Imam we xatib inisttotining muellimlirining tor adr'si: www.imamhatipogretmeni.com

2944.-sual: türkiyidiki ilahiyat (fakulteleri ilahiyat) fakultétliri

türkiyidiki uniwerstétlarning terkiyide dawam qilip kéliwatqan "ilahiyat fakultétliri " diniy dersler ötilidighan fakultétlar bolup, 1925 -yili 7- öktebir küni " darulfunun " gha qoshuwétilgen qedimiy medreselerdin " fatih " we " sulaymaniye " medreselirining dawami hésablinidu. Shu yili bu medreseler "darulfunun " ning ilahiyat fakultétliri süpitide dawam qilghan bolsimu 1933 - yili resmiy taqiwétilgen. 1992 - yili istanbul

uniwérsitéti tarkibide (istanbul uniwérsitéti türkiyining eng qedimiy uniwérsitétliridin biri we eng deslep qurulghan uniwérsitét bolup hésablinidu. Türkiyide osmaniylarning sultani ikkinchi abduhemidxanning permani bilen 1900 - yili 31 - awghust küni " darulfunun "namidiki tunji uniwérsitét échilghan bolup, bu uniwérsitét 1933 - yilighiche " darulfunun uniwérsitéti " dégen nami bilen atilip kélip, shu yili 1- awghust künidin étibaren 2252- nomurluq mexsus qarar bilen "istanbul uniwérsitéti " ge özgertilgen.) yéngidin "ilahiyat fakultéti " échilghan. 1996 - yiligha kelgende, ilahiyat fakultétlirida baklawurluqtin bashqa yene mag'stirliq we doktorluq unwanliri bérilidighan bolghan. Hazir türkiyining her qaysi sheher we wilayetliridiki uniwérsitétlarning tarkibide ilahiyat fakultétliri köptur. Türkiyidiki ilahiyat fakultétlirining sani 32 ge, oqughuchi sani 72000 ge yetken.

2945.-sual: ilahiyat fakultétlirining derslikliri

türkiyining ilahiyat fakultétlirida oqutulidighan derslikler tepsir, hedis, fiqhi we bularning usulliri, ilmi kalam, peyghember eleyeissalamning terjimihali asasiq derslikler bolup, ereb edebiyati, pelsepe, exlaq, islam tarixi, dinlar tarixi qatarliqlar dersliklermu ötilidu. Bulardin bashqa ereb, pars, én'giliz we fransuz tillirimu bu fakultétlarning derslikliri ichidin orun almaqta.

2946.-sual: malayshiya xelq'ara islam uniwérsitéti (Islamic University Malaysia International)

malayshiya xelq'araliq islam uniwérsitétinin orni malayshiya paytexti koalalampur shehrining shimalidiki gumbak shehride bolup, bu uniwérsitét 1983 - yili seudi erebistani, türkiye, pakistan, maldif qatarliq döletler we xelq'ara islam qurultiyining yardimi bilen tesis qilin'ghan. Bo uniwérsitét islamiy bilimlardin bashqa, ijtimaiy, médictsina, darigerlik we pen téxnika bilimlirininmu ögitidu. Uniwérsitétnin resmiy tili én'giliz tilidur. Malayshiya xelq'ara islam uniwérsitéti islam elliri ichide bilim sewiyisining yuqiriliqi we her jehettin ilgharliqi bilen dangq chiqarghan eng meshhur uniwérsitét bolup, islam döletliridin tashqiri amérika, yawropa we awustiraliyilerdin oqughuchilar kélip ilim tehsil qilmaqta. 100 din köprek dölettin balilar kélip oquydu. Ana wetinimizdin kélip bu uniwérsitétta oquwatqan uyghur perzentliridinmu yüzlerche bar. Malayshiya xelq'ara islam uniwérsitétide 30 mingdin köprek oqughuchi bilim almaqta. Bularning ichidin % 10 ni chet'ellik oqughuchilar teshkil qilidu. Her yili 2000 din köprek bala oqush püttüridu. Oqughuchilarning uniwérsitétqa töleydighan puli fakultétlarga qarap perqliq bolidu. Omumen éytqanda, chet'ellik oqughuchilar her bir yérin yilliq oqush üçün uniwérsitétke 560 dollardin 620 dollarghiche pul töleydu. Emma malayshiyaliq oqughuchilar ottura hésab bilen 500 dollardin pul töleydu. Bu uniwérsitétta musulman emes balilarmu oquydu. Uniwérsitétnin resmiy tor adr'si: www.iiu.edu.my

2947.-sual: islam abad xelq'ara uniwérsitéti Islamic University Islamabad International

islam abad xelq'ara uniwérsitétinin orni pakistan paytexti islam abad shehride bolup, 1980 -yili seudi erebistani, türkiye, pakistan, malayshiya, maldif qatarliq döletler

we xelq'ara islam qurultiyining yardimi bilen tesis qilin'ghan. Bu uniwersitetda islamiy ilimlerden bashqa her sahe ilm penlirimu oqutilidu, bu uniwersitetqa 60 tin köprek memliketten oqughuchilar kelip ilim tehsil qilidu we hazir 10 mingdin köprek oqughuchisi bar. Ötken esirning 80 -yilliridin bashlap ana wetendin chiqip bu uniwersitetda bilim tehsil qilghan uyghur perzentlirining sanimu az emes. Hazir bir qisim uyghur oqughuchilar bu uniwersitetda oqup kelmekte. Islam abad xelq'ara uniwersitetining fakultetliri ereb tili we islam medeniyiti fakulteti, islamiy ilimler fakulteti, sheriet we qanun fakulteti, texnika we injinirliq fakulteti, shirket bashqurush fakulteti, ijtimaiy ilimler fakulteti qatarliq fakultetlarni öz ichige alidu. Islam abad xelq'ara uniwersitetining resmiiy tor adr'si: www.iiu.edu.pk

2948.-sual: iman uniwersiteti

bu uniwersitetni hazirqi zaman meshhur olimaliridin ellame abdulmejid zendaniy teripidin 1993 - yili yemen paytexti san'a shehride tesis qilin'ghan bolup, hazirghiche bolghan qisqa waqt ichide köpligen ilim ehilirliri yetishtürüp chiqqan. Bu uniwersitetni pütürüp chiqqan uyghur oqughuchilarmu xeli bar. Epsuski, bu uniwersitet 2004 - yilidin biri amerika we birleshken döletler teshkilati teripidin el qaide teshkilatigha yordam qilidu, dengen töhmet bilen qarilinip kelgen bolsimu, oqutush ishliri dawam qilmaqta. Dunyaning her qaysi jayliridin oqughuchilar kelip bilim almaqta. Iman uniwersitetining resmiiy tor adr'si: www.jameataleman.org <<http://www.jameataleman.org>>

2949.-sual: imam muhemmed ibni suud uniwersiteti

bu uniwersitet 1974 - yili seudi erebistanini paytexti riyad shehride tesis qilin'ghan bolup, dunyadiki meshhur uniwersitetler qataridin orun alidu. Seudi erebistanining her qaysi jaylirida shöbiliri bar. Amerika, yaponiye, hindoniziye we jibuti qatarliq döletlerde inisttotliri bar. Bu uniwersitet diniy ilimlerden bashqa insaniyetke kereklik bolghan pütün ilim pen türiliri ögitidu. Eng köp fakultetlarni öz ichige alghan uniwersitet bolup hisablinidu. Imam muhemmed ibni suud uniwersitetining diplomu seudi erebistanining herqaysi xelq'araliq uniwersitetlirining diplomliri bilen bir orunda turidu we oxshash derijide qobul qilinidu. Bu uniwersitet oqughuchilarni teminlesh we bashqa jehetlerde medine islam uniwersitetighe oxshastur. Bu uniwersitetni pütürgen uyghur oqughuchilarning sani az emes. Hazir bir türküm uyghur perzentliri oqup keliwatidu.

2950.-sual: imam muhemmed ibni suud uniwersitetige qobul qilish shertliri

imam muhemmed ibni suud uniwersitetige qobul qilish shertliri töwendikiche:

- 1) oqughuchining toluq otturining diplomigha ige bolghan bolishi.
- 2) oqughuchining toluq otturining diplomini alghan waqtidin 5 yildin, sirttin qatnaship oquydighanlarning diplom alghan waqtidin 4 yildin köp waqt ötmigen bolishi.
- 3) oqughuchining exlaqi güzel, dinigha mustehkem bolishi.
- 4) oqughuchining eng az dengen 2 para qur'an yadlighan bolishi.
- 5) oqughuchining ten saqliq jehettin saghlam bolishi.
- 6) hökimet organlirida yaki qaysibir muesseside ishleydighanlarning ish ornidin oqush üçün ruxset alghan bolishi.

7) oqughuchining toluq otturining axirqi yilidiki imtihandiki derijisi 80 din kem bolmasliqi.

Uniwérsiténing resmiiy tor adr'si: www.imamu.edu.sa <[http:// www. Imamu . edu.sa](http://www.imamu.edu.sa)>

2951.-sual: amérika ochuq uniwerstéti (the American Open Universty)

amérika ochuq uniwerstéti orni amérika paytexti washin'gton shehride bolup, 1995 - yili tesis qilinip, 1996 - yili resmi ders bashlighan. Bu uniwerstét islamiy ilimler we islam terbiyisi o'g'itish meqsiti bilan tesis qilin'ghan musteqil bilimgahi bolup, islam memliketliridin ixtisasliq kishiler oqutquchiliqqa tekliq qilin'ghan. Uniwerstéti resmiiy tor adrési: www.aou.edu <<http://www.aou.edu>>

2952.-sual: qeshqer xanliq medrese

" xanliq medrese " qeshqer seidiye xanliqining sekkizinchi sultani abdullaxan(1639 -yildin 1652 - yilgiche textte olturghan) teripidin 1641 - yili bina qildurulghan bolup, eyni zamanda uyghur maaripini yukseldürüshte alahide rol oynighan medresedur. Eyni waqitlarda xanliq medreseler eng aliy bilim yurtliri hésablinatti. Bolupmu xoten, yeken, qeshqerge oxshash chong merkiziy sheherlerde bundaq bilim yurtlirini bina qildurush shert qilin'ghach hem köpinche xanliqlar we xanliqlarda ishleydighan meshhur erbablar, mushawirlar, alimlarning teshebbus ishtirakliri bilan qurulidighan bolghach, medreselarning namimu shu kishilarning isim sheripi yaki mushu merkiziy sheher nami bilan atilatti.

" xanliq medrese " mu qeshqerdiki xanliq orda turushluq sheherde qurulghachqa, medresening maliyisi, meblighi we türlük xirajetliri cheklik halda padishahliq xezinidin chiqim qilinip, az qismi her qaysi weqiqlarning teminat bérishi bilan toluqlinatti. Shunglashqa, bu medresening iqtisadi medrese kolléktipi belgiligen " mutewelli " ler arqiliq bashqurulatti. Pütün "xanliq medrese" uyghur éli boyiche aliy bilim yurti bolup, uninggha memliketning herqaysi jayliridin ilim telep qilghuchilar kélipla qalmastin, belki keshmir, pakistan, afghanistan, ottura asiyaning semerqend, qoqan, perghane, nemen'gan qatarliq jayliridin taliplar kélip oqughan. Qeshqer" xanliq medrese " ning deslepki yasalgan qurulusini hésabqa almighanda jem'iy töt qétim rémunit qilin'ghan. Birinchi qétim miladi 1805 -1806-yilliri (hijiriye 1220- yili) qeshqerning chong aqsaqili abduwaris beg; ikkinchi qétim miladi 1844- yili (hijiriye 1260) qeshqerliq muhemmed sadiq elem axunum; üçünchi qétim miladi 1905- 1906 - yili (hijiriye 1323 - yili) qeshqerlik chong bay musabayop; tötünchi qétim 1936-1937 -yilliri miladi (hijiriye 1355-yili) mehmed muhemmedi qatarliq kishiler rémunit qildurghan.

2953.-sual: qeshqer" sachiye "medresesi

qeshqer 10 - esirning otturilirida, yeni sultan sutuq bughraxanning waqtida qeshqerde meshhur sach medresesi (sachiye qedimki uyghur tilidiki söz bolup, séchish, yéyish, ilim penni kéngéytish qatarliq menilerge ige) qurulghan bolup, dangliq edib jamaliddin qeshqeri qatarliq ölimalarning ders bashlishi bilan échilghan. 1057 - yili atushta bu mektepning shöbe darilfununi qurulghan. " sachiye medresesi " shu dewrdiki

omumlashqan ilmiy we tibbiy mektep bolup, ottura esirde yawrupada qurulghan hem hazir dunyada aldinqi qatarda sanilidighan parij uniwersiteti (1200 -yili fransiye qurulghan) oksifort uniwersiteti (1200 - yili en'gliyide qurulghan) qatarliq aliy bilim yurtliridinmu uch esir ilgiri qurulghan. Bu mektep qurulghandin keyin qaraxaniylar tewesidiki nurghunlighan meripetperwer kishilerning bilim igilishi uchun yaxshi imkaniyet yaritilghan. Bu mektepte shu waqitlarda hoseyin ibni xelef qeshqeri, seyid jalalidin baghdadi, xoja yaqub suzuki, imamidin qeshqeri, hoseyin peyzulla, jamalidin qeshqeri, reshid ibni eli qeshqeri qatarliq nurghunlighan nopuzluq erbablar hesab, yunan pelsepisi, tilshunasliq, islam eqidisi, astronomiye, tibabetchilik, ilmiy mentiq, tarix, ilmiy roh, urush taktikisi qatarliq ijtimaiy we tebiy penlerdin ders bergen. Bu mektepte yene kutupxana tesis qilin'ghan bolup, nurghunlighan meshhur kitablار tema qilinip, oqughuchilarning oginishige ewzel sharait hazirlap berilgen. " surah " namliq eserning aptori jamal qarshi oz kitabida jewherning " suhah " namliq tot tom luq kitabini mushu mektepning kutupxanisidin elip paydilan'ghanliqini yazghan. Sachiye medresesining qurulusi, qaraxaniylar ziyaliylirining we ilim heweskarlirining buxara qatarliq jaylarga berip ilim tehsil qilish qiyinchiliqigha xatime bergen. Nurghunlighan ziyaliylar yol azabi we musapirchiliq derdidin bir yolila qutulup, ozining ilimge bolghan teshnaliqini mushu mektepte qandurghan. Ularning arisidin nurghunlighan alimlar, tarixshunaslar, shairlar, siyasiy erbablar we her tereplime bilimge ige istidatliq kishiler yetiship chiqip, uyghur medeniyet tarixida ochmes izlarni qaldurghan. Bu ilim yurtining jahan'gha tonulusi bilen ottura asiyadin nurghun ilim heweskarliri kelip ilim tehsil qilghan. Qeshqer ozining bu ilim ochiqi bilen putkul sherq dunyasigha tonulup ikkinchi buxara, " buxara sani " degen namgha erishken.

2954.-sual: qeshqer saqiye medresesi

qeshqer saqiye medresesi (ilimge teshna bolghuchilarni sugharghuchi bilimgha degen menide bolup) miladiye 1630 - yili xeyrsaxawetchi ayal behrigil banuning shexsiy meblegh selishi bilen bina qilin'ghan. 1911 -yiligha kelgende, katta bay bahawuddin bayning bashchiliqida medresening derwazisi, derwaza temi, mesjidi yengilan'ghandin tashqiri, pelempeyning ikki teripidiki hujrilar ikki qewetlik qilip yasalghan. Saqiye medresesi eng ataqliq medrese, xanliq medresedin qalsila bir qeder alahide orun tutqan medrese bolup, orni xanliq medresening jenubigha jaylashqan. Eyni waqitta bu medresede xoten, aqsu, turpan, qumul, ili, altay, chöchek qatarliq jaylardin taliplar kelip ilim tehsil qilghan. Öz waqtida saqiye medresesige tewe 37 yurish qurulus bar bolup, buning ichide 56 eghiz hujra, 9 eghiz dersxana, bir mesjid bolghanning sirtida, 500 mo terilghu yeri, 6 orunda saray, 16 eghiz dukan, 10 eghiz oy, chong bir bagh qatarliq weqip mulki bar idi. Bu medrese alliburun buzup tashlan'ghan bolup, 1991- yili uning ornigha qeshqer wilayetlik diniy mekteb tesis qilin'ghan.

2955.-sual: lukchin medresesi

turpan diyarida islam dini 14 - esirde toluq yiltiz tartip bolghan. Turpan rayonidiki lukchin degen jayda tunji islam bilim yurti 1568 - yili tesis qilin'ghan bolup, uninggha " lukchin jahanname medresesi" dep nam bergen. Bu medreseni lukchin xanliq ordising

emeldarlirining qollap quwwetlishi bilan ellame eli axunum dégen kishi qol sélip bina qildurghan. Eyni waqitta bu medresede her qaysi jaylardin kelgen talib ilimler ilim tehsil qilghan iken. Bu medrese alliburun buzup tashlan'ghan bolup, hazir uning izi qalmighan.

2956.-sual: damiku punaq medresesi

punaq medresesi 1938 - yili chira nahiyisining damiku rayonidiki punaq dégen jayda qasim hajim dégen kishining teshebbusi we meblegh chiqirishi bilen katta olima merhum abdurahman qariaxunumning qanter aqquzup tinimsiz ishlishi bilen tesis qilin'ghan bolup, oqutush usulining ilgharliqi, oqutilidighan dersliklarning mezmun jehettiki molliqi we chongqurliqi bilen meshhurdur. Abdurahman qariaxunum hazirqi özbékistanning enjan wilayitidin bolup, ötken esirning 30 - yilliri uyghur diyarigha köch étip kélip, xuten wilayitide yerliship qalghan. 1935 - yilidin bashlap damiku punaq medresesige ul sélip axiri uni püttürüp chiqqan we shu medresede uzun muddet muderrislik qilghan. Eyni waqitta bu medresede künlik oquydighan oghul qizlarning sani 400 din ashatti. Qariyliq we alimlik üçün yétip oquydighan taliblarning sanimu köp bolghan. Punaq medresesi shu rayonlarda qizlar qobul qilinip oqutulghan tunji medrese hésablinidu. Mundin bashqa bu medresening oqutush sewiyisi alahide yuqiri, tüzimi ching, sharaitining toluqligi bilen dangq chiqarghan. Bu medrese 1958 - yilighiche dawam qilalighan. Punaq medreseside ilgiri kéyin bolup 3000 din köprek talip oqush püttürüp chiqqan. Bu medresede oqup chiqqanlar her qaysi wilayet we nahiyilerde alahide hörmet qazan'ghan zatlardin bolghan. Mesilen: gulaxmaliq ataqliq téwip we téngiqchi ghazi qarihajim, kériyilik ölima jappar qarihajim, alahide tonulghan meshhur téwip merhum muhemmed qurban qarihajim, ruzi qarihajim, shair muhemmed qasim zuhuri qatarliq kishilarning hemmisi punaq medresesining talibliri idi.

2957.-sual: kériye döng medrese

döng medrese yaqub bedewlet zamanida, özbékistanliq mirmuhammed hajimning teshebbuskarliqi we meblegh chiqirishi bilen kériyining bazar ichi héytgah mehelliside qurulghan bolup, kölimining chongliqi, qurulusining heshemetliki, oqutush sharaitining yaxshiliqi, oqutush türining köp hem yéngiliqi bilen kériyining medrese maaripida yuqiri pelle yaritipla qalmastin, penni maaripqimu puxta asas salghan. Döng medresede öz waqtida xoten wilayitining her qaysi nahiyiliridin, cherchen, chaqiliq qatarliq jaylardin taliplar kélip ilim tehsil qilghan, daimliq talib 100 din kem bolmighan. Döng medresede ilgiri kéyin bolup 8000 din köprek talib oqup chiqqan. Bir ömir awamning késilini heqsiz körüp, erzan, addi rétsiplar bilen késel dawalighan we uyghur milliy tibabetchilikining séhriy küchi hem yuqiri pellisini namayan qilip, alahide shöhret qazan'ghan alim ehmed hajim, " türki tillar diwani " ni hazirqi zaman uyghur tiligha terjime qilip tüzüshke qatnashqan meshhur tetqiqatchi, tilshunas alim osman hajim quduq qatarliqlardin bashqa kériye nahiyisidiki alimlar, imam xetibler we oqumushluq pishqedem kadirlar, ishchi xizmetchilarning hemmisi döng medresede oqup yétiship chiqqanlardur. Döng medrese 1958 - yili taqiwétilgen'ge qeder oqutush ishlirini izchil dawamlashturup kelgen. 1980 - yili döng medrese mesjidining nami eslige kelgendin kéyin, jamaet saqlinip qalghan kona tamliqqa badra, shaxshumba yéyip namaz oqushqa bashlighan.

1986 - yili 300 kwadrat métir yerge pishshiq xish, yaghach qurilmiliq qilip mesjid qaytidin bina qilin'ghan. Hazir bu mesjid ötmüşlerde ilim meripet buliq bolghan döng medresening mesjidi süpitide saqlinip kelmekte.

2958.-sual: hijiriye yilnamisi uqumi

hijiriye yilnamisi ereblarning yil, ay we künlarni ayniq herikiti boyiche hésablaydighan qemeriye yilnamisi اساسida barliqqa kélip, hijret (muhammed eleyeissalamning mekkidin medinige köch qilghan) yilini birinchi yil qilghan islam yilnamisidir. Hijiriye yilnamisi islam dini arqiliq dunya musulmanlari arisida keng omumlashqan.

2959.-sual: ereplarning burunqi yilnamiri

islam dini kelishtin ilgiri, ereblarning ikki xil yilnamisi bolup, uning biri, dehqanchilik ishlarida qollinidighan, waqitni quyashning herikiti boyiche hésablaydighan shemsiye yilnamisi, yene biri, diniy faaliyetler we tarixiy weqeliklarning waqtini hésablashta qollinidighan, waqitni ayniq herikiti boyiche hésablaydighan qemeriye yilnamisi bar idi.

2960.-sual: hijiriye yilnamisning meydan'gha kilishi

ereb yérin arilida islam nuri parlashqa bashlap, islam dewiti we islam hakimiyiti mustehkemlen'gen hemde islam dewiti chet döletlergiche yétip barghandin keyin, ikkinchi xelipe hezriti ömer ibni xettabning dewrige kelgende, dunyada eng zor nopuzgha ige bolghan islam dinining özi xas ramizan, hej we bashqimu ibadetlerning, diniy faaliyetlerning waqitlirini hésablaydighan, weqeliklarni xatirileydighan, pütün dunya musulmanlari ortaq qollinidighan mexsus islamiy yilnamisi bolushi lazimliqi hés qilin'ghan we bu pikir resmiy otturigha qoyulghan. Islam yilnamisida qaysi waqitni yil beshi qilish mesiliside türlü layiheler otturigha qoyulghan. Beziler muhammed eleyeissalamning tugulghan küni 571 - yilni islam yilnamisining bash yili qilish pikirini otturigha qoysa, beziler muhammed eleyeissalam peyghember bolghan 610 - yilni yil beshi qilish pikirini otturigha qoyghan. Köpchilik musulmanlar muhammed eleyhissalam mekkidin medinige hijret qilghan 622 - yilni islam yilnamisining bash yili qilish pikirini otturigha qoyghan. Shuning bilen axirqi bu pikir qobul qilin'ghan. Peyghembirimiz hezriti muhammed eleyeissalamning mekkidin medinige hijret qilghanliq weqesi islam dini tarixida hel qilghuch burulushni hasil qilghan ulugh weqe idi. Shuning üçün peyghembirimiz hezriti muhammed eleyhissalamning mekkidin medinige hijret qilip barghan yilini islam yilnamisining bash yili qilish we bu yilnamining namini " hijiriye " dep atash pütün musulman ölimalarning birdek ittifaqi bilen qarar qilin'ghan.

2961.-sual: islamda hijiriye yilnamisining qollunushi

hijiriye yilnamisi muhammed eleyeissalam ereb yérin arilida islam dinini dewet qilishqa bashlighandin tartipla qollinilghan emes, belki islam dini ereb qebililer arisida dewet qilinip 30 yildek waqitqiche yenila ereblarning en'eniwi yilnamisi qollinip kelin'gen idi. 639 - yilidin étibaren musulmanlar din we dunyalik pütün ishlarida hijiriye yilnamisini qollinishqa ötken.

2962.-sual: uyghur élide hijiriye yilnamisining qollinilishi

uyghur élide hijiriye yilnamisini qollinishqa ötüş tarixi uyghurlarning islam dinini qobul qilghan deslepki chaghlirigha béríp yétidu. 9 -esirning axirlirida, islam dini uyghurlar arisigha tarqalghandin kéyin, bolupmu qaraxaniylar sulalisidin sultan sutuq bughraxan islam dinini qobul qilip, dölet tewelikini islamlashturup we kéyinche islam dini dölet dini qilinip békertilgendin kéyin, hijiriye yilnamisi pütün sistémisi boyiche uyghurlardiki en'eniwi yilnamining ornini élip, diniy paaliyetler hem din'gha munasiwetlik pütün ishlar, shundaqla turmush saheliridimu bu hijiriye yilnamisi qollinilidighan bolghan. Uyghurlardin chiqqan alimlar, tarixchilar, tilshunaslar, edibler, peylasoplar, tiwiplar, neghmesen'etchilermu öz eserliride waqitni hijiriye yilnamisi boyiche bayan qilidighan bolghan. Peqet yéqinqi zaman'gha kelgendila, miladiye yilnamisi uyghur we bashqa milletler arisida tarqilip, asasiy orunni igiligen bolsimu, diniy sahelerde, bolupmu ramizan we héyt'ayemlarning waqtini hésablashta, yenila hijiriye yilnamisi qollinilmaqta. Hazir islam elliri, bolupmu ereb islam ellirining köpinchisi diniy sahelerdila emes, belki pütün hayatliq sahelerde, hetta adettiki turmushtimu hijiriye yilnamisini qollanmaqta.

Yigirme ikkinchi bölüm. Mezheb we din heqqidiki mesililer

birinchi bap. Islam dunyasidiki mezhebler

2963.-sual: mezheb uqumi

mezheb - lughet étibari bilen baridighan jay dégen menini ipadilise, islam istilahida, diniy mesililerni öz ichige alghan ehkamlar dégenlik bolup, mujtehidlarning diniy mawzulardiki perqliq chüshenchiliridin hasil bolghan jamaetlishishni ipadileydu. Téximu ochuqraq qilip éytqanda, mezheb - islam dinidiki pikir erkinlikidin paydilan'ghan mujtehid alimlarning qur'anda yaki sünnette bolmighan mawzularda musulmanlar duch kelgen müshikülilerni qur'an we sünnetning rohigha tayinip hel qilishi bilen musulmanlar teripidin qobul qilinip ularning arisida omumlashqan pikir we tetbiqlardin meydan'gha kelgen jamaetlishish dégenliktur.

2964.-sual: mezhebning peyda bolishi we uning sewebi

mezheb peyghember eleyhissalamning wapatidin kéyin, sahabilarning zamanidila peyda bolushqa bashlighan.

Islam dinida mezheplarning köp bolishigha türkte bolghan sewebler töwendikiche:

1 - ereb tilidiki sözlarning köp menilerge dalalet qilishi. Bu sözning mujmelliki yaki omum we xasliq otturisida ipadilinishi yaki heqiqiy menisi bilen mejaziy bashqa bir mene otturisida ipadilinishi we bashqilardur. Mesilen: ereb tilidiki "quru" sözining ayallarning heyz körishini ipadiliginidek, ularning heyzdin paklan'ghanliqinimu ipadiliginige "emr" sözining perzni ipadiliginidek, wajib yaki musteheb (yaxshi körülgen ish) ni ipadiliginige "nehi" sözining haramni ipadiliginidek, mekruhnimu, ipadiliginige oxshash. Qur'an kerimdiki: "dinda uninggha kirishke zorlash yoq" [süre beqer 256 - ayet]

dégen ayetning menisi " kishilarni din'gha kirishke zorlimanglar" dégen menidiki chekleshni ipadilemdu? Yaki "kishilarni din'gha kirishke zorlimiduq" dégen menidiki emeliy ehwalidin xewer bérishnimu? Islam ölimaliri buninggha oxshash ayetlarning heqiqiy dalaliti we meqset qilin'ghan menisini chüshinishte bir xil bolmighanliqtin mezhepler kélip chiqqan. Hetta sahabilarningmu chüshinishi bir xil bolmighan.

2 - hadislerning oxshash bolmasliqi. Bu mundaq: ①bezi hadisler bezi ölimalargha yétip barghan bolsimu, bashqilirigha yétip baralmighanliqi. Chünki peyghember eleyhissalamning sahabiliri islam dinini pütün dunya insanlirigha yetküzüsh yolida, yurtliridin ayrilip qit'elerge tarqap ketkenliktin, ulardin her biri kishilerge özining bilgen we anglighanlirinila yetküzetti. ② ölimalardin birersige hadis yétip kelgen bolsimu, uning ishenchsiz yol bilen yétip kelgenlikidin uninggha ehmiyet bermigenliki we bashqa birige shu hadis ishenchlik yol bilen yétip kélip uninggha köre ish körgenliki. ③ ölimalardin birersige hadis ishenchlik yol bilen yétip kelgen bolsimu, uning hadislerge muamile qilish üçün belgiligen shertlirige toghra kelmigenliki. Mesilen: imam ezem meydan'gha chiqqan waqittiki iraqta yalghan hadislerni peyghember eleyhissalamning namidin oydurup chiqish dolquni ewjige chiqqan idi. Shunga imam ezem hadisni qobul qilishda shertni bekmu éghir we ching qoyghan. Emma medinide ehwal buning eksiche bolup, medine xelqining imami ehmed ibni henbel hadisni qobul qilishda shertlerni éghir qoymighan.

2965.-sual: islam dunyasidiki mezhebler

hazirqi islam dunyasidiki mezhep, iqim, teshkilatlar bir qeder köp bolup melumatlarga qarighanda 70tin ashidu. Emma asasiqi islam dunyasida ikki türlük mezheb bolup, biri, étiqadiy yeni étiqadqa munasiwetlik mezhebler, yene biri emeliy yeni emel - ibadetlerge munasiwetlik mezheblerdur.

2966.-sual: étiqadiy mezhepler qaysi?

Étiqadiy mezhebler: ehli sünne, shie, mutezile, xawarix, rafize, ismailiye, bahaiye, jibiriye, qederiye we bashqilar qatarliq mezheblerdur.

2967.-sual: bizning étiqadiy mezhibimiz we iétiqadimiz

bizning étiqadiy mezhibimiz ehli sünne mezhibidur. Ehli sunne weljamaening eqidisi allah taala özini süpetligen we uni peyghembiri süpetligen süpetler bilen özgeritmestin, burmilimastin, qiyapitini sürüshtürmestin we obrazlashturmastin süpetleydighan imanida ekis itidu. Qur'an allah taalaning kalami. Mexluq emes. Uningdin bashlan'ghan yene shuninggha qaytidu. Bendilerning ish emelliri we bashqilarning hemmisini allah taala yaratqan, allahning xalighini bolidu. Xalimighini bolmaydu. U taetke buyrup mesiyettin tosidu. Ishni heqiqi ilip barghuchi bendidur, ular qible ehlidin birisini birer chong gunahni halal sanimighan bolsila kapir dimeydu. Iman ehlidin birini dozaxta menggü qalidu, dep höküm qilmaydu. Ebu mensur muhemmed matiriydiy dégen kishi ehli sünne mezhibining péshiwasi sanilidu.

2968.-sual: ehli sünne musulmanliri nisbiti

2000 - yili élip bérilghan resmий statistikigha asasan'ghanda dunyadiki musulmanlarning omumiy sani 1.188.000.000(bir milyard 188 milyon)gha yetken.

Bulardin bir milyardtin köprek musulman ehli sünne mezhibige egishidu. 2025 - yilgha barghanda ehli sünne mezhibige egishidighanlarning omumiy sani 1.500.000.000 (bir yérím milyard) tin ashidighanliqi kötölmekte.

2969.-sual: ehli sünne musulmanlirining tarqalghan döletliri

dunya musulmanlirining mutleq köp sanliqi ehli sünne mezhibige egishidu. Türkistan, junggu, rosiye, balqan rayoni, hindistan, pakistan, türkiye, hindonoziye, afrika döletliri, ereb döletliri, yawropa döletliridiki musulmanlarning hemmisi, omumen osman impériyisi hökümraniq qilghan döletlerdiki musulmanlarning omumisi ehli sünne mezhibige egishidu. Iran, ezerbeyjan, behereyn we iraq qatarliq döletlerdiki musulmanlarning bir qismi ehli sünne mezhibige egishidu. Omumen éytqanda, dunya musulmanlirining % 85 i ehli sünne mezhibige egishidu. Qalghan % 15 ni bashqa mezheblerge egishidighanlarning omumiy sani teshkil qilidu.

2970.-sual: xawarijlar pirqisining peyda bolushi

xawarijlar hijri 1 - esirning aldinqi yrimida peyda bolup, tézla yoqalghan bir pirqe bolsimu, bögünki künde yer yüzide "xawarij" dégen birergoruh bolmisimu, xawarijliq pikir éqimi tarqitiwatqan yéngi xawarijlar peyda bolghachqa, xawarijlarning kim ikenlikini, ularning némige teshebbus qilidighanliqini, asasi meqsetlirining némilerdin ibaret ikenlikini bilish bögünki jamaetchilikige zörür bolmaqta.

Xawarijlar gorohi islam mezhebliri ichide mezhibini eng köp qoghdighan, öz köz qarashlirini tarqitish üçün eng köp küch serp qilghan, hemmidin dindar körün'gen, eng mes'uliyetsiz bir goroh idi.

2971.-sual: xawarijlar pirqisining xarektiri

xawarijlar diniy pirqe we siyasiy mezheptur. Mezhep tarixchiliri, bularni jamaettin ayrilghini, dinning we heqning sirtigha chiqqanliqi we hezriti elini terketkini üçün "xawarij" dep atighan.

Imami shihristani, pütün musulmanlar birdek bey'et qilghan heq imamgha qarshi chiqqan herqandaq kishi "xawarij" dep atilidu, meyli sahabiler zamanida töt xelipige qarshi chiqqanlar bolsun yaki ulardin kéyin kelgen tabiinlerge qarshi chiqqanlar bolsun, meyli qaysi zamanda heq imamgha qarshi chiqqanlar bolsun oxshashla "xawarij" dep atilidu, deydu.

Xawarijlarning özliri bolsa, "allah yoldida chiqish" dep izahlaydu we tüwendiki ayetni delil keltüridu: "kimki allah yolida hijret qilidiken, u zéminda chiqish yoli we kengchilik tapidu. Kimki öyidin allahning we peyghemberning teripige hijret qilip chiqsa, andin yolda ölse, uning ejrini choqum allah béridu. Allah nahayiti meghepiret qilghuchidur we nahayiti méhribandur"[süre nisa - 100]

2972.-sual: xawarijlar pirqisining bashqa isimliri

xawarijlarning bashqa isimlirimu bolup, "harura" dégen yerge nisbet bérilip "haruriler" déyilidu. Harura kupining sirtida bir kent bolup, siffin urushida ular imam elinng ordisidin ayrilip, mushuyerge toplan'ghan idi. Undin bashqa "el muhekkime", "shurat" dégendek isimler bilenmu atilidu.

2973.-sual: xawarij uqumi

xawarijlar toghra yoldin (heq hidayet yolidin) chiqip ketkini üçün, nishandin éship ketmek, mexsettin chetnep ketmek dégen menidiki "muruq" dégen sözdin kélip chiqqan "mariqe" depmu atilidu. Ular özlirini "allah yolida janlirini satqanlar" dégen menide kelgen "shurat" sözi bilen ataydu.

2974.-sual: xawarijlarning mentiqisi

diniy we sher'iy delillerni (ayet wehedislerni) xata we tetür chüshen'gen, eli reziyellahu enhugha oxshash emiril möminin, musulmanlarning xelipisige qarshi chiqip, isyan kötürgen, gunahsiz xotunlarni we abdullah ibni hebbabqa oxshash mesum insanlarni shehid qilghan kishiler idi. Zamanimizdiki qur'an kerimni tepsir qilimen dep uningdin öz hayati heqqide höküm chiqarghan, özliridin bolmighanlarni kاپir, dinsiz, zindigliq tamghusini basqan azghun pirqilarmu xawarijlar gorohidin sanilidu, islamiyette birla yol bolup, u yol bolsa muhemmed eleyhissalamning yolidur.

Xawarijlar musulmanlarni öltürüp, kapirlargha chirayliq muamile qilidighan gorohlardur. Hijri 39 - yili mekkige toplan'ghan xawarijlarning pilanlishi bilen hijri 40 - yili ramizan éyining 17 - küni (miladiye 661 - yili 1 - aying 24 - küni) eli reziyellahu enhu imam bolup bamat namizi oquwatqan waxtida abdurrehman ibni muljem dégen bir xawarij teripidin bir qanche yérige pichaq senjilip shehid qilin'ghan.

Islamda tunji itilap we bid'etler mariqe teripidin peyda bolghan idi. Siffin urushi tüpeylidin kélip chiqqan wekil saylash mesilisi mariqening kélip chiqishigha seweb bolghan. Xawarijlarning köpliri éghizida islamgha sadaqet bilen xizmet qilidighanlar bolup körünsimu, emeliyette bular xata yolgha kirip qalghan azghunlar idi.

2975.-sual: xawarj pirqiliri

1 - muhekkime ula - bular, eng ewwel otturigha chiqqan xawarij pirqisidur, eli reziyellahu enhu bilen urush qilghanlarmu mushu pirqedur.

2 - ezariqe pirqisi - bular hijriye 64 - yili (miladiye 684 - yili) besride peyda bolghan nafi ibni ezreqning tereptarliridur. Xawarijlar gorohi ichide egeshküchiliri eng köp we eng küchluk pirqe ezariqe pirqisidu. Bularning nuqtieneziche, özlirige egeshmigen muhemmed eleyhissalam ummiti mushrik, bularning yurtigha köchüp kelmigen muhemmed eleyhissalam ummiti kapirdur. Bulargha egeshmigenlarning shehiri kاپir shehiridur. Ularning balilirini, ayallirini öltürüş gunah hésplanmaydu. Ularning baliliri jehennemde menggu qalidu, zina qilghuchilar chalma - kések qilip ötürülmeydu. Yehudi, xristian we mejusilerni öltürüş haramdur. Heyzdar ayallar namaz oqusa, roza tutsa bolidu.

3 - nejedat pirqisi bolup, bu pirqe nejdet ibni amir el henefi el xarijining egeshküchiliridur. Bularning imami nejdet haraq ichküchilerge derre urush jazasini emeldin qaldurghan bolup, bular bizge qarshi chiqqanlar duzaxqa kiridu, bizge egeshkenler mutleq duzaxqa kirmeydu, deydu.

4 - ibaziye pirqisi bolup, bular abdullah ibni ibaz el murrining tereptarliridur. Xawarijlarning ibaziye pirqisidin bashqa pütün pirqiliri yer yüzidin yoqalghan bolup, bügünki künde afriqida peqet bir nechche yüzla xawarijlarning ibaziye pirqisi mewjut

bolup ular asasinidighan "meshariqul enwar" namliq bir kitabi mewjuttur.

2976.-sual: hazirqi zamandiki xawarijlarning süpetliri

bügünki künde dunyada xawarijlarning mewjut bolup yaki bolmasliqidin qet'iynezer, kimki xawarijliq köz qarishida bolsa, yeni biz qur'an'ghila egishimiz dep, qur'an kerimni tewrat riwayetliri, injil epsaniliri bilen izahlap, qur'an kerimdiki "peyghember silerge bergenni élinglar, peyghember chekligen nersidin cheklininglar... " dégen ayetke emel qilmay, "toghra yolni körsitishke shek - shübhisi biz mes'ulmiz" dégen ayetni inkar qilidighanlar xawarijlardur, bir bölük hadisleri inkar qilidighanlar xawarijlardur. Peyghember eleyhissalamning qiyamet künide gunahkar musulmanlarga shapaet qilidighanliqini inkar qilghuchilar xawarijlardur. Sahabilerge tene qilghuchilar xawarijlardur. Heyzdar ayallar, junup xotunlar roza tutsa bolidu, qur'an oqusa bolidu dégüchiler xawarijlardur. Zina qilghuchilar chalma kisek qilip öltürülmeydu dep alahide teshwiq qilghuchilar sépi özidin xawarijlardur. Qorsiqini béqish üçünla diniy niza peyda qilip, pitne - ighwa peyda qiliwatqanlar xawarijlardur, pütün musulmanlarga qarshi turup, xristianlarning teshwiqatigha xizmet qiliwatqanlar, iqtisadi menbege köre dini étiqadini özgertip turghuchilar, gerche ingikige saqal qoyup, ismini meshhur bir sahabining ismigha teqlid qilip qoyiwalgan bolsimu xawarijlarning itliridur.

2977.-sual: islam dunyasidiki étiqadiy mezheblarning eng meshhurliri

islam dunyasidiki étiqadiy mezheblerdin hazirghiche dawam qilip kelgen eng meshhurliri ikki bolup, biri, ehli sünne mezhibi, ikkinchisi, shie mezhibidur. Bu ikkisini bashqa mezheblarning tolisi dunya yüzidin ghaib bolup tögep ketken bolup, barlirining sanimu intayin az bolghanliqtin pirsentke chüshmeydu.

Ikkinchi bap. Ehli sünni weljamae eqidisi mezhibi

2978.-sual: fiqhi mezheplarning medan'gha kiliish sewebi

fiqhi mezhepliri- islam shariitining shaxche mesililiride ijtihat ilip barghan iqiqlardin ibaret bolup, ularni hich qaysi biri sharietning asasi toghirisida eng addi bir noqtidimu ixtilap qilishmaydu. Mahiyettin ilip eyitqanda mezhepchilik yoq. Biraq emeliy qiyinchiliklarni qulay we asan yollar arqiliq hel qilish imkaniyitige irishish üçün fiqhi medrese fiqhishunaslirining ijtihadlirigha egishish ihtiyaji tughulghan. Bular yingidin peyda bolghan her qandaq bir ishqa sher'i yishim meydan'gha keltürüş üçün otturgha chiqqan.

2979.-sual: ehli sünne musulmanliri arisida meydan'gha kelgen tunji fiqhi medreseler we ularning mujtehidliri

tunji fiqhi medrese sahabilar dewride medine munewwerede meydan'gha kelgen idi. Chiqarghan ehkamliri kiyinkilergiche yitip kelgenlarning meshhurliri, ömer, eli, ibni mes'ud, aisha, zeyid ibni sabit, ibni ömer we ibni abbas reziyellahu enhumlar qatarliq yette kishidin ibaret idi. Uningdin kiyin türlük sheherlerde eshu yette kishining fiqhi chüshenchisi asasında özlirining bayriqini tikligen fiqhi medreseler meydan'gha keldi.

Medinilikler üçün ibni ömer, zeyid we uning sebdashlirining, mekkilikler üçün ibni abbasning, iraqliqlar üçün abdulla ibni mes'udning bayriqi tiklendi. Shundaq qilip goya medinide turup qalghan sahabilarning elimi malikqa ulashqandek, ibni mes'udning elimi ebu henipege ulashqan. Hijriye 1- esirning bashliridin 4- esirning otturlirighiche iqtihadning altun dewri hisaplinatti. Bu mezgilde islam dunyasi upuqida 13 mujtehid parlidi. Mezhepliri xatirlining köz qarashliri teqlid qilindi. Ular mekkide sopiyan ibni uyeyne, medinide malik ibni enes, besirede hesen ibni elbesiyir, kupede ebu henipe we sopiyan essewriy, shamda ewzaiy, misirda shapiiy, baghdadta dawud ezzahiyir, ibni jerir ettaberiy, ebu sewir ehmed, nishaporda is'haq ibni raheweyh.. Qatarliqlardin ibaret idi. Bulardin bashqa hemmisini jughlighanda alimlarning fiqhi mezhepliri yigirmige yitetti. Biraq bu fiqhi alimlirining shagirtliri imamlirining piqhilirini tonumidi, uninggha emel qilmidi. Ularmu mertawe jehette meshhur töt mezhebning piqhi alimliridin qilishmayitti. Bügün'giche dawamlisip kiliwatqan töt mezheb ehli sünni weljamaege mensuptur.

2980.-sual: ehli sünne musulmanliri arisida dewr süriwatqan fiqhi mezhebler

ehli sünne musulmanliri arisida dewr süriwatqan bu fiqhi mezhebler töwendikiler:

1 - henefiy mezhibi	2 - malikiy mezhibi
3 - shafiiy mezhibi	4 - he nbeliy mezhibi

2981.-sual: henefiy mezhibi

henefiy mezhibi ehli sünne mezhibige mensub bolghan musulmanlar arisida birdek étirap qilinip qobul qilin'ghan meshhur 4 mezhebning birinchisidir. Henefiy mezhibining péshwasi we qurghuchisi imam ezem (eng chong imam) ning toluq ismi - sabt oghli numan bolup, hijriyining 80 - yili (699 m) hazirqi iraqning kufe shehiride dunyagha kelgen. Imam ezem emewiler bilen abbasiylardin ibaret ikki chong xelipilikni bashtin kechürgen. Imam ezem teqwaliqi we hushyarliqi bilen dangq chiqarghan kishi bolup, tijaret ishleridimu rastchilliq we wapadarliqi bilen tonulghan katta alim idi. Ustazi hemmadning wapatidin kéyin, mesjiddiki taliblarni oqutush wezipisini öz üstige alghan. Imam ezem taliblargha intayin mihriban we köyümchan idi. Hetta imam ebu yüsüpke oxshighan bezi kembeghel taliblarning meishet yolidiki pütün chiqimlirini özi kötürüp ularni oqush bilenla shughullinishqa ündeytti. Imam ezem taliblarni oqutush bilen bir waqitta tijaret ishinimu aqsatmighan bolup, kufe shehiri merkizide xam we yépek satidighan dukini bar idi. Uni özining shériki mangdurup paydisidin unimu nésiwidar qilattiken. Imam ezemning köpligen eserliri bolup, eng meshhurliri, " el fiqhul ekber", " el mexarij fi elfiq" dégen kitabliridir. Imam ezem hijriyining 150- yili(767 - yili 14 - iyun küni) 70 yéshida baghdad shehiride alemdin ötken bolup, baghdad shehirining ezemiye rayoni, dijle deryasining sherqidiki xirzan qebristanliqigha depne qilin'ghan.

2982.-sual: imam ezemning islam fiqhishunasliqidiki mertibisi

imam ebu henipe mezhipide qur'an, sünnet, ijma, qiyas, istihsan (menpet yaki menpetning bir qismini ziyat tartishqa ilip baridighan bir qisim qiyaslar istihsan ariqiliq hel qilinidu.), örp, sahabining sözi, ilgirki sherietler we bashqa ixtilapliq sheriet menbelirige tayan'ghan. Imam ezem islam fiqhishunasliqining asaschisi we dunyadiki

meshhur töt mezhebning péshiwasidur. Imam shafiiyning ustazi weki ibni jerrah imam ezemni teriplep mundaq dégen "imam ezemdin alimraq we uningdek yaxshi namaz oquydighan birini körginim yoq". Imam shafiiy imam ezemning ilmiy mertibisini bayan qilip fiqhi ilmida " hemmimiz imam ezemge mohtajmiz" dégen iken. Ataqliq tilshunas we fiqhishunas alim nezr ibni shemil mundaq dégen: " kishiler hemmisi uyquda idi, imam ezem özining mahariti bilen ularni oyghatti". Ataqliq fiqhishunas alim ibni mubarek mundaq dégen: " fiqhi ilmide imam ezemdek kamaligha yetken birini körmidim, teqwadarliqtimu uningdek birini körmidim. "

2983 -sual: henefiy mezhibining fiqhiy mesililirini toplighanlar

henefiy mezhibining mesililirini imam ezemning shagirtliridin 40 tin köprek alim yézip qaldurghan bolup, ularning meshhurliri töwendiki üç kishidur:

1 - imam abu yüsüp, toluq ismi ibrahim oghli yaqub el ensari hijriyining 113 - yili (731 m) kufe shehiride dunyagha kelgen. U kichikidin diniy ilimlerge qattiq qiziqish bilen yüzlinip, imam ezemning qolida 17 yil muntizim oqughan. Abbasiylar xelipiliridin xelipe mehdining zamanida baghdatta tarixta birinchi qétim qaziliq mensibi we qazi atalghusi barliqqa kélip, imam abu yüsüp islam tarixida tunji qétim qaziliq wezipisini qilghan kishi bolup tarixqa qeyt qilinidu. Kéyinche dunyagha meshhur xelipe harun el reshidning zamanida uning mensibi téximu östürölüp qazi quzat qazilarning qazisi bolup teyinlen'gen. Imam abu yüsüpning qaziliq dewri henefiy mezhibining güllinishi we keng tarqilishi üçün alahide xizmet qilidu. Imam abu yüsüp imam ezemning birinchi shagirti bolup, katta ölima idi, nurghunlighan kitablarni yézip qaldurghan, tunji bolup usuli fiqhi (qanunshunasliq prinsipi) ni ijad qilghan kishidur. U hijriyining 182 - yili (799m 21 - april küni), 69 yéshida baghdatta alemdin ötkén, jinaza namizini xelipe harun elreshid oqughan.

2 - imam muhemmed, toluq ismi hesen oghli muhemmed el sheybaniy bolup, hijriyining 132 - yili (749 m) iraqta dunyagha kelgen. Imam muhemmed ilimde kamal tapqanlardin bolup, imam abu yusuftin qélishmaydu. U shu zamanning eng meshhur ölimaliridin idi. U imam ezemning ikkinchi shagirti bolup, imam ezemning wapatidin kéyin imam abu yüsüpte oqughan. Hijriyining 187 - yili(803m) alemdin ötkén.

3 - imam zufer elhezeyl hijriyining 108 - yili (727 m) hazirqi iraqning kufe shehiride dunyagha kelgen. Henefiy mezhibidiki katta mujtehidlardin bolup, imam ezemning alahide hörmitige sazawer bolghan, xéli köp mesililerni yéship chiqarghan kishidur. Imam zufer hijriyining 157 - yili (774 m) texminen 47 yashlar etrapida alemdin ötkén. Henefiy mezhibide 17 mesilide imam zuferning reyi boyiche ish körölüp kelmekte.

2984.-sual: malikiy mezhibi we uning pishwasi imam malik

malikiy mezhibi ehli sünne mezhibige mensub bolghan musulmanlar arisida birdek étirap qilinip qobul qilin'ghan meshhur töt mezhebning ikkinchisidur. Malikiy mezhibining qurghuchisi imam malik bolup, toluq ismi malik ibni enes ibni malik ibni abu amir el'esbehi elmedenidur. Imam malik hijriyining 93 -yili(715 m) medine munewwere shehiride dunyagha kelgen. U hedishshunasliq we fiqhishunasliqta kamaletke yetken alim bolup, köpligen diniy eserlerni yazghan. Eng meshhur esiri " el muwette" dur. Imam malik hijriyining 179 - yili (795 m) medine munewwere shehiride

84 yéshida alemdin ötkén.

2985.-sual: malikiy mezhibining meydan'gha kiliishi we tarqalghan dairisi

malikiy mezhibi medine munewwere shehrinde meydan'gha kélip hijaz mekke, medine misir, afriqa döletliri, marakesh, endelus ispaniye qatarliq rayonlarghiche béríp yetken. Hazirqi zamanda maliki mezhibining eng nopuzluq rayonliri afriqa döletliri, marakesh, tunis, aljiriye, libiye, sudan qatarliq döletler bolup, iraq, hijaz, pelestin we süriyelerdimu az sanda tépilidu. Malikiy mezhibi qur'an, sünnét, sahabilarning sözliri, qiyas, mediniliklarning paaliyetlirini mezhep asasi qilghan. Bu mezhep, hijaz, apriqa, bolupmu marakeshke, u yerdin ispaniyege tarqalghan.

2986.-sual: imam malikning shagritliri

imam malikning shagritliridin, abdurahman ibni elqasim elmisriy (h 128-191), abdulla ibni wehib ibni muslim (h 125-197), eshheb ibni Abdul'eziz elqiysiy el'amiriy (h 140-204), Ebu muhemmed abdulla abduhekim (h 155-214), esed ibni elfurad (h 213 wapát apqan), espegh ibni elperej ibni seid (h 150-225), iysa ibni dinar (h 212 wapát tapqan), abdu salam ibni seyid ettennuxi (h 160-240) qatarliqlar bar.

2987.-sual: shafiyy mezhibi we uning qurghuchisi imam shafiyy

shafiyy mezhibi ehli sünné mezhibige mensub bolghan musulmanlar arisida birdek étirap qilinip qobul qilin'ghan meshhur 4 mezhebning üçinchisidir. Shafiyy mezhibining qurghuchisi imam shafiyy bolup, toluq ismi Ebu abdullah muhemmed ibni idris el shafiyydur. Imam shafiyy hijriyining 150 - yili(767 m) hazirqi pelestinning ghezze rayonida dunyagha kelgen we ikki yéshida atisi bilen mekkige kélip imam malikta fiqhi we hedis ilimlirini oqughan. Erebi tili, ereb edebiyati, qur'an, hedis we fiqie ilimliride kamaletke yetken bolup, hayatida nurghun qimmetlik diniy eserlerni we sheirlarni yézip qaldurghan. U yene iraqqa béríp imam ezemning shagirtlirida fiqhi ilimlerni ögen'gen. Kéyinche misirgha hijret qilghan we hijriyining 202 - yili (819m) misirda wapát bolghan.

2988.-sual: imam shafiyyning kona yingi mezhebliri we tarqalghan rayonlar

imam shafiyyning "kona" we " yéngi" ikki mezhibi bolup, iraqniki waqtida kona mezhibi, misirgha qaytip kelgendin kéyin yéngi mezhibi otturigha chiqqan. Shafiyy mezhibi hazir misir, pelestin, kurdlar yashaydighan rayonlar, iran, héndunuziye, pakistan we liwan qatarliq jaylarda orun almaqta.

2989.-sual:imam shafiyyning shagritliri we mezhep asasi

shagritliridin, ehmed ibni henbel, Ebu ibrahim ismayil ibni yehya, rebii ibni sulayman, Ebu hepis hermele, Ebu eli höseyin, Ebu abbas ehmed ibni ömer qatarliqlar bar. Bu mezhep, qur'an, sünnét, ijma, qiyas, istihsan(yaxshiraq birer menpet üçün bir hökümdin yene yaxshiraq bir hökümnü qobul qilish dimektur.), mesalih el mursele, sahabilarning sözliri, mediniliklarning paaliyetlirini mezhep asasi qilghan.

2990.-sual: henbeliy mezhibi we imam ehmed

henbeliy mezhibi ehli sünne mezhibige mensub bolghan musulmanlar arisida birdek étirap qilinip qobul qilin'ghan meshhur 4 mezhebning tötinchisidir. Henbeliy mezhibining qurghuchisi imam ehmed ibni henbel bolup, toluq ismi ehmed ibni muhemmed ibni henbel el sheybaniydir. Imam ehmed ibni henbel hijriyining 164 - yili (780 m) türkmenistanning merwe dégen yéride dunyagha kelgen. Baghdad, mекke, yemen, sham süriye we léwan, besre we kufe sheherliride ilim tehsil qilghan. Imam shafiiy baghdadta bolghan chaghlirida uningda fiqhi ilimlerini oqughan. Köpligen diniy eserlerni yazghan. Baghdattiki abbasiylar xelipisi memun mutezile mezhibining " qur'an mexluqtur " deydighan pikirini qobul qilghandin kéyin, pütün ölimalarni bu pikirni qobul qilishqa zorlighanda, imam ehmed bu pikirni qobul qilmighan. Shu seweblik 28 ay türimde yatqan hemde köp azab - oqubetlerni tartqan. U hijriyining 271 - yili (855 m) hazirqi iraqning paytexti baghdad shehiride alemdin ötkén.

2991.-sual: henbeliy mezhibining tarqalghan rayunliri we mezhep asasi

henbeliy hazirqi seudi erebistanining nejd rayonida pütünley orun alghan bolup, hijazdimu köp sanda tépilidu. Pelestin, süriye we liwan qatarliq döletlerde shafiiy mezhibidin kéyinki eng chong mezheb henbeli mezhibi hésablinidu. Bu mezhebning usuli qur'an kerim we sehih hediste öz ipadisini tapidu. Buninggha emel, köz qarash, qiyas hetta sahabining sözini mu teng qilmaydu. Uningdin kiyin sahabilarning petwasi turidu.

2992.-sual: bizning fiqhi mesililiridiki mezhibimiz

bizning emeliy fiqhi mesililiridiki mezhibimiz henefiy mezhibi bolup, imam ezemning mezhibi depmu atilidu. Mezheb imamimiz imam ezem abu henife dégen kishidir.

Dunyada - türkistan, junggu, afghanistan, pakistan, hindistan, ottura asiya memliketliri, tataristan qatarliq jaylardiki musulmanlarning hemmisi, türkiye, misir, liwan, süriye, éordaniye we iraq qatarliq döletlerdiki musulmanlarning köp sanliqi henefiy mezhibige egishidu. Misir, liwan, süriye, éordaniye, afghanistan we iraq qatarliq döletlerdiki mehkime sher'iyler hazir mu imam ezemning mezhibi boyiche ish körmekte. Omumen osmaniy xelipiligi osman impériyisi hökümraniy qilghan jaylarning hemmiside imam ezemning mezhibi orun alghan. Dunya musulmanlirining üchtin birining köpreki henefiy mezhibige egishidu. Jenubiy amérikidimu 25 milyondin köprek musulman henefiy mezhibige egishidu.

2993.-sual: mezhepge egishishke munasiwetlik mesililer

mu'eyyen piqhi mezhipige isiliwalmisliq, teqlidni chörüp tashlash, we salahiyiti toshqan kishilarning qur'an we sünnettini biwaste hökümi ilishi mezhepchilik we teqlid qilishtin ilgirki islamiy mitodtur. Uning asasını peyghember eleyhissalam salghan bolup, piqhi mezhebning imamliridin bashqa deslepqi yaxshi zamanlar dep tonulghan dewir ehlimu bu yoldin mangghan. Emma kiyinki esirlerde mezhepchilikning ewij ilishi,

teqlidning meydan'gha kilishi, mezheplerge bolghan muteessiplikning etrapni qapilishi, musulmanlarning parchilinishi, kapirlarning islam ellirini bisiwilishi, ijihad babining taqilishi, egeshen imamlirining sözlirini qur'an kerim we sünnetning üstige qoyush, u ikkisini paydilinishni untush qatarliqlargha ilip bardı. Ijihad bapini ichish, mezhep muteessipliki qilmasliq chaqirqi tarixi noqtidin ilip iytqanda, teqlid we mezhepchiliktin burun meydan'gha kelgen.

Islam diniy özining egeshküchilirini bashqa dinlarga oxshash qarighularche teqlid qilishqa teshebbus qilmaydu, belki teqlidchilikni nahayiti qattiq sökidu. Chünki islam dini kishilerni aldi bilen eqil ishletishke, özining payda - ziyinini bilip, toghra yolgha egishishke chaqiridu. Peyghembirimiz hezriti muhemmed eleyhissalamgha tunji whiyining "oqu" emri bilen bashlan'ghanliqi, yene qur'an kerimning "allahtin bashqa heqiqiy ilah yoqliqini bilgin" [süre muhemmed 19 - ayet] dégen chaqiriqi kishilerni oqush, öginishke chaqirishta qattiq teleb qoyghanliqini ipadilise, eyni waqittiki ereb mushrikirining eqil ishletmestin, toghra - xatani ayrimastin, hedep qarighularche teqlid qilishtek békinme rohi halitini söküp "ulargha allah chüshürgen hökümge, peyghember bayan qilghan hökümge egishinglar déyilse, ular: " ata - bowilirimizning dini bizge kupaye " deydu. " [süre maide - 104] dégenliki islam dinining pikir we étiqad erkinlikini teshebbus qilish, eqlini qollunup ish körüşke chaqirishtek ewzelliki we heqqaniyliqining ayrim bir delilidur. Emma qur'an kerim kupparlarni teqlid qilishni sökken bolsimu, musulmanlarning özliri musteqil bilelmigen mesililerde, ölimalarni teqlid qilishini chekligen emes.

2994.-sual: islam mezheblirini teqlid qilish mesilisi

emdi, islam mezheblirini teqlid qilish mesilisige kelsek, étiqadiy mesililerde ehli sünné mezhibige egishish zörürdur. Chünki ehli sünné - peyghember eleyhissalamning yolgha toluq egishishni asas qilghan halda barliqqa kelgen, étiqadi eng saghlam mezhebtur. Shu sewebtinmu dunya musulmanlirining mutleq köp sanliqi bu mezhebke egishidu. Chünki insanning étiqadi toghra we saghlam bolmisa, uning qilghan emel - ibadetliri payda bermeydu.

2995.-sual: emel ibadetke munasiwetlik piqhi mezheblerge egishishning hökümliri

emma emeliy yeni emel - ibadetlerge munasiwetlik fiqhiy mezheblerge egishish mesilisi mundaq:

1 - islam ölimalirining köp sanliqining ittipaqi boyiche, qur'an we hedisni özliri oqup, chüshinip, sheriet ehkamlirini bilishtin ajiz kelgen awam xelqning emel - ibadet mesililiride, mueyyen bir mezhepni teqlid qilishi egishishi jaiz bolupla qalmastin, belki ular üçün yaxshidur. Chünki awam xelqmu allah taalaning sheriiti boyiche ish körüşke chaqirilghan. Sheriet boyiche ish körüş üçün sheriet ehkamlirini öginish shert. Ularning sheriet ehkamlirini öginishining birla yoli bilgenlerni teqlid qilishtur. Allah taala qur'an kerimde bilmeydighan kishilerni bilidighan ölimalardin sorap öginishke emr qilghan " eger bilmisenglar, ilim ehliliridin sorangla r. "

2 - sheriet ehkamlirining delillirini öz ijthadi bilen küchlük yaki zeip dep ayriyalaydighan mertibige yetmigen ölimaning mueyyen bir mezhepni teqlid qilishi yaki qilmasliqi ixtiyardur.

3 - öz ijthadi bilen sheriet delillirini tekshürüp chiqip, ulardin diniy mesililerning hökümlirini otturigha qoyush sewiyisige yetken kishining küchi yetmigen bezi mesililerdila bashqa birini teqlid qilishi jaizdur. Emma özining küchi yétidighan mesililerde bashqilarni teqlid qilishi jaiz eme s.

2996.-sual: ruxset izdep bashqa mezhebke ötüş toghrimu?

Awamning birer mesilide ruxset yaki ongayliq izdep ölimalarning ruxsetliri arqisidin chépishi toghra emes. Chünki özi mensub bolghan mezhibidin bashqa bir mezhepke ruxset izdep ötüş ölimalarning sözini sheriet delilliridin üstün bilgenlik we diniy mesililerni oyunchuq ornida körgenlik bolup hésablinidu.

2997.-sual: mezheb chüshenjisi

islam dunyasida birdek étirap qilinip qobul qilin'ghan ehli sünni weljamaege tewe bolghan henefiy, shafiiy, malikiy we henbeliy qatarliq meshhur töt mezhepning heqliqi we toghriliqida shek yoq. Bular mertibe jehettimu oxshashtur. Chünki bularning hemmisining menbii qur'an kerim we sünnettur. Bularning qaysisigha egishish jaizdur. Emma mezhep reyini dinning reyi dep qarap, bashqilarning tutqan yoli özi egeshken mezhepning reyidin ewzel ikenlikini bilip turup, özining mezhibige qarighularche teessubluq qilishmu ilim ehligé yarashmaydighan bir ish. Chünki mezhebning reyi shu mezhebning din rohidin chüshen'genliri we bilgenliri bes. Shunimu bilish kérekki, mezhebning reyi toghra we xatagha éhtimali bolghan köz qarashlardur. Chünki peyghemberlerdin bashqa héchqandaq insan xataliqlardin xaliy emes.

2998.-sual: ehli sünne mezhibi ichide tögep ketken fiqhi mezhebliri

ehli sünne mezhibi ichide tögep ketken fiqhi mezhebliri töwendikiler:

1)imam leys ibni seid (hijirye 93 - yilidin 174 - yilighiche, miladiye 712 - yilidin 791 - yilighiche) ning mezhibi. Bu mezheb misirda meydan'gha chiqqan bolup, imam shafiiyning mezhibi omumlashqan'gha qeder dawam qilghan.

2) imam dawud zahiriy (hijirye 199 - 269, miladiye 815 - 883) ning mezhibi. Bu mezhep baghdadta meydan'gha kelgen bolup, islam qanunshunasliqining 4 asasi bolghan qiyasni étirap qilmaytti, uzun muddet dawam qilip kéyinche yoqilip tögeshken.

3) imam abdurahman ewzaiy (hijirye 88 - 157, miladiye 707 - 774) ning mezhipi. Bu mezheb süriyede meydan'gha chiqqan bolup süriye, liwan, ispaniye qatarliq jaylarda omumlashqan. Kéyinche, süriyede imam shafiiyning, ispaniyede imam malikning mezhibi omumlishishi netijiside, bu mezhebke egishidighanlar tedriji tögep ketken.

Üchinchi bap. Ehli shie mezhibi

2999.-sual: hazirqi shieler omomi sani we shieler tarqalghan döletler

yéqinqi zamanda élip bérilghan stastikilar hazir dunyada 120 bilen 150 milyon otturisida shie barliqini, bu sanning umumiy musulmanlar sanining texminen 12 pirsentini teshkil qilidighanliqni sözleydu. Shieler eng köp tépildighan dölet iran bolup, uningdin qalsa ezerbeyjan, behereyn we bezi afriqa döletliride shieler köp sanda tépildu.

3000.-sual: ehli sünne bilen shie mezhibi otturisdiki qur'an kerim toghrisidiki perqler

ehli sünne mezhibide: qur'an kerim kem ziyade qilinishtin saqlinip qalghan, allahtin chüshken péti dawam qilip kelgen, ereb tili qaidisi boyiche chüshinilidighan allahning ulugh kalamidur. Dep qarilidu.

Shie mezhibide : shielerning bezisi qur'an kerimning kem - ziyaddin xali ikenlikige ishenmeydu. Özlirining étiqad we pikiririge toghra kelmigen ayetlerni tewil qilip, menisini bormilaydu.

3001.-sual: ehli sünne bilen shie mezhibi otturisdiki hedis shirip toghrisidiki perqler

ehli sünne mezhibide: hedis islam qanunshunasliqining ikkinchi chong menbii, qur'anni tepsirlep chüshendürgüchi birdinbir menbe. Muhemmed eleyhissalamdin sadir bolghanliqi éniqlan'ghan hedisni ret qilishqa bolmaydu. Hedisning rastliqini ispatlashta tonulghan hedis ölimalirining birlikke kelgen prinsipi asas qilinidu.

Shie mezhibide: shieler ehli beyt (peyghember ailisidin) chiqqan we özliri étirap qilidighan ölimaliri teripidin toplan'ghan, siyasiy toqunushlarda hezriti eli teripide torghan kishilerning hedisliridin bashqa héchqandaq hedisni étirap qilmaydu. Hedisning rastliqini ispatlash we tetqiq qilish mesilisige köngül bölmeydu.

3002.-sual: ehli sünne bilen shie mezhibi otturisdiki sahabilar toghrisidiki perqler

ehli sünne mezhibide: sahabilarning hemmisi ülgilik we adaletlik kishilerdur. Öz waqtida ularning arisida yüz bergen siyasiy toqunush we diniy ixtilaplar peqet yaxshi niyetlik ijtehad yoli bilen bolghan bolup, ulardin qaysibirini eyibleshe yaki öchmenlik qilishqa bolmaydu.

Shie mezhibide: shieler sahabilardin intayin az kishidin bashqa hemmisi peyghember eleyhissalamdin kéyin kapir bolup ketken dep étiqad qilidu. Hezriti elini bezi shie pirqiliri peyghember dése, beziliri ilah dep étiqad qilidu. Elidin burun xelipe bolghanlarning hemmisini kapir, zalim deydu.

3003.-sual: ehli sünne bilen shie mezhibi otturisdiki tewhid eqidisi toghrisidiki perqler

ehli sünne mezhibide: allah birdur, uning héch shériki yaki oxshishi yoq. Allah bilen bendiliri otturisida wasitichi yoq. Allahning qur'an we hedislarda kelgen güzel isimliri we ésil süpetlirini tewil qilmastin, bashqilargha oxshatmastin kelgen péti chüshinish kérek. Gheybni allahtin bashqa héchkim bilmeydu. Shapaet allahning ruxsiti bilenla bolidu. Allahtin bashqisi üçün qurbanliq qilishqa bolmaydu. Allahni tonushning asasiy din,

andin eqildur.

Shie mezhibide: shiilermu allahning birlikige ishinidu. Biraq bu étiqadni allahqa shérik qoshush bilen buzup tashlaydu. Ölüklerdin medet sorash, qebirlerge mal boghuzlash we choqunush qatarliq xurapatlarning hemmini qilidu. Özliri ulughlaydighan ehli beyt imamlirini gheyblerni bilidu, kemchiliklerdin mesum dep étiqad qilidu. Ewliyalar kainatning bezi ishlirini bashquridu, dep étiqad qilidu. Allahni tonushning asasi eqil dep étiqad qilidu.

3004.-sual: ehli sünne bilen shie mezhibi otturisdiki allahni körüş toghrisidiki perqler

ehli sünni mezhibide: "ular perwerdigarigha qarap" tur idu dégen ayetke asasen, allahni peqet axirettile körüş mumkin.

Shie mezhibide: shieler allahni bu dunyada yaki axirette körüş hergiz mumkin emes, dep étiqad qilidu.

3005.-sual: ehli sünne bilen shie mezhibi otturisdiki gheyb toghrisidiki perqler

ehli sünne mezhibide: gheybni allahtin bashqa héchkim bilmeydu. Allah melum diniy éhtiyaj yüzisidin bezi peyghemberlerge bezi gheyblerni bildürgen. "ular allahning melumatidin özi bildürüşni xalighanliridin bashqa héch nersini bilmeydu. "

shie mezhibide: shieler gheyblerni bilish peqet shie imamlirining heqqi bolup, peyghember eleyhissalamning gheybtin xewer bérishi durus emes, dep étiqad qilidu. Shunga beziliri ölimalirini ilah dep tonuydu.

3006.-sual: ehli sünne bilen shie mezhibi otturisdiki sheriet we heqiqet toghrisidiki perqler

ehli sünne mezhibide: sherietning özi heqiqettur. Muhemmed eleyhissalam allah buyrughanlarning hemmisini yetküzgen. Héch nersini yoshurghan emes. Her qandaq yaxshiliqning yolini körsetken, her qandaq yamanliqtin tosqa bendilerning heqiqiy ehwalini allahtin bashqa héchkim bilmeydu. Allahqa ibadet qilish we dua qilish üçün birawning wastisi kérek emes. Peyghemberlerdin bashqa insanlar kemchilik we xataliqlardin mesum emes.

Shie mezhibide: shieler sheriet muhemmed eleyhissalam élip kelgen ehkamlar bolup, awam xelq üçünla kérek bolidu. Emma heqiqet yaki xas ilimni ehli beyt ölimaliridin bashqa héchkim bilmeydu, ular heqiqet ilimlirini ewladtin ewladqa miras qalduridu, ularning hemmisi kemchiliklerdin mesum kishiler, bendining allah bilen bolghan alaqlisi peqet shu kishilerning wasitisi bilenla bolidu.

3007.-sual: ehli sünne bilen shie mezhibi otturisdiki ich yüzini yoshurush toghrisidiki perqler

ehli sünne mezhibide: musulman ademning birawgha özining ich yüzini yoshurup, bashqiche körsitishi toghra emes. Chünki bu insanlarni aldighanliqtur. Peyghember eleyhissalam: bizni aldighanlar bizdin emes dégen. Qandaqla sharaitta bolmisun kishilerni aldashqa, ziyan'gha uchritishqa bolmaydu. Peqet urush esnasida, düşmen

qoligha chüshüp qalghanda shundaq qilsa bolidu.

Shie mezhibide: shielerning pütün taipiliri we pirqiliride özining ich yüzini yoshursh perzdur. Ular buni " teqiye " dep ataydu. Bundaq qilish shie mezhibining asasliq rohi bolup, shie bolmighanlarga " teqiye " yoli bilen barliq hiyle - mikir we aldamchiliqlarni yolluq sanaydu. Ularning " teqiye " si bolmighan ademning dinimu yoq deydighan meshhur sözi bar.

3008.-sual: ehli sünne bilen shie mezhibi otturisdiki xelipe yaki imamliq toghrisidiki perqler

ehli sünne mezhibide: islam dölitini musulmanlar ammisini ichidin saylinip chiqqan xelipe bashquridu. Xelipe bolup saylinish üçün eqil, ilim, teqwaliq, ishench we mes'uliyetni ada qilishqa salahiyetlik bolush shert qilinidu.

Shie mezhibide: shielerde xelipilik miras yoli bilen emelge ashidu. Xelipilik zenjiri hezriti elining fatime reziyellahu enhadin bolghan perzentliridin bashlinidu. Bashqilarning xelipe bolush heqqi yoq.

3009.-sual: ehli sünne bilen shie mezhibi otturisdiki fiqhi mesililiri toghrisidiki perqler

ehli sünne mezhibide: qur'an kerim we sünnet asasliq menbe bolup, sahabi we tabiiyn (sahabidin keyinki ikkinchi ewlad) islam öimalirining qilghanliridin ülgé élinidu. Héchkimning sheriet ehkamlirini özgertish yaki yéngidin belgilesh heqqi yoq.

Shie mezhibide: shieler fiqhi mesililiride özlirining öimalirini menbe qilidu. Ularning étiqadida shie imamlirining sheriet ehkamlirini özgertish, belgilesh hoquqi bar. Ezan, namaz, roza, zakat, hej, miras mesililiridiki oxshashmasliq buning misali.

3010.-sual: imamchiliqni yaqilaydighan shieler(on ikki imamchilar)ning itiqad qarishi

on ikki imamchiliqni yaqilaydighan shieler eli reziyellahu enhuning xelipilke, ebu bekri, ömer, osman(reziyellahu enhumlar) lardin heqliq ikenlikini dewa qilghan musulmanlarning bir pirqisidir. Ular imamchilar depmu atilidu. Chünki ular imamchiliqini özlirini meshghul qilidighan eng asasliq ishlarning biri qiliwalghan. Ular özlirining perqliq qarashliri, pikirliri bilen ehli sünne weljamaening del qarshisidiki bir tereptur. Mezhipini islam alimige omomlashturush üçün paaliyet ilip baridu.

Imamchiliqini yaqilaydighan shieler imam dep hisaplaydighan o ikki imam bolup, töwendiki tertip boyiche tizilidu.

3011.-sual: imamchiliqni yaqilaydighan shielerning imamliri

1. toghra yoldiki xelipilerning tötinchisi eli ibni ebu talip reziyellahu enhu bolup uni elmurteza dep ataydu.

2. hesen ibni eli reziyellahu enhuma (h 3-50) bolup uni mujteba dep atishidu.

3. höseyin ibni eli reziyellahu enhuma (h 4-61) bolup uni shehid dep atishidu.

4. eli zeynul abidin ibni elhöseyin (h 38-95) bolup uni sejjad dep atishidu.

5. muhemmed baqir ibni eli zeynul aibdin (h 57-114) bolup uni baqir dep atishidu.

6. jeper essadiq ibni muhemmed baqir (h 83-148) bolup uni sadiq dep atishidu.

7. musa elkazim ibni jeper sadiq (h 128-183) bolup uni kazim dep atishidu.
8. eli erriza musa elkazim (h 148-203) bolup uni riza dep atishidu.
9. muhemmed eljawad ibni eli erriza (h 195-220) bolup uni teqiy dep atishidu.
10. eli elhadiy ibni muhemmed eljewad (h 212-254) bolup uni neqiy dep atishidu.
11. elhesen el'eskeriy ibni eli elhadiy (h 232-260) bolup uni zekiy dep atishidu.
12. muhemmed el mehdiy ibni hesen el eskeriy (h 256.....) bolup uni kütiliwatqan höjjet dep atishidu.

Ular on ikkinchi imamni dadisining samiradiki öyidiki serdap (örek) ke kirip ketken. Emma hichkim uning qayitqanliqini körmigen dep dewa qilishidu. Ghayip bolghan chaghdiki yishi toghirisida ixtilap qilishidu. Töt yash digenlermu bar, sekkiz yashta idi digenlermu bar, emma köp sandiki tetqiqatchilar uning esli yoq ikenlikini buning peqet shielarning oydurmilirining biri ikenliki qarshini ilgiri süridu. Uni medum yaki mewhum dep atishidu.

3012.-sual: imamchilarning pikir iqim we itiqadliri

ularning pikir iqimi, imamaliq tewsiyesi yazma shekilde bolushi lazim. Aldinqi imam özdin kiyin kilidighan imamni süpetlep emes mueyyenleshtürüp turup yazma wesiyet qaldurushi wajip, peyghember eleyhissalam özidin kiyin eli reziyellahu enhuning imam bolushigha tewsiye qilip ashkara xet qaldurghan digenlerni dewa qilidu. Eli reziyellahu enhuning hesen höseyin ikki oghligha yazma wesiyet qaldurghanliqini dewa qilishidu.

1. shie eqidisde warisliq we padishahliq dinigha ishinidighan parislarning eqidiliri ekis etken.

2. shielarning pikiri buddizim mani we birahmigha oxshighan asiya eqidiliridin kelgen pikirler bilen ariliship ketken.

3. shieler pikirilirini ashuriyye we babil butpereslikining izlirini kötürüp yürüyidighan yehudiylardin qobul qilghan.

4. eli ibni ebu talip we ehli beyit toghirisidi

ki sözliri xiristiyanlarning iysa eleyhssalam toghirisidiki sözliri bilen bir yerdin chiqidu.

3013.-sual: shielerde dewr süriwatqan meshhur fiqhi mezhebler

shielerde dewr süriwatqan meshhur fiqhi mezhebler zeydiye we jeferiyedin ibaret ikki mezhebtur.

Zeydiye mezhibi tötinchi xelipe eli ibni ebu talib reziyellahu enhuning newriliridin zeyd ibni eli ibni zeynil abidin dégen kishining egeshküchiliri bolup, ularning fiqhi qarashliri ehli sünne mezhibige eng yéqin. Étiqadi qarashliri mutezile mezhibini asas qilidu. Hetta mutezile mezhibi imam zeydni özlirining pikriy jehettiki imami hésablaydu. Bu mezheb miladiye 8 - esirde meydan'gha chiqqan bolup, hazir yemen jumhuriyiti térritoriyisi ichide dewr sürmekte.

Jeferiye mezhibi - ehli beytning 6 - chong imami we katta ölima imam jefer ibni muhemmed sadiq reziyellahu enhuning egeshküchiliri bolup, bu mezheb hazir iran, iraq, ezerbeyjan, behereyn, liwan, tajikistan, pakistan, hindistan we afghanistan qatarliq

döletlerde dewr sürmekte. Bu mezheb on ikki imam mezhibi depmu atilidu. Ularning étiqadida, ularning on ikkinchi imami muhemed ibni hesen eskeri dunyadin ghayib bolghan, u axir zamanda qaytidin otturigha chiqip, dunyani adaletke tolduridighan " mehdi" hésablinidu.

Yuqirqilardin bashqa yene shielerde tarqilip yürgen ibaziye, zeydiye, muezile, esh'eriler, maturidiyye qatarliq mezhepler bar.

Tötinchi bap. Hazirqi dunyadiki dinlar heqqide

3014.-sual: hazir dunyadiki dinlar we ularning meshhurliri

hazir dunyada jemi 4200 din barliqi sözlinidu. Bu dinlar ichide dunya boyiche eng chong we meshhurliri tertib boyiche töwendikiler:

1 - xristian dini . Dunyada eng köp tarqalghan din bolup, pütün mezheblirini qoshqanda 2 milyardqa yétidu.

2 - islam dini . Dunyada xristian dinidin qalsila ikkinchi chong din hésablinidu. Musulmanlar sani 1 milyard 200 minggha yétidu.

3 - hindiy dini. Dunyada üçinchi qatarda kélidighan chong din bolup, dunyada hindiy dinigha étiqad qilidighanlarning sani 900 milyon'gha yétidu. Bulardin % 96 i hindistanda.

4 - budda dini. Dunyada tötinchi qatarda kélidighan chong din bolup, dunyada budda dinigha étiqad qilidighanlarning omumi sani 360 milyondin ashidu.

5 - köp ilahliq din, xususen afriqidiki köp ilahliq dinlar bolup, ularning omumiy sani 95 milyon'gha yétidu.

6 - hindistandiki kisix dini bolup, ularning omumiy sani 23 milyon'gha yétidu.

7 - yehudiy dini bolup, omumiy sani 19 milyondin ashmaydu.

3015.-sual: eng köp musulman bar döletler

eng köp musulman bar döletlarning aldinqi qatarida hindonéziye kélidu. Hindunéziyede 200 milyon musulman yashaydu. Uningdin qalsa, pakistanda 134 milyon, hindistanda 121 milyon, bén'galda 114 milyon, jungguda 100 milyon, türkiyide 66 milyon, iranda 62 milyon, misirda 59 milyon, négiriyyide 53 milyon, aljiriyyide 30 milyon, marakeshte 29 milyon musulman yashaydu.

3016.-sual: xristian dini oqumi

xristian dini meryem oghli isa eleyhissalamning ummetliri bolghan xristianlarga qoyulghan isim. Xristianlar ereb tilida " ناصري nasara "dep atilidu. Xristianlarning peyghembiri isa eleyhissalam padishah hirodusning zamanida, hazirqi pelestinning beytilehm shehiride dunyagha kelgen bolup, kéyinche anisi hezriti meryem xelil shehirining nasire yézisigha köchüp bérup olturaqlashqan. Bu waqitta yehudiyla yer yüzide sürgünlük hayatida yashaytti, ular rim impériorliqining hakimiyiti astida bolup, uning zulmidin qutulushni bekmu arzu qilatti. Isa eleyhissalamning diniy dewiti meydan'gha kelgende, ular isa eleyhissalamni yehudiylarni qulluqtin qutuldurup, eslidiki padishahliqini eslige keltüridighan birdinbir shexs dégen étiqad bilen ulardin bezisi isa eleyhissalamgha iman éytip uning dinigha kirgen. Isa eleyhissalamning 12 neper muridi

bolup, ularni yehudiylar ichide din tarqitishqa ewetken.

3017.-sual: isa eleyhisslamning ewetilish ghayisi

isa eleyhissalam yehudiylarning dinini islah qilish we ularning ilah heqqidiki xata chüshenchilirini tüzitish üçün kelgen bolup, uning din dewiti allah taalaning birlikige étiqad qilishni teshebbus qilidighan we yehudiylagha mexsus dewet idi. Qur'an kerim isa eleyhissalamning shu waqittiki sözini hékaye qilip mundaq deydu: meryem oghli isa öz waqtida" i israil ewladi! Men allahning silerge ewetken elchisimen" dédi.

3018.-sual: xristian dining eslidiki diniy menbeliri

xristianlarning diniy menbeliri tewrat bilen injil bolup, injil muqeddes kitab dep atilidu we kona ehd yéngi ehd dep ikkige bölünidu.

3019.-sual: hazirqi xristiyanlarning injilliri

hazirqi xristianlarning qolidiki injil, metta injili luqa injili, markus injili we yuhenna injili dep töt injildin terkip tapqan bolup, her biri aptorlirining isimliri bilen shundaq atalghan. Ularning yene bu injillardin bashqa "peyghemberlarning ishliri ", "dewet risalisi " dep atilidighan kitablirimu bar bolup, bularni pawlus yézip chiqqan. Pawlus xristian dini tarixida ikkinchi chong shexsiyet bolup, isa eleyhissalamdin qalsa eng mötiwer din adimi sanilidu. Pawlus miladiyining 5- yili bilen 10 - yilliri arisida hazirqi türkiyining tarsus dégen yéride bir yehudi ailiside dunyagha kelgen .

3020.-sual: xristiyanlarning ikki chong dewet zamani

xristianlarning dewiti "üchni bir gewde qilish zamani " we " tewhid zamani " dep ikki chong zaman'gha bölünidu. Isa eleyhissalamning zamanidin miladiye 325 - yiligha qeder ötkén zaman tewhid zamani dep atilidu. Chünki ular 325 - yili chaqirilghan " niqiye " qurultiyigha qeder isa eleyhissalamni allah taalaning bendisi we peyghembiri, allah taalani bir dep étiqad qilatti. Xristianlar üçinchi esirning yérimidin kéyin, isa eleyhissalamni allah taalaning oghli, u allah, isa we muqeddes rohtin terkip tapqan üç ilahning biri dep étiqad qilishqa ötkén.

3021.-sual: xristianlarning hazirqi meshhur mezhepliri

xristianlarning hazirqi meshhur mezhebliri: katulik, ortuduks we protistant mezhebliridir. Katulik mezhibi rim chirkawli étiqad qilidighan mezheb bolup, ular isa eleyhissalamni insanliq we ilahliqtin ibaret ikki tebiiti bar étiqad qilidu. Ortudoks mezhibi, sherq chérkawli étiqad qilidighan mezheb bolup, ular isa eleyhissalamning birla tebiiti barliqigha étiqad qilidu. Protistant mezhibi ular chérkawlirini injil chérkawli dep ataydu. Chünki ular injilghila étiqad qilidu.

3022.-sual: musulmanlar bilen xristiyan we yehudiylar ottursidki munazirning bashlinishi

islam dini meydan'gha kelgendin kéyin, qur'an kerimning "i ehli kitab! Kélinglar! Peqet allahqila ibadet qilish, allahqa héch nersini shérik keltürmeslik, allahni qoyup birbirimizni ilah qiliwalmasliqtek hemmimizge ortaqlar bolghan birxil eqidige kéleyli dégin" (al imran sürisi 64 -ayet) dégen chaqiriqigha asasen, musulmanlar bilen

xristianlar we yehudiylar otturisida diniy munazire bashlan'ghan.

3023.-sual: samawi dinlarning esli eqidisining bir ikenliki

islam, xristian we yehudiy dinliridin ibaret samawi dinlarning esli eqidisi bir xil bolup, peqet sheriet ehkamlirila perqliq bolghan. "allah silerge dindin nuhqqa tewsiye qilghan nersini, sanga biz wehiy qilghan nersini, ibrahimgha, musagha we isagha biz tewsiye qilghan nersini bayan qildi." (shura sürisi 13- ayet) xristian dinining menbeliride muhemmed eleyhissalamning axir zaman peyghembiri bolup kélidighanliqi heqqide bisharetler bérilgen. " öz waqtida meryemning oghli isa: i israil ewladi! Men silerge heqiqeten allah ewetken, mendin burun kelgen tewratni testiq qilghuchi, mendin kéyin kélidighan ehmed isimlik peyghember bilen xush xewer bergüchi peyghembermen dédi" (sef sürisi 6-ayet) samawi dinlarning hemmisi birbirini toluqlaydighan bir pütünlük bolup, islam dinining kélishi bilen takamullashqan we xata chüshenchilerni tüzetken.

3024.-sual: eng köp xristian yashaydighan döletler

eng köp xristian bar döletlarning birinchi qatarida amérika qoshma shtatliri kélidu. Amérikida 224 milyon xristian yashaydu. Braziliyide 139 milyon, méksikida 86 milyon, rusiyide 80 milyon, jungguda 70 milyon (junggudiki xristianlar omumiy nopus sanining % 5 ini teshkil qilidu), gérmaniyide 67 milyon, filippinda 63 milyon, en'giliyide 51 milyon, italiyide 48 milyon, négiriyyide 45 milyon, fransiyyide 44 milyon xristian yashaydu.

3025.-sual: yehudiy dini atalghusi

yehud yaqub eleyhissalamning 12 oghlining biri bolghan yehuzaning isimi bolup, kéyinche yehudiy dinigha étiqad qilidighanlar üçün ishilitilidighan atalghugha aylan'ghan.

3026.-sual: israil ewlatliri

yaqub israil eleyhissalam ken'an hazirqi pelestin zéminidiki qorghaqchiliq seweblik miladiyidin burunqi 17- esirde, ailisidikilirini bashlap misirgha köchüp barghan. Ularni misir pir'ewni padishahining weziri bolup turghan oghli yüsüp eleyhissalam kütiwalghan we misirning sherqiye rayonidiki" gasan " dégen jayda turghuzghan. Ularning shu waqitta 70 kishi ikenliki sözlinidu. Yaqub eleyhissalamning 12 balisidin köpeygen ewladliri misirda töt esir turush jeryanida, bölünüp 12 qebilige ayrilghan we ularning hemmisi israil ewladi dep tonulghan.

3027.-sual: israil dölitining qurulusi tarqap kitish jeryani

miladiyidin texminen 13 yaki 14 esir ilgiri musa eleyhissalam ularning ichidin peyghember bolup chiqip, ularni we misir pir'ewnini iman'gha dewet qilghanda, israil ewladidin azla kishi iman éytqan. Shundaq qilip yehudiy dini misirda yiltiz tartqan. Bu seweblik pir'ewn we uning ademliri bilen israil ewladliri otturisida jiddiy ziddiyet peyda bolghan. Shu sewebtin miladiyidin burunqi 1280 - yili misir pir'eweni ikkinchi remsis zamanida israil ewladi misirdin chiqip kétishke mejbur bolghan. Israil ewladi misirdin sina chölige chiqqandin kéyin, musa eleyhissalam shu chölde alemdin ötidu, uning orunbasari bolghan yushening bashchiliqida israil ewladi ken'an zéminige bésip kirip yerlishidu. Miladiyidin burunqi 922 - yillirigha kelgende, ularning peyghembiri sulayman

eleyhissalam wapat bolghandin kéyin, ularning ilgiri dawud eleyhissalam miladiyidin burunqi 990 - yillarda qurghan memlikiti ikkige bölünüp shimalda israil, jenubta yehuza memlikiti barliqqa kélidu. Kéyinche babil memlikitining padishahi buxtenesser yehudiylargha hujum qilghan'gha qeder bu ikki memliket otturisida uzun'gha sozulghan urushlar dawam qilidu. Buxtenesser pelesn'ge miladiyidin burunqi 596 - yili we 587 - yili ikki qétim hujum qilghan bolup, yehudiylarning köp sanliqini babilgha esir qilip élip ketken. Yehudiylar babil esirlikide 50 yildin köprek turghan. Miladiyidin burunqi 538- yili iran dölitining padishahi kursh babil memlikitini megclub qilghanda, babildiki yehudiy esirler qoyup bérilgen we ular pelestin'ge qaytip kélip, musteqil döliti bolmighan halda iranliqlargha qaram bolup, kéyinche rim impériyisige boysunup hayat kechürgen. Bu esnada yehudiylarning köp sanliqi pelestindin ayrilip, asiya we yawropa qit'elirige tarqilip ketken.

3028.-sual:yehudiylarning pelestidin qoghlap chiqirilishi we diniy teshwiqatni kuchaytishi

miladiyining 135- yili rimliqlar impérotor hedryanning zamanisida, yehudiylarning pelestinde qozghighan inqilabini basturup, sulayman eleyhissalamning heykilini chéqip tashlighan we yehudiylarni pelestin zéminidin qoghlap chiqarghan. Yehudiylarning shu waqittiki sani texminen 50 ming etrapida ikenliki sözlinidu. Shuningdin bashlap yehudiylar bölünüşke bashlap, yawropagha barghanlar shu jaylarda yerleshken we yawropaliq buddistlar arisida yehudiy dinini tarqitishqa kirishken. Yehudiylarning bir bölüki kawkaz yoli bilen iran, hindistan, türkistan, junggugha qeder yetken. Yene bir bölüki iraq, misir, shimaliy afriqa, ereb yérim arili, ispaniye, portugaliye we qara afriqa qatarliq dölletlergiche yétip barghan. Yehudiylar barghan jaylirida yehudiy dinini teshwiq qilish bilen shughullinish netijiside, köpligen milletler yehudiy dinigha kirgen.

3029.-sual: yehudiylarning israilye dölitini qurup chiqishi

yehudiylar yuqiriqi chong bölünüştin ilgiri we kéyin, yashighan jem'iyetlirining hemmisi shu jem'iyet kishilirining eng töwen tebiqe ademliri süpitide, siyasettin, her qandaq bir menseptin yiraq halda hayat kechürüp kelgen. Ular barliq himmitini iqtisadqa béghishlap bazar sodisini qoligha élishqa tiriship kelgen. 19 -esirge kelgende, yawropadiki yehudiylarda özlirige xas bir dölét qurush pikri ilgiri sürülüp, siyasettin yiraq hayattin siyasiy hayatqa köchüş arzusi küchiyidu. Shundaq qilip ular 1897 - yili shiwitsariyide chong qurultay chaqirip bu arzuni qararlashturidu we 1948- yili pelestinni bésiwélip, u jayda israiliye dölitini qurup chiqidu.

3030.-sual: yehudiylarning diniy menbeliri

yehudiylarning diniy menbeliri yehudiylarning eng mötiwer kitabi" ehd qedim " bolup, "chiqish ", " yaritilish ", " sanlar ", " medhiye " din ibaret 4 bölüm we 39 bابتin terkiб tapqan. " yaritilish ". Bölümide dunya tarixi, " chiqish " bölümide yehudiylarning misirdiki hayati we misirdin chiqqandin kéyinki ehwalı " medhiye " bölümide yehudiy sheriitidiki ibadet sistémiliri, "sanlar ", bölümide yehudiy qebililirining, eskerlirining we mal dunyasining sani sözlinidu. Emma yehudiylarning " telmud " namliq kitabi musa eleyhissalamdin yétip kelgen aghzaki riwayetlerning sherhliridin toplan'ghan kitab

bolup, ikki qismdin ibaret. Biri pelestinde, yene biri babilda yézilghan. Yehudiylar köpligen mezheb we pirqilargha bölünidu.

3031.-sual: yehudiylar eng köp yerleshken döletler

yehudiylar eng köp yerleshken döletlarning béshida amérika qoshma shtatliri kélidu. Amérikida 5 milyon 600 ming yehudiy yashaydu. Bu san pütün dunya yehudiylirining üchtin ikkisini teshkil qilidu. Uningdin qalsa, israiliyide 4 milyon 300 ming, rusiyide 1 milyon 400 ming, fransiyide 640 ming, kanadada 350 ming, en'giliyide 320 ming, argéntinada 250 ming, braziliyide 150 ming, awstraliside 92 ming, jenubi afriqida 70 ming yehudiy yashaydu.

3032.-sual: dunyadiki eng chong diniy pirqiler

dunyadiki eng chong diniy pirqe xristianlarning katolik mezhibi, musulmanlarning ehli sünne mezhibi, hindilarning weyshinawi mezhibi, buddistlarning mahayana mezhibidur. Déwid barit teripidin hazirlan'ghan " dunya xristianliri énsiklopédiyisi " namliq eserge asaslan'ghanda, 2000 - yili élip bérilghan resmiy statistikigha köre, xristianlarning eng chong pirqisi bolghan katolik mezhibige étiqad qilidighanlarning omumi sani bir milyard 57 milyon, musulmanlardin ehli sünne mezhibige étiqad qilidighanlarning omumi sani bir milyard ikki milyon, hindilarning eng chong pirqisi weyshinawi mezhibige étiqad qilidighanlarning sani, beshyüzming, buddistlarning eng chong pirqisi bolghan mahayana mezhibige étiqad qilidighanlarning omumi sani ikki yüz ellikming kishidur.

3033.-sual: dunyada adem sani eng tiz köpiyiwatqan din

sheksizki, hazirqi dunyada san jehette eng tiz sür'ette köpiyiwatqanlar musulmanlardur. Musulmanlarning sani dunyada yildin yilgha éship barmaqta we bashqilarni endishige salmaqta. Watikanning " lorz fatori romato " dégen meshhur gézitining 2008 - yili 30 - mart yekshenbe künidiki sanida neqil qilip élan qilin'ghan " tarixta tunji qétim musulmanlar sani bizdin éship ketti " dégen maqaligha asaslan'ghanda, 2006 - yili birleshken döletler teshkilati teripidin élip bérilghan resmiy statistikida, musulmanlarning omumi sani dunya nopusining % 19.2 ni, katolik mezhibidikiler sani dunya nopusining % 17.4ni teshkil qilidighanliqi qeyt qilin'ghan. Buningdin musulmanlar sanining mölcherligendin nechche hesse tiz köpiyip barghanliqini chüshniwalghili bolidu.

3034.-sual: kélechek islamgha mensub

1900 - yili élip bérilghan resmiy statistikida, pütün dunyadiki musulmanlarning omumiy sani xristianlarning yérimighimu yetmeytti. U waqitta musulmanlar yersharidiki insanlar sanining % 12.4 ini, xristianlar % 26.9 ini teshkil qilatti. 2025 - yilgha barghanda musulmanlar sanining xristianlarningkidin éship kétidighanliqi kütülmekte. 1980 - yili élip bérilghan resmiy statistikida, musulmanlar yersharidiki insanlar sanining % 16.5 ini, xristianlar % 30 ini teshkil qilatti. 2000 - yili élip bérilghan resmiy statistikida, musulmanlar yersharidiki insanlar sanining % 19.2 ini, xristianlar % 29.9 ini teshkil qilatti. Bulardin melumki, xristianlar sani yildin yilgha aziyip barghan bolsa, musulmanlar sani yildin yilgha köpiyip barmaqta. Musulmanlarning ösüş nisbiti yilgha % 2.9 din

bolup, ötken yillargha qarighanda ösüş nisbiti % 7 éship barghan. Yersharidiki omumi insan sani 6 milyard, musulmanlarning omumiy sani bir yérim milyardqa yéqinlashmaqta. Buninggha asasan'ghanda, musulmanlar yershari nopusining töttin birini teshkil qilidu. Ahalilar tetqiqati ilmining mutixessisliri 2025 - yilgha barghanda, musulmanlar sanining dunya nopusining % 30 ini teshkil qilidighanliqini, xristianlar nisbitining% 25ke chüshüp qalidighanliqini we musulmanlarning dunyada nopuz we san jehette birinchilikni igileydighanliqini delillep sözlimekte. Mana bu, peyghember eleyhissalamning " bu din kéche bilen kündüz yétip barghan jaylarning hemmisige choqum yétip baridu. " dégen sözining heqliqini ispatligan bir möjizidur.

Yigirme uchinchi bölüm: tesewwufning bayani

birinchi bap. Tesewwuf chüshenchisi we peziliti

3035.-sual: tesewwuf uqumi we mahiyiti

tesewwup paklinish démeaktur. Insan piship yétilish (kamil insan bolush) we allahning ölchemlik bendisi bolush üçün yaman xuyliridin qutulushqa tirishishi, ibadetning shekli bilen cheklinip qalmay mahiyetke ichkirilep kirishi, nepsini paklishi kérek. Gunah - mesiyetler, yamanliqlar, shumluqlar terk étilgende, nepsi sheytan'gha we pes arzu - heweslerge qarshi küresh qilin'ghanda yaxshi xulq we güzel peziletlerge érishkili bolidu, roh azadilikke chömidu. Kishi tesewwup arqiliq özining némishqa yaritilghanliqini bileleydu, bendilik mejburiyetlirini shekilwazliqtin qutuldurup, uluhiyet we rububiyet aldida özining ajizliqini tonup, teqwadarliq bilen ibadet qilalaydu. Netijide iman heqiqiti emelge éship, insan tebiiti allah telep qilghandek haletke kéleleydu. Tesewwupni esli xaraktéridin chüshen'gende, u qur'an kerim ayetliri arqiliq muweppeqiyetke érishkili bolidighan bir türlük paklinish tirishchanliqi we buning konkrét usulidur.

” tesewwupning hal dep atilidighan meniwi kechmish teripi bu ishni goya zewq we xushalliqtek körsitidu. Tesewwupni exlaq dep teripleydighanlarga köre, uni kamil exlaqni barliqqa keltürüşni esas qilidighan bir islamiy ilim dep chüshinish kérek“.

3036.-sual: tesewwufning meydan'gha kilishi toghrisidiki qarashlar

islam dinigha qarisAQ, tesewwup, bezilerge köre, peyghember eleyhissalam hira gharida istiqamet qilghan kündin bashlap meydan'gha kelgen. Peyghembirimiz peyghemberlik kélishtin awwal qewmining azghunluqi we buzuqchiliqliridin biaram bolup buningdin qutulushning charilirini izdep, hira gharigha békinip, rebbidin yadrem tilep dua qilghan. Peyghembirimiz allah teripidin elchi qilip ewetilgendin kéyin qur'an kerim boyiche yashap we küresh qilip, islamni tebligh qilip, insanlarga ülge bolghan.

Peyghembirimizning örnek hayatini ibn hezm mundaq bayan qilidu: güzel exlaqi bilen allah taalaning maxtishigha érishken, barliq yaxshiliqlarda ülgé bolghan, edep - exlaqni özüge mujessemligen, eyb - nuqsanlarni yéqin yolatmighan. Peyghember eleyhissalam béshigha yaki putigha bir nerse kiymey, sheherdin eng yiraq bolghan yergimu késel yoqlighili baratti. Tapalisa yungdin yaki paxtidin kiyim kiyetti, éhtiyaji yoq nersini kiyimen démeytti, éhtiyaji bolghan nersini terk etmeytti. Tapalmisa tapqinigha shükür qilatti, bezide mese kiyse, bezide yalingayagh yüretti. Bezide külréng qéchirgha minse, bezide yawdaq atqa, bezide tögige, bezide éshekke minetti, arqisigha bezide sahabiliridin birini mindürüwalatti. Bezide xormila yeytti, bezide nanni quruq yése, bezide qizartilghan oghlaq göshi bilen yeytti. Özüge chushluq yémeklikini élip qélip, qalghinini bashqilargha üleshtürüp béretti. Özüge lazim bolmighinini bashqilargha bérip, artuq nersining hésabidin qachatti. Ghezeblense allah üçün ghezeblinettiki, özining ishigha hergiz ghezeblenmeytti.

Peyghember eleyhissalamning qur'an boyiche yashighan örnek hayatidin sahabiler ülgé alghan bolup, ular peyghember eleyhissalamdin ögen'gen tesewwup métodlirini öz turmushigha tetbiqlighan dep qarilidu. Hira gharida tunji wehiy chüshüp, elchilik wezipisi kelgendin kéyin peyghember eleyhissalam zahidliqtin chékinip, réal turmushqa qaytip kelgen bolup, shuningdin étiwaren öz qewmining arisida, bu qewmning bir ezasi süpitide zémemisidiki peyghemberlik wezipisini orunlashqa bashlighan, emma bu wezipisige ilahiy süpet bérip, özini ewliya ezem, karametlik shexs dep tonutush arqiliq islamni tebligh qilmighan belki awwal yéqinliridin bashlap, qedemmu qedem iman - islamni bildürüp, hidayet nuri chachqan.

Peyghember eleyhissalamning jem'iyettin ayrilip yashimighanliqi we buni teshwiq qilmighanliqi qur'an kerimning bir telimatidur. Peyghember eleyhissalamning emeliy turmushigha qarap baqsaq, peyghembirimiz allahning raziliqigha érishishni hemmidin muhim bilgen, mal - dunyagha qiziqmighan, qolidiki artuq malni éhtiyajliq kishilerge tarqitip bergen. Bezide ach qélip, qorsiqigha tash téngiwalsa, bezide bir tal xorma bilenmu kün ötküzgen, tamaqqa tekliq qilsa bérip yaxshi tamaqlardin yégen, her qandaq ehwalda allahqa shükür qilishni untup qalmighan. Péqir - miskinlikke adetlinip qalmighandek, bay - bayashatliqimu qoghliship yürmigen, belki elchilik wezipisi we yaxshi bende bolush arzuyni birinchi orun'gha qoyghan.

Dinimizgha yaxshi nezer salsaq, uningdimu yaxshi bende bolush, güzel exlaqliq bolushqa tirishish teshebbus qilinidu. Batiniy dunya, yeni körünmeydighan dunya zahiriy körünüş arqiliq ipadilinidu. Qelblerdikini peqet allah bilidu. Islam dini niyetke ehmiyet béridu, shunga peyghembirimiz emellerning niyetke baghliq ikenlikini éytqan bolup, musulmanlarning özining ichki dunyasigha hakim bolushini, qiyamettiki hésab küni kélishtin awwal bu dunyada özidin hésab élip turushi kéreklikini telep qilghan. Ichki dunyasi kir, ghelet, ghelle - gheshtler bilen toshup ketken insan emeliyettimu ibadet bilen yashiyalmaydu yaki ibadetliridin huzur alalmaydu. Ibadetlerdiki esli meqsetmu shu: allah buyrughan teslimiyetni beja keltürüş, sheytan'gha egeshtmeslik, gunah - mesiyetlerdin yiraq turush. Ademning nepsi nepsaniy terbiyeni yaqturmaydu, her kim könglüm xalighanni qilsam deydu. Islam dinigha kirgen her adem allah buyrughan

ishlarni orunlash, belgilik waqitlarda belgilik ibadetlarni qilish arqiliq allahning ajiz bendisi ikenlkini, allahqa boysun'ghanliqini ipadilep turidu; shunga künde besh waq namaz oquydu, tomuzning uzun, issiq künliridimu roza tutidu. "namaz heqiqeten gunahlardin tosidu" dégen ayetmu iklas bilen oqulghan namazning kishini heqiqeten gunahlardin saqlaydighanliqini bildüridu. "(i muhemmed!) sanga wehyi qilin'ghan kitabni (yeni qur'anni) tilawet qilghin, namazni (tedil erkin bilen) oqughin, namaz heqiqeten qebih ishlardin we gunahlardin tosidu. Allahni yad étish hemmidin (yeni uningdin bashqa hemme ibadettin) ulughdur, allah qiliwatqan (hemme) ishinglarni bilip turghuchidur." (süre enkebut, 45)

ibadetler kishining nepsini paklap, uni terbiyeleydighan bolghachqa, zamanning ötüşhi bilen perz, sünnetlerdin bashqa yene neple ibadetlergimu köngül bölidighan ehwal meydan'gha kelgen. Bezi musulmanlar dunyagha bérilip kétishtin ensirep, normal arzu - istekliridinmu qéchip, téximu köp ibadet qilish üçün kishilerdin yiraq turushni, dawamlıq békinip ibadet, istiqamet qilishni nepsini terbiyeleshning bir xil usuli dep chüshen'gen. Emma ular taqiti yetmeydighan ishlargha özini zorlap, insan tebiitige chüshmeydighan musheqqet, riyazetlerni köp chékip, axir normal ibadetlerningmu höddisidin chiqalmaydighan bolup qalghan. Rebbimiz bizni bizdinmu yaxshi bilidu, shunga u bizdin telep qilghanni layiqida orunlashqa tirishsaq bizge eng muwapiq kélidu.

Rebbimiz ijtimaiy mexluq qilip yaratqan bizlarning jem'iyette, mal - dunyaning séhriy küchi, nepsi sheytanning éziqturushliri, késellik, ölüm we bashqa türlük musheqqetlerge tolghan bu sinaq dunyasida yashishimizni, mushu dairidin imtihan bérishimizni irade qilghan bolup, wezipimiz derisimizni yaxshi öginip, imtihandin ongushluq ötüp, allahning rizasigha érishishtur. "qandaq qilghanda yaxshi bende bolghili bolidu?" dégen soalning jawabi peyghember eleyhissalamning hayatidin chiqidu. Bashqa usul - charilerni izdesh, uni toghra dep qarash hem shundaq jawab bérish, birinchidin peyghember eleyhissalamni hörmetlimigenlik, ikkinchidin, qur'an kerim tewsiye qilghan yoldinmu yaxshisini bilimen dep dewa qilghanliq.

3037.-sual: tesewwup we sofi atalghusining peyda bolushi

tesewwup we sopi atalghuliri hijriye 2 - esirning axirlirida peyda bolushqa bashlighan. Sahabe kiramlar we tabiinler peyghember eleyhissalamdin ülgé élip, qur'an kerimge emel qilip yashighan bolup, exlaqi, teqwadarliqi, zahidliqi we diniy bilimge molluqi bilen tonulghan. Yeydighini yoq, kiyidighini yoq, yatidighan yéri yoq sahabiler "suffe es'habi" dep tonulghan péqir kishiler idi. Ularning ichide islamni qobul qilghanliqi üçün ailisi teripidin chetke qéqilghanlar we namrat qullarmu bar idi. Ular peyghember meschitining yénida yétip - qopup, yep - ichip yüretti, peyghembirimiz we qol ilkide bar sahabiler ularning halidin xewer alatti. Ularningmu bashqa musulmanlarga oxshashla ibadet qilidighanliqi melum. Sani her mezigilde 70 bilen 300 ning arisida özgirip turidighan bu sahabiler peyghembirimizning söhbetlirige qatniship ilim bilen meshghul bolatti. Peyghember eleyhissalam zörür tépilghanda ulardin bir nechchisini tallap, islamni tebligh qilish üçün bashqa jaylarga ewetetti, bezilirini qoshun'gha qomandan qilatti.

Tesewwup we sopi sözliri " es'habi suffice "din kelgen deydighanlar bar. Emma

tesewwup dégen bu söz safa (paklinish) we sofi (yung kiyim kiyidighan) sözliridin kelgen dep qaraydighanlar bar. Sahabiler dewride bezilerning yung we qildin qopal, yirik kiyimlarni kiygenliki melum. Peyghember eleyhissalam bundaq kiyimlarni kiyishni teshebbus qilmighan bolsimu, eyni dewride tesewwupqa mayil bolghan kishiler yung kiyim kiyishni talliwalghan. Tarixiy tetqiqatlardin melum bolushiche, burun yehudiy sopilirimu mushundaq kiyimlarni yaxshi körettiken.

3038.-sual: peyghember eleyhissalam bilen sahabilerning tesewwuptiki örnekliri

peyghember eleyhissalam bilen sahabilerning qur'an'gha emel qilish, qur'andin ayrilmasliq jehette körsetken tirishchanliqliri, din'gha sap niyet bilen baghlinishi, din bilen ixlasni birlishtürüshi ta hazirghiche kishini jelp qilidighan mukemmel örnektur. U chaghda öginilgen her bir ayet kishilerning herikitige singip barghan we bashqilargha chüshendürülgen. Peyghembirimizdin ülgé almaqchi bolghanlar kényinki zamanlarda qur'an bilen sünnetke ching ésilip, allahning emri, peyghembirimizning sünniti arqiliq paklinish yolini tutup, ixlas bilen emelni teng élip barghan. Bu heqte imam ghezzali mundaq deydu: tesewwupning asasliri halal yéyish, resulullahning exlaqigha, ish - herikitige, buyruqi we sünnitige emel qilish; kimki qur'anni yadlimisa, hadisleri yazmisa (ögenmise) peyghembirimizge egeshmigen bolidu. Chünki dinimizda ilim, qur'an we sünnet bilen bolidu.

3039.-sual: deslepki dewrdiki tesewwupchilar we ularning pishwaliri

deslepki dewrdiki tesewwupchilar zuhd (azgha qanaet qilish, köngüldin dunya ghémini chiqirip tashlash, mal - dunyani chong bilmeslik, dunya we dunyadikilerning paniyliqini oylash, érishken'ge xosh bolup, yoqatqan'gha qayghurmasliq, dunyagha bérilmeslik) ke ehmiyet bérip qelbini paklimaqchi bolghan. Bu dewrdiki tesewwupchilar zahidlar dep atilidu, weysel qarani, sheqiq belxi, sofyan serwi, rabiatal edewiyye, jeferi sadiq qatarliqlar shulargha tewe. Tirmizi we ibni maje zuhdni "halalni haram qilish yaki mal - dunyani yoq qilish emes, belki qol ilkide barigha ishinish; yeni allah halal qilghan nersini özige haram qiliwalmay, ulargha bek bérilip ketmeslik, dep chüshendürgen.

3040.-sual: islamning deslipidiki zahidliqning asasi

islamning deslepki esiride sahabilarning qur'an we sünnetke emel qilip yashishi zahidliq herikitige asas salghan. Hijriye 2 - esirning axirighiche zahidliq bir qisim kishiler öz aldigha qilidighan ibadet shekli süpitide dawamlashqan. Zahidlar ayet we hadislerning rohi boyiche kishilerge wez - nesihet qilghan, ularning dilini yorutqan. U dewrde medine zahidlarning merkizi bolup qalghan.

3041.-sual: tesewwuf heqqide eserlerning yizilishqa bashlighan dewri

qur'an kerim we hadis sherip heqqidiki tetqiqatlarning keng qanat yéyishi bilen yéngi ilimler peyda bolushqa bashlighan. Piqhi, hadis, kalam, tepsir qatarliq ilimler bilen shughullan'ghan alimlar her dewrde oxshimighan izahat, chüshendürüshlerni bergen

bolup, oxshimighan pikir, köz - qarashlar shekillinishke bashlighan. Islam alimlirining métodliridiki perqler töwendikiche:

1. Mesililerge peqet qur'an kerim we hedis sherip boyiche qarash. (selefiye)
2. Mesililerge qarashda qur'anni asas qilish bilen birge insan eqlidinmu paydilanish. (kelamiyye)

3. Eqil we neqildinmu halqighan qelb uchurlirigha ehmiyet bérish (sofiye)

hijriye 3 - we 4 - esirlerde abbasilar xandanliqining altun dewride her türlü ilim merkezliri qurulghan bolup, abbasilar xeliplirining teshwiqati bilen her xil tillardiki kitablار erebchige terjime qilin'ghan, islam dini etraptiki rayonlarga keng tarqilish bilen birge her xil medeniyetler bilen uchrashqan we öz'ara tesir körsitishke bashlighan. Her xil pikir - chüshenchiler, eqliy yaki héssiy qarashlar jiddiy munazirilerge, ixtilaplarga seweb boluwatqan chaghda tesewwup qarashlirimu öz binasini qurushqa bashlighan, bu heqte eserler yézilishqa bashlighan. Tesewwupqa munasiwetlik uqumlarning mushu dewrde tarqilishqa bashlighanliqi melum.

3042.-sual: tesewwuf sahaside tekiyexanilarning ichilishi

tunji tesewwupchilarda bir yerge toplinip zikri qilidighan ish yoq idi, hijriye 4- we 5 - esirlerde es'habi soffening toplan'ghan makanigha oxshitish üçün chong - kichik tekiyexanilar échilghan.

3043.-sual: tesewwupning sistémilishishi, nezeriyewilishishike yüzlinishi hemde wehdeti wujud qarishining peyda bolushi

tesewwupning sistémilishishi we nezeriyewilishishige texminen yüz yildek waqit ketken déyishke bolidu. Tesewwupqa munasiwetlik eserlarning yézilishi, terjime herikitining dawamlashishi, bolupmu meshhur peylasoplarning eserlirining terjime qilinishi tesewwupchilarga tesir körsetken. Ular ilim sayahetliride, yehudiy dini, xirisiyan dini, buddizim, hindi dini, birahmanizm dinlirigha tewe insanlar we ularning eserliri bilen uchrashqan. Bu din'gha mensup ademlarning islam dinini tallishi, öziye xas chüshenchiliri we bezi eqidilirini bu yéngi din'gha élip kirishi netijiside tesewwup chüshenchiliridiki özgirish téximu köpeygen. Tesewwupchiliqning özgirishi, tereqqiy qilishi we bilim - uchur éqimining ulghiyishi netijiside pelsepiwi tesewwup we wehdeti wujud(barliqning birliki) qarishi peyda bolghan.

3044.-sual: wehdetul wujud chüshenchisining munazire qozghishi we mensur hellajining dargha isilishi

wehdeti wujud chüshenchisining tarqilishi bu chüshenchidiki tesewwupchilar bilen piqhi alimliri arisida keskin munazire qozghidi. Sherietke köre, bezi éyqimlar kupriliq bilen eyblen'gen bolup, buni sözligenlerge éghir jaza bérilgen. Hijriye 3 - esirdiki mensur hellaji (miladiye 857 - ?) buning tipik misalidur. Mensur hellaji bir yerde kishilerge wehdeti wujudni chüshendürgen we fenafullah heqqidiki sirlarni tilgha alghan. Mensur hellaji "enel heq" sözi bilen eyblinip, seksen nechche alimning petiwasi bilen ölümge höküm qilin'ghan. Bu jazaning xelqi alemning aldida ijra qilinishi we öltürülüş shekli

xelq ichide zor tesir qozghap, uning ilahiy ishq sewebidin ölgenliki, yeni ishq shéhiti bolghanliqi heqqidiki meshhur riwayetning keng tarqilishigha, uning yézip qaldurghan eserliri we pajieli ölümü esirlerdin boyi uning yad étilishi we meshhur bolushigha seweb bolghan.

3045.-sual: tesewwuf ehli bilen alim ölimalar arisidiki اساسliq ixtilapiy mesile

tesewwup ehli bilen alim - ulimalar talash - tartish qilghan mesililerning biri, peyghemberlik bilen weliylik, zahiri ilim bilen batiniy ilimlarning qaysisining ewzelliki mesilidir. Imami rebbani tesewwupqa ehmiyet bergen we bezi mesililerde en'eniwi tesewwup chüshenchilirini qobul qilghan bolsimu, tesewwuptiki weliylik ewzelliki qarishini tenqid qilghan.

3046.-sual: imam rebbaniyning sheriet bilen teriqet toghirisidiki qarishi

imam rebbani "teriqet sherietning özi we uningdinmu üstün derijisi" deydighan qarashqa qoshulmaydu, sheriet bilen teriqet oxshash, héchqandaq perqi yoq. Sheriet ilim, emel we ixlastin terkip tapidu, teriqet bolsa sherietning üchinchi pellisi bolghan ixlarning piship yétishi we tamamlinishigha yadrem béridu dep qaraydu. Shunga rebbani sherietni barliq heqiqetlerni, jümlidin tesewwupqa ait tejribilerning qaidilirinimu öz ichige alghan alemshumul prinsip dep qarighan. Buning tebiy netijisi süpitide, her türlük ixtilapni hel qilishning tüp menbesi yenila sheriet bolidu. Imam rebbani sheriet bilen teriqet arisidiki bu nezeriywi munasiwetni téximu aktip we emeliyetchil munasiwetke aylandurghan. Imam rebbani köpligen mektublirida ehli sünnet ulimalirining heqiqetke wekillik qilidighanliqini, shunga ularning qaysii derijide bolsa bolsun, sopolardin üstün turidighanliqini qeyt qilghan.

3047.-sual: ibni erebiyning tesewwup qarishi

ibni erabi yéngi uqum yükligen "insani kamil" tebiri eslide "kamil mumín" meniside qollinilatti. Ibni erabi "insani kamil allahning zati, süpiti we péillirini tejelliy qilidighan mewjudiyet, allah asman - zémindiki hemme nersini uning bashqurushigha bergen" dégen qarashqa ching turghan. Bu qarashqa اساسlan'ghanda, ewliyalar fanafullah meqamigha yetken, insani kamil bolghan, allahning zati we süpetlirini tejelliy qilghan bolidu. Bundaq bolghanda, asman - zéminmu ularning emride bolghan bolidu, ular xalighinini qilalaydu hem her nersini köreleydu.

Ibni erebi heqiqeti muhemmediyegimu tesewwup arqiliq bashqiche qarighan bolup, eng deslepte yaritilghan mewjudiyet peyghember eleyhissalamning nuridur, uningdin kéyin kainat yaritilghan, dégen. Kainatning yaritilish ghayisi peyghember eleyhissalam dégen qarashni اساس qilip, insani kamilning peyghember eleyhissalam ikenlikini, ilahiy tejelliyning uningda mewjut ikenlikini éytqan. Allah taala bilen peyghember eleyhissalamning yéqinliqidin ilham élin'ghan bu chüshenche peyghember eleyhissalamning rohidin medet tilashning meniwi اساسini tiklimekte, shuningdek, allahning dosti bolghan ewliyalar u muhemmediy nurni élip yürüdu, dégüchilerimu bar.

3048.-sual: tesewwuptiki xiristiyan dinigha teqlid qilin'ghan xata chüshenche mesilisi

xirisitiyan dini isa eleyhissalamning muhimliqini tekitlep uni ilahlashturghanda "eger u bolmighan bolsa kainat yaritilmighan bolatti" dégen chüshenchide idi.

Injil we katolik telimatliridiki "hemme nerse uning üçün yaritildi" dégen qarash, obdan diqqet qilinsa, heqiqeti muhemmediye qarishigha oxshap kétidu. Tesewwupta muhim bolghan bu qarashning qur'an'gha uyghun kelmey, xiristian eqidiliri we medeniyitige uyghun kelgenliki hem uning bilen ozuqliniwatqanliqi ishning eslidila xata kétiwatqanliqini, bu xataliqning bashqa xataliqlargha seweb boluwatqanliqini körsitip béridu.

Ismail bin muhemmed el ejluni «keshpul hafa» namliq esiride xelq arisida hedis dep qaralghan sözlerni topla, uning toghrilirini ayrip chiqmaqchi bolghan, bu kitabta nurghunlighan saxta hedisler tilgha élin'ghan, biraq kényinki künlerde bu kitabtin neqil alghanlar xelq ichide éqip yürgen geplerni kitablirigha hedis dep yazghan. Ularning ichide birsi tesewwupta köp uchraydighan " eger sen bolmighan bolsang, kainatni yaratmayttim" dégen yalghan hedistur. Peyghembirimizni ulughlash meqsitide éytilghan bu söz heqiqeti muhemmediye chüshenchisi bilen birliship ketken. Bu chüshenche boyiche bolghanda, heqiqeti muhemmediye nur bolush jehetidin dunyani yaritishning asasi hem esli menbesi. Bu nur baqiy hem ebediy bolghachqa peyghember eleyhissalamni "wapat boldi" déyishke bolmaydu, heqiqeti muhemmediye barliq peyghemberler we weliylar ledunniy (allahtin kelgen) we batiniy (rohiyetke munasiwetlik) ilimlerni alidighan menbedur.

3049.-sual: tesewwuptiki yingi atalghularning köpiyishi bilen tewhid eqidisining buzulushi

tesewwupta yéngi atalghular peyda bolup, bularning menisi heqqide her xil qarashlar köpeygenche qur'anni menbe qilghan tewhid eqidisi barghanche buzulushqa bashlighan. Özlirimu chüshendürelmigen bezi mesililer "her kim buni chüshinelmeydu, bu chongqur ilim, qelbke tayinidighan ilim" dégen gepler bilen ötküzüwétilgen yaki menisi zomu zor tewil qilin'ghan, buning bilen uni chüshinish téximu qiyinliship ketken.

Meniwi seperde meqam (tiriship érishidighan mertuwe) larning we hal (allah bergen talant, qabiliyet, karamet) larning ispatlinishi, yéngi tesewwup atalghulirining otturigha chiqishi, özlük tejribe we özlük hés -tuyghulirining ajayip karametler süpitide chüshendürülüşhi, bezi kishilarning men mundaq meniwi meqamgha yettim dep turuwélishi bilen bashlan'ghan bu dewr tesewwupchiliqining pütünley shexsiy höküm we qiyasqa tayan'ghanliqi hemde kényinki waqitlarga kelgende étiquadtin chataq chiqarghanliqi melum. Eslide tesewwupning sistémilishish basquchini hijriye 5 - esirde tamamlan'ghan déyishke bolidu.

Bu xil chüshenchiler peyghember eleyhissalamning yoligha egeshküchiler dep qarilidighan ewliyalarni her xil chüshendürüşke seweb bolghan. "insanda bar bolghan hemde tesewwup terbiyisi arqiliq meydan'gha kélidu dep qarilidighan insani kamil süpiti arqiliq allahning tejelliysige érishish mumkin" dégen qarash weliylarning alahide xisliti

bar dep qarilishigha hem muqaddes insan süpitide körülüşige seweb bolghan.

3050.-sual: imami rebbaniyning wehdeti wujudni tenqitleydighan wehdeti shuhud qarshi

bu chüshenchige qarshi halda wehdeti shuhud (barliqning zahiriyy birliki) qarishini qollaydighan tesewwupchilarmu bar. Ghezzali, qureyshi, imam rebbani qatarliqlar shuninggha kiridu. Imami rebbanining wehdeti wujudni tenqidlesh netijiside shekillen'gen wehdeti shuhud qarashlirini töwendikidek xulasilesh mumkin:

1. Wujud bolsa zatning qoshumche süpitidur.
2. Süpetler zatning özi bolmighinidek, alemmu süpetlerning özi emes.
3. Allah bilen alemning mewjudiyetliri barliq bilen yoqluqning zitliqigha baghliq halda bir - biridin ayrimdur.
4. Tewhidke tayinidighini wehdeti wujud emes, belki bendilik meqamigha tayinidighan wehdeti shuhudtur, bu tesewwupluqning eng yüksek nuqtisidir. Imami rebbani wehdeti wujud bilen munasiwetlik bezi tereplernimu ehli sünnet eqidisige qarshi bolghini üçün tenqidligen.

Her xil pikir - éqimdiki alimlar eser we nutuq arqiliq talash - tartish qiliship, xelqning kallisini qaymuqturup yürgende, padishahlar we baylar heshemetchilikke bérilip, kishiler ariisidimu maddiy dunyagha, meishetke, rahet - paraghetke bérilidighanlar köpiyip ketken. Shuning bilen zahidliqni teshebbus qilghuchilar shekillinip, bu dunyaning ötkünchi ikenliki, axiretlik hayatning muhimliqi, insanning haman bir küni ölüp hésab béridighanliqigha ait ayetlerge ehmiyet bérilip, dunyadin qol üzüp zahidlarche yashash yolini talliwalgan.

3051.-sual: ibnul jewzining sheytanning sopilarni qandaq aldaydighanliqi heqqidiki bayani

ibnul jewzi (miladiye 1120 - 1201) öz kitabida sheytanning sopilarni qandaq aldaydighanliqi heqqide mundaq dégen: sheytanning eng bashta oynaydighan oyuni shuki, u "esli ghaye emeldur" déyish arqiliq sopilarni ilimdin yiraqlashturidu yaki ularning ilim tehsil qilishigha tosalghu bolidu; ilim chirighi öchüp, etrap qarangghuluqta qalghanda ishlarni téximu qalaymiqanlashuruwétidu. Netijide, sopilardin beziliri "emeldin meqset dunyaning hemme ishliridin qol üzüş" dep chüshinip, öz bedinige paydiliq bolghan nersilernimu terk etti, mal - dunyani chayan'gha oxshatti, uning insanlar üçün yaritilghanliqini untup qaldi. Özini shunchilik qiynidiki, beziliri hetta uyqunimu terk etti. Bularning meqsiti toghra bolsimu, emma mangghan yoli toghra emes. Beziliri sehih yaki sehih emeslikini bilmeydighan hadislerge emel qilishti. Andin bir qewm keldi, achliq, namratliq, weswese we ésige kelgen nersiler heqqide sözlidi we bu toghruluq kitab yézishti. Beziliri alimlar bilen chüshinish hasil qilip, rohiy keypiyatlirini ilimleshtürüp, buni batiniy ilim, sheriet ilmini bolsa zahiriyy ilim dep atashti. Achliq bezilirini buzuq xiyallargha bashlidi. "

3052.-sual: piqhi we uning meqsidi

ötmüshte bezi diniy alimlirimiz insan hayatida meydan'gha kilidighan nurghun

mesililerni bir terep qilish üçün, qur'an we hedisning yolyuruqlirini asas qilip, etrapliq halda bir qisim qanun - tüzümlerni otturigha qoyghan. Bular "fiqhi" dep atilidu. Buning sewebi: her musulman qur'anning hökümlirini, bolupmu bezi inchike mesililerdiki hökümlerni chüshinip kitelishi mumkin emes. Shundaqla her bir kishining hedis ilmidin toluq xewerdar bolup uningdin sheriet mesililirini tépip chiqish qabiliyitimu bolushi mumkin emes. Shuning üçün diniy alimlirimiz uzun muddetlik japaliq izdinislerdin kéyin, her musulmanning ongayla chüshinip emel qilip hayatining pütün saheliride islam körsetken yolda azmay méngishigha yordemchi bolidighan qanun - intizam desturi "fiqhi" ni tüzüp chiqti. Bu alimlirimizdin beziliri bu ulugh ish üçün pütün ömrini serp qildi. Netijide bügün dunyada miliyunlighan musulmanlar, héchbir qiyinchiliq tartmastin sherietni chüshinip, uninggha emel qilip allah we uning peyghembirining emr - permanlirini emelge ashurmaqta. Musulmanlar, alimlirining bu xizmetliri üçün ulargha her qanche köp minnetdarliq bildürsimu azliq qilidu.

3053.-sual: islamdiki töt chong piqhi

eslide bu ulugh xizmetke kirishken islam alimliri xéli köp, emma hazir bulardin töt fiqhi (mezhipi - t) mewjuttur. Pütün dunyadiki musulmanlar köpinche töwendiki bu fiqhilargha egishidu:

birinchi, henifiy fiqhisi. Buni imam ebu henife numan bin sabit, imam yüsuf, imam muhemmed we imam zufer qatarliq alimlarning pikirliridinmu paydilinip tüzüp chiqqan.

Ikkinchi, malikiy fiqhisi. Imam malik tüzüp chiqqan.

Üchinchi, shafiiy fiqhisi. Muhemmed idris eshshaniy tüzüp chiqqan.

Tötinchi, henbiliy fiqhisi. Imam ehmed bin henbil tüzüp chiqqan.

3054.-sual: islamda töt chong piqhining qurulushi we uning xarektiri

bu töt xil fiqhi peyghembirimizdin kéyinki ikki esir mezgili ichide quruldi we toluqlandi. Bular otturisdiki bezi oxshimasliqlarning bolushi tebiy bir hadisidir. Bir qanche kishi oxshash bir mesilini tetqiq qilsa we yaki bir sözni etrapliq yiship chüshendürse, ularning tetqiq we chüshendürüshliride choqum az - tola oxshimasliq bolidu. Lékin fiqhisini tüzüp chiqqanlarning hemmisi heqni qollaydighan, yaxshi niyetlik, musulmanlarning menpeetini qoghdaydighan, teqwadar we ulugh zatlar idi. Shuning üçün musulmanlar bu töt fiqhining (mezhepning - t) hemmisini berheq, toghra dep tonuydu.

3055.-sual: piqhige egishish meselisi

shu bir heqiqetki insanlar hayatida yuqiriqi töt fiqhidin birigila egiship kiteleydu. Yeni bir ademning töt fiqhige birdek emel qilishi mumkin emes. Shuning üçün köpchilik alimlirimiz musulmanlar bu töt fiqhidin birsige egeshe bolidu dep qaraydu. Bulardin bashqa bir qisim islam alimliri "mexsus bir fiqhige egishishning kériki yoq. Ilmi bar kishi özi biwaste qur'an hedistin mesilige höküm tépish kérek. Ilmi yoq kishiler özi ishench qilalaydighan alimlardin birsidin, yeni ehli hedis dep atalghan alimlardin ügense bolidu" dep qaraydu. Chünki bu ehli hedis alimlirimizmu yuqiridiki töt fiqhi alimliri bilen oxshash.

3056.-sual: piqhi bilen tesewwufning perqi we munasiwiti

fiqhi - insanning körünüshtiki ashkara emelliri bilen munasiwetlik. Yeni fiqhi, sizge birilgen emrni telimatqa uyghun shekil bilen emelge ashurdingizmu yoq? Emelge ashurghan bolsingiz, bu jeryandiki rohiy we qelbi halitingizdin fiqhi söz achmaydu. Tesewwuf bolsa emelning rohiy we qelbi halet bilen bolghan munasiwitini tekitleydu. Mesilen: siz namaz oqudingiz, buningda fiqhi sizning taharetni usulgha uyghun alghanliqingizgha, qibligha qarap yüzlen'genliqingizge, namazdiki pütün erkan we basquchlarni chala qoymay urundighanliqingiz, namazda oqushqa tigishlik bolghanlarning hemmisini toluq oqughanliqingizgha, namazni waqtida oqup belgilen'gen rek'et sanini toluq ada qilghanliqingizgha qaraydu. Bularning hemmisini orundighan bolsingiz "fiqhi"ge asasen oqughan namizingiz ada boldi. Heqiqiy islamiy tesewwuf ibaditingizni ada qiliwatqan chéghingizda qelbingiz (rohiy halitingiz - t) qandaq idi? Pütün xiyalingiz peqet allahqa qaritilghanmidi? We könglingizdin dunya xiyallirini pütünley chiqiriwatqanmidigiz? Namaz oquwatqanda allah qurqusini yürikingizde hés qilip, uning hemme herikitingizni körüp turdighanliqigha ishen'gen halda turghanliqingiz we namazni peqet allahning rizasi üçün oquwatqanliqingizgha qaraydu. Shuningdek namaz oqush bilen rohingiz qanchilik paklandi? Exlaqingiz qanchilik tüzeldi? Qanchlik heqiqiy we mukemmel musulmanliq derjisige yitip bardingiz? Mana bulargha qaraydu. Eslide bularning hemmisi namazning meqsidi bilen munasiwetlik bolup, tesewwuf bular qanchilik toluq ijra qilin'ghan bolsa namaz shunchilik mukemmel bolghan bolidu, qanchilik yitersiz qalsa namaz shunchilik yitersiz qalidu dep qaraydu, bashqa ibadetlermu shundaq. Qisqisi, tesewwuf sheriet buyrughan emрге boysunup ijra qilishtiki xalis niyitingiz we heqiqiy itaetchanliq rohingizni ölcheshni asas qilidu. Bularni töwendiki misal bilen téximu obdanraq chüshiniwalimiz.

Biz bir kishini körginimizde uning shu ikki xususiyitige alahide diqqet bilen nezer salimiz. Birinchi, u kishining ten salamatlikining yaxshi yaki nacharliqigha qaraymiz. Qarighu, gas - gacha, aqsaq - chulaq, chirayliq yaki setlikige sepsalimiz. Kiyim - kicheklirining pakiz - meynetlikige diqqet qilimiz. Ikkinchi, u kiishining exlaq, adet we bashqa alahidiliklirige qaraymiz. Es - hushi jayidimu? Alim yaki sawatsizmu? Yaxshi peziletlik birsimu yaki yaman niyetlik peskesh birimu? Bulargha qaraymiz. Yeni bulardin birinchisini "fiqhi" dések, ikkinchisi tesewwuf déginimizning özi.

Siz bir kishige yaxshi dep baha birish üçün, uning tashqi körünüshi we ichki alahidiliklirining ditingizge yéqishini asas qilisiz. Shuninggha oxshash islam yaxshi köridighan kishi, sheriet hökümlirige emel qilishta körünüş jehette toghra bolghan we ichki jehettimu uninggha muwapiq bolghan kishidur. Eger bir kishining körünüshtiki itaetliri toghra bolup, rohi jehette xalis bolmisa, uning emel - ibadetliri xuddi adem özi chirayliq, emma ülük bir jisimgha oxshaydu. Rohi jehette itaetliri toghra, lékin körünüshtiki itaetliri toghra bolmisa, özi nahayiti chirayliq, emma aqsaq - cholaq we yaki qarighu bir ademge oxshaydu.

3057.-sual: ewliyalarning sofi toghirisidiki tipik qarashliri

sopi shudurki tewbe bilen könglini pak tutup xudayteelaning pikiri bilen könglini

toshqazghay, xudayteelaning yiqinchiliqda insandin tamam özülgey, altun uning neziride tupraq bilen yeksan bolghay. Sopi tupraqqa oxshash bolghayki paskina nersilerning hemmisini uning üstige tashlisa, tupraqtin pakize nerse chiqar. Sopi dégen shudurki uning köngülliri ibrahim eleyhissalamning köngülliridek dunyani dost tutmaqtin salamet qalghay. Xudayteelaning permanini bija keltürgey. Özini xudayteelagha tashlimaqta ismayil eleyhissalamgha oxshash bolghay. Uning mushaqet, ghem endishisi dawud eleyhissalamning ghem endishisidek bolghay. Balagha sebir qilshta eyyup eleyhissalamdek bolghay. Shewiq ishtiyaq arzusi musa eleyhissalamdek bolghay. Péqir namradliqi eysa eleyhissalamdek bolghay. Uning ixlasi hezriti muhemmed mustepa sellallahu eleyhi wesellemning ixlasiridek bolghay. Sopi oldurki uning térikliki xudayteela bilen bolghay, uni xudayteeladin özge kishi bilmigey. Sopi oldurki, hich nerse uninggha lazim bolmighay. Hich nersige u hem lazim bolmighay. Yeni hemmdin azat bolghay. Hich nersining benidlikide bolmighay. Sopi andagh pirqidurki seweptin özini yiraq tutqay. Teqwaliq meripetning shükranisidur. Hörmét ihtiram eziz, ulugh bolghanning shükranisidur. Sebir qilmaq gunahning shükranisidur. Sopi sadiqning nishanisi uki, ezizliqtin kiyin xar bolsa, küchlüklüktin kiyin namrat bolsa, shöhrettin kiyin pinhan bolsa, yeni bular hemmisi öz ixtiyari bilen bolsa, deptu. Sopi kazibning nishanisi udurki bu mezkurning xilapida bolsa, deptu. Sopi udurki, yoq bolghandin kiyin mewjut bolmas, mewjut bolghandin kiyin körgini bolmas, deptu. Sopi udurki uning wujudi ashkare wujuddur, süpiti uninggha hijabtur. Tesewwup köngülning tamam muxalipettin sap bolghinidur. Madamiki özlük mewjuttur, tepriqe parakendichilik mewjut bolar. Waqtiki özlük zahir boldi heqteela zahir bolur. Jemining heqiqiti mushudur. Bu yerde heqteeladin özgini körmes, heqteeladin özgige qarimas. Alla teela bizlerge hem bu süpetni nisip qilghay.

3058.-sual: ewliyalarning tesewwuf toghirisida eyitqanliri

tesewwup köngül hozori bilen yad qilmaq, pütün diqqiti bilen anglimaq we emelni sünnetke tewe halda qilmaqtur. Tesewwupning menisi ilghanmaqtur. Her kishi xudayteeladin özgidin ilghinip chiqsa sopi dégen shu bolur. Tesewwup oldurki xudayteela sini özüngdin öltürüp özi bilen tirilgüzgey. Tesewwup nimetturki bendining térikliki we küch quwwiti uning bilendur. Tesewwup - hemmdin azatliq, juwanmeridlik, teklipli terk qilmaq, saxawetlik bolmaq, dunyani dühmen, xudayteelani dosit tutmaqtur deptu. Tesewwup oldurki qilghan emelni xudayteeladin bashqa hich kishi bilmisun. Dunyaning pikiri we endishisi axretke hijap we perde bolur. Axiretning pikir endishisidin hikmet we danish, köngülning térikliki hasil bolur. Tesewwup oldurki xudayteela bilen sap bolghay, xalis bolghay, nuri rushenlik bilen bolghay, zikir bilen eyyin lezzitide bolghay. Tesewwup oldurki hich nersidin mülküng bolmighay. Sen hem hich kishining mülkide bolmighaysen. Tesewwup yaxshi xuydur. Tesewwup bir haletturki igisini sözlimektin ghayip qilur. Ta xudayteelagha yetküzer. Andin kiyin özlüktin chiqirar. Taki shuninggha yetküzerki xudayteela qalur, özi xudayteelada yoq bolur. Soridiki tesewwup nimedur? Dédiki, ümidni qisqa qilmaq. Emelni dayim özige lazim tutmaq. Tesewwup sebir qilmaqtur, xudayteeladin kelgen emir nehige tewe bolmaqtur. Rizqenellahu teela iyyah. Yeni tebiet dölitini hemme möminlerge nisip

qilghay. Tesewwup dostning ishidide étikafta olturmaq, dostning astanesini saqlimaqtur, egerche qoghlisimu hem, deptu. Tesewwup oldurki bende her waqitta bir ishqa meshghul bolghayki u waqitta shu ishtin ewwelraqi bolmighay. Tesewwup oldurki xudayteela bilen sap bolghay, xalis bolghay, nuri rushenlik bilen bolghay, zikir bilen eyyin lezzitide bolghay. Tesewwup menedurki üç xasiyetliri bardur. Birinchi, piqirliq, namratliq, muhtajliq bilen chiqishmaq. Ikkinchi, her nerse ilkingde bolsa kishige bildürmek. Üchinchi, ixtiyarni itirazni terk qilmaq. Tesewwup dep taet ibadetke, yaxshi ishlargha bel baghlap turghanni eytur. Tesewwup yaxshi xuydur. Tesewwup bir haletturki igisini sözlimektin ghayip qilur. Ta xudayteelagha yetküzur. Andin kiyin özlüktin chiqirar. Taki shuninggha yetküzurki xudayteela qalur, özi xudayteelada yoq bolur. Bu mezhepturki uni ishi yoq bikarlargha arlashturmighaysen, deptu. Tesewwup azadelarning tayinidighan hasiliridur, deptu. Qushning ikki qatinigha oxshastur. Waqtiki her ikki qanat toxtisa qush hem toxtar. Eger birige azar yetse yene biri naqis bolur. Her ikkisini qalsa shirik teripige toshar. Tesewwup shudurki taamni az yimek, xudayteela bilen aram almaq, xelqtin qachmaq.

Ikkinchi bap. Teriqetning meqsidi we yoli

3059.-sual: teriqetning meqsidi

teriqet, teriqet ehlidin chin eqide, ixlas bilen emel, ibadet qilish arqiliq allah taalaning raziliqigha iriship allahqa yiqinliq hasil qilishni, jenettke, allahning didarini körüşke muyesser bolushni, xennetning yuqiri derijiliride xojimiz, peyghembirimiz muhed sellallahu eleyhi wesellemge yiqin orunda turush sheripige nail bolushni meqsed qilidu. Bu muradqa yitish üçün allah taalaning epu kerimi bilen meghpiret qilishigha iriship, pak rohlar qataridin orun ilish mohimdur.

3060.-sual:teriqetning yoli

- 1.xalis niyet bilen ixlas bilen ibadet qilish.
- 2.zikir tesbihdin ayrilmasliq.
- 3.muwapiq waqitlarda itikapta olturush.
4. Riyazet bilen bedenni chiniqturup rohni paklash.
5. Imanni kücheytish.
6. Neple ibadetler bilen shughullunup allahqa yiqinliq hasil qilish.

3061.-sual: qur'an kerimning, rohni pak qilghan ademning meqset muradigha yitidighanliqi toghirisidiki bayanliri

allah taala qur'an kerimde meqsetke yetkühiler, muradigha yetkühiler, kupurluq, mushrikliqtin qutulup allahning rehmitige irishkühiler, teqwa süpitige ige bolghuchilarning "rohini pak qilghuchilar, pak bolghuchilar" ikenlikini bir qanche orunda qeyit qildi. Allah taala mundaq deydu: roh bilen we uni chirayliq qilip yaratqan, uninggha yaxshi - yamanliqni bildürgen zat bilen qesemki [78-], rohini pak qilghan adem choqum muradigha yétidu [9]. (süre shems) (kufridin we gunahtin) pak bolghan adem

meqsitige yetti [süre ela - 14]. Özlirini pak dep qaraydighanlar (yeni özlirini teqwadarliq bilen medhiyileydighanlarni) ni körmidingmu? Undaq emes (yeni ish ularning déginidek emes), allah xalighan bendisini pak qilidu, ulargha qilchilikmu zulum qilinmaydu [süre nisa - 49].

3062.-sual: allahning insanalargha pak nersilerni riziq qilip bergenliki toghirisidiki qur'an kerimning bayanliri

"bügün silerge pak nersiler halal qilindi." [süre maide - 5] allah silerge riziq qilip bergen halal, pak nersilerdin yenglar, siler iman éytqan allahqa teqwadarliq qilinglar [süre maide - 88] allah taalaning mukapati ichki we tashqi jehettin pak bolghuchilar üçündür. Ichki we tashqi jehettin pak bolush bolsa insanning kiyim kichek, turar, jay, kesip tijaret, eqide itiqad qatarliq hemme jehettin paklinishini öz ichige alidu. Allah taala pak bolghanlarni dosit tutidu, pak bolghanlarni jennet bilen mukapatlaydu. Allah taaladin ibaret tengdashsiz katta zatning dosluqigha irishish bir bende üçün eng ali sherep, eng katta mukapat.

3063.-sual: allahning pak bolghuchilarni dost tutidighanliqi toghirisidiki qur'an kerimning bayanliri

allah (ichki we tashqi jehettin) pak bolghuchilarni dost tutidu [süre tewbe - 108].

ALLAH heqiqeten tewbe qilghuchilarni dost tutidu. (haramdin we nijasettin) pak bolghuchilarni heqiqeten dost tutidu [süre beqer - 222]

3064.-sual: allahning pak bolghuchilarni jennet bilen mukapatlaydighanliqi toghirisidiki qur'an kerimning bayanliri

ular (mushriklik we gunahlardin) pak bolghan sharaitta perishtiler ularni qebzi roh qilidu, perishtiler ulargha: "salam silerge! Qilghan emelinglarning xasiyitidin jennetke kiringlar" deydu [süre nehli - 32] u (derijiler) daimiy turalghu bolghan jennetler bolup, ularning astidin östenglar éqip turidu, u yerlerde u menggü qalidu, ene shu (kufridin we gunahlardin) pak bolghan ademge bérilidighan mukapattur [süre taha - 76]. Peqet (allahning dergahi) gha pak qelb bilen kelgen ademgila payda yetküzüldü [süre shuera - 89]. Ularni biz pak - xisletlik, axiretni eslep turidighan semimiy kishler qilduq [süre sad-46].

3065.-sual: niyetning emel ibadettiki mohim halqa ikenliki

niyet ibadetning netijilik bolushidiki muhim halqidur. Kim nimini niyet qilsa shuninggha irishidu. Allah taala bendilirining meqset mudialirini bilip turghuchi, niyetke qarap netije, mukapat orunlashturghuchi bolghanliqi üçün ibadetning netijiside yuqiri nishanni közligen kishi üçün, aldi bilen toghra xalis niyetning bolushi, qilmaqchi bolghan ishgha chin eqide ixlas bilen kirishish lazim bolidu. Peyghember eleyhissalamning türlük emellerning niyetke baghliq ikenliki, kimning nimini niyet qilghan bolsa shuningghila irishidighanliqi, hetta qiyamettimu niyetlirige yarisha tirildürüldighanliqi toghirisidiki töwendiki meshhur heds buning delilidir.

Elqeme ibni weqqas leysidin riwayet qiliniduki, ömer reziyellahu enhu munberde turup mundaq dégen: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning: emel niyetke

baghliq bolup, kishi peqet niyet qilghinigha érishidu. Kimki alle we allening resulining raziliqini közlep hijret qilidiken, közliginige érishidu. Qandaq bir ademning hijriti azghine dunyagha érishish yaki bir ayalgha öylinish bolsa, peqet shuningghila érishidu dégenlikini anglighanidim. (tirmizi: 2201; buxari: 1)

ibni ömer reziyellahu enhuma riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle bir qewmge azab chüshürse, azab ularning hemmisige tégidu. Kéyin ular öz niyetliri bilen tirildürüldu. (buxari: 7108)

ebu hureyre reziyellahu enhu riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle taala sheklinglarga, mal - mülkinglarga qarimaydu, belki dilliringlarga, ish herikitinglarga qaraydu. (ibni maje: 4143)

3066-sual: ixlasning emel ibadettiki mohim halqa ikenliki

tesewwuf ehli üçün ixlas hemmidin mohim. Ixlası yoq sopi hich qandaq netijige irishelmeydu. Ixlassız adem hem sopi bolalmaydu. Allahning dosti bolushtin, ashiqliqtin ighiz achalmaydu.

Ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki taharetni kamil alghandin kéyin, jüme namizigha kélip, xutbini ixlas bilen tingshisa, uning shundin kéyinki on künlük gunahliri meghpiret qilinidu. Kimki xutbe oquluwatqanda yerdiki ushshaq tashni oynisa, bu sawabtin quruq qalidu. (muslim: 857)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: méyitning namizini chüshürgende, uninggha ixlas bilen dua qilinglar! (ibni maje: 1497)

ebu derda reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle taala mundaq deydu: i iysa ! Men sendin kéyin bir ümmet ewetimen, ulargha bir xushalliq yetken chaghda, alleqa hemde éytip, shükür qilidu. Ulargha bir musibet yetken chaghda, sewr qilip, mukapatini alletin tileydu. Ularining bundaq qilishigha türtke bolghan amil ulardiki eqil we ilim emes, belki ixlastur “ dédi. Iysa eleyhissalam: “i perwerdigarim! Undaqta bu qandaq bolidu? “ dep soridi. Alle taala: “ularning ixlasigha türtke bolidighan eqil we ilimni men bérimen“ dédi. (ehmed26997)

mus'eb ibni sedtin mundaq riwayet qilinidu: (dadam) sed özini peyghember eleyhissalamning bashqa kembeghel sahabilirige nisbeten üstün ikenlikini hés qilghanidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem uninggha mundaq dédi: alle bu ümmetke ajizlarning namizi, dualiri we ixlasliri sayisida yardem béridu. (nesai: 3178)

duadimu xiilas bilen allahqa yüzlinish, dua ijabet bolushning, allahning yardimige irishishning mohim wastisi. Shunga dua qilghanda choqum allah taala dualirimni, iltijalirimni anglap turidu, dégen niyette dua qilish, duani ixlas bilen, tikilip turup, tekrar qilish arqiliq allahning rehmitige zor ümidwarliq bilen yüzlinish lazim.

3067-sual: zikirning mensi

rohni paklap allah rizaliqigha irishishning mohim bir yoli dawamlıq zikir tesbih bilen bolushtur. Zikir - lughet étibari bilen bir nersini eske élish, yad étish we xatirlesh dégen menilerni ipadilise, sheriet istémalida zikir - allah taalani yad étish, uning németlirini

eske élish dégenliktur. Zikri bolsa eng yenggil ibadetlarning jümlisidin bolup, u kishidin tirishchanliq, waqit we mal- dunya telep qilmaydu. Mosulman adem her qandaq chaghda, her qandaq orunda bu ibadetni qilishqa qadir bolalaydu. Belki heyzdar yaki nifastiki ayallarmu bu ibadetni ada qilishtin cheklenmeydu. Zikri éytish allah nahayiti yaxshi köridighan, katta sawab we bashqa héchqandaq bir emelge bermeydighan ejir ata qilidighan bir ibadettur. Allahni zikri qilish her qandaq waqit we orunda qilghili bolidighan ibadet.

3068.-sual: zikrining sherti

zikri ibaditining birla sherti bar, u bolsimu zikrini köp éytish. Allah taala mundaq deydu: " i möminler! Allahni köp yad qilinglar, uninggha etigen - axshamda tesbih éytinglar" [ehzab sürisi 41 - 42 - ayetler]. " perwerdigaringni yélin'ghan we uningdin eymen'gen halda ichingde yad etkin, etigende - axshamda uni pes awazda zikir qilghin, ghapillardin bolmighin" [eraf sürisi 205 - ayet]. Zikri mueyyen chéki we axirqi noqtisi yoq bir ibadet.

3069.-sual: néme üçün qur'anda her qétim zikri tilgha élin'ghanda köp qilish dégen ibare birge kilidu?

Zikri qilish (yad étish) bolsa untush, untup qélishning qarmu- qarshisidur. Zikri qilindighan zat alemlarning perwerdigari, eng qudretlik zat - allahdur. Eng qudretlik zatni bir qétim eslep qoyup köpinche chaghda untush toghra emes. Eslep torush untumasliq, shükür éytish inkar qilmasliq, itaet qilish asiqliq qilmasliq allahqa teqwaliq qilishning jümlisidindur. Allah taala mundaq deydu:" i möminler ! (mushrikardin) bir jamaege (yeni düşmen qoshunigha) uchrashqan chéghinglarda sabatliq körsitinglar, muweppiqiyet qazinishinglar üçün allahni köp yad étinglar " (süre enfal 45- ayet.)

3070.-sual: zikirning peziliti toghirisidiki qur'an kerimning bayanliri we zikirning muwapiqiyet qazinishning asasi ikenliki

allahni eslimey turup muweppiqiyet qazan'ghili bolmaydu. Allahni eslimey turup kéche namizi, roza, közni haramdin tartish, haya, hijab we bashqa ibadetlerni qandaqmu rawrus qilghili bolsun?! Allah taala mundaq deydu:" allahni köp zikri qilghuchi erler we allahni köp zikri qilghuchi ayallargha allah meghpiret we katta sawab teyyarlidi " [süre ehzab 35- ayet.] " silerge - allahni, axiret künini ümid qildighan we allahni köp zikri qilghanlarga- resulullah elwette yaxshi ülgidur" [süre ehzab 21- ayet] " ular üre turghandimu, olturghandimu, yatqandimu allahni eslep turidu" [süre al imran 191- ayet.] muweppiqiyet we bext- saadetke érishküchilarning köpinchisi xizmette bolsun, hetta orush sepliride bolsun allahni köp eslep turghuchilardur.

3071.-sual: zikirdin yiéraq bolghuchilarning chong yaman aqiwiti

allah taala munapiqlarni eyiblep:" ular allahni peqet azghine yad étidu " deydu. [süre nisa 142- ayet.]

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki olturghan jayida alleni zikir qilmsa, allening huzurida pushayman'gha qalidu. Kimki yatqan jayida alleni zikir qilmsa, allening huzurida

pushayman'gha qalidu. (ebu dawut: 4856)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qandaq bir jamaet olturghan sorundin alleni zikir qilmastin qopup ketse, éshékning tépi (ölüki) bar jayda olturup qopqandek bolidu. Bu, ular üçhün hesret élip kélidu. (ebu dawut: 4855)

3072.-sual: allahni zikir qilishning paydiliri

ebu abdurrahman muaz ibni jebel reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allening azabidin saqlinish üçhün alleni zikir qilishtinmu yaxshiraq emel yoqtur. (malik: 490)

ubey ibni keb reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem kéchining üchtin ikki qismi ötkende ornidin turup mundaq deytti: i insanlar! Alleni zikir qilinglar, alleni zikir qilinglar! Birinchi sur chélinidu, arqidinla ikkinchi sur chélinidu. Wehimilik ölüm yéqinlash kelmekte. (tirmizi: 2457)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: biringlar uxlap qalghanda, sheytan uning béshining arqa teripige üç chigik chigip, her bir chigikke: kéche téxi uzun, qénip uxliwalghin, dep pepilep qoyidu. Eger u oyghinip, alle taalani zikir qilsa, bir chigik yéshilip kétidu. Taharet alsa, ikkinchi chigik yéshilip kétidu. Namaz oqusa, üçinchi chigik yéshilip, rohlinip kétidu. Eger undaq qilmisa, ézilenggü we rohsiz halda qopidu. (buxari: 1142)

3073.-sual: zikirning túrliri

zikir - til, dil, ish - herket, muamilat we iqtisad bilen orundilidu.

1 - til bilen orundilidighan zikir - qur'an tilawet qilish, dua qilish, allah taalagha hemdusana, tekbir, tehlil we tesbih éytish, shundaqla allah taalaning ulughliqini, kemchiliklerdin pak ikenlikini we cheksiz qudrisini tilning wasitisi bilen ipadileshtur.

"erefattin qaytqan chéghinglarda mesh'eri heramda (yeni muzdelifede) allahni yad étinglar, allah silerni hidayet qilghanliqi üçhün, uni yad étinglar" [beqer sürisi 198 - ayet].

Bu ayettiki"allahni yad étinglar" dégen buyruqtin, til bilen zikir éytish közde tutulidu. Chünki hej paaliyetliri orundilidighan muqeddes jaylarning hemmisi dua we zikirlerni köp qilishqa buyrulghan jaylardur. Bujaylardiki zikirler til bilen orundalghandek dil bilenmu orundilidu.

2 - dil (yeni qelb) bilen orundilidighan zikir - allah taalaning ezimeti, kainattiki güzel sen'etliri we ata qilghan németliri üstide pikir yürüzüsh, allah taalaning azabidin qorqush we rehmitidin, yardimidin ümitwar bolushtin ibarettur. Dil bilen orundilidighan zikir munu ayyette ipadilinidu: " shübhisizki, asmanlarning we zéminning yaritilishida, kéche bilen kündüzning nöwetliship turushida, eqil igiliri üçhün elwette, roshen deliller bar. Ular öre turghandimu, olturghandimu, yatqandimu allahni eslep turidu, asmanlarning we zéminning yaritilishi toghrisida pikir yürüzidu" [al imran sürisi 190 - 191 - ayetler].

3 - ish - herket bilen orundilidighan zikir - allah taalaning buyrighanlirini orunlash yüzisidin namaz oqush, hej - ömre qilish, jihad qilish, ata - anining, wetenning, dinning

we xelqning xizmitide bolush, yashan'ghanlarning, ajizlarning küchi yetmigen ishlarini qilip bérish we bashqilar. Ish - herket bilen qilinidighan zikirning misalliri qur'an we hedislarda nahayiti köptur. Qisqisi, beden we ezalarning wasitisi bilen orundilidighan ibadetlerning hemmisi ish - herket bilen orundilidighan zikir dairisige kiridu.

4. Iqtisad bilen orundilidighan zikir - allah taalani we uning ata qilghan németlirini eske alghan halda, allah taala buyrighan zakatni ada qilish, yoqsullargha maddiy yordam qilish, ytimlarning bëshini silash we ulargha xeyr - saxawet qilish, sediqe bérish we bashqilar.

" peqet allah yad étirse dillirida qorqunch peyda bolidighan, allahning ayetliri tilawet qilinsa imani küchiyidighan, perwerdigarigha tewekkül qilidighan kishilerla (kamil) möminlerdur. Ular (mukemmel rewishte) namaz oquydu, biz ulargha riziq qilip bergen pul - maldin (xuda yolida)serp qilidu " [enfal sürisi2 - 3 - ayetler].

5 - muamalat bilen orundilidighan zikir - allah taalaning körsetmilirini eske alghan halda, elim - sétimda rastchil bolush, wedige wapadar bolush, amanetke ishenchlik bolush, kishilerge yaxshi söz qilish we bashqilar. Muamalat bilen orundilidighan zikir töwendiki ayette ipadilinidu: " namaz oqulup bolghanda (yeni namazdin parigh bolghininglardin kéyin) zémin'gha tarilip (yeni öz meshghulatinglar bilen bolup), allahning pezlidin teleb qilinglar, meqsitinglarga érishish üçün allahni köp yad étinglar" [jumue sürisi10 - ayet]

zikir - köpinche kishilerning chüshen'ginidek, köngül bilen eqil ghapil halda til bilenla orundilidighan ibadet emes. Zikirning eng yaxshisi til bilen qelb birlashken zikirdur. Peyghember eleyhissalam bir hediside: " zikirning eng ewzili lailahe illellahudur" dep körsetken. Bu kelime islam dinining shuari, jennetning achqusi we musulmanliqning belgisidir. Bu kelimini til bilen oqup dil bilen uning menisini testiq qilghandila bu kelime öz ipadisini tapqandek, zikirmu til we dil her ikkisinining ishtirak qilishi bilenla eng yaxshi ipadisini tapidu.

3074-sual: zikirning peziliti

qur'an kerim allah taalagha zikir éytishning pezilitini bayan qilip mundaq deydu: "allahni köp zikir qilghuchi erler we allahni köp zikir qilghuchi ayallargha allah meghepiret we katta sawab teyyarlidi". [ehzab sürisi 35 - ayet]. " méni yad étinglar, menmu silerni yad étimen" süre beqere 152- ayet.

Allah taala mundaq deydu : " iman éytqanlar, ularning dilliri allahni yad étish bilen aram tapidu, bilinglarki, dillar allahni yad étish bilen aram tapidu " [süre rede 28- ayet] allahni köp esleshning dillarni aram tapturush, tinichlandurush we xatirjem qilishtek paydiliri bar bolup, köp zikri éytish daim qayghu we iztirapta ötidighan, pisxik doxturlardin qachidighan bimarlargha dawadur. Ademler allahni eslimeslik we allahdin yüz örüş sewebidin ghem- qayghugha griptar bolidu. Bu menide allah mundaq deydu: "kimiki mining zikrimdin yüz örüydi, uning hayati tar (yeni xatirjemsiz) bolidu, qiyamet küni uni biz kor qopurimiz" [süre taha 124- ayet.]

allahni esleshte barche müshküllerge ilaj we barche qiyinchiliqlargha chiqish yoli bar. Allahni esleshtin gheplette qalghanda, insan tügimes - pütmes ghemge muptila bolidu. Uni sheytan changgiligha éliwalidu. Allah taala mundaq deydu: " kimiki mihriban

allahni yad étishtin (yeni qur'andin) yüz örüydiken biz uninggha sheytanni musellet qilip qoymiz (sheytan uni weswese qilidu), sheytan uninggha hemishe hemrah bolidu " [süre zuxruf 36- ayet.]

allah taala möminlerni mal- dunyaning ularni allahni yad étishtin gheplette qoyushidin agahlandurup mundaq deydu: " i möminler! Malliringlar we baliliringlar silerni allahning zikridin (yeni allahning taet - ibaditidin) gheplette qaldurmisen, kimiki shundaq qilidiken, ular ziyan tartquchilardur " [süre munapiqun 9- ayet.] qandaq ademni baliliri, mal- dunyasi allahni yad étishtin tosup qoysa, undaq kishi ochuq ziyan tartidu.

Ademni heyran qalduridighan bir ish- allahning pütün chong ibadetlerning xatimisini zikri bilen baghlap qoyushidur. Siz qandaqligi bir chong ibadetni ada qilmang, uninggha zikri egiship kélidu. Namaz- zikridur. Namazdin kiyin yene zikri bar, u bolsimu - dua. Rozimu hem shundaq. Allah taala bir nechche orunda roza tutqanda dua qilishqa buyruydu. Dua dégen zikridur. Hejmu, namaz, rozigha oxshash. Allah taala mundaq deydu: " siler hejge ait ibadetlerni ada qilghandin kiyin, allahni bolsa ata- buwanglarni (pexrlinip) yad etkendek yaki uningdinmu ziyade yad étinglar " [süre beqere 200- ayet.]

allah namaz heqqide mundaq deydu: " namazdin parigh bolghininglarda öre turghan, olturghan we yatqan haletliringlarda allahni yad étinglar " [süre nisa 103- ayet]

jüme namizining sheripi, ornining yoqiriliqi we pezilining kattiliqi zikri bilen xaslashturuldi. Allah taala bu heqte mundaq deydu: " namaz oqulup bolghanda (yeni jüme namizidin parigh bolghininglardin kiyin) zémin'gha tarilip (yeni öz meshghulatinglar bilen bolup) allahning pezlidin telep qilinglar, meqsitinglarga érishish üçün allahni köp yad étinglar " [süre jüm'e 10- ayet.]

allah taala eng katta ibadet namazning nishanini zikri qildi. Allah taala musa eleyhissalamgha mundaq emir qilidu : " méni zikri qilish üçün namaz oqughin" [süre taha 14- ayet.]

namaz, bashtin- axirghiche zikri bilen tolghan. Qiraet qilish- zikri, roku qilish - zikri, sejde qilish - zikri, teshahhud- zikri wehekezalar....

Peyghember eleyhissalam bizge heqiqi hayatning qelibning hayat bolishda ikenliki, qelbining hayat bolushning peqet allahni zikri qilip torush bilenla hasil bolidighanliqini nahayiti ochuq bayan qilip mundaq deydu: " allahni yad étip turdighan adem bilen allahni yad étip turmaydighan ademning misali xuddi tirik adem bilen ölük ademning misaligha oxshaydu " (buxari 6407- nomur.)

eng ewzel ish- sizning allah bilen uni yad etken halette mulaqat bolushingizdur!!!

Ebu derda reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember eleyhissalam sahabilirigha: "silerge perwerdigaringlar dergahida eng yaxshi sanilidighan, mertibenglerni eng yoqiri kótiridighan, allah yolida altun - kümüş serp qilghandinmu, dühmininglar bilen neq meydan éliship jihad qilghandinmu yaxshi sanilidighan emelni éytip béreymu?" déwidi, sahabilar u qaysi i resulullah? Dep sorashti, bu waqitta peyghember eleyhissalam ulargha: " allah taalani köp yad qilish " dep jawab berdi. [tirmizi riwayiti].

Ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi

wesellem mundaq dégen: allening yer yüzide kochilarni aylinip yürüp, zikir ehlini izdeydighan perishtiliri bar bolup, ular alleni zikir qiliwatqan bir jamaetni tapqan chéghida: "kélinglar, mana taptuq " dep bir - birige nida qilidu we derhal yighilip, qanatliiri bilen ularning etrapini dunya asminigha qeder oriwalidu. Ularni hemmidin eng yaxshi bilip turghan perwerdigari perishtilerdin: "bendilirim néme dewatidu? " dep soraydu. Ular: "bendiliring sanga tesbih éytiwatidu, tekbir, hemdu sana éytip séni ulughlawatidu " deydu. Alle: "ular méni körüptimu? " dep soraydu. Perishtiler: "yaq, séni körmeptu " deydu. Alle: "eger ular méni körgen bolsa, ularning hali qandaq bolar idi? " deydu. Perishtiler: "eger ular séni körgen bolsa, ibadetni téximu köp qilghan bolatti. Séni ulughlashni, sanga hemdu sana éytishni we tesbih éytishni yenimu köp qilghan bolatti" deydu. Alle: "ular mendin néme tileydiken? " deydu. Perishtiler: "sendin jennetni tileydiken" deydu. Alle: "ular jennetni körüptimu? " deydu. Perishtiler: "yaq. I rebbimiz! Séning naming bilen qesemki, ular jennetni körmeptu " deydu. Alle: "eger ular jennetni körgen bolsa, ularning hali qandaq bolar idi? " deydu. Perishtiler: "eger ular jennetni körgen bolsa, ularning jennetke bolghan teshnaliqi, righbiti téximu küchlük bolghan bolatti" deydu. Alle: "ular némidin panah tileydiken? " deydu. Perishtiler: "dozaxin panah tileydiken" deydu. Alle: "ular dozaxni körüptimu? " deydu. Perishtiler: "yaq. I rebbimiz! Séning naming bilen qesemki, ular dozaxni körmeptu " deydu. Alle: "eger ular dozaxni körgen bolsa, hali qandaq bolar idi? " deydu. Perishtiler: "eger ular dozaxni körgen bolsa, uningdin téximu qorqqan we téximu yiraqqa qachqan bolatti " deydu. Shuning bilen, alle: "men silerni guwah qilimenki, ularning gunahlarini epu qildim" deydu. Perishtilerdin biri: "ularning ichide palani kishi zikir üçün emes, belki peqet özining ishi üçün kelgen idi " deydu. Alle: "mundaq bir jamaet bilen söhbetdash bolghan kishi quruq qol qaytmaydu" deydu. Tirmizi yuqiriqi hedisning oxshishini ebu hureyre yaki ebu seiddin riwayet qilghan. (buxari: 6408)

ebu musa reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle zikir qilinidighan öy bilen alle zikir qilinmaydighan öyning perqi térik bilen ölükning perqige oxshaydu. (muslim: 779)

enes ibni malik reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: jennet baghchiliridin ötkén chéghinglarda uningdin behrimen boliwélinglar! Dédi. Sahabiler: jennet baghchiliri némidur? Dep sorighanidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: zikir soruni, dep jawab berdi. (tirmizi: 3510)

ebu derda reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: alle taala qiyamet küni merwayittin yasalghan munberlerde olturidighan, yüzliridin nur yéghip turidighan bir munché kishilerni tirildüridu, insanlarning hemmisi ulargha hewes bilen qaraydu. Ular peyghembermu emes, shéhidmu emes, dédi. Buni anglighan bir sehraliq tizlinip olturup: i resulullah! Ularning kimlikini éytip bergin, tonuwalayli! Dégenidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: ular her xil qebililerdin, her qaysi sheherlerdin kelgen bolup, alle üçün bir - birini dost tutqan, allening zikri üçün bir yerge yighilghan we uni zikir qilghan kishilerdur, dédi. (elkebir)

ebu abdurrahman muaz ibni jebel reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki,

peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allening azabidin saqlinish üçün alleni zikir qilishtinmu yaxshiraq emel yoqtur. (malik: 490)

peyghember eleyhissalam mundaq dégen: "bir jamae allahni yad étish üçün bir yerge yéghilishsa, perishtiler ularni oraydu, ulargha rehmet yaghidu, xatirjemlik chüshidu, allah ularni hozuridiki perishtilerning ichide tilgha alidu" (muslim, 6795; tirmiz 3378; imam ehmed 3- tom 92- nomur.)

allah hedis quddisyde mundaq deydu: "bendem méni qandaq oylisia, men uning yénida u oylighan halette bolimen. U méni yad etse, uning bilen birge bolimen, yürükide yad etse, menmu uni yürükimde yad étimen. Eger u méni jamaet ichide yad etse, menmu uni téximu yaxshi bolghan jamaet ichide yad étimen" (buxari 6405; muslim 6773; imam ehmed 2- tom 251- nomur.)

riwayatlerde kilishche, bir küni sulayman eleyhissalam wezir- wuzuraliri we eskerliri bilen étizda tériqchiliq qiliwatqan addiy bir déhqanning yénidin ötüp qaptu. Héliqi déhqan sulayman eleyhissalamning bu halitini körüp: dawud ailisidikler katta shahlardin bolup kétiptughu dégen. Sulayman eleyhissalam uninggha qarap mundaq dégen: allah bilen qesemki, möminning sehipisige xatirlen'gen bir tesbih sulayman we uning ailisidikilerge ata qilin'ghan shahliqtin yaxshidur, chünki sulayman'gha ata qilin'ghan nersiler yuqaydu, tesbih qalidu. Heqiqetenmu musulman kishining eng yaxshi haliti uning allah taalani yad qilish bilen meshghul boliwatqan chaghliridiki halitidur. Allah taala bilen meniwiylar munaqat bolghan we uninggha munajat qilghan waqittiki huzur - halawetning lezzitini peqet tétighanlarla bilidu.

3075.-sual: zikirning edebliri

zikirning eng asasiy edebliri - herqandaq bir ibadet üçün zörür bolghan, hetta uning qobul bolishi üçün shert qilin'ghan niyet, ixlas, muhebbet, kemterlik we bashqilardur. Zikirning bashqimu edebliri bolup, ular töwendikiche:

1 - zikirni awaz chiqarmastin ichide éytish. Peyghember eleyhissalam bir küni seper üstide awazlirini kötirip zikir éytiwatqan kishilerge xitab qilip, "ey insanlar! Özünglarni tutuwélinglar, elwette siler quliqi éghir yaki silerdin yéraqtiki birini chaqiriwatmaysiler. Siler munajat qiliwatqan zat - silerge eng yéqin we hemmini anglap turghuchi zattur. U silerge siler üstige ménip kétiwatqan ulaqliringlardinmu bek yéqindur" dégenidi. [buxariy riwayiti].

2 - allah taalani zikir qilghanda oqulghan tesbih, tehlil we tekbirlarni imkan qeder sanap oqush. Peyghember eleyhissalam bir hediside mundaq dep körsetken:

deslepki muhajir ayallardin yuseyre reziyellahu enha riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem ulargha mundaq dégen: i ayallar! Alle taalagha tesbih, tehlil (la ilahe illallah) we teqdis (ulughlash) éytishinglar lazim. Bularni barmiqlinglarda sanap éytinglar, chünki barmaqlardin sorilidu we ular sözlilidu. Shunga hergiz gheplette qalmanglar! Bolmisa, rehmetni untup qalisiler. (tirmizi: 3583)

3 - zikirni pak halette éytish yaki dawamlıq özini pak tutush.

Muhajir ibni qunfuz reziyellahu enhudin mundaq riwayet qiliduki: peyghember sellallahu eleyhi wesellemning qéshigha barsam, u kichik teret qiliwatqaniken, salam bergenidim, taharet élip bolghandin kéyin salimimni qayturdi. Andin özre éytip: men

taharetsiz halda alleni zikir qilishni yaqturmidim dédi. (ebu dawut: 17)

3076.-sual: zikirni terk itishning gunahi

allah taala qur'an kerimde: " méni taet - ibadetler we zikir - tesbihler bilen yad étinglar, (méni yad etsenglar) menmu silerni (emelinglargha sawab bérish we gunahinglarni meghpiret qilish bilen) yad étimen. Manga shükür qilinglar, nashükürlük qilmanglar" [beqer sürisi 152 - ayet] dep körsetken.

Allah taalani yad étishtin xali bolush uninggha we u ata qilghan németlerge nashükürlük qilghanliq bolidu. Nashükürlük eng éghir gunah bolup, u qur'anning tebiri bilen németke kupurluq qilish déyilidu. Tebiyiki, allah taalaning nezeride eng éghir sanalghan gunahlarla kupriliq dep süpetlinidu. Peyghember eleyhissalam bir hediside: " allah taalani yad étip turidighan adem térikke, uni yad qilmaydighan adem ölükke oxshashtur" dep körsetken[buxariy riwayiti]. Démek allah taalani yad etmigen we uning németlirige shükür qilishni untup ketkenler allah taalaning nezeride ölüklerdur.

3077.-sual: peyghember eleyhissalam telim bergen zikir

tesbihler

1. Qur'an tilawet qilish.	2. Istighpar eytish.
3. Tesbih, hemdi, tekbir eytish	4. Kelime tewhidni oqush
5. Kilime temjidni oqush	6. Duani köp qilish
7. Tehlilni köp oqush	8. Durud eytish
9. Allahni köp zikir qilish	

3078.-sual: qur'an tilawet qilishning peziliti

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qandaq bir qewm allening öyliridin biride yighilip oturup, allening kitabini tilawet qilip, öz'ara öginiship olturidighanla bolsa, ulargha xatirjemlik chüshidu, rehmet yaghidu, ularning etrapini perishtiler chörider turidu, alle ularni huzuridikilerning aldida tilgha alidu. (muslim: 2699)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qiyamet küni, qur'an kélip: i rebbim ! Uni (qur'an oqughuchini) zinnatligin! Deydu. Uninggha karamet taji kiydürilidu. Andin yene: i rebbim! Uninggha téximu ziyade iltipat qilghin, deydu. Shuning bilen, uninggha karamet toni kiydürilidu, andin yene: i rebbim! Uningdin razi bolghin! Deydu. Alle uningdin razi bolup kétidu hemde uninggha: oqup örlewergin! Déyilip, her bir ayetke bir derije qoshup bérilidu. (tirmizi: 2915)

aishe reziyellahu enhadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qur'an oqushqa mahir (yeni yadqa we mungluq oquyalaydighan) kishi hörmetlik, yaxshi pütükchi perishtiler bilen bille bolidu. Qur'anni duduqlap qiynilip oquydighan kishige bolsa, qosh ejir bérilidu. (muslim: 798)

3079.-sual: istighpar eytishning peziliti

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: tilgha (éytilishi) yenggil, tarazigha éghir, alleqa eng söyümlük

bolghan ikki kelime bar. Ular: "alle paktur, barliq hemdu sana uninggha xastur, alle paktur we büyüktur" dégen kelimilerdur. (buxari: 6682)

yene bir riwayette mundaq déyilgen: alle taala kéchining üchtin biri ötkende, dunya asminigha chüshüp, taki tang atqiche: "istighfar éytquchi barmu? Töwbe qilghuchi barmu? Hajitini tiligüchi barmu? Dua qilghuchi barmu? " dep nida qilidu. (muslim: 758)

3080.-sual: peyghember eleyhssalamning ümmetlirini köp istighpar eytishqa righbetlendürgenliki

egher muzeniy reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: shek shühbisizki, bezide qelbimni gheplet qaplaydu. Elwette, men alleqa künde yüz qétim istighfar éytimen. (muslim: 2702)

3081.-sual: seyyidul istighparning peziliti

sheddad ibni ews reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: töwendiki dua dualarning eng büyükidur: "

” اللهم أنت ربى لا إله إلا أنت خلقتنى وأنا عبدك وأنا على عهدك ووعدك

ما استطعت، أعوذ بك من شر ما صنعت أبوء لك بنعمتك علي، وأبوء بذنبي فاغفر

لي ذنوبي، فإنه لا يغفر الذنوب إلا أنت» "

(allahumme ente rebbi la ilahe illa ente xeleqteni we ena ebduke we ena ela ehdi ke wewediki mestetetu euzubike min sherrima senetu ebuuleke binimetike eleyye weebuu bizenbi peghipirliy zunubiy peinnehu la yeghipiruzzunebe illa ente) i alle! Sen méning rebbimsen, sendin bashqa ilah yoqtur. Sen méni yaratting, men séning qulungmen. Küchümning yétishiche séning ehdi permaningdimen. Qilghan gunahlirimning yamanliqidin sanga séghinip panah tileymen, manga ata qilghan németliringni étirap qilimen, gunahimnimu étirap qilimen, méning gunahlirimni meghipiret qilghin, sendin bashqa héchkim gunahlarni kechüelmeydu". Kimki chin könglidin heqiqiy ishinip, bu duani kündüzi oqusa we (shu küni) kech kirishtin burun ölse, u jennet ehlidin bolidu. Kimki chin könglidin heqiqiy ishinip, bu duani kechqurun oqusa we (shu kéche) tang étishtin burun ölse, u jennet ehlidin bolidu. (buxari: 6306)

3082.-sual: tesbih, hemdi, tekbir eytishning peziliti

sefine reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: tarazida éghir kélidighan munu besh nersige heyranmen: "alle paktur", "hemdu sana alleqa xastur", "alletin bashqa ilah yoq ", "alle büyüktur" dégen kelimiler we azargha uchriqan yaxshi ademning sewr taqiti. (el'ewset)

keb ibni ujre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: her perz namazdin kéyin 33 qétim "subhanallah", 33 qétim "elhemdulillah", 34 qétim "allahu ekber " dégen kishi jennettin mehrum qalmaydu. (muslim: 596)

yene bir riwayette: her namazdin kéyin 33 qétim "subhanallah", 33 qétim

"elhemdulillah", 33 qétim "allahu ekber" dése, andin bu 99 ni "

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» *

(lailehe illellahu wehdehu lasheriyke lehu lehulmulku welehul hemdu wehuwe ela kulli shey'in qediyir) (yégane alletin bashqa héch bir ilah yoqtur, padishahliq alleqa mensuptur, jimi hemdu sana alleqa xastur, alle her nersige qadirdur)" dégen kelime bilen 100 qilsa, déngizning köpükidek köp gunahi bolsimu, hemmisi meghpiret qilinidu déyilgen. (muslim: 597)

3083.-sual: kelime tewhidni oqushning peziliti

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qilin'ghan hediste peyghember eleyhissalam mundaq deydu: kimki künde yüz qétim: "yalghuz alletin bashqa ilah yoq, uning shériki yoq, padishahliq uninggha xastur, barliq hemdu sana uninggha xastur, u hemme nersige qadirdur" dése, on qul azad qilghan we yüz yaxshiliq qilghanning sawabi bérilidu, yüz gunahi öchürülidu, (shu küni) kech kirgiche sheytanning yamanliqidin saqlinidu. U kelimini uningdinmu köp zikri qilghanlardin bashqa héchkim (shu kün ichide) uningchilik sawabliq ish qilalmighan bolidu. Kimki: "alle paktur, barliq hemdu sana uninggha xastur" dégen sözni yüz qétim éytisa, déngiz köpükidek köp gunahi bolsimu kechürülidu. (muslim: 2691)

ebu eyyub ensari reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki on qétim: "yalghuz alletin bashqa ilah yoq, uning shériki yoq, padishahliq uninggha xastur, barliq hemdu sana uninggha xastur we u hemme nersige qadirdur" dése, ismail ewladédin on qulni azad qilghanning sawabini alidu. (muslim: 2693)

ömer reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki bazargha kirgende: "yalghuz alletin bashqa ilah yoq, uning shériki yoqtur, padishahliq uninggha xastur. Barliq hemdu sana uninggha xastur, u öltüridu we tirildüridu. U hemishe tériktur, héchqachan ölmeydu. Hemme yaxshiliq uning ilkidur we u hemme nersige qadirdur" dése, alle uninggha bir milyon sawab yézip, bir milyon gunahini öchürüp tashlaydu we mertiwisini bir milyon derije yuqiri kötüridu. (tirmizi: 3428)

3084.-sual: kilime temjidni oqushning peziliti

enes reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem yopurmiqi qurup ketken bir tüp derexning yénidin ötüp kétiwétip, hasisi bilen urghan idi, ghazanglar yerge tökülüp chüshti. Andin peyghember eleyhissalam mundaq dédi: "hemdu sana alleqa xastur, alle paktur, alletin bashqa ilah yoqtur, alle büyüktur" dégen kelimiler bendining gunahlirini xuddi mushu derexning ghazangliri tökülgendek töküwétidu. (tirmizi: 3533)

ibni mes'ud reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: mirajgha chiqqinimda, ibrahim eleyhissalam bilen uchrashtim. U manga mundaq dédi: ümmitingge mendin salam dégin ! Ulargha jennetning bekmu chirayliq ikenlikini, topisining mushki enber, süyining bekmu tatliq, yérining tüptüz, tikilgen derexlirining:

«سبحان الله، والحمد لله، ولا إله إلا الله، والله أكبر»

(subhan allahi welhemdulillahi wela ilahe illellahu wellahu ekber) alle paktur, hemdu sana alleqa xastur, alletin bashqa ilah yoqtur we alle büyüktur“ dégen sözdin ibaret ikenlikini bildürgin! Dédi. (tirmizi: 3462)

3085.-sual: duadin bash taritquchilarning jehennemge muptila bolidighanliqi

numan ibni beshir reziyellahu enhudin riwayet qiliniiduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: dua ibadettur dégendin kéyin: {perwerdigaringlar éytidu: manga dua qilinglar, men duayinglarni qobul qilimen (tiligininglarni bérimen), shübbhisizki, méning ibaditimdin chongchiliq qilip bash tartidighanlar xar halda jehennemge kiridu} (süre ghafir, 60 - ayet)dégen ayetni oqughan. (tirmizi: 3372)

3086.-sual: duani köp qilishning peziliti

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniiduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle taalaning neziride duadinmu ulughraq ibadet yoq. (tirmizi: 3370)

3087.-sual: toghra niyette qilin'ghan duaning ijabet bolidighanliqi

jabir reziyellahu enhudin riwayet qiliniiduki, u peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighan: herqandaq bir insan hajitini tilep dua qilghanda, gunah bolidighan yaki urugh tughqanliridin munasiwetni üzüşke élip baridighan ishni tilimigenla bolsa, alle taala uning tiligen nersisini béridu. (tirmizi: 3381)

3088.-sual: tehlil oqushning peziliti

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniiduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: insan chong gunahlardin saqlinip, chin qelbidin: "alletin bashqa ilah yoq" dése, u kelimige asmaning barliq ishiqliri échilidu we u taki ershkiche yétip baridu. (tirmizi: 3590)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniiduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki bamat namizidin kéyin "subhanallah"ni 100 qétim, "lailahe illellah"ni 100 qétim dése, déngizning köpükidek köp gunahi bolsimu, hemmisi meghipret qiliniidu. (nesai: 1354)

wehb ibni munebbietin: "alletin bashqa héch bir ilah yoqtur" dégen kelime jennetning achquchi emesmu? Dep soralganidi, u: toghra, biraq her qandaq achquchning chishi bolidu, chishi bar achquchni élip kelseng (qulup) échilidu, emma chishi yoq achquchni kötürüp kelseng échilmaydu, dédi. (buxari muelleq riwayet qilghan)

2570.-sual: muminlarning peyghember eleyhissalamgha durud 3089.- muiminlarning peyghember eleyhissalamgha durud eytishqa buyrulghanliqi

ebu mes'ud ensari reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilnidu: biz sed ibni ubadening mejliside iduq, peyghember eleyhissalam kirip keldi. Beshir ibni sed uningdin: i resulullah! Alle taala bizni sanga durud we salam yollashqa buyridi, biz uni qandaq qilimiz? Dep soridi. Peyghember eleyhissalam jawab bermey jim turdi. Biz: "kashki sorimighan bolsichu" dep oyliduq. Kéyin, peyghember eleyhissalam mundaq dédi: "i alle! Ibrahim eleyhissalam we uning ailisige rehmet qilghiningdek, muhemmed eleyhissalam we uning ailisige rehmet qilghin. I alle! Ibrahim eleyhissalam we uning ailisige beriket ata qilghiningdek, muhemmed eleyhissalam we uning ailisige beriket ata qilghin ! Heqiqeten sen maxtashqa layiq büyük zatsen" denglar! Salam bolsa, siler bilgininglardek (yeni teshehudta olturghanda oqulidighan duadur)(muslim: 405)

3090.-sual: durud eytshning peziliti

enes ibni malik reziyellahu enhudin riwayet qilniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki manga bir qétim salam yollisa, alle uninggha on qétim salam yollaydu, on gunahini öchürüp tashlaydu we mertiwisini on derije yuqiri kötüridu. (nesai: 1297)

abdullah ibni ebu telhe reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilnidu: bir küni, peyghember eleyhissalam xushal xuram yétip keldi. Uninggha: i resulullah! Yüzüngdin xushalliq ipadisi chiqip turidu, dégeniduq, peyghember eleyhissalam mundaq dédi: yénimgha bir perishte kélip mundaq dédi: "i muhemmed ! Rebbing sanga salam yollidi we: kimki sanga bir qétim durut éytisa, men uninggha on qétim rehmet éytimen. Sanga bir qétim salam yollisa, men uninggha on qétim salam yollaymen. Bu séni xursen qilmamdu? Dédi". (nesai: 1283)

abdullah reziyellahu enhudin riwayet qilniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allening yer yüzide aylinip turidighan perishtiliri bar, ular ümmitimning salamini manga yetküzüp turidu. (nesai: 1282)

3091.-sual: peyghember eleyhissalamgha durud yollimighan kishining jennet yolidin adashqan, bixillar qataridin bolidighaliqi

eli ibni ebu talib reziyellahu enhudin riwayet qilniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: méning ismim zikir qilin'ghanda, manga durut we salam yollimighan kishi heqiqiy bécildur. (tirmizi: 3546)

ibni abbas reziyellahu enhumadin riwayet qilniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kim manga durut we salam yollashni unutsa, jennet yolidin adashqan bolidu. (ibni maje: 908)

3092.-sual: allahni zikir qilmighan kishining hesret we cheksiz pushayman'gha qalidighanliqi

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qilniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki olturghan jayida alleni zikir qilmsa, allening huzurida pushayman'gha qalidu. Kimki yatqan jayida alleni zikir qilmsa, allening huzurida

pushayman'gha qalidu. (ebu dawut: 4856)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: qandaq bir jamaet olturghan sorundin alleni zikir qilmastin qopup ketse, éshékning tépi (ölüki) bar jayda olturup qopqandek bolidu. Bu, ular üçün hesret élip kélidu. (ebu dawut: 4855)

3093.-sual: allahni zikir qilishning peziliti

abdullah ibni busr reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: bir kishi peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénigha kélip: i resulullah ! Manga köre islam sherietliri (sawabning yolliri) nahayiti köpiyip ketti. Manga (shulardin) birni éytip bergin, men uninggha mehkem yépushay, dégenidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: tiling allening zikridin toxtap qalmisun! Dédi. (tirmizi: 3375)

ebu musa reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle zikir qilinidighan öy bilen alle zikir qilinmaydighan öyning perqi térik bilen ölükning perqige oxshaydu. (muslim: 779)

enes ibni malik reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: jennet baghchiliridin ötkén chéghinglarda uningdin behrimen boliwélinglar! Dédi. Sahabiler: jennet baghchiliri némidur? Dep sorighanidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem: zikir soruni, dep jawab berdi. (tirmizi: 3510)

ebu abdurrahman muaz ibni jebel reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allening azabidin saqlinish üçün alleni zikir qilishtinmu yaxshiraq emel yoqtur. (malik: 490)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: allening 99 ismi bar bolup, kimki uni yadlisa, jennetke kiridu. Alle taqtur, (shunga) taqni yaxshi köridu. (muslim: 2677)

3094.-sual: xetme uqumi we uning teriqet istimalidiki delili

xetme - bir emelni melum bir sanda tamamlash dégenlik bolup bu bir sirliq uqummu emes. Beziler buni sirliqlashturup, öziche peyghember eleyhissalam xetme oqumighan dep, zikir tesbih emel ibadetke birilgenlarning paaliyitini bid'etke chiqirip kishilerni bir obdan emel ibadettin tosüp qimmetlik waqtini bikar ötküzüp zaye qiliwitishke sewep bolidu. Rasit peyghember eleyhissalam xetme namida bir nerse oqughanliqi heqqide xewer yoq. Emma yuqirdiki bir qanche tesbih, tekbir, istighparlarni melum sanda oqushqa righbetlendürgen. Shunga bir adem buyrighan shu ishtin birni, yaki hemmisini melum bir waqitta, melum bir jayda, shu san(eded) bilen oqup tamalap özining tilkini tilep dua qilsa bir xetme ada qilin'ghan bolidu. Uni meyli nime dep atisa atisun, mahiyette xetme shekillinidu. Bu yerdiki mesile, kimning nime meqsette, nimini oqushqa munasiwetliktur. Eger, sherietke uyghun bolmighan melum bir hajet, tilek üçün yaki bezilerning yaman nashayan ishlarni wujudqa chiqirish niyiti üçün oqusa sawap ejir emes gunah bolidu. Mezmuni toghra bolmighan nersilerni oqusa heqiqeten bid'et hetta shirikke ilip baridu. Emma gunahtin paklinish, allahni zikir qilish niyiti bilen peyghember eleyhissalam buyrighan qur'an sürlirini oqush, istighpar, zikir tesbihlerni oqush bid'et bolmastin belki peziletlik emel bolup rohnı paklash, allahqa yiqinliq hasil

qilishta, dua tileklarning ijabet bolushida nahayti mohim rol oynaydu. Hetta bir qisim ölimalar töwendiki hediste kelgen yunus eleyhissalamning biliqning qarnida turup

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾

(lailahe illa ente subhaneke inniy kuntu minezzalimiyn) dégen duani 40 kün oqush arqiliq nijatliqqa irishkenlikini xetme üçhün qur'andin delil dep qaraydu.

Sed reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: zunnun (yunus eleyhissalam) kitning qorsiqida turup: { (perwerdigarim!) sendin bölek héch mebud (berheq) yoqtur, sen (jimi kemchiliklerdin) paktursen, men heqiqeten (öz nefsimge) zulum qilghuchilardin boldum} (süre enbiya, 84 - ayet) dep dua qilghanidi, qayisibir musulman mushu duani qilip, rebbidin (bir nerse) tilise, rebbi uni ijabet qilmay qalmaydu. (ehmed: 1462)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember eleyhissalam mundaq dégen: kimki etigen - axshamda yüz qétim subhanellah webihemdihi dése, qiyamet küni héchkim uningkidin ewzel sawabqa érishelmeydu. Peqet shuninggha oxshash dégen yaki uningdin ashurup dégen kishila uningkidek yaki uningkidin ewzelrek sawabqa érishishi mumkin. (tirmizi: 3469)

3095.-sual: zikr eytishning usuli

zikrni qandaq eytish kirek? Eng yaxshisi qelb we til bilen birge zikri qilish kérek. Özingizni peyghember eleyhissalamning ornida qoyup, peyghember eleyhissalamning bu zikrileri qandaq ada qilidighanliqini tesewwur qilip baqsingiz qandaq yaxshi- he!. Yadingizda bolsunki, her ishning özi tushluq yoli bolidu. Eger siz ademlerning arisida bolup qélip, tilingiz bilen zikri éytalmaydighan bolsingiz, qelbingizde zikri qilsingiz héchweqesi yoq. Zikridiki derijilarning eng yuqiri qelb bilen tildur. Uningdin qalsa qelb, qelbidin qalsa andin tildur. Til bilen zikri qilish tüwen derije bolsimu, uning zikri éytmay gheplette yürgendin köp ewzel ikenlikide shek yoq. Emma til bilen zikri éytishqa özleshkende, inshaallah, qelbmu zikrige hazir bolidu. Qelb hazir bolmisa, shek-shühbisizki, tilning zikri bilen bolushi gunah- mesiyetke we paydisiz ishlargha meshghul bolghindin yaxshi.

3096.-sual: zikir tesbihde teswi ishlitishning hökümi

buraderlirimizdin birersi zikri éytqanda teswi ishletsek qandaq bolidu, dep sorishi mümkin? Peyghember eleyhissalam bir küni ummulmöminiyn ummu seleme reziyellahu enhaning yénigha kirdi. Ummu seleme tashlarni tutqan halette tesbih éytip, shu tashlar bilen uni sanawatqan iken. Peyghember eleyhissalam uni bu ishtin tosmighan. Démek, teswi ishlitishtin tusaydighan nerse yoq. Teswi ishlitish zikri éytishqa we zikri éytishni eske sélishqa yarem béridu. Siz barmaqliringizni ishlitip, sanini yadingizda tutalisingiz bumu bolidu.

3097.-sual: zikrining paydiliri

1)zikri sheytanni qoghlaydu. Ghem- qayghuni, qiyinchiliqni we yürekning siqilishini yuqitip tashlap adenge shad- xuramliq, xatirjemlik we teskinlik béghishlaydu.

Allah taala mundaq deydu:" iman éytqanlar, ularning dilliri allahni yad étish bilen aram tapidu, bilinglarki dillar allahni yad étish bilen aram tapidu" süre rede 28- ayet.

Zikri, zikri éytquchilarning yüzini we qelbini nurlandurup uni abroy we olughluq bilen zinnetleydu. Bedenni küchlük qilidu.

2)zikri qelbining ghizasi we ozuqluqidur. Ibni qeyyum mundaq deydu: men ustazim ibni teymiyyening yénigha kirdim. U manga: zikri éytip turush qelb üchün béliqqa su zürür bolghandek zürür dédi. Men yene bir qétim bamat namizidin yénip, uning yénigha kirgen idim, u zikri éytiwitiptu. Men bir saettin kiyin kirey dep chiqip kettim. Bir saettin kiyin kirsem, u hélihém zikri éytiwitiptu. Men yene qaytip chiqtim. Bu bir qanche qétim tekrarlandi. Hetta kün chüsh boldi. Men heyranliq ilkide uninggha nezer tashlidim. U: bu- méning nashtiliqim, eger men bu nashta bilen nashta qiliwalmisam küchümdin qalimen dédi.

3)zikri munapiqlıqtin saqlaydu. Chünki munapiqlar allahni nahayiti az yad étidu. Zikri qelibning qattiqiliqini yuqitidu. Bir adem hesen beseriynıng yénigha kilip: men qelbimning qattiqılıshıp kétéwatqanlıqını his qiliwatimen dégende, u bu ademge: qelbingini allahning zikri bilen yumshatqın dep jawap bergen. Zikri tilni gheywet, suxenchilik, yalghan éytish we til élip kildighan bashqa apetlerdin saqlaydu.

4)zikri riziқ élip kilidu. Zikri éghir waqıtta chiqish yoli bérıdu. Bolupmu bende perwerdigarını mexpiy yad etkende téximu shundaq. Yunus eleyhissalam béliq yutuwetkende allahgha mexpiy zikri éytqan. "eger u tesbih éytquchılardin bolmighan bolsa idi, béliqning qarnida elwette qiyametkiche qalatti". Süre saffat 143-144- ayet. Yunus eleyhissalam allahni köp yad itetti. Perishtiler: i rebbimiz ! Bu yaxshi bendengning yaxshi awazi deytti. Allahni yad etken ademni allah yad étidu. " méni yad étinglar, men silerni yad étimen " süre beqere 152- ayet.

5)zikride bashqa paydilar bolmay mushu paydila bolghan bolsa kupaye bulatti. Yighlap turup zikri éytish qiyamet küni allahning sayisida sayidashning kapaliti. Peyghember eleyhissalam qiyamet küni ershning sayisida sayidaydighan yette türlük ademning qatarida "allahni xaliy yerde yad étip közidin yash tökken adem" nimu tilgha alghan. (buxari 660; muslim 2377; tirmizi 2391; imam ehmed 2- tom 439- nomur.)

6)zikri allahni tonutidu. Uni bendige mehbub qilidu. Chünki allahni yad etken ademni allah yaxshi köridu.

7) zikri éhsanning ishiki. Éhsan- bendining perwerdigarigha xuddi uni körüp turghandek ibadet qilishidur.

8)zikri qelbi qattiqılıshıp kétishning dawasi. Allahni zikri qilish bendige sekratta qalghanda shahadetni ilham qilidu. Chünki sekratta shahadet éytish asan ish emes. Chünki bu chaghda ademning tilidin söz qachidighan bolup qalidu. Allah taala mundaq deydu: " allah möminlerni mustehkem iman bilen dunyada we axirette mehkem turghuzidu" ibrahim 27- ayet. Melumki insan hayatida néme bilen meshghul bolsa, shu ish üstide ölidu. Buning misali dunya aldap qoyghan we uning bilen meshghul bolghan adem sekratta shu ishni jöyleydu. Bir sodiger tijaretke bek bérilip ketken. U sekretqa chüshüp qalghanda yénidiki kishiler uninggha shahadet kelimsini ilqa qilip bergen. U:manga somkamni ber, somkamni ber dégen. Ademler uninggha la ale ala allah dep tursimu, u: burader ! Manga somkamni ber dédinghu dégen. U sel- pel ésini yighqanda: tilimgha kelime shahadetning éghir kiliwatqanlıqını his qildim dégen. Kim bundaq qiyin

ehwalda qélishni xalaydu?!

3098.-sual: étikafning menisi

étikafning loghet menisi birer yerde turush, bir ishni dawamlashturush dégen bolup, sheriattiki menasi bolsa bir meschitte yaki shuninggha oxshash bir yerde étikaf niyiti bilen bir muddet olturush dimektur.

3099.-sual: étikafning waqti we hökümi

étikafning eng qisqa mudditi imam ebu yusufning qarishiche birkün, imam muhemmedning qarishiche bir saettur. Peyghembirimiz muhemmed eleyhissalam medinige köchüp kelgendi kiyin wapatighiche her yili ramizanning axirqi on küni étikaf qilatti.

Aishe reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem wapat tapqan'gha qeder ramizanning axirqi onida étikafta olturatti, u wapat tapqandin kéyin ayallirimu étikafta olturidighan boldi. (buxari: 2026)

ummu seleme reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem ewelqi yili ramizanning béshidiki on künde, undin kéyin otturidiki on künde, undin kéyin axirqi on künde étikaf qildi, andin: men bu on kün ichide qedir kéchisini kördüm, emma kéyin unutturuldum (yeni bu on künlerning qaysisida körgenlikimni unuttum), dédi. Shuningdin kéyin, peyghember sellellahu eleyhi wesellem wapat tapqan'gha qeder hemishe shu künlerde étikaf qilghan idi. (elkebir 412/23:)

enes ibni malik reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem ramizanning axirqi onida étikaf qilatti, aridin bir yili étikaf qilmidi, kéyinki yili yigirme kün étikaf qildi. (tirmizi: 803)

3100.-sual: étikafning hikmiti

semimi niyet bilen qilin'ghan étikaf shereplik bir ish hisaplinidu. Bu chaghda qelbler bir muddet üçün bolsimu dunyalıq ishlardin xali bolup, allahgha yüzlinidu. Allahning birer öyi bolghan meschitlerdin birige sighin'ghan birer mömin, intayin shereplik bir qel'ege pana tilep kirgen, yaratquchining beriket we yadem ishikige iltija qilghan bolidu.

Islam alimliridin eta deyduki:"étikafqa kirgüchi, hajiti tüpeylidin chong bir zatning ishiki aldida olturuwilip, hajitim orunlanmisa bu yerdin ketmeymen dep yalwurguchigha oxshaydu. Allahning öyige kirish - merhemetke ige bolmighuche bu yerdin ketmeymen dimektur. " étikafqa kirishning eng chong paydiliridin biri namazgha tiximu jiq waqit chiqirish, eger qaza namizi bolidighan bolsa, pütün qaza namazlirini oquwilishtur.

3101.-sual: étikafta olturushning paydiliri

Itikafta olturghan adem itikafta olturghan muddet ichide putun waqtini perwerdigarigha ibadet qilishqa ajritidu. Yeni u itikafta olturghan muddet ichide waqitlirini perz namazlarni kötish, ilim öginish, éallah taalani yad étish we qur'an kerim oqush sorunlirigha qatnishish we kéchiliride kéchi namazlirini oqush bilen ötkizidu. Éallah taéalaitikafta olturghuchigha, u itikafta olturghan muddet ichide qedri kéchisini tépishqa

nisip qilishi mumkin. Qedri kéchisi bolsa, u kéchide qilin'ghan ibadetning sawabi ichide u kéche yoq aylardin ming ay qilghan ibadetning sawabidin artuq bolidighan bir kéchidur .

Itikafta olturushta yene insanning dilini rahetlendiridighan nurghunlighan meniwi paydilar bar. Chunki itikafta olturghuchi itikafta dilini, nérwa tumurlirini we meniwiyyitini rahetlendiridighan bir muddetni ötkizidighan bolghachqa, insan itikafta olturghan waqtida dili dunyaning ishliridin we ghemliridin xali turidu. Köngli dunyaning qiyinchiliqliridin yiraq bolup rahet hés qilip pitin wujudi bilen perwerdigarigha ibadet qilishqa yizlinidu we éallah taalani yad étish bilen dili aram tapidu. Dillarning éallah taalani yad étish bilen aram tapidighanliqi heqqide allah taalamundaq dédi: "(tewbe qilghanlar) iman iytqanlar bolup, éularning dilliri a ﷻni yad itish bilen éaram tapidu, bilinglarki, dillar a ﷻni yad itish bilen éaram tapidu " [sire reédi 28 - éayet]

3102.-sual: étikafning buyrulushi

étikaf qilishni deslep peyghember eleyhissalam bashlighan. U, her yili ramizanning axirqi on künide meschitte özi yalghuz olturup étikaf qilatti. Kéyin uning ayalliri, andin sahabilar étikaf qilishqa bashlighan. Shundaq qilip, étikaf islam dinida eng peziletlik emellerdin bolup orun alghan. Allah taala qur'an kerimde étikafni qollap, quwwetlep uning shertliri toghriliq mundaq deydu: "meschitte étikafta olturghan chéghinglarda, (kündüzi bolsun, kéchisi bolsun) ayalliringlargha yéqinchiliq qilmanglar" (beqer sürisi 187 - ayet).

Étikaf allah taalaning raziliqigha érishish meqsiti bilen, pütün dunyaliq ishlardin qol üzüp, meschitte olturup türlük ibadetlerni orunlash arqiliq emelge ashidighan ibadettur. Imam etaiy mundaq dégen: "étikaf qilghan kishi, xuddi padishahhtin soraydighan hajiti bolghanliqtin, uning ishiki aldida telmürrüp, hajitim rawa bolmighichilik héch ketmeymen dep turiwalghan kishige oxshash bolup, u allah taalaning öyliridin biri bolghan meschitte olturidu we gunahlirim meghpiret qilinip, hajetlirim rawa bolmighichilik meschittin chiqmaymen, dep étikafqa dawam qilidu. " ("el'ixtiyar" din).

3103.-sual: étikafning türliri

étikaf ikki türlük bolidu. Uning biri: sünnet bolghan étikaf. Yene biri, wajib bolghan étikaftur.

1 - sünnet bolghan étikaf - peyghember eleyhissalamning izigha warisliq qilip, allah taalaning raziliqigha érishish meqsiti bilen qilinidighan ixtiyari étikaftur. Bu étikaf umumen, ramizanning axirqi on künide qilinidu. Bashqa künlerde qilsimu bolidu. Chünki peyghember eleyhissalam asasen, ramizanda étikaf qilatti, uning shewwal éyida étikaf qilghanliqimu riwayet qilin'ghan.

2 - wajib bolghan étikaf - étikaf qilishni niyet qilip atiwatqan sewebtin wajib bolidighan étikaf démektur. Mesilen: kishining öz özi: "eger men bu késeldin saqaysam allah taala üçün manche kün étikaf qilimen yaki bu itihandin qazansam allah taala üçün manche kün étikaf qilimen" dégen'ge oxshash wede bérishi arqiliq bu étikafni orunlash uning üstige wajib bolidu. Wajibni terk etken kishi perzni terk etken'ge oxshash gunahkar bolidu.

3104.-sual: étikafning shertliri

1 - musulman, eqli jayida we pakize bolushi.

2 - étikafqa niyet qilish. Herqandaq emel - ibadetlerde niyet qilish shert bolghinidek, étikaf qilish üçünmu niyet qilish sherttur. Niyetning shert qilinishi ibadetlerni adetlerdin perqlendürüş üçün idi. Chünki kishiler adette bashqa meqsetler üçünmu meschitlerde olturidu. Ularni meschitte olturghini üçünla étikaf qilghuchilar déyishke bolmaydu.

3 - meschitte yaki shuninggha oxshighan biryerde étikafqa kirishi. Étikafni jamaet topliship namaz oqush üçün salahiyetlik bolghan meschitte qilish sherttur. Chünki allah taala qur'an kerimdiki: "siler meschitlerde étikafta olturghan chéghinglarda...." dégen sözi arqiliq étikafning meschitlerde qilinidighanliqigha ishareti qilmaqta. Peyghember eleyhissalammu étikafni hemishe meschitte qilatti. Shunga étikafni erlerning meschitlerde qilishi sherttur, uni öyde qilishqa bolmaydu.

Ayallar öz öyliride, meschit ornidiki öylerde étikaf qilalaydu, bu yerler ular üçün meschit bolalaydu. Erlik ayallar étikafqa kirishke choqum irining roxsitini ilip andin étikafqa kirishi lazim, er ayaliining étikafqa kirishige roxsat bergen bolsa, er kishi bu roxsitidin yanalmaydu. Emma ayal kishiler étikafni öz öyliride qilidu. Chünki henepiy mezhibige köre, ayallarning meschitlerde étikaf qilishi mekruhtur. Emma shapiiy mezhibige köre, ayal kishimu meschitte qilidu. Henbeli mezhibige köre, ayal kishining éri bilen birge meschitte étikaf qilishi jaizdur.

4 - étikafta roza tutush. Ramizanda étikaf qilghan kishi zadi roza tutmay qalmaydu, elwette. Henepiy mezhibige köre, ramizandin bashqa waqitlarda étikaf qilghan kishiningmu, eger qilmaqchi bolghan étikafning türü wajib bolghan étikaflardin bolsa roza tutushi sherttur. Eger étikafning türü sünnet bolghan étikaflardin bolghan bolsa, uningda roza tutush shert emes, biraq tutush ewzeldur. Peyghember eleyhissalam rozisiz étikaf qilghan emes.

Aishe reziyellahu enha mundaq deydu: étikaf qilghuchining késel yoqlimasliqi, jinaza namizigha qatnashmasliqi, ayallarni tutmasliqi we quchaqlimasliqi, zörür hajatliridin bashqa waqitlarda sirtqa chiqmasliqi sünnettur. Roza tutmay turup étikafqa kirishke bolmaydu. Jamaet namaz oqup turidighan chong mesjidlerde étikaf qilish kérek. (ebu dawud: 2473)

5 - ayallarning heyz we nepaslardin pak bolushi. Étikaf qilmaqchi bolghan ayallarning heyz we nepaslardin pak bolushi sherttur. Eger ayallar étikaf esnasida heyz körüp qalsa yaki tughsa, étikaftin hamana chiqip kétidu we kéyin pak bolghanda xalisa étikafni kelgen yéridin dawam qilidu. Shuningdek étikafta olturghan kishi eger éhtilam bolup qélip, meschitte ghusle qilidighan jay bolmisa, meschittin chiqip, yuyunup kélidu we étikafni kelgen yéridin dawam qilidu.

3105.-sual: étikafning edeb - yosunliri

1 - étikafni ramzanning axirqi on künide we mischitlerde qilish.

2 - étikafta yaxshiliqtin bashqa sözlerni qilinmaydu. Gunah bolmaydighan ishlar

toghriliq sözleshse bolidu.

3 - étikaf waqtida dawamlıq qur'an kerim oqulidu. Hedis sherip we sahabilar, tabiinlar, selep -salihlar, ewliyalarning hayatigha munasiwetlik kitablarnı oqusa bolidu.

4 - étikaf qilghuchi pakize kiyimlerni kiyishi we xushburarq boyumlarnı sürtüşliri lazim.

5 - étikaf atighan kishi wajib étikaf üçün yalghuz qelbidila emes, tili bilenmu niyet qilishi kirek.

3106-sual: étikafni buzidighan we buzmaydighan ishlar

1 - étikafchining sher'i, yaki zeruri bir ihtiyaji üçün meschitning sirtigha chiqishi étikafni buzmaydu. Mesilen: jüme namizi, bir sher'iy özre, hajetxanigha chiqish we taharet ilish bir tebiy özre, meschittin zorluq bilen chiqiriwitish zeruri bir özre bolghanlıqtin buninggha oxshash sewepler étikafqa ziyan yetküzelmeydu.

2 - étikaf qilghuchining özrisiz meschittin chiqishi étikafni buzidu. Tebiyy éhtiyajlardin tashqiri adettiki éhtiyajliri üçün meschittin sirtqa chiqqan kishining étikafi buzulidu. Chünki étikafning teqezzasi meschitte turushni teleb qilidu. Emma birer kishining hayatini halakettin qutquzush yaki özining hayatini xeterdin qutquzush üçün meschittin chiqqan kishining étikafi buzulmaydu. Shuningdek eger özi olturghan meschit jüme namizi oqulmaydighan meschitlerdin bolghan bolsa, étikaf qilghan kishining meschittin chiqip, jüme namizini oqushi bilen qilghan étikafi bozulmaydu. Chünki jüme namizini oqush perz, étikaf qilish bolsa sünnettur. Perzni orunlash sünnetni orunlashtin muhimdur, elwette.

3 - kisel yoqlash, jinaze namizi yaki guwahliq birish üçün sirtqa chiqish étikafni buzidu.

4 - (yenggil) kisellik tüpeylidin bir saet sirtqa chiqish étikafni buzidu.

5 - étikafchining étikaf waqtida bir qanche kün hushini yoqutup qoyishi, mes bolush sewebidin eqlini yoqutup qoyushi we sarangliq étikafni buzidu.

Yuqirida körsitilgen shertler wajib sanalghan étikaf üçündür. Neple étikaflarda bir özre bolsimu sirtqa chiqqili, kisel yoqlighili bolidu.

6 - wajib étikaf buzulsa qazasini qilish kirek. Belgilik bir ay üçün kirgen bir étikaf waqtida, bir kün roza buzulsa yaki bir kün sirtqa chiqilsa yalghuz shu bir kün étikafning qazasini qilish kirek. Emma waqti belgilenmigen, belgilik bolmighan, dawamlıq, bir aylıq dep atighan étikaf waqtida mundaq bir kün roza buzulsa, yaki sirtqa chiqilsa yingidin bir aylıq étikaf bashlash lazim bolidu.

7 - étikaf qilghuchining étikaf ichide repiqisi bilen jinsiy munasiwet qilishi, söyüşishi, silishi haramdur. Jinsiy munasiwet meyli qesten bolsun yaki untup qilip yüz bersun meni kelmisimu étikafni buzidu. Wajib étikaftin bashqa étikaflarda meni kelgendila buzulidu. Eger ixtiyarsiz halda éhtilam bolghan bolsa étikaf buzulmaydu. Shuningdek gerche ayalini quchaqlighan bolsimu éhtilam bolmighan bolsa yene étikaf buzulmaydu.

8 - étikaf qilghuchi ihtiyajlıq nersilirini meschit ichide sitiwalda bolidu. Meschitte yep - icheleydu. Meschit ichide hazirlan'ghan, uyghun bir yer bolsa shu yerde taharet alidu we ghusli qilalaydu, bundaq jay bolmisa meschit sirtigha chiqip taharet alidu,

ghusli qilidu. Ilip bolghandin kiyinla qaytip kilidu.

9 - munarning ishiki meschitning ichide bolmighan ehwalda étikafchi ezan oqush üçün meschittin chiqip munargha chiqidu.

10. Ayallarning étikaf esnasida heyz körüp qélishi yaki tughushi étikafni buzidu. Chünki herqandaq ibadetni dawamlashturush üçün pakliq shert bolghandek, étikafning dawam qilishi üçünmu ayallarning pak bolushi sherttur.

3107.-sual: étikaf qilghan kishi üçün men'i qilin'ghan ishlar

étikaf qilghan kishining élim - sétim ishliri bilen shughullinishi men'i qilinidu. Shuningdek étikaf qilghan bolsun yaki qilmighan bolsun herqandaq kishining meschitning ichide élim - sétim ishlirini qilishi mutleq haramdur. Chünki meschitler allah taalagha ibadet qilish üçün bina qilin'ghan mubarek jaylardur. Bu jaylarda dunyaliq sodilarni qilish xatadur.

3108.-sual: étikaf qilidighan kishi üçün peziletlik waqitlar

islam uluqliri deydu: rejebe iyida qilidighan ibadet we taetler kishining bedinini, sheban iyida qilin'ghan taet - ibadetler qelbni, roza iyida qilin'ghan taet - ibadetler bolsa rohini meniwiyy kirlerdin tazilaydu. Chünki rejebe iyini ibadet bilen ötküzüp bedinini meniwiyy kirlerdin tazilighan kishi sheban iyida taet - ibadet qilsa, qelbini tazilighan bolidu. Sheban iyini taet - ibadet bilen ötküzüp qelbini meniwiyy kirlerdin tazilighan kishi ramzan iyida rohini tazilighan bolidu, bedenni rejebe iyida, qelbini sheban iyida meniwiyy paskiniliqlardin tazilimighan kishi, roza iyida rohini qandaqmu taziliyalaydu?

3109.-sual: riyazetning shertlarni

1 - riyazettin bashqa ishlargha ishletmeydigha xali öy bolishi, uninggha bashqa adem kirmesliki.

2 - riyazetke muwapiq kiyim bolushi.

3 - munasip waqit bolush.

4 - awaz, warang, churung, guldur - galap dégendek shawqun sürenlerdin xali bolush, diqqet bölünmeydighan bolush.

5 - rahet qoghlashmasliq mesjid yaki muwapiq orunlardiki pakize qattiqraq yerde olturush.

6 - kichiliri az uxlash, amal bar kichini bidar ötküzüsh.

7 - mohitni kiyim kichekni pakize xushbuy tutush.

8 - oquwatqan zikir tesbihlarning menisini bilip mulahize qilip turup oqush.

3110.-sual: xilwet - étikafning shertliri

1 - xilwette olturup netije qazan'ghan ustazning ijaziti - roxset udumini we telimini ilip adin kiyin xilwetke kirish.

2 - namazni öz waqtida oqush.

3 - xilwetke kirishni roza bilen bashlash.

4 - pılanlighan emel ibadetni toluq orunlash.

5 - meishiti halaldin bolush.

6 - bazar tamiqi yimeslik tamaqni imkan qedir özi teyyarlap yiyish yaki pakize salih ayallarning teyyarlighan tamiqini istimal qilish

- 7 - tamaqni az yiyish.
- 8 - kishiler bilen sözleshmeslik we körüşmeslik.
- 9 - riyazet jeryanida ayallargha yiqin yolimasliq, mujamiet qilmasliq.
- 10 - olturushtiki sir esrar, meqsetlerni mexpi tutush, kishige ashkarilimasliq.
- 11 - diqqetni merkezleshtürüp, oy xiyalini yighip olturush.
- 12 - her küni seher waqtida wezipige olturushtin burun istighpar, zikir tesbih, hemdu - sanani köp iytish.

3111.-sual: riyazetning hikmetliri

tinch halette olturush meripetullah hasil qilidu. Öy imaret, ademi zattin ayrilip, chöl jezire, bayawanda, taghu deshtilerde olturush dunyani tonutidu. Ach qorsaq olturush sheytanning nimilikini tonutidu. Uyqusizliq nefsnı tonutidu.

Allah taalaning musa eleyhissalamgha özi bilen sözlishi üçün qiriq künni shert qilip belgilep birishining sir hikmiti, meqsiti, musa eleyhissalamning meydisini, tinini ozuqluqning qoyuq chirindiliridin tazilap rohnı küchlendürüp, eqilni saplashturup, qelbini küchlendürüp - iradisini chingitip, nefsnı paklash idi.

3112.-sual: alimlarning qarishidiki murshid kamil (kamil yétekchi) ning alametliri

sheyx söhrewerdi (allah uning sirrini muqeddes qilsun) mundaq deydu: heqiqet yoligha kirish üçün her qandaq bir kishi kamaletke yetken yétekchige éhtiyajliq bolidu. Kishi nadan yétekchining arqisidin méngip qalsa, tuyuq yolgha kirip qalidu, undaqtı kamaletke yetken yétekchini qandaq bayqighili bolidu? Uning bir qanche alametliri bolidu:

1) kamaletke yetken yétekchi bolghuchi aldi bilen éeyghember eleyhissalamning heqiqi iz basari bolushi, uning izidin mangidighan bolushi, silsilidiki kamaletlik sheyxge egeshken bolushi kérek.

2) alim bolushi kérek.

3) mal dunya, bayliqning, inawetning muhebbitidin waz kechken bolushi kérek.

4) az tamaq yéyish, az ichish, az uxlash, az sözlesh, namazni köp oqush, sediqini köp bérish, köp chaghlarda roza tutush.

5) güzel exlaqi mijezi xaraktérni yétildürüş, sewri qilish, allahgha tewekkel qilish, itiqadi küchlük, iradisi mustehkem bolush, séxi bolush, qanaetchan bolush, yowash, éghir - bésiq bolush, sadaqetlik bolush, sherhi hayaliq bolush, wapadar bolush, temkin bolush, özini tutalaydighan bolush we shuninggha oxshash ésil xisletlerni özide yétildürüş. Bundaq sheyxlerde éeyghember eleyhissalamning nurlirining tesirliri bolidu. Bular yétekchi bolushqa munasip kishilerdur. Bularning wujudi ötkür xususiyetlik bolidu, eger sen bu yolda saadet izdimekchi bolsang mushu shertlerni hazirlighan murshid kamilni tapqin. Ularning xizmitini qil, duasini al, hörmitini qilghin, könglini intayin asirghin.

3113.-sual: iman ajizliqning alametliri

1 - gunah we haram ishlardin qachmasliq

2 - qelbining tashdek qitip qilishi.

- 3 - ibadetni puxta qilmasliq.
- 4 - ibadette horunluq qilish.
- 5 - qelbining tarliqi.
- 6 - allahning yaxshi emel qilghuchilargha jennet, yaman emel qilghuchilargha dowlaxni wede qilghanliqigha chin dilidin ishenmeslik, we uningdin tesirlenmeslik.
- 7 - allah ni esligende, qur'an oqughanda ghapil bolush, bundaq kishilerge qur'an oqush intayin ighir kilidu, duagha qol kötergende qolini tizla yomuwalidu.
- 8 - allahning chigrisi (tosqan ishliri) dependsende qilinsa kari bolmasliq, zulumgha qarshi turmaydighan bolup qilish. Yaxshiliqini söyüş, yamanliqqa qarshi turush süpiti yoqilip kitish.
- 9 - özini körsitishni yaxshi körüş, riya ishlarni qilish. Mensepke hiris bolush, sorun'gha kirse birer kishini ornidin qopüriwetmigüche köngli aram tapmasliq.
- 10 - bixilliq, pixsiqliq qilish. Chünki bixilliq iman bilen bir dilda menggü turalmaydu.
- 11 - bashqilar qilalmaydighan ishni qilalaymen dep po itish, lap urush.
- 12 - musulman qindashlirigha meghlubiyet, ziyan, japagha oxshash hadisiler kelse xushal bolush.
- 13 - birer ishqa günah bolush yaki bolmasliq nuqti neziridinla qarash, we yaman ish qilishtin közini yomuwilish. Shühhilik ishlardin özini qachurmasliq. Haramning tüwidin yol izdesh.
- 14 - yaxshi ishlarni kichik sanash, kichik ishlargha ehmiyet bermeslik.
- 15 - musulmanlar ammisining ishlirigha köngül bölmeslik, ulargha dua, sediqe, ianiler bilen yar - yölekte bolmasliq. Bashqilarning bextsizliklirige köz yomuwilish. Ular bilen bir gewde bolmasliq.
- 16 - dostlar, qirindashlar otturisdiki rishtini üzüp qoyush.
- 17 - özining islam aldédiki mes'uliyitini tonup yetmeslik.
- 18 - xapiliq yetse, birer müshkülatqa uchrisa uningdin bek qorqup kitish, bundaq kishi tolimu qorqunchaq kilidu. Qiyinchiliq aldida özini yoqitip qoyidu, uningda mustehkem yürek (irade) küchlük qelb bolmighachqa, rialliqqa taqabil turalmaydu.
- 19 - köp jidelxorliq qilish we tash yürek bolush.
- 20 - dunyagha birilish we uninggha hiris - amraq bolush, bundaq kishning qelbide mal - mülük, abruy, mensep, qoru jay dégendek nersiler qolidin ketse, özini yoqitip qoyghudek derijide mayil bolidu. Musulman qirindashliri mal - mülükke irishsie köngli biaram bolidu. Heset qilidu.
- 21 - insanlarning sözige we eqli usulghila isliwilish, bundaq kishlarning aghzidin qur'an we hedisning söz - ibariliri tipilmighili tasla qalidu.
- 22 - turmushta yuqiri istimalni ziyade qoghlishish. Keng nazu - nimet, huzur - halawetlik turmush, keyp - sapsgha birilish. Ziyade mülükdar bolushqa intilish.

3114.-sual: iman ajiz bolup qilishning sewebliri

- 1 - imani muhiyttin uzun muddet ayrilip qilish.
- 2 - yaxshi ölgilerdin, rohi yitekchidin ayrilip qilish.
- 3 - sheriet bilimlirini ügünishning we iman'gha dewet qilidighan hikmet sözlen'gen kitablarning tashlinip qilishi, ularni körüp yaki anglap turmasliq. Shuning bilen qelbi qitip

qilish.

4 - musulmanlarning gunahqa birilip kitishi, özining qilgan gunahidin pexrilinip kitish (his qilish), siriq shehwani boyum, kitab - jonnallarni köp körüş, shehwani söz - heriketlerni köp qilish, anglash, shundaq ademler bilen qoyuq munasiwette bolush. Bashqilarning gheywet - shikayitini qilish, yaman oy - piklerdin xali bolmasliq.

5 - qelbini esir qiliwalghudek derijide dunyaliq ishlar meshghulatigha pitip qilish.

6 - mal - dunya, ayallar, balilargha ziyade hiris bolush, ulargha birilip kitish.

7 - arzuning chiki bolmasliq, bir kitabta mundaq yizilghan:"ademni töt nerse bexitsiz qilip qoyidu. Ular: közi kichik, qizghanchuq bolup qilish, qelbi qitip qilish, arzu ziyade bolush, dunyagha hiris bolush. " arzu - hewesning ziyade bolishi, taet - ibadette boshangliq peyda qilidu.

8 - yimek - ichmek, uyqu, söz - heriket, munasiwetni chektin ashuriwitish, köp yiysh eqilni, zihnini suslashturidu, kallini dötleshtüridu, eqli iqtidarni töwenlitidu, bedenni ighirlashturup, horunluqni keltürüp chiqiridu, köp yep, köp uxlighan adem mukapattin quruq qalidu. Söz - herikette chikidin ashuriwitish - qelbni qattiqlashtüridu. Kishiler bilen arilishishta chikidin ashuriwitish, köp ishlargha kashila bolidu. Tola külüş qelibdiki hayatliq maddilirini öltüridu. Shundaqla waqit ibadet bilen ötmeydiken, ademning qelbi qitip kitip, hikmet qobul qilalmaydighan bolup qalidu.

3115.-sual: imanni kücheytish, mustehkemlesh usulliri

mominning qelbigimu bezi chaghlarda gunahdn ibaret qara bulut chaplishiwilip, uning norini tosüp qoyidu. İnsan qarangghuluq ichide yitimsirap qalidu, eger u itiqadini (imanni) ashurush üçün heriket qilsa, allah din telep qilsa ashu bulutlar tarqap qelibning nori eslige kilip yorushqa bashlaydu.

1 - allah hemme nersini bayan qilish üçün we insanlarga nur qilip chüshürgen "qur'an" ni köp oqush, mulahize qilish. Chünki u qelibning eng küchlük dawasi. Buning eng yaxshi yoli oylinish, tepekkur qilish.

2 - allahning büyüklükini his qilish, uning isimlirini, süpetlirini tonush we molahize qilish. Mezmunlirini chüshinish. Buxil hissiyat qelbiga chongqur orunlishish, hetta her bir hüjeyrigiche singip kirishi lazim. Chünki bashqa ezalar qelibning körsetmisi boyiche ish qilidu. Qelib insanning merkizi, shunga qelib tüzüldiken bashqa ezalar tüzüldu. Xuddi suning bishi lay bolsa, uning ayighini süzüldürimen diyish exmiqane xiyal we emelge ishish mumkin bolmaydighan ish bolghinigha oxshash.

3 - sheriet bilimlirini puxta, toluq, pishshiq ügünish.

4 - duagha, namazgha hazir bolush (qatnishish), chünki bu heriketler dawamliq ilip birilsa, insanning qelbi rahatlinidu, huzulinishqa bashlaydu.

5 - yaxshi ishlarni köplep qilish, waqitni yaxshi ishlar bilen ötküzüş, ibadetning qobul bolmasliqidin ensirep ibadetni yaxshi orunlash, bular ünümi yaxshi, tesiri chongqur usul. ALLAH mundaq dédi: ularning yanliri orun - körpidin yiraq bolidu (yeni ular kéchisi ibadet qilip az uxlaydu), ular perwerdigarining (azabidin) qorqup, (rehmitini) ümid qilip uninggha dua qilidu, ulargha biz riziq qilip bergen nersilerdin (yaxshiliq yollirigha) serp qilidu [süre sejde - 16].

6 - ibadetning her xilliqigha diqqet qilip uni yaxshi orunlash, periz ibadetlerning

waqtigha alahide ehmiyet birish lazim, periz, wajip, ishlarning hemmisini toluq orunlashtin boshqa yene waqit chiqirip özi yaxshi köridighan emellerni köp qilish.

7 - yaman (gunah) bolup qilishidin qorqidighan bolush. Özining aqiwitidin ensiresh, gunahqa pitip qilishtin qorqush.

8 - ölümni köp eslesh. Bundaq qilghanda adem gunah qilip qilishtin asanla saqlinip qalalaydu. Ölümni eslitidighan ishlarning eng yaxshisi, ünümi eng yuqirisi qebrilerni yoqlash. Bu heqte resulullah mundaq dégen: "men sizlerni qebrilerni yoqlashtin tosqa idim, emdi ziyaret qilinglar! Chünki u qeliblerni yumshitidu, közni yashlitidu, axiretni eslitidu." ölüknü yoqlash, we sekratqa chüshkenlerni körüş. Jinaza namizigha qatnishish, miyitni kötürüş, ölüknü depni qilish heqiqeten imanni kücheytidighan amillarning biri. U ademni qorqitidu, ichini siyrilduridu, dilni yumshitidu, gunahlirigha töwbe qilghuzidu, közni uyqudin, bedenni rahettin, tosidu, emelge ündeydu, tirishchan qilip qoyidu, bixutluqni tügitishkimu köp paydiliq.

9 - axiretni köp oylash, qur'an kerimning süre qap, waqie, qiyamet, murselat, enbiya, tekwir qatarliq süriliride qiyametning ehwali toghriliq mesililer bayan qilin'ghan. Shundaqla bezi hadislerde qiyamet, dowzax toghriliq melumatlar bar, shundaq bayanlarni, matriyallarni oqush, ölgendin kiyin tirilish, shapaet, hisap, jaza, qisas, taraza, köwruk, jennet we dowzaxqa oxshash körünüşler bilen iman (itiqad) ni ashuridu.

10 - kainatning her xil hadisilirini we belgülimisi, qaide pirinsip qanuniyetliri oylash, tesirini his qilish. Tebii apetlerni, mesilen: ot apiti, su - kelkün apiti, yer tewresh we herxil hadsilerni oylash. Aldinqilarning weyran bolghanliqlirini, qum astida qalghanliri.....qatarliq möjize we hadisler.

11 - allah ni köp eslesh - yadlash, yad itish. Chünki bu yögilip qalghan qelibning perdisini achidu, qelbning kisellikini dawalaydu. ALLAH: "hey mominlar! ALLAHni köp yad itinglar! " dédi. We yene "sizlarning ghelbe qilishingla üçün (bextke irishishinglar'üchün) allah ni köp yad itinglar!. " dédi. Peyghember eleyhissalam, kishilerge: " tiling daim allah ni yadlash (yad itish) bilen höl tursun (allah ni yad itishtin tiling qurup qalmisun)" dégen. ALLAH ni yad itishning peziliti: allah ni razi (xush) qilidu, sheytanni ademdin yiraqlashturidu, ghem - qayghuni tügitidu, köplep riziq ilip kilidu, meripetning ishiklirini achidu, allahning zikrini tashlash - qelibni qaturidighan seweplerning biridur. Qeliblirining ölgenlikidur. Jisimlirining ölüshtin burun ölgenlikidur.

12 - allah bilen sözlishish. ALLAHning aldida bash igip, özini töwen tutup iltija qilish, özini allah aldida qanche töwen tutqansiri allah gha bolghan yiqinliq hasil bolidu. Kichilerde nepli namazni köp oqush. Ibini qeyyum jewzi allah aldida bash igip özini töwen tutush bilen güzel sözlerni qilip mundaq deydu: "i allah men silining izzetlikliri bilen we mining xarliqim, silining küchluqliri bilen mining ajizliqim we silining (cheksiz) bayliqliri bilen mining kembighellikim bilen silige iltija qilimen, manga rehmet qilsila digüchining sözi nimidégen tatliq he! Mining xatalashquchi, izip ketküchi mingem silining qollirida, silining bendiliri köp, qutquzush we panayigha ilish peqet silining qolliridinla kilidu. Men silidin miskinlarning sorighinini soraymen, silige xar, boyun sun'ghan halitim bilen yalwurimen. Silige sewrichan we qorqquchilarning duasini qilimen. Men silidin, silige boyun egken, közlirini silini dep yashlighan, qelbini silige

boysundurghan kishining sualini soraymen" digüchilerning duasi nimidégen tatliq he! Dédi. Yene mushuninggha oxshash sözler arqiliq perwerdigari bilen sözlishop tursa imanning nori uning qelbide hessilep küchiyidu. Shundaqla özüning allah gha muhtaj ikenlikini diyshmu allah gha bolghan muhebbitini kücheytidu.

13 - arzunung muwapiq bolushi imanni yingilashta tolimu muhim.

14 - dunyagha birilip kitish, dunyalik ishlargha isiliwilishni yoqitish üçün dunyaning bir demlik we nahayti addiy ikenlikini oylash. ALLAH mundaq dégen: "dunya hayati peqet (ghapil) ademler aldinidighan, behriman bolidighan hayattur"

15 - dini ehkamlarni hemmidin yüksek bilip uninggha riaye qilish. Chong - kichik gunahlardan qattiq saqlinish. ALLAH mundaq dédi: "kimki dini ishlarni ulughlaydiken (uni yüksek bilidiken), bu, dillarning teqwadarliqidur" allahning diniy ehkamlirini hörmetlesh bilen birge kichik gunahlarnimu kichik körmeslik, uningdin xali bolush. Resulullah mundaq dégen: "kichik gunahlardan yiraq bolunglar - qichinglar!, ular bir ademde yighlip qalsa, ademni hilak qilidu. " (ehmed riwayiti).

16 - mominlarni dost tutush, kapirlarni düşmen bilish, ulargha köngül bermeslik.

17 - kemter, addiy - sadda bolush, (kiyinishtimu addiy - sadda bolush). Kibrini - özüni chong tutush, hakawurluq, zalimliq, dili qattiqliqni tügütüsh.

18 - allah ni yaxshi körüş, allah din qorqush, rehmitidin umidwar bolush, qazagha riza bolush, gumanni yoqutush (gumanxorliqtin saqlinish), ishlarda allah gha tewekkul qilish, rehmet iytish, rastchil bolush (sadaqetlik bolush), öz - ara ishinish, töwbe - istighparni köp iytiish qatarliqlar imanni kücheytishte zor ehmiyetke ige.

19 - öz - özidin qerellik hisap ilip turush. ALLAH mundaq dédi: "i mominler! ALLAH din qorqunglar! Her bir adem ete (qiyamet küni) üçün yaxshi ishlardin nimilerni qilghanliqigha qarap baqsun. " (süre heshri 17 - ayiti.) ömer ibni xettab: "sizler hisap linishtin burun özünglardin hisap ilinglar. " dédi.

20 - allah din yingi tileklerni sorap uninggha dua qilip turush. Resulullah mundaq dégen: " iman kiyim - kichek konirighandek koniraydu, shunga allah din imanni yingilap - yashartip birishni soranglar!"

3116-sual: rohning ghizasi - neple ibadet

tesewwuf ehlining rohani paklashtiki eng mohim paaliyiti sheriet buyrighan periz emel ibadetlerni toluq, waqtida, estayidil orunlashtin sirt yene peyghember eleyhisalam telim bergen, pütün hayati boyiche ölge körsütüp kelgen neple emel ibadetlerni bijandil orunlap allahni dosit tutush we allah taalaning dosluqigha muyesser bolush üçün tirishishtin ibarettur.

Telhe ibni ubeydullah reziyellahu enhu mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénigha nejdlik bir adem keldi, uning chachliri chuquq, awazi xirqiray idi, bir xil gunguldighan awazi anglinatti - yu, biraq némidégenlikini chüshen'gili bolmaytti. U yéqin kelgende, uning islam heqqide soal sorawatqanliqini bildüq. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem uninggha: bir kéche - kündüzde besh wax namaz oqush perzdur, dédi. U kishi: bu besh wax namazdin bashqa namaz barmu? Dep soridi. Yoq, emma neple namaz oqay déseng, oqusang bolidu. Undin bashqa, ramizan éyida roza tutush perzdur. Undin bashqa roza barmu? Yoq, emma neple roza tutay déseng,

tutsang bolidu. Undin bashqa, zakat bérishmu perzdur. Bu zakattin bashqisimu barmu? Yoq, emma neple sediqe qilay déseng, qilsang bolidu. Alle bilen qesemki, men bularni kem - ziyade qilmastin ijra qilimen. U kishi ketkendin kéyn, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: bu kishi rast shundaq qilalisa, nijat tapidu, dédi. (buxari: 46)

yuqirqi hadisning rohi boyiche qarighanda mohim neple ibadetler neple namaz, neple ramizan, sediqe xeyri ihsan qatarliqlardur.

3117.-sual: neple namazning hökümliri

enes ibni malik reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: eger peyghember sellellahu eleyhi wesellem seper üstide neple namaz oqushni irade qilsa, ulighi üstide turupla qiblige qarap namazni bashlaytti. Undin kéyin ulighi mangghan terepke qarap namizini dawamlashturatti. (ebu dawud: 1225)

jabir ibni abdullah reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem ulagh üstide sherq terepke qarap neple namaz oquytta, eger perz namaz oqushni irade qilsa, ulaghdin chüshüp qiblige qarap oquytta. (buxari: 1099)

hefse reziyellahu enha mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem wapat bolushtin bir yil burun neple namizini olturup oqushqa bashlighan, men uningdin ilgiri peyghember sellellahu eleyhi wesellemning neple namazni olturup oqughanliqini héch körüp baqmighan idim. Peyghember sellellahu eleyhi wesellem (namazda) ayetlerni tertil bilen (aldirimay) oquytta. Shuning bilen, oqughan sürisi (eslide uningdinmu uzun süridin) uzun bilinip kététti. (muslim: 733)

yuqirqi hadislerdin peyghember eleyhissalamning hayati boyiche her qandaq ehwalda neple namazni tashlap qoymighanliqini körüwalghili bolidu.

3118.-sual: neple namazning mohimliri we peziliti

peyghember eleyhissalam oqughan neple namazlarning türi bir qeder köp bolup tesewwuf ustazliri pezilette yuqiri turidighan töwendiki besh türlük namazni daim oqushni tekitleydu.

1) salate shükri hozu - tehareti namizi

zeyd ibni xalid el juheni reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki taharetni kamil élip, ikki rek'et namaz oqusa, namazda zéhnini namazdin bashqa ishqa bermise, u kishining burun qilghan kichik gunahliri epu qilinidu. (ebu dawud: 905)

2) tehejjud - kiche namizi

abdullah ibni emr ibni as reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir adem kéchide qopup on ayet bilen tehejjud namizi oqusa, u ghapillar qatarigha yézilmaydu. Yüz ayet bilen tehejjud namizi oqusa, alle taalaning emrige chin dilidin itaet qilghuchilar qataridin yézilidu, ming ayet bilen oqusa, köplep ejirge érishküchiler qataridin yézilidu. (ebu dawud: 1398)

3) chashka - zuha namizi

enes ibni malik reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kimki bamedat namizini jamaet bilen oqup, andin kéyin kün chiqquche alle taalagha zikri éytip, kün chiqqandin kéyin ikki rek'et zuha (chashgah

waqti) namizi oqusa, u kishige hej we ömre qilghanning sawabi toluq bérilidu. Resulullah sellellahu eleyhi wesellem: hej we ömrining sawabi toluq bérilidu dégen kelimini üç qétim tekrarlighan. (tirmizi: 586)

4) tesbihat namizi

ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq deydu: peyghember sellellahu eleyhi wesellem abbas ibni abdulmuttelibke mundaq dédi: i abbas! I tagha! Men sanga on xisletni usupla béreymu? Eger u on ishni qilsang, alle taala séning burunqi we kényinki, kona we yingi, sehwenlik we qesten, kichik we chong, mexpiy we ashkara gunahliringni meghipret qilidu. On xislet budur: her rek'ette süre fatihege bir süre qoshup, jem'iy töt rek'et namaz oquysen. Birinchi rek'etning qiraitini qilip bolghandin kényin, öre turghan péti: subhan allahi welhemdulillahi welailahe illellahu wallahu ekber (alle taala barliq eyib - nuqsandin paktur, pütün hemdusana alle taalaghila xastur, alle taaladin bashqa héch ilah yoqtur, alle büyüktur), dégen zikirni on besh qétim oquysen. Andin ruku qilip, rukuda u zikirni yene on qétim oquysen, andin rukudin béshingni kötürüp, yene on qétim oquysen. Andin sejde qilisen we sejdide yene on qétim oquysen. Andin sejdédin béshingni kötürüp, yene on qétim oquysen. Andin sejde qilip, yene on qétim oquysen. Andin sejdédin béshingni kötürüp, yene on qétim oquysen. Shundaq qilip, bu zikir her rek'ette yetmish besh qétim oqulidu. Qalghan rek'etlernimu mushundaq oquysen. Eger her küni bir qétim oqushqa imkaniyiting bolsa oqughin, uninggha imkaniyiting bolmisa, her jüme bir qétim oqughin, uningghimu imkaniyiting bolmisa, ayda bir qétim oqughin, uningghimu imkaniyiting bolmisa, yilda bir qétim oqughin, uningghimu imkaniyiting bolmisa, pütün ömrüngde bir qétim bolsimu oqughin! (ebu dawud 1297)

5) esirning sünniti

ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: esirning perzidin burun töt rek'et namaz oqughan kishige alle rehmet qilsun! (tirmizi: 430)

3119.-sual: neple roza tutidighan peziletlik waqitlar

peyghember eleyhissalamning neple rozini köp tutqanliqi bolupmu sheban iyida roza tutushqa tiximu bekrek ehmiyet birip neple roza tutqanliqi sahih hadisler qeyit qilinidu. Peyghember eleyhissalamdin sünnet bolghan neple rozilar we neple roza tutushqa eng peziletlik waqitlar töwendikiche:

- 1) her heptining düshenbe peyshenbe künliri roza tutush.
- 2) her ayning 13 - 14 - 15 - künliri uda üç kün roza tutush.
- 3) muherrem iyining 9 - 10 - künliri roza tutush
- 4) shewwal iyida yeni ramizandin kiyinki ayda uda alte kün roza tutush.
- 5) zulhejje iyining 1 - künidin 9 - künieiche roza tutush.

3120.-sual: xeyri ihsan qilinidighanlarning derijisi

peyghember eleyhissalam zakatni ada qilip bolghan yaki zakat birish ölchimige yetmigenlerge bolupmu ayallar jamaesige sediqe -xeyri ihsanni köprek qilishni buyridi. Xeyri ihsan qilishqa tigishlikler we ularning derijisi mundaq bolidu.

- 1)allah taala we peyghember eleyhissalam aldi bilen insanni ata - atinisigha

yaxshilik qilishqa buyridi.

- 2) ailisige yeni ehli ayalliri we bala chaqilrighan yaxshilik qilish.
- 3) qirindashlirigha yaxshilik qilish.
- 4) yiqin xoshnigha yaxshilik qilish.
- 5) uruq tuqqanlarga yaxshilik qilish.
- 6) yiraq xoshnilarga yaxshilik qilish.
- 7) sawaqdash, seperdash, xizmetdashlarga yaxshilik qilish.
- 8) yitim yisir, ibni sebil, musapirlarga yaxshilik qilish.
- 9) tileshtin numus qilidighan, muhtajliqqa chüshüp qalghanlarga yaxshilik qilish.
- 10) qol tengligenlerge, her qandaq tilemchi sayillarga yaxshilik qilish, bir nerse birelmise yaki bergüsi kelmise her giz azar bermeslik.

Dimek xeyri ihsan qilinishqa tigishlik kishiler mana mushundaq köp. Her kishi özining iqtisadiy ehwaligha yarisha, ashkare yaki mexpi yusunda bolsun "yirim tal xorma" chaghliq nerse bolsimu sediqe qilip özini jehennem azabidin qututldurshi lazim.

3121-sual: allahqa yiqinlashishning eng mohim wastisi neple ibadet ikenlikining delili

ehli salihlar yaki teqwaliqni isteydighan tesewwuf ehli mana mushundaq neple ibadetlerni allahqa yiqinlashturidighan waste, allahqa yitishning yoli dep qarap periz emeller bilen birge neple ibadetlergimu alahide ehmiyet biridu. Neple ibadetlerning bendini allahqa yiqinlashturidighanliqigha kelgen delil imam buxariydin riwayet qilin'ghan töwendiki hedis.

Ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle taala mundaq deydu: {bendem méni qandaq oylisa, men uning üçün shundaq bolimen. U méni esligende, men uning bilen birge bolimen. Eger u méni ichide eslise, menmu uni ichimde esleymen. Eger méni bir jamaet ichide eslise, menmu uni uningdin yaxshiraq bir jamaet ichide esleymen. U manga bir ghérich yéqinlashsa, men uninggha bir gez yéqinlashimen. Eger u manga bir gez yéqinlashsa, men uninggha bir ghulach yéqinlashimen. U manga méngip kelse, men uninggha yügürüp barimen. } (buxari: 7405)

üchinchi bap. Teriqet ehlining süpiti we peziliti

3122-sual: teriqet ehlining اساسliq süpetliri

1. Zahidliq yolini tutush.
2. Yoqsulluqqa berdashliq birish we qanaetchan bolush.
3. Riyazet arqiliq rohni tawlash.
4. Bala musibetlerge sebirchan bolush.
5. Insanlardin yetken türlük eziyetlerge epuchanliq bilen muamile qilish.
6. Janliqlargha rehimdil, helim bolush.
7. Turmushta, hayatta addi sadda bolush.

8. Tewbiga hirismen bolush.

3123-sual: ewliyalarning zahidliq toghirisidiki bayanliri

zahidliqning mezmuni - zahid bolghuchi kishi könglide allah taaladin her qandaq sinaq kelse razi bolush layiqlashish اساسida allah taalagha bolghan merifet hasil qilish, dégenlikdur. Heqiqiy zahid kishiler yüksek derijidiki tirishchanliq, sewrichanliq bilen bendilikni ipadilep ibadet qilghuchilardur.

Arif uchar qushqa oxshaydu, zahid bolsa piyade yürgen ademge oxshaydu. Yeni, zahid putigha tayinip mangidu, arif bolsa, siddiqi ixlastin ibaret ikki qanitigha tayinip uchqandek ilgirleydu. On kün piyade mangghandin bir kün uchqan adem menzilge tizlikte yétip baridu.

Zahid oldurki, derwishlikini dost tutmaqliq bilen xudaytaalaning ghezipidin emin bolghay. Her kishi xudaytaalagha bende bolmaqlarning lezzet we halawitini tapmighuche, hich nersidin lezzet tapmas. Her kishining ayali we perzenti bolup, kiche qopqanda perzenitlirining yiling -yalingach yatqanliqni körüp özidiki yipincha we töshekni ulargha yapsa, uning qilghan bu emili ghazat qilghandin xop we ewzelraqdur. Xalayiq arisida qanche hörmelik we eziz bolsa, özini shunche heqirraq(xar) körgey.

Bu dunyada palas kiygen we arpa nini yigenni zahid dimesler, bilginki zahid oldurki dunyadin köngül üzgey, ümitni qisqa qilghay, yeni bu yil mundaq qilay, kiler yil undaq qilay dimes.

Zahid üç türlü bolur. Biri haramni terk qilmaq. Bu awamning zahidliqidur. Yene biri halaldin öz hajitidin ziyadini tashlimaq. Bu xaslarning zahidliqidur. Yene biri her kishiki bendini xudayiteeladin ghafil qilsa uni tashlimaq, bu arifler we ewliyalarning zahidliqidur.

Zahid oldurki eger kiyimge bir palas keyse uning qimmiti üç pulluq bolsa, qimmiti besh pulluq kiyim keymekke mayil bolmisa.

Zahid ewweli xudagha yölenmek we itimad qilmaq, miyanesi balagha sebir qilmaq, axiri ixlastur. Her nersining bir zinnet yarishighi bolur, ibadetning zinniti xudadin qoriqmaqtur.

Zahid shundaq bolurki zinnet we rahettin kechkey, hawayi hewesni tashlighay, dunyadin könglini parigh tutqay. Bundaq zahid hemmini xudayteela üçün isharet qilghan bolar. Dunyaning dositliqidin tartip hemmini nepsige rohigha bergen bolar. Zahid shundaq bolarki, dunyani terk qilghay. Zahid oldurki dunyani telep qilmaqtin dunyani terk qilmaqqa hirisraq bolar.

Zahid oldurki, dunyadin qol yiqqay. Kishining dunyasi babidin hich perwayi bolmighay.

Zahid oldurki, dunyagha zawal közi bilen qarighay. Yeni dunyani yoqilidighan, qolidin kitidighan nerse dep bilgey. Taki dunya uning közige xar körün'geyki asanliq bilen uningdin könglini kötergili bolghay deptu.

Zahidning alamiti on nersidur: xudayteeladin özgidin üzölmek, öz muradédin tamam kechmek. Xudayi mebudqa ibadet qilmaq. Her nime tapsa xudayteela yolida serip qilmaq. Köngölge sapa bermek. Xeliqning izzet ikram qilghinigha mihribanliq körsetmek. Mubah ishlardin yiraq bolmaq. Xatirjemlikni telep qilmaq. Rahet we

asayishni kem qilmaq.

Zahidning nishaneliridin biri buki, xudayteeladin bölekning temenna arzusi köngülde bolmighay. Zahid bende bilgeyki xudayteela tewpiq bermigiche kichikkine ishnimu qilalmas.

3124.-sual: zahidliqning süpiti heqqidiki sünnetning bayani

enes ibni malik reziyellahu enhudin riwayet qilniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: chach saqili ösüp, kiyimliri jul - jul bolup ketkechke, héchkimning neziri chüshmeydighan bir qisim kishiler bar bolup, eger ular allening namida qesem qilsa, alle ularning qesemlirini orundishigha yardem béridu. Bera ibni malik ene shularning jümlisidindur. (tirmizi: 3854)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qilniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: chéchi paxpay we ishik aldédin heydiwétilgen qanchilighan insanlar barki, birer nersining bolushi üçün alle taalagha qesem qilsa, alle ularning qesimini roypaqqa chiqiridu. (muslim: 2622)

enes reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilnidu: selmanning öyige kirdim, öyliri bekmu weyrane idi. Uningdin: bu néme ehwal? Dep sorighanidim, mundaq dep jawab berdi: peyghember sellallahu eleyhi wesellem manga: dunyalıq ozuq tülükıng yoluchining ozuq tülükichilik bolsun! Dégenidi. (elkebir6069:)

ibni ömer reziyellahu enhuma mundaq deydu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem dolamdın tutup turup mundaq dédi: dunyada musapir yaki yoluchigha oxshash yashighin. Ibni ömer mundaq deytti: kech bolghanda tang étishni, tang atqanda kech bolushni saqlima. Saghlam chéghingda késellikke, hayat chéghingda ölümge teyyar tur! (buxari: 6416)

3125.-sual: peyghember eleyhissalamning muminlerni yoqsulluq we qanaetchanliqqa righbetlendürgenliki

kembeghellik adette qarshi ilinmaydighan, kishiler yaqturmaydighan xalimaydighan uqum. Likin kembeghellikning u dunyadiki peziliti yuqiri bolup peyghember sellallahu eleyhi wesellemmu ailisining turmush ehwalining ihtiyajgha chüshluq bolushini allahtin tiligen.

Ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qilniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: i rebbim! Muhemmed ailisining rizqini utturluq qilip bergin. Yene bir riwayette: aran yetküdek qilip bergin ! Déyilgen. (muslim: 1055)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qilniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kembegheller jennetke baylardin 500 yil burun kiridu. Bu (allening nezeride) yérım kündur. (tirmizi: 2353)

3126.-sual: yoqsulluq we qanaetchanliqning peziliti

usame reziyellahu enhudin riwayet qilniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: (mirajda) jennetning derwazisi aldida turdum. Kirip kétiwatqanlarning köpinchisi yoqsullar bolup, baylar toxtitip qoyulghanidi. Andin dozax ehli dozaxqa kirishke buyruldi, men dozax derwazisi aldida turdum, kirip kétiwatqanlarning köpinchisi ayallar idi. (buxari: 5196)

mus'eb ibni sedtin mundaq riwayet qilidu: (dadam) sed özini peyghember eleyhissalamning bashqa kembeghel sahabilirige nisbeten üstün ikenlikini hés qilghanidi, peyghember sellallahu eleyhi wesellem uninggha mundaq dédi: alle bu ümmetke ajizlarning namizi, dualiri we ixlasliri sayisida yadem béridu. (nesai: 3178)

kembeghellikni qarimaqqa kishiler yaqturmisimu u dunyaliq peziliti yuqiri bolghachqa tesewwuf ehliliri hayatining yoqsulluq ichide ötüşige, yoqsulluqning bisim, ahanet, qiyinchiliqlirigha razi bolup axiret sawabini közligen bolghachqa kembeghellik sopilar üçün yaxshi pezilet hisaplinidu.

3127.-sual: peyghember eleyhissalamning muminlerni riyazet arqiliq rohnı tawlashqa righbetlendürgenlikı

riyazet arqiliq tenni chiniqturup rohnı paklash tesewwuf ehlining mohim süpetlirining biri. Rahet paraghet bilen ötüş tenni semirtip rohnı oruqlitidu. Roh ajizlisa insan baghri qattiq, ibadetke sus bolup qaldidu. Axiret ghemni untulup dunya meshetlirige hirismen bolup qalidu. Shunga peyghember eleyhissalam sahabilargha "ghemnak bolush, rohning achqusi, nepsinglarnı ach we ussuz qoyunglar" dep telim bergen. Sahabilarmu peyghember eleyhissalamning telimini iside ching tutush bilen birge turmushning japa musheqiti hem yoqsulluqqa berdashliq bérıp hayattin, turmushtin narazi bolidighan keypiyatta bolmighan.

Ibni abbas reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem: ghemnak bolunglar! Chünki ghem qelbning achqusidur, dédi. Sahabiler: i resulullah! Qandaq qilghanda ghemnak bolghili bolidu? Dep sorighanidi, peyghember eleyhissalam: nepsinglarnı ach we ussuz qoyunglar! Dep jawab berdi. (elkebir11694:)

utbe ibni ghezwan reziyellahu enhu mundaq deydu: (bir seperde) peyghember eleyhissalam bilen birge yette kishi ikenlikimiz éniq yadimda turuptu. (u künlerde) yeydighinimiz derex yopurmiqidin ibaret bolup, yopurmaqni yewérıp qowuzlirimiz yara bolup ketkenidi. (muslim: 2967)

ebu hureyre reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilidu: supa ehlidin 70 kishini kördüm. Héchqaysisining üstide (bélining üstini orap turghudek) kiyim yoq idi. Ular tambal kiyiwalatti yaki bir parche rextni yelkisige artıwalatti. Yelkisige artıwalghan rext bezilerning oshuqigha yetse, bezilerning pachiqigha aran yétetti. Ewriti échilip qalmasliqi üçün peshlirini qamallap tutuwalatti. (buxari: 442)

enes ibni malik reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilidu: muminlerning emiri ömer ibni xettab reziyellahu enhuni kördüm, u yelkisige üç qat yamaq sélin'ghan kiyim artıwalghanidi. (malik: 1706)

3128.-sual: sebirning nishanisi

sebirning nishanisi on nersidur: birinchi, nepsini toxtatmaq. Ikkinchi, qildighan ibadet zikirni hemishe qilmaq. Üchinchi, dayim xudayteela bilen insi ülpet almaqning telipide bolghay. Tötinchi, sebirdsizlikni tashlighay. Beshinchi, taetlirini muhapizet qilghay. Altinchi, wajip ishlarnı mehkem tutqay. Yettinchi, qilidighan emilini ixlas bilen qilghay. Sekkizinchi, riyazetni öziğe lazim tutqay. Toqquzinchi, kichilerde bidar bolghay.

Oninchi, gunahlarga tewbe blien xatime bergey.

3129-sual: sebirchanliqning peziliti

peyghember eleyhissalammu sebirchanliqning muminning mohim süpiti ikenlikini sebir qilghuchining mukapti peqetla jennet ikenlikini bir qanche hedisite otturgha qoyghan.

Suheyb reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: pah! Mumin kishining hali némidégen yaxshi?! Uning barliq ehwali uning üçün yaxshiliq élip kélidu, bu xususiyet peqet mumin'gila xastur. Mumin xushal bolidighan ishqa yoluqsa, alleqa shükri éytidu. Mana bu, uning üçün bir yaxshiliq; eger ziyan - zexmetke yoluqsa, uninggha sewr qilidu. Mana bumu uning üçün bir yaxshiliq hésablinidu. (muslim: 2999)

abdulla reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: sewrchanliq imanning yérimi, chinpütüsh pütünidur. (elkebir 8544)

enes ibni malik reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglidim: alle mundaq dédi: bendemning ikki söyginini (közlirini) élip ketsem we u sewr qilsa, u ikki söyginining ornigha jennetni bérimen. (buxari: 5653)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle mundaq deydu: mumin bendemning dunyada eng yaxshi körgen adimini élip ketsem, andin u mendin sawab kütüp sewr qilsa, mendiki mukapat peqetla jennettur. (buxari: 6424)

yehya ibni wessab bir mötiwer sahabidin peyghember sellellahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini riwayet qilidu: kishilerge ariliship, ularning eziyetlirige sewr qilghan musulman, kishilerge arilashmaydighan, ularning eziyetlirige sewr qilalmaydighan musulmandin yaxshidur. (tirmizi: 2507)

3130-sual: muminlerning epuchan bolushqa buyrulghanliqi

epuni dosit tutush, bashqilardin yetken türlük azar, nadanliq qilmishlirini epu qiliwitip géne adawet saqlimasliq, bashqilargha yaxshi muamile qilish, tesewwuf ehlining yene mohim süpetliridin biri.

Abdullah ibni zubeyr reziyellahu enhuma mundaq dégen: {epuni dost tutqin, yaxshiliqqa (yeni yaxshi söz qilishqa, yaxshi ish qilishqa) buyrughin, nadanlar bilen teng bolmighin (yeni nadanlarning qilghinini qilmay, ulargha mulayim bolghin)} (süre eraf, 199 - ayet) dégen ayet insanlarning exlaqi heqqide nazil bolghan. Yene bir riwayette mundaq déyilgen: alle taala peyghember sellallahu eleyhi wesellemni kishilerge siliq muamile qilishqa buyrughan. (buxari: 4644, ebu dawud: 4787)

abdullah ibni ömer reziyellahu enhuma mundaq deydu: bir adem peyghember sellellahu eleyhi wesellemning qéshigha kélip: i resulullah! Xizmetchini qanche qétim epu qilimen? Dep sorighanidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem lam jim démidi. U yene: i resulullah! Xizmetchini qanche qétim epu qilimen ? Dep sorighanidi, peyghember sellellahu eleyhi wesellem: bir künde 70 qétim, dep jawab berdi. (tirmizi:

1949)

aishe reziyellahu enhadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: aranglardiki exlaqliq kishilarning jaza kélidighan xataliqliridin bashqa xataliqlirini epu qilinglar. (ebu dawud: 4375)

ibni abbas reziyellahu enhuma mundaq dégen: }yaxshi xislet arqiliq (yaman xisletke) taqabil turghin{ (süre fussilet, 34 - ayet) dégen ayetning menisi: ghezeblen'gende sewr qilish, azar bérilgende epu qilishtur. Shundaq qilghandila, alle ularni gunahtin saqlap, düshmenlirini ulargha goya sirdash dostidek boysundurup béridu. (buxari muelleq riwayet qilghan)

3131.-sual: rehimdillik, helimlikning peziliti

aishe reziyellahu enhadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: rehim (tughqanchiliq) ershke ésiqliq halette turup: kim méni yetküzse (yeni sile rehim qilsa), alle rehmitini uninggha yetküzidu. Kim méni üzse, alle uningdin rehmitini üzidu, deydu. (muslim: 2555)

enes ibni malik reziyellahu enhu mundaq deydu: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemning mundaq dégenlikini anglighanidim: kimki rizqining keng bolushidin yaki ömrining uzun bolushidin xursen bolsa, sile rehim qilsun. (buxari: 2067)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: nesebinglar ichidiki sile rehim qilishqa tégishlik kishilerni biliwélinglar. Shek shübhisizki, sile rehim tughqanlar arisida méhri muhebbetni kücheytidu. Pul malgha beriket keltüridu. Ömürning uzun bolushigha seweb bolidu. (tirmizi: 1979)

3132.-sual: addi sadda yashashning imanning jümlisi we peyghember eleyhissalamning xisliti ikenliki

ebu umame reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: bir küni, sahabiler peyghember sellallahu eleyhi wesellemning yénida mal - dunya üstide parang ssélishqanidi, peyghember eleyhissalam: anglimidinglarmu, anglimidinglarmu? Addiy - sadda kiyinish imandindur, addiy sadda kiyinish imandindur dédi. (ebu dawut: 4161)

aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem wapat bolghan'gha qeder ailisi bughday nénini (uda) üç kün toyghiche yep baqmidi. (muslim: 2970)

aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellem wapat bolghan'gha qeder ailisi arpa nénini toyghiche yep baqmidi. (ibni maje: 3346)

aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember sellallahu eleyhi wesellemning ailisi bir künde ikki waq tamaq yése, bir waqit tamiqi choqum xorma bolatti. (buxari: 6455)

aishe reziyellahu enha yene mundaq dégen: peyghember eleyhissalam bir künde ikki qétim nan bilen zeytun yéghigha toymastin wapat boldi. (muslim: 2974)

ibni abbas reziyellahu enhumadin mundaq riwayet qilinidu: peyghember eleyhissalam ailisi bilen birqanche kéchini taamsiz ötküzetti, chünki kechlik tamaqqa

yégüdek bir nerse tapalmaytti. Yeydighinining köpinchisi arpa nénidin ibaret idi. (tirmizi: 2360)

3133.-sual: ehli salihlarning neziridiki tewbining mertibisi

tewbining on mertiwisi bolur. Birinchisi, jahillerdin yiraq bolmaq. Ikkinchi, batil ishlardin yiraq bolmaq. Üchinchi, qil dégeni qilmaq, qilma dégendin yüz örümek. Tötinchi, xudayteela dosit tutidighan ishlargha yürmek. Beshinchi, xeyriyetlik ishlargha aldirmaq. Altinchi, qilghan tewbide mehkem turmaq. Yettinchi, qilmay dégen ishlarni mutleq qilmasliq. Sekkizinchi, zalimlerden zulumni depii qilmaq. Toqquzinchi, kapiler bilen jeng qilmaqning telibide bolmaq. Oninchi, yeydighan ghizasini halaldin izdimek, deptu. "tezkire ewliya" namliq kitaptin.

3134.-sual: istighfar we tewbining ehmiyiti

istighfar - allah taaladin gunahlarning kechürüm qilishini sorash dégenlik.

Tewbe - sadir qilin'ghan gunahlargha pushayman qilip, qayta gunah qilmasliqqa bel baghlap heqiqetke qaytish dégenliktur. Qur'an kerim bizge telim béríp mundaq deydu: " i möminler! Allahqa semimiy tewbe qilinglar, ümidki, perwerdigaringlar silerning gunahinglarni yoqqa chiqiridu, silerni astidin östengler éqip turidighan jennetlerge kirküzidu" [tehrim sürisi 8 - ayetning bir qismi].

3135.-sual: tewbe derwazisining taki qiyametkiche ochuq ikenliki we allahning gunahlarni meghepiret qilghuchi ikenliki

sefwan ibni essal reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: meghepiret terepte bir derwaza bar bolup, uning kenglikini atliq kishi qiriq (yaki yetmish) yilda bésip ötidu. Alle asman bilen yerni yaratqan künde shu derwazinimu yaratqan bolup, töwbe üçün dawamliq échíp qoyghan. Quyash uningdin chiqmighiche, u derwaza taqalmaydu. (tirmizi: 3535)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: kim quyash meghepiret chiqishtin burun töwbe qilsa, alle uning töwbisini qobul qilidu. (muslim: 2703)

ibni ömer reziyellahu enhumadin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle bendisining töwbisini jéni helqumigha yétip qalghan'gha qeder qobul qilidu. (tirmizi: 3537)

ebu musa reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: quyash meghepiret chiqqan'gha qeder, alle taala kündüzi gunah qilghanlarni meghepiret qilish üçün kéchisi qolini achidu. Kéchisi gunah qilghanlarni meghepiret qilish üçün kündüzi qolini achidu. (muslim: 2759)

enes reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: adem ewladining hemmisi xataliq ötküzidu, emma xataliq ötküzgüchilarning eng yaxshisi töwbe qilghuchilardur. (tirmizi: 2499)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: jénim ilkide bolghan alle bilen qesemki, eger siler gunah qilmighinglarda alle silerni yoq qilip, ornunglarga bashqa bir qewmni keltürgen bolatti. Ular gunah ötküzüp, andin töwbe qilatti, alle ularning gunahlarini meghepiret

qilatti. (muslim: 2749)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: bir bende gunah qildi we: i rebbim! Gunahimni meghepiret qilghin! Dédi. Alle taala: bendem gunah qildi, gunahlarni meghepiret qilidighan, qilghan gunahtin soraq qilidighan bir perwerdigarining barliqini bildi, dédi. U bende kéyin yene gunah qilip: i perwerdigarim! Gunahimni meghepiret qilghin! Dédi. Alle taala: bendem gunah qildi we gunahlarni meghepiret qilidighan, qilghan gunahtin soraq qilidighan bir perwerdigarining barliqini bildi, dédi. U bende kéyin yene gunah qilip: i perwerdigarim! Gunahimni meghepiret qilghin! Dédi. Alle taala: bendem gunah qildi we gunahlarni meghepiret qilidighan, qilghan gunahtin soraq qilidighan bir perwerdigarining barliqini bildi. I bendem! Xalighan ishingni qilghin, men séning gunahingni kechürdüm, dédi. (muslim: 2758)

enes reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle taala: i adem ewladi! Sen qachan manga dua qilsang we mendin bir nersini ümid qilsang, sendin sadir bolghan gunahlarni epu qilimen, héch perwa qilmaymen. I adem ewladi! Gunahliring asman'gha taqashsimu, kéyin mendin meghepiret telep qilsang, gunahingni kechürimen, héch perwa qilmaymen. I adem ewladi! Méning aldimgha nahayiti köp gunah qilghan, lékin manga héchnémini shérik qilmighan halda kelseng, menmu sanga bekmu köp meghepiret bilen kélimen, dédi. (tirmizi: 3540)

3136.-sual: tewbining qobul bolushining shertliri

tewbining qobul bolushi üçün bezi shertler bar. İnsanlar teripidin sadir qilin'ghan gunah we qilmishlar, ya allah taalaning heqqige qarshi ishlen'gen bolidu, yaki mexluqatlarning heqqige qarshi ishlen'gen bolidu. Allah taalaning " qil " we " qilma " dégen emr - permanlirini orunlash uning insanlar üstidiki heqliridindur. Bularni beja keltürüş insanlarning burchidur. Chünki allah taala insanlarni güzel sürette yaritip, ularni yer yüzining xojayini qildi, ularni eng hörmetlik qildi, ulargha türlük san - sanaqsiz németlerni ata qildi, bashqa mexluqatlarni ularning paydilinishi üçün yaritip berdi. Ehwal bundaq iken, allah taalaning insanlar üstidiki heqliri köptur. Buning üçün allah taalaning emr - permanlirigha xilapliq qilghuchilar uning heqqige qarshi qilmish sadir qilghan bolidu. Mexluqatlarning, xususen insanlarning heqqi insanlar teripidin ziyan - zexmetlerge uchritilmasliqidur. Insanlarni ziyan - zexmetlerge uchritish, ulargha zulum qilish we ularning heqlirini yewélish ularning allah taala ata qilghan heq - hoquqlirigha tajawuz qilghanliq bolidu.

Allah taalaning heqqige qarshi ishlen'gen gunah - mesiyetlerning tewbisining qobul qilinishi üçün 3 shert bar, ular:

- 1 - qilghan gunah - mesiyetler üçün pushaymanliq hés qilish.
- 2 - burun qilghan gunah - mesiyetlerni qayta qilmasliqqa chin irade baghlash.
- 3 - gunah - mesiyetlerdin qet'i qol üzüş.

Emma insanlarning heqqige qarshi ishlen'gen qilmishlar we yamanliqlarning tewbisining qobul bolushi üçün yoqiriqi 3 shert bilen birge, heq igisini razi qilish shert qilinidu. Chünki bu xildiki heq allah taalaning heqqi bolmastin, insanlarning öz heqliri

bolghanliqi üçhün, ular qilmishkarlirini özliri kechürmigiche allah taala kechürmeydu we tewbilirini qobul qilmaydu. Manabu, allah taalaning adalitidur.

Tötinchi bap. Ehli salihlarning qur'anning peziliti toghirisidiki bayanliri

3137.-sual: qur'an kerimning paydiliri

kimki qur'an'gha ishinidiken, uninggha uyghunlishidu, kimki qur'anda déyilgenlerni testiqlaydiken, uninggha mehkem yépuship ching tutidiken choqum u toghra yolda mangghan bolidu, kimki uninggha ching ésilidiken, uninggha yétekchilik qilidighini yoruqluq, nur, bayliq, xushalliq, we kökre k boshluqi (köngüller) ning shipaliqi bolidu. Kimki uninggha heqiqetke boyuntawliq qilip qarshi pikride bolidiken, allah uni sunduridu, kimki qur'an arqiliq bayliq telep qilsa, allah u kishini bayliqqa irishtüridu, kimki qur'an arqiliq shipaliq izdise, allah uninggha shipaliq béridu.

U qur'an ishen'gen kishilerge toghra yolgha bashlighuchi we shipaliq bolidu. U qur'an allahning puxta arghamchisidur, éniq nuridu. Mustehkem birlikdur, eng mukemmel toxtamdur. Uningdiki ajayibatlar menggü tügep qalmaydu, uningdiki gharayibatlar menggü axirlashmaydu, uning xususiyetlirini tetqiqatchilar tetqiq qilip, uning hékmetlik payda - menpetliridin paydilinip menggü tügütüp bolalmaydu, qur'an bilen meqsetke yétishning aldinqi sherti sap étiqad bilen eng küchlük derijide mustehkem intilish.

3138.-sual: qur'an kerimning shipaliq roli

islam alimliridin qurtubiy: allahning kalami, isimliri we yolluq dualar arqiliq demide qilishni musteheb - dep qaraydu.

Imam shapiyning: allahning kitabi, hemmige tonushluq bolghan zikiriler bilen demide qilish yolluq - dégenliki sözlinidu.

Ibni bettal: muewwizat süriliri qur'anning bashqa süriliride bolmighan sirliq xususiyetlerge ige deydu. U barliq dualarni öz ichige alidu, barliq yamanliq séhri, hesetxorluqning yaman tesiri, sheytanning yaman tesiri, uning kishini deydeyge sélip azdurushi we uningdin bashqa nurghun köngülsizlik ishlardin saqlinishni öz ichige alidu.

Imam newewiy özining "mezhebning sherhisi" namliq kitabida mundaq deydu: eger qur'anning bir taxtigha yaki bir qachigha yézilsa, uni chayqap késelge ichürülse bolidu.

Imam ehmed we bashqilar: qur'an ayetlirini hajetmen üçhün ipar, zeper, siyah qatarliq pakize nersiler bilen yézish, chayqap ichish, qatarliqlarni yolluq deydu.

3139.-sual: " euzu billahi mines shaytanir rejyim " **kelimisining xasiyiti**

bu kelime allah taalaning ijabet derwazisini qéqip tilikini bildürüş kelimsidur, bu xuddi kishiler birer mensepdarning ishikige hal éytish üçhün kelgende ewel roxset élip andin ishiktin kirgen'ge oxshaydu. Uluq allah taala bilen sirdishishtin ibaret qur'an oqush meshghulatini bashlashtin burun, gheywet shikayet, kishilerge qara chaplash - böhtan qilish qatarliq gunahlar bilen bulghan'ghan tilimizni bu kelime arqiliq tazilap uningdin

kéyin qur'an tilawet qilishni boshlash lazim. " euzu billahi mineshe sheytanir rejiyim " * diki " euzu " iltija qilimen - dégen menani bildüridu. Meripet ehliliri bu kelime üstide toxtilip mundaq deydu: bu kelime allahqa yéqin bolimen dégüchilarning wesile sözidir, allahdin qorqquchilarning tutqusidir, halaketke yüzlen'genlarning umid chiraqidur, allahni yoshurun zikri qilghuchilarning kengri derwazisidir. Bu kelimini oqush - allah taalaning qur'an kerim nehle sürisidiki " qur'an oqumaqchi bolsang allahqa séghinip sheytanning yamanliqidin panah tiligin " dégen ayetning rohi boyiche ish qilghanliqidur.

Bu kelimini oqush bilen qur'an oqumaqchi bolghan kishi köngül, ten, tildin ibaret sehnini türlük yaman ishlardin, weswesilik xiyallardin, sheytanlarning azdurushidin tazilaydu. Shu wejhidin qur'an oqushdin ilgiri " euzu billahi mineshe sheytanir rejiyim " ni oqush wajibdur. Bezi alimlar: sünnet dep qaraydu. Hesen ibni el- (allah uningdin razi bolsun) ning mundaq dégenliki hékaye qilinidu: bir adem " euzu billahi mineshe sheytanir rejiyim " ni oqusa, allah taala u kishi bilen sheytanning ariliqini üç yüz perde bilen tosuwétidu. Uning kengliki asman we zéminning ariliqdek cheksizdur. Shuning bilen sheytan u kishining qéshigha yéqin kélelmeydu.

3140-sual: " bismillahir rehmanir rehiyim " ning xasiyiti

aishe reziyellahu enhadin mundaq riwayet qilinidu: birer kishi yiring, yara yaki shuninggha oxshash nersilerdin biaram bolup peyghember sellallahu eleyhi wesellemning aldigha kelse, peyghember eleyhissalam körsetküch barmiqini yerge tegküzüp, andin kötürüp: bismillah, zéminimizning topisi, bezilirimizning tükürüki rebbimizning ijaziti bilen késellerge shipa bolidu deytti. (muslim: 2194)

bir qisim alimlar: " errahman " ning ichki mezmuni allahning bendiliiri mölcherlesh mumkin bolmaydighan mol német dégenlikdur. Bu németler axiretning saaditini öz ichige alidu. " errahman " ibarisi allah taalaning xalighan bendisini iman'gha hidayet qilish, menggülik bext saadetning yollirini asanlashturup bérish, axiretning bextige irishtürüş, allah taalaning keremlik jamalini körüşhe nisip qilish qatarliq mezmunlarni bildüridu. Beziler: " errahman " ibarisi budunyada bendining gunahini yoshurushni bildüridu, "errehiyim" ibarisi, axirette bendining gunahini kechürüm qilishni bildüridu. "errahman" ibarisi maddini németlerni bildüridu, "errehiyim" ibarisi meniwiyy németlerni bildüridu. " errahman " ibarisi dowzaxin qutquzushni bildürse, " errehiyim " ibarisi jennetke kirgüzüşni bildüridu. " errehiyim " ibarisi qéyinchiliqtin qutquzushni, eyb nuqsanlarni tüzütüşni bildürse, " errehiyim " ibarisi qelblarni ghayib nurlar bilen nurlandurushni bildüridu. " errahman " ibarisi qur'an ügütüşni bildürse, " errehiyim " ibarisi uning mena mezmunlirini bildürüşni körsitidu.

Bezi ariflar eytidu: qur'an kerimdiki barliq mezmunlar patihe süriside ixchamlan'ghan bolsa, patihe sürisining mezmuni " bismillahir rehmanir rehiyim " * da ixchamlan'ghan. " bismillahir rehmanir rehiyim " ning bir pütün mezmuni "b" herpining chikitide yoshurun ipadilen'gen. "b" herpining chikiti bolsa, nurghun heqiqetlerni, nazük sirlarni öziğe mujessemligen bolup, u, allahning yekke yiganilikini isbatlighuchi alimlarning pikri éqimi bolghan tewhidning merkizi iddisini isharet qilsa kérek.

Yene beziler: " bismillahir rehmanir rehiyim " * ning bir pütün mezmuni "b" herpining öziğe, chünki bu yerdiki "b" herpi girammatkiliq terkib jehette "ilsaq"

(chaplishish, yétish) meniside qollinilgan, buning yoshurun menisi, bendining axirqi arzusi mushu heripke merkezleshken tewhid we qur'anning mezmunliridiki körsetmiler boyiche ish élip bérish arqiliq allahgha yétish - qoshulush ikenlikini körsitidu. (islam pishiwaliridin pexriddin er razi we ibni neqib qatarliq alimlarning shundaq tepsir qilghanliqi xatirlen'gen). " bismillahir rehmanir rehiyim *" on toqquz herip bolup, uninggha ikki türlük xasiyet bar, allah taala bu kelimining xasiyiti bilen bu kelimini oqughan kishidin dowzaxning on toqquz azab périshtisining azabini chekleydu. Ikkinchisi, allah taala bir kéche kündüzni yigirme töt saet qilip yaratti, uningda besh waqit namaz oqushni periz qildi, bu namazlarda oqulghan on toqquz heripning xasiyiti bilen allah taala shu saetlerdiki gunahlarni meghfired qilidu.

Peyghember eleyhissalamning mundaq dégenlikini réwayet qilinidu: kishi öyige kirmekchi bolsa sheytan uninggha egiship öy ichige bille kirmekchi bolidu, kishi "bismillahir rehmanir rehiyim *" ni oqusa, sheytan bu öyge kirsem bolmaydu deydu. Kishi tamaq yémekchi bolghanda sheytanmu uning bilen birge yémekchi bolidu, "bismillahir rehmanir rehiyim *" ni oqusa sheytan bu yerde men yeydighan tamaq yoqken deydu. Bir adem ussuzluq ichmekchi bolsa sheytanmu bille ichiwalmaqchi bolidu, "bismillahir rehmanir rehiyim *" ni oqusa sheytan: bu yerde men ichidighan ichimlik yoqken deydu. Kishi yatmaqchi bolghanda sheytanmu bille yatmaqchi bolidu, "bismillahir rehmanir rehiyim *" ni oqusa sheytan: bu yerde manga yatqudek orun yoqken deydu. Kishi öyge kirish aldida "bismillahir rehmanir rehiyim" ni oqumisa, sheytan öyge bille kiridu. Tamaq yémekchi bolghanda "bismillahir rehmanir rehiyim" ni oqumisa, sheytan tamaqni bille yeydu. Ussuzluq ichmekchi bolghanda "bismillahir rehmanir rehiyim *" ni oqumisa, sheytan aghzini eng burun su qachisigha qoyiwalidu. Kishi ayali bilen bir orunda bolushtin ilgiri "bismillahir rehmanir rehiyim *"ni oqumisa, sheytan uning herikitige shérík boliwalidu, shu wejhidin tughulghan balilarning bezisi tégi pes, bezisi tughma kor, bezisi yekcheshme, bezisi tokur, bezisi pasiq, bezisi kapir we shuninggha oxshash bolup qalidu.

Ibni abbas (allah ulardin razi bolsun) mundaq dégen iken: her nersining bir menbesi bolidu, qur'anning menbesi patihe, patihening menbesi "bismillahir rehmanir rehiyim*" dur. Birer késelliktin zarlansang asasi menbeni tutqa qilghin, allahning izni bilen késilingge shipaliq tapisen. "bismillahir rehmanir rehiyim *" ning sirliq xususiyiti shuki uni allah taala dowzaxning ishikige muekkel on toqquz périshtining sanigha oxshash halda on toqquz heriptin yaratti. Kimdekim "bismillahir rehmanir rehiyim *" ni köp oqusa, allah taala u kishini dowzaxning ishikige muekkel on toqquz périshtidin qutquzidu (dowzax azabidin xalas qilidu). Kishi "bismillahir rehmanir rehiyim *" ni herqandaq tilek tileshe meqsitide, xususen allahdin riziqla tileshe meqsitide oqusa, allah taala u kishige asanla, oylimighan yerdin keng rizqi béridu. Kishilerde könglide heywet sürlük, yuqiri alem we töwen alem kishiliri aldida hörmetlik bolidu. Her küni ming qétim oqusa, allah taala u kishining meyli dunyalik, meyli axiretlik qéyinchiliqi bolsun asanlashturup béridu.

Imam ghezzali (allah uninggha rehmet qilsun) mundaq deydu: kimdekim "bismillahir rehmanir rehiyim *" ni her ming bolghanda bir qétim ikki rék'et hajet namizi

oqup dua qilip tilek meqsitini allahdin tilash shekli bilan on ikki ming oqusa (arida on ikki qétimda yigirme töt rék'et namaz oqulidu), allahning izni bilan tiliki ijabet bolidu. (qur'anning xasiyetliri" namliq kitabda shundaq xatirlen'gen)

3141.-sual: sejde ayetlirining xasiyiti

hidayet gulzari namliq kitapta qur'andiki barliq sejde ayetlirini bir yerge jemi qilip her bir sejde ayitdin kiyin sejde qilip kichide oqusa u dunya bu dunyalik qandaq hajiti bolsa rawa bolidu. Diyilgen.

3142.-sual: patihe sürisining isimliri

(1) fatihetul kitab, (2) fatihetul qur'an, (3) ummul kitab, (4) ummul qur'an, (5) qur'anil ezim, (6) seb'el mesani, (7) elwafiye, (8) elwaqiye, (9) xezine, (10) elkafiye, (11) el'esas, (12) süretinnur, (13) süretil hemdi, (14) süreti shukri, (15) süreti hemdi ula, (16) cheksiz hemdi sürisi, (17) demide sürisi, (18) shipa sürisi, (19) shafiye sürisi, (20) namaz sürisi, (21) dua sürisi, (22) tilek sürisi, (23) sual sürisi, (24) sual sorashni telim bérish sürisi, (25) munajat sürisi, (26) özini allahgha tapshurush sürisi, (27) mukapat sürisi, (28) qur'andiki eng epzel süre, (29) qur'anning axirqi sürisi, (30) qur'andiki eng katta süre.

3143.-sual: patihe sürisidiki yettening xasiyetliri

(1) fatihe sürisi yette ayettin terkiib tapqan, bu yette ayet tewrat, injil, zebur, purqan, suhupi adem, suhupi idris, suhupi ibrahim qatarliq yette kitabtin tallap élin'ghan. Shunga bu sürini oqusa, yuqirqi yette kitabni oqughaning sawabi bolidu.

(2) alemdeki köp sanliq nersile yettidin türkümge ayrilghan. Mesilen, yette qat asman, yette qat zémin, yette xil derya, yette chong merkizi yultuz türkümi, yette qoshumche yultuzlar türkümi qatarliqlar.

(3) allah taala insan'gha yette ezani in'am qildi, peyghembirige bolsa, fatihe sürisidin ibaret yette ayetni in'am qildi. Kishi bu sürini oqusa, allah taala u bendisidin yette bedenning shükrisini qobul qilidu. Peyghember eleyhissalamning: pishane, ikki qol, ikki tiz, ikki put qatarliq yette chong bölek ustixan bilen sejde qilishqa emri qilindim, déginining hékmiti yuqarqi san sifirlar bilen munasiwetlik bolsa kérek.

(4) allah taala musa eleyhissalamdin hékayet qilip: "musagha delil ispat bolidighan toqquz ayetlerni keltürüp berduq" dégen bolsa, muhemmed eleyhissalamgha qaritip: "sanga seb'el mesani (ikki jup yette ayetni keltürüp berduq" dégen. Musa eleyhissalamgha nazil qilin'ghini uning ummitige japa musheqqet, imtéhan bolsa, muhemmed eleyhissalamgha nazil qilin'ghini uning ummitige rehmet bolghan, ikki in'amning otturisidiki perq birla, u bolsimu biri allahning adlet xezinisini menbe qilidu, yene biri bolsa allahning pezli kerem xenisini menbe qilidu.

(5) allah taalaning musa eleyhissalamgha bergin in'amliri waqit cheklimisi bilen küchtin qaldi, muhemmed eleyhissalamgha bergini bolsa, qiyamet künigiche küchke ige bolidu.

(6) kimmu muhemmed eleyhissalamdek yuqiri orun'gha ige bolalaydu? Uning peyghemberliki ikki alemning rehmitidur, alemlarning perwerdigari bolghan allahqa hemdu sana oquydu, allah taala muhemmed eleyhissalamning peyghemberlik mertiwisining yuqiriliqini bayan qilip, sini alem xelqige rehmet qilip, peyghember qilip

éwettuq, dégen.

(7) isharet: séning ilahing "errahmanirrehiyim" dur. Sen bolsang "reufur rehiyim" dursen démeaktur.

(8) isharet: ilahing qiyamet künining igisidur, sen bolsang qiyamet künide gunahkar ummetliringni shapaet qilghuchi démeaktur.

(9) allah taala dawud we suleyman eleyhissalamlarga uchar qushlarning tilini bildürgen bolsa, muhemmed eleyhissalamga bolsa, "melikil ghefur" isimlik allahning yette türlük sözini bildürgenliki bayan qilin'ghan.

3144.-sual: patihe sürisining her bir ayetlirining xasiyetliri

kishi elhemdu lillahi rebbil alemiyyin* " ni oqusa, allah taala u kishige németlirini ziyade qilidu. Kishi errahmanirehiyim* " ni oqusa, allah taala u kishige rehmitini chachidu. Kishi " malk yom aldyn* maliki yewmiddiyyin " ni oqusa, allah taala u kishini qiyamet künining mushkulatidin aman qilidu. Kishi 'iyyakenebude weiiyyake nesteiyyin*" ni oqusa, allah taala u kishining ibaditini qobul qilidu, barliq ishlarida yadrem béridu. Kishi 'ihdinessiratel musteqiyyim*" ni oqusa, allah taala u kishining itiqadini mustehkem qilidu. Kishi " siratelleziyne en'emte eleyhim*" ni oqusa, allah taala u kishini peyghemberler we salih kishilarning izidin méngishqa nésip qilish arqiliq hörmetleydu. Kishi " gheyril meghdubi eleyhim weleddaliyyin " ni oqusa, allah taala u kishini kapirlar tartidighan azabdin qutquzidu.

3145.-sual: on ishtin tosidighan xasiyetlik on süre

on nerse kishini on ishtin tosidu: fatihe sürisini oqush kishini perwerdigarining ghezipige uchrashetin tosidu, yasin sürisini oqush kishini qiyamet künining usuzluqidin tosidu, duxan sürisini oqush kishini qiyamet künida qéyin ehwalgha qélishtin tosidu, waqie sürisini oqush kembighellik, namratliqtin tosidu, mulk sürisini oqush kishini qebri azabidin tosidu, kewser sürisini oqush kishini düshmenning yéngiwélishidin tosidu, kafirun sürisini oqush kishini ölüm waqtida imandin chiqip kétishtin tosidu, ixlas sürisini oqush kishining dilini nifaq xainliq, ikki yüzlilikliktin tosidu, feleq sürisini oqush kishini hesetxorlarning ziyankeshlikidin tosidu, nas sürisini oqush kishini sheytanning azdurup kétishidin tosidu.

3146.-sual: patihe sürisining omomi xasiyetliri

her qandaq késelge fatihe sürisini qiriq bir qétim bismillah bilen ulap oqup demide qilsa, allah taala shipaliq béridu. Bu tejribidin ötkén ishdur.

Kishi fatihe sürisini bamedadning periz bilen sünnet ariliqida bismillah bilen ulap qiriq bir qétim oqusa, her qandaq tiliki ijabet bolidu. Namrat adem oqusa bay bolidu, qerizdar adem oqusa, qerzdin xalas bolidu, késel bolsa pat pursette shipaliq tapidu. Ajiz bolsa küchlük bolidu, ghérip bolsa, kishiler aldida yüz abruyluq bolidu, yuqiri derijilik rohani alem we töwen derijilik maddi alem kishiliri aldida söyümlük bolidu, gépi ötkün, ishi yürüshken bolidu, düshmenning aldida sür heywetlik, dostning aldida söyümlük bolidu, dawamliq allah taalaning amanliqi hémayisi astida bolidu.

Hoquq mensipidin chüshüp ketken adem uda qiriq kün'giche üzüp qoymay, chala qoymay, gep arilashturmay muttesil halda ixlas bilen her küni bamedad namazning periz

bilen sünnet ariliqida qiriq bir qétimdin oqushni dawamlashtursa, allah taala u kishining mertiwisini eslige keltürüp béridu. Yaki eslidikidinmu atuqraq mertiwé béridu.

Perzent körelmigen adem oqusa salih perzent köridu. Her qandaq késelikke oqusa shipa bolidu, xususen köz késelliklirige alahide ünümi bolidu. Bu süridiki sirliq xususiyetlerni allah nisip qilghan ademla köreleydu.

Arif ölümalar mundaq deydu: fatihe sürisining ming ashkar, ming yoshurun xususiyiti bar, uni kéche - kündüz dawamliq oqushni adet qilghan ademdin horunluq, neschilik kötürilip kétidu, allah taala u kishining ténini we rohini barliq nepsani apetlerdin we sheytanlarning iradisidin pakizleydu, u kishige zahiri we batini bolghan ilmi ludni ilham qilidu, bu sürini oqughan adem toluq istiqamet bilen oqushi lazim. ("shemsul maarif" kitabda shundaq xatirlen'gen).

Ehli salihlar eytidu: fatihe sürisi muminlarning meqsitining achquchidur, herkim bu sürini taharet bilen uda yette kün'giche her künü yetmish qétimdin oqup, pakize sugha demide qilip ichse, allah taala u kishige özining pezli bilen ilim hékmet ata qilidu, qelbini buzuq pikir xiyallardin paklaydu, eqli qabiliyiti ötkürlishidu, este tutuwélish qabiliyiti ashidu, bir anglighan nerse menggü iside saqlinip qalidu. Qiriq bir qétim oqup, seperge mangghan ademning boynigha demide qilip qoysa, allah taala u kishini seperdin tinch aman qaytip kélishe nésip qilidu. Yigirme bir qétim oqup, baghlaq keshen'ge dem sürse allahning izni bilen yéshilip kétidu. Alqinigha demide qilip aghriq bar jaygha qoysa, aghriq pesiyidu, saqiyidu.

Bezi alimlar mundaq qaraydu: fatihe sürisini pakize qachigha yézip, uni su bilen chayqap késelge ichürse, yaki aghriq kishi pütkül beden'ge shu sudin bir qétim, aghriq bar jaygha üç qétimdin chapsa allahning izni bilen shipa tapidu.

Fatihe sürisini pakize qachigha yézip, pak su bilen chayqap, késel kishi yüzini bu su bilen yusa allahning izni bilen késel saqiyidu. Bu sudin qelbide bir qarargha kélelmeslik, sheklinish, yürek sélish, xepqan késellik bar adem ichse, késellik alametliri allahning izni bilen toxtaydu, aghriqi yoqilidu. Ipar, zeper bilen yézip, gül süyi bilen chayqap zéhnü qoyuq adem uda yette kün ichse, pehmi ötkülishidu. Este tutush iqtidari ashidu, birla qétim anglighan nerse iside qalidu.

Pakize qachigha yézip, gül yéghi bilen chayqap, aghrighan qulaqqa témitsa, aghriqi saqiyidu, qayta aghrimaydu.

Qachigha yézip, sap bilisan yéghi bilen chayqap üstige fatiheni yetmish qétim oqup demide qilip, lazim bolghanda ishletse, shamaldarish, palej, olturghuch nérwa yalloghi, leqwa, ucha aghriqi qatarliqlarda yerlik orunni yaghlisa shipa tapidu.

Kéchik balining tili chiqmisa, shéshe qachigha yézip chayqap ichküzse tesiri intayin bek yaxshidur.

Kishide paskina, nachar rohlar teripidin peyda bolghan, köz tégish, zeherlik tesir, ölüm xewpini keltüridighan xeterlik késellikler qatarliq nachar tesir we nachar rohi tesirning barliqi bayqalsa, uninggha pak, ésil tebietlik rohi tesir bilen fatihe sürisining sirliq xususiyiti, mena mezmunliri ipadiligen tewhid, tewekkul qilish, allahgha hemdu sena oqush qatarliq ichki mezmunlarni birleshtürüp qarshi turghanda yuqarqi sheytani bolghan nachar tesirni yoqatqili, shek shübhisiz halda meqsetke yetkili bolidu.

3147.-sual: ellame ibni qeyyumning patihe sürisining xasiyetliri toghirisidiki bayanliri

ellame ibni qeyyim özining kitabida mundaq yazidu: her qandaq késelning dawasi bolidu, men süre fatihe bilen késel dawalashni eng yaxshi usul dep qaridim, késellerge shipa bolushta bu sürining ajayib tesir küchining barliqini bayqidim. Men mekkide turghan chaghlirimda bir késellikke duchar bolup qalдим, uninggha héch bir téwipning dawasi kar qilmighan idi, men özümge shundaq dédim: hey nepsim emdi boldi qil! Men séni fatihe sürisi bilen dawalay. Men shundaq qildim. Bu sürining ajayib tesir küchining barliqini bayqidim, shuning bilen bu usulni éghiér késelliktin zarlan'ghan kishilerge süpetlep sözlep bérettim, köpinchi kishiler fatihe sürisining berikiti bilen saqiyip ketti. Bayqishimche: bu sürini oqughuchning himmiti iradisining ajizliqi sewebidin yaki bimarning ixlas ishenjisining susliqidin körilidighan tesirimu perqliq bolidiken.

3148.-sual: ayetulkursining sirliq xususiyetliri

ayetulkursiy on yette jümlidur, ellik kelimedur, herip sani bir yüz yetmishdur, bu ayetni yuqarqi ededlarning qaysi biride oqusa, her qandaq tiliki ijabet bolidu, qelbigе jasaret peyda bolidu, düşmenlarning közige sür heywetlik, dostlarning közige söyümlük körünidu. Barliq ishlarda bashqilar uninggha boysunidu, héchkim uninggha tili bilen yaki dili bilen, ish herikiti bilenmu ömür boyi ziyan yetküzelmeydu.

Sheyx buni(allah uninggha rehmet qilsun) mundaq deydu: kishi ayetelkursiyni herip sani boyiche bir yüz yetmish qétim oqup tilise, allah taala u kishining barliq ishlarige yardem béridu, hajetlirini ada qilidu, meqsitige yetküzidu, ghemdin xalas qilidu, xapiliqtin qutquzidu, rizqini kengri qilidu, meqsitige yetküzidu. ("tefsir quddusiy" namliq kitabta shundaq xatirlen'gen).

Shehwetxorluq, gunahi mesiyet, yamanliq, hawayi heweske bérilip ketken adem bu yaman yollardin qutuqlmaqchi bolsa, ayetelkursiyni her küni jümle sani, söz bölüki sani yaki herip sani bilen oqusa, barliq gunahlardin yanidu, ehwalimu yaxshiliqqa özgiridu.

Sheyx buni (allah uning rohini muqeddes qilsun) mundaq deydu: kishi ayetelkursiyni öyidin chiqishtin ilgiri oqusa, hajiti rawa bolidu, gunahi megfhiret bolidu, sheytanliri yéraq kétidu, allah taala u kishini apettin, xapiliqtin, jindin we insanlarning yamanliqidin, barliq qorqunushluq ishlardin qoghdashqa malaikilerni muekkel qilidu, ular ayetelkursiyni oqughan bu kishini qoghdaydu. ("shemsil maarif" namliq kitabta shundaq xatirlen'gen).

Sheyx buni (allah uning sirrini muqeddes qilsun) mundaq deydu: kishi birer qéyinchiliqning, balayi qazaning yétip kélishidin, yaki birer yaman düşmenning bésip kélishidin, düşmenlik qilishidin qorqsa, düşmen yaki bala, xapiliq kélidighan terepke aldini qilip olturup, ayetelkursiyni kelime editi, yaki herip editi bilen oqusa, qéyinchiliq, xapiliq, düşmen u kishige ziyan yetküzelmeydu. Ayetelkursiyni dawamliq oqughan ademge allah taala merhemet bilen, in'am bilen, méhribanliq bilen, köyümchanliq bilen, peyghemberler we ewliyalargha muamile qilghandek muamile qilidu.

Ayetelkursini dawamliq oqush dunya we axirette bextlik bolushning alamitidur. Pasiq adem yaki munapiq bu ayetni dawamliq oquyalmaydu. Undaq kishiler dawamliq

oqusa, ularning yaman ehwali yaxishiliqqa qarap özgiridu, salih kishilerdin bolidu.

Sheyx jalal elmuheqqiq dawani (allah uning sirrini muqeddes qilsun) mundaq deydu: kishi ayetelkursiyni herip sani bolghan bir yüz yetmish qétim oqusa, tiligen herqandaq meqsitige yétidu, rizqi kengri bolidu, qerzdin xalas bolidu, qamaqdin asan chiqidu, qénchiliqtin, xapiliqtin, halakettin, dūshmendin asan qutulidu, muradi hasil bolidu, her qandaq periz namazdin kéyin mushu sanda oqusa, tesiri intayin tiz bolidu, kéchide, taharet bilen, qiblige aldini qilip olturup oqusa duasi eng tizlikte ijabet bolidu, padishahning aldigha béríp ish hel qilmaqchi bolghanda, kishini ölümدين tiliwalidighan ish bolsimu qobulgha irishidu, kelime sanida (ellik qétim) oqusa beriket peyda bolidu, sheytanning toxuniqidin, sirtmiqidin sughurulup chiqidu.

Imam sheyx buni (allah uning sirrini muqeddes qilsun) mundaq deydu: ayetelkursiyni herip sanida bir yüz yetmish qétim oqusa, sheytanning toxuniqidin, sirtmiqidin sughurulup chiqidu. Padishahlarning qattiq siyasitidin aman bolidu, dawamliq oqushni adet qilsa, kainatta shundaq bir tesirge irishiduki, uninggha héchkim ziyan salamaydu, kéchide kishilerdin we awazdin xali, nijasettin pak yerde olturup yuqarqi sanda oqup, allahdin tilek tilise, eng tiz ijabet bolidu.

Herküni periz yaki sünnet namazdin kéyin dawamliq yuqarqi sani bilen oqushni adet qilsa, insanlar, yuqiri we töwen tebiqe rohaniylar arisida söyümlük bolidu, barliq ishlerida, yürüş turushlerida, söz heriketleride, hajet tilekliride méhri muhebbet, mulayimliq bilen muamile qilishqa uchráp turidu.

Üch isimni öz ichige alghan «الله لا إله إلا هو الحي القيوم» (allahu la ilahe illa huwelheyyul qeyym) ayitini oqughanda, dunyaliq ishlardin derije kótürülüş, alem xelqining könglini muhebbet tuyghusi bilen tartish, qizghinliq bilen jelb qilish, yüz abruyluq bolush qatarliq hajetlerde tesiri intayin tiz körüldü, axiretlik ishlardimu peziliti yuqiridur, derijisi üstün bolidu.

Sheyx kebir muhyiddin ibni erebi (allah uning sirrini muqeddes qilsun) mundaq deydu: ayetelkursiyni herip sanida bir yüz yetmish qétim oqughan adem yuqiri mertiwige irishidu, kishilerning aldida qiziq nuqta, söyümlük, hörmetlik, yüz abruyluq kishige aylinidu, padishahlar, wezirler, qazilar aldida hörmetke sazawer bolidu. Allah taala u kishige yaxshiliqlar, paydilar, ilim xeziniliri, ghayib xeziniler, dawalash ilmi, tedbirchilik ilmi qatarliq yüksek orundiki ilimlarning derwazilirini échiwétidu. Zahiri we batini hékmet bilimlirini ata qilidu.

3149.-sual: iklas sürisining sirliq xususiyetliri

qetade (allah uningdin razi bolsun): bu süride xalis halda allah taaladin bashqa héch shey'i bayan qilinmighanliqi üçün iklas sürisi - dep atalghan deydu.

Ebu seid henefi: bu süre oqughan kishini dunyaning qéyinchiliq we xapiliqliridin, sekretilmewt (éghir jan achchiqi) din, qebrining qarangghuliqidin, qiyametning qattiq külpetliridin xalas qilish xususiyitige ige bolghanliqi üçün iklas sürisi - dep atalghan deydu.

Tefrid sürisi, tejrid sürisi, tewhid sürisi: bu süride allah taalaning qattiq xususiyetlik jalali süpetlirila bayan qilin'ghan, bu sürini itiqad, iklas bilen oqusa we dawamliq

oquwatqan halette alemdin ketse, dowzax otidin xalas tapidu.

Nijatliq sürisi: bu sürini köp oqughan adem ikkila dunyada her türlü bala qazalardin tewhid kelimesining sewebi bilen aman bolidu.

Ewliyalıq sürisi: xewerlerde shundaq déyilgen: bu sürini köp oqughan adem ewliyalıqqa yétidu.

Musheqsheqe sürisi: bu süre oqughan kishining qelbiga orniwalghan shirik we shek késellikini dawalap saqaytidu.

Ixlas sürisini bir olturushtila ming qétim bismillah bilen qoshup, bashqa héch nerse oqumisa, oqush dawamida dunya sözliridin héchqandaq gep arilashturmisa, katta payda, ajayib xususiyetler we gharayib sirlar ayan bolidu.

3150.-sual: süre yasinning pezeletliri

musulman kishi sekretqa chüshüp qalghanda, uning qéshida yasin sürisi tilawet qilinsa, bu sürining her bir herpining bedilige ondin périshtiler chüshüp, aldida sep bolup qol baghlap turghan halda, bu kishige allahtin rehmet tileydu, gunahining meghfiretlikini tileydu, jan üzgendin kéyin yuyushqa qatnishidu, jinazisigha egishidu, namizigha qatnishidu, depnisige qatnishidu. Qaysi bir musulman sekretqa chüshüp qalghanda yasin sürisini oqusa, rizwan périshtisi jennettin sharab keltürüp ichürüp ussuzluqini qandurmighüche ölüm périshtisi u kishining jénini almaydu. Qebrisidimu ussuzluqqa qan'ghan bolidu. Jennetkimu ussuzluqi qan'ghan halda kiridu.

Süre yasinni oqunglar, uningda yigirme beriket bar, yémekliki yoq adem oqusa, ozuq tülükke irishidu, yalingach qalghan adem oqusa kéyim kéchekke irishidu. Tul adem oqusa turmushluq bolidu, könglide birer ishtin ensirep yürgen adem oqusa amaniqqa irishidu, qamaqqa yaki kishi qoligha chüshüp qalghan adem oqusa qutulidu. Yaqqa yurtteki musapir adem oqusa sepiri ongushluq bolidu. Ézip ketken, yurtigha qaytip kélelmigen, nerse kéreklirini yéttürüp qoyghan adem oqusa tépiwalidu, tinch aman qaytip kélidu. Ölüp ketken kishisining heqqide oqusa azabi yénikleydu, ussap qalghan adem oqusa ussuzluqi qanidu.

Süre yasin yette, yigirme bir, qiriq qétimdin oqulsa, shek shübbisiz duasi ijabet bolidu. Beziler mundaq oqushni körsitidu: "ys" (yasiyin)dégeni yette qétim, "ألك tqdyr alzyz العلم" (zalike teqdirul eziyzi eliyim) gha kelgende uni on töt qétim, "slam qola mn rb الرحيم" (salamun qewlen min rebbir rehiyim) gha kelgende on alte qétim, "أوليس ألي الخلق ألسموات أأرض أبقدر ألي أن يخلق أالم ألي" (eweley selleziy xeleses semawati wel'erzi biqadirin ela en yexluqe mislehum bela) gha kelgende uni töt qétim oqup sürini tamamlaydu, tekrarlan'ghan jem'i san qiriq bir bolidu. Mezkur sürini mushu tertip boyiche yette qétim oqusa, meqsiti hasil bolidu.

Kishi qelbining qétip ketkenlikini bayqisa, süre yasinni shéshe qachigha yézip ichse bolidu. Süre yasni gulab we zeper bilen yette qétim yézip, uda yette kün'ghiche künde bir qétimdin ichip berse, este tutush iqtidari ashidu, kishilarning aldida abruyluq bolidu. Amanliq üçün este tutush qabiliti ajizlap qalghanlar üçün, süti az chiqidighan ayallar üçün ipar, zeper, gulab bilen yézip ichküzüldü.

Her xildiki késellik üçün süre yasinni fatihe, muewwizeteyn we ayetelkursiy bilen qoshup, ipar, zeper, gulab bilen yézip, yamghur süyide chayqap ichürse, bimar kishi

uzun muddettkiche ichip berse, herqandaq késelliktin saqiyidu, xapiqan (yürek titrep aylinip qélish) késelliki, yürek sélish we bezgek késelliklirige payda qilidu.

3151.-sual: inna petehna sürisining xasiyetliri

buxarida peyghember eleyhissalamning: бүгүн kéche manga bir süre nazil boldiki, men uni dunyadiki barliq nersilerdin artuq yaxshi körimen - dégendin kéyin, "inna petehna" sürisini oqup bergenliki réwayet qilin'ghan. Bu sürini ajiz adem köp oqusa küchlük bolidu, xorluq tartiwatqan adem éziz bolidu, bashqilardin yéngilip qalghan adem ghalib bolidu, qéyinchiliqta qalghan ademning ishlirini allah taala asan qilip béridu, qerzdar adem qerizdin qutulidu, qamaqqa yaki kishi qoligha chüshüp qalghan adem qutulidu, allah taala u kishining qedrini öz méhribanliqi bilen yuqiri kötüridu. Bu süre yigirme bir qétim, qiriq bir qétimdin üç kün, besh kün, yette kün'giche uda oqulidu.

3152.-sual: waqie sürisining peziletleri

waqie sürisini qiriq kün'giche her küni qiriq qétimdin chala qoymay, otturini üzüp qoymay uda oqusa, allah taala méhnetsiz kengri rizqi béridu. Esir namizidin kéyin mushu meqsette on töt qétim oqushmu tejribidin ötkendur.

Osman ibni effan ibni mes'udgha bir bölük mal bergen iken, ibni mes'ud renjip uni alghili unimaptu. Osman: buni baliliringizgha xirajet qilip béring emise - dégen iken, ibni mes'ud: siz balilirimning namrat bolup qélshidin ensirewatamsiz? Men ularni waqie sürisini oqushqa buyrighan. Men peyghember eleyhissalamning: waqie sürisini her kéche oqughan adem menggü yoqsulluqning derdini tartmaydu dégenlikini anglighan idim - deptu. Bezi alimlar: riziq telep qilish üçün waqie sürisini bir olturushtila qiriq bir qétim oqushni körsitidu. ("qur'anning xasiyetliri" namliq kitabda shundaq xatirlen'gen).

3153.-sual: tabarek sürisining xasiyetliri

mulk sürisini dawamliq oqughan ademning yuqiri mertiwisi, chong mensipi eslige kélidu. Erler we ayallar arisida söyümlük bolidu, mal dunyalıqtin xalighanche teserrup qilidu. Mulk sürisini dawamliq oqughan ademge ghayib xezine uchraydu.

(illa yelemu min xeleeq wehuwel letipul xebir) ning, késelge menpeet qilish, balani qayturush, qéyinchiliqni yoqutush, namratliqni tügütüsh xususiyiti bar, uning bilen yuqiri mensepke chiqqili, yüz abruyluq bolghili, ghayiplardin, kömüp qoyup tapalmighan nersidin, ghayib xezine, dunya depinelerdin xewer alghili bolidu. Bu süre, ottuz ayet, üç yüz ottuz üç kelime, birming üç yüz yigirme bir herpdur.

3154.-sual: süre muzzemmilning xasiyetliri

1. Ömürning uzun bolmiqi üçün 1000 merre.
2. Birer sheherge kelgen balayi apetning depi bolushi üçün 71 merre.
3. Qehetchilikdin qutulush üçün 100 merre.
4. Döletning ziyade bolmiqi üçün 100 merre.
5. Ghem qayghudin xalas bolush üçün künde bir merre.
6. Perzenit telipi üçün oqulidu.
7. Kichik balilarni jinlarning texpiratidin saqlaish üçün 41 merre oqup demidisi üçürlidu.

8. Her jüme kichisi 8 merre oqusa istiqbal yüzlen'gey.
 9. Bu sürini oqusa yaki pütse tendirusit bolur.
 10. Muhemmed eleyhissalamning nuri zahir bolsun dep oqushni adet qilsa inshaalla zahir bolur.
 11. Qildighan ishning xeyri sherrini chüshide körey dise xuptendin kiyn 14 merre oqup yatqay.
 12. Düşmenlirini mat qilish üçün goristandin tupraq ilip 71 merre oqusa düşmendin sehet tapqay.
 13. Untughaqliqtin qutulush üçün 3 merre oqup gulapqa demide qilip ichkey.
 14. Risiqining kengri bolushi üçün oqulur.
 15. Her küni 11 merre oqusa alem xelqi dosit bolur.
 16. Xezinilerni ashkarilash üçün 1000 merre oqup muhemmed eleyhissalamning rohlirigha bighishlap yatsa, chüshige zahir bolghay.
 17. Daim oqughan kishi erwahler bilen uchrushur.
 18. Jüme kichisi sap dil ixlas bilen oqusa muhemmed eleyhissalamni chüshide körgey. Aldi bilen 1000 merre durud oqup andin 41 merre bu sürini oqughay.
 19. Namratliqtin qutulush üçün, 41 kün, künige 41 merredin oqughay.
 20. Erwahlarni xush qilish üçün 41 merre oqulur.
 21. Jinlarning teksiratidin bolghan saranggha 41 merre oqup demidisi ichürilidu.
 22. Her küni bamdattin kiyn bir merre oqusa düşmenlarning zuwani benit bolur. Her tiligi bolsa ijabet bolur.
 23. Birer ishni qilish yaki seper qilishta ikki xiyal bolup qalsa, durudni 7 merre, bu sürini 1000 merre oqusa chüshide zahir bisharet bolur.
 24. Köz aghrip saqaymisa 7 merre oqup hürse shipa tapur.
 25. Kishi zindan'gha benit bolsa yaki ölümge düch kelse 41 merre oqup tiligey.
 26. Benddin hem dishwarchiliqtin qutulush üçün 100 merre oqusun.
 27. Qattiq aghriq üçün 100 merre oqup demide qilip ichürsun.
 28. Bu sürini oqup öziğe hürüp padishalar aldigha barsa sözi ötkür bolghay.
- Bu sürini oqushtin burun ewwel durud 100 merre, patihe 7 merre, süre xlas 7 merre, ayetel kursi üç merre istighpar üç merre oqulur.

3155.-sual: emme yetesaelun sürisining peziletleri

alimler: bu sürilarning menisini bilip oqughanda tesiri alahide bolidighanliqini körsetken. Alimler: bu sürini köp oqughan ademning, qiyametning dehshetlirini anglighanning tesiride axiretlikidin ghem bésip sémiz ademning oruqlaydighanliqini bayqighan.

Ehli salihlar eytidu: on nerse on nersini tosidu. Fatihe perwerdigarning ghezipini tosidu, süre yasin qiyametning ussuzluqini tosidu, duxan sürisi qiyamettiki eng éghir qéyinchiliqlirini tosidu, waqie sürisi namratliq kembighellikni tosidu, mulk sürisi qebri azabini tosidu, kewser sürisi düşmenlarning dawa desturini tosidu, kafirun sürisi ölüş aldédiki kapirliqni tosidu, ixlas sürisi munapiqliq, ikki yüzlimilikni tosidu, peleq sürisi hesetxorlarning chidimasliqini tosidu, nas sürisi sheytanning küshkürtishini tosidu. ("mushkatil mesabih" namliq kitabda shundaq xatirlen'gen.

3156.-sual: wezzuha sürisining xasiyiti

imam ghezzali selef alimlardan bir jamaet kishilarning birer nersé yétip ketkende süre wezzuhani oqughandin kéyin yoqalghan nersining tépilghanliqini bayan qilip: kishining birer nersisi ézip ketse, qéchip ketse, jüme küni sekkiz rék'et chashka namizini oqup namazdin parigh bolghanda, wezzuha sürisini yette qétim oqup tilisun deydu.

3157.-sual: elem neshreh sürisining xasiyiti

elem neshreh sürisini her besh waqit namazdin kéyin dawamlıq oqup adetlense, allah taala u kishining barlıq mushkulatini asanlashturup bérıdu, ghem xapılıqini kótürıwatıdu, kütmıgen yerdin rızıq bérıdu. Elem neshreh sürisini ibadette horunluq turmushta qisılchılıq, neshchılıq chaplıshıwalghan adem dawamlıq oqusa, rızqı kengri, köngli ochuq, dili yoruq, aq köngül bolıdu, mushkilati asan bolıdu. Her namazdin kéyin toqquz qétim oqusa, qéyinchılıqtin qutulıdu, rızqı asan qolgha kélıdu, sodisi rawan bolıdu. Her namazdin kéyin qırıq qétim oqushni uda yette ay dawamlashtursa, allah taala u kishini shek shübhisiz bay qılıwétıdu. Kishining beshigha dunyalıq we axiretlik ishlardin birer mushkulat xapılıq kelse, taharet élip ikki rék'et namaz oqusun, qıblige aldini qilip, pütün wujudi bilen allah taalagha yüzlinip olturup, elem neshreh sürisini herip sanida oqup bolghandın kéyin hajat meqsitini allahdin tilsun, allahning izni bilen ishliri ongushluq bolıdu. Her küni chashka waqtida elem neshreh sürisini ikki yüz qétimdin oqusa, murad meqsetlerdin ajayib - gharayib ishlar ayan bolghay. Shéshe qachigha yézip gulab bilen chayqap ichse, ghem xapılıq, wehime, chöchüp yatalmaslıq, yürek tirep hushidin kétish késellikidin qutulıdu. Arıflardin biri mundaq deydu: este tutuwélısh iqtidari ajızlap qalghan adem bu süriini yézip chayqap, uda yette kün'giche nashtida we yatar waqtida ichse unutqaqlıq késellikı yoqılıdu.

3158.-sual: qedri sürisi sürisining xasiyetliri

qedri sürisini jüme küni ming qétim oqusa ömri ichide muhemmed eleyhissalamni chüshide körüşke nésip bolıdu. Inna enzelnahu sürisini on qétim oqusa, uning ming gunahi öchürülıdu, seperge chiqmaqchi bolghan adem öyidin chiqish aldida oqusa, sepiri ongushluq bolup, pat pursette qaytip kélıdu. Égizlikke chiqish aldida oqusa, sheytan bilen arisida tosaq peyda bolıdu (tinç aman chiqip chüshıdu). Ulaqqa ménidighan chaghda oqusa, bixeter bolıdu, gunahi meghfıret bolıdu. Yézip chayqap ichse, abi hayat süyini ichkendek bolıdu. Yézip chayqıghan suni hushidin ketken ademge sepe, hushigha kélıdu.

Balining kokulisidin tutup turup, inna ezelnahu sürisini oqusa, u balida kishi söyün'güdek ishlar körülgey. Ayalning kokula chéchidin tutup turup, inna ezelnahu sürisini oqusa, uningdinmu kishi söyün'güdek ishlar körülgey. Inna ezelnahu sürisi namratlargha baylıq, ajızlargha izzet hörmet, bala qazagha uchrighanlargha asayishlıq, késellerge dawalıq, azabdin amanlıq, dunya we axiretning qéyinchılıqliridin qutulush yoli élip kélıdu. Oqughan adem salamet, xatirjem, tinç aman bolıdu.

3159.-sual: kewser sürisining xasiyetliri

imam temiyi (allah uninggha rehmet qilsun) mundaq deydu: kewser sürisini dawamlıq oqughan ademning qelbi süzülıdu, allahdin qorqidighan bolıdu, ibadetke

xushtar bolup qalidu, yamghur yaghqan waqitta yüz qétim oqup, dunya we axiretlik ishlardin herqandaq hajitini tilise, duasi toluq ijabet bolidu. Bu, mujerreb emeldur. Süyi toxtap qalghan, azlap qalghan bulaqning közige her küni yette qétimdin oqusa, süyi ulghiyidu. Gulabgha oqup, her küni közige sürtse, körüş quwwiti küchiyidu, köz aghriqi saqiyidu. Séhri qilin'ghan öyde oqusa kömülgen yaki bayliqni kömüp qoyup tapalmighan yerde oqusa, allah taala ilham qilidu, könglige salidu. Oqughan ademge héch nerse ziyan salamaydu. Bir ademde benidlik bolup, roza tutush, ibadet qilish, sediqat qilish, kishilerni xeterdin qutquzush qatarliq yaxshi ishlarni qilalmaydighan, qilghusi kelmeydighan bolup qalsa, kewser sürisini ot tegmigen hesel bilen pakize qachigha yézip, üstige tamaq qoshup arilashturup yése, allah taala u kishining qelbini yaxshiliqqa intilidighan, yamanliqtin saqlinidighan, allahgha yüzlinidighan qilidu. Qamaq yaki kishi qolidiki ademni chiqirish niyitide, kewser sürisini yetmish bir qétim oqulidu. Bu, mujerreb emeldur.

3160.-sual: muewwizeteyn sürilirining xasiyetliri

jüme namizidin kéyin qulhuwellahu ehed, qul euzu birabbil peleq we qul euzu birabbin nas sürilirini yette qétimdin oqusa, allah taala bu kishini neye bir jüme küni yétip kelgüche köngülsizliktin panahigha alidu. Muewwizeteyn sürilirini késel yaki séhrige duchar bolghan ademning özi yaki bashqilar qiriq bir qétimdin uda üç kün, besh kün, yaki yette kün'giche oqusa, allah taala shipaliq béridu. Kishige nefsaney, buzuq arzular ghalib kelse, yaki sewda xaraktérlik wehime quwwiti éship kétish bilen quruq xiyalgha bérilip ketse, qorqunushluq wehime bésiwalsa, könglini maddiy sewepler tüpeylidin yaki rohaniy sewepler tüpeylidin sheytani qarangghuluq qaplap ketse, yaki zamanning xéyim xeterlirining qéyinchiliqidin béshigha kün kelsa, yaki padishahning qattiq siyasetige uchrisa, muewwizeteyn sürilirini ikki yüzdin ming qétimghiche oqusun.

3161.-sual: meryem sürisi heqqide

kishi bu sürini hal künining yaxshi bolishi we xatirini (este tutushning yaxshi bolishi) mustehkem bolush üçün yette miratibe oqusa kupaye qilidu. Eger bu sürini baghdiki derextke assa bu sürining berikitidin bu baghning miwiliride sirliq xususiyetler hasil bolidu. Eger kishi bu sürini gulab we zeper bilen yette miratibe yazsa, hemme illet - kisellik we jarahetlerdin saqlinidu. Eger bu sürini yizip shishe idish yaki kozigha silip, kozining aghzini mehkem bikitip öyge isip qoysa, u yerdiki jin we periler öydin qachar.

3162.-sual: qur'an kerimning xasiyetliridin guman qilmasliq we teqdirge toghra muamile qilish toghirisida

qur'an kerim heqiqet, hikmet, rehmet, meghpiret, ijabet, karamet, mujizat bolghanliqi üçün qur'an bilen tilen'gen tilekning ijabet bolushida shek yoq. Emma allah taala her bendining teqdirini aldin pütiwetken. Qilghan emelimiz bilen teqdirning orunlashturushi udul kelse tileklirimiz sheksiz ijabet bolidu. Teqdirge qarshi kelse bu dunyada netijige irishelmisek qilghan emel ibaditimiz, dua tilikimiz üçün qiyamette katta ejir birilidu. Peqet teqdirning orunlashturushi ijra bolidu. Buninggha qarap qur'andin shübhyilensingiz imandin ajraysiz, qilghan emel ibadetliringiz bikar bolup kitidu. Tilikimizning ijabet bolush bolmasliqi, nijatliqqa irirish yaki irishelmeslikimiz

allahning rehmitige baghliq. Munu hediske qarang: ubeyd ibni rifae zurqiy riwayet qiliduki, esma binti umeys reziyellahu enha mundaq dégen: men peyghember sellallahu eleyhi wesellemge: i resulullah! Jeferning perzentlirige bek téz köz tégidu, ulargha dem saldurup qoysam bolamdu? Dégenidim, peyghember eleyhissalam: hee, nawada teqdirning aldigha ötidighan bir nerse bolidighan bolsa, köz choqum ötüp ketken bolatti, dédi. (tirmizi: 2059)

ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qilin'ghan bir hedisi quddisida, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: alle taala mundaq deydu: {bendem méni qandaq oylisa, men uning üçün shundaq bolimen. U méni esligende, men uning bilen birge bolimen. Eger u méni ichide eslise, menmu uni ichimde esleymen. Eger méni bir jamaet ichide eslise, menmu uni uningdin yaxshiraq bir jamaet ichide esleymen. U manga bir ghérich yéqinlashsa, men uninggha bir gez yéqinlishimen. Eger u manga bir gez yéqinlashsa, men uninggha bir ghulach yéqinlishimen. U manga méngip kelse, men uninggha yügürüp barimen. } (buxari: 7405)

beshinchi bap. Teriqettiki sirliq yette basquch

3163.-sual: imami rebbani

miladi 1563 - yili hindistanning s'hrindi dégen yéride tughulup, 1624 - yili shu yerde alemdin ötkén meshhur dini alim, kishiler teripidin imam rebbani (allah terbiyet qilghan yétekchi) dégen nam bilen shöhretlen'gen, ikkinchi ming yilliq güllendürgüchi dégen unwan'gha érishken, büyük tesewwuf pishiwasi ehmed faruq sihrindi (allah uninggha rehmet qilsun) ning ewladliridin, hindistanda tughulup kéyin medine munewweride olturaqlashqan alim, imam muhemmed mesum neqshibendi mujeddédi hindistanki chaghlirida muridlirining küchlük teliwige asasen hindi tilida "yaxshilarning derijisidiki yette sir" namliq bu kitabni yézip qaldurghan. Ular medinige kélip olturaqlashqandin kéyin, hindi til - yéziqini qollanmaydighan musulmanlarning küchlük teliwige asasen imam muhemmed mesum neqshibendi mujeddédi kitabni islam dunyasidiki ortaq éitiqad tili hésaplinidighan ereb tiligha terjime qildurghan.

3164.-sual: tesewwup ehlining peyghember eleyhissalamni ölge qilishtiki bir qisim mizani

ehli tesewwuf: peyghember eleyhissalamni tesewwufning eng chong pishiwasi dep qaraydu. Hemde peyghember eleyhissalamning hayatliqidiki her bir herikiti musulmanlarning birdinbir heriket mizani hésaplinidu. Uning edeb exlaqi, küchlük étiqadi, bérilip ibadet qilish aditi, kéchiliri bérilip nepli namaz oqushi, istighparni köp oqushi, imanning asasi bolghan "lailahe illella" kelimesini köp tekrarlishi, allahni köp zikri qilishi, tesbih eytishi, mal - dunyagha bérilmesliki, xorma qowziqidin yasalghan bir tal bora we azraqla addi turmush lazimetlikidin bashqa hichqandaq bayliq toplimasliqi, addi sadda yashash aditi qatarliqlarni özi qattiq tirishchanliq bilen özleshtürüş chin tesewwuf ehlining meqsiti, her bir musulman shundaq qilalighanda imanini eng zor derijide kücheyteleydu, sheytanning (pes arzu hewesning) qiziqturishigha (azdurishigha) ünümlük taqabil turalaydu we bu arqiliq allahqa yéqinlashalaydu, dep qaraydu.

3165.-sual: "salihlarning yüksilishdiki sirliq yette basquch" namliq kitapta bayan qilin'ghan yette chong mezmun

birinchi sirda: muridlargha paydiliq bolghan muhim ishlarning bayan qilinidu.

Ikkinchi sirda: alemil emri we alemil xelqge tewe bolghan bir qisim letipiler (nérwa uchurliri) bayan qilinidu.

Üchünchi sirda: ismi zat zikri, nefyi isbat zikri bayan qilinidu.

Tötinchi sirda: neshibendiye sülüklirining mexsus maqamliri bayan qilinidu.

Beshinchi sirda: güllen'gen mexsus maqamlar bayan qilinidu.

Altinchi sirda: neqshibendiye teriqitining mexsus atalghuliri bayan qilinidu.

Yettinchi sirda: muridlar riaye qilishqa tégishlik edeb qaidiler bayan qilinidu.

Xatimide: teriqetning silsililiri bayan qilinidu.

3166.-sual: tesewwup ehlining neziridiki xojabahauddin neqshibendi

shuni bilish lazimki, bu teriqet hezriti xoaje behauddin neqshibendige mensubdur. Bu kishining esli ismi muhemmed ibni muhemmed buxaridur. Tarixta "shah neqshibendi" dégen nam bilen shöhretlen'gen. Behauddin bolsa uning texellusidur. Bu kishi teriqetning, heqiqetning, sherietning imami idi. Axirqi nuqta bashlan'ghuch nuqtigha örleshning yiltizi idi. Wilayet dairisi we meripetning merkizi idi. Muheqqiqlarning qutubi, peyghemberlarning warisi idi. Allah u kishige yaxshi mukapatlarni bersun. Uning beriketlik nepesliri we kamaletlik xisletliridin bizge ayimay quyup tursun. Allah uningdin razi bolsun. U kishi katta seyd kishilerdin idi. Neseb jehette shehidlarning xojisi imam huseyn'ge tutishidu. Bu kishi hijriye 708 - yili muherrem éyida tughulup hijriye 791 - yili rebiel ewwelde, düshenbiga tang atar kéchisi wapap bolghan.

Altinchi bap. Tesewwupning tereqqiyat ehwali heqqide

3167.-sual: tesewwuf we sofi atalghusining meniliri

tesewwup, islam dini teriqitining yene bir nami bolup, sopizim depmu atilidu. Erebche "sofi" dégen sözning menisi herxil teriplinidu. Bezilerning eytiishiche, bu esli erebche "sefa" dégen söz bolup, "qelbi pak, herikiti durus" dégenlik bolidiken; bezilerning eytiishiche, "seffe" dégen söz bolup, menisi allahning aldida yuqiri mertibide we aldinqi qatarda bolghuchi dégenlik bolidiken; yene bezilerning déyishiche: ularning peziliti muhemmed eleyhissalamning dewridiki özini muhemmed eleyhissalamning yénida turup mexsus bilim élish we ibadet qilishqa atap mesjidning supisida dawamlıq olturup dunyalıq ishlardin qol üzüp, kishiler terpidin "es'habus suffe" (supida turidighanlar) dep atalghan kishilerdek bolup, riyazet chékish, nefsinı yighish, iklas bilen ibadet qilish, étikafta olturush bilen ötküzidiken.

3168.-sual: sofi atalghusining peyda bolushi we istimal qilnishi

nuriddin abdurehman jami (1414__ 1492) ning éytishiche, "sofi" sözini kufediki

zahidliq yoligha mangghan ebu hashim (?_778) texellus qilip ishletken; buningdin bashqa, kéyinki matriyallarda xatirlinishiche, terkidunya, kimiyager jabir ibni heyyan (720__815) tünji bolup ishletken.

Tötinchi esirning otturiliridiki erebche höjjetlerde "sofi" sözi resmiy ishli tilgen. Altinchi esirde musulmanlar zahidliq, terkidunyachiliq yoligha mangghanlarni "sofi" dep atighan. Ereb ölimaliri bu éqimning ezalirini mutesewwif (tesewwupchi) dep atighan. Fransiyilik sherqshunas tolik bu éqimni "sofizim" dep atighan.

3169.-sual: tesewwufning tereqqiyat tarixi basquchliri we tesewwuf pishwaliri

sofilar yettinchi esirning axirliri, sekkizinchi esirning bashliri umewiyye sulalisi hökümraniq qiliwatqan dewridiki kufe we besre qatarliq jaylarda peyda boldi. U musulmanlardiki chin itiqad we diniy qizghinliqning mehsuli idi. Deslepki chaghlarda sofilar namrat ötüşke, riyazet chékishke we nefsini yighishqa razi bolushni özining xususiyiti qildi. Ular "qur'an kerim"ge, hediske, sherietke qattiq emel qildi we diniy ibadetlerni ada qildi. Muhemmed eleyhissalamning we sahabilerning teqwadar we addiy - sadda turmushini ölge qildi. Umewiyye sulalisidiki ordining chiriklikige we hökümrannar arsidiki hoquq - menpeet talishigha narazi bolup, özini tutuwélip namratliqqa, riyazet chékishke, nefsini yighiwélishqa razi bolush arqiliq naraziliq bildürüp, dilning pak bolushini we meniwiyyitining aram tépishini umid qildi. Ular uchisigha jende kéyip, bu dunyaning rahat - paraghetlirige bérilmidi. Kishilerning diniy ibaditige ehmiyet béríp, sefiyetul qelb (qelb sapasi), chongqur xiyal bilen bolup, qur'an tilawet qilish, namaz oqush, roza tutush, étikafta olturush, heremge piyade bérish, xilwetchilikte yashash bilen shughullandi yaki makanidin ayrilip dunyani ziyaret qildi, yolboyi diyin'gha tayinip jan baqti. Kufediki hesen besri (allah uninggha rehmet qilsun) (?_728), belixitiki ibrahim ibni edhem (?_778), baghdattiki meruf kerxi (?_816) qatarliq kishiler ularning asasliq wekilliri bolup hésaplinidu. Kéyin bu éqim süriye, hijaz, yemen, misir we ejem qatarliq jaylarga tarqilip, bezi ölümalar we töwen qatlamdiki musulmanlar ichide omumlashti. Lékin, hökümet we sünni mezhibi ichidiki mutekellimunnar uni "bid'etlik" hésaplidi.

Sekkizinchi esirning axirliri tesewwuf bilen shughullan'ghan ayal rabiye edwiya (rabiye besri 717_801) qatarliq kishiler wekillik qilip allahni sirliq yol bilen söyüş teshebbusini otturigha qoyup, allah menggü söygü obiyéktidur. Insan rohining eng muhim mahiyiti söygüdin ibaret. Söygü insanni allahgha yéqinlashturidu. Insanni allahgha yétishke bashlaydighini qorqush yaki umid emes, belki pütün zéhni bilen bérilgen söygüdur. Insan hayatidiki eng chong bext allahning wisaligha yétishdin ibaret, dep qaridi.

Toqquzinchi esirning otturiliri ebu suleyman darani (?_850) sirliq tuyghu bilen allahni tonush qarishini otturigha qoydi. U kishiler allah toghrisidiki tonushqa idrak yaki jamaet étirap qilghan hedisler arqiliq emes, shexsdiki rohning chaqnishdin ige bolghan bir xil sirliq tuyghugha tayinip ige bolidu, dep qaridi.

Kéyin msirliq zahid zunnun misri (?_860) merifet qarishini otturigha qoyup,

sofilarning eqidisini mukemmellishishke yūzlendūrdi. U kishilik hayatinig meqsiti axir allahning wisaligha yētishtin ibaret. Chongqur xiyal sūrūp, pūtūn zēhni bilen allahni xiyal qilip, shexsning pak rohi bilen ilahi rohning nurini qoshuwetkende allahni heqiqi tonughili bolidu, buningdin bashqa yol yoq, dep qaridi.

Pirissiydiki tesewwuf bilen shughullan'ghuchi ebu yezid bestami (?_ 875) wekillikidiker "wehdetul wujud" tin ibaret allah merkezchilik qarishini otturigha qoyup, allahning zati hemmini ōz ichige alidu, hemme nerse yalghuz allahqa mensup bolidu. Insan oxshimighan basquchlardiki derman tawlash arqiliq fenaning ali meniwi derijisige yētip, allah teripidin qobul qilinidu we allah wisaligha yētidu, dep qaridi.

Oninchi esirning bashliri pirisiydiki sofilarning meshhur wekili huseyn ibni mensur hellaj (858_ 922) "insan bilen allahning birikip kētish" qarishini otturigha qoyup, ōzini "men heqdurmen" dēgenliktin, abbasiylar sulalisining mehkime sher'i teripidin ōlümge hōkūm qilindi. Shuningdin itibaret sofilar, hakimiyetning ziyankeshlikige uchrak keldi. Bu ēqimning tesewwuf nezeriyisi shekillen'gen bolsimu, lékin iddiyisi murekkeb, qarishi her xil bolup, birlikke kelgen telimati we qurulmisi shekillenmidi. Oninchi esirning axirliridin étibaren bu ēqim iraq we sūriyini merkez qilip, shimaliy afriqa, ispaniye, pirissiye, ottura asiya we jenubi asiya keng tarqaldi we tereqqi qildi.

Sūnni mezhibining sheriitige emel qilidighan sofi ōlimaliri toqquzinchi esirning axirliridin bashlap, sofi eqidisi bilen en'enichiler (sūnniler) étiqadini maslashturushqa urunup, tesewwupchiliqni tedrijiy en'eniwi eqide iddiyisining terkibi qismi qilip rawajlandurdi. Islam étiqadining birlikini qoghdash ūchūn meshhur tesewwuf ōlimasi muhasibi (781_857), hazari (?_899), sheyx juneydi (?_911), kelabazi (?_955), salaqi (?_988), hujwiri (?_1071) qatarliq kishiler "qur'an kerim" we hadis shiriftin tesewwufqa nezeriwi asasi izdep, sofilarning eqide we ibadet shekillirini sūnni mezhibining eqide we sheriet qarishi bilen sistēmiliq sherhilep "risale el tewhid" ni teshebbus qildi. Sofilar arisidiki "gheyriy ehli sheriet terepdarliri" ning islam asasiy étiqadédin ayrilghan bid'et sōz - heriketlirige qarshi turup, musulmanlarning sheriitige emel qilish, diniy perizlerni ada qilish asasi istiqamet qilishni otturigha qoydi hemde sofilar heqiqiy en'enichiler, dep élan qildi. On birinchi esirde nopuzluq mutekellimun el ghezzali (1058_ 1111) sofilarning qarishini nezeriye jehettin yighinchaqlap, tesewwufchiliq biwaste tuyghudin ibaret dep tonush nezeriyisi we wisalul heq qatarliq iddiyilerni islam dinining en'eniwi étiqadigha kirgūzdi. Sofilarning diniy perizlerni ada qilish biperwaliq qilishini we pan ilahliq teshebbuslirini chōrūwetti. Uning telimati ilmi tewhidning axirqi nezeriye shekli bolup, hakimiyet terepning étirap qilishigha irishti.

On ikkinchi esirde ispaniyidiki ewliyachiliq bilen shughullan'ghuchi ibni erebi (1165_1240) tesewwupchiliqni "wehdetul wujud" ni merkez qilghan pan ilahizimliq pelsepiwi iddiye sistēmisiq rawajlandurup, sopizimgha pelsepiwi qaide we pikrenlik xarakter berdi. Sofilar islam medeniyiti saheside janlinip, abdulqadir jilani (1087_1166), yehya sōhrewerdi (1153_ 1191), periduddin ibni ettar (texminen 1142_ 1273), ibni fariz (1181_ 1235), jalalidin rumi (1207_ 1273), sheyx seidi (texminen 1203_ 1292), shemsidin muhemmed hafiz (1320_1389), neqshibendi (1314_ 1389), abdurahman ibni muhemmed jami (1414_1492) qatarliq meshhur mutepekkurlar we shairlar otturigha

chiqti. Ular ilmi tewhid, ilmi tefsir, ilmi hedis, ilmi fiqhe, étika, edebiyat, shériyet qatarliq sahelerde töhpe körsitip, shöhret qazinip, sofizimlik edebiyat we iddiye herikitini qozghap, islam dunyasida chongqur tesir peyda qildi.

Toqquzinchi esirde sofilar ichidin murshidni yadru qilghan kichik goruhlar peyda boldi. Oninchi esirde jaylarda kichik kölemlik yigilish sorunlari yaki xaniqalar quruldi. Kéyin qurulush kölimi xéli chong mesjit, medrise we istiqamet merkezligige tereqqi qildi. On ikkinchi esirdin kéyin, zawiye اساسida jaylarda daimliq diniy tebiqiliri shekillendi. Yuqiri inawetke ige sofilar اساسliq bashqurghuchi boldi. Ular omumi meqsitini we tawlinish sheklini belgilidi. Jaylardiki pirqiler bir - birige qarashliq bolmay, öz aldigha ish qildi. On beshinchi esirdin étibaren jaylardiki diniy pirqiler yenimu kéngeydi. Beziliri shöbe teshkilatlarni qurdi. Zawayeler nurghun wexpe yer, mal - mölükke ige boldi. Ezalar kamaletlik ustazgha mutleq boysundi. Kamaletlik ustaz wapap bolghandin kéyin, uning qebrighini möminler hörmetlep, sighinip yoqlap turidighan boldi. Pirqilarning köpinchisi shu pirqini qurghuchining nami bilen ataldi.

3170.-sual: islam dunyasidiki اساسliq diniy tesewwuf tebiqiliri

dunyadiki tesewwuf tebiqilirining sani 200 din ashidu. Bularning ichide qadiriye, rifaiye, shaziliye, mewlewiyye, bedewiyye, neqshibendiye, tijaniye, söhrewerdiye, chistiye, sefawiye we senusiyyeler qatarliq diniy pirqiler meshhurdur. Yuqarqilarning ichide sefawiye pirqisining bir qismi shie mezhibining étiqadigha emel qilghanni hésapqa almighanda, qalghanlari sünni mezhibige mensup, sofilarning paaliyiti pütkül islam dunyasigha tarqalghan.

3171.-sual: neqshibendiye sulukining pishwasi bahauddin buxari

bu ottura asiya adiki tesewwupchi üç pirqining biri bolup, on tötinchi esirde muhemmed ibni bahauddin buxari (1314_1389) buxarada qurghan. U yash waqtida buxarada oqudi. Kéyin sofilarning piri baba semmasi we seyyid emir kulalni ustaz tutup en'eniwi tesewwup telimini aldi. Jehri zikri qilishda terbiyilini, tesewwuf ölimasi boldi. Ustazi wapap bolghandin kéyin uning eqidisige warisliq qilip, öz aldigha shagirt terbiylidi. Ottura asiya adiki meshhur sofi yüsuf hemedani (?_1140) we abduxaliq ghij dewani (?_1220) larning xutbe oqush en'enisige warisliq qildi.

3172.-sual: neqshibendiye sulukining istiqamet pirinsipliri

bahauddin sünni mezhibining eqidiside ching turup, sherietke emel qilishni teshebbus qildi. Diniy mejburiyetlerge qattiq emel qildi. Chékidin ashqan riyazetke we qizip kétidighan murasimgha qarshi turup, ustaz bilen shagirt otturidiki meniwiyy almashturushqa ehmiyet berdi. Dilning pak haletke yétishi üstide izdendi. Sofilarning allahni tonush we allahgha yéqinlashish yoli sheriette belgilen'gen perizlerni ada qilip, dilni paklashturush, dilda yaratquchi (allah) bilen alaqilishish, körünüshte yaritilghuchilar (tebiat we jem'iyet turmushi) bilen alaqilishish arqiliq, ikki dunyaning bextini qolgha keltürüshtin ibaret bolushi kérek, dep qaridi. Buning üçün istiqametning töt pirinsipini otturigha qoydi:

(1) jamaat bilen bille istiqamet qilish kérek. Yeni zahidlar yalghuz boluwalmay, jamaat ichide bolushi, kishiler bilen keng alaqe qilishi, bir - birige menpeet yetküzüshi,

jem'iyetke sawapliq ishlarni qilishi, zahidlar öz ara muamile qilip turushi kérek. Shundaq qilghanda nurghun sawap tapidu.

(2) jahan kézish kérek. Yeni zahidlar jaylarni kézip, réal dunya bilen keng uchrishishi, allahning dunyani yaratqan chiwerlikini tonup nezer dairisini kéngeytishi, allahning iltipatini chüshünüp, allahni tonushi lazim.

(3) éhtiyat bilen ish qilishi lazim. Yeni zahid her bir söz - herikitini pishshiq oylishi, allahning emrige boysunushi, déginini qilishi, qilghinidin ünüm élishi, yaxshi - yamanni ayrishi, xamush yürmesliki lazim.

(4) zamandin huzur élishi lazim. Zahidlar hem bu dunyaning eysh - ishritige we maddiy paraghitige bérilip ketmesliki, hem budunyaning halal emgikidin ige bolghan bayliq we shadliqidin behrimen bolushi lazim. Allah tebiet dunyasini kishilerning behrimen bolushi üçün yaratti. Eger terki dunya bolup yürse, allah taalaning insan'gha qilghan iltipatigha kupriliq qilghanliq bolidu.

3173-sual: neqshibendiye sulukining tereqqiyat tarixi

bahauddin hayat waqtida buxaradiki zawiye merkezi qilib, nurghun shagirt yétishtürüp, ottura asiyadiki türki til sistémisidiki musulmanlar ichide nahayti chong tesir peyda qildi. 1389 - yili wapat bolghandin kéyin shagirtliri neqshibendiye pirqisini qurup, uning eqidisini we istiqamet usulini keng tarqatti. Semerqent, belix qatarliq jaylarda zawiye saldi. Üchünchi ewlad sheyx ehrar (1404_1490) dewride bu pirqe ottura asiyada hökümrän orun'gha ige bolup, tömüriyler sulalisining sultani huseyn behram (bayqara) we özbek xani sheybanxanning hörmitige irishti. Sulalilarda sünni mezhibining eqidisi we fiqhising yolgha qoyulishida muhim rol oynidi.

1516 - yili ehmed kasani (1461_ 1542) bu pirqining beshinchi ewlad sheyxi bolghandin kéyin mexdum ezem nami bilen atilip, terkidunya bolidighan zahidliqqa qarshi turdi. Sofilar zawiyelede istiqamet qilghandin bashqa, pirqe istiqamitini qilish we tesewwup eqidisini tarqitish üçün bashqa jaylarga barsimu bolidu, dep qaridi. Pirqe istiqamitide u en'eniwiw xutbe sheklini saqlap qaldi hem muridlarning jehri bilen zikri sélishigha we muzika tengkesh qilin'ghan sama sélishigha yol qoydi. Shuning bilen bu pirqe ottura asiya milletliri ichide omumyüzlük hörmetlendi.

1542 - yili ehmed kasani wapat bolghandin kéyin, oghli sejjadide olturup rehberlik qilish hoquqini qolgha élish üçün qattiq köresh qilip, shöbe pirqilerning qurulishigha sewebchi boldi.

Neqshibendiye muridliri deslepki chaghlarda ottura asiyadiki türki tilliq xelqlarni asas qildi. On beshinchi esirde osmanli hökümränliqidiki anatoliyige kirip sultanning hörmitige ige bolup, shöbe zawiyele qurdi. On altinchi esirning bashliri ehmed kasanining ewladliri ichidin üç shöbe pirqe shinganggha kirip, tarixta "qeshqer xojiliri jemeti" dep ataldi. Bulardin is'haqiye üstünlükke ige bolup ishanliq pirqisi bolup shekillendi. On sekkizinchi esirde shingangdiki ishanlardin inaqiye, dewaniye, ishqiye, is'haqiyedin ibaret töt sülük shekillinip, kéyin aq taghliqlar, qara taghliqlargha bölünüp ketti.

On altinchi esirde hewaqa baqi qibraq (toghrisi: sheyx baqi billah) tesewwuf eqidisini hindistan'gha tarqitip, u yerdiki musulmanlarning hörmitige ige boldi. Uning

shagirti ehmed faruq sihrindi (miladi 1563_1624) bu pirqining eqidisi bilan sünni mezhibining fiqhesini birlashtürüp, en'eniwiw itiqadtiki "ikkinchi ming yilliq yéngilighuchi" (peyghember eleyhissalam bilen imam rebbani hayati paaliyiti arisida ming yil ötkén_t) boldi. On sekkizinci esirde ishan qari isimlik kishi sihrindiyning telimatini hindistandin shingjanggha élip kérip, aqsuda ayinköl xaniqasini qurdi. Kéyin junggoning ichki ölkilirige tarqilip, xufiye, qadiriye, jehriye sülüklirining shekillinishige muéyyen tesir kórsetti. Sihrindi junggo musulmanliri teripidin imami rebbani (allah terbiyet qilghan sheyx) dep hörmetlendi.

Yettinchi bap. Azghunluq we bid'et teriqet emes!

3174.-sual: teriqet we sofi uqumining mezmun tebiri

teriqet dégen, sheriet ehkamlirining insan'gha bolghan özlshishini, insan paaliyitide ijra bolush derijisini, insandiki allah söygüsi, insanning allahqa bolghan muhebbet eqide - ixlasining dirijisini ölcheydighan, heqiqi mumini kamil bilen musulmani pasiqni ayridiyghan bir yol. Islamiy bilim eqidilerni chin menisi bilen özleshtürüp, sheriet ehkamlirini insanning heqiqi angliq paalyitige aylanduridighan, peyghember eleyhissalam we sahabilirining toghra pak sünnitige ilip baridighan daghdam yol. Mumini kamilni terbiyelep yitishtüridighan jennet baghchisi. Allah taalaning ashiqliri ichip qanmaydighan qurumas shirin bulaq.

Sofi bolsa allah söygüside özini untughan, hemmini allah üçün yoqatqan, hemmini allah üçün qiliidighan, hemmidin allah üçün waz kichidighan hem yashashqa hem ölüshke teyyar turidighan ümidwar insan. Din düşmenliri süpetligendek terki dunya, terki ibadet, terki hayat, bighem bikar teletlerdin emes.

3175.-sual: toghra yoldiki teriqet ehlining süpiti

teriqet ehli shundaq kishilerki allah subhane weteela qur'an kerimde buyrighan iman, namaz, roza, zakat, hej qatarliq periz emellerni taqitining yitishiche wayigha yetküzüp toluq ijra qilidiighan we shundaq qilish üçün tirishidighan, beja keltürelmigenliri, qurbi yetmigenilri üçün hemmige qadir allahtin kechürüm sorap epu qilishini ötünüp ghemnak bolup axiret qorqunchisi bilen yashaydighan perhizkar kishilerdur.

Teriqet ehli shundaq kishilerki, allah buyrighan periz emellerni qilish bilen kupayelinip qalmay, kichiliri turup tehejjud namizi oquydighan, chashka namizi we bashqa neple namazlar arqiliq allahqa ruku sejde qilidighan, sünnet roza, neple rozilar arqiliq, türlük xeyri ihsanlar arqliq allahqa yiqinliq hasil qilsh üçün tirishidighanlardur.

Belki töwendiki hedisiy quddisida eytilghandek periz emeller arqiliq allahqa yiqinlishidighan, neple ibadetler arqiliq allah taalaning dosit tutushigha iriship, allah taala u bendining "anglaydighan quliqu, köridighan közi, tutidighan qoli, mangidighan puti" bolidighan derijige yetken, nimini sorisa shuni biridighan, hetta kimki u bendini düşmen tutsa u bende üçün allah taala özi urush ilan qilidighan derijige yetken nijat tapqan kishilerdur.

Ebu hureyre reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellellahu eleyhi

wesellem mundaq dégen: alle taala mundaq dédi: kimki méning dostumni dūshmen tutsa, men uninggha urush élan qilimen. Bendem manga perzlerni qilishtinmu yaxshiraq bir ishni qilish bilen yéqinlishalmaydu. Bendem manga neple ibadet bilenmu men uni dost tutqan'gha qeder dawamliq yéqinlishidu. Qachanki men uni dost tutsam, men uning anglaydighan quliqi, köridighan közi, tutidighan qoli, mangidighan puti bolimen. Mendin némini sorisa, shuni bérimen. Manga séghinsa, öz panahimda saqlaymen. Men muminning jénini élishtin bashqa héchbir ishta tereddut qilmaymen. Mumin bendem ölümni yaxshi körmeydu, men bolsam, uning xapiliqlirini yaxshi körmeymen. (buxari: 6502)

teriqet ehli shiundaq kishilerki, ular hergizmu terki dunyaliqni teshebbus qilmaydu. Peyghember eleyihssalamning yoligha, pak sünnitige egiship allah taala yaratqan hayatiy dunyaning barliq halal lezzetiri, meishetliridin hozurlinidu. Yeni öylinidu, perzenitlik bolidu. Ailsini qamdaydu. Ularning turmushigha mes'ul bolidu, ularni terbiyelep qatargha qoshidu. Mumin musulman qilidighan hemme ishni qilidu. Peyghember eleyihssalamning töwendiki hadisirige egishidu.

Semure reziyellahu enhudin riwayet qiliniduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem ömür boyi toy qilmay ötüp kétishtin chekligen. Qetade hedisning axirida: {biz sendin ilgiri heqiqeten nurghun peyghemberlerni ewettuq, ulargha xotunlar we balilar berduq. } dégen ayetni(süre red, 38 - ayet) oqudi. (tirmizi1082)

enes reziyellahu enhudin mundaq riwayet qilinidu: üç kishi peyghember sellallahu eleyhi wesellemning ayalliridin peyghember eleyihssalamning ibaditi toghrisida sorighili keldi. Ulargha jawab bérilgende, ular peyghember sellallahu eleyhi wesellemning bu emellirini az sanighandek qilip: biz bilen peyghember sellallahu eleyhi wesellemni qandaqmu sélishturghili bolsun? Alle uning ilgiriki we kényinki gunahilirini meghpiret qilghan tursa, déyishti. Shuning bilen, ulardin biri: men emdi her kéchisi namaz oquymen, dédi. Yene biri: emdi yil boyi roza tutimen we rozisiz yürmeymen, dédi. Yene biri: men emdi ayallargha yéqin yolimaymen, menggü öylenmeymen, dédi. Peyghember sellallahu eleyhi wesellem kélip, ulargha: mundaq - mundaq sözlerni qilghan kishiler silermu? Allening nami bilen qesemki, men heqiqeten alletin silerge qarighanda bekrek qorqimen we silerdin bekrek teqwadarmen. Lékin men rozinimu tutimen, rozisizmu yürimen. Namaznimu oquymen, uyqinimu uxlaymen, xotunmu alimen. Kimki méning sünnitimdin yüz örise, u méning ümmitimdin emes, dédi. (buxari: 5063)

emma teriqet ehli rahet paraghet, heshemet qoghlashmaydu. Allahning bergen her qandaq nimitige shükür qanaet qilidu. Allah taala yaxishi nazu nimetlerni riziqliq qilip bersimu shükür qilidu. Yoqsulluq ghurbetchilik bilen sinisimu yene shükür qilidu. Hergizmu bashqilarning turmushigha hewes qilmaydu, zamandin zarlimaydu, qattiqchiliqtin qaxshimaydu, waysimaydu. Körgen künining hemmisige razi bolup shükür qilip, allahqa hemdu sana eytidu. Bu dunyaning kapirlar üçün jennet, muminler üçün dozax ikenlikini, ghiribliq bilen bashlan'ghan islamning ghiriqliq bilen axirlidighanliqini, heqiqi ehli salihlarning, yene dawamliq ghirib bolup yashap allahning dergahigha ghirip halitide qaytidighanliqini bilidu. Buninggha biriliidighan allahning katta mukapatini ömid qilip yashaydu. Allah taala her bir yingni nimet ata

qilghanda peyghember eleyhissalam we sahabilirining künlep, heptilep, hettaki aylap su bilen xorma yep kün kechürgen, ot yiqip qazan isip tamaq qilishqa qadir bolalmighan, qosaqlirigha tash tingip achliqni bildürmigen eshu hayatini eslep yüzming qedir shükri eytidu.

Teriqet ehli dawamliq zikir eyitip turghuchilar, diligha allahning ismi zati ornighan, tili allahning zikiridin qurumighan kishiler. Oltursa qopsa "ebzeluzikri la ilahe illellah " dep sorun tüzüp zikir salidighan, özlirining bu ibadtige peyghember eleyihssalamning töwendiki hedisini delil qilidighanlardur.

Jabir reziyellahu enhudin riwayet qiliduki, peyghember sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: zikirning eng ewzili: "la ilehe illallahu", duaning eng yaxshisi: "elhemdulillah"tur. (tirmizi: 3383)

xulase kalam, teriqet yoli daghdam yol. Jennetke ilip baridighan, allah taalaning didarighan muyesser qilidighan, allahning dosluqigha irishtüridighan yol. Emma bu yolning tarmaqliri tola, oyman chongqurlirimu hem bar. Her acha yolda chaqirghuchilar, tosquchilar hem bar. Bu yolda mangghanlarning birqismi riyazetke berdashliq birelmey meshet jündisining soghisigha chüshüp halak bolidu. Bir qismi jinning keshini kiyip jinning patqiqigha pitip qiilip halak bolidu. Bir qismi kibir döwisidin yiqilip halak bolidu. Peqet allah taalaning söygüsini diligha püküp didari mulaqat üçün harmay, zirikmey xalis emel ibadet bilen shughullan'ghanlar nijatliqqa irişeleydu. Qaldisini allah bilidu.

Hörmetlik qirindishim! Siz we bizni janabi heq subhaneweteela mushu yolda adashmay ilgirlep dergahi heqqe ulashqli nisip qilghay. Amin!

3176-sual: azghunluqning qandaq bolidighanliqi

azghunluq shundaq bolarki, biz dégen musulman, musulmanning ewladi dep musulmanliq markisini suy'istimal qilip yashaydighan, emeliyette allah taala musulman bolush üçün buyrighan emellerni beja keltürmeydighan yaki birni qilsa bir qilmaydighan, yeni namaz oqusa zakat bermeydighan, roza tutup qoyup namaz oqumaydighan, yaki bolmisa namaz oquymiz dep yilda ikki qitim, heptide bir qitim, künde bir qitim oqup qoyup qalghinini terk qilidighan, allah kechüriwitidu, dep ghapilliq bilen yashaydighanlardur.

Weziyet shundaqken, shularning déginidek kiyinmisen, gipini anglimisay xizmet bermeydiken, hökümet ornida xizmiti bolmisa turmush qurushigha tesir yitidiken, men musulman dep jilbap kiyip yaki uzun kiyimlarni kiyip bayraq chiqirip yürmisekmu, iman dégen diliimizda bolsila boldi, yaghliq chegmigen'ge, boyun, meyde, yota, bilekliri ochuq qalghan'gha hich nime bolmaydu, hemme adem ashundaq yüridiken'ghu ene dep, taghutlarning shuarigha awaz qoshup, senimige dessep, itiqad örpe aditige masliship riziqini, bexitni shulardin bilip özini halaketke tashlighanlar heqiqi azghanlardur.

Bilishimiz kirekki, islam hayatqa maslashturulmaydu, belki hayat islamgha maslashturulidu. Din sotsiyalizimgha maslashturulmaydu, eksiche sotsiyalizim din'gha maslashturulishi kérek. Mana bu allahning heqiqiti, mana bu ong tanasipliq maslishish herkiti. Allah taalaning "özünlarni halaketke tashlimanglar" dégen ayitini öz rayiche tepsir qilip özining qilimish etmishlirini, ebjesh hayatini perdazlap, özini bezlep, waqitni, hayatni zaya qilish bolsa, heqiqi azghunluq.

3177.-sual: teriqetke esli menbedin omomi noqtidin qarash toghirisida

elbette ötkenki tarixta, bir qisim teriqet ehliliridinmu nurghunlighan nuqsanlar, sehwenlikler, hetta bid'etke, shérikke ilip baridighan xataliqlarmu sadir bolghan hem bundin kiyinmu sadir bolup turidu. Bu teriqetning xataliqi, sehwenliki emes. Belki melum bir bendining, melum bir pirqe, mezhep yaki goruhning xataliqi. Bir bende yeni bir ishan yaki bir sopi, bir pütün teriqet yoligha wekillik qilalmaydu. Sheytan bolsa teriqet ehlining eng katta düşmini. Bu düşmen nurghunlighan sopi saliklerni xata yolgha bashlap kishilerning kallisida teriqet dégen mushu shu, dégendek chüshenchini peyda qilip qoyghan. Teriqetni esli menbesidin chüshen'gende andin toghra tonushqa ige bolghili bolidu.

Yigirme totinchi bolum. Islamgha qarshi ighwalargha reddiye

3178.-sual: "'qur'an kerim" ning menbesi ilahiy wehyi emes, ademdur" dégen sepsete

tarixtin ispatlandiki, muhemmed eleyhissalam tughma sawatsiz bolup, oqush - yézishni bilmeytti. "qur'an kerim" bayan qilish uslubi bilen edebiyliki eng yuqiri sewiyediki tengdashsiz kitab bolup, ebler arisida tonulghan shéiriy, nesriy eserlerdin pütünley özgichidur. "qur'an kerim" ötmüshte misli körülüp baqmighan derijide tamamen yéngi uslubtiki edebiyat, lughet möjizisidur. Qur'an kerimning tughma sawatsiz bir insan qolida otturigha chiqishi u insanning öz ijadiyiti emes, belki allah teripidin chüshürülgen wehyi ikenlikini ispatlap béridu.

"qur'an kerim" mukemmel bir sheriet, eqide, ibadet, exlaq, siyasiy, iqtisadiy we ijtimaiy tüzümlerni öz ichige alghandur. Insan hayatida madda bilen roh otturida tengpungluq peyda qilishni meqset qilidu. Shexs bilen jem'iyet otturida muqimlashqan alaqe ornitishni teshebbus qilidu. Buninggha oxshash takamullashqan, alahide bir sheriet tüzümining muhemmed eleyhissalam yashighan muhittiki ereb jem'iyitide mektep qarisi körmigen bir insandin sadir bolushi mumkin emes idi.

"qur'an kerim" hazirqi zaman ilm - pen téxniki uzun yilliq tetqiqatlardin kéyin tégige yételigen ilmiy heqiqetlerge aldin bésharet bérish bilen toshup ketken. Bu heqiqetler muhemmed eleyhissalam wessalam yashighan sehra muhitida keshp qilinishi mumkin emes idi. Buning misalliri köp. Mesilen, anining qorsiqidiki törelmining tereqqiy qilish basquchirigha qilin'ghan isharet, barmaq izliri, yersharining herikiti, kainatning peyda bolush mahiyiti, kainattiki üzlüksiz heriket, quyash, ay, shamal, yamghur we ösümlüklerning heriketliri heqqide bésharet bérish qatarliqlar. Allah "qur'an kerim" de mundaq deydu: biz heqiqeten insanni layning jewhiridin yarattuq. Andin uni bir puxta qarargah (yeni bechchidan) da (jaylashqan) abimeni qilduq. Andin abimenini lexe qan'gha aylandurduq, andin lexe qanni parche göshke aylandurduq, andin parche göshni söngекке aylandurduq, andin söngекке gösh qondurduq, andin uni (jan kirgüzüp) bashqa mexluqqa aylandurduq, eng mahir yaratquchi allah (hékmetlik we

qudret jehettin) ulughdur. [süre muminun 12-14]allah yene mundaq deydu: kün bilen ayni (bendilerning menpeiti üçün) boysundurdi, (ularning) her biri mueyyen muddetkiche (yeni dunyaning tügeydighan waqtighiche) seyr qilidu . [süre redi-2] künning aygha yétiwélishi (yeni ikkisining jem bolup qélishi), kéchining kündüzdin éship kétishi (waqti kelmestin kündüzning ornini élishi) mumkin emes, her biri mueyyen pelekte üzüp turidu.[süre yasin-40] allah yene mundaq dégen: kapirlar bilmemduki, asmanlar bilen zémin bir - bérige tutash idi, ularni ayriwettuq, hemme janliq mewjudatni sudin yarattuq, ular (allahning qudritage) ishenmemdu? [ebiya-30] sen bilmemsengi, allah buluttin yamghur yaghduridu. Andin uni yerge singdürüp bulaqni peyda qilidu. Andin allah uning bilen renggi xilmu xil ziraetlerni ündüridu. Andin u quruydu, uning sarghiyip ketkenlikini körisen. Andin allah uni shax - shumbigha aylanduridu, uningda heqiqeten eqil igiliri üçün (allahning qudrisini körsitidighan) ibret bar. [süre zumer-21] biz yamghurni heydeydighan shamallarni ewettuq, biz buluttin yamghur yaghdurup silerni sugharduq, siler hergiz uni saqlashqa qadir emessiler. [süre hijir-22] u ikki déngizni (biri tatliq, biri achchiq) aqquzdi, ular uchrishidu. Ularning arisida toasma bolup, bir - birige qoshulup ketmeydu. [süre rehman-19-20] tömürni yarattuq, (tömürdin urush qoralliri yasilidighanliqi üçün) tömür küch - quwwetni öz ichige alghan, tömürde insanlar üçün nurghun menpeetler bar.[süre hedid-25]

"qur'an kerim" ilgiriki "tewrat", "injl" gha oxshash samawiy kitablarni toluqlash, u kitablarda qesten burmilan'ghan mezmunlarni toghrilash üçün kelgen. Shuning üçün "qur'an kerim" bilen mezkur samawiy kitablarni otturisida oxshashliq yerliri köp, lékin "qur'an kerim" u samawiy kitablarda yoq nurghun mesililerni öz ichige alghan. Mesilen, meryem eleyhissalamning tughulushi, zekeriya eleyhissalamning uni öz hamiliqligiga élishi qatarliqlar "qur'an kerim" de zikir qilin'ghan. Miras heqqidimu "qur'an kerim" din bashqa samawiy kitablarda tepsiliy ayet kelmigen, burmilan'ghan, qesten özgertilgen xataliqlarni toghrilash mesiliside, "qur'an kerim" ning allah heqqidiki tesewwuri ochuq - ashkara bolup, hemme adem chüshineleydu. Allahni insaniy süpetlerdin pak dep qaraydu. (tewratda bolsa, allahni ilahiy zatqa layiq süpetler bilen süpetlimestin: "allah israil bilen chélishiti, öz qoli bilen uni yengdi!" dégenler yézilghan. Xristian dini bolsa, allahni üç dep bilidu, iysa eleyhissalamni allahning oghli dep qaraydu).

"qur'an kerim" ilgiri ötken peyghemberlerning qissiliri, peyghember ewetilgen milletlarning ehwalini we ularning aqiwiti heqqide ayetlerni keltürdi. Bu munasiwet bilen islam dini nurghunlighan exlaqiy prinsiplar, toghriliqi ispatlan'ghan ijtimaiy qanunlarni maqullidi. Ene shu qanunlar ta бүгүн'giche her zaman we her makan'gha layiq we munasip halda yolgha qoyulmaqta. Mesilen, bir jem'iyetni özgertish shu jem'iyet ezalirining xahishi, qilmishlirigha asasen bolidighanliqi, uninggha maslishop tashqi amillarning tesiri bolidighanliqi töwendiki ayet arqiliq körsitilgen: her qandaq bir qewm özining ehwalini özgertmigiche (yeni allahning bergen németlirige tuzkorluq qilip gunahlargha chömmigiche) allah ularning ehwalini özgertmeydu (yeni allah ulargha bergen német, xatirjemlik we izzet - hörmetni élip tashlimaydu) [süre redi-11]

"qur'an kerim" yene kelgüsida yüz bérighan bezi hadisiler heqqide aldin xewer bergen bolup, kéyin u hadise eynen yüz bergen ehwallar mewjut, buning misali

töwendiki ayetlerde éniq körüldü: elif, lam, mim rumluqlar yéqin bir jayda yéngildi, ular yéngilgendin kéyin, bir qanche yil ichide yéngidu .[süre rum 2-3] mezkur ayetning rohi eynen emelge ashqan. Shundaqla ebu leheb, welid ibni mughirelerning kapir halda ölüşimu bayan qilin'ghan bolup, emeliyette shundaq bolghan.

Ebu lehebning ikki qoli qurup ketsun! (emeliyette) qurup ketti. Uninggha mal - mülki we érishken nersiliri esqatmidi. Ular lawuldap turghan otqa (yeni dozaxqa) kiridu. [süre mesed 1-3] uni men seqerge (yeni dozaxqa) salimen. Seqerning némilikini qandaq bileleysen? [süre mudessir 26-27]

"qur'an kerim" hejmi chong, muhemmed eleyhissalamgha nazil bolghan waqti uzun (23 yil) bolsimu, bu heqte izden'güchi tetqiqatchilar shuni ispatlidiki, "qur'an kerim" de eng kichik mesililerdimu zitliq yoq, söz - ibariler intayin orunluq we munasip tallan'ghan. Bu inchilik shuni ispatlayduki, qur'an kerim adem küchi dairisining sirtida.

"qur'an kerim" ereblerge jeng élan qilip özini körsitidu. Ular til - edebiyat, pasahet - balaghette yuqiri sewiyeghe yetken bolghini üchün, allah ereblerni qur'anning oxshishi yaki héch bolmighanda birer süre bolsimu keltürüp béqishqa chaqirghan. Emma ular keltürelmigen, ta qiyametkiche keltürelmeydu. "qur'an kerim" ge qarshi turghuchi insanlarning köpliki, her zaman we her makanda jeng meydanigha chüshüshning dawamlashishi "qur'an kerim" ning insanning ijadiyiti emes, belki ilahiy kitab ikenlikige eng chong delil bolup turmaqta.

Ishenchlik tarixiy menbelerning körsitishiche, muhemmed eleyhissalamgha wehyi chüshüshke bashlighanda, bashqiche bir ehwal yüz béretti. Yeni resulullah sellallahu eleyhi wesellemdin ter tökülüşke bashlaytti, buni etrapidiki sahabilar köretti. Undin kéyin öz eslige qaytip normallashqanda wehyi yazghuchilar dep tonulghan, xet yazalaydighan 29 sahabidin yénida barlirigha nazil bolghan wehyini oqup béretti, ular yézip qalduratti.

Éniqki, "qur'an kerim" tüzülüshi, tertipi we uslubida özgiche alahidilikke ige yégane bir kitaptur.

"qur'an kerim" muhemmed eleyhissalamdin shexsiy sadir bolghan sözler (hedis) din alahide perqliqtur. Muhemmed eleyhissalam özi sözligen hedislerni sahabilarning yézip qaldurushini öz waqtida allahning kalami "qur'an kerim" bilen ariliship ketmesliki üchün chekligen.

"qur'an kerim" öz ichige alghan eng chong mesililer: ilahiy birliktin ibaret allahning yekke - yégane ikenlikini, shérík we butpereslik eqidiliridin tazilash. Tarixta ötkén peyghemberlerning hemmisining insaniyetning hidayiti üchün kelgenlikini ispatlash.allah "qur'an kerim" de mundaq deydu: allah silerge dindin nuhqa tewsiye qilghan nersini, sanga (yeni muhemmed eleyhissalamgha) biz wehyi qilghan nersini, ibrahimgha, musagha we iysagha biz tewsiye qilghan nersini bayan qildi. Siler dinni berpa qilinglar, dinda tepriqichilik qilmanglar.[süre shura -13]

insaniyet menbesining birliki, yer yüzidiki barliq insanning sheripi oxshash qoghdilidighanliqi, adamlarning renggi, esli, (yeni nesebliri) ijtimaiy orni jehette ayrimichiliqqa qarshi turidighanliqi we shuninggha oxshash nurghun mesililerde "qur'an kerim" ning ilahiy bir kitab ikenliki éniq melum bolup, bir ademning yézip chiqish

dairisidin halqip ketken yuqiri sewiyelik, muhit yaki tebiet mehsuli déyish imkansiz bir möjize ikenliki hemmige ayandur.

**3179.-sual: ""qur'an kerim“ resulullah sellellahu eleyhi
wesellem hayat waqtida toplanmighan, kéyin sahabilar tertiplep
retligen, xelipe osman ibni effan xata nusxilarni köydürüp
tashlighan" dégendek qarashlar**

tarixning ispatlishiche, qur'an kerimni peyghember eleyhissalam dewride nurghun sahabilar pishshiq yadlighan. Peyghember eleyhissalam wapatidin burun nurghun hapiz (qur'an kerimni yadilighuchi qari) sahabilar bilen bille olturup qayta oqup ötküzgen. Undin kéyin hayatining axirqi yilining ramizan éyida jibriil eleyhissalam aldida olturup ikki qétim qur'an kerimni toluq oqup ötküzgen.

Qur'an kerimning yézilishigha kelsek, resulullah sellellahu eleyhi wesellem meshhur wehyi katipliri dep tonulghan sahabilarning aldinqi qatardikilirige qur'anni oqup béretti. (qur'an nazil bolghan waqitning özide) ular tére parchisi, xorma qasriqi, töge söngekliri qatarliq nersilerge yéziwalatti.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem wapat bolup, bir yildin kéyin, yemame jéngide qur'an kerim hapizliridin 70 sahabe shéhid bolghan, buning netijiside xelipe ebu bekri (allah razi bolsun!), zeyd ibni sabitni chaqirtip, mexsus hey'et teshkillep, wehyi katipliri qolida bar bolghan qur'an kerimning qol yazma nusxilirini toplashni telep qilghan. Zeyd ibni sabit her qandaq bir ayetni ikki ademning: "bu ayetni resulullah sellellahu eleyhi wesellem özi yazdurghan" dep güwahliq bermigüche qobul qilmasliqni shert qilghan.

Xelipe ebu bekri (allah razi bolsun!) wapat bolush aldida toplan'ghan qur'an kerim qolyazmilirini 2 - xelipe ömer (allah razi bolsun!) ge tapshurghan. Xelipe ömer mezkur qolyazmilarni yénida saqlap wapatigha yéqin qizi, möminlerning anisi hefse (allah razi bolsun!) ge tapshurghan. Chünki hefse sawatliq idi.

Xelipe osman (allah razi bolsun!) dewrige kelgende, islam dinigha musherrep bolghan ejem milletlarning köpiyishige egiship, qur'an kerimni oqushta kishilarning teleppuzi özgirishke bashlighan. Buni körgen xelipe osman derhal zeyd ibni sabitqa yene hey'et teshkillep möminlerning anisi hefsening qolidiki qur'an kerim qolyazmilirini asas qilghan halda qur'an kerimni mukemmel yézip chiqishni telep qilghan. Hey'et qur'an kerimdin besh nusxa yézip chiqip, mекke, medine, besre, kufe we demeshiqlargha yollighan. Eyni chaghda shu hey'et qur'an kerim hapizlirini yighip peyghember eleyhissalam zamanidiki toghra teleppuzgha اساسlinip qur'an kerimni qayta közdin kechürgen. Hazirqi waqitta barliq islam pirqiliri, umumiy musulmanlar qolidiki qur'an kerim nusxisi ene shu nusxidur.

Késip éytish lazimki, musulmanlar osman nusxisi dep tonulghan qur'an kerim nusxisigha bir herpmu özgartish kirgüzgini yoq. Mulaheze qilishimizche, islam dushmanliri herqachan qur'an kerimge yaman gherez bilen özgartish kirgüzse, musulmanlar shu waqitning özidila uni bilip yétip, derhal agahlandurush bergechke, yaman gherezlikler bu tereptin meqsitige yételmidi, hem qiyamet künigiche

yételmeydu.

Bezi gherb tetqiqatchiliri (sherqshunaslar) ulugh sahabe abdullah ibni mes'ud qolidiki özige xas qolyazma qur'an kerim nusxisining köydüriwétilgenlikige qarita étiraz bildüridu. Heqiqet shuki, abdullah ibni mes'ud qolidiki nusxini özi köydürüp, umumiy musulmanlar birlikke kelgen osman nusxisigha asalan'ghan, ene shu nusxa bugün'giche saqlinip kelmekte.

3180.-sual: "muhammed peyghember (eleyhissalam) weziyetke qarap pilanini özgertetti, islam mekkide ereblerge mexsus chüshürülgen din dep otturigha qoyup, medinide ghelibe qilip küchlen'gende xelq'araliq din dep jakarlighan" dégen sepsete

islam dini meydan'gha kelgendin tartip ochuq, éniq qilip xelq'araliq sewiyede insaniyet üçün ewetilgen orqaq din dep jakarlan'ghan. Muhammed eleyhissalam dunya xelqige bésharetti we agahlandurghuchi bolup kelgen.

Muhammed eleyhissalam mekkide teshwiqatini xelqge élan qilishqa chaqirilghan waqittila tagh choqqisigha chiqip mekke ehligé xitab qilip: "men silerge mexsus, pütün insaniyetke umumiy qilip ewetildim" dégen.

Qur'an kerim ayetlirini obdan mulahize qilghan kishi qur'anning insaniyetke qaritilghanliqini yaxshi bileleydu. Donyawiyliqining belgisi medinige hijret qilishtin burun mekkide nazil bolghan ayetlerde ochuq - ashkara körünüp turidu. Mekkide nazil bolghan süre furqanda allah mundaq deydu: pütün jahan ehlini (allahning azabidin) agahlandurghuchi bolushi üçün, bendisige (yeni muhammed eleyhissalamgha) heq bilen batilni ayrighuchi qur'anni nazil qilghan allahning berikiti büyüktür.[süre purqan-1] enbiya suriside mundaq deydu: (i muhammed!) séni biz pütün ehli jahan üçün peqet rehmet qilipla ewettuq. [süre enbiya-107] süre ibrahimda mundaq deydu: kishilerning agahlandurulushi, allahning bir ikenlikini bilishliri, eqil igilirining wez - nesihet élishliri üçün, bu (qur'an) teblighdur (yeni kishilerge tebligh qilish üçün nazil qilindi) [süre ibrahim-52]

buheqte qur'an kerimning bashlinishidiki süre fatihening özidila (pütün dunyaning igisi allahqa hemdusanalar bolsun) dep bashlinidighanliqi kupaye qilidu. Süre fatihe hijrettin, musulmanlar medinide dölet qurushtin burun mekkide nazil bolghan emesmu?!

Bashta zikir qilip ötkenlirimizdin shu melum boliduki, pilan - programmilarni özgertip turush üçün qanun chiqirishta tedrijilik usulini yolgha qoyush lazim. Resulullah sellallahu eleyhi wesellem mekkidiki dewride, mushriklarning bésimi astida, medinide musulmanlarning yéngi döliti mukemmel qurulghan dewridikidin bashqiche ish élip bérishi ejeplinerlik emes. Yéngi dölet qurulghan deslepki dewrdimu resulullah sellallahu eleyhi wesellem dunyadiki her qaysi reis - padishahlargha barliq insaniyetke umumiy kelgen din süpiti bilen islam dinigha chaqirip mektublarni yollighan.

3181.-sual: "muhammed eleyhissalam köp öylen'gen

shehwaniy adem idi" dégen sepsete

resulullah sellellahu eleyhi wesellem peyghemberlik kélishning aldi - keynidiki hayatigha munasiwetlik ishenchlik tarixqa qaraydighan bolsaq, bu iddialning batilliqini köriwalalaymiz. Delil - ispatnimu tepsiliy keltürimiz.

Muhemed eleyhissalam baliliq we yashliq dewrini mekkide ötküzgen. Eyni chaghda uningda rastchilliq, ishenchlik, toghra - durustluq qatarliq bir nechche türlük xususiyet körülgen. Eyni waqitta uning etrapidiki teng - tushliri dunya lezziti, haraq - sharap, ayallar we qimargha oxshash keyp - sapa, eysh - ishretke bérilip ketken. Emma u (resulullah sellellahu eleyhi wesellem) yuqiriqi apetlarning héchqaysisigha yéqinlashmighan.

Peyghember eleyhissalam 25 yashqa toshqanda animiz seyyide xediye (allah razi bolsun!) ge öylen'gen. Shu waqitta animiz xediye 40 yashta idi, uningdin burun ikki qétim yatliq bolghan, peyghember eleyhissalam asasiq oghul - qiz perzentlirini xediye animizdin körgen. Xediye wapat bolghuche resulullah sellellahu eleyhi wesellem uning bilen yashighan, wapatigha qattiq qayghurghan. Xedijining wapatidin kéyin resulullah sellellahu eleyhi wesellem uzun waqit öylenmigen. Öylinish teklipe bérilgendimu: "qizlirim kichik ularning halidin xewer almisam bolmaydu" dep ret qilip kelgen. Axiri sahabilarning birining tul qalghan ayali zem'e qizi sewdege öylinish teklipe bérilgen, wahalenki sewde güzelligi tonulmighan ayal idi.

Peyghember eleyhissalam medine munewwerde muqimlashqandin kéyin 54 yéshidin bashlap, köp xotunluq bolush basquchini bashlighan. Buning sewebi hemmige melumluq bolup, atalmish shehwaniy we jismaniyy lezzet üçün köp xotunluq bolghan dégen qarash emeliyetke uyghun emes. Peyghember eleyhissalamning köp xotunluq bolushining siyasiy, ijtimaiy we insaniy sewebliri bar bolup, (ereblarning örp - aditide qebile - aymaq tüzümidimu étirap qilinidighan bir ehwal idi) peyghember eleyhissalamning ayalliridin misal qilip körsitidighan bolsaq, özining eng yéqin dosti ebu bekrining (allah razi bolsun!) qizi seyyide aishé reziyellahu enha, 2 - yéqin dosti ömerning (allah razi bolsun!) qizi hepse, yehudiylardin bolghan seyyide sefiyye, misirning qibtî millitidin bolghan seyyide mariyelerge öylinishi kishiler qelbini birleshtürüshte intayin yaxshi tesir qaldurghan. Sefiyye, mariye her ikkisi peyghember eleyhissalamgha yatliq bolghandin kéyin musulman bolghan.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellemning bezi ayallargha öylinishining sewebi sheriet körsetmiside muhim bolghan bezi xata köz qarashlarni toghrilash meqsitide bolup, seyyide zeyneb bnti jeshni nikahigha élishining sewebi uning özining béqiwalghan oghli zeyd ibni harisege yatliq bolghanliqi üçün idi (ereblarning aditi boyiche béqiwalghan oghlining qoyup bergen ayalini nikahigha élish jaiz bolmaytti). Shunga qur'an kerimning buyriqi bilen erebler ichidiki bu xata chüshenchige xatime bérilgen. Bu heqte munu ayet nazil bolghan: möminlerge ularning bala qiliwalghan oghullirining qoyup bergen xotunlirini nikahlap alsa günah bolmasliqi üçün, zeynebni zeyd qoyuwetkendin kéyin sanga nikahlap berduq, allahning (séning zeynebni élishing toghrisidiki) emri choqum orunlinidu. [süre ehzap-37]

resulullah sellellahu eleyhi wesellemning köp öylinishidiki ikkinchi seweb shuki, éri

ölüp kétip tul qalghan, hamisi yoq ayallarni nikahigha élishtin ibaret insanperwelik idi. Melumki, mezkur ayallarning bezisining yéshi chong hem chirayliq emes idi. Bu peyghember eleyhissalamning ulargha öylinishidiki insanperwerlikni éniq körsitidu. Shunisi éniqki, peyghember eleyhissalamning hayatida bir qanche basquchlar ötken: birinchi basquch, öyliniishtin burun (25 yashqa toshquche). U bu basquchta qalaymiqan ishlar bilen shughullanmaydighan, shehwiti, hawayi - hewisi arqisigha kirmeydighan, eng güzel exlaq - pezilet igisi bir yash idi. Seyyide xedije bilen turmush qurghan bir ayalliq basquch (25 yil dawamlashqan). Seyyide sewde binti zem'e bilen öy tutqan basquch (4 yil dawamlashqan). Axirqi basquch (54 63 - yashqiche). Bu waqitta yüz bergen köp nikahliq bolushning siyasiy, insaniy we sheriet mesililirini ögitish sewebliri ochuqlan'ghan.

Shuni izahlap ötüsh lazimki, peyghember eleyhissalamning öy ichidiki hayati hemmige melumluq, ayalliri uning eng inchike tepsilatirininimu sözlep bergen, ibadetni köp qilidighanliqi, kéchilerde uxlamay tehejjud namizini uzun oquydighanliqi ispatlan'ghan. Peyghember eleyhissalam kündüzi harmay - talmay wehyini yetküzüsh, musulmanlarning ishlarini bashqurush, yéngi dölet qurush ishlarigha riyasetchilik qilishtek ishlar bilen meshghul bolatti. Hemmige melum bolghan yuqiriqidek ishlargha ehmiyet bergen ademning shehwaniy bolushi mumkin emes!!

3182.-sual: "islamning ikkinchi menbesi peyghember sünniti (hedis) bolushi gumanliq, chünki yalghan, ajiz hadisler bek köp" dégen sepsete

peyghember eleyhissalamning wezipisi töwendikilerdin ibaret:

birinchi, qur'an kerimni estaydilliq, semimiylik bilen yetküzüsh. Allah qur'an kerimde mundaq deydu: i peyghember! Perwerdigaring teripidin sanga nazil qilin'ghan ehkamlarning hemmisini yetküzgin. [maide -67] biz sanga qur'anni insanlarga chühürülgen sherietni bayan qilip bersun, ular (bu qur'anni) pikir qilip (uningdin wez - nesihet alsun) dep nazil qilduq. [nehili-44]

yuqiriqi ayetler sünnet (hedis) ning emeliyette islamning ikkinchi menbesi ikenlikini körsitidu. Tarixning ispatlishiche, resulullah sellellahu eleyhi wesellemning sahabiliri peyghember eleyhissalamdin sözi, ish - herikiti yaki testiqlishi bilen bolsun hemmini yadlaytti. Bezi sahabilar hedislerni yézip qaldurmaqchi bolghanda, resulullah sellellahu eleyhi wesellem qur'an kerimning ayitige ariliship qalmasliqi üçün uningdin tosqa idi. Netijide, musulmanlar resulullah sellellahu eleyhi wesellemdin kéynmu hedislerni yézip qaldurmighan, kéyin bezi islam düshmenliri pursettin paydilinip, yalghan hedislerni oydurup chiqip resulullah sellellahu eleyhi wesellemge mensup qilishqa bashlighan. Shu sewebtin emewiyler xelipisi ömer ibni Abdul'eziz (hijri 101 - yili wapet bolghan) musulman alimlerini toghra dep bikitilgen hedislerni toplashqa chaqirghan. Alimlar ixlasmenlik bilen hedislerni toplashqa kiriship, kim hadis yadlighan bolsa shuningdin alghan. Imam malik bu heqte intayin chong hesse qoshqan bolup, fiqhi mesililerge dair hedislerni tertip boyiche tolap "elmuwetta" namliq hadis kitabini yézip chiqqan.

Bir bölük hadisler toplan'ghandin kéyin, alimlar hadis yadlighan kishilarning hayati,

ijabi - selbi tereplirini tekshürüp chiqip, resulullah sellellahu eleyhi wesellemge mensup qilin'ghan hedislarning rast - yalghanliqini herxil yollar orqaliq éniqlap chiqqan. Bu munasiwet bilen islam alimlari sünneti nebewiyege oydurma - yalghanni qesten qoshup qoyush, özgertiwétishtin saqlap qélishe üchün asasiq ikki türlük ilimni otturigha qoydi:

1 - "ilmuljurh wettedil" (yeni bu ilim hadis riwayat qilghuchining ehwal, ishanchlik yaki emesliki, adaletperwerliki yaki pasiq, zalmiliqi, unutqaq, biperwaliq tereplirini tetqiq qilish orqaliq riwayat qilghan hadisning rast - yalghanliqigha baha béridu).

2 - "ilmulmusteleh elhadis" (yeni her bir hadis üstide etrapliq toxtilip, toghriliqida shek yoq, toghra bolush nisbiti yuqiri, ajiz, oydurma yaki yaman gherez bilen oydurup chiqirilghan hedislarni tetqiq qilib ashkarilaydighan ilim).

Hijriye 3 - esirge qedem qoyush bilen teng ilmiy heriketlerde pewqul'adde tereqqiyat otturigha chiqip, peyghember eleyhissalamning toghra hedislirini öz ichige alghan tetqiqat xarakterlik tizis, toplamlar yézilishqa bashlighan. Bu toplamlar ichide eng meshhurliri: imam buxariy (hijriye 256 - yili wapat bolghan) ning "sehihul buxary" namliq hadis toplimi bilen imam muslim (hijriye 262 - yili wapat bolghan) ning "sehihul muslim" namliq hadis toplimidur. Mezkur ikki alim bu hadis toplamlirida peyghember eleyhissalamdin riwayat qilin'ghan (öz waqtida toplan'ghan on minglarche hadis ichidin) eng toghra dep qaralghan hedislarni yazghan. Uningdin bashqa yene mezkur ikki hadis kitabining aldi - keynide, imam ehmed ibni henbel (hijriye 241 - yili wapat bolghan), imam ibni maje (hijriye 273 - yili wapat bolghan), imam ebu dawud (hijriye 265 - yili wapat bolghan), imam tirmizi (hijriye 279 - yili wapat bolghan) we imam neseiy (hijriye 303 - yili wapat bolghan) qatarliq hadisshunas alimlarning hadis toplamlari meydan'gha kelgen.

Bundaq büyük xizmetlarning islam medeniyetidin bashqa medeniyetlerde tengdishi yoq déyishke bolidu. Peyghember sünniti musulmanlarda mustehkem orun'gha ige bolghandin kéyin, shu asasta sheks, jem'iyetke munasiwetlik ehkamlar tepsiliy bayan qilin'ghan "fiqhi ilmi" wujutqa kelgen.

Shunimu eslitip ötüsh kérekki, bezi islam alimlari oydurma, yalghan hedislarni toplan musulmanlarning rast hadis bilen yalghan hadisni ayriwélishe üchün mexsus kitablarni yézip qaldurushi paydiliq idi. Hedislarning oydurma, yalghanlirini körsitip qoyush eyib emes. Emma hadisning oydurma ikenlikini bilip turup, yene shu oydurma hediske emel qilish eyibtur.

Musulmanlar birdek étirap qilidighan heqiqet shuki, herqandaq bir hadisning rastliqi ispatlinidiken, töwendiki ayet rohigha asasen u hadisning mezmunigha emel qilish zörür bolup qalidu.

3183-sual: bir – birige qarimuqarshi hedislarni étirap qilmasliq pikir éqimi

sünneti nebewiye (hadis sherip) qur'an kerimni chüshendürüp, menilirini yéship béridu. Peyghember eleyhissalam qur'an kerimni eng yaxshi chüshen'gen we bashqilargha eng yaxshi bayan qilghan zattur. Buningdin shu qaide otturigha chiqiduki, toghra hadis héchqachan qur'an kerimga zit kelmeydu. Toghra hadisning qur'an

kerimge zit kelgini ispatlanmidi, ispatlan'ghan teqdirdimu töwendiki sewebler tüpeylidin bolghan:

1 - bezi toghra bir hadis bilen yalghan hadis otturisida zitliq bolup qalghanda, yalghanni tashlap toghrisigha emel qilish.

2 - bezide kéyinki hadis burunqi hadisni emeldin qalduridu. Mesilen, resulullah sellallahu eleyhi wesellem mundaq dégen: "silerni qebrilerni ziyaret qilishtin tosqanidim, emdi ziyaret qilinglar." [muslim]

yene bir hediste otqa yéqinlaship qalghan suda taharet almasliqqa buyrighan, bunimu kéyin emeldin qaldurghan. Bezide hadisler otturisida zitliq bardek körünsimu, inchike tetqiq qilghanda we ikki hadisning éytilish sharaitigha diqqet qilghanda ularning arisidiki zitliq yoqilidu. Ölimalar bu heqte tepsiliy toxtalghan we nurghun kitablarni yazghan. Bu heqte imami shafiining (hijri 204 - yili wapat bolghan) "el risale" namliq kitabi. Ibni quteybening (hijri 267 - yili wapat bolghan) "tewil müshkil el hadis" qatarliq kitablar bar.

3184.-sual: "islam dini qilich küchi bilen tarqalghan, dawamliq zeper qushi eskerler islamdin burun yétip baratti" dégen sepsete

qur'an kerim bu heqte ochuq - ashkara halda mundaq dep jakarlighan: dinda (uninggha kirishke) zorlash yoqtur, hidayet gumrahliqtin éniq ayrildi. [süre beqere-256] xalighan kishi iman éytsun, xalighini kapir bolsun. [süre kehep-29] sen (ulargha) wez - nesihet qilghuchisen. Sen ulargha musellet (yeni ularni iman'gha mejburlighuchi) emessen. [süre ghashiye 21-22] eger ular (yeni mushriklar) (imandin) yüz örise, biz séni ulargha közetchi qilip ewetkinimiz yoq, séning wezipeng peqet tebligh (yetküzüsh) qilishtur. [süre shuera-48] perwerdigaringning yoligha (yeni islam dinigha) hékmetlik uslubta yaxshi wez - nesihet bilen dewet qilghin, ular(muxalipetchilik qilghuchilar) bilen chirayliq rewishte munazirileshkin. [süre nehli -125]

musulmanlar bu prinsipni emeliy ijra qilish üçün imkaniyitining bérice küch chiqardi, buning delil - ispati töwendikiche:

- islamning deslepki mezgilliride, muhemmed eleyhissalamgha ajiz - kembeghellerdin bir bölük kishi iman keltürdi, ularni dindin yandurush üçün adem tesewwuridin tashqiri jismani azablar qilindi, lékin ular dindin yanmidi, beziliri dinini himaye qilish meqsitide bashta hebeshistan'gha, kéyin medinige hijret qilishqa mejbur boldi. Bu jeryanda qilich nede idi?!

- deslepki mezgillerde yuqiri tebiqe, küchlük shekslerdin beziliri musulman bolghan. Ularni héch kishi islam dinini qobul qilishqa zorlashni tesewwurmu qilalmaytti. Mesilen: ebu bekri, ömer ibni xettab, telhe, zubeyr, sed ibni ebu weqqas, hemze, mus'eb we abdurrehman ibni ewflardur (allah ulardin razi bolsun!).

Musulmanlar medinige yötkelgende (hijret qilghanda), dölet qurush üçün munasip muhitqa ige boldi, lékin derhalla ichki - tashqi küchler teripidin tajawuzgha uchrashqa bashlidi, musulmanlarmu özini mudapie qilishqa mejbur boldi. Zulumgha taqabil turush üçün jeng qilishqa roxset qilindi. Qur'an krim mundaq deydu: hujum

qilin'ghuchilargha, zulumgha uchrighanliqliri üçün, (qarshiliq körsitishke) roxset qilindi, allah ulargha yadrem bérishke elwette qadir. [süre hej-39]

musulmanlar etraptiki xelqlerge islam dinini yetküzüş üçün ereb yérin arilidin chiqqanda, qoshna ellerdiki xelqlarning byorokrat küchler teripidin éziliwatqanliqini kördi. Shunga ular héliqi mezlum xelqler bilen bir septe zulumgha qarshi urushqa kirishke mejbur boldi. Musulmanlar zeper qazan'ghan yerlerde chirayliq nesihet, hékmet bilen din'gha dewet qilip turup islam sheriitini ija qildi. Ular héch bir zaman héch kimni islam dinini qubul qilishqa zorlimidi. Buning delili shuki, misirda bezi qibtalar (xristian) hazirghiche öz dinida turiwatidu, musulmanlar ularni héchbir zaman dinini tashlap islam dinini qobul qilishqa zorlap baqqini yoq. Shundaqla nurghun yehudiylarmu islam memliketliride islam dinigha kirishke zorlanmastin, бүгүн'giche өз diniy étiqadi bilen yashap kelmekte.

Islam eskerliri qedem basmighan köpligen dölet xelqliri öz ixtiyarliqi bilen islam dinini qobul qilghan. Mesilen: jenubi asiya, sherqiy we ottura afrika. Hindonoziyedek 200 milyundin artuq musulman bar döletke islam eskerliri barmighan, yenila ular öz ixtiyarliqi bilen musulman bolghan'ghu?!

Islam dini qilich küchi arqiliq tarqalghan dégen sepsetining yalghanliqini ispatlaydighan yene bir heqiqet shuki, musulmanlar qedimki we yéqinqi zaman tarixida pewqul'adde zeperlerdin kéyin ajizlashishqa bashlighan. Shunche éghir künlerdimu dinidin waz kéchishni oylap baqmighan. Mushuning özila musulmanlar islamni pütünley öz ixtiyarliqi bilen qobul qilghanliqining delilidur.

Uningdin bashqa islam dini dawamliq, üzlüksiz dunyaning hemme qit'eliri, amérika, yawrupalarda tarqiliwatidu, ularni héchkim islam dinigha kirishke zorlighini yoq. Musulmanlardiki teshwiqat sahesi bekmu ajiz, belki yoq déyerlik bolushigha qarimay islam dini gherb elliride sür'iti intayin téz we keng dairide tarqiliwatidu.

3185.-sual: "islam tarixidiki pethiler ghenimet élish, baj qoyush üçün qilin'ghan iqtisadiy tüstiki kéngeymichilik mustemlikisidin bashqa nerse emes" dégen sepsete

islam prinsipliri bilen bezi musulmanlardin sadir bolghan prinsiplargha zit xataliqlarning perqini qet'iy türde ayrishqa toghra kélidu. Islam ochuq - ashkara halda insaniyetni hidayetke bashlap, jansiz butlarga choqunushtek zulmet, jahalet patqiqidin chiqirip, allahning birlik - barliqigha chaqirish arqiliq pütün dunyagha rehmet bolup kelgenlikini jakarlighan, egeshküchilirini özini mudapie qilishqa mejbur bolmighan teqdirdé, héch qachan qoral kötürüp jeng qilishqa teshebbus qilmighan.

Tarixta ötkén "islam fethiliri" milletlarning bayliqlirini bulang - talan qilidighan mustemlikichi fethiler bolmastin, belki milletlerni islamgha dewet qilidighan teshwiqat bilen bolghan. Musulmanlar qilishqa mejbur bolghan jenglarning hemmisining kishilerni din'gha dewet qilishqa tosqunluc qilghan, musulmanlarning menpeetlirige tajawuz qilghan leshkerler bilen élip bérilghanliqi hemmige melum.

Hazirqi zaman mustemlikichiliri herqandaq bir döletni bésiwalsa, uning selbi tesiri bolmay qalmaydu. Mustemlike qilin'ghan rayonlarni tereqqiy qildurushqa tirishmaydu,

eksiche musulmanlar fethiliri shu milletlarga güllinish we medeniyet élip kelgen. Buning delili ispaniya we portugalilerdiki weqeler bolup, mezkur döletler islam fethiliridin keyin güllinip medeniyet merkezlige aylan'ghan. Buning ijabiy tesiri pütün yawrupagha tarqalghan.

Islamda "jihad" ghenimetlerge ige bolush üçündür dégen ighwalar tarqalghan, wehalenki islam u meqsettiki (ghenimet üçün) qilin'ghan jengni jinayet dep qaraydu. Peyghember eleyhissalam dunyagha ige bolush üçün jihad qilishni meqset qilip soal sorighan bir ademge: "yaq, bolmaydu" dep jawab bergen (bu sözni üç qétim tekrarlighan).

Ömer ibni Abdul'eziz (hijri 101 - yili wapat bolghan): "allah muhemmed eleyhissalamni hidayetke chaqirghuchi qilip ewetti, ghenimet toplighuchi qilip ewetmidi" dégen.

Jizye (yeni islam diyarida yashaydighan dinsizlardin élinidighan baj) addi bir resmiyettin ibaret bolup, musulman bolmighan, emma islam dölitide yashaydighanlardin élinidu, ular eskerlikke qatnashmighanliqi üçün ularni qoghdash bedilige élinidighan bajdur. Ular eskerlikke qatnashqan teqdirde jizye saqit bolidu. Melumki, jizye gheyri dindikilerning hemmige emes, peqetla jengge qatnashqudek küch - quwiti barlardin élinidu. Yéshi chong kishilerdin, ayallardin, kichik balilardin, din alimliridin jizye élinmaydu.

Eyni zamanda bashqa diyarlarni fethi qilghan musulmanlarning köp qismi islamgha kirishtin burun baylardin sanilatti, büyük memliketlerni fethi qilip hemmige qadir bolghanda donyagha bérilishtin özini tartip zahidliq (terkidunyaliq) yolini talliwalghan bolup, bek addi hayat kechüretti, maddiy dunya lezzetlige bérilmeytti.

3186-sual: "musulmanlar qedimki medeniyetlerge hörmet qilmaydighan xelq, shunga iskenderiye kutubxanisigha ot qoyuwetken" dégen sepsete

musulmanlar qedimki zaman medeniyetlirige hörmet qilmighan dégen köz qarash esla toghra emes. Belki musulmanlarning qedimki zaman medeniyetlirining ijabiy terepliridin yaxshi paydilan'ghanliqi éniq. Musulmanlarning insan medeniyitining orta q paydiliq ikenlikige imani küchlük bolghachqa yunan, pars, hindi qedimi eserlirini öz waqtidila terjime qilghan. Peyghember eleyhissalamdin mundaq bir hedis riwayet qilin'ghan: "hékmét möminning enggüshtiridur, uni qeyerdin tépiwalsa alsa bolidu." [tirmizi]

barliq musulman yadliwalghan yene bir meshhur sözde: "ilim xitayda bolsimu telep qilinglar" déyilidu. Yeni musape her qanche yiraq bolushigha qarimay, islam dinigha étiqad qilmaydighan qewmlerdin bolsimu, ilim ögininglar démekchi.

Musulman peylasop ibni rushd (hijri 595 - yili wapat bolghan) qedimki medeniyetlerge qarita islam dinining qarishini mundaq ipadileydu: "sheriet qedimki zaman alimlirining kitablirini ular meqset qilghan, ghaye bir bolghan teqdirde tekshürüp körüşke chaqiridu. Ularning dégenlirini körüp baqimiz, heqiqetke uyghun kelse qobul qilimiz, xushal bolup rehmet éytimiz. Heqiqetke toghra kelmigen teqdirde uningdin

agahlandurup özre éytimiz."

riwayat qilinishiche, iskenderiye kutubxanisini musulmanlar köydürgen dégen qarash miladi 13 - esirde otturigha chiqqan, u waqitlarda islam we musulmanlarga qarshi ehli selib urushi dawamlashwatqan mezigil idi. U bir asassiz, quruq dewa bolup, meniwi urush teshwiqati déyish mumkin. Tarixning ispatlashiche, bu kutubxanini islamdin burun romanlar köydürgeniken.

Ömer ibni xettab (allah razi bolsun!) beytulmuqeddes, shamlarda xristianlarning mehelligirini himaye qilishqa buyrighan tursa, qandaqmu iskenderiye kutubxanisini köydürsun! Mezkur mehelligilerde süryani tiligha terjime qilin'ghan qedimki yunan eserliri bar idi, kéyinki zamanlarda abbasiylar dewride musulmanlar ulardin paydilan'ghan.

Gérmaniyelik sherqshunas zijrid honke xanim yazghan "allah tamamen bashqa" namliq kitabida mundaq deydu: "erebler miladi 642 - yili iskenderiyege kirgende kutubxana yoq idi, mezkur kutubxana uningdin bir nechche esir burunla köydürwétilgenidi. Iskenderiyede padishah birinchi batlimos (soter) miladidin 300 yil burun tesis qilghan akadimiyaning tarmaq kutubxanisi jolios qeyser teripidin miladidin burunqi 47 - yili muhasirige élin'ghanda köydürwétilgen. U kutubxanini kilyubatra qayta bina qilip "bérgamun" ning kitabliri bilen toldurghan.

Miladiye 3 - esirni muntizim halda kutubxana weyran qilish dewrining bashlinishi déyishke bolidu. Qeyser karakala akadimiyaning aqsitip qoyghan. Diniy esebiy küchler miladiye 272 - yili kutubxanini buddistlarning ishi dégen bahane bilen weyran qilghan. Miladiye 391 - yiligha kelgende, pop tiyofilos qeyser tyudosyostin akadimiyaning qépqalghan qismini weyran qilish, kitablarni köydürüsh ruxsitini telep qilghan, eyni chaghda kutubxanida éship qalghan 300 ming nusxidin artuq kitab bar bolup, uning ornigha chérkaw bina qilishni telep qilghan. 5 - esirge qedem qoyghiche akadimiyaning weyran qilish, buddist alimlirigha hujum qilip, ularning ibadet orunlirigha bésip kirip, kutubxanilirini weyran qilish dawamlashqan. Buningdin melum boliduki, musulmanlar yuqiriqi jinayetlerdin tamamen paktur.

Musulmanlarning ilmiy, edebiy qolyazma eserliri bugün'ge qeder dunya kutubxanilirini toshquzup tursa, musulmanlar kitab we kutubxanilargha ziyankeshlik qilghan déyish qandaqmu eqilge uyghun kélidu?!

**3187.-sual: "bezi dinlar allah bilen insan alaqisini dostane
alaqe dep qarisa, islam dini insanlarni allah aldida xar dégenni
tekitleydu" dégen sepsete**

allah insanni yaratti, uni yer yüzide orunbasar qildi, asman - zémin ariliqidiki barliq kainatni uninggha boysundurdi. Uningdin (insandin) zéminni güllendürüshni telep qildi. Yuqiriqilarning hemmisi allah insanning bu dunyagha xojayin bolushini irade qilghanliqidin dérek béridu. Insan eyni waqitta allah yaratqan mexluqattur. Bu heqiqetni estin chiqirishqa qet'iy bolmaydu. Bu menidin élip éytqanda, insan allahning qulidur, buning chüshenchisi xarliq, haqaret emes, belki qulchiliq - choqunush démeqtur. Allah insan'gha itaet qilish (boysunush) yaki asiqliq qilish ixtiyarliqini bergen. Iman éytish, kapir bolush ixtiyarliqimu insanning özide. Allah mundaq deydu: xalighan adem iman

éytsun, xalighan adem kapir bolsun. [süre kehep-29]

erkinlik — qulluqning tamamen eksidur. Insan dawamliq tallash ornida turidu, shunglashqa qilghan ishidin pütünley özi mes'ul. " kimki yaxshi ish qilidiken, paydisi özigidur we yaman ish qilidiken zererimu özigidur." [süre pussilet-46]

allah insanni ulugh yaritip, bashqa mexluqliridin shereplik, mertiwilik qildi, bu heqiqetni qur'an kerimde mundaq bayan qildi:" shek - shübhisizki, biz adem balilirini hörmetlik qilduq." [süre isra-70] allah insan'gha ata qilghan bu karamet xarliq we haqaretke tamamen zittur. Allah insanni yaritip uninggha jan kirgüzdi, uninggha perishtilerni sejde qilghuzdi." men uni toluq yaratqan (yeni uni yaritip süretke kirgüzüp, ezalirini toluq we mukemmel insan halitige keltürgen) we uninggha jan kirgüzgen chéghimda, siler uninggha sejde qilinglar." [süre hijir-29]

ilahiy rohtin insan'gha jan bérilishi allah bilen insan otturisdiki semimiy alaqining siridur. Insaniyet dunyasidiki her bir shexs ichki dunyasida ene shu ilahiy rohtin bir nerse kötürüp yürüduki, insan'gha: "allah her zaman, her yerde men bilen birge" dégen hés - tuyghu béridu." siler qeyerde bolsanglar, allah siler bilen birge." [süre hedid-40]

qur'an kerim bizge allahning insan'gha jan tomurdimu yéqin ikenlikini bayan qilidu. Allah yéqindur, chaqirghan ademning duasini ijabet qilidu, bendilirige rehimdildur, eng rehimdil - shepquettur, allahning rehmiti pütün dunyani qaplighandur. Peyghember eleyhissalam mundaq deydu: "allah rehmetni yüz hesse qildi, 99 ni özi tutup qélip bir hessisini zémin'gha chüshürdi, shu bir hessidin xalayıq bir - birige rehim qilishidu, hettaki atning téyini dessiwetmeslik üçün putini kötürgenlikimu shu rehmettindur." [muslim] qur'an kerimdin allahning süpetlirini izdeydighan bolsaq, rehmet süpetliri 365 ayettin, azab ayetliri 260 ayettin artuq iken, yeni otturidiki perq yüz nechche ayet. Yuqiriqlar shuninggha dalalet qiliduki, allah bilen insan otturisdiki chongqur alaqe yéqinliq, rehmet we ijabet qilish alaqisidur. Allah bendisige ana oghligha köyün'gendinmu bekre köyünidu. Bu, her bir musulman ichki donyasining chongqur qatlimida hés qilidighan bir heqiqettur.

3188.-sual: "islam eqilni ishqa sélishqa ruxset qilmaydighan, diniy permanlarga mejburlaydighan dindur" dégen sepsete

islam dini insanning eqlige hörmet qilidighan, ulughlaydighan yégane din bolsa kérek. Eqil mes'uliyetchanliq, layaqetlikning merkizidur. Insan eqil arqiliq yaratquchisini tonuydu, kainatning sirliri, allahning qudriti we sirlirining tégige yételeydu. Qur'an kerim insan'gha xitab qilghanda uning eqlige xitab qilidu. Uni kainatqa nezer sélish, u heqte tepekkur yürüzüsh, dunyani maddiy - meniwiyy jehettin güllendürüşke chaqiridu. Islamda eqilge zit kélidighan, saghlam tepekkurgha mas kelmeydighan yaki ilim heqiqetlirige qarimu qarshi kélidighan bir nerse yoq.

Islam dini insandin eqilni ishqa sélishning zörürligini telep qilidu, eqil - idrak éniirgiyesidin paydilanmaydighanlarni eyibleydu. ALLAH taala qur'an kerimde eqlini ishqa salmighanlarni özining insan ikenlikini yoqatqanlar dep teswirlep mundaq deydu: "ular dilliri bolghini bilenmu, u arqiliq heqni chüshenmeydu, ular közliri bolghini bilenmu, u arqiliq (allahning qudratining delillirini) körmeydu, ular qulaqliri bolghini

bilenmu, u arqiliq (allahning ayetlirini ibret élip) tingshimaydu. Ular goya haywan'gha oxshaydu, haywandinmu better gumrahtur." [süre erap-179]

qur'an kerim yene bashqa bir ayette eqilni ishqa salmasliqning gunah ikenlikini jakarlap, qiyamette kapirlarning ehwalı toghrisida mundaq deydu: ular: "eger biz (peyghemberning sözlirini) anglighan, yaki chüshen'gen bolsaq, ehli dozax qatarida bolmas iduq" deydu, ular gunahini tonuydu. Ehli dozax alle ning rehmitidin yiraq bolsun! [süre mülük-10]

islam insanning diqqitini allahning barlıq kainatni insan üçün boysundurup bergenlikige jelp qilidu. Undaq bolghaniken, insan eqlini ishqa sélip hemme nersini ademning menpeiti, yer - zéminni güllendürüş üçün xizmet qildurishi kérek: " u silerni zémindin (yeni tupraqtin) yaratti, silerni zéminda turghuzdi we uni güllendürüşke buyridi." [süre hud-61] " allah asmanlardiki we zémindiki nersilerning hemmisini (kamali) pezlidin silerge boysundurup berdi, buningda heqiqeten (qudriti ilahiyini) tepekkur qilidighan qewm üçün (allahning qudriti we birlikini körsitidighan) (roshen) deliller bar." [süre jasiye-13]

undaqta, yershari insan eqlini ishqa salidighan kengtasha meydan bolup, héchqandaq tosalghu yaki insaniyetke paydiliq bolghan herqandaq nerse üçün eqil, tepekkur cheklimisi yoq. Kishilerge paydiliq bolghan herqandaq nersini islam cheklimeydu, belki uninggha righbetlendüridu.

Sheriet اساسida kelgen barlıq diniy permanlarga emel qilish musulmanlarning mejburiyitidir. Lékin musulmanlar dunya ishlirida eqlini ishqa sélip ijti had qilish heqqige ige. Peyghember eleyhissalam töwendiki hediste bu mesilige isharet qilip mundaq dégen: "dunyalıq ishliringlarnı özünglar yaxshi bilisiler." [muslim]

islam — tepekkur we ilmiy tetqiqat erkinlikı üçün keng zémin hazirlighan bolup, erkinlikke kapaletlik qilghan. Peyghember eleyhissalam perwerdigaridin ilimni ziyade qilishni telep qilishqa buyrulghan: "i perwerdigarim! Ilmimni ziyade qilghin!" [süre taha-114] dégin. Qur'an kerim ilim we alimlarning alahidiilikliri üstide köp toxtalghan: "allah silerdin iman éytqanlar we ilim bérilgenlerni bir qanche derije yuqiri kötüridu. [süre mujadele-11]"éytqinki, bilidighanlar bilen bilmeydighanlar barawer bolamdu?" [süre zumer-9]

resulullah sellellahu eleyhi wesellemdin riwayet qilin'ghan yene bir hediste mundaq déyilgen: "ilim öginish her bir musulman'gha perzdur." [ibni maje]

yene mundaq déyilgen: "kimki ilim yoligha qedem qoysa, allah u kishi üçün jennetke yol hazirlaydu." [buxari]

resulullah sellellahu eleyhi wesellem ilimning qimmetlik ikenlikini, ilimning ölgendin kéyinmu esqatidighanliqini körsitip ötken: "adem ölse, barlıq yaxshi ishliri toxtaydu. Emma üç türlü ishning sawabi üzölmey dawamliship turidu. Ular: sediqe, paydiliq ilim, ata - anisi heqqide dua qilip turidighan yaxshi perzentning duasi qatarliqlar." [muslim]

3189-sual: "islam — egeshküchilirini seweb qilmastin,

teqdirge ten bérıp olturushqa chaqiridu" dégen sepsete

qur'an kerim üstide tepekkur qilghan kishi islam dinining insanni ishlesh,

tirishchanliq körsitishke righbetlendüridighanliqigha shek qilmaydu. Hayatliqning menbesi ish - emektur. Emgek bolmighan yerde hayatliq bolmaydu. Bu asasta qur'an kerim köpligen ayetlerde iman bilen yaxshi emelni birge bayan qilidu. Bu yerde meqset qilin'ghini meyli diniy emel bolsun yaki dunyalıq ish bolsun, allahning raziliqi, xelq menpeiti meqset qilin'ghan, xelqqa ziyah bolup qalidighan nersini tosidighan ishlarning hemmisi mezkur yaxshi emel qatarigha kiridu. Qur'an'gha emel qilish ochuq - ashkaridur, uningda héchqandaq mujmellik yoqtur. "(ulargha) éytqinki, "(xalighan) emellerni qilinglar, qilghan emelinglarni allah, alahning peyghembiri we möminler körüp turidu." [süre tewbe-105]

qur'an kerim musulmanlar dem alidighan jüme künidimu waqitni bikar ötküzmei ishleshke teshebbus qilghan. "namaz oqulup bolghanda (yeni namazdin parigh bolghininglardin kéyin) zémin'gha tarqilip (yeni öz meshghulatinglar bilen bolup), allahning pezlidin telep qilinglar." [süre jumue-10]

peyghember eleyhissalam mesjiddin chiqmay ibadet qilip olturup, turmushida bashqilargha yölinip, yük bolup yashaydighan bezi kishilerni tenqidlep, ter töküp ishleydighanlarni maxtidi hemde ishchan qolni maxtap: "allah we allahning resuli yaxshi köridighan qol" dédi.

Peyghember eleyhissalatu wessalam musulmanlarga yolbashchi - ülgé bolush süpiti bilen qur'an kerim rohi boyiche ishleytti, pilan tüzetti, chare - tedbir qollinatti, her ish üçün teyyarlıq köretti, seweblerni qilip turup allahqa tewekkül qilatti. Allahqa tewekkül qilish dégenlik seweb qilishning hajiti yoq dégenlik bolmastin, belki mukemmel teyyarlıqtin kéyinki ikkinchi qedemdur. Tewekkülchilik ademge allahni eslitidu, rohiy ozuq béghishlap, mushküllerge duch kelgende taqabil turalaydighan sunmas irade ata qilidu. Allahqa tewekkül qilish ijabiy küch bolup, selbiy halda turup özini tashliwétish emestur.

Özini tashliwétish, seweb qilmaslıq, ish qilmay turup allahning xalighini bolidu dep teqdirge yölinip, aqiwetni kütüp olturush qatarlıqlar horunluq we teqdirning némilikini bilmigenliktin ibarettur. Islam bundaq özini tashliwétishni ret qilidu. Özini ongshashqa tirishmighan ademge allah yadrem qilmaydu, allah tirishqan, ishligen adem bilen birge. "her qandaq bir qewm özining ehwalini özgertmigiche (yeni allahning bergen németlirige tuzkorluq qilip gunahlargha chömmigiche) allah ularning ehwalini özgertmeydu (yeni allah ulargha bergen német, xatirjemlik we izzet - hörmetni élip tashlimaydu)" [süre redi-11]

ömer ibni xettab (allah razi bolsun!) özini tashliwétip, mesjidge kiriwélip ibadet bilenla bolup, bashqilarning yadrem bérıp béqishini kütüp yatqanlarni mesjiddin qoghliwetken we "asman altun - kümüş yaghdurmaydu" dep, peyghember eleyhissalamning töwendiki meshhur hedisini delil keltürgen: "siler allahqa öz layiqida tewekkül qilsanglar, allah uwisidin ach qorsaqlar uchup kétip, toq qorsaqlar qaytip kelgen uclar qushlarga riziqlar bergende riziqlar béridu." [tirmizi]

3190.-sual: "islamda ayallarning hoquqi yoq, ular deysende qilin'ghan" dégen sepsete

islam dini yéngidin tarqilishqa bashlighan zamanlarda ayallarning ehwali intayin nachar idi, ularning heq - hoquqigha hörmet qilinmaytti, ayallarning sözige héch kishi qulaq salmaytti. Islam dini kélip ayallarni éghir ehwaldin (xarliqtin) qutulduydi, mertiwisini üstün qildi, duch kéliwatqan zulumlargha xatime berdi, ayallarningmu erlerge oxshash hoquqi barliqini özliri hés qilidighan yerge keltürdi. Qanunluq hoquqigha kapaletlik qilindi. "ademni jennettin chiqirishqa seweb bolghan ayal — dunyadiki pütün yamanliqning uruqi" dégen töhmetni ayallardin élip tashlidi. Qur'an kerim tebiri boyiche "adem we hawwani azdurghuchi — sheytandur" dégen heqiqetni ashkarilidi. "sheytan u ikkisini téyildurdi (yeni men'i qilin'ghan derexning méwisini yégüzüp xatalashturdi), turuwatqan jennettin chiqardi." [süre beqere-36]

islam dini er - ayal hemmisining bir rohtin yaritilghanliqini békitip mundaq deydu: "i insanlar! Silerni bir insandin (yeni adem eleyhissalamdin) yaratqan, shu insandin (yeni öz jinsidin) uning jüptini (yeni hewwani) yaratqan we ulardin (yeni adem bilen hewwadin) nurghun er - ayallarni yaratqan perwerdigaringlardin qorqunglar!" [nisa-1]

er - ayal insanliqta barawer bolup, bu heqte birsi yene birsidin ewzel hésablanmaydu. Allah insanlarga bergen shereptin her ikkisi oxshash behrimen bolidu: "shek - shühbisizki, biz adem balilirini hörmetlik qilduq." [süre isra-70] bu sherep ergimu ayalghimu oxshash mensuptur.

Qur'an kerim insanni adem balisi dep sözligende dawamliq er - ayalni oxshash közde tutidu. Emma erler yaki ayallargha ayrim sözleydighan bolsa, erlerge ayrim, ayallargha ayrim mexsus atalghu qollan'ghan bolatti.

Islam peyghembiri muhemmed eleyhissalam er - ayal alaqisini töwendikidek süpetligen: "ayallar erlerning jüptidir, yaxshiliq qilishqa oxshashla chaqirilidu." [tirmizi]

jüpti dégen sözni süpetleydighan bolsaq barawer, dégen uqumni bildüridu. Er - ayallar allah aldida perqsiz, oxshash. Lékin qilghan yaxshi emelliridila perqlinidu. Bu heqte qur'an kerim mundaq dep körsetken: "er - ayal möminlerdin kimki yaxshi emel qilidiken, biz uni elwette (dunyada qanaetchanliq, halal riziq we yaxshi emellerge muweppeq qilip) obdan yashitimiz, ulargha, elwette, qilghan emelidinmu yaxshiraq sawab bérimiz." [süre nehli-97]

allah er - ayal her ikkisining dualirini oxshash ijabet qilidu: "ularning duasini perwerdigari ijabet qildi: "men silerdin er bolsun, ayal bolsun, herqandaq bir yaxshi ish qilghuchining qilghan emelini bikar qiliwetmeymen, siler bir - biringlardin törelgen." [al imran-195]

qur'an kerimning "bezinglar bezinglardin" dégen tebirining menisi shuki, er - ayallarning birsi yene birsini takamullashturidighan bolup, her ikkisining hessisi bolmastin hayat muqimlashmaydu. Démek, biri yene birige mohtajdur.

Islam dini ayal kishini ilim öginishke chaqirdi, belki peyghember eleyhissalamning munu hedisi arqiliq perz qildi: "ilim telep qilish herqandaq er - ayal üçün perzdur."

islam ayal kishining ishlesh hoquqigha kapaletlik qilghan, ishleshtin chekleydighan birmu delil yoq. Ilgiriki musulman ayallar oxshash bolmighan sahelerde ishligen. Buning delili shuki, islam dini ayal kishige er kishidin musteqil halda iqtisadiy igilik hoquqini bergen. Shuni bilish kérekki, ish heqqide er - ayal otturisida perqlendürülmeydu.

Islamning ayallargha nisbeten yuqiriqidek keskin menbesi bolghan qur'an kerim we sünnet arqiliq kelgen delil - ispatlirigha asasinip turupmu islam dini ayallarning hoquqini yutup ketken, kemsitken dep töhmet qilishqa insapliq bir insan jür'et qilalamdu?

Heqiqet shuki, bu yerde islam dini kechürümchan bir din bolup turup, bezi musulmanlarning yaman exlaqi tüpeylidin ayallargha yaman muamilide bolghanliqini islam dinigha artip qoyushni zalimane we gherezlik burmilash déyishke bolidu. Islam dinigha we uning körsetmilirige prinsipal halda höküm qilghanda, ikki xil ehwalni ayrishqa toghra kélidu. Bezi islam elliride ayal kishining weziyiti töwen bolushi islam telimati bilen munasiwetsiz, lékin uni ayallargha qarita chüshenchining saghlam bolmighanliqidin déyishke bolidu.

3191-sual: "islamda ayal kishi dawamlıq er kishige tewe" dégen sepsete

islam — ayal kishige iqtisadiy jehette er kishidin musteqil igilik hoquqini berdi. U qolidiki bayliqini xalighanche teserrup qilish, élip - sétish, bashqilargha bikargha béríwétish, tijaretke sélip ishliwush hoquqigha ige... Mal - mülkini teserrup qilishta er kishidin ruxset élishqa mejbür emes. Meyli éri bolsun yaki tughqanliri bolsun, héchkishining uning mal - dunyasini uning ruxsisiz teserrup qilish heqqi bolmaydu.

Herqandaq ata - ana qizini qizi xalimighan ademge yatliq bolushqa zorlash hoquqi yoq. Toy qilish - qilmasliqta ayal kishi mutleq erkinlikke ige. Bir qiz resulullah sellessahu eleyhi wesellemning qéshigha kélip dadisidin shikayet qilip, dadisining mertiwisini yuqiri kótürüş üçün özi taghiisining oghligha yatliq qiliwetkenlikini, emma özining uni yaqturmaydighanliqini éytqan. Peyghember eleyhissalam dadisini chaqirtip kélip, qizgha bu toyni qobul qilish yaki ret qilish erkinlikini bergen. Shu chaghda qiz öz erkinliki bilen bu toyni qobul qilghan we: "i resulullah dadam qilghan bu ishni men qobul qildim, lékin pütün ayallargha ata - anilarning balilirini toy ishida zorlash heqqi yoqluqini bildürüp qoymaqchi boldum" dégen. Démek, ata - anilarning öz qizlirini qizi xalimighan kishige yatliq bolushqa zorlash hoquqi yoq.

Ayal – aile ishliri we balilarni terbiyileshte erning shérکیدur. Ikki terepning ortaqlı hemkarlıqlı bolmastin aile turmushining muqimlishishi mumkin emes. Undaqlı bolmighanda aile tengpungluqlı buzulup, balilargha selbiy tesir körsitidu. Peyghember eleyhissalam bu mes'uliyetni er - ayalning ortaqlı mes'uliyeti dep körsitip mundaqlı dégen: "her biringlar öz tewesidikilerdin mes'ul, er kishi ailisidin mes'ul, ayal kishi yoldishining öyidin mes'ul." [buxari, muslim, tirmizi] mana bu, mes'uliyetni ayal kishige artip, ayal kishi dawamlıqlı er kishige tewe dégen quruqlı dewaning asassız ikenlikini körsitidu. Erkinlik bolmastin mes'uliyet bolmaydu, erkinlik bilen béqindiliqlı hergizmu birlishelmeydu. Er kishining ayal kishini turmushta qanunluqlı hoquqidin cheklep qoyushı toghra emes, hettaki ibadet üçün mesjidge bérishtinmu chekliyelmeydu. Bu heqte resulullah sellessahu eleyhi wesellem mundaqlı dégen: "allahning kénizeklirini allahning mesjidliridin tosmanglar." [muslim]

bezibir musulmanlarning waqti ötkén, aqlar örp - adetlirige asasinip ayallar heqqidiki islam telimatigha boysunmasliqlı islam dinining telimati we ehkamlirini

chüshenmigenlik yaki ochuq - ashkara islam dinigha xilapliq qilghanliqidin ibarettur.

Islamda ayalning erge tewe bolmighanliqining yene bir delili shuki, ayal kishi toy qilghandin kéyinmu öz familisini saqlap qalidu, gherbliklerge oxshash yoldishining familisi bilen chaqirilmaydu.

3192.-sual: "ayal kishige er kishi alidighan mirasning yérimini bérish, uninggha zulum qilghanliq bolidu" dégen sepsete

bu, bekmu xata chüshenchidur. Miras tüzümi islamdiki mukemmel, adil tüzüm bolup, etrapliq tehlil qilishqa toghra kélidu. Ayal kishi mirasta peqet töt türlük ehwal astidila er kishining mirasining yérimini alidu. Undin bashqa hallarda ayal kishining weziyiti mundaq:

- 1 - bezide er kishi bilen oxshash miras alidu.
- 2 - bezide er kishidin köprek miras alidu.
- 3 - bezide ayal kishi miras élip, er kishi miras alalmaydu.

Islamda miras tüzümi omumiy aile tüzümige baghliq bolup, ailini, balilarni béqish bashtin - axir er kishining mes'uliyetidir. Ayal kishining üstide bundaq mes'uliyet yoq. Undaqta erning yüki ayal kishige qarighanda hessilep yuqiri bolghan bolidu. Ayal kishi köprek pulgha mohtaj bolup qalsa, miras qaldurghuchi özi hayat waqtida sétip bérish, bikargha hediye bérish arqiliq ihtiyajini qamdisa bolidu. Islamdiki miras tüzümining adaletlik ikenlikini hés qilghan misirdiki xristian qibtli milliti mirasxorlar ariisida otturigha chiqqan ixtilapirini sheriet hökmi bilen hel qilish üçün köp waqitlarda "daril'ifta" gha murajiet qilishidu.

3193.-sual: "islam néme üçün ikki ayalning guwahliqini bir erning guwahliqigha teng qilidu?" dégen sepsete

bu, guwahliq mesilisidiki yégane ehwal bolup, bashqa ehwallarda bolupmu ayallargha mexsus qiyinchiliqlarda bir ayalning guwahliqi kupaye qilidu, belki er kishining guwahliqi qobul qilinmaydighan ehwallarmu yüz bérup qalidu.

Yuqiriqi ehwal ayalning mertiwisi erdin töwen dégen'ge dalalet qilmaydu, asasiy meqset guwahliqning rastliqini ispatlashtur. Chünki bezi jinayi ishlar délosida islam töt er kishining guwahliqini telep qilidu, bu peqetla jinayet sadir qilghuchining heqiqiy kimlikini ispatlash bolup, hergizmu er - ayal her ikkisining ornini töwen chaghlihanliq hésablanmaydu. Allah taala bu heqte mundaq deydu: "ayalliringlardin pahishe qilghanlarni (ispatlash üçün) aranglardin töt guwahchi keltürünglar." [nisa-15] allah yene mundaq deydu: "ippetlik ayallarni zina bilen qarilighan, (buning rastliqigha adil) töt güwahchini keltürelmigen kishilerni 80 derre urunglar (yeni birawgha zina bilen töhmet chaplighan her bir ademni qamcha we shuninggha oxshash nersiler bilen 80 ni urunglar, chünki ular efife ayallargha yalghandin töhmet chaplighan we kishilerning abruyini tökken ademlerdur.)" [süre nur-4]

hemmige melum bolghinidek ayal kishi bir ayning mueyyen künliride rohiy jehettin tebiyy halitide bolalmaydu. Ayal kishining dili yumshaq bolushi, bezide heqiqet üstide put tirep turalmaydighanliqi hemmige melum. Bundaq sharait astida ayal kishi asan aldinip kétishi mumkin. Shunga ikki ayalning guwahliqi bir erning guwahliqigha toghra

kélidu.

3194.-sual: "islamda ayallarning dölet organlirida aliy mensep tutush hoquqi yoq" dégen sepsete

islam layaqetlik bolghan ayalni döletning yuqiri menseplirini tutushtin cheklimeydu. Qur'an kerimde ayal kishini hoquq tutushtin chekleydighan birmu ayet yoq. Belki "sebe" padishahining ayal ikenlikige isharet bardurki, u, dölette aliy mensep tutqan idi.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellemdin: "ishining béshini ayal kishige tutquzghan qewm ghelibe qilalmaydu" dégen hadis riwayat qilin'ghan. [buxari, tirmizi]

bu hadis sherif mexsus bu munasiwette déyilgen. Resulullah sellellahu eleyhi wesellemge farslarning özlirige "kisra qizi" ni padishah tikligenlik heqqide xewer yetkende yuqiriqi hadisni sözligen. Hadisning oramidn melum bolishiche, musulmanlarning rohiyitini kötürüş üçün déyilgendek qilidu, resulullah sellellahu eleyhi wesellem mexsus bir qewmni közde tutqa qilghan bolsa kérek.

Ispatlinishiche, islam xelipisi ömer ibni xettab (allah razi bolsun!) bazar bashqurush (medine munewwerde tijaret bazarlirini bashqurush) ishini abdullah elmexzumiye qizi "shifa" isimlik ayalgha tapshurghan. Melumki, bu xizmet maharet, jasaret telep qilidighan diniy we yerlik xizmetlerdin idi.

Bezi jem'iyetler ayal kishige bashqiche muamile qilidighan bolsa, u shu jem'iyetning örp - aditige munasiwetlik bolup, uni islam telimatidin dep qarashqa bolmaydu.

Islam döletliride otturigha chiqqan tereqqiyatqa egiship, ayal kishining bash ministirlik mensipige ige bolghinini köriwatimiz (pakistan, bin'gal we turkiyelerge oxshash). Ayallar bir nechche yildin béri wezir, bash elchi menseplirini tutup kéliwatidu (bu ehwal misirdimu shundaq).

3195.-sual: "islam dini ayal kishini yüzini yögeshke mejburlash arqiliq ishlesh we ilim öginishtin chekleydu" dégen sepsete

islam er - ayalni oxshash ulughlaydu. Uning ipadisi shuki, ayal kishi rohi késel, uyatsiz erlarning qalaymiqan chéqilishidin saqlinish üçün jismini yögeshke buyruldi. Shundaqtimu, islam hijapqa riaye qilghan asasta ayal kishining shexsiyitini bildüridighan yüzini, ish - heriket qilishigha tosalghu bolmasliqi üçün ikki alqinini ochuq qoyushqa ruxset qilghan. Hijap ayal kishini edep - exlaq dairisi ichide bolush sherti bilen güzel kéyinishtin cheklimeydu, bashqilarning diqqitini jelb qilip, pitnige seweb bolmisila boldi.

Hijap islam we xristian dini orta teshebbus qilghan pezilettur. Injil ayal kishidin namazda chéchini yögeshni telep qilidu (11 - is'hah bolisning korintosqa yazghan xétidin). Xristian rahib ayallar chéchini yögeydu, watikan popi herqandaq bir ayalni qobul qilsa, u ayal reisning ayali bolsun yaki meshhur ayal bolsun, chéchini yögishi sherttur. Hazirqi zamanda bezi jem'iyetlerde musulman ayallarning yüzü, alqanlirini niqablisi shu jem'iyetning sharaiti we örp - aditidur. Chünki ayal kishi hej qilghanda kebini tawap qilish jeryanida yüzü ochuq tawap qilishi shert qilinidu. Yaghliq artish ayal kishining ishlesh, ilim öginishige tosalghu bolidu déyish héchqandaq asasiy yoq quruq dewadur. Tejribiler bundaq ighwalarning xataliqini ispatlidi. Yaghliq chegken musulman ayallardin köpliri ilmiy sahelerde eng yuqiri pellilerge yetken, xizmet sahesidimu

nurghun ijadiyet, keshpiyatlarni yaratqan, maarip, méditiona, séstiraliq we memuriy ishlarda körinerlik netije yaratqan. Héhqachan ularning yaghliqi xizmitige tosalghu bolmighan.

3196-sual: ""hijap“ tin ibaret ayal kishining islamiy kiyimi hazirqi téxnika, ishlepchiqirish zamanigha mas kelmeydu" dégen ighwa

islamda "islamiy kiyim" dégen mexsus kiyim yoq, peqetla ayal kishining yat erler aldidida ularning diqqitini jelb qilip salmasliqi üçün jismini yögesh teshebbusila bar. Bu asasta "islamiy perde" ning bir nechche türleri bolushi mumkin, bu her bir jem'iyetning aditi we tebiitige qarashliq mesile. Hazirqi islamiy jem'iyette omumlashqan "hijap" musulman ayallarning mutleq ixtiyarliqi bilen bolghan, héhqaysi terep ularni zorlimighan, shular öz qilmishliridin siqilmay, shikayet qilmay ötüwatidighu, némishqa ularning özi tallighan yoli üçün erkinlik heqqi bérilmeydu? Halbuki, hindistan ayallirining "sari" namliq kiymige héchkim étiraz bildürmeydu, misir ayalliri minglarche yillardin béri hazirqi kiyim sheklini qollinip kelmekte. Bezide ayallar erlerdin bekrek ishchan bolup, ishlesh ünümimu erlerdin yuqiri bolidu.

3197-sual: "islam, er kishini köp xotunluq bolush, hetta tötké qeder ayalgha öylinishke teshebbus qilidu" dégen mesile

eslide islam dini köp xotunluqqa teshebbus qilmaydu, qur'an kerimdimu köp xotunluq bolushqa ruxset qilidighan birla ayet bar, bumu bezi yétim qizlarning ehwalini nezerde tutqan asasta yolgha qoyulghan, qur'an kerim yene yétim qizlarni nikahigha alghanlarni ulargha zulum qilishtin qattiq agahlandurghan. Shu asasta her kim tötkiche ayal bilen nikahlansa bolidu, lékin ularning arisida adaletlik bolush shert qilinidu. Adaletlik qilishqa qurbi yetmigen teqdirde bir ayal bilen kupayilinishi kérek. Qur'an kerim bu heqte mundaq deydu: eger yétim qizlarga (öylinip) adil muamilide bolalmasliqlaridin (yeni terbiyenglarda birer yétim qiz bolup, uninggha shu qizgha barawer turidighan qizgha bérilidighan mehrini bérelmesliklardin) qorqsanglar, uni terk étip, özenglar yaqturidighan bashqa ayallardin ikkini, üçni we tötni élishinglarga bolidu, eger (ularning arisida) adil bolalmasliqlaridin qorqsanglar, bir xotun bilen kupayilensenglar bolidu. [süre nisa-3]

qur'an kerim yene bir orunda köp xotunluq bolghan kishi herqanche qilsimu adaletlik bolushi mumkin emeslikini ochuqlap mundaq deydu: qanche tirishsanglarmu ayalliringlarga (muhebbette we dilning mayilliqida) barawer muamilide bolushqa hergiz qadir bolalmaysiler. [süre nisa-129]

buningdin melumki, islam dini birla ayal bilen öy tutushni teshebbus qilidu, az sandiki ehwal yaki mueyyen sewebler bilen köp xotunluq bolushqa ruxset qilidu. Bezi waqitlarda urush köp bolush sewebidin tul qalghanlar köpiyip kétidu, bundaq ehwal astida jem'iyette köpligen ayallar ersiz qélishtek weqelarning aqiwitini közde tutqan islam dini köp xotunluq bolushqa ruxset qilghan. Emma héhqachan teshebbus qilmighan.

Bezi erler wapadarliq, insaniyet yüzisidin tughmas, késelchan ayallirini ikkinchi bir ayalgha öylinishke qoshulghan teqdirde qoyiwetmestin nikahida saqlaydu.

Gherblikler özüning tebiiti, örp - aditige qiyas qilip pütün insaniyetke chüshürülgen samawiy sherietke qarshi chiqsa bolmaydu. Islam sheriiti mexsus bir jem'iyetke emes, belki pütün insaniyet jem'iyetide tetbiqlash kérek bolghan bir dindur. Her zaman we her makan'gha layiqtur. Afrika, ereb jem'iyetlirige qaraydighan bolsaq, köp xotunluq bolush jédel - majragha seweb bolidighan mesile bolmastin, normal bir adettur. Muhim bolghan mesile ayallargha zulum qilmasliq, hoquqigha tajawuz qilmasliqtur. Ayallarning hoquqidin biri shuki, éri özüning üstige yene öylenmekchi bolghanda, xalisa uningdin talaq telep qilalaydu.

Gherbliklarning köp xotunluq bolushni qobul qilmasliqi erlerni ashna tutup oynashtin tosüp qalalmidi, hetta bezide bir nechche ashna tutushigha seweb boldi. Gherblikler qanunluq toy qilmighan bir ayal bilen qanunluq ayali qéshida jinsiy munasiwet ötküzeleydu, bundaq ehwal her qandaq bir dinda haramdur.

3198-sual: "islam musulman erlerning musulman bolmighan ayalgha öylinishige ruxset qilidu, emma musulman ayalning musulman bolmighan erge yatliq bolushigha ruxset qilmaydu" dégen qarash

islam dini samawiy dinlarning hemmisige hörmét qilidu, ötken barliq peyghemberlerge iman keltürüş islam eqidisining ayrilmas bir parchisidir. Musulman er kishi yehudiy yaki xristian bir ayalgha öylense, ayalning eqidisige hörmét qilishqa buyrulidu, belki urning ayalining diniy paaliyetlirini chekleş, chérkawlargha ibadetke bérishin tosush hoquqi yoq. Buningdin melumki, islam dini bashqa dinlarni mukemmel rewishte qedirleydu.

Emma bir yehudiy yaki xristian er musulman ayalgha öylen'gen teqdirde ayalning eqidisige hörmét qilidighan ish esla yoq. Ayalgha yamanliq qilishi, ibadettin tosushi, balilirini islam dinigha étiqad qilishtin cheklishi éniq.

3199-sual: "islamda zakat bay musulman üçün allahning dergahida kembeghel musulman'gha qarighanda üstünlük pursiti tughdurup béridu, mal - dunyasi köp bolush sawabqa ige bolushqa hesse qoshidiken" dégen mesile

islamda kishiler arisidiki émtiyazning birdinbir ölchimi yaxshi emel, teqwadarliqtur. Qur'an kerim shundaq belgiligen: heqiqeten eng teqwadar bolghanliringlar allahning dergahida eng hörmétlik hésablinisiler (yeni kishilarning bir - biridin artuq bolushi neseb bilen emes, teqwadarliq bilen bolidu.) [süre hujurat-13]

bay, kembeghel bolushtin qet'iyezer ixlas bilen emel qilish teqwadarliqtur. Shuni bilish kérekki, islamda emeller niyet bilen ölchinidu. Hemme ishta nispiylik bolushi muqerrir. Bu munasiwet bilen kembeghel bir derhem yaki bir xorma chaghliq nersini saxawet qilsa, bayning milyonlap qilghan saxawitidin sawabta artuq bolushi mumkin.

Shundaqtimu islam dini sediqe uqumini keng dairide bayan qildi, mal - dunyaghila cheklep qoymidi. Yaxshi söz qilish, yoldin tash - kések, yingne - tikendek nersilerni süpüriwétish, musulman qérindishigha ghayibane dua qilish, ilim telep qilish, gunah - mesiyetke chüshüp qélishtin qorqup öylinish we shuninggha oxshash ishlar sediqe

hésablinidu.

3200.-sual: "islamning choshqa göshini haram qilishigha héchqandaq asasi yoq, umu bashqa haywanlarga oxshashla haywan'ghu?" dégen sepsete

qur'an kerim bir nechche ayette musulmanlarga choshqa göshini haram qildi, emma sewebini zikir qilmidi. Shuninggha oxshashla adem eleyhissalamgha jennette bir xil derexni haram qilghan. Shunglashqa her bir musulman bu cheklimige peqetla ilahiy cheklime اساسida muamile qilip, shertsiz boysunushi kérek. Mulahize qilidighan bolsaq, choshqini haram qilghan tunji din islam dini emes, yehudiy dinimu haram qilghan. Bu tewratning "ehdi qedim" nusxisida zikir qilin'ghan. Melumki, xristianlar üçün bolisa choshqa göshi yéyishke ruxset qilghan. Wahalenki, "ehdi qedim" qanunliri pütün xristianlardin shuninggha boysunushni telep qilidu. Ejeplinerliki shuki, musulman choshqa göshi yéyishni özige haram qilsa eyibke buyrulidu. Yawrupa, amérikilarda bir yehudiy choshqa yémise héchkim eyiblimeydu. Yene ilmiy tetqiqatlarmu choshqa göshide mékroplarning intayin köplükini ispatlap chiqip otturigha qoydi.

3201.-sual: islam dini néme üçün erlerni altun, yipek ishлитishtin chekleydu?

Islam dini adalet, barawerlik, dostluq, inaqliq höküm sürgen bir jem'iyet berpa qilishni meqset qilidu. Undaq jem'iyette qérindashliq, hemkarliq rohi omumlashqan bolidu. Bezi kishiler, bolupmu bezi erlerning mueyyen kiyim yaki altun, yipekke oxshash qimmet bahaliq buyumlarni qollinishi kembeghellerning qelbini sunduridu, kiyim - kéchekte imtiyaz igisi bolghanlarmu bashqilargha chongluq we tekebburluq qilishi mumkin.

Kembeghellerning héssyatigha hörmét qilish muhim ishtur. Jem'iyette bezi kishilerning bashqilardin alahide otturigha chiqishi kembegheller qelbide öchmenlik yaki xorluq héssiyati tughdurushi mumkin. Buning jem'iyet muqimligigha selbiy tesiri bolmaydu déyelmeymiz. Islam dini bu asasta erlerge altun, yipek istémal qilishni chekligen. Altun, yipek istémal qilghan ademde bir xil yumshaqliq we xumsi mijezi peyda bolup qalidu, islam buni chekleydu. Qopalliq, yiriklikke adetlen'gen kishi turmush qiyinchilirlirigha berdashliq bérish iqtidari yaxshi, mes'uliyetchanliqi küchlük kélidu.

3202.-sual: "islam bashqa din'gha ishinish erkinlikige qarshi, chünki dindin yéniwalghan murtedke ölüm jazasi béridu" dégen sepsete

bu asassiz quruq dewadur. Islam dini insanning diniy erkinlikige kapaletlik qilghan bolup, bu heqte qur'an kerimde ochuq - ashkara halda mundaq déyilgen: dinda (uninggha kirishke) zorlash yoqtur, hidayet gumrahliqtin éniq ayrildi.[süre beqere-256]

dini étiqad erkinlikini qobul qilish bashqa dinlarni étirap qilghanliq bolidu. Qur'an kerim mundaq deydu: " silerge öz dininglar kérek, mangimu öz dinim kérek." [süre kapirun-6]

islam dini bashqa dinlarni étirap qilish dairisi ichide ilmiy asastiki diniy mesililer üstide bashqilarni kemsitmigen, mesxire qilmighan halda de - talash erkinlikige képillik

qilidu. Allah qur'an kerimde mundaq deydu: perwerdigaringning yoligha (yeni islam dinigha) hékmetlik uslubta yaxshi wez - nesihet bilen dewet qilghin, ular (yeni muxalipetchilik qilghuchilar) bilen chirayliq rewishte munazirileshkin. [süre nehli]

islam dinini öz ixtiyarliqi bilen qobul qilghandin kéyin dindin yéniwalghan murtedke kelsek, islamiy jem'iyette uninggha bashqiche muamile qilinidu. U dinsiz, belki dinni közge ilmay din bilen oynashidu, bügün bir dinni qobul qilsa, etisi u din'gha hujum qilidu. Qur'an kerim mundaq deydu: iman éytqan, andin kapis bolghan, andin iman éytqan, andin kapis bolghan, andin kufrida ezweyligen (yeni shu kufri bilen ölgen) kishilerni allah meghipret qilmaydu we ularni toghra yolgha (yeni jennetke) yéteklimeydu.[süre nisa-137]

qur'an kerimde "murted" (dindin yéniwalghan adem) ke ölüm jazasi bérish toghruluq héchqandaq ayet yoq. Lékin sünnet hökmi boyiche: "dinini bashqa din'gha almashtursa (yeni islam dinidin chiqip, bashqa dinni qobul qilsa) öltürünglar" déyilgen. Qarighanda mezkur öltürüş buyriqi jeng meydanida musulmanlar sépidin yüz örüp düşmenler sépige ötiwalghanlarni meqset qilghan. Urush mezigilide düşmen sépige ötiwalghan xainlargha ölüm jazasi bérish dunyaning herqandaq yéridiki qanunda ochuq belgilen'gen bolsa kérek.

Shundaqtimu, musulmanlarning qanunshunas alimliri "murted" ni öltürüş üçün dindin yéniwalghanliqini élan qilip, islamning prinsip, telimatlirigha qarshi hujum qilghan bolushini shert qilidu. U jem'iyetning ammiwiyy qanun - tüzümige qarshi chiqqan bolidu, uninggha üç qétim tewbe qilip din'gha qaytish pirsiti bérilidu. Yene qaytmastin jem'iyet tüzümige buzghunchiliq qilip turuwalsa, jazagha layiq bolup qalidu.

Melumki, barliq dinlar buzghunchilardin özini himaye qilishqa tirishidu, diniy étiqadigha ashkara ziyankeshlik qilghanlarga yol qoymaydu, xristian chérkawlriridimu din'gha ziyankeshlik qilghanlarni "yétim qaldurush" qaidisi bar.

3203.-sual: "hazirqi zaman musulmanlirining selman

rushdigha tutqan puzitsiysi pikir erkinlikige zit" dégen sepsete

söz erkinliki bilen ziyankeshlik qilish niyitide déyilgen söz - heriketning perqini ayriwélishe lazim. Dunyadiki bir milyarttin artuq musulmanning diniy eqidisige munasiwetlik mesile bek muhim mesilidur. Selman rushdi ziyankeshler katégoriysige kiridu, ochuq - ashkara melum boldiki, rushdi islam dinigha til uzartishta maddiy menpeetni, shöhretni közligen. Edebiyat tenqitchiliri rushdi romanini edebiy, penniy tereplerdin yaxshi yézilghan roman sewiysige emes, hetta ottura hal sewiyigimu yetmeydu dep baha bergen.

Némila bolmisun, selman rushdining romanigha qarita musulmanlarning inkasi oxshash bolmide. Iranda shie mezhibidikilerning dahiysi xumeyniy qéni halal (öltürüş wajip) dégen petiwani berdi. Ehli sünne musulmanlirining köpinchisi axbarat saheliride naraziliq bildürüş bilen cheklendi. Misirning diniy ishlar ministiri rushdi bilen körüşüp, islam peyghembiri, islam dinigha qarita qilghan mesxire xaraktérlik pikridin yénishqa chaqirghanda qobul qilmay, öz pikride ching turushni ewzel körgen.

Melumki, islam dinini ögen'gen köpligen gherblik sherqshunaslar özining ilmiy

eserliride islam we peyghemberge qarshi töhmet qilip, yalghan geplerni yazghan, shundaq kitablarnimu musulmanlar öz tillirigha terjime qilghan, ögen'gen, ilmiy we qanaetlinirlik reddiye qayturghan. Bu musulmanlarda mentiqiliq, kechürümchan idiyining barliqini körsitidu.

3204.-sual: "islam jaza qanunida oghrining qolini késish, zina qilghanlarni chalma – kések qilish jazasi intayin qattiq qolluq, wehshiylik" dégen sepsete

melumki, qanuniy jazalarni ijra qilish jem'iyet tüzümige qarshi chiqqanlarga qoyulghandur. Islamiy jem'iyet tüzümi her bir shexsning din, jan, mal, nomus, eqil qatarliq asasiy hoquqigha kapaletlik qilidu. Herqandaq bir adem yuqiriqilarning qaysi biride tajawuzgha uchrisa, pütün bir jem'iyetke tajawuz qilghanliq, jem'iyet amaniqlig we muqimligigha tehdid salghanliq hésablinidu. Allah qur'an kerimde mundaq deydu: kimki naheq adem öltürmigen yaki yer yüzide buzghunchiliq qilmighan bir ademni öltürse, u pütün insanlarni öltürgendek bolidu, kimki bir ademni tirildürse (yeni qutquzsa yaki hayat qélishigha sewebchi bolsa), u pütün insanlarni tirildürgendek bolidu. [süre maide-32]

shundaq iken, islam dini jem'iyet kishilirige barliq hoquqni teminlep bérishke képillik qilghan, jinayet sadir qilishning özila wehshiylik sanilidu. Islamdiki jaza qanun türliiri bezi ehwallarda qattiqraq tuyulsimu, aldiraqsanliq bilen ijra qilinmaydu, guman bilenmu ijra qilish mumkin emes. Bir ademge qarshi jinayet békitish üçün aldirimay, inchike tekshürüp békitishke toghra kélidu. Jaza qanuni we jazalar kishilerni azablash üçün emes, belki allah razi bolmaydighan, insaniyet menpeitige toghra kelmeydighan söz - heriketlerni qilip sélishning aldini élishni meqset qilidu. Wehalenki, allah bendilirige tolimu rehimliktur. Islam dini bu shekilde qattiq jaza qanunlirini otturigha qoyush arqiliq tarixtin béri musulmanlar jamaiti ichide körünerlik tesir qozghap kelgen bolghachqa, her qandaq shexs jinayet sadir qilishni könglige keltürse, éghir jaza qanunidin qorqup, imani, wijdani arqiliq özini tartidighanliqi hemmige ayan.

3205.-sual: "islam dini perz qilghan ramizanda bir ay roza tutush jem'iyet kishilirining mehsulat, ishlepchiqirish herikitini aqsitip qoyidiken" dégen sepsete

roza — islamda namazdin qalsa, ikkinchi orunda turidighan ibadet. Tang yorughandin boshlap kün olturghiche ariliqta yémek - ichmek, jinsiy alaqidin saqlinishtin ibaret bolup, her yili ramizan éyida bir ay roza tutush perzdur. Rozining hékmiti shuki, insanning iradisi, rohiy donyasini terbiyileshte eng ünümlük chare hésablinidu. Roza tutqan adem aldidiki halal yémekni ach turup allahning buyriqigha boysun'ghan asasta yémeydu hem özini haramdin saqlashqa adetlendüridu. Roza musulmanda rohiy héssiyatni terbiyileydu, chünki roza ibaditi insanning tashqi körinishide melum bolmaydu, bir ademning roza tutqan - tutmighanliqini allahtin bashqa mexluq bilelmeydu. Yeni roza ibaditi bilen insan bashqilar aldida pexirlinelmeydu (riyakarliqtin xaliy ibadettur).

Yuqiriqilargha asasen, roza insanni shehwaniy hewesliri üstidin ghelebe

qilalaydighan, ishlirida semimiyligni emeliyleshtüridighan mexpiy küch ikenliki melum bolidu. Tarixiy heqiqetlerdin melumki, ilgiriki musulmanlar ramizan éyida chong - chong ghelibilerni qolgha keltürgen, ularning rozidarliqi ularning jihad qilishigha tosalghu bolalmighan. Hazirqi zamanda bezi jem'iyetlerde ramizanda rozini bahane qiliwélip, héch ish qilmay, kündüzi uxlap, kéchisi yep - ichipla ulugh ramizan éyini bihude ötküzüshtek rozining hékmitini tamamen yoqitip qoyidighan ehwallar körülmekte. Uning üstige, kéchide uxlimastin téléwizor aldida olturup, ulugh ramizan kéchisini bikargha ötküzüsh islam dunyasining köpinchiside omumliship kétiwatidu.

3206.-sual: "islam dini hazirqi zaman medeniyiti bilen maslismaydu, chünki musulmanlar qalaq, tereqqiyatta arqida qalghan" dégen sepsete

yéqinqi zamandiki musulmanlarning terqqiyatta arqida qélishi héchqachan islam dinidin emes, belki islam telimatidin yiraqliship ketkenlikdin dések toghra bolidu. Bezide islam telimatini toghra chüshinmeslikdinmu kélip chiqidu. Musulmanlarning arqida qélishida nechche xil amillar bolup, uni mueyyenleshtürüp belgilesh eqillik ademge anche qiyin bolmisa kérek.

Hazirqi zaman medeniyatiningmu ijabiy, selbiy terepliri bar. Ochuqraq qilip éytqanda, islam dini hazirqi zaman medeniyatining selbiy tereplirining hemmini ret qilidu. Exlaqiy chériklik, ailiwi tarqaqliq, ishsizliq, zeherlik chékimlik, muhit bulghinish we telwilerche qorallinishtek ishlargha tüptin qarshidur. Hazirqi zaman medeniyatining ijabiy tereplirini yüzlerche yillardin béri küchep teshebbus qilip keldi. Mesilen: bilim élish, ishni puxta qilish, énergiyani retke sélip yaxshi shekilde paydilinish, waqitqa hörmet qilish. Shundaqla, insanlarning talantini yétishtürüp allahqa iman keltürüshini we jem'iyetning paydiliq ezasi bolushini teshebbus qilidu.

Dunya tereqqiyatining ilgiri sürülüşü yaki arqida qélishi islam dini yaki xristian dini bilen munasiwetsiz. Yaponluqlar dunya miqyasida eng tereqqiy qilghan milletlerdin sanilidu. Wehalenki, ular samawiy din'gha ishenmeydu. Xitaylar bolsa, héchqandaq din'gha ishenmeydu.

3207.-sual: islam dini birlik – ittifaqliqqa chaqirsimu, musulman milletler bölünmichilik we tepriqichilik ichide yashawatqanliqi mesilisi

islam dinining ömlük - birlikke chaqiridighanliqida shek yoq. Allah qur'an kerimde mundaq perman qilidu:nb'allahning dinigha birdek mustehkem ésilinglar, bölünmenglar. [süre al imran-103]

musulmanlar ittifaqliq prinsipini köp ehwallarda emelge ashurghan. Aridiki bölünüş islam bilen héchqandaq munasiwiti bolmighan bashqa amillar tüpeylidin otturigha chiqqan. Mesilen, hakimiyet talishish sürkülüşü, gherb mustemlikichilirining islam memliketliride uzun muddet ishghal qilip turup buzghunchiliq sélishi, uzun muddetlik békinmichilikdin kélip chiqqan angsizliq, etrapidiki dunyada boluwatqan özgirishlerdin xewersiz qélishtek ishlar.

Musulmanlarda bilim igelleshe nisbitining éshishi, bashqa jem'iyetler bilen bardı - keldining köpiyishi, bashqa milletlarning musulmanlarga qarita teessupliqi sewebidin musulmanlar arisida bir qeder birlik ornitish éngi küchiyishke bashlidi. Buning tipik

misali "dunya islam qurultiyi teshkilati" ning barliqqa kélishidur. Islam döletliri we bezi hökümetler arisidiki siyasiy ixtilaplar bir qeder éniq, gewdilik bolsimu, islam milletliri otturisdiki soghuq munasiwet xuddi bahar peslidiki muzdek érip, künséri yaxshilinishqa qarap yüzlenmekte we ittapaqliq kücheymekte. Bir musulman'gha zulum bolsa, dunya musulmanliri birdek hésdashliq qilidighan weziyet shekillenmekte. Buni peyghember eleyhissalamning munu hedisi tekitlep béridu: "möminler bir - birige hésdashliq, rehimdillik qilishda bir gewdige oxshaydu, qaysi bir parchisigha aghriq tegse, pütün jismida réaksiye qozghaydu." [muslim, ibni henbel riwayiti]

3208.-sual: "islamdiki jihad musulmanlarni bashqilargha tajawuz qilishqa teshebbus qilidu" dégen sepsete

epsuski, jihad uqumi gheyri dindikiler éngida xata chüshenche peyda qilghan. Islam héchqachan musulmanlarni jengge teshebbus qilghan emes. Biraq zulumgha uchrighan, xorlan'ghanda özini, hoquqini mudapie qilish yolida zalimgha qarshi jeng qilishqa ruxset qilghan. Allah mundaq deydu: hujum qilin'ghuchilargha, zulumgha uchrighanliqliri üçün, (qarshiliq körsitishke) ruxset qilindi, allah ulargha yardem bérishke elwette qadir. [süre hej-39] allah yene bashqilargha tajawuz qilishni cheklep mundaq perman qilidu: silerge urush achqan ademlerge qarshi allah yolida jihad qilinglar, tajawuz qilmanglar, tajawuz qilghuchilarni allah heqiqeten dost tutmaydu. [süre beqere- 190]

islam tajawuzgha qarshi qayturulghan reddiyening oxshash bolushini, ashurup öch almasliqni shert qilip, kechürümchanliqni teshebbus qilidu. Allah bu heqte mundaq perman qilidu: eger (özümlargha yetken ziyat - zexmet üçün) intiqam almaqchi bolsanglar, özümlargha yetken ziyat - zexmet qanchilik bolsa, shunchilik intiqam élinglar (yeni ashuriwetmenglar), eger sewr qilsanglar (yeni intiqam almay kechürsenglar), bu sewr qilghuchilar (yeni kechürgüchiler) üçün (elwette) yaxshidur. [süre nehli-126]

islam dini xusumetchilirining bezi az sanliq musulman hakimlarning shexsiy yolsizliqlirining mes'uliyitini islamning jeng qilishqa chaqirishi dep qarishi chong xataliq bolupla qalmastin, belki insapsizliqtur. Qur'an kerim we hadis sheriylarning éniq meniliri musulmanlarni oxshash eqidide bolmighan insanlar bilen chiqiship ötüshke chaqirish bilen birge, gheyri dindikilerge yaxshi muamile qilishni teshebbus qilidu (tajawuz qilmighan teqdirde). Biz buni jihad uqumini xata chüshinip, islam dinining teshebbusi bilen bezi musulmanlarning yolsizliqlirining arisini perqlendürelmigenlikte dep qaraymiz.

3209.-sual: "islam dini démokratiye we insan heqlirige qarshi, hakim üçün shura (meslihet kéngishi) ning hajiti yoq, musulmanlar qarshi terepning pikrige hörmét qilmaydu" dégen sepsete

islam dini démokratiyege qarshi dep qarash mutleq xata. Xelq ammisining siyasiy paaliyetlerge qatnashishi, paaliyetlirige chek qoymastin ruxset qilishtek ishlarni islam hazirqi zaman siyasiy tüzümliri we demokratik tüzümler otturigha chiqishtin burun yolgha qoyghan. Allah taala peyghembiri muhemmed eleyhissalamni bezi ishlarda sahabilar bilen meslihetlishishke buyrighan. Bu heqte qur'an kerimdimu mundaq déyilgen: ular bilen kéngeshkin (sahabilar bilen) [al imran-159] allah simwol xaraktérlik

islamiy jem'iyetni süpetlep mundaq deydu:ishlirini meslihet bilen qarar qilidighanlardur.
[süre shura- 38]

tarixning ispatlishiche, peyghember eleyhissalam köpinche hallarda sahabilar bilen meslihetlishetti, peyghember eleyhissalamdin keyin islam xelipilirimu shundaq qilghan. Bezi weqelikler barki, bezi musulmanlar hakimlarga ochuq - ashkara qarshi chiqqan. Emma hakimlar ulargha héchqandaq ziyankeshlik qilmighan. Bir ayal bir mesile toghruluq ikkinchi xelipe ömer ibni xettabqa (allah razi bolsun!) naraziliq bildürgen, xelipe u ayalning pikirini qobul qilip: "méning eyiblimni körsitip qoyghan kishige allah rehim qilsun!" dégen.

Islam ölimaliri: "hakim köpchilik alimlar qollighan pikirni qobul qilghan halda meslihet kéngishi turghuzushi kérek" dégen xulasige kelgen.

Islam alimliri qarshi terepning pikrige qarita bir nechche türlük prinsipqa asasinidighan bolup, asasiq: qarshi terepning pikirini qulaq sélip anglash, pikir igisige öchmenlik qilmasliq, söz - heriket bilen azar bermeslik we delil - ispat bilen qanaetlinerlik jawab bérishtin ibaret. Alimlarning bu heqte mundaq bir meshhur sözi bar: "bir mesile üstide pikir ixtilapi aridiki dostluqni buzmasliqi kérek", "méning pikrimde (qarishim) toghra xataliq éhtimali, bashqilarning pikride xata - toghriliq éhtimali bar."

qarshi pikirge hörmet qilishta musulmanlarning keng qorsaqliqi islam fiqhisida ochuq namayen bolupla qalmastin, bashqa her türlük ilimlarda mueyyenlishidu, musulmanlar arisidimu nurghun mesililerde pikir ixtilapi, herxil mezhepler, oxshash bolmighan éqimlar mewjut bolsimu, yenila shu mesililerni öz layiqida hel qilip, asasiq mesililer üstide toghra yekün chiqirip kéliwatidu. Islam dini insan heqlirige hörmet qilishtimu ülgilik dindur. Bu heqtiki özgermes deliller shuni ispatlaydu. Bu heqiqetni tarixtin béri musulmanlar hayatida emeliy ijra qilip kelgen.

Kishilik hoquq terghibatchiliqi бүгүн dunya milletlirining aghzida keng tarqalghan bolsa, buning otturigha chiqishining tarixiy arqa körünishige bir qur nezer tashlash mumkin. Kishilik hoquqqa hörmet qilish xahishi en'gliyede miladi 1688 - yili, amérikida 1776 - yili, fransiyede 1789 - yili otturigha qoyulghan bolsimu, "kishilik hoquq xitabnamisi" 1948 - yili maqullan'ghan. 1950 - yili "yawrupa kishilik hoquq kélishimnamisi" tüzülgen. 1966 - yili "xelq'araliq iqtisadiy, ijtimaiy we medeniy hoquq shertnamisi" imzalan'ghan. Shertname ikki mesile üstige merkezleshken: erkinlik we barawerlik. Uninggha qoshumche qilip bezi hoquqlar maqullan'ghan. Mesilen: jem'iyet ichide insanning sheripige kapaletlik qilish we bashqilar.

Qur'an kerim, hedis sherif rohigha nezer tashlighan kishige islam dini mezkur hoquqlar we uningdin bashqa nurghun hoquqlarning himaye qilinishigha burunla kapaletlik qilghanliqini körüwalalaydu. Bu heqte töwendiki ayetni misal keltürüş mumkin:

insan adem balisi bolghanliqi üçünla olugh yaritildi. "shek - shubhisizki, biz adem balilirini hörmetlik qilduq." [süre isra-70]

qur'an kerim mezkur ayet arqiliq pütün insanlarning jinsi, renggi, ijtimaiy orni qandaq bolushtin qeynezer hoquqta barawer ikenlikini belgilidi. "i insanlar! Silerni bir

insandin (yeni adem eleyhissalamdin) yaratqan, shu insandin (yeni öz jinsidin) uning juptini (yeni hewwani) yaratqan we ulardin (yeni adem bilen hewwadin) nurghun er - ayallarni yaratqan perwerdigaringlardin qorqunglar. [süre nisa-1]

islam dini her bir insanning yashash heqqi we shexsiy hoquqigha kapaletlik qildi. "kimki naheq adem öltürmigen yaki yer yüzide buzghunchiliq qilmighan bir ademni öltürse, u pütün insanlarni öltürgendek bolidu, kimki bir ademni tirildürse (yeni qutquzsa yaki hayat qélishigha sewebchi bolsa), u pütün insanlarni tirildürgendek bolidu. [süre maide-32]

peyghember'eleyhissalam mundaq deydu: "bir musulmanni naheq öltürülüşhidin dunyaning yoq bolup kêtishi yenggilrektur." (muslim rawayiti) yene bir hediste resulullah sellallahu eleyhi wesellem: "zimmilar (islam diyarida yashashaydighan gheyri dindiki kishiler) ni öltürgen ademge allah jennetni haram qildi" dédi. (hedis sherif) islam dini insanlarni insan'gha qulluq - chakarliq tüzümidin qutulushqa chaqirghan. Ömer ibni xettab (allah razi bolsun!) emr ibni as bilen özining oghligha: "qachandin béri aniliridin azat tughulghan kishilerni qul qiliwaldinglar?" dep ghezeplen'gen we: "men waliylarni dunyaning her qaysi jaylirigha puqralarni urush, mallirini tartiwélishqa ewetmidim. Kimki shundaq qilidiken, manga erz qilsun, özem qisas élip bérimen" dep élan qilghanidi. Din erkinliki heqqide allah taala mundaq deydu: dinda (uninggha kirishke) zorlash yoqtur. [süre beqere-256] (i muhemmed!) "(bu) heq (qur'an) perwerdigaringlar teripidin nazil bolidu, xalighan adem iman éytsun, xalighan adem kapir bolsun" dégin. [süre kehep-26] silerning dininglar özenglar üçün, méningmu dinim özem üçündür. [süre kapirun-6]

ehwal shundaq iken, yigirminchi esirning ikkinchi yérimida nahayiti teslikte élan qilin'ghan kishilik hoquq shertnamisi, allah pütün insaniyetning hidayiti üçün nazil qilghan, her zaman we her makanda ijra qilishqa layaquetlik, mukemmel islam dini, qur'an kerimge qarshi turush salahiyitige ige emes.

Ibret dawamlıq kishilik hoquq prinsipining emeliy turmushta réallıqqa aylinishidin ibaret. U prinsip omumiyüzlük we ammibab bolushi kérek. Lékin hazirqi jahan'gir döletler kishilik hoquq mesilisini öz puqralirigha tetbiqlap, bashqa ajiz, kichik döletlerge tetbiqlimay, kichik, ajiz döletlerni kishilik hoquq mesilide eyiblep, özliri kishilik hoquq mesilisini ayaq asti qilip kelmekte. Mana mushundaq qosh yölinishlik ölchem yéqindin béri téximu köp körülmekte. Islamda kishilik hoquq mesilisi chongqur diniy küch bilen yughurulghanliqi üçün alahide imtiyazgha ige, uning tetbiqlinishida allahning raziliqi asas qilinidu. Wehalenki, hazirqi zaman kishilik hoquq mesilide mezkur ikki xususiyet tépilmaydu.

3210.-sual: "islam dini drama, ressamliq, oymichiliq, heykeltirashliq we naxsha – muzikilardin ibaret pen – medeniyetlerge qarshi turidu" dégen sepsete

islam dini pen - medeniyetning öziqe qarshi emes. İnsan rohiyiti we héssiyatini janlanduridighan yüksek pen'ge téximu qarshi emes. Belki exlaq - peziletke teshebbus qilidighan, exlaqsizliq we rezillikke qarshi turidighan pen - medeniyetke chaqiridu.

Peyghember eleyhissalam yüksek pezilet, ésil exlaqqa chaqiridighan shairlarni maxtighan we qollighan, melumki, shéiriyet pen - medeniyiti musulmanlarda körünerlik tereqqiy qilghan we her sahe, her türlerge bölün'gen.

Resulullah sellellahu eleyhi wesellem chirayliq awazni yaxshi köretti, hezriti bilal (allah razi bolsun!) ni islam dewitining ezan tovlighuchisi qilip békitishimu uning awazining güzellikidindur.

Islam dinining penlerge bolghan köz qarishi allahni tashlap choqunidighan butlarga ariliship ketmesliki üçün resim, heykellerni cheklishi xata izahlan'ghan.

Musulmanlar pen - medeniyetni héchqachan biraqla ret qilmighan. Belki ular herxil jem'iyetlerde bu hékmetni tonup yetken bolup, musulmanlar qolida tereqqiy qilghan xettatliq, ressamliq, binakarliq we medeniy yadikarlıqlar dunya sehniside muhim orunni igelligen, hazir mu dunya xelqining diqqitini jelp qilip kéliwatidu.

Xulase qilip éytqanda, islam jinsiy hewesni qozghaydighan, exlaq - peziletke zit, rezillik we jinayetke teshebbus qilidighan nachar pen - medeniyetke qarshi turidur. (ölimalar exlaqsizliq, shehwaniyliq, rezillik we buzuqchiliqqa chaqiridighan naxsha - muzikilarni chekligen we haram dep petiwa bergen.)

3211-sual: "islam muteessiplik, radikalliqqa chaqiridu, musulman sözi térrorchi dégen uqumni bildüridu" dégen sepsete

"islam dini teessup we radikalliqqa teshebbus qilidu" dep qarash heqiqetke tamamen zittur. Qur'an kerim bu sepsetige ochuq - ashkara reddiye qayturidu we heddidin ashuruwétish, muteessiplik qilishqa qarshi turidu. Allah taala bu heqte mundaq deydu: i ehli kitab! (yeni nasaralar jamaesi) dininglarda heddidin ashmanglar! [süre beqere-143]

allah yine musulmanlarni süpetlep mundaq deydu: shundaq biz silerni ottura hal ümmet qilduq. [süre nisa-171] allah yine resuli peyghember eleyhissalamgha töwendiki buyruqni chüshürdi: (i muhemmed!) allah séni buyrighandek toghra yolda bolghin, sanga iman éytqanlarmu toghra yolda bolsun. (men'i qilin'ghan ishlarni qilip) allahning chekliridin chiqip ketmenglar. Shübhisizki, allah qilmishinglarni körüp turghuchidur. [süre hud-112]

islam telimati we hökümlirini tetqiq qilghan kishi islam dinining asanlashturidighan, kechürümchan xususiyitige ige ikenlikini bilip yétidu. Allah mundaq deydu: allah silerge asanliqni xalaydu, teslikni xalimaydu. [süre beqere-185]

kechürümchanliq, bashqilargha rehimdil bolush, musulmanlar mejburiy ada qilidighan namaz, roza, zakat we hej ibadetliride téximu mueyyenlishidu. Mezkur ibadetlerni ada qilghan musulman exlaqliq, sap dil, yaxshiliqqa tewsiye qilidighan, teqwadar hemde sewrchan qatarliq xisletlerige ige bolidu. Allah mundaq deydu: namaz heqiqeten qebih ishlardin we gunahlardin tosidu. [süre enkebut-45]

resulullah sellellahu eleyhi wesellem mundaq dégen: "roza himayidur. Rozidar jahilliq qilmisun, jédel qilmisun, birsi urushsa yaki tillisa, ikki qétim: men rozidar, - dep jawab qaytursun." (tilgha til bilen jawab qayturmisun démekchi) [buxari]

resulullah sellellahu eleyhi wesellem yoldiki tash - kések, shoxa - tikenlarni élip tashlashning, chüshkürgüchige: "sizge allah rehim qilsun" déyishning sediqe bolidighanliqini bayan qilghan. Shuni mulahize qilishqa erziyduki, islam teshebbus qilghan salamlashishning ortaq tili "essalamu eleykum" din ibarettur.

Peyghember eleyhissalam dewridimu bezi musulmanlar dinni xata chüshiniwalighan ehwallar yüz bergen. Dinni kéche - kündüz waqtini ibadetke serp qilish, jismaniy jehettin harghinliq hés qilghinigha qarimay ibadet qilish, dunyadin tamamen üzülp, terkidunya bolush lazim dep chüshen'genlermu bolghan. Peyghember eleyhissalam ularning tutqan yolining xataliqini, dinning ibadette ottura hal bolushqa chaqiridighanliqini, donyanimu qoldin bérıp qoyushqa bolmaydighanliqini bildürgen. Bu chüshenche töwendiki hadis sheripte téximu roshenlishidu:

"üch adem peyghember eleyhissalamning ayalliri qéshigha kélip, peyghember eleyhissalamning kündilik qilidighan ibadetliridin sorashqan. Peyghember eleyhissalamning ibadetlirini bilgendin kéyin, ular u ibadetlerni az körgendek qilip: "peyghember eleyhissalamning ilgiri - kéyin qilghan xataliqliri kechürüm qilin'ghan tursa, peyghember eleyhissalam kim, biz kim?!" déyiship, birsi: "kéchide uxlimay namaz oquymen." yene birsi: "yil boyi roza tutimen." üchinchisi: "men hayatimda ayal kishige yéqinlashmaymen (öylenmeymen)" dégen. Bularning xewiri peyghember eleyhissalamgha yetkendin kéyin, resulullah sellellahu eleyhi wesellem ulargha mundaq dégen: "siler shundaq sözlarni qildinglarmu?! Bilinlarki, allah bilen qesemki, men silerdinmu teqwadar, men allahtin silerdin bekrk qorqimen, lékin men roza tutimen, iptarmu qilimen. Namaz oquymen. Uxlashnimu qoldin bermeymen. Ayallar bilenmu birge bolimen. Kimki méning sünnitimdin yüz örüydi, u méning ummitimdin emestur" dégen." [buxari, muslim] allah bu heqte töwendiki ayetni chüshürgen: allah sanga bergen bayliq bilen axiret yurtini tiligin, dunyadiki nésiwengnimu untumighin. [süre qeses-77]

emeliyette, islam yehudiylarda bolghan terepbazliq (radikalliq) tin kéyin ottura halliq, mötidilliqni turghuzush üçün kelgendur. Yehudiylar allah halal qilghanni haram qilish arqiliq tebietke xilapliq qilghan, dunyaperes bolup kétép, kishilarning mallirini naheq yégen. Xristianlarmu pütün hayatini ibadetke béghishlash arqiliq tebietke xilapliq qilghan. Allah taala bu heqte mundaq deydu: éytqinki, "allah bendiliri üçün yaratqan libaslarni, shérin, pak riziqlarni kim haram qildi? [süre erap-32]

buningdin melum boliduki, radikalliq, terepbazliq din bilen monasiwetsiz bolup, eksiche radikalliqning asasi menbesi dinni xata chüshen'genlik we naqisliqtin kélip chiqidu. Peyghember eleyhissalam: "dinda radikalliq yolini tutush, toghra chüshenche hasil qilalmasliq dindin chiqip kétishke élip baridu" dégen.

Ebi seid elxuderi (allah razi bolsun!) mundaq dégen: "peyghember eleyhissalam mal teqsim qiliwatatti, abdullah ibni xuveysire ettemimiy kélipla munda dédi: i resulullah sellellahu eleyhi wesellem! Adil bolghin. Peyghember eleyhissalam: ésit sanga, men adil bolmisam kim adil bolidu?- dédi. Uni anglighan ömer ibni xettab: buning boynini qilich bilen chépiwétimen, - dep qopqanda, peyghember eleyhissalam: uni qoyuwet! Uning dostliri bar, beziler namizini bashqa birsining namizi bilen, rozisini bashqa birsining rozisi

bilen kémeýtiwétidu, oq qoraldin chiqip ketkendekla özüning dindin chiqip ketkenlikini tuymay qalidu, - dédi." [buxari riwayiti] buning menisi, beziler qilidighan ibadetliride heddidin ashuruwétidu, néme qiliwatqanliqini chüshenmey qalidu. Eng muhim mesile kishiler bilen yaxshi muamilide bolushtur.

Hazirqi zamanda musulmanlarga chaplinip qalghan térrorchiliq töhmiti peqetla az bir qisim kishiler islam namidin sadir qilghan xataliqliri, shexsiy menpeetliri üçün dinni qalqan qilghan sewebtin ikenliki hemmige ayan. Wahalenki, din ulardin bizardur. Ular bezi sadda musulmanlarning hésdashliqini qozghashni xalaydu. Ular peyghember eleyhissalamning, islam xelipiliri we sahabilarning tarixini köridighan bolsa ulardin héchqaysisi bashqa dindikilerdin tinchliqperwerlerni öltürmigen, héchkimni qilich tenglep musulman bolushqa zorlimighan. Bu yerde allahning munu sözini neqil keltürüş kupaye. Allah mundaq deydu: kimki naheq adem öltürmigen yaki yer yüzide buzghunchiliq qilmighan bir ademni öltürse, u pütün insanlarni öltürgendek bolidu, kimki bir ademni tirildürse (yeni qutquzsa yaki hayat qélishigha sewebchi bolsa), u pütün insanlarni tirildürgendek bolidu. [süre maide-32]

peyghember eleyhssalam mundaq dégen: "musulmanning musulmanni öltürüshi haramdur. Qéni, méli we sheripining hörmiti bardur." [tirmizi, ibni maje] yene bir hediste mundaq dégen: "kimki möminni qorqitidiken allah uning qiyamet künidiki qorqunchigha kapaletlik qilmaydu." [tirmizi, ibni maje] yene bir hediste mundaq dégen: "bashqa musulmanlarga tili yaki qoli arqiliq azar bermigen kishi – heqiqiy musulmandur." [tirmizi, ibni henbel]

allah yene mundaq dégen: perwerdigaringlarga töwenchilik bilen yoshurun dua qilinglar, (dua qilghanda kelse - kelmes sözlep, towlap) heddidin ashuruwetkenlerni allah yaqturmaydu. Allah (peyghemberler ewetip) yer yüzini tüzigendin kéyin, yer yüzide buzuqchiliq qilmanglar. [süre erap 55-56]

islam yene kishilerni milletler süpitide öz ara chiqiship ötüşke chaqiridu. Allah mundaq deydu: i insanlar! Silerni biz heqiqeten bir er, bir ayaldin, (adem bilen hewwadin baret) bir ata bir anidin yarattuq. Öz ara tonushushunglar üçün silerni nurghun millet we uruq qilduq, heqiqeten eng teqwadar bolghanliringlar allahning dergahida eng hörmetlik hésablinisiler (yeni kishilarning bir - biridin artuq bolushi neseb bilen emes, teqwadarliq bilen bolidu), allah heqiqeten hemmini bilgüchidur, hemmidin xewerdardur. [süre hujurat-13]

islam dini musulmanlarni yene gheyri musulmanlarga adaletlik bolush, yaxshiliq bilen muamile qilishqa chaqiridu: (kuffarlardin) siler bilen urush qilmighan we silerni yurtunglardin heydep chiqarmighanlarga kelsek, allah ularga yaxshiliq qilishinglardin, ularga adil bolushunglardin silerni tosmaydu, shübhisizki, allah adillarni dost tutidu. Allah din üçün siler bilen urushqan, silerni yurtunglardin heydep chiqarghan we silerni heydep chiqirishqa yademleshkenlerni dost tutishinglardin silerni tosidu, kimki ularni dost tudidiken, ular zalimlardur. [süre mumtehiné 8-9]

yéqinqi bir nechche yildin béri yüz bériwatqan térrorluq heriketliri dunyawiy mesile bolup qaldi, bu heriket hemme jem'iyet, hemme din, hemme mezhep kishilirining beziside mewjut. Islamning düshmenliri bu heriketni qesten musulmanlarghila artip

qoyup, tar ramka ichige kirgüzüşke uruniwatidu. Gherb axbaratliri barliq küchini bu mesilige merkezleshtürüwatidu. Bolupmu sabiq sowét ittipaqi parchilan'ghandin kéyin, gherb dunyasi: "kommunizm xetiri axirlashti. Emdi birdinbir xeter we düşmen "islam"" dep qaraydighan boldi. Bu qarash heqiqet we emeliyettin yiraq qarashtur. Dunyada hazir bir milyarttin köp tinchliqperwer musulman yashaydu, ularning hemmisi amanliq we muqimliqqa mohtaj, chünki ulugh islam prinsipi ularni mötidil we kechürümchan bolushqa chaqiridu.

Yuqirida bayan qilip ötülgen mesililer, din düşmenlirining islamgha qarshi gherezlik peyda qilghan kona - yéngi, yalghan - yawidaq, sepsete, töhmetlirining muhim bir qismidur. Ular bu arqiliq dawamliq yochuq izdesh bilen aware, wehalenki, allah bu dinni axirqi samawiy din qilip keltürgen hemde pütün zémin ehli bu din'gha chaqirilghan.

Qur'an kerim özimu xusumetchilerning qur'an kerimdin zitliq, shubhilik tereplerni izdeshke dawamliq urinidighanliqini körsetti. Ular qur'an kerimni adettiki besheri kitablarga qiyas qilip baqidu. Qur'anda bundaq qarimu qarshiliqning sewebi bekmu addi, yeni allah teripidin nazil bolghanliqidur. Allah mundaq deydu: ular qur'an üstide pikir yürgüzmemdu? Eger qur'an (mushriklar bilen munapiqlar guman qilghandek) allahtin gheyrining teripidin bolghan bolsa, elwette, uningdin nurghun ziddiyetlerni tapqan bolatti. [süre nisa-82]

bu ayet arqiliq musulmanlarga shuni éytip ötüşke erziyduki, siz islam exlaqida bashqilarga örnék bolushingiz kérek. Islamgha hékmet bilen chaqirip, yaxshi nesihat qilip, chirayliq gep bilen munaziriliship, soghuq qanliq bilen qanaetlendürüş usulidin yaxshi usul yoq. Hemme gepliringiz eqliy delil, toghra menbege asasinishi kérek.

XATIME

bismillahirrahmanirrehiyim

nahayti shepquyetlik we méhriban allahning nami bilen bashlaymen.

Barche alemeler ichide héchnimige muhtaj bolmaydighan u zat allah taaladur, u hemmini terbiyet qilip yétishtürgüchidur, kishilerning hajitidin özi yalghuz chiqishta we yalghuz bashqurushta tengdashsizdur. Kishilerning ashkara ang arqiliq bilishidin üstündür. Kishilik eqil parasetning quwwiti u zatni bilishning pellisige yéqin kélelmeydu. Xiyal küchi arqiliq uninggha yetkili bolmaydu. Körüş sezgüsi arqiliq uni tapqili bolmaydu. Ne aqillarning eqli, ne mutepekkularning tepekkuri, ne ariflarning sezgüsi, nebi we mursal peyghemberlerning, itiqadi rastchil kishiler, shehidlik derijisige yetkenler we salih kishilermu musteqil halda uni bayqiyalmaydu.

Kishilik rohiy dunyaning asminigha nurluq qoyash qilip tallan'ghan, kishilik wujudning kainatini yorutqan allahning nuri arqiliq menggülik bext saadet we hidayetning asminini ay nurigha oxshash yorutqan, menggülik sirliq xususiyetke ige, kishilik kemchilik we nachar adetlerdin saqlan'ghan, ehmed, muhemmed we mehmud qatarliq namlar bilen atalghan peyghember eleyhissalamgha allahning sanaqsiz rehmiti we cheksiz amanliqi bolsun, uning jemetige we sahabilirigimu shundaq bolsun. Ular

yaxshi mijezlikning ölgisi, isil xisletlik we hayati küchke tolghan kishilerdur.

Janabi allahning bizni shularning izidin mingip shularning yoligha egiship nijat tapquchilardin qilghinigha ming, yüzming, ededsiz shükürler, hemdu sanalar bolsunki, biz allahning bu nimitige ebedil ebed rehmetlirimizni bayan qilip bolalmaymiz. Allahning rehmitige epu kerimige ilip bizdin sadir bolghan ashkara mexpi, qesten we sehwen, ilgiri we kiyinki gunah mesiyetlirimizni kechürüwitishige muhtajmiz.

Men kemine ibni abduqadir abid, uyghur diyaridiki qedimi sheherlerning bérیده sheriet we teriqet üçün ewlatmu - ewlat xizmet qilip kelgen dihqan molla ailiside dunyagha köz achtigim. Baliliq chaghlirimda dada terep bowam abid axun xelipemning dosliri bilen mora ochaq aldida olturup, kichilep uzundin - uzun mungdishiwatqan, sirdishiwatqanliqini körettim. Emma ularning nime heqqide mungdishidighanliqini chüshenmeyittim. Eql yishimgha yetkendin kiyin oylysam, ular didari heq ashiqliri iken. Heqteelaning rehmet meghepiritige, epu kerimige sighinip zimistan qishning uzun kéchilirini zikir söhbet, didari ishqi muhebbet bilen ötküzgen iken. Ösmürlük mezgilimde taghut hökümetning dinni yoqutush hilisi ewij ilip nadan dihqanlirimizning kallisini chirmap alghan, dihqanlirimiz kiche - kündüz ishlep turupmu qorsiqi toymay achliq yoqsulluq derdide hemmini unutqan zamanlar bolghachqa dini bilimlerden terbiyesiz qalghan ikenmen. Yashliq dewrige qedem qoyghan zamanlarda ehwalda bir az yaxshilinish boldi. Salih ustazlarning yitekchiligi bilen az tola bilim igellep qur'an sawadimni chiqarghan boldum. Ustazlarning terbiyeside deslepqi qedemde iman islamni chüshinip uning lezzetlirini titishqa bashlidim. Shundaq qilip 30 yil ötüp ketti. Xizmet, turmush bisimi bilen aldirash bolup, quruq shan sherepler bilen aldiniپ ötüp kettim. Ishimda hich bir ilgirlesh bolmidi. Hayat musapem ömür shotisining 50-baldiqigha qedem qoyghanda yene yingibashtin izdinishke, öginishke toghra keldi. Epsuski men köreligidek dini kitaplarning kemchilliki, intirnit arqiliq tarqalghan kitaplarning xilmu xil bolushi uning üstige bu xil kitaplargha pishqedem ölimalarning salqin nezer bilen qarishi sewebidin qur'an we hedsni asas qilip turup intirnit arqiliq irishken türlük islamiy kitaplarni segeklilik bilen körüp öginishke, köp izdinishke, tepekkur qilishqa toghra keldi. Mushundaq ehwalda janabi heq subhane weteelaning ilham - medet, küch - quwet birishi bilen 10 nechche yil tiriship tirmiship bir tereptin öginip bir tereptin matiriyal toplan, mezmun jehettin saghlamligha ishenche qilalighan, keng musulman qirindashlirimizning islamiy blim chüshenchiliirni turghuzishigha, toluqlishigha, mukemmelleshtürüshige paydsi bar dep qarighan matiriyallarni uyushturup deslepte "islam eqidiliri" namida üç qisimliq kitap qilip teyyarlidim. Kiyinche yene bir qitim retlep toluqlap "islam eqidiliri eserler toplimi" namida üç qisimliq kitap qilip teyyarlidim. Undin kiyin muhemmed ibni sulayman meghepribining "jamiul pewaid" namliq 11 ming 200 hedisni öz ichige alghan hedisler toplimi اساسida töt ming hedisni öz ichige alghan "sehih hedisler" toplimini, undin kiyin 3300 hedsni öz ichige alghan "jamiul pewaidtiki buxari we muslim hedisleri" namliq kitapni teyyarlighan idim. Kiyinche "jamiul pewaid"ning erepche word höjjeti tiplighandin kiyin axirda hemmini birleshtürüp hedislerning erepchisini kirishtürüp "jamiul fewaidtin tallan'ghan sehih hedisler" namliq 6200 din artuq hedisni öz ichige alghan ikki qisimliq hedisler

toplimini teyyarlidim. Bu xizmetning axirlashishigha yene qelbimde bir yingi intilish peyda bolup islam eqide bilimlirni otturahal ölchem boyiche awam xelqning paydilinishigha mas kilidighan mukemmelrek bir kitap qilip teyyarlash istigi tughuldi. Bu xizmet bir qeder köp eqli emgek we küch quwet telep qiliidighan ish bolghachqa, yishim 60 qa yiqinlap qalghanda bu ishq tutush qilip janabi allahning iradisi bolsila choqum tamamlidighanliqigha ishinip "islam eqidiliri eserler toplimi" diki eserlerni qaytidin retlep, kirishtürüp, toluqlap, tüzitip "islam telimati" namliq bu kitapni teyyarlashni bashlidim. Bashta on bölümlük bir kitap qilishni oylighan idim. Kitapni teyyarlash jeryanida islami bilimlarning retke tizilish, orunlishish teqezzasi bilen kitap chongiyip töt jilid, 24 bölüm 175 baptin terkip tapqan üçming arginalliq kitap bolup pütüp chiqti. Kitapning birinchi jilidini" iman we ibadet", ikkinchi jilidini" exlaq we aile", üçinchi jilidini" qur'an we sünnet", tötinchi jilidini" qanun we medeniyet" dep atidim we mezmunlarni shu asasta uyushturup retke tizdim. Bu kitapning hejmi bir qeder chong bolghanliqi üçün yene keng musulmanlar ammsining menpeti we chüshinish, qobul qilish sharaitini nezerde tutup 3239 sual- jawaapni öz ichige alghan "islam telimatidin sual-jawaplar " namliq 2000 arginalliq bu kitapnimu teyyarlidim. Men ehli sun'i weljamae eqidisidiki bir "ixlasmen musulman " liq salahiyitim bilen bu xizmetke kirishtim. Bu xizmetteki mudd'ayim peqet musulman qirindashlirimizning islamiy bilimlerge bolghan ihtiyajini qandursiken, dégendin ibaret boldi. Janabi allah, meqsed muradimni hasil qilip, mana hazir "islam telimati" we "islam telimatidin sual-jawaplar" namliq bu kitaplar tamamlandi. Janabi allahning bu kitapni mendek bir chala sawat, ajiz bendisige teyyarlashni nisip qilghinigha tügimes rehmet hem shükürler bolsun. Kitapni teyyarlashqa yiterlik waqit, tinich, pakize orun, halal nimet, jismani küch quwet, segek, saghlam eqil bergen janabi allahqa tügimes rehmet hemdu sanalar bolsun.

I keremlik allah! Miningdek bir ajiz bendengge ilham qilip, irade qilip, islam üçün bolghan bu chong xizmetke muyesser qilding. "islam telimati" derislrini dosit burader qirindashlarga, ewlatlirimgha öz lezbim bilen yetküzüşke nisip qilding. Islam üçün xalis qilghan bu xizmitimni qobul qilghin. Kitapta körülgen türlük sehwe xataliqlarni, "islam telimati " liksiyelirini oqush, bayan qilish, yetküzüş jeryanida ötülgen sehwenliklerni epu qilip niyitmge yarisha ejir birishlrini ömid qilimen. Bu kitapning musulman qirindashlar arisigha keng tarqilishigha, bu yolda izden'güchi ejir qilghuchilarning itibarsiz qarap qalmasiliqigha, mushu sahadiki eserlirige menbe qilishigha, ularning oqup paydiliinip islam bilim bulaqliridin qinip ichishige, bu arqiliq hidayet tipip kupirning, nadanliqning qarangghuliqidin qutulup iman, islamning nurigha chümülüşhige purset birishlrini ötünimen. I allah! Sen hemmige kupaye, hemmige qadirsen. Amin!

essalamueleykum!

**Alte basquchluq islam qiraetxanimizgha kirginingizni qarshi
alimiz!**

El-awam alte basquchluq islam qiraetxanisi

qiraetxanimizdiki kitaplarni öginishning basquch, tertip, waqit orunlashturush teklipe-texminen 100ay, yeni 8 yil.

Birinchi basquch- islam telimati bilimlirini öginish.

Buningda islam telimatining 1-2-3- 4-jilidliri künige 5 bettin 24 ay öginilidu.

Ikkinchi basquch- tepekkurni ichish, islamiy hissiyat yitildürüş.

1. dinimni öginimen mejmuesi (künige 5 bettin 4 ay)

2. mining güzel dinim mejmuesi (künige 5 bettin 4 ay)

3. qelib sadaliri mejmuesi(künige 10 bettin 2 ay)

üchinchi basquch- terjimal, tarix, tezkirelerni öginish.

1. allahning peyghemberliri(künige 10 bettin 2ay)

2. shirin bulaq(künige 10 bettin 2ay)

3. izbasar töt xelipe (künige 15 bettin bir ay)

4. sahabilar hayatidin tallanmilar 1-2-qisim (künige 20 bettin 2 ay)

5. ayal sahabilar (künige 10 bettin bir ay)

tötinchi basquch- hedis öginish .

Jamiul fewaidtin tallan'ghan sehîh hadisler 1-2-qisim (künige 5 bettin texminen 12 aydin 18 ayghiche)

beshinchi basquch- qur'an we tepsir öginish .

1. qur'an kerimning terjimisi (künige 5 bettin 4 ay)

2. nida ayetlirining tepsiri(künige 5 bettin 4 ay)

3. tepsiri ibni kesir1- qisimdin 6- qisimghiche (künige 5 bettin 24 ay)

4. ayetul ehkam 1-2- qisim (künige 10 bettin 4 ay)

altinchi basquch- omomlashturup tekrarlash.

1. islam telimatidin sual- jawablar 1-2- kitap (künige 10 bettin 8 ay)

2. rohidin islam (künige 10 bettin 2 ay)

3. din we hayat (künige 10 bettin 2 ay)

hemmemizge allah rehmet qilsun!